
వేదాంగాలు
నిఘంటువు
సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు-2

సదాశివ సమారంభాం
గురు దక్షిణామూర్తి
గురు వేదవ్యాస మహర్షి
గురు శుక మహర్షి
గురు నారద మహర్షి
గురు వాల్మీకి మహర్షి
గురు శ్రీకృష్ణ
శంకరాచార్య మధ్యమాం
గురు దత్తాత్రేయ
గురు బాబాజీ
గురు గౌతమ బుద్ధ
గురు ఆదిశంకరాచార్య
గురు రామానుజాచార్యులు
గురు జ్ఞానేశ్వర్
గురు రవిదాస్
గురు కబీర్ దాస్
గురు చైతన్య మహా ప్రభువు
గురు నానక్
గురు రాఘవేంద్ర స్వామి
గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి
యోగి వేమన
అస్మదాచార్య పర్యంతాం
గురు త్రైలింగ స్వామి
గురు లాహిరి మహాశయ
గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి
గురు వివేకానంద
గురు సాయి బాబా
గురు అరబిందో
గురు రమణ మహర్షి
గురు యోగానంద
గురు భక్తివేదాంత ప్రభుపాద
గురు మళయాళస్వామి
గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి
గురు చంద్రశేఖర పరమాచార్య
వందే గురుపరంపరాం..

నన్ను "నేను" తెలుసుకోవటానికి

నన్ను "నేను" మార్చుకోవటానికి

"నేను" గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంధాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంధాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంధాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంధాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకి దాదాపు **5000** పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా http://www.new.dli.ernet.in), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(https://archive.org), గూగుల్ వెబ్ సైట్(https://www.google.co.in), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(http://www.microsoft.com) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంధాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటే, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంధాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంధాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: http://www.new.dli.ernet.in లేక http://www.dli.ernet.in
2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: http://www.sairealattitudemanagement.org
3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement
4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంధపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2020010002752

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం **ఉచితంగా eBook** రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంధముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

Sai**R**eal**A**ttitude**M**anagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

* సర్వం శ్రీ సాయినాధ పాద సమర్పణమస్తు *

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

http://www.new.dli.ernet.in

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

"దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం" అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని ఝళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ, సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజా పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్ఛాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నిటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన 'ఇచ్ఛ' (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. "నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది" అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

౭. అ. తొలఁగించు, పోఁగొట్టు.

మ. వరమృష్టాన్నసువస్త్రపీడితులపై వర్తింపఁ
గా నేల శ్రీహరి సేవించినవారికిం గలవె
త్రోయన్ రానిదారిద్ర్యముల్. కుచేల. ౧.
౫౧.

టి. 'కొట్టు, చేయు' మున్నగు ధాతువులవలె కొన్ని ధాతువులతుమున్నంతరూపములతోఁ గూడి ఆయాక్రియలప్రేరణార్థమునిచ్చును.

ఉ. ఏసవిరి న్వ్యరించి నొకరేటునఁ దామరపా
స్పుపైఁ బడం ద్రోసినజోదు మన్మథుఁడు
...నైష. ౧. ౮౨.

త్రోలు=తోలు[1].

(తఱుము, వెన్నాడి పరుగెత్తఁజేయు.)

క. మొన్న నొకనిఁ ద్రోలితి వాఁ, డిన్నగ మి
క్కిలి వాని నిది గరుణాసం,పన్నని క్రియ
లో నిడుకొని, నిన్న వెఱచి చంపె మంచినిజ
మరివోలెన్. ద్వా. ౧. ౨౬౧. (వ్రాఁత
ప్రతి పా.)

గీ. తోలఁగ కెడసొచ్చు మానవాదుల సుశస్త్ర,
యోధులను బాఱఁ ద్రోలి యి ట్లురుభుజావి,
భూతి నెదిరించు సాకపికేతను సతఁ, డాజి
నొప్పించి మడిసె వాహనముతోడ. రాఘవ.
౪. ౧౩౯.

(సంహరించు, చంపు.)

సీ. నరమృగాకృతి వై జనశ్లాఘ వ్రాలి ప్రహ్లాదు
నేలితి పలలాశిఁ ద్రోలి. వరాహ. ౧. ౫౨.

గీ. లీలఁ బొలదిండిమూఁకలఁ ద్రోలువాఁడు...బా
లవేంకటశౌరి నామ్రోల నిలిచె. ప్రబంధ.
౨౮.

(ఇది 'కొట్టు' ధాతువువలె కొన్నితుము
న్నంత రూపముల కనుప్రయుక్తమై ప్రేర
ణార్థము నిచ్చును)

ఉ. దిట్టల నీఁతకాండ్ర జలధిం బడఁద్రోలియుఁ
దజ్జనుల్ గరంబట్టిరొడన్ రయఁబు మెఱ
య స్వేదకించిరి వారిఁ బల్మఱున్. కళా.
౬. ౧౦౬.

త్రోవ. వి. (√త్రోచు) ౧. మార్గము, దారి; పద్ధతి.

ఆ...మార్గంబు, తెరువు త్రోవ దారి...అనఁగ...
ఆం. భా. ౨. ౮.

క. ఇంద్రియముల గోచరముల,కుం ద్రోవలు చేసి
భక్తకోటులలో నెల్లం ద్రిమ్మరు నాత్మవు రవి,
చంద్రవిలోచన...ఉ.హరి. ౨. ౨౦౪.

క. కావున శుకసితికిం,గావించినయట్టిపుణ్యకర్మ
ము లగుస,త్సేవితయమనియమాదుల, త్రోవ
సారఁగ వలయు విషయదూరాత్మకుఁ డై. భా
ర. శాం. ౪. ౩౦౯.

చ...వచ్చినత్రోవయుఁ బోయినట్టిత్రోవయు నొ
కటిం గనంబడదు ...కళా. ౮. ౬౨.

ఉ. నన్నయభట్టతిక్కకవినాథులు చూపినత్రోవ
పావనం,బు...హరి. పూ. ౧. ౪౦.

౨. ఉపాయము, సాధనము, వెరవు; విధము, రీతి.

గీ. జంతువులు దండధరుచేతఁ జచ్చి తీవ్ర, వేద
నలఁ గుందుచుందురు వీర లధిక, దుఃఖములఁ
బొంద కుండెడు త్రోవ గలదె. వి. పు. ౪.
౧౦౪.

ఉత్సాహము. కానలో మృగంబు లోలగంబు
సేయ నుండు న,మ్మానిమండలేశ్వరుండు మన
లఁ గూడుజాడలే,దైన నొక్క త్రోవద్రొక్క
కతని మానరాదు గా,పూని చూడు మెవ్వఁ
డెఱుఁగుఁ బుణ్య మున్న నయ్యెడున్.
రామా. ౨. ౭౬. (త్రోవద్రొక్కు=సాధన
మవలంబించు.) కళా. ౩. ౫౫.

శా. దేవా కయ్యముతోడివేడుక మదిం దీండ్రిం
చు మర్త్యుండు నే. త్రోవం జేతులతీఁట వుత్తు
నని కోరున్...ఉ. హరి. ౫. ౨౧.

సీ. లయ యొక్క త్రోవ తాళం బొక్క త్రోవ

గా నేమేమొ ఘక్కు వాయించుకొనుచు. కువల. ౨. ౧౧౪.

౩. గతి, దిక్కు; అపస.

ఉ. ఈవుసు నేసపోలెను మునీశ్వర భాగ్యము లేమిఁజేసి క్ష్మానిరహాగ్ని తాపమునఁ జేడ్పడినాఁడవు చెప్పవయ్య నా త్రోవ మహోత్తదక్షపురి ఘూర్జటి శంభుఁడు భీమనాథుఁ డార్యానిభుఁ డాశ్రయాగ్రహఁ డగు నానను నేలికొనం దలంచునా. భీమ. ౩. ౫.

క. నీమేనల్లుఁడు గావునఁ, గాముఁడు నీకరణి దుండగము చేసి కెదా, మామక ఫాలాగ్ని శిఖాగ్నిస్తోమాహుతి యయ్యె వానిత్రోవయె నీకుజ్. శశాం. ౫. ౯౭.

౪. జోలి, సంబంధము.

ఆ. పద్దనయనుమీఁదిభక్తియోగం బెల్ల, ముక్తియోగ మనుచు మొద లెఱుంగు, వారి వారి వారి వారిఁ జేరనవారి త్రోవ దలఁప వలదు దూతలార. భాగ. ౬. ౧౯౧.

సీ...ఇటువంటిదుండగముల, నూని కాలప్రాప్తులైనవారల నిర్నిమిత్తంబు మిక్కిలి మీకు నెగ్గు, చేయువారలఁ గఱచి వధింపుఁ డన్యుల త్రోవఁ బోవకుఁడు...వరాహ. ౬. ౭౫.

త్రోవపె(వె)ట్టు. అ. క్రి. (త్రోవ + పెట్టు) దారి చూపు.

ఉ...పో వలతేనియుఁ ద్రోవపెట్టెదజ్. కవు. ౨. ౫౩.

సీ. పరువంపువిరిగొందు లరసి చాలై త్రోవపెట్టి యీారము లీఁగుపిండు దగిలి. ఆము. ౫. ౧౧౭.

త్రోవరి. విణ. (త్రోవ + అరి[4]) ౧. మార్గము నెఱిఁగినవాఁడు. (శ. ర. బ్రౌ.) ౨. బాటసారి, త్రోవ నడచువాఁడు.

సీ...వేల్పులు మింటిత్రోవరులు నిద్దుర లేనిప్రోడలు ...సాం. ని. దేవ. ౧౮.

త్ర్య

త్ర్యంకటము. సం. వి. అ. న. ౧. (మూఁడు చేర్లుగల) చిక్కము, ఉట్టి, మొ. ౨. ధాతాంజనము, ఒకరకము కాటుక. (మే. ని.)

త్ర్యంబక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పార్వతి. (కల్ప.)

త్ర్యంబకసఖుఁడు. సం. వి. అ. పుం-ముక్కంటి చెలి-కుబేరుఁడు.

త్ర్యంబకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ముక్కంటి, శివుఁడు.

త్ర్యంశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. త్రిగుణితాంశము, మూఁడుపాళ్లు ౨. తృతీయాంశము, మూఁడవపాలు.

త్ర్యక్షము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) మూఁడు కన్నులు గలది. వి. అ. పుం. నారికేళము, కొబ్బరకాయ.

త్ర్యక్షరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) మూఁడు అక్షరములు కలది. వి. అ. పుం.-అకార ఉకార మకారము లనుమూఁడక్షరములు గలది-ప్రణవము.

త్ర్యక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ముక్కంటి, శివుఁడు.

త్ర్యబ్ద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మూఁ డేఁడ్లపెయ్య; మూఁడేండ్లబాలిక.

త్ర్యశీతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) ఎనుబది మూఁడవది.

త్ర్యశీతి. సం. విణ. (ఇ) స్త్రీ. ఎనుబదిమూఁడు.

త్ర్యశీతితమము. సం.-త్ర్యశీతము.

త్ర్యశ్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) త్రిభుజా

కారము కలది, మూఁడుకోణములుగలది. వి.అ. న. (క్షేత్రగ) త్రికోణము, త్రిభుజము.

త్ర్యస్రము. సం=త్ర్యశ్రము.

త్ర్యహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మూఁడుదినములసమూహము. ౨. మూఁడుదినములు జరుపఁబడుపండుగు, మొ.

త్రా

త్ర్యాహణము. సం. వి. అ. పుం. - మూఁటిచేత (ముక్కుతోను కాళ్లతోను) కొట్టునది-విష్కిరము, పక్షి.

త్రు

త్ర్యుషణము. సం=త్ర్యూషణము. (కల్ప)

త్రూ

త్ర్యూషణము. సం. వి. అ. పుం. ఊషణత్రయము, సొంటిపిప్పలిమిరియాలు.

త్వ

త్వంకారము. సం. వి. అ. పుం. మైత్ర్యాదిసూచకముగా నుపయోగించు 'త్వమ్' అనుశబ్దము. (ఇది యుష్మచ్ఛబ్దైకవచనమాత్రమున కుపలక్షకము.)

త్వక్కు. సం. వి. చ్. స్త్రీ. ౧. తోలు, చర్మము. ౨. చెట్టుపట్ట; వల్కలము. ౩. లవంగపుపట్ట, దాల్చినిచెక్క. ౪. స్పర్శేంద్రియము.

త్వక్క్షీరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. తవక్షీరి, వంశరోచన†.

త్వక్తరంగకము. సం. వి. అ. పుం. చర్మము యొక్క ముడుత. (విల్యమ్సు.)

త్వక్త్రము. సం. వి. అ. న. కవచము, బొందళము. (వై. ని.)

త్వక్పత్త్రము. సం. వి. అ. న. ౧. లవంగపుపట్ట, దాల్చినిచెక్క. ౨. ఇంగువఆకు. ౩. తేజపత్త్రము, ఆకుఁబత్రి†.

త్వక్పుష్పము. సం. వి. అ. పుం. గగుర్పాటు. (త్రి. ని.) న. కిలాసము, సిబ్బెము అను చర్మము మీఁదిపొడరోగము. (వాచ.)

త్వక్పుష్పిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సిబ్బెము అను చర్మముమీఁదిపొడరోగము. (త్రి. ని.)

త్వక్సార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వంశరోచన, తవక్షీరి†.

త్వక్సారము. సం. వి. అ. పుం. ౧-గట్టిపట్టుకలది-వెదురు†. ౨. లవంగపుపట్ట, దాల్చినిచెక్క. ౩. శోణము, దుండిగము†.

త్వక్స్వాద్వి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. లవంగపుపట్ట, దాల్చినిచెక్క.

త్వక్సుగంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఏలావాలుకము, కూఁతురుబుడమ†.

త్వగంకురము. సం. వి. అ. పుం. రోమాంచకము, గగుర్పాటు. (త్రి. ని.)

త్వగాక్షీరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వంశరోచన, తవక్షీరి†. (వాచ.)

త్వగింద్రియము. సం. వి. అ. న. స్పర్శగ్రాహకేంద్రియము.

త్వగ్గంధము. సం. వి. అ. పుం. -సువాసనగల తొక్క గలది-నారంగము, నారింజ†. (వై.ని.)

త్వగ్జము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) త్వక్కునందు పుట్టినది. వి. అ. న. రక్తము, నెత్తురు. (రాజని.)

త్వగ్దోషము. సం. వి. అ. పుం. కుష్ఠము.

త్వగ్దోషాపహ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వాకుచి, కారుగచ్చ†.

త్వగ్దోషారి. సం. వి. ఇ. పుం. హస్తికందము†.

త్వచము. సం. వి. అ. న. ౧. చెట్టుపట్ట. ౨. లవంగపుపట్ట.

త్వచాపత్త్రము. సం. వి. అ. న. త్వక్పత్త్రము, లవంగపుపట్ట, దాల్చినిచెక్క.

త్వచిసారము. సం. వి. అ. పుం. త్వక్సారము, వెదురు†.

త్వచిసుగంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చిట్టేలకి†.

త్వచ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) త్వక్కునకు హితమైనది, చర్మారోగ్యకరమైనది.

త్వద్. సం. సర్వ. నీయొక్క, మొ. (ఇది ప్రత్యయముగాని ఉత్తరపదముగాని పరమగునపుడు యుష్మచ్ఛబ్దమునకు ఏకవచనార్థమందు వచ్చు రూపము. (ఉదా: త్వదీయము, త్వత్కృతము, త్వదత్తము, త్వద్భయము, త్వత్సుతుఁడు, త్వదేకపుత్త్రుఁడు, త్వద్విధుఁడు మొ.)

త్వర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వేగము, వేగిరపాటు.

త్వరణము. సం. వి. అ. న. త్వరపడుట, వేగిరపడుట.

త్వరపడు. మి. అ. క్రి. తొందరపడు.

క... మంత్రులుఁ దారును, జను లపుడు వసిష్ఠ
శాసనంబున నభిషేచనసంభారాహరణం,
బునకుం ద్వరపడఁగ నృపతిపుంగవు డం
తను. చం. రా. ౪. ౧౪.

త్వరమాణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తొందరపడుచున్నవాఁడు.

త్వరి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ=త్వర. (వై. ని. అమరసుధ.)

త్వరితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వడిగలది. వి. అ. న. త్వర, వేగము.

త్వష్ట. సం. విణ. (ఋ. ష్ట్రీ. ఋ.) కఱ్ఱలు మొ. వానిని చెక్కువాఁడు. వి. ఋ. పుం. ౧. వడ్లవాఁడు. ౨. దేవశిల్పి, విశ్వకర్మ. ౩. ద్వాదశాదిత్యులలో నొకఁడు.

త్వష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తష్టము, చెక్కఁబడినది.

త్వా

త్వాచము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) త్వక్కునకు సంబంధించినది.

త్వాదృక్కు. సం. విణ. (శ్) నీవంటివాఁడు. (రూ. త్వాదృశము.)

త్వాదృక్షుఁడు. సం. విణ(అ.ఆ.అ) త్వాదృశుఁడు.

త్వాదృశుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నీవంటివాఁడు.

త్వాష్ట్రము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) త్వష్టసంబంధమైనది.

త్వాష్ట్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. చిత్రానక్షత్రము. ౨. చిన్నరథము. ౩. సంజ్ఞాదేవి, సూర్యపత్ని, యమునితల్లి (త్రి. ని.)

త్వాష్ట్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వృత్రాసురుఁడు.

త్వి

త్విట్టు. సం. వి. ష్. స్త్రీ. ౧. కాంతి, దీప్తి. ౨. కిరణము, వెలుఁగు. ౩. మంట. ౪. వాక్కు. ౫. జిగీష, జయేచ్ఛ. ౬. వ్యవసాయము, పూనిక. (హేమ. ని.)

త్విట్పతి. సం=త్విషాంపతి.

త్విషాంపతి. సం. వి. ఇ. పుం. వెలుఁగుఱేఁడు, సూర్యుఁడు.

త్విషి. సం. వి. ఇ. పుం. కిరణము.

త్స

త్సరుకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ఖడ్గయుద్ధనిపుణుఁడు, కత్తిపట్టుటయందు నేర్పరి.

త్సరువు. సం. వి. ఉ. పుం. ఖడ్గముష్టి, కత్తిపిడి.

థ

థ. సం. ఒకానొకయక్షరము.

థ. సం. వి. అ. పుం. ౧. శిలోచ్చయము, కొండ. ౨. భయరక్షకుఁడు. న. ౧. రక్షణము, కాపాడుట. ౨. మంగళము. ౩. సాధ్వసము, భయము.(దీనికి తెనుఁగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)

థు

థుడనము. సం. వి. అ. న. ఆచ్ఛాదించుట, కప్పుట; మఱుఁగుపుచ్చుట.

థుత్కారము. సం. వి. అ. పుం. ఉమియునపుడు చేయు 'థుత్' అనుశబ్దము.

థూ

థూత్కారము. సం=థుత్కారము.

థూత్కృతము. సం. వి. అ. న=థుత్కారము.

థూత్కృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ.థుత్కారము.

ద

ద. ఉభ. ఒకానొకయక్షరము.

దంగు=డంగు. అ. క్రి. (బియ్యము మొదలగునవి) పొట్టుపోవునట్లు శుభ్రముగా నలఁగు. (శ.ర.) విణ. శుభ్రముగా నలఁగినది, దంపఁబడినది.
జః దంగుడు, దంగుడులు, దంచు, దంపు, దంపుట్లు, దంపుడు, మొ.

దంగుడు. విణ. (√దంగు) దంచినది. (దంగుడు బియ్యము.శ. ర.)

దంగుళ్లు(డులు). వి. బ. (√దంగు) చేరళ్లు, అక్షుణ్ణతండులములు, చేబియ్యము.
సీ. అక్షుణ్ణతండులాహ్వయము చేరళ్లు నా దంగుళ్లు నాఁగను దనరు చుండు. ఆం. భా. ౨. ౨౪౪.
సీ. బోయకల్కికి భక్ష్యభోజ్యంబుల నొసంగి వెమరుదంగుళ్లఁ బో వీడఁ దీయు. పార్వ. ౨. ౨౩.

దంచెనపుఁజేయి. వి. (దంచనము+చేయి) ౧. శత్రువులు కోట నెక్కకుండ క్రిందకుఁ ద్రోయుటకు తాలను విసరుయంత్రవిశేషము, దంచనము.
సీ. ఎనసి మాన్పరు లగ్గ లెక్కకుండంగఁ దార్చిన కాంచనంపుదంచనపుఁజేతులు... కువల. ౩. ౧౮.
౨. దుడ్డుకఱ్ఱ. (బ్రౌ.)

దంచెనము=దెంచనము. వి. (దీనికి కొన్నియెడల వృత్తియందు మువర్ణలోపము.) ౧. కోటలు మున్నగునవి బద్దలుకొట్టుట కుపయోగించుఆయుధవిశేషము. (పెద్దపిరంగి ఆని.శ.ర.)
వ...పౌండ్రభూపాలుండు యదువీరునగరంబు కలుకోట వికటంబుగా వలుఁదటంకంబుల నఱకించియు దంచనపుగుండ్లఁ బడవైచియు ...ఉ. హరి. ౩. ౩౭.
సీ...దంచనముల నొడిసెలలను, జాలంగ నెందును సవరించుట...గీ. ఓలిఁ గర్జంబుగా నెల్ల యోధులకును, జెప్పి...హరి. ఉ. ౨. ౧౭.
౨. శత్రువులు కోట నెక్కకుండ క్రిందికి త్రోయుటకు తాలను విసరుయంత్రవిశేషము.
ద్వి. ముంచి కొండలు కరమ్ముల బట్టి, దంచనాలకు నివె దంచనా లనుచుఁ, గ్రచ్చుఱ నటు విఱుగఁగ వైచుచును. రం. రా. యు. ౩౫౩ పొ. ౧౩ పం.
ద్వి. దంచనగుండ్లచేఁ దాఁకించి కడిమి, ముంచిన లగ్గ యిమ్ముల విడిపించి. రం. రా.యు. ౩౫౩ పొ. ౨౩ పం.

సీ. తగు శిలాయంత్రంబు దంచన మనఁగను...
అం. భా. ౨. ౨౧౭.
జః దంచనపుఁజేయి.

దంచు=దంపు. స. క్రి. (√దంగు)దంగఁజేయు.
(క) ధాన్యము మున్నగువానిని నలఁగఁజేయు.
చ. హాలమున వచ్చు ధాన్యముల నప్పటి కప్పుడు దంచుకొంగ రోఁకలిఁ గయికొంటి...దశా. ౭. ౫౪.
(చ) ధ్వంసముచేయు; చూర్ణముచేయు.
ఉ. దంచె నతం డనేకజననంబులఁ జేసినపాతకౌఘముల్. కాశీ. ౩. ౧౦౭.
స్రగ్ధర...విఘట్టించె దంచెన్, ద్రుంచెన్...కరిసుర ప్రత్యనీకుండు హేలా,సంచారోదగ్ర భంగిన్ జలముకొని వనీ సౌధవప్రాట్టవీథుల్. కాశీ. ౬. ౧౪౬.
(ట) నలఁగఁద్రొక్కు; జయించు.
క. దంచున్ జరణాంచలములఁ, గించుఁదనం బంచు ముదలకించున్ ముంచున్, నొంచున్ విదళనచుంచూ, దంచచ్చంచూపుటుస్ఫుటాఘాతములన్. రామా. ౫. ౧౯౭.
ఉ. దంచెదఁ గాలకింకరుల దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ. దా. శ. ౬౦.

దంట[1]. విణ. (సం. ధృష్టః. ప్రా. ధట్ఠో.) సమర్థుఁడు, దిట్టతనము గలవాఁడు; జంత, ధూర్తు రాలు.
గీ. అచటిపొందమ్మికొలఁకులు నభవునింట, నైన నాదంటబలువింట నైనఁ గలవె. వసు. ౨. ౫.
సీ. మాయామృగము వెంట మగఁడు పోవఁగ దంటమఱఁది నంపిన సాఁటిమంటతనము. కృ. శతం. పీఠి. ౫౦.
సీ. దంట నా జాణ నాఁ దగు సమర్థుఁడు ...అం. భా. ౩. ౩.
శా. ఏజాతి న్నినుదంటవంట గల్గదే యిద్ధాత్రిలో నంచు వి,భ్రాజన్మానధురంధరుండు వృషుఁ డుగ్రవ్యగ్రరోషాత్ముఁ డై. శుక. ౧. ౨౨౭.

దంటమాటలు=ప్రౌఢవాక్యములు, వక్రోక్తులు.
సీ. ఈదంటమాటలు నిట్టిభావంబులవిధము నే నిచ్చినవిద్యల కద. కళా. ౫. ౩౯.
సీ. దంటమాటలకు ధార్త్ర్యమునకు నానతి పడి పట్టినట్టిసత్త్రాజ్ఞులార. ప్ర. భా. ౧. ౧౦౪. కళా. ౭. ౧౯.
జః దంటతనము[1].

దంట[2]. విణ. జంటయైనది.
గీ. కలయ నాపాదమస్తకాంగములయందు, మించి పటలీలఁ దరళితోదంచిత మగు,యువతి లావణ్యమును గన్నుఁగవయు నతను,దంట మీలకెక్కియ మనఁ దనరుఁ జూడ. ప్ర. భా. ౨. ౪౨.
వి. జంట, కవ, యుగ్మము.
సీ...దోయి జోడు, జంట జమిళి కవ దంట యమడ యన ద్వంద్వ మై పరఁగును...అం. భా. ౨. ౧౦౦.
జః దంటగొను, దంటతనము[2], దంటపోరు, దంటమెట్టెలు, దంటమోముల దేవర, దచ్చవుక, దచ్చి, దచ్చికాళ్లమెకము.

దంటగొను. స. క్రి. (దంట[2]+కొను) కలియు.
గీ. దైత్యు మెఱుఁగుఁదూపులు దళితములు సేయఁ, దత్తనూజచూపులు ఫలితములు సేయఁ, నుదుటుఁదనమును వలపు నొండొంటితోడ, దంటగొని క్రమ్మ నెమ్మదిఁ దాల్చె నతఁడు. ప్రభా. ౪. ౭౯.

దంటతనము. వి. (దంట[1]+తనము) ౧. సామర్థ్యము, ప్రౌఢత్వము; చాతుర్యము.
సీ. సంగరంబున ధనంజయరథస్థాయి యై శవశాశ్వములఁ బట్టుదంటతనము. దశా. ౧. ౯౪.

గీ. రమ్ము నా వెంటఁ గొంతదూరమున నుండి, దం
టతనమున నను వెన్ను నంటి చూడు. శుక.
౨. ౨౮౯.

లయగ్రాహి. అంట వడిఁ దాఁకి యదరంటఁ బడ
వ్రేసి పెనుమంట లెగయం జఱచి దంట
తన మొప్పఁగ, వెంటఁబడి పట్టుకొని... భా.
రా. యు. ౧౪౩౦.

౨. ధార్ష్ట్యము, గయ్యాళితనము.

క. తొల తొలఁగు తొలఁగు మనుచుఁ, దల
తల తల మనుచు వట్టిదంటతనంబుల్, వలదు
వల దనుచుఁ బల్కఁగఁ, గలకంఠుల కపుడు
మిగులఁ గలహము ముదురఁగ. రాజ. చ.
౩. ౪౫.

ఉ. దంటతనంబె కాని యుచితజ్ఞత లేదు వనా
టుఁ డౌటనా, వంటిమహామహుండు తనవా
లముఁ బ్రాఁకఁగ నూరకున్నవాఁ, డొంటమి
యేల ముందరఁ బ్రియోక్తులఁ బిల్చెదఁ బ
ల్కఁడేని నా, బంటుతనంబుఁ జూపఁగ నె
పం బగుఁ గా కని నిశ్చితాత్ముఁడై. సమీర.
౬. ౧౬౫.

దంటపోరు. వి. (√దంటు¹) ద్వంద్వయుద్ధము.
సీ. దంటపో రనఁ దగు ద్వంద్వయుద్ధము...
ఆం. భా. ౨. ౨౨౨.

దంటమెట్టెలు. వి. బ. (√దంటు²) కాలివ్రేలి
యందు ధరించెడుఆభరణవిశేషము.
ద్వి. దంటమెట్టెలు వింతతళుకొత్తుచుండ, జరి
బుటాచీరయు జాజిపూఱవికె. ద్వి. శ. సా.
౧. ౧౪ పా. ౧ పం.

దంటమోములదేవర. వి. (దంటు²+మోములు
+దేవర)-రెండుముఖములు గలదేవుఁడు-అగ్ని.
గీ. దంటమోములదేవర దనివి దీఱ, బుగులుకొని
మెక్కెఁ దద్ద యబ్బురము గాఁగ. అచ్చ.
రా. యు. ౨౮౦.

ఇట్లే: దంటమోములసామి, మొ.
సీ. మలగొంగ యలరు పెత్తులు గట్టి యిడుచుం
డు దంటమోములసామి వంట సేయు. అచ్చ.
రా. సుం. ౪౧.

దంటు. వి. (సం. దండః. క. దంటు) జొన్న
లోనగువానికాఁడ.
వ...విషవిస్ఫురద్భుజంగముల నల్గడఁ గబళించి
గొంటకుండ దంటు చప్పరించు గతిం జప్ప
రించుచు... మను చ. ౪. ౩౭.
సీ. యావనాదిదండాఖ్య దంటున మీఱు...
ఆం. భా. ౨. ౭౭.
జః దంటుకొను.

దంటుకొను. అ. క్రి. (√దంటు) పూరికఱచు.
సీ. చేబల్లిచేఁ గ్రమ్మి చిమ్మివెతుసుగదా నోట
దంటుకొనంగ నీఁటెమునల. కృష్ణ. ౩. ౧౯.

దండ[1]. వి. ౧. వైపు, ప్రక్క, పార్శ్వము.
క. వేదండపురాధీశుఁడు, కోదండము సేతఁ బ
ట్టుకొని గహనములో, వేదండాదుల నొక
నాఁ, డేదండలఁ బోవనీక యుగచెఁ బలి
మిఁ. భాగ. ౧. ౪౫౩.
కి. పెనుదండ నుద్దండవేదండకాండముల్ సమ
దమందరయానసరణి నడవ. దశా. ౨. ౧౯.
సీ. పూరుషార్థములు తత్ప్రవృత్తంబు లందులో
మొదటిది నాల్గుకొమ్ముల వృషభము, రెండవ
దర్థ మాదండది కామ మీమూఁడును లయ
మైన మోక్ష మనఁగ, బరఁగె... వరాహ.
౯. ౨౧. (ఆదండది=దాని పిమ్మటిది యని
భావము.)
౨. స్థానము, చోటు.
గీ. వినుతసుకృతములకు దండ వెండికొండ. భాగ.
౪. ౧౩౪.
సీ. ఒకవంక నకలంకయోగివర్యసపర్య లొకదం
డ నఘుదండనోచితవిధులు... హా. న. ౩. ౪.

3. సమీపము.

ఉ... తాం,బూలము తావి బుగ్గరని ముంచు
కొనం జెవిదండఁ బన్నికన్. కళా. ౪.
౧౦౯.

మ. అని ప్రద్యుమ్నుని మానిదండ నిడి చింతా
యత్తచిత్తంబునన్. పారి. ౧. ౧౦౩.

౪. అందు, సప్తమీవిభక్త్యర్థకము.

క. ఆదండ జడలదండను, వే దండఁ జెలంగఁ
జెరివి... వి. పు. ౧. ౧౩౬.

సీ. హురుమంజిముత్యాలయొంటుల చకచకల్
తళుకుఁజెక్కులదండఁ దాండవింప. చం. రా.
౨. ౬౧.

౫. ప్రాపు, ఆధారము.

వ... బారిసమరుటరు వలచుట్టునున్ జెట్టు దండ
గొని నిలువ నలువు గలపుళిందులఁ గొందఱ
నిలిపి... మనుచ. ౪. ౩౭.

సీ. తరిగుండు నేను నేతటి నుండుతల మయ్యె
గొండకు నాలావు దండ యధిప. చంద్రా.
౨. ౪౫.

౬. ఎద్దుముడ్డిమీద ములుకోలతో పొడువఁగా
నేర్పడు బొరుసు. (శే. ర)

జః దండపడు, దండపాటు.

దండ². వి. (సం. దండః. క. దండె. త. తండి
హై.) ౧. మాల, హారము.

గీ. ఇప్పపూదండఁ గైసేసె నెలమి నొర్తు.
హర. ౪. ౮౦.

ఉ... మున్ను గొంటి న్నేవ న్ననదండ యొక్క
మగవాఁ డిడ... ఆము. ౧. ౧౪.

౨. బాహువు.

గీ. అతివచన్నులు జక్కవ లగుట కేమి, సంది
యం బింక దండలచాయ నిగిడి, రెక్కలై
యుండ సొంపునఁ బిక్కటిల్లి, వలిపెపయ్యెద
యనుచిన్నివలను దగుల. యయా. ౪.౪౪.

గీ. చూచినప్పుడె విలు పాఱవైచి సరస,తావ
రసభీమతరగదాదండ మెత్తి, దండ హత్తి
మనోజ్ఞుండు దండవెట్టె, నమహీదేవు నెమ్మది
రిమ్మ వోఁడమ. శుక. ౨. ౪౫౩.

3. భుజబలము.

గీ. దండ గల్గినబుద్ధిమంతుండు దనకు, బలిమి
కలిమియుఁ గొనసాగ వలసె నేని, శత్రువు
బుణంబుఁ జిచ్చు నెచ్చరికతోడఁ, గడమ
పెట్టక కడముట్టఁ జఁపవలయు. ప్రబోధ.
౫. ౪.

౪. హస్తావలంబనము, కైదండ.

గీ. తమ్మికే లుండఁ బెఱకేల దండ యిచ్చు,
లేము లుడిపెడు లేఁజూపు లేమతోడ. ఆము.
౧. ౧౨.

౫. ముష్టియుద్ధమున మొదటిగతి; మల్లయుద్ధవిశే
షము, పదిరెండుదండలలో నొకటి.

గీ. దండ యనఁగను ముష్టియుద్ధాదిమగతి, మిం
చు నందున మద్దెళ సంచు మొదలు, కొన్ని
భేదంబులు చెలంగు... ఆం. భా. ౨. ౨౦౯.

వ... పాదలికదండయడుగడుగుపాదలికదండ మ
ద్దెళసంచు కుక్కటుపుదండ మొదలుగాఁగ
లపదిరెండు దండలును ... ప్రబంధ. ౭౮.

౬. మల్లునిసాధనదండనము.

సీ. తగినట్టిమాష్టినిదండపోల్కి మెఱుంగు మె
ఱయు కైవడిబిసమీటినగతి. ప్రబంధ. ౧౮౧.

దండగోలు=ఊఁత, అవలంబము.

ఉ... నినుఁ గొల్చి వచ్చి భద్రావతిలోన నుండెడు
తురంగముఁ దెచ్చెదఁ గూయి వచ్చినన్,
నీ వటు దండగో లగుచు నిల్చినఁ జాలు
నన స్వయమూర్తి యై, యీవ్వృష కేతనుం డరిమ
హీశబలాంబుధి నోరఁ బట్టెడున్. జై. భా.
౧. ౧౦౦.

జః దండకడెము, దండచేయి, దండచేరు, దం
డాటు, దండాడింపు.

దండక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దండకారణ్యము.

శ్లో. క్వాయోధ్యాయాః పునరుపగమో దండ కాయాం వనే ప్రః. ఉ. చ. ౨. ౧౩.

దండకడెము. వి. (దండ² + కడెము. క. దండె కడగ. త. తండైకడైయం) భుజవలయము, సం దికడియము.

ద్వి. మొలనీలికాసెలు మొలకత్తులును, దల ముళ్లు బదనిక దండకడెంబు. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౫౬౫. పం.

దండకము. సం. విణ. (అ. డికా. అ) దండించు నది. వి. అ. పుం. న. ౧. (ఛంద) ఒకానొక వృత్తము. ౨. సమాసప్రాయవాక్యము. (కే. ని.) ౩. అరణ్యవిశేషము. (ఆ. ని.) ౪. మహారా ష్ట్రదేశము. (కే.ని.)

దండకవిలె(లియ). వి. ప్రాతలెక్కలపుస్తకపు కట్ట. (శ. ర.)

దండకాకము. సం. వి. అ. పుం. బొంతకాకి, మాలకాకి.

దండకాష్ఠము. సం. వి. అ. న. దుడ్డుకఱ్ఱ.

వ. దండకాష్ఠమవలంబ్య స్థితః. సం. శాకుం.౨.

దండగ్రహణము. సం. వి. అ. న. ౧. దండ మును దాల్చుట. ౨. సన్న్యాసియగుట.

దండచేయి. వి. (దండ² + చేయి) సందిలి, ప్రగం డము.

గీ. దండచేలావు గలగట్టిపండువెదురు, తండము లఁ గొముపంగల మెండు బెట్టి, బెండు విఱిచి నకైవడిఁ బెనఁచి విఱుచుఁ, బోతరించినదు ప్పులప్పాలములోన. చంద్రా. ౨. ౬౧.

దండచేరు. వి. (దండ² + చేరు) ఏనుఁగులు ముసు గువానిని స్వాధీనముచేసికొనుట కుపయోగించు తోరము.

సీ. అలుగునేనుంగుకై యలుఁగుఁ బూనఁగ నేల యండ నీదండచే రుండనేని. చంద్రా. ౨. ౪౩.

దండఢక్క. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కాలపరిమితిని దెలుపుటకు జాముజామునకు వాయించుఢక్క. (త్రి. ని.)

దండదాసుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దండుగ (జుల్మాన) చెల్లింపలేక దానికి బదులుగా దాస త్వమును అవలంబించువాఁడు. మను. ౮.౪౧౫.

దండధరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. కఱ్ఱను దాల్చువాఁడు. ౨. దండనము చేయువాఁడు, దండనాధికారముగలవాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. రాజు. ౨. యముఁడు.

దండన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.=దండనము.

దండనము. సం. వి. అ. న. ౧. దండించుట. ౨. దండుగ విధించుట.

దండనాయకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దళ వాయి, సేనానాయకుఁడు. ౨. రాజు. (వాచ.) ౩. అపరాధికి శిక్ష విధించెడియధికారి.

దండనిల్కడ. వి. మల్లయుద్ధములోని మెలఁకువ.

వ. దండనిల్కడ కడ లుదుటు కలయు మెలఁకువ విoగళింపు దిశాపదికలు... మొదలగువిత్తము లెఱింగి... ప్రబంధ. ౩౮.

దండనీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. శిక్ష విధించుట; న్యాయపరిపాలనము. ౨. నీతివిద్య, అర్థశాస్త్ర ము. (కామందకీయాది.)

దండనీయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దండిం పఁదగినవాఁడు.

దండపడు. అ. క్రి. (√దండ¹) ౧. సమీపించు (శ. ర.) ౨. ఎద్దుముడ్డిమీఁద ముల్లుకోలతో పొడుచుటవలన బొరుసుగా నేర్పడు. (శ.ర.)

దండపాటు. వి. (√దండపడు) దండపడుట, సమీపించుట.

చ. బలములపాటు జాయతలపాటును జూచెదు దండపాటు కోల్తల కొడఁబాటు లెస్స యని లక్ష్మణుఁ డన్న యనుజ్ఞ గాంచి...రా మా. ౮. ౯౭.

దండపాణి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. యముఁడు. ౨. కాశియందలి ఒకానొక దేవత.

దండపాతనము. సం. వి. అ. న. దండనమును విధించుట.

దండపారుష్యము. సం. వి. అ. న. అతిక్రూరముగా దండించుట.

దండపాలకము. సం. వి. అ. పుం. శకుల మను మత్స్యము (కల్ప.)

దండపాలకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. శిక్ష విధించెడి యధికారి. ౨. సేనానాయకుఁడు. (వై. ని.)

దండపాలము. సం. వి. అ. పుం. మత్స్యభేదము.

దండపాలుఁడు. సం=దండపాలకుఁడు.

దండపాశికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చోరోపద్రవము లేక పట్టణమును కాపాడెడియధికారి. (వై. ని.)

దండపెట్టు. మి. స. క్రి. కొట్టు, ప్రహరించు.

గీ. చూచినప్పుడె విలు పాఱవైచి సరస, తామరస భీమతరగదా దండ మెత్తి, దండ హత్తి మనోజుండు దండపెట్టె, సమ్మహీదేవు నెమ్మది రిమ్మ వోడమ. శుక. ౨. ౪౫౩.

దండప్రణామము. సం. వి. అ. పుం. సాష్టాంగ నమస్కారము, కఱ్ఱవలె నేలఁ జాఁగిలఁబడి మ్రొక్కుట.

దండభృత్తు. సం. విణ. (త్) దండముధరించువాఁడు. వి. త్. పుం. దండధరుఁడు, యముఁడు.

దండమత్స్యము. సం. వి. అ. పుం. (దండాకారమగు) శకుల మనుమత్స్యము, బేడిసమీను.

దండమాథము. సం. వి. అ. పుం. - దండాకారముగా నుండుమార్గము - ప్రధానపథము, రాజమార్గము. (వాచ.)

దండము. వి. నమస్కారము.

సీ...మ్రొక్కు దండము కేలుమోడ్పు లేఁగుడు, నాఁగఁ జెన్నొందును నతి...అం. భా. ౨. ౧౪౫.

వ...శివా నీకు నవాంజలి భవా నీకు నభివాదనంబు పాండురాంగా నీకు దండంబు రాజశేఖరా నీకు జేజే...భీమ. ౩. ౨౧౧.

దండము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. లగుడము, కఱ్ఱ. ౨. ప్రకాండము, చెట్టుబోదె. ౩. వీణాదండము. ౪. మంథనదండము, కవ్వము. ౫. దమనము, అడఁచుట. (వాగ్దండము, మనోదండము, కాయదండము.) ౬. దండనము, రాజు ప్రజలకు చేయుశాసనము, రాజశిక్ష. ౭. దండుగు, అధికారి అపరాధివలన అపరాధమునకై పుచ్చుకొనుసొమ్ము. ౮. రాజు శత్రువులయెడఁ బ్రయోగించుచతురుపాయములలో నాల్గవది. (ఇది వధించుట, ధన మపహరించుట, పీడించుట యని మూఁడువిధములుగ నుండును.) ౯. సైన్యము, దండు. ౧౦. అడ్డముగా పన్నిన వ్యూహము. ౧౧. భూమిని గొలుచునాలుగు హస్తములకొలఁది గలమానము, బార. ౧౨. మగగుఱి. ౧౩. అభిమానము. ౧౪. దేహము. ౧౫. సూర్యకిరణములుగాని వాయువుగాని మేఘములుగాని దండాకారముగ ఆకాశమునఁ గనఁబడుట. (ఇది రాజాదులకు అశుభసూచకము.) ౧౬. వరుస; సమూహము. ౧౭. గుఱ్ఱము. ౧౮. ఘటిక, గడియ, అఱువదివిఘటికలు. ౧౯. కోణము, మూల. (సు భ.)

దండముఖుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సేనాని, దళవాయి. (విల్సను.)

దండయత్. సం. శత్రు. దండించుచున్న.

దండయమానుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దండించుచున్నవాఁడు.

దండయాత్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. పెండ్లియందలియూరేఁగింపు. ౨. యుద్ధయాత్ర, రాజు మొదలగువారు శత్రువుపై దాడివెడలుట, దిగ్విజయయాత్ర. ౩. సమ్యగ్గమనము, సరిగాఁ బోవుట, తిన్నగాఁబోవుట. (మే. ని.)

దండయామము. సం. వి. అ.పుం.దినము.(మే. ని.)

దండయాముఁడు. సం. వి. అ.పుం. ౧.యముఁడు. ౨. అగస్త్యుఁడు.

దండయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) దండించువాఁడు.

దండయితవ్యుఁడు. సం=దండనీయుఁడు.

దండలాసకము. సం. వి. అ. పుం. నృత్యవిశేషము, కోలాటము.

సీ.కుండలీప్రేరణీదండలాసకముఖ్యనృత్యంబు లచ్చరల్ సెఱపుచుండ. కవిరా. ౧. ౧౫౪.

దండలాస్యము. సం.వి. అ.న. నాట్యభేదము.

సీ. జంభారిమ్రోల నచ్చరలట్లు గణికాంబుజాస్యలు దండలాస్యములు సలుప. ఉ. రా. ౩. ౨౫౬.

దండవాది. సం. వి. న్. పుం. ౧. ద్వారపాలుఁడు. ౨. దండనమును వచించువాఁడు, ప్రాడ్వివాకుఁడు.

దండవాలధి. సం. వి. ఇ. పుం. – దండమువలె నుండుతోఁక కలది-ఏనుఁగు. (విల్సను.)

దండవాహి. సం. వి. న్. పుం. తలారి, ఆరకుఁడు, ఆరక్షకుఁడు. (విల్సను.)

దండవికల్పము. సం. వి. అ. పుం. శరీరదండన ధనదండనములు రెంటిలో అధికారికి తోఁచినట్లు విధించునొకశిక్ష.

దండవిధి. సం. వి. ఇ. పుం. దండనమున కేర్పఱచినశాసనము; శిక్షాస్మృతి.

దండవిష్కంభము. సం. వి. అ. పుం. తరికంబము, కవ్వముగట్టురాడు. (విల్సను.)

దండవృక్షము. సం. వి. అ. పుం. స్నుహీ, జెముడు‡.

దండవ్యూహము. సం. వి. అ. పుం. దండాకారముగ పన్నినవ్యూహము, పంక్తులుగాఁ దీర్చిన సైన్యము.

దండసి(లు)ల్లు. అ. క్రి. ౧. ఇఱుకుకొను.

చ. మగువకుచద్వయంబునడుమం బడి రాయిడి దండసిల్లి...సైవ. ౩. ౧౮౯. (దండసిల్లు. ముద్రి. పా.)

గీ. వెనుకముందటి సమ్మర్దమునఁ గరంబు, దండసిలి మధ్యమున నున్నధరణివిభుఁడు. సైవ. ౪. ౧౨౫.

౨. అదుముడుపడు, అణఁగు.

సీ. దండశూకాధిపతులు దండసిలంగఁ దాటించు నే కాల ధర మహేశ. కాశీ. ౭. ౩౯.

దండహస్తము. సం. వి. ఋ. పుం. తగరపుష్పము, నందివర్ధనము‡.

దండహస్తుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. ద్వారపాలుఁడు. ౨. యముఁడు. ౩. బ్రహ్మచారి. ౪. సన్న్యాసి.

దండాజినము. సం. వి. అ. న. ౧. (బ్రహ్మచారి ధరింపఁదగిన) దండకృష్ణాజినములు. ౨. డాంభ్య

వేషముమాత్రము ధరించుట; దంభము; మోసము. (వై. ని.)

దండాట=దండాడింపు. (దండ² + ఆట), డేగాట. (శ. ర.)

దండాడింపు=దండాట. పెండ్లిలో ఐదవనాఁడు వధూవరులను ఎత్తుకొని ఆడెడియాట. (వా.)

దండాదండి. సం. అవ్య. పరస్పరము దండములతోఁ గొట్టుకొనుచుఁ జేసినయుద్ధము.

దండారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దండమును పొందునది. వి. అ. పుం. ౧. బండి మున్నగువాహనము. ౨. కులాలచక్రము, కుమ్మరిసారె. ౩. మదపుటేనుఁగు. ౪. శరయంత్రము, విల్లు. (మే. ని.)

దండావతానకము. సం. వి. అ. పుం. కొయ్యవాఱుట, వాతరోగభేదము.

దండాసనము. సం. వి. అ. న. (యోగ) ఆసనభేదము. పుం. ఒకవిధమగుబాణము, మూఁడవవంతు శల్యము గలబాణము. (వై. ని.)

దండాహతము. సం. వి. అ. న.-కవ్వముతో తరిచినతక్రము—కాలశేయము, మజ్జిగ.

దండి¹. వి. ౧. ప్రతాపము.

ఉ. చండకరాన్వయాంబునిధిచంద్రుఁడు భూరమణుం డతండు...రాజ్యము సేయుచుట్టు లీ, దండికి మెచ్చినారము ప్రతాపవిహీనుఁడు భూమిపాలుఁడే. కాశీ. ౫. ౩౦౦.

౨. శౌర్యము, పరాక్రమము.

క. వెండియులం బండి మొలం, దండి సెలఁగ వెలుఁగుతోలుదాల్చువలఁతికిఁ, మెండుగఁ బెనుపండుగుగను, గొండయనుఁగుఁగూఁతు గలిసి కులికెడుదొరకున్. అచ్చ. రా. బాల. ౨౩.

గీ. కడఁగి హస్తంబులను రెండుకడల నున్న, రెండుతలలును వెసఁ బట్టి దండి మెఱయు, నడిమిశిర మెక్కి కదుఁ గఠినంబు లైన, పాదఘట్టనములచేతఁ బగులఁ దన్ని. వి. పు. ౭. ౧౬౫. సమీర. ౧. ౬౧.

౩. ధైర్యము.

వ...అవ్వేల్పు రాకొమరుండు ... మే నెల్లచెయ్వులఁ గొఱఁత దన్నినం గొండవడుపున దండి విడువఁడయ్యె...అచ్చ. భా. ౪. ౫౯.

క. దండిం బితరులు వెస మే, పాండంబులు ద్రెంచి తెచ్చి హత్తించిన ... భా. రా. బాల. ౫౧౨.

విణ. ౧. ప్రతాపవంతుఁడు. (శ. ర.) ౨. శౌర్యవంతుఁడు, పరాక్రమవంతుఁడు.

గీ. తగునె యర్జున యీపెంటితనము నీకు, దండివై లెమ్ము మనసు పేదఱిమి విడిచి. భార. భీష్మ. ౧. ౧౯౨. ఉద్యో. ౪. ౨౫౩.

క. వెండియు మిడుఁగుఱు లుమియుచు, మండెడువాల్తూపుగముల మానిసిఁ బోఁడున్, దండిపొలదిండిరాయఁడు, నండ గొనక పోరుచుండి రక్కొజ మొదవన్. అచ్చ. రా. యు. ౩౪౩.

౩. సంపూర్ణము.

ద్వి. వామనత్వము దాల్చి వచ్చి యద్దనుజు, భూమి మూఁడడుగులు పొసఁగంగ నడిగి, రెండడుగుల నే ధరిత్రియు దివియు, దండిమైఁ గొలిచి యాధన్యు బంధించి. రం. రా. బాల. ౩౦ పా. ౨౧ పం.

౪. (త. తండి) గొప్ప, పెద్ద.

ఉ...సైన్యపు లిద్దఱు భర్తఁ గూడి యొం, డొండహరిన్ హలాయుధుని నొక్కట నేపిరి వారి ముప్వురన్, దండిమగండు పంకరుహనాభుఁడు నొంచె శరత్రయంబునన్. హరి. ఉ. ౨. ౩౨.

ద్వి. నిండుకొలంకులలో నిండార, విరిసి, దండి

యా రక్తసంధ్యకపువ్వు మనఁగ. విష్ణుమా. పూ. ౨ ఆ. (శ. ర)

ఉ. దాఁటక మాన రిక్కడలి దాశరథుల్ తమ దండిమూఁకతో. రామా. ౭. ౭౬.

౫. దండితనము, దండివాఁడు.

దండి². వి. రీతి, విధము.

సీ. కొట్టిపెట్టినతలల్ గుట్టలై కాటుకకొండల దండిని మెండు చూప. దశా. ౬. ౧౩౭.

దండి. సం. విణ. (న్. నీ. న్) ౧. దండము గలవాఁడు. ౨. దండించువాఁడు. వి. న్. పుం. ౧. సన్న్యాసి, భిక్షువు, ౨. ద్వారపాలకుఁడు. ౩. యముఁడు. ౪. ఒకానొకసంస్కృతకవి, కావ్యాదర్శదశకుమారచరిత్రాదిగ్రంథములను రచించినవాఁడు. ౫. దమనకము, దవనము. ౬. చిలుక. (కే. ని)

దండించు. సం. స. క్రి. శిక్షించు, దండన చేయు.

క...త్మద్రోహము లరసి ప్రియాప్రియులను, సముఁడై దండింపవలయు జనపతి పుత్రా.* మార్క. ౩. ౧౩౪.

సీ...ఒకనాఁడు యతుల సుగ్రత దండించు... భాగ. ౪. ౯౯.

దండిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దండము, దుడ్డుకఱ్ఱ. ౨. ఒకవిధ మగుహారము. ౩. రజ్జువు, త్రాడు. ౪. దండరూపమున నుండి అల్పకలధ్వని నిచ్చువాద్యభేదము. (వై. ని, కే. ని)

దండికము. సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతిచేఁప.

దండితనము. వి. (√దండి¹) ౧. శౌర్యము, పరాక్రమము.

క. వెండియు ధనార్జనంబులు, గొండల వలనన ఘటించికొన నగు సేర్పున్, దండితనంబున బాడియు, నొండొంటికి మిగులఁ గలిగియున్నట్టియునన్. భార. భీష్మ. ౧. ౩౪.

ఉ. దండితనంబు నీయెడన తక్కెనె నాదెస మైత్రి పెన్ను మింకొండొకమాట దక్కము రణోత్సహనం బొనరింపు గ్రక్కునన్. భార. విరా. ౪. ౩౭.

౨. అతిశయము, గొప్పతనము.

వ...వేల్పుఁజెట్టుపూదండలదండితనంబున మెండుకొని...ఉ. రా. ౪. ౧౬౩.

వ...నీలంపుదూలంబులదండితనంబు లెచ్చరించి ...ఉ. రా. ౧. ౧౩౮.

దండితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దండింపఁబడినవాఁడు.

దండియ(డె). వి. (సం. దండికా.) ౧. దండాకారవాద్యవిశేషము.

ఉ. మేళము ఘుమ్మనన్ శ్రుతిసమేతమునన్ జతగూర్చి మద్దెలల్, దాళము లావజంబులును దండెలు జంగులు నొక్కమ్రోఁతగా. శ్రీరం. మా. ౪. ౧౫౩.

౨. వీణె; కిన్నెర.

సీ. దండియలును మీరు దడియంగఁబడక యంతక యటువొండు గంధర్వముఖ్యులు ... నృసిం. ౧. ౮౧.

గీ...పిదపఁ జేతిదండియ యటు పెట్టి కేలు, మొగిచి భక్తిరసం బాత్త ముంచుకొనఁగ, శౌరి కీర్తించెఁ బ్రభువు నస్నారదుండు. హరి. ఉ. ౩. ౩౩. (ప్రాఁతప్రతి. శ. ర. షా.)

వ...తంబుతులు కిన్నెరలు రావణహస్తంబులు రబాబులు మీటుసురతానులు శామాతులు ముఖవీణెలు పిల్లఁగ్రోవులు దండెలు డక్కలు ...ప్రబంధ. ౬౦౫.

(మాలదాసరి.) శా...అవ్వర్ణేతరజాతి మెచ్చి దయ నిడ్డప్రసాదము దండె సాఁచి శ్రద్ధాతిశయంబునన్ వినతి నంది భుజించుఁ గొనుం దదంబువున్. ఆము. ౬. ౯౬.

౩. తంబుర. (గ్రా.)

వ...మృదంగం బుపాంగం బావజంబు దండె తాళం బురుమ కిన్నెర సన్నగాళె వీణె ముఖవీణె వాసెగ్రోలు డోలు...ఆము. ౪. ౩౫.

౪. పల్లకీబొంగు.

సీ. వెలయింపఁ బన్నాగములకుఁ బై నిడినయ బ్బురపుదండెలుపోలె బొమలు దనర. కళా. ౭. ౧౪౪.

ద్వి. వల నొప్ప దండెలవజ్రాల మించు,దొలఁ కాడుచున్నయాందోళిక లేవి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౨౨౯ పం.

౫. త్రాసుకోల,తక్కెడకఱ్ఱ. (శ. ర.)

౬. పడుగు నేల రాచుకొనకుండ మగ్గపుగుంత కెదుట అడ్డముగా పాఁతినకొయ్య.

సీ. పరిపరి యచ్చులు చరికుండ యూడిత చీడు దబ్బలు దండె నాడె క్రోవి. హంస. ౨. ౧౧.

౭. ఏతపుకడవకు మీఁద నడ్డముగా నుంచి కట్టెడుకొయ్య. (శ. ర.)

౮. ఆయుధవిశేషము.

వ...భారతీదేవిముక్కు చిదిమి గాలి వధ్యంబు చేసి జముని పెడ దండె దగిల్చి యదితియధ రపల్లవంబు చక్కడఁచి...కాశీ. ౭. ౯౫.

దండియ(డె)ము. వి. (సం. దండికా) ౧. వస్త్రములు ఎండవేయుట మొదలగువానికై అడ్డముగా కట్టెడుకఱ్ఱ,వెం.

వ...ఫులుం గెఱింగి...పాండురంగాయతనంబు మధ్యరంగంబుఁ జొచ్చి యచ్చట నిచ్చం దనయిచ్చ నుండుదండియంబుపై వ్రాలక ...పాండు. ౪. ౨౩౭.

గీ. ఉదికినమడుంగుదోవతు లుంచినట్టి,దండె పా పాసనము సేయుచుండ మమర. హంస. ౧. ౧౫౧.

౨. గరిడిసాధనములలో నొకటి.

సీ. దండెము ల్దోసినకండెము లలభుజాకాండ ములను సొనకత్తు లమర. శశాం. ౨. ౧౬.

జః దండెపుంబీటలు.

దండివాఁడు. విశే. (√దండి[1]) బలాఢ్యుఁడు.

సీ. బలువిడి యనఁగను బల్లిదుం డనఁగను దండి వాఁ డన బలాఢ్యుండు చెలఁగు. ఆం. భా. ౩. ౧౧.

దండు[1]=తండు. స. క్రి. (ధనాదికమును) గ్రహించు, సంపాదించు.

మ...కానరే యీజవ్యాకలనాతంద్రు మునీంద్రు నంచుఁ బొగ రెక్కఁ జెక్కసామ్రాణిదం, టలివక్ దాఁటుచుఁ దస్తనోధనము దండక్ దండ నే తేరఁగక్. చంద్రా. ౩. ౯౭.

(వ్యవ.) వాఁడు ఊర నాలుగుడబ్బులు దండు కొన్నాఁడు.

దండు[2]. వి. (సం. దండః. క. దండు.) ౧. సేన.

సీ...దండు దడ మనంగఁ దనరు సేన. ఆం. భా. ౨. ౨౧౦.

చ. పొలుపుగఁ జంద్రశేఖరుతపోవన మంగజ చక్రవర్తి దోర్బలమున ముట్టి చూఱకొనఁ బంచినదండొకొ నాఁగ...కు. సం. ౩. ౩౫౦.

౨. దండయాత్ర.

వ...వారలు ప్రియంబునం బనిపూని వెడలి దండు సాటించి తగువారల కెల్ల నెఱింగిం చి పుచ్చిన...భార. ఉద్యో. ౪. ౧౩౬.

చ. మగువరో వీఁడె లక్ష్మణుఁడు మన్మథమన్మథుఁ డీశుభాంగుఁ డ్వైతగులును లేక యీ యడవి దం డొనరింపఁగ వచ్చినాఁడు... చం. రా. ౫. ౩౪.

౩. సమూహము.

గీ. తాండవం బాడె మిన్నెటితరఁగ దండు. హర. ౭. ౭౦.

గీ. తివిరి జేజేలు మానిసిదిండికాండ్ర,దండులును గూడి ప్రాలేలు ద్రచ్చుతతేని. అచ్చ.రా. బాల. ౧౫౨.

౪. దండము.

వ...శ్రీభీమేశ్వరమహాదేవరకుం గమ్మనాణ్టి త్రిభువనమల్లదేవరాజు పెగ్గడ అ(రి)య పె(గ్గడ) అఖణ్డవర్తికె లోహదణ్డు గణ్టికి నాచంద్రార్కమ్ము నెయి పరియించ్చువారుగా... దా. శా. ౧౦౫౭. (దండాకార మైనకాఁగడా అని భావము.)

వ...శ్రీ భీమేశ్వరమ ... కు నుత్తరాయణసంక్రాంతినిమిత్తమునం బెట్టిన అఖణ్డవర్తికెలో హదణ్డుదివియలు రెణ్టికి నాచంద్రార్కమ్ము నిత్యపడి సారపచ్చకర్పూరపు...దా. శా. ౧౦౭౯.

వ...శ్రీభీమేశ్వరదేవరకుంబెట్టిన అఖణ్డవర్తికె లోహరూపారదివియదణ్డుగణ్టికి బోలు నలువురంబూణ్టగా నాలవునడపున...దా. శా. ౧౧౪౬.

జః దండుకదలు, దండుచేయు, దండుడిగ్గు, దండుదివియ, దండునడచు, దండుబాట, దండులంజె, దండువచ్చు, దండువిడియు, దండువెట్టు, దండువెడలు, దండువోవు, దండెత్తు.

దండుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. యముఁడు. ౨. రాజు. ౩. సూర్యుని ప్రక్కనుండువారిలో నొకఁడు. (దండుఁడు, పింగళుఁడు, మాఠరుఁ డను ముగ్వురు. సూర్యుఁడు దైత్యులకు వర మీయ కుండఁగ చూచుటకు రుద్రాగ్నియములు క్రమముగా పయిమూఁడునామములతో వర్తింతురు.)

౪. ఇక్ష్వాకుపుత్త్రుఁ డగుసూర్యవంశపురాజు.

దండుక(గ)దలు=దండుచేయు. అ. క్రి. (దండు² + కదలు) దాడివెడలు, దండెత్తు.

సీ. గర్వించి సర్వసుపర్వసామ్రాజ్యంబు గైకొందు నని దండుకదలఁ దలఁచి. వరాహ. ౧౧. ౧౨౨.

క. కావున శూరుం డుత్సాహావేశం బైనయపుడె యహితులమీఁదన్, వేవేగ దండుగదలం, గా వలయును...క శా. ౭. ౨౪౯.

దండుగు(గ)=దండువు. వి. (సం. దండః) ౧. (ధనాదుల) నష్టము.

(వ్యవ) నాకు ఆవ్యవహారములో పదిరూపాయల దండుగు వచ్చినది.

(వ్యవ) ఇది దండుగ బేరము. దీనిలో లాభము లేదు.

౨. అధికారి అపరాధివలన అపరాధపరిహారము నకుగాను పుచ్చుకొనుధనము.

గీ. దండు వన దండు గనఁగను దండమనఁగ, బ్రతినిధిగఁ దీయుద్రవ్యంబు పరఁగు...ఆం. భా. ౨. ౧౯౦.

క...కొంకక యేనూఱు దండుగుం గొనవలయున్. విజ్ఞా. ప్రా. ౧౨౯.

క. నెమ్మదిఁ గనలుచు దండుగఁ, దె మ్మనినన్ బెట్టి యేడఁ దెచ్చు...శుక. ౨. ౨౧౭.

౩. రాజు ధనవంతుని బలాత్కారముచేసి పుచ్చుకొనెడుధనము.

ద్వి. కలవారిఁ గని దండుగలు పెట్టె నృపుఁడు. విష్ణు. పూ. ౩. (౪. ౭.)

దండుచే(సే)యు=దండుకదలు.అ.క్రి. (√దండు²) దండెత్తు.

గీ. ఒక్కకదినంబు తమయింటియొద్దివారిఁ,దలఁచికొన్నప్పు డొదవుసంతాపభరము, పూనకుండుట యెట్లు భవానిపతియు,వాసిఁ బూని ధరం దండుచేసె నేని. రా. వి. ౨. ౬౯.

దండుడి(ది)గ్గు(గు)= దండువిడియు. అ. క్రి. (√దండు²) సేనలు బసచేయు.

చ...ఇల యెల్లను ముంచి రసాతలంబుప్తై, విడి

యఁగ దండుడిగ్గిన సవిద్యుదురుస్తన యిత్నులో యనన్. ఆము. ౪. ౧౨౭.

గీ. దండుదిగినాఁడు భండనోద్దండుఁ డగుచు. దశా. ౫. ౧౯.

దండుదివియ. వి. (√దండు²) దీపపుసెమ్మె. (శ. ర.)

దండునడచు=దండుకదలు. అ. క్రి. (√దండు²) యుద్ధమునకు వెడలు.

ద్వి. కైకొని యింక నిష్వాకువల్లభుఁడు, నాకారిపై దండునడచుచున్నాఁడు. రం. రా. కిష్కిం. ౨౧౯ పొ. ౫ పం.

దండుబాట. వి. (√దండు²) ఘంటాపథము. (శ. ర.) ఇట్లే: దండుదారి మొ.

దండులంజె= గుత్తలంజె. వి. (√దండు²) బజాఱి, దండుతోఁ బోవువ్యభిచారిణి.

సీ...తగు బజాఱి యనంగ దండులంజె. ఆం. భా. ౨. ౧౧౩.

దండువ. వి. మత్స్యవిశేషము.

సీ. వెలిమొట్టలను దండువలఁ దలార్లకు నిచ్చెఁ గొడిసెల పరిహాసకులకు నిచ్చె. ద్వా. ౧. ౨౪౦. (దండువుల. ముద్రి. పా.)

దండువచ్చు. అ. క్రి. (√దండు²) జైత్రయాత్రకు వచ్చు.

ఉ. ఇంటికిఁ బొమ్ము క్రమ్మరఁ జెలీ నిలు నిన్నిలు సేర్చి వత్తునో, వెంటనె దండువచ్చెదవొ వేగమె రా మఱి యేల యందువో. రా. వి. ౨. ౫౭.

దండువిడియు=దండుడిగ్గు. అ. క్రి. (√దండు²)

౧. సేనలు బసచేయు.

గీ. జిష్ణుతో మాటలాడ షేహజీబు ననుచు, రారతిప్పనృపాలబాహాసినిహతు, లైవయలహిందుఖాన సేనాధిపతులు, నిండి సురపత్తనము చెంత దండువిడిసె. కువల. ౧. ౩౩.

గీ. దండువిడిసె బలీంద్రుఁ డకాండదండ. దశా. ౨. ౫౬.

౨. దండువెడలు.

గీ. అవధరింపుము కుంభసంభవమహర్షి, చంద్రుఁడి ట్లను శ్రీరామచంద్రుఁ జూచి, జానకీనాథ యిటు లద్దశాననుండు, విత్తవిభువీటిపై దండువిడిసె నపుడు. ఉ. రా. ౩. ౨.

దండువు(వ)=దండుగు.

(అధికారి అపరాధివలన అపరాధమునకుఁ గాను పుచ్చుకొనుధనము.)

క. కావఁ గొనిపోయి యేమఱి, గోవులఁ దాఁ జెఱిచెనేని గొల్లఁడు పతికిన్, గోవులవెల యరువం దగు, భూవరునకుఁ గొంతదండువును బెట్టఁ దగున్. విజ్ఞా. ప్రా. ౧౧.

సీ...దండువులు దర్శనములు కోలాసఁగొనకూళ్లు గుత్తకీక. గీ. డాఁపవలయు విభుండు భండారమునను. పి. శకుం. ౪. ౧౩౫.

చ. వణిజులు తప్పుచేసినను వారల దండువఁ బెట్టఁబంచి...దశకు. ౬. ౧౦౧.

దండువెట్టు. స. క్రి. (√దండు²) దండించు.

ద్వి. పెద్దనాగయగారి పెడఁగుపఱ్చితివొ, దసగణసింగయ్య దండువెట్టితివొ. పండితా. మహిమ. ౩౦౬ పొ.

దండువెడలు=దండుకదలు. అ. క్రి. (√దండు²) దాడివెడలు, దండెత్తు.

ఆ. ప్రతిన వలదు వైరిపట్టున నృపతికి, దండువెడలఁ దీరకుండుఁ దీరుఁ, గాక...ఆము. ౪. ౨౬౩.

గీ...అలరువింటు, గొనయ మెక్కించి వలదాఁకినుక మీఱ, విరహిజనములపై దండువెడలె నపుడు. పారి. ౨. ౪౯.

దండు(పో)వోవు=దండుకదలు. అ. క్రి. (√దండు²) దండువెడలు.

సీ. చేఁటఁ గైకొని యాళ్లు చెరిగెద నని పోవు

దండువో ష్మన్న సంతాప మంబు. శుక. ౨. ౨౦౮.

ఉ. పంచశరుండు పాంథజనబంధనబంధురబుద్ధి దండువో, సెంచఁగ...సమీర. ౧. ౧౨౫.

సీ. కొనినబలంబులు కొమరారఁగాఁ గొల్వ భూ తేశుపై దండుపోదుగాక. వీర. ౨. ౮౭.

దండెత్తు=దండుకదలు. అ. క్రి. (√దండు³) దాడివెడలు.

మ...ఉత్కటదర్పోద్ధతవృత్తి నొత్తి నడచెన్ దండెత్తి యుద్దండుఁడై. దశమ. ౧౧. ౧౧౯.

మ. తనలోఁ జొచ్చినశాంకరజ్వరముపై దండెత్తఁ గల్పించె నద్దనుజారాతి ప్రతిజ్వరంబు ...ఉ. హరి. ౬. ౯౭. ఆశు. ౧. ౧౧.

దండెపుఁబీఁటలు. వి. బ. (దండెము + పీఁటలు) గడచీల తగుల్చుటకు దండెనడుమ గ్రుచ్చినరంధ్రములు గలరెండుపీఁటలు. (శ. ర.)

దండోత్పలము. సం. వి. అ. న. తెల్లపువ్వుల సహదేవచెట్టు. (దీనిఆకులు టోపీ కుట్టి ధరించిన జ్వరము పోవును.)

దండ్యమానుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దండింపఁబడుచున్నవాఁడు.

దండ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దండింపశక్యమైనవాఁడు. ౨. దండనార్హుఁడు.

దంతకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పల్లు. ౨. శిఖరము, కొండకొన. ౩. పర్వతమునుండి జాఱిపడినపెద్దఱాయి. (వాచ)

దంతకర్షణము. సం. వి. అ. పుం. జంబీరము, నిమ్మచెట్టు.

దంతకారుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దంతపుఁబనివాఁడు.

దంతకాష్ఠకము. సం. వి. అ. న. తంగేడుచెట్టు. (దీని పుడుకలు దంతధావనమున నుపయోగపడును.)

దంతకాష్ఠము. సం. వి. అ. న. పలుదోముపుడుక.

దంతకుఁడు. సం. విణ. (అ. తికా. అ.) పండ్లు శుభ్రపఱుచుకొనుటయం దాసక్తి కలవాఁడు.

దంతకూరము. సం. వి. అ. పుం. (దీనియందు వీరులు పండ్లు కొఱుకుదురు.) యుద్ధము, పోరు.

శ్లో. మాద్రీపుత్రస్సహదేవః కలింగాన్ సమాగతానజయద్దంతకూరే. సం. భార. ఉద్యో. ౨౩. ౨౮. (దంతకూరే=సంగ్రామే. నీలకంఠవ్యాఖ్య.)

దంతక్షతము. సం. వి. అ. పుం. పలునొక్కు, పల్గాత్తు, కొఱుకుటవలనిగాయము.

దంతక్షతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ=దంతక్షతము.

దంతఘర్షము. సం. వి. అ. పుం. పండ్లు పెటపెట కొఱుకుట.

దంతఘాతము. సం. వి. అ. పుం. దంతక్షతము, పలుకాటు, పంటితో కొఱుకుట.

దంతచ్ఛదము. సం. వి. అ. పుం- దంతములను కప్పునది- ఓష్ఠము, వాతెఱ, పెదవి.

దంతచ్ఛదోపమ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ- అధరమున కుపమానమైనఫలము గలది- బింబి, దొండచెట్టు. (కల్ప)

దంతజాతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) జాతదంతుఁడు, పండ్లు వచ్చినవాఁడు. (శిశువు.)

దంతజాహము. సం. వి. అ. న. దంతమూలము, పంటికుదురు.

దంతధావనము. సం. వి. అ. న. ౧. పలుదోముట. ౨. దంతకాష్ఠము, పలుదోముపుడుక. పుం. వకుళము, పొగడచెట్టు. ౨. ఖదిరము, చండ్రచెట్టు.

దంతన్యాసము. సం. వి. అ. పుం. దంతక్షతము, పలునొక్కు.

దంతపత్త్రకము. సం. వి. అ. న. ౧. కర్ణభూషణము, చెవికమ్మ. ౨. కుందము, మొల్ల.

దంతపత్త్రము. సం. వి. అ. న. ఒకవిధ మగుకర్ణభూషణము, చెవికిఁ బెట్టుకొనెడియొకరీతినగ.

దంతపత్త్రిక. సం.వి. ఆ. స్త్రీ. దంతపత్త్రకము.

దంతపవనము. సం. వి. అ. న. ౧.-పండ్లను శుద్ధిచేయునది- పలుదోముపుడుక. ౨. దంతధావనము, పలుదోముట.

దంతపుప్పుటము. సం. వి. అ. పుం. ఇగుళ్లయందలివ్రణము, పంటికురుపు.

దంతపుష్పము. సం. వి. అ. న. ౧. కుందము, మొల్ల. ౨. చిల్ల, కతకము, ఇందుగు.

దంతఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పిప్పలి.

దంతఫలము. సం. వి. అ. పుం. వెలఁగ. న. చిల్లగింజ, ఇందుగుకాయ.

దంతబీజము. సం. వి. అ. పుం. (పండ్లవంటిగింజలు కలది) దానిమ్మ.

దంతభాగము. సం. వి. అ. పుం. ఏనుఁగుదేహమున ముందటిభాగము. (కల్ప.)

దంతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దశనము, పల్లు. ౨. ఏనుఁగుదంతము. ౩. పర్వతనితంబము, కొండనడిమిప్రదేశము ౪. కుంజము, పొదరిల్లు. ౫. ముప్పదిరెండు అనుసంఖ్య.

దంతమూలీయము. సం. వి. అ. పుం. దంత్యాక్షరము. (ఌ, త, థ, ద, ధ, న, ల, స) అనువర్ణములు.

దంతలేఖకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దంతములపైచిత్తరువులు వ్రాయువాఁడు; పండ్లపై పువ్వులు మొదలగునవి చెక్కువాఁడు.

దంతవల్కము. సం. వి. అ. న. పంటియిగురు, పలుపొదురు.

ఇట్లే: దంతమాంసము, దంతమూలము.

దంతవస్త్రము. సం. వి. అ. న. పెదవి. (వై. ని)

దంతవాసస్సు. సం. వి. స్. న. పెదవి.

దంతవేష్టము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పంటియిగురు. ౨. ఏనుఁగుదంతములకు వేసినపొన్ను. ౩. పలుఁగురుపు.

దంతశంకువు. సం. వి. ఉ. పుం. పండ్ల నూడఁదీయుపట్టుకారు.

దంతశఠ. సం. వి.ఆ.స్త్రీ. చాంగేరి, పులిచింత.

దంతశఠము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) పుల్లనిది. వి. అ. పుం. ౧.-దంతములకు బాధ కలిగించునది-పుల్లన. ౨. జంబీరము, నిమ్మ. ౩. కపిత్థము, వెలఁగ. ౪. కర్మరంగము. ౫. నాగరంగము, నారింజ. ౬. ఆమ్లము,చింత. (కే. ని.)

దంతశర్కర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దంతరోగభేదము, దంతములయందలిమలమును (పాఁచి) తాయిచలె ఘనీభవింపఁజేయురోగము.

దంతశాణము. సం. వి. అ. పుం. దంతచూర్ణభేదము, ఒకవిధ మగుపండ్లపొడి.

దంతహర్షకము. సం. వి. అ. పుం. జంబీరము, నిమ్మ.

దంతహర్షము. సం. వి. అ. పుం. దంతములు పులియుట.

దంతాఘాతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దంతక్షతము, పల్గాటు. ౨. దంతముయొక్క దెబ్బ. ౩. నిమ్మ.

దంతాదంతి. సం. అవ్య. ఒండొరులు పండ్లతో కఱచుచు చేయుయుద్ధము, కాట్లాట.

దంతాదము. సం. వి. అ. పుం. దంతములను భక్షించుక్రిములు గలరోగము.

దంతాయుధము. సం. వి. అ. పుం. - దంతము

లాయుధము గాఁ గలది_శూకరము, పంది. (త్రి. ని)

దంతార్బుదము. సం. వి. అ. పుం. న. పండ్లయిగురువాఁపు.

దంతాలయము. సం. వి. అ. న. నోరు, వాయి.

దంతాళి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. వల్గ, గుఱ్ఱముకళ్లెపుత్రాడు. (వై. ని.) ౨. పలువరుస.

దంతావళము. సం. వి. అ. పుం. - ప్రశస్తదంతములు కలది-ఏనుఁగు.

దంతి. సం. విణ. (న్. నీ. న్) ౧. దంతములు కలది. ౨. పెద్దదంతములు కలది. వి. న్. పుం. ౧. ఏనుఁగు. ౨. శిఖరి, కొండ. ఈ. స్త్రీ. ఉదుంబరపర్ణి, నేపాళముఁ.

సీ... ఊఁడుగ దంతి వెఱ్ఱినిమ్మ. హంస. ౪. ౯.

దంతిజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నేపాళముఁ.

దంతిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దంతిఁ.

దంతిమూలిక. సం=దంతిజ.

దంతియ[1] (తె). వి. (సం. తండకః) ౧. ఇండ్లకువేయుకమ్మి? మిద్దెటెంటికి అడ్డముగా వేసెడు పట్టె-శ. ర.

మ. దళశశికానీలపుతాలదూలములఁ పై దార్కొ
న్న నున్నంచదం, తెలఁ దాపించినకెంపుటిటిక
లసందిం బొంది రా వజ్రగా, రెలఁ బెన్నా
నొకగట్టిచప్పరములో కేరాచరాతిన్నె
పై. దశా. ౪. ౪౯.

౨. స్తంభముమీఁదిపీఁట.

సీ. పటికంపుగుండుఁగంబముతళ్ తళ్లరుచుల్ దరిఁ
జేర్చుదంతంపుదంతెలు... రా. వి. ౫. ౭౫.

౩. కృషిసాధనవిశేషము, నేల చదునుచేసెడి అచ్చుకట్టు. (శ. ర.)

సీ. గుంటక నాఁగను గొఱ్ఱు నా దంతె నాఁ
బాపట మనఁగను బరఁగును గృషిసాధనభే
దము... ఆం. భా. ౧. ౧౩౩. (ప్రాంత
ప్రతిపా.)

దంతియ[2] (తె). వి. (సం. దంతీ) నేపాళముఁ.

గీ... దంతె యనఁగ దంతి, మనుసు... ఆం. భా. ౧. ౬౭.

దంతీబీజము. సం. వి. అ. న. నేపాళపుగింజ.

దంతురచ్ఛదము. సం. వి. అ. పుం. మాదిఫలము, బీజపూరముఁ.

దంతురము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. మిట్టపండ్లు కలది. (వై. ని.) ౨. విషమము, నిమ్నోన్నతము, మిట్టపల్లమైనది. (మే. ని.)

దంతురితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దంతురముగాఁ జేయఁబడినది, నిమ్నోన్నతముగాఁ జేయఁబడినది.

దంతూలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) పండ్లు కలది; ప్రశస్తదంతములు కలది.

దంతోలూఖలి. సం. వి. న్. పుం. - దంతములే ఉలూఖలము (రోలు) గాఁ గలవాఁడు-దంతములచేత వడ్లు మొదలగువానిపైపొట్టు తీసి తినెడు నియమము గలవానప్రస్థుఁడు. (విల్యమ్సు)

దంతోలూఖలికుఁడు. సం. వి. అ. పుం = దంతోలూఖలి. (విల్యమ్సు)

దంత్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. దంతమునందు పుట్టినది. (వర్ణాది.) ౨. దంతములకు హితమైనది. (దంతచూర్ణాది.)

దంగడి. వి. (క. దండలె). ౧. సంకులరణము, దొమ్మి.

సీ. అలరు దండడి దొమ్మి యన సంకులరణాఖ్య ...ఆం. భా. ౧. ౨౨౨.

౨. సాంద్రత; ఆధిక్యము.

క. చని మదనాగ్నిజ్వాలలు, దనుకఁగ నిట్టూర్పుగాడ్పుదండడి నిగుడఁగా. భా. ర. విరా. ౧. ౬౦.

చ... నేత్రములఁ బ్రమోదబాష్పములదండడి గ్రంకుకొనంగ నందఱుక్. మార్క. ౭. ౧౬౧.

3. సమర్దము, రాయిడి.

చ. గిరిసుహరస్థితంబు లగుకేసరులుక్ వడిఁ జే ర్చునప్పయో, ధరపటుగర్జలం దలఁకి దండడి నున్నవి యున్నచోన య, చ్చెరువుగ గుండి య ల్వగిలి చేష్టిత మేమియు లేక యుం డె...హరి. పూ. ౪. ౧౪౦.

విణ. అధికము; సాంద్రము, తఱచైనది.

సీ. కడఁగి ధర్మముతోడ నడచుచు నే మిట్లు దండడిదుఃఖంబుఁ బొందుటయును, నేపుస నెప్పుడు పాపంబు సేయుచు ధృతరాష్ట్రి జులు సుఖోన్నతు లగుటయు. భార. అర. ౮. ౧౬౯.

క్రి. విణ. ద్రు. అధికముగా.

క. శిరము లలాటంబును గం, ధరమును బాహు వులు నురము దండడి వ్రయ్యక్...దృఢ దీప్తశాతభల్లము లేసెక్. భార. విరా. ౫. ౧౦౪.

క. పంది వడిఁ బాఱుదెంచెఁ బు, రందరనందనని శాకరధరులనడుమక్, దండడి గొరిజలతాఁ కునఁ, గందుకములువోలె శిలలు గఱుపారం గక్. హర. ౪. ౮౫.

జః దండడించు, దండడిపడు, దండడివెట్టు.

దండడించు. అ. క్రి. (√దండడి) అధికమగు; సాంద్రమగు.

సీ. తలఁపులసందడి దండడించినతాల్టికదలు శిరః కంపగతుల బెరయ. భార. అర. ౪. ౨౭.

గీ. దండడించుమనోరథోద్ధతవిహారస, రణిఁ జం పకమాలినీతరుణిఁ గూడి, మానినులు గోసి రవ్వనమంజరులను. జై. భా. ౯. ౪౩.

దండడిపడు. అ. క్రి. (√దండడి) సాంద్రమగు; రాయిడిపడు, కలఁతనొందు.

క. నందనవని నిన్నక్ సం, క్రందనుఁ గనుఁగొంటి నతనిఁ గనినంతనె నా, డెందము గబీలుమని యెక్, దండడిపడువానిదీనదశ యే మం దుక్. అహ. ౩. ౯.

దండడివెట్టు. స. క్రి. (√దండడి). సమర్దము కలిగించు.

ఉ. ముందర రాజుఁ బుచ్చి బలముల్ గలయం బడి గోవ్రజంబులక్, దండడివెట్టకుండఁ బిఱుఁదక్ నడపింపఁగఁ బంచి...భార. విరా. ౮. ౧౯౮.

దండన(ము). వి. మాయ; జాలము. (శ. ర. చి. ని.)

జః దండనకత్తె, దండనకాఁడు, దండనసేయు.

దండనకత్తె(త్తియ) విణ. (√దండన) మాయ చేయునది (శ. ర)

దండనకాఁడు. విణ. (√దండన) మాయకాఁడు. (శ. ర)

దండనసేయు. అ. క్రి. (√దండన) మాయ చేయు, మోసగించు.

క...కొందఱకుం గూరలొసఁగి కొందఱ కిడకే, దండనసేయుచు గెంటుచుఁ, గొందఱఁ దిట్టు చును వెళ్లఁగొట్టుచుఁ గడఁకక్. చంద్ర. వి. ౧. ౬౦.

దందశూకము. సం. వి. అ. పుం. సర్పము.

దందశూకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాక్షసుఁడు.

శ్లో. ఇషుమతి రఘుసింహే దందశూకాన్ జి ఘాంసౌ. భట్టి. ౧. ౨౬.

దందహ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) మిగుల కాల్పఁబడుచున్నది.

దంధనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) శాశ్వతము కానిది.

గీ. స్వప్నలబ్ధపదార్థంబు-చందమునను తలఁచి

చూడంగ వట్టిదంధనము ధనము. కవిరా. ౧. ౧౩౩.

దంధమాలు. వి. బ. పిరంగులవారు.
చ. బలముల నెచ్చరింపుచుఁ దుపాకులమూఁకలు దంధమాలు నిట్టలముగ మోరిజాల్బుసజు డాయఁ గిలార్పుచు...రంగా. ౩. ౭౭.
వి. మల్లవిద్యావిశేషము, చౌరవనేర్పులలో నొకటి. మల్లుపు. ౩. ౬౯.

దంపకట్టె. వి. (దమ్ము+కట్టె) దంపనాఁగలి. (శ. ర)

దంపతులు. సం. వి. ఇ. పుం. ద్వి. జాయాపతులు, ఆలుమగలు.

దంపనాఁగలి. (దమ్ము+నాఁగలి) దమ్ముచేయుటకుపయోగించు నాఁగలి. (శ. ర)

దంపు=దంచు. స. క్రి. (√దంగు) నలఁగఁగొట్టు.
వ...సైంధవంబులదంపియు...భాగ. ౬. ౩౭౦.
గీ. వంపుగుడిసెల సామగ్రి దంపుఱోళ్లు,కుఱుచరోఁకండ్లు చిన్నిదాఁగరలు మొదలు,గాఁగలుగువస్తుజాతంబు గార్దభములు, మోచి తే వెంట సూకరములు చనంగ. చెన్న. ౨. ౨౦౪.
వి. దంచుట, దంపుడు, నలఁగఁగొట్టుట. (శ.ర.)
(వ్యవ) వారు దంపునకు రారు.

దంపుటిల్లు. వి. (దంపు+ఇల్లు) దంచునట్టియిల్లు. (శ. ర.)

దంపుడు= దంపు. (శ. ర).

దంభకుఁడు. సం. విణ. (అ. భికా. అ) ప్రతారకుఁడు, మోసగాఁడు.

దంభనము. సం. వి. అ. న. మోసము; బడాయి.

దంభము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కపటము, మోసము. ౨. డంబము, బడాయి. ౩. పాపము. (మే. ని)

దంభోళి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. హింసించునది-ఇంద్రునివజ్రాయుధము. ౨. వజ్రమణి, మగఱాయి.

దంశకము. సం. విణ. (అ. శికా. అ) కొఱుకునది, కఱచునది. వి. అ. పుం. ఒకజాతిఈఁగ.

దంశనము. సం. వి. అ. న. ౧. కాటు. ౨. కవచము. పుం. పల్లు.

దంశనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కఱవఁదగినది, కొఱుకఁదగినది.

దంశభీరువు. సం. వి. ఉ. పుం. దున్న, ఎనుపోతు.

దంశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కొఱుకునది, కఱచునది. వి. అ. పుం. ౧. కఱచుట, కొఱుకుట. ౨. ఈఁగ. ౩. రత్నదోషములలో నొకటి. ౪. దంతము, పల్లు. ౫. కవచము. ౬. అవయవసంధి, మర్మస్థానము. ౭. ఒకజాతిదోమ. (హేమ. ని, కే. ని.)

దంశి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. చిన్నఅడవియీఁగ.

దంశిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పటుకాఱు. (శ. ర.)

దంశితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. జాతదంశుఁడు, కాటుపడ్డవాఁడు. ౨. వర్మితుఁడు, కవచము తొడిగినవాఁడు.

దంశేరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. కఱచునది, కాటు వైచునది. ౨. పీడ కలిగించునది, బాధకము.

దంశ్యము. సం=దంశనీయము.

దంష్టృ. సం. విణ. (ఋ. ష్ట్రీ. ఋ) కఱచునది.

దంష్టవ్యము. సం=దంశనీయము.

దంష్ట్రి. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కోఱ, పల్లు.

దంష్ట్రాయుధము. సం=దంతాయుధము.

దంష్ట్రాలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. దంష్ట్రి, కోఱలు కలది. ౨. పెద్దకోఱలు గలది.

దంష్ట్రాస్త్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కోఱలు అస్త్రముగాకలది. వి. అ. పుం. అడవిపంది.

దంష్ట్రి. సం. విణ. (న్. జీ. న్) కోఱలు గలది. (మృగాది) వి. న్. పుం. ౧. అడవిపంది. ౨. పాము. ౩. దుమ్ములగొండి. (విల్యమ్స్.)

దంష్ట్రికము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ) కోఱలుకలది.

దకము. సం. వి. అ. న. ఉదకము, నీరు.

శ్లో... 'భువన మమృతం జీవనీయం దకం చ' హలా.ని.

శ్లో...కమలం నీరం నారా స్త్రియా మిరా, కం దకం జలమ్...త్రి. ని.

దకోదరము. సం. వి. అ. పుం. జలోదరరోగము.

దక్కఁగొను. స. క్రి. (దక్కన్+కొను) దక్కించుకొను, వశముచేసికొను.

గీ. ఘోరతపముల వారు దక్కఁగొన్నవారు, కరటిదైతేయకుంభముక్తాలలామ, వారిభుజమధ్యములవా రుదారయశులు, ప్రమథవీరులు గొలిచి రాబాహులేయు. పాండు. ౧. ౧౬౫.

క. ఈలాగు వానితో నవ్వుటాలకుఁ బన్నిద మిడి పోఁగటా లాడఁగ నోఁటా లగు నీ కరేంద్రుని,టాలో యని దక్కఁగొనుఁ గటా లలితాంగిన్. ప్రబంధ. ౬౩౬.

దక్కించు. స. క్రి. (√దక్కు) దక్కఁజేయు; నిలుపు, నిలఁబెట్టు.

(వ్యవ) నాకు మాట దక్కింపుము. (నా మర్యాద నిలుపు మనుట.)

సీ...సభలో నులూకుని బంచి యాడించిన పరుసములును, గక్కించి బీరంబు దక్కించుకొన నీక తెగఁజూడఁ గాంచితి... భార. భీష్మ. ౨. ౩౯౪.

దక్కినదిక్కు. వి. (దక్కినము + దిక్కు) దక్షిణ దిక్కు.

గీ. అక్కజంబుగ దక్కినదిక్కునందు, దివిజులను వెల్లఁ దుల యయి తివిరి నిలిచె. భా. రా. అర. ౧. ౩౬.

దక్కినపురాయఁడు. వి. (√దక్కినము) దక్షిణదిగధిపతి, యముఁడు.

సీ...అడవి ద్రిమ్మ. గీ.రులు గడించిగ శ్రద్రిమ్మరులను జుట్టు,ముట్టి పలుచందములఁ బడఁగొట్టి దక్కినపురాయనివీడునఁ గంపి వైవ. అచ్చ. రా. యు. ౨౫౦.

ఇట్లే: దక్కినపుఱేఁడు, మొ.

గీ. దక్కినపుఱేఁ డన యమాఖ్య దనరు సభవ. ఆం. భా. ౧. ౫౦.

దక్కినము. వి. (సం. దక్షిణా. క. దక్షిణవు.) దక్షిణపుదిక్కు. (దీనికి వ్యుత్పత్తియం దొకానొక చో నంత్యవర్ణలోపము. చూ. దక్కిన దిక్కు.)

సీ. తనరు దక్షిణసంజ్ఞ దక్కినం బన వలకడ యన...ఆం. భా. ౧. ౩౧.

జః దక్కినదిక్కు, దక్కినపురాయఁడు.

దక్కు=దక్కు. అ. క్రి. ౧. లభించు, చేకూరు; లొంగు, వశమగు.

క. భుజబలదుర్జయుఁ డింద్రుం, డజయ్యుఁ డవు నీవు నీకు నతనికి మీలో, విజయము దక్కదు మీ రేచి జగంబులు నొవ్వ రణము సేయఁగ నేలా. భార. ఉద్యో. ౧. ౧౩౩.

ఉ...ఉదధి నేయుచుఁ బెక్కువిండు లుద్దండత నుగ్రుసేసి భుజదర్పధురంధరుఁ డీతఁ డింత దక్కుం దని యర్ధచంద్రవిశిఖప్రహతిం దల డొల్ల నేసినన్. భార. ద్రో. ౧. ౨౯౧.

ఉ. పత్తిరిఁ బూజ సేసి నుతిపాతములన్ భవించువారికిన్, దొత్తులువోలె దక్కుదురు తొప్పలుదొరలు ముక్తిభామినుల్. కాశీ. ౨. ౯౪.

౨. అనుభవయోగ్యమగు.

చ...నాథ నాకు ని, న్ననుచితభంగి నిష్ఠురము
లాడినపాపము దక్కెఁ జూచితే. భా.రా.
అయో. ౨౨౬.

౩. నిలుచు.

రగడ. సూనగంధి వెదకు తావిఁ జొక్కెఁ జొ
క్కు మైనదిక్కు, మానవతి గయాళిపొత్తు
మాను మానుషంబె దక్కు.వరాహ. ౩.౮౨.

(వ్యవ) నేను చెప్పినట్లు విననిచో నీ కింక మాట
దక్కదు. (మాటదక్కదు=మర్యాద నిలువదు.)

వి. (=దక్కోలు) వశము.

చ...దివిజాగ్రణి దీని నిచ్చె దక్కుగ నిజ
కాంత కానుసుమకోమలియాజ్ఞ భయంబు
నొందుఁ దేఁటిగములు దీనిచెంగట నటింపఁ
గ నిందులతావి గ్రోలఁగన్. పారి. ౪.౫౬.

జః దక్కఁగొను, దక్కించు, దక్కొను, ద
క్కోలు, దక్కోలుకొను, దక్కోలుచేయు,
దక్కోలుపడు.

దక్కొను=డక్కొను. అ. క్రి. (దక్కు+కొను)
స్వతంత్రుఁడగు.

చ...నరుఁడు దక్కొన నేర్చె నె తన్ను ముం
చ్చులన్. భార. ఆది. ౪. ౭౬.

దక్కోలు=(దక్కు-)}. వి. (√దక్కొను)వశము.

సీ. ధననాథునిధులను దక్కోలు గాఁ జేసి శూ
లిఁ గాఁడవులపాలు చేసి. భా. రా. యు.
౧౩౯౧. (విణ. స్వాధీనము. అని. శ. ర.)

దక్కోలుకొను. స. క్రి. (దక్కోలు+కొను)
లభింపఁజేసికొను, దక్కించుకొను, పొందు.

గీ. పచ్చకపురంబువంటిసుపర్వభోగి;నీలలామం
బుచనువు దక్కోలుగొనిరొకొ, బంతమున
నొన్నపాలుఁడు...కవిరా. ౫. ౨౬౭.

దక్కోలుచేయు. స. క్రి. (√దక్కోలు) వశ
ముచేయు, అప్పగించు.

సీ.అపరంజిపసిఁడిచాయలనీదు మైమెఱుంగులకుఁ
గన్నవలు దక్కోలుచేసి. కవిరా. ౩. ౮౪.

దక్కోలుపడు. అ. క్రి.(√దక్కోలు),వశమగు.
(శ. ర.)

దక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. భూమి. (వై. ని.)

దక్షజాపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧.-అశ్విన్యాది
తారలవిభుఁడు-చంద్రుఁడు. ౨.- సతీపతి-శివుఁ
డు. ౩. -అదిత్యాదులభర్త-కశ్యపుఁడు.

దక్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నంది, శివునియెద్దు.
౨. కోడి.

దక్షసావర్ణి. సం. వి.ఇ.పుం. తొమ్మిదవమనువు.

దక్షాధ్వరధ్వంసి. సం. వి. న్. పుం. శివుఁడు.

దక్షాయ్యము. సం. వి. అ. పుం.గృధ్రము, గద్ద.

దక్షిణా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. యజ్ఞాదులలో
ఋత్విజులులోనగువారి కిచ్చెడుధనము. ౨.
దక్షిణదిక్కు. ౩. యజ్ఞాభిమానిదేవత. (ప్రజా
పతికూఁతురు) ౪. గుర్వాదుల కిచ్చుధనము.

దక్షిణదిక్పతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. యముఁడు.
౨. అంగారకుఁడు.

దక్షిణపశ్చిమ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నైరృతవిది
క్కు, దక్షిణదిక్కునకును పశ్చిమదిక్కునకును
నడిమిమూల.

దక్షిణపార్శ్వభృంగి. వి. మల్లవిద్యావిశేషము.
వ...గజదండభృంగి దండవామపార్శ్వభృంగి
దక్షిణపార్శ్వభృంగి పటలము...మల్లుపు.
౩. ౬౯.

దక్షిణపూర్వా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దక్షిణపూర్వ
దిక్కులనడిమిమూల, ఆగ్నేయవిదిక్కు.

దక్షిణప్రాచి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ.=దక్షిణపూర్వ.

దక్షిణమధుర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పాండ్యమం
డలములో నున్నయొకప్రాచీనపట్టనము.

గీ. తనరు దక్షిణమధుర సాంద్రద్రుమధుర. ఆము. ౨. ౩.

దక్షిణమార్గము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దక్షిణాచారము. ౨. పితృయాణమార్గము, పితృదేవతలు పోవుమార్గము. ౩. దక్షిణదిక్కునకుఁ బోవు త్రోవ.

దక్షిణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వలపలిది, కుడి; కుడిప్రక్క నున్నది. ౨. దక్షిణపుదిక్కుది.

దక్షిణస్థుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సారథి, తేరు నడపువాఁడు.

దక్షిణాగ్ని. సం. వి. ఇ. పుం. దక్షిణాగ్ని గార్హపత్యాహవనీయము లనుమూఁడు శ్రౌతాగ్నులలో మొదటిది.

దక్షిణాచలము. సం. వి. అ. పుం. మలయపర్వతము, గందపుఁగొండ.

దక్షిణాచారము. సం. వి. అ. పుం. వేదవిరుద్ధము కాని శాక్తులయాచారము. (వ్యతి. వామాచారము.)

దక్షిణాపథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వింధ్యపర్వతము మొదలు సేతువువఱకును గలదేశము, దక్షిణదేశము. ౨. దక్షిణదిక్కునందలిమార్గము

శ్లో. భోజరాజేన భోక్తవ్య స్సగాఢో దక్షిణాపథః. భోజచరిత్రము.

వ. అస్తి దక్షిణాపథే పద్మపురంనామ నగరమ్. మాలతీ. ౧. అం.

దక్షిణాపర. సం=దక్షిణపశ్చిమ.

దక్షిణాభిముఖుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ) దక్షిణపువైపునకు తిరిగినవాఁడు.

దక్షిణామూర్తి. సం. వి. ఇ. పుం. ఋషులకు జ్ఞానోపదేశము చేయుట కవతరించిన శివమూర్తి.

దక్షిణాయనము. సం. వి. అ. న. ౧. సూర్యుఁడు దక్షిణపువైపుగాఁ బోవుట. ౨. సూర్యుఁడు దక్షిణదిక్కునకుఁ బోవుఆఱుమాసములకాలము (వ్యతి. ఉత్తరాయణము.)

దక్షిణావర్తకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వృశ్చికాలి.

దక్షిణావర్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కుడివైపుగాఁ దిరిగినవంక గలది. (శంఖము). ౨. దక్షిణదిక్కున నుండునది.

దక్షిణావహము. సం. వి. అ. పుం.-దక్షిణపువైపునుండి వీచునది-దక్షిణపుగాలి.

దక్షిణీయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దక్షిణకు అర్హుఁడు, దక్షిణ ఈయఁ దగినవాఁడు. (ఋత్విజుఁడు.)

దక్షిణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సమర్థుఁడు, నేర్పు గలవాఁడు. ౨. ఋజువైనవాఁడు, నిష్కపటుఁడు, చక్కనిమనస్సు కలవాఁడు; ఉదారుఁడు. ౩. పరులమనస్సునుబట్టి నడచుకొనువాఁడు, దాక్షిణ్యము గలవాఁడు. వి. అ. పుం. అనేకనాయికలయెడల సమముగాఁ బ్రవర్తించు నాయకుఁడు.

దక్షిణేతరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కుడిది కానిది, ఎడమది.

దక్షిణేర్మము. సం. వి. న్. పుం. కుడివైపున వేటకానిదెబ్బవలన గాయము పడినమృగము.

దక్షిణోత్తరవృత్తము. సం. వి. అ. న. (భూగోళ) దక్షిణపుదిక్కునుండి ఉత్తరపుదిక్కుగా వ్యాపించు రేఖ.

దక్షిణ్యుఁడు. సం=దక్షిణీయుఁడు.

దక్షుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. సమర్థుఁడు, నేర్పరి. ౨. అభిజ్ఞుఁడు, తెలిసినవాఁడు. ౩. సోమరికానివాఁడు, చుఱుకైనవాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. ప్రజాపతులలో నొకఁడు. (ఇతఁడు బ్రహ్మమానసపుత్త్రుఁడు. చంద్రుని భార్యలగు అశ్విన్యాదులకును కశ్యపుని భార్యలు పదుముగ్గు

రకును, శివునిభార్యయగు సతీదేవికిని తండ్రి). ౨. వహ్ని. (విల్యమ్స్.)

దగ. వి. (సం. దాహః. ప్రా. దాహో. క. దగె) ౧. దప్పి, పిపాస.

చ...అగ్గురుభుజు లందఱుం గదిసి కో యని యార్చుచు దాని కెమ్మోయిం, దరలఁగఁ దీయ లేక దగ దట్టముగా మదిఁ దొట్టగిల్ల శోంఁడొరుఁగడవంగ వేచని పయోరుహ నాభుని కంతఁ జెప్పినన్. భా. ౧౦ ఉ. ౪౫౫.

గీ. హయలు దగ దొట్టి మెలఁగలే వనిన వాజి, తృష్ణ వారించె నిభు డీయతిప్రతాపుఁ, దద్భుతంబున నవని శాతాస్త్రనిహతి, గ్రొచ్చి కీలాలములు వెలిగొన వెలార్చి. రాఘవ. ౪. ౧౭౩.

సీ...దగ దప్పి నీర్వట్టు దప్పి దూప. గీ. యవఁ జనుఁ బిపాస... ఆం. భా. ౨. ౨౬౦. అభి.సం. మాన. ౩౪.

౨. తాపము, బాధ.

క. దగ దొట్టి శౌరిమనుమఁడు, జగతిం బడి మిగులఁ బరవశత నొంద దిశల్, వగులఁగ నార్చి సుచిత్రుం, డగలిచెఁ బ్రద్యుమ్నవక్ష మైదస్త్రములన్. జై. భా. ౭. ౧౬౫.

గీ...ప్రయాసమునఁ గరంబులు ముకుళించుకొని మొగంబు, లెత్తి దగ దొట్టికొన వార లిట్టు లనిరి. ఉ. రా. ౫. ౧౧౩.

సీ. కార్చిచ్చులోఁ జెల్మిఁ గన నేర్చుదగ నేర్చు మలయానిలము వేఁడి నిలువరాదు. ఇందు. ౩. ౧౨.

౩. ఆయాసము, అలసట.

చ. అలమి త్రిలోకముల్ గెలుచుచు నత్తఱిఁ దేరు వహించుతో డిచ్చిల్కలు దగ దొట్టి ముందఱికి లాగక యుండిన...పాండు. ౪.౨౨౪.

క. ఇవి బిసరుహబాంధవసైం,ధవసంఘుం జెంత దవ్వు దగ లే కరుగున్. మనుచ. ౧.౭౬.

మ...భీతి వీ,డనిశీఘ్రంబున దూర మేఁగ దగ దొట్టన్ వ్యాఘ్ర మాదండ నున్న నిగండ్లో పల మెక్కె...శుక. ౨. ౨౬౫.

జః దగలుకొట్టు.

దగదగ. వి. (క. దగ్గె.) మెఱయుట, మండుట లోనగువానియం దగునసుకరణము.

చ. జగదుపకారి యీప్లవగచంద్రుఁ డటంచుఁ దలంచి భానుఁడున్, దగదగ మండుచుండు కిరణంబుల వేఁడిమిఁ జూపఁ డయ్యె...ఉ. రా. ౫. ౨౦౨.

క. బిసరుహరజమునఁ బైకం, దుసిమిన దగదగ వెలుంగునుదురాజు క్రియన్, బిసరుహపాణి ముఖాంబుజ, మసమాయుధసౌధసంభ మై జృంభించున్. పాండు. ౩. ౧౯౬.

జః దగదగమను, దగదగలాడు.

దగదగమను=దగదగలాడు. అ. క్రి. (√దగదగ) దగదగ యని ప్రకాశించు, మెఱయు.

చ. దగదగమంచుఁ గ్రొమ్మెఱుఁగుతండము క్రొవ్వడి గంటు లాఱునుం, బగుల మనంబు చించుకొని మానిని విద్య యనంగఁ బుట్టి...ప్రబోధ. ౫. ౧౦౯.

క. తెగి యపుడ నిగిడి మగుడన్, జిగిరించిన పగటిపేరిచెట్టును బోలెన్, దగదగమని యొడికెంపునఁ, దగి సంజ దనర్చ మిగులఁ దార్కొను జెలివిన్. యయా. ౨. ౧౦౯.

దగదగలాడు=దగదగమను. (√దగదగ)

దగర=డగర. వి. (ప్ర) పిశాచము. (శ. ర.)

విణ. (పశు పక్ష్యాదులలో) మగది, గండు.

సీ. చిగురాకులే కత్తు లగు నేని నింతకు దగర కోయిలనోరు దెగక యున్నె. రాజ. చ. ౩. ౧౧౧.

సీ. దగరతేఁటులకప్పుపగఁ అసీటులఁ గప్పువలుఁ
దపెన్నెటికొప్పు వదలె నేల. చంద్ర. ౪. ౫౯.

క...సరోజలక్ష్మి ధరించినవజ్రమణిమయభూషణంబులతళుకులవిధంబున నెగుడుదగర మీలంగనుంగొని...వరాహ. ౩. ౯౭.

కోయిలదగర=గండుకోయిల.

సీ. మేను గా దిది మధుశ్రీ నూనఁ గోయిలదగర గాననిమ్రానిచిగురు గాని. కృ. శకుం ౩. ౧౨౨.

దగరము=డగరము. వి.కీడు. (శ. ర.)

దగరు వి. యుద్ధసాధనవిశేషము.

వ...దగరు మొదలుగాఁ గలసాధనంబులచేఁ జీకాకుపఱిచియు...ఉ.హరి.౩. ౩౬.

దగలుకొట్టు. అ. క్రి. (దగలు+కొట్టు) దప్పి కలుగు.

ఉ. పట్టెపుజుట్టు నిక్కి మెడ బాగుగఁ జివ్విన యారెపాంకముల్, కట్టులబల్మి నెమ్మిఁ బురణించినయాఁ కలజోకలుల్ దగల్, కొట్టక యుండ మేపుపలుకోయపుమందులు గల్గు పుంజుఁ జే, పట్టి...కువల. ౪.౨౦౪.

దగలుబాజి. వి. (హిం. దగల్ బాజ్) మోసగాఁడు, మాయావి, దొంగ.

సీ...విసపాలవిత్తు చిల్విసము దగలు,బాజి హరాంకోరు...హంస. ౫. ౧౧౩.

దగా. వి. (హిం. దగా.) మోసము. చూ. దగాకోరు.

(వ్యవ)ఈ వ్యవహారములో వాఁడు మమ్ము దగా చేసినాఁడు.

జః దగాకోరు.

దగాకోరు. వి. (√దగా. హిం. దగా ఖోర్.) దగా చేయువాఁడు, మోసగాఁడు.

సీ. దరిచేవి చెడుగొట్టు బెరికి దగాకోరు విసపాలవిత్తు చిల్విసము...హంస. ౫. ౧౧౩.

దగ్గఱ=దగ్గఱ. వి. (√దగ్గఱు) సమీపము.

గీ. దండ చేరువ చెంగట యండ సరస; ప్రాపు చక్కి కుఱంగలి పజ్జ చెంత, కెలను దాపంజ దగ్గఱ క్రేవ పొంత, యుంచ యొద్ద నా నికటాఖ్య యగు మహేశ. ఆం. భా. ౩. ౨౧.

దగ్గఱదీయు=౧. వేశ్యాదులను భోగార్థ ముంచుకొను.

(వ్యవ.) వాఁ డొకవేశ్యను దగ్గఱఁదీసినాఁడు.

౨. బిడ్డలు లేనివారు ఒరుల పిల్లలను పెంచుకొను.

(వ్యవ.) వాఁడు పిల్లలు లేక అన్నకొడుకును దగ్గఱఁ దీసినాఁడు.

దగ్గఱించు=దగ్గఱించు. అ. క్రి. (√దగ్గఱు)ఇంచు స్వార్థమున) (సమీపించు.)

గీ. తడవు సేసె ముహూర్తంబు దగ్గఱించె, నేమొకో యన్న రాఁ డని యెదురుచూడఁ,దన దుగారాబుఁ జెలియలిమన సెఱింగి, మాటలోపల వచ్చె సమ్మోదపుంజు. విజ. వి.౩. ౯౬.

దగ్గఱిల్లు(లు)= దగ్గఱిల్లు అ. క్రి. స. క్రి. (√దగ్గఱు) (సమీపించు.)

గీ. సర్వసంగంబు మిక్కిలి సంతఁ బెట్టి, తపసియై యున్న తనుఁ జంప దగ్గఱిల్లునీదురాచారవర్తనుఁ డెల్లవారి, హతులఁ గావించె విధియెంతయధికుఁడొక్కొ. శేష. ౪.౪౨.

దగ్గఱు=దగ్గఱు. స.క్రి. అ. క్రి. (సమీపించు.)

గీ. దగ్గఱె ముహూర్తవేళ యోదశరథేంద్ర, యేల యాలస్యము...రామా. ౪. ౧౧౪.

జః దగ్గఱు, దగ్గఱించు, దగ్గఱిల్లు.

దగ్గు=దగ్గు. అ. క్రి. కాసముచేయు. (శ. ర.)

(వ్యవ)వాఁడు రాత్రియంతయు దగ్గుచునే యు న్నాఁడు.

వి. కాసము.

ఆ. వగరు పుట్టె నంతఁ బిగలె దంతంబులు, నుక్కిసయును దగ్గుఁ బిక్కటిల్లె. భాగ. ౬. ౬౧.

సీ. పొడిదగ్గు కఠంబుఁ బొరిపుచ్చకయున్న ...కాశీ. ౩. ౭౪.

గీ...కాసంబు పేరు దనర్చుచుండు, నుబ్బస మనంగ దగ్గన నుక్కిస యన. ఆం. భా. ౨. ౧౨౬.

జః దగ్గుత్తిక.

దగ్గుత్తిక=డగ్గుత్తిక. వి. (దగ్గు+వుత్తిక) గద్గద స్వరము.

క. డగ్గతి పెనఁగొనుదురితపుఁ, బగ్గంబులఁ ద్రెంచివైచి ప్రమదాశ్రుతతుల్, దృగ్గోళంబులఁ దొరఁగఁగ, దగ్గుత్తికతోడఁ దనదుదయిత యుఁ దానుక్. కాళ. ౧. ౧౧౧.

దగ్ధ. సం. విణ. (బు. గ్రీ. బు.) కాల్చువాఁడు.

వి. ఆ. స్త్రీ. సూర్యాధిష్ఠిత మగుదిక్కు, సూర్యుఁ డున్నదిక్కు.

దగ్ధకాకము. సం. వి. అ. పుం. ద్రోణకాకము, మాలకాకి.

దగ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. కాల్పఁబడినది. ౨. భస్మీకృతము, బూడిదచేయఁబడినది. ౩. (జ్యోతి) అశుభమైనది. (దగ్ధయోగము, దగ్ధతిథి, మొ.) ౪. తుచ్ఛము; పాడైనది, పనికిమాలినది.

శ్లో. అస్య దగ్ధోదరస్యార్థే కః కుర్యాత్పాతకం మహత్. హితో. ౧. ౬౭.

వి. అ. న. కాల్చుట.

దగ్ధరుహము. సం. వి. అ. పుం. తిలకము, బొట్టుగుచెట్టు.

దగ్ధవ్యము. సం=దాహ్యము.

దగ్ధిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మాఁడినయన్నము; మాఁడు.

దఘ్నము. సం. ప్ర. (ప్రమాణార్థమున వచ్చు తద్ధిత ప్రత్యయము. ఈ ప్రత్యయ మంతమందుఁ గలది విశేషణ మగును. స్త్రీలింగమున ఈకారాంత మగును.) బంటి.

ఉదా:—జానుదఘ్నము=మోఁకాలిబంటి (నదము, మొ.)—జానుదఘ్ని. (నది. మొ.)

చూ. ఊరుదఘ్నము, కంఠదఘ్నము. మొ.

దచ్చవు(చ్చో)క=దచ్చి. స. (దంట[2]+చవుక-సం. ద్విచతుష్కం) ఇరునాలుగు, ఎనిమిది.

మ...చారుద్యూతగేహంబు క్రొత్తగ నీ వొక్కటిఁ జూపఁ దోడ్కొని బనం దచ్చొక చావంచ యి, త్తిగ బారా దుగ యంచుఁ జిల్కరొద లుద్దీపింపఁ దౌదవ్వులన్. కళా. ౩. ౧౩౧.

క. అత్తివంచ తిగ దుగ యు, సత్తా దచ్చొక వంచ చావల చీకొ, దితిక యిద్దుగ బద్రలు, చిత్తంబునఁ దలఁచినట్లు చేతికిఁ దెచ్చున్. ఉ. హరి. ౩. ౧౨౧.

దచ్చి=దచ్చవుక. స. (దంట[2]+చొక) ఎనిమిది.

సీ. వడి దచ్చియేనుఁగుల్ కడభూమిఁ జేరుట మాడాక కటు నిల్వ నోడికాడె. సారంగ. ౧. ౩౪.

గీ...మాటలో దచ్చికడలఁ, బఱచి క్రమ్మఱ నచటిబా బాతుటుములు. నీలా. ౧. ౩౪.

సీ. దచ్చి యంచ నఁగను డనరు నష్టకసంజ్ఞ... ఆం. భా. ౨. ౩౦౬.

దచ్చికాళ్లమెకము. వి. (దచ్చి+కాలు+మెకము.) అష్టాపదము, శరభము.

సీ...ఎనుబోతులును రేఁచు లిర్లు దచ్చి, కాళ్లమెకంబులుఁ గడఁతులు దుప్పులుఁ గుండేళ్లు

నక్కలుఁ గొండముచ్చులు... అచ్చ. రా. ఆర. ౪.

వ...పదయుగసఖాంచలంబులఁ జంచచ్చంచూపుటంబుల కెట్టితొ్రవ్వు బొబ్బ మెకము దచ్చి కాళ్ల మెకంబుల నిఱికించి కఱచుక యుష్పరంబున కుప్పరం బెగసి... ప్రబంధ. ౧౮౬.

దట్ట=దట్టా. వి. కుతూముఖాచ్ఛాదనము, సిద్దెకు వేసెడుమంటిమూఁత.

గీ...కుతూముఖాచ్ఛాదనంబు, దట్ట యనఁ ద గు...ఆం. భా. ౨. ౨౪౩.

దట్టకెంపు. వి. (దట్టము + కెంపు—దీనికి వృత్తియందు వికల్పముగా ముపర్ణలోపము. శ.ర.) అధికరక్తిమ, ఎక్కువయెఱుపు.

క. ముంచుమహోద్ధతి యాలోకించి తనదుచూడ్కి దట్టకెంపెసఁగం గోపించి శరనికరములు గుప్పించుచు ధర్మజుఁడు గవిసె భీషణభంగిన్. భార. కర్ణ. ౨. ౨౫౫.

గీ...నరకుండు నా నలిననాభు,నంగకంబులఁ గీలించె నాఱుతీవ్ర, సాయకంబులు నొచ్చియా చక్రధరుఁడు, దట్టకెంపున లోచనాంతములు మెఱయ. హరి. ఉ. ౪.౧౪౫.

(సహదేవుఁడు) చ. కవిసిన దట్టకెంపడరుకన్నులతోడఁ గృపాణపాణియై,యవనికి దాఁటి ...భార. శల్య.౧. ౧౬౪.

దట్టన. వి. (√దట్టించు) అదలుపు, అదలించుట.

గీ. పురుషసింహంబు లిమ్మెయిఁ బోరి ముష్టిఘట్టనంబుల నదలించుదట్టనలకు, వెక్కసంబుగ నిర్జరుల్ వెఱచి యింత, వలదు వలదంచు నించుకవడిఁ దలంక. ఉ. హరి. ౬. ౯౨.

ఉ...అక్కపిసింహుఁడు సింహలీల నద్దంతికి దాఁటి బిట్టోరల దట్టనతో నఱచేత వ్రేసి ...భా. రా. యు. ౯౯౫.

దట్టము. విశే. ౧. తఱచైనది, సాంద్రము.

గీ. అలరు సాంద్రంబు నెగ్గడ మనఁగ దట్టమనఁగ...ఆం. భా. ౩. ౧౬.

చ...వాహినీ, తరుణులు మేన దట్టముగఁ దాల్చినముత్తెపుఁ జేరులోయనన్. ఆము. ౨. ౫౧.

చ. మదకలకుంభి కుంభనవమౌక్తికము ల్గనుపట్టు దట్టమై. మనుచ. ౧. ౪౧.

౨. అధికము, గొప్పది.

క. బెట్టిద మగుశాపమునకు, దట్టపుఁగ్రోధంబు గాదు ధరణీకాంతున్, గట్టా యేల శపించితి...భాగ. ౧. ౪౭౦.

వి. ౧. పావడ; వస్త్రము.

సీ. దట్టంబు నీకట్టినట్టిచెంగావికి బాగు గా దని కేలఁ బయఁట నిమిరె. మనుచ. ౬. ౭.

గీ. దట్టి కుళ్లాయి తగ జగాజెట్టిదట్ట, మట్టెటొ తొలంగఁ జటులాట్టహాస మెసఁగ, శంభుతాండవసంరంభ జృంభణమున, సాధన రొనర్చెరఘుమహీజానిసుతుఁడు. ఇందు. ౨. ౨౧

౨. (గుఱ్ఱము మొదలగువానిపొట్టకుఁ గట్టెడి) కాసె, దట్టి.

సీ. పొట్టపట్టెడ గాఁగఁ గట్టినపెనుఁబాఁపదట్టంబుతోడ...కళా. ౩. ౬౨.

-సుకదట్టము=వస్త్రవిశేషము.

రగడ. గింటెంబులు బతినీల్ దసలీలును... సుకదట్టములు. కవిక. ౩. ౧౯౫.

జః దట్టకెంపు.

దట్టా=దట్ట. వి. (హిం. దట్టా) ౧. సిద్దెకు వేసెడిమంటిమూఁత. (శ. ర.) ౨. బిరడా. (చి. ని)

దట్టి=దట్టీ. వి. (బ. దట్టులు, దట్లు—సం. ధటీ. క. దట్టి. త. తట్టి) కాసె, కాసెకోక.

చ. నివిడినబొజ్జపై మిగులనిద్ధపుద్రోవతిదట్టి డొల్లరాఁ, దివిచి...ఆము. ౬. ౭౧.

గీ. తిరిగి చూచుచు దట్టిఁగదీర్చికొనుచు, మనుచ. ౪. ౧౦౩.

సీ. మెఱుపుపచ్చనిదట్టి యొఱపుగాఁ గటిఁ గట్టి యపరంజిపిడిపిడియంబుఁ జెక్కి. వాల్మీ. ౧. ౧౮.

దట్టించు. స. క్రి. (త. తట్టు) ౧. తర్జించు, అదలించు; కేకవేసి అదల్చు.

ద్వి. మ్రొక్కిన దట్టించి మునినాథుఁ డతనిఁ, దక్కక తలవట్టి తన్ని...ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౧౧౩౫ పం.

గీ...అయ్యతివ యచట, నడఁచి తని నన్ను దట్టించి యడిగె నతఁడు. కళా. ౩. ౧౬౧.

శా. తల్లీ తల్లియు నన్ను నిన్నుఁ గినుకన్ దట్టించి రం చార్తిఁ జింతిల్లం బోకు వివేకశాలి యగువానిన్ వానరుం బెండ్లియై, ముల్లోకంబులు నెంచ సర్వగుణధాముం బుత్రునిం గాంచి రంజిల్లంగాఁగలవు...సమీర. ౧. ౨౨౫.

శా...దట్టించున్ గెరలించు నవ్వు రథ ముద్దండాగ్రతుండంబునం, బట్టున్...భా. రా. అర. ౨. ౧౨౯.

౨. (క. దట్రిసు, దట్టయిసు.) గట్టిగా కూరు. (వ్యవ) తుపాకిలో మందు దట్టించినాఁడు.

౩. నళింపఁజేయు, పోఁగొట్టు.

సీ. ఖురధూతగురుధూళి శరధిలీనగాళిగుట్టు దట్టించు నారట్టజములు. వసు. ౨. ౧౫౨.

మ...అల జగత్కంపప్రదాస్తోకభీ,కరదోషా యతిశాలిఁ జుట్టుకొని లగ్గల్పట్టి దట్టింతునం, చరవిందాప్తుఁ డుదీచి కేఁగెఁ బ్రబలుండై మాని దాక్షిణ్యమున్. వసు. ౧. ౧౩౧.

౪. జయించు.

సీ...శ్రోతకర్తమును దక్షత వహించిన ప్రతిస్పర్థి విఱుగ, దట్టించి నాల్గువేదములు విభాళించి బ్రహ్మరథం బెక్కి...వరాహ. ౬. ౨౦.

సీ. దట్టించినాఁడవు తస్కరకవిరాజుఁ గోలం సింగనమంత్రి కొలువులోన. మై. ౧. ౧౮.

క. కట్టింతురు రుద్రునయిన, దట్టింతురు హరుల నైనఁ దలఁగనికడిమిం, గొట్టింతురు యము నైనను, బట్టింతురు రిపుల నెల్ల భటు లప్పురి లోన్. బిల్హ. ౧. ౩౬.

౫. గ్రహించు, పూను.

మ. గద దట్టించి నిశుంభుమస్తకము నక్కాలుండు వ్రేయన్...ఉ. హరి. ౧. ౩౫.

౬. క్రి. యత్నించు, పూను.

సీ. అల్లులు దట్టించి యంఘ్రులగ్గలు మొరయఁ దన్నుదు రోలి ముమ్మరముగఁ, బన్నిదంబులు వైచి ఫలమంజరులు గూల్చి వ్రేటులాడుదురు ప్రావీణ్య మొప్ప,...గీ...ఆకుమారులు బాల్యవిహారు లగుచు. భాగ. ౧౦ పూ. ౪౩౦.

సీ. మెఱుఁగుఁగోఱలు దుల్ల మృత్యుదేవతనోరు దట్టించి యఱకాలఁ దన్నినాఁడు. భీమ. ౧. ౧౧౦. (దట్టించు. ముద్రి. పా.)

జః దట్టన.

దట్టీ= దట్టి.

సీ. కట్టాయితంబుగాఁ గటిమండలంబునఁ దీర్చి దట్టీచేల దిండుగట్టి. కాశీ. ౪. ౧౨౧.

సీ. మొలల హొంబట్టు క్రొందళుకు దట్టీలపై రతనంపు మొలత్రాళ్లు రంగులీన. అచ్చ. రా. బాల. ౭౪.

సీ. పులితోలుకచ్చడంబులమీఁద బిగి మీఱఁ గీలించునీలిదట్టీలవారు. సుద. ౩. ౨౬౬.

దట్టుఁడు. విణ. (సం. ధృష్టః. ప్రా. ధట్టో.) ధీరుఁడు.

ఉ. పుట్టినయాఱునాళ్లకున పొంపిరివోయి జగంబు లన్నియున్, దట్టుఁడ వై జయించితి... భార. అర. ౫. ౨౨౩.

క. నెట్టియమారమ గాంచెను, బట్టుల భీమయ్యఁ జోలధరణీధవునిన్, మట్టురగండని ముమ్మయ

సెట్టుస విలసిల్లువీర శేఖరు నరికి. శివరా. ౧. ౨౫.

దడ¹. వి. (క. దడ)-గుండె మొ. వాని-చలనము; అట్టిచలనమున కనుకరణము. (దీనియామ్రేడితరూపము 'దడదడ, దడదడదడ')

ద్వి. సమిధలు దల కెత్తి చను మస్తు మొంగము, చెమరింపఁ గూఁకటి చీకాకుపడఁగ, దడ దడంతులు గొంచుఁ జను వెల్లఁ గంద. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౭౯౪ పం.

క. గడగడ వడఁకుచు నుతున్నలు, దడబడ సిగ్గడర నొడఁద దడదడ మసఁగా. ఉ. రా. ౪. ౨౦౩.

క. అడుగులు తడఁబడఁ జెదన్నులు, దడుప్పుచు గుండియలు పగిలి దడదడ మన...దశా. ౩. ౧౭౩.

క. గడగడ నొడలు వడంకఁగ, దడదడదడ మంచు గుండె తల్లడ మందక. సశా. ౨. ౧౨౩.

క్రి. విశే. (క. దడదడనె. త. తడతడలెను) వడిగా, శీఘ్రముగా.

గీ...చుఱు కన, జఱజ అన దడద డనఁగఁ జెఱ చెఱ యనఁ, దీపరము కుబ్వ నై ళము తివురు తివుట, వేగిరము తుఱు తన శీఘ్ర మగా గిరిశ. అం. భా. ౧. ౬౫.

(వ్యవ) వాఁడు దడదడ వచ్చినాఁడు.

" వాఁడు దడదడ చదువుచున్నాఁడు.

దడ.² వి. (సం. ఘటా.) ౧. కొయ్యత్రాసు,తక్కెడ, తుల.

సీ. కిసలయంబులతోడఁ గంగెలు దడఁ బెట్టి విరులపై నఖకాంతి విజ్జ రాల్చి. ఉ. హరి. ౫. ౫౦.

౨. డాళా. (శ. ర.)

చూ. దడకట్టు.

దడకట్టు=డాళాకట్టు. స. క్రి. (√దడ.²)-నెయ్యి నూనె మొదలగునవి తీయుపాత్రలనుగాని అవి యుంచియున్నపాత్రలనుగాని-సరియైతూకాలను దడకట్టునుంచి తూఁచు. (శ. ర.)

దడము= దళము. వి. ౧. సేన.

సీ...దండు దడ మనంగఁ దనరు సేన. ఆం. భా. ౨. ౨౧౦.

క. వడిఁ బురము వెడలి విడిసిన, దడములపై నడువ విఱిగి...కొందఱు బలములు రూపడఁగ౦ జెడిపోయి రంత నడరినభీతిక.భా. రా. బాల. ౬౪౩.

౨. సమూహము.

క. కొడుకులుఁ దానును గుఱ్ఱపు, దడములఁ గరి ఘటుల భటరథవ్రాతములం, బుడమి చలింపఁగ ద్రుపదుఁడు, గడువేడుకఁ దోడుకూడెఁ గౌంతేయులకుక.భార.ఉద్యో. ౧.౨౨౦.

ఉ. ధారలు వట్టి బంపు...రత్నభాం,డారము తోడ గుఱ్ఱపుదడంబులు ముంగలి పంపు... కు. సం. ౧౧. ౫౪౫.

విశే. దట్టము.

ఉ. దడముగ మర్దళధ్వనులుఁ డాళరవంబులు బిక్కటిల్ల...ఉ. రా. ౬. ౧౩౯.

దడవట౦. వి. కపటవ్యాపారము.

క. నటులు దడవటులు నటనలు, మటుమాయలు చాటువ గలమాటలవింతల్, గుటిలతయుఁ దెలిసి పాఱుఁడు, విటవిద్యకు బిరుదు చేసి వికవిక నగుచుక. ప్రబంధ. ౬౧౪.

దడి. వి. (క. దడి. త. తట్టి. బ. దడుఁలు, దళ్లు.) వెదురు మున్నగువానితో నేర్పఱచినతడక.

సీ. బండ్లె పెట్టింపు పై బరువు లెక్కింపుమీ దళ్లను బూన్పు ఖాళ్ల మనుపు. హరి. పూ. ౬. ౨౧౩.

సీ. కల్వరేకుల మిద్దె గావించి యాచుట్టు కురు
వేరుదడి గట్టి విరులదేనెఁ, బూసి...య
యా. ౫. ౯౭.

సీ...తళుకుగేదఁగి తేకుదళ్లుగట్టి. నీలా. ౩. ౩౬.

సా: దడిఁ గట్టవఁ బోవువేఁపి=ఫలము లేకయే కల
హించువాని కుపమానముగ వాడుదురు.

గీ. దడిఁ గట్టవఁ బోవువేఁపిచందమునఁ బట్టి,
పరుస మెచ్చఁగ నూరుజప్రముఖుఁ బలికె.
శుక. ౩. ౩౨.

దడిగ. వి. ఖేటకము, పలక, డాలు.

మణిగణనికరము...పెం, దడిగలుఁ బడగలు దట్టి
చు ముత్రియలై, పుడమిఁ గలయుటుకుఁ బోగు
లాలయ మదిన్. భార. స్త్రీ. ౨. ౩.

దడిపము. వి. దుప్పటి, మేలివస్త్రము,

ఉ. బంగరుపీఁటఁ బెట్టి దడిపం బిడ రాజకు
మారి దానిమీఁదం గదియించి తూర్యనిన
దంబుల రోదసి ఘూర్ణిలంగ... వేం. పంచ.
౪. ౩౩౭. (చి.ని.పా. దడివంబిడి. ము.ద్రి.పా.)

విణ. సన్ననిది, మృదువైనది.

ద్వి. నిడిసోఁగచంద్రికనిగ్గు లల్లార్చు, దడిపంపుఁ
బావడఁ దడివాయ నొత్తి. ద్వి. పరమ. ౪.
౩౧౪ పా. ౧౯ పం.

దడిబము=దడిమము. వి. (సం. తలిమమ్. ప్రా.
తలిమ) పఱుపు, శయ్య.

గీ...శయ్యాఖ్య చెల్లు సెజ్జ, పఱుపు దడిమము
దడిబము పాన్పు మెత్త, యన... ఆం. భా.
౨. ౧౬౩. (ప్రాఁతప్రతి పా.)

దడిమము=దడిబము, దలిమము. వి. పఱుపు. ఆం.
భా. ౨. ౧౬౩.

విణ. సన్ననిది.

సీ. దడిమంపుఁ జేలలఁ దడి యొత్తి పసుపుకొం
గుల తెల్లపట్టుదువ్వలువ గట్టి. కళా. ౭. ౬౫.

సీ. కుఱుమాపుదడిమంపుఁగోకలోఁ దోలఁకెడు
కంపమాననితంబకాంతిసొంపు. కళా. ౪.
౧౦౫.

దడియ. వి. కొండచేరువనేల, ఉపత్యక.

ఆ. కర్షకులకు నెలవు గ్రామసీమావళి, యవ్వల
నడవు లింక లాటవికుల, కడవులందుఁ గొం
డదడియలు మనబోంట్ల, కింతవట్టు దెలియ
నెఱుఁగ వలయు. హరి. పూ. ౭. ౧౩౩.

దడియఁ(గఁ)బడు=దడియు. అ. క్రి. (దయ్యాడి
+పడు. స్వార్థమున) క్రిక్కిఱిసియుండు.

సీ. దండియాలును మీరు దడియంగఁబడక యం
తక యటు వోండు గంధర్వముఖ్యులు ...
నృసిం. ౧. ౮౦.

దడియ(దె)ము[1]=దడ్డియము[1]. వి. (క. దడె,
దడియ.) రెండువీసెలు.

గీ. వీసె యనఁగను గప్పెడు వింశతిపణి, దడియ
మన నల్వదిపలముల్ దగును శర్వ. ఆం. భా.
౨. ౨౬౯.

దడియ(దె)ము[2]=దడ్డియము[2].

దడియు=జడియు. అ. క్రి. భయపడు, వణఁకు
జః దడియఁబడు.

దడ్డియ(డ్డె)ము[1]=దడియము[1]. (శ. ర)

దడ్డియ(డ్డె)ము[2]=దడియము[2]. వి. శరావవిశేష
ము, ఒకవిధమైనమూఁకుడు.

సీ. సిబ్బి మూఁకు డనంగఁ జెలఁగు శరావంబు
పరఁగు దడ్డెము సావ బల్లె మల్ల, యనఁగను
దద్విశేషాభిధ... ఆం. భా. ౨. ౨౪౮.

దడ్డు. (వి. సం. దండః క. దడి.) శిశ్నము, మగగుఱి.

సీ. అచ్చినవానియి ల్లరికట్టఁ గాఁ జూచుఁ దా
నీయవోచిన దడ్డుఁ జూపు. రామలిం. ౨౬.

చ. సడి గలవరటుగుంటుకులసంభవవేంకటభట్లు
యింటిలో, వడు గని చేరవత్తు రఁట వచ్చిన
విప్రుల కేమి పెట్టునో, పిడుకలఁ బెట్టునో.

మఱియుఁ బీఁటలఁ బెట్టునో ఊలఁ బెట్టునో, తడఁబడ లేవఁద్రోలి తనద డ్డొక టడ్డము వెట్టి కొట్టునో. క్రీడా. పీఠి. ౨౫ పా.

దథ. వి. శస్త్రవిద్యాభేదము, పదునాల్గువిధము లగువిసరులలో నొకటి.

వ...దారుధాణు దథ యుద్దడ యాంత్రటీక...మొదలగుపదునాలుగువిసరులు...ప్రబంధ. ౭౫.

వ...దథ ధారు ధాణు ఆంత్రటీక టీక...మొదలగు విసరులును...మల్లుపు. ౩. ౨౯.

దణా. వి. (సం. దళః) సేన. (చూ. దణాపెద్ద, దణాయఁడు.)

జః దణాపెద్ద, దణాయఁడు, దణి.

దణాపెద్ద. వి. (దణా + పెద్ద) సేనానాయకుఁడు, సేనాధిపతి.

భుజంగప్రయాతము. దణాపెద్దయాజ్ఞన్ సుధాభుగ్విరోధ్యగ్రణీ సేనలన్ మించె గంభీరభేరీ, ధణంధాణముల్...ఉ. రా. ౨. ౨౭.

దణాయఁడు. వి. (దణా + నాయఁడు) ౧. సేనాని, కుమారస్వామి.

చ. పడమటిగాలివెట్ట నొకపారియుఁ గ్రోలమి నీరసంబులై, జడిసినచిల్వగుంపు నొకసారియు మ్రింగమి సొమ్మసిల్లి మ్రాన్పడినగుఱాని నొల్లనిదణాయనికిం దనవాహనంబులన్, బడిబడి యంపెనో యమరభర్త యనం దగె దావధూమముల్. శుక. ౩. ౪౪౫.

౨. పరాకు చెల్పువాఁడు, ప్రతిహారి.

పంచచామరము. దణాయలు న్బలారులుం ముదంబునన్ గ్రమంబుగా, క్షణక్షణంబునన్ బరాకు సారె సారెఁ జెల్పఁగా, రణాంగణావధీరితారిరాజరాజియై శుభే,క్షణక్షణాభివీక్ష్యరత్న్యసత్కపీంద్రసాళియై. కృష్ణ. ౨. ౧౨. (సేనానాయకుఁడు అని. శ. ర.)

దణి. వి. (√దణా. సం. ధనీ. క. దణి) ౧. ప్రభువు, ఱేఁడు (శ. ర) ౨. సేనానాయకుఁడు.

సీ...దళపతినామము ల్గగుఁ బడాలు, దళవాయి పడవాలు దణి యనంగను...ఆం. భా. ౨. ౧౫౪.

దత్తకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దత్తపుత్రుఁడు.

దత్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. ఇయ్యఁబడినది. ౨. ఉత్సృష్టము, విడువఁబడినది. వి. అ. న. దానము, ఈవి.

దత్తశుల్క. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఎవతెనిమిత్తము శుల్కము యియ్యఁబడెనో యట్టివధువు, ఓలి యిచ్చి తెచ్చికొన్న స్త్రీ.

దత్తాత్రేయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకముని. (ఇతఁడు అత్రిమహామునికి అనసూయయందుఁ బుట్టినవాఁడు.)

దత్తానపకర్మము. సం. వి. న్. న. దానము చేసినతర్వాత అది అశాస్త్రీయ మని తెలిసి మరల దానిని పుచ్చుకొనుట. (ఇది అష్టాదశవివాదములలోనిది).

దత్తాప్రదానికము. సం. వి. అ. న=దత్తానపకర్మము.

దత్తి. వి. చెప్పినట్లు నడచుకొనువాఁడు, బంటు.

ద్వి. మాదత్తి మాప్రాఁత మాధర్మకవిలె, మా దాసు ననుఁ గావరే దయతోడ. బస. పు. ౪. ౧౦౨౨ పం.

దత్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ఈవి, దానము.

దత్తు. వి. విధము, రీతి; ఒప్పు.

సీ. క్రమమునఁ బున్నగుచ్ఛముమీఁద మగతేఁటిమొత్తంబు వ్రాలెడుదత్తు మీఱె. గీ. నీరజారాతిబింబము ... గ్రసించెనురాహువు ...హంస. ౫. ౩౧౩.

వ...నిదురలేమిం దేలగిలుకడకన్నులం గనుపట్టు కట్టెఱ్ఱ మఱుంగుపఱుచుటకు ఘటియించిన చలువకలువవిరిబంతులు హత్తించు దత్తులును ...ప్రబంధ. ౭౮.

దత్తు². వి. (సం. దత్తం) స్వీకారము. (శ. ర.)

దత్తు. సం. వి. త్. పుం. దంతము, పల్లు.

దత్తుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దత్తపుత్త్రుఁడు పెంపుడుకొడుకు. ౨. దత్తాత్త్రేయుఁడు. ౩. వైశ్యులనామాంతమున గుప్తశబ్దమునకు మాఱుగాఁ జేర్పఁబడెడియుపాధి.

శ్లో: శర్మా దేవశ్చ విప్రస్య వర్మా త్రాతా చ భూభుజః, భూతి ర్దత్తశ్చ వైశ్యస్య దాసః శూద్రస్య కారయేత్. (ఉద్వాహతత్త్వము-కల్ప.)

దత్త్రిముఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దానముచేత పొందఁబడినవాఁడు. (దాసుఁడు మొ.) వి. అ. పుం. దత్తపుత్త్రుఁడు.

దదత్. సం. శత్రు. ఇచ్చుచున్న.

దదనము. సం. వి. అ. న. ఈవి, దానము.

దదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఇచ్చునది.

దద్దడము=దద్దళము. వి. బోడిమిద్దె, అల్పశిలా కుటీరము; చిన్నగుడి, దేవాలయము.

గీ. అట్టివెనువానలోన సరోభిధానుఁ, డొకనికిని బ్రయాసంబున నొదిఁగియుండఁ, జాలునల్పాంతరావకాశంబుతోడి, కడప గలయొకరాతిదద్దడముఁ జేరి. పరమ. ౧. ౫౨.

చ. మెఱుఁగుఁగడానిదద్దడపు మెట్టుపయిన్ దశకంధరుండు క్రొం, దళుకుచిగురాకుఁబోఁడు లిరు దాయల రా నడఁ దూలియాడున, త్తఱి ... చం. రా. ౨. ౨౯.

ద్వి. కామారినగరోపకంఠదేశమున, దా మఱియొక్కదద్దడ ముండు నందు,లో నొక్కక్షేత్రపాలునిస్వరూపంబు. పండిత. పర్వ. ౩౭౫పు.

౨. ఫిరంగులు మున్నగుయుద్ధసాధనములు నిలిపెడిజాలిమిద్దె.

సీ. వంకదారకుఁ జేరి వాకిటిదడ్డడంబులు సెర్చి కొమ్మల మోకు పైచి. ఉ. హరి. ౩. ౩౪. ("వాకిటిబద్దకంబుల"అని వ్రాతప్రతి, వావిళ్ల ప్రతి పా.)

సీ. దంచనంబులును దడ్డడములు సెత్తించి పలుగాఁడితలుపులు బలుపుచేసి. ఉ. హరి. ౨. ౯౨.

దద్దఱిల్లు(లు)=తత్తఱిల్లు, దద్దఱు, దద్దిఱు. అ. క్రి. (ఇందు శకటరేఫ మని చి. ని, శ. ర. ప్రయోగములందు లఘురేఫము కూడ కన్పడుచున్నది. నిర్ధారకము లేదు.)

౧. తబ్బిబ్బుపడు, వ్యత్యయమునొందు.

సీ...వాణి హాసంబుతోఁ గ్రక్కునఁ గ్రమ్మఱి కౌఁగిలించి, యింతలోనన యారయెన్ని తబ్బిబ్బులు దద్దఱిల్లకుఁ డంచు ధవునివీపు. గీ. చఱిచి ...కళా. ౫. ౨౪.

సీ. కడపటఁ బ్రాణాంత కాలంబు రాఁ జైని శ్లేష్మ రోగంబుల జీర్ణు లగుచు, దేహంబు లెఱుఁగక దీనభావంబులఁ గడు దద్దఱిల్లంగఁ గాలభటులు. సానందో. ౨. ౩.

౨. సంభ్రమమునొందు, కంగారుపడు; అదరిపడు, త్రుళ్లిపడు; భయపడు.

ఉ. కాంత యనంతరంబ మణికంధరుఁ గన్గొని నీ వికఁజా విని,శ్చింతత దేవి కర్ణము సేయుము కొంకక దద్దఱిల్ల కొ,క్కింతయు శంకలేక ...కళా. ౪. ౧౭౩.

గీ. వెనుక ముందఱ నిరుచక్కి వేఁటలోన, సెందఱెందఱుఁ ద్రోలిన సెచట సేని, తప్ప సెగసినఁ దాఁకినఁ దద్దఱిలక, పిట్టసేయుదు మఱి డేఁగఁ బట్టి యైన. చంద్రా. ౨. ౭౮.

గీ. దివమునను సంజకడ యంచు దివ్వె లెత్తు,

దద్దఱిలినట్లు నడుశేయి ప్రొద్దు వొడిచె, నసె
డుమతిఁ బాఁచిపనులు చేయంగఁ బూను,
వలపువెట్టికిఁ జిక్కి యవ్వనజగంధి. శుక.
౨. ౫౬౧.

క. ఇద్దఱిలోపల నెవ్వతె, దద్దఱిలక యతని ధై
ర్యధనముఁ గొనెడు న్నా,ముద్దియకే యీబి
రుదుల, పద్దులు దగు నిది నిజంబు భామిను
లారా. వాల్మీ. ౩. ౭౧.

ఆ. అంజె నళికె వెఱచె నదరె దద్దఱె దద్ద,
ఱిల్లె జడిసె ననఁగఁ జెల్లు భయముఁ, జెందె
ననుటకాఖ్యలు...ఆం. భా. ౩. ౯౨.

దద్దఱు= దద్దఱిల్లు.
(భయపడు)

ఆ...దద్దఱెదద్ద,ఱిల్లె...అనఁగఁ జెల్లు భయముఁ
జెందె ననుట, కాఖ్య...ఆం. భా. ౩. ౯౨.

సీ. తల యెత్తి చూడఁ డెవ్వలనఁ బగస్త్రీల
ధైర్యంబు విడఁ డెట్టిదద్దఱుటల. పాండు.
౨. ౬.

దద్దలిక. వి. ధైర్యము.

సీ. పులిమీస లాడిసి దద్దలిక నుయ్యాల లూఁగు
గండుమీఱినకోడెదండిమగలు. సానందో.
౩. ౫౩.

దద్దళము=దద్దడము. (శ. ర.)

దద్దిర్లు=దద్దఱిల్లు.(శ.ర.)

దద్దు=దద్దుర. వి. (సం. దద్రుః. ప్రా. దద్దు. క.
దద్దు.) ౧. చీమ మున్నగునవి కుట్టుటచేతను పై
త్యముచేతను బెత్తము మొదలగువానితోఁ కొ
ట్టుట మున్నగువానిచేతను కలిగెడువాఁపు.

సీ. బలుకట్లు దద్దు లేర్పడుభుజార్గలలతో నలఁ
గిన చలువదువ్వలువతోడ. ఉ. రా. ౫. ౨౦.

సీ. జవరాలినునుకీలుఁజడవేటుదద్దు ముద్దులవెన్ను
నను కవదోనలు మెఱయ. శశాం. ౫. ౧౮.

౨. కణిఁతి.

ద్వి. బరుసుఘీసము చెక్కుపైఁ బులిపిరియు,
నుఱుకుబొడ్డును మేన నొదవినదద్దుఁ, బిల్లిక
న్నులు బల్ల పెరిఁగినకడుపు. నవ. ౩. ౧౦౪
షా. ౧౯ పం.

జ: దద్దుగంబళి.

దద్దుగంబళి. వి.(దద్దు + కంబళి)కంబళివిశేషము.

వ...రత్నకంబళములు దద్దుగంబళులు ... ప్ర
బంధ. ౬౦౫.

దద్దురు=దద్దు.

సీ...దద్దురం చనఁగను దద్దనంగ, దద్రువు వెల
యు...ఆం. భా. ౨. ౧౩౧.

దద్రుఘ్నము. సం. వి. అ. పుం. చక్రమర్దము,
తంటెపుఁజెట్టు.

దద్రుణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దద్దురులు
గలది, దద్రురోగము గలది.

దద్రువు. సం. వి.ఉ.స్త్రీ.దద్దురు, రోగవిశేషము.

దధత్. సం. శత్ర. ౧. ధరించుచున్న. ౨. పో
షించుచున్న.

దధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. పోషించు
నది. ౨. ధరించునది.

దధానము. సం. విణ. (అ. అ. అ) ౧. ధరించు
చున్నది. ౨. పోషించుచున్నది.

దధి. సం. వి. ఇ. పుం. సరళమనుధూపద్రవ్యము.
(వై. ని.) న. ౧. పెరుఁగు. ౨. వస్త్రము.
(వాచ.) ౩. మద్దిః. (శ. ర.)

దధికూర్చిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఆమిక్ష, కూటు,
కాఁచినపాలలో పెరుఁగు కలుపఁగాఁ గలుగు
విఱుగు.

దధిచారము. సం. వి. అ. పుం. మంథానదండ
ము, కవ్వము.

దధిజము. సం. వి. అ.న.-పెరుఁగువలన పుట్టినది-
నవనీతము, వెన్న.

దధిత్థము. సం. వి. అ. పుం. కపిత్థము, వెలఁగ ✝.

దధిత్థాఖ్యము. సం. వి. అ. పుం. సరళద్రవ్యము, ధూపద్రవ్యభేదము.

దధిపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కోలశింబి, కంబళిచిక్కుడు ✝.

దధిపుష్పిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తెల్లదింటెన, శ్వేతాపరాజిత ✝.

దధిఫలము. సం=దధిత్థము.

దధిశోణము. సం. వి. అ. పుం. గోలాంగూలము, ఒకజాతికోఁతి. (త్రి. ని.)

దధిసారము. సం. వి. అ. పుం. నవనీతము, వెన్న.

దధిస్నేహము. సం. వి. అ. పుం. ౧.కద్వరము, మజ్జిగ తేట.(విల్యమ్సు) పెరుఁగుమీఁదిమీఁగడ? ౨. నవనీతము. (వాచ).

దధిస్వేదము. సం. వి. అ. పుం.తక్రము,మజ్జిగ.

దధీచాస్థి. సం. వి. ఇ. న. ౧. ఇంద్రునివజ్రాయుధము. ౨. వజ్రమణి, మగటాయి.
ఇట్లే: దధీచ్యస్థి.

దధీచి. సం.వి. ఇ. పుం. ఒకానొకముని. (దేవతలకాయుధములుగాఁ దనయెముక లొసంగి మహాదాత యని ప్రఖ్యాతి వడసినవాఁడు.)

దధీచుఁడు. సం. వి. అ. పుం=దధీచి.

దధ్యమ్లము సం. వి. అ. పుం. ఉప్పు నెయ్యి నువ్వులు మినుములు వేసి ఉడికించిన పెరుఁగు.
శ్లో: దధ్యమ్లాలవణస్నేహతిలమాషవిపాచితమ్. (వై. ని.)

దధ్యాకరము. సం. వి. అ. పుం. పెరుఁగుసముద్రము.

దధ్యాని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. సుదర్శనలత.

దధ్యుదకము. సం=దధ్యుదము.

దధ్యుదము. సం. వి.అ.పుం.పెరుఁగుసముద్రము.

దధ్యోదనము. సం. వి. అ. పుం.న. మిరియములు మున్నగువానితో పోగిచి పెరుఁగుతో కలిపిన అన్నము.

దనియాలు. వి. బ. (సం. ధనికః. ప్రా. ధనిఆ. క. దనియ. త. తనియా.) కొత్తిమిరివిత్తులు, ధాన్యకము.

దనియు. స. క్రి. (త. తణి)కూడు, సంగమించు. (శ. ర.)
జః దనివు.

దనివు. వి. (√దనియు. త. తణివు.) కూడిక, సంగమము.

గీ. దనివు మొదలైనఁ జిగురొత్తుతమకమునకుఁ,
బ్రాఁకువెటుచు మగుడఁ బైఁబడుచు నింతి,
వింతభంగుల కెలయించి వెకలిఁ జేసి, యభి
మతక్రీడనములకు నలవరించు. భార. విరా. ౨. ౩౧౦.

దనుక=దాఁక. అవ్య. ద్రు. (√దనుకు. క. తనక, ఇది దనుకుధాతువుయొక్క తుమున్నంతరూపమైనను ప్రయోగములయందు 'పర్యంతము' అను అర్థమున వాడఁబడుచున్నది. "దనుక" యే 'దాఁక'గా మాఱియుండును.) వఱకు, పర్యంతము.

గీ. ఇంక నొక్కటి వినుము పూర్ణేందువదన,
వ్రతము చెడ సౌఖ్యమైనను వలయుఁ గలుగ,
వాంఛితము దీఱ నను నీవు నదలఁ జెల్ల,
దేను నిను సమతిలఁజేసి యేఁగుదనుక. మనుచ. ౩. ౧౦౩.

అ... తేఁటికదుపు లామనిఁ దలనూపెఁ, జూపు
దనుక నెల్లచోటఁ దోఁట,యందుఁ బామ
యగుచు...పారి. ౩. ౫౧. (చూపుదనుకఁ=చూపునంతవఱకు అని భావము.)

దనుకు(న్కు). స. క్రి. పొందు.
(క) ప్రాపించు.

చ. వను బిగియారఁ గౌఁగిట మనం బలరారఁ గఁ జేర్చి మోదముం, దనుకఁగ నంచితాధర సుధారస మిచ్చి...భాగ. ౧౦. ఉ. ౩౪౩.

ఉ. తా...వగలపోక యైనయట్టిదు, స్తనపుటు నిక్క కొల్లఁబాటు దన్కఁ డించుకేని యుక్. భార. స్త్రీ. ౧. ౪౯. ('ఒల్లఁబాటుఁదన్కఁ డు' ముద్రి. పా.)

సీ. జగ మెల్ల గెలువఁ గెంజిగురుటాకుజిరావ జీరన కిదిగదా జీవగఱ్ఱ. గీ. యనక కినుక శిఖాకృతి దనుకఁ దిట్టె, నమరపతి పంపఁ దనదు డెందము గలంప, వచ్చురుచిరోరురంభ యౌవనవిజృంభ,మానసంరంభ రంభ నిష్టాని వరుఁడు. చం. రా. ౩. ౪౫.

(చ) సహించు.

క. ముందటియుత్పాతములకు, డెందంబుల నోర్చి యిప్పటికిఁ బాయఁగ లేకిం దుండఁగ మన కిష్వాడ్కం దనుకఁగరానికడఁది డెప్పర మొందెక్. హరి. పూ. ౬. ౧౧.

(ట) అనుభవించు.

సీ. ఆత్మసాక్షాత్కార మై యున్న యతనికిఁ దమయౌవనంబులు దన్క నిచ్చి. కవిరా. ౧. ౯౩.

జః దనుక, దాఁక.

దనుజద్విషుఁడు. సం. వి. ష. పుం. ౧. వేలుపు, దేవత. ౨. విష్ణువు.

దనుజారి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. వేల్పు, దేవత. ౨. విష్ణువు.

దనుజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -దనువుపుత్త్రుఁడు- అసురుఁడు, తొలివేల్పు.

ఇష్టేః దనుపుత్త్రుఁడు, దనుసంభవుఁడు, మొ.

దనువు. సం. వి. ఉ. స్త్రీ. దక్షునికూఁతులలో నొకతె. (కశ్యపునిభార్య, దానవులతల్లి.)

దప్పము. విణ. (క. దప్ప, దొప్ప.) దట్టము.

ఉ...ఎట్లు దాఁటితే, యీవిరిదేనెవాఁకగము లీతెలిదప్పపుఁగప్పురంపుబల్దీవులు...భాను. ౩. ౪౦. (శ. ర. పా. "దట్టపుఁగప్పురంపు" ముద్రి. పా)

దప్పర. విణ. (క. దప్పనే=మోటైనది) కఱకు, మోటైనది.

ద్వి. ములుగత్తి నుచ్చుఁగోకలుఁ జూడుఁగోడుపు, మొలతిత్తి నిడి దొడ్డమొలకచ్చ గట్టి, గాలి దప్పరవెండ్రుకల్ దూలి యాడ, నీల వెట్టుచు...బస. పు. ౩. ౧౧౯ పం. (దబ్బఱ అని క్రొత్త ప్రతి పా.)

దప్పళము. వి. రెండు మూఁడుకాయదినుసులు చేర్చి పలుచగాఁజేసిన వ్యంజనవిశేషము, పులుసు.

ఉ. దప్పళ మెత్తి పంక్తులకుఁ దప్పక వడ్డన నీవు పూనుచో, గుప్పున రొయ్యగా లిచటఁ గొట్టె...పార్వ. ౫. ౧౩౭.

దప్పి=డప్పి, దప్పిక. వి. (√దయ్యు) ౧. గ్లాని, శ్రమ, బడలిక.

క. పాండవబల మల్పం బైయుండం గృష్ణుఁడు ధనంజయుండును దప్పిం, బెండువడఁగ... భార. శల్య. ౧. ౩౦౯.

చ. నిలుపఁగ రానియుక్కుసయు నెమ్మెయి నెక్కొనుదప్పి పెంపుఁ జే,వెలుఁగునఁ జూచు చూపుఁ గలవృద్ధమహీసురుఁ డమ్మహీశ్వరుక్. విక్ర. ౨. ౧౫౫ ఉ. రా. ౩. ౨౪౬.

క. పదములు తొట్రుపడంగా,వదనంబున లేని దప్పి వాతెఱ యెండం, గదియఁగ వచ్చి వసంతుఁడు, హృదయమున భయంబు దోఁపని ట్లని పలికెక్. విక్ర. ౭. ౩౪.

౨. నీరువట్టు, పిపాస, దాహము.

ఉ...సలిలంబు దప్పి వోఁ, దాఁగినవారి కిం పగునె తన్నును దియ్యఁదనంబు వాసవా

యోగము గద్దెనేని విహగోత్తమ నిర్గలవారి పూరముల్. నైష. ౨. ౧౧.
సీ...వలకాఁక వెనుదప్పి వదలు బెట్టు. నీలా. ౨. ౩౬.

దప్పిక. వి. (దప్పి + ఇక-స్వార్థమున.) దాహము; పిపాస.
దప్పికిచ్చు=దప్పిపోవుటకునిచ్చు.
సీ. గ్రుడ్డులు మిడికించుకొని దప్పికి మ్రనుఁ దమ వారి నొక్కచేతాళమాళి. కువల.౨.౧౫౦.
సీ. దప్పికి మ్రన మది దప్పినదా యనుఁ జెంబుఁ దెమ్మనినఁ గుచంబె యనును. హంస.౫.౭౦.

దప్పిగొను= డప్పిగొను. అ. క్రి. (దప్పి + కొను) పిపాసితుఁడగు, నీరువట్టుగలవాఁడగు.
గీ. దప్పిగొన్నట్టివారి కాదప్పి దీఱ, సలిలపూరంబు హితవో యాజ్యంబు హితవో. నైష. ౪. ౫౨.

దబదబ. వి. తలుపుకొట్టుట, మొత్తుట మొదలగు వానియందగుధ్వని కనుకరణము.
(వ్యవ.) తలుపులు దబదబ ఎంతకొట్టినను ఎవ్వ రును పలుకలేదు.
,, వాని నందఱు కలిసి దబదబమొత్తినారు.

దబ్బ[1]. వి. నారంగవిశేషము. (దీనిభేదములు:- నారదబ్బ, పుల్లదబ్బ, తియ్యదబ్బ, దూదిదబ్బ, మొ.)
గీ. పనసపండులు దబ్బపండ్లనఁటిపండ్లు. నీలా. ౨. ౪౬.

దబ్బ[2]. వి. (త. తప్పై.) వెదురుబద్ద, వేత్రము. (చూ. దబ్బవాఁడు.)
వ...అప్పాపాత్తుల...మడమతాఁకులం బఱచియుం బెడచేతులం జఱచియుఁ బచ్చదబ్బల నొ్దియు ... ఇట్లుధి కావస్థలం బెట్టుచు... సానందో. ౨. ౨౪ పా.

మ. పలుమాఱుల్ సముఖా యటంచుఁ బలు దబ్బల్ వాని వేర్వేఱ దిక్తులరాజన్యుల నెల్లఁ గంచుకులు వక్కాణింప...చంద్ర. ౧. ౧౧౩.
జః దబ్బవాఁడు.

దబ్బ[3]. వి. (సం. దర్భః, ప్రా. దబ్భో) కుశ.
గీ. కొన్నె దబ్బన దర్భ యగు న్మహీశ. ఆం. భా. ౨. ౭౫.
జః దబ్బపాన్పు, దబ్బయుంగరము, దబ్బత్రేలు, దబ్బసంబెల.

దబ్బడము. వి. మూఁకుడు. (శ. ర.)
జః దబ్బడించు.

దబ్బడించు. స. క్రి. (√దబ్బడము) ౧. మూఁకుటితోమూయు. ౨. చేతులతోఁ జఱచు. (శ.ర.)

దబ్బనము. వి. పెద్దసూది, గోనెలు కుట్టెడుసూది.
సీ. సూది యం చనఁగను సూచి యా నది గొప్ప యైన దబ్బన మన నలరుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౨౯౭.

దబ్బపాన్పు. వి. (√దబ్బ[3]) దర్భశయ్య.
సీ. చెంగల్వవిరిశయ్య నంగ మొత్తుట కుల్కు బిబ్బోకరాశికా దబ్బపాన్పు. పాంచా. ౩. ౨౩.

దబ్బయుంగరము. వి. (√దబ్బ[3]) పవిత్రపు ముడివలె బంగారముతోఁ జేసినయుంగరము.
ఉ...కమలాక్షునియంగుళిదబ్బయుంగరం,బప్ప రకాలుఁ డెంతయును సారసి చూచి మనం బులోపలన్. పరమ. ౪. ౨౦౩.

దబ్బఱ=దబ్బఱ. వి. ౧. బొంకు. అసత్యము.
మ. కడుఁ జోద్యం బిది పంచభూతపరిపాకప్రాప్తచైతన్య మీ,రొుడలే యాత్మనుసత్యవాదు

లఁట యోహో నా స్త్రీకుల్ దేహముం,బడఁ
గా నాత్త్రయు వేఱ యుండు నని దబ్బ
ర్లాడువా రా స్త్రీకుల్, పుడమిం బూజ్యులు
నైనవార లఁట యీబొంకుల్ వినం బోలు
నే. ప్రబోధ. ౨. ౩౨.

ఉ...బే,తాళుఁడు వచ్చి డగ్గఱిన దబ్బఱ గా
వొకదెబ్బదీయఁగాఁ, జాలుదు రేమి చెప్ప
...విజ. వి. ౧. ౧౦.

క...గొబ్బున నొకముద్దఁ జేసికొని మ్రింగుఁ
జుమీ, దబ్బఱలుగఁ జూడకు మో,యబ్బా
...నీలా. ౨. ౫౫.

౨. మోసము.

గీ. విని పుడమిఱేఁడు లెంతయు వెఱఁగుపడు
చు, నద్దిరా కొండ కుద్దియై కొద్ది గాక,
యున్నవిలు దెచ్చి యందఱ బన్న మొందఁ,
జేసెఁ బోల్వీఁడు దబ్బఱ చేసి నేఁడు.
అచ్చ. రా. బాల. ౧౮౩

౩. నిందావాక్యము.

గీ. తోడికోడ లటంచును దోడిచెలిని, దబ్బఱ
లె తిట్టు నొక్కతె దాని తనదు, కోడ లం
చును జెక్కిలి గొట్టె నొకతె, మదిరచా
క్షుష గోపికామానవతులు. దశా. ౯.
౧౨౫.

సీ. ధర్మరాజు లటన్న దబ్బఱలే తిట్టుఁ గంబ
మయ్యె యటన్నఁ గ్రాసి యుమియు. శుక.
౩. ౪౯.

౪. తప్పు.

క. వనజభవుఁ డవయవములు, దనరార సృజించి
సావధానమతి న్నన్గొని కా నొక్కటె దబ్బ
ఱ, యని బుజ యిడుపగిది నాభి యంగన
కలరుఁ. చంద్రా. ౪. ౧౩౨.

౫. విపత్తు.

ద్వి. పనసుఁ డెఱింగి దబ్బఱ వచ్చె ననుచు.
రఘు. రా. యు. (శ.ర.)

విశే. ౧. అసత్యమైనది, కల్ల; కృతకము,తెచ్చి
పెట్టినది.

ద్వి. తగు నీకు దమయంతి దమయంతి కీవు,
దగుదువు నామాట దబ్బఱ గాదు. ద్వి.
నల. ౧. ౩౮౬.

ఉ. దబ్బఱ కానుమాట వనితామణి కాను మె
ఱుంగుజాళువా,గుబ్బలి తేనికోట వలిగుబ్బె
తచన్గవ...కువల. ౩. ౩౧.

చ...అలధూర్తచకోరశుకాగ్రగణ్యముం, దన
గృహసీమ నుంచుకొని దబ్బఱనెయ్యము
నిబ్బరంబుగన్. శుక. ౩. ౫౪.

మ...ఆప్తాదితో, పణమా దబ్బఱ సత్యమా
హుళి గణించన్ వాని కద్రిస్తనీ. హంస.
౫. ౧౧౧.

౨. బొంకువాఁడు, అసత్యమాడువాఁడు.(శ.ర.)

౩. మోసగాఁడు.

క. గుబ్బలిద్రిమ్మరిసింగమ, దబ్బఱరక్కసుఁడు
నన్గొదవ పల్కుటయున్, దబ్బున వింటివి
గద యిది, గొబ్బున నీ వరిగి దొరకు గుఱు
తుగఁ జెపుమా. అచ్చ. రా. సుం. ౭౮.

క. నెఱయంగా నీఛందము,తెఱఁ గెఱుఁగక
కవిత చెప్పఁ దివురునతఁడు దబ్బఱ చీకు
చీకుగుఱుముఁ, బఱపినగతి నిఖిలహాస్యపద
నిరతుఁ డగున్. కవిజనా. సంజ్ఞా. ౧. ౪.

౪. భయంకరము.

సీ. పటిచుంచుఁదలలును బఱుకులు దబ్బఱమిడి
సినగ్రుడ్లులు బడఁకి చెవులు.కు.సం.౬.౯౭౪.

జః దబ్బఱకత్తియ,దబ్బఱకాఁడు,దబ్బఱయాట,
దబ్బఱి.

దబ్బఱకత్తియ(త్తె.) విశే. (√దబ్బఱ) దబ్బఱ
లాడునది. (శ. ర.)

దబ్బఱకాఁడు. విశే.(దబ్బఱ + కాఁడు) ౧.దబ్బ
ఱలాడువాఁడు, అసత్యమాడువాఁడు.

శా...ఆహా సత్యవాక్యత్వ మీ్యాడెఱం దబ్బఱ

కాఁడ వైతిగద యింకేరీతి సైరింపుదుఁ. శుక. ౨. ౨౯౯.

క. కొఱఁతవడుఁ దొంటినోములు, దఱుఁగుఁ మఱి బ్రతుకునేండ్లు తలఁగును సిరి ద,బ్బఱ కాండ్రకు ...అచ్చ. రా. అయో. ౩౨.

౨. మోసగాఁడు.

గీ. నిన్ననే నన్ను మొఱఁగి నాచిన్నదాని, న క్కటా యోడరేవున నమ్మికొందు, వేమి టికో జాఱవిడిచితి వింతె కాని, యంతదబ్బ ఱకాఁడ వీ వౌదో కాదో. శుక. ౩. ౩౪.

౩. విలాసవంతుఁడు.

గీ. చాఱపప్పును గసగసల్ జాజికాయ, సెనగ లనుములు పత్రియు మునగపువ్వు, కొబ్బె రయు మందపాలతోఁ గూర్చి త్రావి, యు బ్బుదబ్బఱకాఁడునీ కబ్బుటగునె. ప్రబంధ. ౬౮౧.

దబ్బఱయాట. వి. (√దబ్బఱ) విలాసక్రీడ.

చ...పరిపంథుల నుద్ధతిఁ గూల్చి కూల్చి యు, గ్గడు వగునెత్తురుల్ బహుళ గైరికధారలఁ బోల నారదుం, డుడుగక కుంచె వీచుచును నుబ్బున దబ్బఱయాట లాడెఁగః. హరి. ఉ. ౪. ౧౯౪.

దబ్బఱి. విశ. (దబ్బఱ+ఇ³.) దబ్బఱకాఁడు, దబ్బఱకత్తె. (శ. ర.)

దబ్బవాఁడు. వి. (√దబ్బ²) మేదరవాఁడు. వెదురుబద్దలతో బుట్టలు మొ. అల్లుకొని జీవించు ఒకజాతివాఁడు.

దబ్బప్రేలు. వి. (√దబ్బ³) పవిత్రపుప్రేలు,అనా మిక.

గీ. దబ్బప్రేలియుంగరము మేదావిబొట్టు,మడుఁ గుఁ పేలికపిరిచుట్టు బెడఁగు గాఁగ, వడుఁగు చందంబు...హరి. ఉ. ౧౦. ౨౩౩.

దబ్బసంబెళి. వి. (√దబ్బ³) దర్భలతోఁ జేసిన సజ్జవంటిపాత్రము, దబ్బస్సంచి. (శ.ర.)

గీ. జాఱుబొజ్జయు నునుదబ్బసంబెళియును, జె త్తగొడుగును జక్కఁ దాల్చి కుతుకమున. హర. ౪. ౧౨.

దబ్బాటు= డబ్బాటు.

దబ్బిచిప్ప. వి. తాటిచెట్టు బద్దలుచేయునపుడు పయోగించెడుసాధనవిశేషము. (శ. ర.)

దబ్బు=డబ్బు¹. స. క్రి. ౧. చెప్పు.

ఉ. ఉల్లములోన నే మనుచు నుందువో యే నొకదబ్బు దబ్బెదః. సారంగ. ౧. ౪౧.

౨. బొంకు.

సీ. ఎంత సేసినది నేఁ డిది విన్నఁ గన్నఁ జో ద్యము గాదె మఱి దబ్బు దబ్బిన నిట్టువలె నుండవలె మెచ్చవలదె యిందులకు ...సా రంగ. ౩. ౨౦౫.

వి. ౧. మాట.

ఉ. ఉల్లములోన నే మనుచు నుందువో యే నొకదబ్బు దబ్బెదః. సారంగ. ౧. ౪౧.

౨. బొంకు.

సీ. ఎంత సేసినది నేఁ డిది విన్నఁ గన్నఁ జో ద్యము గాదె మఱి దబ్బు దబ్బిన నిట్టువలె నుండవలె మెచ్చవలదె యిందులకు ...సా రంగ. ౩. ౨౦౫.

౩. దబ్బడము, మూఁకుడు (శ.ర.); మూఁత.

సీ. అన్న మొప్పఁగఁ గప్పి యటికదబ్బుగ మూసి, గడియవోయినయంత గవ్యఘృతము (చి. ని, చి. కి.)

జః దబ్బుడు, దబ్బువెట్టు.

దబ్బుడు. వి. (√దబ్బు)మూఁత,దబ్బడము. (చి. ని, శ. ర.)

దబ్బున. క్రి. విశ. ద్రు. (√దబ్బు) శీఘ్రముగ.

క. గుబ్బలి ద్రిమ్మరిసింగము, దబ్బఱరక్కసుఁడు న న్గొదవ పల్కుటయుఁ, దబ్బున వింటివి గద యిది, గొబ్బున నీ వరిగి దొరకు గుఱు తుఁగఁ జెపుమా. అచ్చ. రా. సుం. ౫౪.

క. గొబ్బున లేచి బుజంబులు, దబ్బునఁ జఱచు
కొని...నీలా. ౩. ౬౨.

దబ్బర= డబ్బర. వి. గిన్నె.

చ. గరిత యొకర్తు హేమచషకంబునఁ జందురు
నీడఁ జూచి హో, వెఱవక గిన్నెలో నిజికి
వీఁడు హరింపఁగఁ జాగ నీధు వీ, నెఱ వగు
దొంగఁ బట్టుకొని నేఁడు మొదల్ పదియా
ఱు వ్రక్కలై, ధరఁ గృశియింపఁ జేతు నని
దబ్బరలోన మథించెఁ జేతులన్. రుక్మి.
౩. ౯౨.

దబ్బవెట్టు. స. క్రి. (దబ్బ + పెట్టు) మూయు.

ఆ. మగనిరాక యెఱిఁగి మగువ యొయ్యన లంకు,
మగనిఁ దెచ్చి యింటిమఱుఁగునందుఁ, గల్లు
గ్గోలెమునను గదియించి యామీఁద, గంప
దబ్బవెట్టెఁ గదలకుండ. భల్లా. ౧. ఆ. ౪. ర.

దభ్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సూక్ష్మము,
అల్పమైనది, సన్నము. వి. అ. పుం. సముద్రము.

దమకర్త. సం. విణ. (ఋ. స్త్రీ. ఋ) శాసనము
చేయువాఁడు, ఏలిక.

దమకుఁడు. సం. విణ. (అ. మికా. అ.) ౧.
అడఁచువాఁడు. ౨. దండించువాఁడు, శిక్షించు
వాఁడు.

దమథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దండనము.
౨. క్లేశమును సైఁచుట. ౩. ఇంద్రియనిగ్రహము.

దమనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) అణఁచునది;
శాసించునది. (అ. ఈ. అ) అణఁచుటకు సాధన
మైనది. వి. అ. పుం. ౧. కుందము, మొల్ల.
౨. దవనము, పుష్పచామరము. న. ౧. అణఁ
చుట. ౨. దండనము, శిక్షించుట. ౩. బా
హ్యేంద్రియనిగ్రహము.

దమని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. అగ్నిదమని, అనుల
పై నూఁగు గలయొకజాతిదవనము.

దమనీయము. సం=దమితవ్యము.

దమనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. వీరుఁడు,
శూరుఁడు. ౨. ఒకానొకముని. ౩. దమయంతి
సోదరులలో నొకఁడు.

దమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అడఁచుట.
౨. దండనము, శిక్షించుట. ౩. బాహ్యేంద్రి
యనిగ్రహము, బాహ్యేంద్రియములను విషయ
ములనుండి మరల్చుట. ౪. అంతరింద్రియనిగ్ర
హము, కుత్సితకర్మములనుండి మనస్సును నివా
రించుట. ౫. క్లేశమును సహించుట. ౬. కర్దమము,
అడుసు. (మే. ని.)

దమయంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. విదర్భరా
జగుభీమునికూఁతురు, నలచక్రవర్తిభార్య. ౨.
బ్రహ్మచారి ధరించుపలాశదండము- (కే. ని.)

దమయిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ) ౧. అణఁ
చువాఁడు. ౨. దండించువాఁడు.

దమి. సం. విణ. (న్. నీ. న్) ౧. అడఁచువాఁడు.
౨. శిక్షించువాఁడు, దండించువాఁడు. ౩. బా
హ్యేంద్రియనిగ్రహము గలవాఁడు.

దమి(యి)ంచు. సం. స. క్రి. ౧. అణఁచు,
అణఁగఁద్రొక్కు.

సీ. యుగవిరామమున నుబ్బుఁ గ్రోల్ పుడమిని
లుగాలి కొండ దమింపఁ జాల దెట్లు. కాశీ.
౨. ౧౦౫.

సీ. సర్వలోకాంగనాసౌభాగ్యగరిమంబు దమి
యించుకతమున దానినామ. గీ. మత్ప్రభారతి
దమయంతి యంచు నొడివె. నైష. ౨. ౯.

౨. దండించు, శిక్షించు.

క. దమియింపఁ దగినవారల, సమయమున ..ద
మించి వారిసంపదలు మహీ, రమణుండు
దనదుబండారమున గా సమకూర్చు జనము
రాగిల్లంగన్. భార. శాం. ౨. ౨౯౫.

దమిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ) ౧. అణఁచువాఁడు. ౨. శిక్షించువాఁడు, దండించువాఁడు.

దమితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అణఁపఁబడినది. ౨. దండింపఁబడినది, శిక్షింపఁబడినది. ౩. మచ్చిక చేయఁబడినది, మరపఁబడినది.(ఎద్దు మొ.) ౪. దమము గలది.

దమితవ్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ) ౧. అణఁపఁదగినది. ౨. దండింపఁదగినది.

దము. సం. విణ. (అ. ఆ.అ)—ఉపపదసమాసాంతమునందే—౧. ఇచ్చునది. (జలదము, సుఖదము, దుఃఖదము, ధనదుఁడు మొ.) ౨. ఖండించునది.

దమునసుఁడు. సం. వి. స. పుం. -శోషింపఁజేయువాఁడు-అగ్ని.
ఇట్లే: దమునుఁడు.

దమ్మఁడు. వి. (√దమ్మము². సం. ధార్మికః. ప్రా. ధమ్మిఅ.) ధార్మికుఁడు, కపటము లేనివాఁడు.
ఉ. ఎయ్యెడనుండి వచ్చితివె యియ్యెడకక్షహరిభక్తురాల పేరెయ్యది యార్తిఁ బొందఁ గత మెయ్యది నీకును మే మొనర్పఁగా, నయ్యెడుకార్య మెయ్యది భయంపడ కింకెఱిఁగింపు నావుడుం, దొయ్యలి చిక్కఁ దమ్మఁ డని దుర్భరహర్ష నిమగ్నచిత్త యై. విప్ర. ౩. ౯.
గీ...అంగడికి వచ్చి మేదినీశు,మాట లాలించి మిగుల సమ్మదముఁ బొంది, దమ్మఁ డీక నేఁడు నాచేతఁ దగులువడియెఁ, గౌశికునిఁ బ్రీతి నొందింపఁ గలిగె నాకు. హరిశ్చ. ౪.౧౦౧.

దమ్మము¹. వి. (సం. ద్రమ్మః?) కాకణీచతుష్టయము, నాలుగుకాసులనాణెము.
సీ. దమ్మ మనంగను దార మనంగను దచ్చతుష్టయసంజ్ఞ దనరుచుండు. ఆం.భా. ౨.౨౩౪.

దమ్మము². వి. (సం. ధర్మః. ప్రా. ధమ్మో. క. దమ్మ.) ధర్మము.
సీ. తమవారి గుమిగూడి దమ్మరాజులకతల్ నోటి కడ్డము లేక నొడివికొనుచు. కువల. ౨. ౧౧౪. దమ్మరాజులకత=ధార్మికు లగురాజులచరిత్రము.
జ: దమ్మఁడు.

దమ్మిడీ. వి. (హిం. దమ్డీ.) అయిదుకాసులనాణెము. రెండుకాసులనాణెము అని కొందఱు. (శ. ర.)

దమ్ము. వి. ౧. అడుసు, పంకము. (శ. ర) ౨. పొలము నీరుపెట్టి దున్నుట.
(వ్యవ) మాపొలము దమ్ము చేసినారు.
జ: దంపకట్టు, దంపనాఁగలి, దమ్ముకొను.

దమ్ముఁడు. వి. అజ్ఞుఁడు, తెలివిలేనివాఁడు.
సీ...అజ్ఞుండు దగు దమ్ముఁ డంబ స్తనంగను... ఆం. భా. ౩. ౧౨.

దమ్ముకొను. అ. క్రి. (√దమ్ము) అడుసగు, పంకిలమగు, బురదయగు. (శ.ర.)

దమ్యమానము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. అణఁపఁబడుచున్నది. ౨. దండింపఁబడుచున్నది.

దమ్యము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. దండింపఁదగినది, దండనమునకుఁ దగినది. ౨. అడఁపఁదగినది. వి. అ.పుం. దున్నుటకుఁగాని బండి లాగుటకుఁగాని అలవాటు పఱుపఁదగినయీడు గలకోడెదూడ.

దయ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కనికరము, కృప.

దయసే(చే)యు. స. క్రి. (క. దయెమాడు.) -కరుణించు-ఇచ్చు.
సీ. తనుఁ జూచి శిథిలబంధశిరోజయగుట నయ్యతివకు ముక్తకేశాహ్వయంబు, దయచేసి... వరములనొసఁగి...పాండు. ౫. ౧౫౬.

వ...ఇద్దేవరకు నాచంద్రార్కముగా ననుభవిం పంగలవారుగా దయసేసిరి. దా. శా. ౪. ౧౨౨౬.

అ. క్రి. ౧. వచ్చు.

(వ్యవ) తమరు ఇటకు దయచేయవలయును.

౨. పోవు.

(ఇది గొప్పవారిని గూర్చి ప్రయోగింపఁబడును. ఈ యర్థమం దిది తఱచు బహువచనమందే యుండును.)

(వ్యవ) తమరు దయచేయుఁడు, నాకుపని కలదు.

దయాకరుఁడు. సం. విణ. అ. పుం. దయానిధి, దయకు స్థానమైనవాఁడు, చాలదయ గలవాఁడు.

దయాదాక్షిణ్యములు. సం. వి. అ. న. కనికరము నౌదార్యమును.

శా. తల్లిం జంపినదుండగీనికి దయాదాక్షిణ్యము ల్గల్గునే. చం. రా. ౩. ౧౪౨.

దయాళువు. సం. విణ. (ఉ) కనికరముగలవాఁడు.

దయావీరము. సం. వి. అ. పుం. (అలం) వీరరస భేదము. (దీనికి దయయందుఁ జూపునుత్సాహము స్థాయిభావము)

దయావీరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దయావీరరస ప్రధానుఁ డగు నాయకుఁడు. (నాగానందమందలిజీమూతవాహనుఁడు, మొ.)

దయిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ప్రియురాలు, భార్య.

దయితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ఇష్టుఁడు, ప్రియుఁడు. వి. అ. పుం. ప్రియుఁడు, పతి.

దయిత్నువు. సం. విణ. (ఉ) దయగలవాఁడు.

దయివాఱు=దైవాఱు. అ. క్రి. (తె. తైవా) ౧. అతిశయించు.

ఉ. పైపయిఁ గౌతుకంబు దయివాఱి యిటుం డఁగ నంత మజ్జనం, బై పువుఁజప్పరమ్మున నొయ్యారము గాఁ గయిసేసి...విజ. వి. ౧.౬౩.

క. చెయువుల సాకిరికఱ్ఱఁడు, సెయిదోయి మొగిడ్చి రాచసింగముతోడన్, దయివాఱు వేడ్క నిట్టులనియె...అచ్చ. రా. యు. ౨౭౩.

౨. పొంగిపొరలు; పొరలు.

సీ. ఆసుగుణాబ్ధిచర్యామృతం బెల్లచో దయివాఱఁదెరలె నామయవిభూతి. వసు. ౬.౯౯.

౩. ఈడేఱు.

ఉ. నోములు నోచినమ్మలు మనోరథముల్ దయివాఱ నిత్తఱిన్, దామరతంప రై ప్రియులు దారు విహారము సల్ప...మనుచ. ౩. ౨౯.

దయ్యపుతట్టుకాయ. వి. (√దయ్యము) లోపల కొబ్బర లేనికొబ్బరకాయ. (వా)

దయ్యము. వి. (సం. దైవమ్. ప్రా. దేవ్వం, దఇవ్వం, దఇవం.) ౧. దేవుఁడు.

క. దయ్యము నా కేల యిట్టిదైన్యము దెచ్చెన్. భార. భీష్మ. ౩. ౨౭౬.

ఉ. దయ్యము యేమి సేతు నని తల్లడమందుచుఁ జేరి యిట్లనున్. భోజరా. ౩.౨౧౭. వాల్మీ. ౩. ౧౨౮.

౨. వేలుపు, దేవత. (ఈయర్థమందు తఱచు బహువచనముం దుండును.)

చ...దయ్యపుమూఁకలు పైఁడికొండపై ననయముఁ గాపురంబులుగ నన్నియుఁ గాచుచు నుండు నెంతయున్. యయా. ౧. ౧౨.

౩. (క. దెవ్వ.) పిశాచము.

ఉ...భవత్తనూజ కేదయ్యము సోఁకెనో మిగులఁ దాపము నొందుచు నాఁడునాఁటికిన్, దయ్యఁ దొడంగె...భోజరా. ౫. ౨౩౩.

క...వనేచరు లేచిన వెఱ, తవిలిన మతి నద్దిరయ్య దయ్యం బనుచున్. మనుచ. ౪. ౧౦౨.

సీ. ఇరుగింటిదయ్యంబు పొరుగింటికిని గూబ యో

దురింటివారల కెదురుచుక్క. శుక. ౩. ౨౦.

౪. విధి, అదృష్టము.

క. అయ్యిరుదెఱఁగున కష్టుడు, కయ్యమునకుఁ బరమసాధకంబుగఁ గలిగెన్, ముయ్యంచు తుంగ యచ్చట, దయ్యము నేర్పు విను సెప్పెదం గురునాథా. భా. ర. మా. ౫౪.

ఉ...ఈవు వెక్కసపడక గదపండువు సేయఁ గోరునా, దయ్యము నెత్తికోలు దుది దాఁకు టగాదె భుజంగభంజనా. భా. ర. ఉద్యో. ౩. ౬౭.

ఉ. ఒయ్యన వేల్పు నూపి జడి నుబ్బరపోయెడు ప్రాణికోటికిన్, దయ్యము నెత్తికోలు దుది దాఁకఁగఁ దూరుపు తెల్లవారి తెల్పయ్యెను ...హర. ౨. ౨౪.

జః దయ్యపుతట్టుకాయు.

దయ్యు=దయ్యు. అ. క్రి. ౧. బలహీనమగు, బడలు.

ఉ. తాపము నొంది సెవ్వగల దయ్యుచుఁ గ్రుయ్యుచు బిట్టు గూయుచున్. భా. గ. ౧౦. ౨౬౭.

౨. అలయు, శ్రమనొందు; కృశించు.

ఆ. కడిఁది ప్రేత మేషకంఠీరవంబులు, తాఁకి తాఁకి దప్పి తట్టువాఱె. క్రీడా. ౨౩౦.

ఉ...భవత్తనూజ కేదయ్యము సోఁకనో మిగులఁ దాపము నొందుచు నాఁడునాఁటికిన్, దయ్యఁ దొడంగె...భోజరా. ౫. ౨౩౩.

జః దప్పి, దప్పిక, దప్పిగొను.

దర. (సం. ధారణ-క. దర.) వెల, మూల్యము, క్రయము.

గీ. కొనుట దర దారణ యనంగ మనును గ్రయము. ఆం. భా. ౨. ౨౬౭.

దరణము. వి. ఎనిమిదిడబ్బుల నాణెము. (శ. ర.)

దరత్తు. సం. వి. ద. స్త్రీ. ౧. హృదయము. ౨. కూలము, గట్టు. ౩. పర్వతము. ౪. ప్రపాతము, చఱియ. (హిమవత్తటము అని కొందఱు). ౫. భయము. ౬. నది. ౭. పురీషము. (వై. ని, కే. ని)

దరదము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. హింగుళము, ఇంగిలీకము. ౨. కాశ్మీరప్రాంతమండలియొకానొకదేశము. పుం. భయము.

దరదరకలు. వి. బ. నిగ్గులు.

క. తెరతెరలై శిల లురులన్, దరదరకలు దేరి సునుపు దార్కొన శరధిన్, మఱిమఱి మందరగిరి యత్తఱిఁ దరిత్రాడునను సౌఖ్యదంబై తిరిగెన్. ల. వి. ౨. ౬.

దరదుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. భయము కలిగించువాఁడు, వెఱపించువాఁడు. ౨. దరద దేశస్థుఁడు.

దరమము. వి. (సం. ధర్మః) ధనుస్సు.

సీ. దరమంపుటొజ్జకుఁ దనప్రేవు లోసంగినదియే నాది మా కిత వైనయోఁడు. ప్రబంధ. ౧౬౦.

(దరమంపుటొజ్జ=ధనురాచార్యుఁడు.)

దరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. చీల్చునది, చించునది. ౨. అల్పము, ఇంచుకైనది. (దరహాసము, మొ) వి. అ. పుం. న. ౧. గర్తము, గొయ్యి. ౨. శంఖము. ౩. భయము.

దరవీడు. స. క్రి. చలింపఁజేయు.

క. వనరుహలోచన చక్కం, దనమునఁ దనమనము మరుఁడు దరవీడఁగ సుజ్జనభోజనములు దీరిచి, జనపతి చనుదెంచెఁ గేళిసదనంబునకున్. కవి. ౪. ౯.

దరవు. వి. భక్ష్యవిశేషము.

ద్వి. వరుగు లప్పడములు వడియముల్ గంగ,నురఁగులు దరవులు నుప్పుటుండలును, వడలు మడ్డింగ లడ్వములు పేణీలు. ప్రభులిం. ౪. ౧౫౦ పా. ౧౯ పం.

దరాలు. వి. చలించుట ప్రకాశించుట మున్నగు వాని కనుకరణము.

చ. కలకల నవ్వువట్రువ మొగంబు దరాలను చేరెఁడేసికన్నులు పిడికింటిలో మినుమినుకనుకొను ముద్దుగాయపల్కులుఁ జెవికిమ్మచేఁ దళుతళు కనుచెక్కులు పట్టెఁడేసిగుబ్బలుఁ గను మూపుమేఁగవ గుభాలను తావులు దీనికే తగుఁజా. సువల. ౩. ౩౨.

దరి. వి. (సం. తీరం) ౧. గట్టు, తీరము, ఒడ్డు.

క. తమ విశసించుట కాభ్యూరమణుని వేఁడంగ నతఁడు రాజీవాక్షీ, క్రమమున విశసింపఁగఁ జర్మములు దరులు గాఁగఁ బారెరక్తము నదియై. భార. అను. ౫. ౭౧.

క. ఉన్నట్లు యుండఁగా దరికి న్నరులను నావ చేయ్ప క్రియ... అను. ౨. ౮౯.

క. దరి యొక్క వారినీడలు, సరపింగను పట్టెఁ గూడి సలిలక్రీడల్, జరపి తమపురికి సరగం, దిరిగినపార్థోధిపతి సతీతతిభంగిన్. వరాహ. ౩. ౧౦౭.

౨. హద్దు, మేర, అంతము.

సీ...పశ్చాత్తాపమువఁ దప్పి)సన్నగతియు. గీ. తలఁచితలఁచి యెందును దరి దాఁక లేక, కాలధర్మము నొంది నాకమున కరిగి. హరి. పూ. ౨. ౧౫౨.

గీ. మఱియు దరి లేనిసాగసు లేమఱక చేసి, పలుదెఱంగుల వాయిదములు సెలంగ. నీలా. ౩. ౪౯.

౩. సమీపము.

గీ. బొబ్బలిడుకొంచు నరిగిరి ప్రోలిదరికి. నీలా. ౨. ౭౭.

క. అనునంతలోన దరికిన్, జనుదెంచినయత్తఱిన్ ...దశా. ౧. ౧౮౩.

గీ. దరికిఁ జేరిన నరికోటి దరికిఁ జేరు, శరము పూనిన నహితాళి శరము పూనుఁ, గొమరు మీఱినయారాచకొమరులోఁడ, సరియె శూరులు మనుజకేసరియు కాక. రసిక. ౧. ౫౯.

౪. సానువు, చఱియ.

ఆ. అధికదర్పయుక్తమై బలీవర్దంబు, గగముదరి విదారణంబు సేయఁ, గాలుద్రవ్వునట్లు ...భార. సభా. ౨. ౧౯౩.

క. సిరిగుబ్బచన్నుఁగొండల, దరులం గఱి మొగులుపగిదిఁ దవిలి తిరుగున, మ్మరుతండ్రి మనుపు నసముల, నెరయునమీఁజ ఖాన సింగిణీసుల్తానా. యయా. ౩. ౧.

౫. దిక్కు, శరణము.

ఉ...బ్రతుకుత్రోవకు వచ్చుతి లేకయున్న నా, కుం దరి లేక యొంటి నిటుఁ గుందుదుఁ గాదె యనుంగుపల్లవా. హంస. ౨. ౧౨౫.

౬. దరిదాఁపు.

దరి. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. గుహ.

దరికొను. అ. క్రి. ౧. (నిప్పు మొ.) మండు, జ్వలించు; విజృంభించు.

ఆ. కొడుకుచావుకంటెఁ గోడలియడలునఁ, బెరిఁగి శోకవహ్ని దరికొనంగ, నంతరంగ మిప్పుడగ్గల మెరియంగఁ, దొడఁగె...భార. స్త్రీ. ౨. ౪౪.

చ...బుభుక్షు కుక్షిలో, దరికొన జీర్ణపర్ణములు దా నొక నాఁడు దినంగఁ బోయినన్. వరాహ. ౮. ౯౫.

సీ. దరికొను నిబ్బంగి దైత్యులహృదయంబులనుమాడ్కి నరోకపలాలి మండె. రాజ. చ. ౨. ౭౯.

౨. (నిప్పు, ఆఁకలి మొదలగువానిచే) దగ్ధమగు, కాలు.

వ...ప్రాణేశ్వరి యే చందంబున మద్విరహావేదనాదవానలంబునం దరికొనిదొదవు... నైష. ౧. ౧౦౯.

క. కుక్షి దరికొన్నపట్టున, భిక్షింపు మనె దేహి రములు వేళలు మునిహా, స్యకుఁడు విశ్వామిత్రుఁడు భక్షింపఁడె సారమేయపలలముఁ దొలుతన్. వేం. పంచ. ౧. ౫౧౫.

మ...ఆశేషంబు బంగారుగు, బ్బలియుం దొక్కుడఁ జిందినం దరికొనెన్ శస్త్రావశేషంబు గా. ఉ. హరి. ౬. ౮౫.

౩.(అడవి మొదలగువాయందు నిప్పు)అంటుకొను.

క. ఎండినయడవిన్ దరికొని, మండెడుకార్చిచ్చు మాడ్కి...భార. భీష్మ. ౧. ౨౯౪.

స. క్రి. దహించు, కాల్చు.

చ. ఉరవడి నుగ్రసేవణపయోనిధి బాడబవహ్నిచాడ్పునన్, దరికొని...దశకు. ౧. ౮౯.

క.కడుఁ బెల్లగునాఁకలి నా, యొడ లెరియింపంగఁ దొడఁగె నొక్కట జగముల్, పొడిపొడిగా దరికొనియెద, నెడపక యింటుకొ యను జయిము మహాత్మా. హరి. పూ. ౪.౧౧౫.

జః దరికొల్పు.

దరికొల్పు(లుపు). స. క్రి. (√దరికొను).

౧. (క) మండించు, జ్వలింపఁజేయు.

వ...ఈకృష్ణచతుర్దశినాఁటిరాత్రి పురోచనుండు లక్కయింటు దహనంబు దరికొల్పం గావున ...భార. ఆది. ౬. ౧౫౮.

సీ. కపటారివాహినీకాంతారములఁ గాని దరికొల్పఁడతుల ప్రతాపవహ్ని.వి.పు.౧.౪౦.

(చ) రగులుకొల్పు.

క. చని వెడ వికసిల్లెడు నా, ననపద్మముతోడ ననిలనందనునకు ని, ట్లనియెఁ జతురో క్తిరీతి య్యతని గూఢక్రోధవహ్ని దరికొల్పంగన్. భార. విరా. ౨. ౨౮౦.

ఉ...ధూర్తగో, పాలుఁడు తాలవృంత మొకభామిని సత్యపిఱుంద నుండి మం, దాలసలీలమై విసర నాదటఁ గైకొని వీఁచెఁ దద్వపుః, కీలితపంచసాయకశిఖిం దరికొల్పుచునున్న కైవడిన్. పారి. ౧. ౧౦౯.

౨. కాల్చు, దహించు.

వ...ఇట్లు కాశీపురంబు దరికొలిపి కృత్యాసంహరణంబునం గృతకృత్యం బై సుదర్శనంబు దామోదరదేవునకుం బొడసూపి సుఖం బుండె...ఉ. హరి. ౩. ౧౫౬.

వ...అసహ్యవిషజిహ్వాలకలాపంబులు బ్రహ్మాండకర్పరంబు నప్పళింప నిప్పులు చెదరి చదలు దరికొల్పునుల్కాపాతంబులుంబోలె దిక్కులం జురజుర స్రుక్కి లా వెక్క...భీమ. ౪. ౬౦.

౩. సంభవింపఁజేయు, కలిగించు.

క. పాపంబులేనికులసతిఁ, గోపంబునఁ గుతిలపఱచుకుత్సితునకుఁ ద, త్పాపంబులు బహుతరపరి, తాపం బిహపరములందు దరికొల్పు నృపా. హరి. ఉ. ౯. ౮౮.

దరితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) జాతదరము, భయముకలది; పిఱికి.

దరిదాపు. వి. (√దరి.) ౧. ఆశ్రయము, ఆధారము.

క. సురధాని యేల రక్కసి, సురధానీలీల నముచిసూదనముఖ్యుల్, దరిదా పెఱుఁగక... దశా. ౪. ౧౨౨.

౨. సమీపము.

క...మేరువు,దరిదాపునఁ గూడి మిగులఁ దహతహపడుచున్. దశా. ౪. ౧౨౨.

ఆ. ధనములేమియు నెడిదావానలంబును, దన్నుఁ జెఱుచును దరిదాపుఁ జెఱుచు. వేమన. ౩. ౬౫. (చుట్టుపట్టులు. అని భావము.)

౩. హద్దు, మేర.

గీ. కుంది తలపోఁతలకు మదిఁ గొల్లవిడుచు, విడిచి దరిదాపు లేమిఁ బెన్వెతల మునుఁగు. ప్రభా. ౨. ౧౧౧.

దరిద్రత్. సం. శత్రు. దుర్గతి నొందుచున్న, పేద యగుచున్న.

దరిద్రాణము. సం. వి. అ. న. దారిద్ర్యము, బీదతనము.

దరిద్రాయకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఇకా. అ) ౧. దుర్గతినొందువాఁడు. ౨. దరిద్రుఁడు, బీద.

దరిద్రిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ)=దరిద్రాయకుఁడు.

దరిద్రితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. దుర్గతి నొందినవాఁడు. ౨. దరిద్రుఁడు.

దరిద్రుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. నిర్ధనుఁడు, బీదవాఁడు. ౨. దుర్గతుఁడు, చెడ్డస్థితియం దున్నవాఁడు.

దరిబేసి. వి. దీనుఁడు, దైన్యము కలవాఁడు; దేవురగొట్టు; పిసినిగొట్టు.

సీ. భుజమునఁ గూబరంబు ధరించుకొని సోలు దరిబేసి యగుచు బేతాళుఁ డొకఁడు. జై. భా. ౫. ౧౯౬.

సీ. దరిబేసి చెడుగొట్టు బేరికి దగాకోరు విస పాలవిత్తు చిల్విసము...హంస. ౫. ౧౧౩.

సీ. ధర్మకార్యములలో దరిబేసి నుంచిన నీచ్చు నా తన్నుక చచ్చుఁ గాక. వేణు. ౩౪.

దరిసించు. స. క్రి. (సం. దృశ్. ప్రా. దరిసేఇ.) చూచు.

క...తత్పుత్రశోకమునఁ దనచిత్తం, బెరియఁగ దేవకి వారల, దరిసింపఁగఁ గోరి పనుపఁ దగ ననుకేంద్రా. భాగ. ౧౦. ఉ. ౧౧౫౫.

క. పరిచితవిద్యానిధి నై, గురునాథునిచే ననుజ్ఞ గొని యట మిమ్ముఁ, దరిసించునభిమతంబున, నరుదెంచుచు నుండి మండలాధిప యంతన్. విక్ర. ౫. ౧౬౭.

దరిసెనము. వి. (సం. దర్శనమ్. ప్రా. దరిసణం.) ౧. చూచుట.

క. ధరణీసురనందన నీ, దరిసెనమున మేను పాదలెఁ దనిసెను జిత్తం, బిరవుగ మస్తందిరములు, పరమపవిత్రంబు లయ్యె భాగ్యము లబ్బెన్. కుచేల. ౨. ౪౬.

౨. రాజాదులను జూడఁబోవునపుడు తీసికొనిపోయి యిచ్చెడుకానుక.

క. గిరిరాజు తన్ను దగ్గఱ, నరుదెంచిన సమ్ముఁ డగుచు నబ్జదళాక్షిన్, దరిసెనము పెట్టి నిలిచిన...వీర. ౧. ౧౯౬.

సీ. దరిసెనం బిచ్చె మతంగవీరన్నకుఁ గట్టాణి ముత్యాలకంఠమాల. నార. ౧. ౧౨౪.

దరుజే. వి. గచ్చుపూఁతతో రాళ్లను కలుపుట. (శ. ర.)

దరువు. వి.(సం. ధ్రువా.) ౧. గీతివిశేషము, ధ్రువ.

సీ...చిందు నా దరు వనంగను ధ్రువ దనరుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౩౧.

మ. పనివడి నిచ్చలుం బరమభాగవతేంద్రులు తానమాడి పోవునపుడు శౌరిమీఁదిదరువుల్ సరసంబుగఁ బాడ...వరాహ. ౯. ౧౪౫.

౨. తాళము. (శ. ర.)

జః దరువుచేయు, దరువులువెట్టు.

దరువుచేయు. అ. క్రి. (√దరువు) తాళముచేయు. (శ. ర.)

దరువులువెట్టు. వి. (దరువులు+పెట్టు) గీతికలు పాడు.

ద్వి. దాకొన్నగతులతో దరువులువెట్ట, వైకుంఠమునుండి వచ్చి శౌరి, యతనికిఁ బ్రత్యక్ష మయ్యె నావేళ. ద్వి. పరమ. ౭. ౫౬౬పా.

దరోదరము. సం=దురోదరము.

శ్లో. ఆశ్రిత్య దుర్గం గిరికందరోదరం, క్రీడం

త్యముష్మిన్ సతతం దరోదరం. (వాచ.)

దరోదరుఁడు. సం=దురోదరుఁడు.

దర్దరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ఇంచుక పగిలినది. (పాత్రము, మొ.) వి. అ. పుం. ౧. ఇంచుకపగిలినకుండ. ౨. కొండ. (మే. ని.)

దర్దరీకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కప్ప. ౨. మబ్బు. ౩. వాద్యవిశేషము.

దర్దుర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దుర్గాదేవి.

దర్దురచ్ఛద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. బ్రాహ్మి, సరస్వతి‡.

దర్దురము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కప్ప. ౨. మబ్బు. ౩. వాద్యవిశేషము. ౪. మలయపర్వతసమీపమున నున్నయొకానొకపర్వతము. ౫. ఏనుఁగు మెడయొక్కపార్శ్వము. (కే. ని.) ౬. గ్రామసమూహము. (మే. ని.)

దర్ద్రుఘ్నము. సం. వి. అ. పుం. చక్రమర్దకము, తగిరిస, తంటెము‡.

దర్ద్రుణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దద్రురోగము గలది.

దర్ద్రువు. సం. వి. ఉ, ఊ. స్త్రీ. దద్రువు, దద్దు.

దర్పకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దర్పము కలిగించువాఁడు. వి. అ. పుం. మన్మథుఁడు.

దర్పణము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. ముకురము, అద్దము. ౨. కుబేరునియునికిపట్టయినయొకానొకపర్వతము.

దర్పము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అహంకారము, గర్వము, కావరము. ౨. మృగమదము, కస్తూరి. ౩. ఉచ్ఛృంఖలత్వము, కట్టునకు లోఁబడమి. ౪. ఉత్సాహము. (వాచ.) ౫. విధము, పోలిక.

మ. ...రభసోన్మాదక్రియన్ సంభ్రమప్రద మై మందర మంబుధిం గలఁచుదర్పం బొప్ప నొప్పించుచున్, దదనీకంబులు వాటి... భార. భీష్మ. ౩. ౧౫.

దర్పించు. సం. అ. క్రి. గర్వించు, త్రుళ్లు.

వ. ...తప్పించుకొను నేర్పునం దర్పించి పైఁబడం గుప్పించుచు... ఉ. రా. ౩. ౨౪౬.

దర్పితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) గర్వించినవాఁడు; దర్పము గలవాఁడు.

దర్భ. సం. వి. అ. పుం. కుశ, తృణవిశేషము‡.

దర్భటము. సం. వి. అ. న. ఏకాంతగృహము, రహస్యపుగది. (త్రి. ని.)

దర్భపత్త్రము. సం. వి. అ. న. కాశము, రెల్లు‡.

దర్భపోటు. మి. వి.–దర్భలపోటుగలది–శ్రాద్ధములయందు భోక్తలు తినునాహారము.

గీ. దర్భపోటులఁ దిని లేనితఱుల మైత్రి, నంటి పిత్రుశేషము భుజించి... ఆము. ౬. ౬౯.

దర్భముద్రిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దబ్బయుంగరము, పవిత్రపుముడివలె బంగారముతో చేసిన యుంగరము.

సీ. శోకించు వృద్ధభూసురుఁ డాత్మపిత్రుదత్త దర్భముద్రికకుఁ జిత్తంబు గలఁగి. పాండు. ౩. ౫౦.

దర్భాహ్వయము. సం. వి. అ. పుం. ముంజిగడ్డి‡.

దర్వము. సం. వి. అ. పుం. పిశాచము.

దర్వరీకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వాద్యభేదము. ౨. గాలి.

దర్వరీకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఇంద్రుఁడు.

దర్వి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. మిళ్లి; గరిఁటె, త్రెడ్డు. ౨. పాముపడగ.

దర్వీకరము. సం. వి. అ. పుం. చేతివంటిపడగ కలది– సర్పము, పాము.

దర్వ్వఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) హింస్రుఁడు, ఘాతుకుఁడు, హింసించువాఁడు.

దర్శకుఁడు. సం. విణ. (అ. ర్శికా. అ.) ౧. చూచువాఁడు. ౨. పరిశీలించువాఁడు. ౩. చూపువాఁడు. ౪. నేర్పరి, నిపుణుఁడు. వి. అ. పుం. ద్వారపాలకుఁడు.

దర్శనప్రతిభువు. సం. వి. ఊ. పుం. అపరాధి మున్నగువానిని చూపుట కొప్పుకొన్న పూఁటకాఁపు.

దర్శనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చూచునది. ౨. చూపునది. ౩. బోధించునది. (అ.ఈ. అ.) ౧. చూచుటకు సాధనమైనది. ౨. చూపుటకు సాధనమైనది. వి. అ. న. ౧. చూచుట. ౨. చూపు, దృష్టి. ౩. చూపుట. ౪. పరిశీలించుట. ౫. కన్ను. ౬. బుద్ధి. ౭. జ్ఞానము, తెలివి. ౮. అధ్యాత్మవిషయకశాస్త్రభేదము. (బౌద్ధదర్శనము, సాంఖ్యదర్శనము, ఇను.) ఆస్తికమతముల దర్శనము లాఱు- న్యాయ, వైశేషిక, సాంఖ్య, యోగ, మీమాంసా, వేదాంత దర్శనములు. (కొందఱు యోగమునకు మాఱుగా పాణినీయమును దర్శనముగా గ్రహించిరి.)

శ్లో. పాణినే ర్జైమినేశ్చైవ వ్యాసస్య కపిలస్య చ,
కణాదస్యాక్షపాదస్య దర్శనాని ష డేవహి.

౯. ధర్మము. ౧౦. స్వప్నము, కల. ౧౧. రంగు. ౧౨. అద్దము. ౧౩. యజ్ఞము.

దర్శని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఉపరథ్య, పుంత.

దర్శనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. చూడఁదగినది; సుందరము. ౨. చూపఁదగినది.

దర్శము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దర్శనము, చూచుట, చూపు. ౨. అమావాస్య. ౩. అమావాస్యనాఁడు చేయఁదగినయిష్టి.

దర్శయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ) చూపువాఁడు. వి. ఋ. పుం. ద్వారపాలకుఁడు.

దర్శవిపత్తు. సం. వి. ద్. పుం-అమావాస్యనాఁడు కనఁబడనివాఁడు-చంద్రుఁడు. (కల్ప.)

దర్శి. సం. విణ. (న్.నీ.న్)-సమాసాంతములం దే- ౧. చూచువాఁడు. ౨. ఎఱుఁగువాఁడు. ౩. పరిశీలించువాఁడు. ౪. చూపువాఁడు.

దర్శించు. సం. స. క్రి. వీక్షించు, చూచు. (గౌరవవిధేయతలతోఁ బెద్దలను చూచుట యందు తెలుఁగున ప్రాయికముగా నుపయుక్తము.)

గీ. నేను బనివడి దర్శింప నేఁగుదెంతుఁ, గాని నిచ్చలు వెదకియుఁ గాన లేను. వరాహ. ౯. ౭౧.

క. దేవర దర్శించుటకై, తా వచ్చుచు నున్నవాఁడు దపసుం డిదె...హరి.పూ.౩.౧౨౭.

దర్శింపించు. సం.స. క్రి. దర్శనముచేయించు.

ఆ...అచటిమంత్రివరుల, వాఁడు దోడికొనుచు వచ్చి దర్శింపించెఁ, గనకరత్నచయము మును ము గాఁగ. ద్వా. ౧౧. ౧౭౧.

దర్శితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. చూపఁబడినది. ౨. తెలుపఁబడినది.

దర్సెనము=దరిసెనము.

(కానుక)

సీ. సవరఁగాఁ గొంచు దండువులు దర్సెనములు కోలాసఁ గొన కూళ్లు గుత్తకీక.పి.శకుం. ౪.౧౭౫.

సీ. దర్సెనం బిచ్చె నెద్దానిఁ గోమటి...కాశీ. ౪. ౯౯.

దలపము. సం.వి.అ.పుం. ముఖత్రాణము. (శ.ర.)

దలము=దళము. వి. ఆధిక్యము, గొప్పతనము.

సీ. తనుమధ్య లోప రీస్తనభార మని విధి దలమిచ్చె నాఁగ గృశోదరము లెసఁగె. కు. సం. ౧౦. ౪౦౩.

విణ. (=దడము, దళము.) ౧. అధికము; దట్టము.

క. దనుజాధిపుఁ జంపించితి, తనిస్థితివే సంత

సంబు దల మయ్యె నయో, మను జేశమిత్ర
నీ కిటు, గినియఁన్ దళకంఠుఁ డేమికి డొనరిం
చెన్. భా. రా. యు. ౨౨౫౪.
క... రాగవుఁ డన్నెలఁ,తలతలమానికము జూచి
తల వంచి మదిఁన్, దలముగ వగపును సాన
యు, నలుకయుఁ బొడమంగ నిట్టు లని
వాక్రుచ్చెన్. అచ్చ. రా. యు. ౫౭౧.
చ. దలమగువానకాలము...పద్మ. ౯. ౭౯.
చ. దల మగుపచ్చకప్పురపుఁదావులు పైపయి
సోడు ముట్ట...విక్ర. ౧. ౧౩౬.
వ... జలుఁగుకురుమదలంపుదసిలికనీదురుమాలు
ముచ్చుంగుల బురుసాకుచ్చుల రింగులును
...ప్రబంధ. ౭౯.

దలి. సం. వి. ఇ. పుం. స్త్రీ. లోష్టము, మట్టి
బెడ్డ. (కల్ప.) ఈ. స్త్రీ. చిన్న ఆకు. (వై.ని.)

దలిమము= దడిమము. విణ.
(సన్ననిది.)
క. ఎలనాఁగ యోర్తు దలిమపు,వలిపంబులు గట్టి
నిచ్చె వడినడుగులఁ బా,వలు దొడిగె నొక
తె యొక్కతె, తలఁ బావడ యొత్తి తిగిచి
తడి యార్చెఁ దగన్. యయా. ౪. ౧౯.

దల్భము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చక్రము. ౨.
మోసము. ౩. పాపము. (కల్ప.)న.వల్కలము.
(కే. ని.)

దల్మి. సం.వి.ఇ. పుం. ౧. ఇంద్రునివజ్రాయుధము.
౨. ఇంద్రుఁడు.

దల్లు=జల్లు[1]. వి. వాన.
క. పెల్లుకొనఁ గురిసి రప్పుడు, దల్లుగఁ దమ
చూడ్కులకును దల మిచ్చుచు భూ,వల్లభు
పైఁ బురభామలు, కొల్లలు గా లాజమిళిత
కుసుమాంజలులన్. కవిక. ౩. ౧౬౦.

దళకొను= దళముకొను. అ. క్రి. (√దళము.)
అధికమగు.
చ. దళకొని యున్న తొంటిసుకృతంబుకతంబు
న వచ్చి మీఁదటం, గలిగెడుశోభనంబులకుఁ
గారణమై మరి వర్తమానని,శ్చలదురితంబులం
దలఁగిసన్మునినాథకులావతంస ని,ర్మలభవదీయ
దర్శనము మా కొనరించెఁ ద్రికాలయోగ్య
తన్. విక్ర. ౫. ౫. (శ. ర. పా.)

దళకోశము. సం. వి. అ. పుం. మొల్లకుందము†.

దళగించు. అ. క్రి. (√దళము.) దళముకొను,
దట్టమగు. (శ. ర.)

దళనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) భేదించుటకు
సాధనమైనది. వి. అ. న. భేదించుట.

దళని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. లోష్టము, మట్టిబెత్తిక.
(కల్ప.)

దళనిర్మోకము. సం. వి. అ. పుం. (కూసమువం
టిపైపట్ట గలది.) భూర్జము, బుజపత్తిరి†.

దళపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆయుధము,
ప్రహరణము. ౨. స్వర్ణము, బంగారు. (విల్య
మున.)

దళపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సేనానాయకుఁడు.
(కల్ప.)

దళపుష్ప. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మొగలి†.

దళము. వి. ౧. ఆధిక్యము; పరిమాణము.
సీ. దహనుండు వేఁడిమిదళము చూపఁగ లేఁడు
పద్మబంధుఁడు దపింపంగ వెఱచు. భా. రా.
యు. ౧౫౭౯.
క. రెండును నాలుగుపణములు, దండు వగున్
క్షుద్రపశువుఁ దగుపశువును న్యుద్దండత నడి
చిన నతనికి, దండువు దా నెక్కు నొప్పి
దళమున నెపుడున్. విజ్ఞా. ప్రా. ౫౫.
క. కొలు చాదిగఁ గలబండముఁ, గొలుచు నెడం
దూఁచుచోటఁ గుటిలత దఱుఁగన్,గొలిచినఁ
దూఁచిన బండము,దళమున బేహారిమీఁద

దండుపు దగులుః. విజ్ఞా. ప్రా. ౬౮.
౨=దడము. (సం. దళః. క. దళవు.) సేన.
(చూ. దళవాయి, మొ.)
౩. సమూహము. (చూ. దళముకొను.)
విణ. ౧. దట్టము, దళసరియైనది, మందము.
సీ. బూఁజుపట్టిన దేహములపై దళంబుగా మల
యజపంకంబు లలఁదినారు. సెవ. ౭. ౬౩.
గీ. అట్టికలధౌతశిఖరిఁ బుష్పాపచయము, సేయు
వేడుకఁ బొదరిండ్లచాయలందుఁ,దిరుగుచుండి
యొకానొకదెసఁ దృణంబు,దళముగా వాత
మొలచినబిలమునందు. మనుచ. ౪. ౭౮.
గీ...నీలత్వమున సరిగావు తెలియ, నెతి గలిగి
యొక్క మొత్తమై నిడుదలై దళమ్ములై మె
ఱుఁగులై కారుక్రమ్ముచున్న, వికచకమలాక్షి
నును సోగవెండ్రుకలకు. విజ. వి. ౧. ౩౫.
౨. చిక్కనిది (మజ్జిగ, మొ.)
ద్వి. దళమైనమకరందధారలఁ దోఁగి, పాలు
పారఁ బవనుండు పొలయుచున్నాఁడు. రం.
రా. ఉ. ౪౩ పా. ౨ పం.
చ...తూన్పఁ దోయముల్,పలుచనఁ దేలె మి
న్నడుఁగుపట్టెఁ గడుం దళ పకాటనోయనః.
ఆము. ౪. ౧౫౧.
౩. నిబిడము, సాంద్రము, దట్టము.
ఉ...ధరాపరాగముల్,గప్పటనైన-చీకటి దళం
బయి చూడ్కులు గప్ప...భా. రా. యు.
౬౫౨.
౪. అధికము, హెచ్చయినది.
చ...నిక్కినయజ్జలు తల్లడించుటల్, గనఁబడ
నూరుపు ల్దళముగా నిగుడ న్వడఁ గుంది
యూరెలుం,గునఁ దమవానిఁ బిల్చుచు శకుం
తము లయ్యెడ నిల్చె మ్రాఁకులః. పారి.
౪. ౨౧.
క. దళ మయ్యె వర్షమంబుధిఁ, దలక్రిందుగఁ
బట్టినట్లు ధారాశ్రేణీ,ఝుళిఝుళిలు నైఱపు
లబ్బ,లళిధళిలుః స్తనితఫెళఫెళ ల్విలసి
ల్లః. శుక. ౩. ౨౫౧. మనుచ. ౫. ౫౧.
౫. పూర్ణము,సమృద్ధము.
గీ. అతనికై ధారవోసితిఁ బ్రాణ మెల్ల, నటిపా
ణేశ్వరునితోడఁ నలిగి యుంటిఁ, జేయఁగల
దేమియో యమ్మచెల్ల నాకు, దళముగాఁజా
ల దోయమ్మ దైవబలము. గంధ. ౧. ౧౧౨.
చ. చిగురుఁ బికాళికిః ఫలముఁ జిల్కలగుం
పునకు న్మధూళిఁ దేఁటిగమికిఁ దావి గాలికి
విటీవిటకోటికిఁ బువ్వులుం దళం,బుగఁ గృప
నీనియు న్ననగభిపుం స్త్వముఁజాంథులచోటఁ
బూనె...ఆము. ౫. ౧౪౨, ఆము.౩.౧౧.
జః దళకొను, దళముకొను, దళముకొలుపు,దళ
మెక్కు, దళవరి, దళవాయి, దళసంచు,
దళసరి.

దళము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. భాగము,
పాలు. ౨. అర్ధము, సగము. ౩. ఖండము,తును
క. ౪. విదళనము, భేదించుట, త్రుంచుట. ౫.
ఎత్తు, ఉన్నతత్వము. ౬. ఆకు,పత్త్రము. ౭.
పువ్వుదళము, రేకు. ౮. తమాలపత్త్రము,చీకటి
మ్రానియాకు. ౯. సైన్యము.
మ...ఆత్మమూలబలముల్ జాఱః దళాఢం
బరం, బఱుగః...వసు. ౧. ౪౫.
గీ. ఇటు చతుర్విధదళము లుద్భటము గాఁగ.
ఉ. హరిశ్చ. ౩. ౧౩.

దళముకొను= దళకొను,దళగించు. అ. క్రి.
(√దళము.) ౧. అధికమగు, బలముకలదియగు,
ప్రబలమగు.
గీ. దర్శనప్రీతి వారికైఁ దగుల మీాల,వలనియ
రిలి మనమున దళముకొనఁగ. భార. అను.
౨. ౨౮౩.
చ...నిబిడాంధకారముల్, దళముకొనంగ మూ
ధుమదిలాగున నున్న గుహాంతరంబులో. ఉ.
రా. ౫. ౫౦.

సీ. ప్రొద్దువన్నెలకాక యుద్దిరియే తమ్మిమొగ్గలు చక్రములఁ గూడి దళముకొనిన. వసు. ౨. ౪౨.

౨. గుంపుగూడు.

గీ. లలితకలకంఠకోలాహలంబు లెసఁగ, దళము కొని రెండుగడలఁ గాదంబకోటి, గొల్వ రాచిల్కసాంబ్రాణిగుఱ్ఱ మెక్కి,దర్పకుఁడు పాంథజనులపై దండువెడలె. ఉ. రా. ౪. ౧౫౬.

దళముకొలుపు(ల్పు.) స. క్రి. (√దళము కొను.) ౧.అధికముచేయు,పెంచు,హెచ్చించు.

సీ. అరుణాంబుజంబుల యంతర్దళంబుల తళతళ యనుజిగి దళముకొల్పి. భా ర. ఉద్యో. ౨. ౧౧౪.

గీ. తనపెదవి సాంధ్యరాగంబు దళముకొలుప. ఉ. రా. ౫. ౧౫౪.

౨. దట్టముచేయు, సాంద్రముగఁ జేయు.

సీ. పరమసౌఖ్యాయత్తపరిరంభణంబునఁ దను వల్లిఁ బులకలు దళముకొలుప. విక్ర. ౪. ౨౨౩.

౩. పూరించు, నిండించు.

గీ. నవవిధం బైనహరిభక్తినలువు మెఱసి, దశ దిశలఁ గీర్తివిస్ఫూర్తి దళముకొలిపి. పరమ. ౩. ౩౪.

దళమెక్కు. అ. క్రి. (√దళము)దళసరికలుగు.

సీ. భూమణానుపగ్తిఁ బొలఁతికపోలంబు దళ మెక్కి...దశకు. ౯.౯.

చ. కనుఁగవదోరగల్లులవికారపుఁ జూపులకోపు లానుతోఁ,డన్న దళమెక్కునాలుక తడంబడుమాటలపచ్చి...శుక. ౩.౧౧౯.

సీ...దళమెక్కుపనసపెండొలలతోడ. ఆము ౨. ౭౩.

దళవరి. వి. (దళము+వరి) ౧. ధాన్యవిశేషము.

౨. సేనానాయకుఁడు. (శ. ర.)

దళవాయి. వి. (దళము+వాయి) ౧. సేనానాయకుఁడు.

సీ...దళవాయి యై కొల్చుఁ జలువతాల్పు. అచ్చ. రా. సుం. ౪౧.

క. దళవాయి రాజయక్ష్ముం, బిలిచి మనము చిత్రపురికిఁ బెండ్లికిఁ బోవన్, వలె నీబలగము నీవుఁ గదలి ర మ్మని పలుక నులికి తత్సభలోనన్. జై. భా. ౮. ౧౬.

ఉ. నావుడు వారు మంత్రివచనంబులఁ గార్యము నిశ్చయించి భూపావరుపాలికిం జని నిశాటవరేణ్యులబాధ చెప్పిదేవా వలె మాకు నొక్కదళవాయి ధరాధరవైరికిన్ మహా,దేవచమూకదంబకపతిత్వము దాల్చుట బెట్టు గావునన్. వరాహ. ౬. ౮౦.

౨. సుంకరికి సహాయుఁడైనయుద్యోగి. (శ.ర.)

దళసంచు. వి. (దళము+సంచు) దళముజాతి. (శ. ర.)

దళసరి. వి. (దళము+సరి) గొప్పతనము, మహత్త్వము.

వ...గోపగోపికాజనంబులు హరిదళసరి యెఱుంగక గోపాలగోగణపరివృతుం డైనకృష్ణుం డెక్కడనైనం జిక్కునో యని...భాగ. ౧౦ పూ. ౬౪౯.

విణ. ౧. మందము, పలుచన కానిది.

రగడ. కడు దళసరికర్పూరము హస్తయుగళములఁ దాల్చుచు గళములఁ దాల్చుచు. చమ.౧. ౬౭.

౨. తఱచు.

(వ్యవ.) ఆబట్టనేఁత దళసరిగా నున్నది.

దళసూచి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ముల్లు.

దళస్నస. సం. వి. అ. స్త్రీ. పత్త్రసిర, ఆకునందలియీనె.

దళాఢకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తనంతటఁ బుట్టిననువ్వుచెట్టు. ౨. పృశ్ని, నాఁచు†. ౩. గైరికము. ౪. నురుఁగు. ౫. కందకము, అగడ్త. ౬. నాగకేసరము†. ౭. కుందము, మొల్ల†. ౮. ఏనుఁగుచెవి. ౯. శిరీషము, దిరిసెనము†. ౧౦. వాత్య, సుడిగాలి.

దళాఢకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మహత్తరుఁడు, మిక్కిలిగొప్పవాఁడు. (విల్యమ్సు, మే. ని.)

దళామలము. సం. వి. అ. న. ౧. మరువకము†. ౨. దమనము†. (కల్ప.)

దళారున. విణ. హఠాత్తుగా.

ఉ... వ్రాల్గంటి మెఱుంగుఁజూపులు దళారున వచ్చె మహాద్భుతంబు గాన్. కువల. ౨. ౯౧.

దళించు. సం. స. క్రి. ౧. విఱుచు.

సీ. భువనాధికుఁడ వౌట కవిరతోద్ధతి శూలివిలు దళించినబాహుబలమె సాక్షి. ఉ. రా. ౧. ౧౫౧.

౨. నఱకు.

గీ. ముసలముల మోఁది కరవాలముల దళించి. కవిక. ౨. ౧౫౪.

దళికము. సం. వి. అ. న. కఱ్ఱ, కొయ్య. (కల్ప.)

దళితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. ఖండింపఁబడినది, ఛేదింపఁబడినది, చీల్పఁబడినది. ౨. వికసించినది, విరిసినది. ౩. అర్ధీకృతము, సగముగాఁ జేయఁబడినది. ౪. విక్షిప్తము, ఇటునటు చిమ్మఁబడినది.

శ్లో. దళితే పలాలపుంజే వృషభం పరిభవతి హాలికే కుపితే, నిభృతనిభాలితవదనా హాలికవధూ దేవరా హసతః. ఆర్యాసప్తశతి. ౩౦౨.

దళియించు. సం. స. క్రి. దళించు.

క. ఖలుఁడతు రథంబునను దురగంబులఁ జోకుఁడు నూతు నముచి భూరిశరములన్, దళియించి యింద్రుసంగరములు సించిరి మించి యతఁడు మూర్ఛ మునుంగన్. దశా. ౨. ౪౨౯.

దవ. వి. ౧. దుమ్ము. (శ. ర.)

౨. (=దవ్వ) ఇక్ష్వగ్రము.

సీ. వాడె దవ యన నిక్ష్వగ్ర మొప్పు. ఆం. భా. ౨. ౭౫.

గీ. వఱలు నిక్ష్వగ్ర మిల దవ వాడె యనఁగ. ఆం. పదా. అచర. ౬౬. సాం. ని. స్థా. ౯.

౩. మ్రానినడిమి మెత్తనిభాగము; గెలవేసినఅరఁటిచెట్టు లోపల నుండుభాగము, దూఁట.

దవంత్రి. వి. అగడ్త, కందకము. (శ. ర.)

దవతి. వి. (హిం. దవాత్) సిరాబుడ్డి, మషీపాత్రము.

గీ. రసికుఁ డైనటి కాలంపురక్తవాను, తనరు బ్రహ్మాండమను పెద్దదవతిలోన, సాయి నింఢాఁరఁ బోసినచందమునను, గారుతిమిరంపుగుంపు సొంపారఁ బర్వె. హంస. ౧. ౧౪౧.

దవథువు. సం. వి. ఉ. పుం. పరితాపము, బాధ; చక్షురాదిదాహము, కన్నుమున్నగువానిమంట.

దవనము. వి. (సం. దమనః.) వాసనగలమూలికావిశేషము†.

సీ. వాట మౌ దవనంపుఁదోఁటకంప వెలుంగు తోలఁగి పో నెవ్వరో త్రోసినారు. శుక. ౧. ౨౯౭.

గీ. మాచిపత్రియుఁ గురువేరు మరువకంబు, దవనమును గగ్గెరయు బిల్వదళము లాదిగాఁగల పూజార్హవస్తువు లపుడు తెచ్చ్చువంతులమఁ గొండపాడవుగా వచ్చుటయును. ఉ. రా. ౩. ౨౦౧.

దవము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వనము, అడవి. ౨. కార్చిచ్చు; చిచ్చు. ౩. ఉపతాపము, రోగము.

దవళము. వి. (సం. ధవళః.) గీతవిశేషము.

స్త్రీలు పాడెడుఒకవిధమగుపాట.

క. ఎడ లేదు లగన మనుచున్, బడిబడి ఓలు
వంగ నపుడ బలువాయిదముల్, గడలుకొ
నంగా నచ్చర,పడఁతులదవళములు పెండ్లిపా
టలు సెలఁగన్. యయా. ౪. ౧౦౧.

దవసము. వి. (క. దవసవు. త. తవసం.) ధాన్య
ము, కొల్చు.

—శ్లో. దవసంబు కొలుచు నా ధాన్యంబు రాజిల్లు
ఆం. భా. ౨. ౨౩౬.

సీ. పాలుపొందుఫాల్గునంబున నమావాస్యనాఁ
డల తొంటిస్సుఱుతులే యలరె నేని, దవసం
బు గొని మఱి దగ నాల్గునెల లున్న మీఁద
నమ్మిన లాభ మినుమడి యగు. రేట్టమతము.
౩. ౩౭.

దవిష్ఠము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) మిక్కిలిదూర
మైనది, దూరతమము.

దవీయము. సం. విణ. (స్. యసీ. స్) చాల
దూరమైనది, దూరతరమైనది.

దవు=దవ్వు, దా. వి. (సం. దవీయః).

గీ...దశుధర్మపత్ని వచ్చి పురుషభైక్షంబు
వేడుచుఁ, జాల దవుల నభవుప్రోలఁ బడి
రు. కు. సం. ౨. ౨౨౧.

గీ. దవులజల్లని తూఱ నంతకు మునుపటి, జల్లునీ
రాని...ఆము. ౪. ౧౩౦. ఉ. హరి. ౧. ౬౩.

(దీనికి ((యామ్రేడితమున దవుదవు, దౌదవు,
దాదా, దాదావు)) అనియగును.)

ఉ. నావుడు వాయునందనుఁడు నందన పామ్ము
చమూవధూటి నీ, కైవస మైన లెస్స యటు
గాక నినుం దలమీఱునేని దా, దావుల
నిల్చి మద్భుజగదాపటువిభ్రమతాడనంబు
లం, జేవ యడంతు...జై. భా. ౨. ౫౧.

దవుడ=దౌడ. వి. (సం. దంష్ట్రా). ప్రా. దాఢా.
క. దవడె. త. తవడై, తాడై)

వి. ౧. తాలువు.

సీ. తాలువు బాలువు దవుడ దౌడ, యనంగ నల
రును...ఆం. భా. ౨. ౧౪౩.

౨. చెక్కిలి; బుగ్గ.

దవ్వ=దవ.

దవ్వగు. అ. క్రి. (√దవ్వు) దూరమగు.

ఉ...ఈ,చివ్వకు నీకు నల్కమెయిఁ జేసినయా
పని గూఢవృత్తికిన్, ద వ్వగు నేని యయ్య
భిమతం బొడఁగూడియు నిష్ఫలం బగున్.
భార. విరా. ౨. ౨౭౬.

(గూఢవృత్తికి దవ్వగు=వెల్లడియగు.)

గీ. సంతతికి ద వ్వగుజనుండు...చం. రా. ౧.
౯౨.(సంతతికిదవ్వగు=సంతతిలేనివాఁడగు.)

దవ్వు. విణ. ౧. దూరము, దగ్గఱకానిది. (దేశకా
లములు.)

క. ఎఱుఁగఁడొకో నన్ను నెఱిఁగియు, నెఱుఁ
గనియ ట్లుంచునొక్కొ యెడ ద వ్వగుటన్.
మఱచెనొకో...భార. ఆది. ౪. ౬౭.

శా...నీ, వెంతే దవ్వుగ నేఁగుదెంచితిగదే
యేలమ్మ...వైష. ౨. ౪౮.

చ. పనివడియొండొరుం గడవఁ బాఱెడియా
సను వారు దవ్వగాఁ,జనుట యెఱింగి...
విక్ర. ౨. ౧౨.

౨. దూరస్థము, దూరమం దున్నది.

క. దవ్వై దివమునఁ దిరిగెడు,నవ్విలసత్కనక
మత్స్యయంత్రముఁ జేసెన్. భార. ఆది.
౮. ౨౫.

శా. తల్లీ ప్రాణముతోడిచావు మగఁడుం దవ్వైన
నిల్లాలికిన్. దశకు. ౧౦. ౧౧౮.

క. నరనుత నైమిశమునఁ బుష్కరముల మూఁ
టను జగత్ప్రకాశిత మై యుద్ధరణిఁ గురు
క్షేత్రము దుస్తరదురితౌఘముల కెల్ల ద
వ్వగు చుండున్. భార. ఆర. ౨. ౨౫౮.

గీ. ద్రోణకర్ణదివ్యాస్త్రముల్ క్రూరభంగిఁ, గవి యునప్పుడు మము నీవు గావకున్న, బ్రదు కు టెంతద వ్వధికశుభంబులకు భ,వత్ప్రసా దంబు గనికాదె వాసుదేవ, భార. శల్య. ౨. ౩౩౯. (ఎంతదవ్వు=అసంభవము, అని భావము.)

క్రి. విశే. దూరముగా.

గీ...పోయెద మన్న ద వ్వనిచి సిరికిఁ, దగిన సత్కృతిఁ జేసి ఖేదమున మగిడి. ఆము. ౧. ౮౬.

వి. దూరప్రదేశము.

సీ. ఎదురుగా వచ్చిన నెంతయేనియు దవ్వ గలుగ వేత్రాకత్రోవఁ దొలఁగువారు. భార. విరా. ౩. ౩౬.

సీ. తీర్థసంవాసు లేతెంచినా రని విన్న నెదురుగా నేఁగు ద వ్వెంత యైన. మనుచ. ౧. ౫౮.

(దీనికి ఆమ్రేడితమునందు దవ్వుదవ్వు,దవుదవ్వు, దాదవ్వు, దాదాదవ్వు, అని రూపము లగును.)

చ...ఆత్మయో,గమునఁ జలింప కున్న శివుఁ గాంచె మనోజుఁడు దవ్వుదవ్వులన్. కు. సం. ౫. ౪౭౧.

గీ. అవసరము వేచి యున్న నానావనిపులు, ద వ్వుదవ్వుల నిలిచి వందన మొనర్ప. శైవ. ౭. ౯౩.

క. శివనింద సేయుపాతకు,దవుదవ్వులఁ జూచి తొలఁగఁదగు శైవులకున్. కాశీ. ౬. ౨౭౬.

మ. తటికిం జొచ్చి కడంగి పోరువిజయున్ దా దవ్వులం జూచి...భార. భీష్మ. ౨. ౧౭౩.

శా. లోపాముద్రయుఁ దాను వచ్చుమని సాలో కించె దాదవ్వులన్. భీమ. ౨. ౮౯.

క. కవ్వడి రొమ్మేయి సేసిన,నవ్విధమున సాశ రంబు లన్నియు దాదా,దవ్వులన నిలువరిం పఁగ, విచ్చ్వచ్చుఁడు గినిసి యేసె విలు విఱుఁగంగన్. భార. విరా. ౫. ౧౮౨.

దవ్వులగు=దూరములగు.

ఉ. పలుకఁ దలంప దవ్వులగుభారతరామకథా ర్థముల్ విభా,సిలఁగ సరంటిపం డొలిచి చేతికి నిచ్చినరీతి నాంధ్రవా,క్సులలితశక్తి నం దఱకు సుప్రథితంబులు చేసినట్టిధ,న్యుల... కళా. ౧. ౬. (దవ్వులగు = అశక్యములగు, అని భావము.)

దవ్వులది=దూరమం దున్నది.

సీ..ఆర్చుచు గోపాలు రందఱు నందంద బడి యల రాలను బడఁగ వైచి, కొన్ని దవ్వుల వానిఁ గొమరార వానిన కొని ధాత్రిఁ గాశా రఁగించి...హరి. పూ. ౬. ౭౩.

దవ్వులవాఁడు=దూరమం దున్నవాఁడు.

చ...విహితోపదేశ మా,దరమున వీనులం జొనుపు దవ్వులవాఁడవు గాకు నీతికిన్. వేం. పంచ. ౩. ౭౫.

జః దవ్వగు, దవ్వుపఱచు.

దవ్వుపఱచు. స. క్రి. (√దవ్వు) దూరస్థునిగాఁ జేయు.

క. చేయూఁక వాని మొనలకుఁ, బాయఁగ నెల యించి దవ్వుపఱచె నవధ్యో,పాయుఁడు హరి యడుగడుగుం, జే యందినయట్లు యాస సేయుచు వీఁకన్. హరి. ఉ. ౨. ౧౩౪.

దశ. సం. విశే. (న్) పది. (దీనికి తెలుఁగున వ్యస్త ప్రయోగము లేదు. వి. బ. అ. పుం, ఆ. స్త్రీ. ౧. వస్త్రపుచెఱఁగు, బట్టయంచు. (కే.ని,వై.ని.) ఆ. స్త్రీ. వర్తి, దీపపువత్తి. ౨. అవస్థ, స్థితి. ౩. (జ్యోతి) సూర్యాదిగ్రహములఫలదానకాలము. ౪. చిత్తము. ౫. పంక్తి, వరుస. (విల్స ను.)

దశకంఠుఁడు. సం. వి. అ. పుం.-పదికంఠములవాఁడు-రావణుఁడు.

ఇట్లే: దశకంధరుఁడు, దశగ్రీవుఁడు. మొ.

దశకము. సం. విణ. (అ. శికా. అ) పదిపరిమాణము కలది. వి. అ. న. పదింటిసమూహము.

దశగ్రామి. సం. వి. న్. పుం. పదిగ్రామములయధికారి. ఈ. స్త్రీ. పదిగ్రామములసమూహము.

దశత్. సం. (శతృ) కఱచుచున్న.

దశతయము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) పదియవయవములు గలసముదాయము.

దశత్తు. సం. వి. త్. స్త్రీ=దశకము.

దశధా. సం. అవ్య. పదివిధములుగా. (దీనికి తెనుఁగున వ్యస్తప్రయోగములు కానరావు.)

దశనచ్ఛదము. సం. వి. అ. పుం. వాతెఱ, పెదవి.

దశనపదము. సం. వి. అ. న. దంతక్షతము, పలునొక్కు.

దశనబీజము. సం. వి. అ. పుం- దంతములవంటి బీజములు కలది- దానిమ్మ.

దశనము. సం. వి. అ. పుం. ౧.-కొఱుకునది-దంతము, పల్లు. ౨. పర్వతశిఖరము. న. ౧. కవచము. ౨. కఱచుట, కాటు.

దశనవాసస్సు. సం. వి. స్. న- పలువలువ- పెదవి.

దశనాంకము. సం. వి. అ. పుం. దంతక్షతము, పల్గాటు.

దశనాఢ్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చుక్రిక, పులిచింత.

దశనోచ్ఛిష్టము. సం. వి. అ. పుం. ౧. (అధరాది) చుంబనము, ముద్దిడుట. ౨. నిశ్వాసము, నిట్టూర్పు. ౩. పెదవి. (శే. ని).

దశపాతకి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) (అయిదు) మహాపాతకములును (అయిదు) ఉపపాతకములును చేసినవాఁడు.

క. పశువధయు నేసె వీఁడుం, దశపాతకి యల్లవాఁడు దాక్షిణ్యకళా,విశదస్వహీనుఁ డితఁడు, శిశుహత్య యొనర్చె వీఁడు సిద్ధప్రవరా. సానందో. ౪. ౪౦.

దశపురము. సం. వి. అ. న. ఒకానొకపట్టనము, రంతిదేవునిరాజధాని. మేఘ. ౧. ౪౭.

దశబలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. (పదిబలములు= ౧. దానము ౨. శీలము ౩. క్షమ ౪. వీర్యము ౫. ధ్యానము ౬. ప్రజ్ఞ ౭. బలము ౮. ఉపాయము ౯. ఏకాగ్రచిత్తత. ౧౦. జ్ఞానము-కలవాఁడు.) బుద్ధుఁడు.

దశభుజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దుర్గ.

దశభూమిగుఁడు. సం=దశబలుఁడు. (కల్ప, విల్యమ్స్- కృష్ణోదక్షాండుసంఖ్యాపూర్వాయాభూమే రజిష్యతే. కా. వా. ౫౦౪౬- అనుటవలన దశభూమగుఁ డనఁదగు.)

దశమము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) పదియవది.

దశమి. సం. విణ. (న్. నీ. న్)- వయసున పదియవపది జరుగుచున్నవాఁడు- శతవృద్ధు, మిక్కిలివృద్ధు. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. పక్షమునందు పదియవతిథి. ౨. నూఱేండ్లలో పదియవపది.

దశమిస్థుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. తొంబదియేండ్లు గడచినవాఁడు, మిక్కిలి వృద్ధు. ౨. క్షీణరాగుఁడు. (అమరము.) నష్టబీజుఁడు. (మే. ని.)

దశములు. వి. బ. ధాన్యాదులపరిమాణవిశేషము(కుంచములు, తూములు మొదలగువానివలె.)

వ...ఆచేనం బండినధాన్యం కోరివల్ను యెన్నిదశములుయువచ్చును అన్నిదశములు సేయించుకొండవు. ఆచేనిదశముల పుణ్యం అల్లాడ

సాధునిసన్నిధిని మాకు ధారవోసియిస్తిరి.
ఈపూరుశాసనము (గు. జి.)

దశమూలము. సం. వి.అ.న. ఔషధవిశేషము. (పల్లేరు, ముయ్యాకుపొన్న, ములక, వాఁకుడు, మారేడు, తక్కిలి, గుమ్ముడు, దుండిగము, కలిగొట్టు, నెల్లి. అనుదశమూలములతో చేసినయౌషధము.)

దశరథుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యవంశ్యుఁడగునొకరాజు. (రామునితండ్రి.).

దశరశ్మిశతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -వేయికిరణములవాఁడు- సూర్యుఁడు, వేవెలుఁగు. రఘు. ౭. ౨౯.

దశరాత్రము. సం. వి. అ. న. పదిరాత్రులసమూహము.పుం. పదిదినములు జరుగుయజ్ఞవిశేషము.

దశరూపభృత్తు. సం. వి. త్. పుం.-దశావతారము లెత్తినవాఁడు- విష్ణువు.

దశవార్షికము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) ౧. పదియేండ్లు ఉండునది.౨. పదియేండ్లకు ఒకమాఱు వచ్చునది.

దశవిధము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) పదివిధములు గలది.

దశశతము. సం. వి. అ. న. ౧. పదినూఱులు, వేయి. ౨. దశోత్తరశతము, నూటిపై పది.

దశశతాక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వేగన్నులవేల్పు, ఇంద్రుఁడు.
ఇష్లో: దశశతనయనుఁడు, మొ.

దశశతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వేయి.

దశసహస్రము. సం. వి. అ. న. పదివేలు.

దశహర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧.(సొంతకాఁడీయకుండఁ బరులసొత్తు పుచ్చుకొనుట, హింసయు, పరదారగమనము అనుకాయికదోషములను; వాక్పారుష్యము, అసత్యసంభాషణము, కొండెములుచెప్పుట, అసంబద్ధప్రలాపము, అనువాచాదోషములను; పరద్రవ్యాభిలాషము, ఒరులకుకీడుదలఁచుట, పనికిమాలినపట్టుదల అనుమానసికదోషములను; మొత్తము పదిదోషములను హరించునది.) గంగ. ౨.గంగోత్పత్తిదివస మగు జ్యేష్ఠశుద్ధదశమి. (ఆనాఁడు గంగోత్సవము చేయుదురు.)

దశాంగుళము సం. విశే. (అ. ఆ. అ) పదియంగుళములకొలఁది గలది.వి.అ.న.ఖర్బూజము, కరబూజా!.

దశాకర్షము. సం. వి. అ. పుం- వత్తిచే నూనెను పీల్చునది-దీపము.

దశాకర్షి. సం. వి. ఇ. పుం. దీపము.

దశానికము. సం. వి. అ. పుం. నేపాళము, దంతి!.

దశారుహా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కైవర్తీముస్తకము, కైవడిముస్తె!.

దశార్ణము. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొకదేశము.

దశార్ధము. సం. వి. అ. న. అయిదు.

దశార్హము. సం. వి. అ. పుం. దశార్హులదేశము, యదుదేశము.

దశార్హుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బుద్ధుఁడు. ౨. దశార్హదేశస్థుఁడు.

దశావదిశ. వి. మల్లవిద్యావిశేషము.
వ...వింగళింపు...దశావదిశ... పాదవీక్షణము
మొదలగువితంబులును...మల్లుపు. ౩. ౬౯.

దశాశ్వుఁడు. సం. వి. అ. పుం- (రథమునకు) పదిగుఱ్ఱములుగలవాఁడు-చంద్రుఁడు. (వై. ని.)

దశాహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మృతినొందినదినము మొదలు పదియవదినము. ౨. పది

దినములసమూహము.

దశేంధనము. సం. వి. అ. పుం. - వత్తియే కట్టె గాఁ గలది-దీపము. (త్రి. ని.)

దశేరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) హింసించునది. వి. ౧. కుక్క. ౨. సర్పము. (కే.ని.)

దశైకాదశికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ)-పదియిచ్చి పదునొకండు పుచ్చుకొనువాఁడు-నూటికి పదివంతున వడ్డి కిచ్చువాఁడు.

దశ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కఱవఁబడుచున్నది.

దష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. కఱవఁబడినది. ౨. కొఱుకఁబడినది.

దసరా. వి. (సం. దశరాత్రం. ప్రా. దసరాత్రి, దసరత్తి. హిం. దశహారా.) ఆశ్వయుజశుద్ధప్రతిపత్తు మొదలు విజయదశమివఱకుఁ గలదివసములు.

దసిలీ(లి). వి. ౧. ఒకవిధ మగుపట్టు.

సీ. రత్నంపుఁజిలుకలు రాయంచప్రతిమలు పసిఁడిపువ్వులవ్రాఁతపనులసొబగు, వివిధంబులగుచిత్రవిరచనములును దసిలీనూలుపట్టెయల్లిక బెడంగు. కళా. ౨.౧౫.

సీ. ఒక్కఁడు చెంపకై యొఱఁగుపువ్వులతోడిదసిలీరుమాలు నందముగఁ జుట్టి. కువల. ౪. ౨౧౨.

వ...కత్తెరవరుసపూవు పెత్తులపైని బొమ లఱినిక్కఁ గట్టినజిలుఁగుకురుచదలంపుదసిలికసీదురుమాలు ముచ్చుంగులబురుసాకుచ్చులరింగులును... ప్రబంధ. ౭౭.

౨. ఒకవిధ మగుపట్టుతో నేసినవస్త్రము.

సీ. శశికాంతిచెంగావిదసిలి మించినకేలిస్వర్ణరత్నరువు వాఁడివాలు మెఱయ. ఆము. ౨.౭౫.
(దశ మలంచినకేల. వేదము. పా.)

వి. పదలు. (శ. ర.)

దసువంది. వి. గ్రుద్దులాటకు జెట్టులను గూర్చువాఁడు.

సీ. గ్రుద్దులాటకు జెట్లఁ గూర్చువానికిఁ బేరు దసువంది యనఁగను దనరుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౨౦౯.

(జెట్లు.) గీ. కదఁగి దిశలు ప్రతిధ్వనుల్ పొడముసటులు, గా మిగుల మల్లచఱచి సలాములిడుచు, ముందరను నిల్వఁగా దసువంది తత్క్రమ్ము లిరుగేలఁ బూని పరా కటంచు. ప్రబంధ. ౭౩. (దసదంది. అపముద్రి.)

దసెన(నా). వి. ఆయుధవిశేషము. (శ.ర.)

క. తనువు జయంతునిపక్కన్, మన సాధనరాజవరకుమారునిచెంతం, జొనుపుదుఁ గోరకదశనా, ననదసెనాజోదుడురమునం బెనఁగుకొడన్. కువల. ౫. ౩౪.

దసేరకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఒకానొకదేశము. (త్రి. ని.) ౨. గాడిద. (విల్యమ్సు.)

దస్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. క్షీణించినది. ౨. త్రోసివేయఁబడినది.

దస్తరము. వి.. కాగితములమూట.

సీ. నడికట్టులో మొల నిడినకలందాను హస్తాగ్రమున వ్రేలుదస్తరంబు. హంస.౨. ౭౯.

దస్తూరి. వి. (హిం. దస్తకారీ) వ్రాఁత, చేవ్రాలు.

గీ. దట్టముగఁ బెట్టియలలోనఁ బెట్టియున్న, తళుకుబంగారుజిగి కాగిదములలోన, సారముగ వ్రాసియున్నదస్తూరిఁ జూచి, చదువుకొనె నాత్మలోన విస్మయము గదుర. కృష్ణ. ౩. ౧౦౭.

దస్ముఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దర్శనీయుఁడు, రూపసి. వి. అ. పుం. ౧. యజమానుఁడు. ౨. చోరుఁడు. ౩. హుతాశనుఁడు, అగ్ని. (విల్యమ్సు.)

దస్యుఁడు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. చౌర్యాదులు చేసెడియొకానొకజాతివాఁడు. ౨. అసుర, రాక్షసుఁడు. ౩. దొంగ. ౪. శత్రువు.

దస్రదేవత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ- అశ్వినీకుమారులు దేవతగాఁ గలనక్షత్రము-అశ్విని.

దస్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) హింస్రము. (వాచ). వి. అ. పుం. గాడిద. న. ౧. శిశిరము, శీతకాలము. ౨. అశ్వినీనక్షత్రము.

దస్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దొంగ. ద్వి. ౧. అశ్వినీకుమారులు. (మే. ని.) ౨. రెండు అను సంఖ్యను తెలుపుటకు సంకేతము.

దహత్. సం. శతృ. కాల్చుచున్న.

దహనకేతనము. సం. వి. అ. పుం- అగ్నిదేవుని ధ్వజము- ధూమము, పొగ. (విల్సమ్సు)

దహనప్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. స్వాహాదేవి.

దహనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. కాల్చునది. ౨. నాశముచేయునది. (అ. ఈ. అ) కాల్చుటకు సాధనమైనది. వి. అ. పుం. ౧.పావురము. ౨. మూఁడు అనుసంఖ్య. ౩.భల్లాతకము, నల్లజీడి†. ౪. చిత్రమూలము†. ౫.కృత్తికానక్షత్రము. న. ౧. కాల్చుట. ౨. (వైద్య) అగ్నికర్మము, కాల్చుట. ౩. పులికడుగు.

దహనరిపువు. సం. వి. ఉ. పుం=దహనారాతి.

దహనసహచరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. గాలి, వాయువు.

దహనసారథి. సం. వి. ఇ. పుం. గాలి.

దహనాగురువు. సం. వి. ఉ. న. దాహాగురువు, సుగంధద్రవ్యవిశేషము†.

దహనారాతి. సం. వి. ఇ. పుం- అగ్నిశత్రువు- జలము.

దహనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దహింపఁదగినది, కాల్పఁదగినది.

దహనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. అగ్ని. ౨. ఒకానొకరుద్రుఁడు. విణ. (అ.ఆ.అ.) దుష్టుఁడు. (మే. ని)

దహనోపలము సం. వి. అ. పుం. ౧. సూర్యకాంతమణి. ౨. అగ్గిరాయి, చెకుముకిరాయి.

దహరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. స్వల్పము, సూక్ష్మము. ౨. చిన్నవయసుది. ౩. దుర్బోధము, తెలిసికొనుటకు కష్టమైనది. వి. అ. పుం. ౧. మూషికము, ఎలుక. ౨. నరకము.

దహరాకాశము. సం.వి.అ.పుం. చిదాకాశము, పరబ్రహ్మము.

దహరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బాలుఁడు. ౨. తమ్ముఁడు. ౩. వరుణుఁడు.

దహి(యి)ంచు. సం. స. క్రి. కాల్చు.

వ...యోగికి మనస్స్థైర్యజయంబు వలయు దానికి నుపాయంబు వినుము ప్రాణాయామంబున దేహదోషంబు దహించునది. మార్క. ౩. ౩౧౪.

మ...మహాగహనంబుఁ దహియించుదావశిఖిశేఖన్ మిత్త్రభూభృత్తులన్,దహియించెన్ నిమిషంబులో భువన మత్యైశ్వర్యమున్ బొందఁగన్. ఉ. రా. ౩. ౩౩౯.

దహ్యమానము సం. విణ. (అ. ఆ. అ)కాల్పఁబడుచున్నది.

దహ్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) సూక్ష్మమైనది. వి. అ. పుం. ౧. అగ్ని. ౨. కార్చిచ్చు. ౩. జఠరము, కడుపు. (వాచ)

దా

దా. (దాపలయొక్కలుప్తశేషరూపము.ఇది సమాసపూర్వావయవముగానేకన్పట్టుచున్నది.)విణ. ఎడమ, సవ్యము.

ఊపా: డాకాలు,డాకేలు, తెను.

దాండ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కఱ్ఱలతో ఆడెడి యొకయాట. కాశికా. ౪. ౨. ౫౩.

దాండపాత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఫాల్గుని, ఫాల్గున మాసపూర్ణిమ, కాముని పున్నమ.

దాండము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) దండము నకు సంబంధించినది. వి. అ. న. ౧. ఆయుధ జీవిసంఘము. ౨. కఱ్ఱలమోపు.

దాండాజినికుఁడు. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) కపటముచే ధనముగడించుటకై దండాజినములు ధరించినవాఁడు; మోసగాఁడు. (వాచ.)

దాంతము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దమితము, అడఁపఁబడినది. ౨. శిక్షితము, అలవఱుపఁబడినది; మరపఁబడినది,సాధువుగాఁ జేయఁబడినది. (ఎద్దు మొ.) ౩. బహిరింద్రియముల నిగ్రహించినది. ౪. తపఃక్లేశాదులను సహించినది. (అ. ఈ. అ.) దంతములకు సంబంధించినది. వి. అ. పుం. దవనము.

దాంతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. బ్రహ్మచర్యాది తపఃక్లేశము నోర్చుట, ౨. కర్మేంద్రియనిగ్రహము, కర్మేంద్రియములను యోగ్యకర్మములయందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుట.

సీ. శాంతి బుద్ధీంద్రియసన్నివారణ దాంతి కర్మేంద్రియములయోగ్యప్రవృత్తి. భార. అను. ౫. ౧౮౧.

దాంపత్యము. సం. వి. అ. న. భార్యాభర్తృభావము.

దాంభికము. సం. వి. అ. పుం. బకము, కొంగ.

దాంభికుఁడు. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) దంభము గలవాఁడు.

దాఁక= దనుక. అవ్య. ద్రు. వఱకు, పర్యంతము.

సీ...అవసరం బెఱిఁగి వాఁడక్రమమున, దూష్యులఁ దుదిదాఁక దూషించు మనలను ...భార. ఆది. ౬. ౧౫౬.

ఉ. తేఁపులు భీమలింగముగుతించి జపం బొనరించి నిచ్చలుఁ, మాపటిదాఁకఁ దీర్థముల మజ్జనమాడుచు నుండువాని...భీమ. ౨. ౧౧.

ఆ. హదను వచ్చుదాఁక నపరాధిపై దోష,మాఁగి చెఱపవలయు హదను వేచి. ఆము. ౪. ౨౪౬. నీలా. ౨. ౫౨.

దాఁకొను=డాఁకొను. అ. క్రి. (దాఁగు+కొను-స్వార్థమున.)తిరోహితమగు, మఱుఁగుపడు.

ఉ. మించినయామువేనుఁగులమీఁదికిఁ జంగున దాఁటి యాఁదలల్, చించిన గోళ్లలోఁ దవిలి చిందినముత్తెము లెల్లఁ జట్టుపై, మంచునఁ జేరి దాఁకొనిన మాటికి నమ్ములఁ ద్రవ్వి త్రవ్వి య,చ్చెంచు సెలంత లేఱుదురు సింగపుజాడ లెఱింగి యచ్చటన్. యయా. ౨. ౩౩.

దాఁగనమ్ముచ్చిళ్లు=డాఁగనమ్ముచ్చిళ్లు. (√దాఁగు-శ. ర.)

దాఁగనమ్ముచ్చులు=డాఁగనమ్ముచ్చులు. వి. బ. (√దాఁగు) దాఁగిలిమూఁతలు, బాలక్రీడావిశేషము. (శ. ర.)

దాఁగర. వి. వరుగులు మొదలగునవి ఎండఁబెట్టెడితట్ట, ప్రసేవకము.

గీ. వరుగుతో దాఁగరయు సెండపలసినట్లు. ఉ. హరి. ౪. ౫౪.

గీ. వంపుగుడిసెలసామగ్రి దంపురోళ్లు, కుఱుచరోఁకండ్లు చిన్నిదాఁగరలు మొదలుఁ, గాఁగలుగువస్తుజాతంబు గాద్దభములు, మోఁచితే వెంట నూకరములు చనంగ. చెన్న. ౨. ౨౦౪.

దాఁగిలిమూఁతలు=డాఁగిలిమూఁతలు. వి. బ. (దాఁగిలు+మూఁతలు)

బాలక్రీడావిశేషము, గుప్తక్రీడ. (శ. ర.)

ఉ. దాఁగిలిమూఁత లాడుతఱిఁ దా నొకకెంజి గురాతుజేబులేఁ,దీఁగపాద న్నిల న్నిమకి తెచ్చెద నంచు...పార్వ. ౨. ౨౦.

సీ. పూరెమ్మ వంచుచో జాఱుపయంట దాఁగిలి మూఁత లాడుగుబ్బలబెడంగు. విజ. వి. ౨. ౧౪౧. హంస. ౩. ౧౪౬.

దాఁగిలిముచ్చులు=డాఁగిలిముచ్చులు. వి. బ. (దాఁగిలు + ముచ్చులు) దాఁగిలిమూఁతలు, బాల్యక్రీడావిశేషము.

గీ. గుళ్ల దాఁగిలిముచ్చులు గోడిపట్టె,లేలపాటలు సరిపేసు లీలమూఁత, లాదిగా శైశవక్రీడ లాడి రపుడు, రామకృష్ణులు గోపదారకులఁ గూడి. వి. పు. ౭. ౨౦౨.

గీ. గచ్చకాయలు దాఁగిలిముచ్చులాట, బంతి మొకమాట చిందఱపఱపులాట, లనెడుశైశవదుర్వృత్తి నధిగమించి. ప్రబంధ. ౬౧౩.

దాఁగిలు=దాఁగు.

క. బలవంతుతోడఁ బగయును, బలహీనునితోడఁ జెలిమిబంధుత్వము దాఁగిలి ధన మిచ్చియు నూరక, కలహామునకుఁ గాలుద్రవ్వఁగా రాదుసుమీ. వి. పు. ౪. ౨౪౩.

దాఁగు=డాఁగు, దాఁగిలు. అ. క్రి. (త. తాంగు.) తిరోహితమగు, మఱుఁగుపడియుండు.

ఉ...కల్లతెల్విలోఁ, నే వలవంత దాఁగఁ జరియించిన డాఁగమి జూచి నెవ్వగన్. అము. ౫. ౧౫౫.

జః దాఁకొను, దాఁగనముచ్చిళ్లు, దాఁగనముచ్చులు, దాఁగిలిమూఁతలు, దాఁగిలిముచ్చులు, దాఁగుడుమూఁతలు, దాఁగురించు, దాఁగురింత, దాఁగురుమూఁతలు, దాఁగురుముచ్చులు, దాఁచు, దాఁపన, దాఁపరము, దాఁపరి, దాఁపరించు, దాఁపరీఁడు, దాఁపటికము, దాఁపించు, దాఁపు, దాఁపుడు, దాఁపురము.

దాఁగుడుమూఁతలు=డాఁగురుమూఁతలు. వి. బ. (√దాఁగు)దాఁగిలిమూఁతలు, బాల్యక్రీడావిశేషము.

సీ. పెండిమెట్టిక లెక్కి పై కేఁగి చేతఁగట్లందు దాఁగుడుమూఁత లాడియాడి. యయా. ౩. ౫౫.

దాఁగురించు=డాఁగురించు. స. క్రి. (√దాఁగు)— ౧. దాఁచు. ౨. వంచించు. (శ. ర.)

దాఁగురింత=డాఁగురింత. వి. (√దాఁగు) దాఁగురించుట. (శ.ర.) వి.బ. దాఁగురుమూఁతలు.

చ...దాఁగురింతలన్, గలకల నవ్వుచుం జెలఁగుకల్లరి వేలుపుసామిఁ గొల్చెదన్. అచ్చ. భా. ౧. ౧.

దాఁగురుమూఁతలు=డాఁగురుమూఁతలు. వి. బ. (√దాఁగు) దాఁగిలిమూఁతలు. (శ. ర.)

దాఁగురుముచ్చులు=దాఁగిలిముచ్చులు,డాఁగిలిముచ్చులు, దాఁగురుమూఁతలు. వి. బ. (√దాఁగు) దాఁగిలిమూఁతలు.

వ...కదిసి వికటంకటకోటరకుటీరంబుల దాఁగురుముచ్చు లాడుకిన్నరకన్యకల ... వరాహ. ౧౨. ౪౫.

దాఁచు=డాఁచు. స. క్రి. (√దాఁగు) ౧. మఱుఁగుపఱుచు, కనుపడకుండఁజేయు.

గీ. అది గనుంగొని భూపాలుఁ డద్భుతమున్, జేయు నేటికి నిటఁ డె నారాయణుండు, నిక్కువం బని దాఁగిలి మ్రొక్కి దేవ, చూపు నీరూపు నా కింక దాఁప కనిన. వరాహ. ౯. ౪౫.

శా...అగోపికావల్లభుం, డే మే మాడెను రుక్మిణీసతియు నీ విం కేటికిం దాఁచెదే, నీమాటలు మాని నీరజముఖీ. నిక్కంబు వెంతెంగింపవే. పారి. ౧. ౭౩.

౨. భద్రపఱుచు, పదిలపఱుచు; నిక్షేపముగా నుంచు.

ఉ...రెండు పండ్లు నీవప్పరమేశుచేఁ బడసి యం దొకఁ డిచ్చి యొకండు దాఁచుకో, నిప్పుడు కానవచ్చెఁ జనునే యిటు వంచన సేయ...విక్ర. ౩. ౭౧.

క. మఱుఁ డెరసెలకడ దాఁచిన,విరిదూపును సల్ల చెఱకువిల్లును బలె వే,మఱు నలరుచేరుచుక్కుయు, నరు దగుకనుబొమలు మిగుల నతివరు నమరెక్షె. యయా. ౪. ౩౫.

తనువుదాఁచు=ఒడలియందలిశక్తిని దాఁచుకొను.

సీ...తనువుదాఁచు. గీ. సమయమే యిది సంభృతోత్సాహలీల, జయముఁ గ్రీడియుఁ గోరి యస్ఖలితభంగిఁ, దేరు నడపుము చేతులతీఁట వోవ,నడలి రథికజనంబు వేఁటాడవలయు. భార.ద్రో. ౧. ౧౯౯.

దాఁటడుగుపరువడి. వి. (√దాఁటు¹) పండ్రెండుపరువడులలో నొకటి. (పదునాల్గువిసరులలో నొకటి. అని హంస.)

వ. ఎడమడుగుపరువడి కుడియడుగుపరువడి కదలుపరువడి దాఁటడుగుపరువడి కోపుపరువడి ...మొదలుగాఁ గలపదిరెండు పరువడులును ...ప్రబంధ. ౩౯.

వ. ఎడమడుగుపరువడి కుడియడుగుపరువడి కదలుపరువడి దాఁటడుగుపరువడి...మొదలైన పదునాలుగువిసరులమర్మంబుఁ జూపి...హంస. ౧. ౨౦౮.

దాఁటడుగుమొన. వి. (√దాఁటు¹) మల్లవిద్యావిశేషము, పండ్రెండుమొనలలో నొకటి.

వ...చాటడుగుమొన దాఁటడుగుమొనయరమీటుమొన సెరమీటుమొన...ఆదిగాఁ గలపదిరెండుమొనలు...ప్రబంధ. ౩౯. హంస. ౧. ౨౦౮.

దాఁటరి. వి. (√దాఁటు¹+అరి³.) కప్ప.

సీ...దాఁటరి చలికాఁపు కప్ప యనఁగ భేక మొప్పు...సాం. ని. తిర్య. ౭౩.

దాఁటించు. స. క్రి. (√దాఁటు¹) దాఁటఁజేయు, ఎగిరించు.

మ. హరి దాఁటించెఁ బురోపకంఠమున...కాశీ. ౧. ౫౩.

దాఁటు¹. స. క్రి. (క. దాణ్టు. త. దాండు) ౧. తరించు; లంఘించు

చ...హ్రాయక చలదూర్మికానికరమైనమహోదధి దాఁట వచ్చు...భర్తృ. నీతి. ౪.

దండకము...ఉప్పుసంద్రంబుపూఁదోఁటకాల్వం బలెం దాఁటి......నీలా. ౨. ౪౧.

ద్వి. మాట నీ కెత్తిఁగించి మదురునో డైన, దాఁటి పోయెద నింక దాఁపుర మేల. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౦౪౦. పం.

౨. అతిక్రమించు, కడచు.

వ...వనంబులు గడచి శైలంబులు దాఁటినదులు లంఘించి చనిచని...సైమ. ౨. ౩౫.

వ. ఇవ్విధంబున వసుదేవనందనుండును సేమును... మ్లేచ్ఛంబు మెట్టిదరదంబు దాఁటి కాశ్మీరంబు గడచి...ఉ. హరి. ౨. ౩౩.

౩. అతిక్రమించు, ఉల్లంఘించు, మీఱు.

వ. తనభార్యకుం గలశివభక్తివిశ్వాసంబులును జంగమారాధననిష్ఠయుఁ దనయానతి దాఁటమియు...ఎఱింగి...హర. ౨. ౬౫.

ద్వి. తనజనకునిమాట దాఁటినవాఁడు, తనయుఁడే తలపోయ దాయాది గాక. రం. రా. అయో. ౯౩ పా. ౩ పం.

గీ. దైవగతి యెవ్వరికి దాఁటఁ దరముగాదు. దశా. ౭. ౧౧౧.

అ. క్రి. ౧. (కాలము) కడచు, అతిక్రమించు.

వ...పదునాలుగుసంవత్సరంబులు దాఁటుసంతకుఁ బురుషుండు బాలుండు...భార. ఆది. ౪. ౨౩౧.

వ...తండ్రిగుఱించి తపంబుఁ జేయుచుండ... సంవత్సరంబు దాఁటె...హర. ౭.౧౧.

౨. లంఘించు, ఉఱుకు; ఎగురు.

క...కృతవర్మునితేరిపైకి లంఘించెను శల్యుఁడు గిరికి దాఁటుసింగముభంగిన్. భార. భీష్మ. ౧. ౨౮౫.

ఉ...అక్కపిసింహుఁడు సింహలీల నద్దంతికి దాఁటి బిట్టొఱల దట్టనతో నఱచేత వ్రేసి ...భా. రా. యు. ౯౯౫.

గీ...చేతఁ గరవాలు వెలుఁగుచుండ, దాఁటి గజకుంభములఁ గాలఁ దన్ని...ఉ. హరి. ౧. ౪౬.

ఉ. తామరదోయిలోఁ దగిలి దాఁటెడు తేఁటులఁ బోలఁ బెన్నెరుల్. పారి. ౨. ౧౦.

౩. ప్లుతగతివిశేషముతో (గుఱ్ఱము) నడచు.

సీ. జోడన వీడి యచ్చో నిబ్బరపుఁబర్వునను దాఁటుఁ దొడఁగె గంధర్వకులము. దశా. ౨. ౬౦.

వి. ౧. లంఘనము, ఉఱుకు.

ఉ...ము న్ననినమంజాలసౌఖ్యరసంబు నిక్కలం, దాఱుచుఁ గోరికల్ గొఱలి దాఁటులు వైచఁగ సోయగంబు పైఁ, దేఱఁగఁ బ్రౌఢదంపతు లతిరుచఁ బెంపెసలారి రిద్ధఱున్. హరి. ఉ. ౭. ౧౮౨.

౨. అశ్వగతిభేదము.

గీ...ప్లుతగతిభేదంబు జంగ గంతు, దాఁటు... పాఁ దనరు నభవ. ఆం. భా. ౨. ౧౯౮.

జః దాఁటుడుగుపరువడి, దాఁటుడుగుమొనఁ, దాఁటుర్కి, దాఁటించు, దాఁటుకొను, దాఁటుడువల, దాఁట్ర్పాయు, దాఁట్లమారి.

దాఁటు². వి. (సం. దండః.) సమూహము, గుంపు, మంద.

ఉ. భంగము లై నగంబులు గుభాలునఁ ద్రెళ్లఁగ రళ్లదాఁటుతో, నింగికిఁ బొంగువారిధి... వరాహ. ౮. ౧౬.

ఉ. కమ్మనికుందనంబు కసుగందనివేమె నెలదేఁటిదాఁటులన్, బమ్మెరవోవఁ ద్రోలుఁ దెగబారెఁడువెండ్రుకలు...మనుచ. ౩. ౬. విక్ర. ౧. ౭౬. కవిక. ౩. ౨౮.

జః దాఁటుకట్టు, దాఁటువడు.

దాఁటుకట్టు=దాఁటువడు. అ. క్రి. (దాఁటు² + కట్టు.) గుంపుగూడు.

గీ. చినుకుతోఁ గూడుకొని గాలి చెలఁగఁ జూచి, దాఁటుకట్టుచు మృగములు దాఁటుచుండె. నా. పంచ. ౨. ౧౯౪.

దాఁటుకొ(గొ)ను, దాఁటులుగొను=దాఁటు¹ అ. క్రి. (దాఁటు¹ + కొను.) లంఘించు, ఎగురు; ఉఱుకు.

వ...అజ్జాలపాదంబును నబ్బాలతలం బెఱింగి యొగసియుం దప్పఁ గ్రుంకియు దాఁటుకొనియు...నైష. ౨. ౪౬.

క. ఉప్పర మొగసి యజాండము, చిప్పలు రాలంగ మేరుశిఖరంబులపైఁ, గుప్పించి దాఁటుకొందునొ...కాశీ. ౧. ౧౧౨.

క. గిరి గ్రుంగఁ ద్రొక్కి చెంగున, హరి నింగికి దాఁటుగొనిన హరిహరి యపు డ్డాహరి యొగసినట్లు తోఁపక, గిరి యొగసినయట్లు దోఁచెఁ గెళవుల కెల్లన్. రామా. ౬. ౯౪.

ద్వి. దాఁటులుగొని లతాంతంబులమీఁద, తేఁటులపరిగాళ్లఁ ద్రెవ్వనో యనుచు. పండితా. పురా. ౮౯౫.

దాఁటుడువల. వి. (√దాఁటు¹.) జాలభేదము.

క. మెడవల సన్నపువల త్రో,పుడువల డొంక
వల మింటముక్కిడివల దాఁటుడువల సిం
గితమనుకువ, లెడవల కుందెవల లాదు లెసఁ
గెడివలలుఙ్. హంస. ౪. ౧౭౫.

దాఁటువడు=దాఁటుకట్టు. అ. క్రి. (దాఁటు² + పడు.) ౧. గుంపుగూడు.

క. పదియును బదియేనును నిరువదియును ము
ప్పదియు దాఁటువడి నిత్యంబుఙ్, గొదగొని
తిరిగి వర్ధింపఁగఁ, గదలఁగ రా దయ్యె గొల్ల
గమి కెచ్చోటఙ్. హరి. పూ. ౬. ౭.

౨. దూరమగు.

క. వేఁటమెయి వచ్చి నృప మా, బోఁటికిఁ జిట్టం
ట్ల నంటి పోయినపిదపఙ్, దాఁటువడుం గుల
మునకును, మాటయుఁ గణ్వనకు వచ్చు మౌ
నులచేతఙ్. పి. శకుం. ౩. ౭౭.

దాఁట్రాయి. వి. (√దాఁటు¹.) క్రీడావిశేషము.

సీ. దాయాలు సొగటాలు దాఁట్రాయి చదరం
గమును జోడురాళ్లును మూఁతపొడుపు.
హంస. ౩. ౧౪౩. ('దాటురా' క్రొత్త
ప్రతి పా.)

దాఁట్లమారి. వి. (√దాఁటు¹.) వ్యభిచారిణి.

క. ఇది దాఁట్లమారి యగు నని, పదపడి మఱి
నాఁడె యొంటిపాటున మేకో,లాదవింపఁ
దాపియుంటుం, దుద గానని ప్రేమ దానితో
రమియించెఙ్. శుక. ౩. ౧౨౪.

దాఁపన. వి. (√దాఁగు.) దాఁచుట, గోపనము.
(శ. ర.)

దాఁపరము. వి. (√దాఁచు.) దొంగిలించుట.
(చూ. దాఁపరి, దాఁపరించు, మొ.)

దాఁపరి=దాఁపరీఁడు. విశే. (దాఁపరము + ఇ³.)
వంచకుఁడు, మోసగాఁడు.

క. విరితేనెమేపగులకుఙ్, హరినీలపుసరుల కీ
రుల కజ్జాక్షికురుల్, గురు లై వెడవిలుతుని
బెడ, గుఱు లై తగు నెమ్మిపురుల కౌక దాఁప
రు లై. చం. రా. ౩. ౭౪.

దాఁపరించు. స. క్రి. (√దాఁపరము.) దొంగిలిం
చు, అపహరించు.

గీ. ముద్దులాఁ డయి వ్రేతల మొఱఁగి పాలు,
వెన్నలును దాఁపరింపంగఁ దన్ను బట్టి, తల్లి
ఱోలితో దామెనత్రాటఁ గట్టు, నితఁడ కాదె
ముద్దులఁ గూల్చి యేపు నూపె. పారి. ఉ.
౫. ౨౨౬.

దాఁపరీఁడు. విశే. (దాఁపరి + ఈఁడు³. స్వార్థము
న.) వంచకుఁడు, మోసగాఁడు. (వి. దొంగ.
శ. ర.)

సీ. వీఁడటే మందలో వెన్నలు దొంగిలి దర్పిం
చి మెక్కినదాఁపరీఁడు. భాగ. ౧౦ పూ.
౧౨౪౯.

దాఁపఱికము. వి. (దాఁపన + ఱికము.) దాఁపు
రము, గోపనము. (శ. ర.)

దాఁపించు. స. క్రి. (√దాఁపు.) దాఁచునట్లు చేయు.

గీ. బొక్కసమువారిచేత నాభూషణంబు, లపు
డు దాఁపించి రతిరహస్యంబు గాఁగ, వైష్ణవు
లమీఁద ముచ్చు లన్యాదు మోపి. పరమ.
౩. ౫౫.

దాఁపు. వి. (√దాఁచు.) దాఁచుట, దాఁపరము.

వ...ఇంక దాఁ పేల కోడెగానితోఁ దక్కిరబి
క్కిరలాడుకుంటూ కులుక నున్నావె ...
వ్రు. వి. ౨. ౪౫.

దాఁపుడు. వి. (√దాఁపు.) దాఁచుట, గోపనము.
(శ. ర.)

విశే. దాఁచుకోఁబడునది.

సీ. ఇపుడు గా కిది యుండి రే మంచు

డెంపుచేఁ గట్టినదాఁపుడుపట్టుకోక, పార్వ. ౫.౨౧౮.

దాఁపురము. వి. (√దాఁచు).౧.గోపనము,దాఁచుట, మఱుఁగుపఱుచుట.

ఉ. ఏమను దాఁపురం బెఱుఁగ కేర్పడఁ జెప్పితి ...కళా. ౫. ౪౮.

ద్వి. మాట నీ కెఱిఁగించి మదురుగో డైన,దాఁటి పోయెద నింక దాఁపుర మేల. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౦౪౦.

౨. రహస్యము.

చ. నరవరుఁ జూచి యప్పుడు సునందుఁ డనం దగుముఖ్యదాసుఁ డొక్కరుఁ డరుదెంచి నీకుఁ దనకల్గినదాఁపుర మీశ్వరుండు బా, హిరముగఁ జేసెఁ జూడు...కకు. ౧.౨౨౧.

౩. దాఁచుకొనుట, భద్రపఱుచుట; . సంచయముచేయుట.

క. అతిసంచయఫల మిది పో, రతిబోఁటీ వలదు దాఁపురం బన నగుచుం, బతికి సతి వలికె దాఁపక, గత మేమీ ధాన్య మొదుగు గాలే దింటన్. వేం. పంచ. ౨. ౧౧౦.

౪. గోపనస్థానము, దాఁచుకొను తావు.

వ...బుధులకు నవనిధులదాఁపురంబును విపులవిజయలక్ష్మికిఁ గాఁపురంబును...అగు నాపురంబున కధీశ్వరుండు. రామా. ౧. ౧౫౩.

౫. నిధి, నిక్షేపము; దాఁచినసొమ్ము. (శ. ర.)

సీ...ఇడుఁపు,లేక చిత్రము వ్రాయ నాకాశమున దాఁపురములిడ మంచుఁ గుంచమునఁ గొలువ. కు. సం. ౭. ౧౩౫.

మ...కావలయువేళన్ వచ్చి కొంపోదు నేఁ, డివి నీ పెట్టియ నాదు దాఁపురము గా నిం దుండని మన్నియున్. సారంగ. ౨. ౭౫.

విణ. గుప్తము, దాఁచఁబడినది.

ఉ...ఎవ్వరికిన్, బజ్జుఁ జేరనీక తనభావము లోపల దాఁపురంబు గా, సజ్జనుఁ జేరి యుండె నృపచంద్రుఁడు సాంద్రవియోగ వేదనన్. పి. శకుం. ౨. ౧౬౮.

దాక[1]. వి. మూఁతి వెడల్పు గలచిన్నకుండ,అటిక. (ప్రా.)

దాక[2]. వి. (సం. ద్రాక్షా. ప్రా. దక్ఖ.) ద్రాక్ష.

సీ. దాకతీవను బూవుదండ చేరిచి మెడయిత్తి యంగ నురి బిగియించుదాన. రసిక. ౪. ౩౫.

సీ...దా కన ద్రాక్ష యగు ...ఆం. భా. ౨. ౫౮.

దాకరేమి=డాకరేమి. (చి. ని. సానుస్వారముగా గ్రహించెను.)

దాకలి=డాకలి, డాకల్లు[2], దాగలి. వి. దే. (దాయి+కలు[2]. శ. ర, 'దాఁకలి' అని చి. ని.) ౧. లోహసంతాడనాధారము,అగసాలి మున్నగువారు లోహములు సాగఁగొట్టుటకు ఆధారముగా నుంచుకొనెడియినుపదిమ్మ.

గీ. మేటిజమ్మెటియసటఁ గ్రమ్మించుమించుఁ, బొదివి మదనప్రతాపాగ్నిఁ బుటము వెట్టి, తమ్మిగద్దియదాకట గ్రమ్మి యట్టి,కొమ్మఁ గావింపఁ బోలు నె తమ్మిచూలి. వసు. ౨. ౩౨.

ఉ. దాకటిమీఁదఁ బెట్టి బెడిదంబుగ సమ్మెట వేయ భిన్న మై, శోక జలంబులో మునిఁగి పోవక నెప్పుడు లోహపత్త్రికన్, జేకొని వ్రాయ రేఖ విలసిల్లినవజ్రము శుద్ధ మిద్ధరన్. రత్న. ౨౬. వృ. వి. ౩. ౨.

౨. సమీపము. (చి. ని.)

ద్వి.ఊఁకర లిచ్చుచు నొగి బోరగిలుచు,దాకట నాఁకటం దడవియాడుచును. ద్వి. భాగ. ౧౦. స్కం. (చి. ని.)

దాకల్లు=డాకల్లు[1]. వి. (దాపు+కల్లు[2].) బండికంటి కడకమ్మి. (శ. ర.)

దాకొను. అ. క్రి. (దాపు+కొను.) ౧. సమీపించు.

క. దాఁకొని రతిసమయంబుల, జోక న్వలిగాడ్పు లీనుసుగఁటివి నీవే, యాకాంత పేదపేర్వదు, నీకుఁ బటాంతరము సవతు నేఁ గానఁ జుమీ. రామా. ౫. ౨౭౨.

క. తగువారిఁ బిలిచి యిదిగో, లగనము దాఁకొనియె నెల్లి లలిఁ బుడమికి ఱేఁనిఁగఁ జేయు వలయు రక్కసి, మగువం బొరిగొన్న వాఁడి మగనిఁ గడంకన్. అచ్చ. రా. అయో. ౮.

౨. ఆవరించు, కవియు; కలియు.

ఉ. ...పురంబు సర్వమును, దాఁకొని కాచుచున్న కుముదప్రముఖుల్ సతతంబు గొల్వఁగాన్. పరమ. ౧. ౩౬.

ద్వి. ...అవనీశుబంట్లు, ఆకాశవాణికిన, ...వనికాంతకును, దాఁకొని చేరెత్తి దండముల్ పెట్టి. ద్వి. శ. సా. ౨. ౮౨ పా. ౧౦ పం.

స. క్రి. (త. తాక్కు.) అధిరోహించు, ఎక్కు; చేరు, పొందు.

ఉ. కుంకుమపంకశోణ యగుకొండలమండలనాథుపట్టి వ్యామాంకము దాఁకొనన్ ఘణఘణారవభూరికపాలమాలికాలంకృతు లోంకృతుల్ నొడువులా గడరన్ ... పాండు. ౨. ౧౯౨.

ఉ. రాకలువంబు లెల్ల బయలంబడఁ ద్రోచిన మాకవాటుపై, దీకొని ప్రోచు నిక్క మని ధీయుతు లెన్నఁ దదీయవర్ణముల్, గైకొని భక్తిచే నుడువఁ గానరుగాక విపత్పరంపరల్, దాఁకొను నే జగజ్జనుల... దా. శ. ౨౬.

ఉ. ఆకుముదప్రియాన్వయునవాభ్యుదయంబున వరమానలీ, లాకృతి నొప్పెఁ గీర్తులు మహార్ణవ సప్తకలంఘనోద్ధతిన్, దాఁకొని చక్రపర్వతనితంబములం దదధీనభూమియుం, దాఁకనగుంజుమీ యని నిదానము ముందుగఁ దెల్పుకైవడిన్. కవిరా. ౩. ౧౧.

దాఁకొలుపు. స. క్రి. (దాఁకు + కొలుపు.) చేర్చు.

సీ. పైఁ బండ్లు గలిగి లోపలఁ బుచ్చుతరుశాఖ గొంగళిపూల దాఁకొలుపురాయి. శా. షలిం. ౩౧.

దాక్షము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దక్షసంబంధమైనది.

దాక్షాయణము. సం. వి. అ. న. బంగారము. (కే. ని.)

దాక్షాయణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. అశ్విన్యాద్యన్యతమము, అశ్విన్యాదులలో నేదేనియు నొకటి. ౨. సతీదేవి. ౩. పార్వతి. ౪. కద్రువ, నాగమాత. ౫. వినత, గరుడమాత. ౬. అదితి, దేవమాత. ౭. దితి, రాక్షసమాత. ౮. భూమి. ౯. లక్ష్మి. (కే.ని.) ౧౦. దంతి, సేపాళముక్. (వాచ.)

దాక్షాయణీపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. ఈశ్వరుఁడు. ౨. చంద్రుఁడు. (వాచ.)

దాక్షాయణుఁడు. సం వి. అ. పుం. దక్షుని యువాపత్యము. (వాచ.)

దాక్షాయ్యము. సం. వి. అ. పుం.—శీఘ్రముగాఁ బోవునది-గ్రద్ద.

దాక్షి. సం. వి. ఇ. పుం. దక్షునియపత్యము, దక్షసంతతి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దక్షునికూఁతురు. ౨. పాణినితల్లి. ౩. కపిలగోవు. (కే. ని.)

దాక్షిణాత్యము. సం. వి. అ. పుం. నారికేళము, కొబ్బరిక్. (రా. ని.)

దాక్షిణాత్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దక్షిణపుదిక్కువాఁడు, దక్షిణదేశపువాఁడు.

దాక్షిణికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఇష్టాపూర్తాదికర్మములు చేసి దక్షిణమార్గమునుండి చంద్రలోకమున కేఁగువాఁడు. (వాచ.)

దాక్షిణ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. కనికరము.

౨. అనుకూల్యము, ఒద్దిక. ౩. పటుత్వము. సామర్థ్యము; నైపుణ్యము. ౪. దక్షిణనాయకునిధర్మము. ౫. దక్షిణదిగ్భవత్వము, దక్షిణపువైపుది యగుట.

దాక్షిణ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దక్షిణీయుఁడు, దక్షిణకు తగినవాఁడు.

దాక్షేయుఁడు. సం. వి. అ. పుం-దాక్షీపుత్రుఁడు-పాణిని.

దాక్ష్యము. సం. వి. అ. న- దక్షత్వము-౧. కౌశలము,నేర్పు;పటిమ, సామర్థ్యము.౨.ఆర్జవము, చక్కఁటి.

దాగలి=దాకలి. (శ.ర, 'దాఁగలి' అని చి.ని.)

దాఘము. సం=దాహము. (వాచ.)

దాడకము. సం. వి. అ. పుం. దంతము,కోఱ.

దాడి[1]. వి. (సం. ధాటీ. ప్రా. ధాడీ. క. దాడి.) ౧. దండయాత్ర, శత్రుజయార్థమై దండెత్తిపోవుట.

ఉ. కందువ సెప్పి యొక్కెడఁ ద్రిగర్తులు దాడికిఁ గూడువారు...భార. విరా. ౩.౧౨౬.

ఉ. ఆతనిదాడికిం దలఁకి యచ్చటివీడులరాజులెల్ల నత్యాతురులై...హరి.పూ. ౩.౧౨౬.

మహాస్రగ్ధర... ఇతనియశోమండలీపూర్ణరాకా, తుహినాంశుల్ దాడిమై వత్తురు వడిఁ దనపై దొమ్మిగా నంచు...వైజ. ౫. ౧౬౦.

౨. ఔద్ధత్యము, ఉరుకుట.

ఉ. అట్టియెడన్ గడంగి జగ మంతయు నాఁగెడుమంచుదాడి క్రిట్టటు చనంగ లేక శరణంచుఁ దమున్ భజియించువెట్టకున్, దట్టుపునుంగువాసనలతా వగులేజవరాండ్ర చొక్కపున్, గట్టిమెఱుంగు చన్గవలు గట్టె నిజోపరిఁ బట్టుబంధమున్. చం. రా. ౫. ౨౬.

చ. తలిరుఁజిగురావజీరుబలుదాడికి నోడి కడంక దక్కి...నీలా. ౩. ౧౪.

రగడ. వేసవి వేసఁగ నిత్తునీ కివ్వేళ వేలతికాంతవారము,దాడి దాడిమగమికిఁ జేరఁగఁ దగునె దగు సెడ కరిగెఁ గిరము.చంద్రి.౪.౬౩.

జ: దాడికాఁడు, దాడిగొను, దాడిచను, దాడిచేయు, దాడిపోవు, దాడియాడు, దాడివచ్చు, దాడివెట్టు.

దాడి[2]. వి. (సం. దాఢికా.) శ్మశ్రువు, గడ్డము.

దాడి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧-బద్ద లగుపండ్లు గలది- దానిమ్మ. ౨. దానిమ్మపండు. (వాచ, విల్యమ్సు.)

దాడింబ=దాడిమ.

సీ. దాడింబ యనఁగను దాడిమం బలరును... ఆం. భా. ౨. ౫౦.

దాడింబము. సం.వి.అ.పుం. దానిమ్మ. (వాచ.)

దాడికాఁడు. వి. (√దాడి[1])౧. దండెత్తువాఁడు.

చ. తిమిరపుదాడికాఁడు చనుదేరఁ దొడంగెను నా కెదుర్పఁగా, సమయము కాదు...విప్ర. ౩. ౨౩.

చ. జలజవనంబుకూర్మిచెలి జక్కవదోయిముదంబు నిక్కుచు,క్కలపయి దాడికాఁడు త్రిజగంబులమ్రొక్కులయిక్క వేదముల్, మొలచినపాదు...ప్రాణికోటికిన్, వెలుఁగన నొప్పునవ్వెలుఁగు వేగమ తూర్పునఁ దోఁచె నత్తఱిన్. కేయూర. ౪. ౨౩.

౨. వేగులవాఁడు.

చ. ఇదె చనుదెంచెఁ జైత్రుఁ డని యెల్లవనంబులకున్ బ్రమోదముల్, పొదలఁగ మేలివార్తఁ గొని బోరన వచ్చినదాడికాఁ డన, న్మృదువనదేవతాముఖసమీర మెదుర్కొనన నుల్లసిల్లె నిం, పొదవఁగ దక్షిణానిల మనూనమనోహరఖేలనంబునన్. నృసిం. ౨. ౬౦.

దాడిగొను. అ. క్రి. (√దాడి1.) ఒకదానివెంబడి నొకటి వచ్చు.

తన్వీవృత్తము. పాడి వినోదంబులు సలిపినగో పాలుఁ డటంచును భీతసభాస్యల్,దాడిగొనన్ విశ్వవిరమణముతోఁ దన్వినిఁ జెప్పఁగఁ దనరఁ గవీంద్రుల్. అప్ప. ౪. ౨౩౬ పా.

దాడిచేయు. అ. క్రి. (√దాడి1) దండెత్తు,యుద్ధయాత్ర చేయు.

వ...పదునెనిమిదవమాఱు దాడిచేసి శత్రులం దోలి విజయంబు చేకొంటి...భాగ. ౧౦. పూ. ౧౩౫౯.

దాడినిమ్మ=దాడిమ.

మత్తకోకిల. పూచె నిమ్మలు దాడినిమ్మలు పొన్నలున్ సురపొన్నలున్. యయా. ౪. ౩.

దాడిపో(వో)వు. అ. క్రి. (√దాడి1.)దండెత్తు.

ద్వి. ఖరదూషణాదులఁ గడికండములుగ, ధరణిపైఁ గూల్చెఁగదా యని మీరు, తలఁచెద రతనిపై దైత్యులపోక, తలఁపుచు వారిపై దాడిపోఁ దగునె. రం. రా. యు. ౨౫౯. పా. ౨౦ పం.

చ. వెడవెడ నిద్రవొంది కనువిచ్చినపాంథుల మీఁద దాడిపోఁ, దడఁబడ నొండొరుం బిలుచుదర్పకుపంపుబలంబులోనియ, ల్కుకాడు కరణిం జెలంగె శుకకోకిలభృంగగతతుల్ వనంబునం,దెడ నెడఁ బల్కఁ గూయ సొగియింపఁగ మ్రోయఁగఁ దద్విరావముల్. భార. ఉద్యో. ౨. ౧౧౧.

దాడిమ=దాడింబ, దాడినిమ్మ, దాడిమ్మ, దానిమ్మ. వి. (సం. దాడిమః. క. దాడింబె.) దాడిమము†.

రగడ. దాడి దాడిమగమికిఁ జేరఁగఁ దగునె దగునెడ కరిగెఁ గీరము. చంద్రి. ౪. ౬౩.

దాడిమపత్త్రకము. సం. వి. అ. పుం. రోహితకము, ములుమోదుగు†.

దాడిమపుష్పము. సం=దాడిమపత్త్రకము.

దాడిమప్రియము. సం. వి. అ. పుం. శుకము, చిలుక.

దాడిమము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. దానిమ్మ†. ౨. ఏలకి†. న. ౧. దానిమ్మపండు. ౨. ఏలకీఫలము. (కే. ని.)

దాడిమి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దానిమ్మ†. ౨. ఏలకి†.

దాడిమీసారము. సం. వి. అ. పుం. దానిమ్మ†.

దాడిమ్మ=దాడిమ. సాం. ని. స్తా. ౫౩.

దాడియాడు. స. క్రి. (√దాడి1). ముట్టడించు. (మార్కా. శ. ర.)

ద్వి. ఈడఁబోవక యింద్రుఁ డీమనవీడు, దాడియాడుచు వస్తుతతిఁ గొల్లవిడిచి. ద్వి. భాగ. ౩ స్కం. (శ. ర.)

దాడివచ్చు. అ. క్రి. (దాడి1 + వచ్చు.)దండెత్తి వచ్చు, దాడివెడలివచ్చు.

శా. దేవా రక్కసుఁ డొక్కరుం డతిబలోద్రేకంబునన్ దాడిరా. వరాహ. ౧౧. ౧౨.

దాడివెట్టు. అ. క్రి. (దాడి1 + పెట్టు.) దండువెడలు, దండెత్తు.

సీ. అమహోత్తులవెంట నడవికి ఘోషయాత్రా విధినెపమున దాడివెట్టి. భార. కర్ణ. ౩. ౩౫౬.

ఉ...నేను నా,సేనయు దాడివెట్టెద విశృంఖలతం బ్రతిపక్షువెంట...హరి. ఉ. ౩. ౯౯.

సీ. ఒకనాఁడు దనుజనాయకుసేనతో దివ్యధామంబుపై కటు దాడివెట్టి. ఉ.హరి.౧.౧౯.

దాఢ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కోఱ, దంష్ట్రి. ౨. ప్రార్థన, కోరిక. ౩. సమూహము, గుంపు.

దాఢిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దాఢ. ౨. శ్మశ్రువు, దాడి.

శ్లో. కేశేషు గృహ్ణతో హస్తౌ ఛేదయేదవిచారయన్, పాదయోర్దాఢికాయాం చ గ్రీవాయాం వృషణేషు చ. మను. ౮. ౨౮౩.

('దాఢికాయాం=శ్మశ్రుణి' కుల్లూకభట్టవ్యాఖ్య.)

దాణా. వి. (సం. ధాన్యమ్. హిం. దానా.) గుఱ్ఱము మొదలగువానికి పెట్టుఉలవలు లోనగుఆహారము.

చ...ఏ, తటిఁ గలలోనను౯ బడెఁడుదాణయెఱుంగను...హంస. ౫. ౪౧.

దాణము. వి. సుంకము, శుల్కము. (శ. ర.)

దాణుధోడ. వి. మల్లవిద్యావిశేషము, పదునాల్గు విసరులలో నొకటి.

వ...అవ్వీరుండు...దాణుధోడ ఝూటునివిమొదలయినపదునాలుగువిసరులమర్మంబులుం జూచి...హంస. ౧. ౨౦౬.

దాత. సం. విణ. (ఋ. త్రి. ఋ.) ౧. దానశీలుఁడు, ఇచ్చువాఁడు. ౨. ఖండించువాఁడు, త్రుంచువాఁడు. ౩. శుద్ధిచేయువాఁడు.

దాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. భిన్నము, త్రుంపఁబడినది. ౨. శుద్ధమైనది.

దాతవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. ఇయ్యఁదగినది. ౨. కోయఁదగినది. ౩. శోధింపఁదగినది.

దాతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. ఛేదనము, ఖండించుట. ౨. శుద్ధి.

దాతికఱ్ఱ=దాదుంగ. వి. (దాయి+కఱ్ఱ.) ఉద్ఘనము, చెక్కడమునకు ఊఁతగా క్రింద నుంచుకొనెడిబల్లలోనగునది. (శ. ర.)

దాతు. వి. (సం. ధాతుః.) గైరికాదిధాతువు. (చూ. దాతుబొట్టు.)

జః దాతుబొట్టు.

దాతుబొట్టు. వి. (దాతు+బొట్టు.) గైరికాదిధాతువిశేషముచేఁ జేయఁబడినతిలకము.

మత్తకోకిల. తమ్మిపూసలపేరు నెఱ్ఱనిదాతుబొట్టును జూడ నంగమ్ముపైఁ దగుసొమ్ముగా...చెంచరు దెంచిన౯. ద్వా. ౮. ౯. ('ధాతుబొట్టు' ముద్రి.)

దాత్యూహుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దాత, ఇచ్చువాఁడు. (కౌముది.)

దాత్యూహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కూకుడు, గుండఁగిపక్షి. ౨. చాతకము, వానకోయిల. ౩. నీరుకాకి. ౪. మేఘము, మబ్బు.

దాత్రము. సం. వి. అ. న.-ఖండించునది; కోయునది- లవిత్రము, కొడవలి.

దాదాపు. వి. (దాపు+దాపు.) మిక్కిలిసమీపము. (శ. ర.)

దాది=దాదిలి. వి. (సం. ధాత్రీ. ప్రా. ధాఈ, ధత్తీ. క. దాది. త. తాది.) పెంచినతల్లి, ఉపమాత.

గీ. పతి కళావతి యనుదానిఁ బద్దనయన, దమసహోదరి గాఁగాపుదాదికూఁతు, నంతికమునకు రప్పించి యాదరించి,నర్మసాక్షిణిఁ గావించి నగుచుఁ బలికె. శైవ. ౮. ౫౪.

సీ. పలుదాదు లగుచు బెబ్బులులబిడ్డల నిచ్చవిసువక పెంచు నాఁబసులపదువు. యయా. ౨. ౪౯. దశా. ౪. ౧౩౮.

దాదిలి=దాది. వి. (సం. ధాత్రీ.) దాది, ఉపమాత.

క. తావ్రశపురహర్మ్యములకు, దాదిలి యగుచు దినకరసుధాకరతేజః, ప్రాదుర్భావనిదానమ్ము దీధితి తెలియఁ దరమె యాసభమహిమల్. కవి. ౩. ౧౪.

దాదుంగ=దాతికఱ్ఱ. వి. (దాయి+దుంగ.)

ఊర్ధ్వనము, వడ్రంగి కఱ్ఱలు చెక్కునపుడు క్రింద ఊతగా నుంచుకొనుదుక్క. (శ. ర.)

దాధికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) పెరుఁగులో వేయఁబడినది, పెరుఁగుతోఁ గలుపఁబడినది. వి. అ. న. (పెరుఁగుతోఁ జేయఁబడిన) గుల్మాదినాశక మగుఔషధభేదము. (విల్సన్.)

దాధికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. పెరుఁగుతో భుజించువాఁడు. ౨- పెరుఁగుతోఁ దిరుగువాఁడు-పెరుఁ గమ్మువాఁడు. (విల్సన్.)

దానకము. సం. వి. అ. న. ౧. అల్పదానము. ౨. కుత్సితదానము.

దానపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. బహుప్రదుఁడు, మహాదాత. ౨. అక్రూరుఁడు. (కృష్ణుని చెలికాఁడు. వాచ.)

దానపత్త్రము. సం. వి. అ. న. దానము చేసినట్లు వ్రాసి యిచ్చినపట్టము.

దానము. సం. వి. అ. న. ౧. త్యాగము, ఈవి, ఇచ్చుట. (దశదానములు— గోదానము, భూదానము, తిలదానము, హిరణ్యదానము, ఆజ్యదానము, వస్త్రదానము, ధాన్యదానము, గుడదానము, రౌప్యదానము, లవణదానము;— షోడశమహాదానములు— గోదానము, భూదానము, తిలదానము, హిరణ్యదానము, రత్నదానము, విద్యాదానము, కన్యాదానము, దాసీదానము, శయ్యాదానము, గృహదానము, అగ్రహారదానము, రథదానము, గజదానము, అశ్వదానము, ఛాగదానము, మహిషీదానము.) ౨. గజమదము. ౩. పాలనము, రక్షణము. ౪. ఛేదనము, ఖండించుట. ౫. శుద్ధి. ౬. రాజ్యాంగచతురుపాయములలో నొకటి. (ఇది పంచవిధములు- తనకుఁ గలధనము నంతయు నిచ్చుట, ఎక్కడనేని ధనము తీసికొన్నచో దానికి తాను అనుకూలుఁడై యుండుట, అపూర్వవస్తువుల నిచ్చుట, అన్యులధనముఁ బుచ్చుకొనఁ బ్రవర్తింపఁజేయుట, అప్పుతీర్చుట.)

దానవారి. సం. వి. ఇ. పుం - రాక్షసులశత్రువు- ౧. దేవుఁడు, వేలుపు. ౨. విష్ణువు. న. మదోదకము, గజమదజలము.

దానవీరము. సం. వి. అ. పుం. దానముచేయుటలో నుత్సాహము చూపుట, వీరరసభేదము.

దానవీరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దానముచేయుటలో మహాశూరుఁ డగునాయకుఁడు, దానవీరరసప్రధాననాయకుఁడు. (శిబికర్ణదధీచ్యాదులు.)

దానవుఁడు. సం. వి. అ. పుం- దనుసంతతివాఁడు- తొలివేల్పు, రాక్షసుఁడు.

దానవురాలు. మి. వి. రాక్షసస్త్రీ, రక్కసి.
క. అవివేక ముడిగి దైత్యప్రవరునియంతిపురము
నకుఁ బద మనుచుఁ దానవురాండ్రు వ
లుకుపలుకుల్, చెవిఁ దాఁకి చుఱుక్కు మ
నినఁ జిత్తం బొఱలఁగ. రామా. ౩. ౧౪౧.

దానవేయుఁడు. సం=దానవుఁడు.

దానశీలుఁడు. సం=దానశౌండుఁడు.

దానశూరుఁడు. సం. = దానశౌండుఁడు.

దానశౌండుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) బహుప్రదుఁడు, మిక్కిలి దాతయగువాఁడు.

దాని. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. ఈవికాఁడు, దాత. ౨. మదము గలది. (గజము.)

దానిమ్మ=దాడినిమ్మ. సాం. ని. స్థా. ౫౩.

దానీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. ఇయ్యఁదగినది. (ధనాది.) ౨. దానపాత్రము, దానసంప్రదానము. వి. అ. న. దానము.

దానువు. సం. విణ. (ఉ.) ౧. పరాక్రమవంతుఁడు, మగఁటిమి గలవాఁడు. ౨. దాత, ఈవికాఁడు.

వి.ఉ.పుం. ౧. సుఖము. ౨. వాయువు. ౩.యజమానుఁడు. ౪. సూర్యుఁడు. (కే. ని, వాచ.)

దాపనము. సం. వి. అ. న. ఇప్పించుట.

దాపరము=దాపురము. వి. (√దాయు) ప్రాప్తి. (శ. ర.)

జః దాపరించు.

దాపరించు. అ. క్రి. (√దాపరము) ప్రాప్తించు. (శ. ర.)

(వ్యవ) వీఁడు మా కెక్కడ దాపరించినాఁడు. (ఇది నిందాద్యోతకము.)

స. క్రి. ప్రాప్తింపఁజేయు, లభింపఁజేయు, చేకూరఁజేయు.

కళిక. తటిని సద్గురుసుతుల దాపరించినసదయ, పెరిమె నాగపురంబు పెక్కలించినవిజయ. అప్ప. ౪. ౩౩౩.

దాపల=డాపల. వి.ఔ.ఎడమవైపు. (చూ.దా.)

వ...వలపటఁగృపాశ్వత్థామలును దాపటఁ గృతవర్మమద్రేశ్వరులును వెనుక బాహ్లీకసోమదత్తభూరిశ్రవసులును...భార. భీష్మ. ౧. ౧౦౩.

చ. కటకట కాశికాపురి నొకానొకనిద్దురఁ గన్నుమోడ్చి యప్పటఁ గను విచ్చునప్డు కుడిభాగము గన్గొని చోద్య మందు దాపటి దెసఁ జూచి యచ్చెరువుపాటు వహించుమనస్సరోజసం, పుటమున నాఁడులాఁగు మగపోఁడిమియుం గలజంతుసంతతుల్. కాశీ. ౩. ౯౯.

గీ. కారణము లేక దాపలికను ద్రవించు. భార. శాం. ౬. ౧౨౯.

ఉ. పచ్చలకంకణమ్ములను భాసిలుదాపలికేలఁ జాళువా, పచ్చలకొంగు దాల్చి...ఉ. రా. ౪. ౧౯౨.

జః దాపలించు, సొం.

దాపలించు=డాపలించు. స. క్రి. (√దాపల) ఎడమవైపుగా నుంచు.

వ...బకవైరి దాపలించి తిరిగిసం బెరఁగినయీరసంబున నుల్లసితుండై యాభూవల్లభుండు...భార. శల్య. ౨. ౨౬౭.

దాపించు. అ. క్రి. (√దాయు.) సమీపించు. (శ. ర.)

దాపితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ఇప్పింపఁబడినది. (ధనాది)

దాపితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దండితుఁడు, దండువుగొనఁబడినవాఁడు.

దాపు=డాపు. స. క్రి. (√దాయు.) చేర్చు.

క. తమవారిం బిలిచిన వైశ్యమ చని వా రంద ఱుణ్ బొలసు మేపరిక ల్గుమొగన్ దాపిన పెనుజ్వాయి మొగిం బడఁ దన్ని లోని కేఁగి కడంకన్. అచ్చ. రా. యు. ౪౪౬.

ఉ. వచ్చినకృష్ణునిన్ సుజనవత్సలుఁ గన్గొని ద్వారకాజనుల్, ముచ్చట లెల్ల దాపుకొని మ్రొక్కుచు సొక్కుచు సంతసంబునన్, మచ్చికలుం బ్రమోదములు మన్ననలుం గనిరి ...వి. పు. ౬. ౨౭౨.

(వ్యవ.) పెండ్లిలో అగ్ని దాపుదురు.

„ అగ్నిహోత్రమును చూచి కొంచెము దాపుము.(ఆఱిపోకుండ సమిధలు చేర్చుము అని భావము.)

వి. ౧. ఆధారము, అండ, శరణము.

ఉ...మామనోగతులు నిర్భరహర్షము నొందె నింక నెప్పట్టున నేము ధన్యులము ప్రాపును దాపును నీవు గల్గుటన్. హరి.ఉ.౧.౧౪౫.

ఉ. స్థాణునిలోచనాంచలము దాపుగఁ దీవ్రతరార్చులన్ నిజ, ప్రాణము గొన్న నాఁటిపగ యాత్మఁ దలంచియో...శైవ. ౪. ౩౧.

మత్తకోకిల. ఆపదైనను రానిచుట్టము నాజ్ఞ
మీఱినపుత్త్రుఁడుఁ,దాపు లేనిరణంబు నే
టికి దానవోత్తమ చూడఁగాఁ. మై. ౧.
౯౧. (భయము అని. శ. ర.)

౨. అవలంబనము, ఊఁత.

గీ. ఏడుపాతాళముల క్రిందియుఱుకుఁగొంది, కరిగి
తోయాత్తయై యున్న ధరణిఁ జూచి,మొ
గము దాపుగ నిచ్చి నిర్భరశక్తిఁగరిమ గడ
లొత్తగా నెత్తెఁ గరుణఁ బ్రభుఁడు. హరి.
పూ. ౪. ౧౬.

గీ. యమనియమవర్తనములతో నాసనాదు, ల
భ్యసింపఁగఁ దొడఁగె వత్స్యాదరమునఁ,
దాను మును విన్నభంగులు దాపుగాఁగ,
వచటిశక్తిని గురువు గా నాత్మ నునిచి.
కళా. ౩. ౧౩౩.

౩. సమీపము,చేరువ.

సీ. డాకాలిఁగండపెండారంబుదాపున బొమ్మలై
వైరిభూభుజులు వ్రేల. కాశీ. ౧. ౪౫.

దాపుకొను. స. క్రి. (దాపు+కొను.) ఆశ్రయించు, అండగొను.

వ. ఇట్లరుగుదెంచి ప్రాంతరత్నస్తంభంబు దాపు
గొని సఖీజనంబులమరువున లజ్జావనతవదనా
రవింద యగుసుందరిం గడచి...కవిక. ౩.
౨౦౫.

దాపురమగు. అ. క్రి. (దాపురము+అగు) ప్రాప్తమగు, దాపరించు.

గీ. కారణం బన్నిటికి నల్ల పారువమొక,దా య
దెక్కడ దాపురమాయెఁ దనకు. సారంగ.
౨. ౧౪౫.

దాపురము= డాపురము. వి.(√దాయు.)ప్రాప్తి. (శ. ర.)

ద్వి. నీరఁ జిచ్చెగయింప నేర్చినతల్లి,యెచ్చట
నుండి నీ విట దాపురముగ,వచ్చితి చొచ్చి
తి వాస మీ ననుచు. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ.
౧౨౦౧. పం. (దాపురముగ వచ్చితివి=దాపరించితివి.)

దాప్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఇప్పింపఁదగినది. (ధనాది.)

దాప్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దండుగగొనఁదగినవాఁడు, దండ్యుఁడు.

దామ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దామము.

దామని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. పెక్కుపలుపులు గలనిడివిత్రాడు, దామెన. ౨. పలుపు.

దామము. సం. వి. న్. న. స్త్రీ. ౧.పాలుపితుకునపుడు పసులకు కాలికిఁ గట్టెడుత్రాడు, బందము. ౨. దామెనత్రాడు, పెక్కుపలుపులు గల నిడివిత్రాడు. ౩. రజ్జువు, త్రాడు. ౪. మాల, దండ, హారము. ౫. (పసులను గట్టెడు)తలుగు, సందానము, పలుపు. ౬. (మెఱపులోనగువాని) రేఖ, గీఱ. (విద్యుద్దామము, మొ.)

దామర. వి. ౧. ఉరిత్రాడు.

చ. ఎలమి మనోజలుబ్ధుఁ డెనయించినజక్కవ
దీము పెంటి పెఁ,రెలుఁగునఁ బిల్చి చూడ్కిఁ
గదియించి యెదుర్కొని మేనుమేను ని,
శ్చలగుణసంగతిం బెనఁచి చక్రము దామర
తెంకిఁ జేర్పఁ ద,త్కలకలశంకఁబోలె విహ
గంబులు వీడెఁ గులాయకూటముల్. వసు.
౪. ౧౩౨.

౨. మండలాకార మగుసమూహము. (శ. ర.)

దామాంచలము. సం. వి. అ. న. అశ్వాదుల కాళ్లకుఁ గట్టెడుత్రాడు.

దామాంజనము. సం = దామాంచలము. (విల్యమ్స్.)

దామెన. వి. (సం. దామనీ) పెక్కుపలుపులు గలపెద్దత్రాడు; త్రాడు.

క. తలుగులపొది యొకదెసఁ బెయ్యలదామెన
యొక్కవలన ననుపై యుండఁగ, మొల ఘూపి
పెక్కుచుట్లఁగ, బలుత్రాటం జుట్టి గోపభా
వం బమరఁగ. భార. విరా. ౧. ౨౩౫.

సీ...విశ్వమెల్ల, నతిలీలమై మహాద్భుతసమగ్ర
స్ఫూర్తి నుండును గోక నూ లున్నభంగి,
దామెనఁ బశువులు దగిలి యుండెడుమాడ్కి
...భాగ. ౬. ౧౬౯.

గీ. దక్షునల్లుండ్ర మెడల నూత్రములు గట్టి,
యూపముల నూత్రములతోడ నుద్దిచేసి,
దామెనలు గూర్చి నడిపించె దరతరంబ,
వీరభద్రుండు పశువుల వెల్చునట్లు. కాశీ.
౩. ౭౭.

దామెనత్రాడు=దామెన.

మ. చనుమా చూతము నీ తెఱం గనుచు నుత్సా
హంబుతోఁ దల్లి దా,మెనత్రాటఁగ ఘెసుటో
టితోన మును బల్మిఁగ గట్టినఁగ...హరి.ఉ.
౪. ౨౩౫.

సీ.చిక్కము ల్గోలలు మాసినచింపిబొంతలు దా
మెనత్రాళ్లు గోతములు వెండ్రు, కలమోపులు
ను...చెన్న. ౨. ౨౦౪. హంస, ౨. ౩౫.

దామెనపగ్గము=దామెన.

సీ. దామెనపగ్గముల్ తలత్రాళ్లు నురిత్రాళ్లు
చిక్కంబులును జల్దిచిక్కములును. శుక.
౨. ౫౪౫.

దామెనమోసు=దామెన.

సీ. దామెనమోసులు దగిలి యించుక మొగ్గి
గడలు పగ్గము లూఁతగా నిలుచుచు. చెన్న.
౨. ౭౯౨.

జః దామెనకొయ్య, దామెనవేఁట.

దామెనకొయ్య. వి.(√దామెన.) దామెన కట్టు
స్తంభము.

గీ. తలుగు లూడ్చి పెయ్యల నెల్లఁ దల్లిచన్ను,
గుడువ విడుచుఁ గొన్నిటి నలుగడలఁ దోలు,
నుఱక దామెనకొయ్యలు పెఱికి పాఱ,వైచు
గావళ్ల నుట్లను వ్రచ్చి త్రెంచు. హరి. పూ.
౫. ౨౦౬.

దామెనవేఁట. వి. (√దామెన.) మృగయావిశే
షము, అచ్చటచ్చట దామెనలు గూర్చి చేయు
వేఁట.

సీ. దీమంబువేఁటలు దామెనవేఁటలు తెరవేఁ
టలును నేర్చు తెరలికలును. ద్వా. ౮. ౨౨.

దామోదరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వర్ధమాన
(బర్ద్వాన్) పురసమీపమున నుండెడియొకానొక
నదము. ౨. సాలగ్రామవిశేషము.

దామోదరుఁడు. సం.వి.అ.పుం. ౧. (దామ+
ఉత్+అర-దమాదులచే ఉత్కృష్టమగుబుద్ధికి
విషయ మగువాఁడు) విష్ణువు. ౨. (దామ+ఉ
దరుఁడు=యశోదచేతఁ గట్టఁ బడినత్రాఁడు ఉద
రమునఁ-నడుమున-గలవాఁడు) కృష్ణుఁడు.

దామ్యత్. సం. శత్రు. ౧. అణఁచుచున్న.
౨. దండించుచున్న.

దాయ. వి. (√దాయు- సం. దాయాదః. ప్రా.
దాయాదో. క. దాయ.) జ్ఞాతి, సగోత్రుఁడు;
శత్రువు.

ఆ. అనఘ పితృపితామహప్రపితామహ,పూజన
ములు శిష్టపూర్వకముగఁ, జేయవలయు నియ
తి దాయ దొడ్డినజన్ని,దంబుతోడ భక్తిధా
మ మగుచు. భార. అను. ౩. ౧౯౯.

గీ. దాయ యనఁగ సగోత్రాభిధాన మొప్పు.
ఆం. భా. ౧. ౧౧౨.

గీ. జలరుహములకుఁ దచ్ఛయచ్ఛాయ దాయ,
యనఁగ నతఁ డొప్పె నవయౌవనాగమమున.
వైష. ౧. ౫౮.

ఆ. చక్కఁ జలము పెనఁగఁ జన దింక నిసుఁడు
పశ్చిమధరాధరంబు సేరఁ బోయె, దీని
కొకయుపాయ మేను గల్పించెద,దానఁజేసి

కాని దాయ వడఁడు. భార. ద్రో.౪.౩౧౨.
ఉ. వాలినదాయవారి దొరవారి ననేకులఁ గూ
ర్చుకొన్నఁగా,కేల జయింప వచ్చు...కు.
సం. ౧౧. ౬౬౧.

దాయఁగట్టు. స.క్రి.(దాయఁ౯+కట్టు.)౧. బం
దమువేయు. (శ. ర.) ౨. పశువుల నొండొంటి
తో లంకెవేయు.
(వ్యవ) బంతిలో ఆరెద్దును దాయఁగట్టిన బాగు
గా నడచును.

దాయకాలము. సం. వి. అ. పుం. దాయవిభాగ
ము చేసికొనుకాలము.

దాయకుఁడు. సం. విణ. (అ. యి. కా. అ) ౧. ఇ
చ్చువాఁడు. ౨. ఖండించువాఁడు. ౩. శోధిం
చువాఁడు. వి. అ.పుం.దాయాదుఁడు, జ్ఞాతి.

దాయబంధువు. సం. వి. ఉ. పుం- దాయభాగ
ము పుచ్చుకొనుబంధువు- భ్రాత, తోఁబుట్టిన
వాఁడు.

దాయభాగము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దాయ
ములోనిభాగము. ౨. దాయవిభాగము, పిత్రాది
ధనమును పంచుకొనుట.

దాయము. వి. (క. దాయ. త. దాయం.) ౧.
(జూదము గవ్వలాట మొ. వానిలోని)పందెము.
సీ. కైయధికంబుగఁ గల్లసారెలువైచి యెక్కుడా
యంబుల యెడలు గడపి. దశకు. ౫. ౬౪.
సీ. ఒకదాయ మాడిన నున్నదాయం బాడు మ
నక వాటులు రెండు గొని చెలంగి. ఉ.హరి.
౩. ౧౨౮.
ద్వి. వలవ దచ్చాకమాటలు నీకు ననుచు, నల
ఘుఁడు దచ్చాక మని దాయ మాడు. పండి
తా. పురా. ౧౨౫ పా.
౨. విపత్తు, ఇడుమ, ఆపద.
ద్వి. వడి నుక్కుదాయము వచ్చుచో ధైర్య,
ముడిగిన దైన్యంబు నొందిన వగరె. ద్వి. హ
రిశ్చ. ఉ. ౫౯౫. పం. (గొప్పయిడుమ,
అని టీక.)
౩. క్రీడావిశేషము.
గీ. దాయముల నాడు వామనగాయ లాడుఁ,
బాటలను బాడు...అనుశీల జగన్మోహనాం
గి యగుచు. బ్రహ్మో. ౩. ౩౦.
సీ. దాయాలు షొగటాలు దాఁట్రాయి చదరంగ
మును జోటురాళ్లను నూఁతపాడువు.హంస.
౩. ౧౪౬.

దాయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దానము, ఈవి.
శ్లో. అస్వామినా కృతో యస్తు దాయో విక్ర
య ఏవ వా. మను. ౮. ౧౯౯.
౨. వివాహకాలమందు కన్యకిచ్చుధనము, అరణ
ము. ౩. కన్యాదానకాలమున అల్లున కిచ్చుకట్న
ము,అరణము. ౪. విభాగార్హపిత్రాదిధనము, పం
చుకొనఁదగినతండ్రిలోనగువారిసొత్తు. ౫.లయ
ము,నాశము. ౬.ఖండనము, ఛేదించుట. ౭. సో
ల్లుంఠనభాషణము, ఉల్లికుట్టుమాట, ఎత్తిపొడు
పుమాట. ౮. ఈయఁదగినధనాదికము. ౯. స్థా
నము, తావు ౧౦. శుద్ధి, నైర్మల్యము. (వాచ.)

దాయాద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దాయాధికా
రిణి, జ్ఞాతి. ౨. కూఁతురు.

దాయాది. సం. విణ. (న్. నీ. న్) దాయమును
అనుభవించువాఁడు. వి. న్. పుం. ౧. దాయా
దుఁడు, జ్ఞాతి. ౨. పుత్రుఁడు. ఈ. స్త్రీ.
౧. పుత్రిక. ౨. దాయాధికారిణి.

దాయాదుఁడు. సం. వి. అ. పుం- దాయమును
పుచ్చుకొనువాఁడు, దాయమును భుజించువాఁ
డు- ౧. దాయాధికారి, జ్ఞాతి. ౨. పుత్రుఁడు.
శ్లో. నమ స్తస్మై యశోదాయా దాయాదా
యాస్తు తేజసే, యద్ధి రాధాముఖాంభోజం
భోజంభోజం వ్యవర్ధత.

దాయాద్యము. సం. వి. అ. న. జ్ఞాతిత్వము, దాయాదత్వము.

దాయి[1]. వి. ఛా. (√దాయు) సమీపము.

ఉ. ఆతరళాక్షి డెందమున నారట మొందుచు నేఖి వేయుదుక్, రాతికిఁ దోడు వోయి నది రాకుతు డెందము మెత్త గాదు ధా, దాతికి వచ్చియుండ నిఁకఁ దాలిమి చెల్లునె మూరఁ దంటిమా, ఘాతకుఁ డోర్వరాదు పముఖంబున నేటికి తాయఖారముల్. సారం గ. ౨. ౮౬.

దాయి[2]=డాయి వి. ౧. దాకలి, నిఘాతిక. (శ. ర.)

౨. ఉద్ఘనము, చెక్కడిమ్రాని క్రింద ఊఁత గానుంచుకొను మొద్దుక్క.

ద్వి. భామిని నప్పుడ పడఁగొట్టి రెండు, చేతులఁ గట్టి డాచేతఁ దాఁ బట్టి, దాతిపై నిడి బాడితయు నెత్తి పూఁచి. పండితా. పురా. ౯౬ పా.

సీ...దాయి యనంగ నుద్ఘ ననామ మా...ఆం. భా. ౨. ౩౦౦. (ఉత్పతనాఖ్యయా. అప ముద్రి.) ప్రబంధ. ౮౮.

దాయి. సం. విణ. (న్. నీ. న్) ఇచ్చువాఁడు, దాత. (ఇది సమాసాంతమునందే యుండును. క్లేశదాయి=క్లేశము ఇచ్చునది, క్లేశము కలిగించునది.)

దాయించు=డాయించు. (√దాయు.)

దాయు=డాయు. అ. క్రి. ౧. అంటు, లగ్నమగు.

క. భూపాల మెఱుఁగుఁబోఁడుల, చూపులకుం దాయు నీదుసాబ గట్లగుటక్, మాపిన్నది యినువింతల, చూపుల నరగంట వెఱచుచున్నినుఁ జూచుక్. నైష. ౭. ౬౧.

౨. కలుగు, పుట్టు.

ద్వి. తగవును ధర్మంబు తలపోసి మాని, పగదాయ నభోప్సియపై నల్క వోడమి. రం. రా. బాల. ౬ పా. ౧౩ పం.

స. క్రి. అ. క్రి. చేరు, సమీపించు.

గీ...తా నడుగడుగునకును, దడఁబడి పడుచుఁ బార్వతి దాయ వచ్చి, యీారెలుంగున దీవించి యిట్టు లనియె. వరాహ. ౬. ౧౩.

ఉ. తక్కలయాలవాలములు దాయుదురే తరుణీజనంబులక్. విక్ర. ౩. ౨౯.

సీ. వచనామృతౌఘప్రవాహాభిషిక్తుఁ గాఁ జేయుచుఁ బరమేష్ఠి దాయఁ బిలిచె. కు. సం. ౨. ౯౯౦.

జ: దాకలి, దాకల్లు, దాకొను, దాకొలుపు, దాగలి, దాతికఱ్ఱ, దాదాపు, దాదుంగ, దాపరము, దాపరించు, దాపించు, దాపు, దాపుకొను, దాపురమగు, దాపురము, దాయు, దాయి, దాయించు.

దార[1]. వి. (సం. ధారా. క. దారె.) ౧. (నీరు మొదలగువాని) ధార, నీటిజాలు.

క. ఓరమణి నీమపిక్కలు, దారల నగు మోవి పంచదారల నగు స్వర్ధారల నగుఁ జెలువమృతపు, దారల నగు నుడి నఖాళి దారల నవ్వుక్. ప్రబంధ. ౬౩౨.

రగడ. తమ్మిపువ్వులమీఁదిజలములదార దారక యుండఁ జల్లుము. పారి. ౮. ౧౬. (శ. ర. పా. "మీఁద జలములు తార, తారక యుండ." ముద్రి. పా.)

౨. (ధారాపూర్వకము గనీయఁబడిన) దానము,

ద్వి...విప్రులకవనివల్లభులు, దగినదానము లీశోధన మీయఁగొనరొ, పగఁగొని యీరీతిఁ బట్టియ ఱడిమి, దారలెక్కలకునై తరువులు వెట్టి, దారల నమ్మించి ధనములు గొనెడి, కఠినచిత్తులు లేరు...ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౮౨౯ పం.

౩. (కవిత్వాదుల) ధార, అవిచ్ఛిన్నగతి.

వు త్తకోకిల.దార తప్పక చెప్ప నేర్తు వుదారవాక్చతురత్వ మొ,హరోశ నాఁగఁ బ్రబంధ మొక్కటి యొక్క నాఁటనె...సమీర.౧.౧౫.

౪. క్రమము, విధము.

గీ. తప్ప నాడక తొల్లింటిదార చెడక.ఉ.హరి. ౩.౧౨౪. (శ. ర. పా.)

జః దారవోయు.

దార². వి. కాహళి, బాకా.

క. ఓరవణి నీడుపిక్కలు,దారల నగు మోవి పంచదారల నగు...ప్రబంధ. ౯౩౭.

ద్వి. భేరి డమామీలు పిల్లగ్రోవులును, దారలు గిడిగిళ్లు తమ్మటధ్వనులు. (పల్నాటివీరచరిత్ర. బ్రౌ.)

గీ. పాళెమున నక్కడక్కడఁ బదిలమునకు, ప్రోయఁ జేసినతముకుల మొదలిపోటు, దార మ్రోఁతలపటువాపుధణధణలకు, దొంతి గానిండ్ల నిటు లున్నయంతలోన. కువల. ౨. ౧౧౫.

దార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.-భర్తను సోదరులనుండి విడఁదీయునది- భార్య, పెండ్లాము. ("క్రోడా హోరా తథా దారా త్రయ ఏతే యథాక్రమం, క్రోడే హోరేచ దారేషు శబ్దాః ప్రోక్తా మనీషిభిః. ఇతి వ్యాడిశుభాంగా". అని సుధ.)

చ...తొలుసంజగబ్బిబో, యెత తటి వేచి వింటఁ గదియించినవేగురుఁజుక్కయుంట ను, ద్ధతగతిఁ దద్ద్విజాధిపతిదారఁ దమింగడపక్ష...హ. న. ౪. ౩౦.

చ...సద్గుణా, కనిధి నిజాగ్రదార హితకార్యభరాత్తత నుండఁ జూచి...రాఘవ ౧. ౪౩.

శా. ఆరూఢాప్రతిమానవిక్రమకళాహంకారతేజోనిధిన్, శ్రీరామున్ సుగుణాభిరాముఁ దెగడన్ జేకొన్నని న్నాజిలోదారన్, దొంగిలి తెంచు నిష్ఠురగతిన్ దండించి ఖండింపము,న్నీ రొక్లైనను దాఁటి వచ్చు నలుకన్ నేఁ

డెల్లి శాంతింపుమా. మొ, రా. యుం. ౯౭.

దారకము. సం. వి. అ. పుం. ఊరఁబంది.

దారకర్మము. సం. వి. న్. న.వివాహము,పెండ్లి.

దారకుఁడు. సం.విణ. (అ.రికా.అ)-చీల్చువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. పుత్రుఁడు. ౨. బాలకుఁడు.

దారక్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పెండ్లి.

శ్లో. దారక్రియాయోగ్యదశం చ పుత్రం, ప్రస్థాపయామాస ససైన్యమేనం...సం. రఘు. ౫. ౪౦.

దారగ్రహణము. సం. వి. అ. న. పెండ్లి.

దారణ. వి. (త. తారకై. క. దారణె. మహా. ధారణ.) ౧. క్రయము, కొనుట.

గీ. కొనుట దర దారణ యనంగ మనును క్రయము. ఆం. భా. ౨. ౨౯౭.

౨. (ధాన్యాదుల) వెల.

గీ. తేనెతల వడఁ బండె ధాత్రీతలంబు, పాడి దారణ పోఁకకుఁ బుట్టెఁ డయ్యె, నన్నివంకల దుర్భిక్ష మడఁగిపోయె,...రాచ రాజ్యమునను. జై. భా. ౯. ౯.

క. ప్రా లేడుమాని కెలకుం, దైలము మానెఁడు పురమ్ము దారణ గలుగన్, బ్రాలసరి తైల మడిగిన, జాలియ యగుఁ గాని నీకుఁ జను కేలబ్బన్. కేయూర. ౨. ౧౦.

జః దారణకొమ్ము.

దారణకొమ్ము. వి. (దారణ + కొమ్ము.) ధాన్యాదులవెలను దెలియఁజేయు (చంద్రుని) శృంగము.

సీ. వర్షగర్భము నడవక పోయె విదియలఁ గుముదాప్తుదారణకొమ్ము దతిగ. కాశీ. ౩.౧౪౯. (చి. ని. పా. ధారణకొమ్ము. ముద్రి. పా.)

దారణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) చీల్చునది. (అ. ఈ. అ.) చీల్చుసాధనమైనది. వి. అ. న. ౧. చీల్చుట. ౨. -జలకాలుష్యమును విఱుచు

నది- కతకము, చిల్లగింజ. ౩. వ్రణాదులను బద్దలుచేసెడిఔషధివిశేషము. (వాచ)

దారదము. సం. వి. అ. పుం. పాదరసము. ౧. పుం. న. విషభేదము. ౨. సింధుదేశము. ౩. హింగుళము, ఇంగిలీకము.

దారపరిగ్రహము. సం.వి.అ. పుం. దారోపసంగ్రహము, భార్యను గ్రహించుట.

దారబందము. వి. (√దారము³ సం. ద్వారబంధః. క. దారబందవు.) ద్వారబంధము.

వ...ఒరగం ద్రోచినదారబందములును...ఉ. హరి. ౧. ౫౩.

సీ...దారబంద,మన ద్వారబంధ మొప్పును... ఆం. భా. ౨. ౨౧.

దారము¹. వి. (క. దార.) ౧. నూలిత్రాడు సూత్రము.

సీ...తనరు సూత్రము త్రాడు దార మనఁగ. ఆం. భా. ౨. ౨౯౫.

౨. త్రాడు, చేత్రాడు.

ద్వి. పదపడి యీ క్రియఁ బగ లెల్ల నడచి, పెదకుచు మాపటు వేళముల్ చేరి,చనఁ జన ముందట వెనుకకు నోడి, జను లెల్ల దార మొసంగరా యనుచు. పండితా. పర్వ. ౩౮౮ పా.

ద్వి. తా మఱియొకఁడు లేఁడా మల్లినాథ, దార మొసంగరా ధర్మాత్ములార. పండితా. పర్వ. ౩౮౫ పా.

దారము²=దమ్మము¹. వి. కాకణీచతుష్టయము, నాలుగు కాసులపరిమితి గలనాణెము.

సీ. కా సనఁ గాను గాకణి పేరు విలసిల్లు...,దమ్మ మనంగను దార మనంగను దచ్చతుష్టయ సంజ్ఞ దనరుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౨౬౮.

దారము³. (సం. ద్వారమ్. ప్రా. దారం.) ద్వారము. (చూ. దారబందము.)

ఱు: దారబందము.

దారములు. సం.వి.అ.పుం. బ. భార్య. (చూ. అహోబలపండితీయము.)

క. పరదారములందును సఖి,గురువృద్ధనృపాల బాలకులబాంధవభూ, సురవైద్యభృత్యబుధనా, గరకులసతు లాయువునకుఁ గడుఁ జేటనఘా. భార. అను. ౮. ౯౩. (పరదారలయందును అని పాఠాంతరము.)

దారవో(పో)యు. స. క్రి. (దార¹ + పోయు.) ౧. దానముచేయు.

క...విప్రులకుఁ, ధేనువులం బదివేలను, మానసమున దారవోసె మఱి యిచ్చుటకుఁ. భాగ. ౧౦. పూ. ౧౧౩.

గీ. అంచితాకృతి సాక్షాత్కరించినట్టి, రమకుఁ బ్రతివచ్చుసురమనోరమ మనోర,మ యను దాని ననుంగుజామాతఁ గైటభారి సరిగాఁగ నర్చించి దారవోసె. మను చ. ౫. ౬౭.

క. అని కృతనిశ్చయుఁడై య,ద్దనుజమణికి దారవోసెఁ దనపుత్త్రి మయుం,డనలునిసన్నిధి నతఁడుఁ, దనరుచుఁ బాణిగ్రహణము దగనొనరించెఁ. ఉ. రా. ౨. ౨౭౧.

౨. అర్పించు.

గీ. శాంతి పుంభావ మొందినసౌష్ఠవమున, బంతి నడిమికి నేతెంచి భవనభర్త, తపసులకు భక్తి నన్నంబు దారవోసె. కాశీ. ౬. ౧౭౬.

ఆ. ఈశ్వరుని దలంచి యేమపాళ్లుగఁ జేసి,తనదుమూర్తి నెల్ల దారపోసి, నిత్యకర్తములను నిలుచురా నెఱయోగి...వేమ. ౧. ౪౦౩.

దారి¹. వి. (సం. ద్వారమ్; ద్వార్. ప్రా.దారం. క. దారి.) ౧. మార్గము,త్రోవ.

ఆ...మార్గంబు, తెరువు త్రోవ దారి తెన్ను సరవి, చనుప నడవ చొప్పు జాడ డొంక యనంగఁ,బొలిచియుండు...ఆం.భా.౨.౨౭.

చ. గజపతి వచ్చె నంచు నొకగంధగజంబుగు

తించి యొక్కఁ డక్క జపడి పల్కినక్ వె
అచి కాననభూమికి వీటిఁ బాటి ద్వారి జడత
నిద్రలోఁ గలవరింప...వైజ. ౫. ౧౩౩.

౨. విధము, రీతి, పద్ధతి.

సీ. ఎటువలె వ్యయ మొనర్చుటకును మర్యాద
యేదారి శత్రులయే పణంప.కృష్ణ.౨.౪౭.

సీ. తాళంబు తప్పక తనువుఁ గదల్పక బాగు
మీఱఁ బదంబుఁ బాడుదారి. కువల. ౪.
౧౧౧.

సీ. తలిరాకుగుములు దులకించువైఖరిఁ గెంపు
రాజిగి సొంపు గెరలుదారి. గీ ...కాననయ్యె,
సరగ సంధ్యారుణప్రభ జనుల కెల్ల. ఇందు.
౪. ౩౧.

౩. స్థానము, చోటు.

వ...ఒక్కయెడ జాతివిరోధం బైన వెలవెలం
బాఱుచు నొక్కచాయ రాశిమిత్రత్వంబు
చాలకుండిన బెండువడుచు నొక్కదారి గణ
వైపరీత్యం బయిన నత్యంతం బనుతాపించు
చు...శుక. ౨. ౧౭౦.

సీ. ఏదారి వీక్షింప మృగనాభికాసంకుమదపం
కనవకుంకుమవ్రజంబు, ఏవంక దర్శింప హే
రాళిబహువిచిత్రాంశుకస్వర్ణపట్టాంబరములు.
ఇందు. ౪. ౭.

౪. పార్శ్వము, ప్రక్క, వైపు.

చ. చరణములందుఁ బావ లొకజవ్వని పూను
పఁ జామరంబు లిద్దఱు మరుచిక్కటారు
లిరుదారులయం దిడ నొక్కపాటలాధర
కయిదండ యీయఁగ మదావళిమంథరుఁడై
మరుత్సభాగురు వగుకొల్వుకూటమునకుం
జనుదెంచి తదంతరంబునన్. చం. రా. ౨.
౫౫.

౫. సూత్రధారుఁడు.

సీ...దారి నాఁ దగు సూత్రధారకుండు.ఆం.
భా. ౨. ౨౪౭.

దారికిఁదెచ్చు=అలవఱుచు, అలవాటుచేయు.

సీ. దారికిఁదెచ్చుకొ మ్మారూఢిఁ జౌలోమి స్సైరం
ధ్రి కాసదాచారమునను. కువల. ౪. ౭౭.

దారికివచ్చు=వశమగు, లొంగు.

సీ. రాచిల్క రాయబారమున దారికిరాక సడ్డిం
పఁ గోరమీసములు దువ్వి. కువల. ౪. ౫౧.

దారిలోఁబడు=మంచిత్రోవను వచ్చు.

(వ్యవ.) మునుపటికంటె ఇప్పుడు మావాఁడు కొం
చెము దారిలోఁబడుచున్నాఁడు.

జః దారికట్టు.

దారి². విణ. (సం. ధారీ.) ధరించువాఁడు.
(ఇది కర్తృవాచక మువపదముగా నుండఁగనే ప్ర
యోగములందు కానవచ్చుచున్నది. మఱియును,
సముదాయమునరూఢిశక్తి గలస్థలమున,వి.గా నుం
డును. ఉదా:-జడదారి.యోగశక్తి గలస్థలమున,
విణ. గా నుండును. ఉదా:-మాయదారి.)

దారి. సం. విణ. (ఇ. ఈ. ఇ.) చీల్చువాఁడు, బ్ర
ద్దలుకొట్టువాఁడు. వి. ఈ. స్త్రీ. క్షుద్రరోగభే
దము, పాదములు పగులుట. (వాచ.)

దారించు. సం. స. క్రి. భేదించు, చీల్చు.

మ. తనదంభోళి హనుస్థలిం బెరసియున్ దా
రింపలే కుండుటన్, హనుమంతుం డనుపేర
మీఱు నని జంభారాతి వజ్రాయుధం,బున
నిర్భీతుఁడుగా వరం బొసఁగె ... సమీర.
౩. ౧౭౪.

దారిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కూఁతురు. ౨. కుల
టి, అంకుటాలు. ౩. ఆఁడుపిల్ల.

దారికట్టు. వి. (దారి¹+కట్టు.) మార్గమును నిరో
ధించుమూలిక.

క. ఇది దారికట్టు మొనకట్టిది కాంతావశ్యకర
ణ మిది నీమది కింపొదవించు నోనరేశ్వర,
పదిలం బని తెల్పి కొన్ని బదనిక లొసఁగెన్.
శుక. ౧. ౧౪.

సీ. చనువుతో దారికట్టును మొనకట్టును దెలు
పువారలమనవులు ఫలించె. కువల. ౫. ౫౬.

దారితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చీల్పఁబడినది.

దారిద్ర్యము. సం. వి. అ. న. బీదతనము.

దారుక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కఱ్ఱబొమ్మ.

దారుకదళి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వనకదళి*. (కల్ప)

దారుక(గ)పాలు. వి. మల్లవిద్యావిశేషము, పదు
నాల్గువిసరులలో నొకటి.

వ...ఉద్దడ నాట్య దారుధాణు దారుకపాలు
ధాణుధార ఝాటు... మల్లుపు. ౩. ౬౯.

వ...ఝాటుధాణు కపాలు దారుగపాలు ధా
ణుధారకధాకు ధాణుదారు ఝాటుమొద
లగుపదునాలుగువిసరులు... ప్రబంధ. ౭౮.

దారుకము. సం. వి. అ. పుం. దేవదారువు*.

దారుకర్మము సం. వి. న్. న. మ్రానిపని, కఱ్ఱపని.

దారుకీటము. సం. వి. అ. పుం. ఘుణము, కఱ్ఱను
దొలుచుపురుగు.

దారుకుఁడు. సం.వి.అ.పుం. శ్రీకృష్ణునిసారథి.

దారుగర్భ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కాష్ఠకదళి,
అడవిఅరఁటి*. ౨. సాలభంజిక, కఱ్ఱబొమ్మ.

దారుజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కఱ్ఱనుండి
పుట్టినది. వి. అ. పుం. మర్దళము, మద్దెల.

దారుణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పరు
షము, పరుసనిది. (మాట, మొ.) ౨. క్రూరము,
నిర్దయము, కనికరము లేనిది. ౩. ఘోరము, భీష
ణము. ౪. ఉగ్రము, దుస్సహము. (దుఃఖాది)
౫. తీక్ష్ణము, వాఁడిమైనది. (కత్తి, మొ.) వి. అ.
పుం. ౧. భయానకరసము. ౨. చిత్రమూలము*.
న. మూలార్ద్రాజ్యేష్ఠాశ్లేషానక్షత్రములలో నే
దేని యొకటి.

దారుధాణు. వి. మల్లవిద్యావిశేషము, పదునాల్గు
విసరులలో నొకటి.

వ...ఉద్దడ నాట్య దారుధాణు దారుకపాలు
... మల్లుపు. ౩. ౬౯.

వ... దారుధాణు... దారుగపాలు ధాణుధార
ఝాటు మొదలగుపదునాలుగువిసరులు...
ప్రబంధ. ౭౮.

దారున. క్రి. విణ. ప్ర. ౧. ఝటిత్యర్థకము,
శీఘ్రముగా.

వ... అంత నిక్కడ నాశ్రమపదంబున శకుం
తలయుం దారున వచ్చినవిప్రునివలన రాజు
తనజన్మప్రకారం బడిగినవిధంబును... పర్ణశా
లాభిముఖుం డై గమనించుటయు ... చెప్పి
నఁ... పి. శకుం. ౨. ౧౭౯.

చ... పాయని పెనుచింతతోఁ గలఁగ నాంతర
మే నటు వాసి యీవినూతనమణిమండపో
త్తమము దారునఁ జేరి వసించి యున్నెడన్.
చంద్రి. ౨. ౧౩౬.

క... కొండతుదల మిన్నే అనఁగఁ బౌజు దారు
న డిగియెన్. అచ్చ. భా. ౩. ౩౭.

౨. ఆకస్మికముగ, హఠాత్తుగా.

సీ. తారసించినచోట దారునఁ జొరఁబాటి
యొకటి రెంటిని దొబ్బ లురల నడుచు.
మను చ. ౪. ౪౨.

వ ... నాఁడు ఋతుధ్వజవసుంధరాపురందరు
దారునం జూచుటంజేసి డోలాయమానమాన
సనై... కువల. ౪. ౪౩.

గీ. ఘనఘటానీలవేణియుఁ గలతరంగి, ణీరమణి
నిత్యనిర్మలాకారకాంతి, ధార దారున నెదిరి
వంతనె నగేంద్రు, గాఢతరధైర్య మువ్వెత్తు
గా హరించె. వసు. ౨. ౧౧౦.

దారునిశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మ్రానిపసుపు*.

దారుపీత. సం=దారునిశ.

దారుపుత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కఱ్ఱబొమ్మ.

దారుయంత్రము. సం. వి. అ. న. ౧. కీలుబొమ్మ. ౨. మ్రానియంత్రము.

దారువధువు. సం.వి.ఊ. స్త్రీ. ౧.కాష్ఠపుత్త్రిక, కఱ్ఱబొమ్మ. ౨. కఱ్ఱతో చేయఁబడినస్త్రీప్రతిమ.

దారువు. సం. విణ. (ఉ) ౧. ఖండనశీలము, చీల్చునది. ౨. దాత, ఇచ్చువాఁడు. వి. ఉ.పుం. శిల్పి. పుం. న. కాష్ఠము, కఱ్ఱ, కొయ్య. న. ౧. దేవదారు⚘. ౨. ఇత్తడి. (కే.ని, మే.ని.)

దారుసారము. సం. వి. అ. పుం-కఱ్ఱలలో శ్రేష్ఠమైనది- చందనము, మంచిగంధపుచెట్టు.

దారుసిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గుడత్వక్కు, లవంగపుపట్ట, దాల్చిని.

దారుహరిద్ర. సం. వి. ఆ.స్త్రీ. మ్రానిపసుపు⚘.

దారుహస్తకము. సం.వి.అ.పుం.చేతివలె నుండు కఱ్ఱతెడ్డు.

దార్ఢ్యము. సం. వి. అ. న. దృఢత్వము.

దార్దురము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దర్దురసంబంధమైనది. వి. అ. న. ౧. దక్షిణావర్తశంఖము. ౨. నీరు. ౩. లక్క. (కల్ప.)

దార్భము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) దర్భసంబంధమైనది.

దార్భ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దర్భయందుఁ బుట్టినది.

దార్వండము. సం. వి. అ. పుం-కఱ్ఱవలెగట్టిగా నుండు గ్రుడ్లు కలది_నెమలి.

దార్వాటము. సం. వి. అ. న. మంత్రగృహము, రహస్యగృహము.

దార్వాఘాటము. సం. వి.అ.పుం. వడ్రంగిపిట్ట, మ్రానిపోటుపులుఁగు.

దార్వి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. మ్రానిపసుపు⚘. ౨. బెండ⚘. ౩. దేవదారు⚘. ౪. పసుపు⚘. (వి. ని.)

దార్వికా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.౧.గోజిహ్వ, బెండ⚘. ౨. మ్రానిపసుపు⚘. ౩. మ్రానిపసుపున వండినయంజనవిశేషము.

దార్వీపత్త్రిక. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. గోజిహ్వ,బెండ⚘.

దార్శనికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దర్శనములు తెలిసినవాఁడు, షడ్దర్శనములు తెలిసినవాఁడు.

దార్శము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) ౧. నేత్రభవము, కంటిలో పుట్టినది. ౨. దృక్సంబంధమైనది. ౩. దర్శ (=అమావాస్య)సంబంధమైనది.

దార్షదము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) ౧. దృషత్తునకు(=జాతికి)సంబంధించినది. ౨.జాతిమీఁద పొడిచేయఁబడినది. (సక్తువు, మొ.) ౩. సన్నికంటిమీఁద నూఱఁబడినది.

దార్ష్టాంతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ఉపమేయము, దృష్టాంతముతో వివరింపఁబడినది.

దార్ష్టాంతికము. సం=దార్ష్టాంతము.

దాల. సం. వి. ఆ.స్త్రీ. మహాకాలము, ముసిఁడి⚘.

దాలనము. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొకదంతరోగము.

దాలము. సం. వి. అ. న.చెట్టుతొఱ్ఱలో నుండు తేనె. పుం. కోద్రవధాన్యము.

దాలవము. సం. వి. అ. పుం. స్థావరవిషభేదము.

దాలి. వి. (క.దాళి) అగ్నికుండము, నిప్పులగుంట.
సీ...పిటకయంత్రాభిధ వెలయు దాలి. గీ. యనఁగఁ దంపి యనంగ...ఆం. భా. ౨. ౨౪౧.
గీ...దాలిఁ గాఁగినసీ రాడి నీలికమ్మిమడుఁగుఁ బైఁగప్పుగొని కాళ్లు ముడిచిపట్టి, మంచమునఁ గూలి నిదురించు మగని లేపి. వేం. పంచ. ౪. ౪౫౫.

వ...ఉపరిప్రదేశంబులఁ గారెనుపపెంటపట్లనీరా ఱునేఱుఁబిడుకలదా ళ్లిడి...మనుచ.౪. ౭౦.

జః దాలిగుంట, డాలితోఁక.

డాలి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవదాలీలత. ౨. శమీధాన్యము,పొట్టుతో కూడినధాన్యము. (మినుములు, పెసలు, మొ.)

డాలిగుంట(త). వి. (డాలి+గుంట)డాలివేయుట కుపయోగించుగుంట.

(వ్యవ) వాఁడు డాలిగుంటలోనిపుక్క.

గీ...రుబ్బు,ఱోలు పిడుకలకుచ్చెల డాలిగుంత, తవర నిరతంబు వెలయు వాతనిగ్రహంబు. శుక. ౨. ౪౦౮.

డాలితోఁక. వి. (√డాలి) నీళ్లు మొదలగునవి కాఁచుటకు ఆదోఁకగా నమర్చినపిడకలప్రోగు.

చ. పెనిమిటి చేనిపాటు పడి పేర్చుశ్రమంబున నింటి కేఁగుదెంచినతతి డాలితోఁకపయిఁ జేర్చినకాఁగులనీరు మజ్జనంబున కమరించి ...శుక. ౨. ౩౩౫.

దాలిమము. సం=డాడిమము.

దాల్చిని. వి. (హిం. దాల్‌చీనీ.) సుగంధద్రవ్యవిశేషము, లవంగపుపట్ట. (శ. ర.)

దాళా. వి. ౧. తక్కెడలోని హెచ్చుతగ్గు.(పడియొక్క హెచ్చుతక్కువ. శ.ర.) ౨.(నెయ్యి నూనె మొదలగునవి తీయుపాత్రములను గాని అవి యుంచియున్నపాత్రములను గాని)సరియెత్తు రాలను దడతట్టనుంచి తూఁచుట. (శ. ర.)

దాళి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవదాలీలత. (కల్ప.)౨. సెనగలు లోనగువానిపప్పు. (శ. ర.)

శ్లో. ముద్గదాళీ గదవ్యాళీ కవీంద్ర వితుషా కథమ్. (భోజచరిత్రము.)

దాళిమి. సం = దాడిమి.

దాళిమ్మ=దాడిమ. (శ. ర)

దాళీకుఁడు=తాళీకుఁడు. విణ. కార్యకర్త.(శ.ర.)

దాళు. వి. వర్ణలేశము.

ద్వి. రస మెక్కి యానెలు రయమునఁ బలిసెఁ, బసుపుఁదా శెక్కి యేర్పడఁ బల్చ లగుచు. ద్వి. భాగ. ౧౦ స్కం. (శ. ర.)

దాళువా(ళ్వా). వి. ౧. సస్యవిశేషము.(శరదృతువు మొదలు నీటియాధారమున పండుపల్లపు పంట. శ. ర.)

(వ్యవ) దాళువా ఊడ్చి నారు. దాళువా కోసి నారు.

౨. శాల్యంకురము.

సీ. ఒసపరి మొసలివాయొంట్లు దాళ్వా చెక్కనిద్దంపుఁజెక్కల నీడఁ జూప.దశా. ౪.౧౩.

౩. ధాన్యవిశేషము.

సీ. రామబాణాలు రెక్కములు వెన్నముద్దలు జిల్లబుడుతలు దాళువాలు. హంస. ౪. ౧౨౮.

వ...కస్తూరినిగశాలు ముత్తెసరు లేనుఁగుకొమ్ములు గంగాజలములు కేసరులు చంద్రవంకలు వెన్నముద్దలు దాళువాలు నారళ్లు...ప్రబంధ. ౧౧౨.

దాళువాళించు. అ. క్రి. ఒప్పు, ప్రకాశించు.

వ...దాళువాళించుసన్నసున్నంబుచేత లేఁతవెన్నెలలు నెమ్మించుక్రొమ్మించులుం గలమేడలును...పి. శకుం. ౧. ౪౭.

దావ. వి. తగవు. (శ.ర.)

ద్వి...నీసకలరాజ్యంబు, గోడు గుడుపఁ బుచ్చుకొని యొకజిఙ్ఞ్త్రాడుగా మరువనిచావలఁ బెనఁచి. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౪౪ పా.౧౪౭ పం.

దావంతము. వి. (త. దావందం) దుఃఖము.

ద్వి. దైవమా యీదూఱు తప్పింపు మనుచు, దావంతమున మదిఁ దలపోయు చుండె. ద్వి. శ. సా. ౧. ౩౪పా. ౪ పం.

దావము. సం. వి. అ. పుం- పీడించునది- ౧. దవము, కార్చిచ్చు. ౨. అడవి. ౩. ఉపతాపము, రోగము. ౪. బాధ, నొవ్వు.

దావరడంగి=డావరడంగి. వి. దేవతాళము*. (చి. ని, శ. ర.)

దావరము=దావా. వి. చౌర్యము.
సీ. దావర మనఁగను దావా యనంగను మ్రుచ్చిమి యనఁగను మ్రుచ్చిలి యన. గీ...చౌర్యంబు చెల్లు...ఆం. భా. ౨. ౨౯౬.

దావరి=దావరీఁడు. విశ. (త. దావరి=యుద్ధము. విన్స్లో) వీరుఁడు.
క. దేవరఁ గొలిచెద ననవుడు, నీవిధమున జీత మడుగఁ డెవ్వఁడును గడున్, దావరి కాఁబోలును వీఁ, డీవీరుఁడు మలయు ననుచు హృదయం బలరన్. షోడ. ౫ ఆ. (శ.ర.)

దావరీఁడు=దావరి. విశ. (దావరి+ఈఁడు-స్వార్థమున) దావరి, వీరుఁడు.
ఇంద్రవజ్రము. కుఱంగటం గ్రచ్చెడుకుచ్చితంపున్, మెఱుంగుకోకల్ గొని మీఱు చాకిన్, వెఱంగు పీ డొందఁగ వ్రేటులోనన్, దరిం బడం గొట్టిన దావరీఁడా. అచ్చ. భా. ౪. ౬౪ పా.

దావలచేయి. వి. జా. (దా+వలను+చేయి=దాపటివలనియందున్న చేయి) ఎడమచేయి, వామహస్తము.
ఉ. ద్రోవది బంధురం బయినకొ్రమ్ముడి గ్రమ్మన విడ్చి వెండ్రుకల్, దావలచేతఁ బూని...భార. ఉద్యో. ౩. ౧౧౪.
శ్లో. కేశపక్షం వరారోహా గృహ్య వామేన పాణినా. సం. భార. ఉద్యో. ౮౧. ౩౪.

దావళి. వి. (క. డావళి) మడికి ధరించుకొనుకంబళివస్త్రము.
సీ. డావళి మడిపట్టుదోవతి దేవపూజాపేటి గలమూట...ఇందు. ౨. ౧౧౫.

దావా=దావరము. వి. ౧. చౌర్యము.
సీ. దావర మనఁగను దావా యనంగను మ్రుచ్చిమి యనఁగను మ్రుచ్చిలి యన...చౌర్యంబు చెల్లు...ఆం. భా. ౨. ౨౯౨.
౨. తగవు, వ్యాజ్యము. (శ. ర, బ్రౌ.)

దావికము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) దేవికానదియందు పుట్టినది.

దాశ(స)పు(పూ)రము. సం. వి. అ. న. కైవర్తీముస్తకము, కైవర్తిముస్తె*. (వాచ)

దాశరథి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. దశరథాపత్యము, దశరథునికొడుకు. (రాముఁడు, భరతుఁడు, లక్ష్మణుఁడు, శత్రుఘ్నుఁడు.) ౨. రాముఁడు.

దాశరథుఁడు. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) దశరథసంబంధి. (రాముఁడు, మొ.)

దాశరాత్రికము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దశరాత్రసంబంధ మయినది. ౨. పదిరాత్రులు జరుగునది. (యజ్ఞాది.)

దాశార్హుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దశార్హసంతతివాఁడు, యాదవుఁడు. ౨. కృష్ణుఁడు.

దాశుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧-చేఁపలను హింసించువాఁడు - ధీవరుఁడు, బెస్తవాఁడు. ౨ - కూలి పుచ్చుకొనువాఁడు - భృత్యుఁడు, దాసుఁడు.

దాశేయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. జాలరిదాని కూఁతురు. ౨. సత్యవతి.

దాశేయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. జాలరిదానికొడుకు.

దాశేరకము. సం. వి. అ. పుం. మాళవదేశము. (కల్ప.)

దాశేరకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. మాళవదేశపురాజు. ౨. మాళవదేశస్థుఁడు. ౩. దాశేరుఁడు, జాలరిదానికొడుకు. (వాచ)

దాశేరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. జాలరిదానికూఁతురు.

దాశేరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. జాలరిదానికొడుకు.

దాసనము. వి. (క. దాసివాళ.) ౧. జపావృక్షము. ౨. జపాపువ్వు.

చ... ఇంగిలికంబుచాయచేఁ, గమిసినదాసనంపుఁబువుకాంతికి దాసిపకూర్మిచుట్ట మౌ,కొమరున సంజ యంబరముకొంగున నూస్పెఁగుసుంభరాగముఁ. భీమ. ౨. ౭౯.

సీ. తలపాగపారమీఁదఁ జెలఁగెడునాయుధార్చన సల్పినట్టిదాసనపుఁబూవు. శుక. ౩. ౧౫౮.

క. ఎఱసంజ దాసనంబుల, తెఱఁగయ్యెను... ఉ. హరి. ౨. ౨౪.

దాసమయ్య. వి. (√దాసము) దాసుఁడు, సేవకుఁడు.

సీ. షణ్ణవతిశ్రాద్ధచయ మారఁ బెట్టు శంకరదాసమయ్య భక్తప్రతతికి. ఆము. ౪. ౪౩.

దాసము. వి. (సం. దాస్యమ్) సేవ, ఆరాధన, కొలువు. (చూ. దాసమయ్య.)

జః దాసమయ్య.

దాసరయ్య. వి. (దాసరి+అయ్య) ౧. విష్ణుభక్తుఁడు.

ఆ. అని తదీయదాస్య మంగీకరించె నద్దాసరయ్య యచట నాసరోజలోచనయును మ్రానిలోఁ జేవ చొచ్చినగతిఁ బ్రవేశ మంది ప్రతిదినంబు. వైజ. ౨. ౧౧౩.

౨. ముని.

క. అని పెన శౌదవఁగ నిటు ల,య్యనియోశ పుఁదిండిదాసరయ్య దెలిపినఁ. అచ్చ. రా. అయో. ౧౧౬.

౩. తాఁబేలు, దాసరిగాఁడు.

క. వలఁ జిక్కక చని మృగ మ్మ,వ్వలఁ జిక్కెను దాసరయ్య వలవనిజాలిఁ, దలఁకంగ నేల నేఁ డీ,కొలఁదికిఁ గూ డయ్యె ననుచుఁ గొనిపోవుతఱిన్. నా. పంచ. ౨. ౨౧౨.

దాసరి. వి. (సం. దాసేరః. క. దాసరి— బ. దాసరులు, దాసర్లు, దాసళ్లు.) వైష్ణవమతావలంబియగు నొకజాతిశూద్రుఁడు; విష్ణుభక్తుఁడు; బిచ్చగాఁడు.

సీ... పొలుపొందు శ్రీహరిదాసుఁడు దాహరిదాసరి యన. ఆం. భా. ౨. ౨౮౫.

గీ. వాద మే మాయె నన్ను భూవరునిపత్ని, పాతమాదాసరికిఁ గల్గి బ్రతికె న సెడ్డు, వారు... ఆము. ౪. ౬.

సీ. దాసర్లమిత్తి సన్న్యాసులతెరబొమ్మ జోగిజంగాలకు సొంటికొమ్ము. శుక. ౩. ౨౦.

వ... కొండఱు నొటిబిగములదాసళ్లపెల్లున నోరులఁ బూరులు గఱచువారును... ప్రబంధ. ౩౮౮.

తన్నీరుదాసళ్లు = దేవాలయములందు స్థలాదిశుద్ధికై జలమును దెచ్చుభక్తులగు సేవకులు.

వ... నిరాఘాటఝుంఝూగంధవహారభసంబునకు బెదరి చెదరి పలాయితంబులై పవనభుక్పరివృఢంబుల మఱుంగుసొచ్చినఘనాఘనంబుల చందంబున భుజభుజంగంబులం బ్లవమానంబులగు తిరుణాపుతిత్తులం జెన్నారుతన్నీరుదాసళ్లను... విప్ర. ౨. ౧౪.

జః దాసరయ్య, దాసరికొయ్య, దాసరికొఱచేఁప, దాసరిగాఁడు, దాసరిపాము, దాసరిపిట్ట, దాసరిబుట్ట.

దాసరికొయ్య = దాసరికొఱచేఁప. వి. (√దాసరి) మత్స్యవిశేషము.

సీ. కొరద దాసరికొయ్య కొల్లమీ సులస ము
చ్చంగి బేడిస జెల్ల చాఱమీను. హంస. ౪. ౧౮౭.

దాసరికోఱచేఁప= దాసరికొయ్య. (బ్రా.)

దాసరిగాఁడు. వి. (దాసరి + కాఁడు-స్వార్థమున) తాఁబేలు. (చి.ని-మెట్టతాఁబేలు-బ్రా.)

దాసరిపాము. వి.(√దాసరి)సర్పవిశేషము.(బ్రా)

దాసరిపిట్ట. వి. (√దాసరి) నామాలపిట్ట. (బ్రా.)

దాసరిబుట్ట. వి. (√దాసరి) భిక్షమెత్తుకొనెడు బుట్ట.

ఉ. వేసరి యే మటన్న నిలు వెల్వడఁ జాలఁడు
చేత నంటిమా, దాసరిబుట్టయుఁ ముదుకదా
వళిదట్టియుఁ గాని కాన మో, కేసరిమధ్య
నీ ప్రతిన గెల్చె... వైజ. 3. ౯౪.

దాసానము వి. వృక్షవిశేషము.

సీ. తాండ్ర చందన మేపె దాసాన మెఱ్ఱదా
సానము చిందుగ చాఱ జొన్న. హంస.౪. ౧౧.

దాసాని. వి. దేశవిశేషము.

ఉ...హురుమంజిపల్ల మిం, పైనఖలీనముఁ బిరు
దుటందియ గజ్జెలపేరుఁ బూని దా, సానిప
టానిఁ దెచ్చె మహీజానికి రా తెఱగంటి తే
నికిఁ. రా. వి. ౨. ౪౬. (దాసానిపటాని=
దాసానిదేశపుగుఱ్ఱము.)

జః దాసానిపొడి.

దాసానిపొడి. వి.(√దాసాని) పండ్లకు వేసికొనె డినల్లపొడి, కప్పు. (బ్రా.):

దాసి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. కాకజంఘ, కాకి దొండకీ. ౨. నీలఝింటి, నల్లగోరంటకీ. 3.పీత ఝింటి, పచ్చగోరంటకీ. ౪. ఒకానొకనది. ౫. పరిచారిక, పనికత్తె; వెలఁగొన్న పనికత్తె.
(శైవకవులు పురుషులకుఁగూడ ఈస్త్రీలింగరూపము నుపయోగించినారు.)

ద్వి. జంగమకోటికి నడిసన్న దాసి. బస. పు. ౧.౬ పం.

ద్వి. చెన్నాగఁ గాళిదాసియు శివుచేతఁ, గొన్న
యా ముయ్యేశుగన్నులలోన. పండితా.
మహిమ. ౨౭3 పా.

దాసీపుత్త్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. పరిచారికకొడుకు. ౨=దాస్యాఃపుత్త్రుఁడు.

దాసు. సం=దాసుఁడు. (ఇది వృద్ధాదులలోనిది.)
(భర్తుఁడు)

ఉ...విష్ణుదా, సెక్కడిభర్త గాఁగ న్పూజియించె
నఖుండు ...హంస. ౧. ౭౯.

దాసుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. భృత్యుఁడు; వెలఁగొన్న పనివాఁడు, బానిసీఁడు. ౨. భర్తుఁడు. 3. జ్ఞాని. ౪. శూద్రుఁడు. ౫. శూద్రుల నామముకడపట చేర్చు ఉపాధి.

శ్లో. శర్మాంతం బ్రాహ్మణస్య స్యాద్వర్మాంతం క్ష
త్త్రియస్య చ, గుప్తదాసాంతకం నామ ప్ర
శస్యం వైశ్యశూద్రయోః. (వాచ.)

౬. దానపాత్త్రుఁడు. ౭. శాస్త్రవిహితసంస్కా
రము లేకయే పెంచుకొనఁబడినవాఁడు. ౮.
దాశుఁడు, జాలరి. (మే. ని.). ౯. వృత్రా
సురుఁడు. ౧౦. దస్యుఁడు. (వాచ)

దాసేయుఁడు. సం. విశ. (అ.ఈ. అ.) దాసికిఁ బుట్టినవాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. దాసుఁడు, పనివాఁడు. ౨. కైవర్తుఁడు, జాలరివాఁడు.

దాసేర(క)ము. సం. వి. అ. పుం. లొట్టియ, ఉష్ట్రము.

దాసేరుఁడు. సం=దాసేయుఁడు.

దాష్టికము. వి. (క. ధాష్టిక.) అధికార మందలి దిట్టతనము.

ఉ. వార దివాణ మాట బలవంతుల రింతటి
కెన్నఁగా జమీం,దారులు మీర లట్లగుట
దాస్టిక మెల్లను వారిసొమ్ము ...రంగా. ౨.
౨౩౧.

దాస్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. ఈయఁబడఁబోవునది. ౨. భవిష్యత్కాలమున ఇయ్యఁబడునది.

దాస్యము. సం. వి. అ. న. దాసత్వము.

దాస్యాఃపుత్త్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. తొత్తుకొడుకు. (ఇదియొకతిట్టు).

దాస్రము. సం. వి. అ. న. అశ్వినీనక్షత్రము.

దాహకము. సం. విణ. (అ. హికా. అ.) ౧. దహించునది, కాల్చునది. ౨. తాపము కలిగించునది. వి. అ. పుం. ౧. చిత్రమూలము‡. ౨. అగ్ని.

దాహకాష్ఠము. సం. వి. అ. న. దాహాగురువు.

దాహజ్వరము. సం. వి. అ. పుం. దేహమునమంటు పుట్టించుజ్వరము, తాపజ్వరము.

దాహనము. సం. వి. అ. న. కాల్పించుట.

దాహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కాల్చుట. ౨. కాఁక, వెట్ట. ౩. దేహమునఁ గలుగుసంతాపము. ౪. దప్పిక. (ఈయర్థము సంస్కృతనిఘంటువులలో కనఁబడదు.)

చ. ..దప్పిగొన్నమర్త్యునకు మనోహరాంబువులు గ్రోలక మంచున దాహ మాఱునే. జై. భా. ౫. ౨౩౩.

గీ. పెదవి పేఁకెత్తు నాలుక పిడుచగట్టు, గొంతు తడితీయు నెక్కటుఁ గొంతతడవు, దాహమున కుదకము లేక దడసె నేని. దశా. ౨. ౧౩౬.

దాహముగొను=దప్పిగొను.

సీ. పలుచనివెన్నెలపాలు దాహముగొని దండడిఁ గడుపారఁ ద్రావునవియు. (నిశ్శంకకొమ్మనశివలీలావిలాసము.)

దాహహరణము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దాహమును అణఁచునది. వి. అ. న. ఉశీరము, వట్టివేరు‡.

దాహారి=దాసరి.

(విష్ణుభక్తుఁ డగునొకజాతిశూద్రుఁడు.)

సీ...పొలుపొందు శ్రీహరిదాసుఁడు దాహరి దాసరి యన. ఆం. భా. ౨. ౨౮౫.

(విష్ణుభక్తుఁడు)

వ...కహకహ నవ్వి యద్దాహరికి సురద్రోహియి ట్లనియె. అము. ౬. ౩౧. (శ. ర, బ్రౌ. పా.)

దాహసరము. సం. వి. అ. పుం- కాల్చుచోటు-శ్మశానము. (కల్ప.)

దాహస్థలము. సం. వి. అ. న. శ్మశానము, వల్లకాడు.

దాహాగురువు. సం. వి. ఉ. న. ఒకదినుసు అగురువు, గంధద్రవ్యభేదము. (ఇది కాలినపుడే వాసన నిచ్చును.)

దాహి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. దాహకము, కాల్చునది. ౨. తాపము కలిగించునది. ౩. దాహము గలది, తాపము కలది.

దాహ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కాల్పఁ దగినది.

ది.

ది[I]. స. సంబంధమును తెలుపునపుడు అనుప్రయుక్తమగు 'అది' శబ్దముయొక్క ఆద్యక్షరము లోపింపఁగా మిగిలినరూపము. (చూ. అది.)

ఆ. ఘోరతపము చేసిచి కోమలి నాదైన, దేవరాజ్యమహిమఁ దివిది నీవు. భార. ఆది. ౪. ౩౬. (నాది=నా+అది.)

చ. తలంచినయట్లు యెంతయు నుదాత్తతరంబగు నాస్పదంబు పెం, పలరఁగ నిట్లు నాదగు జనావళికిన్ సమకూరె నింక ...హరి. ఉ. ౨. ౧౬౫.

దీ² =డీ,ఢీ,దీ. అవ్య. పందెకాండ్రు పొట్టేళ్లను పోట్లాటకై ప్రేరించునపు డుపయోగించుమాట. (దీని ఆమ్రేడితరూపము-దిదిదీ.)

చ. ఉభయము భావవీథి జయ మొందినభంగి భయం బొకింత లే,కభిముఖ మయ్యె పెన్వెనుక కై యటఁ గొన్ని పదంబు లేఁగుచున్, రభసముతో దువాళిగొని భగ్గునఁ దాఁకెడుఁ జూడు పెట్టిట్టిభ దిదిదీ యనంగను గడింది యదభ్రము లీయురభ్రముల్. క్రీడా. ౨౨౪.

దించు=దింపు, దిగుచు. స. క్రి. (√దిగు.) ౧. అవరోహింపఁజేయు, ~~ఊనిచ్చు~~, క్రిందికి రానిచ్చు.

గీ. ఈచెలువ నన్నుఁ జేరిన నింక నెప్పుడు,బ్రొమ్ము దించక యుందు ముదమ్ము మీఱ. దశా. ౨. ౨౭౪.

గీ...మహారాజికులకుఁ,గలిగెఁ దలగంప దింపని వలసపాటు, రాక్షసులు సేయురాయిడి రఘువరేణ్య. ఉ. రా. ౧. ౨౧౫.

౨. భ్రష్టముచేయు, చెడఁగొట్టు.

చ. పడి కొడిగట్ల లేనికనుచాటుమెలంతపతిఁ గఁబోండ్లకున్, కడుపులు దించ నింతులకుఁ కాంతపశీకరఘోరఘంత్రముల్, కోడువఁగ ...శుక. ౨. ౨౪.

దండకము...భక్తియు న్దించి యేమంత్రసంసక్తియున్ లేక...చిత్రభా.౯.౧౨౦. ('విడిచి' అని భావము.)

దింటెన. వి. గిరికర్ణికి.

సీ. తెల్లదింటెనపువ్వుఁ దెచ్చి తద్రస మిడి కలి పెపువ్వులు గోసి వలిచి పిడిచి. కాళ. ౩. ౧౧౦.

సీ. గింటెన యనఁగను దింటెన యన గిరికర్ణిక చెలువొందు...ఆం. భా. ౨. ౫౬.

సీ. కందర్పదేవుశృంగారంపుఁదోఁటలోఁ బొలుపారుదింటెనపు వ్వనంగ. వైజ. ౩. ౩౫.

దిండడ. వి. (√దిండు.) తిర్యగారోపిత దారువు, నాఁగలి కడ్డుగా వేసెడికఱ్ఱ.

సీ. దిండడ నాఁగను దిర్యగారోపితదారువు ...ఆం. భా.౨. ౨౩౩.

దిండీఁడు. విణ. (దిండు+ఈఁడు.) కాసె కట్టినవాఁడు. (శ.ర)

దిండు=దిండు. వి. ౧. తలగడ.

వ...క్రొమ్మావిపండ్లకై మలసి చుట్టు వ్రాలినరాచిలుకలతెఱంగునఁ బచ్చపాలకెంపురవలచెక్కడంబు రంగారుబంగారుచిలుకలదిండ్లను... ప్రబంధ. ౬౦౫.

ఉ...పెద్దదిండుపై,సోలుచు నల్లడ ల్పైఁగడి చూచుచుఁ గ్రమ్మఱఁ గన్నుమూయుచున్, గేలెదఁ జేర్చుచున్ జలువక్రేవల కేఁగుచు నీరు ద్రావుచున్. చెన్న. ౫. ౧౩.

౨. దట్టి.

చ. నును పగుపచ్చపట్టునఁ గనుంగొన నొప్పఁగ దిండు గట్టి నూ,తన మగుబర్హిబర్హకృతదామము సెట్టెము సుట్టె ... హరి. పూ. ౬. ౧౭౯.

సీ. కుడివంక గోణముకొంగు రింగులువాఱ నిండుచెంద్రికచేల దిండు గట్టి. వరాహ. ౩. ౧౦౯

ఉ. కట్టిననీలిదిండ్లు సెలకట్టియువిండ్లును విండ్లగాసెనల్, చుట్టి నొసళ్లపై నిడినజుంజుఱుఁ బల్లసిగల్...మనుచ. ౪. ౩౩.

౩. చుట్టు.

సీ. నడుపెత్తి చుట్టిపా లిడి తాలిక లోనర్చి కడలుకొల్పినగొప్పజడలదిండు. శుక. ౨. ౩౨.

క. నూలువడుకురాట్న పుకదురునకునూలు మున్న
గువానితో నేర్పుఱచుపిడి.

క. వడి దారము చెవులుం ద్రొక్కుడుపలకయు
దిండు కదురు గుంజలునుం ద్రొక్కుడుబొమ్మ
యునుం ద్రిప్పుడు పుడుకయునుం గలుగు
రాట్నములు గైకొనుచుక్. శుక. ౨.౪౧౫.

౫. ఆధిక్యము, అతిశయము.

ద్వి. రాచమొత్తము పెక్కు రాణువయుక్కు,
గోచయంబులదిండు కోమట్లమెండు. ద్వి.
తి. సా. ౧. 3 పా. ౨ పం.

౬. భిత్తి, గోడ.

వ. మఱియు నిక్కొండ వెండిదిండురంగులఁ
బొసంగువేడివెలుంగువెలుంగుపొడరొండలు
దండిగలద్రాఁకునాకులయెడలు...అచ్చ. భా.
౨. ౫౯ పా.

శ్లో. సమ్మార్చ్ఛితాంరజతభిత్తిమయూఖజాలైః రా
లోలపాదపలతాంతరనిర్గతానాం, ఘర్మద్యు
తేరిహ ముహుః పటలాని ధామ్నాం, మాద
ర్శమండలనిభాని సముల్లసంతి. సం. కిరా.
౫. ౪౧.

౭. దీపము.

ఉ...ఆ,దారిని దానుఁ బేరసముఁ దాలు
నటుంచుఁ దలంచి లంక సెం,తే రఘునాథు
దూతసరణిక్ సెల కన్పడె దిండుకై వడిక్.
చం. రా. ౭. ౨౭.

శ్లో...రఘునాథదూతసరణౌ చంద్రేణ దీపాయి
తం. సం. చం. రా. సుంద. ౧౪.

లో. మెఱుఁగుబిళ్ల లోనగునవి యంటించెడుటాళ్ల
పనివానిసానతిరుగుడుకొయ్య. (శ. ర.)

జః దిండడు, దిండీఁడు.

దిండిమము. వి. భేరీమృదంగాదివాద్యధ్వని విశే
షము.

వ... నానాస్వనంబులధణంధణలు ఢమామిూలదిండి
మములు విజయశంఖంబుల ఘుమంఘుమలు ...
ప్రబంధ. ౭౦౫.

దింపు=దించు. స. క్రి. (√దిగు) అడఁచు,పోఁ
గొట్టు.

వ... మొల్లలతావులఁ గొల్లలాడు భ్రమరదంపతు
లయింపుసొంపులు దింపుసంపెంగలసంపదల
కు...ఉ. రా. ౬. ౨౪.

వి. ౧. వ్రేలుట, లంబనము. (శ. ర.) ౨. చెట్ల
నుండి కాయలు మొదలగునవి క్రిందికి తెచ్చుట.
(వ్యవ) కొబ్బరితోఁటలో నాలుఁగుదింపులు దింపి
తిమి.

దింపులకుఁదెచ్చు. స. క్రి. (దింపులకు + తెచ్చు)
తిరస్కరించు.

వ ... ధనుర్లతలవంపు దింపులకుఁదెచ్చుకొమరు
గలకనుబొమలును గమలదళవిదళనావహచ
రిత్రంబు లగు నేత్రంబులును ... చం. రా.
3. ౯౫. (ఇట ఔపమ్యవాచకము.)

దింపులువోవు. అ. క్రి. (దింపులు + పోవు) వ్రే
లాడు.

సీ. అందంద వక్షోరుహములు దింపులువోవఁ
ద్రోడుక నిచ్చుట యెట్లు దుగ్ధరసము. కాశీ.
౪. ౧౫.

దిక్కరము. సం. వి. అ. పుం. కరభము,ఏనుఁగు
గున్న.

దిక్కుమొక(గ)ము=దిక్కామొకము. విణ.కాం
దిశీకుఁడు,భయాదులచే తోఁచినదిక్కు మొగమై
పాఱిపోవువాఁడు.

ఉ... మేనిగాడ్పుచే,నక్కటు నుగ్గు లయ్యె జల
దాళివిమానము లింక వీనిచే,నెక్కడిపద్మ
జాండ మని యేఁగిరి దిక్కుమొకంబులై సు
రల్. సమీర. ౨. ౧౩౪.

ఆ. ఒక్కమొగము గాక యుఱికిరి సైనికుల్,ది
క్కుమొగముగాఁగఁ జిక్కుభటులు,మ్రొక్కి

రీఁటియలు దటుక్కునఁ బడవైచి, యక్కిరీ
టి యెదుట నాఁగఁ గలరె. విజ. వి. 3.
౧౫౭. (శ.ర.పా.)

ఉ. కంజవిరోధియందులది గా దది కందు దశా
స్యుచేతిభీతిం జరియింపుచుఁ బెదరి దిక్క-
మొగంబులువోలె నేతద, ద్రిం జెఱ నున్న
దిక్పతిసతీజనపంక్తులపక్ష్మలాక్షికో, ణాంజన
బాష్పపాతముల నైనకళంకము గాని రాఘ
వా. రామా. ౭. ౧౪౮.

దిక్కరి. సం. వి. న్. పుం. దిగ్గజము.

దిక్కరిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఒకానొకనది.

దిక్కా-మొక(గ)ము=దిక్క-మొకము.

సీ. కాందిశీకుఁ డగు దిక్కా-మొగం బనఁగను
...ఆం. భా. 3. ౯.

సీ. పోయినపోకలై పోయిరి సిధులు దిక్కా-
మొకము లైరి దిగధిపతులు. పారి. ౫. 3౭.

గీ. గబ్బిమెకములు దిక్కా-మొగంబు లయ్యె.
రా. వి. 3. 3౬.

దిక్కు-. సం. వి. శ్. స్త్రీ- అవకాశమునిచ్చు
నది- ౧. దెసకడ. (తూర్పు,మొ.) ౨. మార్గ
ము, పద్ధతి,రీతి. (దిక్ప్రదర్శనము,మొ.) 3. పది
యనుసంఖ్య. ౪. దంతక్షతము, పలునొక్కు.
(విల్యమ్సు.) ౫. రక్షకుఁడు; పుత్రాద్యాధారము.

సీ. అదియు వెన్నడి నస్త్రమై తోల నక్కాకి
త్రిజగంబు గ్రుమ్మఱి దిక్కు లేక. ఆ. మ
గుడ నేఁగుదెంచి మనుజేంద్ర యపరాధిఁ,
గావు మనుచు...భా. రా. అయో. ౧౬౪.

ఆ. అరివిమర్ది యితనికై వగ పేటికిఁ, బుణ్యలో
కమునకుఁ బోయె ననుచు, నుండ నోపె నేని
నల్లంబు ధృతరాష్ట్రి, దిక్కు లేమిఁ దలఁచి
పొక్క కున్నె. భార. స్త్రీ. ౨. 3౫.

౬. ఎడ; విషయము.

క. ఎక్కువతక్కువమాటలు, నుక్కివములు సెం
దుఁ గీడు లొందించుటలుం, బెక్కు దనయ
న్నదమ్ముల, దిక్కుల నన్నియును సైఁపఁ దేజ
ము సేయుఁడీ. భార. శాం. ౨. 3౫౯.

క. ...ఱక్కులఁ జంపి తినుజనులఁ గూడి తిరుగు
నీ,దిక్కునఁ బుత్త్రిఁ దనుమమత, నెక్కొన
దేమియును నాకు నిజము దురాత్మా. హరి.
పూ. ౨. 3౭.

క. హరిదిక్కన నును గలమ్,చ్చర మించుక
యాత్త వదలి సంప్రీతిపురస్సరముగ నీ నొ
డఁబడియెను, హరిపౌత్రున కాత్తపౌత్రి
నన్నరపతియుఁడీ. హరి. ఉ. 3. ౨౨3.

౭. పక్షము; వైపు.

ఆ. ఇట్లు దతిమె నేని యిప్పుడ యీతఁడీ, ద్ది
క్కువారి నెల్ల నొక్కయెత్తు,గాఁగఁ బిలు
కుమార్చు...భార. ద్రో. ౫. ౧౯౬.

గీ. తొంటిచవి గని యిప్పుడుఁ దోఁచి పాండు,
సుతులు రాజ్యంబు సేయంగఁ జూచుకలుచ,
నాకు నీఁ దీటు నే యింత నాఁటిచూఱు,
లెక్కడివి ద్రోణభీష్ము లీదిక్కుసుమ్ము. భార.
ఉద్యో. 3. 3౬౨. (ఈదిక్కు=ఈపక్షము
వారు.)

గీ. ధనముకలిమియు లేమియుఁ బ్రాగునందు,
నిలిపి యెత్తంగ ములునూపె నిరధనత్వ, మె
క్కుడై దానిదిక్కున...భార. శాం. ౪.33
హరి. పూ. 3. ౧౨౪.

౮. నెలవు, స్థానము.

క. రక్కసులగురువు గురునక్కెవక్కస మగు
మతికి నిరవు వెరవుల కల్లక్,దిక్కు నుతి
కెక్కు వేగురుఁ,జుక్క దివిఁ విటులు గడు
నుచు క్కనఁ బొడిచెఁ. విప్ర. 3. ౪౭.

గీ. అకట దిక్కుల కెల్ల ది క్కైనమాకు,నొక్క
దిక్కును లేదు కాలుఁద వైన,దిక్కు గావయ్య
నేఁడు మాదిక్కుఁ జూచి, దిక్కు లే కున్న
వారలదిక్కు నీవ. భాగ. ౬. 3౩౯.

విణ. రక్షకుఁడు, శరణము.

గీ. వెసలు గలయంగఁ జూచుచు దిక్కుతనకు, నెవ్వరును లేమి వెగడందు...భార. స్త్రీ. ౧. ౪౩. భాగ. ౩. ౩౩౯.

దిక్కుమాలు. మి. అ. క్రి. గతిలేకుండు.

క...శాకంబులు పలువఁగ నిడుదనిదుర,నోలసి తెలుప దిక్కుమాలి యున్నాఁడుగదే. భార. ఆశ్ర. ౨. ౧౩౨.

శా...ఇవ్వారిప్రచారోత్తముఁ,వారింపం దగు వార లెవ్వ రఖిలవ్యాపారపారాయణుల్, లేరే మ్రొక్కెద దిక్కుమాలినమొ చాలిం పఁ బ్రపుణ్యాత్మకుల్. భాగ. ౮. ౬౧.

దిక్పతి. సం. వి. ఇ. పుం=దిక్పాలుఁడు.

దిక్పాలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దిక్కుల యేలిక.—(ఇంద్రాది.)

శ్లో. ఇంద్రో వహ్నిః పితృపతిర్నైరృతో వరుణో మరుత్, కుబేర ఈశః పతయః పూర్వాదీనాం దిశాం క్రమాత్.

౨. సూర్యాది.

శ్లో. సూర్యశ్శుక్రః క్షమాపుత్రస్సైంహికేయశ్శనిశ్శశీ, సౌమ్యస్త్రిదశమంత్రీ చ ప్రాచ్యాది దిగధీశ్వరాః.

దిగ. వి. జూదమాడుట కుపయోగించు పాచికల మీఁదిముద్రావిశేషము.

సీ. మేటిజూదరి యన వాటుపై తివుటపై నాడు చుండుదు నే నహర్నిశంబు,దృష్టి యేమఱక సందియు జాగరంబును దిగయును గరయు నాఁ దేటపడిన, యచ్చులలోన నేయ చెప్పనఁగైకొని మాటలాడినయట్లు వేటు గలుగం. ద్వా. ౧౦. ౭౭.

దిగంబరము. సం. వి. అ. న. -వస్త్రమువలె దిక్కులను కప్పివేయునది- చీకటి. (వాచ)

దిగంబరుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. దిక్కులే వస్త్రములుగాఁ గలవాఁడు, నగ్నుఁడు, దిస్సమొలవాఁడు. ౨. దరిద్రుఁడు. వి. అ. పుం. ౧. శివుఁడు. ౨. క్షపణకుఁడు.

దిగఁగాఱు. అ. క్రి. (√దిగు) -క్రమముగా-కృశించు, దిగజాఱు.

క. మగువలు గరగరనై తగు, మగవానిం జూచి వీఁడు మగఁడైనఁ గదా, తెగు దుఃఖం బను కొంచుం, దిగఁగాఱుదు రెపుడు నెమ్మది న్వగ మిగులన్. శుక. ౩. ౫౨౦.

దిగఁజూచు. స. క్రి. (√దిగు) తక్కువగాఁ జూచు.

సీ. హారతారధరహీరశరగౌరదీప్తుల నగఁజూచు దిగఁజూచుఁ బొగడుఁ దెగడు. సేతుఖండము. ౧. ౭౯.

దిగఁదన్ను=దిగఁదాచు. స. క్రి. (√దిగు) దిగవిడుచు.

చ. తగఁ గుసుమాస్త్రకేళి దిగఁదన్నినచీరలు గౌఁగిలింతలం, బగఁగొని యడ్డగింపఁగఁ దెమల్చినహారములున్ ... వేం. పంచ. ౪. ౩౦౯.

దిగఁదాఁచు=దిగఁదన్ను. స. క్రి. (√దిగు) విడుచు, దిగవిడుచు.

చ...విని క్షితీశ, తనుఁ దను నవ్వధూమణికిఁ దత్సమయంబునఁ జూప వేఁడి యొయ్యన దిగఁ దాఁచె భూపతి దిశాధిపకల్పిత మైనశాంబరిన్. వైష. ౩. ౨౯౫.

దిగఁదీయు. స. క్రి. (√దిగు) ౧. దిగఁదుడుచు. (శ. ర.) ౨. తగ్గించు, మానిపించు.

(వ్యవ) ఆపని చేయుచుండఁగా వీఁడు వానిని దిగఁదీసినాఁడు.

దిగఁదుడుచు(డ్చు)=దిగవోఁపు స. క్రి. (√దిగు)-దృష్టిదోషము పోవుటకు ఉప్పులోనగువానిని-చుట్టు త్రిప్పు.

ద్వి. క్రమ్మన భసితంబుఁ గలయంగఁ జల్లి, ముష్టాలు దిగఁదుడ్చి ముట్టె నంతటను. బస. పు. ౬. ౧౮౩ పం.

దిగఁదుడుపు. వి. (√దిగు) - దృష్టిదోషపరిహారార్థము ఉప్పు మిరెపకాయ మున్నగునవి-చుట్టు ద్రిప్పుట.

(వ్యవ) మిరెపకాయలు దిగఁదుడుపుపెట్టి నిప్పులో వేసినారు.

దిగఁద్రావు=దిగద్రోచు. స. క్రి. (√దిగు) ౧. పరిత్యజించు, విడుచు.

గీ. చింత దిగఁద్రావి పాలింపు శాంతవృత్తి. భార. అను. ౫. ౪౩౭.

ఉ. భూధరరాజకన్య మణిభూషణముల్ దిగఁద్రావి ...హర. ౪. ౬. విజ. వి. ౧. ౮౫.

౨. దిగు.

క. కన్నంతన తనయేన్నికృధున్న దిగంద్రావి రభసదోలాయితహో, రోన్నతవక్షస్థలుఁడై, యన్నలినాక్షునకు వంచె నాత్మశిరంబుల్. హరి. పూ. ౮. ౧౯౪.

దిగఁద్రోచు=దిగఁద్రావు. స. క్రి. (√దిగు) విడుచు.

గీ. కలఁక యెంతయు దిగఁద్రోచి చెలువ మెసఁగఁ, జేర వచ్చినప్రియభామ గారవించి. పారి. ౨. ౧౫.

దిగఁబడు. అ. క్రి. (√దిగు.) ౧. (బురద మొ. వానిలో) కూరుకొను, గ్రుచ్చుకొను.

గీ. పంకము గొరిజ దిగఁబడఁ బఱవ లేవు, మన్నలివ్వేళ రేగటిమన్నులందు. మనుచ. ౪. ౨౦.

వ...ప్రాణంబులు పిడికిటం బట్టుకొని పోవుచు వివిధకేదారంబులం ద్రెళ్లి చట్టలు దిగంబడి వెడల లేకుండ ...ఆము. ౯. ౩౫.

౨. అడఁగు, క్రుంగు.

క...పాతాళమునకు దిగఁబడ నయ్యచలముఁ జరణాంగుష్ఠమున నలఘుగతి నదిమెన్. భా. రా. అర. ౧. ౭౪.

చ. గగనము ప్రాసె వీచె సుడిగాలి సముద్రములింకె మేరువున్, దిగఁబడె భూమి చక్రము గతిన్ దిరిగెన్ ...ఉ. రా. ౨. ౧౮౩.

చ. జలధులు నింకఁ గూలఁ గులశైలచయంబును ధాత్రియున్ దిగంబడఁ బెడబాయు భానుశశిభవ్యపదంబులు ...నృసిం. ౫. ౫౨.

(శ. ర. పా. డిగంబడుము ద్రి. పా.)

౩. జాఱు.

ఆ. గొంతికడుపునందుఁ గొడుకఁ జూలై నీవు, దోఁప కుండ వైతి తోఁచినట్టిపిండ మెడలియైనఁ బిదప దిగంబడ్డదయ్యె నింత పుట్టదట్టులైన. భార. కర్ణ. ౩. ౬౬.

౪. పోవు, నశించు; తగ్గు.

చ...ఇప్పు డడ్డెస భయంబు దిగంబడ నీవు వోయి పార్థునిఁ గని సింహనాదమున రోదసి నింపుము మాకు నింపుగన్. భార. ద్రో. ౪. ౧౩౫.

ఉ. పావనశీల తైలపరిపక్వము లెన్నియుఁ దెమ్ముగా దనన్, లేవడి యైనభృత్తిఁగొవి శ్లేవ దిగంబడ దాఁక లింత్రయున్. పాండు. ౪. ౧౮౮.

౫. ప్రేలాడు, (చూ. డిగఁబడు.)

౬. ఉండిపోవు, నిలుచు.

క. వెలఁదికటిపేర నిల కొక్కపులినము దిగఁబడియె సింధుపులినపుఁబంక్తిన్, నలువ యుది పడఁగఁ గాడ్రె, తెలియుము తాం ధర్మచపథము తిరముగ నిలిపెన్. ఆము. ౫. ౨౯.

ఉ. కారణ మైనకర్మములు కాక దిగంబడ వెన్ని గొందులం, దూరిన నెంతవార్లకున్...భా. ౯. ౩౩.

(వ్యవ.) మీరు జాగ్రత్తగ పొండు. నే నీపాటికి దిగఁబడెదను.

దిగఁబాఱుమ్రింగు=దిగమ్రింగు. (√దిగు)

ద్వి. ఆమఱ్ఱిబేతాళుఁ డమరులనైన,దీమసం బడఁగించి దిగఁబాఱుమ్రింగు. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౧౭౫౯ పం.

దిగఁబాఱు. అ. క్రి. (√దిగు) ౧. దిగు. (చూ. దిగఁబాఱుమ్రింగు.) ౨. క్షీణించు, తగ్గు.

గీ. కాంతి దిగఁబాఱఁ బ్రాచిముఖంబునందుఁ, బద్మినీముఖవికసనప్రౌఢి సడలె, భానుఁ డప్పుడు మధ్యస్థభావ ముడిగి,కాంతు నపరాను రక్తి రాగము వహింప. కవిక. ౪. ౬౩.

౩. మీఁదినుండి క్రిందికి జాఱు, దిగజాఱు.

సీ. వెల్లఁబెట్టునో పూర్ణవిధుకాంతి మొగమున దిగఁబాఱునో పైఁడితెలివి మేన. నిరం. ౪. ౯౧.

(వ్యవ) ఆమె నెయ్యి దిగఁబాఱఁ గొలిచినది.

దిగఁబెట్టు. స. క్రి. (√దిగు) ౧. విడుచు.

(వ్యవ) న న్నొక్కఁడాని నిక్కడ దిగఁబెట్టి మావారు ఊరికి వెళ్లినారు.

౨. మిగుల్చు.

(వ్యవ) మామిడిపం డ్లన్నియు నీవే తినివేయక కొన్ని నాకు దిగఁబెట్టుము.

దిగఁబోఁత. వి. (√దిగు) దిగువకు వ్యాపించుట.

ఉదా. వానికి చెమట యెగఁబోఁతదిగఁబోఁతలుగా నున్నది. (శే. ర.)

దిగజాఱు=దిగు. అ. క్రి. (√దిగు) ౧. మీఁదినుండి క్రిందికిఁ బడు; చ్యుతమగు.

సీ. పాణిపంకజమునఁ బ్రభవించి యొండొండ దిగజాఱుతళుకుము త్తెపుసరి యన. ధశా. ౨. ౧౩.

గీ. నీటుచెళుకున దిగజాఱుపైఁటచెఱఁగు, జగ్గుత్రోద్రోఁపుఁ గాటుకనిగ్గుకనుల, మిక్కుటపుఁజూపు మెఱుఁగు తళుక్కు మనఁగ, వెడలు నొకవేళ గృహము నవ్వ్రప్రవనిత. హంస. ౨. ౧౪౬.

గీ. ధవళకిరణుండు చరమది క్తటము వెంట,నల్లనల్లన దిగజాఱె వెల్ల నగుచు. కవిక. ౪. ౧౮౩. మనుచ. ౩. ౮౪.

గీ. అంతఁ జంచలకుంభికుంభాగ్రనిహితపుష్పదామంబు దిగజాఱి భూమిఁ బడియె. ధశా. ౨. ౨౦.

౨. స్రవించు, కాఱు.

వ...అశ్రుజలధారాప్రవాహంబులు...జాళువామెఱుంగుఁబయ్యెదమీఁదికి దిగజాఱి...ఉ. రా. ౬. ౨౭౬.

ఆ. వదనచంద్రికాప్రవాహంబు దిగజాఱి,సందులేనిఘనకుచములనడుమ,నరుగ రాక తొట్టెనన మించు నాచకో,రాయతాక్షి తారహారతతులు. వరాహ. ౧౧. ౪౮.

౩. పోవు.

రగడ. ఇగురుఁబోం డ్లెన్నరై రీవులును గీవులును, దిగజాఱ విడిచి రటు రీవులును వావులును. రాఘవ. ౨. ౬.

౪. క్రుంగు, దిగఁబడు.

సీ. ఎలుకలు ద్రవ్వినయింటిచందంబున దిగజాఱి నీమేను మిగుల డస్సె. వాసిష్ఠ. ౧. ౭౬.

దిగదిగ వి. ౧. విసరుట, మెఱయుట లోనగువానియందు అగునను కరణము.

వ...దిగదిగన విసరి బగబగన మండుచిదుఁగుసొదమంటల కడ్డంబువట్టి...మనుచ. ౪. ౬౦.

గీ. అబ్జరుచిఁ దూర్పు దిగదిగ యంచు మెఱసె. (శే.ర.)

క. పగటిసెగ వదలి పడమర,డిగియె న్రవిమండలము వడి న్రశ్ములు పై, విగుడ్చ నలవిష్ణుపద

మున, దిగదిగ యని వ్రేలుతూఁగుదీవియవో
లెన్. చంద్ర. ౪. ౬౪.

౨. నిక్కించుటయం దగునను కరణము.

ద్వి. మృగములు బిట్టులిక్కి మెడ లెత్తిచెవులు,
దిగదిగ నిక్కించి దిశ లాలకించి. నవ. ౧.
౫౦ పా. ౧౫ పం.

౩. క్రి. విణ. శీఘ్రముగా.

క...లేఁ,జిగురరఁటాకులు పెట్టిరి,దిగదిగ నద్దేవి
యాజ్ఞ దివ్యపురంధ్రుల్. భీమ. ౨. ౧౨౪.

గీ. చలభిరత్నాంశువులఁ గట్టు తెలుపు చిత్ర, మ
గుట కోర్వక దిగదిగనరిగి...ఆము. ౬. ౯౪.

దిగనాడు. స. క్రి. (√దిగు) ౧. విడిచిపెట్టు,
త్యజించు.

సీ. రంభ విస్రంభంబు దిగనాడె...నైష. ౩.
౩౬.

వ...అనిన విని లోపాముద్ర మానముద్ర దిగ
నాడి మునీంద్రున కిట్లనియె...కాశీ. ౩. ౬౩.

చ. నను దిగనాడి యిట్లు చనిన న్వెత నెట్లు
భరింతుఁ బ్రాణముల్. ఉ. రా. ౮. ౧౦౧.

౨. తిరస్కరించు.

సీ. చల మాని యలయేనుఁగులనూడు దిగనాడి
మగటాలజిగి నేలఁ దగుచు నెగడి. నీలా.
౧. ౪౫. (ఇట ఔపమ్యవాచకము.)

దిగనాఱు. అ. క్రి. (√దిగు) -క్రమముగా -
కృశించు, క్షీణించు.

(వ్యవ) వాఁడు నానాఁటికి దిగనాఱుచున్నాఁడు.

దిగమోపు=దిగఁదుడుచు. (√దిగు)

చ...కోర్కిచేనురమునఁ నుంచు దుడ్పుఁ గడు
నొప్ప మనోభవభూతశాంతికై, యరుదుగ
రమపూస యఖిలాంగముల న్దిగమోపు
చాడ్పునన్. భోజరా. ౫. ౧౫౦.

దిగమ్రింగు=దిగఁబాఱమ్రింగు. స. క్రి. (√దిగు)
౧. (నమలకయే) గొంతు దిగునట్లు మ్రింగు.

ఉ...కడతేఱఁగనిత్తునె యింక వారలన్,మిక్కి
లిశక్తి మీఱ దిగమ్రింగెద నంచుఁ బరిప్లవిం
పఁగన్. దశా. ౨. ౩౭౨.

చ. వననిధు లన్నియున్ గలఁచివైవ వసుంధరఁ
బెల్లగింప నూర్యుని దిగమ్రింగ ఘోరలయ
రుద్రునినైనను మార్కొనంగ నోపినఘను
లీమహాకపులు ...ఉ. రా. ౫. ౨౨౭.

చ...ఊరక యటు చేసినంతఁ దలప్రాణము
తోఁకకు వచ్చె లెక్కసేయక దిగమ్రింగె
నేని యకటా యలరాహువు మన్కి గాం
చునే. సారంగ. ౨. ౧౭౪.

౨. అపహరించు.

(వ్యవ) వాఁడు నాడబ్బంతయు దిగమ్రింగినాఁడు.

దిగరోఁజు. వి. (√దిగు) కుట్టూపిరి.

(వ్యవ) వాఁడు ఎగరోఁజు దిగరోఁజులుగా పరు
గెత్తుచున్నాఁడు. (శ. ర.)

దిగవిడుచు. స. క్రి. (దిగన్+విడుచు) త్యజిం
చు, విడిచిపెట్టు.

క. తగ నీలో నూహింపుము, దిగవిడువకు ధర్మ
తనయు దృఢమతివై పొం,దగుచందము
గొడుకులకుం, బ్రెగడలకుం జెప్పి తీర్పు పెం
పేర్పడఁగన్. భార. ఉద్యో. ౨. ౯౫.

క. మగఁ డింక నన్ను నైఁచునె, దిగవిడుచుం
జంపుఁ గాక తెల్లము మది నమ్మిగ పుట్టునె
యిది చెప్పిన ...హరి. పూ. ౫. ౨౨౨.

దిగవైచు=వైచు. స. క్రి. (√దిగు)
(పడవేయు.)

గీ. చచ్చినవి మున్న యని తాను జంపుటుడిగి,
వటముక్రింద నన్నిటి దిగవైచు వాఁడు. కే
యూర. ౩. ౭౦.

(విడుచు.)

క. చెప్పెడి దే మింక నొకచో,దెప్పర మగును
క్కుజీను దిగవైచిన నే, నెప్పుడొని కదల

కుండెను, కప్పలితీయనను దేరు గదలక నిలిచెన్. శుక. ౨.౧౧. (పెన్నెప్పున. శ. ర. పా.)

దిగసన. విణ. (√దిగు) తక్కువ.

(వ్యవ) నీవు ఏం డ్లెగసన కాఁగా బుద్ధి దిగసన యగుచున్న దేమి.

క్రి. విణ. ద్రు. దిగువగా. (చూ. ఎగసన.)

గీ. భూసురులఁ బ్రోవ వేమి మహాసురారి, యిప్పుడేటికిఁ ద్రుంప వేం డ్లెగస నైన, బుద్ధి దిగసన వచ్చెనో పో మ టేమి. సిం. నార. ౯౧౯.

దిగాలు. వి. వ్యాకులత. (చూ. దిగాల్పడు.)

దిగాల్ప(లుప)డు. అ. క్రి. వ్యాకులపడు, చిన్నపోవు.

ఉ. భూసురవర్యనందనుఁడు బుద్ధికిఁదోఁచినయట్లు వల్కు ది,గ్వ్యాసుఁడు కానరామికి దిగాల్పడి దిక్కులు చూచి...చేన్న. ౩. ౧౪౯.

దిగు=డిగ్గు. స. క్రి. (క. దిగు.) అవరోహించు, అవతరణముచేయు (చూ. డిగు.)

(వ్యవ) వాఁడు బండి దిగుచున్నాఁడు, నీవు చెట్టు దిగుము.

అ. క్రి. ౧. పైనుండి క్రిందికివచ్చు, అవరోహించు.

క. బృందారకపథమున దిగి, యిందీవరపత్త్ర నేత్ర యిరువంకలవా,రుం దమక తమక రా రా, యిం దనఁగా రెండువీళ్ల యెడమున విడిసెన్. హార. ౬. ౧౦౧.

మ. సరి నంతంతకుఁ గ్రుంకి క్రుంకి కనకస్తంభంబు చిత్రంబుగా, సరసీపూరసమన్వితం బగుటయుఁ బర్వంసహాధీశుఁడుఁన్, వెరవాఱం దిగి వచ్చి యప్పురిని దా విశ్రాంతచేతస్కుఁడై. విక్ర. ౨. ౧౧౫.

వ...వివిధకేదారంబులం ద్రెళ్లి చట్టలు దిగంబడి వెడల లేకుండం దాయ దిగ నిమ్ము లేక ... ఆము. ౪. ౩౫.

౨. (క్రిందికి) ప్రేలు.

గీ. కట్టి త్రాడి పూసి క్రై సేసి కౌతుకమునఁ, గోస దిగఁగ నిలిపుట్టంబు ముసుఁగు వెట్టి, గాజు లెగఁద్రోసి చప్పుడు గాకయుండ, వచ్చె నూర్వశి యర్జునావాసమునకు. హార. ౬. ౧౧౯.

౩. దిగఁబడు, జాఱు.

గీ. దేవకీదేవికడుపులోఁ దేజరిల్లు,దీప్తగర్భంబు మెల్లన తిగిచి యోగ,నిద్ర రోహిణికడుపున నిలిపి చనియెఁ, గడుపు దిగె నంచుఁ బౌరులు గలఁగఁ బడఁగ. భాగ. ౧౦పూ. ౬౨.

౪. (వేలుతావులనుండి) వచ్చు.

శా...వర్షంపు సెవ్వాన్ రుజన్, హావల్లీన్ దిగు నన్యభూప్రజల రా జాయాయిజాత్యోచితిన్, బ్రోవంగాఁ దగు...ఆము. ౪. ౨౪౫.

చ...సింహాభూధర,ప్రభృతియనాళ్లకుం దిగు సుర ప్రకరంబు...మనుచ. ౧. ౩౭.

క. మే లైనసరకు లాతని,కాలున దిగు మాట నిజము గలవాఁ డగుటన్. శుక. ౧. ౮౭.

౫. ప్రవేశించు, చొచ్చు.

ఉ. అవ్వసుధాసుధాళికకులాభరణం బతిరమ్యమైన యౌ,జవ్వన మాజవంజవవిశాలసుఖాసభవైకభోగ్యమై, నివ్వటిలన్ విరక్తిసరణిం దిగె నిందుముఖుల్ రతిచ్ఛచే, నువ్విళులూరుచుండెదముల నోలిఁ జివుక్కు రటంచుసుండఁగన్. విప్ర. ౧. ౯౧

చ. ఒదవెడుజవ్వనంబు వెలి కొత్తఁగఁ బయ్యెద సిగ్గుఁ గూడి బి,ట్టుడుమఁగ లేఁత లౌట దిగ సాఁకకు మీఱను లేక...పొదలె నవంగఁ బిక్కటిలెఁబొల్తుక చన్నులు...ఆము. ౫. ౨౧.

౬. (ప్రయాణమునందు దారిలో) విడియు. (శ. ర.)

(వ్యవ) సేన లాచోట దిగినవి.

౭. (పనసచెట్టు మున్నగువానికి పిండెలు) ఉత్పన్నమగు, కలుగు.

ఆ. పాత్రభూతు లెస్సఁ బరికించి యతఁడవు,
గకయు నొకఁడు చెప్పకయు మనుపుగఁ,
బనసపంక్తు లినినపజిన స్వస్నము గన్న, నెతి
గ నొసఁగి నెరఁగుపఱచు టొప్పు. ఆము.
౪. ౨౩౪.
(వ్యవ) కండను వేళ్లు దిగినవి.
౭. తగ్గు.
క. ఇవ్విధమున రుక్మిణిమదిఁ, బువ్వుం బదినళి
ముఁ బోలెఁ బొలుపుగ నెత్తం, బువ్వాయి
గలిగె శౌరికి, మన్వము దిగఁ దొడఁగె నలు
పు మట్టం బయ్యెక్. ఉ. హరి. ౩. ౧౨౫.
సీ. సాంద్రచంద్రికలయుజ్జ్వలభావములు దిగ
నరుణోదయప్రభాస్ఫురణ లెదుగ. విక్ర.
౨. ౧౦౩.
ద్వి. అక్కడఁ బలుమాటు నరదఁబు చన్న, ది
క్కుఁ గన్గొనుచును దిగనిశోకమున. రం.
రా. ఉ. ౧౨౨ పా. ౨౫ పం.
౯. వ్యయమగు.
క. వాసికిని వేశ్యఁ బొందినఁ, గాసులు చే దిగు
ను సుగతి కలుగక పోవుక్. మల్హణ.
౨. ౧౩౫.
౧౦. గ్రుచ్చుకొను.
(వ్యవ.) కాలిలో ముల్లు దిగినది.
గుండెఁగూడుదిగు=నిర్బాధముగా నుండు, సుఖ
ముగా నుండు.
చ. పరులకు గుండెఁగూడుదిగె నాఁకటులంబులు
నిద్రపోయె...కాశీ. ౨. ౪౧. (తిన్న య
న్నము ఒంటఁబట్టు- అని భావము.)
ఎగంగ దిగంగ=ఎగక్ దిగక్, ఎగాదిగక్.
ద్వి. అంగ మెగంగ దిగంగఁ జూచు మను. బస.
పు. ౪. ౩౨౪ పం.
జః దించు,దింపు,దింపులకుఁదెచ్చు,దింపులువోవు,
దిగఁగాలు, దిగఁజూచు, దిగఁదన్ను, దిగఁ
దాఁచు, దిగఁదీయు, దిగఁదుడుచు, దిగఁదుడు
పు, దిగఁద్రావు, దిగఁద్రోచు, దిగఁబడు, దిగఁ
బాఱ మ్రింగు, దిగఁబాఱు,దిగఁబెట్టు,దిగఁ
బోఁత, దిగజాఱు, దిగనాడు,దిగనాఱు, దిగ
మోపు, దిగమ్రింగు, దిగరోఁజు, దిగవిడుచు,
దిగవైచు, దిగసన,దిగుచు,దిగుజాతి,దిగుడు,
దిగుదల, దిగుమతి, దిగువ, దిగువాటు, ది
గువాయి, దిగువాఱు, మొ.

దిగుచు. స. క్రి. (√దిగు) దిగఁజేయు, దించు,
గ్రుచ్చు.
క. నెతి మాలి బందె వెట్టిన, నతిముతిఁ జంపి
నను గజము నశ్వము మ్రుచ్చె, పతిగొవిన
నటివారలఁ, గొఱల దిగిచి చంపు టొప్పుఁ
గువలయపతికిక్. విజ్ఞా. ప్రా. ౯౫.

దిగుజాతి. వి. (దిగుడు+జాతి) తక్కువజాతి,
నిమ్నజాతి.
తే. ఆలు పతిభక్తి స్త్రీపుంసపాళి వావి, యతి
వశిత్వము దిగుజాతు లగ్రజాతి, ననుసరిం
చుట...నృపదండభీతిఁ జుమ్ము. ఆము. ౪.
౨౩౩.

దిగుడు=డిగ్గుడు. విశ. (√దిగు) ౧. ఆనతము,
పల్లమైనది.
(వ్యవ.) నేల దిగుడుగా నున్నది.
౨. తక్కువది, హీన మగునది.
క. ఇటువంటివి యిట కెక్కుడు, విటు దిగుడువి
యొంద నెన్నియో నిదియును నొక్కటి యొ
కనాఁటిద కా దొక, త్రుటిగీతఫలంబు నొ
సఁగుదు నె యిమ్మెయికిక్. ఆము. ౬. ౬౦.
దిగుడుబావి=వాపి, దిగి నీరు తెచ్చుకొనుటకు
వీలుగఁ ద్రవ్విన మెట్లు గలనుయ్యి.

దిగుదల. వి. (√దిగు) క్రిందిభాగము. (శ.ర.)

దిగుభాగము. వి. (దిగు + భాగము) దిగువభాగము, క్రిందిభాగము.

వ... క్షేత్రముతూర్పుదిగుభాగమున ౨౮ ఎట్టికా (ర్వ)గుంటన...గుం. శా. ౭౦౦.

దిగుమతి. వి. (√దిగు) ఓడలో నున్నసరకును రేవునందు దింపుట. (శ. ర.)

(ఓడ మొదలగువానిలోనిసరకును) దింపుట. (చూ. ఎగుమతి.)

దిగులు. వి. (క. దిగులు. త. తిగిర్.) ౧. భయము; అధైర్యము.

గీ. వారిసేనల గోపికావరుఁడు నరుఁడుఁ, దెగిరి తెగి రనుపలుకుల దిగులు పుట్ట. భార.ద్రో. ౧. ౩౪౯.

సీ. జక్కులరాయిక్కఁ జొక్కు నెక్కుటియుద్ది కడిఁదిముక్కోటికసోఁకుడులదిగులు. అచ్చ. రా. బాల. ౭.

సీ. పుయిలోటు జలదరింపు దిగులు వెఱ పక్కు వెఱ యుత్తలము బీతు బెదరు బెగ్గిలుట యంజిక యుదిల యటన నధృతి యగు... ఆం. భా. ౧. ౧౩౩.

౨. (గుండె) అదరు, దడ.

చ. దళముగఁ గల్వ రేకులతుదన్ దిగజారెడుమంచునట్లు కన్,గొలుకుల డిగ్గునీరుఁ గని గుండె దిగుల్లనఁ దల్లి యి ట్లనున్.యయా. ౪. ౧౩౭.

ఉ. ఈసున నేకహేలన మహీసురుఁ డొక్కరుఁ డొక్కవార్ధి యాపోసనమెత్తుచో దిగులు పుట్టి పయోనిధిపంచకంబు సంత్రాసము నొందునప్డు...సైన.౫.౬౭.

గుండెదిగులు=భయము.

గీ. కేరి నవ్వెన మీబోఁటివారి కెల్ల, గుండెదిగులగు...ఉ.రా. ౨. ౧౯౬.

సీ. దిగ్గజంబులకు గుండెదిగు లెత్తి ప్రెగ్గను

శేషాహి బిట్టుల్కి చెవుడువడియె. మై. ౨. ౩౭.

జ: దిగులుకొను, దిగులుపడు, దిగులుపాటు.

దిగులుకొ(ల్కొ)ను. అ. క్రి. (దిగులు + కొను) దిగులుపడు, భయపడు.

క. పొన్నలకుం దెలిజాబిలి, మిన్నలకుం దలఁకుఁ జిలుకమేలిమిపలుకుల్, విన్న నగున్ విన్ననగుం,:గ్రొన్ననగుంపులకు దిగులుకొని మదిఁ బొగులున్. కువల. ౩.౮౩.

చ. తనసుతు లోఁగిటన్ వెదకి తల్లి దిగుల్కొని పల్లెకూటమం,దునఁ దిలకించి బాలకులతోఁ జని యాడుచునుండె నేమొ రాఁ,డని చని... చెన్న. ౩. ౧౬౭.

సీ. గొంతు మోచిన దిగుల్కొని నోర వ్రేలిడి క్రుక్కు నొక్క పిశాచికావిభుండు. కువల. ౨. ౧౫౦.

దిగులుప(ల్ప)డు. అ. క్రి. (దిగులు + పడు) భయపడు.

క. దిగులుపడుబిడ్డ నచ్చో, డిగవిడిచి చనం గలంగుడెందముతో నేఁపగిదిఁ జనువాఁడ దైవమ, పగవారికి నైన నాఁడుఁబడుచుల నీకే. వరాహ. ౨. ౧౨౭.

గీ. మొగులుచిఱుదాయయాతోఁట మొగలు దాఁటు, దిగులుపడి చింత గుండియల్ వగులు కొంతఁ, బోగులువారాజుతోఁ గూర్చి నెగులు దీర్చి, తగులుసేయమిఁ బరుఁడు వెన్దగులు మరుఁడు. రా. వి. ౪. ౨౯.

గీ. అది దిగుల్పడి యెట్లు నో రాడె నార, పలుక నీరీతి నోళ్ళెత్తిబాఁపనయ్య.శుక.౧.౩౬౦.

దిగులుపాటు. వి. (√దిగులుపడు) భయము. (శ. ర.)

దిగుల్లు. వి. గుండె అదరుట కనుకరణము.

ఉ. కూరిమిస్పెష్టి గుండియ దిగుల్లని తల్లడమంది మనోకుమీ. శివరా. ౩. ౧౭౮.

క. మనమున దయ పుట్టఁగ నీ, పనిపాటులు విన్న
వించుఁ బ్రాణేశున కీ, యనఘుఁ డకారణబం
ధుం, డని తెలియం బలికి గుండియ దిగు ల్లనఁ
గన్. రాజ. చ. ౩.౨౧౪.

దిగువ. వి. (√దిగు) క్రిందిభాగము.
గీ. తగునె గదపోర నాభికి దిగువ నొంచి, చం
ప నత్తెఱఁ గుల్లంబు నొంప కున్న. భార.
స్త్రీ. ౧. ౧౫౪.
సీ. నీమీఁదు దిగువయు నీరజాహితుఁడు వాసు
కియు రక్షింతురు ప్రకటకరుణ. హరి.పూ.
౫. ౧౬౦.
గీ. తిలలు పైనెత్తి చల్లిన దిగువఁ బడని, యంత
సందడి వెంద్రోవలందుఁ గలిగె. నైష. ౪.
౧౨౩.
విశ. క్రిందిది.
వ...గదాయుద్ధంబున నాభికి దిగువ యగుశరీర
భాగంబు నొప్పించుట ధర్మంబు గాదు...
భార. శల్య. ౨. ౨౯౫.
వ...గాలి పరికించి దిగువదెస డొడ్డివల పన్ని...
మనుచ. ౪. ౩౭.

దిగువాటు. వి. (√దిగు) దిగువ, క్రిందిపైపు.
క. మినుకుమినుకనెడిమింటన్, బొనపొన నల
తెల్లమబ్బుపొంతన దిగువ్వాటున నదె కలదో
లేదో, యనుమాత్రము గాఁగఁ గంటివా న్ని
పతనయా. సారంగ. ౧. ౧౨౪.

దిగువాయి. విశ. (√దిగు) న్యూనము, తక్కువది.
ఆ. దీను లయినవారి దిగువాయిగాఁ జూచి, పర
ము గనక నూతఁ బడును వేమ. వేమన. ౩.
౧౨౬.

దిగువాఱు. అ. క్రి. (√దిగు) ౧. జాఱు, కాఱు,
ప్రవహించు.
ఉ...వెక్కసపుగుమస్యవేగమునఁ గాటుక
కన్నులనీరు సోనలై, యుఱికెకాయలంతలు
పయోధరము ల్దిగువాఱునట్టుగన్. కాశీ.
౫. ౧౬౭.
వ...దృక్కోణంబులం దిగువాఱుకన్నీరు చె
న్నారుకర్ణద్వయీగోళంబులు నిండి ...మ
నుచ. ౩. ౯.
౨. మీఁదనుండి క్రిందికి పడు.
ఉ. రంగుగ నొక్క రొక్కరిశిరంబుపయిం దలఁ
బ్రాలు వోసి ర, య్యంగమరీచి నవ్యమణులై
దిగువాఱఁగ నవ్వధూవరుల్. అని. ౧. ౧౦౧.
౩. నిండు; నిండిపాఱు.
సీ. తగ వార్చి మూఁకుళ్ల దిగువాఱ నుంచిన
కూటిబల్లావు లాగుబ్బుకొనియె. కువల. ౨.
౧౦౮.
క. ప్రా లొక్కటఁ గొని వానన, తైలము దిగు
వాఱఁ బోయుదానను నీకుం, బోలినప్రాలం
గొలువుము,..కేయూర. ౨. ౧౩.

దిగ్గజము. సం. వి. అ. పుం. దిక్కునందలియే
నుఁగు. (ఐరావతము, పుండరీకము, వామనము,
కుముదము, అంజనము, పుష్పదంతము, సార్వ
భౌమము, సుప్రతీకము. ఇవి యష్టదిగ్గజములు)
ఇశ్లే: దిగ్వారణము, మొ.

దిగ్గన. క్రి. విశ. ద్రు. (√దిగ్గు²) తటాలున.
ద్వి. కడు నొగ లలమి దిగ్గన నేలతోడ, నడఁచి
యుఁ జఱచి యల్లంత పైచియును. రం. రా.
యు. ౪౦౭ పా ౧౦ పం.
చ...తల్పము దిగ్గన దిగ్గిపోయి ... మార్క.
౨. ౨౯.
క. అని యానతిచ్చినను ద్విగ్గన మేల్కని యద్ది
రయ్య గలిగెఁగదా నేఁ, డనుకూలనాయకుఁ
డు మోహానమత్కృతి యానెడికన్న కని
ముదమందన్. ప్రబంధ. ౪౦.

దిగ్గనాడు= దిగనాడు. స. క్రి. (దిగ్గన¹ + ఆడు)
విడుచు.

సీ. పయ్యెదఁ దివ నీక పట్టు నింతకు మున్న సిగ్గు
నేసంగతి దిగ్గనాడె. కవిక. ౪. ౧౮౭.

దిగ్గాఱు. అ. క్రి. (దిగ్గన్[1] + కాఱు) కృశించు.
క. గుగ్గిలపుఁబొల్లఁ గొని త్రాఁ, పగ్గిని రగులుకొ
నరీతి నతివేగముగా, బగ్గుమన మరుఁడు
దిగులున, దిగ్గాఱె గిరీంద్రకన్య తేఁకువ
దప్పన్. పార్వ. ౩. ౫౯.

దిగ్గి(గి)య= డిగియ, డిగ్గియ, వి. (√దిగ్గు[1]. సం. దీర్ఘికా. ప్రా. దిఘిఆ.) నడబావి.
ఉ. దిగ్గియ నంచ తూఁడు గొని తీరవనేజపు
వంకమీఁదుగా, నగ్గెడ ఫుల్లకేసరమునందు
వసింపఁగ...ఆము. ౫. ౧౨౨.
గీ. దేవనిర్మిత మైనట్టిదిగ్గియఁ గని, దిగ్గియగణిత
విభవముల్ దేజరిలఁగ. సారంగ. ౧. ౧౧౨.

దిగ్గు[1]= దిగు. అ. క్రి. (మీఁదనుండి క్రిందికి వచ్చు) అవరోహించు.
చ...తల్పము దిగ్గన దిగ్గి పోయి పద్మముఖి మ
నోజుఁ డార్వ సఖిమాటున నిల్చెఁ బ్రకంపి
తాంగియై. మార్క. ౨. ౭౯౪.
గీ. చేరి యరదంబు దద్గృహద్వారసీమ, దిగ్గి
యరుదెంచి ప్రణమిల్లి దేవ యిప్పుడు, నీకు
మారుల సౌభాగ్యనిధుల బుధుల, డించి వ
చ్చితి గంగాతటీవసతిని. రామా. ౫. ౮౩.
గీ. దేవనిర్మిత మైనట్టిదిగ్గియఁ గని, దిగ్గి యగణిత
విభవముల్ దేజరిలఁగ. సారంగ. ౧. ౧౧౨.
జః దిగ్గనాడు, దిగ్గాఱు, దిగ్గియ, దిగ్గుడు.

దిగ్గు[2]. వి. (క. దిగ్గనె. త. తిక్కెన.) భయముచే గుండె అదరుటకు అనుకరణము. (దీనికి అనుధాత్వనుప్రయోగమున 'దిగ్గుమను, దిగ్గురను' రూపములును గల్గును.)
ఆ. మూర్ఛవోక నిలిచి మూఁడుమొగంబుల,
శూల మెత్తికొని కరాళవృత్తి, నడఁచి నె
మ్మొగమునఁ బొడిచె నింద్రాన్నుజ్జ్వ దేవతల
మనంబు దిగ్గనంగ. నిర్వ. ౩. ౩౦.
క. డగ్గఱిలి మైత్త్రిభామిని, డగ్గుత్తిక యిడుచు
నక్కటా ప్రాణసఖీ, బెగ్గిలి నన్నునెఱుం
గవు, దిగ్గనె గుండె యని తన్నుఁ దెల్పిన
పిదపన్. ప్రబోధ. ౩. ౮౫.
క. భువనములు దలఁక మునులును, దివిజు లడల
ధనదుగుండె దిగ్గుమనఁగ రాహువు శని మొ
దలగుదుర్గ్రహనివహము నికటస్థలమున నిలి
చినవేళన్. ఉ. రా. ౨. ౧౩౭.
చ...ఎంౘదును గొద లేక నీవు నిదె దుస్సహాక
ర్ణనిపాతసూచియై, వినఁబడు గుండె దిగ్గురన
వేగిర మేల దురంబు కోరినన్. రాఘవ. ౪. ౧౧౨. సమీర. ౪. ౪౪.
గీ. భాస్కరుఁడు మున్నె దేవునిపాలి కరిగెఁ,
గలియుగంబున నీఁక నుండఁ గష్ట మనుచు,
దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గురనఁగ, నరుగు
చున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి. శ్రీనాథునిచాటువు.
జః దిగ్గన, దిగ్గున.

దిగ్గుడు= డిగ్గుడు, దిగుడు. విశే. (√దిగ్గు[1])
(న్యూనము, తక్కువది.)
చ. అలహరియానవాంబుజమునందు జనించుటఁ
జేసి మేము ముఖ్యులము తదీయనాభికమ
లోద్భవుఁ డావిధి మాకు నెవ్విధిన్, దెలి
సిన నీడు గాఁగలఁడె దిగ్గుడు మా కని గ్రే
ణిసేయుచున్, బొలుతురు విప్రపుంగవులు
ప్రోలున వేదరహస్యవేదులై. రామా. ౧. ౧౩౮.
మ. నిరతం బాశ్రితకరాంఘ్రిబాహు నఖకాంతి
స్ఫూర్తికిన్ దిగ్గుడై, శరణం బొందు ప్రవాళ
పద్మబిసపుష్పశ్రేణికిన్ గ్రమ్మఱన్, శరణం
బందుట హీన మంచునో మదిన్ శైత్యోప
చారక్రియా, గరిమం బొల్లదు మానినీమణి
...నరస. ౩. ౧౩౦.

దిగ్గన=డిగ్గన. (√దిగ్గు²)

క. అగ్గజగామిని కాముని,యగ్గలికకు బెగ్గడిల్లి యాళిజనములకా, డిగ్గునఁ గనుమొఱఁగి కపుకా, దిగ్గున కేకాంతసదనసీమకు జని రౌఁకా. విక్ర. ౧. ౧౨౬.

దిగ్దర్శనము. సం. వి. అ. న. ౧. పద్ధతిమాత్రము చూపుట. ౨. దిక్కులను చూపుయంత్రము.

దిగ్దాహము. సం. వి. అ. పుం. ఉత్పాతభేదము. (ఇందు దిక్కులు అస్వాభావికముగా అగ్న్యాది వర్ణములు గలిగి రాజాదులకు భయసూచకములై యుండును.)

దిగ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. లిప్తము, పూయఁబడినది. ౨. లిప్తకము,పూయఁబడినవిష ముకలది. (అము.) వి. అ. పుం ౧. చమురు, స్నేహము. ౨. అగ్ని. ౩. ప్రబంధము. (కల్ప)

దిగ్భ్రమము. సం. వి. అ. పుం. దిగ్భ్రాంతి,ఒక దిక్కును మఱియొకదిక్కుగా గ్రహించుట.

ఇక్లే: దిఙ్మోహము, మొ.

దిగ్విజయము. సం. వి. అ. పుం. దిక్కులను (దిక్కులయందలిరాజులను) గెలుచుట.

దిఙ్నాగుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కాళిదాసుకాల పువాఁడును కుందమాలాదినాటకకర్తయు నగు నొకకవి. (మేఘదూతలో ౧-౧౪ శ్లోకవ్యాఖ్య యందు మల్లినాథుఁడు ఇతఁడు కాళిదాససమ కాలికుఁ డని చెప్పెను.)

దిఙ్మ(గ్మ)ండలము. సం. వి. అ. పుం. న. దిక్చ క్రము,దిక్సమూహము.

దిఙ్మ(గ్మ)ండలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ=దిఙ్మండలము.

దిఙ్మూ(గ్మూ)ఢుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దిగ్భ్రమము నొందినవాఁడు.

దిచ్చేరి. వి. (√దిచ్చే. సం. దిక్చారిణీ.) వ్యభి చారిణి; మాయలాడి.

క. తెచ్చి కుసూలములోపలఁ, జొచ్చినబొజఁ గెగసి యెగసి చూడఁగ నపుడా,దిచ్చెరి హెచ్చరికఁ బ్రియుఁ,గ్రుచ్చి రతిక్రియల సొంపు గులుకుచు నుండెకా. వేం. పంచ. ౧. ౫౯౬.

క. ఎచ్చరిక నెఱఁగి వెంటన,వచ్చితి నీయిల్లు సొచ్చె వాఁ డులుకున నేఁ,డిచ్చటు లేఁడెం దరిగెకా,దిచ్చెరి నిక్కువముఁ జెప్పితే మే ల్గాదే. వేం. పంచ. ౧. ౨౦౭.

ద్వి. నీవు చెప్పెడిమాట నిక్కంబు చెప్ప,మా విప్ర యనుఁడు నమ్మానివల్లభుఁడు,దిచ్చెరి య గునట్టిదీనిమాటలకు,వచ్చెనా నిలువెల్ల వళు కులపుట్ట. ద్వి. పరమ. ౪. ౩౩౪ పా.

దిచ్చేరించు. అ. క్రి. (√దిచ్చేరి) బయలుపడు, పైకి వ్యాపించు.

సీ. మోము వంచిన నేమి మొలకనవ్వులకాంతి చెక్కుటద్దములపై జీరువాఱెఁ, జూడకుం డిన నేమి సొబగురెప్పల మించి తేటవాలై ఱుఁగులు దిచ్చరించె. క్రీడా. ౯౫.

దిచ్చే. విణ. జూదరి; మాయలాఁడు.

క. వచ్చి గుడి సొచ్చి యందఱు, దిచ్చెలు తమతిండికొఱకుఁ దీపులు వెట్టకా,మెచ్చుచు వేడుకయాటల,నచ్చోటం బ్రొద్దు పుచ్చి య ల్లన మగిడెకా. ద్వా. ౧౦. ౭౪.

ఉ...ఏ,యొచ్చెముఁ జూడ కాడుచును నోడు చు నిర్ధనుఁ డౌచు నున్నయ్యా,దిచ్చెన కెల్లకా లము నతిద్రవిణం బొసఁగం దలంపుమా. ద్వా. ౧౦. ౧౫౯.

జ: దిచ్చరి, దిచ్చరించు.

దిచ్చెమొగము. విణ. (√దిచ్చె) అదృశ్యము. (శ్రా. శ. ర.)

దిట=దిట్ట, దిటము,దిట్టము, దిటవు. వి. (క.దిట.) (శక్తి, దార్ఢ్యము.)

క. దిట చెడి లోఁబడె దైత్యుఁడు...భాగ. ౩. ౨౯౭.

(ధైర్యము.)

క. ఔనా నెచ్చెలి నామదిఁ, జేనుకొనుదు రాళకతనఁ జేరా కట్టై నా, వీనుల సోఁక నమంగళ, దీనికి మాతల్లి సహతు దిట చెడి పడితిక్. ప్రబోధ. ౩. ౧౫.

గీ. భ్రమసి దిట దప్పి నివ్వెఱపడియె ధాత. కాశీ. ౫. ౨౬౪.

జ: దిటదేరు.

దిటదేఱు అ. క్రి. (√దిట.) సమర్థమగు, గడిదేఱు.

చ. మొనసిన నెయ్యపుఙ్గలిమి ముద్దులమాటలఁ గోరునంతటఙ్, దిన మొకవింత గాఁగ దిట దేఱె వధూమణి కేళిచాతురిఙ్. సీమం. ౪. ౪.

దిటము. వి. (సం. దృఢమ్.) ౧. దార్ఢ్యము, శక్తి.

చ. దిటమున రెడ్డి పాటుపడి తెచ్చి యిడంగను గూటిప్రొద్దు సం, కటితతి వెన్నమజ్జిగలు... శుక. ౨. ౩౩౪.

౨. ధైర్యము.

గీ. తత్తటంబున దిటముతో దండు విడిసె. ఉ. రా. ౧. ౧౧౧.

సీ. దిటముచే భుజబలోత్కటముచే రణజయార్భటముచేఁ బెంపొందుపవనజుండు. ఆని. ౨. ౧౨౪.

ఉ...నీవు నేఁ, నిగ్గురుభీతిహేతు విపు డింతయుఁ దెల్పెద నన్యు లెవ్వ రీ, డ్గఱ లేరుగా మన దిటంబు కనుంగొన నంచు ...శుక. ౨. ౨౭౫. (ఇట వ్యతిరేకలక్షణచే పిఱికితనము అని యర్థము)

౩. అతిశయము.

గీ. బెట్టు నిబ్బరము దిటము బిటు గాటు, మనఁగ నతిశయ మగును నూర్యావతంస. ఆం. భా. ౧. ౬౬.

సీ. రథచక్రనేమిఘుర్ఘురరావములు కేతుపటపటాత్కృతులకు దిటము దెలుప. దశా. ౨. ౩౬౬.

విణ. ౧. దృఢము.

చ... మేన విభూతి యలంది పెన్నెఱుల్, జడలుగఁ దాల్చి దొండమునఁ జాల దిటం బగు భక్తిఁ బూని యప్పుడఁ దుక యబ్బురంబుగఁ దపం బొనరింపఁ దొడంగె నెంతయుఙ్. రసిక. ౬. ౧౨౩.

౨. ధ్రువము, నిశ్చితము.

క. వేయేల నీవె దిక్కని, డాయం జనుదెంచి తిమి దిటంబుగ దనుజుం, డీయెడ వృతిఁ జెందుటకు నుపాయంబు ఘటింపవయ్య పరమమునీంద్రా. ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౯౬.

౩. స్ఫుటము, స్పష్టము.

క. కమ్మలు దాఁకినబంగరు, బొమ్మరములయె మెఱగడకుఁ బొమ్మను రేఖా, సమ్మిళిత స్తనకుంభతటము దిటమ్ముగను జూపి డగ్గుతికతోఙ్. సారంగ. ౨. ౨౩౦.

క. ఆచంద మెల్ల దిటముగ, నీచెవులకుఁ దనివి తీఱ నే నెఱిఁగింతున్. నీలా. ౧. ౬౯.

దిటవు=దిట; దిట. వి. దార్ఢ్యము. (శ.ర.)

విణ. దృఢము. (శ. ర.)

దిట్ట=దిటు, దిటము, దిటవు, దిట్టము. వి. (సం. ధృష్టః. ప్రా. దిట్ఠో. క. దిట్ట.) ధైర్యము.

గీ. విశ్వసించిన నీరు ద్రావినను నిద్ర, పోయినను జాలుకొన్నను బొర్లుచున్న, దెవులువడ్డను గుండ్రైన దిట్ట చెడినఁ, జంపఁ డనుకంప నెట్టి హింస్రంబునైన. కాశీ. ౪. ౬౦.

విణ. ౧. చతురుఁడు, నేర్పరి.

క. వరవర్ణిని యగునీపుం, బురుషుఁడు బలుదిట్ట యతనిఁ బొందుము లీలన్. భా. రా. అర. ౧. ౧౪౪.

క. అట్టియెడఁ బెండ్లిపనులన్, దిట్ట లగుపురంధ్రు లచట నిలిపిరి వహ్నిన్. మను చ. ౫. ౯౬.

౨. శక్తిగలవాఁడు, సమర్థుఁడు.

క. అఖండలా యఖండలాఘవాలాపములం గోపంబు పుట్టించితి దిట్టవేని గట్టితనం బేర్పడ నిప్పర్వతశిఖరంబుఁ బెఱుకు మన్న...పాంచా. ౩. ౯౯.

గీ. దితిజు మెట్టినయాపాటిదిట్ట వీవ. షాశి. ౧. ౪౯.

౩. ధీరురాలు; ధీరుఁడు, ధైర్యము కలవాఁడు.

వ. అజ్జోటి దిట్ట గావునఁ దలంకక...ఉ.హరి. ౧. ౫౬.

ఉ. దీనినిగారపుందొడలు దీనిమెఱుఁగంబును దీని కన్నులున్, దీనివిలాసముం గని మదిం గడు సోలరె యెట్టిదిట్టలున్. రసిక. ౩. ౫౬.

౪. ధృష్ణువు, ఉద్ధతుడు, ఎదిరించుస్వభావము కలవాఁడు.

గీ. బేరజపుగట్టిజంత పాదూరిసంత, చలము సాధించుదిట్ట రోషాలపుట్ట. శుక. ౩. ౧౪.

ఉ. మానముచేత మాఁగయు సమంచితవక్త్రప్రలాపి చెంగటన్, బూని వసించ దిట్ట దమముందట దవ్వుగ నుండడేని శ్యాలీనుఁడు ...భర్తృ. ౧. ౪౭.

౫. శ్రేష్ఠుఁడు.

ఆ. పెట్టువార లెవరు పెట్టకుందు రెవరు, పెట్టి పుట్టినట్టిదిట్ట లెవరు, పట్టు దప్పకుండ భావించి చూడరా...వేమన. ౩. ౧౨౦.

జః దిట్టతనము, దిట్టపడు, దిట్టాడు.

దిట్టఁడు= దిట్ట. విశ. ౧. సమర్థుఁడు.

ఉ. గట్టుల మట్టుపెట్టుబలుకైదువుఁ బట్టినయట్టి దిట్టఁడున్, దిట్టతనంబు వాసి పొలదిండికి లోఁబడి గాసిఁ జెందఁగా. ఉ.రా.౫.౧౧.

౨. ధీరుఁడు, ధైర్యశాలి.

క. కట్టినకట్టులు దనువున, దెట్టినపెనుకొండపాదలు దీటించికొనుచున్, బిట్టు జలధి వెడలిన యా, దిట్టని తెలిఁ గసురవిభుఁడు తెలియ న్వినియెన్. నృసిం. ౫. ౩.

చ. పగ మరలింపఁ దండ్రి వనుపం బనిబూని యవంతికోటపై, జగడము సేయఁ బూని యటుపాయకురాక యరాబుకొమ్మచాల్, తెగువను దేఱిచూచుటకు దిట్టఁడు గాఁ డట రాజహంసికిన్, మగతన మేడదా యనియె మాళవభృత్యుఁడు కొత్తడంబునన్. రా. వి. ౫. ౨౪.

౩. ధృష్టుఁడు, ఉద్ధతుఁడు, ఎదిరించుస్వభావము కలవాఁడు.

గీ. పొదుగు దిగజాఱ విడచి పాల్వొలుపు గానుబుటు నిండింపఁగాఁ జూచి దిట్టఁ డైన, గోపఁ డప్పుడు తనచేతిగొడ్డ లెత్తి, గోవునడినెత్తిపై మించి కొట్టఁబోవ. వేం. మా. ౪. ౧౬౦.

దిట్టతనము. వి. (√దిట్ట.) ౧. శక్తి, సామర్థ్యము; చాతుర్యము, నేర్పు.

క. ఈదుడుకుఁగోఁతిఁ గొని చని, మీదిట్టతనంబు సెల్ల మెఱయఁగ నిపుడో, గా దనకతోఁక గాలిచి, వీదుల వీదులను ద్రిప్పి విడువుఁడు కడఁకన్. అచ్చ. రా. సుం. ౧౬౪. (శర. పా.)

ఉ. దిట్టతనంబు మీఱ నుపదేశము సేయుచు నుండు బ్రహ్మమున్. కాశీ. ౧. ౭౬.

క. నెట్టుకొని యాఁడువారల, దిట్టతనం బెఱుఁగ బ్రహ్మదేవునివశమే. విక్ర. ౭. ౪౭.

౨. ధైర్యము.

ఉ. చుట్టఱికంబునన్ మనసు సొచ్చి ననుం గరఁగించి వేఁడినన్, దిట్టతనంబు వో విడిచి తీవ్రరణంబుకడంక దక్కి... నేఁ, బట్టినయా

యుద్ధంబు పెడఁబాసినఁ గాని వధింపఁ బోల
దు. భార. భీష్మ. ౧. ౧౫౯.

ఉ ... ఇంద్రరే, ద్విమరిదొమ్మికయ్యమున దిట్టత
నం బతి పూరిమేసితో. దశా. ౨. ౪౧౩.

౩. మహిమము, గొప్పతనము.

వ. అట్టిచుట్టుబట్టు కెదువజ్జెట్టికి విడిదిప ట్టయిన
పెట్టెఁబెట్టు బిట్టుగట్టు కట్టు మట్టు దిట్టతనం బె
ట్టిదనిన. రా. వి. ౧. ౨౮.

దిట్టపడు. అ. క్రి. (దిట్ట + పడు.) అలముకొను.

ద్వి. జలజారినడుకప్పుచాయఁ గెంగేలఁ, బులుము
కాటుక మొగంబున దిట్టపడఁగ. అ. మ. క.
౧. ౨౫ పా. ౧౫ పం.

దిట్టము=దిటము. విణ. ౧. దృఢము, గట్టిది; స్థిర
ము, శాశ్వతము.

దండకము...సద్భోగినీపట్టముఙ్ దిట్ట మౌనట్టు
గా వే ప్రసాదించి తన్మాత రావించి...భో
గినీదండకము.

౨. నిర్ణీతము, నిశ్చితము.

సీ...దేహికి మరణంబు దిట్ట మగును. శివధ.
౫. ౭౩.

వి. ౧. ధైర్యము.

గీ. కొసర నెఱుఁగనికూరిమి కుదురుపాటె,
యుఱఁగనిదిట్టంబు నిలుక డెఱుఁగనిమనము, సై
పతికిఁ దమి రేఁచె సత్యధికలీల, సంగ సామణి
నూతనసంగమంబు. చంద్రా. ౬. ౧౪౭.

౨. నిర్ణయము, నిశ్చయము.

సీ. దిట్ట మం చనఁగఁ గన్పట్టు నిర్ణయముగ...
ఆం. భా. ౧. ౧౦౩.

దిట్టాడు. అ. క్రి. (దిట్ట + ఆడు.) అతిశయించు.

శా. దేవా కయ్యముతోడిపేడుక మదిఙ్ దిట్టాడు
మర్త్యుండు నే, త్రోవం జేతులతీఁట వుత్తు
నని కోరుఙ్...ఉ. హరి. ౫. ౨౧.

దిడ్డి. వి. (క. దిడ్డి. త. తిట్టి.) పాలకీ మొదలగు
వానిద్వారము; చిన్నద్వారము.

ఉ... పైఁడిపాలకీనప్పువుఁబోఁడి నుంచి మేటిఁ
గా రెమబంగరుహ్మాతపచ్చడం, బొప్పుగ దిడ్డి
వైచికొని యుబ్బు మెయిం గొనిపోయె నింటి
కిఙ్. పరమ. ౨. ౩౭.

సీ. తగువాహనముల నంతఃపురకాంతల నిడి దిడ్డు
వైపించు హెగ్గడులును. కళా. ౭. ౨౯.

చ...అంతటఁ బుట్టుగుట్టుమీఁదటఙ్, దెలివి
దలిర్పఁ దామరలదేవర తోఁచిన తేఁడుఁ
గొమ్మయుఙ్, సాలపులతోడుత స్నగరుఁ
జొచ్చిరి లోపలిదిడ్డిత్రోవచేఙ్. యయా.
౫. ౧౫౧.

ఏనుఁగు నెక్కియు దిడ్డిదూఱు=తనగొప్పతనము
నకు తగనిపని చేయు.

ఉ. ఇంతవిచార మేల తరళేక్షణ యెంతటివాని
నైన నీ, కాంతునిఁ జేయుదాన రతికాంతుని
పాదము లాన నీవు న్యాయంతటిబోఁటి గల్గఁ
దగవా వగఁ జెందఁగ నీమనోరథం, బింత
యుఁ జెప్పు మేమిటికి నేనుఁగు నెక్కియు
దిడ్డిదూఱఁగఙ్. విక్ర. ౪. ౧౪౯. యక్షా.
౫. ౧౦౫.

గీ. వైభవంబునఁ గొనిపోవ వలయుఁ గాని, తే
అవ యేనుంగు నె క్కియు దిడ్డిఁ దూఱ. పే.
శకు. ౩. ౨౪౪.

ఉ. ఎన్నిక కెక్కు నవ్వరమదేభము నెక్కి
తదీయసాలసం, భన్నమరుత్పురిఙ్ వెడలి సం
దడి నేనుఁగు నెక్కి దిడ్డిదూ, ఱన్నను నవ్వ
రే యని పురందరుఁ డప్పురి పెద్దవాకిటఙ్,
జన్నపుఁగూటికై యరుగు సాలె బహిస్స్థితయ
జ్ఞవాటికిఙ్. చంద్రా. ౧. ౬.

జః దిడ్డిగంత, దిడ్డివాకిలి.

దిడ్డిగంత. వి. (దిడ్డి + కంత) దిడ్డికన్నము.

గీ. ద్విపదకావ్యంబు ముదికాంత దిడ్డిగంత; యీ
య్యే నేరనిరండ నా శేకరాశి. వేము. ౫౫.

దిడ్డివాకిలి. వి. (√దిడ్డి- క. దిడ్డిబాకలు. త. తిట్టి

వాయిల్.) చిన్నద్వారము.

ద్వి. తిర మగుచున్నట్టిదిడ్డివాకిళ్లు, నుపసత్త్వు లుండుచు రాకపోకలకు కోటి. రం.రా.యు. ౩౦౩ పా. ౨౫ పం.

దితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఛేదింపఁబడినది, నఱకఁబడినది.

దితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ఖండనము, నఱుకుట. ఇ, ఈ. స్త్రీ. దైత్యులతల్లి, కశ్యపునిభార్య.

దితిజుఁడు. సం. వి.అ. పుం. దితికొడుకు, దైత్యుఁడు. ఇట్లే: దితితనయుఁడు,మొ.

దిత్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాక్షసుఁడు. (వాచ, కల్ప.)

దిత్స. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఈయవలయుననుకోరిక, దానేచ్ఛ.

దిత్సువు. సం. విణ. (ఉ) ఈయఁగోరువాఁడు, దానేచ్ఛువు.

దిదృక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చూడవలయు ననుకోరిక.

దిదృక్షువు. సం. విణ. (ఉ) చూడవలయు ననుఇచ్ఛగలవాఁడు.

దిద్దు. స. క్రి. (క. తిద్దు. త. తిరుత్తు) ౧.(విద్యాదులందు) తీర్చు, శిక్షించు.

ఉ. అంతఁ గ్రమంబునం బ్రియునియాజ్ఞను సత్యయు భోజకన్యయుఁ, సంతస మొప్ప నప్పరమసంయమి నొక్కకయేఁడు దిద్ది ర, త్యంతమనోజ్ఞగానపటిమాతిశయోన్నతుఁగాఁగ నవ్విభుం, డంతటఁ దాను దిద్దె నొకయబ్దము పూర్ణము గాఁగ నాతనిన్. కళా. ౨. ౩౫.

క. ఉద్దవిడిఁ గవియుకుక్కలు, గద్దఱిపివ్వంగు లిర్లు గడు నేచినమే, లెద్దులు మొదలుగ వేఁటకు, దిద్దినయవి ప్రోఁగుదాల్లు దెఱచీరగముల్. యయా. ౧. ౩౮.

౨. చక్కఁబఱచు, చక్కఁజేయు.

వ...తుఱుము దిద్దుచుఁ దద్ద్వారణాభినయవత్ప్రాచీనకరాబ్జలై...ఆము. ౪. ౩౫.

శా. అలీలన్ రతికేళిఁ దేలి తుదయం దాయిద్దఱున్ గేలిభి,న్నాలంకారములొక్కరొక్కరికి నిం పౌనట్లుగా దిద్దుచున్. కళా. ౩. ౧౭౦.

౩. అలుకు.

క. నును పసుపున్గమదపంకం,బునఁ దీనియ దిద్ది కప్రపుంబొడిముగ్గుల్, నినిచి లవలీదళములపై, మనసిజరతిసతుల వ్రాసి మఱి యద్దరులన్. రసిక. ౪. ౭౪.

౪. విభూతి తిలకము,మొ. పెట్టుకొను;ధరించు.

సీ. తిగరేక తేర్పడదిద్దిననొసలిను న్వొలిబూదిబొట్టురంగులు సెలంగ. నీలా.౧. ౬౦.

గీ. మణికిరీటంబు జాతించి మగుడ దిద్దఁ, దళుకుఁగొనగోర మీసలనులి యొదల్చు, నాచకోరాక్షి తనుఁ జూచు టరసి యరసి.కళా. ౫. ౧౧౩.

౫. నియమించు, నియోగించు.

గీ. అనఘ జాత్యభిమానదేహాభిమాన,లేశములు దాసురాలికి లేవు మాధు,కరము నలబాలె మీవంటిఘనులు దిద్దు,పనులు సేయుటకంటె శుభంబు గలదె. వైజ. ౨. ౧౧౦.

౬. త్రవ్వు.

మ. తనశ్శృంగారవనంబులోన గిరిపొంతం జక్కగా దిద్ది తీర్చినపూఁదేనియ యేటికాలువ దరిన్...పారి. ౧. ౭౧.

౭. (ఉపాయము) పన్ను.

క. తదుపాయము దిద్దుటకున్, మది నెన్నఁ బ్రభావఘనులు మఱి లేరు మహాభ్యుదయానుభావగుణసం,పదఁ బొదలినమీర తక్కఁ బావనచరితా. కళా. ౩. ౫౬.

౮. చేయు.

ద్వి. అట్టివా రినమండ్రు నఖిలకార్యములఁ, బట్టున దిద్దఁ దీర్పను జాలి కొలువ. రం. రా. బాల. ౧౦ పా. ౩ పం.

౯. సవరించు.

ఉ... ఆనృపతిప్పాలికిఁ బోయెదవేమొ పోమ్ము నీ, యిచ్చకు వచ్చినట్లు రమియింపు మెుకా నొకమాట పుట్టినఁ, నెచ్చెలి లేదుబంతి యను నేర్పున దిద్దుకొనంగఁ జాలినఁ. శుక. ౨. ౯౪.

౧౦. వ్రాసి యిచ్చినయక్షరములపై మరలవ్రాయు.

సీ. గద్దించి వడిఁ దిట్టి దిద్దు మంచును వ్రేలు వెట్టింప నచటు నేఁ బెట్టుకుందు. హంస. ౩. ౧౮౨.

౧౧. మార్చు.

క... త ప్పొప్పు మదిఁ, భావించి దిద్దకుండను, దేవానాంప్రియుల మ్రొక్కి తెలుతుఁ గుక వులఁ. రాఘవ. పీఠి. ౫. (శ. ర. పా)

౧౨. (అప్పు) తీర్చు.

ఉ. ఏయెడ కేల పోవు నతఁ డెవ్వరికైనను జిక్కువాఁడె తా, నాయన మీకు నీవఱకు నచ్చినయ ప్పిట దిద్ది తా సుఖో,పాయత నున్నవాఁడు శ్రుతిపాఠము సేయుచుఁ దోఁట లోన నేఁ,మాయయగా రటంచు నలమాయల మారి చనెం దటాలునఁ. వైజ. ౮. ౧౫.

జః దిద్దుకొను, దిద్దుగడ, దిద్దుడు, దిద్దుపాటు, దిద్దుబడి, దిద్దువడు.

దిద్దుకొను. స. క్రి. (√దిద్దు.) చక్కఁబఱచుకొను.

క. వినుమ వల్లభ కన్నుండెం, గనుఁబోపం దివియ నేర్పు గలమనిమ్రొచ్చివనిత తెగ దిచట నుండఁ, వెనుకను దిద్దుకొన వచ్చునే యొక రైనఁ. కళా. ౩. ౧౭౭.

దిద్దుగడ=దిద్దుడు. వి. (√దిద్దు) దిద్దుపాటు, అనుశాసనము.

మ. మిము బోం ట్లాఁడుది పల్కుదిద్దుగడకుఁ మే లందురే... అచ్చ. భా. ౧. ౮౧.

దిద్దుడు=దిద్దుగడ. (√దిద్దు-శ. ర.)

దిద్దుపాటు. వి. (√దిద్దు) ౧. సవరించుట. ౨. శిక్షించుట. (శ. ర.)

దిద్దుబడి=దిద్దుపాటు. (దిద్దు + బడి-శ. ర)

దిద్దువడు. అ. క్రి. (దిద్దు + పడు) శిక్షణము పొందు.

గీ. నాట్యసంగీతకళల నెన్నంగ నన్ను, రంభ వోలుట యెంతదూరంబు దలఁప, దేవకుల నాథ నాయొద్ద దిద్దువడిన, పొలఁతి యెన్నఁ టికిని నన్నుఁ బోలఁ గలదె. వాల్మీ. ౩. ౩౪.

దిధక్షు. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దహింపవలె ననుఇచ్ఛ.

క ... లంకాపురీదిధక్షాదీక్షా,రూఢ ప్రతాపుఁ గంటే, సాక్షాల్లయసమయపవనసఖు సామీరిఁ. రామా. ౪. ౧౯౪.

దిధక్షువు. సం. విణ. (ఉ) కాల్ప నిచ్ఛ గలవాఁడు, దహింపఁ దలఁపు గలవాఁడు.

దిధిషువు. సం. వి. ఉ, ఊ. పుం. మాఱుమనువు దానిమగఁడు, పునర్భూపతి. ఊ. స్త్రీ. ౧. మాఱుమనువు చేసికొనినస్త్రీ. ౨. చెల్లెలికి పెండ్లియై తనకు పెండ్లి కానిస్త్రీ.

దిధిషూపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. మృతుఁడయినభ్రాతయొక్క భార్యను అనురాగముచే పొందినవాఁడు. (మను. ౩. ౧౭౩.) ౨. దిధిషువుయొక్క మగఁడు, మాఱుమనువుదానిమగఁడు.

దిధీర్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ధరింపవలె నను నిచ్ఛ. ౨. పోషింపఁవలె ననునిచ్ఛ.

దిధీర్షువు. సం. విణ. (ఉ) ౧. ధరింప నిచ్ఛగించువాఁడు. ౨. పోషింప నిచ్ఛగించువాఁడు.

దినకరతనయ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. తపతీనది. ౨. యమునానది.

దినకరతనయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. సుగ్రీవుఁడు. ౨. కర్ణుఁడు. ౩. శని. ౪. యముఁడు.

దినకరము. సం. వి. అ. పుం. జిల్లేడు.

దినకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

దినక్షయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తిథి తగ్గుట. ౨. సాయంకాలము, మాపు.

దినగో(కో)రు. మి. వి. (దినము + కోరు²) ౧. దినభాగము, దినమున కొక్కసివంతు.

సీ. తిపుటఁ జుక్కలతోని దినగోరు మెసఁగితి
పండ్లుదుల్చిరి కల్పపాదపంబు. సైమ. ౭. ౮౧.

౨. దినరోజు, దినభృతి, రోజుకూలి.

గీ...దినకోరనంగ, వెలయు దినరోజు...ఆం. భా. ౩. ౩౨.

దినచర్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దినకృత్యము, ప్రతిదినము చేయవలసినపని.

దినచల్వాలు. మి. వి. బ. (దినము + చల్వాలు) దినమునకు ఒక్కొక్కటిచొప్పున ఉపయోగించుచలువచేసినవస్త్రములు.

క. నిద్దంపుమేలిసొమ్ములు, దిద్దినకస్తూరిబొట్టు దిన
చల్వలు నై, ప్రొద్దోకసింగారముతో, ముద్ది
య చనుదేర మిగుల మోహాతురుఁ డై. విజ.
వి. ౨. ౧౪౪.

దినజ్యోతి. సం. వి. స్. న. ఎండ, ఆతపము.

దినదుఃఖితము. సం. వి. అ. పుం-పొగలు దుఃఖముకలది-చక్రవాకము, జక్కవ.

దినపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. -పగటిఱేఁడు- సూర్యుఁడు. ౨. వారాధిపతి, సూర్యచంద్రాంగారకబుధగురుశుక్రశనులలో నొకఁడు. ౩. జిల్లేడు.

దినపాతము. సం=దినక్షయము.

దినపిండము. సం. వి. అ. న. (జ్యోతి) అహర్గణము, దినములసముదాయము.

దినపుఁడు. సం=దినాధీశుఁడు.

దినప్రణి. సం. వి. ఈ. పుం. ౧-దినమును చేయువాఁడు-సూర్యుఁడు. ౨. జిల్లేడు.

దినబంధువు. సం. వి. ఉ. పుం = దినపతి.

దినబత్తెము. మి. వి. (దినము + బత్తెము.) ప్రతిదినము ఇచ్చెడుబత్తెము.

ఉ. నావుడు భూమిపాలుఁడు మనంబునఁ గోప
ము సంభవింపఁగా, నావటుధూర్తుఁ జూచి
వసుధామర యీగతి నిష్ఠురోక్తు లే,లా వచి
యింప నీకు మొదలన్ దినబత్తెము నే నొ
డంబడన్, నీవు గురుప్రయోజనము నెమ్మి
నొనర్పఁగ వచ్చి తిమ్మెయిన్. హరిశ్చ. ౪.
౧౯౨.

దినమణి. సం=దివామణి.

దినమయూఖము. సం. వి. అ. పుం. జిల్లేడు.

దినమయూఖుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

దినము. సం. వి. అ. పుం. న - ౧. చీకటిని ఖండించునది - దివసము, పగలు. (దీనిభాగములు పదునేను. ౧. రౌద్రము. ౨. శ్వేతము. ౩. మైత్రము. ౪. సారభటము. ౫. సావిత్రము. ౬. విజయము. ౭. గాంధర్వము. ౮. కుతపము. ౯. రౌహిణేయము. ౧౦. విరించము. ౧౧. సోమము. ౧౨. నిర్ఋతి. ౧౩. మాహేంద్రము. ౧౪. వరుణము. ౧౫. భటము.)
౨. అఱువదిగడియలకాలము, అహోరాత్రము, రేయితోఁ గూడినపగలు. ౩. (చాంద్రమానమున) తిథి. ౪. ఒకచాంద్రమాసపుఁబరిమితి గలపితృదేవతలదినము, మనుష్యమానమున ౩౦ దినము

౪. ౫. సౌరసంవత్సరరూప మగుదేవతల దినము, మనుష్యమానమున ౩౬౦ దినములు. ౬. 8,64,0000,000 మనుష్యసంవత్సరకాలపరిమితి గలకల్పము, బ్రహ్మదినము. ౭. ప్రతిదినము, దినదినము.

శా...హేరాళంబుగా నద్రిక,న్యాజానిం భజి
యించు నిత్యనియతిం దత్కాలపూజాక్రి
యా,భ్రాజిష్ణుత్వమునన్ జపించు దినముం
బంచాక్షరీమంత్రమున్. విప్ర. ౧. ౨౦.

దినముఖము. సం. వి. అ. న. అహర్ముఖము, ప్రభాతము, వేకువ.

దినమూర్ధము. సం. వి. న్. పుం. ఉదయపర్వతము, పొడుపుఁగొండ.

దినయౌవనము. సం. వి. అ. న.మధ్యాహ్నము.

దినరత్నము. సం. వి. అ. న. ౧. సూర్యుఁడు. ౨. జిల్లేడు.

దినరోజు. మి.వి.(దినము + రోజు) ఏరోజు చేసిన పనికి ఆరోజున ఇచ్చుకూలి, రోజుకూలి.

సీ. పగటిగాసంబు దప్పక యుండ దినరోజు
మాదిరి నొంటరిజోదుమూఁక.రా.వి.౫.౧౩.

వ. ఇట్టితెఱంగున బిట్టు వడి గుట్టు చెడి గట్టు
వడిం జేరుటకై యగడతం బడి మునింగి దరిం
జేరి పారి రోఁజుదినరోజురాహుత్తులును...
రా. వి. ౫. ౩౨.

దినవహి. వి. జమాఖర్చు.

చ...శో, భనతరచంద్రదీధితులపంక్తి జమాఖరు
చుల్ గణించి యిం, తనుకొని కాల మర్
గణముఁ దప్పుడు తీర్చి లిఖించినట్టియా,దిన
వహి లెక్కవ్రా లనఁగఁ దెల్పెగఁ జుక్కలు
పర్వె నత్తఱిన్. హంస. ౧. ౧౪౨.

దినవెచ్చము. మి. వి. (దినము + వెచ్చము) దినదినమును జరిగెడివ్యయము.

సీ. కైలాసగిరిఁ బండె మైలారుపిభుఁ డేఁగి దిన,
వెచ్చ మేరాజు తీర్పఁగలఁడు. వీథి. ౪౯.

సీ.దినవెచ్చమునకు నై తనమేనఁ గలసొమ్ము కొదు
కక బచ్చింటఁ గుదువవైచు.పాండు.౩.౧౬.

దినసరి. వి. సస్యవిశేషము.

ద్వి. దినసరి సరి యయ్యెఁ దీఱె సంబాకు.
విష్ణు. పు. ౩౮. (చి.ని. శ.ర.)

౨. ధాన్యవిశేషము. (శ.ర)

దినసరులు. వి. బ. (సం. దినచర్యా) దినచర్య, ప్రతిదిన కార్యక్రమము.

చ. వినఁడు ప్రమోదలీలఁ బృథివీవరు లంపిన
రాజకార్యపుం, దినసరులన్ జను ల్మనవి దె
ల్పుకొన న్నొకమాటఁ బల్కఁడు...ఇందు.
౨. ౨౦౯.

౨. ప్రతిదినకార్యక్రమము వ్రాయుపుస్తకము; ఉత్తరము.

పాట. ఒజపు మీఱ దినసరు లొడి నుంచి గం
టంపు, టొఱ చల్వదుప్పటిపొరలోనఁ జె
క్కి, గరిమతో వచ్చిరి కైకానుకలు గొం
చు,పరసు లైనరాయసమ్ములవారు. రఘునా.
౧౧౫.

సీ. ఒకచక్కి రాయసాల్ ప్రకటవాగ్వైఖరిఁ
జదురులై దినసరుల్ చదువుచుండ. భోజ
సుతా. ౧. ౧౦౪.

క.ఘనతరభేదోపాయం,బునకుం దగినట్టియుక్తిఁ
బుట్టించి రయం, బొనరఁగ రాయలపేరిటి,
దినసరు లాతఁ డ్రియులకుఁ దెటపడంగన్.
కృష్ణ. ౩. ౧౦౪.

దినాంతకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దినాంతము, సాయాహ్నము, మాపు.౨.చీకటి,అంధకారము.

దినాంతము. సం=దినాత్యయము.

దినాగమము. సం. వి. అ. పుం. ప్రాతఃకాలము

దినాత్యయము. సం. వి. అ. పుం. సాయంకాలము, మాపు.

దినాది. సం. వి. ఇ. పుం. ప్రాతఃకాలము.

దినాధీశుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

దినారంభము. సం. వి. అ. పుం=దినాది.

దినారి. వి. (సం. దీనారః) పైఁడి, బంగారము.

ఉ. పొందుగ దుష్టబుద్ధియు సుబుద్ధియు నాఁగ వణిక్కుమారు లానందముతోఁ జరింప నొకనాఁ డొకచోట సుబుద్ధి గాంచెఁ బెం, పొంద దినారిటంకముల నుంచినకాంచనకుంభ మట్టియా,కుఁదన మొక్కచోట నిడి కూర్చినకోమటిఁ జేరి చెప్పినన్. నా. పంచ. ౧. ౫౦. (శ. ర. పా.)

దినావసానము. సం=దినాత్యయము.

దినిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దినభృతి, దినబత్తెము.

దినుసు(స్సు). విణ. (త. తిణిచు. క. దినుసు) సమము, తుల్యము.

సీ. తాఁబేలు కడుపులోఁ దలఁ గ్రుక్కుకొని యోఁబో తెఱవమీఁగాళ్లతో దినుసు గాక. అచ్చ. రా. అర. ౨౨.

చ. ఎన యగు బెట్లు కెంజిగి వహించినయంతనె కెంపు విద్రుమం, బును గఠినంబు లౌట మృదువుల్ గద దాసనముల్ గిసాలముల్, దినుసన దీటుగా వవియుఁ దియ్యఁదనంబును సారభంబునన్, గన్గొమి లతాంగిమోవికి జగత్త్రయి దీ టగువస్తు వెద్దియో. ఇందు. ౨. ౧౫౪.

వి. (క.హిం. దినుసు=వస్తువు) ౧. వస్తువు.

చ. పయిఁబయిఁ బండుకొల్చి విరిపైఁడియు గట్టి దినుస్సు ... అన్నవితీర్ణికి వెచ్చపోవఁగా. కళా. ౬. ౨౫.

౨. విధము, ప్రకారము, రీతి.

సీ. వెనుగట్టులను బెట్టుకొనునట్టు కనుపట్టుచను కట్టు పుటములదినుసు చూప. పార్వ. ౫. ౧౪౫.

౩. రకము, జాతి.

ద్వి... పెంచు హేమంబును నొక్కదినుసుగాఁ గనుఁగొను దీనుండు గాఁడు. ప్రభు. ౨. (౫౨.)

గీ. జిలితోఁగలరాజనములు నలవరలును, దెల్ల నల్లచెన్నంగులు దీవసరులు,నాది యగుపేర్లు గలుగువ డ్లతనియింట, నుండు శతకోటిపుట్లు లొక్కొక్కదినుసు. హంస. ౪. ౧౨౭.

బ. దినుసులు=అపరాలు.

సీ. కాయధాన్యంబులకణఁజము ల్పియ్యంపుగరిసెలు దినుసులు గలకొటార్లు. హంస. ౨. ౨౭.

జః దినుసుమీఱు, దినుసువచ్చు.

దినుసుమీఱు. అ. క్రి. (√దినుసు) సాటిలేనిదగు, నిరుపమాన మగు.

సీ. తెఱగంటిదొర లెల్ల దినుసుమీఱినలెంక లరవిల్తులు ముద్దులమఱంది. అచ్చ. రా. బాల. ౬.

దినుసువచ్చు. అ. క్రి. (√దినుసు.)సాటివచ్చు.

సీ. కంటి కింపగు రేఖ గల్గియుండుటఁ జేసి మినుకుఁగాటుక కొంత దినుసువచ్చు. గీ. వికచకమలాక్షి నునుసోఁగ వెండ్రుకలకు. విజ. వి. ౧. ౩౫.

దినేశము. సం. వి. అ. పుం. జిల్లేడు.

దినేశుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

దినేశ్వరాత్మజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. యమున. ౨. తపతి.

దినేశ్వరాత్మజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. శని. ౨. కర్ణుఁడు. ౩. సుగ్రీవుఁడు. ౪. యముఁడు.

దినేశ్వరుఁడు. సం=దినేశుఁడు.

దిన్నె. వి.పృథివిశేషము.

సీ. సంపాతి తాడియు శరభుఁడు దిప్పయు పలుఁడు మత్తియు...అచ్చ. రా. యు. ౩౩౨. ('దిన్న' శ.ర. పా.)

దిప్పకాయ. విణ. కొంటెవాఁడు.

ద్వి. తలపోయ నీతుమెదలుకూడ గొట్లు, మల యమారుతము ద్రిమ్మరి దిప్పకాయ. ద్వి.పర మ. ౩. ౨౭౪ పా. ౧౩ పం.

దిబ్బ. వి. (సం. ద్వీపః. త. తిప్పె) ౧. ద్వీపము.

గీ. బల్లిదపుఁబేటియిల్లాండ్రయల్లిబిల్లి, మేర ద ప్పక నిలిచిననీరువెల్లి,నిట్ట నేరేడుదిబ్బకుఁ జుట్టువాఱు, తీరు చెన్నారుమున్నీరు తెఱ వ గాంచి. కవిరా. ౪. ౬౩.(నేరేడుదిబ్బ= జంబూద్వీపము.)

౨. ఉన్నతభూమి.

మ...పక్షీంద్రుండు చంచద్గతిం, జనియెక్షా దా నురగాభిధాన మగునాశైలంబుపెన్దిబ్బకున్. భార. అను. ౧. ౨౨౯. (చి. ని, ప్రాత ప్ర తులపా.)

ఉదా: శ్మశానపుదిబ్బ, గోరీలదిబ్బ.

౩. మట్టి మొదలగువానికుప్ప.

ఉదా: పెంటదిబ్బ.

౪. హస్తినఖము, దుర్గద్వారమున వాటముగా నేర్పఱిచినమట్టిదిబ్బ.

గీ. తిన్నె దిబ్బ యనంగ హస్తినఖ మొప్పు. ఆం. భా. ౨. ౨౧.

౫. పర్వతము, కొండ.

సీ. గుబ్బలా యపరంజిలిబ్బులా రుచి మించు దిబ్బలా యనిపాంథధీరు లెన్న. హంస. ౩. ౨౦.

జః దిబ్బచూపు.

దిబ్బచూ(సూ)పు. అ. క్రి. (దిబ్బ+చూపు) దిబ్బగా ఏర్పడు.

వ...అస లడుగువడియె నెటి నిసుక దిబ్బచూపె నిద్ర చవి యరుచ్యె...కాశీ. ౩. ౨౩.

దిబ్బడ. వి. శైత్యాదికముచేత ముక్కు చెవులందు కలిగెడిబాధావిశేషము. (చూ. దిబ్బడవేయు)

దిబ్బడము=దబ్బడము. వి. మూఁకుడు (శ. ర.)

దిబ్బడవేయు. అ.క్రి. (√దిబ్బడ) శైత్యాదికము చేత ముక్కుచెవులఁదు ఒకవిధ మగుబాధ కలుగు.

(వ్యవ) నాకు చెవులు దిబ్బడవేసినవి.

పడిసెముపట్టి ముక్కులు దిబ్బడవేసినవి.

దిబ్బె(బ్బియ)ము వి. (సం. దీపః.) దీపము. (చూ. దిబ్బెమెత్తు.)

జః దిబ్బెమెత్తు.

దిబ్బెమెత్తు. అ. క్రి. (దిబ్బెము+ఎత్తు.) దీప మెత్తి ప్రమాణముచేయు.

సీ. దిబ్బెమెత్తఁగ వచ్చు నబ్బురం బగుకల్మిమేర మీఱినరీతి మెలఁగఁ డనుచు. పాండు. ౧. ౬౩. ('దిబ్బమెత్తు' చి. ని. పా.)

దిమికిట. వి. తుడుము మున్నగువాద్యములధ్వని క నుకరణము.

సీ. తతుపెటదిమికిటధ్వను లోలిఁ బుటింపఁజాలు గుమ్మెట చంక ప్రేలుచుండ. క్రీడా.౨౭౬.

దిమిదిమి. వి. మద్దెలమ్రోఁత కనుకరణము.

ద్వి. దిమిదిమి యనుచు మద్దెల మ్రోయఁబోటు, లమర నారీమణు లాడుచందమున, ఘుమ ఘుమ మనుచు మేఘుండు గర్జింప.రం. రా. కిష్కిం.౨౯౯ పొ. ౧౭ పం. (శ.:ర. పా.)

దిముకు. వి. మృదంగరవము, మద్దెలమ్రోఁత.

సీ...దిముకు నా మృదంగరవము వెలయు... ఆం. భా. ౧. ౧౨౧.

దిమ్మ[1]. వి. ౧. దిబ్బ; రాశి, ప్రోవు.

గీ.కమ్మవిల్కానిచేతిపూఁగొమ్మ ముద్దు, గుమ్మ రత వంపుఁబసిఁడికీల్బొమ్మ వలపు,గ్రమ్మ ని మ్మగు

కపురంపుదిమ్మసుమ్మ. రసిక. ౫. ౩౯.

గీ. తమ్మికొలఁకుల నోలాడి కమ్మపూవుఁ, గొమ్మలు గదల్చి కపురంపుదిమ్మ లెక్కి. అచ్చ. రా. బాల. ౧౨౧.

సీ...తెచ్చినాఁడ ధనంబు దిమ్మలుగను. కాశీ. ౮. ౨౪౪.

౨. స్తంభము మంచపుఁగోడు మున్నగువాని క్రింద నుంచుకొయ్య తాయి మున్నగువాని ఖండము.

(వ్యవ) గుంజ క్రింద మంచిదిమ్మ వేయుము. మంచపుఁగోళ్ల క్రింద దిమ్మలు పెట్టినారు.

౩. బంగారు మున్నగువానిని పై నుంచి సాఁగఁ గొట్టుట కుపయోగించుఇనుపముక్క.

(వ్యవ) కమసాలి దిమ్మపై ఒడ్డాణపు రేకు సాఁగఁ గొట్టుచున్నాఁడు.

౪. మన్ను ఇటుక మున్నగువానితో కట్టు స్తంభము.

(వ్యవ) ఆపాక దిమ్మలమీఁద కట్టినారు.

జ. దిమ్మపడు.

దిమ్మ[2]. వి. వికారము.

ద్వి. జనకనందనతోడ సకలరాజ్యంబు, నెనయ రాముని కిమ్ము నీదిమ్మ తెలిసి. రంరా. యు. ౫౧౭ పా. ౧౧పం. (చి. ని. పా. రాఘవుని కు నిమ్ము వేవేగ. ముద్రి పా.)

ఆ. విష్ణుమహిమ లనుభవించుచు నుండియు, మందజఠరవహ్ని మాన్ప రాని,దప్పితోడఁ గూడి నొప్పింపఁ గన్నులు, మేను దిమ్మఁ దిరిగి మిడికిపడుచు. వరాహ. ౧౨. ౬౪.

ఆ. ఇట్లు పైచి దాన నిలమీఁద దనుజుండు, దిమ్మఁ దిరిగి పడుటఁ దేటి చూచి, యనుభవింపు చేసినంతయు నని పొశై,మునకు మరలి విభునిఁ గని భజించె. రామా. ౭. ౨౬౬.

దిమ్మడుచు. అ. క్రి. (దిమ్మ[1] + అడుచు)-చెవులు-దిమ్మపట్టు, దిబ్బడవేయు.

వ...గుంటలు పడినకన్నులు దిమ్మడుచుకర్ణంబులు గలిగి...దశా. ౨. ౫౩.

వ...దిమ్మడుచు చెవులును సొమ్మసిల్లిన తనువులు నుం గలిగి యప్పు డప్పాపాత్ములు...సానం దో. ౨. ౨౫ పా.

దిమ్మపడు. అ. క్రి. (√దిమ్మ[1]) మొద్దువాఱు.

ద్వి. నదులు వేగము మాని నలి నట్టె నిలిచె,గదల వీవక సదాగతి దిమ్మపడియె, నిను తేరితురగంబు లేఁగక నిలిచె, ఘనుఁడైనహరివాంశికత్వంబుఁ జూచి. సిం. భాగ. ౨. ౨౯.

దిమ్మిస. వి. ౧. (నేల) చదును. (శ. ర.)

౨. నేల చదును చేసెడిసాధనవిశేషము.

(వ్యవ) ఆదిమ్మిసతో నేల చదునుచేయుము.

దిమ్ము[1]. వి. ౧. సమూహము, గుంపు.

వ. కోలలు గుప్పలుగూర నాఁటిన నిలువున గతాసులై యమ్ములదిమ్ములుంబోలె వ్రాలుదానవులును...భా. రా. అర. ౧. ౨౦౫.

గీ. తుమ్మెదలదిమ్ము రొద తలదిమ్మొనర్ప. ఇందు. ౩. ౧౨.

సీ. ఎలతుమ్మెదలదిమ్ము తలఁ గ్రమ్మకయెమున్నచిగురు చేపట్లకు డిగకమున్న. వసు. ౪. ౨౫.

౨. (త. తిమ్మై. క. దిమ్ము.) జడత్వము, మాంద్యము.

ద్వి. కన్నుల మిఱుమిట్లు గదిసి దిమ్మెసఁగి, నిలిచినభూపాలుని వ్వెఱపాటు, తెలియుటను... మంత్రి యిట్లనియె, జగదీశ నీ వొకజడునిచందమున. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౧౨౫౬. పం.

మ. అనినం గాలినశూలముల్ చెవులలో నటించిన లైన న్నా,నినపెందిమ్మున సొమ్మసిల్లి మగుడ న్వే తేటి...సారంగ. ౨. ౯౯.

శా...అక్కపులగాకల్ మల్లి వీక్షింపుచున్, దిమ్ముం జేకొని పిల్చినం బలుక కెంతే ఖిన్నలై సారెకుం, దమ్ముం గావు మటంచు నిల్చన...సీతావి. ౩. ౧౦౫.

౩. మదము.

గీ. పాడి దప్పిరి నృపతులు బలిసెఁ గొండె, మడఁగెఁ దాలిమి మాత్సర్య మతిశయిల్లెఁ, జెల్లె దయ పాతకంబులు వెల్లివారెఁ, గ్రమ్మె దుర్వ్యసనంబులు దిమ్ము రేఁగె. వరాహ. ౭. ౩౧.

౪. తల, మొ. వానియందలిబాధావిశేషము.

క... ఓ, చెలి జుమ్మని విరహులకుం, దల దిమ్ము ఘటించుఁ దుమ్మెదలది మ్మిచటన్. విజ. వి. ౨. ౧౯౪.

గీ. తుమ్మెదలదిమ్మురొద తల దిమ్మొనర్ప. ఇందు. ౩. ౧౨.

జః దిమదుఁచు, దిమ్మువట్టు, దిమ్మువడు.

దిమ్ము². వి. ౧. గొప్పధ్వని కనుకరణము.

చ. అరుదుగ వాద్యవిద్య బిరుదందినవాయిదకాండ్రు లత్తరిన్, గరములు రెండు నొక్కసరిగా మురజంబులు మొట్టి దిమ్మనన్, మొరయఁగఁ జేసి... వినిపించి రక్కరి జంపె ధ్రువాద్యటముఖ్యతాళముల్. వైజ. ౧. ౧౨౩.

౨. పెద్దవస్తువు భూమి, మొ. వానిమీఁదఁ బడినపుడు కలిగెడుధ్వని కనుకరణము.

ఉ. ఆమఘువాత్మజను నొకయమున దిమ్మనఁ గూలనేసి... రామా. ౫. ౩౨౬.

వ. ఆనగరంబుదెసనుండి దిమ్ము రేఁగిన యట్లు తూఁగొమ్ములును... ద్వా. ౧౧. ౭౩.

దిమ్మువ(ప)ట్టు. అ. క్రి. ౧. బాధగొను.

క. ముక్కున నోరున నెత్తురు, గ్రక్కుచుఁ దల దిమ్మువట్టఁ గడు దీనతతోన్. విష్ణు. ౪. ౧౮౨.

౨. మత్తు గలుగు.

(వ్యవ) వీనికి తల దిమ్ముపట్టినది. (శ. ర.)
సొమ్ముపోయి దిమ్ము పట్టినది.
(వానికి సొమ్మును పోయినది, దిమ్మును పట్టినది.)

దిమ్మువడు. అ. క్రి. డిందుపడు.

గీ... దిమ్మువడియె ననంగ డిందు, పడియె నెనుట దోఁచు... ఆం. భా. ౩. ౧౧౬.

దిమ్మె. వి. ౧. తామరదుద్దు. (శ.ర.)

౨. రాళ్లు మొ. వాని చిన్నమిట్ట, దిప్ప.

గీ... వలపు, గ్రమ్మని మగుకపురంపుదిమ్మెసుమ్ము. నీలా. ౨. ౩౨.

౩. మద్దెలయంచు.

ద్వి. సంధించి బంధించి సప్తతాళములు, బంధురగతులు తప్పకయుండ శ్రుతులు,... పరిపాటిగా దిమ్మెపై రాతఁ బొడిచి, కరవేగమున వాద్యకౌశల్య మెసఁగ. ప్రభులిం. ౨. ౨౬ పా. ౧౪౫.

౪. కొయ్యబిరడా. (శ. ర.)

దిమ్మెస. వి. కాసెవానికొలిముట్టు, జాతిపనివాని పనిముట్టు. (శ.ర.)

దిరదిర=దిర్దిర. వి. ౧. తిరుగుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

గీ. ధరణి దిరదిరఁ దిరుగుచందమునఁ దోఁచె. ఉ. రా. ౬. ౨౩౫.

దిరిసెనము=దిరిసెము. వి. (సం. శిరీషః. ప్రా. సిరిసో.) శిరీషము.*

సీ. దిరిసెనపూవంటితిన్నని మై కేల నలమిన వాడుగా ననుచుఁ గొంకి. చంద్ర. ౫. ౧౫.

గీ... సన్న, విరిగి సోమిందగున్నంగి దిరిసెనంబు, మొదలుగాఁ గల్గు బహువిధభూరుహములు. హంస. ౪. ౧౧.

దిరిసెము=దిరిసెనము. శిరీషము.*

గీ. దిరిసెంపుఁబువ్వులఁ దెగడుదోర్వల్లికి, యుగమునఁ గౌఁగిటి కొనరఁ జేర్చ. భా. రా. యు. ౧౬౯.

చ. దిరిసెపుఁబువ్వుకంటెను మలింపఁగ మెత్తని చాలఁ జిత్తముల్. పి. శకుం. ౨. ౩౮.

సీ... దిరిసెము గిరిసెము దిరిసెన మనఁ, జనునా శిరీషాఖ్య... ఆం. భా. ౨. ౪౯.

దిర్దిర=దిరదిర. :వి. తిరుగుటయందలిధ్వనికనుకరణము.

క. తరిగొండఁ దరుకఁ దరుచక్, దిరుగుడువడు నుదధిలోనఁ దీవ్రముగా ది,ర్దిరఁ దిరుగుచుఁ దరఁగలవడిఁ, దరతరమ సుపర్వసురభి దరికిం జేరెక్. హర. ౬. ౭౯.

ద్వి... కారాకుసుడిగాలి గడువడిఁ, ద్రిప్పుతీరున వాని దిర్దిర మింటఁ ద్రిప్పి. రం.రా.సుం. ౨౬౨౫. ౧౫ పం.

దిలీపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకసూర్యవంశపు రాజు.(అంశుమంతునికొడుకు.భగీరథునితండ్రి, షోడశమహారాజులలో నొకఁడు)

దిలీరము. సం.వి.అ.న.శిలీంధ్రము,పుట్టగొడుగు.

దిల్ల(ము)=డిల్ల.వి.అధైర్యము, పిఱికితనము.(వ్రా) విశ. నిస్సత్త్వము, బలహీనము-(చూ.దిల్లపడు. జః దిల్లపడు.

దిల్లపడు. (√దిల్ల) అ. క్రి. శోకాదులచే దేహము బలహీనమగు.

క. ఉల్లము జల్లన దేహము, దిల్లపడఁగ ధృతి దలంక దెప్పర మొందక్. భా. రా. అర. ౨. ౨౫౬.

దివంగమము. సం. విశ. (అ.ఆ.అ.) ౧. స్వర్గగామి, ౨. ఆకాశగామి, ఆకాశమునకుఁ బోవునది, స్వర్గమునకుఁ బోవునది.

దివటి(టీ)=దివ్వటి.

సీ.దీవటీ దివ్వటి దివటీ పంజనఁగను గరదీపికాఖ్యలై పరఁగుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౬౫.

దివము. సం.వి. అ. న-ఇందు ప్రకాశింతురు-౧. స్వర్గము.

చ. దివమునసుండి దేవతలు దివ్యములైనని జాంశజన్మముల్,భువిఁ గలిగించి...ఉ.హరి. ౧౦. ౩౧౪.

౨. ఆకాశము. ౩. పగలు. ౪. వనము.

దివసకరము. సం. వి. అ. పుం. జిల్లేడు.

దివసకరుఁడు. సం. వి.అ.పుం.సూర్యుఁడు.

దివసము. సం. వి. అ. పుం. న. -ఇందు ప్రకాశించును-౧. పగలు. ౨. అహోరాత్రకాలము. (దీనికి శాసనములయందు ముపర్ణలోపము గానఁబడియెడి.)

దివసపడి=నిత్యపడి, ప్రతిదినము నీయవలసినపరిమాణవిశేషము.

వ...బోలవసమునం బెట్టిన ఎడ్లు 50 దివసపడి వోయంగలత్రిభువనాంకుశమున...దా. శా. ౧౦౧౨.

వ...ఇనుపఎడ్లు 50 దివసపడి వోయంగ్గల...దా. శా.౧౦౧౩.

దివసముఖము. సం=దినముఖము.

దివసముద్ర. సం=దినిక. (విల్యమ్సు.)

దివసవిగమము. సం.వి.అ.పుం.సాయంకాలము. మేఘ. ౨. ౧౬.

దివస్పతి. సం.వి.ఇ.పుం.స్వర్గాధిపతి,ఇంద్రుఁడు.

దివస్పృథివులు.సం.వి.ఈ.స్త్రీ.ద్వి. ౧.ఆకాశమును భూమియును.౨. స్వర్గమును భూమియును.

దివా. సం.అవ్య. పగలు. (దీనికి తెలుఁగున వ్యస్త ప్రయోగము లేదు)

దివాంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ-పగటియందు గ్రుడ్డిదైనది-౧. తైలపాయిక,గబ్బిలము. ౨. ఆఁడు గ్రుడ్లగూబ.

దివాంధకి. సం.వి.ఈ. స్త్రీ. చుచుందరి,చుంచు.

దివాంధము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) పగటు గ్రుడ్డిదైనది. వి.అ. పుం.ఉలూకము,గ్రుడ్లగూబ.

దివాంధిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=దివాంధకి.

దివాకరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కాకి. ౨. జిల్లేడు. ౩. పొద్దుతిరుగుడుపువ్వు.

దివాకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

దివాకీర్తి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. చండాలుఁడు, మాలవాఁడు. ౨. నాపితుఁడు, మంగలి. ౩. ఉలూకము, గుడ్లగూబ.

దివాచరము. సం. వి. అ. పుం. కోయిల.

దివాచరుఁడు. సం. వి. అ. పుం-పగటనే గ్రామమునఁ దిరుగఁ దగినవాఁడు-చండాలుఁడు, మాలవాఁడు.

దివాటనము. సం. వి. అ. పుం-పగటఁ ద్రిమ్మరునది-కాకి.

దివాణము. వి. (సం. దేవాయనమ్. ప్రా. దేవాణ. క. మ. దివాణ. హిం. దీవాన్.)

౧. రాజభవనము.

క. కుంభోద్భవుపాళెమున ని,కుంభుదివాణమున భృంగి కులపతి గాఁగా. హర. ౫. ౯.

ద్వి. అడపకత్తెయుఁ దెల్లనాకు లందియ్య,వడిగఁ జిత్రాంగిదివాణంబుఁ జొచ్చి. ద్వి. శ. సా. ౧. ౩౪ పు. ౭ పం.

చ. చదువులపుట్టినిండ్లు శమసంపదయిక్కలు పుణ్యలక్ష్మికిన్, మొదలిదివాణముల్...భూసురోత్తములభూరిపవిత్రశరీరవల్లరుల్. పాండు. ౧. ౧౦౯.

౨. సభాస్థానము.

ఉ...పాండుఁడు దివాణము స్నేహయ నించినఁ బ్రేలెడుదుర్మదాంధులన్, బోఁడిమి మాన్చి ... ఆము. ౨. ౭౭.

ఉ. వెన్నునికిన్ దివాణ మగువేంకటశైలముఁ జూచువేడుకన్. ఘటికా. ౨. ౧౬౪.

దివాణపువారు=రాజుకొలువుకూటములోనివారు, రాజభృత్యులు.

చ. కొలుచు సమగ్రభంగి నొనఁగూడె దివాణపువారిచేతికాఁ,కలు హొంసివోవఁగాఁ గఱవుఁగాల మెఱుంగక... శుక. ౨. ౪౦౬.

దివాతనము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) దివాభవము, పగటియందైనది.

దివానిశము. సం.వి.అ.న. రేయుంబవలు, అహోరాత్రము.

ఉ...తొయ్యలియున్ శశియున్ దివానిశం, బయ్యెడ నుండి రిట్లు మదనాహవమోహవశానురక్తులై. శశాం. ౩. ౧౧౪.

దివాభీతము. సం.వి. అ. పుం. ౧. కలువకొలను, కుముదాకరము. ౨. గుడ్లగూబ.

దివాభీతి. సం.వి. ఇ. పుం-పగలు భయముకలది- ౧. ఘూకము, గుడ్లగూబ. ౨. చోరుఁడు, దొంగ.

దివాభీతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చోరుఁడు, దొంగ.

దివామణి. సం. వి. ఇ. పుం. సూర్యుఁడు.

దివామధ్యము. సం. వి. అ. న. మధ్యాహ్నము.

దివావసానము. సం. వి. అ. న. దినాంతము, సాయంకాలము.

దివావసువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. సూర్యుఁడు ౨. జిల్లేడు.

దివాశయము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) పగలు నిద్రించునది.

దివాస్వప్నము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పగటినిద్ర. ౨. పగటికల.

దివాస్వాపము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) పగలు నిద్రించునది. వి. అ. పుం. ౧. పగటినిద్ర. ౨. గుడ్లగూబ.

దివి. సం. వి. వ. స్త్రీ. (ఆంధ్రనామసంగ్రహమతమున తద్భవము.) ౧. స్వర్గము; ఆకాశము.

గీ. కృష్ణరాయలతో దివి కేఁగ లేక, బ్రతికియున్నాఁడ జీవచ్ఛవంబు నగుచు. పెద్దన చాటువు.

గీ...నింగి,దివి మొగులుదారి...గాడ్పుతెంౡద్రసదళ మొప్పు...ఆం. సం. దేవ. ౪౧.

(గరుత్మంతుఁడు) గీ. ఇది సునిశ్చిత మని దివి కేఁగె... హరి. ఉ. ౪. ౨౨౧.

౨. దినము, పగలు. ౩. పుం. చాషము, పాలపిట్ట.

దివిజుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) స్వర్గమునఁ బుట్టినవాఁడు. వి. అ. పుం. దేవత, వేల్పు.

దివిదారికొ(కో-)మ్ము. వి. రెం డిఱ్ఱికొమ్ములు జతచేసి యేర్పఱచిన ఆయుధవిశేషము, సింగోటు.

సీ. జింకకొమ్ములు రెండు చేర్చి యల్లు లమర్చి డాకేలఁ బూన నొడ్డగనఁ బొడువ, సంగతి గలయది సింగోటు యనఁగను దివిదారికొమ్ము నాఁ దేజరిల్లు. ఆం. భా. ౨. ౨౦౬.

(చూ. ఒడ్డగ. ఇట్లే శ్రా, శ. ర.—కాని ఈపద్యమున పర్యాయపదమధ్యమున అర్థవివరణవాక్యము కలదు. ఇది కోశశైలీవిరుద్ధము. కావున "...డాకేలఁ బూని యొడ్డఁగను బొడువ," అని వైభాషార్ణవపాఠము సవరించుట యుక్త మని తోఁచెడిని. ఒడ్డఁగను=ఒడ్డుటకును. ఇంకను విచార్యము.)

కం. చను సింగోట దివిదారికొ-, మ్మన శృంగయుగళికిసమాఖ్యలుగా...ఆం. పద. పరి. ౫౪.

దివియ=దివ్వ, దివె, దివ్వియ, దివ్వె, దీవె, దీవియ. వి. (సం. దీపికా. ప్రా. దీవియా.) దీపము,

గీ. దివ్వె దివ్వియ దివె దీవె దివియ దీవ్వి యయన దీపాహ్వయంబు...ఆం. భా. ౨. ౧౬౪.

ఉ. నవవికచారవిందరుచి నవ్వెడుకన్నులచాయ చుక్కలన్, దివియల మాయఁజేయ నలుదిక్కుల ప్రొక్కులపేర పొద్పుయాదవకరకైరవంబులకతంబునఁ గంటి మురారిభాస్కరున్. ఉ. హరి. ౪. ౧౫౦.

సీ. ఆకాశవీథియం దవతంసరత్నంబు నబ్జజాండగృహంబునందు దివియ. గీ. యగుచు శాలాతపము జగం బాక్రమింప, భానుబింబంబు పొడిచె...కాశీ. ౩. ౨౩౯.

చూ: దివియకంబము, దివియకోల, దివియలవాఁడు

దివియకంబము=దివెకంబము, దివ్వెకంబము. వి. (దివియ+కంబము.) దీపస్తంభము.

గీ. సప్తపాతాళనాగేంద్రచంద్రముఖులు, ఫణమణిజ్యోత్స్న దివియకంబము లగుదురు. భీమ. ౩. ౭౨.

క. అని యిట్లు దివియకంబము, జనవినుతరసప్రసంగసంగతరచనా, జనితకథామధుధారల, మనుజేంద్రుని చెవులఁ జవులు మరగించెఁ దగన్. విక్ర. ౬. ౧౩౯.

దివియకోల=దివ్వెకోల. వి. (దివియ+కోల.) దివ్వటీ.

చ. కడుఁ బెనుమంటు లైనయుదకంబుతొలంకున వారిబిందువుల్, మిడిసి సమీపభూజముల మీఁద వెసం బడి మండుచుండ నెక్కుడురభసంబుతో దివియకోలలకైవడి భంగసంగతిన్, బొడమిన ఫేనముల్ మెఱసె... వి. పు. ౪. ౧౬౫.

దివియలవాఁడు. వి. (√దివియ) దీపము పట్టుకొన్నవాఁడు.

క. చవుదంతి వియన్నదిఁ బోవఁగాహ మొనర్చి చల్లనలవమఖులొ నా, దివియలచుక్కలచేఁ దగ, దివియలవారిఁ గొని యపుడు తెగువఁ దలారుల్. సారంగ. ౩. ౨౪.

దివివెలయాలు. మి. వి. దేవవేశ్య.

సీ. దివివెలయాలికై తగునన్నదమ్ములం దగ్రజుఁ కాఁ బ్రొక్కి నట్టిజంత. చం. రా. ౨. ౪౪.

దివిషదుఁడు. సం. వి. ద. పుం. దేవత, వేల్పు.

దివిష్ఠుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అంతరిక్షమం దుండువాఁడు. ౨. స్వర్గమందుండువాఁడు.

దివిస్పృక్కు. సం. విణ. (శ) ఆకాశమును తాఁకునది, మిన్నంటునది. ఆము. ౩. ౭౩.

దివు=దిగు. అ. క్రి. దిగు.

క. మగలయిలువరుసఁ గలవెను,దగవరు లొకఁ
డొకఁ డొకొక్క తనయులుచిరకా, ర్యగతి
సుతిఁ జెంద ఘనకీ, ర్తిగ నలరం గలరు ద్రోవ
దివరక్రమతన్. రాఘవ. ౨. ౯౯.

దివె=దివియ.

ఉ. ఇక్కడఁ గొమ్మెలుంగుదివె లిక్కడఁ గేతకి
గంధవైభవం, బిక్కడ భూరిగర్జితములు...
ధర్మ. ౨. ౯౩. ఆం. భా. ౨. ౧౬౪.

జః దివెకంబము, దివెగూఁడు, దివెదారికొమ్ము,
దివెలు, దివెలపండువ.

దివెకంబము=దివియకంబము. (√దివె)

వ...పైఁడికొప్పెరలు వెండికొప్పెరలు...వెండి
దివెకంబంబులు...ప్రబంధ. ౬౦౫.

చ...కుఱంగ్రటఁ బడిగంబుఁ గంచుదివెకంబము
గల్గినపట్టెమంచ ముత్కటరుచి నించమించు
రతిధామము...శుక. ౪. ౨౨.

దివెగూఁడు. వి. (దివె+గూఁడు.) దీపపుగూఁడు.

సీ. తెల్లజిల్లెడువేఱుపిళ్లారి దివెగూఁడు గాజుటు
ద్దము కావుకరవటంబు. బహు. ౫. ౧౨౯.

దివెదారికొమ్ము. వి. (దివె+దారి+కొమ్ము) దా
సరులదీపస్తంభము. (శ. ర.) భజన మొ. వాని
లో అనేకదీపము లుంచెడిదీపస్తంభము.

సీ. దివెదారికొమ్ము దోల్తిత్తియు జోడమ్ము మెడ
మీఁదిమొగలాకుగొడుగు దనర. అము.
౬. ౬.

దివెల=దివ్వెల.వి. (√దివె.) దీపావళ్యమావాస్య,
దివెలపండువ.

క. ఎడ లేదు దివెల నడుమ న్గడుచుణ మీ
పురముఁ జేరఁగా లేము...చెన్న. ౩.౧౬౪.

క. ఓయప్ప నీవు బావయుఁ, బాయక నాతోడ
దివెలపండువ కిటు ర్శమ్మా ...చెన్న. ౩.
౧౫౧.

దివోకసము. సం. వి. స. పుం=దివౌకసము.
(మే. ని.)

దివోకసుఁడు. సం=దివౌకసుఁడు. (మే. ని.)

దివోకుఁడు. సం=దివౌకసుఁడు.

దివోదాసుఁడు సం. వి. అ. పుం. రిపుంజయుఁ
డను మనువంశపురాజు.

దివోద్భవ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఏలకి †.

దివౌకసము. సం. వి. స. పుం. ౧. చాతకము,
వానకోయిల. ౨. పక్షి.

దివౌకసుఁడు. సం. వి. స. పుం. -స్వర్గము ని
వాసముగాఁ గలవాఁడు- దేవత,వేల్పు.

దివౌకుఁడు. సం=దివౌకసుఁడు.

దివ్య=దివియ.

వ...ఇనుపయెడ్లు ౫౦ వాలవుదివ్యలు చేకొన్న
వాణుమ...దా. శా. ౧౧౭౦.

...దివ్య[తప్పి]న శ్రీభీమేశ్వరమహాదేవరయా
వ...దా. శా. ౧౧౭౪.

జః దివ్యాలుపుఁబ్రువ్వ, మొ.

దివ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ఆమలకి, ఉసిరిక†.
౨. వంధ్యాకర్కోటకి, గొడ్డుకాఁకర†. ౩.
శతావరి,పిల్లపీఁచర†. ౪. మహామేద†. ౫.
బ్రాహ్మి †. ౬. స్థూలజీరకము,పెద్దజీలకఱ్ఱ. ౭.
తెల్లగలిజ †. ౮. హరీతకి,కరక †. ౯. పుర
యనుగంధద్రవ్యము. (కల్ప.) ౧౦. నాయి
కాభేదము. ఉదా:-దివ్య= శచి, మొ. అదివ్య=
వాసవదత్త, మొ. దివ్యాదివ్య=సీత, మొ.

దివ్యగంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పెద్దయేలకి †.

దివ్యగంధము. సం. వి. అ. పుం. గంధకము. వ.
లవంగము †.

దివ్యగాయనుఁడు. సం.వి.అ.పుం.గంధర్వుఁడు

దివ్యచక్షువు. సం. విణ. (స్) ౧. దివ్యదృష్టి గలవాఁడు. ౨. అంధుఁడు, గ్రుడ్డివాఁడు. ౩. మంచికన్నులు గలవాఁడు. వి. స్. పుం. ౧. మర్కటము, కోఁతి. ౨. సుగంధవిశేషము. న. అలౌకికవస్తుదర్శనసమర్థ మగుజ్ఞానము.

దివ్యజ్ఞానము. సం. వి. అ. న. అలౌకికవస్తుదర్శనసమర్థ మగు తెలివి; అతీంద్రియజ్ఞానము.

దివ్యదర్శి. సం. విణ. (న్. సీ. న్.) అతీంద్రియ మగువిషయములను దర్శించువాఁడు.

దివ్యదృక్కు. సం. విణ. (శ్) అతీంద్రియవిషయములను జూచువాఁడు, దివ్యదృష్టి కలవాఁడు. వి. శ్. పుం. దైవజ్ఞుఁడు, జోస్యుఁడు. (విల్యమ్సు.) శ్. స్త్రీ. దివ్యదృష్టి.

దివ్యదోహదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉపయాచితకము, అభీష్టసిద్ధికై దేవతల కర్పింపఁబడునది. (పశ్వాది.)

శ్లో. యదీయతే తు దేవేభ్యో మనోరాజ్యస్య సిద్ధయే, ఉపయాచితకం దివ్యదోహదం తద్విదుర్బుధాః. హారావళి. (కల్ప.)

దివ్యనది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఆకాశగంగ.

దివ్యపుష్ప. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మహాద్రోణ ❦. (కల్ప.)

దివ్యపుష్పము. సం. వి. అ. పుం. కరవీరము, గన్నేరు ❦. (కల్ప.)

దివ్యపుష్పిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఎఱ్ఱపువ్వుల జిల్లేడు ❦.

దివ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. స్వర్గమునఁ బుట్టినది. ౨. స్వర్గసంబంధ మయినది. ౩. ఆకాశమునఁ బుట్టినది. ౪. మనోజ్ఞము, ఇంపయినది. ౫. ప్రకాశించునది. ౬. లోకాతీతము, అమానుషము. (ఉదా: దివ్యదర్శి, దివ్యదృష్టి, మొ.) వి. అ. పుం. ౧. ఉత్పాతభేదము (చూ. ఉత్పాతము.) ౨. గుగ్గిలము ❦. ౩. యవలు ❦. న. ౧. లవంగము ❦. ౨. హరిచందనము ❦. ౩. గంగాజలాదులను స్పృశించి చేయుశపథభేదము, బాస. (వాచ.) ౪. (వ్యవహార) వాదిప్రతివాదులం దొకఁడును సాక్ష్యాదిప్రమాణములను చూపలేనప్పుడు తత్త్వనిర్ణయమునకై చేయవలసినతులాదిపరీక్షారూపదివ్యప్రమాణము. (ఇది తులాదివ్యము, అగ్నిదివ్యము, జలదివ్యము, విషదివ్యము, కోశదివ్యము అని పంచవిధము.) ౫. ఆకాశమునుండి వచ్చుజలము. (ఇది ధారాజము, కరకాజము, తౌషారము, హైమము అని చతుర్విధము.) ౬. సాతపవర్షస్నానము, ఎండ కాయునపుడు కురియువర్షములో చేయుస్నానము.

దివ్యరత్నము. సం. వి. అ. న. చింతామణి.

దివ్యరథము. సం. వి. అ. పుం. వ్యోమయానము, విమానము.

దివ్యరసము. సం. వి. అ. పుం. పాదరసము.

దివ్యసరిత్తు. సం. వి. త్. స్త్రీ. ఆకాశగంగ.

దివ్యసారము. సం. వి. అ. పుం. సాలము, మద్ది ❦.

దివ్యస్త్రీ. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవతాస్త్రీ. ౨. అప్సరస, అచ్చర.

ఇట్లే: దివ్యనారి, మొ.

దివ్యాంగన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ = దివ్యస్త్రీ.

దివ్యాంశువు. సం. వి. ఉ. పుం. సూర్యుఁడు.

దివ్వాఱుపుఁ (ర్పుఁ) బ్రువ్వ (బురువు). వి. (√దివ్వ.) దీప మార్పెడిఒకజాతిపురుగు; దీప మార్పుట కుపయోగించుచోరసాధనవిశేషము.

గీ. గ్రువ్వ గ్రద్ద దివ్వాఱుపుఁబ్రువ్వ గూబ,
యిల్లు సొచ్చిన శాంతి సేయింప వలయు.
భార. అను. ౪. ౧౧౯.

గీ. నల్లదట్టిసబిల్ల కన్నంపుఁగత్తి, బూది దివ్వార్పుఁబురు విసు మూఁదుఁగ్రోవి, తోలునిచ్చెన

మొదలు ముందుగ ధరించి. ప్రబంధ. ౭౫౯. (దివ్యార్ఘ్యపురువు. ముద్రి.)

ద్వి. ఇనుముఁ గన్నపుఁగత్తి యొడదట్టిలోనఁ, బొసఁగినదివ్యార్ఘ్యఁబుర్వ్వులక్రోవి. ద్వి. పర మ. ౬. ౪౯౫. (దివ్యార్ఘ్యఁబుర్వ్వులక్రోవి=దీపమార్పెడిపురువు లుంచుగొట్టము.)

దివ్యాసనము. సం. వి. అ. న. (యోగ.) ఆసన భేదము.

దివ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దేవత, వేల్పు. ౨. యముఁడు. ౩. నాయకభేదము (నాయకుఁడు_దివ్యుఁడు, అదివ్యుఁడు, దివ్యాదివ్యుఁడు అని ము త్తెఱఁగులు. ఉదా:- దివ్యుఁడు=ఇంద్రుఁడు, మొ. అదివ్యుఁడు=మాధవుఁడు, మొ. దివ్యాదివ్యుఁడు=రాముఁడు, మొ.)

దివ్యోపపాదుకుఁడు. స. వి. అ. పుం. -అయోని సంభవుఁడు- దేవత, వేల్పు.

దివ్యౌఘుఁడు. సం. వి.అ.పుం. గురువిశేషము.

శ్లో. మహాదేవో మహాకాలః త్రిపుర శ్చైవ భైరవః,దివ్యౌఘాగురవఃప్రోక్తాః...(కల్ప.)

దివ్యౌషధి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. మనశ్శిల. ౨. దివ్య మైనయోషధి.

దివ్వటి(టీ)=దివటి, దీవటి. వి. (సం. దీపయష్టిః. ప్రా. దీవఅట్టి, దీవటి. క. దీవటి.) కర దీపిక, ఇనుపసలాకకు గుడ్డలు చుట్టి ముట్టించెడి దీపము.

సీ. ఒడలిమేలు వణంపుటొరపుమానికములు మలయుదివ్వటులతో మార్వెలుంగ. అచ్చ. రా. సుం. ౧౧. (దివ్వెలలతో. ముద్రి.)

సీ. నలువంకలను నిండి నవనభోమణికాంతి నెడలేక దివ్వటు లెసక మెసఁగ.ఉ.రా.౬.౪౪.

సీ. హాటకోన్నతకాంతపాటులద్యుతి మించుదివ్వటీ ల్వేనవేల్ తేజరిల్ల. కృష్ణ. ౪.౧౧౬.

గీ. పఱపుటంగడివీథు లేర్పఱచి కొంచె,పాటి నడగని నెక్కి యాపాలె మెల్ల, విడియ నియమించి తిరిగె వేవేలుదివ్వ,టీలవెలుఁగున సంగీతమేల మమర. కువల. ౨. ౭౫.

దివ్వటీలవాఁడు=దివ్వెలవాఁడు.

చ. నరవర వింటివే బసవనాథునియల్లునిసన్నిధానమం, దిరవుగ పూరుషోత్తము లపీన బలాఢ్యులు దివ్వటీలవా, రరుదుగ నున్న వారు...చెన్న. ౫. ౪.

జః దివ్వటీఁడు.

దివ్వటీఁడు. వి. (దివ్వటి + ఈఁడు + డు.) దీపము పట్టుకొనువాఁడు.

ద్వి. జాలవారిని దివ్వటీలను బల్లగోలలవారిని గుడిపూజరులను. బస. పు. ౩.౫౧౦ పం.

ద్వి. మడివాలు మడివాలు మాచదేవయ్య, కడమలనంబి చొప్పడ దివ్వటీఁడు. బస. పు.౨. ౪౬౬ పం.

దివ్వియ=దివియ.

ఆం. భా. ౨. ౧౬౪.

జః దివ్వియకంబము, దివ్వియకోల.

దివ్వియకంబము=దివియకంబము. వి. (√దివ్వియ.) దీపస్తంభము.

క. అయ్య యవుఁగాక యంచును, దియ్య మెసఁగ రాజుఁ జూచి దివ్వియకంబం, బియ్యకొని...విక్ర. ౬. ౪౦.

దివ్వియకోల=దివ్వెకోల. వి. కాష్ఠదీపిక.

సీ. జుంజుము దుందుర సురుడు దివ్వియకోల యనఁ గాష్ఠదీపికాహ్వయము చెలఁగు. ఆం. భా. ౨.౧౬౫.(ప్రాంతప్రతిపా.దివ్వెనకోల. చి. ని. బ్రౌ. ప్రాంతప్రతులపా.)

దివ్వె=దివియ. వి. (సం.దీపః.ప్రా.దీవీ.) దీపము.

చ.రవి యనుదివ్వెఁ గేలువుచెలంగున మాపి...ఆము. ౨. ౧౭.

దివ్యచక్షువు. సం. విణ. (స్) ౧. దివ్యదృష్టి గలవాఁడు. ౨. అంధుఁడు, గ్రుడ్డివాఁడు. ౩. మంచికన్నులు గలవాఁడు. వి. స్. పుం. ౧. మర్కటము, కోఁతి. ౨. సుగంధవిశేషము. న. అలౌకికవస్తుదర్శనసమర్థ మగుజ్ఞానము.

దివ్యజ్ఞానము. సం. వి. అ. న. అలౌకికవస్తుదర్శనసమర్థ మగు తెలివి; అతీంద్రియజ్ఞానము.

దివ్యదర్శి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) అతీంద్రియ మగువిషయములను దర్శించువాఁడు.

దివ్యదృశ్. సం. విణ. (శ్) అతీంద్రియవిషయములను జూచువాఁడు, దివ్యదృష్టి కలవాఁడు. వి. శ్. పుం. దైవజ్ఞుఁడు, జోస్యుఁడు. (విల్యమ్సు.) శ్. స్త్రీ. దివ్యదృష్టి.

దివ్యదోహదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉపయాచితకము, అభీష్టసిద్ధికై దేవతల కర్పింపఁబడునది. (పళ్యాది.)

శ్లో. యద్దీయతే తు దేవేభ్యో మనోరాజ్యస్య సిద్ధయే, ఉపయాచితకం దివ్యదోహదం తద్విదుర్బుధాః. హారావళి. (కల్ప.)

దివ్యనది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఆకాశగంగ.

దివ్యపుష్ప. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మహాద్రోణ ♣. (కల్ప.)

దివ్యపుష్పము. సం. వి. అ. పుం. కరవీరము, గన్నేరు♣. (కల్ప.)

దివ్యపుష్పిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఎఱ్ఱపువ్వుల జిల్లేడు♣.

దివ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. స్వర్గమునఁ బుట్టినది. ౨. స్వర్గమం దయినది. ౩. ఆకాశమునఁ బుట్టినది. ౪. మనోజ్ఞము, ఇంపయినది. ౫. ప్రకాశించునది. ౬. లోకాతీతము, అమానుషము. (ఉదా: దివ్యదర్శి, దివ్యదృష్టి, మొ.) వి. అ. పుం. ౧. ఉత్పాతభేదము (చూ. ఉత్పాతము.) ౨. గుగ్గిలము♣. ౩. యవలు♣. న. ౧. లవంగము♣. ౨. హరిచందనము♣. ౩. గంగాజలాదులను స్పృశించి చేయుశపథభేదము, బాస. (వాచ.) ౪. (వ్యవహార) వాదిప్రతివాదులం దొకఁడును సాక్ష్యాదిప్రమాణములను చూపలేని పక్షమున తత్త్వనిర్ణయమునకై చేయవలసినతులాది పరీక్షారూపదివ్యప్రమాణము. (ఇది తులాదివ్యము, అగ్నిదివ్యము, జలదివ్యము, విషదివ్యము, కోశదివ్యము అని పంచవిధము.) ౫. ఆకాశమునుండి వచ్చుజలము. (ఇది ధారాజము, కరకాజము, తౌషారము, హైమము అని చతుర్విధము.) ౬. సాతపవర్షస్నానము, ఎండకాయుచునపుడు కురియువర్షములో చేయుస్నానము.

దివ్యరత్నము. సం. వి. అ. న. చింతామణి.

దివ్యరథము. సం. వి. అ. పుం. వ్యోమయానము, విమానము.

దివ్యరసము. సం. వి. అ. పుం. పాదరసము.

దివ్యసరిత్తు. సం. వి. త్. స్త్రీ. ఆకాశగంగ.

దివ్యసారము. సం. వి. అ. పుం. సాలము, మద్ది♣.

దివ్యస్త్రీ. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవతాస్త్రీ. ౨. అప్సరస, అచ్చర.

ఇట్లే: దివ్యనారి, మొ.

దివ్యాంగన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ = దివ్యస్త్రీ.

దివ్యాంశువు. సం. వి. ఉ. పుం. సూర్యుఁడు.

దివ్యాఉపుఁ(ప్పుఁ) బ్రువ్వ (బురువు). వి. (√దివ్య.) దీప మార్పెడిఒకజాతిపురుగు; దీప మార్పుట కుపయోగించుచోరసాధనవిశేషము.

గీ. గ్రువ్వ గ్రద్ద దివ్యాఉపుబ్రువ్వ గూబ, యిల్లు సొచ్చిన శాంతి సేయింప వలయు. భార. అను. ౪. ౧౧౯.

గీ. నల్లదట్టిసబిల్ల కన్నంపుఁగత్తి, బూది దివ్యాఉప్పుఁబురువు విసు మూఁదుఁగ్రోవి, తోలునిచ్చెన

మొదలు ముందుగ ధరించి. ప్రబంధ. ౭౫౯. (దివ్వార్పుపురువు. ముద్రి.)

ద్వి. ఇనుముఁ గన్నపుఁగత్తి యెడదట్టిలోనఁ, బొసఁగినదివ్వార్పుఁబ్రువ్వలక్రోవి. ద్వి. పర ము. ౬. ౪౧౫. (దివ్యార్పుఁబ్రువ్వలక్రోవి=దీపమార్పెడిపురువు లుంచుగొట్టము.)

దివ్యాసనము. సం. వి. అ. న. (యోగ.) ఆసన భేదము.

దివ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దేవత, వేల్పు. ౨. యముఁడు. ౩. నాయక భేదము (నాయకుఁడు_దివ్యుఁడు, అదివ్యుఁడు, దివ్యాదివ్యుఁడు అని ము త్తెఱఁగులు. ఉదా:- దివ్యుఁడు=ఇంద్రుఁడు, మొ. అదివ్యుఁడు=మాధవుఁడు, మొ. దివ్యాదివ్యుఁడు=రాముఁడు, మొ.)

దివ్యోపపాదుకుఁడు. స. వి. అ. పుం. -అయోని సంభవుఁడు- దేవత, వేల్పు.

దివ్యౌఘుఁడు. సం. వి.అ.పుం. గురువిశేషము.

శ్లో. మహాదేవో మహాకాలః త్రిపుర శ్చైవ భైరవః,దివ్యౌఘాగురవఃప్రోక్తాః...(కల్ప.)

దివ్యౌషధి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. మనశ్శిల. ౨. దివ్య మైనయోషధి.

దివ్వటి(టీ)=దివటి, దీవటి. వి. (సం. దీపయష్టిః. ప్రా. దీవఅట్టి, దీవట్ఠి. క. దీవటి.) కర దీపిక, ఇనుపసలాకకు గుడ్డలు చుట్టి ముట్టించెడి దీపము.

సీ. ఒడలిమేల్ర వణంపుటొరపుమానికములు మలయుదివ్వటులతో మార్వెలుంగ. అచ్చ. రా. సుం. ౧౧. (దివ్వెలలతో. ముద్రి.)

సీ. వలువంకలను నిండి నవనభోమణికాంతి నెడలేక దివ్వటు లెసకమెసఁగ.ఉ.రా.౬.౪౪.

సీ. హాటకోన్నతకాంతపాటలద్యుతి మించుదివ్వటీ ల్వేనవేల్ తేజరిల్ల. కృష్ణ. ౪.౧౧౬.

గీ. పటపుటంగడివీథు లేర్పఱచి కొంచె,పాటి నడఁగని నెక్కి యాపాలె మెల్ల, విడియ నియమించి తిరిగె వేవేలుదివ్వ,టీలవెలుఁగున సంగీతమేల మమర. కువల. ౨. ౧౫.

దివ్వటీలవాఁడు=దివ్వెలవాఁడు.

చ. నరవర వింటివే బసవనాథునియల్లునిసన్నిధానమం, దిరువురు పూరుషోత్తము లహీన బలాఢ్యులు దివ్వటీలవా, రరుదుగ నున్న వారు...చెన్న. ౫. ౪.

జః దివ్వటీఁడు.

దివ్వటీఁడు. వి. (దివ్వటి+ఈఁ^5+డు.) దీపము పట్టుకొనువాఁడు.

ద్వి. జాలవారిని దివ్వటీలను బల్లగోలలవారిని గుడిపూజరులను. బస. పు. ౩. ౫౧౦ పం.

ద్వి. మడివాలు మడివాలు మాచదేవయ్య, కడమలనంబి చొప్పడ దివ్వటీఁడు. బస. పు.౨. ౪౬౬ పం.

దివ్వియ=దివియ.

ఆం. భా. ౨. ౧౬౪.

జః దివ్వియకంబము, దివ్వియకోల.

దివ్వియకంబము=దివియకంబము. వి. (√దివ్వియ.) దీప స్తంభము.

క. అయ్య యవుఁగాక యంచును, దియ్యమెసఁగ రాజుఁ జూచి దివ్వియకంబం, బియ్యకొని...విక్ర. ౬. ౪౦.

దివ్వియకోల=దివ్వెకోల. వి. కాష్ఠదీపిక.

సీ. ఝంఝుము దుందురు సురుడు దివ్వియకోల యనఁ గాష్ఠదీపికాహ్వయము చెలఁగు. ఆం. భా. ౨.౧౬౫.(ప్రాఁతప్రతిపా.దివ్వెవకోల. చి. ని. బ్రౌ. వ్రాఁతప్రతులపా.)

దివ్వె=దివియ. వి. (సం.దీపః.ప్రా.దీవీ.) దీపము.

చ.రవి యనుదివ్వెఁ గేలువుచెఱంగున మాపి... ఆము. ౨. ౧౭.

క...దివ్వెలు నలుదిక్కులందుఁ దేజము లెసఁ
గన్. బ్రహ్మో. ౪. ౧౩౨ పా.

దివ్వెలవాఁడు=దివ్వటీలవాఁడు.

చ...ఓయనఘ భవత్సమీపగతులై తగుదివ్వెల
వారి నిద్దఱన్, ననుఁ గొలువంగఁ బంపుము
...చెన్న. ౫. ౬.

జః దివ్వెకంబము, దివ్వెకోల, దివ్వెల, దివ్వె
లయమాస, దివ్వెలెత్తు, దివ్వెసుడి.

దివ్వెకంబము=దివియకంబము, దీవియకంబము.
(√దివ్వె.) దీపస్తంభము.

గీ. గంటు మాకులుఁ గొని దివ్వెకంబ మింత,యె
నయఁ గూర్చుండి యాపూర్ణిమేందువదన.
శుక. ౪. ౩౧. విక్ర. ౬. ౩౭.

దివ్వెకోల=దివియకోల, దివ్వియకోల. వి. (√ది
వ్వె) దివ్వటీ.

ద్వి. ఆలీలకొలువిదయ్యంబుల దివ్వె,కోలలవారిఁ
గాఁ గొని గస్తుదిరిగి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ.
౧౬౬౮ పం.

దివ్వెల=దివెల, దివ్వెలయమాస. వి. (√దివ్వె.)
దీపావళ్యమావాస్య.

క. మాదాయాదులు బంధువు,లాదివ్వెల కాత్త
సుతల నల్లుండ్రను స,మ్మోదమునఁ దోడితె
త్తురు...చెన్న. ౩. ౧౬౩.

దివ్వెలయమాస=దివ్వెల. వి. (√దివ్వె.) దీపా
వళ్యమావాస్య.

ఉ. మా సరివారు దివ్వెలయమాసకు నల్లుర నాఁ
డుబిడ్డలన్, వాని యొసంగఁ దోకొనుచు
వచ్చుచు నుండిరి...చెన్న. ౩. ౧౪౪.

దివ్వెలెత్తు. అ. క్రి.(√దివ్వె.)దీపములు పెట్టు.

గీ. దివమునను సంజకడ యంచు దివ్వెలెత్తు.
శుక. ౨. ౫౬౧.

దివ్వెసుడి. వి. (√దివ్వె.) గోడయందు దీపము
పెట్టఁగూడు. (శ.ర.) దీపము పెట్టుకొనుటకై
కొయ్య, మొ.వానితో చేసినసాధనము. (బ్రౌ.)
(వా.) ఈదీపము ఆదివ్వెసుడిమీఁద పెట్టుము.
దివ్వెసుడి విఱిగి క్రింద పడినది.

దిశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దిక్కు, కడ.

దిశత్. సం. (శత్ర) ౧. ఇచ్చుచున్న. ౨. ఉప
దేశించుచున్న. ౩. నిర్దేశించుచున్న. ౪. ఆజ్ఞా
పించుచున్న.

దిశాగజము సం=దిగ్గజము.

దిశాదిశి. సం. వి. ఇ. న? ఒకానొకరాగము.

ఉ. భైరవి నాట తోడి సిరిపాళి దిశాదిశి దేశి
మారువా,గౌరి బిళావులీ...చెన్న. ౨.
౨౩౬. (ఇది సంస్కృతనిఘంటువులలోఁ
గానరాదు. ఇంకను విచార్యము.)

దిశాపట్టము. క్రి. విణ. (క. దిశాపటు=పాఱిపో
వుట.)దిక్కులకు పాఱునట్లుగా,చెల్లా చెదరగు
నట్లుగా.

శా. పాశిం బాఱఁగఁ దోలి యంతకు దిశాపట్టం
బు గారించి పూ,ర్వాశాధీశ్వరు వెన్నడిం
జని...ఉ. హరి. ౧. ౯౧. (దశాపట్టంబు
గావించి. ప్రాఁత ప్రతిపా.)

క...అతఁ డేఁగె మును దిశాపట్టము గాన్. ఉ.
హరి. ౧. ౯౮. (దశాపట్టముగాన్.ముద్రి.)

దిశాపాలుఁడు సం=దిక్పాలుఁడు.

దిశ్యమానము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ) ౧. ఇయ్యఁ
బడుచున్నది. ౨. నిర్దేశింపఁబడుచున్నది. ౩.
ఆజ్ఞాపింపఁబడుచున్నది. ౪. ఉపదేశింపఁబడు
చున్నది.

దిశ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. దిక్కు
నందు పుట్టినది. ౨. దిక్కునం దున్నది.

దిష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కథితము,
చెప్పఁబడినది; ఉపదేశింపఁబడినది. ౨. నిర్దిష్ట
ము, నిర్దేశింపఁబడినది. ౩. ఇయ్యఁబడినది. ౪.

ఆజ్ఞాపింపఁబడినది. వి. అ. పుఁ. ౧. కాలము, సమయము. ౨. ప్రానిపసుపు. న. ౧. భాగ్యము. ౨. నిర్దేశము, ఏర్పాటు. ౩. ఆదిష్టము, ఆజ్ఞ.

శ్లో. వహామ సర్వే వివశా యస్య దిష్టం... భాగ. ౫. ౧. ౧౧.

దిష్టాంతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మరణము, చావు. ౨. భాగ్యనాశనము.

దిష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. కథనము, చెప్పుట. ౨. ఉపదేశము. ౩. ఉత్సవము. ౪. భాగ్యము. ౫. హర్షము, సంతోషము. ౬. ఏర్పాటు. ౭. పరిమాణము, కొలఁత.

దిష్ణువు. సం. వి. ఉ. పుం. దాత, ఇచ్చువాఁడు.

దిసంత(తుల)డుచు. స. క్రి. (దిసంతు + అడుచు) నిందించు.

సీ. ఇచ్చకం బాడిన హీత మాను విభునికి మత్తి దిసంతడిచిన మనసు విఱుగు. నీతిసీ. ౭౨.

మ. అదిగో తల్లిఁ గడుం దిసంతడిచి... పరమ. ౩. ౨౭౧ (శ. ర. పా 'తల్లిని జాల దూరుచును' ముద్రి.)

శా. పంకేజాతములన్ దిసంతులడుచున్ బాలామణీపాదముల్. విజ. వి. ౨. ౧౬. (ఇట ఔపమ్యవాచకము.)

దిసంతు. వి. అపవాదము, నింద.

సీ... దిసంతు పడి రోయి రోఁత... అపవాద సంజ్ఞరో యలరుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౧౫.

జః దిసంతడుచు, దిసంతుకొట్టు.

దిసంతు(లు)కొట్టు. స. క్రి. (దిసంతు + కొట్టు.) దూఱు, దూషించు, నిందించు.

ఉ. పట్టఁగలేమి కొండొరులఁ బల్కుటుఁ జాల దిసంతుకొట్టుచున్. కళా. ౬. ౧౦౬.

సీ. చెలి సేఁచి తని దిసంతులుకొట్టె మేనక ...మనుచ. ౩. ౧౦౮.

వ. అని యవ్విటకంటకి యవ్విధంబున నగూతిమి పట్టి గిట్టి దిసంతులుకొట్టి... విప్ర. ౪. ౨౪.

దిసమొల = దెసమొల, దిస్సమొల. వి. (√దిస.) వస్త్రవిహీన మైన మొల.

(వ్యవ) ఆయోగి దిసమొలతో నున్నాఁడు.

విణ. నగ్నుఁడు, దిగంబరుఁడు.

వ. రుద్రా నీవు భద్రదేవద్రుమాటవీవాటియందు దిసమొల దూఁబఱదిండి మిండజంగంబవై... భిక్షాటనక్రీడను నటించితి... భీమ. ౩. ౨౧౦.

సీ. పాల వెన్కఁకుఁ బోక పక్కి పై రొప్పక పొనుఁగుపడినయగ్గి బొగ్గులు దిస. గీ. మొల నరు... ఎదురుగాఁ గానఁబడక. ప్రబంధ. ౭౬౦.

గీ. వెలయు నగ్నుండు దిసమొల బిత్తలి యన. ఆం. భా. ౩. ౧౨. దశా. ౧౦. ౩౭.

దిసమొలవాఁడు = దిస్సమొలవాఁడు. విణ. (√దిసమొల.) వస్త్రవిహీన మైన మొల గలవాఁడు, దిగంబరుఁడు. (శ. ర.)

దిసమొలవేల్పు = దిస్సమొలవేల్పు, దెసమొలవేల్పు. వి. (√దిసమొల.) ౧. శివుఁడు. ౨. కాలభైరవుఁడు.

చ. దిసమొలవేల్పుసాహిణపుఁదేజులు పోషక గేహరక్షకుల్. కవిరా. ౨.౭౨.(శ.ర.పా. దెసమొలవేల్పు. ముద్రి.)

దిసించు. అ. క్రి. కనఁబడు, గోచరమగు.

చ. ఉరుపచ డెంద మెంతమృదువో మఱి తియ్యనితుంటవింటు... కంటికి దిసింపనివాఁ డపుడేసి యార్చె... సారంగ. ౨. ౩౭.

చ. తెరువరు లైనయట్టిపరదేశమహీపుల యర్థవాంఛఁ దత్త్వరమున కేఁగుదేర వెడదోస్యములం బచరించి వారి ని, ర్భరగతి నోడఁ గూయుఁ దమబాషఁడె గెల్చె నటంచుఁ

గాపు ల,చ్చెరువడ నాదుకంటికి దిసింతురె
వీ రని యాతఁ డుబ్బునన్. శుక. ౨. ౪౩౮.

స. క్రి. మీఱు, మించు.

గీ. కులుకుఁజెక్కులు పసిఁడియాకుల దిసింపఁ, జిన్నికుచములు పోఁకలచెన్ను మీఱ. ముకుంద. ౧. ౨౯ పా. ౨ పం. (ఇట ఔపమ్య ద్యోతకము.)

దిష్టి. వి. (సం. దృష్టిః. క. దిష్టి.) ౧. దృష్టి, చూపు.

సీ... చూడ్కి; పాఱువ దిష్టిచూ పన వీక్షణము లొప్పు... సాం. ని. మాన. ౧౫.

౨. దృష్టిదోషము, కిసరు. (బ్రా.)

(వ్యవ) మాపిల్లవానికి దిష్టి తగిలినది.

జః దిష్టికొట్టు, దిష్టితీయు, దిష్టిపిడుత, దిష్టిబొమ్మ.

దిష్టికొట్టు. అ. క్రి. (దిష్టి + కొట్టు) దృష్టిదోషము కలుగఁజేయు.

(వ్యవ.) నిన్న వచ్చినఅమ్మలక్కలు మాపిల్లవానికి దిష్టికొట్టిరి.

దిష్టితీయు. అ. క్రి. (దిష్టి + తీయు.) దృష్టిదోషము పోవుటకై మిరెపకాయలు, మొ. దిగదుడుచు.

(వ్యవ.) వానికి దిష్టితీయఁగనే జ్వరము తగ్గినది.

దిష్టిపిడుత. వి. (√దిష్టి.) సస్యాదులకు దృష్టిదోషము తగులకుండుటకై సున్నపుబొట్లుపెట్టిన పిడుత.

(వ్యవ.) ఆకాఁకరపాదుకు దిష్టిపిడుత పెట్టినారు.

దిష్టిబొమ్మ. వి. (దిష్టి + బొమ్మ.) సస్యాదులకు దృష్టిదోషము తగులకుండుటకై గడ్డి, మొ. వానితో మనుష్యరూపముగ చేసి వ్రేలాడఁదీసినబొమ్మ.

(వ్యవ.) మాతోఁటలో రెండుదిష్టిబొమ్మలున్నవి.

దిస్స. (స). వి. (సం. దిశా. ప్రా. దిసా.) దిక్కు. దీనికి వ్యస్తముగా ప్రయోగము కానరాదు. (చూ. దిస్సమొల.)

జః దిసమొలవాఁడు, దిసమొలవేల్పు, దిస్సమొలదేవుఁడు, దిస్సమొలయ్యవారు, దిస్సమొలవాఁడు, దిస్సమొలవేల్పు.

దిస్సమొల=దిసమొల, దెసమొల. వి. (√దిస్స.) వస్త్రవిహీన మైన మొల.

సీ. వ్రేతలవలపుఁ గొల్పెడుదిస్సమొలహత్తి గచ్చకాయలతిత్తి రచ్చసేయ. ఘటికా. ౧. ౧౨౮.

విణ. నగ్నుఁడు.

గీ. దిస్సమొలవేల్పుఁ బార్వతీదేవిపట్టిఁ, గాలభైరవుఁగుక్కురగణపరివృఢు. కాశీ. ౨. ౩౮.

దిస్సమొలదేవుఁడు. వి. (√దిస్సమొల.) ఈశ్వరుఁడు.

చ. దివిజవిరోధి దోఁచుకొన దీనత నాతఁడు భైక్షవృత్తికిన్, దివురుచుఁ గాదె దిస్సమొలదేవునితో నొనరించె సఖ్యముల్. ధరాత్మజాపరిణయము. ౨. ౫౫.

దిస్సమొలయ్యవారు. వి. (√దిస్సమొల.) కాలభైరవుఁడు.

ఉ. నిస్సమసింహకేసరవినిర్మితరజ్జులఁ బూన్చి తెచ్చి రా, దిస్సమొలయ్యవారిబలు తేజులరాజులు మెచ్చ వేఁటకున్. సుద. ౩. ౧౬౪.

దిస్సమొలవాఁడు. విణ. (√దిస్సమొల.) బట్టలేని మొల కలవాఁడు.

గీ. దిస్సమొలవానిఁ బసిఁ గానఁ ద్రిప్పువాని, మురళి గలవాని మువ్వంకమురువువాని. పాండు. ౧. ౨౧౩.

దిస్సమొలవేల్పు. వి. (√దిస్సమొల.)-వస్త్రవిహీనమైనమొల గలవాఁడు - ౧. శివుఁడు. (చూ. దిసమొల.) ౨. కాలభైరవుఁడు.

మ... ప్రొల్పు గడల్కొల్పుచుఁ బోవు దిస్సమొలవేల్పుంద త్తడుల్ మొత్తమై. రామా. ౨. ౨౧. (దిస్సమొలవేల్పుంద త్తడులం=కుక్కలు)

దిస్సు. వి. నవ్వుట పాము బుసకొట్టుట మున్నగు వానియం దగుధ్వని కనుకరణము.

సీ. పయ్యెద దిగజార్చి పాలిండ్లు పచరించు,
దిస్సవాఱఁగ నవ్వుఁదీఁగెనవ్వ. క్రీడా. ౬౯.

గీ. ఉగ్రతిమిశిరోరంధ్రనిష్ఠ్యూత మగుచు,నె
గయుసలిలౌఘ మది యెందు మిగుల నొప్పు,
నబ్ధిపేరిటికుండలితాంగభోగి,దిస్సనఁ దన
పడగ యెత్తెనో యనంగ. కళా. ౪. ౧౯౫.
(శ. ర. పా.)

దిహాత్. సం. శత్ర. పూయుచున్న.

దిహ్యమానము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) పూయఁబడుచున్నది.

దీ

దీ=డీ. అవ్య. పందెకాండ్రు పొట్టేళ్లను పోట్లాటకై ప్రేరించుమాట.

చ. ఉభయము భావవీథి జయ మొందినభంగి
భయం బొకింత లేకభిముఖ మయ్యె వెన్వె
నుకకై యటఁ గొన్నిపదంబు లేఁగుచున్,
రభసముతో దువాళిగొని బగ్గునఁ దాఁకెడుఁ
జూడు నెట్టిట్టిట్టిభ దిదిదీ యనంగను గడింది
నదభ్రము లీయురభ్రముల్. క్రీడా. ౨౨౯.

జః దీకు,దీకొను,దీకొలుపు,దీకోలు.

దీకు=డీకు. వి. (√దీ.) ౧. ప్రేరణ,పురికొల్పుట.
(శ. ర.)

క. ఏ నపుడు ధర్మపాళా,ధీనుఁడ నై కోపము
నకు దీకొనరింపం,గా నేరకున్న మెయి
మెయిఁ,బో నయ్యెంగాక యింకఁ బొమ్మా
యిచటన్. భార. విరా. ౫. ౯౧.

౨. (శ. దీంకు) చిక్కు, కష్టము.

ఉ. లోకము లెల్ల నిండి తనలోనుగ సర్వముఁ
జేసి ప్రాణులన్, దీకులఁ బెట్టి యొల్లెడలఁ
దీవ్రులఁ నూపెడివిష్ణుమాయ నేఁ, డేకమతిం

దరించి తిదియేల మహాసురరూపు మానిసు,
శ్లోకపురాణపూరుషునిశోభనమూర్తి ధరింపు
మింపునన్. భాగ. ౬. ౪౨౧. (ప్రాఁత ప్రతిపా.)

శ్లో. భవా నతాక్షీ స్త్రాయాం వై వైష్ణవీం జన
మోహినీం. సం. భాగ. ౬. ౧౨. ౨౦.

దీకొను=డీకొను. అ. క్రి. సక్రి. (√దీ.) ౧. (పొట్టేళ్లు పోరిలో) ఒండొంటిని తాఁకు.

గీ. తిరుగఁబడి కురుమతగరుల్ దీకొనుగతి,
నుఱిది తలఁదలఁ దాఁకించు నొకరి కొకరు.
ప్రబంధ. ౯౬.

౨. ఎదిరించు,మార్కొను.

ఉ. తెం పెసలారఁగా మనల దీకొని యున్నది
యొక్కలేమ,.. కాశీ. ౬. ౨౩౩.

క. ఒకమొగము గాక దివిజులు, తికమకగొని
వైరు లెల్ల దీకొనఁ దమ్ముం,బికపికలై నకనక
లై,లుకలుకఁ బరువెత్తి రోడి లోఁగొను
భీతిన్. భాగ. ౬. ౨౪౫.

చ. తెగి యొకకొండతోఁ దగరు దీకొని తాఁ
కిన నేమి భాస్కరా. భా.శ. ౪౬.

ఉ. రాకసుధాంశుమండలము రాకకు మాఱు
మొగంబు నేయుచో,దీకొని వచ్చు దండధర
దిక్పవమాన మదక్షిణం బవున్. నైష. ౨.
౧౩౪.

అ. క్రి. ఉత్సహించు; పూనుకొను, సిద్ధపడు.

ఉ. ఆఁకలిగొన్న క్రేపులు రయంబున నీఁకలు రా
నిపతులున్, దీకొని తల్లికిన్ మఱి విదేశగ
తుం డగుభర్త కంగజవ్యాకులచిత్త యైన
జవరాలును దత్తఱ మందుభంగి నో, శ్రీకర
పంకజాక్ష నినుఁ జేరఁగ నామది గోరెడుం
గదే. భాగ. ౬. ౪౦౦.

క. దాకొని ఖడ్గాఖడ్గినో, కాక కచాకచినో శా
ణకౌశలమున నో, నీ కెద్దియిష్ట మనికిన్
దీకొనుమా యొకటు మెచ్చితిమి నృపతన
యా. రామా. ౫. ౧౪౯.

ద్వి. ఈకౌశికునిబుణం బీకాశిలోన, దీకొని తీర్పఁగాఁ దెరువు గల్పింపు. ద్వి.హరిశ్చ.ఉ. ౧౨౦ పం.

స. క్రి. చేయఁబూను.

ఉ. ఈకొఱగానికార్య మిటు లెవ్వఁ డొకో యనుకూలశత్రుఁడై, నీకుఁ బ్రియంబుగాఁ బలికె నీవును నిత్తెఱఁ గాచరింపఁగా,రాక తలంచి చూడ నిది రాక్షసవంశవినాశకాల మో,కా కిటుగాను దీకొనునె కాదన కీదృశ మెవ్వఁ డేనియుఁ. భా. రా. ఆర.౨.౧౪.

దీకొలుపు(ల్పు)=డీకొలుపు. స. క్రి. (√దీకొను.) దీకొనఁజేయు.

(పురికొలుపు)

క. నగుఁ డన్నపాటు గనుఁగొని, దిగిభనిభద్విపము నలుక దీకొలుపుచు బెట్టు,గుశక్తి వైవఁ గుశుఁ డర్,నగుచుఁ దునిమి దాని మూఁడు నారాచములఁ. జై. భా. ౬. ౧౪౨.

(ఎదుర్కొనఁజేయు.)

గీ. ఎదురు లేక రణంబులో నేపు చూపె,భట్టి జగజెట్టి దీకొల్ప భద్రగజము. విక్ర. ౪. ౧౧౧.

క. ఆవేళ మూర్ఛఁ దేఱి శ,చీవనితావిభుఁడు రాజసింహముపై నై,రావణకరి నెక్కి ధరి,త్రీవలయము సంచలింప దీకొలుపుటయుఁ. వరాహ. ౩. ౫౪.

క...వారణతిలకంబు నెక్కి వడి బువభుని పై, ఘోరగతిఁ గాలదంష్ట్రిఁడు, ధీరాటోపంబు తోడ దీకొలుపుటయుఁ. భా. రా. యు. ౬౯౩.

దీకోలు=డీకోలు. వి.(√దీకొను)డీకొనుట.(శ.ర)

దీక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. యజ్ఞవివాహాదికర్మములయందు అవలంబించునియమము;నియమము. ౨. దృఢాభినివేశము, గట్టిపట్టుదల. ౩. మంత్రోపదేశము. ౪. మంత్రోపదేశమునొందుట. ౫. ఉపనయనసంస్కారము.

దీక్షణము. సం. వి. అ. న. ౧. దీక్ష. ౨. దీక్ష పట్టుట, దీక్షపూనుట.

దీక్షణీయ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఇష్టిభేదము.

దీక్షణీయము. సం. వి.అ. న. దీక్షకు సాధనమైన హవిర్భేదము.

దీక్షాంతము. సం. వి. అ. పుం.౧.దీక్షాసమాప్తి. ౨. యజ్ఞదీక్షాసమాప్తి, అవభృథము.

దీక్షించు. సం. అ.క్రి.దీక్షవహించు, దీక్షపూను.

వ. ఇట్లు ఫాల్గునశుక్లపక్షంబున దీక్షించి...అనుష్ఠానంబులదెస నతిగరిష్ఠ యగునిష్ఠ నవలంబించి...హరి. ఉ. ౬. ౨౦.

క. వేయేఁడులవ్రతమునకై, ధీయోగము సిద్ధి నొంద దీక్షించి మనః, కాయవచోనియమము నిర,పాయంబుగఁ దొడఁగి దురుతపస్సాధనముఁ. హరి. ఉ. ౧౦. ౧౮౯.

దీక్షిత. సం. వి. బు. పుం. దీక్షపూనువాఁడు.

దీక్షితాయని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ.దీక్షితునిపత్ని.

శ్లో. ఇతి శ్రుత్వాథ తద్వాక్యం భీతా సా దీక్షితాయనీ. సం. కాశీ. ౧౩. ౮౯.

దీక్షితుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) ౧. వివాహోపనయనాదివిహితకర్మములందు దీక్ష వహించినవాఁడు. ౨. తలఁచినపని నిర్వర్తించుటకై గట్టిపట్టు పట్టినవాఁడు. ౩. పట్టాభిషిక్తుఁడు. ౪. హవిర్యాగములు మున్నగు శ్రౌతకర్మముల నాచరించినవాఁడు.

దీక్షిష్యమాణుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) దీక్షపొందఁగలవాఁడు, దీక్షపొందనై యున్న వాఁడు.

గీ. ఈవు దీక్షిష్యమాణుండ విద్ధమహిమ.కాశీ. ౮. ౫౮.

దీటు=తీడు స. క్రి. ౧. సరిచేయు, సవరించు, చక్కఁబఱచు; ఆకర్షించు. (ఉదాహరణములలో సందర్భానుసారముగా భిన్నార్థము లగపడుచున్నవి.)

చ. తిలకము దిద్దుచున్ గురులు దీటుచు... సద్దముఁ జూచె నొకర్తు వేడుకన్. నృసిం. ౨. ౮౬.

ఉ. చంచువు దీటి పక్షములు జల్లున విచ్చి పదంబు లెత్తి తుప్పించి సభంబుపై కెగసి... భాగ. ౧౦పూ. ౪౪౫.

చ. కలకల నవ్వ మోవిపలుగంటుల దీటుఁ గుచంబు లోరగా, వెలువడఁ బైఁట వేయు ...హంస. ౧. ౨౧౩.

గీ. మొగముపైఁ జిమ్ముచీకటి ముడివడంగ, మాటిమాటికి మీసాలు దీటుకొనుచుఁ, జనియె సంబళిసంబళి యనుచుఁ బంక, జాప్తకులపుంగవుఁడు వచ్చునంగడికిని. హరిశ్చ. ౪. ౨౧౫.

సీ. మొలఁ గట్టుపాఱుటాకులు జాఱకుండఁగ దీట్టి కట్టినబలుతీవకట్టు. చంద్రా. ౨. ౩౮.

మ. అతిశీఘ్రంబుగ శార్ఙ్గ మెక్కుడి గుణంబాభీలతన్ దీటుచున్. ఉ. రా. ౨. ౫౬.

౨. కఱచు, (కోపాదులచే పెదవి, మొ. పండ్లతో)కొఱుకు. (ఈయర్థమున నిది ఔడు,రదము, కోఱ మొదలగు పదములతో కలసియే కనఁబడుచున్నది.)

ద్వి. అదె గవాక్షుం డనునతఁ డాలమునకుఁ, ద్రిదశారి యోధులు దీటుచున్నాఁడు. రం. రా. యు. ౩౩౦ పా. ౨౫ పం.

మ. పదవిక్షేపములన్ సవృక్షధరణీభాగంబు కంపింపఁగా, రదముల్ దీటుచుఁ గత్తిరించి నచెవుల్ రాజిల్ల...భాగ. ౧౦ పూ. ౬౧౩.

వ...వేఁడిమిడుంగుఱులు వొడమ నిడుదక్రొవ్వాఁడికోఱలు ధీటుచు...దశా. ౩. ౧౯౩.

మ...అవ్వీరుఁడున్,దశనాగ్రంబులు దీటుచున్ వయిచె నుత్తాలాద్రికూటంబునన్. భా. రా. యు. ౧౦౦౪. ('దీడుచు' ముద్రి.)

చ. ఘనతరఫాలపట్టికల ఘర్మకణంబులు గ్రమ్మ భీకరాననములు జేవుఱింపఁగ ఘనభ్రుకుటిస్ఫుటకోపదీప్తుఁడై, కనదురువిస్ఫులింగములు కన్నుల రాలఁగ నాడు దీటికొం,చెనుబదివేల రక్కసుల నెక్కుడుశౌర్యము గల్గువారలన్. భా. రా. సుం. ౩౪౪.

సీ. వాలంబు నేలతో వడి వ్రేయుచును లంక దృష్టించి యోధులు దీటుకొనుచు. భా. రా. యు. ౩౨౬.

౩. ఊఁపు, చలింపఁజేయు.

పంచచామరము. ఛటచ్ఛటాతరంగపంక్తి సారెఁ బేటి దీటఁగా, నెటో యెటో కటా మునుంగు నేది దిక్కటంచుఁ దాఁ, దటాతటాన గుండెసారెఁ దల్లడింపుచుండఁగాఁ, బొటాపొటాన నశ్రు లాటుఁ బోటు నై దొరంగఁగాన్. ఉ.హరిశ్చ. ౨. ౧౨౮.

విణ. (క. దీటు) ౧. సరి, సమానము.

ఉ...నీ,కేసురలైన దీటగుదురే భవదుక్తులు నన్నుఁ బ్రీతునిన్, జేసె... ఉ. రా. ౨. ౧౯౨.

గీ. అవుర వీనికి దీటైనయతఁడు గలఁడె, వసుధఁ బరికింప...బిల్హ. ౧.౧౦౪.

గీ. పాలమీఁగడ శర్కర పానకంబు, పూవుఁదేనియ యైన నీమోవియందుఁ,దనరుమాధుర్యమునకు దీటనఁగరాదు. ఇందు. ౬. ౧౩౬.

౨. అర్హము, తగినది.

చ. ఎన యగు నెట్లు కెంజిగి వహించినయంతనె కెంపు విద్రుమం,బును గఠినంబు లౌట మృదువుల్ గద దాసనముల్ కిసాలముల్, దిను సన దీటు గా వవియుఁ దియ్యఁదనంబును సౌరభంబునున్, గనమి లతాంగిమోవికి

జగత్త్రయి దీటుగువస్తు వెద్దియో. ఇందు ౨. ౧౫౩.

వి. విధము, రీతి.

ఆ. పొన్నపువ్వుదీటు పోల్చులోకులమాట, నో టు చేసి వేల్పుబోటినాభి, విస్తరిల్లె నపుడు వెడఁదబావిని బోల్చు, నేర్పుకాండ్రమాట నేటుచేసి. రసిక. ౬. ౧౦౦.

క్రి. విణ. తిన్నగా, సూటిగా.

క...దిట మింతయు విడక యతఁడు దీటుగఁ గడు సుం,దరటికిఁ జని... నీలా. ౩. ౬౪.

జః దీటుకట్టు, దీటుకొను, దీటుకొలుపు, దీటు వచ్చు.

దీటుకట్టు=దీటుకొను. అ. క్రి. (దీటు+కట్టు) నిండు.

వ...దేవదుందుభిధ్వానంబు రోదసీకుహరంబు నం దీటుకట్టె... నైష. ౬. ౭౯.

దీటుకొను=దీటుకట్టు. అ. క్రి. (దీటు+కొను)

౧. నిండు; వ్యాపించు.

గీ. జనులు విహ్వలు లగునట్టిఘనరవంబు, దిశల యందు నాకసమున దీటుకొనఁగఁ, గర్ణుఁ డట్లు ఛేదించె... భార. కర్ణ. ౩. ౩౨౨.

ఉ. గర్భముఁ దాల్చి మైఁ గలయఁ గన్గొని పె క్కుసపాటు మున్నుగా, దుర్భర మైనసం భ్రమముతోడ విషాదభయానుతాపముల్, నిర్భరభంగిఁ బుట్టి తపనెమ్మది దీటుకొనంగ ...నిర్వ. ౨. ౨౨.

మ...అస్త్రశస్త్రచయశుంభద్దీప్తిజాలంబు స్సర్వ దిశాభాగములందు దీటుకొన... దశకు. ౧౨. ౬౨.

౨. కలుగు, పుట్టు.

క...విధి,త్రిప్పుల కచ్చెరువుపాటు దీటుకొనం గన్. దశకు. ౨. ౯౩.

వ...కల్యాణంపుఁబాటలన్ దీటుకొనుతిన్ననిర వంబులన్..., మనుచ. ౫. ౩౧.

౩. అతిశయించు.

మ. అనినన్ బార్వతిఁ జూచి నవ్వుచు శివుం డామార్గమున్ గొంచు గ, మ్మని శైలాధిపు నాకతిచ్చిన నతం డ ట్లేఁగి పక్షీంద్రునిన్, గని రోమస్ఫురణంబు దీటుకొన హుంకా రంబు గావింపఁ దద్ఘనవాతాహతిఁ దూలె నాతఁడు త్రిలోకవ్యాప్తి సంధిల్లఁగన్. జై. భా. ౫. ౭౬.

దీటుకొలుపు. స. క్రి. (√దీటుకొను.) దీటు కొనఁజేయు.

(నిండఁజేయు; వ్యాపింపఁజేయు.)

గీ. దేవదుందుభు లుడువీథి దీటుకొలుప,నమరు లందంద పుష్పవర్షములు గురియ, దక్షు వాటంబు చొచ్చె గౌతమతనూజ.భీమ.౪. ౧౯౩.

సీ. అఖిలైకనందకం బగునందకము ప్రోల దీప్తి పరంపర దీటుకొలిపె. నృసిం. ౧. ౩౫.

(పరఁగఁజేయు)

సీ...సచరాచరం బైనజగము లెల్ల. గీ. సొక్కు- మొగమై కడంగినఁ జిక్కువఱచు, దివ్య బాణజాలంబుల దీటుకొలిపి, ప్రాణములఁడాఁ పఁ డీతనిపాటిదొరలఁ, గాన మేరాజ్యముల యందుఁ గౌరవేంద్ర. భార. ఉద్యో. ౪. ౨౯.

గీ. తెలిపి లేకుండ శరములు దీటుకొలిపి,పగ చక్రము నంతయుఁ బడలుపఱిచి. భా.రా. యు. ౧౨౩౧.

(పుట్టించు, కలిగించు.)

వ...హాసకుందంబులు సాంద్రతరచంద్రికాకం దంబులం దీటుకొలుప. ఆము. ౪. ౩౫.

దీటువచ్చు. స. క్రి. (దీటు+వచ్చు.) పోలు.

చ. అనఘుఁడు పిన్నదాది సుజనావనదక్షత రూ పరేఖలన్, వినుతపరాక్రమంబునను విశ్రుత దానగుణంబుపెంపునన్,వనజదళాక్షిఁ దత్

నయు వానివిరోధిని వానిమిత్త్రుఁ డా,నైన యగు దీటువచ్చు మతి యెంతయు సాటగుఁ జూడ శోడగుణ్. రామ. ౧౯౬.

అ. క్రి. సమమగు.

సీ. లచ్చికోడలికన్నులకు దీటువచ్చునీలోత్పల శరపంక్తు లొనరఁ దాల్చి. ఉ.రా.౪.౧౫౬.

సీ. కుదు రేర్పడి పొదుకొనుకుచాంకూరముల్ పోఁకలతో దీటురాకమున్న. ముకుంద. ౨. ౭౩.

దీదివి. సం. వి. ఇ. పుం. స్త్రీ. న. అన్నము. పుం. ౧. భక్ష్యము. ౨. స్వర్గము. ౩. అగ్ని. ౪. బృహస్పతి. (వై. ని, కే. ని.)

దీధితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. కిరణము. ౨. కాంతి,జిగి. ౩. అంగుళి,వ్రేలు. ౪. రఘునాథ శిరోమణిచే రచింపఁబడినయొకతర్కగ్రంథము.

దీధితిమంతుఁడు. సం. విణ. (త్. మతీ. త్.) వెలుఁగు గలవాఁడు,ప్రకాశము కలవాఁడు. వి. త్. పుం. సూర్యుఁడు.

దీన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మూషిక,ఆఁడెలుక. (మే. ని.)

దీనము. సం. వి. అ. న. పుం. ౧. పున్నాగము, సురపొన్న ౘె. ౨. కేతకి,మొగలి ౘె. ౩. తగరము,నందివర్ధనము ౘె.

దీనారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఒకవిధమైన బంగారునాణెము. ౨. స్వర్ణభూషణము,బంగారునగ. ౩. రెండుకర్షములబంగారు. ౪. నిష్కపరిమాణము. ౫. ముప్పదిరెండు రతులయెత్తుబంగారు. ౬. ముద్ర.

దీను. వి. మనోజ్ఞత,చక్కఁదనము.

గీ. బ్రహ్మతీర్థంబునకు దండపాణియాశఁ,గులశిఖరిపుత్రి దీపించుఁ గలశతీర్థ,మేనుబారలనిడుపున దీను మిగిలి,యదియ యమృతామహాదేవి కాస్పదంబు. పాండు. ౨.౧౪౪.

దీనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దరిద్రుఁడు, బీద. ౨. దుఃఖితుఁడు. ౩. దర్ప ముడిగినవాఁడు. ౪. భయపడినవాఁడు. ౫. జాలిగొలుపువాఁడు, శోచనీయుఁడు.

దీపకము. సం. విణ. (అ. పికా. అ.) ౧. రగుల్చునది,దరికొల్పునది. ౨. ప్రకాశింపఁ జేయునది. ౩. వివరించునది, స్పష్టపఱచునది.౪. ఉద్దీపకము,ప్రేరేఁచునది. ౫.దీపనకారి, జఠరాగ్నిని వర్ధిల్లఁజేయునది. ౬. దీపము వెలిఁగించుటయందు నేర్పరి. వి.అ.పుం. ౧. దీపము. ౨. దీపము, పక్షిమృగాదులను పట్టుటకై వేఁటకాఁడు పెంచిన పక్షి మృగము లోనగునది. ౩. ఓమము. ౪. లోచమస్తకము, నెమ్మిజుట్టుచెట్టు. ౫. (సంగీ) రాగభేదము. న. ౧. కుంకుమము. ౨. దీపకాలంకారము.

క. ప్రకృతము లప్రకృతంబులుఁ, బ్రకటంబుగఁ గూడి తుల్యభావముఁ జెందన్, సుకవీంద్రుల మతమున దీపక మగు నది గమ్యసామ్యపర మెట్లన్నన్.

క. ధారణి సదాళిసన్నుత,సారస్యం బగుచు విమలజలజము రాకా,నీరేజవైరిబింబము,నీరమ్యయశంబుఁ బొల్చు నెమ్మి నృసింహా.నరస. ౫. ౧౫౧,౧౫౨.

దీపకళిక. సం.వి. ఆ.స్త్రీ.౧. దీపశిఖ.౨.యాజ్ఞవల్క్యసంహితకు శూలపాణి రచించినటీక.

దీపకిట్టము. సం.వి. అ. న. కజ్జలము,దీపపుమసి. (వాచ.)

దీపకూపి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దీపవర్తిక, దీపపువత్తి. (వాచ.)

దీపఖోరి. సం=దీపకూపి.

దీపగంబము. మి. వి. దీపస్తంభము.

వ. శ్రీభీమేశ్వరమహాదేవరకు శ్రీమతు సకలసేనాధిపతి యైనరేచెర్ల పెద్దగణపతిరడ్డివారు

తమకు ధర్మార్థకామముగాం ఘట్టిన లోహపుదీపగంబ్బము ఒక్కట్టిపలములు ౧౮ ... దా. శా. ౪. ౧౨౭౭.

ద్వి. ఆ పరంజ్యోతిస్వరూపంబునకును, దీపగంబంబు లెత్తించినయట్లు. బస. పు. ౧. ౧౨౩ పం.

దీపధ్వజము. సం.వి.అ.పుం.దీపపుమసి, కాటుక.

దీపనము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.)-దీపసాధనమయినది-౧. రగుల్చునది, దరికొల్పునది. ౨. దీపనకారి, జఠరాగ్నిని వర్ధిల్లఁ జేయునది. ౩. ప్రేరేఁచునది, ఉద్దీపకము. వి. అ. న. ౧. రగుల్చుట, దరికొల్పుట. ౨. ప్రకాశింపఁ జేయుట. ౩. జఠరాగ్నిని వృద్ధిచేయుట. ౪. కుంకుమము. పుం. ౧. మయూరశిఖ, నెమ్మిజుట్టుచెట్టు. ౨. కాసమర్దము, కసింద. ౩. పలాండువు, నీరుల్లి. ౪. పాఠ, చిఱుబొద్ది. ౫. మెంతికూర. ౬. ఓమము.

దీపనీయము. సం, విశే. (అ. ఆ. అ) ౧. దీపింపఁజేయఁదగినది, అగ్నిదీప్తిని కలుగఁ జేయఁదగినది. ౨. జ్వాలనీయము, మండింపఁ దగినది. వి. అ. పుం. ఓమము. ౨. ఔషధవర్గభేదము.

శ్లో. పిప్పలీ పిప్పలీమూలం చవ్యచిత్రకనాగరం,
దీపనీయ స్స్మృతో వర్గః కఫానిలగదాపహః.
(వాచ.)

దీపపాదపము. సం. వి. అ. పుం. వృక్షాకారముగ నుండుదీపస్తంభము.

ఇట్లే: దీపవృక్షము, మొ.

దీపపుష్పము. సం. వి. అ. పుం-దీపశిఖవంటి పువ్వులు గలది-చంపకము, సంపెంగ.

దీపభాజనము. సం. వి. అ. న. దీపము పెట్టు పాత్రము. (ప్రమిద, మొ.)

దీపము. సం. వి. అ. పుం- దీపింపఁ జేయునది- ౧. దీపిక, దివ్వె. ౨. మయూరశిఖ, నెమ్మిజుట్టుచెట్టు.

దీపశత్రువు. సం.వి. ఉ.పుం.శలభము, మిడుత.

దీపశిఖ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దీపపుకొన. ౨. కజ్జలము, కాటుక.

దీపశృంఖల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దీపములవరుస.

దీపాన్విత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.దీపావళ్యమావాస్య, ఆశ్వయుజమాసమందలియమావాస్య.

దీపారాధనము. సం. వి. అ. న. దీపము వెలిగించి భగవంతుని సేవించుట.

దీపావళి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. దీపములవరుస. ౨. ఆశ్వయుజమాసమందలియమావాస్యపండుగ.

దీపి. సం. విశే. (న్. నీ. న్) ౧. రగుల్చునది, దరికొల్పునది. ౨. ప్రకాశించునది. ౩. దీపనము కలిగించునది.

దీపించు. సం.అ.క్రి.౧.ప్రకాశించు,ప్రజ్వలించు.

క. స్త్రీపున్నపుంసకత్వము, లోపరతత్త్వమున
లేమి నది విను తత్త్వద్వ్యాపారాపేతం బయి,
దీపించుచు నుండు బోధదేహాత్మమునన్.
భార. శాం. ౪. ౧౬౫.

సీ. నాసీరమై వచ్చునలినబాంధవుతెక్కియం
బుపై దీపించునద్ది మనఁగ. గీ ... వేగుఁ
జుక్క వొడిచె. మనుచ. ౩. ౫౪. పాండు.
౨. ౧౪౪.

౨. అతిశయించు, హెచ్చు.

మ. త్రిశిరుం డాతనిపాటు నూచి మదిలో
దీపించుకోపంబుతో.భా.రా.యు.౧౦౦౪.

మ. చని యింద్రాదిసుపర్వులం గని మనస్తాపం
బు దీపింప ని, ట్లనె...మార్క. ౧.౧౨౨.

స. క్రి. (కాంతిని) కలుగఁజేయు, పుట్టించు.

ద్వి. దిక్కుల కెల్లను దెలివి దీపించు, చుక్కల
గమికాఁడు చూపట్టె మింట. రం. రా.సుం.
౨౪౩ పా. ౧౪ పం.

దీపిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దీపము, దివ్వె. ౨.

చిన్నదీపము. ౩. దీపమువలె నీత్యాదివిషయములను స్పష్టపఱుచు గ్రంథము.
ఉదా: నీతిదీపిక, న్యాయదీపిక, ముహూర్తదీపిక, మొ.

దీపితము. సం.విణ.(అ. ఆ.అ.) ౧.రగుల్పఁబడినది. ౨.కాల్పఁబడినది. ౩.ప్రకాశింపఁజేయఁబడినది. ౪. ప్రకటింపఁబడినది. ౫.రేపఁబడినది.

దీపిలు. సం. అ. క్రి. ప్రకాశించు.
శా. పైపై దీపిలునాతపంబు లనుసోపానంబులే ప్రాపుగా, భూపోత్తంసము మేనితోడ దివికిన్ బోపోవ డిక్ నాఁ దదీ,యాపూర్ణప్రథిత ప్రభావగమితుండై గోపురిం జేర నీ, పాపాత్ముం డిట కర్హుఁడే యనుచు జంభద్వేషి రోషంబునన్. గాథే. ౪. ౭౮ పా.

దీపురము. విణ.(సం.దీప్రమ్.) ప్రకాశించునది.
క. ఆపురమున నొక డుండును, గోపురముగ బలిజెసెట్టి గణదాసుఁ డనన్, దీపురముగాఁగ నయ్యలకాపురమున ధనదుఁ డుండు గతిఁ గడువేడ్కన్. హంస. ౫. ౯౩.

దీపోత్సవము. సం.వి.అ.పుం.౧.దీపావళ్యమావాస్య. ౨. దీపములు వెలిగించెడియుత్సవము.

దీప్త. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. జ్యోతిష్మతి, మానేరు. ౨. నీరుపిప్పలి.

దీప్తకము. సం.వి. అ.పుం. న. ముక్కులోమంటగలిగించురోగము. న. బంగారు. (విల్యమ్సు.)

దీప్తకిరణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

దీప్తజిహ్వా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ఉల్కాముఖి యగుఆఁడునక్క.(వాచ.) ౨. గయాళి, గట్టివా. (ఆ.ని.)

దీప్తపింగళము. సం. వి. అ. పుం- బంగారువలె పచ్చనిసటలుకలది_సింహము.

దీప్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. వెలిఁగినది, ప్రకాశించినది. ౨. కాలినది. ౩. మండినది. ౪. రేఁగినది. వి. అ. పుం. ౧. సింహము. ౨. నిమ్మ. న. ౧. బంగారు. ౨. ఇంగువ.

దీప్తరసము. సం. వి. అ. పుం. మహీలత, ఎఱ్ఱ.

దీప్తలోచనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ప్రకాశించు నేత్రములు కలది. వి. అ. పుం. పిల్లి.

దీప్తలోహము. సం. వి. అ. న. ౧. కంచు. ౨. ప్రకాశించులోహము.

దీప్తాంగము. సం. విణ. (అ.ఆ, ఈ. అ.) ప్రకాశించుఅవయవములు కలది. వి. అ.పుం.నెమలి.

దీప్తాంశువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. సూర్యుఁడు. ౨. జిల్లేడు.

దీప్తాక్షము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) ప్రకాశించు నేత్రములు కలది. వి. అ. పుం. పిల్లి.

దీప్తాత్ముఁడు. సం. విణ. (న్. ఆ, న్. న్.) ౧. ప్రకాశించు ఆత్మకలవాఁడు.౨.మండిపడుస్వభావము గలవాఁడు.

దీప్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. ప్రకాశము, వెలుఁగు. ౨. (స్త్రీదేహాదుల) కాంతి. ౩. అభివ్యక్తి, బయలుపడుట. ౪. లక్క. ౫. లత్తుక, లాక్షారసము. ౬. కంచు.

దీప్తోపలము. సం.వి.అ.పుం. సూర్యకాంతమణి.

దీప్యకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఓమము. ౨. యవసస్యము. ౩. నెమిలిజుట్టుచెట్టు.

దీప్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దీపనమునకనుకూల మయినది. ౨. జఠరాగ్నిదీపనమునకనుకూల మయినది. వి. అ. న. ౧. ఓమము. ౨. జీలకఱ్ఱ. ౩. రుద్రజట.

దీప్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - దీపించునది- ౧. ప్రకాశించునది. ౨. మండునది. వి. అ. పుం. అగ్ని.

దీమము=దీమ. వి. (సం. దీపకః.) ౧. పశుపక్ష్యాదులను వశముచేసికొనుటకై యేర్పఱచిన పశుపక్ష్యాదికము.

క. బలవద్రిపులు ప్రయోజనములకై లోఁబడుట గల్గఁ బోలముల సేనంగులు దీమంబులపజ్జఁ దగిలి సెట్టన పట్టువడినక్రియఁ జతురమతీ. భార. శాం. ౩. ౨౯౯.

ఉ...మోహితుఁ జేసి నేర్పుతోఁ, దెచ్చిరి దీమముల్ మృగముఁ దెచ్చినకైవడి ముగ్ధసంయమిన్. భా. రా. బాల. ౭౩.

చ...పురిం జెలంగుదురు కామునిదీమములట్లు కామినుల్. విక్ర. ౧. ౪౯.

౨. ఎఱయుంచినబోను.

సీ. ఒకమరి దీమంబు లొడ్డి పాదులు దీర్చి బహువిహంగంబులఁ బట్టి తెచ్చి. కాళ. ౩. ౪౭.

సీ. దీమంబువేఁటలు డామెనవేఁటలు దెరవేఁటలును నేర్చు తెరలికలను, బందె మాడినభంగిఁ బందుల నొప్పింపఁ బూఁటకాం డ్రనఁ దగు వేఁటకాండ్రు. ద్వా. ౭. ౨౨. పి. శకుం. ౧. ౧౧౬.

౩. (సం. ధామ) గృహము.

సీ...ధామస్సు గృహసంజ్ఞ దీము వీమం బిల్లు గీమనంగ. ఆం. భా. ౨. ౧౩.

దీమసము=దీవసము. వి. ౧. ధైర్యము.

గీ. ఎట్టిలా కొట్టిదీమస మెట్టితెగువ, యెట్టికడిమి కృష్ణుఁడు జగదేకవీరుఁ, డగుచుఁ గూడి యున్నధరాధిపతుల,భంగపఱిచె నిం కేమని పలుకఁ గలదు. హరి. ఉ. ౩. ౯౭.

చ...మత్స్యనాథుఁ డనునట్టిమహాత్మునిదండ నీదుగా,దిళిసుతుఁ డున్నవాఁడు కడు దీమసమేది కలంక నేటికిన్. సారంగ. ౩. ౨౫౦.

ద్వి. ఏపార నింగితం బెఱిఁగెడియట్టిచదురాలు గాన సంకలుశలేక మయిన్న మది లేక వల్కొ దీమసము పెంపునను. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౭౪ పం.

౨. పూనిక, యత్నము.

ద్వి. సామదండోపాయసాధనంబులను, దీమసంబున జాడఁ దీయకపోరు. ద్వి. శ. సా. ౨. ౫౧ పా.

క. వే మింటిదాఁకఁ బెరిఁగిన, దీమసమున నతలమునకు దిగఁబడి చనికన్, భూమి గలయంతఁ దిరిగినఁ, దా మును పెట్టినది రిత్త దన కేలబ్బున్. విక్ర. ౨. ౧౭౨.

౩. (పనులందు)ఉత్సాహము,కార్యోద్యోగము.

చ...మనోగతుల్, దెలిసి మెలంగ నేర్చుటకు దీమసమున్ వినయంబుఁ దాల్తియున్, గలుగుట కుబ్బి తాపసుఁ డొకానొకనాఁ డల కన్యతో ననున్. ఉ. రా. ౧. ౨౦౧.

౪. ఉపాయము; నేర్పు.

ఉ...అందుఁ బోనొల్ల ననంగ రా దచటి కూరక పోవను రాదు నేర్పు సంధిల్లగ దీనిఁ బాపికొనుదీమస మెట్టిది యొక్కొ దైవమా. భార. విరా. ౨. ౯౧.

సీ. నొసలిలోపలిచక్కి నెసఁగుచంద్రుఁడు దిద్దనో మింట ప్రేలెడుదీమసంబు. పాండు. ౩. ౧౩౭.

దీము=దీమము. వి. ౧. పశుపక్ష్యాదులను వశముచేసికొనుటకై యేర్పఱచినపశుపక్ష్యాదికము; తత్ప్రతిరూపము.

గీ...ఎట్టివారికైన, నొరుల నొకప్రేలిమిడిఁ దిరుల్ మరులు గొలిపి, దివియమే దేవినీయట్టిదీము గలుగ. కు. సం. ౬. ౬౭౪.

గీ. రాజకుద్ధాంతభామినీరత్నరాజి, దీమ్ము గావించి వలరాజు జధీశు నేసె. శైవ. ౩. ౯౨.

మ. తరుణు లల్లిబొజు గ్గుచంబు లనుపం దచ్ఛైత్యము దీమలై, పెరకేఁపం జనుకొంకొ

రవిదీప్తిం గ్రుంకి పాతాళగహ్వరముం దూ
ఱినవాని నీయదుకు త్రాళ్లా తెచ్చు నా దీర్ఘ
త, చ్చిరకృష్టిం గమనట్టి శైత్య మలరించెక
నూతులం దత్తఱిక. ఆము. ౨.౬౬.

గీ. చలము లాదవ ముండ్లు గలప్రాఁకుదీములఁ,
గొరలి తాఁకి కొమ్ము లురులఁ దగిలి,వాని లేవ
నీడ్చి కానకే కొనిపోవుఁ, బోతరించి యిక్షి
పోతు లచట. మను చ. ౪. ౨౨. (ప్రాఁకుదీ
ములు=కఱ్ఱతోఁజేసిన యిఱ్ఱులు.)

౨. మత్స్యగ్రహణసాధనవిశేషము.

గీ...చల్లు డూఁదు, లుంటగాలంబు తెరదీము
లుసురుగాలము...హంస.౪. ౧౦౪.

౩. గృహము. ఆం. భా. ౨. ౧౩.

౪. స్థానము, సెలవు.

ఉ. తామరతూఁడు పట్టుకొని ధాత యధో
ముఖుఁడై చనం జనక, సోమరిపాటు భీతి
యును జూచెనె కాని సరోజమూల మీ,
దీమున నున్న దంచుఁ గను తేఁకువ జాలక నాళ
మూఁతగాఁ, దా మొదలింటియట్ల నిజధామ
సరోజముఁ జేరెఁ జింతతోఁక. శ్రీరం. ౩.
౧౩౦.

జః దీముకొను, దీముకొల్పు.

దీముకొను. అ. క్రి. (దీము+కొను.) సెలవు
కొను. (చూ. దీముకొల్పు.)

దీముకొల్పు(లుపు.) స. క్రి. (దీము+కొల్పు)
సెలకొల్పు.

సీ. శాత్రవోత్కర జయోత్సాహసాహసమున
భీమార్జునులపోల్కి దీముకొల్పి. రంగా. ౧.
౩౧.

దీర్ఘ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పృశ్నిపర్ణి, కోలపొన్న చెట్టు.

దీర్ఘకంటకము. సం. వి. అ. పుం. బర్బురము,
తుమ్మచెట్టు.

దీర్ఘకంఠము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కొంగ, బక
ము. ౨. దీర్ఘమైనకంఠము.

ఇశ్లే: దీర్ఘగళము.

దీర్ఘకందము. సం. వి. అ. న. ౧. మూలకము,
ముల్లంగిచెట్టు. ౨. నేలతాడిచెట్టు. (వాచ.)

దీర్ఘకణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. శ్వేతజీరకము, తెల్ల
జీలకఱ్ఱచెట్టు. (వాచ, విల్యమ్సు.)

దీర్ఘకాండ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పాతాళగరుడీలత.

దీర్ఘకీలము. సం. వి. అ. పుం. అంకోలము, ఊ
డుగుచెట్టు.

దీర్ఘకూరము. సం. వి. అ. న. ఆంధ్రదేశమున
పండు రాజనపుబియ్యము, రాజాన్న మనుధాన్యవిశే
షము. (వాచ.)

దీర్ఘకేశము. సం. వి. అ. పుం- పొడువైనవెం
డ్రుకలు కలది-భల్లూకము, ఎలుఁగుబంటి.

దీర్ఘకోశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దుర్నామ, ఏనుఁగు
జలగ.

దీర్ఘకోశిక. సం=దీర్ఘకోశ.

దీర్ఘగతి. సం. వి. ఇ. పుం- దూరదేశగమనము
కలది- లొట్టియ, ఉష్ట్రము.

దీర్ఘగ్రంథి. సం. వి. ఇ. పుం- పొడువైనకను
పులు కలది- గజపిప్పలిచెట్టు.

దీర్ఘగ్రీవము సం. వి. అ. పుం- పొడువైన
మెడ కలది- ౧. ఉష్ట్రము, లొట్టియ. ౨. ఒక
జాతికొంగ.

దీర్ఘఘాటికము. సం. వి. అ. పుం- పొడువైన
మెడతల కలది- ఉష్ట్రము, లొట్టియ.

దీర్ఘచ్ఛదము. సం. వి. అ. పుం- నిడుద యైన
యాకులు కలది-చెఱకుచెట్టు.

దీర్ఘజంఘము. సం. వి. అ. పుం- నిడుపాటి
పిక్కలు గలది-౧. ఉష్ట్రము, ఒంటె. ౨. బక
ము, కొంగ.

దీర్ఘజిహ్వము. సం. వి. అ. పుం- నిడు పైన నాలుక కలది- సర్పము, పాము.

దీర్ఘతరువు. సం. వి. ఉ. పుం. తాటిచెట్టు.

దీర్ఘతిమిషు. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కర్కటి, దోసకాయ.

దీర్ఘతుండ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చుచుందరి, చుంచు.

దీర్ఘదండము. సం. వి. అ. పుం- నిడు పయిన దండము కలది-౧. తాటిచెట్టు. ౨. ఆముదము, ఏరండముకాయ. ౩. పదిహాస్తములకొలఁది, ౨౪౦ అంగుళములకొలఁది. (వై. ని.)

దీర్ఘదర్శి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. దూరాలోచన కలవాఁడు; భావికార్యజ్ఞుఁడు, రాఁగలకార్యముల నెఱింగినవాఁడు. ౨. దూరమందున్న దానిని చూచునది. వి. న్. పుం. ౧. పండితుఁడు. ౨. గ్రద్ద. ౩. ఎలుఁగుబంటి.

దీర్ఘదృష్టి. సం. విణ. (ఇ)-దూరాలోచన కలవాఁడు- వి. ఇ. పుం. ౧. పండితుఁడు. ౨. దూరమున నున్న దానిని చూచుటకు సాధన మయిన యంత్ర భేదము, (దుర్భిణి.)

దీర్ఘదేహి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పందికొక్కు, మూషిక.

దీర్ఘనాదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. దూరముగా వ్యాపించుధ్వని కలది. ౨. దీర్ఘకాలముండుధ్వని కలది. వి. అ. పుం. ౧. కుక్క. ౨. కోడి. ౩. శంఖము ౪. ఘంట.

దీర్ఘనాళము. సం. వి. అ. పుం. యావనాళము, జొన్నకాయ. న. దీర్ఘశాహిమకము, కామంచిగడ్డికాయ.

దీర్ఘనిద్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దీర్ఘకాలము పోవునిద్ర. ౨. పెద్దనిద్దుర, చావు.

దీర్ఘపక్షము. సం. వి. అ. పుం-పొడుగైన ఱెక్కలు కలది- కళింగపక్షి, కూఁకటిమూఁగ.

దీర్ఘపత్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. చిత్రపర్ణిక, కోలపొన్నకాయ. ౨. హ్రస్వజంబువు, పొట్టినేరేడు కాయ. ౩. కూరనెల్లికాయ. ౪. కేతకి, మొగలికాయ.

దీర్ఘపత్రకము సం. వి. అ. పుం. ౧. ఉల్లి; నీరుల్లికాయ. ౨. ఆముదపుచెట్టు. ౩. హిజ్జలము, ఎఱ్ఱగన్నేరుకాయ. ౪. వేతసము, ప్రబ్బకాయ. ౫. కరిరము, వెణుతురుకాయ.

దీర్ఘపత్రము. సం. వి. అ. పుం. ౧. రాజపలాండువు, పెద్దనీరుల్లికాయ. ౨. విష్ణుకందపు అనుదుంపకాయ. ౩. ఒక దినుసుదర్భకాయ. ౪. కుందరము అనుతృణముకాయ. ౫. తాటిచెట్టు. ౬. కుపీలువు, నల్లతుమికికాయ. ౭. తెల్లగలిజేరుకాయ. ౮. ఒకజాతి చెఱకుకాయ (విల్యమ్సు.)

దీర్ఘపత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. పలాశీలతకాయ. ౨. మహాచంచశాకముకాయ. (వాచ.)

దీర్ఘపత్రిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. శ్వేతవచ, తెల్లవసకాయ. ౨. శాలపర్ణి, ముయ్యాకుపొన్నకాయ. ౩. కలబందకాయ.

దీర్ఘపర్ణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పృశ్నిపర్ణి, కోలపొన్నకాయ.

దీర్ఘపర్వము. సం. వి. న్. పుం. -దూరముగా నుండుకనుపులు కలది- చెఱకుకాయ.

దీర్ఘపల్లవము. సం. వి. అ. పుం. శణము, జనపమొక్క. (వాచ.)

దీర్ఘపవనము. సం. వి. అ. పుం. ఏనుఁగు. (విల్యమ్సు.)

దీర్ఘపాత్తు. సం. వి. ద్. పుం. రాపులుఁగు.

దీర్ఘపాదపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పోఁకకాయ. ౨. తాటిచెట్టు. ౩. నారికేళము, కొబ్బరికాయ.

దీర్ఘపాదము. సం. వి. అ. పుం. కంకపక్షి, రాపులుఁగు.

దీర్ఘపృష్ఠము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిడు పగు వీపు గలది. వి. అ. పుం. సర్పము, పాము.

దీర్ఘప్రజ్ఞుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూర దర్శి, దూరాలోచన కలవాఁడు.

దీర్ఘఫలకము. సం. వి. అ. పుం. అగిసె†.

దీర్ఘఫలము. సం. వి. అ. పుం. ఆరగ్వధము, రేల†.

దీర్ఘఫలిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నల్లద్రాక్ష†. ౨. జని, కోరింద†.

దీర్ఘమారుతము. సం. వి. అ. పుం. ఏనుఁగు. (త్రి. ని.)

దీర్ఘము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిడుద యైనది. ౨. దూర మైనది. (ఉదా: దీర్ఘదర్శి, మొ.) ౩. ఎత్తైనది; పొడు గైనది. ౪. (వ్యాక) రెండు మాత్రలకాల ముచ్చరింపఁ దగినయచ్చు. (ఆ, ఈ, మొ.) వి. అ. పుం. ౧. ఉష్ట్రము, లొట్టియ. ౨. రామశరము, ఒకజాతి రెల్లు†. ౩. (జ్యోతి) సింహకన్యాతులావృశ్చికరాసులలో ఏదే నొకటి.

దీర్ఘముఖి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. చుంచు.

దీర్ఘమూల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. శ్యామ, ప్రేంకణము†. ౨. దురాలభ, తీఁటుకసింద†. ౩. తీఁగతుమడి†.

దీర్ఘమూలకము. సం. వి. అ. పుం. మూలకము, ముల్లంగి†.

దీర్ఘమూలము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మోరటు, చాఁగ†. ౨. ఒకజాతిమారేడు†. ౩. లామజ్జకము, వట్టివేరు.

దీర్ఘరంగ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పసుపు†. (విల్యమ్సు.)

దీర్ఘరదము. సం. విణ. (అ. ఆ. ఈ. అ.) నిడు పైనకోఱలు కలది. వి. అ. పుం. పంది.

దీర్ఘరసనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిడు పైన నాలుక కలది. వి. అ. పుం. సర్పము, పాము.

దీర్ఘరాగ. సం=దీర్ఘరంగ.

దీర్ఘరోమము. సం. వి. న్. పుం. ఎలుఁగుబంటి.

దీర్ఘరోహిషకము. సం. వి. అ. న. కత్తృణము, కామంచిగడ్డి†.

దీర్ఘలోహితయష్టిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఎఱ్ఱ చెఱకు†. (విల్యమ్సు.)

దీర్ఘవంశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నలతృణము, కిక్కసకసవు†. ౨. పొడు గైనవెదురు. ౩. చిర కాల ముండువంశము.

దీర్ఘవక్త్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిడివి యైనముఖము కలది. వి. అ. పుం. ఏనుఁగు. ఇట్లే: దీర్ఘాస్యము మొ.

దీర్ఘవచ్ఛిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కుంభీరము, మొసలి.

దీర్ఘవర్షాభువు. సం. వి. ఊ. పుం. స్త్రీ. శ్వేత పునర్నవ, తెల్లగలిజేరు†.

దీర్ఘవల్లి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. పలాశి, లాక్ష, లక్క. ౨. పాతాళగరుడీలత. ౩. మహేంద్ర వారుణి, పెద్దపాఁపర†. (వాచ.)

దీర్ఘవాలము. సం. వి. అ. పుం- పొడు గైన తోఁకగలది-చమరమృగము, సవరపుమెకము.

దీర్ఘవాలి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. చమరి, ఆడుసవ రపుమెకము.

దీర్ఘవృంతము. సం. వి. అ. పుం-నిడు పైనతొడి మకలది-శ్యోనాకము, దుండిగము†.

దీర్ఘవృంతిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఏలాపర్ణి, రాస్న, సన్నరాష్ట్రము†.

దీర్ఘవృక్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. సాలము,

మద్ది ¶. ౨. తాటిచెట్టు. ౩. పోఁక¶.

దీర్ఘశరము. సం. వి. అ. పుం-పొడు గైనదంటు కలది-యావనాళము, జొన్న¶.

దీర్ఘశాఖము. సం. వి. అ. పుం. సాలము,మద్ది¶.

దీర్ఘశాఖిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఏలాపర్ణి, రాస్న, సన్నరాష్టము¶.

దీర్ఘశింబిక. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. శివము, నల్లాక¶.

దీర్ఘశూకము. సం. వి. అ. పుం. రాజాన్నము, రాజనపుధాన్యము.

దీర్ఘసురతము. సం. వి. అ. పుం- దీర్ఘకాలరతి కలది-కుక్క. (త్రి. ని.)

దీర్ఘసూత్రి. సం. వి. న్. పుం=దీర్ఘసూత్రుఁడు.

దీర్ఘసూత్రుఁడు. సం.వి.అ.పుం. చిరక్రియుఁడు, పూనినపని చిరకాలమునకుఁగాని చేయనివాఁడు, మిక్కిలి మందముగా పని చేయువాఁడు.

దీర్ఘస్కంధము. సం. వి. అ. పుం. తాటిచెట్టు.

దీర్ఘాధ్వగుఁడు. సం. వి. అ.పుం. కాలరి, పత్త్రవాహకభేదము, జాబులు మొదలగువానిని కడు దూరము కొనిపోవుదూత. ౨. ఒంటెలొట్టియ.

దీర్ఘాయుధము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) పొడుగైనఆయుధము కలది. వి. అ. పుం. ౧. కుంతము, ఈఁటె. ౨. నిడుద యైనఆయుధము. ౩. సూకరము, పంది.

దీర్ఘాయువు. సం. విశే. (స్) చిరకాలజీవి, దీర్ఘకాలము బ్రదుకువాఁడు. వి. స్. పుం. ౧. చిరజీవి, కాకి. ౨. మార్కండేయుఁడు. ౩. బూరుగు¶. ౪. జీవకము¶. ౫. అశ్వత్థామాది. (అశ్వత్థామ, బలి, వ్యాసుఁడు, హనుమంతుఁడు, విభీషణుఁడు, కృపుఁడు, పరశురాముఁడు.)

దీర్ఘాయుష్యము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కాకి. ౨. బూరుగు¶. ౩. జీవకము¶. ౪. శ్వేతమందారము¶. న. దీర్ఘమైనఆయుస్సు.

దీర్ఘాయుష్యుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ)= దీర్ఘాయువు. వి. అ. పుం. ౧. మార్కండేయుఁడు. ౨. అశ్వత్థామాది.

దీర్ఘాలర్కము. సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతి జిల్లేడుచెట్టు.

దీర్ఘాహము. సం. విశే. (న్. హ్నా, న్, అ. న్.) పొడు గైనపగలు గలది. వి. అ. పుం. పొడుగైనపగలు.

దీర్ఘిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. డిగ్గియ, నడబావి, నాలుఁగువందలధనువులుపరిమాణముగలజలాశయము.

దీర్ఘోర్వారువు. సం. వి. ఉ. పుం. దంగరి, దీర్ఘకర్కటి, నిడివిదోస¶.

ఇట్లే: దీర్ఘోర్వారువు.

దీర్ణము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) ౧. విదారితము, చీల్పఁబడినది. ౨. భీతము, భయపడినది. వి. అ. న. ౧. విదారము, చీలిక. ౨. భయము.

దీల. వి. (√దీలు) డిల్లపడుట, సత్వహీనమగుట. (చూ. దీలపోవు.)

దీలపోవు. అ. క్రి. (దీల+పోవు) డిల్లపడు, సత్వహీనమగు, దుర్బలమగు.

మత్తకోకిల...వాతధూతదవానలజ్వాలకుఁ బనరాశివేల కసంఖ్యయాదవసేనకుఁ, దీలపోవక చక్కనయ్యెడుధీరు లెవ్వరు పోరిలోఁ. భార. ఆది. ౮. ౨౦౫.

దీలు=డీలు. అ. క్రి.

(డిల్లపడు, బలహీనమగు.)

సీ. అతివ మిక్కిలి దీలె నాలసింపగ నేల చల్లఁగాఁ బన్నీరు చల్లరమ్మ. యయా. ౫.౧౧౫. (శ. ర. పా. తూలె. ముద్రి. పా.)

(ఊఁకు, ఊఁడిపడు.)

మ. చదిసెం దేరులు పొంతె వారణము లశ్వ
ము లరం గూలెఁ గం, జెదరెన్ సైన్యము
వ్రాలె బాహులవులు ద్రెస్సె స్కంధము
వ్రాలె నం,గదము ల్దీలెఁ గిరీటముల్ పజుచె
రక్తశ్రేణి కయ్యంపుఁజొక్కు దనర్పన్
భుజదర్ప మొప్పు నిరువ్వాగుం జేరి పోరాడఁ
గన్. కువల. ౨. ౧౪౬.

విణ. డిల్లము, బలహీనము. (శ.ర.)

జః దీల, దీలపోవు, దీలుపడు, దీలుపాటు.

దీలుపడు=డీలుపడు. అ. క్రి. (దీలు+పడు) బలహీనమగు, దుర్బలమగు;కృశించు.

సీ. శ్రీమేశ్వరేశ్వర స్వామి మహాదేవ త్రిపుర
దైత్యులబాధ దీలుపడితి. భీమ. ౪. ౧౧౯.

ఉ...అనికిన్పలనూదను దెత్తి వచ్చినన్, దీలు
పడంగఁ బోలి యిటుఁ దెచ్చెద నిచ్చెదఁ
బారిజాతమున్. పారి. ౧. ౧౩౫.

గీ. చిన్ని పదముల హాలరేఖచేత పీత,దీలుపడు
కానుచేత విదేహజాత. అహ. ౨. ౬౪.

దీలుపాటు. వి. (దీలు+పాటు) దౌర్బల్యము.

గీ...పండ్లిగుల్చుచు దీలుపాటుఁ, బ్రకటదై
న్యంబుఁ దోఁప లోభంబు వచ్చె. నైష. ౭. ౫౨.

దీవటి(టీ)=దివ్వటి. వి. కరదీపిక.

సీ. పవమాననూనుండు పగలు దీవటిఁ బూని
స్వప్రతాపంబు సాక్షాత్కరింప. దశా. ౭. ౨. ౧౨౩.

సీ. దీవటీ దివ్వటి దివటి పం జనఁగను గరదీపి
కాఖ్య యై పరఁగుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౬౫.

దీవన=దీవెన. వి. (√దీవించు) ఆశీర్వాదము, ఆశీర్వచనము.

క. అనుజులుఁ దానును మునిశాసనమున నవ్వేది
యొక్క సమధికవీర్యం,బున నొప్పె బ్రాహ్మ
ణులదీ,వన లెసఁగఁగ ధర్మసుతుఁడు వాసవ
లీలన్. భార. అర. ౩. ౧౨౩.

క. అవసుదేవునిప్రియుండు, నీ వొకఁడవు సకల
మేదినీతలమున సం, భావనయోగ్యుఁడ వను
చున్, దీవన లిచ్చెన్ దయార్ద్రదృష్టిం
గనుచున్. దశకు. ౧౨. ౯౧.

క. అని యుభయార్థంబుగ దీ,వనతోఁ దెంకాయ
యొసఁగ వామనుచేఁ గైకొని...దశా. ౫. ౯౧. భార. విరా. ౧. ౧౪౪.

దీవనఁబ్రాలు వి. బ. (దీవన+ప్రాలు.) ఆశీర్వచనాక్షతలు.

గీ. జగము గెల్వంగ దండెత్తుమగనిమీఁద,లీల
రతి చల్లుదీవనఁబ్రాలనంగ. పారి. ౨. ౩౬.

దీవసము=దీమసము. వి. (సం. ధీవశః అని భా. ల. వ్యా.) ౧. ఆలోచనము, అభిప్రాయము.

క. గోవులకు వెనుకయై వెసఁ,బోవుచు నున్నా
రు గడవఁ బోవకయుండం,బో వలయు నడ్డ
పడియెదు, దీవస మెదఁ గలిగెనేని దేవర
కడఁకన్. భార. విరా. ౩. ౧౩౭.

౨. ఉపాయము.

క...తడయక యింకన్, గావింపు కొలఁతకార్య
ము, దీవసమున నాతలంపు దీర్చెద నేనున్.
దశకు. ౬. ౧౨౭.

దీవి. వి. (సం. ద్వీపః. ప్రా. దీవో.)౧. నీటినడిమి దిబ్బ, ద్వీపము; స్థానము.

ఉ. ఓవనితాలలామ లవణోదధిచక్రపరీత మైన
యా,దీవికి రాజజంబువు ప్రదీపితలాంఛనము
...నైష. ౫. ౭౯.

ఉ. నా విని పంక్తికంధరుఁడు నారదు వీడ్కొని
వేడ్క మీఱ నద్దీవిఁ గనుంగొనన్ దలఁచి
తీవ్రముగాఁ జను చుండి వార్ధులున్, దీవులు

పర్వతంబులు నదీప్రతతుల్ విపినాంతరం
బులున్, ద్రోవను జూచుచున్ గడచి దుగ్ధ
సముద్రముఁ గాంచె ముందటన్. ఉ. రా.
౫. ౨౦౫. పారి. ౫. ౬౫.

సీ. తావిగంబూరంపుదీవి నీమెుగ మొక్కపలు
కింత నాపైని జిలుకరాదె. వసు. ౬. ౧౪.

(సీతావర్ణనము) సీ...వలపులదీవిచెంగలువబావి.
అచ్చ. రా. బాల. ౧౩౬.

౨. లంక, రావణునిపట్టణము.

ఆ. అనుచు దానిచంద మంతయు నెఱింగించి,
సుక్కురుండు పనుప సోఁకుఱేఁడు, మరల
దీవి కరిగి మఱి మీఱి కోటలు,గట్టి సేసి
మూఁకఁ గాపు వెట్టె. అచ్చ. రా. యు.
౪౩౭.

జః దీవిచక్కెర, దీవిపుట్టువు, దీవిరాయఁడు,
దీవిఱేఁడు.

దీవించు. స. క్రి. ఆశీర్వదించు.

వ...కుంభసంభవుఁ డతని దీవించి...కాశీ. ౨.
౧౬౪.

సీ. తమసేగిఁ జెప్ప లో దయ మీఱ విని చీరఁ
జించిచ్చువారి దీవించువారు. ఆము. ౬. ౧౫.

క. క్రూరుఁ డగుకుంభకర్ణుని,బారిఁ బడి విభీష
ణోక్తి బ్రదికి మునులు త,త్కారుణికుని
దీవింపుదు, రాగవితారకముగ బ్రదుకు మ
న్నా యనుచున్. ఉ. రా. ౨. ౧౫౧.

జః దీవన, దీవనఁబ్రాలు, దీవెన, దీవెనకోలు.

దీవిచక్కెర. వి. (√దీవి.) జావా మొద లగునిత
రద్వీపములనుండి వచ్చుపంచదార.

సీ. రణదళిరుఝంకారమణితముల్ ఘటియించి
దీవిచక్కెర లూఱుమోవి యాని. వేం. పం
చ. ౩. ౧౩౪.

దీవిపుట్టువు. వి. (√దీవి. ద్వైపాయనుఁడు, వ్యా
సుఁడు.

వ...కవ్వడియినుమనుమనికి దీవిపుట్టువుకడఁ జదు
వరి యి ట్లనియె...అచ్చ. భా. ౩. ౩౬౫.

దీవియ=దివియ. వి. దీపము; కరదీపిక.

చ. చెలులు నృసింహుగీతమును జేరికగా నపగంజి
వీణెలో,పలఁ బలికింప నూర్చుచును బాలిక
యూర్పులచేత దీపికా,కలిక చలింప నెచ్చె
లులు గంటిరె మీమృదుగానలక్ష్మి కిం, దెలి
యఁగ మెచ్చుచున్నయది దీవియ యంచు
హసించు నెంతయున్. సరస. ౩. ౧౧౨.

చ. వెలవెలఁబాఱుదీవియలు...అఖర్వప ద్మినీ,వి
లసితగంధవాతములువేసవఁ దెల్ప...విక్ర.
౨. ౧౦౬.

క...తమతమయావా,సములకు నరిగి రుభయుసై,
న్యములజనంబులును దీవియలు వెలుఁగం
గాన్. భార. భీష్మ. ౨. ౩౪౨.

జః దీవియకంబము.

దీవియకంబము=దివ్వెకంబము. వి. (దీవియ+
కంబము.) దీప స్తంభము.

క. దీవియకంబంబునకును, జీవము గల్పించి క
థలు చెప్పింపంగాఁ, బ్రావీణ్యము గల్గియు నీ,
వీవిధమునఁ దప్పఁ జెప్ప టిది నిపుణతయే.
విక్ర. ౬. ౧౪౧.

దీవిరాయఁడు. వి. (√దీవి) - లంకేశుఁడు- రా
వణుఁడు.

గీ. తమ్ముఁడును దాను నెమ్మితోఁ గొమ్మమెకపు,
మొత్తములఁ గూడి పోరికి మొనయుచుండె,
నంత నత్తెఱఁ గంతయు నాలకించి, దీవిరా
యఁడు తద్దయు దిగులు పూని. అచ్చ. రా.
యు. ౪౩౩, ౧౫.

దీవిఱేఁడు. వి. (√దీవి) - లంకానాయకుఁడు -
రావణుఁడు.

ఆ. అటులు జంబుమాలి దిట మంతయును దూలి
సరగఁ బోరఁ గూలి జమునిప్రోలి, కేఁగినట్టి

జోలి యెఱచి మేపర లోలిఁ, దెలుప నవుడు
గఱచి దీవి త్రేఁడు. అచ్చ. రా. సుం.
౧౧౬.

ఆ. దీవితేఁడ మయ్యెఁడు సావును ముదిమియు,
గలుగ కుండునట్లుగా నొనర్చె. అచ్చ.రా.
యు. ౪౭౦.

దీవె=దివ్వె. వి. దీపము.
ఆం. భా. ౨. ౧౬౪.
జః దీవెలవాఁడు, దీవెసుడి.

దీవెన=దీవన. వి. (√దీవించు) ఆశీర్వాదము.

క. విను మనుమఁడ వినుమనుమఁడ,వనఁ దనరిన
నీవు నెందు నడ్డము గలదే, యని కౌఁగిట
నిడుకొని దీవెన లెన్నేనియు నొసంగి
వీడ్కొలుపుటయుఁ౯. అచ్చ. రా. యు.
౪౦౬.

గీ. బ్రాహ్మణులచేత దీవెనల్ వడసి పుణ్య,భామ
లిచ్చు హేమాక్షత ప్రతతిఁ దాల్చి. నైష.
౩. ౧౦౭.

ద్వి. వినుతించి వారిదీవెనలు గైకొనుచు, మన
మునఁ దత్పద స్మరణంబు సేయ. ప్రభులిం.౨.
(చి. ని.)

దీవెనకోలు. వి.(√దీవెన.)నమస్కారవిశేషము.
రగడ. వృష పురస్థలిని విడియువృషాశ్రయదేవుని
కిదుగో దీవెనకో లని. హంస. ౪. ౨౧౩.

దీవెలవాఁడు. వి. (√దీవె.) దీపముపట్టువాఁడు.
సీ... పగలు దీవెలవారు పంజు లెత్త. మనుచ.
౫. ౪౪.

దీవెసుడి. వి. (√దీవె.) దీపముంచు సాధన విశేషము.

సీ. విను మేము ప్రాలుమాలినదీవెసుడి గాక
కినిసిన రెండుగుగ్గిళ్లు గాక. విప్ర. ౫. ౧౯.

దీవ్యత్. సం. (శత్రు.) ౧. ప్రకాశించుచున్న.
౨. జూదమాడుచున్న; క్రీడించుచున్న.

దు

దు. ఆప. ౧. యుష్మదస్మదాత్మార్థకశబ్దములకు షష్ఠీ సమాసమున ఉత్తరపదము పరమగునపుడు వైకల్పికముగా నగుఆగమము.

క. నీదుకులమునకుఁ దగఁగఁ బ్రతోదముఁ గొని
రథముఁ గడపఁ దొడఁగుము... భార. ఆది.
౬. ౫౪.

చ. సదయమనీష పంచశిఖసంయమి మోక్ష
ముఁ దెల్పె నంటి నీహృదయము నాదుచో
చ్చుటకు నెంతయు రోసితి... భార. శాం.
౬. ౨౦౨.

క.దక్షునకు నెఱింగించిన,దక్షుఁడు బోధించెఁ ద
నదుదౌహిత్రు జగచ్చక్షుని... భార. శాం.
౩. ౪౯౬.

గీ. వ్యాసుచేఁ బాండవులు కాళిదాసుచేత భో
జుఁడు ప్రసిద్ధి నొందిరి భువినిఁ దమదు నడకి
ల్లెల్లను...అప్ప. ౧. ౧౪౫.

౨. వ్యతిరేకార్థమున అమహత్కర్తృకము లగు ధాతువులకు వచ్చు ప్రథమపురుషైకవచన ప్రత్యయము.

క. అళివచఃకార్పణ్యం, బాలేమలచెవుల సోఁక
దు... ఆము. ౧. ౬౩.

౩. తద్ధర్మార్థమున "వు,రు" మొదలగు ప్రత్యయములు పరమగునపుడు ధాతువుమీఁద వచ్చెడి యాగమము.
ఉదా: వండుదువు, వండుదురు మొ.

దుఃఖగ్రామము. సం. వి. అ. పుం. - దుఃఖభూయిష్ఠమైనది - ౧. సంసారము, ఐహికయాత్ర.
౨. దుఃఖసముదాయము.

దుఃఖజాతము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) జాతదుఃఖము; దుఃఖి, దుఃఖముకలది. వి. అ. న. దుఃఖసముదాయము.

దుఃఖత్రయము సం. వి. అ. న=తాపత్రయము. (వాచ.)

దుఃఖదోహ్యా సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కష్టముతోఁ బిదుకఁ దగినయావు.

దుఃఖపడు. మి. అ. క్రి. (దుఃఖము+పడు.) నొగులు. (ప్రే. దుఃఖపఱుచు. శ. ర.)

దుఃఖపాటు. మి. వి. దుఃఖపడుట.

చ... ఈవు బంధురభుజశక్తితో మహిజఁ దోకొని వచ్చిన సీత నీకడం జిరతరకాల మింపుగ వసింపక నీ వతిదుఃఖపాటుతో, నెరియుచు నుండ భూమిఁ జోరని మన్నుచున్ శపియించెఁ గిన్కతోన్. భా. రా. కిష్కిం. ౩౦౩.

ఆ. దుఃఖపాటు గలిగి తోడరంగ వచ్చిన,వారు గాన యలఁతిఁ బోరు... భార. ఉద్యో. ౪. ౨౫౪.

దుఃఖపెట్టు. మి. స. క్రి. (దుఃఖము+పెట్టు.) దుఃఖపఱుచు. (శ. ర.)

దుఃఖప్రాయము. సం. విశ. (అ.ఆ.అ) ౧. మిక్కిలి దుఃఖముకలది. ౨. దుఃఖముతో సమానమైనది.

దుఃఖబహుళము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) మిక్కిలిదుఃఖముకలది, అనేకదుఃఖములుకలది.

దుఃఖభాక్కు. సం. విశ. జ్. దుఃఖమును పొందినవాఁడు, దుఃఖవంతుఁడు.

దుఃఖభోగము. సం. వి. అ. పుం. దుఃఖమును అనుభవించుట, కష్టానుభవము.

దుఃఖము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) ౧. దుఃఖకరమైనది, బాధించునది.

శ్లో. సింహానాం నినదా దుఃఖాః శ్రోతుం దుఃఖమతో వనం. సం. రామా. అయో.

౨. కష్టమైనది, సుకరము కానిది. వి. అ. న. బాధ, వ్యథ.

దుఃఖశీలుఁడు సం. విశ. (అ. ఆ. అ) దుఃఖానుభవస్వభావముకలవాఁడు, కష్టము లనుభవించువాఁడు.

దుఃఖాంతము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) దుఃఖము అంతమందుకలది, దుఃఖముతో ముగియునది. వి.అ.పుం. ౧. కష్టములముగియుక. ౨. ముక్తి.

దుఃఖి. సం. విశ. (న్.నీ.న్) దుఃఖముకలవాఁడు.

దుఃఖించు. సం. అ. క్రి. నొగులు, దుఃఖపడు.

మ. అని దుఃఖింపఁగఁ గౌశికుం డచటి కుద్యద్వేగుఁడై వచ్చినన్. మార్క. ౧. ౨౨౦.

శా. దుఃఖింపం బని లేదు పొమ్ము బలసందోహమ్ములం దెమ్ము చే,తఃఖేద మ్మెడలంగ రమ్ము... భాగ. ౧౦ పూ. ౧౫౪౬.

దుఃఖితము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) దుఃఖము నొందినది. వి. అ. న. బాధ, దుఃఖము. (కల్ప.)

దుంకము వి. రంధ్రము.

గీ. బడలి యన దుంక మన రంధ్ర మడరు... ఆం. భా. ౧. ౧౪౫.

దుంగ. వి. స్థూలదారుఖండము, మ్రానిమొద్దు.

సీ... దుంగ యనంగను స్థూలదారు,ఖండంబు వెలయు... ఆం. భా. ౨. ౩౮.

దుండగము. వి. (సం. దుండుకః. త. తుండరిక్కం.) ౧. దౌష్ట్యము, దుర్మార్గత; ధార్ష్ట్యము.

సీ. దుండగంబునఁ బూల గుండాడ వికళితవృత్తిఁ గల్పకవాటి వీటిఁబోయె. వరాహ. ౧౦. ౧౫.

వ. అని పొగడిన నవ్వి యవ్వటువులు దుండగంబున. ప్రభా. ౧. ౧౦౫.

గీ. దుర్ణయులు మీఁ దెఱుంగక దుండగమునఁ, గార్యములు మించఁ జేసి తత్కార్యఫలము, లనుభవింపుదు రాయాయియవసరముల. శా కుం. ౨౯.

ఉ. కొండొకసేపు నిన్ను మదిఁ గూర్చినమాధవు నంతవానికిం, బండె వధూవధ ప్రబలపాతక జాతకళంక మింక నీ,దుండగ మేమి చెప్పఁ దగుఁ దోయజవైరి శిఖండపీఠి నీ,ఖండము పూనుశంకరుఁ డఖండజగన్నథనుండు గాఁ డొకో. వసు. ౪. ౩౩.

౨. దుష్టకృత్యము, చెడుపని.

సీ...ఇటువంటిదుండగముల, మాని కాలప్రాప్తులైనవారల నిర్నిమిత్తంబు మిక్కిలి మీరు నెగ్గు,చేయువారలఁ గలఁచి వధింపుఁ డన్యుల త్రోవఁ బోవకుఁడు... వరాహ. ౬. ౭౫.

౩. కీడు, ఆపద.

ఆ. ద్రుపదుపీటిలోన దొమ్మికయ్యము లేఁచెఁ, బసులఁ బట్టె విరటుపట్టణమున, మఱియు నెన్ని లేవు మార్తాండతనయుండు, దొడరి మనకుఁ జేయుదుండగములు. జై. భా. ౧. ౯౨.

క...అఖండల నీవచ్చినట్టికత మెట్టిది యే,దుండగము లేక నాక మ,ఖండితమహిమానుభూతిఁ గర మొప్పఁగదా. శ్రీరం. మా. ౪.౧౦౫.

౪. ధూర్తకృత్యము.

ఉ...ఇ,న్నేలపడంతిదుండగ మనీతియుఁ జూచితివే కదా యిఁకన్. ఉ. రా. ౮. ౧౦౯.

ఆ. పెద్దఱొలితోడ బిగువుదామెనతోడఁ, బడి నమద్దిచెట్లనడుమ ముద్దు,లైనతొక్కుఁబలుకు లాడుచు నిలుచున్న,కపటబాలుదుండగములు చూచి. వి. పు. ౭. ౧౪౦.

౫. అపరాధము, తప్పు.

ద్వి. కలయంగ నిఖిలాంగకంబులు నొచ్చెఁ, దులువ నీచేసినదుండగంబులకు.ద్వి.హరిశ్చ. పూ. ౧౧౯౦. పం.

గీ...తప్పిదం బాగడంబు, దుడుకు నేరము నేరమీ దుండగంబు, తప్పనఁగ నపరాధము తన కు నభవ. ఆం. భా. ౨. ౧౯౧.

జః దుండగీఁడు, దుండతికము.

దుండగీఁడు. విణ. (దుండగము + ఈఁడు.) దుర్మార్గుఁడు, ధూర్తుఁడు.

ఉ. లాఁతితనంబు చేసి యబలా యెఱిఁగింపక నిల్వ నోపుదే, లేఁతలు గాక గుండె లగలించెడుకోయిలదుండగీలపెన్గూఁతలు గండుఁ దుమ్మెదలగుంపులమ్రోఁతలు...పి. శకుం. ౩. ౫౯.

శా. తల్లిం జంపినదుండగీనికి దయాదాక్షిణ్యములు గల్గునే. చం. రా. ౩. ౧౪౨.

సీ. లేఁదీఁగఁ బులికిఁ గల్లముఁ బెట్టె నయ్యాళిఁ దోలుఁ గారడవి నీదుండగీఁడు. ఉ. రా. ౭. ౩౯౨. వి. పు. ౭. ౧౨౭.

దుండతికము. వి. (√దుండగము.) దుండగము.

వ...పెద్దలు గన్న నేమందురో యనక యిటు వలె దుండత్రికములు సేతురే యనుచు... చంద్రా. ౫. ౬౩ (చి. ని. పా.)

దుండి. వి. ౧. దొరసాని. (శ. ర.)

౨. కాంత, ప్రేయసి; ఆఁడుది, స్త్రీ.

గీ. జంత యిటు లల్గియుండ రా జంత నచట, సరసిచెంత బిసాగ్రంబు సరసి కొంత, మగని కందిచ్చుకోకి ప్రేమ గని తనదు,దుండియెడఁ దగు లెంచి యం దుండి యపుడు.సారంగ. ౨. ౧౫౨.

గీ. కానఁ దరకటబురకట గాదు మేలు,చేరు బురకనితో డిదే తారకాణ, యొండు రెండేదినాలనో దుండి నాదు,మాట మఱవకు మని పోయె మఱచినావె. ప్రబంధ. ౬౨౬.

సీ.వనథిఁ గ్రోలినవానికినుక చేఁ దనయుండుఁ దానును బొలదిండి యైనదుండి.చం.రా.౨.౭౪.

విణ. తుందిలము, పెద్దపొట్టగలది. (బ్రౌ.)

దుండిక(గ)ము=దుండిలము, దుండఁగ.

[illegible]

సీ...దుండిల మనఁగను దుండిక మనఁ బగు దుం
డుకంబు. ఆం. భా. ౨. ౪౯.

గీ. దుండిగము దుండిక మనంగ దుండుకంబు.
ఆం. పదా. అచర. ౮౮.(దుండుగము.అప
ముద్రి.)

దుండిలము=దుండికము.

క. దుండిలపాకులు గానుఁగుఁ, బిండియు రేపక
డఁ బొరఁటి ప్రేమం బినఁగా, రెం డైదుదిన
ములకుఁ దా, ముంచుట లే దనుచుఁ బోవును
గ్రపుబల్లల్. (చికి. చి. ని.)

సీ. దుట్టుగు వ్రాఁకుడు దుండిలం బగ్నియు గాం
ధారి మిరియపుఁగాండ్ర నీలి. (చికి.చి.ని.)

దుండుకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుష్టచి
త్తుఁడు. (వాచ.)

దుండుగ=దుండికము.

గీ... పొలంబు,దుండుగలమళ్లయారులఁ దూలి
రాడు,చిక్కనేతాలపాడబుసీమఁ జనుచు.
ఆము. ౬. ౧౩.

సీ. తంగేడు మెట్టబందారి దుండుగ బ్రహ్మదండి
భూతుల నెఱ్ఱదొండి...హంస. ౪. ౧౦.

దుండుబలి. విణ. సోమరి.

సీ...చండి సోమరి నలితిండికాఁడు, దుండుబలి
యనంగఁ దోఁచుఁ బ్రాల్మాలినవాని పేరై...
ఆం. భా. ౩. ౬.

దుండుభము. సం=డుండుభము.

దుంత. వి. దున్న, మహిమము.

సీ. కోయిల రొద సేయఁ గూయదే కాకంబు
దంతి వచ్చినబాట దుంత రాదె. రామలిం.
౩౫, ౬౩.

సీ. దుగ్గమ కాఱుపోతుల లోను సేయుమీ తో
లిముద్దగా నిత్తు దుంత నొకటి. యయా.
౨. ౩.

సీ...మహిమవాచకముగా మనుచు నుండు. గీ.
దున్న యన నెనుపోతన దుంత యనఁగ.
ఆం. భా. ౨. ౨౬౪. ఆ. సం. తిర్య. ౧౦.
జః దుంతబాబావజీరుఁడు, దుంతరాతు, దుంత
వయాళికాఁడు, దుంతహుమాయివజీరుఁడు.

దుంతబాబావజీరుఁడు. వి.(√దుంత)యముఁడు.
దండకము...ఆమీఁదటందుంతబాబావజీరుండు
గాతింప...నీలా. ౨. ౪౧.

దుంతరాతు. వి. (√దుంత) యముఁడు.

గీ. తూర్పుదొర వేఁడివేలుపు దుంతరాతు, రేయి
నడకరి సంద్రంపుటేఁడు గాడ్పు. భోజ
సుతా. ౧. ౨౫.

దుంతవయాళికాఁడు. వి. (√దుంత)యముఁడు.

ఉ...శీఘ్రముగాఁ బరవీరరాజులకా, దుంతవ
యాళికానిపురిఁ ద్రోచెదఁ జండపరాక్రమో
న్నతిన్. కృష్ణ. ౩. ౩౧.

దుంతహుమాయివజీరుఁడు. వి. (√దుంత)య
ముఁడు.

ఉ. ఉల్లమునందు నీవు వెఱ పూనఁగ నేటికిఁ
దమ్మిచూలిబల్, త్రుళ్ళడఁగింతుఁ బంతమున
దుంతహుమాయివజీరుఁ బట్టి యే, పెల్ల నడం
తు...అచ్చ. రా. ఆర. ౧౦౫.

దుందమము. సం. వి. అ. పుం. వాద్యవిశేషము.
(విల్సను.)

దుందిలము=దుండికము.

క. అత్తటిఁ దనచిత్తంబునఁ, దత్తరపాటొందు
లేక ధరణీరమణుం, డత్తలము వైవఁ గని
యది, తుత్తుమురుగఁ బొడిచె లేఁతదుందిలము
క్రియన్. ద్వా. ౪. ౩౮.

దుందుడుకు=తుందుడుకు.వి.(దుడుకు+దుడుకు)
(ఔద్ధత్యము, గర్వము.)

ఉ. దుందుడు కాఱ శాత్రవులదోర్బలసంపదఁ

జక్కుచేసి భా, త్రిం దనబాహుపీఠమునఁ
దిన్నఁదనంబుగ నిల్పి...నిరం. ౪. ౭౦.
(మిక్కిలితొందర.)

క. పడఁతుక నతఁ డీగతి లోఁబడఁ జేసుక మరి
పెమ్ముట్టిపడఁ గడుఁ దమి దుందుడుకొనరిం
పఁగఁ గోరిక, లడరఁగ రతిసేన రతుల కాయ
త్తం బై. హంస. ౫. ౧౩౭.
(మిక్కిలిదుడుకు, మిక్కిలితొట్రుపాటు.)

క. నినుఁ గథచినఁ దలిదండ్రులు, విని వాదుందు
డుకుఁ దుడిచి విడుతం గలశేయని యే నేరి
కిఁ జెప్పక, చను దెంచితి ననఁగ వచ్చె శబరబ
లమ్ములు. కవ. ౪. ౫౭.
(కష్టము, ఆపద.)

సీ. తండ్రి దశుండు చిత్తంబున ననుఁ గలకా
లంబు రిపుభార్యగాఁ దలంచి, గారవింపక
మానునో రమణుండు రుద్రుండును శాత్ర
వదుహితగాఁగ, భావించి విశ్వసింపక మాను
నో నాకుఁ గడవంగ రానిదుందుడుకు పుట్టె.
వరాహ. ౬. ౩.

దుందుభి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. భేరి. ౨. విష
భేదము. ౩. ఒకానొకరాక్షసుఁడు. (వీఁడు వా
లిచే హతుఁ డయ్యెను.) ౪. వరుణుఁడు. ౫.
ఒకసంవత్సరము. ఇ. స్త్రీ. ఇత్తిగ, పాచికయం
దలిబిందు త్రికద్వయము; అట్టిపాచిక.

దుందుము. వి. గాష్ఠదీపిక. (చక్రాకారపుదివిటీ. శ. ర.)

చ. వడిఁ దనుఁ బాఱఁగాఁ దఱుము వాసరకర్ష
కుచేతి భానుఁడ, స్బ్బడిదపుదుందు మార్చి
...కళా. ౭. ౧౦.

సీ. జుంజుము దుందుము సురుదు దివ్వియకోల
యనఁ గాష్ఠదీపికాహ్వయము చెలఁగు. ఆం.
భా. ౨. ౧౬౫. (ప్రాఁతప్రతిపా.)

దుందుఱు=జొంజోఱు. వి. జుంజుఱుకట్టు. (శ.ర.)

దుందువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. వసుదేవుఁడు.
౨. దుందుభివాద్యము.(వాచ.కల్ప.విల్యమ్సు.)

దుంప. వి. ౧. మూలము, కందము.
దండకము...కారాకులుఁ దుంపలుఁ మెక్కి
...నీలా. ౨. ౪౧.

సీ...ఆరణ్య మింపార విని తనిపండ్లును మేలి
దుంపలును శీతజలకుంభములు గలసర్వకామ
సమృద్ధి గలిగించునన్న మిం పొలయ నొసఁ
గఁ. గీ. దగు...హరి.ఉ. ౧౦. ౩౦౦.

౨. గెనుసుగడ్డ. (ఇది వ్యవహారసిద్ధము.)
౩. వేరు, మూలము.

సీ...వే రన దుం పన వెలయు మూలము...
ఆం. భా. ౨. ౩౭.

౪. వాఁగేటిగొడగ, కూటకము.(శ.ర.)
జః దుంపనాగులు, దుంపబచ్చలి, దుంపరాష్ట్రము.

దుంపనాగులు. వి. బ. (√దుంప.) సర్పవిశే
షము, నాగుపాములలో నొకజాతివి.

సీ. కూఁకవేటులు చిల్లుగులియలు త్రాఁచులు పె
రజులు గుజ్జుపుఁబెరజు లచటఁ. గీ. గలవు
తక్కినజెఱ్ఱిపోతులును దుంపనాగులును...
ద్వా. ౭. ౧౦౦.

దుంపబచ్చలి. వి. (√దుంప.) ఉపోదక, ఉపో
దకి, మట్టుబచ్చలి.

సీ...దుంప. గీ. బచ్చలి యన నుపోదకి పరఁగు
చుండు. ఆం. భా. ౨. ౭౨.

దుంపరాష్ట్రము. వి. (√దుంప.క. దుంపరాష్ట్ర.)
రాస్నావిశేషము. (శ. ర.)

దుంబొడి. వి. (దుమ్ము[1] + పొడి) మెంతిజీలకఱ్ఱ,
మెం. చేర్చి చేసిన మెత్తనికూరపిండి. (శ.ర.)

క. క్రొంబొగపుఁ గూరవగ తిరుగంబోఁతల
మెంతిజీలకఱ్ఱవలపుం, దుంబొళ్లశావి...
రా. వి. ౨. ౧౦౧.

దుకాణము. వి. (క. తు. దుకాను. హిం. దూకాన్.) ఆపణము, అంగడి.
చ. తొలకరిమించుఁదీవఁగతి దోఁప దుకాణము మీఁద నున్న యయ్యలికులవేణితోఁ దముల పాకులబేరము లాడఁ బోయి...శ్రీనాథుని చాటువు.

దుకూలము. సం. వి. అ. న. ౧. క్షౌమము, పట్టుబట్ట. (నారవస్త్రము అని కొందఱు.) ౨. సన్ననివస్త్రము. ౩. తెల్లబట్ట.

దుక్కి. వి. ౧. దున్నట, కృషి.
సీ. కంఠకంబులు ద్రవ్వి గట్టిగా ఖిల్లించి దుక్కులు దున్నింపఁ దోఁటలవును. రామలిం. ౯౪.
గీ. గానుఁగలఁ ద్రిప్పి...రెండుదుక్కులు వెళ్ల దున్ని, యఱ్ఱు గడిగి పోఁదోల నిలైతి సుమ్మి. హంస. ౫. ౩౫.
౨. నాఁగేటిచాలు.
గీ. దుక్కిలోనుండి మనజాచతిక్కటేని, యక్కజముఁ బుట్టినట్టియాయనుఁగుఁబట్టిఁ, బెండ్లియాడఁగ నేతెంచుపిన్న యితఁడు, చూడఁ గదరమ్మ కన్నులవాడు ఛీఱ. బహు. ౪. ౧౨.
ఆ. దుక్కిమన్ను పురుగు చెక్కినమన్నను, శౌచమునకుఁ గాదు సంగ్రహింప. వి. పు. ౪. ౧౭౩.
౩. దుక్కిమునుఁగుటకుఁ దగినవర్షము.
(వ్యవ.) మొన్నరాత్రి రెండుదుక్కులవర్షము కురిసినది.
జః దుక్కికైదువు, దుక్కిచాలు, దుక్కిటెద్దు, దుక్కిముచ్చు, దుక్కియెనుపోతు, దుక్కివాలు, దుక్కివాలుతాలుపు, దుక్కెద్దు.

దుక్కికైదువు. వి. (√దుక్కి.) నాఁగలి, హలము.
సీ. ఇవి గదా దుక్కికైదువు సంకు రవ తమ్మి కంటివా గ్రెరలుబొక్కసము లయ్యె. ముకుంద. ౧. ౩౪ పా. ౧ పం.

దుక్కిచాలు. వి. (√దుక్కి.) నాఁగటిచే దున్నగా నేర్పడిన రేఖ.
సీ. రెండవదుంత లేకుండెఁ గా కిననూతి రొంపిలో దుక్కిచాల్నింపినాఁడె. రా. వి. ౧. ౫౪.

దుక్కిటెద్దు=దుక్కెద్దు. వి. (దుక్కి + ఎద్దు.) దున్నుట కేర్పఱచినవృషభము.
సీ...కోరినయన్ని దుక్కిటెద్దుల బత్తితోడ నిచ్చు. నీలా. ౧. ౪౯.
చ. గొఱియలమంద యాఁబసులగుంపు కృషిక్రియదుక్కిటెడ్లదో, డ్డెఱికిటిపెళ్లుకంప బలియించినలోఁగిలి... వేం. పంచ. ౧. ౫౮౮.

దుక్కిముచ్చు. వి. (√దుక్కి.) కర్షకుఁడు, హాలికుఁడు.
గీ. ప్రొద్ద లోకవేళఁ బోరాడఁ బొలఁతి వాని, పక్కఁ జేరఁగ వచ్చు నాదుక్కిముచ్చు, గుటగుటలు దొట్టఁ బులిఁబోలె గుఱకఁ బెట్టి, నిదురవోవఁగఁ గని వెళ్లు బెదరి యిల్లు; ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౧౫.
సీ...దుక్కిము చ్చనఁగను దోఁచుచుండు. గీ. హాలికాభిధ...ఆం. భా. ౨. ౨౦౯.

దుక్కియెనుపోతు. వి. (√దుక్కి.) దున్నుట కేర్పడినదున్న.
క. త్రిమ్మరి మాపటికై తన, యిమ్మున కేతేర దుక్కియెనుపోతులు రెం, డిమ్ములఁ గొమ్ములఁ జిమ్ముం, గ్రమ్మిననిర్దయతఁబసులగాఁడింగట్టన్. శుక. ౩. ౪౦౯.

దుక్కివాలు. వి. (√దుక్కి.) హలము, నాఁగలి.
దండకము ... దుక్కివాల్వాని పేరుక్కునజ్ఞేఁగవా...నీలా. ౨. ౪౧.

దుక్కివాలుదాలుపు. వి. (√దుక్కి.) హలాయుధుఁడు, బలరాముఁడు.
ఆ...దుక్కివాలుదాలుపు తాట్పడఁగ వాఁడనంగ బలుఁడు రుద్ర. ఆం. సం. దేవ. ౨౯.

దుక్కెద్దు=దుక్కి-ఎద్దు. (√దుక్కి)

సీ. ప్రాణాంతకావస్థఁ బడినయప్పుడు కాని కలుగదు సిద్ధి యీ కాశియందు, నంత చేయఁగఁ గల్గునవి తోలు-చీరలుఁ బునుకపేరులు జటాభూతిధారణంబులు భిక్షాటనముఁ గపాలపుఁగోర భూతసంగతి ప్రేతభూమియునికి, యివి యేల నాకు దుక్కెద్దు దేశాంతర మరిగిన ట్లగును...భోజరా. ౨. ౧౬.

దుగ=దుగా, దుగుణము, దువ. స. (సం. ద్వికం. ప్రా. దుకం, క. దుగ.) రెండు.

గీ. దుగ యనఁగ రెచ యనఁగను దోఁచు ద్వికము. ఆం. భా. ౨. ౩౦౫.

మ...ద్యూతగేహంబు జొత్తిగ నీ వొక్కటిఁ జూపఁ దోడ్కొని చనం దచ్చోక చావంచయి, త్తిగ బారా దుగ యంచుఁ జిక్కురొద లుద్దీపింపఁ డా దవ్వులన్. కళా. ౩. ౧౩౧.

గీ. బార దుగ దచ్చి యని వచఃప్రౌఢి దనర, నత్తె మాడఁ దొడంగెడినృపకుమారులు... ఇందు. ౫. ౧౧౬.

జః దుగతిగ, దుగమొగములపుల్గు, దుగమొగములవేల్పు, దుగమోములయ్య, దుగ్గాని, దుబాసి, దుబాసికుఁడు.

దుగతిగ. స. (√దుగ.) ఆఱు.

సీ. దుగతిగమొగములజగజెట్టితోఁబుట్టు పొగడువారలపట్టుపుడుకుఁజెట్టు. అచ్చ. రా. బాల. ౪. (దుగతిగమొగములజగజెట్టితోఁబుట్టు = షణ్ముఖునిసోదరుఁడు, విఘ్నేశ్వరుఁడు.)

దుగమొగములపుల్గు. వి. (√దుగ.) రెండుమొగములు గలపక్షి, గండభేరుండము.

సీ. కులుకుచుఁ బలికింపఁ జిలుకబారులు గావు దుగమొగంబులపుల్గు తెగలు గాని. అచ్చ. రా. అయో. ౪౪.

దుగమొగములవేల్పు. వి. (√దుగ.) అగ్నిదేవుఁడు.

క. పొగయును మంటలు సదలున, కెగయఁగ మిడుఁగుఱులు సెదర నేడ్తెఱ నపుడా దుగమొగములవే ల్పాగు,బ్బుగ దరికొని కాల్పఁ దొడఁగెఁ బ్రో లెల్లెడలన్. అచ్చ. రా. యు. ౨౪౯.

దుగమోములయ్య. వి. (√దుగ.) అగ్నిదేవుఁడు.

క. దుగమోములయ్య వేల్పుల, మొగ మంటని వేల్పు మబ్బుపూనికు పనఁగాఁ, దగు నగ్నిదేవతాఖ్యలు...ఆం. భా. ౧. ౪౪.

దుగ(గు)లము. వి. రెండుబేడలు, వరహాలో పదాఱవపాలు. (శ. ర. ప్రా.)

సీ. దీనారమందు ద్వాత్రింశదంశం బైన బేడ యం చనఁగను వెలయుచుండు. సీ. దుగల మం చనఁగఁ దద్యుగళంబు విలసిల్లు... ఆం. భా. ౨. ౨౪౩.

దుగా=దుగ. స. రెండు.

సీ. కంకణంబులు మ్రోయఁగా దుగా...అంచుఁ బంటెనుల్ వైచువారు. చమ. ౧. ౧౦౨.

ఉ...మిద్దియలందు నక్షి,ద్యూపటిమంబు నూపువెలయాండ్రును దాను వినోదలీల బారా పది దచ్చి యత్తిగ దుగా యని పన్నిద ముగ్గడించుచున్. నిరం. ౨. ౨౨.

దుగినుఁడు. వి. (సం. ద్రుహిణః. ప్రా. దుహిణ.) బ్రహ్మ.

ఆ. పలుకువెలఁదిమగఁడు బంగారుకడుపువాఁ, డంచతేజి నెక్కునట్టిరాతు, బమ్మ తాత నలువ తమ్మిచూలి దుగినుఁ డనఁగ బ్రహ్మపేరు లబ్జ మాళి. ఆం. భా. ౧. ౩౯.

దుగుణము=దుగ. విణ. (సం. ద్విగుణమ్. ప్రా.

ణిగుణో.) రెండుకెట్లు గలవి, రెండింతలు. (శ.ర.)
ప. రెండు.

సీ. దుగుణంబు సేసినతోడనే మూఁడని వా
రించి లే దని వలుము సేసి. ఉ. హరి. ౩.
౧౨౨.

దుగ్గ=దుగ్గి. వి. (సం. దుర్గా. ప్రా. దుగ్గా. క. దుగ్గె.) పార్వతి, శక్తి.

ఆ. సత్తి సామితల్లి చండి యమ్మిక దుగ్గ, య
నఁగ నీ వెలంత యలరు నభవ. ఆం. భా.
౧. ౪౦.

సీ. దుగ్గమ్మ కాఁబుపోతుల లోను సేయుమీ తో
లుముద్దగా నిత్తు దుంత నొకటి. యయా.
౨. ౩.

దుగ్గాని. వి. (దుగ + కాని.) ఒకానొకనిష్కవిశేషము.

పీ... టంక మనఁగ నిష్కాహ్వయంబు. గీ. ద
ద్విశేషాభిధలు గాను దగును డబ్బు, లనఁగ
దుగ్గాను లనఁగ దు డ్లనఁగ జగతి. ఆం. భా.
౨. ౨౪౯. (రెండుదమ్ముళ్లు. శ. ర.)

దుగ్గి=దుగ్గ. వి. పార్వతి. (శ. ర.)

దుగ్గు. వి. చూర్ణశాకము, తొక్కు.

పీ. చూర్ణశాకాభిధ శోభిల్లు దుగ్గు నా... ఆం.
భా. ౨. ౨౪౭. (వ్రాతప్రతి పా. 'తొక్కు
డు' వ్రాతప్రతి పా.)

విణ. రూపము చెడినది- తృణము-అని శ. ర.)

దుగ్ధతాలీయము. సం. వి. అ. న. ౧. దుగ్ధామ్రము, పాలును మామిడిపండ్లరసమును కలిపి వండినఆహారపదార్థము. ౨. చక్కెర కలిపిన పాలమీఁగడ. ౩. క్షీరఫేనము.

దుగ్ధద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పాఁడియావు.

దుగ్ధపాచనము. సం. వి. అ. న. పాలు కాఁచెడి పాత్రము.

దుగ్ధఫేనము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పాలనురుఁగు. ౨. చక్కెర కలిపినపాలమీఁగడ.

దుగ్ధబంధము. సం. వి. అ. పుం. పాలు పిదుకునపుడు ఆవునకు కట్టుబందము.

దుగ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పిదుకఁబడినది, పిండఁబడినది. ౨. నింపఁబడినది, ప్రపూరితము. వి. అ. న. ౧. పాలు. ౨. చెట్టు మొదలగు వానిపాలవంటిరసము. ౩. దోహనము, పాలు పిదుకుట.

దుగ్ధసముద్రము. సం. వి. అ. పుం. పాలసముద్రము.

దుగ్ధాబ్ధి. సం. వి. ఇ. పుం. పాలసముద్రము.
ఇట్లే: దుగ్ధాంబుధి, మొ.

దుగ్ధామ్రము. సం = దుగ్ధతాలీయము. (వాచ.)

దుగ్ధి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దుగ్ధిక, చిఱుపాల⚘.

దుగ్ధినిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రక్తాపామార్గము, ఎఱ్ఱ ఉత్తరేను⚘.

దుఘము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ. ఇది ఉపపదసమాసాంతమునందే యుండును) ౧. పూరించునది, ౨. ఇచ్చునది.
ఉదా:- కామదుఘము, మొ.

దుట్టుపు (గు, వు.)=జుట్టుపు. వి. అజశృంగి⚘.

సీ. దుట్టుపు దుట్టువు జుట్టు పనంగను ద్వంద్వ
ఫలాఖ్య యై తనరుచుండు. ఆం. భా. ౨.
౭౧. (బ్రా, వ్రాత, వ్రాతప్రతులపాఠము)

సీ. దుట్టుగు వ్రాఁకుడు దుండిలం బగ్నియు గాం
ధారి మిరియపుఁగాండ్ర నీలి. (చికి. చి. ని.)

దుడదుడ. వి. మంచము మొదలగువానిని వేగముగా నెక్కుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

చ. దుడదుడ మంచ మెక్కె నొకదొడ్డమిటా
రపుఁగమకూఁతురుక్, దొడదొడ మంచమె
క్కె నొకదొడ్డమిటారపు రెడ్డికూఁతురుక్.
వీథి. ౩౦.

దుడిదుడి. వి. ఏనుఁగులు మున్నగు జంతువులు జనులు వేగముగా నడుచుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

ద్వి. అడవియేనుఁగులు నీరాస నీనదికి, దుడిదుడి వచ్చి తత్తోయంబు దొడరి. రం. రా. అర. ౧౬౩ పా. ౨౦ పం.

క. ఒకలాగున మాటలు తొక్క, తొక్కలై వెడలంగఁ జొచ్చె దుడిదుడి నెందే, నొకఁడ చనఁ దొడఁగెఁ గన్నులు, పెకలించుక చూడ సాఁగెఁ ద్రీతి దలిర్పన్. నిరం. ౪. ౬౬.

దుడుకఁడు. వి. బాలుఁడు, పిల్లవాఁడు.

సీ...బాలక సంజ్ఞ నప్ప నవ్వ, పాప పాపఁడు దుడ్డె పడుచఁడు దుడుకఁడు...గీ...చెలఁగు ...ఆం.భా.౨.౧౧౭.(ప్రాఁత, తాళ ప్రతి. పా.)

క. ఉడుఁగఁడు మధురిపుకథనము, విడివడి జడుపగిదిఁ దిరుగు వికసనమున నేనొడివిననొడువులు నొడువఁడు, దుడుకనిఁ జదివింప మాకు దుర్లభ మధిపా. భాగ. ౭. ౨౫౩.

క...తాఁ, బొడగనినపెంపు దలఁచుచు, దుడుకనిమహిమాబ్ధి నజుఁడు దుడుకడిచె నృపా. భాగ. ౧౦. పూ. ౫౪౬.

దుడుకడుచు. అ. క్రి. (√దుడుకు) మునుఁగు.

క. అడుగులపైఁ బడు లేచుం, బడుఁ గ్రమ్మఱ లేచు నిట్లు భక్తిన్ మునుతాఁ, బొడఁగనిన పెంపుఁ దలఁచుచు, దుడుకనిమహిమాబ్ధి నజుఁడు దుడుకడిచె నృపా. భాగ. ౧౦. పూ. ౫౪౬.

వ...మిఱ్ఱుపల్లంబులు సమతలంబు లయి యేకార్ణవంబున దుడుకడుచుచు...(భాగ. చి. ని.)

దుడుకు. వి. (త. తుటుక్కు. క. దుడుకు.) ౧. దౌష్ట్యము.

ఉ. అందఱుఁ జూచి యింతదుడుకా యని దూఱఁగ...వి. పు. ౭. ౯.

క. ఏ నెఱుఁగకుండ నాసుతు, తో నెనయుటు యెట్లు లిటిదుడుకులు గలవే, కానీ రొక్కం బీయక, పోనీ చూచెదము తన ప్రభుత్వం బనుచున్. శుక. ౩. ౨౯.

౨. ఔద్ధత్యము.

ద్వి. మనుజేంద్రసుత యొక్క మనవిఁ గావింతు, వినఁ దగు దుడుకు గావింపఁగ రాదు. ద్వి. శ. సా. ౨. భా. (శ. ర.)

సీ...ఆలక్రేపులతోఁక లలమిపట్టి, విడువ నేరక వానివెనువెంట జరగుదు రప్పంకముల దుడుకడరఁ జొత్తురు...భాగ. ౧౦. పూ. ౨౭౯.

౩. దుష్కార్యము, చెడ్డపని.

ఉ...సరోజనేత్రు నిచ్చోట వసింపనీక యొకచోటికిఁ బో విధియించి పిన్నబిడ్డాటలు సేసె నీదుడుకు లక్కటు భారతికైనఁ జెప్పరే. భాగ. ౧౦. పూ. ౧౨౧౨.

క. ఆవార్త లెల్ల నారదు, చే విని వీఁ డెంత దుడుకు చేసె నటంచున్. దశా. ౧. ౨౪౯.

౪. తొందర, వేగము.

ఉ...పంతము దీనినోటు కైకా యను నేరయిట్లు దుడుకా యనుఁ బాయఁగఁ గోరికా యనున్. అచ్చ. రా. అయో. ౯౦.

(వ్యవ.) నీనోటిదుడుకు అడఁచికొని మాటలాడుము.

విశ. ౧. దుష్టుఁడు; దుష్టము.

క. ఈదుడుకుఁగోఁతిఁ గొని చని, మీదిట్టతనంబు లెల్ల మెఱయఁగ నిపుడొఁ, గా దనక తోఁకఁ గాలిచి...అచ్చ. రా. సుం. ౧౬౪.

౨. వేగవంతము, సత్వరము.

గీ...వడినేయు కఱివేల్పుకొడుకు దుడుకుటంప జడివానసోనలయలజడికిని, మిగుల నెద నొడి యాడు నమ్మించుఁబోఁడి. నీలా. ౩. ౧౫.

సీ. భర్తకుఁ బ్రాతరాపాసనాగ్ని యొసంగి దుడుకుగాముంగిటఁ దొంగిచూచు. శుక. ౩. ౪౯౯.

జః దుందుడుకు, దుడుకడుచు, దుడుకుచేయు, దుడుకునడక, దుడుకుమెకము.

దుడుకుచేయు. అ.క్రి. (√దుడుకు.) త్వరపడు.

తే. అటుల నిజనాయకుం డేఁగి యన్యరాజ,పుర వరముఁ జేరె నంతటఁ బొలఁతి యలరె,తోడు సు మాసెఁగదా యంచు దుడుకుచేసి,యిటుల నలరించె నిచ్ఛానువృత్తి మీఱి. హంస. ౩. ౬౪.

దుడుకునడక. వి. (√దుడుకు) దుష్టప్రవర్తనము, చెడునడత.

వ...కడలిరాముద్దుకొడుకు మేనల్లునిదుడుకునడకలమిడుకులకు నెగులుపడి...ఇందు. ౪. ౩౬.

దుడుకుమెకము. వి. (√దుడుకు) దుష్టజంతువు.

గీ. పుడమి యీనిసచందానఁ గడలఁ దిరుగు, దుడుకుమెకములు మాచేతఁ బొడవడఁగునె. పె. శకుం. ౧. ౧౦౪.

దుడ్డు[1]. వి. (క. దుడ్డు. త. తుట్టు) ౧. రెండుదుగ్గానులయెత్తురాగినాణెము. (చి. ని.)

సీ...టంక మనఁగ నిష్కాహ్వయంబు.గీ.తద్విశేషాభిధలు గాను దగును డబ్బు,లనఁగ దుగ్గాను లనఁగ దుడ్లనఁగ జగతి. ఆం.భా.౨. ౨౭౬.

గీ...తమమునిచెఱఁగులందుఁ,గాసు దుడ్డును బంగారుపూస వెండి,తునుక మొద లింటిచిఱువాడు కనిన డెల్లఁ, గొనుచు మగనాండ్రు తమకల్లగుట్టు మెఱయ. శుక. ౩. ౧౧౭.

౨. దుగ్గాని. (చి. ని.)

౩. డబ్బు, ద్రవ్యము.

(వ్యవ.) వాఁడు దుడ్డు లేక చాల బాధపడుచున్నాఁడు.

దుడ్డు[2]=దుడ్డు. వి. (సం. దండః. త. తుట్టుత్తడి)

౧. దృఢ మగుకఱ్ఱ; లావుకఱ్ఱ.

ద్వి. దుడ్డున వీఁపు కంతులు గట్ట మోఁది. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౫౦౩ పం.

కం. తిండికతంబునఁ గండలు,మెండుగఁ దాఁ బెంచి మగఁడు మెదలఁ డనుచు నుద్దండత నది మిండనికిఁ, వండినపుడు మనఁగ దుడ్డు వైఖరి మెలఁగుఁ. శుక. ౨. ౧౦౨.

౨. ముద్గరము, ఇనుపగుదియ.

గీ. గుదె గుదియ దుడ్డు గునుపము గుడుప యనఁగ, ముద్గరము... ఆం. భా. ౨. ౨౧౮.

౩. గద.

గీ. గుదె యనఁగ దుడ్డనంగను గదకుఁ బేళ్లు. ఆం. శే. ౧౭.

విశే. ౧. మోటుకాఁడు. (శ. ర.)

క. దుడ్డనకుఁ బోయిన ట్లొక, తె డ్డుడుకుంభాయసంబుఁ దెచ్చి యతనిచే,నిడ్డ నడిచిపడి కన లెడి,గుడ్డులు తెలియంగఁ దెఱచికొని కనుఁ గొనుచుఁ. భోజరా. ౩. ౬౨. (శ.ర.పా)

౨. స్థూలము, లావయినది. (చూ. దుడ్డుఁగఱ్ఱ.)

జః దుడ్డుఁగఱ్ఱ, దుడ్డుఁగోల, దుడ్డుమంగ.

దుడ్డుఁగఱ్ఱ. వి. (దుడ్డు[2] + కఱ్ఱ) లావుకఱ్ఱ. (శ.ర.)

దుడ్డుఁగోల. వి. (దుడ్డు[2] + కోల) లావగుకఱ్ఱ, స్థూలదండము. (శ.ర.)

దుడ్డుమంగ. వి. (√దుడ్డు[2]) వృక్షవిశేషము.

సీ. కలివిరి గుండ్రయు గచ్చపెన్నంగయు దుడ్డుమంగయు భూతతొట్రుకోలె. హంస.౪.౫.

దుడ్డె. ౧. వి. బాలకుఁడు. (విశే. అని శ. ర.)

క. దుడ్డెలు రా కటు మసలిరి, జడ్డున నున్నారటంచుఁ జనుదెంచి గురుం,డొడ్డెన యడవినిఁ బొడఁగని, దొడ్డున మన్నించు టెఱుఁగుడువుగద మనలఁ. కుచేల. ౨. ౫౧.

సీ...బాలకసంజ్ఞ నప్ప నవ్వ, పాప .పాపఁడు దుడ్డె పడుచఁడు... గీ...చెలఁగు ... ఆం. భా. ౨. ౧౧౬.

౨. (సం. ధూర్తః.) విటుఁడు; విటి.

(చూ. దుడ్డెకాఁడు; దుడ్డెతనము.)

జః దుడ్డెకాఁడు, దుడ్డెతనము.

దుడ్డకాఁడు. వి. (దుడ్డ + కాఁడు- స్వార్థమున.) విటుఁడు.

చ. అటువలె వేఁగుచుండి మగఁ డత్తయు మామయు నింట లేమి వెల్పటికి హుశారుసంజని గుబాదెబ వీథులవెంట జంటలై, చిటిలి సపూఁతగంధముల సిస్తగుపాగల నిండు చల్వదుప్పటుల విభూషణావళుల బాగుగ నేఁగెడు దుడ్డకాండ్రలోన్. హంస. ౫. ౧౬౦.

దుడ్డతనము. వి. (√దుడ్డ.) విటీత్వము. (ధూర్తత్వము అని శ. ర.)

గీ. పసిమిఁ జిల్కెడుముంజేతిపచ్చ లమర, దుడ్డతనమునఁ దిరుగు నారెడ్డిసాని. హంస. ౪. ౧౩౭.

దుత్త[1]. వి.౧.చిన్న మూతి గలచిన్నకుండ.

గీ. కడవ ముంత గరిగ దుత్త పిడుత గురిగి. హంస. ౫. ౧౧.

౨. పాలకుండ.

సీ. దుత్త యనంగను దుగ్ధభాండం బొప్పు... ఆం. భా. ౨. ౨౪౭.

ఆ. అధిక మైనయజ్ఞ మల్పుఁడు తాఁ జేసి, మొనసి శాస్త్రము విడి మురువు దక్కు, ద్రొబ్బ నేర్చుకుక్క దుత్తలు మోయునా... వేమన. ౨. ౯౭.

దుత్త[2]=జొట్టు, జొట్టిలి, జొత్త, జొత్తిలి. వి. చొఁపఁబడినచోటన వ్రేలిచూపుడువ్రేలినడిమికొలఁత, ప్రాదేశము.

చ...లేటివెంటఁ బడి దుత్తెడుమేరన పట్టు వేగవంతులఁగని మెచ్చి లేనగవుతోడ నభీష్టము లెల్ల నిచ్చుచున్. వరాహ. ౪.౭౬.

దుత్తాయి. వి. చిన్నచొక్కా.

సీ...కూర్పాసాఖ్య యలరును దుత్తాయి యరచట్ట కుప్పసం బంగి కుబుస మనఁగ...ఆం. భా. ౨. ౧౫౬.

దుత్తూరము. వి. కపటము. (శ.ర.బ్రా.)

దుత్తూరము. సం. వి. అ. పుం. ఉన్మత్తః.

దుద్దు[1]. వి. (క. దుద్దు.) ౧. తామరపువ్వులోని దిమ్మె, కర్ణిక; మూలస్థానము.

గీ. పొలుచుఁ గర్ణిక దుద్దు నా ముద్దె యనఁగ. ఆం. భా. ౧. ౧౬౬.

ద్వి. జపసమాధుల ప్రొద్దు తపములదుద్దు ... శివభక్తిశిఖరంబు శ్రీనగేంద్రంబు. పండితా. పర్వ. ౩౧౩. పు.

౨. కర్ణిక, చెవికమ్మ.

సీ. కర్ణిక దుద్దనఁగాఁజెలఁగు ... ఆం. భా. ౨. ౧౪౭.

౩. తాటియాకుజాబుమీఁదిచెంద్రిక. (శ. ర.)

౪. జాబులు మున్నగునవి వ్రాయుటకై చివ్వి చక్కఁబఱచినతాటాకులకట్ట.

చ...రాయసపుటార్యులగంటము లాకుదుద్దులున్, వదలక మోసి చూచె నొకపట్టునఁ బొట్టకు లేక తక్కినన్. హంస.౪. ౩౦.

౫. (త. తుత్తు.) అసత్యము.

ఆ. తనుకు నస్కుకు దుద్దు తటవట తవతవ, సటహుళిక్కి నా నసత్య మభవ.ఆం. భా. ౧. ౧౧౯.

విణ. ముదుక, దళ మైనది. (చూ. దుద్దుకంబళి.)

జః దుద్దుకంబళి, దుద్దెక్కు.

దుద్దు[2]. ౧. వి. మత్తు. (చి. ని.) ౨. మోసము. (చూ. దుద్దువెట్టు.)

జః దుద్దువెట్టు.

దుద్దుకంబడి(ళి). వి.(√దుద్దు[1].)దళ మైనకంబళి.

గీ. సన్న జాదపు నేతమంచంబుమీఁద, దుద్దుకంబడిఁ బఱచి నిద్దురకుఁ దూలు, మగనిఁ గూర్కెడు మనుచు నమ్మాయలాఁడి. వేం. పంచ.౪. ౪౫౬.

రగడ. దుద్దుకంబళ్లు చందువతివా-చీలు,పద్దులకుఁ
గైకొన్న బలుజంబుఖానాలు. హంస. ౫.
౩౫౬.

ఇట్టే: దుద్దుగొంగడి.

ఆ. కొళ్లు మీఁయ దుద్దుగొంగడిఁ బఱచిన, మం
చమునకుఁ గ్రొత్తమగనిఁ గొనుచుఁ, గులుకు
నడల నరిగి కూర్చుండె దానిక్రిం, దింటిమ
గఁడు డాఁగు టెఱుఁగలేక. వేం. పంచ.
౩. ౨౪౭.

దుద్దువెట్టు. స. క్రి. (దుద్దు[2] + పెట్టు.) మోసపు
చ్చు, కను మొఱఁగు.

ఉ...ఇప్పుడు దోసము పెద్దచేసి య్యాదున్నవ
యాళికానిఁ గడు దొడ్డగఁ జెప్పి భయంబు
చూపి చక్క న్నను దుద్దువెట్టి యుఱుకంగఁ
దలంచెదు మాను మీవగన్. సారంగ. ౨.
౧౧౪.

ఉ. అత్తల మామలన్ మగల నన్నలఁ దమ్ములఁ
దల్లిదండ్రులన్, జిత్తుల దుద్దువెట్టుచును జీటి
కి మాటికి నన్నె చేరఁగా, వత్తురు...దశా.
౯. ౩౫౫.

చ. మగనిఁ దృణీకరించితివి మామకు నత్తకు
దుద్దువెట్టితిన్. రస. ౩. ౫. (దుద్దుబట్టితిన్
అని ముద్రి.)

దుద్దెక్కు. అ. క్రి. (√దుద్దు[1].) అతిశయించు,
దళమగు.

ద్వి. పెద్ద యా ప్రమదంబు భీతియు భక్తి, దుద్దె
క్కి తనలోనఁ దొట్రికొనంగ. బస. పు. ౧.
౫౮౬ పం.

దుద్రుమము. సం. వి. అ. పుం. పచ్చనీరుల్లి.

దునీఁడు. వి. (దునె + ఈఁడు.) ౧. ప్రభువు,
ఱేఁడు.

సీ. వినువాఁక మోపరి వెండికొండదునీఁడు ...
పాం. ని. దేవ. ౩.

సీ. కకుబంతముల నేలఁ గలవేలుపుదునీలు సమ
యము లేక మోసలను గాయ. పార్వ. ౧.
౧౮.

శా. ఆమూఁడిండ్లదునీలు నేక మగుసౌహార్దం
బుతోఁ దావకీ, నామేయస్థిర కార్యనిర్వహణ
శౌర్యారూఢి విన్నంతనే, సీమన్ దుర్గము
లందుఁ గోటలను విస్తీర్ణస్థితిన్ ధాన్యపున్,
సామగ్రుల్ సమకూర్చ నెంచిరి నితాంత
స్వాంతచాంచల్యులై. కృష్ణ. ౨. ౧౨౧.

దును=దున్ను. స. క్రి. దుక్కి చేయు,కృషిచేయు.

క. ధర్మంబు పెఱుఁగు వైదిక,కర్మఫలము లెసఁగు
బుతునికాయము ప్రజకున్, శర్మం బొనర్చు
నాయువు,పేర్మిఁ బొరయు దునక పెద్ద వృద్ధి
వి ఫలించున్. భార. శాం. ౨. ౨౯౦.

క. దునకయుఁ వెదపెట్టకయున్, దనరె నఖిల
సస్యములును...హరి.పూ. ౧. ౧౧౮.

క. దున నీయకున్న కృషికుఁడు, దునకయ యు
న్నని యొకని దున్నింపఁ దగున్,దునక దున
నీక యాఁగినఁ, గొనఁగా నగుఁ జేనియరియఁ
గోరునతనిచేన్. విజ్ఞా. వ్యవ. ౧౫౧.

దునుకు. వి. (త.తునుక్కు.) భయము; కంపము,
వణఁకు. (బాధ. అని శ.ర.)

క. అనిలజుసారథియును గురు,తనయునిరథచో
దకుఁడు నతని నాతనినిం, గొని యుల్లంబుల
బలితపు,దునుకు సారఁగ నరికిఁ దొలఁగఁడో
లిరి రథముల్. భార. కర్ణ. ౧. ౧౧౯.

మ. తనఘోరధ్వనికిం గలంగఁబడుతత్సైన్యం
బుదైన్యంబునన్,దును కొందం బరిఘంబు పై
విసరుచున్ దుర్వారుఁడై...ఉ. హరి. ౫.
౨౨౪.

దునె(నే). వి. (సం. ధనుః?)ఆయుధము?(హిం.
దునియా?) రాజ్యము? (చూ. దునెదారి.)

జః దునీఁడు, దునెదారి.

దుసె(సే)దారి. వి. (√దుసె.) ప్రభువు; శూరుఁడు.

చ. కొలువునకేఁగి వేత్రధరకోటి నిజాయతదృష్టి వారుచోఁ, బలసి తటాలునం బగిలి పాటు అబరాబరిసేయ మన్నెవారలు దుసెదారులున్ దొరలు రాజులు మంత్రులు నిష్టబాంధవావళులు పురోహితు ల్పనులవార లనేకులు నిండియుండఁగన్. సారంగ. ౩. ౧౫౭.

గీ. కోలకైదువదుసెదారిగుఱుతుగట్టు,సామి సంతోషమున నున్నసమయమునను. ప్రబంధ. ౨౧౦.

వ ... గండుతేఁ, టిదుసేదారులవెండిగిండిగమి నూటి నింపుచుఁ బూఁదేనెసంపద నొక్కించుక విచ్చుక్రొమ్మొగడజొంపంబు ల్పనీవీథులన్. చంద్రా. ౪. ౮౬.

వ. కంటి విన్కలిదంటపేరిఁటి,కుంటిరొకిమీఁడ యీరైదుతూపుల నెసఁగుదుసేదారీ తెల్లదీవిరాజ... ప్రబంధ. ౨౧౬.

విరిలకోరిదుసేదారి = పుష్పబాణుఁడు, మన్మథుఁడు.

గీ. విరిలకోరిదుసేదారిదురముఁ గోరి,మీఁటి పోరాడుసుకుమారమిథునతతుల,వైభవముఁగాంచి హా యంచు వడిఁ దపించు, సంగమవిహీనరైనరయాజలజనయన. హంస. ౩. ౨౦౫.

తలిరుకైదువు(ల)దుసేదారి = పుష్పాయుధుఁడు, మన్మథుఁడు.

క. ఈరీతి నుండునాతని,గాంరాబుమిటారి తలిరుకైదువులదుసే,దారికటారి సులక్షణ, శ్వేరింటివధూటి లేమిఁ బిమ్మటఁ గొనుచున్. శుక. ౨. ౩౬౪.

పచ్చవింటిదుసేదారి = ఇక్షుధన్వుఁడు, మన్మథుఁడు.

గీ. అయ్యలరుఁబోఁడి సిగ్గరి యయ్యు నిచ్చఁ, బచ్చవింటిదుసేదారి హెచ్చరింపఁ, బతికి విడెమిచ్చి యడుగుల బత్తి నొత్త, బాళి గనుపింపఁ దమి హెచ్చి పలికె బుధుఁడు. ఉ. రా. ౭. ౪౭౩.

దున్న. వి. (√దున్న-త. తున్న.) ౧. మహిషము.

ఉ. కాలునిదున్న నంది నయి గంటలు దున్నకమంటి నా మహా,కాలునినంది దున్న నయి కర్దమమగ్నత లేక మంటి నా,హాలిక తెన్నడుం దెగనియారులచేలును జొడుమళ్లునుం,గా లలి నేరుసాఁగి రిలఁగల్గుపసిం గొని పేద మున్నగన్. ఆము. ౪. ౧౨౪.

క. సెల వెడలియు నెటి సడలియుఁ, జల ముడిగియు నిదుర చెడియు జంతు లెడసియున్, గలహము లడఁగియుఁ బఱచెన్, బులి కిరి కరి మన్ను దున్న మొదలగు మెకముల్. మనుచ. ౪. ౩౯.

గీ.దుంత రొనుపోతు జమ్ముసాక్కిరింత దున్న, అవఁగ మహిక్ష సమాహ్వయము లమరు. ఆం. పం. తిర్య. ౧౦.

ద్వి. కా దన కేతెంచి కరతలం బార్చి, చాదున్న నిలు మని జంకింపఁ దడవ. బస.పు. ౪. ౧౮౭. పం. (ఇట నిందాసూచకము)

౨. పశుజాతిలో మగది. (చూ. ఏనికదున్న.)

ఏనికదున్న=మగయేనుఁగు.

క. కన్నంతన తనయేనిక,దున్న దిగం ద్రావి రభసదోలాయితహా,కోన్నతవక్షస్థలుఁడై, యన్నలినాక్షునకు వంచె నా తశిరంబున్. హరి. పూ. ౭. ౧౯౪.

ద్వి. ఏనికదున్నకు నేల శంకించు. బస. పు. ౪. ౯౧ పం.

దున్నపోతు=దున్న. (√దున్న.)

సీ. చదువుచుఁజెడిపేళ్ళ సభలలోనఁ గూర్చుండి
దున్నపోతులకొడుకన్నుఁ దప్ప. వేణు.
౩౬. (ఇట నిందావ్యోతకము.)

సా:-దున్నపోతు ఈనిన దనిన దూడను కట్టివే
యు మన్నట్లు.

దున్నవయాళికాఁడు. వి.(√దున్న.) - మహిష
వాహనుఁడు - యముఁడు.

ఉ...దోసము పెద్ద చేసి యా,దున్నవయాళి
కానిఁ గడుఁ దొడ్డగఁ జెప్పి భయంబు చూపి
చ,క్క స్నను దుద్దువెట్టి యుఱుకంగఁ దలం
చెదు మాను మీవగల్. సారంగ.౨.౧౧౪.

దున్నించు. స. క్రి. (√దున్ను.) దున్నఁజేయు.
గీ. జనకజననాయకుఁడు యాగశాలఁ గట్టు,చోట
దున్నింప నాఁగేటిసుదను దోఁచి,సీత యను
పేరు వహియించి చెలువు గాంచి, ప్రేమ
శ్రీహరి వగునిన్నుఁ బెండ్లియాడె. ఉ.రా.
౩. ౧౩౦.

దున్ను=దును. స. క్రి. దుక్కిచేయు, కృషి
చేయు.

మ. అలుకన్ ఘోటకధట్టికాఖురపుటీహల్యక్
ఖురాపానిప్రుచ్చలు వో దున్ని చలచ్చమూ
గజమదాసారప్లుతిన్ గీర్తిపు,వ్కలసస్యం
బిడి...ఆము. ౧. ౪౨.

జః దున్న, దున్నపోతు, దున్నవయాళికాఁడు,
దున్నించు.

దున్వత్. సం. శత్రు. ౧. తపించుచున్న. ౨.
తపింపఁజేయుచున్న.

దుపటము=దుప్పటము, దుప్పటి.

క. శిరసుతడి యొత్తి దుపటుపు,నెఱిసెల్లా గట్టి
వారినిలయము వెడలెన్. ల. వి. ౫. ౩౬.

దుప్పటము=దుప్పటి.

(కోక, చీర.)

వ...దుప్పటంబు ధరియించి ఛిఱుతొఁడనంబి
నిజగృహంబు వెలువడి యక్కాంచీనగరము
నందు. హర. ౨. ౪౨.

(ఉత్తరీయము)

ఉ. బంగరు దుప్పటంబువలెవాటుగ నొప్ప...
చమ. ౩. ౭౭. ౧.౭౨౦.

శా. అంగంబుల్ హిమవారిచేఁ గడిగి రమ్యం
బైనకూటంబులో,బంగారంపుఁజెఱంగుదుప్ప
టములం బాటీరజంబాలచ,ర్చం గల్పప్రస
వంబులన్ మణివిభూషారాజి నందంబుగా,
శృంగారించిరి సంభ్రమంబున సుకేశిన్ మి
త్రకేశిన్ సఖుల్. వరాహ. ౪. ౪౬.

(తుడుచుకొనుబట్ట)

గీ.ఒకచకోరాక్షి నిజకరద్యుతులు మీఁదఁ,గప్పి
చెంద్రికవన్నియ గాఁగ దుప్ప,టమునఁ దడి
యొత్తె నొకహంసగమన సురటి,విసరుచు
నఖాగ్రమున నాఱ విప్పెఁగురులు.వరాహ.
౪. ౧౨౪.

(కవచము.)

గీ.తనరు పేళ్లు తనుత్రాణమునకుఁ గత్తళంబు జో
డు జిరా దుప్పటంబు బొంద,ళం బనఁగ...
ఆం. సం. స్థా. ౨౬. సాం. ని.మాన.౪౫.

దుప్పటి(టీ)=దుపటము, దుప్పటము. వి. (సం.ద్వి
పటీ. ప్రా. క. దుప్పటి.) వస్త్రము.

(క) వెలగల సన్నపాటివెడల్పు వస్త్రము.శ.ర.

గీ...విష్ణుండు వచ్చెఁ,బక్షిపతి నెక్కి పైఁడిదు
ప్పటిచెఱంగు, దూలఁగా బిట్టు వాగెలఁ దో
లుకొనుచు. వరాహ. ౬. ౧౧౪.

సీ. జీరాడుదుప్పటిచెఱఁగు చేఁ బూని వెంబడి
గిండి కొని వచ్చుబుడుతఁ డోదుఁగ.ఉ.రా
౬. ౧౯౦.

గీ. మిసిమిబంగారుతళుకుల మేలిదుప్ప, టీచెఱం
గులు లలితాంజనాచలమున, నలరు నరుణా
తపచ్ఛాయ నవలఁ దోయ్య,రాముఁ డఖిలై
కనయనాభిరాముఁ డయ్యె.ఉ.రా.౬.౨౦.

(చ) ఉత్తరీయము.

గీ. తమ్మిదోదుమ్మిజోదు పాదనలహరువు, వ్రాఁత పని దుప్పటీ వలెవాటు వైచి. కువల. ౨. ౪.

(ట) పక్కపయి పఱచుబట్ట.

చ. బటువులు తాపితాపఱుపు పట్టుతలాడము మీఁదఁ జల్వదుప్పటిపయిఁ జప్పరంపుజిగి బంగరువ్రాఁతకురాళిమునౕ...శుక. ౪. ౨౨.

(త) కప్పుకొనుమతకబట్ట, నిచోళము.

శ...చెవులసంకులు లోవంకభుజంబులు కొరికిసి గలు కావిదుప్పటులు నొప్ప ... ఆము. ౪. ౩౫.

సీ. పిల్లఁగ్రోవులు సెక్కువెట్టినవిండ్లు కంబళ్లు దుప్పట్లును వల్లెత్రాళ్లు. శుక. ౨. ౫౪౫.

దుప్పి. వి. ౧. పృషతము, మచ్చలు గలహరిణము.

సీ...పృషతాఖ్య యడరు దుప్పి యనంగ ... ఆం. భా. ౨. ౭౫.

వ... మఱియు నప్పటప్పటికిం జొప్పరులవలన నుప్పతిల్లినచప్పుళ్లకు దెప్పరంబైనతుప్పలం దూఱుదుప్పులును...ఉ. హరి. ౪. ౨౯.

క. పొడ చెదరి బూది చఱచిన, యొడళ్లతో నాల్గు రెండు నొకటియుఁ బ్రంగల్, వెడలిన కొమ్ముల బరువున, నడుగిడఁగా లేవు బలిసి యందలిదుప్పుల్. మనుచ. ౪. ౨౧.

౨. రామము, పెద్దదుప్పి.

సీ...దుప్పి. గీ. యనఁగ రామంబు చను...ఆం. భా. ౨. ౭౫.

మృగవిశేషవాచకములు మృగసామాన్య వాచకములై కవుల వ్యవహారమునఁ గలవు.

చ. అడవికి వేఁటమై నరిగి యాతఁడు...బీదకన్నువడి బూడిదపండును బోలె బ్రాఁదుపా, లెడు నొకదుప్పికిం గవియఁ బ్రేలి భయజ్వరతప్తచిత్తమై.

గీ. ఆచమూరువు యూథంబుఁ ద్రోఁచి-పఱచె.

ఉ. ఆరురు వీఁగతిం బఱచి...

పాండు. ౫. ౧౪, ౧౫, ౧౬.

వ...అప్పు డప్పుడమిఱేఁ డయ్యేటినీటిలోఁ నీఁదుచు నొక్కపిడిదుప్పి చేరిన దానితోఁక పట్టుకొనిరొ...అమ్మృగి తపఃకృశుండును మహాభాగుండు నగుసతనిఁ దిగిచికొని చను నప్పుడు...మార్క. ౫. ౨౩౧. పిడిదుప్పి= ఆఁడుదుప్పి.

దుబాసి=దుబాసీ. (శ. ర.)

దుబాసికుఁడు=దుబాసి. (√దుగ.)

క. ఆరాయబారి వచ్చిన, దూరాగమనంబుఁ జూచి దోడ్తో నడిగెఙ్, నీరాక కేమి కత మని, గోరుందొర తనదుబాసికులమూలమునౕ గాఙ్. రంగా. ౨. ౧౧౬.

దుబాసీ=దుబాసికుఁడు. వి. (√దుగ. సం. ద్విభాషీ. ప్రా. దుభాసి. హిం. దుభాషీ.) రెండుభాషలు వచ్చినవాఁడు; భాషాంతరీకరణము చేయువాఁడు.

క. మూసాబూసీవారిదు, బాసీ లక్ష్మణసమాఖ్యఁ బరఁగు నతఁడు...రంగా. ౨. ౬౧.

దుబ్బ. వి. (క. దుబ్బి.) ౧. కూజా, పాత్రవిశేషము.

సీ. తోర్లగట్టెయుఁ జలదుబ్బ చిల్కుడుగుంజ పూజెబిందెలు వెన్నపూసచట్టి. హంస. ౨. ౩౫.

౨. ఆఁడుగుడి.

సీ...పాపలఁ గను తావు పత్తబుయ్యి, మరునిల్లు దుబ్బన మదనమందిర మొప్పు...పాం. ని. మాన. ౧౯.

దుబ్బు. వి. తృణమూలము.

సీ...నలు సన నలరు కుప్ప. గీ. తృణము దుబ్బనఁగా మూల మెసఁగు...ఆం. భా. ౨. ౩౬.

సీ. దుబ్బు నిబ్బరముగఁ దొడిగి కన్నులు గట్టి కటిదఘ్నముగను ప్రేకంబుఁ జూపి. శివధ. ౫. ౯.

దుమగతికేతు. వి. (సం. ధూమకేతుః.) ధూమకేతువు, అరిష్టసూచక మగు నక్షత్రవిశేషము, తోఁకచుక్క.

సీ. దుమగతికేతు నా ధూమకేతువు నోఁచు... ఆం. భా. ౧. ౯౮.

దుమదుమ. వి. తడియునప్పు డగుధ్వని కనుకరణము.

క. సమదగజదానధారల, దుమదుమ లైయున్న పెద్దత్రోవలత్రోడన్, రమణీయ మయ్యె నప్పురి... భాగ. ౯. ౩౨౨.

క. తమపాటఁ జినుకు చినుకుల, దుమదుమ నాఁ దడిసినట్టి దువ్వలువలతో, ఘుమఘుమ యనుపరిమళబృందముతో నప్పు డొకయింపొనర్చిరి వారల్. కళా. ౩. ౬౮.

విణ. కలిసినది, మేళగించినది.

చ. అమృతరసంబు లుట్టిపడ నాలతిఁ జేసినవీణలోపలన్, దుమదుమగా వచోమహిమ దోఁపఁగ గీతముఁ బాడుచున్న...నిరం. ౨. ౨౯.

దుమాదూళి. వి. (దూళి + దూళి.) అధిక మగు దుమ్ము.

మ. మడిసెన్ గాఱెనుపోతు లేదు లిరిగెన్ మ్రగ్గెన్ వృకవ్రాతముల్, గడుఁతుల్ కొక్కెగజాలి చొక్కె నపు డక్కానన్ దుమాదూళిగన్. సారంగ. ౧. ౧౦౪.

దుమారము=దుమ్మరము. వి. (ఆకాశమందు వ్యాపించు) పెంధూళి, పెద్దదుమ్ము.

ఉ. మన్ననఁ గాంచి కప్రపుదుమారము రేఁచు సమీరడింభముల్. వసు. ౧. ౧౧౨.

చ...అప్పుడు సుడిగాలిఁ బట్టుక నభోగతిఁ బాఱె దుమార మెంతయున్. చంద్రా. ౨. ౨౭.

గీ. మతియుఁ గపురంపుకమ్మదుమార మెగయ, వీఁకఁ జైకొను చిఱుగాడ్పుసోఁకుడులును, నలముకొనఁగ...రసిక. ౩. ౧౪౪.

౨. దుమ్ము. (శ. ర.)

దుమారము రేఁగు=దుమారము రేఁగునట్లు రేఁగు.

సీ. మలయానిలముచే దుమారంబు రేఁగుసౌగంధికంబురజంబు కలుకుదుమ్ము. మనుచ. ౫. ౩౭.

దుమారము రేఁచు=దుమారమువలె రేఁగఁజేయు.

గీ. అనుచు నిందించి వలవంత యినుమడింప, నవ్వరారోహ విదళితపల్లకముల, కమ్మపుప్పొడి పై దుమారమ్ము రేఁచు, మలయమందరపవనుపై నలుక వొడమె. మనుచ. ౩. ౪౯.

దుమాలు. విణ. బ. సమూలము. (శ. ర. ఇంకను విచార్యము.)

ద్వి. కొండొకసేపులోఁ గొట్టె దుమాలు, చెండుగా నాశూద్రబృందంబుతలలు. ద్వి. భాగ. ౬ స్కం. (శ. ర.)

దుమికించు=దూఁకించు. స. క్రి. (√దుముకు.) (గుఱ్ఱము మొ.) ఉఱికించుచు నడిపించు.

సీ. గంధర్వులగ్రభాగమున జోడన మించు ఘోటుల దుమికించుకొనుచు నడవ. దశా. ౨. ౧౯.

ఉ. తీరినతత్తడిన్ జవగతిన్ బుటముల్ దుమికించుచాడ్పునన్, దీరనితత్తడిన్ జవగతిన్ బుటముల్ దుమికించు వాగెఁ బెంపార బిగించి... చంద్రా. ౨. ౧౯.

దుమికియాడు. అ. క్రి. (√దుముకు.)-గుఱ్ఱము-వల్గిత మనుగతితో పోవు.

సీ. గండుఱానిగ్గుచోకాటుంపు మోముట్టు తొగరీఁకలపటాణి దుమికియాడ. ఉ. హరిశ్చ. ౩. ౧౩౧.

దుము=దుమ్ము[1]. (శ. ర.)

జః దుముదుము, దుముదారు, దుముదారుదోర.

దుముకు=దూఁకు. అ. క్రి. (క. దుముకు.) ౧. ఉఱుకు, గంతువేయు.

మ...కరిణీఘాలంబుపై సింహ మ్యర్భక మ
య్యుఁ దుముకుఁ స్వభావ మిది శూర
శ్రేణికిఁ... మల్లభూ. నీతి. ౩౦.

చ. ఉరుతిమిరేభభేదనచణోగ్రకనత్కరజాత
శాలి యొహరి యనివారితాస్తకుధరాధిప
శృంగముఁ జేరి యత్తఱిఁ, హరి యని వారి
తాత్తతనువోర్యనుబింబముఁ గాంచి రాగ
వైఖరి వడి గుప్పునం దుముకుకై వడిఁ గ్రుం
కెఁ బయోనిధిస్థలిఁ. చంద్రి. ౪. ౯౪.

౨. పడు.

చ. చెమటలు దొప్పఁదోఁగుజిగిచెక్కులు పు
వ్వులు రాల మూఁపులం, దుమికెడికొప్పులు
న్నొసటఁదుంపెసలాడెడుచేరుచుక్కలుఁ.
రా. వి. ౩. ౬౬.

౩. ఉట్టిపడు, ఉట్టు.

గీ. దూదిపాటలఁ దేనియల్ దుముకుచుండఁ,
జిఱుతొడల నంటఁగాఁ గోకనెటిక క్రిక్కి,
టియ నడంచుచుఁ గూర్చుండి శెడ్డిపడుచు,
తింగుతింగున రాట్నంబు ద్రిప్పుచుండె.
ఉ. హరిశ్చం. ౪. ౨౪.

వి. ౧. గంతు, ఉఱుకు.

క. దుముకులు వైచుచు నాయా,సమయంబుల
జలము లెత్తి చల్లుచు వల ల,క్రమలీల వై
వ...వేం. పంచ. ౧. ౫౧౬.

౨. మల్లవిద్యావిశేషము.

క. మొన చేసినచోటన దుమ్ముకును దుముకును
జేయుతఱిని గొంచెపుమొనయుఁ, మొన
దుముకు దుముకు మొనయును, గనుపింపక చేసి
యంతఁ గాంతాళమునఁ. ప్రబంధ. ౭౬౪.

జః దుమికించు, దుమికియాడు, దుముకులాడు.

దుముకులాడు. అ. క్రి. (√దుముకు.) గంతులు వేయు, ఉఱుకులువేయు. (శ.ర.)

దుముక్కు వి. ఉఱుకుటయందగుధ్వని కనుకరణము, వేగానుకరణము.

ఆ. అసురభటులయార్పు లడగువట్టి చనంగ,
నతనిచెవులు గూబ లంటఁ బెటికి, ముక్కుఁ
గొఱికికొని దుముక్కునఁ దనసేన, సరస
కుఱికి రామచంద్రుఁ గాంచె. రామా. ౬.
౧౪౬.

దుముదారు[1]. వి. (హిం.దుముదార్.) ముందటి సైన్యమునకు కాపుగా వెనుకనుండు సేనానాయకుఁడు సేన మున్నగునది. (దుము+తారు - దండు. అని శ.ర.)

గీ. సరస మన్నీలు దుముదార్లు చతురవితత,స
కలసేనాసమేతులై సందడింప, రమణఁ జె
లువొందురాజమార్గమున వచ్చె, రమ్యగుణ
పాళి శ్రీకృష్ణరాయమౌళి. కృష్ణ. ౨.
౧౪౯.

గీ...దుముదారుగా హయాళిఁ, జేరువకు నూకి
...దశా. ౨. ౩౬౬.

దుముదారు[2]. వి. గుఱ్ఱములోనగువానిగతివిశేషము.

సీ. మూఁపురంపుగతికి మేపరి ముకుమచ్చత త్తడి
వడి దుముదారుఁ జూప. ఉ. హరిశ్చ. ౩.
౧౩౧.

దుముదారుదొర. వి. (√దుముదారు[1].) సేనానాయకుఁడు; రాజునకు వెనుకకాపుదలకైయుండు సేనానాయకుఁడు.

సీ. సకుటుంబముగ వీఁగి చరమశైలముఁ జేరు
తుహినాంశుదుముదారుదొర యనంగ. మను
చ. ౩. ౫౪.

దుముదుము. వి. (√దుము.) దుమున కామ్రేడిత రూపము.

క. తల్లీ నిను వైళిపించుచు, విల్లే రెత్తించుకొని

డు వెఱబొమ్మల నీ, కల్లరికక్కసిజంతల, త్రు
ళ్లడఁతునె వనము వెఱుకుదుఁ దుముదుము
గాఁ. రామా.౬.౧౯౯.(శ. ర. పా. 'త్రు
ళ్లఁడతునె వనము పెరుకుదునె ముదలఁగదా'.
ముద్రి. పా.)

దుమ్మరము=దుమారము.

(దుమ్ము.)

సీ. ఒసపరి మైఁ గ్రమ్ముకొను మపరాగము మైఁ జ
ల్లుకొన్న దుమ్మరము గాఁగ. సుదంతా. ౨.
౧౨౬.

దుమ్మాడు. అ. క్రి.(దుమ్ము[1] + ఆడు.) ధూళి చల్లు
కొను.

గీ. కొమ్మ లందఱు రతనంపుసొమ్ము లూడ్చి, నూ
నరజములు సోఁకిన సొలపు మేను, లమర గం
టలు దీసి దుమ్మాడినట్టి, మరునిమద మేనుఁగుల
రీతి సరసిఁ జొరఁగ. కృ. శకుం. ౨.౧౬౨.

దుమ్ము[1]=దుము. వి. ధూళి, పరాగము.

గీ. ఇలకు డిగి చుట్టిచుట్టి దు మ్మెత్తి యెగసి, పోయి
తను ముంచు సుడిగాలి పుష్కరముల, కడ
లినీ రభ్రకలభముల్ గ్రాసె...ఆము.౪.౮౧.

సీ. పువ్వుఁబుప్పొడిదుమ్ము పొదలె నిప్పొదలలో
సిద్ధాళు లెపుడు వసించునేమొ. ఉ. రా.
౩. ౬౫.

సీ. శిరము కప్ప్రపుదుమ్ము మరువంపుపాదుల కెర
వాటు వైచినయింపుసొంపు.రా.వి.౩.౮౧.

సీ. కుంకుమెట్టున వేల్పుఁగొమ్మ లాడుచుఁ జల్లఁ
దులకించు చంద్రపుదు మ్మనంగ. యయా.
౨. ౭౦. మనుచ. ౧. ౪౨.

దుమ్మెత్తిపోయు = మిక్కిలిగా తిట్టు.
(వ్యవ.) ఆమె వానిని దుమ్మెత్తిపోసినది.

పూదుమ్ము=పుప్పొడి, పరాగము.

ఉ. కమ్మనిపువ్వుఁ దేనియలఁ గాఁక లడంచుఁ
బ్రవాళిశాళిమ్వం, తమ్ముల నేసఁ దేఱ్చు విరి
తావులఁ జల్వలు గ్రుమ్మరించుఁ బూదుమ్ములఁ
బూజ సల్పు వ్రతతుల్ వరమంజు లతాది
రాజ్యయోగమ్మునఁ బొల్చు నాసుగుణకల్పక
వల్లి వనిం జరింపఁగన్. హ. న. ౩. ౩౫.

జ: దుంబొడి, దుమ్మాడు, దుమ్ముదూళి, దుమ్ము సేయు.

దుమ్ము[2]. వి. ఎమ్ము, ఎముక.

సీ. పొట్టలు చట్టలు బొమ్మలు దుమ్ములు మోవు
లు ప్రేవులు పొలలు దలలు.అచ్చ.రా.యు.
౧౩౫.

జ: దుమ్ములగొండి.

దుమ్ముదూళి. వి. (√దుమ్ము[1].) పిండిపిండి.

ఉ. కొన్నిటిహ స్తము లన్నదియఁ గొన్నిటికొమ్ములు
దుమ్ముదూళి గాఁ, గొన్నిటికుంభము ల్వగుల
...భార. భీష్మ. ౨. ౨౧౧.

దుమ్ములగొండి వి.(√దుమ్ము[2].) మృగవిశేషము,
కొర్నవగండు. (ఇది వాసనచూచినచో ఎముక
లు మెత్తపడు నందురు. ఇది ఎముకలఁ దినును.)

దుయ్యు(య్యు)ముడి= దూముడి, దూయుముడి.
(√దుయ్యు.) సులభముగా నూడఁదీయుటకై
వేయుముడి, జాఱుముడి.

సీ. జాగిలాలపసిండిపరిపెణల్ సడలించి పట్టె
డల్ దుయుముడిఁ గట్టువారు. చంద్ర. ౨.
౩౫.

దుయ్యు=దుయ్యు, డూయు, దూయు. స. క్రి.
౧. (ఒఱనుండి కత్తి మొ,) తీయు, లాగు.

క. అని మరుబాములఁ బడ లేనని కైదువు దుస్సి
దాఁటునాయితము బలెఁ, బెనఁగునలయుతి
యచే సురియ నులిమి బలిమి విడిపించి యను
ననురక్తిన్. సారంగ. ౨. ౨౩౫.

గీ.తన్ను యంతటఁ బోక యద్దనుజవరుని, ద్రొక్కి
యున్నతలాటంబు దుస్సి తివిచి, యేపునను

గొని యెప్పటిరూపుతోడ, నచట వీడ్కొని
రఘుపతి నాత్మఁ దలఁచె. సీతావి. ౩. ౭౭.

౨. త్రెంచు.

గీ. పూసద్రాడు దుయ్యను లేదు పొలఁతి మెడకుఁ,
బెరవు పా లింట నేడ్చిన బిడ్డకైన, మిడువ
లే దెల్లదానను జెడితి మొల్లఁ,బోయితిమి
ప్రాలుగలపట్టి పుట్టఁ బట్టి. హరి. పూ. ౫.
౨౧౯.

అ. క్రి. ౧. వెడలు.

వ...నిన్ను శపియింప నే నెంతవార మని యు
పచారోక్తులు పలుకుచు దుస్సిపోయిరి...భో
జరా. ౭. ౯౪.

౨. (బాణము, మొ.) రంధ్రముచేసికొని పోవు.

క. వీరుద్ధ్రిమిథునమేళనకై రతిపతి యేయ దు
స్సి హరితద్యుతిఁ బైనా రెగయఁ బొటమ
రించిన,నారసముల మొన లనఁగ నన లవిమిఁ
చెన్. ఆము. ౫. ౧౧౫.

దుయ్యఁబట్టుకొను=(సమాధానము చెప్ప మని) నిర్బంధించు.

(వ్యవ.) అప్పులవా రందఱు వానిని దుయ్యఁ బట్టుకొనినారు.

(వ్యవ.)ఆపాడుపని చేసి వాఁడు వచ్చునప్పటికి వీథిలో వానిని అందఱు దుయ్యఁబట్టుకొన్నారు.

దుర్. సం. అవ్య. (ఇది ప్రాదులలోనిది. సమాస పూర్వపదముగా నపయుక్తమగు.)౧.దుష్టము. (దుర్జనుఁడు, మొ) ౨. కష్టము. (దుర్జయము, మొ) ౩. నిషిద్ధము. (దుర్దానము, మొ) ౪. అల్పము. (దుర్బలుఁడు, మొ) ౫. అభావము, లేమి. (దుర్భిక్షము, మొ.)

దురంతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.)-దుర్లభ మగు అంతము కలది. ౧. అనంతము, తుది లేనిది. ౨. దుఃఖముతో అంత మొందునది. (వ్యసనాది) ౩. దురతిక్రమము, అతిక్రమింపరానిది. వి.అ.పుం. దుష్ట మగుఅంతము, దుఃఖకరమగు పర్యవసానము.

దురక్షము. సం. వి. అ. న. ౧. చెడ్డయింద్రియము. అ.పుం.౧. దుష్టపాశకము, మోసగించు పాచిక. ౨. దుష్టద్యూతము, కపటపుజూదము.

దురక్షుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. చెడ్డకన్నులు గలవాఁడు. ౨.వికృత మయినకన్నులు కలవాఁడు. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డయింద్రియములు గలవాఁడు.

దురటిల్లు=దురపిల్లు. అ.క్రి. (ఈరూపమును గ్రహింపక చి. ని. శ. ర. లు దురపిల్లు అనియే గ్రహించినవి. ప్రతులయందు ఉభయవిధము లగు రూపములు గానవచ్చుచున్నవి. దీనికినిర్ధారకము లేదు. ఇంకను విచార్యము.) ౧. శోకించు, దుఃఖించు.

ఉ...అత్యావిలచిత్తుఁ డయ్యె సుహృదాప్తప్ర
తిం దురటిల్లు నెవ్వగం, బోవఁగఁ ద్రోవు నీద
యిన పుణ్యాశమస్ఫుటవాక్యపద్ధతిన్. భార
శాం. ౨. ౧౦౯.(భాలవ్యాకరాల ప్రతిపా)

క. చిరకారి యెట్లునుం దన,చిరకారితఁ జూపుఁ
గాక శీఘ్రపుఁజేతం,దురటిల్లఁజేయు నే నను,
వెరవరి వాఁ డిట్టిపనికి వేగిరపడు నే. భార.
శాం. ౫. ౨౭౩.

వ...వెక్కు-చందంబుల వందఱుక్ దురటిల్లన
య్యాస్థానంబు శోకదైన్యనిదానం బై యుం
డె. ఉ. రా. ౮. ౯౪.

౨. పరితపించు.

ఉ. వారలు శౌరిఁ గానమికి వందురుచున్ దుర
టిల్లి యక్కటా,శ్రీరమణీమనోహరుఁడు...
మా,కోరిక నీయఁడయ్యె ... ఘటికా. ౨.
౨౩౯. రాఘవ. ౪. ౨౩౭.

దురతిక్రమము. సం. విణ. (అ.అ.అ.) ౧. అతిక్రమింపరానిది. ౨. దుర్లంఘము, దాఁటరానిది.

౩. గెలువరానిది. ౪. దుర్వారము, నివారింపరానిది.

దురత్యయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దురతిక్రమము, దాఁటరానిది. ౨. దుర్లభ మగుఅత్యయము కలది, నాశము లేనిది. వి. అ.పుం. దుష్టమగుఅత్యయము.

దురద. వి. (సం. దద్రుః.) ౧. కండూతి, జిల,

గీ. దూల జిల నవ నస గాఁడు దురద యనఁగ,
బరఁగుఁ గండూతి...ఆం. భా. ౨. ౧౨౯.

౨. కసరు. (శ. ర.)

జః దురదకంద, దురదగొండి, దురదగోవెల, దురదవేయు.

దురదకంద. వి. (√దురద.) మహాకందము, కసరుగలకంద. (శ.ర.)

దురదగొండి=దురదగోవెల. వి. (√దురద) కండూర, దూలగొండి.

సీ. దూలగొండి యనఁగ దురదగొండి యనఁగఁ
దీఁటుకోవెల యనఁ దేజరిల్లుఁ, గండూర,...
ఆం. భా. ౨.౫౪.

దురదగోవెల=దురదగొండి, వి. (√దురద) కండూర, తీఁటుకోవెల, దూలగొండి. (శ.ర)

దురదపెట్టు, దురదవేయు. అ.క్రి. (√దురద) దురద కలదియగు.

(వ్యవ) కాలు దురదపెట్టుచున్నది. నావీపు దురదవేయుచున్నది.

దురదుర. వి. గమనాదులశైఘ్ర్యానుకరణము.

(ద్రు. క్రి. విణ. శీఘ్రముగా. (శ. ర.)

చ. ...దు, స్తరతరమూర్తియై వృషభదైత్యుఁడు
గన్నుల నిప్పు లొల్కఁగా, దురదుర వచ్చి
తాఁకె రిపుదుర్దదమోచనుఁ బద్మలోచనున్.
భాగ. ౧౦ పూ. ౧౧౪౨.

క. పెట్టక పోనని యాఁకటఁ, దొట్టిగిలం బడుచుఁ
బడుచు దురదురఁ జని వే, నట్టింటఁ
గూరుచుండిన, సెట్టు నసం జాల కష్టగోష్ఠిణ భీతిన్. పాండు. ౪. ౧౬౫.

క. దురదురఁ బరువిడి బిరుసున, హరిహరి నిలు
నిలువు మనుచు నసురయుఁ గదిసెన్. భాగ.
౧౦. ఉ. ౧౬౧.

దురదృష్టము. సం. వి. అ. న. చెడ్డయదృష్టము, దౌర్భాగ్యము.

దురధిగమము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. దుష్ప్రాపము, పొందరానిది. ౨. కష్టముచేత చదువఁదగినది. ౩. కష్టముచేత గ్రహింపఁదగినది. ౪. కష్టముచేత అతిక్రమింపఁదగినది, అతిక్రమింపరానిది.

దురధిగము. సం=దురధిగమము.

దురధీతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) దుష్టముగాఁ జదువఁబడినది. వి.అ.న. దుష్ట మగు అధ్యయనము, వర్ణములను యథాస్థానముగను యథాస్వరముగను ఉచ్చరింపక చదువుట.

దురధ్యయము. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) ౧.చదువుటకు కష్టమైనది. ౨.పొందుటకు కష్టమైనది.

దురధ్యవసాయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డపూనికకలది. వి. అ. పుం. చెడ్డపూనిక.

దురధ్వము. సం. వి. అ. పుం. కదధ్వము, చెడ్డత్రోవ.

దురన్వయము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. కష్టముచేత అనుగమింపఁదగినది, అనుసరించుటకుఁ గష్టమైనది. ౨. దుర్బోధము, గ్రహించుటకుఁ గష్టమైనది. ౩. దుష్ట మగుఅన్వయము కలది. (పద్యాది) ౪.దుష్ట మగువంశము గలది. ౫. అననురూపము, తగనిది. వి.అ.పుం. ౧. దుష్ట మగు అన్వయము. ౨. దుష్టవంశము.

దురపిల్లు(లు)=దురటిల్లు. అ.క్రి.(చూ.దురటిల్లు) ౧. శోకించు, దుఃఖించు.

ఉ. ...ఎవ్వరుఁ, ధర్మజుపాటి గా రనఁగ ధా
త్రిఁ బ్రసిద్ధుఁడ వైనయట్టినీ, పేర్కెకి నీడై
దుర్దశలవెల్లినఁగ దురపిల్లు టారయఁగ.
భార. విరా. ౧. ౫౧.

క. గురుసుతుఁడు పాండవులకుఁ, గర మల్గును
వారిఁ బొదువఁగా నతఁ డీప్ప్రా,ద్దురవడిఁ గది
యును జోరెద, దురపిల్లకుమయ్యా మది వి
భూతకళంకా. భార. శల్య. ౨. ౩౭౫.

క. దురపిల్లుచుఁ గన్నీరులు, దొరఁగఁగ నాగా వెడలి
...దశకు. ౧౦. ౧౬౭.

౨. పరితపించు.

గీ. ద్రుపదనందనపరిభవదుఃఖమునకు, నుల్లమున
దురపిల్లుచు. నున్నసరసి,వేఁడినిట్టూరుపో య
న వెడలెఁ గ్రొత్త,తావి మాతులువిచ్చునెత్త
మ్మివిరుల. భార. విరా. ౨. ౨౩౬.

క. పరిభవకరుఁ డగుకీచకుఁ, బరిమార్చుట యి
పుడు గడవఁబడియెనె యిమ్మె, దురపిల్లనేల
వ్రేల్మిడిఁ, బొరిగొని నీమనముకలఁక పుత్తు
లతాంగీ. భార. విరా. ౨. ౧౮౩.

ఆ. అనుచు నుత్తలంబు పెనఁగొని దురపిల్లు, నె
డల నింద్రజితుఁడు నేఁగుదెంచి. అచ్చ. రా.
సుం. ౧౨౬. యయా. ౩. ౧౮.

క. నరునిశరీరమున జరా,తరుణి ప్రవేశించి ప్ర
జ్ఞఁ దరలించుఁజూమీ,పరకాంత గృహముఁజే
కొని, దురపిలునిల్లాలి వెడలఁద్రోచినభంగిన్.
వా. రా. ౧. ౧౨౩.

౩. కలఁగు, కలఁతనొందు.

ఉ. ...నామనంబు చే,పెట్టి కలంచినట్లు దురపి
ల్లెడు...జై. భా. ౬. ౫౫.

వ. ...అబ్బాహువు మహాభుజంగంబు చందంబున
శోభిల్లె; నిచ్చటిసేన లెల్లదురపిల్లె. భార. ద్రో.
౮. ౨౬౭.

౪. వ్యథ, దుఃఖము.

సీ. ...వందుర దురపిల్లు కొందలంబు,సలుపు నోవి
యనంగ చను వ్యథ...ఆం. భా. ౧. ౧౫౦.

దురభిగ్రహా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దురాలభ, తీఁటకసిందకి. ౨. కపికచ్ఛువు, దూలగొండి.

దురభిగ్రహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పట్టు కొనుటకుఁ గష్టమైనది, గ్రహింపఁ గష్టమయినది. వి. అ. పుం. ౧. దుష్టమగుఅభిగ్రహము. ౨. అపామార్గము, ఉత్తరేను.

దురభిమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుర్గర్వము కలది. వి. అ. పుం. దుష్టమైన అభిమానము, దుర్గర్వము.

దురభిమాని. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) దుర్గర్వము గలవాఁడు, దురభిమానము గలవాఁడు.

దురము. వి. (సం. ఉదరమ్.) ౧. యుద్ధము.

క. అరివీరుల ఘోరం బగు, దురమున వధియిం
చు టేల దోసం బయ్యెన్. భార. శాం.
౧. ౧౧౨.

క. సురవీరుఁ డొకఁడు సతిచే,దురమునకు ననుజ్ఞ
వేఁడి తొల్లిటియలుకం,జిరకాలదుర్లభం బగు,
పరిరంభముఁ గాంచి వెడలెఁ బ్రమదం బెసఁ
గన్. పారి. ౪. ౬౩. ఉ. రా. ౧. ౧౫౫.

౨. నృత్తగీతవాద్యములందలి వేగము; వేగము.

క. లయ కోపు దృష్టియును నభినయ ముదుటు
దురము మోడి నయ మున్నతి రేకయును
బ్రమాణము హరువుఁ...ప్రబంధ. ౧౦౮.

చ. రమణి క్రమక్రమంబున దురంపువగన్ నటి
యించె వింతగా. శశాం. ౩. ౧౧౦.

దురవగమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తెలియఁ గష్టమయినది, గ్రహింపఁ గష్టమయినది.

దురవగ్రహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిగ్రహించుటకుఁ గష్టమైనది, అడఁపరానిది. వి. అ. పుం. దుష్టమగుఅవగ్రహము.

దురవబోధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుర్జ్ఞేయము, తెలిసికొన శక్యము కానిది.

దురవస్థ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చెడ్డస్థితి (దారిద్ర్యాదే.)

దురవస్థము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డస్థితి గలది.

దురవాపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పొందరానిది.

దురవేక్షితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కష్టముచేత చూడఁబడినది. వి. అ. న. దుష్టదృష్టి, చెడ్డచూపు.

దురా=దురాయి. వి. ఆజ్ఞ. (చి. ని. శ. ర.) జః దురాపెట్టు.

దురాకృతము. సం. వి. అ. న. అకృత్యము.

దురాకృతి. సం. విణ. ఇ. వికృతరూపము గలది. వి. ఇ. స్త్రీ. చెడ్డరూపు, వికృతాకారము.

దురాక్రమణము. సం. వి. అ. న. ౧. అధర్మముగా పయిఁబడుట. ౨. కష్టమయినఆక్రమణము. ౩. దుష్టమయినఆక్రమణము.

దురాక్రమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆక్రమించుటకుఁ గష్టమయినది. ౨. దాఁటరానిది. వి. అ. పుం. ౧. దుష్టమగుఆక్రమణము. ౨. కష్టమగుఆక్రమణము.

దురాగమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అక్రమముగా పొందుట, అన్యాయమగుప్రాప్తి. ౨. దుష్టమగుఆగమము.

దురాగ్రహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుష్టమగుఆగ్రహము గలది, చెడ్డపట్టుదల గలది. వి. అ. పుం. దుష్టమగుఆగ్రహము, చలపాదితనము.

దురాచరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆచరించుటకుఁ గష్టమైనది. ౨. కుదుర్పరానిది. వ్యాధి, మొ. (అ. ఈ. అ.) దుష్టముగా ఆచరించునది.

దురాచారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెడ్డనడవడి కలది, చెడ్డయలవాటు గలది. వి. అ. పుం. ౧. చెడ్డనడవడి, చెడ్డయలవాటు.

దురాత్ముఁడు. సం. విణ. (న్. ఆ. న్.) దుష్టాంతఃకరణము గలవాఁడు, చెడ్డమనస్సు గలవాఁడు.

దురాధర్షము. సం. వి. అ. పుం. తెల్లావ†.

దురాధర్షుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఎదిరింపరానివాఁడు, చెనకరానివాఁడు. ౨. ఉద్ధతుఁడు, అడఁకువ లేనివాఁడు.

దురానమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వంపరానిది. (విల్లు మొ.)

దురాపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దుష్ప్రాపము, పొందరానిది. ౨. చేరరానిది.

దురాబాధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) బాధింపరానిది.

దురాయి=దురా. వి. ఆజ్ఞ, శాసనము. (చి. ని. శ. ర.)
సీ. జగదధిష్ఠానభాస్వజ్జ్యోతి యగువాఁడు బ్రహ్మదు లదరుదురాయివాఁడు. కృష్ణ. ౧. ౨.
జః దురాయిత్రాడు.

దురాయిత్రాడు. వి. (√దురాయి) ఆజ్ఞ చేయుత్రాడు, శాసన మగుత్రాడు, ఇది దాఁటి రాఁగూడదని హద్దు పెట్టుత్రాడు.
సీ. అరిశౌర్యలీలను నాఁ పౌదురాయిత్రా డనురీతిఁ దోరణం బలవరించి. ఇందు. ౫. ౧౯.

దురారుహ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఖర్జూరి†.

దురారుహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. బిల్వము†. ౨. కొబ్బెర†.

దురారోహ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. శాల్మలి, బూరుగు†. ౨. శ్రీవల్లి†. (వాచ.)

దురారోహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ఆరోహింపరానిది, ఎక్క శక్యము కానిది. వి. అ. పుం. ౧. కష్టముచే నెక్కుట, దుఃఖముతో ఎక్కుట ౨. కొబ్బెర‡. ౩. తాటిచెట్టు ౪. ఖర్జూరము‡. ౫. తొండ,సరటము.;

దురాలభ. సం.వి. ఆ. స్త్రీ. తీఁటకసింద‡.

దురాలభము సం. విణ. (అ.ఆ. అ) దుర్లభము, పొందరానిది.

దురాలాపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తిట్టు. ౨. చెడ్డమాట.

దురాలోకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుర్దర్శము, చూడశక్యముకానిది (కాంతి మొ.)

దురావారము. సం. విణ. (అ, ఆ. అ.) ఆవరింపరానిది. ౨. నివారింపరానిది, ఆఁపరానిది.

దురావెట్టు. అ. క్రి. (దురా + పెట్టు) శాసించు, ఆనవెట్టు.

క. నుదు రాజిగిక్రొన్నెలచే,నున్న దురాగత మనను దేంట్లను దురావెట్టున్న దురా యని ముంగురులె న్నదురా నటివేణి జీవనదురా జసముల్. శశాం. ౩. ౪౭.

దురాశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దుష్టమైన ఆశ, పేరాస.

దురాశయము. సం.విణ. (అ.ఆ. అ.) ౧. చెడ్డ మనస్సు గలది, దురభిప్రాయముకలది. ౨. చెడ్డ ఆశ్రయము గలది. వి. అ. పుం. ౧. చెడ్డమనస్సు, చెడ్డ అభిప్రాయము. ౨. చెడ్డఆశ్రయము

దురాసదము. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) ౧. పొందరానిది, దుష్ప్రాపము. ౨. దురధర్షము, మార్కొనరానిది. ౩. దుర్గమము,పోరానిది.(అడవి మొ.)

దురితదమనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) పాపములను పోఁగొట్టునది. (అ. ఈ. అ) పాపములను పోఁగొట్టుటకు సాధన మైనది.

దురితదమని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. శమి, జమ్మి‡.

దురితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుర్గతిని ప్రాపింపఁజేయునది; పాపముతోఁ గూడినది. వి. అ. న. ౧. పాపము. ౨. కష్టము, ఆపద.

క. పరహితచరితులకు శుభం,బరుదే యనుబుధులపలుకు లనృతంబులు గా,వరయఁగ దైవము మత్ప్రభు, దురితమ్ములఁ బెట్టె ననుచు దురపిల్లి మదిన్. దశకు. ౨. ౩౬.

దురిష్టము. సం. వి. అ. న.౧. అభిచారక్రతువు, ఒకనికి కీడు గావించుతలఁపుతో చేయుక్రతువు ౨. చెడ్డకోరిక, శాపము.

దురీన. ద్రు. క్రి. విణ. తటాలున.

పంచచామరము...పొల్తుకల్ దలిర్త ర,చ్చరల్ మలం గలంచ మించుసంద్రు నందుఁబుట్టుచు న్దురీన లేచునట్టిజాడ దోఁపఁ జూప నెన్నఁగన్. యయా. ౩. ౩౧.

దురుక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) పరుషముగా పలుకఁబడినది. వి. అ. న. దుష్టవచనము, చెడ్డమాట.

దురుక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. చెడ్డమాట.

దురుచ్ఛేదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఛేదింపరానిది; పెకలింపరానిది ౨. నశింపఁజేయరానిది.

దురుత్తరము సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) ౧. బదులుచెప్ప శక్యము గానిది. ౨. దుస్తరము, దాఁటరానిది. వి. అ. న. ౧. చెడ్డయుత్తరము. ౨. కష్టముతో దాఁటుట.

దురుదాహారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉదాహరింపరానిది, చెప్పుటకు శక్యము కానిది. వి. అ. పుం. దుష్టమైనయుదాహరణము.

దురుద్వాహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) భరింపరానిది; మోచుటకు శక్యము కానిది.

దురుపదములు. వి. బ. (దురుసు+పదములు.) త్వరగా వేయుపాదవిన్యాసములు.

గీ. దురుపదంబులు సొక్కు మెసీరులు వొసఁగ, సరిగ నిరుఁగేలఁ గుంచియల్ సవదరించి, పెక్కువగజక్కిణీ కొప్పు ద్రొక్కి నొక్కి, చక్కనిమిటారి... దశా. ౭. ౧. ౨౮౭.

దురువరము. వి. నీచజాతి.

సీ. పొసఁగినఘనవిధంబులవా రటుండఁగా దురువరంబులవారిమురువు హెచ్చె. శుక. ౧. ౪౦.

దురుసు. విణ. ౧. కఠినము.

(క) గట్టిది, అభేద్యము.

సీ. దారుశిలాయంత్రతతి కొమ్మకొమ్మలఁ దోరంబు గావించి దురుసు సేయ. ఉ. రా. ౪. ౨౭౮. ౬. ౧౯౮.

క. అడుసుదుక్కులను మ ట్లిడలఁగాఁ బాటల దురు సైనగనిమలు నటికినటికి. ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౧౩.

(చ) క్రూరము, నిర్దయము.

గీ. అనుచుఁ జెల్వపుఁ జెంగల్వయరిదికిరుసు, దురుసుమాస్టీని బదరి యయ్యరుసుపట్టి, గురుసుమద్యోతనుని దూటి గరుసు మీటి, పేరెములు వాపెడుమరుత్కుమారు ననియె. శుక. ౪. ౩౧.

గీ. దురుసుదండనలతో ధర యేలుదొరఁ గన్న హింసాపరుం డని యెంచ రతని. ఉ. రా. ౬. ౧౯౮.

(ట) సడలనిది.

సీ. దురుసుగాఁ బై కెగఁ ద్రోసి కట్టినవాలుచను దోయి బిగి చూపుజంటఅవికె. దశా. ౮. ౩౭౮.

౨. హెచ్చైనది, అధికము.

క. పరహితుఁడు మిన్నుఁ గనుఁగొన్ని. దురు సౌ సీకమీఁద వానతూర ల్నిజసుం,దరు లెదు రెదురే చూతురు, మరుభారికిఁ జిక్కిరాన మగుడ న్వలయుకా. శుక. ౨. ౩౪౫.

సీ. తొలిచూలుకా న్నాటు దురు సౌనా ప్రసవా ర్తి యిలువేల్పులకును మీఁ దెత్తి రాఁ జె. ఇందు. ౨. ౫.

వి: ౧. వేగము, తొందర.

సీ. దురుసుగా వెడలెడిబిరుసులపూవులు భూనభోంతరములఁ బొదివికొనఁగ. దశా. ౭. ౧. ౨౫౩.

చ...కరపాటవమొప్ప నలుండు సేతు వ,చ్చెరువుగఁ సంఘటించె నది సీతకు భూమి యభీతిహా స్తమున్, దురుసుగఁ జాచెనో యనఁగ దోఁచె వనేచరవీరకోటికిన్. చం. రా. ౮. ౪౬.

వ...వేఁటకుం, దురుసుగ మారుఁ డస్త్రములు నాటె... ఉ. రా. ౫. ౨౩౯.

౨. కాఠిన్యము.

ద్వి...ఇంత, దురుసు గైకొనుట నీదోషంబు గాదు. విష్ణు. పూ. ౨ ఆ. (శ. ర.)

చ. దురుసున నామదికిన్ గినుక దోఁపకముందర సీతఁ దెచ్చి యి,ద్దరణి యొసంగినన్ బ్రతుకును...ఉ. రా. ౮. ౧౧౧.

౩. విధము.

వ...చట్టంబున నెగయు నాకాశబాణంబుల దురుసున...ప్రబంధ. ౭౮౮...

జః దురుపదములు.

దురూహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వితర్కింప శలవి గానిది, ఊహింపరానిది. వి. అ. పుం. చెడ్డయూహ.

దురేషణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. చెడ్డకోరిక. ౨. శాపము, తిట్టు.

దురోదరము. సం. వి. అ. న. ౧. జూదము

౨. పందెము. ౩. అక్షము, పాచిక.

దురోదరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. జూదరి.

దుర్గ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దుర్గాదేవి. ౨. నల్ల పిచ్చుక. ౩. నీలిచెట్టు.

దుర్గంధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డకంపు గలది. వి. అ. పుం. ౧. చెడ్డకంపు, గబ్బు. ౨. ఉల్లి. ౩. సౌవర్చలవణము.

దుర్గంధి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) చెడ్డకంపు గలది, గబ్బు కలది.

దుర్గతి. సం. విణ. (ఇ) దుష్టమైనగతి కలవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. దౌర్భాగ్యము, దుస్స్థితి. ౨. దారిద్ర్యము, పేదఱికము. ౩. విపత్తు. ౪. నరకము. ౫. చెడ్డత్రోవ.

దుర్గతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దీనుఁడు, దైన్యము నొందినవాఁడు. ౨. దరిద్రుఁడు, బీద. ౩. విపన్నుఁడు, ఇడుమ నొందినవాఁడు.

దుర్గపతి. సం. వి. ఇ. పుం. దుర్గాధ్యక్షుఁడు.

దుర్గపాలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆపదలందు రక్షించువాఁడు. ౨. దుర్గరక్షకుఁడు, కోటకాపరి.

దుర్గమము. సం. విణ=దుర్గము.

దుర్గము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పోవుటకు కష్టమైనది. ౨. పొందుటకు కష్టమైనది. ౩. తెలిసికొనుటకు కష్టమైనది. వి. అ. పుం. న. ౧. వనపర్వతప్రవాహాదులందు కష్టముగా నుండు త్రోవ. ౨. కోట. (దుర్గము లాఱువిధములు. ౧. ధన్వదుర్గము, నలుప్రక్కలను అయిదామడలమరుభూమిగలకోట. ౨. మహీదుర్గము, చుట్టును మట్టిదిబ్బలు గలకోట. ౩. వార్క్షదుర్గము, చుట్టును వృక్షములుగలకోట. ౪. జలదుర్గము, చుట్టును నీరుగలకోట. ౫. నరదుర్గము, చుట్టును చతురంగబలములుగలకోట. ౬. గిరిదుర్గము, చుట్టును కొండలు గలకోట.) ౩. ఒడుదొడుకు భూమి. ౪. కష్టము, విపత్తు.

శ్లో. విద్యాతపః సమృద్ధేషు హుతం విప్రముఖాగ్నిషు, నిస్తారయతి దుర్గాచ్చ... మను. ౩.౯౮.

క. వినుఁ డెల్లవారు దుర్గం, బును గడచి శుభంబు
నొంది పురుషార్థములం, గనువార కాక య
నియెడు, ననుగ్రహము వలదె యిట్టు లనఁ
దగ వగునే. భార. శాం. ౬. ౨౯౯.

గీ... తన్నుఁదాన, కనుచు నుండెడుయోగి దుర్గం
పుఁజోటు, వెడల నరిగి సుఖస్థానవిభవ మొం
దు. భార. శాం. ౫.౫౯౨.

దుర్గలంఘనము. సం. వి. అ. న. -దుర్గములను దాఁటుట- కష్టములను దాఁటుట. వి. అ. పుం. లొట్టియ, ఉష్ట్రము.

దుర్గసంచరము. సం. వి. అ. పుం. దుర్గము లగు ప్రవాహాదులు దాఁటుటకు కట్టినవంతెన మొ. ౨. దుర్గమందు సంచరించుట.

(ఇట్లే: దుర్గసంచారము.)

దుర్గాధ్యక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దుర్గమునకు ఒడయఁడు; ౨. దుర్గరక్షకుఁడు.

దుర్గ్రహా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అపామార్గము, ఉత్తరేను.

దుర్గ్రహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పట్టుకొనరానిది. ౨. తెలిసికొనరానిది. ౩. దురాసదము, పొందరానిది.

దుర్ఘటము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఘటింపరానిది, కూర్ప శక్యము గానిది.

దుర్ఘోషము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) దుష్టమైన ధ్వని కలది. వి. అ. పుం. ౧. దుష్టధ్వని. ౨. ఎలుఁగుబంటి. (వాచ.)

దుర్జనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దుష్టజనుఁడు, ఖలుఁడు.

దుర్జయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గెలువరానివాఁడు, జయింపరానివాఁడు.

దుర్జరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ముదియనిది. ౨. దుష్టమైనజరకలది. ౩. జీర్ణముకానిది. (ఆహారాది.)

దుర్జాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెడ్డపుట్టుకగలది. ౨. సమంజసముకానిది, అనుచితము. వి. అ. న. ౧. కష్టము, విపత్తు. ౨. అయుక్తత.

దుర్జాతి. సం. విణ. (ఇ) ౧. దుష్టుఁడు. ౨. నిందితవంశపువాఁడు. ౩. నిందిత మగుపుట్టుక గలవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. దుష్టమగుజాతి. ౨. దుష్ట మగుపుట్టుక.

దుర్జ్ఞానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తెలిసికొనరానిది. వి. అ. న. చెడ్డజ్ఞానము.

దుర్జ్ఞేయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తెలిసికొనరానిది.

దుర్ణయము. సం. వి. అ. పుం. దుర్నయము, దుర్నీతి.

క. కర్ణుండు రేఁచి పెట్టఁగ, దుర్ణయపరులై నళకు నిదుశ్శాసను లీ,నిర్ణయ మెమ్మే లనఁగ నీ, కర్ణములకు నించు నెట్లు కార్యవచనముల్. భార. ఉద్యో. ౨. ౭౮౯.

దుర్దమనము. సం = దుర్దమము.

దుర్దమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అడఁపరానిది.

దుర్దర్శనము. సం. విణ = దుర్దర్శము. వి. అ.న. దుష్టమగుదర్శనము.

దుర్దర్శము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చూడశక్యముకానిది.

దుర్దశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దుస్థితి, దురవస్థ కష్టదశ.

దుర్దాంతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అడఁపరానిది, నిగ్రహింపరానిది. ౨. ఉద్ధతమైనది, గర్వించినది, వి. అ. పుం. ౧. వత్సతరము, దూడ. ౨. కలహము. (వాచ.)

దుర్దినము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుష్ట మగు దినము కలది. వి.అ.న. ౧. మబ్బుక్రమ్మినదినము. ౨. చెడ్డదినము. (వ్యతి. సుదినము.) ౩. అంధకారము, కటికిచీకటి.

దుర్దివసము. సం. విణ = దుర్దినము. వి. అ. పుం. దుర్దినము.

శ్లో. దుర్దివసే ఘనతిమిరే దుస్సంచారాసు నగరవీథీషు, పత్యుర్విదేశగమనే పరమసుఖం జఘనచపలాయాః. హితోప. మిత్రభేదము. ౧౭౪.

దుర్దురూటుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాస్తికుఁడు. (ఇది కర్మధారయసమాసమున ఉత్తరపదముగానే యుండును.)

ఉదా: మీమాంసకదుర్దురూటుఁడు = నాస్తిక మీమాంసకుఁడు.

దుర్దృష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెడ్డదృష్టితోఁ జూడఁబడినది. ౨. (వ్యవహారమున) రాగాదిదోషములచే అన్యాయముగా తీర్పు చేయఁబడినది. (వ్యాజ్యము మొ.)

దుర్దైవము. సం. వి. అ. న. దౌర్భాగ్యము, దురదృష్టము.

దుర్ధరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరింపరానిది. ౨. దుర్భరము, భరింపరానిది. వి. అ. పుం. ౧. పాదరసము. ౨. నరకవిశేషము. ౩. ఋషభము*. ౪. భల్లాతకము, నల్లజీడి*.

దుర్ధర్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నల్లయుప్పి*.

దుర్ధర్షుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఎదిరింపరానివాఁడు, తిరస్కరింపరానివాఁడు. ౨. దరిచేరరానివాఁడు, భయంకరుఁడు.

దుర్ధీ. సం. విణ. (ఈ) దుష్టబుద్ధి కలవాఁడు. (వ్యతి. సుధీ.)

దుర్ధీకుఁడు. సం. విణ.(అ.ఆ.అ.)=దుర్ధీ.

దుర్నయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుర్నీతి కలది, చెడ్డనడవడి కలది. వి. అ. పుం=దుర్నీతి.

దుర్నామ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పెనుఁగుజలగ.

దుర్నామకము. సం. వి.అ.పుం. మూలరోగము.

దుర్నామము. సం.విణ. (న్.న్,అ,మ్నా. న్.) చెడ్డపేరు కలది. వి. న్. న. ౧. చెడ్డపేరు. ౨. అర్శోరోగము,మూలవ్యాధి.

దుర్నామారి. సం. వి. ఇ. పుం. అర్శోఘ్నము; సూరణము, కంద.

దుర్నిగ్రహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిగ్రహింపరానిది; అడఁపరానిది.

దుర్నిమితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కష్టముచే ఉంపఁబడినది. ౨. తొందరతో ఉంపఁబడినది. (పాదము మొ.)

శ్లో...పదేపదే దుర్నిమితే గళంతీ, కస్యాశ్చిదాసీ ద్రశనా తదానీ, మంగుష్ఠమూలార్పిత సూత్రశేషా. సం. రఘు. ౭. ౧౦.

దుర్నిమిత్తము. సం. వి. అ. న. ౧. అవశకునము. ౨. కుచ్ఛితపునెపము, దుష్టహేతువు.

దుర్నీతి. సం. విణ. (ఇ) ౧.చెడ్డనడవడి కలవాఁడు, దుష్టనీతి కలవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧.చెడ్డనీతి; దుష్టపరిపాలనము. ౨. చెడ్డనడవడి.

దుర్నీతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుర్నీతి కలవాఁడు, చెడ్డనడవడి కలవాఁడు.

దుర్బలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. స్వల్పబలము కలది. ౨. కృశము, బక్క. ౩. శిథిలము; బిగి లేనిది.

దుర్బుద్ధి. సం.విణ. (ఇ) ౧. దుష్టబుద్ధి కలవాఁడు. ౨. మూర్ఖుఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ.దుష్టమగుబుద్ధి.

దుర్బోధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తెలిసికొన శక్యముకానిది, తెలియరానిది, గ్రహింపరానిది. ౨. దుష్టమగుబోధము కలది. వి. అ. పుం. దుష్టమగుబోధము.

దుర్భగ. సం.వి.ఆ. స్త్రీ. ౧. మగఁడొల్లనియాఁడుది. ౨. గయాళి, ధూర్తస్త్రీ.

దుర్భగుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దురదృష్టవంతుఁడు; అదృష్టహీనుఁడు. ౨. అందములేనివాఁడు, వికృతాకారము కలవాఁడు.

దుర్భరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) భరింపరానిది, సహింపరానిది.

దుర్భాగ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దురదృష్టవంతము. వి. అ. న. దురదృష్టము.

దుర్భావన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చెడ్డతలంపు.

దుర్భిక్షము. సం. వి. అ. న. ౧. క్షామము, కఱవు. ౨. లేమిడి. అవ్య. భిక్షాభావము, భిక్షలేమి.

దుర్భిషజ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చికిత్స చేయరానిది, కుదుర్పరానిది. (రోగము మొ.) వి. అ. న. ౧. దుష్టమైనచికిత్స. ౨.కష్టమైన చికిత్స.

దుర్భేదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) భేదింప శక్యముకానిది, భేదింపరానిది.

దుర్మంత్రణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చెడ్డయాలోచన.

దుర్మంత్రణము. సం=దుర్మంత్రణ.

దుర్మంత్రము. సం. వి. అ. పుం. ౧.చెడ్డయాలోచన. ౨. చెడ్డమంత్రము.

దుర్మతి. సం. విణ. (ఇ) ౧. దుష్టబుద్ధి కలవాఁడు. ౨. మూఢబుద్ధి కలవాఁడు. వి. ఇ. పుం. ఒకసంవత్సరము. స్త్రీ. చెడ్డబుద్ధి, దుర్బుద్ధి.

దుర్మదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-దుష్టమైనమదము కలది-మత్తుగొన్నది, ఉన్మత్తము. వి. అ. పుం. దుష్ట మగుమదము.

దుర్మను(నసు)ఁడు. సం. విణ. (స్) వ్యాకులమైనమనస్సు కలవాఁడు, కలఁగినమనసు కలవాఁడు. ౨. చెడ్డమనస్సుకలవాఁడు, దుష్టమనసుకలవాఁడు.

దుర్మర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దూర్వ(గ). ౨. శ్వేతదూర్వ (గ).

దుర్మరణము. సం. వి. అ. న. (విషభక్షణాదులచేతఁ గలుగు) చెడ్డచావు.

దుర్మరము. సం=దుర్మరణము.

దుర్మర్యాదుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మరియాద లేనివాఁడు, మేర మీఱినవాఁడు.

దుర్మర్షణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సహింపశక్యముకానివాఁడు, సహింప రానివాఁడు.

దుర్మర్షుఁడు. సం=దుర్మర్షణుఁడు.

దుర్మల్లిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఉపరూపక భేదము, నీచనాయక ప్రధానమును కైశికీభారతీవృత్తులు కలదియు నగు నాలుగంకములయుపరూపకము. సా. ద. ౬. ౨౨౩.

దుర్మిత్త్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. కుచ్చితపుచెలికాఁడు. ౨. అమిత్రుఁడు, శత్త్రువు.

దుర్ముఖము. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ.) ౧. వికృతమగుముఖము కలది. ౨. అప్రియము పలుకునది, ప్రేలరి. వి. అ. న. దుష్ట మగుముఖము. పుం. ౧. అశ్వము, గుఱ్ఱము. (కల్ప.) ౨. ఒకానొక సంవత్సరము. (దుర్ముఖి అని వాడుక.)

దుర్ముఖుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకరాక్షసుఁడు.

దుర్మూల్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి విలువ గలది, న్యాయ్య మగువెలకంటె నెక్కువ వెల గలది. వి. అ. న. అన్యాయ్యమగు వెల.

దుర్మేధు(ధసు)ఁడు. సం. విణ. (స్). ౧. మూఢబుద్ధిఁగలవాఁడు, మందమతివాఁడు. ౨. దుష్టమగుబుద్ధి కలవాఁడు.

దుర్యశము. సం. విణ. (స్.) చెడ్డయశస్సు కలది. వి. స్. న. దుష్కీర్తి, అపకీర్తి.

దుర్యోగము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చెడ్డపన్నుగడ, దుష్టోపాయము. ౨. (జ్యోతి) దౌర్భాగ్యసూచక మగు గ్రహయోగము; అట్టి గ్రహయోగముచే సూచిత మగుదురవస్థ. ౩. దుస్సాంగత్యము.

దుర్యోధనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) యుద్ధము చేయశక్యము కానివాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. ధృతరాష్ట్రుని పెద్దకొడుకు. ౨. మనువంశస్థుఁడగు నొకానొక రాజు.

మ. మనువంశంబునఁ బుట్టి సర్వజనతామందార మై నేల యెల్లను బాలించి జగత్త్రయీ
ప్రణుతలీలం బొల్చె దుర్యోధనుం, డను
రాజు...భార. అను. ౧. ౪౪.

దుర్యోని. సం. విణ. (ఇ) నీచపుఁబుట్టుక కలది. వి. ఇ. పుం. స్త్రీ. దుష్టమైనయోని.

దుర్లక్ష్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చూడశక్యము గానిది.

దుర్లభ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దురాలభ, తీఁటసింద (గ). ౨. శ్వేతకంటకారి, తెల్లవాఁకుడు (గ).

దుర్లభము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) గ. పొంద శక్యముకానిది. ౨. అతిప్రశస్తము. ౩. ప్రియము. వి. అ. పుం. గ. కచోరము. ౨. గంట్లకచోరము.

దుర్లలితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. అమితముగా లాలనచేయఁబడినది,అతిమాత్రము బుజ్జగింపఁ బడినది.

వ. హా వత్స దుశ్శాసన హా విక్రమైకరస హా మదంకదుర్లలిత క్వాసి...సం.వేణి. ౪.

౨. దుశ్చేష్టలు కలది. ౩. చపలమైనది. ౪. దుష్టేచ్ఛ కలది. వి. అ. న. గ. దుష్టమగు ఇచ్ఛ; దుర్లభవస్తువులందలివాంఛ. ౨. దుశ్చేష్టితము,దుష్కృత్యము. ౩. చాపల్యము.

దుర్లసితము. సం. వి. అ. న. దుశ్చేష్ట,చెడ్డపని.

దుర్లేఖము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వ్రాయుటకు శక్యము కానిది.

దుర్వచము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెప్పశక్యము కానిది.

దుర్వర్ణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. చెడ్డరంగు కలది. ౨. చెడ్డయక్షరములు కలది. వి.అ. న. గ. వెండి. ౨. నూఁగుదోసకు. ౩. కుష్ఠభేదము. పుం. న. దుష్టమైనయక్షరము. పుం. చెడ్డరంగు.

దుర్వసతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. గ.కష్టము కలిగించుగృహము. ౨. దుఃఖముతో నుండుట, కష్టమైనయునికి.

దుర్వసము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) వసింపరానిది.

దుర్వహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వహింపరానిది, మోయ శక్యము కానిది.

దుర్వ్యసనము. సం. వి. అ. న. గ. చెడ్డవ్యసనము (ద్యూతాది.) ౨. కూడనియాసక్తి.

దుర్వాక్కు. సం. విణ. (చ్.) గ. చెడ్డమాటలు కలవాఁడు; నింద్యవచనము లాడువాఁడు. ౨. అప్రియములు పలుకువాఁడు. వి. చ్. స్త్రీ. గ. నింద్య మగువాక్కు, చెడ్డమాట. ౨. అప్రియమగుమాట.

దుర్వాదము. సం. వి. అ. స్త్రీ. గ. అపకీర్తి ౨. అప్రియము లాడుట. ౩. అపవాదము,నడి. నింద. ౪. చెడ్డవాదము,అశాస్త్రీయవాదము.

దుర్వారణము. సం=దుర్వారము.

దుర్వారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివారింప శక్యము కానిది.

దుర్వార్త. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గ.అప్రియమగు వార్త. ౨. చెడ్డవృత్తాంతము.

దుర్వాసన. సం.వి.ఆ.స్త్రీ గ.దుష్టమగువాసన, దుర్గంధము, చెడ్డకంపు. ౨. దుష్టమగు సంస్కారము, దుష్టమగుజన్మాంతరవాసన. ౩. పూరింప రానికోరిక, గొంతెమకోరిక.

దుర్వాసు(సను)ఁడు. సం. విణ. (స్) దుష్టమగువస్త్రము కలవాఁడు. వి. స్. పుం. ఒకానొక ముని.(అత్రికి అనసూయయందుఁబుట్టినవాఁడు. ఇతఁడు ముంగోపి.)

దుర్వాసితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుర్వాసన కలదిగాఁ జేయబడినది. (వ్యతి. సువాసితము.)

దుర్విచింత్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చింతింపరానిది, తలపోయ శక్యముకానిది.

దుర్విదగ్ధుఁడు. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. నేర్పరి కానివాఁడు. ౨. మూర్ఖుఁడు. ౩.గర్వితుఁడు, విఱ్ఱవీఁగువాఁడు,

దుర్విద్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుష్టమగువిద్య కలవాఁడు. ౨. విద్య లేనివాఁడు. (విద్యున్.)

దుర్విధుఁడు. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) గ.దరిద్రుఁడు.

౨. ఖలుఁడు, దుర్జనుఁడు. ౩. మూర్ఖుఁడు, మొఱకు. ౪. నీచుఁడు, అధముఁడు.

దుర్వినయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.). ౧. దుష్టవినయము, దొంగవినయము. ౨. అడఁకువ లేమి. ౩. చెడ్డనడవడి.

దుర్వినీతము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) శిక్షితము గానిది (గుఱ్ఱము మొ.)

దుర్వినీతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వినయము లేనివాఁడు. ౨. విద్యలందు శిక్షితుఁడు కానివాఁడు. ౩. చెడ్డనడవడి కలవాఁడు.

దుర్విపాకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డఫలము కలది; దుష్టమగుపర్యవసానము కలది. వి. అ. పుం. చెడ్డఫలము, ఈజన్మముననో పూర్వజన్మముననో చేసినకర్మములయొక్క చెడ్డఫలము.

దుర్విమోచనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) విడిపింపరానిది. వి. అ. న. కష్టమగువిమోచనము.

దుర్విలసితము. సం. వి.అ.న. ౧. దుశ్చేష్టితము, చెడ్డపని. ౨. దుష్టవిలాసము, దుష్టమగులీల.

దుర్విలాసము. సం. వి. అ.పుం. ౧. దుష్టమగులీల. ౨. దుష్టచేష్ట, చెడ్డపని.

దుర్వృత్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డనడవడి కలది. వి. అ. న. చెడ్డనడత.

దుర్వృత్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. చెడ్డనడవడి. ౨. చెడ్డవ్యాపారము.

దుర్వేదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తెలిసికొన రానిది. ౨. పొంద రానిది.

దుర్హితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అహితుఁడు, హితుఁడు కానివాఁడు.

దుర్హృదయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డ హృదయము గలవాఁడు.

దుర్హృదుఁడు. సం. విణ. (ద్) చెడ్డమనస్సు కలవాఁడు. వి. పుం. పగవాఁడు, శత్రువు. (వ్యతి. సుహృదుఁడు.)

దులదుల. వి. ౧. వడలుట మొ. వానియందలి శైఘ్ర్యానుకరణము. (సంభ్రమము అని శ. ర.)

క. తెలతెల నయ్యెను దిక్కులు, పలపల నుడుగణము మాయఁబాఱెను బయలన్, కలకలఁ గూయఁ జొచ్చెను, దులదులఁ దుమ్మెదలు తమితుటుముల వెడలెన్. హంస.౧.౧౩౮.

క. చెలి తీవయయ్యె లూఁగఁగ, నలరున్ జడయు న్నొగంబు నలుకమెయిన్ జాబిలిడిండి దగుల నెలయున్, దులదుల వెనుకకును గదిమి త్రోపాడురహిన్. యయా. ౪.౨౨.

వ...కొండలు దులదులఁ బఱతెంచి దడదడ గుండెలు దల్లడము లందఁ గన్నులు చీకట్లు గ్రమ్మ... డప్పి డప్పి యనువారును. ప్రబంధ. ౬౮౬, ౧౮౫.

౨. పొడి.(చూ. దులదులనగు.)

జః దులదులనగు.

దులదులనగు. అ. క్రి. (√దులదుల.) పొడియగు.

గీ. కాలి దులదులనై పిండిపోలె రాలి, నట్టియిం జేట్లు గలవు నీ వారగింప. కాశీ. ౩. ౯౮.

సీ. అవనిపంకము పొంక మఱి దులదులనయ్యె నెల్లురెల్లఁ బువ్వు మొల్లమయ్యె. పద్మ. ౯. ౨౨౫.

దులి. సం. వి. ఇ. పుం. ముని. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ఆఁడుతాఁబేలు. (కల్ప.)

దులు(ల్లు)=దుల్లు. అ. క్రి. రాలు, పడు. (చూ. దులుపు.)

జః దులుపు.

దులుపు. స. క్రి. (√దుల్లు.) ౧. రాల్చు, ఝడ్య జేయు; (ప్రక్కల నంటు కొన్న గింజలు మొ.) రాల్చు.

గీ. అగదాదండ ముద్దండ మగుచుఁ దాఁకి, త్రోఁకవెంట్రుక యైనను దులుప దయ్యె. దశా. ౧. ౭౯౯.

గీ. గాదె తెఱచి చూచి కలభియ్యమున్నియుఁ, జెగిన నందుఁ జొచ్చి తిరుగువాఁడు, దుడిచి దులిపి యొక్కడో సెఁ డుండినఁ దెచ్చి, వారి జాక్షి వండి వార మోపె. భోజరా. ౬. ౧౭౫. (శ. ర. పా.)

క. తల గోఁకిగి విడిచిపెట్టిన, దులుపుకొనుచు నెల్లఁదనము దుఃఖము సిగ్గున్, గలఁపఁగ బీరము లావును, బొలివోయి విదర్భరాజపుత్త్రుఁడు మరలెన్. పద్మ. ౧౦. ౩౪.

౨. జాడించు, విదిలించు.

సీ. జడముడు లీడ్విన సవరగాఁ ముడుఁచుచు జిలుఁగుపన్నియలబొంతలు దులుపుచు. చెన్న. ౫. ౩౭౭.

క. ప్రాతఃకాలమునం దర, శేతిరి యేతెంచి వేడ శే దనక కడున్, భీ తైకలంత యొసఁగితిఁ, జేతులు దులుపుకొని యుంట శివుఁడే యెఱుఁగున్. శేవ. ౨. ౫౩. (చేతులు దులుపుకొని యుండు=చేత ద్రవ్యము లేకుండు.)

౩. మేలొక్కఁసఁజేయు.

శా. మూలం గూర్కొడుపాఁపకన్నె దులుపన్ మూర్ధాభిషేకంబునన్. పి. శకుం. ౨. ౧౧౪.

దులిపివేయు = జాడించు, నిందావాక్యములు పలుకు.

(వ్యవ.) వాఁడు వానిని నడుమీధిలోఁపెట్టి దులిపి వేసినాఁడు.

దువ=దుగ. వి. (సం. ద్వౌ. ప్రా. దువే.) రెండు. (శ. ర.)

జః దువ్వలువ.

దువారము. వి. (సం. ద్వారమ్. ప్రా. దుఆరమ్.) వాకిలి. ద్వారము.

సీ. కదళికా స్తంభముల్ కనకకుంభంబులు దలదువారంబులఁ దగులుపఱచి. ర. పీక. ౬. ౧౭౯.

సీ. తలదువారంపుఁబొంతల నంటిబోఁదియలను నింపుఁగుండలు నొనర నిలిపి. అచ్చ. రా. అయో. ౧౦.

దువాళము=దువాళి. వి. వేగమైన అంతమేరయు పదము గా. పా ఆడిఅశ్వధార, ప్లుతము.

ఈ. చూపులు వారకామినులచొక్కపుగుబ్బలపై దువాళిపుంగోపులు నూప రూప్షమునఁ గోయిలమూఁకలఁ బచ్చవిల్లుఁ బూఁ,దూపులు దాఁచి దేహాలతతో విహరించెడుమారుఁడో యనన్. మాపులు గాఁగ భూమురమమారుఁడు నిచ్చలు వచ్చు వీథికిన్. నిరం. ౨. ౧౯. అం. భా. ౨. ౧౯౯.

దువాళి=దువాళము, దువ్వాళి. వి. ౧. అశ్వధారావిశేషము, అశ్వప్లుతము; పరుగు. గంతు.

సీ...దువాళి మన దు. గీ. వాలి యనఁగను ప్లుతముగా వఱలుచుండు. అం. భా. ౨. ౧౯౯.

శా. స్వధ్యాయన్ సుముఖిన్ సహప్రకరుఁ గొల్వం బెట్టి హేలావిహారేచ్ఛన్ గోడిగ ద్రై దువాళిఁ జనియెన్... వరాహ. ౫. ౭౦.

ఉ. ఉక్కళ మైనమంచిమనుబొప్పెడునాహయరత్న మెక్కినన్, గక్కప మేమి లేక రవగాలును జోడన యడ్డవేడెమున్, లుక్కు దువాళి జంగనడలుం గనిపించుచుఁ బోయి పోయి రాజక్కడ వన్నె సోఁక నటు వహ యనినన్ గదలెన్ జరీలునన్. సారంగ. ౧. ౭౨. (బ్రా. పా.) జై. భా. ౫. ౧౯౬.

క. హలికుఁడు నీవా యనుచుం, జలి విడిచి ప్రహాస మెసఁగ శయములఁ గాళ్లం, బిలిపిల నెదురుగఁ బఱచిన, నల్లగాడిదయున్ దువాళి నటితికి వచ్చెన్. వేం. పంచ. ౩. ౫౦.

రగడ. వనిత తాదురా దువాళి వలదు వల దుప వసపిమ. చంద్ర. ౪. ౨౧.

త్రి. పాలకీభోయిలు పలుకు మాటలలో నొకటి.

వ...బెస్తలు... పదిలము మించదుగు దువాళి ...అన విని సంతసిల్లి కంసారి... ప్రబంధ. ౬౦౫.

జా: దువాళించు, దువాళిఁదోలు, దువాళిచేయు.

దువాళి(డి)ంచు=దువాళిఁదోలు. స. క్రి. (√దువాళి. క.దువాళిను.)౧.-అశ్వాదులను-దువాళిగ చేయించు, ఏకధాటిని పరుగెత్తించు, ప్లుతగతివిశేషముతో నడిపించు.

సీ. కౌస్తుభరత్న మొక్కటి పూని గాలిమేఁ తలకడియంబును దాల్చె నొకటి, చెలితోడా రి దువాళించె నొక్కటి తోడుకుబాబా స క్కి తోలె నొకటి. వరాహ. ౫. ౧౧౭.

ఉ...జుమ్మాయించిన నేల గ్రక్కదల నిట్టటు గా వడిఁ ద్రొక్కుచున్ దువాళించిన గట్టు గు ట్టనక లెక్కకు మిక్కిలి దవ్వు వాఱు చున్. యయా. ౧. ౮౨.

సీ. ఇది గాడ్పుబాబాల నెక్కి క్రొవ్విరితావి యచిపీల్ దువాళించునట్టిబయలు. చంద్రా. ౪. ౧౫౨. నిరం. ౩. ౧౨.

౨. ప్రసరింపఁజేయు, వ్యాపింపఁజేయు.

మ. చెఱఁగు ల్వ్రేలపపెండివ్రాతమినిమింజి త్రాతిచిత్రంబులై, మెఱయన్ రత్నపుఁగుచ్చులంచులబడి న్నించుల్ దువాళించుక్రొమ్మెఱుఁగుంజెంద్రికకావిపట్టు సురభూమీజాశ్రితంబిచ్చె వ్యాతఱుచుంగన్నులవేల్పుపట్టి వనుగోత్రామండలస్వామికిన్. వసు. ౫. ౯౪.

మ...మానికపుఁగెంజాయల్ దువాళించుపావ ఉం పాదంబుల మెట్టి ప్రాణవిభుఁ గొల్వం గొల్వుకాపాలకున్. కాశీ. ౨. ౬.

అ. క్రి. ౧. ప్రసరించు.

సీ. వెలిక్రొత్తము త్తియంబులఢాల్ దువాళింప జాలుఁగురాజాపహారంగులు వెలుంగ. నీలా. ౨. ౪౯.

మ...హారాలంకృతిస్తోమముల్, సరసత్వంబున నిచ్చి పంచి కొలువుం జాలించి తాఁ జోటియె భూపరతీకుండు మనంబు హేమవతిపై బాలిం దువాళింపఁగన్. హంస. ౧. ౬౩.

౨. (అశ్వాదులు) ప్లుతగతివిశేషముతో నడుచు.

ద్వి. బకమురూపమున డంబకము నూపుచుసు, జంచు వాడించి పక్షములు జాడించి, వంచి గోడించి తీవ్రత దువాడించి, జలజాతుఁగబళింప కాలియై యసుర. అ. మ. క. ౧. ౫౧ పా. ౭ పం.

దువాళిఁదోలు= దువాళించు. స. క్రి. (√దువాళి.) అశ్వాదులను ప్లుతగతితో నడిపించు; పరుగెత్తించు.

సీ. నలువుగాఁ బులుఁగురాబలుగుతానిదువాళిఁదోలువాఁ డభయంబు కేలువాఁడు. చంద్రా. ౧. ౩౦.

ఉ. తేజము మీఱఁగా మరుఁడు ఛే యని వన్నియ మీఱఁ జిల్కరా, తేజిఁ దువాళిఁదోలి... దశా. ౨. ౩౦౦.

దువాళిగాఁగఁదోలు = దువాళిఁదోలు.

గీ. నాతి మొఱఁగుదువా యల్లనాఁడు డేఁగ, జేత వహియించి చిన్న తేజీ దువాళిగాఁగఁ దోలుచు నీత్రోవగానె చనియె, నామనసు వానిమీఁద నె నాఁ టెనమ్మ. కువల. ౩. ౧౧౧.

దువాళిసే(చే)యు. స. క్రి. (√దువాళి.)పరుగెత్తించు, తఱుము.

శా. ప్రాలేయంబు దువాళిసేసిన భయభ్రాంతఁబులై యామ్యముల్, వాలాయంబుగఁ బ్రాకె సంభ్రమనితావక్షోజశైలాగ్రముల్

క్రీడా. ౪౭.

డిండిమవృత్తయుక్తకర్ణాటచౌపది. విరివిగా నె ల పండువెన్నెలలు గాయ, పురి విచ్చి నె మ్మిగుంపు తటాన డాయ, మురు వౌచిలుక వార్వము దువాళిసేయ, తటిగాదు మనుపు మందఅను రతిరాయ. ప్రబంధ. ౨౪౨.

చ. వలపు దువాళిసేయఁ బికవాణి కదంబపుఁగ మ్మవాసనల్, గులుకుపయోధరంపు మెఱుఁ గుల్ హృదయంబున నాఁటునంబకం,బులబె డిదంపువాఁడితనముం గనుపింపఁగ...సారం గ. ౨. ౪౬.

దువ్వ. వి. దుమ్ము, ధూళి; పరాగము.

శా. ప్రవ్వల్ గాఱుచు నీచుకంపుతఱచుక్ రోఁతై తటిం బాసి పెక్, దువ్వక్ బ్రుం గినగర్దభాస్థిఁ దినుచుక్ సుప్రీతమై జాగిలం, బవ్వేల్పుందొరఁ జూచి కొంకదు... మల్ల భూ. నీతి. ౯. ఆం.భా. ౨.౨౨౦.

చ...వచ్చెఁగ్రొవ్విరిరవదువ్వచాల్ గొని దివిక్ మలయాచలవాతపోతముల్. చంద్రా. ౪. ౭౦.

సీ.చందురులో మైల జలజంబులో దువ్వ యూ డ్చి పోఁద్రోచి శారం డొకటిఁ జేసి. అహల్యా. ౨. ౧౧.

దువ్వంట=దుగలము.

ద్వి. పాలుపార దువ్వంటఁ బుదుకు పుణ్యాహ, ములు దీర్చి యుత్సవాంబుధి నోలలాడి. ద్వి. భా. ౧౦ స్కం. (చి. ని.)

దువ్వటము=దుప్పటము, దువ్వలువ. వి. (సం. ద్విపటీ.) విలువగలసన్ననివస్త్రము.

క. ఎవ్వరు తెచ్చిరొ కస్తురి, దువ్వటు మీఱవిక నెలవతులు సవరం బీ,జవ్వాది యన్నవవ్వల, జవ్వని యూరవ్వ నయనసంజ్ఞం జూపెక్. బహు. ౫. ౧౧౯.

సీ. బంగారుసరిగంచు రంగుముగ్గడితంపుఁ దెలి దువ్వటము బెళబెళల నీన.ఘటికా. ౨.౧౬.

ద్వి. దువ్వటంబులమీఁదఁ దోయజనేత్ర, యె వ్వియుఁ బనికిరా విచ్చలోఁ దెలియు,ము... ద్వి. భాగ. ౧ స్కం. (శ. ర.)

దువ్వలువ(ల్వ)=దుప్పటము, దుప్పటి, దుప్పటీ, దువ్వటము. వి.(దువ+వలువ.) విలువ గలసన్న నివస్త్రము; వస్త్రము.

సీ...దువ్వల్వ వీణను దుప్పట మన. ఆం.భా. ౨. ౧౫౬.

సీ. కుదురు నిండినమించుగుబ్బచన్నులమీఁద జిలుఁగుదువ్వలువకంచెలయుఁదొడిగి.వైజ. ౬. ౨౨.

సీ. జిలుఁగుఁబైఠాణిదువ్వలువలోఁ జిఱుతొడ జెంగావి పావడరంగు లీన.దశా. ౨. ౩౫౨.

గీ. కదిసి చెంగావిదువ్వల్వఁ గట్టె నొకతె. యయా. ౪. ౭౯.

సీ. చెంద్రికపూవన్నె జిలుఁగుదువ్వలువను దడి యొత్తె నొక్కకాంతాలలామ. పారి. ౨. ౧౨.

పసిఁడిదువ్వలువతాల్పు=పీతాంబరధరుఁడు,విష్ణు వు ; కృష్ణుఁడు.

గీ. వలపు గులుకంగఁ బసిఁడిదువ్వలువతాల్పు, మేన...కలప మలఁదఁగ వెన్నుఁడు గలుగు నొక్కొ. నీలా. ౧. ౧౦౫.

తోలుదువ్వలువ=చర్మాంబరము.

సీ...వెన్నవి తోలుదువ్వలువ మడిఁచె. హర. ౪. ౭౩.

దువ్వాళి=దువాళి.

(పరుగు.)

ద్వి. బారుగా నిలిచినపారసీకముల,వారణంబు లును దువ్వాళి చేసేర. ప్రభు. ౫. ౧౪౩ పా. ౧౦ పం.

దువ్వి=దువ్వు¹. వి. (సం. ద్వీపీ.) ౧. పెద్దపులి. (శ. ర.) ౨. చిఱుతపులి.

సీ. దువ్వులు శేచులు చివ్వంగు లడిదపుమెకములు సవరపుమెకము లిర్లు. రసిక. ౧.౬౬.

దువ్వు¹= దువ్వి. వి. ౧. పెద్దపులి, వ్యాఘ్రము.

ఆ. ఈశువరముచేత నెవ్వఁడే నిప్పాటు, శూరుఁడైన దువ్వుఁ జూచి నక్కు,యొడలు గాల్చికొన్నవడువున మీ రంత,లావు మాట లాడ లజ్జ గాదె. ఉ. హరి. ౪. ౧౬౫.

౨. చిఱుతపులి.

సీ...ఒకదువ్వు వైర మెత్తి. గీ. కఱవ వచ్చిన నమ్మునికడకుఁ బాఱు,తెంచె నాకుక్క ... భార. శాం. ౩. ౯౨.

దువ్వు². స. క్రి. ౧. (తల) చిక్కుదీయు; చక్కఁజేయు.

చ. తెలివకు వల్లభుండు పురదేశము వోయిన... కుఱుమణుఁగైనపుట్టమును గూడఁగ దువ్వని మెలకొప్పు నైమఱుగిడి యింటిలోఁ బతిసమాగమము న్మతియింపుటొప్పగుఁజ. ఫి.శకుం. ౪. ౭౧.

సీ...అలకలు దువ్వి...ఆము. ౫. ౩౭.

సీ. చెదరినముంగురుల్ చెమటచే నుదురంటఁ గొనగోళ్లచే దువ్వుకొను బెడంగు.దశా. ౨. ౩౬౦. మనుచ. ౩. ౨౭.

౨.వాత్సల్యమున స్పృశించు,నిమురు;బుజ్జగించు.

క. కవ్వముఁ బట్టినప్రియసుతు, నవ్వనరుహనేత్ర దిగిచి యంకతలమునఁజ, నవ్వుచు.నిడుకొని కూఁకటి, దువ్వుచుఁ జన్నిచ్చె నతఁడు దూఁటుచుఁ గుడిచెఁజ. భాగ. ౧౦ పూ. ౩౫౭.

క. అన సార మెఱుఁగ నేర్చితె, తనయా యని చుంచు దువ్వి తద్దయుఁ బ్రేమం,బున ... దశా. ౪. ౧౫౬.

(వ్యవ.) తనకార్యము సాధించుకొనుటకై అతఁడు వానిని దువ్వుచున్నాఁడు.

జః దువ్వెన.

దువ్వెన. వి.(√దువ్వు².)దువ్వుటకుపయుక్తమైన సాధనము, కంకతిక.

క. అంతటఁ బ్రాచి నిశాపతి, యంతికగతుఁ డౌట విని ముఖాలంబితమః,కుంతలములు దీర్పఁగఁగొను,దంతపుదువ్వెన యనంగ ధవళిమ దోఁచెఁజ. మనుచ. ౩. ౨.

సీ...పెండ్రు,కలమోపులును దువ్వెనలు గేదకొమ్ములు పాతకుండలు చిన్నిబాడితలును. చెన్న. ౨. ౨౦౪.

చ...విరు లద్దముల్ సురఁటులుం దెలిదంతపు దువ్వెనల్ ముదం, బడర ధరించి...కువల. ౪. ౧౩౭.

దుశ్చరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆచరింప రానిది. ౨. దుష్టముగా చరించునది. ౩. దుర్గమము. (వనాది.) వి. అ. పుం. ౧. ఎలుఁగుబంటి. ౨. శంబూక,కప్పచిప్ప.

దుశ్చరితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డనడత కలది. వి. అ. న. చెడ్డనడత.

దుశ్చర్మము. సం. వి. న్. పుం. ౧. కోశరోగము, మండలాకారకుష్ఠరోగము. ౨. పుట్టుకలోనే శిశ్నమునకు ముందోలు లేకపోవుట.

దుశ్చర్ముఁడు. సం. విణ. (న్) దుష్ట మగుచర్మము కలవాఁడు, చర్మరోగము కలవాఁడు.వి.న్. పుం. స్వభావముచే శిశ్నమునకు ముందోలులేని వాఁడు.

దుశ్చికిత్సము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చికిత్సచేయ శక్యముకానిది.

దుశ్చేష్టితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుష్ట

మగుచేష్ట కలది. వి. అ. న. చెడ్డపని, దుండగము, తప్పుపని.

దుశ్చ్యవనుఁడు. సం. వి. అ. పుం- యుద్ధమునుండి తొలఁగింపరానివాఁడు; దుస్సహుఁడైన చ్యవనుఁడు కలవాఁడు- ఇంద్రుఁడు. (ఇది అప్రయుక్తమని యాలంకారికమతము. శ్లో. విముఖా దైవతాస్సర్వే తే నో దుశ్చ్యవనాదయః, అరణ్యగ్స్వహ మేధిన్యో ర్యైరోర్వయం హంత కల్పితాః. అత్ర ... దుశ్చ్యవన ఇతిచేంద్రపరత్వేనకవిభిర్న ప్రయుక్తః. ప్రతాపరుద్రీయము. దోష ప్రకరణము.)
సీ. పొమ్ము దుశ్చ్యవన నీపోయెడుతెరు వన్నాతండు నవ్వుచు నతనిఁ జూచి. భార. శాం. ౪. ౩౯౨.

దుశ్శకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అశక్యము.

దుశ్శకునము. సం. వి. అ. న. దుష్టశకునము, అపశకునము.

దుశ్శాసనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శాసింపశక్యముకానివాఁడు, శాసింపరానివాఁడు. ౨. దుష్టమగుశాసనము కలవాఁడు. వి. అ. పుం. దుర్యోధనునితమ్ములలో నొకఁడు.

దుశ్శీలుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డస్వభావము కలవాఁడు; చెడ్డనడవడి కలవాఁడు.

దుశ్శృంగి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - దుష్టమగుమన్మథోద్రేకము కలది- చెడిపె యగుపెండ్లము; దుష్టభార్య.

దుష్కరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చేయుటకు శక్యము కానిది. (వ్యతి. సుకరము.)

దుష్కర్మము. సం. వి. న్. న. ౧. చెడ్డపని. ౨. పాపము.

దుష్కర్ముఁడు. సం. విణ. (న్) ౧. చెడ్డపని చేయువాఁడు. ౨. పాపి, పాపము చేయువాఁడు.

దుష్కాలము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చెడ్డకాలము. ౨. ప్రళయము.

దుష్కులము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డకులము కలది, దుష్కులీనము. వి. అ. న. చెడ్డకులము.

దుష్కులీనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డకులమునందుఁ బుట్టినవాఁడు.

దుష్కృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుష్టముగా చేయఁబడినది. వి. అ. న. ౧. చెడ్డపని. ౨. పాపము.

దుష్కృతి. సం. విణ. (ఇ) దుష్టకర్మములు కలవాఁడు; చెడ్డపని చేయువాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. చెడ్డపని. ౨. పాపము. (వ్యతి. సుకృతి.)

దుష్కృత్తు. సం. విణ. (త్) ౧. చెడ్డపని చేయువాఁడు. ౨. దుష్టుఁడు. (వ్యతి. సుకృత్తు.)

దుష్క్రమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుష్టమగుక్రమము కలది, తప్పుపద్ధతి కలది. వి. అ. పుం. తప్పుపద్ధతి, చెడ్డక్రమము.

దుష్క్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దుష్టకార్యము; చెడ్డపని.

దుష్క్రీతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రూపసంఖ్యాదులను పరీక్షింపక కొనఁబడినది, పరిశీలనము చేయక కొనఁబడినది.

దుష్ట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దుష్టస్త్రీ. ౨. లంజె.

దుష్టగజము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చెడ్డయేనుఁగు. ౨. గంభీరవేది, ఒడలెఱుఁగనంతమత్తెక్కినయేనుఁగు.

దుష్టచారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) దుష్కార్యములు చేయువాఁడు; దుష్టముగా సంచరించువాఁడు.

దుష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెడ్డది, చెడినది. ౨. అధమము, తక్కువైనది. ౩. దుండగము కలది,దుడుకైనది. (దుష్టవృషభము మొ.) ౪. దోషయుక్తము, దోషము కలది, తప్పు గలది. వి. అ. న. ౧. దోషము. ౨. ఒక జాతికుష్ఠము.

దుష్టవ్రణము. సం. వి. అ. పుం. చికిత్సచేయఁ గష్టమగు వ్రణము.

దుష్టాత్ముఁడు. సం. విణ. (న్.ఆ,న్.న్.) చెడ్డ మనసు కలవాఁడు.

దుష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. దోషము; చెడుట.

దుష్ఠు. సం. అవ్య దుష్టము. (దీనికి తెలుఁగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)

దుష్పచము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వండ శక్యము కానిది. ౨. జీర్ణముచేయ శక్యము కానిది.

దుష్పత్త్రము. సం. విణ. (అ. ఆ, అ.) చెడ్డ యాకులు కలది. వి. అ. పుం. ౧. దుష్టమగు పత్త్రము. ౨. నల్లకచోరము †. (బలురక్కసి. అని కొందఱు.)

దుష్పరిగ్రహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పరిగ్రహింపశక్యము కానిది. వి. ఆ. స్త్రీ. చెడ్డ భార్య. అ. పుం. దుష్టమగు ప్రతిగ్రహము,చెడ్డ దానము పుచ్చుకొనుట.

దుష్పానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) త్రాగుటకు కష్టమయినది. వి. అ. న. దుష్టమగు పానము.

దుష్పారము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. దాఁట శక్యము కానిది. ౨. నెఱవేర్ప శక్యము కానిది.

దుష్పూరము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧.పూరింప శక్యముకానిది. ౨. పూర్తిగావింప శక్యము కానిది, తీర్పరానిది (ఆశ, ఆఁకలి, మొ.)

దుష్ప్రకృతి. సం. విణ. (ఇ) దుష్టస్వభావము కలది. వి. ఇ. స్త్రీ. దుష్టమగుస్వభావము.

దుష్ప్రజము. సం.విణ. (న్) దుష్టజనము కలది. (దేశము మొ.) ౨. దుష్టసంతతి కలది. (వంశము మొ.)

దుష్ప్రజనము. సం = దుష్ప్రజము.

దుష్ప్రజ్ఞానము సం=దుర్జ్ఞానము.

దుష్ప్రజ్ఞుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. దుష్టమగు ప్రజ్ఞ కలవాఁడు. ౨. మందప్రజ్ఞుఁడు; ప్రజ్ఞ లేనివాఁడు.

దుష్ప్రధర్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దురాలభ, తీఁటకసింద†. ౨. ఖర్జూరి†.

దుష్ప్రధర్షణము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ఎదిరింప శక్యముకానిది. ౨. తాఁక శక్యముకానిది.

దుష్ప్రధర్షణి. సం.వి.ఈ. స్త్రీ.వార్తాకి,ములక†.

దుష్ప్రధర్షము. సం=దుష్ప్రధర్షణము.

దుష్ప్రధర్షిణి. సం. వి.ఈ. స్త్రీ. కంటకారి,వాఁకుడు†.

దుష్ప్రమేయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అపరిచ్ఛేద్యము, కొలఁది యిడ శక్యము కానిది, ఇంత యని చెప్ప శక్యము కానిది.

దుష్ప్రవాదము. సం. వి. అ. పుం. అపవాదము, సడి, దూఱు.

దుష్ప్రవృత్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. చెడ్డనడత. ౨. చెడ్డవార్త.

దుష్ప్రవేశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కంథారి, ఒకానొకముండ్లచెట్టు.

దుష్ప్రవేశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రవేశింప శక్యము కానిది, చొరరానిది.

దుష్ప్రసహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సహింప శక్యము కానిది. ౨. క్రూర మైనది; బెట్టిద మైనది.

దుష్ప్రాపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రాపింప శక్యము కానిది.

దుష్ప్రీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. దుష్ట మగు ప్రేమ, కూడని ప్రేమ. ౨. అసంతుష్టి.

దుష్యంతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకచంద్రవంశపురాజు. (శకుంతలభర్త, భరతునితండ్రి.)

దుష్యత్. సం. (శత్రు) దుష్ట మగుచున్న, చెడుచున్న.

దుష్షమము. సం. అవ్య. ౧. విషమము, పొసఁగనిది, అసంగతము. ౨. ప్రతికూలము. ౩. దుష్టము, అసమంజసము. ౪. నింద్యము. (దీనికి తెనుఁగున వ్యస్తప్రయోగము కనఁబడలేదు.)

దుసరులువాఱు. అ. క్రి. క్రేళ్లుఱుకు.

ద్వి. మిసిమిసిలంపులు మేసి తాఁ గ్రొవ్వి, దుసరులువాఱి గంతులుగొనులేళ్లు. నవ. ౧. ౪౩ పా. ౧ పం.

దుసికిలఁబడు = దుసికిలు. (దుసికిలన్ + పడు.) (జాఱు.)

క. కలకంఠకమ్రగాత్రలు, గలవంటుకుఁ జవులు తెలుపఁ గలకంఠమునన్, బెళుకంటఁ జెలఁగఁ జెలి బం, తులవెంటఁ బయంట చెఱఁగు దుసికిలఁబడియెన్. బహు. ౪. ౩౨.

దుసికిలఁబాఱు = దుసికిలు. (దుసికిలన్ + పాఱు.) (జాఱు.)

చ. దుసికిలఁబాఱుకోరనిగ దుప్పటినీటు లలాటపట్టికం, బొసఁగువిభూతిపైఁ బసుపుబొట్టును దొట్టినకల్లుచొక్కు వెక్కసముగ నెత్తి వాటినవికారపుఁజూపులు గాఁ గనంబడన్, వెసఁ జనుదెంచె నొక్క బవినీఁడు తదీయసమీపభూమికిన్. శుక. ౨. ౪౧౩. (దుసికిల జాఱు. ముద్రి. పా.)

చ. దుసికిలఁబాఱుచీకటులఁ దూఁకొనుచుండెడు కీలుగంటుపైఁ, బసు పొనరించునిగ్గు గలఫాలతలంబునఁ జాఁదుబొట్టు... హంస. ౪. ౪౦. (దుసికలజాఱు. ముద్రి. పా.)

దుసికిలు(ల్లు) అ. క్రి. (√దుసుకు) ౧. జాఱు.

గీ. అట్టివేసవి బెడిదంపువెట్టకతన, హస్తము పెమర్చ సారెకు లస్తకంబు, దుసికిలఁగఁ గాదె సవరింప వసము గాక, పుష్పబాణునిచెఱకువి ల్వ్వడమిఁ బడియె. ఆము. ౨. ౭౫.

గీ. కనుఁగొని భయాన నెమ్మేను గడగడమని, చెమటలు గ్రమ్మఁ గెంగేలఁ జెఱకువిల్లు, బూవుటమ్ములు దుసికిలి భూమిఁ బడిన, మగుడఁ దెంపునఁ గైకొనుమారుఁ జూచి. పార్వ. ౩. ౩౭.

సీ. జాఱినపెండ్రుకల్ సవరించి కట్టినపవిఁడివ్రాఁతరుమాలు దుసికిలంగ. నిరం. ౨. ౨౧.

౨. తప్పుకొను, తొలఁగు.

చ. ..వీరవినోదచాతురీ, రసికుల రామలక్ష్మణుల రాజకుమారుల మోసపుచ్చె నే, దుసికిలి డాఁగి పోయి యొకతుచ్ఛుఁడు నేఁ డని చింత నొందుచున్. రామా. ౩. ౨౦.

దుసుకు = దుసికిలు. అ. క్రి. జాఱు.

చ. ఒసపరి గబ్బిగుబ్బగవయుబ్బునఁ గౌ నసియాడఁ గ్రొమ్ముడిన్, దుసికి పిఱుందుపై సరులు తుంపెసలాడ బిరాన సిగ్గుతో, ముసిముసినవ్వు మోముపయి ముచ్చటలాడ రవందెమ్రోఁతతో, గుసగుసలాడ సంచగమి గూడఁ జనెన్ జెలి శౌరిమ్రోలకున్. ముకుంద. ౩. ౨౪౩.

జః దుసికిలఁబడు, దుసికిలఁబాఱు, దుసికిలు.

దుస్తరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తరింపశక్యముగానిది; దాఁటరానిది. ౨. మీఱరానిది.

దుస్తర్కము. సం. వి. అ. పుం. కుతర్కము, చెడ్డతర్కము.

దుస్తు. వి. (క. దుప్తు.) ౧. వస్త్రము, బట్ట.
సీ. శుభశోభనముల దుస్తు లొసంగ వెన్కముం దులకు నట్టెలు సేయఁగలరుగాక. చంద్రా. ౩. ౪౫.
౨. అందము. (శ. ర.)
విణ. అధికము.
శా. అస్తోకక్రతుహోమధూమములచాయల్ శీర్షకుండంబులక్, దుస్తై తోఁపఁగఁ జూచి ... చంద్రా. ౩. ౭౯.

దుస్త్యజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) విడువ కూడనిది.

దుస్పర్శ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వాఁకుడుతీఁ.

దుస్సంచారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సంచరింపశక్యముగానిది. వి. అ. పుం. చెడ్డసంచారము.

దుస్సంధానము. సం. విణ=దుస్సంధేయము. వి. అ. న. ౧. దుష్టమగుసంధానము. ౨. కష్టమగుసంధానము.

దుస్సంధేయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సంధింప శక్యము కానిది, కూర్పరానిది.

దుస్సర=దూసర. వి. ౧. సుదర్శనలత.
సీ...దుస్సర యనఁగ సుదర్శనలతపేరు దనరుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౫౪.
౨. వత్సాదనితీఁ.
చ...చెంచలియుఁ గుచ్చలి చిత్తి తగిర్స తుమ్మిదుస్సర...హంస. ౪. ౧౩౨.

దుస్సేనుఁడు. వి. (సం. దుశ్శాసనః) దుర్యోధనునితమ్ముఁడు, దుశ్శాసనుఁడు.
ఆ. కర్ణునగవు లోకగర్హితుం డగుదుస్సేనుచెయ్యికంటె శఖియపోలె, నడరి సామనంబు నతిదారుణక్రియ, నేర్చుచున్నయది మహీధరుండ. భార. ఆర. ౧. ౧౩౯.

దుస్సహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సహింప రానిది.

దుస్సాధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సాధింప శక్యము గానిది.

దుస్స్థ(స్థ)ము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెడ్డస్థితిలో నుండునది; కష్టములో నుండునది. ౨. అస్వస్థము, ఆరోగ్యము లేనిది. ౩. నిలుకడ లేనిది, కుదురుపాటు లేనిది. వి. అ. పుం. ౧. కోడి. ౨. కుక్క.

దుస్స్థి(స్థి)తము. సం. విణ = దుస్స్థము.

దుస్స్థి(స్థి)తి. సం. విణ.(ఇ.)దుష్టస్థితి గలది. ౨. నిలుకడ లేనిది. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. చెడ్డస్థితి. ౨. నిలుకడలేమి.

దుస్స్ప(స్ప)ర్శము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) స్పృశింప శక్యము కానిది. వి. అ. పుం. ౧. దుష్టమగుస్పర్శము. ౨. తీఁటకసిందతీఁ.

దుస్స్మరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) స్మరింప శక్యము కానిది.

దుస్స్వప్నము, సం. వి. అ. పుం. చెడ్డకల.

దుహిత. సం. వి. ఋ. స్త్రీ - తల్లిదండ్రులయొద్ద ధనమును పాలు పిదికినట్లు అరణముగా తీసికొనిపోవునది-కూఁతురు, పుత్రిక.

దుహిలీ. వి. హస్తాభరణవిశేషము.
ద్వి. తోరంపువజ్రాలదుహిలీలడాలు, పేరెంపుఁగెంపులపిడి మీఁదఁ దిరుగఁ, గరప దమ్మిమించు గమకించుగచ్చు, సురటి వట్రువగాఁ గుడియుంగఁ ద్రిప్పి. నవనాథ. ౧. ౫౩ పా ౧౯ పం.

దూ

దూఁకలి. వి. ఛా. (సం. దుఃఖమ్. ప్రా. దుక్ఖో.) బాధ.

క. ఆఁకొంటి రిన్నిదినములు, పోఁకంతయు భిక్ష వీటఁ బుట్టకయునికిన్, ఆఁకటిదూఁకట నలిఁగితి, శేఁకఁట్ల వాయంగ భిక్ష లిడియెద రండీ. భీమ. ౨. ౧౨౪.

ద్వి. పెద్దమాటలెకాని వేల్పులకన్న, దొడ్డవాఁ డప్పుర నాదూఁకలి దీర్పు. ద్వి. శ. సా. ౧. ౩౦ పా. ౧ పం.

దూఁకు= దుముకు.

(ఊఱుకు, గంతువేయు.)

చ...రవి దూఁక లేచుతో, యమునను జిందు బిందువులయట్లు నభంబున భంబు లేర్పడెన్. ముకుంద. ౩. ౪౩.

దండకము...నింగికై చంగునన్ దాఁటుచుం గ్రిందికిన్ దూఁకుచున్...దశా. ౪. ౨౩౨.

చ...జెట్టి వగ దూఁకొని మింటికిఁ దూఁకె దూఁకినన్, గెలువు కకుత్స్థ యీయసుర గెల్వకమున్న...కకు. ౫. ౧౮౦.

సీ. అనిలంబురీతి జివ్వున దూఁకి ధరణిపైఁ బదములు నిలుపక పఱచి పఱచి. అని. ౪. ౩౨.

(శ. ర. పా. దూఁగి. ముద్రి. పా.)

జః దూఁకుడు.

దూఁకుడు. వి. (√దూఁకు.) ౧. వల్గితము, అశ్వగతివిశేషము.

సీ. చౌకళిం పనఁగను దూఁకు డనంగను వల్గిత మ్మగును...ఆం. భా. ౨. ౧౯౭.

౨. వేగము, త్వర.

(వ్యవ.) నీదూఁకు డణఁచెదను. నీ కింత దూఁకుడు పనికిరాదు.

విణ. ఎగుడుదిగుడు (శ. ర.)

దూఁకొను. స. క్రి. (దూఁటు+కొను.) పొందు.

(క) ప్రాపించు.

ఉ. తొమ్మిదివెన్నిధానములు దూఁకొని యర్థవిభుం డనం బ్రశ, స్తమ్మగుపేరి నిందుధరసఖ్యముఁ గాంచినమేటి యెుండుచో, టిమ్మెయి మెచ్చ కివ్వరమహీధరపాదము నాశ్రయించి సౌఖ్యమ్మున మీరిఁబోయె...హరి. ఉ. ౬. ౧౦.

ఉ. నేత్రమ నేను జీరయును నేత్రమ చీరకు నాశ్రయింపఁగాఁ, బాత్రత గల్గె నాకు నిటఁ బాత్రత లే దని నామసామ్యమై, చిత్రకతంబునన్ బలిమిఁ జేకొనినట్టులు రాజదృష్టి యా, క్షత్త్రియకన్యచారుకటిచక్రము నూరుయుగంబు దూఁకొనెన్. నైష. ౩. ౧౫౨.

క. ఆయుంగరంబుఁ గనుఁగొని, తోయజముఖి మోహమూర్ఛ దూఁకొని యుండెన్. రామా. ౬. ౧౮౮.

(చ) స్వీకరించు.

చ. అహిమరుచిప్రతాపుఁ డగునాకులనాథుఁడు బ్రహ్మదత్తుకై, దుహితృశతంబు నీ నతఁడు దూఁకొని వారిఁ గ్రమంబునన్ గరగ్రహణము సేయ నావిభుకరం బటు సోఁకినయంతలోన నృపమహిళలు కుబ్జరూపములు మానఁగ నొప్పిరి చారుమూర్తులై. భా. రా. బాల. ౩౨౨.

(ట) ఆస్వాదించు, త్రావు.

ఉ. తొంగలిపువ్వుఁదేనియల దూఁకొని మత్తిలి తుమ్మెదల్...యయా. ౪. ౪౭.

అ. క్రి. అతిశయించు.

క...రమా, వరుఁ డంబుదగంభీరమధురభావలఁ బల్కెఁ బ్రియము దూఁకొనుచుండన్. భాగ. ౪. ౯౦౪.

మానిని...జని పొందెను వైష్ణవపూజితధర్మమహర్షి మనస్కున కాసురకేశవుఁ డస్మహి దేవకులా

గ్రణికిన్, దోషవిదూరత దూఁకొను చైత్రకధూర్జటి తారవిధుం డెసఁగన్. పరమ. ౫. ౨౦౬.

దూఁట. వి. అరఁటియూఁచ, గెలవేసినయరఁటి చెట్టులోపల నుండుభాగము, దవ్వ. (శ. ర.)

దూఁటిపుచ్చు. స. క్రి. (√దూఁటు.) తిరస్కరించు.

సీ. తేఁటిబొత్తము నేపు దూఁటిపుచ్చఁగ నొప్పు కమనీయనీలాలకములు చూచి. పి. శకుం. ౨. ౧౪౦.

దూఁటు. స. క్రి. ౧. పొడుచు, కుమ్ము; (పక్షులు మొ.) ముక్కుతో పొడుచు.

ఉ. ఆదివరాహ మప్పు డమరాహితుఁ గూలఁగ దూఁటి తీక్ష్ణదంష్ట్రిదళితాంగుఁ జేసి... హ. వరాహ. ౩. ౪౧.

సీ. ఎండ్రి కా లిడికిన సెగసి యొక్కించుక డొలఁగి శితత్రోటి దూఁటి తినుచు. ఆము. ౨. ౫౩.

సీ. ఇగు రంచు గండుఁగోయిల దూఁటు నంచునో తరళాక్షి పెదవి గదల్ప వేమి. దశా. ౨. ౩౨౪.

౨. (క)- దూడ పాలు త్రాగునపుడు ముట్టెతో తల్లిపొదుగు- పొడుచు.

ఉ. తల్లులచన్నుఁబాలు మును ద్రావుతఱిం దమ కర్ణవీథులన్, వల్లభ మైనమాధవునివంశరవామృతధార సొచ్చినన్, దుర్లక పాలు రాఁ దివక దూఁటక మానక కృష్ణుమీఁద దృగ్వల్లులు సేర్చి నిల్చె నదె వత్సము లంగనలార గంటిరే. భాగ. ౧౦. పూ. ౭౯౯.

(చ) -పిల్లలు పాలు త్రాగునపుడు తల్లులబొమ్మన మూతితో- పొడుచు.

సీ. ఎత్తి చన్నిచ్చుచో నిరుదెసఁ బాలిండ్ల చేతులఁ బొడుచుచుఁ జేఁపు గలుగ. గీ. దూఁటుదురు గ్రుక్క గ్రుక్కకు... భాగ. ౧౦. పూ. ౨౮౯.

౩. (క. దూటు, దూంటు) లంఘించు, దాఁటు, దుముకు.

(వ్యవ.) వాఁడు గోడ దూఁటి పోయినాఁడు.

గీ. ఏడుపాతాళములు దాఁటి యిలయు దూఁటి, యంబరము దాఁకె నవ్వరణాంబుధార. కాశీ. ౫. ౧౩౮.

అ. క్రి. పాఱిపోవు, పోవు.

శా. తానే దొంగిలి గిన్నె శిష్యవరుచేతం బంపి చౌర్యంబు పై, పైనం దూఁటి చనంగ నేరమిని... విప్ర. ౫. ౬౨.

క. వాలమ్ముల దంష్ట్రికర, వాలమ్ముల నెత్తి పైచి వాలముల వే, జాలమ్ములఁ దగిలినకిటి, జాలమ్ములు దూఁటె నింద్రజాల మ్మనఁగన్. పారంగ. ౧. ౧౦౨.

సీ. కెంగేల జలపాత్ర గీలించి యొలదోఁట త్రోవగా నవ్వల దూఁటె నొకతె. దశా. ౮. ౨౩౮.

౨. చొచ్చు, ప్రవేశించు.

చ. జలనిధిలోన దూఁటి కులశైలము మీఁటి... దా. శ. ౩౩.

వి. పొడుపు.

సీ. పొదుగుదూఁటులు మాని యొదిగి క్రేపుల గుంపు జననీనికాయంబుచాటుఁ జేర. శుక. ౨. ౩౪౨.

జః దూఁకొను, దూఁటిపుచ్చు, దూఁటుకట్టు, దూఁటుకొను.

దూఁటుకట్టు. అ. క్రి. (దూఁటు + కట్టు.) నిండు, నిండుకొను. (తూటుకట్టు. అని ప్రా.)

సీ. కంఖాణతురగరింఖాపూజితక్ష్మాధూళి నభ్రపథంబు దూఁటుకట్టు. వరాహ. ౫. ౨౭.

గీ. గుహునిపై నిట్లు యత్యుగ్రకోపభాతిఁ, దారకాసురుఁ డేసినఁ దత్క్షణంబ, నెఱయ

బ్రహ్మాండకుహరంబు దెఱపి యెల్ల, దొనవిధం
బున నమ్ముల దూఁటుకట్టె. కు. సం. ౧౨.
౯౨౦.

దూఁటుకొను. అ. క్రి. (దూఁటు + కొను.) ఎగురు.
వ... వానివదననిశ్శ్వాసపవనంబు... భూనభోంత
రంబెల్లను నిరంతరసికతారజఃపటలంబు దూఁటు
కొనం జేయు... భార. అర. ౪. ౩౭౪.

దూఁబిడి. వి. (దూయు + పిడి.) నూలు తోడున
పుడు చీడు తగిలించుటకు నిలిపెడిపీఠ మమర్చిన
కొయ్య. (శ. ర.)

దూగఱి.[1] వి. (దూపము + కఱి.) కఱిదూపము.
(శ. ర.)

దూగఱి.[2] వి. ధాన్యములో నుండుధూళి.
(వ్యవ.) ధాన్యము కొలిచినప్పుడు దూగఱి మీఁ
దఁ బడుటచే శరీర మంతయు దురదపెట్టు
చున్నది.

దూఁగిలాట. వి. బాలక్రీడావిశేషము.
సీ. గోటదొర్లుడుకాయ గొబ్బిళ్లు మోపిళ్లు నీగ
పోగిస బంతి దూఁగిలాట. హంస. ౩. ౧౪౬.

దూచి. వి. బాలక్రీడావిశేషము.
సీ. దూచియు జాబిల్లి బూచి కన్నులకచ్చి గుడు
గుడుగుంచాలు కుందెనగిలి. హంస. ౩.
౧౪౬.

దూడ. వి. ౧. పశుజాతిశిశువు, లేఁగ, క్రేపు.
క. కాంచి హర్షించి శబలీ, యంచుఁ బిలుచు
టయు నోడయఁ డరుదెంచినవాఁ, డంచు నది
దూడతోఁ జను, దెంచి తనువు మూర్కొనం
గ... ఉ. రా. ౬. ౩౫౯.
చ. కల వరుదెంచినన్ ఘటముగర్భమునం గల
సత్త్వవంతయున్, దలఁగక యమ్మి మేఁకఁ
గోన దానికిఁ బిల్లలు రెండు గల్గు న,మ్మఱకలు
తెంటికిం గలుగు మానుగ దూడలు నాల్గు...
సా. పంచ. ౫. ౧౧.
చ. అలయక లేడిదూడగుమి... ఉ. రా. ౭.
౪౧౭.
౨. ఇది నిందయందు మనుష్యశిశువులకుఁ బ్ర
యుక్త మగు.
సీ. పసుచుదూడలచేత పనియౌనె వీ రేల యవ
నూయఁ బోతేరఁ బనుపరమ్మ. కువల. ౨. ౨౬.
౩. పశువులు.
(వ్యవ.) దూడలుత్రొక్కినదారి యగుటచే ధూళి
యధికముగ నున్నది.
(,,) వాఁడు సంతకు వెళ్లి నాలుగు కాఁడులదూడ
లను కొన్నాఁడు.
క. తలిదండ్రులయనుమతి దూ, డలఁ గాయఁగఁ
బూని గొఱుపడము చల్లడము,దలచీర కోల
కిఱుచె,ప్పులు బిల్లనగ్రోవి యమరఁ బోలము
దిరుగుచున్. చెన్న. ౩. ౩౧.
సా. దూడలతరమా దంటులు కొఱుకన్.- అ
ల్పులు గొప్పపని చేయఁజాల రనుట కుపమాన
ముగా గ్రహింపఁ బడును.
క. నాదుమనోరథ మాల,క్ష్మీదయితుని చేతఁ గా
ని మిముబోఁటులచేఁ, గాదు చనుఁడు దూడ
లతర,మాదంటులు కొఱుక ననిన వానివతం
సుల్. వరాహ. ౮. ౮౧.
జః దూడపాల.

దూడపాల. వి. (√దూడ)గోపిక, సుగంధిపాలకీ.
సీ... దూడ, పాల యన గోపికాఖ్య యై పరఁగు
... ఆం. భా. ౨. ౫౭.

దూత(తుఁడు.) సం. వి. అ. పుం. ౧. రాయ
బారి.
క. తనకడకు వచ్చి మొగమో, డనివాఁ డగు
దూత వల్కుటకుఁ గోపింపం, జనదు జననా
థునకు దూ, తునిఁ జంపిన నరక మగుట
ధ్రువ మని రాయ్యల్. భార. శాం. ౨.
౭౭౮.
ఉ. ఓడి దురాత్మ నీతోఁ దెగనొల్లక యుండుట

నీపరాక్రమం,బారసి కాదురా వెఱవ కా
డుము దూతుఁ డవధ్యుఁ డెంగు నీ,వీరుల
నిన్ను సమ్మెటనె వ్రేయుదు డాయుదుఁ
బోర శౌరికిఁ,నీరికి బాహుసార మెడసే
యుదుఁ జేయుదు రాజసూయమునన్. ఉ.
హరి. ౪. ౨౦౫.

౨. కుంటెనవాఁడు.

గీ. అనిలుఁ డనుదూత వోయి తోడ్కొనియుఁ
దెచ్చె... అతిపరిశ్రాంతుఁ డైనయయాతి
నంత. భార. ఆది. ౩. ౧౫౬.

దూతఘ్ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - పరితాపమును బోఁగొట్టునది - కదంబపుష్పి, పెద్దబోడసరము†.

దూతము. సం. వి. అ. న. పరితాపము.

దూతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. రాయబారము చేసెడియాఁడుది. ౨. కుంటెనకత్తె.

దూత్యము. సం. వి. అ. న. ౧. దూతధర్మము. ౨. దూతకృత్యము, రాయబారము.

దూది. వి. (క. దూది.) విత్తు దీసినప్రత్తి, తూలము.

ఉ. నూదులు ద్రిప్పుచంద మగుచున్ పెటపెట
కయుండ నెచ్చెలుల్, దూదులు వెట్టరే
చెవులలోపల సంతతపాంథలోకహృ, ద్భే
దులు మత్తరాజశుకభీషణభావలు బాల
పల్లవా, స్వాదికషాయకంఠవిలసత్కలకంఠక
టుస్వనంబులున్. వి. శకుం. ౩. ౧౯౪.

ఉ...దూది రాశిగాఁ,జేసినరీతి నున్నయొకజీర్ణ
మునిం గని కౌతుకంబునన్.మనుచ.౪.౯౯.

జః దూదిదబ్బ, దూదినిమ్మ, దూదిపింజె, దూది
మడుఁగు.

దూదిదబ్బ. వి. (√దూది.) ఒకజాతిదబ్బ,తోలు దళసరిగా నుండుదబ్బ†. (శ. ర.)

దూదినిమ్మ. వి. (√దూది.) ఒకజాతినిమ్మ†.(దూది దబ్బ అని చి. ని.)

దూదిపింజె. వి. (దూది + పింజె.) దారము తీయుటకు అను వగునట్లు చక్కఁగా చేసినదూదిముద్ద. (వ్యవ.) ఆమెశరీరము దూదిపింజెవలె అతిమృ
దువుగా నున్నది.

దూదిమడు(ణు)ఁగు. వి. (√దూది.) భక్ష్యవిశేషము.

సీ. అప్పడాలకొటారు లమృతఫలాదులు వడల
కుప్పలు దూదిమడుఁగుగిరులు. శ్రీరం. మా.
౬. ౧౧౦.

దూదేకు. వి. (√దూది.) తురకలలో నొకజాతి; ఆజాతివాఁడు.

గీ. ఎసఁగుఁ బింజారి నాఁగ దూదేకువాఁడు.
ఆం. భా. ౨. ౨౭౪.

సీ. దూదేకులహుశేను దొమ్మరిగోపాలు...
వేణు. ౩౧. చంద్ర. వి. ౨. ౫౬.

దూనము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఉపతప్తము, సంతాపము నొందినది. ౨. దుఃఖితము, దుఃఖము నొందినది. ౩. పరిశ్రాంతము, బడలినది.

దూప. వి. ౧. పిపాస, దప్పి.

సీ.. చాన నీకెత్తెవిపానకం బానక తెరలెడు
బలుదూప దీఱిపోదు. రసిక. ౬. ౭౯.

క. అదె కొలను దూర్పుదెసఁ జెన్నొందెడు నట
కేఁగి దూప యుడుగఁగఁ దెలినీరు దగన్
గ్రోలిటు రమ్మా,పదపడి కర్జంబు లెల్ల బాగగు
ననుడున్. అచ్చ. రా. యు. ౪౧౫. కవు.
౪. ౫౧. ఆం. భా. ౨. ౨౬౦.

౨. శ్రమము, అలసట; తాపము.

సీ.తోరంపుటూర్పులఁ దొడరి పాతాళము డాఁ
కంగ సాఁగశోషములు గలఁగ, వికటంపు టెఱ
కలవిసరున నుప్పొంగుతుప్పర డెందంబుదూ
పడేంగ. హరి. ఉ. ౫. ౧౬౧.

గీ. తనయనుఁగుఁగూన చెఱ నుంట దలఁచి వెత
లఁ,దూలు నేలపాలంతుకదూప యడఁప, మొ
గిలుకడవల జేజేలు ముంచి నించు, వలిచదలు
వాఁకనీ రన వాన లెసఁగె. అచ్చ. రా.
కిష్కిం. ౬౨. ప్రబంధ. ౮౭౭.
జః దూపటిలు, దూపట్టు, దూపించు[1], దూపిడు,
దూపిలు.

దూపటిలు(ల్లు)=దూపించు, దూపిలు. అ. క్రి.
(దూప+ఇలు.) ౧. దగగొను, దప్పిగొను.
గీ. అలసి బడలికఁ గడు దూపటిలి ప్రభాత,
సమయరతితాంతకాంతాకుచప్రరోహ, కలి
తకర్పూరశీతలఘర్మవారిఁ, గ్రోలి మెలఁగు
మరుద్బాలజాల మచట. చంద్రా. ౧. ౪౧.
(చి. ని. పా.)
ద్వి. కడు దూపటిలి యుదకంబులు గ్రోలఁ,దడ
యక యయ్యేటిదరి కేఁగుదెంచి. నవనాథ.
౩.౨౦౭ పా. ౧౫ పం.
౨. అలయు, శ్రమపడు.
వ...పతులప్రార్థనంబులం బుంభావసురతాడంబ
రంబునకుం దోడునూపిదూపటిలి...,మనుచ.
౩. ౨౭.
చ. అదియునుగాక గంధకరియాకృతి రేపటిఁ
బట్టి రొక్కటిం, గద కపిరాట్చమూకదళికా
వనవాటిఁ జెకల్చి యాడి తిం,తదడవుదాఁక
దూపటిలినాఁడవు కయ్యముసేయ నెల్లి వ,
చ్చెద విపు డేమి దప్పె నిలు చేరి సుఖంబున
నుండు నేఁటికిన్. రామా. ౭. ౧౩౫. భీమ.
౨. ౧౦౧.

దూపట్టు. అ. క్రి. (దూప+పట్టు.) అలయు,
శ్రమపడు.
సీ. దూరంబు వచ్చినవా రిట సైన్యంబు ప్రజలె
ల్లఁ జాల దూపట్టినారు. పి.శకుం.౧.౧౨౩.

దూపము. వి. (సం.ధూపః.) సుగంధద్రవ్యము.
(వాసన గలపొగ అని శ.ర.)
సీ. తఱచుగాఁ బెట్టినతావిదూపప్రఁబొగల్ గుం
పులై మెలఁగుమొగుళ్లుగాఁగ. యయా. ౪.
౧౫౩.
జః దూగలి, దూపార్తి, దూపించు[2].

దూపార్తి. వి. (దూపము+ఆరతి.) దూపము వే
సెడుపాదము పెట్టినతట్టు, దూపము వేయుపాత్ర
విశేషము. (శ. ర.)

దూపించు[1]=దూపటిలు. (√దూప.)
(శ్రమనొందు, అలయు.)
క. క్రేపుఁ దలఁచి పసి మేయుచుఁ, జేపినపా
ల్గలయ నెండచేఁ బాంథజనుల్, దూపింపమి
కఁజుఁ డంపిన, యాపాగా యనఁగ నదుల
నంచలు మెఱసెన్. ఆము. ౪. ౧౬౭.
శా. ఏప్రై చీకటి సూది మోప నెడయీ కేర్పడ్డ
వేళ ధ్వనుల్, చూపట్టన్ జిటిపొట్టిచిన్కుల
ఘనాళుల్ మింట వర్తిల్లఁగా, దూపించున్
జెలఁగున్ దళుక్కునఁ దటిత్తుల్ దోఁచిన
ట్లెల్ల వెల్లాపుంగత్తె చరించుచున్...మల్ల
భూ. శృం. ౯౪.

దూపించు[2]. అ. క్రి. (√దూపము.) ధూపము
వేయు.
ద్వి. అగలు దూపించిన నలరులు దుఱిమి,మృగ
మదపంకంబు మెయినిండ నలఁది. నవనాథ.
౨. ౮౪ పా. ౪ పం.

దూపిడు. స. క్రి. (దూప+ఇడు.) అలయించు,
శ్రమపెట్టు.
ద్వి. తొమ్మిదియమ్ముల దూపిడ్డవానిఁ,గొమ్మని
గిరి యెత్తికొని వైచె నతఁడు. రం. రా.
యు. ౩౫౫ పా. ౭ పం.

దూపిలు(ల్లు)=దూపటిలు. అ. క్రి. (√దూప.)
౧. దప్పిగొను, దగగొను.

నీపరాక్రమం,బారసి కాదురా వెఱవ కా
డుము దూతుఁ డవధ్యుఁ డెంచు నీ,వీపల
నిన్ను సమ్మెటనై క్రేయుదు డాయుదుఁ
బోర శౌరికిఁ,సీరికి బాహుసార మెడసే
యుదుఁ జేయుదు రాజనూ యమునన్. ఉ.
హరి. ౪. ౨౦౫.

౨. కుంటెనవాఁడు.

గీ. అనిలుఁ డనుదూత వోయి త్రోడ్కొనియుఁ
దెచ్చె... అతిపరిశ్రాంతుఁ డైనయయాతి
నంత. భార. ఆది. ౩. ౧౫౬.

దూతఘ్ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - పరితాపమును బోఁగొట్టునది - కదంబపుష్పి, పెద్దబోడసరము.

దూతము. సం. వి. అ. న. పరితాపము.

దూతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. రాయబారము చేసెడియాఁడుది. ౨. కుంటెనకత్తె.

దూత్యము. సం. వి. అ. న. ౧. దూతధర్మము. ౨. దూతకృత్యము, రాయబారము.

దూది. వి. (క. దూది.) విత్తు దీసినప్రత్తి, తూలము.

ఉ. నూదులు ద్రిప్పు చంద మగుచున్ వెతవెట్ట
కయుండ నెచ్చెలుల్, దూదులు వెట్టరే
చెవులలోపల సంతతపాంథలోకహృ, ద్భే
దులు మత్తరాజశుకభీషణభాషలు బాల
పల్లవా, స్వాదకషాయకంఠవిలసత్కలకంఠక
టుస్వనంబులున్. పి. శకుం. ౩. ౧౫౪.

ఉ...దూది రాశిగాఁ,జేసినరీతి నున్న యొకజీర్ణ
మునిం గని కౌతుకంబునన్.మనుచ.౪.౭౯.

జః దూదిదబ్బ, దూదినిమ్మ, దూదిపింజె, దూది మడుఁగు.

దూదిదబ్బ. వి. (√దూది.) ఒకజాతిదబ్బ,తోలు దళసరిగా నుండుదబ్బ. (శ. ర.)

దూదినిమ్మ. వి. (√దూది.) ఒకజాతినిమ్మ.(దూది దబ్బ అని చి. ని.)

దూదిపింజె. వి. (దూది+పింజె.) దారము తీయుటకు అను వగునట్లు చక్కగా చేసినదూదిముద్ద. (వ్యవ.) ఆమెశరీరము దూదిపింజెవలె అతిమృదువుగా నున్నది.

దూదిమడు(ఱు)ఁగు. వి. (√దూది.) భక్ష్యవిశేషము.

సీ. అప్పడాలకొటారు లమృతఫలాదులు వడల
కుప్పలు దూదిమడుఁగుగిరులు. శ్రీరం. మా.
౬. ౧౧౦.

దూదేకు. వి. (√దూది.) తురకలలో నొకజాతి; ఆజాతివాఁడు.

గీ. ఎసఁగుఁ బింజారి నాఁగ దూదేకువాఁడు.
ఆం. భా. ౨. ౨౭౪.

సీ. దూదేకులహుశేను దొమ్మరిగోపాలు...
వేణు. ౬౧. చంద్ర. వి. ౨. ౫౬.

దూనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఉపతప్తము, సంతాపము నొందినది.౨. దుఃఖితము, దుఃఖము నొందినది. ౩. పరిశ్రాంతము, బడలినది.

దూప. వి. ౧. పిపాస, దప్పి.

సీ.. చాన నీకెమ్మోవిపానకం బానక తీరలేదు
బలుదూప దీటిపోదు. రసిక. ౬. ౭౯.

క. అదె కొలను దూర్పుదెసఁ జెన్నొందెడు నటు
కేఁగి దూప యుడుగఁగఁ దెలిసీ,రు దగన్
గ్రోలిటు రమ్మా,పదపడి కర్జంబు లెల్ల బాగగు
ననుడున్. అచ్చ. రా. యు. ౪౧౫. కవి.
౪. ౫౧. ఆం. భా. ౨. ౨౬౦.

౨. శ్రమము, అలసటు; తాపము.

సీ.తోరంపుటూర్పులఁ దొడరి పాతాళము దాఁ
కంగ సాగరౌఘములు గలఁగ, వికటంపుటెఱ
కలవిసరున నుప్పొంగుతుప్పర డెందంబుదూ
పడంగ. హరి. ఉ. ౫. ౧౬౧.

గీ. తనయనుఁగుఁగూన చెఱ నుంట దలఁచి వెత
లఁ, దూలు నేలపాలంతుకదూప యడఁప, మొ
గిలుకడపల జేజేలు ముంచి నించు, వలిచదలు
వాఁకనీ రన వాన లెసఁగె. అచ్చ. రా.
కిష్కిం. ౨౨. ప్రబంధ. ౭౮౫.

జః దూపటిలు, దూపట్టు, దూపించు[1], దూపిడు, దూపిలు.

దూపటిలు(ల్లు)=దూపించు, దూపిలు. అ. క్రి. (దూప+ఇలు.) ౧. దగగొను, దప్పిగొను.

గీ. అలసి బడలికఁ గడు దూపటిలి ప్రభాత,
సమయరతితాంతకాంతాకుచప్రరోహ, కలి
తకర్పూరశీతలఘర్మవారిఁ, గ్రోలి మెలఁగు
మరుద్వాలజాల మచట. చంద్రా. ౧. ౪౧.
(చి. ని. పా.)

ద్వి. కడు దూపటిలి యుదకంబులు గ్రోలఁ, దడ
యక యర్యేటిదరి కేఁగుదెంచి. నవనాథ.
౩. ౨౦౭ పా. ౧౫ పం.

౨. అలయు, శ్రమపడు.

వ... పతులప్రార్థనంబులం బుంభావసురతాడంబ
రంబునకుం దోడునూపిదూపటిలి...మనుచ.
౩. ౨౭.

చ. అదియునుగాక గంధకరియాకృతి రేపటిఁ
బట్టి రొమ్ముటిం, గద కపిరాట్పుమూకదళికా
వనవాటిఁ బెకల్చి యాడి తిం, తదడవుదాఁక
దూపటిలినాఁడవు కయ్యముసేయ నెల్లి వ,
చ్చెద విపు డేమి దప్పె నిలు చేరి సుఖంబున
నుండు నేఁటికిన్. రామా. ౭. ౧౩౫. భీమ.
౨. ౧౦౧.

దూపట్టు. అ. క్రి. (దూప+పట్టు.) అలయు, శ్రమపడు.

సీ. దూరంబు వచ్చినవా రిటు సైన్యంబు ప్రజలె
ల్లఁ బాల దూపటిసారు. పి. శకుం. ౧. ౧౨౩.

దూపము. వి. (సం. ధూపః.) సుగంధద్రవ్యము. (వాసన గలపొగ అని శ. ర.)

సీ. తఱచుగాఁ బెట్టిన తావిదూపపుఁబొగల్ గుం
పులై మెలఁగు మొగుళ్లుగాఁగ. యయా. ౪.
౧౫౩.

జః దూగఱ, దూపార్తి, దూపించు[2].

దూపార్తి. వి. (దూపము+ఆరతి.) దూపము వేసెడుపాదము పెట్టినతట్ట, దూపము వేయుపాత్ర విశేషము. (శ. ర.)

దూపించు[1]=దూపటిలు. (√దూప.)
(శ్రమనొందు, అలయు.)

క. క్రేపుఁ దలఁచి పసి మేయుచుఁ, జేపినపా
ల్గలయ నెండచేఁ బాంధజనుల్, దూపింపమి
కఱఁ డంపిన, యాపాగా యనఁగ నదుల
నంచలు మెఱసెన్. ఆము. ౪. ౧౬౭.

శా. ఏపై చీకటి నూది మోప నెడయీ కేర్పడ్డ
వేళ ధ్వనుల్, చూపట్టన్ జిటిపొట్టిచిన్కుల
ఘనాళుల్ మింట వర్తిల్లఁగా, దూపించుకన్
జెలఁగున్ దళుకుఁ...ఁ దటిత్తుల్ దోఁచిన
ట్లెల్ల వెల్లాపుంగత్తె చరించుచున్...మల్ల
భూ. శ్రీం. ౯౪.

దూపించు[2]. అ. క్రి. (√దూపము.) ధూపము వేయు.

ద్వి. అగలు దూపించిన నలరులు దుతిమి, మృగ
మదపంకంబు మెయినిండ నలఁది. నవనాథ.
౨. ౪౪ పా. ౪ పం.

దూపిడు. స. క్రి. (దూప+ఇడు.) అలయించు, శ్రమపెట్టు.

ద్వి. తొమ్మిదియమ్ముల దూపిడవానిఁ, గొమ్మని
గిరి రొత్తికొని వైచె నతఁడు. రం. రా.
యు. ౩౫౫ పా. ౭ పం.

దూపిలు(ల్లు)=దూపటిలు. అ. క్రి. (√దూప.)
౧. దప్పిగొను, దగగొను.

ఉ...తాపసపుత్రుఁ డాత్మవిద్యాసముదగ్రు లైనతలిదండ్రులు దూపిలియుండ వారలకుఁ, గానిల కుండఁ గుండ నుదకంబుల ముంపఁగ ...రామా. ౨. ౩౬.

సీ. శివుఁడైన దూపిలి చిక్కఁడే జాహ్నవి నెలమితో శిరసావహింపఁడేని. చమ. ౩. ౧౨౭.

౨. పరితపించు.

గీ. చెదరఁగన్నీరు నించు దూపిలుఁ గృశించుఁ, బంచశరఘోరశితచూతభల్లభగ్న, మానసాంభోజ యగుచు నమ్మంజువాణి. రసిక. ౪. ౮.

వ...పార్వతీవల్లభుండు దనకుఁ జేసిన యవమానంబునకు దూపిల్లుచుండెను...భీమ. ౨. ౩౩. (శ.ర. పా. దురపిల్లుచుండె. ముద్రి.)

దూబ. వి. ౧. పండుఁడు, నపుంసకుఁడు.

సీ. పండ యనంగ దూబ యనంగఁ జేడి నా పండనామంబు గాఁజనును...ఆం. భా. ౨. ౧౧౪.

౨. అవలక్షణము.

సీ. అవలక్షణభగాఖ్య లలరు దూబ యనంగ... ఆం. భా. ౩. ౪౫.

౩. భగము, ఆఁడుగుఱి.
ఆం. భా. ౩. ౪౫.

౪. దిబ్బ, ఎత్తైన ప్రదేశము.

సీ. ఎలమావిజొంపముల్ బలసిన సెత్తమికొలని లోపలిదూబ నెలమిఁ బొదలి. కు. సం. ౫. ౬౨౪.

విణ. ౧. అధముఁడు; అధమురాలు.

సీ. శ్రుతికి వేదంబు సెప్పెడిదూబ వేదనిందకుఁడు విమోహాపాతంబు గనుటం. గీ. చూచి దశకంధరుఁడు తల లూచి మఱియు. ఉ. రా. ౩. ౩౨౫.

గీ. కొంటె కసుమాలమును దూబ కొంపచెఱుపు. హంస. ౫. ౧౧౩.

౨. లజ్జితుఁడు; లజ్జితురాలు.

సీ. నిర్లజ్జ రాంగన లెల్ల నీఱంకు వెలిపుచ్చ దూబవై యిచ్చోట దూటితొక్కొ. (అడిదము సూరకవిచాటువు.)

దూబఱ. విణ. నిష్ఫలము, పనికిమాలినది.

(వ్యవ.) వానికి యింట దూబఱఖర్చు ఎక్కువగుటచే ఎంతధనము సంపాదించినను నిలచుట లేదు.

జః దూబఱదిండి.

దూబఱదిండి. విణ. (√దూబఱ. త. తూపిర తంటి- 'దూబఱఁదిండి' చి. ని. 'దూఁబఱదిండి. దూయు + పఱ + తిండి = మిగులఁబెట్టక ఎంత ఉన్నను అంతయు వెచ్చించి తినువాఁడు' అని శ. ర.) ౧. దుష్టుఁడు; దుష్టురాలు.

సీ. నక్కచిక్కలమారి పెక్కుకురూపి దూబఱదిండి బొంకులబాన మొండి. చెన్న. ౨. ౨౪.

సీ. ఓగు దూబఱదిండి యోచవాఁ డవలక్షణములాఁడు గోల వ్రాత్యము బజారి. హంస. ౫.౧౧౩.

౨. తేరదిండికాఁడు, అక్రమముగా లభించిన కూడు తిని జీవించువాఁడు.

వ...రుద్రా! నీవు భద్రదేవరు మాటవీవాటియందు దిసమొలదూబఱదిండిమిండజంగంబవై ఋషులపుణ్యాంగనలయిల్లాలువులపాంగరంగస్థలీలాస్యలంపటంబులగుకటాక్షవీక్షణంబుల హరింపుచు భిక్షాటనక్రీడను నటించితి...భీమ. ౩. ౨౧౧.

దూబూచి. వి. (దూయు + బూచి- దోబూచి. గ్రా. వా.) బాలుర నాడించుటయందు ఆనెడు మాటకు అనుకరణము.

గీ. కను మొఱంగి చెలుల్ మఱుంగున నడంగి,

తొంగిచూచి దూబూచి యన్నం గిశాకి, కన్నగఁ గుమారుఁ గౌఁగిట గారవించి. సారంగ. ౧. ౪౯.

౨. బాలక్రీడావిశేషము. (శ. ర.)

సీ. పచ్చతాజినుఁగుఁగ్రొంబనులసారణగండ్ల బుడిబుడిఁ బొదలి దూబూచు లాడి. చంద్రా. ౧. ౪౨.

దూముడి=దూయుముడి. వి. (దూయు + ముడి.) జాఱుముడి.

ఉ. కంగులడాల్ చెలంగుఅవికన్ సడలించి చెఱంగుబంగరున్, రంగు లెసంగువల్వలు తెరల్చుచుఁ బావడదూముడిన్ గళల్, సింగపుఁజిన్నికౌనులను జిక్కగదించి బిగించి కాంతు లుప్పొంగెడుమేనులం దుదుటు భూషలు గొన్ని దొలంగఁ జేసినన్. ఉ. హరిశ్చ. ౩. ౩౪.

దూయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తపించుచున్నది. ౨. తపింపఁజేయఁబడుచున్నది.

దూయు=దుయ్యు, డూయు, దుయ్యు. స. క్రి. ౧. (ఒఱనుండి కత్తి) లాగు, పైకి తీయు.

గీ. అసి జరీలున దూసి దైత్యాధినేత. దశా. ౪. ౧౫౯.

చ...నృపశిఖామణి...కటారి జరీన దూసి... ఉ. రా. ౭. ౨౧౧.

౨. పుచ్చుకొను; లాగుకొను, బలవంతముగాఁ దీసికొను.

ఉ...కోమటివారిఁ జేరి శం,కాసమవాప్తి నొల్ల మనఁగాఁ దనుమర్దన మాచరించుచుం, గాసును గీసు దూసికొని గాని విడం డతఁ డేమి చెప్పదున్. శుక. ౨. ౩౬౨.

౩. (చింత మొ. చెట్లఆకులను) గుప్పిటిపట్టుతో ఒక్కసారిగా కోయు.

శా. మాయం జొచ్చె మరుండు శేఁజిగురుగుత్తుల్ జంక నిక్కించుచున్,గూయంజొచ్చెఁ ద్వితీయయామకృకవాకుల్ కొక్కొకోకో ధ్వనిన్. నిరం ౨. ౧౦౩.

ఆ. వెలఁదిచేతివిడెము విభునకు నిప్పించి, విభునిచేతివిడెము వెలఁది కొసఁగఁ, జేసి కల్లపనులు చెప్పక యొండొరుల్,దూసి రిండ్ల కాకు దూసినట్లు. రుక్మి. ౫. ౧౧౧.

౪. (అప్పు అధికముగా) తీసికొను,చేయు.

సీ. తాతతండ్రులనాఁటిధన మెల్లఁ బోకార్చి, తులువ యై యప్పులు దూయఁ జొచ్చె. శేష. ౪ ఆ. (శ. ర.)

వ్యవహారములోని ప్రయోగవిశేషములు :

నేఁడే ఈచాఁప దూసితిని. (చాపకు పాఠ వేసితి నని భావము.)

ఆగ్రామమువా రందఱును ఆకపటసన్న్యాసిని దూయఁబట్టుకొనిరి. (వారిమాటలకు సమాధానము చెప్పలేనట్లు చేసి బాధించి రని భావము.)

ఊరందఱును వానిని దూసివేసిరి. (నిందించి రని భావము.)

అ. క్రి. ౧. చిల్లిపడు.

ఆ. వజ్రముఖుండు దివ్యశరమున ఘననితంబంబు దూయనేయఁ బాలవెల్లిగరిమఁ దడుపుచుండు వరుణుండు రక్షింప...భాగ. ౫. ౨౬౫.

౨. చొచ్చు, తటాకించు.

గీ. తూకొనెను జొచ్చెఁ జొరఁబాఱెఁ దూరెదూసె, ననఁ దటాకించె ననుమాట కర్థమగును. ఆం. భా. ౩. ౧౨౨.

౩. వెళ్లు. (పాఱు అని శ. ర.)

ఆ...కల్లపనులు చెప్పక యొండొరుల్, దూసి రిండ్ల కాకు దూసినట్లు. రుక్మి. ౫. ౧౧౧.

౪. (నాఁటి) వెడలు; రాచుకొనిపోవు.

చ. చతురులలోన నెంతయును జాణ వటంచును

నేను గౌఁగిలించితి నిటు మాఱుమో మిడఁగఁ జెల్లునె యొరసికాగ్రగణ్య యచ్యుత మగునట్టిబంగరపుబొంగరపుంగవఁ బోలునీ కుచద్వితయము ఱొమ్ము నాఁటి యల వీపున దూసె నటంచుఁ జూచితిక్. (కూచిమంచి తిమ్మకవిచాటువు.)

సీ. మందేహదైతేయసందోహదేహముల్ దూసి పాఱెడువాఁడితూపు లనఁగ. గీ... తనరారెఁ గ్రమముతో నరుణకిరణ, బాలభానువు లాకాశభాగమునను. భాను. ౩. ౨౭. (చి. ని. పా.)

(వ్యవ.) ఆజాయి వానిప్రక్కనుండి దూసికొని పోయినది.

జః దూఁబిడి, దూబూచి, దూముడి, దూయుతీఁగ, దూయుముడి.

దూయుతీఁగ= దూసర, దుస్సర. వి. (√దూయు.) సుదర్శనలత.

సీ...దూసర యనంగ, దూయుతీఁగ యనంగ దుస్సర యనఁగ సుదర్శనలతపేరు దనరుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౬౫.

దూయుముడి= దుయ్యముడి, దూముడి. వి. (√దూయు.) జాఱుముడి, సులభముగా నూడఁదీయునట్లు మొన మడిచి వేసినముడి.

సీ. బ్రహ్మాస్త్రబంధంబు పట్టుఁదోరపుదూయు ముడియె యనాయాసమునను విడువ. రామా. ౭. ౭.

దూరగతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దూరముగా పోయినది. ౨. మిక్కిలి హెచ్చినది, మిక్కుటమైనది.

వ...దూరగతమస్తథా త్క్షమేయం కాలహరణస్య...శాకుం. ౩.

దూరగ్రహణము. సం. వి. అ. న. దూరమందున్నవానిని గ్రహించుట.

దూరదర్శనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దూరవస్తువులను చూడ సాధనమైనది.(యంత్రాది.) వి. అ. న. దూరమందలివస్తువులను చూచుట. ౨. దూరాలోచన. పుం. గ్రద్ద.

దూరదర్శనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దూరస్థవస్తువులను చూచువాఁడు. ౨. దూరాలోచన కలవాఁడు. వి. అ. పుం. పండితుఁడు.

దూరదర్శి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. దూరమందలివానిని చూచువాఁడు. ౨. దూరస్థవస్తువును చూపునది. వి. న్. పుం. ౧. గ్రద్ద. ౨. పండితుఁడు. ౩. ఋషి. (విల్యమ్సు.)

దూరదృక్కు. సం. విణ. (శ్)=దూరదర్శనుఁడు. వి. శ్. స్త్రీ= దూరదృష్టి. శ్. పుం. ౧. పండితుఁడు. ౨. గ్రద్ద.

దూరదృష్టి. సం. విణ. (ఇ) దూరదృష్టి కలవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. దూరముగా వ్యాపించుచూపు. ౨. దూరాలోచన.

దూరపాత్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూరమైనతటాంతరము కలది, రెండుఒడ్లకు నడుమ విశాలమైనప్రదేశము కలది. (నద్యాది.)

దూరపార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గంగానది.

దూరపారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దవ్వుల నున్న యవ్వలిగట్టు కలది, మిక్కిలి వెడలుపు కలది. (నది మొ.) వి. అ. పుం. వెడలుపు కల నది.

దూరబంధువు. సం. విణ.(ఉ)దూరమందున్న బంధువులు కలవాఁడు, బంధువులకు దూరమందున్నవాఁడు. వి. ఉ. పుం. ౧. దూరదేశమందున్న బంధువు. ౨. అసన్నిహితబంధువు, దూరపుచుట్టము.

దూరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) విప్రకృష్టము, దవ్వున నున్నది. వి. అ. న. విప్రకర్షము, దవ్వు.

దూరవర్తి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) దూరమందున్నవాఁడు.

దూరవిలంబి. సం.విణ.(న్. నీ. న్.) చాలక్రిందికి వ్రేలునది.
శ్లో. నవాంబుభిర్దూరవిలంబినో ఘనాః. శాకుం. ౫. ౧౨.

దూరవేధి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) దూరమునుండి వేధించునది. (బాణము మొ.)

దూరసంస్థము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూరమందున్నది, దవ్వులది.

దూరస్థితుఁడు. సం = దూరస్థుఁడు.

దూరస్థుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూరమందున్నవాఁడు.

దూరారూఢము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూరముగా నెక్కినది, మిక్కిలి పైకెక్కినది; మిక్కిలి యుత్కటమైనది.

దూరారోహి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.)=దూరారూఢము.

దూరించు. సం. స. క్రి.(సం. దూరమ్.) దూరముగా చేయు.
క. పంచాననుసేవకు దూ,రించితి రతితంత్రములకు రిత్తకు రిత్తే, వంచనఁ బొందితి నిన్నువ, రించుట కెంటికిని జెడ్డ రేవనికరణిన్. దక్షా. ౪. ౩౩.
సీ. అఖిలేష్టదాయకుం డగువాఁ డొసంగఁడే దూరింపక స్వసనోరథంబు. ల.వి.౪.౧౦౭.

దూరీకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూరముగా చేయఁబడినది.

దూరీభూతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూరమైనది.

దూరేత్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూరమందున్నవాఁడు.

దూరేరితేక్షణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూరముగా ప్రసరింపఁజేయఁబడినకన్నులు కలవాఁడు. ౨. కేకరుఁడు, మెల్లకంటివాఁడు.

దూర్యము. సం. వి. అ. న. -దూరముగా విసర్జింపఁ దగినది- ౧. విష్ఠ, మలము. ౨. శతి,గంటకచోరము †.

దూర్వా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గఱిక †.

దూర్వాష్టమి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. భాద్రపద శుక్లాష్టమి.

దూఱగు. అ. క్రి. (√దూఱు.) నింద్యమగు.
ఉ...దూఱగునాఁడిచావు మాన్పఁగా,జాచుట మేలు...దశకు. ౩. ౧౪౦.

దూఱనాడు. స.క్రి.(దూఱు + ఆడు- స్వార్థము న.) నిందించు, దూషించు; తిట్టు.
క. ఈకరణి దూఱనాడిన, యాకృష్ణమృగంబు పల్కు,లు...తనమనంబు వెఱియంజేయన్. మనుచ. ౬. ౮౨.
సీ. అతని నెవ్వరు దూఱనాడినవారితోఁ జలపట్టి పట్టివాదులకుఁ బోదు. కువల. ౪.౧౮౦.

దూఱు. స. క్రి. (త. తూఱు. క. మ. దూఱు- చూ. సర్వ. సా. ఇది లఘురేఫక మని చి. ని. లఘురేఫప్రకరణమున, సీ. దూరులు పలుకుట నారచీరలు వింటినారి విన్నారు కన్నారు ప్ప మనఁగ. అప్ప. ౨. ౧౯౬ న, సీ. ఆఱడి యవసడి యగడాఱు దూఱు దూరు దిసంతు నడి రోయి రోఁత రొచ్చు. ఆం. భా. ౧. ౧౧౫_ ఇట్లు పఠించి ఆఱు దూఱు భిన్నపదములు అని కొందఱు. ఆము. ౬. ౧౧౩.)
౧. నిందించు, దూషించు; తిట్టు.
క. వీఱిఁడితనంబు వెట్టుచు,దూఱం బని లేదు నిన్నుఁ దొల్లిటిచెయువుల్, దీఱ వవి యనుభవింపక, వేఱుండునె పూర్వజన్మవివిధకృతంబుల్. భా. రా. యు. ౨౨౫.

సీ. ఇంతకీ డొంకరించెనే రాజు కూడ నీదుష్టాత్ముం డని దూఱువారు. భార. విరా. ౨. ౧౪౬.

సీ. ప్రాభవంబులు మాలి బాహుశక్తులు దూలి పోఱువారును విధి దూఱువారు. వరాహ. ౩. ౪౨. మనుచ. ౩. ౧౦౯.

వి. నింద,అపకీర్తి; తిట్టు.

గీ. అనుజతనుజులఁ జెలులు వియ్యములు నడుగ్గ్మమాలి పోదురు నీకుఁగా మనుజనాథ, దొరకుఁ గులనాశనం డనుదూఱు మేలె. భార. ఉద్యో. ౩. ౩౪౧.

చ...దశానన దుష్టచరిత్ర మింకనైనను నిది మాని సత్పథమునం జను దూఱు లడంగు నంతలోకా. నిర్వ. ౪. ౨౯.

క. మన మెంతలావు నేసినఁ,బని దీఱదు నేఁ డందు పగతుఁడు లోకంబున దూఱు రాదె యితరుల్ననిఁ జంపినఁ గాన వలవ దాహవ మింకన్. హరి. ఉ. ౬. ౧౭౬.

గీ. వెలఁది దూఱినదూఱులు వినఁగదయ్య. వసు. ౪. ౧౦౮.

వెడదూఱు=వట్టిదూఱు, అపదూఱు.

చ. ముది మదిఁ దప్పితోయి మునిముఖ్య భవత్తనయన్ గృహంబునన్, బదిలము చేసి వచ్చి మఱి బట్టబయల్ వెడదూఱు దూఱె ద్వాస దన మిఁ కొక్కమా టరసి చంచలలోచనఁ గానకున్న దూ,ఱెదు మఱి కాని బుద్ధి విపరీతతఁ బొందక పోయి చూడుమా. ఆము. ౬. ౧౧౩.

జః దూఱగు, దూఱనాడు, దూఱుచెప్పు, దూఱువడు, దూఱెక్కు.

దూఱుచెప్పు. అ. క్రి. (√దూఱు.) తగవుపెట్టు.

గీ. అమరపతికొల్వునకు వచ్చె సుమశరుండు, గులుకుఁబాలిండ్లగయ్యాళితలిరుబోండ్ల, యారజపుఁబేరజపుఁజేఁత లపుడు జూపి, కచ్చుకొని దూఱు చెప్పంగ వచ్చుకరణి. చంద్రా. ౩. ౨౨.

దూఱుదుంకములు=దూఱుదుంకెనలు. వి. బ. బాలక్రీడావిశేషము.

సీ. వక్షోజములు జాటి వ్రాలిపో మీఁగాళ్లకడ దాఁక దూఱుదుంకంబు లాడ. విప్ర. ౪. ౧౯.

దూఱుదుంకెనలు=దూఱుదుంకములు. (శ. ర. వి. బ. తూరనతుంకములు, తూరనగోలలు. చి. ని.) బాలక్రీడావిశేషము.

సీ. తొంగలిరెప్పల దూఱుదుంకెన లాడు సోలుఁజూపులు మరు మేలుకొల్పు. విక్ర. ౫. ౧౦౧.

దూఱువడు. అ. క్రి. (దూఱు + పడు.) నిందింపఁబడు. (శ. ర.)

దూఱెక్కు. అ. క్రి. (√దూఱు.) నింద పొందు, అపకీర్తి నొందు.

ఉ...బంధుసుహృజ్జనంబు లాదిక్కున నున్నవారు గణుతింపక సంపదకై వధించి దూ, ఱెక్కుట దోషమందు టనునీదురవస్థల కోర్వవచ్చునే. భార. ఉద్యో. ౩. ౧౩.

దూల. వి. కండూతి, దురద, నవ.

గీ. దూల జిల నవ నస గాఁడు దురద యనఁగఁ, బరఁగుఁ గండూతి...ఆం. భా. ౨. ౧౨౯.

జః దూలగొండి, దూలగోవెల, దూలపోతు, దూలాలు.

దూలగొండి=దూలగోవెల. (√దూల.)

సీ. దూలగొండి యనంగ దురదగొండి యనఁగఁ దీఁటకోవెల యనఁ దేజరిల్లుఁ, గండూర... ఆం. భా. ౨. ౫౪.

దూలగోవెల. వి. (√దూల.) కండూర, దురదగొండి †.

సీ. మామెనయును నేలమామెన యటికమా

మిడి దూలగోవెల మేఁక మేయు. గీ. నాకు ...హంస. ౪. ౧౦.

దూలపోతు. వి. (√దూల.) ౧. ఎప్పుడును దూల గలవాఁడు. (శ. ర.) ౨. పామనుఁడు, గజ్జి కలవాఁడు.

గీ...పామనుండు, దూలపో తన విలసిల్లు దురిత దూర. ఆం. భా. ౨. ౧౨౨.

దూలము. వి. (సం. స్థూలమ్. ప్రా. థూలమ్. క. దూల.) ౧. ఇంటిగోడలపై అడ్డుగా వేయు పెద్దకొఱ.

క. విమలమణిమయము లగుదూ,లములం గంబముల గోడలను వేదులఁ గుట్టిములఁ జుట్టి సప్రాకారములను గర మొప్పుచుండ రచియించె సభఁ.భార. సభా. ౧. ౧౧.

౨. తనాబి, గృహస్థూలతిర్యగ్దారువు.

మ. కలుకుందంతపుబొమ్మ చెక్కడపుబల్కంబంపు మేల్చోదెలం,దళ మానీలపుఱాలదూలములపై దార్కొన్న నున్పంచదం,తెలఁ దాపించినకెంపుటిట్టికలసందిం బొంది...దశా. ౪. ౪౯.

వ...గట్టురాయనిపట్టి నెమ్మేనిచాయలం దొట్టిన గట్టినీలంపుదూలంబులదండితనంబు లెచ్చరించి...ఉ. రా. ౧. ౧౩౯.

దూలాలు. వి. (దూల + ఆలు.) వ్యభిచారిణి యగుస్త్రీ.

క. దూలాలు బెంకి నుండిన,వాలాయము చేటు వచ్చు వసుమతిలోనఁ, లోలాక్షి విడిచి పెట్టిన, మేలిమిగా బ్రతుకవచ్చు మేదిని వేమా. వేమన. ౩. ౨౪౭.

దూలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నీలి †.

లోదయమునఁ గలిగె...భార.అను.౪.౫౦.

పెంమాళి=పెద్దమాళి.

సీ. పెంమాళి యెసఁగ నందంద కాల్ద్రొవ్వను గ్రతె మహీతలము గ్రక్కదలుచుండ. మార్క. ౬. ౧౦౭.

దూశ్యము. సం. వి. అ. న. మావ్యము, గుడారము. (వాచ.)

దూషకుఁడు. సం. విణ. (అ. షి. క్లా. అ.) ౧. చెఱుపువాఁడు, దోషయుక్తముగాఁ జేయువాఁడు. ౨. తప్పు చేయువాఁడు, నేరము కావించువాఁడు, అపరాధి. ౩. నిందించువాఁడు. ౪. దుష్టుఁడు.

దూషణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దూషణము, దూషించుట.

దూషణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. చెఱుపునది, దోషము కలిగించునది. ౨. అవమానపఱచునది, భంగపఱచునది. ౩. నిందించునది. ౪. నేరము చేయునది, తప్పు చేయునది. వి. అ. న. ౧. చెఱుపుట, దోషము కలదిగాఁ జేయుట. ౨. (స్త్రీ లోనగువారిని) భంగపఱచుట. ౩. (ఒడంబడిక లోనగువానిని) అతిక్రమించుట. ౪. నిందించుట, దూఱుట. ౫. ప్రతివాదముచేయుట, ఆక్షేపించుట. ౬. (యుక్తిలోనగువానిచే) ఖండించుట. ౭. దోషము, తప్పు. ౮.పాపము.

దూషణీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దూషింపఁ దగినది.

దూషయత్. సం. (శత్రు.)౧.దూషించుచున్న. ౨. చెఱుపుచున్న.

౧ దూషించువాఁడు. ౨. చెఱుచువాఁడు.

దూషి. సం. విణ. (న్. జీ న్.) దూషించువాఁడు. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. నేత్రమలము,కంటిపుసి.

దూషించు. సం. స. క్రి. ౧. నిందించు,దూఱు.
 మ. తల లింగంబులు మేన బూడిదలు గంతల్ బొంతలుం దాల్చి శాస్త్రుల వేదజ్ఞుల సర్వ దైవతములన్ దూషించుపాషండులై.
 క. పోవుదురుగాక...వరాహ. ౧౦. ౬౬, ౬౩.
 ౨. త్యజించు, విసర్జించు, వీడు.
 క. కులమునకు నఖిలలోకంబులకు నపాయంబు సేయుపురుషాధము న్విముల దూషించి జగంబును, గులమును రక్షించు టుఱదె కువలయనాథా. భార. ఆది. ౫. ౧౧౧.
 వ...ఒక్కని కారణంబునఁ గులంబున కెగ్గగు నేని వాని దూషించి కులంబు రక్షించుట ధర్మంబు...భార. సభా. ౨. ౧౯౯.

దూషిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కంటిపుసి. ౨. తూలిక, కుంచె. ౩. సాలెపురుగు. ౪. కోపిష్ఠియగుకన్య. ౫. వర్తి, వత్తి. ౬. వీణ. (కే. ని.)

దూషికము. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) దూషించునది. వి. అ. న. కర్ణమలము, గులిమి. (కే. ని.)

దూషిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కన్యాత్వము చెడినస్త్రీ, చెఱుపఁబడినకన్య.

దూషితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెఱుపఁబడినది. ౨. భంగపఱుపఁబడినది. ౩. నిందితము, దూఱఁబడినది. ౪. అభిశస్తము, మైథునాపవాదము నొందినది, అంకు మోపఁబడినది. వి. అ. న. దోషము, తప్పు.
 శ్లో.యదస్యాః పత్యుర్వా రహసి పరమం దూషితమభూత్. ఉ. చ. ౪. ౧౪.

దూషితవ్యము. సం=దూషణీయము.

దూషుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)- సమాసాంతములందే- చెఱుపువాఁడు. (పంక్తిదూషుఁడు మొ.)

దూష్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఏనుఁగునడుమునఁ గట్టెడుతోలుమోకు.

దూష్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూషింపఁబడుచున్నది, చెఱుపఁబడుచున్నది.

దూష్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెఱుపఁదగినది, దూషింపఁదగినది. ౨. నిందింపఁదగినది, దూఱఁదగినది. వి. అ. న. ౧. గుడారము, డేరా. ౨. వస్త్రము. ౩. విషము. ౪. పూయము, చీము.

దూష్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాజ్యోపఘాతకుఁడు, రాజద్రోహి.

దూసర=దుస్సర. వి. ౧. సుదర్శనలత.
 సీ...దూసర యనంగ, దూయుతీఁగ యనంగ దుస్సర యనఁగ సుదర్శనలతపేరు దనరుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౬౫.
 ౨. వత్సాదని*. (శ.ర.)

దూసరి[1]. వి. తృణవిశేషము*. (శ.ర.)
 బ. తృణధాన్యవిశేషము, ఒకదినుసువడ్లు.
 సీ...తృణధాన్యములు చెలంగు,నునుకలు దూసరుల్ గోలివెలనంగను...ఆం.భా.౨.౨౩౯.
 చ. పిడికెఁడుదూసరొడ్లు కడుఁబేర్మి దినంబును నేతి తెచ్చి యా, పడఁతికిఁ దద్విభుం డొసఁగ ... కుచేల. ౧. ౩౪. (ఇట యీకవి వడ్లు అనుదానికి అపరూపము 'ఒడ్లు' అని ప్రయోగించినాఁడు.)
 జః దూసరిబియ్యము.

దూసరి[2]. వి. అపవాదము.
 (చూ. దూసరికాఁడు.)

దూసరికాఁడు. విణ. (దూసరి[2] + కాఁడు.) అప

వాదము వేయువాఁడు.

ఆ. దోసకారి యైన దూసరికాఁ డైనఁ, బగతుఁ డైన వేదబాహ్యుఁ డైన, వట్టిలేని పేదవానికిఁ దగు నీవి, ధనికునకు నొసంగఁదగదు వేమ. వేమన. ౩. ౨౦౬.

దూసరిబియ్యము. వి. (√దూసరి[1].) అడవిలోఁ పండెడిధాన్యవిశేషము.

వ...ఒడిసెప్రాలు దూసరిబియ్యంబు నివ్వరివడ్లు గునుకు లూద లాదిగాఁ గలుగువన్యధాన్యంబులు...పి. శకుం. ౩. ౧౨.

దూసలు. వి.బ.ధాన్యవిశేషము.

వ...తేటచలములు నూఁదుఘుటికలు గాజుకడియములు జాజికుసుమలు దూసలు భీమగుదెలు నేడాకుమొలకలు గుజ్జరులు...ప్రబంధ. ౧౧౨. (దూసరులు?)

దృ

దృంఘువు. సం=దృన్ఘువు.

దృంభువు. సం. వి. ఊ. పుం. ౧. వజ్రాయుధము. ౨. సూర్యుఁడు. ౩. రాజు. ౪. అంతకుఁడు, యముఁడు. స్త్రీ. సర్పము, పాము.

దృంహితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రవృద్ధము; ప్రవర్ధితము. ౨. దృఢము, దృఢీకృతము.

దృకము. సం. వి. అ. న. రంధ్రము, బొక్క. (వాచ.)

దృక్కర్ణము. సం. వి. అ. పుం. చక్షుశ్శ్రవము, పాము.

దృశ్. సం. విణ. (శ్) ౧. చూచువాఁడు. ౨. కనుఁగొనువాఁడు, తెలియువాఁడు. వి. శ్. స్త్రీ. ౧. దృష్టి, చూపు. ౨. కన్ను. ౩. (గణిత.) రెండు అనుసంఖ్య. ౪. బుద్ధి.

దృక్పథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దృష్టిమార్గము. ౨. చూపుమేర.

దృక్ప్రసాద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -కన్నులకు తేట తెచ్చునది - ౧. కుస్తుత్థము, ఉలవలు. ౨. కుస్తుత్థాంజనము.

దృక్ప్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. - కంటికిం పైనది-శోభ. (రాజ. ని.)

దృక్శ్రుతి. సం. వి. ఇ. పుం. చక్షుశ్శ్రవము, కనువినికి, పాము.

దృగధ్యక్షుఁడు. సం.వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

దృగ్గోచరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కంటికి అగపడునది. వి. అ. పుం. కనుచూపుమేర.

దృగ్గోళనము. సం. వి. అ.న. ౧. ఖగోళాంతర్గతమగుగోళభేదము. ౨. కనుగ్రుడ్డు.

దృగ్జ్యా. సం.వి. ఆ. స్త్రీ. (జ్యోతి.) దినమానాదులు తెలియుటకై శంకుచ్ఛాయ కుపయోగించునదియు దృష్టియోగ్యము నగుదృగ్వృత్తక్షేత్రమందలిమాన్వీరూపసరళరేఖ.

దృగ్లంబనము. సం.వి. అ. న. (జ్యోతి.) గ్రహణదర్శనమున కుపయోగించునదై దృక్క్షేత్రమందున్నలంబరేఖ.

దృగ్వృత్తము. సం. వి.అ.న. (జ్యోతి.) వృత్తాకార మగుదృక్ప్రచారస్థలము.

దృజ్ఞతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. (జ్యోతి.) గ్రహణదర్శనమున కుపయోగించుటకై దర్శిత మగుదృక్ప్రచారముయొక్కనతివిశేషము.

దృఢకాండము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గట్టిబోదె కలది. వి.అ.పుం.౧. వెదురు. ౨. కత్తృణము.

దృఢగాత్రిక. సం.వి.ఆ. స్త్రీ. ౧. ఫాణితము, కండచక్కెర, పటికబెల్లము. ౨. దృఢశరీరము కలస్త్రీ.

దృఢగ్రంథి. సం. విణ. (ఇ) గట్టికనుపులు కలది వి. ఇ. పుం. వెదురు౯.

దృఢతరువు. సం. వి. ఉ. పుం. నారింజ౯. (చంద్ర౯ అని కొందఱు.)

దృఢతృణము. సం. వి. అ. పుం. ముంజికసవు౯.

దృఢత్వక్కు. సం.విణ.(చ్) దృఢమగుత్వక్కు కలది. వి. చ్. పుం.యావనాళశరము, ఒకజాతి తెల్లు౯.

దృఢదంశకము. సం. వి. అ. పుం- దృఢముగా కఱచి పట్టుకొనునది-నక్రము, మొసలి.

దృఢధన్వుఁడు. సం.విణ. (న్.ఆ.న్.న్.) దృఢ మగుధనుస్సు కలవాఁడు.

దృఢనీరము. సం.వి. అ. పుం- క్రమముగా గట్టిపడి కొబ్బెరగా మాఱునీరు కలది- కొబ్బెర౯.

దృఢపత్త్రము. సం. వి. అ. పుం - గట్టిఆకులు కలది- వెదురు౯.

దృఢపాది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నేలయుసిరిక౯.

దృఢప్రతిజ్ఞుఁడు. సం.విణ. (అ.ఆ. అ.) ప్రతిజ్ఞ తప్పనివాఁడు, ఆడి తప్పనివాఁడు.

దృఢప్రత్యయము. సం.విణ.(అ. ఆ. అ.) గట్టి నమ్మకము కలది. వి. అ. పుం. గట్టినమ్మకము.

దృఢప్రరోహము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) గట్టి మొలక కలది. వి. అ. పుం. వటము, మఱ్ఱి౯.

దృఢఫలము. సం. వి. అ. పుం. కొబ్బెర౯.

దృఢబంధిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. శ్యామ, ప్రేంకణపుఁదీఁగ.

దృఢబీజము. సం. వి. అ. పుం. ౧. బదరము, రేఁగు౯. ౨. చక్రమర్దము, తగిరిస౯.

దృఢభూమి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. (యోగ.) మనస్థైర్యము కలిగించుఅభ్యాసభేదము. ౨. గట్టినేల.

దృఢమతి. సం. విణ. (ఇ) దృఢబుద్ధి కలవాఁడు, దృఢనిశ్చయము కలవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. దృఢమగుమతి.

దృఢము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కఠినము, గట్టిది. ౨. పట్టుగలది, పూనిక విడువనిది. ౩. అశిథిలము, గుత్తమైనది. ౪. బలము కలది. ౫. స్థూలము, లావైనది. వి. అ. న. ౧. ఇనుము. ౨. అతిశయము, పెల్లిదము.

దృఢముష్టి. సం. విణ. (ఇ) ౧. గట్టిగా పట్టినపిడికిలి కలవాఁడు. ౨. పిసినిగొట్టు, కృపణుఁడు. (త్రి.ని.) వి.ఇ.పుం. ౧. -పిడి కలది- ఖడ్గాద్యాయుధము. ౨. గట్టిపిడికిలి.

దృఢమూలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గట్టి వేరు కలది. వి. అ. పుం. ౧. కొబ్బెర౯. ౨. ముంజిగడ్డి౯.

దృఢరంగము. సం. వి. అ. పుం. -దీనికూడికవలన రంగు నిలఁబడును- పటిక, పటికారము.

దృఢలత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పాతాళగరుడీలత.

దృఢలోమము. సం. విణ. (న్. న్, ఆ, మ్నా. న్.) గట్టిరోమములు కలది. వి. న్. పుం. అడవి పంది. న. గట్టిరోమము.

దృఢవల్క. సం॥దృఢవల్కాల.

దృఢవల్కాల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చిఱుబొద్ది, అంబష్ఠ౯.

దృఢవల్కలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గట్టి పట్ట కలది. వి. అ. పుం. పూగము, పోఁక౯.

దృఢవైరి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) గట్టిపగవాఁడు, బద్ధవైరము కలవాఁడు.

దృఢవ్రతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) విఘ్నములచేత చలింపనిసంకల్పము కలవాఁడు, గట్టి

సంకల్పముతో కూడినవాఁడు; గట్టిపట్టుదల కల వాఁడు.

దృఢసంధి. సం. విణ. (ఇ) గట్టిగా సంధింపఁబడి నది, గుత్తముగా కూర్పఁబడినది. వి. ఇ. పుం. దృఢ మగు సంధి.

దృఢసూత్రిక. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. మూర్వ, చాగ.

దృఢస్కంధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గట్టి బోదె కలది. వి. అ. పుం. క్షీరవృక్షము, పాల చెట్టు.

దృఢహస్తుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గట్టి చేయి కలవాఁడు; ఖడ్గాదిధారణమందు ఆరి తేఱినచేతులు కలవాఁడు.

దృఢాంగము. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ.) దృఢ మైనఅవయవయములు కలది. వి. అ. న. వజ్రము, మగఱాయి.

దృఢీకరణము. సం. వి. అ. న. దృఢపఱచుట; స్థిరపఱచుట.

దృఢీకరించు. సం. స. క్రి. దృఢపఱచు.

వ...నారాయణుండు సమస్తపరిపూర్ణుం డని భావంబున దృఢీకరించి నానావిధోపచారం బుల...ఆరాధింపుము...వరాహ.౧.౧౮౫.

దృఢీకారము. సం = దృఢీకరణము.

దృఢీకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దృఢ ముగా చేయఁబడినది.

దృత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జీలకఱ్ఱ. (వాచ.)

దృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆదృతము, ఆదరింపఁబడినది.

దృతి. సం. వి. ఇ. పుం. స్త్రీ. ౧. నీళ్లు మో. పోయుతోలుతిత్తి. ౨. కొలిమితిత్తి. ౩. తోలు, చర్మము. ౪. చేఁప. ౫. గళకంబళము, గంగ డోలు. ౬. మేఘము.

దృతిహారి. సం. వి. ఇ. పుం - తోలితిత్తిని హరిం చునది - కుక్క.

దృతిహారుఁడు. సం. వి. ఆ. పుం. తిత్తితో నీరు తెచ్చువాఁడు.

దృన్ఫువు. సం.వి.ఊ.స్త్రీ.౧.సర్పము. ౨. వజ్రా యుధము. ౩. చక్రము. పుం. సూర్యుఁడు.

దృన్భువు. సం = దృంభువు.

దృప్తుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దర్పిం చినవాఁడు. ౨. హర్షించినవాఁడు, ఉబ్బు కల వాఁడు.

దృప్రుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. బల యుక్తుఁడు. ౨. గర్వించినవాఁడు.

దృబ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ్రథితము, గ్రువ్వఁబడినది. ౨. భీతము, భయపడినది. వి. అ.న. ౧. గ్రథనము, గ్రుచ్చుట. ౨. భయము.

దృబ్ధి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. గ్రథనము, గ్రుచ్చుట.

దృశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కన్ను. (వాచ.)

దృశత్తు. సం = దృషత్తు.

దృశాకాంక్ష్యము. సం. వి. అ. న. - కంటికి కోరఁదగినది - తామర, పద్మము.

దృశానము. సం. వి. అ. న. జ్యోతి, తేజస్సు.

దృశానుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - చూచువాఁడు, కనుపెట్టి చూచువాఁడు - ౧. ఆచార్యుఁడు; ఉ పాధ్యాయుఁడు. ౨. బ్రాహ్మణుఁడు. ౩. లోక పాలుఁడు. ౪. సూర్యుఁడు.

దృశి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. కన్ను. ౨. శాస్త్రము. ౩. ప్రకాశము. ౪. దృష్టి, చూపు; చూచుట.

దృశించు. సం. అ. క్రి. కనఁబడు, ప్రత్యక్షమగు.

ఉ. ఆతప మిచ్చ మెచ్చి శివుఁడు...జగదద్భుత భంగి దృశింప నమ్మఘుం, డాతతభక్తియుక్తి

నతుఁడై నుతియించె ననేకరీతులన్. ఉ. రా. ౭. ౩౬.

దృశోపమము. సం. వి. అ. న. తెల్లతామర పువ్వు. (వాచ.)

దృశ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చూడఁబడుచున్నది.

దృశ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దర్శనీయము, చూడఁదగినది. ౨. కంటికి కింపయినది. ౩. జ్ఞేయము, తెలిసికొనఁ దగినది. వి. అ. న. ౧. కనఁబడువస్తువు. ౨. మౌక్తికభేదము.
సీ. మూఁడుమూలలు గలముత్యంబు దృశ్యంబు ప్రక్క గుంతలఁదిరిగె పార్శ్వకృశము. రత్న. ౫౦.

దృశ్వుఁడు. సం. విణ. (న్. శ్వరీ. న్.) -సమాసాంతములందు- ౧. చూచినవాఁడు. ౨. తెలిసినవాఁడు. (ఉదా:- బ్రహ్మ విద్యాపారదృశ్వుఁడు మొ.)

దృషత్తు. సం. వి. త్. స్త్రీ. ౧. ఱాయి. ౨. సన్నెకల్లు.

దృషత్పుత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కల్వపుగుండు, నూఱెడుఱాయి.

దృషదిమాషకము. సం. వి. అ. పుం. పిండి విసరుట మొదలగువ్యాపారము చేయువాఁడు రాజున కీయఁదగినమాషపరిమితి గలపన్ను.

దృషద్వతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఒకనది. (ఇది సరస్వతీనదిలోఁ గలియునొకయుపనది.)

దృష్టకూటము. సం. వి. అ. న. - గూఢ మైన యర్థము కలది- ప్రహేళిక.

దృష్టపృష్ఠుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - యుద్ధాదులందు శత్రువులచేఁ జూడఁబడినవెన్ను కలవాఁడు - పలాయితుఁడు, వెన్నిచ్చి పాఱి పోయినవాఁడు.

దృష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చూడఁబడినది, విలోకితము. ౨. జ్ఞాతము, తెలియఁబడినది. ౩. అనుభవింపఁబడినది. (ఉదా:- దృష్టకష్టుఁడు, దృష్టదుఃఖుఁడు మొ.) వి. అ. న. ౧. దర్శనము, చూపు. ౨. రాజునకుఁ దనరాష్ట్రమందలిజనులవలనఁ గాని పరరాష్ట్రజనులవలనఁ గాని కలుగుభయము. ౩. సాక్షాత్కారము, ప్రత్యక్షత. ౪. దృష్టాంతము. (ఈయర్థమున నాంధ్రగ్రంథములందు మాత్రమే ప్రయోగము కనఁబట్టుచున్నది.)
చ. సదయుఁ డహోబిలేశుఁడు...మున్, జదివిన భార్గవాదులకు సన్నిధిఁ జేసెను దైత్యజాతుఁ డ,య్యెడన సమస్తమందుఁ గలఁ డంటకు దృష్టము చూపినట్లుగన్. భోజరా. ౧. ౭౨.
చ...మీ రెఱుంగరె యనంతఫలప్రద మన్నదానమే, తెలుపఁగ నేల వేఱె యొకదృష్టము చెప్పెదఁ జిత్తగింపుఁడా. భోజరా. ౩. ౨౫౭.

దృష్టరజ. సం. వి. స్. స్త్రీ. రజస్వల యైనస్త్రీ, సమర్తాడినపడుచు.

దృష్టాంతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఉదాహరణము. ౨. ఒకయర్థాలంకారము.
క. బింబప్రతిబింబత్వమ్మునం బరఁగినవాక్యయుగమునం గలసాధర్మ్యంబు చెలంగిన దృష్టాంతం బగు నది కృతులయందు ధర నెట్లున్నన్.
క. అసదసురవిసరవిశసన, రసవిస్ఫురసాహసుండు రాముఁడె ధరలోనసమసమరతలసమద్యారిసమూహవిభేది వీఁడె శ్రీనరసింహా. నరస. ౫. ౧౫౫, ౧౫౬.
౩. శాస్త్రము. ౪. దిష్టాంతము, చావు. (మే.ని.)

దృష్టాంతీకరించు. సం. స. క్రి. ఉదాహరించు.
వ. ఓరాజవదన రాజపాణిగ్రహణంబు దృష్టాం

తీకరించి పలికిననీసుభాషితంబులకు నర్థం బెయ్యది యంతిమవర్ణంబునకు వేదవర్ణంబు నుంభోలె నయ్యర్థంబు నావీనులు ప్రవేశింప నర్హంబుగాదె... శైవ. ౨. ౬౫.

దృష్టార్థము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చూడఁబడినయర్థము కలది, కనుఁగొనఁబడినయర్థము కలది. ౨. చూడఁబడినప్రయోజనము కలది, స్పష్టమైనప్రయోజనము కలది.

దృష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. (బ. దృష్టులు, దృష్టు.) ౧. చూపు, చూచుట, దర్శనము. ౨. కన్ను. ౩. అభిప్రాయము. ౪. ఎఱుక, జ్ఞానము. ౫. ప్రకాశము. ౬. కనుఁబాటు, దృష్టిదోషము.

సీ. తెలియఁ జూచినయెడ దృష్టి తాఁకునో
యని వేడ్కఁ దీఱఁగఁ జూడ వెఱతు నిన్ను. సారంగ. ౩. ౧౦౦.

మ...కీర్తిప్రపక్కలసస్యం బిడి యేకధాటి బళిరా కట్టించి తా దృష్టి కేదులఖానోగ్రకపాలమర్థపహారిదూర్భజాంగలశ్రేణికన్. ఆము. ౧. ౪౨.

క... రాగమ్మున నన్యోన్యస్నేహమ్ములు సెడి దృష్టు నిలిపి రయ్యువతిపయిన్. భార. ఆది. ౭. ౧౦౬.

దృష్టించు. సం. స. క్రి. చూచు.

శా...నలుగడన్ దృష్టించుచున్ సుక్కఁగన్. ఉ. రా. ౨. ౫౯.

ద్వి...పగలఁ, బొగులుచుఁ గళలచేఁ బున్నమ చంద్రుఁ, డెగడురామునిమోము దృష్టించి మఱియు. రం. రా. అయో. ౧౦౧ పే. ౧౪ పం.

అ. క్రి. దృష్టినిలుపు, ఏకాగ్రత కలిగియుండు.
ద్వి. దృష్టికి దాఁటినతేజంబువాఁడు, దృష్టించి చూచినఁ దెలుపగువాఁడు. బస. పు. ౧౪౫ పే. ౧౫ పం.

ద్వి. దృష్టించి బ్రహ్మాదిదేవత లెఱుఁగ, సృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టి చేసినయట్టిరేడు నుండ ... ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౩౦౭ పం.

దృష్టిక్షేపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దృష్టిపాతము; దృష్టిప్రసరించుట. ౨. దృష్టి ప్రసరింపఁజేయుట.

దృష్టిగోచరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కంటికగపడునది, కనఁబడునది. వి. అ. పుం. చూపుమేర.

దృష్టిదండ. మి. వి. దృష్టిదోషము తగులకుండుటకు వేయుదండ.

ఉ...పూదెలగొల్సును బెద్దగంట సింగారపు
దృష్టిదండ మెడ గజ్జెలపేరులు సందెలా
ప్ప... హంస. ౫. ౯౬.

దృష్టిపట్టు. మి. అ. క్రి. (దృష్టి + పట్టు.) కనుపట్టు, చూపట్టు.

క. ఒకనరునివిక్రమము మాటికి బాగడెద వింత
కడుఁ గడిందిగ మనయేలికకుఁ గలయోధవీర,
ప్రకరము నీ కేల దృష్టిపట్టదు చెపుమా.
రాఘవ. ౪. ౫౭.

దృష్టిపథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చూపుమేర. ౨. చూపు ప్రసరించుమార్గము.

దృష్టిపాతము. సం. = దృష్టిక్షేపము.

దృష్టిపిడుత. మి. వి. సస్యాదులకు దృష్టిదోషము తగులకుండుటకు సున్నముతోను మసితోను బొట్లు పొడిచి తగిలించుపిడుత.

సీ. నగలపేరింటిసున్నపుబొట్లతో దృష్టిపిడుతల
చందాన వీను లొప్ప. చంద్ర. వి. ౧. ౬౭.

దృష్టిపూతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దృష్టిచే పరిశోధింపఁబడినది. (నేల మొ.)

దృష్టిబంధువు. సం.వి. ఉ. పుం. మిణుఁగుఱుఁ బురువు.

దృష్టిబొట్టు. మి.వి. దృష్టిదోషనివారణకై పెట్టు కాటుకబొట్టు.

మ. తొలుగెం పన్నలఁ గింపుమై నలఁదితోడ్తో బ్రాగ్దిశాతన్వి గ్రొన్నెల యక్షాపనిఁదాన మార్చు మును గన్నీరు బెబ్బైనా సూత్నరత్నములు మించెక్ పిదపక్ నిరుద్ధసలిలంబు ల్పర్వైనా తెన్నెలల్, నలువొందెం బయి దృష్టిబొట్టనఁగఁ జిహ్నం బొప్పె నీలద్యుతిక్.చంద్ర. ౪. ౮౩.

దృష్టివిక్షేపము. సం. వి. అ. పుం. ఓరచూఁపు, కడకంటిచూపు.

దృష్టివిద్య. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. నేత్రవిద్య,చూపును గుఱించినవిద్య, దానిగుణదోషాదులను దెలుపు శాస్త్రము.

దృష్టివిభ్రమము. సం.వి.అ.పుం.దృష్టివిలాసము.

దె

దెంగ. వి. భూమిపరిమితివిశేషము.

వ...ఉత్తరదక్షిణములకెనిమిదిదెంగ్గలు తోఁపుగా...దా. శా. ౧౩౦౩.

దెంగు. స. క్రి. (క. దెంగు.) సంభోగించు, రమించు.

చంద్ర. వి. ౨. ౪౯.

వి. సంభోగము.

క్రీడా.పీఠి.౫౩ పా.

దెంచెనము=దంచెనము.

(కోటలు మున్నగునవి బ్రద్దలుకొట్టుట కుపయోగించుఆయుధవిశేషము.)

సీ. క్వథితతైలములఁ బక్వముసేయఁబడువారు దెంచనంబుల వ్రేయఁ దెల్లువారు. కవిక. ౫. ౧౧౩.

దెంచిక. వి. దూలముమీఁద నడ్డముగా నుంపఁబడుగృహావయవవిశేషము.

చ. పగడపుఁగంబముల్ తళుకుబంగరుబోదెలు కెంపుదూలముల్, జగమగజాలదెంచికలు చక్కనినీలపుఁబల్కచాల్ మెఱుంగు తెలిమిన్నలోవయును నచ్చపుబంగరుపేరరంగునం, దగఁ గనుపట్టు నొక్కవికపస్వణి మండప మప్డు దోఁపఁగక్. చంద్రి.౨.౨౩.

దెందము=డెందము.

(హృదయము, మనసు.)

ఉ...విప్రమాత్రుఁగా, దెందమునం దలంచి తివో దెప్పర మప్పని... దశా. ౨. ౨౯.

దెపగుప. వి. (బాణములు) తాఁకుటయం దగు ధ్వని కనుకరణము.

చ. అపుడు యుగంధరోజ్జ్వలశరాసనముక్తశరప్రతానముల్, దెపగుపఁ దాఁకి వక్షములఁ ద్రెంచి డొనల్ దెగటార్చ... చంద్రా. ౬. ౧౦౬.

దెప్పము. వి. బాణాదుల కెదుట నిలిపినకృత్రిమలక్ష్యము, కూటలక్ష్యము; లక్ష్యము.

చ. అలికులవేణి తెప్పయిడ కానరపాలుఁడు సూచుచుండె నిశ్చలమతిఁ గాముతూపులకు జానుగ నిల్పినదెప్పమో యనన్. షోడ. ౧. ౪౫.

సీ...అయ్యతివరూప, మచ్చొత్తినట్లు నాయంతరంగంబునఁ బాయ కున్నది మరుబాణములకు. ఆ. దెప్ప మైతి... భోజరా.౩. ౮౦.

దెప్పరము=డెప్పరము. వి. ౧. ఆపద.

క. దెప్పర మప్పురుషాగ్రణికెప్పాటును గలుగ నేర దెందును...భా. రా. ఆర. ౨. ౮౧.

క...రామునస్త్రహతుం డై, దెప్పర మొందిన వాలినిఁ, దప్పక వీక్షించి రచటితరుచరులెల్లక్. భా. రా. కిష్కిం. ౨౬౩.

౨. అతిశయము, ఆధిక్యము.

గీ. దినదినంబును గసికాటు చెనకువలన,దప్పి తీఱ
నితమకంబు దెప్పరంబుఁ,బాపసమకట్టి జాఱఁ
డప్పాఋఁ డసతి, నెత్తుగొనిపోవ నిందందు
నెడరు వేచె. పాండు. ౩.౬౨.

౩. విధము, రీతి, ప్రకారము.

వ...ఊఁతలు గ్రమ్మినలీలను పొంగు పాటినచా
యను వలలు వేసినపొందికను సుడిగాలి
వీచు దెప్పరంబునఁ గొంగలఁ దూఱు బైరి
డేగలగతిని...ప్రబంధ. ౬౮౯.

౪. దుష్టవచనము.

చ. పరమపతివ్రతన్ సభఁ దపస్వినిఁ బాండవ
ధర్మపత్ని ధర్మరత నయోనిజం బ్రకృతి
మానవభామినిఁ గాఁ దలంచి దెప్పరములు
వల్కఁగాఁ దగునె... భార. సభా. ౨.
౨౫౫.

విణ. ౧. అధికము, గొప్పది.

ఉ. దిగ్గన వచ్చె శంకరుఁడు దెప్పర మైనవడిం
జెమర్చుచున్. హార. ౧. ౨౧.

క. తెప్పిరి లేచి బిరాలున, ముప్పిరి గొనుకినుక
విత్తు మోసులు నూపన్, దెప్పరపుదిటముఁ
దాల్చుచు, కప్పిరశివసత్తిపోల్కి ఖానుం
డంతన్. రంగా. ౩. ౧౩౧.శుక.౨. ౧౧.

౨. విషమము.

క. దెప్పరపుఁజోటు నీ కీ,యొప్పనివిధ మెచటు
నుండి యొదవెను విను మీ,చొప్పవివేకుల
యది యిది, దప్పించును సద్గతియు
నుదాత్తయశంబున్. భార. భీష్మ. ౧.౧౯౦.

శ్లో. కుతస్త్వా కశ్మలమిదం విషమే సముపస్థి
తం, అనార్యజుష్ట మస్వర్గ్య మకీర్తికర మ
ర్జున. సం. భార. భీష్మ. ౨౬. ౨.

క...అరుల లెఱుం, గరయుచు వా రెదురనడచు
నట్టి దయిన దెప్పరపుం దెరువున డప్పిం, బో
రసినయెడ విడియుచోటఁ బొడుచు టురవ
వగున్. భార. శాం. ౩. ౪. భోజరా.౫.
౯౮.

౩. అపత్కారము, కష్టదాయకము.

సీ.ఎదిరివా ఖండించు టిది దెప్పరము సుమ్మి...
హార. ౨. ౫౧.

ఉ...ఓరి సంక్రందన నన్ను నెవ్వనిఁగఁ గాం
చితి విష్ణుడు విప్రమూర్తుఁగా, దెండనా
నం దలంచితివో దెప్పర మప్పని నన్ను
విన్న గోవిందధృతాబ్జరోచిరరవిందభవా
దులు దల్లడింపరే. దశా. ౨. ౨౯.

వ...చెవులసంకులు లోవంకభుజంబులు కొంకి
సిగలు గావిదుప్పటులు నొప్ప నిమ్ము దెప్ప
రం బై ముప్పున నప్పురంబు సేరి...ఆము.
౪. ౩౫.

జః దెప్పరించు, దెప్పరిలు, దెప్పతికము.

దెప్పరించు. స. క్రి. (√దెప్పరము.) ఆపదనొం
దించు, సంహరించు.

చ...చంద్రిణి నేక్రియ వాంఛ దీర నే,పరిణ
య మౌదు నాకుటిలభావుని నేక్రియ దెప్ప
రింతు నే,సరణి ఘటించునో శరభసాళువ
మూర్తి...చెన్న. ౫. ౧౪౨.

దెప్పరిలు(ల్లు) అ. క్రి. (√దెప్పరించు.) కష్ట
మునొందు, బాధచెందు.

క. అప్పుడు సాందీపని మన,చొప్పరయుచు
వచ్చి వానసోఁకునను వలిం,దెప్పరిలుటఁ గని
ఖేదం, బుప్పతిలం బలికె...భాగ.౧౦.ఉ.
౧౦౦౩. (తెప్పిరిలుట అపముద్రి.)

శ్లో. ఏతద్విదిత్వా ఉదితే రవౌ సాందీపనిర్గురుః,
అన్వేషమాణోనశ్శిష్యా నాచార్యోపశ్యదా
తురాన్. సం. భాగ. ౧౦. ౮౦. ౩౯.

దెప్పతికము = దెప్పతికము.వి. (దెప్పరము + తిక
ము.) బాధ, కష్టము.

క. పఱతెంచి కరి మదమునే, డ్తెఱఁ దొండం బెత్తి వ్రేయ దెప్పఱికమునఁ, గొఱసంది దాఁకి నేలకునొఱఁగిన సింగంపుఁగొదమ మెుప్పమరంగన్. నిర్వ. ౧౦. ౨౯.

దెప్పిచెప్పు. అ. క్రి. (√దెప్పు.) ఎత్తిపొడుచు, (ఒకఁడు చేసినదుష్కార్యమును) ఉటంకించి పలుకు.

వ... మోమోటము లేక చుల్లరపువారల దెప్పి చెప్పి పరిహాసంబులన్ చేయువారును ... ప్రబంధ. ౪౮౮.

ఇశ్లే: దెప్పిపలుకు.

సీ. పాతకం బని దెప్పిపలికె దండధరుండు దౌరాత్మ్య మనియెను దానవుండు. కాశీ. ౪. ౨౧౫.

దెప్పు=డెప్పు. స. క్రి. ౧. మాఱు, నిందించు, తిట్టు. (ఒకఁడు చేసినకీడును తాను చేసినమేలును ఎదుట చెప్పు అని శ. ర.)

ఆ. వాలుఁగన్నుఁగవయు వలిచన్నుఁగవయునే, కాని యొండురూపు గానరాక, యిగురుఁ బోఁడి యుండె నిఁకఁ జిక్కనయవస్థ,చెప్ప నేల విధిని దెప్ప నేల. రామా. ౬. ౧౩౬.

వ...మమత నెదిగి పొదువుజలదమాలికాకృతికిం బ్రకృతియై యొప్పి విప్పునీలంపులప్పల దెప్పి తప్పులవట్టు గొప్ప నెఱికప్పుఁ గొప్పు చెదరి గుప్పునం గప్పుకొన... చంద్రా. ౪. ౧౮౯. (ఇట ఔపమ్యవాచకము.)

వ...అమృతంబుపై నాళమణులం ద్రిప్పుచు బెబ్బులులరీతి రొప్పుచు నొండొరులం దెప్పుచు...ల. వి. ౨. ౬౩.

౨. చేసిన ఉపకారమును పలుమాఱు చెప్పు; ఎత్తిపొడుచు.

(వ్యవ.) ఒకనికి ఉపకారము చేసి యెన్నడు దెప్పరాదు.

(వ్యవ) ఆమె యెంతదెప్పినను అతఁ డొక్క మాటయైన నాడఁడు.

జః దెప్పిచెప్పు, దెప్పుడు.

దెప్పుడు. వి. (√దెప్పు.) దెప్పుట.

(వ్యవ.) ఇఁక నీదెప్పుడులు కట్టిపెట్టుము, నీదెప్పుడు కేమి లెమ్ము.

దెబ్బ. వి. ౧. అడుపు; పెట్టు, వేటు.

క... నే నొక,దెబ్బం బరిమార్తు ధరణి నొబ్బునఁ గూలన్. దశా. ౨. ౪౨౪.

౨. (క. దెబ్బె.) గాయము, గంటు.

(వ్యవ) ఆతని దెబ్బ ఎన్నికట్టులు కట్టినను ఇంకను మానలేదు.

౩. -దెబ్బవంటిది- నష్టము; కష్టము.

(వ్యవ.) ఆవర్తకమున వానికి దెబ్బ తగిలినది.

(వ్యవ.) ఈసమయమున ఆతనిభార్యపోవుట ఆతనికి పెద్దదెబ్బ.

౪. దెబ్బకొట్టునంతకాలము; అల్పకాలము.

(వ్యవ.) వాఁ డొక్కదెబ్బను పారము అప్పగించఁ గలఁడు, ఈపని నే నొకదెబ్బను చేయఁగలను.

సా: దెబ్బకు దయ్యమైన భయపడును, దెబ్బ దేవేంద్రలోకము చూపును.

జః దెబ్బగొను, దెబ్బదీయు, ~~దెబ్బపడు~~, దెబ్బలాడు, దెబ్బాటు.

దెబ్బగొను అ. క్రి. (దెబ్బ+కొను.) కొట్టు, అడఁచు.

క. గబ్బున నెదిరించిన నొక, దెబ్బగొనుచు...

ఎదురఁ ద్రిజగముల నొరుల్, తబ్బిబ్బుగ జంగములకుఁ, బబ్బంబులు పెట్టు ముష్టిపరిఘట్టనలన్. శివరా. ౪. ౮౧.

దెబ్బదీయు. స. క్రి. (దెబ్బ+తీయు.) ౧. కొట్టు, అడఁచు; సంహరించు. (ఈయర్థములో నిది ఒకశబ్దపూర్వకముగాఁ గన్పట్టుచున్నది.)

గీ. అందునందున మెకముల నబ్బురముగ, నేపి యున్నింటి నొకదెబ్బ దీసినార,మైన బలు

జంతువుల నెక్కు డైనదొడ్డ,కానఁ గలదొ
క్కఁజూడ రాకలువ తేఁడఁ. ఇందు. ౨.౫౦.

ఉ. గాళిత లావురీభటశిఖామణులు... జే,
తాళుఁడు వచ్చి డగ్గఱిన దబ్బరగా దొక
దెబ్బదీయఁగాఁ, జాలుదురు... విజ. వి. ౧.
౧౦. సిం. నార. ౪.

౨. (స్త్రీలను) పొందు, కూడు.

ఉ...ఈ,వారవధూశిఖామణిని వంతులు వేసుక
దెబ్బదీయుఁడీ. (తెనాలి రామలింగకవి
చాటువు.)

దెబ్బలాడు. అ. క్రి. (దెబ్బలు + ఆడు.) పోరు,
యుద్ధముచేయు; కలహించు.

సీ. సరి దెబ్బలాడుచో జాంబవంతుని గ్రుద్ద
కోరక్కలోఁ గుట్లు పోరె నొక్కొ. సిం.
నార. ౩౩.

(వ్యవ.) వారింటిలో అత్తకోడం డ్రెప్పుడును దె
బ్బలాడుకొను చుందురు.

దెబ్బసలు. వి. బ. ధాన్యవిశేషము.

సీ. నివ్వరుల్ దెబ్బసల్ నీరుకావులు గాజు
కప్పెరల్ కురువడాల్ కంటుసరులు. హంస.
౪. ౧౨౫.

దెబ్బాటు. వి. బలిష్ఠమైనవాన. (శ.ర.)

దెబ్బు. వి. శీఘ్రము.

సీ. కటిసూత్ర మేపాటిగట్టి బాపఁడ యని
దెబ్బున మొలత్రాడు ద్రెంచె నొకతె.వృ.
వి. ౨. ౭౨.

దెస[1]. వి. (సం. దిశా. ప్రా. దిసా. క. దెసె.)

౧. దిక్కు.

సీ. పణవవీణావేణురణితానుసారమై రసగీత
రవ మెల్ల దెసల నెసఁగె. భార. ఆది. ౭.
౧౭౨.

క. తలవెండ్రుక లెగఁగట్టెడు,కాలఁదిని నా
న్నపకుమారకుఁడు కడిమి మెయిక్కో,వలుదెసల
కరులగండ,స్థలఫలకములఁ దిఖించె జయశా
సనముల్. నైష. ౧. ౬౨.

౨. వంక, వైపు, పార్శ్వము.

క. తెరు విప్పని యటు లడుగుసు, సరభసగతి
నుదక మిరుదెసలఁ బాయఁ గడుఁ, బరు
వునఁ బోవఁగ నయ్యెడుఁ, దరుణీ యరుగు
మఱకాలు తడి గాకుండఁ. భోజరా. ౩.
౨౩.

సీ. ఉడివోనిమిన్నుకు లీనెడుపేరు లిరుదెస నరు
దెసఁ గమలబంధురకరంబు. వసు. ౧. ౬.

గీ. ప్రమద మెసలార పాంచాలరాజసుతకు,
వలచి చేసితివో సత్యవాక్ప్రతిజ్ఞ, యన్య
కాంతలదెసఁ బోవ ననుచు నీవు, భామలకుఁ
జేయుసత్యంబు పాడి గాదు.హర.౭.౧౩౦.
భార. ఉద్యో. ౪. ౧౯.

౩. గతి, శరణము, ఆశ్రయము.

సీ...మునీంద్ర యేము, గలుగంగ దెస లేని
పులుమానిసికిఁబోలె నక్కురువృద్ధుఁ గట్టి
చావు, పాటిల్లె...భార. ఆశ్ర. ౨.౧౬౧.

క...పాపకు దెస లేమి నేడ్చు పాటిలెఁ గొడు
కా. దశకు. ౨. ౧౧౨.

౪. పక్షము, తెగ.

క. విఱుగుట నొచ్చుట మనదెసఁ, దఱచుగ
నాదెదవు పాండుతనయులబల మేత్తెఱ
దఱుఁగక పెనఁగుట పల్కుమఱుఁ జెప్పెద
వకట యేమి మాయయొ తలఁపఁ. భార.
భీష్మ. ౩. ౩౧. హరి. ఉ. ౧. ౮.

క...ఇది కళ్యాణాభ్యుదయనిధానము మా
కని, హృదయంబులఁ దలఁచుచుండి రిరు
దెసవారల్.హర. ౬. ౧౦౭.

౫. చోటు, ప్రదేశము.

క. సురదూత మగుడఁ జని...తా, సరిగినదెసి
కార్యము వి,స్తరముగ నెతిగించుచున్న తద
పసరమునకఁ. కు. సం. ౧౦. ౫౨.

గీ. అట్టికలధౌతశిఖరిఁ బుష్పాపచయము, సేయు వేడుకఁ బోదరిండ్లఁ జాయలందుఁ, దిరుగుచుండి యొకానొకదెసఁ ద్రుణంబు, దళముగా నాత మొలచివఁజిలమునఁదు. మను చ. ౪. ౭౪.

౬. సప్తమీవిభక్త్యర్థకము. (దీనికి సందర్భానుసారముగ అందు, మీఁద, విషయము, ఎడ, మొ. అర్థములు వచ్చును.)

మ. అలకలపాల్పు తేఁటిగములందు మదాలస యానలీల హంసలకడ వక్త్రభాతి జలజంబులపైఁ దనుకోమలంబుఁ దీఁగలదెస ద్రుగ్విలాసము మృగంబులచే నగజాత యిల్లడల్, గలయఁగఁ బెట్టె...కు.సం.౬.౭౪౮.

ఉ. ఎక్కుడిమాట గొల్లతన మించుక యేనియు లేదు నీదెసన్. భార. విరా. ౧. ౨౯౧.

క. నీదెసఁ గోపింతురె కుల, భేదముగాఁ బలుకుటయును బిడ్డలఁ జెఱుపం, గా దని కినియుదు...భార. భీష్మ. ౩. ౪౪౨.

క. అభిముఖులై యేలొకొ నా, సభ కిప్పుడు రారు నృపతిసత్తము లనఘా, యభిశాప మొనర్పరుగా, త్రిభువనసంస్తుత్య నాదుదెస నరనాథుల్. నైష. ౩. ౧౨.

క. కొడుకులదెస నెవ్వగఁ జేద్పడి వందురి యున్నయా నృపాలునడుగులం, బడి భీష్ముపాటు సెప్పుచు, నడలి కరుణనాద మెసఁగ నాక్రందించెన్.భార. భీష్మ. ౧. ౪౫.

వ. షాష్ఠదెసఁ బలుకు పుట్టినన్ గ్రోధంబున నూర్పులు సందడింపఁ గర్ణుండు... భార. కర్ణ. ౧. ౨౧౪.

తే. ఏలమో పుట్టె నాదెస నిట్టికొఱఁత, దీని సైరింపఁదగు నీకు దివిజవంద్య. హరి. పూ. ౭. ౨౦౧.

౭. పంచమీవిభక్త్యర్థకము.

(వలన)

తే. రాజవర రాజుదెసఁ బ్రతిగ్రహము విషము. భార.అను.౩. ౨౧౫.

గీ. పాండుపుత్రుల కేను దప్పనిమనంబు,గలుగు దాననయేని గాకమలమిత్ర, కీచకునిదెస నన్నొకకీడు తెరవు, వొరయకుండఁగ రక్షింపు కరుణతోడ. భార. విరా. ౨. ౧౦౮.

క. నరసఖుఁడ నీవు సఖుఁడును, నరలోకమునన్ జనించి నానాదైతే, శ్వరులదెసఁ బీడలుడుపుము, ధరణీభారంబు వాయఁ దాత్పర్యమునన్. భార. భీష్మ. ౨. ౨౬౮.

౮. దగ్గఱ, సమీపము.

చ. నలినదళాక్షురాజసగుణంబునఁ బుట్టినతమిచూలికిన్,దలవరివాఁడనై తగినదండనముల్ గడుఁ జేయునాకు నుజ్జ్వలమహిమాఢ్యులై వెలయువైష్ణవులెల్ల నజేయులట్టివా,రలదెసఁ బోకుమీ బ్రదుకు ప్రాణములు న్వలతేని కింకరా. వి. పు. ౪. ౧౧౨.

పంచచామరము.ఇసీ యిసీ మొగంబు సూడ కిల్లువెల్వరించినన్, వెసన్ విసింగి పోవు సిగ్గువీసమంతలేదు నీ,దెసం బసల్ ఘటించె దేరత్రిమరీచి ట్రిట్టు వ,చ్చి...పొ మ్మిఁకన్. విప్ర. ౪. ౫౯. జాహ్నవి. ౩.౮౧.

దెసలదొరలు=దిక్పాలురు.

గీ. జలధి సొఱఁబాఱు హరియును జడధి యగుచు, గట్టు మెట్టును బులితోలుగట్టుదంటు, దెసలదొరలకు నిటువంటిదెసలు దొరయఁ, గలరె పరు లింక నతనితోఁ గలని కెదుర. దశా. ౧. ౨౩౮.

జః దెసకట్టు, దెసచెడు, దెసమొల.

దెస[2]. వి. (సం. దశా. ప్రా.దసా.) ౧.అవస్థ,స్థితి.

క. కీచకుఁడు ప్రేటువడి తన,నీచపుదెస యొరు లెరుంగ నేరక యుండన్, లేచి వెనుకఁ జని

విస్మయ,గోచరుఁడై యసురకతనఁ గుంఠితుఁ
డగుచుఁ. భార. విరా. ౨. ౧౩౦.

గీ. కొసర కాఁబోతు నాఁబోతుఁ గ్రుమ్ములాడ,
నడిమి లేఁ బెయ్యదెస వచ్చె నాకు నిపుడు.
కాశీ. ౨. ౧౦౪. (శ.ర. పాఁగతి ముద్రి.)

౨. దురవస్థ, కష్టదశ.

వ. అనుచు ననుజులదెసకుఁ దూర వగచి డగ్గు
త్తిక వెట్టి మఱియును...భార. విరా. ౧.
౧౭౨.

క. ఈదుఃఖము సుఖ మయ్యెడు, నాదుఃఖముల
కును నగ్గ మైతిమి విధిచే, నీదుస్స్వప్నము
నెపమున, నీదుర్దశకంటె నింక నేదెస య
గునో. మార్క. ౧. ౨౪౦.

చ. ఇనుదెసఁ జూడ నోడి తల లెత్తక నీటఁ
దదీయబింబముం, గని వగ జక్కవల్ మొగ
మొగంబులు సూచుచుఁ గుంది మూర్ఛ జెం,
దినదెసఁ జూడలేక వనదేవత హా యని కన్ను
మోడ్చె నా, వనరుహముల్ ముడింగె సహ
వాసులదుఃఖము నెయ్యు రోర్తురే. పారి.
౨. ౩౧.

౩. విధము, రీతి.

క. తాదృశమీనంబులు న,న్నే దెస వసియింప
నిచ్చు నిట దిగవిడువం,గా దెసఁగినకారు
ణ్యము,నాదెస నుంపంగదయ్య నరనాథ
మణీ. దశా. ౧. ౧౫౪.

క. పేదఱిక ముడుపునవలా,గాదిలి సైదోడుతో
డఁ గనుఁగొన నెపుడుఁ, మాదిరి యగు
నీనెమ్మొగ, మీ దెస సొం పెడలి యుంట
కెటు లోర్వనగుఁ. అచ్చ. రా. యు. ౩౯౫.
రం. రా. అర. ౧౭౬ పొ. ౨౬ పం.

జః దెసపడు.

దెసకట్టు. వి. (√దెస[1].) చోరసాధనవిశేషము.

సీ. ములుదోరణముబట్టు మొలత్రాటికుఱువాఁడి
కైదువు దెసకట్టు కావుబొట్టు. వేం. పంచ.
౩. ౧౯౯.

దెసచెడు. అ. క్రి. (√దెస[1].) దిక్కుమాలు.

వ...నరనారాయణు లపారపరాక్రము లై యసు
రపీనులఁ బెక్కండ్రం జంపిన నక్కడఁగి
దెసచెడి యసురులు...సముద్రంబు సొచ్చిన
...భార. ఆది. ౨.౨౫.

సీ. డీను లై గరుడులు దెసచెడి పాఱిరి...ఉ.
రా. ౧. ౨౭౫.

దెసపడు. అ. క్రి. (√దెస[2].) దురవస్థ నొందు.

క. వడి నొడిసి పట్టుకొని దెస,పడ కొడలుం దొ
డలు బడలుపడ నొక్కి ముదం, బడర దిగ
మ్రింగి వలపిన,కడ కరిగెఁ...వేం. పంచ.
౩. ౩౩౫

దెసమొల=దిసమొల.వి. (√దెస[1].)వస్త్రశూన్య
మగుమొల. (బ్రా.)

దే

దేంద్ర=జేంద్ర. వి. తంతువాయభేదము,సాలీ
లలో నొకతెగవాఁడు.

సీ. తంతువాయాభిధ దనరు మగ్గరి యన నేత
కాఁడనఁగను నేఁతరి యనఁ, దోఁచుఁ దద్భేద
ముల్...దేంద్ర యనంగను జేంద్ర యనఁగ.
ఆం. భా. ౨. ౨౭౩.

దేఁకు=డేఁకు. అ. క్రి. పిఱ్ఱలతో జరుగు. (చి.ని,
శ.ర.)

దేగ్ధ. సం. విణ. (ఋ. గ్రీ. ఋ.) పూయువాఁడు.

దేగ్ధవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పూయఁ
దగినది.

దేదీప్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మి
క్కిలి ప్రకాశించునది.

దేనము. వి. (సం. ధ్యానమ్.) ధ్యానము.

ఆ. దాన మొసఁగుకన్న దేనంబు మఱి హెచ్చు,
దేన మొసఁగుకన్న దెలివి హెచ్చు, తెలివి
కన్న నాస దెగ నేసినది హెచ్చు...వేమన.
౧. ౭౭.

దేబె=ద్రాబ.

విణ. (మూర్ఖుఁడు, అధముఁడు.)

సీ. పద్మినీరతివేద్య— పాంచాలునకుఁ గాక దే బైనవుండుంచు తెలియఁగలఁడె. వేణు.౫౧. (వికృతము.)

ద్వి...వయసు, దిగిపోయి పల్లిక దేబెరూపమున, వగమాలి బ్రతికి యెవ్వరి నుద్ధరింప. ద్వి.శ.సా. ౨. ౬౯ పా. ౫ పం.

దేయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఇయ్యఁదగినది.

దేరి(రీ)జె. వి. ఒకవిధ మైనగుడారము.

క. ఈరీతి సైన్య మంతయుఁ,జేరిన నొకబయట రాజసింహము భటులకా, దేరిజ వేయం బనిచి గు,డారము లెత్తించి యంతటకా రవి గ్రుంకకా. కువల. ౨. ౭౪.

సీ. రాజుపై నెత్తినప్రత్యూషనృపుతోఁపు దళుకొత్తుదేరిజత్రాడు లనఁగ. గీ. నవ్యఖద్యోతకాంతులు నభముఁ బ్రాఁకె. ప్రబంధ.౧౨౪. కృష్ణ. ౩. ౩౧.

మ. చల మొప్పకా మరుపాదుసాహి జగముల్ సాధింప దండెత్తి మ,త్తిలి బ్రహ్మాండపుఁగొంపుఁదళ్కు—బురుకాదేరీజ లెత్తింప నం,దలి యస్తాచలపూర్వశైలశిఖరస్తం భాగ్రభాగంబులం, గలమాణిక్యపుబిళ్లలో యనఁ దగెం గంజాప్తచంద్రాకృతుల్. భాను. ౪. ౫౪. (దేరీజా అని ముద్రి.)

దేవ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. పద్మచారిణి,మెట్టతామరచెట్టు. ౨. అసనపర్ణిచెట్టు. వి. ఋ. పుం. దేవరుఁడు, మగనిసోదరుఁడు.

దేవఋషి. సం=దేవర్షి.

దేవకన్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. అప్సరస. ౨. దేవతాకన్య.

దేవకర్మము. సం. వి. న్. న. దేవకార్యము.

దేవకార్యము. సం.వి.అ.న. ౧. దేవప్రియ మగు కార్యము. (పూజాది.) ౨. దేవతలు చేయుపని.

దేవకాష్ఠము. సం. వి. అ. న. దేవదారువుచెట్టు.

దేవకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వసుదేవునిభార్య.

దేవకీనందనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కృష్ణుఁడు. (ఇట్లే: దేవకీపుత్త్రుఁడు మొ.)

దేవకీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేవసంబంధ మైనది, దివ్యము.

దేవకుండము. సం. వి. అ. న. తనంతటఁ గలిగిన ఊటనీటిపట్టు, దేవఖాతకము.

దేవకుఁడు. సం. విణ. (అ. వికా. అ.) ౧. ప్రకాశించువాఁడు. ౨. జూదమాడువాఁడు; క్రీడించువాఁడు. ౩. దేవతాతుల్యుఁడు. వి. అ. పుం. యదువంశమునందు పుట్టినఒకానొకరాజు, శ్రీకృష్ణునకు మాతామహుఁడు.

దేవకురుంబ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మహాద్రోణి, పెద్దతుమ్మిచెట్టు.

దేవకులము. సం. వి. అ. న. ౧. దేవవంశము. ౨. దేవసమూహము. ౩. అల్పముఖము కల గుడి, దేవళము.

దేవకుల్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గంగానది.

దేవకుసుమము. సం.వి. అ. న.-దేవతలకు ప్రియ మగుకుసుమముకలది-లవంగముచెట్టు.

దేవక్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. (సంగీ.) ఇరువదినాలుగుస్త్రీరాగములలో నొకటి.

సీ. దేవక్రియాందోళి దేవగాంధారియు గౌళ గుండక్రియాహిరి...హంస. ౫. ౧౨౩.

దేవఖాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేవతలచే త్రవ్వఁబడినది, మనుష్యకృతము కానిది, అకృత్రిమము. వి. అ. న. ౧. గుహ. ౨. అఖాతము, అకృత్రిమ మైనమడుఁగు. ౩. గుడికి చేరు వైనకొలను, కోనేఱు.

దేవగంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మహామేదకీ.

దేవగంధర్వుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నారదుఁడు. ౨. దేవసమీపమున గానము సేయు గంధర్వభేదము.

దేవగణిక. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. స్వర్వేశ్య, అప్సరస.

దేవగర్భుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దేవతలవలన దేవతేతరస్త్రీలగర్భమున పుట్టినవాఁడు, దేవపుత్రుఁడు. (మనుష్యాది.)

దేవగాంధారి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. (సంగీ.)రాగిణీభేదము.

సీ...దేవగాంధారియు గౌళ గుండక్రియాహిరి...హంస. ౫. ౧౨౩.

దేవగాయనుఁడు. సం. వి.అ.పుం.గంధర్వుఁడు.

దేవగిరి. సం. వి. ఇ. పుం. పర్వతభేదము.

దేవగురువు సం. వి. ఉ. పుం. ౧-దేవతల ఆచార్యుఁడు-బృహస్పతి. ౨-దేవతలతండ్రి-కశ్యపుఁడు.

దేవగుహ్యము. సం. వి. అ. న.-దేవతలకు మాత్రము తెలిసినరహస్యము; ప్రాణులకు వైరాగ్యము కలుగకుండుటకై దేవతలచే దాఁపఁబడినది-మరణము.

దేవగృహము. సం. వి. అ. న. ౧. గుడి. ౨. రాచనగరు.

దేవచర్య. సం. వి.ఆ. స్త్రీ. ౧. దేవకృత మగు కృత్యము. ౨. దేవార్థము చేయఁబడినక్రియ. (హోమాది.)

దేవచికిత్సకులు. సం. వి. అ. పుం. ద్వి. ౧. అశ్వినీపుత్రులు, వేల్పువెజ్జులు. ౨. (గణిత.) రెండు అనుసంఖ్య.

దేవచ్ఛందము. సం. వి. అ. పుం.-దేవతలచే ప్రార్థింపఁబడునది- హారభేదము. (వాచ. దీనికి నూఱుపేట లుండు నని అమరము. నూటయెనిమిదిపేట లుండు నని వైజయంతి. నూటమూఁడు కాని ఎనుబదియొకటి కాని పేట లుండు నని విశ్వము.)

దేవజగ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేవతలచేత భక్షింపఁబడినది. వి. అ. న. కత్తృణము, కామంచిగడ్డి.

దేవటుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శిల్పి.

దేవత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దైవత్వము, దేవభావము. ౨. వేల్పు. ౩. (గణిత.) ముప్పదిమూఁడు అనుసంఖ్య. ౪. జ్ఞానేంద్రియము.

దేవతలపుట్టము. మి. వి. పట్టుబట్ట,మడుఁగుదోవతి ?

చ...కాఁగులనీరు మజ్జనంబున కమరించి దేవతలపుట్ట మొసఁగుచు బొడ్డుగిన్నెలొసనుతుహ రాగిసంకటిఁ దలోదరు లద్భుతభక్తిఁ జూపుచుఙ్. శుక. ౨. ౩౩౫.

దేవతరువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. అశ్వత్థము, రావిచె. ౨. చైత్యము,రచ్చమ్రాను. ౩. కల్పవృక్షము.

దేవతాగృహము. సం=దేవగృహము.

(ఇట్లే: దేవతాగారము మొ.)

దేవతాళ(డ)ము. సం.వి.అ.పుం. దేవతాడి,డావరడంగిచె.

దేవతాడి. మి.వి.(సం.దేవతాళః.) దేవతాళము.

సీ. డావరడంగినా దేవతాడన...దేవ. గీ.తాళనామంబు...ఆం. భా. ౨. ౫౧.

దేవతాడుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. అగ్ని. ౨. రాహువు.

దేవతాప్రతిమ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేవతావిగ్రహము, అర్చావిగ్రహము.

దేవతార్చన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేవతార్చనము, దేవతను పూజించుట.

దేవతార్చనము. సం. వి. అ. న.=దేవతార్చన.

దేవతీర్థము. సం. వి. అ. న. ౧. దేవతలపుణ్యస్థలాదికము. ౨. అంగుళ్యగ్రభాగము.

దేవత్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.)-సమాసాంతమునందే-దేవతకై యుద్దేశింపఁబడినది. (ఉదా: అగ్నిదేవత్యము.)

దేవదండ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాగబల, బీజ†.

దేవదత్తము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. దేవతలచేత నియ్యఁబడినది. (వరాది.) ౨. దేవతలకు అర్పింపఁబడినది. (గ్రామాది.) వి. అ. పుం. ౧. అర్జునునిశంఖము. ౨. ఆవులింతను గలిగించునొకఉపవాయువు. ౩. వాహీకదేశములోని ఒకగ్రామము. (కాశికావృత్తి.)

దేవదత్తుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బుద్ధునితమ్ముఁడు. (త్రి. ని.) ౨. శాస్త్రములలో ఉదాహరణము చెప్పుటకై ఉపయోగించుపదము. (ఉదా: దేవదత్తః పచతి.)

దేవదారి. మి.వి. (సం. దేవదారు. క. దేవదారు.) దేవదారువు†.

గీ. దేవదారి యనం జను దేవదారు. ఆం. భా. ౨. ౪౭.

దేవదారు(వు). సం. వి. ఉ. పుం. న. ఒకానొకవృక్షము, దేవదారి†.

దేవదాసి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవతలపరిచారిక. ౨. వేశ్య. ౩. వనబీజపూరకము, అడవిమాదీఫలము†.

దేవదాసుఁడు సం. వి. అ. పుం. దేవునకు దాసుఁడు, దేవపరిచారకుఁడు.

దేవదీపము. సం. వి. అ. పుం.–ఇంద్రియములలో దీపమువంటిది-౧. కన్ను. ౨. దేవనిమిత్తమగుదీపము.

దేవదుందుభి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. దేవతలఢక్కావాద్యము. ౨. ఎఱ్ఱతులసి†.

దేవదూత. సం. వి. అ. పుం. దేవతలరాయబారి.

దేవదూతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వనబీజపూరము, అడవిమాదీఫలము†. (వాచ.)

దేవదేవుఁడు. సం. వి. అ. పుం–దేవతలకు దేవుఁడు–౧. బ్రహ్మ. ౨. విష్ణువు. ౩. శివుఁడు.

దేవద్రోణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవయాత్ర, దేవతావిగ్రహముల నూరేఁగించుట. ౨. స్వయంభూలింగాదులఅవస్థానగహ్వరము, స్వయంభూలింగాదు లుండుగుహ.

దేవధనము. సం. వి. అ. న. దేవతలకు సమర్పించినధనము.

దేవధాని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఇంద్రపురి, అమరావతి.

దేవధాన్యము. సం. వి. అ. న. ధాన్యభేదము.

దేవధూపము. సం. వి. అ. పుం. గుగ్గిలము.

దేవన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. జూదము. ౨. క్రీడ. ౩. పరిదేవనము, విలాపము. ౪. సేవ, కొలువు.

దేవనది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. గంగ. ౨. పుణ్యనది.

దేవనము. సం. వి. అ. పుం. పాశకము, పాచిక. వి. అ. న. ౧. దీప్తి, జిగి. ౨. క్రీడ. ౩. వ్యవహారము. ౪. జిగీష, గెలువ నిచ్ఛ. ౫. స్తుతి, పొగడిక. ౬. జూదము. ౭. లీలోద్యానము, ఆటతోఁట. ౮. పద్మము, తామరపువ్వు. ౯. గతి, పోక. ౧౦. పరిదేవనము, విలాపము.

దేవనలము. సం. వి. అ. పుం. నలతృణభేదము, ఒకజాతికిక్కసకసవు†.

దేవనాగరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దేవభాషాలిపి.

దేవనాళము. సం. వి. అ. పుం. అడవికిక్కసకసవుచెట్టు. (వాచ.)

దేవనిందకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దేవతాదూషకుఁడు; నాస్తికుఁడు.

దేవనికాయము. సం. వి. అ. పుం. ౧- దేవతలయునికిపట్టు-స్వర్గము. ౨. దేవతాసమూహము.

దేవనిర్మిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గుడూచి, తిప్పతీఁగ.

దేవనిర్మితము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) దేవతలచే నిర్మింపఁబడినది; మనుష్యకృతము కానిది, అకృత్రిమము.

దేవపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ఇంద్రుఁడు.

దేవపత్ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవభార్య. ౨. మధ్వాలుకము, ఒకానొకతియ్యనిదుంప.

దేవపథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆకాశమందలిఛాయాపథము. ౨. దేవయానము, అర్చిరాదిమార్గము. ౩. దేవస్థానమునకు పోవుట కైనమార్గము.

దేవపరుఁడు. సం. విశే. (అ.ఆ. అ.) ౧. దేవునే నమ్మియున్నవాఁడు. ౨. దేవునియందాసక్తుఁడు.

దేవపర్ణము. సం. వి. అ. న. సురపర్ణము, మాచిపత్రిచెట్టు.

దేవపశువు. సం. వి. ఉ. పుం.(యజ్ఞాదులయందు) దేవతల కీయఁబడినపశువు.

దేవపురము. సం. వి. అ. న. దేవధాని.

దేవపూజ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. బృహస్పతి.

దేవప్రతికృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. దేవతావిగ్రహము, అర్చావిగ్రహము.

దేవప్రతిమ. సం॰ దేవతాప్రతిమ.

దేవప్రశ్నము. సం. వి. అ. పుం. ౧. జోస్యము. ౨. దేవతలను గూర్చి శుభాశుభవిషయమై చేయుప్రశ్నము, ఉపశ్రుతి. (సోదె అనికొందఱు.)

దేవప్రియము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) దేవతలకిష్టమైనది. వి. అ. పుం. ౧. పీతభృంగరాజము, పచ్చగుంటగలగరచెట్టు. ౨. ఒకవృక్షము, ఒకానొకపూలచెట్టు.

దేవబల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. సహదేవి, పెద్దముత్తవపులగముచెట్టు. ౨. త్రాయమాణ, కలుఁగానుఁగుచెట్టు.

దేవబ్రాహ్మణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దేవలుఁడు, దేవపూజవలన జీవించువాఁడు, పూజారి.

దేవభవనము. సం. వి. అ. న. ౧. స్వర్గము. ౨. దేవాలయము, గుడి. ౩. అశ్వత్థము, రావిచెట్టు.

దేవభూతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. గంగ. ౨. దేవతలయైశ్వర్యము.

దేవభూమి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. స్వర్గము ౨. దేవతలకు ప్రియమగుభూమి.

దేవభూయము. సం. వి.అ. న. దేవత్వము, దేవసాయుజ్యము, దేవుఁడగుట.

దేవభోజనము. సం. వి.అ.న. అమృతము, వేల్పుబువ్వ. (ఇట్లే: దేవభోజ్యము మొ.)

దేవమణి. సం. వి. ఇ. పుం. కౌస్తుభమణి, విష్ణువక్షమందలిమాణిక్యము. ౨. సూర్యుఁడు. ౩. గుఱ్ఱము మెడయందలిసుడి. ౪. దేవతలలో శ్రేష్ఠుఁడు. ౫. శివుఁడు. ౬. చింతామణి.

దేవమాత. సం. వి.ఋ. స్త్రీ. దేవతలతల్లి-అదితి.

దేవమాతృకము. సం.విశే. (అ. ఆ. అ)-మేఘమే మాతగా కలది-వాననీళ్లచేత పండెడుసస్యము గలదేశము. (వర్షాధారకము. వ్యతి: నదీమాతృకము.)

దేవమానకము. సం.వి. అ. పుం - దేవాలయందు మానము (గౌరవము) కలది-కౌస్తుభమణి.

దేవమానము. సం. వి. అ. న. దివ్యమానము, దేవతలయొక్క దినాదిపరిమాణము.

దేవమాయ. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. ౧. దేవతలమాయ. ౨. (వేదాంత.) అవిద్య.

దేవమార్గము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దేవతలు పోవుమార్గము ౨. అర్చిరాదిమార్గము. ౩. గుదము, మూడి.

శ్లో. పాణిభిర్నిహతాః కేచిత్ కేచి జ్జానుభిరాహతాః, ప్రకృష్టాశ్చ యథాకామం దేవమార్గం చ దర్శితాః. సం.రామా.సుం. ౬. ౩౬.

దేవమాసము. సం. వి. అ. పుం. గర్భాష్టమ మాసము, గర్భము కలిగినదిమొదలు ఎనిమిదవ మాసము (త్రి.ని.) ౨. దేవతామానము ననుసరించినమాసము, మనుష్యమాన ప్రకారము ముప్పదిసంవత్సరములకాలము.

దేవము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పాదరసము. ౨. క్రీడ, ఆట. (ఆ. ని.) న. ఇంద్రియము. (మేని-పుం. అని కే. ని.)

దేవముని. సం.వి.ఇ. పుం. దేవర్షి. (నారదాది.)

దేవయజనము. సం. వి. అ. న. ౧. యాగము చేయుస్థానము, వేది. ౨. దేవతల నుద్దేశించి యాగము చేయుట.

దేవయజి. సం. విశే. (ఇ) దేవయాజకుఁడు, దేవత నుద్దేశించి యాగము చేయువాఁడు.

దేవయజ్ఞము. సం. వి. అ. పుం. గృహస్థులు నిత్యము చేయవలసినహోమరూపయజ్ఞము. (ఇది పంచమహాయజ్ఞములలో నొకటి.)

దేవయాజి. సం.విశే. (న్.నీ.న్.) దేవతల నుద్దేశించి యాగము చేయువాఁడు.

దేవయాత్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేవోత్సవాదులయందు దేవుని ప్రతిమలను స్థానాంతరమునకు తీసికొని వెళ్ళుట ౨. దేవుని దర్శింపఁ బోవుట.

దేవయానము. సం. వి. అ. న. విమానము. పుం. అర్చిరాదిమార్గము.

దేవయాని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. శుక్రాచార్యుని కూఁతురు, యయాతిభార్య.

దేవయుగము. సం.వి.అ. న. ౧. కృతయుగము ౨. నాలుగుమనుష్యయుగములపరిమితి కల కాలము, మనుష్యమానమున 43,20,000 సంవత్సరములకాలము, మహాయుగము. (విల్యమ్సు.)

దేవయోని. సం.వి.ఇ. పుం. విద్యాధరాది.

శ్లో. విద్యాధరోఽప్సరో యక్షరక్షోగంధర్వకిన్నరాః, పిశాచో గుహ్యకస్సిద్ధో భూతోఽమీ దేవయోనయః. (అమరము.)

దేవయోష. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. దేవతాస్త్రీ, అప్సరస.

దేవర. వి. (సం. దేవః. ప్రా. దేవ్వో-బ. దేవళ్ళు.)

౧. దేవుఁడు.

వ...శ్రీహరి హరీశ్వర దేవరకు... దా. శా. ౧౦౫౬.

సీ. కన్నులు చల్లఁగాఁ గనుఁగొందు నేను మిమ్మిరువుర దేవి దేవరను బోలె. నైష. ౨.౭౬.

గీ. ఇన్ని దేవళ్లఁ గొలిచి నే నేమి గంటిఁ, బోయి పచ్చనిపులుకానిపులుఁగుచేత, మోసపోయితి నని కుందు...శుక. ౩. ౪౯.

౨. ప్రభువు, రాజు.

క. కైవడి మెకములఁ గ్రుమ్మెడి, కైవడి మాయావచేవ కనఁబోయెడుగా, దేవర మాదేవరవలె, వేవేగమె సామి వేఁట విచ్చేయవయా. సారంగ. ౧. ౮౯.

క. సిరిరాచవేల్ప కడు నీవరితనమున నీటిదాల్ప వలమురిసుడివాల్, దొరవంటిరొుప్ప

గలదే,వరజాణ యమీనుఖాన వలపుల తేఁడా. యయా. ౫. ౧.

౩. 'నీవు' అనునర్థ మిచ్చును. (ఇది గొప్పవారి యెడ 'నీవు' అనుటకు బదులుగా నుండును. దీని క్రియ తఱుచు బహువచనమందే కనఁబడుచున్నది.)

ఉ. దేవర పంపఁగాఁ జని యుధిష్ఠిరునిం గని వచ్చినాఁడ నా,భూవిభుఁ డప్రమేయగుణ పూజ్యుఁడు మీకు నమస్కరించె...భార. ఉద్యో. ౨. ౩.

మ. మొదలం దేవర యానతిచ్చితిర యేముం జిత్తమం దెంతుము...హర. ౨. ౧౩౧.

గీ...దేవరానతి దప్పకున్నఁ,జాలు...ఆము.౪. ౬౪.

విణ. శ్రేష్ఠుఁడు. (ఇది పురుషులవిషయమున నే ప్రయుక్తము.)

ఉ. రాజశశాంకశేఖరుఁడు రాజకిరీటవతంస మట్టిద,గ్రాజమనోభయంకరుఁడు రాజులదేవర రాజరాజు,...కాశీ. ౧. ౪౨.

గీ. పతితు లారాధ్యదేవళ్లె ప్రాప్యు లనుచు,ను పనిషత్తులు వారిచే నుబ్బి వినుచు. ఆము.౪. ౪౩. (ఆరాధ్యదేవళ్లు. మిశ్రసమాసము.)

దేవరవారు(రలు)=దేవర.

ఉ. దేవరవారు మున్ను వసుదేవకుమారకభక్తవృత్తముల్, పావనమూర్తులం దెలియఁ బల్కితిరి...కులశేఖరమహీపాలచరిత్రము. చి.ని)

ఉ. నా విని పాపభావపరిణామవిదుండు విశారదుం డనుక్, దేవరవార లిందు నరుదేశకునములు మంచి వయ్యె నే,రావలె శోభనోత్సవపరంపరలు...విజ. వి. ౧. ౧౪౦.

జః దేవరమిద్దె, దేవళ్లగుడి, దేవళ్లపెట్టె.

దేవరథము. సం. వి. అ. పుం. విమానము.

దేవరమిద్దె. వి. (దేవర+మిద్దె) దేవతాగృహము, దేవునిగది.

సీ. నిండుసున్న పుఁబూఁత నెఱచాఁదుబోదెలు దిద్దినదేవరమిద్దె కనరె. హంస. ౧. ౧౫౧.

దేవరహస్యము. సం.విణ.(అ.ఆ.ఇ.)-దేవతలకు కూడరహస్య మైనది-అతిగోప్యము.

దేవరాజు. సం. వి. అ. పుం. ఇంద్రుఁడు.

దేవరాట్టు. సం. వి. జ్. పుం. దేవరాజు.

దేవరాతుఁడు. సం.వి. అ.పుం. - దేవునిచే రక్షింపఁబడినవాఁడు- ౧. పరీక్షిత్తుఁడు. (అర్జునుని మనుమఁడు, అభిమన్యునిపుత్త్రుఁడు.) ౨. విశ్వామిత్త్రునిచే రక్షింపఁబడినశునశ్శేఫుని రెండవపేరు.

దేవరాయఁడు. మి. వి. (సం. దేవరాజః) ఉత్తమదేవుఁడు.

ద్వి. దేవరాయఁడు రమాదేవితో భక్తసేవితుండై...ద్వి. పరమ. ౧. ౩౬. పా. (ఇట వరదరాజస్వామి అని భావము.)

దేవరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మగనితోఁబుట్టినవాఁడు.

దేవర్షి. సం=దేవఋషి.

దేవలకుఁడు. సం=దేవలుఁడు.

దేవలత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నవమల్లిక,విరజాజి.

దేవలాంగుళిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వృశ్చికాళిక,తేలుకొండిచెట్టు. (వాచ.)

దేవలింగము. సం. వి. అ. న. ౧. దేవతాప్రతిమ. ౨. దేవతాచిహ్నము. (విల్యమ్సు.)

దేవలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దేవార్చనమువలన జీవించువాఁడు, పూజారి. ౨. దేవతాప్రతిమలను గ్రహించి ఇంటింట బిచ్చమెత్తుకొనెడియొకజాతి. (జీవికార్థేచాపణ్యే మూత్రె తత్త్వబోధిని.) ౩. ధార్మికుఁడు. ౪. నారదుఁడు. ౫. దేవరుఁడు, మగనితోఁ బుట్టినవాఁడు. ౬. ఒకానొకధర్మశాస్త్రకర్త.

దేవలోకము. సం. వి. అ. పుం. స్వర్గము.

దేవళము. వి. (సం. దేవాలయః. ప్రా. దేవలం.) కోవెల, గుడి.

క. కాలేయక మి ట్లనియెను, గాలాంజన మనెడి గిరినిఁ గలదేవళముం, బాలింప నితనిఁ బనుపుము, చాలు నదియె దండ మనిన జనపతి నగుచున్. ఉ. రా. ౩. ౭౧.

చ. బలమునఁ గాకినాడశలపాకమహాస్థలరాజ్యభారని,ర్భలుఁ డయి దేవళంబులును సద్వనము-ల్నిరతాన్నసత్త్రముల్, జలవిలసత్తటాకములు సత్కృతిముఖ్యసమస్తకర్మముల్, పొలుపుగ నాచరించె బరిపూర్ణుఁడు సంధురితిమ్మఁ డన్నిటన్. జాహ్నవీ. ౧. ౬౨.

(ఈపదము శాసనములందు దేవుళము అనురూపముతోఁ గానవచ్చుచున్నది.)

వ...గుంటూరితెలువు పడమటను క్షేత్రం ౫౧ వీశేశ్వరునిదేవుళం సేసినకాశవారు...శా. శా. ౪. ౭౦౨.

వ...గాన యిధర్మము తెలుంగురాయలదేవుళం గలకాలం సాగి...శ్రీ. శా. ౪. ౯౫౫.

దేవళ్ల(ర)గుడి. వి. (√దేవర.) దేవాలయము.

సీ. నీవు గల్గుటకుఁ గా దేవళ్లగుళ్లఁ బ్రాణాచారవిధు లెల్ల నలవరించి. ప్రబంధ. ౬౪౫.

సీ. ఇరవులు రోసి దేవరగుళ్లు వెమకి యుప్పరిగలు వెదకి చప్పరములరసి. అచ్చ. రా. సుం. ౧.

దేవళ్లపెట్టె. వి. (√దేవర.) దేవతార్చనపుఁబెట్టె, దేవవిగ్రహము లుంచుపెట్టె.

సీ. నట్టింట దేవళ్లపెట్టెఁ బెట్టినతిన్నెఁ గొట్టించి వేసఁ బందిగూఁడు సేసె. శుక. ౩. ౫౦.

దేవవక్త్రము. సం. వి. అ. న. ౧. దేవతలముఖము. ౨. దేవతలకు ముఖమువంటివాఁడు-అగ్ని.

దేవవర్ధకి. సం. వి. ఇ. పుం. దేవతలవండ్రంగి, విశ్వకర్మ.

దేవవర్త్మము. సం. వి. న్. న. ౧. దేవతల మార్గము. ౨. ఆకాశము.

దేవవల్లభము. సం. వి. అ. పుం. సురపున్నాగము, సురపొన్న.

దేవవాణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఆకాశవాణి, ఆకాశాదులనుండి వినఁబడు దేవతలవాక్కు. ౨. సంస్కృతభాష.

దేవవాహనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -దేవతలకు హవిస్సును దీసికొని పోవువాఁడు- అగ్ని.

దేవవృక్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దేవతల చెట్టు, కల్పవృక్షము. ౨. గుగ్గిలపుఁజెట్టు. ౩. ఏడాకులఅరఁటి.

దేవవ్రతము సం. వి. అ. న. ౧. దేవత్వము పొందుటకై చేయువ్రతము. ౨. దేవతల కిష్టమగువ్రతము. ౩. దేవతలఆహారము.

దేవవ్రతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - ఇంద్రియనిగ్రహమే వ్రతముగాఁ గలవాఁడు - భీష్ముఁడు.

దేవశిల్పి. సం. వి. న్. పుం. విశ్వకర్మ.

దేవశుని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దేవప్రభావము గలశునకమాత, సరమ.

దేవశేఖరము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. -ప్రకాశించు అగ్రభాగము కలది. - దమనకము, దవనము. ౨. దేవతల శిరోభూషణము. (వాచ.)

దేవశ్రుతము. సం. వి. అ. పుం. శాస్త్రము. (వాచ.)

దేవశ్రుతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. - దేవతలలోఁ బ్రసిద్ధుఁ డైనవాఁడు - ఈశ్వరుఁడు. ౨. నారదుఁడు. ౩. జైనులలో నొకఁడు. (వాచ.)

దేవశ్రేణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. మూర్వ, చాఁగ. ౨. దేవతలపంక్తి.

దేవసభ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. సుధర్మ, దేవతల సభ. ౨. రాజసభ. ౩. జూదమాడెడుచోటు.

దేవసభ్యుఁడు. సం.విణ.(అ. ఆ.అ)-౧. క్రీడార్థ మగుసభకు వచ్చినసభికుఁడు-జూదరి.౨. దేవసభలో నున్నవాఁడు. (వాచ.)

దేవసర్షపము. సం. వి. అ. పుం. ఎఱ్ఱనివేళ్లును చిన్నయాకులును గలసర్షప వృక్షవిశేషము, ఒక జాతి ఆవ†.

దేవసహా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సహదేవి,పెద్దముత్తవపులగము †.

దేవసాయుజ్యము. సం. వి. అ. న. దేవభావము, దేవుఁడగుట.

దేవసృష్టి. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మదిర,మద్యము.

దేవసేన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దేవతలదండు. ౨. కుమారస్వామిభార్య.

దేవస్వము. సం. వి. అ. న. ౧. దేవధనము,దేవతలసొమ్ము. ౨. దేవతల కర్పించినసొమ్ము. ౩. యజ్ఞము చేయువారిధనము. (వాచ.)

దేవహూతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. దేవతలను పిలుచుట. ౨. కర్దమప్రజాపతిభార్య. (స్వాయంభువమనువుకూఁతురు, కపిలమహర్షి తల్లి.)

దేవాంగన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. అప్సరస, అచ్చర. ౨. దేవతాస్త్రీ.

దేవాంగి. వి. (చి. ని, బ్రౌ. సం. వి. న్. పుం. బ అని శ. ర) ౧. జేంద్రవాఁడు. బట్టలు నేసి జీవించు నొకజాతివాఁడు. ౨. ఒకజాతికోఁతి. (బ్రౌ)

దేవాజీవి. సం. వి. న్. పుం - దేవార్చనమువలన జీవించువాఁడు_దేవలుఁడు, పూజారి.

దేవాజీవుఁడు. సం. వి. అ. పుం = దేవాజీవి.

దేవాటము. సం. వి. అ. పుం. - దేవతలు సంచరించుస్థలము. - హరిహరక్షేత్రము. (పాటలిపుత్త్రమున కుత్తరదిక్కున గంగాద్వారమునమన్న దివ్యక్షేత్రము.)

దేవాత్మము. సం. వి. న్. పుం. ౧. దివ్యాత్మ, పరమాత్మ. ౨. అశ్వత్థము, రావి †.

దేవాత్ముఁడు. సం. విణ.(న్.ఆ,న్.న్.) ౧. దేవస్వభావము కలవాఁడు. ౨. దివ్యస్వరూపము కలవాఁడు.

దేవాధిపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఇంద్రుఁడు. ౨. దేవోత్తముఁడు, దేవశ్రేష్ఠుఁడు.

దేవానాంప్రియము. సం. వి. అ. పుం. మేఁక. (త్రి. ని.)

దేవానాంప్రియుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) (దేవులకు_క్రీడాసక్తులకు_ప్రియుఁడు; యాగములయందు దేవతలకు ప్రియ మగుపశువువంటి వాఁడు; బ్రహ్మజ్ఞానరహితుఁ డయి యాగము చేసి దేవతలకుఁ బ్రియము చేయువాఁడు.) మూర్ఖుఁడు.

క. ఈవిధి నభీష్టసిద్ధికి, దైవతకవినుతి యొనర్చి తప్పొప్పు మదిన్,భావించి దిద్దకుండఁగ, దేవానాంప్రియుల మ్రొక్కి తెలుతుఁ గుకవులన్. రాఘవ. ౧. ౫.

దేవాన్నము. సం. వి. అ. న. ౧. అమృతము, వేల్పుబువ్వ. ౨. దేవతావిగ్రహమునకు నివేదనము చేసినయన్నము.

దేవాభీష్ట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తాంబూలీతములపాకుతీఁగ†.

దేవాయతనము. సం. వి. అ. న. గుడి,దేవళము.

దేవాయుధము. సం. వి. అ. న. ౧. దేవతల ఆయుధము. ౨. ఇంద్రధనుస్సు.

దేవార్చన(ము) సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేవతాపూజనము.

దేవాలయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. స్వర్గము. ౨. గుడి,దేవళము.

దేవావాసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. స్వర్గము. ౨. గుడి, ౩. అశ్వత్థము †. ౪. మేరుపర్వతము.

దేవి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. ప్రకాశించువాఁడు. ౨. జూదమాడువాఁడు; క్రీడించువాఁడు. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవతాస్త్రీ, ౨. దేవపత్ని. ౩. పార్వతి. ౪. సరస్వతి. ౫. (నాట్య) రాజుపట్టపురాణి, పట్టాభిషిక్తయగుభార్య. ౬. చటక, ఆఁడుఊఁరఁబిచ్చుక. ౭. మూర్వ, చాఁగ ⚘. ౮. పిక్క, స్పృక్క. ౯. పూజ్యస్త్రీలనామాంతమునఁ జేర్చుపదము. (ఉదా: సీతాదేవి మొ.) ౧౦. చిఱుబొద్ది, పాఠ ⚘. ౧౧. భూతుంబి, నేలానఁగు ⚘. ౧౨. ప్రొద్దుతిరుగుడు ⚘. ౧౩. లింగిని ⚘. ౧౪. వంధ్యాకర్కోటకి, గొడ్డుకాఁకర ⚘. ౧౫. సాలపర్ణి, ముయ్యాకుపొన్న ⚘. ౧౬. మహాద్రోణి, పెద్దతుమ్మి ⚘. ౧౭. నాఁగముస్త ⚘. ౧౮. వృగేర్వారుక, పెద్దపాఁపర ⚘. ౧౯. హరీతకి, కరక ⚘. ౨౦. అతసి, అగిసె ⚘. ౨౧. సంక్రాంతి, సూర్యుఁడు మేషాదులయందు ప్రవేశించుట.

దేవిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ఒకానొకనది. ౨. ఉమ్మెత ⚘.

దేవిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. ప్రకాశించువాఁడు. ౨. జూదమాడువాఁడు; క్రీడించువాఁడు.

దేవిలి. వి. (సం. దేవలకః.) దేవలకుఁడు, పూజారి. వ... శ్రీభీమేశ్వరమహాదేవరగుడి యఖణవర్తిఁ దివియలు... డాకరేమిదొడ్డవ అయ్నవణ్డినసేలకు పుట్టి ౧ ణ్టికిచి ౫ దేవిలి ౧ ణ్టికిచి ౫ కొట్ట ఆరువువరువుపుట్టి ౧ ణ్టికిచి ౬... దా. శా. ౧౩౮౪.

దేవీగృహము. సం. వి. అ. న. ౧. అమ్మవారిగుడి. ౨. రాణివగరు, అంతఃపురము.

దేవు. స. క్రి. ౧. నీళ్లు పాలు మొదలగువానిలో నుండి తడవి తీయు; తడవు; కలఁచు.

శా. అరం గాఁగినపాలమీఁగడల హస్తాబ్జంబులం దేవి లీలారమ్యంబుగఁ దోడిబాలురకు నెల్లం బెట్టి తానుం గొనున్. హరి. పూ. ౫. ౨౦౪.

క. దేవా యీకసుమాలము, దేవెదుకేల్గోయి నీదుదేహం బంటం, గా వెఱ పయ్యెడు... కాళ. ౩. ౯౭.

ద్వి. తడయక పదపదార్థంబులు దేవి, కొని వచ్చి జంగమకోటికి వరవుఁ, బను లాచరించుచు ...బస. పు. ౫. ౩౪౫ పం.

(వ్యవ.) నాకేలనొకడుపులో దేవుచున్నట్లున్నది. ౨. సంగ్రహించు, దొంగిలించు.

ద్వి. ఎల్లయర్థము దేవి యిహపరంబులకు, దూరమైనట్టిలుబ్ధులయిండ్లు సొచ్చి. బస. పు. ౫. ౩౯౨ పం. (ప్రాతప్రతి పా. 'తెచ్చు' క్రొత్తప్రతి పా.) ౩. వెదకు.

సీ. మందసంబులు దేవి మాడఁవుల్వాడఁగని కొత్తడంబులు చూచి...అచ్చ. రా. సుం. ౮.

దేవుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧.- ప్రకాశించువాఁడు- దేవత, వేల్పు. (ఈయర్థమున బహువచనము లేదు) ౨. వర్షాధిదేవత, ఇంద్రుఁడు; మేఘుఁడు. ౩. బ్రాహ్మణులయుపాధిభేదము. (గోవిందదేవుఁడు, పురుషోత్తమదేవుఁడు, మొ.) ౪. (నాట్య) రాజు. (యదాజ్ఞాపయతి దేవః – శాకుం.) ౫. పరమాత్మ. ౬. క్రీడాసక్తి కలమనుజుఁడు.

దేవురించు. అ. క్రి. (√దేవుర.) దైన్యపడు, దీనత్వమునొందు.

సీ. దేవురించుచు వాజదేఱెడుమొగమును బడఁబాఱుచుండెడుబడుగుటొడలు. హరిశ్చ. ౪. ౧౦౩.

దేవురింపు. వి. (√దేవురించు.) ౧. దేవురించుట, దీనుఁడగుట. ౨. పరిదేవనము, విలపించుట.

సీ... దేవురింపనఁగను దేవురనగఁ. గీ. బరఁగుఁ బరిదేవనము... అం. భా. ౧. ౧౧౬.

దేవురు. వి. దైన్యము.

క. ఈవఱదనుకను రోఁతల, దేవుళ్లం బడితి...
వేం. పంచ. ౪.౩౯౫. ఆం.భా. ౧.౧౧౬.

జః దేవురించు, దేవురింపు, దేవురుగొట్టు, దేవుళ్లాడు.

దేవురుగొట్టు. విణ. (√దేవుర.) దెబ్బదీనుఁడు. (శ. ర.)

దేవుళ్లాడు. అ. క్రి. (దేవుళ్ళు+ఆడు.) ౧.చింతించు, విచారించు.

(వ్యవ.) వాఁడు డబ్బు పోవుటచే దేవుళ్లాడుచున్నాఁడు.

౨. కాలము గడపు.

(వ్యవ.) అతఁడు ఆకొలఁదిజీతముతో సెట్లో దేవుళ్లాడుచున్నాఁడు.

దేవెరి=దేవేరి.

రగడ...సౌరుల,తిట్ట యగుచాల్వేరినాడెవు
చేవెరిం గొని... అచ్చ. రా. యు. ౬౪.
(శ. ర. పా. తెలవఁగైకొని ముద్రి.)

దేవేంద్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఇంద్రుఁడు.

దేవేజ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దేవపూజ్యుఁడు, బృహస్పతి.

దేవేట్టు. సం.విణ.(జ్)దేవతలనుపూజించువాఁడు

దేవేరి=దేవెరి. వి. మహిషి, రాజుభార్య; భార్య.

గీ. మహిషి దేవేరి యనఁగను మనును... ఆం.
భా. ౨. ౧౦౫.

సీ.వీరె సప్తర్షులు వారె యశ్విన్యాదు లిరువాడ
దేవేరు లిందుభార్యలు... హర.౮.౧౧౩.

క. దేవేరి వైతి వౌ వసుధావల్లభమణికిఁ గేళి
తత్పరమతివై.శుక.౨.౪౬.చం.రా.౫.౨.

క. ఆవిభు ననంతరంబ ధరావలయముఁ దా
ల్చెఁ గృష్ణరాయఁడు చిన్నాదేవియు శుభ
మతి తిరుమలదేవియునుం దనకుఁ గూర్చు
దేవేరులు గాఁగ. మనుచ. ౧. ౩౩.

శా...కావేరి దేవేరిగా, నంగీకార మొనర్చి నే
...ఆరత్నాకరేంద్రుఁడు నీయఁగం బంటి
సుఖించు నేని గుణభద్రా తుంగభద్రానదీ.
పాండు. ౧. ౧౩౯.

దేవేరిపట్టము=మహిషీత్వము,పట్టపురాణితనము.

గీ. ఇట్టిభాగ్యంబునకుఁ దలకట్టు గాఁగ, రాక్ష
సేంద్ర శుభస్య శీఘ్రం బనంగఁ, గట్టు దేవే
రిపట్టమాకమలవదన, కంచు నెఁగఁబోసి నా
రదుం డరుగుటయును. వరాహ. ౧౧.౫౪.

చందమామదేవేరి=తారక, నక్షత్రము.

క. చెఱఁబట్టెను దశముఖుఁ డే,డైఱ నిచ్చటఁ
చందమామదేవేరుల నంద,ఱ ననఁ గను మి
గ్గిరి తన, చఱులఁ దగుల్పడినచుక్కచాలునఁ
బొల్చెఁ. రామా. ౮. ౧౪౪.

దేవేశి. సం.వి.ఈ. స్త్రీ. పరమేశ్వరి.

దేవేశుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దేతలకు ప్రభువు; పరమేశ్వరుఁడు.

దేవేష్ట. సం.వి.ఆ. స్త్రీ.౧.మహామేదకి.(వాచ.)

దేవేష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దేవతలకుఁ బ్రియ మయినది. వి. అ. పుం. గుగ్గిలము. అ. న. దేవతలయిచ్ఛ.

దేవోద్యానము. సం.వి.అ.న. ౧. నందనవనము. ౨. దేవునితోఁట.

దేశకాలజ్ఞుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేశమును కాలమును దెలిసినవాఁడు.

దేశకుఁడు. సం. విణ.(అ.శికా.అ.)౧. శాసించువాఁడు, ఆజ్ఞాపించువాఁడు. ౨. ఉపదేష్ట, ఉపదేశించువాఁడు.

దేశజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేశమునఁ బుట్టినది, విదేశీయము కానిది.

దేశధర్మము. సం. వి.అ.పుం.దేశమందలిధర్మము.

దేశభాష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేశమున వాడఁబడు భాష.

దేశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ప్రదేశము, చోటు. ౨. అనేకపట్టనములు గలభూభాగము, విలాతి.

(దేశములు ౫౬:—అంగము, వంగము, కళింగము, కర్ణాటము, కేరళము, కామరూపము, గౌడము, వనవాసము, కుంతలము, కొంకణము, మగధము, సురాష్ట్రము, మాళవము, లాటము, భోటము, వరాటము, శబరము, కుకురము, కురువు, అవంతి, పాండ్యము, మద్రము, సింహళము, ఘూర్జరము, పారశీకము, మిథిలము, పాంచాలము, శూరసేని, గాంధారము, బాహ్లీకము, హైహయము, తౌళవము, సాల్వము, పుండ్రకము, ప్రాగ్జ్యోతిషము, మత్స్యము, చేది, బర్బరము, నేపాళము, గౌళము, కాశ్మీరము, కన్యాకుబ్జము, విదర్భము, ఖురసాణము, మహారాష్ట్రము, కోసలము, కేకయము, అహిచ్ఛత్త్రము, త్రిలింగము, ప్రయాగము, కరహాటకము, కాంభోజము, భోజము, చోళము, హూణము, కాశి—దేశములు మఱియు అనేకములు కలవు. అందు ఇవి ముఖ్యములు అని శ.ర.) ౩. ఏఁబదియాఱు అనుసంఖ్య ౪. భాగము, ఏకదేశము.

దేశరూపము. సం. వి. అ. న. ౧. న్యాయము, సమంజసము. ౨. ప్రశస్తదేశము.

దేశాంతరము. సం. వి. అ. న. ౧. అన్యదేశము, మఱియొకదేశము. ౨. మఱియొకప్రదేశము. (భావ. వేఱుగాఁ గలదిగాని పర్వతముచేతనో మహానదిచేతనో వేఱుపఱుపఁబడినదిగాని యగు దేశము దేశాంతరము అని మనువు.)

దేశాంతరి. సం. విణ. (న్. డీ. న్.) పరదేశపువాఁడు.

దేశి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. దేశకుఁడు ౨. దేశము కలవాఁడు, వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. సంగీతవిశేషము; ఆయాదేశజనులకు హృదయరంజకముగా నుండు ప్రత్యేకసంగీతము. (సంగీతములో వేఱొకభేదము మార్గము.)

శ్లో. తత్తద్దేశస్థయా రీత్యా యత్స్యాల్లోకానురంజనం, దేశేదేశే తు సంగీతం తద్దేశీత్యభిధీయతే. (కల్పం.)

ద్వి. లాలితశుద్ధసాళగములు బెరయఁగ, గ్రాలుచు దేశిమార్గంబులు వెలయ. బస. పు. ౩. ౯౩ పం. హార. ౨. ౧౧౧.

౨. ఇరువదినాల్గుస్త్రీరాగములలో నొకటి.

సీ... దేశాక్షి ఘూర్జరి దేశి తోడి. గీ. వెలయు నారాయణియుఁ జతుర్వింశతివిధములను దనరారుస్త్రీరాగములును మఱియు. హంస. ౫. ౧౨౩.

౩. దేశభాషాకవిత్వము.

క. మార్గకుమార్గము దేశియు, మార్గము వదలంగఁ దమకు మది వదలక దుర్మార్గపదవర్తు లనఁ దగు, మార్గపులం దలఁప నలఁతి మహి సుకవులకున్. కు. సం. ౧. ౨౭.

క. మును మార్గకవిత లోకంబున వెలయఁగ దేశికవితఁ బుట్టించి తెనుంగు నిలిపి... కు. సం. ౧. ౨౩.

౪. నాట్యవిశేషము.

ఉ. దేశివిధంబు రట్టణము దివ్యకలాసియు... శేకయున్... నాట్యకలనం బ్రకటించెను హావభావముల్. శ్రీరం. మా. ౪. ౧౬౨.

సీ. శివుఁ డొక్కనాఁడు దేశికి మెచ్చి నాకిచ్చెఁ బెద్దవజ్రపుఁగుచ్చు బిరుదుతవిణ. వాల్మీ. ౩. ౩౬.

౫. తెనుఁగుదేశమున వాడఁబడునొకభాష.

గీ. వెలఁది చిగురు రెల్లి వేనలి వేసవేలు, నాఁగఁ జనుశబ్దములు దేశినామకములు; వీనఁ జెప్పి

నకవితల వినుచు మెచ్చు. కావ్య. ౯.౧౮.

చ. తెనుఁగునఁ దేఁటగాఁ గథలు దెల్పఁగ గా
వ్యము పొందు లేదు మె, త్తనపస చాల దం
డ్రు విశదంబుగ సంస్కృతశబ్ద మూఁదఁ
జెప్పిన నవి దర్భముం డ్లనుచుఁ బెట్టరు వీ
నులఁ గావునన్ రచుల్, దనరఁ దెనుంగు
దేశియును దద్భవముం గలయంగఁ జెప్పె
దన్. ద్వా. ౧. ౩౨. (తెనుంగుదేశి = దేశి
తెనుఁగుఅని భావము.)

దేశికాకు. సం. వి. ఉ. పుం. ఒకానొకస్వరస్థాయి.

ద్వి. గాథంబు లలిరాగ కాకును బొచ్చు, గాథంబు
మతిదేశికాకును సింధు, నలిఁగరు రాకాకునఖ
కర్తరియును. బస. పు. ౩. ౯౦ పొ. ౯౪౦ పం.

దేశికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. గురువు. ౨. పథికుఁడు, బాటసారి.

దేశిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. తర్జని, చూపుడువ్రేలు.

దేశీయము సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) - దేశభవము- ౧. దేశమునఁ బుట్టినది, దేశమం దైనది. ౨. (ఒకానొక తద్ధిత ప్రత్యయము. ఇంచుక తక్కువయైనది అనునర్థము కలది. ఉదా: అష్టాదశవర్ష దేశీయుఁడు=కొంచెము తక్కువగా పదునెనిమిదిసంవత్సరములవయసువాఁడు - పటుదేశీయుఁడు=కొంచెము తక్కువగా సమర్థుఁడు.)

దేశీయవరాడి(ళి). సం. వి. ఈ. స్త్రీ. (సంగీ) రాగిణీభేదము. (వాచ.)

దేశ్యము సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) - దేశభవము- ౧. దేశమునఁ బుట్టినది, దేశమునం దున్నది. ౨. దేశమునకుఁ దగినది. ౩. ఉపదేశింపఁ దగినది. ౪. (ఒకానొక తద్ధిత ప్రత్యయము. కొంచెముతక్కువయైనది అనునర్థము కలది. ఉదా: అష్టవర్షదేశ్యుఁడు=కొంచెము తక్కువగా ఎనిమిదిసంవత్సరములవయసువాఁడు- విద్వద్దేశ్యుఁడు=కొంచెము తక్కువగా విద్వాంసుఁడు.)

వి. అ. న. (వాదమున) పూర్వపక్షము. (వాచ.)

దేష్ణువు. సం. విశ. (ఉ.) ౧. దాత, ఇచ్చువాఁడు. ౨. శుద్ధిచేయువాఁడు. ౩. దుర్దమము, లొంగనిది. (ఆ. ని.) వి. అ. పుం. - వస్త్రాదులు శుద్ధిచేయువాఁడు - చాకలి. (విల్యమ్సు.)

దేసము. వి. (సం. ద్వేషః.) వైరము, పగ.

గీ. నూడు పగ దేస మనఁగఁ బొల్చును విరోధ, నామములు... సాం. ని. మాన. ౩౧.

దేసి. విశ. మనోహరము, అందమైనది.

సీ. అనులేపనములు మండనములు లేకయు భాసురాంగము లింతదేసి యగునె. కు. సం. ౬. ౪౦౯.

ఉ. వాసనగా శివాగమము వర్ణన కెక్కఁ ద్రయీసదర్థముల్, దేసిగ నాత్మశిష్యులకుఁ దెల్పుచు... కు. సం. ౪. ౧౬.

ద్వి. ప్రాస మైనను యతిపై వడి యైన, దేసిగా నిలిపి యాదిప్రాసనియతి, దప్పకుండఁగ ద్విపదలు రచియింతు. పండితా. దీక్షా. ౬౪ పొ.

జః దేసిక.

దేసిక. వి. (సం. దేశి - దేసి + క. - స్వార్థమున.) సంగీతభేదములలో నొకటి.

ఉ. దేసిక గానిమార్గములఁ దిన్ననిరీతులఁ బాడి పాడి యాశ్వాసమునొంది... హర. ౩. ౬౨.

దేహకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. తండ్రి.

దేహకర్త. సం. వి. ఋ. పుం. జనకుఁడు, తండ్రి.

దేహకుఁడు. సం. విశ. (అ. హికా. అ.) పూయువాఁడు.

దేహకృత్తు. సం. వి. త్. పుం. తండ్రి.

దేహకోశము. సం. వి. అ. పుం. - దేహమునకు

ఆచ్ఛాదకము - ౧. పక్షము, ఱెక్క. ౨. తోలు, త్వక్కు.

దేహక్షయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దేహము నశించుట. ౨. - దేహమును క్షీణింపఁజేయునది - రోగము, తెగులు.

దేహజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కూఁతురు, పుత్త్రి.

దేహజుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దేహమువలనఁ బుట్టినవాఁడు. ౨. దేహమునఁ బుట్టినవాఁడు. వి. అ. పుం. పుత్త్రుఁడు, కొడుకు.

దేహత్యాగము. సం. వి. అ. పుం - దేహమును విడుచుట-మరణము, చావు.

దేహదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేహము నిచ్చునది. వి. అ. పుం. - దేహమును శుద్ధిచేయునది, దేహమునకు పుష్టి నిచ్చునది. - పాదరసము.

దేహదీపము. సం. వి. అ. పుం - దేహమునకు దీపమువంటిది - కన్ను.

దేహధర్మము. సం. వి. అ. పుం. దేహముయొక్క స్వాభావికవ్యాపారము.

దేహధారకము. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. దేహము ధరించునది. ౨. దేహమును నిలఁబెట్టునది. వి. అ. న. అస్థి, ఎముక.

దేహధారణము. సం. వి. అ. న. ౧. దేహము దాల్చుట. ౨. జీవిక, జీవనోపాయము. ౩. మనుగడ, బ్రదుకు.

దేహధారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) శరీరి, దేహము ధరించినవాఁడు, ప్రాణి.

దేహధి. సం. వి. ఇ. పుం. - దేహమున కాధారమైనది - పక్షము, ఱెక్క.

దేహధృక్కు. సం.విణ.(జ్.) దేహధారకుఁడు. (మనుష్యుఁడు, మొ.) వి. జ్. పుం. ప్రాణవాయువు. (వాచ.)

దేహనీయము. సం=దేగ్ధవ్యము.

దేహబంధము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మేనికట్టు, బొంది. ౨. దేహముయొక్కబంధము.

దేహబద్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దేహముచే కట్టఁబడినది. ౨. దేహమునందు బద్ధమైనది. ౩. దేహము దాల్చినది, మూర్తిమత్తు. శ్లో. దేహబద్ధమివేంద్రస్య చిరకాలార్జితం యశః. సం. కు. సం. ౨. ౪౭.

దేహభాక్కు. సం. విణ. (జ్.) దేహమును పొందినది, దేహముతో కూడినది. -వి. జ్.పుం. దేహధారి,ప్రాణి. (మనుష్యుఁడు, మొ.)

దేహభుక్కు. సం. వి. జ్. పుం. - దేహమందు కర్మఫలము లనుభవించునది - ఆత్మ.

దేహభృత్తు. సం. వి. త్. పుం. జీవుఁడు, ప్రాణి. (మనుష్యుఁడు, మొ.)

దేహము. సం. వి. అ. పుం. న. - వృద్ధి పొందునది - శరీరము, మేను. పుం. ౧. పూయుట. ౨. (జ్యోతి) తనుభావము, జన్మలగ్నము.

దేహయాత్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. -దేహస్థితిని సాఁగించునది - జీవనోపాయము. ౨. -దేహమునుండి యమపుర్యాదులకుఁ బోవుట.- మరణము, చావు.

దేహల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మద్యము. (వాచ.)

దేహళి. సం. వి.ఇ, ఈ. స్త్రీ. (దేహము-పసుపు మున్నగువానిపూఁత-కలది.) ఇంటిగడప, గృహావగ్రహణి.

దేహళీదీపము. సం. వి. అ. పుం. గడపమీఁద నుంచిన దీపము.(ఇది రెండు ప్రయోజనముల నెఱవేర్చెడియేక కార్యమున కుపమానముగా నుపయుక్తము.)

దేహవంతుఁడు. సం. విణ. (త్. తీ.త్.) దేహ

ము కలవాఁడు. వి. న్. పుం.౧. మనుష్యుఁడు. ౨. జీవాత్మ.

దేహసారము. సం.వి. అ. పుం. ౧. మజ్జ, ఎముకలలోనిక్రొవ్వు. ౨. శరీరబలము.

దేహాంతరము. సం. వి. అ. న. ౧. మఱియొకదేహము. ౨. జన్మాంతరము.

దేహాత్మజ్ఞానము. సం. వి. అ. న. దేహమే ఆత్మయని అనుకొనుట.

దేహాత్మవాదము. సం. వి. అ. పుం. దేహమే ఆత్మగాని వేఱగుఆత్మ లేదు అనువాదము. (చార్వాకులు మొదలగువా రీవాదము నాశ్రయింతురు.)

దేహాత్మవాది. సం. వి. న్. పుం. నాస్తికుఁడు, (చార్వాకుఁడు, మొ.)

దేహాధ్యాసము. సం. వి.అ.పుం. దేహమే ఆత్మయనుభ్రాంతి, దేహధర్మములే ఆత్మధర్మము లనుభ్రాంతి.

దేహావరణము. సం. వి. అ. న. - దేహమును కప్పునది - ౧. కవచము. ౨. చొక్కా మొ.

దేహి. సం. విణ. (న్. నీ.న్.) ౧. దేహము కలవాఁడు. ౨. పూయువాఁడు. వి. న్. పుం. ౧. ప్రాణి. (మనుష్యాది.) ౨. జీవుఁడు.

దేహిక. సం.వి. ఆ. స్త్రీ.ఒకజాతిచీమ. (కల్ప.)

దేహిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ.భూమి.(విల్యమ్సు.)

దేహ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧.పూయఁదగినది. ౨. శరీరమునకు హిత మైనది.

దై

దైతేయమేదజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. (ప్రపంచమంతయు జలమయ మైనపుడు విష్ణువు మధుకైటభులను చంపఁగా వారిమెదడు భూరూపమయ్యెను అని పురాణప్రసిద్ధి.) మేదిని,భూమి. (ఇప్టే: దైత్యమేదజ మొ.)

దైతేయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - దితిసంతతివాఁడు- రాక్షసుఁడు.

దైత్యా. సం.వి.ఆ. స్త్రీ. ౧. సుర, కల్లు. ౨. మురయనుగంధద్రవ్యము†.

దైత్యగురువు. సం.వి. ఉ. పుం-రాక్షసగురువు - శుక్రుఁడు. (ఇప్టే: దైతేయగురువు మొ.)

దైత్యదేవుఁడు. సం.వి.అ.పుం. ౧. వరుణుఁడు. ౨. వాయువు. (విల్యమ్సు.)

దైత్యనిషూ(సూ)దనుఁడు. సం. వి. అ. పుం- దైత్యులను చంపినవాఁడు- విష్ణువు.

దైత్యమదనము. సం. వి. అ. పుం. కందర్†.

దైత్యమేదజము. సం.వి. అ. పుం. గుగ్గిలము†.

దైత్యయుగము. సం. వి. అ. న. దేవయుగము నకువలెనే దేవమానమున పండ్రెండువేలసంవత్సరములపరిమితి కలకాలము, రాక్షసయుగము.

దైత్యారి. సం. వి. ఇ.పుం.-దైత్యులకు శత్రువు - ౧. విష్ణువు. ౨. వేలుపు.

దైత్యాహోరాత్రము. సం. వి. అ. పుం. దైత్యులపవలు రాత్రియు.(ఇది మనుష్యమానముచే సంవత్సరము పరిమితి కలది.)

దైత్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)౧. దితిసంబంధ మైనవాఁడు. ౨. దితిసంతతివాఁడు. వి. అ. పుం. తొలివేల్పు, రాక్షసుఁడు, అసుర.

దైత్యేజ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దైత్యగురువు, శుక్రాచార్యుఁడు. (వాచ.)

దైనందినప్రళయము. సం.వి. అ.పుం. బ్రహ్మయొక్క ప్రతిదినముతుదను లోకములకు కలుగు ప్రళయము.

దైనందినము. సం.విణ. (అ.ఈ.అ.) ప్రతిదినము కలుగునది; ప్రతిదినము నుండునది.

దైనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దినమం దుండునది. ౨.దినసంబంధ మైనది. ౩. దీనసం బంధ మైనది.

దైనిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దినభృతి, దినబత్తెము.

దైనికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దినమున నుండునది. ౨. దినమందలిది.

దైన్యము. సం.వి. అ. న. ౧. దారిద్ర్యాదులచేతఁ గలుగుదురవస్థ, దీనత్వము, ౨. పేదతికము. ౩. దుర్బలత్వము. ౪. నీచత్వము, హైన్యము.

దైర్ఘ్యము. సం. వి. అ. న. దీర్ఘత్వము, నిడుపు.

దైలువాఱు=దైవాఱు.

(అతిశయించు, అధికమగు)

ఉ. ఏమితపం బొనర్చితిమొ యేసుకృతం బొన రించినామొ యే,నోములు నోచినారమొ మనోరథముల్ మది దైలువాఱఁగా ... వేంకటాచల,స్వామినిఁ జూడఁ గఁటిమి... ఘటికా. ౨. ౧౯౦.

దైవకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దైవ ముచే చేయఁబడినది. ౨. మనుష్యకల్పితము కానిది,స్వాభావికము.

దైవకోవిద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దైవజ్ఞ,సోదె చెప్పునాఁడుది.

దైవకోవిదుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దైవజ్ఞుఁడు, జోస్యుఁడు.

దైవగతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. దైవముయొక్క పోక,అదృష్టము వర్తించుమార్గము; శుభాశుభ ఫలములు కలుగువిధము.

దైవజ్ఞ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. సోదెకత్తె,సోదె చెప్పునది. ౨. గృహగోధిక, బల్లి. (శ. ర.)

దైవజ్ఞుఁడు. సం.వి.అ.పుం.౧. జోస్యుఁడు, జ్యోతిశ్శాస్త్రము తెలిసినవాఁడు. ౨. త్రికాలవేది, భూతభవిష్యద్వర్తమానములు ఎఱిఁగినవాఁడు.

దైవతంత్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దైవ మునకు లోనయినది, దైవాధీనము. వి. అ. న. దైవముయొక్క తంత్రము.

దైవతము. సం. వి. అ. న. ౧. దేవత,వేలుపు. ౨. దేవతాసమూహము.

దైవతాయతనము. సం. వి. అ. న. కోవెల, దేవాలయము.

సీ. ఉపవాస ముండి సముత్సుకం డై దైవతా యతనమున నాఁ రేయి గడపి.ద్వా.౭.౧.౨౩.

దైవత్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేవతనిమి త్తము ఉద్దేశింపఁబడినది. (ఇది అగ్ని మొ. పదములు పూర్వమందుఁ గలిగియే యుండును.)

వ...గోపాలదేవుండు దేవేంద్రదైవత్యం బగు సాయకం బేసిన. హరి. ఉ. ౮. ౧౪౦.

వి. అ. న. దేవత.

దైవదీపము. సం=దేవదీపము.

దైవదుర్విపాకము. సం. వి. అ. పుం. దైవము దుష్టముగా పరిణమించుట, దౌర్భాగ్యము, దురదృష్టము.

దైవపరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అన్నియు అదృష్టముచేతనే కలుగు నని తలఁచి య త్నింపక యుండువాఁడు.

దైవప్రశ్నము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శుభా శుభక ర్మఫలము తెలియఁ గోరుట. ౨. జోస్య ము. ౩. ఆకాశవాణి; ఉపశ్రుతి. (సోదె అని కొందఱు.)

దైవము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దేవసం బంధ మైనది. ౨. దేవునినుండి వచ్చినది.

౩. ఆకాశమునఁ బుట్టినది. వి. అ. పుం. జ్యోతిష్టోమాదియజ్ఞమునందు యథావిధిగాఁ దత్కర్మము నడపినఋత్విజుని అలంకరించి కన్య నిచ్చి చేయువివాహము. న. ౧. భాగ్యము, అదృష్టము. ౨. దేవత, వేలుపు.

గీ. ఆరమాసతిరూపరేఖాతిశయము,వర్ణనము సే
యఁ దరమె యెవ్వారికైనఁ, గాంచినప్పుడె
చిత్రతఁ గాంచె సకలదైవదానవరాజి చి
త్రంబు గాఁగ. దశా. ౨. ౨౪౫.

శ్లో: అపిస్విదస్యేచ నిజాత్తదైవమనన్యవృత్త్యా
సమనువ్రతా యే. సం.భాగ. ౩.౧. ౩౪.
(ఆత్తనః దైవం=శ్రీకృష్ణం.వ్యాఖ్య.)

౩. దైవతీర్థ మగుఅంగుళ్యగ్రస్థానము, దైవతర్పణస్థానము.

దైవయుగము. సం=దేవయుగము.

దైవయోగము. సం. వి. అ. పుం. ౧. జన్మాంతరకర్మఫలము కూడుట, శుభాశుభకర్మము ఫలించుట. ౨. దైవమువలన కలిగినయోగము.

దైవలేఖకుఁడు. సం. వి. అ. పుం-జాతకము ననుసరించి త్రికాలఫలము వ్రాయువాఁడు - జోస్యుఁడు, దైవజ్ఞుఁడు.

దైవవశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దైవాధీనము. వి. అ. పుం. న. ౧. దైవశక్తి. ౨. దైవాధీన మగుట.

దైవవాణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఆకాశవాణి, ౨. సంస్కృతభాష.

దైవవిదుఁడు. సం. వి. ద్. పుం. దైవజ్ఞుఁడు.

దైవహతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అదృష్టముచే వంచితుఁడు,దురదృష్టవంతుఁడు.
ఇట్లే: దైవహతకుఁడు.

శ్లో: ప్రాయో గచ్ఛతి యత్ర దైవహతకః స్తత్రైవ యాం త్యాపదః. సం.భర్తృ. నీతి.౯౨.

దైవహీనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అభాగ్యుఁడు, దురదృష్టవంతుఁడు.

దైవాకరి. సం. వి. ఇ. పుం-దివాకరపుత్త్రుఁడు - ౧. శని. ౨. యముఁడు. ౩. సుగ్రీవుఁడు. ౪. కర్ణుఁడు. ఈ. స్త్రీ. యమునానది.

దైవాత్యయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఉల్కాద్యుత్పాతములవలనఁ గలుగునాశము. ౨. అదృష్టముయొక్క నాశము. ౩. దైవము నతిక్రమించుట.

దైవాధీనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దైవము నకు లో నయినది, దైవవశమైనది.

దైవాయత్తము. సం=దైవాధీనము.

దైవాఱించు. స. క్రి. (√దైవాఱు.) పొంగి పొరలునట్లు చేయు.

క. అవమానవైరు లనియెడి, యవనిజములఁ బెఱి
కివైచి యభిమానమునం,దివిరితి దైవాఱిం
చితి, భువనముల ననింద్యకీర్తిభూమామృత
ముల్. భా. రా. యు. ౨౩౩౬.

దైవాఱు=దయివాఱు, దైలువాఱు.అ. క్రి. ౧. అతిశయించు, అధికమగు.

ఉ...కింక దైవాఱఁగఁ బట్టె బిట్టు దితిపట్టి
నృసింహుఁ డసహ్యాతివ్రతకా. నృసిం. ౫.౯౫.

ఉ. జోలున వర్షము ల్గురియ సువ్రతుఁ డాచిఱు
తొండనంబి దైవాఱెడుభక్తిఁ బెట్టు శివభ
క్తుల కర్థిఁ జతుర్విధాన్నముల్. హర.
౨. ౩౧.

క...కొమ్మమెకపుఁబోటరి యత్త్రోవునఁ దరలి
మెల్లమెల్లన, జని యొకచో మిగుల సంత
సమున దైవాఱన్. అచ్చ. రా.సుం. ౨౪.

౨. పొంగిపొరలు, పొరలు.

గీ. పాటితూమున రసము దైవాఱఁ గొలిచి,

కొమరుజంగఁబునకు నిచ్చెఁ గోర్కి దీఱ. హర. ౧. ౨౩.

మ...ఏసామ్యుఁ డైకొనఁ డేకానుక లిచ్చినం గొనఁడు గోర్కి ల్నిండి దైవాఱఁగన్. వసు. ౩. ౯౫.

ఉ. మీఱినయన్ని శైలములమీఁద సమగ్రఘృత ప్రవాహముల్, పాఱఁగ యానపాత్రముల భంగి నపూపము లొప్పె నెవ్వరున్, మాఱిడ నీక కద్దనియమాత్రగఁ బాత్రలయందు నిండి దైవాఱెఁ బదార్థసంఘములు భాతిగ నవ్విభు పెండ్లియామతిన్. భోజరా. ౪. ౧౦౨.

౩. ఒప్పు.

మ...భూవర సేనాజన మాయితం బగుచు దైవాఱెన్ రణోత్సాహతన్. చంద్రి. ౩. ౧౦౬.

జః దైవాఱించు.

దైవాహోరాత్రము. సం. వి. అ. పుం. దేవతలయొక్క రేయును పగలును, మానుషసంవత్సరము.

దైవి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దైవవివాహపద్ధతిని పెండ్లిసేయఁబడిన స్త్రీ. వి. న్. పుం. దైవజ్ఞుఁడు, జోస్యుఁడు.

దైవికము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) ౧. దేవతలకు సంబంధించినది. ౨. దేవునివలన కలిగినది; దైవవశమున కలిగినది.

దైవోపహతుఁడు. సం= దైవహతుఁడు.

దైవ్యము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దివ్యము, దేవసంబంధ మైనది.

దైశికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దేశసంబంధ మైనది. ౨. ప్రదేశసంబంధ మైనది, స్థానికము.

దైశికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దేశికుఁడు, ఉపదేశించువాఁడు.

దైష్టికము. సం = దైవికము.

దైష్టికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దైవపరుఁడు, దైవమే కార్యసిద్ధికి హేతు వని తలఁచువాఁడు. ౨. దైవము కల దనుబుద్ధి కలవాఁడు.

దైహికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దేహభవము, దేహమున పుట్టినది; దేహమం దున్నది. ౨. దేహసంబంధ మైనది. వి. అ. పుం. ప్రాణిద్యూతము, కోడి పొట్టేలు మొద లగుజంతువులతో నాడుజూదము.

దొ

దొంకు=డొంకు. (చూ. దొంకెన.)

జః దొంకెన.

దొంకెన=డొంకెన. వి. (√దొంకు.) ఆయుధవిశేషము.

ద్వి. వడిగొని యడిదాన వైచి కందానఁ, దుడుచు రాతులు గత్తిదొంకెనఁ బొడిచి, పోటుగంట్లనె తూఱిపోవుసద్భటులు. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౧౩౪ పం.

దొంగ. వి. (√దొంగు. త. తొంగన్.) ౧. చోరుఁడు.

రగడ. గురివెంద నధె గిలుబుకొనియెఁ బర్యొరదొంగ, విరులఁ గరికుంభకుచ వెరఁజు పైయర గ్రుంగ. మనుచ. ౩. ౭౪.

సీ. స్వామినుతులదొంగఁ బాతాళకుహరంబుఁ జొఱఁబాతి చీఱినచోఱ వీవ. పారి. ౧. ౪౯.

౨. అరఁటిపువ్వులలోపల నుండుగట్టికాఁడ. (శ. ర.-దీనిని 'దొంగవాఁడు' అని వాడుదురు.)

విణ. వంచకము, మోసపుచ్చునది.

ఉదా: దొంగనిద్ర:—ఇతరులను మోసపుచ్చుటకై నిద్రించుచున్నట్లు పండుకొనుట. ఇట్లే: దొంగభక్తి.

సా. దొంగపడినఆఱునెలలకు కుక్క మొఱిఁగినట్లు. ⊛ See on page 405 left.

ఇది కొన్నిపట్ల విశేషార్థముల నిచ్చును.

ఉదా: దొంగకూడు=తన్నొరు తెలియకుండఁ బోయి కుడుచుకూడు.

దొంగగొడ్డు=దొంగమేఁత మేయుపసరము.

దొంగనేల = మోసము చేసి యపహరించిన నేల.

దొంగబీగము=మాఱుతాళము.

దొంగయూబి=క్రిందిలోఁతు తెలియకుండ మీఁద వ్యాపించియుండెడుబురద.

(ఇట్లే: దొంగయిసుక.)

దొంగప్రొద్దు=దొంగలు దొంగిలించుటకు అనుకూల మైనసమయము,అర్ధరాత్రము.

ఇట్లే: దొంగరేయి. (శ.ర.)

దొంగతనము. వి. (√దొంగ.) చోరత్వము, చౌర్యము, దొంగిలించుట.

గీ...వినుమెంతవానికైన, దొంగతన మున్నయప్పుడె దొడరు భయము. దశా. ౧. ౨౭౨.

దొంగపని. వి. (√దొంగ.) చోరకృత్యము, దొంగతనము.

సీ. తడకద్రోపరి ముడివిడుపులు మఱి దొంగపని చుక్కవా లైనఁ బస్తుపారల. వేం. పంచ. ౪. ౨౪౦. (తాళపత్త్రప్రతిపా.)

దొంగమేపు. వి. (√దొంగ.) లంపు.

గీ. లంపు నా దొంగమేపు చెలంగు నభఃస. ఆం. భా. ౩. ౩౫.

దొంగటికము, దొంగఱికము. వి. (√దొంగ.) దొంగతనము, చౌర్యము.

గీ. ద్రోహబుద్ధి నైన దొంగటికము నైన, సటల నైన సాహసమున నైన,సంపదధికుచేత సాధించి ధనమును, బడుగు కిచ్చి బాగుపడును వేమ. వేమన. ౩.౧౩౯.

క. రంగప్పసామ్ము మేము త్రినంగను మతుల మయి పుట్టినారము నిజ మ్మైనం గలదే మా వలనను, దొంగటికంబులును ఖంతద్రోహము లెందుఁ. విప్ర. ౫. ౧౭.

మ. దురము నుద్రము రాచబారము మఱిన్ దొంగఱ్ఱము నైచ్యమున్, నరనాథాశ్రయ మోడబేరమును బెన్సంత్రంబు సిద్ధించినన్, అరయన్ దొడ్డఫలంబు గల్గు ...కాశి. శ. ౧౧౧.

దొంగలవైరి= వేఁటకుక్క కిడినపేరు.

చ... బెబ్బులులఁగండఁడు దొంగలవైరి...వాఁగఁజే, ర్లలరెడిసారమేయముల నత్తఱిఁ దెచ్చిరి కొంద ఱుద్ధతిన్. ఇందు. ౨. ౫౯.

omit 2 p 404

సా:-దొంగను తేలు కుట్టినట్లు. దొంగలతల్లికి యేడువ భయము.

దొంగసొమ్ము. వి. (√దొంగ.) దొంగ తెచ్చిన సొమ్ము.

శా...దొంగసొములకునై యిట్లేల ప్రాల్మాలితే. విప్ర. ౫. ౩౫.

దొంగిలించు= దొంగిలు, దొంగు. స. క్రి. (√దొంగిలు.) ముచ్చిలు, అపహరించు.

క. మరకతమయవజ్రమహోస్ఫురణ మెయిం దొంగిలించి పొదలినభంగిన్. కు. సం. ౭. ౯౩౭.

సీ. సీధుపానక్రీడఁ జెంగల్వపూచాయ దొంగిలించెడుకన్నుదోయివాఁడు. పి.శకుం.౧.౫.
(ఇట ఔపమ్యవాచకము.)

దొంగిలు=దొంగు. స. క్రి. (√దొంగు - త. తొంగు.) దొంగిలించు, అపహరించు.

మ. జలజారాతి సఖీముఖామితకళాసౌభాగ్యలేశంబు దొంగిలి పోలేక వెనంగ వజ్జము తదంఘ్రిద్వంద్వముం దా సముజ్జ్వలరేఖాకృతిఁ జేరి యాత్తరుచి లంచం బిచ్చి తోపింపఁగా, నెలనిగ్గుల్ గనుపట్టె...చంద్రా. ౪. ౧౩౭.

తన్నీవృత్తము. దూడలతోఁ గాపరులను గుహ
లో దొంగిలి దాఁచిన విధి నదలింపక.
అప్ప. ౪. ౨౩౬ పా.

క. వెంగలి వై రాపాలఁతిక,దొంగిలి తెచ్చితివి
చేటుత్రోవ నయో నీ,వంగడ మద్దోరములు
కులు,యింగలమునఁ బడకము న్నె యిడు మిఁక
నైనక. అచ్చ. రా. యు. ౧౧౪. రా. వి. ౩. ౧౧.

౨. వంచించు, మోసగించు.

ఉ. ఎక్కడి కేఁగు దెంచితి వహీనవిహార చికిత్స
నీకు నేఁ,జక్క నొవర్చెదం బెలుఁచఁ జంపితి
దొంగిలి ము న్నదీయులక, రక్కసులక...
పాండు. ౫. ౧౦౩.

దొంగిళ్లు. వి. బ. ఒకవిధ మగు నేత్రరోగము.

గీ. రెండుతుత్తంబులు...ఇట్టికపొడిఁ గూర్చి చాఁ
గనీటు, నిమ్మపండ్లను వెన్నను నీరొనర్చి, యి
డిన దొంగిళ్ళుఁ బురుగులా టుడిగిపోవు.
(చికి. చి. ని.)

గీ. బరణి నిడి కన్నులను బెట్టఁ బ్రబల మైన,
పురుగుకాటును దుర్మాంసపూరితములు, నీరు
పాటును దొంగిళ్లు నిశ్చయముగఁ, దీఱు ననిరి
భిషగ్వరు ల్కూరి మలరి. (చికి. చి. ని.)

దొంగు=దొంగిలు, దొంగిలించు. స. క్రి. అపహ
రించు,ముచ్చిలు. అ. క్రి. (తె. ఒదుగు...) దొంగు, దాఁగు.
~~దాఁగు, దాఁగు...~~

జ: దొంగ, దొంగతనము, దొంగపని, దొంగ
మేపు, దొంగతికము, దొంగసొమ్ము, దొంగి
లించు, దొంగిలు.

దొండ. వి. (సం. తుండీ. ప్రా. తుండీర.) బింబిక,
ఒకదొనుసుతీఁగ.

సీ...అలరును దొండ యం చనఁగఁ దుండి.
ఆం. భా. ౨. ౬౦.

గీ. సకలదిశలకు శాఖోపశాఖ లిడుచుఁ, బొదలి
ఫలియించు దొండయుఁ బోలి ప్రబలి,యాత్మ
సంతతి పుత్రపౌత్రాదిబహుప్రరంపరల నొప్ప
వెలసె భర్తయును దాను. ప్రభా. ౧. ౧౬.

ఉ. సంతతి లేకము న్నతనిజాయ సభక్తిని సూ
ర్యసేవ య,శ్రాంతముఁ జేయఁగా నతఁడు
సద్ద్విజుఁడై కలవచ్చి దొండచెట్టిఁ తికినిచ్చి
బాల ఫలియించును నీకిది ప్రోదిచేసికొ,మెం
తయునంచుఁ బల్కె ... ప్రభా. ౧. ౧౫.

జ: దొండపండు, దొండముక్కువడు.

దొండపండు. వి. (√దొండ.) బింబఫలము.

సీ. నేరేడుఁపండులు నెలయూటిపండులుఁ గొం
డ మామిడిపండ్లు దొండపండ్లు. కాశీ. ౩.
౬౯.

గీ. పండి వాడినయలదొండపంటిపగిది, మొనసి
పరవట్లు వట్టి కెమ్మోవి దనరఁ, జెన్ను దఱిగిన
సొగసుతో విన్న నైన,దేవయానఁ గనుం
గొని తెగచి వగచి. యయా. ౩. ౭౩.

క. పగడము మంకెనవిరియును, జిగురాకును
దొండపండు చెందిరమును ...నీలా. ౨. ౨౨.

సా:-కాకిముక్కునకు దొండపండు కట్టినట్లు.

దొండముక్కువడు. అ. క్రి. (√దొండ.) దొం
డపండువలె గింజలకొన లెఱ్ఱఁబడు.

మ. బలుసులో పండెను దొండముక్కువడియెం
బ్రాసంగుఁజేలో పోఁకమో,కల పూఁబాళల
తావిఁ గ్రోలి పారలెక గొబ్బెరదిగ్వాయు
వుల్. శివరా. ౪. ౧౯.

దొండి=తొండి. వి. ౧. చిల్లి, రంధ్రము.

సీ. జలజాతభవశివాదులు గూడ బ్రమయుట
దుర్గంధ మగుచుచ్చ దొండికెఁగద. వేణు. ౭౬.

సీ. తూ మనఁ దూఁటనఁ దూపర మనఁగను
దొండి నాఁ జిల్లి నాఁ దొలి యనంగ. ఆం.
భా. ౧. ౧౪౫.

౨. భగము, ఆఁడుగుఱి.

సీ. చినిఁగినదొండి బల్సేఁతను వెఱచు నా వెస
నూత్న బాలిక వెఱచుఁగాక. వేణు. ౨౪.
జః దొండివోవు.

దొండివోవు. అ. క్రి. (√దొండి.) చిల్లిపడు, తూఁటుపడు.

సీ. పోర మాయుసు రేల పోసికొనెదవురా తో
రంపునీ మేను దొండివోను. బిల్హ. ౨. ౬౪.

దొండు. వి. ఒకవిధ మగుచేఁప,మత్స్యవిశేషము.

గీ. మోర పక్కెర దొండును గూరముక్క,
పుల్లరుజు గెచ్చె గెండెయు బొమ్మడాయ.
హంస. ౪. ౧౭౮.

దొంతర=దొంతి. వి. (దొంతి+తరఁగ.)౧. ఒక దానిపై నొకటిఁ నుంచినవస్తువులవరుస.

గీ. దోర యన దొంతి యనఁగను దొంతర యన,
దనరు నుత్పంక్తి...ఆం. భా. ౨. ౩౪.

క. వెస లలనామణి బంగరు,వెసలలదొంతరలు
డించి వినయము మది కిం, పొసఁగఁగఁ
గంకణరవములు, పొసఁగఁగ నారసి రసా
న్నములు వడ్డింపఁగ. విజ. వి. ౨. ౧౫౨.

౨. పరంపర, వరుస.

క. సంతోష బాష్పధారలు, దొంతరగాఁ జూ
చి మ్రొక్కి తోయధివరసీ,మంతిని నాత్రి
జగద్వీవ్యంతిని భాగీరథీస్రవంతినిఁ బొగ
డఁగ. విజ. వి. ౧. ౪౭.

గీ. సంతసంబునఁ బంటువలంతివేల్పు, దొంతరగ
నన్నకటివేల్పువింత లెల్ల, మంతనంబునఁ
దలఁచుచు నంతఁ బొగిలి. నీలా. ౧.౧౦౧.

దొంతర(లు)గొను. అ. క్రి.(దొంతర+కొను.) దొంతులగు; సాంద్రమగు, దట్టముగా వ్యాపించు.

ష. (చంద్రికావర్ణనము.)క్షే. పదతాడనంబు గా
వించుకించు వెలయాండ్ర చరణనఖకాంతుల
పై దొంతరలుగొని...ఉ. రా. ౪. ౧౬౩.

దొంతరముద్దు. వి. (దొంతర+ముద్దు.) చుంబన భేదము.

గీ. ముద్దునాఁగను జుంబనం బొప్పుచుండుఁ, బొ
ల్పుచుండును దొంతరము ద్దనంగఁ, దద్విశే
షంబు... ఆం. భా. ౨. ౧౭౦.

దొంతి=దొంతర. వి. (త. తొందిప్పు.) ౧. ఒక దానిపై నొకటిగా నుంచినవస్తువులవరుస, ఎత్తు వరుస.

గీ. కుకవి కృతులందు దోషంబు గుణము సేయు,
నేరఁ డది యట్లు దొంతులు నేరి నాయి,
దోర్ప నేర్పుఁ గా కది యేమి నేర్ప నేర్పు.
కు. సం. ౧. ౨౯.

గీ. దోర యన దొంతి యనఁగను దొంతర యనఁ,
దనరు నుత్పంక్తి...ఆం. భా. ౨. ౩౪.

గీ. దొంతిబుజ్జులచిక్కంబు పొంతఁ బెట్టి, వగలఁ
బొగిలెడువాని నిర్వాణి నెక్కు, తరుణతా
పసిఁగాంచితి ధరణినాథ. దశకు. ౫. ౪౦.

గీ. అమ్మహాశక్తి రత్నపుబొమ్మరిండ్లఁ, బేర్చుఁ బ
న్నారుదొంతులబిసరుహాస, నాండభాండం
బు లీరీతి నుండ దొంతి, పేర్తు నని లోకమున
కుఁ జూపెడువకువున.వరాహ. ౬. ౮. భా.
రా. సుం. ౫౩౬.

౨. పరంపర.

ఉ. మాయలు డాయనీక యసమానత నత్యుప
మానమై మున్నిధ్యేయత భక్తితత్పరవిధేయ
మనం దగువిష్ణుతత్త్వముఁగ, చాయనిచూ
డ్కి సర్వసమభావనఁ గ్రాలెడుచాలు చాలి
కుం, జేయ నతండు నూపెఁ దనచెన్నఁటిమా
యలదొంతు లన్నియుఁగ. నృసిం.౪.౧౪౧.

విశ. ౧. ఒకదానిపై నొకటిగా నున్నది,దొంత రదైనది.

క. కరసరసీరుహంబున నొక్కసరసీరుహం బుమర
వదనసరసీరుహమ్మునఁ, బరిమళవళమున నె

పిన,ధరణీధరతనయదొంతితా మసఁజూ పెక్. ఉ. హరి. ౫. ౭౦.

౨. అధికము.

ఉ. (లక్ష్మీదేవివర్ణనము.) స్త్రీ కొం తని కాదు చాలఁ దొడుగుల్ మడుఁగుల్ గొడుగుల్ సువర్ణముల్, దొంతిగనుప్పతోఁ గలుగుతో మిసియుం గొని యేఁటికేఁటి క్రీ,వంతుగ నా పెచే మననివారలు లేరు...ఘటికా.౧.౪౩.

క. మొదలఁ గుల మెల్లఁ ద్రుంచుట, యదయాత గురులయెడఁ గల్లలాడుట యది గా, కిదియును జేయఁ దలంచినఁ,గొద లే దీవేళ దొంతి కొల సిద్ధించుక్. జై. భా. ౧. ౬౯.

సింగారపుదొంతి = శృంగారములపరంపరకుస్థానము.

ఉ...అందముల కన్నిటికిం దగుపట్టుఁ గొమ్మ సిం,గారపుదొంతి యైనకులకాంత నయో యెడఁ బాయ నేర్తునే. శుక. ౧. ౬౪.

సొగసులదొంతి=సొగసులగని.

సీ. ముగుదలమేల్బంతి సొగసులదొంతి క్రొంబొగడపూబంతి యబ్బురపుటింతి. అచ్చ. రా. బాల. ౧౩౬.

క. ఇంతయుఁ గనికర మూనక, వంతల నిడి చనఁగఁ దగునె వలిగొజ్జఁగపూ,బంతీ యింతీ సొగసుల,దొంతీ క్రొందుంటవింటిదొరమదదంతీ. రసిక. ౬. ౫౦. అచ్చ. రా. అర. ౯౯.

జ: దొంతర, దొంతరగొను, దొంతరముద్దు,దొంతిమన్నెవిభాళుఁడు.

దొంతిమన్నెవిభాళుఁడు. వి.(√దొంతి.)ఒకానొకబిరుదము.

వ...గజగంధవారణ గండగోపాల చలమర్తి గండరాయగజకేసరి దొంతిమన్నెవిభాళాది నానాబిరుదవిఖ్యాతుల...వాసిష్ఠ.౧.౧౦.

దొంద=దొందు², దొద్దు. విశే. (సం. తుందీ.) తుందిలుఁడు, స్థూలకాయుఁడు.

సీ. దొం దన దొందు నా దొద్దునా లంద నాఁ దుఁదిలనామ మై తోఁచుచుండు.ఆం.భా. ౨. ౧౨౦.

దొందడి. వి. (దొందు¹+దడి - సమర్దము, సందడి అని శ.ర.) ౧. సంఘర్షము, రాయిడి.

ఉ...ఇద్దఱుక్, దుర్జయశత్రుసైన్యములదొందడి నే మయిరొక్కొ...భార. ద్రో. ౪.౧౨౯.

క. వడిఁ బొదివి భీముఁ డార్చినఁ, జెడ విఱిగిన సేన నేమి సెప్పుదుఁ దనదొం,దడిఁ దాన చదిసె వెనుకొను,కడిఁదిమగలచేత గాసిగాదె నరేంద్రా. భార. కర్ణ. ౨. ౩౫౪.

క. ఎందఱు గంధర్వులు వడి, రెందఱు గుహ్యాకులు మడిసి రెందఱు నృపసం,క్రందను లీల్గిరి యపు డా,దొందడి మితి మీఱి వారి తూపులు దొరఁగక్.కవు. ౫. ౯౭. హరి. ఉ. ౩. ౧౩౦.

౨. త్వర, వేగము.

ఆ. రాజుకొడుకుఁ జూచె రాజీవదళనేత్ర,రాజవదనఁ జూచె రాజుపట్టి, దొంగ కాముఁ డంత దొందడిఁ జిగురాకు,వాలు వెటికి యుటికి వారి మొత్తె. భాగ. ౯. ౨౬.

వ...తమకంబుల గమకించుచు హురుమత్తున తూరి యంపఱలపరంపరల వెంపరలాడిన హుసి యని దొందడినిఁ బుళిందులు కటకు మీఱిచుటుకుఁజూపులు చూచి...ప్రబంధ. ౭౭౭.

విశే. సంకులము.

క. ఇందాఁక నీ వొనర్చిన,దొందడిపని మెచ్చ నేను దొడరి తిపుడు లా,వుం దా ల్మియుఁజూపిగదా యెందుఁ బొగడుగనుట నిలువు మించుక యాజిక్. హరి. ఉ. ౭. ౧౯౬.

దొందడించు. అ. క్రి. (√దొందు¹.)కలియు.

సీ. కరతాడనములఁ జన్గవలపై లత్తుకచట్టలు

చఱచినచాడ్పు దోఁపఁ, దెగి రాలుహార
మౌక్తికములు నశ్రుబిందువు లేర్పఱుపరాక
దోందడింప. హరి. పూ. ౯. ౧౩౯.

దోందము. వి. (సం. ద్వంద్వమ్. ప్రా. దోంద.) ద్వంద్వరోగము, వాతపిత్తశ్లేష్మములలో రెండిటివల్లనైనను గలిగినరోగము.

సీ. ద్వంద్వరోగంబు నివ్వటిలు దోంద మనంగ ...ఆం. భా. ౨. ౧౨౫.

దోందు[1]. వి. (సం. ద్వంద్వమ్.) జత. (శ.ర.)
జః దోందడి, దోందడించు, దోంబులిగొట్టు.

దోందు[2]=దోంద.
ఆం. భా. ౨. ౧౨౦.
జః దోందుమేను.

దోందుమేను. వి. (√దోందు[2].) మిక్కిలి స్థూలమగుశరీరము.

వ...కొందఱు దోందుమేనుల నిటునటు కదల లేక చీనిపందులపొందికను రక్తార్ద్రవస్త్రంబులతోఁ బ్రాణాచారంబుల మెలఁకువ నొదిఁగి ...ప్రబంధ. ౪౮౮.

దోంపు. వి. ౧. చేను. (మళ్లవరుస అని శ. ర.)

సీ. లేఁతనివ్వరిదోంపు లేటిపిల్లల కింపు కాచియుండెద నంచుఁ గదలెనోర్తు. కృ. శకుం. 3. 33.

౨. వేరుపురుగు కొఱుకుటవలన మొవ్వు లెండుట. (శ. ర.)

దోంబర=దొమ్మర. (చూ. దోంబరి.)
జః దోంబరి.

దోంబరి=దొమ్మరి. వి. (దోంబర+ఇ-త. దోంపమ్. క. దొంబమ్=గడకట్టి చేయునాట్యము.) దొమ్మరవాఁడు, గడకట్టియాడి జీవించుజాతివాఁడు.

వ...శంబరారి యనుదోంబరి విడంబంబునం దూఱ నంబరంబునం బన్నినవలయంబు లనం బొలుచునవలగ్నంబుల విలగ్నంబు లగునొడ్డ[illegible]ంబుల...వరాహ. ౧౧. ౨౯.

దోంబులిగొట్టు. వి. (దోఁదు[1] + పులి + కొట్టు.) - వ్యతిరేక లక్షణచే - పిఱికి, భీరువు. (రెండుపులులను కొట్టువాఁడు అని శబ్దార్థము - శ. ర. - "దోఁబులగొట్టు" చి. ని. ప్రా.)

గీ...పంద కోఁచ, పిఱికి దోఁబులిగొట్టన భీతుఁడభవ. ఆం. భా. ౨. ౨౨౧. (వావిళ్లప్రతిపా. "బొబ్బలగొట్టు" ప్రాఁతప్రతిపా. "దొబ్బలగొట్టు" వ్రాఁతప్రతిపా. సీ...సమరభీరువునకుఁ బేళ్లగుఁ బాఱుఁబోతుపిఱికి. గీ. కోఁచ పందయు దెబ్బలుఁగొట్టన ... వేంక. మాన. ౫౭. "దొ(బ్బ)లగొట్టు" వ్రాఁతప్రతి, బ్రౌ. పా. - "దొబ్బల = పిఱికి, గొట్టు = పిఱికి. అని పర్యాయపదములుగా బ్రౌ. క. చను భీతుఁడు కోఁ చనఁ బం, దవ దెబ్బలగొట్టు పిఱికి యనఁ బాఱ్పోతు, న్నను ...ఆంధ్రపదాకరము. నరవర్గము. ౪౦. ఇంకను విచార్యము.)

దొగ్గలి. వి. రక్తబాష్ప మనునొకమొక్క.
(బ. దొగ్గలులు, దొగ్గళులు, దొగ్గళ్లు.)

చ...దొగ్గలి పొన్నగంటి దేదరి...హంస. ౪. ౧౩౨.

సీ...దొగ్గలి యన రక్తబాష్పాఖ్య యై ప్రబలుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౭౩.

గీ. పెంటదొగ్గళ్లలోఁ గడు పంటి శత్రుచలనములఁ గ్రుక్కుజీర్ణోతువుల...ఆము. ౬. ౧౩.

దొగ్గుడుకొను. అ. క్రి. వ్యాపించు.

వ...మంటల గొంటించి యగ్గి దొగ్గుడుకొన మొదలంటఁ బొదివి యొదవ నీఱున్న యగ్గికోల జగ్గు భోగ్గయ్యె నంత. అచ్చ. భా. ౫. ౯౬.

వ... గుజ్జింపుడెక్కల నెక్కొనుమిక్కిలిబుగ్గి మింటు దొగ్గుడుకొని...అచ్చ. భా. ౫. [illegible]

దోటదోట=తోటతోట, దొడదొడ. వి. (నిష్ఫ

లు మొ.) రాలుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.
చ. దొటదొట రాలు మి న్నవిసి తోరపునిప్పు
లవాన లొక్కటక్. సాసంద్. ౨.౫.
ద్వి...కన్నులను,దొటదొట నిప్పులు దొఱఁగ
హుమ్మనుచు. ద్వి. నల. ౨. ౬౩౭.

దొడదొడ. వి. (త.తొడతొడ.) ౧.(నీరు మొ.) కాఱుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.
ద్వి. దొడదొడ నోట నెత్తురు గ్రక్కుకొనుచు.
రం. రా. యు. ౩౭౫ పా. ౨ పం.
౨=దుడదుడ.
చ. దుడదుడ మంచె యెక్కి నొకదొడ్డమిటా
రపుఁ గమ్మహూఁతురుక్, దొడదొడ మంచమె
క్కి నొకదొడ్డమిటారపు రెడ్డిహూఁతురుక్.
వీథి.౩౦.
విణ. దొడదొడయనుధ్వని కలది.
క. ఉడువీథిఁ గొండశిలపైఁ, బిడు గెగసినవడువు
దోఁప బి ట్టెగసి వడిక్, బెడతల గుప్పునఁ
దన్నినఁ, బడియెం దొడదొడలూ గాఁగఁ బది
మకుటంబుల్. రామా. ౭. ౨౪౩.

దొడవ. విణ. (త.తొడువై=కొండీఁడు.) నీచుఁడు.
క. మగక్రోఁతి యైనదొడవను,దగు నే కన్నియ
నొసంగ ధరణీశునకుక్. షోడ. ౭. ౯౦.

దొడిదొడి=దుడిదుడి. వి. ౧. జనులు వేగముగా నడచుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.
క. దొడిదొడి వెడలెదుమీ రెక్కడ పోయెద
రెవ్వ రేమికార్యం బని న్నేనడిగిన నూరక
దురదుర, నడిచిరి నామాట విని వినని చంద
మునక్. వరాహ. ౧౦. ౮౧.
చ. బడలినమోము గువ్వగుమిపట్టులఁ బాఱెడు
చూపు మించఁగా, దొడిదొడి నూడిగంపుఁ
దెగతోఁ జనియెక్ మముఁ జూడఁ డేమి
యుక్. కువల. ౩. ౭౫.
౨. (పిడుగు మొ.) పడుటయం దగుధ్వని కను
కరణము.
సీ. వెల్లుగాఁ బెటిలు వెటిల్లన మ్రోయుచుఁ బిడు
గులు దొడిదొడిఁ బడియెఁ జదల. ద్వా.
౧౦. ౪౫.

దొడ్డ=దొడ్డు. విణ. (క. దొడ్డ.) ౧. పృథువు, గొప్పది.
ఆ...పెను పేరు బలు దొడ్డు, దొడ్డ వలుఁద
నాఁగఁ దోఁచుఁ బృథువు.ఆం.భా.౩.౧౬.
గీ. సిడము నడిమికి వెసఁ ద్రుంచె వేఁదవాతి,
దొడ్డతూపునఁ గురుసేన దొంగలింప.భార.
భీష్మ. ౨. ౪౯. (నిశితమైన అని భావము.)
ఆ. పాప గానిదొడ్డపగ పుట్టె నిఁక నెట్టు, లిం
దుముఖికిఁ జక్రి యెపుడు పుట్టు. భాగ.౧౦
పూ. ౮౩.
గీ...కడు దొడ్డ లగుచుఁ,బొడమె మొగ్గలగము
లగ్గిబొబ్బ లట్లు. ఆము. ౨. ౫౬.
౨. శ్రేష్ఠము; శ్రేష్ఠుఁడు.
సీ...సాత్యకి వానిగుణము బాణాసనంబుఁ,దుని
మె నంతట వాఁడు దొడ్డకోదండంబుఁ గొని
శరంబుల నొంచె శినిమనుమని. ఉ. హరి.
౩. ౫౭.
గీ. సోమపితరులు తమలోన మేము మేమ,దొడ్డ
వార మటంచు వాదునకుఁ జొచ్చి,రొదలు
చేయంగ...వరాహ. ౫. ౭౯.
గీ. అంబికయును నితం డెవ్వఁ డనుచు నడిగి,
యధిపుఁ డశ్వతరుండు గాఁడా యటన్న,
నీతఁడా యశ్వతరుఁడుసంగీతవిద్య,దొడ్డవాఁ
డఁట యనిన రుద్రుండు చెలఁగి. కువల.౪.
౧౦౬. దశా. ౨. ౪౦౯.
౩. దుష్కరము, చేయరానిది; కిష్టము.
చ. చలనవిహీనవృత్తి పడిసన్న పరాశరుఁ డాది
యైనయ,య్యలయలరాయివంటిహృదయంబు
లు నీరుగఁ జేయుబోయపూ,విలుతున కెం
తదొడ్డపని వెన్నెల బిట్టునఁ గాసినంతలోఁ,
పలన కరంగి పొంగుపసి బాలురచిత్తము.

మైత్త్రచేయఁగదే. పాండు. ౫. ౨౧౨.
శ...ఇప్పరమపావనితపోధనంబులు డాసి గాసి కోర్చి ప్రాణంబులు ధరించుట దొడ్డసువా రసు...ఉ. రా. ౮. ౮౧.
౪. మహిమకలది; మనోహరమైనది.
చ...ఇన్నెలవు దొడ్డది మేనులు కంప మొందెడిఁజ, నిలిచెద షేము పుష్పకము నిల్చినచో వఘుకేంద్ర నావుడుఁజ. ఉ. రా. ౫. ౨౧౧.
గీ. అట్టియజుపట్టి కెదురుగా నరిగి పురికిఁ,దోడు కొనివచ్చి రత్నపుదొడ్డనగ కొ్కకటి విడిది చేసి తలఁప శక్యంబు గాని,యుల్లుప వట్టించి నిమివంశతిలకుఁ డంత. చం. రా. ౩. ౧౦౫.
దొడ్డకొంచెము = ఎక్కువతక్కువలు.
సీ. దొడ్డకొంచెము లేక తుద నెట్టివర మైన నసు వున నిచ్చు...చిత్రభా. ౪. ౧౨౦.
క. ఎక్కుడిమగఁ డెక్కుడిసఖు, లెక్కుడినీయ త్తమామ లెక్కుడిచుట్టా, లిక్కులఁది దొడ్డ కొంచెము, లెక్కింపకు మరునిహోవళిం బడు వేళన్. హంస. ౧. ౧౦౧.
దొడ్డవయసు = ప్రౌఢవయస్సు.
గీ. దొడ్డవయసున శీతాంశుఁ డొడ్డగిల్లెఁ, దఱపి చంద్రాతపము నేల చఱచి కాయ. భీమ. ౨. ౪౬.
జః దొడ్డతనము.

దొడ్డతనము. వి. (√దొడ్డ.) గొప్పతనము.
క. మృగములు పదివే లుండఁగ, మృగయారతి సొంపుఁ దెంపుమెయి నొకశాఖా,మృగవని తమీఁదఁ జూపుట, తగవే దీన నగుదొడ్డత న మేమి యొకో. భోజరా. ౫. ౯౦.
క. అంబుజభవాదివిబుధగ,ణంబులదొడ్డతన మెల్ల నాకు వెనుక త్యథ్యం బని చూపె ననంగా, బింబాధర దొడ్డతనము పిఱుఁదునఁ దా ల్చెన్. వరాహ. ౬. ౧౦.

దొడ్డి. వి. (సం. ద్రోణీ.) ౧. పసులు మేయుబీడు.
వ...పలుదెసలం బొడువుగా సమర్చినబలితంపు ములువెలుంగులం గరంబు జతనంబు లై యొప్పు పెనుదొడ్లం గ్రమంబునం బ్రమోదం బున వేఁకువం బోఁకు మేసి వచ్చి... హరి. పూ. ౫. ౧౪౨.
౨. (త. తొట్టి.) పెరడు; పసులకొట్టము, పసుల శాల.
(వ్యవ.) మాదొడ్డిలో చాలపాఁదులుపెట్టినాము.
శా...తోఁటు దొడ్డి గను లాప్తు ల్వ్వాడఁ బంపం దగున్. ఆము. ౪. ౨౪౫.
చ. కడఁక యొలర్ప దొడ్లకును గ్రంపలు వైచి యు కొక్కనాఁటిలో ,నడరఁగఁ బ్రాఁతకాఁ పు లయి రక్కడ గోపకుటుంబు లందఱున్. హరి. పూ. ౬. ౨౫.
సీ. పండినపెరటికల్పకము వాస్తవ్యుండు దొడ్డిఁ బెట్టినవేల్పుగిడ్డి కాఁపు. మనుచ. ౧. ౬౬.
సా: దొడ్డిఁదుగేదెలను దొంగలు తోలుకొనిపో వఁగా గొడ్డుగేదె శ్రీమహాలక్ష్మి యైనట్లు.
౩. ఇల్లు. (చూ. దొడ్డివేల్పు.)
జః దొడ్డికట్టు, దొడ్డికాళ్లు, దొడ్డికొను, దొడ్డిప ట్టు, దొడ్డివల, దొడ్డివేల్పు.

దొడ్డికట్టు. వి. (√దొడ్డి-త. తొట్టిక్కట్టు.) నడుమ బయలును చుట్టును కట్టడములును గల యిల్లు, చుట్టుకొలారము.
సీ. దొడ్డికట్టుగ నాఁగి తొలఁగి పోవఁగ నీక యచ్ఛభల్లములఁ బెల్లార్చి తెచ్చి. పి. శకుం. ౪. ౬౯.
సీ. దొడ్డికట్టై యున్నతోరంపుటీరంబుఁ జొరఁ జొచ్చి వెనువెంటఁ దిరిగి తిరిగి. భా. రా. ఆర. ౨. ౫౧.
గీ. అపు డసల్లకు డిగక మేఘాళి పొదువు,నచ లములపైనె దొడ్డికట్టుగుమృగాళి, జాడ చూపట్టె మీఁదిపర్జన్యధన్వి,నృపున కగు తెర

వేఁట యాయిత మనంగ. ఆము. ౪.౧౧౩.

దొడ్డికాళ్లు. వి. బ. (√దొడ్డి.) పంగటికాళ్లు, ఎడముగా నున్నకాళ్లు.

గీ. దొడ్డికాళ్లను నల్లనిచెడ్డమొదలు, గలిగి యత్యంతనీరసాకార యైన,కలహకంటకి నవ్విప్రకాంతఁ జూచి, భయము జనియింప ధారుణీపాలుదేవి. హరిశ్చ. ౪. ౧౬౮.

దొడ్డికాళ్లవాఁడు=పంగటికాళ్లవాఁడు, ప్రజ్ఞావు.

సీ...తోఁచును బ్రజ్ఞుండు దొడ్డికాళ్లవాఁ డన ...ఆం. భా. ౨. ౧౨౨.

దొడ్డికొను. అ. క్రి.(√దొడ్డి.)చెలవుకొను,నిండు.

ఆ. కోరికొమ్ము నీదుకోరిక యీడేఱ, నర్థి నిత్తు వలయునర్థ మనిన, విని విరించునకును వినతుఁడై ధర్మవ్రతుండు పలికె ముదము దొడ్డికొనఁగ. శేష. ౪. ౨౦.

దొడ్డిపట్టు. వి. (√దొడ్డి.) గోష్ఠస్థానము.

గీ. దొడ్డిపట్టుల నిల్వక త్రోవ నెవరి, నెదిరి కొమ్ములఁ గ్రుమ్ముచుఁ గదిసి కోడె, తఱపులను బొడ్చుచును వడిఁ దవిలి ఱంకె, లిడుచుఁ బొంగ రెక్కి యుక్కున నడరి కెలమి. నీలా. ౨. ౪౩.

దొడ్డివల. వి. (√దొడ్డి.) వేఁట కుపయోగించు నొకవిధ మైనవల, జాలవిశేషము.

వ...గాలిఁ బరికించి దిగువదెస దొడ్డివల పన్ని ...మను.చ.౪.౩౩.

గీ. లేటివలలును...సవదండవలలు దొడ్డివలలుఁ బందిటివలలును...యయా ౧.౩౮.కాళ్.౩.౪౬.

దొడ్డివేల్పు. వి.(√దొడ్డి.)ఇలువేల్పు,కులదైవము.

సీ. గెలుపుపేరువజీరుఁ గినిసినకప్పైలెదువరాచ సెంచు మాదొడ్డివేల్పు. ప్రబంధ. ౧౬౦.

దొడ్డు=దొడ్డ. విణ. ౧. పెద్దది, అధికము.

తరలము...ఆద్య సన్నము దొడ్డునై తఁగి కారణకార్యరూపము నైన యీసకలంబు నీ, కదుపులోనిది గాదె పాపఁడఁ గాక నేమని యెవ్వఁడన్. భాగ. ౧౦. పూ. ౫౫౭.

౨. శ్రేష్ఠము, ప్రశస్తము; శ్రేష్ఠురాలు.

చ...క్షణభంగుర మై చనుమేటిభాగ్యముం, దలఁతురె దొడ్డుగా జగతిఁ దావకభక్తులు మానసంబులన్. చెన్న.౪. ౧౦౧.

వ. అనిన విభుండు లోకాపవాదంబువఁ గళత్రాభిమానంబు విడుచుట దొడ్డ గా దని మాట జవదాఁటక యిప్పురమపావని తపోవనంబులు డాసి... ఉ. రా. ౭.౭౧.

శా. నన్నే పాయఁడు రాత్రులం దివములన్ నన్నేకృప్తాపం జెందెడిన్, నన్నే దొడ్డుగఁ జూచు వల్లభలలో నాథుండు ... భాగ. ౧౦ ఉ. ౨౨౪.

౩. దుష్కరము, అసాధ్యము; కష్టము.

గీ. గోపసూనులఁ గ్రేపుల గోధనములఁ, గమలజుఁ డుదాఁచి సత్యలోకమున నున్న, నపుడె ప్రతిసృష్టి యొనరించె నాప్తుఁ డైన, క్రీడిబ్రతికించు టేదొడ్డు కేశవునకు. జై. భా. ౩. ౭౫.

మ. దుడుకుల్ మీఱెడ నిన్ను నల్వెదుపలాదుం గైదువుం బంపి యిప్పుడె దండించుట దొడ్డు గా దయినచోఁ బొల్పొవ్వు నీయంచత, త్రిడిరాహుతునిమాటచెల్లుబడి ... చం.రా. ౨. ౩౫.

మ. పడఁతీ తల్లిని దండ్రిఁ జంపుట భ్రూణప్రాయంబు తోఁబుట్టులన్, మఱియం జూచుట లెక్క గా దనిన జన్మజ్ఞాతికీటంబులన్, గడపం బూనుట నాకు దొడ్డె ... ప్రబోధ. ౨. ౬౩. ~~రాజశే. ౩. ౨.~~

వి. ౧. మాలిన్యము, మఱికి.

ఆ. పాదమునను గురునిముఖ్యకరుణచేత, తొమ్మిదిస్థలముల దొడ్డు వాయ...శేషమ. ౧. ౨౩౯.

౨. ఆధిక్యము.

మత్త. మీర లున్నెడ కేఁగు డెంచితి మేలు మీ
కొఁకఁ డెద్దియేఁజా, గోరి చేసెద నందు దొడ్డు
గు గొంచెముం దలపోయకుం, డేరి కిందు న
సాధ్యమైనది యిత్తు నుత్తములార... నా.
పంచ. ౧. ౪౬౫.

దొడ్డుకొంచెములు=హెచ్చులొచ్చులు.

గీ. దొడ్డుకొంచెంబు లున్నవే దొరవు నీక,టా
తమున కెవ్వఁ డైనచో నాశ్రయింపఁ,గదిసి
రక్షించుటరయ నీకుఁ గలగుణంబు, రఘుకుల
క్షీరనిధిచంద్ర రామచంద్ర. ఉ. రా. ౭.
౧౫.

వ. మఱియు ననేకవిధంబు లగుదురితంబు లాచ
రించినపురుషాధములదొడ్డుకొంచెము లరసి
మద్వాక్యోల్లంఘనంబు గాకుండ...సానం
దో. ౨. ౩౪ పా.

జ: దొడ్డుకట్టు, దొడ్డువాఱు.

దొడ్డుకట్టు. వి. (√దొడ్డు.) పెద్దచాఱ.

ద్వి. అడ్డంపుముక్కర యఫియాడునడుము, దొ
డ్డుకట్టులచీర తూఁగుఁబయ్యెదయు. పండి
తా. దీక్షా. ౪౫ పా.

దొడ్డువాఱు. అ. క్రి. (√దొడ్డు.) అధికమగు.
(శ.ర.)

దొత్త. విణ. ప్రేలాడునది. (శ.ర.)

దొత్తు. స. క్రి. తన్ను.

ద్వి. భోరునఁ దూటి తెప్పన నెత్తి దొత్తి, క్రూ
రత మెదడు ముక్కుల గ్రుచ్చి మ్రింగ. అ.
మ. క. ౫. ౨౭౩ పా. ౭ పం.

దొద్ద. వి. కొల్ల, దోఁపిడి.

సీ. తొలఁగి పోం డడియాస దొద్దకుఁ జొచ్చినఁ
దల లేఱి యుర్వికి బలి యొసఁగు. భార. మా.
౧౫౫.

ద్వి. అద్దిరా మేలు వో వారవార యిదియ, దొద్ద
వో తనకు నీతోడికూటంబు. పండితా.
పురా. ౧౧౪ పా.

జ: దొద్దకత్తె, దొద్దకాఁడు, దొద్దగొను, దొద్ద
యిచ్చు, దొద్దలాడు, దొద్దలువుచ్చు, దొద్ద
లుసేయు, దొద్దవోవు.

దొద్దకత్తె. విణ. (√దొద్ద.) కొల్లపెట్టునది. (శ.ర.)

దొద్దకాఁడు. విణ. (√దొద్ద.) కొల్లపెట్టువాఁడు.

గీ. అచ్చెరువు నొంద మేడలు సొచ్చి యార్చు,
దొద్దకాండ్లచేఁ బడిపోయెఁ దూర్పుదిక్కు.
ఉ. హరి. ౩. ౩౪.

దొద్ద(లు)గొను. స. క్రి. (దొద్ద+కొను.) కొ
ల్లగొను, దోఁచు.

గీ. తక్కుఁగలయింతిగముల నాదస్యు లడరి,
పట్టుకొని యేచి వీ డెల్ల బన్నపడఁగ, దొ
ద్దగొని...భార. మా. ౧౭౭.

సీ. చనుదోయి యలకలు జక్కవకవపొందుఁ
దుమ్మెదచాయలఁ దొద్దగొనఁగ. కేయూర.
౪. ౧౩౪. (ఇట ఔపమ్యవాచకము.)

ద్వి. అలరుచు భూమీశుఁ డందఱ నొక్కయి
లు సొర నడిపించి యాశుగాదియల, దొద్దలు
గొన్న యాద్రోహుల కెంత, పెద్దగా దనిపొంగి
తద్దఁ గోపించి. పండితా. పురా. ౯౭ పా.

దొద్దయిచ్చు. స. క్రి. (√దొద్ద.) కొల్లగానిచ్చు,
అంతయు నిచ్చు.

సీ. శశిరవిగ్రహజపస్నానాదికము లెల్ల దొరల
వాకిండ్లకే దొద్దయిచ్చి. ఆము. ౬. ౬౯.

దొద్దలాడు. స. క్రి. (దొద్దలు+అడు.) కొల్ల
గొట్టు, కొల్లలాడు.

మ. కరమూలంబున మించుఁ బొంచు లిడి కాం
తుం గ్రోలుఁ గప్పారుముం,గురు లఖిం గబ
ళించు వాతెఱమెఱుంగుల్ దొద్దలాడుం

ఖరయో, ధరకుంభంబుల నెక్కుడిగ్గు మెలు
పొందం బీవి కల్గుం దలో, దరిణాభినవదీ
ర్ఘికం బోలుచు నద్ధాత్రీశుచూడ్కుల్ వె
సన్. కేయూర. ౪. ౧౪.

దొడ్డలువుచ్చు. స. క్రి. (√దొడ్డలువోవు.) కొల్లపుచ్చు.

ఉ. నిద్దము లైనభూషణమణిప్రకరద్యుతు ల
న్నిదిక్కులం, దొడ్డలువుచ్చి తల్లిచనుదో
యి నడిం దలక్కటు మించఁగా, ముద్దులు
చూపుచుం బసిఁడిముద్దగతిం దొడమీఁద
నాడునా,ముద్దుగణేశునిం దలఁచి మ్రొక్క
ద నీకృతికార్యసిద్ధికిన్. ద్వా. ౧. ౫.

దొడ్డలుసేయు. స. క్రి. (దొడ్డలు+చేయు.) కొల్లగా నిచ్చు, అంతయు నిచ్చు.

ఉ. పెద్దల నర్థులన్ హితులఁ బెద్దగ నందఱిఁ
గూర్చి యర్థముల్, దొడ్డలుసేసె దానిర
తుం డనఁ బైకము సిక్కకుండఁగన్. ద్వా.
౩. ౯౬.

దొడ్డ(లు)వోవు. అ. క్రి. (√దొడ్డ.) కొల్లపోవు. (శ. ర.)

దొడ్డ=దొంద. ఆం. భా. ౨. ౧౨౦.

దొన[1]. వి. (సం. తూణం. ప్రా. తోణో.) అమ్ముల పొది, తూణీరము.

గీ. గుహునిపై ... నెఱయ బ్రహ్మాండకుహరం
బు తెఱపి యెల్ల, దొనవిధమ్మున నమ్ముల
తూఁటుకట్టె. కు. సం. ౧౨. ౯౨౦.

గీ. ఇట్టియేఁ దేర గడపంగ నెందు నుతికి, నె
క్కుగాండీవ మేత్తెఱ నెక్కువెట్టి, రెండు
దొనలును బూని కిరీటి యనికి, వచ్చు నేఁ
డెల్లి యెందుఁ బోవచ్చు మీకు. భార. ఉ
ద్యో. ౨. ౧౩౦.

గీ. వాల్లు దెగ రావణాదిశాత్రవులయాంధ్ర,
వ్రాల్లు తెగు నిట్టు లనెడుచందమున నంత,
మరలి దొన చొచ్చె రఘువీరవరశరంబు,శర
ము దొన చేరు టెందు నైజంబు గాదె.
రామా. ౫. ౨౯౯. భాను. ౩. ౨౯.

దొన[2]. (సం. ద్రోణీ. ప్రా. దోనీ.) ౧. కొండ మీఁదిగుంట, నీటితోఁ గూడిన కొండమీఁది పల్లము.

ఆ. దుర్గమంపుఁజోటు దొనదొన గుహగుహ,
యాదిగాఁగ నెందు నరసియరసి. భార. విరా,
౩. ౪౨.

సీ. గొజ్జంగిపూఁబొదల్ గుఱియంగఁ బటికంపు
దొనల నిండినయట్టితుహినజలము. మను చ.
౨. ౫౫.

మ. అని యూరార్చి కుమారుఁ గొంచుఁ జని
వే యమ్మీననాథుండు చల్లనిచెంగల్వదొనం
దనూరుధిర మెల్లం దోమి నీరార్చి...సా
రంగ. ౩. ౧౯౪.

౨. (సం. ద్రోణః.) చెఱువు; మడుఁగు.

ద్వి. పనివడి మబ్బులోపలినీళ్లు నమ్మి,దొననీళ్లు
తెగఁ గొట్టుదురె వెఱ్ఱులైన. ద్వి. సారంగ.
౧. ౨౯ పు. ౧౦ పం.

చ. చలువవెలుంగు వేల్పులరసాయనపుందొన
పాలవెల్లిలో, మొలచినముద్దుపాపఁడు కుము
ద్వతివేడుకకాఁడు తమిలోఁ,గిలిగలచంద్ర
బింబముఖికిన్ సయిదోడు చకోరభోజనం,
బులనెఱదాత చందురుఁడు పూర్వదిశాస్థలి
నొప్పె నయ్యెడన్. కవిరా. ౫. ౧౪౦.

౩. ఈఁండ్రవాఁడు కత్తు లుంచుకొనెడు పొది, తోలుసంచి.

క. మోకును నిచ్చెనయును దా, టాకులబందం
బు మెత్త నగువడదోలున్,జో కగుకత్తుల
దొనయును, దూఁకంబునఁ బూని నిల్చెఁ దా
య్యాలియెదుటన్. సురా. ౫౪. (ఈఁండ్రవా
నికత్తిపిడి అని శ. ర.)

జః దొనయుప్పు.

దొనదొన. వి. (త. తొణతొణ.) ఈఁగలు ముసురుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

ఆ. ముసిరి ముసిరి రాలె మునివ్రేళ్లు నడుముచ్కు, చదుకఁబడియెఁ జీము జాలుకొనియెఁ,దనువు మీఁద ముసరె దొనదొన నీఁగలు, వేగిరంబె పెద్దరోగమునను. వరాహ. ౯. ౭౯.

సీ. దొనదొన మను నీఁగతుట్టెలరూ పేఱుపడక క్రంపలను వ్రేలెడుఁగరుసులు. ఆము. ౬. ౧౭.

దొనయుప్పు. వి. (దొన² + ఉప్పు.) సంభరిదేశమండలి 'రుమ' అనుగనియందు కట్టెలవలనఁ గలుగు ఉప్పు, రౌమకము. చవుటియుప్పు అని కొందఱు. (శ. ర.)

దొన్నియ=దొన్నె. (త. తొన్నై.)

సీ. చేపట్టుఁ జేసి మెఱ్ఱచ్చిపర గల్గినచిగురరఁటి యాకులదొన్నియల ఘటించి. ఘటికా. ౨. ౧౫.

దొన్నె=దొన్నియ. వి. (సం. ద్రోణీ.క. దొన్నె.) పత్త్రచషకము; నీళ్లుమొ. త్రాగుట కుపయోగించుదొప్ప.

గీ. పత్త్రచషకంబు దొన్నె దొప్పన మను భవ. ఆం. భా. ౨.౨౪౪.

దొప్ప=డొప్ప. వి. ఆకులు మొదలగువానితోఁ గట్టినదొన్నె,పత్త్రచషకము.

సీ. ననుఁబోఁకపొత్తిఁ గుట్టినదొప్పగమితోడ రంభావిశాలపర్ణము పఱచి. ఆము. ౧. ౭౬.

మ. కులదైవం బని యల్కి పూసి గుడి ముగ్గుల్ వెట్టి కైసేయ లోపలికి బ్లెంగిలిమంగలంబు లగుదొప్పల్ రాఁ గతం బేమి ... కాశీ. ౩. ౯౬.

సీ. ఆసని డ్డెన సేశ నద్ది నిల్పినదొప్ప పైచప్పరింతలపన సతోనలు. పాంచాలీ. ౪. ౫౯.

జః దొప్పలుగట్టు.

దొప్పలుగట్టు. అ. క్రి. (దొప్పలు + కట్టు.) మడుఁగులుకట్టు.

క. తియఁగక విఱుగక యాభీకరమేఘము లాపావంబు గావింపంగా,సరి రెంటినడుమ వెత్తురు, దొరఁగెం బ్రవహించి నిండె దొప్పలు గట్టన్. వేం. పంచ. ౧. ౨౩౩.

దొప్పు. వి. (క. దొప్ప.) పడుట కొట్టుట మొ. వానియం దగుధ్వని కనుకరణము.

ద్వి. విని రుద్రుఁ డతికోపవివశాత్ముఁ డగుచుఁ, దప్పక చూచుడుఁ దరణియు ధరణి, దొప్పునఁ బడి శివస్తుతులు సేయుచును. పండితా. దీక్షా. ౩౯ పా.

జః దొప్పుదొప్పు.

దొప్పుదొప్పు. వి. (√దొప్పు. త. తొప్పుతొప్పు.) నోరు అడిచికొనుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

క. వ్రేలెడువెండ్రుక లియఁగడఁ, దూలఁగఁదల యూఁచు దొప్పుదొప్పున నోరుం,గేల నడిచికొను పెలవుల, లాలలు దొరఁగంగ నన్నలా యని యెఱలున్. ఉ. హరి. ౪. ౩౦౨.

దొబ్బ. వి. (త. తొప్పై.) ౧. మాంసఖండము, మాంసపుతునుక.

సీ. తారసించినచోట దారునఁ జొరఁబాఱి, యొకటి రెంటిని దొబ్బ లురల నడుచు. మనుచ. ౪. ౪౨.

ద్వి. బల్లిదుచేతిలోఁ బడినధనంబు, పిల్లిపట్టినదొబ్బ ప్రిదులక పోయె. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౩౦౭ పం.

౨. ఘనీభూతరక్తము, గడ్డకట్టిననెత్తురు.

సీ...దొబ్బ సాఘనీభూతరక్తంబు...ఆం.భా. ౨. ౧౩౨.

దండకము...కండలుఁ దొబ్బలుఁ మాంసముం గ్రొవ్వు నొండొంటఁ రాఁ దీయుచుఁ... దశా. ౪. ౨౩౨.

సీ. పొలసుదొబ్బల నుబ్బుపులుల పెనొబ్బబ్బలఁగ డలియఁ బలుమాఱు గలఁగి పొరల. యయా. ౪. ౨౨౩.

దొబ్బు=ద్రొబ్బు. స. క్రి. ౧. అపహరించు, దొంగిలించు.

(వ్యవ.) వాచేతిసంచి రైలులో నెవరో దొబ్బి వేసినారు.

౨. రమించు, సంభోగించు.

(వ్యవ.) అది వానిచేత దొబ్బించుకొనినది.(గ్రా.)

వి. బ. (ప్రా. దొబ్బొల్లో.) ఉపాలంభనము, నింద. ("దుబ్బొల్లో ఉపాలంభః" అని దేశీయ నామమాల.)

దొబ్బులుపెట్టు=నిందించి బుద్ధిచెప్పు.

(వ్యవ.) పెద్దవారు చిన్నవారిని దొబ్బులుపెట్టుటలో దోషము లేదు.

దొమ్మ. వి. పశురోగవిశేషము.

క. మేఁతుమగు నెమరువెట్టదు, చేఁత యుడుగు ...ఈ తెఱఁగున నుండు దొమ్మ లెఱుఁగుడు పశులఁ. (చికి. చి.ని.)

దొమ్మడోలు. వి. అశ్వగంధ, పెన్నేరుఁ.

సీ. పెన్నేరనంగను బెన్నెరనంగను దొమ్మడో లనఁగను దోఁచు నశ్వ,గంధ...ఆం. భా. ౨. ౬౩.

దొమ్మర=దొంబర. వి. (తు. దొమ్మర = స్తంభము మీఁదను త్రాటిపైనను ఆడువాఁడు.)గడకట్టియాడి జీవనముచేయుజాతి.

ఉదా: దొమ్మరవాఁడు, దొమ్మరది. (శ.ర.)

ఇః దొమ్మరి, దొమ్మరికొమ్మ, దొమ్మరీఁడు.

దొమ్మరి=దొంబరి. వి. (దొమ్మర+ఇ.) దొమ్మరవాఁడు, లఘువిద్యవాఁడు.

గీ. వెలయు దొమ్మరి యన లఘువిద్యవాఁడు. ఆం. భా. ౨. ౨౮౪.

వ...కొందఱు దొమ్మరులగుఱుతున నహహా యని బడేఁ దీఁగెలవెంబడి నెగఁబ్రాకువారును... ప్రబంధ. ౪౮౮.

దొమ్మరికొమ్మ. వి. (√దొమ్మరి.) దొమ్మరిసాని.

క. దొమ్మరికొమ్మఁ దగులొ్కని, ద్రిమ్మరి నను లోకనిందఁ ద్రెళ్లక మిదె శీఘ్ర మ్మేను మరలి వత్తు నిజమ్ముగ నామాట నమ్మి చనుము...చెన్న. ౨. ౩౦౩.

దొమ్మరీఁడు. వి. (దొమ్మర+ఈఁడు.) దొమ్మరి.

సీ. అంతట చామయ్య యనుదొమ్మరీలమేఁతరి తన వీడును దాను గదలి. చెన్న. ౨. ౨౦౩.

ఆ. దొమ్మరీనిలంజతోఁ గూడ దోసంబు, పాపి యైన మనసు పట్టరాదు. వేమన. ౨. ౨౪౧.

దొమ్మి. వి. (సం. తుములమ్.) ౧. అందఱు కలియఁబడి చేయుయుద్ధము, సంకులయుద్ధము.

ఉ. అంతులు మీఱి మిక్కిలిగ నాఁగతనంబున దొమ్మి చేసి దుర్దాంతపరాక్రమోన్నతులు దానవదైత్యులు వేల్పువెజ్జు ధన్వంతరి చేతి దుగ్ధమయవార్ధి సుధారసపూర్ణ కుంభముఁ, సంతనకట్టి పుచ్చుకొని చయ్యన నేఁగిరి నిర్వికంకతఁ. భీమ. ౪. ౭౬.

ఉ. అంధకకాలకేయమహిషాదులు దైత్యులు బాహుశైలదర్పాంధులు గూడి యొక్క మొగమై వడి దొమ్మి యొనర్చి...హర. ౬. ౭౫.

౨. యుద్ధము, జగడము.

క. ఆయతభుజైకచక్రం, బాయదుపతి దొమ్మిఁ గెలువ నడెరుమరుని క్ష్మాలాయపచక్రపరం పర్వలో యన సుంగరపుఁగురులు ధూమవతీ

నలువన్. ఆము. ౫. ౯.
ద్వి. మితితోడ నోసఁగుము మేకొన్న గాధి,సు
తునిబుణం బెల్లఁ జొప్పడఁ దీర్చి, పొమ్మన్న
దీవించి పోదు నీతోడ, దొమ్ములు శేఁపక దొ
సఁగెల్ల నుడిగి. ద్వి.హరిశ్చ. ఉ.౧౨౩౨పం.
సీ. నమ్మియున్నను గ్రమ్మి దొమ్మి సేయు నటంచు
నెమ్మిరూపు సురాధినేత దాల్చె. ఉ. రా. ౩. ౧౪౧. కిరా. ౩. ౨౦.
౩. సమ్మర్దము, రాయిడి.
సీ. అలరుపుప్పొడికుమ్మ కెలనఁ జల్లుచుఁ గ్రమ్ము
చలువ తెమ్మెరదొమ్మి సొలసి సొలసి. సమీర. ౩. ౧౯.
సీ. వడిఁ జల్లులాడుచు జడియక నిలుచుచు దొ
మ్మిఁ బల్వు రొకరుఁ గ్రమ్ముకొనుచు. పరమ. ౪. ౧౦౭.
౪. సమూహము, గుంపు.
క. నెమ్మిగ బా నడ తుమ్మెద, దొమ్మిగదా బెడఁ
గుఁగురులు తొలకరిమించుం,గమ్మికదా మె
యి మరుదో, దుమ్మిగదా తగినచూపు తొ
య్యలికి భళీ. కువల. ౩. ౨౯.
విశ. సంకులము.
సీ. వలకారిదొమ్మి తేఁటుల నల్గడల శేఁపు మరున
కందిచ్చు ముత్తరముతూపు. ప్రబంధ. ౨౨.
సీ. గ్రుచ్చి చేతుల మేను ముచ్చట్లు రాఁ జు
ట్టి దొమ్మియూర్పులతావి గ్రుమ్మరించి. కవిక. ౪. ౧౬౬.
జః దొమ్మికయ్యము,దొమ్మిగూడు, దొమ్మిజగడము,
దొమ్మిశేఁగు, దొమ్ములాడు.

దొమ్మికయ్యము=దొమ్మిజగడము. వి. (దొమ్మి+కయ్యము.) తుములయుద్ధము, సంకులసమరము.
ఉ...శ్రేద్రిమ్మరి దొమ్మికయ్యమున దిట్టతనం బతి
పూరి మేసితో. దశా. ౨. ౪౧౩.
ఆ. ద్రుపదుపీటిలోన దొమ్మికయ్యము శేఁచె, బ
హులఁ బట్టి విరటుపట్టణమున,...మార్తాండ
తనయుండు...జై.భా. ౧. ౯౭. ప్రబంధ. ౭౮౮.

దొమ్మిగూడు. అ. క్రి. (దొమ్మి+కూడు.) గుంపగు, కలియు.
గీ. తమ్మిపూమిద్దెగద్దెనె గమ్మపిల్లు,నిమ్మగా నిల్వి
యెమ్మెను గొమ్మ లెల్లఁ, గ్రమ్ముకొని పెక్కు
లాగుల దొమ్మిగూడి, పూజ లొనరించి యి
ట్లని పొగడి రపుడు. నీలా. ౩. ౩౭.

దొమ్మిజెగడము=దొమ్మికయ్యము. వి. (దొమ్మి+జగడము.) తుములము, అందఱు కలియఁబడి చేయుయుద్ధము.
వ...అనేకప్రకారంబులదొమ్మిజగడంబులఁ జిమ్మి
రేఁగి యహర్నిశంబులు వింశతిదినంబు లెడ
తెగక...ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౯౮.

దొమ్మిరేఁగు. అ. క్రి. (√దొమ్మి.) అందఱు నొకమాఱు పైఁబడు.
ఉ. అంతటఁ దర్కవిద్యలు వృథాతిశయంబున
దొమ్మిశేఁగి యీ,జంత జగల్లయంబున విశంక
టముక్తి ఘటించు నంచు నత్యంతముఁ బ్రే
లుచున్నయది నాస్తికురాలికిఁ బట్టి కట్టి
బా,ధింత మటంచు నందఱు నతిత్వరితంబున
వెంటఁ బట్టినన్. ప్రబోధ. ౫. ౯౬.

దొమ్ములాడు. అ. క్రి. (దొమ్ములు+ఆడు.) ౧. దొమ్మియుద్ధముచేయు (శ.ర.) ౨. పెనఁగులాడు.
ఉ...రోషముతో ప్రణయసంభ్రమము న్నది
దొమ్ములాడ...నరస. ౩. ౧౧౮.

దోయి=దోయి.వి.(సం.ద్వయి.)జంట,యుగ్మము.
క. ఇదె నీరాయనిఁ దెచ్చెద,నెద నుమ్మలికంబు
మాని యొలనాఁగరో న్నెమ్మది నుండు మింక
నని చేయిదోయిన్ మొగిడిచి జోహారులిడి
చను నెడలన్. అచ్చ. రా. సుం. ౧౭౩.

దొర. వి. (క. దొరె. త. తురై. దీనికి చివర పోతు, అయ్య, అనుపదములు కొన్ని ప్రయో

గములందు కాన్పించుచున్నవి.) ౧. ప్రభువు, రాజు; సామంతరాజు.

ద్వి. దొర మేలుకొనఁ డంచు దొరకొన్న చింతఁ, బరిచారకులు వచ్చి పతిసెజ్జ డాసి. రం. రా. అయో. ౧౨౭ పొ. ౧౫ పం.

చ. తిరిసినకూడు దెచ్చి నలుదిక్కుల బోడలు తిండి పెట్టఁగాఁ బెరిఁగినపొట్టతోడ నొక పేఁటిపయిం దొరవోలె నెవ్వరిన్, సరకుగొనండు...ఉ. హరి. ౪. ౪౬.

క. కురుపతి పడవాళ్లం దగు,దొరలకడకు సత్వరముగ దురమునకు భటో,త్కారము ననువు సేయుటకై, బరవసము దలిర్పఁ బనిచెఁ బార్థివముఖ్యా. భార. శల్య. ౧. ౯౫.

వ...నిశ్చేష్టితులై పడి యేమఱించి చనుతోడు చూపరిసోమరిదొరపోతులును ... రా. వి. ౫. ౩౨.

సీ. సామిసామి పరాకు చక్కనిరాచదొరయ్య దండాలు నీయడుగులకును. ఇందు. ౨. ౪౯.

౨. సేనాధిపతి, మొనగాఁడు, నాయకుఁడు.

ఆ. దొరలు వడిన సేన దూలక యుర్వీశుఁ, జుట్టుముట్టుటయును...భార. ద్రో. ౩. ౧౪౯.

క. కురుపాండవసైన్యంబుల,దొర లడియాలము ల నొప్పుతో మెఱయ... భార. భీష్మ. ౧. ౨౪౬.

సీ. బలములు గెడసినఁ గలగుండువడుదొరల్ దొరలు ద్రెళ్లినఁ బొద ల్దూఱుబలము. చంద్రా. ౬. ౧౧౩.

౩. విధము, ప్రకారము.

చ. తులువలు గాక యిట్టిదొరదుర్ణయవృత్తిఁ జొత్తురయ్య పుత్రులు ననుజన్ములుం జెలులు దుష్టపథంబునఁ బోవకుండఁ జుట్టలు దగువారు దండ్రియు నొడంబడఁ జేయుదు కార్యము...భార. ఉద్యో. ౩. ౩౩౧.

౪. సాదృశ్యము, సామ్యము.

క. దొర యెఱిఁగి కోరవలదే, స్మరహరునకు నీకుహ స్త్రిపశకాం,తరము...కు. సం. ౬. ౬౬.

విశే. ౧. సమానుఁడు, సాటియైనవాఁడు.

మ...ఇద్ధతేజంబునన్,దొర సప్తార్చికి లావునం బవనుతోఁ దుల్యుం డగణ్యుండు సం,గరసంక్రీడలయందు...భార. కర్ణ. ౩. ౨౯.

క. సురపురి మధురకు నెక్కుడె, సురకాంతలు మాకు దొరయె సురభంజన నీ, వరుగుట యొప్పనిపని...హరి. పూ. ౯. ౧౫౯.

క. మీాలుం దామరపూలున్, మే లగునముద్రాలిమినుకుఁగనుఁగవన్, బోలక నీట మునింగెన్, మూలకు దొర గాక యిద్దు మూలకుఁ జేరెన్. అచ్చ. రా. బాల. ౧౩౧. విజ. వి. ౨. ౭౫.

౨. శ్రేష్ఠుఁడు, ఉత్తముఁడు.

వ. అంతఁ దెఱఁగంటిదొరలు వేసుక రక్కసులం గూడుకొని కలశజలనిధి మథియించుసమయంబున. దశా. ౨. ౨౫౭.

సీ. తేజునఁ బడఁగ లెత్తియు నిరుబుట్టువుదొరలఁ గన్గొని మూల దూఱుకొనుచు. అచ్చ. రా. బాల. ౧౦౬.

క...గొల్లదొర యొకఁడు ప్రేష్ఠిఁ జెలంగున్. నీలా. ౧. ౪౭.

౩. (వయోవిద్యాదులచే) పెద్దవాఁడు, గొప్పవాఁడు.

క...ఇంక జననాయకుఁ డె, ప్పరుసున నానతి యిచ్చెను, దొర లే మని రట్లు చేయఁ దుదిఁ గార్య మగున్. భార. విరా. ౩. ౧౨౨. (యోధవరుఁడు అని శ. ర.)

గీ. ఏఁగు నెడ దుర్నిమిత్తంబు లెన్నియేనిఁ, గనియు వినియు నిశ్శంకతఁ జనకు మనుచు, దొరలు నిల్పిన నిల్వక...విక్ర. ౩. ౭౩.

సీ. శశిరవిగ్రహజపస్నానాదికము లెల్ల దొరల వాకిండ్లకే దొద్దయిచ్చి. ఆము. ౬. ౬౯.

దొరవచ్చు=సమానమగు, సరియగు.

సీ. దొరవచ్చు ననవచ్చుఁ దోయజాక్షునిమూర్తి కభిరామలక్ష్మీసమగ్రమహిమ. భీమ. ౧. ౧౦౬.

సీ. చంద్రాస్యయారుతో సౌరుతో దొరరావు నీలముల్ చంచలాజాలములును. భోజసుతా. ౨. ౩౪.

దొరవాఁడు=రాజసంబంధి.

ఉ. వాలినదాయవారి దొరవారి ననేకులఁ గూర్చుకొన్నఁగా, కేలజయింపవచ్చు...కు.సం. ౧౧. ౬౬౧.

పెండిలిదొర=పెండ్లిపెద్ద.

సీ. సమరసంక్రీడనసందర్శనాగతసురకోటి పెండిలిదొరలు గాఁగ. విక్ర. ౪. ౧౨౩.

వేవెలుంగులదొర=సూర్యుఁడు.

గీ. వేవెలుంగులదొరజోడు శశివెలుంగు. ఆము. ౧. ౧౯.

జ: దొరసాని.

దొరఁకొను. స. క్రి. ౧. ఉపక్రమించు, ప్రారంభించు.

క. దొరఁకొని పుణ్యము పాపము,నరుఁ డర్థింజేయుచుండ నడుమ నొకట న,వ్వెర వెడలి తప్పినను ద,త్ఫరిణతిఫల మొందు నండ్రు ధర్మవిధిజ్ఞుల్. భార. ఉద్యో. ౩. ౨౪౦.

ఆ. సురతనాటకంబు దొరఁకొన రాతిరి,కరపుటమునఁ జల్లువిరు లనంగ, నెఱసె నంబరమున నెఱిఁ దారకలు వియ,జ్జలధిఁ బెరుఁగు ఫేనసమితి యనఁగ. భా. రా. యు. ౨౬౪౨.

క. దొరఁకొన్నకొలఁది విడువక, చరణపదార్థములనడక సరిసాగెడు వి,స్ఫురణ యది సమత యనఁ జను ...కావ్యా. ౪. ౭౫. మనుచ. ౫. ౨౬.

౨. ప్రాపించు, పొందు.

ద్వి. జననాథ నీచేత సమరంబులోన్న, దునియలై పడి ముక్తి దొరఁకొందు ననుచు, ఘనబాహుఁ డగుపంక్తికంఠుండు సీతఁ, గొనిపోయె ...రం. రా. ఉ. ౧౦౪ పా. ౨౨పం.

అ. క్రి. ౧. యత్నించు, పూను.

క. తను నూరార్చఁగ సఖి దొరఁ,కొనమికి వెసఁ బడుచుఁ గీచకుం డాసతితోన్. భార. విరా. ౨. ౬౦.

సీ...క్రమఱ జీవుఁడు దేహసంబంధంబు దివిరితాల్పఁ,దొరఁకొని పురుషరేతోబిందుసంబంధి యై వధూగర్భంబునందుఁ జొచ్చి. భాగ. ౩. ౯౯౧. విక్ర. ౧. ౭౧.

౨. సిద్ధపడు. (యత్నించు శ. ర.)

శా. పుట్టం బుట్ట శరంబునన్ మొలవ సంభోగయానపాత్రంబునన్, నెట్టం గల్గను గాలిఁ గొల్వను బురాణింపన్ దొరంకొంటి మీఁ,ద ట్టేవెంటఁ జరింతు ...భాగ. ౧. ౭.

క. ఉరి ద్రవ్యఁ గొఱికి యిప్పుడ,వెర వారఁగ నీవు నేను విడుగర నేయం, దొరఁకొనుట నీదుభాగ్యం, బరిత్వము దొఱంగి మైత్రి యలవఱుపు మదిన్. భార. శాం. ౩.౨౦౫. నీలా. ౧. ౩౪.

దొరకించు. స. క్రి. (√దొరకు.) ౧. లభించునట్లుచేయు, చిక్కునట్లుచేయు.

ఉ...నిన్ను న్నల్లంతన చూచి దైవ మకటా దొరకించెనె యిట్టినిర్దయ,ప్రాంతునిచేతికిన్ భువనసారము నంచుఁ గడుం గలంగితిన్. కళా. ౩. ౭౫.

క. ధనహీనుఁ డైననాథుం, దనుశేత్రియఁ దొరుషంబుఁ దఱిగినకతనన్, విను మాహారము మాత్రంబును దొరకించుటకు వెరవు పుట్టక యున్నన్. వా. పంచ. ౨. ౧౦౧.

౨. కలుగఁజేయు, సంభవింపఁజేయు.

ఉ. క్రౌంచగిరాకుమారుదొరకన్ దొరకించు భ

వంబు చెల్లరే, చందనగంధిచన్నుఁగవ చంద్రుఁడో యింద్రుఁడో యాయుపేంద్రుఁడో. కృ. శకుం. ౨. ౧౨.

దొరకించుకొను. స. క్రి. (√దొరకు.) చిక్కునట్లుచేసికొను, పట్టుకొను.

సీ. దుర్యోధనాదులు దొరకించుకొనువేళ విశ్వ
రూపముఁ జూపువింత యేల. సిం. నార. ౩౮.

గీ. అనఁగఁ బరఁగి నద్దెఱఁగుల నలరుమలఁదు,
లరసి దొరకించుకొని తమ్మియనుఁగు దూర్వ
మలను బొడమక తొల్తనె మరలి వచ్చి,
లక్ష్మణుని మన్చి యసముఁ దెల్లముగఁ గను
ము. అచ్చ. రా. యు. ౪౦౩.

ద్వి. నీలకంఠుండు పాణిగ్రహణంబు, గావించె
నించువిల్కాఁడు... మావిలేఁజిగురు జొం
పముతరవారి, దొరకించుకొన్నట్లు తొయ్య
లి కంత, శిరమున నిడె గుడజీరంబు మదనుఁ,
డలిబలంబుల కిడునాహార మనఁగ. మ్పొ. వి.
౩. ౫౦.

దొరకు=దొరకొను. అ. క్రి. (క. దొరకు.) ౧. లభించు, చిక్కు.

సీ. హాలజీవిసందోహములకు బలాకికావిసరంబు
లకు మంచివెదలు దొరకె. ఆము. ౪. ౧౨౩.

గీ. వెక్కు లేటికి నిం దొక్కటక్కులాఁడి, యి
పుడు దొరకినఁగద యిన్ని యిం పొసర్చు.
ఉ. రా. ౪. ౧౭౨. వరాహ. ౫. ౫౪.

౨. సంభవించు, కలుగు.

క. అకలంకత నిట్లనుఁ గొంచక యేమీ మనము
సమరసముద్భారక్రీడకు నొండొరు మార్కొ
నుట ద్వొరకు నని వచ్చితి నెఱుంగ రావాకిను
కల్. రాఘవ. ౨. ౮౧.

గీ... నీతోడ నడరి పోర, సిగ్గు గదిరెడు నైన
నిస్సీమవృత్తి, దొరయవలసెను దలపాటు
దొరకుకతన. భా. రా. యు. ౨౦౮౬.

క. పతిరతిఁ దీఱదు తమి పర, పతిరతి యేరీతి
దొరకు... హంస. ౫. ౨౮౦.

౩. శక్యమగు, వీలగు.

క... పాతాళమహా, లోకముకంటెను లోతెం,
తో కల దాపరిఖ యెఱుఁగ దొరక దొకరి
కిన్. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౫౬౩.

గీ. ఆబలీంద్రునితోడి సెయ్యంబు గోరి, తేనియీ
రీతి సేవకవృత్తి గాని, దొరతనంబులు మెఱ
యింప దొరక వింక. దశా. ౨. ౧౧౨.

౪. గృహీతమగు, పట్టుపడు.

ఆ. చిక్కుపడియె దొరకెఁ జేపడె నగపడెఁ,
దవిలె పట్టువడియె దగులువడియె, నబ్బె
నన గృహీత మయ్యె ననం దగు... ఆం.
భా. ౩. ౧౧౫.

జః దొరకించు, దొరకించుకొను, దొరకుపడు,
దొరకుసన్నాసి, దొరకొను, దొరకొల్పు,
దొరకోలు, దొరకోలుసన్నాసి.

దొరకుపడు. అ. క్రి. (దొరకు+పడు-స్వార్థమున.) లభించు, చిక్కు.

క. అరుదెం దన నికటంబున, కరిగిన దధికర్ణుఁ
డంఘ్రిహతి నారెంటిన్, దొరకుపడఁ బట్టు
కొని కంధర విరియం గొఱికి చంపి తగ
భక్షించెన్. వేం. పంచ. ౩. ౧౩౩.

ఈక్రిందిప్రయోగమునందుమాత్రము శకటరేఫము గానవచ్చుచున్నది.

గీ. వీర లిందఱకంటెను వెరవు మిగుల, నెఱుఁ
క నీ కిప్పు డెందుండి దొఱకిపడియె. కు.
సం. ౨. ౧౬౪.

దొరకుసన్నాసి = దొరకోలుసన్నాసి. వి. (√దొరకు.) నమ్మించి మోసపుచ్చి దొంగిలించుకొనిపోయెడుదొంగ.

గీ. యతి ననుచు వేషభావల నటుమటించి,
పొంచి తటి వేచి కన్నెయఁ గొంచు నరిగె,
దొరకుసన్న్యాసి యనుమాట తిరము గాఁగ,
నజ్ఞునం డద్దిరా యెంతదుర్జనుండు. విజ. వి. ౩. ౧౬౧.

దొరకొను=దొరకు. అ. క్రి. (దొరకు+కొను-స్వార్థమున.) ౧. లభించు, చిక్కు.

క. దొరకొన్న ననుభవించుచు, దొరకొనమికిఁ జింత నొందు దురపిల్లక...భార. శాం. ౫. ౩౭౬.

చ...ఉత్తరుఁ డిట వచ్చుచుండి యరదంబు దగం గడపంగ నెవ్వరుం,దొరకొన కున్నఁ దా నితనిఁ దోడ్కొని వచ్చినవాఁడు నూడఁ గన్. భార. విరా. ౪. ౭౭.

౨. సంభవించు, కలుగు.

ఉ. పుత్త్రుల కేల ఖేద మగు భూసుత యేనును నీవు జాహ్నవీ,పుత్త్రుఁడు నుండఁగా సహిత ముక్ భయముల్ దొరకొన్నె ...భార. సభా. ౨. ౧౩౩.

ద్వి. దొర మేలుకొనఁ డంచు దొరకొన్నచింతఁ, బరిచారకులు వచ్చి పతిసెజ్జ డాసి. రం. రా. అయో. ౧౨౭ పొ. ౧౮ పం. కాశీ. ౭. ౧౩౯.

౩. శక్తమగు, సమర్థమగు.

చ. ఒరులకు నందరానిపద మూర్జితపుణ్యాని రూఢిఁ బొందఁగా, దొరకొని యున్కి నీవిక్రుతదూరమనస్కతఁ గాదె ...భార. మహా. ౭౩.

౪. స్ఫురించు, తోఁచు.

క. కురువంశము ద్రుంచుటకుం, జొరఁ బాలక నామనంబు సుడివడియెడు నే,వెరవును దొరకొనదుగదే, సరసీరుహనాభ పొందు సంపాదింపన్. భార. ఉద్యో. ౪. ౮౬.

౫. సిద్ధించు, నెఱవేఱు.

క. దొరకొను ధర్మము గామముఁ, బరమగతియు నర్థముసన పౌరవముఖ్యా. భార. శాం. ౧. ౫౦.

క. తనవగచినకార్యము దొర,కొనుటకు ధృతరాష్ట్రపుత్త్రకుఁడు పొంగి పురో,చనుఁ బిలిపించి... నెయ్యమున నిట్లనియెన్. భార. ఆది. ౬. ౧౩౭.

౬. చెల్లు, శక్యమగు.

క. నీ వఖిలధర్మవిదుఁడవు,గావున నీ కిట్లు చేయఁగా దొరకొనియెన్. భార. ఆది. ౪. ౧౮౮.

క. క్రతుఫలములు వడయఁగ దుర్గతులకు దొరకొనదు...భార. అర. ౨. ౨౪౨.

శ్లో. న తే శక్యా దరిద్రేణ యజ్ఞాః ప్రాప్తుం మహీపతే. సం. భార. అర. ౮౦. ౧౪. భార. ఉద్యో. ౪. ౩౬౬.

దొరకొల్పు. స. క్రి. (√దొరకొను.) ౧. దొరకొనఁజేయు ౨. లభింపఁజేయు.

సీ. తల్లికిఁ దండ్రికిఁ దద్దయు భక్తుఁడై ఫలమూలమధుమాంసములును మేలి, కూడుగూరలు దొరకొల్పి వారికిఁ దృప్తి యావహించుచు...భార. శాం. ౩. ౧౭౭.

మ. పరదారాభినివేశబుద్ధి దలఁపం బాపంబు ధర్మార్థముల్, దొరకొల్పంగ నుపాయ మైన నది నిర్దోషంబు...దశకు. ౭. ౯౪.

దొరకోలు. వి. (√దొరకొను.) లభించుట, చిక్కుట; సంభవించుట.

మ...నీయాజ్ఞం బ్రవర్తిల్లఁగా, దొరకో లల్పమె యెల్లకార్యముల సంతోషంబ మాబుద్ధులన్, శరణం బాపదలందు నీవ యనువిశ్వాసంబు భాసిల్లఁగన్. హరి. పూ. ౭. ౧౪౦.

మ. వెరవే సంపదఁ గోరి గాండివగుణావిర్భూతబాణాళి కి, స్థిరమై వచ్చుట యిమహీపతి కితం డేలాక్కొ యత్యంతని,ష్ఠుర

శౌర్యోన్నతి నిన్నుఁ దాఁకెఁ దలఁపం జోద్యంబు వీఁడగ్గమై, దొరకోలజ్జున నీకు తొంటిసుకృతస్తోమంబుకల్గెంజుమీ. భార. ద్రో. ౩. ౧౭౫.

దొరకోలుసన్నాసి. వి. (√దొరకు.) నమ్మించి మోసపుచ్చువాఁడు.

గీ. వేసములు వేసి నమ్మించి వెనుక నాఁచు,కొనిన దొరకోలుసన్నాసి యనఁగ వెలయు. ఆం. భా. ౨. ౨౮౧.

గీ. కొదమసింగమనాయక గూఁటికురుజ, ముచ్చ దొరకోలుసన్నాసి చిచ్చుపిడుఁగ. ప్రబంధ. ౭౮౪.

దొరపు. స. క్రి. (√దొరయు.) ౧. కలుగఁజేయు.

సీ. నెరసినచో నెల్ల దొరపు దేవత్వ మీయరి భేదిమాట నవ్యావృతంబొ. చంద్రి. ౫. ౧౦౪.

౨. ఉంచు.

వ... మంజీరశింజారవంబులు కర్ణగ్లాని మాన్పనోరదొరపిన వలదొరపరువంపుఁగైదువు తెలఁగున నిండార దువ్వలువఁ గప్పి... చంద్రి. ౪. ౧౦౭.

దొరయించు. స. క్రి. (√దొరయు.) ౧. కలిగించు.

సీ. చికిలిచూపులవాని సిరిమించుదొరయించు దొరయిఁచుకాంచనాంబరమువాని. వసు. ౩. ౪౬.

౨. ఉంచు.

క. భరతాగమపర్యంతము, ధరణీపాలకుని మేను తైలద్రోణిన్, దొరయింపఁ దత్ప్రిధానుల, నరుంధతీప్రాణబంధుఁ డాజ్ఞాపించెన్. చం. రా. ౪. ౯౬.

దొరయు. స. క్రి. (క. దొరె.) ౧. పోలు.

క. అరయఁగ నాలుగువిభములఁ, బరఁగుఁ జతుష్పాదవృత్తిఁ బరఁగినగోవున్, దొరయుచుసం దొకఁ డెడలిన, నరవర సద్వర్తనము గుంటువడున్. భార. అను. ౪. ౨౭౫.

శా... లోకైకాపకారిన్ మహా,కోపుం గంసు వధించి యాతఁడు లసత్కుంభీంద్రనిర్భేదన, వ్యాపారోగ్రమృగాధిపున్ దొరసె నుద్యద్వీర్యధౌరేయతన్. హరి. ఉ. ౩. ౯౯.

క. రేదొర మొగమున కెన చిగు,రే దొర పల్వల్వతోడ నిజెగుబ్బ లయా,రే దొరయున్ జక్కవకవఁ, బైదలి నలు వెన్న నలువపడఁతికిఁ దరమే. అచ్చ. రా. బాల. ౧౩౫.

౨. చేరు, సమీపించు.

మ ... రఘువంశాంభోధిచంద్రుండు తమ్ముని నెమ్మోము ప్రసన్నదృష్టిఁ గని సమ్మోదంబు వాటిల్లె నీ,యనవద్యోక్తి హజారమున్ దొరసి యన్నా నాల్గునాళ్లయ్యె... ఉ. రా. ౬. ౩౫౧.

సీ. అన్యరాజన్యరాజ్యస్థితుం డగు వేళ సరిదొరల్ సంధింప దొరయువేళ. శుక. ౧. ౨౪౬.

౩. స్పృశించు, తాఁకు.

శా. శ్రీరాధాధరబింబముం దొరయురాచిల్కన్ నిజోరస్స్థలీ, రారాజన్మణికాంతి రాఁ బిలిచి ...ఉ. రా. ౧. ౧.

వ... మరందధారాబృందంబువాఁకలం గలసి ప్రవహించు సెలయేటినీటితుంపరలన్ దొరసి మందగతులం దిరుగుమందపవనంబులన్ దార్కొని... ఉ. రా. ౩. ౧౮౧.

అ. క్రి. ౧. తగులు, అంటుకొను.

చ. అలరుమొగంబుతోడఁ గడు నమ్రిలి నాకెదు రేల రావు చే,తులు పచరించుచుం దనువుధూళి మెయిం దొరయంగ నేల త,న్నెలమిని గాఁగిలించుకొనవు ... మార్క. ౧. ౨౫౧.

౨. చిక్కుకొను, సక్తమగు.

క. మఱుఁ డను మేటికిరాతుఁడు, సరభసము గ
ముగ్రమతుల జనవిహగములన్, దొరసి పడ
నడఁప నొగ్గిన, యురులుసుమీ సంయమీంద్ర
యువిదలు తలఁపన్. వాసిష్ఠ. ౧. ౧౧౯.
౩. సాటియగు, సమానమగు.
చ...నూతతనూజుఁడు షోడశాంశముగా, దొర
యఁడు నాకు వాసవసుతున్ మురమర్దనుఁ
జేరికిం గొనన్. భార. కర్ణ. ౧. ౨౫౧.
గీ. కూరగాయ కట్టియు విల్చికొనఁగ వలసి,
యునికి ప్రేపల్లె నీటిపట్టునకు దొరసె. హరి.
పూ. ౬. ౫.
మ...రాజీవపత్త్రాక్షుతో, దొరయంగా నరుఁ
డెట్టివాఁడును సమర్థుండే మహేంద్రాదిని,
ర్జరు లాదేవునిపాదసేవకులు గారా మీరె
చర్చింపుఁడీ. వరాహ. ౧. ౧౩౯. హర,
౬. ౬౮.
౪. తగు, యుక్తమగు.
చ. నరనుతు నిమ్మహేంద్రగిరినాథు వరింపుము
రూపసంపదన్, దొరయు నితండు నీకు...
శైవ. ౫. ౧౩౨.
గీ. తాము మాదేవదేవియుఁ దమకమునను, గర
గరికలందు నొక్క రొకరికి దొరసి, జోడు
వాయక మెలఁగంగఁజూచునప్పు, డనఘ సం
తోష మాత్ర నింతంత గాదు. విప్ర. ౪. ౬౭.
క. తెరలక మనము సుభద్రా, కరనాళీకగ్రహే
చ్ఛఁ గప్పఁగఁ జనునా, దొరయదు పురిఁ
జేరి జనవిసరముల కెఱుకపడ నీ కశౌర్యతను
ఘృణన్. రాఘవ. ౨. ౯౫.
౫. కలుగు, జనించు.
చ. కరియుఁ గరేణువున్ బెనఁగుకైవడి నిచ్చ
లు హెచ్చుమచ్చికల్, దొరసి సుఖించువా
రలకుఁ దోడనె పుట్టిరి...మువ్వు రాత్మజుల్.
ఉ. రా. ౧. ౨౭౨.

గీ. అన్నపానాదు లొకయింత యధిక మైన, తటి
నజీర్ణంబ యైనఁ దో దొరయు శ్లేష్మ, పైత్యవా
తాదికజ్వరబాధలు... దశా. ౨. ౧౩౭.
సీ. దెసలదొరలకు నిటువంటిదెసలు దొరయఁ,
గలరె పురు లిఁక నతనితోఁ గలని కేయూర.
దశా. ౧. ౨౩౮. ఉ. రా. ౨. ౩౦౬.
౬. ప్రవర్తిల్లు, జరగు.
మ. ఇరసెన్ జందనశైలమారుతము గంభీరా
ప్సరోనృత్యముల్, దొరసెం గన్నులపండు
వై జనులు సంతోషించి ఘోషింపఁగన్.
విక్ర. ౧. ౧౮౦.
క. కురిసె విరిసోనవానలు, దొరసె సుధాంధో
వధూమధురగానంబుల్, మొరసె దివిఁ దూ
ర్యరవములు, విరిసెన్ మునిమానసారవింద
ము లంతన్. రామా. ౩. ౧౧౭. దశా. ౫. ౮౦.
౭. శోభిల్లు, ప్రకాశించు.
బంధురవృత్తము... మే, గరగరికలు సిరి గలనగు
మొగములు కల్కి మెఱుంగుఁగనుంగవలున్,
దొరయఁగ వెలపడఁతులు విటధనముల దోఁ
తురు చొప్పడ నప్పురిలోన్. కళా. ౧. ౧౮.
చ...హరి కిరుగేలుఁదామరలయందును జక్రము
పాంచజన్యమున్, దొరయుఁగ లిన్... రామా.
౧. ౮౨.
ద్వి. దొరసి కోసాన్వయదుగ్ధాంబురాశిఁ, బరి
పూర్ణచంద్రుఁడై భాసిల్లువాఁడు. రం. రా.
బాల. ౩పా. ౧౫ పం.
౮. ఉండు, వర్తిల్లు.
సీ. పులకలు నిండారఁ బొడమినదేహంబు ధూళి
ధూసరిత మై దొరయుమీవు. హంస. ౨.
౧౦౮.
క. అరదం బరదము హరి హరి, కరి కరియున్
భటుఁడు భటుఁడు గాఢచ్ఛలనం, బోరఁబా
తి పోరుతఱి బంధురమై తర మెన్న రానిదుర

మై దొరసెన్. రా. ఐ. ౫. ౯.

దొరయఁగనిచ్చు = చేరనిచ్చు.

చ. మరునకుఁ జైత్రమంత్రి వనమండలరాజ్య ఫలైకకాంచనో,త్కరము కరం బొసంగుట యుఁ దావులబచ్చులు చేసి తచ్ఛదా,వరణ ముఁ బాయ విప్పి పరువంబుగ నెన్నిక కెక్కఁజేయుచున్, దొరయఁగనీవు గంటె చెలి ధూర్తవతంసమలీమసాళులన్. వసు. ౩. ౧౩౮.

జ: దొరవు, దొరయించు.

దొరల(ంగ)నాడు. స. క్రి. (దొరలన్¹ + కన్ + ఆడు.) తిరస్కరించు, నిరాకరించు.

సీ. ఉదయార్కబింబంబునొఅవు విడంబంబు దొరలంగనాడుకౌస్తుభముతోడ. ఆము. ౧. ౧౨.

దొరలించు = దొరల్చు, దొలుచు, దొలుపు, దొల్చు దొల్పు. స. క్రి. (√దొరలు².) దొరలఁజేయు, కలుపు.

గీ. ఇట్లు తలయంటి యటకలి యిడి సులక్ష, ణా సరోజాక్షి యిఁక నెట్లు నాథ జలము, తెరలి యున్నది దొరలింపఁ దెచ్చికొనఁగ, బాగుగా దూరియవ్వలిబావినీళ్లు. శుక. ౨. ౩౮౨.

దొరలు¹(ట్లు) = తొరలు¹. అ. క్రి. పరిభ్రమించు, తిరుగు.

క. మరలన్ గర్భము జన్మము, మరణము నిరయమును మఱియు మఱియు నటు నిరంతర సంసృతిచక్రంబున, దొరలి నరుం డొందు సర్వతోదుఃఖములన్. కవిక. ౫. ౧౧౬.

సీ. పాలను దొర్లఁగఁ జూచుకలికిచూపులమీలు దెలిగన్ను లగుట సందియము గలదె. ఆము. ౨. ౩౦.

గీ. కప్పడం బెల్ల గాలిచేఁ గదిలి యురియు, నింట దొర్లెడుకుండలు నిసుపకట్లు, మానిముంతలు నిలిచె నమ్మల్లపతికి, వారికన్యాకటాక్ష మవ్వలికిఁ జనిన. శుక. ౨. ౩౬౦.

౨. రాలు, పడు.

సీ. భానూష్మభీతి మున్ పడినచుక్కలభంగి దొరలె వేకువగాలిఁ దరుల మంచు. మనుచ. ౫. ౪౦.

ఆ. గణికవలని దెంతఘన మైనసుఖమేని, దాని తల్లివలనఁ దప్పిపోవు, మదిఁ దలంప నెట్టి మధురాన్న మేనియు, నీఁగ దొరలె నేని నిందు బెట్లు. కవిక. ౪. ౧౧౧.

(వ్యవ.) కుఱ్ఱవాఁడు అరుఁగుమీఁదనుండి క్రిందికి దొర్లినాఁడు.

౩. కలుగు, సంభవించు.

గీ. రక్కసుల ఱేఁడ నీ కిటుల్ ప్రుక్కనేల, దురములోపల మార్తురఁ దొడరి గెలుచు, జాడ లెన్నేని గల వెద జంకు మాలి, చెఱుపు దొరలని ప్రేలిమి సేయు మొకటి. అచ్చ. రా. యు. ౪౩౫.

సీ. వెఱ పెఱుంగఁడు వైరివీరులఁ బొడగన్న వెఱచు బొం కేయెడ దొరలునొయని. మొ. రా. బాల. ౨౦.

౪. అతిశయించు.

మ. మదనమనోహరాంగ మణిమండన నీగురుశాన యంచుఁ బ్రేమ దొరల విన్నవించి నృపుమన్ననఁ గాంచి... శుక. ౧. ౨౫౧.

గీ. అనుచుఁ బరిభావవాలెఁ దస్మాస దొరల, నాడ...ఆము. ౨. ౨౧.

౫. యత్నించు. (స. క్రి. అనుభవించు అని శ. ర.)

క. ఇరువదియేఁడులు తనపాల, మొరఁడు గుడుచు చునికి రొుటిఁగి యున్నెనియుఁ దా,

దొరలక యున్నెనియుఁ దత్పరిభోగము గుడిచినతనిపాలై పోవుఁ.విజ్ఞా.వ్యవ.౪౬.
శ్లో. పశ్యతోఽబ్రువతో భూమే ర్హాని ర్వింశతి వార్షికీ. యాజ్ఞ. వ్యవ. ౨౪.
జః దొరలనాడు.

దొరలు²=తొరలు². అ. క్రి. కలియు, కూడు.
గీ. ద్రోహు లగువేలుపులలోన దొరలియున్న, పదియునొక్కండ్రురుద్రులఁ బాఱవిడిచె. కాశీ. ౩. ౧౫.
ద్వి. తొల్లింటిధనముతో దొరలినరాజ్య, మెల్ల నిచ్చితిని మీ కిది నిక్కువంబు. ద్వి.హరిశ్చ. పూ. ౧౫౬౪ పం.
(కందర్పస్యందనము.)వ...అంతరిక్షమహాప్లక్షంబునకు నక్షామచంచుపుటప్రవాళఖండప్రభాహిండనంబున దొరలుఫలవిటపలక్ష్మి నావహించుచు...పాండు. ౪. ౨౩౩.

దొరల్చు=దొరలించు. స. క్రి. (√దొరలు²)
౧. కలుపు.
(చకోరవిషయము) సీ. నిగరంపుమోవి తేనియలతోన దొరల్చి చెలువ లిచ్చిన సంతసించుఁ గొన్ని. వేం. పంచ. ౪. ౨౪౧.
౨. ఒకదానికి మాఱుగా కైకొను, మార్చు.
ఉ. ఆయతిగాని కీడు మమరాలయముఖ్యములాతఁ డర్థతృష్ణాయుతుఁడై నిజోర్వి నగు నష్టికిఁదద్ధనముం దొరల్చి రాజాయతనంబుఁ జేర్చు...ఆము. ౪. ౨౧౫.

దొరవి=దొరువు.
(కొలను.)
క. క్రీడి వెఱ గంది కనుఁగొనఁ, గేడించుచు నొండుదొరవికిం జని యచటం, జూడ భయంకర మగుచును, గోడిగ తద్ద్రూప ముడిఁగి కోల్పులి యయ్యెన్. జై. భా. ౫. ౯౩.

దొరసాని. వి. (√దొర.) రాజ్ఞి, రాణి.
సీ. దొరసాని రాణి నాఁ దోఁచుచుండును రాజ్ఞి...ఆం. భా. ౭. ౧౦౩.
సీ. దొడ్డిపట్టుల దొడ్డదొరసానులమొదళ్లసొమ్ములు సొమ్ములు సొంపు నెఱప. ఉచ్చ. రా. బాల. ౩౩.

దొరసెము. వి. నిఱటికి వెనుకసంవత్సరము, పూర్వతరవత్సరము.
చ. దొరసెమునందు చుట్టుకొని తోరణకట్టె నురోవిభాగమున్, నిఱుడు పయోజకోశరమణీయతఁ దాల్చెను వర్తమానవత్సరమున నొప్పె హేమకలశంబులబాగున ముందటేఁటికిన్, గరినిభయానచన్నుఁగవ కౌఁగిలిపట్టులు గాక యుండునే. క్రీడా. ౨౮౮.
శ్లో. పరారి సందర్శితసన్నివేశా, పరుత్ పచాభూతసరోజకోశా, ఇహైవమస్తాళఫలోపమేయా, కుచా కియంతా పురతో భవేతామ్. (చాటువు.)

దొరుగండి. వి. (దొరువు+గండి.) నిండినపుడు నీళ్లు వెలుపటికి పోవుటకై యేర్పఱిచినదొరువుతూము.
సీ. మడువులు పసులకాల్వడిఁ బ్రచ్చె దొరుగండిప్రంతలు పెనురొంపివ్రంత లయ్యె. హరి. పూ. ౬. ౫.

దొరువు(ర్వు)=దొరవి. వి. ౧. నడబావి, ఒకవిధమైన చెలమ.
క. తిరుకొళము నూయి లోటయుఁ, జెఱువు మడువు లొంపు కుంట చెలమ పడియ కో, నెఱు బుగ్గ వాఁగు దొన తల్పరి గుండము కాల్వ డిగియ బావి దొరువు లన్. హంస. ౪. ౨౧౦.
౨. చెఱువు, కొలను.
గీ. తోఁచె హరిణాంకబింబంబు నాఁచుతోడి, దొరువుగతి సంబరము మడికరణి నుండె. వరాహ. ౪. ౧౪౩.

క...తమ్ములపాత్తు మొత్తంబుతోఁ దగుదొరువు
ను...అచ్చ. భా. ౨. ౧౩౬.
శ్లో. వికచవారిరుహం దధతం సరః ... సం.
కిరా. ౫. ౧౩.
గీ. ఎండకాఁకలఁ బొరలాడు నేకలములు,చమురు
దేఱెడుదొరువుల జలముఁ గ్రోలి. చంద్రా.
౨. ౬౫.
జః దొరుగండి, దొరువుప్పట్టెడ.

దొరువుపట్టెడ. వి.(దొరువు+పట్టెడ.) ఎద్దుము
డ్డికి తగిలించెడుపట్టిక.(ప్రా.)గంతయెద్దులతోఁక
క్రింద తగిలించెడుపట్టెడ. (శ. ర)

దొఱయు. స. క్రి. ౧. పొందు, ప్రాపించు.
చ...మనోభ్రమెంతయుఁ, మెఱయఁగ నం
తకన్న మును మించె శ్రమోదకవృష్టి చిత్ర
తఁ, దొఱయఁగ మున్నె క్షేత్రమునఁ దో
రముగాఁ బులకాఖ్యసస్యముల్. చంద్రి.
౩. ౪౫.
రగడ. కుఱుచ లైనను నిచ్చ పదమునఁ గొఱ
లు నీరేనుంగుగున్నలు, దొఱయ నొకపరి
పాటిదొరలకు దొరక వీవిడికెంపుమిన్నలు.
శుక. ౧. ౧౩౩.
ఉ. చఱచి కలంగఁ జేసియును జంపఁగ నొల్లక
గోస్వరూపతఁ, దొఱసినరాక్షసాంగనలఁ
దోలె నతండు నిమేషమాత్రలోఁ. హరి.
పూ. ౬. ౧౧. శ్లో. ౫. ౨౬౧.
౨. పొందు, కూడు, రమించు.
క. గొఱకై బ్రాహ్మణకన్యక, దొఱసినశూద్రుం
డు ప్రీతితో నొక్కటి యై, వెఱవక పుట్టిం
చినయా, జఱభికిఁ బుట్టినయతండు చండా
లుఁ డగుఁ. విజ్ఞా. ఆచా. ౧౩౯.
ఆ. క్రి. కలియు, కూడు.
చ. ఎదురుగ వచ్చి పాండ్యధరణీశ్వరుఁ డర్జునుఁ
గాంచి నేఁడుగా, సుదినము మీరు రాఁ
గలుగుశోభన మెన్నఁడు గల్గుఁ బ్రోలికిం,
బదఁ పని యిద్దఱుం దొఱసి భద్రగజం
బుల నెక్కి వచ్చిరి...విజ. ౨. ౧. ౧౫౫.
సీ. గళదసగ్గళఘ రక్తణపరంపరలతో నఱుతము
తెప్పసరుల్ దొఱసి యాడ. శుక. ౧.
౩౯౭.

దొలుక=డొలుక. వి. (√దొలుచు.) అంతస్సా
రహీన మగుకాయ మొదలగుపదార్థము, లోపల
సారము లేనివస్తువు.
క. పలుచని నెత్తురు మడుఁగులఁ, బొలిచెఁ రథ
నేమికలయములు రణహతవీరులు దూఱఁగ
రవిబింబము, దొలుకై రుచి మాలి నీడఁ
దోఁచినమాడ్కిఁ. కవిక. ౨. ౧౯౩.

దొలుచు(ల్చు)=దొరలించు.స.క్రి.౧.దొరలఁ
జేయు.
సీ...అన్యోన్యసంఘట్టనారవంబు, లెసఁగంగ
సంగ్రామ మేర్పడఁ జేయక యక్షముల్
దొలిచి యే నక్షమమున. భార. సభా.
౨. ౧౪౭.
శ్లో...అక్షాన్ క్షిపన్. సం. భార. సభా.
౭౨. ౩.
గీ. అభిమతాక్షముల్ దొల్చి మాయావిదుండు,
సుబలరాజాత్మజుఁడు ధర్మసుతు జయించె.
భార. సభా. ౨. ౧౭౬.
ద్వి. ముద్దియ యీతండె మొగి యొలు దొలిపి,
మద్దులఁ గెడపినమహితశౌర్యుండు. ద్వి.భా
గ. ౩. ౪౯ పా.
౨. రంధ్రముచేయు, ఛేదించు.
సీ. తమ్మిఁ దొల్చినవాని తమ్మి దొల్చినవానిఁ
దమ్మి మొల్చినవానిఁ దారసించు. నరస.
౧. ౬౪.
చ. వడిఁ దలఁ ద్రొక్కి ముక్కున నవారణఁ
గన్నులు దొల్వఁ బొల్పుబల్విడిఁ దమకించు

వాయసములీల మదీయసమీపవర్తియై యు
డుగక కీడు వాఁడు గడు నుగ్రముగా నొన
రించె ...హరి. పూ. ౪. ౯౩.

జః దోలుక, దోలుపు.

దోలుపు(ల్పు.)=దొరలించు. స. క్రి. (√దొలుచు.) దొరలఁజేయు.

ఉ. కమ్మనియూర్పుగాడ్పు చలకప్రకుచమ్ముల
పూఁత యూఁతఁ గా, సొమ్మెయి ఘర్మముల్
దోలుప...పాంచా. ౫. ౨౪.

సీ...పరికరద్రవ్య మెల్ల. గీ. మఱచి పదిలంబు
సేయ నేమఱి తదీయశాల నిద్రింప శునక
మచ్చాయ నొకటి, యిచ్చఁ జొచ్చి పురో
డాశ మెల్ల మెసవి, యాజ్యపాత్రలు దొలి
పి తనంతఁ జనియె. శ్రీరంగ. ౬. ౪౩.

వి. ఇరుసుపెట్టుటకు ఉపయోగపడునట్లు దొలిచి చేసినదారుమయశకటావయవము.

(వ్యవ.) ఈబండిదోలుపుపట్టె గట్టిగా నున్నది.

దోల్లు=డోల్లు. అ. క్రి. (దొరలు.)

ద్వి. లాలాసుధారసోల్లసితమై చంద్రుపోలిక
ముఖబింబమును దేజరిలఁగ, దోల్లుబండి యను
దైత్యుని స్రుక్కి నేల, డొల్లఁగఁ దన్ని...
అ. మ. క. ౧. ౨౪ పా. ౨౩ పం.

జః దోల్లుపుచ్చకాయ.

దోల్లుపుచ్చకాయ. వి. (√దోల్లు.) పిల్లలఆటలయందు కొంతసే పొకపక్షమునను మఱికొంతసే పొకపక్షమునను ఉండువాఁడు, పుచ్చకాయ దొర్లినట్లు దోల్లువాఁడు.

(వ్యవ.) ఆటలో ఆపిల్లవాఁడు దోల్లుపుచ్చకాయగా నున్నాఁడు.

దోసఁగు=దోసవు. వి. ౧. ఆపద, చిక్కు.

చ. దోసఁగులు వచ్చువేళ గుణధుర్యులధైర్య
గుణంబు సర్వముం, బసచెడు నంచుఁ జూ
చెదవు పాపపుదైవమ ...భర్తృ. ౧. ౯౦.

క. అసురుల కమృతము పోయుట, పోసఁగదు
పాములకుఁ బాలు పోసినమాడ్కిన్, దోసఁ
గగు నంచును వేఱొక, దెసఁ గూర్చుండం
గఁ బెట్టె దేవహితులన్. భాగ. ౮. ౩౧౯.

౨. కష్టము, పీడ, బాధ.

గీ. అన్ని వడియును బంధుక్షయంబు సేయ,
నొల్ల కెల్లవిధంబుల నుపశమంబ, కోరి
రహ్వాండవేయులు వారి కట్టి, దోసఁగు వచ్చె
నె...భార. ఉద్యో. ౪. ౫౫.

ఆ. కొఱఁత తీఱె నెల్లకోర్కులు సమకూరెఁ,
దుట్టువాసె నింక దోసఁగు లేదు. భా. రా.
యు. ౨౨౫౨.

దండకము...దుంతబాబావజీరుండు గాఱింప
మీఱన్ దోసంగు ల్వేసం బొంది ...నీలా.
౨. ౪౧. భార. ద్రో. ౧. ౧౧౧.

౩. కీడు, అపకారము.

ద్వి. సొలపు దీఱఁగ వసిష్ఠునియింటఁ గుడిచి,
తొలఁగి పోవుచు నెన్ని దోసఁగులు సేసె.
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౪౪౯ పం.

౪. విఘ్నము.

సీ. నేలతాలుపురాచచూలిగాదిలికందు దోసఁ
గుఁజీకటిచాల్పుతొగలవిందు. అచ్చ. రా.
పీఠి. ౭.

గీ. కవదొనలు పూని వెంట లక్ష్మణుఁడు నడవ,
రామభద్రుండు నావెంట రా నియోగ, మొ
సఁగితివయేని రాకాసిదోసఁగు మాని, యవ
బృథస్నాత వగుదు నోయధిప యనుఁడు.
చం. రా. ౨. ౯౧.

౫. (కావ్య) దోషము, తప్పు.

(వ్యవ.) నాకవితయందలిదోసఁగులు విడిచి గుణం
బున్న గ్రహియింప వేఁడుకోలు.

౬. పాపము.

సీ. దోస మనంగను దోసఁగు దోసంగు నాఁగ
నటు నాఁ బాపంబుఁ గాఁ దనర్చు. ఆం.
భా. ౧. ౯౪.

౭. సంబంధము, సాంగత్యము.

సీ. చదువులోఁడిదొసంగు చాలించె మును
మున్న తీర్థ మాడెద నన్న తెఱఁగు వదలె.
రఘు. ౪. ౧౦౨.

చూ: దొసఁగులఁబెట్టు.

దొసఁగులఁబెట్టు. స. క్రి. (దొసఁగులన్ + పెట్టు.) పీడించు, బాధించు.

చ...శరాళి రుద్రులన్, దొసఁగులఁబెట్టి చార
ణులదోహళిమల్ సడలించి యమ్మరుద్విస
రము నొంచి భాస్కరుల బీరముమాన్చి
పరాక్రమించినన్. ఉ. రా. ౪. ౨౯౭.

దొసవు=దొసఁగు. (శ. ర.)

దో

దో. సం. వి. స్. పుం. న. బాహువు.

ఉ...తదీయదంతములు దోల నమర్చినఁ జూడ
నొప్పి రాఁ,చెంగటఁ గాలదండములు చేకొని
యున్న యమద్వయం బనన్. వి. పు. ౭.౪౦౭.

దోఁకిస. వి. దోఁకుట. (శ. ర.)

దోఁకు[1]=డోఁకు. అ. క్రి. ఇంకు; అడఁగు.

సీ. ఉద్వేల మగుచుఁ బె ల్లుబ్బెడురాగవా
రిధులు లేశమైనను దోఁక వయ్యె. పి. శకుం.
౩. ౨౧౯.

దోఁకు[2]=డోఁకు[2]. స. క్రి. నేలను ఎదురుగా చెక్కు. (శ. ర, వా.)

చూ: దోఁకిస, దోఁకుడు, దోఁకుడుపాఱ.

దోఁకుడు. వి. (√దోఁకు[2].) దోఁకిస, దోఁకుట. (శ. ర.)

దోఁకుడుపాఱ. వి. (√ దోఁకు[2]. త. తోండు పాఱై.) దోఁకునట్టిపాఱ, చెక్కుడుపాఱ.

గీ. పరఁగుఁ దవుగోల దోఁకుడుపాఱ నాఁగ.
ఆం. భా. ౨. ౨౩౦.

దోఁకుడుబార. వి. బాలక్రీడావిశేషము,గూఢమణి. (శ. ర.)

దోఁగాడు, దోఁగియాడు=డోఁగాడు.అ.క్రి. (√దోఁగు[3].) బిడ్డ నేలపైని జేతు లూఁది కాళ్లతో నడచు, ప్రాఁకు.

క. బోరగిలి పొట్టజీరలు, నేరిచి దోఁగాడి
లేచి నిలుచుచుఁ బడుచున్, నేరమివలెనే
మొనక,కోరిక చిచ్చక్కి కొంత కొనసాఁగిం
చెన్. పార్వ. ౨. ౧౭.

సీ. కొమరొప్పఁ దనుదాన కూర్చుండఁగా
నేర్చె నాడకాడకు దోఁగియాడ నేర్చె.
చంద్రా. ౨. ౪.

ద్వి. అంత నొయ్యన దోఁగియాడంగ నేర్చె.
ద్వి. పరమ. ౫. ౩౭౭ పా (చి.ని.పా.)

దోఁగు[1]=డోఁగు[1].చర్మముఊడు, తోలుఒలియు.

సీ...చెక్కుఁ బోయినవాఁడుఁ బ్రక్కయెముక,
మురిసినవాఁడును మొగము దోఁగినవాఁడు
నై నొచ్చి...రామా. ౯. ౧౩౭.

దోఁగు[2]=డోఁగు[2]. అ. క్రి. ప్రాఁకు.

వ...నొచ్చియుఁ జొచ్చియుఁ బెరలియుఁ బొర
లియు దోఁగియు డాఁగియు...కృతాంతు
సన్నిధికిం బోయిరి. శివరా.౪. ౯౩.

చూ: దోఁగాడు.

దోఁగు[3]. అ. క్రి. (క. దోగె.) కన్నముపేయు; చొచ్చు. (చూ. దోఁగురు.)

చూ: దోఁగురు, దోఁచు, దోఁపరి, దోఁపిడి, దోఁపిడికాఁడు, దోఁపిడియాటలు, దోఁపు, దోఁపుకాఁడు, దోఁపుచూఱు, దోఁపుడు, దోఁపుడుకాఁడు, దోఁపుపడు, దోఁపువోవు, దోయిడి.

దోఁగురు. వి. (√దోఁగు[3].) చౌర్యము, దొంగతనము.

సీ. దోఁగురు నాఁగను దోఁపడ మనఁగను దోఁపు
డు నాఁగను దోఁపు నాఁగ, దొంగతీక మనం
గ దొంగతన మనంగఁ జౌర్యంబు చెల్లు...
ఆం. భా. ౨. ౨౯౨.

దోఁచు. స. క్రి. (√దోఁగు³.) ౧. కొల్లగొను, కొల్లగొట్టు.

సీ...కుశస్థలి యుగ్రుఁ డైన. గీ. రాక్షసులు దోఁచికొనుటయు రాజసూను, లఖిలదిశలఁ జెల్లాచెదరైరి భీతి. హరి. పూ. ౨. ౧౩.

సీ. మునులభార్యల దోఁచుకొని పురోడాశంబు మెక్కి వేదులు గొఱచక్కలాడి. వరాహ. ౫. ౧౧౫.

క. ఈనియమం బీడేఱుట,కై నిశ్శంకతను ద్రోవలరికట్టి ప్రజం,బోనీక దోఁచియును నిం,పూసంగాఁ గన్నపెట్టియు ధనము గూర్చున్. పరమ. ౪. ౨౦౦.

౨. అపహరించు.

(క) దొంగిలించు.

ఉ...నేఁ డిది ప్రొద్దు దోఁచుకో,నిక్కడ వాట మంచు మది నెంచఁగ వారికి నక్కడక్కడన్. కాశీ. ౪. ౬౬.

ఆ. దోఁపు నిచ్చువాఁడు తోడనె వెఱదాత, దోఁచుకొన్నవాఁడు ద్రోహియయ్యె. వేమన. ౩. ౬౯.

చ. కరువలిరక్కసుల్ కినుక గ్రమ్మ వడంకఁగ మ్రాఁకువేల్పులన్, దొరకొని యాకురెంబెములు దోఁచఁగఁ గోవెల కూఁతఁ జెప్పఁగా, నరయుచు వారలం గడిమి నామనివెన్నుఁడు నొంపఁ జిందుసె,త్తురుబలె లేఁజిగుళ్లలరెఁ దోఁపులఁ జూపఱచూడ్కి పండువై. యయా. ౪. ౩.

(చ) బలత్కారముగా తీసికొనిపోవు.

క. ప్రాణముల కెక్కుఁ డగు నా,ప్రాణేశ్వరి దోఁచికొనియె...భా. రా. కిష్కిం. ౧౦౩.

(ట) బలాత్కారమున లాగు.

సీ...కృష్ణ సారప్రేక్ష ప్రబలోగ్రతను స్వకపటము దోఁప, మలయుదుశ్శాసనమత్సరంబు న శంకితత్వంబు నొంది సత్వరిత యగుచు. రాఘవ. ౩. ౨౦.

గీ. వల్కలంబులు దోఁచిన వంగువారుఁ, జెఱలు వోయినవారలఁ జేయువారు. ఉ. హరి. ౧. ౧౦౨.

(త) మోసముచే గ్రహించు.

సీ. అన్నదాతల మంచు యాయజూకుల మంచు దొరలచే రూకలు దోఁచువారు.దశా.౧౦. ౧౦౫.

బంధురవృత్తము. గరగరికలఁ సిరి గలనగు మెఱగముల్ కల్కి మెఱుంగుఁగనుంగవలన్, దొరయఁగ వెలపడఁతులు విటధనముల దోఁతురు చొప్పడ నప్పురిలోన్. కళా. ౧. ౧౭. ప్రబంధ. ౨౧.

దోఁటమ్ము. వి. (దోఁటి+అమ్ము-త. తోట్టంబు.) దోఁటివలె వంపైనఅలుఁగు గలబాణము, కర్ణిశరము. (శ. ర.)

దోఁటి. వి. (క. దోఁటి.త. తోఱట్టి.) ౧.డొంకన,అందనిపండ్లు మొ. వానిని కోయుట కుపయుక్తముగా వంకరచిల్ల దోఁపినకోల.

రగడ. గుమగుమనివాసనలగేదఁగికొమ్మ కొమ్మకు నందె దోఁటికి. పారి. ౪. ౧౬.

చ...సిరి గలవాఁడు లభ్య మగుఁ జిత్తమునందుఁ దలంచినంతనే, నరులకు నెట్టికార్యమయినన్ జతకాదు బహుప్రయత్నముల్,జరిపిన నైన లేమియెడ సత్యముసుమ్మది చేతికందు పం,డరయఁగ దోఁటి కందదుగదా యనుసామ్యముపోల్కి భాస్కరా.భా. శ. ౧౦౫.

జః దోఁటమ్ము, దోఁటిముక్కర.

దోఁటిముక్కర. వి. (√దోఁటి.)దోఁటివంటిముంగర, డొంకెనవలె వంపయిననాసాభరణము. (శ. ర.)

దోఁటు. స. క్రి. ఇచ్చు. (ఇదివాడుకలోనిది.శ.ర.)

దోఁపరి. విశే. (దోఁపు + అరి³.) ౧. దొంగ.
సీ. దొంగ తెక్కలికాఁడు దోఁపరి ముచ్చు జా
జరకాఁ డనంగఁ దస్కరుఁడు వెలయు. ఆం.
భా. ౨. ౨౯౧.
౨. కొల్లగాఁడు. (శ. ర.)

దోఁపిడి. వి. (దోఁపు + ఇడి.) ౧. దోఁచుకొను
ట, అపహరించుట. ౨. కొల్ల (శ. ర.)
బ. బాలక్రీడావిశేషము.
సీ. పెంచులఁ జేరి దోఁపిళ్లు గాలిపటంబు సరిబేసి
పుటచెండు చాకిమూటు. హంస. ౩.౧౪౬.

దోఁపిడికాఁడు. విశే. (దోఁపిడి + కాఁడు.) ౧.
దొంగ. ౨. కొల్లకాఁడు (శ. ర.)

దోఁపిడియాటలు. వి. బ. (√దోఁపిడి.) బాల
క్రీడావిశేషము.
సీ. తూరన తుంకముల్ దోఁపిడియాటలు... ప్ర
బంధ. ౬౧౩.

దోఁపు. స. క్రి. (√దోఁగు³.) చొప్పించు, చొ
నుపు, (పువ్వులు మొ. తల ముస్నగువానిలో)
పెట్టుకొను.
ద్వి. తెలిమోము లరదోఁపఁ దిగిచినకావి, జిలుఁ
గుముసుంగులోఁ జెంగల్వరేకు, లొసపరిగా
దోఁపియున్న కహ్లార, కుసుమగంధంబు లా
గుబ్బుగా నొలయ. ద్వి. హరిశ్చ. పూ.
౯౨౮ పం.
శీ. శిరమున దోఁపినసురమహీరుహపువ్వుముల
తావి దిక్కులఁ గలయఁ బొలయ. చిత్రభా.
౫. ౬౯.
చ... మట్టికాసెలక్, బిడియము లంట దోఁపి పృ
థుభీషణబాహుల సాళువంబులక్, దడవి
కేరల్చుచుక్ జనిరి నాథునిమ్రోల నృపాల
నందనుల్. మనుచ. ౪. ౩౦.
౧. వి. కొల్ల, దోఁపిడి.
గీ. కలవి మామాఁక నిప్పింతుఁ దొలఁగుఁ డొ
కటి, యాఁడుఁదానిఁ జేసఁటకుఁ డనుచుఁ బెట్ట,
తనము నభిమానమును డెంపు గనఁగఁ బలికి,
నిలిపి దోఁపిచ్చువారు నై తొలఁగి రపుడు.
ఆము. ౬. ౭౭.
ఉ. ఇం కిటు దోఁపె కాక పుర మెయ్యది నీకు
నిశాచరేంద్ర... దశా. ౨. ౪౧౦.
ఆ. దోఁపునిచ్చువాఁడు తోడనె సెబదాత,
దోఁచుకొన్నవాఁడు ద్రోహి యయ్యె. వే
మన. ౩. ౬౯.
౨. పూర్ణానకము, ఉత్సవాదులందు సర్వస్వము
నిచ్చుట.
గీ. లాస్య మొనరించె నక్కమలాస్య యపుడు,
కోపుకోపున దొర లెల్ల దోఁపు లొసఁగ.
వైజ. ౧. ౧౨౯.
గీ. దోఁ పొసంగక పోదువే దొడ్డదొరవు. దశా.
౨. ౪౦౯.
నిలువుదోఁపు = సంతోషముతో దేవున కిచ్చు
దేహమునందలిసర్వాభరణముల మొత్తము.

దోఁపుకాఁడు. విశే. (దోఁపు + కాఁడు.) ౧.
దొంగ. ౨. కొల్లగాఁడు. (శ. ర.)

దోఁపుచూరు. వి. (దోఁపు + చూరు.) అంతశ్ఛది,
అరుఁగులు మున్నగువానికి జల్లు కొట్టకుండుటకై
తాటియాకులు మొదలగునవి చెరివి పెంచిన
చూరు.
సీ. దోఁపుచూ రనఁగను దోఁచు నంతశ్ఛది...
ఆం. భా. ౨. ౨౧. ('దోఁపుదూల్పు' ప్రాఁ
తప్రతిపా.)

దోఁపుడు. వి. (√దోఁగు³.) ౧. దోఁచుట. ౨.
కొల్ల. (శ. ర.)

దోఁపుడుకాఁడు. వి. (దోఁపుడు + కాఁడు.) ౧.
దొంగ. ౨. కొల్లగాఁడు. (శ. ర.)

దోఁపుపడు. అ. క్రి. (దోఁపు + పడు.) కొల్ల
నొందు, దొంగిలింపఁబడు.

సీ. భవమాయసంభవబహువైశ్యకోటికా తురకలచే నిట్లు దోఁపుపడుట. సిం. నార. ౪౯.

దోఁపువోవు. (దోఁపు + పోవు.) నలివడు.

ఆ. దోఁపువోయె ననుట దోఁచు నలివడె న, నంగ...ఆం. భా. ౩. ౧౧౬.

దోగ్ధ. సం.విణ. (బు. గ్ధ్రి. బు.) పాలు పిదుకువాఁడు.వి. బు. పుం.౧. గొల్లఁడు.౨. దూడ. ౩. అర్థోపజీవి, ధనమునకై యెవరికేని యేపని యేని చేసి బ్రదుకువాఁడు. ౪. ధనమునకుస్తుతించుచు కవిత్వము చెప్పి జీవించెడుకవి.

దోగ్ధ్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఈనినఆవు, పాఁడియావు. ౨. పాలిచ్చుదాది. ౩. గొల్లది.

దోణ(ణా)ము=ద్రోణము. వి. (క. దోణవు.) ౧. భుజములకు బలము వచ్చుటకై త్రిప్పెడు జెట్టివానియుపకరణవిశేషము. ౨. మ్రాను సుకరముగాఁ జీల్చుటకై యక్కడక్కడఁ జెక్కిన కొయ్య మేఁకులను దిగఁగొట్టుఉపకరణవిశేషము. (శ. ర.)

దోతి. వి. (హిం. ధోతీ.)=దోవతి.

ఉ...తడిదోతులు మూఁపులఁ దాల్చి స్తోత్రపాఠావలితాస్యులై నిజశయంబులఁ జెంబులు బూని యేఁగునీ, కేవలపుణ్యమూర్తుల నకించనవృత్తుల రంగనాథస, ప్తావరణ ప్రదక్షిణపరాయణులం గనుఁగొంటె మన్మథా. చంద్రభా. ౨. ౧౧౪. (చి. ని. పా. తడిదోవతి, ముద్రి.)

దోదసి. వి. (సం. ద్వాదశీ. ప్రా. దాదసి, దోదసి. క. దోదసి.)పక్షములో వచ్చుపండ్రెండవతిథి, ద్వాదశి. (శ. ర.)

దోదుమ్మి(మి,మ్మ,ము). వి.ఖడ్గవిశేషము;ఖడ్గము. (ఆయుధవిశేషము. అని శ. ర.)

సీ. తేనియబొప్పంబు నూనియజిగిఁ జిమ్ముతమ్మి పూరెమ్మదోదుమ్మికత్తి. ఘటికా. ౨. ౨౫.

గీ. మోదమున నైమతూపులఁ బాదుసాహి, తమ్మి దోదుమ్మిఁ గొంది దెందమ్ము గ్రుమ్మి, క్రమ్మ కొని దొమ్మి సేసిన సామ్మసిల్లి, యమ్మహామహుఁడి ట్లను నెమ్మనమున. ఉ. రా. ౩. ౪౫౬.

ద్వి. దుమ్ములచేత దోదుమ్ములచేత..., కత్తులచేతఁ జీకాకుసేయించి. రఘునా. ౧౨ పా. (బ్రాహ్మణవసిష్ఠన్యాయమున 'దోదుమ్ములచేత కత్తులచేత' అని యుభయమును గ్రహింపఁబడినది.)

గీ. నెమ్మి దోదుమ్మి బంగారునీటుకమ్మి, చమరవాలము వాలముపాటి యౌను, గతియు నూఁగారు నెమ్మేను కచము చూపు, బాలికామణి కెపుడు భూపాలతిలక. కృష్ణ.౪.౫౯.

ఉ. తమ్మి గదా మొగంబు నెఱతావులతీవుల నీనుజాళువా, కమ్మి గదా మెఱుంగుమెయి కల్వకటారిమిటారికమ్మదో, దుమ్మి గదా మదాళితతిఁ దోలెడుకీల్జడ ముద్దుగుమ్మచెల్వమున కెంతయైన విలువా చెలువా మఱియు న్నగంబునన్. రా. వి. ౪. ౧౦.

జ: దోదుమ్మిదారి.

దోదుమ్మి(ము)దారి. వి. (దోదుమ్మి+దారి.) ఖడ్గవిశేషము; ఖడ్గము.

గీ. తిమ్మనరపాలుచికిలిదోదుమ్మిదారి, బలిమిఁ దెగటారి సురపురప్రాంగణమున, వఱలెడుకటారిరాహుత్తవరులచేతఁ, గీడుసేయుదె మడియలతోఁడిచెలిమి. కువల. ౧. ౩౮.

సీ. కలువనెచ్చెలికానిబలిమిఁ దామరతూఁపుచికిలి దోదుమదారి చెడఁగఁ జూచి. చంద్రా. ౩. ౧౧౩. (ప్రతులయందు దుమదారి యని పాఠాకారముగనే కావవచ్చుచున్నది. నిర్ధారకము లేదు. నేకారమనుట యుక్తము. ఇంకను విచార్యము.)

దోదుల్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
౧. మిక్కిలి యూఁగులాడుచున్నది. ౨. మాటి మాటికి ఊఁగులాడుచున్నది.

దోదూయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
౧. మిక్కిలి తపించుచున్నది. ౨. మాటిమాటికి తపించుచున్నది. ౩. మిక్కిలి తపింపఁజేయుచున్నది. ౪. మాటిమాటికి తపింపఁజేయుచున్నది.

దోదూయ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
౧. మిక్కిలి తపింపఁజేయఁబడుచున్నది. ౨. మాటిమాటికి తపింపఁజేయఁబడుచున్నది.

దోధకము. సం. వి. అ. పుం. ఛందోవిశేషము.

శ్లో. దోధకవృత్త మిదం భభభాగా. వృత్తరత్నాకరము. ౩. ౬.

దోధకము. తోరపుఁజేడుక దోధక మెందుఁ, భూరివిరామము భూధరసంజ్ఞం, బారుచు భాభగగాన్వితమై లక్ష్మీరమణా విరచింపనెసంగుఁ. అప్ప. ౪. ౨౧౪ పొ.

దోధూయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
౧. మిక్కిలికదలుచున్నది. ౨. మాటిమాటికి కదలుచున్నది. ౩. మిక్కిలి కదల్చుచున్నది. ౪. మాటిమాటికి కదల్చుచున్నది.

దోధూయ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
౧. మిక్కిలికదల్పఁబడుచున్నది. ౨. మాటిమాటికి కదల్పఁబడుచున్నది.

దోనమ్ము. వి. (దోని + అమ్ము.) అల్పశరము, చిన్న బాణము.

సీ. దోనమ్ము లంచ చన నొ నల్పశరములు...ఆం. భా. ౨. ౨౧౩.

దోని=దోనె. వి. (సం. ద్రోణీ. ప్రా. దోనీ.) ౧. దొన, నీరు నిలుచుట కేర్పఱచినపల్లము.

సీ. పటికంపుదోనులఁ బరఁగుగోజ్జెంగపూనీటిబుజ్జక్కఱ ల్దాఁటిదాఁటి. రసిక. ౨. ౩౧.

ద్వి. కలువరారాదోనిగముల జాల్వాఱుచలువ క్రొవ్విరితేనెజక్కరల్ దాఁటి. ద్వి. తి. సా. ౧. ౯ పొ. ౧౮ పం.

౨. అరిణ, ఎత్తుచునీరు పోయుటకై తొలిచి కాలువ మొదట నుంచెడుతాటిమ్రాను లోనగునది, ద్రోణి.

వ...అయ్యేతంబు ముంగిసమ్రానికి వెదురుసకు నంటుఁగట్టినవాఱుపరిమళంబు బాఘ్రాణించి దోనింబడి చని...హంస. ౧. ౧౯౨.

౩. నీరు పాఱుటకు ఏర్పఱచినచిన్నకాలువ. (కాలువతూము అని శ. ర.)

గీ. కైరవములకు వెన్నెలనీరు వఱపఁ, బూని చేర్చినపటికంపుదోను లనఁగ. పారి. ౨. ౩౮.

సీ. పచ్చఱాపలకలబవిరిదోనులఁబడి ఘుమఘుమస్వనముల దుముకుచున్న. భాను. ౩. ౪౬.

విణ. చిన్న. (చూ. దోనమ్ము.)

దోనివిల్లు=అరికెవలె నుండువిల్లు.

చ. అలకలు నాసికామణియు నన్నవకొనుఁగుచద్వయంబుఁ గుండలములుఁ జంచలింప జతనంబున హాసము లూఁది జీర్కబం, డల దిగజాటి రొండొరుకడం దరళాక్షులు దోని వింటఁ బింజలుగొన నేయుపుష్పశరుసంపాఁగవాలికతూపులో యనఁ. పారి. ౪. ౩౮.

జః దోనమ్ము.

దోనె=దోని. వి. (సం. ద్రోణీ, ప్రా. దోనీ.)
౧. చిన్నపడవ, ద్రోణి. (శ. ర.) ౨. కాంస్యాబు వాహిని.

గీ. ద్రోణి యగు దోనె యనఁగను...ఆం. భా. ౧. ౧౫౩.

౩. జలగడుగువానిసాధనము. (శ. ర.)

౪. సాలెవాఁడుచాఁపు చుట్టెడుమ్రాను.

సీ. కుంచె మగ్గపుగుంత గూటంబు పగ్గంబు పరఁటె ద్రొక్కుడుపట్టె పలక దోనె. హంస. ౨. ౧౧.

జః దోనెడొగ్గు.

దోనెడొగ్గు. అ. క్రి. (√దోనె.) క్రిందికి వొంకటించుకొను.

సీ. కరఘాతపతదభ్రఘటఁ గొమ్ముకొనఁ జిమ్ముతమి దోనెడొగ్గి చాదంతి డిగిరొ. శసు. ౫. ౬.

దోమ. వి. (క. దోమె.) మశకము.

సీ. నే శుకకీటంబ నేఁ బుండరీకంబ నే ఖంజరీటంబ నేను దోమ. గీ. నేను మానిసి మున్నంచు నేకతమున, నొండొరులతోడఁ తను జెప్పుకొందు రబుసుఁ, దారకబ్రహ్మమణి పేటికనువాటి, సంభవించినప్రత్యగ్రచంద్ర ధరులు. భీమ. ౪. ౩౩.

క. సామజరాజము దోమల,తో మార్కొని పోరునటుల తోఁచెౘ...ఉ.రా. ౩.౩౦౪.

క. రామునకు నీకు హస్తికి, దోమకుఁ గలవాసి యతని దుర్వారశర, స్తోమమునఁ బొలియఁ దలఁచి తొ,కో...భా. రా. అర.౨.౧౦౦.

జః దోమతెర.

దోమటి. వి. అన్నము. (చి.ని.శ.ర. ఈ క్రింది ప్రయోగములనుబట్టి ఔపవిభక్తికము గాఁ దోచుచున్నది. కాని ప్రథమాంతరూపమునకుఁ బ్రయోగములు కానరావు.)

సీ. దోమటిఁ దొడుకునే ప్రేమఁ గోకిలములు పాటలసహకారపల్లవములఁ.చంద్ర.౩.౧౧౩.

సీ. కడుసిగ్గుదేరుతొల్పడుపుదోమటఁ జొక్కి యానందమునఁ జిందులాడుఁ గొన్ని. వేం. పంచ. ౪. ౨౪౧.

దోమతెర. వి. (√దోమ.)దోమలు లోనికి చొరకుండ మంచమునకు నల్వంకలను మూయువలగుడ్డ, చతుష్కి.

ఉ ... క్రమంబున ము ర్తశంక మై, సుప్పతిలంగ దోమతెర లుప్పర మెత్తిరి ... ఆము. ౫. ౧౦౪.

దోము. వి. (ఆహారము దేహమున పట్టక పిల్లలు పశువులు మొ.) పాలుకొనుట.

(వ్యవ.) పిల్లవానికి దోముగా విరేచనమైనది.

౨. కడుపువాఁపు, ఉదరశోఫ.

సీ...ఔదరశోఫ మై యలరు దోము. ఆం. భా. ౨. ౧౨౬.

దోయము=దాయము.

(బాలికాక్రీడావిశేషము.)

గీ. దోయముల్ సరిబేసులు దొరయునాల్గు, గంబములయాట లచ్చనగండ్లు మొదలు,గాఁగ శైశవగరిమ శృంగార మలర, బాలికలతోడ నాడు భూపాలపుత్రి. ఇందు. ౨. ౧౪౩.

సీ. అచ్చనగండ్లు దోయాలును దాఁగిలిమూఁతలు నాలుగుమూలలాఁట. దశా. ౮. ౮౧.

దోయి. వి. (సం.ద్వయీ. ప్రా. దఈ.) ౧. జత, జోడు. (దీనిబహువచనము 'దోయులు, దోలు' చూ. కుత్రచిన్నులోపశ్చనూత్రా హోబలపండితీయము.)

సీ. మంకి నాఁ బరఁగుబ్రాహ్మణుఁడు ధనేచ్ఛమై వర్తించు శిక్షింపవలయునట్టి, గుజ్జదోయిని జట్టిగొని ప్రీతి లంకించి యుండ లంకియతోన గండుమీఁటి, పాఱె నక్కొడియల్...భార. శాం. ౪. ౪౦. (గుజ్జదోయి = పొట్టికోడెలజత.)

క. నీయుపదేశముఁ దనచే, దోయిబలువుఁ దోఁడుఁ గాఁగ ద్రోణుఁ గడచి...సైన్యము... పఱవఁగఁజేసెౘ. భార. ద్రో. ౨. ౨౩౧.

ఉ. వేలుపుటిల్లు విల్లు వెడవీఁకలపోకలనారి రెండుచే, దోల వెలుంగుతూ పెచటఁ దోలిపఁ బాఱనితేరు మాటలై, గ్రాలెడుతేజు లెవ్వనికిఁ గల్గు నతండు చళుక్యవిశ్వభూ, పాలుమనంబునం బరవిభంజనుఁడై విహరించుచుండెడుౘ. కావ్య. ౪. ౯౮.

సీ...దోయి జోడు, జఁట జమిలి కవ జంట యు

మడ యన ద్వంద్వమై పరఁగు ...ఆం.భా. ౨. ౧౦౦.

౨. సాటి, సామ్యము.

ఉ. ఎక్కడిదోయి పో యలమృగేక్షణ మేనికి నక్కడానికిన్. విజ. వి. ౩. ౧౪.

విశ. సహాయము, తోడు.

సీ. యమునాజలానీల మాఛిమ్మచీకటివెల్లున జగ మెల్ల నల్ల నైన, నీదెస మతి గానరా దని హరి లక్ష్మి దోయి గా నమృతాబ్ధిఁ బాయ కుండ. ద్వా. ౪. ౧౦౨.

జః దోయికట్టు, దోయిలి, దోయిలించు, దోయిలి తీర్చు.

దోయికట్టు. అ. క్రి. (√దోయి.) రెండుభాగము లగు.

వ...అందఱు హరిణక్రీడనం బను నాటకం దొడంగి రెండుసంగడంబు లై కృష్ణుండును శ్రీదాముండును బెన్నుద్దులు గాఁ దక్కిన వారునుం దమలోన దొరయుభంగి దోయి గట్టిరి. హరి.పూ.౭.౯౨. (జతగూడుకొ.ర.)

దోయిడి. విణ. (√దోఁచు.) రిక్తము, శూన్యము.

గీ. అనిన వృషకేతుఁ గను గొని యనిలసుతుఁడు, పలికినారము తురగసంబంధ మైన, ప్రతినలె న్నేని ధర్మసంభవునియెదురు, మనముదోయిడిచేతుల మగుడు టెట్లు. జై.భా.౨.౧౫.

చ. నలుఁ డనురాజు మున్ను కలి నష్టముచేసిన రాజ్యసంపదల్, దొలఁగి పదాతి యై యటకు దోయిడిచేతుల వచ్చి పంపలోఁ,జలక మొనర్చి యిందుధరు శంకరు నద్రిసుతామనోవిభుం, గొలిచి నుతింప నవ్విభుఁ డకుంఠదయన్ దివి నిల్చి యి ట్లనున్. శేష.౫.౩౧.

దోయిలి=దోసిలి. వి.జో.(√దోయి.) ౧. దోసిలి, అంజలి. (బ.దోయిలులు,దోయిళులు,దోయిళ్లు.)

ఉ. అత్తఱి భద్రయున్ హరియు నాత్మపరస్పరసమ్మదంబులున్, బొత్తు లొనర్చుచుండ మును మున్నుగ నొండొరు మీఱి దోయి లె, త్తెత్తి యిరుంగడన్ జెలువ లెత్తినపాత్రల నించినించి వేముత్తెపుఁబ్రాలు పోసిరి సమస్తతి నొండొరుమాళిసీమలన్. ముకుంద. ౩. ౨౯౩.

చ. అలికులవేణి యో ర్తొకనిహస్తముల న్మఖమజ్జనాంబువుల్, గలఁతియ యొత్తి పోయ నవి గార్చుచునుండె నతండు దోయిటన్. నైష. ౬. ౧౧౨.

లయగ్రాహి. కుత్తుకలబంటి యగు నెత్తురులు దోయిళుల, నెత్తి చవి గ్రోలుచును ... భార. స్త్రీ. ౨. ౮.

క. పలుమఱుఁ దలయంటి తగన్, నలుఁ గిడి దోయిళ్ల జలమునన్ బోర్కాడించి ... కళా. ౬. ౧౯౩. రాజ. చ. ౩. ౧౭౫.

౨. నతివిశేషము.

వ...అయోధ్యయందలిరఘూద్వహునకు దోయిలి మధుర నున్న బాలకృష్ణునకు సాఁగిలి... ప్రబంధ. ౮౮౦.

అలరుదోయిలి=పుష్పాంజలి.

సీ. అలరుదోయిళ్లు పువ్వులవింటిదొరకు గంధము గంధగిరిమరుద్బాంధవునకు. వసు.౩.౧౭౦.

సీ. వరతనూమిత్త్రతావాప్తిఁ జెన్నుగు తీవ లలరుదోయిళ్లపాయనముఁ బట్టు. పా. శుక. ౩. ౧౯౩.

పువ్వుదోయిలి, పూవుదోయిలి=పుష్పాంజలి.

సీ. కూలినదలితేభకుంభమౌక్తికతతు లిచ్చినపువ్వుదోయిళ్లు గాఁగ. భా. రా.యు.౫౪౦.

గీ. ఖండపరశుతనుప్రభాఖండదుగ్ధ, జలధిజలశీకరము లనఁ బొలుచు వేల్పు, టేలికలు చల్లుపూవుదోయిళ్లు గలుగు, నగము మునిముఖ్యునకు దృగానంద మొసఁగె. పాండు. ౨. ౧౮౮.

వీనుదోయిలి = శ్రోత్రాంజలి, చెవు లనెడుదోసిలి.

సీ. శౌరికథాసుధాసారంబు తోరంబుగా వీను దోయిళ్లఁ ద్రావువారి. ఘటికా. ౧. ౧౪౨.

దోయిలించు = దోసిలించు. స. క్రి. (√దోయిలి.)

౧. దోయిటఁ బట్టు, దోసిలితో గ్రహించు.

చ. పసఁటులవాఁత, మూతి యిడి పాలును నేతులుఁ బుక్కిలించి యెంౘదు నమియు దోయిలించి కరతోయరుహంబులఁ జల్లి...హరి. పూ. ౫. ౨౦౨.

ఉ. పంకజనేత్ర గౌతమునిపంపున లాజలు దోయిలించి ధూమాంశునియందు వేల్చె... నైష. ౬. ౧౦౨.

చ. ముడివడుకంకణప్రభలముత్తెపుసేసలు దోయిలించి యొత్తెడుతటి...మనుచ. ౫. ౭౫.

౨. (చేతులను) చేర్చు; అంజలిగాఁ గూర్చు.

వ...అద్దేవికి దండప్రణామంబు లాచరించి కరకమలంబులు దోయిలించి యి ట్లనియె... భాగ. ౬. ౪౧౮.

ఉ...కేలుఁగెంౘదమ్ముల దోయిలించుకొని ...అచ్చ. రా. యు. ౫౩.

చ. చిలుక పురోహితుం డగుచుఁ జెంగట నుండఁగ సిగ్గువెందెరల్, దొలఁగఁగఁ ద్రోచి బంధుగతిఁ దోరపుఁగోర్కులు సందడింపఁగాఁ, దలఁపు లతాంగికన్న మను తాన కనుంగవ దోయిలించి చూౘపులఁ దలఁబ్రాలు పోసె నృపపుత్రునిపై విరహాగ్ని సాక్షి గాన్. రాజ. చ. ౩. ౧౩౧. (దోయిలించి = దోయిలిగాఁ జేసి అని భావము.)

దోయిలితీర్చు. అ. క్రి. (√దోయిలి.) నమస్కరించు.

రగడ. ఒప్పగ నుండుయథోక్తసలము యథోక్తకారుసరు దోయిలిదీర్చుచు. హంస. ౪. ౨౧౩.

దోర[1]. వి. ౧. రాశి. (శ. ర.)

౨. ఉత్పంక్తి, దొంతర.

గీ. దోర యన దొంతి యనఁగను దొంతర యనఁ, దనరు నుత్పంక్తి...ఆం. భా. ౨. ౩౪.

శా. ఓర న్బట్టినయప్పళాలు కడలం దొప్పారు నేదొప్పలున్, దోరన్ బెట్టిన చంద్రఖండములు దొంతు ల్గన్న వెన్నప్పముల్. పాంచా. ౪. ౫౮.

ఉ. ఆరయ వాక్యభంగిగ రహస్యపుఁజోటను రాజసన్నిధిన్, సూరిసభాంతరంబులను జొప్పడి తప్పక గద్యపద్యముల్, దోరలు పేర్చినట్లు మదిఁ దోఁపఁగఁ జేయుట సంతతంబు వ్యాభారమ కాదె వీని కనుభారతి మాకుఁ బ్రసన్న యయ్యెడున్. మార్క. పీఠి. ౫.

౩. పండఁబాఱినకాయ.

ద్వి. పూపలఁ బిందెలఁ బులుసుదోరలను, దీపారుఫలముల దీపించుతరుల. నవనాథ. ౫. ౨౦౨ పా. ౭ పం.

విశే. (పాకోన్ముఖమగుట, వేఁగుట మొదలగువానిచే) ఎఱ్ఱఁబాఱినది.

ద్వి. ఈపండు కడుదోర యిది పార మనుచు, నేపున నయ్యింద్రునిభమున కొగసి. రం. రా. ఉ. ౯౩ పా. ౨౬ పం.

(వ్యవ.) దోరగా వేఁగినగారెలు వా కిట్టము.

ఉ. కన్నుల దోరచాయ లలికంబున లేఁజెమరు ...గల్గునట్టుగాఁ, గన్నియ నిన్నుఁ గూడి రతికాంక్షలు మీఱ సుఖించు టెన్నఁడో, చంద్ర. ౪. ౧౧౧.

జః దోరగాయ, దోరగించు, దోరగిలఁబాఱు, దోరగిలు, దోరపండు, దోరవాఱు.

దోర[2]. విశే. ఒఱగినది. (చూ. దోరగల్లు, దోరపాక, మొ.)

జః దోరగలుపడు, దోరగల్లు, దోరపాక.

దోరగలు(ల్లు)పడు. అ. క్రి. (దోరగలు + పడు.) ఒడ్డగెడవగు.

క. తగులువడి యపుడు వడి సెడి, గగనమణిరథం
బు దోరగలువడి నిలిచెన్. కాశీ. ౧.౧౩౩.

ఆ. సాంధ్యనటనచండచండీశపదహతిఁ, ధరణి
చక్ర మొఱగి శరధిఁ గ్రుంగ, దోరగల్లువడి
యె భూరథేతరభాగ, చక్ర మనఁగ నపుడు
శశియుఁ దోఁచె. మనుచ. ౫. ౩౫.

వ...అందాక నొక్కక్షణంబు లేకుండిన సాక్షా
చక్రంబుదోరగల్లువడు...పి.శకుం. ౩. ౨౭౬.

దోరగల్లు(లు). విణ. (దోర^{2} + కల్లు. త. ఉదిర
ల్ = అవనతమగు.) ఒడ్డగెడవైనది, ఒక ప్రక్కక్రిం
ది కొఱగి మఱియొక ప్రక్కపైకి లేచియున్నది.

సీ. ఒకదిక్కు దోరగ ల్లొఱగి పైఁ బడుదునో
తొలఁగి కమ్ములు మ్రోయ నిల చలింప. హరి.
పూ. ౫. ౧౮౨.

వి. ఒడ్డగెడవు.

చ. కనుఁగవదోరగల్లుల వికారపుఁజూపులఁ గ్రొవ్వు
లానుతోఁడనె దళమెక్కు నాలుక తడం
బడుమాటల...శుక. ౩. ౧౧౯.

దోరగాయ. వి. (√దోర^{1}.) పండఁబాఱినకాయ.

వ...పిందె పూఁప కాయ దోరగాయ పండు...
భాగ. ౭. ౪౪౮.

దోరగించు. స. క్రి. (√దోర^{1}.) దోరగిల్లఁజేయు.
(శ.ర.)

దోరగిలఁబాఱు. అ. క్రి. (√దోరగిలు.) దోరగిలు.

వ...దోస దోరగిలంబాఱె. కాశీ. ౩. ౨౩.

దోరగిలు(ల్లు). అ. క్రి. (√దోర^{1}.) ౧. ఎఱ్ఱఁ
బాఱు; పండఁబాఱు.

క. అని విన్నపంబు చేసిన, తనయుల నూరార్చి
వచ్చి దక్షుఁడు తాఁ జెప్పినబుద్ధి విననిశశి
పైఁ, గినిసి కనుంగొనలు దోరగిల నిర్దయుఁ
డై. వరాహ. ౮. ౪౯.

సీ. వెలయ రెండుపలాలు వెల్లుల్లి పాయలు రా
జిల్లఁ దఱిగి దోరగిల వేఁచి. (చి.కి. చి. ని.)

చ. తొలినుడిమానికంపుగని దోరగిలె న్నొగి
లెన్ రథాంగముల్. హ. స. ౪. ౪.

(వ్యవ.) ఆచెట్టుకాయలు దోరగిల్లినవి.

దోరణపుఁగమ్మి. వి. (దోరణము + కమ్మి.) తోరణ
ముకట్టెడికమ్మి, ద్వారముమీఁదియడ్డుకమ్మి. (శ.ర.)

దోరణపుఁబట్టె. వి. (దోరణము + పట్టె.) కపిలె
బిల్లక్రిందియడ్డపట్టె. (శ. ర.)

దోరణపుసాటిరిక్క. వి. (దోరణము + సాటి +
రిక్క.) అనూరాధానక్షత్రము. (శ. ర.)

దోరణము. వి. (సం. తోరణమ్. ప్రా. తోరణ.
క. తోరణవు.) మంగళార్థము ద్వారములు మొ
దలగువానికి కట్టుమామిడాకులు లోనగువాని
దండ, తోరణము.

సీ. తలిరులు దొంగలు చెంగలువలు గూర్చి యం
దముగ నించినదోరణములవలన. అచ్చ. రా.
బాల. ౧౬౬.

సీ. తోరంపుముత్యాలదోరణంబులకాంతి చొ
క్కపుఁజుక్కలబెక్కు నూప. దశా.
౧. ౨౬౨.

సీ. ఎడ లేక యుండంగ నిడినదోరణములు పె
ల్లు పైఁబడెడుకరళ్లు గాఁగ. యయా. ౪.
౧౫౪, ౭౦.

౨. బహిర్ద్వారము.

పి...దోరణ మనంగ నవు బహిర్ద్వారము...ఆం.
భా. ౨. ౨౧.

జః దోరణపుఁగమ్మి, దోరణపుఁబట్టె, దోరణపు
సాటిరిక్క.

దోరపండు. వి. (దోర^{1} + పండు.) పండఁబాఱిన
కాయ.

చ. క్రమమునఁ బిందెలుం బసరుఁగాయలుఁ
గాయలు దోరపండులుం, గమిసినపండులుం
గెలలు గట్టి తదున్నతశాఖ లన్నియున్.
హరి. పూ. ౬. ౭౨.

సీ. ప్రబలంపుగాడ్పుచే రాలినయెలమావిదోర
పండ్లెవ్వరో యేఁటినారు. శుక. ౧.౫౭౭.

దోరపాక. వి. (√దోర².) ఓరపాక.

సీ. దోరపాకసగను నోరపాకసగను బాదలి యుంచనఁ బరఁగుచుండు, భిత్త్యర్థకృత గృహాభిధ...ఆం. భా. ౨. ౧౬.

దోరము=దువారము. వి. (సం. ద్వారమ్, ప్రా. దోరం. క. దోర.) ద్వారము. (శ. ర.)

దోరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తోరము, వ్రతాదులందు చేతికి కట్టుకొనెడిదారము.

దోరవాఱు. అ. క్రి. (దోర¹+పాఱు.) ఎఱ్ఱవాఱు, ఎఱ్ఱపడు.

ద్వి. పరిపక్వమై దోరవాఱి కన్నులకు, నరుదైనవరుఁగులు నప్పడంబులును. అ. మ. క. ౫. ౫౭౭ పా. ౭ పం.

దోరు. అ. క్రి. ౧. చచ్చు.

మ...సింగముల్, కడగొట్టెన్ మనుబిళ్లు గంతుగొనె జింకల్ బిద్దె దోరెం గిటుల్, మడిసెన్ గా ఱెనుపోతులు... సారంగ. ౧. ౧౦౩.

సీ...దుర్వ్యాధితద్విరదవైరిఁ, జేరి తద్దంష్ట్రిల దోరినఖరము గాఁ దలఁపకు నన్నని బలిముఖుండు. గీ.పలుక...వేం.పంచ. ౪. ౫౭౦.

ఆ. పెద్దనిదురవోయె బిడ్డ దోరెను గంతు, గొనియె ననుట పేళ్లగును మృతునకు. ఆం. సం. మాన. ౫౩.

౨. (తలమొ.) తిరుగు. (చూ.దోర్చు.) ౩.వ్రాలు. (శ. ర.)

జః దోర్చు.

దోరు(వ)వా. వి. పక్షివిశేషము. (బ్రా. శ. ర.)

సీ. కాఁజులు పూరేళ్ళు కన్నెలేళ్ళు నెమళ్ళు లావుక ల్దోరువా ల్లకుముకులును. రసిక. ౧. ౬౭.

దోరెము. వి. (క. దోరె=త్రాడు. ఇది త్రాడు శబ్దముతో కలిసియే యుండును.) డేఁగలకు కట్టెడుత్రాడు.

వ...బరివాబగవా నిబద్ధాగ్రంబులై కొమరారుదోరెపుఁద్రాళ్లతోడన్ దిరుగుడుల వెడఁగువడి ...మనుచ. ౪. ౫౭.

గీ. అటుత దోరెపుఁద్రాడుచే నత్తె మమరఁ, దళుకుచేఁ దొల్త వాసకోయిలలఁ దునిమి, బైరిచే వెన్కఁ గొంగలబాఱుఁ గొట్టి, సాళవముచేతఁ గుండెల్లఁ జీరె నంత. ప్రబంధ. ౨౩౩.

చ. జిలుగు మెఱుఁగు బంగరువిచిత్రపుదోరెపు త్రాటిగజ్జియల్, ఘలు ఘలు ఘల్లు ఘల్లు రనఁగా... డేగ యూర్ధ్వముగఁ జయ్యనఁ బతులపైఁ గడంగినన్. ఇందు. ౨. ౬౯.

దోర్గంతువు. సం=దోర్గడువు. (వాచ.)

దోర్గడువు. సం. విణ. (ఉ) కుంఠితహస్తుఁడు, ఈఁచఁబోయినచేయి గలవాఁడు.

దోర్గ్రాహము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧.బాహువులతో పట్టుకొనునది. ౨. బలిమి కలది. వి. అ. పుం.౧. బాహువును పట్టుకొనుట. ౨. బాహువులను స్తంభింపఁ జేయునొకానొకరోగము.

దోర్చు(రుచు). స. క్రి. (√దోరు.) ౧. (తల) త్రిప్పు, ఇటునటు కదల్చు.

క. విపులాద్రిఁ గూరి మనుజాధిప యాభూవల్లభుండు ధృతి లేమిం జండపవనపతితం బగు పాదపంబు చందంబు దోఁప ధరణిం బడియెన్.

వ. పడియుండి తల దోర్చికొనుచు నిట్లనియె. భార. స్త్రీ. ౧. ౭౯.

క. ఇలఁ జదికిలఁబడి పలుమఱుఁ దల దోర్చుచు విశ్రుత మగుశద్ధవమున లాలాజలములు తీఁ

గెలుపొంగఁగఁ బలుకు నతం డాలిగు ప్రిచి పరి
చితరక్తికి. పాండు. ౩. ౯౨.

౨. పడఁగొట్టు, పడఁద్రోయు.

గీ. చెనసి గుణమైన దోషంబు సేయ నేర్చుఁ,
గుకవి కృతులందు దోసంబు గుణము సేయ,
నేరఁ డది యట్లు దొంతులు నేరి నాయి,
దోర్పనేర్చుఁగా కది యేమి నేర్పనేర్చు.
ను. సం. ౧. ౨౯.

దోర్దండము. సం. వి. అ. పుం. దండమువంటి బాహువు.

దోర్మధ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. బాహువుల మధ్యభాగము. ౨. మోచేయి.

దోర్మూలము. సం. వి. అ. న. బాహుమూలము, కక్షము, చంక.

దోర్యుద్ధము. సం. వి. అ. న. బాహుయుద్ధము, మల్లయుద్ధము.

దోల=డోల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. డోలి, ఉయ్యాలవంటి యానము. ౨. తొట్ల, ఉయ్యాలతొట్టి. ౩. ఆందోళిక, అందలము. ౪. ఉయ్యాల, ఉద్యానములందుఁ గ్రీడార్థమగు దోలనయంత్రము. ౫. నీలిచెట్టు. ౬. ఊఁగుట, ఊరియాడు; సందేహము. (విల్యమ్సు.)

దోలము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఊఁగులాడుట, ఊఁగుట. ౨. శిబిక, పల్లకి. ౩. తొట్ల. ౪. బాలకృష్ణునియుత్సవవిశేషము. (ఇది ఫాల్గున పూర్ణిమనాఁడు జరుగును.)

దోలాయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఊఁగులాడుచున్నది, ఊరియాడుచున్నది. ౨. కుదురు లేనిది, కొందలపడునది, సందేహపడునది. (మనస్సు.)

దోలాయితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఊఁగులాడినది. ౨. సందిగ్ధమైనది, కుదురు లేనిది. (మనస్సు.)

దోలాయుద్ధము. సం. వి. అ. న. జయాపజయములనిశ్చయము తెలియనియుద్ధము.

దోలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. డోలి. ౨. ఉయ్యాల, తొట్ల.

దోలిక=డోలిక.

దోలితము. సం=దోలాయితము.

దోవతి=దోతి. వి. (క. దోతర. త. తోవత్తి. హిం. ధోతీ.) మగవార్లికట్టుబట్ట, పరిధానము. (ఆఁడుదానికట్టుకోకను [illegible]బు అందురు.

క. మది రోష మొదవ దోవతి, వదలిన బిగియించుకొనుచు... భాగ. ౧౦. ఉ. ౪౬౭.

క. వెడ వీడెడుదోవతియును, బెడతలచేతులు వడంకు పెదవులు తూఁగా, డెడువెండ్రుకలును... ఉ. హరి. ౨. ౮.

సీ. గడితంపు నీర్కావిమడుఁగుదోవతి కటీరస్ఫురత్పీతాంబరంబు గాఁగ. వరాహ. ౯. ౪౬.

కావిదోవతి=కాషాయవస్త్రము, ఎఱ్ఱబట్ట.

సీ. కావిదోవతియును గంఠోత్తరీయంబు నిష్టికోలయుఁ జంక నిఱ్ఱితోలు. హర. ౮. ౧౨.

దోవి. వి. ఎఱ్ఱనిబట్ట.

సీ. కటితటీహాటకపటముతోఁ బచ్చ చెఱఁగు వల్లపుదోవి రంగు నిల్ప. రా. వి. ౫. ౮౯.

దోశ్శాలి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ప్రశస్త బాహువులచే ప్రకాశించువాఁడు, బలవంతుఁడు.

దోశ్శిఖరము. సం. వి. అ. న. భుజాగ్రము, మూఁపు.

దోష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. రాత్రి. ౨. భుజము.

వ ... ఘర్మకాలదివసఇవ క్షయితదోషః ... కాదంబరి.

దోషకము. సం. వి. అ. పుం. గోవత్సము,

ఆవుదూడ. (కల్ప.)

దోషకారి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్.) దోషము చేయువాఁడు.

దోషగ్రాహి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్.) దోషములనే గ్రహించువాఁడు, తప్పు లెన్నువాఁడు, ఖలుఁడు.

దోషజ్ఞుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దోషముల నెఱుఁగువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. పండితుఁడు. ౨ - వాతాదిదోషముల నెఱిఁగినవాఁడు - వైద్యుఁడు.

దోషదృష్టి. సం.విణ. (ఇ) దోషములందే చూపు కలవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. తప్పులెన్నుటయందు దృష్టి.

దోషభాక్కు. సం. విణ. (జ్) దోషి, దోషము కలవాఁడు.

దోషము. సం.వి.అ.పుం.౧.తప్పు,పొరపాటు.౨.దుష్టత్వము.(ఆహారదోషము మొ.)౩.(న్యాయ.) లక్షణదోషము. ఇది అవ్యాప్తి,అతివ్యాప్తి,అసంభవము అని మూఁడువిధములు.౪. (మీమాంస.) ప్రత్యవాయము, విధ్యతిక్రమమువలనఁ గలుగు అదృష్టభేదము, పాపము. ౫. వాతపిత్తకఫములలో నొకటి. ౬. వాతపిత్తకఫములవికారము. ౭. రాగద్వేషమోహాదికము. ౮. కావ్యదోషము. (ఇది పదదోషము, వాక్యదోషము, అర్థదోషము అనిమూఁడువిధములు. అందు పదదోషములు ౧౭. అప్రయుక్తము, అపుష్టార్థము,అసమర్థము, నిరర్థకము, నేయార్థము, చ్యుతసంస్కారము,సందిగ్ధము,అప్రయోజకము, క్లిష్టము, గూఢార్థకము, గ్రామ్యము, అన్యార్థము, అప్రతీతికము, అవిమృష్టవిధేయాంశము, విరుద్ధమతికరము, అశ్లీలము, పరుషము. వాక్యదోషములు ౨౪. శబ్దహీనము, క్రమభ్రష్టము, విసంధి, పునరుక్తి, వ్యాకీర్ణము, వాక్యసంకీర్ణము, అపూర్ణము, వాక్యగర్భితము, భిన్నలింగము, భిన్నవచనము, న్యూనోపమము, అధికోపమము, భగ్నచ్ఛందము, యతిభ్రష్టము, అశరీరము, అరీతికము, విసర్గలుప్తము, అస్థానసమాసము, వాచ్యవర్జితము, సమాప్తపునరాత్తము, సంబంధవర్జితము, పతత్ప్రకర్షము, అధికపదము, ప్రక్రమభంగము. అర్థదోషములు ౧౮. అపార్థము, వ్యర్థము, ఏకార్థము, ససంశయము, అపక్రమము, భిన్నము, అతిమాత్రము, పరుషము, విరసము, హీనోపమము, అధికోపమము, అసమోపమము, అప్రసిద్ధోపమము, హేతుశూన్యము, నిరలంకృతి, అశ్లీలము, విరుద్ధము, సహచరచ్యుతము.) ౯. గోవత్సము, ఆవుదూడ. ౧౦. దూషణము,ఖండనము. వి. స్. పుం. న. భుజము, చేయి. (తెలుఁగున దోర్యుగము మొదలగుసమాసములయందు పూర్వపదముగా నుండును. అహోబలపండితీయోక్తరీతిని ప్రథమావిభక్తియందు దోశ్శబ్దమునకు దోషము అనురూపము గ్రహింపఁబడినది.)

దోషలుఁడు. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) దోషయుక్తుఁడు.

దోషాకరుఁడు. సం. వి. అ.పుం. ౧. - రాత్రిని కలిగించువాఁడు-చంద్రుఁడు. ౨. -దోషములకు స్థానమైనవాఁడు- దుష్టుఁడు.

దోషాచరుఁడు. సం.వి.అ.పుం. - రాత్రియందు సంచరించువాఁడు- ౧. చంద్రుఁడు. ౨. రాక్షసుఁడు.

దోషాతనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) మాపటిది, రాత్రిది.

దోషాతిలకము. సం. వి. అ. పుం. - రాత్రికి తిలకమువంటిది - దీపము.

దోషారోపణము. సం. వి.అ.న. దోషారోపము.

దోషారోపము. సం. వి. అ. పుం. దోషమును మోపుట.

దోషాస్యము. సం. వి. అ. పుం. ౧. రజనీముఖము, ప్రదోషము. ౨.-రాత్రికి ఆస్యమువంటిది - దీపము.

దోషి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్.) దోషయుక్తము, దోషము కలది.

దోషించు. సం. అ. క్రి. దోషమును పుట్టించు.

దోషికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దోషము కలది. వి. అ. పుం. - వాతాదిదోషములు కలది - రోగము.

దోషైకదృక్కు. సం. విణ. (శ్) దోషమందే కన్ను కలవాఁడు, దోషములనే వెదకువాఁడు, తప్పు లెన్నువాఁడు.

దోషైకదృశుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) = దోషైకదృక్కు.

దోస. వి. కర్కటి, ఉర్వారువు.

వ...కాసర గాచె దోస దోరగిలంబాఱె... కాశీ. ౩. ౨౩.

ఆ. దోసముల్లువంటి తుర్వమం దాత్మను, జూచి యాసల నటు గోసివేసి, వాసనలు దెలిసిన వాఁడెపో బ్రహ్మంబు...వేమన. ౧. ౨౩౦.

(దీని భేదములు:— చేఁతిదోస, నక్కదోస, ములుదోస మొ.)

జః దోసకాయ, దోసతోఁట.

దోసకాయ. వి. (√దోస.) కర్కటిఫలాటువు.

ఉ. చూడఁగ దోసకాయలె విశుద్ధయశోధన యన్యచిత్తముల్. హర. ౨. ౬౪.

దోసకారి=దోసి. విణ. (దోసము + కారి.)- దోసముచేయువాఁడు - దుష్టుఁడు; పాపాత్ముఁడు.

సీ. ఆదోసకారి సన్న్యాసి దవ్వులఁ గాంచి రోలంబునకు దారి యొదిగియుండు. నైష. ౮. ౧౩౦.

శా. ఆహా దైవము దోసకారులకె తోడై వచ్చు నెప్పట్టునన్. మనుచ. ౩. ౪౭.

గీ. నిర్మలుం డట్టివానికి నిందమోవఁ, జేసెఁ గా విధి కటకటా దోసకారి, దయ్యమున కేల సత్యంబు దలఁచి చూడ. సారంగ. ౨. ౨౬౩. నీలా. ౩. ౨౦.

దోసతోఁట. వి.(√దోస.)దోసపాదులతోఁగూడినచేను. (బిడ్డపాపలతో నిండిన యింటిని దీనితోఁ బోల్తురు.)

(వ్యవ.) వారియిల్లు దోసతోఁటవలె చూడ ముచ్చటగా నున్నది.

దోసము. వి. (సం. దోషః. ప్రా. దోసో. క. దోస.) ౧. దోషము, పాపము.

ఉ...పే రడుగం దలంచెదవొ భీమతనూభవ యావిచారముల్, దూరము సేయు మెవ్వరికి దోసము తాఁ దనపేరు సెప్పుట...నైష. ౪. ౫౬.

క. ఎదఁగుదు రగుబత్తిని గొ,ల్చెదఁ బలుపుట్టువులఁ గూరిచినదోసంబుల్, చిదుమంగ... నీలా. ౧. ౧౯.

గీ. దోసమును నపకీర్తియుఁ దొలఁగఁబెట్టి, వాఁడు గురుఁ గాచుకొంటివి నేఁడు నన్ను, సుతునిఁ గాచితి త్రిస్థానశుద్ధి గాను.విక్ర. ౩. ౧౨౯.

౨. నేరము, అపరాధము.

క. చేసినదానికి మాఱుగఁ, జేసినఁ బగ యంత తోడఁ జెడుఁగాక గుణుల్, డాసినయష్టములు విడిచి, దోసముఁ బట్టుదురె యెట్టి తుచ్ఛులుఁ జతురా. భార. శాం. ౩.౨౫౪.

ఉ. దోసము పెద్ద లే దనక ధూర్జటి నిష్ఠురకంఠహుంక్రియా,భ్యాసముపై నదల్చి యదయస్థితిఁ గాశి వెలార్చి... భీమ. ౩. ౧౧.

క...విలాసవతి తన,చేసినదోసమునఁ గాదెశిఖిఁ బడి వీరల్, వాసవుపురికిం జని రని,వానిఁగఁ దనమేను నిచ్చె వహ్నికి నంతన్.విక్ర. ౬. ౧౨౯.

౩. కీడు, హాని.

క. ఆసామ్రాణికిఁ జూపుల,దోసము పాయఁగ నగరుధూపంబు మహోల్లాసంబుగ నిడి పూజలు, చేసి జయధ్వనులు నిగుడ శ్రీకర లీలన్. చిత్రభా. ౪. ౨౦. (చూపులదోసము=దృష్టి దోషము.)

౪. కొఱఁత, లోపము.

ఉ. ఆమదిరాక్షిఁ జూచి పరిహాసము మీఱ బలీంద్రుఁ డిప్పు డో, కోమలి నీవు చే నమృతకుంభము పూనినఁ జూచి గోపబా,లామణి వంచుఁ బాల్గొనఁ దలంచెద మన్నను నవ్వుచు న్మృగా,క్షీమణి బావ నీవు దధిఁ జిల్కఁగ గోపిక నైన దోసమే. దశా. ౨. ౩౫౩.

జ: దోసకారి.

దోసి=దోసకారి. విణ.(సం.దోషీ.)పాపాత్ముఁడు.

ఉ. ఏటికి జాలిఁ బొంద నరు లీక్రియఁ గృష్ణుని కీర్తనంబు పా,పాటవులన్ దహింపఁగల దౌటకు సందియ మేల యిప్పు డీ,తూఁటరి దోసకారి పెనుదోసి యజామిళుఁ డంత మొందుచుం, బాటిగ విష్ణునామసుతుఁ బల్కుచుఁ గేవలముక్తి కేఁగఁడే. భాగ. ౬. ౧౭౨.

దోసియ(సె). వి. (క. దోసె.) భక్ష్యవిశేషము, అట్టు.

వ...అపూపంబులు ... జిల్లేడుకాయలు దోసియలు సేవియలు... కాశీ. ౭.౧౭౨.

సీ...బొబ్బ కండచక్కెరలు దోసెలు వడశ్వెవె పాసెములతోడ. భీమ. ౧. ౬౦.

ఉ. మంచముఁ జేరి శంభుఁడు కుమారునిఁ దొట్లను బెట్టి నీవు చే,లాంచల మేల పట్టుకొనె దవ్వకడం జను మన్న భక్ష్య మి,మ్మంచని పోరఁ జంద్రకళ నక్కఱఁ గై నిడఁ గేలఁ ద్రోయుచున్, బ్రుంచినదోసె యం చనెడుతోరపుబొజ్జ గణానిఁ గొల్చెదన్. పార్వ. ౧. ౩.

దోసిలి=దోయిలి. వి. ౧. అంజలి.

సీ. అమృతంబువెల్లువ యని నిలింపాదులు ముసుకొని దోసిళ్ల ముంచి క్రోల.విక్ర. ౬.౬౯.

౨. నతివిశేషము.

గీ. అల్లొనేరెల్లు నీకు మహానుభావ, మ్రొక్కులివె నీకు నూనసమ్యక్కృపాణ, యిదిగొ దోసిలి నీకు లోకైకవీర,యోముఠారికుమార ప్రణామ మయ్య. ఇందు. ౩. ౭౭.

దోసిలిప్రాలముద్దుగుమ్మ=తలఁబ్రాలుపోసినభార్య, పాణిగృహీతి.

గీ. అందుఁ దనరారు వీరాఖ్యుఁ డైనయొక్కఁ, రాతు వానికి దోసిలిప్రాలముద్దు,గుమ్మ మదవతి యన నొక్కకొమ్మ గలదు, కమ్మపూవుల రెమ్మ బంగారుబొమ్మ. శుక. ౨. ౫౦౩.

జ: దోసిలించు.

దోసిలించు=దోయిలించు. (శ. ర. √దోసిలి.)

దోస్తి. వి. (హిం.దోస్తీ.) సఖ్యము, ఎక్కువపరిచయము.

వ...తమతమ స్త్రీదులతో సిస్తుగా దోస్తిని జుట్టుముట్టి కోపాటోపంబున. ప్రబంధ. ౭౭౭.

దోస్యము. వి. ప్రసంగము.

చ. తెరువరు లైనయట్టిపరదేశమహీసురు లర్థవాంఛఁ దత్పురమున కేఁగుదేర వెడదోస్యములం బచరించి వారి న్నిర్భరగతి నోడఁగూయు...శుక. ౨. ౪౩౭.

దోష్ణము. సం.వి.అ.పుం. ౧. క్రీడ. ౨. సేవ.

దోష్ణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) బాహువు నందుండువాఁడు. వి. అ. పుం. - బాహువ్యాపారమున నుండువాఁడు, పార్శ్వస్థుఁడు-౧. భృత్యుఁడు, సేవకుఁడు. ౨. క్రీడకుఁడు, ఆటకాఁడు.

దోహజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పిదుకుట వలన పుట్టినది. వి. అ. న. పాలు.

దోహదము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧.గర్భిణ్యభిలాష, వేవిళ్లు. ౨. తరుగుల్మలతాదులకు అకాలమందు పుష్పాదులను పుట్టించు స్త్రీల పాదతాడనాదిక్రియ. (అశోకమునకు దోహదము పాదతాడనము, పొగడకు ముఖసీధువు, గోరంటకు ఆలింగనము, బొట్టుగునకు వీక్షణము, మామిడికి కరస్పర్శము, సంపెఁగకు ముఖరాగము,కొండగోఁగునకు సల్లాపము, వావిలికిఊర్పు, మోరటికి పాట, సురపొన్నకు నవ్వు అని శ. ర.- ప్రేంకణమునకు కరస్పర్శము, పొగడకు మద్యగండూషము, అశోకమునకు పాదతాడనము, బొట్టుగునకు వీక్షణము,గోరంటకు ఆలింగనము, మందారమునకు నర్మవాక్యము, చంపకమునకు మందహాసము, చూతమునకు వక్త్రవాతము- ఊర్పు-, సురపొన్నకు గానము, కొండగోఁగునకు పురోనర్తనము అని మేఘదూత. ౨. ౧౭. మల్లినాథవ్యాఖ్య.) ౩. అకాలపత్త్రపుష్పోత్పాదకద్రవ్యము. (ఎరువు మొ.) ౪. గర్భము, చూలు. ౫. గర్భలక్షణము. ౬. ఇచ్ఛ. ౭. లాలస, తీవ్రేచ్ఛ.

దోహదలక్షణము. సం. వి. అ. న. ౧. గర్భచిహ్నము. ౨. యౌవనసంధి.

దోహదవతి. సం. వి.ఈ. స్త్రీ. శ్రద్ధాళువు, వేవిళ్లు కలయాఁడుది.

దోహనము. సం. వి. అ. న. ౧. పిదుకుట. ౨. కోరికల నిచ్చుట. ౩. పాలుపిదుకుపాత్రము.

దోహని. సం.వి.ఈ.స్త్రీ. పాలుపిదుకుపాత్రము.

దోహము. సం.వి. అ. పుం. ౧. దోహనము, పాలుపిదుకుట. ౨. దుగ్ధము, పాలు. ౩. పాలుపిదుకుపాత్రము. ౪. (కోరికలు మొదలగువానిని) పూర్తిచేయుట; ఇచ్చుట.

దోహారి. వి. చండాలుఁడు.

సీ. దీవింప నున్నాఁడు తెలిసి దోహారిబంటుఁ
జెవి నక్షమాలికఁ జెరివి ద్విజుఁడు. కాశీ.౭. ౨౪౦.

దోహలము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఇచ్ఛ. ౨.దోహదము. ౩. ఉత్సాహము.

గీ. అధిప సాలకటంకటు లనఁగఁ జనిన,నాఁటి
వారుఁ బౌలస్త్యులు నాఁగ బరఁగు, నేఁటి
వారు సమానులు నిక్కమరయ, బాహుబ
లమున నాహవదోహలమున. నిర్వ. ౩.౩౭.

దోహలవతి. సం=దోహదవతి.

దోహలి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. దోహదము కలది. ౨. ఇచ్ఛకలవాఁడు. ౩. ఉత్సాహము కలవాఁడు.

ఉ. శ్రీరమణీగృహాంగణము చెన్నువహింప
నలంకరింపఁగా, దోరణముం బ్రదీపమును దో
హలియై యొడఁగూర్చి నాఁ దగం,జేరి యు
రంబునందుఁ దులసీవనమాలయుఁ గౌస్తుభం
బు నొ,ప్పారఁగ నుల్లసిల్లుహరి యన్నమతి
క్కని ధన్యుఁ జేయుతన్. దశకు. ౧. ౧.

వి. ఈ. స్త్రీ. అశోకము.

దోహాపనయము. సం. వి. అ. పుం. -పిదుకుట వలన పొదుఁగును తగ్గించునది- దుగ్ధము, పాలు.

దోహి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. దోహనశీలుఁడు, పిదుకువాఁడు. ౨. (కోరిక మొదలగు

వానిని) పూర్తిచేయువాఁడు; ఇచ్చువాఁడు.

దోహితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పాలుపిదుకఁబడినది. (ఆవు మొ.)

దోహ్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -పిదుకఁదగినది-ఆవు.

దోహ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పిదుకఁదగినది. వి. అ. న. పాలు.

దౌ

దౌ=దవు. వి. ౧. దూరప్రదేశము.

సీ. తమరాక ప్రియుల కెంతయు దౌల వినరాఁ బిసాళించుకిట్టుఁబాగాలు మెట్టి. వైజ. ౨. ౪౫.

శా. అప్పూ ల్వారిధిచేతఁ బుచ్చికొని కార్యం బైన మున్గొన్నయ,య్యప్పుల్ దౌ చనియుక్ సవృద్ధికముగా నవార్ధికే తీర్పఁగా, నప్పూ జ్యాతివిశుద్ధజీవుఁడు...ఒప్పారెక్...ఆము. ౪. ౧౫౭.

క్రి. విణ. దూరముగా. విణ. దూరము. అని (శ.ర.)

శా. మేయుం బచ్చిక మచ్చికం గదిపి నమ్మించుం దనుం బట్టఁ బోఁ, బాయుక్ బిట్టలయించు దౌ దిగుచు నప్పాటక్ మృగం బీగతిక్. రామా. ౫. ౧౬౩.

(దీనియామ్రేడితరూపము దౌదౌ.)

శా...అద్దోషాచరుం డల్క నా,తామ్రాక్షుం డయి దానిఁ ద్రుంచె నడుమం దౌదౌల భల్లంబునక్. భా. రా. యు. ౬౪౯.

దౌకూలము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.)దుకూలసంబంధమైనది. వి. అ. పుం. దుకూలముచేత కప్పఁబడినరథము. వ. దుకూలము, సన్నబట్ట.

దౌడ=దవుడ.

(చెక్కిలి,చెంప.)

సీ. ఆకేయిఁ గల నెల్లవారును గోరదౌడలును నల్లనిమేనుఁ గలనెలంత, యొక్కత యిలు సొచ్చి యుపిదల నీడిచికొని పోవ...కనిరి. భార. మౌ. ౨౫.

సీ. వికృతాననంబులు విరళదంతంబులు నిడుపైనదౌడలునిక్కు మెడలు.ఉ.హరి. ౨.౧౨౨.

గీ. ఉమిసెఁ దుప్పున మొగముపై నొక్కరుండు, బెట్టు నవ్వుచు దౌడలఁ గొట్టె నొకఁడు. హరిశ్చ. ౪. ౧౬౨.

(చెక్కిలి లోపలిభాగము.)

సీ. దౌడ లొండొంటితోఁ దాటించి నెలవుల జిహ్వ యార్చుచు నగ్నిశిఖలు నెదర.హరి. ఉ. ౯. ౨౨౫.

దౌ(దవు)డు. వి. ౧. జోడన, అశ్వగతివిశేషము. ౨. దండయాత్ర. ౩. పరుగు. (శ.ర.)

దౌత్యము. సం. వి. అ. న=దూత్యము.

దౌరాత్మ్యము. సం. వి. అ. న-దురాత్మభావము-చెడ్డతనము, దుండగము.

దౌ(దవు)రు. వి. ౧. కాంతిగల హారము.

క. హారులు జయవెట్టఁగఁ బరి,చారకు లరచట్టదౌరు సవరింపఁగఁ దు,ష్కారతురంగము నెక్కె యొ,య్యారంబులఁ జొక్క జైత్రయాత్రోన్ముఖుఁడై. రా. వి. ౨. ౪౭.

౨. రుచి.

ఆ. చిగురుఁ జెట్టుమీఁదఁ జింతపూవులు పూసిని మ్మపండు పండునిమిమమునను, దౌరు చెడక యుండ దానిని దినవలె...వేమనచాటువు.

౩. కాంతి.

సీ. తళుకొంద నడుదట్టిదవురుఁ దన్నడియింద్రగోపంపుపాపోసు లేపు చూప.రా. వి. ౫. ౩౫. (శ. ర. పా. దౌరు. ముద్రి. పా.)

దౌర్గత్యము. సం. వి. అ. న. ౧. దారిద్ర్యము. ౨. దుఃఖిత్వము, దుఃఖము కలిగి యుండుట.

దౌర్గము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దుర్గసం

బంధ మైనది. ౨. దుర్గాసంబంధ మైనది.

దౌర్జన్యము. సం. వి. అ. న. దుర్జనభావము, చెడ్డతనము.

దౌర్బలము. సం=దౌర్బల్యము.

దౌర్బల్యము. సం. వి. అ. న. దుర్బలత్వము, అల్పబలము కలిగియుండుట.

దౌర్భాగినేయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దురదృష్టవంతురాలికొడుకు. ౨. మగఁడొల్లనిదానికొడుకు.

దౌర్భాగ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. దుర్భగభావము, దురదృష్టము. ౨. దుర్భగాభావము, మగఁడొల్లనిదానిధర్మము, దుర్భగగా నుండుట.

దౌర్భ్రాత్రము. సం. వి. అ. న. దుర్భ్రాతృభావము, సోదరుల అన్యోన్యకలహము. (వ్యతి. సౌభ్రాత్రము.)

దౌర్మంత్ర్యము. సం. వి. అ. న. చెడ్డబోధనము, చెడుకఱపు; దురాలోచనము.

దౌర్మనస్యము. సం. వి. అ. న. ౧. ఖేదాదులవలన మనస్సు దిటము తప్పి యుండుట, మనస్సు చెడుట. ౨. దుష్టమనస్సు కలిగియుండుట.

దౌర్లభ్యము. సం. వి. అ. న. దుర్లభత, దుర్లభముగా నుండుట.

దౌర్వణము. సం. వి. అ. న. ౧. దూర్వయొక్క రసము. ౨. మృష్టపర్ణము, పరిశుద్ధ మైనఆకు.

దౌర్హార్దము. సం. వి. అ. న. దుర్హృద్ధర్మము, దుష్టహృదయము కలిగి యుండుట; శత్రుత్వము. (వ్యతి. సౌహార్దము.)

దౌర్హృదము. సం. వి. అ. న. చెడ్డహృదయము కలిగి యుండుట; విరోధము.

దౌర్హృదయము. సం. వి. అ. న. దుర్హృదయత్వము, చెడ్డమనస్సు కలిగి యుండుట.

దౌవారికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ద్వారపాలకుఁడు.

దౌశ్చర్యము. సం. వి. అ. న. ౧. దుశ్చరత్వము, చెడ్డనడవడి. ౨. చెడ్డకార్యము.

దౌశ్శీల్యము. సం. వి. అ. న. దుశ్శీలత, చెడ్డనడవడి.

దౌష్కుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దోశ్చరుఁడు, బాహువులతో సంచరించువాఁడు. ౨. (నీట) బాహువులతో చరించువాఁడు, ఈఁదువాఁడు.

దౌష్కులుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) చెడ్డకులమున పుట్టినవాఁడు.

దౌష్కులేయుఁడు. సం=దౌష్కులుఁడు.

దౌష్ట్యము. సం. వి. అ. న. దుష్టత్వము, చెడ్డతనము.

దౌష్ఠవము. సం. వి. అ. న. దుష్ఠుత్వము, చెడ్డతనము; అడఁకువలేమి. (వ్యతి. సౌష్ఠవము.)

దౌష్యంతి. సం. వి. ఇ. పుం. దుష్యంతునికొడుకు, భరతుఁడు.

దౌస్సాధికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -దుష్టులను సాధించుటయందు నియుక్తుఁడు-౧. ద్వారపాలకుఁడు. ౨. గ్రామాధ్యక్షుఁడు.

దౌహిత్రము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దుహితృసంబంధ మైనది. వి. అ. న. ౧. దుహిత్రపత్యము, కూఁతుయొక్క సంతతి. ౨. తిలలు. ౩. కపిలగోవునెయ్యి. ౪. ఖడ్గమృగము. (కల్ప.)

దౌహిత్రాయణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దౌహిత్రునికొడుకు.

దౌహిత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దుహితకూఁతురు, మనుమరాలు.

దౌహిత్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దుహితకొ డుకు,మనుమఁడు.

దౌహృదము. సం. వి. అ. న. గర్భిణీలక్షణము, వేవిళ్లు. ("స్వహృదయేన గర్భహృదయేన చ ద్విహృదయేన చద్విహృదయాగర్భిణీ. రఘు. ౩. ౧. శ్లో. చూమల్లి. వ్యా. (ద్విహృదయాం చ నారీం దౌహృదినీ మాచక్షతే.) శ్లో. సా ప్రాప్తదౌహృదా పుత్రం జనయేత గుణాన్వితమ్, అలబ్ధదౌహృదాగర్భ లభేతాత్మని వాభయమ్." శుశ్రుతము. శరీరస్థానము. ౧౫. ౨౦.

దౌహృదిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - రెండుహృదయములు కలది - గర్భిణి, చూలాలు. "ద్విహృదయాం నారీం దౌహృదినీమాచక్షతే." సంగ్రహము. (చూ. సం. రఘు. ౩. ౧. మల్లి. వ్యా.)

ద్యా.

ద్యావాక్షమలు. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ద్వి. మిన్నుమన్నులు, ఆకాశమును భూమియును.

ద్యావాపృథివులు. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ద్వి. మిన్నుమన్నులు, ఆకాశమును భూమియును.

ద్యు.

ద్యు. సం. దివ్ శబ్దము సమాసపూర్వపద మగునపుడు వచ్చెడిరూపము. (ద్యుమణి మొ.)

ద్యుగణము. సం. వి. అ. పుం. అహర్గణము, దినసముదాయము.

ద్యుగము. సం. వి. అ. పుం. ఖగము, పక్షి.

ద్యుచరము. సం. వి. అ. పుం. - ఆకాశమున సంచరించునది - ౧. గ్రహము. ౨. పక్షి.

ద్యుతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. దీప్తి, కాంతి, తేజస్సు. ౨. వెలుఁగు, కిరణము. ౩. శోభ, రూపయౌవనాదిప్రయుక్త మగు దేహకాంతి.

ద్యుతికరుఁడు. సం. విశ. (ఆ. ఈ. అ.) కాంతిని కలిగించువాఁడు. వి. అ. పుం. ధ్రువుఁడు. (కల్ప.)

ద్యుతితము. సం=ద్యోతితము.

ద్యుదళము. సం. వి. అ. పుం. మధ్యాహ్నము, దినమధ్యము. (ఆ. ని.)

ద్యుధుని. సం=ద్యునది.

ద్యునది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఆకాశగంగ, మందాకిని.

ద్యుపతి. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆకాశపతి, సూర్యుఁడు. ౨. స్వర్గపతి, ఇంద్రుఁడు.

ద్యుమణి. సం. వి. ఇ. పుం. -దివికి మణివంటివాఁడు-చదలుమానికము, సూర్యుఁడు.

ద్యుమ్నము. సం. వి. అ. న. - దీప్తిని ఇచ్చునది- ౧. ధనము. ౨. బలము. ౩. పరాక్రమము.

ద్యుయోషిత్తు. సం. వి. త్. స్త్రీ. ౧. దేవతాస్త్రీ. ౨. అప్సరస.

ద్యులోకము. సం. వి. అ. పుం. దేవలోకము, స్వర్గము.

ద్యువు. సం. విశ. (ఉ.) దేవరుఁడు, జూదరి. (అక్షద్యువు మొ.) వి. ఉ. న. ౧. దినము. ౨. ఆకాశము. ౩. స్వర్గము. ౪. ప్రకాశము; కాంతి. పుం. అగ్ని. (మే. ని.)

ద్యుసత్తు. సం=ద్యుసదుఁడు.

ద్యుసదుఁడు. సం. వి. త్. పుం. ౧. దివిషదుఁడు, వేల్పు. ౨. ఆకాశమున నుండుగ్రహము. (సూర్యాది.)

ద్యుసరిత్తు. సం. వి. త్. స్త్రీ. ఆకాశగంగ, మిన్నేఱు.

ద్యూ.

ద్యూతకరుఁడు. సం. విణ.(అ. ఈ. అ.)జూదరి, జూద మాడువాఁడు.

ద్యూతకారకుఁడు. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. జూదమాడువాఁడు. ౨. జూదమాడించువాఁడు.

ద్యూతకారుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) =ద్యూతకారకుఁడు.

ద్యూతకృత్తు. సం. విణ.(త్.తీ.త్.)=ద్యూతకరుఁడు.

ద్యూతపూర్ణిమ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కోజాగరపూర్ణిమ, ఆశ్వయుజపూర్ణిమ.

ద్యూతప్రతిపత్తు. సం. వి. ద్. స్త్రీ. కార్తికశుక్లప్రతిపత్తు. (నాఁడు ప్రజలు జూదముతో కాలక్షేపము చేయుదురు.)

ద్యూతబీజము. సం. వి. అ. న. జూద మాడు గవ్వ.

ద్యూతము. సం. వి. అ. పుం. న. జూదము.

ద్యూతసభ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. జూదపుటిల్లు. ౨. జూద మాడుసభ.

ద్యూతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. జూదము.

ద్యూనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. క్రీడించినది. ౨. స్తుతింపఁబడినది. ౩. సంతోషించినది. ౪. నిద్రించినది. ౫. మదించినది. వి. అ.న. ౧. (జ్యోతి.) లగ్నమునుండి ఏడవరాశి. ౨. క్రీడించుట. ౩. స్తుతించుట. ౪. సంతోషించుట. ౫. నిద్రించుట. ౬. మదించుట.

ద్యో.

ద్యో. సం. వి. ఓ. స్త్రీ. (దీనికి తెలుఁగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు.) ౧. స్వర్గము. ౨. ఆకాశము.

ద్యోతకము. సం. విణ. (అ.తికా.అ.) ౧. ప్రకాశించునది. ౨. ప్రకాశింపఁజేయునది. ౩. తెలుపునది; స్ఫురింపఁజేయునది.

ద్యోతనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రకాశించునది. ౨. ప్రకాశింపఁజేయునది. ౩. తెలుపునది; స్ఫురింపఁజేయునది. (అ.ఈ. అ.) ప్రకాశింపఁజేయుసాధనము. వి.అ.పుం.దీపము.న.౧. ప్రకాశించుట. ౨. ప్రకాశింపఁ జేయుట. ౩. తెలుపుట; స్ఫురింపఁజేయుట. ౪. వెలుతురు.

ద్యోతనిక. సం.వి. ఆ. స్త్రీ. – గ్రంథభావమును తెలుపునది– వివరణము, వ్యాఖ్య.: (విల్యమ్సు.)

ద్యోతమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రకాశించుచున్నది. ౨. స్ఫురించుచున్నది.

ద్యోతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ప్రకాశము; కాంతి. ౨. ఆతపము,ఎండ.

ద్యోతించు. సం. అ. క్రి. ప్రకాశించు.
క. ఆతతమణిరుచిరసభము, ద్యోతింపఁగ...కు. సం. ౨. ౧౪౯.

ద్యోతితము. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) ౧. ప్రకాశించినది; ప్రకాశముకలిగినది. ౨. స్ఫురించినది, తోఁచినది. ౩. ప్రకాశింపఁజేయఁబడినది. ౪. స్ఫురింపఁజేయఁబడినది; తెలుపఁబడినది.

ద్యోతిరింగణము. సం=జ్యోతిరింగణము.

ద్యోభూమి. సం. వి. ఇ. పుం. – ఆకాశమే గమనస్థానముగా కలది – పక్షి.

ద్యోభూములు. సం=ద్యావాభూములు.

ద్యోసత్తు. సం. వి. ద్. పుం ౧.- ఆకాశమున నుండునది - గ్రహము. ౨. - స్వర్గమున నుండువాఁడు- దేవత, వేల్పు. (రూ. ద్యోసదుఁడు.)

ద్యౌ

ద్యౌత్రము. సం. వి. అ. న. = జ్యోతి. (వాచ.)

ద్ర

ద్రంక్షణము. సం. వి. అ. న. తోలము,తులము, పండ్రెండుమాషములయెత్తు. (వాచ.)

ద్రగడము. సం. వి. అ. పుం. నిదురపోవువారిని లేపుటకు వాయించువాద్యము (త్రి. ని.)

ద్రఢిమ(ము).సం. వి. న్. పుం. దార్ఢ్యము, దిట్టతనము.

ద్రప్సము. సం. వి. అ. పుం. జలబిందువు, నీటిబొట్టు. న. తోడుపెట్టినకుండలోనియడుగుపెరుఁగు. (తోడుపెట్టినకుండలోని పైపెరుఁగు అని కొందఱు నీళ్లు కలిసినపెరుఁగు, ఘనేతరదధి. అనికొందఱు.)

ద్రబ్బ=బ్రద్ద. వి.(ఇది బ్రద్దకు వ్యత్యస్తరూపము.) బద్ద, శకలము.

ఉ. దబ్బఱ కొనుమాట వనితామణి కొను మెఱుంగుజాళువా, గుబ్బలిఁ జేనికోట వలిగుబ్బెతచన్దవ వేల్పురాచరా,ద్రబ్బలమేలితేట యలరాజముఖీమణివేణికారుచుల్, లిబ్బిపడంతి పట్టి కవలీల జయం బగు దీనిప్రాపునన్. కువల. ౩. ౩౧. (ద్రబ్బు. ముద్రి.)

ద్రబ్బెడ. వి. ౧. భక్ష్యవిశేషము.

సీ. ఒకకొన్ని ద్రబ్బెడ లొకకొన్ని తాలింపు లొకకొన్ని విధముల రొట్టెచేరు,లు...పాండు. ౪. ౧౭౪.

వ...చలిమిడియును ద్రబ్బెడయు వడయుఁ ను క్కెరలుఁ జక్కెరలును...కాశీ. ౬.౧౮౫. (ద్రెబ్బెడ. ముద్రి.)

౨. అడుగంటి మాఁడిన అన్నము.

(జడభరతుఁడు.) వ...ఊఁక తవుడు తెలికపిండి పొట్టు మాఁడు ద్రబ్బెడ యాదిగాఁగల ద్రవ్యంబులయందు నమృతంబు పగిది రుచిచేసి భక్షించుచు...భాగ. ౫. ౧. ౧౨౮.

వ...కణపిణ్యాకఫలీకరణకుల్మాష స్థాలీపురీషాదీ న్యమృతవదభ్యవహరతి. సం. భాగ. ౫. ౯. ౧౧. ('స్థాలీపురీషం=స్థాలీలగ్నదగ్ధాన్నం' అని వ్యాఖ్య.)

ద్రమిళము. సం.వి. అ. పుం. ఒకానొక దేశము. (వాచ.)

ద్రమ్మము. సం. వి. అ. పుం. పదియాఱుపణములు, నిష్కమున పదియాఱవవంతు.

శ్లో. వరాటకానాం దశకద్వయం యత్సా కాకిణీ తాశ్చ పణశ్చతస్రః, తే షోడశ ద్రమ్మ ఇహావగమ్యో, ద్రమ్మైస్తథా షోడశభిశ్చ నిష్కః. లీలావతి. ౨.

ద్రవంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. స్రవంతి, నది. ౨. మూషికపర్ణి, ఎలుకజీడి?.

ద్రవజము. సం. వి. అ. పుం. - ద్రవమునుండి పుట్టినది- గుడము, బెల్లము.

ద్రవత్. సం. (శత్ర) ౧. కాఱుచున్న. ౨. కరఁగుచున్న. ౩. పరుగెత్తుచున్న.

ద్రవద్రవ్యము. సం. వి. అ. న. నీటివలె పలుచగా నుండుపదార్థము.

ద్రవపోతము. సం. వి. అ. పుం. గంభారి, గుమ్ముడు?.

ద్రవము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పరుగెత్తునది. (అశ్వాది.) ౨. స్రవించునది, కాఱునది. ౩. కరఁగునది. ౪. ద్రవరూపముగా నుండు

సడి, నీటివలె పలుచ నైనది. (వ్యతి. ఘనము.) వి. అ. పుం. ౧. గమనము, పోక. ౨. పరుగెత్తుట. ౩. కరఁగుట. ౪. కాఱుట. ౫. వేగము. ౬. పరిహాసము; స్త్రీపురుషులపరిహాసము. ౭. తడి. ౮. రసము. ౯. కషాయము. ౧౦ (నాటక.) విమర్శసంధ్యంగములలోనొకటి, శోకవేగాదులవలన కలుగుగురుతిరస్కారము. సా. ద. ౬. ౧౦౩. ౧౧. తోడుపెట్టినకుండలోని యఱుగుపెరుఁగు.

ద్రవరస. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. లాక్ష, లక్క. ౨. బంక.

ద్రవాధారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చుళుకము, పుడిసిలి. ౨. ద్రవద్రవ్య ముంచుపాత్రము. (కల్ప.)

ద్రవించు. సం. అ. క్రి. కాఱు; నీఱుకాఱు.
గీ. కారణము లేక దాపలికను ద్రవించు. భార. శాం. ౬. ౧౨౯.

ద్రవిడము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అఱవదేశము. ౨. ఆంధ్రకర్ణాటద్రావిడఘూర్జరమహారాష్ట్రులు నివసించుదేశము.

ద్రవిడి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. స్త్రీలింగరాగములలో నొకటి. (కల్ప.)

ద్రవిడుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సంకరజాతివిశేషము, వ్రాత్యక్షత్రియునకు క్షత్రియస్త్రీయందుఁ బుట్టినవాఁడు. (వాచ.)

ద్రవిణనాశనము. సం. వి. అ. న. ౧. ధనముయొక్కనాశనము. ౨. శోభాంజనము, మునగ. (దీనిని సేవించుటవలన ధనము నశించును. కావుననే స్మృతినిషిద్ధ మని వాచ.)

ద్రవిణము. సం. వి. అ. న. ౧. ధనము, సొమ్ము. ౨. బంగారము. ౩. శరీరబలము. ౪. పరాక్రమము. ౫. వాంఛ, కోరిక. (వాచ.)

ద్రవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ద్రువికారము, వృక్షవికార మైనది. ౨. ద్రుతుల్యము, ఫలపుష్పాదులతో నిండినవృక్షమువలె శుభప్రాప్తికి తగినది, భవ్యము, యోగ్యము.
(ఈయర్థమున నిత్యనపుంసకము.)

శ్లో. ద్రవ్యంజిగీషు మధిగమ్య జడాత్మనోపి నేతుర్యశస్వినిపదే నియతా ప్రతిష్ఠా. ముద్రా. ౭. ౧౪.

వి. అ. న. ౧. విత్తము, ధనము. ౨. వస్తువు, పదార్థము; (న్యాయ.) పృథివ్యాది. (ఇవితొమ్మిది. పృథివి, అప్పు, తేజస్సు, వాయువు, ఆకాశము, కాలము, దిక్కు, ఆత్మ, మనస్సు.) ౩. పిత్తలము, ఇత్తడి. ౪. విలేపనవస్తువు. ౫. విలేపనము, పూఁత. ౬. ఔషధము, మందు. ౭. వినయము, అడఁకువ. ౮. జతువు, లక్క. ౯. మద్యము. ౧౦. నిర్యాసము, బంక.

ద్రవ్యవంతుఁడు. సం. విణ. (త్. వత్. త్.) ద్రవ్యము కలవాఁడు.

ద్రవ్యవాచకము. సం. విణ. (అ. చికా. అ.) పదార్థమును తెలుపునది. వి. అ. న. నామము, విశేష్యము.

ద్రష్ట. సం. విణ. (ఋ. ష్ట్రీ. ఋ.) ౧. చూచువాఁడు. ౨. మనస్సుచే కనుఁగొనువాఁడు. (ఋషులు మంత్రద్రష్టలు.) ౩. గుణదోషములను కనుఁగొనువాఁడు; నిర్ణయకర్త, న్యాయాన్యాయములు పరిశీలించువాఁడు.

ద్రష్టవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చూడఁదగినది. ౨. దర్శనీయము, చూచుట కింపైనది. ౩. మనస్సుచే కనుఁగొనఁ దగినది, గ్రహింపఁ దగినది.

ద్రహము. సం. వి. అ. పుం. (వర్ణవ్యత్యయము.) హ్రదము, లోఁ తైనమడుఁగు. (వాచ.)

ద్రా

ద్రాక్. సం.అవ్య.(తెలుఁగున దీనికి వ్యస్తప్రయోగములు లేవు.) తోడనే, వెంటనే.

గీ. ద్రాగ్విదాహచ్ఛిదావినిద్రాణమదవ, దంజనాలానమూలశయ్యావిధాన, వారుణాధోరణాకల్పితోరుశోణ, మృత్తికారాశియో యన మెఱసె సంధ్య. మనుచ. ౩. ౧౭.

ద్రాక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మృద్వీక, దాక్ష.

ద్రాక్షారసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ద్రాక్షపండ్లరసము. ౨. ద్రాక్షసారాయి.

ద్రాఘిమ(ము). సం. వి. న్. పుం. దైర్ఘ్యము, నిడివి.

ద్రాఘిష్ఠము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి దీర్ఘము, అన్నిటికంటె పొడు వయినది.

ద్రాఘీయము. సం. విణ. (స్. యసీ. స్.) దీర్ఘతరము, ఒకదానికంటె పొడు వైనది.

ద్రాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పలాయితము, పాఱిపోయినది. ౨. సుప్తము, నిద్రించినది. వి. అ. న. ౧. పాఱిపోవుట. ౨. నిద్ర.

ద్రాప. వి. కవిత్వదోషములలో నొకటి.

ద్వి. ద్రాప ఛందోవిరుద్ధం బాదియగునలాపప్రలాపోక్తి లాఘవం బనక, వసిఁ గూర్చు కృతులు నావద్దను బెరుఁగుఁ, బిసుకుచందపుబిలిబిలికృతుల్ గృతులె. పండితా.దీక్షా,ఉపో.

ద్రాపము. సం. వి. అ.పుం. ౧. పంకము, అడుసు. ౨. ఆకాశము, మిన్ను.

ద్రాపుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మూర్ఖుఁడు. వి. అ. పుం. శివుఁడు.

ద్రాబ. వి. (సం. ద్రాపః.) అసారోక్తి.

గీ. ద్రాబ యనఁగ నసారోక్తి దనరుచుండు. ఆం. భా. ౧.౧౧౭.

చ...దుష్కవితలు లక్షణం బెఱుఁగఁ జాలక ద్రాబలు గూర్చి యల్లుచున్. కవిసర్ప. ౧. (శ. ర.)

విణ=దేశ్య. మూర్ఖుఁడు, అధముఁడు; చేతఁగానివాఁడు.

క. మీబుద్ధిబలముప్రాపున, నాబాహుపరాక్రమమున నడచితిమి తుదిన్, గూబలచే నిలైతిమి, ద్రాబల మై మీఁదికార్యతంత్రము చెప్పుఁడీ. నా. పంచ. ౩. ౨౧.

చ. ద్రవిణము వొవ్వఁ గొంట నొర ద్రాబలతో నిడుచుంటు భూమి గొం, తవలికి నిచ్చుచుంటు...భూధవుఁడు...తనయం దివి మాన్పకోఁ దగున్. ఆము. ౪. ౨౪౭.

ద్రామిళుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. ద్రమిళదేశపువాఁడు. ౨. చాణక్యుఁడు. (ఇతని పూర్వులు ద్రమిళదేశమున నుండిరి.)

ద్రావకకందము. సం. వి. అ. పుం. తైలకందము, ఒకానొకదుంప.

ద్రావకము. సం. విణ. (అ. వికా. అ.) ౧. కరఁగునది. ౨. కరఁగించునది. ౩. మనస్సును హరించునది. ౪. పరుగెత్తించునది. వి. అ. పుం. ౧. వెలిగారము, టంకణము. ౨. చంద్రకాంతమణి. ౩.రసగంధకపాషాణాదులనుండి తీసెడి రసవిశేషము. న. ౧. సిక్థకము, మైనము. ౨. ప్లీహాదుల కుపయోగించు ఔషధవిశేషము. పుం. న. అయస్కాంతము, సూదంటుఱాయి.

ద్రావకరము. సం. వి. అ. న. శ్వేతటంకణము, తెల్లవెలిగారము.

ద్రావకుఁడు. సం. విణ. (అ. వికా. అ.) ౧. దొంగ. ౨. మోసగాఁడు. ౩. విదగ్ధుఁడు, నేర్పరి. ౪. జారుఁడు.

ద్రావణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పాఱఁదోలునది. ౨. కరఁగించునది. వి. అ. న.

౧. తఱుమఁగొట్టుట, పాఱఁదోలుట. ౨. కరఁగించుట. ౩. చిల్లగింజ, ఇందుగుకాయ.

ద్రావణీయము. సం = ద్రావ్యము.

ద్రావము. సం. వి. అ. పుం. ౧. గతి, పోవుట. ౨. వడిగా పోవుట, పరుగెత్తుట. ౩. కాఱుట. ౪. కరఁగుట. ౫. పశ్చాత్తాపము.

ద్రావయితవ్యము. సం=ద్రావ్యము.

ద్రావిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - స్రవించునది- లాల, చొంగ.

ద్రావిడకము. సం. వి. అ. పుం. కచోరము†. న. బిడలవణము, ఒకదినుసు ఉప్పు.

ద్రావిడము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. ద్రవిడదేశసంబంధమైనది. ౨. ద్రవిడదేశమున పుట్టినది. వి. అ. పుం. కచోరము†. న. ద్రవిడదేశస్థులభాష.

ద్రావిడి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. చిట్టేలకి†. ౨. ద్రవిడదేశస్త్రీ.

ద్రావిడుఁడు. సం.వి.అ.పుం.౧.ద్రవిడదేశస్థుఁడు, అఱవదేశపుజనుఁడు. ౨. ఆంధ్రకర్ణాటఘూర్జరద్రావిడమహారాష్ట్రులలో నొకఁడు.

ద్రావితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తఱుమఁగొట్టఁబడినది, పాఱఁదోలఁబడినది. ౨. కరఁగింపఁబడినది.

ద్రావ్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కరఁగింపఁబడుచున్నది. ౨. పరుగెత్తింపఁబడుచున్నది.

ద్రావ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పాఱఁదోలఁ దగినది, పరుగెత్తింపఁ దగినది. ౨. కరఁగింపఁ దగినది.

ద్రి

ద్రిండు=దిండు.

(దట్టీ.)

సీ. చట్టువం బొకచేతఁ బట్టి ఖడ్గము సంకఁ దగిలించి సురియతోఁ బిగియ ద్రిండు, గట్టిన నునుఁజేలకప్పెంతయును జెన్ను సేయఁగ ...భార. విరా. ౧. ౨౧౧.

సీ. బాలారుణప్రభ పసిమి నూనినభంగి నిండు గెంజిగిచేల ద్రిండు గట్టి. హరి.ఉ.౭.౫౧.

సీ. కుండబొజ్జలక్రింద ద్రిండుగా బిగియించి గడితంపుమడుఁగులుగట్టినారు. సైమ. ౪. ౬౩.

(చుట్ట.)

సీ. ముసలాగ్రములు సొన్పి మొదలిపాఁ తగలించి దీర్ఘపాశంబుల ద్రిండు సుట్టి, పెకలించి... భాగ. ౯. ౧౭౩.

ద్రిమ్మరించు. స.క్రి.(కడవలతో) క్రుమ్మరించు.

సీ. అంటె మాచెలి తాన మాడు మంచు ఘటంబు వంచి నీర్తల ద్రిమ్మరించె నొకతె. వసు. వి. ౨. ౪౨. (దిమ్మరించు. ప్రా.వా.)

ద్రు

ద్రుకిలిమము. సం.వి.అ.న. దేవదారువృక్షము.

ద్రుగ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్రోహము చేయఁబడినది. వి. అ. న. ద్రోహము.

ద్రుఘణము. సం. వి. అ. పుం. ౧. లోహముద్గరము, ఇనుపగుదియ. ౨. పరశువు, గండగొడ్డలి. ౩. భూమిచంపకము, నేలసంపెఁగ†.

ద్రుఘణుఁడు. సం=ద్రుహిణుఁడు.

ద్రుడ్డు=దుడ్డు.

(ముద్గరము.)

గీ... అలెంక లినుపద్రుడ్ల గుదియలఁ బిడికిళ్ల

రోకళులను, మొత్తి...అచ్చ. రా. యు. ౨.౨౪, ౪౨౧౧.

ద్రుణా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అల్లెత్రాడు, వింటినారి.

ద్రుణము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తేలు. ౨. తుమ్మెద. న. ౧. విల్లు. ౨. కత్తి.

ద్రుణసుఁడు. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) -కఱ్ఱవంటిముక్కు కలవాఁడు-పొడు వైనముక్కు కలవాఁడు.

ద్రుణహము. సం. వి. అ.పుం- కఱ్ఱతో కూర్పఁబడినది- కత్తియొఱ.

ద్రుణి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. ద్రోణి, కఱ్ఱతొట్టి, కఱ్ఱబొక్కెన. ౨. కర్ణజలూక, జెఱ్ఱి. ౩. కచ్ఛపి, ఆఁడుతాఁబేలు.

ద్రుణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కొండెగాఁడు; దుష్టుఁడు.

ద్రుతప్రకృతికము. సం. వి. అ. న. (ఆంధ్ర వ్యాక.) ద్రుతము అంతమందు కలపదము. (ప్రథమాకయిపట్టియొక్కేతరము లయిన విభక్తులు ఉత్తమపురుషైకవచనములు భూతతద్ధర్మాద్యర్థక ప్రథమపురుషైకవచనములు ఆశీరాద్యర్థకము లైనయొడుతవర్ణకములు శతృతుమానంతర్యచేదాద్యర్థకములు నేను తానుపదములును వలె ప్రభృతులును ద్రుతప్రకృతికములు. ఉదా:- సన్నుఁ, నాచేతఁ, నాతోడఁ, నాకొఱకుఁ, నావలనఁ, నాకంటెఁ, నాకుఁ, మాలోపలఁ, మాయందుఁ, వత్తుఁ,వచ్చెదఁ, వచ్చెఁ, వచ్చుఁ, వచ్చెడుఁ, ప్రసన్నులయ్యెడుఁ, కావుతఁ; కొట్టుచుఁ, కొట్టఁ, కొట్టుడుఁ, కొట్టినఁ, వలెఁ, ఎంతయుఁ, పోలెఁ, అయ్యెఁ మొ.)

ద్రుతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వడికలది. ౨. పాఱిపోయినది. ౩. కరఁగినది. క్రి. విణ. త్వరితము, వేగ. వి. అ. పుం. ౧. తేలు. ౨. ద్రుమము, చెట్టు. ౩. బిడాలము, పిల్లి. ౪. (ఆంధ్రవ్యాక.) ప్రత్యయాగమాత్మక మగునవర్ణము.(దీనియుకారమునకు లోపము బహుళము. ఉదా: వచ్చును, వచ్చుఁ. వచ్చెను, వచ్చెఁ. నాచేతను, నాచేతఁ మొ.)

ద్రుతవిలంబితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వడియును విలంబమును కలది. వి. అ. న. (ఛంద.) వృత్తభేదము.

ద్రుత.ద్రుతవిలంబితరూప మగుఁ ఋభ్ర,ద్యతిన భారయుతంబుగఁజెప్పినఁ.అప్ప.౨౧౪పా.

ద్రుతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. ద్రవణము, కరఁగుట. ౨. ద్రవము.(గంధకద్రుతి మొ.) ౩.గతి, పోక. ౪. పరుగు, పలాయనము.

ద్రుపదము. సం.వి.అ. న. ౧. కొయ్యతో చేసిన పాదుక, పావకోడు. ౨. బొండకొయ్య.

ద్రుపదాత్మజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.-ద్రుపదుని కూఁతురు - ద్రౌపది. (పాండవులభార్య.)

ద్రుపది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. చెట్టువలె దీర్ఘముగా నుండుకాళ్లు కలస్త్రీ.

ద్రుపదుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పాంచాలదేశపురాజు. (ద్రౌపదితండ్రి.)

ద్రుమనఖము. సం. వి. అ. పుం - చెట్టునకు గోరువంటిది - కంటకము,ముల్లు.(శ్లో: ద్రునఖము.)

ద్రుమ(మ)రము. సం. వి. అ. పుం. కంటకము, ముల్లు.

ద్రుమము. సం. వి. అ. పుం - కొమ్మలు కలది - ౧. వృక్షము. ౨. పారిజాతవృక్షము.(మే.వి.)

ద్రుమశ్లేష్మము. సం. వి. అ. పుం. తాడికి.

ద్రుమామయము. సం. వి. అ. పుం. ౧ - చెట్టునకు వ్యాధివంటిది-లాక్ష, లక్క. ౨. వృక్షరోగము.

ద్రుమారి. సం. వి. ఇ. పుం. ఏనుఁగు.

ద్రుమాశ్రయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెట్టును ఆశ్రయించికొని ఉండునది. వి. అ. పుం. సరటము, తొండ. (శా.ని.)

ద్రుముఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. కుబేరుఁడు. ౨. ఒకానొకకింపురుషాధీశ్వరుఁడు.

ద్రుమేశ్వరుఁడు. సం. వి. అ. పుం.-చెట్లకు ప్రభువు-చంద్రుఁడు.

ద్రుమోత్పలము. సం. వి. అ. పుం. కర్ణికారము, కొండగోఁగుచెట్టు.

ద్రువయము. సం. వి. అ. న. -కఱ్ఱతో చేసినది- మానము, పరిమాణమును తెలుపుసాధనము. (వాచ.)

ద్రువు. సం. వి. ఊ. పుం. -కరఁగునది- బంగారు. ఉ. పుం. ౧. కఱ్ఱ, మ్రాను. ౨. వృక్షము, చెట్టు. ౩. శాఖ, కొమ్మ.

ద్రుసల్లకము. సం. వి. అ. పుం. ప్రియాలవృక్షము, మోరటిచెట్టు. (ఇట్లే: ద్రుమసల్లకము.)

ద్రుహణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. బ్రహ్మ.

ద్రుహి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కూఁతురు. (కల్ప.)

ద్రుహిణము. సం. వి. అ. పుం. ముద్గరము, కుఱుచయినుపదుడ్డు.

ద్రుహిణుఁడు. సం. వి. అ. పుం - దుష్టులకు హానిచేయువాఁడు - ౧. బ్రహ్మ. ౨. విష్ణువు. ౩. శివుఁడు.

ద్రుహుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్రోహము చేయువాఁడు, హానిచేయువాఁడు. వి. అ. పుం. -ధనాశచేత తండ్రికి ద్రోహము చేయువాఁడు_ కొడుకు. (వాచ.)

ద్రూ

ద్రూఘణము. సం. వి. అ. పుం. ద్రుఘణము, ముద్గరము, గుదియ.

ద్రూణము. సం. వి. అ. పుం - హింసించునది - వృశ్చికము, తేలు. (వాచ.)

ద్రే

ద్రేకణము. సం = ద్రేక్కాణము. (వాచ.)

ద్రేక్కాణము. సం. వి. అ. పుం. (జ్యోతి.) రాశిలో మూఁడవభాగము.

ద్రొ

ద్రొబ్బించు. స. క్రి. (√ద్రొబ్బు.) పడఁద్రోయించు.

సీ. కట్టించి కొట్టించి కాంచినదారులఁ బట్టించి ధట్టించి గట్టుచఱుల, ద్రొబ్బించి నరకాగ్నిఁ దూలించి...ఘటికా. ౩. ౧౪.

ఉ. ముంచితి వార్ధులం గదల మొత్తితి శైలతటంబులందుద్రొబ్బించితి...భాగ. ౭. ౨౦౧.

సీ. శరిష నాఁగ నీచాన వన్నులవాఁడు నీట ద్రొబ్బించినవెలఁతగాదె. యయా. ౪. ౫౬.

ద్రొబ్బిలు. స. క్రి. (√ద్రొబ్బించు.) పగులఁగొట్టు.

ద్వి. నిబ్బరంబుగ డాసి నెరసి గుండియలు, ద్రొబ్బిలు నఱుకంగఁ ద్రొక్కఁ బాదములఁ. రం. రా. యు. (చి. ని.)

ద్రొబ్బు. స. క్రి. ౧. త్రోయు, గెంటు; త్రోసివేయు.

ఉ...అష్టచక్రంబు నయోమయంబును ధరాధరమూర్తియుఁగాలమేఘతుల్యంబునునైన మందస బలంబున నందఱు ద్రొబ్బి తెచ్చి ...భా. రా. బాల. ౭౩౭.

క. మెడఁ బట్టి వెడల ద్రొబ్బినఁ, గడు వెతఁ డీడి

గిలఁబడఁగఁ గ్రమ్మఱఁ దపసిం,బుడిసిటిపట్టు
గఁ బట్టుచు, వడి నొకజరఠయును బాను
వాకిట వైచెక్. విప్ర. ౪. ౩౦.

శా. కందర్పత్వరఁ గానరే వనుచు నాకంజాక్షిఁ
బో ద్రొబ్బె...కళా. ౩. ౨౩౫.

౨. పడఁగొట్టు,పడఁద్రోయు.

మ. పరిఖల్ పూడిచి యంత్రముల్ దునిమి
వప్రవ్రాతముల్ ద్రొబ్బి...భాగ. ౧౦. ఉ.
౩౯౪.

ఉ...ఎం,తేరువ ద్రొబ్బ నంతలును నింతలు నై
పడుతన్న భక్ష్యతాం,గారశిఖప్రతానముల
కై వడి రాలె నురేంద్రగోపముల్. ఆము.
౪. ౧౦౩.

౩. వెడలఁద్రోయు,వెడలఁగొట్టు.

క. తరుణుఁ డగుశీతకరునిక్,మరగి వియల్లక్ష్మి
దన్ను మాని మదుకఁడుక్,ఖరకరుఁడు నను
చు ద్రొబ్బిన,కరణిక్ రవి పశ్చిమాద్రికడఁ
గ్రుంకె నృపా. భాగ. ౧౦. పూ. ౧౨౫౭.

ఉ...ఒం,డాడఁగ వద్దు పీనిఁ గపటాత్ముని నిచ్చ
టు నుండనీక పం,ద్లాడఁగ వేసి ద్రొబ్బుఁ డని
యుగ్రతఁ బల్కినఁ గాంత లందఱుక్.
వీర. ౨. ౨౭౪. కవిక. ౪. ౯౬.

వి.౧. త్రోయుట,త్రోపు.(చూ.ద్రొబ్బులాడు.)

పోద్రొబ్బు = పోఁగొట్టు; అడఁచు, నశింపఁజేయు.

ఉ...పాతకంబుపోద్రొబ్బెదులీలఁ జాల్తిరుపతు
ల్గనుగొంటిని నుందు రందులక్,సిబ్బెపునిబ్బ
రంపువిగిఁ జిక్కనిచక్కనిగుబ్బగుబ్బెతల్.
హంస. ౧. ౫౨.

జః ద్రొబ్బించు, ద్రొబ్బిలు, ద్రొబ్బుడుపటము, ద్రొబ్బులాడు.

ద్రొబ్బుడుపటము. వి. (√ద్రొబ్బు.) మత్స్యగ్రహణసాధనవిశేషము, చేఁపలను పట్టుకొనుసాధనములలో నొకటి.

గీ. కొడమ తి ఱడకొడమ ద్రొబ్బుడుపటంబు,
చాఁప యొత్తైల గూఁడయు ... హంస. ౪.
౧౨౪.

ద్రొబ్బులాడు. అ. క్రి. (ద్రొబ్బు + ఆడు.) త్రోపులాడు.

సీ. పరఁజెఁ ద్రిప్పఁగ జాఱువైఁటలోఁ గన్పట్టు
గుబ్బలమిసమిస ల్ద్రొబ్బులాడ.హంస. ౨.
౨౨.

ద్రో

ద్రోగ్ధ. సం.విణ. (ఋ.గ్ధి).ఋ.)ద్రోహము చేయువాఁడు.

ద్రోణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ద్రోణపుష్పి, తుమ్మి.

ద్రోణంపచుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్రోణముకొలఁది ఆహారపదార్థములను పచనము చేయువాఁడు.

ద్రోణక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. శ్వేతసురస, తెల్లవావిలి.

ద్రోణకాకము. సం. వి. అ. పుం. మాలకాకి.

ద్రోణక్షీర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తూమెఁడుపాలిచ్చెడియావు.

ద్రోణగంధిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - ద్రోణపుష్పమువంటివాసన కలది- రాస్న, సన్నరాష్ట్రము.

ద్రోణదుగ్ధ. సం = ద్రోణక్షీర.

ద్రోణదుఘ. సం = ద్రోణక్షీర.

ద్రోణపది. సం.వి. ఈ. స్త్రీ- ద్రోణమువంటి పాదములు కలది - వికృతముగ నుండు పెద్దపాదములు కలస్త్రీ.

ద్రోణపర్ణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. భూమికదళి.

ద్రోణపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ.పెద్దతుమ్మి.

ద్రోణ(ణా)ము= దోణము. వి. ౧. భుజములకు బలమువచ్చుటకై త్రిప్పెడు కెట్టెవానిఉపకరణ

విశేషము.

మ...ద్రోణముల్ దివియుఁడో ర్దండంబులం జేది
రే,సిరి బోయల్...మనుచ. ౪. ౧౧౧.

౨. చాపకర్షణబలసాధనము.

సీ...చాపకర్షణబలసాధనంబు, ద్రోణ మనంగ
మ దోఁచు...ఆం. భా. ౨.౨౧౨.

౩. తాడిచెట్టు మొ. చీల్చుటకై అక్కడక్కడ కొట్టినచీలలను దిగఁగొట్టు సాధనవిశేషము. (శ. ర.)

ద్రోణము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నాలుగువందల విండ్లకొలఁది కలజలాశయము; మడుఁగు. ౨. బొంతకాకి, మాలకాకి, ౩. తేలు; ఎఱ్ఱతేలు. ౪. ఒకానొకకొండ. ౫.-సస్యములకు ద్రోణముల నుండి కుమ్మరించినట్లు వర్షము కురియునది - మేఘభేదము. ౬. చెట్టు. ౭. తుమ్మి. పుం.న. ౧. ఆఢకము; తూము. ౨. నాలుగుతూములు. న. ౧. కలశము, కుండ. ౨. కఱ్ఱతొట్టి. ౩. బొక్కెన.

ద్రోణముఖము. సం. వి. అ. న. నాలుగువందల గ్రామములలో మనోహరమును ముఖ్యము నగు గ్రామము.

ద్రోణి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. దోనె, అరికె.(ఎత్తుడునీరు పోయుటకై తొలిచి కాలువ మొదట నుంచెడుతాటిమ్రాను లోనగునది.) ౨. ఆకు లోనగువానితో చేసినదొప్ప, దొన్నె. ౩. జలాధారము. ౪. కఱ్ఱబొక్కెన. ౫. రెండుపర్వతములనడిమిపల్లపుప్రదేశము. ౬. కదళి, అరటి. ౭. నీలి. ౮. పసులు మేయుభూమి, బీడు. ౯. ద్రోణీజలవణము. ౧౦. చిన్నయోడ. ౧౧. రెండుచేతులకొలఁది, ౧౬ శేర్లు. (ఆ.ని.) ౧౨. నదీభేదము. ౧౩. జలగడుగువానిసాధనము. ౧౪. దేశవిశేషము. ఈ. స్త్రీ. ద్రోణునిభార్య, కృపి. ఇ. స్త్రీ. కర్ణజలూక, చెవిదూఱుపాము.

ద్రోణీదళము. సం. వి. అ. పుం - దోనెలవంటి ఱేకులు కలది - కేతకి, మొగలి.

ద్రోణీముఖము. సం = ద్రోణముఖము.

ద్రోణీలవణము. సం. వి. అ.న. ద్రోణజలవణము, ఉపకర్ణాటదేశమున పుట్టులవణవిశేషము.

ద్రోణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - భరద్వాజుఁడు ఘృతాచి యనునప్సరసను జూచి మోహమున తనరేతస్సును ద్రోణమందు విడువఁగా దానియందు పుట్టినవాఁడు - ద్రోణాచార్యుఁడు.

ద్రోవది. వి. (సం. ద్రౌపదీ. ప్రా. ద్రావది.) ద్రౌపది, పాండవులభార్య.

సీ. ఏపురయందును ద్రోవది ప్రీతితో నొక్కొ
క్కయింటఁ దా నొక్కయేఁడు, క్రమమున
నుండంగ...భార. ఆది. ౭. ౧౧౫.

ఉ. ద్రోవది బంధురం బయినక్రొమ్ముడి గ్రమ్మన
విచ్చి వెండ్రుకల్, దావలచేతఁ బూని...
భార. ఉద్యో. ౩. ౧౧౪.

క. భూవరు లెల్లను నొక్కట, ద్రోవదికై తొ
డరి యతనితోఁ బెనఁగి కడుం, జేవ సెడి
పోవునప్పుడు, నీ వచ్చటఁ గలవో లేవో
నిక్కము సెపుమా. భార. విరా. ౪. ౨౧౧.
రాఘవ. ౨. ౯౯.

ద్రోహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అనిష్టచింతనము, కీడు చేయుతలఁపు. ౨. జిఘాంస, హింసించునిచ్ఛ. ౩. ఛద్మవధము, కపటముచే చంపుట. ౪. హింస.

ద్రోహాటుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బైడాలవ్రతికుఁడు, పరులహింసించుటకై కపటవ్రతధారి యగువాఁడు, మోసగాఁడు. ౨. మృగలుబ్ధుఁడు, మృగములవేఁటకాఁడు.

ద్రోహి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) ద్రోహము

చేయువాఁడు.

ద్రోహితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. ఆ.) ద్రోహబుద్ధి కలవాఁడు, కీడుతలఁపు కలవాఁడు.

ద్రౌ

ద్రౌణి. సం. వి. ఇ. పుం. అశ్వత్థామ. ఈ. స్త్రీ. ద్రోణి, దోనె; తొట్టి.

ద్రౌణికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. ద్రోణపరిమితి కలధాన్యము చల్లుటకుఁ దగినది. (పొలము.) ౨. ద్రోణముపరిమితి కలధాన్యాదిపదార్థములచే కొనఁబడినది.

ద్రౌపది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ-ద్రుపదునికూఁతురు-ద్రోవది. (పాండవులభార్య.)

ద్రౌపదీస్వయంవరములు. సం. వి. అ. న. బ. వస్త్రవిశేషము.

వ...నాగబంధంబులును బూజాబంధంబులును జలపంజరంబులును గామవరంబులును ద్రౌపదీస్వయంవరంబులును వసంతవిలాసంబులును ...అనుపేళ్లు గలపుట్టంబులు గట్టుకొని ... ద్వా. ౩. ౨౦౬.

ద్రౌపదేయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ద్రౌపదికొడుకు.

ద్వ

ద్వంద్వచరము. సం. వి. అ. పుం — కవలుగా సంచరించునది – చక్రవాకము, జక్కవ.

ద్వంద్వచారి. సం. వి. న్. పుం. = ద్వంద్వచరము.

ద్వంద్వజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వాతపిత్తశ్లేష్మములలో రెండుదోషములవలన పుట్టినది. (రోగము.) ౨. కలహమువలన పుట్టినది. ౩. కవలవలన పుట్టినది; రెంటివలన పుట్టినది; ఇద్దఱవలన పుట్టినది.

ద్వంద్వభావము. సం. వి. అ. పుం. ౧. విరోధము. ౨. జత యగుట. ౩. దాంపత్యము.

ద్వంద్వభూతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కవ యైనది. ౨. సందిగ్ధ మైనది.

ద్వంద్వము. సం. వి. అ. న. ౧. స్త్రీపురుషుల జత. ౨. కవ, జత. ౩. పరస్పరవిరుద్ధము లగు రెంటికవ. (శీతోష్ణాదు.) ౪. రహస్యము. ౫. ఇద్దఱకలహము; కలహము, వివాదము. ౬. సందేహము, అనిశ్చయము. ౭. దుర్గము, కోట. పుం. ౧. ఒకానొకసమాసము. (ఇది ఉభయపదార్థప్రధానము. ఉదా: రామలక్ష్మణులు, తల్లిదండ్రులు మొ.) ౨. రోగవిశేషము. (వాతపిత్తశ్లేష్మములలో రెంటివలన పుట్టినది.) ౩. మిథునరాశి.

ద్వంద్వయుద్ధము. సం. వి. అ. న. ఇద్దఱకు పరస్పరము జరుగుయుద్ధము.

ద్వయము. సం. వి. అ. న – రెం డవయవములు కలది – జత, యుగ్మము.

ద్వయవాది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) రెండుమాట లాడువాఁడు, రెండుపక్షములు పలుకువాఁడు, రెండునాలుకలు కలవాఁడు.

ద్వయసము. సం. ప్ర. (ప్రమాణార్థమునవచ్చు తద్ధితప్రత్యయము. ఈ ప్రత్యయ మంతమందు కలది విశేషణ మగును. స్త్రీలింగమున ఈకారాంతమగును.) బంటి.(ఉదా:-సరస్సు కటిద్వయసము, నది కటిద్వయసి.)

ద్వయాతిగుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రజస్తమస్సులను కడచినమనస్సు కలవాఁడు, రజస్తమోగుణములు వీడి సత్త్వప్రధానుఁ డగు పురుషుఁడు.

ద్వయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. జత, కవ.

ద్వా

ద్వాఃస్థితుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ద్వారపాలకుఁడు.

ద్వాఃస్థుఁడు. సం.వి.అ.పుం. ద్వారపాలకుఁడు.

ద్వాచత్వారింశత్తమము. సం=ద్వాచత్వారింశము.

ద్వాచత్వారింశత్తు. సం. విణ. (త్) నలువది రెండింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి.త్.స్త్రీ. నలువదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య.

ద్వాచత్వారింశము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) నలువదిరెండవది.

ద్వాత్రింశత్తమము. సం=ద్వాత్రింశము.

ద్వాత్రింశత్తు. సం. విణ. (త్) ముప్పదిరెండింటియందుండుసంఖ్య కలది. వి. త్. స్త్రీ. ముప్పదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య.

ద్వాత్రింశము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ముప్పదిరెండవది.

ద్వాదశ. సం. విణ. (న్)పండ్రెండు. (తెనుఁగున 'దశ' శబ్దమువలె సమాసపూర్వపదముగా నే యుండును. ద్వాదశవర్షములు=పండ్రెండువత్సరములు.)

ద్వాదశకము. సం. విణ. (అ.శికా.అ.)-పండ్రెండుపరిమాణము కలది - ద్వాదశకదమము = పండ్రెండుపణములశిక్ష. వి. అ. న. పండ్రెండు.

ద్వాదశము. సం.విణ.(అ.ఈ.అ.)పండ్రెండవది.

ద్వాదశవార్షికము. సం.విణ. (అ. ఈ. అ.)౧. పండ్రెండేండ్లవయస్సు కలది. ౨. పండ్రెండేండ్లు జరిగినది. ౩. పండ్రెండేండ్లకు జరుగఁబోవునది; పండ్రెండేండ్ల కొకమాఱు వచ్చునది.

ద్వాదశసాహస్రము. సం. విణ. (అ. ఈ.అ.) పండ్రెండువేలుపరిమాణము కలది; పండ్రెండువేలు. (వాచ.)

ద్వాదశాంగుళము. సం. వి. అ. న. పండ్రెండు అంగుళములకొలఁది, వితస్తి, జేన.

ద్వాదశాంశువు. సం. వి. ఉ. పుం. బృహస్పతి గ్రహము.

ద్వాదశాక్షుఁడు. సం. వి. అ.పుం - పండ్రెండు కన్నులు కలవాఁడు- కార్తికేయుఁడు, కుమారస్వామి. (ఇశ్లే: ద్వాదశలోచనుఁడు.)

ద్వాదశాత్ముఁడు. సం. వి.న్.పుం.సూర్యుఁడు.

శ్లో. ధాతా మిత్రోఽర్యమా రుద్రో వరుణస్సూర్య ఏవచ, భగో వివస్వాన్ పూషాచ సవితా దశమస్స్మృతః, ఏకాదశ స్తథా త్వష్టా విష్ణుర్ద్వాదశ ఉచ్యతే, అరుణోమాఘమాసేతుసూర్యోవై ఫాల్గునేతథా, చైత్రేమాసిచ వేదజ్ఞో వైశాఖే తపనస్స్మృతః,జ్యేష్ఠేమాసి తపేదిన్ద్ర ఆషాఢే తపతే రవిః, గభస్తిశ్శ్రావణే మాసి యమోభాద్రపదే తథా, ఇషే హిరణ్యరేతాశ్చకార్తికేచ దివాకరః, మార్గశీర్షే తపేచ్చిత్రః పౌషే విష్ణుస్సనాతనః,ఇత్యేతే ద్వాదశాదిత్యాః కాశ్యపేయాః ప్రకీర్తితాః. (వాచ.)

ద్వాదశాదిత్యులు. సం.వి. అ. పుం. బ. పన్నిద్దఱుఆదిత్యులు. (చూ. ద్వాదశాత్ముఁడు.)

ద్వాదశాధ్యాయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - పండ్రెండు అధ్యాయములు కలది - జైమిని రచించినపూర్వమీమాంస.

ద్వాదశాయతనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -జ్ఞానేంద్రియములు ఐదు కర్మేంద్రియములు ఐదు మనోబుద్ధులు రెండు మొత్తము పండ్రెండును పూజాస్థానములుగా కలవాఁడు- బుద్ధుఁడు.

ద్వాదశాయువు. సం. విణ. (స్)-పండ్రెండేండ్లవయస్సు కలది - వి. స్. పుం. కుక్క.

ద్వాదశాహము. సం. వి. అ. పుం. పండ్రెండవదినము.

ద్వాదశి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పండ్రెండవతిథి.

ద్వానవతము. సం. విశ. (అ. ఈ. ఆ.) తొంబదిరెండవది.

ద్వానవతి. సం. విశ. (ఇ) స్త్రీ. తొంబదిరెండింటియందుండు సంఖ్యకలది. వి. ఇ. స్త్రీ. తొంబదిరెండింటియందుండు సంఖ్య.

ద్వానవతితమము. సం=ద్వానవతము.

ద్వాపంచాశత్తమము. సం=ద్వాపంచాశము.

ద్వాపంచాశత్తు. సం. విశ. (త్) ఏఁబదిరెండిటియందుండుసంఖ్య కలది. వి. త్. స్త్రీ. ఏఁబదిరెండింటియందుండుసంఖ్య.

ద్వాపంచాశము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) ఏఁబదిరెండవది.

ద్వాపరము. సం. వి. అ. పుం, న. సందేహము, సంశయము; -వేదప్రామాణ్యాదులయందు సంశయమును కలిగించునది - కృతత్రేతాద్వాపరకలియుగములలో మూఁడవయుగము.

ఉ. కోప మొకింత లేదు బుధకోటికిఁ గొంగుఁబసిండి సత్యమా,రూపము తారతమ్యము లెఱుంగుస్వతంత్రుఁడు నూతనప్రియా,టోపము లేనినిళ్ళలుఁ డిటుల్ కృతలక్షణుఁడై చెలంగఁగా, ద్వాపరలక్షణుం డనఁగ వచ్చునొకో యలధర్మనందనుక్. విజ. వి. ౧. ౨౩.

ద్వారక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -ప్రశస్తద్వారములతో ప్రకాశించునది - గుజరాతిదేశమందలి యొకపట్టనము, శ్రీకృష్ణునిరాజధాని.

ద్వారకంటకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తలుపు, కవాటము. (త్రి. ని.) ౨ - తలుపునకు ముల్లువంటిది - తలుపుగడియ. (అ. ని.)

ద్వారదర్శి. సం. వి. న్. పుం. - వాకిటనుండి చూచుచుండువాఁడు - ద్వారపాలకుఁడు.

ద్వారదారువు. సం. వి. ఉ. పుం. టేఁకు.

ద్వారపట్టము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కవాటము, తలుపు. ౨. కవాటపుతెర.

ద్వారపాలకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వాకిటికావలివాఁడు, పడిహారి.

ఇట్లే: ద్వారగోప్తుఁడు, ద్వారనాయకుఁడు, ద్వారపాలుఁడు, ద్వారపుఁడు మొ.

ద్వారపిండి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దేహళి, గడప. (వాచ.)

ద్వారబంధము. సం. వి. అ. పుం. ద్వారమునకు అమర్చినమ్రానిచట్టము.

ద్వారబలిభుక్కు. సం. వి. జ్. పుం. ౧. కాకి. ౨. పిచ్చుక. (అ. ని.)

ద్వారబాహువు. సం. వి. ఉ. పుం. ద్వారబంధపునిడుపుకమ్మి.

ద్వారము. సం. వి. అ. న.ర్. స్త్రీ. ౧. వాకిలి. ౨. ప్రవేశము. ౩. ఉపాయము. ౪. దేహమందలిరంధ్రము. (చెవి, ముక్కు, నోరు మొ.)

ద్వారయంత్రము. సం. వి. అ. న. ౧. తాళము. ౨. తలుపుగడియ.

ద్వారవతి. సం=ద్వారావతి.

ద్వారశాఖ. సం.వి. ఆ. స్త్రీ=ద్వారబాహువు.

ద్వారస్తంభము. సం. వి. అ. పుం. ద్వారబంధపునిడుపుకమ్మి.

ద్వారస్థుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ద్వారపాలకుఁడు, ద్వాస్థుఁడు.

ద్వారావతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ద్వారక, శ్రీకృష్ణునిరాజధాని.(ఇది మోక్షప్రదములగు సప్త

పురములలో నొకటి.)

ద్వారి. సం. వి. న్. పుం=ద్వారపాలకుఁడు.

ద్వారికుఁడు. సం. = ద్వారపాలకుఁడు.(వాచ.)

ద్వావింశతి. సం. విణ. (ఇ) స్త్రీ. ఇరువదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి.ఇ.స్త్రీ. ఇరువదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య.

ద్వావింశతితమము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ఇరువదిరెండవది.

ద్వావింశము. సం=ద్వావింశతితమము.

ద్వాషష్టము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) అఱువదిరెండవది.

ద్వాషష్టి. సం. విణ. (ఇ) స్త్రీ. అఱువదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య కలది.వి.ఇ.స్త్రీ. అఱువదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య.

ద్వాషష్టితమము. సం=ద్వాషష్టము.

ద్వాసప్తతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) డెబ్బదిరెండవది.

ద్వాసప్తతి. సం. విణ. (ఇ) స్త్రీ. డెబ్బదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి. ఇ.స్త్రీ.డెబ్బదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య.

ద్వాసప్తతితమము. సం=ద్వాసప్తతము.

ద్వాఃస్థితుఁడు. సం=ద్వాఃస్థితుఁడు.

ద్వాఃస్థుఁడు. సం=ద్వాఃస్థుఁడు.

ద్వి

ద్వి. సం. విణ. (ఇ) రెండు. (ఇది తెనుఁగున వృత్తియందు పూర్వావయవముగానే యుపయుక్తము. ఉదా: ద్విగుణము, ద్వికము మొ. దీనికి "దశ, వింశతి, త్రింశత్" శబ్దములు పరమగునపుడు నిత్యముగా ఆకార మంతాదేశమగును.ఉదా: ద్వాదశ,ద్వావింశతి, ద్వాత్రింశత్."చత్వారింశత్,పంచాశత్,షష్టి, సప్తతి, నవతి" శబ్దములు పరమగునపుడు వికల్పముగా ఆకారము అంతాదేశమగును.ఉదా: ద్విచత్వారింశత్, ద్వాచత్వారింశత్ మొ. అశీత్యాది శబ్దములు పర మగునపుడుఆకారమురాదు.ఉదా: ద్వ్యశీతి మొ.)

ద్వికకుత్తు. సం. వి.ద్. పుం. – రెండుమూఁపురములు కలది-లొట్టియ, ఒంటె.

ద్వికకుదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండు మూఁపురములు కలది.

ద్వికము. సం.వి.అ.న, ద్వయము. పుం. – రెండు కకారములు కలది – ౧. కాకము, కాకి. ౨. కోకము, జక్కువ.

ద్విగుణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఇనుమడియైనది, రెండురెట్లు కలది.

ద్విగుణాకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండుచాళ్లు దున్నఁబడినది. (నేల.)

ద్విగుణితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెట్టింపఁబడినది, ఇనుమడిగా చేయఁబడినది; (గణిత.) రెంటితో గుణింపఁబడినది.

ద్విగుణీకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండురెట్లు చేయఁబడినది. (ఉత్సాహము మొ.)

ద్విగువు. సం.విణ.(ఉ)రెండుగోవులు కలవాఁడు. వి. ఉ. పుం. (వ్యాక.) తత్పురుషసమాసభేదము. (ఇదిసంఖ్యాపూర్వకము. త్రిలోకి మొ.)

ద్విచత్వారింశత్తమము. సం = ద్వాచత్వారింశము.

ద్విచత్వారింశత్తు. సం=ద్వాచత్వారింశత్తు.

ద్విచత్వారింశము. సం = ద్వాచత్వారింశము.

ద్విజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. భార్గి, వారంగి†. ౨. రేణుక యనుగంధద్రవ్యము†.

ద్విజన్మము. సం. విణ. (స. న్, ఆ. న్.) రెండుపుట్టుకలు కలది, రెండుమాఱులు పుట్టినది. వి. న్. పుం. ౧- మొదట గ్రుడ్డుగా జనించి పిదప రూపాంతరము నొందునది- పక్షి, పాము, చేఁప మొ. ౨- మొదట పుట్టుటయు ఊడి మరల పుట్టుటయు అను రెండుజన్మములు కలది- దంతము, పల్లు.

ద్విజన్ముఁడు. సం. వి. న్. పుం. - మాతృగర్భమున జనించుటయు ఉపనయనసంస్కారమున శుద్ధజన్మము నందుటయు నను రెండుజన్మములు కలవాఁడు - ౧. బ్రాహ్మణుఁడు. ౨. క్షత్రియుఁడు. ౩. వైశ్యుఁడు.

ద్విజపతి. సం. వి. ఇ. పుం ౧. - బ్రాహ్మణులకు రాజు - చంద్రుఁడు. ౨. గరుడుఁడు. ౩. శేషాహి, పాఁపఱేఁడు. ౪. కర్పూరము. ౫. ఉత్తమద్విజుఁడు.

ద్విజప్రప. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧- పక్షులు నీరు త్రాగుటకు ఏర్పడినచలిపందిరి వంటిది - ఆలవాలము, పాదు. ౨. ద్విజులకై యేర్పఱిచిన చలిపందిరి.

ద్విజప్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - సోమయాగసాధన మగుటచే ద్విజులకు ప్రియ మైనది- సోమలత.

ద్విజబంధువు. సం. వి. ఉ. పుం. అపకృష్టబ్రాహ్మణుఁడు. (పుట్టుకచే తప్ప బ్రాహ్మణధర్మములు లేనివాఁడు, జాతిమాత్రబ్రాహ్మణుఁడు.)

ద్విజబ్రువుఁడు. సం. వి. అ. పుం. అపకృష్టబ్రాహ్మణుఁడు.

ద్విజము. సం. వి. అ. పుం. ౧:- రెండుపుట్టుకలు కలది, మొదట గర్భమునుండియు రెండవమాఱు గ్రుడ్డునుండియు పుట్టునది - పక్షి, పాము, చేఁప మొ. ౨- ఒకమాఱు ఊడి మరలపుట్టునది - దంతము, పల్లు.

ద్విజముఖ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యులలో ముఖ్యుఁడు - బ్రాహ్మణుఁడు. (ఇట్లే: ద్విజాగ్ర్యుఁడు మొ.)

ద్విజరాజము. సం. వి. అ. పుం. కర్పూరము. (వాచ.)

ద్విజరాజు. సం. వి.అ. పుం. ౧ - బ్రాహ్మణులకు ప్రభువు-చంద్రుఁడు. ౨. గరుడుఁడు. ౩. శేషాహి. ౪. ఉత్తమద్విజుఁడు.

ద్విజలింగి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) బ్రాహ్మణవేషధారి.వి.న్.పుం.క్షత్రియుఁడు. (త్రి.ని.)

ద్విజవాహనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. గరుడవాహనుఁడు, విష్ణువు.

ద్విజశప్తము. సం. వి. అ. పుం. - ద్విజులచే శ్రాద్ధాదులందు నిషేధింపఁబడినది - రాజమాషము, బొబ్బర †.

ద్విజాంగి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ.- పక్షియాకవంటి వేరు కలది- కటుకరోహిణి†.

ద్విజాగ్ర్యుఁడు. సం=ద్విజముఖ్యుఁడు.

ద్విజాతి. సం. విణ. (ఇ) రెండుజన్మములు కలది. వి. ఇ. పుం. ౧= ద్విజన్ముఁడు. ౨= ద్విజన్మము.

ద్విజాతీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ద్విజసంబంధ మైనది. ౨. రెండుజాతులకు సంబంధించినది. ౩. రెండువిధములు కలది.

ద్విజాయని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - దీనిచేత ద్విజుఁడని తెలిసికొనఁబడును - యజ్ఞోపవీతము, జందెము. (త్రి. ని.)

ద్విజిహ్వము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండునాలుకలు కలది వి. అ. పుం. పాము.

ద్విజిహ్వుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧- రెండునాలుకలు కలవాఁడు - సూచకుఁడు, కొండె

గాఁడు. ౨. -సర్వతుల్యుఁడు- దొంగ; ఖలుఁడు, దుష్టుఁడు.

ద్విజుఁడు. సం. వి. అ. పుం = ద్విజన్ముఁడు.

ద్విజేంద్రుఁడు. సం=ద్విజరాజు.
ఇట్లే: ద్విజేశుఁడు.

ద్విట్టు. సం. వి. ష్. పుం. శత్రువు. (రూ. ద్విషుఁడు.)

ద్విట్సేవ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ద్రోహము. ౨. శత్రుసేవ.

ద్వితము. సం. వి. అ. పుం. ౧- రెండుఠకారముల యాకారము కలది- విసర్గము. ౨ - విసర్గశబ్దవాచ్యమగుత్యాగార్థము కలది - స్వాహాకారము. (వాచ.)

ద్వితయము. సం. వి. అ. న. జోడు, ద్వయము.

ద్వితయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ = ద్వితయము.

ద్వితీయ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. రెండవతిథి, విదియ. ౨. (వ్యాక.) రెండవవిభక్తి. ౩. పత్ని, భార్య.
(ఉలూచి.) ఉ...అంగభూపతా, కాయలేయం
త్రమత్స్య మిపు డ్లల్లనఁ ద్రెళ్లఁగ నేపి యేలు
కోఁ, తీయఁగఁ బంచదార వెనుదీయఁగఁ బల్కి
నను ద్వితీయగన్. ౪ జ. వి. ౧. ౯౮.

ద్వితీయకము. సం. విణ. (అ. యకా, యికా. అ.) ౧. రెండవది. ౨. రెండవదినమున వచ్చునది, దినము విడిచి దినము వచ్చునది. (జ్వరాది.)

ద్వితీయాకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండుచాళ్లు దున్నినది, ఇనుమాఱు దున్నినది. (పొలము.)

ద్వితీయాభ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ-పసుపునకు రెండవ రూపముగా ప్రకాశించునది - మ్రానిపసుపు.

ద్వితీయాశ్రమము సం. వి. అ. పుం - బ్రహ్మచర్యగార్హస్థ్యవానప్రస్థసన్న్యాసము లనునాశ్రమములలో రెండవది - గృహస్థాశ్రమము.

ద్వితీయికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)- రెండవదిగా ఈయఁబడినది _ మూలధనమునకు అదనముగా నీయఁబడినది. (వడ్డి లాభము మొ.)

ద్వితీయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రెండవవాఁడు. ౨. సహాయుఁడు.
ఉదా: కృష్ణద్వితీయుఁడు=అర్జునుఁడు. కర్ణద్వితీయుఁడు=దుర్యోధనుఁడు.

ద్విత్రములు. సం. విణ. బ. (అ. ఆ. అ.) రెండు కాని మూఁడు కాని.
ఉదా: ద్విత్రఘటికలు = రెండుమూఁడు గడియలు, ద్విత్రదినములు = రెండుమూఁడుదినములు.

ద్విత్వము. సం. వి. అ. న. ౧. రెంటిధర్మము, సంఖ్యావిశేషము. ౨. (వ్యాక.) ద్విరుచ్చారణము, ఒకదానిని రెండుమాఱులు పలుకుట.

ద్విదండి. సం. అవ్య. ఇ. న. రెండుదండములతో కొట్టుకొనుచు చేసినది. (యుద్ధాది.)

ద్విదళము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రెండు శాఖలు కలది. (దర్భపవిత్రాది.) ౨. రెండుదళములు కలది. వి. అ. పుం. కందిగింజ మొ.

ద్విదశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - రెండు పదులు కలది _ ఇరువది.

ద్విదామ్ని. సం.వి.ఈ. స్త్రీ. రెండుత్రాళ్లచే కట్టదగినదుష్టగోవు, పెంకియావు.

ద్విదేహుఁడు. సం. వి. అ. పుం - రెండువిధము లగు దేహము కలవాఁడు - గజముఖుఁడు, విఘ్నేశ్వరుఁడు.

ద్విదైవతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఇద్దఱు దేవతలు కలది. వి. అ. న. విశాఖానక్షత్రము.

ద్విధాకులి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. తంగేడు.

ద్విధాగతి. సం. విణ. (ఇ) రెండువిధము లగు

గతి కలది, నీటను నేలనుగూడ చరించునది. (జంతువు.) వి. ఇ. పుం. ౧. మొసలి. ౨. కర్కటకము, ఎండ్రి. (వై. ని.)

ద్విధాతువు. సం. విణ. (ఉ)-రెండు ధాతువులతో - లోహములతో - చేయఁబడినది- కంచు,ఇత్తడి మొ. వి. ఉ. పుం. - దేవగజరూప మగు రెండువిధములు కలదేహము కలవాఁడు - గణేశుఁడు మొ.

ద్విధాత్మకము. సం. విణ. (అ. త్మికా. అ.) రెండువిధము లైనస్వరూపములు కలది. వి. అ. పుం. న. జాతికోశము, జాజికాయ.

ద్విధాలేఖ్యము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండు విధములుగా వ్రాయఁదగినది. వి. అ. పుం. హింతాలము, గిఱకతాడు.

ద్వినగ్నకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. స్వభావము చేతనే అనావృతమగు (తోలుకప్పులేని) మగగుఱి కలజనుఁడు; దుశ్చర్మరోగము కలవాఁడు.

ద్వినవతము. సం=ద్వానవతము.

ద్వినవతితమము. సం=ద్వానవతము.

ద్వినవతి. సం= ద్వానవతి.

ద్విపంచాశత్తమము. సం=ద్వాపంచాశము.

ద్విపంచాశత్తు. సం= ద్వాపంచాశత్తు.

ద్విపంచాశము. సం= ద్వాపంచాశము.

ద్విపక్షము. సం. వి. అ. పుం - రెండుపక్షములు కలది - ౧. పక్షి. ౨. నెల, మాసము.

ద్విపటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దుప్పటము, వెలగలసన్నివస్త్రము.

శ్లో. పట్టసూత్రమయీసాపి ద్విపటీ క్వ నృపార్పితా. సం. కాశీ. ౧౩. ౭౫.

౨. నిచోళము, దుప్పటి.

ద్విపత్త్రకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చండాలకందము, ఒకానొకదుంప. ౨ = ద్విదళము.

ద్విపథము. సం. వి.అ.న. రెండుదారులు కలియుచోటు.

ద్విపద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రెండుపాదములు కలబుఱ్ఱ. అ.న. తెనుఁగున రెండుపాదములు కలపద్యభేదము. (ఈయర్థమున ఇది దర్వ్యాదులలోనిది.)

క. చిన్నన్న ద్విపద కెఱఁగును, బన్నుగఁ బెదతిరుమలయ్య పదమున కెఱఁగున్, మిన్నంటి మొరసె నరసిం, గన్నకవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణిన్. అప్ప. ౨. ౭౭౫.

క. వెలయంగఁ దెనుఁగుబాసను, దలమయ్యెడు సీసములును దరువోజలు గీతులు నక్కఱలు ను ద్విపదలు...కవిజనా. ౩. ౧౦.

ద్విపదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రెండు పాదములు కలది. (మనుష్యపక్ష్యాది.)

ద్విపదరాశి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. మిథునము. ౨. తుల. ౩. కుంభము. ౪. కన్య. ౫. ధనుస్సులోని మొదటిసగము. (వాచ.)

ద్విపమదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. గంధద్రవ్యభేదము. ౨. గజమదము.

ద్విపము. సం.వి.అ. పుం.౧-రెంటితో త్రాగునది, తుండముతో పైకి తీసికొని నోటిలో పోసికొని త్రాగునది - రెంటఁద్రావుడుమెకము, ఏనుఁగు. ౨. నాగకేసరము.

ద్విపరి. సం. అవ్య. ఇ. న. అక్షక్రీడావిశేషము. (పంచిక యనుద్యూతమును ఐదుశలాకలతోఁగాని ఐదుపాచికలతోఁగాని ఆడుదురు. ఇందైదింటిలోను మూఁడు బోరగిలఁగాను లేక వెల్లకిలఁగాను తక్కినవి తద్విపరీతముగానుపడుట.)

ద్విపర్ణి. సం.వి.ఈ.స్త్రీ. వనకోలి, అడవిరేఁగు.

ద్విపాత్తు. సం. వి. ద్. పుం - రెండుకాళ్లు కలజంతువు - ౧. మనుష్యుఁడు. ౨. పక్షి.

ద్విపాద్యము. సం.వి.అ.పుం.న. ద్విగుణదండము, ఇనుమడిశిక్ష.

ద్విపాయి. సం.వి.న్.పుం. ద్విపము,ఏనుఁగు.

ద్విపాస్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. గజముఖుఁడు, వినాయకుఁడు.

ద్విపుట. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. మాలతి, జాజి†.

ద్విపుటము. సం.వి.అ.పుం. ౧. చణకము, సెనగ†. ౨. పరిమళముతోఁ గూడిన తెల్లనిపువ్వులు కలయొకానొకచెట్టు. (వాచ.)

ద్విబిందువు. సం. వి. ఉ.పుం - రెండుసున్నలు కలది - విసర్గము.

ద్విభాషి. సం. విణ. (న్. ణీ.న్.) రెండుభాషలు తెలిసినవాఁడు, దుబాసి.

ద్విభూమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండంతస్తులుకలది, రెండునిలువులు కలది.(మేడ మొ.)

ద్విమాతృకుఁడు. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) ఇద్దఱు తల్లులు కలవాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. గణేశుఁడు. ౨. జరాసంధుఁడు.

ఇశ్లో: ద్విమాతృజుఁడు.

ద్విమాత్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండు మాత్రలు కలది. వి. అ. పుం. దీర్ఘాచ్చు.

ద్విమాష్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండు మాషముల పరిమాణము కలది. (బంగారు మొ.)

ద్విముఖ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జలగ. (వాచ.)

ద్విముఖము. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ.) రెండుముఖములు కలది. వి. అ. పుం. ౧. రాజసర్పము, రెండుతలలపాము. ౨. ఒకానొక కృమిరోగము.

ద్విముఖి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. విషవంతము లగురెండుశిరస్సులు కలసర్పము. ౨. ఉభయతోముఖి యగుగోవు, ఈనుచున్నయావు.

ద్విమూర్ధము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) రెండుతలలు కలది.

ద్విరదము. సం. వి. అ. పుం. ౧ - రెండుదంతములు కలది - ఏనుఁగు. ౨. నాగకేసరము†. (వాచ.)

ద్విరదాంతకము. సం. వి. అ. పుం. ఏనుఁగుగొంగ, సింహము. (ఇశ్లో: ద్విరదాశనము మొ.)

ద్విరశనము. సం. వి. అ. న. దినమునకు రెండుపూఁటలు తినుట.

ద్విరసనము. సం. వి. అ. పుం. ద్విజిహ్వము, పాము.

ద్విరుక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండుమాఱులు చెప్పఁబడినది. వి. అ. న. పునరుక్తి, రెండుమాఱులు చెప్పుట.

ద్విరుక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. పునరుక్తి, రెండుమాఱులు చెప్పుట.

ద్విరేఫము. సం. వి. అ. పుం- రెండురేఫములు కలది- భ్రమరము,తుమ్మెద.

ద్విరేఫారి. సం. వి. ఇ. పుం. -తుమ్మెదకు శత్రువు - చంపకము, సంపెఁగ†.

ద్విర్భావము. సం. వి. అ. పుం=ద్విత్వము.

ద్విర్వచనము. సం. వి. అ. న. రెండుమాఱులు చెప్పుట.

ద్వివచనము. సం. వి. అ. న. (వ్యాక.) రెండింటిని తెలుపుప్రత్యయము.

ద్వివజ్రకము. సం. వి. అ. పుం. (వజ్రమునకు ఎనిమిదికోణము లుండును గాన ఎనిమిది అను సంఖ్యకు సంకేతము) - పదియాఱుకోణములు గలది- ఒకజాతిగృహము. (వాచ.)

ద్వివర్షము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రెండు సంవత్సరములవయస్సు కలది. (దూడ మొ.)

౨. రెండుఏండ్లు నియోగింపఁబడినది. 3. రెండు ఏండ్లు పోషింపఁబడినది. ౪. రెండుసంవత్సరములు ఉన్నది ; రెండుఏండ్లు నిలిచి యున్నది. ౫. రెండుసంవత్సరములు జరిగినది.

ద్వివర్షిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రెండేండ్లయీడు కలపెయ్య.

ద్వివింశతి. సం=ద్వావింశతి.

ద్వివింశము. సం=ద్వావింశము.

ద్వివేశర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రెండువేసడములు పూన్చినచిన్నబండి, లఘురథము.

ద్విశతిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రెండేసినూర్లు, రెండేసివందలు.

ద్విశత్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) రెండువందలకు కొనఁబడినది.

ద్విశఫము. సం. విశే. (అ.ఆ.అ.) రెండుడెక్కలు కలకాళ్లు కలది, రెండుగా చీలినడెక్కలు కలది. (ఆవు, మేఁక మొ.)

ద్విశీర్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం -రెండుశిరస్సులు కలవాఁడు_ అగ్ని.

ద్విషంతపుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) పరంతపుఁడు, శత్రువులను తపింపఁజేయువాఁడు.

ద్విషత్. సం. శత్రు. ౧. ఏవగించుచున్న, అనిష్టముగా తలఁచుచున్న. ౨. విరోధించుచున్న.

ద్విషత్తు. సం. వి. త్. పుం. - ద్వేషించువాఁడు - శత్రువు, పగవాఁడు.

ద్విషష్టము. సం=ద్వాషష్టము.

ద్విషష్టి. సం=ద్వాషష్టి.

ద్విషష్టితమము. సం = ద్వాషష్టము.

ద్విషాణము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ద్వేషించునది.

ద్విష్టము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ద్వేషింపఁబడినది. వి. అ. న. తామ్రము, రాగి.(వాచ.)

ద్విషుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ఉభయపక్షుఁడు, రెండుపక్షములందును ఉండువాఁడు.

ద్విష్యమాణము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ఏవగింపఁబడుచున్నది, అనిష్టముగా తలఁపఁబడుచున్నది.

ద్విస్. సం. అవ్య. రెండుమార్లు. (తెలుఁగున దీనికి వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)
ఉదా: ద్విరుక్తము, ద్విరాగమనము, ద్విఃప్రోక్షణము మొ.

ద్విసప్తతము. సం = ద్వాసప్తతము.

ద్విసప్తతి. సం = ద్వాసప్తతి.

ద్విసప్తతితమము. సం = ద్వాసప్తతము.

ద్విసమత్రిభుజము. సం.వి.అ.పుం. (క్షేత్రగ.) రెండు సమభుజములు కలత్రిభుజము.

ద్విసహస్రాక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - రెండు వేలకన్నులు కలవాఁడు - ఆదిశేషుఁడు.

ద్విసీత్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) రెండు చాళ్ళు దున్నినది. (పొలము.)

ద్విస్విన్నాన్నము. సం. వి. అ. న. ద్వివారపక్వతండులము, ఉప్పుడుబియ్యముతో వండిన యన్నము. (కల్ప.)

ద్విహల్యము. సం= ద్విసీత్యము.

ద్విహాయనము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) రెండేండ్లయీడు కలది. (దూడ మొ.)

ద్విహృదయ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - రెండుహృదయములు - తనహృదయమును శిశుహృదయమును కలది- గర్భిణి, చూలాలు.

ద్వీ

ద్వీపజము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ద్వీపమున పుట్టినది. వి. అ. న- ద్వీపాంతరమున పుట్టినది-

కూడచెట్టు, ఒకజాతిపక్షి. ప్రేలి*.

ద్వీపము. సం. వి. అ. పుం. న. (ద్వి+అప్.) -రెండుదిక్కులనీళ్లు కలది-౧. దీవి, నీళ్లనడిమి స్థలము, చుట్టును నీరు కలదిబ్బ. ౨. భూభాగవిశేషము. (ఇవి పదునెనిమిది. అందుముఖ్యములు ఏడు:- జంబువు, ప్లక్షము, కుశము, క్రౌంచము, శాకము, శాల్మలము, పుష్కరము. ౩. వ్యాఘ్రము, పులి. న - రెండురంగులు కలది - పులితోలు. (వాచ.)

ద్వీపవంతము. సం.వి.త్.పుం-ద్వీపములు కలది- ౧. సముద్రము. ౨. నదము.

ద్వీపవతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - ద్వీపములు కలది - ౧. నది. ౨. భూమి.

ద్వీపశత్రువు. సం. వి. ఉ. పుం. - వ్యాఘ్రవిరోధి - శతావరి, పిల్లపీచరకి*. (వాచ.)

ద్వీపి. సం. వి. న్. పుం. ౧. పులి. ౨. చిఱుతపులి. ౩. సముద్రము. ౪. నదము.

ద్వీపిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. ద్వీపిశత్రువు, పిల్లపీచర, శతావరి*.

ద్వీపిచిత్రము. సం. వి. అ. పుం. చిఱుతపులి.

ద్వీపినఖము. సం. వి.అ.పుం. న. ౧. పులిగోరు. ౨. వ్యాఘ్రనఖ మనుగంధద్రవ్యము*.

ద్వీపిని. సం= ద్వీపవతి.

ద్వీపిశత్రువు. సం = ద్వీపశత్రువు.

ద్వే

ద్వేషకుఁడు. సం. విణ. (అ. షికా. అ.) ౧. ఏవగించువాఁడు, అనిష్టముగా తలఁచువాఁడు. ౨. విరోధించువాఁడు.

ద్వేషణము. సం. వి. అ. న. ౧. ద్వేషించుట. ౨. పగ, విరోధము. ౩. ఏవ.

ద్వేషణీయము. సం = ద్వేష్యము.

ద్వేషణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శత్రువు.

ద్వేషము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శత్రుత్వము, పగ. ౨. ఏవ, రోఁత. (అన్నద్వేషము, బ్రహ్మద్వేషము మొ.)

ద్వేషి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) ద్వేషించువాఁడు. వి. న్. పుం. శత్రువు, పగవాఁడు.

ద్వేషించు. సం. స. క్రి. అనిష్టముగాఁ దలఁచు, ఏవగించు. అ. క్రి. విరోధించు, పగగొను.

ద్వేష్ట. సం. విణ. (ఋ. ష్ట్రీ. ఋ.) ద్వేషించువాఁడు. వి. ఋ. పుం. శత్రువు, పగవాఁడు.

ద్వేష్టవ్యము. సం =ద్వేష్యము.

ద్వేష్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ద్వేషింపఁదగినది. ౨. ఏవగింపఁదగినది, అసహ్యించుకొనఁదగినది.

ద్వేష్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శత్రువు.

ద్వై

ద్వైగుణికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ). వృద్ధ్యాజీవుఁడు; నూటికి నూఱువంతున వడ్డి పుచ్చుకొనువాఁడు.

ద్వైగుణ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. ద్విగుణభావము, రెండురెట్లగుట. ౨. సత్త్వాదిత్రిగుణములలో రెండుగుణములు గలిగి యుండుట.

ద్వైతము. సం. వి. అ. న. ౧. రెండుగా నుండుట, రెండువిధములుగా నుండుట. ౨. జీవాత్మపరమాత్మలకు భేదము చెప్పెడిమతము. ౩. ఒకవనము.

ద్వైతవాది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) జీవాత్మపరమాత్మలకు భేదమును చెప్పువాఁడు.

ద్వైతి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ద్వైతమతావలంబి.

ద్వైధము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ద్విప్రకారము, రెండువిధములు కలది. వి. అ. న. ౧. రెండువిధములు. ౨. భేదము. ౩. సందేహము. (శ్లో. ఛిన్నద్వైధా యతాత్మానః...గీత. ౫. ౨౫. ఛిన్నద్వైధాః = ఛిన్నసంశయాః అని శ్రీశంకరభాష్యము.) ౪. రాజులసంధ్యాదిషడ్గుణములలో నొకటి, శత్రువులయెడల లోపల నొకవిధముగాను వెలుపల నొకవిధముగాను నుండుట. (ఈద్వైధము చతుర్విధము - ౧. బలాఢ్యు లగునిరువురుశత్రువులనడుమ నుండువాఁడై ఒండొరు లెఱుఁగకుండ ప్రత్యేకము నీవాఁడనని ఇరువురతోడను చెప్పుట. ౨. అధికబలునితో సంధించి దుర్బలునితో విరోధించుట. ౩. శత్రువుయొక్క మంత్రిసామంతాదులతో సంధిచేసికొని యాతనితో కలహించుట. ౪. శత్రువుతో సంధివిగ్రహముల నొనర్చుట కనువగుదుర్గము నాశ్రయించుట. అమరసుధ.) అవ్య. రెండుభాగములుగ, రెండువిధములుగ.

ద్వైధీకృతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. రెండువిధములుగా చేయఁబడినది. ౨. ఎట్లును తోఁపకుండునట్లు చేయఁబడినది. (మనస్సు.)

ద్వైధీభావము. సం. వి. అ. పుం. ౧. రాజుల షడ్గుణములలో నొకటి, ద్వైధము. (శత్రువుల యెడల లోపల నొకవిధముగాను వెలుపల మఱియొకవిధముగాను నుండుట.) ౨. రెండువిధములుగా నుండుట. ౩. భేదము. ౪. సందేహము.

ద్వైధ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. రెండువిధములుగా నుండుట. ౨. పైకొకవిధముగాను లోపల మఱియొకవిధముగాను ఉండుట; కపటము. ౩. భేదము. (విల్సను.)

ద్వైపము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. ద్వీపమునకు సంబంధించినది, ద్వీపమందలిది. ౨. ద్వీపికి -పులికి- సంబంధించినది. వి. అ. పుం. పులితోలు కప్పినరథము. న. పులితోలు.

ద్వైపాయనుఁడు. సం. వి. అ. పుం - ద్వీపము ఉత్పత్తిస్థానముగా కలవాఁడు - వ్యాసమహర్షి.

ద్వైప్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్వీపమందలిది.

ద్వైమాతురుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - ఇద్దఱు తల్లులబిడ్డఁడు - ౧. వినాయకుఁడు. ౨. జరాసంధుఁడు.

ద్వైమాతృకము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) వర్షజలముచేతను నదీజలముచేతను పండునది. (దేశము.)

ద్వైయహ్నికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రెండహములం దగునది. (ఉత్సవము మొ.)

ద్వైవర్షికము. సం.విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. రెండుసంవత్సరములకు జరుగునది. ౨. రెండుసంవత్సరములవఱకు నుండునది, రెండేండ్లకు సరిపడునది. (ధాన్యము మొ.)

ద్వైవిధ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. రెండువిధములగుట, రెండువిధములుగా నుండుట. ౨. భేదము.

ద్వైసమికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రెండేండ్లయీడు కలది. (దూడ మొ.)

ద్వ్య

ద్వ్యంగుళము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండంగుళములపరిమితి కలది. (దారువు.)

ద్వ్యణుకము. సం. వి. అ. న. రెండుపరమాణువులు కారణముగా కలపదార్థము, రెండుపరమాణువులు కలియఁగా నేర్పడినపదార్థము.

ద్వ్యర్థము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రెండర్థములు కలది. (శబ్దాది.) ౨. రెండుప్రయోజనములుకలది. (కార్యము.)

ద్వ్యక్షి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) రెండక్షములు కలది. (కావ్యాది.)

ద్వ్యశీతము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) ఎనుబదిరెండవది.

ద్వ్యశీతి. సం. విణ. (ఇ) ఎనుబదిరెండింటియందుండుసంఖ్య కలది. వి. ఇ. స్త్రీ. ఎనుబదిరెండింటియందుండుసంఖ్య.

ద్వ్యశీతితమము. సం = ద్వ్యశీతము.

ద్వ్యష్టము. సం. వి. అ. న. - వెండిబంగారములను పొందునది - తామ్రము, రాగి.

ద్వ్యహము. సం. వి. అ. పుం. రెండుదినముల సమాహారము, రెండుదినములు.

ద్వ్యహీనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండుదినములచేత సాధింపఁదగినది. (క్రతువు.)

ద్వా

ద్వామ్ముష్యాయణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కన్నతండ్రికిని స్వీకారముచేసికొన్నతండ్రికిని ఇద్దఱును పుత్రుఁడై యుండువాఁడు.

ద్వ్యాయుషము. సం. వి. అ. న. ద్విగుణితమయిన ఆయుష్కాలము.

ద్వ్యాహికము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) రెండుదినము లుండునది. (జ్వరాది.)

ధ

ధ. సం. ఒకానొకయక్షరము. వి. అ. పుం. ౧. ధర్మము. ౨. కుబేరుఁడు. ౩. బ్రహ్మ. న. ధనము. (దీనికి తెనుఁగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)

ధంధంధణ. వి. భేరీధ్వని కనుకరణము.

దండకము ... భేరిధంధంధణారావముల్ ...దశా. ౪. ౨౩౨.

ధగధగ. వి. ప్రకాశించుట మున్నగువానియందగు ననుకరణము.

సీ. తొలుకాఁకమెఱుఁగుకై వడిఁ, దళతళమని మేను మెఱవ ధగధగమనుచున్, గలుముల నీనెడిచూపులఁ, జెలువంబుల మొదలిపెంకి సిరి పుట్టె నృపా. భాగ. ౮. ౨౬౫.

క. ధగధగయను పదకంబున, నిగనిగ యనుకొ మెఱుంగు నేత్రపటమునన్, భుగభుగ యను మేపూఁతన్, భగభగ యనిపించె నతఁడు నాహృదయంబున్. కళా. ౨. ౩౮.

విణ. ధగధగ యనుకాంతి కలది. (కర్మధారయమున నిగాగమము.)

వ. ...సెలయేటిచిలుపచిలుపనీరు పగలు గగనమణిధగధగనికిరణముల మిగుల సెగ లెగయురవికాంతశిలాతలంబులం దెకతెక నుడుకెత్తి జాలువాఱ...పారి. ౨. ౭౩.

వ. ...తిరువడికోలలరంధ్రగోళంబుల నుత్కీలంబులై మంజుధగధగనిజగజ్జ్యోతిదీపజాలంబుల...ఆము. ౪. ౩౫.

లయవిభాతి. ధగధగని దేహరుచి నిగనిగనిపుం దనవుఁదగడు దెగడన్ జిగురుజిగి సెగచు మోవిన్. మనుచ. ౪. ౧౧౩.

ధగధగద్ధగలు. వి. ధగధగమని మెఱయుకాంతి. (ముసలు.) గీ. ధవళతరదేహధగధగద్ధగలు మెఱయఁ, గదియ నేతెంచునొకభుజంగంబుఁ గనిరి. దశా. ౧. ౨౦౬.

ధగధగాయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి ప్రకాశించునది.

ధగిడి(డీ). వి. (హిం. ధగడా=ఱంకుమగఁడు.) నీచపురుషుఁడు, దుష్టపురుషుఁడు. (నీచస్త్రీ అని కొం.)

సీ...ఖరాబు కూళ్ బండెలమారి ముండటీపాపా
లముద్ద ధగిడి. సాంస. ౫. ౧౧౩.
చ. చెనఁటి గరాస యీసభను జెప్పినటుల్
మఱి నీవు సేయకుం,డిన విడ రాచకోచ
ధగిడీ యని దిగ్గున లేచె పీఁకతోఁ. అహ.
౧. ౯౫. వేణు. ౩౬.

ధటకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నలువదిరెండు గురిగింజలయెత్తు. ౨. త్రాసు.

ధటము. సం. వి. అ. పుం. ౧. త్రాసు; తక్కెడ. ౨. త్రాసుతో చేయునొకదివ్యపరీక్ష. ౩. (జ్యోతి.) తులారాశి. (శ. ర. యందును ఈ క్రింది ప్రయోగమునను స్త్రీలింగరూపము కన్పట్టుచున్నది.)
శ్లో. అహో మే సౌభాగ్యం మమచ భవభూతేశ్చ పణితా,ధటాయా మారోప్య ప్రతిఫలతి తస్యాం లఘిమని. (చాటువు.)

ధటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ ౧. దట్టి. ౨. గోఁచి; వస్త్రఖండము. (మే. ని. ప్రాఁతవస్త్ర మని కొందఱు.) ౩. గర్భాధానానంతరమున స్త్రీకి ఈయఁదగువస్త్రము. (వాచ.) న. పుం. ౧. (జ్యోతి.) తులారాశి. ౨. తులాధారకుఁడు, వర్తకుఁడు.

ధటికము. సం. వి. అ. పుం. న. పదితులములు. (వై. ని.)

ధటిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నూలిమొలత్రాడు. ౨. ధటి.

ధట్టము. సం. వి. అ. పుం. సమూహము. (శ.ర.)
సీ. తురగఘట్టఖలీనధుతఫేనతారకావళి శరత్తాలంబువరుసఁ జూప. ఉ. హరి. ౪. ౨౨౩.

ధట్టించు –

ధణంధణ=ధణధణంధణ. వి. శంఖభేర్యాదిధ్వనుల కనుకరణము.
వ... శంఖమర్దళపటహభేరీధణంధణధ్వనులకు ...దశా. ౨. ౧౬౨.
వ...నిస్సాణంబులఢక్కాంధణలు ఢమామీలదిండిమ్ములు విజయశంఖంబులఘుమఘుమలు పిరంగులధింధిమ్ములు... ప్రబంధ. ౩౭౭.
గీ. అందు భేరీధణంధణల్ క్రందుకొనియె. ఉ. రా. ౭. ౧౬౫.

ధణధణంధణ=ధణంధణ.
(బలిచక్రవర్తి దండయాత్ర.) గీ. కడమకిన్నరగంధర్వఖచరసిద్ధ,సాధ్య విద్యాధరాంగనల్ చకిత లగుచు, నేమియైరొకో తెలియ దుద్దామభీమ,రణరణద్భేరిధణధణంధణల నపుడు. దశా. ౨. ౫౫.

ధత్తూరము. సం. వి. అ. పుం. ఉమ్మెత్త.

ధత్ర. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. దివి, స్వర్గము. (కే. ని.)

ధత్రము. సం. వి. అ. పుం. జిల్లేడుచెట్టు. న. ౧. గృహము. ౨. ఆకాశము. ౩. త్రాడు, సూత్రము. (కే. ని.)

ధత్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.(కే.ని.)

ధనంజయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శరీరమందలివాయువులలో నొకానొక ఉపవాయువు. (ఇది మృతకళేబరమును కూడ విడువక వ్యాపించియుండును.) ౨. సర్వవిశేషము. ౩. అర్జునము, మద్ది. ౪. చిత్రమూలము.

ధనంజయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. సకలజనపదములను జయించి ధనమును తెచ్చినవాఁడు-అర్జునుఁడు. ౨. సేవించుటవలన ధనము ఇచ్చువాఁడు-అగ్ని. ౩. ఇంద్రుఁడు. (వై. ని.)

ధనకాముఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ధనము కోరువాఁడు.

ధనకామ్య. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. ధనముసందలికోరిక.

ధనకేళి. సం. వి. ఇ. పుం – ధనముతో క్రీడించువాఁడు- కుబేరుఁడు.

ధనదండము. సం. వి. అ. న. సొక్కపుదండుగు, ధనరూప మగుదండనము.

ధనదాక్షి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కుబేరాక్షి అను లత.

ధనదాయి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ధనమును ఇచ్చువాఁడు, దాత. వి. న్. పుం. - ఉపాసించినవారికి ధనము ఇచ్చువాఁడు - అగ్ని.

ధనదుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధనమును ఇచ్చువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. కుబేరుఁడు. ౨. అగ్ని.

ధనధాని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధనస్థానము, భాండాగారము, బొక్కసము.

ధనధారణము. సం. వి. అ. న. ౧. ధనమును ధరించుట. ౨. జమాఖర్చుపుస్తకము. (కే. ని.)

ధనపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. కుబేరుఁడు. ౨. కోశాధ్యక్షుఁడు, బొక్కసముపై అధికారి.

ధనపాలుఁడు. సం. వి. అ. పుం=ధనపతి.

ధనపిశాచి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పిశాచివలె విడువకుండుధనాశ, ధనమందలియత్యాశ.

ధనప్రయోగము సం. వి. అ. పుం. కుసీదము, ధనము వడ్డికిచ్చి బ్రతుకుట. (వాచ.)

ధనప్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కాకజంబువు, కాకినేరేడు.

ధనము. సం. వి. అ. న. ౧. విత్తము, సొమ్ము. ౨. గోరూపధనము, ఆలమంద. (కే. ని-పూర్వ మొకప్పుడు గోవులు నాణెములకు బదులుగా క్రయవిక్రయసాధనములుగా నుండుటచే వానికి ధనమని పేరు కలిగెను.)

గీ. అరయ దెస లేక నీధనం బడవిలోనఁ, జెల్లచెదరయ్యె నీ వింత నేపు కుట్టియిట్టు లేమఱఁ బోఁడియె యీక్షణంబ, వెడలి చనుదెంచి సనుఁ బ్రోవవే కుమార. హరి. పూ. ౭. ౩౯. (ప్రాఁతప్రతులపా. గోధనము అని క్రొత్త ప్రతి పా.)

౩. మూలద్రవ్యము, సంచిమొదలు. ౪. (జ్యోతి.) ధనిష్ఠా నక్షత్రము. ౫. (జ్యోతి.) ధనస్థానము, లగ్నమునుండి రెండవస్థానము. ౬.(బీజగ.) కలియఁ గూర్పఁదగినసంఖ్య. (వ్యతి=ఋణము. తీసివేయఁ దగినసంఖ్య.) ౭. ధాన్యాకము, దనియాలు.

ధనవతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధనిష్ఠానక్షత్రము.

ధనస్యకము సం. వి. అ. పుం. గోక్షురము, పల్లేరు.

ధనహారి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. చోరనామక గంధద్రవ్యము. ౨. బలురక్కెస. ౩. నల్లకచోరము. (శ. ర.)

ధనహార్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధనముచే వశపఱచుకొనఁ దగినది.

ధనాధిపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కుబేరుఁడు.

ధనాశ్రీ. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. (సంగీ.) రాగిణీభేదము. (వాచ.)

ధనాసరి. వి. (సం. ధనాశ్రీ.) ౧. ఒకానొకరాగము. (చూ. కిట్టెల్.)

ఉ...వరాళి కన్నడ ధనాసరి ఘూర్జరి పూరి బేగడా, యారభి...తగురాగము లింపుమీఱఁగన్. చెన్న. ౨. ౨౩౭.

౨. గోఁగులో నొకభేదము. (వా.)

ధని. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. ధనము కలవాఁడు. ౨. ఉత్తమర్ణుఁడు, ధనము వడ్డికిచ్చువాఁడు. వి. న్. పుం. కుబేరుఁడు. ఈ. స్త్రీ. యువతి. జవరాలు.

ధనిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. యువతి, యౌవనము కలఆఁడుది. ౨. వర్తకునిభార్య. ౩. ప్రియంగువు, ప్రేంకణము.

ధనికము. సం. వి. అ. పుం. న. ధాన్యాకము, దనియాలు.

ధనికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మిక్కిలి ధనము కలవాఁడు. ౨. ధనస్వామి, కుబేరుఁడు. ౩. ధనము వడ్డి కిచ్చువాఁడు, ఉత్తమర్ణుఁడు. ౪. వణిక్కు, వర్తకుఁడు.

ధనిష్ఠ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఒకానొకనక్షత్రము.

ధనిష్ఠుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధనవంతులలో శ్రేష్ఠుఁడు.

ధనీయ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ధనము కావలెనని కోరుట, అర్థమైనధనాశ.

ధనీయకము. సం. వి. అ. న = ధనికము.

ధనీయకుఁడు. సం. విణ. (అ. యకా, యికా. అ.) కావలసినధనముమాత్రము కోరువాఁడు.

ధనుర్గుణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మూర్వ, చాఁగ చెట్టు.

ధనుర్దండము. సం. వి. అ. పుం. తొంబదియాఱంగుళములకొలఁది.

ధనుర్ద్రుమము. సం. వి. అ. పుం. వెదురు చెట్టు.

ధనుర్ధరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధనుస్సు ధరించినవాఁడు, విలుకాఁడు. వి. అ. పుం. దుర్యోధనునిసోదరులలో నొకఁడు.

ధనుర్మాల. సం = ధనుర్గుణ.

ధనుర్మాసము. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు ధనూరాశియందుండుసెల.

ధనుర్యాగము. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొక యాగము.

వ...ధనుర్యాగంబు పేరు సెప్పి ప్రవర్తించిన ప్రకారంబును సెఱింగించిన... భాగ. ౧౦పూ. ౧౨౦౩.

ఇ శ్లో: ధనుర్మఖము.

ధనుర్న్యాసము. సం. వి. అ. పుం. దుశాలభ, తీఁట కసింద చెట్టు.

ధనుర్లత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సోమవల్లి, తిప్పతీఁగ.

ధనుర్వృక్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వెదురు చెట్టు. ౨. రావి చెట్టు. ౩. భల్లాతకము, నల్లజీడి చెట్టు. ౪. తడ చెట్టు. (వాచ.)

ధనుర్వేదము. సం. వి. అ. పుం. విలువిద్యను బోధించు ఒకానొక ఉపవేదము.

ధనువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. విల్లు. ౨. ప్రియంగువు, మోరటి చెట్టు. ౩. నాలుగుమూరలకొలఁది. ౪. (జ్యోతి.) ఒకరాశి. ౫. వింటినారి. స్త్రీ. ౧. విల్లు. ౨. ఉత్తమస్త్రీ. ౩. వింటినారి. (వై. ని.) ఊ. స్త్రీ. ౧. విల్లు. ౨. వింటినారి. (కే. ని.)

ధనుశ్శాఖ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మూర్వ, చాఁగ చెట్టు.

ధనుశ్శ్రేణి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. మూర్వ, చాఁగ చెట్టు. ౨. మహేంద్రవారుణి, పెద్దపాఁపర చెట్టు.

ధనుష్కారుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చేత విల్లు కలవాఁడు. (అ. ఈ. అ.) వింటిని చేయువాఁడు.

ధనుష్పటము. సం. వి. అ. పుం. ప్రియాలము, మోరటి చెట్టు.

ధనుష్పాణి. సం. విణ. (ఇ) విల్లు చేతపట్టినవాఁడు. వి. ఇ. పుం. రాముఁడు. (వై. ని.)

ధనుష్మంతుఁడు. సం. విణ. (త్. ష్మతీ. త్.) ధనుస్సు కలవాఁడు, విలుకాఁడు.

ధనుస్స్తంభము. సం. వి. అ. పుం. (వైద్య.) ధనుర్వాతము, వింటివలె దేహమును వంగునట్లు చేయువాతరోగము.

ధనుస్సు. సం. వి. స్. పుం. న. ౧. విల్లు. (బహువ్రీహిసమాసాంతముల నిది 'ధన్వన్' అగును.

ఉదా:-ప్రవృద్ధధన్వుఁడు, అధిజ్యధన్వుఁడు. మొ.) ౨. చతురస్రప్రమాణము, నాలుగుమూరల కొలఁది. ౩. (జ్యోతి.) ఒకరాశి. పుం. ప్రియాళువు, మోరటి†.

ధనేయకము. సం. వి. అ. న. ధాన్యాకము, దనియాలు.

ధన్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ఆమలకి, ఉసిరిక†. ౨. దాది, ఉపమాత. ౩. దనియపుమొక్క.

ధన్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధనహేతుకమయినది, ధనలాభమును కలుగఁజేయునది; ధనానుకూలమయినది. వి.అ. పుం. ౧. అశ్వకర్ణము, ఇనుమద్ది†. ౨. దనియపుమొక్క.

ధన్యవాదము. సం. వి. అ. పుం. ఉపకారము చేసినవారితో ధన్యోస్మి - ధన్యుఁడనైతిని - అనుట; కృతజ్ఞతను సూచించుచు పలుకుట; కృతజ్ఞతను సూచించుమాట.

ధన్యాకము. సం. వి. అ. న. దనియపుమొక్క, కొత్తిమిరి†.

ధన్యాసి. సం. వి. (ఇ. స్త్రీ.) ఇరువదినాలుగు స్త్రీరాగములలో నొకటి. (కిట్టెల్. కాని సంస్కృతనిఘంటువులలో కానరాదు.)

సీ...బిలహరి కురంజి ధన్యాసి పూర్వగౌళ
వరాళి నాట భల్లాతకి...హంస. ౫.౧౨౩.

సీ. దేవక్రియ కురంజి దేశాక్షి రామక్రియాంధాళి నాట ధన్యాసి పూర్వ,గౌళ ... ప్ర
బంధ. ౯౫. మత్స్యపు. ౫. ౫౪.

ధన్యుఁడు. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శ్లాఘ్యుఁడు. ౨.సుఖము కలవాఁడు. ౩. సుకృతి, పుణ్యము చేసికొన్నవాఁడు, అదృష్టవంతుఁడు. ౪. ధనమును పొందినవాఁడు. ౫. ఇష్టకార్యము నెఱవేర్చుకొనినవాఁడు, కృతార్థుఁడు. ౬. ఔదార్యము కలవాఁడు. (వై. ని.)

ధన్యేయము. సం = ధన్యాకము. (వై. ని.)

ధన్వంతరము. సం. వి. అ. న. నాలుగుమూరల కొలఁది కలపరిమాణవిశేషము. (వాచ.)

ధన్వంతరి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. దేవవైద్యుఁడు, వేల్పువెజ్జు. (ఆయుర్వేదము రచించినవాఁడు.) ౨. సూర్యుఁడు. (వై. ని.)

ధన్వంతరిగ్రస్తా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కటుకరోహిణి †.

ధన్వదుర్గము. సం. వి. అ. న. నలుప్రక్కల ఐదుయోజనములమరుభూమి కలకోట.

ధన్వధి. సం. వి. ఇ. పుం. వింటిగవుసెన, విల్లుంచుసంచి.

ధన్వనము. సం = ధనుర్వృక్షము.

ధన్వము. సం. వి. న్. పుం. న. ౧. నిర్జలభూమి, మరుదేశము, ఎడారి. ౨. విల్లు; ఎనిమిదిహస్తములపొడువు కలవిల్లు. (వై. ని.)

ధన్వయాసము. సం. వి. అ. పుం. దురాలభ, తీఁటుకపింద †.

ధన్వి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. దనుర్ధరుఁడు, విలుకాఁడు. ౨. విదగ్ధుఁడు, నేర్పరి. వి. న్. పుం. ౧. అర్జునుఁడు. ౨.(జ్యోతి.) ధనూరాశి. ౩. అర్జునము, మద్ది†.

ధమనము. సం. వి. అ. పుం. నలము, కిక్కసకసవు†. పుం. న. నాసానాళము, ముక్కుఁగ్రోవి.

ధమని. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧ - గొట్టము వలె నుండునది - బోలునరము, నాడి. ౨. (అగపాలెవాని) ఊఁదుగొట్టము; కొలిమితిత్తి. ౩. కంఠము. ౪. నాడిక, ఒకదినుసుకూరాకు†. ౫. నలి, గువ్వగుత్తిక అనుగంధద్రవ్యము†. ౬. హట్టవిలాసిని, నఖమనుగంధద్రవ్యము†. ౭. హ

రిద్ర, పసుపుచెట్టు. ౯. పృశ్నిపర్ణి, కోలపొన్నచెట్టు.

ధమనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. కొలిమితిత్తి నూఁదువాఁడు. ౨. క్రూరుఁడు. వి. అ. పుం. అగ్ని. (మే. ని, కే. ని.)

ధమామీ. వి. వాద్యవిశేషము.

వ...నిస్సాణంబులధణంధణలు ధమామీలడిండిమ్ములు విజయశంఖంబులఘుమంఘుమలు పిరంగులధింధిమ్ములు... ప్రబంధ. ౭౮౭.

ధమ్మిల్లము. సం. వి. అ. పుం. కొప్పు, సంయతకేశములు; లోపల పువ్వులు తుఱిమి పైని ముత్తెములు లోనగువానిచే నలంకరించి ముడిచిన కేశకలాపము.

ధయనము. సం. వి. అ. న. పానము, త్రాగుట. (వై. ని.)

ధర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧- సమస్తమును ధరించునది- భూమి. ౨. స్త్రీలగర్భాశయము. ౩. మేదస్సు, ఎముకలలోనిక్రొవ్వు. ౪. రక్తనాళము.

ధరణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధరించునది, తాల్చునది. (అ. ఈ. అ.) ధరించుసాధనమైనది. వి. అ. పుం. ౧. హిమాలయపర్వతము. ౨. లోకము. ౩. స్థలము. ౪. సేతువు. ౫. ధాన్యము. ౬. అర్కము, జిల్లేడుచెట్టు. ౭. స్తనము, చన్ను. న. ౧. ధరించుట, ధారణము, తాల్చుట. ౨. నలువదిరెనిమిదియవలయెత్తు.

శ్లో. తుల్యా యవాభ్యాం కథితాత్ర గుంజా వల్లస్త్రిగుంజో ధరణంచ తేఽష్టౌ. లీలావతీ గణితము.

౩. ఆధారము, ఆదరువు; ఆశ్రయము. ౪. పదునాఱుమాషములవెండియెత్తు. (వై. ని.)

ధరణి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. భూమి, నేల. ౨. రక్తనాళము, నాడి. ౩. శాల్మలి,బూరుగుచెట్టు. ౪. ఒకదినుసుకందచెట్టు.

ధరణి(ణీ)కందము. సం. వి. అ. పుం. కందాఘంచు, ఒకదినుసుకందచెట్టు.

ధరణి(ణీ)కీలకము. సం. వి. అ. పుం. - భూమికి కీలకము- మేకు- వంటిది - పర్వతము. (వాచ.)

ధరణి(ణీ)జ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. భూపుత్రి, సీత. (ఇశ్లే: ధరణిసుత మొ.)

ధరణి(ణీ)జాని. సం. వి. ఇ.పుం- ధరణి జాయగా కలవాఁడు - భూపతి, రాజు.

క. దాని కహింసయ మూలము, దానన హరి ప్రీతుఁ డగు నతం డన ధరణీ,జానీ క్షేత్రజ్ఞుం డన,గా నొక్కఁడ యగుట దెలియఁగా వలయుఁ గడున్. భార. శాం. ౬. ౪౯౯.

ధరణి(ణీ)జుఁడు. సం. వి. అ. పుం.- భూపుత్రుఁడు —౧. అంగారకుఁడు. ౨. నరకాసురుఁడు.

ఇశ్లే: ధరణిపుత్రుఁడు, ధరణీపుత్రుఁడు, ధరణిసుతుఁడు, ధరణీసుతుఁడు మొ.

ధరణి(ణీ)ధరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పర్వతము, కొండ. ౨. ఆదికూర్మము. ౩. దిగ్గజము.

ధరణి(ణీ)ధరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆదిశేషుఁడు. ౨. విష్ణువు. ౩. శివుఁడు. ౪. రాజు.

ధరణి(ణీ)పతి. సం. వి. ఇ. పుం. భూపతి,రాజు.

ధరణి(ణీ)పూరము. సం. వి. అ. పుం. సముద్రము. (ఆ. ని.)

ధరణి(ణీ)ప్లవము. సం=ధరణీపూరము. (త్రి.ని.)

ధరణి(ణీ)భృతము. సం.వి.అ. పుం. పర్వతము.

ధరణి(ణీ)భృతుఁడు. సం.వి.త్.పుం. ౧.రాజు. ౨. విష్ణువు. ౩. శేషుఁడు.

ధరణి(ణీ)భృత్తు. సం. వి. త్. పుం. ౧. కొండ ౨. రాజు. ౩. విష్ణువు ౪. శేషుఁడు.

ధరణి(ణీ)రుహము. సం. వి. అ. పుం. చెట్టు.

ధరణి(ణీ)సురుఁడు. సం. వి. భూదేవుఁడు, బ్రాహ్మణుఁడు.

ధరణీయము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ధరింపఁదగినది.

ధరణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

ధరత్. సం. శత్రు. ధరించుచున్న.

ధరమాణము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ధరించుచున్నది.

ధరము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ధరించునది, తాల్చునది. వి. అ. పుం. ౧. పర్వతము, కొండ. ౨. కార్పాసతూలకము, ప్రత్తి. ౩. వెల. (ఈ యర్థమున నిది దర్పాదులలోనిది. దీనికి ప్రయోగములు లేవు. కాని బ్రాను, పాదుకలయందు కలదు.)

ధరయంకుఁడు. వి. బిరుదనామము.

వ... వీరరాజేంద్రచోడియధరయఙ్కుఁ డనయన్న యుత్తమచోడఙ్గైన రాజేంద్రచోడచేడియధరయనికి...దా. శా. ౪. ౧౨౬౨.

ధరాభుక్కు. సం. వి. జ్. పుం. రాజు.

ధరాభృత్తు. సం. వి. త్. పుం. ౧. నేలతాలుపు, కొండ. ౨. రాజు.

ధరామరుఁడు. సం=ధరణిసురుఁడు.

ఇష్టే: ధరాదేవుఁడు, ధరాసురుఁడు మొ.

ధరి(యి)ంచు. సం. స. క్రి. ౧. తాల్చు.

వ. ఇట్లు వర్జితాశేషవిభూషణుండై తరువల్కలంబులు ధరించి యన్నరేంద్రుండు...మార్క. ౧. ౧౬౭.

వ...వరాహ నరసింహవామనాదిరూపంబులు గైకొని ధరణి ధరియించి హిరణ్యాక్షు సంహరించి హిరణ్యకశిపు హరించి బలి నణంచి జగంబులయలజడి యడంచు ... మార్క. ౧. ౧౧౬.

౨. భరించు.

ద్వి. ధరియింపరాని వేదనలతో రామ, ధరణీవల్లభుఁడు గౌతమి చేరఁబోయి. రం. రా. ఆర. ౧౭౪ పా. ౨౪ పం.

ద్వి... వారు, తనయునిపైఁ గూర్మి ధరియింపలేక, పోయెదమే మిదె పుత్రశోకమున, మాయట్ల నీవును మరణంబు నొందు, మని ఘోరమగు శాప మలిగి నాకిచ్చి, తనువులు విడిచిరి...రం. రా. అయో. ౧౨౪ పా. ౩ పం.

ద్వి. చిఱుతొండ చూచితే చిత్రమి వ్వనితఁ, దఱుసంటియాఁకలి ధరియింపలేక, క్రమమెర్గఁ డోకబూరెగ్రక్కున డిగిచి, నమలెనో నమలఁడో నాతి వీక్షించి...నిజాతజుఁ జంపి, జఱజఱ నీడ్చి యా చక్కటిపై చె. బస. పు. ౪. ౪౭౪పం. దశా. ౩. ౪౯.

ధరిత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. భూమి, నేల.

ధరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. కూర్మరాజు; విష్ణువు. ౨. వసువులలో నొకఁడు.

ధరుణము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరించునది. ౨. సమ్మతము. (మే. ని.) వి. అ. పుం. ౧. స్వర్గము. ౨. అగ్ని. ౩. లోకము. ౪. స్తనము. (వై. ని.) ౫. ఉదకము. (వై. ని.)

ధరుణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బ్రహ్మ. ౨. సూర్యుఁడు. (వై. ని.)

ధర్త. సం. విశే. (ఋ. స్త్రీ. ఋ.) ధరించువాఁడు.

ధర్తవ్యము. సం = ధరణీయము.

ధర్తూరము. సం. వి. అ. పుం. దుత్తూరము, ఉమ్మెత్త.

ధర్మకవిలె. మి.వి. (ధర్మము+కవిలె.) ధర్మముల పుస్తకములోనిదానముల ననుభవించువాఁడు.

ద్వి. మీదత్తి మీప్రాంత మీధర్మకవిలె, మీదాసు ననుఁ గావరే దయతోడ. బస. పు. ౪. ౧౦౨౨ పం.

ద్వి. అవుదలల్ వంచుచు నయ్య మీధర్మ, కవిలెల మనుచును గడు దైన్యపడుచు. బస. పు. ౪. ౩౯౪ పం.

ధర్మకాముఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధర్మమునం దాసక్తి కలవాఁడు. ౨. ఫలాపేక్ష లేక విహితధర్మ మాచరించువాఁడు.

ధర్మకార్యము. సం. వి. అ. న. ధర్మానుకూల కర్మము, సత్కర్మము. (ఇక్లే: ధర్మకృత్యము.)

ధర్మకీలకము. సం. వి. అ. పుం - ధర్మమును కీలమువలె నిబంధించునది - బ్రహ్మశాసనము, బ్రహ్మ యొక్క ఆజ్ఞ. (వాచ.)

ధర్మకీలము. సం. వి. అ. పుం. - ధర్మమును నిబంధించునది - రాజశాసనము, రాజాజ్ఞ. (త్రి.ని.)

ధర్మకేతువు. సం. వి. ఉ. పుం. అహింసా ధర్మమే జెండాగా కలవాఁడు; అహింసా ధర్మమే ప్రధానముగా కలవాఁడు - బుద్ధుఁడు.

ధర్మఘటము. సం. వి. అ. పుం. వైశాఖమాసమందు ప్రతిదినము ధర్మార్థముగా దానము చేయఁబడుగంధోదకభోజ్యాదిసహితమగుఘటము. ఇక్లే: ధర్మకుంభము మొ.

ధర్మచక్రుఁడు. సం.వి.అ.పుం-ధర్మసమూహము కలవాఁడు- బుద్ధుఁడు. (త్రి. ని.)

ధర్మచరణము. సం. వి. అ. న=ధర్మచర్య.

ధర్మచర్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ధర్మములను - విహితకృత్యములను - ఆచరించుట, ధర్మములను చేయుట.

ధర్మచారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) ధర్మ మాచరించువాఁడు, ధర్మప్రకారము సంచరించువాఁడు.

ధర్మచారిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధర్మ మాచరించుస్త్రీ. ౨. భర్తృసహచారిణి, పతివ్రత యగు భార్య.

ధర్మచింత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - ధర్మములను గురించి యాలోచించుట - ధర్మవిచారణము.

ధర్మజుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధర్మప్రకారము పుట్టినవాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. ఔరసపుత్రులలో మొదటివాఁడు. ౨. యమధర్మ రాజుకొడుకు, యుధిష్ఠిరుఁడు. ౩. బుద్ధుఁడు. (వాచ.)

ధర్మజ్ఞుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధర్మములు తెలిసినవాఁడు.

ధర్మణము. సం. వి. అ. పుం.౧.తరువు. (వాచ.) ౨. సర్పవిశేషము. (మే. ని.)

ధర్మ(పు)దార. మి. వి. (ధర్మము+దార.)యుద్ధము పూర్తి యైన దని సూచించుటకు ఊఁదు బాకా.

ద్వి. అని వేఁడికొనిన దయాదృష్టిఁ జూచి, తన రువేడ్కల ధర్మదార వట్టించి, సమరంబు చాలించి చయ్యన మరలి.(సౌగంధికాపహరణము. కృత్యవతరణిక.)

ద్వి. జయలక్ష్మి సేకొని స్వామివారపుడు,దయ మీఱఁగా ధర్మదార వట్టించి. రఘునాథాభ్యుదయము. ౧౨ పా.

ఉ. మంచన వింటివో వినవొ మన్మథుఁ డేకళిలాపురంబులోఁ, జంచలనేత్రలం బతుల శయ్యలపై రతికేళి రాత్రి పోరించి ప్రభాతకాలము పరిస్ఫుట మైనను ధర్మదార వట్టించుచు నున్నవాఁ డదె కటీగతకుక్కుట కంఠనాదముల్. క్రీడా. ౫౪.

క. అనఘుఁడు నేటికి బ్రమసెదు, విన వృద్ధశ్ర
వ్యఁడ మాట వినవో యేలా, వినవైతి కోడి
గూసెం, దనరవ మై మనునిధర్మదార య
సంగతా. దశా. ౭. ౧. ౧౪౫.

చ. కుముదసరస్తటస్ఫటికకూలనపోత్పలశయ్య
వ్రాల ఫ్యాణ్ణిమలఁ బికాళిగుట్టుసుమిత్రిక్కఁ
గ ధర్మప్రదార వట్టు శ్లేషము రెయి మల్లికా
శిమతి చక్కఁగఁ జేయకయుండ నిల్పినా,
యమ మఱునాఁటికిం గలుఁగ నాంతగళ
త్ప్రతిగుంభితాశ్రువుల్. ఆము. ౫. ౧౫౦.

ధర్మద్రవి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పుణ్యతరంగిణి, గంగానది.

ధర్మద్రోహి. సం. వి. న్. పుం - ధర్మములను పాడుచేయువాఁడు _ రాక్షసుఁడు.

ధర్మధ్వజ. సం. వి. న్. పుం = ధర్మధ్వజుఁడు.

ధర్మధ్వజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ధార్మికవేష ధారి, కపటధార్మికుఁడు.

ధర్మనందనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - యమధర్మరాజుకొడుకు _ యుధిష్ఠిరుఁడు.

ధర్మనిబంధి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ధర్మనిబంధమును అనుసరించువాఁడు, ధార్మికుఁడు.

ధర్మనివేశము. సం. వి. అ. పుం. ధర్మమందలి అభినివేశము, ధర్మమందలిఆస్థ.

ధర్మపత్త్రము. సం. వి. అ. పుం. యజ్ఞోదుంబరము, మేడి.

ధర్మపాలము. సం. వి. అ. పుం. కత్తి. (కే.ని.)

ధర్మప్రతిరూపకము. సం. వి. అ. పుం. ధర్మాభాసము, అవశ్యము పోషింపఁదగినతల్లిదండ్రులు లోనగువారు గతిలేక దుఃఖించుచుండఁగా కీర్తికొఱకు ఇతరులకు దానము చేయుట.

ధర్మప్రవచనము. సం. వి. అ. న. ౧. ధర్మశాస్త్రము. ౨. ధర్మములను నిర్ణయించి చెప్పుట.

ధర్మభాగిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - భర్త చేసినధర్మములలో భాగము పొందునది - భార్య; ధార్మికురా లగుభార్య.

ధర్మభ్రాత. సం. వి. ఋ. పుం. ౧. గురుపుత్రాది. ౨. సమానధర్మము కలిగియుండుటచేత సోదరుఁడుగా భావింపఁబడువాఁడు. ౩. సతీర్థ్యుఁడు. (వై. ని.)

ధర్మము. సం. వి. అ. పుం. న. -లోకమును ధరించునది; లోకమును మంచిస్థితియందు నిలఁబెట్టునది - ౧. శ్రుతిస్మృత్యాదులందు విహితమగు కృత్యము. (ఇది పదివిధములు. శ్లో. ధృతిః క్షమా దమో ఽ స్తేయం శౌచ మింద్రియనిగ్రహః, ధీర్విద్యా సత్య మక్రోధో దశకం ధర్మలక్షణం. మను. ౬.౯౨.) ౨. సుకర్మములు చేయుటచేక లుగుఅదృష్టము, పుణ్యము. ౩. న్యాయము. ౪. ఆచారము. ౫. స్వభావము; గుణము. ౬. అహింస. ౭. యజ్ఞము. ౮. ఉపనిషత్తు, వేదాంతము. ౯. దానాది. ౧౦. ఉపమ, సామ్యము. పుం. ౧. విల్లు. ౨. కర్త. (వై. ని.) ౩. సత్సంగము. ౪. (జ్యోతి.) భాగ్యస్థానము, లగ్నమునకు కాని చంద్రునకు కాని నవమస్థానము. (ఒకపదముమాత్రము పూర్వపదముగాకలబహువ్రీహిసమాసమున 'ధర్మన్' అని నకారాంతమగును. ఉదా: గృహీతధర్మా, అదృతధర్మా, నివృత్తిధర్మా.)

ధర్మమూలము. సం. వి. అ. న.-ధర్మమునకు ప్రధానప్రమాణము- వేదము; వేదావిరుద్ధమగు, స్మృత్యాదికము.

ధర్మమేఘము. సం. వి. అ. పుం. - ధర్మములను వర్షించునది - (పాతంజలయోగశాస్త్రమున) సంప్రజ్ఞాతసమాధి, నిర్వికల్పసమాధి.

ధర్మయుగము. సం. వి. అ. న. ధర్మప్రధానమగు యుగము, కృతయుగము.

ధర్మరాజు. సం. వి. అ. పుం. ౧. యముడు. ౨. యుధిష్ఠిరుడు. ౩. ధర్మపాలనము చేయురాజు. ౪. బుద్ధుడు.

ధర్మరాట్టు. సం. విణ. (జ్) ధర్మముచే ప్రకాశించువాడు, ధార్మికుడు. వి. జ్. పుం. యముడు.

ధర్మవాణిజకుడు. సం. వి. అ. పుం. ధర్మకార్యమువలన వణిజునివలె లాభమును పొంద చూచువాడు, ధర్మకార్యములను వణిజునివలె లాభార్థము చేయువాడు. (ఇట్లే: ధర్మవాణిజ్యకుడు.)

ధర్మవాసరము. సం. వి. అ. పుం. - ధర్మ మాచరింపc దగినదినము - పున్నమ. (త్రి. ని.)

ధర్మవాహనుడు. సం. వి. అ. పుం. శివుడు. (త్రి. ని.)

ధర్మవిదుడు. సం. విణ. (ద్) ధర్మము తెలిసినవాడు.

ధర్మవీరము. సం. వి. అ. పుం. (అలం.) ధర్మందళితమహోత్సాహమే స్థాయిభావముగా కల వీరరసము.

ధర్మవీరుడు. సం. వి. అ. పుం. (అలం.) ధర్మవీరరసము ప్రధానముగా కలనాయకుడు.

ధర్మవృద్ధు(డు). సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధర్మాచరణముచే పెద్దవాడు, ఎక్కువధర్మ మాచరించువాడు.

ధర్మవైతంసికుడు. సం. వి. అ. పుం. ధార్మికుడను పేరు సంపాదించుకొనుటకై దానము చేయువాడు, లోకమునకు తనయందు ధార్మికుడను విశ్వాసము కలుగుటకై ధర్మకార్యములు చేయు పాపాత్ముడు; లోకమును మోసము చేయుటకై ధర్మ మాచరించువాడు.

ధర్మశాల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ధర్మమునిమిత్తము అన్నాదిదానములకొఱకు కట్టcబడినయిల్లు, ధర్మసత్త్రము.

ధర్మశాస్త్రము. సం. వి. అ. న. ధర్మములను చెప్పునట్టిశాస్త్రము.

ధర్మసంహిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ = ధర్మశాస్త్రము.

ధర్మసావర్ణి. సం. వి. ఇ. పుం. చతుర్దశమనువులలో పదునొకండవమనువు.

ధర్మసువు. సం. వి. ఊ. పుం. ధూమ్యాటపక్షి, కూcకటిమూcగ. (వాచ.)

ధర్మాంగము. సం. వి. అ. పుం. ధర్మమువలె తెల్లనైనదేహము కలది- బకము, కొంగ. ఈ. స్త్రీ. ఆcడుకొంగ. (వాచ.)

ధర్మాత్ముడు. సం. విణ. (న్) పుణ్యాత్ముడు.

ధర్మారణ్యము. సం. వి. అ. న. ఋష్యాదులు వసించెడియరణ్యము, తపోవనము.

ధర్మాలీకుడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధర్మము ఆచరించువానివలె నటించువాడు, కపటధార్మికుడు.

ధర్మాసనము. సం. వి. అ. న. ధర్మనిర్ణయార్థము ధర్మాధికారి కూర్చుండుపీఠము.

ధర్మి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) ధర్మము కలది. వి. న్. పుం. విష్ణువు. (వాచ.)

ధర్మిష్ఠుడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధార్మికతముడు, మిక్కిలి ధర్మాత్ముడు.

ధర్ముడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. యముడు. ౨. సోమయాజి. (మే. ని.) ౩. బుద్ధుడు. (హేమ. ని.)

ధర్మువు. సం. వి. ఉ. పుం. వ = ధర్మము.

చ. భువనభయంకరంబు లగుపోరులc దమ్ముల తోడc గూడ నీవు వెడలcబాటు లెస్స

యలవుం జలముజ్ఞ వెలయించుచోట ధర్మి
పున శోక్తింతయుం బోలఁగఁ బ్రోక్కమి యెం
తయు మేలు దీనఁ గౌరవకులముఖ్య యు
ష్మలిక గ్రాఁచితె చిత్తము ప్రీతిఁ బొందెనే.
భార. శాం. ౧. ౪.

క. ఇవి మూఁడు తెఱంగులు ధర్మవునూక్ష్మత ని
శ్చయింప ముఖ్యపదంబుల్, దివిరికొని యివి
య చూచుట, యవనీశ్వర పూర్వమునుల
యందుఁ గలుగుటజ్ఞ. భార.అను.౫.౪౯.

ఉత్సాహ...ఈ, వేళ నిట్లు సేయ ధర్మవే నిశా
చరాధిపో,ద్వేలమాయ లీ వెఱుంగవే యహో
సహోదరా. రామా. ౫. ౨౧౬.

ధర్మేంద్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. యముఁడు. ౨. యుధిష్ఠిరుఁడు, ధర్మరాజు.
ఇట్లే: ధర్మేశుఁడు.

ధర్మోపదేశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ధర్మముల యొక్క ఉపదేశము. ౨. మనుస్మృత్యాదిధర్మశాస్త్రము.

ధర్మ్యము. సం.విణ.(అ.ఆ.అ.) ౧. ధర్మానపేతము, ధర్మమునుండి తొలఁగనిది, ధర్మయుక్తము. ౨. ధర్మముచేత పొందఁ దగినది. ౩. న్యాయ్యము, న్యాయమునుండి తొలఁగనిది.

ధర్షకారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) ౧. పరిభవించువాఁడు, తిరస్కరించువాఁడు. ౨. ప్రాగల్భ్యము చూపువాఁడు.

ధర్షకారిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. అసతి, దుష్టురాలు, ఱంకుటాలు.

ధర్షకుఁడు. సం. విణ. (అ.ర్షి కా.అ.) ౧. ధర్షించువాఁడు, తిరస్కరించువాఁడు. ౨. ప్రగల్భుఁడు. ౩. ఓర్పు లేనివాఁడు. ౪. నటుఁడు. ౫. దూషకుఁడు, స్త్రీలను చెఱుపువాఁడు.

ధర్షణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ = ధర్షణము.వి.

ధర్షణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధర్షణముచేయునది. వి. అ. న. ౧. ప్రాగల్భ్యము. ౨. తిరస్కారము, అవమానము. ౩. అసహనము, ఓర్వలేమి. ౪. సురతము. ౫. దూషణము, చెఱుపుట. (ఉదా: నారీధర్షణము మొ.) ౬. కాదరము, పోతరము.

ధర్షణి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. కులట, ఱంకుటాలు.

ధర్షణీయము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) ధర్షింపఁ దగినది.

ధర్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ప్రాగల్భ్యము. ౨. తిరస్కారము,అవమానము. ౩. అమర్షము, సహనము లేమి. ౪. నిర్బంధము చేయుట, బలిమిచే స్త్రీ లోనగువారిని చెఱపట్టుట, చెఱుపుట. ౫. హింస.

ధర్షించు. సం. స. క్రి. ౧. తిరస్కరించు. ౨. ధర్షణము చేయు. (శ. ర.)

ధరిణి. సం=ధర్షణి.

ధర్షిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ధర్షణము చేయువాఁడు. వి. ఆ. స్త్రీ. కులట, ఱంకుటాలు.

ధర్షితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పరాభూతము, అవమానింపఁబడినది; తిరస్కృతము. ౨. దూషితము, చెఱుపఁబడినది. (స్త్రీ మొ.) వి. అ. న. = ధర్షణము.

ధర్షితవ్యము. సం = ధర్షణీయము.

ధర్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కంచుకి, అంతిపుర పుకావలివాఁడు.

ధళ. వి. ప్రకాశము, కాంతివిశేషము; దానియను కరణము.

మ... నా,థునిమాళిక్ దలఁబ్రాలువోసె నవలా
దోర్మూలకూలంకష, స్తనవిన్యాస్తికి సంది
దండలధళిల్ సాహానినాదం బిడక్.
మను చ. ౫. ౭౪.

(దీనియామ్రేడితరూపము "ధళిధళి")

చ. ధళిధళి లీనుచొక్కటపుఁ దావికదంబపు
పావిపువ్వు పై,త్తులవరుసల్ బయ ల్నిగిడి
తోఁచఁగ... చంద్రా. ౬.౧౦.హంస.౨.౨౨.

ద్వి. మెఱపులు ధళిధళి మెఱయక మున్నె.
ద్వి. పారిజ్ఞ. పూ. ౨౧౪౩ పం.

చ. ధళిధళి నాయుధద్యుతివితానము గ్రమ్మఁ
గఁ జాల నొప్పచుక్, కళా. ౭. ౩౬.

ధళుధళుక్కు- వి. మెఱపు మొదలగునవి మెఱ
యుట కనుకరణము; మెఱపు మొదలగు వాని
కాంతివిశేషము.

సీ. బకములు లోఁగఁ జాతకసంఘములు మూఁ
గఁ దనుకాంతి ధళుధళు క్కనుచు మెఱయ.
చంద్రా. ౪. ౨౦౧.

సీ. ధళుధళుక్కన నింగిఁ దాటించెఁ బలుమాఱు
నీరాళ్లగొందిఁ గన్నియ మెఱుంగు. పాండు.
౪. ౨౧.

ధవము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కంపనము, కద
ల్చుట. ౨. కదలుట. ౩. వృక్షవిశేషము.
(దీని ఆకులు జామిఆకులవలె నుండును. దీనిపట్ట
తెల్లగానుండును. పండ్లు మిక్కిలి చిన్నవి. దీని
కఱ్ఱతో రోఁకళ్లు ఎడ్లకాడులు చేయుదురు. దీనిని
వెలమచెట్టని కొందఱందురు.)

ధవళ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.౧. తెల్లనిచాయ కలస్త్రీ.
౨. తెల్లయావు.

ధవళగిరి. సం. వి. ఇ. పుం. హిమాలయముయొ
క్కశిఖరవిశేషము.

ధవళపక్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. హంస.
౨. శుక్లపక్షము.

ధవళము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. తెల్లనిది.
౨. అందమైనది. ౩. తేటయైనది, నిర్మలమైనది.
వి. అ. పుం. ౧. తెలుపు. ౨. చీనకర్పూర
ము. ౩. ధవవృక్షము. ౪. శ్రేష్ఠవృషభము.

ద్వి. ఏను ధర్మజునకు నీరాజ్య మిచ్చి, యే
నున్న పుర మిచ్చి యిభకోటి నిచ్చి, ధనధా
న్యముల నిచ్చి ధవళంబు లిచ్చి, నను వచ్చి
సేవించు నాథుల నిచ్చి. ద్వి. భార. విరా.
౪. ౯౫ పా.

న. ౧. తెల్లమిరియము. ౨. స్త్రీలు వివాహా
దులందు పాడెడియొకవిధ మగుపాట.

మ. ధవళాంశూజ్జ్వలపీఠిపై నునిచి యంతక్
జోడుగాఁ గూడుచుక్, ధవళం బింపుగఁ
బాడుచుక్... రా. వి. ౫. ౫౧.

గీ. కంచుగీసినతెఱఁగున ఖంగు రనఁగఁ, జేడి
యలు గూడి ధవళముల్ పాడుచుండ.
చమ. ౩. ౯౦.

క. అలలనామణి కాగ,ర్యాళి యొకానొక్క
వేళ నక్కఱతో సు,వ్వాలుక్ శోభనములం
ధవ,ళాలుక్ మొదలైనపాటలందగ నేర్పెక్.
శుక. ౧. ౪౩౪. పాంచా. ౪. ౨౪.

ధవళాంగి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - తెల్లనిశరీరము
కలది- సరస్వతి.

ధవళితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) తెల్లగా
చేయఁబడినది.

ధవళిమ(ము). సం. వి. న్. పుం. తెలుపు, తెల్లఁ
దనము.

ధవళోత్పలము. సం. వి. అ. న. కుముదము,
తెల్లకలువ.

ధవాణకము. సం.వి. అ. పుం - చెట్లను కదల్చు
నది - గాలి. (వాచ.)

ధవిత్రము. సం. వి. అ. న. ఇఱ్ఱితోలుతో చేసిన వీవన, కృష్ణాజినముతో చేసినవిసనకఱ్ఱ.

ధవ్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. మనుష్యుఁడు. ౨. భర్త, మగఁడు. ౩. ఒడయఁడు, అధిపతి. ౪. వంచకుఁడు, మోసగాఁడు.

ధా

ధా. ప్ర. ఇది సంఖ్యావాచకములపై వచ్చి క్రియా ప్రకారరూపార్థము నిచ్చును. ఉదా:-ఏకధా, ద్విధా, త్రిధా, చతుర్ధా, శతధా మొ. (దీనికి తెలుఁగున వ్యస్త ప్రయోగము లేదు.)

ధాంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఏలకి.

ధాంధ్యము. సం. వి. అ. న. అపాటవము, అశక్తత. (త్రి. ని.)

ధాకము. సం. వి. అ. పుం.-ధారకమైనది, ఆధారమైనది- ౧. ఎద్దు. ౨. అన్నము. (కే.ని.) ౩. ఆశ్రయము. ౪. స్తంభము, కంబము. (వాచ.)

ధాటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దండయాత్ర, దాడి.

ధాణకము. సం. వి. అ. పుం. దీనారమం దొక భాగము, ఒకానొక నాణెము.

ధాణు. వి. మల్లవిద్యావిశేష. మగుపదునాలుగు విసరులలో నొకటి.

వ...దఢ ధారు ధాణు అంత్రటీక టీక ఉద్దడ నాట్య దారుధాణు దారుకపాలు...మల్లు పు. ౩. ౬౯.

వ...అవ్వీరుండు...ధాణు...ఝూటు నివి మొదలయినపదునాలుగువిసరులమర్మంబులుం జూచి...హంస. ౧. ౨౦౬.

ధాణుధారు. వి. మల్లవిద్యావిశేష. మగుపదునాలుగువిసరులలో నొకటి.

వ...ధాణుధారు కధాకు ధాణుదారు ఝూటు మొదలగుపదునాలుగువిసరులు...ప్రబంధ. ౭౮.

వ...ఉద్దడ...ధారుధాణు...ధాణుధారు... మల్లుపు. ౩. ౬౯.

వ...అవ్వీరుండు...ధాణుధారు ఝూటు నివి మొదలయినపదునాలుగువిసరులమర్మంబులుం జూచి...హంస. ౧. ౨౦౬.

ధాత. సం. విశే. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. ధరించువాఁడు. ౨. పోషించువాఁడు. ౩. సృజించువాఁడు. ౪. త్రాగువాఁడు. (కే. ని.) వి. ఋ. పుం. ౧. బ్రహ్మ. ౨. ఆత్మ. ౩. ఒకానొక ఆదిత్యుఁడు. ౪. ఒకానొకసంవత్సరము.

ధాతకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఆరె, ఏఱుజాజి.

ధాతవ్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరింపఁదగినది. ౨. పోషింపఁదగినది. ౩. త్రాఁగఁదగినది. ౪. సృజింపఁదగినది; చేయఁదగినది.

ధాతుకాసీసము. సం = కాసీసము.

ధాతుక్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. లోహశోధన విద్య.

ధాతుక్షయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ధాతువులక్షీణావస్థ. ౨. కాసరోగ భేదము.

ధాతుఘ్నము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) - పాదరసము మున్నగువానిని మారణముచేయునది- ధాతువులను నాశనము చేయునది. వి. అ. న. కాంజికము, కలి, కడుగు.

ఇట్లే: ధాతునాశనము.

ధాతుజము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ధాతువువలన పుట్టినది. వి. అ. న. సిలాజిత్తు.

ధాతుద్రావకము. సం. విశే. (అ. విశా. అ.) ధాతువులను ద్రవింపఁజేయునది. వి. అ. పుం. వెలిగారము.

ధాతుపము. సం. వి. అ. పుం. - దేహధాతువులను పోషించునది - దేహమందలిరసరూపమగు ప్రథమధాతువు. (ఇది వసాదు లేడింటికి మూలమైనది.)

ధాతుపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధాతకి, ఆరె చెట్టు.

ధాతుభృత్తు. సం. విణ. (త్) ౧. ధాతువులను ధరించునది. ౨. ధాతువులను పోషించునది. వి. త్. పుం. కొండ.

ధాతుమంతము. సం. విణ. (త్. మతీ. త్.) ప్రశస్తమగుధాతువులు కలది.

ధాతుమలము. సం. వి. అ. న. ౧. దేహధాతువులమలము. (స్వేదాది.) ౨. లోహముల మలము. (కిట్టము.) ౩. సీసము.

ధాతుమాక్షికము. సం. వి. అ. న. ఒకానొక ఉపధాతువు.

ధాతుమారిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. సర్జిక, సజ్జాకారము.

ధాతురాజకము. సం. వి. అ. పుం. న. -దేహధాతువులలో ఉత్తమము- శుక్రము, రేతస్సు.

ధాతువల్లభము. సం. వి. అ. న. -బంగారు మున్నగుధాతువులకు ప్రియమైనది- టంకణము, వెలిగారము.

ధాతువాది. సం. వి. న్. పుం. రసవాది, రసాయనాదులచేత బంగారు వెండిలోనగునవి చేయువాఁడు.

ధాతువిట్టు. సం. వి. ష్. స్త్రీ. -ధాతుమలము- సీసము.

ధాతువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧-ఆధారమైనది- దేహమునకు ఆరంభకమైనరసములోనగునది. (రసము, అసృక్కు, మాంసము, మేదస్సు, అస్థి, మజ్జ, శుక్రము అని ఇవి ఏడు. పక్షాంతరమున రోమ, త్వక్, మాంస, అస్థి, స్నాయు మజ్జా, ప్రాణములు.) ౨. వాతము లోనగునది. (వాతము, పిత్తము, శ్లేష్మము.) ౩. మణిశిల లోనగుశిలావికారము, గైరికాదిధాతువు. ౪. పృథివి లోనగునది. (భూతము.) ౫. శబ్దము లోనగునది. (గుణము.) ౬. త్వక్కు లోనగునది. (ఇంద్రియము.) ౭. (వ్యాక.) క్రియావాచకమగు భూధాతువు లోనగునది. ౮. లోహము. (బంగారు, వెండి, యినుము లోనైనది.) ౯. ఏడు అను సంఖ్య. ౧౦. ఆత్మ; పరమాత్మ. ౧౧. ఎముక. ౧౨. ధనము. ౧౩. రేతస్సు. ౧౪. స్వభావము. ౧౫. ఆకారము. (కే. ని.)

ధాతువైరి. సం. వి. న్. పుం. గంధకము.

ధాతుశేఖరము. సం. వి. అ. న. కాసీసము, అన్నభేది.

ధాతుశోధనము. సం. వి. అ. న. సీసము.

ధాతుసంభవము. సం. వి. అ. న. సీసము.

ధాతూపలము. సం. వి. అ. పుం. పలకమీఁద వ్రాయుసాధనము, బలపము.

ధాత్రుపుష్పి. సం=ధాతుపుష్పి.

ధాత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. భూమి. ౨. దాది, ఉపమాత. ౩. తల్లి. ౪. ఉసిరికచెట్టు.

ధాత్రీపత్త్రము. సం. వి. అ. న. తాళిసపత్త్రిచెట్టు.

ధాత్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కితవుఁడు, జూదరి. (కే. ని.)

ధాత్రేయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దాదిహోఁతురు. ౨. భూమి.

ధాన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. మొగ్గ. ౨. దనియము, కొత్తిమిరిచెట్టు. ౩. సత్తుచూర్ణము, యవాదులపిండి. ౪. అభినవాంకురము, క్రొత్తమొలక. ౫. వేఁపుడుయవలు.

శ్లో. ధానా స్త్రీ భూరుహాం బీజే కుస్తుంబురుణిచాప్యసౌ, భృష్టే యవే భూమని చ హస్త్వసం జీత్వవోచతః. (కే. ని.)

ధానకము. సం. వి. అ. న. ౧. దనియము, కొత్తిమిరి. ౨. మానభేదము, అఱురతులయెత్తు.

ధానము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉండుటకు ఆధారము; స్థానము. ౨. ధారణము, ధరించుట. ౩. పోషణము, పోషించుట.

ధానాక. సం = ధాన.

ధాని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఆధారము, స్థానము; వాసస్థానము.
ఉదా: రాజధాని = రాజస్థానము; యమధాని= యమపురి; మషిధాని = సిరాబుడ్డి; మత్స్యధాని=చేపలబుట్ట.
౨. దనియము, కొత్తిమిరి. ౩. పీలువృక్షము, గోఁగు.

ధానీయము. సం=ధాతవ్యము.

ధానుర్దండికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) వింటిచే జీవించువాఁడు, విలుకాఁడు.

ధానుష్కుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ధనుస్సు ఆయుధముగా కలవాఁడు, విలుకాఁడు.

ధానుష్యము. సం. వి. అ. పుం. - వింటికి ఉపయోగించునది- వెదురు.

ధానేయము. సం. వి. అ. న. దనియము, కొత్తిమిరి.

ధాన్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దనియము, కొత్తిమిరి.

ధాన్యచమసము. సం. వి. అ. పుం. చిపిటములు, అడుకులు. (త్రి. ని.)

ధాన్యత్వక్కు. సం. వి. చ్. స్త్రీ. ధాన్యపుపొట్టు, ఊఁక.

ధాన్యబీజము. సం. వి. అ. న. దనియాలు.

ధాన్యము. సం. వి. అ. న. ౧. - ధానమునకు (పోషించుటకు) అనుకూలమయినది - కొలుచు. ౨. దనియాలు. ౩. నాలుగునూవుగింజల కొలఁది.

ధాన్యవీరము. సం. వి. అ. పుం - బలకర మగుటచే ధాన్యములలో వీరునివంటిది - మాషము, మినుములు.

ధాన్యశీర్షకము. సం. వి. అ. న. సస్యమంజరి, ధాన్యపుకంకి, ఎన్ను.

ధాన్యసారము. సం. వి. అ. పుం. తండులము, బియ్యము.

ధాన్యాకము. సం. వి. అ. న. దనియాలు.

ధాన్యామ్లము. సం. వి. అ. న. కాంజికము, కలి; పులికడుగు.

ధాన్యోత్తమము. సం. వి. అ. పుం. శాలిధాన్యము, వరి.

ధాన్వనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. మరుదేశమందలిది. ౨. ధనుస్సంబంధమైనది.

ధామకము. సం.వి.అ. పుం. ఒకమాషము ఎత్తు.

ధామకేశి. సం. వి. న్. పుం. - కిరణములు కేశములుగా కలవాఁడు - సూర్యుఁడు.

ధామనిధి. సం. వి. ఇ. పుం. - కిరణములకు స్థానము - సూర్యుఁడు.

ధామము. సం. వి. న్. న. ౧. ఇల్లు. ౨. స్థానము, చోటు. ౩. వెలుఁగు, కిరణము; కాంతి. ౪. ప్రభావము, శక్తి. ౫. దేహము. ౬. జన్మము, పుట్టువు. ౭. ప్రతాపము. ౮. అస్త్రము. ౯. ఆకాశము. ౧౦. భోజనము, తినుట. (వై. ని.) ౧౧. సారము. ౧౨. ధనము. ౧౩. చిహ్నము. ౧౪. బృందము, సమూహము.

శా. చండాలీ వ్రజగీతరావముల కుత్సాహంబు
తో నొక్క వేదండస్వామి మదంబు సే
సెం గరిణీధామంబు లజ్జాడఁగాఁ. కు.సం.
౧. ౭౬.

అ. న. ౧. తిలకము. ౨. తేజస్సు. (కే. ని.)

ధామార్గవము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అపామా
ర్గము, ఉత్తరేను. ౨. ఆవడ, చేఁతిబీఱ.

ధాయకము. సం. విణ. (అ. యికా. అ.) ౧.
ధరించునది. ౨. పోషించునది.

ధాయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరిం
చునది. ౨. పోషించునది. ౩. త్రాగునది.

ధాయ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సామిధేనిబుక్కు,
యాగమునం దగ్నిని ప్రజ్వలింపఁజేయునపుడు
పఠించుమంత్రము.

ధాయ్యుఁడు. సం.వి. అ. పుం. పురోహితుఁడు.
(కల్ప.)

ధార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. పైనుండి పడునీరు
లోనగువానిచాలు. ౨. కత్తి లోనగువానివా
దర. ౩. కుండ లోనగువానిచిల్లి. ౪. పరంపర,
ఎడతెగనివరుస. ౫. జడివాన, ముసురు. ౬.
సేనాగ్రభాగము, దండుముందటిభాగము. ౭.
అంచు, కొన. ౮. రథచక్రము, బండికన్ను.
౯. ఉత్కర్షము, మేలిమి. ౧౦. సమూహము.
౧౧. కీర్తి. ౧౨. వాక్కు. ౧౩. జనప్రవాద
ము, కింవదంతి. ౧౪. ఒకానొకపట్టనము.
౧౫. అశ్వగతివిశేషము. (అశ్వధారలు అయిదు:
ఆస్కందితము, ధౌరితకము, రేచితము, వల్గిత
ము, ప్లుతము.) ౧౬. పోలిక, రీతి.

మ. నటదీశానశిరస్తటత్రుటితరత్నచ్ఛాయఁ గ
ల్లోలినీ, విటమధ్యంబున వ్రాలె నభ్రమణి
తద్వేగాభిపాతోన్నమత్పటుపాథోలవధా
రఁ దార తెగసెం దద్బిందుసంఘాతితో,
త్కటసంధ్యానలధూమకందళము లై కన్వ
ట్టెఁ గ్రొంజీకటుల్. వసు. ౪. ౧౦.

ధారకము. సం. వి. అ. పుం. పాత్రము, కలశము.

ధారకుఁడు. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. ధ
రించువాఁడు. ౨. పోషించువాఁడు. ౩. అధ
మర్ణుఁడు, అప్పు పుచ్చుకొన్నవాఁడు.

ధారగొను. మి.స. క్రి. (ధార + కొను.) ధారా
పూర్వకముగా దానము పట్టు, పుచ్చుకొను.

చ. అనవుడు నాతఁ డిట్లనియె నాతఁడితో ని
పు డేను దీని నీ,జనపతిచేత ధారగొని సా
ధుగతిం జన నీది యంట యెు, ట్లనిన నతండు
నేనును ధరాధిపుచే మును ధారగొన్నయా,
వని వినిపింప నిద్దఱకు నయ్యె నపారవివాద
మచ్చటన్. భాగ. ౧౦. ఉ. ౪౬౯.

ధారణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ధరించుట. ౨.
పోషించుట. ౩. జ్ఞప్తియందుంచుకొనుట. ౪.
జ్ఞాపకశక్తి, స్మరణపటుత్వము. ౫. కుంభక మ
నెడిప్రాణాయామభేదము, గాలిని పీల్చి లోప
ల నిలఁబెట్టుట. ౬. అధమర్ణత్వము, అప్పుప
డుట. ౭. స్థైర్యము, నిలుకడ. ౮. రాజులన్యా
య్యమార్గస్థితి, మర్యాద.

శ్లో. సంస్థాతుమర్యాదాధారణాస్థితిః. అమరము.
౯. భగవంతునితప్ప మఱియొకటి ఎఱుఁగమి.
(ఇది యోగాష్టాంగములలో నొకటి.)

శ్లో. మూర్తం భగవతోరూపం సర్వోపాశ్ర
యనిస్పృహం. ఏషా వై ధారణా జ్ఞేయా
యచ్చిత్తం తత్ర ధార్యతే,తచ్చ మూర్తం
హరే రూపం తద్విచింత్య నరాధిప,తచ్ఛ్రూ
యతామనాధారా ధారణా నోపపద్యతే.
ప్రసన్నవదనం చారుపద్మపత్త్రనిభేక్షణం,
సుకపోలం సువిస్తీర్ణలలాటఫలకోజ్జ్వలం,
చింతయేద్వృష్ణభూతం తం పీతని ర్ఘలవాసు
సం. (వాచ.)

శ్లో. ధానా స్త్రీ భూరవహాం బీజే కుస్తుంబురు
ణిచాప్యసౌ, భృష్టే యవే ధామని చ హార్ష్మ
నం దీత్వవోచకః. (కే. ని.)

ధానకము. సం. వి. అ. న. ౧. దనియము, కొత్తిమిరి. ౨. మానభేదము, అఱురతులయెత్తు.

ధానము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉంచుటకు ఆధారము; స్థానము. ౨. ధారణము, ధరించుట. ౩. పోషణము, పోషించుట.

ధానాక. సం = ధాన.

ధాని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఆధారము, స్థానము; వాసస్థానము.

ఉదా: రాజధాని = రాజస్థానము; యమధాని= యమపురి; మషిధాని = సిరాబుడ్డి; మత్స్యధాని= చేఁపలబుట్ట.

౨. దనియము, కొత్తిమిరి. ౩. పీలువృక్షము, గోఁగు.

ధానీయము. సం=ధాతవ్యము.

ధానుర్దండికుఁడు. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) వింటిచే జీవించువాఁడు, విలుకాఁడు.

ధానుష్కుఁడు. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) ధనుస్సు ఆయుధముగా కలవాఁడు, విలుకాఁడు.

ధానుష్యము. సం. వి. అ. పుం. - వింటికి ఉపయోగించునది- వెదురు.

ధానేయము. సం. వి. అ. న. దనియము, కొత్తిమిరి.

ధాన్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దనియము, కొత్తిమిరి.

ధాన్యచమసము. సం. వి. అ. పుం. చిపిటములు, అడుకులు. (త్రి. ని.)

ధాన్యత్వక్కు. సం. వి. చ్. స్త్రీ. ధాన్యపుపొట్టు, ఊఁక.

ధాన్యబీజము. సం. వి. అ. న. దనియాలు.

ధాన్యము. సం. వి. అ. న. ౧. - ధానమునకు (పోషించుటకు) అనుకూలమయినది - కొలుచు. ౨. దనియాలు. ౩. నాలుగునూవుగింజల కొలఁది.

ధాన్యవీరము. సం. వి. అ. పుం - బలకర మగుటచే ధాన్యములలో వీరునివంటిది - మాషము, మినుములు.

ధాన్యశీర్షకము. సం. వి. అ. న. సస్యమంజరి, ధాన్యపుకంకి, ఎన్ను.

ధాన్యసారము. సం. వి. అ. పుం. తండులము, బియ్యము.

ధాన్యాకము. సం. వి. అ. న. దనియాలు.

ధాన్యామ్లము. సం. వి. అ. న. కాంజికము, కలి; పులికడుగు.

ధాన్యోత్తమము. సం. వి. అ. పుం. శాలిధాన్యము, వరి.

ధాన్వనము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) ౧. మరుదేశమందలిది. ౨. ధనుస్సంబంధమైనది.

ధామకము. సం.వి.అ. పుం. ఒకమాషము ఎత్తు.

ధామకేశి. సం. వి. న్. పుం. - కిరణములు కేశములుగా కలవాఁడు - సూర్యుఁడు.

ధామనిధి. సం. వి. ఇ. పుం. - కిరణములకు స్థానము - సూర్యుఁడు.

ధామము. సం. వి. న్. న. ౧. ఇల్లు. ౨. స్థానము, చోటు. ౩. వెలుఁగు, కిరణము; కాంతి. ౪. ప్రభావము, శక్తి. ౫. దేహము. ౬. జన్మము, పుట్టువు. ౭. ప్రతాపము. ౮. అస్త్రము. ౯. ఆకాశము. ౧౦. భోజనము, తినుట. (వై. ని.) ౧౧. సారము. ౧౨. ధనము. ౧౩. చిహ్నము. ౧౪. బృందము, సమూహము.

శా. చండాలీవ్రజగీతరావముల కుత్సాహంబు
తో నొక్క వేదండస్వామి మదంబు సే
సెం గరిణీధామంబు లజ్ఞాడంగాన్. కు.సం.
౧. ౪౬.

అ. న. ౧. తిలకము. ౨. తేజస్సు. (కే. ని.)

ధామార్గవము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అపామార్గము, ఉత్తరేను. ౨. ఆవడ, చేఁతిబీఱ.

ధాయకము. సం. విణ. (అ. యి. అ.) ౧. ధరించునది. ౨. పోషించునది.

ధాయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరించునది. ౨. పోషించునది. ౩. త్రాగునది.

ధాయ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సామిధేనిఋక్కు, యాగమునం దగ్నిని ప్రజ్వలింపఁజేయునపుడు పఠించు మంత్రము.

ధాయ్యుఁడు. సం.వి. అ. పుం. పురోహితుఁడు. (కల్ప.)

ధార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. పైనుండి పడునీరు లోనగువానిచాలు. ౨. కత్తి లోనగువానివాదర. ౩. కుండ లోనగువానిచిల్లి. ౪. పరంపర, ఎడతెగనివరుస. ౫. జడివాన, ముసురు. ౬. సేనాగ్రభాగము, దండుముందటిభాగము. ౭. అంచు, కొన. ౮. రథచక్రము, బండికన్ను. ౯. ఉత్కర్షము, మేలిమి. ౧౦. సమూహము. ౧౧. కీర్తి. ౧౨. వాక్కు. ౧౩. జనప్రవాదము, కింవదంతి. ౧౪. ఒకానొకపట్టనము. ౧౫. అశ్వగతివిశేషము. (అశ్వధారలు అయిదు: ఆస్కందితము, ధౌరితకము, రేచితము, వల్గితము, ప్లుతము.) ౧౬. పోలిక, రీతి.

మ. నటదీశానశిరస్తటత్రుటితరత్నచ్ఛాయఁ గ
ల్లోలినీ, విటమధ్యంబున వ్రాలె నభ్రమణి
తద్వేగాభిహతోన్నమత్స్ఫుటపాథోలవధా
రఁ దార తెగకుం డద్భిందుసంధానితో,
త్కటసంధ్యానలధూమకంచుకము లై కన్ప
ట్టెఁ గ్రొంజెకటుల్. వసు. ౪. ౧౨.

ధారకము. సం. వి. అ. పుం. పాత్రము, కలశము.

ధారకుఁడు. సం. విణ. (అ. యి. అ.) ౧. ధరించువాఁడు. ౨. పోషించువాఁడు. ౩. అధమర్ణుఁడు, అప్పు పుచ్చుకొన్నవాఁడు.

ధారగొను. వి.స. క్రి. (ధార+కొను.) ధారాపూర్వకముగా దానము పట్టు, పుచ్చుకొను.

చ. అనవుడు నాతఁ డిట్లనియె నాతనితో ని
పు డేను దీని నీ,జనపతిచేత ధారగొని సా
ధుగతిం జన నీది యంటి వెం, ట్లనఁగ నశేషము
నేనును ధరాధిపుచే మును ధారగొన్నయా,
వని వినిపింప నిద్దఱకు నయ్యె నహోవివాద
మచ్చటన్. భాగ. ౧౦. ఉ. ౪౬౯.

ధారణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ధరించుట. ౨. పోషించుట. ౩. జ్ఞప్తియందుంచుకొనుట. ౪. జ్ఞాపకశక్తి, స్మరణపటుత్వము. ౫. కుంభక మనెడిప్రాణాయామభేదము, గాలిని పీల్చి లోపల నిలఁబెట్టుట. ౬. అధమర్ణత్వము, అప్పుపడుట. ౭. స్థైర్యము, నిలుకడ. ౮. రాజులన్యాయ్యమార్గస్థితి, మర్యాద.

శ్లో. సంస్థాతుమర్యాదాధారణాస్థితిః. అమరము.

౯. భగవంతునితప్ప మఱియొకటి ఎఱుఁగమి.
(ఇది యోగాష్టాంగములలో నొకటి.)

శ్లో. మూర్తం భగవతోరూపం సర్వోపాశ్ర
యనిస్పృహం. ఏషా వై ధారణా జ్ఞేయా
యచ్చిత్తం తత్ర ధార్యతే, తచ్చ మూర్తం
హరే రూపం తద్విచింత్య నరాధిప, తచ్ఛ్రూ
యతామనాధారా ధారణా నోపపద్యతే.
ప్రసన్నవదనం చారుపద్మపత్రనిభేక్షణం,
సుకపోలం సువిస్తీర్ణలలాటఫలకోజ్జ్వలం,
చింతయేద్బ్రహ్మభూతం తం పీతనిర్మలవాస
సం. (పాద.)

ధారణకుఁడు. సం. విణ. (అ. తీరా. అ.) అధమర్ణుఁడు, అప్పుపడినవాఁడు.
శ్లో. వినా ధారణకా ద్వాపి విక్రీణీత ససాక్షికం. యాజ్ఞ. ౨. ౬౩.

ధారణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరించునది, తాల్చునది. ౨. పోషించునది. (అ. ఈ. అ.) ౧. ధరింప సాధన మయినది. ౨. పోషింప సాధన మయినది. వి. అ. న. ౧. = ధారణ. ౨. ఉదకము. పుం. ౧. స్తనము. ౨. లోకము. (కే. ని.)

ధారణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. వరుస, బంతి. ౨. నాడి, నరము. ౩. నిలుకడ; ఏకాగ్రత. ౪. ధరణి, భూమి.
ద్వి. అమర వేవేగ చిత్రాంగి నంటఁ గనె, రక్కసివలెనె ధారణి పిక్కటిల్ల, మొక్కలంబుగఁ గుయో మొఱ్ఱో యనంగ, బిగువుపగ్గంబుల బిరబిరఁ దెచ్చి, తగ నంటఁ గట్టి రా స్థానంబునందు. ద్వి. శ. సా. ౧౦౬పా. ౮ పం.

ధారణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బ్రహ్మ. ౨. సూర్యుఁడు. (కే. ని.)

ధారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధరించునది. వి. అ. పుం. ౧. వడగల్లు, వర్షోపలము. ౨. ఋణము, అప్పు. ౩. గ్రావాంతరము, ఒకదిను సుజాయి. (పర్వత విశేష మని కొందఱు.) ౪. గంభీర ప్రదేశము, లోఁతైనచోటు. ౫. వర్షమువలన పుట్టినజలము, వర్షపునీరు.

ధారయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ధరింపఁజేయువాఁడు.

ధారయిత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - ధరించునది- భూమి.

ధారవో(పో)యు=దారవోయు. మి. స. క్రి. (ధార + పోయు.) ధారాపూర్వకముగా నిచ్చు.
గీ. నీవు తెచ్చినకడవలో నీళ్లు దెచ్చు, ధారవోసెద నావిప్రధర్మ మెల్ల. శుక. ౨. ౪౭౬.
క. క్షమ మూఁడడుగులు బలి యుత్తమభక్తి సదక్షిణం సతాంబూలం తుభ్య మహం సంప్రదద యిదం, న మమ యనుచు ధారవోసె నలినాక్షునకున్. దశ. ౫. ౧౦౯.
క. దేవబ్రాహ్మణభూములు, భూవరునకుఁ జెప్పి ధారవోయించె బలీ. భీమ. ౧. ౬౩. వరాహ. ౧౦. ౪౯.

ధారాంకురము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శీకరము, వానతుంపర. ౨. వడగల్లు. ౩. నాసీరము, ముందుగా పోవుసేన. (మే. ని.)

ధారాంగము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఖడ్గము. ౨. తీర్థము. (కే. ని.)

ధారాకదంబము. సం. వి. అ. పుం. నీరుకడిమిచెట్టు.

ధారాగృహము. సం. వి. అ. పుం. ధారాయంత్రాదులు కలగృహము, స్నానపుగది.

ధారాటము. సం. వి. అ. పుం. ౧. - వర్షధారలకై తిరుగునది - చాతకము, వానకోయిల. ౨. - ఆస్కందితాదిపంచధారలతో సంచరించునది - గుఱ్ఱము. ౩. - వర్షధారలతో సంచరించునది - మేఘము. ౪ - మదధారలతో సంచరించునది - మదపుటేనుఁగు.

ధారాదత్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధారాపూర్వకముగా నీయఁబడినది. (భూమి, కన్య మొ.)

ధారాధరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. - వర్షధారలను ధరించునది - మేఘము. ౨. - వాదర ధరించునది - ఖడ్గము, కత్తి.

ధారాఫలము. సం. వి. అ. పుం. - వాఁడి ముండ్లు కలఫలము కలది - ఉమ్మెత్తచెట్టు.

ధారాయంత్రము. సం. వి. అ. న. నీళ్లు ధా

కలుగ పడుటకై గొట్టములతో చేర్పఁబడిన యంత్రము.

శ్లో. ధారాయంత్రవిముక్తసంతతపయఃపూరప్లు తే సర్వతః. రత్నా. ౧. ౧౧.

ధారాళము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధార కలది; ప్రశస్తమైనధార కలది. ౨. అడ్డుపాటు లేనిది.

గీ. కనకకర్ణికాధారాళకాంతు లడికి, బాహుల తికలు బిరుదుసంపంగిదండ, లిరుగడల వ్రే లఁజెచినకరణిఁ బరఁగఁ, గంబువిజయము ప చరించుఁ గాంతగళము. ప్రభా. ౨. ౩౮.

క. ధారాళమైననీతులు, నోరూరఁగఁ జవులు పుట్ట నుడివెద సుమతీ. సు. శ. ౧.

(వ్యవ.) వాఁడు ధారాళముగా ఉపన్యసించెను. వాఁడు ధారాళమైనహృదయము గలవాఁడు. ఈపనిని ధారాళముగా చేయఁగలను. ధారాళమైనవర్షము కురిసెను.

ధారావర్షము. సం = ధారాసంపాతము.

ధారావాహి. సం. విణ. (న్.నీ.న్.) ౧. ఎడ తెగక ప్రవహించునది. ౨. ఎడతెగక యుండునది ; తెంపు లేక కలుగుచుండునది.

ధారావిషము. సం. వి. అ. పుం. - వాదరయే విషముగా కలది - ఖడ్గము, కత్తి. (త్రి. ని.)

ధారాసంపాతము. సం. వి. అ. పుం. ఆసారము, జడివాన, ముసురు.

ధారాస్నుహి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. త్రిధార యగుస్నుహి, మూఁడుఅంచులు కలజెముడు‡.

ధారి. సం. వి. న్. పుం. పీలువృక్షము, గోఁగు‡.

ధారిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ముహూర్తము, రెండు గడియలకాలము. (వై. ని.)

ధారిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. భూమి. ౨. బూరుగు‡.

ధారితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరింపఁ జేయఁబడినది. ౨. అప్పుగా పుచ్చుకొనఁబడినది. (ద్రవ్యాది.)

ధారు. వి. మల్లవిద్యాసంబంధ మగుపదునాలుగువిసరులలో నొకటి.

వ...అవ్వీరరండు...ధారు...ఝూటు నివి మొదలయినపదునాలుగువిసరులమర్మంబులుఁ జూచి... హంస. ౧. ౨౦౬.

వ...ధారు ధాణు అంత్రటీక ... మల్లపు. ౩. ౮౯.

ధారుణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధారిణి, భూమి. (ధరుణము = జలము. "ధరుణస్సమ్మతే నీరే స్వర్లోకేపరమేష్ఠిని" అని మే.ని. దానినుండి పుట్టినది. ధారుణి. "అద్భ్యః పృథివీ"అనుశ్రుతి భూమి జలమువలన పుట్టుటను బోధించుచున్నది.)

చ. గుణముల నొప్పి బ్రాహ్మణులకుం గడుభక్తుఁడవై సమస్తధారుణిప్రజ గూర్పఁగా విగతరోషుఁడవై సుఖ ముండు మింక బ్రాహ్మణుల కవజ్ఞ సేయక శమత్వము సేకొను మింద్రుఁడైన బ్రాహ్మణుల కవజ్ఞ సేసి యవమానముఁ బొందుఁ బ్రతాపహీనుఁడై. భార.ఆది.౭. ౧౨౫.

మ. మణికోదండము లింద్రచాపములుగా మత్తిల్లి గర్జిల్లువా, రణముల్ లీల ఘనాఘనంబులుగ వీరవ్రాతముల్ గార్పుమ్మార్గణవర్షం బతివర్షమై కురియ నాకాశాంతరాళంబు ధ్వారుణియుం గప్పుచుఁ ద్రోచి రోలి దోలు కారుం బోలె నాధోరణుల్. కు.సం.౧౧. ౨౦౫.

ధారుధాణు. వి. మల్లవిద్యాసంబంధ మగుపదునాలువిసరులలో నొకటి.

వ...ధారుధాణు... మొదలగు పదునాలుగు విసరులు ...ప్రబంధ. ౭౮. మల్లపు. ౩. ౮౯. హంస. ౧. ౨౦౬.

ధిగధిగ=ధిగద్ధిగ. వి. కస్తురిబొట్టు మొదలగువాని కాంతివిశేషమున కనుకరణము.

చ. మొగమున వ్రేలుముంగురులు మొల్లప్రబొ ట్టెపలించి యుంతికిన్, ధిగధిగ లీనుబొట్టొ కతె దిద్దె బళీ యనఁ బచ్చికస్తురిన్. చమ. ౩. ౪౩.

క. గగనపథంబున రాఁగా, ధిగధిగ మనునొక్క దివ్యతేజంబు సభో,లగనం బై పొడకట్టిన, శెగడి దివాకసులు చనిరి భీతిం గడలన్. శ్రీరం. మా. ౪. ౬౯.

ధిగద్ధిగ= ధిగధిగ.

సీ... దివ్యతేజము ధిగద్ధిగ వెలింగె. వసు. ౫. ౩.

ధిగ్దండము. సం. వి. అ. పుం. ఛీయనుట, ఛీకొట్టుట, ఛీవాట్లుపెట్టుట. (ఇది దండనవిశేషము.)

ధిగుల్లు. వి. గుండె యదరుట కనుకరణము.

క... ప్రసాదము... వేగ భుజించితి నన విని, తా గుండె ధిగుల్లు మనఁగఁ దలపోసె మదిన్. చెన్న. ౧. ౧౨౩.

క. వనితామణి కౌఁగిటఁ జేర్చిన గుండె ధిగుల్లురనఁగ శ్రీగురుఁ డనియెన్. చెన్న. ౨. ౩౦౨.

ధిగ్వణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. బ్రాహ్మణునికి ఆయోగవస్త్రీయందు పుట్టినసంకీర్ణజాతివాఁడు. (వీనివృత్తి చర్మకార్యము.)

ధితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ధారణము. (వాచ.)

ధిప్స. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మోసము చేయ నిచ్ఛ.

ధిప్సువు. సం. విశే. (ఉ) మోసము చేయ నిచ్ఛ కలవాఁడు.

ధిమిధిమి. వి. భేరి మొదలగువాని ధ్వనికనుకరణము.

క... విరులపోవ గురిసెన్ స్మోరసెన్, ధిమిధిమిని దివ్యదుందుభు, లమరమనోహర్షహేతు వగునవ్వేళన్. విప్ర. ౧. ౭౪.

వ... తిరువడికోలలరం ధ్రగోళంబుల నత్యుల్కలంబు లై మండుధగధగని జగజ్జ్యోతిదీపజాలంబులమధ్య ధూపకుండికాంగారంబుల నీరాజఁ గ్రాఁచి నాదుఁ బరికింప వాయించు ధిమిధిమిధ్వానంబులకు... అము. ౪. ౩౫.

ధిమ్ము. వి. ౧. మద్దెలధ్వని కనుకరణము. (ఆమ్రేడితమున "ధింధిమ్ము")

గీ. ధి మ్మనెడి మద్దెలలమ్రోఁత గ్రమ్ముకొనియె. కువల. ౨. ౧౦౯.

౨. పిరంగులధ్వని కనుకరణము.

వ... విజయశంఖంబులఘుమంఘుమలు పిరంగుల ధింధిమ్ములు జబురుజంగులఖంగురింగులు... ప్రబంధ. ౭౮౮.

ధిషణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. బుద్ధి, మనీష. ౨. వాక్కు. ౩. స్తోత్రము. ౪. గౌరి. ౫. భూమి. ౬. స్త్రీచిహ్నము. ద్వి. భూమ్యాకాశములు. (కే.ని.)

ధిషణము. సం. వి. అ. న. వాసస్థానము; స్థానము.

ధిషణాధిపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - వాచస్పతి- బృహస్పతి.

ధిషణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. బుద్ధికలవాఁడు- బృహస్పతి.

ధిష్ణ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. స్థానము. ౨. గృహము. ౩. నక్షత్రము. ౪. శక్తి. ౫. బలము. (వై. ని.)

ధిష్ణ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. శుక్రాచార్యుఁడు. ౨. ప్రాణాభిమానిదేవత. ౩. అగ్ని. (వై.ని.)

ధీ

ధీ. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. బుద్ధి, జ్ఞానము; తెలివి. ౨. భావన, ఊహ. ౩. ఆలోచన.

ఉదా:- ధీసచివుఁడు, ధీగుణములు.

శ్లో. శుశ్రూషా శ్రవణం చైవ గ్రహణం ధారణం తథా, ఊహాపోహార్థవిజ్ఞానం తత్త్వజ్ఞానంచ ధీగుణాః.

౪. కర్మము.(కే. ని.)

ధీంద్రియము. సం. వి. అ. న. జ్ఞానేంద్రియము.

ధీత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కూఁతురు. ౨. మనస్సు. (వై. ని.) ౩. కన్య. (కే. ని.)

ధీతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. త్రాగఁబడినది, పీల్వఁబడినది, జుఱ్ఱఁబడినది. ౨. అనాదృతము, అనాదరముచేయఁబడినది. ౩. ఆరాధింపఁబడినది. (వాచ.)

ధీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. పీల్చుట, త్రాగుట. ౨. అనాదరము. ౩. వ్రేలు. ౪. ఆధారము. ౫. వ్యవస్థ. (కే. ని.)

ధీద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. బుద్ధి. ౨. కన్య. (వాచ.)

ధీప్స. సం=ధిప్స.

ధీప్సువు. సం=ధిప్సువు.

ధీమంతుఁడు. సం. విణ. (త్. మతీ. త్.) ప్రశస్తబుద్ధి కలవాఁడు. వి. త్. పుం. ౧. బృహస్పతి. ౨. విద్వాంసుఁడు.

ధీమకము. సం. వి. అ. న. ఇనుము. (వై.ని.)

ధీయమానము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ధరింపఁబడుచున్నది. ౨. పోషింపఁబడుచున్నది.

ధీర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ధీరురాలు. ౨. (అలం.) మానముతో కూడిననాయిక. (వ్యంగ్యముగా భర్తయందలికోపము ప్రకటించునాయిక. చూ. ధీరాధీర.) ౩. కాకోలి, కాయకొల్లి. ౪. మహాజ్యోతిష్మతి, పెద్దమానేరు.

ధీరపత్త్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధరణీకందము, ఒకదినుసుకందము.

ధీరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. గంభీరము. (ధ్వని మొ.) ౨. మందము. (గాలి మొ.) "ధీరసమీరే యమునాతీరే"...గీతగో. ౫. ౧. వి. అ. న. కుంకుమపువ్వు.

ధీరలలితుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ధీరుఁడును కళాసక్తుఁడును అగునాయకుఁడు, చతుర్విధనాయకులలో నొకఁడు, మృదుచిత్తము కళాసక్తియు కలిగి సమస్తభోగములు అనుభవించుచు నిశ్చింతుఁడై యుండునాయకుఁడు. (ఉదా:- రత్నావళిలోని వత్సరాజు మొ.)

శ్లో. నిశ్చింతో మృదు రనిశం కలాపరో ధీరలలిత స్స్యాత్. సా. ద.

ధీరశాంతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ధీరుఁడును శాంతుఁడును అగునాయకుఁడు, చతుర్విధనాయకుల లోనొకఁడు. (ఉదా:- చారుదత్తుఁడు మొ.)

శ్లో. సామాన్యగుణై ర్భూయాన్ ద్విజాతికో ధీరప్రశాంత స్స్యాత్. సా. ద.

ధీరాధీర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. (అలం.) తప్పుచేసిన నాయకునియందలికోపమును వ్యంగ్యముగాను అవ్యంగ్యముగాను ప్రకటించునాయిక, ధీరాలక్షణమును అధీరాలక్షణమును కల నాయిక. మధ్యధీరాధీర = తప్పుచేసినభర్తయెదుట నిలిచి కంటఁ దడిపెట్టుకొనుచు కుటిలవాక్యము లాడునది. ప్రగల్భధీరాధీర= తప్పుచేసిన భర్తయందలి కోపమును సురతమందలియౌదాసీన్యముచేతను తర్జనతాడనాదులచేతను ప్రకటించునది.

వ. ...వ్యంగ్యావ్యంగ్యంబులఁ గోపప్రకాశంబు సేయునది ధీరాధీర యగు. అందు మధ్యాధీరకు కోపవచనంబు వ్యంగ్యంబు మధ్యాధీరకు పరుషవచనంబు మధ్యధీరాధీరకు వచనరుదితంబులుం గలిగియుండు. ప్రౌఢధీరకు రతి సంభ్రమ మెంచకుండుటయు ప్రౌఢాధీరకు తర్జనతాడనంబులఁ గోపప్రకాశంబును ప్రౌఢధీరాధీరకు సురతౌదాస్యతర్జనతాడనంబులఁ గోపప్రకాశంబునుం గలిగియుండును... రస. ౧.౧౬.

ధీరుఁడు. సం. విణ. (ఇ. ఆ. అ.) ౧. ధైర్యము కలవాఁడు, జంకనివాఁడు. ౨. నిలుకడ కలవాఁడు, చలింపనివాఁడు. ౩. దృఢచిత్తము కలవాఁడు, గట్టిపూనిక కలవాఁడు. ౪. గంభీరుఁడు, నిర్వికారచిత్తుఁడు. ౫. పండితుఁడు. ౬. స్వైరుఁడు, స్వతంత్రుఁడు. ౭. బలము కలవాఁడు. ౮. వినీతుఁడు, వినయవంతుఁడు, సుశిక్షితుఁడు. ౯. మందుఁడు, మూఢుఁడు. ౧౦. తెగువారి, సాహసికుఁడు. వి. అ. పుం. ౧. బుద్ధుఁడు. ౨. చిదాత్తుఁడు, ౩. బలిచక్రవర్తి. ౪. సముద్రుఁడు.

ధీరోత్తమగండ(ఁడు). ధీరోత్తములకెల్ల ధీరుఁడు. (ఇది బిరుద నామము.)

సీ. దర్పితాహితనృపోత్తములు నిన్నాదరింపఁ గలరె ధీరోత్తమగండబిరుద. నరస. ౫.౨౦.

ధీరోదాత్తుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -ధీరుఁడును ఉదాత్తుఁడు నైననాయకుఁడు- చతుర్విధ నాయకులలో నొకఁడు. (ఉదా:- శ్రీరాముఁడు.)

శ్లో. అవికత్థనః క్షమావా నతిగంభీరో మహాసత్త్వః, స్థేయాన్ నిగూఢమానో ధీరోదాత్తో దృఢవ్రతః కథితః. సా. ద.

క. ధీరుఁడు గంభీరుఁడు సత్కారుణ్యుఁడు నస్వయంకృతస్తుతినిరహంకారుఁడు నగునాయకుఁ డిల, ధీరోదాత్తుండు నాఁగ ధృతిఁ బెంపారున్. కావ్యా. ౩. ౫.

ధీరోద్ధతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -ధీరుఁడును ఉద్ధతుఁడు నైననాయకుఁడు- చతుర్విధ నాయకులలో నొకఁడు. (ఉదా:- భీమసేనుఁడు.)

శ్లో. మాయాపరః ప్రచండ శ్చపలో హంకారభూయిష్ఠః, ఆత్మశ్లాఘానిరతో ధీరై ర్ధీరోద్ధతః కథితః. సా. ద. కావ్యా. ౩. ౭.

ధీలటి. సం. వి. ఇ.ఈ.స్త్రీ. దుహిత, కూఁతురు. (వాచ.)

ధీవము. సం. వి. న్. పుం. ౧. చేఁప. (కే. ని.) ౨. వ్యాధి, రోగము. (కే. ని.)

ధీవరము. సం. వి. అ. న. ఇనుము. (వై. ని.)

ధీవరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. కైవర్తుఁడు, జాలరి. ౨. ఘంటాపథములను సంరక్షించుమాగధుఁడు. (వై. ని.)

ధీవుఁడు. సం. విణ. (న్. వరి. న్) ఆలోచనకలవాఁడు, ధ్యానయుక్తుఁడు; నిపుణుఁడు. వి. న్. పుం. ౧. శిల్పి. ౨. జాలరి. ౩. దేవుఁడు. (కే. ని.)

ధీసచివుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆలోచనము చెప్పుమంత్రి. ౨. మంచి ఆలోచనము చెప్పువాఁడు. (వ్యతి. కర్మసచివుఁడు = కార్యము చేయుమంత్రి. ఉదా:- ఇంద్రునకు బృహస్పతి ధీసచివుఁడు. ఉపేంద్రుఁడు కర్మసచివుఁడు.)

ధు

ధుంధుమారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఇంద్రగోపము, ఆరుద్రపురుగు. ౨. పట్టుపురుగు. ౩. గృహధూమము, ఇంటిపొగ; కఱదూపము.

ధుంధుమారుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - ధుంధు వను రాక్షసుని చంపినవాఁడు- కువలయాశ్వుఁడను రాజు, బృహదశ్వుని పుత్త్రుఁడు.

ధుక్షిమము. సం. వి. అ. న. వెన్న తీపి కాఁచిన పాలు తోఁడుపెట్టినపెరుఁగు. (వై. ని.)

ధుతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. విఘాతము, ఎగురఁ గొట్టఁబడినది; కదలింపఁబడినది. ౨. త్యక్తము, విడువఁబడినది.

ధుత్తూరము. సం. వి. అ. పుం. ఉమ్మెత్త.

ధుని. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ.-వాయువుచే కదలునది- నది.

ధున్వత్. సం.(శత్రు.)౧. కదలుచున్న. ౨. కదలించుచున్న.

ధుర్. సం. వి. ర్. స్త్రీ. (ఇది తెనుఁగున సమాసావయవముగానే యుండును.ఉత్తరపదము పరమగునపుడు"ధూర్" అనురూపము నొందును. ఉదా:- ధూర్వహుఁడు. తాను త్తరపదమైనపుడు తత్పురుషాదులయందు "ధురా" యని ఆకారాన్త మగును. ఉదా:- రాజధురా. అక్షమునకు సంబంధించినదానిని చెప్పునపుడుమాత్రము ఆకారాన్తము కాదు. ఉదా:- అక్షధూః. దృఢధూ రక్షః.) ౧. బండి లోనగువానియగ్రభాగము, నొగ. ౨. నొగచివర. ౩. ఇరుసు బండికంటినుండి వీడకుండునట్లు దానిరంధ్రములయందు వైచుచీల. ౪. భారము, బరువు; కార్యభారము. ౫. అగ్రస్థానము.

శ్లో. అపాంసులానాం ధురి కీర్తనీయా. సం. రఘు. ౨. ౨.

౬. పీడ. ౭. అంగుళి, వ్రేలు. ౮. వికృతగానము.౯.గాయత్రీనామకసామము. (కే.ని.)

ధుర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. భారము, బరువు.(కల్ప.)

ధుర్ంధరము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాఁడిని మోయునది.౨.బరువు మోయునది. (ఎద్దు, గుఱ్ఱము మొ.) పుం. ధవవృక్షము, ఒకానొకచెట్టు. (వై. ని.)

ధురంధరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కార్యభారము వహించువాఁడు, కార్యనిర్వాహకుఁడు. ౨. అగ్రేసరుఁడు, ముఖ్యుఁడు, శ్రేష్ఠుఁడు.

ధురీణము. సం.వి. అ. పుం.-బరువు మోయునది- ౧. వృషభము, ఎద్దు. ౨. గుఱ్ఱము.

ధురీణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. బరువు మోయువాఁడు. ౨. కార్యభారము వహించువాఁడు. ౩. అగ్రేసరుఁడు, ముఖ్యుఁడు.

ధుర్యము. సం. వి. అ. పుం. = ధురీణము.

ధుర్యావకర్తికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. అక్షోముఖుఁడై ధూమపానము చేయువ్రతి.

శ్లో. పిబ త్వధోముఖో ధూమం యస్స ధుర్యావకర్తికః. (వై.ని.)

ధుర్యుఁడు. సం = ధురీణుఁడు.

ధువనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కదల్పునది.

శ్లో. అయ మంచతి పంచశరానుచరో పవనీపవనీధువనః పవనః. సా. ద.

వి. అ. న. కదల్చుట. పుం. అగ్ని.

ధూ

ధూంక్షణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తెల్లకాకి. (వై. ని.)

ధూక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వ్యాధి, రోగము; కామిలారోగము. (కే.ని.)

ధూకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వాయువు. ౨. కాలము. ౩. వ్యాధి; కామిలారోగము.

ధూకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధూర్తుఁడు. (వాచ.)

ధూతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కంపితము, కదల్పఁబడినది; వడకింపఁబడినది. ౨. త్యక్తము, విడువఁబడినది. ౩. భర్త్సితము, అదల్పఁబడినది. ౪. వీవనతో విసరఁబడినది. ౫. తిరస్కరింపఁబడినది. ౬. తర్కింపఁబడినది.

ధూతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. కదల్చుట; వడఁకించుట. ౨. వీవనతో విసరుట.

ధూనకము. సం. విణ. (అ. నికా. అ.) చాలకము, కదలించునది. వి. అ. పుం. యక్షధూపము, సర్జరస మనుధూపద్రవ్యము. (త్రి. ని.)

ధూననము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) కదలించునది. వి.అ.న.చాలనము, కదలించుట.పుం.వాయువు.

ధూనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కంపితము, కదల్పఁబడినది. ౨. (ఎండదప్పి లోనగువానిచే) పీడింపఁబడినది.

ధూని. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. కంపనము, కదలించుట. (వాచ.)

ధూపకుఁడు. సం. విణ. (అ. పికా. అ.) ౧. ధూపము వేయువాఁడు. ౨. సంతాపము కలిగించువాఁడు, తపింపఁ జేయువాఁడు.

ధూపనము. సం. వి. అ. న. ౧. ధూపము వేయుట, పొగ వేయుట. ౨. సంతాపము కలిగించుట, తపింపఁ జేయుట. ౩. సర్జరస మను ధూపద్రవ్యము.

ధూపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పొగవేయునది. ౨. సంతాపము కలిగించునది. వి. అ. పుం. ౧. ధూపము, సుగంధిద్రవ్యములనుండి వచ్చుపొగ. ౨. పొగకు సాధన మైనసుగంధిద్రవ్యము.

ధూపవాసము. సం. వి. అ. పుం. స్నానానంతరము తడి పోఁగొట్టుటకును శిరోజములను పరిమళింపఁజేయుటకును సుగంధిద్రవ్యములతో పొగ వేసికొనుట.

ధూపవృక్షము. సం. వి. అ. పుం. - ధూపద్రవ్యమున కాధార మగువృక్షము - సరళము అను వృక్షభేదము.

ధూపాంగము సం. వి. అ. పుం.-ధూపమున కుపయోగించుఅవయవములు కలది - ధూపవృక్షము.

ధూపాయితము సం = ధూపితము.

ధూపార్హము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - ధూపమునకు తగినది — వి. అ. న. కృష్ణాగరువు, నల్లఅగలు‡.

ధూపితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధూపము వేయఁబడినది, కర్పూరాదికముచేత వాసన కలదిగా చేయఁబడినది. ౨. (ఎండ దప్పి లోనగువానిచే) తపింపఁ జేయబడినది.

ధూమకము. సం. వి. అ. పుం. న = ధూమిక.

ధూమకేతనము. స. వి. అ. పుం. ౧. -పొగ చిహ్నముగా కలది- అగ్ని. ౨. ఉత్పాతవిశేషము, తోఁకచుక్క.

ధూమకేతువు. సం. వి. ఉ. పుం.=ధూమకేతనము.

ధూమగంధి. సం. విణ. (ఇ) పొగకంపు కలది. వి. ఇ. న. కామంచిగడ్డి‡.

ధూమగ్రహము. సం. వి. అ. పుం. రాహువు.

ధూమజము. సం. వి. అ. పుం - ధూమమువలన పుట్టినది - ౧. మేఘము. ౨. ముస్తకము, తుంగముస్తె‡.

ధూమజాంగజము. సం.వి.అ.న. వజ్రక్షారము, నవాసారము. (వాచ.)

ధూమధ్వజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - పొగచిహ్నముగా కలవాఁడు - అగ్ని.

ధూమపథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పితృయానము, కర్మప్రాప్యమార్గము. (వ్యతి. అర్చిరాది మార్గము.) ౨. పొగ వెలువడుమార్గము. (గవాక్షాది.)

ధూమమహిషి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - ధూమమునకు భార్యవంటిది - కుజ్ఝటి, పొగమంచు.

ధూమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పొగ. ౨. ఆవిరి. (ఆ. ని.) ౩. ధూమకేతువు, తోఁకచుక్క. ౪. (వైద్య.) ధూమపానము, పొగనుపీల్చుట. ౫. అజీర్ణపుత్రేనుపు. ౬. ఆగ్నేయదిక్కున నున్నయిల్లు.

శ్లో. ధ్వజధూమమృగేంద్రాణాం శ్వోక్షరాసభ
హస్తినాం, వాయసస్య చ పర్యాయాః
క్రమాత్ పూర్వాదివేశ్మని. (వై. ని.)

ధూమయోని. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. -ధూమము కారణముగా కలది- మబ్బు, మేఘము. ౨. ముస్తకము, తుంగముస్తె†.

ధూమలము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ధూమ్రము, నలుపుకలసినయెఱుపు కలది, పొగవన్నె కలది. వి. అ. పుం. నలుపుకలసినయెఱుపు, పొగవన్నె. పుం. న. దేవతాపూజలయందు వాయించుమద్దెల. (వై. ని.)

ధూమవేధి. సం. వి. న్. పుం. లోహాదులను సువర్ణముగా చేయు ఔషధవిశేషము.

వ...పంచలోహమయంబై యొప్పునప్పుడమి కేనికొలువుచవికెం దనచేతిధూమవేధి యను నౌషధంబుచేత శుద్ధసువర్ణంబు గావించి...
భోజరా. ౧. ౮౭.

ధూమాయితము. సం. విశ. (అ.ఆ.అ.) ధూమముకలదిగా అయినది, ధూమము కలది.

ధూమి. సం. విశ. (న్.నీ.న్.) ధూమము కలది.

ధూమిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కుజ్ఝటి, పొగమంచు.

ధూమిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. అగ్నిజిహ్వలలో నొకటి.

ధూమోత్థము. సం. వి. అ. న. వజ్రక్షారము, నవాసారము.

ధూమోద్గారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పొగవెలువడుట. ౨. త్రేఁచుట, త్రేఁపు.

ధూమోర్ణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. యమునిభార్య. (త్రి. ని.)

ధూమ్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ధూమసమూహము, దట్టమైనపొగ.

ధూమ్యాటము. సం. వి. అ. పుం. కూఁకటిమూఁగపక్షి.

ధూమ్రకము. సం. వి. అ. పుం - ధూమ్రవర్ణము కలది - ఉష్ట్రము, లొట్టియ.

ధూమ్రకర్ణము. సం. వి. అ. పుం. గాడిద.

ధూమ్రపత్త్రా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - ధూమ్రవర్ణముకలఆకులు కలది - పొగాకు†.

ధూమ్రము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నలుపుకలసినయెఱుపు కలది, పొగవన్నె కలది. ౨. వేఁడియైనది. వి. అ. పుం. ౧. నలుపు కలసిన యెఱుపు, పొగవన్నె. ౨. సిహ్లకము, చిల్లమడ్డి. ౩. కళింగము, కూఁకటిమూఁగపిట్ట. ౪. వేఁడిమి. (వై. ని.)

ధూమ్రమూలిక. సం.వి.ఆ.స్త్రీ.శూలితృణము†.

ధూమ్రలోచనము. సం. వి. అ. పుం - ధూమ్రవర్ణము కలకన్నులు కలది-కపోతము, పావురాయి.

ధూమ్రవర్ణకము. సం. వి. అ. పుం. నక్క.

ధూమ్రవర్ణము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ధూమ్రవర్ణము కలది, పొగవన్నె కలది. వి.అ.పుం.౧. నలుపు కలసినయెఱుపు, పొగవన్నె. ౨. తురుష్కము, చిల్లమడ్డి.

ధూమ్రశూకము. సం. వి. అ. పుం - ధూమ్రవర్ణరోమములు కలది- లొట్టిపిట్ట.

ధూమ్రాంకము. సం. వి. అ.పుం. మౌక్తికమణిదోషము.

సీ. అతిరక్తమనుదోష మది విద్రుమచ్ఛాయ
ధూమ్రాంకమనునదిధూమకాంతి. రత్న. ౫౦.

ధూమ్రాక్షి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. దోషవిశేషము కలముత్యము. (దీనినే "ధూమాక్షి" అని కొందఱు.) ౨. ధూమ్రవర్ణనేత్రములు కలస్త్రీ.

ధూమ్రాటము. సం=ధూమ్యాటము.

ధూమ్రాహ్వ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పొగాకు.

ధూమ్రికా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కృష్ణశింశుప, నల్ల యిరుగుడు.

ధూయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కదల్పఁబడుచున్నది. ౨.వడఁకింపఁబడుచున్నది.

ధూర్గతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాఁడిమీఁద నున్నవాఁడు. ౨- అందఱకు ముందఱ నున్నవాఁడు- ముఖ్యుఁడు, అగ్రేసరుఁడు.

ధూర్జటి. సం. వి. ఇ.పుం-బరువైనజటలు కలవాఁడు-శివుఁడు.

ధూర్తకము. సం. వి. అ.పుం. వంచకము, నక్క.

ధూర్తమానుష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రాస్న,సన్న రాష్టము.

ధూర్తము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఉమ్మెత్త. ౨. చోరకము, కచ్చోరము. ౩. రక్తచందనము. (వై.ని.)న. ౧. బిడలవణము. ౨. లోహకిట్టము, ఇనుపత్రుప్పు.

ధూర్తు. సం=ధూర్తుఁడు. (ఇది గృహస్థువంటిది.)
ద్వి. వేవేగ నాలోనివెఱ పెల్ల మాన్పు,మని వేఁడుకొనుటయు నవ్వటుధూర్తు, మనసులో వేఱొక్కమతము చింతించి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౦౨౩ పం.

ధూర్తుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మోసకాఁడు, వంచకుఁడు; మాయావి. ౨. జూదరి. ౩. హింసకుఁడు, పీడించువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. (అలం.) వంచకుఁ డగు నాయకుఁడు, శఠనాయకుఁడు. ౨. శివుఁడు, మహాదేవుఁడు,(కే.ని.)

ధూర్వహము. సం = ధురంధరము.

ధూర్వహుఁడు. సం = ధురంధరుఁడు.

ధూర్వీ. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. రథాదులముందటి భాగము.

ధూర్వోఢ. సం. విణ. (ఋ. ఢీ. ఋ.) ౧. = ధురంధరుఁడు. ౨. = ధురంధరము.

ధూలకము. సం. వి. అ. న. విషము.

ధూళి. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ.దుమ్ము, పరాగము.

ధూళిఁగల(లు)పు. మి. స. క్రి. (ధూళిన్ +కలుపు.) దుమ్ములోకలుపు; నశింపఁజేయు.
గీ. దొరతనము నీతి నియమంబు ధూళిఁగలపు, నంగనాజనలోలుఁ డైనట్టినరుఁడు. రుక్మా.౫. ౧౪౮. (ఇట విడుచు అని భావము.)

ధూళిఁగల(లి)యు. మి. అ. క్రి. (ధూళిన్ + కలయు.) దుమ్మునఁ గలయు; నశించు.
సీ. ఊరక విరఁబడు మారనారాచంబు దుండగంబునఁ దన్ను ధూళిఁగలయ.వరాహ.౪.౨౧.

ధూళిక. సం. వి.ఆ. స్త్రీ. కుజ్ఝటి, పొగమంచు .

ధూళికేదారము. సం. వి. అ. పుం. దుమ్మిన వరిమడి.

ధూళిగుచ్ఛకము. సం. వి. అ. పుం. పటువాసకము, బుక్కా.

ధూళిజంఘము. సం. వి. అ. పుం - బూడిదవన్నెపిక్కలు కలది-వాయసము, కాకి. (వై.ని.)

ధూళిధ్వజుఁడు. సం. వి.అ. పుం - ధూళి జెండాగా కలవాఁడు - వాయువు, గాలి.

ధూళిపటలము. సం.వి. అ. పుం. పైకెగసి కప్పువలె ఏర్పడినదుమ్ము. న. ధూళిచయము. (కల్ప.)

ధూళిపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - పరాగ మధికముగా కలపూవులు కలది - కేతకి, మొగలి.

ధూళీభక్తము. సం. వి. అ. న. వివాహభోజనము, పెండ్లివిందు. (వై. ని.)

ధూళీకదంబము. సం.వి.అ.పుం.౧-పరాగసమూహము కలది - నీపము, కడిమి⚘. ౨. వరుణము, ఉలిమిరి⚘. ౩. తినిశము, నెమ్మి⚘. ౪. ధూళిపటలము.

ధూళీగుచ్ఛము. సం. వి. అ. పుం. కర్పూరకుంకుమమిశ్రచందనచూర్ణము, ఫల్గుచూర్ణము, ఒకదినుసుబుక్కా.

ధూసర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పాండుఃఫలి అను మొక్క.

ధూసరచ్ఛద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పాల, చిఱుబొద్ది⚘.

ధూసరపత్త్రిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. హస్తిశుండి⚘.

ధూసరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) బూడిదవర్ణము కలది. వి. అ. పుం. ౧. బూడిదవర్ణము. ౨. గాడిద. ౩. లొట్టియ. ౪. పావురము.

ధూసరితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధూసరవర్ణము కలదిగా చేయఁబడినది, బూడిదరంగు కలదిగా చేయఁబడినది.

ధూసరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. తైలకారుఁడు, గాండ్లవాఁడు, తెలికవాఁడు.

ధృ

ధృక్కు. సం. విణ. (జ్) పొందువాఁడు. (ఇది తఱుచు సమాసాంతమునందే ఉండును.)

ఉదా:- కాలరూపధృక్కు, శక్తిధృక్కు మొ.

ధృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరింపఁబడినది, తాల్పఁబడినది. ౨. గృహీతము, పట్టుకొనఁబడినది. వి. అ. న. ౧. పతనము, పాటు. ౨. స్థితి, ఉనికి. ౩. ధారణము, తాల్చుట. ౪. గ్రహణము, పట్టుకొనుట.

ధృతరాష్ట్రము. సం. వి. అ. పుం. మంచిరాజు కలదేశము.

ధృతరాష్ట్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధార్తరాష్ట్రములనుహంసలజాతికి ఆదిమాత.

ధృతరాష్ట్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దుర్యోధనాదికౌరవులకు తండ్రి, పాండురాజునకు అన్న. ౨. సర్పవిశేషము. ౩. ఒకానొక గంధర్వుఁడు. ౪. రాజు.

ధృతాత్ముఁడు. సం.విణ. (న్. ఆ,న్. న్.) ధైర్యముతో కూడినచిత్తము కలవాఁడు.

ధృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. ధరించుట, తాల్చుట. ౨. గ్రహించుట, పట్టుకొనుట. ౩. ధైర్యము. ౪. స్థిరత. ౫. సంతోషము. ౬. సుఖము. ౭. (జ్యోతి.) విష్కంభాదియోగములలో నొకటి. ౮. ఒకానొకఛందస్సు. ౯. మాతృకాభేదము. పుం. యజ్ఞము.

ధృతిమంతుఁడు. సం. విణ. (త్. మతీ. త్.) ౧. ధైర్యము కలవాఁడు. ౨. సంతోషము కలవాఁడు.

ధృతిముషము. సం. విణ. (ష్) ౧. ధైర్యమును అపహరించునది. ౨. సంతోషమును హరించునది. (రూ. ధృతిముట్టు.)

ధృత్తు. సం. విణ. (త్) ధరించువాఁడు. (ఇది తఱుచు సమాసాంతములందే ఉండును.)

ఉదా:- రూపధృత్తు, అవతారధృత్తు మొ.

ధృత్వము. సం. వి. న్. పుం. ౧. ధర్మము. ౨. ఆకాశము. ౩. సముద్రము. (వాచ.) ౪. పర్వతము. (కే. ని.)

ధృత్వరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధాత్రి, భూమి.

ధృత్వుఁడు. సం. విణ. (న్. వరీ. న్.) ౧. బుద్ధిమంతుఁడు. ౨. ధరించువాఁడు. వి. న్. పుం. ౧. విష్ణువు. ౨. బ్రాహ్మణుఁడు.

ధృవ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ముయ్యాకుపొన్న❋.

ధృషన్వు. సం. విణ. (ఉ) ౧. దిట్ట, ప్రగల్భుఁడు. ౨. దక్షుఁడు, సమర్థుఁడు; నేర్పరి. వి. ఉ. పుం. సంఘాతము, గుంపు.

ధృష్ట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అసతి, జంపుటాలు.

ధృష్టద్యుమ్నుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ద్రుపదరాజుపుత్త్రుఁడు, ద్రౌపదియన్న.

ధృష్టి. సం.వి. ఇ. స్త్రీ. ధృష్టత్వము, దిట్టతనము.

ధృష్టుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దిట్టఁడు, ప్రగల్భుఁడు. ౨. నిర్లజ్జుఁడు, సిగ్గులేనివాఁడు. ౩. నిర్దయుఁడు, కనికరములేనివాఁడు. ౪. గర్వి, అహంకారము కలవాఁడు. వి. అ. పుం. (అలం.) శృంగారనాయకులలో నొకఁడు, తప్పుచేసియు జంకనివాఁడును బెదరింపఁబడియు సిగ్గునొందనివాఁడును, చేసినతప్పు ప్రత్యక్షముగా కనఁబడుచున్నను అసత్యమాడువాఁడు నగునాయకుఁడు.

శ్లో. కృతాగా అపి నిశ్శంకస్తర్జితోఽపి నలజ్జితః, దృష్టదోషోఽపి మిథ్యావాక్ కథితో ధృష్టనాయకః. సా. ద. ౩. ౩౮.

ధృష్ణజుఁడు. సం. విణ. (జ్)=ధృష్టుఁడు.

ధృష్ణి. సం. వి. ఇ. పుం. ఘృష్టి, కిరణము.

ధృష్ణువు. సం. విణ. (ఉ) ౧=ధృష్టుఁడు. ౨. కంచుకి.

ధృష్యము. సం=ధర్షణీయము.

ధే

ధే. వి. గుఱ్ఱము మొదలగుజంతువులను తోలుటయందలిధ్వని కనుకరణము.

(సైనికులు.) చ... మహోపలంబుతో, నడికినరీతి నున్నసవనాశ్వము ధే యని కక్కసంబులన్, పదపద గాఁగ వ్రేసియును...కదలుపలేక... జై. భా. ౪. ౭౭.

క. నింగికి ధే యని కదలిం, చెం గడు వడిఁగలుగుత్తినదుసింగముఁ బలుమాఱున్ ...కళా. ౩. ౬౫.

ధేన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నది. ౨. కొత్తిమిరి❋.

ధేనము. సం. వి. అ. పుం. ౧. సముద్రము. ౨. నదము.

ధేనుంభవ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. భావుకధేనువు, శుభప్రద మగుగోవు.

ధేనుక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. లేఁగటియావు. ౨. కొత్తిమిరి❋. (మే. ని.) ౩. ఆఁడేనుఁగు. (కొన్నియెడల సమాసాంతమందుఅల్పార్థకముగ కానవచ్చుచున్నది. ఉదా:- అసిధేనుక = చిన్నకత్తి.)

ధేనుకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చీరపేను. ౨. రతిబంధవిశేషము.

ధేనుకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకరాక్షసుఁడు. (వీఁడు బలరామునిచే హతుఁ డయ్యెను.)

ధేనుదుగ్ధకరము. సం. వి. అ. పుం- ఆవులకు పాలు వృద్ధిచేయునది- గర్జరము అనుదుంప❋.

ధేనుదుగ్ధము. సం. వి. అ. న. ౧. చిర్భటము, నక్కదోస❋. ౨. ఆవుపాలు.

ధేనువు. సం. వి. ఉ. స్త్రీ. - దూడలను త్రాగించునది - లేఁగటియావు; ఆవు. (ఇదిమృగజాతివాచకములతో ఉత్తరపదముగా సమసించునపుడు స్త్రీవాచక మగును. ఉదా:- అశ్వధేనువు = ఆఁడుగుఱ్ఱము. ఖడ్గధేనువు= ఆఁడుఖడ్గమృగము.)

ధేనుష్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తాకట్టుపెట్టిన పాఁడియావు; తాకట్టుపెట్టినపాఁడిబఱ్ఱె. (క్షీరస్వామి,టీకాసర్వస్వము.)

ధేయము. సం. విణ = ధాతవ్యము. వి. అ. న. ౧. పోషణము. ౨. త్రాగుట. ౩. ధరించుట. ౪. భాగరూపనామశబ్దములకు స్వార్థమున వచ్చు ప్రత్యయము. (ఉదా: భాగధేయము, రూపధేయము, నామధేయము.)

ధై

ధైనవము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ధేనుసంబంధమైనది.

ధైనుకము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ధేనుకాసంబంధమైనది. వి. అ.న. ౧. ధేనుకలసమూహము. ౨. ధేనుకము, రతిబంధవిశేషము.

ధైర్యము. సం. వి. అ. న. ౧. ధీరత్వము. ౨. మనస్సు కలఁగమి, నిర్వికారచిత్తత. ౩. గంభీరత. ౪. అవిధేయత, ధృష్టత్వము.

శ్లో... అర్హసి త్వం న ధైర్యాన్, న్మోక్షుకర్తుం చటులశఫరోద్వర్తనప్రేక్షితాని. మేఘ. ౧. ౪౦.

ధైవతము. సం. వి. అ. పుం. (సంగీ.) సప్తస్వరములలో ధ అను ఆఱవస్వరము.

ధైవత్యము. సం. వి. అ. న.-ధీవునిభావము-దక్షత, నేర్పు.

ధో

ధోఢము. సం. వి. అ. పుం. డుండుభము, ఇరుదలపాము.

ధోతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శతుఁడు. వి. అ. పుం. వాయువు.

ధోరణము. సం. వి. అ. న. ౧. ఎక్కఁ దగిన యేనుఁగు లోనైనవాహనము. (గజరథతురగాది-త్రి. ని.) ౨. (అశ్వాదుల) గతి. పుం. హంస. (కే. ని.)

ధోరణి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. పరంపర, పంక్తి. ౨. రీతి, పద్ధతి. (వాచ.)

ధోరితము. సం. వి. అ. న. ౧. వధము, చంపుట. ౨. గతి.

ధౌ

ధౌతకౌశజము. సం. వి. అ. న. చలువ చేసిన పట్టుబట్ట.

ధౌతకౌశేయము. సం = ధౌతకౌశజము.

ధౌతము. సం. విణ. (అ. అ. అ.) ౧. ప్రక్షాళితము, కడుగఁబడినది. ౨. మార్జితము, తుడువఁబడినది. ౩. శోధితము, పరిశుద్ధముచేయఁబడినది. ౪. స్వచ్ఛముగా చేయఁబడినది, తెల్లగా చేయఁబడినది. వి. అ. న. ౧. ప్రక్షాళనము, కడుగుట. ౨. శుద్ధిచేయుట. ౩. కలధౌతము, వెండి.

ధౌతశిలము. సం. వి. అ. న. స్ఫటికము. (త్రి. ని.)

ధౌతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. హఠయోగప్రకారము తడిపిన సన్నని వస్త్రము మ్రింగి మరల వెలికి తీయుట. (దీనివలన శ్లేష్మము ఊర్ధ్వముఖము గా పోవును.)

ధౌతేయము. సం. వి. అ. పుం. న. సైంధవలవణము, ఇందుప్పు.

ధౌరంధర్యము. సం. వి. అ. న. ధురంధరత్వము.

ధౌరితకము. సం. వి. అ. న. అశ్వగతిభేదము, జోడన, ఆస్కందితముకంటె నధికమై చతురమైనయొకయశ్వధార.

ధౌరితము. సం = ధౌరితకము.

ధౌరేయము. సం = ధురీణము.

ధౌరేయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) = ధురీణుఁడు.

ధౌర్తకము. సం = ధౌర్త్యము.

ధౌర్తిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ధౌర్త్యము, వంచన.

ధౌర్త్యము. సం.వి.అ.న. ధూర్తత్వము, వంచన.

ధౌర్యము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ధుర్యసంబంధమైనది. వి = ధౌరితకము.

ధ్మా

ధ్మాకారుఁడు. సం. వి. అ. పుం - కొలిమిగొట్టమూఁదువాఁడు - కమ్మరి.

ధ్మాత. సం.విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) = ధ్మాయకుఁడు.

ధ్మాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఊఁదఁబడినది. (అగ్ని మొ.) ౨. ఊఁది వాయింపఁబడినది, శబ్దితము. (శంఖము, సన్నాయి మొ.) ౩. ఉబ్బినది, ఉబికినది. ౪. దగ్ధము, కాల్పఁబడినది.

ధ్మాతవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఊఁదఁదగినది. (అగ్ని, శంఖము మొ.) ౨. గాలిచే ఉబ్బింపఁదగినది.

ధ్మానము. సం. వి. అ. న. ౧. (అగ్ని శంఖము మొ.) ఊఁదుట. ౨. కాల్చుట. ౩. ఉబ్బుట.

ధ్మానీయము. సం = ధ్మాతవ్యము.

ధ్మాపనము. సం. వి. అ.న. ౧. గాలి ఊఁది యుబ్బించుట. ౨. కాల్పించుట.

ధ్మాపితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఊఁదింపఁబడినది. (అగ్ని, శంఖము మొ.) ౨. ఉబ్బింపఁబడినది. ౩. దాహితము, కాల్పింపఁబడినది.

ధ్మాయకుఁడు. సం. విణ. (అ. యికా. అ.) అగ్ని, శంఖము మొదలగువానిని ఊఁదువాఁడు. ౨. ఉబ్బించువాఁడు.

ధ్మాయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఊఁదఁబడుచున్నది. (అగ్ని, శంఖము మొ.) ౨. ఉబ్బింపఁబడుచున్నది.

ధ్యా

ధ్యాత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. ధ్యానించువాఁడు. ౨. చింతించువాఁడు.

ధ్యాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధ్యానింపఁబడినది. ౨. చింతింపఁబడినది.

ధ్యాతవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధ్యానింపఁదగినది. ౨. చింతింపఁదగినది.

ధ్యానము. సం. వి. అ. న. ౧. చింతనము, చింతించుట. ౨. పరమాత్మను చింతించుట; అద్వితీయవస్తువునందు అవిచ్ఛిన్న మగునంతరింద్రియవృత్తిప్రవాహము; నేను బ్రహ్మస్వరూపుఁడను అని సత్స్వరూపవృత్తితో నిరాలంబముగా నుండుట; (విశిష్టాద్వైతమున) చిత్తచాంచల్యము లేక ఏకాగ్రముగా తలంచుట; ధారణానిరుద్ధుఁడగుఈశ్వరునిపుండరీకాక్షత్వాద్యాకారముతో చింతించుట. (విషయములందలిరాగము నశించుట అని సాంఖ్యులు.)

ధ్యానయోగము. సం. వి. అ. పుం. ధ్యానరూప మగుయోగవిశేషము. (ఇది కర్మజ్ఞానాది యోగములలో నొకటి.)

ధ్యానస్థుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధ్యాననిష్ఠుఁడు, ధ్యానమం దున్నవాఁడు.

ధ్యానించు. సం. స. క్రి. ధ్యానముచేయు, చింతించు.

(రావణుఁడు.) సీ. తనహృదయాకాశమునఁ బితామహు నుంచి ధ్యానించి...గీ. వీరహోమంబుఁ గావించె విస్మయముగ. ఉ. రా. ౨. ౧౬౩.

ధ్యానికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ధ్యాన

ముచే కలుగునది. మను. ౬. ౮౨.

ధ్యానీయము. సం = ధ్యాతవ్యము.

ధ్యామము. సం. వి. అ. న. ౧. కామంచిగడ్డి. ౨. దవనము..

ధ్యాయకుఁడు. సం. విణ. (అ. యికా. అ.)= ధ్యాత.

ధ్యాయత్. సం. (శతృ.) ధ్యానించుచున్న.

ధ్యాయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధ్యానింపఁబడుచున్నది.

ధ్యే

ధ్యేయము. సం=ధ్యాతవ్యము.

ధ్రా

ధ్రాజి. సం. వి.ఇ. స్త్రీ. ౧. ఒకజాతిపాముకారోగము, బొబ్బ. ౨. వాయుసమూహము. (కే. ని.)

ధ్రాడి. సం. వి. ఇ. పుం. పుష్పాపచయము, పూలుకోయుట. (వాచ.)

ధ్రి

ధ్రియమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరింపఁబడుచున్నది. ౨. ధరించుచున్నది.

ధ్రు

ధ్రుట్టు. సం. విణ. (హ్) ద్రోహము చేయువాఁడు. (రూ. ధృక్కు.)

ధ్రువ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. స్రుగ్భేదము, యజ్ఞపాత్రభేదము. (ఇది ఒకరీతి మ్రానితెడ్డు.) ౨. సాధ్వి, మంచియాఁడుది. ౩. గీతివిశేషము. ౪. పిదుకునప్పుడు సాధువుగా నుండుఆవు. ౫. దూర్వ, గరిక. ౬. సాలపర్ణి, ముయ్యాకుపొన్న. ౭. గుజ్జుప్రసుడి. ౮. గుజ్జుప్రసుడి ఉండు చోటు. ౯. భూమి. (కే. ని.)

ధ్రువక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తాళప్రాణక్రియావిశేషము.

ధ్రువము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. స్థిరము, నిలుకడ కలది; అచంచలము, కదలనిది. ౨. శాశ్వతము, ఎప్పుడును ఉండునది. ౩. సంతతము, ఎడతెగనిది. ౪. నిశ్చితము. వి. అ. పుం. ౧. ధ్రువనక్షత్రము, ఉత్తరధ్రువము దక్షిణధ్రువము అనఁబడు ఆకాశమం దున్న రెండు తారలలో నొకటి. ౨. (జ్యోతి.) విష్కంభాదియోగములలో నొకటి. ౩. స్థాణువు, మ్రాను. ౪. శంకువు, గసిక. ౫. పదునాలుగు అక్షరముల కాలము కల తాళము. ౬. శరారి, బాతు. ౭. నాసాగ్రము ముక్కుకొన. ౮. అశ్వరోమావర్తభేదము, ఒక జాతిగుజ్జుప్రసుడి. ౯. మఱ్ఱి. ౧౦. యజ్ఞపాత్రభేదము. ౧౧. (జ్యోతి.) ఉత్తరోత్తరాషాఢోత్తరాభాద్రారోహిణులలో ఏదేని ఒకటి. ౧౨. (జ్యోతి.) గ్రహనక్షత్రాద్యానయనమున నుపయుక్త మగుఅంకె. న. ౧. ఆకాశము. ౨. తర్కము. ౩. నిశ్చయము.

ధ్రువుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బ్రహ్మ. ౨. విష్ణువు. ౩. శివుఁడు. ౪. ఉత్తానపాదునికొడుకు. (ధ్రువనక్షత్రాధిష్ఠాత.) ౫. అష్టవసువులలో నొకఁడు.

ధ్రౌ

ధ్రౌవ్యము. సం. వి. అ. న. -ధ్రువత్వము- ౧. స్థిరత్వము. ౨. నిశ్చయము.

ధ్వ

ధ్వంసకుఁడు. సం. విణ. (అ. వికా. అ.) ౧. ధ్వంస మగువాఁడు, నశించువాఁడు. ౨. భ్రష్టు,

అధఃపతితుఁడు. ౩. ధ్వంసము చేయువాఁడు, నశింపఁజేయువాఁడు.

ధ్వంసనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నాశము చేయునది, ధ్వంసము చేయునది. ౨. భ్రంశము చేయునది. (అ. ఈ. అ.) ధ్వంసము చేయు సాధనము. వి. అ. న. ౧. నాశము. ౨. నాశము చేయుట, నశింపఁజేయుట. ౩. భ్రంశము, జాఱుట. ౪. అధఃపతనము, క్రిందపడుట.

ధ్వంసనీయము. సం=ధ్వంసయితవ్యము.

ధ్వంసమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నశించుచున్నది.

ధ్వంసము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధ్వంసము చేయునది. వి. అ. పుం. ౧. నాశము. ౨. క్రింద పడుట, కూలుట. ౩. జాఱుట.

ధ్వంసయత్. సం. (శత్రు.) ధ్వంసము చేయుచున్న.

ధ్వంసయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధ్వంసము చేయుచున్నది.

ధ్వంసయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నశింపఁజేయువాఁడు.

ధ్వంసయితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధ్వంసము చేయఁదగినది.

ధ్వంసితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. నశించువాఁడు. ౨. భ్రంశము నొందువాఁడు.

ధ్వంసితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధ్వంసముచేయఁబడినది, నశింపఁజేయఁబడినది. ౨. భ్రంశము చేయఁబడినది.

ధ్వంస్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధ్వంసము చేయఁబడుచున్నది, నశింపఁజేయఁబడుచున్నది.

ధ్వంస్యము. సం=ధ్వంసయితవ్యము.

ధ్వజద్రుమము. సం. వి. అ. పుం. తాటిచెట్టు.

ధ్వజభంగము. సం. వి. అ. పుం. నపుంసకత్వమును కలిగించురోగభేదము. (వాచ.)

ధ్వజము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. పతాక, టెక్కెము. ౨. ధ్వజస్తంభము, టెక్కెపుకంబము. ౩. చిహ్నము, గుఱుతు. ౪. గర్వము, దర్పము. ౫. ఖట్వాంగము, మంచముకోడు. ౬. మగగుఱి. ౭. తూర్పున ఉండుగృహము. ౮. కల్లంగడియొక్క చిహ్నము. పుం. ౧. చెట్టు. ౨. తాడిచెట్టు. (కే. ని.)

ధ్వజవంతుఁడు. సం. విణ. (త్. వతీ. త్.) ౧. ధ్వజము కలవాఁడు. ౨. గుఱుతు కలవాఁడు. వి. త్. పుం. ౧. టెక్కెమును కొనిపోవువాఁడు. ౨. కల్లుఅమ్మువాఁడు, శౌండికుఁడు.

ధ్వజారోపణము. సం=ధ్వజారోహణము.

ధ్వజారోహణము. సం. వి. అ. న. దేవోత్సవాదులందు ధ్వజమును ఎత్తుట. (ఇది ఉత్సవప్రారంభమును తెలుపును.)

ధ్వజాహృతము. సం. వి. అ. న. యుద్ధమున కొల్లఁగొనఁబడినధనము. (వాచ.)

ధ్వజాహృతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. యుద్ధరంగమున పట్టుకొనఁబడి దాసుఁడుగా చేసికొనఁబడినజనుఁడు. (వాచ.)

ధ్వజి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. ధ్వజము కొనిపోవువాఁడు, జెండా పట్టుకొనిపోవువాఁడు. ౨. గుఱుతు కలవాఁడు. ౩. సురాభాజనచిహ్నుఁడు, కల్లుఅమ్మువాఁడు. వి. న్. పుం. ౧. రథము, తేరు. ౨. కొండ. ౩. పాము. ౪. నెమిలి. ౫. గుఱ్ఱము. ౬. బ్రాహ్మణుఁడు.

ధ్వజిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. సేన, దండు. ౨. పీమాభేదము, ఒకవిధ మగుపెల్ల.

ధ్వజీకరణము. సం. వి. అ. న. ౧. ధ్వజముగా చేయుట. ౨. నెపముగా చేసికొనుట; కారణముగా చేసికొనుట.

శ్లో. ఉపకర్త్రాధికారస్థః స్వాపరాధం న మన్యతే, ఉపకారం ధ్వజీకృత్య సర్వ మేవావలుంపతి. హితో. ౨. ౯౯.

ధ్వజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. కొండెకాఁడు, కల్లు అమ్మెడివాఁడు. ౨. శ్రేష్ఠుఁడు, ఉత్తముఁడు. (ఇది ఈయర్థమున తఱచుగా సమాసాంతమం దుండును. ఉదా:- కులధ్వజుఁడు = కులశ్రేష్ఠుఁడు.)

ధ్వజోత్థానము. సం. వి. అ. న. ఇంద్రధ్వజమును లేవనెత్తుఉత్సవవిశేషము. (త్రి. ని.)

ధ్వనత్. సం. (శతృ.) ధ్వనిచేయుచున్న.

ధ్వననము. సం. వి. అ. న. ౧. శబ్దించుట, ధ్వని చేయుట. ౨. ఝుంకారాదిధ్వని, రవళి. ౩. (అలం.) వ్యంగ్యము, ధ్వని.

ధ్వనము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శబ్దము. ౨. అవ్యక్తధ్వని, తుమ్మెదలు లోనగువానిరవళి.

ధ్వనమోది. సం. వి. న్. పుం - అవ్యక్తధ్వనిచే సంతోషపెట్టునది- తుమ్మెద.

ధ్వని. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. శబ్దము, చప్పుడు; వాద్యము; మేఘము మున్నగువానిశబ్దము. ౨. (అలం.)వ్యంజనావృత్తిచే తోఁచెడియర్థము. ౩. వ్యంగ్యప్రధానకావ్యము, ఉత్తమకావ్యము.

ధ్వనించు. సం. అ. క్రి. శబ్దించు, మ్రోయు. (శ. ర.)

ధ్వనిగ్రహము. సం. వి. అ. పుం. ౧- ధ్వనిని గ్రహించునది- చెవి. (త్రి.ని.) ౨. ధ్వనిని గ్రహించుట, వినుట.

ధ్వనితృ. సం. విశే. (ఋ. త్రీ. ఋ.) = ధ్వానకుఁడు.

ధ్వనితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. మ్రోసినది, ధ్వని చేసినది. (భేర్యాది.) ౨. (అలం.) వ్యంజితము, సూచితము. (అర్థాది.) వి. అ. న. ౧. శబ్దము. ౨. ఉఱుము, మేఘగర్జనము.

ధ్వనినాళ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. వీణ. ౨. వేణువు. ౩. కాహళీవాద్యము.

ధ్వనిబోధకము. సం. వి. అ. పుం. రోహిషతృణము, కామంచిగడ్డి♣.

ధ్వన్యమానము. సం.విశే. (అ. ఆ. అ.) ధ్వనిచే తెలుపఁబడుచున్నది, సూచింపఁబడుచున్నది.

ధ్వస్తము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. నాశమునొందినది, నష్టమైనది. ౨. క్రిందఁబడినది. ౩. జాఱినది. ౪. గ్రాసీకృతము, కబళముగా చేయఁబడినది. ౫. నీతిహీనము. (కే.ని.)

ధ్వస్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ = ధ్వంసము.

ధ్వా

ధ్వాంక్షజంఘ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కాకజంఘ, కాకిదొండ♣. ౨. వెలమసంది♣.

ధ్వాంక్షజంబువు. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. కాకినేరేడు♣.

ధ్వాంక్షతుండి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాకనాస, కాకిదొండ♣.

ధ్వాంక్షదంతి. సం. వి.ఈ.స్త్రీ. కాకిదొండ♣.

ధ్వాంక్షనఖి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాకిదొండ♣.

ధ్వాంక్షనామ్ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాకోదుంబరిక, కాకిమేడి♣.

ధ్వాంక్షనాశిని. సం.వి.ఈ.స్త్రీ.జోడతరము♣.

ధ్వాంక్షనాస. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కాకనాస, కాకిదొండ†.

ధ్వాంక్షపుష్టము. సం. వి. అ. పుం. పరభృతము, కోకిల.

ధ్వాంక్షమాచి. సం = కాకమాచి†.

ధ్వాంక్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కాకి. ౨. బకము, కొంగ.

ధ్వాంక్షవల్లి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాకనాస†.

ధ్వాంక్షాదని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాకిదొండ†.

ధ్వాంక్షారాతి. సం. వి. ఇ. పుం. గుడ్లగూబ. ఇట్లే : ధ్వాంక్షారి మొ.

ధ్వాంక్షి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. కాకోలి, కారుకొల్లి†. ౨. ఆఁడుకాకి.

ధ్వాంక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. భిక్షుకుఁడు. ౨. తక్షకుఁడు, వడ్రంగి.

ధ్వాంక్షోలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాకోలి, కారుకొల్లి†.

ధ్వాంతమణి. సం. వి. ఇ. పుం. స్త్రీ. ఖద్యోతము, మిణుఁగుఱుపురుగు. (వై. ని.)

ధ్వాంతము. సం. వి. అ. న. అంధకారము,చీకటి.

ధ్వాంతారాతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. సూర్యుఁడు. ౨. చంద్రుఁడు. ౩. అగ్ని. ౪. తెలుపు. ఇట్లే : ధ్వాంతారి మొ.

ధ్వాంతోన్మేషము. సం. వి. అ. పుం - చీకటిలో ప్రకాశించునది - ఖద్యోతము, మిడుఁగుఱుపురుగు.

ధ్వానకుఁడు. సం. విణ. (అ. నికా. అ.) ధ్వని చేయువాఁడు.

ధ్వానము. సం. వి. అ. పుం. ధ్వని.

న

న్¹=ను¹.

న్²=ను².

న. ఉభ. ఒకానొకయక్షరము.

న¹. అప. ౧. ఉదంతములకును ఋకారాంతములకును ఏకత్వమున కు కై కయి ప్రత్యయములు పరమగునపుడు ఆగమముగా వచ్చును.

క. నీ విజయోత్సాహమునకు, లావునకు జవంబునకు నలౌల్యమునకు సద్భావమునకు మెచ్చి వరం, బీ వచ్చితి వేఁడు మెద్ది యిష్టము నీకున్. భార. ఆది. ౨. ౧౦౪.

చ. అమలినతారకాసముదయంబుల నెన్నను సర్వవేదశా, స్త్రములయశేషసారము మదంబునఁ బొందను బుద్ధిబాహువి, క్రమమున దుర్గమార్థజలగౌరవభారతభారతీసము, ద్రముఁ దఱియంగ నీఁదను విధాతృనకైనను నేరఁ బోలునే. భార. ఆది. ౧.౧౯.

చ...ఏమిటన్, గొనకొన నేరఁ డయ్యె నినుఁ గూడ సుయోధనుఁ బట్టి యట్టికర్ణున కయి వీకు నేటికి మనోవ్యథ...భార. శాం.౧.౩౭.

౨. కంటె అందు వర్ణకములు ద్వితీయైకవచనము పరమగునపుడు ఉదంతజడవాచకములకు ఆగమముగా వచ్చును.

చ...ఒక్కసత్క్రతువు పది మేలు తత్క్రతుశతంబునకంటె సుతుండు మేలు... భార. ఆది. ౪. ౯౩.

చ. అనఘ గృహస్థధర్మునయందుఁ జరించి నరుండు మృత్యుసం, జనితభయంబు వాపికొనఁ జాలునో...భార. అను. ౧. ౪౩.

క. విను పిండదానసమయం, బువయందును ... హరి. పూ. ౫. ౧౪౪.

మ. అనురాగంబునఁ బొందుచుండె నొకఁ డేకాంతప్రదేశంబునన్. దశకు. ౧౦. ౧౦.

౩. షష్ఠీ సప్తమీ తత్పురుషములందు ఉదంత జడవాచకములకు వచ్చు ఆగమము.

క... సత్యమ్ము వలనన మునుమాపు గౌరవంబున పేర్మిన్. భార. ఆది. ౪. ౮౪.

ఉ. భానునిభుండు పాండుజనపాలుఁడు... ధర్మానిలవాసవాశ్వినులదైనవరంబునఁ బేర్మితో, నీనరవాధనందనుల నేవుర ... పడసె... భార. ఆది. ౫. ౧౫౩.

క... ప్రమత్తుసంపదయు ధర్మబాహ్యప్రభురాజ్యము భిన్నకుంభమునతో, యములట్టుల యధ్రువంబు లగు... భార. ఆది. ౨. ౧౩౪.

గీ... నీదుగర్భమునవాఁ డఖిలభువనవహనమహనీయుఁ డగుచక్రవర్తి సుమ్ము. భార. ఆది. ౪. ౯౧.

న.[2] ప్ర. ౧. గుణవాచకము లగు నల్ల ఎఱ్ఱ మొదలగుశబ్దములకు భావార్థమున వచ్చుతద్ధితప్రత్యయము.

ఉదా:-నల్లన, ఎఱ్ఱన మొ.

౨. కొన్నిధాతువులమీఁద వచ్చుకృత్ప్రత్యయము.

ఉదా :- గడన, దీవన, గట్టన మొ.

౩. భూతకాలక్రియకు విశేషణవివక్షయందు వచ్చుప్రత్యయము. (ఇది పర మగునపుడు తుది ఉకారమునకు ఇకారము ఆ దేశమగును.)

ఉ. పంచినకోపమున్ సమయభంగభయంబును నగ్గలించి యుల్లంబు పెనంగొనన్... భార. విరా. ౨. ౧౩౯.

క. ...నిద్రితుఁడైన ప్రభుం, జనసుతుసర్వాంగమర్మసంధుల నెల్లన్. భార. ఆది. ౫. ౧౯౫.

ప్ర. ద్రు. ౧. ఉదంతము లగుజడవాచకములకు వచ్చుసప్తమీవిభక్త్యేకవచనము.

చ... అంబుదవాసన యగ్నిసాక్షికంబునఁ బరిణీత యైనసతిఁ బొల్పుగ నొక్కతెఁ గాని యన్యలన్, మనమున నేనియుం దలఁప ... భార. ఆది. ౪. ౧౩౭.

వ. ఋతుమతి యయినయష్టమదివసంబున నేని చతుర్దశదివసంబున నేని శుచి యైశయనంబునఁ ముండి నన్నుఁ దలంపుము... భార. ఆది. ౫. ౭౪.

౨. ఉదంతజడవాచకములకు వచ్చుతృతీయైకవచనము. (ఒక్కొక్కచో అజడవాచకమునకును కనఁబడుచున్నది.)

సీ. గమనవేగంబున ద్రుమలతాజాలసంచాలన సేయుచు ... భార. ఆర. ౩. ౩౧౨.

ఉ. ఏపునఁ గిట్టి యేనుఁగున నేనుఁగు వైచుచు వాజి వాజిచే, రూ పడఁగంగ మోఁదుచును ... భా. రా. యు. ౯౭౦.

౩. క్రియలకు చేదాద్యర్థమునందు వచ్చును. (ఇది పరమగునపుడు తుది ఉకారమునకు ఇకారమా దేశముగా వచ్చును.)

చ. తెగ మొదలె త్తిపోవఁ బగఁ దీర్పఁగ వచ్చినఁ గ్రౌర్య మొందు నే, మిగతిఁ దలంచినం బగకు మేలిమిలేమి ధ్రువంబు కేశవా. భార. ఉద్యో. ౩. ౨౧.

౪. క్రియావిశేషణత్వవివక్షయందు కొన్నిచోటుల ఉదంతముల కనుప్రయుక్త మగును.

వ... కుంతిని బ్రియపూర్వకంబున సంభావించి... భార. ఆది. ౫. ౧౫౨.

న[3]. అప. తూమెఁడు(భూమి) అనుటకు గుఱుతు.

వ. తాల్లూరిచన్నకేశవపెరుమాళ్లు ప్రతిష్ఠ కాలమైనప్పుడు... చింతగుంటుపట్టును బందుం వరిచేను న ౧౦. బాదుమాతుడికొడుకు ... ఈపొలానను బందుముచేను న. ౧౦. ౧౨౪. సే. శా. ౧౩౯౧.

శా. శ్రీ భీమేశ్వరమహాదేవరకుఁ బెట్టిన... యి
లుపట్టులోఁ ప్రగాం బెట్టిన భూమి ఖ. ౨. న
౧౫...దా. శా. ౧౧౭౬.

నః. సం. వి. అ. పుఁ. ౧. మౌక్తికము. ౨. విఘ్నే
శ్వరుఁడు. ౩. ధనము. ౪. బంధము. ౫. యుద్ధ
ము. ౬. బుద్ధుఁడు. ౭. ఈయఁబడినవస్తువు.
విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పలుచనిది. ౨. వట్టిది,
శూన్యము. ౩. అలయనిది. ౪. విభజింపఁబడి
నది. (ఆ. ని.)
అవ్య. = అ. సం. అవ్య. (దీనికి తెలుఁగున వ్య
స్త ప్రయోగము లేదు.)
(భిన్నము, వేఱైనది.)
ఉదా:- నాత్యుష్ణము, నాతికఠినము.
(అభావము, లేమి.)
శా...రాజ్యము గిజ్యముల్ సతతమే కాయంబు
నాపాయమే. భాగ. ౮. ౫౪౨.

నంకు. వి. (త. నంకు.) పరిహాసము, నవ్వులాట.
క. జంకెలు బుజ్జవములునుం, గింకలు దళుకొత్త
నొత్తు గిరంబులకుఁ, నంకులుఁ జదుల్లు కర
ముల, యంకనములఁ జదువు గఱపె హాసితో
క్తులచేఁ. నృసిం. ౨. ౮౪. (కరములు నం
కణములు సదువు అని అపముద్రి.)
స. క్రి. నేలను కోరాడు. (శ.ర.)

నంగ=(విణ.)నంగనాచి.√(శ. ర.)

నంగనాచి. వి. (క. నంగనాచి.) వడ్లచిలుక.
(శ. ర.) విణ. ఎంతసాహసపుఁబనియైనను చేసి
ఏమియు తెలియనిదానివలె నటించువాఁడు:ది;
చతురురాలు.
రగడ. రంగలర సారంగముల నారంగములఁ
జేరంగఁ దలఁచితి, నంగనాచి యనంగ వైర
మునం గడంగి మనంగఁ దలఁచితి. చంద్రా.
౪. ౨౩౪.
చ...నిక్కము గాఁగను నాతఁ డేమియుఁ, దె
లియఁడు సాదుబిడ్డఁ డని నేరుపుమాటలఁ దే
లవాడి గా,దిలిసుతుచేతఁ జక్కటులు దీ
ద్దెద వెంతటినంగనాచివే. సారంగ. ౩. ౫౫.
వ...పాదకిండ్లకుం జార్చి కాంతులం గవయు
నంగనాచు లగుసంగనల...మనుచ. ౩. ౨౮.
వ... అయ్యంగనారత్నంబునకు నంగనాచి యు
గురాజదూతిక మఱియు మఱియు బోధించి
...శుక. ౧. ౫౭. శువల. ౫. ౫౮.
సా:- నంగనాచి వంగముల్లు.

నంగి. విణ.(√నంగు.) ౧.ముక్కుతో పలుకబడు
నది. (మాట.శ.ర.)౨.స్పష్టముకానిది.(మాట.)
(వ్యవ.) నాదగ్గఱ ఇట్టినంగినంగిమాటలు పనికి
రావు.

నంగు. అ. క్రి. (త. నంగు.) ముక్కుతో మాట
లాడు. (శ. ర.)
జ: నంగి.

నఁగుఁడు. సం. వి. అ. పుం. జారుఁడు.

నంచు=నంజు. (చూ. నంచుకొను.)
జ: నంచుకొను.

నంచుకొను=నంజికొను. (√నంచు.)
(కూరలు లోనగువ్యంజనములు తిను.)
గీ. జంభరసగుంభితార్ద్రికశకలములును, సర్షపా
మ్రాదికోపదంశకశతంబు, నంచుకొంచు నొ
కించుక దించఁబోక,లోపలికి దించెఁ జాపస
ద్వీపిచయము. బహు. ౪. ౫౦.

నంజు[1]. వి. (√నంజు.) ౧. నఁజుకొనువస్తువు,
ఉపదంశము. (శ. ర, చి. ని.)
వ...కెంజిగురాకుమోవినఁజలం జవిగొనుచుఁ
గ్రోలి సోలి పూఁజవికలఁ బొంపిరివోవు కా
మినీకాములును... పారి. ౨. ౫౨.

నంజు[2]. వి. (త. నంజై.) మాగాణిభూమి.
(శ. ర, బ్రా.)

నంజి(జు)కొను. స. క్రి. (క. నంజు. √నంజు.)
౧. తిను, భక్షించు.

వ. బాహ్లికదేశమునవారు గోమాంసంబు నంజి
కొని మద్యపానంబు సేసి ...భార. కర్ణ.
౨. ౧౦౯.

౨. కూరలు లోనగువ్యంజనములను తిను; ఆ
స్వాదించు.

ఉ. వెన్నెలగుజ్జు నంజుకొని వెన్నెలప్రోవు భు
జించి...చకోరదంపతుల్, మిన్నులు ముట్టి
వెన్నెలలు మేపుచుఁ బిల్లలఁ దాము నాడెఁ
గన్. కాశీ. ౪. ౯౩.

వ...గుజ్జువెన్నెలల నంజికొన నచ్చికల బుజ్జ
గింపుచుఁ గూరిమి మీఱఁ జేరి ...ఘటికా.
౨. ౧౪౬.

ఉ. గ్రుక్కెఁడు గ్రుక్కెఁడే మధువు గ్రోలుచు
మోవులు నంజుకొంచు వ్యారెక్కుడు గాఁగఁ
దన్పిరి నిజేంద్రియపంచకదైవతంబులన్.
కళా. ౬. ౧౨౮.

నంజిలి. వి. సంకోచము. (చూ. నంజిలిపడు.)
జ: నంజిలిపడు.

నంజిలిపడు. అ. క్రి. (√నంజిలి.) సంకోచపడు.

క. రంజిలి తా మునుమున్నుగ, నంజిలిపడ
కిచ్చె నేని నయముగ వారుం, గొంజక యిత్తు
రు క్రమ్మఱ, ముంజేయియు నాడె నేని మోఁ
చే యాడున్. కుచేల. ౧. ౧౦౭.

నంజే=నంచు. స. క్రి. (కూర లోనగువ్యంజన
ములను) తిను.(కూర లోనగువానిని) నంజుకొను;
భక్షించు.

సీ. క్షాత్రిఁ బాయస మజ్జగర్భనితార మావ
ములు మాంసంబు నంజంగఁ గలుగు, నన్నం
బు...భార. అను. ౨. ౩౮౭.

శ్లో. రోహిణ్యాం ప్రసృతైర్మాషైః(గ్లై)ర్మాం సైర
న్నేనసర్పిషా,పయోఽన్నపానం దాతవ్యమనృ
ణార్థం ద్విజాతయే.సం.భార.అను.౯౯.౬.

ప్రగర...శోణితంబుల్,గ్రోలు మాంసంబు నం
జం గొఱుకు నెముకల న్గుంపు లై సోలుచు
న్నై,తాళక్రవ్యాదభూతోత్కరములు ...
భాగ. ౧౦. ఉ. ౭౭౩.

గీ. మునుపు మధురాన్నములు చవిగొనియె నేని,
నడుమ లవణాన్న తిక్తముల్ నంజె నేని, పిదప
కటుకార్ద్రిభోజనం బాదవె నేని, బలము నా
రోగ్యమును జాలఁ గలిగియుండు. వి. పు.
౪. ౨౧౧.

వి. ౧. (కూర, పచ్చడి మొ.) వ్యంజనము.

ఉ. కప్పురభోగివంటకము కమ్మనిగోధుమపిండి
వంటయున్, గుప్పెఁడుపంచదారయును
క్రొత్తగఁ గాఁచినయాలనే పెసర్పప్పును
గొమ్మనల్లనఁటిపండ్లును నాలుగు నైదునంజు
లున్, లప్పలతోడఁ గ్రొంబెరుఁగు లక్షణ
వజ్ఝలయింటి రూకకున్. క్రీడా. ౧౬౮.

౨. (క. త. నంజు.) విషము.

(శేషాహి.) ఉ. నాలుకబంతి వ్రేలఁబడి నంజు
నఁ దోఁగి...పగ్గ మయినట్టియవస్థఁ దలంతు
నెప్పుడున్. మనుచ. ౫. ౫౦.

౩. (ఒడలు) నీరుపట్టుట, ఉబ్బుట. (వా.)
జ: నంజ, నంజికొను, నంజుడు, నంజుడుదిండి,
నంజుడుమేపరి.

నంజేడు. వి. (√నంజే.) ౧. మాంసము.

క. శతవర్షదుష్కరతప, స్కృతి నంజుడుదినమి
నగుసుకృత మివి రెండున్, మతిఁ దలఁప
నొక్కరూప...భార. అను. ౪. ౨౯౯.

క...కొడుకున్ ... చంపి నంజుడుఁ, గుడుపుల
జోగులకుఁ బెట్టుక్రూరులు గలరే. హర.
౨. ౪౫. వరాహ. ౪. ౧౩౬.

క...డేగా యిదె నంజుడుఁ గొమ్మని యొకరొ
లమ్మా,మిడిచిగు రటు చూపుచుండె మెలఁ
తుక యుత్తలన్. భోజరా. ౩. ౨౦౩.

౨. వ్యంజనము, పచ్చడి; కూర.

వ... దంగుంబ్రాల కుంచ రెండు పప్పుకుంచా ౩ సేతికు ౧ నంజుళ్లు ౪ మిరియముల అరసోల ౧ ... దా. శా. ౧౦౧౫.

వ... నివేద్యమునకుం దెల్లంబ్రాలకు ౯ సేమా ౧ నంజుళ్లు రెణ్డును ఆచంద్రార్క మునడచునట్లుగా... దా. శా. ౧౧౦౧.

నంజేఁడుదిండి. వి. (నంజుడు + తిండి.) మాంసాశనుఁడు, రాక్షసుఁడు.

క. కడయొడయలఁ దతిమెకునంజుడుదిండులు మిత్తు మనుపఁ, జూతురె ... అచ్చ. రా. సుం. ౧౫౫.

ఉ. వెన్నునిఁ జూపు మంచుఁ బదివేలవితంబులఁ గన్నబిడ్డనిన్, మిన్నక స్రుక్కఁజేయు మిడిమేలపునంజుడుదిండిరాచబ, ల్మన్నియఁ జెండవే... అచ్చ. రా. బాల. ౧౫౪.

విణ. మాంసము తినువాఁడు. (శ.ర.)

నంజేడుమేపరి. వి. (నంజుడు + మేపరి.) రాక్షసుఁడు.

క. ఒడయునిదరిఁ జేరిన నతఁ, డడరెడు నెయ్యమున వారియఖు కుడుపుచు న్నెవ్వడి విలుగైకొని యానం, జుడుమేపరికోలపుమేటిజోదు వెదిర్చెన్. అచ్చ. రా. యు. ౩౭౨.

నంజేవాఱు. అ. క్రి. (నంజు + పాఱు.) నీరుపట్టు, ఉబ్బు. (వా.)

నంటు. వి. (క. నంటు. త. నంటు.) ౧. స్నేహము.

గీ. తొలుదొలుతఁ గృష్ణవర్త్మకుఁ గళ యొసంగి, నంటుగావించు టెల్ల ననాథయువతి, జనకనూదాహపాహెయ్యమునకుఁ గాక, కానవా వారి నెవ్వారిఁ గమలవైరి. వసు. ౪. ౩౬.

ఉ. అనిలకుమారుఁ డిట్లు వారి యై సమవర్తియు నైనభానునం, దనునకు రామచంద్రునకు నంటీక మీఁదట బ్రహ్మ నాదు నే, ననుమహిమన్ ఘటింప హరి యై సమవర్తియు నైన భానునం, దనునకు వాలికి న్నలువ నంటొనరింపఁ దలంచు టబ్రమా. చం. రా. ౬. ౧౯.

ఉ. నంటున రాజదూతిక దినంబును నొక్కనెపంబుఁబూని వ్యారింటికి రాకపోక ఘటియింపుచు... ఉ. హరిశ్చ ౪. ౪౫.

౨. సంపర్కము, తాఁకుడు.

సీ. రేలెల్ల నమృతమరీచినంటున నంటుఁ గరఁగి నిర్మలపయోర్ఘుదులఁ దొరఁగి. వసు. ౨. ౨౧.

౩. ఆసక్తి.

గీ. కడునొయారంబు లైననీనడలకరణి, నడువఁగ నెఱుంగ వంచునో నంటుతోడ, నంచబోదల నడిపించి యెంచ వేల. సారంగ. ౨. ౨౦౦.

౪. (త. నట్టోన్.) బంధువు.

మ. తొవకుం దూరపునంటు రేమగువపొందుం బూర్వపక్షంబు ... వసు. ౪. ౧౨౯.

కలువకన్నియనంటు = కుముదినీప్రియుఁడు, చంద్రుఁడు.

సీ. తెలికిత్రిచే నంటుఁగలువకన్నియనంటు పటుదత్తినెరనూను భానునూను. శశాం. పీఠి. ౩౩.

తమ్మినంటు = పద్మబాంధవుఁడు, సూర్యుఁడు.

గీ. ... గాడుపుకుఱ్ఱవాఁ డవ్వాలు నడుమఁ, బట్టుకొని కిన్క మోఁకాలఁ బెట్టి విఱిచె, నందులకుఁ జాల రక్కసుఁ డలిగి తమ్మినంటుకొమరుని సొమ్మ గొనంగ నడఁచె. అచ్చ. రా. యు. ౨౫౨.

జః నంటుకత్తె, నంటుకాఁడు.

నంటుకత్తె. విణ. (నంటు + కత్తె.) ప్రియురాలు.

గీ. నంటుకత్తెలు తమపయనంబు సమ్మతించకాడినవగఁ జెప్పుకొంచు మించి, యక్కలీపు

నల్లమందులయొంటికాండ్రు. కువల. ౨. ౧౧౪.

నంటుకాఁడు. విణ. (నంటు+కాఁడు.) ప్రియుఁడు, వలపుకాఁడు.

సీ. మేనకాంగననంటుకాని మెత్తురదేమొ సృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టి సేయు టరుదె. శుక. ౩. ౨౩.

నండుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నటుఁడు. (వై.ని.)

నండ్రకాయ. వి.(త.నండు.)ఎండ్రకాయ.(గ్రా.)

నంత. సం. విణ. (ఋ. త్రి. ఋ.) ౧. నమస్కరించువాఁడు. ౨. వంగువాఁడు.

నంతవ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నమస్కరింపఁదగినవాఁడు. ౨. పూజింపఁదగినవాఁడు.

నంద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. అలింజరము, మృణ్మయపాత్రము. (కుండ మొ. కాఁగు మొ. అని కొందఱు.) ౨. సంపద, కలిమి. ౩. పాడ్యమి, షష్ఠి ఏకాదశి అనుతిథులలో ఏదేని ఒకటి. (ఇవి ఆనందకర మగుతిథులు.) ౪. ననాంద, మగని సోదరి, ఆఁడుబిడ్డ. ౫. దుర్గామూర్తిభేదము. ౬. ఆనందము.

నందంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. కూఁతురు. (విల్యమ్సు.) ౨. సఖీజనము. (కే. ని.)

నందంతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సంతోషపెట్టువాఁడు, ఆనందింపఁజేయువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. కొడుకు. ౨. స్నేహితుఁడు. ౩. రాజు. (విల్యమ్సు.)

నందకము. సం. విణ. (అ. దికా. అ.) ౧. సంతోషించునది, ఆనందించునది. ౨. సంతోషపెట్టునది, ఆనందింపఁజేయునది. వి. అ. పుం. ౧. విష్ణుఖడ్గము. ౨. కప్ప. ౩. ఖడ్గము, కత్తి. ౪. ఆనందము.

నందకి. సం. వి. ఇ. పుం. పిప్పలి‡. న. పుం. విష్ణువు.

నందగోపిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రాస్న, సన్నరాష్టము‡.

నందన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కూఁతురు. అ. పుం. ఒకానొకసంవత్సరము.

నందనజము. సం. వి. అ. న - నందనవనమున పుట్టినది - హరిచందనము‡.

నందనమాల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కృష్ణప్రీతికర మగుమాలాభేదము.

నందనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - హర్షకము - ౧. సంతోషపెట్టునది. ౨. సంతోషించునది. (అ. ఈ. అ.) సంతోషసాధనమైనది. వి. అ. న. ౧. ఇంద్రునియుద్యానవనము. ౨. ఉద్యానవనము. ౩. ఆనందించుట, సంతోషించుట; ఆనందము. పుం. ౧. కప్ప. ౨. యజ్ఞములందు హవిస్సును కలియఁబెట్టుటకు ఉపయోగించెడుకత్తివలెనుండుసాధనవిశేషము.(వై.ని.)

నందనుఁడు. సం. వి. అ. పుం -సంతోషమును కలిగించువాఁడు - కొడుకు.

నందపాలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వరుణుఁడు.

నందము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆనందము, హర్షము. ౨. తొమ్మిది అనుసంఖ్య. ౩. పదునొకండంగుళములకొలఁది కలవేణువిశేషము, ఒకవిధ మైనపిల్లఁగ్రోవి. ౪. కప్ప. ౫. కుబేరుని నవనిధులలో నొకటి. (కల్ప.) ౬. ఒకానొక మృదంగము. ౭. క్రౌంచద్వీపమున కలఒకానొక వర్షపర్వతము.

నందయంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. పార్వతీదేవి. ౨. బంగారము. ౩. సుఖము. (కే. ని.)

నందయంతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. పుత్త్రుఁడు, కొడుకు. ౨. రాజు. (కే. ని.)

నంది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. ఆనందించువాఁడు. ౨. ఆనందింపఁజేయువాఁడు. వి. న్. పుం. ౧. కొడుకు. ౨. (నాటక.) నాందీశ్లోకములను చదువువాఁడు. ౩. నందికేశ్వరుఁడు. ౪. శివునివృషభము. ౫. మట్టి†. ౬. గర్దభాండము, కలుజువ్వి†. ౭. పుం. స్త్రీ. ఆనందము. పుం. ౧. నందికేశ్వరుఁడు. ౨. హావము, మినుము†. పుం. న. ద్యూతాంగము. ఈ. స్త్రీ. సుగంధివృక్షభేదము, నందివృక్షము.

నందించు. సం. అ. క్రి. ఆనందించు, సంతోషించు.

క. అందఱు హరిదెసఁ బ్రణయు, స్యందిమనోజలును లబ్ధసంతానలు నై, నందించిరి హరి మహిమల, చందము నజునకును బొగడ శక్యమె బుద్ధిన్. హరి. ఉ. ౪. ౨౫౫.

మ...తోడిపపత్నులం గని మదిన్ నందింప కాసక్తితోన్. భా. రా. కిష్కిం. ౨౭౩.

నందిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ఇంద్రుని క్రీడావనము. ౨. మణికము, ముంత. ౩. ననాంద, మగనిసోదరి, ఆఁడుబిడ్డ. ౪. పాడ్యమి షష్ఠి ఏకాదశి తిథులలో నొకటి.

నందికము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆనందము. ౨. ఆలింజరము, ముంత. ౩. నంది†.

నందికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శివపార్శ్వచరుఁ డగు సేవకుఁడు.

నందికేశ్వరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శివునిపార్శ్వచరుఁ డగు సేవకుఁడు, నంది.

ఇట్లే: నందికేశుఁడు.

నందిగ్రామము. సం. వి. అ. పుం. రాముఁడు వనవాసమునకు కేగియున్నపుడు భరతుఁడు వసించియుండిన గ్రామము.

నందిఘోషము. సం. వి. అ. పుం. ఆనందదాయకమగుధ్వని కలది - అర్జునురథము. (త్రి. ని.)

నందితరువు. సం. వి. ఉ. పుం. ధవవృక్షము.

నందితూర్యము. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొక మంగళవాద్యము.

నందిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. కూఁతురు. ౨. ననాంద, ఆఁడుబిడ్డ. ౩. వ్యాడి యనువ్యాకరణకర్తయొక్కతల్లి. ౪. కామధేనువుకూఁతురు. ౫. రేణుక యనుగంధద్రవ్యము†. ౬. గంగ. ౭. దుర్గ. ౮. కరక†. ౯. సన్నయేలకి†. ౧౦. వాస్తుభూతలము, నివేశనస్థలము. (కే. ని.)

నందివర్ధనము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పక్షాంతము. (అమావాస్య, పూర్ణిమ.) ౨. స్వర్గము. ౩. సంద్యావర్తము, ఒకానొకపూలచెట్టు. (దీని పూవులు శివప్రీతికరములు.)

సీ. బొండుమల్లె లశోకములు మంకెనలు నందివర్ధనములు విరవాదివిరులు. ఉ. రా. ౩. ౨౦౧.

మ...కల్గుం గదా నందివర్ధనముల్ గల్గుశివాలయంబునను... అటుంచుఁ బల్కు... పుష్పలీలావధూజనముల్ వేడుకకాంద్రతో ... సానందో. ౩. ౫౬.

నందివర్ధనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సంతోషమును వృద్ధిపఱచువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. శివుఁడు. ౨. మిత్రుఁడు. ౩. పుత్రుఁడు.

నందివృక్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కోంకణదేశప్రసిద్ధ మగువృక్షవిశేషము, అశ్వత్థాకారము కలిగి పాలు కాఱుఒకానొకచెట్టు. ౨. అజశృంగీవృక్షము, జుట్టుపు†.

నందీముఖి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. గాఢనిద్ర. (వై. ని.)

నందీసరస్సు. సం. వి. స్. న. ఇంద్రునిసరస్సు. (కల్ప.)

నందుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. విష్ణువు, పరమేశ్వరుఁడు. ౨. కృష్ణుని పెంచినతండ్రి. ౩. పాటలీపుత్రమును పాలించిన ప్రభువులలో

శోకఁడు, నందవంశమునకు కూటస్థుఁడు.

నంద్యావర్తము. సం. వి. అ. పుం, న. పడమటఁ దక్కఁ దక్కిననలుదిక్కులను వాకిళ్లు కలగృహము. పుం. నందివర్ధనము, తగరము¶.

నంబి. వి. (క. త. నంబి.) ౧. భగవంతుఁడు.

చ. ఇతరులు నీకు నీడె మతి యాధృతి నీస్తుతి నీబు తేరిత స్థితగతి నీమురారిపద సేవనజీవనవ్రతిక సమ్యాదృతకలగానసింధులహరీప్లవనప్లవభావభాగురు, శ్రుతితతబద్ధతుంబికిఁ గురుంగుడినంబికృపావలంబికిన్. ఆము. ౬. ౪౯.

౨. (దేవుని) భక్తుఁడు, దాసుఁడు.

ఉ. నంబి శివార్థము న్ననను నమ్మిక కెంక యొకింతయేని చిత్తంబునయందు లేక వనితామణి యూరువు దాపుఁజేసి తీక్ష్ణం బగుకత్తి మోప మెడఁ గ్రుక్కఁ ద్రెవ్వినమళ్ళివాయమంత్రంబుఁ బఠించుచుండెను నీరాలుశిరంబు వసుంధరాస్థలిన్. హర. ౨. ౧౧౪.

౩. విష్ణుపూజకుఁడు; వైఖానసుఁడు, వైఖానసనూత్రానుసారముగ విష్ణ్వాలయమున పూజ చేయువాఁడు.

ఆ. పద్మనయనుఁ డతనిపయనంబుఁ దూఁగింపు, మనుచు నంబితోడ నానతిచ్చె. ఆము. ౨. ౯౪.

ద్వి. నంబి దగ్గఱఁ బిల్చి నాదుభక్తుండు, పంబిన యాఁకట బడలి యున్నాఁడు. ద్వి. పరమ. ౪. ౫౩౪ పం.

క. అని నంబి నారసింహుం, డను వొప్పఁగ నిట్లు చెప్ప నాతంబలివీరన యావలికథ లెప్పఁగ, వినయంబునఁ జెప్పు మనుచు వెస వేఁడుటయున్. చంద్ర. ౬. ౧. ౧౦౦.

౪. శివార్చకుఁడు, దేవలుఁడు.

గీ. నీరుపందిరిచెంత గన్నేరుతోఁటు, నమ్మిపూజించు క్రొత్త కాణాచికంబి, పొంత నించిన దారువిభూతిపాత్ర, మమరఁ గనుపట్టె నచటి విష్ణ్వాద్రినేత. శుక. ౩. ౪౪౨.

గీ...తమ్మలి యనఁ, దంబళి యనఁగ నంబి నాఁదనరుచుండు, దేవలునిపేరు ...ఆం. భా. ౨. ౨౯౪.

సా: నంబిపెట్టినదే ప్రసాదము.

జః నంబెరుమాళ్లు.

నంబెరుమాళ్లు. వి. బ. (నంబి + పెరుమాళ్లు - నమ్ + పెరుమాళ్లు అని శ. ర.) శ్రీరంగనాయకులు.

ఉ. నంబెరుమాళ్లు చిత్త మెకనాఁడు ప్రసన్నతఁ జేసి...మాయతిచంద్రుఁ బోల లోకమ్ములలోఁ గలండె యుపకారుఁ డటంచుఁ దలంచి వేడ్కతోన్. చమ. ౧. ౧౩. (భక్తరక్షకుఁడు అని భావము.)

నంష్టః సం = నశిత.

నకనక. వి. ౧. ఆఁకలితో నున్నపుడు కడుపులో కలుగుబాధ కనుకరణము. (చూ. నకనకఁబడు.)

౨. కృశత్వము, కార్శ్యము.

వ... ఇప్పపూ మొగ్గలం బోనిబుగ్గలం దగ్గలిక నూపుకమ్మపంజుల వజ్రపుంజకచకలనకనకలు వీడుకొని...మనుచ. ౩. ౭౯.

౩. అలయిక, బడలిక.

గీ. ఉదరగతపద్మనాభతల్పోరగేంద్రజనితపూత్కృయలో నాఁగ నినుమడించె, వొదలియలసత నకనక లొదవఁ జొదలు, బెట్టునిట్టూర్పు లాచంద్రబింబముఖికి. రామా. ౩. ౯౦.

విశ. ౧. కృశము, సన్నమైనది.

చ. ఒకయెడు గెత్తి జంగ యిడ నూరుదుమల్ దలచూపఁ దీవ యందుకొన విరుద్ధున్నట విక్చదర్పోద్ధతమహాలము చూడ్కిఁ జూఁబగా,

నకనకకొను సాఁగి నతసాక్షి జయల్పడ నీవి
జాఱ...సుదతిమణి చేరుఁ గోసెఁ గ్రొవ్వి
రుల్. కవిక. ౬. ౨౪.

సీ. ఒకవిలాసిని నకనక నైనకొను గంపించంగ
నంటె నంగెంగనూనె. వరాహ. ౪. ౧౨౪.

క. నకనకనినడుము నక్కుల, చకచకల కెలార్చు
తొడలచక్కన తొగలక్, వికవిక నగు తెలి
గన్నులు, వికచకమలవదన కొనరె వేఁడుక
మీఱక్. ప్రబంధ. ౪౯౦.

౨. కలఁతనొందినది, వ్యాకులపడినది.

క. ఒకమొగము గాక దివిజులు, తికమకగొని
వైరు లెల్ల దీకొనఁ దమ్ముం, బికపిక లై నక
నక లై, లుకలుకఁ బరువెత్తి రోడి లోఁగొను
భీతిక్. భాగ. ౬. ౨౭౫.

౩. బడలినది, అలసినది.

వ. ... పువ్వుల రువ్వుచుఁ గ్రొవ్వుల నవ్వుచు
వికవిక నగుచు నకనక నగుచుఁ తలతల మ
నుచుఁ గొలకొల మనుచు ... విహరించిరి
...రా. వి. ౩. ౧౧౪.

౪. మంద మైనది.

సీ. నకనక లైననెన్నడలయొక్కలతాంగి చొ
క్కపుఁజెంగల్వసురటి విసరె. ప్రబోధ.
౫. ౫౯.

జః నకనకఁబడు, నకనకలాడు, నకనకలుగుడుచు.

నకనకఁబడు. అ. క్రి. (√నకనక.) ఆఁకలిచే బా
ధపడు, వాడు, కృశించు.

క. ... కుక్కపదుపు వెనుకరుక్, జడిసెఁ గబ
ళింప నొల్లక, కడుపులు నకనకఁబడంగఁ గొ
రవముఖ్యా. భార. శాం. ౩. ౫౦౨.

చ. కడుపు మహాక్షుధ న్నకనకం బడ ...
ఆము. ౬. ౫౨.

వ...పద నగ్గలించి కూయుచుం గడుపు నక
నకంబడం గనుకట్టుత్రోడ మోములు మలం
చుచు...మనుచ. ౪. ౨౭.

నకనకలాడు. అ. క్రి. (నకనకలు + ఆడు.) ౧.
ఆఁకలిచే బాధపడు.

(వ్యవ.) ఆపేదవానికడుపు నకనకలాడుచున్నది.

౨. కృశమగు.

ద్వి. నకనకలాడు నెన్నడుముపైఁ జికిలి, పికిలి
పూదండ తుంపెసలాడుచుండ. అ.మ.క.
౧. ౪౩ పా. ౨ పం.

నకనకలుగుడుచు. అ. క్రి. (నకనకలు + కుడు
చు.) నలఁగు ; అలయు.

సీ. నడుము లేఁదీవియ నకనకల్గుడువ నింపునఁ
దగుమోపులు మోసి మోసి. కళా. ౪. ౨౬.

నకాసి(సీ). విశ. (హిం. నకాశీ.) నకిషీపని చేసినది.

చ. సకిసెలపట్టిమంచమునఁ జాయన కాసితివాసి
పై...హంస. ౧. ౬౯.

మ...బాలారత్నముం దాను గొల్వునకు న్వ
చ్చి కడాని రేకుపని బెళ్కు ల్గులుక్కప్రాఁగెం
పుత్సుక్క నకాసిపనిపీఁటపైఁ జెలువుతోఁ
గూర్చుండి పిల్పించఁగక్. సత్య. సాం. ౪. ౯.

నకిషీ. వి. (హిం. నక్శీ.) చెక్కడపుఁబని.

చ... బలరిపురత్నపుంబెళుకు భాసిలు మేలుక
డానిబంగరుక్, దళుకులకోలపట్టియలఁ దా
ర్కొను క్రొంజిగిపట్టుపట్టె సం, ధిలు నెఱ
సేఁత వింతనకిషీ గలమంచము మించుమం
చిచెంగలువలపాన్పువై నృపశిఖామణినం
దనుఁ డుండునంతటక్. ఇందు. ౬. ౧౨౬.

నకీబు. వి. వేత్రధరుఁడు, చోపుదారుఁడు.

సీ. మిన్నుముట్టినప్రాఁతమినుకునకీబులహుంకృతి
దిగ్భిత్తు లురలి పడఁగ. వరాహ. ౧౦. ౫.

ఉ...రథంబు చాఁగు బళి యంచు నకీబులు మ్రో
య నెక్కినక్. మనుచ. ౫. ౭౨.

క. పరతత్త్వరాజుముందట, మొరయునకీబుల
విధాన మ్రోయుచు నుండెక్. వరాహ. ౯.
౧౧౨.

నకుట(క)ము. సం. వి. అ. న. నాసిక, ముక్కు. (వై. ని.)

నకులము. సం. వి. అ. పుం. ముంగి.

నకులాంధత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దృష్టివికారము, నేత్రరోగభేదము.

నకులాఢ్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గంధనాకులి, సర్పాక్షి.

నకులి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఆఁడుముంగి. ౨. కుక్కుటి, కోడిపెట్ట. ౩. జటామాంసి. ౪. శంఖిని. ౫. కుంకుమపువ్వు.

నకులుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. పాండురాజునకు మాద్రియందు అశ్వినీదేవతలవలన పుట్టినకవలలలో నొకఁడు, పాండవులలో నాల్గవవాఁడు. ౨. కొడుకు. ౩. శివుఁడు.

నకులేష్ట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సర్పాక్షి.

నకూబారుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దేవరుఁడు, భర్తృసోదరుఁడు, మగనితోఁబుట్టినవాఁడు.
విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరాకృతుఁడు. (కే. ని.)

నకెర=నక్కెర. వి. రక్తోర్వారువు, ఎఱ్ఱదోస. (దీనిపండ్లు జేనెఁడుపొడుగున ఎఱ్ఱగ నుండును.)
సీ. నకెరపండులవన్నెఁ బకపకనగుచును దాడింబకాంతిని దాగడించి. రత్న. (చి.ని.)

నక్క. వి. (√నక్కు -క. నక్కె. త. నక్కన్.) జంబుకము.
సీ. నేను బకంబను నేను గర్కటకంబ నే నచ్ఛభల్లంబ నేను నక్క. భీమ. ౪. ౩౩.
సీ. సుడిగాడ్పు తేరినల్పుట్టుఁ జుట్టులువెట్టె గడిఁ దిమంటలు వెళ్లెఁ గ్రక్కె నక్క. ఉ. రా. ౬. ౨౩౫.
విణ. చిన్నది.
ఉదా:-నక్కదోస, నక్కవిరిగి మొ. (శ. ర.)

కలనినక్క = యుద్ధరంగమున నున్నజంబుకము. (ఇది ఎల్లప్పుడు మనుష్యులచావే కోరుచుండును.)
గీ. కలనినక్కకు నధికారి గలన్నపతికి, నేఁడు దీవులు గొన్న సమృద్ధి లేదు. ఆము. ౪. ౨౩౩. (అశుభమును గోరువాఁడు అని భావము.)

కొంకనక్క = క్షుద్రజంబుకము.
గీ. ...కొంకనక్క యనఁగ, క్షుద్రజంబుక మంచు నెంచు కొనఁ దగును. ఆం. భా. ౨. ౯౩.

ముడిచిన్ననక్క = తుదివఱకు విడువక బాధించువాఁడు.
ద్వి. గడుసు తుంటరి జోగి గ్రక్కనముడుము, ముడిచిన్ననక్క ముమ్మోటు పిసాళి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౬౫౦ పం.

నక్కను త్రొక్కి వచ్చినవాఁడు = అప్రయత్నముగ ఎక్కువలాభమును పొందినవాఁడు.

సా. నక్క ఒకచోట ఊల వేసి మఱియొకచోట గౌరీకల్యాణము పాడునా = నీచుఁడొకచోట అకార్యమును మఱియొకచోట సుకార్యమును జేయఁడు.

నక్కను గన్నవాఁడెల్ల వేఁటకాఁ డనునట్లు.
ఆ. ఒక్కనక్క వల గతుక్కనఁ గొఱికి తా, నవలఁ జనఁగ వెంటఁ దవిలె బలము, వసుధ నక్కఁ గన్నవాఁ డెల్ల వేఁటకాఁ, డనెడు వార్త నిక్కమయ్యె ననఁగ. శుక. ౧. ౧౭౭.

నక్క ముదిరి వర డయినట్లు.

నక్క పుట్టి నాల్గువారములు కాలేదు, నే నెన్నఁడు నింత గాలివాన యెఱుఁగ నన్నది.

నక్క యెక్కడ నాకలోక మెక్కడ. (అలభ్యమైనవస్తువు నాసించునపు డీలోకోక్తిని వాడుదురు.) నక్క రేలకాయ తినునట్లు. (రేలకాయ తినుటచే నక్కకు కడుపునొప్పివచ్చును. ఐనను నొప్పి తగ్గగనే నక్క మరల దానినే తినునట్లు.)

నక్కవినయము = కపటవినయము.

నక్కకొమ్ము. వి. ఒకవిధ మైన వన మూలిక. (నక్క+కొమ్ము.)

ఆ. ఒక్క యెలుకు ఁజేఁడు నక్కకొమ్మును నిచ్చి, గోరజంబు జున్నుఁ జాఱపప్పు...కాను కిచ్చి కరయుగంబు మొగిచి. మనుచ. ౪. ౧౪.

నక్కచిక్కులమారి. విణ.(√నక్క.)-నక్కచిక్కులు కలవాఁడు - దుష్టుఁడు; దుష్టురాలు.

సీ. నక్కచిక్కులమారి వెక్కురూపి దూబర దిండి బొంకులబాన మొండి. చెన్నబ. ౨. ౨౪.

నక్కజిత్తులు. వి. బ. (√నక్క.) మోసములు. (ప్రా.)

నక్కతోఁక. వి.(√నక్క.) ౧.జంబుకపుచ్ఛము. ౨.నక్కతోఁకవలె నుండుతృణవిశేషము, క్రోష్టువిన్న ★.

చ. గునుగును సొంటి బిప్పరయు గోఁగడ యూదర నక్కతోఁకయుఁగా. ప్రబంధ. ౨౦౦.

గీ. జంబు నూదర తుంగ పెజ్జంబు పెద్ద, తుంగ భోజవతీ నక్కతోఁకవిటిచి.హంస.౫.౪౪.

నక్కతోఁకకసవు. వి. (√నక్క.) సింహపుచ్ఛి. (దీనిని కొందఱు నక్కతోఁకపొన్న అందురు. అని శ. ర.)

నక్కతోఁకపొన్న. వి.(√నక్క.) నేలపొన్న ★.

సీ. ... నేలపొన్న, నా నక్కతోఁకపొన్న ... రూఢి కెక్కు. ఆం. భా. ౨. ౫౫.

నక్కతోఁకబియ్యము. వి. (√నక్క.) ధాన్యవిశేషము. (శ. ర.)

నక్కదోస. వి. (√నక్క.) క్షుద్రోర్వారుకము, చిన్నదోస ★.

సీ. ... నక్క, దోస యనంగ క్షుద్రోర్వారుకము మీఱు...ఆం. భా. ౨. ౩౧.

నక్కనరము. వి. (√నక్క.) ఒకదినుసువేరు. (శ. ర.)

నక్కనేరెడు. వి. (√నక్క.) కాకినేరెడు ★. (శ. ర.)

నక్కపోతు. వి. (√నక్క.) మగనక్క.

క. కొలఁది యెఱుంగక కృష్ణులఁ, గలన గెలుతు ననియె దీవు గంటిమె సింగంబుల నెత్తతి నైనను నే, పొలమున నేనియును నక్కపోతు గెలువఁగఁగ. భార. కర్ణ. ౨. ౩౫.

(చి.ని, కరాళి ప్రతిపా. నక్కపోరి అనిముద్రి.)

నక్కమోరు. వి. (√నక్క.) కురురనికంఠి.

సీ. మందుమాఁ కిడి గండమాల మాన్పఁ గలండె చక్కఁజేయఁ గలండె నక్కమోరు. రామలిం. ౩౩.

(వ్యవ.) పశువులకు నక్కమోరు దిగినది.

నక్కరేను. వి. (√నక్క.)లకుచము, గజనిమ్మ ★.

గీ...లకుచాఖ్య కమ్మరే ననఁగ నక్క, రే ననఁగ వెలయును...ఆం. భా. ౨. ౪౫.

నక్కవిరిగి. వి. (√నక్క.) శేలుభేదము, క్షుద్రశేలువు ★.

సీ. క్షుద్రశేల్వాఖ్య యగును నక్కవిరిగి నా ... ఆం. భా. ౨. ౪౫.

నక్కిళ్లు. వి. (త.నక్కల్•నక్క+కీళ్ళు.) ప్రక్కపండ్లకీళ్ళు. (శ. ర.) అంకిళ్లు, దౌడకీళ్లు. (చూ. నక్కిళ్లుపడు.)

నక్కిళ్లువ(ప)డు. అ. క్రి.(నక్కిళ్లు+పడు.) దౌడకీళ్లు కదలకుండు; నిరుత్తరుఁ డగు.

ద్వి. ఉక్కటి ప్రుక్కి యయ్యారపు లుడిగి, నక్కిళ్లు వడి గ్రుక్కుమి క్కనలేక. బస. పు. ౬. ౯౩౫. పం.

సీ...ధరణీశ రాజులా ధరణిసురులా.

ఆ. యెక్కు డనిన వినియు నక్కిళ్లుపడి యున్న, నతనితోడ...భార. అను. ౫. ౩౪౫.

నక్కు. అ. క్రి. (క. నక్కు. త. నక్కు.) ఒదుఁగు, డాఁగు.

ఉ. నాలితనంబు నేర్చుకొని నక్కుచు నక్కుచు వాడవాడ వేలాలవలీలతావలికెలంకుల నుండిటు వచ్చి వచ్చి దంభోళియుఁ బోలె మీఁదఁ బడిపోయెను...రామా. ౬. ౪౬.

శా. మైనాకాద్రికిఁ జెల్లునే యకట యాత్మప్రాణసంరక్ష యేలా నక్కెన్ జలరాశిలో ...మల్ల. నీతి. ౭౫.

ఆ. అంతఁ బ్రొద్దు వుచ్చి యంధకారంబులోఁ, బొన్న యెక్కి నక్కి పొంచి మించ. ద్వా. ౧౧. ౫౧. శివధ. ౫.౧౭.

వి. ౧. కత్తి మొ. వానియతుకు.

(వ్యవ.) ఇది నక్కుదూలము. (శ. ర.)

౨. (బంగారపు) బిళ్ల; ఖండము, ముక్క.

ద్వి. వేడుక మదిఁ దులుకాడ వేయేసి, మాడల యెత్తుగాఁ గూడ ఖండించి, యున్న జంగమకోటి కొక్కొక్క నక్కు, చెన్నుగా నర్పణ సేసి మ్రొక్కుడును. బస. పు. ౫. ౩౦౩పం.

(స్తనవర్ణనము.) సీ. తలచూపి మోసులై త్రాసులై తళుకెక్కి నిక్కి నక్కులవలె నెరసి చెరసి. నరస. ౫. ౧౧౩.

గీ. చొక్కపుఁ బసిండినక్కులఁ జెక్కఁ జెక్కు, లక్కలికి కొప్పు నీలాంబుముక్కు ముక్కు, కనకగంధఫలీసారకంబు కంబు, కలితరేఖావిలాసమంగళము గళము. రామా. ౪. ౯౯. ప్రబంధ. ౪౯౦.

౩. బంగారు నఱుకఁగా నడుమ కనుపట్టెడినిగ్గు.

గీ. వన్నె హెచ్చినయట్టి క్రొంబసిఁడికడ్డి, కత్తిరించినతావునఁ గానిపించు, నిగ్గునరుఁ జేరు నక్కు నా నెగడుచుండు. ఆం. భా. ౩. ౪౨.

ఆ. విన్ను చెన్ను దన్నుఁ గన్నియ తేఁగొను, సోముగోము దోము భామ మోము, నక్కుడెక్కఁ జెక్కు నాఁతుకచెక్కులు, మించు సంచు మించు మెఱఁత మేను. చంద్రా. ౪. ౧౪౫.

ద్వి. అక్కజం బంద నంపంద కడాని, నక్కులై వెదలంగ నక్కజం బండి. బస. పు. ౪. ౩౫౪ పం.

౪. నాఁగటికఱ్ఱు. (శ. ర.)

జః నక్క, నక్కకొమ్ము, నక్కచిక్కులమారి, నక్కజిత్తులు, నక్కతోఁక, నక్కతోఁకకసవు, నక్కతోఁకపొన్న, నక్కతోఁకబియ్యము, నక్కదోస, నక్కవరము, నక్కనేరెడు, నక్కపోతు, నక్కమోవు, నక్కరేను, నక్కవిరిగి, నక్కిల్లు, నక్కిల్లువడు, నక్కెఱు.

నక్కెర[1] = నకెర. వి. ఎఱ్ఱదోస. (చి. ని.)

నక్కెర[2]. వి. కంది, తొగరి †. (శ. ర.)

నక్కెఱు. వి. (నక్క + ఏఱు.) ఒకానొకచెట్టు. (శ. ర.)

నక్తంచరము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) రాత్రియందు తిరుగునది. వి. అ. పుం. ౧. గ్రుడ్లగూబ. ౨. గుగ్గిలము †.

నక్తంచరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. రాత్రించరుఁడు, రేద్రిమ్మరి, రాక్షసుఁడు. ౨. దొంగ.

నక్తంచారి. సం. వి. ఇ. పుం. = నక్తచారి.

నక్తంతనము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) రాత్రియందలిది, రాత్రిది.

నక్తందినము. సం. వి. అ. న. రేయునుబవలును.

నక్తందివము. సం. అవ్య. రేయుంబవలు. (బ. నక్తందివములు = రేయుంబగళ్లు.)

దండ. ... సురూపప్రశస్తుల్ మహాశక్తి నక్తందివంబుల్ ప్రవేశించి యున్నారు ... భోగినీదండకము.

నక్తకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చినిఁగినగుడ్డ. ౨. తుడుచుగుడ్డ. ౩. నల్లగుడ్లగూబ. (వై. ని.)

నక్తచారి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్.) రాత్రి తిరుగువాఁడు. వి. న్. పుం. ౧. గుడ్లగూబ. ౨. పిల్లి. ౩. దొంగ. ౪. రాక్షసుఁడు.

నక్తభోజి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్.) రాత్రిభుజించువాఁడు; వ్రతార్థము పగలు తినక రాత్రులుమాత్రము తినువాఁడు.

నక్తమాలము. సం. వి. అ. పుం. కానుగు †.

నక్తము. సం. వి. అ. న. ౧. రాత్రి. ౨. వ్రతభేదము, రాత్రిమాత్రము భోజనముచేయునొక వ్రతము.

సీ. భానువారంబునఁ బ్రారంభ మొనరించి క్రమ
మున భానువారంబు లేను, నక్తంబు నియతి
తో నడపి యేడవవారమున యథాశక్తి జాం
బూనదమున, రవిఁ జేసి రక్తవస్త్రద్వయం
బును జుట్టి ... వరాహ. ౧౨. ౫౫.

నక్తముఖము. సం.వి. అ. న. రజనీముఖము, సాయంకాలము.

నక్తవ్రతము. సం. వి. అ. న. ౧. రాత్రులు మాత్రమే భుజించువ్రతవిశేషము. ౨. రాత్రియం దాచరింపఁబడువ్రతము.

నక్రము. సం. వి. అ. పుం - భూమిమీఁద చరింపనిది - ౧. కుంభీరము, మొసలి. ౨. మకరరాశి. ౩. తేలుమణిచెట్టు. న. ౧. ద్వారబంధముపకు పైనుండు అడ్డుఁగఱ్ఱ. ౨. నాసిక, ముక్కు.

నక్షత్రకంటకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. అనాస †.

నక్షత్రకాంతివిస్తారము. సం. వి. అ పుం. ౧. నక్షత్రములకాంతియొక్క ఆధిక్యము. ౨. తెల్లయావనాళము, తెల్లజొన్న †.

నక్షత్రదర్శుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నక్షత్రములు చూచువాఁడు. వి. అ. పుం - నక్షత్రఫలమును సూచించువాఁడు - గణకుఁడు.

నక్షత్రనేమి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧ - నక్షత్రములకు నేమివంటివాఁడు - చంద్రుఁడు. ౨. ధ్రువనక్షత్రము. ౩. విష్ణువు. స్త్రీ. రేవతీనక్షత్రము. (వై. ని.)

నక్షత్రపంక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. = నక్షత్రమాల. (ఇరువదియేడు పద్యములతో నేర్పఱచిన క్షుద్రప్రబంధవిశేషము.)

సీ. ... నక్షత్రపంక్తి యిరువదియు నేడు ...
అప్ప. ౧. ౧౩౪.

నక్షత్రపథము. సం. వి. అ. పుం. నక్షత్రమార్గము, ఆకాశము.

నక్షత్రపాఠకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. జ్యోతిషికుఁడు; జోస్యుఁడు.

నక్షత్రమాల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. చుక్కలవరుస; అశ్విన్యాది నక్షత్రములపంక్తి. ౨. ఇరువదియేడుముత్యములు గ్రుచ్చినయొంటిపేటహారము. ౩. ఏనుఁగులకు వైచునొకవిధ మగుమాలిక. ౪. నక్షత్రపంక్తి, ఇరువదియేడు పద్యములతో నేర్పఱచినక్షుద్రప్రబంధవిశేషము.

నక్షత్రము. సం. వి. అ. న - నశింపనిది - ౧. అశ్వని మొ. రిక్క. (ఇవి ఇరువదియేడు. అశ్విని, భరణి, కృత్తిక, రోహిణి, మృగశిర, ఆర్ద్ర, పునర్వసు, పుష్యమి, ఆశ్లేష, మఘ, పుబ్బ, ఉత్తర, హస్త, చిత్త, స్వాతి, విశాఖ, అనూరాధ, జ్యేష్ఠ, మూల, పూర్వాషాఢ, ఉత్తరాషాఢ, శ్రవణము, ధనిష్ఠ, శతభిషము, పూర్వభాద్రపద, ఉత్తరభాద్రపద, రేవతి. అభిజిత్తు అనువేఱొకనక్షత్రము కలదు. చూ. అభిజిత్తు.) ౨. తార, చుక్క. ౩. ముత్యము. ౪. నక్షత్రమాల, ఇరువదియేడుముత్యముల హారము.

నక్షత్రయాజకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నక్షత్ర దోషములకు శాంతి చేయించి దానివలన జీవించుబ్రాహ్మణుఁడు.

నక్షత్రయోని. సం. వి.ఇ.స్త్రీ. (జ్యోతి.)వధూవరుల నక్షత్రముల ననుసరించి వివాహాదులయానుకూల్యము తెలిపెడుయోనికూటము.

నక్షత్రవిద్య. సం. వి. అ. స్త్రీ. జ్యోతిషము.

నక్షత్రవీథి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. (జ్యోతి.) ఆకాశమున నక్షత్రవిశేషములచేత ఏర్పడినవీథి, ఛాయాపథము. (చూ. ఐరావతము.)

నక్షత్రశూలము. సం. వి. అ. పుం. -శూలతుల్య మగునక్షత్రము-పూర్వాదిదిక్కుల నుద్దేశించి ప్రయాణమందు నిషేధింపఁబడిననక్షత్రము.

నక్షత్రసూచకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శాస్త్రమెఱుఁగకయే జ్యోతిష్కుఁడ నని చెప్పుకొనువాఁడు.

శ్లో. తిథ్యుత్పత్తిం నజానంతి గ్రహాణాం నైవ సాధనం, పరవాక్యేనవర్తంతే తేవై నక్షత్రసూచకాః. అవిదిత్వైవ యశ్శాస్త్రం దైవజ్ఞత్వం ప్రపద్యతే, స పంక్తిదూషకః పాపః జ్ఞేయో నక్షత్రసూచకః. (వాచ.)

నక్షత్రసూచి. సం. వి. న్. పుం = నక్షత్రసూచకుఁడు.

నక్షత్రాకృతి. సం. వి. ఇ. పుం. తారతండులము, తెల్లజొన్న‡. స్త్రీ. నక్షత్రములయాకారము.

నక్షత్రేశుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చంద్రుఁడు.

నఖంపచము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) గోరు వెచ్చనిది.

నఖకర్తరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఒకస్వరస్థాయి.

ద్వి...మతి దేశికారుమ సింధు, నలిగరుణాకాతి నఖకర్తరియును, ...ఆది గా సాగయుం శాయములు...బస. పు. 3. ౫౮౧ పం.

నఖకుట్టుఁడు. సం. వి. అ. పుం - గోళ్లుతీయువాఁడు - మంగలి.

నఖక్షతము. సం. వి. అ. న. గోరొత్తు, గోటినొక్కు.

నఖగుచ్ఛఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నిష్పావభేదము, ఒకదినుసుఅనుము‡.

నఖజాహము. సం. వి. అ. న. నఖమూలము, గోటిమొదలు.

నఖదారణము. సం. వి. అ.పుం-గోళ్లతో చీల్చునది- డేగ. న. ౧. గోళ్లను కత్తిరించుట. ౨. గోళ్లు కత్తిరించుమంగలిపనిముట్టు, గోరుగల్లు.

నఖనికృంతనము. సం. వి. అ. న. ౧. గోళ్లు కత్తిరించుమంగలిసాధనము, గోరుగల్లు. ౨. గోళ్లు కత్తిరించుట.

నఖనిష్పావము. సం. వి. అ. పుం. నఖఫలిని, ఒకదినుసుఅనుము‡.

నఖన్యాసము. సం. వి. అ. పుం. నఖక్షతము, గోటినొక్కు.

శ్లో. 'అతిశస్త్రనఖన్యాసః' సం.రఘు.౧౨.౭౩.

నఖపదము. సం = నఖక్షతము.

నఖపర్ణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వృశ్చికాలి, తేలుమణి‡.

నఖపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. స్పృక్క, పిక్క అనుగంధద్రవ్యము‡.

నఖఫలిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నఖనిష్పావము, ఒకజాతిఅనుము‡.

నఖము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. -ఛిద్రములేనిది- గోరు. ౨. ఇరువది అనుసంఖ్య. పుం. భాగము, అంశము. న. ౧. గోటిచిప్ప. ౨. నఖమనుగంధద్రవ్యము‡.

నఖముఖము. సం. వి. అ. న. నఖాగ్రము,

కొననోరు.

నఖముఖములు = ఎల్లదిక్కులు. (బ్రౌ, వా.)

(వ్యవ.) ఈయేడు తీర్థమునకు ప్రజలు నఖముఖములనుండియు వచ్చిరి.

,, శత్రువులు నఖముఖముల చెదరిపోయిరి.

నఖరంజని. సం.వి. ఈ. స్త్రీ. ౧- గోళ్లను రంజింపజేయునది - గోళ్లను కత్తిరించుపనిముట్టు, గోరుగల్లు. ౨. - గోళ్లను ఎఱ్ఱగా చేయునది - గోరంట ‡.

నఖరజని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నఖరంజని, గోరంట ‡.

నఖరము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. నఖము, గోరు. ౨. ఆయుధవిశేషము.

నఖరాయుధము. సం. వి. అ. పుం. -నఖములే ఆయుధములుగా కలది-౧. పులి. ౨. సింహము. ౩. కోడి. (రా. ని.)

నఖరాహ్వము. సం. వి. అ. పుం. కరవీరము, గన్నేరు ‡.

నఖలేఖ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. గోటితో గీసిన గీత. ౨. గోటిమీఁద చిత్రించినచిత్తరువు.

నఖలేఖకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఖికా. అ.) గోళ్లమీఁద చిత్రించుట వృత్తిగా కలవాఁడు.

నఖవిష్కిరము. సం. వి. అ. పుం. -నఖములతో చీల్చునది- మాంసాహారి యగుపక్షి.(డేగ మొ.)

నఖవృక్షము. సం. వి. అ. పుం. నీలి ‡.

నఖవ్రణము. సం. అ. పుం. న. నఖక్షతము.

నఖశంఖము. సం. వి. అ. పుం. చిన్నకప్పచిప్ప, నత్తగుల్ల.

నఖాంకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నఖక్షతము, గోటినొక్కు. ౨. పులిగోరు ‡.

నఖాంగము. సం. వి. అ. పుం. నఖి యనుగంధద్రవ్యము ‡.

నఖాఘాతము. సం. వి. అ. పుం. నఖక్షతము.

నఖానఖి. సం. అవ్య. ఒకరి నొకరు గోళ్లతో గిల్లికొని చేయునట్టిపోరు.

నఖాలువు. సం. వి. ఉ. పుం. నీలి ‡.

నఖాళి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. క్షుద్రశంఖము, నత్తగుల్ల. ౨. నఖపంక్తి, గోటివరుస.

నఖాశి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నఖములు తినునది. (కల్ప.) వి. న్. పుం. గ్రుడ్లగూబ.

నఖి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. పెద్దనఖములు కలది. ౨. ముండ్లు కలది. (చెట్టు మొ.) వి. న్. పుం. ౧. సింహము. ౨. పులి. ఈ. స్త్రీ. నఖమనుగంధద్రవ్యము ‡.

నఖోత్పాటని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. గోళ్లతీయుసాధనము, గోరుగల్లు.

నగ. వి. (త. నగై.) ౧. భూషణము.

సీ. నారదుండెన్నిచ్చె నగలు రత్నంబు లహల్య నీ కేయుగ్రహార మిచ్చె. నృసింహశతకము. ౭౧.

సీ. నగ లేల మెయి నిండునగ లేల విభుఁ డిట్లు దూరీకరించి హా తొలఁగినపుడు.కలు.శ.౩౬.

౨. లోహపాత్రము. (శ. ర.) ౩. పొగాకు దూది మొదలగువానికట్లపుమూట.(శ.ర.) ౪. సిద్దెలజోడు. (శ. ర.) ౫. బంగారు వెండి మొదలగువాని పరిమితివిశేషము. (ఇది కర్షము మాషము వంటిది.)

వ.(నా) గనబోయియుండు నే ఇంచిన కిరీటము ౧. దీనియొత్తునగ ౨వ వన్నె ౧౫. బె. శా. ౭౬౫.

౬. అంగీ. ౭. ఎద్దుమీఁదిబరువు. (చి. ని.)

౮. నగలు. గుళ్లు మండపములు మొ. కట్టడములకై తీర్చిన రాళ్లు. (బ్రౌ.)

నగజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పార్వతి.

నగజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కొండలయందు పుట్టినది. వి. అ. పుం. ఏనుఁగు.

నగధరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. విష్ణువు, గట్టుతాలుపు.

నగనందిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పర్వతపుత్త్రి, పార్వతి.

నగపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧ - పర్వతరాజు - హిమవంతుఁడు. ౨ - ఓషధులకురాజు - చంద్రుఁడు.

నగభిత్తు. సం. విణ. (ద్) పర్వతములను బ్రద్దలుకొట్టువాఁడు. (రా. ని.) వి. పుం. ౧. ఇంద్రుఁడు. ౨. పర్వతములను పగులఁగొట్టుపనిముట్టు.

నగభూషణము. సం. వి. అ. పుం. హరితాళము, అరిదళము. (కే. ని.)

నగము. సం. వి. అ. పుం. - గమనము లేనిది- ౧. కొండ. ౨. ఏడు అనుసంఖ్య. ౩. చెట్టు. ౪-పన్నగము-పాదములతో నడువనిది- పాము. (ఆ. ని.) ౫. కస్తురి. (వై. ని.)

నగరంధ్రకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. క్రౌంచదారణుఁడు, కుమారస్వామి.

నగరకీర్తనము. సం. వి. అ. న. నగరమందు తిరుగుచు చేయుభగవన్నామసంకీర్తనము.
ఇట్లే: నగరసంకీర్తనము.

నగరఘాతము. సం. వి. అ. పుం- పట్టణమును నశింపఁజేయునది- ఏనుఁగు.

నగరమార్గము. సం. వి. అ. పుం. రాజమార్గము, నగరమున రథాదులు పోవుటకుఁ దగిన పెద్దబాట.

నగరము. సం. వి. అ. న. - కొండలవలె నుండు పెద్ద మేడలు కలది - పట్టనము, పురము. (వ్యతి. గ్రామము.)

నగరస్థుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పట్టనవాసి, పౌరుఁడు, నాగరుఁడు. (వ్యతి. గ్రామస్థుఁడు.)

నగరాధ్యక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నగరరక్షణకొఱకు రాజనియుక్తుఁడగుఅధికారి. ౨. పెద్దతలారి.
ఇట్లే: నగరాధికృతుఁడు, నగరాధిపుఁడు.

నగరాలు. వి. బ. (√నగరు.) ౧. పౌరులు.
ఉ... దొంగచేఁరానకుఁ బాలుపడ్డ నగరా నగరాలు దురాత్మ నావుడున్. వేం. పంచ. ౧. ౮౧౧.
౨. ఆంధ్రదేశమందలిశూద్రులలో నొకతెగవారు. (వా.)

నగరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నగరము.

నగరీబకము. సం. వి. అ. పుం. కాకి.

నగరు=నవరు. వి. టా. (బ. నగరులు, నగర్లు, నగళులు, నగళ్లు.) ౧. అంతఃపురము; రాజభవనము.
గీ. కమలనాభుండు కక్ష్యాంతరములు గడచి, యలబలము లేనినగ రెల్ల నరసి చూచి. పారి. ౧. ౧౦౫.
గీ. నీనగరు పోతుటీఁగకు నిలువ రాని, దయ్యె వెల్లాటకత్తె వీ పాట యరిది. శుక. ౧. ౨౨౮.
గీ. నట్టువొజ్జ నై మెలఁగుదు నగళులందు, నిత్యనైపథ్యవిధులకు నేర్తు నధిప. భార. విరా. ౧. ౧౪౨.
(చంద్రుఁడు.) క. ముల్లోకంబుల జనములు, తొల్లిఁ గోఁకండ్లఁబాడ రోయక మతియున్, వెల్లివిరిగాఁగఁ దిరిగి న్నగళ్లకు నయగారి నెలఁతుకం గొనిపోయెన్. వరాహ. ౮. ౨౨.
ద్వి. నగరివాకిట సమున్నతి రథంబు డిగ్గి, వెంగి చెడి తాను దమ్ముఁడు శూన్య మైన్వయంతఃపురమున కరుగ... రం. రా. అయో. ౧. ౩౫ పౌ. ౧౩ పం,

క. మంతుల శాంభవఘటసా, మంతుల సాశ్రి
తుల నిలిపి మహికాంతు నిశా, కాంతమణి
కాంతికందళ, కాంతం బగునొక్క-దొరనగర
విడియించెన్. మనుచ. ౫. ౫౪.

౨. సభాగృహము, కొలువుకూటము.

క. తెలుపు లగుచీరలును బూఁ, తలఁ బువ్వుల
నొప్పి రాజతనయానుగుణో, జ్జ్వలమానసీయ
వేషము, లలవడఁ గూడుకొని నగరి కరిగిరి
ప్రీతిన్. భార. విరా. ౫. ౩౧౫.

క. నీనడకలు గంటేఁ గదే, కానీ వే నగరఁ జెప్పి
కాలించెద ని, న్నే నంచు... శుక. ౩. ౩౫౬.

౩. గుడి, దేవగృహము.

గీ. నగరితోఁ గూడ నేకామ్రనాథు నుంచెఁ,
గంచిఁ దెప్పలఁ దేల్చె నకాలవృష్టి. హర.
౨. ౨౨.

వ...అత్తిరుపతి పొచ్చి యచ్చక్రధరునగరిమో
సల నిలుచుటయు...ఆము. ౪. ౩౫.

నగరివారు=ప్రభువువారు.

ఉ...వా, పిన్నతనం బొకళ్ల చెవిఁ బెట్టుకు పెట్టిన
సిగ్గునోవు నా, వన్నియ సన్నమౌ నగరివా
రికి దండుగఁ బెట్ట నిష్టగున్. వేం. పంచ.
౪. ౯౧౧.

గీ. జంగమార్చనలకును ... నగరివారి, ప్రాఁపుఁ
గలిగినవారికి...కొదువ వడకుండ కుండ లా
కుమ్మరిచ్చు. హంస. ౫. ౧౪. (బ్రౌ. పా.)

లోపలినగరు = అంతఃపురము, అభ్యంతరగృహము.

క. తగవే కులకన్యకలకు, మగవారలతోడ రూ
పమహనీయులతో, మిగులంగఁ దడవు లో
పలినగరులలో మాటలాడ నయతత్త్వనిధీ.
వైజ. ౪. ౬౧.

బ: నగరాలు.

నగరోత్థ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాగరముస్తె.

నగరౌకసుఁడు. సం. వి. స. పుం. నగరవాసి, నాగరకుఁడు, పౌరుఁడు.

నగరౌషధి. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ - నగరమందలియోషధి- కదళి, అరఁటి.

నగవరి. విణ. (నగవు+అరి³.) ౧. నవ్వు కలవాఁడు. (శ. ర.) ౨. పరిహాసకుఁడు.

క. నగవుల నవిద్యపోఁడిమి, నగుఁబాటుగఁ జే
య నేర్చునగవరి యంతన్, నగుమొగము
తోడ మెల్లన, నగుమొగములసతులఁ జూచి
నగ నేర్చె నృపా. భాగ. ౧౦ పూ. ౨౯౩.

నగవు=నవ్వు. వి. (√నగు.) నవ్వు, హాసము.

మ. జగతీనాథునిముందట న్నిలిచె...శారద...
నగవుం దేటయు దివ్యదేహరుచియున్ స
మ్మేళన మ్మొంది చె, ల్వగుచుండన్...వైజ.
౪. ౧౪౦.

గీ. తెగువ లోలోన నే నవ్వునగవు తెలుప.
ఆము. ౫. ౬౦.

సీ. నగవులు నురువులు నడలు రాయంచలు...
నీలా. ౨. ౧౮.

౨. నర్మవచనము, పరియాచకము.

క. ఏ తెఱఁగుమి నిట్లుడిగితి, నా నేరమి సైపవ
లయు నగవుగఁ గొనుమీ, మానిని నాపలు
కులు...భార. అర. ౫. ౩౧౧.

క. నగవవు తెఱఁగక యదియురి, తగులున
సౌమిత్రిఁ జేరి దానవి దనకున్, మగఁడ
వగు మనిన నాతఁడు, నగ వొదవిన నగక
శూర్పణఖ కిట్లనియెన్. భా. రా. అర.
౧. ౧౪౬.

క. తదనంతరంబ బోటులు, చదురుల నగవు
లను బ్రొద్దు జరిగినఁ గేళీసదనము...వెడలు
టయు...మనుచ. ౬. ౮.

౩. వింత, ఆశ్చర్యము.

క. ఈజలముపట్టె చూడ మ, హాజగ మట్టు

కప్ప ప్రువ్వులఁట యఁదుఁ బ్రజల్, పూజింపవాని కెల్లన్, రా జఁట యొకకప్ప యట్టి నగవులు గలవే. కేయూర. ౩. ౨౫౭.

విణ. హాస్యాస్పదము, పరిహాసపాత్రము.

ఆ... నాదుసతులఁ, బుణ్యశీలయుతలఁ బోకార్చుకొన్నట్టి, వారిఁ బుత్రులనుట నగవు కాదె. కళా. ౬. ౪౫.

ములకనగవు=మందహాసము.

గీ. ములకనగ వొప్ప శ్రీదేవిమోము చూచి. ఆము. ౨. ౯౨.

ఇట్లే: అలఁతినగవు.

సీ. పాశపాణికిఁ గుచప్రాంతోరుదర్శనం బంధకాసురునకు నలఁతినగవు. హర. ౬. ౧౦౩.

నగవుటీగి. వి. (నగవు + ఈగి.) పరిహాసమున కిచ్చినధనము.

సీ. మఱపునఁ గొన్నసొమ్మఱఁగొన్నలంచంబు తగనివాఁ డిచ్చిన నగవుటీగి. గీ. మగుడ నీకుంట యింతయుఁ దగవు గాదు. విజ్ఞా. ప్రా. ౨౭.

నగవులాడు=నవ్వు. అ. క్రి. (నగవులు + ఆడు.) నవ్వు.

ఉ. అప్పచు లాడుచున్ నగవులాడుచు బారలు చాఁచి చాఁచి...చంద్రా. ౨. ౬.

నగవైరి. సం. వి. ఇ. పుం. ఇంద్రుఁడు, గట్టుదాయి.

నగాటనము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చెట్లమీఁద తిరుగునది- కోఁతి. ౨. పర్వతములమీఁద తిరుగుట. ౩. చెట్లపై తిరుగుట.

నగాధార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. భూమి. (వై.ని.)

నగాధిరాజము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శ్రేష్ఠపర్వతము. ౨. హిమవత్పర్వతము. ౩. సుమేరువు. ౪. కైలాసము. (ఇట్లే: నగాధిపము మొ.)

నగారా. (హిం. నగారా.) ౹. పెద్దఢంకా.

సీ. కదలికకల్లచక్కఁదనల నాఱడిసేయు గొప్ప నగారాలకుంజరములు. కంసా. ౧. ౧౫౬.

నగావాసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పర్వతముల మీఁద నివసించునది - నెమిలి. ౨. నగములమీఁదినివాసము.

నగాశ్రయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నగము మీఁద నివాసము కలది. వి. అ. పుం. హస్తికందము, ఒకజాతికంద.

నగి(యి)ంచు. స. క్రి. (√నగు.) ౧. నవ్వించు.

చ. వెలికిలి సెజ్జమీఁదఁ గడు విప్పగుకన్నుల చాయ లొప్పఁ జెక్కిలి గిలిగించి ప్రేఁతలు నగింపఁగ నుండుట యాదిగాఁగ ... హరి. పూ. ౭. ౧౩౪.

చ. దరహసితాస్యుఁడై తనులతన్ పెడ వాల్చి నగించి వేడుకల్, గెరలఁగఁ జేసి...వరాహ. ౪. ౧౬౧.

౨. సంతసింపఁజేయు.

ఉ...విపంచి వాయించి తనున్ నగించి యెలయించినప్రేయసి నల్లడించి మోదించి ... మించినవిరించి మముం గరుణించిప్రోవుతన్. వాశి. ౧. ౨.

౩. అపహసింపఁజేయు, ఎగతాళిచేయించు.

చ. ఘనతరఘూర్జరీకుచయుగక్రియ గూఢము గాక ద్రావిడీస్తనగతిఁ దేట గాక యరచాటగు నాంధ్రవధూటికొప్పుపుం,జమగావఁ బోలి తేటయును జాటుఁదవంబును లేకయుండఁ జెప్పినయది పో కవిత్వ మనిపించు నగించుట గాక యుండినన్. వేం. పంచ. ౧. ౧౭.

నగింపు. వి. (√నగించు.) నవ్వించుట.

వ...తెగింపులు నగింపులు వింపులు సొంపులు... భీమ. ౪. ౬౦.

నగి(గు)పించు. స. క్రి. (√. నగు.) నవ్వించు.

మ...నాలుకతుదన్ ముక్కుఁటికోష్ఠ విలాసిని దేనమ్మెద నంచు బ్రహ్మ నగిపించెన్ మేలుమాటన్ సతిన్. కళా. ౫. ౫౯.

క. తెప్పించి తోడుగు మీ పని,యొప్పించిన నిట్టు నట్టు నొఱపలు గా మైఁ, గప్పికొని యా బృహన్నల, యప్పుడు నగుపించె నచటి యబలాజనమున్. భార. విరా. ౪. ౩౯.

చ...ఒండొకచందముమాట లాడితిన్, నిను నగుపింపఁగా వలసి నీదగుమన్ననశంక వాసినన్. భార. శాం. ౬. ౨౧౭.

నగిర=నక్కెర. వి. వృక్షవిశేషము. (చూ. తెల్లనగిర.)

నగు. అ. క్రి. (క. నగు. త. నకు.) ౧. నవ్వు, హసించు.

వ...రాచూలిం జూచి చెలులు గలకలం జేచఱచి నగిరి. నైష. ౨. ౪౬.

చ. వెడవెడఁ గన్ను మూయుఁ గను విచ్చు నగుం దల యూఁచు...పారి. ౧. ౧౦౧.

౨. ఆనందించు.

గీ...సౌధ, శిఖరవాతాయనాగతా-చిరరుగంశు,

గీ. నన్ను నాతోడిసవతులు నగకమున్న, పంతమలరంగ నిన్ను మెప్పింతుఁగాన. పారి. ౧. ౧౩౧.

క. భృగునారదకపిలాదులు, నిగమాంతజ్ఞులును యోగనిర్ణయనిపుణుల్, త్రిగుణాతీతు మహేశ్వరు, నగ రెన్నఁడు వారు ధర్మనయ మెఱుఁగరొకో. భాగ. ౬. ౪౭౫.

రగడ. పద్మరాగమాణిక్యంబుల నగుపలువరుసలు గలయది మణికర్ణిక. కాశీ. ౬. ౧౨౬.

(ఇటు ఔపమ్యవాచకము.)

చ. పగడపుఁజాయ చెందిరముఁ బ్రామినపాండ్యవధూకుచంబులన్, నగునరుణంపుబొండ్లము లనారికెడఁబులు...ఆము. ౧. ౫౪.

నగుమొగము=నవ్వుతో కలకలలాడుమొగము.

చ. నగుమొగమున్ సుమధ్యమును నల్లనిమేనును లక్ష్మికాటపట్టగునురమున్...కల్గువెన్నుఁడిమ్ముగఁ బొడసూపుఁగాక కనుమూసిన యప్పుడు విచ్చినప్పుడున్. భాగ. ౯. ౬౩౨.

ఇట్లే: నగుముద్దుమోము.

సీ. నగుముద్దుమోమున మృగనాభితిలకంబు గులుకుడాల్సిరులు ముంగురుల నొరయ. దశా.

కళా. ౫. ౫౭.

వ...నీవు లోకంబుచేత నగుఁబాటును బొందెద వింతియ...భార. అర. ౬. ౩౦.

విశ. అపహాస్యము, ఎగతాళిచేయఁదగినది.

ఉ... ఇట్లుసంభావితుఁ డైనవానితలపాటర యక్క నగుఁబాటు గాదె రా, మావనినాథు తమ్ములకు...నిర్వ. ౧౦. ౧౧.

ఉ...కడువట్టి ప్రజ్ఞ చే, నిచ్చకు వచ్చినట్లు చరియించును దుష్కృవి తచ్చరిత్ర మే, యచ్చున నెన్ని చూచిన నహో నగుఁబాటు గదా గణింపఁగన్. విప్ర. ౧. ౧౪.

ఆ. జననమరణములకు సరి స్వతంత్రుఁడు గాఁడు, మొదల కర్త గాఁడు తుదను గాఁడు, నడుమకర్త ననుట నగుఁబాటు కాదొకో, విశ్వ...వేమన. ౧. ౧౯౭.

నగుఁబాట్లపని = హాస్యాస్పద మయినపని.

ద్వి. నగుబాట్లపని యిది నమ్ము నామాట, తగదు నీ కతనికిఁ దరళాయతాక్షి. వ్యా. వి. ౨. ౬౭.

సా : నగుఁబాటుపెండ్లికి నాఁడే నాగవల్లి.

నగౌకము. సం. వి. న్. పుం. ౧. పక్షి. ౨. కాకి. ౩. సింహము. ౪. శరభమృగము.

నగౌకసము. సం = నగౌకము.

నగ్గు. అ. క్రి. (క. నగ్గు.) నలినలి యగు, ముక్కలుముక్క లగు, చూర్ణ మగు. (ఈపదమునకుఁ బ్రయోగాంతరము కానరాదు.)

ద్వి. దిక్కరీంద్రులు మ్రగ్గ దిక్కులు మ్రొగ్గ, నక్కులాద్రులు నగ్గ నహిపతి నుగ్గ. బస. పు. ౧. ౨౦౯. (చి. ని. పా. దిక్కరీంద్రులు ద్రుంగ దిక్కులు గ్రుంగ, నక్కులాద్రులు స్రగ్గ నహిపతి మ్రొగ్గ. ముద్రి. పా.)

నగ్న. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దిసమొలయాఁడుది. ౨. రజస్వలకానిపడుచు. (పది పండ్రెండు సంవత్సరములవయసు కలది.)

నగ్నంకరణము. సం. విశ. (అ. ఈ, ఆ. అ.) దిసమొలవానిఁగా చేయుటకు సాధన మైనది.

నగ్నంభవిష్ణువు. సం. విశ. (ఉ.) దిసమొల వాఁడుగా అగువాఁడు.

నగ్నంభావుకుఁడు. సం. విశ. (అ. వికా. అ.) = నగ్నంభవిష్ణువు.

నగ్నచ్ఛద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. విష్ణుక్రాంతము.

నగ్నముషితుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) వస్త్రాదులపహరింపఁబడుటచే దిసమొలవాఁ డైనవాఁడు.

నగ్నహువు. సం. వి. ఊ. పుం. (ఉ. న. అని కొందఱు.) సేవించుటవలన నగ్నునిగాఁ జేయునది-కిణ్వము, నానాద్రవ్యములతో చేయఁబడినసురాబీజము.

నగ్నాటుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) దిసమొలతో తిరుగువాఁడు. వి. పుం. దిగంబరబౌద్ధుఁడు. (వై. ని.)

నగ్నిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దిసమొలయాఁడుది, దిగంబరస్త్రీ. ౨. కన్యక, సమర్తాడనిపడుచు.

నగ్నీకృతుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) నగ్నుఁడుగా చేయఁబడినవాఁడు.

నగ్నుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) వివస్త్రుఁడు, దిసమొలవాఁడు, దిగంబరుఁడు. వి. అ. పుం. ౧. దిగంబరసన్న్యాసి. ౨. దిగంబరబౌద్ధుఁడు. ౩. బట్టువాఁడు. ౪. వేదదూషకుఁడు; వేదమభ్యసించియు వేదమార్గమును విడిచి యపమార్గమున వర్తించువాఁడు.

ఉ. ధీమతిఁ జిన్న నాఁ డఖిలదేవతలన్ భజియించి ఋగ్యజుస్సామము లభ్యసించి బహుశాస్త్రపరాయణుఁడై మహీసురుం, డేమి

యు బుద్ధి లేక క్షుత్తు లెంతయు నింద యొనర్చువానిఁ బో, పాముఁడైన నగ్నుఁ డని పల్కి రి వేదవిదుల్ మునీశ్వరా. వి. పు. ౪. ౨౮౦.

ఆ. వేద మభ్యసించి వేదమార్గంబులు, విడిచి పెట్టి దుర్వివేకబుద్ధి, బహుమతముల నడచు పాపండుఁడే నగ్నుఁ, డు...వి. పు. ౪. ౨౮౧.

౫. అవైదికకులోత్పన్నుఁడు.

శ్లో. యేషాం కులే న వేదోస్తి న శాస్త్రం నైవ చ వ్రతమ్, తే నగ్నాః కీర్తితా స్సద్భిః తేషామన్నం విగర్హితమ్. మార్కండేయపురాణము. (వాచ.)

నచకము. సం. వి. అ. పుం. రాత్రి మూఁడవ జామునం దైనస్వప్నము. (వై. ని.)

నచికేతసుఁడు. సం. = నచికేతుఁడు.

నచికేతుఁడు. సం. వి. స. పుం. ౧. ఒకానొక ఋషి, నాచికేతుఁడు, ఉద్దాలకునికొడుకు. ౨. ఒకానొకఅగ్నిహోత్రుఁడు.

నచిరము. సం = అచిరము.

నచ్చిక(గ). వి. (√నచ్చు¹. కి. నచ్చిగె, నచ్చికె. త. నచ్చు.) నమ్మిక.

క. నిను గీతిసాహితీమోహనవాణులు చెవులు వట్టి యాడింపంగాఁ, గనియుండి కాముకుఁడఁ గా, వని పల్కిన నాకు నచ్చి కానె నృపాలా. విజ. వి. ౧. ౯౦.

క. ఈరీతిఁ బొదల మెదలుచు, నారీతిలకంబు మేనినచ్చిక యిచ్చుం, గోరక నవసహకారక, కోరక మూరుకొని వడి నిగుడ గమకించెన్. వసు. ౩. ౧౧౯.

నచ్చికము = అచ్చికము. వి. (త. నచ్చిక.) కొఱఁత, లోపము.

క. అకటా నన్నిటఁ దేలిన, నొకటా నచ్చికము లేక యుండఁగ వచ్చున్. విజ. వి. ౧. ౬౪.

క. సకలజనంబులు సిరులం, దొకటను నచ్చికము లేక యుండ...రామ. ౧౪౮.

నచ్చు¹. అ. క్రి. హితమగు, ఆప్తమగు; రుచించు.

చ...అలలితాంగి నాకు నచ్చిన చెలి...మార్క. ౫. ౨౦౯.

ఉ. కైటభదైత్యవైరిపదకంజమునం దుదయంబు నొందె మి, న్నేటికి భూతధాత్రికిని నెంతయు నచ్చినతోడఁబుట్టువై, హాటకగర్భముఖ్యనిఖిలామరమౌళిమహామణి ప్రభా, పాటలవర్ణమైనయొకపావనవర్ణముదీర్ణసంపదన్. భీమ. ౧. ౩౦.

క. వల్లభునకుఁ గడు నచ్చిన, యిల్లాలవె యేను లేఁతినే పోఁ దోలన్. కళా. ౩. ౧౮౦.

౨. నమ్మకము కలుగు, విశ్వాసయుక్తమగు.

క. నీ వింక నేఁటినుండియు, నావచనము లాదరించి నచ్చినమదితో, దేవతలకైన దొరకని, యావారుణిసేవ సేయు మతులితభక్తిన్. వి. పు. ౮. ౩౯.

చ. అలవి యెఱుంగ నేరక దశాస్యుఁడు లోకముతోడివానిఁ గాఁ, దలఁచి జితాఖిలాఘ్యుఁడఁ గదా యని నచ్చి కడంగి వచ్చి సంకలియకుఁ జొచ్చె...నిర్వ. ౪. ౬౫.

౩. సక్తమగు, లగ్నమగు.

గీ. అట్టినీయందు నాచిత్త మనవరతము, నచ్చియున్నది నీయాన నాన లేదు, కరుణఁ జూడుము కంసారి ఖలవిదారి. భాగ. ౧౦. పూ. ౧౪౦౨.

శ్లో. రూపం దృశాం దృశిమతా మఖిలార్థలాభం, త్వయ్యచ్యుతావిశతి చిత్త మపత్రపం మే. సం. భాగ. ౧౦. ౫౨౩౯.

స. క్రి. (క. త. నచ్చు.) నమ్ము.

ఆ. కొఱత నుఱుకుఁ గాని కొడుకు కన్నఁడుమగార్య, తంత్రమునకుఁ జొరఁడు దాని నీవు,

మాన్ప నొల్ల వతనిమగటిమియును లావు,
నచ్చి లోభ మెదఁ బెనంగొనంగ. భార.
స్త్రీ. ౧. ౧౭.

క. మెచ్చితి నేవర మైనను, నిచ్చెద నను వేఁడు
మనిన నీశ్వర నిన్నున్, నచ్చిన రక్షింతువు
పార, పొచ్చెము సేయక మహేశ పురహర
యభవా. భాగ. ౧౦ ఉ. ౫౭౯. భార.
విరా. ౨. ౩౫౪.

సీ ... నచ్చె ననం దగు నమ్మె ననుట. ఆం.
భా. ౩. ౧౩౩.

నచ్చు.² స. క్రి. బాధించు, పీడించు.

గీ. కాననము చొచ్చి శార్దూలఖడ్గసూక,రప్ర
ముఖజంతుసంతతి వ్రచ్చి నచ్చు,నారసం
బున మృగవేషధారి యైన,యతికులస్వామిఁ
గూల నేసితివి నీవు. వరాహ. ౨. ౪౯.

వి. ౧. మాంద్యము, ఆలస్యము.

క. జడకుచ్చును మెడ హెచ్చును, నడనచ్చును
గచ్చు లేనినలు పగు మేనున్. చంద్ర. వి.
౧. ౭౧.

౨. బాధ. (శ. ర.)

జః నచ్చుకాఁడు, నచ్చుకుప్ప, నచ్చుగొట్టు,
నచ్చుపెట్టు.

నచ్చుకాఁడు. విశ. (√నచ్చు².) ౧. అలసుఁడు, మందుఁడు. ౨. బాధకుఁడు, పీడించువాఁడు. (శ. ర.)

నచ్చుకుప్ప. విశ. (నచ్చు² + కుప్ప.) నచ్చుగొట్టు, బాధకుఁడు. (శ. ర, చి. ని.)

నచ్చుగొట్టు. విశ. (నచ్చు² + గొట్టు².) నచ్చుపెట్టువాఁడు, బాధించు స్వభావము కలవాఁడు. (శ. ర.)

నచ్చుపెట్టు. స. క్రి. (√నచ్చు².) తొందరపెట్టు, బాధించు. (శ. ర.)

నజరు. వి. (హిం. నజర్.) కానుక.

చ. కడువడి పిన్న పెద్ద లగుఖానులకున్ నజరు
ల్నొయించుచున్, బాదుగనిమెన్... హైదరు
జంగు నొయ్యనన్. రంగా. ౨. ౯౪.

గీ... హైదరుజంగుఁ గాంచి, నజరు గుజరాను
పఱచె పొన్నాకడాని, జాలెము... రంగా.
౨. ౪౫.

నజీబు. విశ. (హిం. నజీబు = కులీనుఁడు, ఉత్తమకులుఁడు.) మంచిది.

వ... చాయలం గ్రక్కునుక్కుపని పెంపెక్కు
నజీబుసైబుపట్టా నటీటు ఝుళిపించుచుఁ దెం
పుసొంపు దీపింప రయంబున ... మల్లపు.
౨. ౪౪.

నజ్జు = నఱుజో. వి. (క. నజ్జు.) నలి, చిన్నముక్క, అల్పఖండము.

చ. ఒక పెనుఁబొఁప తేఁకు చల మొప్ప రసా
తలసీమకున్ జకో,రకములు భూతధాత్రికి
సురల్ దివికిన్ బగ దీఱునట్లుగా, మొక
మొకపాటుతోడ నిను మ్రింగకపో రెపుడున్
ద్రిలోకకం,టకుఁడవు గాన నీయొడలు నజ్జు
గఁ జేసి కురంగలాంఛనా. మనుచ. ౩. ౩౭.

వ... పదయుగనఖాంచలంబులఁ జంచచ్చంచూ
పుటంబుల రెటీత్రావుడుబొబ్బమెకము ద
చ్చికాళ్ల మెకంబుల నిరికించి కఱచుక యు
ప్పరంబున కుప్పరం బెగసి మలలపెలయేళ్ల
పులినతలంబుల నజ్జుగా నజ్జుగాఁ జెండుగండ
భేరుండ కాండంబులును... ప్రబంధ. ౧౭౫.

విశ. మిక్కిలి నలఁగినది.

ఉ. వాడినమేను న జ్జయినవాతెఱయున్ గడు
విన్నఁబాటుతోఁ, గూడిననెమ్మొగంబు...స
మీర. ౩. ౨౪౭.

(దీని ఆమ్రేడితరూపము నజ్జునజ్జు.)

చ. నలినలి యయ్యెఁ గాను జఘనస్థల మెల్లను
నజ్జునజ్జు నై, గులగుల లయ్యె గబ్బినను

గుబ్బలు...శుక. ౧. ౨౧౫.

చ. మెఁడతలు వల్లభుల్ మొదల మెచ్చఁగ

నుండి కిసాకిలంబునన్, నిలువునఁ గత్తికోఁత

లయి నిద్దపుమోవులు నజ్జునజ్జులై, యాలజడి

వాడివత్తలయి రక్కుటయే నీక నున్న

నేమి గాఁ, గలరో యి దేల వోదు ననుకై

వడిఁ దోనిని యేఁగె నేఁగినన్. కవిక. ౪.

౧౪౧. రా. వి. ౪. ౩౫.

జః నజ్జుచేయు.

నజ్జుచే(సే)యు. స. క్రి. (నజ్జు + చేయు.) ౧. నలఁగఁగొట్టు, ముక్కముక్కలు చేయు,

(రాజు.) చ. అల వెనయం గజాసులవ్యూదంతర

ముల్ నలినజ్జుచేసె సంధిలుతమి బుఱుసం

ఘములతేజముఁ దూలిచె ... సారంగ. ౧.

౧౦౧. (ఇట కలఁతనొందించె నని భావము.)

సీ. రథ్యసారథికేతురథికాంగనిర్దళనప్రౌఢిఁ దేరు

లు నజ్జుసేసి. మార్క. ౮. ౧౦౪. (నగ్గుచేసి

అని శ. ర. పా.)

...కుఁడు. సం = నటుఁడు.

సం. (శత్రు.) నాట్యము చేయుచున్న.

సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నటనము, విలాసము.

అటులున్న కొమరుఁబ్రాయఁపుఁ, గుటిలాలకఁ

జూచి మదనగుంఫితమాయా, నటనంబో య

ది గంగా, ఘటనంబో యని విచారఘటనా

శయుఁడై. విజ. వి. ౧. ౩౩.

బొట్టు మిక్కిలి నొఱపుగ సవరించి, నట

నగాఁ జిన్నారినామంబుఁ దీర్చి. ద్వి. పర

మ. ౨. ౫౪ పా.

...ము. సం. వి. అ. న. ౧. నాట్యము. ౨. అ

...యించుట, నర్తనము. ౩. కపటప్రవర్తనము.

...రాయణము. సం. వి. అ. పుం. రాగవి

...ము. (వాచ.)

నటనీయము. సం = నటితవ్యము.

నటపలికి. వి. తల యద్దునప్పటిసంస్కారవిశేషము?

క. అటఁ గలికి యొకతె గందపు, టటుకలికిఁ బసిం

డిగిన్నియలఁ బన్నీరం, తటఁ జిలికి యలకవిక

లత, నటపలికి వసుంధరాధినాథున కిడియెన్.

రా. వి. ౫. ౫౩.

నటభూషణము. సం. వి. అ. న. హరితాళము, అరిదళము.

నటమండనము. సం = నటభూషణము.

నటము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శ్యోనాకము, దుండిగము? ౨. అశోకము? ౩. నలతృణము, కిక్కస?

నటరంగము. సం. వి. అ. పుం. నాటకమాడు స్థానము.

నటవరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నటశ్రేష్ఠుఁడు. ౨. సూత్రధారుఁడు.

నటవాలు = నట్వాలు. పి. అశ్వగతివిశేషము. (శ. ర, చి. ని, బ్రౌ.)

నటసంజ్ఞకము. సం. వి. అ. న. గోదంత మను హరిదళము. (త్రి. ని.)

నటసూత్రము. సం. వి. అ. న. శిలాలి అను వానిచే రచింపఁబడి నటులకృత్యములను తెలుపు గ్రంథభేదము, నాట్యశాస్త్రము.

నటాంతిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. - నటకృత్యము యొక్క అంతము దేనివలన కలుగునో అది, నటకృత్యమును మాన్పించునది. లజ్జ, సిగ్గు.

నటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నట్టువురాలు, ఆటకత్తె. ౨. (నాటక.) సూత్రధారునిభార్య యగు నర్తకి. ౩. వేశ్య. ౪. దీపకరాగముయొక్క భార్య యగురాగిణీభేదము. ౫. నలి అనుగంధద్రవ్యము? ౬. కాకిదొండ?

నటించు=నటియించు. సం. స. క్రి. ౧. అభినయించు, (నిజముగా లేనిసిగ్గు మొ. ఉన్నట్లు) కనఁబఱుచు.

(శ్రీకృష్ణుఁడు.)మ. యదువంశంబున లోకరక్షణపరుం డై పుట్టి వ్రేపల్లె న, న్నదబాల్యంబు నటించి కంసముఖ నానాదైత్యులం ద్రుంచి ...భార. ద్రో. ౧. ౯౮.

చ...పల్లఱు పొరుగిండ్ల కేఁగు నొకమట్టున నిల్వదు చంటిమీఁద ముం,జెఱఁ గెడలించు వైశికఁపుసిగ్గు నటించుచు జార ధారుణిన్. జై. భా. ౩. ౨౭.

ఉ. చేరి నృపాలుఁ డర్పణముచేసినచక్కెర లుప్పతిల్లుపం,డేరము లారగించుచు నటింపఁ దొడంగె మహేశుఁ డింపునన్, పారెకుఁ గుత్తుకన్ విషము నాలుక బెల్లము వెట్టియాడుటల్, మేర లటయ్య సామి యని మేలము లాడుచు గౌరి నవ్వఁగన్.సారంగ. ౧. ౨౩. (శ. ర, ప్రాఁతప్రతి.పా. "పం,డేరము...నుతింపఁదొడంగె..." ముద్రి.)

౨. అనుసరించు.

మ. మును తన్ గూడిననీళ్లకున్ నిజగుణంబుల్ పాలిడున్ పాలు గ్రాఁగునెడన్ వాని నటించి యజ్జలము గ్రాఁగున్ దానె తన్మిత్త్రవ్యసనముం గన్గొని వహ్నిఁ గూలఁ జనుఁ బాల్ శాంతం బొనర్చున్ జలం, బనయం బట్టివి సఖ్యముల్...మల్లభూ. నీతి. ౬౬.

అ. క్రి. ౧. నాట్యముచేయు, నర్తించు; ఆడు.

క...దివి దివిషజ్జలజముఖులు దెలిపి నటింపన్. మనుచ. ౪. ౧౧౭.

ఉ. చిట్టుము లంకురించె జిగిచెక్కులఁ దెల్పు నటించెఁ గోరిక, లట్టు దొరంగె వెన్నడల మాంద్యవిధంబు చెలంగె...వేవిళుల్, దట్టము లై జనించె...ఇందు. ౨. ౧౩౫. (శిశు వ్యాపించె నని భావము.)

౨. నటనచేయు, కపటముగా ప్రవర్తించు.

సీ. పతిసమ్ముఖమ్మునఁ బలుమాటల నటించునరని జాసనురాణి సాటి యగునె. ఇందు. ౧. ౧౧౨. (నాట్యము చేయుట అని అర్థాంతరము.)

౩. వర్తించు, ఉండు.

శా. ఏకవ్యాపకమై సమస్తగతమై హేవాకమై శ్రీకరం,బై కల్యాణవిహారమై నిబిడమాయాతీతమై నిర్గుణం,బై కైవల్యవిహారమై జనన నాశాతీతమై యుత్తమ, శ్లోకంబై పరమార్థ తత్త్వము నటించున్ నిత్యశుద్ధస్థితిన్. వి. పు. ౩. ౩౩౮.

౪. తోఁచు.

క. పతయాళుతురగనిభృతోన్నతకర్ణద్వయము నందునం గెంపులమే,ల్పతక మమరె రవికిరణం, బతిరయమున నమప వమ్చునువు నటింపన్. కువల. ౨. ౪౦.

నటిత. సం. విణ. (ఋ. త్రి. ఋ.) నటించువాఁడు, నర్తనముచేయువాఁడు.

నటితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నటింపఁబడినది, అభినయింపఁబడినది. ౨. నటించినది. వి. అ. న. నటించుట ; నటనము.

నటితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నటింపఁదగినది.

నటితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నాట్యము. (వై.ని.)

నటియించు. సం=నటించు. అ. క్రి. ఆడు.

క. నిటలంబునఁ గుటిలభ్రూ,కుటి నటియింపంగ నెంగ మిగుర్పఁగ ఫేనం, బొంటుచోటఁ జెమటలు గాఱఁగఁ, గటమర లదరంగ నాడు గఱచుచుఁ బలికెన్. వరాహ. ౨. ౧౭౫.

నటుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నర్తకుఁడు, నాట్యము చేయువాఁడు. ౨. దృశ్యకావ్యార్థములను అభినయించువాఁడు. ౩. శౌచికీయందు

గుబ్బలు... శుక. ౧. ౨౧౫.

చ. మెలఁతలు పల్లభుల్ మొదల మెచ్చుగ నుండెడి నాకతంబునన్, నిలువునఁ గత్తికోఁత లయి నిద్దపుమోవులు నజ్జునజ్జులై, యాలజడి వాడివత్తలయి రక్కుట యే నికఁ నున్న నేమి గా, గలరో యి దేల వోదు నను కైవడిఁ దో నిని రేఁగె నేఁగినన్. కవిక. ౪. ౧౭౧. రా. వి. ౪. ౩౫.

జః నజ్జుచేయు.

నజ్జుచే(సే)యు. స. క్రి. (నజ్జు+చేయు.) ౧. నలఁగఁగొట్టు, ముక్కముక్కలు చేయు,

(రాజు.) చ. అల వెనయం గజారులవ్వాదంతర ముల్ నలినజ్జుచేసె సంధిలుతమి బుతుసం ఘములతేజముఁ దూలిచె ... సారంగ. ౧. ౧౦౧. (ఇట కలఁతనొందించె నని భావము.)

సీ. రథ్యసారథికేతురథికాంగనిర్భేదనప్రౌఢిఁ దేవలు నజ్జుసేసి. మార్క. ౯.౧౦౪. (నగ్గుచేసి అని శ. ర. పా.)

నటకుఁడు. సం = నటుఁడు.

నటత్. సం. (కర్త.) నాట్యము చేయుచున్న.

నటన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నటనము, విలాసము.

క. ఆటు లున్న కోమరుఁ బ్రాయఁపుఁ, గుటిలాలకఁ జూచి మదనగుంఫితమాయా,నటనంబో యది గంగా,ఘటనంబో యని విచారఘటనా కేయుఁడై. విజ. వి. ౧. ౩౭.

ద్వి. బొట్టు మిక్కిలి వొలుపుగ సవరించి, నట నగాఁ జిన్నారిసామంబుఁ దీర్చి. ద్వి. పర మ. ౨. ౫౪ పా.

నటనము. సం. వి. అ. న. ౧. నాట్యము. ౨. అభినయించుట, నర్తనము. ౩. కపటప్రవర్తనము.

నటనారాయణము. సం. వి. అ. పుం. రాగవిశేషము. (శాఙ్గ.)

నటనీయము. సం = నటితవ్యము.

నటపలికి. వి. తల రుద్దునప్పటిసంస్కారవిశేషము?

క. అటఁ గలికి యొకతె గందపు,బటకలికిఁ బసిం డిగిన్నియలఁ బన్నీరం,తటఁ జిలికి యలకవిక లత, నటపలికి వసుంధరాధినాథున కిడియెన్. రా. వి. ౫. ౫౩.

నటభూషణము. సం. వి. అ. న. హరితాళము, అరిదళము.

నటమండనము. సం = నటభూషణము.

నటము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శ్యోనాకము, దుండిగము? ౨. అశోకము? ౩. నలతృణము, కిక్కస?

నటరంగము. సం. వి. అ. పుం. నాటకమాడు స్థానము.

నటవరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నటశ్రేష్ఠుఁడు. ౨. సూత్రధారుఁడు.

నటవాలు= నట్వాలు. వి. అశ్వగతివిశేషము. (శ. ర, చ. ని, బ్రౌ.)

నటసంజ్ఞకము. సం. వి. అ. న. గోదంత మను హరిదళము. (త్రి. ని.)

నటసూత్రము. సం. వి. అ. న. శిలాలి అను వానిచే రచింపఁబడి నటులకృత్యములను తెలుపు గ్రంథభేదము, నాట్యశాస్త్రము.

నటాంతిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. - నటకృత్యము యొక్క అంతము దేనివలన కలుగునో అది, నటకృత్యమును మాన్పించునది- లజ్జ, సిగ్గు.

నటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నట్టువురాలు, ఆటకత్తె. ౨. (నాటక.) సూత్రధారునిభార్య యగు నర్తకి. ౩. వేశ్య. ౪. దీపకరాగముయొక్క భార్య యగురాగిణీభేదము. ౫. నలి అను గంధద్రవ్యము? ౬. కాకిదొండ?

నటించు=నటియించు. సం. స. క్రి. ౧. అభినయించు, (నిజముగా లేనిసిగ్గు మొ. ఉన్నట్లు) కనఁబఱచు.

(శ్రీకృష్ణుఁడు.) మ. యదువంశంబున లోకరక్షణపరుం డై పుట్టి వ్రేపల్లెను, స్తదబాల్యంబు నటించి కంసముఖ నానాదైత్యులం ద్రుంచి ...భార. ద్రో. ౧. ౯౭.

చ...పల్లఱు పొరుగిండ్ల కేఁగు నొకమట్టున నిల్వదు చంటిమీఁద ముం, జెఱఁగు గడలించు వెశికఁపుసిగ్గు నటించుచు జార ధారుణిన్. జై. భా. ౩. ౭౦.

ఉ. చేరి నృపాలుఁ డర్పణముచేసినచక్కెర లుప్పతిల్లుపం,డేరము లారగించుచు నటింపఁ దొడంగె మహేశుఁ డింపునన్, పారెకుఁ గుత్తుకన్ విషము నాలుక బెల్లము పెట్టి యాడుటల్, మేర లటయ్య సామి యని మేలము లాడుచు గౌరి నవ్వఁగన్. సారంగ. ౧. ౨౩. (శ. ర, ప్రాఁత ప్రతి. పా. "పం, డేరము...నుతింపఁదొడంగె..." ముద్రి.)

౨. అనుసరించు.

మ. మను తన్ గూడినసీళ్లకున్ నిజగుణంబుల్ పొరిడున్ పాలు గ్రాఁగునెడన్ వాని నటించి యజ్జలము గ్రాఁగున్ దానె తన్నిత్రవ్యాళకనముం గన్గొని వహ్నిఁ గూలఁ జనుఁ బాల్ శాంతం బొనర్చున్ జలం, బనయం బట్టిని సఖ్యముల్...మల్లభూ. నీతి. ౭౭.

౩. అ. క్రి. ౧. నాట్యముచేయు, నర్తించు; ఆడు.

క...దివి దివిజ జలజముఖులు దెలిసి నటింపన్. మనుచ. ౪. ౧౧౧.

ఉ. చిట్టుము లంకురించె జిగిచెక్కులఁ దెల్పు నటించెఁ గోరిక, లట్టు దొరంగె చెన్నడల మాంద్యవిధంబు చెలంగె...వేవిళుల్, దట్టము లై జనించె...ఇందు. ౨. ౧౩౫. (కుట వ్యాపించె నని భావము.)

౪. నటనచేయు, కపటముగా ప్రవర్తించు.

సీ. పతిసమ్ముఖమ్మునఁ బలుమాటల నటించుసరసిజాసనురాణి సాటి యగునె. ఇందు. ౧. ౧౧౨. (నాట్యము చేయుట అని అర్థాంతరము.)

౫. వర్తించు, ఉండు.

శా. ఏకవ్యాపక మై సమస్తగత మై హేవాక మై శ్రీకరం, బై కల్యాణవిహార మై నిబిడమాయాతీత మై నిర్గుణం, బై కైవల్యవిహార మై జననాశాతీత మై యుత్తమ, శ్లోకం బై పరమార్థతత్త్వము నటించున్ నిత్యశుద్ధస్థితిన్. వి. పు. ౩. ౩౩౭.

౬. తోఁచు.

క. పతియాళుతురగనిభృతో, న్నతకర్ణద్వయము నందునం గెంపులమే, ల్పతక మమరె రవికిరణం, బతిరయమున నసప వచ్చునను పు నటింపన్. కువల. ౨. ౪౦.

నటిత. సం. విణ. (ఋ. త్రి. ఋ.) నటించువాఁడు, నర్తనముచేయువాఁడు.

నటితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నటింపఁబడినది, అభినయింపఁబడినది. ౨. నటించినది.
వి. అ. న. నటించుట; నటనము.

నటితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నటింపఁదగినది.

నటితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నాట్యము. (వై.ని.)

నటియించు. సఁ=నటించు. అ. క్రి. ఆడు.

క. విటులంబునఁ గుటిలభ్రూ, కుటి నటియింపంగ మెఱుగు మిగుర్పఁగ మేనం, బోటుచోటుఁ జెమటలు గాఱఁగఁ, గటమర లదరంగ నాడు గఱచుచుఁ బలికెన్. వరాహ. ౨. ౧౧౫.

నటుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నర్తకుఁడు, నాట్యము చేయువాఁడు. ౨. దృశ్యకావ్యార్థములను అభినయించువాఁడు. ౩. శౌచికియందు

శౌండికునివలన బుట్టినసంకీర్ణజాతివాఁడు. ౪. వ్రాత్యస్త్రీయందు క్షత్రియునివలనఁ బుట్టిన కొడుకు.

నటేశ్వరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నటరాజు, శివుఁడు.

ఇట్లే : నటేశుఁడు మొ.

నట్ట. వి. పాచిక, సారె, ద్యూతమందలికాయ.

ఉ. నట్టలు రెండుఁ దాన జతనంబునఁ జేకొని యున్నయిండులం, గట్టి నృపాలుసారెలకుఁ గా లిడ నెందునుఁ జోటు లేక యున్నట్టుగఁ జేసి యెట్టిసమయంబున నొడ్డినసారె దిక్కు గన్పట్టి దృఢాస్త్రవేదిగతిఁ బెక్కుగఁ దాఁకఁగ వైచె వైచినన్. భోజరా. ౭. ౧౩౦.

నట్టకనడుము= నట్టనడుము. వి. (√నడుము.) సరినడుము. (చూ. నట్టకనడురేయి.)

నట్టకనడురేయి= నట్టనడురేయి. వి. (√నట్టకనడుము.) సరియైనఅర్ధరాత్రము.

క. కట్టి తనమాఱుగా నీ, దిట్ట గృహస్తంభమునఁ బ్రతిష్ఠించి నరుల్, మిట్టాడనియాబెడిదఁపు, నట్టకనడురేయి మబ్బునం జెలి చనియెన్. వేం. పంచ. ౧. ౨౫౯.

నట్టకోఁతి. వి. బాలక్రీడావిశేషము.

సీ... నాల్గుకంబాలాట నట్టకోఁతి. హంస. ౩. ౧౪౬.

నట్టడవి. వి.(నడుము + అడవి.) అరణ్యమధ్యము.

క. కట్టా మన్మథుకోలలు, నెట్టన నోర్వాఁట తెగడి నీపాదంబుల్, పట్టికొనఁగ వచ్చిన మము, నట్టడవిని డించి పోవ న్యాయమె కృష్ణా. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౦౫౪.

ఆ. మృగసమాజములకు మేపు నీ ల్లెవ్వఁడు, వెట్టి ప్రోచు నెలమి నట్టడవుల. కుచేల. ౧. ౫౫.

ఉ. పెట్టెడుసొమ్ముచే పొగసువెట్టెడునిట్టిమిటారికత్తెతో, నట్టడవిం జరించెదరు న్యాయపదానము లాలకింపరో. చం. రా. ౫. ౬.

నట్టనడుము= నట్టకనడుము. వి. ఔ. (నడుము + నడుము.) సరియైనమధ్యము.

గీ. పాల్కడలినట్టనడుమ సంప్రభవమైన, యమృతలింగంబ వైనని న్నాశ్రయింతు. భీమ. ౪. ౧౧౦.

గీ... వారుఁ, బుట్టి యెక్కి పోఁ గా వేరినట్టనడుమ.

క. పరకాలనియుక్తుం డగు, పురుషుం డది ముంచి నేరుపున నీఁది పెసన్, దరి చేరె... పరమ. ౫. ౪౯, ౫౦.

చ. కలఁక దొలంగ వేదవతి గ్రక్కున బెత్తిలి యెత్తి వ్రేయుడున్, మలచపువేణి నట్టనడుమన్ దెగి చేతికిఁ దున్క చిక్కె ... ఉ. రా. ౩. ౧౨౩. ఉ. రా. ౪. ౨౯౧.

నట్టనడితెరువు = మధ్యేమార్గము, మార్గమధ్యము.

వ. ... రచ్చపట్టుకొట్టంబున నట్టనడితెరువుం బట్టుకొని ... ఉ. రా. ౩. ౨౨.

నట్టనడురేయి= నట్టకనడురేయి. (√నట్టనడుము.)

గీ. ఉనిచి కడుగారవంబున ననఘచరిత, నట్టనడురేయి చెప్పుచున్నాను మమ్ము, నరమరలు లేక మాయుపాధ్యాయువలెను, నడుపుకొను వార లెవ్వ రున్నారు గనుక. వి. ప్ర. ౪. ౬౫.

నట్టాడు. అ. క్రి. (√నట్టు[3].) ౧. నర్తించు, నాట్యముచేయు. (శ.ర.) ౨. చలించు.

క ... మిఱుమిఱుచూడ్కుల్, నట్టాడునడుముఁ దేనియ, లుట్టెడుమోవియును మనము నూరింపంగన్. భాగ. ౯. ౬౦౯.

౩. తోఁచక తిరుగు.

(వ్యవ.) వాఁడు ఊరకే నట్టాడుచున్నాఁడు.

నట్టించు. అ. క్రి. (√నట్టు[3].) నటించు, క్రీడించు, ఆడు.

వ. ... దారకులునుం బోలె నట్టించి పనిఁ దిరుగు వెరవరులునుం బోలె మసల కలవడి ... ఉ. హరి. ౪. ౨౫౬.

నట్టిల్లు. వి. దే. (నడుము + ఇల్లు.) గృహమధ్యభాగము.

క. పెట్టక పో నని యాఁకట, దొట్టిగిలం బడుచుఁ బడుచు దురదురఁ జని వే, నట్టింటఁ గూరుచుండిన, నెట్టు ననం జాల కమ్మ నీక్షణ భీతిన్. పాండు. ౪. ౧౬౫.

సీ. ఎలగోలుజల్లు ముగ్ వెళ్ళెళ్ళ నేటవాల్ పడి గాలి నట్టిండ్లఁ దడిపి చనఁగ. ఆము. ౪. ౯౧.

నట్టింటిశత్రువు = గృహమధ్యమందలిశత్రువు, నిత్యశత్రువు; సమీపశత్రువు.

గీ. పాలనము సేయఁ జేపట్టి ప్రజలఁ బాపు, సకలజనులకు నట్టింటిశత్రుఁ జేయు, నయము కెడ యీక యొల్లవెంటలను జెఱచు, మాట పరుసదనంబు ... పి. శకుం. ౪. ౧౬౭.

నట్టు[1]. అ. క్రి. ౧. అడ్డు, ఆఁగు.

(వ్యవ.) వాఁడు చదువుచు నట్టుచున్నాఁడు.

,, నీవు నట్టి నట్టి చదువకుము.

వి. ౧. ఆలస్యము. (చూ. నట్టుకొట్టు.)

(వ్యవ.) నట్టు చేయక వేఁగిరము పొమ్ము.

౨. ఆటంకము, అడ్డు. (చూ. నట్టుపడు.)

(వ్యవ.) నేను తలఁచినపనికి దైవికముగా నట్టు వచ్చినది.

జ: నట్టుకొట్టు, నట్టుపడు, నట్లుపెఱుఁగు.

నట్టు[2]. ౧. నివాసస్థానము, గృహము.

గీ. నెట్టుకొని యెల్లవేతలనట్టులందు, గుట్టులరయుచు మెలఁగునప్పట్టి... నీలా. ౧. ౭౫.

వ... అమ్మహేశ్వరి నీకుం బట్టి యై వెండి గట్టు నట్టు గాఁ బరఁగుజగజెట్టిని వరియించి మనకుం బరమానందంబు సేయు ... జాహ్నవి. ౧. ౩౫. ఆం. భా. ౩. ౪౫.

ఆ. అప్రతుఁ గొల్లనాయఁడందముగాఁ దన్నట్టు లలరఁ జేయునట్టుగాను. నీలా. ౩. ౪౬.

౨. స్థానము, ప్రదేశము.

సీ. పాటలం బగుజటాజూటంబునడునట్టు పూఁపచుక్కలరాజు పాదవుమాపు. భీమ. ౩. ౧౯.

సీ. పాదకింటిపట్టులఁ జదరంపునట్టులఁ బంతుగా గోరంటు బంతులాడు. ఉ. హరిశ్చ. ౩. ౧౫. చంద్రా. ౩. ౬౪.

౩. పొలము, క్షేత్రము.

ఉ. పూని వసంతహాలికుఁడు పొంగెడురాగరసంబుచేఁ గడున్, మానుజనాళిమానసపునట్టులు దున్ని మనోజకందళిం, గానఁగఁ జేసి ... చంద్ర. ౯. ౧౦౩.

౪. దేశము, విలాతి.

గీ. అతఁడు దిరుగనియూరును నతనిచేత, నడుగఁ బడనిమానవుఁడును నతఁడు చొరని, తోఁటయును జూడ లేదు మందునకునైన, నగవుగా దిది నిక్క మానట్టునందు. భోజరా. ౨. ౫.

౫. గృహప్రదేశము, ఇంటిపట్టు.

గీ. నట్టు నా గేహతద్దేశనామ మెసఁగు. ఆం. భా. ౩. ౪౫.

మున్నీటినడిమివీటినట్టురాకాపి = సముద్రముయొక్క నడుమ నున్న పట్నము నివాసస్థానముగా కలరాక్షసుఁడు, రావణాసురుఁడు.

గీ. అహమికను బోలె నచ్యుతోహం శివోహ, మనుపలుకుతోడ నిజతుంగఘనశతాంగ, ముడుపదవి మాటి మున్నీటినడిమివీటినట్టురాకాపి దొరకునన్నాసె యగుచు. చం.రా. ౫. ౬౧.

జ: నట్టుకోను.

నట్టు³ = నట్టుగుఁడు, నట్టువ. వి. (సం. నటః. త. నట్టు.) ౧. నర్తకుఁడు, నటుఁడు.

క. అనుచుఁ దలంగి పోక యిట్టు నట్టుం బొట్టు
మెట్టాడుచిట్టివడుగుల నానట్టు నగవునుం
గోపంబుఁ గదుర నదలించుచు...ప్రభా.
౧. ౧౦౪.

సీ. నటుఁ డొప్పు నట్టున నట్టువుం డనఁగను
...ఆం. భా. ౨. ౧౭౭.

౨. నాట్యము. (చూ. నట్టాడు, నట్టుపులుఁగు.)

౩. నాట్యోపాధ్యాయత్వము, నాట్యము నేర్పుట. (చూ. నట్టుసేయు.)

జః నట్టాడు, నట్టించు, నట్టుఁగుడు, నట్టుపులుఁగు, నట్టువ, నట్టువకాఁడు, నట్టువచావడి, నట్టువపక్కి, నట్టువము, నట్టువముట్టుకాఁడు, నట్టువాఁడు, నట్టువుఁడు, నట్టువొజ్జ, నట్టుసేయు మొ.

నట్టు⁴. వి. (క. నట్టు.) ౧. తృణవిశేషము, దూర్వ, గఱికగడ్డి.

ఉదా: కుందురునట్టు, గఱికనట్టు. (బ్రౌ.)

౨. గఱికవలె నిస్సార మగుట, శుష్కించుట.

గీ. ఇట్టి చెట్టగుపెట్టుకు నట్టుఁ జెంది, జడలఁ
జదరేఁచుఁ దాలిచెఁ జంద్రమౌళి. ధర్మ.
౨. ౪౬.

౩. వికృతి, మార్పు. (చూ. నట్టువడు.)

౪. సస్యరోగవిశేషము. (శ. ర.)

జః నట్టువడు.

నట్టు. సం. వి. ట్. పుం. నర్తకుఁడు. శ్. స్త్రీ. నాశము.

నట్టుకొట్టు. అ. క్రి. (నట్టు¹ + కొట్టు.) ౧. ఆలస్యము చేయు. (శ. ర.) ౨. సంకోచించు, సందేహించు, వెనుదీయు.

క. పలికిన నిమఁగా దన ఖ్యాతిలి యిటు నటు
నట్టుకొట్టు తెఱవ తెఱఁగు భూ, తలవిభుఁడు
చూచి యిది యే, మలికుంతల తెలుపు మను
చు నడిగెఁ బొరిఁ బొరిన్. కళా. ౪. ౧౪౦.

వ...తమవిన్నపంబులకుం దఱి యరయుచు
నింతనంతఁ గొంత దగ్గఱి యిటుటు నట్టు
కొట్టుచున్నం జూచి. పరమ. ౩. ౨౭.

స. క్రి. అడ్డుకొను, నిరోధించు.

రగడ. తగిలి పట్టు మనుచుఁ దిట్టుతన్నీఁ దుట్టు
పెట్టె నొకతె, మగుడి పెట్టుకానియొట్టు
మాన్ప నట్టుకొట్టె నొకతె. రా. వి. ౩. ౧౨౧.

నట్టుకొను = నెట్టుకొను. అ. క్రి. (నట్టు² + కొను.) (నివసించు, నెలకొను.)

చ. పడితిమి కుక్కలుం బడనిపాటులు దుర్భర
మైనవృత్తి వెన్నడితిమి గర్భయాచకులభంగి
దరిద్రత నట్టుకొంచు లోఁ, బడితిమి...హర.
౩. ౧౫.

ద్వి. కొఱవిదయ్యము నట్టుకొనియున్న కరణి, మ
న్న భేతాళవటోర్వీరుహంబు. ద్వి. హరిశ్చ.
పూ. ౨౦౦౭ పం.

నట్టుగుఁడు = నట్టువ, నట్టువకాఁడు, నట్టు³, నట్టువుఁడు. (శ. ర.)

నట్టుపడు. అ. క్రి. (నట్టు¹ + పడు.) నిరుద్ధమగు. (చూ. నట్టుపఱుచు.)

నట్టుపఱుచు. స. క్రి. (నట్టు¹ + పఱుచు.) అడ్డుకొను, నిరోధించు.

గీ. నట్టడవిలోన నన్నిట్టు నట్టుపఱిచి, గొట్టుమి
ట్టాడ నేటికిఁ బట్టుభద్ర, పుట్టునకు మున్న
లేమకు బొట్టుగట్టి, చెట్టపట్టుట కొకరుండు
పుట్టెఁ జూవె. కృ. శకుం. ౨. ౪౮.

నట్టుపులుఁగు = నట్టువపక్కి. వి. (నట్టు³ + పులుఁగు.) నాట్యముచేయుపక్షి, నెమిలి. (శ. ర.)

నట్టువ = నట్టు³, నట్టుగుఁడు. వి. (√నట్టు³. క. నట్టువ. త. నట్టువన్. హిం. నటువా.) ౧. నాట్యము నేర్పెడువాఁడు, నాట్యోపాధ్యాయుఁడు.

ఉ. ఆనన తేఁటిప్రోఁతయె యుపాంగము గాఁగఁ

ఖికాగ్రనాదమే, గానము గాఁగ నామ్ర
గశుకస్ఫుటపత్త్రరవంబు మర్దళ,ధ్వానము
గాఁగ లేఁజివురుబాహులు ద్రిప్పులతాంగనా
లి నెం,తేనియ నాడఁజేయుఁ బురిఁ దెమ్మెరన
ట్టువ పూవుఁదోఁటలన్. ప్రబంధ. ౪౭.
ఉ. చిత్తరుచిత్తరుల్ నడ భజించి రసన్ జిగి
నీలికాసె దళ్కొత్తెసుపాత్రకత్తియల కొ
జ్జరికంబు వహించి కోహళుం, దత్తిలునైనఁ
గా దనెడునైపుణి మార్గవిధంబు దేశియున్,
బెత్తము కేలఁ బూని వినిపింపఁగనోపుదురిం
దు నట్టువల్. చం. రా. ౩.౬౪.
౨. నటుఁడు; నటి.
గీ.పాఠకులకొజ్జ నట్టువపాలియదుర్ఁగ్రోవి భర
తంపుటయగారిగుండెదివులు. శుక. ౩.౨౦.
(సోమకాసురుఁడు.) గీ. తానవరుసలు పెంచు
గంధర్వగాయ, కులనుజతగూడు నట్టువకుల
మువార్కి,...చూచుచు...దశా. ౧. ౨౬౪.
క. ఇరువురు నేసినబాణము, లిరుబరులును దాఁకి
తిరిగె నిరుదెసలకు న్నక్కిరి యిరుమొంగముల
నట్టువ, తిరుపుఁగొనెడుక్రమముతో నతిత్వ
రితగతిన్. కాళ. ౪. ౧౭౧.
౩. నాట్యము.
వ. మఱియు విరితేనియ లాని పూని మత్తిలి
తత్తరంబునం దిరుగుతేఁటిమొత్తంబులయొఱ
కలసన్నం గరువలిఁగట్టినట్టువ గఱప నామ
నిరాతనికడ నాతుతీవపాతరలమునఁదఱి...
యయా. ౪. ౧౩.
నట్టువ(వల్)ద్రొక్కు=నాట్యముచేయు; చలించు.
చ. నొసలను ముంగురుల్ చెదర నూల్కొని
ముక్కెరడాలు మోవిపై, వెసఁ గొనసాఁగఁ
జన్నుఁగవ నిక్కుచు నట్టువఁద్రొక్కు హార
ముల్, ముసరి పెనంగులాడ నగుమోము
చెమర్ప నొకర్తు చంపకప్రసవసుగంధితైల
మున భర్తనకుం దలయంటె నేర్పునన్. జా
హ్నవీ. ౧. ౧౪౬.
సీ. నట్టువల్ ద్రొక్కఁగా నవయామునీ యమూలం
బుగాను రణస్థలంబు గాని. సిం.నా.౧౫.
నట్టువకాఁడు=నట్టుగుఁడు.వి.(నట్టువ+కాఁడు.)
ఆటకాఁడు, నర్తకుఁడు.
సీ. పంచాంగమయ్యకుఁ బాగ సమర్పించు నట్టు
వకానికిఁ బెట్టు ముద్దు. హంస. ౫. ౧౩౪.
నట్టువచావడి. వి.(√నట్టువ.)నాట్యశాల. (బ్రా.)
నట్టువడు. అ. క్రి.(నట్టు[4] + పడు.)వికృతినొందు.
క. కటపెట తోటతోట రాలెను,పాటుపాటచి
నుకుల ధరిత్రి పాడ నట్టువడన్, సాటుసాట
నాఁకట సోలుచుఁ, దటతటపడుచాతకముల
దైన్యము వాసెన్. వైజ. ౨.౧౪౬.
వ... వెన్నెలచేత నట్టువడినమణికుట్టిమంబులు
తుడిచి...ఉ. హరి. ౩. ౧౩౫.
నట్టువపక్కి=నట్టుపులుఁగు.వి.(నట్టువ+పక్కి.)
-నాట్యముచేయుపక్షి- నెమిలి, మయూరము.
క. కొక్కును నట్టువపక్కియు, నెక్కుడులు
గ సమరకొమరు లిరువురు మ్రోలన్,విక్కు
చు నాడఁగ వెలమిన్, జొక్కుదు వేలుపు
లరాయ సోఁకుదురాయా. అచ్చ. రా.
యు. ౫౭౭.
ఇట్లే: నట్టువపిట్ట, నట్టువపులుఁగు.
సీ. కొదమనట్టువపిట్టగొదలు తాలిమిఁ ద్రోయు
వెలిలావుపులుఁగుచా ల్విసము గ్రాయ.రసిక.
౩. ౯౪.
సీ. పురి విచ్చి నట్టువపుల్గు లాడెడుచోటఁ బడఁ
తి వేసవి యంచుఁ బరువువెట్టు. అచ్చ.రా.
అర. ౭౫.
నట్టువము. వి. (√నట్టు[3]. సం. నాట్యమ్. ప్రా.
నట్టం.) నాట్యము. (శ. ని.)

నట్టువముట్టుకాఁడు. వి. (నట్టువ + ముట్టు + కాఁడు.) నాట్యపరికరములు కలవాఁడు.

ఉ. నట్టువముట్టుకాండ్రు కెలనం బొరిఁ గుండెలు ప్రవ్వఁదండెలున్, బట్టిక బూదిగిన్నియలు పళ్లెరముల్ పయిగంట మగ్గుప్రం,జట్టువవారమట్టు శివపాఁపనతండము దండఁ గోడెకాం, డ్రట్టునిట్టున్ బరాబరుల నగ్రమునందతకారు లేఁగఁగన్. పాంచా. ౧. ౮౯.

నట్టువాఁడు. వి. (నట్టు³ + వాఁడు.) నట్టువుఁడు, నటుఁడు.

సీ. బండలు బూతులు పరిహాసకులు నట్టువారాదిగాఁ గలవారు దక్కఁ, దెఱవారియాలు తాఁ బ్రియుఁడు వారింపంగఁ బరహోడఁ బల్కినఁ బణశతంబు. విజ్ఞా. ప్రా. ౧౧౬.

నట్టువుఁడు = నట్టుగుఁడు. వి. (√నట్టు³. సం. నర్తకః. ప్రా. నట్టఓ.) నాట్యముచేయువాఁడు, నటుఁడు. (వేశ్యల కాటుగఱపునటుఁడు అని శ. ర.)

సీ. నట్టు నట్టువ్వఁ డన నటుఁ డగు...ఆం. పదా. సర. ౨౯.

వ... గోండ్లి పరిభవించునట్టువులునుం బోలెఁ జాళెలు చూపి...పోరునవసరమున...ఉ. హరి. ౮. ౨౫౬.

మ... నాలిగ్గాడ్పుల పేరం గలనట్టువుల్ గఱపఁ గోపుల్ చూపులేఁదీవపాత్రల కయ్యామని పూవుమొత్తపుసరుల్ దాల్పంగ నిచ్చెం గడున్. యయా. ౮. ౧౨.

నట్టువోజ్జ. వి. (నట్టువ + ఒజ్జ.) నాట్యోపాధ్యాయుఁడు, నృత్యము నేర్పువాఁడు.

గీ. ఇన్ని తెఱఁగుల క్రమము సేయింతుఁ జతుర, తావిహీనములైనపాత్రములనైన, నట్టువోజ్జనై మెలఁగుదు నగరులందు. భార. విరా. ౧. ౨౪౨.

నట్టుసేయు. అ. క్రి. (నట్టు³ + చేయు.) నాట్యోపాధ్యాయత్వముచేయు.

సీ. వజ్రకుట్టిమశోభ వరమౌక్తికస్యందనచ్ఛాయ కేప్రొద్దు నట్టుసేయు. నిరం. ౧. ౪౫. (పెంపొందించు అని భావము.)

నట్టె. వి. ౧. సంతోషముచే చేయునాట్యము.

సీ. శుభశోభనముల దుస్తులొసంగ వెన్కముందులకు నట్టెలు సేయఁగలరుగాక. చంద్రా. ౩. ౪౫. ~~(తాళపత్రప్రతులు, ముద్రి. పా. వద్దెలు. శ. ర. పా. చూ. దుస్తు.)~~

నట్టెండ. వి. (నడుము + ఎండ.) తీక్ష్ణాతపము, తీక్ష్ణముగా కాసినఎండ.

మ. ఇవముం గందువలం జలంబునను నట్టెండల్ వెసం గాయువేసవులం బంచమహాగ్నిమధ్యమున...నిల్చి చేసెఁ దపముం దాత్పర్యధైర్యంబునన్. పి. శకుం. ౨. ౧౧౨.

నట్టెము. వి. భిక్షాపాత్రము.

ద్వి. కప్పెరనట్టెంబుఁ గక్షపాలయును, నొప్పుగా బిగిసినయోగపట్టెయును. ద్వి. పరమ. ౨. ౭౨ పొ.

నట్టేఱు. వి. దే. (నడుము + ఏఱు².) ఏటిమధ్యము, నదీమధ్యము.

సీ. నట్టేట దాశకన్యకకు నువ్విళులూరి జాలిఁ బొందినపరాశరువిరాళి. నైష. ౮. ౧౫౧.

సీ. నెఱసు వెట్టితి పరాశరులంతవాని నట్టేటఁ బామరకన్యగాటు మఱపి. పి. శకుం. ౩. ౧౪౯.

సీ. పాఱుఁడ నని పట్టుపగలు నట్టేటిలోఁ బలువచేతలకుఁ బాల్పడినవాని. విప్ర. ౮. ౪౮.

నట్టేటికెదురీఁదు = మిక్కిలి కష్టమునొందు.

క. మాటికి నీఁకసంసారం, బేటికి ననుబుద్ధి పుట్టు బృధ్వీశ్వర నట్టేటికి నెదు రీఁదినగతి, వీటికి వచ్చితి విమరలివిన్నఁదనముతోన్. వరాహ. ౨. ౫౩.

నట్టేటఁ ద్రోయు = పరిత్యజించు, విడిచిపెట్టు.

క...చను నే నట్టేటం ద్రోయ శరణాగతులన్. దశా. ౧. ౧౩౨.

నట్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నటులసమూహము.

నట్లోట్లు. వి. బ. జలధార లోనగునవి నిరంతరముగా పడి ఉడిగినవెనుక అచ్చోట నిలిచి నిలిచి పడెడుబొట్లు; చూరునుండి పడిన నీటిబొట్లు.

సీ. నవమాలికల తేనె నట్లోట్లు పడుచోట మాణిక్యదీపముల్ మలయుచోట. మనుచ. ౩. ౧౧౧. ("తేనె నట్టొట్లుపడుచోట" శ. ర. పా, "తీవె నట్లుట్టిపడుచోట" ముద్రి.పా.)

గీ. వాన వెలిసియుం జూరునం బడిననీరు, బొట్లు వంగుళ్లు వాంగ నట్లోట్లు నాంగం, బేరులు వహించు...ఆం. భా. ౧. ౪౫.

నట్వాలు=నటువాలు. (శ. ర, బ్రౌ, చి. ని.)

నడ=నడక, నడత. వి. (√నడచు. క. నడె. త. నడై. మ. నట.) ౧. నడక, గమనము.

సీ. కొలఁకులకెలఁకులఁ గూడి క్రీడించుచుండెడునంచతండంబునడబెడంగు. భార. అను. ౧. ౧౭౧.

క. భువి నంతదవ్వ నేమును, రవరవ లే కరుగుదుము హుటాహుటినడలన్. మనుచ. ౧. ౪౬.

ఆ. వీరసేనసుతుఁడు వీరుండు హంసల, నడబెడంగుఁ జూచి నగుచు వాని, నెగచి యొగచి యందు నెగయకుండఁగ నొక్క, హంసఁ బట్టుకొనియె నతిరయమున. భార. అర. ౨. ౧౨. రా. వి. ౨. ౫౯.

౨. అశ్వగతివిశేషము.

చ. జవమున భంజళిన్ మురళిఁ జౌకమునన్ నడనైదుధారలన్...యెూథి కెక్కి యా, హవజయశీలముల్ గలుగునశ్వము లెన్నఁగఁ బెక్కులవ్వరిన్. భా. రా. బాల. ౩౦.

విశే. నడమునది. (చూ. నడగొండె ము.)

నడక=నడ, నడత. వి. (√నడచు.) ౧. గమనము.

గీ. ఇపుడు ఘటికాద్వయం బయ్యె నినుఁడు పొడిచి, దవ్వ చాల డిచ్చోటికి దశవాటి, కేవలము మంచినడ నైనఁ గీన వెళ్లి, రెండుజాములు నిటు నూర కుండ నేల. భీమ. ౪. ౪౬.

౨. ప్రవర్తనము.

క. ననుఁ దేఁజూడఁ దెల్లదు, నినుఁ జేసిన బ్రహ్మకైన నిక్కావమిది యీ, యనుచితపునడకనాయువు, కొనసాగమి నెందు నీకుఁ గొఱగా దంటిన్. రామా. ౬. ౧౬౧.

చ. శివుఁ డిటు రమ్మటంచు దయ చేసినచోఁ దల కెక్కి తుగ్రవై, భవమునఁ జూచుచో నడుగు వట్టితి వే మన వచ్చు నీగుణం, బవు నవు నందినన్ పిగయు నందకయున్నను గాళ్లుపట్టుకొం, దువు హరిణాంక వేలకొలఁదుల్ గద నీనడకల్ దలంపఁగన్. విజ. వి. ౩. ౫౧.

౩. వృత్తి, జీవనోపాయము.

సీ. నడక యనంగను నడత యనంగను నడవడి యనఁగను నడరు వృత్తి. ఆం. భా. ౨. ౨౭.

నడకము. సం. వి. అ. న. మూఁపులనడుమ కిక్కసకసవువలె నుండునొకానొకయెముక. (వాచ.)

నడకీయము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) కిక్కసగడ్డి కలది. (దేశాది.)

నడకొలఁకు= నడబావి. వి. (నడ+కొలఁకు.) దిగుడుబావి.

క. ఒడికపుఁదనపొబగున కృష్ణుడు చెన్నలంగలుగఁ జూచి కొల నాయన్నన్, నడకొలఁకులంచు వారికిఁ, గడువేడుకఁ దమ్మి తావి కానుకఁ జేసెన్. యయా. ౩. ౫౪.

నడగఁడము. వి. (√నడ.) అశ్వవిశేషము, ఒకజాతి గుఱ్ఱము; గుఱ్ఱము.

క. ఒసరించిననీలని నడ,గని బోల్లనిఁ గత్తెలానిఁ
గైరని సారం, గని జారని జన్నని నిమ్మవని
మొదలుగఁ దెచ్చి నిలిపె వాహకుఁ డెదు
రఁగ. ద్వా. ౩. ౧౪౧.

వ...మందరుసు దూరంబుగా వచ్చితిమి నడఁగఁ
దు నడతెగె...పి. శకుం. ౨. ౯.

గీ. పఱపుకుంగడిపీథు లేర్పఱచి కొంచెపాటి
నడగని నెక్కి యాపాళె మెల్లవిడియ నియ
మించి తిరిగె...శుక. ౨. ౯౫.

గీ. తత్తడిరవాలు నడగఁడు కత్తలాని, తురికి బా
బా యనఁగ నొప్పుఁ దురగమునకు. సాం.ని.
తిర్య. ౭౧.

నడకొ(గొ)ండ. వి. (నడ+కొండ.) నడక కల
కొండ.

వ...నడుచునడకొండగమియునుం బోనిగజరా
జిత్తో రాజు రథారూఢుండై...భార.భీష్మ.
౧. ౧౩౦.

చ. తనువున నెల్ల రక్తజలధారలు గ్రమ్మఁగ
వారణేంద్రుఁ డేపున సెలయేఱు లొక్క
మొంగి బోరనఁ బెక్కుడరంగ లీలఁ గై
కొని ఘనకేళి సల్పునడకొండగతిఁ జను
దగ్రమూర్తియై. భార. భీష్మ. ౨. ౨౪౦.

గీ. క్రొవ్వి నడగొండకైవడి గుసుకునొక్కరొం
టిగాని మహీనాథుఁ డొదిఁగి యేయ. మను
చ. ౪. ౪౭.

నడగొట్టు. అ. క్రి. (నడ+కొట్టు.) నిలుచు,
ఆఁగు, ఉండు.

క. పోక నడగొట్టి తేనియు, రాకింతుఁజామి
మొగంబు రాచట్టుపయిం, శ్రీకాశిక నిండిం
చిన, నీ కింతటు నేల పోవు నీచచరిత్రా.
భీమ. ౨. ౧౫౩. (ప్రయోగాంతరము మృ
గ్యము.)

నడగోట. వి. (నడ+కోట.) నడక కలకోట.

సీ. రంగదుత్తుంగతరంగసంఘాతంబు నడగోటల
తెఱంగు నడపుచుండ. ప్రభా. ౧. ౬౪.

నడచియాడు=నడచు. (√నడచు.)

(ప్రవర్తించు.)

సీ. ధర్మంబు కాశికాస్థానమధ్యంబున నాల్గుపా
దంబుల నడచియాడు. కాశీ. ౨. ౫౦.

నడచు=నడిచియాడు, నడయాడు, నడుచు.అ.క్రి.
(త.నడక.క.నడె. మ. నటక్కు. తు.నడపుణి.)

౧. గమనముచేయు, చరించు.

వ...మార్తాండుండు కొండప్రక్కం జిక్కి క
డలిమొగయక్కలిం దగులువడినజోగునుం
బోలె నెదురు నడవ మఱలం బఱవ లేక చీ
కాకుపడి యున్నవాఁడు...కాశీ. ౨. ౯౯.

ద్వి. కడఁగి దుశ్శకునముల్ గనిపింప నిటకు, న
డచితి నటుగాన నావివాహమున, కేకీడు పు
ట్టునో యెఱుఁగంగ రాదు. ద్వి. నల. ౨.
౬౦౯. (ఇట వచ్చు అని భావము.)

౨. పోవు, వెడలు.

క. సేనమొగ మీతఁ డైనం, బూని మహీశ్వ
రులు నీకుఁ బొడిచెదరే, దుర్గాని యని కాదె
యీతనితో నడచుట కొల్లనైతి దురమున
కధిపా. భార. ఉద్యో. ౪. ౨౪౪.

గీ. నడచెఁ దుండీరదేశంబునడిమిచాయ, గగన
ఘంటాపథంబునఁ గమలహితుఁడు. కాశీ.
౧. ౧౨౬.

క. విడిపించుకొని మఱుంగున, నిడినతనదుభూ
షణంబు లెల్లను బ్రేమఁ, దొడిగి గృహం
బున కల్లన, నడచెఁ బతిచరిత్రభావనల మన
మలరఁ. కళా. ౪. ౧౦౨.

౩. ప్రవర్తించు, నడచుకొను.

ఆ. యోగ్యతప్పకుండ దారు లుచితంపుఁగోలఁదినైె,
నడచినట్టివారు బెడిదములకు, నంత పొత్తు
కట్టు...భార. ఉద్యో. ౧. ౩౦౭.

క. ఇది చెప్పినట్లు చేయుదు, మిది పంచినయట్ల నడతుమిది కల్యాణాభ్యుదయనిధానము మా కని, హృదయంబులఁ దలఁచుచుండి రిరువెస వారల్. హర. ౬. ౧౦౭.

క... తాశే దిక్కుగ నడతు రకళంక నల్లికొని దు స్సచివుల్. ఆము. ౪. ౨౨౮.

౪. జరుగు.

గీ. నాముఖంబునఁ గార్యంబు నడవ దేమి, సేయు వాఁడ నొం డెద్దియుఁ జెప్పలేదు. భార. ఉద్యో. ౩. ౩౨౬.

క. ము న్నొక్కపట్టనంబున, సొన్నారిమిటారి నేర్పు శూరత్వము గైకొన్నది యై నడచిన కథ, చెన్నుగ విని పొమ్ము కడువిచిత్రము కొమ్మా. హంస. ౨. ౧౭౭.

౫. చెల్లు.

క. దేవా క్రమక్రమంబునఁ, బావనులై సృష్టిఁ గలుగుప్రజ లీకరణిన్, కైవల్యంబున కేఁగె డు, హావళిచే మాకు నడవ వధికారంబుల్. వరాహ. ౧౦. ౧౭.

౬. (గ్రాసము) కడచు.

గీ. తగినవేషంబు దనుఁ దాన పొఁగడుకొనమి, నొచ్చియును గీడు వలుకమి యిచ్చి వగవ, కునికి దన కెంత నడవక యున్నఁ బథము, ద ప్ప కుండుట నడవడి కొప్పు సేయు. భార. ఉద్యో. ౨. ౪౫.

సీ. గతి లేక దాస్యంబు గైకొని దానిచే గ్రాసం బు నడవక కడుఁ గృశించి. కవిక. ౫. ౧౭.

౭. ఉండు.

సీ. ఇఁకఁ గావు మర్థింతు నే నోయఖండదయా సముద్రుండ నాయందుఁ గరుణ, నడవఁ గట్టి పగఱ నడఁగించి తే నేమి చెప్ప నమోఘ వాంఛితుఁడ నగుదు. రాఘవ. ౪. ౭౧.

౮. కవియు.

ఆ. స్వశ్రితనికురంబవనశిఖి మేఘనాదాభిధా నుఁ డాబలాఢ్యుమీఁద, నడచి దుర మొనర్చె నభమున నుండి నిర్జరులు బెగడ నిగుడుసాయ కముల. రాఘవ. ౪. ౨౧౬.

నడనిచ్చు=నడువనిచ్చు.

సీ. అడుగైన నడనీక యాఁక వెట్టినవిగ్గు సంపూ ర్ణమదధారసరణిఁ బొదల. కవు. ౫. ౧౦.

జః నడ, నడక, నడకొండ, నడకోలఁకు, నడగఁడు, నడగొట్టు, నడగోట, నడచియాడు మొ.

నడజోదు. వి. (నడ+జోదు.) పదాతి, కాలిబంటు.

వ... అడిదంబులఁ బొడి పొడి గా నడుచునడ జోదుభటులును ...ఉ. హరి. ౪. ౨౨౯.

నడత=నడ, నడక, నడితి. (√నడచు.)

(నడవడి, ప్రవర్తనము.)

సీ. కామపాలాఖ్యుఁ డై గరిమ సర్వజ్ఞుఁ డై నర వరోచిత మైననడత యెఱిఁగి. నరస. ౧. ౭౦.

శా... బలిమి యెవ్వాఁ డొందు వాఁడేకదా, త్రైలోక్యంబున మేటి యానడతయే ధర్మం బు యత్నేశుపై, నేలా యీ మొగమోటు యాతనిపురంబే లంక శంకింపఁగన్. ఉ. రా. ౨. ౨౨౭.

గీ. ఇట్టిమీవారినడతలు గట్టిపెట్టి. శశాం. ౩. ౮౧.

(వృత్తి, జీవనోపాయము.)

పీ. నడక యనంగను నడత యనంగను నడవడి యనఁగను నడరు వృత్తి. ఆం. భా. ౨. ౨౨౮.

నడతాడి. వి. (నడ+తాడి.) నడక కలవాడి.

క. పొడువును బోడియు నై యిల, నడతాడిం బోలి కరమునం బుస్తకపుం, దడక ధరియిం చి కటిఁ జిం, పుడువల్కము దూల బుద్ధము ని శిష్యునితోన్. ప్రబోధ. ౩. ౨౦.

నడతెంచు. అ. క్రి. (√ నడచు.) ౧. వచ్చు.

ఉ. దంతిఘటుల్ మహోగ్రసముదగ్రతతో నడ తేర...భార. కర్ణ. ౧. ౭౫.

ఉ. అవమథేశు లింక మకరాలయ మేఁగతి నైన

దాఁటి సుగ్రీవపురస్సరంబుగ నొగిన్ నడ
తెంచుచు తప్ప దాహకం,జేవెర వాచరించి
న జయింతుము చెప్పఁడు...భా. రా.యు.
౫౦.

ఉ. అన్న కుమారచంద్ర తగునయ్యా నిరంతర
దుఃఖవారిలోన న్నిటు ముంచి యీవిధము
నన్ భయబాటువులం దపంబు సేయ న్నడ
తెంచి తిట్టు ...వి. పు. ౨. ౫౦.

౨. పోవు.

వ...వాకంబు వెడలి యాకసంబున నడతెంచు
చున్న సమయంబున...ప్రభా. ౧. ౫౩.

ఉ. పాండవకోటిచూక్కులకుఁ బందువు గాఁ
జనుదెంచె ధృష్టకేతుండు సహోదరుండు
తనతో నడతేరఁ బరాక్రమోద్ధతిన్.భార.
భీష్మ. ౧. ౧౧౪.

చ...దిగంతభాగములు వగుల్పఁగా నెదురుగా
నడతెంచిరి వైరికోటికిన్.హరి.ఉ.౯.౧౬౪.

నడతెగు. అ. క్రి. (నడ+తెగు.) నడక తెగిన
దగు, శ్రాంతమగు, డయ్యు.

వ...మందకును దూరంబుగా వచ్చితిమి నడగఁ
దు నడతెగ మానిసి మట్ట చిట్టాడనియాచి
ట్టడవి నెట్లు చన వేర్తు ... పి.శకుం.౨.౮.

నడత్రోవ. వి. (నడ+త్రోవ.) నడుచుట కుపయో
గించుమార్గము.

(విష్ణుపాదవర్ణనము.) చ. బలికి మణికిరీటము కు
పర్వులకున్ నడత్రోవ కూలికిన్, జలకము
బిందె మానిజనవాధునికాంతకు జీవనావథం,
బు...చంద్రా. ౧. ౫౬.

నడది(దీ)వియ. వి. (నడ+దివియ.) కరదీపిక,
దివటీ, కాగడా.

సీ. నడదివియలు సేసె నగరికి మాణిక్యమకుట
మున్ పూనినమనుజపతులు. భార. విరా.
౫. ౩౨౦.

వ...నడదివియ లై మకుటారవిందరాగంబులు
వెలుంగ నలుగడల సామంతసందోహంబు
క్రందుకొన ...మను చ. ౫. ౭౧.

వ...ముందఱం జనుమూర్ధాభిషిక్తుల మణికిరీటం
బు లనునడదివియలతోడం గూడి ...వైజ.
౪. ౮౦.

నడదీఁగె. వి. (నడ+తీఁగె.) నడక కలతీఁగె.

ద్వి. నడదీఁగెలో యన నవకంపుఁగాంతి, కడు
నొప్పుమేనులు ఘననితంబములు, చిఱుతన
వ్వులు తీయచెయ్యులు గల్గు,తెఱవలు వల
రాజుదీమంబు లనఁగ. రం. రా. ఉ. ౧౧౦
పొ. ౧౦ పం.

నడపందిరి. వి. (నడ+పందిరి.)-నడక కలపందిరి-
ప్రయాణకాలములందు రాజాదులయుపచారము
నకై పరిచారకులు మోసికొనిపోవుపందిరి.

ద్వి. ఉడువీథి గప్పి సమున్నతలీల,నడపందిరులు
వెలిగొడుగులుదనర.బస.పు. ౨. ౧౬౨ పం.

నడపాడు=నడుపాడు. అ. క్రి. (నడపు+ఆడు.)
నడచు, సంచరించు.

(పార్వతి.) సీ. కలహంసకులమందగమనంబున
య మిటిదని చూపుగతి నడపాడఁ దొడఁగె.
కు. సం. ౩. ౨౩౫.

సీ. నడపాడ నేర్చిననవకంపులత లనఁ బోలు
పొందువెన్నెలబొమ్మ లనఁగ. ధనా. ౨.
౨౩. కు. సం. ౫. ౬౦౦.

నడపించు=నడపు.

(గమనింపఁజేయు, చరింపఁజేయు.)

సీ. పూరియుఁ గట్టి యల్ నీరము గలపథంబున
నేన నడపించుభూరికి క్తి. ఉ.రా.౪.౧౪౬.

గీ...నీయడుగుఁదమ్ము, లెంతదూరము నడపింప
నిచ్చగించె. వైజ. ౪. ౭.

(ప్రవర్తిల్లఁజేయు.)

గీ...నీయభ్యనుజ్ఞ, ననుమతింపుము...రాజు నడ
పింప కెట్లు ధర్మంబు నడచు.కాశీ. ౬. ౩౧.

నడపీనుఁగు. వి. (నడ + పీనుఁగు.) నడచునట్టి శవము.

ఆ...అర్థంబు నువ్వె సకలధర్మకారి, యొడమె లేనివాఁడు నడపీనుఁగనునర్హు,షోక్తి వినమె దాని నూఁద వలదె. భార. శాం. ౧. ౪౯.

క. గడ నుడుఁగుమగనిఁ జూచిన, నడపీనుఁగు వచ్చె ననుచు నగుదురు సుమతీ. సు. శ. ౪౩.

నడపు = నడపించు, నడిపించు, నడుపు. స. క్రి. (√నడచు.) ౧. గమనింపఁజేయు.

ఆ. మూలబలముతోడ మోహరంబుగఁ దీర్చి, సుమతిసుతుఁడు సైన్యసమితి నడపె. విక్ర. ౫. ౭౪.

క...ప్రహస్తుఁడు ముంగలి, యై రాక్షససేన నడపె నపుడు నృపాలా. ఉ. రా. ౨. ౩౨౯.

౨. ప్రవర్తింపఁజేయు.

క. నానావిధభూతమయము, మే నతిచంచలము మనము మెయికొని నిక్కం, బేనరునకుఁ జెల్లింపం,గా నగు సత్యంబు నడపుక్రమ మట్లుండెన్. భార. విరా. ౧. ౧౯౩.

గీ. క్షత్త్రియునిఁ దెచ్చి తొలితొలి గద్దియనిడి,పట్టబద్ధుఁ గావించుచోఁ బ్రజలు దమ్ముఁ, గావ ధర్మంబు నడపను గాదె సమయ,మర్థిఁ బలుకుదురీ వది యరయ వలదె. హరి. పూ. ౧. ౧౦౩.

౩. జరుపు.

సీ. వెలివెలివస్తువుల్ విడిచెంబో నరుఁడు కర్మరహితం గాదె శరీరయాత్ర, నడపువాఁ డది మోక్షణంబు కానేరదు...భార. శాం. ౧. ౭౪.

గీ. ఇట్లు తనుయాత్ర నడపు మున్నితనితాత. ఆము. ౪. ౧౯౦.

ఆ. తా నెఱిఁగినకొలఁది నానారివృత్తాభి,ధానకథ లాకింతతడవు నడపె. రాఘు. ౪. ౩౭. (చెప్పె నని భావము.)

౪. ఆచరించు.

క...అద్రినుజునిఁ, బొడ నడఁగింపఁ దలంచి భూరివ్రతమున్.

చ. నడపమదాత్త యగ్ని యయి నావదనంబున నిర్గమించి...భార. అను. ౪. ౪౦౭,౪౦౮.

గీ. నడస నడపిరి వీరశైవవ్రతంబు. హర. ౨. ౧౧౯.

౫. పోషించు.

చ. పడసితి నిష్టహోత్రుల సహాయము నొందక యుండఁ బెంచుచున్, నడపు మటంచు నన్ను మునినాథుఁడు మాజనకుండు పంచి ...భార. ఆది. ౭. ౩౦౫.

ఉ...ఆ త్తతురంగంబుల కెల్లను సన్న యుక్తుఁగా, నత్తిలి నిల్పి యాఁగియుఁ బ్రియంబున నాయెడ నాఁడునాఁటికిం, జేర్చి వహించుచుండ నడపెం దనతమ్ములలోవివావిగాన్. భార. విరా. ౧. ౨౬౩.

సీ. పడఁతి నే నడపిన బాలసారంగంబు ఋషినివాసముల కర్పింపు మమ్మ. చంద్ర. ౪. ౯౬.

౬. సమకూర్చు.

క. ఆకోడండ్రకు సొమ్ములు, కోకలు ననులేపనములు కొద యించుకయున్, లేక ప్రవర్తిల నడపె న, నాకులతం గొమరుదెంద మలరారుటకై. కళా. ౬. ౭౧.

౭. పొందు.

సీ. రాజుగ్రనేమఁడై రాజిల్లఁ దాను దీర్ఘరితనం బెంతయుఁ బ్రభుతతోడ, నడపువాఁ డయ్యె సన్మాన్యుఁ గాశ్యపుఁ డనువిప్రుఁ బురోధగావించె...హరి. ఉ. ౨. ౧౩౭.

౮. ఇచ్చు.

వ...త్రిభువనాంక్యకులశమాననిత్య మానెండునె ఇ నడపంగలాండు ఆచంద్రార్కము గాను. దా. శా. ౧౧౫౧.

౯. గమనము, నడక.

ఆ... పాదతలముఁ జనుకట్టుఁ గచము న్యాసన
ము నడపు నద్రితనయ కమరు. కు. సం.
౭. ౧౨.

సీ. అల్లదనంబున యనువు మైకొనఁ జూచు న
డపు కాంతికి వింతతోడవు గాఁగ. భార.
విరా. ౧. ౨౪౫.

చ. నడపు తెఱంగు మాటజతనంబు నపాంగవిలా
సముల్ మునుం, గిడిన బెడంగు ముద్దు మొగ
మించుక వంచినసిగ్గుఁ బార్వతిం,దడ మఱు
పంగ నొప్పెసఁగె దర్పక వైరికి...ఉ.హరి.
౫. ౫౮.

నడపుకొను= నడుపుకొను. స. క్రి. (నడపు+
కొను.) పోషించుకొను.

గీ. ఉనిచి కడుగారవంబున ననఘచరిత, నట్టి
నడుకేయి చెప్పచున్నాను మమ్ము, నరమ
రలు లేక మీయుపాధ్యాయులవలెను, నడపు
కొనువార లెవ్వ రున్నారు గనుక. విప్ర.
౪. ౬౫.

నడప్రాయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కిక్కి-
సకసవు అధికముగా కలది. (దేశాది.)

నడబావి. వి. (నడ + బావి.) నడచిపోవుటకు
మెట్లేర్పఱచినబావి, దిగుడుబావి, దీర్ఘిక.

ఉ. ఆనడబావిదండఁ గలయం జిగిరించినదేవ
దారుశాఖానికరంబు క్రిందట నొకానొక
చో... ధరాధిపుఁ డొంటి సమాధినిష్ఠుఁడై.
తపతీ. ౩. ౯.

సీ. విమలంబు లైనకూపములు నూటికిం బైఁ
బరికింప నొకనడబావి మేలు. కృ. శతం.
౩. ౧౧౪.

సీ. కడ లేనియమృతంపునడబావి సంసారి ...
మను చ. ౧. ౬౬.

భక్తము. సం. విణ = నడప్రాయము.

మామిడి. వి. (నడ+మామిడి.) నడక కల
మామిడిచెట్టు.

క. కలయఁగఁ గరములఁ జరణంబుల నురమున
శోణితంబు బో రనఁ దొరఁగం, దలి రెసఁ
గిననడమామిడి,చెలువునఁ బఱతెంచె భీమసే
నుఁ డచటికిన్. భార. భీష్మ. ౩. ౨౨౩.

నడమీనము. సం. వి. అ. పుం. కిక్కిసకసవు
నడుమనుండు చేఁప, చిలిచిమను, తేలుమీను.

నడము. సం. వి. అ. పుం. కిక్కిసకసవు.

నడయాడు= నడచు. అ. క్రి. (√నడ.)
(నడచు; సంచరించు; విహరించు.)

సీ... ఇవ్వామనయన, నడయాడఁ గఱచిననాఁ
డ చిత్తంబునఁ గాంతిమతీకన్యక క్రమముఁ ద
లఁచి. దశకు. ౭.౭౫.

గీ. ఇందు రావయ్య విందులు విందు లనుచు,న
ర్థిఁ దనుఁ బిలువఁగ నడయాడి యాడి,యుల్ల
సిల్లెఁ గృష్ణుఁడు శైశవోత్సవముల.హరి.పూ.
౫. ౧౯౦.

సీ. ఘులుఘులు మని యందియలు మ్రోయ నడ
యాడునడుగులు యివి ప్రోదియనుఁగుఁజూల.
సారంగ. ౩. ౨౪౬.

(వీచు, వీతెంచు.)

క. వాడెం బయిరులు కాఁకలు, గూడెం గొలఁ
కులు దవాగ్నిఁ గుజనిచయంబుల్, మూడెం
బ్రాణులపై నడ, యాడెం బలుసికలగాడు
పకాలమునన్. సమీర. ౨. ౯౩.

శా. త్వంగద్వ్యాహఖురాగ్ర భిన్నధరణీతత్త్వంబు
రేణ్వాకృతిన్,మింగె న్వారిధులన్ గ్రసిం
చె హిమరుజ్మిత్రాదులం బుష్కరంబుం గ
ప్పెన్ నడయాడ దయ్యెఁ బవనంబున్ ...
దశా. ౨. ౩౭౯.

(ఉండు, నివసించు.)

క. వచ్చెఁ గద బెడఁద మన కిఁక, నిచ్చట నడ
యాడఁ గూడ దెటకేనియు నే, వచ్చెద ర

మ్మటు లైన, న్విచ్ఛలవిడి నడువవచ్చువెఱవకు మదిలోన్. శుక. ౩. ౫౦౨.

నడలింగమూర్తి. వి. (√నడ.) నడక కలలింగ మూర్తి, చరలింగము.

సీ. నాకు మీపాదార్చనము సేయ నడలింగ మూర్తి చేకుఱె ... కాళ. ౧. ౩౫.

నడ(డు)వ. వి. (√నడచు. క. నడవ. త. [illegible].)

౧. అళిందము, తలవాకిటికిని నడిమివాకిటికిని నడిమిచోటు.

(వ్యవ.) నీవు మాయింటినడవలో కూర్చుండుము.

౨. సేతువు.

క. ఆచేఁప లిపుడు మీరలు, వైచినమల లెల్ల మ్రింగివైచెఁ జుమీ యో, రాచల్వ కేఁడ పదిలుఁడ, వై చెచ్చెర నడవఁ గట్ట నంపుము నలునిన్. అచ్చ. రా. యు. ౧౪, ౧౫.

గీ. నడవ గావించుచున్నయన్నలుని సేతు,కర్తకా శల మీక్షించుగగనచరుల, కనిమిషత్వంబు చరితార్థమయ్యె నపుడు. భా. రా. యు. ౨౫౨

౩. ~~(త. నడవై)~~ మార్గము; సోపానము.

ఆ. ..మార్గంబు, తెరువు త్రోవ దారి తెన్ను సరవి, చనుప నడవ చొప్పు జాడ డొంక యనంగఁ, బొలుచుచుండు... ఆం. భా. ౨. ౧.

వ. ..కూలినబావి తెఱంగున నడవ లేక...కవిక. ౪. ౧౧౩.

నడవడి. వి. (√నడ.) ౧. గమనము, నడక.

సీ. నడవడి గలదివ్యనాగదంతము లట్లు...గీ... వెలసె రన్నలువు రంత. చం. రా. ౨. ౫౩.

సీ. హిమశైల్యగిరులఁ బేరెదబల్మి నదలించి నడవడిఁ జౌదంతిఁ గడకుఁ ద్రోచి. వె. శకుం. ౧. ౪౩.

క. కుడిరెుడమనాడులందున్, నడచున్ వాయువులు వానినడవడి వెలి లోఁ, బొడగనుచు

సెపుడు మెలఁగున్, నడిమినడక నంటి సెమ్మనంబు కుమారా. సీతారా. ౧. ౧౭౦.

౨. ప్రవర్తనము, నడవడిక.

క. నడవడి యనుమున్నిటిం, గడవం బెట్టంగ నోడకరణిం దగి... భార. ఉద్యో. ౨. ౩౯.

చ. నడవడి మంచి దైనను జనంబులు పెద్దఁగఁ జూతు రాతనిన్, నడవడి చక్కఁగానినరు నచ్చినచుట్టము లైనఁ జేరనీ, కెడ గలుగంగఁ దోలుదురు...నా. పంచ. ౧. ౧౦౭.

క. తెలిపితివి సోమసూర్యుల, కులవిస్తారంబు వారికులము ధరిత్రీ, కులనడవళ్లును వింటిమి ... భాగ. ౧౦ పూ. ౩.

౩. ధర్మము, న్యాయము.

సీ... తమకు, నధిపతియుఁగ నొరు నాసపడక యుండి నడవడి బహుకారణములఁ జిక్కి, వడిన విష్ణుని లై బ్రహ్మఁ గానఁగఁ బోయి మాకు రక్షకుఁడుగ మహిపుఁ డొకఁడు. గీ. వలయు రూపింపుము ... భార. శాం. ౨. ౨౫౭.

ఆ. ఎమ్మెకాఁడ యగ్గి యెలగాఁగఁ బెండిల్లియైన చెలిని డించి యకట యెుంటి, నేఁగ దగునె మీర లెఱుఁగనినడవను, లింకఁ బుడమిఁ గలవె యేర్పఱింప. అచ్చ. రా. అయో. ౭౦.

౪. జీవిక, వృత్తి.

సీ. నడక యనంగను నడత యనంగను నడవడి యనఁగను నడరు వృత్తి. ఆం. భా. ౨. ౨౨౫.

నడవడిక. వి. (√నడవడి. త. నడవడిక్కై.) ప్రవర్తనము. (శ. ర, చి. ని.)

నడవడికాఁడు. విశే. (√నడవడి.) ప్రవర్తనము కలవాఁడు.

చ. అడిగినఁ దెచ్చువాఁడొ గడు నందమునన్ గన నైనవాఁడొ తే, ల్నడవడికాఁడొ వీటఁ

దగునాయకమై చరియించువాఁడో ...ప్రబంధ.౬౩౮.

నడశేషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నడముతో కూడినది.

నడసంహతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. కిక్కిసగడ్డిమేటి.

నడి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నడతృణము అధికముగా కలది. (కొండ మొ.)

నడిఁకించు=నడుఁకఁజేయు. స. క్రి. (√నడుఁకు.) వడఁకించు.

సీ... తురగచయము. ఆ. నాల్గుసాయకముల నడిఁకించి సారథి, నొక్కమార్గణమున నుబ్బణంచి, యార్చుటయును ద్రోణుఁ డలిగి ...భార. ద్రో. ౮. ౨.

నడికట్టు. వి. (నడుము+కట్టు.) కాసె, దట్టి.

సీ.అరచట్ట మయిఁ గుంకుమాంబువు నడికట్టు చెంగావి మైజిగిఁ జికిలి సేయ. రా.వి.౩.౧౨౫.

(కలికిమూర్తి.) సీ. కడవన్నె జిగిపట్టునడికట్టు పడుదలపట్టంబు నేజాయ బాగు దేర. గీ. వెడలు దిగ్విజయార్థియై...దశా. ౧౦. ౧౧౨.

రగడ. నడికట్లు మేఘవర్ణంబులును ద్రోపులును మొకమాలులును...హంస. ౫. ౩౫౬.

నడికట్టుత్రాడు. వి. (√నడుము.) ఏనుఁగు మొదలగువానినడుమునకు కట్టెడుత్రాడు.

(కళాపూర్ణుడు.) క...తిర్యగ్దండము నడికట్టుత్రాళ్లఁ దగ బంధించెన్. కళా. ౭. ౭౬.

నడికలను. వి. (√నడుము.) యుద్ధరంగముయొక్క మధ్యభాగము.

వ...నడికలన నింటివారిం దలంచుకొని కేడించి వచ్చి యచ్చటచ్చట మచ్చరంబుల నెదిరిబలంబుల సొచ్చి వ్రచ్చి నొచ్చువారిం జచ్చువారిం జూచి...ఉ.రా. ౮. ౨౭౧.

నడికిరే(యి)=నడిరేయి. వి.(√నడుము.) అర్ధరాత్రము.

సీ. అతఁడును దద్భావ మరయంగ మదిఁ గోరి రూపించి యొకమరి రేప వత్తునని పోయి నడికిరే యర్థితోఁ జనుదెంచు...భార.ఆర. ౨. ౩౨౨.

ఉ...త్రెక్కొనుకాఁకచే నడికిరే లరుదెంచిన గోపికావళిన్, బొక్కఁగఁ జేసి...ఆము. ౫. ౬౭.

గీ. ఈనడికిరేయి నొంటిమై యింతదూర,మేమి కార్యంబు మదిఁ గోరి యేఁగుదెంచితి... హర. ౨. ౧౨౩.

గీ. వండ నలయదు వేవుర వచ్చిరేని, అన్నపూర్ణ సుద్ది యా నతనిగృహిణి, యతిథు లేతేర నడికిరే యైనఁ బెట్టు,వలయుభోజ్యంబు లింట నవ్వారి గాఁగ. మనుచ. ౧. ౫౬.

నడిగండి. వి. (√నడుము.) యోని,ఆఁడుగుఱి.

సీ. తొడపల్చ నగునింతినడిగండి కడుఁ బెద్దరిత్తనిమనసుకోరికలు పెద్ద. వేణు. ౨౦.

నడితల. వి. (√నడుము.) శిరోమధ్యము.

(భీమజరాసంధులు.) చ. నడితల లూరుజానుజఘన ప్రకరంబులు బిట్టు వ్రయ్యఁగాఁ,బిడుగులఁ బోలు పెన్గదలఁ బెట్టుగ వ్రేయుచుఁ బాయుచున్ వెసన్. భాగ. ౧౦. ఉ. ౨౩౬

వ...అంత నెగసి పగతునడితల బెడిదంపుగదంక నడువ...కూలినఁ బ్రతిభటుండు పాలిసె ననుచు...హరి. ఉ. ౨. ౬౧.

నడితి=నడత. (త. నడత్తై.) ప్రవర్తనము. (బ్రౌ. శ. ర.)

నడిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నడతృణసమూహము. ౨. నడతృణ మధికముగా కలనది.

నడిపించు=నడపు. (√నడుచు.)

(గమనింపఁజేయు.)

గీ. ఘల్లుఘల్లునఁ బెండెంబుగండుమీలు,గదల న
ల్లన నడిపించి పాదివి తెచ్చె,నెచ్చెలులపిండు
యువతి నాన్నపతికడకు. మనుచ. ౬.౫౧.

క. నలకూబరమణికంఠులు, బలముల నడిపింప నర్థ
పతి తురగముపై, ధళధళితచంద్రహాసో,జ్జ్వ
లితభుజుం డగుచు నడచె వాసవుప్రోలన్.
పారి. ౪. ౯౩.

(జరుపు, జరిగించు.)

గీ.అనినఁ జిఱునవ్వు నవ్వి యజ్ఞవరాగ్రగణ్యుఁ
డతనికిఁ గట్టువర్గంబు లొసఁగి, మంచి దటు
వలెనే నడిపించుకొండ్ర,మంచు వీడ్కొల్ప
నాదైత్యుఁడరుగుటయును. కువల.౨.౧౦౪.

(రథము మొ. కడపు, తోలు.)

క. అరదము దశముఖుమీఁదం, బరువడి నడి
పింపు వేగ మాతలి యనుచున్. ఉ. రా.
౪. ౩౩౪.

నడిమికట్టు. వి. (√నడుము.) నడుమునకు కట్టుకొ
నెడుకట్టు.

సీ. కటిమండలంబునఁ గరకంచుపుట్టంబు మడఁ
చి కట్టినమేలినడిమికట్టు. హర. ౨. ౯౩.

నడిమిన్ను. వి. (నడుము + మిన్ను.) ఆకాశ
మధ్యము.

చ...కడువేడ్క యొనర్పఁగ బంతి యాడ నె,
మ్మిని గనకంపుఁగోల నడిమింటనె త్రిప్పరఁ
దారి కొట్టుచున్. ప్రభా. ౨. ౩౦.

క. నడిమింటఁ దపనిడెందపు,నడిమింటం జెలఁ
గుతమ్మినంటు వెలుంగన్. ఘటికా.౨.౧౧౮.

నడిమిలోకము. వి. (నడుము+లోకము.) భూ
లోకము.

గీ. కారణం బేమి నడిమిలోకమువనుండి,నరప
తులు రారు మునువోలె నాకమునకు. నైష.
౩. ౯.

నడిమివాఁడు. విశే. (√నడుము.) మధ్యముఁడు.

సీ. కూఁతు లే కాతనిచేడియ ముప్పురుకొడుకు
లలోపల నడిమివాని, మెచ్చఁ బ్రాడు నోపి
యమ్మెద నూఱుగోవుల కెవ్వరేఁ గొనుఁ డను
నెడ...హరి. పూ. ౨. ౪౦.

నడిరాతిరి=నడిరేయి. (త. నడురా.) నిశీథము.

సీ...నడిరాతిరి యన, నడిరేయి యనఁగఁ గాం
దారిమాందారిప్రద్దన...నిశీథాఖ్య దగు...
ఆం. భా. ౧.౫౪. ("అపరాతిరి యన నడిరే
యి యనఁగ." ప్రాఁతవ్రాఁతప్రతులపా.)

నడిరేయి=నడికిరేయి, నడిరాతిరి. వి.(√నడుము.
త. నడు ఇరవు.) అర్ధరాత్రము.

సీ. నరవర మనవీడు నడిరేయి కృతవర్మయును
గృపాచార్యుండుఁ దనకుఁ దోడు,గా వచ్చి
...భార. సౌ. ౨. ౩.

ఉ...కొక్కొరొకో యని కూయఁడే యతఁడు
కుక్కుటమై నడిరేయి గౌతమప్రేయసిఁ
బొందఁ గోరి...నైష. ౮. ౬౯. ఆం. భా.
౧. ౯౪.

నడిలము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) కిక్కిసకసపు
కలది. (నేల మొ.)

నడివంక. వి. (√నడుము.) మధ్యభాగము.

సీ. బెట్టుగా నడివంకఁ జుట్టివచ్చినమబ్బు వెల
యునేనికతోలు వలువ గాఁగ. యయా.
౨. ౩౬.

నడివీథి. మి. వి. (√నడుము.) వీథియొక్క మధ్య
భాగము.

గీ. పెద్దనడివీథి నిలుచుండి భిక్ష యడుగు, నాశ్ర
మంబునయందుఖట్వాంగపాణి.హర.౫.౫౫.

నడివీపు. వి. (√నడుము.) వీపునడిమిభాగము.

క. ఉఱుకుచును కఠినముష్టిన్, నెతి చెడ నడి
వీపు వాడిచి నిజభుజముల నేడ్తెఱ మెఱయ

వానిసందులు, బిఱుసున వెనుకకుఁ గుదించి చెఱకే ల్పట్టెన్. కళా. ౪. ౪౫.

నడివ్రేలు. పే. (√నడుము.) మధ్యమ, నడిమి వ్రేలు.

గీ...నడివ్రే లన మధ్యమ నెగడు...ఆం. భా. ౨. ౧౩౯.

నడుఁకఁబడు. అ. క్రి. (నడుఁకు+పడు. స్వార్థమున.) నశించు.

వ...నిజదాసజనపాపతాపత్రయచయమ్ముల నడుగక నడుఁకఁబడఁ జేయునడుగుతండంబులును ...ఘటికా. ౨. ౬౫.

నడుఁకు(గు). అ. క్రి. (త. నడుంకు. క. నడుగు. మ. నడుంగు. తు. నడుంగుణి.) ౧. చలించు; వడఁకు.

చ. నడుఁకక బాల్యచాపలమునన్ దనపిమ్మటివ్రేలఁ జొక్కపుంగడియపుటట్టుంచుఁ ద్విజగజ్జను లచ్చెరువంది చూడ నక్కడపటి కొండసొంపు లెఱుఁగం దవిలించి నటించుశూలిప్పెన్గొడుకు ...వేం. పంచ. ౧. ౭.

ద్వి. కనుఁగొని యిది యేమి కాంత నీచంద, మనవుడు నాలేమ హస్తముల్ మొగిచి, నడుఁకుచుఁ బలుకను నాలుక రాక. రం. రా. ఉ. ౭౨ పా ౭. పం. (నడకు ముద్రి.)

గీ. అమరుబృంహితహేషితఘుమఘుమితభుజాసమాస్ఫాలితంబులజడికి నడిఁకి, కులకుధర మండలము కలగుండువడియె. వసు. ౨. ౧౫౨.

౨. ఒదుఁగు, సంకుచితావయవుఁ డగు.

గీ. వామనుం డైన కైటభవైరివిధము, నభినయించు క్రమంబున నధిపసుతుఁడు, నడిఁకి నడిఁకి యల్లలన నడిచి పట్టెఁ, బాణిపద్ద్వయంబునఁ బవిఁడియుంచ. నైష. ౧. ౧౦౨.

క. ప్రబ్బికొనినవెంటికట్టి, నిబ్బరముగ నడిఁకి నడిఁకి నింగికి వడితోఁ, గొబ్బున నెగసి తటాలున, బెబ్బులి మందావుఁ బట్టెఁ బెలుకుతి యఱకన్. భాగ. ౬. ౩౫.

ఉ...వాఁడుం దగఁ బోయి యల్లన నడుంకుచు భూవిభుఁ జేరి నమ్రుఁడై. నిర్వ. ౨. ౫.

౩. నమ్రుఁ డగు.

గీ. బ్రతుకఁ దలఁతేని వినుము నాపనుపు సేసి, చక్రమాదిగ విడిచి మత్సంజ్ఞ యొడిగి, నడిఁకి చనుదెమ్ము నాశరణమ్ము సొరఁగ. హరి. ఉ. ౬. ౧౯౦.

౪. భయపడు, జంకు; వెనుదీయు.

క. పెఱవార లధికభీతిన్, విఱిగి చనిరి భీష్ముఁ డేచి వీరరథిప లందఱఁ జూచి రాచకొడుకుల, నఱుమాడెడు భీముఁ డిట్లు నడుఁకం దగునే. భార. భీష్మ. ౨. ౨౩౭.

చ. నడిఁకెడువాఁడు గాఁడు గురునందనుఁ డక్కట తండ్రిచావునప్పుడు మొగ తప్పి యొండుగడఁ బోరుచు నుండెనో ...భార. ద్రో. ౧. ౯౨.

క. యాదవులు కృష్ణప్రాపున, నాదగు వేఁడిమికి నోర్చి నడుఁకక యెదురై, యేదియు నెఱుఁగరు శౌర్యోన్మాదంబున నున్నవారు మహీమోదితులై. హరి. ఉ. ౬. ౪౯.

గీ. ఉడుము నడిఁకిన నడుఁకునే బడియపెట్టు. కాశీ. ౨. ౧౪౪.

౫. ఆపదనొందు, ఇక్కట్టుపడు.

చ. అడవులఁ గందమూలముల నాఁకలి దీర్చి పంబు సేయుచున్, బడలినవృద్ధతాఁగశాలికలన్ సుకుమారమూర్తులన్, గడునుఖులైనవారలను గట్టిఁడిపై వెసఁ గట్టి త్రోచితిన్, నడుఁకుచు వార లెవ్విధమునన్ దుఃపిల్లుచు నున్నవారొకో. వి. పు. ౫. ౧౬౩.

౬. నశించు. (చూ. నడుఁకఁబడు.)

వి. కంపము, చలనము; భయము.

(వ్యావ.) నన్నుచూడఁగనే వానికి నడుఁకు పుట్టినది. (శ.ర.)
(నడుఁగు ప్రయోగములకు చూ. నడునడు.)
జః నడుఁకఁబడు, నడుఁకొత్తు.

నడుఁకొత్తు. అ. క్రి. (నడుఁకు + ఒత్తు.) నిర్భయుఁడగు.

ఉ. దేవకి మున్నుగాఁ గలసతీనివహంబుల కెల్లఁ జూప నద్దేవునియాజ్ఞ వాహకులు దెచ్చినె డక్ నడుఁకొత్తి యొంటిమైఁ, గావున కోహటింప కనుసాళ్వుఁడు సాళ్వము దూటినట్లు యోధావలిఁ గిట్టి పట్టె నవవాళ్వము విశ్వభయంకరంబు గన్. జై.భా. ౩. ౯౦.

సీ. దేవర మువ్వురే తెంచిరి వారిలో నడుఁకొత్తి కొంతసైన్యము వధించి. గీ. నవనహరిఁ గొంచు నెగసె నద్దివికి నొక్కఁడు ...జై. భా. ౨. ౪౧.

నడుగడ్డ. వి. (నడుము + గడ్డ. క. నడుగడ్డ.) ద్వీపము, నలుదిక్కుల జలము కలభూభాగము.

క. నడుగడ్డ లిసుకతిప్పలు, మడలు దరులు వాఁకలును గ్రమంబున నొకఁడున్, గడవఁబడకుండఁ గృష్ణుఁడు, పడఁతులకును యమున యాటపట్టుగఁ జేసెన్. హరి. పూ. ౮.౩౭.
(క్రొత్తప్రతి. పా. నడకట్ట ప్రాఁతప్రతిపా, నడుకట్ట. శ. ర. పా.)

నడుగాలు. వి. (√నడుము.) గుఱ్ఱములకు శరీర లాఘవమునకై వెనుకకాళ్లకునుముందుకాళ్లకును కట్టెడుసాధనము.

గీ. కట్టుఁగొయ్యలతో నడుగాళ్లతోడ, రత్నహారమయూరమరాళిమేవ, బలిముఖప్రముఖములతోఁ బంచవర్ణరజ్జువులతోడ బహుమందురలు జనించె. వరాహ. ౪. ౧౧౪.

నడుగుంట. వి. (√నడుము.) తలనడిమిపల్లము, బ్రహ్మరంధ్రము.

సీ. చను రూక నడుగుంట నిమురుచుఁ దల యంటి యంగంబు లెల్లఁ జక్కఁగ దీటి. చంద్రా. ౨. ౩.

నడుచక్కి. వి. (నడుము + చక్కి.) మధ్యప్రదేశము.

వ...అయ్యాశ్రమంబునడుచక్కి నుండి యమ్మునీంద్రుఁడు హరిణవత్సంబులకుఁ జేయువాత్సల్యంబునకు నద్భుతంపడి...పార. ౧.౩.

క. చందురుఁ గనునరవిందము, చందంబున మోము వంచి సంయమికులసంక్రందనుఁ డారామద్రుమబృందమునడుచక్కి నపుడు మోపెఁ జనుడున్. వైజ. ౨. ౮.

గీ. ప్రోలిపల్లోటకొమ్మలఁ బులుఁగుబోటు, గతికయని డాసి చెంతఁ జెక్కడపుసింగములను గన్గొని నడుచక్కిఁ బోవ వెఱచి, ప్రొద్దుతేజీలు బలువడిఁ బోవుఁ గడల. నీలా. ౧. ౩౨.

నడుచు=నడచు. అ. క్రి. గమనముచేయు, సంచరించు.

చ. అడిగితి నొక్కనాఁడు గమలాసనుతేరికి వారువంబవై, నడుచుచు...నైష. ౨. ౫౮.

మ...ద్రవిడాంగనల్ నడుతు రుద్యానంపులోఁ ద్రోవలన్. ఆము. ౧. ౫౬.

క. ఇటు నవ్వరూథినియు నొక్కటఁ గతిపయ సఖులు దన్నుఁ గొలిచి నడువఁగాఁ, జటులఝుణంఝుణరవపద, కటకసమాకృష్ట కేళికలహంసిక యై. మనుచ. ౩. ౭౨. (వచ్చు అని భావము.) దశా. ౩. ౧౭౧.

౨. వెడలు, పోవు.

వ...లేదు నడుమ్రుండు పాండు కూడ దనునిషేధవాక్యంబులు చెవులు నిండుకొన...భీమ. ౨. ౧౦౧.

శ్లో. వ్యగ్ఘామన్నో వాఘునగరికి నడుచువా రెడ

పక క్రొన్నెల మడచువారు. భల్లా. ౨. ఆ. (శ. ర.)

౩. ప్రవర్తించు, నడచుకొను.

వ...ఇంత విచారించి రుచించినట్లు నడువుము ...ఆము. ౬. ౩౧.

౪. జరుగు, ప్రవర్తిల్లు.

ఉ. ఆగమమంత్రతంత్రములు సాంగము లై నడువంగ...భోగివిభూషణుం గొలుచుపుణ్యుల కబ్బును భోగమోక్షముల్. భీమ. ౩. ౧౦౫.

వ...గురులకుఁ బూజ నడువ దనియు... ఆము. ౪. ౫౩. వి. పు. ౪. ౪.

౫. పుట్టు, కలుగు.

క. కామం బనుపురుషార్థము, నామము వినియు నిదిదక్క నలినానన యే, నేమియు నెఱుంగఁ జెపుమా, యేమిట నది నడుచు సిద్ధి యెట్లెయిఁ బొందున్. దశకు. ౫. ౨౬.

౬. ఉండు.

క. వచ్చెఁగద బెడఁద మన కిఁక, నిచ్చట నడయాడఁ గూడ దెటకేనియు నే, వచ్చెదర మ్మటులైనన్, విచ్చలవిడి నడువవచ్చు వెఱవకు మదిలోన్. శుక. ౩. ౫౦౨.

క...సత్యం, బనఁగా దైవం బనఁగా, జనులకు లేకున్న నెట్లు జగములు నడుచున్. కళా. ౩. ౧౮౨.

౭. అనుభూత మగు, భుక్త మగు.

క...మన్నె వజీర్లకు, నడుచు ముఖాసాలుగాక ...ఉ. హరిశ్చం. ౧. ౬౬.

౮. పరిపడు, అనుకూలమగు.

(వ్యవ.)ఈమందు వేఁడితత్త్వమువీఁద నడువదు.

౯. అందు, చేరు.

పీ. పని గల్గి యుండినఁ దనకు మంత్రులకు లేఁ జిగురుఁబోఁడులచేతఁ జేట్లు నడువ. కువల. ౪. ౧౦౧.

జః నడిపించు, నడుపాడు, నడుపు, నడుపుకొను.

నడుజాము. వి. (√నడుము.) అర్ధరాత్రము.

ద్వి. వారక నడుజాము వచ్చి వేఁడినను, కోరిన ధనములు కొండు కొం డనుచు. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౪౭౫ పం.

నడుత(ద)ల. వి. (నడుము + తల.) నడునెత్తి.

సీ. నడుతల యందంద పిడికిట మెదళులు గలఁగంగఁ బొడిచి మోఁకాల నురము, దాఁకింప ...హరి. పూ. ౯. ౧౩౭.

గీ...గువ్వ...గ్రద్ద వాయస మాదిగాఁ గలుగు పులుఁగు, లడరి నడుతల వ్రేసిన నమ్మనుష్యుఁ, డాఱునెలలుగాని మనఁ డుదాత్తపుణ్య. మార్క. ౩. ౩౪౮.

సీ. చేతులు నడుదల సేర్చి యుత్కటశోక మాకారములు దాల్చినట్టు లుండ. భార. స్త్రీ. ౧. ౯౮.

నడుదింపు. వి. మాంసవిశేషము. (శ. ర.)

వ... మృగంబులనడుదింపునంజుడు ననలినయతం డంధుండును బంగుండును నై యావిర్భవించు...మార్క. ౨. ౧౧౫. (శ.ర. పా. మృగముల నడిచి వీపునంజుడు అని ముద్రి.)

నడుదీవి. వి. (నడుము + దీవి.) మధ్యద్వీపము.

సీ. పుష్పకేతనువలపులయేటినడుదీవి శంబరారాతియార్జవపురీవి. వైజ. ౧. ౧౦౨.

నడుదెస. వి. (నడుము + దెస.)మధ్యప్రదేశము.

క. వెలయుఁ బెనుబైలు నిమధ్యాచలకూటము నందు నడుదెసన్...వరాహ. ౧౦. ౧౩౫.

నడునట్టు. వి. (నడుము + నట్టు.) మధ్యస్థానము.

సీ. పాటలం బగుజటాజూటంబునడునట్టుపూవ చుక్కలరాజు పొడవుచూపు. భీమ. ౩. ౧౯.

నడునడు. వి. నడుఁకుటయం దగునను కరణము.

సీ...భండనమున, వారిహేతిచ్ఛత్రవాహనధ్వజములు నఱకిన నడునడు నడిఁకి వార, లభయంబు వేఁడిన నందఱఁ గృపఁ గాచి... భార. ద్రో. ౨. ౨౦౬.

క. వాలుపయి నడచున ట్లుబ్బాలిక నడునడు నడింగి భయమున... భార. ఆది. ౨. ౧౫౫.

వ. అక్కన్యకయు నట్టితేజోరూపంబు నూచి విస్మయంబునను భయంబునను గడు సంభ్రమించి నడునడు నడుంగుచున్న దాని నోడకుండు మని సూర్యుండు ప్రసన్నుండై... భార. ఆది. ౫. ౨౧. (వ్రాఁతప్రతి. పా. నడునడనడుంగు ముద్రి. పా.)

(సతీదేవి.) వ... భయంబున నడునడు నడుంగుచు...ఈ. సం. ౨. ౧౬౪. వ్రాఁతప్రతిపా.

నడునీరు. వి. ఔ. అనా. (నడుము + నీరు.) నీటినడుము, జలమధ్యము.

క. వననిధినడునీటఁ గలము, మునిఁగిన బెగడందు చిత్తములు గలిగినత్యజ్ఞులక్రియ నున్న సేనలు... భార. ద్రో. ౧. ౨౬.

నడునె(డ్నె)త్తి. వి. (నడుము + నెత్తి.) శిరోమధ్యము.

ద్వి. హనుమంతువదనాబ్జ మర్ధచంద్రాస్త్రమున నొంచి పదిబాణముల బాహుయుగము, నాఁటించి యొకశక్తి నడునెత్తి పగుల, మేటియై యేసిన మిగుల రోషించి. రం. రా. సుం. ౨౬౩ పా. ౨౩ పం.

క. అత్తోరణంబె కొని నడునెత్తి పగుల సూర్యభానునిఁ మొత్తినచోఁ, దుత్తుమురై వాఁడిలఁ బడె... ఉ. రా. ౩. ౨౬.

ద్వి. ఇవుడుఁ జోలెడికేల నెత్తి నడ్నెత్తి, నిరుకంగ నంటి మైనిండఁగా నిమిరి. అ. మ. శ. ౧. ౨౪ పా. ౧౯ పం.

నడుపాడు=నడపాడు. అ. క్రి. (నడుపు + ఆడు.) నడుచు, సంచరించు.

ద్వి. పట్టి మెల్లన నెత్తి పాదంబు లుర్వి, మెట్టింప ధైర్యంబు మిగుల రానుతుఁడు, లాగుగా నూఁది మెల్లనె నడుపాడ. నవనాథ. ౨. ౧౩౨ పా. ౧౩ పం.

సీ. నడుపాడ నేర్చిననవకంపుమనుఁబిఁగ మురిపెంబుఁ బూనిన విరులయెత్తు. కేయూర. ౪. ౩౦.

నడుపు=నడిపించు, నడపు. స. క్రి. (√నడుచు.)

(ప్రవర్తింపఁజేయు.)

క. పెక్కండ్రు గూడి సమయం, బొక్కటి కల్పించి నడుపుచుండుదు రేనిన్, నిక్కముగా నాసమయము, దక్కొని చెల్లించుటయును ధర్మము పతికిన్. విజ్ఞా. ప్రా. ౩౮.

(జరుపు, జరిగించు.)

క. ఎప్పుడును మీవచస్స్థితిఁ, దప్పక యే నడుపుచున్నదాన నిపుడు న్యాతప్పొప్పులు మీరరయుట, యొప్పున్... కళా. ౨. ౩౧.

(ఆచరించు, చేయు.)

సీ. నైజంబు లగునిత్యనైమిత్తికంబులు నడుపుచో బ్రహ్మార్పణంబు సేసి. కాశీ. ౧. ౨౩.

గీ. దివిజు లరు దందఁగా జయంతీవ్రతంబు, నడిపి చంద్రప్రభుం డనుకొడుకుఁ గాంచి. శేష. ౪. ౨౬.

(పోషించు.)

క. ఇడ నని విడువం జెల్లునె, నడుపవలయు నేర్చినట్లు నమ్మకయె కృపన్. ఆము. ౪. ౨౩౩.

(రథము మొ. నడిపించు, తోలు.)

గీ. అమరవిభుతేరు మాతలి యప్పుడు నడిపె. ఉ. రా. ౪. ౩౨౧.

వి. (గమనము, నడక.)

గీ. మురిపెముల మజ్జగించిన ముగుదనడుపు, కలికిచూపుల వీడ్కొన్నకన్నుఁగవయు. ఉ. హరి. ౧. ౫౪.

మణిగణనికరము. పదఁతులు చిడిముడి పడియెడుమడితో, నడుగులు తడఁబడ నడరెడు నడుపుం, గడఁకలనడుములు గడగడవడఁకం, బడిబడిఁ బోడమఁగ బడలికఁ జెమటల్. కళా. ౬. ౨౫౦.

నడుపుకొను. స. క్రి. (నడుపు+కొను.) పోషించు.

శా. మాభోగంబులె యాత్మభోగములు గా మామాటయే మాట గా, నోభవ్యాత్మక మమ్ముఁదా నడుపుకొంచున్నాఁ డితండు... కళా. ౫. ౨౧౫.

నడుభూమి. వి. (నడుము+భూమి.) మధ్యభాగమున నున్నభూమి.

క. కడపటిభూములు నడు మగు, నడుభూములు కడప లగు విన్రమ్రస్థలి నిల్లడ గొండ్రు జనులు పెఱుప్రంబడుఁ జేనులు చిత్రవృష్టిఁ బండవు మిఱ్ఱుల్. హరి. ఉ. ౮. ౪౦.

నడుమంతరము=నడుమంత్రము. వి. (నడుము+అంతరము. శ. ర. నడుము+మంతరము?) ౧. నడుమ, అవలగ్నము.

విణ. మధ్యకాలమున కలిగినది.

గీ. చక్రభావనచేఁ గాంచి శక్తి దనరుఁ, బ్రాపుగలుగుటనో లేమిఁ బాపుకొనియె, వెలఁది నడు మంతమాత్రనె విఱ్ఱవీఁగె, నహహ నడుమంతరపుఁగల్మి కది నిజంబు. అని. ౩. ౧౦౦. (వి. విణ. లకు ఇదియే యుదాహరణము.)

నడుమంత్రము=నడుమంతరము. వి. (నడుము+మంత్రము?) ౧. కౌను.

క. నడుమంత్రము కుచభారము, నడుమంత్రము సైఁపదు... శృంగారరసాలవాలము. ౨. ఆ. (శ. ర.)

౨. మధ్యకాలము.

మ. నడుమంత్రంబున బల్మిఁ దెచ్చుకొని యన్యాయంబునన్ మూర్ఖుఁ డెక్కుడువారిన్ దొడరంగఁ బోయి మడియున్... ఉ. రా. ౨. ౭.

విణ. మధ్యకాలమున కలిగినది.

చ. వఱలు మరాళికాగమనవా తెఱతిప్పఁదనంపుసొంపుతోఁ, గుఱుచఁదనంబుఁ దాల్చి మత్తి కుంభినిలోపల వ్రేటుఁబడ్డది, నఱచి వరేతూపంక్తి నడుమంత్రపు సంపదచేతఁ గ్రిందుమీఁ, దెఱుఁగక సాటివత్తు నని హెచ్చిన నాటకుఁ బెట్టకుందురే. భానుమతి. ౨ ఆ. (చి. ని.)

చ. అతివచనంబులున్ మెఱుఁగుటారయు వేనలియున్ ధరాధిపోన్నతియు నహీనభూతి కలనంబు ఘనాభ్యుదయంబు నిప్పుడోం, ఇతి మని మాటిమాటికిని నిక్కెడు నీల్గెడు విఱ్ఱవీఁగెడున్, క్షితి నటు గాదె యొక్కొకరికిన్ నడుమంత్రపుఁగల్మి కల్గినన్. విజ. వి. ౧. ౩౪.

సీ. నడుమంత్రమా యిది నరులయాకర్ణంబు నేఁటిదా జగము వర్ణించి చూడ. నీతి. ౪౦. వి. పు. ౭. ౧౫౬.

నడుము(ద్రు). వి. ఔ. (క. త. నడు. వ్యుత్పత్తియందు వికల్పముగా 'నడి, నడు' అగును.) ౧. మధ్యము, కౌను.

చ. నడు మన దింతి చన్నులతనర్పున ముందఱు గానరాదు... కు. సం. ౭. ౧౬.

సీ. ఘన మైనరారాపుచసుదోయిరాయిడి నిఱు
పేదనడిమికి వెఱపుఁ జూప. కాశీ. ౧. ౯౦.

సీ. పిడికిలింపఁగ వచ్చు నడిమి యొప్పిదముతో
నురము విస్తారంబు సిరి వహింప. పి. శకుం. ౨. ౭౦.

చ. తురగరథంబు లాశ్వికులతోడఁ నడుఁ
ద్రెవ్వ ధారుణిఁ, దొరుఁగ... కు. సం. ౧౧. ౭౧౨.

౨. మధ్యభాగము.

చ...ఎదిర్చినదుస్ససేనువిల్, నడిమికిఁ ద్రుంచి
గాండివగుణధ్వని దిక్కులు పిక్కటిల్ల ...
భార. కర్ణ. ౧. ౨౦౨.

చ. కడువడి వీరధన్వుఁడు త్రిగర్తులు వొంగఁగ
ధృష్టకేతువిల్, నడిమికిఁ ద్రుంచినఁ జెంగ
మునం దళుకొత్తెడు కెంపుసొంపుతో. భార.
ద్రో. ౩. ౨౫౦.

ద్వి...లోకకంటకుఁడు, మెఱసి పోవుచు నడ్డ
మేరుశృంగమున, నొఱపుగా విడిసి యం
దొకరాత్రి పుచ్చి. రం. రా. ఉ. ౬౦ పా.
౨ పం. ఉ. హరి. ౫. ౧౫౯.

౩. మధ్యప్రదేశము, అంతరము.

క. కడు నలిగి వాని నన్నియు, నడుమన తుని
యంగ నేసె నరుఁ డస్త్రములన్. భార.
ఆది. ౬. ౭౧.

౪. మధ్యకాలము.

క. అనఘా యీయజ్ఞము విధి,సనాథబుత్విక్ప్ర
యోగసంపూర్ణం బయ్యును గడచన నేరదు
నడుమన యుడుగును భూసురోత్తమనిమిత్త
మునన్. భార. ఆది. ౨. ౨౦౯.

ఆ. మీఁదమీఁద సుఖనిమిత్తంబు లొదవుచో,
నడుమఁ జెందు నిజజనంబుపీడ. కళా. ౫. ౩౨.

విణ. మధ్యనుండువాఁడు,మధ్యనుండినది.

ఆ. పూర్వదత్తయైనభూమిఁ జెవ్వఁడు త్రచ్చి,
కొనియె నతఁడు తనముకులమువారి, నిరువ
దొక్కతరము నరకవాసులఁ జేయు, నాను
నడుము గాఁగ ధర్మనిరత. భాగ. అను. ౨.
౩౬౫.

క. మగఁడును మాఱుమగండును, దగ నిరుదెసఁ
బక్వోంపఁ దా నడుమై యొప్పఁగ శయ
నించె... విక్ర. ౭. ౯౫.

జః నట్టుకనడుము, నట్టుకనడుచేయు, నట్టుడవి, నట్టి
నడుము,నట్టినడుచేయి, నట్టిల్లు, నట్టెండ మొ.

నడుముకట్టు. అ. క్రి. (నడుము + కట్టు.) ౧.
సిద్ధపడు.
(వ్యవ.) దేవుని కల్యాణమున కందఱు నడుముకట్టి
పనిచేసిరి.
౨. సంభోగమును విడుచు.
(వ్యవ.) వాఁడు నడుముకట్టినాఁడు కనుకనే అం
తబలము కలిగియున్నాఁడు.

నడుముకట్టుకొను. అ. క్రి. (√నడుము.) సిద్ధ
పడు.
(వ్యవ.) ఏమి జరిగినను ఈపని మాన నని వాఁడు
నడుముకట్టుకొని వచ్చినాఁడు.

నడుముకొను. అ. క్రి. (నడుము + కొను.) సన్నద్ధ
మగు.
లయవిభాతి. కడలుకొనురౌద్రమునఁ గడఁగి
సమరోత్సవము వెడపడక యూడ వొగి
నడుముకొని శక్తిం, దడఁబడక పేర్చి వడి
నడుగు లిడువేగమున... భా. రా. యు.
౧౭౪౩.

నడుముక్కు. వి. (నడుము + ముక్కు.) ముక్కు
యొక్క మధ్యభాగము, నాసామధ్యము.
ఆ. మరిసి మరిపి రాతె మునిశ్రేష్ఠు నడుము
క్కు, చదుకఁబడియెఁ జీము జాలుకొనియెఁ,
దనువుమీఁద మూసరెదొనదొన నీఁగలు, వే
గిరంబె పెద్దరోగమునను. వరాహా. ౯. ౭౯.

నడుముదాఁకు. స. క్రి. (నడుము + తాఁకు.) ఎదుర్కొను, ఎదిరించు.

సీ. నల్లచీమలబారు నడుముదాఁకినపోఁక నున్న దీచెలువంపుఁగన్నెయారు. విజ. వి. ౨. ౧౦౬. (ఇది ఔపమ్యవాచకము.)

నడుమువిఱుగు. అ. క్రి. (నడుము + విఱుగు.) దుఃఖాదులవార్త వినుటచే వివశుఁడగు.

(వ్యవ.) ఈదుఃఖవార్త వినఁగానే నాకు నడుము విఱిగినది.

ఇట్లే: నడుముజాఱు మొ.

నడురాతిరి=నడురే. వి. (√నడుము.) రాత్రి యొక్క నడిమిభాగము, అర్ధరాత్రము.

ఉ. ఆతరళాక్షి యొక్క తెఱయ యానడురాతిరి పెక్కుమోసలల్, వే తఱియింగఁ దూరి... వా.రా. ౨. ౧౭౪.

నడురే(యి)=నడురాతిరి. వి. (నడుము + రేయి.) అర్ధరాత్రము.

క. అవ్వృష్ణివరుం డాత్మజు, నావిర్భావం బెటింగి యంతర్గృహముల్, వేవేగఁ జొచ్చి నడురే, యా వనజాప్తుండు పొడిచి నట్లై యుండెన్. హరి. పూ. ౫. ౧౧౮.

క. నడురేయి సంధ్యలందును, నడవఁగ నోడుదు రళుకొనరులు... భార. ఆది. ౭. ౩౯.

నడులేఁత. విశే. (నడుము + లేఁత.) మిక్కిలి లేఁత ముదురు కానిది.

ద్వి. పరిపూరితం బైన బంధురం బైన, నడులేఁత యై సువర్ణప్రాప్తమైన. పండితా. పురా. ౧౨౭ పా.

నడువానకాలము. మి. వి. (√నడుము.) వాన కాలముయొక్క మధ్యము.

వ... ఉభయవ్యూహంబులును... నడువానకాలంబునం బొంగినగంగాయమునలుంబోలె నొండొంటిం దాఁకొనుసమయంబున... భార. ద్రో. ౧. ౨౩౧.

నడువీపు. వి. (√నడుము.) వీపుయొక్క మధ్య భాగము.

ఆ. ఖంగు రనఁగ నాదికమఠంబు నడువీపు, దాఁకఁ ద్రవ్వి త్రవ్వి... వరాహ. ౮. ౧౪౭.

నడుసా(సొ)చ్చు. అ. క్రి. (నడుము + చొచ్చు.) నడుమఁ బ్రవేశించు, మధ్యభాగముచేరు.

ద్వి. ఎనసి సుగ్రీవుతో నేను బోరాడ, నను నే యఁ దగునయ్య నడుసొచ్చి నీవు. రం.రా. కిష్కి. ౨౧౧ పా. ౨౦ పం. (చి.ని.పా.)

నడ్డి. వి. ౧. నడుము.

గీ. పెటికయే చాలు నానడ్డి విఱుగఁ జేయ, దానిపైఁ దాను నెక్కు నింతయును గాక. శుక. ౩. ౪౦౬.

క. నెటి సరిగ దానిపైఁ బడి, కఱవల్ లాఘవము లేమిఁ గా ళ్లీడ్చుచు న, డ్డ్విఱువం గదిసిన నత్తెఱఁ, గెఱిఁగి ఖరం బదరి తిరిగి యేఁగుచు నుండెన్. వేం. పంచ. ౪. ౫౭౦.

౨. పూర్వకాయము వెనుకకు వంగియుండుట. (పూర్వకాయము ముందటికి వంగియుండుట, గూనుఅని శ. ర.)

విశే. చప్పట.

ద్వి. నరసినగడ్డంబు నడ్డినాసికయును. నళ. ౩. భా. (శ. ర.)

జః నడ్డిగుంట, నడ్డిముక్కువాఁడు.

నడ్డిగుంట. వి. (√నడ్డి.) కుకుందరము, నడ్డిక్రింది గుంట. (శ. ర.)

నడ్డిముక్కువాఁడు. విశే. (√నడ్డి.) అవటీటుఁడు, చప్పటముక్కు కలవాఁడు.

సీ... నడ్డిముక్కుగలాఁ డన నతనాసుఁడగు... అం. భా. ౨. ౧౨౧.

నత్తి=నడితి. (శ. ర.)

నద్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కిక్కిసగడ్డిమేటి.

నడ్వంతము. సం.విణ. (త్. ద్వతీ. త్.) కిక్కిసకసవు అధికముగా కలది. (నేల మొ.)

నడ్వలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కిక్కిసకసవు అధికముగా కలది (దేశము మొ.)

నతనాసికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ.) చప్పటిముక్కు కలవాఁడు.

నతభ్రువు. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. వంకరకనుబొమలు కలస్త్రీ.

నతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నమ్రీభూతము, వంగినది. ౨. నమస్కరించునది. ౩. కుటిలము, వంక రైనది. అణఁగినది; లోఁ తైనది.

మ. అతఁ డావాతపరంపరాపరిమళవ్యాపారలీలన్ జన్మాన్వితమిచ్చోటని చేరఁ బోయి కనియెన్ విద్యుల్లతావిగ్రహన్, శతపత్రేక్షణఁ జంచరీకచికురన్ జంద్రాస్యఁ జక్రస్తనిన్, నతనాభి న్నవలా నొకానొక మరున్నారీశిరోరత్నమున్. మనుచ. ౨. ౨౫.

వి. తగరము, నందివర్ధనము.

నతాంగము. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ.) వంగినదేహము కలది, వంగినది.

నతాంగి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వంగినదేహము కల స్త్రీ; నారి, ఆఁడుది. (రూ. నతాంగ.)

నతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. వంగుట. ౨. వంపు, వంకర. ౩. నమస్కారము, మ్రొక్కు.

నతోన్నతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిమ్నోన్నతము, మెరకపల్లములుగా నుండునది.

నత్త. వి. క్షుద్రశంఖకీటకము, క్షుద్రశంఖపుగుల్ల యందుండు పురుగు.

గీ...నత్తనాఁ జెలఁగు క్షుద్ర, శంఖకీటంబు... ఆం. భా. ౨. ౭౨.

జః నత్తగుల్ల.

నత్తగుల్ల. వి. (నత్త+గుల్ల.) క్షుద్రశంఖము.

సీ...నత్తగుల్ల చుట్టుఁజుట్టు కుదిమించ...గీ.ఆ దిగొ ఆగానిజంతువులు...హంస. ౪. ౧౭౬.

చ. అనఘము సత్కవుల్ ప్రసాదస్ఫిత కావ్యరసంబు మెత్తు రొ,య్యనఁ గుకవు ల్వసన్ నెరసు లారయు చుండుదు రేమి చిత్రమో, ఘనసరసీలసత్కమల కైరవసౌరభ మేసగింపు మన్, మునుకొని నత్తగుల్లలకు ముక్కులు సాఁచు బకంబులున్ వలెన్. కులశేఖరమహీపాలచరిత్రము. ౧. ఆ. (చి. సి.)

నత్తి. వి. (√నత్తు[1].) మాటలాడునప్పుడు మొదటి యక్షరము పలుమాఱు లుచ్చరించుటయు ఆఁగి యాఁగి కష్టముమీఁద మాటలాడుటయు మొదలగులక్షణములు కలజిహ్వాదోషము.

(వ్యవ.) వానికి నత్తి యుండుటచే అట్లు మాట్లాడుచున్నాఁడు.

నత్తివాఁడు. విణ. (√నత్తు[1].) నత్తికలవాఁడు, లోహలుఁడు.

సీ...నత్తివాఁ డన లోహలవాచక మగు. ఆం. భా. ౩. ౧౨.

నత్తు[1]. అ. క్రి. (క. నత్తు.) తడఁబడుచు మాటలాడు. (శ. ర.)

జః నత్తి, నత్తివాఁడు.

నత్తు[2]. వి. (త. క. నత్తు.) ముక్కుపోఁగు, స్త్రీల నాసాలంకారవిశేషము.

ఉ. కెంపులఁ జేసె మోవి మనుఁ గెంపుచొకాటు పునత్తుము త్తెపుం, గుంపులఁ జెక్కుటద్దములఁ గూర్చినకస్తురిప్రాఁత గంబురా, సొంపు ఘనించె జెక్కుటెలిమాపులు కుంకుమచిత్రకంబు ఫ్రాలంపుఁగురుల్ మృగీమదవిలాస ప్రశస్తి నొనర్చె నింతికిన్. మకుంద. ౨. ౧౯.

సీ. అధరంబునకు నద్ద మగుననత్తుముత్తెంబు నోర
గావించెనుహూ౯యలు దలఁచి. కజీవేల్పు
శతకము. ౪౩. (చి. ని.)

నదనువు. సం. వి. ఉ. పుం- గర్జించునది- ౧. సింహము. ౨. మేఘము. (వై.ని.) ౩. యుద్ధము. (కే. ని.)

నదపతి. సం. వి. ఇ. పుం. సముద్రము.

నదము. సం. వి. అ. పుం- శబ్దించునది- ౧. పడమరగా పాఱెడియేఱు. (సింధువు, శోణము, హిరణ్యము, బ్రహ్మపుత్రము, భైరవము, దామోదరము మొ. నదములు. తూర్పుగా పాఱెడివి నదులు; పడమరగా పాఱెడివానిలో నర్మదానది తప్ప తక్కినవి నదములు.) ౨. (నీటి)మడుఁగు. ౩. సముద్రము. ౪. ధ్వని, మ్రోఁత.

నదరు=నజరు. వి. (హిం. నజర్.) కానుక.
సీ. వాహనరాజముల్ వానికి నద రుంచి యిను
మలకును లోక మెల్లఁ జుట్టి.మల్లుపు.౩.౫౩.

నది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఏఱు; ఆమడకు మీఱి పాఱెడియేఱు.

నదీకదంబము. సం. వి. అ. పుం. మహాశ్రావణిక, పెద్దబోడసరము†. న. నదీసమూహము.

నదీకాంత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. జంబువు, నేరేడు†. ౨. కాకజంఘ, కాకిదొండ†.

నదీకాంతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. హిజ్జలము, ఎఱ్ఱగన్నేరు†. ౨. సిందువారము, వావిలి†. ౩. నిచులము, ప్రబ్బ†.

నదీకాంతుఁడు. సం.వి.అ.పుం. ౧. సముద్రుఁడు. ౨. గంగాధరుఁడు, శివుఁడు.

నదీకూలప్రియము. సం.విశే. (అ. ఆ. అ.) నదీతీరమం దిష్టము కలది. వి. అ. పుం. జలవేతసము, నీటిప్రబ్బ†.

నదీజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అగ్నిమంథము, నెల్లి†.

నదీజము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నదియందు పుట్టినది. వి.అ.పుం. ౧. అర్జునము, ఏఱుమద్ది†. ౨. యావనాళసరము, ఒకజాతి జొన్న†. ౩. హిజ్జలము, ఎఱ్ఱగన్నేరు†. న. ౧. స్రోతోంజనము. ౨. ఒకజాతిఅనుము, ఎఱ్ఱఅనుము†.

నదీజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. భీష్ముఁడు, గంగాపుత్రుఁడు.

నదీదోహదము. సం.వి.అ.పుం.ఏఱు దాఁటుటకై పడవవాని కిచ్చుపాలు, తరపణ్యము, ఓడకేవు.

నదీభవము. సం. విశే=నదీజము. వి. అ. న. సైంధవలవణము, ఇందుప్పు.

నదీమాతృకము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ఏటినీళ్లచేత పండెడుపైరు కలది. (వ్యతి. దేవమాతృకము.)

నదీముఖము. సం. వి. అ. న. ఏటినీరు సముద్రములోనికి పోవుద్వారము, ఏఱు సముద్రములో కలియుచోటు.

నదీశుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. సముద్రుఁడు. ౨. వరుణుఁడు.

నదీష్ణుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నదీస్నానమునందు కుశలుఁడు, నదిలో మునుఁగుట ఈఁదుటలలో నేర్పరి.
శ్లో. తతస్సమాజ్ఞాపయదాశు సర్వానానాయిన
స్తద్విచయే నదీష్ణాన్. సం.రఘు.౧౬.౭౫.
౨. కుశలుఁడు, నేర్పరి. (కే. ని.)

నదీసర్జము. సం. వి. అ. పుం. వీరతరువు, ఏఱుమద్ది†.

నద్ధము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. బద్ధము, కట్టఁబడినది. ౨. కూర్పఁబడినది. ౩. ఖచితము, తాఁపఁబడినది. ౪. ఉద్వృత్తము, పైకెత్తఁబడినది. (నిక్కినది అని కొందఱు.) వి. అ. న. బంధము, కట్టు, ముడి.

నద్ధి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. బంధించుట, కట్టుట.

నద్ధ్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వరత్ర, టంగువాఱు, గుఱ్ఱమునకు కట్టెడువాఱు.

నద్యామ్రము. సం. వి. అ. పుం. సమష్ఠిల, ఏఱువంగ, గండీరము.

నన=అనశ్. వి. (√ననుచు. క. ననె. త. ననై.)

౧. పువ్వు, పుష్పము.

ఆ ... వేగుఁబోక తెమ్మెర లెలదీఁగ,కొనలవంక లొత్తు ననలఁ బ్రోచు. భార. ఉద్యో. ౨. ౧౧౨.

రగడ. ననలు వేఁడిన మొఱఁగి తప్పదు వాలి నా లికుచంబు ముట్టకు. పారి. ౪. ౧౬. విక్ర. ౫. ౬.

౨. పల్లవము, చిగురు. (చూ. ననలెత్తు.)

౩. మొగ్గ, కోరకము.

చ. కుసుమము లెల్లఁ గామినులకొప్పుల నుండ నటుండ లేమి సిగ్గొనఁగఁగ వంగినట్లు జని యించె ననల్...ఆము. ౫. ౧౧౩.

క. గురివెందఁ జైత్రుఁ డొందఁగఁ, గర మలుక న్మావి యవుడుగఱచిననునువా, తెరమీఁదఁ గాన నగుపల్వరుస యన న్ననలు పల్లవ ముపై మొనసెన్. పారి. ౩. ౪౭.

ననంద. సం=ననాంద.

ననందిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ.=ననాంద.

ననఁబోణి(ఁడి). వి.(√నన.)పుష్పమువలె మనో జ్ఞురా లగుస్త్రీ.

సీ. నుడువుల ననఁబోణి జడియకు మని వెన్ను సఱచుప్రాణేశు బిచ్చవడి చూచె. దశా. ౨. ౫౫.

క...ఆ, ననఁబోఁడి వెంట రాఁగా, ధనవంతుఁ డు గంగగుడి కుదగ్రత నరిగెన్. శుక. ౨. ౭౫.

చ...ఇపు డీననఁబోఁడి కంఠమూ,ౘనిమిటిఁ గూర్చి సాం పలరఁ జెండ్లి యొనర్ప మదిం దలంచెదన్. నీలా. ౧. ౭౯.

పల్కుననఁబోఁడి = సరస్వతి.

గీ. పల్కుననఁబోఁడి జాఁనగు పల్కు లిడఁచుఁ, గనికరం బెచ్చ మము నిచ్చఁ గాచుఁగాత. అచ్చ. రా. బాల. ౬.

ననకారు. వి.(√నన.)వసంతకాలము.(చి.ని,శ.ర.)

ననతేనియ. వి.(√నన.) మకరందము,పూఁదేనె.

సీ. నునుఁగావిజిగిమోవి ననతేనియలబావి ...

గీ...అమ్మించుఁబోఁడి కరయ. నీలా. ౧. ౫౬.

ననదండ. వి. (√నన.) పుష్పమాల.

ఉ...మున్ను గొంటి మేవ న్ననదండ యొక్క మగవాఁ డిడ... ఆము. ౧. ౧౪.

క. అన దండ మిడి తదాజ్ఞన్, ననదండఁగతిన్ శిరంబునం దాల్చి ధరా,వనమునకై రఘు వీరుఁడు, వనమునకై చనుకడంక వర్తిలె సంతతన్. చం. రా. ౪. ౩౭.

ననసీరు. వి. జౌ (√నన.) మధువు, పూఁదేనె.

సీ. ననసీట గుప్పలించెను గళావతి యోర్తు జిగి మోవి బీఁటిక లెగయకుండ. భామ. ౨. ౭౪.

ననయు. అ. క్రి. (√నన. క.ననె.) ౧. పూచు.

౨. చిగిరించు. (శ. ర. అప్ర. అని శ. ర.)

ననలెత్తు=ననుచు. అ. క్రి. (ననలు+ఎత్తు.) ౧. మొలకలెత్తు.

గీ. పడినగింజల ననలెత్తి పండె ధరణి, రఘుకులోత్తంస మీరేలు రాజ్యమునను. ఉ. రా. ౫. ౩౧౭.

౨. పల్లవించు, చిగుర్చు.

సీ. తొలుదొల్తఁ బండుటాకులు రాలి ననలెత్తి యొండురెండిపురుల నొఱపుమీఱె. కృష్ణ. శతకం. ౧. ౭౧.

సీ. గంధర్వకలకంఠకంఠులు స్థాణువుల్ ననలెత్త

మధురగానంబు సేయ. దశా. ౨. ౨౭౮.

ననలొత్తు=ననచు. అ. క్రి. (ననలు+ఒత్తు.) మొలకలెత్తు; కలుగు, పుట్టు.

చ...రోమకుండు త్రప్పిణుతికి లేతనవ్వు ముఖపద్మమునఁ ననలొత్త...హ. వరాహ. ౧. ౩ పా.

ననవింటిజోదు=ననవింటిదంట, ననవింటిదొర, ననవింటిమన్నెవాఁడు. వి.(నన+విల్లు+జోదు.) పుష్పధన్వుఁడు, మన్మథుఁడు.

సీ. జటినిటలానలోత్కటపీడితుఁడు గాక సొంపారుననవింటిజో దనంగ. విక్ర. ౩. ౨౭.

ననవింటిదంట=ననవింటిజోదు. వి. (నన+విల్లు+దంట.) పుష్పధన్వుఁడు, మన్మథుఁడు.

సీ. ననవింటిదంట సెట్టన బూదిఁ గలిపినకడిఁది చిచ్చుఁటకన్ను గలుగువాఁడు. పె. శకుం. ౧. ౧౩.

సీ. ననవింటిదంటఁ గన్నమిటారినూఁగారుత్రీరులా యీనాఁచుతీవెచాలు. దశా. ౧. ౧౬౪.

ద్వి. మనవి చేకొను మని మదవతి ప్రొక్క, ననవింటిదంట యానన వోఁడి కనియె. మృ. వి. ౧. ౪౩.

ననవింటిదొర=ననవింటిజోదు. వి.(నన+విల్లు+దొర.) పుష్పధన్వుఁడు, మన్మథుఁడు.

ద్వి. ననవింటిదొర ఫాలనయను జయింపఁ, దన మేనమామచెంతను డాఁచుకొన్న, విలు నమ్ములనఁగ భ్రూవిలసదపాంగ, ములు వొల్చె... మృ. వి. ౧. ౧౧.

ననవింటిమన్నెవాఁడు=ననవింటిజోదు. వి. (నన+విల్లు+మన్నెము+వాఁడు.) మన్మథుఁడు.

వ...ననవింటిమన్నెవానికీర్తి మూర్తిభవించి భువనంబుల వ్యాపించె ...ఉ. రా. ౪. ౧౬౩.

నన(ల)విలుకా(లా-)ఁడు= ననవిల్తుఁడు. వి. (నన+విలు+కాఁడు.) పూవిలుకాఁడు, మన్మథుఁడు.

చ...శపథంబు చేసెన్, ననవిలుకానిపాదవలినంబుల పైరతిచన్నుదోయి పై. నైష. ౨. ౩౮.

చ. ననవిలుకాఁడు సంతసమునన్ దనపూనిక యోట కుబ్బఁగన్. యయా. ౫. ౭౫.

గీ. తనకుఁ జెయి మించినట్టిఁడు ధరణి లేని,ఘనుఁడు వాళింబుతోడిపంకజముఁ గేల, నిరవుగాఁ బట్టి సురలు వర్ణింప నపుడు, ననలవిల్కాఁడు యుద్ధసన్నద్ధుఁ డయ్యె. చిత్రభా. ౨. ౧౦౩.

ననవిలుకానిపోరు. వి. దె. అనా. (నన+విలు+కాఁడు+పోరు.)-మదనకదనము- సురతము, మైథునము.

చ...ఇద్దఱు నేక కాంక్షతోఁ, ననవిలుకానిపోరునఁ బెనంగెడువేళ నిజేశ్వరుం డొగిన్. హంస. ౩. ౧౦౩.

ననవిల్తుఁడు=ననవిలుకాఁడు. వి.(నన+విల్తుఁడు.) పుష్పధన్వుఁడు, మన్మథుఁడు.

వ...ననవిల్తునకుఁ బసగలపసిండిమెఱుంగుములుకు లనం గలికిచిలుకలకొలుకు లగుబిసరుహదళనయనలు...భీమ. ౩. ౨౧౧.

సీ. ననవిల్తుశాస్త్రంపుమినుకు లావర్తించుపని వెన్నతోఁడఁ బెట్టినది మాకు. మనుచ. ౨. ౪౨.

ననసానాగడకెంచపుమాస్టీఁడు. వి. (న. సానా+గడ+కెంచము+మాస్టీఁడు.) ధుఁడు.

క. కాంచిన ననసానాగడ,కెంచపుమాస్టీఁడు టు గెరలుచుఁ జెలిఁ బై,కొంచు నెదఁ దటాయించక, గొంచించక మొగలిఱేకు గుమ్మితిఁ జిమ్మెన్. ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౧౧౪.

ననాంద. సం. వి. ఋ. స్త్రీ- ఎంతసేవ చేసినను సంతోషపడనిది- మగనితోడఁబుట్టువు, ఆఁడుబడుచు.

ననుఁబ్రా(బ్రా)యి. వి. (నాను[1] + ప్రాయి.) చక్కఁగా నుడుకనిబియ్యము, ఉడికియు నుడుక నిబియ్యము.

సీ. రాగిలోహండి నబ్రాయి లే కుండఁగ వండి డించిన యిపుర్వంటకంబు. కాశీ. ౩.౧౨౧.

ననుఁబ్రాయిపడు. అ. క్రి. (ననుఁబ్రాయి + పడు.) ననుఁబ్రాయి యగు.

క. విరు పింత గాక నడిమికి, మురియక ననుఁ బ్రాయివడి చిముడఁబాఱక యే, జెరికియును లేక మిక్కిలి, గరగర నగు నేఱుప్రాలకలమా న్నంబుల్. జై. భా. ౭. ౧౯౭.

ననుచు=ననలెత్తు, ననలొత్తు. అ. క్రి. ౧. పూచు.

గీ. ప్రావృషేణ్యపయోధర ప్రభవ మైన, గాలి ననిచిననీపవృక్షంబుపోలె. నైష. ౩. ౪౭.

మ. విను మింతు ల్దిలకంబుఁ జంపకముఁ గ్రోవిన్ సిందువారంబుఁ బ్రేంకసమున్ మామిడి గోఁగుఁ బొన్నఁ బొగడన్ గంకేళి నూహించి క్రన్నొన మో మెత్తఁగఁ గౌఁగిలించుకొన మూర్కొఁ బాడఁ జేసంటఁ బల్కఁ నగం గ ల్గుమియంగఁ దన్న ననుచుం గల్పాగ మాయావిరుల్. పారి. ౪. ౯.

చ. తరుణులకౌఁగిటన్ ననుచు తమ్మ వృథా విరు లెత్తి చేసెమో, పరులుగఁ జైత్రుఁడు... ఆము. ౫. ౧౨౬.

౨. చిగుర్చు, చిగిరించు.

ఆ. ఏచి ననిచి పూచి కాచి పండినయమ్మా, న్నరము మేలితోఁట లరసి కాంచు, ముసలివారి కైనఁ బసిబిడ్డలకునైనఁ, బండ్లు వచ్చు నలరుఁ బ్రాయ మొదవి. యయా. ౧. ౩౭.

౩. మొగ్గయెత్తు, కోరకితమగు.

గీ...కోరకితం బొప్పు ననిచిన దన. ఆం. భా. ౨. ౩౫.

౪. వికసించు.

సీ. ననిచె నాఁగఁ జిగిర్చె ననుటయు వికసించె ననుటయు నర్థమై యలరుచుండు. ఆం. భా. ౩. ౧౦౧.

చ. అనిన మహాప్రసాద మిపు డానతియిచ్చితి రే కదా యిఁకం, గనఁబడఁ జెల్ప నేమిటికిఁ గార్యముఖంబున స్వామిచిత్తమే, ననుచున దేల కాకలసినన్ దనుజున్ వధియింపఁ జాలరే, ననఁ గరుణావలోకనమునన్ ఘనుఁ జేయఁగఁ గాక వచ్చుటల్. కువల. ౨. ౪౪.

౫. అనురాగమొందు, అనురక్తుఁడగు; ఇష్టపడు.

సీ. పీతాంబరచెలి యోగపీఠి హుంకృతిమగ్గ ననిచి కాపురంబు నేసెగరికెలన. భీమ. ౨. ౫౨.

క. ననిచిన ప్రియుఁడవు భర్తవు, ననుపమబంధుఁడవు నాకు ...భా. రా. కిష్కిం. ౩౪౦.

ద్వి. అని యూరడించిన నర్కనందనుఁడు, ననిచినబంటుగా నన్ను గైకొంటి. రం. రా. కిష్కిం. ౨౦౧ పా. ౩౦ పం.

క. చాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు మహీతలవాపాలన మున నెసక మెసఁగుచో, నోలి యతీంద్రులు మనముల, నాలవపురుషార్థసరణి ననిచిరి మిగులన్. కావ్యా. ౧. ౧౩౫.

౬. అతిశయించు.

ద్వి. వనిత రాముఁడు వచ్చి వసధి బంధించి, ననిచిన కడిమిమై నన్ను సాధించి, గొనకొనివేడ్కతోఁ గొనిపోవు నిన్ను, నని విచారించెద వాతలో నీవు. రం. రా. సుం. ౨౪౯. పా. ౨౨పం. (క్రొత్తప్రతి. పా. ననిచిన ప్రాఁతప్రతిపా.)

వ. అని యమ్మంజులాలాప కెంజిగురుంటివచందంబునఁ గేలుఁగెందమ్మి నగ్రజహస్తంబునం బన్నిదం బని చరచి యనుచరనిచయంబుతోడం గూడ నిజనగరంబున కనిచి ననిచినకుతుకంబునం గపటనటన పరిచయంబునం గాని పీనిఁజొక్కింప రా దనివితర్కించి...విప్ర. ౨. ౭౫.

గీ. అనుచు ననిచిన ప్రేముడి నాఁడె నచటు, గదలి వదలనివేడ్కఁ బొదలి వారు, లరిగిరిమ్ముల కిమ్ముల... అచ్చ. రా. బాల. ౭౩.

౭. ఇంపగు. (శ. ర.)

౮. కలుగు, పుట్టు.

సీ. కావు కా వనుట రక్కసులమూఁకకె కాని ననిచె నీయెడ సింహనాదవిహ్వృతి. పాండు. ౧. ౧౪౫.

చ. అనఘుఁడు యాజ్ఞవల్క్య గురుసంఘములకుం బ్రణమిల్లి నామదిక్, ననిచినభక్తితోఁ బలికినాఁడను గర్వము లేదు దుష్టగా, ననుటయు...వి. పు. ౪. ౮౭.

జః నన, ననఁబోణి, ననకారు, ననతేనియ, ననదండ, ననసీరు, ననయు, ననలెత్తు, ననలొత్తు, ననవింటిజోదు, ననవింటిదంటు, ననవింటిదొర, ననవింటిమన్నవాఁడు, ననవిలుకాఁడు, ననవిలుకానిపోరు, ననవిల్తుఁడు, ననసానగడకెంచపుమాస్టిఁడు, ననుపు, ననుపుకత్తె, ననుపుకాఁడు, ననుపువాఁడు, నన్పు.

ననుపు=నన్పు. స. క్రి. (√ననుచు.) వికసింపఁజేయు.

సీ. కళ లూను నెలకూన కాదేని యీచాన నయనోత్పలంబుల ననుపు టెట్లు. దశా. ౨. ౩౦౬.

విణ. ౧. అనురాగము కలవాఁడు.

వ...బహువల్లభ నైననాకు నిదుర గలదే బహువల్లభ నైతి నంటేని మొదల మహామోహుండు ననుపువిటుండు కామక్రోధలోభులు మచ్చికబొజుంగులు ...ప్రబోధ. ౨. ౯౯.

మ. ననుపుంజుట్టము లెంద ఱేని గల రింటక్ వారు నూకై చలం,బునఁ బోరాడుదురు... చంద్రా. ౩.౧౦౮. (నమవు ముద్రి.)

క. అని యొడఁబడుటయు నమ్ముని, యనురాగము చెంగలింప నంబురుహానిభా, ననతోడిసురతసుఖముల, నను పై పెక్కుఁడులు నటనంబులు చేసెక్. వి. పు. ౨. ౨౨౦.

౨. అధికము, అతిశయము కలది.

గీ. స్వప్నసంభోగశతసహస్రములు వోయె, భ్రమసమీక్షావినోదార్బుదములు సనియె, మనములో నిండి యున్నది ననుపుఁగూర్మి, యింక లజ్జాభయంబుల కెడము గలదె. నైష. ౭. ౧౯౧.

గీ. పురము మేడల నుండి యంభోజముఖులు,కమ్మ కస్తురి కలపుఁగొమ్మమూఁక, కర్పణము సేసి వారిచే నందికొండ్రు, ననుపుఁదావులహారిచందన ద్రవంబు. ఘటికా. ౨. ౨౦౧.

వి. ౧. అనురాగము, ప్రేమ; ~~జీవనోపాధి.~~

ఆ...వనితమనముఁ జొచ్చి క్రీడకుఁ జొచ్చి, యిచ్చ మెఱసి ననుపు నిచ్చ క్రొత్త, చేసికొనుచు ... దశ. కు. ౬. ౧౮౦.

ఉ. కావున నెన్నఁడుక్ దెగనికాంక్ష నెపంబొకఁ డెన్ని రోసి నేఁ, బోవఁ దలంతు నేని వలపుక్ ననుపుక్ దగవుక్ బ్రియంబునుక్, నీవలనక్ సమగ్రములు...మనుచ.౩.౧౩౪.

సీ. తనవాసుల సమస్తవనవాసులకుఁ దాసనవాసుల హరించి ననుపు లిచ్చె. రా. వి. ౨. ౭౬.

౩. ఇంపు, ఒప్పు; ననువు.

ఉ. చామనిమేనులుక్ ననుపుఁ జల్లెడుమోములలోనఁ గల్గుబల్, గోములు మానపుం బొడవులుం బిడికింట నడంగుకొనులుక్. శుక. ౨. ౩౩౧.

ననుపుకత్తె. విణ. (ననుపు+కత్తె.) ౧. ప్రియురాలు. (శ. ర.) ౨. విటురాలు. (శ. ర.)

ననుపు(న్పు)కాఁడు. విణ. (ననుపు+కాఁడు.) విటుఁడు, వలపుకాఁడు.

సీ. ననుపుకాఁడై వేల్పునాగవాసముఁ గూడి

మహిమఁ గోల్పడియెనే మాండకర్ణి. మను చ. ౨. ౭౩.

వ...పెందలకడనె వచ్చెద మని వాఁడ్రుచ్చి ప్రొద్దు పోయి వచ్చిన ననుపుకాండ్రఁ గటాక్షింపక...ఉ. రా. ౪. ౧౬౩.

సీ. చని చూడఁ గల్గినఁ జాలుఁ జేయును నన్పు కాని గాఁ బూవిలుకాని సైన. యయా. ౧. ౧౩.

చ. అలికముఁ జూచుక్రొన్నెలలు నందపుమోమును గల్గి నన్నుగాం, డ్రెలమి వహింప బాల్యమున నెంతయుఁ బొల్చితి నూత్నసంపదన్. జాహ్నవీ. ౪. ౩౪.

లోననుపుకాఁడు=అంతరంగికవిటుఁడు.

చ. చలువవెలుంగు రేమగఁడు జక్కవనెచ్చెలి జోడుకోడె చుక్కలజవరాండ్రలోననుపుకాఁడు...చందమామ కడు నింగిఁ జెలంగి వెలింగె నెంతయున్. రామా. ౨. ౯౫.

ననుపువడు. అ. క్రి. (ననుపు + పడు.) అనురక్తమగు, ప్రియపడు.

వ...మార్గాంతరంబులు వెదకుచుం బెక్కుదినంబులు ననుపువడియును నెడయు గలిగిన నొండొక్కనిం గూడుకొనుచది స్వభావగుణంబు...కవిక. ౪. ౧౨౦.

ననుపు. వి. ౧. అందము.

ద్వి. ననుపుమిటారుల నాలిచేష్టలకు, మన సొగ్గి వలచు దుమారంబు సేయు. రం. రా. సుం. (చి. ని.)

గీ. అంతకంతకుఁ దనుకాంతి యతిశయించి,నవక మెక్కిన పూఁదీఁగ ననుపు దోఁప.పద్మ.౨.ఆ. (చి. ని.)

౨. ఒప్పు, ఇంపు, ననుపు.

సీ. మొగలివాకిలిఁ దాటి దిగువ శాక్వరరాజు నగరిపై వెన్నునిననుపుఁ జూచి. భీమ. ౧. ౧౧౩.

చ. ననుపుగ నీలలక్షణ మొనర్తు కృతిన్ దయఁ దన్ను కృష్ణుఁ డన్,కృష్ణ...నరస. ౨. ౯౯.

౩. నర్మవచనము.

చ. ననుపులు మంచి మేలములు నాయలకెక్కొల యక్కసేతలన్, జెనఁగి కవుంగిలించు నెడ పేయలయొత్తులు గోరుటొత్తులుం, దనుపుల మీఱఁగా...చిత్రభా. ౨. ౬౫.

చ...నెచ్చెలుల్, ననుపులు పల్కఁ గన్గొనల నవ్వ్యథరాసుత మమ్ముఁ బ్రోవుతన్. హైజ. ౧. ౨.

నన్హ. విణ. (హిం.నన్హా.) కుఱుచ. (శ.ర, చి. ని, బ్రౌ.)

నన్నడుము. వి. టౌ. (నడుము + నడుము.) మిక్కిలి మధ్యభాగము.

గీ. నడమరవి తేరు మింటినన్నడిమిచక్కి, బ్రహ్మనగఁ దాఁకె వింధ్యపర్వతముచరుల. కాశీ. ౧. ౧౩౨.

నన్ని. విణ. (క. నన్ని. త. నన్ను.) ౧. ప్రియము. ౨. సుందరము. ఉదా:-నన్నినారాయణాయ. నందంపూడిశాసనము. నన్నిమార్తండ. ద. శా. ౪. ౯౭౬. (ప్రాచీనశాసనములందు నామాంతములవచ్చు 'అయ్య' శబ్దమునకు బదులుగా 'ఇయ' కానవచ్చుచున్నది. చూ. ఇయ./ఉదా:- నన్నియ, నన్నయ, నన్నియచోడుఁడు నన్నచోడుఁడు మొ.)

నన్పు=ననుపు. విణ. (√ననుచు.)
(అనురక్తుఁడు.)

చ...తమి దీటినన్ నిదురవోయిరి నన్పుబోటులం గులతతిన్. శుక. ౨. ౧౧౦.

వి. (అనురాగము.)

చ. నయమున భీతి వాపి మది నన్పునఁ దేకువ నాటి...శు. సం. ౯. ౩౪౫.

(స్నేహము, మైత్రి, పరిచయము.)

చ. తన కఁటె యిల్లు కల్గ నఁటె తా దొర
నా కఁటె యిల్లు లేదు న,న్నునఁ గదుఁ గ్రొ
వ్వె నీవ్రలుఁగు వుచ్చెద దీనిపదం బకుం
చుఁ దెల్లనఁ దరుశాఖ నిచ్చి కిపి యచ్చటి
చేరువఁ బల్వలోదకం,బునఁ బడవైచె నంత
నెఱ వుట్టి ఖగాంగన గూయుచుండెఁ గన్.
కేయూర. ౩. ౭౫౦.

నఫాత్. సం. (శత్రు.) రక్షింపని.

నఫాత్తు. సం. వి. త్. పుం. సర్పము, పాము. (కే. ని.)

నపుంసకము. సం. వి. అ. న. ౧. నపుంసకలింగము. ౨. నపుంసకలింగశబ్దము.

నపుంసకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. న- పురుషుఁడు స్త్రీ కానివాఁడు - షండుఁడు.

నప్త. సం. వి. ఋ. పుం. - పితృదేవతలు అధోగతిని పొందకుండ చేయువాఁడు - ౧. మనుమఁడు, కొడుకుకొడుకు; కూఁతుకొడుకు. ౨. ప్రపౌత్రుఁడు, మునిమనుమఁడు. (కే. ని.)

శ్లో. "వ్యాసం వసిష్ఠనప్తారం శక్తేః పౌత్ర మకల్మషం, పరాశరాత్మజం వందే శుకతాతం తపోనిధిమ్."

నప్త్రుక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఒకజాతిపక్షి.

నప్త్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. కొడుకుకూఁతురు. ౨. కూఁతుకూఁతురు.

నప్ప. వి. బాలుఁడు.

సీ... బాలకసంజ్ఞ నప్ప నవ్వ, పాప పాపఁడు...
అం. భా. ౨. ౧౧౯. (ప్రాత తాళపత్ర ప్రతి, బ్రౌ. పాఠములు.)

నప్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నటుఁడు. (వై. ని.)

నఫిరి. వి. (హిం. నఫీరీ = బాకా ఊదువాఁడు.) ఒక విధ మగుఊఁదెడివాద్యము. (మి. బ్రౌ.)

క. సూనయుతనాళ మానన, మానం గ్రేంకార
మొక్క హంస మొనర్చెన్, మానిను లట
రా జలఖగ,సేనల కెత్తింప నఫిరి సేసె న
నంగన్. చంద్ర. ౪. ౨౫.

నబాబు. వి. (హిం. నవాబ్.) మహమ్మదీయప్రభువు.

చ. అపుడు శ్రీగాకుళాఖ్యపురమందు వసించు
నబాబుగారు... రంగా. ౧. ౧౧౭.

నభఃకేతనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఆకాశము నకు జెండావంటివాఁడు - సూర్యుఁడు.

నభఃక్రాంతి. సం. వి. న్. పుం. సింహము.

నభఃపాంథుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - ఆకాశము నందు ప్రయాణము చేయువాఁడు - సూర్యుఁడు.

నభఃప్రాణము. సం. వి. అ. పుం. వాయువు.

నభము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాంతి లేనిది. ౨. నక్షత్రములు లేనిది. ౩. హింసకము, హింసించునది. వి. స్, అ. పుం. -వర్షముచే కీటాదులను హింసించునది - మేఘావృతమగుటచే కాంతిలేనిది- శ్రావణమాసము. స్. పుం. ౧. వర్షాకాలము. ౨. ఘ్రాణము, ముక్కు. ౩. తమ్మపడిగము, పతద్గ్రహము. ౪. తామరతూఁటి దారము, బిసతంతువు. ౫. పలితశీర్షము, నరసిన తల. ౬.(జ్యోతి.) లగ్నమునకు దశమస్థానము. అ. స్. న. ౧. ఆకాశము. ౨. మేఘము.

నభశ్చక్షువు. సం. వి. స్. పుం. - ఆకాశము నకు కంటివంటివాఁడు- సూర్యుఁడు.

నభశ్చమసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆకాశమండలి దేవతాపానపాత్రము, చంద్రుఁడు. (దేవతలు అమృతరూప మగుచంద్రకళలు త్రావుదురని ప్రసిద్ధి.) ౨. చిత్రాపూపము, ఒకవిధమైనభక్ష్యము. ౩. ఇంద్రజాలము.

నభశ్చరము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ఆకాశమున సంచరించునది. వి. అ. పుం. ౧. పక్షి. ౨. సూర్యాదిగ్రహము.

నభశ్చరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దేవత, వేల్పు. ౨. విద్యాధరుఁడు.

నభసంగమము. సం. వి. అ. పుం- ఆకాశమున సంచరించునది- పక్షి, పిట్ట.

నభసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆకాశము. ౨. సముద్రము. (వై. ని.)

నభస్యము. సం. వి. అ. పుం- మేఘములకు అనుకూల మైనది- భాద్రపదమాసము.

నభస్వంతుఁడు. సం. వి. త్. పుం- ఆకాశము గమనస్థానముగా కలవాఁడు - వాయువు, గాలి.

నభస్సదము. సం. వి. ద్. పుం- ఆకాశమున తిరుగునది- ౧. పక్షి. ౨. నక్షత్రము.

నభస్సదుఁడు. సం. వి. ద్. పుం. దేవత, వేల్పు.

నభస్స్పృక్కు. సం. విణ. (శ్)-ఆకాశమును తాఁకునది- మిక్కిలి ఉన్నతమైనది.

నభస్స్పృశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)=నభస్స్పృక్కు.

నభాక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. చక్రవాక మను పక్షిజాతి. ౨. ఆఁడుకాకి. (కే.ని.)

నభాకము. సం. వి. అ. పుం. న- కాంతిలేనిది- ౧. తమస్సు, చీకటి. ౨. తమోగ్రహము, రాహుగ్రహము. (వాచ.) పుం. కాకి. (కే. ని.)

నభోంబుపము. సం. వి. అ. పుం- ఆకాశమునందలినీరు త్రాగునది- చాతకము, వానకోయిల.

నభోగజము. సం.వి.అ.పుం. మేఘము. (త్రి.ని.)

నభోగతి. సం. విణ. (ఇ) ఆకాశమునందు గమనము కలది. (పక్షి. మొ.) వి. ఇ. స్త్రీ. ఎగురుట, ఆకాశమున పోవుట.

నభోగము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆకాశమున పోవునది. (పక్షి దేవగ్రహాది.)

నభోదుహము. సం. వి. అ. పుం- ఆకాశమునుండి ఉదకము ఇచ్చునది - మేఘము,

నభోద్వీపము. సం. వి. అ. పుం. మేఘము.

నభోధూమము. సం. వి. అ. పుం. మేఘము.

నభోనది. సం.వి.ఈ.స్త్రీ.ఆకాశగంగ,మిన్నేఱు.

నభోమండలదీపము. సం. వి. అ. పుం. చంద్రుఁడు. (కల్ప.)

నభోమణి. సం. వి. ఇ. పుం. చదలుమానికము, సూర్యుఁడు.

నభోరజస్సు. సం.వి.స్.న. చీకటి. (వాచ.)

నభోరేణువు. సం.వి.ఉ.స్త్రీ. దట్టమైనమంచు.

నభోలయము. సం. వి. అ. పుం - ఆకాశమున లయ మగునది - ధూమము.

నభోలిహము. సం. విణ. (హ్) - ఆకాశమును నాకునది- అభ్రంలిహము, ఆకాశము నొరయునది, మిక్కిలి యెత్తయినది.

నభ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నాభికి- బండికంటినడిమితూమునకు - హితమైనది. (తైలాది.) ౨. నాభికి తగినది. వి. అ. పుం. అక్షము, ఇరుసు. న. ౧.(రథచక్రమునకు అనుగుణమైన) కందెన, మసి. ౨. బండిచక్రమునడిమిభాగము, బండికుంచము. (వాచ. మాత్రము.)

నభ్రాట్టు. సం. విణ. (జ్) ప్రకాశింపనిది. వి. జ్. పుం. నల్లని మేఘము, కారుమబ్బు.

నమత్. సం. (శతృ.) ౧. వంగుచున్న. ౨. నమస్కరించుచున్న, పూజించుచున్న.

నమతము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నమ్రము, వంగినది; కుటిలము, వంకరైనది. ౨. హ్రస్వము, పొట్టిది. (కే. ని.) వి. అ. పుం. ౧. ధూమము,

పొగ. ౨. కంబళి. (వై. ని.)

నమతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నటుఁడు. ౨. ప్రభువు. ౩. సూర్యుఁడు. (వై. ని.)

నమనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వంగునది. ౨. వంచునది. ౩. మ్రొక్కునది. ౪. మ్రొక్కించునది. వి. అ. న. ౧. వంగుట, నమ్రమగుట. ౨. మ్రొక్కు.

నమసీయుఁడు. సం= నమ్యుఁడు.

నమయత్. సం. (శత్రు.) ౧. వంచుచున్న. ౨. నమస్కరింపఁజేయుచున్న.

నమయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వంచుచున్నది. ౨. నమస్కరింపఁజేయుచున్నది.

నమలఁబెట్టు. స. క్రి. (√నమలు.) ౧. నమలించు.

సీ. భూపాలనందన పుత్త్రెంచె నీ కని నాతమ్మ యింపార నమలఁబెట్టి. దశకు. ౬. ౧౨౫.

౨. స్తన్య మొసఁగు, పాలిచ్చు.

(వ్యవ.) పిల్లవాఁ డేడవకుండ నమలఁబెట్టుము.

నమలి= నమిలి. వి. (త. ఇమలి. క. నవల్.) కేకి, మయూరము.

ద్వి. నాకాధినాథుండు నమలి యై జముఁడు, కాకరూపం బైనఁ గడు భీతి నొంది. రం. రా. ౩౭ పా. ౧౪ పం.

నాకాధినాథుండు నమలి నీక్షించి. రం. రా. ఉ. ౩౯ పా. ౧౬ పం.

గీ. నమలిపింఛంబుతోడ నీరమణివేణి, చెలిమి సేయుట బగఁగొంటఁ దెలియ సరిది, యందుఁ బువ్వులఁ బూజించునట్టి తెఱఁగు, నర్ధచంద్ర ప్రహారచిహ్నముల కలిమి. నైష. ౩. ౧౫౭. (చి. ని. పా. నెమిలి ముద్రి. పా.)

నమలు. స. క్రి. (త. నమై.) ౧. (తినెడిపదార్థము నలఁగునట్లు) దంతములతో పలుమాఱు ఖండించు.

చ. గుములు గట్టి యీఁకెలు గుట్టి ప్రవాళము వట్టి కింకతో, నమలక మ్రింగి ... ఆమనిని రేయుఁ బగల్ వడిఁ గూయుఁ గోయిలల్. కు. సం. ౪. ౪౬౩.

ఆ. నమలి మ్రింగఁ గేలఁ జమరి మొగంబునఁ, బూసికొనఁగ ... కు. సం. ౧౦. ౫౩౮.

౨. భక్షించు, తిను.

గీ. ... మహదాదిమత్స్యకూర్మములఁ దిగిచి, హవులలాటాగ్నిలోపల నెరియఁబెట్టి, నమలు నిజభుజభూరివిక్రమము మెఱయ. కు. సం. ౧౦. ౫౩౫.

గీ. ... అధిప యాషాఢముఖ్యంబు లైననెలలు, నాలుగింటను మాంసంబు నమల కుడుగు. భార. అను. ౪. ౩౦౧.

౩. ఆస్వాదించు, అనుభవించు.

క. విని చెవుల ముట్టితోలం, గని కన్నుల నమలి నాలుకను మూర్కొని ముక్కున... కు. సం. ౬. ౮౨౪.

క. అమృతరుచు లారఁ బాకము, లమరించిన మోదకంబు లాదిగ బహుభక్ష్యము లొగి నిచ్చిన నానందముతో సందుకొని నమలి తనిసినమదితోఁ జ. భా. రా. బాల. ౮౦.

నీళ్లునమలు = సమాధానము చెప్పలేక అస్పష్టముగా మాటాడు.

(వ్యవ.) నీళ్లు నమలక నే నడిగిన దానికి సమాధానము చెప్పుము.

సా : నమల వశము కాని నారికేళము.

ద్వి. నమల వశము కాని నారికేళంబుఁ, దెమలక మ్రింగ దంతికి జీర్ణ మైనవడువున... ప్రభులిం. (చి. ని.)

జ : నమలఁబెట్టు.

నమసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వేత్రము, బెత్తము. ౨. ప్రణామము, నమస్కారము. (కే. ని.)

నమసితుఁడు. సం= నమస్యితుఁడు.

నమసుఁడు. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) అనుకూలుఁడు.

నమస్కరణము. సం. వి. అ. న. వందనము, చేమోడ్పు.

నమస్కరించు. సం. అ. క్రి. ఎఱఁగు, వందనము చేయు.

గీ. విష్ణుఁ బ్రభవిష్ణు నచ్యుతు విగుణు సగుణు, హరిఁ జతుర్వ్యూహు నవ్యయు నభవుఁ బరము, నెలమిఁ దమచిత్తముల భావహించి హర్ష,మగ్నులగుచు నందంద నమస్కరించి. మార్క. ౧. ౧౦౪.

నమస్కారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వందనము, చేమోడ్పు. ౨. విష భేదము. (వాచ.)

నమస్కారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) నమస్కరించువాఁడు. వి.ఈ.స్త్రీ. ముడుఁగుఁదామర.

నమస్కృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నమస్కారము.

నమస్కృతుఁడు. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నమస్కరింపఁబడినవాఁడు. ౨. పూజింపఁబడినవాఁడు.

నమస్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నమస్కారము. ౨. పూజ.

నమస్యితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) ౧. నమస్కరింపఁబడినవాఁడు. ౨. అర్చితుఁడు, పూజితుఁడు.

నమస్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నమస్కరింపఁ దగినవాఁడు. ౨. పూజింపఁ దగినవాఁడు. ౩. నమస్కరించువాఁడు. ౪. పూజించువాఁడు.

నమస్సు. సం. అవ్య. వి. స్. న. నమస్కారము, వందనము.

గీ. విధిగృహాక్షయవిత్తసేవధికి శరణు,నతమృడాదికసుమనస్సునకు నమస్సు. ఆము,౬. ౯౯.

నమాజు. వి. (హిం. నమాజ్.) మహమ్మదీయుల దైవప్రార్థనము.

సీ. పాశ్చాత్యులనమాజుపై బుద్ధి పుట్టెనో పాములజపముపై మనసు రోసి. హం.నా. ౯.

సా:- నమాజు చేయఁబోయిన మసీదు విఱిగి మీఁదఁ బడ్డట్లు.

నమించు. సం. స. క్రి. నమస్కరించు.

ఉ...వా,ల్మీకిఁ దలంతు వ్యాసుని నమింతు నుతింతును గాళిదాసునిన్. శశాం. ౧. ౧౯.

నమిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. వంచువాఁడు. ౨. నమస్కరింపఁజేయువాఁడు.

నమితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వంపఁబడినది. ౨. నమ్రమైనది, వంగినది. ౩. నమస్కరింపఁబడినది.

నమిలి=నమలి, నమ్మి, నమ్మిలి, నెమలి, నెమిలి, నెమ్మి, నెమ్మిలి. వి. (క.నవిల్.) కేకి, మయూరము.

ఆ. వేఁటకాఱు ముట్టి వెనుకొనఁగా శ్వేత,నగముచఱికిఁ దాఱునమిలివోలె. కు. సం. ౨. ౨౦౫.

సీ. ప్రణవాక్షరాభ్యాసపరిపాటిఁ జాటించునానావిధంబుల నమిలిపిండు. భీమ. ౩.౨౯.

ద్వి. నక్కల నుడుతల నమిళులఁ బంది,కొక్కుల ...పండితా. పర్వ. ౩౪౩ పు.

నముచి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. ఒకఅసురుఁడు. (ఇంద్రహతుఁడు.) ౨. మన్మథుఁడు.

నముచిసూదనుఁడు. సం.వి.అ.పుం.ఇంద్రుఁడు.

నమురు. వి. ఆము, మదము.

వ ... జలగ్రహంబు లొండొండ నంటునంటుగ నొరసి...కలహంబునకుఁ దిమురుచు నమురు గవిసి యప్పటప్పటికి జిఱజిఱం ద్రిప్పివేయు చటులవాలఘాతంబుల...శ్రీరం.౧.౧౩౨.

నమేరువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. సురపొన్నచెట్టు. (దీనికి దోహదము స్త్రీహసితము.) ౨. రుద్రాక్షచెట్టు.

నమోగురువు. సం. వి. ఉ. పుం - నమస్సునకు తగినపూజ్యుఁడు - బ్రాహ్మణుఁడు. (వాచ.)

నమోవాకము. సం.వి.అ. పుం. ౧. నమో అని పలుకుట, వాగ్రూపముగా నమస్కరించుట. ౨. నమస్కారము, వందనము.

క. వాకిటికి వచ్చుసతులకున్, గైకొని వినయావలోకగతి నలరించున్, శ్రీకార్యపరులకు నమోవాకం బొనరించి వికచవదనాంబుజయై. ఘటికా. ౨. ౨౨.

నమ్మకము=నమ్మిక. వి. (√నమ్ము.) విశ్వాసము.

(వ్యవ.) వానిమాటమీఁద నాకు నమ్మకము లేదు.

నమ్మదుంప. వి. గొట్టిగడ్డ, కశేరుకముచెట్టు. (శ. ర.)

నమ్మి=నమిలి.

లయగ్రాహి. నమ్ములఁ గొప్పులు ఘనమ్ములని నైజసదనమ్ములను బొంగి నటనమ్ములఁ దగన్ యా, నములకు లోఁగి పులినమ్ములను హంసమిథునమ్ము లతిమందగమనమ్ములను రా ... చంద్రా. ౩. ౯౬.

గీ. శితగిరిమీఁద మదకరుల్ సీత్కరించు, నెలుఁగు నవఘనారవ మని యెసఁగి యాడు, నమ్మిపదువులు గడు నొప్పు నగవిభునకు, బలసి పట్టిసపింఛాతపత్రభాతి. కు. సం. ౩. ౨౫౦.

సీ. రాయంచ దే నమ్మి రా యం చమర్షియై సాది తో వాదించె మణ్ముఖుండు. దశా. ౧. ౨౨.

నమ్మించు. స. క్రి. (√నమ్ము.) విశ్వసింపఁజేయు.

గీ...నమ్మించి చంపఁ,జనదు మాయాబలంబునఁ జనదు చంప. భార. ఆది. ౫. ౫౬.

నమ్మిక= నమ్మకము, నమ్మిగ.వి. (√నమ్ము.క.నంబికె. త. నంబిక్కై.) ౧. విశ్వాసము.

గీ. ప్రజకు నమ్మికగా నిన్నుఁ బట్టబద్ధుఁ, జేసి ...దశకు. ౮. ౫౧.

మ...మీ తేజంబునం దొల్లి యీ,జగమే శోర్చితి నాదునమ్మిక వృథాసంకల్ప మయ్యెం దుదిన్. హరి. ఉ. ౪. ౧౮౮.

౨. నమ్ముటకు ఆధారమగువాక్యము, ప్రమాణము.

ఉ. నాకు మనంబు నిండ నొకనమ్మిక సేయుము ...శివరా. ౩. ౪౯.

సీ. నాదు సేయ నటంచు నమ్మి కిచ్చినఁ గాని మినుకుఁజెక్కులి ముద్దుగొనఁగనీయ. దశా. ౪. ౧. ౧౩౪. శుక. ౨. ౨౯౯.

నమ్మికకాఁపు. విణ. (√నమ్ము.) నమ్మకముతో కాచువాఁడు.

చ. జలరుహమిత్రుఁ డాత్తరుచిసంపదఁ జీకటి బందెకానికిం, గలఁగుచు వీనిలోన నిడికైకొని నమ్మికకాఁపులంచు...పారి. ౨. ౫౯.

నమ్మిగ=నమ్మిక. వి. (√నమ్ము.) నమ్మకము, విశ్వాసము.

క. తగుమాట లాంబికేయుం, డగు నని కైకొను నె యెన్నఁడైనను గొడుకున్, మగఁటిమి గలఁ డనియెడునమ్మిగఁ జూచుచు నుండు విమమ మ్రింగనయేనిన్. భార. ఉద్యో. ౧. ౩౧౫.

క. మగఁ డింక నన్ను నైఁచునె, దిగవిడుచుం జంపుఁగాక తెల్లము మది నమ్మిగ పుట్టునె యిది చెప్పిన, మొగమోటన మనుపు చుండి మూసితి వబలా. హరి. పూ. ౫. ౨౨౨.

నమ్మినకాఁపు. విణ. (√నమ్ము.) విడువక కనిపెట్టుకొనియుండువాఁడు. (బంటు.)

ఉ...కీ,నాళని వేళనమ్మునకు నమ్మినకాఁ పగుపంక్తికంతుఁడున్, నీళరవృష్టి నీల్గు... భా. రా. యు. ౧౩౦౩.

నమ్మినవాఁడు. విణ. (√నమ్ము.) ౧. ఆప్తుఁడు.

సీ. నమ్మినవాఁ డన నచ్చినవాఁ డనఁ జనవరి య
  నఁగను దనరు వాఁ డ్రుఁడు... ఆం. భా. ౨.
  ౧౫౩.

౨. విశ్వసించినవాఁడు.

ఉ...హారిం బతి సేయుమమ్మ నిక్కఁ, నమ్మినవారి
  కెన్నఁడును నాశము లేదు గదమ్మ యీశ్వరీ.
  భాగ. ౧౦ పూ. ౧౩౪౨.

ఉ...ఇమ్ముగ నమ్మినవారిఁ మేల్పనుల్, చక్కఁ
  గఁ జేయుదేవరకు...నీలా. ౧. ౩.

ఇట్టి: నమ్మినబంటు.

క. అన విని ధృతరాష్ట్రుం డి, ట్లను నమ్మినబం
  టు పిలికి యై యిటు పలువం, గని మంద
  బుద్ధి దుర్యోధనుఁ డే మని తలఁచెనొక్కొ
  తవచిత్తమునన్. భార. ద్రో. ౪. ౧౩౫.

నమ్ము. స. క్రి. ౧. విశ్వసించు.

(దుష్యంతుఁడు.) చ. ఇది మునికన్య యేని మతి
  యేలొకొ యీలలితాంగియందు నా, హృద
  యము దద్దయుం దవిలె నిప్పలు కింకను నమ్మ
  నేరన, య్యెద...భార. ఆది. ౪. ౩౦.

చ...ఆత్మ నమ్మినం, జెఱుపఁ దలంతురే ఘనులు
  చిత్తమునం బగవారిసేనియున్. నైష. ౧.
  ౧౦౪.

సీ...ఇతనిమాటలు నమ్మ పెట్టు లనక. ఉ.రా.
  ౧. ౩౦౬. ఆము. ౪. ౨౩౫.

౨. ఆశ్రయించు.

సీ. నమ్మితి మన్న నెంతటివరిద్రులనైన శ్రీలచేఁ
  జెల్వొందఁ జేయుకరుణ. దశా. ౧. ౪౧.

జః నమ్మించు. నమ్మిక, నమ్మికకాఁపు, నమ్మిగ, నమ్మి
  నకాఁపు, నమ్మినవాఁడు.

నమ్యమానము. సం. విశే. (అ. ఆ. ఆ.) ౧. వం
  పఁబడుచున్నది. ౨. నమస్కరింపఁబడుచున్న
  ది; పూజింపఁబడుచున్నది.

నమ్యుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. నమస్క
  రింపఁదగినవాఁడు; పూజనీయుఁడు. ౨. వంచఁద
  గినవాఁడు.

నమ్రకము. సం. విశే. (అ. స్త్రీ. ఆ.) నతము,
  వంగినది. ౨. అ. పుం. వేతసము, ప్రబ్బలి.

నమ్రము. సం. విశే. (అ. ఆ. ఆ.) ౧. నతము,
  వంగినది. ౨. లోఁతయినది, లోపలికి అణఁగినది.
  ౩. అణఁకువ కలది, వినయాన్వితము. ౪. మ్రొ
  క్కినది.

నమ్రితము. సం. విశే.(అ. ఆ. అ.) నమ్రముగా
  చేయఁబడినది, వంపఁబడినది.

నయ=నయము. వి. (క. నయ=మృదుత్వము.) అం
  దము, మనోజ్ఞత.

సీ. నయ కల్గ వేళ్ల మట్టియలుఁ బిల్లాం డ్లిడి పా
  యపట్టుముఁ బెట్టెఁ బై వోకట్టు. ఆము. ౬.
  ౧౨౫.

గీ. జాఱునలయుల తేనియ గార యిచ్చి, గామ్ప
  సంధించు నయ కాని యూడ్పవెఱచు, నెం
  దునయ్యాఁకవిరితోఁట నిందుముఖుల,నగవు
  నునుమించుసౌనవో లె నయము దలి7. పాం
  డు. ౫. ౨౯౪. (గామ్పసంధించు నయ
  కాని యూప్పవెఱచు. అని ముద్రి. ఇట
  యతి భ్రంశము. అర్థము విచార్యము.)

నయకోవిదుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నీతి
  చక్కఁగా తెలిసినవాఁడు.

నయగారము. వి.(నయము + కారము.) మనోజ్ఞ
  త,ఒప్పు, అందము. (మృదుత్వము అని శ. ర.)

క. ప్రియ మై రమణీయమణీ,మయ మై యతి
  చిత్రభిత్తిమంజిమనయ మై, నయ మైనచిలు
  కపలుకుల, నయగారమునం జెలంగినయగార
  మునన్. పారిజ. ౧. ౧౩౫.

సీ. చెలిమాటనయగారముల నెన్నికొనియెడే గొణిఁగె జేల తపస్వికులవతంస. చంద్రా. ౩. ౧౦౩.

౨. విలాసము.

సీ. పలుకుఁబోఁడియములకు వెలిగొడుగులు గావె నయగారములలోనినగవుపసలు. రామా. ౨. ౭౮. (మృదువచనము అని శ. ర.)

౩. ప్రియవాక్యము.

ఆ. నక్కవినయములును నయగారములుఁ బల్కి, కుడువ కెల్లధనము కూడఁబెట్టు. వేమన. ౧. ౪౮.

సీ. నర్గగర్భోక్తులు నక్కటక్కులు వింతనయగారములు బహునాటకములు. పాండు. ౩. ౪౩.

౪. అలంకారము.

చ...అన్నపాలునిం, గలయఁ దలంచి మేన నయగారము గీల్కొనఁ జేసి చేరె నిర్మలగుణశాలి యైనశుకమండలమౌళిసమీపభూమికిన్. శుక. ౧. ౨౫౪.

విణ. కపటమైనది.

క. ఈకేయి నన్ను నిలువున, నీరుగఁ గరఁగింపవలయు నేఁ డున్నవి నీ, నేరుపు లన్నియు నని నయ,గారపువగలాఁడి యనుపఁగా నతఁ డరిగెన్. శుక. ౨. ౧౭౬.

ఉ. ఈనయగారపుం బ్రియము లీపస లీమొగమిచ్చుమాటు లే,లా...పారి. ౧. ౧౨౫.

క. నయగారపుఁదమిఁ గపటప్రియముల మెఱమెచ్చుఁబల్కరింతను మిథ్యా,చయములను వైపచారపు,నయమున మునిఁ గూడి కొన్నినాళ్లు రమింపన్. విప్ర. ౪. ౧౩.

నయగారి. విణ. (నయగారము+ఇ³.)మనోహరము, ప్రియము.

ద్వి. నయగారిమాటల నటనచూపులను, బ్రియముల నయముల జెల్లించి పొంచి. ఆ.మ.క. ౩. ౧౨౯ పా. ౧౯ పం.

నయగారితనము. వి. (నయగారి+తనము.)మృదువాచాలత, మనోహరముగ మాటలాడుట.

సీ. నయగారితనమున నాథుఁ డాశ్లేషింప లోఁగక యెదురొత్తి కౌఁగిలించు. చంద్రా. ౬. ౧౫౦.

నయచక్షువు. సం. వి.స్. పుం - నీతిశాస్త్రమే కన్నుగా -ప్రమాణముగా- కలవాఁడు-రాజనీతినిపుణుఁడు.

నయజ్ఞుఁడు. సం= నయకోవిదుఁడు.

నయత్. సం. (శత్రు.) ౧. కొనిపోవుచున్న. ౨. నడపించుచున్న. ౩. పొందించుచున్న.

నయనగోచరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కంటికి కనఁబడునది, చూపు మేరలోనిది.

నయనచ్ఛదము. సం. వి. అ. పుం- నేత్రగోళమును కప్పునది- కంటిఱెప్ప.

నయనజలము. సం. వి. అ. న. బాష్పజలము, కన్నీరు.

ఇట్లే : నయనసలిలము మొ.

నయనపా(పుపా)రువ. వి. మల్లబంధవిశేషము.

వ. ... అవ్వీరుండు ... దండనిల్కడ కదలు నయనపారువ ... కరలాఘవంబు లాది యౌ షోడశోపవీతంబులరీతులు నేర్చి... హంస. ౧. ౨౦౬.

వ...హస్తపుపారువ దేహపుపారువ నయనపుపారువ ... మొదలగువితంబు లెఱిఁగి ... ప్రబంధ. ౭౮.

నయనపుటము. సం. వి. అ.న. ౧. పుటమువంటి కన్ను; కన్ను. ౨. కనుఱెప్ప.

నయనము. సం. వి. అ. న. ౧. కొనిపోవుట, తోడ్కొనిపోవుట. ౨. యాపనము, జరపుట, పుచ్చుట. (కాలము కడపుట.) ౩. ప్రాపణము, పొందించుట. ౪. ఏలుట, పాలించుట. ౫ - బుద్ధి విషయమును పొందునట్లు చేయునది- కన్ను.

నయని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కంటినల్లగ్రుడ్డు.

నయనీయము. సం= నేతవ్యము.

నయనోత్సవము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నేత్రములకు ఉత్సవము కలిగించునది. వి.అ.పుం.౧. నేత్రోత్సవము, కన్నులపండువు. ౨. దీపము.

నయనోపాంతము. సం. వి. అ. పుం. అపాంగము, కడకన్ను.

నయనౌషధము. సం. వి. అ. న. పుష్పకాసీసము, కొంచెము తెలుపువన్నె కలపచ్చనిఅన్నభేది.

నయపీఠి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నెత్తపలక, జూదమాడుపలక.

నయమానము. సం. విణ. (ఆ.ఆ.అ.) పొందించుచున్నది.

నయము=నయ. వి. ౧. మనోహరత్వము, పొలుపు, అందము.

మ. మును సౌరభ్యము నివ్వటిల్లఁగ మనోమోదంబునం దేటు ల్లల్లన యొలిఁ బెడలంగ శేఫలు సముల్లాసంబునన్ బింక మెక్కన యం బెక్కుచు గద్దెపొం దెడలి వీఁకం గేసరంబుల్ గడల్కొనఁ దోడ్తో మధు వుచ్చి పేరెలమిఁ బొల్పొం జెందె నంభోజముల్.
- భార.ఉద్యో.౨.౧౧౦.(నునుపు అని శ.ర.)

గీ. పొలపు వలపును గొలుపునిచ్చలపుఁ దెలుపు, నగవు మల్లెల కొకవింతనయము దెలుప.
యయా. ౧. ౮౪.

గీ. ఈడువిడిచిన మేఁదీఁగ యింతనయము, గలిగియున్నది. ... కు.సం. ౭. ౮౩౭.

ఉ. తప్పి నయమ్ము దప్పఁ గుముదమ్ము ముదమ్మునఁ నొప్పఁ జక్రవాకమ్ములు శోకఁ విప్ప ... భాస్కరుం, డమ్మెయి నస్తమింౘె...
కవిరా. ౫. ౧౭౩.

౨. రీతి, విధము.

సీ. అలపాలవెల్లి జాబిలిరేక యుదయించి నానాటి రహిఁగుల్కు నయము గాంచి. ఇందు. ౨. ౧౩౮.

గీ. ... శిబిసంగతి మాంధాతనయమునను య్యాతికరణి దిలీపుని యట్లు...హంస.౧.౪౨.

క. ఈనయమునఁ గడు నెయ్యము, నా నమునఁగ విశ్వసించె ఖచరాధీశుఁ.దశా. ౨. ౧౩౦.
మనుచ. ౨. ౧౦.

౩. నేర్పు.

క. విను మధిప యిట్లు గొనిపోయి నయంబున నొక్క నావ యెక్కించె...కళా.౬.౧౦౦.

చ. అరవిరి వెండి చెంబుల నయంబునఁ దేనియ పానకంబు లేఁబరు వగుగుజ్జుమావి చలిపందిరులన్ లతకూన లియ్యఁగా. కువల.౩.౧౨౨.

చ. తనమృదుగీతికాపరిణతధ్వనివైఖరిఁ బల్కు మంచు మిం చినరహిఁ జేతివీణియఁ జెక్కులు గీటుచు నేర్పుచున్నదో, యన నఖరాంకురంబుల నయమ్మునఁ దంత్రులు మీటి గానమిం పొనరఁగఁ జేయువాణి...పారి.పీఠి.౫.

౪. ఆసక్తి.

చ... ముగ్ధ యొక్కతె వికాసినియై నవకంపు తీఁగెఁ బ్రాసిన యెలగొమ్మగు త్తిసవి చేరి నయంబునఁ బట్టి కోయఁ జాఁచిన ... నిర్వ. ౮. ౩౬.

గీ. నయము మీఱంగఁ బెనుప నానాఁటఁ బెరిఁగి. మనుచ. ౬. ౪౧.

మ. నిను మున్నెంతయు నమ్మి పాండవులయుక్షేమంబు నేఁ జీరికిం గొన నీపోరదుచంతముల్ దెలియఁ జెక్కు ల్చాచితిం జే, చే,

రినయం బిచ్చు మనొంప నూల్కొనక వారిం బట్టి పొలార్చెను... భార. భీష్మ. ౩. ౧౭౦.

౫. లాభము.

గీ. నయము వేదకు నరిఁ గోరుదను నొసంగి, ప్రబలఁజేసిన నక్షధర్మములు వెరుఁగు. ఆము. ౪. ౨౩౬.

౬. స్వాస్థ్యము.

గీ. నయ మొకించుకయైనఁ గానంగ రాదు, చలువమందుల శైత్యంబు సంఘటిలకె, నిమఁడు గుడిచిన నీ రయ్యె నింతి మేన, నంతకంత కు సంతాప మగ్గలించె. పి. శకుం. ౩. ౪౪.

విణ. ౧. రమ్యము, అందమైనది.

క. ప్రియమై రమణీయమణీ, మయమై యతిచిత్రభిత్తిమంజిమనయమై, నయమైన చిలుకపలుకుల, నయగారమునం జెలంగినయ గారమునన్. సారంగ. ౧. ౧౩౫. (అతి చిత్రమంజుమంజీరములన్ అని శ.ర. పా.)

మధురగతిరగడ. నవరత్నంబుల నయ మగు మేడలు కవగూడిన పటికంబులగోడలు. కుచేల. ౧. ౨౩.

క. మానిత మగుగుడరసమున, నూనినతుండీర ఫలమొ యొగిఁ దేనెకల, న్నాని మృదువైన పవడమొ, నా నద్రిజతొప్పమోవి నయమై యొప్పున్. కు. సం. ౩. ౩౦౫.

౨. సుకుమారము, మృదువు.

చ... చెక్కులం, దొఱఁగెడుఘర్మముల్ దనదు దుప్పటిచేఁ దుడిచెన్ నయంబుగన్. దశా. ౨. ౩౧౬.

౩. చాక. (శ. ర.) ౪. నునుపైనది, సన్ననిది. (శ. ర.) ౫. మేలైనది.

ద్వి. కర్లిబోటియాటు నయం బయి ...వి. పు. ౨. ఆ. (శ. ర.)

వ... శఫటకారనిర్ణయమ్ములకు నయమ్మును యమకమ్ములకు గమకమ్మును... ప్రబంధ. ౬౨.

నయముచూపు=వృద్ధిపొందు.

సీ. శివపూజనాసక్తిఁ జిన్నిచన్నులపెక్కువయు బ్రత్యహంబును నయముచూప. కాశీ. ౪. ౨౩.

నయమెక్కు=వృద్ధిపొందు.

ద్వి. గుముగులు నయ మెక్కి క్రొమ్మోసు లొదవి, కొమరార...నవనాథ. ౧. ౧౧ పా. ౧౦. పం.

జ: నయగారము, నయగారి, నయగారితనము.

నయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నడపునది. ౨. కొనిపోవునది. ౩. పొందించునది. ౪. న్యాయ్యము, న్యాయమునుండి తప్పనిది. వి. అ. పుం. ౧. కొనిపోవుట. ౨. నడపుట. ౩. పొందించుట. ౪. నీతి. ౫. న్యాయము, ధర్మము, పాడి. ౬. (న్యాయవైశేషికసాంఖ్యాది) దర్శనము; శాస్త్రము. ౭. ద్యూతవిశేషము; జూదమాడుట కుపయోగించుపాచిక. న. అనునయము, సాంత్వనము.

క. నయమునఁ బాలుం ద్రావుచు, భయమునను విషమ్మునైన భక్షింతురుగా, నయ మెంత దోసకారియొ, భయమే చూపంగవలయు బాగుగ సుమతీ. సు. శ. ౬౩.

క. నయమన్నఁ బాలు ద్రావరు, భయమన్న నమేధ్యమైన భక్షింతురు నా, నయము భయంబులలోపల, భయమే నయమండ్రు బుధులు బద్దెనరేంద్రా. బద్దెన నీతిశాస్త్రముక్తావళి. ౧౧౨.

సా. నయము నష్టము, భయము భాగ్యము.

నయవాది. సం. వి. న. పుం. రాజనీతి చెప్పువాఁడు, నీతిశాస్త్రవేత్త.

నయవిదుఁడు. సం. వి. ద. పుం. నీతిశాస్త్రజ్ఞుఁడు.

నయశాలి. సం. విణ. (న. నీ. న.) నీతిచే ఒప్పువాఁడు, న్యాయశీలుఁడు.

నయశాస్త్రము. సం. వి. అ. న. నీతిశాస్త్రము.

నయించు. సం. స. క్రి. ౧. ప్రవర్తిల్లఁజేయు, నడుపు.

చ...ఋత్విజుల్, సవనము లుక్తమార్గము ప్రశంసకు నెక్క నయించి వేదవాక్యైకహిత వృత్తిమై నభినవాభ్యుదయం బొనరించిరి... భార. అశ్వ. ౪. ౧౩౪.

వ...అద్దండదేవుని నతులధర్మంబున నయించు భూపాలుం డైహికాముష్మికసిద్ధులం బొందు. భార. శాం. ౩. ౧౨౦.

సీ. దక్షుఁడై భూపతి దండనీతి నయింప కున్న సన్న్యాసులు నుత్పథప్రవర్తను లగుదురు ...భార. శాం. ౧. ౧౦౭.

౨. పొందించు. (శ. ర.)

నర=నరపు. వి. (√నరయు. క. నరె.త.నరై.)౧. పలితము, ముదిమిచే వెండ్రుకలు తెల్లనగుట.

ఉ. చన్నులనిక్కు దప్పెఁ గచసంతతిపై నర నూపెఁ జెక్కులం, జెన్ను దొలంగె ... జాహ్నవి. ౪. ౫౫. (నెర. అపముద్రి.)

సీ. స్నేహార్ద్రిఁ డగుచు నశేషంబుఁ బోషించి నర వర్ణములతప్పొసరణు లుడిపి. గీ...ఎసఁ గవలయు...నృపతి...ఆము. ౪. ౨౬౦.

౨. ముదిమిచే తెల్లఁబాఱినవెండ్రుక.

క. నరలు గలకాము:నైనను, దరుణులు రోయుదురు...భార. ఆది. ౩. ౧౯౪.

ఆ. కలయ నరలు వచ్చి తల తెల్లనైనంతఁ, జేసి రొట్టు నీకుఁ జేరు నెఱుక. భార. ఆర. ౪. ౨౦౧.

సీ. దేవి నాలీలఁ బ్రార్థించుచుండఁగ వచ్చె నరలు నా కప్పుడె నాథుసేవ, యెక్కడిది... కళా. ౪. ౧౪౨. కేం. పంచ. ౪. ౩౩౯.

నరవెండ్రు=పలితకేశము, నరసినవెండ్రుక.

ఉ. వేనలి పాటుపాటు నరవెండ్రుకతోఁ దిలదంతులాస్వయ్యశ్రీ నట్రియించ...పెకమంజుల భాషిణివచ్చె వీథికిన్. కాశీ. ౭. ౧౫౯.

సీ. పసిమి పో నెండిసకసవుబుట్టయుఁ బోలె నరవెండ్రుకలు పయ్యెరమువలన. కళా. ౩. ౮౩.

సీ. నరవెండ్రుకన రాదు నాఁ డెల్ల జడిఁచు వాటుఁగా లన రాదు చేటుఁ దెచ్చు. గీ... అయ్యెద్దుమొద్దు. శుక. ౩. ౨౧.

నరంగము. సం. వి. అ. న. ౧. మగుడ్. ౨. మొగమున లేచుబొటిమ. (వాచ.)

నరకఁడు. వి. ౧. మోటువాఁడు, మొద్దు.

గీ. కటకట్టా పద్దగర్భుఁ డెక్కడిరసజ్ఞుఁ,డింత నరకుని కిటువంటితీండ్రవయస్సు,టోఁఱచూపు లనెఱపాంతకారిఁ దెచ్చి,యాలుగాఁ గూర్చి పాపాత్ముఁ డాయె నహహ. పురా. ౫౯.

గీ. నరకఁడదె వచ్చె ననుచు వాండ్రొరులతోడ, గుసగుసలువోయి రాతనికూర్మిసతులు. శుక. ౨. ౩౪౭.

౨. క్రూరుఁడు, దుష్టుఁడు.

క. మరుకేళిఁ గవయ కవ్వలి, కరుగవె చీ ఱంతు లాడి యని నను నిచ్చల్,నిరపింతువు యోగిని గన, నరకా నీవాకె తాఁకె నాకుం జూడన్. హంస. ౩. ౨౩౪.

ద్వి. చుట్టంబువలెనె కృష్ణుని నలయింపఁ,గట్టిఁడి నరకఁ డెక్కడ నుండి వచ్చె.అ.మ.క.౧.౭౯ పొ. ౧౦పం.

నరకకుండము. సం. వి. అ. న. నరకమందలి యాతనాస్థానవిశేషము. (ఈకుండములు ౮౬.)

నరకము. సం. వి. అ. పుం. న. నిరయము, పాప ఫలము లనుభవించులోకము.

(నరకములు ౨౧. తామిస్రము, లోహశంకువు, మహానిరయము, శాల్మలి, రౌరవము, కుంభలము,

ప్రాతిమృత్తికము, కాలసూత్రము, సంఘాతము, లోహితోదము, సవిషము, సంప్రపాతనము, మహానరకము, కాకోలము, సంజీవనము, మహాపథము, అవీచి, అంధతామిస్రము, కుంభీపాకము, అసిపత్త్రవనము, తాపనము.)

నరకాంతకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శ్రీకృష్ణుఁడు.

నరకీలకుఁడు. సం. వి. అ. పుం - మనుష్యులలో మేకువంటివాఁడు - హింసకుఁడు-గురుఘ్నుఁడు, గురువును చంపినవాఁడు.

నరకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకయసురుఁడు. (ప్రాగ్జ్యోతిషపురరాజు, శ్రీకృష్ణునిచే హతుఁడయినవాఁడు.)

నరకేసరి. సం. వి. న్. పుం. ౧. నరసింహుఁడు, విష్ణుని నాల్గవయవతారము. ౨. మనుష్యులలో శ్రేష్ఠుఁడు.

నరగ=నరగజము. వి. (హిం. నగారా.) వాద్యవిశేషము, భేరి. (శ. ర.)

నరగజము=నరగ.

గీ. తుడుమనంగను దముకు శాగిడియ యనఁగ, నరగజం బనఁ దద్భేదనామము లగు. ఆం. భా. ౧. ౧౨౩.

ద్వి. మురువుతో ఘోటుకములమీఁద వచ్చునరగజంబులు మీఱ నన్నూఱుకోట్లు. రం. రా. యు. (చి. ని.)

నరద. వి. పగులు, బీఁట.

(వ్యవ.) ఈయెండలకు నేల నరదలు తీసినది.

నరదము. సం. వి. అ. న. నళదము, వట్టివేరు.

నరద్విషుఁడు. సం. వి. ష్. పుం. రాక్షసుఁడు.

నరనారాయణులు. సం. వి. అ. పుం. ద్వి. ధర్మునిపుత్త్రులగు నిద్దఱుబుషులు. (వీరిలో నరుఁ డర్జునుఁడుగాను నారాయణుఁడు శ్రీకృష్ణుఁడుగాను అవతరించిరి అని పురాణప్రసిద్ధి.)

నరపు=నర, నరుపు. వి. (క. నెరహు.) పలితము.

ఆ. అవనిరాజ్యసుఖము లనుభవించుమఁ బెద్ద, కాల మున్నఁ జెంపకడలనుండి, కలయ నరపు వచ్చి గడ్డంబు మీసలు, గప్పఁగోరబాగు కానవచ్చె. కకు. ౪. ౨౪.

సీ. నర పన నర యనఁ బరఁగును బలితము... ఆం. భా. ౨. ౧౧౫.

నరపమీసము=నరపు కలమీసము.

ఆ. గూనివీపు లదుర గొణఁగి తిట్టుచు నేయఁ, గఱచినట్టికుక్క గండనంగ, మూతినరపమీసములబోయముముసళ్లు, పందివలలు మోచి పఱచి రపుడు. మను చ. ౪. ౩౬.

ఇట్లే: నరపవెండ్రుకలు.

సీ. అపగతకేశోత్తమాంగంబుకెలఁకులం దూఁగాడునరపవెండ్రుకలతోడ. విక్ర. ౨. ౧౧౩.

నరపుంగవుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మనుష్యశ్రేష్ఠుఁడు.

నరప్రియము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) మనుజులకిష్టమైనది. వి. అ. పుం. నీలి, నీలవృక్షము.

నరబలి. సం. వి. ఇ. పుం. దేవతలకు వేయుమనుష్యరూప మగుబలి.

నరభుజుఁడు. సం. వి. జ్. పుం - మనుష్యభక్షకుఁడు- రాక్షసుఁడు.

నరమానిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ = నరమానిని.

నరమానిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ- తన్ను పురుషునిగా తలఁచుకొను స్త్రీ, మగవానివలె మొగమున మీసలు గడ్డము లొనగునవి కల స్త్రీ-పోటు, మాచకమ్మ.

నరమాలిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - మగవానివలె ముఖమున రోమమాల కలది-పోటు, మాచకమ్మ.

నరము. వి. (సం. నాలమ్. ప్రా. నాలమ్. త. మ. నరమ్పు. క. నర.) నాడి.

(శల్యభీమసేనులు.) క. ఇరువురును సందు నూడక, వెర వెడలిన యాగ్రహముల శ్రేసినగదలొం, డొరుల మెడలకెలఁకుల బల్నరములు వాఁకుటయు వా రిలం బడి రధిపా. భార. శల్య. ౧. ౧౮౦.

శ్లో. భృశం మర్మస్వభిహతావుభావాస్తాంసువిహ్వలౌ. సం. భార. శల్య. ౧౧. ౨౫.

ఉ. అంపెలు గట్టి చేత నొకయష్టి ధరింపుచు నెత్తివెంట్రుకల్, చెంపల ప్రేలఁగా ముదిమిఁ జిక్కి నరంబులె తక్కి స్రుక్కి...కుందు విప్రునిన్. ద్వా. ౧౦. ౪౦.

గీ...నర మన నాడి నివ్వటిల్లు. ఆం. భా. ౨. ౧౩౨. ఉ. రా. ౨. ౬౧.

బీఱనరము = ౧. పెద్దనరము.

ఉ. ఊసరవెల్లిచందమున నొక్కటి బీఱనరాలు దేరఁగా...దూది రాశిగాఁ, జేసినరీతి నున్న యొకజీర్ణమునిం గని కౌతుకంబునన్. మనుచ. ౪. ౮౯.

౨. పీతనాడి.

గీ...బీఱ,నరము నాఁగను దగుఁ బీతనాడి... ఆం. భా. ౨. ౧౩౨.

నరపవాఱు=నరములతో ఏర్పఱిచిన త్రాడు, నరపుఁబటకా.

సీ. మొలఁ గాసెఁ బోసినమురికిపాఁతయు నందు నడుము బిగించిననరపవాఱు. హరిశ్చ. ౪. ౨౧౩.

నరము. సం. వి. అ. పుం- బరువుమో. తీసికొని పోవునది-గుఱ్ఱము. న. ౧. రామకర్పూర మను తృణము*. ౨. నరయంత్రము. (మే. ని.) ౩. ఉదకము, నీరు. (కే. ని.)

నరమేధము. సం. వి. అ. పుం. మనుష్యుని యజ్ఞపశువుగా చేసి జరుపుయాగవిశేషము.

నరయంత్రము. సం. వి. అ. న. ఛాయచేత కాలమును తెలియుటకై ఉపయోగించు ద్వాదశాంగుళపరిమాణము కలశంకుయంత్రము.

నరయు=నరియు. అ. క్రి. ముదిమిచే వెండ్రుకలు తెలు పగు.

ద్వి. నరసినబొమలును నరసినశిరము, గర మొప్పఁ బెద్దయు గౌరవం బొప్ప. రం. రా. యు. ౨౯౨ పు. ౩౦ పం.

చ. నరసినవెండ్రుకల్ జనపనారతెఱంగున విప్రవరాళికిన్. శేష. ౧. ఆ. (శ. ర.)

గీ. నరసి వ్రాలినబొమ లెత్తి పరమవృద్ధు, శివుని కారుణ్య మనుచు నాశీర్వదించె. హర. ౨. ౪౯. వరాహ. ౬. ౨౪.

జః నర, నరపు.

నరవ. వి. కొండత్రోవ.

వ...మురువు లై సింగపుజంగిలి కిరవు లై విరువు లగునరవలం గరువలి మేపుడుదొరపడఁగలరంగులు తొంగలించి మీఁదికిం బచరించె నన మించుతలిరుమ్రాఁకులును...యయా. ౨. ౪౦.

సీ...గిర్యయన మొప్పు నరవ నా...ఆం. భా. ౨. ౯.

నరవండు. వి. ఓషధివిశేషము*.

సీ. కుప్పి సూర్యక్రాంత ముప్పుడు నరవండు గాడిదగడపర కన్నెకొమర. హంస. ౪. ౧౦. (నరవంజి అని ప్రా.)

నరవాహనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కుబేరుఁడు.

నరవిష్వణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. మనుష్య భక్షకుఁడు, రాక్షసుఁడు. ౨. నరహింసకుఁడు. (వాచ, కల్ప.)

నరశార్దూలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మనుష్య శ్రేష్ఠుఁడు.

నరసింగము. మి. వి. మల్లవిద్యావిశేషము, ముప్పదిరెండువిన్నాణములలో నొకటి.

సీ...నరసింగము సరి బిత్తరము కిల్లి...గీ...నాఁగఁ జెన్నలరుచుండు, ముప్పదియురెండువి ద్యాణములకుఁ జేట్లు. ఆం. భా. ౨.౨౦౯.

నరసింహుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నరసింహ మూర్తి యగువిష్ణువు. ౨. నరశ్రేష్ఠుఁడు.

నరహరి. సం. వి. ఇ. పుం = నరసింహుఁడు.

నరాంగము. సం = నరంగము.

నరాజి(జీ)=నారాజి. వి. కత్తి, ఖడ్గము.

సీ ... తరవలి నరాజి పిరంగి యడిద, మన ఖడ్గ నామ మై యలరుచు నుండును...ఆం.భా. ౨.౨౧౪.

చ. కలువకటారి యీచెలువ గా దలసంపఁగి తూపు గాదుగా, తళుకులబిత్తరంపుఁదమిఁ దమ్మిమెఱుంగుల నేజ కాదు క్రొం,దలిరునరాజి కాదు జిగిఁ దార్కొనుగేఁదఁగిచిక్కటారు కా, దలరులవింటివానికిఁ బ్రియం బగుమోహనబాణ మెన్నఁగన్. ఘటికా. ౨. ౮౮.

సీ. ఒక్కొక్కకెందలి రుదయించెఁ దరురాజిఁ దోరమై తనరెఁ గంతునినరాజి. కృష్ణ. ౪. ౪౨.

సీ. తననరాజీచిల్వకును మార్తురాలేండ్లయును రుగాడుపు లింపు లొసఁగుచుండ. యయా. ౧.౫౭. (పరంజీ అని అపముద్రి.)

నరాధిపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాజు.

ఇశ్లే: నరేశుఁడు,నరేశ్వరుఁడు,నరదేవుఁడు మొ.

నరాశంస. సం.వి.అ.పుం.౧. యజ్ఞము. ౨.అగ్ని.

నరాశుఁడు. సం. వి. అ. పుం.-మనుష్యులను తిను వాఁడు - రాక్షసుఁడు.

నరి. వి. మర్యాద, హద్దు.

ద్వి. పెరిమెఁ బోని మ్మని ప్రియము గావింప,నరి మీఱి పల్కెదు నత్తుచందమున.ద్వి.పరమ. ౩. ౧౧౨ పా. ౬ పం.

ద్వి. పరమబాంధవుఁ డైనపంకజోదరుని, నరి మీఱి యేము నిందనుక దూఱితిమి. ద్వి. పరమ. ౩. ౧౫౬ పా. ౧౦ పం.

నరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నరునిభార్య.

నరిడి. వి. పశువులకు వచ్చుగుండెయుబ్బరపురోగ విశేషము.

ఆ. నరిడి పుప్పి కప్పనావురు కడుపూఁద, యుదురు దిక్క యనఁగ నడరి మఱియుఁ, దెవులు లెన్నియేని... హరి. పూ. ౬. ౪౫.

నరియఁడు=నరియకొక్కు. వి.సర్పవిశేషము.

సీ. నరియఁడు దెరు వాఁగె గరుడియుఁ బాలయు నెడమనుండియు వచ్చి కుడిని నిలిచె. ఉ. రా. ౬. ౨౩౫. (నక్క అని శ. ర.)

నరియకొక్కు=నరియఁడు. వి. సర్పవిశేషము.

గీ. కలవు తక్కినజెఱ్ఱిపోతులును దుంప,నాగులును గొంటిగాఁడులు నరియకొక్కులు... ద్వా. ౮. ౯౮.

నరియు=నరయు.

క. సురకుంజరములకొమ్ములు, మురిసెన్ దొండములు విరిసె మోములు నరిసెన్. నృసింహ. ౪. ౪౮. (శ.ర.పా. విరిసెన్. ముద్రి.పా.)

జః నరుపు.

నరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. మనుష్యుఁడు. ౨. మగవాఁడు. ౩. అర్జునుఁడు. ౪.ఒకఋషి. (నరనారాయణ ఋషులలో మొదటివాఁడు.) ౫. బ్రహ్మదేవుఁడు. (త్రి. ని, మే. ని.) ౬. పదాతులు, కాల్బలము.

మ. కరులం గూల్చుచుఁ దేరులన్ నఱకుచున్ గర్జిల్లి ఘోటమ్ములన్, నరులన్ నెత్తుటఁ దేల్చుచున్ దొరల నానారూపఖండంబులై, తొరఁగం జేయుచు...భార.ద్రో.౫.౩౦౩.

నరుదకన్ను. వి.(పశువుల) నేత్రరోగవిశేషము.

ద్వి. నరుదకన్నును నీరు వాలుక చేర్లు, గురుకు దెవులు...నవనాథ. ౧.ఆ.౪౧పా.౨౫పం.

నరుపు=నరపు. (శ. ర. √నఱియు.)

నరేంద్రమార్గము. సం. వి. అ. పుం. రాజవీథి, పెద్దవీథి.

నరేంద్రము. సం. వి. అ. పుం. వృక్షభేదము. (వాచ.)

నరేంద్రాభము. సం. వి. అ.పుం. పచ్చరంగు కల అగురువు.

నరేంద్రుడు. సం. వి.అ.పుం.౧. నరశ్రేష్ఠుడు, ౨. రాజు. ౩. విషవైద్యుడు, పాములవాడు. ౪. భూతవైద్యుడు, పిశాచములను పోగొట్టు వాడు. (వాచ.)

నరోత్తముడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నరశ్రేష్ఠుడు. ౨. పురుషోత్తముడు, నారాయణుడు. ౩. బుద్ధుడు.

నర్కిలి=అర్కిలి.

సీ. దేహంబు నివురు మోదించు కౌగిటం జే ర్చు నర్కిలితో నిట్టు నన్ను మనుప. భాగ. ౧. ౧౧౬. (చి. ని, ప్రాత ప్రతుల, పా.)

ఉ. ...నీనుతం బెండ్లియాడ్డగా, నాయము నాకు మారునను నర్కిలి హత్తగ ... విజ. వి. ౩. ౧౨౬.

నర్కు=నఱకు, నఱుకు. స. క్రి. ౧. ఖండించు.

ద్వి. ఏగుదెంచినకాళ్ల నిల నర్కివైచి, కాంగి లింపగా గోరుకరములు దునిమి. పండితా. పురా. ౧౪౪ పా. ౧౦ పం.

౨. చంపు, సంహరించు.

ఉ. జోడనలుక్ రవల్ ములుకుజుట్టును దాము లు నాగబంధముల్, వేడెము లాది యోగ తుల వేమఱు వాజుల మీటి నర్కుచున్. మల్లుపు. ౨. ౩౧.

నర్కుటకము. సం. వి. అ. న. ముక్కు. (వాచ.)

నర్తకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఏనుగు. ౨. నలతృణము, కిక్కసకసవు. ౩. మయూరము, నెమిలి.

నర్తకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఆటకత్తె. ౨. ఆడ ఏనుగు. ౩. నళి అను గంధద్రవ్యము, గువ్వగుత్తిక. ౪. ఆడునెమిలి.

నర్తకుడు. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నాట్యమాడువాడు. ౨. ఆలోచించునపుడు సందేహాదులచే ప్రశ్న తల మొ. ఆడించువాడు. వి. అ. పుం. ౧. నటుడు. ౨. (రంజకునికి - రంగులువేయువానికి - వేశ్యయందు పుట్టిన) సంకీర్ణజాతివాడు. ౩. చారణుడు, కీర్తిసంచారకుడు దగుసటుడు. ౪. కేలకుడు, కత్తివాదరమున్నగు వానిపై నాట్యము చేయువాడు. ౫. శివుడు. ౬. నృపుడు, రాజు.

నర్తనప్రియము. సం. వి. అ. పుం. నట్టువపులుగు, నెమిలి. (వై. ని.)

నర్తనప్రియుడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) నాట్యమందు ఇష్టము కలవాడు. వి. అ. పుం. శివుడు.

నర్తనము. సం. వి. అ. న. ౧. నృత్యము. ౨. ఆలోచనాదులయందు సందేహాదులచే ప్రశ్నతల మున్నగునవి ఆడించుట.

నర్తనశాల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నర్తనము చేయు సాల, నాట్యశాల.

నర్తనశాలము. సం. వి. అ. న = నర్తనశాల.

నర్తనుడు. సం. వి. అ. పుం = నర్తకుడు.

నర్తము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) నర్తించునది, ఆడునది. వి. అ. పుం. నృత్యము, ఆట.

నర్తయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నర్తింపఁ జేయువాఁడు, ఆడించువాఁడు. వి. ఋ. పుం. నాట్యము నేర్పువాఁడు, నట్టువయోజ్జ.

నర్తించు=నర్తిలు. సం. అ. క్రి. ౧. నర్తిల్లు, నర్తనముచేయు. (శ. ర.) ౨. ఎగురు.

మ. నలువంకన్ మలయానిలాంచలముచే నర్తించుపూధూళితో...సుఖకరంబుల్ కేళికాంతారముల్.వరాహ. ४. ౧౧౭.

నర్తితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆడింపఁబడినది, నృత్యము చేయింపఁబడినది. ౨. నర్తించునది, ఆడునది.

నర్తిలు(ల్లు)=నర్తించు. సం. అ. క్రి. (నర్తనముచేయు, నటించు.)

ఉ. అంగదముల్ వెలుంగ మణిహారము లక్కున నర్తిలంగ మేల్పంగరురావిరేక నొసలన్ మసలంగ...సారసలోచన క్రీడ సేయుచున్. రుక్మి. ౧. ౭౫.

(శ్రీకృష్ణుఁడు.) మ...వక్షస్స్థలిన్, నవలీలన్ వనమాల యుజ్జ్వలరుచిన్ నర్తిల ... హరి. పూ. ౭. ౧౧౨.

నర్తువు. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. నటి. (త్రి. ని.)

నర్దనము. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) ధ్వనిచేయునది, అఱచునది. వి. అ. న. ౧. అర్చుట, బొబ్బరించుట. ౨. శబ్దము, రవళి, కూఁత.

నర్దము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శబ్దించునది, మ్రోఁగునది. ౨. అర్చునది, బొబ్బరించునది.

నర్దితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ఘోషించినది. మ్రోఁగినది. వి. అ. పుం. పాచికలు వేయువిధములలో నొకటి.

శ్లో. నర్దితదర్శితమార్గః...మృచ్ఛ. ౨. ౭. న. ౧. శబ్దము, మ్రోఁత. ౨. అర్పు,బొబ్బ.

నర్మకీలుఁడు. సం. వి. అ. పుం _ పరిహాసమునకు బంధనస్థానము _ భర్త, మగఁడు. (త్రి. ని.)

నర్మగర్భము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పరిహాసము లోపల కలది. (మాట మొ.)

నర్మఠము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చిబుకము, గడ్డము. ౨. చూచుకము, చనుమొన.

నర్మఠుఁడు. సం. వి. అ.పుం. ౧. పరిహాసకుఁడు, మేలమాడువాఁడు. ౨. కాముకుఁడు. (కల్ప.)

నర్మద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ఒకనది. (వింధ్యపర్వతమున పుట్టి పశ్చిమ - అరేబియా - సముద్రములో పడుచున్నది.) ౨. పురుకుత్సునిభార్య. ౩. పృక్క - అనుగంధద్రవ్యము.

నర్మదుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పరిహాసము చేయువాఁడు. ౨. వినోదము నిచ్చువాఁడు. వి.అ.పుం. నర్మసఖుఁడు, కేళీసఖుఁడు.

నర్మము. సం. వి. న. న. ౧. వినోదము, క్రీడ. ౨. పరియాచకము, మేలము; స్త్రీపురుషులపరస్పరపరిహాసము.

నర్మర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దరి,గుహ. ౨. భస్త్ర, కొలిమితిత్తి. ౩. సరళి, తెల్లతెగడ. ४. నిమ్మళి, ముట్లుడిగిన ఆఁడుది.

నర్మవంతము. సం. విణ. (త్. వతీ. త్.) ౧. వినోదము కలది. ౨. నవ్వులాటలతో కూడినది.

నర్మసచివుఁడు. సం. వి.అ.పుం. ఆటచెలికాఁడు, కేళీసఖుఁడు.

నర్మసుహృత్తు. సం. వి. ద్. పుం = నర్మసచివుఁడు.

నర్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నరునకు హితమైనది.

నఱకించు. స. క్రి. (√నఱకు.) నఱకఁజేయు, తెగఁగొట్టించు.

వ...పౌండ్రభూపాలుండు యదువీరనగరంబు

కలుకోట వికటంబుగా వలుఁదకుంకెంబుల నఱకించియు...ఉ. హరి. ౩. ౩౬. (బద్దలుకొట్టించి అని భావము.)

నఱకు = నర్కు, నఱుకు. స. క్రి. (త. నఱుంకు. క. నరకు.) ౧. ఖండించు, తెగఁగొట్టు.

గీ. అతివ యతఁ డొంటికోదండ మందికొన్న, నఱకె వేఱె వి ల్లెత్తిన విఱుఁగ నేసె. ఉ. హరి. ౧. ౧౬౫.

మ. మఱియుం గోటులసంఖ్యలై ధవళసద్మంబుల్ విచిత్రంబుగా, నెఱి చూపె న్నరుదింబువహ్నివియదన్వీతంబు లాయిండ్లలో, మెఱుఁగుంబోడి వసించె నోర్తు బహుసంభీబింబితార్కాకృతిన్, నఱకెం దద్గృహమస్తకంబులు మహీనాథుండు శీఘ్రంబునన్. వరాహ. ౯. ౧౪.

(రావణుఁడు.) మ. ప్రహతిన్ సేనలఁ జెక్కుచున్ నఱకుచున్ భంజించుచున్ ద్రుంచుచున్ ... మగ్గంజేసె నొక్కుమ్మడిన్. ఉ. రా. ౩. ౨౩౪. విక్ర. ౬. ౮౯.

౨. చంపు, సంహరించు.

క. పెఱవారి నెల్లఁ దరమిడి, నఱకుదుఁ బాండుక్షితీశనందనులను రూపఱ నేయం జేయాడదు ...భార. ఉద్యో. ౪. ౧౫౦.

క. పఱపి రథికులను సూతుల, నఱికిన మ్రోడువడి యుండె నానారథముల్. భార. భీష్మ. ౨. ౩౯.

౩. తొలఁగించు, పోఁగొట్టు.

మ...దైత్యాంతకుం డుద్ధతిన్, నఱకెం దత్తిమిరంబు...ఉ. హరి. ౨. ౪౯.

వి. క్షతము, కత్తిదెబ్బ. (చూ. నఱకువడు.)

జః నఱకించు, నఱకుడువడు, నఱకువడు.

నఱకుడువడు = నఱకువడు, నఱుకుడువడు. అ. క్రి. (√నఱకు.) ఖండితమగు, తెగు; భిన్నమగు.

ద్వి. నరనాథ మొదలంట నఱకుడువడిన, తరువున ప్రాకారసదశకంబుఁ జూచి. రం. రా. ఉ. ౪౭ పా. ౧౫ పం.

నఱకువడు = నఱకుడువడు, నఱుకుడువడు.

గీ...ఫలకాలంపై నఱకువడుట, సరసులగువారి లెక్కించు కెఱుఁగలేక. సురా. ౩౨.

గీ. సాగరమునీరు పేరుట శైలకులము, తెఱపి యిచ్చుట చీకటి నఱకువడుట, దివ్యతేజంబు దోఁచు టప్రీపి నీవు, సొచ్చుట కుమారులం గొనివచ్చు టేమి. ఉ. హరి. ౨. ౫౬.

నఱసు. విణ. కృత్రిమమైన, కపటముగల.

గీ. ఇంక నెన్నండు దయఁ బరమేశ్వరుండు, గన్ను దెఱచునో యని తన కున్నరూపు, నెఱయఁ జెప్పిన విని కేలు చఱచికొనుచు, నఱమహాయుండు ప్రక్కలు విఱుఁగ నగుచు. కు. సం. ౮. ౪౫౦.

నఱిముఱి. వి. విలాసము.

ద్వి. నందనవనతరుల్ నఱిముఱి విఱిచి, తం దంద బాధించి తఖిలసంయములు. రం. రా. ఉ. ౩౦౦ పా. ౨౬ పం.

నఱుకాడు = నఱుకులాడు. స. క్రి. (√నఱుకు.) (శత్రువులను) సంహరించు.

సీ. రాజుల మంచు బొఱ్ఱలు తివిరినఁ గాద యని మొనలో నఱుకాడవలయు. వేను. ౫౮.

నఱుకులాడు = నఱుకాడు. స. క్రి. ఒకరి నొకరు నఱుకుకొను. (శ.ర.)

నఱుకు = నర్కు, నఱకు స. క్రి. (త. నఱుక్కు.) (ఖండించు.)

(దేవాసురులు.) వ...వాజుల కుఱికియు వాలంబుల నఱికియుఁ దొడలు తుండించియుఁ దొండంబులు ఖండించియు ... అతిఘోర భంగిం బెనంగిరప్పుడు. భాగ. ౬. ౩౮౦.

(ఇంద్రుఁడు.) క... హార్ద్యస్త్రంబుల నెల్ల న
తికి కప్పముచేసెన్. దశా. ౨. ౧౮౨.

(చంపు, సంహరించు.)

క. ఎఱిఁగిన్ఁ జేరఁడు చేరుట, యెఱుకి మెయిన్
మనకు దైవ మిచ్చినసిరి యిట్లుఱిమిన యీ
లోఁ గ్రక్కున, నఱుకు మితఁడు దెగిన
మనమనఃపీడ తెగున్. భార.ద్రో. ౩.౧౮౪.

(చి. ని, కరాల ప్రతుల. పా.)

వి. (కత్తిదెబ్బ.)

సీ. కొంగవాల్ నఱుకు లంగుళులఁ బట్టుక జబ్బ
లంటఁ గు ట్టిన వెజ్జు నరయువారు. ఆము.
౬. ౮౫.

(శస్త్రవిద్యావిశేషము.)

వ...గజ్జదుముకు నఱుకు లనునఱుకులును...
మల్లపు. ౩. ౬౯.

(సాదన.) గీ. నఱుకు పరువడి గాయమానంబు
విసరు,మొన లనంగను...చెలంగు.అం.భా.
౨. ౨౦౫.

వ...లోవెలి గజ్జదుముకు చూరణ నఱుకు మొ
ద లగునఱుకులఁ దగులుం గనుంగొని...
హంస. ౧. ౨౦౭.

జః నర్కు, నఱుకాడు, నఱుకుడువడు, నఱుకు
బియ్యము, నఱుకలాడు.

నఱుకుడువడు=నఱకుడువడు, నఱకువడు.అ. క్రి.
(√నఱుకు.) ఖండితమగు, కోఁతపడు.

క. పడుతలలు తఱుచు నఱుకుడ్వడు చేతులు
జడిసి బెండఃపడుచుండెలు చ్ఛేద్పడు మేనులు
గడుఁ ద్రొక్కుడు, వడునడుగులు పంక్తిము
ఖునిభటులకుఁ గలిగెన్. ఉ.రా.౪. ౨౯౨.

నఱుకుబియ్యము. వి. (√నఱుకు.) నూఁబ్రాలు,
ఉడికియు నుడుకనిబియ్యము. (శ. ర.)

నఱురుపు. వి. గుండె యదరుట కనుకరణము.
(దిగులుపడుటయం దగునమకరణము అని శ.ర.)

క. అప్పుడు సురనాయకుఁడు క్రకుప్పతియుతుఁ
డగుచు హరుని గొలువఁగఁ జనుచున్,ముప్పి
రిగొనియెడువగతో, నప్పాలునిఁ జూచె గుం
డియ నఱుక్కనఁగన్. చంద్రా. ౩. ౨౫.

నఱుజే. విణ. అణువు, చిన్నది.

క. నఱుజు మెయి పూని యాద,బ్బఱపాలఁతుక
లోనఁ దూఱి పరువడి వెలికిన్, బఱచి తటా
లనదానిం,బఱియలు గావించి యెలమి పరఁ
గం జనియెన్. అచ్చ. రా. కిష్కిం.౧౦౪.

వి. అల్పత్వము.

క. ఉల్లమున నఱుజుఁ జూపని,తల్లడమున నడు
గుఁదోయి తడఁబడ విల్లున్, బల్లెపుఁగోలలు
గైకొని, యల్లనఁ బఱతెంచె నన్న యరిగిన
త్రోవన్. అచ్చ. రా. అర. ౫౧.

నఱుమాడు=నుఱుమాడు. స. క్రి. (నఱుము+
ఆడు.)

(పొడిచేయు.)

క. వెఱవార లధికభీతిన్, విఱిగి చనిరి భీష్ముఁ
డేచి వీరరథికు లం, దఱుఁ జూచి రాచకొ
డుకుల, నఱుమాడెను భీముఁ డిట్లు నడుఁకం
దగునే. భార. భీష్మ. ౨. ౨౩౭.

నఱుము=నుఱుము. స. క్రి. పీడించు, బాధించు.

కళిక. మఱియుఁ బెఱయ నెఱయ నుఱియుమధు
నిఁ గూల్చినట్టిహరికి, నఱిమి తఱిమి చఱిమి
నుఱుమునకు గ్రొల్చినవితకరికి.అప్ప.౪.౩౨౭

వి. నలి; పొడి.

చ. అఱిముఱిఁ ద్రెళ్ళెఁ దేరులు గజావళి గూలెఁ
దురంగమాంగముల్, గిఱికొనియెన్ మహిన్
భటులు లెక్కకు మిక్కిలి సేన పాడుగా,
నఱు మయి రష్ట కృష్ణుఁడు నినాదము భూ
గగనాంతరంబునన్, దఱచుగ నొత్తె సిర్త
థితదానవసైన్యముఁ బాంచజన్యమున్. భార.
ద్రో. ౩. ౨౧౦.

చ...అస్త్రఘట్టనఁ, నఱు మగురూపులుం బ్రస్ఫురణంబున నగ్గల మయ్యె నయ్యెడన్. కు. సం. ౧౧. ౪౦౦.

(ఇంద్రజిత్తు రెండవయుద్ధమున.) చ. అఱువదియేడుకోటు లరయన్ సురసంభవు లైనయూథపుల్, నఱు మయిరి ... భా. రా. యు. ౧౦౭౨.

క. తరువులు నఱుమఁగఁ బుష్పోత్కరములు రాలంగ ధరణిధరశిఖరంబుల్, చరణప్రహతుల విఱుఁగఁగ...భా. రా. కిష్కిం. ౫.

క...కృతయుగాది నెఱకలతోడం, బఱతెంచి జనపదంబులు, నఱుమఁగఁ బడుచుండు నెల్ల నగములు ధరణిన్. భా. రా. సుం. ౩౩.

జః నఱుమాడు.

నఱువు=నఱుము. వి. (పాడి.)

వ...విఱిగి పడినకుఱుఁగడలును విటతాటంబు లైనఖేటంబులును దుండెంబు లైనకండెంబులును దుత్తుము లైనయుత్తళంబులును నఱువు లైనమెమఱువులును నందంబు చెడినచిందంబులును... సగరకుమారులపై బహుముఖంబులం బ్రవహించుభాగీరథి విడంబించె... జై. భా. ౫. ౨౦. (ప్రయోగాంతరము కానరాదు.)

నఱ్ఱు=అఱ్ఱు[1]. వి. ౧. పాలు పిదుకనీయనియావు.

సీ. నఱ్ఱులనైనను నలు వైనవెరవున ముట్టె యంటఁగఁ బట్టి కట్టి విడువ.గీ... నేర్తు...భార. విరా. ౧. ౧౧౧.

౨. బండి పెం. వానికి పూన్పఁదగినయెద్దు; పెంక యెద్దు.

క. గుఱ్ఱములపరువు మెచ్చని, నఱ్ఱులఁ గట్టినరథములనంద ప్రముఖుల్, గుఱ్ఱలయార్పులు సెలఁగఁగ, దొఱ్ఱులగమిఁ బెంట నంటఁ దోలి ... కళేశా. ఖా. ౫. ౧౨. పూ. ౯౯౪.

ద్వి. నఱ్ఱనైనను నొంటి నడిపించి యొంటి, నఱ్ఱఁ గట్టంగ నే నలవరింప్రదును. నవనాథ. ౧. ౩౦ పా. ౯ పం.

నల. సం. వి.అ.ప్రం. ఒకానొకసంవత్సరము.

నలఁక. వి. (√నలఁగు.) ౧. నలఁకువ. (శ. ర.)

౨. రేణువు, చిన్నముక్క.

(వ్యవ.) నాకంటిలో నలఁక పడినది.

నలఁకన. విణ. (√నలఁగు.) సూక్ష్మము.

సీ. నలఁక నై తోఁచు నెన్నడు మించునన్నాగరుమాటున నొక్కింత మఱుఁగుపడఁగ. కావ్యా. ౩. ౩౪.

నలఁకువ=అలఁకువ, నలఁగుడు. వి. (√నలఁగు).

౧. ఆపద, కష్టము.

ద్వి.కలలోన నైననుగలవరింతలను,నలఁకువ వచ్చిన నవ్వుల కైనఁ, గులసతిఁ బాసినఁ గొడుకు వోయినను. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౩౬౯. పం.

వ. కావున నలుక నలఁకువలకు నిలుకడ యగుట దాని విడువవలయు...యయా. ౩. ౭౭.

౨. శ్రమము; బాధ.

వ...పశుశిశుదాసదాసీజనంబులఁ దనవారిం గాౘెలంగించి నలంకువలం దొలంగించుచు... పాండు. ౩. ౨౪.

సీ. ననుఁ దా వలచి పడ్డనలఁకువల్ దీరంగఁ గైసేయ నెన్నఁడు గలుగునొక్కొ. విజ. వి. ౩. ౨౩.

గీ. నెమ్మిఁ దత్కరములు మృణాళమ్ము లనుచుఁ, బొడిచి పొడిచి నోరికిఁ దగుల్పడకయున్న, విడిచి విడిచి నలంకువ నడలునట్టిబడుగుటంచలఁ గాంచి యపహాస్యపరుండు. చంద్రా. ౪. ౫౭.

నలఁగించు=నలఁచు, నలఁపు, నలుచు, నలుపు, మలుచు, మలుపు నల్పు. స. క్రి. (√నలఁగు.) నలఁగఁజేయు, పీడించు, బాధించు.

మ... ప్రతాపోదయోజ్జ్వలసంయద్రథసంబు
రుద్రుమఖసంచారక్రియఁ మీఱఁగా, నలఁ
గించెం బ్రతిభీను...రాఘవ. ౪. ౨౧౯.
సీ. విమలసంధ్యారాగసముదితనవచంద్రు నలఁ
గించురాహుమండల మనంగ. భాను. ౩. ౭.

నలఁగు=అలఁగు, నలుఁగు. అ. క్రి. (త. నలంగు.)
౧. నలియగు, ముక్కలగు.
ఉ. అవనజాక్షి కాకఁ బొరలాడ నలంగిన సొ
మ్ముఁ జీరలుఁ, వేవిన నూడ్చి యూడ్చి...
ఆము. ౫. ౧౫౫.
౨. పీడితమగు, పీడనొందు, మృదితమగు.
చ. పొదివి నభోవిహారమునఁ బువ్వును బోలె
నలంగకుండ నమ్మదనసమానుఁ బట్టికొని...
ఉ. హరి. ౫. ౧౯౦.
సీ. బలుకట్లుదద్దు లేర్పడుభుజార్గలలతో నలఁ
గినచలువదువ్వలువతోడ. ఉ. రా. ౫. ౨౦.
౩. నశించు; చెడు, పాడగు.
సీ. ధూమంబు వొదివినఁ దుఱఁగలి మెఱుఁగులు
నలఁగి మాసినదీపకళికపగిది... భార. విరా.
౧. ౨౯౪.
సీ. రూపు గంటెఁ జెలంగఁ జాపుమంటు నలంగఁ
బంచబాణుఁడు వీరిపాలఁ గనియె. ఉ. హరి.
౨. ౧౯౧.
సీ...మాపసియించుదేశ మవగ్రహమున, నలఁ
గిన నాహారములు లేక యిందఱుఁ బండిన
భూముల కొండుకడకు, నరిగెదము...కే
యూర. ౩. ౯౯.
౪. శ్రమపడు; బాధపడు.
గీ. శీతవాతోష్ణబాధలచేత నరులు, నలఁగకుం
డంగ నుపకరణములు దగినభంగి సృజియిం
చి భూషణాంబరవిలేపనాదులెల్లను గల్పిం
చె నవ్విధాత. వి. పు. ౧. ౧౦౧.
క. తలపోయుచుఁ దనతలఁ ప్యాయెలనాగం
కాయ కుటి నితరవిచారంబులు విడిచి
తాపమునఁ గడు, నలఁగుచు నేకాంతగృహ
మునఁ వర్తిలుచుఁ. కళా. ౭. ౪.
గీ. పొందుపట్టుల నప్పాలు పొడిచి పొడిచి, దొ
రతనంబునఁ జుట్టాలఁ దిరిసి తిరిసి, నలఁగి
శిశ్నోదరపరాయణత్వమునకుఁ, బార మె
ఱుఁగక తిరుగు నాబ్రాహ్మణుండు. పాండు.
౩. ౨౯. రాఘవ. ౪. ౧౪౨.
జః నలఁక, నలఁకన, నలఁకువ, నలఁగించు, నలఁ
గుడు, నలఁగుడువడు, నలఁగుడువెట్టు, నలఁ
చు, నలఁపు, నలఁతి, నలవడు.

నలఁగుడు= నలఁకువ. వి. (√నలఁగు.) బాధ,
కష్టము.
వ...గంతు లిడుగబ్బిబెబ్బులులనలఁగుడుల...
మనుచ. ౪. ౩౭.

నలఁగుడువ(ప)డు=నలుఁగుడుపడు.అ. క్రి. (√న
లఁగుడు.) శ్రమపడు; బాధపడు.
క. ఆయిందుముఖులచేఁ బడి, రాయిడిఁ బడి నలఁ
గుడువడి రావణుఁడు వడిఁ,గాయము నొ
చ్చినఁ దొలఁగును,పాయము మఱి లేక యొక
తెపాణిఁ గఱచినఁ. ఉ. రా. ౫. ౨౨౧.
(వ్యవ.) ఈపిల్లపెండ్లిలో మావాఁడు చాల నలఁగు
డుపడినాఁడు.

నలఁగుడువె(పె)ట్టు. స. క్రి. (√నలఁగుడు.)
శ్రమపెట్టు, బాధపెట్టు.
చ. అలయక యిట్లు ద్రిమ్మరుచు నద్దశకంధరుఁ
డూర్ధ్వలోకముల్, నలఁగుడువెట్ట నెంచి...
ఉ. రా. ౫. ౨౯౭. (శ.ర. పా. నలఁకువఁ
బెట్టు. ముద్రి.)

నలఁచు=అలఁచు,నలఁగించు.స. క్రి. (√నలఁగు.)
౧. మృదితము చేయు, నలఁపు.
ఆ. మందు నలఁచి కన్నులం దిడి ముక్కునఁ,
బిడిచి చెవులఁ బోసి...దశకు. ౫. ౯౯.
౨. శ్రమపెట్టు; బాధించు, పీడించు.

మ. గెలిచెం బూర్వనరేంద్రులం బజపె నాగ్నే
యావనీనాథులన్, నలcచెన్ దక్షిణరాజ
పంక్తి ...ఉ. హరి. ౫. ౧౬.

౩. మెదుపు, కలియcగలుపు.

గీ. అనుచుc దనపాదమున నున్నయట్టిమన్ను,
నలcచి యుండగcజేసి...పరమ. ౧.౧౮౯.

౪. నశింపcజేయు,చంపు.

ఉ. ఓడక వచ్చి నాయెదుర నూరక ప్రేలెడు
దీని మత్క్రుద్ధా,బాడబకీలలన్ నలcచి పా
ఱcగ వైచెద నంచు నుగ్రcడై. రాజ. చ.
౩. ౫౬.

నలcత=అలcత. విణ. (√నలcగు.) అల్పరోగము కలవాcడు.

(వ్యవ.) ఈవేళ నేను కొంచెము నలcతగా ను
న్నాను.

వి. ౧. పురాణించినరోగము. (శ్రా.)

౨. అల్పరోగము.

(వ్యవ.) ఈపాటినలcతకు పెద్దవైద్యము అనవ
సరము.

నలcపు=నలcగించు, నలcచు, నలుపు.

(మృదితముచేయు.)

గీ. అలిగి పూవైన నలcప లే దబల దాను. కు.
సం. ౫. ౫౬౯.

గీ. నలcపc దీపు వలచి పరిమళసుకాంతి,భరిత
ములు నగుపువ్వులు నరులమెచ్చ. భార.
ఆను. ౪. ౯.

శ్లో. మనోహృదయనందిన్యో విమర్దే మధురా
శ్చ యాః, చారురూపా స్సుమనసో మాను
షాణాం స్మృతా విభో.సం. భార. అను.
౧౧౫. ౩౨.

(బాధించు, పీడించు.)

ఉత్సాహము. ఎన్న నే వరించువరసమి న్నహోవ
నంబులో, నన్న గారిc గినిసి నను ఘుహాలిచం
డకాండవృష్టి న్నలంప వచ్చు జగదజేయ
దండ నుండుమా, యన్న బ్రాహ్మణునకు విరచి
తాంజలి యగు భక్తితోన్. రాఘవ. ౨.
౧౦౫.

గీ. నన్ను నదటద వణcకించి నలcప వలసి, వర్ష
మిదె యీcదయును దాను వచ్చె నమచు.
విప్ర. ౩. ౫౬.

నలకము. సం.వి. అ. న. ౧. కాcకాలిరెముక.

౨. ధనుస్సు మొదలగువానికవచము. (వై. ని.)

నలకిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. జంఘ, పిక్క.

నలకీలము. సం. వి. అ. పుం. మోcకాలు.

నలకూబరుcడు. సం. వి. అ. పుం. కుబేరుని కొడుకు.

నలదము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉశీరమువట్టి వేరు. ౨. మకరందము, పూcదేనె. ౩. జటామాంసి. (మే. ని.)

నలపట్టిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కిక్కిసకసవుతో అల్లినచాప.

నలమీనము. సం. = నడమీనము.

నలము. సం.వి.అ.పుం.నడము, కిక్కిసకసవు.

న. తామరపువ్వు, పద్మము.

నలవడు. అ. క్రి. (నలcగు+పడు.) నలcగుటను పొందు.

చ. మలహర నేcడు దక్షుcడు రమావరదిగ్వర
వాగ్వరాదులం, బిలిచి హిమాద్రిపై మనలc
బిల్వక యాగముc జేయుచున్నవాc, డల
వున మీరు వేగc జని యచ్చటి కూరుల వా
నితోcడుతన్,నలవడc జెండి క్రతువు లణంచి
ననుం బ్రమదాత్ముc జేయరే. వీర. ౪.౪౯.

నలి. వి. (తె. నలి. √నలియు.) ౧. బాధ.(చూ. నలిపెట్టు. రోగము అని శ. ర.)

౨. పాడి, కుమారు.

ద్వి. నలి యైనమాంసఖండములు మెండెములు, గలిగి లోకైకభీకర మయ్యె రణము. రం. రా. ఆర. ౧౬౩ పా. ౧౩ పం.

సీ. మఱి కొండవీ డెక్కి మార్కొన నలి యైన యలకసవాపాత్రు నంటి కాఁజె. ఆము. ౧. ౩౬. బస. పు. ౩. ౫౩౨ పం.

౩. ఎండుగడ్డి, శుష్కతృణము.

సీ...నలి యన నలు సన నలరు శుష్క. గీ. తృణము ...ఆం. భా. ౨. ౭౬.

౪. ఇంచిమంచి, చిఱుదిండి.

సీ...నలితిండి యొప్పును నలి యనఁ దగు... ఆం. భా. ౩. ౪౫.

౫. ఒప్పు, అందము. ఆం. భా. ౩. ౪౫.

౬. ప్రేమము, అనురాగము.

సీ. మావిప్రోఁకల నెలదీవలఁ జెన్నొందుతోఁట లకడ నలితోడఁ జెంది. గీ... కేలిసలిపెడు నీదగులీల మఱవ, నావశంబె ... భార. శాం. ౩. ౩౩౨. నిర్వ. ౮. ౭౩.

గీ...పురుషులుఁ గాంతలుఁగామహర్షలీల లెసఁగఁ గ్రోధాదులు లేక రుజయు,జరయు నెఱుఁగక నలిఁ జరింతురు దివంబు,నందు సంతత నిర్భరానంద మొంద. భార. అను. ౫. ౨౧౭. (యోగ్యముగా అని శ. ర.)

౭. ఉత్సాహము.

మ. విను నేఁ డర్జునుఁ డవ్యసైన్యముల నుర్విం గూల్చుచున్ ప్రేతభూ,తనికాయంబులు మాంసభక్షణము రక్తస్వైరపానంబుఁ జేసి నలిం గ్రాలఁగఁ గ్రీడ సల్పు...భార. ద్రో. ౩. ౧౫.

చ. నలిఁ గమలావనల్ మృదునినాదములన్ వెడదొర్కుఁ బల్కులన్, సొలవక చిల్కలన్ వెడలఁ జోఁపు వెలుంగులు దమ్ము డాయ రాఁ, బిలుచుట గాఁగ...కు. సం. ౭. ౯౨౮.

౮. లాఘవము; శక్తి, సామర్థ్యము.

క. ఉరగాంగన నలిఁ బట్టెడు, గరుడుని క్రియ శక్తి పట్టి క్రమ్మఱ వైచెన్, నరసుతుఁడు శల్యసూతుని...భార. ద్రో. ౧. ౧౭౬.

శ్లో. వైనతేయో యథా కార్ష్ణిః పతంతమురగోత్తమమ్,తస్య లాఘవ మాజ్ఞాయ సత్త్వం చామిత తేజసః, సహితాస్సర్వరాజానస్సింహనాదమథానదన్. సం. భార. ద్రో. ౧౪. ౭౯. ౮౦.

ద్వి. నా కేల రాముఁడు నా కేల సంధి, నా కేమిటికి వేఁడ నలి దూలి యొకని. రం. రా. కిష్కిం. ౨౧౦ పా. ౨౭ పం.

విశే. సన్ననిది.

గీ. వళులలావున నలికౌను బలిసి నిలువఁ, జాఁచువారిచూడ్కికి నొప్పు చూఱలిడుచు,లీలఁ బాడుచుఁ దీఁగయుయ్యాల నెక్కి, పోయి యూపఁగ నొప్పారెఁ బోలఁతి యొర్తు. నృసిం. ౨. ౮౫.

కవిరాజవిరాజితము. కరములఁ గంకణముల్ మొరయన్ నలికౌ నసియాడ...భాగ. ౧౦. ఉ. ౪౮౮.

(దీనియామ్రేడితరూపము 'నలినలి')

ఆ. నలినలీలసంచు నలినలి గావించు, నించుమించు లాడు నించుమించు, లేమనగవుఁ జూపు లేమన నగు...విజ. వి. ౧. ౩౬.

చ. పులిపులి యయ్యె నంగలత పొక్కె సుధాధరబింబ మింతికిన్, నలినలి యయ్యెఁ గౌను జఘనస్థల మెల్లను నజ్జునజ్జునై,...కెం, దలిరుకటారివాని బెడిదంపుదురంబు విభుం డొనర్చినన్. శుక. ౧. ౨౧౫.

క్రి. విశే. ద్రు. ౧. క్రమముగా; అత్యంతము.

(సంశ్లిష్టములు.) క. సరి నైనై దేయఁగ నన్నఁ దండఱ రెంటరెంట నలి నొప్పించెన్. భార. ద్రో. ౧. ౨౪౧.

ద్వి. సిద్ధవీరవ్రతశీలాన్వితుండ, నలిఁ బాల్కు-రికిసోమనాథుఁ డనంగ, వెలయువాఁడను ...పండితా. దీక్షా. ౫ పా.

సీ. వలుఁదశూలముతోడ నలి సుబ్బు నలమబ్బువెలి ద్రొబ్బుగరశభృద్గళముతోడ. ఉ. రా. ౧. ౨౬౦.

౨. అర్థముగా, తగునట్లుగా.

ఆ. వాదుప్రశ్నములకు నలి నుత్తరము లిచ్చి, వారిఁ గొనుము నీకు వలసినట్లు. భార. ఆర. ౪. ౩౯౩.

౩. నిశ్చలముగా.

ద్వి. నదులు వేగము మాని నలి వట్టె నిలిచెఁ, గదల వీవక సదాగతి దిమ్మపడియె. సిం. భాగ. ౨. ౨౯.

నలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. మణిసిల. ౨. సుగంధద్రవ్యభేదము, గువ్వగుత్తికసీ.

నలిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నలి యనుసుగంధిద్రవ్యము, గువ్వగుత్తికసీ. ౨. సాలెవానిజకానొకకోఱముట్టు. ౩. ఆకోఱముట్టువంటిఅస్త్రము.

నలికండ్లపాము. వి. (నలి + కండ్లు + పాము.) రక్తపుచ్ఛిక, నలికీఁచు. (చి. ని, శ. ర, బ్రౌ.)

నలికము. వి. (√నలియు.) సన్నఁదనము, తనుత్వము.

ద్వి. పాడ వైనయట్టిమూఁపులును జానువులు, గడచుచేతులు నలికము కలనడుము. నవనాథ. ౨. ౧౦౩ పా. ౩ పం.

విణ. సన్ననిది; చిన్నది.

క. మారుమఖవేదిమధ్యము, యారతియద్దంబు పిడియొ యన నెంతయుఁ బ్రొల్పారఁ గడు నలికమై సుకు, మారికి మధ్యంబు సింహమధ్యమువో లెన్. కు. సం. ౬. ౨౯౮.

ద్వి. నలికంపుఁబూప లై నలి సొగ సెక్కి, కాయ లై పులుసునఁ గలి కట్టుఁ గలిగి, పాయక ఫలము లై ... నవనాథ. ౧. ౧౧ పా. ౧౪ పం.

నలికము. సం. వి. అ. న. ధనుస్సు. మొ. వానికవచము.

నలికిరి. వి. (√నలి.) నలికండ్లపాము. (చి. ని, శ. ర.)

నలికీఁచు. వి. (√నలి.) నలికండ్లపాము. (శ. ర.)

నలిగులి. విణ. (√నలి.) ౧. మిక్కిలి నలఁగినది, అత్యంతమృదితము.

సీ. తోరంపుగోరిజలత్రొక్కువ వోడ లెల్ల నలిగులి యై సర్పనాథుఁ డొదుఁగ. హరి. పూ. ౪. ౧౬.

౨. బద్దలైనది, బీటులువాఱినది.

క. నిలిచి మహాస్త్రం బెఱమం, టులు గ్రమ్మఁగఁ బెలుచ నేయుటయు నడుమన చెక్కులుగాఁగ నేసి దిక్కులు, నలిగులి గా నతఁడు సింహనాదము సేసెన్. భార. భీష్మ. ౩. ౧౧౭.

౩. క్షీణించినది, కఱిగిపోయినది.

క. కలియుగమున ధర్మంబును, నలిగులి యగు నని సుధీజనంబులవాక్యం, బుల విందుఁ దత్ప్రకారం, బలఘువచోవిభవ నాకు నానతి యీవే. హరి. ఉ. ౯. ౩౧.

నలిగొట్టు. విణ. (√నలి.) సన్నమైనది, హీనస్వరమైనది.

ద్వి. అడవికి నీ వేఁగునపుడు గన్నీరు, వడలెడు నీవాలువెడఁదకన్నులును, విన్న నై పెదవులు విఱిచి దైన్యమున, నన్న ర మ్మనిపిల్చు నలిగొట్టుపలుకు. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౮౪౬. పం.

నలిగొను. అ. క్రి. (నలి + కొను.) ఉత్సాహపడు.

ద్వి. కలపటిదోస మమావరళక్తరాజి, నలిగొన సింహాసనములఁ జేసి. పండితా. వాద. ౧౪౬ పా.

నలితిండి. వి.(√నలి.) చిఱుదిండి, నలి.(చూ. నలి తిండికాఁడు.)

నలితిండికాఁడు. విణ. (నలితిండి+కాఁడు.) సోమరి.

సీ... సోమరి నలితిండికాఁడు, దుండుబలి యనంగఁ దోఁచుఁ బ్రాల్మాలినవానిపే రై... ఆం. భా. ౩. ౬.

నలి(ళి)నము. సం. వి. అ.పుం. ౧. సారసపక్షి. ౨. కృష్ణపాకఫలము, కలివె*. న. ౧. పద్మము, తామరపువ్వు. ౨. నీరు. ౩. నీలిక, నీలిచెట్టు.

నలి(ళి)ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. పద్మిని, తామరతీఁగ. ౨. తామరకొలను. ౩. పద్మసమూహము, తామరతంపర. ౪. నది. ౫. కొబ్బెర*. ౬. నలిక, నలి అనుగంధద్రవ్యము*. ౭. పాదమునకు పదునైదుఅక్షరములు కలవృత్తభేదము.

నలి(ళి)నీరుహము. సం. వి. అ.న. మృణాళము, తామరతూఁడు.

నలిపెట్టు. స.క్రి. (నలి+పెట్టు.) బాధపెట్టు,బాధించు.

సీ...పుష్పోద్భవుధనము లెల్లఁ, గొని వాని నలిపెట్టి...దశకు. ౪. ౭౨.

క. భూపాల యిపుడు రొక్కము, చేపడినధనంబు విడిచి సీమాంతరముల్, నీపజ్జఁ దిరుగుచుండఁగ, నాపాపమె యింత యేల నలిపెట్టంగన్. హరిశ్చ. ౪. ౧౭౭.

నలిబిలి. విణ. (√నలి.) కొఱుకఁబడినది.

సీ.ఈమోవి యిఁకమీఁద నామోము మనిపంటి ఘాతచే నలిబిలి గాకయున్నె. కువల. ౩. ౫౪.

నలియు=నులియు. అ. క్రి. ౧. నలఁగు, పొడియగు.

ఉ. కొన్నిటిఁ బార్శ్వముల్ నలియఁ గొన్నిటి పీపులు పిండుపీచు గా, నన్నిటి భీముఁ డద్భుతగదాహతి సేనికపేట లాడఁగన్. భార. భీష్మ. ౨. ౧౧౧.

క. తొరుఁగుచుఁ దునియుచు నలియుచు, ధరణీభాగమునఁ బడిరి తఱచై యుండన్. దశకు. ౨. ౧౩.

ఉ. ... కార్ముకముక్తబాణముల్, హైఁ దొరఁగించి కూల్చుచును బాదహతిన్ నలియంగ ద్రొక్కుచున్. హరి. ఉ. ౧. ౧౧౧.

౨. ముక్కలగు, విఱుగు.

వ. ... ఎమ్ములు నలియఁ బొడిచియు ... ఉ. హరి. ౩. ౭౦.

సీ. ఆపాపజాతి మాసోపవాసినినీడ లంఘింపఁ బోయి కా ల్నలియఁ గూలు. నైష. ౭. ౧౩౦.

౩. మృదితమగు.

క. వలుఁదకుచంబుల నఖములు, నలియఁగ ననుఁ గౌఁగిలించి నాతోడమీఁదన్, జెలువా కూర్చుండుము ... ప్రబోధ. ౨. ౭౨.
(నఖములు=నఖక్షతములు అని భావము.)

మ ... శిరోజాతముల్, బలిమిం బట్టి వెసం బడం దిగిచి లీలన్ వక్షమున్ మస్తమున్, నలియం బెట్టుఁగఁ గుప్పిగంతుగొని విన్నాణంబు గావించినన్. వి. పు. ౭. ౪౧౪.

౪. చచ్చు. (చూ. నలిసిపోవు.)

౫. చిదుకు.

సీ. క్రతురక్షకులఁ దాఁకి ...బలిమి సదస్యుల నలియ మోఁది. కు. సం. ౨. ౨౦౦.

జ: నలి, నలికండ్లపాము, నలికము, నలికిరి, నలికీఁచు, నలిగులి, నలిగొట్టు, నలిగొను, నలితిండి, నలితిండికాఁడు,నలిబిలి, నలిపెట్టుమొ.

నలిరేఁగు. అ. క్రి. (నలి+రేఁగు.) విజృంభించు.

క... కాంపిల్యనగరమున జను లెల్లన్, నలిరేఁగి యార్చి కౌరవ, బలనుభటులఁ బొడిచి రాజిబడలువడంగన్. భార. ఆది. ౬. ౭౧.

గీ. అట్టియెడ వేల్పు వచ్చినయట్లు మేను,వొంగ
నలిరేఁగి పాండవపుంగవుండు, మత్స్యనృప
నందనునిబలుమాటతోడి,యేపుసెవికినిఁ జూ
డ్కికి నింపు నొసఁగ. భార. విరా. ౫.
౮౦. ద్వి. సారంగ. ౨. ౪౭౪.

నలివాహుఁడు. సం. వి. అ. న. గుఱ్ఱమునకు గ
డ్డి తీసికొనివచ్చువాఁడు. (వై. ని.)

నలిసిపోవు. అ. క్రి. (√నలియు.) చనిపోవు,
చచ్చు.

సీ. ఈఁగలు వడి మూఁగు నీడేఱ వెంతైన నల్లు
లు జనియించి నలిసిపోవు. నీతిసీ. ౫౭.

నలుఁగిడు. అ. క్రి. (నలుఁగు + ఇడు.) ఉద్వ
ర్తనముచేయు,ముఱికి పోవుటకై దేహమున పిండి
రాచి నలుచు.

సీ. చెలి యొర్తు కుంకుమ నలుఁగిడె భసితావలి
ప్తదేహము హైమదీప్తి మెఱయ.దశా. ౬.
౨౩.

క. పసుపుల నలుఁగిడి రైదువ,బిసరుహాలోచన
లు పెండ్లిపెద్దలయాజ్ఞన్. మనుచ. ౫.౫౬.

నలుఁగు= నలఁగు. అ. క్రి. (త. నలుంకు.) నలి
యగు; కృశించు, తగ్గు.

క. అని తలఁచి కదలి కతిపయ,దినముల నను
జపురి చేరు తెరువున దస్సెన్, దనువు మును
పేద యై నలిఁ,గినమానముకంటె మిగులఁ
గృశమై యుండన్. కేయూర. ౩. ౩౧౧.

వి. ౧. (తలంటుకొనునప్పుడు నూనె మెం. పో
వుటకు దేహమునకు రాచు) పిండి.

సీ. అలఁదు నలుంగు దేహమున వేణ్ణి శ్మారుచ్చఁ
దడియొత్తు మై త్తనిభవళివస్త్రముమున... కాశీ.
౪. ౧౧.

౨. ఉద్వర్తనము, తలంటుకొనునప్పుడు నూనె
మెం. పోవుటకు పిండి రాచుకొనుసంస్కార
విశేషము.

సీ. కమనీయాలోధ్రకల్కంబునలుఁగున నశ్యం
గతైలంబు నపనయించి. హర. ౪. ౭౭.

సీ. నలుఁగన నుద్వర్తనంబు రాజిలు... ఆం.
భా. ౨. ౧౬౦.

ద్వి. నలుకురి కొక్కటి నలుఁగులు పెట్టి, కేల
మృదుధవ్వములఁ గంకణములు మెఱయ.రం.
రా. బాల. ౭౪ పా. ౨౬ పం.

౩. మైపూఁత కుపయోగించుకుంకుమ చందనము
మొదలైనవి.

ఉ. కుంకుమపంక మిచ్చునలుఁగుల్ మణుఁ
గుల్ నుసుఁగీలు గంటులుం, బొంకముఁ జూపఁ
దాపసునిపుత్రిక లుజ్జ్వలహేమపాత్రికల్,
కంకణనిక్వణాంకకరకంజములన్ ధరియించి
రత్నతాటంకరుచుల్ దటిల్లతల దాపఁగ
బంతులవెంబడిన్ వడిన్. రా. వి. ౨.౯౯.

జః నలుఁగిడు, నలఁగుడు,నలుగుఁడుపడు, నలుఁ
గువెట్టు.

నలుఁగు(ల్గు)డు=నలఁకువ. వి. (√నలుఁగు.) శ్ర
మము; బాధ, కష్టము.

(వ్యవ.) ఈ నలుఁగుడు నే పడలేను.

ఆ. తా వసించుచోటఁ దగ నల్గు డాయెనా,
సౌఖ్యభూమి కపుడు జరుగవలయు, కొలఁకు
లింకనేని కొంగ లందుండునా ... వేమన.
౧. ౬౩.

నలుఁగుడుపడు=నలఁగుడువడు. అ. క్రి. (√న
లుఁగుడు.) బాధపడు.

క. నీమగని వంతఁ జేసెద,నామాటన్ వినుము
తండు నలుఁగుడుపడరా, దోమగువ యతని
కన్నము, ప్రేమంబునఁ గంచ మరవి పెట్టు
ము దినమున్. శుక. ౩. ౩౬౩.

నలుఁగు(ల్గు)వె(పె)ట్టు. స. క్రి. (√నలుఁగు.)
నలుచు, (కుంకుమ పసుపు మొ.వానితో) ఉద్వ
ర్తనముచేయు.

సీ. పసుపుతోఁ గూడఁ గ్రప్రము చాల మేదిం
చి నలుఁగుపెట్టెను గూర్మి మెలఁత యోర్తు.
యయా. ౪. ౭౭.

గీ. కలపములతోడిసవయత్నకర్దమమున, నలుఁగు
పెట్టించుకొని రాజనందనుండు, మహితమృ
గనాభిపంకంబు మాళిఁ దాల్చి, జలజలోచన
లార్వంగ జలకమాడె. శైవ. ౭. ౯౬.

శా. హారిద్రద్యుతిభాసితాంగి యగునయ్యబ్జాక్షి
నెమ్మేనఁ గర్పూరంబుక్ మదకుంకుమంబు
నెద నేర్పల్ మీఱఁగా నల్గువెట్టారూ
ఢిక్ దలయంటె నొక్కచెలి నృత్యత్కంక
ణారావముల్, మీఱక్ సంపఁగితావినూని
యల...ఇందు. ౫. ౩౩.

(వ్యవ.) ఆమె బిడ్డకు నలుఁగుపెట్టినది.

నలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. పట్చక్రవర్తు
లలో నొకఁడు. (నిషధదేశాధీశుఁడు.) ౨. ఒక
వానరుఁడు. (విశ్వకర్మకొడుకు, సముద్రమున
కు సేతువు కట్టినవాఁడు.)

నలుకా(గా)లు. వి. (నాలుగు + కాలు.) నాల్గు
కాళ్లు, పాదచతుష్టయము.

క...ధర్మము పొదలి చరించుఁ గాత మహి న
లుకాలక్. హరి. పూ. ౪. ౧౭౫.

వ...ధర్మంబును బ్రబలంబై నలుకాళ్లను మో
పి నడచె...హరి. పూ. ౪. ౧౩౫.

క. ధరణివరాహం బగుపతి, ధరణి వరాహంబ
పోలెఁ దాల్చిన నేకా, తురచరణ మైనధర్మ
ము, కరిగతి నలుగాల నిలిచెఁ గలియుగవే
ళక్. కావ్యా. ౫.౩౦.

నలుగాలియది=నాలుగుకాళ్లు కలజంతువు.

గీ. అనిన నలుగాలివాని గోవును నశేష,శబ్దముల
మంత్రమును లోహజాతిఁ గాంచ,నమును
మనుజాల విప్రుండు నధికత్వ, భాజనము
లండ్రు వేదప్రపంచవిదులు. భార.శాం.౧.౭౧.

శ్లో. చతుష్పదాం గౌః ప్రవరా లోహానాం
కాంచనం వరం, శబ్దానాం ప్రవరో మంత్రో
బ్రాహ్మణో ద్విపదాం వరః. సం.భార.శాం.
౧౧. ౧౧.

క. నలుగాలివానిఁ బక్షుల, జలచరముల విధియు
తముగ సంయోజింపం, బొలిచెక్ బశువులు
మున్నూ, ఱలఘుయశోమహిత యమ్మహాయ
జనమునక్. భార. అశ్వ. ౪. ౧౭౧.

నలుకు. వి. (√నలియు.) ముక్క.

గీ. లలిత మగునొక్కవిజనస్థలంబునందు, నెల్ల
మనుజులు దుష్కరం బిది యటంచుఁ, బలు
కఁ గలబందనలుకులభక్షణమునఁ, బ్రాణము
లు నిల్పికొనుచుఁ దపంబుఁ జేసె.పీమం. ౧.
౨౨.

నలుగంబాలాట=నాల్గుగంబాలాట. వి. (√నా
లుగు.) నాలుగు స్తంభములఆట, బాలిక్రీడా
విశేషము.

మ...బొమ్మపెండ్లిండ్లు గుజ్జెనగూండ్లచ్చనగండ్లు
పింపిళులు కుచ్చి ల్గీరసంగింజ లోమనగుం
టల్ కనుమూసిగంత నలుగంబాలాట లోనై
నఖేలనముల్ మీఱఁగ బోట్లతో నలరు బా
లారత్న మెల్లప్పుడుక్. కళా. ౬. ౨౦౨.

నలుగడ(లు). వి. (నాలుగు + కడలు.) నాలుగు
దిక్కులు.

క. ఛటఛటఁ బేలుచు నలుగడఁ, బటుతరశిఖిశి
ఖలు నెగయ...ను. సం. ౬. ౭౦౦.

గీ. బలము లిది యేమి నలుగడఁ బాఱఁ జొచ్చె.
భార. ద్రో. ౫. ౩౮.

క.. పటిష్ఠ యొండకొనలును, మసమసకని యి
రులు కలిసి మన మలరించెక్, దెసల నలుగ
డల గుంజా, విసరంబులసరులు త్రెళ్లడిచిన
భంగిక్. శైవ. ౭.౧౨.

వ. ఇత్తెఱంగున వత్తురంగగ్రీవుండు...నలుగడలం గడలి విలోకించుచు...దశా. ౧. ౨౬౧.

నలుగురు=నలువురు.

(అందఱు.)

(వ్యవ.) నీవు చేసినపనికి నలుగురును నవ్వుచున్నారు.

నలుగేలు. వి. (√నాలుగు.) నాలుగుచేతులు.

చ. సరసపుటల్కఁ దీర్చుతఱి శార్ఙ్గసుదర్శనశం దకాబ్జసంభరణగుణాప్తి వెన్నడుముపైఁ గటిపై జడపై గళంబుపై, హరినలుగేలుఁ జైకొన సుఖాంబుధి నిచ్చలు నోలలాడునిం, దిర కృపఁ జూచుఁ గాత...పారి. పీఠి. ౪.

నలుచు(ల్చు)=నలుపు. స. క్రి. (√నలియు.) మృదితముచేయు, మర్దించు.

క. ఎవ్వరికిని గనఁబడకరయె, యవ్వీరుల నరయుచుండ నపు డొకకపి తాఁ, గ్రొవ్వున నాక్పచు నొకగిరిఁ, జువ్వునఁ గబళించి నలిచెఁ జూర్ణము గాఁగన్. సీతావి. ౨. ౧౪౫.

(ఇంద్రజిత్తు.) గీ. కోఁతిఁ దెచ్చితి ననఁ బోయి కోఱవిఁ దెచ్చి, నాఁడ నవుడు ముక్కులు నలుచుకొనిరి, కొలువువారెల్ల నపుడు పక్కున నగుచు. దశా. ౭. ౨. ౯౮.

నలుజాము(లు.) వి. (√నాలుగు.) నాల్గుజాములు.

గీ. పాడుప్రమలనుండి పడమటికడలి కరుగఁ, బవలు నలుజాములును బట్టుఁ దోవలనూడ్చు, తత్తడుల కని మాటలో దచ్చికడలఁ, బఱచి క్రమ్మఱు నచటిబాబాతుటుములం. నీలా. ౧. ౩౪.

నలుతూ(ల్తు)ము. వి. (√నాలుగు.) నాలుగుతూములు.

వ. చతురాఢకసంజ్ఞ చనును నల్తు మనంగ...ఆం. భా. ౨. ౨౯౧.

నలుది(ద్రి)క్కు-(లు)= నలుదెస. వి. (√నాలుగు.)

గీ. కన్నెక్రొక్కాఱు మెఱుఁగుఁదీఁగయును బోలె, బోలిచి యప్పుడ పడఁగుఁప్రాఁబోణిమూర్తి, నక్కుమారుఁడు నలుదిక్కులందుఁ గాంచు. నైష. ౩. ౮౮.

క...శివుడును...స్వర్ధిక్కుఁ జిరిగి నిలిచి యావులించుచు నుండెన్. ఉ. హరి. ౬. ౧౬౮.

నలుదెస(లు)=నల్దెస. (√నాలుగు.)

వ...తొంటి దిగ నిమ్ము లేక ఓమిటిగోని నలుదెసలుం జూచి...ఆము. ౪. ౩౫.

నలుపలము. వి. (√నాలుగు.) నాలుగుపలములు.

సీ...నలుపలం బనఁ జతుఃపలము దనరు. ఆం. భా. ౨. ౨౬౮.

నలుపు[1]=నలుచు. స. క్రి. (√నలియు.) మర్దించు.

రగడ. నలిపివైవకే నవకలికావలి యలినీలాలక యది మాకావలి. రాజ. చ. ౨. ౧౪౮.

నలుపు[2](ల్పు). వి. ౧. నీలవర్ణము.

గీ. దాపి చేసినయప్పరిహాసమునకు, హాసపరిపాండురం బైనయక్కొలువున, నాన్నృపాలముఖగ్లాని కానఁబడియె, నలుపు గానఁగఁబడుఁగదా తెలుపులోన. నైష. ౫. ౧౨౮.

సీ. పాలుఁపారునారు లనలుపుతోడనుగూడ నలుపు చన్నొనలందు నాఁటుకొనఁగ. గీ. గర్భసంపద నొప్పి రక్కమలముఖులు. విక్ర. ౧. ౧౬౬.

ఉ. మునుమున్ దెల్పును దూఱఁ దూఱ పతి కింపుగ వెండియున్ దూఱఁగం, దవగాయుం గలనల్పు దోఁప...ఆము. ౪. ౨౩.

౨. కళంకము.

గీ. ఇంత నాఁడు కరగ్రహవంతురాలిఁ, జేసి తోడ్కొనివచ్చితి చెప్పినట్లు, చేయుచుంటివి గోత్రంబు మీాయుమజ్ఞ, నలుపు నాకేరుమొదలనైనఁ దెలుపఁ గలరె. విరం. ౨. ౫౭.

విశే. నల్లనిది, కృష్ణము.

గీ. జ్యోత్స్న నాఁగఁ దమిస్ర నా నుభయభా ర్య, లుడుపతికి నందు నొకతె దె ల్పొర్తు న లుపు, తాను వారికి మెచ్చుగాఁ దాల్పఁ బోలుఁ, దెలుపు నలుపును నగు మేను నెలఁత యితఁడు. శైవ. ౭. ౧౭౪.

గీ. ఆనతిమ్ము మహాదేవ యభవ నీదు,కంఠమూ లంబు నలు పైనకారణంబు. హర. ౨. ౨.

చ. మృగమదపంకిలాంగు లొకమే నొకమే ఘ నసారచందనస్థగితలు నైనకామినులు సాటి గ నొండొరుఁ జల్లి యాడుచోఁ, సగమున న ల్పు దెల్పు లగుచాయలు పొందఁ గళిందక న్యకా,గగననదీసమాగమము కైవడిఁ బద్దిని యొప్పె నత్తఱిన్. విక్ర. ౫. ౪౬.

రూ: నలుపెక్కు.

నలుపెక్కు. అ. క్రి. (నలుపు³ + ఎక్కు.) నల్లవాఱు, నల్లపడు.

గీ. రోమరాజి తమాలవల్లీమతల్లి,పగిది నలుపెక్కి మెఱసె నా పడఁతినడుమ, నింద్రసామ్రా జ్యహానికి హేతు వైన,ధూమకేతువు నభ మునఁ దోఁచె ననఁగ. వరాహ. ౩. ౩.

క. అలివేణికిఁ జనుముక్కులు, నలుపెక్కె విలా సవతికి నవనవలవలీ,దళములగతిఁ బాండుర రుచి, నలరెం జెలు వమరుచెక్కుటద్దములం తన్. జాహ్నవీ. ౧. ౭౬.

నలుమడి. వి. (√నాలుగు.) నాలుగురెట్లు.(చూ. నలుమడించు.)

నలుమడించు. అ. క్రి. (√నాలుగు.) నాలుగంత లగు, నాలుగురెట్లధిక మగు.

ఆ. ప్రీతి నలుమడింప భీమునిఁ గవల న్నాలింగనంబు సేసి... భార. విరా. ౫. ౩౪౧.

వ...అని యాదేశింపం బ్రహ్మోదంబు నలుమ డింపఁ జతుర్ముఖుండును...కవిక. పీఠి. ౩౯.

స. క్రి. చతుర్గుణించు, నాలుగు రెట్లు చేయు, (చూ. నలుమడించుకొను.)

నలుమడించుకొను. స. క్రి. (నలుమడించు + కొను. స్వార్థమున.) నాలుగురెట్లు చేయు.

ఆ. అస్థి గలిగి హీన మగుజంతు వైనఁ ద,ద్ద్విగుణ వృత్తి వలయుఁ బ్రగుణజంతు,వునకు నలుమ డించుకొనునది...నరమాత్ర, హింస యష్ట గుణకృతిఁ హాఁ బాయు. భార. అను. ౩. ౨౯౪.

నలుమాఱు. వి. (నాలుగు + మాఱులు.) నాలుగుపర్యాయములు.

క. కలయఁగ సంబుధ్యంతర,ముల నునుపఁగ వల యు నందముగ జయజీవో,జ్జ్వలదేవాదిపదం బులు, నలి నిడుచతురుత్తరంబు నలుమాఱైనన్. కావ్యా. ౪. ౩౭.

నలుమొ(మ్మొ)గంబులప్రోడ. వి. (√నాలుగు.) చతుర్ముఖుఁడు, బ్రహ్మ.

క...తద్దయుఁ బొగడెద వేలుపు, బెద్ద యనన్ జగము లెల్ల బెంచుచుఁ బల్కు, న్నుదియతో నెఱతామర, గద్దియఁ గొలువుండునల్మొగం బులప్రోడన్. నీలా. ౧. ౧౫.

ఇట్లే: నలుమొగంబులయన్న, నలుమొగంబుల వేల్పు.

వ... కాంచనగిరిశిఖరంబు పై నిండోలగం బున్న యన్నలుమొగంబులయన్న విన్నాణంబు వ హించి...: ఉ. రా. ౫. ౨౪౭.

సీ. పెనుఱాఁగ యై మ్రోఁగుచును పొసలకు నేఁగునలుమొగంబులవేల్పుచెలువ దొరయు. నీలా. ౧. ౫౨.

నలుమోమయ్య. వి. (√నాలుగు.) చతుర్ముఖుఁడు, బ్రహ్మ.

మ. ఎలమిం బంగరుటెక్కపక్కిరహుమాయీ తేజి దాఁటించుచున్, నలుమోమయ్య

హుటాహుటిం గదలె...దశా. ౨. ౬౬.

నలువ=నల్వ.వి. (నాలుగు+వా.) చతుర్ముఖుఁడు, బ్రహ్మ.

సీ. నలువనెమ్మోముఁదమ్ములు కేళిగృహములు తళుకుటద్దంబు సక్కవుల మనసు. గీ. ఎవ్వదు నేదేవి కాదేవి...మామకస్వాంతవీథి, నిండు వేడుక విహరించుచుండుఁగాత. నైష. ౧.౫.

ద్వి. నలువచే వరము లున్నతిఁ గాంచినాఁడు, చెలఁగి దిగ్విజయంబు చేసినవాఁడు.రం.రా. అర. ౧౯౨ పొ. ౨ పం. కాశీ. ౨. ౧౨౩.

ఆ. పలుకువెలఁదిమగఁడు బంగారుకడుపువాఁ, డంచతేజి నెక్కునట్టిరాజు, బమ్మ తాత న లువ తమ్మిచూలి దుగినుఁ, డనఁగ బ్రహ్మపే రు లబ్జహాళి. ఆం. భా. ౧. ౩౯.

నలువచూలి = నారదుఁడు.

క. శుక్రాంతేవాసివనీ, శుక్రుఁడు శక్రుండు నలువ చూలికి నవియెఁశ్. దశా. ౪. ౬౦.

నలువతమ్ముఁడు=మన్మథుఁడు.

గీ. నలువతమ్ముఁడు ముక్కంటి గెలువ నెంచి. ప్రబంధ. ౪౭౩.

నలువతూపు=బ్రహ్మాస్త్రము.

(రామతమ్ముఁడు.) సీ. నలువతూ పరివోసి బలిమినై నద్దోసకారిరక్కసు మేలిగానిమీఁద, నేసిన...అచ్చ. రా. యు. ౨౬౪.

నలువతేజి = హంస, అంచ.

సీ. పాలతో నునుమగఱాలతో నలువతేజీలతో జేడిసమీఁలతోడ. అచ్చ. రా. అర. ౨౬.

నలువపట్టి = నారదుఁడు.

గీ...అని వేఁడుకొనిన నన్నలువపట్టి, చిలువపట్టునఁ బుట్టినబలియుఁ గాంచి. అచ్చ. రా. బాల. ౨౮.

వ...రావణునకు రసాతలజయోద్యోగంబునందు బుద్ధి పుట్టించి యన్నలువపట్టి యంత నిలువక ...ఉ. రా. ౩. ౩౦౬.

నలువపాగా=హంససమూహము.

(కుమారస్వామివర్ణన.) సీ. నలువపాగాబాట యలవరించినమేటి రాకాసిముక్కుఁకోడాకవాని. చం. రా. ౩. ౮.

నలువప్రోలు=సత్యలోకము.

గీ. లలి నిరాబాధుకే యుండునలువప్రోలు, బలసి విసదారు లుందువెంజలువప్రోలు,...అమ్మేటి వీటి కనయె. అచ్చ. రా. బాల. ౩౧.

నలువబాబా=హంస.

సీ. పాలసంద్రము లయ్యె నోలి నే ల్లన్నియుఁ నలువబాబా లయ్యెఁ బులుఁగు లెల్ల. అచ్చ. రా. అయో. ౨౦.

సీ. నలువబాబాపిండునలివు లెంతయు హెచ్చెఁ బొలముపొంతల నెల్లఁ బూయఁ జొచ్చె. అచ్చ. రా. కిష్కిం. ౬౯.

నలువరాణి=సరస్వతి, వాణి.

గీ. నలువరాణి మదాత్మలో నెలయుఁగాత. మనుచ. ౧. ౫.

క. నీకొలఁది నలువరాణికిఁ, గా కొరులకు నెట్టు తెలియఁగా వలయు వనశ్, లోకమున నెవ్వరైనను, నీకు నసాధ్యములు గలవె నిర్మలహృదయా. రాజ. చ. ౩. ౯౨.

నలువ(ల్వ)ంక. వి. (నాలుగు+వంకలు.) నాలుగుదిక్కులు.

మ. నలువంకన్ మలయానిలాంచలముచే నర్తించుపూధూళితోఁ, గొలఁదుల్ మీఱు ఫలావళుల్ మెసఁగుచున్ గ్రొమ్మావులం బల్కుచిల్కలతో... వరాహ. ౪. ౧౧౬.

వనమయూరము ...ఉద్యత్ప్రత్యగ్రజహేతాయత సబాంధవరుచుల్ నల్వంక వెదచల్లు కమలావిభుఁడు దోఁపన్. వరాహ. ౧౦. ౨౨.

సీ. అదరింప నల్వంక బెదరువేనలతోడ సరిగ

విష్వక్సేనుఁ డెదటు నూని. దశా. ౮. ౧౦౧.

నలువండ్రు. స. బ.(√నాలుగు-నలువదికి మహ న్నహత్యర్థకరూపము.) నలువదిమంది.

వ... కేశదుర్జయాదు లైనదానవులు నలువండ్రు పుట్టిరి...భార. ఆది. ౩. ౬౩.

నలువందు=నలువమరు. అ. క్రి. (√నలువు.) ఒప్పు.

సీ. నాలుగువాకిళ్ల నలువంద వేడుకల్ సవరించుముత్యాలచవిక యైన. రామా.౬.౧౨౮.

నలువ(ల్వ)ది. స.జొ. (నాలుగు+పది.) నాలుగుపదులు.

(రావణుఁడు.) సీ. వెసఁ బేర్చి నలువదివేలయక్షౌహిణుల్ నడచువేగంబునఁ బుడమి వడఁక. గీ... మధునిపట్టణముమీఁద విడిసె... ఉ. రా. ౮. ౧౩౩.

మ...సారథిశిరఃపాతంబురథ్యధ్వజచ్ఛిదనుక్ నల్వదిసాయకంబుల నొనర్చెక్ వేల్పు లుప్పొంగఁగక్. ఉ. రా. ౮. ౩౦౨.

నలువదుగురు. వి. (√నాలుగు.) నలువదిమంది. నలువండ్రు.(నలువదికిమహ న్నహత్యర్థకరూపము.

సీ...భద్రమతి యనువిప్రోత్తముఁ డొకండు... ఆతనికిభార్య లాత్సువారు నందను లిన్నూటనలువదుగురు, గలరు... దశా. ౫. ౧౦౮.

నలువమరు=నలువొందు. (√నలువు.)

సీ...గాయక సంగీతగాంధర్వగానముల్ ద్విజవరాశీర్వాద వేదఘోష. గీ.నలువమర వజ్రసింహాసనప్రదీప్త, శారదాసమఁడై... ఉ. హరిశ్చ. ౧. ౬౦.

నలువా(ల్వా)రు. అ. క్రి. (√నలువు.) ఒప్పు.

సీ. వరియించు టెన్నఁడో వరమనోమోదంబు నలువార రాజకన్యాలలామ. చంద్రి.౮.౩.

క. కనమే ధిరాన నల్వా, రినపచ్చనియొడలు జే గురించినజడలుక్, బెనువంక మీఁదలు గలయ, మునిజడులక్ సొంపు వెడలు మత్లోకములక్. వాల్మీకి. ౩. ౧౨౦.

నలువు(ల్వు). విణ. (క.నలువు.) ౧.చక్కనిది; ఒప్పుకలది.

సీ. నల్లలనైనను నలు వైనవెలువున మట్టై యంటఁగఁ బట్టికట్టి విడువ. గీ... నేర్తు...భార. విరా. ౧.౧౦౧.

ఉ. కొందలు తమ్మిపు వ్వనఁగ...కోమలసౌరభముల్ మనోద్భ గ్వానందకశాస్తితుల్ బెరయన ల్వగుతళ్కులు గుల్కనట్టియా, చందనగంధిముద్దునగు చక్కనిమోము చెలంగు భూవరా. ఇందు. ౨. ౧౬౨.

౨. సమర్థము, శక్తికలది.

చ. ... నరపాల నిజంబు సమిత్ప్రియుండ నై, నలువుగ నజ్ఞనచ్ఛిద యొనర్పఁగ వచ్చితి నంచు రాముఁడుక్. దశా. ౬. ౧౧౯.

౩. సౌందర్యము, అందము.

గీ. చిఱుతనవ్వున నిండారుజిగి యుదార,లలితనేత్రాంచలంబులనలువు లెడల, వెన్నుఁ డఖిలైకమూర్తి దా వేణునాద,ఘనసుధాంభోధి యొండొండఁ గడలుకొలిపె. పారి. పూ. ౧. ౭.

సీ. ఎలతుమ్మెదలదిమ్ము వెలిఁ జిమ్ముచెలువము గలవేణి కొకవింతనలువు మీఱె. పారి.౧. ౫౬.

ద్వి. చెన్నును నన్నును చెలువును నలువు, నన్నతి సన్నుతి యొప్పును మెప్పు. పండితా. దీక్షా. ౬౦ పే.

౨. ప్రేమము, అనురాగము.

సీ. చూర్ణాలకంబుల స్రుక్కఁ జక్కఁగఁ దీర్చి నలువు నెమ్మనములో మొలవఁ బెట్టు.నైష. ౭. ౧౩౨.

౩. శక్తి, సామర్థ్యము.

గీ. నలువు మెఱయంగఁ బెద్దలవాఁటునుండి, ము
న్న దమయింట డాఁకొనియున్నవిన్న,
మూలదేవరవి ల్లెత్తఁ జాలుమేటి, కిత్తుఁ దన
కన్నె నంచు నొట్టిడుక యతఁడు. అచ్చ.
రా. బాల. ౧౨౯.

ద్వి. నిలువుము నీ వన్న నిలువక తోన, నలు
వున నమ్మేఘనాదుఁడు నడువ. రం. రా.
ఉ. ౩౭ పా. ౨౩ పం. మార్క. ౨.౧౨.

౪. రీతి, విధము.

చ. నలువమొగంబు లెట్లు సృజనప్రథమాహ
ఘునం దలిర్చు నన్నలువున సిద్ధసాధ్యసర
నాగమరుద్వరయోగిమండలీకలకలగుంఫితం
బు లయి కాంచనచారువు లైననాల్గువాకిళు
లమెలుంగునున్నతనికేతనరాజమునం బ్రసన్నుఁ
డై. పాండు. ౨. ౩౭.

వ...నలువనలుమోములందు వెడలునలుతోలుఁ
బలుకులనలువున...దశా. ౫. ౧౧౫.

జ: నలువందు, నలువమరు, నలువారు, నలువు
మిగులు, నలువొందు.

నలువుమిగులు. అ. క్రి. (√నలువు.) ఒప్పు.

గీ. బ్రహ్మసంవేద్య మాదిగాఁ బట్టిసాంత, మతివ
గోదావరీనదీహారమునకు, నడుమ నాయక
రత్న మై నలువుమిగులుఁ, బంచలింగాశ్ర
యము వీరభద్రశిఖరి. కాశీ. ౩. ౩౪.

నలువు(ల్వు)రు= నలుగురు. స. బ. (√నాలుగు.
త. నాల్వర్. నాలుగుశబ్దముయొక్క మహన్మ
హాత్వర్థకరూపము.) ౧. నాలుగుమంది.

చ. అనుజులు నల్వురుం దనకు నత్యనురాగము
నన్ విధేయులై, తనరుచు నుండ... భార.
ఆది. ౮. ౮౧.

ఉ. అంబరవర్తి వైనఁ గని యక్షునిచే నగపడ్డ
వీరిప్రాణంబులు మున్న నిన్నడిగి నల్వుర
కున్ నయవిక్రమప్రభావంబుల వేడికొ
న్న నతినత్సలభావముఁ బొంది యూదరా,
ర్ద్రిఁ జగుచూడ్కితోఁ బ్రియహితక్షీరభావ
ల మాఱడింపవే. భార. విరా. ౧. ౧౮౩.

గీ. ఆసపడి వీరినలువురయందు నొకని, శ్లేష్మ
మా మాచెదను నీవిచేతఁ కౌ. నైష. ౪. ౭౮.

౨. అందఱు.

చ. చెలువముఁ దాల్చి దగ్గనయఁ జేసిన దానివి
రావణస్వసన్, నలువురు నవ్వ నత్తఱిఁ గొన
ర్చక యేలిన విర్యమైయ యతం, డలుగఁడ...
ఆము. ౫. ౪౯.

నలువొందు. అ. క్రి. (√నలువు.) ఒప్పారు, శో
భిల్లు.

తోటకము. ఇలపై లవణాసురుఁడి ట్లొరగన్
కలకాలము వానియవారమునన్, వలనొప్ప
డుము మ్మొనవాల్ శివుచే, నలువొందెను భూ
లమునన్ గలపెన్. ఉ. రా. ౭. ౧౪౩.

సీ. నలువదినంబుల నలువొందు శిశుఁ బెండుఁ
గలిగె నంచు విరించిఁ గనిరి మునులు. దశా.
౧. ౨౨. ఉ. రా. ౧. ౨.

నలుసాల. వి. (√నాలుగు.) చతుశ్శాల, చుట్టు
కొల్లాయు, నాలుగిండ్లబవంతి.

సీ...చుట్టుకొల్లాయు నలుపాల యనఁ జతుశ్శాల
మా...ఆం. భా. ౨. ౧౪.

నలుసు=నలి. వి. (√నలుఁగు.) ౧. శుష్కతృణము.

సీ... నలి యన నలు సన నలరు శుష్క. గీ.
తృణము... ఆం. భా. ౨. ౭౬.

౨. తృణము మున్నగువానిలేశము; రేణువు.

ఆ. సంతసగ వియోగిసంతతిపై నలు, సంతయు
దయ లేక సంతసమున, సంతపింపఁ జేయు
...రసిక. ౬. ౬౬.

(రావణుఁడు). చ. పురలకు గుండెతల్లడము
కూఁతలడెందము లోనికొల్లు ఘే, చరతతికం
టిలో నలుసు...భా. రా. యు. ౨౪౧౯.

నల్గడ(లు)=నలుగడ.

మ...వారిదప్రతతుల్ సాల్పడి నల్గడం జెద రంగా బాలిక మనోవేగుండై, పతగేం ద్రుం డమృతాంతికంబునకుం దత్పాలు ర్భ యం బందంగన్. భార. ఆది. ౨. ౯౧.

ఉ. వేటొకచాప మెత్తి యదువీరుండు డెబ్బది రెండుబాణముల్, మీఱినపాంద్రభూవిభుని మేను కలంతట నాంటి నల్గడం, బాఱంగ నేసి ...ఉ. హరి. ౩. ౫౮.

గీ...నల్గడలం దిరుగుం, గుంభకర్ణుండు నడయాడు కొండకరణి. ఉ. రా. ౨. ౧౪౮.

ద్వి. గగన మెక్కెంతయుం గాన రాకుండ, మొ గులు గ్రాక్కమ్ముచు ముంచె నల్గడల. ద్వి. పరమ. ౪. ౨౯౦ పా.

నల్దెస= నలుదెస. వి. (√నాలు|గు.) నలుగడ.

ఉ. క్రన్నన నేవ యన్నియును గైకొని యే లెద నీసహాయు లై, చెన్నెసలారువీరు గతచేష్టత నల్దెసం దూలి పాఱంగన్. హరి. ఉ. ౨. ౧౨౮.

నల్వు(లుపు)దేఱు. అ. క్రి. (నలుపు+తేఱు.) నల్లనగు.

(చెంచుదొరలు.) ఉ. మిక్కిలి నల్పుదేఱుబలు మేనులు జుంజుఱుగడ్డముల్ ... వన్నెలు చూప నెంతయున్. ఇందు. ౨. ౪౭.

నల్ల[1]. వి. ౧. నెత్తురు, రక్తము.

ఆ. నల్లం గ్రోల నిచ్చి మెల్లనె చివ్వంగి,నోరి జింకం దివియునేరు పొదవ, వేంటకాండ్ర వో లె...ఆము. ౪. ౧౯౩.

సీ. బలుపచ్చిపాలనుండి పెలవుల దిగజాఱునల్ల వాలుక సాంచి నాకికొనుచు. ఉ. రా. ౭. ౧౨౦.

౨. రక్తవిశేషము, గట్టిపడిననెత్తురు.

సీ. రక్తవిశేషంబు రాజిల్లు నల్ల నా...ఆం. భా. ౨. ౧౩౨.

జః నల్లద్రావరి, నల్లద్రావుడు, నల్లాసకప్పెర, నల్లి నల్లిక, నల్లిపాడ.

నల్ల[2]=నల. వి. (సం. నైల్యం. ప్రా. నేల్లం. త. నల్లం.) ౧. నలుపు.

గీ. అమ్మహాశ్వంబుధవళదేహంబునందు, నల్లగలి గిన నీ విప్డు నాకు దాసి, వగుము మఱి యందు నల్ల లేదయ్యె నేని, నీకు నే దాసి నగుదుం బన్నిదము సఱుము. భార. ఆది. ౨. ౩౨.

చ. కొడుకులం బంచి తెల్పెనంగుగుఱ్ఱమువాల మునందు నల్ల గ్రైడు క్రియం దీర్చి...భార. ఆను. ౧. ౨౭౭.

౨. కళంకము.

వ. కని కద్రువ వినతం జూచి చూడవె యల్ల యతిధవళం బైనయశ్వంబునందుం బూర్ణ చంద్రునందు నల్లయుం బోలె వాలప్రదేశం బునందు నల్ల యై యున్నది...భార. ఆది. ౨. ౩౧.

౩. తప్పు.

గీ. ఆహాహా యలచంద్రుం డనువాం డహంకరించి, రోహిణీదేవి నొల్లక రోసి యుండ, బాపి నతని క్షయవ్యాధిబాధితునిగం, గినిసి శపి యింపనే నల్లం గనిన నొర్వ. కాశీ. ౭.౫౧.

౪. బొగ్గు.

సీ. అళిసమూహంబు నల్లలు మందపవనుండు చ ర్మభస్త్రిక మావిచయము తలిరు, టాకుజొం పములు తీవ్రానలజ్వాలలు ...ప్రబంధ.౪౪.

గీ...బొగ్గు, నల్లనంగను గాళికానామము లగు. ఆం. భా. ౨. ౨౪౨.

౫ణ. నల్లనిది. (దీనికి వృత్తియందు వికల్పముగా నిగామము.)

సీ. ఉల్లతెల్లనితురగోత్తము వాలంబు నల్ల సేసితి

రేని సాప దాసి, యగు మన వినత... భార.
ఆది. ౨. ౩౪.

సీ. పాలసిన గబ్బుకంపులు సోడుము పైపసీ నల్ల
తిరునామ మెచటు దొరకె. జై. భా. ౩. ౭౪.

ఉ. నల్లనివాఁడు పద్మనయనంబులవాఁడు కృపా
రసంబుఁ బైఁ, జల్లెడువాఁడు...మల్లియలార
మీపొదలమాటున లేఁడుగదమ్మ చెప్పరే.
భాగ. ౧౦ పూ. ౧౦౨౦.

జ: నలుపు, నలుపెక్కు, నల్పుదేఱు, నల్లఁబాఱు,
నల్లకచోరము, నల్లకలువ, నల్లకాఁచి మొ.

నల్లఁబాఱు=నల్లపడు. అ. క్రి. (నల్ల[2] + పాఱు.)
నల్లనగు.

గీ. భావిపురుహూతకుంభికుంభములు మీఁద, న
ల్లఁబాఱునిజాత్మజభల్లహతుల, నని యొఱంగిం
చువిధమున నామరాశి, గమనపాలిండ్లకొనలు
నీలిమ వహించె. వరాహ. ౩. ౪.

గీ. చన్నుగుబ్బలపోరాటఁ జక్కఁబెట్టఁ, బోయి
మధ్యస్థభావంబు పొందలేని, కతన లజ్జించె
ననఁగ మొగాలు నల్లఁబాఱుగురువిందపూ
సలపేరు పైచు. వరాహ. ౨. ౧౧౫.

నల్లకచోరము. వి. (√నల్ల[2].) చోరము†. (శ.ర.)

నల్లకాఁచి. వి. (√నల్ల[2].) ఒకదినుసు మొక్క.

సీ. కామజీలుగు మెట్టదామర వెఱ్ఱిసెనగ జంబి
రముకాఁచి నల్లకాఁచి. హంస. ౪. ౧౦.

నల్లగగ్గెర. వి. (√నల్ల[2].) కఠింజరము†. (శ. ర.)

నల్లగఱిక. వి. (√నల్ల[2].) బాలతృణము†. (శ.ర.)

నల్లగల్వ(లువ). వి. (√నల్ల[2].) ఇందీవరము,
నీలోత్పలము.

చ. అవనిజచూపులుఁ బ్రవిమలాగ్రణి మైజిగి నల్ల
గల్వలుఁ, గువలయనేత్రనవ్వులు రఘుప్ర
భుచూపులుఁ దెల్లగల్వ లెక్కువ యయి నిం
డె నీటు మను గోసినపువ్వులకంటె రెట్టిగా.
ఉ. రా. ౩. ౧౧౦.

గీ...నల్లగల్వప్రాపుఁ బేర్కొంచుఁ బూని కత్తి చెలఁగ.
దశా. ౨. ౨౬౧.

సీ. నల్లగల్వ యనంగఁ జెల్లు నీలోత్పలంబు...
ఆం. భా. ౧. ౧౬౫.

నల్లగింజెన. వి. (√నల్ల[2].) నీలపుష్పి†.

సీ. నల్లగింజెన పూరి తెల్లగింజెన యుత్తరేణు
గుబ్బిరి సంబరేణు... హంస. ౪. ౧౦.
(శ. ర. పా.)

నల్లగినియ. వి. (√నల్ల[2].) గినియ†. (శ. ర.)

నల్లగిసియ. వి. (√నల్ల[2].) అతసి†. (శ. ర.)

నల్లగురిగింజ. వి. (√నల్ల[2].) కృష్ణపాకి†. (శ.ర.)

నల్లగురిజె. వి. (√నల్ల[2].) కృష్ణగుంజ†. (శ. ర.)

నల్లగూబ. వి. (√నల్ల[2].) కృతమాలకము†. (శ.ర.)

నల్లగెనుసు. వి. (√నల్ల[2].) కృష్ణాలువు, ఒకజాతి
గెనుసు†. (శ. ర.)

నల్లగొలిమిడి. వి. (√నల్ల[2].) నీలమాన్య†. (శ.ర.)

నల్లగోరఁట. వి. (√నల్ల[2].) ఆర్తగళము†. (శ.ర.)

నల్లగ్రుడ్డు. వి. (√నల్ల[2].) కనీనిక, కంటిలోని
గ్రుడ్డులోనినల్లనిభాగము. (శ. ర.)

నల్లచీమ. వి. (√నల్ల[2].) మర్కటపిపీలిక. (శ.ర.)

నల్లచెన్నఁగులు. వి. బ. (√నల్ల[2].) ధాన్యవిశే
షము.

గీ. జిలితోఁగలరాజనములు వలవరులును, దెల్ల
నల్లచెన్నంగులు దీవసరులు, నాది యగు పేరు
గలవడ్లు...హంస. ౪. ౧౨౫.

నల్లచెఱకు. వి. (√నల్ల[2].) అనిత్రువు, నిజమయిన
చెఱకుగాక దానివలె మధురరసము కలఒకజాతి
తెల్లు†. (శ.ర.)

నల్లచేమ. వి. (√నల్ల[2].) కృష్ణాలుకము, ఒకజాతి
చేమ†. (శ. ర.)

నల్లచ్చికాఁడు. వి. (నల్ల[2] + లచ్చనము + కాఁడు.)

పక్షివిశేషము. (భరద్వాజము అని శ. ర.)

సీ...నల్లచ్చికాఁడును జల్లపిట్ట. గీ. యనఁగ ని ట్లని పక్షిభేదాఖ్య లలరు. ఆం. భా. ౨. ౯౭.

నల్లజీలకఱ(ఱ్ర). వి. (√నల్ల².) సుషవిక, జీల కఱ్ఱలో నొకభేదము.

సీ. నల్లజీలకఱ నాఁ జెల్లును సుషవిక...ఆం. భా. ౨. ౨౮౯.

నల్లతీఁగె(గ). వి. (√నల్ల².) సర్పాక్షి.

గీ...సర్పాక్షి ప్రబలు నల్ల, తీఁగె నాఁ...ఆం. భా. ౨. ౫౯.

సీ...చల్ల, పిల్లిమాడఁపు చారపిల్లడు చిత్ర మూలము నల్లతీఁగె కోలాకుపొన్న. గీ... మొదలు, గాఁ గలుగు నట్టిచిఱుచెట్లఁ గాం చి యంత. హంస. ౪. ౧౦.

గీ. నల్లతీఁగ గోడముల్లంగి వెలఁగాకు, చిత్తి వెల్లరసము సేవసేయ, నొడల నలఁద రస సముద్భూతవేదనల్, నిలుచు వంగపండ్ల నీళ్లు గనిన. (చి.కి. చి.ని.)

నల్లతుమికి. వి. (√నల్ల².) కాకతిందుకము, ఒక జాతితిందుకము. (శ. ర.)

ఘురు విసుమూఁదుఁగ్రోవి, తోలునిచ్చెన మొ దలు ముందుగ ధరించి. ప్రబంధ. ౬౫౯.

నల్లదాసరిగాఁడు. వి. (√నల్ల² + దాసరి + కాఁ డు.) తాఁబేలు. (నల్లనితాఁబేలు అని బ్రౌ.)

సీ. తామే లనంగను దాఁబే లనఁగ నల్లదాసరి గాఁడనఁదగుఁగమఠము.ఆం.భా.౧.౧౬౧.

గీ. తాను సురవహానివృపతనుల్ దాల్చి య కట, కామినీతతి నుడికించుకంటె నట్టె, గం డెయును నల్లదాసరిగాఁడు కిరియు,హరియు నై పోవుటయమంచి దనుయుగంబు. ఆము. ౫. ౪౧.

నల్లదేవర. వి. (√నల్ల².) కటివేల్పు, విష్ణువు.

సీ. ఇటు నల్లదేవరయింట నంటిననీళ్లజోటిఁ బా యనికొండఁ జూచినాఁడ. నరస. ౫. ౨౨. (తెల్లజోటివాయన ముద్రి. పా.)

క. అటు పసిఁడిసరులయమ్మల, దిటు మగుపక్క దొర నల్లదేవర పోలెక. అచ్చ. భా. ౨. 50 ~~౭. ౧౫౮.~~

నల్లద్రావరి=నల్లద్రావుడు. (√నల్ల¹.)

శా...వ్రేపల్లెలోఁ, గాలం గోడియనల్లద్రావరి న డంగం జేయు మేల్త్రేవటరీ. అచ్చ. భా. 3.

నల్లన. వి. (√నల్ల³.) కృష్ణవర్ణము.
సీ...నల్లన నల్పు కప్పు కం దనఁగను నొప్పుఁ
గృష్ణవర్ణంబు...ఆం. భా. ౧. ౧౦౮.
విణ. నల్లనిది.
గీ...శ్రీహరి తద్విషంబు, ధీరుఁడై యారగిం
చిన దేహ మెల్ల, నల్ల నయ్యెను వ్యాపించి నాఁ
టనుండి. దశా. ౨. ౨౨౦.
సీ. మేరుశృంగములపై మేఘముల్ దిగురీతి
నాతిచూచుకములు నల్ల నయ్యె. ఉ. రా.
౨. ౧౩౩.

నల్లనయ్య. వి. (√నల్ల³.) కటివేల్పు, కృష్ణుఁడు, విష్ణుమూర్తి.
(మన్మథోపాలంభనము.) సీ. మాయచే నిన్నుఁ
గ్రమ్మఱ నుండఁ జేసెనో నలువొందుమీయ
య్య నల్లనయ్య. ఇందు. ౪. ౪౮.

నల్లనాగు. వి.(√నల్ల³.)కృష్ణసర్పము,నల్లత్రాఁచు.
సీ. కన్నులు మిణుఁగురుల్ గ్రమ్మఁగా నొత్రాఁగు
చు బు స్సనుచో వేఁడిపొగలు నిగుడఁ, బల్ల
దంబునఁ ద్రుళ్లునల్లనాగులు నాగవెంజెరలు
మ బొట్టవెంజెరలును. ద్వా. ౭. ౧౦౦.

నల్లపజే=నల్లప్రజ. వి. (√నల్ల³.) ౧. కిరాతసంఘము, ఆటవికసంఘము. ౨. కోకిలమూఁక.
చ. కలరవ మూన్చు నల్లపజ కప్పుక రా జెను
వెంట రాజమండలి నడతేరఁ జైత్రబలనా
థునిఁ గూడి...చంద్రి. ౪. ౭౫. (ఉభయార్థములకు నిదియే యుదాహరణము.)

నల్లపాము. వి. (√నల్ల³.) నల్లత్రాఁచు.
సీ. హరినీలసోపానసరణి కాఁబోలును బగటు
చున్నది నల్లపాఁపపేరు. ప్రభా. ౧. ౬౩.

నల్లపూస. వి.(√నల్ల³.) నల్లనిగాజుపూస.(వివాహములో నాగవల్లిసమయమున వరుఁడు వధువు మెడలో సౌభాగ్యమునకై ఈ నల్లపూసలపేరు కట్టును. దీనినే నాగవల్లికసుత్రకంఠము అందురు.)
గీ. నేఁటి కీపాటి నీవు నాత్మాభిమహిమ, నింటి
కేతేరఁ జల్లగాఁ గంటి నింక, నిదియ పదివే
లు వైభవం బెల్లనాఁడు, నల్లపూసలు చెవి
యాకు నాకుఁ జాలు. శుక. ౨. ౭౪.
గీ. తమ్మివిందు కరగ్రహణ మ్మొనర్పఁ, బోలుచు
పద్మినికిని నల్లపూసదండ, గట్టినాఁడన నె
లదేఁటిగములు పొదలె. రాజ.చ. ౨.౬౯.

నల్లపేటితాటికాయ=నల్లపేటిపండు.వి.(√నల్ల³)
నల్లనిపేడు- చర్మము- కలతాటికాయ.
గీ. హాస్తిపురరాజశరశతహతిని ద్రెళ్లి, రాముతై
యుండెడి సంగ్రామరంగమునను, నరిది ప్రోవు
లు శుసినల్లపేటి, తాటికాయలగతి దైత్య
శతులతలలు. పి. శకుం. ౩. ౧౨౭.

నల్లపేటిపండు=నల్లపేటితాటికాయ. (√నల్ల³.)
సీ. తాళీవనము మించుఁ దఱచు నున్నతమునై
పెరిఁగి యందలినల్లపేటిపండ్లు, కస్తూరికా
ళి పృథుచరాంగనాఘన స్తనయుంభసఖ్యంబు స
లుపు నెపుడు. వరాహ. ౧౦. ౧౨౭.

నల్లప్రజ=నల్లపజే. మి. వి. (√నల్ల³.) కిరాత సంఘము, ఆటవికజనము.
వ. ఇట్లు వెడలి విండ్లు వంచుకొని మించుకొను
నన్నల్లప్రజం జూచి... ఆము. ౬. ౩౬.
క. ఏలలఁ బాడుచుఁ దగ విల్లుగోలలఁ గొని
నల్లప్రజలు గుమురై నడువఁగ, నీలాంబరుఁ
డై విభుఁడు ద్వైలాఘుకళావిరాజితేజ నె
క్కాఁ. వెం. పంచ. ౨. ౧౭౫.

నల్లబలుసు. వి. (√నల్ల³.) వృక్షవిశేషము.
సీ. బండచింతయు నల్లబలుసు సురభి చీకిరేను
కూఁకుడు నెమ్మి వెంకణముమ్మ.హంస.౪.౧౧.

నల్లబల్లెడ. వి. (√నల్ల³.) వృక్షవిశేషము.
రగడ. నల్లబల్లెడలతో నడగారడవిభంగి...పి.
శకుం. ౩. ౨౬౫.

నల్లమందు. వి. (√నల్ల³.) అభిని.

గీ. నల్లమందును గంజాయిం గల్లుం బోతుం, బిచ్చు
కల మెక్కి... చంద్ర. వి. ౨. ౬౪.

నల్లమడుంగు. వి. (√నల్ల².) మిక్కిలిలోంతైన మడుంగు. (శ. ర.)

నల్లమొసురు. వి. (√నల్ల².) మేఘములచే చీకటియైననాంటిమొసురు.

ద్వి. మొగులు గార్క్రమ్ముచు ముంచెనల్గడల,
ముంచి నల్గడ నల్లమొసురుగాం బట్టి. ద్వి. పరమ. ౪. ౨౯౦ పొ.

నల్లమేంకతప్పు. వి. (√నల్ల².) జారత్వము.

సీ. బలభేది గౌతముభార్య నహల్యం గామించి
చేయండె నల్లమేంకతప్పు. ప్రబోధ. ౧. ౫౦.

(నల్లమేంక=చింబోతు. దీనికి కామమెక్కువ.)

నల్లలుదీయు. అ. క్రి. (నల్ల³లు+తీయు.) బొగ్గులు మొ. దిగందుడుచు.

ఉ. పట్టెపుజుట్టు నిక్కమెడ బాగుగం జివ్విన
యారెపాంక ముక్, రెట్టలబట్టి నెమ్మిం బురణిం
చినయాంకలజోకులుక్ దగల్, గొట్టకయుండ
మేపుపలుకోయపుమందులు గల్గుపుంజుం జే,
పట్టి గ్రహంబు వెన్కం గనుపట్టంగ నల్లలు
దీసి యంతటక్. కువల. ౪. ౨౧౪.

నల్లవ(ంబ, ప)డు. అ. క్రి. (నల్ల²+పడు.) నల్లనగు.

(వరూథినికి.) క ... చను మొనలు నల్లపడియెక్
...మనుచ. ౩. ౧౧౯.

సీ. తులుకుమించులయుంచు గులుకుమించులసం
చు లెడంగు వెన్నెన్నె నల్లంబడంగ వేలె. చంద్రా. ౪. ౧౫౯.

(వ్యావ.) మీవాం డీనడుమ చాలా నల్లపడిపోయినాండు.

నల్లవలువదాల్పు. వి. (√నల్ల².) నీలాంబరధరుండు, బలరాముండు.

సీ. నల్లవలువదాల్పుం దెల్లనిబలుదీవిం గన్నులు
చెవులుగాం గలుగుశేని. రాము. ౨౧౩.

నల్లవేల్పు. వి. (√నల్ల².) కఱివేల్పు, కృష్ణుండు, విష్ణువు.

చ. పొలుపుగ నల్లవేల్పునునుం బొక్కిటితామ
రపువ్వుముద్దుంగో, డలిచెలువంబుం జూచి పొ
గడక్ ముఖపంకజ మొక్క టెట్లు నా,
కలవడు నంచు మోములు రయంబున నాలు
గు దాల్చి మెచ్చునా, నలినజుం డిచ్చుగాం
త... చిరాయురన్నతిక్. చిత్రభా. ౧. ౪.

నల్లవో(వో). అవ్య. (త. నల్ల=మంచిది, పో=లే) ప్రశంసనార్థకము. (ఔర అని శ. ర, చి. ని. అయ్యో అని బ్రౌ.)

ఉ. నల్లవో నిక్క మాడె నృపనందనుముందట
ద్రోణుం డొక్కండుక్. భార. విరా. ౩. ౯౯.

గీ. ఇంతప్రొద్దు కిరీటికెట్టెదుర నిలువ, వెఱవకు
న్నప్డు ద్రోణుండ వింటివాండు, నల్లవో తన
యున్న సేనకు నొకండ, బలిమిం దలమీఱునే
యిట్లు నిలువవలదె. భార. విరా. ౫. ౧౩౬.

ద్వి. నల్లవో పండిత నతపండితౌఘు, నల్లవో పం
డిత నందితకీర్తి. పండితా. దీక్షా. ౭౦ పొ.

ద్వి. అల్లమప్రభురాయ యస్తత్స్వహాయ, నల్లవో
యల్లమ ననుం గన్నతండ్రి. ప్రభులిం. ౨.
(చి. ని.)

నల్లసేనము. వి. (√నల్ల².) ఒకజాతిజొన్న.

గీ. నల్లసేనపుగుండులు నడచినట్లు, మంపుగొని
మే యెఱుంగక మలసిమలసి, ... మన్నుం,
బోతు లెడచొచ్చె...ఉ. హరి. ౪. ౨౬.

ద్వి. నలుపారునల్లసేనపుజంగటాల, నలఘువైభ
వమున నటు రెండుసాల, ములును... ద్వి. పర
మ. ౭. ౫౧౪ పొ.

నల్లి. వి. (నల్ల¹+ఇ³.) మత్కుణము.

సీ. తేనె తెట్టెకుఁ జుట్టు రానీఁగ లున్నట్లు పట్టె కంకటి నల్లి పట్టినట్లు. వైజ. ౩. ౧౨౫.

సీ... నల్లినాఁ,గాను మత్కుణ మొప్ప ... ఆం. భా. ౨. ౭౭.

నల్లింద. వి. వృక్షవిశేషము, ఒకానొక చెట్టు.

వ...మఱియునుం బెదపిచ్చి పినపిచ్చి నల్లింద నుల్లింద యిప్ప కప్పుర మద్ది...మొదలగు పెక్కు తెఱంగుల మ్రాకులు...పి. శకుం. ౨. ౧౪.

నల్లిక. వి. (√నల్ల².) రక్తపుచ్చికి, నలికండ్లపాము,

సీ...నల్లికం చన నలికిరి యన మిండ యం చనఁగ ను మీఱు రక్త, పుచ్ఛి...ఆం.భా.౨.౭౪.

నల్లిపొడ. వి. (√నల్ల².) పికిలిపిట్టలశరీరమందలి వన్నె, మచ్చ.

సీ. మెడతెరవులు నల్లిపొడలు కాలిఁకలు సోఁగ లాగులునిక్కు రాగికాళ్ళు. ప్రబంధ. ౧౩౦.

నల్లిల్లు. వి.(నల్ల+ఇల్లు. శ. ర. త.నల్లార్=పవిత్రమైన.) హోమధూమముచే పవిత్రమైనగృహము లు కలది, అగ్రహారము.

ఆ. నందనుండు వనము నల్లిల్లు నిధి సుర, గృహము చెఱువు మేలుకృతి యనంగ, జగతి వెలయు సప్తసంతానములు... కేయూర. ౧.౭.

క. జనులు కవితైవవిద్యా, యని చదువుటఁ గావ్య మధిక మదియును నల్లిల్లును గుడియుఁ జెఱువు నిధియును, వనము సుతుఁడు సంతతము భవస్థితిగతికిఁ. ద్వా. ౧. ౨౪. (చి. ని. పా.)

సీ. అనఘుఁడై యెనుబదియెనిమిదివేవురు బ్రాహ్మణప్రవరుల బ్రహ్మవిదుల, వెలయంగ నల్లిండ్ల నిలిపి ప్రత్యేకంబ ముప్పండ్రుదాసుల నొప్ప నిచ్చె. భార. సభా.౨.౧౨౧.

సీ.కొమరార చెఱువులు గుళ్లు ప్రతిష్ఠించి లోకసంభావ్యంబులుగ నొనర్చె, నిధులు నల్లిండ్లు ను నిలిపె...హరి. పూ. ౧. ౧౯. కేయూర. ౧. ౪౨.

నల్లె(ల్లియ). వి. చతురంగుళపరిమాణము.

క. నేలకు నల్లెఁడుపాఱుచుండఁ, గ్రాలుచు మును మెఱయుగురునికరథచక్రము ల,క్కాలంబున సమరజయ, శ్రీలోపము దెలియ నంటసిలఁ బడియె నృపా. భార. ద్రో. ౫. ౩౧౭.

శ్లో. తస్య పూర్వం రథః పృథ్వ్యాశ్చతురంగుళ ముచ్ఛ్రితః, బభూ వైవం చ తేనో క్తే తస్య వాహాః స్పృశే న్మహీమ్. సం. భార. ద్రో. ౧౯౧. ౫౫.

ద్వి. నల్లెంట నొక్కొక్క నవలత గలదు. పండితా. పర్వ. ౩౭౪ పు.

క. వ్రేలెఁడు నల్లెఁడు జుత్తెఁడు, నేల లెడ ల్గాగ నిలిచి నిర్జరమనుజ, వ్యాళవరులు...కకు.౫. ౭౧. హరి. ఉ. ౬. ౧౧౨.

నల్లెరు= నల్లేరు. (చి.ని,శ.ర.)

నల్లేరు. వి. వజ్రవల్లి .

సీ. వజ్రవల్లాఖ్యయై వఱలు నల్లేరన ... ఆం. భా. ౨. ౪౦.

గీ. ... నల్లేరు నులిశెము డాకుజెముడు, వేలఱిఁటకసిందెయుఁ గోలజెముడు ... మొదల్గాఁగలుగునట్టిచిఱుచెట్లు...హంస.౪.౧౦.

నల్లేరుపైబండివలె=నిరాతంకముగా.

(వ్యవ.) వీఁడు వానిమీఁదికి నల్లేరుపై బండివలె పోవుచున్నాఁడు.

నల్వ=నలువ.

చ. అమలమరాళయాన వతురానన భావమువర్ణ దేహవిభ్రమముల నిద్దఱుం దొరపి బ్రహ్మయు శక్తియు నైనతారకోదమున నటించు లీల విశదంబుగఁ దెల్పుచు నల్వయుఁ బచ్చోరమణియు నిత్తురీప్సితవరంబులు... ప్రబోధ. ౧. ౫.

ఉ. వేలుపు రేఁడు నల్వయును వెన్నుఁడుఁ గొల్వఁగ మంచుఁగొండరాచూలిని గూడి వేడుకలఁ జొక్కెడురేనెలతాల్పుఁ గొల్చెదన్. శీలా. ౧. ౧.

నల్వకోమరుఁడు=జాంబవంతుఁడు.

సీ...గాలి, కొడు కంగదుఁడు నల్వకోమరుఁడు మొదలగువారలును దమ్ముఁడు జెరసి కొల్వ. అచ్చ. రా. యు. ౫౭౫.

నల్వగుడ్డు=బ్రహ్మాండము.

చ. పగ లిరు లెల్లెడన్ గలియఁ బర్వెనె సంద్రము లింకఁ బాఱెనే, రగులదె నల్వగుడ్డుగమి రాముని కించుక కీడు గల్గినన్. అచ్చ. రా. ఆర. ౪౭.

నల్వము. సం. వి. అ. పుం. నాలుగువందలమూరలపరిమాణము.

నవ. వి. (√నవయు. క. నవె.) దురద, కండూతి.

గీ. దూల జిల నవ నస గాఁడు దురద యనఁగఁ, బరఁగుఁ గండూతి...ఆం. భా. ౨. ౧౭౯.

నవ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ప్రత్తిచెట్టు. (శే.ని.) విశ. బ. (న్.) తొమ్మిది. (తెలుఁగున సమాసపూర్వపదముగానే యుండును. ఉదా:- నవగ్రహములు, నవధాన్యములు మొ.)

నవఁత. వి. (√నవయు.) కష్టము, శ్రమ. (దుఃఖము అని శ. ర.)

ద్వి. పట్టంబు నామీఁదిభక్తి మై మాని, నారచీరలు జడల్ నవఁత మైఁ దాల్చి, నారాకఁ గోరుచున్న మహామహుండు. రం. రా. ఆర. ౧౫౩ పా. ౨౩ పం.

ద్వి. తెవులు నొప్పులు లేవు తిరిపెంబు లేదు, నవఁతఁ బొందుట లేదు నరకంబు లేదు. రం. రా. ఉ. ౧౩౩ పా. ౨౪ పం.

౨. క్షయరోగము.

సీ...క్షయము నవఁత నాఁగ విలసిల్లు...ఆం. భా. ౨. ౧౨౬.

నవకము. వి. ౧. అత్యంతమార్దవము; మృదుత్వము.

సీ. నవకంబు మీఱుక్రొన్ననదండ సవరించి వలి చన్నుఁగవపైఁ జెన్నొలయఁ జేసి. హరి. ఉ. ౪. ౨౫౦.

గీ. నవశిరీషసుమంబుల నవకమునకు, నన్నదమ్ములు వోనినీయడుగుఁదమ్ము,లెంతదూరము నడిపింప నిచ్చగించె,నొక్కొ నిర్దయు మైననీయుల్ల మిపుడు. నైష. ౪. ౬.

౨. అందము, ఒప్పు.

సీ. అళికులంబులకప్పు గలయంతయును బుచ్చి నాఱువోసినభంగి నవక మెక్కి. భార. విరా. ౨. ౫౨.

సీ. నన లంకురము నొంది నవకంబుతోఁగూడ బలసి లేఁదావులకలిక లయ్యె. పి. శకుం. ౨. ౧౨౬.

విశ. ౧. మృదులము, కోమలము.

క. ముల్లు తలకొననినవకపుఁ,బల్లవములతోడ...పువ్వు,లుల్లసిలు నలర్కాకాక మొదుగఁగఁ గొనుచున్. ఆము. ౪. ౧౯౫.

గీ. శ్యామలోపరినిబిడపత్రాభ్రములకుఁ, గాండమండంబు దిగువాన కాల్లు కాఁగఁ, బంకరుహనేత్ర వర్షరుతంక నొసఁగు,పోఁకబోది యనవకంపు మోకఁ గంటె. మను చ. ౩. ౭౯.

సీ. నడపాడ నేర్చినవకంపులత లనఁ బోలు పొందు వెన్నెలబొమ్మ లనఁగ. ధనా. ౨. ౨౩.

౨. అందమైనది.

చ. నవకపుమావిమోకలఁ బెనంగినతీవలు వేడ్కఁ బెంపఁ బల్లవముల నెజ్జ లుల్లముల లజ్జ లడంపఁగ...నిర్వ. ౭. ౩౨.

క. వాడక వాలక తెవుళులఁ,గూడక తగ నల్ల గొరలుగొని నవకము లై,చూడఁగ భద్రము లగుచున్న, వీడెన్ సస్యంబు లిడుమ వీడం బ్రజకున్. భాగ. ౧౦. పూ. ౭౫౭.

సీ. ధవళతరచ్ఛాయ నవకంబు లై నవచ్ఛసరా
లు విపులవక్షమున నై చి. వరాహ. ౬.౪౦.

నవకము. సం. వి. అ. న. తొమ్మిదింటిసమూహము, తొమ్మిది.

నవకారిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. ౧. నవోఢ, క్రొత్త పెండ్లికూఁతురు. ౨. నూతన మగు కారిక. ౩. నూతన మగుకృత్యము.

నవగోజె. వి. గొప్పగుడారము.

సీ...నవగోజ యనఁగను గొప్పగుడార మై
యొప్పుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౪౯.

నవగ్రహములు. సం. వి. అ. పుం. బ. సూర్యచంద్రాంగారకబుధబృహస్పతిశుక్రశనిరాహుకేతువు లనుతొమ్మిదిగ్రహములు.

నవచత్వారింశత్తమము= సం. నవచత్వారింశము.

నవచత్వారింశత్తు. సం. విణ. (త్) స్త్రీ. నలువదితొమ్మిదింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి. త్. స్త్రీ. నలువది తొమ్మిదింటియం దుండుసంఖ్య. (వాచ.)

నవచత్వారింశము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నలువదితొమ్మిదవది.

నవతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) తొంబదియవది. వి. అ. పుం. ౧. కుథము, ఏనుఁగుపైని పఱచుకంబళి. ౨. కంబళము.

నవతి. సం. విణ. (ఇ) స్త్రీ. తొంబదింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి. ఇ. స్త్రీ. తొంబదింట నుండుసంఖ్య.

నవతిక. సం. వి.అ.స్త్రీ. ౧=నవతి. ౨-తొంబది పెండ్రుకలు కలది - క్రొత్తదిగా చేయునది - ముచ్చెవానికుంచె, వాగఱ.

నవతితమము. సం=నవతము.

నవత్రింశత్తమము. సం = నవత్రింశము.

నవత్రింశత్తు. సం. విణ. త్. స్త్రీ. ముప్పదితొమ్మిదింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి. త్. స్త్రీ. ముప్పదితొమ్మిదింట నుండుసంఖ్య.

నవత్రింశము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ముప్పదితొమ్మిదవది.

నవత్వము. సం. వి. అ. న. ౧. క్రొత్తదనము. ౨. తొమ్మిదింటిధర్మము, నవత్వసంఖ్య.

నవదశ. సం. వి. న్, న. బ. ఏకోనవింశతి, పందొమ్మిది.

నవదశము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) పందొమ్మిదవది, ఏకోనవింశము.

నవదీధితి. సం. విణ. (ఇ) ౧. క్రొత్తకాంతి కలవాఁడు. ౨. తొమ్మిదికిరణములు కలవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. క్రొత్తకాంతి. ౨. క్రొత్తకిరణము. ఇ. పుం. అంగారకుఁడు.

నవదుర్గలు. సం. వి. అ. స్త్రీ. బ. తొమ్మిదిమూర్తులుగ కూడినదుర్గలు.

శ్లో. ప్రథమం శైలపుత్రీచ ద్వితీయం బ్రహ్మ
చారిణీ, తృతీయం చంద్రఘంటేతి కూష్మాం
డీతి చతుర్థకం, పంచమం స్కందమాతేతి
షష్ఠం కాత్యాయనీతిచ, సప్తమం కాళరా
త్రిశ్చ మహాగౌరీతి చాష్టమం, నవమం సి
ద్ధిదా ప్రోక్తా నవదుర్గాః ప్రకీర్తితాః. బ్రహ్మ
కైవర్తపురాణము.

(కుమారిక, త్రిమూర్తి, కళ్యాణి, రోహిణి, కాళి, చండిక, శాంభవి, దుర్గ, భద్ర అని కొందఱు.)

నవద్వారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తొమ్మిది ద్వారములు కలది. వి. అ. న. దేహము.
ఇట్లే: నవరంధ్రము, నవచ్ఛిద్రము.

నవధాతువులు. సం. వి. ఉ. పుం. బ. తొమ్మిది

విధము లగుధాతువులు.

శ్లో. హేమతారారనాగాశ్చ తామ్రరంగేచ తీక్ష్ణకం,కాంస్యకం కాంతలోహంచ ధాతవో నవకీర్తితాః. (బంగారు, వెండి, ఇత్తడి, సీసము, రాగి, తగరము, ఇనుము. కంచు, కాంతలోహము.)

నవధాన్యములు. సం. వి. అ. న. బ. తొమ్మిది విధము లగుధాన్యములు. (గోదుమలు, యవలు, కందులు, పెసలు, సెనగలు, బొబ్బరలు, నువ్వులు, మినుములు, ఉలవలు.)

నవనము. సం. వి. అ. న. స్తోత్రము చేయుట.

నవనవతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) తొంబది తొమ్మిదవది.

నవనవతితమము=సం. నవనవతము.

నవనవమను=నవనవలాడు. అ. క్రి. (నవనవ+అను.) మృదువగు, కోమలమగు.

క. నవనవమను నెమ్మేనులు, రివరివమను మధ్యములు ద్విరేఫశ్రేణుల్, జవజవమను వేణికి మది,రవరవమను మరుఁడువారిరంగులు గనినన్. చమ. 3. ౧౦౯.

నవనవలాడు=నవనవమను.

(పార్వతి)ద్వి. మాటలతేటల మహిఁ జేసుకొన్న, విద్దెల బుద్ధుల వెల లేనిపనుల, ముద్దులముద్దులమురిపెంపుగతుల, మేటియై నూటియై మించినలీల,నాఁటికి నాఁటికి నవనవలాడు,తనువున కొకవింత తళుకుప్పతిల్ల,వనిత కంతంత జవ్వనమంకురించె. వృ. వి. ౧. ౯.

(వ్యవ.) ఈనీటివంకాయలు నవనవలాడుచున్నవి.

నవని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - క్రొత్తగా తీయఁబడినది- నవనీతము, వెన్న.

నవనిధులు. సం. వి. ఇ. పుం. బ. కుబేరుని తొమ్మిదినిధులు. (మహాపద్మము, పద్మము, శంఖము, మకరము, కచ్ఛపము, ముకుందము, కుందము, నీలము, ఖర్వము. వరము అని కొందఱు.)

నవనీతంపుఘుటికలు. వి. బ. భక్ష్యవిశేషము.

వ...తిరువీసంబు పరమాన్నం బానవాలు జున్నులు మీఁగడతెరలు నవనీతంపుఘుటికలు... ప్రబంధ. ౧౧౨.

నవనీతకము. సం. వి. అ. న. ౧. నెయ్యి. ౨. వెన్న. (వాచ.)

నవనీతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. క్రొత్తగా పొందింపఁబడినది. ౨. క్రొత్తఁగా తీయఁబడినది. వి. అ. న. వెన్న.

నవనీయము=నోతవ్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నుతింపఁదగినది.

నవపంచాశత్తమము. సం=నవపంచాశము.

నవపంచాశత్తు. సం. విణ. త్. స్త్రీ. ఏఁబది తొమ్మిదంటు నుంకుసంఖ్య కలది. వి. త్. స్త్రీ. ఏఁబదితొమ్మిదంట నుంకుసంఖ్య.

నవపంచాశము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ఏఁబదితొమ్మిదవది.

నవపాణిగ్రహణ. సం=నవోఢ.

నవప్రసూత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. క్రొత్తగా ప్రసవించినస్త్రీ; పురుటాలు.

నవప్రసూతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. క్రొత్తగా ప్రసవించినయాఁడుది, పురుటాలు.

నవఫలిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. క్రొత్తగా రజస్వలయైనపడుచు. ౨. నవోఢ, క్రొత్తగా పెండ్లియైనబాలిక. (విల్యమ్సు.)

నవమము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) తొమ్మిదవది.

నవమల్లిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. విరజాజి.

నవమాలిక. సం=నవమల్లిక.

నవమి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పక్షమునందు తొమ్మిదవతిథి.

నవము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. క్రొత్తది, లేఁతది. ౨. ఆధునికము, ఇప్పటిది. వి.అ.పుం. ౧. స్తోత్రము. ౨. ఎఱ్ఱగలిజేరు, రక్తపునర్నవ.

నవయించు=నవయఁజేయు. స.క్రి.(√నవయు.) కష్టపెట్టు, బాధపెట్టు.

చ. ఎలప్రాయపు మేని నవయించియు ... తుదిఁ దపంబున నయ్యెడి దేమిసెప్పుమా. కు.సం. ౪. ౮౪౨.

నవయు. అ. క్రి. (క. నవె.) ౧.(రోగాదులచే) కృశించు, చిక్కు, ఎండిపోవు.

క. నాగాయుతసత్త్వుఁడు ది,జ్నాగాయతహస్తుఁ డనిలనందనుఁడు మహో,ద్వేగాత్ముఁ డగుచు డస్సిన, నాగముక్రియ నుండకున్నె నవసి వనమునన్. భార. ఆర. ౫. ౩౩౦.

గీ. పవనపర్ణాంబుభక్షు లై నవసి యినుపకచ్చడాల్ గట్టుకొనుమునిమ్రుచ్చు లెల్లఁ, దామరసనేత్ర లిండ్ల బందాలు గారె. మనుచ. ౨. ౪౩.

గీ. సవనకృత్యంబు లడఁగిన నవసినవసి, వాసవాదిసుపర్వులు వరుగు లైరి. వరాహ. ౪. ౫౨.

౨. క్షీణించు, తగ్గు.

క. మండలము నవయ నరి కొం,డి,గుండినసింహాసనంబు లుర్విన్ వినమే. ఆము. ౪. ౨౧౬.

౩. శ్రమపడు, కష్టపడు.

సీ. వసుమతీరాజ్యంబువలన నిరస్తు లై మునివృత్తి నత్యుగ్రవనములోన, నవయుచుఁ బాండుభూనాథనందను లున్నవా రని విని ... భార. ఆర. ౧. ౧౨౨.

శ్లో. ... శ్రుత్వా ... పాండవాన్ దుఃఖసంతప్తాన్ సమాజగ్ము ర్మహావనే. సం. భార. వన. ౧౨.౧.

ఆ. ఆలుఁబిడ్డ లాఁకటు లై లేమిఁ గుందుచుఁ, దెవులుచేతఁ బడుచు నవయుజనులు, మున్న క్రోధలోభముల నాస్తికతఁ బన్న, పిశునంబు సేసి పేర్చినారు. భార. అను. ౫. ౯౭. ౪

ఆ. మునివరేణ్యుశాపమునఁ జేసి యిప్పాట,నవయుచున్నవాఁడ నాఁటఁగోలె. భార. ఆర. ౪. ౧౧౯.

శ్లో. సోహం శాపా దగస్త్యస్య బ్రాహ్మణా నవమత్య చ, ఇమా మవస్థా మాపన్నః పశ్య దైవ మిదం మమ. సం. భార. వన. ౧౮౧.౧౪.

జః నవ, నవఁత, నవయించు.

నవరత్నములు. సం.వి.అ.న. బ.౧. ముక్తికము, మాణిక్యము, వైడూర్యము, గోమేదకము, వజ్రము, విద్రుమము, పుష్యరాగము, మరకతము,నీలము అనుతొమ్మిదివిధముల రత్నములు. ౨.ధన్వంతరి, క్షపణకుఁడు, అమరసింహుఁడు, శంకువు, బేతాళభట్టు, ఘటకర్పరుఁడు, కాళిదాసుఁడు, వరాహమిహిరుఁడు, వరరుచి అను విక్రమాదిత్యుని యాస్థానపండితులు. (వాచ.)

నవరసములు. సం. వి. అ. పుం. బ. (అల్గా.) శృంగారవీరకరుణాద్భుతహాస్యభయానకబీభత్సరౌద్రశాంతములు అనుతొమ్మిదిరసములు.

నవరసు=నవరను. వి. ఒకవిధ మగు బంగారునాణెము, కాసు.

క. కేళిక కన్యతె నవరసా, యాలేమం బిలువ వనిన యధికార్యర్థో,త్తాలబిలోవ నరసా, న్మీలఝుళంఝుళితకింకిణీనిక్వణ యై. బహు. ౫. ౬౨.(నవరసు=శ్రేష్ఠురాలుఅనిభావము.)

నవరాత్రములు. సం. వి. అ. న. బ. తొమ్మిది రాత్రులు. (౧.వసంతనవరాత్రములు. చైత్రశుద్ధ ప్రతిపత్తు మొదలు తొమ్మిదిరాత్రులు. ౨. గణపతినవరాత్రములు. భాద్రపద శుద్ధ చతుర్థి మొదలు తొమ్మిదిరాత్రులు. ౩. దేవీనవరాత్రములు.

ఆశ్వయుజశుద్ధప్రతిపత్తు మొదలు తొమ్మిదిరాత్రులు.)

నవరు= నగరు. వి. రాజగృహము. బ. నవళులు నవళ్లు.

క. వివిధోత్పాతంబులకుఁ, నవళులలోఁ దోఁచు కీడునకుఁ దోడ్తోఁ, శాంతివిధానంబున నిరసన్యమవ్రను బురోహితునిచేతననవద్యముగన్. భార. శాం. ౨. ౩౦౮.

నవశతము. సం. వి. అ. న. నవోత్తరశతము, నూటతొమ్మిది.

నవశాయకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఆయాయి నిమ్నజాతివాఁడు. (వీరు తొమ్మండ్రు.)

శ్లో. గోపో మాలీ తథా తైలీ తంత్రీ మోదక వారుజీ,కులాలః కర్మకారశ్చ నాపితో నవ శాయకాః. పరా. (వాచ.)

నవశ్రాద్ధము. సం. వి. అ. న. మరణదినము మొదలుకొని బేసిదినములందు చేయఁదగినశ్రాద్ధభేదము.

నవషష్టము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) అఱువది తొమ్మిదవది.

నవషష్టి. సం. విశే. ఇ. స్త్రీ. అఱువదితొమ్మిదింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి.ఇ.స్త్రీ.అఱువదితొమ్మిదింట నుండుసంఖ్య.

నవషష్టితమము. సం=నవషష్టము.

నవసప్తతము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) డెబ్బది తొమ్మిదవది.

నవసప్తతి. సం. విశే. ఇ. స్త్రీ. డెబ్బది తొమ్మిదింట నుండుసంఖ్య కలది. వి.ఇ. స్త్రీ. డెబ్బది తొమ్మిదింట నుండుసంఖ్య.

నవసప్తతితమము. సం=నవసప్తతము.

నవాతు. వి. (హి. నవాత్.) శర్కరాభేదము.

సీ. శర్కరాభేదసంజ్ఞలు నవాతు జుమోజు పుల కండ మనఁగను బొలుపు కాంచు. ఆం. భా. ౨. ౨౫౧.

సీ. పూతనచనుఁబాలఁ బొడముచేఁ దడఁగనో వ్రేఁతవాతెఱమేల్నవాతు గొనుట. బళిర కటిచేల్పుశతకము. ౭. ప. (చి.ని.)

క. కొమ్మపయి పతిపాతము, నెమ్మెయి నెఱపుదువి దేల యోఁచెద వకటా, కమ్మఁగ నవాతుచక్కెర, క్రమ్మఁగ మాటాడు దవర కలకంఠవరా. విజ. వి. ౩. ౫౭.

నవారు. వి. (హిం. నవార్.) చిత్రాలపట్టిక, పట్టెడ, పట్టెమంచమునకు నేసెడుపట్టెడ.

సీ. చిత్రాలపట్టిక చెలఁగు నవారన...ఆం. భా. ౨. ౧౭౪.

సీ. తగటిరుమ్మీతాపుతానవారు కసీదుసిస్తుబందరుచీటిల సరీలు. హంస. ౫. ౩౫౦.

నవాశీతము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) ఎనుబది తొమ్మిదవది.

నవాశీతి. సం. విశే. ఇ. స్త్రీ. ఎనుబదితొమ్మిదింటియందుండుసంఖ్య కలది. వి. ఇ. స్త్రీ. ఎనుబదితొమ్మిదింటియం దుండుసంఖ్య.

నవాశీతితమము. సం=నవాశీతము.

నవాసారము. (సం. నవక్షారః.) ఒకదినుసు ఉప్పు. (శ. ర. నవాసాగర మని వ్యవహారము.)

(వ్యవ.)గిన్నెలు కళాయి చేయుటకు నవాసారముపయోగించును.

నవి. వి. ౧. కరగోడ పెట్టుటకు నిడుపున త్రవ్వియెత్తిన మట్టిపల్లము. (శ.ర.) ౨. తోఁట మొ. వానికట్టునకు పెట్టుచిన్నగోడకై దానిప్రక్కనె త్రవ్విన కాలువ.

శాసనము...దూర్పున నాగుమరితోట్ల నవియును...దా. శా. ౧౦౧౭.

జః నవుకు.

నవిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నుతించువాఁడు.

నవితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నుతింపఁదగినది.

నవిష్ఠము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నవతమము, మిక్కిలి క్రొత్తది, పెక్కింటిలోఁ క్రొత్తది.

నవీనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) క్రొత్తది, ఆధునికము, ఇప్పటిది.

నవీయము. సం. విణ. (స్. యసీ. స్.) నవతరము, రెండింటిలోఁ క్రొత్తది.

నవురు=నాఱు. విణ. (√నవి.) పల్లము, నిమ్నము.

సీ...పల్లము నవురుఁ బల్లనఁగ నిమ్నంబు దనరు. ఆం. భా. ౧. ౧౫౭.

వి. మొట్టి. (చూ. నాఱు.)

నవుడుకొట్టు=నాడుకొట్టు. అ. క్రి. మిణకరించు.

ద్వి. అని యిట్లు దేవేంద్రుఁ డాడినమాట,విని యును విననట్లు విస్మయం బంది, వ్యక్తనుఁ డూరకయుండె బాగగ్రుండు, నవుడుకొట్టెను నీళ్లునమలెఁ గళ్యపుఁడు.ద్వి.హరిశ్చ.పూ. ౨౧౬ పం.

నవుబత్తు=నౌబత్తు. వి. చర్మవాద్యవిశేషము.

సీ...రాజాబహాదరు, మొదలైనబిరుదులు ముఖ్యమౌ తెల్లజెండా నవుబత్తును ఢక్క యాది, గలిగినరాజచిహ్నలొసంగఁబడె...రంగా. ౧. ౧౧౬.

నవురు=నారు. విణ. (క. నవురు.) మృదువు, మెత్తనిది. (శ. ర.)

నవోఢ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. క్రొత్తగా పెండ్లియైనది,నూతనవివాహిత.

నవోద్ధృతము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) క్రొత్తగా ఎత్తఁబడినది. వి. అ. న. నవనీతము, వెన్న. (వాచ.)

నవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. క్రొత్తది, ఆధునికము, ఇప్పటిది. ౨. నుతింపఁదగినది. వి. అ. న. స్తుతి. ప్రం.న క్తిప్రశస్తనవ్యపట్టాభిషేకశ్రీ.

నవ్వా. వి. బాలకుఁడు.

సీ...బాలకసంజ్ఞ నవ్వ నవ్వా, పాఁప పాఁపఁడు... ఆం.భా. ౨. ౧౧౯. (ప్రాఁతవ్రాఁత ప్రతులు, బ్రా. పా.)

నవ్వాడు. అ. క్రి. (నవ్వు+ఆడు[1].) నవ్వుతో నొప్పు.

ఉ. జాజులపైఁటతోఁ గులుకుచంక్కవకుబ్బల తో మిటారినవ్వాజెకు మోముతో సిలుకు టందెలతో నసియాడుకాసుతో, సారసగంధి...వయ్యారము మీఱ వచ్చునో కో... దశా. ౨. ౩౫౦.

నవ్వించు=నగించు. స. క్రి. (√నవ్వు.) నవ్వఁజేయు, హసింపఁజేయు.

గీ. విభుఁడు పరిహాస మాడి నవ్వించుఁగాని,పడయలేఁడయ్యె నెన్నియుపాయములను,రాజబింబాస్యతాంబూలరాగసుభగ, దంతకురువిందమాలికాదర్శనంబు. నైష. ౭. ౧౭౩.

క. కడు నవ్వించుచుఁ జెలఁగులు,ముడిపెట్టఁ బేర్కొండ్రు ముదిత కనుబొమల్, ముడిపెట్టె నాలి సిగ్గున,ముడిపెట్టెఁ నారి చెఱకువిూనున మరుఁడుఁ. మనుచ. ౫. ౯౪.

సీ. అతివపదాహతి కనువయ్యెఁ గంకేళి పడఁతి నవ్వింపఁ బాల్పడియెఁ బొన్న. చం. రా. ౬. ౮. ఉ. రా. ౩. ౨౧౫.

నవ్వు(వు)=నగు,నా. స. క్రి. ౧. అపహసించు, గేలిసేయు.

గీ. మిగుల నామనిఁ బచ్చచాంపేయకముల,నమ్మి కడపల్లఁ దము వైచినాఁడు మగుడ, నాసపడువారి నవ్విన ట్లువిచ్చెఁ, గలయమాతుల కేతకీగవాసతతులు. ఆము. ౪. ౯౪.

సీ. ఇంకఁ జాఁ గాక నస్నవ్వరు నవ్వెద రా
హవంబున నోడి యరుగుచుండ. దశా. ౨.
౪౧౭.

చ. వనిత యొకర్తు ... హరిఁ జూచెఁ గేకిసలు
కొట్టుచు జోటులుఁ దాని నవ్వఁగన్. పారి.
౩. ౧౨. విక్ర. ౧. ౪౯.

౨. పోలు.

సీ... వెలతొల్పుబలుబేల్పు చెలువు నవ్వి.గీ...
వెలుఁగొందు నారాచవేల్పు టేఁడు. నీలా.
౧. ౪౫.

గీ. విద్యుత్కై వడి ముక్తికి విడిది యగుచు, నాత్త
విధమున నానంద మైనయిచట, నున్న సర్వే
శునాదలపిన్న చంద్రు, నవ్వుచున్నది గంగ
ఫేనములచేత. ప్రబోధ. ౪. ౪౫.

శా. ఆదివ్యావధరాజిచేఁ దమమహావ్యాధివ్య
థల్ దీఱినన్, మోదం బంది లతాంగు లం
బుజముఖలంబున్ నవ్వుకందోయితో... చెలం
గి సురనారీనూనుఁ గీర్తించుచున్. మనుచ.
౬. ౧౪. కళా. పీఠి. ౩౬.

అ. క్రి. ౧. హసించు, పరిహసముచేయు.

చ. అనవుడు బ్రాహ్మణప్రవరుఁ డల్లన నవ్వుచు
నిన్ను జూరయన్, మనమున వేడ్క పుట్టి
నరనాయక వచ్చితి నేను ధర్మజుడన్.భార.
అశ్వ. ౨. ౯౫.

శ్లో. తతః ప్రహస్య జనకం బ్రాహ్మణః పునర
బ్రవీత్. సం. భార. అశ్వ. ౩౩. ౨౫.

చ...నిమురమాని నవ్వ సురపాన్న ముఖాం
బుజ మెత్తఁ జంపకం,బు...పూచు...పారి.
౪. ౧౦.

గీ. ఔర మధుమద మమరుఁ బుష్పాసవంబుఁ,
గ్రోలిన సుమాళ మపుడు తత్కేళికలకుఁ,
జాతపున్నాగకురవకాశోకతరులు, నవ్వె
నవ్వులు పువ్వు లై నివ్వటిల్ల. రామా. ౨.
౧౦౦.

౨. ఆనందించు, సంతోషించు.

క. అని కుంభజుఁ డెఱిఁగించిన, విని నవ్వుచు
రాముఁ డవల వింశతిభుజుఁడున్, ధనవిభుఁ
డును బోరినవిధ, మనఘా వినవలతుఁ దెల్పు
మని యడుగుటయున్. ఉ. రా. ౨. ౩౩౨.

౩. అపహసించు, మేలమాడు.

ఉ. నామది నొంతు లేదు విను నవ్వితి సీతని
తోడ... భార. ఆశ్ర. ౧. ౧౩౦.

ఉ. ఇవ్విధి మున్న యే నెఱిఁగి యెంతయుఁ జెప్ప
ననాదరంబుతో, నవ్వితిగాని పట్టదు మనం
బున మీఁదటిహాని ధీనిధీ. నా. పంచ. ౧.
౪౬౧.

వి. ౧. హాసము, నగవు.

క. నగవు నగు నవ్వు నవు న్నానగు నాఖ్యలు హా
సమునకు నగజాధీశా. ఆం. సం. మాన. ౩౪.

చ. సరసులనర్త మింపుల నొసంగఁ గదంబపు
దండఁ గట్టుచోఁ, గరఁగుటఁ దెల్పుదృక్త
రళకాంతులు నుత్తర మిచ్చునంతరాం,తర
ముల నవ్వులున్ గలువతండము మొల్లలు
నంచు మిన్ను గ్రుచ్చి రహిని రిత్తనూ లొ
సఁగి సిగ్గు వహింతురు పువ్వులావికల్. ఆ
ము. ౨. ౨౦. విక్ర. ౧. ౧౧౯.

౨. పరిహాసము.

క. అనృతము పాతక మగు నైనను వనితలయొ
డను బెండ్లి నవ్వున మృతి వచ్చిన సర్వధన
ముఁ జెడుచో, విను మది పాపంబు గాదు వి
మలచరిత్రా. భార. శాం. ౩. ౪౩౭.

ఉ...ఎట్లురు దెంచితివయ్య నీవు నే, నవ్వులు
గావు సీతలఁపునం గలమే లొనరింతు ధీమ
మణీ. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౩౦౦.

౩. వింత, ఆశ్చర్యము.

క. ఒకటి గలదు వత్తురు వ్రేతలోకగర్భంబునను

వృతులు నక్కావ మౌనక్కురు నేటి బుద్ధి
హీనుఁగున్నరు బ్రదు కఁటె గలుగు నిట్టినవ్వు
లు గలవే. భార. శాం. ౩. ౩౪౭.

నవ్వు దేఱు=నవ్వు తేటపడు.

క. నావుడు జాహ్నవిఁ బేర్కొని, నీ వద్భుత
థవ్యభావనిరుపమ వంటే౯, నావాక్యమున
కుఁ గృప వర్దేవియుఁ బొడనూపె నవ్వు దే
ఱడుచూడ్కి౯. హరి. ఉ. ౫. ౨౨. (ప్రస
న్న మగు అని భావము.)

నవ్వులఁబెట్టు=పరిహసించు.

ఉ. ఇవ్విధ మెల్ల నెచ్చెలుల కేర్పడఁ జెప్పిన
దిట్టకూళ వై, నవ్వులఁబెట్టి యందఱు వినం
గడు నామనఁ ద్రుళ్లుకొంచుఁ దార్వవ్వల ఆ
వ్వలం బఱపి యంకిలి సేయక మాన నేర్తురే.
రసిక. ౪. ౧౧.

సా: నవ్వినయూళ్లే పట్టనము లగును:-ఒకప్పుడు
హీనస్థితియం దున్నవారే కాలాంతరమున
నున్నతస్థితియం దుందురు.

జ: నవ్వారు, నవ్వించు, నవ్వుఁబాటు, నవ్వు
కొను, నవ్వుచేయు, నవ్వుటాల, నవ్వుదేఱు,
నవ్వుపడు, నవ్వుపఱుచు, నవ్వులబండి, నవ్వు
లాట.

నవ్వుఁబాటు=నగుఁబాటు. వి. (√నవ్వు.) అప
హాస్యత, దూఱు.

గీ. నాకతంబున వచ్చిననవ్వుఁబాటు, మాటువ
డఁజేసి నీకూర్తిమగనిఁ దెత్తు. ఉ. హరి.
౫. ౧౪౧.

గీ...గతజలసేతుబంధనంబు చేసిన రాదటె న
వ్వుఁబాటు. ఉ. హరి. ౧. ౧౮౭.

విణ. అపహాస్యము, నవ్వఁదగినది.

గీ. వాఁడు గోమంతనగమున నన్ను నాజిఁ, గదిసి
చూచినవాఁడవు గావె నీవు, నాఁటివాఁడన
నేనును నవ్వుఁబాటు, గాదె యిట్లంటు యీవి
తర్కంబు వలదు. హరి. ఉ. ౨. ౨౮.

నవ్వుకొను. అ. క్రి. (నవ్వు+కొను. స్వార్థమున.)
నవ్వు.

చ...మాటిమాటి జగడంబులు చూపి యతండు
పోయినన్, గలకల నవ్వుకొంద్రు తమకాళ్ల
మాతఁ డెఱుంగలేమికి౯. శుక. ౨. ౩౩౭.

నవ్వుచేయు. స. క్రి. (√నవ్వు.) చిన్నఁబుచ్చు.

ద్వి. సురియచాడయగారిఁ జొక్కు పెట్టితివో,
నాచిదేవయగారి నవ్వుచేసితివో. పండితా.
మహిమ. ౩౦౭ పు.

నవ్వు(వు)టాల=నవ్వులాట. వి. (√నవ్వు. ఇట
వర్ణవ్యత్యయము.) ౧. పరిహాసము, పరియాచకము.

ఉ. నావుడు నవ్వుటాల కనిన౯ బవమాత్మజ
యింత యేటికి౯. భార. ఉద్యో. ౩. ౭౧.

గీ...వరకళ త్రికలన రాజు, శిల్పముల నవ్వుటాలకుఁ
జేయుచుండఁ, దరుణి కుతుక త్రపాద్భుతా
తంక భార, సంకటస్థాయి వై సారిణాంక య
య్యె. నైష. ౭. ౧౭౯.

సీ. తపము సేయుచు నున్నధనుజుఁ గఱువి
గాంచి యక్కుమారులు నవ్వుటాల కందు,
వాంబుని స్త్రీరూపసంపన్నుఁ గావించి...
పద్మ. ౧౦. ౨౭౯.

చ. ననలు జనించె నిందు నదనంబుగఁ గామిను
లెవ్వరేనియున్, గనఁగలరే యటంచు వేక
కంజవిలోచన నవ్వుటాలకై, యనఁగ ...
సీమం. ౪. ౧౭. (నవ్వుతాలకై. అపముద్రి.)

క. ఈలాగువానితో నవ్వుటాలకుఁ బన్నిద మిడి
సాగటా లాడఁగ నోటా లగు నీ కర్థం
దున్నిటాలా యని దక్కఁగొను కటా లలి
తాంగీ. ప్రబంధ. ౭౩౭.

౨. లీల, అలవోక.

మ...రామస్వామి తా నవ్వుటాలటు లొక్క
మ్మున తక్కరద్వయము వ్రయ్యం జేసె...

ఆధ్యా. ఆర. ౭౮౯. (నవ్వుటాలటు=నవ్వు టాలవలె అని భావము.)

నవ్వుపఱుచు. స. క్రి. (√నవ్వు.) నవ్వుఁబాటు కలుగఁజేయు.

ఉ...అయుక్తదర్పమ్మున నిష్ఠు నవ్వుపఱుపక స మక్షి నితంబు విప్రవంశమ్మున వారి నెల్ల... భార. ఆది. ౩. ౧౩౯.

నవ్వులబండి. విణ. (√నవ్వు.) నవ్వెడుస్వభావ ము కలది. (చి. ని, శ. ర.)

నవ్వులాట=నవ్వుటాల.

(పరిహాసము, పరియాచకము.)

మ. తనకుం గూర్చువధూమణుల్ చనవుచేతక మందె మేలంబువంక, కను వేసారియు నవ్వు లాటలకుఁ బల్కుం బల్కువాక్యంబు లెల్ల ను నిక్కంబులుగాఁ దలంచి తగ దల్లక... విప్ర. ౪. ౩౧.

నవ్వులుపడు. అ. క్రి. (√నవ్వు.) అపహాసము నందు, నవ్వులపాలగు.

సీ. దీని దగ్గఱ నేల దీని క్రోడఁగ నేల పరులచే నవ్వులుపడఁగ నేల. మొ. శా. బాల. ౩౫.

నశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నశించునది.

నశి(యి)ంచు. సం. అ. క్రి. నాశమొందు.

దండకము ...లోకముల్ లోకబీజంబులుక నిత్యసందోహమై నీమహాదేహమం దుల్లసించుక వసించుక నశించుక... భాగ. ౧౦. పూ. ౧౨౩౩.

వ...అమ్మహీకాంతుండు మంత్రిరహితుండు విగతపరివారుండునై నశించు... మార్క. ౧. ౭౯.

వ...కర్తనాశనంబునం ద్రివిష్టపవాసులకుం బుష్టి హీనతయు దాన ననావృష్టియు నగు ననావృష్టిదోషంబున జగంబు నశియించు... మార్క. ౨. ౧౭౬.

నశికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సోదరీభర్త. (వై. ని.)

నశిత. సం. విణ. (బు. త్రి. బు.) నశించువాఁడు.

నశ్యత్. సం. (శత్రు.) నశించుచున్న.

నశ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాశార్హము, నశింపఁదగినది. (ఉదా: యజ్ఞస్యం తన్నశ్యమ్.)

నశ్వరము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నశించునది. నాశశీలము, నశించుస్వభావము కలది; శాశ్వతము కానిది.

నష్ట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సంస్పృష్టమైథున యగు స్త్రీ. (వై. ని.)

నష్టచేతనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తెలివి తప్పినవాఁడు, మూర్ఛిల్లినవాఁడు.

ఇట్లే: నష్టచేష్టుఁడు, నష్టసంజ్ఞుఁడు మొ.

నష్టజాతకము. సం. వి. అ. న. జన్మకాలము తెలియనపుడు ప్రశ్నలగ్నాదులచే జన్మకాలమును తెలిసికొని గణింపఁబడుజాతకము.

నష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నశించినది. ౨. తిరోహితము, మఱుఁగుపడినది. ౩. దూషితము, చెడినది. వి.అ.న. ౧. నాశము. ౨. అదర్శనము, మఱుఁగుపడుట. ౩. చెడుట.

నష్టస్మృతి. సం. విణ. (ఇ) చెడినస్మృతి కలది, మఱపు కలది. వి. ఇ. స్త్రీ. నష్టమగుస్మృతి, మఱపు.

నష్టాప్తిసూత్రము. సం. వి. అ. న- పోయిన ద్రవ్యమును పొందుటకు సాధనమైనది - లోకైక దేశము, దొంగిలించినసొమ్ములో కొంత భాగము. (వాచ.)

నష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. నాశము. ౨. కనఁబడకపోవుట. ౩. చెడుట, దూషిత మగుట.

౪. నష్టము, లోటు.

ఉ. ఆయతికాని కీడు మమరాలయముఖ్యము లాతఁ డర్థతృష్ణాయుతుఁడై నిజోర్వి నగు నష్టికిఁ దద్ధనముం దొరల్చి రాజ్యాయతనంబుఁ జేర్చు...ఆము. ౪. ౧౫౯.

నస. వి. (క. నస.) ౧. దురద, కండూతి.

సీ...తింత్రిణము కపి తీఁట తీవరము. గీ. దూల జిల నవ నస గాఁడు దురద యనఁగఁ, బరఁగుఁ గండూతి...ఆం. భా. ౨. ౧౫౯.

౨. కామము.

గీ. అనుచు విప్రుండు తమకించి యంటుకొనియె, సమ్మతించియ యుండె నాచంద్రవదన, తూకలాశ్వంబు నస రేఁపఁ జొచ్చినప్పు, డనుమతింపదె యత్తఱి వైనబడబ. శివరా. ౩. ౬౯.

వ...మెడసాఁచి కూనితదృక్కోణంబులతోడ వదనంబు గదియించి నస చేసిన బిసరుహాప్తునిగా నెఱింగి...వరాహ. ౫. ౯౭.

౩. (త. నసల్.) ఉపద్రవము.

ఉదా: ప్రొద్దున లేచిన నీనస నాకుఁ బెద్దదిగా నున్నది. (శ. ర.)

జః నసకించు, నసగూఁటి, నసగూఁటితనము, నసగాఁడు, నసగొంటు, నసగొట్టు.

నస. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాసిక, ముక్కు.

నసకించు. స. క్రి. (√నస.) మోహింపఁజేయు.

ద్వి. ముసిముసినగవులు మురిపెంపునడలు, నసకించునేర్పులు నాగరకములు, కల్లమోహంబులు కపటకృత్యములు. ప్రభులిం. ౪. ౧౪౩ పా. ౨౪ పం.

నసగూఁటి. విణ. (నసగూఁడు+ఇ³.) కామోద్రేకము కలవాఁడు; కామోద్రేకము కలది.

సీ. పిసవెత్తి కసరెత్తి రిమెసరేఁగునసగూఁటిపూఁబోఁడ్లు తమయిండ్లపగాంత్ర కరుగ. హంస. ౧. ౧౩౭.

ఉ. కెక్కసపుఁ బ్రాంతపక్కణకవాటకటంబుల నెక్కలారపుఁ, గుక్కుటకోటి మ్రోయ నసగూఁటిమిటారులు పట్టినట్ల గ్రక్కున మొక్క బెలుగుపా డింగి కిరీట వెలుగొందె ... వేం. పంచ. ౩. ౧౦౭. (చి. ని. పా. నెసగూఁటు. అపముద్రి.)

నసగూఁటితనము. వి. (√నసగూఁటి.) కామోద్రేకము.

ఉ...నాకూరిమిపట్టి నిట్టినసగూఁటితనంబున జెలువెట్టి తా, కాక గణింప నన్ను విడవా మతి యిప్పురిలోనితక్కరికా. విప్ర. ౪. ౨౪.

నసగాఁడు. వి. పుం. (√నస.) కామోద్రేకము.

ఉ. ఓరి దురాత్మ నీవును బ్రియుండవె నాప్రాదయేశుకాలికిత్తైగోరును బోల నీవు నసగూఁటఁ గమఁక జపలస్వభావత్రై, నారులు రూపయావనమునక్ నిలుపోపక యివ్వలవ్వలక్, జారహితంబు సేయ విభుచక్కటి మోహముమాన నేర్తు శే. వా. పంచ. ౨. ౨౩౭.

నసగొంటు=నసగొట్టు. వి. (√నస.) కామోద్రిక్తుఁడు; విటుఁడు.

గీ. కుచ్చితం బింత యెఱుఁగ దమ్మచ్చెకంటి, కంటి విఖ్యాతి నాతిఁ గైకొంటి వనుచు, నచటిజాటలు నసగొంటు లతని వేఁడి, వేఁడి మీఁద నె దోఁచిరి వెత్తి రేఁచి. బసవ. ౫. ౧౦౯.

నసగొట్టు=నసగొంటు. విణ. (నస+కొట్టు.) కామోద్రేకము కలవాఁడు; విటుఁడు.

క. నసగొట్టుబాపన య్యాస్పిసవెత్తికిఁ దగులు వడి తపింపఁగ నేలా, బసవెద్దు గదలకుండెడు, వసతికి రమ్మచటి కేను వచ్చెదఁ బొమ్మా. శుక. ౨. ౪౭౯.

నసనసన. వి. (రక్తముమున్న గువానితో) తడిసినచర్మము మొ. వానిధ్వని కనుకరణము.

క. విసమును మెసవుచు విసువక, నసనస యను కళవసంబునం దాలుచు నృమ్మసనంపురుద్రు తోడుత, వసియించెఁగ నీమెన్నత్తిర్వాతా బోటీ. పార్వ. ర. ౫౫.

నసిమిరి=నస. వి. ౧. దురద, కండూతి. (శ.ర.)
౨. జలజంతువిశేషము.

సీ. గులకరింతయు నీరుగుట్టు శంఖనఖంబు ప్రులు కాసి నసిమిరి బుంగపురువు. హంస. ౪. ౧౮౫.

నసుకు. వి. అసత్యము.

ఆ. జల్లి బురడ బొంకు పొల్లు దబ్బఱ కల్ల..., తనుకు నసుకు...నా నసత్య మభవ. ఆం. భా. ౧. ౧౧౯.

విణ. అసత్యమైనది. (శ. ర.)

నసుగు. అ. క్రి. స. క్రి. అస్పష్టముగా చెప్పు.
(వ్యవ.) ఏమాట చెప్పినను వానికి నసుగుటం అలవాటైనది.
వి. అస్పష్టముగా చెప్పెడిమాట.
(వ్యవ.) నీనసుగులు మాని నీయుద్దేశము తెలుపుము.

నసెము. వి. (సం. నస్యమ్.) ముక్కులో వేయు రసాదులు మొదలయినవి.(చూ.నసెము చేయు.)
జ: నసెముచేయు.

నసెముచేయు. అ.క్రి. (√నసెము. రోగినివృత్తికై ముక్కురంధ్రములలో రసాదుల నుంచు.

గీ. పరఁగ నామదంబువలఱులు సొంటిచియు,గోరిమతక్కణముల గుంటగలగ,రాతురసము చేత రాచి నాసికయందు, నసెముచేయ వెజ్జిపస యడంగు. (చింతామణి. చి.ని.)

నస్త. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. వృషభాదులకు కుట్టినముక్కురంధ్రము. ౨. ఆభరణాదు లుంచుటకు కుట్టిననాసికాచ్ఛిద్రము.

నస్తము. సం. వి. అ. పుం. నాసము,ముక్కు. న. నస్యము, ముక్కుపొడి.

నస్తితము. సం. వి. అ. పుం. ముకుద్రాళ్లు పోయుటకై ముక్కు కుట్టినయెద్దు.

నస్తోతము. సం. వి.అ. పుం. – కుట్టఁబడిన ముక్కు కలది.– ౧. ముకుద్రాళ్లతో నడుపఁబడెడియెద్దు; ముకుద్రాళ్లు పోసినయెద్దు.

నస్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ముక్కు. ౨. పశ్వాదులముకుద్రాడు. (విల్యమ్సు.)

నస్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నాసికకు హితమైనది. ౨. నాసికయందు పుట్టినది. ౩. నాసికయం దున్నది. వి. అ. న. ౧. ముక్కునందలివెండ్రుక. ౨. ముక్కుపొడి, ముక్కుపొడుము.(విల్యమ్సు.)

నస్యోతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)=నస్తోతము.

నస్రము. సం. వి. అ. పుం. నాసాపుటము.(కే.ని.)

నహి. సం. అవ్య. (అభావము తెలుపును.) లేదు, లేవు, లేడు, లేరు.

క. వలపు పట వావులా నహ్యాయల సత్యము సున్న తలఁపు లభ్రచ్ఛాయల్, తలఁ దడవి బాస చేసిన, జలజాక్షుల నమ్మరాదు సారంగ ధరా. సారంగ. ౨. ౮.

ఉ. ఓచతురాగ్రగణ్య భువి నున్న నరేంద్రులలో భవన్నిభుం, డీచతురబ్ధివేష్టితమహి న్నహి యంచు జనుల్ నుతింప...శుక. ౧. ౨౮౫.

నహుషుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. చంద్రవంశపురాజులలోనొకఁడు, యయాతితండ్రి. (ఇతఁడు స్వర్గరాజ్యమును పాలించి అగస్త్యమహాముని శాపమున సర్పజన్మ మెత్తి యుధిష్ఠిరునివలన శాపవిముక్తి నొందినాఁడు.) ౨. మనుష్యుఁడు. (కే. ని.)

నా.

నా[1]. స. అస్మదర్థకము. (దీనికి ప్రథమాదివిభక్త్యేకవచనముల 'నేను, నేఁ, నన్ను, నను, నన్, నాచేత,' మొ. రూపములును, బహువచనమున 'మేము, నేము, ఏము, మమ్ము, మము, మాచేత, మొ. రూపములును అగును.)

వ. నావిన్నవింపం బూనునాముక్తమాల్యదామహాప్రబంధమునకుఁ గథాక్రమం బెట్టిదనిన. ఆము. ౧. ౫౦.

చ...సర్వమునను నేన నిల్తు సుఖవాసత నన్ దగఁ జెంది నిల్చు సర్వము...భార. అశ్వ. ౩. ౩౭.

క. నానీసంవాదము...భార. అను. ౫. ౩౦౭.

క. క్రతుపరులు నన్ను తగ సంస్తుతించి ఫలమందఁ గందు...భార. అశ్వ. ౩. ౮౦.

క. ననుబోఁటిజోదునుం గ్యాదని పలుకఁగ నేన్నీకు నంత గలదె య్యట్లును గాక వినుము కర్ణుం, డినుమా ఆోకశరము దొడుగునే పరులు నగన్. భార. కర్ణ. ౩. ౩౧౭.

మ...వారు నన్ బ్రహ్మపా, లవరిష్ఠావ్యయసౌఖ్యమొందు మని లీలం జెప్పినన్ వచ్చితిన్. భార.అను. ౮. ౭౩.

వ...త్రివేదమయురావించినయీయపరాధంబు నాకు సహింపవలయు. భార. ఆది. ౫. ౨౧.

ఉ. నేము భవన్నియోగసరణిం జరియించుచు నొక్కశూద్రు న్యద్దాముని...శ్రీరం. ౩. ౫౯౧.

గీ. కృతి వినిర్మింపు మిఁక మాకుఁ బ్రియము కాఁగ. ఆము. ౧. ౧౩.

జ: నాయన.

నా[2]=అన[3]. అవ్య. ద్రు. "అను"ధాతువునకు తుమున్నర్థకము.

శా. త్రైలోక్యంబు వడాలు...కునికి రాజీవాక్షి నూతాంబ నాప్యా శీలం బెక్కియుంచె... కా. ప. మ. ౧౮. ౧.

ఉ. మేరువనాకతాయం దగుమేరువికిం గలు పోవగ్ని అంభోరుహనేత్రి. అన్వయవిభూషణి నాం దగుమేఱమూంజకునుం...కా.ప. మ. ౧౫. ౩.

సీ. దక్షిణగంగ నాఁ బద్దయు నొప్పెడుగోదావరియు జగదాదిమైత్రకీమెక్కెకంబును... భార. ఆది. ౭. ౧౩౯.

మ...సౌభాగ్యప్రభానిత్యలక్ష్మికి సంకేతనివాసమై మదనత్రింశంబు నా భీమకన్యక నాఁగా దమయంతి నాఁ బరఁగు...నైష. ౩. ౧౭, ౭. ౧౭౮.

నాంచారు=నాఁచారు. (త. నాచ్చియార్.)

౧. దేవత, అమ్మవారు.

గీ. తోడుశ్రీరంగనాంచారుతోడఁ గూర్చి,లీల నోరయూరునాంచారు నేలె సరణి. శ్రీరం. మా. ౧౦. ౧౧౬.

సీ. నెచ్చెలుల్ గొల్వఁగా నొచ్చి నాంచారు దేవిని గనుఁగొని...ప్రబంధ. ౨౭౫.

౨. స్త్రీ, ఆఁడుది.

గీ. పాలు వోయించుకొని యాకృపాసమూర్తి, శూలినాంచారుపాలిండ్లచూచుకములు,పాల చేఁపున గిలిగింత వారుటయును. హర. ౨. ౯౫. (నాంచారి. ముద్రి.)

సా: నాంచారమ్మవంటు నక్షత్రదర్శనము ఒక మాటె.

నాంతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. అనంతము, అంతము లేనిది. ౨. నకారము అంతమందు కలది. (శబ్దము.) వి. అ. న. ౧. కొమ్మ. ౨. వైచిత్ర్యము. (శే. ని.)

నాంతరీయకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అవి నాభూతము, వేఱుపడియుండనిది, విడనిసంబంధము కలది.

నాంత్రము. సం. వి. అ. న. స్తోత్రము.

నాంది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. (దీనివలన దేవత లానందింతురు.) ౧. ఆనందము, సంతోషము. ౨. సమృద్ధి, పెంపు. ౩. కర్మారంభమందు చేయుదేవతాస్తోత్రము; నాటకముతొలుత మంగళార్థము పఠింపఁబడుపద్యాది. ౪. దేవతలు బ్రాహ్మణులు లోనగువారు చేయునట్టియాశీర్వాదము. ౫. భేరి. (శ. ర.)

నాందీకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తోరణస్తంభము, మంగళార్థము తోరణములు కట్టుటకు పాఁతిన స్తంభము. ౨. నాందీముఖశ్రాద్ధము, వివాహాదిశుభకర్మములందు కర్మారంభమున పితృదేవతాతృప్తికై చేయుశ్రాద్ధము.

నాందీకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నాందీశ్లోకాదులను పఠించువాఁడు, సూత్రధారుఁడు. ౨. నాందీవాది, భేరిమొదలగువానిని మంగళార్థము వాయించువాఁడు.

నాందీపటము సం. వి. అ. పుం. కూపముఖబంధనము, నూతిపైకప్పు.

నాందీముఖము. సం. వి. అ. న. వివాహాదులకు పూర్వము పితృాదులను గూర్చి చేయఁబడువృద్ధిశ్రాద్ధము.

నాందీముఖుఁడు. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) నాందీముఖశ్రాద్ధమును అనుభవించువాఁడు. (పితృమాత్రాది.)

నాందీవాది. సం. వి. న్. పుం=నాందీకరుఁడు.

నాందీశ్రాద్ధము. సం=నాందీముఖము.

నాఁగటిచాలుకూర. వి. (√నాఁగలి)తత్తిగొజ్జు, లాంగలికీ. (శ. ర.)

నాఁగటిచాలుపేరియతివ. వి.(√నాఁగలి)సీత, జానకి.

క. కన్నియతలమానిక మగు, నన్నాఁగటిచాలుపేరియతివను సిరికిం, బెన్నుద్ది యెత్తుకొని చని, యన్నీచుఁడు రథముమీఁద నపు డిడుకొనియెన్. రామా. ౫. ౧౪౯.

నాఁగటిచిప్ప. వి. (నాఁగలి+చిప్ప.) నాఁగటిపంటి, నాఁగటిగొడగ. (శ. ర.)

నాఁగటిజోదు. వి. (నాఁగలి+జోదు.) హలాయుధుఁడు, బలరాముఁడు.

ఉ. లాలసరీగజాంకుశుఁడు లావున నాఁగటిజోదునైనఁ గెం, గేలనె గీటడంచి బలుగెల్పుఁబయిండినెలంత నేలుకోఁ, జాలినవాఁడు... యయా. ౧. ౪౯.

నాఁగటిదుంప. వి. (నాఁగలి+దుంప.) నాఁగటిచిప్ప. (శ. ర.)

నాఁగలి= నాఁగెలు. వి. ఈ. (సం. లాంగలః. ప్రా. ణాంగలో. క. నేగిల్, నేగిలు.) హలము, దున్నెడుసాధనము.

ఉ...రోఁకట, న్నొఁదుచు నాఁగటం దిగిచి నొంచుచుఁ గార్ముకముక్తబాణముల్, పైఁ దొరగించి కూల్చుచును...హరి. ఉ. ౧. ౧౦౧.

గీ. అతఁడు నాఁగట నెత్తినయంతనుండి, యేటిదిక్కున కంతయు నెగసి యుండు, హస్తినాపురి...ఉ. హరి. ౧. ౧౦.

సీ. తొడరి రావణుతలద్రుంచినయలఁతరోయమున నాఁగటు గ్రుచ్చినట్టి యలఁతో. పరమ. ౨. ౧౦౪.

జ: నాఁగటిచాలుకూర, నాఁగటిచాలుపేరియతివ, నాఁగటిచిప్ప, నాఁగటిజోదు, నాఁగటిదుంప.

నాఁగు. వి. ధాన్యమునకు వడ్డిగా నిచ్చుధాన్యము.

సీ. అచటి కడికొమాళ్ల నలహాలాయుధపాణి

నాఁగున కడుగు ధాన్యంబు కొంత. పాం
చా. ౧. ౩౯.

నాఁగురు=నావుర. (చి. ని.) ఆం. భా. ౨. ౬౨.

నాఁగె(గే)లు=నాఁగలి. వి. ఔ.

గీ. అన్యముల డించి ముఖవర్ణ మభిలషించి, కూడె
నాఁగెలు సంపంగి కోమలాంగి, నాస యన
మించెఁ గాకున్న నాతిముక్కు, వానివలె
నున్న దన నెట్లు వానికెక్కు. చంద్రా.
౪. ౧౧౯.

క. ఆయనయాజ్ఞానుస్మృతిన్, డాయుచు నాగర
మణుల్ జడతఁ దొలఁగంగా, నాయతనవ
సుధ నాఁగెటి, చాయను బుమభమ్ము లమర
సవరించుతటిన్. అచలా. ౨. ౫.

సీ...ఓపి దున్న, నాఁగేటిమొనఁ జచ్చునానావి
ధప్రాణు లన్నరఁ బొందునే యఘము...
భార. అను. ౫. ౫౭.

ద్వి. ఏల యీనాఁగేలు హృదయంబు చీర,
నేల యీగుద్దలి యిటఁ బాఱవైచి, రమ్ము
... రం. రా. అయో. ౧౦౪ పు. ౨౩ పం.

సీ...నాఁగేలు నాఁగలి యనఁగాను లాంగలస
మాఖ్య, పరఁగు...ఆం. భా. ౨. ౨౩౨.

నాఁచారు=నాంచారు.

(స్త్రీ, ఆఁడుది.)

క. ఆచూతముచెంగటఁ గని, నాఁచారును దొ
డుక చెలులు నయమార్గాతి, ప్రాచుర్యప్రౌఢో
క్తి, శ్రీచాతురి మనముఁ బొదలఁ జేయుచు
డాయన్. ప్రబంధ. ౨౪౭.

నాఁచికొను=నాఁచు¹, ఆఁచికొను. స. క్రి. (నాఁ
చు¹+కొను. స్వార్థమున.) ౧. అపహరించు;
లాగుకొను.

గీ. సాకుమారుని దైవంబు నాఁచికొనక, యున్న
వీనిప్రాయంబున నుండకున్నె. వి. పు. ౭. ౪౧.

క. కొమరారునీకుమారుడు, కుమారరూపంబె గా
దు గుణవైశ్యము శౌర్యమును బరాక్రమ
మును నొక్కొమొగి న్నామనసు నాఁచి
కొనియెం దంక్రీ. మార్క. ౭. ౧౨౯.

శా...దురాచారాత్మకుఁ డాధరాసురుఁడు
కాంక్ష న్నిల్లపూసాదిగా, నారామామణిసా
మ్ము నాఁచికొని వేశ్యావాటిఁ జేరెన్ నృపా.
నిరం. ౨. ౧౦౬. భార. విరా. ౨. ౭౩.

చ. ప్రకటబలాఢ్యు లొక్కటఁ దిరం బయి
పట్టుదు వీఁకఁ భూమిపాలకునకు నద్దమైనఁ
దవులంబడి హూమ్మని నొక్కకండ నాఁచికొనిన
ప్రోఁగు జెబ్బులివితేవము దోఁపఁగ ...
భార. ద్రో. ౨. ౨౫.

క. పతిమనసు నాఁచికొనియెదు, చతురోపా
యంబు నీకుఁ జపలాక్షి సునిశ్చితమతిఁ
జెప్పెద విను...భార. అర. ౫. ౩౧౩.

శ్లో: ఇమం తు తే మార్గ మపేతమోహం,
వక్ష్యామి చిత్తగ్రహణాయ భర్తుః. సం.
భార. ౨౩౩. ౧.

౨. వశపఱుచుకొను; ఆక్రమించుకొను.

ఉ. రంగదుదారకీర్తి యగురక్కసగంగనఁ జెం
జలంబుపై, భంగ మొనర్చి మ న్నజనపాలుఁడు
బల్విడి నాఁచికొన్న రాజ్యాంగము లెల్ల
నిచ్చి తనయాశ్రితవత్సలవృత్తి యేర్పడన్,
గంగ యపాహిణిం బదము గైకొనఁ బంచెఁ
బరాక్రమోన్నతిన్. నిర్వ. ౧. ౪౧.

క. ము న్నీను మేన నలఁదిన, ప్రస్ననిభసితంబు
నణఁచి శ్రమవారి కడన్, జె న్నెసఁగ
మంచుమలసంచు న్నాఁచికొని ప్రవహిం
చుసురనదిపగిదిన్. పాండు. ౫. ౧౩౧.

నాఁచికోలు. వి. (√నాఁచికొను.) అపహరిం
చుట.

ఉ...ఫల్గునుఁ డేఁదఱి మీఱి సైంధవ, ప్రాణము
నాఁచికోలఁ నరపాల తలంపఁగ మర్త్యకృత్య
ము. భార. శల్య. ౧. ౪౯.

నాఁచు¹ = నాఁచికొను. స. క్రి. అపహరించు; లాగుకొను.

రగడ. కోరకోరసిజ రతి సది సేఁ గోర గోరఁటు లజ్జ నాఁచెను. చంద్రి. ౪. ౬౩.

సీ. ద్విరసనాళికి వేల్పువెను సూఁడి సుధ నాఁచి యెల్లులో నటు పాఱఁజల్లినాఁడు. రా. వి. ౧. ౮.

సీ. పినుఁ గీక పెనఁగినఁ బెద్ద నొంపక యొత్తుఁబాటించి చేఁగలపాటి నాఁచి. ఆము. ౬. ౨౮.

ఉ...శూలము పూని జక్కి య్యాపక్కిని వ్రక్కలింపఁ గని పక్కన శూలము నాఁచి త్రుంచె నా, చక్కనికాల నేమితల...దశా. ౨. ౪౦౧.

వి. దొంగ.

సీ...నాఁచు నా దొంగయుఁ బ్రాఁచి దనరు. ఆం. భా. ౩. ౪౫.

జః నాఁచికొను, నాఁచికోలు.

నాఁచు². వి. శైవాలము, నీటిలో పుట్టెడితీఁగ, ప్రాఁచి.

సీ...నాఁ చన శైవాల నామ మెసఁగు. ఆం. భా. ౧.౧౬౫, ౩.౪౫.

సీ. నాడెంపుజడపెంపు నాఁచుతీవలగుంపు కలికి కన్నవడాలు గండుమీలు. నీలా. ౧. ౫౬.

గీ...మనోహారవాసనల్ గలయునాఁచు, నాఁచుజలదంతికరములయతిశయమున, యమునరహిఁ గాంచునత్తోయజాకరమునఁ, గరము నయ మొప్పఁ దీర్చితిఁ గాల్యవిధులు. ఉ. రా. ౭. ౨౯౩, ౨. ౫౩.

సా: మాటకు మాట తెగులు నీటికి నాఁచు తెగులు.

జః నాఁచుఁదీఁగ, నాఁచుఁద్రాఁచు, నాఁచుడు, నాఁచువన్నె.

నాఁచుఁదీఁగ(౯). వి. (√నాచు².) శైవాలలత.

సీ. సడలిననిడుద కెంజడలును ముదురఁబండిన నాచుఁదీఁగలు బెనఁగొనంగ. హరి. ఉ. ౭. ౭౪.

(హంసము.) గీ. ప్రమదమున నాఁచుఁదీఁగెజొంపములఁ దూఱు. నైష. ౨. ౫.

నాఁచుఁద్రాఁచు. వి. (√నాఁచు².) నాఁచులో నుండుసర్పవిశేషము.

వ...సరీసృపనారీవారంబులతో మసకముల దనివిసనక సంచరించు నాఁచుఁద్రాఁచులఁ గాంచి మేను లుప్పొంగ ... ప్రబంధ. ౧౮౬.

నాఁచుడు. వి. (√నాఁచు².) క్షుద్రజలజంతువిశేషము, నీటిలోనుండుఒకానొకచిన్నజంతువు.

సీ...నత్తగుల్ల చుట్టుశుగుల్ల కురుమింద నాఁచుడు...హంస. ౪. ౧౮౯.

నాఁచువన్నె. వి. (√నాఁచు².) నాఁచురంగు కలవస్త్రవిశేషము.

సీ. ముత్తేలపందిళ్లు నుత్తరగోగ్రహణంబులు కరకంచు నాఁచువన్నె, నిండువన్నెలు... గీ. మొదలుగా వల్వలుధరించి ముదిత లపుడు. ప్రబంధ. ౨౭౨.

నాఁటించు=నాఁటు. స. క్రి. (√నాఁటు.)
(గ్రుచ్చు.)

క. అందఱమేనుల గంగానందనుఁడు శరత్రయములు నాఁటించెను శల్యుం దాఁకె నుత్తరుఁడు...భార. భీష్మ. ౧. ౨౮౧.

క. వడి నొక్కపెట్ట లక్ష్మణుఁ, డడరించె నిశాతశరము లారక్కసుపైఁ, గడఁగి యతఁడు నాతనిపై, నెడపక నాఁటించెఁ గలయ నానిమిదియమ్ముల్. భార. అర. ౭. ౧౩౨.

(పాఁతించు.)

(పారిజాతమును.) గీ. పెరటిచెట్టుగ నాఁటింతుఁ దెంపు గనుము. పారి. ౧. ౧౩౬.

గీ. మఱియుఁ గలదివ్యసరసులు నెఱయఁ జెఱ
చి, తనదు కేలిదీర్ఘికలందుఁ గనకనలినజాతు
లెల్ల నాటించినాఁ డాతఁ డింద్రు, యటు
చనక మేఁత నడుమనే హంసములకు.
ప్రభా. ౧. ౧౨౦.

నాఁటు=నాఁటించు. స. క్రి. (ఇది నిర్బిందుకము అని చి. ని, శ. ర. కాని యీక్రిందినిర్ధారక ప్రయోగములఁబట్టి సబిందుకముగా గ్రహింపఁబడినది.) ౧. గ్రుచ్చు.

సీ...ఆతఁ డతని,ఘనశరాసనముఁ ద్రిఖండంబు
గాఁ జేసి నారాచమొక్కటి నాఁటె మేన.
భార. భీష్మ. ౧. ౨౫౬.

ఆ. సత్యజిత్తుమేన సాయకదశకంబు, నాఁటి
కుంభజుండు నగుచు విల్లు,దునుమ...భార.
ద్రో. ౧. ౨౭౭. నీలా. ౨. ౨౩.

౨. (భూమిలో మొక్కలు మొ.) పాఁతు.

గీ. నాఁటె మందారతరువులు తోఁటలందు...
ఇంద్రుఁడు దక్షిణకాశియందు.భీమ.౫.౭౮.

గీ. కొమ్మ నాఁటంగఁ దగినచోఁ గొమ్మ నాఁటు
...పెచ్చు, పాళితోడను శాలినఁ దవిర
తంబు. కళా. ౪. ౮౭. వసు. ౫. ౬౪.

౩. పాఁతుకొనఁజేయు.

ఉ...అనంతకేవలానందము దానియందు మది
నాఁటుము మానుము నీచభోగముల్.భర్తృ.
౩. ౪౦.

గీ. వెలఁది నామీఁదఁ గడుఁ గృపావిలసనంబు,
నాఁటి చూచినచూపుమన్ననయ చాలు.
వైజ. ౪. ౬౩.

౪. భేదించు, చీల్చు.

సీ. ఇరుమెయిఁ దొలిచి బెట్టిలఁ దూఱునవి
యును నలువుర వేవుర నాఁటునవియు.
భార. విరా. ౩. ౧౬౧.

గీ. అత్రిశూలాయుధంబు తీవ్రాంశుకోటిశిఖా
శ్ఛటాభాసురము గుంభపదము నాఁటి, రక్త
ధారలతోన యారాక్షసేంద్రుకలుషములు
గార్చియేతెంచెఁ గ్రమ్మఱంగ. కాశీ. ౬. ౧౭౧.

౫. కలిగించు. చంద్రా. ౧. ౮౮.

అ. క్రి. (=నాఁడు.) ౧. గ్రుచ్చుకొను.

ఉ. దాఁటక మాన రిక్కడలి దాశరథుల్ తమ
దండిమూఁకతో, దాఁటెడుఁదాఁకఁ జూడక
కదా కని కావు మటంటివేని న్యాపూఁటయ
కాచుఁ గాంచుటకుఁ బొమ్మిది మంచిది పో
నినాఁటికిక్, నాఁటక పోవు నీయురముపక్
రఘువీరకఠోరబాణముల్. రామా. ౮. ౮౬.

ఆ. వాఁడితూపు లొడల వడి నాఁటుటయు
నొచ్చి, తోన కలుషరోషధూమకేతుఁ,
డతిశయిల్ల...భార. ఆర. ౭. ౧౩౩. కళా.
౫. ౧౬.

౨. పొదుకొను, స్థిరపడు.

క. మనమున నాఁటినమాటలు, వినుమెన్నియు
పాయములను వెడలునె యధిపా. భార.
ఉద్యో. ౨. ౬౨.

క. నీనగవులు నీచూడ్కులు, నీనానావిహరణ
ములు నీధ్యానంబుల్, నీనర్మాలాపంబులు,
మానసముల నాఁటి నేఁడు మగుడవు కృష్ణా.
భాగ. ౧౦ పూ. ౧౦౪౫.

గీ. నామనసు వానిమీఁదనె నాఁటె నమ్మ. కు
వల. ౩. ౧౧౧. ఆము. ౪. ౨౫.

౩. అంటు, తగులు.

ఉ...వాని కన్నిజన్మంబుల నైనఁ బాపములు
నాఁటవు పుణ్యపరుండు గావునన్. వి. పు.
౩. ౧౩౭.

ఉ...పార్థివకదంబముఁ గూల్చినమేటి రామ
న్యాతలఁపున నాఁటె రాఁగదవె దాశరథీ కరు

ణాపయోనిధీ. దా. శ. ౩౩.

సీ. అనుమాట చెవి నాఁట నాగ్రహావ్యగ్రుఁడై
యసురనాయకుఁడు శుక్రాత్మజులను, గనుఁ
గొని...దశా. ౪. ౧౫౯.

౪. కలుగు, పుట్టు.

చ...వైక్లబ్యమగునెవ్వగల్ వొడమెఁ గంప
ము పుట్టెఁ జెమర్చె మేను మానసమున
విన్నఁబాఁటొదవె నాఁటెఁ గడుం బరితాప
వేదనల్. పారి. ౧. ౧౦౦.

క. విను మట్లాడఁగఁ బెద్దలు, ననుఁ గని పనిసే
యు మనుచు నాఁటినకోపంబున నేవ లాడ
వినలేకను దేశభ్రమణవృత్తిఁ గైకొని మ
ఱియుఁ. హంస. ౩. ౧౪౭.

వి. ౧. క్షతి, దెబ్బ; రంధ్రము, గండి.

సీ. పలుమొననాఁటు లేర్పడినకెమ్మోవితోఁ జిఱు
చెమటంటుముంగురులతోడ. మృ. వి.
౩. ౯౧.

చ. కడలి మునుంగ నప్పుడమి గ్రక్కునఁ గొ
మ్మున నెత్తి నందు మ్మువ్వడినయవార్యకూట
ములు నాఁటిననాఁటులవెంబడిం బడిం,బడిఁ
బడునీరధారలు సుపర్వులు నించినపువ్వు
వృష్టిక్రి,వడి వెలయించుదంభకిటివర్య నిను
న్మది నాశ్రయించెదన్. చంద్రా. ౧. ౭౭.

౨. కుదురు,భూమిలో దిగినపర్వతము మొదల
గువానియడుగుభాగము.

గీ. నడుమ చతురశ్రవృత్తమై నాఁటు గలిగి,
ధగధగాయితకనకరత్నప్రతాన,కిరణములు
నాలుకలు గ్రోయుకీలములుగ, సురనగంబు
విధూమాగ్నికరణి మెఱయు.వరాహ.౧౦.
౧౦౭.

౩. నాట్నము, మొక్కలు మొదలగునవి పాఁ
తుట.

(వ్యవ.) ఆచేనియందు నాఁటు ముగిసినదా.

నోనాఁటు = నొచ్చునట్లుగా నాఁటు.

క. ఒకమొగి నఱువదియమ్ములఁ, బ్రకటబలుం
డైనపరశురాముఁడు నాయంగకములు దాఁ
కఁగ నశ్వ,ప్రకరము నోనాఁట నూతుపైఁ
బడ నేసెన్. భార. ఉద్యో. ౪. ౩౧౭.

సీ. బ్రహ్మదండంబులపాటియై మర్మంబు లిట్టు
నోనాఁటునే యితనిచేత. భార. భీష్మ.
౩. ౪౦౫.

వాడుకలోని ప్రయోగవిశేషములు:—

౧. వాని కింకను సంసారము నాఁటలేదు.

౨. వానికి నీవు చెప్పినమాట నాఁటలేదు.

౩. ఎవరికైనను కష్టసుఖములు నాఁటినఁగాని
మంచియుద్దేశములు కలుగవు.

జః నాఁటించు, నాఁటుకొను, నాఁటుకొలుపు,
నాఁటుధీఱు, నాఁటువడు.

నాఁటుకొను. అ. క్రి. (నాఁటు + కొను.)

౧. పాదుకొను, స్థిరపడు.

సీ. పాపంబు లోకభంగిఁ బ్రత్యయం బొందిన
నామీఁద దృఢభక్తి నాఁటుకొనును, నా
మీఁద దృఢభక్తి నాఁటుకొన్నప్పుడు ధర్మం
బు వర్తించుఁ దరతరంబు. భీమ. ౫. ౧౫౭.

గీ. నాఁటనుండియుఁ గంసుండు నాఁటుకొన్న,
దిగులు పెంపున వసుదేవదేవకులను. వి. పు.
౭. ౩౪. అము. ౫. ౫౫.

౨. కలుగు, సంభవించు.

గీ. నాకవల్లభ నీమీఁద నాఁటుకొన్న,మానికో
పాగ్ని దివిజసంపదలమీఁదఁ, బోయె నంతి
య చాలు నీపుణ్యమునను, వేయు నేటికిఁ
బులి నాకి విడిచినట్లు. వి. పు. ౧. ౧౫౬.

గీ...ఈక్షణంబున నాఁటుకొనిన,పాటు మదిఁ
జిత్తగింపవే పార్థివేంద్ర. వసు. ౨. ౧౪౫.
పారి. ౫. ౧౮.

౩. పాఁతుకొను, వేళ్లుపాఱు.

(వ్యవ.) మొన్నపాఁతినవంగమొక్క నాఁటుకొన్నది.

నాఁటుకొలుపు(ల్పు)= నాఁటించు. స. క్రి. (√నాఁటుకొను.) ౧. గ్రుచ్చు, గ్రుచ్చుకొనఁ జేయు.

క... నూటిగ నీఁటియలు నాఁటుకొల్పి యుసురు లెడల మీఁటుచు...అచ్చ. రా. యు. ౩౬౪.

౨. అతుకుకొనఁ జేయు, అతికించు.

గీ. తెగువ దక్షునికంఠంబుఁ ద్రెవ్వఁ జేసి, ప్రేల్చెఁ దల నధ్వరాగ్నిని వీరభద్రుఁ, డాప్రజాపతి మెడపైని నాఘణంబ, నగుచుఁ బోట్లేలితలఁ దెచ్చి నాఁటుకొలిపె. భీమ. ౬. ౫౯.

౩. పుట్టించు, కలిగించు.

సీ. అయ్యింతికడ నిల్చి యనువునఁ గాంతకు నకు మది రాగంబు నాఁటుకొలిపి. దశకు. ౬. ౧౨౧.

నాఁటుదీఱు. అ. క్రి. (నాఁటు+తీఱు[1].) మొక్క మొ. పాఁతుకొని చక్కఁగా వ్యాపించు.

చ. కరిశిర మాఁడ షణ్ముఖుఁడు గైఁపున ప్రేయుడుఁ గుంభమౌక్తికౌత్కర మసిధారఁ బొల్పెసఁగెఁ దారకుభంగము నూచి నవ్వసం, గరజయకాంత కాంతరద కాంతియొ కా దని నాఁటుదీఱె విస్ఫురదవదాతఖడ్గలత పూచెనొ నా జయచైత్రసంపదన్. కు. సం. ౧౨. ౯౬౧.

నాఁటువడు. అ. క్రి. (√నాఁటు.) నఱుకుడు వడు, తెగు.

చ. చిరముగ నొల్వవడ్డ నరసింహునికంఠెను బెద్దవే శిరం, బురలఁగ నాఁటు వడ్డజలజోద్భవుకంఠెను బెద్దవే...కు. సం. ౪. ౪౩౨.

నాఁడిక=నాఁడు. వి. (నాఁడు+ఇక. స్వార్థమున.) దేశము.

క. అన్నాతియు నోడయఁడు నటు, లన్నారని నీప్రకోన కరుణించినచో, నన్నా యన్నాఁడిక యున్నన్నా యొఁటుకొనఁ జాలునటిదె చెప్పుమా. అచ్చ. రా. అయో. ౧౧౦.

నాఁడు. వి. దే. (బ. నాళులు, నాళ్లు.) ౧. దినము, దివసము. (కృపజము కృక్రియ... ప్రయోగములననుసరించియు చి. ని. ననుసరించియు కాలవాచకమగునప్పుడు నకారాంత మను టనిర్వివాదాంశము. ఇఁక దేశవాచకమైనప్పుడు సైతము ముద్రితప్రతులందు నకారాంతమే యయి యుండుటచేతను దేశకాలార్థములకున్న హితసంబంధముండుటవలనను నిర్ణయించుటకు నిర్ధారక ప్రయోగములు లేకపోవుటచేతను శాసనముల ననుసరించియు నీరూపమే యెల్లెడల గ్రాహ్యమనుట యుక్తము.)

క. మీఁటు గలరాజరక్షకుల, నాఁటికి వేపుర వధింతు నవశరములు నో, నాఁటి పడవైచు నంతకు, వేఁగాదెదఁ బ్రతిబలంబుపీనుల వెల్లన్. భార. ఉద్యో. ౪. ౪౦౭.

క. పూఁట నగు కార్యగతు లొక, నాఁటన్ మతి నాఁటఁ గానెడునయకార్యము లొక్కొకటం జేయుట మేలగు...రా. వి. ౨. ౩౬.

గీ. ఉత్తమక్షత్రియుల నెల్ల నుగ్రవృత్తి, నేఁడు పదినాళులేని నానిశితశరచయములఁ గూల్చితి వేసరినట్టు లయ్యె. భార. భీష్మ. ౩. ౩౬౪. (పదినాళులేని=పదిదినములును.)

క. బలవిక్రమములు వినుతంబులు గా మన మొనలఁ బాండుపుత్రానీకంబులు రెండు నాళ్లు వోరుట, దెలియంగాఁ జూచి వచ్చితిం గురునాథా. భార. కర్ణ. ౧. ౩.

౨. ఆదినము.

గీ. నాఁడు సభ నాడినంతయు నేఁడు చేయు, నట్టులున్నాఁడు మొనతల ననిలసుతుఁడు. భార. భీష్మ. ౩. ౭౪.

ఉ. వేఁడిన వేఁడిమాట నృపవీరుఁడు సైఁపక కర్ణరంధ్రముల్, నూఁడినభంగిఁ దాఁకుటయు బ్రుక్కి మనంబున నొచ్చి నిన్న నే, నాఁడు నృపాలపుత్రి వని నమ్మి వరించితిఁ గాక యిమ్మెయిన్, నేఁ డొక కాలసర్పమయి నీ విటు సేయుట నాకుఁ దోఁచెనే. భా. రా. అయో. ౧౯.

క. నాఁడు మొదలుకొని యాపూఁ, బోఁడి య నారతముఁ దెచ్చి భోజన మిడఁగా, నేఁ డొక్కటి చనునంతకు, వాఁ డక్కడ నుండు నుచితవర్తనలమెయిన్. భోజరా. ౨. ౧౮౪. కాశీ. ౪. ౯౯.

౩. సమయము, కాలము.

ఉ. నేఁ డలతోఁటలో నపుడు నిబ్బర మైన మదీయభాగ్యమున్, బోఁడిమి యేమిపాకమునఁ బొందెనొ మీకృప యట్లు గాంచి పె, న్వాఁడి దనర్చునాచనవునన్ మిము నెమ్మెయి నంటఁ గాని యే, వాఁడును బుణ్యసాధ్వికి గుణం బిది గా దని నే నెఱుంగుదున్. కళా. ౪. ౧౧౩.

ఉ. సత్యవతీవధూటి మును శంతనుపెండ్లము కానివాఁడు సాంగత్యమునం బరాశరుఁడు గర్భము చేసిన... భాగ. ౯. ౬౬౯. కాశీ. ౧. ౮.

౪. ఆకాలము, ఆసమయము.

గీ. ప్రాస్థ్య మెయ్యది జలజాక్ష శక్తి మెఱసి, నాఁడె స్వర్గంబు కైకొనినాఁడు బలియె. దశా. ౨. ౮౪.

ఉ...పరమేశ్వర యావరణాంబురాశి తేకుం డిన నాఁడె పొక్కివడకుండునె పద్మభవాండభాండముల్. కాశీ. ౧. ౧౨౩.

ఉ. నాఁటికి నెట్టిదైవఘటనంబుననో నిను నొల్లకుంటయుం, గాటపుఁగోపమున్ బెనుపఁగాఁ దను నెమ్మెయి నంటఁ గాక పూఁ, బోఁటుకు జీతగాఁడ్రు మనతొల్లిటివారలు లేరె నీవిభుం, డేఁటికిఁ బోవఁగా వలయు నీ వటు పోవఁగ నేల కూఁతురా. కళా. ౪. ౧౩౨. హర. ౬. ౪౭.

౫. పక్షమున, ఎడల.

గీ. అఖిలలావణ్యపుంజంబు నబ్జభవుఁడు, మెలఁతగా దీనియందు నిర్మించె నొక్కొ, కాని నాఁ డిట్టికాంతి యేకాంతలందు, నేల లే దని సామర్షహృదయ లయిరి. భార. సభా. ౨. ౧౬౦.

క. తారకు నోర్వఁగ వేఱ కుమారకుఁ బడయంగ సంగమము సేయను మున్, వారలపైఁ బంపని నాఁ, డారిపుపైఁ బంపు మాతఁ డధికుఁడె నాకున్. కు. సం. ౪. ౪౦౮.

క. ధనధాన్యపశుసమగ్రుం, డనఁ బరఁగెడునట్టి వైశ్యుఁ డధ్వరముం జేయని నాఁడు బ్రాహ్మణాధ్వర్యమునకు నతనిసొమ్ము రాజు పుచ్చియిడఁ దగున్. భార. శాం. ౩. ౪౩౧. నైష. ౫. ౯౧.

౬. (క.త.నాడు)=నాఁడిక, దేశము; ప్రదేశము.

చ. అరినరపాలమౌళిదళితాంఘ్రియుగుం డయి పాఁకనాఁటియుం, దిరువదియొక్క వేయిటి కధీశుఁడు నాఁ జనుచోడబల్లికిన్. కు. సం. ౧. ౫౩.

సీ. మూఁడుగ్రామగ్రాసములతోడఁ గూడంగ మోపూరు పాలించె ముల్కినాఁట. క్రీడా. ౨౨.

ద్వి. నాఁ డెల్ల నేలెడునాఁడు నాపిన్న, నాఁడొక్క నాఁ డేమి నడురేయిఁ బోయి. రం. రా. అయో. ౧౨౩ పు. ౧ పం.

ద్వి. పురములు దేశముల్ పుణ్యతీర్థములు, నరనుతం బగునూళ్లు నాళ్లును గడచి. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౨౨౧౬ పం.

సీ. దినకరకులుం డైన త్రిభువనమల్లుండు కమ్మనాం
డును గుండికట్టు మొట్ట,వాడియుం జేకొని
రూఢిగా నేలంగ... శా. ప. మ. ౧. ౩౦.
చ. ఇల వెలనాంటిచోడిన్పృపునిచ్చినదత్తము...
శా. ప. మ. ౧. ౪౨. నైష. ౧. ౧౦.
౮. జనపదము, గ్రామము, పల్లె.
వ...ఇవ్విశ్వంభర నేద్వీపంబున నేదేశంబున
నేనాంట నేవీట నేత్రోవ నేక్రేవ నేవేళ
నెవ్వండేమి సేయం దలంచె...ఆము. ౪.
౨౧౫. (శ. ర. పా.)
సీ. నాడు నా జనపదనామధేయం బగు...
ఆం. భా. ౨. ౮.

ఆనాఁడున్క = ఆనాఁడు మొదలుకొని, అప్పటి నుండి.
సీ...నాఁడు మొదలు నాఁటఁబట్టి యానాఁడున్క
యదిమొదల్ నాఁటఁగోలె, యనఁగఁ దదా
రభ్య యనుట...సాం. ని. మాన. ౩౩.

తలనాఁడు=నాఁటఁగోలె.
సాం. ని. మాన. ౩౩.

నాఁటఁ(టం)గో(గొ)లె=ఆసమయము మొదలు.
మత్తకోకిల. నాఁటఁగోలెను నామనంబున నాఁ
టుకొ వెఱ నాకు నిం,కేఁటిజీవన మంచు నీ
తప మిట్లు వన్నితి...భా. రా. ఆర. ౨. ౯.
సాం. ని. మాన. ౩౩.
(అయ్యురగులు.) వ...నాలుకలు రెండుగా వ్ర
య్యుటంజేసి నాఁటంగోలె ద్విజిహ్వులు నాఁ
బరఁగిరి... భార. ఆది. ౨. ౧౨౨.
శా. ఆగంధర్వుఁడు వచ్చి నాఁటఁగొలె సత్యా
నందసంయుక్తుఁ డై,రాగప్రౌఢిమ మీఱ గీత
ములు నేర్పక...చంద్ర. ౨. ౧౮౫.

నాఁటఁబట్టి=నాఁటఁగోలె.
గీ. నాఁటిసుత నాఁటినుండియు నాఁటఁగోలె,
నాఁటఁబట్టి నాఁడు మొదలు నాఁగ నాహ్వ,
యమ్ము లయ్యెఁ దదారభ్య యనుట కవని.
ఆం. సం. మాన. ౪౬.

నాఁటిసుత=నాఁటఁగోలె.
గీ. నాఁటిసుత నాఁటినుండియు నాఁటఁగోలె.
ఆం. సం. మాన. ౪౬.

నానాఁడు=౧. క్రమక్రమముగా, కాలక్రమమున.
గీ...నానాఁటి కీగతి నాఁటి క్రియము, చవుక
యైనట్టి యిచ్చుటఁ జనదు నిలుక. ఆము. ౫. ౮.
గీ...పసరుకప్పు, ప్రాఁకుప్రాఁకున నెక్కుఁ గప్పు
నపుఁ దగిన,మెఱుఁగు నానాఁటికిని మీఁద
గిటికొనఁగ. మను. ౬. ౨౮.
శా. ఖద్యోతద్యుతి వృద్ధిఁ బొందెఁ దిక్ప్రకరం
జేసి నానాఁటికిన్. ఉ. రా. ౧. ౨౫౨.
౨. దినదినము, ప్రతిదినము.
శా. ఈయైశ్వర్యముఁ జూపెఁబోలునని నే
నెప్పాట నానాఁటికిన్. కాశీ. ౧. ౧౧౫.
క. భూనాయక యీదివ్యవిమానం బసమాన
దివ్యమణికలశాకానీకని త్రితం బిది, నా
నాఁటి కనంతకాంచనంబులు గురియున్.
వసు. ౩. ౧౨. విక్ర. ౧. ౫౫.

నాఁడునాఁడు=౧. క్రమక్రమముగా, కాల
క్రమమున.
ఉ...ఆత్తతురగంబుల కెల్లను నన్నయుక్తుఁగా,
నత్తిలి నిల్పి యోఁగియుఁ బ్రియంబున
నాయెడ నాఁడునాఁటికిం, బెత్తి వహించు
చుండ నడపెం దనతమ్ములలోనివానిఁగాన్.
భార. విరా. ౧. ౨౬౮.
గీ. ఉత్తరోత్తర మభివృద్ధి నొందుచుండుఁ,గాశి
ధర్మార్థకామమోక్షములు నాల్గు, చంద్రకళ
యట్లు శుక్లపక్షంబు రేలు, నాఁడునాఁటికి నభి
వర్ధనంబు నొందు. కాశీ. ౨. ౫౨.
౨. ప్రతిదినము, దినదినము.
చ. ఆలయుక నాఁడునాఁటికి లతాంగి యపూ
ర్వము లైనభోజనం,బులు గడుభక్తిఁ బెట్టు
చు...భార. ఆది. ౯. ౧౯౩.

వ...నాఁడు నాఁటికిన్ బాటించి పేఁటకాం డ్రద
నెఱింగి మేఁప్రమేప్రలచమత్కారంబుల ని
రాకరించి పీకనన్ దిఱిగి తిరిగి యీఁక చీ
ర్చుకొనునపియును...మనుచ. ౪. ౨౭.

పిన్న(టి)నాఁడు=చిన్నతనము, బాల్యము.

ద్వి. నాఁ డెల్ల నేలెడునాఁడు నాపిన్న, నాఁ
డొక్కనాఁ డేను నడుచేయఁ బోయి, యరు
దైనవేఁటల నాసక్తిఁ బొంది. రం. రా.
అయో. ౧౨౩ పా. ౧౫౦.

ఉ. పిన్నటినాఁడు సత్కరుణఁ బిల్లలమఱ్ఱిమహా
ప్రధాని పెద్దన్న గురూత్తముండు తగ నక్ష
రశిక్షయు దైవమార్గసంపన్నతయు న్వివేక
పరిపాటియునుం గృపసేసె...హర. పీఠి.
౧౨౯.

జః నాఁడిక.

నాఁపచేను. వి. దే. (నాము¹+చేను.) నాము
కలపొలము.

వ...నాఁపచేనికిం దలపడు నాఁబసరంబులపస
మూరుకొని మెక్కి యా మెక్కిన లెక్కిం
చి మిక్కిలిం జొక్కి పసుజక్కవపడంతులు
ను...బహు. ౩. ౬౦.

నాఁపతాయి. వి. (నాము²+తాయి.) నాము
వలె నున్నగ నుండుతాయి. (విమ. శిల. దీనినిత్రొ
క్కినను ఆచోటు నొప్పి కలుగును అని శ. ర.)
(వ్యవ.)మాయరుఁగుమీఁద నాఁపతాయి పఱచి
నాము.

నాక. స. క్రి. (√అను. అనుధాతువుయొక్క వ్య
తిరేకక్త్వార్థకరూపము.) అనక.

చ. కొలఁది యెఱుంగ కిట్టిపలుకుల్ వలుకం
దగు నాక...భార. ఆది. ౫. ౨౦౩.

గీ...నలువపట్టి, యొండె నాక యొక్కింత సే
పూరకుండి. కాశీ. ౧. ౧౦౧.

నాకబలి. సం. వి. ఇ. పుం. నాగవల్లి, వివాహాం
గముగ అయిదవనాఁడు చేయుసంస్కారవిశే
షము. (నాగబలి=నాగపూజ. వివాహసంస్కా
రవిశేషము. ఆపస్తంబ. గృహ్య. ౨. ౧౫
సూ. అని విల్యమ్సు.)

సీ. పొలుపు మీఱఁగ నాకబలికృత్యములు సల్పి
...కళా. ౭. ౮౩.

నాకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. - అకము-దుః
ఖము-లేనిది - స్వర్గము. ౨. ఆకాశము.

నాకవనిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేవతాస్త్రీ; అప్స
రస, అచ్చర.

నాకసదుఁడు. సం. వి. ద్. పుం. - స్వర్గము నివా
సముగా కలవాఁడు - వేలుపు.

నాకి. సం. వి. న్. పుం. - స్వర్గము నివాసముగా
కలవాఁడు - దేవత, వేలుపు.

నాకిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దేవతాస్త్రీ.

నాకు. స. క్రి. (త. నక్కు.) ౧. లేహనముచేయు,
నాలుకతో రాఁచి లోఁగొను.

సీ. సనకాదిదివిజమస్కరిఫాలగోపిచందనపుండ్ర
వల్లికల్ నాకి నాకి. ఆము. ౧. ౪౧.

వ...బోరనన్ గాఱుధారాళరుధిరాసారపూ
రంబు నాకి నాకి...మనుచ. ౪. ౬౦. వే
మన. ౨. ౨౯౧.

౨. స్పృశించు, తాఁకు.

క...ధగధగ లర్చి, స్తంగత నింగులు నాకెడు,
నింగలములు నాల్గుదెసల నిడుకొని కడఁకన్.
మనుచ. ౬. ౨౧.

సీ. అరుణచోదితరథం బటిటు గాఁ బట్టి నలినా
ప్తుబింబంబు నాకి విడుచు. ఉ. రా. ౨. ౧౪౮.

సా: పులినాకి విడిచినట్లు.

గీ. నాకవల్లభ నీమీఁద నాఁటుకొన్న, మౌని
కోపాగ్ని దివిజసంపదలమీఁదఁ, బోఁయె
నంతియ చాలు నీపుణ్యమునను, వేయు
నేటికిఁ బులినాకి విడిచినట్లు. వి. పు. ౧. ౧౫౬.
(గొప్పయాపద తప్పినది అని భావము.)

(కాలకౌశికుఁడు.) ద్వి. పెడగొడ్డుఁబులి నాకి విడిచినట్లయ్యును, జడిసి తొల్లిటితనజంజాట మెల్ల, నుడిగి... ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౫౩౪ పం.

సా: అఱచేతిలో తేనె వేసికొని మోచేతివాఁక నాకించినట్లు.

నాకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. సూర్యుఁడు. ౨. కొడుకు, పుత్త్రుఁడు. (కే. ని.)

నాకుము. స. క్రి. (√అను. అనుధాతువుయొక్క వ్యతిరేకప్రార్థనావ్యర్థకమధ్యమపురుషైకవచనరూపము.) అనకుము.

చ. అనుటయుఁ గంకుఁ డిట్లనియె నక్కడ వచ్చి సుశర్మ యోడెఁ గా,వున నిటు వీరికిన్ జయ మవున్ వెఱ పేటికి నీకు నుత్తరుం,డని నొకరుండ నాకుము బృహన్నల సారథి గాన గెల్చు న,య్యనిమిషకోటికైన నతఁ డద్భుతవిక్రమజృంభణంబునన్. భార. విరా. ౫. ౨౩౫.

నాకులము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నకులసంబంధమైనది.

నాకులి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. సురస, సర్పాక్షి. ౨. యవతిక్త. ౩. శ్వేతకంటకారి, తెల్లవాఁకుడు.

నాకువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. వల్మీకము, పుట్ట. ౨. పర్వతము, కొండ. ౩. వనస్పతి. (కే. ని.)

నాకేశుఁడు. సం. వి. అ. పుం. స్వర్గాధిపతి, ఇంద్రుఁడు. (ఇట్లే: నాకేశ్వరుఁడు మొ.)

నాకౌకసుఁడు. సం. వి. స. పుం - స్వర్గము నివాసముగా కలవాఁడు - దేవత, వేలుపు.

నాక్రము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నక్రసంబంధమైనది. వి. అ. పుం. మొసలిమూతినక్క.

నాక్షత్త్రము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నక్షత్త్రకార్యకమైనది. వి. అ. న. ౧. నక్షత్త్రమానమున అఱువదిగడియలఅహోరాత్రము. ౨. అట్టి అహోరాత్రములు ముప్పది కలమాసము.

నాక్షత్త్రికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నక్షత్త్రమువలన కలిగినది; నక్షత్త్రము నిమిత్తముగా కలది. వి. అ. పుం. చంద్రుఁ డశ్విన్యాదులఁ దను చరించునిరువదియేడుదినములమాసభేదము.

నాగ. విణ. (సం. నాగ.) ౧. పూజ్యము. (చూ. నాగబెత్తము.) ౨. పెద్దది. (శ. ర.)

జ: నాగగన్నేరు, నాగరెముసు, మొ.

నాగఁడు. వి. (సం. నాగః.) శేషుఁడు. (శ. ర.) మొ.

నాగకందము. సం. వి. అ. పుం. హస్తికందము.

నాగకన్యక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాగజాతికన్య; సర్పజాతిస్త్రీ, భోగిని.

నాగకర్ణము. సం. వి. అ. పుం-ఏనుఁగుచెవివంటి ఆకులు కలది - ౧. ఏరండము, ఆముదపుచెట్టు. ౨. ఏనుఁగుచెవి.

నాగకింజల్కము. సం. వి. అ. పుం. నాగకేసరము.

నాగకుమారిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. గుడూచి, తిప్పతీఁగ. ౨. మంజిష్ఠ, మంజిడి.

నాగకేసరము. సం. వి. అ. పుం. పుష్పప్రధానమైనఒక మొక్క.

నాగకేసరులు. వి. బ. (సం. నాగకేసరాః.) ధాన్యవిశేషము.

సీ. నాగకేసరులు చెన్నఁగులు కురువులు భోజనప్రియములు రాజనములు... శాలి. గీ. ధాన్య మెసఁగును... సాం. ని. మాన. ౫౨.

నాగగంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సర్పాక్షి.

నాగగన్నేరు. వి. (√నాగ.) పెద్దగన్నేరు, ఒకజాతిగన్నేరు.

సీ... నాగగన్నేరులు మూనాళ్లసొబగు. భల్లా. ౩ ఆ. (శ. ర.)

నాగగర్భము. సం. వి. అ. న - సీసము గర్భమందు కలది - సిందూరము.

నాగచూడుఁడు. సం. వి. అ. పుం-పాములు తలయందు భూషణములుగా కలవాఁడు-శివుఁడు.

నాగచ్ఛత్త్రా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గురుగు, శ్రీహస్తినీ.

నాగజము. సం. వి. అ. న - సీసమునుండి పుట్టునది - ౧. సిందూరము. ౨. వంగము, తగరము.

నాగజిహ్వా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - పామునాలుకవలె ఉండునది - శారిబ, మామెనతీ.

నాగజిహ్విక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - ఏనుఁగునాలుకవలె ఎఱ్ఱగా ఉండునది - మణిసిల.

నాగజీవనము. సం. వి. అ. న. వంగము, తగరము.

నాగజెముడు. వి. (√నాగ.) బొమ్మజెముడు, ఒకజాతిముండ్లచెట్టు.

నాగతుంబి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. భూతుంబి, సేలానుగుతీ.

నాగదంతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఏనుఁగుదంతము. ౨. బట్టలు మున్నగునవి తగుల్చుకొనుటకై ఏనుఁగుదంతమువలెగోడకు అమర్చబడికొయ్య, చిలుకకొయ్య.

నాగదంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. శ్రీహస్తిని, గురుగుతీ. ౨. కుంభము, ఏనుఁగుతుమ్మితీ.

నాగదంతిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వృశ్చికాళి, తేలుమణితీ.

నాగదమని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - సర్పములను అణఁచునది - ౧. ఈశ్వరితీ. ౨. గొడ్డుఆఁగాకరతీ.

నాగదాళి. వి. (క. నాగదాళి.) ఒకజాతిముండ్లచెట్టు. (శ. ర.)

నాగద్రువు. సం. వి. ఉ. పుం. స్నుహి, జెముడుతీ.

నాగనక్షత్రము. సం. వి. అ. న - సర్పదేవతాకనక్షత్రము - ఆశ్లేషానక్షత్రము.

నాగనామము. సం. వి. న్. పుం. తులసితీ.

నాగనాస. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఏనుఁగుతొండము.

నాగనిర్వ్యూహము. సం. వి. అ. పుం. నాగదంతము, ఏనుఁగుదంతమువలె గోడను అమర్చినకొయ్య; చిలుకకొయ్య.

నాగనేరెడు. వి. (√నాగ.) పెద్దనేరెడు, ఒకజాతినేరేడుతీ. (శ. ర.)

నాగప=నాగప్ప, నాప. వి. నాగవల్లి. (చూ. నాగపసాని.)

జః నాగపసాని.

నాగపంచమి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. శ్రావణశుక్లపంచమి. ౨. (దేవీపురాణానుసారముగ) ఆషాఢకృష్ణపంచమి.

నాగపడగలదండ. వి. (నాగ + పడగలు + దండ.) స్త్రీకంఠభూషావిశేషము.

ద్వి. భాసురం బగునాగపడగలదండ, యాసలఁ
జేరె నయ్యతివ నీదండ. ద్వి. భాగ. ౧౦. (శ. ర.)

నాగపడగలు=నాగుపడిగప్రోగులు, నాగులపడగలు. వి. బ. (నాగ + పడగలు.) పాముపడగలవలె నుండుకర్ణభూషావిశేషము. (శ. ర.)

నాగపడిగకోల=నాగబెత్తము. వి. (నాగ + పడిగ + కోల.) పాముపడగవంటిపడగకలబెత్తము.

సీ. ఎడమచేఁ బల్లిక నిడినబండా రన్యపాణిఁ
బట్టిననాగపడిగకోల. శుక. ౨. ౪౨౫.

నాగపత్త్ర సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాగదమని, ఈశ్వరితీ.

నాగపదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ర[illegible]శేషము. ౨. నాగముయొక్క పాదము.)

నాగపసాని= నాగమసాని. (√నాగప. శ. ర.)

నాగపాశకము. సం. వి. అ. పుం. రతిబంధవిశేషము.

నాగపాశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పామువలె చుట్టుకొనెడిఅస్త్రవిశేషము. ౨. పాశము, వరుణునిప్రధానాస్త్రము.

నాగపురము. సం. వి. అ. న. ౧.(కౌరవనివాసమగు) హస్తిపురము. ౨. పాతాళము. ౩. భరతఖండమున మధ్యరాష్ట్రమం దున్నయొక ప్రసిద్ధపట్టనము.

నాగపుష్పము. సం. వి. అ. పుం - ఏనుఁగుమదమువంటివాసన కలపువ్వులు కలది-౧. పున్నాగము, పొన్న !. ౨. చంపకము, సంపెఁగ !. ౩. నాగకేసరము !.

నాగపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నాగదమని, ఈశ్వరి !.

నాగపుష్పిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. స్వర్ణయూథిక, పచ్చపూలగోరఁట !.

నాగపెంజెర. వి. (నాగ+పెంజెర.) ఒకజాతి పెంజెర, సర్పజాతివిశేషము.

సీ. ప్రల్లదంబునఁ దుర్లలనల్లనాగులు నాగపెంజెరలును బొట్టపెంజెరలును. ద్వా. ౮.౧౦౦.

నాగప్ప= నాగప, నాప. (చూ. నాగప్పసాని.) జః నాగప్పసాని.

నాగప్పసాని= నాగమసాని. వి. (నాగప్ప+సాని. క. నాగమసాని.) నాకబలిచిరంటి, నాగవల్లి వడపెడుముత్తెదువ.

సీ. నాగప్పసాని నా నాపసాని యనంగ నాకబలిచిరంటినామ మెసఁగు. ఆం. భా. ౨. ౧౦౮.

నాగఫలము. సం. వి. అ. పుం - పాములవంటి కాయలు కలది - పటోలము, పొట్ల !.

నాగబంధము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అభినయహస్తవిశేషము. ౨. చిత్రకవిత్వమందలి సర్పాకారబంధము. ౩. మల్లబంధవిశేషము.

వ... రామబాణంబును నాగబంధంబును లోలకరిమెఱపును...మల్లుపు. ౩. ౫౯.

౪. వస్త్రవిశేషము.

వ...నాగబంధంబులు బూజాబంధంబులును... అనుపేళ్లుగలపట్టుంబులు గట్టుకొని...ద్వా. ౩. ౨౦౬.

నాగబంధువు. సం. వి. ఉ. పుం - ఏనుఁగులు రావిఆకులను సంతోషముతో తినును గాన ఏనుఁగులకు ఇది బంధువువంటిది- రావిచెట్టు.

నాగబల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. బీఱ !.

నాగబలాకారం. సం=నాగబల.

నాగబెత్తము= నాగపడిగకోల. వి. (నాగ+బెత్తము.) యోగవేత్రము, పొన్న వేసినమంత్రపూత మైనచిన్నపేము.

క. జననాథ యేమి చెప్పుదుఁ, గనలుచు నవ్వగుఁదపసి కటము లదరఁగాఁ, దనచేతినాగబెత్తముఁ, గొని పసరముఁ గొట్టినట్టు గొట్టె నదయుఁడై. మను. ౪. ౧౫.

గీ. భపితభత్త్రిక పులితోలుపచ్చడంబు, నాగబెత్తము దంతపుయోగవాగ, లమరఁ శెట్టున డిగినటు లవనినాథుఁ, డేర వరుదెంచె వొకమహాసిద్ధుఁ డపుడు. వేం. పంచ. ౪. ౧౦౧. కళా. ౨. ౪౮.

నాగభగిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వాసుకిభగిని, జరత్కారువు.

నాగభూషణుఁడు. సం. వి. అ. పుం - సర్పములు అలంకారముగా కలవాఁడు-శివుఁడు.

నాగమండలికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పాములవాఁడు.

నాగమల్లము. సం. వి. అ. పుం - ఏనుఁగులలో మల్లునివంటిది-ఐరావతము.

నాగమల్లె. వి. (క. నాగమల్లిగె.) ఒకజాతిమల్లె, అష్టపత్త్రిక‡.

సీ. నాగమల్లె యనంగ నాగమల్లిక మీఱు ... ఆం. భా. ౨.౫౨.

(బ.) ధాన్యవిశేషము.

సీ. మందిగండ్రలు నాగమల్లెలు తీఁగెమల్లెలు కృష్ణనీలాలు వెలువడాలు. గీ. అది యగు పేర్లు గలుగువ డ్లతనియింట, నుండు శతకో టిపుట్లు లొక్కొక్కదినుసు. హంస. ౪. ౧౨౮.

వ... సీతాభోగాలు గౌరీకుంకుమలు నాగమల్లెలు... ప్రబంధ. ౧౧౨.

నాగమసాని= నాగపసాని; నాగప్పసాని. వి. (నాగమ + సాని.) నాకబలిచిరంటి.

మ. నరలం గూర్చినకొప్పుతోఁ బసుపుమిన్నల్ జేఱుసెమ్మోముతో, గరిమజ నాగమసాని ప్రోలు దిరుగంగా అంతులై తూర్యముల్, మొరయంగాఁ గడు నొప్పె నాకబలి ... వేం. పంచ. ౪. ౩౭౦.

నాగమాత. సం. వి. ఋ. స్త్రీ. ౧. సర్పమాత, కద్రువ. ౨ - ఏనుఁగులను తల్లివలె అలంకరించునది - మణిశిల.

నాగమారము. సం. వి. అ. పుం- ఏనుఁగులను చంపునది - భృంగరాజము, గుంటకలగర‡.

నాగము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. కొండలకు సంబంధించినది. ౨. క్రూరమైనది. ౩. (సమాసమం దుత్తరపద మైనపుడు) శ్రేష్ఠుఁడు. (ఉదా: పున్నాగము,పున్నాగుఁడు మొ.) ౪.ఏనుఁగువలె స్థూలమైనది. (అ. ఆ. అ.) పామువలె పొడుగైనది. వి. అ. పుం. అగము-పోవనిది-కానిది-౧. పాము, త్రాఁచు. ౨. పాతాళమున వసించుదివ్యసర్పజాతివిశేషము. (అష్టనాగములు:-అనంతుఁడు, వాసుకి,తక్షకుఁడు, శంఖపాలుఁడు, కుళికుఁడు, పద్ముఁడు, మహాపద్ముఁడు, కర్కోటకుఁడు.) ౩.గజము, ఏనుఁగు.౪. కొండ. ౫. మేఘము. ౬.నాగదంతము,చిలుకకొయ్య. ౭. తములపాకు తీఁగ,తాంబూలి‡. ౮. దేహమందలిఉపవాయువులలో వాగ్ద్వారమం దుండుఉపవాయువు. ౯. గ్రహము. ౧౦. నాగకేసరము‡. ౧౧. పున్నాగము, పొన్న‡. ౧౨. ముస్తె‡. ౧౩. దేశభేదము. ౧౪. జలజంతువిశేషము. (వై. ని.) న. ౧. తగరము. ౨. సీసము. ౩. (జ్యోతి.)ఒకానొకకరణము. (దీనికి నాగవ మని వాడుక.) ౪. ఆశ్లేషానక్షత్రము.

నాగముస్తె. వి. భద్రముస్తకము‡. (శ.ర.)

నాగయష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. ఉలిమిరిలో నగుకఱ్ఱలతో చేసి తటాకాదులయందు అనంతవాసుక్యాదినాగులలో నొకనికి అధిష్ఠానముగా నాఁటిన స్తంభవిశేషము. ౨. క్రొత్తగా త్రవ్విన చెఱువు లోనగువానియందు నీటిలోఁతు తెలియుటకై నాఁటినకొలత స్తంభము. ౩. నేలతొలఁచుకఱ్ఱ.

నాగరంగము. సం. వి. అ. పుం. నారంగము, నారింజ‡.

నాగరకుఁడు. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. నగరమందు పుట్టినవాఁడు. ౨. ప్రవీణుఁడు, నేర్పరి. ౩.నగరదురభ్యాసములు అలవడ్డవాఁడు. ౪. దొంగ. ౫. శిల్పి.

నాగరక్తము. సం. వి. అ. న. సిందూరము.

నాగరఘనము. సం. వి. అ. పుం. నాగముస్తె‡.

నాగరము. వి. (క. నాగరు.) స్త్రీశిరోభూషావిశేషము.

(వ్యవ.) మాపిల్లకు నాగరము చేయించితిని.

నాగరము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నగరమున పుట్టినది. ౨. నగరమున ఉన్నది. ౩. నగరమునకు సంబంధించినది. వి. అ. పుం. ౧. (జ్యోతి.) పౌరము అను గ్రహయుద్ధవిశేషము. ౨. నారింజ¶. ౩. కపటము, మోసము. ౪. దేశభేదము. ౫. గోరంట¶. న. ౧. సొంటి. ౨. ఒకజాతిముస్తె¶. ౩. ఒకానొకలిపి. ౪. రతిబంధవిశేషము.

నాగరముస్త. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాగముస్తె¶.

నాగరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. లిపివిశేషము, దేవనాగరి. ౨. పట్టనవాసపుస్త్రీ. ౩. స్నుహి, జెముడు¶.

నాగరికము. సం. వి. అ. న. నగరమునుండి వచ్చు సుంకము.

నాగరికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నగరరక్షణమందు నియుక్తుఁడు. ౨. నగరము రక్షించువాఁడు.

నాగరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నగరవాసి, పౌరుఁడు. ౨. దేవరుఁడు, మగనిసోదరుఁడు. (వాచ.)

నాగరుకము. సం. వి. అ. పుం. నాగరంగము, నారింజ¶.

నాగరేణువు. సం. వి. ఉ. పుం. సిందూరము.

నాగరేయకము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నగరియందు పుట్టినది. ౨. నగరియం దున్నది.

నాగరోత్థ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాగముస్తె¶.

నాగర్యము. సం. వి. అ. న. నాగరకత, వైదగ్ధ్యము. (వాచ.)

నాగలత. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. ౧.మగగుఱి.(త్రి.ని.) ౨. తములపాకుతీఁగ, నాగవల్లి. (వాచ.)

నాగలోకము. సం. వి. అ. పుం. పాతాళము.

నాగవ(ప)డిఁగెలు= నాగపడగలు. వి. బ. కర్ణభూషావిశేషము.

సీ. మొగపాటిముత్తె మంచినాగవడిఁగెలు బిగు
కొప్పుఁ గొడిగెఁబిళ్ళచెప్పు. హ. కొంగ... నా.
వి. ౨. ౪౪.

నాగవల్లరి. సం=నాగవల్లి.

నాగవల్లి(లి)= నాగవ్రేలిమి. వి. (సం. నాగబలిః. ప్రా. నాగవెల్లి. క. నాగవలి.) పెండ్లిలో కడపటినాఁడుచేయుసంస్కారవిశేషము. (దీనిని కొందఱు పెండ్లినాలవనాఁడును కొందఱు ఐదవనాఁడును జరిగింతురు.)

గీ. అట్లు వైవాహికార్యకృత్యములు వెలసి,
నాలుగవనాఁడు సకలబాంధవులుఁ జెలఁగ,
నరవరాగ్రణి లోచనానంద మొదవ, నాగ
వల్లి యొనర్పుటకై ఘటింప. రాజ. చ.
౩. ౧౭౪.

క. తగఁ బ్రాకెనయును దీటిచి, నగవులపను లైన
వెనుక నాలవనాఁ డొప్పుగ నాగవల్లి సేయఁ
గఁ, బగడపుటుప్పరిగెలోనఁ బడఁతుక లె
ల్లన్. యయా. ౪. ౧౧౪. రా. వి.౫.౮౦.

ఆ. అటుల దినచతుష్టయం బైన యంత నా,
గవలియును నొనర్చె క్ష్మావరుండు. ఇఁదు.
౬. ౬౬.

క. విలసితబహువైభవముల, నలరుచు నాగవలిఁ
జేసి యఖిలార్థిజనంబులకు వరహాలు మా
ఢ్యచ్చలవిడి వచ్చడము లిచ్చె జనవరుఁ డం
తన్. కృష్ణ. ౪. ౧౩౩.

సీ. వడుగుపెండ్లిండ్లలోపలఁ ద్రుతీయదినంబు
ప్రాకెన్న యనఁగను బరఁగుచుండు, నారెంటి
కిని శేషె యగుచు నంత్యదినంబు లవ్వునగం
బవళి నాగవలి యనఁగ. అం. భా. ౨. ౧౩౮.

నాగవలిలోపలనిష్ఠురము = పెండ్లి యంతియు నైనపిమ్మట నాగవల్లినాఁడు పెండ్లివా రొండొరులతోఁ గఠినముగ మాటలాడుట. (పని తెలివేతిన

తర్వాత ఒండొరులు కలహించుటవలన మన స్సులు చెడుటయేకాని కలపివచ్చునది లేదు అని భావము.)

ఉ. మాలిమి లేదు గాన ననుమానము నామదిఁ దోఁచె నప్పుడే, బాలిక సేవసేయఁ బనుపన్ వల దంటిని గాదె దాని క్రేమీలువు కల్గు మేన మఱిఁ దింతయె యాతఁడు నైన దైన ద్వేలోలత నింక నాగవలిలోపల నిష్ఠుర మేల పల్కఁగన్. విజ. ౨. ౩. ౧౪౦.

ఇట్లే : నాగవల్లినిష్ఠురము.

(వ్యవ.) ఎంతజాగ్రత్తగా నున్నను మాయింట పెండ్లిలో నాగవల్లినిష్ఠురము తప్పినదికాదు.

నాగవల్లి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. తాంబూలి, తమలపాకుతీఁగ.

నాగవారికము. సం. వి. అ. పుం. ౧ - ఏనుఁగులను వారించునది - రాజకుంజరము, పట్టపుటే నుఁగు. ౨. ఏనుఁగుగుంపులో పెద్దయేనుఁగు. ౩-పాములను వారించునది-నెమిలి.

నాగవారికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧ - ఏనుఁగులను వారించువాఁడు- హస్తిపాలకుఁడు, మావటివాఁడు. ౨- పాములను వారించువాఁడు-గరుడుఁడు. ౩.గణస్థుఁడు, ముఖ్యసభ్యుఁడు.(వై.ని.)

నాగవాసమ(పుట)లరుఁబోఁడి. వి. (నాగవాసము[2]+అలరుఁబోఁడి.) వారాంగన, వేశ్య.

ఆ. కలితభోగవతులు ఘనభుజంగాన్విత,రతులు కంచుకాభిరామ్యయుతలు, నగుట నాగవాసమలరుఁబోఁడులు నాగ,వాసయువతులట్ల వఱలి రచట. ఇందు. ౧. ౧౫౫.

(అయోధ్యాపురము.)వ...రత్నస్యందనద్వారంబుల నమరాగంబొనరం గూర్చుండి లీలార్థంబుగ నాగవాసపుటలరుఁ బోఁడు లమరాగంబులు చిగిరించినతదీయ స్తంభములఁ గలచిగురుటాకు లన ... ఒప్పుచుండు. ఇందు. ౧. ౧౫౪.

నాగవాసము[1]. వి. ౧. ఘంటాప్రతీకము, గంటలోనిచీల.

సీ. నాగవాస మన ఘంటాప్రతీకమునకు వేశ్యలకును బేరు విశ్వనాథ.ఆం.సం.నానా. ౨౮.

౨. గొండ్లెము మొ. వానిని తగిలించుటకు ద్వారబంధము మొ. వానికి రెండుకొనలు వంచి బిగించినయినుపకమ్మి.

చ. కులుకుమెఱుంగుఁగెంపుతతిగోళ్ల నమర్చిన నాగవాసపుం,గొలుకుల జాళువాగొలుసుగోళ్లఁ దగుల్కొని వ్రేలుపచ్చతా,చిలుకల తూఁగుమంచమున శ్రీరమణుండు వసించునత్తఱిన్. చంద్ర. ౧. ౯౧.

(వ్యవ.) ద్వారబంధమునకు నాగవాసము విఱిగిపోయినది.

నాగవాసము[2]. వి. ౧. వేశ్యాసమూహము.

సీ. ననుపుకాఁడై వేల్పునాగవాసముఁ గూడి మహిమ గోల్పడియె నే మాందకర్ణి.మనుచ. ౨. ౭౩. ఆం. సం. నానా. ౨౮.

౨. భోగముమేళము.

క. ... పురము కైసేసి ప్రజల్,తో నరుగ నాగవాసము,తో నెదురుగ నేఁగి రంత తూర్యము లులియన్. ఆము. ౮. ౩౮.

ఆ. నాగవాస మనఁగ నామ మా వేశ్యాజ,నంబు మేళమునకు నంబికేశ. ఆం. సం. మాన. ౭. ఆం. భా.౧.౧౩౦. హంస. ౧. ౬౪.

జ : నాగవాసమలరుఁబోఁడి.

నాగవాసము. సం. వి. అ. పుం. నాగలోకము.

నాగవీథి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఆకాశమండలమందు ఉత్తరదిక్కున అశ్విని భరణి కృత్తిక యను మూఁడునక్షత్రములు కలఆకాశవీథీభాగము. (చూ, ఐరావతము.)

నాగవ్రేలిమి= నాగవల్లి.

క. నాలుగుదినాలు విప్రజ్ఞనాలు విధానాలు

భోజనాలును మేలిక్,వ్రేలిమి గలుగఁగ ముదముల,వ్రేలి మిగుల నవల నాగవ్రేలి మొనర్పక్. ముకుంద. ౩. ౨౯౩.

నాగశుండి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కోలదోసకి.

నాగసంభవము. సం. వి. అ. న - సీసమువలన కలిగినది- సిందూరము.

ఇట్లే: నాగసంభూతము.

నాగసరము. వి. (సం. నాగస్వరః. ప్రా. నాగసరో.) ౧. పాములవాఁడూఁదెడిబుఱ్ఱ.

గీ.నాగసింధు ప్రభేదనానావరాళ,రాగగంధర్వ లహరికారంభణముల, మిహిపదంబుగఁ బాములమెంగఁ దూఁదె, భోగిరాజులు నర్తింప నాగసరము. క్రీడా. ౨౨౪.

౨.పాములకుఆనందము కలిగించుస్వరవిశేషము.

గీ...ఆలకించి చనియె, నాగసరములమ్రోఁత యన్నాగరికుఁడు. క్రీడా. ౨౧౯.

సీ...నాగస్వరం బగు నాగసర మన... ఆం. భా. ౧. ౧౨౯.

౩. సన్నాయి.

క. సంగీతపు మేళపుజత, సంగతితాళములు నాగసరములు ఢక్కీల్, చెంగులు ముఖవీణియలు న్పాంగము తప్పెటలు గజ్జె లందుక చేరక్. ప్రబంధ. ౯౩.

క. అంతట నాగసరంబుల, నింతులు తానములు మిగుల హెచ్చించుచు సామంతముపరవక్ బువులు వసంతము లోనుగనుఁ గొనుచుఁ జనుదే మతిరయుక్. యయా. ౪. ౧౫౦.

నాగసాహ్వయము. సం. వి. అ. న - ఏనుఁగుతో సమాన మగుపేరు కలది- కౌరవవాసస్థాన మగుహస్తిపురము. (వాచ.)

నాగసుగంధ. సం.వి.ఆ.స్త్రీ.నాకులి,సర్పాక్షి.

నాగస్తోకము. సం. వి. అ. న - సర్పవిషలేశము కలది - వత్సనాభము, వసనాభి.

నాగస్ఫోత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నేపాళము, దంతి.

నాగస్వరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పాములకు ఆనందమును కలుగఁజేయుగానవిశేషము. ౨.పాములవాఁ డూఁదెడిబుఱ్ఱ.

క. నాగస్వరసుషిరసరస్వన్నాగవరాళ్యాదివివిధ నానారాగ,ప్రాగల్భ్య ప్రకటఫణాభోగము లై యాడఁజొచ్చె భోగీంద్రంబుల్. క్రీడా. ౨౨౦.

నాగహంత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - సర్పవిషమును పోఁగొట్టునది - వంధ్యాకర్కోటకి, గొడ్డుఆఁగాకఱ.

నాగహనువు. సం. వి. ఉ. పుం. నఖ మనుగంధద్రవ్యము.

నాగాంచల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.=నాగయష్టి.

నాగాంజన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧=నాగయష్టి. ౨. హస్తిని, ఆఁడేనుఁగు.

నాగాంతకము. సం. వి. అ. పుం. - పాములను చంపునది - ౧. గరుడపక్షి. ౨. నెమిలి. ౩ - ఏనుఁగులను చంపునది - సింహము.

నాగాఖ్యము. సం. వి. అ. పుం. నాగకేసరము. (త్రి.ని.)

నాగారి. సం. వి. ఇ. పుం -పాములకు శత్రువు- ౧. గరుడపక్షి. ౨. నెమిలి. ౩ - ఏనుఁగులకు శత్రువు-సింహము. (ఇట్లే: నాగారాతి మొ.)

నాగాశనము. సం. వి. అ. పుం - పాములను తినునది - ౧. గరుడపక్షి. ౨. నెమిలి.

నాగి. సం.విశే.(న్.నీ.న్.)పాములు కలది.(పుట్టు. మొ.) వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఆఁడుపాము. ౨. ఆఁడేనుఁగు. ౩. పాతాళలోకము. (వై. ని.) న్. పుం. పాములంఆభరణముగాకలవాఁడు, శివుఁడు.

నాగిని. వి. (సం. నాకినీ.) లోకాంతరగత దైవ

దేవత యైనముత్తైదువ. (శ. ర.)

నాగిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. గొల్లజిడ్డుఁ.

గీ...నాగినియగు.గొల్లజిడ్డుఁ...ఆం.భా.౨.౬౬.

౨. నాఁగురు, నాపురుఁగు.

గీ...నాగిని నాపురు నాఁగు రసఁగ.ఆం.భా.౨.౬౨. (ఈపదము సం. ని. లలో కన్పడలేదు.)

నాగు(వు). వి. (సం. నాగ.) పాము.

గీ. నాగములపేరు వెలయును నాగు లనఁగ. ఆం. భా. ౧. ౧౪౬.

ఆ. నంది యెక్కి గిత్త నాగులు సొమ్ములు,చేఁదు మెడను బునుకచేరు బూడి,నుదుట సరలు గొన్నరుదురాక లెదఁ గల్గు,నయ్యయొరపు దెలుప నలవి యగునె. చెన్న. ౩. ౩౯.

చ. తలఁ బ్రతిబింబభానుమణిఁ దాల్చి విహార వనాంతరంబునన్, మలఁగి మలంగి పెంజి లుమునాగువుభంగి...నైష. ౮. ౧౫౪.

గీ. కుబుస మూడ్చెడిమేటినాగువునుబోలె. భీమ. ౫. ౮౦.

జః నాగుఁబాము, నాగుపడిగెప్రోగులు, నాగుల చవుతి, నాగులపడగలు.

నాగుఁబాము. వి. (నాగు+పాము.) నాగము, త్రాఁచు.

గీ. కినుక నిగుడంగ నొడుపు దప్పినపిసాళి, నాగుఁబామును బోలుచు నపుడుగఱచి. ఆచ్చ. రా. సుం. ౫౫.

సీ...నాగుఁబా మనఁ ద్రాఁచన ఫణి దనర్చు. ఆం. భా. ౧. ౧౪౮.

నాగుపడిగెప్రోగులు=నాగపడగలు. వి. బ. (√నాగు.) పాముపడగపోలికి కలకర్ణాభరణ విశేషము.

గీ ... చెవులనాగు,పడిగెప్రోగులు మెలిగొన్న పచ్చడములు, నమర గుమిగూడి జాలరు లరుగుదెంచి, రలరుమొగములతోఁ గ్రాటి కలలుగొనుచు. వేం. పంచ. ౧. ౬౧౪.

నాగులచేవ్రతి. వి. (√నాగు.) నాగచతుర్థి.

(వ్యవ.) నాగులచవుతినాఁడు పుట్టలో పాలు పోయుదురు.

నాగులపడగలు=నాగపడగలు.

చ...వెన్నునం,దొలకెడునెత్తిజుట్టు తెలిదుప్పటి వీనుల మానికంపునా,గులపడగల్ రహింపగ నొకొం డగునొంటరిబోయఁ డుద్ధతిన్. కువల. ౪. ౨౦౨.

నాగేంద్రము. సం. వి. అ. పుం. ౧. సర్పరాజము. ౨. శేషాహి. ౩. గజశ్రేష్ఠము. ౪.ఐరావతము.

నాగోదము. సం. వి. అ. న. ఉదరత్రాణము.

నాగోదరము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉదరత్రాణము. ౨. గర్భిణి యొక్క గర్భోపద్రవభేదము,

నాగోదరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఉదరత్రాణము. పొట్టకు తొడఁగుకొనుకవచము.

నాచి. వి. (త.నాచ్చి.) స్త్రీ.

(ఏకవీర.) గీ. కలికి పల్లిక దేబెలఁ గన్నతల్లి,వాసి కెక్కినయటీపోలాసయిల్లు, చక్క మెప్పులమాహురమ్మక్క నాచి. క్రీడా.౧౨౯.

నాట. సం. వి. అ. పుం. రాగవిశేషము.

శా. వాలారుంగొనగోళ్ల నీ వలసతన్ వాయించుచో నాటకున్,మేళం బైనవిపంచి నిన్న మొదలున్ నీ వంటమిం జేసి యా,యాలాపంబె యవేళఁ బల్కెడుఁ బ్రభాతాయాత వాతాహతా,లోల తంత్రుల మేళవింపఁగ దవే లోలాక్షి దేశాక్షికిన్.మనుచ.౩.౫౮.

సీ...శంక,రాభరణము మేఘరంజి తోడి వరాళి నాదనామక్రియ నాట...హంస. ౫. ౧౨౪.

ఉ...తుంబురుండు తా,గౌళ వరాళి నాటలను గాయనరూఢికి నాఁటి చూపినన్. శ్రీరం. మా. ౪. ౧౫౩.

నాటకము. సం. వి. అ. న. ౧. శృంగారవీరరసములలో నొకరసము ప్రధానముగా నుండి ప్రఖ్యాతచరిత్రమును తెలుపుచు అయిదు మొదలు పదివఱకు అంకము లుండుదృశ్యప్రబంధము.

౨. నర్తనము.

దండకము... గోవర్ధనక్షోణిభృత్కందరక్షోణిఁ గ్రీడించువిన్నాణి వెన్నాటకం బైనక్రొన్నెలక్ గల్గు పెన్నల్కులక్ నల్గడక్ జిల్కు వెన్మోముజాబిల్లి శోభిల్ల...పాండు. ౪. ౭౪.

౩. చరిత్రము.

గీ. పుండరీకాక్షునకు శూలి పూజ లిచ్చె,సంయములు చూడ బదరికాశ్రమమునందు,నాఁగ విందు మయ్యెరువురనాటకంబుఁ, జెప్పి చెవులకుఁ బండువు సేయు మనఘ. ఉ. హరి. ౨. ౭౦.

౪. కపటోపాయము.

ఉ. నా మెఱఁగ మోటకై పలనినాటకముల్ ఘటియించి రుక్మిణీ,కామినిమీఁదటం గలుగు గౌరవమున్ గృపయుం బ్రియంబుఁ దా, నేమియుఁ గానఁడిక యిట నిన్నిదినంబులు నన్నుఁ దేల్చె...పారి. ౧. ౭౫.

(వ్యవ.) నీనాటకములు నాదగ్గఱ సాఁగవు.

నాటకీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాటకసంబంధ మైనది.

నాటకుఁడు. సం. విణ. (అ.టికా.అ.) నటుఁడు, ఆటకాఁడు.

నాటనము. సం. వి. అ. న. ౧. నటింపఁజేయుట.

౨. నటనము.

సీ. శ్రీకరోదయవధూలోకానన ప్రభా నాటితబహుచంద్రనాటనంబు. గీ. దీపితం బగుశ్రీకాళికాపురంబు. పాండు. ౧. ౧౦౩.

నాటము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నృత్యము. ౨. కర్ణాటదేశము. (వాచ.)

నాటామ్రము. సం. వి. అ. పుం. - నటులకు ప్రియమైనరసము కలది - కరబూజా?.

నాటారుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నటియొక్క కొడుకు. (కల్ప.)

నాటి. సం. విణ. (న. సీ. న.) నటించువాఁడు, నర్తనము చేయువాఁడు.

నాటిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఉపరూపకము లనెడి దృశ్యకావ్యములలో నొకటి. (ఇది నాలు గంకములు కలిగి స్త్రీపాత్రబహుళముగా నుండును. ఇందలికథ కల్పిత మై యుండవలెను. నాయకుఁడు ధీరలలితుఁ డగురాజు. నాయిక అంతఃపురసంబంధగాని సంగీతవ్యాపృతగాని అయి నవానురాగ యగురాజకన్యక. ప్రౌఢయు నృపవంశమందు పుట్టినదియు నగు పెద్దభార్య యుండవలెను. ఇందు వృత్తి కైశికి.)

నాటితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కృతాభినయము, అభినయింపఁబడినది; అనుకరింపఁబడినది.

నాటేయుఁడు. సం.=నాటారుఁడు.

నాట్య(ము.) వి. మల్లవిద్యాసంబంధ మగుపదునాల్గువిసరులలో నొకటి.

వ...దథ ధార ధాణు అంత్రటీక టీక ఉద్దడ నాట్య దారుధాణు దారుకపాలు... మల్లపు. ౩. ౬౫.

వ...అంత్రటీక టీక నాట్యము... మొదలగు పదునాలుగువిసరులు... ప్రబంధ. ౭౭.

నాట్యధర్మిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాట్యవిధులు తెలుపువిద్య.

నాట్యపుష్పకము. సం. వి. అ. న. తూఁడు

పాళ్లు కుంకుమపువ్వు కలపినగంధపొడి, ఒకది నుసుబుక్కా.

నాట్యభాష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాట్యమం దా యాపాత్రములకు తగునట్లు ప్రయోగించుభాష.

నాట్యము. సం. వి. అ. న. -నటునికృత్యము - ౧=నృత్తము. ౨. నృత్తగీతవాద్యాత్మక మగులా స్యము, తౌర్యత్రికము. ౩. నాటకాదిదశరూప కాభినయము.

నాట్యరాసకము. సం. వి. అ. న. రూపకభేద ము, దృశ్యకావ్యవిశేషము.(దీనికి అంక మొక్క టియే. నాయకుఁడు ధీరోదాత్తుఁడు. పీఠమర్దుఁ డుపనాయకుఁడు. హాస్యరసము అంగి. శృంగా రము అంగము. నాయిక వాసకసజ్జిక. వాచ.)

నాట్యాంగము. సం. వి. అ. న. నాట్యముయొ క్క అంగము. (ఇది "గేయపదము, స్థితపాద్య ము, ఆసీనము, పుష్పగండిక, ప్రచ్ఛేదనము, త్రిగూఢము, సైంధవము, ద్విగూఢకము, ఉత్త మోత్తమకము, ఉక్తప్రత్యుక్తము" అని పదివి ధములు.)

నాట్యాలంకారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నా ట్యమునకు అలంకారము, ఆశీస్సు ఆక్రందము కపటము క్షమ గర్వము ఉద్యమము పశ్చాత్తా పము మొద లగుముప్పదియాఱింటిలో నొకటి.

నాట్యోక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నాట్యమందలి పరిభాష, నాటకపరిభాష.

నాడము. సం=నాళము.

నాడా. వి. (హిం. నాడా.)నూలు మొదలగువాని తో నేసినపట్టె.

వ...అల్లనఁ గనుపట్టుపెనుపట్టు నాడాలబిగిని ద గినవిగవిగనిజిగి... మల్లుపు. ౪. ౬౭.

నాడి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. నాళము, కాఁ డ. ౨. బోలుగా నుండుకాఁడ; (తామరలోన గువాని) కాఁడ. ౩. (ఆకులోనగువాని)ఈనె. ౪. శరీరమందలిబోలునరము, రక్తనాళము. ౫. క్రోవి, గొట్టము. ౬. నారికుట్టువు. ౭. గడియ కాలము. ౮. గండదూర్వ, ఒకజాతిగఱిక. ౯. కుహకచర్య, మోసకానినడక, మాయ. ౧౦. వాతపిత్తశ్లేష్మనాడులలో నొకటి.౧౧.(జ్యోతి.) వధూవరులపొంతనములు చూచుటకై నక్షత్రవి శేషములతో నాడ్యాకారముగా గీసినరేఖ. ౧౨. (యోగ.) ఇడ, పింగళ, సుషుమ్న అను మూఁడునాడులలో నొకటి.

నాడింధమము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నాడు లను చలింపఁజేయునది; శ్వాసమును అధికముగా కలిగించునది. (భయాది.)

నాడింధముఁడు. సం. వి. అ. పుం- గొట్టము ఊఁ దువాఁడు - స్వర్ణకారుఁడు, కంసాలి.

నాడింధయుఁడు. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) గొట్టముతో పాలు లోనగునవి త్రాగువాఁడు.

నాడికేలము. సం=నారికేళము. (వాచ.)

నాడిచీరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నలి యను గంధద్రవ్యము, గువ్వగుత్తిక. ౨. సూత్రవేష్ట నసలిక, నూలు చుట్టెడుచిన్నక్రోవి, సాలెవాని యొకానొకపనిముట్టు.

నాడిపత్త్రము. సం. వి. అ. న. నాడీచము అనుశాకము.

నాడీకము. సం. వి. అ. పుం. కాఁడలు ప్రధాన ముగా కలయొకదినుసుశాకము.

నాడీకలాపకము. సం. వి. అ. పుం. సర్పాక్షి.

నాడీకూటము. సం.వి.అ. న. (జ్యోతి.) వివా హమున వధూవరులపొంతనములు చూచుటకై నాడీరూపముగా గీసినరేఖలయందు జ్యోతిశ్శా స్త్రప్రకారమువిర్పఱచిననక్షత్రసముదాయము.

నాడీచక్రము. సం. వి. అ. న. ౧. నాభిస్థానమందు నాడులుండుచక్రవిశేషము. (దీనినుండి నాడులు వెలువడును.) ౨. (జ్యోతి.) నాడీకూటము లిఖించుటకై గీసినరేఖలు.

నాడీచము. సం. వి. అ. పుం. శాకవృక్షవిశేషము, ఒకదినుసుకూరాకు †.

నాడీచరణము. సం. వి. అ. పుం. - కాఁడవంటి కాళ్లు కలది - పక్షి. (త్రి. ని.)

నాడీజంఘము. సం. వి. అ. పుం. - కాఁడవంటి పిక్కలు కలది - కాకి. (వై. ని.)

నాడీజంఘుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాజధర్ముఁడను నామాంతరము కలయొకబకము. (చూ. భార. శాం. ౩. ౪౭౪.)

నాడీతరంగము. సం. వి. అ. పుం. కాకోలము. (మే. ని.)

నాడీతరంగుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రతహిండకుఁడు, వ్యభిచరించువాఁడు. (కల్ప.)

నాడీతిక్తము. సం. వి. అ. పుం. నేపాళనింబము, నేపాళదేశపువేము †.

నాడీదేహుఁడు. సం. వి. అ. పుం _ రక్తమాంసములు లేక నాడులు మాత్రము కలదేహము కలవాఁడు, శుష్కించినవాఁడు - భృంగి. (శివుని ద్వారపాలకులలో నొకఁడు.)

నాడీనక్షత్రము. సం. వి. అ. న. ౧. జన్మనక్షత్రము. ౨. జన్మనక్షత్రమునకు పది, పదియాఱు, పదునెనిమిది, యిరువదిమూఁడు, యిరువదియేడు అగునక్షత్రములలో నొకటి. ౩. (జ్యోతి.) నాడీరేఖలయందలి నక్షత్రము. (చూ. నాడీకూటము.)

నాడీపరీక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. హస్తాదులందలి వాతాదినాడులను పరీక్షించుట.

నాడీయంత్రము. సం. వి. అ. న. (వైద్య.) శల్యమును తీయుటకైనయంత్రవిశేషము. (ఇది ఇరువదివిధములు కలది.)

నాడీవలయము. సం. వి. అ. న. నాళికలను - గడియలను - తెలుపువలయాకారము కలయంత్రవిశేషము, గడియారము. (వాచ.)

నాడీవిగ్రహుఁడు. సం=నాడీదేహుఁడు.

నాడీవ్రణము. సం. వి. అ. పుం. నారికురుపు, సెల వేయుకురుపు.

నాడీహింగువు. సం. వి. ఉ. పుం. ఒకవిధమైన ఇంగువు.

నాఁడు=నాఁటు. అ. క్రి. నాఁటు, గ్రుచ్చుకొను; ఖండిత మగు.

గీ. కాఁడె గ్రుచ్చెను దొలిచెను నాడె ననఁగ,
నాఁటె ననుమాట కర్థ మా నాగభూష.
ఆం. భా. ౩. ౧౨౨.

చ. జనపతి వేఁడితూపుల భుజంబులు వ్రచ్చి యు
రంబు లుచ్చి యా, ననములు నాఁడి చాప
ములు నాడి శతాంగము లాడి యుగ్రకే,
తనములు నూడినన్...కకు. ౨. ౧౦౦.

స. క్రి. బాధించు, పీడించు.

చ. అనలునిఁ గాఁడుచుం జముని నాడుచు
రాక్షసు నాడుచుం గపర్దినొసలు చూఁడు
చుం ధనదుప్రేవులు దోఁడుచు...కకు. ౫.
౧౨౩.

మ. తననీటుల్ మెఱయించు జేనతాడవుందా
లింటియందంపుఁగుం, దనపుందలక్కులం గ్ర
మ్మరించుచిలుపానాకత్తి చిమ్మన్...మానం
బులు దిద్ది నాడికొను జగ్గుల్ మాఱు సాక్షు
లన్. కువల. ౫. ౪. (ఇట మెలికెట్టు అని
భావము.)

నాడె. వి. నడుమ మూలకండె నించి నేసెడు

సాలెవానిసాధనము, తురి.
సీ. పరిపరి యచ్చులు చరిగుండ యూడిత చీడు దబ్బలు దండె నాడె క్రోవి. హంస. ౨. ౧౧.

నాడెకత్తె=నాణెకత్తె. విణ. (నాడెము+కత్తె.) నాడెము కలది. (శ.ర.)

నాడెకాఁడు=నాణెకాఁడు. విణ. (నాడెము+కాఁడు.) నాడెము కలవాఁడు. (శ. ర.)
వి. కోమటి, వైశ్యుఁడు.
గీ. మూఁడవకొలంబతఁడు నాడెకాఁడు...కోమటి నాఁదనర్చు. సాం. ని. మాన. ౨.

నాడెము=నాణెము.(ఇది సబిందుకము అని శ.ర.)
విణ. (మేలైనది, శ్రేష్ఠము.)
చ. నిగనిగలాడు కుందనపు నిద్దపుగోడల నాడెమైనము, త్రిగరఠేనంపు జిల్గుపనితిన్నియలుఁ ...కడు నైఱయుఁ జెన్ను దలిర్పఁగఁ బ్రోలనెల్లెడన్. నీలా. ౧. ౩౦.
గీ. అఖిలవాంఛాప్రదంబు నైనట్టిపుణ్య,తీర్థమెయ్యది నాడెంపుదేశ మెద్ది. రసిక. ౬.౧౭౧.
సీ. జడదారిరాయ యిజ్జగమున నాడెంపుగొనము వాఁడియుఁ గనికరమును. గీ. కలుగుమానిసి యెవ్వఁడు ... అచ్చ. రా. బాల. ౨౯. ప్రబంధ. ౩౩.
జః నాడెకత్తె, నాడెకాఁడు.

నాణకము. సం. వి. అ. న. రూపాయ లోనగు నాణెము.

నాణెకత్తె=నాడెకత్తె. విణ. (నాణెము+కత్తె.) నాణెముకలది. (శ. ర.)

నాణెకా(గా)ఁడు=నాడెకాఁడు. విణ.(నాణెము+కాఁడు.) నాణెము కలవాఁడు.
సీ. చేరెఁడుబియ్యాలయోరెముల్ దిమవానిఁ గోణంగి సేవలనాణెగాని. ఘటికా. ౨. ౧౭౬.

నాణెము=నాడెము,నాణ్యము. వి.(సం. నాణకం. క. నాణ్య. త. నాణయం. మ. నాణియమ్.)
౧. శుద్ధదీనారము. (ముద్రింపఁబడినరాగి వెండి బంగారములబిల్ల అని శ.ర.)
గీ. నాణె మనఁగను శుద్ధదీనార మొప్పు. ఆం. భా. ౨. ౨౭౩.
ఉ...న్యానానగరోద్భవంబు లగునాణెము లుండెడుసంచిఁ గొంచు బ్యేరానకు వచ్చు నన్నయధురంధరుఁ డంగడికిం గణింపఁగన్. శుక, ౧. ౪౨౧. కృష్ణ. ౩. ౬.
౨. శ్రేష్ఠత్వము; మంజులత, మనోహరత్వము.
చ. అడలుచుఁ దాళరానివిరహార్తిమెయిం దురపిల్లు దాని ... అంచర్యానడుపులు దానిమోవిరుచినాణెము దానిమెఱుంగు దానిను, స్బడఁగును...చూడమిన్. శుక. ౧. ౧౧౧.
౩. (వస్తువుల) మంచిచెడ్డలు.
క...నాణె మెఱుఁగ బచ్చు గాఁగ నరపతికిఁ దగున్. ఆము. ౪. ౨౬౯.
౪. ద్రవ్యము, ధనము.
చ. నడవడి గల్గువాఁడు కడునాణెము చేఁ గలవాఁడు...చెడుగులబ్రహ్మదీనిని నిసీ మగవాలుఁగఁ జేసె నంచు లో,మిడుకుచు దానియింటికడ మీసలు దీడుచు నుందు రెప్పుడున్. హంస. ౫. ౨౧౬.
౫.ఇచ్చిపుచ్చుకొనుటయందలియోగ్యత.(శ.ర.)
౬. నాగరకత. (శ. ర.)
విణ. ౧. మంజులము, మనోహరము.
సీ ... నాణెము చొక. గీ. గొనబు తియ్యంబు జాను తిన్ననిది బాగు, చొక్కుటంబన వెలయు మంజులసమాఖ్య. ఆం. భా. ౩. ౧౪.
౨. శ్రేష్ఠము.
గీ. కంచిలో వేడువాడలఁ గలిగినట్టి, నాణెపుం గోమటులతోడ నంబిసెట్టి, భ్రామరస్ఫూర్తిఁ గాఁ గైలాసమునకు. హర. ౨. ౧౪౧.
ఆ. నాణె మైనచెడిపె నయ మొఱింగి తిరుంగు.

వేమన. 3. ౨౫౧.

జః నాణెకత్తె, నాణెకాఁడు.

నాణ్య(ణియ)ము=నాణెము. (చి.ని. బ్రౌ.వా.)

నాతము. వి. బత్తెము.

ఉ...తొల్చినవేదపాదలన్, దప్పనిజీతనాతములఁ దన్పుట భూషణ మయ్యెఁ బుత్రకా. శా. వి. ౨. 3౪.

నాతి=నాతుక. వి. (క. నాతి. త. నాటి.) స్త్రీ, ఆఁడుది.

క. ఇమ్ముగఁ దద్ధూమాఘ్రాణమున గర్భములు దాల్చి నాతులు నవమాసమ్ములు నిండుదుఁ గనిరి మ్ముదమ్మున జంతుప్రముఖసుతప్రకరముల్. భార. ఆర. 3. ౨౧౬.

క. జ్ఞాతుఁ బోరితమును గోవ్రాతము నాక్రమము విప్రవర్గము చనవున్, నాతుల కారించుటయును, బ్రీతిం జననిచ్చునతని పెం పొప్పు న్ప పా. భార. ఉద్యో. ౨. ౧౬.

శ్లో. బ్రాహ్మణేషు చ యే శూరా స్త్రీషు జ్ఞాతిషు గోషు చ, వృంతాదివ ఫలం పక్వం ధృతరాష్ట్ర పతంతి తే. సం.భార.ఉద్యో. 36. ౬౧.

క. అతనువుల లేరు గదా, నాతులు మతికాక కలిగినన్ వగఁ దిర్యగ్జాతికి నీజాతికిఁ గల, యాతీవ్రత గలదె యెఱుఁగ కి ట్లే లంటిన్. ఆము. ౫. ౪౨.

జః నాతుక.

నాతికఠినము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అనతికఠినము, మిక్కిలి గట్టిది కానిది.

నాతిచిరము. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) ౧. అనతిచిరము, అతిచిరము కానిది. ౨. దీర్ఘకాలపుది కానిది, స్వల్పకాలపుది.

నాతిదూరము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలిదూరము కానిది, ఇంచుకదూర మైనది. వి. అ. న. అనతిదూరము, కొంచెము దూరము.

నాతివాదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పరుషభాషణము లేనిది. వి. అ. పుం. పరుషభాషణములేమి.

నాతుక=నాతి. వి. (నాతి+ఉక. స్వార్థమున.)

ఉ. జాతక పేరు చెప్పి కథసంబుఁ దబ్బియుఁ దాను గూడి యా, నాతుక త్రోవ చూపఁగ వసంబుగను జని...అవశీకృతమానసమై వడంకుచున్. భోజరా. ౫. ౨౨౭. ౨. ౯3.

క. వినలే నిట్టివి మానుఁడు, నను మన్నఁజేసి యనుచు నాతుక మ్రొక్కెన్. కళా. ౧. ౬౧.

సీ. నవలా మగువ నాతి నాతుక యాఁడుది లేమ గోల యువిద చాన చాన. ఆం.భా. ౨. ౧౦౪.

నాథము. సం. వి. అ. పుం. (ఎద్దు మొదలగువాని) ముకుద్రాడు.

నాథవంతుఁడు. సం. విణ. (త్. వతీ. త్.) ౧. నాథుఁడు కలవాఁడు. ౨. పరాధీనుఁడు.

నాథహారి. సం. వి. ఇ. పుం. ముకుద్రాడు పోషిన పశువు; పశువు.

నాథాతము. సం.వి.అ.పుం. ఆహారము. (కే.ని.)

నాథాతుఁడు సం.వి.ఆ.పుం. ప్రజాపతి, బ్రహ్మ. (కే. ని.)

నాథుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. స్వామి, యజమానుఁడు. ౨. పెనిమిటి, భర్త. 3. ఏలిక, ప్రభువు. ౪. ఇంద్రుఁడు. (కే. ని.)

నాదనామక్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. (సంగీ.) ఒకానొకరాగము.

సీ...శంకరాభరణము మేఘరంజి తోడి వరాళి నాదనామక్రియ నాట ..హంస. ౫. ౧౨౪.

నాదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ధ్వని, మ్రోఁత. ౨. (యోగ) అనుస్వారమువలె నుచ్చరింపఁదగు 'ఁ' వర్ణభేదము. ౩. ప్రాణవాయువు నాడులయందు సంచరించుటవలన కలిగినధ్వని, ప్రణవనాదము.

క. ప్రతనుప్రాణమనోగ్ర, స్థితబుద్ధియె బిందువందుఁ జెలఁగెడియాత్మప్రతిబింబమె కళ పవనోత్పన్నతఘోషమెసుమ్ము ప్రణవనాదము వత్సా.

క. ఆనాదబిందుకళలక్, గానంబను చుండువాని...సీతారా. ౧. ౧౬౪, ౧౬౫.

౪. (వ్యాక.) వర్ణోచ్చారణమందలిబాహ్యప్రయత్న భేదము.

నాదారు. విణ.(హిం. నాదార్.) బీద, దరిద్రుఁడు; చిక్కినవాఁడు, కృశించినవాఁడు.

(వ్యవ.) ఇప్పుడు నాదారురయితులు మిక్కిలి చిక్కుపడుచున్నారు.

,, ఆపిల్లవాఁడు చాల నాదారుగా నున్నాఁడు.

నాదాలాబువు. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. గోరక్ష తుంబి, కుండానుగు†.

నాదించు. సం.అ.క్రి. నాదముచేయు,మ్రోఁగు.

గీ. ఘంట నాదించినవితాన గండుఁ జేటి, మొఱయుచందాన జలధర ముఱుమురీతి, యురుమగిచినభాతి నై యుత్పలాప్త, నారి రణమున మ్రోసె నా దాతె కపుడు. శశాం. ౫. ౫౩.

నాదు. వి. (సం. నాదః.) ౧. ధ్వని, చప్పుడు.

మ...చట్టి చుం, యనునా దాఱకిటూరగుంపు ...చిఱుపాలవెల్లువుగ నాహారఁ బిడుక నీ తుసక్. ఆము. ౧. ౭౨.

గీ. నాదు మొలనూలిగంటులనాదు వినక, చంట నీయుర మానక చంట దగునె. సారంగ. ౨. ౯౭.

ఉ...నూతుఁడుం బదనుచేసినరథ్యము లాడె గంబుగాఁ, జేసి బళీ యనం దరటుచేసిననాదును బర్వ... కమ. ౫. ౧౩౦.

౨. (గానరూపమగు) ధ్వని.

ఆ. శ్రోత్రభావ మొంది సోలయక శబ్దంబు, నాలకించి యంతకంత కుబ్బి, వేఁటకానినాదు విన నాసచేసి లోఁబడినమృగమువోలెఁ జెడకు మనస. వా. రా. ౪. ౧౪౪.

జ: నాదుకొను, నాదుకొల్పు.

నాదుకొను. అ. క్రి. (√నాదు.) ధ్వనిచేయు. (చూ. నాదుకొల్పు.)

నాదుకొల్పు. స. క్రి. (√నాదుకొను.) ౧. (ఫిరంగులు మొదలగువానిని.) ప్రేలించు, ధ్వనింపఁజేయు.

మ. జనినీ దీర్చి ఫిరంగుదారులు సమత్తిష్టాం శుకస్తోమ్ములై, యనలజ్వాలలు కోలల న్గమిచి హాహారావ ముప్పొంగఁ దద్ధ నవప్రౌఢకవాటపాటనకళా గాఢోద్యము ల్లక్ష్యదృష్టిని యొక్కుమడి నాదుకొల్పిరి దిశాశ్రేణుల్ కదుం బెగ్గిలక్. రంగా. ౩. ౫౩.

నాదేయము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నదీసంబంధమైనది. ౨. నదీభవము. (నదియందు పుట్టినది - నదియం దున్నది.) ౩. గ్రహింపఁదగనిది. ౪. ఆదేయము కానిది, ఇయ్యఁదగినది. వి. అ. పుం. ౧. కాశము, రెల్లు†. ౨. వానీరము, ప్రబ్బ†. ౩. కైవడిముస్తె†. న. ౧. సైంధవలవణము. ౨. సౌవీరాంజనము.

నాదేయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. జలవేతసము, నీరుప్రబ్బ†. ౨. భూమిజంబుక, నేలనేరెడు†. ౩. వైజయంతిక, తక్కిలి†. ౪. నాగరంగము, నారింజ†. ౫. జప, దాసనము†. ౬. కాకజంబువు, కాకినేరెడు†.

నాథము. సం.వి.అ. పుం. ముష్టుద్రాడు. (శ.ర.)

నాథవంతుఁడు. సం=నాథవంతుఁడు.

నాథుఁడు. సం=నాథుఁడు.

నాన. వి. (సం. జ్ఞానం. ప్రా. జాణం, ణాణం. క. త. నాణ్.) ౧. సిగ్గు, లజ్జ.

ఉ...నలినానన గోలతనాన నేల లా, నానఁ జలంబు నీకు మరునాన సుమీ విను నాన యింకిటఁ. విజ. వి. ౨. ౨౩.

క. నాన యిటు లేమిటికి నలి,నానన కెమ్మోవి పంట నానఁగ నిడి నన్నానసనవిల్తుని చెయువుల, నానందింపఁగ నొనర్చి యలరింపఁగదే. రసిక. ౫. ౧౬౯.

గీ. నాన యింతయు మదిలోన నానఁబోక. నీలా. ౨. ౬౪.

గీ. నాన యనఁ బుచ్చడీ కనఁగాను లజ్జ. ఆం. భా. ౧. ౧౩౨.

౨. (తగనిపనిచేసినవారికి పరులను జూచునపుడు గాని పరులతో మాటాడునపుడుగాని మనస్సున కలిగెడి) సంకోచము; సంకోచము, వెనుదీయుట.

క. మాయయ్యరుఁ బాయక పని,సేయుచు దీవించి ప్రియము సేయుచు నుండుఁ, మీయయ్య వెండిమహిమలు, నాయొద్దన పలుక నీకు నానయు లేదే. భార. ఆది. ౩.౧౩౪.

ఉ. వలలుఁ డనఁ విరాటుకడ వంటలవాఁ డయి భీముఁడుఁ బృహన్నల యన నాఁడు పేడి వయి నాన యొకింతయు లేక నీవు న,గ్గల మగుదైన్య మొంది కడుఁ గాఁచియ పొందితిరి... భార. ఉద్యో. ౪. ౨౦౦.

మ. తకోకిల. నాతనూభవుఁ డీతఁ డంచును నాన యించుక లేక యెన్మాతృ నీ విది యేమి సేఁ డిటు మాతృభావము మాని సం,ప్రీతిఁ గామినిభంగిఁ జేసెదు...భాగ.౧౦౮.౧౨.

ఉ. వైనిక తెల్ల నంత కనసన్నల నాఁడ దెనలించి పొలఁతిఁ, నానము నచ్చులఁయి మది నాఁటుకొనంగ...ఇంద్రుఁ డుపేంద్రుని నాఁకె నుదతిఁ. పారి. ౫. ౧౮.

౩. అవమానము.

చ. హితుఁ డని నత్తుగాఁ దగునె యాతఁడు గాన్యప్రమాటు లిట్టివే, పతిదెస నిక్కి వాపుటకుఁ బట్టుగ నెక్కుడ తప్పు నంచు ను,న్నతు లగు మేదినీశులనా నానఁగఁ బల్కుటగాక...భార. ఉద్యో. ౪. ౨౪౦.

ఆ. పట్టువడ్డయుమ్మపగిదిఁ బాంచాలభూ,నాయకుండు దనకు నాఁ చేటు, గాక క్షమశించి యేకాంతమునఁ బత్ని, యొక్క లెక్కయును గొల్వ నూరకుండె. భార. ఉద్యో. ౪. ౩౭౨.

జ: నానగండ.

నానఁబ్రాలు[1]. వి.(√నాను[1].)౧. నానబియ్యము.

గీ...అర్ద్రితండుల మ్మమున నానఁబ్రాలు నాఁగ ...ఆం. భా. ౨. ౨౫౩.

౨. భక్ష్యవిశేషము.

వ...గంధతోయంబులు నంద్రాలు నానఁబ్రాలు నను ములు మినుములు...కాశీ. ౩. ౧౭౫.

చ...కొబ్బెరపప్పు నానఁబ్రా, లటుకులు దేశపండు లాడియంబులు పానక మారఁగాయలప్పడములు ... నీ కొసంగెదఁ. చెన్న. ౩. ౩౩.

నానఁబ్రాలు[2]. వి. పచ్చిబియ్యము అను చెట్టు. (చి. ని.)

నానగండ. విశే. (నాన+గండ[1].) సిగ్గుమాలిన వాఁడు, సంకోచము లేనివాఁడు.

ఉ. మచ్చుటులా ప్రపుట్టున మనంబున సెంచక నానగండ యైనట్టినవాఁడు చూచితివా

నాసవునింగ వశాయ తేఱె జా. పారి. ౫. ౨౦.

చ. చిలుకలు గమ్మఁదె మ్మెరలు శీకమయూఖుఁ డు దేఁటు లాదిగా, గెలనునిల్చుసాధననికా యము వేలముపట్టు లంగన్యాసుల మటుగాన దాని విడఁగొట్టక త్రృట్టెకఁదొట్టు వీతరాగుల మని విఱ్ఱవీఁగెదరు కొందఱు జోడలు నాన గండ లై. పాండు. ౫. ౧౮౨.

నానవై చు=నానుచు. స. క్రి. (√నాను[1].) నీళ్లతో చిరకాలము తడియఁబెట్టు; నానఁబెట్టు.

సీ. హిమజలంబులకంటె హిమజలంబుల నాన వై చినబిసపల్లవములకంటె. పి. శకుం. ౪. ౧౪౬.

నానా. సం. అవ్య. (తెలుఁగున సిద్ధసమాసపూర్వపదముగానే యుండును.) ౧. అనేకము.

క. నానావిధపాకములు గ, నానాలుగఁ జేసి నాలు గై దట్టికలఁ, బోనాముదొంతిఁ జేర్చిరి, నూనాస్త్రసమానుఁ డైనసుతు సిరి యాలుఁ. హర. ౨. ౧౨౨.

౨. వివిధము, పెక్కువిధములు కలది. ౩. వినా రకము. (పే. ని. ఈయర్థమున తెనుఁగున ప్రయోగము లేదు.) వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. సరస్వతి. ౨. జనని, తల్లి. ౩. కూఁతురు. (కే. వి.)

నానాంద్రము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) ననాంద్రుసంబంధమైనది, ఆఁడుబిడ్డకు సంబంధించినది.

నానాంద్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ననాందకొడుకు, ఆఁడుబిడ్డకొడుకు.

నాను[1]. అ. క్రి. (త. నసై.) ౧. తడియు, ఆర్ద్రమగు.

క. నాని శిఖి వంటచెఱకుల, చే నఱ నవి వెండి వంటచెఱకులె యగుటం, బోనంబు ప్రజకు జక్కులఁ, బోనంబులె యయ్యెఁ బ్రొయ్యి పొగ యమి వృష్టిఁ. ఆము. ౪. ౧౨౬.

ఆ. తడిసె నానె ననఁగఁ దనరు నార్ద్రం బయ్యె, ననుట కాఖ్య...ఆం. భా. ౩. ౯౧.

౨. చిరకాలము తడియు, చాలసేపు తడియు.

శా. దానత్యాగపత్ర మై తోలుపత్రం బంబుధారఁ సదా, నానం దత్సితకీర్తిహంసి చను మింటఁ...ఆము. ౨. ౪౨.

క. ఏ నిపుడు రాజ్యహీనుఁడ, నై నా ప్రియపత్నిఁ బాసి యశ్రులు దొరఁగఁ, నానుచు నన్నాఁడఁ గడఁ, దీనత లోఁ గొన్నవాహినీ తీరగతిఁ. భా. రా. కిష్కిం. ౩౯౩. చెన్న. ౫. ౯౨.

౩. ఇంకు, ఇగురు.

సీ. చిట్టాముదమున శిర సంటి నునుమేన నాననూనియ నించి నలుఁగు పెట్టి. ఇందు. ౨. ౧౫.

నాలుక నువుగింజ నానదు=నోట రహస్యము దాఁగదు.

ద్వి. కడఁగి చెప్పినఁ గాని కడుపుబ్బు దిగదు, నాలుక నువుగింజ నానదు గాదు. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౦౩౮ పం.

ఇట్లే: నోటిలో నువ్వుగింజ నానదు.

(వ్యవ.) ఆఁడువారినోటిలో నువ్వుగింజ నానదు.

జః నసుఁబ్రాయి, నసుఁబ్రాయివడు, నానఁబ్రాలు[1], నానవైచు, నానుచు, నానుడి, నానుడు వాన, నానుప్రఁగొండ, నానోడి, నాన్పు.

నాను[2]. వి. స్త్రీకంఠాభరణవిశేషము.

సీ...కంఠభూషావిశేష. గీ. మూను గుతికంటు మెడమాలు నాను తీఁగె, కంటసరి కంటె యం చనఁ గాను...ఆం. భా. ౨. ౧౪౮.

జః నానుకోళ్లు, నానుక్రోవి, నానుచుట్టు.

నానుకోళ్లు. వి. బ. (√నాను[1].) స్త్రీకంఠాభరణవిశేషము.

(వ్యవ.) ఈదినములలో నానుకోళ్లు ధరించుటే మో టయినది.

నానుక్రోవి=నానుచుట్టు. వి.(√నాను².) కంఠాభరణవిశేషము. (శ.ర.)

నానుచు(న్చు)=నాన్పు, నానవైచు. స. క్రి. (√నాను¹.) ౧. నానఁజేయు, ఆర్ద్రముచేయు, తడుపు.

ఉ. జ్ఞానము దెల్పి విష్ణుపదసారసవారికణాలి సంగముల్, నానిచి పాతకౌఘము లణంచి వికుంఠపురీపదంబు కై,కానుకఁ జేసి కాచితివి... శేష. ౪. ౫౩.

౨. చాలకాలము కడచునట్లు చేయు.

(వ్యవ.)వాఁడావ్యవహారమునాన్చుచున్నాఁడు.

౩. ఎక్కువగా తడుపు.

చ. గొడుగుల గాలిఁ దూల్చి మతి క్రోలలతో డన పాఱ నాన్చె చేడ్పడ జడి మేఘుఁడు ...ఆను. ౪. ౧౨౯.

నానుచుట్టు=నానుక్రోవి. (√నాను².)

సీ...సన్నకాటుక రేకలు సాభినామంబులు నానుచుట్లు. శుక. ౨. ౩౩౨.

నానుడి=నానోడి. వి. (నాను¹+నుడి.) -అందఱి నోటను నానెడివాక్యము-౧.జనశ్రుతి,కింవదంతి.

సీ. నానోడి నాఁగను నానుడి నాఁగను సుబ్బనాఁగను జనశ్రుతి దనర్చు. ఆం. భా. ౧. ౧౧౨.

౨. లోకోక్తి, సామెత.

క. వినుతయశా తగవునకుం, జని రొూడినసరుఁడు ముదిసి చచ్చిన వగవం, బనిలేదు బుద్ధిమంతుల, కనునానుడి వినమె యింత యనసేమిటికిక. భోజరా. ౮. ౪౩.

చ...వింట లేదె యుం,టు గెలిచి రచ్చ గెల్వమనునానుడి నానుడీ నానుఁడీ చెవిక. సారంగ. ౨. ౨౫౯.

నానుపు. విణ. (√నాను¹.) తడిసినది.

ఉదా:-నానుపునేల. (శ. ర.)

నానుపుసోన. వి. (√నానుపు.) పిడుకకు తడియు పొడిపొడిచినుకులవర్షము. (శ. ర.)

నానుపుఁగొండ. వి. (√నాను¹.) హిమపర్వతము.

వ...నానుపుఁగొండరాచూలివాలికచూపునివాలికలు దఱె...కాశీ. ౪. ౧౨౪.

నానుపుడు. వి. (√నాను¹.) నాన్పుట.

(వ్యవ.) నీనానుపుడు మాని త్వరగా చెప్పుము.

విణ. తెమలకుండఁగ నుండునది.

(వ్యవ.) వానినానుపుడుపని చూచుము.

నానుబోర. వి.మాంసము కలకో మ్ము. (శ. ర.)

నానోడి=నానుడి. (√నాను¹.)

ఆం. భా. ౧. ౧౧౨.

నాత్నె. వి. జంతికలు ఒత్తుచున్నప్పుడు జాఱెడు పిండికాఁడ. (భక్ష్యవిశేషము అని శ. ర.)

మ. పాలఁతీ చూచితె తేఁటిఱెక్కరవగాడ్పుం బోదలేఁదాఁకుజో, కలచే జాఱు మెఱుంగుఁబుప్పొడులరేకల్ మీఱె గుత్తంబులై,యులరుం బెజ్జపుమ్రానిజంతికలఁ జెన్నారక వనీదేవతా,కలకంఠీమణు లొత్తునాత్నెలగతిక గన్పించు గావింపుచుక. చంద్రా. ౪.౨౦౯.

నా(నుపు)న్పు=నానుచు. స. క్రి. (√నాను¹.)

౧. నానఁజేయు, తడుపు.

క. నినుఁ బాసి నిముసమైనను,విను జీవము పట్టఁజాల విప్రోత్తమ నే, నన్నృతంబు పలుక నిజమిది, ననుఁ బ్రీతి వరింపు కరుణ నాన్పు మనంబుక. పూర్ణ. ౫. ౨౪౭.

గీ...మోవిఁ జెఱం గిడి యూఁగునప్పు,కంటు విగుడ విశు లార్ద్రతకరణిఁ జల్లు,సరసపుజలంబె జాణల మరుల్ఘకొల్పు. ఆను. ౨.౭౧.

౨. క్రొత్తబట్టలు చలువచేయు. (బ్రౌ.)
(వ్యవ.) నానుపుటకు వేసినబట్టలు చాఁకలి యింకను తీసికొని రాలేదు.

నాప=నాగప,నాగప్ప. వి. నాగవల్లి.(చూ. నాపసాని.)
జః నాపసాని.

నాపసాని=నాగపసాని. వి. (√నాప.) నాగవల్లి నడపెడుముత్తైదువ.(వృద్ధసువాసిని అని చి.ని.)
సీ. వెలయ పియ్యా లంది పీడుకోళ్లు గుడిచి నరఁ
బుపుల్ ముడిచిననాపసాని. కళా.౪.౮౩.
ఉ. అప్పుడు నాపసాని చతురశ్రకమండలి
హేమకుంభికల్, ముప్పదిమూఁటిఁ జుట్టు
నిడి ముత్తియముల్ ఘటియించి తంతు లం,
దొప్పుగఁ జుట్టి దేవతతి సుత్కటభక్తిని
బాడుకొంచుఁ దాఁ, జెప్పినరీతి దంపతులఁ
జేయఁగఁ జేసెఁ దదర్హకృత్యముల్. భల్లా.
౪. ఆ. (చి.ని,శ.ర.)

నాపితశాల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. క్షౌరగృహము, మంగలవానియిల్లు.

నాపితాయని. సం. వి. ఇ. పుం. మంగలవాని కొడుకు.

నాపితుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మంగలవాఁడు.

నాపిత్యము. సం. వి. అ. న. మంగలవృత్తి.

నాపిత్యుఁడు. సం.వి.అ.పుం.మంగలవానికొడుకు.

నాభకము. సం. వి. అ. పుం. పొర,చిఱుబొద్దికి.

నాభటావళి. వి| గీతవిశేషము.
క. క్రమ మొందఁ నాభటావళి, గమకముగా
శుద్ధసాళగములనుసంకీర్ణము లొగిఁ బుంఖిం
పఁగ మంద్రము మధ్యము తార మత్యుదా
రత మీఱఁగ్. సమీర. ౬. ౨౦౫.

నాభి. సం. వి. ఇ. పుం; ఇ, ఈ. స్త్రీ. బొడ్డు. ౨. స్త్రీ. మృగనాభి, కస్తూరి.(దీనికి సమాసాంతమున కొన్నిచోట్ల 'అచ్' ప్రత్యయమువచ్చును. ఉదా: అరవిందనాభుఁడు, పద్మనాభుఁడు, కురంగనాభము మొ.)
౩. పుం. ౧. రథచక్రమధ్యరంధ్రము, బండికంటినడిమితూము. ౨. -నత్నములనుహింసించునది- వత్సనాభము, ఒకానొకవృక్షవిషము. ౩. తిలకము, బొట్టు.
ఉ. ఆనవలా యలంతిపసుపాడి దుకూలముఁ
దాల్చి గుబ్బచన్, గోనలఁ దావు లుప్పతిలఁ
గుంకుమ తేటలనిగ్గు దేఱఁ గస్తూరిన నాభిఁ
దీర్చి...ఆము. ౫. ౩౯.
౪. మధ్యభాగము, నడిమిచోటు. ౫. క్షత్త్రియుఁడు. ౬. శ్రేష్ఠుఁ డగురాజు, చక్రవర్తి.
విశ.ముఖ్యుఁడు,శ్రేష్ఠుఁడు.సం.రఘు.౧౮.౨౦.

నాభిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కటభి, మానేరుకి.
౨. బొడ్డువలె నుండురంధ్రము.

నాభికంటకము. సం. వి. అ. పుం. స్ఫీతనాభి, ఉబుకుబొడ్డు, ఎత్తైనబొడ్డు.

నాభిగుడకము. సం=నాభికంటకము. (త్రి.ని.)

నాభిగోళకము. సం=నాభికంటకము.

నాభిజుఁడు. సం. వి. అ. పుం - విష్ణునాభియందు పుట్టినవాఁడు - బ్రహ్మ.

నాభినాడి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ=నాభినాళము.

నాభినాళము. సం. వి. అ. న. పుట్టినశిశువునకు త్రాడువలె బొడ్డు నంటియుండుసిర.

నాభిమూలము. సం. వి. అ. న. నాభిక్రిందిభాగము, పొత్తికడుపు.

నాభిలుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) పెద్దబొడ్డు కలవాఁడు, ఉబుకుబొడ్డువాఁడు.

నాభివర్ధనము. సం. వి. అ. న. ౧. బొడ్డు పెరుఁగుట. ౨. శిశువులకు బొడ్డునాడిని ఛేదించుట.
౩. నాభికంటకము, ఉబుకుబొడ్డు.

నాభీదము. సం.వి.అ.న.భారతవర్షము. (వై.ని.)

నాభీలము. సం. వి. అ. న. ౧. కష్టము. ౨. నాభికంటకము, ఊఱుకుబొడ్డు. ౩. వారస్త్రీరంక్షణము, వెలయాలిగజ్జ. ౪. కస్తూరీపరిమళము. (వై. ని.)

నామకరణము. సం. వి. అ. న. ౧. పేరు పెట్టుట. ౨. బిడ్డలకు పేరు పెట్టుటకు చేయు నొకసంస్కారవిశేషము.

నామకర్మము. సం. వి. న్. న=నామకరణము.

నామకుఁడు. సం. విణ. (అ. మికా. అ.) ౧. వంగువాఁడు. ౨. వంచువాఁడు. ౩. నమస్కరించువాఁడు.

నామగుంట. వి. (నామము+గుంట.) గళగర్తము. (శ.ర.)

నామధాతువు. సం. వి. ఉ. పుం. (వ్యాక.) నామవాచకములనుండి పుట్టినధాతువు. (ఉదా: పుత్రకామ్య, పల్లవించు, కరుణించు మొ.)

నామధారకుఁడు. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. పేరు ధరించువాఁడు. ౨. పేరుమాత్రము కలవాఁడు, సార్థకత లేనివాఁడు.

నామధారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.)=నామధారకుఁడు.

నామధేయము. సం. వి. అ. న. నామము, పేరు.

నామనిర్దేశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పేరు పెట్టుట. ౨. పేరితో చెప్పుట.

నామనీయుఁడు. సం=నమ్యుఁడు.

నామమడఁచు. మి. స. క్రి. పేరుమాపు, చంపు; నశింపఁజేయు.

ఆ... వేఱ యొక్క దొడ్డవిల్లు రయము, మెఱయఁ
గొని యతండు ! మెఱుఁగులు గిఱికొను, నా
రసమున వాని నామమడఁచె. భార. ద్రో. ౪. ౧౭౪. సౌప్తి. ౨. ౩౭.

గీ. ఏడునూఱురథంబుల నేపుమాపె, నకులుఁ
దప్పించు మున్నాటి నామమడఁచె, శతనియు
తుజుండు... భాగ. విరా. ౩. ౨౧౩.

నామమణ(డ)ఁగు. మి. అ. క్రి. చచ్చు, మరణించు.

గీ. నీసహోదరి నని చెప్ప నీమతోడ, నుఱక
న న్నొకఁ డిట్టెయిఁ బఱచి నామ,మణఁగ
కున్నాఁడు నేఁడు... భా. రా. అర. ౧.
౨౫౩.

నామమాత్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సంజ్ఞామాత్రధారి, పేరుమాత్రము కలది.

శ్లో. యథా కాకయవాః ప్రోక్తాః యథారణ్య
భవాస్తిలాః, నామమాత్రా న సిద్ధ్యై హి ధన
హీనాస్తథా నరాః. సం. పంచ. ౨. ౯౩.

వి. అ. న. వట్టిపేరు, పేరుమాత్రము.

నామమాల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పేర్లపట్టిక, పదములపట్టిక.

నామము. వి. (క.నామ.త. నామం.) తిలకము, లలాటమున పెట్టుకొనుబొట్టు.

గీ. బవిరలును గొప్పవలయము బడఁతి రొత్త,
దిద్దెఁ గస్తురినామంబు దీర్చె నొర్తు. యయా.
౪. ౯౦.

గీ. మంచికపురంపుగీఱునామములు దీర్చి, యల
ఘుతర మైనమణిభూష లలవరించి. చంద్రా.
౪. ౨౫౨. శుక. ౧. ౧౩.

సీ. నిటలభాగమునందు నిడుసోఁగతీరుగా మల్లె
పూమొగ్గనామంబు దీర్చి. వైజ. ౨. ౪౬.

జ: నామగుంట, నామాలకేతఁడు.

నామము. సం. వి. న్. న. -వస్తువును తెలుపునది- ౧. నామధేయము, పెట్టినపేరు. (రామకృష్ణాది.) ౨. వాచకము, ఒకవస్తువునకు జనులు

నాడుకొను పేరు. ౩. (వ్యాక.) ప్రాతిపదికము.
౪. జలము, నీరు. (కే. ని.)

నామముద్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పేరుచెక్కిన యుంగరము, ముద్దుటుంగరము.

నామయత్. సం=నమయత్.

నామరులు. వి. (నాము² + మరులు.) పాచికలు.
చ. బలితపుఁబద్దజాండ మనుపాళి ఘటించి చటు
మీఁదఁ బడ్డజీవు లనెడుసారె లుంచి రహి
పుట్టఁగ సమ్మిహి రేందునామముల్, కలిగిన
నామరు ల్గాని యలౌకికచిత్రదురోదరంబు
గా, నల రమతోడ నాడుకమలాక్షుఁడు మై
కొనెఁ గంటె జూదముల్. చమ. ౧.౯౭.

నామవాచకము. సం. విణ. (అ. చికా. అ.) (వ్యాక.) నామమును చెప్పునది. (శబ్దము.) వి.అ.న. సంజ్ఞావాచకము, ఒకదాని పేరుచెప్పు శబ్దము.

నామశేషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - పేరు మాత్రము మిగిలినది - మృతము, చచ్చినది.

నామసంగ్రహము. సం. వి. అ. పుం. పేర్ల పట్టిక, పదములపట్టిక; పదసమూహము.

నామాంకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నామము గుఱుతుగా కలది. గుఱుతుగా పేరు వేయఁబడినది. (పాత్రాది.)
ఇట్టే : నామాంకితము.

నామాపరాధము. సం. వి. అ. పుం. భగవదాదులనామములను దూషించుట అనునపరాధము.

నామానుశాసనము. సం. వి. అ. న - శబ్దములను నిర్ణయించునది - నిఘంటువు.

నామాలకేతఁడు. వి. (√నామము.) పక్షివిశేషము.
సీ. నామాలకేతఁడు నల్లానకప్పెట కాకి యంబటిజోరిగాఁడు షూఁగ. ఆ. అది దైన పఱు లతఁడు దీర్చు. హంస. ౩. ౧౨.

నామిత. సం=నమిత.

నామితము. సం=నమితము.

నాము[1]. వి.(దీనికి వృత్తియందు 'నాఁప' అనురూపమేర్పడును. - త. నాంబు.) ౧. జొన్నలోనగువానికొయ్యగాలున చిగురించిన మొలక. (దీనిని పశువులు మేసినచో మృతి నొందును అని శ. ర. లేఁతగా నుండుజొన్న పైరు. దీనిని మేసిన పశువులకు ఉంగిడిరోగము తగులును అని బ్రా.)
ద్వి. కుమతులై కర్మశాస్త్రముల వెంబడిని, బ్ర
మసియో యిలఁ గుక్కపాలు ద్రాగుటనో,
మఱి నాము మేసియో మతిమాలినట్టియ
అవపాఱులమాట లవనీశ వినకు. బస. పు.
౫. ౭౫౫ పం.
క. సన్నపుఁదలయేఁపన మయి, యన్నకొనుచు
నాము దిన్నయట్లై రాఁగా, ఖిన్నుఁడనై పురి
కేఁగితిఁ, దిన్నఁదనం బుడిగి కొన్నిదివియలు
వెలుఁగఁగ. మనుచ. ౫. ౨౨. (నాముదిన్న
యట్లై- అనగా నాము మేసినపసరమువలెనై
అని భావము.)
౨. గింజ లేనివరి మొ. వానిఎన్ను. (బ్రా.)
జ : నాఁపచేను.

నాము[2]. వి. వడ్రంగి కత్తికానుతో కఱ్ఱపై నూటిగా తీర్చు రేఖ. (చూ. నాములుతీయు.)
జ : నాఁపటాయి, నామరులు, నాములుతీయు.

నాములుతీయు. స. క్రి. (నాము² + తీయు.) వడ్రంగి బల్ల మొ. వానిపై గీఁత లేర్పఱచు. (జవకట్టు అని బ్రా.)
(వ్యవ.) నాములు తీసినకమ్ము లందముగా నుండును.

నామ్యమానము. సం=నమ్యమానము.

నామ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వంపఁ

దగినది. ౨. నమస్కరింపఁజేయఁదగినది.

నాయంకరము. వి. ౧. దానవిక్రయాద్యధికారములతోడియనుభవము.

వ...కృష్ణరాయ దేవమహారాయలు పృథివి రాజ్యం సేస్తుండి [మాకునా] యంకరానకు పాలి[౦]చిన గుత్తిసీమలోని...లపాకు ఇ[గు]డూరిపొలమే[ర]ను... ద. శా. ౪.౫౦౦.

వ... శ్రీమన్మహారాజాధిరాజరాజపరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీ అచ్యుతదేవరాయమహారాయలు మాకు నాయంకరానకు పాలింస్తేను చెల్లివచ్చె...ద. శా. ౪.౫౦౧.

౨. ఆధిపత్యము.

గీ. నీవు తలమావి వీడనినిసువువయను, నాఁడె జేజేలదళవాయినాయఁకరపుఁ, బట్టమున నిల్పి తారకుఁ గిట్టి ప్రౌఢ, తరరణక్రీడ యొనరించుతతి మహాత్మ. పాండు. ౨. ౧౪౫.

నాయఁకవా(డి)డీ. వి. (√నాయఁకుఁడు.) సేనాధ్యక్షుఁడు.

వ...రాహుత్తులును రాహుత్తులకుం దోడు తుపాకివేట్లకు నిలుపోపక గుభులుగుభుల్లునంబరిఖాక్రోడంబునం బడి...ఒడ్డునకుం దేలిన మెండొడ్డునాయఁకవాడీలును...రా. వి. ౫.౩౨.

నాయఁకవాళ్లీ=నాయఁకవాడీ. (శ. ర.)

నాయఁకుఁడు. వి. (సం. నాయకః, ప్రా. ణాఅఓ, ణాఅక్కో. క.నాయక.) ౧. ఉద్యోగి, మణియగాఁడు.

వ...ద్వారవతినామకం బగుపురం బతిమనోహరంబుగా నిర్మించి పురవాస్తవ్యులు బంధుమిత్రులు సేనాపతులు నాయంకులుం దగుసెలవుల నిలువం దాను సభిసవం బగురాజమందిరంబున వసియించె...హరి. ఉ. ౨. ౧౦౭.

౨. అధిపతి.

గీ. అలకఁ గలకనా సెట్టికనాయఁకుఁ డొకఁడు, పాడిఁ గ... వచ్చెఁ గొలువుప్రథమ చేరి. చంద్రా. ౨. ౩౫.

గీ...ముత్తియపుఁజేరు... సెట్టినాయఁకుఁ డొక్కఁడు వచ్చి. ప్రథమమునాశేల్యునాయనికడను నిల్చె. చంద్రా. ౨. ౪౦. ప్రబంధ. ౧౬౨.

౩. స్వల్పసేనకు అధిపతి. (పన్నిద్దఱు కాలుబంట్ల కధిపతి అని శ. ర.)

చ. వికలరథప్రయుక్తుఁ బృథివీపతిఁ గర్ణిని ద్రోణపుత్రకృష్ణకృపులుఁ దమ్ము...లు నాయఁకులుఁ రథమాఁగ వచ్చి...భార. కర్ణ. ౧. ౧౫౫.

ద్వి...ఆనిమిలుపఁ, బుచ్చె నాయఁకులఁ ప్పనుపడవాళ్ల. రం. రా. యు. ౭౬౧ పు. ౨౨ పం.

జః నాయఁకురాలు, నాయఁకవాడీ.

నాయఁకురాలు. వి. (నాయఁకుఁడు + ఆలు.) శ్రేష్ఠురాలు.

ద్వి. నాతల్లినాయక్క నాయంకురాల, రేఁతపం బొనరించి యీపుత్త్రుఁ గంటి. ద్వి. పం. భాగ. ౧. ౬ పా.

నాయఁడు=నాయుండు. వి. (సం. నాయకః.) ౧. ప్రభువు.

వ... పులుఁగుసాహేబు బాబా రాయఁడు మొసలివామొంటులనాయఁడు... ప్రబంధ. ౨౧౬.

గీ. వినుము నాయఁడ నామాట వీను లలర. నీలా. ౧. ౬౩.

౨. శూద్రులలో కొందఱినామాంతమున నుండు బిరుదు. (బలిజెలు లోనగువారిపట్టపుఁ బేరు అని శ. ర.)

ఉదా: వెంకయ్యనాయఁడు మొ.

విశే. శ్రేష్ఠుఁడు, గొప్పవాఁడు.

క. నీపాదముఁ దల మోచిన, నాపే రిలనుంచు
చెంచునాయఁ డటంచున్, నాపల్లె మృగని
దానం, బాపక్ష్మణ మేలరఁ గొండయడవుల
దండన్. రా. వి. ౩. ౩౪.

ఉ. గొల్లలనాయఁ డై పరఁగుకుంభకుమంద న
దేమి వింతయో, కల్లరిగిబ్బ లేడు పొడగట్టి
పజంగడు గానిఁ బెట్టుచున్. నీలా. ౨. ౫౪.

నాయకము. సం. వి. అ. పుం. హారమునడిమి రత్నము, పతకము.

నాయకుఁడు. సం. విణ. (అ. యికా. అ.) ౧. ప్రాపకుఁడు, పొందించువాఁడు. ౨. నడపువాఁడు. ౩. ప్రధానుఁడు, ముఖ్యుఁడు. ౪. శ్రేష్ఠుఁడు. వి. అ. పుం. ౧. భర్త, ప్రియుఁడు. ౨. ప్రభువు, అధిపతి. ౩. (అలం.) సాధారణనాయకుఁడు. (వీరు నలువురు. ధీరోదాత్తుఁడు, ధీరోద్ధతుఁడు, ధీరలలితుఁడు, ధీరశాంతుఁడు.) ౪. శృంగారరసాలంబనపురుషుఁడు. (వీరు మువ్వురు. పతి, ఉపపతి, వైశికుఁడు. అందు పతి అనుకూలుఁడు, దక్షిణుఁడు, ధృష్టుఁడు, శఠుఁడు అని నలు తెఱఁగులవాఁడు.) ౫. సేనాధిపతి.

నాయన. వి. (నా[1] + అన[1].) ౧. జనకుఁడు, తండ్రి.
సీ. అబ్బ నాయన యయ్య యనఁ దండ్రి యన
నప్ప యన జనకాఖ్య లౌ నగని వేశ. ఆం. సం.
మాన. ౩.
౨. ఇది వాత్సల్యసంబోధనమందును సంబోధ్యశబ్దమునకు మాఱుగాను ప్రయోగింపఁబడును. (శ. ర.)

నాయము. విణ. (సం. న్యాయః. ప్రా. నాఓ. క. నాయ.) న్యాయయుక్తమైనది; యుక్తము.
(వ్యవ.) వానిమాట నాయము కాదు.
వి. ధర్మము, పాడి.
గీ. మాకు నాయంబె నీతోడ మాటలాడ. నైష.
౪. ౫౯.

గీ. అమరపతి నేఁడు నీదు నెయ్యంబుఁ గోరి,
నన్నుఁ బంపిన వచ్చితి నాయ మగుట, నన్న
దమ్ములకేల వృథావాదంబు. దశా. ౨. ౧౦౮.
రసిక. ౬. ౧౦౯.

నాయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నడపుట. ౨. పొందించుట. ౩. నయము, నీతి. ౪. ఉపాయము.

నాయి. వి. (క. నాయి. త. నాయ్.) కుక్క.
గీ. ...దొంతులు సేరి నాయి, దోర్ప నేర్చుఁగా
కది యేమి సేర్ప నేర్చు. కు. సం. ౧.
౨౯. (ప్రయోగాంతరము కానరాలేదు.)

నాయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దిక్కు. (కే. ని.)

నాయి(యు)ండు=నాయఁడు.
(శూద్రులనామాంతమున నుండుబిరుదు.)
వ... ఎఱ్ఱంగొంమి నాయిండును వారిమఱంది
నూరపనాయిండును... ద. శా. ౪. ౯౩౩.
వ... భాస్కరదేవని ప్రధాని (పె)న్నమనాయుం
డు... ద. శా. ౪. ౯౮౪.
వ... గజసాహిణిభాస్కరదేవని ప్రధాని పేరు
(మా)ండినాయుండు... ద. శా. ౪. ౯౮౯.

నాయిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. భార్య. ౨. రాణి, ప్రభ్వి. ౩. శృంగారరసాలంబనస్త్రీ. (ఈమె స్వీయ, పరకీయ, సామాన్య అని ముత్తెఱఁగులది. అష్టవిధనాయికలు: స్వాధీనపతిక, వాసకసజ్జిక, విరహోత్కంఠిత, విప్రలబ్ధ, ఖండిత, కలహాంతరిత, ప్రోషితభర్తృక, అభిసారిక.) ౪. ఒక దినుసుకస్తూరి.

నార. వి. (క. నారు. త. నార్. తు. నారు.) ౧. (జనుము మొ. వాని) తడప.
క. ఆరయఁ బువ్వులకతమున, నారలు తల
కెక్కినట్లు నానావిధసం, సారులు శివభక్తి
మెయిన్, వారక యెప్పుడుఁ ద్రిలోకవంద్యు
లు గారే. శివ. సా. ౧౯౩.

సీ. నేలయు నింగియుఁ దాలము ల్వాయించ... రా నారఁ గొన...కు. సం. ౮. ౧౩౫.

క...పసికిఁ దలుగు లమరించుటకై, నారలు గావలె నని...శుక. ౨. ౩౩౮.

౨. చెట్ల పై చర్మము.

క. వీరుద్ధ్రుమిథున మేళన,కై రతిపతి యేయు దుస్సి హరితద్యుతిఁ బై,నా రెగయఁ బొటమరించిన,నారసముల మొన లనంగ నన లవిమించెన్. ఆము. ౪. ౧౧౫.

క. నారలె చీరలు తులసీ,హారంబులె భూషణములు ననవరతసదా,చారమె జప ముర్వీబృం,దారకులకుఁ గాక రిత్తదంభము లేలా. కుచేల. ౨. ౪౩.

౩. వల్కలము, చెట్ల తడపలతో చేయఁబడిన వస్త్రము.

ఆ. పరఁగు నార యనిన వల్కలసంజ్ఞ యై... ఆం. భా. ౧. ౩౧.

ఉ. నారలు గట్టి కూర లశనంబుగ నుగ్రవనంబులోఁ దపో, భారమునం గృశుం డయిన బ్రాహ్మణుఁడు...భార. అర. ౨.౩౨౬.

ఉ. నారలు పట్టు లాకులు జనంబులు తాపసులట్లు కట్టుదుర్. హరి. ఉ. ౭. ౬౪.

జనుపనార=జనుమునుండి తీసినతడపలు.

మ. మొగ మెల్లన్ వళిపూర్ణ మైన యుపుడున్ మూర్ధంబునన్ జన్పనా,రగతిం బాండిమ యల్లుకొన్నపుడు...మల్లభూ. వై. ౮.

జః నారచీర, నారజెల్ల, నారదబ్బ, నారపాము, నారమడి.

నారంగక్షీరిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. క్షీరికా భేదము. (నారింజతొనలు క్రాఁగిన నేతిలో వేఁచి దానిలో పటికపంచదార వేసి పక్వమయినతరువాత దింపి సగముకాఁగినపాలు కొంచెము పోసి సుగంధద్రవ్యములతో పరిమళింపఁజేయఁబడినది. ఇది వాతపిత్తహరము, పుష్టింకరము. వాచ.)

నారంగము. సం. వి. అ. పుం. నారింజ్. న. ౧. గర్జరము, ముల్లంగి. ౨. పిప్పలీరసము. ౩. నారింజపండు.

నారంగుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. విటుఁడు. ౨. కవలపిల్లలలో నొకఁడు.

నారకము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నరకసంబంధమైనది. వి. అ. పుం. నరకము.

నారకి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్) = నారకికుఁడు.

నారకికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నరకము నం దుండువాఁడు, నరక మనుభవించువాఁడు.

నారకీటుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మొదట ఆశ కలిగించి తుదకు ఆశాభంగము చేయువాఁడు, మోసగాఁడు.

నారకీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నరక సంబంధి.

నారకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నరకవాసి.

నారచీర. వి. (నార + చీర.) నారతో నేసినబట్ట.

సీ. రంగారుబంగారు చెంగావులు ధరించుట్రం గారవతి నారచీర లూని. ఉ. రా. ౬. ౩౨౦.

నారజీవనము. సం. వి. అ. న. - మనుష్యులకు జీవనాధారము- బంగారు. (విల్యమ్స్.)

నారజెల్ల. వి. (√నార.) మత్స్యభేదము.

ఆ. చీరచింపు జెల్ల నారజెల్ల...బంటువారి కెల్లఁ బంచి యిచ్చె. ద్వా. ౧. ౨౪౦.

నారట్టము. సం. వి.అ.పుం. బీటికావేల. (శ.ర.)

నారణపక్షి. వి. (సం. నారాయణపక్షి.) పక్షివిశేషము. (శ. ర.)

నారదబ్బ. వి. (√నార) నారంగము. (కుక్ దినుసుదబ్బ అని శ.ర.)

సీ... నారద బ్బనఁగ నారంగాభిధాన మై ప్రబ
లుచుండుఁ. ఆం. భా. ౨. ౪౬.

నారదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నారంగము, నారింజ.

రగడ. తనుమధ్య దగె నారదమున నీరఖనము
లు, ఘనకురంటకకంటకములు చాల ఖరము
లు. ఉ. రా. ౬. ౬౧.

ద్వి... మొల్లలు నారదంబులు గొజ్జఁగలును.
ద్వి. పరమ. ౪. ౨౬౯.

ద్వి. నల్లనియరఁటులు నారికేళములు, నారద
పాటలినాగతింత్రిణులు. ద్వి. నల. ౧. ౧౮.

౨. సైంధవహిమాలయములనడిమికొండ.

వ. ఇవ్విధంబున వసుదేవనందనుండు నేమును
...నారదంబు పరిభ్రమించి... హిమాచలం
బెక్కి హేమకూటంబు ద్రొక్కి నిషధం బ
తిక్రమించి నిమిషంబున. ఉ. హరి. ౨. ౩౮.

నారదీయము. సం. వి. అ. న. అష్టాదశపురాణము
లలో నొకటి, నారదునకు సనకాదు లుపదే
శించినట్లు వ్యాసుఁడురచించినమహాపురాణము.

నారదుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -జ్ఞానము నిచ్చు
వాఁడు- ఒకానొకదేవర్షి.

నారపోచు. అ. క్రి. (√నార.) -భయాదులచే-
కట్టుబట్ట తొలఁగు.

పంచచామరము. అలంతులయ్య కూర్మ స్త
కాదు లైనఁజోదు లబ్బలారి వెన్నుచూపి
నారపోచినాఁడ కాని నేఁడలంఘ్యబాహు
శక్తిఁ దావశాజిలోన నంచుఁ బ్రచ్చలించి
తెల్పెఁ దక్కుఖల్ వచఃప్రయోగచాతు
రిన్. కళా. ౨. ౧౨౬.

నారమడి. వి. (√నార.) నారతో నేసినబట్ట.
(శ. ర.)

ఇట్లే: నారగుడ్డ, నారబట్ట మొ.

నారము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నరసంబంధ
మైనది. వి. అ. పుం. ౧. జలము. ౨. అప్పు
డు పుట్టినదూడ, తర్ణకము. (మే. ని.) న. ౧.
నరులసమూహము. ౨. జ్ఞానము.

నారళ్లు. వి. బ. ధాన్యభేదము.

వ... వెన్నముద్దలు దాళువాలు నారళ్లు రామ
బాణాలు... ప్రబంధ. ౧౧౨.

నారసము. వి. (సం. నారాచః. ప్రా. నారాచో.)
౧. బాణము, శరము.

సీ. రారాజు నైదునారసముల నొప్పించె...
భార. భీష్మ. ౨. ౩౮.

గీ. పాశము ల్వెట్టి క్రొంకులు బ్రద్దపరులుఁ, గత్తి
గొంతంబు లాడిసెల్లుఁ గత్తళములు, నారస
ములును విండులు నగరిలోనఁ, బెట్టి... ఉ.
హరి. ౨. ౯౨.

క. మండెడుబలుఁ నారసమున, గుండియ వగు
లంగ నేసి గూల్చితి దీనిన్. హర. ౮. ౫౩.

౨. బాణవిశేషము. (అచ్చయినుపబాణము అని
శ. ర.)

వ... శరంబుల శిరంబులు ద్రుంచియు... నార
సంబుల నీరసంబులు సేసియు... విక్ర.
౪. ౯౪.

చ... అయ్యమరవిరోధియాతనిహాయంబులనూ
తుని నాలు గేనుబాణములఁ గలంచి వేయి
బలునారసముల్ మెయి నాఁట నేసి...
ఉ. రా. ౩. ౩౫౪.

సీ... నారాచ మొప్పును నారస మన. ఆం.
భా. ౨. ౨౧౩.

౩. ఇనుపయూఁచ.

(వ్యవ.) ఈకిటికీకి పది నారసము లున్నవి.

౪. చోరసాధనవిశేషము.

చ... క్రొంకి నారసము నాదిగఁ గల్గినసాధనంబు
లన్నియును కుమారుఁ జేసికొని నేర్పున నేఁ
గితి ముచ్చుప్రొద్దునన్. దశకు. ౯. ౭౨.

నారసింహము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నరసింహసంబంధమైనది. వి. అ. పుం. నరసింహావతారమును గుఱించినపురాణము.

నారసింహుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నరసింహావతారము ధరించినవిష్ణువు.

నారాచము. సం. వి. అ. పుం- నరసమూహమును ఆచమించునది- ౧. బాణము. ౨. ఇనుపబాణము. ౩. -తాటియాకులమీఁద వ్రాయుటకు సాధన మయి బాణమువలె నుండునది-గంటము. ౪. నీటియేనుఁగు. ౫. దుర్దినము.

నారాచి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఏషణి, అగసాలెవానియినుపత్రాసు.

నారాజి=నరాజి. వి. (సం. నారాచః.) ఖడ్గము, కత్తి.

శా. ఘోరాజిం దనతేజిఁ దోలి విమతక్షోణీతలాధీశులన్, నారాజిం దెగటార్చి వీరభటసన్నాహంబుతోఁ జేరు...బహు. ౧.౫౧.

గీ. తళుకుఁబైతాణిసింగిణుల్ తరకసములు, రకపుఁజికిలిసిరాజినారాజిఁ బన్ని, పతియెదుట నిల్పె సాహిణి...చంద్రా. ౨. ౭౯.

శా...నేజాలు నా,రాజుల్ గైకొని కోటలోఁ గొలుచునారాజుల్ తదంగంబు లు,గ్రాజిం జెక్కులు సేయుచో మరలె గంధానేకపంబార్భటిన్. రా. వి. ౫. ౨౧.

నారాటకాపుళంబు. వి. (క. నారాట.)సంగీతమందలిధ్వనివిశేషము.

ద్వి. ఘనతరనారాటకాపుళం బనెడు,ధ్వని గూడ...బస. పు. ౩. ౯౩౦.

నారాయణగౌళ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ముప్పది రెండునపుంసకరాగములలో నొకటి.

సీ.గౌళ నారాయణగౌళ వసంతవరాళి పున్నాగవరాళి శంకరాభరణమును ... ప్రబంధ. ౯౩. హంస. ౫. ౧౨౪.

నారాయణశక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. శక్తివిశేషము.

నారాయణప్రియము. సం. వి. అ. న. హరిచందనము, పచ్చచందనము.

నారాయణబలి. సం. వి. ఇ. పుం. దుర్మరణము నొందినవారికి ఉత్తరక్రియలకు యోగ్యులుగా చేయుటకై నారాయణాదిపంచదేవతల నుద్దేశించి యిచ్చుబలిభేదము.

నారాయణము. సం. వి. అ. న. ౧. ఒకానొకతైలము. ౨. తైత్తిరీయోపనిషత్తులైదింటిలో కడపటిది.

నారాయణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. లక్ష్మి. ౨. దుర్గ. ౩. శక్తి. ౪. ఋశ్యప్రోక్త, చల్లగడ్డ. ౫. ఒకానొకస్త్రీరాగము.

గీ. కన్నడయు జాయయును గౌళకను నపూర్వ,మైనభల్లాతకియును నారాయణియును, క్రమత నిరువదినాల్గుస్త్రీరాగములును. ప్రబంధ. ౯౫. హంస. ౫. ౧౨౩.

నారాయణీయము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నారాయణసంబంధమైనది.

నారాయణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -నారములు -జలములు- అయనముగా కలవాఁడు; నార -జ్ఞానమునకు- అయనము-౧. విష్ణువు.

క. నారము లనఁగా జలముల,పై రయనం బనఁగ నెలవు ప్రీతిగ నాకున్, నారము లయనం బగుటను, నారాయణుఁ డండ్రు జనులు నన్నుఁ గిరీటీ. భార. శాం. ౬. ౪౫౧.

౨. నారాయణఋషి.(నరనారాయణులలో నొకఁడు.)

నారాశంసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పితృదేవతలసోమపానార్థ మగుచమసపాత్రము. ౨.మనుష్యులను స్తుతించునది- మంత్రభేదము. ౩. అగ్ని, విష్ణు. (శే. వి.)

నారాశంసులు. సం. వి. అ. పుం. బ. పితృదేవతలు.

నారి. వి. (సం. నాడీ. ప్రా. నాళీ, నాడీ. క. త. నారి.) ౧. వింటియల్లెత్రాడు, మౌర్వి.

గీ. వింట్రికిని నారి యై పెక్కువిధములందు, భూతభర్త భజించు నీభుజగవిభుఁడు. నైష. ౫. ౨౬.

గీ. అపుడు వి ల్లెక్కు పెట్టి వాలారుదూపు, నారిఁ గూర్చి నిశాచరనారిఁ గూర్చి, కాఁడ నేసె తదీయవక్షస్సలంబు, రాఘవుఁ డమోఘ తరశరలాఘవుండు. రామా. ౪. ౩౩.

గీ. కదలిదొన పాఁపనారియుఁ బుడమి తేరు... పూని కడిమి, మెఱయఁ దిగప్రోల్లు గూల్చిన మేటివేల్ప. నీలా. ౨. ౧౨౦.

గీ. అల్లె యరి నారి గొనయ మం చనఁగ వెల యు, మౌర్వి... ఆం. భా. ౨. ౨౧౧.

౨. నరము. (చూ. నారికుఱుపు.)

జ : నారికాయ, నారికుఱుపు, నారిపుండు.

నారి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. మనుష్యస్త్రీ, మానుషి, ఆఁడుది. ౨. భార్య.

సీ. తా నారి యై యుండఁగా నజుం డాత్మజఁ గవిసె భారతి నేర్పుకలిమి యెంత. కు.సం. ౬. ౯౫.

నారింజే(జో.) వి. (సం. నారంగః. ప్రా. ణారింగ.) ౧. నారంగము. (శ. ర.) ౨. కిచ్చిలి, ఒకజాతి నారింజే. (చి. ని.)

నారికడము=నారికెడము, నాల్కడము. వి. (సం. నారికేళ.) కొబ్బెరచెట్టు; కొబ్బెరకాయ.

ద్వి. కడు నొప్పుమర్వారికఫలము ల్నారి, కడ పూఁగాయలు మున్నుగాఁ గలయట్టి. ప్రభు లిం. (చి. ని.)

రగడ. జాది నారికడంపుఁబాలెలు నాకు నాకులవృత్తి నొసఁగవు. కకు. ౩. ౧౪౯.

సీ. కాంస్యపాత్రను నారికడపునీరును గాజు రాగులయందుఁ దక్రంబు భగ్న, పూగఫలంబులు... భల్లా. ౩ అ. (చి. ని.)

నారికాయ. వి. (నారి + కాయ.) అల్లెత్రాటితాఁకుడువలన చేతులయందు కలిగెడుకాయ, కిణము. (శ. ర.)

నారికుఱుపు. వి. (√నారి.) నాడీవ్రణము, నరముమీఁద వేసెడికుఱుపు. (శ. ర, చి. ని.)

నారికెడము=నారికడము.

(కొబ్బెరచెట్టు.)

చ...అరుణంపుబొండ్లములనారికెడంబులు వజ్రకుట్టిమం, బగుపథముం జెలంగు భవనాహ్వాతశేషితరత్నరత్నక, భృగతరుసంతతిం బ్రథమభార్యఁ బురిం గిర వుంచె వార్ధి నాఁక. ఆము. ౧. ౫౪.

సీ. కలిగొట్లు పొన్నలు కడుములు వెలఁగలు గోరంట లుసిరిక ల్నారికెడములు...అచ్చ. రా. సుం. ౨౫.

రగడ. నారికెడంబులు నారి కెడంబులు... ప్రబంధ. ౨౫౩.

నారికేళక్షీరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఒకవిధ మగు క్షీరిక. (అవుపాలలో క్షీరినకొబ్బెర పంచదార అవునెయ్యి వేసి మందాగ్నితో పక్వము చేసి భుజించినచో పుష్టిని ఇంద్రియవృద్ధిని కలిగించును. రక్తపిత్తవాతములను హరించును. కొంచెము గురుత్వము చేయును-వాచ.)

నారికేళము. సం. వి. అ. పుం. కొబ్బెరచెట్టు.

నారిపుండు. వి. దే. (నారి + పుండు.) నారికుఱుపు.

గీ...నారిపుంటిపయిని బదిదినములు కట్ట వడిఁ దొలంగు. (చి. కి. చి. ని.)

నారీతరంగకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. జారుఁడు.

నారీదూషణము. సం. వి. అ. న. ౧. స్త్రీలను దూషించుట. ౨. స్త్రీలకుదోషహేతువు.
(శ్లో. పానం దుర్జనసంసర్గః పత్యా చ విరహోఽటనమ్, స్వప్నోఽన్యగృహవాసశ్చ నారీణాం దూషణాని షట్. మను.)

నారీష్ట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మల్లిక, మల్లె.

నారు. స. క్రి. (√అను. అనుధాతువుయొక్క వ్యతిరేకప్రథమమధ్యమపురుష బహువచనరూపము.) అనరు.
క. విదురుం డొక్కఁడు దక్కఁగ, సదస్యు లెవ్వరును ధర్మసంశయ మిది గ్రూడదు నార యతనిశీలము, కుదు రీలోకమున కింత కొఱ దలఁపంగఁ. భార. ఉద్యో. ౩. ౧౯౦.
వసంతతిలక. ఈబాలు నెత్తికొని యింటికిఁ జన్న నన్నుఁ, నా బంధు లందఱు మనంబున నేమి నా రెట్లు... భార. ఆది. ౫. ౭౫.

నారుచు(ర్చు). స. క్రి. నాఁడఁజేయు. (శ. ర.)
గీ... మరుఁడు, వెడవెడన నార్చ నొగిలి సజ్జడిని గృహులు. ఆము. ౪. ౧౨౨. (శ. ర. పా. 'వెడవెడనె యార్చ' అని వావిళ్ల ప్రతి. పా. 'వెడవెడనె యార్చు' అని వేదం. పా.)

నారువ. వి. వృక్షవిశేషము.
సీ. నారువ సురపొన్న వారిజమును బొన్న నెల్లి మూలుగుబిల్లు నెమిలియడుగు. హంస. ౪. ౧౧.

నాఱు. వి. (త. నాఱు.) ౧. (మొక్కలు మొలచుటకు చల్లు) విత్తులు.
(వ్యవ.) వంగనాఱు చల్లిరి, బంతినాఱు పోసిరి.
౨. (నాఁటుటకై విత్తనములు ప్రత్యేకస్థలమున ఒత్తుగా చల్లి మొలపించు) మొలకలు.
సీ. అళికులంబులకప్పు గలయంతయును బుచ్చి నాఱు వోసినభంగి నవక మెక్కి... భార. విరా. ౨. ౫౮.
ఉ... తత్తమ్మివల్లికతోన మైఁ బులకవర్గము కాముఁడు నాఱు వోయఁగఁ. నిర్వ. ౮. ౩౧.
సీ. నా ఆటుంచనఁగను మీఱు వాప్యాంతరావలి... ఆం. భా. ౨. ౩౫.
సా: నాఱు పోసినవాఁడు నీరుపోయకమానఁడు.
(పుట్టించినదేవుఁడుఁ పోషింపక మానఁడు.)

నార్పత్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నృపతిసంబంధమైనది. వి. అ. న. నృపతిధర్మము, రాజత్వము.

నార్యంగము. సం. వి. అ. పుం. నారంగము, నారింజ.

నాలంబి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. శివునివీణ. (వాచ.)

నాలవకొలము. వి. (√నాలుగు.) చతుర్థకులము, శూద్రజాతి.
సీ. కోయిల నాలవకొలముదాయాదుల కేలుకోఁ జిగురాకు నేల యొసఁగు. కువల. ౩. ౯౬.
నాలవకొలమువాఁడు=శూద్రుఁడు.
సీ. శూద్రనామంబులు శోభిలు నాలవకొలము వార లని గాఁపు లని పల్కు. ఆం. భా. ౨. ౭౫౨.
ఇట్లే: నాలవజాతివాఁడు.
శా. దేవా నాలవజాతివాఁడ నిను వర్ధిం గొల్వఁగా వచ్చితిఁ. భార. విరా. ౧. ౨౧౫.

నాలవతొలిపలుకు. వి. (√నాలుగు.) అథర్వణవేదము.
సీ. ఆవాలు పాలు మే లగుతాడిప్రదుకలు నెలవి నాలవతొలిపలుకునదువు, లోలిమై గొడఁగుచు ... వేలుచుటయు నందుఁ గల్గిసత్తి యొకర్తు వోడమి. అచ్చ. రా. యు. ౩. ౨౩.

నాలవవాఁడు. విణ. (√నాలుగు.) ౧. నాల్గవవాఁడు, చతుర్థుఁడు.
ఉ. పాలితసత్యధర్మ మగుబ్రహ్మణులంబునఁ

బుట్టిసట్టిసక్, నాలవవానిఁ జేయఁ దగుసాయనఁబోకు దిగీశ్వరాళిలో, నాలవవాఁడవై బహుధనస్థుఁడవై మను మంచు మన్ననిక్, లాలన చేసి ధాత యొకసవ్యవిమాన మొసంగి వెండియుక్. ఉ. రా. ౧. ౨౨౮.

౨. నాలుగవతరమువాఁడు.

ద్వి. బ్రహ్మనాలవవాఁడు పరమసాహసుఁడు, బ్రహ్మచే వరములు వడసినవాఁడు. రం. రా. బాల. ౨౩ పా. ౮ పం. (బ్రహ్మకొడుకు పులస్త్యుఁడు. పులస్త్యునికొడుకు విశ్రవసుఁడు. విశ్రవసునికొడుకు రావణుఁడు.)

వి. శూద్రుఁడు.

సీ...కాఁపువాండ్రు నా నాలవవాండ్రు నా బలిజెవాండ్రనఁ జనుశూద్రసమాహ్వయములు. ఆం. సం. మాన. ౨.

నాలి[1]. వి. ౧. అల్పకృత్యము; నీచకృత్యము.

ఆ. కూలి నాలిఁ జేసి గుల్లాపుఁబని చేసి, తెచ్చి పెట్టి నాలు మెచ్చ నేర్చు, లేమిఁ జిక్కువిభుని వేమారు దిట్టును... వేమన. ౧. ౫౩.

ఉ...కాఁకలం, దూలెడులేఁత మేను నయి తొట్రిలు నమ్మగనాలినాలిచూ, గాలఘువర్తనం దరసి యంగజబాధితగాఁ దలంచుమక్. పాండు. ౩. ౫౫.

౨. కపటము.

రగడ. ననలు వేడిన మొఱఁగి తప్పుడు నాలి నాలికుచంబు ముట్టకు. పారి. ౮. ౧౫.

౩. (=అలి.) పరిహాసము, వేళాకోళము.

సీ. పతిమోమునకుఁ దమ్మి సరి యంటిమా భువనంబులో మిగులంగ నాలియయ్యె. చమ. ౨. ౮౯.

విశ. ౧. కుత్సితము; అల్పము.

క. నాలుకలు రెండు నిన్నుం, గ్రోలెను కల్పించె నలువ ఘోరాహికి నృ, న్నాలిగ్రహ మపుడుఁ దెగఁదినఁ, జాలద మృదుపవన విరహిజనదురితమునక్. మనుచ. ౩. ౫.

శా. చెప్పం జిత్రముగాఁ జలంబు గొని వచ్చెన్నాలిపెన్వాన రే, నొప్పాటం దరియింతు ...విప్ర. ౩. ౫౮.

క. ఆలాగునఁ గొనిపోయి నృపాలప్రియపాన్పుక్రిందఁ బాదుక లిడి యా, లూలామాలపునాలిగ, యాళి తనుం గానిదానియటువలె నుండెక్. సారంగ. ౩. ౧౩౫.

క...కడు నవ్వించుచుఁ జెఱఁగులు, ముడిపెట్టక చేరఁటాండ్రు ముదితకను బొమల్, ముడిపెట్టె నాలిసిగ్గున... మనుచ. ౫. ౯౮.

౨. అసత్యమైనది, కల్లయైనది.

గీ. నాలిమాటలు నీపట్టినామములును, శపథములుఁ జూచి నిక్కంబు సాధు వనుచు, నమ్మితినిగాక యిట్లలనాఁడె నీదుగుణమెఱింగిన వెడలంగఁ గొట్టి విడుతు. విప్ర. ౫. ౫౫.

వ...కొద లేని నాలియేడ్పు లేడ్చుప్రియల ననునయింప... చెక్కుటద్దంబులు నొక్కి ... మనుచ. ౩. ౨౮.

క్రి. విశ. తేలికగా.

సీ. బ్రహ్మాండ మనుచిప్పఁ బ్రాణికందుకముల నాలి యాడుఁదు నొంటిప్రేలఁ బట్టి. ప్రబోధ. ౩. ౩౮.

జః నాలితనము, నాలిబూతము, నాలిముచ్చు.

నాలి[2] = నారి. వి. నరము. (చూ. నాలికుఱుపు.)

జః నాలికుఱుపు.

నాలిక = నాలుక. వి. జిహ్వ.

ద్వి. లే దంచు నేడ్వ నాలిక చూపు మన్న, నాదరంబున వక్త్ర మల్లనఁ దెఱవ. ద్వి. భాగ. (చి. ని.)

వ...నాలికలు పేలికలవిధంబునం దూలందూలుట గనుంగొని... జై. భా. ౪. ౧౦౦.

గీ. అబల చూడు శివద్రోహి యనుచుఁ గెరలి

యతనికంకణశేషాహి యావలించి,నాలికలు
గ్రోయుపగిది వనాలిచలిత,లాలితైలాలతా గ్ర
పల్లవము లమరె. రాజ. చ. ౨. ౧౪౫.
జః నాలికచేలు.

నాలికచేలు. వి.(√నాలిక.) ౧. తృణవిశేషము. (శ. ర.) ౨. (పశువుల)జిహ్వారోగవిశేషము.
ద్వి. నరుదకన్నును నీరు నాలికచేల్లు...ఆదిగా
చెన్నఁ గలపసరాలరోగమునకు...నవ. ౧.౩౦
పా.౧౯ పం.

నాలికుఱుపు=నారికుఱుపు. వి.(√నాలి².చి.ని.)

నాలిగాలి. వి.(√నాలి¹.)అల్పమైనగాలి, మందమారుతము.
క. అని వనిత నాలిగాలిం, గనలుచుఁ బోనాడి
తుహినకరకిరణఝరిక్,మనుగఁ జనఁ జాలు
లు గని పో, యని వనరుచు...వసు.౪.౫౧.
ఇశ్లే: నాలిగాడ్పు, నాలితెమ్మెర.
సీ. వలినాలిగాడ్పుబోదలహెచ్చరికలను జలిచె
ల్లునుదుటువెన్నెలలపెగను. నీలా. ౩. ౧౫.
చ. పొలుపుగ నందుఁ బెండ్లినడుపుల్ నడుపుల్
వలినాలితెమ్మెరల్. విజ. వి. ౧. ౧౩.

నాలితనము. వి. (√నాలి¹.) ౧. అల్పత్వము, నైచ్యము.
ఆ. ఇదియ నాకు నాకు నితరేతరద్వేష,హేతు
వనుచుఁ దోఁచె నేకత న్వి,భూతి చెరపు
నేను బుంవ్యక్తులకు నాలి,తనముతో సమా
ఖ్య మనుచు బెట్టు. రాఘవ. ౨. ౮౩.
౨. కపటము; వంచకకృత్యము, కుత్సితపుపని.
(చల్లగాలి.)ఉ. నాలితనంబు నేర్చుకొని నక్కు
చు నక్కుచు వాడవాడ వ్వేలాలవలీలతావలి
కెలంకులనుం డిటు వచ్చి వచ్చి దం,భోళి
యుఁబోలె మీఁదఁబడిపోయెదు...రామా.
౩. ౪౩.
(నారదుఁడు.)ద్వి.తననాలితనముచిందఁగఁ జెవిఁ
జేసి, సరసి[illegible]కుఁడు నిప్పుఁ జంప నిలింప,
వరుతోడ యాదవాన్వయముఁ బట్టి...అ
నుచు [illegible]...[illegible].౧.౧౩పా.౧౩౭౦.
గీ. నాలితనములు మానవే నాతి యేల, యేల
వాడుకు చూడు మా మేలకేల. రాజ. చ.
౨. ౧౪౩.

నాలిబూతము. విశే. (√నాలి¹.) కుత్సితుఁడు; కుత్సితురాలు.
గీ...కుచ్చితుఁడు దోసకారి చెఁటి,పాలసుఁడు
నాలిబూతంబు పలువ తులువ, కూళ గను
సర వక్రిల్లుఁ గుజను పేర్లు. ఆం. సం.మాన.
౧౧.

నాలిముచ్చు. విశే. (√నాలి¹.) కుత్సితము; మందము.
ఆ. తగినమాట యొకటి మొగ మెత్తి సేయక,
యంచలార యాలకించి వినఁడు, తెలివి
గలుగువారికెలన నుండెకుమీరు, నాలిము
చ్చునడక నడక గాదు. చంద్రా. ౪. ౫౯.
(ఉభయార్థములకు నిదే యుదాహరణము.)

నాలుక=నాలిక, నాల్కు. వి. (క. నాలిగె. త. నాక్కు.) ౧. జిహ్వ.
సీ. భానుబింబము నంటఁబట్టి మ్రింగించుపోల్పున
నహిధ్వజము నాలుకలు గ్రోయ. భా. రా.
యు. ౩౪౨.
మ త్తకోకిల.నాపుకుక్ మఱుమాట లాడఁగ నా
లు కాడక యుండి...భార. స్త్రీ.౧.౧౩౫.
ద్వి. ఆలోనఁ బవనజుఁ డసమానవిజయు,లోలుఁ
డై వానినాలుక పీకి చంపె. రం. రా. సుం.
౨౬౨ పా.
౨. అగ్నిజ్వాల, మంట.
సీ. అజగవాదులకును బ్రజలై నధనువులుఁ బొడి
నాలుకలు గ్రోయు ప్రదరములును. కిరు. ౨.
౯౩.

ఉ. వైరివినాశనక్రియకు వాసవుఁ డిచ్చిన దాఁ
చియున్న యా,ఘోరపుశక్తి నాలుకలు గ్రోయ
మెఱుంగులు ప్రజ్వరిల్ల...తగఁ గేల సమర్చి
పేర్చి...భార. ద్రో. ౫. ౨౯.

(కృష్ణుఁడు కుంతితో సన్నమాట.) గీ. నాలుకలు
గ్రోయుసర్పజ్ఞానాలము దఱిపి, యొరగొనం గని
సంతృప్తి యొసక మెసఁగు. భార. ఉద్యో.
౪. ౧౨.

(బ.) సర్పజిహ్వకలు.

గీ. అప్రమత్తుండ వగుచుఁ బద్ధాక్ష నీవు, మ్రిం
గుదువుచాల నాఁకటఁ బ్రేఁగుచుండి, నాలు
కలు గ్రోయుభూరిపన్నగమువాతఁ, బడినయె
లుకను భక్షించుపగిది ననఘ. భాగ. ౪. ౭౨౯.

ఉ. నాలుక లోలిఁ గ్రోయుచు ఘనస్ఫుటనిశ్వ
సితానిలంబులం, దూలిచె దేవయానములఁ
దోరము లైనభుజంగసంఘముల్. భా. రా.
యు. ౧౩౭౮.

నాలుకపయి నువుగింజ నానదు=నాలుక నువుగిం
జనానదు.

ఉ. ఎక్కడివాఁడవోయి యొకయింత యొఱుం
గవు బుద్ధిశాలివం,బెక్కడ కేఁగె నాలుక
పయి న్నువుగింజయు నాననట్టిబల్,తక్కరి
నారదుం డతఁడు దైవతమార్గమునందు నేఁగఁ
గా, నక్కట నన్నుఁ జేర్కొనితి వాఁతడు
విన్న ననర్థ మొందదే. నిరం. ౪. ౧౯.

నాలుకబెల్లము=వాఙ్మాధుర్యము, మాటలతీపి.

క. వికచముఖుఁ డగుచు శాత్రవు,లకు హితు
లగునట్టివారలం గని భూపాలకుఁ డెడ్డ
కత్తెరయు న్నాలుకబెల్లము నై మనఁబులుం
గనవలయున్. భార. శాం. ౩. ౨౬౯.

నాలుక ముల్లు విఱుగు=మాటలాడలేకపోవు; అవ
మానము కలుగు.

గీ. అకట మాఱుమాట లేక తా రంత చెపి, బ్రదికి
పోయిరి పులి పేదవడినఁ బసుల,వాడ్రె

యొక్కడి రసుకత వచ్చె నాకు, మనుల
లోపల నాలుక ముల్లు విఱిగె. ఉ. హరి. ౪.
౧౦౨.

గీ. ప్రాంతభూరుహముల గల్లుపండ్లు దఱిచి, త్రు
ళ్లుచిలుకల నాల్కల ముల్లు విఱుతు. కవిక.
౩. ౧౧౦.

నాలుగు=నాలువు,నాల్గు. స. ఔ. బ. (క. త. నాల్కు,
నాల్.) మూఁడునొకటి. (దీనికి వృత్తియందు
'నాలు,నాల్,నలు, నల్' అనురూపము లగును.)

చ...పది మేనియందుఁ గ్రిక్కిఱియఁగఁ జేసి
నాలుగిటు సేసె దురంగములన్...భార.
విరా. ౩. ౨౧౫.

చ...పెట్టఁ గలమాన్నము నొల్చినపప్పు నాలు
గే, నొప్పగపినకూరలున్...ఆము. ౧. ౭౦.

సీ. గర్వించి నట్లుండు ఘుస్రంబు నాజ్ఞాలు నెదిరిఁ
దన్నునుఁ గాంచు నెఱుక లేమి. కాశీ. ౬. ౧౯.

చ. అని తనకూఁతుఁ దోడ్కొనుచు నల్లుని
యింటికి నేఁగ మామఁ జూ,చనలములోన
నె యొయ్యలికినట్టుల మండుచు నిల్లు వెళ్లి వా
ల్దినములు నేఁడు నాకడకుఁ దెచ్చితి వే నల
రాఘవుండనే, దనుజగృహీత సీతఁ దవదా,
రని క్రమ్మఱఁ దెచ్చె యేలఁగన్. జై. భా.
౬. ౨౯.

విశే. కొంచెము, అల్పము.

గీ. ఎఱిఁగినవి నాల్గు నొడువ నెట్లేని లెస్స.
ఆము. ౪. ౬౭.

నాలుగవలగనము=కర్కటలగ్నము.

సీ...నలరునాలు, గవలగనంబుననన్ని గాములును
మేల్పాదుక్కులఁ దనరార వేడ్కఁ బొడలి,
మొదలివెలంది రామునిఁ గాంచె ... అచ్చ.
రా. బాల. ౭౪.

వాడుకలోని ప్రయోగవిశేషములు :

అమ్మ పెట్టవలసినవి నాలుగును పెట్టినఁ గాని అ
బ్బాయి ఊరకుండఁడు.

వాఁడు నన్ను అనవలసినవి నాలుగును అన్నాఁడు.
వాఁడు చదివినవి నాలుగుముక్కలైనను గర్వముమాత్రము ఎక్కువగా నున్నది.
జ: నలుకాలు, నలుగంబాలాట, నలుగడ, నలుగురు, నలుగేలు, నలుజాలు, నలుతుము, నలుదిక్కులు, నలుదెసలు, నలుపలము, నలుమడి, నలుమడించు, నలుమూలు, నలుమొగంబుల ప్రోడ, నలు మొగంబులయన్న, నలు మొగంబులవేల్పుచెలువ, నలుమోమయ్య, నలువ, నలువంక, నలువండ్రు, నలువది, నలువదుగురు, నలువురు, నలుసాల, నల్గడ, నల్దెస, నల్వ, నల్వగ్రుడ్డు, నల్వది, నాలవకోలము. నాలవతొలిపలుకు, నాలవవాఁడు, నాలుగు మూలలాట, నాల్గాఁడు.

నాలుగుమూలలాట. వి. (√నాలుగు.) బాలికాక్రీడావిశేషము.
సీ. అచ్చవగండ్లు దోయాలును దాఁగిలిమూఁతలు నాలుగుమూలలాట. దశా. ౮. ౮౧.

నాలువు=నాలుగు, నాల్గు.
క. ధ్రువమండల మాదలగా, రవిమండల మడుగుగాఁగ రాజిలుపదునాలువులక్షల యోజనముల,భువనము త్రిదివ మిది భోగభూమి నృపాలా. కవి. ౩. ౬.
ఉ. ఆదిననంతసంఖ్యఁ దనరారుచు నేరి కగమ్యమైనయా,వేదము నెల్లవిప్రులుఁ బ్రవీణతతోఁ బఠియించునట్లుగా, శ్రీ దనరార నాలువుగఁ జేసినపుణ్యుఁ బరాశరాత్మజుఙ్, మోదముతో నుతింతు... విక్ర. ౧. ౧౦.

నాల్క=నాలుక, నాలిక. వి. జిహ్వ.
గీ. నాసికాగ్రంబు వంగుట నాల్క నల్లనగుట వదనంబు గడు నెఱ్ఱనగుట యుష్ట్రి,రాసభములు పూనినరథము నెక్కి, యమునిదెసఁ జనఁ గలఁ గంట యాయు వడఁచు. మార్క. ౩. ౩౫౩.

చ. ఫణఫలకంబు విచ్చి...మణిమయపీఠమధ్యమునఁ నాల్కలు గ్రోయుచు నున్నవాసుకిన్, ఫణికులసార్వభౌముఁ గని... సైవ. ౫. ౨౯.
గీ. వేఁవేలుమస్తకములు వేఁవేలు, కన్నులును వేఁవేలునాల్కలును గలుగు,మూర్తి వి ... హరి. పూ. ౭. ౧౦౧. ఆం.శా. ౨.౧౮౩.

నాల్క-(ర్క)డము=నాలికడము.
(కొఱ్ఱైకాయ.)
ఉ. అల్లనఁ జేర వచ్చి ధవళాన్నముఁ గమ్మనియాలవేతితో, బెల్లముతోడ నాల్కసపుఁ జేసెముతోడమ నిమ్మపండ్లతో, వల్లభుకూర్మి నెచ్చెలికి వారణవైరికి మంచుకొండరా, యల్లునికిం బినాకికిఁ బ్రియంబున మార్వళి పెట్టె భిక్షముఙ్. హర. ౫. ౮౬.

నాల్గు=నాలుగు, నాలువు.
క. నారాయణపరములు నిజ,మారయ బ్రహ్మంబుఁ బరము నంచితసత్యో, దారతపంబులు గావున, నారాయణపరత వీనినాల్గిటి నిచ్చున్. భార. శాం. ౨. ౫౨.
శా. నాల్గుం జెల్లెడి బ్రహ్మచారిగృహివానప్రస్థయత్యాశ్రమం, బు లైవల్యవివతూ లుత్తమపదంబుం జేరువారిట్టివి, ర ల్గోపించిన సంతసుండుఁ జెడు మీరా యోర్చువారిష్టెయిన్. ఉ. హరి. ౮. ౫౩.

నాల్గుకన్నులవేల్పు=అగ్ని దేవుఁడు.
సీ. నాల్గుకన్నులవేల్పునకు శ్రేష్ఠ శెన్నైనిఁ జేసి హే లేమియుఁ జెందకున్న. అచ్చ. రా. బాల. ౫౮.
జ: నాల్గుగంబములయాట.

నాల్గుగంబములయాట= నలుగంబాలాట.
గీ. దోయమల్ సరిబేసులు దొరయునాల్గుగంబములయాట లచ్చనగండ్లు మొదలుగాఁగ నైపుణిమ శృంగార మలర బాలల

తోడ నాశభూపాలపుత్రి. ఇం. గు. ౨. ౧౪౩.

నాల్నాఁడు. వి. (నాలుగు + నాఁడు.) ౧. చతుర్థదివసకృత్యము, నాల్గవదినమున చేసెడిపని. (ఋతుస్నానము.)

ఆ. కలితకీర్తిశాలి కశ్యపుఁ డొకనాఁడు, మానవతియుఁ జెలఁగుమాసి యనల, నామతీర్థవారి నాల్నాఁడు చేసిన, యతివఁ గాంచి ప్రముదితాత్ముఁ డగుచు. హ. వరాహ. ౪. ౬౧.

౨. చతుర్థదివసము, నాలుగవదినము.

గీ. సవిత్రుఁ డుదయింప నాల్నాళ్ల జలకమాడి, జూడ వెవ్వారిఁ బురుషునిఁ జూచికాని. కాశీ. ౨. ౭౨.

నాళము. వి. లాడము. (శ. ర.)

(వ్యవ.) ఎద్దునకు నాళములు వేసినారు.

నాళము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) నడత్రృణసంబంధమైనది. వి. అ. పుం. న. ౧. గడ్డిలోనగు వానికాఁడ; పద్మాదిదండము, తామర లోనగువానికాఁడ. అ. న. ౧. క్రోవి, గొట్టము. ౨. బోలువరము; రక్తనాళము. ౩. కత్తిపిడి. ౪. రంధ్రము. ౫. మగగుతి. (కే.ని.) అ. పుం. ౧. జలనిర్గమము, నీరుపోవుటకై యేర్పఱచినగొట్టము. (తూముకాలువ లోనగునది.) ౨. నడము, కిక్కిసకసవు.

నాళవంశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. బొంగువెదురు. ౨. -వెదురువంటికాఁడ కలది- నడము, కిక్కిసకసవు.

నాళి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. నాడి, తామరలోనగువానికాఁడ. ౨. దేహమందలిబోలునరము. ౩. వాతాదినాడి. ౪. నాడీశాకము. ఈ. స్త్రీ. ౧. శాకకలంబము, గోఁగు మొ. వానినార. ౨. గడియకాలము, ఇరువదినాలుగునిమిషములు. ౩. గజకర్ణవేధని, ఏనుఁగుచెవి కుట్టుసాధనము. ౪. తామరకాఁడ. ౫. తామరకాఁడ. ౬. ప్రణాళి, నీళ్లు పోవుతూములోనగునది. ౭. కాలమును తెలుపుటకై చేతితో కొట్టుఘటీయంత్రము.

నాళిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నాళము, తామరలోనగువానికాఁడ. ౨. నాలితాశాకము, పెద్దతూఁటికూర. ౩. చర్మకష, సంబరేను. ౪. హస్తికర్ణవేధని, ఏనుఁగుచెవి కుట్టుసాధనము. ౫. శ్వేతకలంబి, తెల్లతీఁగబచ్చలి. ౬. క్రోవి, గొట్టము; వెదురుగొట్టము. ౭. ఘుళీరంధ్రము, ప్రొయ్యిసందు. ౮. గడియకాలము. ౯. రంధ్రము. (కే. ని.) ౧౦. ఒకజాతివెదురుగంప. (కే. ని.)

నాళికము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తామర. ౨. దున్న, మహిషము. న. ౧. తామరపూవు. ౨. వేణువు, పిల్లనఁగ్రోవి. ౩. సంబరేను.

నాళీకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఇనుపనాళము కలఆయుధము. (తుపాకి మొ.) ౨. బాణము; బాణపుములికి. ౩. కొబ్బెరచిప్పతో చేసినకమండలువు, నారికేళకమండలువు. న. ౧. తామరపువ్వు. ౨. తామరతంపర, పద్మసమూహము.

నాళీకాసనుఁడు. సం. వి. అ. పుం -పద్మాసనుఁడు - బ్రహ్మ.

నాళీకిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. తామరతంపర, పద్మసమూహము. ౨. తామరకొలను.

నావ. (సం. నౌః. ప్రా. నావా. క. నావె. త. నావాయ్.) ఓడ, కలము.

సీ. ఓడ నావ యనంగ నొప్పుచుండుఁ దరణి... ఆం. భా. ౧. ౧౫౭.

మ. ఘనసౌధాళి వియద్ధునీజలధి వీఁక న్నావలై నీడ దోఁప... ఆము. ౨. ౧౨.

ఉ. నావెఁడుమద్దనంబుఁ గొని నా కిడవొల్లక శాత్యబుద్ధియై. కేయూర. ౩. ౧౯౪.

నావ. సం. వి. ఔ. స్త్రీ. తరణి, ఓడ.

నావకుఁడు. సం. విణ. (అ. వికా. అ.) నటించువాఁడు.

నావనీతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నవనీత సంబంధమైనది.

నావారోహుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నావ మీఁద ప్రయాణము చేయువాఁడు. ౨ - పడవ మీఁద ఎక్కించుకొను వాఁడు - నావికుఁడు, ఓడవాఁడు.

నావి. వి. సస్యరోగవిశేషము. (శ. ర.)

నావికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. కర్ణధారుఁడు, ఓడ నడపువాఁడు. ౨. నౌకాయాత్ర చేయువాఁడు, ఓడమీఁద పోవువాఁడు.

నావుడు=అనవుడు. అవ్య. ద్రు. (√అను.) అనిన పిమ్మట.

ఉ. నావుడు నవ్వులాట కనినం బవనాత్మజ యింత యేటికిక్. భార. ఉద్యో. ౩. ౭౧.

మ...పద్మాక్షుఁ డు, దురతిం దోడ్కొని పొమ్ము ...పురంధరపుత్రా మనవీటిలోనఁ గలయోధవ్రాతముక్ నావుడుక్. ఉ.హరి.౨. ౨౨.

క. ఉడురాజ నీవు పొడిచిన, జడనిధి యుడుకెక్కి వెక్కసంబునఁ బొంగుక్, బడబాగ్ని మీఁతి నావుడుఁ, బడఁతుక నీవేఁడిఁ జిమిడి పడ కెట్లుండుక్. ద్వా. ౫. ౧౪౨. (ఇట 'అనఁగా, కాఁగా' అని భావము.)

నావురు=నాఁగురు. వి. నాగిని,ఒకజాతివృక్షము.

గీ...నాగిని నావురు నాఁగు రనఁగఁ, గేరు... ఆం. భా. ౨. ౬౨.

వ...కిమ్మతావులు కలనావురాకులు వఱచి... మనుచ. ౪. ౬౦.

నావ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నావచే దాఁటఁదగినది. (దేశము,. నది మొ.) వి. అ. న. నవత్వము; నూతనత్వము, క్రొత్తదనము.

నాశకుఁడు. సం. విణ. (అ. క. అ.) ౧. నాశము చేయువాఁడు, నశింపఁజేయువాఁడు. ౨. నశించువాఁడు.

నాశనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాశము చేయునది. (అ. ఈ. అ.) నశింపఁజేయు సాధనమైనది. వి. అ. న. ౧. నశింపఁజేయుట. ౨. కనఁబడకుండ చేయుట.

నాశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చేటు. ౨. మరణము, చావు. ౩. అదర్శనము, కనఁబడమి. ౪. పలాయనము, పాఱిపోవుట. ౫. అనుపలంభము, గోచరముకాకపోవుట.

నాశయిత. సం. విణ. (ఋ. స్త్రీ. ఋ.) నశింపఁజేయువాఁడు.

నాశితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాశము చేయఁబడినది, నశింపఁజేయఁబడినది.

నాశ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాశము చేయఁదగినది, నశింపఁజేయఁదగినది.

నాష్టికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నష్టద్రవ్యమునకు స్వామి, పోయినసొమ్మునకు అధికారి.

నాస. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ఘ్రాణేంద్రియము, ముక్కు. ౨. ఏనుఁగుతొండముయొక్క అగ్రము, పుష్కరము. ౩. ద్వారముపై నుండుఅడ్డకమ్మి.౪. శబ్దము, ధ్వని. ౫. వాసకము, అడ్డసరము.

నాసత్యులు. సం. వి. అ. పుం. ద్వి - అసత్యము లేనివారు- అశ్వినీకుమారులు, దేవవైద్యులు.

నాసరజెంగు. వి. గరిజేరువంటియొక నేలచెట్టు. (చి. ని.)

నాసానాహము. సం. వి. అ. పుం. శ్వాసనిరోధము కలిగించు నాసికారోగవిశేషము.

నాసాపుటము. సం. వి. అ. పుం. న. ముక్కుద్వారము, ముక్కుపుటము.

నాసామణి. సం. వి. ఇ. పుం. ముక్కుఱ.(శ.ర.)

నాసారంధ్రము. సం. వి. అ. న. ముక్కురంధ్రము, ముక్కుగ్రోళ్లలో నొకటి. (ఇట్లే: నాసావివరము, నాసాచ్ఛిద్రము.)

నాసాలువు. సం. వి. ఉ. పుం. కట్ఫలము, పినగుమ్ముడు ?.

నాసావంశము. సం. వి. అ. పుం - ముక్కునడుమ వెదురువలె నుండునది - ముకుదూలము.

నాసాస్రావము. సం. వి. అ. పుం. జలుబుచేత ముక్కునందు చీమిడి కాఱుట, పడిసెము.

నాసి. వి.పిల్లి,మార్జాలము.(శ.ర.) విణ.నికృష్టము. (వ్యవ.) ఇది నాసిరకపుగుడ్డ.

నాసిక. సం=౧. నాస. ౨. ఒకానొకపట్టనము.

నాసికంధముఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ముక్కుతో ఊఁదువాఁడు. ౨. ముక్కుతో ధ్వని చేయువాఁడు.

నాసికంధయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ముక్కుతో త్రాగువాఁడు, ముక్కుతో ఎగఁబీల్చువాఁడు.

నాసిక్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నాసికయందు పుట్టినది. ౨. నాసికయం దున్నది. వి. అ. పుం. ౧. అనునాసికధ్వని. న. నాసిక, ముక్కు.

నాసిక్యులు. సం. వి. అ. పుం. ద్వి. అశ్వినీకుమారులు. (వై. ని.)

నాసిరిల్లు. అ. క్రి. ౧. నశించు. (శ.ర.) ౨. కృశించు. (చి. ని.)

నాసిల్లు. అ. క్రి. నవయు,కృశించు,క్షీణించు.

క. ఈసరణిఁ గామతంత్రాభ్యాసపరిశ్రాంతి మిగులఁ బరవశ మైనన్, నాసిలి ధాతుక్షయమై, మాసములోపలన వాఁడు మరణమునొందున్. జై. భా. ౫. ౧౦౪.

సీ. శీతాంశు నొకఁడు నాసిలుచుండఁ గోపించె భానుని నొకఁ డుర్విఁ బడ నదల్చె. పి. శకుం. ౨. ౩౭.

ద్వి. వాసి వన్నెయుఁ దప్పి వర్తించురాజ్యు,నాసిల్లి సమయు నెన్నఁగ సభలందు. ద్వి. శ. సా. ౧. ౪౩ పా. ౬ పం.

నాసీరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అగ్రేసరము, ముందు పోవునది. వి. అ. పుం. ౧. ముందు పోవు సేన. ౨. సేనాముఖము,అనిమొన.

నాసీరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సేనకు ముందు నడచు యోధుఁడు.

నాస్తికత. సం. వి. అ. స్త్రీ. దేవుఁడు లేఁ డనియు పరలోకము లే దనియు నమ్ముట.

నాస్తికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. పరలోకము లేదు అనునమ్మకము కలవాఁడు. ౨. దేవుఁడు లేఁ డనునమ్మకము కలవాఁడు; వేదములయందు నమ్మకము లేనివాఁడు.

నాస్తిక్యము. సం. వి. అ. న. = నాస్తికత.

నాస్తిదము. సం. వి. అ. పుం. మామిడిచెట్టు. (వాచ, కల్ప.)

నాస్యము. సం. వి. అ. న. (ఎద్దుమున్నగువాని) ముకుఁద్రాడు.

నాహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. బంధము,కట్టు. ౨. బోను, కూటము.

నాహారిగడలు. వి. బ. వాద్యవిశేషములు. (నలకూబరుఁడు.) ఉ. ముందఱ నాహారిగడలు మ్రోయ భటావళి వెంట నంటి రా, వందిజనంబు గ్రమ్మి కయివారముఁ జేయఁగఁ గుందనంపుమేలందల మెక్కి వేడ్కఁ దను నచ్చరలందఱు మెచ్చి చూడ సంక్రందనుకొల్వుకేఁగ...ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౧౧౩.

నాహాలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతిమ్లేచ్ఛుఁడు.

నాహుషి. సం. వి. ఇ. పుం- నహుషునికొడుకు - యయాతి.

ని

ని[1]. అప. ౧. ద్వితీయావిభక్తిప్రత్యయము. (చూ. ఇ[1]. ఉదా:- కృష్ణుని గంటిని.) ౨. భూతార్థకోత్తమపురుషైకవచనప్రత్యయము. (చూ. ఇ[1]. ఉదా:-చూచితిని గృష్ణుని.)

ని[2]. అప. వ్యతిరేకత్వవర్ణకార్థమునవచ్చుప్రత్యయము
ఉదా:-చేయనికృష్ణుఁడు, పెట్టనికాముఁడు మొ.

ని[3]. అప. ౧. కొన్నిశబ్దములకు ద్వితీయాదివిభక్తులు పరమగునపుడు వచ్చుఆగమము.
ఉదా:-రామునిచేత, రామునికి మొ.
౨. గుణవాచకములకు కర్మధారయసమాసమందు వచ్చెడియాగమము.
ఉదా:-నల్లనిగుఱ్ఱము, తెల్లనిగోడ మొ.

ని. సం. అవ్య. ౧. నితాంతము, అధికము, అతిశయము.
ఉదా:-నికామము, నిపీతము మొ.
౨. అభావము.
ఉదా:-నివృత్తి, నిధనుఁడు, నిర్మూలము, నికర్షణము మొ.

నిఃక్షత్త్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) క్షత్త్రియశూన్యము. (దేశాది.)
ఇష్టే: నిఃక్షత్త్రియము.

నింకెఱ. అవ్య. క్రి. విణ. శీఘ్రముగా. (చి. ని, శ. ర, బ్రౌ.)

నింగి. వి. ౧. ఆకాశము, అంతరిక్షము.
ఆ. అలిగి యాడుగఱచి యాఁకటిపెలుచన, నిలు
వలేక యసుర నింగి దాఁకఁ, బెరిఁగి... భార.
ఆది. ౫. ౨౯౧.
గీ. నింగి నేలయుఁ దాటింప నంగలించు, పగిది
నేతెంచెఁ గ్రోధంబు గగనపీఠి. సైమ. ౨.౪౫.
క. పొంగుచు నరదముపైఁ బోలఁ, తిం గూఁకిమి
నునిచి సెల్వు తెసుప్రసఁ బఱచెం, బంగరుపి
చ్చిక గొంచున్, నింగికి పాఱువప్రుఁబులుఁగు
వెగయు తెఱఁగునన్. అచ్చ. రా. ఆర.
౫.౨. భార. విరా. ౧. ౧౫౨. ఆం. భా.
౧. ౫౯.
౨. స్వర్గము. (చూ. నింగిమ్రాను.)
జః నింగిచూలి, నింగిముట్టు, నింగిమ్రాను, నింగివడు, నింగివీగ.

నింగిచూలి. వి. (√నింగి.) నభస్వంతుఁడు, వాయువు, గాలి.
గీ... నింగి,చూలి మబ్బులపగదాయ గాలి...
అన మారుతాఖ్య లగు... పాం.ని. దే. ౧౩.

నింగిప(వ)డు. అ. క్రి. (నింగి + పడు.) సూర్యుఁడు మొ. అస్తమించు.
ఆ. సీత నట్లు పేఱ సేసి మిన్నక యున్కి,
నఖిలభూతములకు నధిపునల్కఁ, బట్టపగలు
నింగిపడియె నా పేనార, జోంధకార మడర
నపుడు కపులు. భా. రా. యు. ౨౪.
క. వీ రేమి కాచెదరు తా, నేరూపున బ్రతుకు
వీర శేల నురలు జం, భారియుఁ గాచిన ద
న్నును, దారిసమరిగాక నింగివడనిచ్చెద మే.
భార. ద్రో. ౩. ౧౪౨. (నింగిఁబడు అని
అపముద్రి.)
శా. ఆద్రైతేయతనూజ నింగివడఁగా హాస్యం
బుపై నొక్కనాఁ, డేదిక్కుం జెలిమిందు
మెందుకొనఁగా శ్రీకాంతనిద్రారతిన్, మా
దింపన్... ఉ. హరి. ౫. ౧౪౮.

నింగిమిరి. వి. మువర్ప్రలకీ. (శ. ర, బ్రౌ.)

నింగిముట్టు. అ. క్రి. (√నింగి.) ఆకాశమునంటు, ఉన్నతమగు; మిక్కిలి యధిక మగు.

వ...మేకములజాడ లరసి...వలలు పన్నించి మాటులు పెట్టించి తెరవులు గట్టించి పోటు కోలలు నించి...ఇందు. ౨. ౬౦.

౧౫. ఆవరించు, ముంచు.

మ...తాదాత్వికమోదఖేదగుణశీతాశీత నేత్రాంబు ల్యాననము న్నింప గుహుండు రాఘవు నకు న్వందారుఁ డై యి ట్లనుఙ్. చం.రా. ౮. ౬౮.

నింట=నిట్ట. వి.(√నిండు.)౧.జలపూరము,వెల్లువ.

క. కంటిమి కన్నులపండువు, మంటి మనుచుఁ దద్గుణౌఘమధువాహినివెన్నింటం దేలుచు సమ్మద,కంటకితాంగు లయి యేఁగి కాంచిరి వరుసఙ్. హరి. ఉ. ౬. ౨౭.

౨. పొంగు; అతిశయము.

(చంద్రోదయవర్ణనము.)ద్వి. విరహులబలుమంట విబుధులపంట,సురతంబులకు నింట సొబగు లవెంట. నవ. ౨. ౯౧ పా. ౨౭ పం.(ఉద్దీపనహేతువు అని భావము.)

నిండఁబడు=నిఁడు. అ.క్రి. (నిండు + పడు. స్వార్థమున.)

(వ్యాపించు.)

ఆ. ఎన్నఁ బెక్కు లగుచు నెక్కడఁ జూచిన, నడచువారు నడువఁ గడఁగువారు, విడియు వారు మఱియు వీడెత్తువారు నై,నేల యీని నట్లు నిండఁబడిరి. భా. రా. యు. ౨౯౮.

నిండారు=నిండు. అ.క్రి. (నిండు + ఆరు[1].స్వార్థమున.)

(పూర్ణమగు.)

సీ.నిండారుచందురునినుపారునునుఁగాంతిఁ జెలువగా మరుఁడు సృజించినట్లు. మార్క. ౩. ౯౧.

క. నిండార జలము ద్రావియు, వెండియు వెండియును గడుపు వెలితిగఁ బై పై, నొండొండఁ గ్రోలి జలరుహ్యాషండంబులతోడఁ గ్రీడసల్పుచు నుఁడఙ్. వాశి. ౧. ౯౬.

సీ. నిండార విరిసినపుండరీకశ్రేణి యామినీరమణరేఖాళిఁగాఁగ. నైష. ౧. ౯౬.

(కడచు, అతిక్రమించు.)

క.లలిఁ జూలింతతనంబులఁ, దలరెడునమ్ముద్దు నేలదాలుపునవల్యాతలమానికముల కటుల,న్నెలతేర్పడఁ దొమ్మిదియును నిండారుటయుఙ్. అచ్చ. రా. బాల. ౯౩.

(అతిశయించు, అధికమగు.)

క. అనిన విని సింహబలమర్దను నవలోకించి ద్రుపదరాజతనయ యి, ట్లనుఁ దనమనమున నిండా,రినసమ్మోదంబు వెలివిరిసి బెరయంగఙ్. భార. విరా. ౨. ౩౫౯.

క...మోదము ధృతరాష్ట్రుని నెమ్మనమున నిండా,రె నఖిలజనచిత్తములను బ్రియము దలిర్చెఙ్.భార.ఆశ్ర.౨.౧౦. విక్ర. ౨.౫౮.

(నిండు, వ్యాపించు.)

వ...ఏకదండి త్రిదండిబ్రహ్మచారులయున్నమితదండంబుల నిండారుకషాయకద్రువస్త్రకాపీనపరంపరలం గ్రమ్మి...ఆము. ౪. ౫౩.

వ...వ్రేలునంసంబులు దూలుమాంసంబులు జీరు ప్రేవులు జాఱుమోవులు తోరంబు లై పుడమికి భారంబు లై వడి నిండారుచుండ... చంద్రా. ౬. ౯౧.

(లోఁతు కలదగు, గంభీరమగు.)

సీ...నిండారునీటిలో బాలునితో నన్ను బట్టి త్రోచె. దశకు. ౨. ౧౧౦.

మహాస్రగ్ధర. అనినఙ్ వడ్డింపఁబో చ్చెఙ్ హరిణనయన నిండారుడెందంబుతో...పాండు. ౪. ౧౭౯.

నిండించు. స. క్రి. (√నిండు.) ౧. నెఱవేర్చు, సిద్ధింపఁజేయు.

క. కుండలములుఁ గవచము నట్టుండఁగ నిష్ట
సఘ వేఁడు మొంతుధనంబుల్, నిండించు
నీమనోరథ,మెం డేమియు ననకు మింక
నూర్జితచరితా. భార. అర. ౭. ౩౬౧.

౨. వ్యాపింపఁజేయు.

శా. ఆకాశంబు వెలుంగఁ నోఁచె ... రాకాచం
ద్రదివాకరానలశిఖారత్నప్రభాజాలరే,ఖా
కాంతిం బురుషుం డొకం డపటు లోకం
బెల్ల నిండించినన్, మాకన్నుంగవ లిట్టిరూప
మని నమ్మంజాలవయ్యెన్ నృపా. ఉ. హరి.
౨. ౫౦.

నిండిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. కలాయభేదము, ఒక దినుసుగుండ్రనిసెనగలు, బటానీ. (కల్ప.)

నిండు=నిండఁబడు, నిండారు, నిండుకొను. అ. క్రి.

౧. (క) జలాదులచే పూర్ణమగు.

గీ. తనువున హిమానితాశ్లేషజనితపులక, రాజకై
తవమున రాగరసము నిండి, ధైర్య మనుకట్ట
నగలింపఁ దాళలేక, వల్లభునిపొందుఁ గోర
నవ్వారిజాక్షి. దశా. ౩. ౧౫.

శా...కర్పూరపూరఁదేని యన్, నీరెల్లప్పుడు నిం
డియుండు...విక్ర. ౧. ౯౦.

(చ) నెఱవేఱు, సిద్ధించు, సఫలమగు.

క. భరితతపస్కులు కాశ్యపవరమునియును
నదితియును ధ్రువంబుగ నే ని,య్యిరువుర
కోర్కులును నిండఁగ,హరిహయసోదరసుఖం
బు నందెదఁ బ్రీతిన్. హరి.ఉ.౧౦.౧౨౦.

గీ. ఆరగించెఁ జతుర్విధాహారములను, మనసు
కోరిక నిండంగ మునిగణంబు. కాశీ. ౭.
౧౭౩.

ద్వి. నినుఁ జూడఁ గంటిమి నిండె మాతపము,
అనఘాత్మ ధన్యుల మైతి మే మనిన. రం.
రా. ఉ. ౫ పా. ౨౩ పం.

(ట) సర్వాంగసంపూర్ణమగు.

గీ. వలపు గలిగిన నిండుజవ్వనమున వనిత [illegible]
కంపెను సౌఖ్యంబు గలదె చేసె. దశా.
౩. ౨౪.

క. కానితెఱఁ గైన నిండుట,మా[illegible] నేల చే
యు మనకేంద్రుఁడు నృత్యసే[illegible]
టులు, సినోరన్ వెవేఁ ద[illegible] నిండినసభ
లోన్. భార. ఉద్యో. ౨. ౧౫౯.

శా. మాహాత్మ్యంబులు తేజముల్ విక్రమసం
పత్తుల్ విమర్శింపఁగా, నోహో భేదము లేము
నిండు సభలో నొక్కింతమాత్రంబు ...
కరాహ. ౧౦. ౮.

౨. పూర్ణమగు, సమాప్తమగు.

మ. నవమాసంబులు నిండఁగా గురుఁడు కేంద్ర
స్థాయియై యుండఁగా,శివలగ్నంబునఁ బుట్ట
వించె సుతుఁ బర్వమంతు సంతంబునన్...
కాశీ. ౪. ౯. కవిరా. ౧. ౯౧.

౩. సంతోషించు. (చూ. నిండుకొను.)

౪. అతిశయించు, అధికమగు.

క. కొండవడ దాఁకి వాడి యొ,కండును దెస
లేక యేర్పుకోపలతను వ్యాఖండలసమానవి
శిశువు, నిండినకృపఁ గోరి చేరి నెతీనంబు
దముల్.

వ. ఆత్రీయుతోయకణంబుల నొయ్యన సంతర్పి
తుంజేయు నెడ...హరి. ఉ. ౯. ౧౦, ౧౧.

క. నిండినమూర్ఛల ధృతకో,దండనమత్కోటి
భూషితశిరోధులతో, నందునెడ బభ్రువా
హుఁడు, గాండివగుణరావబోధకరమతిఁ దె
లిసెన్. జై. భా. ౫. ౨౦౧.

గీ. శారదాదేవి మామకస్వాంతవీథి, నిండువేడు
క విహరించు చుండుఁగాత. నైష. ౧. ౫.

౫. వ్యాపించు, ప్రసరించు.

ఉ... దిక్కులం, జిచ్చులతూప్రతండమునా హిం
హారవంబులు నిండెనొక్కటన్.హరి.౫.౩.

శా...ఘూర్ణితో, ద్వత్రిరాంబుధి జంతుఘోష
ములు మెండై నిండె బ్రహ్మాండమున్. దశా.
౨. ౨౦౩.

సీ. నిండదే పండువెన్నెలతేట చల్లఁగా నీ వింత
నవ్విన నీలవేణి. కవిశా. ౨. ౧౬౧.

౭. (ఆయువు మొ.) ముగియు.

సీ. తగ ధనుర్గుణ మీవు తెగ నిండఁ దీసిన ది
విజారివరుల కాయువులు నిండు. ఉ.రా.౧.
౩౨౪.

సీ. మనుపఁడే యీయుః ప్రమాణంబు నిండినఁ
గారుణ్యబుద్ధి మృకండుతనయు. గీ. ఇందు
మౌళికి నినుఁ గాంచు టెంతభరము. కాశీ.
౪. ౪౦.

౮. పూర్ణత.

(వ్యవ.) పిల్లలు లేనిచో ఇంటికి నిండు ఉండదు.
,, ఆతనిరాకవలన సభకు నిండు వచ్చినది.

విణ. పూర్ణమయినది. (శ. ర.)

క్రి. విణ. ద్రు. అధికముగా, పూర్ణముగా.

మ. ధరణీనాథ యతండు శాతశర ముద్యద్వృ
త్తి సంధించి యుద్ధురభంగిన్ దెగ నిండగాఁ
దిగిచి...భార. మౌ. ౭౩.

సీ. తగ ధనుర్గుణ మీవు తెగ నిండఁ దీసిన దివి
జారివరుల కాయువులునిండు. ఉ. రా. ౧.
౩౨౫.

సీ... నెల మూఁడువానలు నిండఁ గురిసె.ఆము.
౧. ౩౪.

కడుపునిండు=ఆఁకలితీఱు.

గీ. నీవు మఱి యింటిలోన గుండ్రించుచున్నఁ,
గడుపునిండునె దొరఁ జేరి గాస మడుగు,
పొమ్ము... శుక. ౨. ౩౭౧.

నిండుమనము=నెమ్మనము.

ఉ. నిండుమనంబు నవ్యనవనీతసమానము పల్కు
దారుణా, ఖండలశస్త్రతుల్యము జగన్నుత వి
ప్రులయందు...భార. ఆది. ౧. ౧౦౦.

గీ. పొగరు చూపులు చపలంబు లగును నైన, నిం
డుమనములు మిక్కిలి నిశ్చలములు. పాండు.
౫. ౧౭౦.

ఉ. నిండుమనంబుతోడ ధరణీధరకన్యయుఁ
దాను గాశిఁ గాఁపుండి... కాశీ. ౫.౧౪.

మనంబునిండన్=హృదయపూర్వకముగా.

ఉ. నాకు మనంబునిండ నొకనమ్మిక సేయుము
...శివరాత్రి. ౩. ౭౯.

సా: నిండుకుండ తొణఁకదు.
,, కడుపునిండినబేరము.
,, కడుపునిండనా కాలునిండనా.

జ: నించు, నింటు, నిండఁబడు, నిండారు, నిం
డించు, నిండుకొను, నిండువెన్నెలు, నింపాది,
నింపారు, నింపు, నిక్కాఁక, నిట్టు, నిట్టగ్ర
మ్ము, నిట్టదొట్టి, నిట్టద్రోఁచు, నిట్టుపొడుచు,
నిట్టుఱ్ఱ్రోయు, నివ్వెర, నివ్వెరఁగు, నివ్వెర
పడు, నివ్వెఱ, నివ్వెఱఁగు, నివ్వెఱపడు,
నివ్వెఱపఱచు, నివ్వెఱపాటు.

నిండుకొను=నిండు. ఆ. క్రి. (నిండు+కొను.
స్వార్థమున.)

(అతిశయించు.)

క. గుండియ జల్లన మదిలో, నిండుకొనినభీతి
నావినిర్గలచిత్తుం, డుండక నలుగడలకు న,
య్యండఁ విడిచి పఱవఁ దలఁచు నాసమయ
మునన్. శేష. ౨. (శ. ర.)

(వ్యాపించు.)

(వ్యాసుఁడు.) వ...లేదు వదువుండు పొం దను
నిషేధవాక్యంబులు చెవులు నిండుకొన విప్ర
వాటంబులఁ బ్రతిగేహంబును బరిభ్రమించి
...భీమ. ౨. ౧౦౧.

సీ. ప్రేతవనాయాతవాతశీతవిభూతినికరంబు నె
మ్మేన నిండుకొనఁగ. గీ. రుద్రుఁడీవేళ నె
లఁగాడు రౌద్రముగను. దశా. ౩. ౫౨.

(అయిపోవు, వ్యయమగు.)

(వ్యవ.) ఇంటిలో బియ్యము నిండుకొన్నవి.

(ఇట వ్యతిరేకలక్షణముచే 'అయిపోయినవి' అని భావము.)

(సంతోషించు.)

క...నిన్నుం, గనుఁగొంటిం బండు వయ్యెఁ గన్నులకును నా,మన మిపుడు నిండుకొనియెక్... కకు. ౨. ౫౦.

వ...భుజగాండకాండంబు లని నిండుకొనుగ్ర హామయూరికల...ఉ. రా. ౧. ౧౩౭.

నిండువన్నెలు. వి. బ. (√నిండు.) వస్త్రవిశేషములు.

సీ.నిండువన్నెలు మంచినిగమగోచరులు సామంతవీథులు ప్రతిమలును బొంగడ, పచ్చలు... ప్రబంధ. ౨౩౨.

నింద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నిందించుట, గర్హణము. ౨. అపవాదము.

నిందకుఁడు. సం. విశే. (అ. దికా. అ.) నిందించువాఁడు.

నిందత్. సం. (శత్రు.) నిందించుచున్న.

నిందనము. సం.వి.అ.న. దూఱుట, నిందించుట.

నిందనీయము. సం=నింద్యము.

నిందాస్తుతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. నిందారూపమగుస్తుతి, పైకి నిందవలె కనఁబడునది. ౨. (అలం.) వ్యాజస్తుత్యలంకారభేదము.

నిందించు. సం. స. క్రి. దూషించు, దూఱు.

మ. నిను నిందించినదక్షుఁడాఁ దెగఁడొ వాణీనాథు శాసింపవో. కాళ. ౪. ౧౦౯.

మ...సిరులక్ నిందించి నిర్మానాత్మ ని,ష్క్రియతక్ గానఁగరాదు పండితునకక్ శ్రీకాళహాస్తీశ్వరా. కాళ. ౪. ౭౩.

సీ. నిందించినను గీర్తించినను మేలుఁ గీడుఁ జింతించను...గీ. పంకజ దళలక్ నిండుగా నుండుకొనుచు. పీఠా. ౨. ౧౫౦.

నిందితృ. సం. విశే. (ఋ. త్రి. ఋ.)=నిందకుఁడు.

నిందితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. గర్హితము, నిందింపఁబడినది. ౨. నిషేధింపఁబడినది. ౩. అధమము, నీచము. ౪. నిర్భర్త్సితము, తిరస్కరింపఁబడినది.

నిందితవ్యము. సం=నింద్యము.

నిందుః. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. మృతప్రసూత, చచ్చినబిడ్డను కన్నస్త్రీ. (నిల్వమున్.)

నింద్యమానము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నిందింపఁబడుచున్నది.

నింద్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నిందింపఁదగినది, దూఱఁదగినది, గర్హ్యము.

నింపాది. విశే. (నింపు+ఆది.) ౧. సమృద్ధము.

ఉదా :- కొలనిలో నీళ్లు నింపాదిగా నున్నవి. (శ. ర.)

౨. సుఖితము.

(వ్యవ.) మనవారందఱు నింపాదిగానున్నారు.

" నేను నింపాదిగా నున్నాను.

నింపారు= నినుపారు. (శ.ర.√నిండు.)

నింపిరి. వి. మలము.

సీ. మలవాచకం బగు మపటు నింపిరి మప్పు... ఆం. భా. ౨. ౧౩౪.

నింపు=నించు, నిండించు. స. క్రి. (√నిండు.)

౧. నిండఁజేయు.

(క) పూరించు, పూర్ణముచేయు.

ఆ. అంబకళము ద్రావి యది మొదల లాపంది, రొచటి కరుగఁబోక రొజుఁ కనినటు, గంజి కడుగుచేతఁ గడుపు నింపుచుఁ గొంత,కాల

ముండె జాతిగతుల సంత. చెన్న. ౨. ౨౩.

క. అనినఁ దలంపున నింపిన, యనుకంప నిలింప
చంపకామోదసుతుం, డనునయ మొప్పఁగ
నోడకు, మని నిజవృత్తాంత మనుఁగ సది యి
ట్లనియెన్. మనుచ. ౪. ౩౨.

(చ) -మామిడికాయ మొ. వానిలో కారము
మొ - కూరు.

ఉ. పిండె ఖలుండు దక్షుఁ డనుచీఁటిడిపా
టుఁడు... శివదూతకు నాలుక కోసి యుప్పు
నిం,పుండు... కు. సం. ౨. ౨౧౩.

౨. వ్యాపింపఁజేయు, ప్రసరింపఁజేయు.

చ... న్నల్లడలఁ బ్రసూనకోరకనికాయము నింపిన
సొంపు మెంపునన్. వసు. ౧. ౧౪౩.

౩. సిద్ధింపఁజేయు, నెఱవేర్చు.

శా... ముగ్ధాకుచద్వంద్వసం,సక్తిం దాద్నశభూ
తి తావకకృపాసంసిద్ధి లేకబ్బునే, ముక్తాహా
రత నున్నయంతనె తలంపు ల్నింపు నా
కింపుగాన్. వసు. ౪. ౧౦౫.

౪. కలిగించు.

మ... చిల్కారాపల్కుసొం,పులు నెంతే విపరీ
తభావమున నింపుల్ నింపమిం బొక్కుచున్.
చంద్రా. ౨. ౧౪౩.

వ... పాదవుకెంపుసొంపు నింపువిడి కెంపురవ
చెక్కడంపుఁబసిఁడిగద్దియ నధివసించి ...
దశా. ౧. ౧౪.

వి. బలుపు. (సమృద్ధము అని శ.ర.)

(ప్రగల్భ.) సీ. పయ్యెదకొంగులోపలఁ బిక్కటి
ల్లెడునవ్వీఁగుఁజన్నులనింపుసొంపు. గీ. కలి
గి... కావ్యా. ౩. ౪౧.

విణ. ౧. సమృద్ధము, పూర్ణము; అధికము.

ద్వి. కెంపు లై సొంపు లై కెందమ్మిచాయ, నింపు
లై యింపు లై నిగుడుహస్తములు. ద్వి.
పరమ. ౩. ౧౫౩ పా. ౪ పం.

ఉ. నిద్దపుఁజెక్కుటద్దముల నింపులు గాఁ బుల
కల్ జనింప నమ్ముదియ బోటిమూఁపుపయి
మోమర దోఁపఁగ నిల్పి యత్తఱిం, దద్దయుఁ
బ్రేమఁ జూచె నిజనాథు... కళా. ౬. ౨౩౩.

౨. మనోహరము.

మ. కలయం గిన్నరగీతిఁ గూడ మృదురేఖం బా
డుమత్తాళిసం,కులము ల్గింపురుసొంగనాతతి
యెలుంగు ల్విందు భావించుమా, యెలుఁగు
ల్నింపుగ నిచ్చకో వెలలు... కు.సం. ౩. ౨౬౦.

నింబతరువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. వేము ‡.
౨. మందారము‡.

నింబబీజము. సం. వి. అ. పుం - వేఁపగింజలు
వంటి గింజలు కలది - రాజాదనము, పాలచెట్టు.
న. వేఁపగింజ.

నింబము. సం. వి. అ. పుం. వేము ‡.

నింబువు. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. జంబీరభేదము,
ఒకజాతినిమ్మ ‡. (వాచ.)

నింసనము. సం. వి. అ. న. చుంబనము. (వై.ని.)

నికటము. వి. (క. నికటము.) నిర్బంధము.(శ.ర.)
విణ. అవిచ్ఛిన్నము, ఎడలేనిది.

గీ. పానలేపనములు నిమ్మపండ్ల నైన, నామలకసా
రములనైన నహరహంబు, కట్టడగఁ జేయ సా
యాహ్నకాలమునను, నికటముగ నీళ్లు పో
యంగ నీఁగు వెక్కి. (చికి. చి. ని.)

చ. త్రికటుకము ల్లవంగములు దెచ్చి సమం
బుగఁ జల్లలోడుతన్, నికటము గాఁగ నూఱి
...(చికి. చి. ని.)

నికటము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేశకాలము
లచే సన్నిహిత మైనది, ఆసన్నము. వి. అ.
పుం. న. సామీప్యము.

నికము=నిక్కము. క్రి. విణ. యథార్థముగా,
సత్యముగా.

ద్వి. సకలంబు నడుపుచు సకలంబునందు, నికము దా నడువనినిర్గుణి యతఁడు. బస. పు. ౧౨౫ పొ. ౩౯౯ పం. (నిజవరి అనిప్రాఁతప్రతిపా.)

గీ క్షీణసంకల్పజాలుఁ డౌజీవుఁ డొందు, నికము బ్రహ్మత్వమును...అధ్యా. ఉ. ౨౪౭ పొ. ౧౨ పం.

నికరము= నిగరము. విణ. శ్రేష్ఠము, సారభూతము.

సీ. పతిఁ గూడి యామినీసతి మజ్జనం బాడు నికరంపుఁబన్నీరు నెఱపె ననఁగ. గీ...పండువెన్నెల నెలంగె. రా. వి. ౩. ౧౧.

సీ. నికరంపుఁబాపోసులకు మ్రొక్క మనుచు దేవేంద్రనందనుఁ బట్టి యాడ్చి రనుచు. కువల. ౧. ౪౧.

సీ...మేల్బంతి నికరము మేటి మేలు, తరమాణి యం చనఁ దనరు శ్రేష్ఠము... ఆం. భా. ౩. ౧౫.

నికరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ప్రోగు, రాశి; సమూహము, మొత్తము. ౨. సారము. ౩. న్యాయదత్తధనము, న్యాయముగా ఇచ్చినధనము. ౪. నిధి.

నికర్తనము. సం.వి.అ.న.కత్తిరించుట,త్రుంచుట.

నికర్షణము. సం.వి. అ. న ౧. (నిర్గతకర్షణము= దున్నుటలేనిది) దున్నని నేల. ౨. నివేశనస్థలము, ఇల్లు మొదలగునవి యావరించి యున్నప్రదేశము. ౩. సన్నివేశము, పట్టనము పల్లె లోనగువానికి బయటనుండువిహారభూమి. (పురోపకంఠము, గ్రామకంఠము.)

నికష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రాక్షసమాత యగు నొకానొకస్త్రీ.

నికషము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కషణము, ఒరయిక, రాపు. ౨. ఒరగల్లు, గీటుఱాయి. ౩. ఒరగంటివంటిపరీక్షాసాధనము.

శ్లో. నన్వేవ దర్పనికష స్తవ చంద్రకేతుః.ఉ. రా. చ. ౫. ౧౦.

౪. శాణము, కత్తులు మొదలగునవి సానఁబట్టుసాధనము. ౫. ఒరగంటిమీఁద రాచినబంగారుమున్నగువానిగీఁత.

శ్లో. అయమపి పటు ర్ధారాసారో న బాణపరంపరా కనకనికషస్నిగ్ధా విద్యుత్ ప్రియా న మ మోర్వశీ. విక్రమో. ౪. ౨.

౬. పరీక్షార్థము ఒరగంటిపై గీచుబంగారులోనగునది.

శ్లో. యదా నిర్గుణ మాప్నోతి ధ్యానం మనసి పూర్వజం, తదా ప్రజ్ఞాయతే బ్రహ్మ నికషం నికషే యథా. సం.భార.శాం.౨౦౩. ౧౨.

నికషాత్మజుఁడు. సం.వి. అ. పుం. నైరృతుఁడను రాక్షసుఁడు.

నికషోపలము. సం. వి. అ. పుం. ఒరగల్లు, గీటుఱాయి.

నికామనము. సం. వి. అ. న. కోరుట; మిగులఁ గోరుట, తీవ్రేచ్ఛ.

నికామము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అధికమైనది. ౨. అధిక మగుకోరిక కలది. వి. అ. పుం. న. మిక్కిలి కోరిక, తీవ్రేచ్ఛ. క్రి. విణ. ౧. యథేచ్ఛము, ఇష్టముచొప్పున. ౨.పర్యాప్తము, చాలినంత. ౩. మిక్కిలి, అధికముగా.

నికాయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. సజాతీయప్రాణులసంఘము; వర్గము, తెగ. ౨. సమూహము, ప్రోగు. ౩. నివాసము. ౪. లక్ష్యము, గుఱి. ౫. పరమాత్మ.

నికాయ్యము. సం. వి. అ. పుం. గృహము, ఇల్లు.

నికారణము. సం.వి.అ.న. మారణము, చంపుట.

నికారము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) శఠము,దుష్టము.

ఉ. కోయిల నోరపోఁకనిచిగుళ్లు నికారపుఁ జిల్కు భిన్నముల్, సేయనిపండ్లు కాలుఁవడి లేవడిత్రెమ్మెరకూన రాశిగా, వేయనికమ్మపుష్పాడి... వేం. పంచ. ౪. ౧౨౮.

వి. అ. పుం. ౧. పరిభవము, అవమానము. ౨. మారణము, చంపుట. ౩. భర్త్సనము, బెదరింపు. ౪. ఖలీకారము, అపనిందచే దోషిఁగా చేయుట. ౫. అపకారము, కీడుచేయుట. ౬. (ధాన్యాదులను) తూర్పెత్తుట, ఎగురఁబోయుట. ౭. ధాన్యము ప్రోగుచేయుటకై ఎగఁద్రోయుట. ౮. కోపముచే పండ్లుకొఱుకుట మొదలగు ఖవికారము.

నికార్యము. సం=నికాయ్యము. (వై. ని.)

నికాశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నీకాశము, తుల్యము. (దీనికి తఱుచు వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)

శ్లో. విద్యుత్స్ఫుంజనికాశ కేశనయనభ్రూశ్మశ్రుజాలైర్నభః. మాలతీ. ౪. ౧౩.

వి. అ. పుం. ౧. ప్రకాశము. ౨. సమీపము.

నికాషము. సం. వి. అ. పుం. కషణము, ఒరపిడి.

నికుంచకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. సోల. ౨. జలవేతసము, నీటిప్రబ్బలి.

నికుంజము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. పొదరిల్లు. ౨. గుహ, గవి. ౩. గుహవలె నుండునది మొ.

శ్లో. దధాన స్సాంధ్రానా మలఘుషు నికుంజేషు ఘనతా, మసౌ సంధ్యాశంఖధ్వని రనిభృతః ఖే విచరతి. మాలతీ. ౨. ౧౨.

నికుంభము. సం. వి. అ. పుం. దంతి, నేపాలముశి.

నికుంభితము. సం. వి. అ. న. నృత్యవిశేషము.

నికుంభిల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. లంకపశ్చిమద్వారమందలియొకగుహ. ౨. అందలిదేవి, భద్రకాళి.

నికుంభుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. శివానుచరులలో నొకఁడు. ౨. కుంభకర్ణునికొడుకు. ౩. ప్రహ్లాదునికొడుకు. ౪. సుందోపసుందులతండ్రి.

నికురంబము. సం. వి. అ. న. సమూహము.

నికురుంబము. సం=నికురంబము.

నికృంతనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) త్రుంచునది; కత్తిరించునది. (కత్తెర మొ.) వి. అ. న. ఛేదనము, త్రుంచుట; కత్తిరించుట.

నికృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పరాభూతము, భంగపఱుపఁబడినది, అవమానింపఁబడినది. ౨. దూరీకృతము, త్రోసివేయఁబడినది. ౩. దూఱఁబడినది, నిందింపఁబడినది. ౪. వంచింపఁబడినది. ౫. శఠము, కపటహృదయము కలది. ౬. పతితము, పాపి. ౭. నీచము. వి. అ. న. నికృతి, వంచన.

నికృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. భర్త్సనము, బెదరింపు. ౨. క్షేపము, నిరసించుట, త్రోసివేయుట. ౩. శాఠ్యము, వంచన. ౪. దీనత. ౫. భూమి. ౬. నిందనము, నిందించుట. పుం. అష్టవసువులలో ఎనిమిదవవాఁడు. (ధర్మునికి సాధ్యయందు పుట్టినవాఁడు.)

నికృత్తము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నఱకఁబడినది.

నికృష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అధమము. ౨. జాతివృత్తిహీనము, జాత్యాచారాదులచే నిందితమైనది.

నికేచాయము. సం. వి. అ. పుం. (గోమయాదులను) మాటిమాటికి ప్రోగుసేయుట.

నికేతనము. సం. వి. అ. పుం. -రోగము పోఁగొట్టునది- పలాండువు, నీరుల్లి. న. -జనులు దీనియందు వసింతురు- గృహము, ఇల్లు. (వాచ.)

నికేతము. సం. వి. అ. పుం. గృహము.

నికేసరము. సం.వి.అ. పుం. కుబ్జకము, గొజ్జఁగిచెట్టు.

నికోచకము. సం. వి. అ. పుం. అంకోలము, ఊడుగుచెట్టు.

నికోచనము. సం. వి. అ. న. ముకుళిత మగుట, ముడుఁగుట.

నిక్కచ్చి. వి. ౧. నిర్బంధము.
(వ్యవ.) వాఁ డా యప్పునకై నన్ను నిక్కచ్చి చేయుచున్నాఁడు. (శ. ర.)
౨. నిగ్గు, సారము.
ఆ. పాఱుఁ డొక్కఁ డొకఁడు పడుచువాఁ డిట వచ్చి, పోయి యొకఁడ చిక్కఁ బోటుబంటు, కలను వోడువ నుప్పఁగలువోలె నిక్కచ్చి, తేరువాని కోడువారె మీరు. కకు. ౨. ౧౧౨.

నిక్కపుజగము. వి. (నిక్కము + జగము.) సత్యలోకము.
గీ. పుడమి వీరికిఁ జొరరానియెడలు లేవు, మీఱి నిక్కపుజగమైనఁ దూఱి వాలుఁ,గంటిచందంబు దెలిపి రాఁగలరు మీరు, సెలవొసంగిన నంచుఁ జెచ్చెర నతండు. అచ్చ. రా. కిష్కిం. ౩౬.

నిక్కపుటాలు. వి. (నిక్కము + ఆలు.) ధర్మపత్ని, పాణిగృహీతి.
క. ఎక్కువకులం బతనికిని, నిక్కపుటాలైనదాని నీచకులుం డు, క్కెక్కఁగ బలిమిం గలిసినఁ, దక్కని చంపుటయె రాజధర్మం బెందుఁ. విజ్ఞా. ప్రా. ౧౦౩.

నిక్కము. వి. (క. నిక్కువ.) ౧. యాథార్థ్యము, వాస్తవము.
ఉ. నిక్కము దాఁపనేల ధరణీసురనందన నాకు నీపయిం,జిక్కె మనంబు...మనుచ. ౨.౫౧.
చ. సమరము పెంపు సెప్పెదవు సంజయ... మగుడం బురికొంత లేదె ని,క్కము సెప్పుమా తనూజుభుజగర్వపరీహసిత నొంచెఁ జిత్తముఁ. భార. కర్ణ. ౧. ౧౭౨.
క. మేనుల కెల్లను జీవుఁడు, తానే గోవిందుఁ డొకఁడు తండ్రియునాఁ,డా నిక్కము తన కబ్బెను...నృసిం. ౪.౧౫౩. శైవ. ౩.౧౪.
౨. సత్యము.
(క) త్రికాలాబాధ్యత, శాశ్వతత్వము.
క. అమృతమయ ఋగ్యజుస్సామముల యుపనిషద్వచస్సమాజములకు వాచ్య మయిన పురుషోత్తము నిక్కముగా పగువాని భక్తిగమ్యుఁ దలంతుఁ. భార. శాం. ౨. ౨.
(చ) సత్యవాక్యము.
మ. నిజదారైకపరత్వముఁ గరుణయుఁ నిక్కంబునుఁ దాల్మియుఁ ... పం, కజగర్భుండు గృహస్థధర్మములుగాఁ గల్పించె నుర్వీశ్వరా. భార. శాం. ౨. ౨౩౧.
సీ...అహింస నిక్కము దాల్మి మత్సరవర్జనము వనవాసజనుల, కాగమవిహితంబులు ...భార. శాం. ౧. ౪౫.
గీ. మంచినిక్కము గలవానిమాట నమ్మి. దశకు. ౬. ౧౧౭. ఆం. భా. ౧. ౧౧౯.
విశ. యథార్థము.
(క) సత్యమైనది.
సీ. అవ్యయుం డైన వేదవ్యాసువచనంబు నిక్కంబు గా నమ్మునొక్క పెద్ద,లార...భార. ఆది. ౩. ౨౦౩.
చ. కృపణు మునిప్రియుఁ మనుజకీశకుఁ రాత్రియు రామచంద్రు ని,క్కపుదొరగాఁగఁ బల్కెదవు...అధ్యా. యు. ౧౭౧ పా. ౨ పం.
క...ఓ,హో యిది నిక్కము నృప నా,రాయణుఁడె పరంబు...ఆము. ౪. ౭౪. (వి అని శ. ర.) ప్రభా. ౧. ౧౨౬.
(చ) అసందిగ్ధము.
గీ. చావు నిక్కంబు బ్రదుకుట సంశయంబు, కాశీ. ౨. ౧౨౪.

చ...ముం,దఱ నీక శాకు భర్త డని నందను
బాధలఁ బెట్టినప్పు డే, నతిమతి దైత్యవల్ల
భుని నంతకుఁ జేర్చెద నిక్కము...దశా.
౪. ౧౨౫.

(టు) అన్వర్థము, సార్థకము.

వ...అతనికిఁ బరజి త్తనునిక్కంపుఁబేరివాఁడు
పుట్టె...హరి. పూ. ౩. ౧౨౩.

క్రి. విణ. నిజముగా, నిశ్చయముగా.

మ. నిను సుద్దామకుతూహలో త్తరునిగా నిక్కం
బెదం గాంచి చ,య్యనఁ బుత్తెంచెఁ బురం
దరుండు...హరి. ఉ. ౨. ౧౫౪.

జః నిక్కపుజగము, నిక్కపుటాలు, నిక్కము
చేయు, నిక్కల.

నిక్కముచేయు. స. క్రి. (నిక్కము + చేయు.)
నిశ్చయముచేయు, దృఢపఱుచు.

క. జక్కవలకు రవి యిఁకఁ బ్రాగ్దిక్కుధరం
బెక్కె ననుచుఁ దెలియఁ ద్రివాచకన్,నిక్క
ము చేసి తెఱఁగున, గొక్కొక్కొ రుతులఁ
గోడి కూయఁదొడంగెన్. వరాహ. ౪.
౧౬౪.

నిక్కల. వి. (నిక్కము+కల.) సత్యస్వప్నము,
నిజమగుకల.

క. నాకల నిక్కల యయ్యెడు,శోకింపకు మమ్మ
నీవు సుందరి పుణ్యశ్లోకు జితశోకు నతు
లవి,వేకుం బ్రియుఁ బొందఁ గలుగు వేగమ
నీకున్. భార. అర. ౬. ౪౦౧. ('నిక్కల
యయ్యెడున్' అనఁగా యథాదృష్టఫలక
మగునని భావము.)

క. నాకల యెన్నఁడు నిక్కల,గాకుండఁగ నిటు
పరాకు గాఁ బని గలదే. విప్ర. ౩. ౪౫.

సీ...నిక్కల యవ నిశ్చయస్వప్నంబు నివ్వ
టిల్లు. ఆం. భా. ౧. ౧౪౨. నిరం. ౧.౭౦.

నిక్కప్రుడు. వి. (సం. నిష్కపటః.) నిష్కప
ట్యము.

సీ...నిష్కపటాభిధ నిక్కపు డంచన నెగడు
చుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౩౮.

నిక్కవొడుచు. అ. క్రి. (నిక్కు + అ³ + పొ
డుచు.) నిక్కన నిల్చు.

(వ్యవ.) మేన వెండ్రుకలు నిక్కవొడిచెను.
(శ. ర.)

నిక్కాఁక. వి. (నిండు + కాఁక.) మిక్కిలి కాఁక.

(వ్యవ.) అతఁడు నిక్కాఁకచే చిక్కిపోయి
నాఁడు.

విణ. నిండుకాఁక కలది. (శ. ర.)

(వ్యవ.) అతనిది నిక్కాఁకశరీరము.

నిక్కించు. స. క్రి. (√నిక్కు.) నిగుడఁజేయు,
పైకి లేవఁజేయు.

వ...గవ్వరిఁ గాలు ద్రవ్వుచు లాంగూలచలనం
బుతోఁ జెవులు నిక్కించి మోర యెత్తి యా
వులించి...రా. వి. ౪. ౬౫.

క. పిక్కలతోడలనడుములం, దొక్కటఁ బద
తలము నిడి సమున్నతి నొడలిన్, నిక్కించిన
నీయాసన, మక్కజముగ స్వస్తికాహ్వయం
బగు జగతిన్. సీతారా. ౧. ౯౭.

నిక్కిచూచు. అ. క్రి. (√నిక్కు.) తేఱిచూచు,
చక్కఁగా చూచు.

సీ. నిక్కిచూడఁగఁ జాలెనే యంబరీషుని దు
ర్వాసుఁ డొనరించుదుర్నయములు. విప్ర.
౪. ౪౯.

నిక్కు=నిగుడు, నివుడు. అ. క్రి. ౧. నిగుడు; పైకి
లేచు.

సీ. నిక్కి పెళ్లని కొమ్ము లుక్కన విఱుఁగంగఁ
దిగిచి ధారుణిఁ ద్రోచి పగులఁద్రొక్కి. హరి.
పూ. ౬. ౭౩.

మ. సకలాంగంబులు నిక్కి దీపకలికాస్తంభం
బులై యుంద్రు పా,యక చూడాకుణు
లొప్ప రాక్షసునిశుద్ధాంతంబులన్ శేష

వా, సుకికరోత్కటకతక్షకప్రముఖచక్షుశ్శ్రోత్ర
బృందారకుల్. హర. ౩. ౫.
సీ. తొండము ల్సాచి యందముగఁజిగుళ్లకు
నిక్కుకరులదంతచ్ఛాయ గడలుకొనఁగ. మ
నుచ. ౨. ౭.
చ. అన విని గూనినీతిలక మప్పుడు మే యఱ
ద్రోఁప నిక్కు... పారి. ౧. ౧౨౪.
సీ. ఒకయిక్కు నిది వితర్దిక నిక్కు మని పదా
గ్రము నిక్కు రహి నెక్కుఁగాఁ దలంతు.
వసు. ౪. ౭౩. చంద్ర. ౬. ౨. ౧౩౮.
౨. ఉన్నతమగు, ఎత్తగు.
సీ. నిక్కు వీనులతోడ నెక్కుసక్కెము లాడు
కరణి నున్నవి వీనిఘనభుజములు. మనుచ.
౨. ౩౬.
౩. వర్ధిల్లు, హెచ్చు.
ఆ. మించి వృశ్చికాదిపంచమాసముల నొ, క్కొ
క్కగడియ రాత్రి నిక్కు నహము, దివములం
దు నెల్ల దిగజాఱు నొక్కొక్క, గడియ
నెలకుఁ దత్ప్రకారమునను. భాగ. ౫. ౨. ౭౮.
౪. ఉబుకు, ఉబ్బు.
సీ. ఘనకుచంబులు నిక్కు గంధర్వకామినుల్
ధవళాతపత్రముల్ దాల్చి నడువ. భా. రా.
సుం. ౧౭౪.
గీ... వెంటలో మసునిబటువు, బిల్లక్రియఁ బ
టుకంచెలఁ బిగువుఁజన్ను, నిక్కు... ఆము.
౧. ౫౯. విక్ర. ౭. ౧౪.
౫. అతిశయించు, అధికమగు.
వ. అనుటయుం గనుంగవం గినుక నిక్కు నక్కు
మారయుగళంబు...ఉ. హరి. ౪. ౨౦౪.
చ. అని యిటు లాముని ప్రభువు లందఱు మోద
ము నిక్కు నొక్కతీ, రున...వినుతి యొనర్ప
...వాల్మీ. ౧. ౪౮.
దండకము... ప్రాజ్యసామ్రాజ్యసంపత్తి చే నిక్కు
చే కీర్తిఁ జెంపెక్కు చే పెక్కు చే లేదు లం

చుకా... వశా. ౭. ౨౩౨.
౬. సోకు, పీడ్ఘమగు.
సీ. నినిడి నిక్కుఁ జాఱునీవి గ్రొన్ననవాస వెలఁది
కంసనితిఁగపియలఁ జూప్రు. ఉ. రా. ౬. ౫౫.
సీ. కమ్మనూకినసాహ్న కలజాతములుపోలెఁ జ
క్కంగ నిక్కై సెక్కు మాసె. భీమ.
౪. ౧౩౦.
౭. వ్యాపించు.
సీ. శ్రీగంధవాసనల్ చిక్కంగ నిక్కంగ సా
రంగధరుఁ డని చేరఁబోవు. సారంగ. ౩.
౨౩౫.
సీ. నిఖిలలోకంబుల నిక్కుచీకటిమిత్తి విలసి
ల్లుపోడశకళలకు తి. గీ. లోకహితకారి యీ
చక్రవాకవైరి. చిత్రభా. ౪. ౧౧౦.
౮. కలుగు, పుట్టు; ఉదయించు.
చ... ధరణీజసంతతికిఁ గోరకదంతము లించు
కంత ని,క్కిన యది యాదిగా గఁ జెలఁగెన్
వసలక్ష్మి...ఆము. ౫. ౧౧౬.
సీ. పోలిరెడ్డికి మగపోఁడిమి లేదుగా గాది కేలా
గునఁ గడుపు నిక్కె. శుక. ౨. ౪౨౨.
ఉ. కాంచినఁ బొంగి వా రొసఁగుకానుక లర్థిఁ
బరిగ్రహించి మ, న్నించి పురప్రయాణరతి
నిక్కు నరేంద్రుఁడు... మనుచ. ౫. ౪౨.
గీ. మున్నపుంగుండ యన నిక్కుఁజుక్క టేఁడు.
రా. వి. ౩. ౯.
౯. సంతోషించు.
గీ. ధూళిధూసరుఁ బరికించి యేల నిక్కు, భావన
స్నానవిధిమృదాభవ్యుఁ డాత్మఁ, డు...వైజ.
౭. ౧౨౫.
శ్లో. శ్రుత్వా జనం రజోజుష్టం తుష్టిం ప్రాప్నో
ఝటి త్యసౌ. సం. వైజ. ౧౭. ౧౯౯.
సీ. అందతిండ్లకు నాస యై యుండు నిరఁ దని
నిక్కు బందుగు లెంత బొక్కువలయు. నిరం.
౨. ౧౨౮. భీమ. ౨. ౪౬.

౧౦. గర్వించు.

శా. నాసామర్థ్యము నీ వెఱుంగ వనిలో నక్షత్ర
చరశ్రేణి నుల్లాసం బొందఁగఁ గూల్చి ని
క్కపువ్వెల్లచ్చాపనిప్రాక్రాంతబా,ణాసా
రంబున నీప్రతాపదహనవ్యాసంబు నే నా
ర్చెదన్. భా. రా. యు. ౧౯౯౬.

ఆ. తోలుదాల్పునను గుతొమ్మిదిపాంతలఁల్,రొ
క్క మున్న దనుచు నిక్కఁ గాని, లెక్క
కెక్కఁ డైదరొక్కంబుఁ దఱుఁగని,కోలు
చుఁ గలదు ప్రోలికోమటులకు. నీలా. ౧. ౩౭.

ఉ. చక్కనిదాన నంచు నెలజవ్వని నంచు జగం
బులోనఁ బే,రెక్కినదాన నంచుఁ బతి యెం
తయు నా కనురక్తుఁ డంచుఁ దా,నిక్కుచు
విఱ్ఱవీఁగుచు గణింపదు కాంతల సత్య ...
పారి. ౧. ౭౭.

వి. ౧. ఉన్నతి, ఔన్నత్యము.

చ... అందు నేనుఁగుల్, దనరుచు నుండు నా
కసము దాఁకెడునిక్కన...యయా. ౧. ౭౩.

(మర్కటంబులు.) వ... పిల్లల నక్కునందు
నెక్కొన నిల్పి నిక్కగలకొమ్మల నెక్కి...
ప్రబంధ. ౧౭౭.

౨. పొటకరింపు.

సీ. కెంగేలఁ బైఁటచెఱంగు బిగించుచో నిద్దంపుఁ
జనుదోయినిక్క దోఁప. కువల. ౨. ౩౦.

౩. బింకము, పటుత్వము.

ఉ. చన్నులు నిక్క దప్పెఁ గచసంతతి వైన
ర వాపెఁ జెక్కులం, జెమ్మ దొలంగె...
జాహ్నవీ. ౪. ౫౫.

౪. అందము, ఒప్పు; విలాసము.

సీ. అసురీముఖోజ్జ్వలహాసంబుకైవడి విండారు
వెన్నెలనిక్క దక్క. భా. రా. యు.
౧౪౩౧.

గీ. ఒక్కరొక్కరి వెక్కసపై సొక్క దాని, ము
క్కుచెవులకుఁ గలనిక్క చక్కఁజేసి.
సీతావి. ౧. ౧౦.

సీ...నిక్క మిటారింపు నీటు...అనఁగ విలాస
మొప్పుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౩౯.

ఉ. నిక్కఁగఁ జూడు చిత్ర మిది నెమ్మది వేడుక
నోలలాడుచున,మ్మక్కలగుట్టు బట్టబయ లై
గనుపింపఁగ శౌరి పొన్న పై,నెక్కి రమించు
చునిక్క...సారంగ. ౨. ౭౦.

నిక్కచెవి(వుల)నీలఁడు=ఉచ్చైశ్శ్రవము.

ఉ... నెఱసాహసపుంగొమరుండు మ్రొక్కఁ
గా, నక్కనఁ జేరి మే నివిరి యాదల మూ
ర్కొని చొక్కుచుండె లో,నెక్కొను
వేడ్క నిక్కచెవినీలని నెక్కవఁజీయఁ డ
య్యెడన్. విజ. వి. ౩. ౯౯.

సీ. వింటితెర్వరిమేటి వెల్లగొరును నిక్కచెవు
లనీలని నెక్కి చెలఁగు టెల్ల. ఉ. రా. ౫.
౨౦౭.

ఇశ్లే: నిక్కవీనులజక్కి.

గీ. దేవతాశ్వంబు వెలయును దెల్లతేజి,నిక్కవీ
నులజక్కి నా నీలకంఠ.ఆం.భా. ౧. ౫౬.

ద్వి. తలఁపుమిన్నయుఁ గామితము లిచ్చుమొద
వు,వెలిగొరు నల నిక్కవీనులజక్కి. విష్ణు.
౪. (శ. ర.)

జః నిక్కవొడుచు, నిక్కించు, నిక్కిచూచు,
నిక్కఁబోతు, నిక్కుడు, నిక్కలించు.

నిక్కఁబోతు. విణ. (నిక్క+పోతు.) గర్వస్వ
భావము కలవాఁడు. (శ. ర.)

నిక్కుడు=నిక్క. వి. (√నిక్క.) ఉన్నతి.
(శ. ర.)

నిక్కలించు స.క్రి.(√నిక్క.)నిగుడఁజేసికొను.

క.వలసినమేపులు గొని క్రాళ్లు లావులును నిక్క
లించి..., పులుగులు చట్టుప లార్చుచుఁ,
గొలకొల మని తూఁత లిడుచు గూడులు
సేరెన్. ప్రబంధ. ౫౧.

నికుకవము= నిక్కము. వి. సత్యవాక్యము.

ఉ...ఎట్టివో, బాయనినిక్కువంబులకుఁ బట్టు ధరిత్రిఁ జళుక్యవిశ్వభూ,నాయకుఁడు ... కావ్యా. ౩. ౬.

విణ. యథార్థము.

(క) సత్యమైనది.

గీ. నిక్కువం బింత నమ్ముము నీరజాక్షి. భార. విరా. ౨. ౫౬.

సీ. అపరాధశంక యావంతయైనను లేదు నీచిత్తమున కెక్కు నిక్కువంబు. హర. ౧. ౨౩.

ఉ. అత్తనుమధ్యరూపు గను సంతసముగాఁ గుసుమాయుధుండు నా,చిత్తమునందు రేఖగొని చిత్రము వ్రాసెనో... మదనుమాయయొ నిక్కువమో తలంపఁగన్. శు. సం. ౬. ౨౫౫. ఆం. భా. ౧. ౧౧౭.

(చ) అసందిగ్ధము, స్పష్టము.

ఆ. అనఘ సన్మునీంద్రుఁ డైనవేదవ్యాసు,వలన దీని నిక్కువము, వింటి. భార. ఆది. ౬. ౨౭౩.

(అన్నము.) ఆ... పెట్టునతనిఁ జే యొడ్డెను, వానిఁ దలఁప నందు వరుఁడు పెట్టు,వాఁడ యగుట నిక్కువంబు ... భార. శాం. ౧. ౧౩౩. విక్ర. ౫. ౧౪౦.

క్రి. విణ. నిజముగా.

చ. జననుత సర్వధర్మములు సర్వజగత్పరివర్తన క్రమం,బును మఱి సర్వవంశములుఁ బుట్టిన మార్గము నీవ నిక్కువం, బనఘ యెఱుంగుదు...భార. ఆది. ౪. ౨౧౯.

గీ. నీవు మామగఁటిమి గని నిక్కువముగ, మెచ్చుతఱియును వచ్చెడు మీఁద నింక,నిప్పు డూరక వాగ్వాద మించుకయును,సెలవు లేదు విచ్చేయుము సిద్ధవర్య. హరి. ఉ. ౬. ౧౧౯.

ఉ. నిక్కువ మీవు సూర్యశశినిర్మలవంశజు లైన రాజులఁ, జొక్కపుహానుభావప్రకాశయుఁడవు గావలయున్ జనోత్తమా. భార. విరా. ౧. ౧౫౧.

నిక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కడుగఁబడినది, శుద్ధము చేయఁబడినది.

నిక్వణము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ధ్వని, శబ్దము. ౨. వీణాధ్వని.

నిక్వాణము. సం=నిక్వణము.

నిక్షా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. లీక్ష, ఈఁను. (వాచ.)

నిక్షణము. సం. వి. అ. న. చుంబనము, ముద్దిడుట.

నిక్షిప్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. త్యక్తము, విడువఁబడినది. ౨. ఇల్లడ పెట్టఁబడినది, తాకట్టుగా ఉంపఁబడినది. (భూమణాది.) ౩. ఉంపఁబడినది. ౪. పాఁతఁబడినది, పూడ్పఁబడినది.

నిక్షుభ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. సూర్యునిభార్య. ౨. బ్రాహ్మణస్త్రీ. (వాచ.)

నిక్షేపకుఁడు. సం. విణ. (అ. పికా. అ.) నిక్షేపించువాఁడు.

నిక్షేపణము. సం. వి. అ. న. ౧. అడుగులు మొదలగువానిని ఉంచుట. ౨. అట్టివానిని ఉంచుటకు సాధనమైనది.

నిక్షేపణీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఉంపఁదగినది. ౨. విడువఁదగినది. ౩. పాఁతఁదగినది.

నిక్షేపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చెప్పి చూపి ఉంచినయిల్లడ; గణనాపూర్వకోపనిధి, లెక్కపెట్టి దాఁప నిచ్చినసొమ్ము. ౨. తాకట్టు,కుదువ. ౩. నిధి, నిధానము, పాఁతిపెట్టినసొమ్ము. ౪. వైచుట. (కటాక్షనిక్షేపము మొ.) ౫. ఉంచుట, పెట్టుట. ౬. త్యజించుట, విడుచుట.

నిక్షేపించు. సం. స. క్రి. ౧. పాఁతు, పూడ్చు.

క. వినిపించిన వాతఁడు న్యాకనురక్తునిపగిది నని
యె ననఘా యేతద్ధన మూరియొద్ద నేఁటికి,
నిను వేఁడెద వలయు నిచట నిక్షేపింపన్.
వేం. పంచ. ౧. ౩౦౧.

వ...తద్దోషపరిహారార్థం బస్థిచయంబు గంధ
మాదనంబున రామనాథక్షేత్రంబున నిక్షే
పించి యచట...సేతు. ౬. ౧౫౧ పొ.

౨. ఉంచు, పెట్టు.

శా. చాపంబుం బటుబాణతూణయుగముల్ శా
తాసియుక్ వర్మముల్, భూపాలుండు విమా
నరత్నముపయిం బూజాసమేతంబు ని,క్షేపిం
పం దగువారిఁ బుచ్చి...నిర్వ. ౧౦. ౬౬.

౩. దాఁచు. మఱుఁగుపఱుచు.

వ. మఱియు విరాటనగరంబునకుఁ జనుచుండి
తత్సమీపశమీవృక్షంబునఁ బాండవులు తమ
యాయుధంబులు నిక్షేపించి తమ్మెవరు నె
ఱుంగకుండ విరాటుం గొలిచి యునికియు
...భార. ఆది. ౧. ౪౦.

నిక్షేపితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఇల్లడ పెట్టింపఁబడినది. ౨.వ్రాయింపఁబడినది, చెక్కింపఁబడినది. (అక్షరములు మొ.)

నిక్షేప్త. సం. విణ. (ఋ. స్త్రీ. ఋ.) నిక్షేపించువాఁడు.

నిక్షేప్తవ్యము. సం=నిక్షేపణీయము.

నిఖనకుఁడు. సం. విణ. (అ.నికా.అ.) ౧. త్రవ్వువాఁడు. ౨. పాఁతిపెట్టువాఁడు.

నిఖననము. సం. వి. అ. న. ౧. త్రవ్వుట. ౨. పాఁతిపెట్టుట.

నిఖర్వము. సం. వి. అ.పుం.న. సంఖ్యావిశేషము, అయుతకోటిసంఖ్య, పదివేలకోట్లు.

నిఖర్వుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అతివామనుఁడు, మిక్కిలి పొట్టివాఁడు.

నిఖాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. త్రవ్వఁబడినది. ౨. పాఁతఁబడినది, నాఁటఁబడినది. (శల్యము మొ.)

నిఖిలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సర్వము, అంతయు.

గీ. యోగధర్మంబునకు నెక్కుడొక్కటియును,
నిఖిలమందును లే దిది నిశ్చయంబు. హరి.
పూ. ౨. ౧౫౫.

నిగణము. సం. వి. అ. పుం. హోమధూమము. (త్రి. ని, వై. ని.)

నిగదనము. సం. వి. అ. న. నిగదము, స్పష్టముగా చెప్పుట; చెప్పుట.

నిగదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. స్పష్టముగా చెప్పుట, తెలియఁ బల్కుట. ౨. చెప్పుట. ౩. అర్థము తెలియకయే మంత్రాదులు చదువుట. ౪. శబ్దము.

నిగదించు. సం.స.క్రి. స్పష్టముగా చెప్పు.

క. మానుషజన్మము నొందిన, మానవులకు లభ్య
మానమరణులకు మహాజ్ఞానులకుఁ జేయవల
యువిధానము నిగదింపఁబడియె ధరణీ
నాథా. భాగ. ౨. ౩౫.

నిగదితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెప్పఁబడినది. ౨. స్పష్టముగా చెప్పఁబడినది. వి. అ. న. భాషణము, చెప్పుట.

నిగనిగ. వి. (క. నిగనిగ.) ౧. కాంతివిశేషము.

వ...తారకల నీరికలెత్తుపొగ రన నిగనిగ లీను
మడి నిబుడ...మనుచ. ౩. ౯.

క. అల చుక్కలనిగనిగ యొప్పాలఁటే నీకాలి
గోరఁ బోలదు సుమ్మీ.సారంగ. ౨.౨౨.

౨. వెలుఁగుట మెఱయుట మొదలగువానియందగుఅనుకరణము.

వ...మెఱుంగులు వెను వెంటి మింటిదాఁక జరిగి

దగద్ధగ నిగనిగ వెలుఁగుటంజేసి ...భీష్మ. ౫. ౮.

క. ధగధగ యనుపదకంబున, నిగనిగ యను క్రొ
మ్మెఱుంగు నేత్రపటమునకా, భుగభుగ యను
తేఁపుటాకా, ధగధగ యనిపించె నతఁడు
సాహృదయంబునా. కళా. ౨. ౭౮.

విశ. నిగనిగ యను కాంతి కలది, నిగనిగలాడు
నది.

సీ.నిగనిగంగాఁ దోమి నిండుబోనముదొంతి భోజ
నశాలలోఁ బొసఁగఁ జేర్చి. హర. ౨.౧౨౨.

గీ. నిగనిగనిసంజ కెంజాయపొగడు దెగడు, మో
విమానిక మాని సంపూర్ణరుచిస,మగ్రత శ
హింతు నే నింతి మామకాభి,రామవసునా
మ ముచితగౌరవము దాల్ప. వసు. ౬.౮౫.

నిగనిగలాడు=నిగనిగ యని ప్రకాశించు.

చ. పగడపుఁగంబముల్ నిలిపి పన్నినముత్యపుఁ
జప్పరంబులకా, నిగనిగలాడుకుందనపునిద్దపు
గోడలు... నీలా. ౧. ౩౦.

నిగనిగన్నిగ=నిగనిగ, నిగన్నిగ.
(కాంతివిశేషము.)

సీ. కౌదమగుబ్బలదానిఁ గ్రొమ్మించుఁ గ్రమ్మించు
నెమ్మేనినిగనిగన్నిగలదాని. దశా. ౨. ౧౦.

సీ. జిగి దొట్టి మిట్టలై బిగువులై బుగడలై
మొగడలై నిగనిగన్నిగల నెగడి. నరస.
౫. ౧౧౩.

నిగన్నిగ=నిగనిగ, నిగనిగన్నిగ.
(కాంతివిశేషము.)

ఉ... అత్తఱి బిత్తరి చూచె మోముక్రొన్ని
గ్గునిగన్నిగల్ తళుకునిద్దపుటద్దపుసొంపునిం
పఁగకా. కవిరా. ౫. ౮౮.

నిగమగోచరులు. సం.వి. బ. వస్త్రవిశేషములు:

సీ. నిండువన్నెలు మంచినిగమగోచరులు సా
మంతవీథులు ప్రతిమలును బొగడ్పపచ్చలు
...గీ.మొదలుగా వల్వలు ధరించి ముదిత
లవుడు. ప్రబంధ. ౨౭౨.

నిగమనము. సం. వి. అ. న. ౧. (న్యాయ.)ప్ర
తిజ్ఞాహేతూదాహరణోపనయనిగమనము లను
పంచావయవములలో కడపటియవయవము. ౨.
వేదమునుండి పదము నెత్తి చెప్పుట; అ ట్లెత్తి
చెప్పినపదము. ౩. లోనికి చొచ్చుట.

నిగమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వేదము. ౨.
వేదమునుండి ఉద్ధృత మగు(ఎత్తి చెప్పఁబడు)
వాక్యపదాది. ౩. పర్యాయకథనముచే వేదార్థ
మును బోధించువ్యాఖ్యాగ్రంథభేదము. ౪.
తంత్రభేదము. ౫. దేవఋష్యాదిప్రోక్తశాస్త్రము.
౬. (న్యాయ.)నిగమనము. ౭. న్యాయశాస్త్రము,
తర్కశాస్త్రము. ౮. నిశ్చయము. ౯. పట్టనము.
౧౦. హట్టము, బజారు. ౧౧. వాణిజ్యము,
వర్తకము. ౧౨. సార్థము, వర్తకులసంఘము.
౧౩. మార్గము, దారి.

నిగమి. సం. విశ. (స. నీ. స.) వేదమును ఎ
ఱిఁగినవాఁడు.

నిగముఁడు. సం. వి. అ. పుం. వణిజుఁడు, బేహారి.

నిగరణము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కంఠము. ౨.
హోమధూమము. న. ౧. కబళించుట, మ్రిం
గుట. ౨. పూర్ణముగా లోఁగొనుట. ౩. తిను
ట, భక్షణము. ౪. (అలం.)శబ్దానుపాత్తత్వము,
శబ్దముచే చెప్పకుండుట; అధఃకరణము, అసత్య
త్వప్రతిపాదనము. (ఉదా:- విషయనిగరణము,
విషయినిగరణము.)

నిగరణీయము. సం. విశ.(అ. ఆ. అ.) ౧. తినఁ
దగినది. ౨. మ్రింగఁదగినది.

నిగరము=నిగారము. వి. ౧. కాంతివిశేషము.

వ... నిగరాలమగరాలనిగరాలఁ గనునిశాంత,
కాంతదంతంబులును... ప్రబంధ. ౪౦.

౨. పెల్లిక, బిల్ల.

గీ. వలచుఁ గస్తూరినిగరాలతలుపుఁ దెఱవ, గాజు
టోవరిలోధూపగంధలహరి. వైజ. ౭.౧౫౪.

వ. కస్తూరిమేకఁబులమదభరంబులం దొరఁగు నాభీరక్తంబు లిగిరి గనిగట్టిననిగరములు గలచికొని... వసు. ౨. ౧౧.

విణ=నికరము. ౧. శ్రేష్ఠము, సారభూతము.

సీ. నిగరంపుమోవి తేనియలతోన దొరల్చి చెలువ లిచ్చిన సంతసించుఁ గొన్ని. వేం. పంచ. ౪. ౨౪౧.

చ. పగడపుఁగ్రొత్తడంబుఁజిగి పాకవిరోధిశరాసనంబు గా, నిగరపుఁగెంపుగొమ్మనును నిగ్గుమెఱుంగు మెఱుంగుచాలు గాఁ, దగు... చంద్రా. ౧. ౯. ప్రబంధ. ౪౦.

౨. పెద్దది, గొప్పది.

సీ. నిగరంపుఁజనుకట్టు నగరంబురవికమేల్ సరిగకుట్టుల మెట్టుసడలనిక్క. రా. వి. ౩. ౧౨౪.

౩. నీచము, అల్పము.

క. నిగరా లగుమగఱాలను, నిగరాలుగఁ జేయు నారసెలఁతరదనముల్, పగడంబులజగడంబుల జగడంబు, లిడుఁజ మిటారిచవిమోవి రుచుల్. ప్రబంధ. ౪౦౩.

నిగరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కబళనము, మ్రింగుట. ౨. భక్షణము, తినుట.

నిగరి(రీ)త. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. తినువాఁడు. ౨. మ్రింగువాఁడు.

నిగరితవ్యము. సం= నిగరణీయము.

నిగళ(డ)నము. సం. వి. అ. న. సంకెలలు వేయుట.

నిగళ(డ)ము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. ఏనుఁగుకాలిసంకెల; సంకెల. ౨. కబళనము, మ్రింగుట.

నిగళి(డి)తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సంకెల వేయఁబడినది.

నిగాదము. సం= నిగదము.

నిగారకము. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. మ్రింగునది. ౨. భక్షించునది.

నిగారకుఁడు సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. తినువాఁడు. ౨. మ్రింగువాఁడు.

నిగారము=నిగరము.

(మెఱుఁగు, కాఁతివిశేషము.)

ఉ. చన్నులు పొన్నకాయలకుఁ జక్కఁదనంబు లొసంగుఁ గల్కి వాల్గన్నులు గండుమీలకు నిగారము లిచ్చు నొయారి దీని కేయన్నులు సాటి రాఁగలరు... వ్యా. వి. ౨. ౬౦.

విణ. (శ్రేష్ఠము.)

ఉ. కుందన మెందునుం దొరయు కొమ్మనిగారపుమేనిచాయకున్. నీలా. ౧. ౫౪.

క. ఇట్టినిగారపుగోనముల, తిట్టులఁ గనికరము మాని తెం పొదవంగాఁ, గటుదవులకుం బనుపఁగఁ, గట్టా యమ్ముదుకఁ జెంతకట్టిఁడి చెపుమా. అప్ప. రా. అయో. ౭౩.

నిగారము. సం= నిగరము.

నిగారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) ౧. తినువాఁడు. ౨. మ్రింగువాఁడు.

నిగార్యము. సం=నిగరణీయము.

నిగాళము. సం. వి. అ. పుం. అశ్వగళోద్దేశము, గుఱ్ఱపుమెడసమీపపుచోటు.

నిగాళవంతము. సం. వి. త్. పుం. అశ్వము, గుఱ్ఱము. (వాచ.)

నిగి(గు)డించు= నిగుడుచు. స. క్రి. (√నిగుడు.) ౧. నిగుడఁజేయు, వ్యాపింపజేయు.

వ... ఏను నిదిధ్యాసని శ్వాసనిరోధంబు సేసినం దాఁ దద్ధ్యానదశ వెలికి నిగుడించుచు... ఆము. ౫. ౧౫౪.

౨. సాఁగఁజేయు, చాఁచు.

క. మొగిచినచేతులు ముందల, నిగిడించి నితాంతవినయనిరతిఁ జారుల్, దగ విన్నవించి

రిట్లుని, జగతీశ్వరునకు నిజప్రచారం బెల్లన్. భార. విరా. ౩. ౪౯.

సీ. తెలివివెన్నెల పెండితీఁగెలు నిగిడించు చద లుకమ్మచ్చు బెజ్జము లనంగ. పారి. ౨. ౩౬.

౩. వెలువడుచు.

వ... హెచ్చు కుం దాడనేరక నిట్టూర్పు నిగి డించితి ... కాశీ. ౧. ౧౦౫.

వ...ఏఁటికిం బల్లవపాటలం బైనయధరంబు బీఁటు లెగయ ఘేఁడినిట్టూర్పుగాడ్పు నిగిడించెదు ...నైష. ౪. ౯౧.

౪. (బాణాదులు) పఱచు, ప్రయోగించు.

గీ. వైచుటయు నొక్క తెఁగఁ గత్తివాతియమ్ము, లతఁడు పదునాల్గు నిగిడించి యద్భుతముగఁ, దునిమెఁ బదునాల్గుశూలములను మహోగ్రు, లగుచు వా రంతఁ బోక పై నడరుటయును. భా. రా. ఆర. ౧౬౫.

సీ. సాత్యకి డిభకుపై సాయకదశకంబు నిగు డింప నని వానిమొగమునందుఁ, జనుమొన మీఁద వక్షంబుపై నాఁటిన ... ఉ. హరి. ౪. ౨౫౦.

౫. కలిగించు.

మ. ... వజ్రకుంభలసచ్ఛాయ సితాంశుదీప్తి నిగిడింపన్...చంద్రి. ౬. ౬.

నిగిడికొను. స. క్రి. (√నిగుడు.) తడవుకొను, నిమురుకొను.

వ ... గండంబులు గడచితి మని గుండియలు నిగిడికొనుచుం జనిరి. హర. ౨. ౨౪.

నిగితము. వి. (సంగీతములోని) ఒకస్వరస్థాయి, తానములలో నొకటి.

ద్వి. నిగితి మధ్యాయిన న్నిగితంబు ... ఆదిగా సాగయుతానములు బస. పు. ౩. ౯౩౯ పం.

నిగితి. వి. (సంగీతములోని) ఒకస్వరస్థాయి. బస. పు. ౩. ౯౩౯ పం.

నిగిరత్. సం. (శత్రు.) ౧. తినుచున్న. ౨. మ్రింగుచున్న.

నిగీర్ణము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. కబళితము, మ్రింగఁబడినది. ౨. భక్షింపఁబడినది. ౩. అంతర్భావితము, లోపల ఇమిడింపఁ బడినది.

నిగీర్ణి. సం.వి.ఇ.స్త్రీ. ౧. తినుట. ౨. మ్రింగుట.

నిగీర్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తినఁబడుచున్నది. ౨. మ్రింగఁబడుచున్నది.

నిగుడఁజేయు=నిగిడించు. స. క్రి. (√నిగుడు.)

౧. వ్యాపింపఁజేయు, ప్రసరింపఁజేయు; ఏయు.

సీ. విరివిగా నొకవేళఁ బెరిఁగి వీటికి నెల్ల నిజ శీతలచ్ఛాయ నిగుడఁజేయ. పారి. ౫. ౫౨.

గీ. రక్తధారలు వెడలంగ రశ్మి వెలుఁగఁ, బొలుచుబాలార్కుచాడ్పునఁ జెలువు మిగిలి, ఫల్గుణుండు ప్రతాపసంభరితమూర్తి, యగుచు శరకిరణంబులు నిగుడఁజేసె. భార. విరా. ౫. ౧౯౦.

౨. వరిల్లఁజేయు.

క. నావుడు సంజయుఁ డిట్లను, దేవా పాండవులయలుక ధృష్టద్యుమ్నుం, డేవెరవుమాట నైనను, నే వోసినయగ్నిభంగి నిగుడం జేయున్. భార. ఉద్యో. ౨. ౨౪౩.

నిగుడము. వి. అశ్వశిక్షాభేదము.

సీ. వరసంబు నొందించి పల్లంబు కల్పించి నిగుడంబు సమకొల్పి నెఱసు నెఱపి.పి. శకుం. ౧. ౧౧౨.

నిగుడారు. అ. క్రి. (నిగుడు + ఆరు[1]. స్వార్థమున.) వ్యాపించు.

ఉ. నవ్వక నవ్వు నెమ్మొగమున న్నిగుడారెడువింతకాంతియున్, జివ్వలు చేసి చేసి యిటు చిక్కు నె వెన్నెలవెల్లి వేఁడికిన్. ఉ. హరి. ౫. ౧౩౪. (నిగిడారెడు అని శ. ర. పా.)

నిగుడు=నివుడు. అ. క్రి. ౧. వ్యాపించు, ప్రసరించు; పడు.
ఆ. అంపపాదుల నిగుడునంశువితానంబు, దీప్ర మరకతములదీధితులుఁగ. భార. భీష్మ. ౧. ౧౦౬.
గీ. వారిముఖమండలములతో వారిజములు, మెంగిడె శోకతమంబుతో నిగిడెఁ దిమిర, పటలి ... భార. సౌ. ౧. ౧౩.
గీ. అనఘ యింద్రియముల విషయములమీఁద, నిగుడనీక మనంబుతో మగుడఁ దిగిచి. భార. శాం. ౫. ౬౭.
శా...కా, మామోఘాస్త్రపరంపరల్ నిగిడించి త్తాంభోజముల్ దూఱ... దశా. ౨. ౨౯.
౨. నిక్కు, (పైకి) లేచు.
వ...తో లూడ్చుమహానాగంబునుం బోలెఁ గరవాలంబుఁ దాన యొఱవెలికి నిగుడుచున్న యది గావున మా కవళ్యంబును సంగరంబు సంభవించు... భార. ఉద్యో. ౨. ౧౪౬.
ద్వి. ఎగసి మిన్నులఁ బాఱునిఱ్ఱులనయిన, నిగిడి కూడఁగఁ బట్టి నేలకు వైతు. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౫౭౫ పం.
౩. బయలుదేఱు.
వ. అనుచు సభార్యుం డయి వింధ్యాహార్య స్తంభయితసంభృతానురాగంబున నిగిడిచని ...పాండు. ౧. ౧౩౭.
౪. (యుద్ధాదులందు) కవియు, మార్కొను.
గీ...కౌరవయోధులయుబ్బు మెఱసె, స్పృఫులనేకులు నామీఁద నిగిడి రేను, జిక్కువఱిచెదఁ జూడుమీ యొక్క మడఁచి. భార. భీష్మ. ౩. ౧౧.
క...భీముఁడు, నీవును నరుతోడఁ గూడి నిగుడుఁడు వెలుచన్. భార. భీష్మ. ౩. ౩౬౯.
౫. ఉద్గతమగు, వెలువడు.
క. చని మదనాగ్నిజ్వాలలు, దనుకఁగ నిట్టూర్పు గాడ్పు దండడి నిగుడన్. భార. విరా. ౨. ౬౦. ఆము. ౨. ౨౧.
గీ. వేఁడియశ్రులు నిగుడంగ వెక్కి వెక్కి, యేడ్వఁ దొడఁగె లతాంగి పృథ్వీశుప్రోల. నైష. ౪. ౮౭.
౬. (బాణాదులు) పఱఁగు, మీఁదికి వచ్చు.
చ. ఘనరభసమ్మునన్ నిగుడుకైదువులన్ నుఱుమాడి...భా. రా. అర. ౧. ౨౦౧.
గీ. జలరుహోదరసవ్యాపసవ్యముక్త, నిష్ఠురాస్త్రంబు లొండొండ నిగుడునపుడు. పారి. ౫. ౧౨.
౭. (యుద్ధాదులందు) విజృంభించు.
సీ. నెత్తుటఁ దోఁగియు నిగిడి పోరెడివీరు లలరిననడమోదుగుల విధంబు. గీ...వింత లగుటను సంగరాంగణంబు రమణీయమును భీషణంబు నయ్యె. భార. శల్య. ౧. ౧౨౯.
ఉ. గరుఁడుని డిగ్గి పీడ్కొలిపి కంసవిరోధి... నిష్ఠురరవపాంచజన్యుఁ డగుచున్ నిగుడంగని పౌండ్రుఁ డత్తఱిన్. ఉ. హరి. ౩. ౯౧. (త్వరపడు, వేగిరపడు అని శ. ర.)
ద్వి. అప్పుడు కాశిరుఁ డంతరంగమునఁ, గప్పినచలమునఁ గరుణఁ బో విడిచి, నిగిడి ప్రేరేచిననీలమేఘములు, గగనమండల మెల్లఁ గప్పి యొప్పార. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౨౧౨౯ పం.
౮. కలుగు, పుట్టు.
ఉ. మైలవలిన్ నవల్ నిగుడుమైఁ బులకల్ పొడమన్ శ్లథాంగియై. ఆము. ౫. ౭౬.
చ...ఊరుపుల్ దళముగా నిగుడన్ వడఁ గుంది యీరెలుం, గునఁ దమవానిఁ బిల్చుచు శకుంతము లయ్యెడనిల్చె ప్రాఁకులన్. పారి. ౪. ౨౧.
౯. యత్నించు.
క. భీముని నర్జును విడిచియు, నీమది నరులు బ్రదికింప నిగుడుట పుత్రా, సామనమునఁ

శాయదు నిస్నే యనవచ్చు నఖిలంబు నిం
ద్రుఁ డెఱుంగున్. భార. మహా. ౬౪.

౧౦. చక్కఁబడు.

క. బెడిదముగఁ గత్తి గొడ్డటఁ, బొడవఁ దెగిన మ్రానఁ జిగురు వొడముఁ బలుకులం, జెడఁ దునిసిన కార్యంబు నిగుడ నేరదు పిదప నెట్టుఁ గురువంశనిధీ. భార. ఉద్యో. ౨. ౬౧.

౧౧. ఒప్పు.

సీ. బొమల నెన్నడిమిపద్మపుదళంబుల రేఖ రహిఁ జూపు నూర్ధ్వపుండ్రంబు నిగుడ. విప్ర. ౨. ౬౭.

౧౨. అంతమునొందు, చచ్చు.

క. ఈరీతిఁ బొదల మెదలువు, నారీతిలకంబు మేనినచ్చిక యిచ్చం, గోరక నవసహకారక, కోరక మూపుకొని వడి నిగుడ గమకించెన్. వసు. ౩. ౧౧౯.

౧౩. అతిశయించు.

వ...ఒడళ్లు జడియ జడిమ నిగుడ బడలి యున్నవారలం గనుంగొని. దశా. ౨. ౧౬౨.

క. పరలోకావాససుఖ్యాదరపరతం జనినతల్లిదండ్రుల కొసఁగెన్, గురుభక్తి నిగుడఁ గొడు కత్యకరుణామతి గంగ నస్థిగయఁ బిండంబున్. పాండు. ౨. ౨౬.

౧౪. ప్రవహించు.

క. తరణియు భైమియును బర, స్పర మచ్చటఁ గూడి నిగుడఁ బావన మగుత, త్సరిదంబువునం దాడిన, నరునకు నవ్వారి చరణనఖమున వెడలున్. పాండు. ౫. ౨౬.

౧౫. స్వస్థత నొందు.

క. కావున నేతద్దానము, నీవును గావింపు మనసు నిగుడుదు వన... వరాహ. ౧౨. ౬౯.

౧౬. పఱుగెత్తు.

క. మాయాహారిణము మిగులుచు, వాయువు దెసఁ బఱతు ధరణీవలయము గడతుం, దోయధి దాఁటుదు నను క్రియఁ, గాయద్యుతు లడర నొక్కఁగతిఁ దెగి నిగిడెన్. భా. రా. అర. ౨. ౫౮.

క. నిగిడి కడు నలని యట యొక, మృగయూథముఁ జొరఁగఁ బోవు పెయిఁ దోడనె వెం, దగిలి యగపాటు గని యొఱ, పగు వెఱవున నిల్చి రాముఁ డయ్యేణంబున్. భా. రా. అర. ౨. ౫౯.

గీ. కినుకతో వచ్చి యచ్చట జనులఁ జూచి, నిగుడఁ జాలక గుంపుగా నిలుచుఁ గొన్ని. చిత్రభా. ౩. ౧౩౯.

౧౭. చాఁగు, దీర్ఘమగు.

సీ. నిగిడి పూఁతేఁపబాగుఁ గత్తిరించిన గడ్డంబుకొన రోముఁ గమ్మింప. నైష. ౮. ౯౧.

జ: నిగిడించు, నిగిడికొను, నిగుడఁజేయు, నిగుడారు, నిగుడుచు, నిగుడుదెంచు.

నిగుడుచు(డ్చు)= నిగిడించు. స. క్రి. (√నిగుడు.) ౧. నిగుడఁజేయు, వ్యాపింపఁజేయు.

ఉ. ... జంభారి నిగుడ్చు భ్రాంతి నుదయావసరంబుల నొద్ద నుండి రో, హారుణ మైనలోచనసహస్రము బాలసహస్రభానుపై. నైష. ౪. ౨౨.

క. అనుటయు నతఁ డమ్మునిదెసఁ, దనదృష్టి నిగిడ్చి నగుచు... కళా. ౩. ౪౩.

౨. వెలువఱచు.

గీ. పోవలయుఁ జూడ ననుచు నూర్పులు నిగుడ్చు. మనుచ. ౧. ౫౮.

౩. (బాణాదులు) పడఁజేయు, ప్రయోగించు.

చ. పలపలఁ దొత్తతొల్త నొకపాటిఁగ మాటికి నేటువాలుగా, జలకణముల్ నిగుడ్చుచు వెసన్ జడిపై జడి సందడింపఁగా. ఇందు. ౩. ౧౦౮.

సీ...కనలి యవ్వీరుఁడు ... గొడుగును దును

మాడఁగా భవత్పుత్త్రిఁ డేపు, గుండఁగ శక్తి
నిగుడ్పఁగఁ ద్రుంచె నేఁడైఁ గృపాణము
గౌన నుఱుముసేసె. భార. కర్ణ. ౨. ౨౬౯.

౪. కలిగించు.

ఆ. అతఁడు తనయవరజయాకర్ణనాసాస్త్రముల
నిజాఖ్యుల నఘవిలసనమ్ము గడు నిగుడ్చ నడిగి
యడిగి తత్కథితస, భార్యరామవృత్తకా
ర్యుఁడగుచు. రాఘవ. ౩. ౭౨.

౫. తూర్చు, పెట్టు.

చ. పొగడలు బొండుమల్లియలు పొన్నలు పా
వడ చాల్లి యంబుసన్, నిగిడిచి వీరభద్రుఁడు
సనెన్ శశిమాళిసమీపభూమికిన్. భీమ.
౫. ౧౧౦.

గీ...గనపరాసులు నిగిడ్చి, చెప్పుటట్లు శోధిం
చి సిగలు విప్పి. ఆము. ౬. ౮౭.

నిగుడుదెంచు=నిగుడు. అ. క్రి. (నిగుడు+
తెంచు. స్వార్థమున.) పుట్టు, కలుగు.

గీ. పెక్కుడలఁ జూచి యొఱ్ఱగుదు నిక్క
మనిన, నగవుమొలక మొగంబున నిగుడు
దేర, మాతలికిఁ బ్రత్యయకరంబు నాతనికి
దు, రత్యయతరంబు గాఁ గార్యకారవంబు.
రామా. ౭. ౨౦౮.

నిగుఱు=నివుఱు, నీఱు. వి. భస్మము, బూడిద.

గీ. నిగుఱులో నిప్పుతీఱున నీచరిత్ర, మెఱుఁగఁ
బడదు...ఉ. రా. ౫. ౫౭.

గీ...అత్యుగ్రదృష్టి, నిగుడుచో ల్లెల్ల నిగుఱు
లై యొగయు...దశా. ౩. ౧౮౧.

సీ...నిగుఱు, నీఱు బూడిద యన నెగడును
భస్మాఖ్య...ఆం. భా. ౨. ౨౪౨.

నిగుఱుఁగప్పిననిప్పు = డాంబికము లేనిధీరుఁడు;
ఉన్నశక్తిని ప్రకటింపనివాఁడు.

(వ్యవ.) ఆపండితుఁడు నిగుఱుఁగప్పిననిప్పు.

నిగువ్ర. సం. విణ. (ఉ) మనోజ్ఞము. వి. ఉ. పుం.
౧. మనస్సు. ౨. మలము. ౩. మూలము,
వేరు. ౪. చిత్రకర్మము, చిత్తరువు వ్రాయుట.

నిగూఢము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. గుప్త
ము, దాఁపఁబడినది; రహస్య మైనది. ౨. దురవ
గాహము, తెలియనిది. వి. అ. పుం. వనముద్గ
ము, అడవిపెసర.

నిగూహనము. సం. వి. అ. న. దాఁచుట.

నిగూహించు. సం. స. క్రి. దాఁచు, మఱుఁగు
పుచ్చు.

మ. మనువంశాగ్రణి జాగ్రదగ్రసుతసామ్రాజ్యా
గమప్రాజ్యమ, జ్జనసంమర్దజఘూరజఃపరిజిహీ
ర్షాచుంచుశ్రోమాంచకా, యనికాయప్రకృతి
వ్రజద్విగుణజాతానందముల్ డెందమం, ద
నిగూహించుచుఁ బల్కె నాప్తసచివోత్తం
సాళితో సత్త్రిన్. చం. రా. ౪. ౧౧.

నిగృహీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. ఆఁక, నిరో
ధము. ౨. నిగ్రహము, అడఁచుట.

నిగృహీతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧.
పట్టుకొనఁబడినవాఁడు. ౨. అడ్డగింపఁబడినవాఁ
డు, నిరోధింపఁబడినవాఁడు. ౩. ఎదిరింపఁబడిన
వాఁడు. ౪. (వాదాదులందు) ఓడింపఁబడిన
వాఁడు.

నిగృహ్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
నిగ్రహింపఁబడుచున్నది.

నిగ్గఁడి. విణ. (క. నిగ్గడి. త. నిక్కలమ్.) ౧. కఠినము.

సీ...ఇట్టికొడుకును మనుమండు బుడమి నిట్లు,
పడియుండఁ జూచెడుపాపజాతికి నిప్పు డవి
యక నిగ్గఁడి యైనయినుప. గీ. గుండియకుఁ
జేటుపాటింకఁ బుండరీక, నయన యెన్నఁడు
లేమి నిర్ణయము గాదె. భార. స్త్రీ. ౨.
౪౮. ('నిగ్గడి' ముద్రి. పా. 'ఈ గట్టియైన'
కరాలప్రతిపా.)

౨. మూర్ఖుఁడు.

ద్వి. పెన్నిధి యుండంగ మన్ను గద్గుదురె, నిన్నొండు వేఁడెడినిగ్గండి గలఁడె. బస. పు. ౧. ౨ ౩౪ పం. (చి. ని. పా. 'నిర్గుణి' ముద్రి. పా.)

నిగ్గారు. అ. క్రి. (√నిగ్గు.) ౧. ఉత్కృష్ట కాంతితో నిండు.

ద్వి. నిగ్గారుపంచవన్నియలతోఁ గూర్చి, ముగ్గులు వెట్టి...పండితా. దీక్షా. ౫౭ పా.

౨. సువాసన కలుగు.

ద్వి. ముగ్గు చాలదొ పద్మములు సెదఁగవొ, నిగ్గారుగందంబు సెరసు దోఁచదొ. పండితా. పురా. ౧౫౪ పా.

నిగ్గించు. స. క్రి. (√నిగ్గు.) సెలవేయు, నిర్వహించు.

మ...ధాత్రీకాంత నీ వొప్ప మా,నికులశ్రేష్ఠులతో నిరీతి మఘముల్ నిగ్గించుచున్ మేము వేడుక వర్తిల్లుదు మాశ్రమాళి సురకోటుల్ నిచ్చ హర్షింపఁగన్. చంద్రి. ౧. ౧౩౩.

నిగ్గు. వి. ౧. కాంతి.

సీ. పసుపునిగ్గులు దేఱుపాఁపజన్నిద మొప్పఁ బ్రమథాధిపతి యింటిపట్టెఱింగ. మనుచ. ౨. ౧౧.

చ. సరసినసోఁగ పెన్నెఱులనిగ్గున నొక్కెడ భానుకన్యయై...నభశ్చరనది యొప్పె దివ్యజలజాతముఖుల్ జలకేళి సల్పఁగన్. పారి. ౪. ౩౭.

చ. పలుకులఁ దేనె లూరు మెయి బంగరునిగ్గులు దేఱఁ జూపులం, దళుకులు మీఱఁ జెక్కులను దద్దయు ముద్దులు గాఱు...నీలా. ౨. ౧౯.

౨. జిడ్డు.

తు...సోఁగ సెఱుల్ సంపఁగినూనెనిగ్గు సడలంగాఁ జెపయిన్ దువ్వి నేర్పున గంధామలకంబు వెట్టె నొకయంభోజాక్షి భూజానికిన్. వసు. ౫. ౪౯.

౩. కిరణము.

సీ. మినుకు తళుకు నిగ్గు మించు కళు కసంగఁ గిరణనామంబులై కరలుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౭౨.

౪. పరిమళాతిశయము.

ఉ. మజ్జన మాడె రాజు కృశమధ్యమ లింపున వంప గుంపులై, గొజ్జఁగనీటివెల్లువలు గోవజ వాజులనిగ్గుఁ జూప...మనుచ. ౫. ౫౭.

౫. సారము.

(వ్యవ.) ఉపనిషత్తులలోనినిగ్గెల్ల భగవద్గీత యందును పురాణములలోనినిగ్గెల్ల భారత మందును కలదు.

విణ. త్రోపుడు పోఁగా మిగిలినది. (శ. ర.)

అ. క్రి. నిర్వహిల్లు.

ఉదా:-నాతో వాఁడు సరిగా నిగ్గలేఁడు.(శ.ర.)

జః నిగ్గారు, నిగ్గించు, నిగ్గులాఁడి.

నిగ్గులాఁడి. వి. (నిగ్గులు+ఆఁడి.) నిగ్గు కలఆఁడుది, కాంతి కలస్త్రీ; ఆఁడుది.

ఉ. చెక్కుల నిగ్గులాఁడి యని చిల్కలు పల్కనృసింహ పూర్వపున్,మక్కువ నీవిరోధి నృపమందిరచిత్రవధూపరంపరన్. నరస. ౫. ౧౪౭.

నిగ్రంథనము. సం. వి. అ. న. మారణము, చంపుట.

నిగ్రహణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అడ్డగించునది, ఆఁకపెట్టునది. ౨. అడఁచునది.

వి. అ. న. ౧. అడ్డగించుట, నిరోధించుట. ౨. అడఁచుట. ౩. బంధించుట, చెఱఁబెట్టుట. ౪. దండించుట, శిక్షించుట. ౫. ఓడించుట.

నిగ్రహపడు. మి. అ. క్రి. ఇబ్బందిపడు.

క. వెలి వెడలనిజను లిటు దమ, నెలవు లుడిగి
వచ్చి యిచట నిగ్రహపడఁగాఁ, దలఁపునకు
మున్న యిండులు, దలకొనఁగా వలదె యను
చుఁ దలపోసి తగఁ. హరి. ఉ. ౨. ౧౫౧.

నిగ్రహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అడ్డగించుట, అఁకపెట్టుట. ౨. అడఁచుట. ౩. ఓడించుట. ౪. పట్టుకొనుట; బాధించుట. ౫. చెఱ. ౬. భర్త్సనము, బెదరింపు. ౭. దండనము, శిక్ష. (వ్యతి. అనుగ్రహము.) ౮. నింద, దూఱు. ౯. పిడి. ౧౦. సీమ, మేర. ౧౧. చికిత్స. ౧౨. నిరసనము, తెగడిక. ౧౩. మారణము, చంపుట. (వాచ.)

నిగ్రహస్థానము. సం. వి. అ. న. జల్పకథయందలిపరాజయహేతుశబ్దప్రయోగము. (ఇవి ఇరువదిరెండు.)

నిగ్రహించు. సం. స. క్రి. ౧. నిరసించు, తిరస్కరించు.

క...తన్ను బెదిరిని, మది బెఱుఁగక నిగ్రహించి
మద మెత్తుట యొప్పదహంకారం బొనరిం,
పదె పౌరుషహానిఁ దొల్లి పక్షీంద్రునకుఁ.
భార. ఉద్యో. ౩. ౨౫౯.

౨. అడఁచు, నిరోధించు.

వ...నిఖిలేంద్రియంబుల నిగ్రహించి ... మార్కం. ౮. ౩౬.

౩. త్రోపాడు. (శ. ర.)

నిగ్రాహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దండనము, శిక్ష. ౨. శాపము; తిట్టు.

నిఘంటువు. సం. వి. ఉ. పుం. పదములను వానియర్థములను తెలియఁజేయుగ్రంథము.

నిఘము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నిడుపు వెడల్పు ఎత్తు సమానముగా కలది. (వేదికాది.)

నిఘర్షణము. సం. వి. అ. న.=నిఘర్షము.

నిఘర్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. రుద్దుట, తోముట. ౨. రాచుట, రాపిడి. ౩. నూఱుట. ౪. (పిండి మున్నగునవి) విసరుట.

నిఘసము. సం. వి. అ. పుం. భోజనము, కుడుపు.

నిఘాతకుఁడు. సం. విశే. (అ. తికా. అ.) ౧. కొట్టువాఁడు. ౨. హింసించువాఁడు.

నిఘాతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆహననము, కొట్టుట. ౨. దెబ్బ. ౩. అనుదాత్తస్వరము.

నిఘాతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. లోహఘాతిని, ఇనుపసుత్తె.

నిఘానక. సం. వి. అ. స్త్రీ. కమ్మరి యినుపపని చేయుదాయి. (వై. ని.)

నిఘుష్టము. సం. వి. అ. న. ధ్వని, శబ్దము.

నిఘృష్ట. సం. వి. అ. స్త్రీ. అంగవైకల్యము కల స్త్రీ. (వై. ని.)

నిఘృష్టము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. రాపిడిపెట్టఁబడినది, చిత్రిక మున్నగుసాధనములతో రాయఁబడినది. ౨. రుద్దఁబడినది. ౩. నూఱఁబడినది. ౪. అఱుగఁదీయఁబడినది. (గంధపు చెక్క మొ.)

నిఘృష్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ఘర్షింపఁదగినది, ఒరపెట్టఁదగినది.

నిఘృష్వము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఖురము, డెక్క. ౨. వాయువు. ౩. గాడిద. ౪. మార్గము. ౫. వరాహము, పంది. (కల్ప.)

నిఘ్నము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. లోనైనది, అధీనము. (భృత్యాది.) ౨. (గణిత.) పూరితము, ఆహతము, గుణింపఁబడినది. (సంఖ్య.)

నిచయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. సమూహము; రాశి. ౨. నిశ్చయము. (వాచ.)

నిచాయము. సం. వి. అ. పుం. ధాన్యాదులరాశి.

నిచి. సం. వి. ఇ. పుం. గోవుయొక్క కర్ణశిరోదేశము, ఆవుచెవికొన. (వాచ.)

నిచికి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నైచికి, ఉత్తమగోవు, మంచియావు.

నిచితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. వ్యాప్తము, వ్యాపించినది.

శ్లో. సకుంకుమై రవిరళ మంబుబిందుభిః... బభౌ చిరం నిచిత ఇవాస్పృజాం లవైః. శిశు. ౧౭. ౧౪.

౨. పూరితము, నింపఁబడినది. ౩. సంకీర్ణము, ఒకటితో నొకటి కలిసినది. ౪. నిర్మితము. ౫. ప్రోగు చేయఁబడినది.

నిచులకము. సం. వి. అ. న. ౧. నిచోళకము; పొట్టిచొక్కావంటియోధాదులకవచము. ౨. గవుసెన. ౩. మత్స్యవిశేషము.

నిచులము. సం. వి. అ. పుం. ౧. హిజ్జలము, ఎఱ్ఱగన్నేరుచె. ౨. వేతసము, ప్రబ్బచె. ౩. గవుసెన.

నిచోటము. సం. వి. అ. పుం. నలువది నాలుగంగుళములబాణము. (వై. ని.)

నిచోళకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అరచొక్కావంటియోధులకవచము. ౨. అవిక.

నిచోళము. సం. వి. అ. పుం. ౧. (డోలి, పల్లకి లోనగువాని) గవుసెన, బురకా. ౨. ప్రచ్ఛదపటము, (పఱుపులోనగువానిపై పఱచు) దుప్పటి, కప్పుడుదుప్పటి. ౩. అవగుంఠనము, స్త్రీల మేలుముసుఁగు.

నిచ్చ(లు). అవ్య. (సం. నిత్యం. ప్రా. నిచ్చం. క. నిచ్చ. దీనియామ్రేడితరూపము నిచ్చనిచ్చ, నిచ్చనిచ్చలు.) ౧. సదా, ఎల్లప్పుడు.

మ...ప్రాజ్ఞుల్నిచ్చ లోచూపులన్, గనునానందము నీవె కావె నిను రక్షైశ్వర్య లోమీఁదటన్. ఉ. రా. ౩. ౧౩౫.

క. నెలకొని వేసవిఁ జలువయు, జలివేళల నుష్ణగుణము సముచితభంగిన్, గలిగించునీలతాంతము, కొలఁదులు చెప్పంగ నిచ్చ క్రొత్తలు మమ్మి. పారి. ౧. ౭౩.

ఉ. అప్పలు వాల్ప కప్పుడమి కేనిమనోహరమూర్తి నిచ్చలున్, దప్పక చూచి చూచి విబుధప్రమదల్...నైష. ౧. ౭౫.

చ. సురపతిదాడి నంబునిధిఁ జొచ్చినయద్రులు నిచ్చ లప్పురిం, దిరుగఁగ...విక్ర. ౧. ౪౩.

౨. ప్రత్యహము, ప్రతిదినము.

సీ. నిచ్చ యొక్కమృగంబు నీకుఁ గట్టడ గాఁగఁ బ్రీతి నాహారంబుఁ బెట్టఁ గలము. నా. పంచ. ౧. ౨౪౫.

ద్వి. నిచ్చ కుంచెఁడుపాలు నిన్నుఁ ద్రావింప, మెచ్చి యాగొడగూచి మ్రింగినయట్లు. పండితా. మహిమ. ౩౦౭ పు.

గీ. ఇంక నొకవింత యాదానవేంద్రుకడఁది, మేనఁ బుట్టినపుట్టఁ గ్రొమ్మెఱుఁగుగోళ్ల, గ్రుచ్చి తేనియఁ గైకొను నిచ్చనిచ్చ, నచ్ఛభల్లంబు లచ్చట నచ్చుపడఁగ. దశా. ౪. ౨౯.

ఆ. నిచ్చనిచ్చవడ్డి నెలనెలవడ్డోడఁ, బాటువడ్డి వడ్డిపైని వడ్డి, యనఁగ నాల్గుతెఱఁగు లయ్యె ... విజ్ఞా. వ్యవ. ౭౭.

ఉ...గోకుల మిల్లిలు దప్పకుండ ల, క్ష్మీపతి గ్రుమ్మరుం గడియనేపున రేపున నిచ్చనిచ్చలున్. హరి. పూ. ౫. ౨౦౦.

క్రి. విణ. నిశ్చయముగా.

సీ...నీకు. గీ. చేయలంతిగా నిచ్చలు చెలియ యిత్తు. హరి. ఉ. ౮. ౧౩౨.

నిచ్చచావు=నిత్యమరణము.

క. విను దుర్యోధనదుక్కా, సనులఁ బలికి పలికి నిచ్చచావుగ నప్పా, వని యలఁచు... భార. శల్య. ౧. ౩౨.

జ: నిచ్చమల్లె.

నిచ్చమల్లె=నిత్తెమల్లె. వి. (√నిచ్చ. సం. నిత్య మల్లికా. ప్రా. నిచ్చమల్లిఆ.) ఒకజాతిపూల మొక్క.

గీ...నిచ్చ, మల్లెనా నిత్యమల్లి యా...ఆం. భా. ౨. ౫౧. (ప్రాతప్రాతప్రతులపా.)

నిచ్చయము. వి. (సం. నిశ్చయః. ప్రా. నిచ్చఓ.) నిశ్చయము.

క. మెచ్చగుసె సాహసానకు, వచ్చినతతి సంధి మనలవారలకొలఁదుల్, నిచ్చయము చేసి యిటువలెఁ, జొచ్చితి మన కింక నొం డుచొప్పులు గలవే. భా. రా. యు. ౪౩౭.

నిచ్చలము[1]. విణ. (సం. నిశ్చలః. ప్రా. నిచ్చలో. క. నిచ్చళవు.) ౧. నిష్కపటము.

క. వచ్చినఁ గని నీ వెచటికి, విచ్చేసెద వెవ్వ రిపుడు వెడలినపురుషుల్, నిచ్చలపుఁగరుణ నాయది, ముచ్చట దీఱంగఁ జెప్పు ముద ముస నన్నున్. వరాహ. ౧౦. ౭౩.

క. వచ్చినఁ గుబేరసూనుఁడు, నచ్చెలువలు నె దురు గాఁగ నరిగి యతనికిన్, నిచ్చల మగు తాత్పర్యం, బచ్చుపడఁగ మ్రొక్కి రతఁడు నల్లన నగుచున్. కళా. ౩. ౧౯౭.

మ...నీయచ్చపుం,దెనుఁగుంగబ్బము నిమ్మునిచ్చలపుబత్తిన్ మత్తియున్ బత్తియున్, నెన రొప్పన్... నీలా. ౧. ౧౬.

౨. నిశ్చితము, యథార్థము.

చ...నీపటుతలచంద మారయఁ బ్రభావతికిం బతి గాఁగలాఁడు ని,చ్చలముగ రక్తిణీసు తుఁడు చంపు నవశ్యము వజ్రనాభునిన్. ప్రభా. ౨. ౨౫.

ఉ...ఖరాంశుమూర్తిపై, వెచ్చనివేళఁ బ్రత్య హము విచ్చి తనర్చుటగాని మోడ్పమిన్, నిచ్చల మమ్మహామహుని నేత్రము లబ్జము లౌట వాసవా. కవిక. ౬. ౩౪. (ప్రాత ప్రతిపా. 'నిచ్చయ.' ముద్రి. పా.)

౩. నిర్మలము, నిర్దోషము.

ఉ. నీలపుతాలమేడలకు నిచ్చలపుంబటికంపు మెట్లులం, బోలుమెఱుంగుగోపురపుమొత్త పువాకిటికీలఁజాళువా, మేలిపసిండిబొమ్మచను మిట్టలకుం దెలిచల్వపైటిణీ, చేలచెఱంగులై యచటఁ జెల్వగు వేలుపులేటిపెండెరల్. ఉ. రా. ౧. ౫౭.

ఉ. నిచ్చలమైనకెంపులును నీలమణుల్ వర మౌక్తికంబులున్. శశాం. ౨. ౧౭. రా.వి. ౫. ౬౬.

నిచ్చలము[2]. విణ. (సం. నిశ్చలం. ప్రా. నిచ్చలో.) ౧. స్థిరమైనది, చలింపనిది.

క. వచ్చినయక్కౌశికునకు, మెచ్చుగఁ బూజ లిడి బత్తి మీఱఁగ మగడాల్, గ్రుచ్చినసింగపుఁబీటన్, నిచ్చలముగ నిల్పి పల్కె నేర్పు దలిర్పన్. అచ్చ. రా. బాల. ౭౫.

క. ఇచ్చటఁ దప మొనరించిన, నచ్చపునియమమున వాంఛితార్థము నొందన్, వచ్చును సంశయమే లని, నిచ్చలపున్ మనసుచేత నిర్ణయయుతుఁడై. సీమం. ౧. ౨౬.

౨. నిరంతరము, ఎడతెగనిది.

సీ. నిచ్చలంబైనతేనియవానజడిసొంపు లాలిత దానధారాళి గాఁగ. రాఘవ. ౨. ౫.

మ. తళుకున్నిద్దపుఁబైఁడిబొమ్మవలె సీతాకాంత వెంజిచ్చునిచ్చలపుంగాఁకల వన్నె వాసిగ ని మించం గాంచి...దశా. ౪. ౧౬౨.

౪. ధైర్యము; స్థైర్యము.

గీ. జిగిని మాటలలోఁతున మగతనమున, నిచ్చ లంబునఁ గడలఁ దా నెచ్చు గాంచి. నీలా. ౧. ౪౨.

సీ. కలిమియును బలిమియుఁ గడిఁదినిచ్చలమును

గొలమును దిటమును వలఁతితనము. అచ్చ. రా. బాల. ౨౮.

నిచ్చెన. వి. (సం. నిశ్శ్రేణిః. ప్రా. నిస్సేణి. క. నిచ్చణిగె.) ఆటుకమె. ఎక్కుటకు ఉపయుక్తమగు మెట్లు కలసాధనవిశేషము, నిశ్శ్రేణి.
చ...శాంతభావనరతి నుండువారిఁ గని వారలచెప్పెడుధర్మవృత్తి నిచ్చెనయుఁగ నూఁది సత్పదముఁ జెందుట కెక్కుము ...భార. శాం. ౬. ౨౨౪.
క. సత్యక్షమాదమంబులు, నిత్యపదంబునకు నెక్కునిచ్చెన... భార. శాం. ౫. ౫౫౬.
సీ...నిశ్శ్రేణికాఖ్య యౌ నిచ్చెన యన. ఆం. భా. ౨. ౨౨.
జః నిచ్చెనదివ్వెపంజులు, నిచ్చెనపంజులు.

నిచ్చెనదివ్వెపంజేలు=నిచ్చెనపంజేలు. వి. బ. (√నిచ్చెన.) నిచ్చెనవంటి దీపములపంక్తులు.
ఉ. అచ్చపుఁబ్రేమ మీఱ ధవళాంశుఁడు యామవతి న్వరింపఁగా, వచ్చు నటంచు మున్నె నలువంకలఁ దత్సమయాధికారి దా, నెచ్చెలికిం బహుప్రభల నింపులు గుల్కఁగఁ దీర్చి నట్టియా, నిచ్చెనదివ్వెపంజు లన నిండె దవానలరేఖ లద్రులన్. భాను. ౩. ౯. (శ. ర. పా. 'నిచ్చెనదివ్వెపాఁజులు' అని ముద్రి.)

నిచ్చెనపంజేలు=నిచ్చెనదివ్వెపంజేలు. వి. బ. (√నిచ్చెన.) నిచ్చెనవలె నుండు దీపములపంక్తులు. (దివటీలకమ్ము లమర్చిననిచ్చెనవంటిసాధనము అని శ. ర.)
సీ. నిజవాహఫణిఫణానిర్యన్మణిద్యుతు లనఁగ నిచ్చెనపంజు లతిశయిల్ల. ప్రబంధ. ౪౮.
మ...నిచ్చెనపంజు లారతులు నగ్నిజ్యోతులున్ వెల్గఁగన్. హంస. ౩. ౨౮.

నిచ్ఛివి. సం. వి. ఇ. పుం. వ్రాత్యక్షత్త్రియునకు సవర్ణస్త్రీయందు పుట్టినవాఁడు.

నిజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మిత్త్రురాలు, నెచ్చెలి. (వై. ని.)

నిజేపట్టు. స. క్రి. (నిజము+పట్టు. క. నిజవెరు.) నిజముగా తలఁచు.
చ. అలికులవేణి నవ్వులకు నాడినమాటల కింత నీమదిం, గలఁగఁగ నేల...భవదీయచిత్తముం, దెలియఁగఁ గోరి యేఁ బలికితిన్ మదిలో నిజపట్టనేటికిన్. భాగ. ౧౦౬. ౨౬౩. (చి. ని. పా.)

నిజేమరి. విశే. (నిజము+అరి[3].) సత్యవంతుఁడు.
క. తా నొకనిజమరిపోలెం, బూని పలికెఁ బెక్కుశపథములు...భోజరా. ౬. ౫౬.
క. మొన్న నొకనిఁ ద్రోలితి వాఁ, డిన్నఁగ మెల్లకెక్క వాని నిది గరుణాసం, పన్ను నిక్రియఁ దో నిఖకొని, నిన్న వితిచి చంపె మంచినిజమరివో లెన్. ద్వా. ౧. ౨౮౩.
క. పలికినపలుకులువలుకఁడు, కలయన్ నవకాంతఁ జూచి కడు సంచలుఁడై, నిలిచినచోటన్ నిలువఁడు, నిలు వెల్లను గల్ల కామి నిజమరి గలఁడే. భాగ. ౯. ౫౪౧.

నిజేమరితనము. వి. (నిజమరి+తనము.) ౧. సత్యశీలత.
క. దయ్య మెఱుంగును వారల, నెయ్యంబులు మక్కువలును నిజమరితనముల్, వియ్యములు ను నెడసందిని, బయ్యెదకొం గడ్డమైనఁ బ్రాణము వెడలున్. భాగ. ౯. ౪౦౧.
౨. పాతివ్రత్యము.
వ. వార లాపతివ్రతనిజమరితనంబునకు మెచ్చి వయోరూపసంపన్నుం డైనచ్యవనుం జూపి. భాగ. ౯. ౬౧.
శ్లో...పాతివ్రత్యేన తోషితా. సం. భాగ. ౯. ౩. ౧౪.

నిజేము=నిక్కము. వి. (క. నిజ.) ౧. యాథార్థ్యము, సత్యము.

గీ. నీవు నేనాఁటితల్లిని నిజము సెప్పుమ, యమ
రలోకంబువేశ్యల మైనమాకు, నిట్టితగవులు
నడవవు...భార. అర. ౧. ౩౬౨.

గీ.పాండుపుత్త్రులయద్దెసదండిమగల,కలనిజం బే
ను జెప్పినఁ గర్జమనను, నొచ్చు... భార.
ఉద్యో. ౪. ౨౫౨.

గీ. నిజము చెప్పిన నీవు నేనెగులు లేదు.కాశీ.
౪. ౨౨౮.

౨. సూనృతము, సత్యవచనము.

క. నిజము పలికె హాలధరుఁ డిట్టి, డజితుఁడు
వైదర్భిమాట యాహతము...హరి. ఉ.
౩. ౨౩౯.

క. ఆపాలకూటనే నిజ,మే పాటియుఁ దప్పరు
...ఆము. ౪. ౨౨౪.

౩. రీతి, విధము.

క. ఇలఁ బుట్టుదు పుట్టియుఁ డా,నిలువదు నిలిచి
యును నొక్క నిజమునఁ దిర మై,కలదాఁక
నెయిద నేరదు,వెలయాంధ్రరకలుపు మగల
విడుపును సతులకా. కు. సం. ౭. ౧౬౫.

వ...కొందఱు తిరునాళ్ల ప్రజనిజమున నోవెంక
టేశా శరణు శరణు కావు కావు మని గో
వింద లిడువారును...ప్రబంధ. ౮౭౭.

విణ. ౧. యథార్థము, సత్య మైనది.

జలధరవృత్తము. చేసినబాసకై పెదవిఁ జేర్చితి
దు, శ్వాసనుశోణితం బది నిజం బరయకా.
భార. స్త్రీ. ౧. ౧౬౪.

ఉ. గౌరవలాఘవంబులకుఁ గారణ మిందఱు
కుం దపస్సమా,చారము తారతమ్యము నిజం
బిది జన్మగురుత్వహీనతల్, గోరి గణింపరు
...హరి. పూ. ౧. ౬౯.

గీ. పరునికొకనికి నిన్నియు...నిజము లై పెంపు
సొంపారి నెగడు నెట్టు. దశకు. ౧. ౯౩.

౨. స్పష్టము, అసందిగ్ధము.

ఉ. కావున వీరికికా జయము గల్గుట నిశ్చయ
మెల్లభంగులం, జావు నిజంబు వారికి ...
భార. ఉద్యో. ౪. ౧౮౧.

చ...ఆమెఱుఁగుఁబోఁడియ కావలయుకా నిజం
బుగకా. కళా. ౧. ౬౪.

క్రి. విణ. యథార్థముగా, సత్యముగా.

మ...భీష్ముండు పోరినయన్నాళ్లును బక్షపాత
మున వారిం బట్టిపాలార్చెఁ గా,క నిజం బ
ల్గ నతండు ధీరు లగు టింకం జెల్లునేవారికికా.
భార. ద్రో. ౧. ౧౩౦.

క. అజగరచరితము దనకును, నిజముగ నలవఱు
ప నేర్చుని ర్మలమతికికా, వృజినభయ మస్య
శోకము, లజేయములు గావు మోక్ష మా
యత్త మగుకా. భార. శాం. ౪. ౬౬.

క. పురహూతముఖ్యదిక్పా,లురు సేవింపంగ స
కలలోకేశ్వరుఁ డం,బురుహాసనుఁడు గని న
మ,స్కరించి వినుతించె నిజము గైవారము
గాకా. ఉ. హరి. ౪. ౧౪౬.

నిజముచేయు = ప్రమాణముచేయు, ఒట్టుపెట్టు
కొను.

క. విను నంపినవారికి నీ,కును హితమె యొనర్తుఁ
బ్రాతికూల్యం బొకప,ట్టునఁ జేయ ననుచు
నిది నా,కు నిజము చేసినది మీరు కొంకకుఁ
డు మదికా. ప్రభా. ౪. ౩౦.

జ: నిజమరి, నిజమరితనము.

నిజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - ఎప్పుడును
కలుగునది - ౧. సహజము, స్వభావముచే కలిగి
నది, స్వాభావికము. ౨. స్వకీయము, తనది. ౩.
నిత్యము, శాశ్వతము.

నిజేవణి. వి. సంగీతములోనిఒకస్వరస్థాయి.

ద్వి. నిజవణి నివళంబు నీచవైధసము ... ఆది
గా సొగయుతాయములు. బస. పు. ౩౬౨
~~ప్రా. ౧౦ పం.~~ 3. 938 పం.

నిజాము. వి. ఒకానొకమహమ్మదీయ ప్రభువు.

గీ. అనుచు శిరములఁ దాల్తు రెవ్వనిసమగ్రసైన్య ఘుతధూళిఁ జకితులై చనుసపాద్యకుతపళా హినిజామాదికుతలపతులు. వసు. ౧. ౪౬.
(ఇది మొదట సంజ్ఞాచక మయ్యును క్రమముగా హైదరాబాదుమహామ్మదీయప్రభుసామాన్య వాచక మైనది.)

నిజోవళి. వి. సంగీతములోని స్వరస్థాయిభేదము.
ద్వి. వరుస లేర్పడ నిజావళి భజావళియు, నరసి సాళిగము తాయము లేర్పడించి. అ. మ.క. ౨. ౧౦౯ షా. ౧౦ పం.

నిజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. స్నేహితుఁడు, చెలికాఁడు. (వై. ని.)

నిజ్యమానము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) శుద్ధి చేయఁబడుచున్నది, ఉదుకఁబడుచున్నది.

నిటక్క-నిలుచు=నిట్ట(క)నిలుచు.
వ...బాసటకాసటలు సముత్కటనిటలతటంబున నిటక్కనిలిచి యంపకట్టెలనటన ఘటియింప...రా. వి. ౩. ౬౫.

నిటనిటనగు. అ. క్రి. (మదాదులచే) కన్నులు తేలగిలు.
చ. కిటకిటనయ్యె నెన్నడుము కేసరిమధ్యకునాఁడునాఁటికిక్, నిటనిటనయ్యె సోలము జనించి విశాలవిలోచనంబులుక్. పి. శకుం. ౪. ౫౪.

నిటలము. సం. వి. అ. న. ఫాలము, నుదురు.

నిటలాక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం- నుదుట కన్నుకలవాఁడు- త్రినేత్రుఁడు, శివుఁడు.

నిటాలము. సం=నిటలము.
క. కోలం గొట్టినబెబ్బులిపోలిక నతఁ డతనిఁ దునిమి పొరిఁబొరి రోష,జ్వాలాభీషణదృష్టినిటాలస్థలవిస్ఫురన్నటద్భ్రూభ్రుకుటియై. చంద్రా. ౬. ౭౩.

క. ఈలాగు వానితో నవ్వటాలకుఁ బన్నిద మిడి సొగటా లాడఁగ నోటా లగు నీ కర్థేందుని, టాలా యని దక్కఁగొనుఁ గటా లలితాంగీ. ప్రబంధ. ౬౩౬.

నిట్ట=నిఁటు. వి. (√నిండు.) ౧. జలపూరము, ప్రవాహము.
సీ. మనము మనంబునఁ బెనఁచి కేళికిఁ జొచ్చి సతిఁ దేల్తు సౌఖ్యరసంపునిట్ట. భార. విరా. ౨. ౧౩౦.
ఆ. అవనిపాలుఁ గొల్వ నవసరం బైనచోఁ, జాలు నింతవడి విచార మేల, యొదుమానికంబులందు నాకిచ్చిన, నిట్టయవలిదరిని బెట్టువాఁడ. ద్వా. ౩. ౧౦౮.
౨. పొంగుట, పోటు.
ద్వి. నెఱయ దైవమె నీరు నిట్టపోటులను, వఱలునె యణఁగునే యరచేతియందు. బస. పు. ౬. ౭౦౯ పం.
౩. స్తంభము.
ఉ. ఈరపుమోకమావిగమియిక్కవ గొజ్జఁగలందు జాలుపన్నీరులరేట నయ్యనఁటినిట్టల పైఁ బోర లూడి రాలుకర్పూరపుదీవిఁ జెంగలువపువ్వులు గప్పినచప్పరంబులో, సారపుఁదమ్మిపుప్పొడులశయ్యకుఁ గన్నియఁ దెచ్చి నెచ్చెలుల్. కవిక. ౩. ౧౧౬. (అనఁటి నిట్ట అనఁగా రంభా స్తంభము, అరఁటిబోదె అని భావము.)
౪. నిక్క, నిగుడుట.
గీ. భక్తిసంయుక్తి యనుపోఁతపాల నొయ్యఁ, బెట్టుకట్టుచు మునిశాఖి నిట్ట చూప, నిజమనోమార్గసంవసన్నీలవర్ణ, కైతవంబున లోఁ జేగ గలయ నాఁటె. పాండు. ౩. ౧౩౯.
౫. స్థానము.
సీ...టెంకి నిట్ట యనఁగ. గీ. స్థాన మగు... ఆం. భా. ౨. ౧౩.

ద్వి. మూఁడుమూర్తులనిట్ట మ్రొక్కులగుట్ట, వేఁ
డివేలుపు ప్రభవించెఁ దూర్పునను. ద్వి.
హరిశ్చ. పూ. ౨౨౦౩ పం.

విణ. (త. నెట్టం, నీట్టం.) ౧. నిడుపైనది, పొ
డువు కలది, ఉన్నతమైనది.

గీ. కరులు గాచినమద్దులుగా హయంబు, లొద
రు నేదులకదుపుగా సుగ్రభటులు, నిట్టవెదురు
లకదుపుగా నిట్టమేసె, సమరబలము సమో
ఘబాణములు నాఁటి. కు.సం. ౧౨.౯౦౨.

చ...ముసలిన్ బెదనిట్టతాడువం, టతివ రమిం
చెఁ దా ముసలియయ్యె... ఆము. ౫.౫౩.

గీ. నిట్టతా డనఁ బొడువుచే నిక్కినాఁడు. మను.
౪. ౪. ౭౩.

౨. నిక్కినది; సూటిగా పైకి లేచినది.

ఆ. నిట్టరోమములఁ బట్టగు చానంద, బాష్ప
నేత్రుఁ డగుచుఁ బ్రణుతి సేసె. భాగ.
౬. ౪౬౭.

వ...నిట్టనిగ మిట్టిపడ లలాటపట్టికలఁ బెట్టినప
ట్టివర్ధనంబులు... శుక. ౨. ౧౦.

౩. స్థిరము, చలింపనిది.

(పుండరీకుఁడు.) చ... వ్రజలజమానససౌరభ
మట్పదంబు న్యఙ్వరథభూషణంబు వెలిఁ
జూడనినిద్దపునిట్ట చూపునన్, మునుకొని
చొక్కి...పాండు. ౨. ౯.

నిట్టకనిలుచు=నిటక్కనిలుచు. అ. క్రి. (నిట్ట +
నిలుచు.) స్తంభమువలె నిలుచు, పొడువుగా
నిలుచు.

క. ఇలు కాలి కూల నిట్టక, నిలిచిననిట్రాడువో
లె నిజరథ మటులన్, బొలియ న్నిలఁ బడి
రాక్షసులఁ జూఁ దుండుటకు నగుచుఁ జూచి
రి వేల్పుల్. రామా. ౯. ౧౩౨.

నిట్టకనిలువు(ల్వు). వి. (√నిట్ట.) సరినిలువు.

ఉ. నిట్టకనిల్వునం గలఁగి నేత్రయుగంబున
బాష్పపూరముల్, దొట్టఁగ ఘర్మతోయ
ములతోఁ బులకాంకురజాల మెల్లెడం, బుట్టఁ
గఁ దొల్లి యిల్లలుకఁ బూని యొనర్చినమంటి
ముద్ద దాఁ, బెట్టెఁ దదీయపాత్ర నది భిక్ష
యకాఁ గొనిపోయె సిద్ధుఁడున్. భోజరా.
౩. ౬౬. (శ.ర. పా. 'నిట్టకనిట్ట'. చి. ని.
పా. నిట్టకనిల్వునన్ అనఁగా నిలుచున్నది నిలు
చున్నట్టుగానే అని భావము.)

తరళము. పుడమి నిట్టకనిల్వునం బడిపొక్కుచుం
గడు దీనయై, యడఁకు వేమియు లేనివాక్కుల
నావు రంను విలాపమం, బెడరు దోఁప భృశా
తురోన్నతి నేడ్చినన్ విని భీతితో. భాగ. ౬.
౪౪౯.

నిట్టగ్రమ్ము. అ. క్రి. (నిట్ట + క్రమ్ము. త. నట్టణల్.)
నిట్టవొడచు; ఉప్పొంగు, పైకుబుకు.

సీ. చామలనగుమోముఁజందురుపొడుపున రా
గాంబుధులు నిట్టగ్రమ్ము ననుట. నృసిం. ౨.
౫౦.

సీ. వదనేందుదీప్తుల వరులమనోగతస్నేహర
సాబ్ధులు నిట్టగ్రమ్మ. కు. సం. ౧౧.౫౯౭.

నిట్టదొట్టు. అ. క్రి. (నిట్ట + తొట్టు.) వెల్లివిరియు,
ఉప్పొంగు.

చ. పిడుగులు బిట్టు ప్రేలి పడఁ బిమ్మటఁ బొంది
సమస్తజీవులున్, వడఁకఁగ నంత్యకాలమున
వారిధు లన్నియు నిట్టదొట్టిన, ట్లుడుగక యేఁ
డురాత్ములు మహోద్ధతి వానలు గుర్య ...
పద్మ. ౯. ౨౩౧.

నిట్టలుద్రోచు, నిట్టద్రోచు=నిట్టలుద్రోయు. అ. క్రి.
(నిట్టలు + త్రోచు.) ఉప్పొంగు, పైకుబుకు; ఉద్ధత
మగు, పర్వు, వ్యాపించు.

సీ. నిట్టలుద్రోచుచు నెలవులకలమేర లెల్లను బిగి
యొక్కియేర్పడంగ. గీ... చన్నులు... భార.
విరా. ౧. ౨౪౫. భార. శాం. ౧. ౨౪౯.

సీ. దుగ్ధాంబునిధి నిట్టద్రోచెనో యని శేషుఁ బొన్పుగా హరి నీటఁ బవ్వడింప. కు. సం. ౭. ౧౧౭.

సీ. హ్రస్వోన్నతసమాయతాంగవిస్ఫూర్తిపై నిబిడలావణ్యంబు నిట్టద్రోవ. కావ్యా. ౩. ౩౯.

నిట్ట(క)నిలుచు=నిటక్కనిలుచు. అ. క్రి. (నిట్ట + నిలుచు.) - స్తంభమువలె - నిలువుగనిలుచు, పొడువుగా నిలుచు.

గీ. మేదినీధర మిబ్భంగి మిన్నుముట్టి, నిట్టనిలుచుండి చూచె నిర్నిమిషదృష్టి. కాశీ. ౧. ౧౧౯.

గీ. భవనఘటనకు మొదలికంబమునుబోలె, భువనముల కెల్ల నీ వాదిభూతుఁ డగుట, నిట్టనిలుచున్కిచేఁ గాదె నెట్టుకొనియె, గంటుఁ గుంటును లేక లక్ష్మీకళత్ర. పాండు. ౨. ౫౫.

క. ఇలు కాలి కూల నిట్టక, నిలిచిననిట్రాడువోలె నిజరథ మటులం, బొలియ న్నిలఁబడి రాక్షసుల తోఁ డుండుటకు నగుచుఁ జూచిరి వేల్పుల్. రామా. ౭. ౧౩౨.

నిట్ట(లు)పొ(వొ)డుచు. అ. క్రి. (√నిట్ట.) ౧. పైకుబుకు,ఉప్పొంగు;వెల్లివిరియు,ప్రవహించు.

క. జలనిధులు నిట్టవొడువం, బ్రళయాంతకుఁ డవనిజనులపై నేచినయ, ట్లలఘుప్రకటచతుర్విధ,బలయుతుఁడై మానసారుపై వడి నడిచెన్. దశకు. ౨. ౭.

వ. తన్ను విస్మయంబునం గొనియాడు వైమానికులకోలాహలంబు లాలకించువడువున నిట్టలు పొడుచుచు నేనదులుఁ దనకు సరిరావని నవ్వునురువున నురువులు చూపుచు... వరాహ. ౧౦. ౫౨.

సీ. యమునామహానది యన్నిచోటుల ముంచి యుండుమార్గమున నిట్టవొడిచె నొక్క. భోజరా. ౨. ౧౦౧.

క. అయ్యవిదలనెమ్మనముల, నెయ్యంపురసంబు లుబ్బి నిట్టలువొడువం, జెయ్యాడ కతనిఁ డగ్గఱి, రొయ్యనఁ గనుఁగొనలఁ గలికియులు కులు చిలుకన్. పద్మ. ౩. ౧౬౪.

౨. రోమాంచిత మగు. (శ. ర.)

౩. విజృంభించు; వ్యాపించు.

గీ.జనము లానందమునఁ దేల జగము లెల్లఁ, దొట్టి నిండారు వెన్నెల నిట్టపొడిచె. నిర్వ. ౬.౫౫.

గీ. భూనభోంతరదిక్పరిపూర్ణమైన,నిఖిలరూపులఁ దెల్లనై నివ్వటిల్ల, నిండి తండోపతండమై నిట్టవొడిచెఁ, బండువెన్నెల కన్నుల పండు వగుచు. భాను. ౩. ౧౭.

నిట్టరాడు=నిట్రాడు. (నిట్ట + రాడు.)

సీ...ఆలయాధారదీర్ఘస్తంభసంజ్ఞ నిట్రాడు నిట్టరా డనఁ దగు...ఆం. భా. ౨. ౨౦.

ద్వి. నిట్టరాడును బోలె నిలుచున్నవాని,బేతాళు నొక్కనిఁ బిలిచి... ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౬౪౫.

నిట్టలము. విణ. (=ఇట్టలము. త. నీట్టల్.) అధికము.

చ...బలఘుస్వర నమ్ముల నోడుసేసి నిట్టల మగు డప్పి సోలుటయు డాసి దశాననందనుండు విచ్చలవిడిఁ బట్టి కట్టి జయశంఖము బట్టఁగఁ బంచి యార్చినన్. నిర్వ. ౬. ౧౪౪.

ఉ. నింగికి నేలకుం బొడవు నిట్టల మై శిఖలందుఁ బర్వ నుత్తుంగతరాగ్నిజాలములఁ దొట్రిలుచున్...భాగ. ౬. ౩౧౯. (శ. ర. పా. 'నిచ్చలమై' అని ముద్రి.)

౨. నిలుకడ.

సీ...నిలుకడ తనరును నిట్టల మన. ఆం. భా. ౩. ౨౯.

నిట్టలుద్రోయు= నిట్టలుద్రోచు. అ. క్రి. (నిట్టలు + త్రోయు.) అతిశయించు.

ఉ. ఆరమణీలలామ హృదయంబున నాదట లంతకంతకుం, జేరఁగ నింపు సంతసముఁ బెంపు వహింపఁగ నొప్పవెట్టఁగా, నేరుపు లేక వేడుకలు నిట్టలుద్రోసెడువాలుఁగన్నులన్, వారణ లేక క్రోలె జనవల్లభసుందరు మేనిచెల్వమున్. కేయూర. ౪. ౫.

నిట్టు=నిట్రు. వి. ౧. ఉపవాసము, పస్తు.

సీ. వంటగుడారు క్రిందంటివెల్లువనీరు ప్రాయి వీఁగఁ దొట్టినప్పుఁడు నిట్టు. రా. వి. ౨. ౬౯. (చి.ని,శ.ర.పా. 'నిట్రు' అని ముద్రి.)

౨. క్షామము.

క. దున్నక వెదవెట్టక యుత్పన్నము లైనట్టి విపులబహుసస్యంబుల్, సన్నసనఁ బండుఁ బ్రాణులకు న్నిట్టనుమాట లేదు గోరం తైనన్. మార్క. ౪. ౪౧. (శ. ర. పా.)

విణ. శుష్కము. (చూ. నిట్టుపాసము.)

జః నిట్టుపాసము.

నిట్టుకిక్కి. వి. బాలికాక్రీడావిశేషము.

సీ. బొమ్మలపెండ్లిండ్లు బువ్వంపుబంతులు పుణికిళ్లు నిట్టుక్కి బొమ్మరిండ్లు. హంస. ౫. ౧౫౫.

నిట్టుపవాసము. మి. వి. శుష్కోపవాసము.

ద్వి. నిట్టుపవాస మేన్దినము లుండంగ, నెట్టకేలకు బియ్య మిరుస గల్గినను. బస. పు. ౪. ౯౦౦ పం.

నిట్టుపాసము=నిట్రుపాసము. వి. (నిట్టు + ఉపాసము.) శుష్కోపవాసము.

ఉ. నిన్నటినుండి యేము నిటునీఁగియు నుంటిమి నిట్టుపాసముల్. కాశీ. ౭. ౧౭౯.

గీ. ఛాత్రులును నేను నిట్టుపాసంబు వడితి, మి ...భీమ. ౨. ౧౦౦. (చి. ని. పా.)

నిట్టూరుచు(ర్చు). అ. క్రి. (నిడు + ఊరుచు.) నిట్టూర్పువిడుచు. (చి. ని, శ. ర.)

నిట్టూరుపు(ర్పు). వి. (√నిట్టూరుచు. క. నిట్టుసు. త. నెట్టియుర్పు.) దీర్ఘనిశ్వాసము; నిశ్వాసము.

గీ. ద్రుపదనందనపరిభవదుఃఖమునకు, నుల్లమునదురపిల్లుచు సున్నసరసి, వేఁడినిట్టూరుపో యన వెడలెఁ గ్రొత్త, తావి మూతులు పిచ్చునెత్తమ్మివిరుల. భార. విరా. ౨. ౨౩౬.

గీ...నలువపట్టి, యొండు నాక యొక్కింత సేపూరకుండి, యుస్సు రనుచును వేఁడినిట్టూర్పువుచ్చె. కాశీ. ౧. ౧౦౧.

గీ. నీదునిట్టూర్పుగాడ్పులు నిగమపంక్తి. పార. ౩. ౧౧.

మ...మై బడలఁగా గాటంపునిట్టూరుపుల్, పొలయన్ నిద్రితుఁ డైనపద్మభవు నాలోకించి యాలోపలన్. దశా. ౧. ౨౬౯.

నిట్టూర్పులిచ్చు అ. క్రి. (నిట్టూర్పులు + ఇచ్చు.) నిశ్వసించు, నిశ్వాసము విడుచు.

గీ. అలని నిట్టూర్పులిచ్చనోయ్యారము...కలుగుమోహిని దలఁప మైఁ బులక లొదవె. దశా. ౨. ౩౬౦.

నిట్టెము. వి. (నిడుద + ఎమ్ము. క. నిట్టెల్వు, నెట్టెలువు.) వెన్నెముక, పొడు గైనయెముక.

ద్వి. అట్టిత్రివిక్రమునిట్టెము గాదె, పట్టెఖట్వాంగము భాతి శంకరుఁడు. బస. పు. ౬. ౭౭౭ పం.

ద్వి. అట్టిత్రివిక్రమునిట్టెమ్ము విఱిచి, పట్టె నీశ్వరుఁ డని ప్రతిభ నెప్పండు. బస. పు. ౭. ౩౩౧ పం. ('నెట్టెమ్ము' అని ముద్రి.)

నిట్ర(ము). వి. నిలువు.

ఉదాః-కలము అంతనిట్రముగా పట్టుకొనకుము. (శ. ర.)

విణ. నూటిగా మీఁదికుండునది. (చూ. నిట్రాడు.)

జః నిట్రపాటు, నిట్రపొడుచు, నిట్రాడు, నిట్రాయి, నిట్రించు, నిట్రిల్లు.

నిట్రపాటు. వి. (√నిట్రు.) నిలుచుట, నిక్కుట.

వ... నిడుదరోమంబులు బహిర్నిర్గతంబు లైన యాంతరకోపానలజ్వాలలమాడ్కి నిట్రపాటునం దనర... చంద్రా. ౨. ౧౮.

నిట్రపొడుచు. అ. క్రి. (√నిట్ర.) పొడువగు, నిక్కు.

వ...తటాలున వేదుఁబందులచాడ్పున సెలకలు నిట్రపొడువ నొడళ్లు జాడించుచు... ప్రబంధ. ౪౧౮.

నిట్రాడు= నిట్టరాడు. వి. టో. (నిట్ర + రాడు.) దూలము లేకయే కట్టెడుగృహమునకు పాఁతు స్తంభము.

క. ఇలు కాలి కూల నిట్టక, నిలిచిననిట్రాడునో లె... రామా. ౮. ౧౩౨.

వ. అని రోషపరుషవచనంబులం గినియుచు గృహంబునకుం గొనిపోయి యయ్యవదగాకి అంకుటాలిం గాలం గేలం బొడిచి పెడమఱలం దిగిచి నిట్రాట నేఁతపగ్గంబున బంధించి కాలికుందు నిద్రించె ... వేం. పంచ. ౧. ౨౫౪.

క. ఆనేఁత కాని చెలిగృహా, మానిననిట్రాట నంటి యటునిటు త్రాటకా, దా నిఱుచేతు లమర్చి య, థానియతిం గూయకుండె... వేం. పంచ. ౧.౨౬౪. (చి. ని. పా. 'నిట్రాతకా' అని శ. ర, ముద్రి.)

సీ...ఆలయాధారదీర్ఘస్తంభసంజ్ఞ నిట్రాడు నిట్టరా డనఁ దగు... ఆం. భా. ౨. ౨౦.

నిట్రాయి. వి. (నిట్ర + ఱాయి.) పొడువుఱాయి. (శ. ర, బ్రౌ.)

నిట్రించు. అ. క్రి. (√నిట్ర.) -అవయవములు- నిక్క పెట్టు, నిక్కించు.

ద్వి. అం దుండి యూఁకించి యవనికి నుఱికి, నిలిచి నిట్రించి ఘుణిల్ ఘుణి ల్లనఁగ. బస. పు. ౫. ౪౩౪ పం.

ద్వి. వలపటికి సెపంబు వ్రాలి కుంభకము, సెల కొల్పి భుజములు నిట్రించి కంఠ,మొరగించి ...పండితా. మహిమ. ౨౫౦ పా.

నిట్రిల్లు. అ. క్రి. (√నిట్టు.) ఉపవాస ముండు. (చి. ని, శ. ర.)

నిట్రు=నిట్టు.

(ఉపవాసము.)

సీ. దశమి నాఁ డేకభుక్తము చేసి యవలినాఁ డోర్చి జాగరముతో నుండు నిట్రు. ఆము. ౪. ౫౦.

క. పాలు పొంద రాజసూయం,బులు నూఱును వాజిమేధములు నూ ఱైనం, దులగా వొక యేకాదశి, వలరుచు నిట్రున్నఁ గలుగునా ఫలమునకున్. జాహ్నవీ. ౩. ౯౨.

సీ. పస్సిల్లి నుంట నిప్పస్తు నిట్రనఁగను నుపవాససంజ్ఞయై యొప్పుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౩౫.

విశే. శుష్కము. (చూ. నిట్రుపాసము.)

జ : నిట్రిల్లు, నిట్రుపాసము.

నిట్రుపాసము=నిట్టుపాసము. (√నిట్రు.)

(శుష్కోపవాసము.)

సీ. సతతంబు నిట్రుపాసములతో నత్యుగ్రతపము గావించుచుఁ దాన మాడె. వరాహ. ౪. ౪౩.

గీ. తెల్లవాఱిన గుండఁగికోర్లలీల, వీర్ల మునుఁగుచు నొడ లెల్లఁ దల్లఁటాతి, నిట్రుపాసంబులను గూడి సెవ్వఁ బొదరు,పెడఁగుటాఁ పనతగులునఁ బడితి వేల. వాల్మీ. ౨. ౧౩౦.

నిడి. విశే. (నిడివిశబ్దమునకు వృత్తియందు అంత్యవర్ణలోపము.) దీర్ఘము.

క. జడిగొన్న వాన నేనుం, దడిసితి నాలో నొకింత తడవున కాసె,ఱ్వాడి పడరె పడఁగా నుఱుముల్, విడిఖించులు మూసె వెలుఁగు నిలిచెకా వెలిచెకా. వేం. పంచ. ౩. ౧౦౬.

నిడివి. విణ. (క. నిడువు.) దీర్ఘము.

గీ. ఇట్టికేశపాశతతిఁ బట్టి నిడివి యైన కయి రించునే దివిజారి యనుచు, వెఱచి తోఁక గడు తెఱఁగున వేఁడివెలుఁగు, వరుణుఁ డేతె డివెస నొక్కవలన నొదిగె. పారి. పూ. ౪. ౧౬.

క. తొల్లియుఁ గసంధి నొకతత్రి, నెల్లెడఁ బొడవంగఁ దాప మెక్కుడుగా సంధిల్లె నొకవఱపు ప్రాణులు, తల్లడిలఁగ నిడివి యగుచు ధరణి తలంబన్. కేయూర. ౩. ౧౨.

ఆ. అధికభక్తితోడ నమ్మతేశ్వరీదేవి, సిద్ధలక్ష్మి సంభజించి నరుఁడు, నిడివి గాఁగ బ్రతుకు విడువంగ ముడువంగ, వేఁకనైనకలిమి వృద్ధిఁ బొందు. కాశీ. ౬. ౧౯౯.

వి. ౧. పొడువు, దైర్ఘ్యము.

క. ఆమడనర వెడలుపు మూఁ, డామడ నిడివి యును గలిగి యతిరమ్యంబై...నిద్రామందిర మలరు మృదులతల్పతతులతోన్. ఉ. రా. ౨. ౭౯౩.

గీ. ఇందులో నిష్ట మెద్ది మీయిందుముఖికి, నడుగుఁ జెడమాటలకుఁ బ్రొద్దునిడివి లేదు. పి. శ. కుం. ౩. ౭౩.

౨. గుఱ్ఱపుపఱుగు, అశ్వగతిభేదము.

సీ. నిజకీర్తిచంద్రికల్ సిగిడియంబుధులెల్లఁ గడచె నన్నవిధాన నిడివిఁ బోలి. ప్రబంధ. ౧౭౫.

నిడీనము. సం. వి. అ. న. పక్షులఅధఃపతనము, పక్షులు పైనుండి క్రిందికి దిగుట.

నిడు. విణ. (నిడుద శబ్దమునకు లుప్తశేషరూపము. ఇది సమాసపూర్వావయవముగానే కన్పట్టుచున్నది.) దీర్ఘము, పొడువైనది.

సీ. కొంగమెడయును నిడుగూనివీపు నొఱగు పోయిన రొండియును బొక్కిరొమ్ము. పారిజ్ఛా. ౪. ౧౬౭.

సీ. మును మించి నిడుమోర మంచి దూఁటిన మహాజలధిపూరము దలకెడవు గాఁగ. పారి. పూ. ౪. ౧౬.

సీ. తోలుమొగుల్ నిడుచిన్కు లెలమిఁ గ్రోల్వా సకోయిల బలుమంచుసోనలకుఁ జనునె. నీలా. ౨. ౩౬.

నిడుజడి=నిడువగ కురియువాన.

చ. నిడుజడి దాఁకి యొదుఁ జననేరక యోఁకటఁ గ్రుస్సి చెట్టుపల్, సడలఁ గులాయ మధ్యముల శాఖలసందుల నిల్వలేక...పారి. పూ. ౭. ౧౬౯.

నిడువాలిక=మిక్కిలిదీర్ఘము.

(సత్య.) ఉ. వాసనకట్టు గట్టి నిడువాలికకస్తురి పట్టు వెట్టి ... పొరలె గాఢమనోజవిషాద వేదనన్. పారి. ౧. ౯౯.

నిడుఁగేలు. వి. (నిడు + కేలు.) దీర్ఘహస్తము, పొడు గైనచేయి.

క. నిడుఁగేలున్ బలుతోడలున్, వెడఁదయురము నైరణావనిం గర్ణునొడల్, పడి యున్న ...భార. కర్ణ. ౩. ౩౬౮.

నిడుఁద్రాడు. వి. ౙా. (నిడు + త్రాడు.) పొడుగు త్రాడు.

ఆ. కుడువనిచ్చుతతియుఁ గురువర క్రక్కించు, నవసరంబు నెఱిఁగి యరిన్నపాలు, నీవు ధీరవృత్తి నిడుఁద్రాటఁ బోనిమ్ము...భార. ఆశ్ర. ౧. ౩౨.

నిడుచేను. అ. క్రి. (నిడు + చను.) చాఁగు.

క. వడి నాడు గఱచి వలకేల్, నిడుచన గనయమునఁ బెనఁచి నీల్గి బలం బేర్పడ...భార. ఆది. ౩. ౧౩౫.

నిడుద. విణ. (త. నెడిదు.) నిడుపు, దీర్ఘము.

క. వడముడిఁ దలమిగిలి రయంబడరఁగ సహదేవుఁ దత్పదగ్రత మెఱయం, దొడరి భవత్సుతు మార్కొని, నిడుదవెడఁదతూపు లేనినెఱిఁ దూలించెన్. భార. శల్య. ౧. ౩౭౬.

చ...ఊర్పు లోకకుమై,నిడుదలు గాఁగఁ బ్రాణములు నిల్వక తల్లడిలంగ సంగరం, బుడిగి కృతాంతుఁ డేఁగె...హరి. ఉ. ౪. ౨౭.

సీ. నిడుద పెన్నెఱిగుంపు జడగట్ట సగరముమ్మనుమండు తపము గైకొనినచోటు. మను చ. ౨. ౯. ఆం. భా. ౩. ౧౭.

వి. దీర్ఘము, ద్విమాత్రస్వరమునకు సంజ్ఞ.

క. గురువులు నిడుదలు...కవిజనా. ౧.౧౩.

సీ...నిడు దన దీర్ఘంబు నెగడుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౭౭.

జః నిట్టూర్చు, నిట్టూర్పు, నిట్టూర్పులిచ్చు, నిట్టెము, నిడుఁగేలు, నిడుఁద్రాడు, నిడుచను, నిడుదగనుపు, నిడుదనిదుర, నిడుదపయనము, నిడుపడు, నిడుబాటు, నిడుమునుఁగు, నిడుముస్తె, నిడువెండ్రుక, నిడువెండ్రుకపెట్టు, నిడువేంద్రము, నిడూర్పు.

నిడుదగనుపు. వి. (నిడుద + కనుపు.) అందలపు బొంగుయొక్క దోషవిశేషము. (కనుపు లెడముగా నుండుట.)

వ...నిడుదగనుపు లేఁతయు ముదురు సన్నము గమకము నీలధవళరక్తహరిద్వర్ణంబులు మొదలుగాఁ గలదుర్గుణంబులు... ప్రబంధ. ౬౦౫.

నిడుదనిదుర. వి. (నిడుద + నిదుర.) దీర్ఘనిద్ర, మరణము.

క...కాకం,బులు నఱవఁగ నిడుదనిదుర,నొలసి తెలుపదిక్కుమాలి యున్నాఁడు గదే. భార. ఆశ్ర. ౨. ౧౬౨.

నిడుదపయనము వి. (నిడుద + పయనము.) దీర్ఘప్రయాణము.

క. వడి గలవా రని భటులను, బడలింపకు మనఘ నిడుదపయనంబుల మం,డెడువేసవినిక విడిసిన,యెడలకు బ్రజడప్పినొప్పు లెఱుఁగుము కరుణన్. ఉ. రా. ౩. ౬౭.

నిడుఁపకమ్ములు. వి.బ. (నిడపు + కమ్ములు.) కడపకిరుప్రక్కల నుండునిలువులు. (శ. ర.)

నిడుపఁడు. వి. (త. నెడువన్ - నిడుపు + అఁడు అని శ. ర.) - దైర్ఘ్యముకలిగిన - పాము.

(చంద్రికావర్ణనము.) సీ. శశిమౌళి తిరుపుచే జడఁ జుట్టు నిడుపఁడు ద్రావినపాలెరఁ గ్రాచెవనఁగ. రా. వి. ౩. ౧౧.

నిడుపు. వి. ౧. ఆయామము, దైర్ఘ్యము, నిడివి.

(ఇంద్రసభావర్ణనము.) వ...అదియును నూఱుయోజనంబులవెడల్పును నూటయేఁబదియోజనంబులనిడుపును నేనుయోజనంబులతనర్పును గలిగి...భార. సభా. ౧. ౬౨.

సీ. నిడుపునఁ దూర్పును బడమర నై రెండుగడలు సంభోనిధిఁ గదిసి యుండు. భార. భీష్మ. ౧. ౨౧.

గీ. యమునవిడు పెల్ల విడిదలయై తలిర్ప, బలము విడియించి మగధభూపాలకుండు. హరి. ఉ. ౨. ౧౩. ఆం. భా. ౨. ౧౫౨.

౨. నిలువు.

గీ. అడ్డ మేర్పడ వళియు రోమాళి నిడుపుఁ, బడఁగ రేఖయుఁగళి హంసపాది వ్రాసె, లేనినడుమున కొకళంక గా నజుండు, జనము లెందున్నదో యని సంశయింప. ముకుంద. ౨. ౧౦౧.

విశే. పొడుపైనది, దీర్ఘము.

క. అచ్చటనచ్చట నిడుపుగ,విచ్చినఁ గుసుమాస్త్రశాస్త్రవేదులమనముల్, మెచ్చించుఁ దొరలమంజిడి,పచ్చడములు చతురశీతిబంధంబులతోన్. సైవ. ౩. ౧౫౫.

క్రి. విశే. నిలువుగా.

సీ. అడ్డంబు నిడుపు నాపడ్డలగతి మనుబిల్లడొంకలనుండి క్రేళ్లుదాఁట. మనుచ. ౨. ౩.

జః నిడుపకమ్ములు.

నిడుచాటు. వి. (నిడు + చాటు.) పెద్దత్రోవ.

ఆ. నూఱుగతుల నీవు వాఱుదే నన్నియు, నెఱుఁగఁ బలుఁగు తెల్ల నెట్లు వాఱు, నడరి యాకసముననిడుచాటు నట్లు పాఱుదము రమ్ము జలధిఁ జదల ననిన. భార.కర్ణ.౨.౬౩.

నిడుముసుఁగు. వి. (√నిడు.) నిండుముసుఁగు.

సీ. కాళ్లు కుప్పవడంగఁ గదలఁ జాలక యట్టె నిడుముసుం గిడి శయనించు చెలువ. దశా. ౪. ౪౫.

నిడుముస్తె. వి.(నిడు + ముస్తె.)తుంగ†. (శ. ర.)

నిడువెండ్రుక. వి. (√నిడు.) నిక్కవొడిచినవెండ్రుక. (చూ. నిడువెండ్రుకవెట్టు.)

జః నిడువెండ్రుకవెట్టు.

నిడువెండ్రుకవెట్టు. అ. క్రి. (నిడువెండ్రుక + పెట్టు.)-భయాదులచే - ఒడలు రోమాంచితమగు.

చ. సరసిజనాభ బంధుజనసంతతిఁ గయ్యపు నేలఁ జూడఁగా,విరవిర వోయి మేను నిడువెండ్రుకవెట్టుచుఁ గంప మొందె...భార. భీష్మ. ౧. ౧౮౧.

శ్లో. వేపథుశ్చ శరీరే మే రోమహర్షశ్చజాయతే. సం. భార. భీష్మ. ౨౫. ౨౯.

చ... ఆ, సరసిజనాభనందనువిశాలభుజాంతరముం బగిల్చినన్, విరవిరవోయి మేను నిడువెండ్రుకవెట్టఁగ...భాగ. ౧౦. ఉ. ౮౪౨.

చ. వివశత నొంది మేను నిడువెండ్రుకవెట్టఁగ...పొరిఁ గంపము నొందుచు నిశ్వసించుచున్. హరి. ఉ. ౮. ౧౧౦.

నిడువేండ్రము. వి. (నిడు + వేండ్రము.) అత్యుష్ణత, మిక్కిలివేఁడిమి.

క. జడనుం దాపము నిద్రయు, నిడువేండ్రముతోడ నెగయునిట్టూర్పులు సంౘదడిగొని వడిగొని మదిలోఁ, జిడిముడిపడి కన్నుఁగవయుఁ జిడిముడివడఁగాన్. ఉ.హరి.౬.౪౮. (వ్రాఁతప్రతి. పా.)

నిడుసు. వి. (క. నిడుసూళు.)- చదువుటలో దీర్ఘములతో కూడిన- పెద్దధ్వని.

సీ. నిడుసునఁ బెట్టక నిష్ఠ్యూతమునఁ బోక తరువాయి తప్పక తడవికొనక. సకల.స.౩౦౪.

నిడూర్పు= నిట్టూర్పు. వి. (నిడు + ఊర్పు.)

ఉ. ఆవచనంబు వేడ్క విని యాదలయూఁచి నిడూర్పు పుచ్చి హేమావతి పల్కె ... హంస. ౪. ౧౭౫.

చ... లేఁతకా, స్ఫలిసె మెఱుంగుటారు గనుపట్టె నిడూర్పులు పుట్టె నోకిలింతలు పొడనూపె వెల్లిడి దినన్ మన సయ్యెఁ బయోజగంధికిన్. పె. శకుం. ౩. ౫౪.

నితంబము. సం. వి. అ. పుం. - కాముకులచే ఏకాంతమున కాంక్షింపఁబడునది - సురతమర్దనముచే బడల్పనది- ౧.పిఱుఁదు. ౨.కటి,మొల. ౩. స్కంధము, మూఁపు. ౪. కూలము, ఒడ్డు. ౫. అద్రికటకము, కొండనడుము.

నితంబవతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. గొప్పపిఱుఁదులు కలస్త్రీ. ౨. నితంబిని,స్త్రీ.

నితంబిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ప్రశస్తమైన పిఱుదులు కలస్త్రీ, గొప్పపిఱుఁదులు కలయాఁడుది. ౨. స్త్రీ, ఆఁడుది.

నితమామ్. సం. అవ్య. అత్యంతము, మిక్కిలి. (దీనికి తెనుఁగున ప్రయోగములు కానరావు.)

నితరామ్. సం. అవ్య. అత్యంతము, మిక్కిలి. (దీనికి తెనుఁగున ప్రయోగములు కానరావు.)

నితలము. సం.వి.అ.న. అధోలోకములలో మూఁడవది. (వాచ.)

నితాంతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) అధికము, క్రి. విణ. అత్యంతము.

నిత్తెమల్లె. వి. (√నిత్తెము. సం. నిత్యమల్లికా.) మల్లికావిశేషము.

సీ. నీలాంబరంబులు నిత్తెమల్లెలు కొండగోఁగులు మల్లెలు గోరంటలును. భల్లా 3. ఆ. (శ.ర.)

నిత్తెము. విణ. (సం. నిత్యమ్.) శాశ్వతము.

క. సత్తెన దెల్ల క్షణికము, నిత్తెము గా దంచు వావానివహము వలెనే. దశా. ౧౦. ౫౫.

జః నిత్తెమల్లె.

నిత్యక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. విషముష్టి, ముసిఁడిచెట్టు.

నిత్యకర్మము. సం. వి. న్. న. ౧. చేయనియెడల ప్రత్యవాయజనకమగుశాస్త్రవిహితకర్మము. (స్నానసంధ్యాది.) ౨. ఎప్పుడును చేయవలసినపని.

నిత్యకల్యాణము. సం. వి. అ. పుం. ఎడతెగని శుభము, ఎల్లప్పుడును కలుగుశుభము.

ఉ. అణిమెఱుంగుముత్తెపుటొయారపుముగ్గులు రత్నదీపికా, శ్రేణులు ధూపవాసనలు హృద్యనిరంతరవాద్యఘోషముల్, శాణఁ బోసంగఁ బ్రోలు మిగులం గనువిం దొనరించు నిత్యకల్యాణముఁ బచ్చతోరణము నై జను లందఱు నుల్లసిల్లఁగన్. విజ. వి. ౧. ౭౩.

ఉ. పాణితవాణి పంకరుహపాణి రమాఘనవేణి నిత్యకల్యాణము పచ్చతోరణములం దగితామరతంపరై కవి, ప్రాణపదంబు నామగదలాన్వయకృష్ణసుధీంద్రచంద్రకల్యాణమణీగృహంబున నిరంతరమున్ వసియించుఁగావుతన్. దశా. ౧. ౨.

నిత్యగతి. సం. వి. ఇ. పుం. - నిత్యగమనము కలది - సదాగతి, వాయువు.

నిత్యనియమము. సం. వి. అ. పుం. ఎప్పటికిని ఏకరూపముగా నుండునియమము, మాఱనినియమము.

నిత్యపడి. మి.వి. దివసపడి, నిత్యము నియమముగా చేయవలసినది.

ద్వి. మ్రొక్కుక కరములు మోడ్చ కండండ, చిక్కక సుక్కక చక్కన వచ్చి, గుడిసొచ్చి తననిత్యపడి వేఁడుకొనఁగ, మిడ మిడ మినుకుచు మిఱుమిండఁ డనియె. బస. పు. ౪. ౧౨౭ పా. ౮౨౭ పం.

వ... బెరసినబోలవసమునం బెట్టినఎడ్లు ౫౦ నిత్యపడి వోయంగల...ద.శా. ౪. ౧౦౦౬.

వ... పెంచి- యబోయ నెటియమవసమునం బెట్టిన ఎడ్లు ౫౦ నిత్యపడి ఓయంగల...ద.శా. ౪. ౧౦౦౯.

ఇట్లే: నిత్యనిబద్ధము. (చూ. దశా. ౪. ౧౦౪౭.

నిత్యప్రళయము. సం. వి. అ. పుం. దైనందిన ప్రళయము, సుషుప్తినిద్ర.

నిత్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) - నియతముగా నుండునది, ఏర్పాటుగా కలుగునది- ౧. ఎడతెగనిది, సతతము. ౨. చేయనియెడల ప్రత్యవాయజనక మగుచు విధివాక్యముచేత బోధింపఁబడునది. (కర్మము, మొ. వ్యతి : కామ్యము.) 3. ఉత్పత్తివినాశములు లేనిది, శాశ్వతము, కాలత్రయమునందు నుండునది. ౪. ఆవశ్యకమైనది. వి. అ. పుం. సముద్రము. క్రి. విణ. ౧. ప్రతిదినము. ౨. ఎల్లప్పుడు, శాశ్వతముగా.

(దీనికి కొన్నియెడల మువర్ణలోపము.)

ద్వి. కడు నర్థితోడ నఖండదీపంబు, లెడపక నిత్య వెయ్యేసి ముట్టింప. బస. పు. ౪. ౭౪౪ పం.

ద్వి. వెన్నుండు దా నిత్య వేయుపువ్వులు. బస. పు. ౩. ౯౪౯ పం.

నిత్యముక్తుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - కాలత్రయమునందును బంధశూన్యుఁడు - పరమాత్మ.

నిత్యయౌవన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. శాశ్వత మైన యౌవనము కలస్త్రీ. (ద్రౌపది మొ.)

నిత్యశంకి. సం.వి.న్. పుం. ఎల్లపుడు బెదరునది-లేడి. (వై. ని.)

నిత్యశంకితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఎప్పుడును జంకుగలిగి యుండువాఁడు. ౨. ఎల్లప్పుడును సందేహము కలిగి యుండువాఁడు.

నిత్యసమాసము. సం. వి. అ. పుం. లౌకికవిగ్రహములేనిది కాని, స్వపదముతో కాక అన్యపదముతో లౌకికవిగ్రహము కలది యగుసమాసము. (కుంభకారుఁడు, వ్యాఘ్రము మొ.)

నిదద్రువు. సం. విణ. (ఉ) దద్రురులు లేనివాఁడు. వి. ఉ. పుం. మనుష్యుఁడు.

నిదము. సం. వి. అ. న. విషము. (వాచ.)

నిదర్శకుఁడు. సం. విణ. (అ. ర్శికా. అ.) ౧. చూచువాఁడు. ౨. కనుఁగొనువాఁడు, కనుపెట్టువాఁడు. ౩. చూపువాఁడు, తెలుపువాఁడు; నిరూపించువాఁడు.

నిదర్శన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఒకానొకయర్థాలంకారము.

ధర నన్వయంబు గూడక, గరిమఁ జసామ్యంబు నెచట గమ్యముఁ జేయం, బరఁగు నది నిదర్శన యన, నిరవొందును కృతులయందు నిది యెట్లన్నన్.

క. బలవదరిరాజసేనా, జలధికిఁ జీవనము గ్రోలి జలధరశోభా, విలసనము దాల్చె నీయసి, యలఘురణోత్సవానరస యాబళినరసా. నరస. ౫. ౧౫౪, ౧౫౭.

నిదర్శనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చూపునది. ౨. తెలుపునది, వెల్లడించునది. ౩. బోధించునది, కఱపునది. వి. అ. న. ౧. చూపు, దృష్టి. ౨. చూపుట, నిరూపించుట. ౩. ఉదాహరణము, దృష్టాంతము. ౪. ప్రమాణము, నిరూపణము.

నిదర్శించు. సం. స. క్రి. చక్కఁగ ఆలోచించు.

వ...కార్యంబు నిదర్శించి బృహస్పతి యింద్రాదిదేవతల కి ట్లనియె. కాశీ. ౫. ౨౬౫.

నిదాఘకరము. సం. వి. అ. పుం. జిల్లేడు.

నిదాఘకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - వేఁడివెలుఁగువాఁడు - సూర్యుఁడు.

నిదాఘము. సం. వి. అ. పుం. - మిగుల తపింపఁజేయునది. - ౧. ఉష్ణము, వేఁడిమి. ౨. గ్రీష్మము, వేసఁగి. ౩. ఘర్మజలము, చెమట.

నిదానము. వి. (సం. నిర్ధారణమ్. క. నిదానవు.) ౧. ఆత్రపడక విచారించుట. (శ. ర.)

(వ్యవ.) వానియోగ్యత నిదానముమీఁద తెలియును.

౨. చక్కఁగా విచారించుట.

(వ్యవ.) వానినిదానమే వానిని కాపాడుచున్నది.

జ : నిదానించు.

నిదానము. సం. వి. అ. న. ౧. ఆదికారణము, మూలకారణము; కారణము. ౨. వత్సదామము, దూడనుకట్టుపలుపు. ౩. శుద్ధి. ౪. రోగనిర్ణయము. ౫. రోగహేతువు.

నిదానించు. అ. క్రి. (√నిదానము. క. నిదానిసు.) చక్కఁగా విచారించు. (ఆత్రపడక విచారించు అని శ. ర.)

(వ్యవ.) నిదానించనిదే వాని గుణాగుణములు తెలియవు.

ద్వి. చీకు దర్పణము వీక్షించినయట్లు, వాకలరూపు మిన్నక నిదానించి, తేటగా నెవ్వరుఁ దెలియలే రనిన. నవనాథ. ౫. ౧౭౫ పా. ౧ పం.

నిదిగ్ధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చిట్టేలకి.

నిదిగ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఉపచితము, వృద్ధి నొందింపఁబడినది. ౨. దిగ్ధము, పూయఁబడినది.

నిదిగ్ధిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. జలూక, జలగ. ౨. కంటకారిక, వాఁకుడు.

నిదిధ్యాసకుఁడు. సం. విణ. (అ. సీ. అ.) తిరిగితిరిగి స్మరణచేయువాఁడు, నిరంతరధ్యానము చేయువాఁడు.

నిదిధ్యాసనము. సం. వి. అ. న=నిదిధ్యాసము.

నిదిధ్యాసము. సం.వి. అ. పుం. శ్రవణమననములచే తెలియఁబడినవిషయమును ఏకాగ్రమగు మనస్సుతో నిరంతరము చింతనము చేయుట, పునఃపునః స్మరణము.

నిదిధ్యాసితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మరల మరల స్మరింపఁబడినది,నిరంతరధ్యానము చేయఁబడినది.

నిదిశత్. సం. (శత్రు.) ౧. చూపుచున్న. ౨. ఆజ్ఞాపించుచున్న. ౩. విధించుచున్న.

నిదిశ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆజ్ఞాపింపఁబడుచున్నది. ౨. విధింపఁబడుచున్నది. ౩. చూపఁబడుచున్నది.

నిదిష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దర్శితము, చూపఁబడినది. ౨. ఆజ్ఞాపింపఁబడినది. ౩. విధింపఁబడినది, శాసింపఁబడినది.

నిదుర=నిద్దుర. వి. (సం. నిద్రా.) నిద్ర.

క. పురరక్షణము దృఢంబుగ, నరవర చేయంగ వలయు నమ్మఁ గలుగుసత్పురుషుల నిడఁదగుఁ గుడుపు న్నిదుర మొదలగు లోనిపనులతోడరువు లరయక. భార.ఆశ్ర.౧.౫౭.

(వర్షర్తువర్ణనము.) గీ. మంటిమిద్దెలవారికి మరు పనులకు, నెలఁత వాసినవారికి నిదుర చెడియె. ఆము.౪.౧౨౩.వసు. ౪. ౭౫.

నిదురకుఁబడు=నిద్రించుటకు మొదలుపెట్టు.

సీ. నిదురకుఁబడఁ జొచ్చె నెత్తమ్ము లోకరెండు తెఱఁ గిది యెట్లొకో మెఱుఁగుఁబోఁడి.

గీ...అనుచు...నేరుపున నెచ్చరింతు రన్నెలఁత సగఁగ. కళా. ౪. ౩౦.

నిదురతెలియు=మేలుకాంచు.

ఆ. సాంధ్యరాగలహరి సామిరంజితము లై,తిరిగి మింట నిదురతెలిసినట్టి, యిందిరాధిపతికి నెత్తుకర్పూరనీ,రాజనంబు లన శరద్ఘనములు. ఆము. ౪. ౧౩౯.

నిదురపుట్టు=నిదురవచ్చు.

చ. పొలుపుగ నత్తరు న్నిదురపుట్టఁగఁ జేయును గూండ్లవీపముల్, మలఁపున బారువంబులకు మక్కువముద్దులు చూపురీతులన్, బలుకుచు సంజ్ఞసేయు నిరుపార్శ్వముఁ గన్గొనుఁ గేళికయ్యపై, నెలఁతుక పట్టి చూచుఁ గర నీరరుహంబుల సారెసారెకున్. గంధ. ౧. ౧౩౦.

జః నిదురపుచ్చు, నిదురపోతు, నిదురించు.

నిదురపుచ్చు=నిద్దురపుచ్చు. స. క్రి. (√నిదురపోవు.) నిద్రింపఁజేయు.

సీ. అత్తమామలు సుఖాయత్తులై పవళింప మృదుపదంబుల నొత్తి నిదురపుచ్చి. శుక. ౧. ౬౫.

నిదురపోతు=నిద్దురపోతు. విణ. (√నిదుర.)నిద్రాళువు, ఎల్లపుడును నిదురపోవు స్వభావము కలవాఁడు.

క. వినియు వినవు రణభీరువు, మనుజాధమ నిదురపోతు మందుని నకటా, నినుఁ జక్రవర్తిఁ జేసిన,వనజాసనుకంటె వెఱ్ఱివాఁడున్ గలఁడే. భాగ. ౯. ౪౦౯.

నిదుర(పో)వోవు=నిద్దురవోవు అ. క్రి. (నిదుర + పోవు.) నిద్రించు.

ఆ...నాదుతొడలపై నెమ్మది,నిదురవోదు రమ్ము నృపకుమార. విక్ర. ౩. ౭౭.

చ. ద్రవిడకుటుంబినుల్ పసుపు రాచినరత్న పుఁదాపక్రింద నం,బువు తెరవాఱఁగా నిదురవోయి గరుత్తతి పచ్చవాజినన్, భవనసరోమరాళములు భ్రమయచ్ఛదగుచ్ఛవిస్ఫురద్దివిజధునీమరాళవితతిభ్రమఁ బూన్చుఁబరిస్ఫురిమించుచున్. ఆము. ౧. ౬౮.

ఆ. బడలి పగలు నాక పవళించి నిమి యంతి,పురమునందు నిదురవోవు చున్కి, నెఱుఁగఁ డవ్వసిష్ఠుఁ డేతెంచి కాచుట...ఉ.రా.౬.౩౪౫ భార. శల్య. ౨. ౩౯౩.

నిదు(ది)రించు. అ. క్రి. (√నిదుర.) నిద్రచెందు.

క. నిదురించినశిశు వాఁకొని, కిదుకుచుఁ జనుగోరి కరలి కిసలయవిలస,న్మృదుచక్రచాపరేఖా,స్పదపదమునఁ దన్నె నొక్క బండిన్ దండిన్. భాగ. ౧౦ పూ. ౨౫౦.

(కృష్ణుఁడు.) సీ. పగలతో నిదురించుపగుపల మఱపించి పగచెయ్వు లొనరింప మదిఁ దలంచు. నీలా. ౧. ౪౬.

ద్వి. నిదిరించునందుమానిని సెజ్జఁ బెట్టి, పదిలుఁడై దట్టి యాపడఁతుకపట్టిఁ,జేకొని...అ. మ.క. ౧. ౨౨ పా. ౧౫ పం.

నిదేగ్ధ. సం.విణ. (ఋ. గ్ధ్రి. ఋ.) పూయువాఁడు.

నిదేగ్ధవ్యము. సం=దేగ్ధవ్యము, పూయఁదగినది.

నిదేశకుఁడు. సం.విణ. (అ. శకా. అ.) ౧. చూపువాఁడు. ౨. ఆజ్ఞాపించువాఁడు. ౩. విధించువాఁడు.

నిదేశనీయము. సం=నిదేష్టవ్యము.

నిదేశము సం. వి. అ. పుం. ౧. శాసనము, విధించుట. ౨. ఆజ్ఞ, పనుపు. ౩. కథనము, చెప్పుట. ౪. నికటము, దాఁపు.

నిదేశి. సం.విణ. (న్.నీ.న్.) ౧. చూపువాఁడు. ౨. ఆజ్ఞాపించువాఁడు. ౩. విధించువాఁడు.

నిదేశించు. సం. స. క్రి. ఆజ్ఞాపించు, పనుచు.

మ. జనిసాహస్రతపఃఫలం బితనిసాక్షాత్కారమీస్వామి కైక నిదేశింప వనిం జరింప జనుటాకర్ణింప శక్యంబె...చం. రా. ౪. ౬౪.

నిదేశిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దిక్కు.

నిదేశ్యము. సం=నిదేష్టవ్యము.

నిదేష్ట. సం. విణ. (ఋ. ష్ట్రీ. ఋ.) ౧. ఆజ్ఞాపించువాఁడు. ౨. విధించువాఁడు. ౩. చూపువాఁడు.

నిదేష్టవ్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిదేశింపఁదగినది, ఆజ్ఞాపింపఁదగినది.

నిద్దము=నిద్దా. విణ. (సం. స్నిగ్ధం. ప్రా. ణిద్ధో.) ౧. స్నిగ్ధము, నున్ననిది.

గీ. ఉవిదనిద్దంపుజంఘులసవతుఁ గోరి, కలమగర్భంబు లడఁచు లోఁ గంటకములు. ఆము. ౫. ౩౩.

చ...తన్మృదులపాణిసరోరుహదత్తభూతి ని,ద్దపునుదుటన్ ధరించి ప్రమదామణి యిట్లని యెంబ్రియంబునన్. కాళ. ౧. ౩౪.

౨. సాంద్రము, దట్టము.

సీ.నిద్ద పైనమడుంగునీర్కావిదోవతి కనకమేఖలతోడఁ గటి ఘటించి. కాళ. ౧. ౩౯.

చ...నివిడిన బొజ్జపై మిగులు నిద్దపుదోవతిదట్టి డొల్లిరాఁ, దివిచి పెనంగ పల్లవముఁ ద్రెంచి...ఆము. ౬. ౭౧.

సీ. నిద్దంపుఁగీర్తులఁ దద్దయు విలసిల్లునట్టి పెద్దయహోబలాధిపతిని. కళా. పీఠి. ౪౪.

౩. మనోజ్ఞము, మనోహరము.

ఉ...అమ్ముద్దియ విశ్వనాథుపయి ముచ్చట చేసి
నయంతనుండి యిక్కడ్దిసెటింగి చందురునిఁ
గానఁగనీరు పికంబు గూయ నన్నిద్దపు
ప్రోఁత మాన్పుదుర సెచ్చెలు లిచ్చ రెమె
తింగి నిచ్చలున్. కావ్యా. ౧. ౬౫.

సీ. ఎండచే వాడినరెమెలఁదీఁగెయును బోలె
నిద్దంపుఁదనుపల్లినిగ్గు సడల. విక్ర. ౩.౧౦౨.

వ...చంచలాక్షులనిద్దంపుఁదనూలతలం బుట్టి...
మనుచ. ౩. ౨౫.

౪. ప్రేమగలది, స్నేహయుక్తము.

సీ. బ్రహ్మాండకోటులపొరుపత్తెము లెల్లఁ గని
యున్కి నిద్దంపుమనసుతోడ. పాండు.
౧. ౩.

౫. అధికము.

సీ. తల్లిదండ్రులకు నిద్దపుభక్తి రవణిల్ల శుశ్రూష
చేసినశుద్ధమతులు. కాశీ. ౨.౧౧. (స్నేహ
ముగలది అని శ. ర.)

ఉ. నిద్దపువేడ్క నందఱును నివ్వెరపాటున
ముంచె నత్తటిన్. దశా. ౬. ౧౫.

నిద్దా=నిద్దము. విశే.

(స్నేహయుక్తము, ప్రేమగలది.)

క. ముద్దుల నిడి పడకిండ్లన్, ముద్దియ లాత్మీయ
లెనసి మురియుచు నిద్దా, ముద్దుల నెత్తుచు
నం దొగి, విద్దెము విద్దె మని కాళివిద్దాం బను
చున్. రా. వి. ౨. ౨౦.

(అధికము.)

ఉ. రాతిరియుం బవల్ మఱపు రానిహొయల్
చెలియారజంపునిద్దాతరితీపులంబలెను దా
రసిల నవ్వలె లోఁ దలంచినన్. (పెద్దన
చాటువు.)

(ప్రశస్తము, శ్రేష్ఠము.)

సీ. మెఱసి నిల్కడ చూపు మెఱపులోయి
ఱపు బిత్తరములో తరము నిద్దాపసిండి, పసి
మిలో మిసిమి...గి ... గూర్చి ... సుదతిఁ
జేసె. ఘటికా. ౨. ౮౩.

సీ. జిలుఁగుచీనాపట్టుచెంగావిచెఱఁగులనిద్దా జ
రీనిశానీలకరులు. రంగా. ౧. ౧౫౬.

మ. తళుకున్ బ్రొద్దువెలుంగుక్రొంబసిఁడినిద్దాచో
పుడుం గట్టియన్, గొలఁదుద్దామరమొగ్గకట్టు
వలు చిక్కల్పాపి వేరేపి మేల్వలపుం
బిట్టల వేఁటలాడుఁ గడుశేవం దత్పురారామ
శేఖల లేఁగాడుపుబోయ తేఁటిబలుడేగ
న్సట్టి తా వేసవన్. చంద్రా. ౧. ౪౦.
(సునుపుగలది అని శ. ర.)

(సాంద్రము, దట్టము.)

మ. తళుకుంజాయకడాని మైపొడలు నిద్దామీస
లున్...గల్గు నిన్ను భజియింతున్ దంభ
మీనాధిపా. దశా. ౧. ౨౧౧.

నిద్దుర=నిదుర. వి. (సం. నిద్రా. ప్రా. నిద్దా. క.
నిద్దె.) నిద్ర.

ఉ. నిద్దుర మేలుకొమ్ము రజనీకరవంశవతంస...
నైష. ౮. ౧౩.

చ...మనసాయకుఁ డేమి చెప్ప నిద్దుర మును
మున్నగాఁ దెలిపి తోడుఁగ ని స్నొటులై
నఁ డేక యిట్లరికృతభీష్మహాని నవయంబున
దుర్బలుఁ డయ్యె నక్కటా. రాఘవ. ౪.
౧౯౨.

చ. కటకట కాశికాపురి నొకానొకనిద్దురఁ గన్ను
మోడ్చి యప్పటఁ గనువిచ్చునప్ప కుడిభా
గముఁ గన్గొని చోద్య మందు... కాశీ. ౩.
౯౯. (ఒకానొకనిద్దుర=అసామాన్యపునిద్దుర,
పెద్దనిద్దుర.)

నిద్దురలేనిప్రోడలు=దేవతలు.

సీ...మింటిత్రోవరులు నిద్దురలేనిప్రోడలు నరలు
గనని, పెద్ద లనఁగ సురాభిఖ్య లొ...సాం.
ని. దేవ. ౧౫.

జ: నిద్దురగొను, నిద్దురపుచ్చు, నిద్దురపోతు, నిద్దురవోవు.

నిద్దురగొను. అ. క్రి. (√నిద్దుర.) నిద్రించు, కూర్కు.

సీ...నిద్దురగొనియె గుఱక గొనియె నిద్దురవోయె గూర్కెడి నన నిద్రితుల కొప్పు... సాం. ని. మాన. ౭౩.

నిద్దురపుచ్చు. స. క్రి. (√నిద్దుర.) నిద్దుర పోవఁ జేయు, నిద్రింపఁజేయు.

చ. వదినెలపోరు మాన్ప నిజవల్లభు నిద్దురపుచ్చ మామనో, రదమునఁగ నత్తగారికి భయంబొనరింప...తోడికోడలి కొకానొక నింద ఘటింప వచ్చుఁ బో,కదసిన నేర్పుచేత బెళుకన్ స్వరవోందిన జారకాంతకున్. శుక. ౨. ౯౭.

నిద్దురపోతు. విణ. (√నిద్దుర.) నిద్దురపోవుస్వభావము గలవాఁడు, నిద్రాళువు.

సీ. అతిధనాపేక్షచే నలరక నిద్దురపోతును గాక వెంపుడును గాక. భల్లా. ౪. ఆ. (శ.ర.)

౨. అలసుఁడు, సోమరి.

(వ్యవ.) వాఁడు పట్టినిద్దురపోతు.

నిద్దుర(పో)వోవు=నిదురవోవు, అ. క్రి. (√నిద్దుర.) నిద్రించు, నిద్రపోవు.

ఉ.నావుడు శాంబరీశేఖరనాయకుఁ డిట్లను మానులార వ్రాణివిభుఁ డిప్పు మై మఱచి నిద్దురవోవఁగ జూచి యాహయగ్రీవుఁడు చోరవృత్తిని హరించి తముం గొనిపోవుచుండఁగాఁ, గావఁగ దిక్కు లేమిఁ గడఁక న్మొఱవెట్టఁ దొడంగె వేదముల్. దశా. ౧. ౨౩౫.

నిద్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నిదుర, కూర్కు.

గీ. పల్లె మామూల వలిపిరి చల్లు నిచట; నుతియు నీచాయ నిద్రమై నుందు నచట, మహితరామానుజోదీర్యమాణభాష్య, ముఖబహుగ్రంథసామీప్యమునకుఁ జనకు. విప్ర. ౩. ౩౩.

క. పటహధమాధమికావాళి,పటురవములు నిద్ర లేపి పయనము తెలుపన్. కువల. ౨. ౫౧.

౨. తూఁగు, కునికిపాటు. ౩. తత్త్వాప్రతిబోధము, కలరూపు తెలియమి. ౪. తమోగుణాలంబన మగువృత్తి. ౫. ముకుళనము, ముంగుడుట.

నిద్రతెలియు. మి. అ. క్రి. (నిద్ర+తెలియు.) మేల్కొను, నిద్రలేచు.

గీ. నీరజేక్షణుఁ డవ్వేళ నిద్ర తెలిసి. ఆము. ౪. ౧౪౪.

నిద్రపుచ్చు=నిదురపుచ్చు, నిద్దురపుచ్చు. మి. స. క్రి. ౧. నిద్రపోవునట్లుచేయు, నిద్రింపఁజేయు.

ఉ. పాపని నిద్రపుచ్చి తగుపాన్పునఁ దచ్ఛకటంబు క్రిందఁ డాఁ,చి నెసలార నుంచి సుదతీతిలకంబు యశోద...హరి. పూ. ౫. ౧౬౮.

౨. లయముపొందఁజేయు, లయముపొందించు.

గీ. సకలమును నిద్రపుచ్చు కేశవుని నిద్రపుచ్చ నునుస కెట్టి దద్భుతమె తలఁప. ఆము. ౪. ౧౦౯. (ఇది మొదటియర్థమునకుఁగూడ నుదాహరణము.)

నిద్ర(పో)వోవు=నిదురవోవు, నిద్దురపోవు. మి. అ. క్రి. నిద్రించు.

క...బొజ్జమునఁ జే యిడి నిద్రవోయె ముదితాత్ముండై. భార. ఆది. ౩. ౩౨.

గీ. కన్నొకటి నిద్రవోఁ బెఱకంట జాగ,రంబు గావించు భూరుహాగ్రంబుమీఁది,యచ్ఛభల్లంబుగతి... ఆము. ౪. ౨౪౧.

నిద్రసే(చే)యు. మి. అ. క్రి. నిద్రించు.

మ...విష్ణుండు తద్బాహుళీ,కరదండాహతి దీర్ఘనిద్ర సనియెం గా కింతకాలంబు సాగరమధ్యంబున నిద్రసేయునె...కు. సం. ౪. ౩౯౨.

గీ... చారుతల్పంబుమీఁద నిద్ర,సేయు నా చంద మగుటయుఁ జిత్త మలరి. దశకు. ౯. ౪౨.

నిద్రాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిదురించునది. ౨. ముకుళించునది.

శా... దిశాస్తోమంబు శోభాదరి,ద్రాణం బయ్యె సరోజమండములు నిద్రాణంబు లయ్యెం గడఁక. మనుచ. ౩. ౧౨.

నిద్రాళువు. సం. విణ. (ఉ) నిద్రాశీలుఁడు, నిదురపోతు.

నిద్రాసంజననము. సం. వి. అ. న. - నిద్రను గలిగించునది - కఫము, శ్లేష్మధాతువు.

నిద్రించు. సం. అ. క్రి. నిదురపోవు, నిదురించు.

క. తరుణులకుచములపై రతి,పరవశులై యొఱగు పతులపగిది సమరసం,భరితశ్రమమున నిద్రిం,చిరి కరికుంభములఁ జెంది చెన్నగు జోదుల్. భార. ద్రో. ౫. ౨౮౩.

మ...అజుఁడు...నిద్రించుచుఁ, గుఱుపెట్టం దొడఁగెన్ గలన్ గనుచు నిర్ఘోషంబుతో భూవరా. భాగ. ౮. ౮౧౩. మార్క. ౧. ౨౩౮.

నిద్రితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిద్రించినది. ౨. ముకుళించినది, మొగిడినది. (మొగ్గ, పువ్వు మొ.)

నిద్రిలు(ల్లు). సం. అ. క్రి. నిద్రించు.

ఉ. మట్టిన బిట్టు మిట్టిపడి మానిసముత్థితుఁడయ్యె మేనిపైఁ,బెట్టినపుట్ట నెట్టివిసి బీఁటలువాఱ శ్రవశ్శకుంతముల్,చట్టుప లెత్తి ముందటికి సాఁగఁ దలంప జటాచ్ఛటాచ్ఛదిన్, దృష్టెలుగట్టి నిద్రిలుమరుద్భుగధీశకులంబు మేల్కనన్. పాండు. ౫. ౨౪౯.

నిధనము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. మరణము, చావు. ౨. నాశము, చేటు. ౩. ముగియిక, సమాప్తి. ౪. పంచావయవముగాని సప్తావయవముగాని యగుసామముయొక్క కడపటియవయవము. ౫. (సంగీ.) ముక్తాయింపు. ౬. (జ్యోతి.) లగ్నమునకు అష్టమస్థానము. ౭. నైధనతార, జన్మనక్షత్రముమొదలు ఏడవదియు పదియాఱవదియు ఇరువదియైదవదియు నగు నక్షత్రము. ౮. కులము. (కే. ని.)

నిధనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-నిష్క్రాంతధనుఁడు-నిర్ధనుఁడు, బీద.

శ్లో...అహో నిధనతా సర్వాపదా మాస్పదమ్. మృచ్ఛ. ౧. ౧౪.

నిధానము. సం. వి. అ. న. ౧. స్థాపనము,ఉంచుట. ౨. పదిలపఱుచుట. ౩. ఆధారము, ఆశ్రయము. ౪. పాఁతిపెట్టినసొమ్ము, నిధి.

నిధి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. ఆధారము, ఆశ్రయము, (ఉదా: గుణనిధి, జలనిధి మొ.) ౨. పాఁతఱ, శేవధి. ౩. తొమ్మిది యనుసంఖ్య. ౪. కోశాగారము, బొక్కసము. ౫. నలికయనుగంధద్రవ్యము ✠.

నిధినాథుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కుబేరుఁడు. (ఇట్లే నిధీశుఁడు, మొ.)

నిధువనము. సం. వి. అ. న. - హస్తపాదాదిచాలనము గలది- ౧. మైథునము, స్త్రీపురుషులకలయిక. ౨. కేళి, క్రీడ. ౩. అత్యధికకంపము, మిక్కిలివడఁకు.

నిధ్యాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధ్యానింపఁబడినది. ౨. చూడఁబడినది.

నిధ్యానము. సం. వి. అ. న. నిర్వర్ణనము, దర్శనము, చూపు.

నిధ్యానించు. సం. స. క్రి. చూచు.

వ. ఫలితసహకారంబు నిధ్వానించురాజకీరంబు వడువునఁ బ్రియానందనసందర్శనానందకందలతుందిలహృదయారవిందుం డై...నిరం. ౧. ౭౭.

నిధ్వానము. సం. వి. అ. పుం. ధ్వానము, శబ్దము.

నినంక్షువు. సం. విణ. (ఉ) ౧. నశింపఁగోరువాఁడు. ౨. కనఁబడకుండ నుండఁగోరువాఁడు. (వాచ.)

నినదము. సం. వి. అ. పుం. ధ్వని, మ్రోఁత, శబ్దము.

నినదించు. సం. అ. క్రి. శబ్దించు, ధ్వనిచేయు.

క. అనిఁ దృణము గఱచి జేయని, నినదించుచుఁ బోరలువిమతనికరముఁ గరుణన్, గనుఁగొని కాచుట సైజము, గొనకొని యరిరాయగండగోపాలునకున్. కావ్యా. ౫. ౬౨.

నినయనము. సం. వి. అ. న. ౧. పొందించుట. ౨. నిష్పాదనము, సిద్ధింపఁజేయుట. ౩. చేయుట. ౪. కుమ్మరించుట. ౫. (కాలము) కడపుట.

నినర్తిష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నృత్యముచేయునిచ్ఛ.

నినర్తిషువు. సం. విణ. (ఉ) నృత్యముచేయ నిచ్ఛగించువాఁడు.

నినాదము. సం=నినదము.

నినాది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. శబ్దించునది, మ్రోఁగునది; ధ్వనికలది. ౨. మొరయించునది, వాయించునది.

నినాదితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శబ్దితము, మ్రోఁగింపఁబడినది, మొరయింపఁబడినది. వి. అ. న. ధ్వని.

నినాహ్యము. సం. వి. అ. పుం. ౧. భూమియందు పాఁతియుంచఁ దగినపాత్రము. ౨. మహాఘటము, పెద్దకుండ.

నినిందిషువు. సం. విణ. (ఉ) నిందింప నిచ్ఛగలవాఁడు.

నినీష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పొందింప నిచ్ఛ.

నినీషువు. సం. విణ. (ఉ) పొందింప నిచ్ఛగించువాఁడు.

నినుచు=నించు. స. క్రి. ౧. వ్యాపింపఁజేయు, ప్రసరింపఁజేయు.

క. మనిచెద నామానాంగము, నినిచెద భువనములఁ గీర్తి నిష్ఠురగతితో, ననిచెద నిను జము ప్రోలికి...భా. రా. యు. ౧౨౩౯.

౨. కలిగించు, కలుగఁజేయు.

చ. కనుఁగవఁ దన్నుఁ గెల్వఁగ మృగం బలనూడున కిందు రేఁతు నే, నని రుచి దక్కఁ దత్పరిమళాఢ్యత జేమి వతండు గొంకఁ డా, నినుపఁ జనన్...ఆము. ౫. ౧౨.

౩. ఉంచు, పెట్టు.

క. నును పగుమృగమదపంకం, బునఁ దీనియ దిద్ది కప్రపుంబొడి ముగ్గుల్, నినిచి లవలిదళములపై, మనసిజరతిసతుల వ్రాసి మఱి యద్దరులన్. రసిక. ౪. ౭౪.

క. అనుటయు రసలింగము నిడు, తనపట్టువస్త్రేపసజ్జదంతపుబరణిన్, నినిచిన యొకపస రిదియది, యని చెప్పకి పూసెఁ దత్పదాంబుజయుగళిన్. మను చ. ౧. ౪౭.

౪. చిప్పిలఁజేయు.

మ. అని చింతించు మనోభవజ్వరముచే నక్రాంతమున్ వేఁగు హృ, మ్మని నిట్టూర్పు నిగుడ్చుఁ గన్నుఁగవ బాష్పాంభఃకణంబుల్ గడున్, నినుచు న్నాలిని లోనుగాఁ గలుగు నానెయ్యంపుఁబూఁబోండ్లు దన్, గని భీతిల్లఁగ ...భోజరా. ౪. ౪.

౫. ఏయు, ప్రయోగించు; నాఁటు.

గీ. అంత నీలునిపైఁ బదియుర్లజోదు, తేరు వోని
చ్చి బలువాలునారసములు, నినుప నవి యొ
డ్డుకొని వాని నెత్తితోడవు, మానికము లూడ
నవ్వాఁడిమగఁడు దాఁచె. అప్ప. రా. యు.
౨౧౪.

చ. కినుక మనంబునం గదిరి క్రీడి పితామహు
విల్లు త్రెళ్లిడిం, దునిమి నితాంత గాఢరయ
దోర్విభవంబునఁ నొండువిల్లు గైకొనియెడు
సందునన్ నినిచెఁ గ్రూరశరంబు లురంబు
సందు... భార. విరా. ౫. ౧౭౬.

చ. నినిచెఁ దురంగదేహముల నీరజనాభుని మేనఁ
బాండునం, దనునొడలం బ్రదీప్తఘనదారుణ
మార్గణపుంజముల్ వడిన్. భార. భీష్మ. ౨.
౧౪౦.

౬. నిండించు, నించు.

క. అని పలికి సముద్ధతిఁ బట్టు, ధనువు రయం
బెసఁగఁ గొని శితప్రదరంబుల్, నినిచిన
నిషంగయుగ్మం, బనువుగ ధరియించి కవచి
తాంగం బమరన్. హరి. ఉ. ౧. ౧౦.

మ. వనితారత్నము వీరసేనతనయున్ వర్ణింపఁ
గానున్నత, స్తనభారంబు కెలంకుల న్నినుచుఁ
జంచల్లీల రోమాంచముల్. నైష. ౧. ౭౨

చ. అని ప్రణమిల్లినన్ ఫణికులాధిపుఁ డయ్యు
మృతంబు కుండలో, నినిచి ప్రియంబుతో
నొసఁగి... ద్వా. ౯. ౧౨౭.

౭. వీక్షించు.

క. నిను నెఱుఁగక నృపనందనుఁ, డని యుద్ధతిఁ
బెక్కుమాటలాడితి నవి నీ, మనమునఁ ద
లఁపక నను గృప, నినుపుము నీచరిత తెఱుఁ
గనేర్తునె శార్ఙ్గి. పద్మ. ౪. ౯౫. (చి. ని. పా.)

అ. క్రి. అతిశయించు.

సీ. దైత్యారివశమైనతనచిత్తమంతయు నినుచు
గౌరవమున నివ్వటించి. పాండు. ౧. ౯.

చ. జను లరుదంద నాఘనుఁడు చాపలతం ద
రియంగఁ జూచి లో, నినిచినకూర్మినీడలను
నెమ్మి రహింబుఱి విప్ప నయ్యెడం, గనుఁగొ
నువారికిన్ గలిగెఁ గన్నులపండు వటంచు
నెచ్చెలుల్, ననువులు పల్కఁ గన్గొనలనవ్వ
ధరాసుత మమ్ముఁ బ్రోవుతన్. వైజ. ౧. ౨.

జః నినుపాఱు, నినుపు.

నినుపాఱు=నింపాఱు. అ. క్రి. (నినుపు + ఆఱు[1]).

౧. పూర్ణమగు, నిండు.

ద్వి. సరసిజరిపుఁడైన చంద్రుఁడు వొడిచె, నిను
పారి కలశాంబునిధి వెల్లివిరిసె, ననఁగ వెన్నె
ల పర్వె... రం. రా. యు. ౩౧౩ పా. ౧౫పం.

మ. అని వానిన్ మగిడించి తాన చని యి న్నా
దీవి నెత్తొంటికిన్, గనకం బెత్తులు రెంటి
లెక్కఁ దెగినం గైకొంచు నాల్గోడలన్,
నినుపారంగ సువర్ణమెత్తికొని పూర్ణీభూత
సానందసం, జనితోద్గర్వమనస్కుఁడై మరలి
యాసాముద్రమధ్యంబునన్. కేయూర. ౩.
౧౭౧.

౨. అధికమగు, అతిశయించు.

సీ. నిడువాలుకనుదోయినినుపాఱుకాంతికిఁ గలి
కి క్రేఁగన్నుల నలుపు విడువ. నిర్వ. ౧.
౫౫.

సీ. నిండాఱుచందురు నినుపాఱునునుగాంతిఁ జెలువ
గా మరుఁడు సృజించినట్లు. మార్క. ౩. ౯౩.

ద్వి. వనములఁ దమవెంట వచ్చువా రనుచు, నిను
పాఱుదప్పితో నిద్రింపఁ జూచి. రం. రా.
అయో. ౧౧౭ పా. ౧ పం.

౩. వ్యాపించు.

ఉ. చిల్లులచిల్కులం జిలికి చిల్కులకొల్కులు
చల్లులాడ సం, పల్లలితాంగి చూచి కడుఁ బై
కొను వేడుక వారిపూరముల్, చల్లెఁ దదంగ
నాంగలతలన్ నినుపార ననంగ నప్పు డు,
త్ఫుల్లపయోరుహాంతరమధూళిఁ జిప్పుక్కనఁ
జిమ్మెఁ దిమ్మెరల్. రాజ. చ. ౨. ౧౫౫.

౪. చిప్పిలు, వెకుబుకు.

చ...పాల్కడలి మద్దులపట్టి...కరుణారసంబు
నినుపారెడు చూపులఁ జూడుఁ గావుతన్.
పారి. పీఠి. ౬.

నినుపు=నింపు. వి. (√నినుచు.) ౧. జలపూరము, వెల్లువ.

చ. కనుఁగొని మేన నెల్లఁ బులకంబులు జాదు
కొనంగఁ గన్నులన్, నినుపులు గాఁగ బాష్ప
ములు నివ్వటిలంగ బహుప్రయాణముల్,
గొనకొని చేసి భక్తిరసగుంఫన మొప్పఁ బ్ర
హ్వమగద్గద,స్వనమున వంజరుం డిపుడు సం
స్తుతిసేయఁ దొడంగె శంభునిన్. భోజరా.
౪. ౧౦.

ద్వి. అనుచు డెందముల నంతంతకుఁ బ్రేమ,నిను
పులై దైవాఱ నీరధుల్ గాఁగ. అ.మ.క.
౨. ౭౨ పా. ౯ పం.

విశ. ౧. మనోహరము.

ద్వి. నినుపు గా స్ఫాటికనిర్గలలింగ, మనఁగ
నాస్ఫాటికాయతలింగమూర్తి, వరుణుండు
ధరియించి...పండితా. దీక్షా. ౧౭ పా.

౨. సమృద్ధము.

చ. నినుపు లోకరుచేతఁ గమనీయలతాంతము
లున్న నొక్కెడన్,గనుఁగొని ముగ్ధ యొక్క
తె వికాసినియై నవకంపుఁదీఁగెఁ బా,సినయొ
లగొమ్మగు త్తిసవి చేరి నయంబునఁ బట్టి కో
యఁ జూ,చిన నది యల్ల నవ్వ నది సిగ్గువడం
గని యార్చి రందఱున్. నిర్వ. ౭. ౩౬.

నిన్న. వి. దే. (క.నిన్న. త. నిణ్ణల్.) ౧. కడచినదినము, గతదినము.

సీ. జననుత దానివత్సంబు నిన్నటఁగోలె నుడు
గక యఱచుచు నున్నయదియు. భార.
ఆది. ౭. ౧౧౭.

ఉ. నిన్నటిమాపు మాపురమణీరమణీయసభావి
భాగభా,గున్నతరత్నపీఠిఁ గొలువుండి ను
రాంగన లాడ...వసు. ౫. ౫౭.

ఉ. ఎన్నఁడుఁ జూడముగా వినము నిట్టి మహా
ద్భుతమేమి చెప్పుదున్,గిన్నరకంఠి...నిజం
బుగ విన్నవించెదన్, నిన్నటనుండి యేము
నిలుసీఁగియు నుంటిమినిట్రుపాసముల్. కాశీ.
౪. ౧౪౯.

౨. అచిరభూతకాలము, కొలఁదికాలమునకు
ముందు.

మ. పని యే మేనియుఁ గల్గెనేని సుమనఃపాలుం
డు దా వచ్చి యొ,య్యన నాముందట నిల్చి
విన్నపము సేయుం బోయి కంపించునిన్న నిలిం
పాధిపుఁ డింతవేళక సమానస్కంధుఁడున్
బోలె నై, తనకార్యస్థితి చెప్పి నాకడకు
దూతం బూన్చి పుత్తెంచెనే. కు. సం. ౧౦.
౫౦౧.

ఉ. నిన్నటిబాల వింతె తరుణీమణి యెన్నఁడు
నేర్చెనావె యీ,చిన్నెలు వన్నెలాడి...
ఇందు. ౩. ౫.

ఉ...వనిం దెరువాటులు గొట్టి కొట్టి మే,న్వెం
చి విరక్తి దాసరివి నిన్నఁ గదా యయినాఁ
డవు...ఆము. ౬. ౪౦.

నిపఠనము. సం. వి. అ. న.=నిపఠము.

నిపఠము. సం. వి. అ. పుం. పాఠము చదువుట.

నిపఠితము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) పఠింపఁబడి
నది. వి. అ. న. పాఠము చదువుట.

నిపఠితి. సం. విశ. (ఙ. నీ. ఙ.) కృతపాఠుఁడు,
పఠించినవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ=నిపఠము.

నిపతనము. సం. వి. అ. న. క్రిందఁబడుట. ౨.
క్రిందికి వచ్చుట, దిగుట; (పక్ష్యాదులు) క్రిందికి
వ్రాలుట.

నిపతించు. సం. స. క్రి. ౧. పడఁద్రోయు, పడఁ
గొట్టు. (వ్యాక.) నిపాతముచేయు.

నిపత్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. పిచ్ఛిలభూమి, జాఱు నేల. ౨. యుద్ధభూమి.

నిపము. సం. వి. అ. పుం. న- నీరుత్రాగుసాధనము - కలశము. పుం. నీపము, కడిమిచెట్టు.

నిపాకము. సం. వి. అ. పుం. అతిశయపాకము, మిక్కిలి పక్వమగుట.

నిపాఠము. సం=నిపఠము.

నిపాతకము. సం. విణ. (అ. తికా. అ.) పడవేయునది, క్రిందికి త్రోయునది. వి. అ. పుం. న. పాతకము, పాపము.

నిపాతన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నిపాతము.
(పతనము.)

ఉ... ఉగ్రగదఁ గైకొని వైచినఁ దన్నిపాతనన్, సూతతురంగకేతువులు చూర్ణములై యెడలెన్...హరి. ఉ. ౧౦. ౪౧.

నిపాతనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పడఁద్రోయునది, పడఁగొట్టునది, క్రిందికి త్రోయునది. ౨. చంపునది. వి. అ. న. ౧. పడఁద్రోయుట, పడఁగొట్టుట. ౨. క్రిందికి త్రోయుట. ౩. మారణము, చంపుట. ౪. (వ్యాక.) సూత్రమునకు వ్యతిరేకముగా శబ్దరూపమును విధించుట. ౫. నిపతనము, క్రిందఁబడుట; పక్షులు మొదలగునవి క్రిందికి వ్రాలుట.

నిపాతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పతనము, పడుట; బాణాదులు పడుట.

శ్లో. క్వ చ నిశితనిపాతా స్సారపుంఖాశ్శరాస్తే. శాకుం. ౧. ౧౦.

౨. అధఃపతనము, క్రిందఁబడుట; క్రిందికి వ్రాలుట. ౩. పైని పడుట, మీఁదికి దూఁకుట.

శ్లో. ఉత్పశ్యత స్సింహనిపాత ముగ్రమ్. సం. రఘు. ౨. ౬౦.

౪. బాణాదులు విసరి వైచుట, ఏయుట. ౫. మృతి, చావు. ౬. యదృచ్ఛా అప్రయత్నము. ౭. (వ్యాక.) సూత్రములకు వ్యతిరేకముగా విధించినశబ్దము. ౮. అవ్యయము.

నిపాతి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. పడునది. ౨. క్రిందికి పడఁద్రోయునది. ౩. క్రిందికి వ్రాలునది. ౪. నశించునది. ౫. నాశము చేయునది. ౬. నిపాతము కలది.

నిపాతించు. సం. స. క్రి. ౧. పడఁగొట్టు; పడఁద్రోయు.

క. ఆతోయధి నీచేతం, బీతం బగుడుం గడంగి భీమాసురసం, ఘాతంబుఁ దత్క్షణంబ నిపాతించుదు దివ్యశస్త్రపటుఘాతములన్. భార. ఆర. ౩. ౩౬.

౨. (వ్యాక.) నిపాతము చేయు.

నిపాతితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పడఁద్రోయఁబడినది, కూల్పఁబడినది. ౨. చంపఁబడినది. ౩. (వ్యాక.) సూత్రమునకు వ్యతిరేకముగా నిరూపింపఁబడినది, నిపాతముగా చేయఁబడినది.

నిపానము. సం. వి. అ. న. ౧. నిశ్శేషముగా త్రాగుట. ౨. ఆహావము, పశువులు నీళ్లుత్రావుటకై నూయి మొదలగువాని చెంత బావి మొదలగువానితో కట్టినతొట్టి. ౩. జలాశయము, నూయిలోనగునీటిపట్టు. ౪. పాలు పితుకుకుండ. (త్రి.ని.)

నిపీడన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నిపీడనము.

నిపీడనము. సం.వి.అ.న. ౧. గట్టిగా పిడుచుట, పిండుట. ౨. నలఁచుట; గట్టిగా అదుముట. ౩. మిక్కిలి బాధించుట, నొప్పించుట.

నిపీడితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పిండఁబడినది. ౨. నలపఁబడినది, గట్టిగా అదుమఁబడినది. ౩. బాధింపఁబడినది, నొప్పింపఁబడినది.

నిపీతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) త్రాగఁబడినది, పానము చేయఁబడినది.

నిపీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. పానము, త్రాగుట.

నిపుణుఁడు. సం. విణ.(అ. ఆ. అ.) ప్రవీణుఁడు, నేర్పరి.

నిప్పచ్చి=నిప్పచ్చరము. విణ. (నిఱు + పచ్చ.) మిక్కిలి పసిమి కలది.
(ఇది వ్యతిరేకలక్షణచే శూన్యము, రిక్తము మొ. అర్థముల నిచ్చును.)
(వ్యవ.) వాఁ డెక్కడకు వెళ్లినను నిప్పచ్చరియే.
వి. నాశము. (చి. ని, శ. ర.)

నిప్పచ్చరము=నిప్పచ్చి. వి.(నిఱు + పచ్చరము.) రిక్తత, దారిద్ర్యము.
గీ. పరఁగుఁ బేదఱికంబు నిప్పచ్చరమ్ము, నెవ్వ యొద్దడి లేమి నా నివ్వటిల్లు, రిక్తతకు నామ ధేయము లృక్తవరద. ఆం. భా. ౨.౨౧౦.
గీ. మెలఁతుకలమిన్న నిద్దంపుమేల్పసిండి, గలు గఱుండిన మదిలోన గాటు మగుచు, నిచ్చలు ను హెచ్చుకలఁకనిప్పచ్చరంబు, విడుచు టె ట్లు లింకఁ బరికింపఁ బుడమివేల్ప. నీలా. ౨. ౩౬.
క. అలజడి గలారు కలువము, గలారు నిప్పచ్చ రంబు గలవారు రుజల్, గలవా రనభిజ్ఞ త్వము, గలారు పురి నెందు లేరు...కవిజ. ౧. ౨౬.
విణ. శూన్యము, రిక్తము.
గీ. బోధ మల్పంబు గర్వ మభ్యున్నతంబు, శాం తి నిప్పచ్చరంబు మచ్చరము ఘనము, కూప మండూకములు పోలెఁ గొంచె మెఱిఁగి, పం డితంమన్య లైన వైతండికులకు. భీమ. ౧.౧౩.
గీ. ఏమి సేయుదు నెక్కడి కేఁగువాఁడ, ధన ము నిప్పచ్చరంబు విద్యయు హుళిక్కి. కాశీ. ४. ౧౧౧. ౫. ౩౦౨.
గీ. పాఁఱునిచందమున నీఱుతాఁఱుచూపు, పాం సవేయుని పైఁ బార్చి బ్రాహ్మణుండు, పలికె నిప్పచ్చరం బైనభాషణముల. హర. ४. ౧४. (సారహీనమైన అని భావము.)

నిప్పటి=నిప్పట్టు. వి. (√నిప్పు.) అకులు కప్పి నిప్పులో వేసి కాల్చెడిఱట్టు, భక్ష్యవిశేషము.
ఉ. ఎండలఁ జుట్టుముట్టుకొని యేర్చుచు భూరి భుజాసిదీధితుల్, మండఁగ భానుమండలము మాఁడిననిప్పటిపోలె నుండ నుద్దండహాలా హాలార్చులుగ దా జగదాహుతి కప్పళించు నట్లొండొరు మీఱుచుఁ బెలిఁగి రుగ్రప లాశిపదాతు లెల్లెడన్. రామా. ౭. ౬౩.
గీ. రొట్టె నీరొట్టు నిప్పటి యట్టు దోసె, యిడ్డె న యనంగ నిటు కొన్ని యొసఁగుచుండు, భ క్ష్యభేదాహ్వయంబులు పార్వతీశ. ఆం. భా. ౨. ౨౫౬.

నిప్పట్టు=నిప్పటి. (√నిప్పు.)
వ...ఉండ్రంబులు కుడుములు దోసెలు నిప్ప ట్లు రొట్టెలు వడ లతిరసంబులు సప్పంబులు వెన్నప్పంబులు... ప్రబంధ. ౧౧౨.

నిప్పస్తు. వి. (నిఱు + పస్తు.) పూర్ణ మగుఉపవా సము; ఉపవాసము.
క. తిరుగఁ గలదిక్కు లన్నియుఁ, దిరిగితి మిఁ క నేమి యలసితిమి మాపల్కు, త్తరు వాహా యాహారము, దొరకదు నిప్పస్తు లుండుదు మె నీప్రోలన్. వేం. పంచ. ౧.४४౫.
సీ. ప ల్లి నుంకు నిప్పస్తు నిత్రుననఁగను సుప వాససంజ్ఞయొ యొప్పుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౧४౫.

నిప్పు=నిప్పుక. వి. (క. నిప్, నిప్పురి. త. నె రుప్పు.) అగ్ని; అంగారము.
క. అనవుడు జనపతి యడుగం, బనివిన నేమా యె దోసమా ని ప్పనినం, తనె నోరు పొక్క దుగదా, యనిపి యటుం దెలిసి చూత మని కదుతేకన్. సారంగ. ౨. ౨౬౧.

సీ. నిప్పింగలము మల్లె నిప్పుక వైరాలు వైర
వు లనఁగ నంగార మొప్పు. ఆం. భా. ౨.
౨౪౨.

క. అప్పుడు వేగపుఁజారులు,సెప్పిన నంతయు
నెఱింగి సింధువిభుఁడు దక్, గప్పెడు నెవ్వ
గ పెల్లున, నిప్పులఁ బడినట్లు కాలు నిలువఁ
గ లేమిక్. భార. ద్రో. ౨. ౨౭౬.

బ. అగ్నికణములు, స్ఫులింగములు.

క.అప్పుడు క్రోధము గన్నుల, నిప్పులు రాల్పంగ
...భార. భీష్మ. ౩. ౩౫౦.

మ. అనినం గన్నుల నిప్పు లుప్పతిల...భా.రా.
అర. ౧. ౨౪౭. కాశీ. ౬. ౨౨౭.

నిప్పు(న)ఁ జెదలంటు = మంచి దానికి చెడుగుణ
ములు కలుగు.

క. చెప్పరు మప్పురుషాగ్రణి,కప్పాటను గలు
గనేర దెందును నోహో, నిప్పుఁ జెద లంటు
నేర్చునె, తప్పఁ దలఁచి తీవి ఖేల దలఁ
కెద వకటా. భా. రా. అర. ౨. ౭౧.

క. అది యట్లు కాదె నిప్పునఁ, జెదలంటునె దే
వదేవు శ్రీరమణీశుక్, మది నునిచినను త్త
మమునిఁ, బొదవునె యాపదలు నూర్యుఁ
బొందునె తమముల్. నృసిం. ౪. ౩౨.

నిప్పాడిఁగట్టుట=స్వయముగా కీడు తెచ్చికొ
నుట.

ఉ. అప్పులపోతుఁ జిచ్చయినయట్టిగృహంబున
నున్నవాఁడు దాఁ,జెప్పఁగ దుర్విషాన్నము
భుజించునతండును గాంచుపాట్లఁకక్,దప్ప
వునువ్వె నీవు నహితం బిటు లెవ్వరు చె
ప్పి రే మొకో, నిప్పాడిఁగట్టితే విడువ నేరవె
యింతటు నైన నావుడుక్.రామా.౬.౨౩౬.

నివుఱుగవిసిననిప్పు=నిగురుకప్పిననిప్పు.

గీ. వికృతవేషావృతంబులై వెలయ కితఁడు, నివు
ఱు గవిసిన మెఱయనినిప్పుఁ బోలె. భార.
విరా. ౪. ౭౫.

సా: నిప్పుద్రొక్కుకోఁతిచందము.

గీ. లీలఁ బవళించు దిగ్గన లేచి పోవు, నిలుచు
చోటును నిలువక నిప్పుద్రొక్కు,కోఁతిచం
దానఁ జతురాఖ్యయందు దిరుగు, వెలఁది పై
మోహ మెద హత్తు వెత్తి యె త్తి.హంస.౩.
౧౫౫.

జ: నిప్పటి, నిప్పట్టు, నిప్పుఁదిండి, నిప్పుక, నిప్పు
వన్నె గుత్తులకానుగు.

నిప్పుఁదిండి. వి. (నిప్పు + తిండి.)చకోరము. (చి.
ని. పక్షివిశేషము అని శ. ర.)

నిప్పుక=నిప్పు. వి.(నిప్పు + ఉక.) అగ్ని; అంగా
రము.

ద్వి. ఎఱుఁగ రా దీతని నెసఁగు తేజంబు, మఱు
పడ్డనిప్పుకమాడ్కి నున్నాఁడు.ద్వి.హరిశ్చ.
ఉ. ౧౩౭ పా. ౩౩౪ పం.

క. అకటా బెడిదపువలపుల,సెకలం బడి వ్రేఁగు
దానిఁ జేపట్టఁగ నొల్లక యిటువలె నెంతు
రె నిప్పుకలపయి న్నేయి చల్లుపోలిక మీ
ఱక్. నీలా. ౨. ౧౧౨.

సీ. నిప్పింగలము మల్లె నిప్పుక వైరాలు వైరవు
లనఁగ నంగార మొప్పు.ఆం.భా.౨.౨౪౨.

చ...ఎవ్వఁడో మకుటము దన్ని నాశిరముమా
నికముం గొనిపోయె నంచు నిప్పుకలఁ బొర
ల్చినట్లు మది పొక్కుడు నెక్కుడుభంగపా
టునక్. ఉ.హరి.౫.౨౭౭.నీలా.౨.౧౧౨.

బ. అగ్నికణములు, స్ఫులింగములు.

గీ. గగనరంగస్థలంబున మిగులఁ బ్రౌఢి,మమునఁ
గాలిక నీలికోలము నటింపఁ, బొరి మొగంబున
రాలునిప్పుక లనంగ, గుంపులై రాలె మహి
నింద్రగోపతతులు. ఆము. ౪. ౯౭.

నిప్పువన్నెగుత్తులకానుగు. వి. (√నిప్పు.)
అంగారవల్లరి, ఒకజాతికానుగు. (శ. ర.)

నిష్పోటము. వి. (చదువుటలో) అతిత్వర.

సీ. నిడుసునఁ జెట్టక నిప్పోటమునఁ బోక తరువాయి తప్పక తడవికొనక. సకల. స. ౩౫ పా. ౩౦౭.

నిఫలం. సం. వి. అ. స్త్రీ - ఫలములు లేనిది- జ్యోతిష్మతి, మాలేరు?.

నిబంధ. సం. విణ. (బు. ద్రీ. బు.)- నిబంధించువాఁడు - ౧. గ్రంథము రచించువాఁడు, గ్రంథకర్త. ౨. కట్టువాఁడు, బంధించువాఁడు.

నిబంధకుఁడు. సం. విణ.(అ.ధి.కా.అ.)=నిబంధ.

నిబంధనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) బంధించుటకు సాధన మైనది. వి. అ. న - ౧. బంధించుట,కట్టుట; గృహకూపాదులు నిర్మించుట. ౨. కట్టు. ౩. అడ్డగించుట, ప్రతిబంధించుట. ౪. సంకెల. ౫. ఊఁత, ప్రాపు. ౬. స్థానము.

శ్లో...సహజవిలాసనిబంధనమ్ శరీరమ్. మాలతీ. ౨. ౬.

౭. ఏర్పాటు. ౮. హేతువు. ౯. గ్రంథము. ౧౦. రచన, కూర్పు. ౧౧. సంబంధము.

శ్లో. న వినా పార్థివో భృత్యైః న భృత్యాః పార్థివం వినా, తేషాం చ వ్యవహారోఽయం పరస్పరనిబంధనః. సం. పంచ. ౧. ౮౭.

౧౨. వర్షాశనము, శాశ్వతపారితోషికము.(మాన్యము లోనగునది.) ౧౩. ఉపనాహము, వీణాదులతంతులు చుట్టెడుబిరడ. ౧౪. వ్యాఖ్యానము, వివరణగ్రంథము.

నిబంధని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. సంకెల; గొలుసు లోనగుబంధించుసాధనము.

నిబంధము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కట్టు. ౨.బంధించుట,కట్టుట; గృహకూపాదులు నిర్మించుట. ౩. (గ్రంథమును) రచించుట. ౪. కృతి, గ్రంథము. ౫. మూత్రబంధము, నీరుకట్టు. ౬. అడ్డగించుట, ప్రతిబంధము. ౭. సంకెల. ౮. ఏర్పాటు, నిర్ణయము. ౯. ఆధారము, ఆశ్రయము. ౧౦. హేతువు, కారణము. ౧౧. మలబంధనకరము, నింబము, వేము?.

నిబంధి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. బంధించునది, కట్టునది. ౨. సంబంధించునది. ౩. మూలమైనది, కలిగించునది. ౪. నిబంధము కలది.

నిబంధించు. సం. స. క్రి. ౧. బంధించు. ౨. అడ్డగించు. (శ. ర.)

నిబద్ది=నిబ్బద్ది. విణ. (క. త. నిబద్ది.) సత్యము, నిజము.

గీ. కామసఖుఁ డైనధర్ముండు గలయ మాట్లలాడె వైరాగ్యముఖ్యులతోడ నిది నిబద్ది తప్పదు దేవరపాద మాన. ప్రబోధ. ౨. ౫౩.

ఉ. పోరుడుపంగ నేఁ బలుకుబూటక మెల్ల నిబద్దిఁ జేసి యే,దారిని బోయెనో... చెన్న. ౩. ౧౭౦. (నిబద్ధి అని ముద్రి.)

ఉ. హా యనుఁ దమ్ముఁడా యను గృహంబున కేఁటికి రా వయో యనుఁ, బాయఁగఁ బాడి యే యను నిబద్దిగ నమ్మితి నీదుప్రాపు నే,నే యెడ కేఁగుదాన...అనుఁ. సానందో.౫. ౮౮పా. భా. ౭. ౬౪.

జ : నిబద్దించు, నిబద్దిలించు.

నిబద్దించు=నిబద్దిలించు. స. క్రి. (√నిబద్ది.) నిజపఱుచు.

క. ముద్దిచ్చును గోపాలుఁడు, వద్దను నడయాడుచున్న వార్తను విన్నన్, గద్దించును లేదన్న నిబద్దించును జూడకున్నఁ బరితాపించున్. రాధామాధవసంవాదము. ౧.౨౫.
(శ.ర. పా. 'లేదన్నను బద్దించును' ముద్రి.)

నిబద్దిలించు=నిబద్దించు. (√నిబద్ది.) (నిజపఱుచు.)

మ. నగరం బెల్ల నెఱింగి గొల్లమనఁగా నానాఁటికిన్ సాటివార్లు గణింపం దలవంపులై స్వజను లేప్రొద్దుం గృశింపంగఁ బొం,దుగ నీసుద్ది నిబద్దిలించు జవభద్రుం జూగ్ర

హాం బందుచోక్. ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౫౧.
(శ.ర.పా. 'సుద్ది నిబుద్దిలించు'ము ద్రి.పా.)

నిబద్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. బంధింపఁబడినది, కట్టఁబడినది. ౨. అడ్డగింపఁబడినది. ౩. రచింపఁబడినది, కూర్పఁబడినది. (గ్రంథము.) ౪. ఖచితము, చెక్కఁబడినది; తాపఁబడినది. ౫. సంబంధించినది.

నిబర్హణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చంపునది. వి. అ. న. వధము, చంపుట.

నిబర్హితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చంపఁబడినది.

నిబిడము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సాంద్రము, దట్టము. ౨. దృఢము, గట్టిది.

నిబిడీకరించు. సం. అ. క్రి. దట్టముగా చేయు, దృఢముగా చేయు. (శ. ర.)

నిబిడీకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిబిడముగా చేయఁబడినది.

నిబిరీసము. సం. విణ=నిబిడము.

నిబోధకుఁడు. సం. విణ. (అ. ధికా. అ.) ౧. గ్రహించువాఁడు. ౨. బోధించువాఁడు.

నిబోధనము. సం. వి. అ. న. ౧. గ్రహించుట, తెలియుట. ౨. తెలుపుట, బోధించుట.

నిబోధము. సం. వి. అ. పుం=నిబోధనము.

నిబ్బడుగు. వి. పాలకీబెస్తలు మిట్ట పల్లము మొ. తెలుపుట కుపయోగించు హెచ్చరికపదము.
వ...బెస్తలు సీస్తుగా మోచి నిబ్బడుగు...నిబ్బరము...అన విని...ప్రబంధ. ౬౦౫.

నిబ్బద్ది=నిబద్ది.
సీ...సత్యంబు దనరు నిజము నిబ్బద్ది నిక్కము నిక్కువ మన. వేంక. మాన. ౬౪.
సీ...నిబ్బద్ది నిక్కము నిలువరంబు, నిజము నిక్కువ మన నెగడు సత్యముపేళ్లు... సాం. ని. మాన. ౫౧.

నిబ్బరము=నిబ్బరికము. విణ. (సం. నిర్భరమ్. ప్రా. నిబ్బరం. క. నిబ్బర.)
౧. అధికము, గాటము.
ఉ. అంటినఁ గందుమేనుఁ బస నారెకుజవ్వన ముక్ రసంబుపెన్నింటులఁ గూర్చుకామమును నిబ్బర మైనమదంబు నై మనం, బొంటికిఁ బోక భర్త్రరతి కువ్విళులూర... హరి. ఉ. ౭. ౯౧.
వ. కంకాలతావితానం బనేకనలావలంబి యగుచుం బ్రబ్బినం గడునిబ్బరం బగువిభ్రమంబున నావిదర్భసుతాసుభ్రూలలామంబు నెమ్మనంబున నిట్లని వితర్కించు. సైమ.౫.౧౪౭.
౨. దృఢము; నిశితము.
గీ. నిబ్బరంపుగబ్బిగుబ్బలయుబ్బుకతన, నోరగాఁ బాణికంజంబు లూఁది మ్రొక్కె.వను. ౨. ౭౫.
క. హరి చూచి వెఱఁగువడ నప్పరుషప్రహరణము వచ్చి పక్షీంద్రుని నిబ్బరముగఁ దాఁకిన వడఁకెం, బోరి నాతఁడు వజ్రనిహతభూధరముక్రియన్. హరి. పూ. ౪. ౧౪౦.
గీ...అయ్యవనిపతియు, డెబ్బదేను దొమ్మిదియును నిబ్బరంపుటమ్ము లతనిపైఁ బరఁగించె నలుక మిగుల. హరి. ఉ. ౨. ౩౩.
౩. దిట్టరి, సాహసి.
క. నిబ్బరపుబాలహంతయు, గొబ్బునఁ దేజంబు మణియుఁ గోల్పడి నతుఁడై, ప్రబ్బిసవగచే విప్రుఁడు, సిబ్బితితో నొడలిగబ్బ సెడి వడిఁ జనియెన్. భాగ. ౧. ౧౪౩.
౪. సాంద్రము, దట్టము.
వ...మబ్బుకొనుకయసుకుబ్బల నిబ్బరంబుగ నివుడుతివుటలం బెచ్చుపెరుఁగుమచ్చరంబుల నొకరొకరి మెచ్చక పచ్చవిలుతుండు విచ్చలవిడిం దనకైదువులు ముప్పదిరెంటం

బోడునూవె నన... యువతీయువజనంబు
లును... పారి. ౨. ౫౨.
౫. యథార్థము,నిశ్చయము.
క. ఈకన్నియకుం దగునొక,రాకొమరుని నరసి
నిబ్బరంబుగ నిపుడే, మా కెఱిఁగింపుము...
నీలా. ౧. ౯౦.
ద్వి. గొబ్బూరిలోపల నిబ్బరంబుగను, బిబ్బబా
చయగారిప్పృథుమహత్త్వంబు, వర్ణింప శివు
నకు వశము గాదనిన. బస. పు.౪.౨౧౩పా.
౧౪౧ పం.
వి. ౧. అశ్వగతివిశేషము.
చ. పతి యలతేజి నెక్కి నరపాలురు గొల్వ
హయాధిరోహపాం,డితి సరిదాఁట్లు జోద
నలు నిబ్బరముల్ రవగాలు వేడెముల్, జ
తురతఁ జూపి... చంద్రా. ౨. ౩౦.
క. జోదనలు నిబ్బరంబులు, వేడెంబులు మెఱ
య రాజు వేసుకతోడన్, గోడా దుమికిం
పఁగ జత,గూడిరి దొర లెల్ల భటులగుమి
వెనుకొనియెన్. ఉ. రా. ౪. ౩౯౯.
దశా. ౨. ౬౦.
౨. అతిశయము, ఆధిక్యము.
గీ. ... మిక్కిలి మిక్కుటం బగ్గలంబు, బెట్టు
నిబ్బరము దిటము బిట్టు గాటు, మనఁగఁ నతి
శయ మగును... ఆం. భా. ౧. ౬౬.
చ. కురులసిరుల్ మెఱుంగుఁజనుగుబ్బలనిబ్బర
ముల్ మొగంబువి,స్ఫురణము లింద్రనీల
మణిభూధరశృంగకురంగలాంఛనా, దరవశ
దృష్టిఁ జూచెదవు తాపసవంశవతంస తజ్జ
రా,భరమున వచ్చు తెల్పుఁ బడుపాటు వళీ
వలనంబు నుండఁగన్. పాండు. ౫. ౨౭౬.
(ఇట ఔన్నత్యము అని భావము.)
౩. బెస్తలు సవారి మోయునపుడు మిట్ట పల్లము
మొ. సూచించుహెచ్చరికపదము.
వ... బెస్తలు సిస్తుగా మోచి నిబ్బడుగు...నిబ్బ
రము...అన విని... ప్రబంధ. ౬౦౫.
౪. బుజాత, నూటి.
ఉ. బిట్టుగఁ గేక వేసి వినఁ బిల్చిన వెండి గరంగి
ముద్దయైన ట్టిరు నెక్కులుల్ మడిచి య
బ్బురపుంబలునిబ్బరంబుగన్. గీ...పారావ
తంబు, రాఁడోడఁగె...సారంగ. ౧. ౧౭౬,
౧౭౩.
౫. దిట్టతనము, ధైర్యము.
క. ఆమాట విని తలారు లిదే మని గద్దింప సౌ
మ్యా గేత్మణ రొదగా,నామగఁ డితఁ డని య
య్యబ్భి,రాముని వెసఁ జూపి నిబ్బరంబునఁ
బలికెన్. శుక. ౩. ౫౨౫.
౬. తదేకాగ్రత.
క. అబ్బావికిఁ జేయేతం,బుబ్బుచుఁ దంబలి యొ
నర్చి యుత్సాహంబుల్, గుబ్బతిలఁ గొన్ని
చెట్లకు, నిబ్బరమున జలము లెత్తినిస్త్రాణుం
డై. హంస. ౧. ౧౯౬.
౭. పారవశ్యము.
చ. ఒకమతి విష్ణుభక్తి గలయుత్తములం గొని
యాడు మెచ్చు వే,ఱొకమతి విష్ణునిం గొ
లువ నొల్లనిమూఢులఁ జూచి నవ్వు నొం,
డొకమతి విష్ణుభక్తి మది నుబ్బిన నిబ్బర
మందుచుండు నా,ప్రకటగుణాభిరాముఁ డ
గుభాగవతోత్తముఁ డాత్మఁ జొక్కుచున్.
వి. పు. ౨. ౩౦౦.
జః నిబ్బరించు, నిబ్బరిక, నిబ్బరికించు.

నిబ్బరించు. అ. క్రి. (√నిబ్బరము.) ౧. అతిశ
యించు.
ఉ. గుప్పున నప్పు డప్పడఁతిగుబ్బలు మించె
గగుర్పుకూర్పునన్, గుప్పెలతోడిజక్కవల
కుం బ్రతియై సరిగంచుకూరుపుం, గుప్పస
పుంగులాయపుఁదగుల్ విడవాడి ముఖాం
బుజంబునన్, గప్పున వ్రాలఁగాఁ దివురు కై

వడి నుబ్బున నిబ్బరింపుచుఁ. చంద్రా. ౬. ౧౪౨.

౨. నిదానించు. (శ. ర.)

నిబ్బరికము=నిబ్బరము. వి.౧. ఋజుత్వము, నూటి.

వ...నిబ్బరిక నుబ్బి గొబ్బున గుబ్బటిల్లు గబ్బిగుబ్బల...నిరం. ౩. ౬౧. (చి. ని. పా.)

గీ. నిబ్బరిక మేది యను మేదినీవరేణ్య, నీ వరణ్యమునకు వేఁటపోవఁ బ్రొద్దు, గడపలే కెందుఁ జేతఁ జిల్కఁ గొని దాని, చేత గొంతయుబుసుపోయి చెలఁగునంత. సారంగ. ౨. ౨౧౬.

౨. కారుణ్యము, దయ.

సీ ... అక్కటికం బన నక్కస మన, నిబ్బరిక మనఁ గనికరం బనంగను గారుణ్యసంజ్ఞయై మీఱుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౩౧.

నిబ్బరికించు. అ. క్రి. (√నిబ్బరము.) ౧. కరుణించు. (శ.ర.) ౨. ఆలోచించు, నిదానించు.

ఉ. వెన్నలు పాలు దొంగిలవొ వ్రేతలచీరలు మ్రుచ్చిలింపవో, నిన్ను నె నమ్మి యున్నయెడ నిబ్బరికింపక చోరవృత్తి న్నాకన్నియఁ దెచ్చు టింతయును గాని విధం బని కాక దూఱుటల్. పరమ. ౪. ౧౧౧.

౩. ఉప్పొంగు.

వ... అగ్గుబ్బలిసోయగంపుటుబ్బునకు మై నిబ్బరికింప నబ్బుగపడి యబ్బలియుండు తనలోన. యయా. ౨. ౪౦.

నిభము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ. ఇది తఱచు సమాసాంతములందే కానవచ్చుచున్నది.) ౧. సదృశము; సమానము. ౨. మిక్కిలి భాసిల్లునది. వి. అ. పుం. న. ౧. ప్రకాశము. ౨. నెపము, వ్యాజము. (శ. ర.)

నిభాలనము. సం. వి. అ. న. చూచుట, దర్శనము; చూపు.

నిభీతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. (భయముచే) కొయ్యవాఱినది, మ్రాన్పడినది. ౨. అతీతము, కడచినది.

నిభృతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నిశ్చలము, కదలనిది, స్థిరము. ౨. పూర్ణము. (ఉదా: చింతానిభృతుఁడు.) ౩. గుప్తము, కనఁబడనిది. ౪. గూఢము, స్పష్టము కానిది. ౫. రహస్యమైనది, ఏకాంతమైనది. ౬. వినీతము, అడఁకువ కలది. వి. అ. న. వినయము, అడఁకువ.

నిభృతాత్ముఁడు. సం. విణ. (న్.ఆ,న్.న్.) స్థిరచిత్తుఁడు, దృఢచిత్తుఁడు.

నిమంత్రకుఁడు. సం. విణ. (అ. త్రి కా. అ.) నిమంత్రించువాఁడు, నిమంత్రణము చేయువాఁడు.

నిమంత్రణము. సం. వి. అ. న. ౧. యజ్ఞాదులకు పిలుచుట. ౨. ఆవశ్యక మైనశ్రాద్ధభోజనాదులకు దౌహిత్రాదులను పిలుచుట. ౩. వ్యవహారనిర్ణయార్థము రాజు వాదిప్రతివాదిసాక్షులనుపిలుచుట. (దేనిని చేయనియెడల ప్రత్యవాయము గలుగునో అది నిమంత్రణము. అట్లు ప్రత్యవాయము కలుగనిది ఆమంత్రణము.)

నిమంత్రణీయుఁడు. సం= నిమంత్ర్యుఁడు.

నిమంత్రయత్. సం. (శతృ.) నిమంత్రించుచున్న.

నిమంత్రయమాణము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిమంత్రించుచున్నది.

నిమంత్రయితవ్యుఁడు. సం= నిమంత్ర్యుఁడు.

నిమంత్రించు. సం. స. క్రి. ౧. ఆవశ్యకమైనశ్రాద్ధభోజనాదులందు తగువారిని పిలుచు. ౨. రాజు వ్యవహారనిర్ణయార్థము పిలుచు. ౩. (యజ్ఞాదులకు) పిలుచు, ఆహ్వానముచేయు.

నిమంత్రిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిమంత్రించువాఁడు.

నిమంత్రితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిమంత్రింపఁబడినవాఁడు.

నిమంత్ర్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మంత్రింపఁబడుచున్నది.

నిమన్త్ర్యుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిమంత్రింపఁదగినవాఁడు, నిమంత్రణముచేయఁదగినవాఁడు.

నిమగ్నుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. (జలాదులందును చింతాదులందును) మునిఁగినవాఁడు. ౨. లీనుఁడు, అణఁగినవాఁడు.

నిమజ్జకుఁడు. సం. విణ. (అ. జ్జికా. అ.) మునుఁగువాఁడు. (నిమజ్జనీయము మొ. మజ్జనీయము మొ. వానివలె గ్రహించునది.)

నిమజ్జథువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. నిమజ్జనము, మునుఁగుట, మునక. ౨. శయనించుట, శయనము.

శ్లో. తల్పే కాంతాంతరైస్సార్ధం మన్యేహం ధిఙ్నిమజ్జథుం. భట్టి. ౫. ౨౦.

నిమజ్జనము. సం. వి. అ. న. ౧. (జలాదులందు దుఃఖాదులందు) మునుఁగుట. ౨. లీనమగుట, అణఁగుట.

నిమటాయి. వి. ఒకానొకతీఁగ. (శ. ర.)

నిమయము. సం. వి. అ. పుం. వినిమయము, ఒక ద్రవ్యమునిచ్చి దానికిబదులు మఱియొకద్రవ్యము పుచ్చుకొనుట.

నిమవఁడు. వి. అశ్వవిశేషము.

క. ఒనరించిననీలని నడ, గని బొల్లనిఁ గత్తలానిఁ గెరని సారం, గని జారని జన్నని నిమ, వని మొదలుగఁ దెచ్చి నిలిపె వాహకుఁ డెదురన్. ద్వా. ౩. ౧౪౧.

నిమానము. సం. వి. అ. న. ౧. మానము, కొలత. ౨. వెల, మూల్యము.

నిమి. సం. వి. ఇ. పుం. ఇక్ష్వాకువంశపురాజులలో నొకఁడు. (వసిష్ఠశాపమున దేహశూన్యుఁడగునితఁడు దేవతలవలన సర్వదేహులనేత్రములయందు వాయురూపమున సంచరింప వరము పొంది నిమేషరూపమున నుండె ననియు దాననే ఱెప్పపాటునకు నిమేషమను పేరు వచ్చె ననియు పురాణప్రసిద్ధి.

శ్లో. నిత్యోత్సవం నతతృపుః దృశిభిః పిబంత్యో, నార్యో నరాశ్చ ముదితాః కుపితా నిమేశ్చ. సం. భాగ. ౯. ౨౪. ౬౪.)

నిమితకాఁడు. విణ. (√నిమితము.) నియమితుఁడు, ఉద్యోగి, సేవకుఁడు.

(క) భాణశాలవలన జీవించువాఁడు.

గీ. మందుపట్టడపేరు చెన్నొందు భాణ, శాలయనఁగను దజ్జీవిజనము వెలయు, నిమితకాండ్రనఁగా సుకఁధికబరీశ. ఆం. భా. ౨. ౨౫.

(చ) యోధుఁడు.

మ. అనినన్ మంత్రులు నాప్తులున్ దొరలు దేవా ప్రాఁకులన్ రాలఁ ద్రేఁగనె యెంతే నలవద్దయానిమితకాండ్రన్ భానుపుత్రాదులన్, వినుమీ చంపక పట్టి తెచ్చి దినమున్ నీయింటికామాటుపుం, బనికిన్ జొచ్చెద మన్నదాఁక నిదె చేసత్ ప్రేతు మత్యుద్ధతిన్. రామా. ౭. ౧౭౫.

(ట) మోఁతకాఁడు.

క... ప్రాయందలమున్, స్థానికుఁ డొసంగి సనుపం, గా నానతిఁ బడిననిమితకాండ్రు గహింపన్. ఆము. ౨. ౯౫.

నిమితము. వి. (సం. నియమితః. ప్రా. నిఅమిత.) నియమనము. (శ. ర.)

జః నిమితకాఁడు.

నిమితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) సమదీర్ఘవిస్తారపరిమాణము కలది, చదరమైనది, నిభము.

నిమిత్తకారణము. సం. వి. అ. న. కారణవిశేషము. (సమవాయి, అసమవాయి, నిమిత్తము అని కారణము త్రివిధము - ఘటాదులకు ఘటస్వరూపముగా మాఱుమృత్తికాదికము సమవాయికారణము. ఇదే ఉపాదానకారణము. కపాలద్వయసంయోగాదికము అసమవాయికారణము. కులాలచక్రదండసలిలసూత్రాదికము నిమిత్తకారణము)

నిమిత్తకృత్తు. సం. వి. త్. పుం. - శకునమును (ధ్వనిచే) సూచించునది-కాకి.

నిమిత్తము. సం. వి. అ.న. ౧.కారణము, హేతువు. ౨.కారణభేదము. (చూ.నిమిత్తకారణము.) ౩. నామమాత్రకారణము, పేరునకు మాత్రము కారణము.

శ్లో. మయై వైతే నిహతాః పూర్వమేవ, నిమిత్తమాత్రం భవ సవ్యసాచిన్. గీత.౧౧. ౩౪.

౪. చిహ్నము, గుఱుతు. ౫. గుఱి, లక్ష్యము, శరవ్యము.

శ్లో. నిమిత్తా దపరాద్ధేషో ర్ధానుష్కస్యేవ వల్గితమ్. శిశు. ౨. ౨౭.

౬. (శుభాశుభసూచకమగు) శకునము. ౭. ఉద్దేశము. ౮. చెవులయందు చేయుచుంబనము.

సీ. చెవుల నిమిత్తంబు చెక్కుల స్ఫుటితంబు నధరోష్ఠమున భ్రాంతము...హంస.౫.౧౪౮

నిమిత్తవిదుఁడు. సం. విణ. (ద్) ౧. కారణము తెలిసినవాఁడు. ౨. శుభాశుభశకునముల నెఱిఁగినవాఁడు. వి. ద్. అ. పుం. జోస్యుఁడు.

నిమిత్తి. సం. విణ. (న్. నీ.న్.) నిమిత్తము కలది.

నిమిషము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఱెప్పవేయుట, ఱెప్పపాటు. ౨. ఱెప్పవేయునంతకాలము. ౩. (పువ్వులు) ముకుళించుట, ముకుళనము. ౪. రోగభేదము.

నిమిషాంతరము. సం. వి. అ. న. నిమిషమంత వ్యవధానము, ఱెప్పపాటంతకాలవ్యవధి.

నిమీల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కనుమూయుట. ౨. కనుగీటుట. ౩. నిద్ర; కునికిపాటు, ౪. కపటము, వ్యాజము. (వాచ.)

నిమీలకము. సం. విణ. (అ. లికా. అ.) ౧. మూయునది. ౨. ముకుళించునది.

నిమీలత్. సం. శత్రు. ౧. మూయుచున్న. ౨. ముకుళించుచున్న, ముడుఁగుచున్న.

నిమీలనము. సం. వి. అ. న. ౧. కనుమూయుట; ఱెప్పవేయుట. ౨. మరణము. ౩. (జ్యోతి.) పూర్ణగ్రహణము. ౪. (పుష్పాదులు) ముకుళించుట, ముడుఁగుట. ౫. మఱుఁగుపడుట.

నిమీలనీయము. సం=నిమీలితవ్యము.

నిమీలిక. సం=నిమీల.

నిమీలిత. సం. విణ. (బు. త్రీ. బు.)=నిమీలకము.

నిమీలితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మూయఁబడినది. (కన్ను.) ౨. ఆవృతము, కప్పఁబడినది.

శ్లో.అపథే పద మర్పయంతి హి శ్రుతవంతోఽపి రజోనిమీలితాః. సం. రఘు. ౯. ౭౪.

౩. ముకుళితము, ముకుళించినది, ముగిడినది. (పుష్పాది.) ౪. మఱుఁగుపడినది; అస్తమించినది.

నిమీలితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మూసికొనఁ దగినది. (కన్ను.) ౨.ఆవరింపఁదగినది.

నిమీల్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మూయఁబడుచున్నది. (కన్ను.) ౨. ఆవరింపఁబడుచున్నది.

నిమీల్యము. సం=నిమీలితవ్యము.

నిముకళా. వి. (నిమురు+కళము.) ౧. కైలు చేసిన కళ్లమునందలి యడుగుధాన్యము. (శ. ర.) ౨. కొలఁత. (శ. ర. చి. ని.)

నిముకు. స. క్రి. ఉడుచు, పానముచేయు.

ద్వి. అంతంత దగ్గఱి యాపారసతులు, గమిగూడి చూచి యక్కటు దాచిచన్నునిముకి

శేరనిచిన్ని నెత్తురుఁగందు. ద్వి. పారిజ్ఞా. ఉ. ౨౩౭౭.

నిమురు=నివురు. స. క్రి. ౧. వాత్సల్యముచే చేతితో రాచు; సవరించుకొను; స్పృశించు, తాఁకు.

చ...అతిప్రమదరసైకమగ్నమతిఁ బాణితలంబున నక్కుమారుమై, నిమిరి శిరంబు మూర్కొని మునిప్రభుఁ డక్కునఁ జేర్చి యిట్లనుక్. రామా. ౪. ౫౧.

వ...భక్తవత్సలుం డైనవారి దనకరంబున నతని మేను నిమిరి మేఘగంభీరభాషణంబుల ని ట్లనియె. భాగ. ౧౦. ఉ. ౯౯.

క. దనుజేంద్రుఁ డాతలోదరిఁ, గనుఁగొని చొక్లంబు నిముడు...ఉ. హరి. ౧. ౫౯.

చ. కనఁ దిలకంబుఁ గేసరము గల్లమియక్ రహిఁ బాడఁ ద్రెంకనంబు నిమురఁ మావి నవ్వ సురపొన్న...పారి. ౪. ౯.

౨. ఆవరించు, అలము. (చూ. నిముడుకొను.)

జః నిముకిళా, నిమురుకొను.

నిమురుకొను. స. క్రి. (√నిమురు) సవరించుకొను, తడవుకొను; ఆవరించు, అలముకొను.

గీ. కుతిక మోవఁగ నెత్తురుల్ గ్రోలి కడుపు, నిమిరికొంచు నగ స్త్యమంత్రములు నొడివి. దశా. ౨. ౪౩౫. ఆం. భా. ౩. ౧౩౩.

క. కని గుండె నిమిరికొనుచును, ననురాగము తోడ నంతనంతఁ దనకుటుంబిని నిది యేమి కకట మిట్లనయంబును విషమవృత్తమైనది యిచటక్. హరి. పూ. ౫. ౧౯౨. (దిట్ట పఱచుకొను. అని భావము.)

గీ. హిమముచే నంబరం బెల్ల నిమురుకొనఁగ, నుష్ణకరుఁడును గరము లొయ్యొయ్య పాఁచి, తాను ననలాంశ ధరియించఁ బూని నసఁగ, నెంత యున వచ్చు నిఁక హేమంతమహిమ, శ్రీరం. ౨. ౨౪౧. (హిమముచే వ్యాప్తము కాఁగా అని భావము.)

నిముసము. వి. (సం. నిమిషః. ప్రా. నిమిస, నిముస.) ౧. ఱెప్పపాటు, (ఱెప్పవేయుట. శ. ర) ౨. ఱెప్పపాటుకాలము; అల్పకాలము, కొంచెము సేపు.

సీ. నను నిముసంబు గానక యున్న నూరెల్ల నరయుమజ్జనకుఁ డెం తడలు నొక్కొ. కు ను చ. ౨. ౧౭.

ఉ...నీ చక్కఁదనంబుఁ గన్న నిముసం బయిన న్నిలు పోప శక్యమే, యక్కునఁ జేర్చ కంచు...విజ. వి. ౧. ౧౦౪.

నిమేయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మార్చుకొనఁదగినది, పరివర్తనీయము. (పదార్థాది.) వి. అ. పుం. వినిమయము, వస్తువులమాఱుపు.

నిమేషకృత్తు. సం. విణ. (త్) ఱెప్పపాటు కలిగించునది, వి. త్. స్త్రీ. విద్యుత్తు, మెఱపు.

నిమేషము. సం=నిమిషము. (చూ. నిమి.)

నిమేషరుక్కు. సం. వి. చ్. పుం. - నిమిష కాలము కాంతి గలది- మిణుఁగుఱుఁబుర్వు.

నిమేషిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఱెప్ప వేయుటకు సాధన మైనయొకానొక నరము.

నిమ్నగ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ-పల్లమునకు పోవునది-నది, ఏఱు.

నిమ్నము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. గభీరము, లోఁతు. ౨. తక్కువది, నీచము. వి. అ. న. పల్లము.

నిమ్మ. వి. (సం. నింబః, క. నింబె.) జంబీరము జంభలము.

౧౧౧౧. అలివేణి చెంగటనె యలరి కాచెను నిమ్మ, యల మెల్ల లనఁగ నియ్యెడ కాని కానిమ్మ. ఉ. రా. ౬. ౬౧.

గీ. నిమ్మ యగుం చనఁగా జఁభలమ్ము ద్రోఁచు. ఆం. భా. ౨. ౪౨.

ద్వి. ఇమ్ముల గిరు లంది యిరుచేతులందు, నిమ్మ పండులమాడ్కి నెగుర వైచుచును. రం. రా. యు. ౩౧౨ పు. ౨౭ పం.

రాజులచేతినిమ్మపండు=గొప్పవారి యాదరణ కలవాఁడు.

సీ. చుట్టాలసురభి రాజులచేతినిమ్మపండే రాజు వీఁడె బంగార మయ్య. బహు. ౫. ౧౨౦.

సా. నిమ్మకు నీరు పోసిన ట్లుండు=సుఖదుఃఖముల చే కలఁతనొందక గంభీరుఁడుగా నుండు.

(వ్యవ) వాఁ డెన్ని చిక్కులు వచ్చినను నిమ్మకు నీరు పోసిన ట్లుండును.

నిమ్మ కెరువు వేసినచందము=నిమ్మచెట్టున కేమాత్రము ఎరువు వేసినను విరివిగా కాచును.

వ...అయత్న శిశిరకృత్యంబులు ఘటియించుచుండ నిమ్మ కెరువు వేసిన చందంబున నందు నంత కంతకుఁ బరితాపం బగ్గలం బై...సారంగ ౨. ౧౬౫.

నిమ్మటాయ. వి. గడ్డగల తృణవిశేషము. (ఇది నిమ్మకాయంత యొంటిగడ్డ గలిగి నేల నంటి బెత్తెఁడు గంట (స్తంబము) గలిగి యుండును. చి. ని.)

నిమ్మళము. విశ. (సం. నిర్మలమ్. ప్రా. నిమ్మల. క. నిమ్మళవు.)

౧. స్వస్థము; తగ్గినది, ఉపశాంతము.

(వ్యవ) మీశరీరము నిమ్మళముగా నున్నదా ?

,, నీజబ్బు నిమ్మళముగా నున్నదా ?

౨. మందము.

(వ్యవ) గబగబ చదువకుము, నిమ్మళముగా చదువుము.

౩. అల్పధ్వని కలది.

(వ్యవ) గట్టిగా మాటాడకుము. నిమ్మళముగా మాటాడుము.

వి. ౧. నిష్కళంకత.

సీ. నిమ్మళం బనఁగను నిష్కళంకత యొప్పు... ఆం. భా. ౨. ౧౯౧.

౨. స్వాస్థ్యము.

(వ్యవ) నామనస్సునకు నిమ్మళము లేదు.

నిమ్మళమగు=~~అతిశయించు, హెచ్చు~~. స్వస్థమగు, స్వస్థత పొందుట.

ఉ. సూనృతవాది రాజనెడుసుద్దులు నిమ్మళమాయెఁ గైకసంస్థాన మటంచుఁ దిట్లు రుదితంబులు కానకు రాఘవుండు పోఁగా నిపుడింత పుట్టె...చం. రా. ౪. ౨౯౫.

గద్య. అథ దశరథప్రశంసామాంసలైః కైకేయీనిందాకందలితైః...పరిదేవనారవైః...సం. చం. రా. అయో. ౬౦. (మాంసలైః=ప్రచురైః. తద్వ్యాయిష్ఠైరిత్యర్థః. వ్యాఖ్య.)

జః నిమ్మళించు.

నిమ్మళించు. అ. క్రి. (√నిమ్మళము) స్వస్థుఁడగు.

గీ. మరలుచును బొర్లుచును మేను మఱచి మిగులఁ, జెమ్మటలఁ దొప్పఁదోఁగుచు నిమ్మళించి నిబిడతామససుఖ మిచ్చునిద్రఁ గలిసి, కాలము గ్రమించె నర్కాంభకర్ణుఁ డధిప. ఉ. రా. ౨. ౨౯౫. (వ్రాత ప్రతిపా.)

నిమ్మా. వి. కొమ్ము మొదలగువానిధ్వనివిశేషము.

వ...గుమ్మెటలచటులరవమును గొమ్ములనిమ్ముసు జెలంగె నవ్యవసరంబున. కాశీ. ౩. ౩౬.

నిమ్ముక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. అస్తమయము, క్రుంకుట.

నిమ్లోచము. సం. వి. అ. పుం. అస్తమయము, క్రుంకుట.

నియంత సం. విశ. (ఋ. స్త్రీ. ఋ.)-నియమించువాఁడు- ౧. శాసించువాఁడు, విధించువాఁడు; ఏర్పఱుచువాఁడు. ౨. దండించువాఁడు, శిక్షించువాఁడు. ౩. రక్షకుఁడు. వి. ఋ. పుం. ౧. అశ్వములను నియమించువాఁడు, సారథి. ౨. లోకనియామకుఁడు, పరమేశ్వరుఁడు.

నియంతవ్యము. సం=నియమ్యము.

నియంత్రణ. సం. వి. అ. స్త్రీ. ౧. అడ్డగింత. ౨. నియమించుట. ౩. నిర్వచించుట, అర్థము నిరూపించుట.

నియంత్రణము. సం. వి. అ. న=నియంత్రణ.

నియంత్రితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. అడ్డగింపఁబడినది, వారింపఁబడినది. ౨. నియమింపఁబడినది.

నియచ్ఛత్. సం. శతృ. ౧. నియమించుచున్న. ౨. ఇచ్చుచున్న.

నియతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. సంయతము, కట్టఁబడినది. ౨. నియమయుతము, నియమము గలది. ౩. నియమము చేయునది, నియమకారి. ౪. నియమింపఁబడినది, ఏర్పఱుపఁబడినది, కట్టుపాటు చేయఁబడినది. ౫. నిగ్రహింపఁబడినది (ఉదా. నియతేంద్రియుఁడు మొ.) ౬. నిత్యమైనది, ఎప్పుడు నుండునది. ౭. స్థిరమైనది. ౮. అనివార్యము, ఆవశ్యకము.

నియతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. నియమము. ౨. భాగ్యము, పూర్వజన్మార్జితమైన సుకృతదుష్కృతరూపకర్మము. ౩. ఇంద్రియనిగ్రహము. ౪. స్త్రీ. దుర్గాదేవి.

నియమనము. సం. వి. అ. న. ౧. నియమము. ౨. నియమించుట, ఏర్పఱుచుట. ౩. బంధించుట. ౪. నిగ్రహించుట, అడఁచుట. ౫. శిక్షించుట, శాసించుట.

నియమనీయము. సం=నియమ్యము.

నియమపత్త్రము. సం. వి. అ. న. ఒడంబడిక పత్త్రము.

నియమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఏర్పాటు, వ్యవస్థ, కట్టుపాటు. ౨. కట్టు, బంధము. ౩. అడఁచుట, నిగ్రహము. ౪. ఆజ్ఞ, పనుపు. ౫. ప్రతిజ్ఞ. ౬. నియంత్రణ, నిర్దేశించుట. ౭. నిశ్చయము, నిర్ణయము. ౮. వ్రతనిష్ఠ; వ్రతము, ఉపవాససంధ్యోపాసనాది. ౯. విధిభేదము. (చూ. నియమవిధి) ౧౦. అష్టాంగయోగములలో రెండవది. (ఇది బాహ్యాభ్యంతరశౌచము, సంతోషము, తపస్సు, స్వాధ్యాయము, ఈశ్వరప్రణిధానము అని పంచవిధము. వాచ.కల్ప.)

నియమవిధి. సం. వి. ఇ.పుం. ౧. పాక్షికముగా ప్రాప్తించెడియర్థమును నియమముగా విధించు విధి. ("వ్రీహీనవహంతి=వడ్లను దంచుచున్నాఁడు" అనుచో లోకమున వడ్లపొట్టును పోఁగొట్టుటకు దంపుటయే కాక గోళ్లును సాధన మగును. కాన దంపుట పాక్షికసాధన మగుచున్నది. గోళ్లచేతఁ గాక దంపుటచేతనే పొట్టు పోఁగొట్టవలయు నని యీవిధి నియమించును.) ౨. నిత్యకర్మానుష్ఠానము (శ్లో. నియమవిధిజలానాం బర్హిషాం చోపనేత్రీ. సం. కు. సం. ౧. ౬౦)

నియమస్థితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. శాస్త్రోక్తవిధులందు తప్పక ప్రవర్తించుట; వానిని తప్పక యనుష్ఠించుట. ౨. తపస్య; వ్రతము.

నియమస్థుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తపోవ్రతాదినియమమం దుండువాఁడు, తపోవ్రతాదు లాచరించువాఁడు.

నియమించు. సం. స. క్రి. ౧. ఆజ్ఞాపించు.

వ...ధనమునందు నాకు మూఁడు పాళ్లునుం బెట్టి నీవు రెం డంశంబులు గొని బ్రతుకుమని నియమించి పంచిన...మార్క. ౧. ౨౩౪.

౨. అడ్డపెట్టు, నిరోధించు.

వ... నేను దైవాధీనతకతంబున బిడ్డల నొత్తి చెప్పను నియమింపనుం జాలను... భార. ఉద్యో. ౨. ౧౯౮.

౩. ఏర్పఱుచు, నిర్ణయించు.

ఉ. ఉత్తమమధ్యమాధమనియోగ్యత బుద్ధిఁ జెతింగి వారి న,య్యుత్తమమధ్యమాధమనియోగములన్ నియమించితే నరేం,ద్రోత్తమ... భార. సభా. ౧. ౩౬.

చ. వనిత మనోహరంబు లగువస్తువు లెల్లను వేడ్క నేటి నీ,కని నియమించి తెచ్చితిఁ బ్రియంబునఁ గైకొనుము... భార. విరా. ౨. ౩౩౪.

నియమితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - నియమింపఁబడినది - ౧. ఏర్పాటుచేయఁ బడినది, నిర్ణయింపఁబడినది. ౨. కట్టఁబడినది. ౩. నిగ్రహింపఁబడినది. (ఇంద్రియాది.) ౪. విధింపఁబడినది, విహితము. ౫. శిక్షింపఁబడినది. ౬. అడ్డగింపఁబడినది.

నియమ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నియమింపఁబడుచున్నది.

నియమ్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నియమింపఁదగినది.

నియాతనము. సం. వి. అ. న. నిపాతనము, క్రిందికిఁ ద్రోయుట.

నియామకుఁడు. సం. విణ. (అ. మికా. అ.)- నియమించువాఁడు- ౧. ఆజ్ఞాపించువాఁడు. ౨. శిక్షించువాఁడు. ౩. నిరోధించువాఁడు, అడ్డగించువాఁడు. ౪. నిగ్రహించువాఁడు. ౫. నిర్ణయించువాఁడు. ౬. నిర్దేశించువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. ప్రభువు, పాలకుఁడు. ౨. అశ్వనియంత, సారథి. ౩. నౌకానియంత, తండేలు.

నియామము. సం=నియమము.

నియామి. సం. విణ. (న్. నీ.న్.) నియమించువాఁడు.

నియుంజత్. సం. శత్ర. నియోగించుచున్న.

నియుంజానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నియోగించుచున్నది.

నియుక్తి. సం.వి.ఇ.స్త్రీ. ౧. పనియందు నియోగించుట, అధికారమునందు పెట్టుట. ౨. ఆజ్ఞ, పనుపు.

నియుక్తుఁడు. సం.విణ. (అ. ఆ.అ.)-నియోగింపఁబడినవాఁడు- ౧.ఆజ్ఞప్తుఁడు,పనుపఁబడినవాఁడు. ౨. అధికృతుఁడు, రాజాదులచే అధికారమున నియమింపఁ బడినవాఁడు. ౩. ప్రేరితుఁడు, ప్రేరింపఁబడినవాఁడు, ౪. సంబద్ధుఁడు, సంబంధించినవాఁడు. ౫.(సంతతిలేని వితంతువునకు దేవరన్యాయమున సంతతి గలిగింప) నియోగింపఁబడినవాఁడు.

నియుజ్యమానము. సం. విణ.(అ.ఆ.అ.)నియోగింపఁ బడుచున్నది.

నియుతము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ) ౧.లక్షత్వసంఖ్యావిశిష్టము, లక్ష. శ్లో. శతం సహస్ర మయుతంనియుతం ప్రయుతం మతం, త్రీ కోటి రర్బుద మితి క్రమా ద్దశగుణోత్తరమ్. (రత్నకోశము.) ౨. దశలక్షత్వసంఖ్యావిశిష్టము, పదిలక్షలు.

శ్లో. ఏకం దశ శతం చైవ సహస్ర మయుతం తథా,లక్షం చ నియుతం చైవ కోటి రర్బుద ఏవ చ,బృందః ఖర్వో నిఖర్వశ్చ శంఖపద్మౌ చ సాగరః,అంత్యం మధ్యం పరార్థం చ దశ వృద్ధ్యా యథోత్తరమ్. (వాచ.)

వి. ౧. లక్షత్వసంఖ్య. ౨. దశలక్షత్వసంఖ్య.

నియుద్ధము. సం.వి.అ.న. శస్త్రాదులు పట్టఁగూడదను నియమము గలయుద్ధము, బాహుయుద్ధము, జెట్టిపట్టు పట్టుట.

నియోక్త. సం. విణ. (ఋ. క్త్రీ. ఋ.) నియోగించువాఁడు.

నియోక్తవ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నియోగింపఁ దగినవాఁడు.

నియోగజనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. భృత్యుఁడు.

సీ... అవని, సురులను వైశ్యుల శూద్రుల నాత్మీయ బంధుసుహృద్వీరభటనియోగ, జనులను వేదల సాధుల నిత్యంబుఁ దాన పరీక్షించి... భార. సభా. ౨. ౧౧౬.

నియోగము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పనికై ఏర్పఱుచుట, అధికారమునఁ బెట్టుట. ౨. ప్రేరణము, ప్రేరించుట. ౩. ఆజ్ఞ, పనుపు. ౪. ఏర్పఱిచినపని; పని. ౫. (పుత్త్రులు లేనివిధవను దేవరుని వలననో సపిండునివలననో పుత్త్రుని పడయుటకై) నియోగించుట. ౬. కూర్చుట, తగుల్చుట. ౭. అవధారణము, నిశ్చయము. ౮. పరివారము, పరిజనము. (ఈయర్థము తెనుఁగునందే కనఁబడుచున్నది.)

ద్వి. వినయపూర్వకముగా వినుతిసేయుచును, నుండంగ సఖిలనియోగంబు గొలువ. బస. పు. ౫. ౧౧౫ పం.

ద్వి. కావున నీదు సకలనియోగంబు, మావారలై యుండఁడె మన్ననోరమణ. బస. పు. ౨. ౫౦౨ పం.

ద్వి. బసవన్నఁ దోడ్తెరఁ బంచి సంప్రీతి,నసమ సకలనియోగాధ్యక్షుఁ జేయ. పండితా. దీక్షా. ౭౨ పా.

నియోగి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) - నియోగము గలవాఁడు - ౧. అధికారము గలవాఁడు, అధికృతుఁడు. ౨. రాజాదులచే నొకపనియందు నియుక్తుఁ డైనవాఁడు. ౩. ఒక తెగ బ్రాహ్మణుఁడు. (వ్యవ.) వీరు వైదికులు, వారు నియోగులు. (వీరిలో భేదములు, ఆఱువేలనియోగులు, తెలంగాణపునియోగులు, నందవరీకనియోగులు మొ.)

నియోగించు. సం. స. క్రి. ౧. ఏర్పఱుచు.

వ... నాతపంబునకు విఘ్నం బొనరించునక్కంచరు సమయించుటకై కుమారుని నియోగించి ధర్మరక్షణం బాచరింపు మనవుడు నన్నాకేంద్రుం డమ్మునివచనం బాచరించి... మార్క. ౨. ౨౫౪.

౨. ఆజ్ఞాపించు, పనుచు.

వ... గీతవాద్యనృత్తంబులును నాదిగాఁ గలవివిధకళాభ్యాసాచారంబులం బ్రవర్తింప నియోగింపవలయు. భార. విరా. ౩. ౨౩౬.

ద్వి. పరమార్థ మగుపరాత్పరుఁ డని నన్ను, నరయంగఁ జేయుండా యని నియోగింప. ద్వి. పరమ. ౧. ౨౬ పా.

ద్వి... శాలాకూపమునసలిలములు, ముదమున నర్చనంబున కొకబిందెఁ, డొదవఁ దెమ్మనుచు నియోగించుటయును. ద్వి. పరమ. ౪. ౫౯౮ పా.

నియోగ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నియోగించుటకు అర్హుఁడు, ప్రభువు.

నియోజకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఇకా. అ.) నియోగించువాఁడు.

నియోజనము. సం. వి. అ. న. ౧. ఆజ్ఞాపించుట. ౨. ప్రేరించుట; ప్రవర్తింపఁజేయుట. ౩. పనియందు నియమించుట. ౪. (ఒకదానితో) కూర్చుట. విణ. (అ. ఆ. అ.) నియోజనము చేయునది. (అ. ఈ. అ.) నియోజనము చేయుటకు సాధనమైనది.

నియోజనీయుఁడు. సం.=నియోక్తవ్యుఁడు.

నియోజించు. సం. స. క్రి. లగ్నము చేయు, కూర్చు.

గీ. సూక్ష్మహితధ్యానమునఁ బరంజ్యోతియందు,

మనముఁ జాల నియోజించి మహిమఁ దనరు. భాగ. ౩. ౯౪౨.

నియోజితుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ఆజ్ఞాపింపఁ బడినవాఁడు. ౨. ప్రేరింపఁ బడినవాఁడు, ప్రవర్తింపఁ జేయఁ బడినవాఁడు. ౩. పనియందు నియమింపఁ బడినవాఁడు. ౪. కూర్పఁ బడినవాఁడు, అనుసంధానము చేయఁబడినవాఁడు.

నియోజ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రేరింప శక్యమైనవాఁడు, ప్రవర్తింపఁజేయ శక్యమైనవాఁడు. ౨. నియోగింప శక్యమైనవాఁడు. (భృత్యుఁడు.)

శ్లో. సిధ్యంతి కర్తను మహత్స్వపి య న్నియోజ్యాః, సంభావనాగుణ మవేహి త మీశ్వరాణామ్. శాకుం. ౭. ౪.

నియోధకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. బాహుయుద్ధము చేయువాఁడు, మల్లుఁడు.

నియోద్ధ. సం. విణ. (ఋ.దీర్ఘ.ఋ.) బాహుయుద్ధము చేయువాఁడు, జెట్టిపట్లు పట్టువాఁడు. వి. ఋ. పుం. కుక్కుటము, కోడి.

నియ్యోగి. వి. (సం. నియోగి.) ౧. ఒక తెలుఁగు భృత్యుఁడు ?

గీ. కటికవారును దగునూడిగములవార, లవసరంబున నియ్యోగు లాడనాడఁ, బొడఁగని యథోచితాకృతుల్ వొరసి కొలువ. ఉ.రా. ౬. ౧౯౦.

౨. మంత్రి. ౩. ఒక తెగబ్రాహ్మణుఁడు. (శ. ర.)

నిర్. సం. అవ్య. ఇది సమాసపూర్వపదముగా నుండి తఱచుగా నీ క్రింది యర్థములనిచ్చును.

౧. నిష్క్రాంతము, బయలువెడలినది.

(ఉదా: నిష్కౌశాంబి = కౌశాంబీపురమునుండి బయలువెడలినది.) ౨. అతిక్రాంతము, మీఱినది, దాఁటినది. (ఉదా: నిస్త్రింశము=ముప్పది అంగుళములు దాఁటినది. నిర్నాభి= నాభి దాఁటినది, నాభిక్రిందికి వచ్చునది.) ౩. నిర్గతము, పోయినది. (ఉదా: నిర్ధనుఁడు మొ.) ౪. అభావము. (ఉదా: నిర్మక్షికము=మక్షికాభావము. నిరామయము = ఆమయాభావము.) ౫. అతిశయము. (ఉదా: నిర్మృష్టము, నిర్ణిక్తము, నిర్ఘోషము మొ.)

నిరంకుశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అంకుశములేనిది. ౨. అడ్డులేనిది, నిరర్గళము. ౩. వారింపరానిది, అనివార్యము. (వాచ.)

నిరంగము, సం. విణ. (అ. ఈ, ఆ.అ.) ౧. అవయవములు లేనిది. ౨. శరీరము లేనిది. ౩. ఉపాయము లేనిది.

నిరంగుళము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అంగుళులనుండి నిర్గతము, వ్రేళ్లనుండి జాఱినది.

నిరంగుళి. సం. విణ. (ఇ) అంగుళులు లేనివాఁడు, వ్రేళ్లులేనివాఁడు.

నిరంజనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాటుక లేనిది. (కన్ను.) ౨. నిర్మలము, డాగు లేనిది. (వస్త్రాది.) ౩. (కాపట్యాది) దోషము లేనిది, శుద్ధము. వి. అ. పుం. చిత్రవర్ణమైయజ్ఞార్హ మగుహరిణము.

నిరంజనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. పరమాత్మ. ౨. శివుఁడు.

నిరంతరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-అంతరము లేనిది- ౧. కాలమునందు ఎడతెంపు లేనిది, సంతతము; దేశమునందు ఎడము లేనిది, మిక్కిలి దగ్గఱగా నున్నది, వ్యవధానము లేనిది. ౨. సందులు లేనిది, సాంద్రము, దట్టమైనది. ౩. మఱుఁగు లేనిది. ౪. భేదము లేనిది, అభిన్నము.

శ్లో. సుహృది నిరంతరచిత్తే, గుణవతి భృత్యేఽనువర్తిని కళత్రే, స్వామిని శక్తిసమేతే, నివేద్య దుఃఖం సుఖీ భవతి. సం. పంచ. ౧. ౩౭౨.

నిరంబరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వస్త్రము లేనివాఁడు, దిసమొలవాఁడు.

నిరంశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)- అంశము లేనిది- ౧. భాగము లేనిది, పాలు లేనిది. ౨. దాయభాగము లేనిది. ౩. అఖండము,పూర్ణమైనది.

నిరక్షదేశము. సం. వి. అ. పుం. అక్షాంశములు లేనిదేశము, దక్షిణధ్రువోత్తరధ్రువములు క్షితిజవృత్తమునఁ గలిసినదేశము.

నిరతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧ మిక్కిలి యాసక్తి గలది. ౨. స్థిరము, చంచలము కానిది.

చ. సరసిజనాభ బంధుజనసంతతిఁ గయ్యపునేలఁ జూడఁగా, విరవిరవోయి మేను నిడువెండ్రుక వెట్టుచుఁ గంప మొందెఁ జే,నిరతము గాదు గాండివము నిల్వఁగ నోర్వవు గాళ్లు నేను ని,ష్ఠురతరుఁ జాల నొల్ల నొకఁడున్ మహి యేలుట యేటిసౌఖ్యముల్. భార. భీష్మ. ౧. ౧౭౧.

౩. అవిచ్ఛిన్నము.

కం. నిరతముగఁ దీర్థసేవా,పరులకు శాంతాత్ములకుఁ దపస్వులకును దు,ష్కర మెద్దియు లేదని చె,ప్పెర ధర్మజుఁ దీర్థసేవ సేయింపు మొగిన్. భార. అర. ౨. ౨౯౫.

(వ్యవ) అతఁడు నిరతాన్నప్రదాత.

క్రి. విశే. ఎల్లపుడు, అనవరతము. (ఈయర్థము సంస్కృతగ్రంథములందుఁ గనఁబడలేదు.)

కం. కిరణములభంగిఁ జతురపుఁ, బరిజనముల నెందుఁ జొనిపి పరకృత్యంబుల్, నిరతంబును గనుఁగొనుచును, దరణికరణి వెలుఁగు టొప్పు ధరణీశునకున్. భార. శాం. ౩. ౧౦౭.

నిరతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. అత్యంతరతి, మిక్కిలి యాసక్తి.

నిరతిశయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేనికంటె అతిశయించినది లేదో అది, అత్యధికము.

నిరత్యయము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)- అత్యయము లేనిది- ౧. అపాయము లేనిది, నాశము లేనిది. ౨. నిర్బాధము, బాధ లేనిది. ౩. దోషము లేనిది.

నిరనుక్రోశుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-అనుక్రోశరహితుఁడు - జాలి లేనివాఁడు, కఠినహృదయుఁడు.

నిరనుగుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అనుచరులు లేనివాఁడు.

నిరనునాసికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అననునాసికము, అనునాసికము కానిది. (వర్ణము.)

నిరనురోధుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అనువర్తనములేనివాఁడు, అనుకూలుఁడు గానివాఁడు, ప్రతికూలుఁడు.

నిరన్వయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వంశము లేనిది, సంతతి లేనిది. ౨. సంబంధము లేనిది, పొసఁగనిది; ప్రకరణమునకు సంబంధింపనిది. (వాక్యమందలి పదము.)

నిరపత్రపుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిర్లజ్జుఁడు, సిగ్గు లేనివాఁడు. ౨. దిట్టఁడు, జంకు గొంకులు లేనివాఁడు. (ధృష్టుఁడు.)

నిరపరాధుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అపరాధము లేనివాఁడు, నేరము లేనివాఁడు.

నిరపాయము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అపాయము లేనిది. ౨. నాశము లేనిది.

నిరపేక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అనపేక్ష, కోరిక లేమి.

నిరపేక్షము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అపేక్ష లేనిది, ఆశ లేనిది, కోరిక లేనిది. ౨. అర్థ

బోధనాదులం దన్యాపేక్ష లేనిది, స్వతంత్రమైనది. (వేదాది.) 3. ప్రయోజనము లేనిది; ఉద్దేశము లేనిది.

నిరపేక్షి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్.) అపేక్షింపనివాఁడు, కోరనివాఁడు.

నిరప్పణ. విణ. (సం. నిరర్పణమ్.) నిరభ్యంతరము, అనర్గళము.

వ. అని నిరప్పణగాఁ గప్పలఱేఁడు సెలవిచ్చిన ... వేం. పంచ. ౨. 3౭౦.(అడ్డులేక అని భావము.)

నిరభిభవము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అవమానము లేనిది, తిరస్కారము లేనిది.

నిరభిమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. గర్వము లేనిది, అహంభావము లేనిది. ౨. ఆత్మగౌరవము లేనిది.

నిరభిలాషుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అభిలాష లేనివాఁడు, కోరిక లేనివాఁడు.

నిరయము. సం. వి. అ. పుం. నరకము.

నిరర్గళము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. గడియ లేనిది. ౨. అడ్డము లేనిది. క్రి. విణ. యథేచ్ఛముగా, విచ్చలవిడిగా.

నిరర్థకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అర్థము లేనిది. (పదాది.) ౨. ప్రయోజనము లేనిది, నిష్ఫలము. వి. అ. న. ఒకానొక పదదోషము.

శ్లో. పాదపూరణమాత్రం యత్ర న్నిరర్థక ముచ్యతే. (ప్రతాపరుద్రీయము. దోష.)

నిరర్థము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధనము లేనిది, బీద. ౨. అర్థము లేనిది. (పదము, వాక్యము.) 3. ప్రయోజనము లేనిది, వ్యర్థము, నిష్ఫలము.

నిరవకాశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఎడము లేనిది. ౨. తెఱపి లేనిది, తీఱుబడి లేనిది.

నిరవగ్రహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అడ్డు లేనిది. ౨. స్వచ్ఛందము, స్వతంత్రము, ఒకరియిచ్ఛకు లోఁబడక ప్రవర్తించునది. 3. వఱపు లేనిది, అనావృష్టి లేనిది.

నిరవద్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఉత్కృష్టుఁడు, దోషము లేనివాఁడు. ౨. నింద లేనివాఁడు.

నిరవధి. సం. విణ. (ఇ.) ౧. అవధి లేనిది, మేర లేనిది. ౨. ఎడతెగనిది.

నిరవధికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అవధి లేనిది, మేర లేనిది.

నిరవము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిష్ఠురవము, ధ్వని లేనిది.

నిరవయవము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-అవయవములు=భాగములు - లేనిది. (పరమాణువు, ఆకాశము, బ్రహ్మము మొ.)

నిరవలంబము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - అవలంబము లేనిది- ౧. ఆశ్రయము లేనిది, ప్రాపు లేనిది, నిరాధారము. ౨. ఆశ్రయించుట లేనిది, స్వతంత్రము. 3. వ్రేలాడుట లేనిది.

నిరవశేషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిశ్శేషము, సమగ్రము.

నిరవసితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) పాత్రమునుండి బహిష్కృతుఁడు, ఎవఁడు తిన్నపాత్రము భస్మాదిసంస్కారముచేత శుద్ధము కానేరదో అట్టివాఁడు. (చండాలాది.)

నిరవహానిక. సం=నిరవహాలిక.

నిరవహాలిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ప్రాచీనము, వెలుగు, కంచె.

నిరశనము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) అశనము లేనిది, భోజనము చేయనిది. వి. అ. న. ఉపవాసము, నిట్రు.

నిరసనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తొలఁగించునది. ౨. తఱుమునది, వెడలఁగొట్టునది, ౩. ఉమియునది. వి.అ.న. ౧. త్రోసివేయుట. ౨. వెడలఁగొట్టుట. ౩. ప్రత్యాఖ్యానము, (వాదాదులను) నిరాకరించుట, ఖండించుట. ౪. తిరస్కారము. ౫. వధము. ౬. నిష్ఠీవనము, ఉమియుట.

నిరసనీయము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిరసింపఁదగినది.

నిరసము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.)- నివృత్తరసము- ౧. శృంగారాదిరసశూన్యము. (పద్యము మొ.) ౨. చప్పిడి. ౩. సారహీనము, ఎండినది. (పండు మొ.)

నిరసించు. సం. స. క్రి. ౧. తొలఁగించు, పోఁగొట్టు.

వ...మదీయమనఃక్లేశంబు నిరసింప నీవ యర్హుండ వనుటయు... భార. శాం. ౬. ౫౯౪.

౨. తిరస్కరించు.

శా...నీలాంబుదో,న్మేషంబుల్ నిరసింపఁ జాలు తనుకాంతిశ్రీలు దిగ్భాగములన్, భూషింపఁగ...వరాహ. ౧. ౧౪౧.

౩. విడుచు, పరిహరించు. (శ. ర.)

నిరసిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిరసించువాఁడు.

నిరసితవ్యము. సం=నిరసనీయము.

నిరస్తము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧ తొలఁగింపఁబడినది, త్రోసివేయఁ బడినది. ౨. వెడలఁగొట్టఁబడినది. ౩.ఏయఁ బడినది, ప్రయోగింపఁబడినది. (అమ్ము.) ౪.త్యక్తము,విడువఁబడినది. (రాగాది.)

శ్లో. త్వం పుండరీకముఖ బంధుతయా నిరస్తమేకో నివాపసలిలం పిబసీ త్యయుక్తం. మాలతీ ౯. ౪౦.

౫. ప్రత్యాఖ్యాతము, నిరాకరింపఁబడినది, ఖండింపఁబడినది.(వాదము మొ.) ౬. తిరస్కరింపఁబడినది. ౭. నిష్ఠ్యూతము, ఉమియఁబడినది. ౮. త్వరితముగా ఉచ్చరింపఁబడినది. (మాట.) ౯. ప్రతిహతము, భంగమునొందినది. (వ్రతము, ఒడంబడిక మొ.) ౧౦. (గుఱ్ఱము లోనగువానిమీఁదనుండి) పడఁద్రోయఁబడినది. వి.అ.న. ౧. తొలఁగించుట, త్రోసివేయుట. ౨. నిష్ఠీవనము, ఉమియుట. ౩. చిమ్ముట, విసరుట; ఏయుట. ౪. త్వరితముగా ఉచ్చరించినమాట.

నిరస్థి. సం. విణ. (ఇ.) ఎముకలేనిది.

నిరస్యత్. సం. శత్ర. నిరసించుచున్న.

నిరస్యమానము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) నిరసింపఁబడుచున్నది.

నిరస్యము. సం=నిరసనీయము.

నిరహంకారుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. దేహేంద్రియాదులందు నేను అనెడి అభిమానము లేనివాఁడు. ౨. ధనవిద్యాదులవలని గర్వము లేనివాఁడు. ౩. క్రోధము లేనివాఁడు.

నిరహంకృతి. సం. విణ. (ఇ.)=నిరహంకారుఁడు.

నిరహంకృతుఁడు. సం=నిరహంకారుఁడు.

నిరాకరణము. సం. వి. అ. న. ౧. తొలఁగించుట, త్రోసివేయుట. ౨. తిరస్కరించుట. ౩. అనాదరముచేయుట, నిర్లక్ష్యముచేయుట. ౪. ప్రత్యాఖ్యానము, (వాదాదికమును) ఖండించుట.

నిరాకరణీయము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిరాకరింపఁ దగినది.

నిరాకరించు. సం. స. క్రి. ౧. అనాదరముచేయు, నిర్లక్ష్యముచేయు.

శా. ఆవ్వాక్యంబు నిరాకరించి దిశ లల్లాడంగఁ ఘోరంబుగా, నవ్వన్...వరాహ. ౨. ౧౯.

నిరాకరిష్ణువు. సం. విణ. (ఉ.) నిరాకరించుస్వభావము కలవాఁడు.

నిరాకరిష్యమాణము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) నిరాకరింపఁబడనున్నది, నిరాకరింపఁబడఁబోవునది.

నిరాకర్త. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిరాకరించువాఁడు.

నిరాకర్తవ్యము. సం=నిరాకరణీయము.

నిరాకాంక్షము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఇచ్ఛాశూన్యము, కోరిక లేనిది. ౨. (వ్యాక.) ఆకాంక్ష (=పదాంతరాపేక్ష) లేనిది.(పదము.)

నిరాకారకుఁడు. సం.విణ. (అ.రికా.అ.) నిరాకరించువాఁడు.

నిరాకారము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧.రూపము లేనిది. (ఆకాశము, బ్రహ్మము మొ.) ౨. వికృతరూపము గలది. ౩. ఆహ్వానము లేనిది, పిలుపు లేనిది. వి.అ.పుం. నిరాకరణము, తిరస్కారము.

నిరాకారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) నిరాకరించువాఁడు.

నిరాకార్యము. సం=నిరాకరణీయము.

నిరాకుర్వత్. సం. శత్రు. నిరాకరించుచున్న.

నిరాకుర్వాణుఁడు. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) నిరాకరించుచున్నవాఁడు.

నిరాకులము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧.పర్యాకులము, మిక్కిలి కలఁత నొందినది. ౨. మిగుల వ్యాప్తమైనది.

"అళికులసంకులకుసుమసమూహనిరాకులవకులకలాపే." గీతగో.౧.౩.

౩. స్వస్థము, నిర్వ్యాకులము.

శ్లో. సుపాత్రనిక్షేపనిరాకులాత్మనా. శిశు. ౧. ౨౭.

నిరాకృతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిరాకరింపఁబడినది. వి. అ. న.=నిరాకరణము.

నిరాకృతి. సం.విణ.(ఇ.) ౧. ఆకారము లేనిది. ౨. వికృతరూపము కలది. వి. ఇ. స్త్రీ. =నిరాకరణము. ఇ. పుం. ౧. అధ్యయనము చక్కఁగా చేయనివాఁడు. ౨. పంచయజ్ఞములను త్యజించినవాఁడు.

నిరాక్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.=నిరాకరణము.

నిరాక్రియమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరాకరింపఁబడుచున్నది.

నిరాగమము. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) ఆగమప్రమాణము లేనిది. ౨. ఆగమము - రాక - లేనిది.

నిరాగు(గసు)ఁడు. సం. విణ. (స్.) ౧. పాపము లేనివాఁడు. ౨. అపరాధము లేనివాఁడు, అనపరాధుఁడు.

నిరాఘాటము. సం. విణ.(అ. ఆ. అ.) ౧. మేర లేనిది, హద్దు లేనిది.

గీ. ఏఁటిధృతి యేఁటివితరణ మేఁటిశౌర్య, మేఁటిగాంభీర్య మని నిరాఘాటధైర్య, దానశక్తి గభీరతానూనుఁ డగుచు...కృ. శరం. పీఠి. ౭౩.

౨. అప్రతిహతము.

గీ. ప్రతిదినంబును బ్రాతరారంభవేళ, నిర్నిబంధననిరుపాధినిరవగాధ, నిర్నిరోధనిరాఘాటనిరుపమానభక్తి సంభజియింతు రీపద్మబంధు. కాశీ. ౩. ౧౭౪.

నిరాచారుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆచారము లేనివాఁడు.

నిరాడంబరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆడంబరము లేనిది.

నిరాణ. విణ. (క. నిరాళ.) స్వచ్ఛము; మాలిన్యరహితము.

క. హర సీభక్తినిషేధక,చరితలు వో విడిచి నిన్నె చనఁ గొలిచి నిరంతరభక్తుఁడై శివై క్యుఁడు, నిరాణ యగుపసిఁడివోలె నిలువఁ గ వలయుణ్. శివ. సా. ౧౪౫.

నిరాతంకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. జంకు లేనిది,భయము లేనిది. ౨. రోగము లేనిది. ౩. నొప్పింపనిది, అబాధకము. ౪. నిష్ప్రతిరోధము, ఆటంకము లేనిది, అడ్డు లేనిది.

శ్లో. నిరాతంకః పంకేష్వివ పిశితఖండేషు నిపత, న్నసి గ్గాత్రం గాత్రం సపది లవశ స్తేవికిరతు. మాలతీ. ౫. ౩౪.

నిరాతప. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రాత్రి.

నిరాతపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఎండ లేనిది.

నిరాదిష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెల్లింపఁబడినది, తీర్పఁబడినది. (అప్పు మొ.)

నిరాదేశము. సం. వి. అ. పుం. ఋణమును పూర్తిగా తీర్చుట.

నిరాధారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అధారము లేనిది, ప్రాపు లేనిది.

నిరాధి. సం. విణ. (ఇ.) మనోవ్యాధి లేనిది.

నిరానందము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆనందము లేనిది.

నిరాపనింద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. (మి. గ్రా. వి. అని శ. ర.) లేనిపోనినింద, నిరాధారమైననింద, అపదూఱు.

క. పినతల్లివి పెనుపఁగ నో,పినతల్లివి గాన వచ్చి పిలిచిన నరయ్యో, గనికరము లేక వానిం,గనికరము నిరాపనింద గట్టం దగునే. సారంగ. ౩. ౫౧.

నిరాబాధము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧.బాధ లేనిది,నొప్పి లేనిది. ౨. వ్యథ లేనిది. ౩. ప్రతిబంధము లేనిది, అడ్డు లేనిది.

నిరాహారి. వి. (సం. నిరాహారీ.) ముని.

క. తలఁచునిరాహారులచిత్తములు దొలఁగఁగఁ జేసి మనుచు గొనములగనికిణ్.నీలా.౧.౨౦.

సీ. గాలి యోగిరము గాఁగను నీటిలోనఁ దబము లొనర్చెదునిరాహారిగములు. యయా. ౨. ౪౩.

పొరోగిరపునిరాహారి=కలహాశనముని,నారదుఁడు. (సరస్వతీవర్ణనము.) సీ. పొరోగిరపునిరాహారి కూరిమిపట్టి మామమామ యనుంగుమామగారు. అచ్చ. రా. బాల. ౘ.

నిరామయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రోగము లేనిది. ౨. నిర్దోషము. ౩. కపటము లేనిది,అమాయకము. వి. అ. పుం. న. రోగము లేమి, ఆరోగ్యము. పుం. ౧. అడవిమేఁక. ౨. పంది.

నిరామాలువు. సం. వి. ఉ. పుం. కపిత్థము, వెలఁగ చెట్టు.

నిరాయతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మిక్కిలిచాఁగినది, విరివి యైనది. ౨. ముడిఁగినది, సంకుచితము.

నిరాయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆదాయము లేనిది, రాబడి లేనిది.

నిరాయాసము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆయాసము లేనిది; సుకరము,సులువైనది.

నిరాయుధుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆయుధము లేనివాఁడు.

నిరాలంబ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఆకాశమాంసి, చిన్నజటామాంసి చెట్టు.

నిరాలంబము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అవ

లంబము లేనిది, ఆధారము లేనిది. ౨. స్వతంత్రము, పరతంత్రము కానిది.

నిరాలకము. సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతిచేప. (విల్యమ్సు.)

నిరాలోకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చూడనిది. ౨. దృష్టిపోయినది, గ్రుడ్డిది. ౩. వెలుతురు లేనిది, చీకటి కలది; కనఁబడనిది.

నిరాశంకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆశంక -జంకు- లేనివాఁడు.

నిరాశుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆశ లేనివాఁడు, ఆశ ఉడిగినవాఁడు.

నిరాశ్రయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆశ్రయము లేనివాఁడు, ఆధారము లేనివాఁడు; అలంబనరహితుఁడు, ఊఁత లేనివాఁడు.

నిరాసకము. సం. విణ. (అ. సికా. అ.) నిరసించునది.

నిరాసము. సం=నిరసనము.

నిరాసీలు. వి. బ. వస్త్రవిశేషము.

రగడ. బురతకాసీలు మహముదులు నిరాసీలు, సరి సేయరానిహంసావళులు లాకీలు. హంస. ౫. ౩౫౬.

నిరాస్వాదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆస్వాదము లేనిది, అనుభవము లేనిది. ౨. రుచ్యము కానిది, చవి లేనిది.

నిరాహారము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) అహారము లేనిది. వి. అ. పుం. అనశనము, ఉపవాసము.

నిరింగిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. తెర; ముసుఁగు. (విల్యమ్సు.)

నిరింద్రియుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నేత్రాదీంద్రియములు లేనివాఁడు. ౨. రేతస్సు లేనివాఁడు.

నిరిచ్ఛుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఇచ్ఛ లేనివాఁడు.

నిరీక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.=నిరీక్షణము.

నిరీక్షకుఁడు. సం. విణ. (అ. క్షికా. అ.) వీక్షించువాఁడు.

నిరీక్షణము. సం. వి. అ. న. ౧. దృష్టి, చూపు. ౨. చూచుట, కనుఁగొనుట. ౩. ఎదురుచూచుట. ౪. భావించుట, తలఁచుట.

నిరీక్షించు. సం. స. క్రి. ౧. చూచు.

వ... ప్రసాదసుముఖి యై శాంభవి నిలింపుల నిరీక్షించి మీ కభిమతం బైనవరం బడుగుఁ డిచ్చెద... మార్క. ౭. ౧౨౪.

౨. ప్రతీక్షించు, ఎదురుచూచు.

వ. ఇ ట్లేకతంబ యేకవస్త్ర యై యోడ నెక్కవచ్చువారి నిరీక్షించుచున్న సత్యవతిం జూచి యామునివరుండు. భార. ఆది. ౩. ౩౪.

౩. భావించు, ఎంచు.

ఉ. చంచలనేత్ర సీత విడఁజాలుదునే కుక యేమి గా నిరీక్షించితి నన్ను సృష్టి యిటఁ జీకటి చేసెదఁ జూడు మంచు రాత్రించర పుంగవుం డలుక దిక్కులు మ్రోయఁ బ్రయాణభేరి వేయించె సమస్తరాక్షసుల కింపొదవన్ బవరంపుఁదెంపునన్. రామా. ౬. ౧౬౩.

నిరీక్షితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరీక్షింపఁబడినది. వి. అ. న.=నిరీక్షణము.

నిరీతి. సం. విణ. (ఇ.) ఈతిబాధలు లేనిది.

నిరీశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రభువు లేనిది. ౨. దేవుఁడు లేనిది.

నిరీశ్వరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేవుఁడు లేఁ డనువాఁడు.

నిరీషము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) లాఁగలదండము లేనిది, ఏఁడికోల లేనిది. (నాఁగలి.) వి. అ. న. ఫాలము, నాఁగటికఱ్ఱు.

నిరీహా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. చేష్టాశూన్యత్వము, పని చేయకుండుట. ౨. ఇచ్ఛాశూన్యత, ఇచ్ఛ లేమి. ౩. ప్రయత్నము లేమి.

నిరీహుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చేష్టాశూన్యుఁడు. ౨. ఇచ్ఛాశూన్యుఁడు. ౩. ప్రయత్నశూన్యుఁడు.

నిరు. అవ్య. గతార్థకము. (నిరుడు, నిన్న, నిప్పచ్చెము.) (శ. ర.)

జః నిన్న, నిరుడు.

నిరుంధత్. సం. శత్ర. నిరోధించుచున్న.

నిరుంధానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరోధించుచున్నది.

నిరుకడము. వి. ఒకానొక చెట్టు. (శ. ర.)

నిరుకు. వి. (క. నిరఖు.) ౧. నిర్ణయము. ౨. నిర్ణయించినవెల. (శ. ర.)

నిరుకుళము. విణ. (సం. నిరర్గళమ్.) ~~[illegible]~~ ~~(వి. ని.)~~ అనర్గళము, అడ్డులేనిది.

గీ. నిగమనూపురములు మ్రోయ నిరుకుళముగ, సిగ్గు వాసినకటి ప్రకాశింప నురము, కెంపు లేరెండ గ్రక్కఁ జెక్కిళ్ల నగవు, మొలవ నతీర్థమున నిల్చి పొల్చెఁ జక్రి. పాండు. ౨. ౨౯. (నిరుకళము. శ. ర. పా.)

నిరుక్తకారుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నిరుక్తమును చేసినవాఁడు, యాస్కుఁడు.

నిరుక్తజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నియుక్తజుఁడు, భర్తచే నియుక్తుఁడగువానివలన పుట్టినవాఁడు, క్షేత్రజుఁడు.

నిరుక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అర్థవివరణము చేసి చెప్పఁబడినది, నిర్వచింపఁబడినది. ౨. నియుక్తము, నియోగింపఁబడినది. వి. అ. న. ౧. నిర్వచనము, పదముల అవయవార్థములను వివరించుట. ౨. వేదాంగములలో నొకటి, వేదపదములకు అవయవార్థమును వివరించుచు యాస్కుఁడు రచించిన గ్రంథవిశేషము.

నిరుక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. నిర్వచనము, ఒక పదముయొక్క ప్రకృతిప్రత్యయాద్యవయవముల యర్థమును చెప్పి దానిసాముదాయికార్థమును దెలుపుట. ౨. (అలం.) ఒక అర్థాలంకారము.

శ్లో. నిరుక్తిర్యోగతో నామ్నా మన్యార్థత్వప్రకల్పనమ్, ఈదృశైశ్చరితైర్జానే సత్యం దోషాకరో భవాన్. ౨౦ [illegible]

౩. యాస్కుఁడు రచించిన నిరుక్తము.

నిరుచ్ఛ్వాసము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఊపిరి లేనిది.

నిరుడు. వి. దే. (నిరు + ఏఁడు) గతవత్సరము, కడచిన సంవత్సరము.

గీ. నిరుడు నాఁగఁ బరుత్సనఁ బరగుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౯౭.

ఆ. కన్నులందు మదము గప్పి కానరుగాని, నిరుడు ముందటేఁడు నిన్న మొన్న, దగ్గరైనవారు దమకంటెఁ దక్కువా... వేమన. ౧. ౧౩౯.

చ. దొరసిమునందుఁ జుట్టుకొని తోరణకట్టె నురోవిభాగముల్, నిరుడు పయోజకోశరమణీయతఁ దాల్చెను వర్తమానవత్సరమున నొప్పు హేమకలశంబులబాగున ముందటేఁటికిం, గరినిభయానచన్నుఁగవ కౌఁగిలిపట్టులు గాక యుండునే. శ్రీ. డా. ౨౮౪.

నిరుతి. వి. (సం. నిర్ఋతిః. క. నిరుతి.) నైర్ఋతుఁడు, నిర్ఋతి.

క... అర్చిల్, సురబలము లసురపుత్రులు, నిరుతికి వెన్నిచ్చి కెదిరి నిల్వక ఛిదిన్. కు. సం. ౧౨. ౭౨౮.

చ. నిరుతియుఁ వారిమాయల కనిల్ బ్రతిఘాయ

లొనర్చి పేర్చుసంగర మొనరింప...కు.సం. ౧౨. ౮౨౨. ('నిరబుతి' అపముద్రి.)

నిరుత్తరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రతివచనము లేనివాఁడు, జవాబు చెప్పనివాఁడు; జవాబు పొందనివాఁడు. ౨. ఎవనికంటె శ్రేష్ఠుఁడు లేఁడో వాఁడు, అనుత్తరుఁడు, మిక్కిలి శ్రేష్ఠుఁడు.

నిరుత్సవము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉత్సవములు లేనిది.

నిరుత్సాహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉత్సాహము లేనిది.

నిరుత్సుకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మిక్కిలి ఉత్సుకుఁడు, ఇష్టార్థమునకై మిగుల తహతహపడువాఁడు. ౨. అనుత్సుకుఁడు, తహతహ లేనివాఁడు.

నిరుదకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్జలము, ఉదకము లేనిది.

నిరుద్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అడ్డగింపఁబడినది. ౨. చెఱఁ బెట్టఁబడినది; రాకపోకలు లేకుండునట్లు అఁకపెట్టఁబడినది.

నిరుద్యముఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రయత్నము లేనివాఁడు, సోమరి.

నిరుద్యోగుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉద్యోగము లేనివాఁడు, ప్రయత్నము లేనివాఁడు; వ్యాపారము లేనివాఁడు.

నిరుద్వేగము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉద్వేగము లేనిది, శాంతము.

నిరుధ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరోధింపఁబడుచున్నది.

నిరుపద్రవము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. విపత్తు లేనిది, ఉపప్లవము లేనిది. ౨. బాధ లేనిది.

నిరుపధి. సం. విణ. (ఇ.) కపటము లేనిది, మోసము లేనిది.

నిరుపపత్తి. సం. విణ. (ఇ.) ఉపపత్తి లేనిది.

నిరుపప్లవము. సం=నిరుపద్రవము.

నిరుపమము. సం. విణ.(అ.ఆ.అ.) అనుపమము, అసమానము, సాటి లేనిది.

నిరుపహతము. సం.విణ.(అ.ఆ.అ.)౧.కొట్టఁబడనిది. ౨. ఉపద్రవము లేనిది. ౩. నాశము లేనిది.

నిరుపహతి. సం. విణ. (ఇ.)=నిరుపహతము.

నిరుపాఖ్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) అసత్పదార్థము. (వంధ్యాపుత్రాది.) వి. అ. న. - వర్ణింపశక్యము కానిది - బ్రహ్మము.

నిరుపాధి. సం. విణ. (ఇ.) ఉపాధి లేనివాఁడు.

నిరుపాధికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)=నిరుపాధి.

నిరుపాయము. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) ఉపాయము లేనిది.

నిరుపేక్షము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉపేక్ష లేనిది.

నిరుహ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వహింపఁబడుచున్నది.

నిరూఢము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. మిక్కిలి రూఢమైనది, ప్రసిద్ధి కెక్కినది. ౨. రూఢము, సంకేతసిద్ధము, జనవ్యవహారసిద్ధము. (అర్థము. వ్యతి. యౌగికము.) ౩. నిరూఢలక్షణచే అర్థమును బోధించునది.(శబ్దము.) ౪. నిర్వహింపఁబడినది. ౫. ఊఢము కానిది, పెండ్లియాడఁబడనిది.

నిరూఢలక్షణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వ్యాకరణశాస్త్రాదులయందు ప్రసిద్ధమగునర్థమును దెలుపు లక్షణ. (ఉదా:—లావణ్యము, అనుకూలము, ప్రతికూలము.)

నిరూఢి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. మిక్కిలి ప్రసిద్ధి

౨. (విద్యాదులయందు) ప్రవీణత, కౌశల్యము. ౩. నిరూఢలక్షణ. ౪. నిర్ధారణ, నిశ్చయము.

నిరూపకుఁడు. సం. విణ. (అ.పి.కా.అ.) నిరూపించువాఁడు, నిరూపణ చేయువాఁడు.

నిరూపణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.=నిరూపణము.

నిరూపణము. సం. వి. అ. న. ౧. నిర్ధారణ చేయుట, నిర్ణయించుట. ౨. విచారణము, అరయిక. ౩. తార్కాణ, నిదర్శనము. ౪. చూపు; చూచుట. ౫. యథార్థస్థితి తెలియునట్లు నిర్వచించుట.

నిరూపణీయము. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) నిరూపింపఁదగినది, నిరూపణ చేయఁదగినది.

నిరూపయత్. సం. శత్రు. నిరూపించుచున్న.

నిరూపయమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరూపించుచున్నది.

నిరూపయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రి. ఋ.) నిరూపించువాఁడు, నిరూపణ చేయువాఁడు.

నిరూపయితవ్యము. సం=నిరూపణీయము.

నిరూపించు. సం. స. క్రి. ౧. నిర్ణయించు.

గీ. వినుము విప్రకామార్థభోజనము లోను, గాఁ
గఁ గలుగు వేదోక్తప్రకారభోజనములు వ్ర
తహాని సేయవు నరవరేణ్య, యని నిరూపిం
చి పలికి యిట్లనిరొ మఱియు. భార. శాం.
౪. ౩౬౬.

వ... మరణభయంబున కిది నిమిత్తం బని నిరూపింప రాదు. మార్క. ౧. ౫౬.

౨. ఏర్పాటుచేయు.

వ... కురుక్షేత్రంబు దఱియం జొచ్చి యందొక్క రమణీయప్రదేశంబు విడిదల గా నిరూపించి నిలిచి... భార. ఉద్యో. ౪. ౧౬౪.

౩. గ్రహించు, తెలిసికొను.

గీ. ఇట్లు దమ్ము నిరూపింప నితరజనము, లరు నళ
క్యంబు గాఁగ సల్లాపరసము, ననుభవించు
చు నల్లనల్లన లతాంగి, యరిగె నర్తనమండ
పోపాంతమునకు. భార. విరా. ౩. ౪౨.

శ్లో. తయో స్తద్వచనం శ్రుత్వా జజ్ఞిరే నేతరే
జనాః. సం. భార. విరా. ౨౫. ౨౫.

౪. నిర్వచించు, స్వరూపమును నిర్ధారణచేయు.

౫. (నాట్య.) అభినయించు.

నిరూపితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరూపింపఁబడినది, నిరూపణ చేయఁబడినది.

నిరూప్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరూపింపఁబడుచున్నది, నిరూపణ చేయఁబడుచున్నది.

నిరూప్యము. సం=నిరూపణీయము.

నిరూహణము. సం. వి. అ. న.=నిరూహము.

నిరూహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఊహలేనిది. వి. అ. పుం. (వైద్య.) గుదద్వారమున దోషమును వెడలించుటకై చేయువస్తి భేదము. (ఇందు క్షీరకషాయాదు లుపయోగింపఁబడును. తైల ముపయోగించువస్తి అనువాసన మనఁబడును.)

నిర్ఋతి. సం. విణ. (ఇ.) ఉపద్రవము లేనిది. వి. ఇ. పుం. దక్షిణపశ్చిమదిక్పాలకుఁడు. స్త్రీ. ౧. అలక్ష్మి. ౨. అధర్మునిభార్య. ౩. అధర్ముని కూఁతురు. ౪. మృత్యువుభార్య. ౫. మూల నక్షత్రము.

నిరోధకుఁడు. సం. విణ. (అ. ధి.కా. అ.) నిరోధించువాఁడు.

నిరోధనము. సం. వి. అ. న.=నిరోధము.

నిరోధనీయము. సం=నిరోద్ధవ్యము.

నిరోధము. సం. వి. అ. పుం. ౧. బంధించుట, చెఱఁబెట్టుట.

శ్లో. వైశ్య స్సర్వస్వదండ స్స్యా త్సంవత్సరని రోధతః. మను. ౮. ౩౭౫.

౨. రాకపోకలు లేకుండునట్లు అడ్డుపెట్టుట. ౩. అడ్డగింత. ౪. నాశము. ౫. వశపఱుచుకొనుట. ('యోగశ్చిత్తవృత్తి నిరోధః.' పాతంజలయోగసూత్రము.)

నిరోధి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నిరోధించువాఁడు.

నిరోధించు. సం. స. క్రి. నిరోధము చేయు; అడ్డగించు.

(యమభటులు.) మ...భీకరులై యొక్కటఁ జుట్టుముట్టుకొని మార్గంబున నిరోధించినన్. ఉ. రా. ౩. ౩౩౧.

నిరోద్ధ. సం. విణ. (ఋ. ద్ధ్రీ. ఋ.) నిరోధించువాఁడు.

నిరోద్ధవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరోధింపఁదగినది.

నిరోధ్యము. సం=నిరోద్ధవ్యము.

నిర్గంధనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గంధనము లేనిది. వి. అ. న. మిగుల హింసించుట; చంపుట, మారణము.

నిర్గంధపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. శాల్మలి, బూరుగుచె.

నిర్గంధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గంధము లేనిది.

నిర్గచ్ఛత్. సం. శత్రు. నిర్గమించుచున్న.

నిర్గతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిష్క్రాంతము, వెడలినది. ౨. నశించినది. ౩. పైకి వచ్చినది. (రసము, రక్తము మొ.) ౪. ఉద్గతము, బయలుదేఱినది. (మొగ్గ, మొక్క మొ.)

నిర్గతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. వెలువడుట. ౨. నిష్క్రమణము, వెడలిపోవుట.

నిర్గమనము. సం. వి. అ. న. ౧=నిర్గతి. ౨. ద్వారము.

నిర్గమనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ప్రతీహారి, ద్వారపాలకుఁడు.

నిర్గమము. సం. వి. అ. పుం=నిర్గమనము.

నిర్గమించు. సం. అ. క్రి. వెడలు, బయలుదేఱు; ఉద్భవించు.

గీ. అనినఁ దేజస్వి జేసి చంద్రార్థమౌళి, శిశ్నమున నిర్గమించుటఁ జేసి యితఁడు, శుక్రుఁ డను పేర వర్తించు సుదతి నీకుఁ, బ్రియ మొనర్చితి ననియె సంప్రీతితోడ. భార. శాం. ౫. ౪౪౫.

వ. అవ్విరోచననందనుశరీరంబుననుండి సురూపయు సుగౌరయు నగునొక్కమగువ నిర్గమించినం గని కౌశికుండు...భార. శాం. ౪. ౪౦౦.

వ...ఇట్లు రోషసంఘూర్ణితుం డగువిష్ణువక్త్రంబున మహాతేజం బుద్భవించె బ్రహ్మశంకరశక్రాదిసకలదేవశరీరములయందుఁ దీవ్రతేజంబులు నిర్గమించె...మార్క. ౭. ౪౪.

నిర్గము. సం. వి. అ. పుం. దేశము, విలాతి.

నిర్గర్వము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గర్వము లేనిది.

నిర్గళనము. సం. వి. అ. న. వెలికి జాఱుట.

నిర్గుండి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. సిందువారము, వావిలిచె. ౨. నల్లవావిలిచె. ౩. కరహాటము, మంగచె.

నిర్గుణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గుణములు లేనివాఁడు.

నిర్గూఢము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సంవృతము, కప్పఁబడినది. ౨. మిక్కిలిగూఢమైనది. వి. అ. పుం. వృక్షకోటరము, చెట్టుతొఱ్ఱ.

నిర్గౌరవుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గౌరవము లేనివాఁడు, మరియాద లేనివాఁడు.

నిర్గ్రంథకుఁడు. సం. విణ. (అ. థికా. అ.) ౧. నిస్సహాయుఁడు, ఒంటరి. ౨. వస్త్రరహితుఁడు. ౩. హృదయగ్రంథి వీడినవాఁడు, జ్ఞాని. ౪. ఫలశూన్యుఁడు, వ్యర్థుఁడు. వి. అ. పుం. ౧. క్షపణకుఁడు. ౨. దిగంబరసన్న్యాసి. ౩. జూదరి.

నిర్గ్రంథనము. సం. వి. అ. న. మారణము, చంపుట.

నిర్గ్రంథుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిర్ధనుఁడు, బీదవాఁడు. ౨. నిస్సహాయుఁడు, ఒంటరి. ౩. హృదయగ్రంథి వీడినవాఁడు, జ్ఞాని. ౪. మూర్ఖుఁడు. ౫. జూదరి. వి. అ. పుం. ౧. క్షపణకుఁడు. ౨. దిగంబరసన్న్యాసి. ౩. ముని.

నిర్గ్రాహ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తప్పక గ్రహింపఁదగినది.

నిర్ఘటము. సం. వి. అ. న. బహుజనసమర్దము కల యంగడి. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఘటము లేనిది. (కల్ప.)

నిర్ఘర్షణకము. సం. విణ. (అ. ణికా. అ.) రాచునది. వి. అ. న. దంతచూర్ణము, పండ్లు తోము పొడి.

నిర్ఘర్షణము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రాచుటకు సాధనమైనది. వి.అ.న. రాచుట, రాపు, ఒఱపిడి.

నిర్ఘాతనము. సం.వి.అ. న. (వైద్య.) యంత్రాదులచే అదిమి రసి మున్నగువానిని వెలికి తీయుట.

నిర్ఘాతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఘాతము, చేటు. ౨. దెబ్బ, కొట్టు. ౩. సుడిగాలి, భోరుగాలి. ౪. వజ్రాయుధము.

నిర్ఘృణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దయ లేనివాఁడు, క్రూరుఁడు. ౨. జుగుప్స లేనివాఁడు, రోయనివాఁడు.

నిర్ఘోషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఘోషము లేనిది, ధ్వని లేనిది. వి. అ. పుం. ౧. శబ్దము, మ్రోఁత. ౨. మహాధ్వని.

నిర్ఘోషించు. సం. అ. క్రి. ధ్వనిచేయు. ఉ... వెంబడి బ్రహ్మహత్యయును నిర్ఘోషించుచుఁ భీమరూ, పనిరుద్ధాభ్రధరాతికంపన మెలర్పఁగ వచ్చె వేగంబునన్. సేతు. ౩.౧౩౬. పొ.

నిర్జనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) జనములేనిది. వి. అ. న. ఏకాంతము, జనము లేనిచోటు.

నిర్జయము. సం. వి. అ. పుం. పూర్ణవిజయము, నిండుగెలుపు.

నిర్జర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. గుడూచి, తిప్పతీఁగ. ౨. తాలపర్ణి, ముర అనుగంధద్రవ్యము.

నిర్జరము. సం. వి. అ. న. అమృతము.

నిర్జరసర్షపము. సం. వి. అ. పుం. దేవసర్షపము, తెల్లావ.

నిర్జరాయువు. సం. విణ. (ఉ.) జరాయువు-మావి-నుండి వచ్చునది. (మృగాది.)

నిర్జరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ముదిమి లేనివాఁడు. వి. అ. పుం. దేవత, వేలుపు.

నిర్జలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) జలము లేనిది.

నిర్జలైకాదశి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. (ఆచమనసమయమునఁ దప్ప నితరసమయమున నీరైనను త్రాగక ఉపవాసము చేయఁ దగినదైన ఏకాదశి.) జ్యేష్ఠశుక్లఏకాదశి.

నిర్జాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉద్భూత ము, పుట్టినది; బయలుదేఱినది.

నిర్జించు. సం. స. క్రి. జయించు, వశపఱుచుకొను. సీ. దుర్జయవీరుల నిర్జించితివి నీవు శాత్రవయోధుల సమయఁజేయ. భార. అశ్వ. 3. ఆ. గీ...ఇంద్రియముల నిర్జించి సత్త్వాదు లవులఁ ద్రోచి, యేను శాంతిసుఖంబున నెలయు టనఘ. భార. శాం. 5. 325.

నిర్జితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నిర్జయము, నిండుగెలుపు.

నిర్జితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పరాజితుఁడు, జయింపఁబడినవాఁడు; వశీకృతుఁడు, లోఁబఱుచుకొనఁబడినవాఁడు.

నిర్జిహ్వము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నోటినుండి వెలికి వచ్చినవాలుక కలది. వి. అ. పుం. భేకము, కప్ప.

నిర్జీవము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. జీవము లేనిది, జీవాత్మ లేనిది; ప్రాణము లేనిది, చనిపోయినది. ౨. ప్రాణులు లేనిది.

నిర్ఝరము. సం. వి. అ. పుం. న. ఝరము, సెలయేఱు. పుం. గ. తుషానలము, ఊఁకనిప్పు. ౨. ఏనుఁగు. ౩. సూర్యాశ్వము.

నిర్ఝరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నది, సెలయేఱు. బ. పుం. -సెలయేళ్లు కలది - పర్వతము.

నిర్ఝరిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నది, సెలయేఱు.

నిర్ణయత్. సం. శత్ర. నిర్ణయించుచున్న.

నిర్ణయనము. సం. వి. అ. న. నిర్ణయించుట.

నిర్ణయనీయము. సం=నిర్ణేయము.

నిర్ణయపాదము. సం. వి. అ. పుం. చతుష్పాదాత్మక వ్యవహారముయొక్క నిర్ణయాత్మక వ్యవసిద్ధిపాదము, తీర్పు.

నిర్ణయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ణయించుచున్నది.

నిర్ణయము. సం. వి. అ. పుం. గ. నిశ్చయము, నిర్ధారణ. ౨. (మీమాంస.) అధికరణపంచావయవములలో నయిదవది; సిద్ధాంతము, నిష్కర్షము. ౩. (న్యాయ.) పక్షప్రతిపక్షములను విమర్శించి విషయము నిర్ధారణచేయుట. ౪. (వ్యవహార.) తీర్పు. (చూ. నిర్ణయపాదము.)

నిర్ణయించు. సం. స. క్రి. స్థిరపఱుచు, నిశ్చయించు.

సీ. జిహ్వాగ్రమునఁ బరీక్షింపఁగ లవణాదికలశార్ణవంబులు దెలియవచ్చు, జలపున భేదంబు గుగఁగ వృగనాభి హిమవాలుకల నిర్ణయింపవచ్చుఁ. గీ.గాని లేకున్న నేక ప్రకారమై స, మ సమమున సంతత భ్రాంతి నావహించు, ననఁగ నీశ్వరసారసింహాసమాధి, పతియశశ్చంద్రికాకదంబములు నిగిడె. వరాహ. గ. ౪గ.

నిర్ణాయకుఁడు. సం. విణ. (అ. యికా. అ.) గ. నిర్ణయించువాఁడు. ౨. నిర్ణయింపఁజేయువాఁడు.

నిర్ణాయనము. సం. వి. అ. న. గ. నిర్ణయింపఁజేయుట; నిర్ణయము చేయుట. ౨. మరణము. ౩. ఏనుఁగుయొక్క అపాంగప్రదేశము.

నిర్ణిక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - శోధితము- గ. కడుగఁబడినది, శుద్ధము చేయఁబడినది. ౨. పవిత్రము చేయఁబడినది.

నిర్ణిక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. గ. శుద్ధి కి. కడుగుట. ౨. పాపము పోఁగొట్టుట.

నిర్ణిద్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. నిద్ర లేనిది, జాగరూకమైనది, జాగ్రత్త కలది. ౨. ముకుళితము కానిది, వికసించినది. (పుష్పాది.)

నిర్ణీతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ణయింపఁబడినది, నిర్ణయము చేయఁబడినది.

నిర్ణీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నిశ్చయము.
క. కాలాపాంశి గ్రహశుభ, వేళానిర్ణీతి కిపుడ విచ్చేయుము...వసు. ౩. ౪౫.

నిర్ణీయమానము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ణయింపఁబడుచున్నది.

నిర్ణుదత్. సం. శత్ర. తొలఁగించుచున్న.

నిర్ణుదమానుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) తొలఁగించుచున్నవాఁడు.

నిర్ణుద్యమానము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) తొలఁగింపఁబడుచున్నది.

నిర్ణేకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మిక్కిలిశుద్ధి. ౨. పాదప్రక్షాళనాదికము. ౩. పాపపరిహారము. ౪. ప్రాయశ్చిత్తము.

నిర్ణేజకుఁడు. సం. విశ. (అ. జికా. అ.) శుద్ధిచేయువాఁడు. వి. అ. పుం. చాకలి.

నిర్ణేజనము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) ౧. పాపము పోఁగొట్టుసాధనమైనది. ౨. కడుగుటకు సాధనమైనది. ౩. ఉదుకుటకు సాధనమైనది. వి. అ. న. ౧. కడుగుట. ౨. పాపము పోఁగొట్టుట. ౩. ప్రాయశ్చిత్తము.

నిర్ణేత. సం. విశ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. నిర్ణయించువాఁడు. ౨. న్యాయాధ్యక్షుఁడు, వివాదనిర్ణయము చేయువాఁడు, తీర్పుచెప్పువాఁడు. ౩. నేత, నాయకుఁడు.

నిర్ణేతవ్యము. సం= నిర్ణేయము.

నిర్ణేయము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ణయింపఁదగినది, నిర్ణయము చేయఁదగినది.

నిర్ణోదకుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) తొలఁగించువాఁడు.

నిర్ణోదనీయము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) తొలఁగింపఁదగినది.

నిర్ణోదము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తొలఁగించునది, పోఁగొట్టునది. ౨. నిరసించునది. వి. అ. పుం. ౧. తొలఁగించుట. ౨. త్రోసివేయుట, నిరసించుట.

నిర్ణోది. సం. విశ. (న్. నీ. న్.) తొలఁగించువాఁడు.

నిర్ణోద్యము. సం= నిర్ణోదనీయము.

నిర్దగ్ధము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చక్కఁగా కాలినది. ౨. కాలనిష్టము.

నిర్దటుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దయలేనివాఁడు. ౨. పరాపవాదరతుఁడు, పరులపై అపవాదములు వేయుటయందాసక్తి కలవాఁడు. ౩. వ్యర్థుఁడు, పనికిమాలినవాఁడు. ౪. మత్తిల్లినవాఁడు.

నిర్దడుఁడు. సం=నిర్దటుఁడు. (అ. ని.)

నిర్దయము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) దయలేనిది, క్రూరము. క్రి. విశ. క్రూరముగా, దయలేకుండగా.

నిర్దరము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కఠినము. ౨. సిగ్గులేనిది. ౩. నిర్భయము, భయములేనిది. ౪. నిర్ఝరము, సెలయేఱు. వి. అ. న. సారము.

నిర్దళనము. సం. వి. అ. న. పూర్తిగా చీల్చుట; ఛేదించుట.

నిర్దళితము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) పూర్తిగా ఛేదింపఁబడినది; పూర్తిగా చీల్పఁబడినది.

నిర్దశనము. సం. విశ. (అ. ఆ. ఆ.) పండ్లులేనిది, దంతములులేనిది.

నిర్దశము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) పదిదినములు కడచినది, పదిదినములు దాఁటినది.

నిర్దహనము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పూర్తిగా కాల్చునది. ౨. అగ్నిలేనిది. ౩. కాలుటలేనిది; వేఁడిమిలేనిది. వి. అ. న. మిగులకాల్చుట.

నిర్దహించు. సం. స. క్రి. బాగుగా కాలుచు, పూర్తిగా కాలుచు.

ఆ. అమ్మహాత్ముఁ డశుచు లైనవారల నవి, నిర్దహిం
చుఁ గాన నీవు పరమ, శుచివి గమ్ము నీకుఁ
జొప్పడు నఖిలమ,హోగ్రవీర్య మనియె సా
దరమున. భార. కర్ణ. ౧. ౨౯౫.

వ ... ఇందిరావరుఁడు వరప్రదుం డఖిలవం
ద్యుఁడు గర్భమునంద యుండి య,చ్చెరువుగ
నిర్దహించె నవిజేయసురాహితశక్తు లన్ని
యుఁజ. హరి. ఉ. ౧౦. ౨౧౫.

నిర్దాత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. మిక్కిలి ఛేదించువాఁడు; మిగుల చీల్చువాఁడు. ౨. గొప్పదాత, మిక్కిలి యిచ్చువాఁడు. ౩. శోధకుఁడు, శుద్ధిచేయువాఁడు. ౪. (పైరుమున్నగునవి) కోయువాఁడు.

నిర్దారణము. సం. వి.అ.న. చక్కఁగా చీల్చుట.

నిర్దారితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పూర్తిగా ఛేదింపఁబడినది; పూర్తిగా చీల్పఁబడినది. ౨. విప్పఁబడినది, తెఱవఁబడినది. (నేత్రాది.)

శ్లో. నాగః ... క్రోధాక్రాంతః క్రూర నిర్దారితా
క్షః ప్రేక్షాంచక్రే నైవ కించి న్మదాంధః.
శిశు. ౧౮. ౨౮.

నిర్దిగ్ధుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అనులిప్తుఁడు, పూయఁబడినవాఁడు. ౨. మాంసలుఁడు, కండబలుపు కలవాఁడు.

నిర్దిశత్. సం. శత్రు. నిర్దేశించుచున్న.

నిర్దిశ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్దేశింపఁబడుచున్నది.

నిర్దిష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చూపఁబడినది. ౨. ఏర్పాటు చేయఁబడినది. ("నిర్దిష్టాం కులపతినా స పర్ణశాలా మధ్యాస్య." సం. రఘు. ౧.౯౫.) ౩. ఆజ్ఞాపింపఁబడినది. ౪. ఉపదేశింపఁబడినది. ౫. కథితము, నిర్ణయపూర్వకముగా చెప్పఁబడినది, నిరూపింపఁబడినది.

నిర్దిష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నిర్దేశించుట.

నిర్దేశకుఁడు. సం. విణ. (అ. శికా. అ.) నిర్దేశించువాఁడు.

నిర్దేశనము. సం. వి. అ. న. నిర్దేశించుట.

నిర్దేశనీయము. సం= నిర్దేష్టవ్యము.

నిర్దేశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చూపుట ౨. ఆజ్ఞ, పనుపు. ౩. ఉపదేశము. ౪. కథనము, నిర్ణయపూర్వకముగా చెప్పుట. ౫. ఏర్పాటు. ౬. నిశ్చయము. ౭. ప్రతిపాదకశబ్దము. ౮. ఉపాంతము, దాపు. ౯. వేతనము, జీతము. ("కాలమేవం ప్రతీక్షేత నిర్దేశం భృతకో యథా." వాచ.)

నిర్దేశి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నిర్దేశించువాఁడు.

నిర్దేశించు. సం. స. క్రి. ౧. నిరూపించు, నిర్ణయపూర్వకముగా చెప్పు.

క. విను మజుఁడు శ్రద్ధ యతిపా,వని యది గల
వాఁడు గౌరవశ్రేష్ఠుం డా,తనియన్నము భో
జ్యతరం,బని నిర్దేశించె నెల్లయమరులు వినఁ
గఁజ. భార. శాం. ౫. ౨౪౮.

వ. అని నిర్దేశించి నీవు నిజేచ్ఛం బ్రవర్తింపు
మని పలికి... భార. శాం. ౬. ౫౩౦.

వ. అయ్యముండును సద్దురాత్ముల నుపలక్షించి గతి
నిర్దేశించిన... మార్క. ౨. ౪౮.

౨. చూపు. ౩. ఆజ్ఞాపించు.

నిర్దేశ్యము. సం=నిర్దేష్టవ్యము.

నిర్దేష్ట. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిర్దేశించువాఁడు.

నిర్దేష్టవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్దేశింపఁదగినది.

నిర్దైన్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దైన్యములేనిది.

నిర్దోషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దోషము లేనిది.

నిర్ద్రోహుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్రోహము లేనివాఁడు.

నిర్ద్వంద్వుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ద్వంద్వములు లేనివాఁడు. (చూ. ద్వంద్వము.) ౨. శీతోష్ణములు సుఖదుఃఖములు మున్నగు ద్వంద్వములు లేనివాఁడు.

నిర్ధనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధనములేనివాఁడు, దరిద్రుఁడు.

నిర్ధరించు. సం. స. క్రి. ౧. నిర్ధారణచేయు, నిశ్చయించు. కాశీ. ౫. ఆ. (శ. ర.)

నిర్ధర్మము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధర్మము లేనిది.

నిర్ధారకుఁడు. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) నిర్ధారణ చేయువాఁడు.

నిర్ధారణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నిర్ధారణము.

నిర్ధారణము. సం. వి. అ. న. ౧. నిశ్చయము. ౨. నిర్ణయించుట, నిష్కర్షించుట, తీర్చుట. ౩. (జాతిగుణక్రియాసంజ్ఞల ననుసరించి) సముదాయమునుండి ఒకదానిని వేఱుచేయుట.

నిర్ధారణీయము. సం=నిర్ధార్యము.

నిర్ధారము. సం. వి. అ. పుం=నిర్ధారణము.

నిర్ధారయత్. సం.శత్రు. నిర్ధారణ చేయుచున్న.

నిర్ధారయమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ధారణ చేయుచున్నది.

నిర్ధారయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిర్ధారణ చేయువాఁడు.

నిర్ధారయితవ్యము. సం=నిర్ధార్యము.

నిర్ధారి. సం. విణ. (న్.ణీ.న్.) నిర్ధారణ చేయువాఁడు.

నిర్ధారించు. సం. స. క్రి. నిశ్చయించు.
శా. ఈరీతిన్ వెనువెంట దేవళుని రా నిచ్ఛాగతిం
బోయి నీ, హారత్నోణిధరంబుచేరువల వే
యన్ గోగణంబున్ సుపర్వారాతుల్ గని
చెప్ప భార్గవుఁడు కార్యం బాత్మ నూహించి
ని,ర్ధారించెన్ బలమర్దనాధ్వరపశుగ్రాహంబ
వశ్యంబు గాన్. వరాహ. ౫. ౫౪.

నిర్ధారితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ధారణ చేయఁబడినది, నిర్ధారింపఁబడినది.

నిర్ధార్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ధారణ చేయఁబడుచున్నది.

నిర్ధార్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ధారింపఁదగినది, నిర్ధారణ చేయఁదగినది, నిశ్చయింపఁదగినది.

నిర్ధూతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిరస్తము, విదుల్పఁబడినది. ౨. త్రోసివేయఁబడినది. ౩. తొలఁగింపఁబడినది. ౪. త్యక్తము, విడువఁబడినది. ౫. ఖండింపఁబడినది, నిరాకరింపఁబడినది. (వాదము మొ.)

నిర్ధూమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధూమము లేనిది.

నిర్ధౌతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. బాగుగా కడుగఁబడినది. ౨. శుభ్రముగా చేయఁబడినది.

నిర్నాభి. సం. విణ. (ఇ) ౧. బొడ్డు లేనిది. ౨. నాభిని అతిక్రమించినది, బొడ్డుక్రిందికి దిగినది.
శ్లో. నిర్నాభి కౌశేయ ముపాత్తబాణ మభ్యంగ
నేపథ్య మలంచకార. సం.కు. సం. ౧. ౧.

నిర్నిమిత్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిమిత్తము లేనిది, అకారణము.

నిర్నిమేషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిమేషము లేనిది, ఱెప్పపాటు లేనిది.

నిర్బంధ. సం. విణ. (ఋ. ధ్రీ. ఋ.) నిర్బంధించువాఁడు.

నిర్బంధకుఁడు. సం. విణ. (అ.ధికా.అ.) నిర్బంధించువాఁడు.

నిర్బంధనీయము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిర్బంధింపఁదగినది.

నిర్బంధము. సం. వి. అ. పుం. ౧. బలాత్కారము. ౨. ఆగ్రహము, పట్టుదల. ౩. గట్టిగా బంధించుట.

నిర్బంధి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నిర్బంధించువాఁడు.

నిర్బంధించు. సం. స. క్రి. ౧. గట్టిగా బంధించు, మెదలకుండఁగా చేయు.

శా. భూలోకంబున దుష్టశాత్రవచయంబుం జంపి ధరశిష్టులన్, పాలింపంగ జనించినాఁడవు మహీభారావతీర్ణక్రియా,శీలత్వంబు వహించి నీ విపుడు లక్ష్మీనాథ యీపాముతో, బాలక్రీడలు సల్ప నేమిటికి నిర్బంధించి మర్దింపవే. వి.పు. ౮. ౧౮౪.

౨. బలాత్కరించు.

నిర్బంధ్యము. సం= నిర్బంధనీయము.

నిర్బద్ధము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నిర్బంధింపఁబడినది. ౨. బలాత్కరింపఁబడినది.

నిర్బధ్నత్. సం. శత్ర. నిర్బంధించుచున్న.

నిర్బధ్యమానము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిర్బంధింపఁబడుచున్నది.

నిర్బర్హణము. సం. వి. అ. న. నిబర్హణము, చంపుట.

నిర్బలము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) బలము లేనిది.

నిర్బాధము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.)-బాధ లేనిది-౧. అప్రతిబంధము, అడ్డు లేనిది. ౨. ఉపద్రవము లేనిది, పీడ లేనిది. ౩. వివిక్తము, జనసమ్మర్దము లేనిది.

నిర్బీజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. లఘుద్రాక్ష, కిసిమిసి.

నిర్బీజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. విత్తనము లేనిది. ౨. కారణము లేనిది. వి.అ.పుం. సమాధిభేదము.

నిర్భక్తము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. అన్నము లేనిది. ౨. ఆహారము లేకుండ పుచ్చుకొనఁబడినది. (మందు.)

నిర్భగ్నము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. విఱువఁబడినది, తునియలు చేయఁబడినది. ౨. వంపఁబడినది.

నిర్భటము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దృఢము, గట్టిది. ౨. భటులు లేనిది.

నిర్భయము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. భయమునుండి తొలఁగినది, జంకు లేనిది. ౨. అపాయమునుండి తొలఁగినది, అపాయము లేనిది, క్షేమము కలది. వి. అ. న. భయాభావము, భయము లేమి.

ఉ. ఇందుల కిమ్మెయిన్ మనుజు లెన్నఁడు వత్తురె వచ్చిరేని యానందముఁ బొంది నిర్భయమునన్ శయనింతురె...భార. ఆది. ౭. ౧౭౫.

ద్వి. నావుడు విని సీత నరనాథుఁ జూచి, నీవుండఁగా నాకు నిర్భయం బధిప. రం.రా. అయో. ౧౦౪ పా. ౨౩ పం.

నిర్భరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - మిక్కిలి భారము కలది-౧. అతిమాత్రమైనది, అధికము. ౨. తీవ్రమైనది. (ఆతపాది.) ౩. గాఢమైనది. (నిద్ర, ఆలింగనము మొ.) ౪. (సమాసాంతమునందు) పూర్ణమైనది, నిండినది. (ఆనందనిర్భరుఁడు మొ.) ౫. భారము లేనిది.

ఉ. నీవలనన్ మహాత్మ విను నిర్భరచిత్తుఁడ నై తి...భార. అశ్వ. ౧. ౧౮౬.

వి. అ. న. ౧. అతిశయము, ఆధిక్యము. ౨. భారము లేమి.

క్రి. విశే. ౧. మిక్కుటముగా, అధికముగా. (శ. ర.) ౨. గాఢముగా.

నిర్భరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వేతనము లేనివాఁడు. (భృత్యుఁడు మొ.)

నిర్భర్త్సకుఁడు. సం. విణ. (అ. ర్త్సికా. అ.) నిర్భర్త్సించువాఁడు.

నిర్భర్త్సన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.=నిర్భర్త్సనము.

నిర్భర్త్సనము. సం. వి. అ. న. ౧. బెదరించుట, బెదరింపు. ౨. అభిభవము, తిరస్కారము. ౩. అలక్తము, లత్తుక. (కే. ని.)

నిర్భర్త్సనీయము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిర్భర్త్సింపఁదగినది.

నిర్భర్త్స్యమానుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిర్భర్త్సించుచున్నవాఁడు.

నిర్భర్త్సయితృ. సం. విణ. (ఋ. స్త్రీ. ఋ.) నిర్భర్త్సించువాఁడు.

నిర్భర్త్సయితవ్యము. సం.=నిర్భర్త్సనీయము.

నిర్భర్త్సి. సం. విణ. (న్. స్త్రీ. న్.) నిర్భర్త్సించువాఁడు.

నిర్భర్త్సించు. సం. స. క్రి. ౧. అభిభవించు, తిరస్కరించు. ౨. అదలించు, బెదరించు.

వ...అనూయాకుటిలం బగు కటాక్షవీక్షణంబు నం దర్శించె నిట్లు నిర్భర్త్సింపఁబడి వైదర్భిం జూచి ... శుద్ధాంతచారిణి మహీకాంతుని తో నిట్లనియె. నైష. ౮. ౪౨.

నిర్భర్త్సితుఁడు. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నిర్భర్త్సింపఁబడినవాఁడు, బెదరింపఁ బడినవాఁడు. ౨. అభిభూతుఁడు, తిరస్కరింపఁబడినవాఁడు.

నిర్భర్త్స్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్భర్త్సింపఁబడుచున్నది.

నిర్భర్త్స్యము. సం.=నిర్భర్త్సనీయము.

నిర్భాగ్యుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) భాగ్యము లేనివాఁడు, అదృష్టహీనుఁడు.

నిర్భిన్నము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)- మిక్కిలి భేదింపఁబడినది-౧. పగులఁగొట్టఁబడినది; చీల్పఁబడినది. ౨. నాటఁబడినది. (ఆ. ని.)

నిర్భుగ్నము. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) ౧. వంకరైనది; వికృతాకారము కలది. ౨. వంకరకానిది, సరళము, తిన్ననిది. ౩. ఒకటితో నొకటి రాచుకొనునది.

శ్లో. ఏకీకృతత్వచి నిషిక్త ఇవాపపీడ్య నిర్భుగ్నపీనకుచకుట్మలయా ఓనయా మే. మాలతీ. ౬. ౧౨.

నిర్భృతి. సం.విణ. (ఇ) భృతి లేనివాఁడు, కూలి లేనివాఁడు.

నిర్భేదకుఁడు. సం. విణ. (అ. దికా. అ.) నిర్భేదించువాఁడు. (నిర్భేదనీయము మొ. భేదనీయము మొ. వానివలె గ్రహించునది.)

నిర్భేదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. భేదించుట, చీల్చుట. ౨. చీలిక. ౩. (అభిప్రాయము, రహస్యము మొ.) బయలుపఱచుట, వెలువరించుట; ఉద్ఘాటించుట.

నిర్భేదించు. సం.స. క్రి. బ్రద్దలు చేయు, చీల్చు.

వ. ఈక్షణంబున నిన్ను నిర్భేదించి నీగర్భంబున నున్నయతలవితలాదిసప్తపాతాళలోకంబులు చీకాకుగావించి...ఉ.రా.౮.౧౧౨.

నిర్భేద్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) భేదింపరానిది, చీల్ప రానిది.

నిర్మంథకుఁడు. సం. విణ. (అ. థికా. అ.) మథించువాఁడు.

నిర్మంథనము. సం. వి. అ. న. ౧. మథించుట, త్రచ్చుట. ౨. అరణి, త్రచ్చి నిప్పుపుట్టించు కఱ్ఱ. ౩. హింసనము, ధ్వంసము.

నిర్మంథనీయము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) మథింపఁ దగినది.

నిర్మంథము. సం=నిర్మంథనము.

నిర్మంథ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మథింపఁదగినది, త్రచ్చఁదగినది. వి. అ. న. అరణి, మథించి నిప్పు పుట్టించుకఱ్ఱ.

నిర్మక్షికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మక్షికలు లేనిది, ఈఁగలు లేనిది. ౨. నిర్జనము. (చోటు.) అవ్య. అ. న. మక్షికాభావము, ఈఁగలులేమి; జనములేమి.

వ. కృతం భవతేదానీం నిర్మక్షికమ్... శాకుం. ౨.

నిర్మత్సరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మత్సరము లేనిది.

నిర్మథనము. సం=నిర్మంథనము.

నిర్మథము. సం. వి. అ. పుం=నిర్మంథనము.

నిర్మదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మదము లేనిది.అవ్య.అ.న. మదాభావము, మదములేమి.

నిర్మనుష్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్జనము, మనుష్యులులేనిది.(ఇట్లే: నిర్మనుజము మొ.)

నిర్మముఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మమకారము లేనివాఁడు, నాది అనెడిఅభిమానము లేనివాఁడు.

నిర్మర్యాదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మర్యాద లేనిది. అవ్య. అ. న. మర్యాదలేమి.

నిర్మలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మురికి లేనిది, శుద్ధము, శుభ్రము. ౨. తెల్లనిది. ౩. పాపము లేనిది. వి. అ. న. ౧. అభ్రకము. ౨. నిర్మాల్యము.

నిర్మలోపలము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తెల్లని ఱాయి. ౨. స్ఫటికమణి.

నిర్మాంసము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మాంసము లేనిది; కండ లేనిది.

నిర్మాణము. సం. వి. అ. న. ౧. సృజించుట, సృష్టి. ౨. చేయుట. ౩. (గ్రంథాదుల) రచన. ౪. నిర్మించుటకు సాధనము. ౫.పన్నిక, కూర్పు. ౬. రూపము, ఆకృతి. ౭. గ్రంథము, కృతి. ౮. సారము. ౯. యోగ్యత, ఔచితి.

నిర్మాత. సం. విణ. (ఋ. త్రి. ఋ.) నిర్మించువాఁడు.

నిర్మాతవ్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిర్మింపఁదగినది.

నిర్మానుషము. సం. విణ.(అ. ఆ. అ.)నిర్జనము, మనుష్యులు లేనిది. అవ్య. అ. న. మనుష్యాభావము, మనుష్యులులేమి.

నిర్మాయకుఁడు. సం. విణ. (అ.ఇకా.అ.) ౧. నిర్మించువాఁడు. ౨. మాయ లేనివాఁడు.

నిర్మాయి. సం.విణ. (న్.నీ.న్.) నిర్మించువాఁడు.

నిర్మార్జనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మార్జనము లేనిది. వి. అ. న. క్షాళనము, కడుగుట; శుద్ధి చేయుట.

నిర్మాల్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పృక్క్.

నిర్మాల్యము. సం.వి.అ.న. దేవతలను పూజించి పిమ్మట తీసివేసినపుష్పాదికము; ధరించి తీసివేసినపుష్పాదికము.

నిర్మించు. సం. స. క్రి. ౧. సృజించు.

(నారాయణుఁడు.)వ... చరాచరంబులఁ బురా తనసర్గంబుల చందంబుననిర్మించి...వి.పు.౧.౭౧.

౨. చేయు. ౩. (గ్రంథాదులను) రచించు.

మ... ప్రబంధంబులని నిర్మించు టే, సరసత్వం బని ప్రాజ్ఞులార నిరసించం బోకుఁడీ...

ఉ. రా. పీఠి. ౧౪.

౪. (గృహాదులను) కట్టు.

వ...ఇట్లు ధృతరాష్ట్రుండు దననిర్మింపం బంచిన సభ దుర్యోధనునకుం జూపి ... భార. సభా. ౨. ౧౩౪. భార. సభా. ౧. ౪.

నిర్మితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్మింపఁబడినది.

నిర్మితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నిర్మించుట.

నిర్మిత్సా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నిర్మింప నిచ్ఛ.

నిర్మిత్సితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్మింప నిచ్ఛగింపఁబడినది.

నిర్మిత్సువు. సం.విణ. (ఉ) నిర్మింప నిచ్ఛగించువాఁడు.

నిర్మిమీషా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నిర్మింప నిచ్ఛ.

నిర్ముక్తము. సం. వి. అ. పుం. కూసము విడిచిన పాము.

నిర్ముక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ముక్తి, బంధమునుండి విడివడుట.

నిర్ముక్తుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. విడువఁబడినవాఁడు, విడిచిపెట్టఁబడినవాఁడు. ౨. సంసారాదిబంధవిముక్తి నొందినవాఁడు. వి. అ. పుం. సంగము విడిచినసన్న్యాసి.

నిర్మూలకుఁడు. సం. విణ. (అ. లికా. అ.) నిర్మూలించువాఁడు.

నిర్మూలనము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉత్పాటనము, పెల్లగించుట. ౨. నాశముచేయుట.

నిర్మూలనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్మూలింపఁదగినది.

నిర్మూలపఱచు. మి. స. క్రి. నాశముచేయు.

గీ. పూల నేసినవాని నిర్మూలపఱచి, కాల నేసినవాని హేరాళ మైనలీలఁ గరుణించితివి దయాశీల నీవు, జాల నపరాధి నంచు నాకేల కఱవ. నిరం. ౩. ౪౨.

నిర్మూలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - మూలము లేనిది-౧. వేరు లేనిది. (చెట్టు.) ౨. ఆధారము లేనిది. (వచనము, నేరము మొ.) ౩. మూలము లేనిది, పూర్తిగా నశించినది. ౪. నిర్మూలము చేయునది, పూర్తిగా నశింపఁజేయునది.

నిర్మూలయత్. సం. శత్రు. నిర్మూలించుచున్న.

నిర్మూలయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్మూలించుచున్నది.

నిర్మూలయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిర్మూలించువాఁడు.

నిర్మూలయితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్మూలింపఁదగినది.

నిర్మూలించు. సం. స. క్రి. -నిర్మూలముచేయు.- ౧. పెకలించు. ౨. ఊడఁబెఱుకు, ఊడఁదీయు.

క. ఏలింతు దివము సురలను, బాలింతు మహేంద్రయువతిభాగ్యశ్రీలం, దూలింతు దానవులని, ర్మూలింతు రిపుప్రియాంగముల భూషణముల్. భాగ. ౭. ౪౭౫.

౩. నాశనముచేయు.

వ...నీయందుఁ గలనిఖిలజంతువుల నిర్మూలించి ...ఈయేనులోకంబుల నీటఁ గావించెద... ఉ. రా. ౭. ౧౧౨.

నిర్మూలితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్మూలింపఁబడినది.

నిర్మూల్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్మూలింపఁబడుచున్నది.

నిర్మూల్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిర్మూలింపఁదగినది. ౨. విలువ లేనిది.

నిర్మృష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శుద్ధి చేయఁబడినది.

నిర్మేయము. సం=నిర్మాతవ్యము.

నిర్మోకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మోచనము, విడిచిపెట్టుట. ౨. పాముకుబుసము, కుబుసము. ౩. కవచము, ఉరశ్ఛదము. ౪. ఆకాశము. (మే. ని.)

నిర్మోక్షము. సం. వి. అ. పుం. నిశ్శేష మగు మోక్షము, సంపూర్ణవిముక్తి.

నిర్మోచనము. సం. వి. అ. న. ౧. నిశ్శేషముగా విడిచిపెట్టుట, పూర్ణవిముక్తి. ౨. పూర్తిగా విడిపించుట.

నిర్మోహుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మోహము లేనివాఁడు.

నిర్యంత్రణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. యంత్రణ లేనిది; బాధ లేనిది. ౨. నిరర్గళము, అడ్డు లేనిది. ౩. ఉచ్ఛృంఖలము, బంధము లేనిది. వి. అ. న. నిష్పీడనము, పిడుచుట; నలఁచుట. అవ్య. అ. న. ౧. అడ్డులేమి. ౨. బంధములేమి, ఉచ్ఛృంఖలత. ౩. బాధలేమి.

నిర్యంత్రితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అడ్డము లేనిదిగా చేయఁబడినది.

నిర్యత్నుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) యత్నము లేనివాఁడు, సోమరి.

నిర్యాణము. సం. వి. అ. న. ౧. నిస్సరణము, వెడలుట. ౨. ప్రాణవాయువు దేహమునుండి వెడలుట, మరణము. ౩. ముక్తి, మోక్షము. ౪. అధ్వనిర్గమము, పయనమగుట. ౫. గజాపాంగదేశము, ఏనుఁగుకడగన్ను. ౬. దామము, పశువులకాలికి కట్టుత్రాడు. (అ. ని.)

నిర్యాతకుఁడు. సం. విణ. (అ. తికా. అ.) ప్రేతవాహకుఁడు, పీనుఁగును మోచికొని పోవువాఁడు.

నిర్యాతనము. సం. వి. అ. న. ౧. ప్రతిదానము, మరల ఇచ్చుట; ఇచ్చినదానికి ప్రతిగా నిచ్చుట. ౨. ఈవి, దానము. ౩. ప్రతీకారము, చేసిన దానికి ప్రతిచేయుట. ౪. వైరశుద్ధి, పగతీర్చుకొనుట. ౫. మారణము, చంపుట. ౬. ఋణాదిశోధనము, అప్పు లోనగువానిని తీర్చుట. ౭. న్యాసనమర్పణము, దాఁచఁబెట్టినసొమ్మును తిరిగి అప్పగించుట.

నిర్యాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వెడలినది. ౨. గతించినది, చచ్చినది. వి. అ. న. ౧. వెడలుట. ౨. మరణము.

నిర్యాతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. నిస్సరణము, వెడలుట. ౨. ప్రయాణము. ౩. ప్రాణోత్క్రమణము, మరణము.

నిర్యాత్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శోధనీయము, తీర్పఁదగినది. (ఋణాది.) ౨. ప్రతిచేయము, తిరుగ ఈయఁదగినది. (న్యాసాది.)

నిర్యాపణము. సం. వి. అ. న. తఱుమఁగొట్టుట; వెడలఁగొట్టుట.

నిర్యామకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పోతవాహుఁడు, ఓడ నడపువాఁడు. (అ. ని.)

నిర్యాసము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. వృక్షాదిక్షీరము, మ్రానిబంక. ౨. కాఁచి దింపిన ద్రవము, కషాయము. ౩. ద్రవద్రవ్యము. (జలాది.)

నిర్యుక్తి. సం. విణ. (ఇ)=నిర్యుక్తికము. అవ్య. ఇ. న. ౧. కూడికలేమి. ౨. సంబంధములేమి. ౩. అర్హతలేమి, ఉచితముకామి.

నిర్యుక్తికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. యుక్తి లేనిది, కూడిక లేనిది. ౨. పొసఁగనిది, న్యాయము లేనిది. ౩. తగనిది, అర్హము కానిది.

నిర్యూథము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గుంపునుండి వీడినది, కదుపును పాసినది.

నిర్యూషము. సం. వి. అ. పుం. నిర్యాసము, బంక.

నిర్యూహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వెలుపలి ద్వారములు లోనగువానిమీఁద మదగజాకారముగా కట్టినశిఖరము. ౨. గోడనుండి వెలికి యేనుఁగుదంతమువలె నుండుమ్రానిచీల; చిలుకకొయ్య. ౩. గోడపైని కఱ్ఱతో కట్టినగువ్వగూఁడు. ౪. ఆపీడము, సిగబంతి. ౫. ద్వారము, వాకిలి. ౬. కషాయము, క్వాథము. ౭. నిర్యాసము, చెట్టుబంక.

నిర్లక్షణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శుభలక్షణములు లేనిది. ౨. ఏర్పడనిది, (లక్షణము లక్షే) వేఱుపఱుపఁబడనిది. ౩. అముఖ్యము, ప్రధానము కానిది. ౪. కళ లేనిది; డాగు పడనిది. ౫. పాండురపృష్ఠము, తెల్లనివీపు కలది.(వాచ.)

నిర్లజుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సిగ్గు లేనివాఁడు.

మ. అని నీచేతఁ బరాజితుండ నయి నాయంగారపర్ణత్వ మింకను దాల్పక మది నంత నిర్లజుఁడ నై... భార. ఆది. ౭. ౪౯.

నిర్లజ్జుఁడు. సం=నిర్లజుఁడు.

నిర్లింగము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గుఱుతు లేనిది, ఆనవాలు లేనిది.

నిర్లిప్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. లేపనరహితము, పూఁత లేనిది. ౨. నిస్సంగము, తగులు లేనిది.

నిర్లుంచనము. సం. వి. అ. న. ౧. ఒలుచుట, పొట్టు లోనగునవి తీయుట. ౨. త్రుంచుట.

నిర్లుంఠనము. సం. వి. అ. న. అపహరణము, ముచ్చిలించుట.

నిర్లూత. వి. జలజంతువిశేషము.

గీ. వెలంక నిర్లూత కోచు తాఁబేలు పిడుక, యెంసలిశింశుమారము పెద్దయొసలి నీరు,పాప... హంస. ౪. ౧౫౬.

నిర్లేఖనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. గోఁకుటకు సాధనమైనది. ౨. వ్రాయుటకు సాధనమైనది. (కలము మొ.) వి. అ. న. ౧. (మట్టికి లోనగువానిని) గోఁకుట. ౨. వ్రాయుట.

నిర్లేపము. సం=నిర్లిప్తము.

నిర్లోభుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) లోభము లేనివాఁడు, ఆశ లేనివాఁడు.

నిర్లోమము. సం. విణ. (న్. మ్నీ, అ, న్. న్.) రోమములు లేనిది, బొచ్చు లేనిది.

నిర్ల్వయని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. -సర్పము దీని యందు లీనమై యుండును.- ౧. పాముకుబుసము. ౨. పుట్ట. (కల్ప.)

నిర్వక్తవ్యము. సం=నిర్వచనీయము.

నిర్వచనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మాటాడనిది, మిన్నకుండునది. ౨. వచనము లేనిది, గద్యశూన్యము. (కావ్యము.) వి. అ. న. ౧. ఉచ్చరించుట. ౨. అవయవార్థమును చెప్పుట, అర్థవివరణముచేసి చెప్పుట. ౩. సామెత. ౪. ప్రసిద్ధి.

నిర్వచనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వచింపఁదగినది.

నిర్వచించు. సం. స. క్రి. నిర్వచనము చేసి చెప్పు, స్పష్టముగా చెప్పు.

గీ. ...భ్రూమధ్యమార్గఫలంబు,వరణ సంసారదోష నివారణంబు, నాశి యింద్రియదోషవినాశనంబుఁ, జేయుచుండుట యిది నిర్వచింపఁ బడియె. కాశీ. ౨. ౧౧౯.

నిర్వణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వనము నుండి వెలికి వచ్చినది; వనమునకు వెలుపల నున్నది. ౨. వనములు లేనిది; బయలైనది.

నిర్వపణము. సం. వి. అ. న. ౧. పితృతర్పణము

విడఁచుట. ౨. దానము, ఈవి. ౩. యజ్ఞాదులందు దేవతలకు అన్నాదులను పంచుట. ౪. విత్తనములు చల్లుట.

నిర్వయని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పాముకూసము. (అ. ని.)

నిర్వర్ణనము. సం. వి. అ. న. చూపు, ఆలోకనము; సూక్ష్మముగా పరికించుట.

నిర్వర్ణించు. సం. స. క్రి. ఆలోకించు, చూచు.

వ... పూర్ణచంద్రు దర్శించుకలశాంబుధి తెఱంగున సరోవరంబు నిర్వర్ణించుతక్షితునిమాడ్కి...నిరం. ౧. ౮౯.

నిర్వర్తకుఁడు. సం. విణ. (అ. ర్త్రికా. అ.) నిర్వర్తించువాఁడు, నెఱవేర్చువాఁడు.

నిర్వర్తనము. సం. వి. అ. న. నిష్పాదనము, నెఱవేర్చుట, సిద్ధింపఁజేయుట.

నిర్వర్తనీయము. సం=నిర్వర్తితవ్యము.

నిర్వర్తమానము, సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వర్తించుచున్నది.

నిర్వర్తి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నెఱవేర్చునది, నిర్వర్తించునది.

నిర్వర్తించు. సం. స. క్రి. ౧. నెఱవేర్చు, చేయు.

సీ... దేవపిత్రతిథిజ్ఞాతిమిత్రకార్యములు నిర్వర్తించుసువినయవంతులైనతనయులఁ గన్నాఁడు...భార. శాం. ౬. ౫౪౭.

వ...దుర్యోధనుసందర్శనంబును నిర్వర్తించి... భార. ఉద్యో. ౧. ౨౩౦.

వ...నిఖిలకర్మకలాపంబు నిర్వర్తించి...మార్క. ౭. ౨౪. నిరం. ౧. ౮౯.

౨. సిద్ధముచేయు, ఒడఁగూర్చు.

వ. అని నిశ్చయించి యతనికి, నాహారసంపాదనంబులు సమీచీనంబులుగా నిర్వర్తింపఁదగువారి నియోగించి... భార. శాం. ౩. ౪౯౩.

నిర్వర్తితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిర్వర్తించువాఁడు.

నిర్వర్తితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వర్తింపఁబడినది, నెఱవేర్పఁబడినది.

నిర్వర్తితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వర్తింపఁదగినది.

నిర్వర్తిల్లు. సం. స. క్రి. నెఱవేఱు. (శ. ర.)

నిర్వర్త్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వర్తింపఁబడుచున్నది.

నిర్వర్త్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వర్తింపఁదగినది, ఒడఁగూర్పఁదగినది, నెఱవేర్పఁదగినది.

నిర్వహణము. సం. వి. అ. న. -నిర్వహించుట- ౧. నెఱవేర్చుట, ౨. జరుపుట, కొనసాగించుట. ౩. (నాటక.) ప్రస్తుతకథాసమాప్తిరూప మయిననాటకసంధి. (ఈయర్థమున ఆకారాంతస్త్రీలింగ మగు నని కొందఱు.)

నిర్వహణీయము. సం=నిర్వోఢవ్యము.

నిర్వహాత్. సం. శతృ. నిర్వహించుచున్న.

నిర్వహించు. సం. స. క్రి. ౧. నెఱవేఱుచు, పూర్తిచేయు.

వ...ధర్మదేవత...యాగవిశేషవిధానంబు వరప్రదానంబున నిర్వహించె...భార. శాం. ౫. ౩౬౨.

౨. అన్నాదు లిడి పోషించు, భరించు.

చ. అడరఁగ ధర్మనందనుఁ డహర్పతిచేత వరంబు పేర్మితోఁ, బడసి మహీసురోత్తముల భవ్యులఁ బల్వుర నిర్వహించె నృపుఁడు ద్రుపదాధిరాజసుత పొల్పుగ వండినశాకమూలముల్, గడుకొని నిష్టభోజనసుఖంబును

ద్వృత్తియుఁ జేయుచుండఁగన్. భార. ఆర. ౧. ౪౪.

౩. నెఱపు, జరపు.

ఆ. వార్తయందు జగము వర్తిల్లుచున్నది, యది యు లేనినాఁడ యఖిలజనులు, నంధకార మగ్నులగుదురు గావున, వార్త నిర్వహింపవలయుఁ బతికి. భాగ. సభా. ౧. ౫౦.

౪. చేయు.

సీ. ప్రామినుకులు సూత్రపఱచి లోకహితంబుగా నిర్వహించె నెవ్వానిబుద్ధి. వరాహ. ౧. ౯.

అ. క్రి. జీవించు, బ్రదుకు.

చ. నిన్నుం బాసి నిమిషంబయిన నిర్వహింపనేర మని ధర్మరా జెట్టకేనియుఁ గరుడగమను గమనంబున కొడంబడియె నంత. భార. సభా. ౨. ౮౩.

గీ. కాన నిశ్శ్రీకమైననాకంబునందు, నిర్వహింపఁగలే నైతి నీరజాక్ష, కలిమి చాలనివారికి బలము గలదె. దశా. ౨. ౮౨.

ఉ. మ్రాఁకున నిద్రవోవ నరిమర్దనుపంపున వచ్చి ఘూకముల్, కాకముల న్వధించె నిది కక్కసపుంబని నిర్వహించు టెట్లీకడ నీతికార్యపరు లిందఱుఁ బోలినభంగిఁ జెప్పుఁడా, నా కిపు డంచు రా జడిగినన్... వేం. పంచ. ౩. ౧౧.

నిర్వహిల్లు. సం. అ. క్రి. ౧. జరుగు. ౨. నెఱవేఱు. (శ. ర.)

నిర్వాచ్యము. సం=నిర్వచనీయము.

నిర్వాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శాంతము, ఆఱిపోయినది. (గర్వము, దీపము మొ.) ౨. శూన్యము, లేనిది. ౩. మృతము, చచ్చినది. ౪. నిశ్చలము, చలనము లేనిది. ౫. నీళ్లమునిఁగినది. (ఏనుఁగు.) ౬. అస్తమించినది. (సూర్యాది.) వి. అ. న. ౧. అస్తమించుట. ౨. వినాశము, మరణము. ౩. శూన్యత్వము. ౪. అపవర్గము, మోక్షము. ౫. నిర్వృతి, ఆనందము. ౬. విశ్రాంతి, ఉడుకువ. ౭. సంగమము, కూడిక. ౮. గజమజ్జనము, ఏనుఁగు నీళ్లలో మునుఁగుట. ౯. విద్యోపదేశగ్రంథభేదము. (నిర్వాణతంత్రాది.) ౧౦. (నాభిదేశమందు జపింపఁదగిన) ప్రణవపుటితమాతృకాపుటిత మగు స్వాభీష్టమంత్రము.

నిర్వాణి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్.) -నిర్వాణము కలవాఁడు- ౧. శాంతుఁడు.

ద్వి. బాపురే నిర్వాణి బాపురే తపసి. బస. పు. ౩. ౧౧౨౯ పం.

౨. ముక్తినొందినవాఁడు.

నిర్వాణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. పనివాఁడు, సేవకుఁడు. ౨. బరువు మోసెడివాఁడు. ౩. చరమాశ్రమమం దున్నవాఁడు, సన్న్యాసి. ౪. ముక్తినొందినవాఁడు.

నిర్వాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వాతము లేనిది, వాయువు లేనిది. (స్థలాది.) అవ్య. అ. న. వాతాభావము, గాలిలేమి.

నిర్వాదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వాదము లేనిది. వి. అ. పుం. ౧. -నికృష్టవాదము- జనవాదము, నింద. ౨. -నిష్కృష్టవాదము- నిశ్చితవాదము. అవ్య. అ. న. వాదములేమి.

నిర్వాపకుఁడు. సం. విణ. (అ. పిశా. అ.) నిర్వాపము చేయువాఁడు.

నిర్వాపణము. సం. వి. అ. న. ౧. దానము, ఈవి. ౨. తర్పణ మిచ్చుట. ౩. (దీపాదులను) ఆర్పుట. ౪. (విత్తనములను) చల్లుట, విత్తుట. ౫. ఉపశమింపఁ జేయుట, అడఁచుట. ౬. నాశము చేయుట. ౭. మారణము, చంపుట. ౮. చల్లఁబఱచుట.

వ...తస్యాః శరీరనిర్వాపణాయ. శాకుం. ౩. ౪. శిశిరోపచారద్రవ్యము, చలువచేయుమందు లోనగునది.

నిర్వాపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దానము. ౨. తర్పణము ఇచ్చుట. ౩. (అగ్ని లోనగువానిని) ఆర్పుట, చల్లార్చుట.

నిర్వాపయిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. ఆర్పునది, చల్లార్చునది. ౨. పోఁగొట్టునది.

నిర్వార్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిర్ధార్యుఁడు, సత్త్వసంపత్తితో - సంపదాపదలందు వికారము నొందనిచిత్తముతో- పని చేయువాఁడు. ౨. అనివార్యుఁడు, అడ్డగింపరానివాఁడు.

నిర్వాసనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వాసన లేనిది. వి. అ. న. ౧. నిస్సారణము, (ఊరు లోనగువానినుండి) వెళ్లఁగొట్టుట. ౨. మారణము, చంపుట. ౩. విసర్జనము, విడుచుట.

నిర్వాసము. సం.వి.అ.పుం. ప్రవాసము, ఇల్లు వెడలిపోవుట; పరదేశమున వసించుట. ౨. వెళ్లఁగొట్టుట. ౩. చంపుట.

నిర్వాసితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) వెళ్లఁగొట్టఁబడినది.

నిర్వాహకుఁడు. సం. విణ. (అ. హికా. అ.) నిర్వహించువాఁడు.

నిర్వాహము. సం. వి. అ. పుం. నిష్పాదనము, నెఱవేర్చుట, ఒనగూర్చుట.

నిర్వాహి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. నిర్వహించునది, నెఱవేర్చునది. ౨. వెలికిఁబుచ్చునది, వెలువరించునది. (చీము లోనగువానిని వెలికిఁ బుచ్చువ్రణము లోనగునది.)

నిర్వాహ్యము. సం=నిర్వోఢవ్యము.

నిర్వింధ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వింధ్యపర్వతమునుండి ప్రవహించునొకానొకనది.

శ్లో. నిర్వింధ్యాయాః పథి భవ రసాభ్యంతర స్సన్నిపత్య... మేఘ. ౧. ౨౮.

నిర్వికల్పము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వికల్పము లేనిది, పక్షాంతరము లేనిది. ౨. సంశయము లేనిది, నిస్సందేహము. ౩. (వేదాంత.) జ్ఞాతృజ్ఞేయాదివిభాగములు కాని విశేష్యవిశేషణతాసంబంధము కాని లేక అఖండమై యుండునది. (బ్రహ్మైకతాజ్ఞానము, సమాధి.) ౪. (న్యాయ.) ప్రకారతావిశేష్యతాశూన్యమై సంబంధావగాహి కాని అతీంద్రియజ్ఞానము. క్రి. విణ. నిస్సందేహముగా.

నిర్వికారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వికారము లేనిది, మార్పు నొందనిది. ౨. కలఁగనిది, భయాదులచే కలఁతనొందనిది. (మనస్సు.) వి. అ. న. -పుట్టుట పెరుఁగుట లోనగుఆఱువికారములు లేనిది- బ్రహ్మము.

నిర్వికాసము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) -వికాసము లేనిది-౧. వికసింపనిది, విరియనిది. (పూవు.) ౨. కాంతి లేనిది. (దీపము మొ.) ౩. సంతోషము లేనిది. (ముఖము మొ.)

నిర్విఘ్నము, సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) విఘ్నము లేనిది, అడ్డు లేనిది. క్రి. విణ. విఘ్నము లేకుండఁగా, అడ్డు లేకుండఁగా.

నిర్విచారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) విచారము లేనిది, ఆలోచనము లేనిది. క్రి. విణ. విచారము లేకుండ, ముందువెనుకలు చూడకుండ.

నిర్విచికిత్సము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) నిస్సందేహము, సందేహము లేనిది.

నిర్విచేష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చేష్టలుడిగినది, వ్యాపారము లేకుండునది. (శరీరము మొ.)

నిర్విణ్ణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) -నిర్వేదము పొందినవాఁడు- ౧. పూనినకార్యము నిష్ఫలమైన దని తెలిసికొని యనుతాపపడువాఁడు. ౨. ఖిన్నుఁడు; దుఃఖముచే కృశించినవాఁడు. ౩. తన్ను తాను తత్త్వజ్ఞానదుఃఖాదులచే హేయునిగా తలఁచుకొనువాఁడు. ౪. మిక్కిలి విరక్తుఁడు, మిక్కిలి వైరాగ్యము కలవాఁడు.

నిర్వితర్కము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వితర్కము లేనిది, ఆలోచనము లేనిది. ౨. (యోగ.) సమాధిభేదము.

నిర్వినోదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వినోదము లేనిది, కాలయాపనోపాయమైన క్రీడాదులు లేనిది.

నిర్విమర్శము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) విమర్శము లేనిది, మంచిచెడ్డలు వివేచించుట లేనిది.

నిర్వివరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) -వివరము లేనిది- ౧. రంధ్రములు లేనిది. ౨. ఎడము లేనిది, దట్టమైనది.

నిర్వివాదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వాదము లేనిది; తగవు లేనిది. ౨. ఆక్షేపము లేనిది, సర్వసమ్మతమైనది.

నిర్వివేకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వివేకము లేనివాఁడు, గుణదోషము లరయుశక్తి లేనివాఁడు, మూఢుఁడు.

నిర్విశంకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శంక లేనివాఁడు, జంకనివాఁడు, వెనుదీయనివాఁడు; సందేహము లేనివాఁడు.

నిర్విశేషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-విశేషము-భేదము-లేనిది- ౧. భేదము చూపనిది. ౨. వేఱు కానిది, సమానమైనది.

శ్లో. "ప్రవాతనీలోత్పలనిర్విశేషమ్" సం. కు. సం. ౧. ౪౬.

౩. విశేషము లేనిది, అధిక్యము లేనిది. ౪. అవయవములు లేనిది. అవ్య. అ.న. విశేషములేమి, భేదములేమి.

నిర్విష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అతివస.

నిర్విషము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) విషము లేనిది. (పాము మొ.) అవ్య. అ. న. విషములేమి.

చ. అలయక యేన దేవయజనాధ్యయనవ్రతపుణ్యకర్మముల్, సలుపుదు నేని ... ఈ ప్రమద్వరకు నిర్విష మయ్యెడు నేఁడు మీద యక్. భార. అది. ౧. ౧౪౫.

నిర్విషయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. విషయము కానిది, గోచరము కానిది. ౨. విషయము-దేశము-లేనిది; దేశమునుండి తఱుమఁగొట్టఁబడినది. ౩. శబ్దాదివిషయసంగము లేనిది. (ఆత్మ.)

నిర్విష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అనుభుక్తము, అనుభవింపఁబడినది. ౨. ప్రాప్తము, పొందఁబడినది. (కూలి మొ.) ౩. చొరఁబడినది, ప్రవేశించినది. (శ. ర.)

నిర్విష్టుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కృతాగ్నిహోత్రుఁడు, అగ్నిహోత్రము చేసినవాఁడు.

నిర్వీర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మగఁడును సంతానమును గతించినయాఁడుది.

నిర్వీరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వీరులు లేనిది. (దేశము మొ.)

నిర్వీరుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) వీరుఁడు కానివాఁడు, పిఱికివాఁడు.

నిర్వీర్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) -వీర్యము లేనిది- ౧. పుంస్త్వము లేనిది. ౨. పౌరుషము లేనిది.

నిర్వృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. స్వస్థము, సుఖముగా నుండునది, ౨. వశించినది.

నిర్వృతి. సం.వి.ఇ.స్త్రీ. ౧. స్వాస్థ్యము, సుఖముగా నుండుట. ౨. సుఖము. ౩. నాశము, మృత్యువు. ౪. మోక్షము.

శ్లో. ద్వారం నిర్వృతిసద్మనో విజయతే కృష్ణేతి వర్ణద్వయం. భామినీ. ౪. ౧౪.

నిర్వృత్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నెఱవేఱినది, సిద్ధించినది.

నిర్వృత్తి. సం. విణ. (ఇ) వృత్తి లేనివాఁడు, జీవికలేనివాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. నెఱవేఱుట, సిద్ధి. ౨. మోక్షానందము. అవ్య. ఇ. న. వృత్తిలేమి, జీవికలేమి.

నిర్వేతనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వేతనము లేనిది, జీతము లేనిది; గౌరవార్థమయినది. (ఉద్యోగము మొ.)

నిర్వేదము. సం.వి.అ.పుం. ౧. రోఁత. ౨. స్వావమానన, తన్నుఁదాను నిందించుకొనుట. (ఇది ఒకానొకవ్యభిచారిభావము. తత్త్వజ్ఞానదుఃఖేర్ష్యాదులచే కలుగును.) ౩. పరమవైరాగ్యము. 4. దుఃఖము.

నిర్వేదించు. సం. అ. క్రి. ౧. దుఃఖించు.

వ. కాశిరాజను రాజర్షికిం బుట్టి ధీరుఁ గుచుం గన్యాత్వమునఁ బెద్దకాలం బుండి తనదౌర్భాగ్యమునకు నిర్వేదించి పతిం గోరి పశుపతి నుద్దేశించి...భార. ఆది. ౭. ౨౫౭.

వ. ఇవ్విధంబునఁ దల్లియుఁ దండ్రియుఁ దనకు హితోపదేశంబు చేసి తనసౌమనస్యసౌముఖ్యంబులతోఁ దగినప్రత్యుత్తరం బీయమి నిర్వేదించుట యెఱింగి. శివరా. ౨.౧౦౮.

౨. విసుగు,రోఁతపడు; విరక్తినొందు.

వ. తపోమహత్త్వంబున మాకు వాయువు గడుం బెద్దయైన నిర్వేదించి మనుష్యలోకంబున నుండ నొల్లక... ఆక్షత్త్రియులతో వైరంబమర్చికొని తన్నిమిత్తంబున దేహంబులు విడిచితిమి...భార. ఆది. ౭. ౧౪౦.

వ. పుత్త్రుఁడు లేనివిభవంబు లన్నియు నేల యని నిర్వేదించి పత్నీద్వయసమేతుండై వనంబున కరిగి. భార. సభా. ౧. ౧౩౬.

నిర్వేదుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వేదాధికారము లేనివాఁడు. ౨. వేదప్రామాణ్యము లేనివాఁడు, నాస్తికుఁడు.

నిర్వేశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. భోగము. ౨. (సుఖదుఃఖాదులను) అనుభవించుట. ౩. భృతి, కూలి; జీతము, వేతనము. ౪. మూర్ఛపోవుట, సొమ్మసిలుట. ౫. పెండ్లి. (కల్పా.)

నిర్వేష్టనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వేష్టనము లేనిది. వి. అ. న. ౧. సూత్రవేష్టననలిక, నూలుచుట్టెడిచిన్నకండె.

నిర్వైరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వైరము లేనిది. అవ్య. అ. న. వైరములేమి.

నిర్వోఢ. సం. విణ. (ఋ. స్త్రీ. ఋ.) నిర్వహించువాఁడు.

నిర్వోఢవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వహింపఁదగినది.

నిర్వ్యథనము. సం. వి. అ. న. ౧. అత్యంతవ్యథ, మిక్కిలినొప్పి. ౨. మిక్కిలిబాధించుట. ౩. ఛిద్రము, బెజ్జము. అవ్య. అ. న. వ్యథలేమి, బాధలేమి.

నిర్వ్యథము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వ్యథ లేనిది, బాధ లేనిది. ౨. చలనము లేనిది; శాంతమైనది. వి. అ. న. అత్యంతబాధ, మిక్కిలినొప్పి. అవ్య. అ. న. వ్యథలేమి, బాధలేమి.

నిర్వ్యపేక్షము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) అపేక్ష లేనిది, కోరిక లేనిది.

నిర్వ్యళీకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) బాధ లేనిది, ~~బాధింపనిది~~. ౨. అప్రియము కానిది. ౩. కపటము లేనిది, మాయ లేనిది.

నిర్వ్యాజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సహజము, స్వాభావికము. ౨. నిష్కపటము, మోసము లేనిది; శుద్ధము, నిర్దుష్టమైనది.

నిర్వ్యాపారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వ్యాపారము లేనిది, పని లేనిది.

నిర్వ్యూఢము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నెఱవేర్పఁబడినది, నిర్వహింపఁబడినది, ౨. సంపన్నము, సమృద్ధము. ౩. అప్రతిబంధము, అడ్డులేనిది. ౪. త్యక్తము, విడువఁబడినది. (కల్ప.) ౫. యథేష్టవినియోగార్హము. (స్త్రీలకు పతిపుత్రధనములందు స్వత్వము నిర్వ్యూఢము కాదు; పురుషులకు నిర్వ్యూఢము.)

నిర్వ్యూఢి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నిష్పత్తి; నెఱవేఱుట, సిద్ధి.

నిర్హరణము. సం. వి. అ. న. ౧. శవాదులను తీసికొనిపోవుట. (శవనిర్హరణము.) ౨. నిస్సారణము, వెడలఁగొట్టుట. ౩. తొలఁగించుట, నివారించుట. ౪. రసాదులు పైకి తీయుట; శల్యాదులు పైకి లాగుట. ౫. నిశ్శేషముగా సంహరించుట, పూర్తిగా నాశముచేయుట.

నిర్హాదము. సం.వి.అ.పుం. పిత్తు విడుచుట, మలవిసర్జనము.

నిర్హారకుఁడు. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) నిర్హరణము చేయువాఁడు.

నిర్హారము. సం. వి. అ. పుం. ౧=నిర్హరణము. ౨. రహస్యముగా ధనాదులు కూడఁబెట్టుట. ౩. మలమూత్రాదులు విసర్జించుట.

నిర్హారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) ౧. నిర్హరణము చేయువాఁడు. ౨. దూరముగా వ్యాపించునట్టిది. (పరిమళాది.) ౩. మిక్కిలి మనోహరమైనది.

నిర్హృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్హరణము చేయఁబడినది.

నిర్హృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ=నిర్హరణము.

నిర్హ్రాదము. సం. వి. అ. పుం. ధ్వని.

నిర్హ్రీకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సిగ్గు లేనివాఁడు; ధృష్టుఁడు, జంకనివాఁడు.

నిఱనిఱ. వి. సీల్గుటయందగుధ్వని కనుకరణము.

ద్వి. నిఱనిఱ సీల్గుచు నిక్కుచు వీఁపు, విఱిచి కొను... పండితా. పురా. ౧౦౧ పా.

నిఱు. విణ. (క. నిఱు.) మిక్కిలి. (చూ. నిఱు పేద ము.)

జ: నిష్పచ్చ, నిష్పచ్చరము, నిష్పస్తు, నిఱునీఁగు, నిఱుపేద, నిఱుప్రేమ.

నిఱునీఁగు. స. క్రి. (నిఱు + నీఁగు.) సంపూర్ణముగా పరిత్యజించు.

ఉ. నిన్నటినుండి యేము నిఱునీఁగియు నుంటిమి నిట్టుపాసముల్. కాశీ. ౧. ౧౪౯. ('నిరునీఁగియు' ముద్రి. పా. 'నిరునింగియు' చి. ని. పా.)

నిఱుపే(ర్పే)ద. విణ. (నిఱు + పేద.) అతిదరిద్రుఁడు, కడుబీద.

క. నిఱుపేదయింటి కేఁటికిఁ, బఱతెంచు నిధానము... నైష. ౪. ౬౩.

మ. ...దయాబుద్ధిం బరాధీనవృత్తుల ని... మమ్ముఁ గావఁదగు నీద్రోహంబు ... కావి. ౧౯. నైష. ౬. ౭౯.

సీ. అప్పుడు ప్రాయి రాజనట్టినిర్పేదయు భోగించునైశ్వర్యము లెనిమిదియు. పాండు. ౧. ౧౦౧.

౨. అతికృశము, మిక్కిలి సన్ననిది.

సీ. ఘన మైనరారాపుచనుదోయిరాయిడి నిఱు
పేదనడిమికి తెఱపు చూప. కాశీ. ౧.౯౦.

గీ. అందియలు మ్రోయ మేనిసోయగపుఁదావి,
కళలు వెల్లిగ మూఁగి ఝుమ్మని చెలంగ,
గురుపయోధరధమ్మిల్లభరముకతన, నడచువేళ
ల నిఱుపేదనడుము వడఁక. చిత్రభా. ౨.
౩౪.

గీ. నాకజలజాక్షి నిఱుపేదనడుము బలిసి, యల్ల
నల్లన వళిసీమ నాక్రమించె. మనుచ. ౩.
౧౧౩.

నిఱుప్రేమ. మి.వి. (నిఱు + ప్రేమ.) పూర్ణమగు
ప్రేమ.

చ. కెలఁకుల నిట్టు వ్రాల వలకేలను మెల్లనఁ
బట్టి దువ్వి యా,నలినదళాక్షి పక్షి యను
నామము దీనికి చెల్లఁ బిల్చియుం,బిలువక
మున్నె వచ్చె నిఱుప్రేమ దొలంకఁగ నింక
దీనిచేఁ, గలుగు నిజంబు గాఁ దనకుఁ గాంక్ష
లు దీఱ సుఖంబు చెందఁగన్. సారంగ.
౧. ౧౩౦.

నిఱ్ఱ(న)నీల్గు. అ. క్రి. (నిఱు + నీల్గు.) గాత్ర
వినామము చేయు, ఒడలు విఱిచికొను. (నీల్గు +
నీల్గు-నిఱ్ఱనీల్గు=గర్వించు అని శ.ర.)

గీ. నీడుగాలికిఁ బసిపట్టి నిఱ్ఱనీల్గి, పట్టెడల బిగఁ
బట్టిన మట్టువడక,నిలువ కేతెంచి వేఁట
కుక్కలు కుమార,చుట్టుక గునిసియాడఁగఁ
జూడఁవేమి. కాశీ. ౩. ౩౫.

సీ. కను తెప్ప లెత్తి నిఱ్ఱనీల్గి యూరుపు లా
విర్భవింపఁగా నావులించి. చెన్న. ౪. ౪౧౦.

[illegible]. వి. నీల్గుట కనుకరణము. (చూ. నిఱ్ఱనీల్గు.)

నిలఁబడు=నిలువఁబడు. (√నిలుచు.)

క. ఇలు కాలి కూల నిట్టక,నిలిచిననిట్రాడు
పోలె నిజరథ మట్టులం, బొలియ న్నిలఁబడి
రాకా, సుల కోఁడుంపుటకు నగుచుఁ జూచి
రి వేల్పుల్. రామా. ౭. ౧౩౨.

నిలక. వి. (√నిలుచు.) నిలుపు. (చి.ని,శ.ర,బ్రా.)

నిలయనము. సం. వి. అ. న. ౧. నెలకొనుట,
గూండ్లు లోనగువానిలో ఉండుట. ౨. (పక్షు
లుమున్నగునవి) వ్రాలుట. ౩. కనుమూసిగంత
లు అను క్రీడావిశేషము. ౪. నిలయము, ఉనికి
పట్టు. ౫. లీనమగుట, అంతర్ధానమగుట.

నిలయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఉనికిపట్టు,
వాసస్థానము. (మృగాదులగుహ, పక్ష్యాదుల
గూఁడు మొ.) ౨. గృహము, ఇల్లు. ౩. నిశ్శే
ష మగులయము, పూర్ణముగా నశించుట. ౪.
దాఁగుకొనుట, లీనమగుట. ౫. కనుమూసిగం
తలు అను క్రీడావిశేషము.

నిలింప. సం. వి. అ. స్త్రీ. ఆవు. (త్రి. ని.)

నిలింపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వేల్పు, దేవత.

నిలీనము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిశ్శేష
ముగా లీనమైనది, ౨. కరఁగినది. (బంగారు
మొ.) ౩. నశించినది. ౪. దాఁగియున్నది.

నిలుక(ల్క)డ. వి.(√నిలుచు.) ౧. స్థితి, ఉనికి;
వాసస్థానము.

సీ. ఆకారములుఁ జాయ లంబరాభరణాదు లొ
ప్పులు నిలుకడ లొకఁడు దప్ప. గీ. కుండ
సప్తరాత్రంబున నొనర వ్రాసి,తెచ్చి నెచ్చె
లిముందట విచ్చి చూపె. హరి. ఉ. ౩.
౧౧౪.

మ. నుకువుంజిల్కలకొల్కి ...నిల్కడ గా
వించె భవద్రసజ్ఞపయి నింకన్... కబ్బంబు
గావింపుమా. చం. రా. ౧. ౭౩.

వ. కావున నలుక నలఁకువలకు నిలుకడ యగుట
దాని విడుపవలయు...యయా. ౩. ౭.

౨. ఉత్థానము, నిలువఁబడుట.

వ. పురారి...యొయ్యారంపునిలుకడ నిలిచి... హర. ౨. ౪౯.

గీ. మొలకసిగ్గులు వట్టికొంకులును వలపుచాటు నిలుకడ లలఁతి వేసటలుఁ జూపు...కొమ్మ... శుక. ౨. ౪౩౩.

మ...అప్పరమాస్త్రంబు...శిరంబు లెల్లఁ దునిమెన్ ప్రౌఢి తదీయాంగ మచ్చెరు వారం దనతొంటినిల్కడన నిల్చెం గొంత సేపద్ది విన్. హరి. పూ. ౪. ౧౮౫.

౩. స్థిరత్వము, నిశ్చలత్వము.

క. మెలుపును గెంపును సుస్థితి, దలిరులయందేని లేదు తమ కుమవలనన్, నిలుకడ యగు నని తత్పదతలముల నెలకొని ననఁ బాదతలములు వొల్చెన్. కు. సం. ౩. ౨౭౫.

చ. గుణయుతుగ స్త్రీలకు న్నగలకున్ మది నిల్కడ లెందు లేవు నీ వెఱుఁగనినీతియుం గలదె... సారంగ. ౨. ౧౪. భార. ఆర. ౧. ౩౫౭.

౪. ధైర్యము.

గీ. దానవాధిపునిలుకడ దప్పినట్లు, పదసరోజ యుగము దొట్రుపడుచు నుండ. భా. రా. యు. ౧౭౬౪.

క...బలునిలుకడ తఱికొండ యమీనుఖాన తలఁపుల నెలనా. యయా. ౪. ౧.

ద్వి...వారలఁ గోరి రావించి, వారిరూపంబులు వారినిల్కడలు. రం. రా. బాల. ౯పా. ౪ పం.

౫. సమాప్తి, ముగింపు.

సీ. అందంద కదిరెనుకొందలపాటుచేఁ దలఁకుచు నునికికి నిలుకడయును. గీ. లేమి ... భార. విరా. ౨. ౩౧౫.

౬. అభినివేశము, పట్టుదల.

క. అలజడియ కాక నీకీ నిలుకడ సొకమేలు గలదె...హరి. పూ. ౪. ౧౦౬.

చ. అడరెనుచిమ్ముఁ జొచ్చుతఱి నాడటు నూరక చూచునాఁటినిల్కడయును గానఁ ద్రోచి చిరకాలము దాఁగిన బెట్టిదంబు నా, యెడఁ గని...ఉ. రా. ౭. ౯౯.

౮. నాట్యస్థితివిశేషము.

చ. నిలిచిననిల్క డెల్ల గణనీయము చూపిన చూపు లన్నియుం, దొలకరిమించులు... బహు. ౫. ౮౮.

మ. బళిరే మైసిరితీరు నిల్కడలు సేబాసు... చంద్రి. ౨. ౯౮.

విణ. స్థిరమైనది.

మ...సహజభ్రాజిష్ణుశౌర్యంబు నిల్కడభావంబున నుండుఁ గయ్యమునకున్ గాల్ద్రివ్వఁ డేపట్టునన్. ఉ. రా. ౨. ౯.

నిలుగు=నీలుగు.

(ఒడలువిఱుచుకొను.)

క. బలదేవుమేను సోఁకిన, వెలిమిడిచే వేఁకి సఱచి విటతాటము గా, నిలుగుటతో ములుగుటతో, నలమటతో నావులింత లంతంతకుఁ గాన్. ఉ. హరి. ౬. ౮౮.

సీ. సవ్యాపసవ్యముల్ శరము లేయుట మాని నెఱఁకులు విఱుగంగ నిలుగువారు. వరాహ. ౧౧. ౧౨౬.

చ. నిలుగుచు నావులించుచు వనీవిహగోత్కర మెట్లు వల్కె నప్పలుకులె యట్టు లెత్తి విని పల్కెడు వింటివె కీరశారికల్. మనుచ. ౩. ౫౭.

(చచ్చు.)

చ...రోగముల మ్రంది గృహంబులయందు బంధు లేడ్వ నిలుగుకష్టులు న్నరులె వారల తల్లులు తల్లులే మహిన్. మార్క. ౩. ౩౨.

క. నావృత్తాంత మెఱింగిన, యావిహగాగ్రణి జటాయు వటవి నిలిగె న్నేమో విన్నవాఁడు కాఁ డట్లు గావున నాయునికి నిచటఁ

౨. ఉత్థానము, నిలువఁబడుట.

వ. పురారి...యొయ్యారంపునిలుకడ నిలిచి... హర. ౭. ౪౯.

గీ. మొలకసిగ్గులు వట్టికొంకులును వలపుచాటు నిలుకడ లలఁతివేసటలుఁ జూపు...కొమ్మ... శుక. ౨. ౪౩౩.

మ...అప్సరమాత్రంబు...శిరంబు లెల్లఁ దునిమెన్ బ్రౌఢి తదీయాంగ మచ్చెరువారం దనతొంటినిల్కడన నిల్చెం గొంతసే పద్దివిన్. హరి. పూ. ౪. ౧౭౫.

౩. స్థిరత్వము, నిశ్చలత్వము.

క. మెలుపును గెంపును సుస్థితి, దలిరులయందేని లేదు తమ కుమవలనన్, నిలుకడ యగు నని తత్పదతలముల నెలసె ననఁ బాదతలములు వొల్చెన్. కు. సం. ౩. ౨౯౫.

చ. గుఱుతుగ స్త్రీలకు న్నగలకున్ మది నిల్కడ లెందు లేవు నీ, వెఱుఁగనినీతియుం గలదె... సారంగ. ౨. ౧౪. భార. అర. ౧. ౩౫౯.

౪. ధైర్యము.

గీ. దానవాధిపునిలుకడ దప్పినట్లు, పదసరోజ యుగము దొట్రుపడుచు నుండ. భా. రా. యు. ౧౭౬౪.

క...బలునిలుకడ, తటికొండ యమీనుఖాన తలఁపుల నెలవా. యయా. ౪. ౧.

ద్వి...వారలఁ గోరి రావించి, వారిరూపంబులు వారినిల్కడలు. రం. రా. బాల. కాపా. ౪ పం.

౫. సమాప్తి, ముగింపు.

సీ. అందంద కదిరెడుకొందలపాటు చేఁ దలఁకుచు నునికికి నిలుకడయును. గీ. లేమి ... భార. విరా. ౨. ౩౧౫.

౬. అభినివేశము, పట్టుదల.

క. అలజడియ కాక నీకీ, నిలుకడ శోకమేలు గలదె...హరి. పూ. ౪. ౧౦౬.

చ. అడరెడుచిచ్చుఁ జొచ్చుతఱి నాదట నూరక చూచునాఁటినిల్కడయును గానఁ ద్రోచి చిరకాలము దాళినబెట్టిదంబు న్నాయెడఁ గని...ఉ. రా. ౭. ౯౯.

౭. నాట్యస్థితివిశేషము.

చ. నిలిచిననిల్కడెల్ల గణనీయము చూపిన చూపు లన్నియుం, దొలకరిమించులు... బహు. ౫. ౭౭.

మ. బళిరే మైసిరితీరు నిల్కడలు సేబాసు... చంద్రి. ౨. ౯౭.

విశే. స్థిరమైనది.

మ...సహజభ్రాజిష్ణుశౌర్యంబు నిల్కడభావంబున నుండుఁ గయ్యమునకున్ గాల్ద్రివ్వఁ డేపట్టునన్. ఉ. రా. ౨. ౯.

నిలుగు=నీలుగు.

(ఒడలువిఱుచుకొను.)

క. బలదేవుమేను సోఁకిన, వెలిమిడిచే వేఁకి సఱచి విటతాటము గా, నిలుగుటతో ములుగుటతో, నలముటతో నావులింత లంతంతకుఁ గాన్. ఉ. హరి. ౬. ౭౭.

సీ. సవ్యాపసవ్యముల్ శరము లేయుట మాని నెఱఁకులు విఱుగంగ నిలుగువారు. వరాహ. ౧౧. ౧౨౬.

చ. నిలుగుచు నావులించుచు వనీవిహగోత్కర మెట్లు వల్కు నప్పలుకులె యట్టు లెత్తి విని పల్కెడు వింటివె కీరశారికల్. మనుచ. ౩. ౫౯.

(చచ్చు.)

చ...రోగముల మ్రంది గృహంబులయందు బంధు లేడ్వ నిలుగుకష్టులం న్నరులె వారల తల్లులు తల్లులే మహిన్. మార్క. ౩. ౩౨.

క. నావృత్తాంత మెఱింగిన, యావిహగాగ్రణి జటాయు వటవి నిలిగెనే, మా విన్నవాఁడు కాఁ డట్టు, గావున నాయునికి నిచటఁ

గాకుత్థ్సుండున్. చం. రా. ౭. ౪౬.
శ్లో...జటాయుషి గతాయుషి సం. చం. రా. సుం. ౨౨.

(గర్వించు.)

చ. జలరుహనేత్ర నన్నిపుడు సారెకు దూఱు
చుఁ గేరి నిక్కుచున్, నిలుగుచు విఱ్ఱవీఁగు
చును నిక్కము గాఁగను నాతఁ డేమియనున్,
దెలియఁడు సాదుబిడ్డఁ డని నేరుపుమాటలఁ
దేలనాడి గా, దిలినుతుచేతఁ జక్కటులు
దిద్దెద పెంతటివంగనాచి వే. సారంగ. ౩. ౫౫.

నిలుచు (ల్చు).=నిలుచుండు. అ. క్రి. ౧. ఉత్థితుఁడగు, నిలంపఁబడు.

చ. కని యతిభక్తిపూర్వకముగా ధరఁ జాఁగి
నమస్కరించి లేచి నిలిచి ఫాలభాగమునఁ
జేతులు సేరిచి... విక్ర. ౨. ౨౨౧.

ఉ...పాండవమధ్యముఁ డొప్పి బద్ధతూ, ణీరుఁ
డు రంగమధ్యమున నిల్చె జనంబులు దన్నుఁ
జూడఁగన్. భార. ఆది. ౬. ౧౬.

క. మును లచ్చెరు వంది కన్గొ, గొన శంభుఁడు
నిల్చి వరముఁ గోరు మనుఁడు ... భార.
ఉద్యో. ౪. ౩౬౬.

౨. ప్రతిష్ఠితమగు. (శ. ర.) ౩. వర్తించు.

ఆ...అతనిపాల నందఱుఁ దగ, వైనపనుల నిలు
చు టభిమతంబు. భార. విరా. ౧. ౬౪.

గీ...ధర్మంబు శూద్రులతలన నిలుచు, శాక్తబా
ద్ధాదిదుర్మతశ్లాఘ లెసఁగు. హరి. ఉ. ౯. ౩౯.
హర. ౬. ౬౯.

౪. నివసించు, కాఁపుర ముండు.

గీ. కాంచి యేలెడుజయసేనుఁ గాంచి యతఁ
డు, నన్ను మన్నింప నందుఁ గొన్నాళ్లు
నిలిచి. విక్ర. ౫. ౧౬౯.

గీ. ఇప్పురంబునఁ గాఁపురేఁడ కితర మైన, పురము

మనం దేల నిల్చె నిర్జరవిభుఁడు. హర. ౭.
౧౭౭.

౫. కూర్చుండు.

ఉ...కాల్యసమంచితక్రియల్, వీడిచి పాండు
పుత్రవసుదేవసుతుల్ ప్రమదంబు పెంపు
లం, దేఱఁగ వేడ్కతో నరుగుదెంచి సభా
స్థలి నిల్చి రంతటన్. జై. భా. ౧. ౧౩౭.

ఉ. అం దొకదివ్యరత్నశిఖరాగ్రతలంబున రాగ
మంజరీ, నందనుఁ డబ్జినీతటమునన్ సురభూ
జమునీడ నిల్చి లీ, లం దన పెమ్మనంబునఁ దలం
చినమాత్ర నె పాత్రయందు నా, నందకరంబు
గాఁ బొడమె నవ్యసుధామధురాన్నపాన
ముల్. విక్ర. ౨. ౧౬.

౬. శేషించు, మిగులు.

గీ. ఇంట దొల్లెకుకుండలు నినుపకట్ల, మానిముం
తలు నిలిచె నమ్మల్లపతికి, వార్ధికన్యాకటాక్ష
మవ్వలికిఁ జనిన. శుక. ౨. ౩౫౦.

ఉ...మహీసురు లపారసుదక్షిణ లంది తెప్ప
లం, దేలి యథేచ్ఛఁ గొంచరుగ నిల్చిన
విత్తము వెక్కసంబుగా, మూలుగుచున్న
దిప్పుడు... జై. భా. ౧. ౬౬. ఈ. హరి. ౧. ౧౧.

౭. ఆఁగు.

(క) మాను, ప్రకృతక్రియనుండి విరమించు;
వచ్చుట మాను.

క. వీర లతిలలితమృదులా, కారలు గిరివిషమ
గహనగహ్వరముల రా, నేరరు గావున నిటు
చను, దేరక నిలుపుండ యిచియు దేవపథం
బుల్. భార. ఆది. ౫. ౬౭.

చ. అనిశముఁ జెప్పఁ జెప్ప విని యాతఁ డెదన్
భయ మంది తాన న్నిల్చినఁ గడు మేలు...
దశకు. ౩. ౭౧.

క...సురగాలి విసరె నిలుపక పెలుచన్. ఉ.
హరి. ౨. ౨౪.

౨. ఉత్థానము, నిలువఁబడుట.

వ. పురారి...యొయ్యారంపునిలుకడ నిలిచి... హర. ౭. ౪౯.

గీ. మొలకనిగ్గులు ఘటిల్లఁ గొంకులును వలపు,చాటు నిలుకడ లలఁతి వేసటలుఁ జూపు...కొమ్మ... శుక. ౨. ౪౩౩.

మ...అప్సరమాత్రంబు...శిరంబు లెల్లఁ దుని మెఱ ప్రోడై తదీయాంగ మ,చ్చెరు వారం దనలొంటినిల్కడన నిల్చెం గొంతసే పద్ది విఱ. హరి. పూ. ౪. ౧౭౫.

౩. స్థిరత్వము, నిశ్చలత్వము.

క. మెలుపును గెంపును సుస్థితి, దలిరులయందేని లేదు తమ కమవలనన్, నిలుకడ యగు నని తత్పద,తలముల నెలకొని ననఁ బాదతలములు వొల్చెన్. కు. సం. ౩. ౨౮౫.

చ. గుఱుతుగ స్త్రీలకు న్నగలకున్ మది నిల్కడ లెందు లేవు న్వ,వెఱుఁగనినీతియుం గలదె... సారంగ. ౨. ౧౪. భార. అర. ౧. ౩౫౮.

౪. ధైర్యము.

గీ. దానవాధిపునిలుకడ దప్పినట్లు, పదసరోజ యుగము దొట్రుపడుచు నుండ. భా. రా. యు. ౧౮౬౪.

క...బలునిలుకడ,తతికొండ యమినుఖాన తలఁ పులనెలనా. యయా. ౪. ౧.

ద్వి...వారలఁ గోరి రావించి, వారిరూపంబులు వారినిల్కడలు.రం.రా.బాల.౯పా. ౪ పం.

౫. సమాప్తి, ముగింపు.

సీ. అందంద కదిరెడుకొందలపాటు చేఁ దలఁ కుచు నునికికి నిలుకడయును. గీ. లేమి ... భార. విరా. ౨. ౩౧౫.

౬. అభినివేశము,పట్టుదల.

క. అలజడియ కాక నీ కీ,నిలుకడ నొకమేలు గలదె...హరి. పూ. ౪. ౧౦౬.

చ. అడరెడుచిమ్మఁ జొమ్మ తటి నాదట నూ రక చూచునాఁటినిల్కడయును గానఁ ద్రో చి చిరకాలము దాలినబెట్టిదంబు న్యాయమిడఁ గని...ఉ. రా. ౮. ౯౯.

౭. నాట్యస్థితివిశేషము.

చ. నిలిచిననిల్కడెల్ల గణనీయము చూపిన చూపు లన్నియుం, దొలకరిమించులు... బహు. ౫. ౭౭.

మ. బళిరే మైసిరితీరు నిల్కడలు సేబాసు... చంద్రి. ౨. ౯౭.

విశే. స్థిరమైనది.

మ...సహజభ్రాజిష్ణుశౌర్యంబు ని,ల్కడభావంబున నుండుఁ గయ్యమునకున్ గాల్ద్రివ్వఁ డేపట్టునన్. ఉ. రా. ౨. ౯.

నిలుగు=నీలుగు.

(ఒడలువిఱుచుకొను.)

క. బలదేవుమేను సోఁకిన, పెలిమిడిచే వేఁకి సుఱి చి విటతాటముగా, నిలుగుటతో ములుగు టతో,నలమటతో నావులింత లంతంతనుఁ గాన్. ఉ. హరి. ౬. ౭౭.

సీ. సవ్యాపసవ్యముల్ శరము లేయుట మాని నెఱఁకులు విఱుగంగ నిలుగువారు. వరాహ. ౧౧. ౧౨౬.

చ. నిలుగుచు నావులించుచు వనీవిహగోత్కర మెల్లు వల్కు నప్పలుకులె యుఱు లెత్తి విని పల్కెడు వింటివె కీరశారికల్. మనుచ. ౩. ౫౮.

(చచ్చు.)

చ...రోగముల మ్రంది గృహంబులయందు బంధు లేడ్వ నిలుగుకష్టులు న్నరులె వారల తల్లులు తల్లులే మహిన్. మార్క. ౩. ౩౨.

క. నావృత్తాంత మెఱింగిన, యావిహగాగ్రణి జటాయు వటవి నిలిగెనే,మో విన్నవాఁడు కాఁ డటు, గావున నాయునికి నెఱుఁ

గాకుత్స్థుండుఁ. చం. రా. ౭. ౪౬.
శ్లో...జటాయుషి గతాయుషి సం. చం. రా. సుం. ౨౨.

(గర్వించు.)

చ. జలరుహనేత్ర నన్నిపుడు సారెకు దూఱు
చుఁ గేరి నిక్కుచుఁ, నిలుగుచు విఱ్ఱవీఁగు
చును నిక్కము గాఁగను నాతఁ డేమియుఁ,
దెలియఁడు సాదుబిడ్డఁ డని నేరుపుమాటలఁ
దేలనాడి గా,దిలినుతు చేతఁ జక్కటులు
దిద్దిద వెంతటీనంగనాచి వే. సారంగ. ౩. ౫౫.

నిలుచు(ల్చు).=నిలుచుండు. అ. క్రి. ౧. ఉత్థితుఁడగు, నిలువఁబడు.

చ. కని యతిభక్తిపూర్వకముగా ధరఁ జాఁగి
నమస్కరించి లేచి నిలిచి ఫాలభాగమునఁ
జేతులు సేరిచి... విక్ర. ౨. ౨౨౧.

ఉ...పాండవమధ్యముఁ డొప్పి బద్ధతూ,ణీరుఁ
డు రంగమధ్యమున నిల్చె జనంబులు దన్నుఁ
జూడఁగన్. భార. ఆది. ౬. ౧౬.

క. మును లచ్చెరు వంది కన్గొ,గొన శంభుఁడు
నిల్చి వరముఁ గోరు మనుఁడు ... భార.
ఉద్యో. ౪. ౩౬౬.

౨. ప్రతిష్ఠిత మగు. (శ. ర.) ౩. వర్తించు.

ఆ...అతనిపాల నందఱుఁ దగ,వైనపనుల నిలు
చు టభిమతంబు. భార. విరా. ౧. ౬౪.

గీ...ధర్తంబు శూద్రులతలన నిలుచు,శాక్తబా
ధాదిదుర్తశ్లాఘు లెసఁగు. హరి. ఉ. కా. ౩౯.
హార. ౬. ౬౯.

౪. నివసించు, కాఁపుర ముండు.

గీ. కాంచి యేలెడుజయసేనుఁ గాంచి యతఁ
డు, నన్ను మన్నింప నందుఁ గొన్నాళ్లు
నిలిచి. విక్ర. ౫. ౧౬౯.

గీ. ఇప్పురంబునఁ గాఁపురుండ కితర మైన,పురము
మునం దేల నిల్చె నిర్జరవిభుఁడు. హార. ౭.
౧౭౭.

౫. కూర్చుండు.

ఉ...కాల్యసముంచితక్రియల్,వీజిచి పాండు
పుత్రవసుదేవసుతుల్ ప్రమదంబు మోము
లం,దేఱఁగ వేశ్కతో నదుగుదెంచి సభా
స్థలి నిల్చి రంతటన్. జై. భా. ౧. ౧౩౭.

ఉ. అం దొకదివ్యరత్నశిఖరాగ్రతలంబున రాగ
మంజరీ,నందనుఁ డబ్జినీతటమునన్ సురభూ
జమునీడ నిల్చి లీ,లం దన నెమ్మనంబునఁ దలం
చినమాత్రనె పాత్రయందు నా,నందకరంబు
గాఁ బొడమె నవ్యసుధామధురాన్నపాన
ముల్. విక్ర. ౨. ౧౬.

౬. శేషించు, మిగులు.

గీ. ఇంట దొర్లెనుకుండలు నినుపకట్లు,మానిముం
తలు నిలిచె నమ్మల్లపతికి,వార్ధికన్యాకటాక్ష
మవ్వలికిఁ జనిన. శుక. ౨. ౩౫౦.

ఉ...మహీసురు లపారసుదక్షిణ లంది తెప్ప
లం, దేలి యథేచ్ఛఁ గొం చరుగ నిల్చిన
విత్తము వెక్కసంబుగా, మూలుగుచున్న
దిప్పుడు... జై. భా. ౧. ౬౬. శ్రీ. హరి. ౧. ౧౧.

౭. ఆఁగు.

(క) మాను, ప్రకృతక్రియనుండి విరమించు;
వచ్చుట మాను.

క. వీర లతిలలితమృదులా,కారలు గిరివిషమ
గహనగహ్వరముల రా,నేరరు గావున నిట
చను,దేరక నిలువుండ యనిరు దేవపథం
బుల్. భార. ఆది. ౫. ౬౯.

చ. అనిశముఁ జెప్పఁ జెప్ప విని యాతఁ డెదన్
భయ మంది తాన న్నిల్చినఁ గడు మేలు...
దశకు. ౩. ౭౧.

క...సురగాలి విసరె నిలుకక వెలుచన్. ఉ.
హరి. ౨. ౨౪.

వ. వారలదెస మగలి చూచి మీ రింక నిలువుం
డని పలికిన... భార. ఉద్యో. ౪. ౨.

(చ) వెడలుట మాను.

గీ. ఏఁగు నెడ దుర్నిమిత్తంబు లెన్నియేని, గని
యు వినియు నిశ్శంకతఁ జనక మనుచు,
దొరలు నిల్పిన నిల్వక... విక్ర. ౩. ౭౩.

(ట) ఉండు.

గీ. అంధకారంబు నిలుచునే యర్కు నెదుట.
వి. పు. ౪. ౧౨౨.

వ...తత్ప్రదేశంబున నిలిచి వారలదెస మరలి
చూచి...భార. ఉద్యో. ౪. ౨.

(త) అపలాయితుఁ డగు, పాఱిపోవక యుండు.

సీ. నిలునిలురా యింద్ర నేఁ డెందుఁ బోయె
దు... దశా. ౨. ౪౨౭.

ఉ. వచ్చితి మింక నెందుఁ జనవచ్చు నొహో
నిలు పారిజాతహా,టచ్చర... పారి. ౫. ౩.

౮. తాళు, ఓర్చు.

ఆ. అలిగి యొడుగ నచ్చి యొఁకటిపెలుచన, నిలు
వలేక యసుర నింగిదాఁకఁ, బెరిఁగి...భార.
ఆది. ౬. ౨౯౧.

ఆ. రాచకూఁతుమీఁద రాగంబు పుట్టుటు, నా
కుఁ జెప్పవైతి నీవు శాప,మిత్తు నమ్మృగాక్షి
నీవు వరింపక, నిలువ లేవు మరుఁడు బలియుఁ
డగుట.భార.శాం. ౧. ౨౫౨.వి.పు.౨.౧౬.

౯. కలుగు,పుట్టు.

క. లోకేశ యిమ్మహేంద్రము, నీకృప నామీఁదఁ
జాల నిలిచినకతనఁ, జేకొని దాఁపఁగ నెఱి
నిరి, నాకుఁ గలిగె నిట్లు కానినాఁ డో పు
దునే. వి. పు. ౬. ౩౩౬.

గీ...డప్పికి నానీరు ద్రాగుటయును.

ఉ. గర్భము నిల్చి కుక్షియధికంబుగఁ గానఁగ
వచ్చి...కవిక. ౧. ౪౫, ౪౬.

౧౦. పాదుకొను, స్థిరముగానుండు.

క. కులరూపగుణద్రవ్యం,బులు విక్రమవంతు
నందు భూవిదితము లై,నిలుచు నవిక్రమునకు
నవి,గలిగియు లేనిక్రియ నప్రకాశంబు ల
గుఁ. భార. సభా. ౧. ౧౨౮.

ఆ. దివసు కాని యింక భువనంబునం దిట్టి
రాత్రి లేనియట్టు గాఁగఁ, జేసెనొక్కొ విధి
విశేషించి నాకశా,నేఁడ దివము సాఁగి నిలి
చెనొక్కొ. భార. విరా. ౨. ౩౧౩.

గీ. నిశ్చయంబుగ మనసులో నిల్చె నేని,చాల
దా మర్త్యు రక్షింప శంభుభక్తి. భీష్మ. ౫.
౧౪౩.

౧౧. తీఱు, పోవు.

గీ. నీరు గ్రోలిన దాహంబు నిలువ దేని,వాఁడు
వేంచేయు నీశైదువాసరముల. హై. భా.
౮. ౧౦౧.

గీ. ఇన్ని నీళ్లైన వంటుకొం బించు కైనఁ,దొల్లి
దానంబు చేయనిదుష్కృతమున, నిర్భరక్షు
త్పిపాసలు నిలువ వనిన. వరాహ. ౧౨.
౬౬. నీలా. ౨. ౧౦౮.

౧౨. జీవించు, బ్రతుకు.

ఆ. నిద్ర లేక తిమురు నిలుచునుపాయంబు,
లొండు దక్కఁ గొనకుచున్నవారు. భార.
ఆది. ౬. ౨౭౮.

ఉ...యుగసంధుల నిల్చియుఁ గాలుచేతిబల్,
త్రొక్కుల నమ్మనుప్రభృతులుం, దుద రూ
పఱకుండ నేర్చిరే. అను. ౨. ౭౮.

ద్వి. అరగాల మున్ను గన్నకుపాదునకు,నెరయ
నిచ్చినకర్త నిలిచె నే నేఁడు. పండితా.
మహిమ. ౨౫౩ పు. వి. పు. ౭. ౧౨౯.

౧౩. (యుద్ధాదులయందు) నిలువఁబడు, వెనుదీ
యక యుండు.

ఉ. ఈవసుధాధినాథులజయించినయట్టివ కాదు

చక్కనై, పోవక నిల్వ నా కెదిరి ... భార. ఆది. ౪. ౨౦౪.

ద్వి. కల్ల లాడించినఁ గలదె పన్నిదము, నిక్కమింతయుఁ జాలి నిలిచెద నేను. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౩౪౭ పం. నీలా. ౧. ౪౧.

౧౪. జీవముతోనుండు.

క. అన్నంబు నాయధీనం,బన్నము లేకున్న నిలుచునయ్యా యొడళ్లు...హరి. పూ. ౧.౧౨౪.

మ. నిల దీయుంగము రంగనాథ వర మే నిన్వేఁడెదఁగా...వైజ. ౩. ౧౩౦.

౧౫. పొడుచు, ఉదయించు.

ద్వి. తఱుచు మెఱుంగులు తళతళ మనఁగ, నెఱెఁ దూర్పుఁగొండపై నిలిచె నాదిత్యుఁ, డు...ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౫౧౪ పం.

౧౬. స్థితినొందు, వృద్ధినొందు.

సీ. స్థావరజంగమాత్మక మగుభౌతికం బెవ్వని చేఁ బుట్టు నెవ్వనికృప. గీ.నిలుచు నెవ్వని కినుకచే విలయ మొందు. పాండు. ౨. ౨౧౩.

౧౭. లగ్న మగు, సక్తమయి యుండు.

సీ. భూషామణివ్యాజమున నంగకంబుల జనుల చూపులు వినిశ్చలత నిలువ. నైష. ౫. ౭.

ఉ...ఈ,నెట్టికసీలపై మనసు నిల్చుట కేమన వచ్చు...ఆము. ౬. ౧౧౧.

౧౮. చెడకుండు, నశింపకుండు.

క. బలవంతులబలములు న,గ్గల మగుబల మెదురఁ గలుగఁగాఁ గీడ్వడు నే, కొలఁదులవారికి గర్వము,నిలుచునె నయమార్గవృత్తి నిలిచిన భంగిన్. భార. ఉద్యో. ౩. ౩౦౩.

గీ. మృద్గృహము నిల్చునె ట్లుక్కు మృజ్జలాది, నట్లు భౌతికభోగాళినాది భౌతి, కాంగములు నిల్చు భోగమిం దాత్మ కెద్ది.ఆము.౩.౬౯.

౧౯. సమాహిత చిత్తుఁ డగు; మాఱుచింత లేక యుండు.

క. అని యిష్టదేవతాప్రా,ర్థనము జాదిసుకవివినుతమునం గావిం,చి నిలిచి పెల్లగునల్లం,బునందు నే నొకపురాణముం జెప్పంగన్. జై. భా. ౧. ౭.

సీ. మనసు నిల్వమి నెమ్మిమాపునై వయ్యాళి మన్నీఁడు తనుఁ జూచి మరలిపోవ. శుక. ౩. ౪౪౩.

౨౦. విశ్రమించు.

సీ. నిలనీనివంటువార్వుల నత్తమామలపోరును లేనికాఁపురము గలిగె. శుక. ౩. ౬౦౪.

సా: నిల్వ నీడ పట్టఁ గొమ్మ లేదు.

గీ. అధ్వగులు కోడిగములకై యాకు లెల్లఁ, ద్రెంచి శాఖావితానము ల్దుంచివైవ, మోడుపడి యుండె నది నిల్వ నీడ పట్టఁ, గొమ్మయును లేమి తనయందుఁ గుదురుకొనఁగ. శుక. ౩. ౪౩౯.

జ: నిలఁబడు, నిలక, నిలుకడ, నిలుచుండఁబెట్టు,నిలుచుండు, నిలుచుకొను, నిలుచూఱు, నిలుపు, నిలుపుకొను, నిలువు, నిల్చుండు, నిలోపు.

నిలుచుండఁబెట్టు స. క్రి. (√నిలుచు.) నిలువఁబెట్టు, ఉత్థితునిచేయు.

సీ. నిలుచుండఁబెట్టి యంగుళియూఁత నూపఁగాఁ బ్రీతిఁ దప్పడుగులు వెట్టిపెట్టి. హరి. పూ. ౫. ౧౯౦.

నిలుచు(ల్చు)ండు=నిలుచు. అ. క్రి. (నిలుచు + ఉండు. స్వార్థమున.) ఉత్థితుఁ డగు, నిలువఁబడు.

గీ. అతఁడు పవడింప మును కౌరవాధినాథుఁ, డరిగితలయంపిదెస నున్న తాసనమున,నుండెఁ బదపడి కాల్కడ యొద్ద కల్లఁ, జని వినమ్రుఁడై నిలుచుండె సవ్యసాచి. భార. ఉద్యో. ౧. ౬౫.

క. ఈరీతిఁ దోఁచె నంతటు, నైరావణదంతి నె క్కి యమరులతో జం,భారి చనుదేర యా దవ,వీరులు నిలుచుండిరధికవిస్మయమతులై. ఉ. హరి. ౧. ౧౨౪. భీమ. ౨. ౫౨.

సీ... సాత్యకి కృతవర్మని వదనంబు గనఁగొని మదమెలర్ప, నొద్ద నిల్చున్నప్రద్యుమ్ను చే సఱచుచు నవమాన మేర్పడనట్టిభంగిఁ, బె లుచ నవ్వి... భార. మౌ. ౪౨.

నిలుచుకొను=నిలుచు. (నిలుచు + కొను. స్వార్థ మున. శ. ర.)

నిలుచూలు. వి. (నిలువు + చూఱ.) నిలువుదోఁపు, భయముచే గాని భక్తిచే గాని దేహమందు ధరిం చువస్తువు లన్నియు దేవతాదుల కిచ్చుట.

ద్వి. నెమ్మదిఁ దనయేలు నేలకుఁ దోడు, సొమ్ము లన్నియు నిలుచూఱగా నిచ్చి. ద్వి. హరి శ్చ. ఉ. ౪౧౧ పం.

నిలుపు(ల్పు). స. క్రి. (√నిలుచు.) ౧. నిలువఁ బెట్టు.

క... కన్నియఁ,దెచ్చి యతం డెదుట నిలిపి దీనికి నెనరై, మెచ్చు కను పెండ్లికొడుకు ను, నిచ్చలముగఁ దెల్పుము... నీలా. ౨. ౬.

౨. ప్రతిష్ఠించు, స్థాపించు.

క. రావించి తగవుమై సం,భావింపక కాక వాఁడ పాండవు లలుకం,బో విడువరె మిగు లఁదురే,నీవచనంబులకుఁ బిలిచి నిలుపుము వారిన్. భార. ఉద్యో. ౨. ౨౦౬.

సీ. నిధులు నల్లిండ్లను నిలిపెఁ దోఁటలు సత్ర ములు చలివేఁదరల్ వెలయఁబెట్టె. హరి. పూ. ౧. ౧౯.

శా... కుబేరుండు లేఁడో సుత్రాముఁడు లేఁడో పద్మజుఁడు లేఁడో ధర్మపుంబ్రాపు లేదో సత్యంబును నిల్ప నింతవ కడుం దుర్లీలగ నీ కేఁటికిన్. కళా. ౩. ౨౧౬.

౩. ఉంచు.

(క) పెట్టు.

గీ. కటకములు హస్తసరము లంగదము లంగు, ళీయకములును బాహుపల్లికల వ్రేళ్ల,నిలిపి... ఆము. ౬. ౧౨౯.

క. ఇలువరుసఁ జంద్రశేఖరు,నిలయంబున దీపక లిక నిలుపనివారిన్, దలఁ ద్రెవ్వఁగ వ్రేయుం డని, తలవరులం బంచె రాజు తనదేశమునన్. కాశీ. ౪. ౧౩౬.

గీ. అళికులంబులపేర నామాక్షరములు, వరుస తో నిల్పె ననఁ బొల్పు వానియందు. హర. ౩. ౫౮,(ఇట లిఖించె. నని భావము.)హర. ౩. ౬౫.

(చ) వసింపఁజేయు.

సీ. హరు లేడు నేడు కక్ష్యాంతరంబులు గాఁగ నియమంబుమై నాజ్ఞ నిలుపువాఁడు. కాశీ. ౩. ౨౩౪.

క. అని చెప్పినఁ గలదు కలదు, నిను నట్ల వచిం చి యందు నిలిపితినని... కళా. ౨. ౧౬౮.

(ట) ధరించు, పెట్టుకొను.

(అన్నపూర్ణ.) సీ... కటిమీఁద వజ్రాలకమరు నిల్పి. కాశీ. ౮. ౧౪౮.

౪. ఆఁపు.

(క) మానుపు, ప్రకృతక్రియనుండి విరమింపఁ జేయు.

సీ. క్రందుగా రేఁగినం గలఁగ కందఱఁ దీర్చి నిలిపి యమ్మొదలివానికి నె మగిడి. ఆము. ౩. ౬.

సీ. తనుఁ గల్పలతికఁ గాఁ దలఁచి ప్రాలెడుశా రిఁ గరము రత్నఫలాళి నెరపి నిలిపె. వసు. ౬. ౧౬.

గీ. ఏఁగు నెడ దుర్నిమిత్తంబు లెన్నియేనిఁ, గని యు వినియు నిశ్శంకతఁ జనకు మనుచు, దొ రలు నిల్పిన నిల్వక దుర్నిమిత్త,ఫలము ముం దటి కతేఁగికోవలయు ననుచు.వి క. ౩. ౨౨.

చ... శ్రేషముకెయి మల్లికాళిరుతి చక్కఁగఁ
జేయక యుండ నిల్పినా,యను మఱునాఁ
టికిం గలుగ నాంతగళచ్ఛిత్రిగుంఫితాశ్రు
వుల్. ఆము. ౫. ౧౫౦.

(చ) ఉంచు, పోకుండఁ జేయు.

క. అని యూరడిలఁగఁ బలుకుచు, మునినందను
నిల్పి మంత్రిముఖ్యులఁ బిలువం,బనిచి తదా
గమనస్థితి, వినిపించుచుఁ గార్యసరణి వెల
యుట కనియెన్. ఇందు. ౧. ౧౭౩.

శ్లో. ఏతావ దుక్త్వా ప్రతియాతుకామం శిష్యం
మహర్షే ర్నృపతి ర్నిషిధ్య. సం. రఘు.
౫. ౧౭.

చ. పడమర వెట్టు నయ్యుడుకుఁ బ్రాకిన మొల్లక
కూటిపేద లై, బడలిక నూడునచ్చిలువ ప్రగ్గ
ములన్ రవియాజ్ఞ మాటికిన్, ముడియిడఁ
బిచ్చుకుంటు రథము న్నిలుప న్నయనంబు
సాఁగమిన్, జడను వహించె నాఁగ దివసం
బులు దీర్ఘము లయ్యె నత్తఱిన్. ఆము.
౨. ౪౯.

(ట) నిరోధించు, అడ్డగించు.

గీ. అడ్డగించెఁ దటాయించె నానె నాఁగె, నిలి
పె నరికట్టె ననఁగను వెలయుచుండు, వార
ణముఁ జేసె ననుటకు... ఆం.భా. ౩. ౧౨౦.

క. కలఁగిన సేనలఁ గాచెద, నిలిపెద నర్జుననిక
డఁక... భార. ద్రో. ౧. ౩౩.

క. అది యెఱిఁగి బాలికల నిల్పుద మని పఱ
తెంచి నెచ్చెలులు రత్నవతీ,కదళికలు విన్న
వించిరి, మృదులోక్తుల మరులుగొన్న మెలఁ
తలతోడన్. వరాహ. ౩. ౧౨౭.

ఉ. ఆరమణీలలామ మది నంటినశోకభరంబు
నిల్పఁగా, నేరక... పారి. ౧. ౧౩౪.

౫. స్థిరముగఁ జేయు, స్థిరపఱచు.

గీ. అలరువిలుకాఁడు ల్పుతంత్రిపై వలపు నిలిః.
నీలా. ౨. ౭౫.

శా. ఆరామామణిమీఁది ప్రేమమున ని ట్లారా
మసీమాసరో,వారంబు ల్దిలకించి యందు
నతిదుర్వారంబు లై మిఱుభృం,గారావం
బులచే ననంగరుజ వొంగారం గురంగాక్షి
శృం,గారాగారముఁ జేరి తా ల్మి నిలుపంగా
రాక గారామునన్. వసు. ౩. ౭౩.

చ. పనివడి నాదుపంపునఁ బ్రభావతి భామిను
లర్థిఁ గొల్వఁ గుం,దనపు మెఱుంగుఁబల్కెర
మునన్ ఘనసారజదీపికావళుల్,గొని మును
భీముఁ గాంచి యనిలోఁ దనమంగళనూత్ర
మూడఁగా, ననువున నిల్పె నేసదయుఁ డాత
నికిన్ జయమంగళం బనెన్. జై.భా. ౨. ౯౭.

౬. కలిగించు, పుట్టించు.

సీ. కాంచీపురోపాంతకంపాతరంగిణీ నాళీకవన
రాజి మేలుకనిపి, ద్రవిడసీమంతినీ స్తనమం
డలంబుల నవకంపుఁ జెమరుబిందువుల నిలిపి.
కాశీ. ౧. ౧౩౦.

మ... కంసఘ్నస్తరుఁ డత్యుద్ధతిఁ బారిజాత
ధరణీజాతంబు గోవర్ధనో,ద్ధరణ ప్రస్తుత మైన
హస్తమున నుత్పాటించి లీలాగతిన్, గరుడ
స్కంధముమీఁద నిల్పి నిలిపెం గౌతూహ
లం బింతికిన్. పారి. ౪. ౫౩.

చ...త్,త్సతులకుఁ దొల్లి ధర్మవిధి సంతతి నిల్పి
రి భూసురోత్తముల్. భార.ఆది. ౪. ౨౨౫.

౭. లగ్నము చేయు, తగుల్కొనఁజేయు.

చ. అనుపమధర్మవేదివి మహాపురుషుండవు నీవు
వేదవా, క్యనియతి పాటిగా నిలిపి తాత్మ
భవ స్సతిచో ప్పెఱుంగఁ గోరి నిరుపమంపుఁ
గేలుఁ బ్రసరించితి... హరి. పూ. ౨. ౭౬.

వ... భీమనందన యానరేంద్ర బృందారకునియం
దు డెందంబు నిలుపుటయును ... నైష.
౧. ౬౯.

౮. స్వస్థపఱుచు.

క. తదనంతరంబ ముకుడం, త్రిదశాధిపకార్య

మనకు ధృతి పొదుకొనన్, మది నిలిపి చెలులు దానన్, ముదిత మెలఁగెఁ దత్సమీపమున వనకేళిన్. కళా. ౩. ౧౪.

ఉ. పాడయినట్టిచిత్త మొకపాటున నిల్పఁగ మాటిమాటి కల్లాడుచు నుండు ...హర. ౨. ౫౩. దశకు. ౫. ౩౬.

౯. నిశ్చలముగా చేసికొను, ఏకాగ్రము చేసికొను.

గీ. తంద్రి వినిపింతు వినుము చిత్తంబు నిలిపి. దశా. ౪. ౧౫౪.

౧౦. నియమించు, నియోగించు.

వ... నలువు గలపుళిందులఁ గొందఱ నిలిపి ... మనుచ. ౪. ౩౮.

గీ. ఋత్విజులు గాఁగ ధౌమ్యాదిఋషుల నిలిపి. పారి. ౫. ౮౦.

శా. తా బ్రహ్మాదుల మేర నిల్పియుఁ బ్రభుత్వం బూఁదియున్ ద్రోతుర్యేయా బ్రక్కన్ ద్విజుఁ జూడరక్ష్య ... ఆము. ౬. ౧౦౯.

౧౧. నెలకొల్పు, పాదుకొల్పు; పాఁతించు.

గీ. ఒక్కవాసుదేవుఁడ కాక యుర్విమీఁద, కొంద తిప్పుడు నిను వధియించి కాదు, పేరు సుస్థిరగతి నొందుఁ బెంపు నొంద, నిలుపఁ గలవాఁడ నొక్కఁత నిలువు మిచట. హరి. ఉ. ౧. ౧౬౧.

సీ. కట్టింప లేనైతిఁ గమలాకాసారంబు నిలుపఁగ లేనైతిఁ దులసివనము. కాశీ. ౩. ౭౧.

ఉ. నావుకు సత్యభామ నిజనాథున కిట్లను నేల తామసం, బీవిబుధాధినాయకమహీరుహముం బెకలించి లోకసం,భావిత మైననీ పలుకుఁబంతము నెల్ల మదీయగేహకేళీవన వాటి వేనుక దలిర్పఁగ నిల్పుము జీవితేశ్వరా. పారి. ౪. ౧౧.

౧౨. నిర్మించు, కట్టించు; కట్టు.

సీ. ఆద్యంబు లైనదేవాలయంబులు ప్రాల నవని నిరాశ మహాళి నిలుపు. ఆము. ౪. ౪౩.

ఉ. అంబుజగర్భవంశమణి యై దయం బట్టుపు మెట్ట యగ్రహారంబుగ నిచ్చి యంద యుడురాజశిఖామణికి స్మరున్నివ్యాసం బెసగంగ నిల్పి... సా. శా. ౧౦౬౧.

చ. గురుసవిధప్రదేశమునఁ గోమలకల్పకపుష్ప ధూళిచే, ధరసుత బొమ్మరి ల్నిలిపి...వసు. ౩. ౩౦.

౧౩. కూర్చుండఁబెట్టు.

మ... మోదం బంది యానందసం,దను వీవించుచుఁ జెంగట న్నిలిపెఁ జింతారత్నపీఠంబునన్. పారి. ౩. ౭౫.

క... మరుస్నాయకుఁడు నిల్పె సుమనస్సాయకు సరిగద్దెమీఁద సౌహార్దమునన్. హర. ౩. ౪౦. కువల. ౫. ౯౧.

౧౪. కాపాడు.

క. నన్ను మును పీచు గాచితి, నిన్నుం జెఱ లేను బాపి నిలిపితి నాకై, మున్ను గలకరుణ మఱక, మన్నింపుము... కేయూర. ౪. ౧౧౮.

సీ. నిలుపంగవలయును నెఱసు వాటిలకుండ నాత్మధర్మస్వవర్ణాశ్రమముల. కాశీ. ౮. ౧౧౪.

౧౫. ఏర్పఱుచు.

ఉ. దేవరవంటిపుణ్యుని గృతిప్రభుఁగా నిలుపంగఁ గల్గుటం,బావన మై ప్రసిద్ధిఁ గను మాకవితావిభవంబు దిక్కులన్. వరాహ. ౧. ౧౫.

సీ. అని ధర్మ్య మైనమర్యాద మానవులకుఁ దద్దయు హితముగా ధర్మమూర్తి. ఆ. యజ్ఞభవసమానుఁ డగుశ్వేతకేతుండు, నిలిపె ... భార. ఆది. ౫. ౭౫.

౧౬. చక్కఁబఱుచు, మంచిస్థితియం దుంచు.

మ. నిలుపన్వచ్చు స్వభావమూర్ఖుఁ డగువానిం గొల్చి యత్యంతమున్, నిలుప న్వచ్చు విశేషవేది యగువాని న్గొల్చి యొండేని జ్ఞానలవాహంకృతి దుష్టుఁ డైనమనుజున్ రంజింప

శక్యంబు గా, దల భాషాపతికేనియుఁ... మల్ల. నీతి. ౩.

౧౭. చెడకుండఁజేయు.

సీ. బలువెల్లి కిల రొల్ల నిలిపినఘను సెంతనుడి వెట్టె సతిదృగస్రుస్రవంతి. వసు. ౩. ౯౯.

౧౮. ప్రసరింపఁజేయు.

మ... గౌరిముఖాంభోజమునందు నిల్పె సరసప్రేమంబునం జూడ్కులన్. హర. ౩. ౭౦.

వ... సహస్రాక్షుండు నిజచక్షుస్సహస్రంబులన ముఖంబున నిల్పి యూరకున్న నారదుఁడు... ఇట్లనియె. హైమ. ౩. ౧౫.

౧౯. (చాఁపమొ.) పఱచు.

ఉ. రాలినపండుటాకులు ధరం గనుపట్టెను దట్టమై మధు, శ్రీలలనాధినాధునకుఁ జిత్రముగా వనదేవతల్ హరి, ద్రాలసమానవర్ణముల రంజిలుపట్టుపటంబు జంబుఖా, నా లటు నిల్పిరో యన దినంబును సర్వవనాంతరంబులన్. ఇందు. ౨. ౩౬.

౨౦. నెఱవేర్చు, చెల్లించు.

క... అను వగుమగవాఁ, డీమాటను నొడఁబడఁడ, క్కామినియెడ మాట నిల్పఁగా లేనైతిన్. శుక. ౪. ౧౦.

విణ. ఆఁపు, ప్రతిబంధకము; కృశింపఁజేయునది.

చ. కుముదవనాళికిన్ బలుపు శోకములాటకు నిల్పు... ఇందుకాంతములకు ద్రావకం బగుచు దర్పకశాస్త్రనిరూపితౌషధ, క్రమములఁ బండువెన్నెలలు గాసె ధరాస్థలి మోహానంబుగన్. కాశీ. ౨. ౧౩౫. (ఇట అపతర్పణౌషధ మనియును భావము.)

వి. ౧. ఉత్థానము, నిలువఁబడుట.

గీ. ఒకఁడు కుంతానఁ బగవానియురము గ్రుమ్మ, వెంటనే యాతఁ డీఁటెచే వ్రేల్ఁబొడువ, వాలెనె నిద్దఱు నిల్చిననిలుపు కదన, కాళికైశావడించినకాను కనఁగ. కువల. ౨. ౧౩౬.

చ... ఉష్ట్రిలక్ష్య భ్రూనినయరదంబు పైఁ దవదు నిల్పు యుగక్షయహేతుకేతువో, యనఁ జనియెన్ సరత్నమకుటాంశులు ప్రజ్వలితాగ్నిచాడ్పుగన్. హరి. ఉ. ౧౦. ౨౨.

మ... మందయానము లాయ్యారము నిల్పు నంగనలకున్ సర్వాంగశృంగారమై, యమరున్ శౌర్యము నై తగున్... మల్ల. శృం. ౩.

౨. స్థైర్యము, నిలుకడ.

గీ. బలము లిది యేమి నలుగడఁ బాఱఁజొచ్చెఁ, గర్ణకృపముఖ్య శేటికిఁ గలఁగి లేట, మొగము వడి శేల నీవును మున్నువోలె, నిలువరింపఁగఁ దగియెడునిలుపు లేవ. భార. ద్రో. ౫. ౩౨౬.

చ. హరునకు పెద్ది పేర్మి దనుజారికి పెద్ది రమావిభూతి భాస్కరునకు పెద్ది తేజము దిశాపతిసంహతి కెద్ది నిల్పు చంద్రునకు పెద్ది కాంతియుఁ జతుర్దశలోకవిభుత్వ మెద్ది నీ, కిరవుగ నాకుమారుఁ డిల నింకొకయించుక నేపు నిల్చినన్. కు. సం. ౧౦. ౪౨౫. హైమ. ౨. ౭౬.

౩. బ్రతుకు, జీవనము.

క. ఇలఁ జిత్రము తారకుకర, తలసంగత మైన ఘోరతరవారి సారన్, నిలు పగుఁ దనుఁ జోర కడరినఁ, దలమునుక యగున్ విరోధితతికబ్జభవా. కు. సం. ౪. ౩౭౦.

౪. రక్షణము. (స్థైర్యము అని శ. ర.)

చ... క్రీడికి సారథిత్వము, దలకొని నీ వనూనశుభదం బగువర్తన మాచరింప నీ, నిలుపును బార్థుచాలుటయు నేఁడు గదా భువనం బెఱింగెడున్. భార. ద్రో. ౨. ౩౫౫.

క. అనుచితశతము లొనర్చియుఁ, దనువులు రక్షించుకొనరె దమశమతేజో, ధను లగుగాధిసుతాదులు, తనప్రాణము నిలుపుకన్న ధర్మము గలదే. పాండు. ౪. ౧౬౧.

౫. ప్రాపు, ఆశ్రయము. (విణ. నిలుపునది అని శ.ర.)

క...నీరక్షణ వీని కెల్ల నిలు పై యుండఁగన్. భార. భీష్మ. ౨. ౨౬౬.

౬. స్థానము, చోటు.

గీ. కుజముకొనగొమ్మ డిగి క్రిందికొమ్మమీఁది, నిలుపు గైకొనుపులుఁగులయొలుఁగు లెచ్చె. విక్ర. ౮. ౨౪.

నిలుపుమందు=వీర్యస్తంభనము చేయుమందు.

వ... మచ్చువీడెంబులును నిలుపుమందులకరాటంబులును... ప్రబంధ. ౪౭.

నిలుపు సేయు=ఆఁపు.

ద్వి. పయనమై యాత్రోవఁ బయనంబు నిలుపు, సేయక నలుని కాచెలిఁ గూర్చి తలఁపుఁ, ద్రోయక...ద్వి. నల. ౧. ౫౫౩.

నిలుపుకొను. స. క్రి. (√నిలుపు.) ౧. ఏర్పఱచుకొను, నియమించుకొను.

వ...ఇట్లన్నియుం దమకు మహోవేగుం డను నొకచక్కనిమండూకంబు రాజుగా నిలుపుకొని సుఖం బుండునంత...కేయూర. ౩. ౧౬.

ప్రార్థనం బొనర్చి ప్రథమాగమాదుల, ధర్మవి ...ఁ బురోహితత్వమునకు, నిలుపుకొనియె... కళా. ౬. ౧౪౦.

౨. నెలకొల్పుకొను, పాదుకొల్పుకొను.

క. తలఁగినధైర్యముఁ గ్రమ్మఱ,నిలుపుకొని దశాననుండు నిర్భయుఁ డగుచున్, బలిఁ దొడరఁగ వచ్చితి నని, పలికిన నప్పురుషవరుఁడు పకపక నగుచున్. ఉ. రా. ౮. ౧౩.

నిలుపో(ల్పో)పు=నిలువోపు. అ. క్రి. (నిలుపు+ఓపు.) సహించు; తాళు. (దీనికి వ్యతిరేకార్థమందును తుమున్నర్థమందును మాత్రమే ప్రయోగములు కనఁబడుచున్నవి.)

వ. ఇట్లు పాంచాలుబాణవృష్టికి నిలుపోపక కురుకుమారులు...భార. ఆది. ౬. ౪౫.

క. మే లాఁడిపెట్టంగా, మేలా నిలుపోప లేఁ జుమీ చల మేలా, మేలావరసుత తామస, మేలా రమియింపు మనుచు మీఁదం బడినన్. సారంగ. ౨. ౯౮.

మ...ననుం బాటించి యొక్కింత నీ,నిడువాలుం గడగంటఁ జూడు మనుచున్ నిల్పోపమిం బైచెఱం, గొడియుం జేవిరదమ్మి వేయుట కునై యుంకించి జంకించినన్. పారి. ౧. ౧౧౭. దశకు. ౫. ౨౩.

నిలువ(ల్వ.) వి. (√నిలువు.) ౧. నిలిచినవస్తువు, శేషము.

ఆ. వానివికర మెల్ల వగ్గువు గాఁ గూర్చి, నెఱయఁ దెల్పులెక్క లెఱిఁగికొనుచు, వ్యయము పుచ్చి నిలువ వ్రాయించి కైకొంట, ప్రభువు కిదియ నీతివిభవ మండ్రు. ద్వా. ౧౧. ౯౫.

౨. ఋణము, అప్పు.

ద్వి. కొలిచినవారికిఁ గోరి జీతములు, నిలువగాకుండ నిచ్చలు నొసంగుదువె. రం. రా. అయో. ౧౩౭ పొ. ౨ పం.

ఉ. రాజఘనంబునిల్వలు కరం బధికంబుగ మీఁద నుండఁ ద,ద్రాజనిదేశవర్తుల వృథా దురహంకృతి నీడిపించు టా,హా జగతీస్థలిన్ మిగుల హాస్యము గాదె...పరమ. ౪. ౧౪౭.

నిలువంగి. వి. (నిలువు+అంగి.) పొడుపైనచొక్కా.

క. నిలువంగి యొరమెలికల, తలపాగ... హంస. ౩. ౯౯.

నిలువ(ల్వ)ఁబట్టు. స. క్రి. (నిలువన్+పట్టు.) దాఁచు, రహస్యముగా నుంచు; ఉంచు.

ఉ. దివ్యఖగేంద్ర నమ్మవు మది న్నను నీయెడ నాకు విప్రలం,భవ్యవహారము న్నిలువఁబట్టఁగ నేమిఫలంబు... నైష. ౨. ౪౨.

గీ. పతిని దనయాజ్ఞలో నిల్వఁబట్టుకాంత, దనరు
స్వాధీనపతిక నా... గంధ. ౧. ౧౩౩.

నిలువ(ల్వ)ఁబడు. అ. క్రి. (నిలువన్ + పడు. స్వార్థమున.) ౧. ఉత్థితుఁడగు, నిలుచుండు.
గీ. సత్యవతికొడుకు కొడుకువిశాలమహిమ, దె
లిసి యప్పగ్వాశముమీఁద నిలువఁబడియె.
భార. శాం. ౬. ౩౩౫.
శా... మూర్ఛావశుం, డై నిల్వంబడి లోచనంబు
లర మూయం దొనచి త్రాంగ దా, నూనుం డేను
శరంబు లేయ నవియుం జూర్ణంబుగాఁ జే
యుచున్. జై. భా. ౪. ౧౪౩.
సీ. నడుముఁ బట్టుక నిల్వఁబడియుఁ గూర్చుండి
యుఁ దొంగి దొఁగియుఁ గొన్నిజంగ లరిగి.
కాశీ. ౩. ౧౯౩. సీతారా. ౩. ౧౭౫.
౨. నిలిచిపోవు, ఆఁగిపోవు; నశించు.
చ. వలవదు పొం డనంగ నిలువంబడ కేపున నూ
ర్యవర్మ యు, బ్బలియునిమీఁదఁ గ్రూరశరపం
క్తి నిగిడ్చెఁ ద్రుంచె... భార. అశ్వ. ౮. ౭.
(భీముఁడు కర్ణునితో నన్నమాటలు.) క. ఏమిర
పసు లని యాక్వవు, నీమాటలు నిలువఁబడి
యెనే పసరమ... భార. కర్ణ. ౩. ౨౨౧.
క. బహుకాలము నీతోడను, విహరించితి నిలు
వఁబడియె విషయసుఖైక, స్పృహ యిప్పుడు
గడు ముదిసితి, నిహభోగము లింక నడుగు
టెంతయు నొప్పున్. మార్క. ౫. ౯౭.
గీ... అకటపితృపిండవిధులు, నిలువఁబడనోపు నిది
గడు నెగులు పుట్టె, నిట్లు గాకుండఁ బ్రాఁం
పవే కుమార, వరుని భార్యాపరిగ్రహపరుని
గాను. మార్క. ౭. ౧౪౭.
౩. నిక్క, నిక్కఁబొడుచు.
చ. వడఁకుచు రోమకోటి నిలువంబడి మేనులు
దూలఁ గన్నులం, దుడుగక బాష్పముల్ వడి
యుచుండ... హరి. పూ. ౬. ౪౩.

నిలువనాడు. స. క్రి. (నిలుకన్ + అడు.) స్థిరము
గా పల్కు, దృఢముగా పలుకు.
గీ. ఇంతఁడు చోరుఁడు గాఁ డని యెంత కైన, ని
లువనాడంగ వచ్చు నీనీలవేణి, గోల యగుట
యు నికృంబ యేల యిట్లు, వచ్చె వీరికి నీ
యపవాద మిపుడు. విప్ర. ౫. ౩౯.

నిలువ(ల్వ)రము. విశే. (√నిలువు.) స్థిరము, య
థార్థము.
క. నిలువర మయ్యెను మును నా, తలఁచినయది
మది విరాళిఁ దహతహపడి తా, నెలమిన్
బైకొన వచ్చెను, గలకంఠుల నమ్మ రాదుగా
కలనైనన్. శకుం. ౩. ౫౬.
౨. మాంద్యము.
క. వరమా కరతల మింఁదీ, వరమా కనుదోయి
హంసవరమా నడనిల్వర మా చెలిఁ గన మరు
దే, వరమాయగఁ దనరె లోకవరమా యనఁ
గన్. ఆహ. ౨. ౨౨.

నిలువ(ల్వ)రించు. స. క్రి. (√నిలువరము.) ౧.
నిరోధించు, ఆఁపు, అడ్డగించు.
గీ. ఇంద్రియంబుల నాటింటి నిట్లు విషయ, ము
లకు నొలయక యుండఁగ నిలువరించి, తలఁ
పు లుడిగి... భార. శాం. ౫. ౧౭౧.
సీ. సుమరస మెల్లను జూఱలాడెడు తేంట్లు లలి
బిత్తరపుఁజూడ్కి నిలువరించు. కృ. శకుం.
౨. ౩౧. (ఇట ఔపమ్యద్యోతకము.)
౨. మానుపు, ఉడిగించు.
వ. ఇట్లంతకంతకుఁ బెరుఁగువిరహపరితాపంబు
నిలువరింపం గొలంది గాక... కవిక. ౩. ౯౧.
చ... దివం, బున దిశలుం బగుల్తు దృఢముష్టిహ
తిం బటుహుంకృతిన్ హుతా, శనపవనార్క
శీతకరసంచరణంబులు నిల్వరింతు... హరి.
పూ. ౫. ౯౦.
౩. ఉంచు.

(క) పెట్టు.

సీ. త్రిపదీగతత్రిపదీధర్మకలిత మష్టాక్షరమంత్రంబు హరిపరంబు. గీ. పిలిచి యాదల వలకేలు నిలువరించి, చదివె నాతనిదక్షిణశ్రవణవీథి, నపుడు తచ్చిత్త మానంద మనుభవించె. కవి. ౧. ౧౫౮.

(చ) సంధించు, కూర్చు.

చ... ఉగ్రదైత్యులు దలపడ్డ వారిసమరోద్ధతి మత్సవ మంది శౌర్యమం, దలవున నిల్వరించె జిగ్ని శితాస్త్రము లూఁ తయి ప్రాలుసట్లుగన్. నిర్వ. ౩. ౧౦.

(ట) వహించు, నిలుపు.

సీ. ఉపవాసముల డస్సి యున్న యాకాఁడీఁగ నిలువరించెడులావు కలితిపడఁగ. భా. రా. యు. ౨౩౩౨.

అ. క్రి. తాళు, సహించు.

గీ. పలవరించుచు నాచంద్రభానుఁ డపుడు, నిలువరింపఁగ లేక కన్నియఁ దలఁచి. చంద్ర. ౪. ౧౦౯.

నిలువ(ల్వ)సలువ(ల్వ)లు. వి. బ. (√నిలువు.) నిల్చియున్న సొమ్మును దానిపై పెచ్చును.

వ... ఋణశుద్ధి కావలసినవాఁడుంబోలె మన నిలువసలువలు మనకుం బ్రవేశించినట్లయై యుండ... పరమ. ౪. ౧౪౫.

ద్వి. చనుదెంచి మననిల్వసల్వలు మనకు, వాలాయ మొప్పించువాఁడునుంబోలె, జాలి నీగతి నింద్రజాలంబు సేసె. ద్వి. పరమ. ౬. ౪౮౨ పా.

నిలువు. వి. (√నిలుచు.) ౧. ఉత్థానము, నిలువఁబడుట.

క. ఎఱమఁట లెగయ నాతని, నెఱచూపటు నిలువునఁద నీఱుగఁ దరువుం, జుఱవుచ్చు పిడుగు క్రియఁ గను, గిఱిపిసయంతటన చేసెఁ గిల్బిషుఁ బగతున్. హరి. ఉ. ౨. ౧౩౯. కవిక. ౨. ౧౯౪.

౨. చేయి పైకెత్తుకొని నిలుచున్న పురుషునిపరిమాణము; ప్రమాణము, కొలఁది.

(వ్యవ.) మానూతిలో రెండునిలువులనీరు ఉన్నది.

చ. తలనిలువర్ర మిచ్చినను దాము కుటస్థులు కాని హీనులన్, బిలువ మటన్న నేమములు భేవజముల్ వెలయాండ్రు పిల్తు రే, కులజుల నైన ... వైజ. ౨. ౮౧.

౩. అంతస్తు. (మీఁదియంతస్తు అని శ. ర.)

క. ముద మెందవ రమ్యహర్మ్యము, తుదినిలువునఁ బ్రణయసఖులతోడ విహారా, స్పదమగు నెలవున మెలఁగెడు, సుదేష్ణ తజ్జాలకములఁ జూచెం బ్రీతిన్. భార. విరా. ౧. ౩౦౧.

క. మదిఁ దలఁచినంతమాత్రన, యుదయించు సహస్రరశ్మి కుపమానంబై, మదనక్రీడాసౌధము, తుదనిలువున నిలిచె రథము తోయదవీథిన్. సైవ. ౮. ౨౫.

చ. చిలుకలకొల్కి కల్కి యొకచేడియ నాటకసాలమేడపై, నిలువున నాడుచుండి... మనుచ. ౫. ౬౩.

౪. శరీరము.

చ. నిలువు దయామయంబు మహనీయము లాన డకల్ తలంపఁగా. రామా. ౧. ౯౫.

క... ఖలునకు నిలువెల్ల విషము గదరా సుమతీ. సు. శ. ౫౪.

౫. స్థైర్యము, నిలుకడ.

చ. వదనము వ్రాసి తోఁగ గరువంబుఁ జుంబనకేళి సల్పుచున్, హృదయము వ్రాసి తోన నిలువేది కవుంగిటఁ జిక్కఁ జేర్చుచున్, బదములు వ్రాసి తోన కరపద్మములం బ్రియమారనొత్తుచున్, సుదతి పతిన్ లిఖించు మతిచూడ నెఱుంగదు కోర్కి పెంపునన్. కవిక. ౩. ౮౦.

౬. పొడుగు, దైర్ఘ్యము; ఎత్తు, ఉన్నతి.

(వ్యవ.) గోడనిలు వెంత యున్నదో కొలువుము.

౭. చేనిలో కొంత కోసినతరువాత కోయఁగల భాగము. (శ. ర.)

౮. ద్వారపుగుజ్జుపుపీఁటలకు వెనుకటిభాగమున ఊఁతగా నుంచెడుకమ్ములు. (శ. ర.)

విశే. ఊర్ధ్వముగా నుండునది, మీఁది కుండునది.

సీ. కిర్రుచెప్పులు గొప్పగిలునామంబులు మొలఁ జెక్కుకత్తులు నిలువుసిగలు. గీ.కలిగి గాటంబుగా నెల్లకడల నుండి. ... కన్నెఁ జేకొనెద మంచు, మొల్లముగఁ జేరి రచటికి గొల్లలెల్ల. నీలా. ౩. ౪౯.

నిలువునఁ గ్రాఁగు=నిలిచినది నిలిచినట్లుగ నే పరితాప మొందు.

సీ. నావివేకమున కానందింపఁ గనిన యంగన యొట్లు నిలువునఁ గ్రాఁగకుండు. భార. విరా. ఆ. ౩౩౫.

నిలువుచూపులు=నిమేషరహిత మగుచూపులు.

సీ. నెతిబొమ్మ లెగయించి నిలువుచూపులఁ జూచి కోపించి యలు లంచుఁ గురుల జడియు. కవిక. ౪. ౧౬౩.

నిలువున నీరుగఁ గరఁగించు=పూర్ణముగా ఆనంద పరవశము గావించు.

క. ఈరేయి నన్ను నిలువున, నీరుగఁ గరఁగింప వలయు నేఁ డున్నవి నీ, నేరుపు లన్నియు నని నయ, గారవువగలాఁడి యనుపఁగా నతఁ డరిగెన్. శుక. ఆ. ౧౭౬.

నిలువునీరునఁ బండినట్లు=సమృద్ధమైననీరు నిలిచినచేనిలో పండినపైరురీతిగా.

గీ. అడుగులబెడంగు నంచల నాసగొల్పఁ, జెలఁగి యమ్మక్క యొక్క యొచ్చెమ్ము లేక, నిలువునీరునఁ బండిన ట్లలరినాఁడు, వేయుఁగన్నులు వలయుఁబో వీనిఁ జూడ. సారంగ. ఆ. ౪౨.

నిలువురీజగు=మాప మిన్ల ఫ ప్తమగు, పూర్ణముగా నశించు.

వ ..కుటిలాత్మ నా కని కాచినావవే, నినుఁ గయికొందు నే నిలువునీ అయి కూలుదుఁగాక దుర్మతీ. భా. రా. ఆర. ఆ. ౩౬.

ఉ. అందము లైననీతొడలయాకృతిశోభ వహింపలేనియా, నిందకుఁ జాలమిన్ నిలువునీ ఱగు టెంత యనంటికంబముల్. కవిక. ౬. ౧౯౯. (శరీర మంతయు నీరు కల దగుచున్నది అని అర్థాంతరము.)

నిలువులపల్లిక=అంతస్తులుగా ఏర్పఱచి తీఁగలు మున్నగువానిచే అల్లినతట్టు.

ద్వి...అల, వట్టుముల్ నిలువులపల్లికల్...పండితా. పర్వ. ౩౪౬ పొ. (క్రొత్తప్రతిపా.)

నిలువు(ల్వు)కొల్వు. వి. (√నిలువు.) నిలుచుండి చేయుసేవ.

సీ. అలవాటు చేసికొ మ్మఖిలమరుత్పాలకులఁ గూడుకొనినిల్వుకొల్వనకును.కువల.౪.౬౭.

నిలువుగాళ్లు. వి. బ. (నిలువు + కాళ్లు.) తావకాళ్లకు వెనుక మాను మొదలగువాని కాధారముగ నాఁటిన స్తంభములు. (శ. ర.)

నిలువుజీతము. వి. (√నిలువు.) నిలుచుండి సేవ చేయుట కిచ్చెడిజీతము. (శ. ర.)

నిలువు(ల్వు)టద్దము. వి. (నిలువు + అద్దము.) నిలువు ప్రమాణము కలఅద్దము.

సీ. నిలువుటద్దములతోఁ దళదళల్ వెలిగ్రమ్ము ముమ్మూలటా మెంత్తముల నెసంగు. ఉ. రా. ౬. ౧౨౭.

ద్వి. విలసితశృంగారవిభవంబుఁ జూడ, నిలువుటద్దంబులునిలిపెడువారు. ప్రభు.౧.(చి.ని.)

సీ. అలసభావముతోడ నలవోక ప్రహ్లాద నిల్వుటద్దంబులో నీడ చూచె.సార.౭.౧౩౭.

నిలుపుటీ(లుపీ)ఁత. వి. (నిలువు + ఈత.) నిలుచుండి ఈఁదెడియీఁత.

తరళ. నిలుపుటీఁతల వచ్చుకొమ్మల నెమ్మొగమ్ములు పొల్పగున్. యయా. ౩. ౬౯.

గీ. ఒకతె నిలువీఁత లీఁదఁ జెన్నొందెఁ గురులు, తమ్మిఁ గ్రమ్ముక విడనిభృంగమ్ము లనఁగ. ఘటికా. ౨. ౧౩౦.

నిలుపులుప(వ)డు. అ. క్రి. (√నిలువు.) ౧. నిశ్చేష్ట మగు.

చ. నిలువులఁ బడ్డయట్లు తన నేత్రము లేమియుఁ గానలేమి నగ్గలముగ బెగ్గలించు బలభుగ్ఘసరునమ్ముల నోడు సేసి నిట్టల మగుడప్పి సోలుటయు...నిర్వ. ౬. ౧౪౪.

౨. నిమేషరహిత మగు, ఱెప్పపాటు లేకుండు.

ద్వి. నిలువులువడి శివునేత్రత్రయంబు, పొలుపుగా ఱెప్పలఁ బొంద కున్నయది. బస. పు. ౩. ౫౬౪. పం.

నిలువోపు=నిలఁపోపు. అ. క్రి. (నిలువు + ఓపు.) ఓర్చు, సహించు. (శ. ర.)

నివచనము. సం. వి. అ. న. నిరంతరవచనము.

నివపనము. సం. వి. అ. న. ౧. (నీళ్లలో నగువానిని) చల్లుట, పోయుట. ౨. పిత్రాదుల నుద్దేశించి నువ్వులు నీళ్లు విడుచుటలోనగుఁ గలకర్మము, తిలతర్పణాదికము. ౩. విత్తనములు చల్లుట.

నివర. సం.వి.ఆ.స్త్రీ.కన్య,అవివాహిత యగుస్త్రీ.

నివరి=నివ్వరి, నీవరి. వి. సస్యవిశేషము. (శ. ర.)

నివర్తకము. సం. విణ. (అ. ర్తికా. అ.) ౧. నివర్తిల్లునది. ౨. నివర్తించునది.

నివర్తనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మరల్చునది. ౨. మరలునది. ౩. ఉడుగునది. వి. అ. న. ౧. మరలుట. ౨. ఉడుగుట, విరమించుట. ౪. ప్రవృత్తిలేమి, పనిలేమి. (వ్యతి. ప్రవర్తనము.) ౪. మరల్చుట. ౫. తొలఁగించుట, నివారణము. ౬. (క్షేత్రగ.) క్షేత్రమానవిశేషము, ఇరువదిదండముల పరిమాణము, ఇన్నూరుహస్తముల పరిమితి.

నివర్తనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివర్తింపఁదగినది, మరలింపఁదగినది.

నివర్తమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివర్తిల్లుచున్నది, మరలుచున్నది.

నివర్తయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివర్తిల్లఁజేయుచున్నది.

నివర్తయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నివర్తిల్లఁజేయునది, మరలించునది.

నివర్తయితవ్యము. సం=నివర్తనీయము.

నివర్తి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. నివర్తిల్లునది. ౨. నివర్తించునది, నివర్తిల్లఁజేయునది.

నివర్తించు. సం. స. క్రి. ౧. నివర్తిల్లఁజేయు, మరలించు. ౨. తొలఁగించు, పోఁగొట్టు.

వ...బ్రహ్మహత్యాపాతకంబు నివర్తింప విచారించి...వరాహ. ౨. ౫౪.

నివర్తింపించు. సం. స. క్రి. నివర్తింపఁజేయు, మరలింపఁజేయు.

వ. భీష్ముండు దనరథంబు నివర్తింపించి సంవర్తసమయసమవర్తియుంబోలె నతిరౌద్రాకారుం డై నిలిచిన. భార. ఆది. ౪. ౨౦౫.

నివర్తిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) మరలునది.

నివర్తితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మరలింపఁబడినది.

నివర్తిల్లు. సం. అ. క్రి. ౧. మరలు. ౨. ఉడుగు.

వ...అప్పుడు సత్యవతీనందనునకు వాగ్బ్రహ్మస్తంభంబులు నివర్తిల్లె...కాశీ. ౪. ౧౦౯.

నివర్త్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివర్తింపఁబడుచున్నది, మరలింపఁబడుచున్నది.

నివర్త్యము. సం=నివర్తనీయము.

నివళము. వి. ఒకానొకస్వరస్థాయి.

ద్వి. నిజవణి నివళంబు నీచవైభసము...ఆదిగా సాగరయుతాయాములు. బస. పు. 3. 83౦పం.

నివసత్. సం. శత్రు. నివసించుచున్న.

నివసతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. గృహము, ఇల్లు. ౨. నివసించుట.

నివసథము. సం. వి. అ. పుం. గ్రామము, ఊరు.

నివసనము. సం. వి. అ. న. ౧. గృహము, ఇల్లు. ౨. నివసించుట. ౩. వస్త్రము.

నివసించు. సం. అ. క్రి. వసించు, ఉండు.

క. ఎందెల్లకుందులను గలపెందుఁ గృషీవలులు ధనికులెందు ధరణి చెన్నొందు బహు సస్యదాయిని, యందుఁ నివసింపఁదగు సుఖార్థులు పుత్రా. మార్క. ౩. ౨౫౧.

నివహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. సముదాయము, సమూహము; రాశి. ౨. సప్తవాయువులలో నొకటి. ౩. అగ్నిహోత్రునిసప్తజిహ్వలలో నొకటి. (ఆ. ని.)

నివాకువు. సం. విణ. (ఉ.) మాటాడనిది, మిన్నకుండునది.

నివాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నివృత్తవాతము, గాలి లేనిది. ౨. సురక్షితము. ౩. శస్త్రములకు భేదింపరానిది. వి. అ. పుం. ౧. ఆశ్రయము, నివాసము. ౨. శస్త్రాదులకు భేదింపరాని కవచము. న. ౧. గాలి లేనిచోటు, గాలి తగులనిచోటు, నిర్వాతప్రదేశము. ౨. సురక్షితమైనచోటు. అవ్య. అ. న. గాలిలేమి.

నివాన్యా. సం=నివాన్యవత్స.

నివాన్యవత్స. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తనదూడ చచ్చుటచే మఱియొకయావుదూడను కుడిపింపఁగా పాలిచ్చునట్టియావు.

నివాపకుఁడు. సం. విణ. (అ. పికా. అ.) పితృతర్పణములు చల్లువాఁడు.

నివాపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పితృతర్పణములు చల్లుట. ౨. పితరుల నుద్దేశించి నువ్వులు నీళ్లు విడుచుట. (తిలతర్పణము మొ.) ౩. మృతులను ఉద్దేశించి యిచ్చెడుదానము.

నివారణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నివారణము.

నివారణము సం. వి. అ. న. ౧. అడ్డగించుట. ౨. తొలఁగించుట.

నివారణీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అడ్డగింపఁదగినది.

నివారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నీవారము, నివ్వరిధాన్యము. ౨. నివారించుట.

నివారించు. సం. స. క్రి. ౧. తొలఁగించు, పోఁగొట్టు. ౨. అడ్డగించు, నివారణచేయు.

మ. కని తత్తీరవనాంతరంబునఁ గురంగశ్రేణి వెంటన్ గృతాంతునిరీతిం బఱతెంచువిష్టరకు ధానుష్కుం గుణారోపితాస్త్రుని రక్తాక్షుని జుంజురుందలకిరాతున్ ముందరం జూచి చేతన్ నివారించుచుఁ బల్కెఁ బెద్దరొదనత్యంతానుకంపాత్ముఁడై. వరాహ. ౨. ౧౪.

నివారితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అడ్డగింపఁబడినది.

నివా(వ్వా)ళి=నివాళిక. వి. (క. నివాళి.) ౧. నీరాజనము, ఆరతి.

సీ. నీరాజనాభిధ నెగడు నివాళి యారతి నాఁగ...,ఆం. భా. ౨. ౧౩౫.

గీ. కర్జునికీర్తి లోకవిఖ్యాత మగుచుఁ, బ్రబ
లుఁగా కని దీవించి పరమసాధ్వి, వారి కత్యంత
తభక్తి నివాళు లొసఁగి. జై. భా. ౨. ౯౯.

క. తల లెత్తి సూర్యకాంత, స్థలములపై గంధ
వాహసహచరకీలం, బులు జలజవనీహితునకు,
నిలావిలాసిని నివాళి యిచ్చె ననంగ౯. వరా
హ. ౮. ౧౪౧. ఉ. రా. ౬. ౩౦౭.

సీ. నిర్జరకాంతలు నివ్వాళు లిడఁ గల్పవృక్షం
బు లాగిఁ బువ్వువృష్టిఁ గురియ. ద్వా. ౫.
౧౭౩. (క్రొత్తప్రతి పా.)

౨. దీపము.

సీ. కలధౌతపాత్రలఁ గాలాగురుచ్ఛేదబహుల
ధూపంబులఁ బరిఢవించు. గీ. వేనవేలునివా
ళుల విస్తరించు, నమృతదివ్యాన్నములు సుప
హార మిచ్చు. కాశీ. ౧. ౮౭.

క. కల్యాణపాత్రికల సా, కల్యముగ నివాళు
లునిచి గతితలు గౌరీ, కల్యాణంబులు వాడి
రి...రసిక. ౬. ౨౦౦.

జ: నివాళించు, నివాళిక, నివాళిపళ్లెము, నివాళి
సేయు.

నివాళించు. అ. క్రి. (√నివాళి.) నీరాజన
మొసఁగు, ఆరతియిచ్చు.

గీ. కలికికన్నులవారకాంతలు పసిండి, పళ్ళెరంబు
ల రత్నదీపములు నించి, నిండువేడ్క నివా
ళింప నిజపురంబు, మంచిశుభలగ్నమునఁ
బ్రవేశించె నృపతి. హరిశ్చ. ౫. ౨౩౪.

గీ. బంధురామోదకలితధూపంబు లొసఁగి, మిం
చు మణిదీపముల నివాళించి...భాగ. ౧౦
ఉ. ౯౭౩. హరి. పూ. ౪. ౧౫౧.

స. క్రి. ౧. నీరాజితముచేయు, నివాళి కలదానిని
గా చేయు.

గీ. తూర్పుదిక్కునఁ బాండిమ దోఁచె నంత,
లోనఁ దొడ్తోడ సమయాభిధానమాని, విష్ణు
పదము నివాళింప వేడ్క నెత్తు, కప్పురపు
దివ్వె యన సుధాకరుఁడు వొడమె. ఉ. రా.
౮. ౧౬౦.

సీ. అమరంగ నింద్రాణి యాఖండలుని నివాళిం
చెడుపసిఁడిపళ్ళెర మనంగ. ద్వా. ౮. ౧౦౪.

సీ. శివుని నివాళించు శేషాహి నడురేయి బహు
ఫణారత్నదీపములచేత. కాశీ. ౪. ౧౫౧.

౨. దిగఁదుడుచు.

గీ. ఒకఁడు తొలుతను జిక్కిన మేకముఁ దె
చ్చి, నెత్తి నీటను గడిగి చేకత్తిచేత, ముం
చి కనుగ్రుడ్లు పెటికి తన్నించి చెంచు,
లంచఁ దమికంటికి నివాళించి చెలఁగె. ప్రబం
ధ. ౧౯౯. (తాళపత్ర ప్రతి పా.)

క. వనస్పతి మాధవునిఁ బొడఁ, గనుచు నివాళిం
చ పైచుగమకపుజాళ్వా, పని చేయుం దగుత
బుకుల, యమువున నెల్లెడలఁ బండుటాకులు
డుల్లెఁ. ల. వి. ౩. ౧౦౬.

నివాళిక= నివాళి. వి. (నివాళి + ఇక. స్వార్థమున.)
(నీరాజనము, ఆరతి.)

ద్వి. వనజలోచనలు నివాళిక లొసఁగ. రం. రా.
బాల. ౪౫ పా. (శ. ర. పా. 'నివాళులొసం
గ.' ముద్రి. పా.)

నివాళితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చుట్టఁబడినది.
(శ. ర.)

వ... ప్రతిగృహాంగణప్రదేశనివాళితనీరాజనం
బులు గైకొనుచు... బ్రహ్మో. ౪. ౧౩౯పా.

నివా(వ్వా)ళిపళ్ళెము. వి. (√నివాళి.) నీరాజ
నపాత్రము.

చ... మనోహరంబు లై, తనరు నివాళిపళ్లెములు
తామరసాక్షు లొసంగ... భాను. ౪. ౬౧.

సీ. నివ్వాళిపళ్లెంబు నృపునకుఁ బట్టినకాంత యొ
ప్పారె నిషేకంబునకును. రామలిం. ౯౬.

నివాళిసేయు. అ. క్రి. (√నివాళి.) ౧. ఆరతి
యిచ్చు, నీరాజన మొసఁగు.

చ. తిరముగ జైత్రయాత్ర చనుదెంచిననిక్క
గని యాకుభృత్తు ని,ర్ఘరములఁ బాద్య
మిచ్చి రవిసంజ్వలితార్క్యమణీవిభాపరం,ప
రల నివాళిసేసి వనభక్ష్యఫలాదివిహంగమో
క్షిపై, ఖరినుతి సల్పెఁడిక్ రజతకాంతుల వె
ల్లఁదనంబుఁ జూపుచుక్. ఉ. రా. ౩. ౭౪.

క. ధవళాంశుమండలము విధి, నివాళిసేయును
లతాంగి నెమ్మొగమునకుక్. వైజ. ౨.౧౪.

౨. ప్రసరించు, వ్యాపించు.

సీ. చెక్కులందు నివాళిసేయులేనగవులు తా
టంకరుచి కొల్ల కోటుసేయ. విక్ర. ౮.
౧౦౧.

నివాసకుఁడు. సం. విణ. (అ. సికా. అ.) ౧. నివసించువాఁడు. ౨. నివసింపఁజేయువాఁడు.

నివాసనము. సం. వి. అ. న. నివసింపఁజేయుట.

నివాసము. సం. వి.అ.పుం. ౧. గృహము,ఇల్లు. ౨. వాసము, కాఁపురము. ౩. వస్త్రము, బట్ట.

నివాసి. సం. విణ. (న్. సీ. న్.) ౧. నివసించువాఁడు. ౨. (వస్త్రము) ధరించువాఁడు.

శ్లో. నవంనవక్షౌమనివాసినీ సా, భూయో బభౌ
దర్పణమాదధానా. సం. కు. సం. ౭.౨౬.

నివిడించు= నిగిడించు. స. క్రి. (√నివుడు.) వెలికిఁ జాచు.

క. అవయవము లెట్లు కూర్మము, నివిడించును
లోని కడఁచు నెటి సట్టుల భూ,తవితతి భూ
తాత్ముండును,బ్రవర్తననివర్తనములఁబొల్పడఁ
జేయుక్. భార. శాం. ౫. ౧౬౨.

నివిష్టుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కూర్చున్నవాఁడు. ౨. దండు విడిసినవాఁడు.

శ్లో. నివిష్టమదధేః కూలే తం ప్రపేదే విభీష
ణః. సం. రఘు. ౧౨. ౭౮.

౩. పట్టుదల కలవాఁడు. ౪. ఏకాగ్రత కలవాఁడు. ౫. ప్రవిష్టుఁడు, చొచ్చినవాఁడు.

నివీతము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) ప్రావృతము,కప్పకొనఁబడినది. వి. అ. న. ౧. జన్నిదమును మెడలో పేరుగా వేసికొనుట. ౨. పేరుగా వేసికొనినజన్నిదము.

నివీతి. సం. విణ. (న్. సీ. న్.) నివీతము కలవాఁడు,జన్నిదము మెడలో పేరుగా వేసికొన్నవాఁడు.

నివుడు=నిగుడు. అ. క్రి.

(చిప్పిలు,స్రవించు.)

ఆ. అని దురంతశోకమును బొంది సెజ్జపై,మేను
వైచి కన్నుఁగోనలందు, నివుడునశ్రువారి చె
వులకొలంకుల,నిండ నిట్టు లను విభుండు మ
తియు. నిర్వ. ౯. ౯౦.

(కలుగు; పుట్టు.)

మ. అవనీనాథుఁడు బిట్టు మేలుకొని కోపాటో
పముల్ చూడ్కులక్, నివుడక్ దారుణవృ
త్తిఁ గాలయవనుక్ వీక్షించినక్...వి. పు.
౮. ౨౧.

(చాఁగు,దీర్ఘమగు.)

క. శివునంగయష్టి నితియఁగ, నవిరళముగఁ బట్టి
ప్రాఁక నని కడు నెమ్మిక్, నివుడునవకల్పలతి
కల,పవిదిని మృదుబాహులతలు పార్వతి
కొప్పుక్. కు. సం. ౩. ౨౯౯.

(ఒప్పు, తగు.)

క. ప్రవితతవక్త్రాంతశత్, త్త్వవితానంబులకు న
ద్భుతస్థానం బై, నివుడురజోగుణసంగతి, భ
వుఁ డను నామంబు నీకుఁ బరఁగు మహేశా.
శివ. సా. ౭౧.

(పైకిలేచు, పైకుబుకు.)

చ. కవవటు డించి యే గునుకఁగా నురెఁ
గొంకులఁ దార్చి కూలుడుక్, నివిడినబొజ్జపై
మిగులునిద్దపుదోవతిదట్టి డొల్లిరాఁ,దివిచి...
అము. ౬. ౭౧.

(అతిశయించు, అధికమగు.)

ద్వి. లీల సారణయుఁ దలిర్ప సంప్రీతి,నివుడంగ ... బస. పు. ౩. ౯౨౩ పం.

ద్వి. ప్రవితతయోగానుభవదివ్యసుఖము, నివుడంగ శివయోగి నిద్రవోవుడును. పండితా. దీక్షా. ౩౫ పా.

(ప్రసరించు, వ్యాపించు.)

క. దివి ముట్టి ధరణియంతట, నివిడి మెఱయుచుండు నెవ్వనియశోరమ యట్టివిశిష్టచరిత్రుఁడు యుత్తవరా పురుషుండు నాఁ బ్రకాశత నొందుక్. భార. అర. ౩. ౪౫౩.

మ. శ్రవణశ్రీలు విశాలలోచనయుగచ్ఛద్మాత్మపాణిద్వయిక్, నివుడుం జొక్కపుటల్లిపట్టమర నెంతే గంజికాల్వట్టఁ ద,త్ప్రవృత్తభ్రూలతికాకరుండు విశ్వతఘ్రాణైకపాదుండునై, నవకేళిం గనుబాలచంద్రుఁ డనఁ గన్పట్టె నొప్పెసల్ కాంతరుక్. చంద్రా. ౪. ౧౧౨.

జ : నివిడించు, నివుడుచు.

నివుడుచు(డ్చు)= నిగుడుచు. (శ. ర.)

నివురు= నిమురు. స. క్రి. ౧. (ప్రేమచే) తడవు; (చేతితో) రాచు.

క. కర మనురక్తిని మోము ని,విరి తద్వృత్తాంత మెల్ల వేఁడులు వంతెఁ,పురవాసులు చెప్పిన విని...భాగ. ౪.౨౨౫.ఆం.భా. ౩.౧౩౩.

గీ... అవ్విభుండు, నివిరెఁ జలికేల నాన్నపు నవయవములు. భార. ఆశ్ర. ౧. ౪౨, ౪౩.

క. పెటికతి నలుఁగులు మేనులు,నెటఁబడ నెల్ల డలఁ గలయ నివిరితి...భార.ద్రో.౩.౧౬౦.

వ. ఇవ్విధంబున మంద స్మితవదనారవిందుం డై కరారవిందంబునం బతంగపుంగవునంగంబు నివురుచు మృదుభాషణంబుల ని ట్లనియె. నైష. ౨. ౨౩.

౨. స్పృశించు, తాఁకు.

క. హరి నిజటికి రప్పించుటు,కరయఁగ నేఁ బూఁటి కాఁపు నైతి నటంచుక్, సరసిజగర్భుఁడు శేషుని,శిరములపై నివిరి నమ్మఁ జెప్పెను గరుణక్. వేం.మా. ౪. ౬౬.

౩. సవరించు, దువ్వు.

శా...సాం,ద్రామోదంబునఁ బత్రముల్ నివురు హస్తాంభోజయుగ్మంబునక్. నైష. ౨.౧౦౫.

సీ. నాతిగొప్పు కొనగోర నివిరి చూచెద నన్నుఁ జెలి నీ వది ఘనంబు చేసికొనెదు. సారంగ. ౨. ౨౨౫.

౪. తుడుచు.

ద్వి. నవఘర్మకణముల నఖరాంకురముల, నివురుచు ... ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౯౩౩ పం.

౫. మర్దించు, పిసుకు.

ద్వి. పెనువ్రేలిసంధులఁ బెనువ్రేలిసంధు, లెనయించి కేలిమై నింపుమై బిగిసి, నివురుచు సొగసుగా నెటికలు విఱిచి. ద్వి. పరమ. ౨౦౪ పా.

అ. క్రి. అతిశయించు.

ద్వి. ఆరాధ్యు లాదిగా నలరుజంగములు, దవిలి పండితవిభుఁ దర్శించువేడ్క, నివురంగ సద్భక్తనికరంబుతోడ. పండితా. దీక్షా. ౫౬ పా.

నివురుకొను. స. క్రి. (√నివురు.) తడవుకొను, రాచికొను.

వ...అనంతరంబు బొడ్డు నివురుకొనుచుం బ్రాణాపానసమానోదానవ్యానంబులు తృప్తిం బొంది నాకునానందం బొసంగుంగాత యని యాశీర్వదించుకొనునది...కాశీ. ౫. ౨౨౪.

నివుఱు=నిగుఱు, నీఱు. వి. భస్మము, బూడిద.

గీ. ఆఁడుచందంబుఁ బురుషసమాకృతియును, గలిగి యున్నవి యొప్పు నూష్మలతసొంపు,- వికృతవేషావృతంబులై వెలయు నిత్తఁడు,

నివుఱుంగవిసిన మెఱయనివ్వవోలె. భార. విరా. ౪. ౭౫.

గీ. నివుఱు బొగ్గుఁ బ్రోవులు నిఖిలదిశల, నధికదుస్సహా వహ్ని నయ్యాడవియందు. కేయూర. ౩. ౧౪.

నివృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆవృతము, ఆవరింపఁబడినది. ౨. పైని కప్పుకొనఁబడినది, ధరింపఁబడినది. (వస్త్రము.) వి. అ. న. ఉత్తరీయము, పైబట్ట.

నివృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ఆవృతి, ఆవరించుట.

నివృత్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మరలినది. ౨. పోయినది, తొలఁగినది. ౩. ఉపరతము, ఉడిగినది. ౪. విషయములనుండి మరలినది. వి. అ. న. ౧. మరలుట. ౨. నివృత్తి, చిత్తము విషయములనుండి మరలుట. ౩. అభావము, లేమి.

నివృత్తాత్ముఁడు. సం. విణ. (న్.) విషయములనుండి మరలినచిత్తము కలవాఁడు (ముని మొ.) ఇట్లే: నివృత్తహృదయుఁడు మొ.

నివృత్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. మరలుట. ౨. ఉడుగుట, విరమించుట. ౩. పోవుట, నశించుట. (దుఃఖనివృత్తి.) ౪. అప్రవృత్తి, ఐహికకర్మములందు ప్రవర్తింపకుండుట. ౫. ముక్తి. ౬. (వ్యాక.) పదముకాని సూత్రముకాని ముందు సూత్రములోనికి రాకుండుట. (వ్యతి. అనువృత్తి.) అవ్య. ఇ. న. పనిలేమి, వ్యాపారములేమి. (వ్యతి. ప్రవృత్తి.)

నివేదకము. సం. విణ. (అ. దికా. అ.) ౧. తెలుపునది. ౨. విన్నవించునది. ౩. సమర్పించునది, ఇచ్చునది. ౪. అప్పగించునది.

నివేదనము. సం. వి. అ. న. ౧. తెలుపుట, ఎఱిఁగించుట; విన్నవించుట. ౨. సమర్పణము, దేవతాదులకు పూజాద్రవ్యాదు లొసఁగుట. ౩. అప్పగించుట.

నివేదనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివేదింపఁదగినది.

నివేదయత్. సం. శత్ర. నివేదించుచున్న.

నివేదయమానము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నివేదించుచున్నది.

నివేదించు. సం. స. క్రి. ౧. ఎఱిఁగించు, తెలుపు; విన్నవించు.

వ... జానకీజాని పవనతనయు సకలోకించి... భరతుం గాంచి మద్వృత్తాంతంబు నివేదించి రమ్ము పొమ్మనిన... భా. రా. యు. ౨౫౩౯.

౨. సమర్పించు.

క. పరమాన్న భైక్ష్యభిక్షాన్న, పరిపూర్ణతరంబు లైన పాత్రము లయ్యేవురు నిత్యంబు నివేదిం, తురు తల్లికిఁ గరము భక్తితో వినయమునన్. భార. ఆది. ౬. ౨౩౭.

(శ్రీరాముఁడు.) వ... గోలోకప్రచారులు నివేదించుకానుక లంగీకరింపుచు... ఉ. రా. ౭. ౨౫౪.

౩. అప్పగించు, స్వాధీనము చేయు.

వ... ద్రోణుండు... ఏకలవ్యుకడ కేఁగిన నెఱిఁగి వాఁడు... ద్రోణునకు మ్రొక్కి తనశరీరంబు సర్వస్వంబును నివేదించి... కరంబులు మొగిచి యున్నం జూచి... భార. ఆది. ౫. ౨౪౧.

నివేదితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నివేదించువాఁడు.

నివేదితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. జ్ఞాపితము, ఎఱిఁగింపఁబడినది; విజ్ఞాపితము, విన్నవింపఁబడినది. ౨. సమర్పింపఁబడినది, ఈయఁబడినది. ౩. అప్పగింపఁబడినది.

నివేదితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివేదింపఁదగినది.

నివేది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నివేదించువాఁడు.

నివేద్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివే

దింపఁబడుచున్నది.

నివేద్యమిచ్చు. మి.స.క్రి.(నివేద్యము + ఇచ్చు.) నైవేద్యముగా ఇచ్చు, సమర్పించు.

చ. ఉదధికి నంచితాతిశయమహోత్తరగంధవిశిష్ట పుష్పసంపదలు బహుప్రకారములఁ బ్రస్తుతి కెక్కఁగాఁ బూజ సేసి పెంపొదవ నివేద్యమిచ్చిరి సముజ్జ్వలహృద్యపదార్థకోటులన్. భార. మా. ౩౭.

నివేద్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఎఱిఁగింపఁదగినది; విన్నవింపఁదగినది. ౨. సమర్పింపఁదగినది, ఈయఁదగినది. ౩. అప్పగింపఁదగినది. వి.అ.న. నైవేద్యము, దేవతలకు సమర్పింపఁదగినభోజనపదార్థము.

(నహుషుఁడు.) సీ. పుష్పంబులను ధూపముల దీపముల నివేద్యంబుల నమరుల కర్చ లిచ్చు. భార. అను. ౪. ౩౪.

నివేశనము. సం. వి. అ. న. ౧. ప్రవేశము, చొచ్చుట. ౨. ప్రవేశపెట్టుట, చొప్పించుట. ౩. దండువిడియుట. ౪. గృహము, ఇల్లు. ౫. ఉనికిపట్టు. ౬. దండువిడియుపాళెము, స్కంధావారము, శిబిరము. ౭. నగరము, వీడు. ౮. ఉనికి, స్థితి. ౯. విన్యాసము, ఉంచుట. ౧౦. ఉపవేశనము, కూర్చుండుట; కూర్చుండఁబెట్టుట.

నివేశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ప్రవేశము చొచ్చుట. ౨. దండువిడియుట; విడియుట. ౩. దండువిడియుపాళెము, స్కంధావారము, శిబిరము. ౪. ఉపవేశము, కూర్చుండుట. ౫. స్థానము.

శ్లో. "మహానివేశౌ పరిణాహపయోధరౌ." సం. కిరా. ౪. ౮.

౬. పెండ్లి. ౭. విన్యాసము, ఉంచుట.

శ్లో. "సాగారసిద్ధార్థనివేశవద్భిర్దూర్వాప్రవాళైః ప్రతిభిన్నశోభమ్." సం. కు. సం. ౭. ౭.

౮. గృహము.

శ్లో. "భృశం దదర్శాశ్రమమండపోపమాః సపుష్పహాసాః స నివేశవీరుధః." సం. కిరా. ౪. ౧౯.

నివేశిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. భూమి.

నివేష్టనము. సం. వి. అ. న. చుట్టుకొనుట.

నివేష్టము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కప్పుట. ౨. కప్పుగుడ్డ మొ. ౩. చుట్టుకొనుట.

నివ్వగిలు. అ. క్రి. వెలువడు, బహిర్గతమగు.

(పుష్పాపచయవర్ణనము.) సీ. కేలు సాఁచిన నివ్వగిలుకఱుకాంతులు జిగిచన్నఁగ్రేవల జీరవాఱ. శ్రీరం. ౨. ౭౨. (దీనికి ప్రయోగాంతరము కానరాదు.)

నివ్వటించు. స. క్రి. నివ్వటిల్లఁజేయు, ఒప్పునట్లు చేయు.

సీ. దైత్యారివశమైనతనచిత్తమంతయు నినుచు గౌరవమున నివ్వటించి. పాండు. ౧. ౯.

జ: నివ్వటిల్లు.

నివ్వటిల్లు(లు). అ. క్రి. (√నివ్వటించు. సం. నిర్వహించు. ప్రా. నివ్వత్తఓ.) ౧. నెఱవేఱు, సిద్ధించు.

సీ. నినుఁ జేరి నిమథసాధునియింద్రియములకు నిజదేవభూయంబు నివ్వటిల్లు. నైష. ౨. ౭౬.

శ్లో... బహిరింద్రియాణాం... స్వదేవభూయం చరితార్థమస్తు. సం. నైష. ౩. ౧౦౧.

ద్వి. అనఘ నీచేతఁ గార్యము నివ్వటిల్లు. రం. రా. యు. (శ. ర.)

౨. అతిశయించు, అధికమగు.

చ. అన వినుచుం గలంగుహృదయంబునఁ దాపము నివ్వటిల్లఁ గొట్లను... భార. విరా. ౫. ౨౩౬.

చ...మోహానగుణశక్తి నివ్వటిలునవ్వలరాయ
ని నేర్పు పెంపునన్. వసు. ౩. ౫౧.

౩. కలుగు, పుట్టు.

గీ. ఉదయపర్వతకటకగండోపలములఁ, బట
మూలచ్ఛిదావ్రణప్రభవ మైన, నెత్తు రని
యెడువిచికిత్స నివ్వటిల్ల, భానుకిరణంబు
లాకసోన్ని ప్రాఁకె నభము. కాశీ. ౧. ౧౨౨.

క...ఇవ్విధమున నుత్పాతము, నివ్వటిలం దొడఁ
గుటయును... ఉ. హరి. ౬. ౧౪౯.

౪. వ్యాపించు, ప్రసరించు; పసు.

మ. మును సౌరభ్యము నివ్వటిల్లఁగ మనోమో
దంబునం దేఁటు ల్లలన నోలిన్ వెడలంగ
రేకులు సముల్లాసంబునన్ బింక మెక్క...
పొల్పొం జెందెనంభోజముల్. భార. ఉద్యో.
౨. ౧౧౦.

గీ. కమలకింజల్కరేణుసంకాశ మగుచు, నింగి
నెఱసంజకెంజాయనివ్వటిల్లె. శైవ. ౯. ౧౫౬.

క. త్రవ్వినఁ బ్రభ లెల్లదెసల, నివ్వటిలఁగ వెలుఁ
గుచుండె నిధి... భార. అశ్వ. ౩. ౧౫౪.

క...పాండుపుత్త్రకులబాణంబుల్, నివ్వటిలనీక
నలువున, నవ్వీరుఁడు నొవ్వ నేసె నద్భుత
భంగిన్. భార. శల్య. ౧. ౨౨౭.

౫. విజృంభించు; పెరుఁగు, వర్ధిల్లు.

క. అవ్వీరుం డవ్విప్రుని, క్రొవ్వును నా సైన్య
సమితిక్రూరోద్ధతియున్, నివ్వటిలనీక ఖచ
రులు, నివ్వెఱపడ సమరకేళినిపుణత మెఱ
సెన్. భార. కర్ణ. ౨. ౩౦౫.

ఉ ...ఎప్పుడు యజ్ఞవిఘ్నములు, గ్రొవ్వునఁ
జేయు రక్కసులు గ్రమ్మరుచుండుదు రద్దురా
త్ములన్, నివ్వటిలంగనీక శితనిష్ఠురబాణముల
వ్యధించెదన్. భా. రా. బాల. ౨. ౬౬.

క. నివ్వటిలు జగము లన్నియు, నెవ్వనిచే నమ్మ
హాందు నెప్పుడుఁ గొలుతున్. భార. శాం.
౪. ౨౧౯.

గీ. చెడ్డయింటిచెదార మై శివునికరుణ, నివ్వటి
లు నిర్వదేసేండ్లనుండఁ దలఁచి, పదియునా
ర్వత్సరంబులభార్యఁ దలఁచి, గోరతనములు
మానరా కొడుకుఁగుఱ్ఱ. కాశీ. ౪. ౯౧.

౬. ఒప్పు, ప్రకాశించు.

చ. సలలితగండమండలము స్వేదధారల నివ్వ
టిల్లఁగా, నలఘువినూత్నరత్నకనకాంచిత
భూషణదీప్తు లొప్పఁగా, వెలువడె నుస్వద
ద్విరదబృందము... విక్ర. ౪. ౯౧.

ఉ. ఎవ్వని కెంతబుద్ధి పరమేశుఁడు దాఁగృపఁ
జేసె నట్టి దై, నివ్వటిలున్ గవిత్వరుచి ...
కవిరా. ౧. ౧౦. రా. వి. ౩. ౮౫.

౭. నిండారు.

సీ. నివ్వటిల్లె ననంగ నిండారె ననఁ బూరటిల్లె
నా సమము లై యుల్లసిల్లు. ఆం. భా. ౩. ౧౦౧.

నివ్వరిప్రాలు. వి. బ. (√నివ్వరులు.) నీవారతండులములు, నివ్వరిబియ్యము.

సీ. నివ్వరిప్రాలు తేనియపాలపండులు కాలెను
ములపెరు చాఱపప్పు. శుక. ౧. ౧౫౮.

ఇట్లే: నివ్వరిబియ్యము.

ద్వి. నివ్వరిబియ్యంబు నెతినెతిఁ దెచ్చి, యవ్వి
యన్నియుఁ బాకయత్నంబు చేసి. రం. రా.
బాల. ౬౧ పా. ౨౯ పం.

నివ్వరిముల్లు. వి. ఔ. (√నివ్వరులు.) నివ్వరిధాన్యపుగింజచివర నుండుముల్లు, నీవారశూకము.

గీ. తలఁప నివ్వరిముంటిచందమున మిగులఁ,
గొంచె మై కప్పు మొగులులో మించుదీవ,
పోల్కి మెఱయుచుఁ బచ్చ నై పొలుచు
తేజు, నీవ కద నిక్కముగ పేటి నేల తోడ.
అచ్చ. రా. యు. ౧౬౦.

నివ్వరులు. వి. బ. తృణధాన్యవిశేషము, నీవార
ధాన్యము.

సీ. నివ్వరు ద్దెబ్బస ల్చీరకావులు గాజుకప్పెర లుక్కురువ డా ల్కంటసరులు... గీ... ఆది యగుపేరు గల్గువ ద్లతన యింట, నుండు... హంస. ౪. ౧౨౯.

వ... పసపుగన్నేర్లు గుత్తిబలుగుత్తులు రావిపూ రాజనాలు పొన్నశ్రీరాజనాలు నివ్వరులు నీరుకావులు... ప్రబంధ. ౧౧౨.

సీ. నివ్వరిధాన్యముల్ సెమకంగఁ గేదారపరిసరంబులయందుఁ దిరుగునపుడు. దశా. ౮. ౧౬౧.

జ: నివ్వరిప్రాలు, నివ్వరిముల్లు.

నివ్వెఱ=నివ్వెఱఁగు. వి. (నిండు+వెఱ.) ౧. నిర్భరాశ్చర్యము, మిక్కిలి ఆశ్చర్యము.

చ. కని యిది మీను కాదు... అంచు మది సందియ మందుచు... ధూమకేతుసదృశం బగువాలము చూచి నివ్వెఱన్. దశా. ౧. ౨౯౨.

సీ... పాలుపారు చుండును నిర్భరాశ్చర్యంబు నివ్వె ఱనఁగ. ఆం. భా. ౧. ౧౩౨.

౨. (ఆశ్చర్యమోహాదులవలని) పారవశ్యము.

ఉ. నిక్కము యట్లు లేమిఁ గడునివ్వెఱ నివ్వర మేల వేఁడితిన్. విక్ర. ౩. ౧౦.

చ. పరవశదైన్య మాడుకొనుప్రౌఢలఁ గానదు ఘర్మవారిచేఁ, గరఁగి స్రవించు చిత్రకము గానద వాదృతిపీటిపాటలా,ధరమున నున్న మంటినవిధంబును గానదు నవ్వుటాల క్కాభరణము గొన్నఁ గాన దొకబాల నృపాలుని జూచి నివ్వెఱన్. మనుచ. ౫. ౬౫.

౩. మిక్కిలిభయము.

చ. ఎఱుఁగక యెందుఁ బోవు మతి యీభువనంబుల నెందు డాఁగినన్, వెఱచఱవంగఁ దెచ్చి తెగవ్రేయక పోఁడు హిరణ్యుఁ డంచుఁ జెచ్చెర నలుమూలలం దుపరిసీమను మంచము క్రిందఁ జూచి ని,వ్వెఱ వెలి వెళ్లెనో యనుచు వెల్వడె నిండును నందుఁ జూడఁగాన్. దశా. ౪. ౧౦౯.

చ. చెలువ మెసంగి సట్టి యలచిత్తభవార్పితసూనపాళికల్, బలుమఱు నారసా లనుచుఁ బాయనినివ్వెఱ యాత్మ మించఁగన్. చంద్రి. ౪. ౯౯.

౪. (భయాదులవలని) నిశ్చేష్టత.

ఉ. మాలి గదాహతిన్ బిలుకుమాలి విహంగమహాళి ధైర్యమున్, దూలి పయోధి ముక్ దిరుగుతోరపుగట్టువలెన్ జలించి య,వ్వేళఁ బరాఙ్ముఖుం డయినవెన్నుఁడు నివ్వెఱ నొంది నందుఁన్, మే లని యార్చి రాసురులు మింట సుపర్వులు పిచ్చలింపఁగన్. ఉ. రా. ౨. ౮౬.

౫. భ్రాంతి. (శ. ర.)

నివ్వెఱఁగు=నివ్వెఱ. వి. (నిండు+వెఱఁగు.) ౧. అత్యాశ్చర్యము, మిక్కిలి ఆశ్చర్యము.

మ. అనినన్ నివ్వెఱఁ గంది భూవిభుఁడు నాహా యిట్టిమీనంబులం, గనినా మొ వినినా మొ యెం దయిన... అటంచు నించుక మదిన్ సందేహముం జెందుచున్. దశా. ౧. ౧౫౫.

గీ... ఒక్కకోనలోనఁ, బుష్పకవిమాన మటు సాఁగి పోక నిలిచె.

చ. నిలిచినఁ బంక్తికంధరుఁడు నివ్వెఱఁ గంది యి దేల యిచ్చటన్, నిలిచెను శక్తుఁడే యొకఁడు నిల్పఁగ దీనికి దుర్గమస్థలం,బులు గలవో టు చూడుఁ డటఁ బొం డని మంత్రులఁ బంప... ఉ. రా. ౩. ౬౬, ౬౮.

౨. మిక్కిలి భయము.

చ. పులిఁ బొడఁగన్న లేళ్లగమి వోలె సుయోధను వగ్రసైనికుల్, దలఁకి కలంగి నివ్వెఱఁగుఁ దనిక్కనఁ జేష్టలు దక్కి చిత్రరూ,పుల

క్రియ నుండిరి... భార. భీష్మ. ౨. ౧౫౪.
(దక్షాధ్వరధ్వంసము.) ఉ. కొందఱు సృష్టిసంహారమొకో యని నివ్వెఱ గంది రార్తులై. వీర. ౪. ౯౦.

౩. (భయదుఃఖాదులచే కలిగెడి) నిశ్చేష్టత.

క. వెఱచఱచి వెగడువడి ని,వ్వెఱఁ గందుచుఁ గురుబలంబువీరు లతని డ,గ్గఱ కంతనంతఁ జూడఁగ, నుఱక నదీసుతుఁడు దాఁకె ను,ద్భటభంగిన్. భార. భీష్మ. ౨. ౨౨౩.

ఉ. ఆసమయంబునన్ గనకహంసము... అచ్చటి కేఁగుదెంచెఁ జిం,తాసముపేతులై విగతధైర్యత నివ్వెఱఁ గంది యున్నయా,రాసుతు రాజకన్య ననురాగ మెలర్పఁగ నుద్ధరింపఁగన్. నైష. ౪. ౧౦౫.

ఉ...దురంతవిషాదవేదనా,ధీనత యీమహాత్మునకుఁ దీర్పక యీగతి నుండఁగాఁ దగున్, దీనికి నెద్ది కార్యమని నివ్వెఱఁ గంద నతండు క్రమ్మఱన్. రాజ. చ. ౨. ౩౮.

౪. భ్రాంతి.

ద్వి. నిలుకడ దప్పిన నివ్వెఱఁ గందె. విష్ణు. పూ. ౩. (శ. ర.)

నివ్వెఱపడు. అ. క్రి. (నివ్వెఱ + పడు.) ౧. మిక్కిలి ఆశ్చర్యపడు.

క. అవ్వీరుం డవ్విప్రుని,క్రొవ్వును నాసైన్యసమితిక్రూరోద్ధతియున్, నివ్వటిలనీక ఖచరులు, నివ్వెఱపడ సమరకేళినిపుణత మెఱసెన్. భార. కర్ణ. ౨. ౩౦౫.

చ. తెలివరు కాంత... నీవు ని,వ్వెఱపడఁ బత్తి వల్లభుని విష్ణునిఁ దెచ్చి యపత్య మిప్పుడే, తెలియఁగఁ దెచ్చి యిచ్చెద ననింద్యచరిత్రవిచార మేఁటికిన్. నా. పంచ. ౧. ౪౩౩.

౨. మిక్కిలి భయపడు.

సీ. ఏవేదనయము నొంద కింపారఁ బుత్త్రునిఁ గని యింక నెట్లొకో కర్జ మనుచు, నివ్వెఱపడి యున్న నిజపత్ని కవ్విధం బల్లన నెఱిఁగించి... హరి. పూ. ౫. ౧౨౧.

౩. (భయాదులచే) నిశ్చేష్టతనొందు, చేష్టలు దక్కు.

వ...కౌరవసైనికులు గలంగినమనంబులతోడ నివ్వెఱపడి యుండ... భార. విరా. ౪. ౭౫.

గీ. నీవు మమ్ము బోధింపఁగా నేర్తుగాక, యిమ్మహానలస్ఫురణంబు నిట్టి దనఁగ, నేము నేర్తుమె యేమియో యెఱుఁగ కునికిఁ,గాదె నివ్వెఱపడితిమి కమలనాభ. భార. అను. ౪. ౪౦౩.

౪. భ్రాంతిపడు. (శ. ర.)

నివ్వెఱపఱుచు. స. క్రి. (నివ్వెఱ + పఱుచు.) భయపడఁజేయు.

క. సకియఁ గను మెఱఁగి మధుకర,చికుర నిజారామవాటిఁ జేరి ప్రసూనాం,బకధాటీశుకఘోటీ, నికరాటీకనము మనము నివ్వెఱపఱుపన్. వసు. ౩. ౧౧౪.

నివ్వెఱపాటు. వి. (√నివ్వెఱపడు.) ౧. మిక్కిలి ఆశ్చర్యము.

వ...పాత్రులలో నున్న యొక్క చక్కనిబాలికనుం జూచి యొక్కింతతడవు నివ్వెఱపాటున నిశ్చలుం డగుచు... కళా. ౫. ౨.

ఉ. నిద్దురవోయి లేచుగతి నీరజలోచన లేచి నవ్వులే,ముద్దుమొగంబుతోఁ బతికి మ్రొక్కి పదానతులైనపుత్త్రులన్, దద్దయుఁ గౌఁగిలించి మునిదారలతోఁ దగుసుద్దు లాడుచున్, నిద్దపువేడ్క నందఱను నివ్వెఱపాటున ముంచె నత్తఱిన్. దశా. ౬. ౭౭.

౨. మిక్కిలి భయము.

(భీష్ముఁడు.) గీ...అక్కజంపుఁ గడిమి కచ్చెరువడి యొక్కకడకు వచ్చి, పాండుసూనులు

నివ్వెఱపాటు నొంద. భార. భీష్మ. ౧. ౭౯౪.

౩. (భయదుఃఖాదులవలన) నిశ్చేష్టత.

సీ. చిత్రరూపంబునఁ జెలువున నేలోకో పతిమూర్తి నివ్వెఱపాటు నొందె. నిర్వ. ౭. ౧౧౧.

సీ. అనుచితకృత్యంబు లాచరించువిధాతృబలిమికి నివ్వెఱపాటు దోఁప. భార. విరా. ౨. ౩౩.

౪. భ్రాంతి.

సీ. తొట్రిలుభయమునఁ ద్రోవఁ గానఁగ లేక నివ్వెఱపాటుతో నిలుచునెలఁత. దశా. ౪. ౪౫.

చ. నిలిచిన భీతియు న్వడఁకు నివ్వెఱపాటును భూరిలజ్జయుఙ్, గళవళముఙ్ జనింప నధికం బగుశోకముఁ బొంది...ఉన్నయా, నలినదళాక్షిఁ జూచి...వారిళ్ళ. ౫. ౩౨.

నిశ. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. ౧ - వ్యాపారమును మిగుల క్షీణింపఁ జేయునది - రాత్రి. ౨. పసుపు. ౩. (జ్యోతి.) మేషాదిరాశిషట్కము. ౪. స్వప్నము, కల. (విల్యమ్సు.)

నిశమనము. సం.వి.అ.న. ౧. శ్రవణము, వినుట. ౨. దర్శనము, చూచుట. ౩. దృష్టి, చూపు.

నిశరణము. సం. వి. అ. న. మారణము, చంపుట.

నిశాంకుశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జబిలిక, ఒకదినుసు బీఱ.

నిశాంతనారి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. గృహిణి, గేస్తురాలు. (ఆ. ని.)

నిశాంతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి శాంతమైనది. వి. అ. పుం. ఉషఃకాలము, ప్రభాతము. న. గృహము.

నిశాంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జతుక యనుతీఁగ, కోరింద.

నిశాంధము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) రాత్రియందు గ్రుడ్డిది, రేచీఁకటిరోగము కలది.

నిశాకరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కర్పూరము. ౨. కుక్కుటము, కోడి. (ఆ. ని.)

నిశాకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం - రాత్రిని కలిగించువాఁడు-చంద్రుఁడు.

నిశాకేతుఁడు. సం. వి. ఉ. పుం - రాత్రియందు కాంతి కలవాఁడు-చంద్రుఁడు. (వై. ని.)

నిశాఖ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పసుపు. (ఇట్లే: నిశాహ్వ, నిశాహ్వయ.)

నిశాగృహము. సం. వి. అ. న. రాత్రి పండుకొను గృహము, పడుకటిల్లు.

నిశాచరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నక్క. ౨. గ్రుడ్లగూబ. ౩. పాము. ౪. చక్రవాకము.

నిశాచరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. రాక్షస స్త్రీ. ౨. కులట, ఱంకుటాలు. ౩. కేశిని అనుగంధద్రవ్యము. ౪. గైఁడికంటి అనుపక్షి. ౫. శంఖిని, కట్లతీఁగ. ౬. ఆఁడుగ్రుడ్లగూబ. ౭. ఆఁడునక్క.

నిశాచరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రాత్రులందు తిరుగువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. రాక్షసుఁడు. ౨. దొంగ.

నిశాచర్మము. సం. వి. న్. న. చీకటి, అంధకారము.

నిశాజలము. సం. వి. అ. న. మంచునీరు, హిమజలము.

నిశాటకము. సం. విణ. (అ. టికా. అ.) రాత్రియందు సంచరించునది. వి.అ.పుం. గుగ్గిలము.

నిశాటనము. సం. వి. అ. పుం. గ్రుడ్లగూబ. న. రాత్రియందు తిరుగుట, రాత్రిసంచారము.

నిశాటనుఁడు. సం=నిశాటుఁడు.

నిశాటము. సం. వి. అ. పుం. గ్రుడ్లగూబ.

నిశాటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. రాక్షసస్త్రీ.

౨. అంకపటాలు. ౩. ఆడుగుడ్లగూబ.

నిశాటుఁడు. సం. విణ. (అ. టికా. అ.) రాత్రియందు తిరుగువాఁడు వి.అ. పుం.రాక్షసుఁడు.

నిశాతము. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) మిక్కిలి వాఁడిచేయఁ బడినది, పదను పెట్టఁబడినది.

నిశాత్యయము. సం. వి. అ. పుం. వేకువ, ఉషఃకాలము.

నిశాదర్శి. సం. వి. న్. పుం. -రాత్రులయందే చూచునది- గుడ్లగూబ.

నిశాది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) రాత్రియందే భుజించువాఁడు. వి. ఇ. పుం. (నిశా + ఆది.) రజనీముఖము, సాయంసంధ్య.

నిశాదుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రాత్రియే భుజించువాఁడు. వి. అ. పుం. నిషాదుఁడు, బోయవాఁడు.

నిశానము. సం. వి. అ. న. వాఁడిచేయుట, పదనుపెట్టుట; తేజనము, మెఱుఁగుపెట్టుట.

నిశానాథము. సం. వి. అ. పుం. కర్పూరము.

నిశానాథుఁడు. సం.వి.అ. పుం-రాత్రికి దొర-చంద్రుఁడు.

ఇట్లే: నిశాకాంతుఁడు, నిశాధీశుఁడు, నిశేశుఁడు; మొ.

నిశానిశము. సం. అవ్య. ప్రతిరాత్రము.

నిశానీ(ని). వి. (హిం. నిశానీ.) ౧. చిహ్నము. (నిశాన్ అని మి. బ్రౌ. శ. ర.)

సీ. జిలుఁగుచీనాపట్టుచెంగావిచెఱఁగుల నిద్దాజరీనిశానీలకరులు. రంగా. ౧. ౧౫౪.

౨. ధ్వజము, జెండా.

క. ఆరాచవారి మమ్మఁగ్, బారసకుం దీర్చ యొక్కపసిమినిశానీ,వారలచేతికి నిచ్చిన, ఘోరాహవమోర్చి దానిఁ గొంటిమయేనిక్. రంగా. ౨. ౨౨౨.

చ. తొలుతటిదిక్కుదీవు లటఁ బోడన భూధవునాజ్ఞ చేకొనన్, మలయక నిల్చుతద్ధవళిమం బనుతెల్లనిశానిచేరుకన్, వెలిఁగెడుపద్మరాగయుతవిశ్రుతకాంచనకుంభమో యనన్, జలరుహబాంధవుం డుదయశైలముపైఁగను పట్టె నయ్యెడన్. ఉ. హరిశ్చ. ౧.౫౩.

౩. వ్రేలిముద్ర.

(వ్యవ.) వాఁడు చేవ్రాలు చేయలేఁడు కాన నిశానీ పెట్టింపుము.

జః నిశానీదారు.

నిశానీదారు. వి. (√నిశానీ. హిం.నిశానీదార్.) రాజచిహ్నము ధరించి డప్పులు మొదలగువాని వాయించువాఁడు.

సీ. నెమ్మిఁ గోవెలనిశానీదారుగములు కర్నాచీ డమారము ల్నాదు సేయ. అని. ౨. ౧౯.

౩. వ్రాలు చేయలేనివాఁడు, చేతివ్రేలిముద్ర వేయువాఁడు.

(వ్యవ.) వాఁడు నిశానీదారైనను లక్షలు గడించినాఁడు.

నిశాపతి. సం. వి. ఇ. పుం- రేరాజు-చంద్రుఁడు.

నిశాపుష్పము. సం. వి. అ. న. ౧. కలువ. ౨. హిమము, మంచు. (విల్యమ్సు.)

నిశాభంగ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -పసుపుమొక్క-చిగుళ్లవంటిచిగుళ్లు కలది. - దుగ్ధపుచ్ఛికీ.

నిశామణి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. చంద్రుఁడు. ౨. ఖద్యోతము, మిణుఁగుఱుఁబురుగు. ౩.కర్పూరము. (శా.చ.)

నిశామనము. సం. వి. అ. న. ౧. దర్శనము, చూచుట. ౨. చూపు, దృష్టి. ౩. వినుట, ఆకర్ణించుట. ౪. ఆలోచనము.

నిశామనము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వినుట. ౨. చూచుట, కనుఁగొనుట.

నిశాముఖము. సం. వి. అ. న. ప్రదోషము, సాయంసంధ్య.

నిశారణము. సం. వి. అ. న. మారణము, చంపుట. పుం. రాత్రియుద్ధము.

నిశారత్నము. సం. వి. అ. న. ౧. చంద్రుఁడు. ౨. కర్పూరము.

నిశారము. సం=నీశారము.

నిశారుకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి హింసించునది. వి.అ. పుం. (సంగీత.) సప్తవిధ రూపకతాళములలో నొకటి.

నిశావనము. సం.వి. అ. పుం. శణము, జనుము.

నిశావసానము. సం. వి. అ. న. వేకువ.

నిశావిహారుఁడు. సం. వి. అ. పుం -రాత్రించరుఁడు - రాక్షసుఁడు.

నిశావేది. సం. వి. న్. పుం - రాత్రిపరిమాణ మెఱుఁగునది- కోడి.

నిశాహాసము. సం. వి. అ. పుం-రాత్రులందు నవ్వునది-వికసించునది-కుముదము, కలువ.

నిశితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వాఁడి చేయఁబడినది. ౨. శాణితము, సానఁబట్టఁబడినది. ౩. తేజితము, మెఱుఁగు పెట్టఁబడినది.వి.అ.న. ఇనుము.

నిశితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. వాఁడిచేయుట, సానఁబట్టుట. ౨. తేజనము, మెఱుఁగు పెట్టుట.

నిశిపాలకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. యామికుఁడు, రాత్రులందు కావలి కాచువాఁడు.

నిశిపుష్ప. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. శేఫాలిక, వావిలి.

నిశిపుష్పి. సం.వి.ఈ. స్త్రీ. శేఫాలిక, వావిలి.

నిశీథము. సం.వి.అ. పుం.—జనులు పరుండువేళ— ౧. నడురేయి, అర్ధరాత్రము. ౨. రాత్రి.

నిశీథిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. రేయి, రాత్రి.

నిశీథ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రేయి, రాత్రి.

నిశుంభనము. సం. వి. అ. న. వధము, చంపుట.

నిశుంభము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వధము, చంపుట. ౨. హింసించుట. ౩. మర్దించుట. ౪. (విల్లు మొ.) వంచుట.

నిశుంభి. సం. విణ. (న్. నీ.న్.) చంపువాఁడు నాశకుఁడు.

నిశుంభుఁడు. సం. వి. అ. పుం. (దుర్గచే హతుఁడైన)ఒకానొకరాక్షసుఁడు.

నిశ్శైతము. సం. వి. అ. పుం. బకము, కొంగ. (వాచ.)

నిశోత్సర్గము. సం. వి. అ. పుం. -రాత్రి విడుచు వేళ- ప్రభాతము, వేకువ.

నిశ్చత్వారింశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)నలువదిని మించినది, నలువదికంటె పయిది.

నిశ్చయనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిశ్చయింపఁదగినది.

నిశ్చయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నిర్ణయము, నిర్ధారణ. ౨. సిద్ధాంతము. ౩. దృఢమైన యుద్దేశము, గట్టితలఁపు.

శ్లో. తస్యాభిషేకసంభారం కల్పితం క్రూరనిశ్చయా,దూషయామాస కైకేయీ... సం. రఘు. ౧౨. ౪.

౪. తప్పక కలుగుట, కలుగుట తప్పమి. ౫. అప్రకృతమును (ఉపమానమును) నిషేధించి ప్రకృతమును (ఉపమేయమును) స్థాపించునొక యర్థాలంకారము. (వాచ.)

నిశ్చయించు. సం. స. క్రి. నిర్ణయించు, స్థిరపఱచు,

ఆ. అనఘ నిన్ను శిష్యుఁడును ధార్మికుండు స,
త్యవ్రతుండు నని మహాదరమున, నడిగె నీవు
ధర్మహానికి నోర్చిన, గురుఁడు నిశ్చయించెఁ
గొడుకుచావు. భార. ద్రో. ౫. ౩౫౧.

వ. నీ పట్టివాఁడ వైతేని నీకుం బ్రతిశ్రుతంబు చేసినయశనం బవశ్యంబునుం బెట్టెద నని నిశ్చయించి. మార్క. ౧. ౪౧.

నిశ్చల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. భూమి. ౨. సాలపర్ణి, ముయ్యాకుపొన్న.

నిశ్చలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. స్థిరమైనది, కదలనిది. ౨. ఏకరూపమైనది, మాఱనిది.

నిశ్చలాంగము. సం. విణ. (అ. ఆ. ఈ. అ.)-కదలని శరీరము కలది - స్థిరమైనది, కదలనిది. (కొండ మొ.) వి. అ. పుం. బకము, కొంగ.

నిశ్చాయకుఁడు. సం. విణ. (అ. యికా. అ.) నిశ్చయించువాఁడు, నిర్ణేత.

నిశ్చాయి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నిశ్చయించువాఁడు.

నిశ్చారకము. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. స్వచ్ఛందము, స్వేచ్ఛ ననుసరించునది. ౨. చారులు లేనిది. వి. అ. న. మలవిసర్జనము చేయించువాయువు.

నిశ్చింతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చింత లేనిది. అవ్య. అ. న. నిర్విచారము, చింతలేమి.

క. ఎంతకుఁ గృతకార్యుం డగు, నంతకుఁ డీరం
తకును భయం బందక నిశ్చింతమున నుండుఁ
డాతం, డంతము నొందించుఁ దోఁటిపుట్టు
ల నరులకా. భార. ఆది. ౪. ౨౩౩.

నిశ్చింతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - చింత లేనివాఁడు - ౧. ఆలోచన లేనివాఁడు. ౨. తలంపు లేనివాఁడు. ౩. దుఃఖము లేనివాఁడు.

నిశ్చితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అవధారితము, నిశ్చయింపఁబడినది. ౨. కృతనిశ్చయము, నిశ్చయించినది.

(పౌలస్త్యః.) శ్లో. అరావణ మరామం వా జగ
దద్యేతి నిశ్చితః. సం. రఘు. ౧౨. ౮౩.

వి. అ. న. నిశ్చయము, నిర్ణయము. క్రి. విణ. ౧. తప్పక. ౨. గట్టిగా, రూఢిగా.

నిశ్చితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. నిశ్చయము, నిర్ణయము. ౨. దృఢసంకల్పము.

నిశ్చిన్వత్. సం. శత్రు. నిశ్చయించుచున్న.

నిశ్చిన్వానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిశ్చయించుచున్నది.

నిశ్చీయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిశ్చయింపఁబడుచున్నది.

నిశ్చుక్కణము. సం. వి. అ. న. దంతశాణము, ఒకదినుసుపల్లుపొడి.

నిశ్చేత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిశ్చయించువాఁడు.

నిశ్చేతనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) విసంజ్ఞుఁడు, తెలివి తప్పినవాఁడు, చైతన్యము తొలఁగినవాఁడు.

నిశ్చేతవ్యము. సం= నిశ్చయనీయము.

నిశ్చేయము. సం= నిశ్చయనీయము.

నిశ్చేష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చేష్టలు లేనిది, కాయికవ్యాపారములు లేనిది, కదలనిది.

నిశ్చేష్టాకరణము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) చేష్టలు లేనిదిగా చేయునది, కాయికవ్యాపారము లుడిగించునది. వి. అ. న. ౧. మన్మథబాణములలో నొకటి. (నీలోత్పలము.) ౨. మణిశిలతోఁ జేయు నొకయౌషధము.

నిశ్చేష్టితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చేష్టలు తక్కినవాఁడు.

నిశ్ఛందసుఁడు. సం. విణ. (స.) ఛందస్సును- వేదమును- చదువనివాఁడు.

నిశ్ఛందుఁడు. సం=నిశ్ఛందసుఁడు.

నిశ్ఛిద్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - ఛిద్రములు లేనిది- ౧. రంధ్రములు లేనిది. ౨. లోపములు లేనిది. ౩. ఎడము లేనిది, దట్టమైనది.

నిశ్శ్రమము. సం. వి. అ. పుం. అధికపరిశ్రమము.

నిశ్శ్రయణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నిచ్చెన.

నిశ్శ్రేణి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. నిచ్చెన. ౨. ఖర్జూరవృక్షము, పేరీఁతచెట్టు.

నిశ్శ్రేయసము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శ్రేష్ఠము, మేలైనది. వి. అ. న. ౧. ముక్తి, మోక్షము. ౨. మేలు, మంగళము.

ఇట్లే: నిశ్శ్రేయసము.

నిశ్వసనము. సం. వి. అ. న. నిట్టూర్చుట.

నిశ్వసించు. సం. అ. క్రి. ౧. నిట్టూర్పు విడుచు, నిట్టూర్చు. ౨. ఊర్పు లోపలికిఁ గొను. ౩. ఊపిరి వెలుపలికి విడుచు. (విల్యమ్సు.)

సీ. పద్మిని నిశ్వసింపఁగఁ బూచె వావిలి కమలాక్షి గనఁ దిలకంబు పూచె. వరాహ. ౩.౭౦.

నిశ్వసితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిశ్వసించినది, నిట్టూర్పు పుచ్చినది. వి. అ. న. నిశ్వాసము.

నిశ్వాసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నిట్టూర్పు. ౨. ఊపిరి వెలికి విడుచుట. ౩. ఊపిరిని లోనికిఁ గొనుట. (విల్యమ్సు).

నిశ్వాసించు. సం. అ. క్రి=నిశ్వసించు. (ఊపిరి వెలికివిడుచు.)

మ. వనితల్ నవ్వఁగఁ గౌఁగిలింపఁ గన నిశ్వాసింప గానం బొన్చర్వ నదల్పన్ బలుకన్ ముఖాసవము గూర్పన్ దన్ను నంటన్ ననల్, మొనపున్ బొన్న కురంటకంబుఁ దిలకంబున్ సిందువారంబు ప్రేంకనమున్ సంపెఁగ గోఁగునన్ వకుళమున్ గంకేళియున్ మావియున్. రామా. ౧. ౧౯౦.

నిశ్శంకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - శంక లేనివాఁడు- ౧. జంకు లేనివాఁడు; భయము లేనివాఁడు. ౨. సందేహము లేనివాఁడు.

నిశ్శబ్దము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శబ్దము లేనిది, సద్దు లేనిది. ౨. మాటలు లేనిది, మిన్నకుండునది. వి. అ. పుం. (సంగీత.) తాలమాన లఘుచతుష్టయకాలము. అవ్య. అ.న. సద్దులేమి.

నిశ్శమము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) శమము లేనిది, శాంతి లేనిది. అవ్య. అ.న. శమములేమి, శాంతి లేమి.

నిశ్శరణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - శరణము లేనిది - ౧. రక్షకము లేనిది. ౨. ఇల్లు లేనిది.

నిశ్శలాకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శలాక లేనిది. ౨. నిర్జనము, ఏకాంతమైనది. (ప్రదేశము.) వి. అ. న. ఏకాంతస్థలము.

నిశ్శల్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శల్యము లేనిది.

నిశ్శేషపఱచు. మి. స. క్రి. శేషము లేకుండఁ జేయు, మిగులు లేకుండఁజేయు.

గీ. చిక్కుబాకీలు పిదప నిశ్శేషపఱచెఁ, బ్రతిదినము దానిసంసారబాధలెల్ల, నెత్తుకెత్తుగ నడపె దుర్వృత్తి నతఁడు. విరం. ౨. ౧౧౬.

నిశ్శేషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిగులు లేనిది. క్రి. విణ. సర్వము, అంతయు.

శ్లో. నిశ్శేషవిశ్రాణితకోశజాతమ్. సం. రఘు. ౫. ౧.

నిశ్శోధ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శుద్ధిచేయఁ

బడినది. (వై. ని.)

నిశ్శ్రీకుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) -శ్రీ లేని వాఁడు – ౧. సంపద లేనివాఁడు. ౨. కాంతి లేనివాఁడు.

నిషంగధి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. ఆలింగనము కౌఁగిలింత. ౨. ధన్వి, విలుకాఁడు. ౩. సారథి. ౪. రథము. ౫. తృణము, గడ్డి. ౬. స్కంధము, మూఁపు.

నిషంగము సం. వి. అ. పుం. ౧. అధికసంగము, మిక్కిలికూడిక; విషయానురాగము. ౨. తూణీరము, అమ్ములపొది. ౩. కత్తి.

నిషంగి. సం. విశ. (న్. ణీ. న్.) ౧. నితాంత సక్తుఁడు, మిక్కిలి సంగము కలవాఁడు. ౨. అమ్ములపొది కలవాఁడు, విలుకాఁడు. ౩. ఖడ్గధారి, కత్తి కలవాఁడు.

నిషణ్ణకము. సం. విశ. (అ. ణ్ణికా. అ.) కూర్చున్నవాఁడు.

నిషణ్ణుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఉపవిష్టుఁడు, కూర్చున్నవాఁడు. ౨. స్థితుఁడు, ఉన్నవాఁడు.

నిషదము. సం. వి. అ. పుం. (సంగీత.) నిషాద స్వరము, 'ని' అనుస్వరము.

నిషద్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. క్షుద్రపర్యంకము, చిన్నమంచము. ౨. ఆపణము, అంగడి. ౩. హట్టము, అంగడివీథి. ౪. కూర్చుండుట.

నిషద్వర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రేయి, రాత్రి. (వాచ.)

నిషద్వరము. సం.వి.అ. పుం. కర్దమము, బురద.

నిషద్వరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. రాత్రి.

నిషద్వరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మన్మథుఁడు. (వై. ని.)

నిషధము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) కఠినము. వి. అ. పుం. ౧. ఒకదేశము. ౨. ఒకపర్వతము. ౩. (సంగీత.) నిషాదస్వరము, 'ని' అనుస్వరము.

నిషాదనము. సం.వి. అ.న. కూర్చుండఁబెట్టుట.

నిషాదము. స. వి. అ. పుం. ౧. (సంగీత) సప్త స్వరములలో కడపటిస్వరము. ౨. దేశభేదము.

నిషాది. సం. విశ. (న్.నీ.న్.) ౧. కూర్చుండు వాఁడు. ౨. ఉండువాఁడు. వి. న్. పుం. మావటీఁడు. ఈ. స్త్రీ. ౧. నిషాదస్త్రీ, బోయత. ౨. చండాలస్త్రీ, మాలెత. ౩. బ్రాహ్మణునకు శూద్రస్త్రీయందు పుట్టినది.

నిషాదితము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ఉపవేశితము, కూర్చుండఁబెట్టఁబడినది. వి. అ. న. నిషాదనము, కూర్చుండఁబెట్టుట.

నిషాదుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బోయవాఁడు. ౨. చండాలుఁడు, మాలవాఁడు. ౩. బ్రాహ్మణునకు శూద్రస్త్రీయందు పుట్టినవాఁడు.

నిషిక్తము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నితాంతసిక్తము, మిక్కిలి తడుపఁబడినది; మిక్కిలి చల్లఁబడినది. ౨. గర్భాదులందు ఉంచఁబడినది. (శుక్రము మొ.) ౩. శుక్రాదులవలనఁ బుట్టినది. (గర్భము మొ.) ౪. గర్భాధానము చేయఁబడినది. (స్త్రీ.) (నిషేచనము నిషిచ్యమానము మొ. సేచనము సిచ్యమానము మొ. వానివలె గ్రహించునది.)

నిషిద్ధము. సం. విశ. (అ. ఆ.అ.) ౧. నిషేధింపఁబడినది. ౨. కొట్టివేయఁ బడినది.

శ్లో. నిషిద్ధై రప్యేభి ర్లులితమకరందో మధుకరైః. వేణీ. ౧. ౧.

నిషిధ్యత్. సం. శతృ. నిషేధించుచున్న.

నిషిధ్యమానము. సం.విశ. (అ. ఆ. అ.) నిషేధింపఁబడుచున్నది.

నిషీదత్. సం. శత్రు. కూరుచున్న.

నిషూదనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చంపునది. వి. అ. న. వధము, చంపుట.

నిషేకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మిక్కిలి తడుపుట; చల్లుట. ౨. స్రవించుట, కాఱుట. శ్లో...తైలనిషేకబిందునా. సం. రఘు. ౮. ౩౮. ౩. శుక్రస్రావము, రేతోవిసర్జనము; గర్భాధానము.

నిషేచనము. సం. వి. అ. న=నిషేకము.

నిషేద్ధ. సం. విణ. (ఋ. ద్ధ్రీ. ఋ.) నిషేధించువాఁడు.

నిషేద్ధవ్యము. సం=నిషేధనీయము.

నిషేధకము. సం. విణ. (అ. ధికా. అ.) నిషేధించునది.

నిషేధత్. సం. శత్రు. నిషేధించుచున్న.

నిషేధనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిషేధింపఁదగినది.

నిషేధము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నివారణము. ౨. నివర్తనము, మరలించుట. ౩. నిరాకరణము. ౪. ఈపని అనిష్టాపాదకము కనుక చేయఁగూడ దని తెలుపు వేదాదివాక్యము. (వ్యతి. విధి.)

నిషేధించు. సం. స. క్రి. కూడ దని నిరాకరించు, త్రోసిపుచ్చు.

వ. అన్నారీనివహంబు...హంసగమన హంసాభిముఖ యైనయాత్రఁ బెద్దలు నిషేధింతురనుమీ యనుచు మందగతిం బెఱుందన యేతెంచె ... నైష. ౨. ౪౬.

నిషేధిత. సం=నిషేద్ధ.

నిషేధితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిషేధింపఁబడినది.

నిషేధితవ్యము. సం=నిషేధనీయము.

నిషేధ్యము. సం=నిషేధనీయము.

నిషేవ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నిషేవణము.

నిషేవకుఁడు. సం. విణ. (అ. వికా. అ.) ౧. చక్కఁగా సేవించువాఁడు, చక్కఁగా భజించువాఁడు. (భృత్యుఁడు, భక్తుఁడు మొ.) ౨. (ఆహారౌషధాదులను) చక్కఁగా ననుభవించువాఁడు. ౩. (వ్రతతీర్థయాత్రాదులను) చేయువాఁడు, అనుష్ఠించువాఁడు.

నిషేవణము. సం. వి. అ. న. ౧. కొలువు, సేవ. ౨. (వ్రతాదులను) చేయుట. ౩. (ఆహారాదులను) అనుభవించుట. (నిషేవకుఁడు, నిషేవ్యమాణము మొ. సేవకుఁడు, సేవ్యమానము మొ. వానివలె గ్రహించునది.)

నిషేవితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-౧. కొలువఁబడినది, భజింపఁబడినది. ౨. అనుభవింపఁబడినది. ౩. అనుష్ఠింపఁబడినది, ఆచరింపఁబడినది. (వ్రతాది.)

నిషేవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సేవింపఁదగినది, భజింపఁదగినది. ౨. అనుభవింపఁదగినది. ౩. ఆచరింపఁదగినది.

నిష్కంటకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ముండ్లు లేనిది. ౨. నిర్బాధకము, బాధకము లేనిది. (రాజ్యము మొ.)

నిష్కము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. పదునాఱు మాషములతూనిక కలబంగారునాణెము, మాడ. ౨. టంకము. ౩. దీనారము. ౪. పదునాఱు ద్రమ్మములయెత్తు. (౨౦వరాటంకములు=ఒక కాకిణి; ౪ కాకిణులు=ఒక పణము; ౧౬ పణములు=ఒక ద్రమ్మము; ౧౬ ద్రమ్మములు=ఒక నిష్కము.) నూటయెనిమిది మాడలయెత్తు గలబంగారము. (౧౨౦ మాడలయెత్తు కలబంగార మని కొందఱు.) ౫. వక్షోభూషణము, పతకము.

౪. బంగారు. ౫. బంగారుపాత్రము. ౬. పలము. (నాలుగుకర్షములయెత్తు.)

నిష్క-ర్తనము. సం. వి. అ. న. కత్తిరించుట, ఛేదించుట.

నిష్క-ర్షణము. సం. వి. అ. న. ౧. నిస్సారణము, వెలికి లాగుట; వెడలఁబుచ్చుట. ౨. నిశ్చయించుట.

నిష్క-ర్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నిస్సారణము, ఊడఁబెఱుకుట. ౨. సారాంశము. ౩. నిశ్చయము. ౪. ఇది యిట్టిది యింత యని స్వరూపనిర్ధారణము చేయుట.

నిష్క-ర్షించు. సం. స. క్రి. ౧. నిశ్చయించు. ౨. లాగు, బలవంతముగా కైకొను. (శ.ర.)

నిష్క-ల్మషము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) కల్మషము లేనిది.

నిష్క-ళ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ముట్లుడిగినయాఁడుది.

నిష్క-ళము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. కళాశూన్యము, కళలు లేనిది. (చంద్రబింబము మొ.) ౨. నిరవయవము, భాగములు లేనిది, సంపూర్ణము. (బ్రహ్మము.) ౩. వీర్యము లేనిది. ౪. నృత్తగీతాదికళాశూన్యము.

నిష్క-షాయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కషాయము -రాగద్వేషాదిదోషము- లేనిది. (మనసు మొ.)

నిష్కా-మము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. కామము లేనిది, కోరిక లేనిది. ౨. కామము -కోరిక- తో చేయఁబడనిది. (కర్మము.)

నిష్కా-రణము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నిర్హేతుకము, కారణము లేనిది. ౨. ఒక కారణము చేత కలుగనిది, సహజము.

నిష్కా-లకుఁడు. సం. విణ. (అ. లికా. అ.) ౧. కేశములు రోమములు గొఱిగించుకొన్నవాఁడు. ౨. నిర్గతసమయుఁడు, సమయము నతిక్రమించినవాఁడు.

నిష్కా-లనము. సం. వి. అ. న. ౧. చాలనము, కదల్చుట; పసులు లోనగువానిని తోలుట. ౨. చంపుట.

నిష్కా-లికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. జీవితకాలము తీఱినవాఁడు. ౨. అజయ్యుఁడు, జయింప శక్యముకానివాఁడు.

నిష్కా-సకుఁడు. సం. విణ. (అ. సికా. అ.) వెళ్లువాఁడు; వెడలఁగొట్టువాఁడు.

నిష్కా-సము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నిస్సారణము, వెడలించుట; వెడలుట, వెడలఁబాటు. ౨. ప్రాసాదాద్యుపరితలబహిర్భాగము, మేడ మొదలగు వానిమీఁదిబహిః ప్రదేశము.

నిష్కా-సి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) వెళ్లువాఁడు; వెళ్లఁగొట్టువాఁడు.

నిష్కా-సితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. తొలఁగఁబడినది, వెడలఁగొట్టఁబడినది. ౨. అహితము, ఉంచఁబడినది. ౩. అధికృతము, అధికారమునందుంచఁబడినది.

నిష్కా-సిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నిర్బంధము లేని దాసి. (అ. ని.)

నిష్కి-ంచనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఏమియు లేనివాఁడు, అకించనుఁడు, దరిద్రుఁడు. ౨. ఆప్తకాముఁడు, పొందఁదగిన దేదియు లేనివాఁడు.

నిష్కు-టము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అంతఃపురము, అంతిపురము. ౨. గృహారామము, ఇంటితోఁట. ౩. కవాటము, తలుపు. ౪. కేదారము, మడి. (హే. ని.)

నిష్కుటి. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. ఏలకి.

నిష్కులము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. కులము లేనిది. ౨. - నిర్గత మగుఅవయవసమూహము కలది-పొట్టు తీసినది.(ధాన్యాదికము.);తొక్కు తీసినది. (ఫలాదికము.)
ఉదా : నిష్కులీకృతదాడిమము.

నిష్కులీనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అకులీనుఁడు, నీచవంశమువాఁడు.

నిష్కులుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కులము లేనివాఁడు; బంధువులు లేనివాఁడు.

నిష్కుషితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఒలువఁబడినది (ఫలాదికము.);పొట్టుదీయఁబడినది. (ధాన్యాదికము.) ౨. తీసివేయఁబడినది. (ప్రాణాదికము.) ౩. చీల్పఁబడినది; ఖండితము, ముక్కలుచేయఁబడినది; పురుగులు మొదలగువానిచే కొఱుకఁబడినది.

నిష్కుహము. సం.వి అ.పుం.కోటరము, తొఱ్ఱ.

నిష్కూజము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) కూజనము లేనిది,కూఁత లేనిది. (పక్షి మొ.)

నిష్కూటము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కూటము లేనిది, కపటములేనిది.

నిష్కృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రాయశ్చిత్తము నొందినది. ౨. కృతము, చేయబడినది. ౩. (ఋణము పాపము మొదలగువానినుండి) విముక్తినొందినది, శుద్ధము. ౪. (రోగాదులనుండి) తొలఁగింపఁబడినది. వి. అ. న. ౧. ప్రాయశ్చిత్తము. ౨. సంకేతస్థలము.

నిష్కృతి. సం. విణ. (ఇ.) కృతి లేనివాఁడు.వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. (ఋణము పాపము మొదలగు వానినుండి) విముక్తి, శుద్ధి. ౨. ప్రాయశ్చిత్తము. ౩. (రోగాదులు) తొలఁగుట.

నిష్కృపుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కృప లేనివాఁడు, దయ లేనివాఁడు.

నిష్కృష్టము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నిస్సారితము, వెలికిలాగఁబడినది. (శల్యాది.) ౨. (పరరాజులు మొదలగువారినుండి) పుచ్చుకొనఁబడినది, అపహృతము.(ధనాదికము.) ౩.సారముగాఁ దీయఁబడినది. ౪. నిశ్చయింపఁబడినది. (ఉదా: నిష్కృష్టార్థము.)

నిష్కైవల్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిశ్చిత మైనకేవలత్వము -ఒంటితనము- కలది, కేవలము.
శ్లో. నిష్కైవల్యేన పాపేన తిర్యగ్యోనిమవాప్నుయాత్,పుణ్యపాపేన మానుష్యం పుణ్యేనైకేన దేవతామ్.సం.భార. శాం. (వాచ.)
౨. మోక్షహీనము.

నిష్కోటితము. సం. వి. అ. పుం. న. ఎడమచే తివ్రేళ్లతో వీణతీఁగెలను మీఁటుట. (వై. ని.)

నిష్కోషణకము. సం.విణ. (అ.ఇకా.అ.) దంతమలమును వెలికి తీయునది. (పలుదుట్టుపుల్ల.)
శ్లో. దంతస్య నిష్కోషణకేన నిత్యం, కర్ణస్య కండూయనకేన వాపి, తృణేన కార్యం భవతీశ్వరాణాం, కిమంగ వాగ్ఘస్తవతా నరేణ. సం. పంచ. మిత్రభేద. ౪౪.

నిష్కోషణము. సం. వి. అ. న. ౧. (పండ్లు ధాన్యము మొ. వాని) తోలు ఒలుచుట, పొట్టుతీయుట. ౨. అంతర్గతము లైనవాని బహిర్నిస్సారణము, లోపల నున్నవానిని వెలికి తీయుట.

నిష్కోషము. సం. వి. అ. పుం=నిష్కోషణము

నిష్క్రమణము. సం. వి. అ. న. ౧. గృహము నుండి వెలికి పోవుట,వెడలఁబాటు. ౨. శిశువును నాల్గవమాసమునగాని మూఁడవమాసమున గాని మొదటిసారి యింటినుండి వెలికి తీసికొని

వచ్చి సూర్యచంద్రాగ్నుల దర్శనము చేయించుట. (ఇది షోడశసంస్కారములలో నొకటి.)

నిష్క్రమణిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. శిశువులకు చేయఁదగిననిష్క్రమణ మనుసంస్కారము.

నిష్క్రమత్. సం. శత్రు. నిష్క్రమించుచున్న.

నిష్క్రమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వెడలఁబాటు, గృహాదులనుండి వెలుపలికి పోవుట. ౨. శిశువును నాల్గవమాసముసఁగాని మూఁడవ మాసమునఁగాని మొదటిసారి యింటినుండి వెలికి తీసికొనివచ్చి సూర్యచంద్రాగ్నుల దర్శనము చేయించుట. (ఇది షోడశసంస్కారములలో నొకటి.) ౩. జాత్యాదులనుండి భ్రంశము. (చెడుకులము అని శ.ర.) ౪. ధీశక్తి. (శుశ్రూష, శ్రవణము, గ్రహణము, ధారణము, ఊహ, అపోహము, అర్థవిజ్ఞానము, తత్త్వవిజ్ఞానము అను నెనిమిదిగుణములు కలది.)

నిష్క్రమించు. సం. అ. క్రి. వెడలు, వెడలిపోవు.

నిష్క్రమిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిష్క్రమించువాఁడు.

నిష్క్రయణము. సం. వి. అ. న. ౧. సమానమైనవిలువ కలఒకవస్తువు నిచ్చి మఱియొకవస్తువును తీసికొనుట, వినిమయము. ౨. తాకట్టువస్తువు మున్నగుదానిని విడిపించుట.

నిష్క్రయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. భృతి, కూలి; వేతనము, జీతము. ౨. వినిమయద్రవ్యము, సమానమైనవిలువ కలఒకద్రవ్యము నిచ్చి పుచ్చుకొన్న మఱియొకద్రవ్యము. ౩. వినిమయము, వస్తువులమాఱుపు. ౪. మూల్యము, వెల.

శ్లో. అభ్యుత్సహే సంప్రతి నోపరోద్ధుమల్పేతరత్వాచ్ఛ్రుతనిష్క్రయస్య. సం. రఘు. ౫. ౨౨.

౫. క్రయము, వెలకుఁగొనుట. ౬. విక్రయము, అమ్ముట. ౭. పరాధీన మగుదానిని ధనాదులిచ్చి విడిపించుట. ౮. పరాధీన మగుదానిని విడిపించుట కిచ్చుమూల్యము, విమోచనమూల్యము.

శ్లో. కుంభయోని రలంకారం తస్మై దివ్యపరిగ్రహం, దదౌ దత్తం సముద్రేణ పీతేనే వాత్మనిష్క్రయమ్. సం. రఘు. ౧౫. ౫౫.

శ్లో. ఔదాసీన్యం న యుక్తం ప్రియసుహృది గతే మత్కృతే చాతిఘోరాం, వ్యాపత్తిం జ్ఞాతమస్య స్వతనుమహామిమాం నిష్క్రయం కల్పయామి. ముద్రా. ౬. ౨౧.

౯. బుద్ధియోగము, బ్రహ్మానుసంధానము. ౧౦. సామర్థ్యము. ౧౧. నిర్గమనము, బయలు వెడలుట. ౧౨. ప్రత్యుపకారము.

నిష్క్రాంతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిష్క్రమించినది, బయలువెడలినది.

నిష్క్రాంతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నిష్క్రమించుట, బయలువెడలుట.

నిష్క్రామకుఁడు. సం. విణ. (అ. మికా. అ.) నిష్క్రమించువాఁడు, బయలువెడలువాఁడు.

నిష్క్రామితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వెడలింపఁబడినది, నిష్క్రమింపఁజేయఁబడినది.

నిష్క్రామ్యత్. సం=నిష్క్రమత్.

నిష్క్రియుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వ్యాపారశూన్యుఁడు, పని లేనివాఁడు. ౨. విహితకర్మము లాచరింపనివాఁడు.

నిష్క్వాథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మాంసాదిక్వాథము, మాంసాదులు వైచి కాఁచిన కషాయము; క్వాథము, కషాయము.

నిష్టంకము. సం. వి. అ. న. మధుపర్కము. (అతిథులకు తేనె పెరుఁగు పండ్లు మొదలగునవి యొసంగుట. వై. ని.)

నిష్టంకించు. సం. అ. క్రి. తాఁకు, మాఱ్కొను.

శా. నిష్టంకించి శశాంకశేఖరుఁడు గాండీవా యుధుండుఁ జ భుజా, వష్టంభంబులు సిద్ధచా రణులు గైవారంబుఁ గావింపఁగా, దిష్టాం తాంతకఘోరమూర్తు లయి సాదృశ్యం బ దృశ్యంబుగా, ముష్టీముష్టి రణంబు చేసిరి యసన్మోహ ప్రకారంబులన్. భార. ౩.౧౫.

వ...కాలు మెట్టుటయుం గేలు దట్టుటయుం జీర చించుటయుం గేరడించుటయున్ నిష్టంకించి ముష్టీముష్టిఁ గచాకచిం గలహించువారల వహించుకొని చేపట్లయుం బూనుజానపదులు ను...పాంచా. ౨. ౩.

నిష్టపనము. సం. వి. అ. న. ౧. ఎక్కువగా కాలుట. ౨. మిక్కిలి కాల్చుట.

నిష్టప్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మెఱుఁ గుపెట్టఁబడినది, చికిలిచేయఁబడినది. ౨. చక్కఁ గా వండఁబడినది, బాగుగా పక్వము చేయఁబడి నది. ౩. బాగుగా కాలినది. ౪. బాగుగా కా ల్పఁబడినది.

నిష్టానకము. సం. వి. అ. పుం. ఆర్తధ్వని, మొఱ.

నిష్టాపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కాల్చుట, వెచ్చ చేయుట. ౨. పరితాపము, దుఃఖము.

క. దుష్టమనస్కుం డగునా, ధృష్టద్యుమ్నుండు దక్క దేవా సుజనో, త్కృష్టుఁ డగుగురుని తెగుటయు, నిష్టాపముఁ బొందె భూతనికరము లెల్లన్. భార. ద్రో. ౧. ౪౯.

నిష్ఠ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. స్థితి, ఉనికి. ౨. ఆ ధారము. ౩. నిలుకడ, కుదురు.

శ్లో. మనో నిష్ఠాశూన్యం భ్రమతి చ కిమప్యా లిఖతి చ. మాలతీ. ౧. ౩౧.

౪. ఆస్థ, ఆసక్తి. ౫. భూనిక, అభినివేశము. ౬. ధర్మాదులయందలి శ్రద్ధ, నమ్మిక. (శాస్త్రనిష్ఠ, కర్మనిష్ఠ.) ౭. అంతము, సమాప్తి. ౮. (నాట్య.) ప్రస్తుతః ప్రాసమాప్తిరూప మయినసంధివిశేష ము. ౯. నాశము. ౧౦. నివృత్తి, సెలవే అుట. ౧౧. యాచన, వేఁడికోలు. ౧౨. (వ్యా క.) క్త క్తవతు ప్రత్యయములు. ౧౩. అవధార ణము, నిశ్చయము.

గీ...సంశయితసంవేదనంబు, మనసుకృత్యంబ యిక్కార్యమునను నొండ్లు, సారవు నిష్ఠ బుదిన యగుఁ జొరఁగ సేర, వితెఱంగున కప రంబు లెతిఁగికొనుము. భార. అశ్వ. ౨. ౭౯.

నిష్ఠము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉన్నది. (ఉదా: తటాకనిష్ఠజలము.)

వ...నివృత్తిధర్మంబునందు నిష్ఠుండును విద్యా సహాయుండును నై...భార. శాం. ౬. ౪౧౩.

నిష్ఠానము. సం. వి. అ. న. ౧. తేమనము, తిమ్మనము, పాలు పిండి బెల్లముకలిపి వండెడుపదార్థము. ౨. గంధపుగిన్నె. (వై. ని.)

నిష్ఠించు. సం. అ. క్రి. నిష్ఠ కలిగియుండు, శ్రద్ధ వహించు.

ద్వి. సెలకొని మముఁ బ్రోవ నిష్ఠించి కావఁ, దలఁచి...పండితా. పురా. ౧౩౪ పొ.

ద్వి. కరతలాంగుళములఁ గనుఱెప్ప లెత్తి, సర సున్నఁ గని పాఱ నిష్ఠించి యుండు. బస. పు. ౩. ౪౪౩ పం.

స. క్రి. నిశ్చయించు, నిర్ణయించు.

సీ...ఉదంకుండు పనుడెంచి విభు నభిజ్ఞాన మడిగె, నాతఁ డీగతి సేమ మగు నని నిష్ఠిం ప రా దిది పెలి గాఁగ లేద పెఱ, గలియు ను. అ...అనిన...భార. అశ్వ. ౩. ౫౫.

క. అని నిష్ఠించి పలుక నృవ్వినుతచరిత్రుండు... తపమునన మే లొందెన్. భార. అశ్వ. ౨. ౭౨.

సీ. నిష్ఠించి యిబ్బంగి నీ కేము సెప్పినవాక్యంబు

తెల్లను వఱదఁ గలసి,పోయెనే... భార. అశ్వ. ౧. ౧౨.

నిష్ఠితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చక్కఁగా నెలకొనియున్నది; ఉన్నది. ౨. నిష్ఠ గలది, శ్రద్ధ గలది. ౩. స్థిరము, నిలుకడకలది. ౪. నిశ్చితము, నిశ్చయింపఁబడినది.

నిష్ఠీవనము. సం. వి. అ. న=నిష్ఠీవము.

నిష్ఠీవము. సం. వి. అ. పుం. న. ఉమియుట.

నిష్ఠీవితము. సం. వి. అ. న=నిష్ఠీవము.

నిష్ఠురము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. కఠినమైనది, గట్టిది. (వస్తువు మొ.) ౨. పరుషము, పరుసనిది. (మాట.) ౩. అశ్లీల మైనది, అమంగళకర మైనది. (మాట.) వి.అ.న. ౧. పరుషవచనము. ౨. అశ్లీలవచనము, అమంగళకర మగుమాట.

నిష్ఠేవనము. సం=నిష్ఠీవము.

నిష్ఠేవము. సం=నిష్ఠీవము.

నిష్ఠ్యూతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉమియఁబడినది. (ఉమ్మి మొ.) వి. అ. న. ఉమియుట.

నిష్ఠ్యూతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ఉమియుట.

నిష్ణాతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నేర్పరి, ప్రవీణుఁడు. ౨. పారంగతుఁడు, పూర్తిగా నేర్చినవాఁడు.

నిష్ణుఁడు. సం=నిష్ణాతుఁడు.

నిష్పంకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. బురద లేనిది. ౨. కల్మషము లేనిది, పాపము లేనిది.

నిష్పక్వము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧.మిక్కిలి పక్వ మైనది (కూర మొ.) ౨. క్వథితము, కషాయముగా కాఁపఁబడినది.

నిష్పతనము. సం. వి. అ. న. వెలుపలికి పరుగిడి వచ్చుట, వేగముగా నిర్గమించుట.

నిష్పతిష్ణువు. సం.విణ. (ఉ.) నితాంతపతన శీలుఁడు,మిక్కిలి పడెడుస్వభావము కలవాఁడు.

నిష్పత్తి. సం.వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. ఉత్పత్తి,పుట్టుక. ౨. పరువము, పండుట. ౩. సిద్ధి, నెఱవేఱుట. ౪. (గణిత.) సంబంధము, రెండు సంఖ్యలలో చిన్నసంఖ్యవలన పెద్దసంఖ్య ఎన్నిపర్యాయములకు నిశ్శేషముగా పోవుచున్నదో ఆపర్యాయ సంఖ్య. (ఉదా: ౧౫, ౩ సంఖ్యలలో ౩ వలన ౧౫ సంఖ్య ౫ పర్యాయములకు నిశ్శేష మగునట్లు తీసివేయఁబడుచున్నది కావున ౫ సంఖ్య ౧౫, ౩ లకు నిష్పత్తి యగును.)

నిష్పత్త్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)పత్త్రములు లేనిది.

నిష్పత్త్రాకరణము. సం. వి. అ. న.=నిష్పత్త్రాకృతి.

నిష్పత్త్రాకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)సపుంఖముగా అవలిప్రక్కకు దూసికొనిపోవునట్లు బాణముచే కొట్టఁబడినది, గఱులు దూసికొనియావలిప్రక్కకు వచ్చునట్లు బాణముచే కొట్టఁబడినది; మిక్కిలి బాధపెట్టఁబడినది. (మృగాదికము.)

నిష్పత్త్రాకృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. అతివ్యథనము, మిక్కిలి బాధపెట్టుట.

నిష్పదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పాదహీనము, అడుగులులేనిది. వి. అ. న. చక్రములు లేనియానము. (నావ మొ.)

నిష్పద్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కలుగుచున్నది.

నిష్పన్నము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఉత్పన్నము, కలిగినది. ౨. సిద్ధించినది, నెఱవేఱినది.

నిష్ప్రకారకము. సం. విణ. (అ. క కా. అ.) ౧. ప్రకారములు -భిన్నవిధములు- లేనిది, ఒక రీతిగనే యుండునది ౨. నిర్వికల్పము.

నిష్ప్రకాశము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వెలుఁగు లేనిది. ౨. స్పష్టము కానిది.

నిష్ప్రచారము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. సంచరింపనిది, ఒకచోటనే యుండునది. ౨. ఏకాగ్రము, ఒకదానియందే లగ్నమయినది.

నిష్ప్రతిఘము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ప్రతిఘాతము లేనిది, అడ్డు లేనిది.

నిష్ప్రతిద్వంద్వుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అసమానుఁడు, సాటి లేనివాఁడు. ౨. ఎదిరి లేనివాఁడు, శత్రువు లేనివాఁడు.

నిష్ప్రతిభుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాంతి లేనివాఁడు. ౨. ప్రజ్ఞాశూన్యుఁడు, జడుఁడు.

నిష్ప్రతీకారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రతికారము లేనిది. వి. అవ్య.అ.న. ప్రతిక్రియలేమి. ఇట్లే: నిష్ప్రతికారము, నిష్ప్రతిక్రియము.

నిష్ప్రత్యూహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్విఘ్నము, విఘ్నము లేనిది. వి.అవ్య. అ. న. విఘ్నములు లేమి.

నిష్ప్రపంచము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రపంచము లేనిది. ౨. విస్తీర్ణత లేనిది, సంకుచిత మైనది. ౩. మోసము లేనిది.

నిష్ప్రభము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాంతి లేనిది, దీప్తి లేనిది. ౨. తేజస్సు లేనిది, ప్రతాపము లేనిది.

నిష్ప్రయోజనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రయోజనము లేనిది. వి. అవ్య. అ. న. ప్రయోజనములేమి.

నిష్ప్రవాణము. సం. వి. అ. న. చలువచేయని క్రొత్తవస్త్రము, అనాహతము.

నిష్ప్రవాణి. సం. విణ. (ఇ) క్రొత్తది (వస్త్రము.)

నిష్ఫల. సం. వి. ఆ. (స్త్రీ). ముట్టుడిగినయాఁడుది.

నిష్ఫలము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ఫలము లేనిది, ప్రయోజనము లేనిది, వ్యర్థ మైనది. (యత్నము. మొ.) ౨. పండ్లు లేనిది. (చెట్టు మొ.) ౩. పండనిది (వరిమొక్క మొ.) ౪. గొడ్డుది, వీర్యము లేనిది.

నిష్యందము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) స్రవించునది, కాఱునది. వి. అ. పుం. ౧. క్షరణము, స్రవించుట, కాఱుట. ౨. వృక్షాదులపట్టనుండి కాఱు ద్రవము, రసము. ౩. ప్రవాహము, సెలయేఱు. (ఇట్లే: నిస్యందము.)

నిష్యంది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. స్రవించునది, కాఱునది. ౨. నిష్యందము కలది, రసము కలది. ౩. స్రవింపఁజేయునది, ఒలికించునది.

నిష్షమము. సం=దుష్షమము.

నిష్పందము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) స్పందము లేనిది, కొంచె మైనను కదలిక లేనిది.

నిసంపాతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) సంచారశూన్యము, రాకపోకలు లేనిది (త్రోవ మొ.) వి. అ. పుం. (నివృత్తసంచారము) నిశీథము, నడిరేయి.

నిసర్గజము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) స్వభావముచేఁ బుట్టునది, సహజము, స్వాభావికము.

నిసర్గము. సం. వి. అ. పుం. ౧. స్వభావము. ౨. స్వరూపము. ౩. సృష్టి, సృజించుట. ౪. విసర్గము, విడుచుట. ౫. ఇచ్చుట, అప్పగింత.

నిష్పరిగ్రహుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. భార్యాదులు లేనివాఁడు. ౨. ప్రతిగ్రహము లేనివాఁడు, ఒకరినుండి ఏమియు పుచ్చుకొనని వాఁడు. ౩. పరిజనము లేనివాఁడు, పరివారము లేనివాఁడు. ౪. భోగ్యవస్తువులసంబంధము లేని వాఁడు.

నిష్పరిచ్ఛదుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పరిచ్ఛదము లేనివాఁడు.

నిష్పవనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గాలి లేనిది. (స్థలము మొ.) వి. అ. న. చేట లోనగువానిచే చెరుగుట.

నిష్పాదకము. సం. విణ. (అ. దికా. అ.) నిష్పాదించునది, కలిగించునది.

నిష్పాదన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.=నిష్పాదనము.

నిష్పాదనము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉత్పత్తిగాఁ జేయుట, కలిగించుట. ౨. సిద్ధింపఁజేయుట, నెఱవేర్చుట.

నిష్పాదనీయము. సం.=నిష్పాద్యము.

నిష్పాదయత్. సం. శతృ. నిష్పాదించుచున్న.

నిష్పాదయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిష్పాదించుచున్నది.

నిష్పాదయిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిష్పాదించువాఁడు.

నిష్పాదయితవ్యము. సం.=నిష్పాద్యము.

నిష్పాదించు. సం. స. క్రి. ౧. కలిగించు. ౨. సిద్ధింపఁజేయు, నెఱవేర్చు.

నిష్పాదితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. కలిగింపఁబడినది. ౨. సిద్ధింపఁజేయఁబడినది, నెఱవేర్పఁబడినది.

నిష్పాద్యమానము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిష్పాదింపఁబడుచున్నది, నెఱవేర్పఁబడుచున్నది.

నిష్పాద్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిష్పాదింపఁదగినది, నెఱవేర్పఁదగినది.

నిష్పావము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) వికల్పము లేనిది, నిశ్చితము. వి. అ. పుం. ౧. (ధాన్యాదులు) ఎగురఁబోయుట, తూర్పెత్తుట. ౨. వితుషీకరణము, చెరుగుట. ౩. చేట లోనగువాని గాలి; గాలి. ౪. పెసలు లోనగువానిపొట్టు. ౫. కడంగరము, మాషముద్గాదికాష్ఠము. ౬. శ్వేతశింబీధాన్యము, అనుములు†. ౭. రాజమాషము, పెద్దబొబ్బరలు†.

నిష్పావితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. చెరుగఁబడినది. ౨. తూర్పెత్తఁబడినది. (ధాన్యాదికము.)

నిష్పిష్టము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. చక్కఁగా నూఱఁబడినది. ౨. మిక్కిలి నలఁగఁగొట్టఁబడినది.

నిష్పీడనము. సం. వి. అ. న. ౧. పిసుకుట. ౨. పిండుట. ౩. మర్దించుట. ౪. పీడించుట, బాధించుట. (నిష్పీడనీయము, నిష్పీడితము మొ. పీడనీయము, పీడితము మొ. వానివలె గ్రహించునది.)

నిష్పురుషము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నిర్జనము, జనము లేనిది. ౨. మగవాఁడు లేనిది. (వంశాదికము.)

నిష్పులాకము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. పొల్లు లేనిది, గట్టిది. (ధాన్యము మొ.) ౨. మెతుకు లేనిది.

నిష్పేషణము. సం. వి. అ. న.=నిష్పేషము.

నిష్పేషము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నిఘర్షణము, చక్కఁగా నూఱుట. ౨. నిష్పీడనము. ౩. చూర్ణనము, పొడిచేయుట.

నిష్ప్రకారకము. సం. విణ. (అ. ఉకా. అ.) ౧. ప్రకారములు -భిన్నవిధములు- లేనిది, ఒక రీతిగనే యుండునది ౨. నిర్వికల్పము.

నిష్ప్రకాశము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వెలుఁగు లేనిది. ౨. స్పష్టము కానిది.

నిష్ప్రచారము, సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. సంచరింపనిది, ఒకచోటనే యుండునది. ౨. ఏకాగ్రము, ఒకదానియందే లగ్నమయినది.

నిష్ప్రతిఘము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ప్రతిఘాతము లేనిది, అడ్డు లేనిది.

నిష్ప్రతిద్వంద్వుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అసమానుఁడు, సాటి లేనివాఁడు. ౨. ఎదిరి లేనివాఁడు, శత్రువు లేనివాఁడు.

నిష్ప్రతిభుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాంతి లేనివాఁడు. ౨. ప్రజ్ఞాశూన్యుఁడు, జడుఁడు.

నిష్ప్రతీకారము, సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రతికారము లేనిది. వి. అవ్య.అ.న. ప్రతిక్రియలేమి. ఇట్లే : నిష్ప్రతికారము, నిష్ప్రతిక్రియము.

నిష్ప్రత్యూహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్విఘ్నము, విఘ్నము లేనిది. వి.అవ్య. అ. న. విఘ్నములు లేమి.

నిష్ప్రపంచము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రపంచము లేనిది. ౨. విస్తీర్ణత లేనిది, సంకుచిత మైనది. ౩. మోసము లేనిది.

నిష్ప్రభము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాంతి లేనిది, దీప్తి లేనిది. ౨. తేజస్సు లేనిది, ప్రతాపము లేనిది.

నిష్ప్రయోజనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రయోజనము లేనిది. వి. అవ్య. అ. న. ప్రయోజనములేమి.

నిష్ప్రవాణము. సం. వి. అ. న. చలువచేయని క్రొత్తవస్త్రము, అనాహతము.

నిష్ప్రవాణి. సం. విణ. (ఇ) క్రొత్తది (వస్త్రము.)

నిష్ఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ముట్టుడిగినయాఁడుది.

నిష్ఫలము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ఫలము లేనిది, ప్రయోజనము లేనిది, వ్యర్థ మైనది. (యత్నము. మొ.) ౨. పండ్లు లేనిది. (చెట్టు మొ.) ౩. పండనిది (వరిమొక్క మొ.) ౪. గొడ్డుది, వీర్యము లేనిది.

నిష్యందము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) స్రవించునది, కాఱునది. వి. అ. పుం. ౧. క్షరణము, స్రవించుట, కాఱుట. ౨. వృక్షాదులపట్టునుండి కాఱుద్రవము, రసము. ౩. ప్రవాహము, సెలయేఱు. (ఇట్లే: నిస్యందము.)

నిష్యంది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. స్రవించునది, కాఱునది. ౨. నిష్యందము కలది, రసము కలది. ౩. స్రవింపఁజేయునది, ఒలికించునది.

నిష్షమము. సం=దుష్షమము.

నిష్పందము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) స్పందము లేనిది, కొంచె మైనను కదలిక లేనిది.

నిసంపాతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) సంచారశూన్యము, రాకపోకలు లేనిది (త్రోవ మొ.) వి. అ. పుం. (నివృత్తసంచారము) నిశీథము, నడిరేయి.

నిసర్గజము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) స్వభావముచేఁ బుట్టునది, సహజము, స్వాభావికము.

నిసర్గము. సం. వి. అ. పుం. ౧. స్వభావము. ౨. స్వరూపము. ౩. సృష్టి, సృజించుట. ౪. విసర్జము, విడుచుట. ౫. ఇచ్చుట, అప్పగింత.

నిసర్గసిద్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) స్వభావముచేతనే కలిగినది, సహజము.

నిసారు. వి. మల్లవిద్యావిశేషము.

వ... వెనఁగులాటవితంబులును నిసారు... మొదలగుచోరవనేర్పులును... మల్లపు. ౩. ౭౯.

నిసి. వి. (సం. నిశా. ప్రా. నిసా. క. నిసి.) ౧. రాత్రి.

చ... పతిదివ్యభవ్యమణిపాదుక లంఘ్రుల సంఘటించి యక్కనకపురంబు చొచ్చి తమకంబున నన్నిసి పుచ్చి చేరఁగన్. విక్ర. ౨. ౧౦౫.

౨. అర్ధరాత్రము. (శ. ర.)

జః నిసివెలుఁగు.

నిసింధువు. సం. వి. ఉ. పుం. సిందువారము, వావిలి.

నిసివెలుఁగు. వి. (√నిసి.) చంద్రుఁడు. (శ.ర.)

నిసుఁగు(వు). వి. (సం. శిశుః. త. నిసువు.) పక్షి మొ. వానిపిల్ల; శిశువు, బిడ్డ; అంకురము.

గీ. నిసు వనంగను బిల్లనా నిసుఁగనంగఁ, గూన యనఁ గందు నాఁగను గొదమ యనఁగఁ, దిర్యగర్భకములుగాను దెలియవలయు. ఆం. భా. ౨. ౯౯.

క. మచ్చాకపురూపులు పూన్చి నిజేజేయ నుంగునిసుఁగుం గని లోలో చొక్కియింతయు నోదవన్మచ్చిక నవ్వానిరాచమానిసి పలికెన్. అచ్చ. రా. కిష్కిం. ౨౩.

వ... గాధిపుత్త్రునిమీఁదిమైత్రియుఁ దల్లితో ఆంగునిసుంగుమీఁదికారుణ్యంబును బెనఁగొన ... పి. శకుం. ౨. ౧౪౯.

గీ. అందులకుఁ జాల సందియం బంది తేఁడు, వీనిఁ దెగటార్చి రం డని వేఁగ గజుఁడు, వృషభుఁ డంగదుఁ డీఁదయ ర్తిలినిసుంగు, నలుఁడు మొదలుగ బలియురఁ బిలిచి పనిచె. అచ్చ. రా. యు. ౧౪౨.

సీ. నిసువు పై పసుపునూనియబిడ్డు లంటినచిటికమిరుబుమాపుచీరతోడ. శుక. ౪. ౩౭.

గీ. కటకటా యెట్లు తనబుద్ధి కాటఁ గలియ, నిసువుఁ జంపంగఁ దలఁచెనో నీమగండు. హార. ౨. ౯౯.

సీ. మొక్క మోక నిసువు మొలక మో. సనఁగ నంకురమునకుఁ బేళ్లు... ఆం. సం. స్థా. ౩.

క్రొన్నిసువు=పసిబిడ్డ.

క. అసురుల మాయోపాయులఁ, గసిమసఁగఁగ నఁటు మఖంబుఁ గావఁగ నఁటు తాపసుఁడోకఁ డఁటు సిసువులఁ గ్రొన్నిసువుల నడిగె నఁటు మునులు నిర్దోషులుగా. రామా. ౪. ౭.

పసినిసువు=క్రొన్నిసువు.

క. అకటా పసినిసువులఁ గొంకక కాఁడవులకుఁ బంపఁగా వశె నని కోరికతోఁ బలికెద వా ద నింపుచుకయున్ గనికరము నీకుఁ జొప్ప డదు గదా. అచ్చ. రా. బాల. ౧౦౧.

నిసృత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. త్రివృత, తెగడ.

నిసృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నితాంతగతము, మిక్కిలిపోయినది.

నిసృష్టము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. విసృష్టము, విడువఁబడినది. ౨. ఇయ్యఁబడినది, అప్పగింపఁబడినది. ౩. సృజింపఁబడినది. ౪. న్యస్తము, ఉంచఁబడినది. (కార్యభారాదికము.) ౫. దాఁచఁబడినది. (తాకట్టువస్తువు మొ.) ౬. మధ్యస్థము, ఒకపక్షమున అభిమానము లేక సమానముగా నుండునది.

నిసృష్టార్థదూతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నాయికానాయకులభావమును గ్రహించి తనబుద్ధిచే కార్యము సాధించుదూతిక.

నిసృష్టార్థుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) న్యస్తకార్యభరుఁడు, అప్పగింపఁబడినకార్యము కలవాఁడు

వి. అ.పుం. ౧. స్వామిచే ధనాయవ్యయ పాలనమందును కుసీద -వడ్డి- కృషివాణిజ్యము లందును నియుక్తుఁ డైనవాఁడు. ౨. ఉభయుల భావమును గ్రహించి తానే యుత్తరము చెప్పి కార్యమును నెఱవేర్చుదూత. (నిసృష్టార్థుఁడు, మితార్థుఁడు, సందేశహారకుఁడు అని దూతలు ముగ్గురు.)

నిసోఢము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) మిక్కిలి సహింపఁబడినది.

నిస్తంతువు. సం. విణ. (ఉ) ౧. దారము లేనిది, సూత్రము లేనిది. ౨. సంతానము లేనిది.

నిస్తంద్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తంద్ర లేనిది, కునికిపాట్లు లేనిది. ౨. అలసత లేనిది, మాంద్యము లేనిది.

నిస్తంద్రి. సం. విణ. (ఇ) = నిస్తంద్రము.

నిస్తత్త్వము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) అసత్తయినది, వాస్తవము కానిది.

నిస్తబ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మ్రాన్పడినది, నిశ్చేష్టము. ౨. నిలిచినది, ఆఁగినది.

నిస్తమస్కము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చీకటి లేనిది. ౨. తమోగుణము లేనిది.

నిస్తరణము. సం. వి. అ. న. ౧. నిర్గమము, వెలువడుట. ౨. తరణము, (సముద్రము మున్నగునవి) కడచుట, దాఁటుట. ౩. నిస్తారము, (ఆపదాదులనుండి) తప్పించుకొనుట. ౪. సంపూర్ణముగా తెలిసికొనుట. ౫. ఉపాయము.

నిస్తరించు. సం. స. క్రి. ౧. (నద్యాదులను, కష్టాదులను) దాఁటు, కడచు.

క ... ధృత్యాలంబనంబునం గదా యయాతి యాపద నిస్తరించె. భార. శాం. ౧. ౩౩.

గీ. వారు సైరణ సేసి దుర్వారమైన, నిరతిశయ దుఃఖభారంబు నిస్తరించి, సౌఖ్య మొందరె ... భార. విరా. ౨. ౨౩౪.

౨. తరింపఁజేయు, దాఁటించు.

ఆ... మతి మదీయపిండోదక,నిధిఁ దనూజుఁ గులముని స్తరించు,వానిఁ బిత్రృగణంబువలని బుణంబుఁ బా,చినమహోపకారిఁ జిఱుతవాని.

ఆ. ఎట్టు నూచి చూచి యిది పాప మనక య్యయ్యసురవాతఁ ద్రోతు సదయవృత్తి. భార. ఆది. ౬. ౨౪౫,౨౪౯.

శ్లో. తమహం జ్యేష్ఠపుత్రం మే కులనిస్తారకం విభుం. సం. భార. ఆది. ౧౩౧. ౫౭.(వావిళ్ల ప్రతి పా.)

(నిస్తరిత, నిస్తరత్ మొ. తరిత, తరత్ మొ. వానివలె గ్రహించునది.)

నిస్తర్క్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)అతర్క్యము, తర్కింప శక్యము కానిది.

నిస్తర్హణము. సం.వి.అ.న. మారణము,చంపుట.

నిస్తలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తలశూన్యము, అడుగు లేనిది. ౨. వర్తులము, గుండ్రనిది. ౩. చంచలము, నిలుకడ లేనిది. వి. అవ్య. అ. న. తలాభావము, తలములేమి.

నిస్తలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వటిక, మాత్ర.

నిస్తారకము. సం.విణ. (అ. రికా. అ.) నిస్తరింపఁ జేయునది,దాఁటించునది.

నిస్తారణము. సం. వి. అ. న. ౧. దాఁటించుట. ౨. (కష్టాదులనుండి)దాఁటించుట, ఉద్ధరించుట. ౩. పారగమనము, (విద్యాదులయందు) అవ్వలి దరి చేరుట.

నిస్తారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తరణము, దాఁటుట. ౨. (అపాయాదులనుండి) ఉద్ధారము, తప్పించుకొనుట. ౩. (ఋణాదులను) పూర్తిగా చెల్లించుట. ౪. పారగమనము, (విద్యాదులయందు)అవ్వలిదరిచేరుట. ౫. ఉపాయము.

ఉ. మోక్షము.

నిస్తితీర్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నిస్తరింప నిచ్ఛ, దాఁటవలయు ననుతలంపు.

నిస్తితీర్షువు. సం. వి. ఉ. పుం. నిస్తరింప నిచ్ఛ కలవాఁడు, దాఁటఁ దలంపు కలవాఁడు.

నిస్తీర్ణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దాఁటఁబడినది, కడవఁబడినది (నది,పాపము మొ.) ౨. (కష్టాదులనుండి) ఉద్ధరింపఁబడినది, తప్పింపఁబడినది.

నిస్తుషక్షీరము. సం. వి. అ. పుం. గోదుమ.

నిస్తుషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వితుషీకృతము, పొట్టుతీసినది. (తండులాది.) ౨. నిర్మలము, మురికి లేనిది. ౩. లఘువైనది, తేలికయైనది.

నిస్తుషరత్నము. సం. వి. అ. న. -నిర్మలమణి- స్ఫటికము.

నిస్తుషితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. పొట్టు లేనిదిగా చేయఁబడినది. (తండులాది.) ౨. లఘూకృతము, చులుకనిదిగా చేయఁబడినది. ౩. త్యక్తము, విడువఁబడినది.

నిస్తేజము. సం. విణ. (స్) ప్రతాపము లేనిది వీర్యము లేనిది. వి. అవ్య. స్.న.౧. తేజోభావము, తేజములేమి. ౨. పౌరుషము లేమి, ప్రతాపము లేకపోవుట.

మ. మగపంతంబున మానసాదుఁ దనిలో మాకల్గి పైనెత్తినన్, బగ వాటింపక వాని నొంపక జగత్ప్రఖ్యాతిగా నోటమైఁ, దగ వూహింపక దుర్గభూములకు నిందాపాత్రమై శోక బుద్ధిఁగఁ జెప్పందగునే నృపప్రకృతి నిస్తేజంబు సైరించునే. దశకు. ౨. ౩౧.

నిస్తోదనము. సం. వి. అ. న= నిస్తోదము.

నిస్తోదము. సం. వి. అ.పుం. మిక్కిలిపొడుచుట, మిక్కిలిగ్రుచ్చుట; మిక్కిలిబాధించుట.

నిస్త్రపుఁడు. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) త్రప లేనివాఁడు, సిగ్గు లేనివాఁడు.

నిస్త్రాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) త్రాణ లేనిది, సత్తువ లేనిది.

మ. అన నా భృత్యుఁడు నిట్లు తప్ప దన నాహారమాత్రంబునకున్, మన మేమన్ముకు పోతిమో యితనికిం బాపంబు గా దంచు దు, ర్జనవృత్తిం జనువారలై మునులు నిస్త్రాణంపు గోవున్ సృజించి నియోగించిరి గౌతమోప్రకలమత్క్షేత్రంబు భక్షింపఁగన్.వరాహ. ౧౦. ౩౪.

క. అబ్బావికిఁ జేయేతం, బుబ్బుచుఁ దంబళి యొనర్చి యుత్సాహంబున్,గుబ్బతిలఁ గొన్ని చెట్లకు, నిబ్బరమున జలము లెత్తి నిస్త్రాణుండై. హంస. ౧. ౧౭౪.

నిస్త్రింశపత్త్రికము.సం.వి. అ. పుం. -నిస్త్రింశము -ఖడ్గము- వంటిఆకులు కలది- సింహుండము, బొమ్మచెముడు.

నిస్త్రింశపత్త్రిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నిస్త్రింశపత్త్రకము.

నిస్త్రింశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ముప్పదికి ఎక్కుడైనది. (వయస్సు మొ.) ౨. క్రూరము, కనికరము లేనిది. వి.అ. పుం. ఖడ్గము.

నిస్త్రైగుణ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సత్వరజస్తమోగుణములు లేనివాఁడు. ౨. సంసారము లేనివాఁడు.

నిస్త్రైణపుష్పి.సం. వి. ఈ. స్త్రీ-(స్త్రైణమును- స్త్రీవాంఛాదికమును-పోగొట్టుపుష్పములు కలది- రాజధుత్తూరము, ఒకజాతిఉమ్మెత్త.

నిస్త్వచ. సం.వి.ఆ.స్త్రీ.పరూషి, ఖర్జూరము.

నిస్పందము. సం=నిస్స్పందము.

నిస్పృహా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అగ్నిశిఖావృక్షము, తరిగోఱ్ఱి.

నిస్పృహము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ఆశ లేనిది.

నిస్యందము. సం. వి. అ. పుం. కాలువ.

నిస్రవము. సం=నిస్రావము.

నిస్రావము. సం. వి. అ. పుం. ౧. భక్తమండము, గంజి; గంజిమీఁగడ. ౨. క్షరణము, స్రవించుట. ౩. వెల్లువ, ప్రవాహము.

నిస్వనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధ్వని లేనిది. వి. అ. పుం. ధ్వని, మ్రోఁత.

నిస్వానము. సం=నిస్వనము.

నిస్సంగుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సంగము లేనివాఁడు, విషయాసక్తి లేనివాఁడు. ౨. (జనాదులతో) కూడిక లేనివాఁడు.

నిస్సంజ్ఞము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తెలివి లేనిది, మూర్ఛిల్లినది. ౨. సైగలు లేనిది. ౩. పేరు లేనిది.

నిస్సంతు. విణ. (సం. నిస్సంతతిః.) సంతాన శూన్యము. (శ. ర, బ్రౌ.)
(వ్యవ.) అతనిసంతు నిస్సంతై పోయినది.

నిస్సందేహము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) సందియములేనిది. వి. అవ్య. అ. న. సందియములేమి.

నిస్సందిగ్ధము. సం=నిస్సందేహము.

నిస్సంధి. సం. విణ. (ఇ) సంధులు లేనిది, అతుకులు లేనిది; గుత్తమైనది, దృఢము.

నిస్సంపాతము. సం=నిసంపాతము.

నిస్సంబాధము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) పరస్పర సంఘర్షము లేనిది,ఇఱుకటముకానిది.(చోటు.)

నిస్సంశయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సందేహము లేనిది; నిశ్చితమైనది. వి. అవ్య. అ. న. సంశయములేమి.

నిస్స్పందము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) స్పందము లేనిది, కొంచెమైనను కదలనిది.వి.అ.పుం. అధికచలనము, మిక్కిలి కదలుట. వి. అవ్య.అ. న. కదలికలేమి.

నిస్సత్తువ. వి. (సం. నిస్సత్వం. ప్రా. నిస్సత్త.) శక్తిలేమి, అశక్తి. (శ.ర,బ్రౌ.నిస్సత్తువు.చి.ని.)

నిస్సత్త్వము.సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సత్తువ లేనిది, బలము లేనిది. ౨. యోగ్యత లేనిది, నీచము. ౩. ఉనికి లేనిది, పారమార్థికసత్యత్వము లేనిది. ౪. జంతువులు లేనిది. వి.అవ్య.అ.న.౧. అశక్తి, సత్తువలేమి. ౨. అభావము, ఉనికిలేమి.

నిస్సపత్నుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సపత్నులు లేనివాఁడు, శత్రువులు లేనివాఁడు.

నిస్సరణము. సం. వి. అ. న. ౧. నిర్గమము, వెడలఁబాటు. ౨. గృహాదిముఖము, ఇల్లు లోనగువానిముందరిభాగము. ౩. మరణము. ౪. నిర్వాణము, ముక్తి. ౫. ఉపాయము, వెరవు.

నిస్సాణము. సం. వి. అ. పుం. చర్మవాద్యవిశేషము.

ఉ. వారును నవ్వసుంధర నవారణఁ జాటఁ దోణంగి రోలి మ్రూరూరను బల్లెపల్లె నగరోత్కరవీథులఁ బట్టణంబులన్, భేరులు తమ్మటంబులును నిస్సాణంబులు శంఖకాహళుల్, బోరు కలంగ మ్రోయ వృషపుంగవునాజ్ఞ వినంగఁ జెప్పుచున్. రుక్మాం. ౧. ౧౧౫.

చ. ఉరవడి శంఖకాహళము లూఁదుచు దిక్కు-
లు వ్రయ్య నార్చుచున్, జెరసి మృదంగ
నిస్సవాణభేరులు ఘోషిల వ్రేయుచున్...
భా. రా. సుం. ౪౯౧.

నిస్సహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఓర్పు లేనిది, సహింపనిది. ౨. బలము లేనిది, పటుత్వము లేనిది.

నిస్సాణము. సం. వి. అ. పుం. చర్మవాద్యవిశేషము.

ఉ. బాణుని గారవించి పురభంజను వీడ్కొని
శంఖనాదని,స్సాణధణంధణల్ చెలఁగ...
అని. ౫. ౪౭.

నిస్సానము. వి. (సం. నిస్సాణః. క. నిస్సాళవు.) చర్మవాద్యవిశేషము.

మ. అని దీవించుచు శుక్రుఁ డంతటను సైన్యం
బొప్పఁగాఁ గ్రమ్మఱన్, జనియెన్ రాజును
భేరులున్ గడిఁదినిస్సానంబులున్ లోను
గాఁ,గను బెక్కుల్ బలువాయిదంబులు
చెలంగన్ వీడు చేరంగ నంతను దానం గల
వార లెల్లఁగడకల్ దైవాఱ నొక్కుమ్మడిన్.
యయా. ౪. ౧౫౧.

నిస్సార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -చేవ లేనిది- కదళి, అరఁటి*.

నిస్సారణము. సం. వి. అ. న. బహిష్కరణము, వెడలఁగొట్టుట. ౨. గృహాదిముఖము, ఇల్లు లోనగువానిముందరిభాగము.

నిస్సారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సారము లేనిది. వి. అ. పుం. ౧. నిర్గమము, పైకి పోవుట. ౨. శాఖోటకము*. ౩. శ్యోనాకభేదము, ఒకజాతిదుండిగము*.

నిస్సారితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) బహిష్కృతము, వెడలఁగొట్టఁబడినది.

నిస్సీమము. సం.విణ.(న్. న్, మా, మ్నా. న్.) ౧. సీమ లేనిది, ఎల్ల లేనిది. ౨. మేర లేనిది.

నిస్స్నేహా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అతసి, నల్లయగిసె*.

నిస్స్నేహఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -చమురులేని పండ్లు కలది- శ్వేతకంటకారి, తెల్లవాఁకుడు*.

నిస్స్నేహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రేమ లేనిది, చెలిమి లేనిది. ౨. చమురు లేనిది, జిడ్డు లేనిది. వి. అవ్య. అ. న. స్నేహాభావము, చెలిమిలేమి.

నిస్స్రవము. సం=నిస్స్రావము.

నిస్స్రావము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వ్యయము, వెచ్చము. ౨. భక్తరసము, గంజి. ౩. వడిగల వెల్లువ, వేకవంత మగు ప్రవాహము.

నిస్స్వుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధనములేనివాఁడు, దరిద్రుఁడు. ౨. జ్ఞాతులు లేనివాఁడు, బంధువులు లేనివాఁడు.

నిహంత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) చంపువాఁడు, నాశము చేయువాఁడు. (నిహంతవ్యుఁడు, నిహననీయుఁడు మొ. హంతవ్యుఁడు, హననీయుఁడు మొ. వానివలె గ్రహింపవలయును.)

నిహతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కొట్టఁబడినది. ౨. చంపఁబడినది. ౩. (గణిత.) గుణింపఁబడినది. వి. అ. పుం. అనుదాత్తస్వరము. న. (గణిత.) గుణకారము.

నిహతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. మరణము, చావు. ౨. కొట్టు, దెబ్బ.

నిహననము. సం. వి. అ. న. ౧. వధము, చంపుట. ౨. కొట్టుట.

నిహాక. సం.వి.ఆ. స్త్రీ. ఉడుము; నీటిఉడుము.

నిహారము. సం. వి. అ. పుం. నీహారము, మంచు.

నిహింసనము. సం. వి. అ. న. వధము, చంపుట.

నిహితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆహితము, ఉంచఁబడినది. ౨. స్థాపితము, నెలకొల్పఁబడినది. ౩. నిక్షిప్తము, నిధిగా నుంచఁబడినది. (ధనాది.)

నిహీనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి హీనుఁడు, నీచుఁడు.

నిహ్నవనము. సం. వి. అ. న. ౧.అపలాపము, (సత్యాదులను) మఱుఁగుపఱిచి చెప్పుట. ౨. మిష, నెపము.

నిహ్నవము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అపలాపము, కలరూపును కప్పిపుచ్చి చెప్పుట. ౨.గోపనము, రహస్యము. ౩. శాఠ్యము, కపటము. ౪. అపనమ్మిక, అవిశ్వాసము. ౫. నిరాకరణము, తిరస్కారము. ౬. మిష, నెపము.

నిహ్నవవాది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) సత్యము కప్పిపుచ్చి మాయగా మాటలాడువాఁడు, కపటవాది. (సాక్షి, ప్రతివాది మొ.)

నిహ్నవించు. సం. స. క్రి. మఱుఁగుపఱుచు.

సీ. రాజకార్యపరంపరాక్షేపమిషమున నిట్టూర్పు గాడ్పుల నిహ్నవించు. సైమ. ౧. ౮౪.

నిహ్నవోత్తరము. సం. వి. అ. న. యథార్థస్థితిని కప్పిపుచ్చి చెప్పెడుఉత్తరము, కపటముగా చెప్పు ప్రతివచనము.

నిహ్నుతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧.మఱుఁగుపఱుపఁబడినది. ౨. నిరాకరింపఁబడినది.

నిహ్నుతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ=నిహ్నవము.

నిహ్రాదము. సం=నిర్హ్రాదము.

నీ

నీ. స. (క.త.నీ.) యుష్మదర్థకము. (దీనికి ప్రథమాదివిభక్త్యేకవచనములయందు నీవు, ఈవు, నిన్ను, నిను, నిన్, నీచేత, నీకు, ఈకు మొదలగు రూపములును బహువచనముల మీరు,ఈరు,మీరలు,ఈరలు,మిమ్ము,మిము,మీచేత, మీకు, ఈకు మొదలగురూపములును అగును.) చూ. ఈవు.

గీ. నీవు మాచుట్టమవ పోలె నెమ్మితోడ. భార. ఆది. ౨. ౧౪౪.

చ ... నీ వితనితోడ రణం బొనరించెదేని వి, స్తరముగ నీదువంశమును దల్లిని దండ్రిని జెప్పు ... భార. ఆది. ౬. ౪౪.

గీ. విదురుఁ డేతెంచి యొరులకు వినియు నెఱుఁగఁ,గానియ ట్లుండఁ బలికె నిక్కఁగఱపె బుద్ధి. భార. ఆది. ౬. ౧౪౪.

చ. అనవుడు నల్ల నవ్వి మనుజాధిపుఁ డి ట్లను మీర లర్థసా, ధనపరతంత్రకోవిదులు ... ఆము. ౩. ౫౮.

సీ...కనుఁగొందు నేను మి మ్మిరువుర...సైమ. ౨. ౮౬.

క. ఇది యట్టిద నీచెప్పిన,సదభిమతోదారఫణితి సర్వము వింటిఁ, మదిలోనఁ గంటి దీనికి, నొదవఁగ నుపాయ మొకటి యూహించి తగన్. హరి. ఉ. ౧. ౨౩.

మ. నిను నేఁ బాసి చనంగ నోప నిచటన్ నీతోడిదే లోక మై, మనువాఁడన్...కాళ. ౩. ౯౨.

నీఁగు=ఈఁగు[1]. స. క్రి. (క. నీగు. త. నీంగు.) ౧. నివర్తిల్లఁజేయు; పోఁగొట్టుకొను.

గీ...అనుమతి లేక కోయంగఁ దగునె,మ్రుచ్చిమియ కాదె యిది పాప మచ్చుపడియె, నృపతిచే దండితుండవై నీఁగికొనుము. భార. శాం. ౧. ౧౬౦.

చ. నినుఁ గని యీపరాభవము నీఁగఁగ నీశర
ణంబుఁ జొచ్చితిన్. భార. ఉద్యో. ౪. ౨౯౭.

ఉ. ఇక్కథ భక్తితో వినిన నెప్పుడుఁ గీర్తన
సేసినన్ జనుల్, నిక్కము సర్వదోష ముల
నీఁగి భజింతురు భవ్యభద్రముల్. భార. అర. ౫. ౨౯౯.

౨. (ఋణము మొ.) తీర్చు.

మ. వను ముఖ్యాములఁ బెట్టువాలి వనిలోనన్
లీలఁ దున్మాడి నా, కనుమోదంబుగ సర్వ
సంపదలఁ బ్రాజ్యం బైనరాజ్యంబు ని,చ్చె
నృపాలాగ్రణి తత్ప్రసాదమున నీ శ్రీలొంది
యున్నాఁడఁ బెం,పెనయన్ నామది నామ
హాత్మునిఋణంబె నేమిట నీఁగెదన్. భా. రా. కిష్కిం. ౪౯౪.

గీ. దోసమును నపకీర్తియుఁ దొలఁగఁబెట్టి,నాఁడు
గురుఁ గాచుకొంటివి నేఁడు నన్ను,సుతుని
గాచితి త్రిస్థానశుద్ధిగాను, నీఋణం బింక
నేమిట నీఁగువాఁడ. విక్ర. ౩. ౧౨౯.

నీఁడు. వి. కమ్మవారిబిరుదు పేరు. (శ. ర, బ్రా.) (వ్యవ.) అంకినీఁడు, అబ్బినీఁడు, బాపినీఁడు, సామినీఁడు. (నాయఁడు నకు మాఱురూప మని శ. ర.)

నీక. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొకవృక్షము. (వాచ.)

నీకారము. సం. వి. అ. పుం. న్యక్కారము, తిరస్కారము; అవమానించుట.

నీకాశము. సం=నికాశము.

నీగ. వి. బాలక్రీడావిశేషము. (బ్రా.)

సీ. గోటదొర్లుడుకాయ గొబ్బిళ్ళు మోపిళ్ళు
నీగ పోగిస బంతి దూగిలాట. హంస. ౩. ౧౪౬.

నీచక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఉత్తమ మైనయావు.

నీచకి. సం. విణ. (న్. సీ. న్.) ౧. ఉచ్చము. ౨. ఉత్తమగోవు కలవాఁడు.

నీచగ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నిమ్నగ, నది. ౨. హీనజాతివానిని పొందుస్త్రీ.

నీచగము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. పల్లమునకు పోవునది. (నీరు మొ.) ౨. నీచముగా వర్తించునది. ౩. నీచుని పొందునది. వి. అ. న. జలము, నీరు.

నీచభోజ్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నీచునిచే భుజింపఁదగినది. వి. అ. పుం. ౧. పలాండువు, నీరుల్లి. ౨. నీచ మగునాహారపదార్థము.

నీచము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. జాతిగుణక్రియాదులచే మిక్కిలి తక్కువైనది, అధమము. ౨. వామనము, పొట్టిది. ౩. నిమ్నము, పల్లమైనది, క్రిందయినది. (చోటు.) ౪. హీనము, బిగ్గ కానిది. (స్వరము మొ.) వి. అ. పుం. చోర మనుగంధద్రవ్యము. న. సూర్యాదిగ్రహములనీచస్థితి.

నీచయోని. సం. విణ. (ఇ) హీన మగుజన్మస్థానము కలవాఁడు, నీచజాతివాఁడు. వి. ఇ. పుం స్త్రీ. హీన మగుయోని.

నీచవజ్రము. సం. వి. అ. పుం. న. వైక్రాంతమణి.

నీచస్థానము. సం. వి. అ. న. ౧. నీచునిస్థానము. ౨. నీచ మైనస్థానము. ౩. (జ్యోతి.) రవి మొదలగుగ్రహములనీచక్షేత్రము. (రవికి తుల, చంద్రునకు వృషభము, కుజునికి కర్కాటకము, బుధునికి మీనము, గురువునకు మకరము, శుక్రునకు కన్య, శనికి మేషము.)

నీచిక. సం=నీచక.

నీచికి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఉత్తమగోవు.

నీచు. వి. (సం. నీచః.) ౧. ధూర్తుఁడు.

సీ. చెఱుఁగు గావరి నీచు చెరికి కేడ ములుచ
బేరజ మన ధూర్తుపేరు వెలయు. ఆం.భా. ౩. ౭.

౨. మత్స్యవిశేషము.

ఉ...పెన్, జెల్లయు పక్కె పారయును నీచు
ను ముచ్చగి బొమ్మడాయముల్...పర కాది
గఁ జేపలఁ బట్టి బెట్టుఁగన్. ప్రబంధ.
౧౯౫.

౩. మత్స్యమాంసాదికము.

(వ్యవ.) శూద్రులలో కొందఱు నీచు తినరు.

జః నీచుకంపు.

నీచు. సం=నీచుఁడు.(చూ.బాలవ్యాకరణతత్సమ
పరిచ్ఛేదసూత్రము. ౫౬.)

క. అనునప్పలుకుల కయ్యం,గన కోపము గదిరి
నీచు గావున జంకిం,చినఁగాని మెత్తఁబడి
పోఁ,డని మనమునఁ దలఁచి యిట్టు లని
యెన్ బలుచన్. భార. విరా. ౨. ౫౪.

గీ. మేలురా నీవు నేయింద్రజాలికుండు, నేర్పె
నీమాయ లన నోరి నీచు కాన, యైంద్రజా
లికుఁ డంటివె వారుని ననుచు. ప్రబోధ.
౩. ౩౭. భార. మా. ౧. ౪౭.

నీచుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.ఆ.) ౧. మూర్ఖుఁడు,
పామరుఁడు. ౨. అధముఁడు. (చూ. నీచము.)

నీచుకంపు. వి. (√నీచు.) నీచుకంపువంటికంపు,
దుర్వాసన.

శా. ప్రువ్వుల్ గారుచు నీచుకంపుతఱుచుల్
రోఁతై తతిన్ బాసి పెన్, దువ్వన్ బ్రుం
గినగర్ధభాసిఁదినుచున్...మల్లభూ.నీతి. ౯.

ఇట్లే: నీచువాసన మొ.

నీచైస్. సం. విణ. అవ్య. పల్లమైనది, నిమ్నము
వి. ఒకానొకపర్వతము. సం. మేఘ. ౧. ౨౫.

నీచైర్గతి. సం. విణ. (ఇ)నీచ మగుగతి కలవాఁడు.
వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. మందగమనము. ౨. నిమ్నగ
మనము, పల్లమువైపుగా పోవుట. ౩. నీచదశ,
నీచావస్థ.

నీచైర్ముఖుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ,ఈ.ఆ.) అవా
ఙ్ముఖుఁడు, మొగము వంచినవాఁడు.

నీచోక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నీచ మగుమాట.
(బూతు మొ.)

నీట(ళ్ల)ఁగల(లి)యు. అ. క్రి. (√నీరు.) నశిం
చు, పోవు.

సీ. తనపార్శ్వభాగసంఘర్షణంబున ద్విపకోటు
లు నుగ్గులై నీటఁగలియు. దశా. ౧. ౧౬౩.

సీ. కోపించి దక్షుండు శాపం బొసంగుచో నీ
శక్తి యప్పుడేనీటఁగలసె. తపతీ. ౩.౯౦.

సీ. మగఁడు నాపైఁ జాల మమత నించినవాఁడు
నీమార్గణము లేడ నీళ్లఁగలిసె. కలు.శ. ౭౩.

నీటరి. విణ. (నీటు+అరి౩.) -నీటు కలవాఁడు-
విలాసి.

మ. చెలువంబే వినువీటినీటురులకున్ జేజేలకున్
లెస్సయే. చం. రా. ౨. ౨౦. (వినువీటినీ
టరులు=అప్సరసలు.)

సీ. జాళువా నెత్తమ్మిసరి దాల్చునీటరి మలచెం
చురాచూలివలపువాని. చం. రా. ౩. ౮.

నీటారు. అ. క్రి. (√నీటు.) ఒప్పు కలుగు.

గీ. భానుదీప్తుల నీటారి ప్రసన్నమైన, పృథుల
మందాకినీపద్మబీజమాల. హర. ౩. ౭౮.
(కాంతి కలుగు అని భావము.)

నీటికాఁగు. వి. (నీరు+కాఁగు.) నీళ్ళు కాఁచె
డుపాత్రము.

సీ. నెఱిమొయారము తోడ నీటికాఁగుల నీడ
చూచి కుంకుమబొట్టు సొంపుదీర్చు.హంస.
౨. ౧౪౬.

నీటికానుపు. వి.(√నీరు.)-కృపీటయోని-అగ్ని.

గీ. ఖారకై నీటికానుపుపాపయప్ప, పుడుటఁగ
ల్గలజెట్టికై పాడమినట్టి మెట్టువాల్పిట్టురామేని

దిట్టవేల్పు. అచ్చ. రా. బాల. ౮.
ఇశ్లే: నీటిచూలి.

నీటితాత. వి. (నీరు + తాత.) వాయువు. (శ.ర.)

నీటిదయ్యము. వి. (√నీరు.) నెగడు, నీటి నాశ్రయించి యుండుభూతము.
గీ. నీటిదయ్యంబు నెగడు నా నిక్వటిల్లు. ఆం. భా. ౧. ౬౮.

నీటిదారి. వి. (√నీరు.) - జలధరము - మేఘము.
సీ. అలదచ్చిదెసలకొండలను నిల్కడ గ్గె నింగి నంటుకయున్న నీటిదారి, కి ... ప్రబంధ. ౧౮౬.

నీటిపుట్టుగు= నీరుపుట్టువు. వి. (నీరు + పుట్టుగు.) అబ్జము, తామరపువ్వు. (చూ. నీటిపుట్టుగుపట్టి.)

నీటిపుట్టుగుపట్టి. వి. (నీరు + పుట్టుగు + పట్టి.) పద్మజుఁడు, బ్రహ్మ.
మత్తకోకిల. నీటిపుట్టుగుపట్టి యెన్నఁడు నెమ్మిఁ గానఁగ లేనియ, మ్మేటి వేలుపురాయఁ డామరు మేపుకందొరమామ గా, నేటినీటుతపంబు చేసెనొ యీవడంకుమ లంచుఁ దా, మాటికిన్ గొనియాడుచుం జని మన్ననోఁడట ముందటన్. యయా. ౨. ౮౧.

నీటిమానికము, వి. (నీరు + మానికము.) కౌస్తుభమణి.
సీ. అనుబింబమునఁ బద్మ కన్యకన్యాయుక్తిఁ బ్రకటించు నీటిమానికము మించు. దశా. ౮. ౧౪౦.

నీటియిక్క. వి. (నీరు + ఇక్క.) కౌస్తుభము, విష్ణువక్షస్థలమునందలి మణి.
సీ. తొలుకడకడలిలోఁ దులకించు సిరిగేస్తునక్కనఁ దగు నీటియిక్క యనఁగ. యయా. ౨. ౧౦౫. (ముద్రి. పా. 'తిలకించు'. అని శ.ర.)

నీటియెకిమీఁడు=నీటిరాయఁడు. వి. (√నీరు.) ౧. అప్పతి, వరుణుఁడు. ౨. సముద్రుఁడు.
గీ. నీటియెకిమీని మొల నూలుబోటిమిన్న, యొంటిపంటను గలకిటి యొకటిదక్క, కలను నెమకిన మెకములపాలపు గాన, మేము జేజేలఁ గాచినసామి సంద. ప్రబంధ. ౧౬౩.

నీటియొడయఁడు=నీటిరాయఁడు. (వరుణుఁడు.)
సీ. పడమటిదొర నీటియొడయఁడు జడిసామి... సాం. ని. దేవ. ౧౩.

నీటి(ళ్ల)రాయఁడు=నీటియెకిమీఁడు. (వరుణుఁడు.)
సీ. మాటమాలై యల్గి మఱుఁగుమై డాఁగిననీటిరాయనికూర్మి నెలఁత యనఁగ. యయా. ౩. ౮౧.
క. దేవర నీ విపు డలుగఁగ, నీ వెలఁదుక చేసికంటియెకిమీఁడో జముండో వేల్పు ఱేఁడో నెత్తురు, ద్రావుడుగమి కాఁడో నీళ్లరాయఁడో చెపుమా. అచ్చ. రా. సుం. ౫౯.

నీటిరిక్క. వి. (నీరు + రిక్క.) పూర్వాషాఢానక్షత్రము. (శ.ర.)

నీటిఱేఁడు. వి. (నీరు + ఱేఁడు.) ౧. అపాంపతి, సముద్రుఁడు. (శ. ర.) ౨. వరుణుఁడు, అప్పతి.
సీ. కొలముపాఁగమున నప్పాలను వీండెని నల్పి తెగి నీటిఱేని పెం పిగురఁ జేసి. యయా. ౨. ౧౦౪.

నీటిఱేనిరిక్క. వి. (నీటిఱేఁడు + రిక్క.) శతభిషఙ్నక్షత్రము. (శ.ర.)

నీటు. వి. (క. నీటు. త. నీటమ్.) ౧. మురిపము, శృంగారగర్వము. (శ. ర.) ౨. విలాసము, హొయలు.
సీ. నిక్కుమిటారింపు నీటు మిటారము... హొయలనఁగ విలాస మొప్పుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౩౯.

సీ. సాక్షాత్కరించినజలదేవత యనంగ నీరా
టరేవున నీటు చూపు. శుక. ౨. ౪౧౦.

౩. లావణ్యము, నైగనిగ్యము.

సీ. చెలువునిమ్మెచాయఁ దిలకించుఁ దిలకించి నీ
లోత్పలంబులనీటుఁ జూచు. ఉ. రా. ౬. ౯౩.

ఉ... నీ,జవ్వనము న్విలాసమును జక్కఁదనంబు
ను నీటుఁ జూచినక్, బువ్విలుకానికైన భ్ర
మ పుట్టుఁ గదే భువనైకమోహినీ, ఉ. రా.
౪. ౧౯౬.

౪. అందము, సొగసు.

సీ. కురులు నున్నఁగ దువ్వి కొప్పు వెట్టిననీటు
గనుఁగొన్న మోహాంధకార మెుదవు. ఉ.
రా. ౪. ౧౯౩.

౫. విధము, రీతి.

వ... అంబుదంబు చందంబునఁ దిమురుచు ము
న్నీటినీటునఁ గసరుచు మత్తేభంబువడువునఁ
బుష్కరవాలంబు విసరుచు ... యుగంధ
రుండు...విజృంభించి...చంద్రా. ౬. ౯౩.

వ...అమ్మాయావిమానంబు...ఒక్కమాఱు గా
లిపటంబునీటున నసియాడుచు నొక్కయెడఁ
జుక్క తెగిపడ్డవిధంబున డిగ్గుచు...పోయి
...కువల. ౪. ౯౨.

౬. పోఁడిమి, సంపద.

క. పాటించి విడువ ముడువక్, నీ టొప్పకయు
న్నఁ బోవనీ కయ్యమునక్, బోటరిమగలకు
కాటికిఁ, గూటికి నీదరమె రా వకొలు వేమి
టికిక్. వేం. పంచ. ౧. ౫౧౮.

౭. అలంకారము, నగ.

ఉ. సానులకూటమిల్ కలుగుజాణలు నీటులు
పెట్టుకొందురే. దశా. ౨. ౧౫౫.

విణ. ఒప్పయినది, అందమైనది.

ఉ. తుమ్మెదకొమ్మ లెమ్మెలను దూఁకొని నీటు
గఁ బాటఁ బాడఁగా. నీలా. ౧. ౪.

సీ. కస్తూరికాచర్చ నిస్తుగా దని నీటుగాఁ దా
విరుంటుమగంద మలఁది. ఉ. రా. ౪. ౧౩౬.

జ: నీటరి, నీటారు, నీటుకత్తె, నీటుకాఁడు, నీ
టుకోల,నీటుచేయు, నీటుపడు,నీటుపఱచు,
నీటుపెట్టు.

నీటుకత్తె (త్తియ) వి. (√నీటు.) విలాసము కల
యాఁడుది; ఆఁడుది.

వ...మగలఁ గికురింపఁ గంకణంబులు గట్టిన
రీతి నత్తమిల్లుపుత్తడికంకణంబులు గలచాతని
జాతినీటుకత్తెలు... ప్రబంధ. ౭౮.

క. అలుగుడుగ చూపువేళం, దలతల మను నింత
సోఁకిన న్నగవానిం, గళదాకఁ జెనఁగు
నొకమెుక్కలపుదొరకరానినీటుకత్తియయ
గుటక్. కువల. ౨. ౧౩౯. (నీటుకత్తియ=
నీ టుగుఖడ్గము అని రెండవయర్థము.)

సీ. దొరలు గద్దింపఁ గల్గరివార్త నిజముగా ని
ర్వహింపని దేటినీటుకత్తె. శుక. ౧. ౫౫.

విణ. విలాసము కలది. (శ. ర.)

నీటుకా(గా)ఁడు=నీటరి.విణ. (నీటు + కాఁడు.)

౧. అందగాఁడు.

ద్వి. చెలియా యనంగ మించినవాఁడు నలుఁడు,
కలికి మారుఁడు నీటుకాఁ డను టింతె. ద్వి.
నల. ౧. ౬౫౧.

సీ...సొగసు, కాఁ డనంగను వన్నెకాఁ డనం
గను నీటుకాఁ డనఁగా నలంకారి యొప్పు.
ఆం. భా. ౩. ౧౦. శుక. ౧. ౪౪౫.

౨. విలాసవంతుఁడు, శృంగారి.

సీ. నీటుకాఁ డనఁగ రాజించు శృంగారికి...
సాం. ని. మాన. ౯.

గీ. నిక్కి నిక్కి నిరీక్షించునీటుగాని, వందముల
కెల్ల నెల్ల యానందగాని. చంద్రా. ౨. ౧౩౬.

నీటుకోల. వి. (నీటు + కోల.) విలాసార్థము చేతఁ
బట్టుకొనుకఱ్ఱ.

క. తీఁడాడు పైరివీరులఁ, జెండాడుట యేమి

దొడ్డు చెం డాడుగతిఁ, గొండపయిఁ గొం
డ గూలఁగఁ, గొండికపాయమున నీటుకోల
న్మీటుచుఁ. సుద. ౨. ౧౨౪.

నీటుపడు. అ. క్రి. (నీటు + పడు.) నీటుకలది
యగు. (చూ. నీటుపఱచు.)

నీటుపఱచు. స. క్రి. (√నీటుపడు.) నీటు కల
దానినిగా చేయు, అందముగా నుంచు.

సీ. పాపటఁ దేటసుపాణిము త్తెపుబొట్టు పాటు
లాధర రోత్తు నీటుపఱచె. ఇందు.౫.౪౯.

నీటువెట్టు. అ. క్రి. (√నీటు.) విలాసము కలి
గించుకొను.

సీ. తనవిలాసము గనుంగొని నీటువెట్టెడునూ నా
స్త్రిరతియును చుక్కరసఁగ.దశ.౧.౫౪.

నీటుసేయు. అ. క్రి. (√నీటు.) విలాసము చూపు.

సీ. నీటుసేయుదు తొక్కచోటఁ గేళిని మనో
హారుఁ డేడ వలచునో యని చలింప. ఉ.
రా. ౧. ౧౩౦.

నీడ. వి. (క. నెళల్.) ౧. ప్రతిబింబము.

గీ. నిద్ర మేల్కాంచి సెలయేటి నీడఁ గాంచి.
ఆము. ౧. ౩౯.

క. చెలువలు సరసీజలముల,నిలిచిన లోఁగన్నుఁ
గవలనీడలు దోఁచెం, దెలిచెక్కఁజందు
రులకై, తలఁకుచు నడు గంటునచటితముల
రీతిఁ. చంద్ర. ౪. ౩౨.

వ...గంగాధరుండు సమాసన్నగణోపనీతం బయి
నఖడ్గంబున నీడఁ జూచి...వార. ౪. ౯౯.

౨. ఛాయ, అనాతపము.

ఉ. నేమ మొనర్పఁగా గొడుగునీడ వహించు
వసుంధరాస్థలీ,సీమనె యొక్క యాడెను
విచిత్రగతిం దురగోత్తమంబు నా,భూమి
విభుండు... నైష. ౧. ౯౯.

ఉ ... రాగమంజరీ,నందనుఁ డబ్జిసీతటమునఁ
సురభూజమునీడ నిల్చి... విక్ర. ౨. ౧౬.

సీ. వనిఁ జీవ చిటు కన్ను వడి లేచి చెవులు
తిక్కించి తా నట్టె యాలించి వినుచుఁ,బై
నీడ వాటిన బఱచి నిప్పులు రాలఁ జూఱుఁ
గొమ్మున నోరచూడ్కిఁ గనుచు. గీ. భీకరం
బగునొక దొడ్డ సూకరంబు. చంద్రా.౨.౯౨.

౩. కాంతి, తళుకు.

ఉ... చెక్కలతళ్కు లద్దపుఁ,నీడల నేలు
గుబ్బగవనిగ్గు లనంగునిగుండుబంగరుఁ, మే
డలఁ బోలు ... ముకుంద ౨. ౧౧౧.

౪. చాటు, మఱుఁగు.

క. తెచ్చుటయుఁ గేళిభవనముఁ, జొచ్చెనొ
చోరదో యనంగ సుదతులనీడఁ, జొచ్చి
పయిఁ గొప్పు దోఁపఁగ, నచ్చేడియ తలుపు
దండ నల్లన నిలిచెఁ. మనుచ. ౬. ౬.

౫. ఆశ్రయము, ప్రాపు.

(వ్యవ.) వానినీడను వీఁడు బ్రతుకుచున్నాఁడు.
నిలువనీడ=విశ్రాంతిస్థానము.

సీ.సంసారసస్యబీజముల కూవరభూమి నిర్వా
ణలక్ష్మికి నిలువనీడ. కాశీ. ౫. ౧౩౫.

సీ. కొలిచినవారికిఁ గెలనితంగేటిజున్ను నలసిన
వారికి నిలువనీడ. చం. రా. ౧. ౪౧.

నీడకన్ను నెండకన్ను నెఱుఁగు=సుఖదుఃఖములను
గణించు.

గీ. ఎఱుఁగునే నీడకన్నును నెండకన్నుఁ, జెలఁగి
పూఁచు సేకర్త మంచిన లతాంగి, యొట్టి
క్లేశంబులకు నైన నీడఁబోదు, తనమనంబున
నిగుడుచుసంతానకాంతి. శివ. రా. ౨. ౩౯.

జ: నీడదోఁచు.

నీడకము. సం. వి. అ. పుం ౧. గూఁడు. ౨.
-గూఁటియందు ప్రకాశించునది- పక్షి.(వాచ.)

నీడజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నీడమునందు
పుట్టినది. వి. అ. పుం. పక్షి.

నీడదోఁచు. అ. క్రి. (√నీడ.) ప్రతిబింబించు.

గీ. నిర్మలం బైనవనధిలో నీడదోఁచు, నిందుబింబంబులను బోలి ఋషిగణంబు. హర. ౪. ౫౨.

నీడము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. కులాయము, పక్షిగూఁడు. ౨. ఆశ్రయము, ఉనికిపట్టు.

నీడోద్భవము. సం=నీడజము.

నీతకము=నీతము. వి. నియమము. (శ. ర.)

నీతము=నీతకము. వి. (సం. నియతమ్. ప్రా. నిఅత.) నియమము.

క. జాతులు నాతుల కెందుకొ,నీతము లే కున్కిఁ గామినీలోకానాం,జాతిః ప్రకల్పితా యను, నీతి పురాతనమె కాక నేఁటిదె యరయన్. విక్ర. ౩. ౨౮.

నీతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కొనిపోఁబడినది. ౨. ప్రాపితము, పొందింపఁబడినది. ౩. నడపింపఁబడినది. ౪. యాపితము, జరుపఁబడినది. (కాలము.) ౫. వినీతము, గురువుచే శిక్షింపఁబడినది.వి. అ. న. ౧. ధనము. ౨. ధాన్యము. ౩. నీతి; నీతివాక్యము.

శా. కానీరా యిటువంటినీతము లనేకంబుల్ నినుంబోలివి,న్నానేనుక్...శకాం.౩.౭౮.

నీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. కొనిపోవుట. ౨. ప్రాపణము, పొందించుట. ౩. పాడి, న్యాయము.౪. ఉపాయము. ౫. రాజాదులు ప్రవర్తింపవలసిన రీతిని తెలుపుచు క్రచాణక్యవిదురాదులచే రచింపఁబడినశాస్త్రము, రాజనీతి. ౬. (అశ్వాదులను గూర్చి తెలుపు) శాస్త్రము.

క. ఈతండు శాలిహోత్రుఁడో, మాతలియో నలుఁడో యెురులు మానవులు జనో,పేతముగ నిట్లు రథహాయ,నీతి యెఱుంగుదురె ధారుణీవలయమునన్. భార. ఆర. ౨. ౧౩౧.

౭. సత్ప్రవర్తనము, ధర్మానుకూలముగ నడచుట. ౮. విధము, రీతి. (ఈ యర్థము తెలుఁగునసే కలదు.)

సీ...భరతు,నీతి సుహోత్రు నిభాతి భార్గవుబలె రాముపోలిక భగీరథునిపోలుపు. గీ. ధాత్రిఁ బాలించు సవిభుండు దద్విభుండు. హంస. ౧. ౪౨.

శా. పౌనఃపున్యముచేతఁ గాని రిపులన్ భంజింప లేఁడయ్యె భూ,దానం బొక్కటి గాని పోడశమహాదానంబులుం జేయలేఁ,డేనీతిన్ జమదగ్ని రాముఁడు సముం డిద్ధప్రసిద్ధోన్నమ, ద్దానక్షాత్రగుణంబులం బురవరాంతఃక్షత్రియశ్రేణికిన్. కవిక. ౧. ౧౦.

క. ఈనీతి సమాకర్ణ,స్థానము శేర్పాటు గాఁగ దైవాసుర సం,తానంబు లైకమత్యము,గా నమృతాబ్ధిన్ మథింపఁ గడఁగిరి కడిమిన్. దశా. ౨. ౧౯౩.

నీతిఘోషము. సం. వి. అ. పుం. బృహస్పతి రథము. (త్రి. ని.)

నీతిజ్ఞుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నీతినెఱిఁగినవాఁడు.

నీతిబీజము. సం. వి. అ. న. రాజకార్యతంత్రము నకుమూలము.

నీతిమంతుఁడు. సం. విణ. (త్.మతీ.త్.) నీతి కలవాఁడు.

నీతివిదుఁడు. సం.విణ. (ద్) నీతినెఱింగినవాఁడు.

నీతివిద్య. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. ౧. రాజనీతిశాస్త్రము. ౨. నయవిద్య, సత్ప్రవర్తనము తెల్పువిద్య.

నీతివ్యతిక్రమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నీతిశాస్త్రవిధుల నుల్లంఘించుట. ౨. తప్పునడవడి.

నీతిశాస్త్రము. సం. వి. అ. న. నీతివిద్య.

నీతిసంధి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. నీతిపద్ధతులసారము. (విల్సను.) ౨. కార్యతంత్రముయొక్క పద్ధతి.

శ్లో. సుకృత్యం విష్ణుగుప్తస్య మిత్రాప్తి ర్భార్గవస్య చ,బృహస్పతేరవిశ్వాసో నీతిసంధిస్త్రిధామతః. సం. పంచ. ౨. ౪౭.

నీధ్రము. సం. వి. అ. న. ౧. నీవ్రము, ఇంటిచూరు. ౨. వనము, అడవి. ౩. నేమి, చక్రముచుట్టుకమ్మి. ౪. రేవతీనక్షత్రము.

నీధ్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చంద్రుఁడు.

నీపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కొండయడుగు భాగము. ౨. కదంబము, కడిమి†. ౩. బంధూకము, మంకెన†. ౪. ధారాకదంబము, నీరుకడిమి†. ౫. నీలాశోకము†. ౬. నల్లయిరుగుడు†. ౭. దేశభేదము. న. కడిమిపువ్వు.

నీయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కొనిపోవఁబడుచున్నది. ౨. నడిపింపఁబడుచున్నది. ౩. పొందింపఁబడుచున్నది.

నీరంధ్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రంధ్రములు లేనిది, సందులు లేనిది; సాంద్రము, దట్టము.

నీరక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రంగు లేనిది, వన్నె మాసినది. ౨. నెత్తురు లేనిది.

నీరగు. అ. క్రి. (√నీరు.) ౧. ద్రవించు.

చ. చెవు లవిసెక్ దిశ ల్దిరిగెఁ జిత్తము నీరయి
పోయె నాకు నీ,రవమున...భార.విరా. ౪. ౧౭౭.

౨. చెడు, నశించు.

చ. జరఠ యొకర్తు కుంజగృహచంద్రశిలం
గనుకూర్కుచుండఁ గ్రొవ్విరికలు ద్రావ లేవ
దటవే ముదిచిల్కలకొల్కి యంచుఁ జె,
చ్చెర నొకకల్కి పోయి పొద చించినఁ
బొన్పుఁ గరంచె వెన్నెలల్, చొరఁబడి
నిద్ర నీరగుట చోద్యమె దానికి నట్టిపట్టున్. రామా. ౨. ౯౭.

నీరజము. సం.విణ.(అ.ఆ.అ.) జలమున పుట్టినది. (న్) రజోగుణము లేనిది. ౨. దుమ్ము లేనిది. ౩. పుప్పొడి లేనిది. (పుష్పాది) ౪. ఆర్తవము లేనిది,ముట్టుడిగినది. వి.అ.పుం. ౧. ఉద్రము, నీరుపిల్లి. ౨. ఉశీరము,వట్టివేరు†.న. ౧.పద్మము, తామరపువ్వు. ౨. చెంగల్వకోష్టు†. ౩.ముత్యము.

నీరజాతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నీటఁ బుట్టినది. వి. అ. న. పద్మము, తామరపువ్వు.

నీరతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) రతము లేనిది, ఆసక్తి లేనిది.

నీరదము. సం. విణ. (అ.ఆ,ఈ.అ.) దంతములు లేనిది. వి. అ. పుం. -నీటిని ఇచ్చునది- మేఘము, మబ్బు.

నీరధరము. సం. వి. అ. పుం. ౧ -నీటిని ధరించునది- మేఘము, మబ్బు. ౨. తుంగ†.

నీరధి. సం. వి. ఇ. పుం -నీటికి ఉనికిపట్టు- జలధి, సముద్రము.

నీరనిధి. సం=నీరధి.

నీరప్రియము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నీరు ఇష్టముగా కలది. ౨. నీటికి ఇష్టమైనది. వి.అ. పుం. జలవేతసము, నీరుప్రబ్బలి†.

నీరము. సం. వి. అ. న. ౧. జలము, నీరు. ౨. ద్రవపదార్థము, రసము.

నీరరుహము. సం. వి. అ. న -నీట మొలచునది- పద్మము, తామరపువ్వు.

నీరవము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) రవము లేనిది, ధ్వని లేనిది.

నీరసనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నాలుక లేనిది. ౨. రశన లేనిది, మొలనూలు లేనిది.

నీరసము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. రసము లేనిది, రుచి లేనిది. ౨. శృంగారాదిరసము లేనిది,

సరసము కానిది. (పద్యాది.) ౩. ద్రవము లేనిది, సారము లేనిది, ఎండినది. (ఫలాది.) వి.అ. పుం. దానిమ్మ. వి. అవ్య. అ.న. రసాభావము, బలములేమి.

నీరససస్యక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కార్పాసము, ప్రత్తి.

నీరసించు. సం. స. క్రి. నీరసపెట్టు, బలహీనము కావించు; కృశింపఁజేయు.

సీ. రేల వెన్నెలలు పండ్రెండుఁ సూర్యులు చూపు
బీటెండలై కాని నీరసింప. కవిక. ౪.౧౩.

ఉ. నా విని మాయ యిట్లనియె నావశ మైతివ
టంచు మిక్కిలిన్, భావములోన సమ్మతి
నెపంబుల నెంతయు నీరసించి న, న్నీవిధి
వీడనాడఁ దగవే...బ. ప్రభు. ౨. ౧౦౦.

అ. క్రి. నీరసపడు, బలహీన మగు. (ప్రా.)
(వ్యవ.) మీ వాఁడు నీరసించుచున్నాఁడు.

నీరసుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) రసగ్రహణము లేనివాఁడు, అరసికుఁడు.

క...వెక్కపరిహాసంబుల్, రూఢిగఁ బలికితి
మెట్లుం, జూడఁడు మావలను నీరసుం డన
సుండెన్. భార. ఆది. ౮. ౧౫౬.

నీరాకు. వి. (నీరు+ఆకు.) పాఁచి, వారిపర్ణి.

సీ. పాఁచి నీరాకు నా వారిపర్ణి చెలంగు...
ఆం. భా. ౧. ౧౬౫.

నీరాజన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.=నీరాజనము.

నీరాజనము. సం. వి. అ. న. ౧. దీపాదులచే దేవతాప్రతిమాదులకు ఇచ్చుహారతి, ఆరాత్రికము. ౨. రాజులు యుద్ధమునకు బయలుదేఱుటకు పూర్వము చేయునొకానొక శాంతికర్మ.

నీరాట(ము). వి. (నీరు+ఆట.) ౧. స్నానము.

సీ. నీరాట నెపముగా నిర్ఝరంబుల కేఁగి సవిధ
వానీరకుంజముల నొందు. శివరా. ౩.౧౧౩.

క. ఈరీతిఁ గవిని చెలు లింపారఁగఁ గయిసేసి
నృపవరాత్మజ కేఁతో, నీరాట మొనర్చియు
శృంగారించిరి వేడ్క పాదమ గ్రక్షాన
నంతన్. బిల్హ. ౩. ౨౧౪.

౨. జలక్రీడ.

గీ. చల్లు లాడంగ నప్పుడు చదల నెగసి, మగు
డు తెలినీటితుంపరల్ దగియెఁ జూడ, వారి
నీరాటకును మెచ్చి వలపురాయఁ, డాని కురి
యించుపువ్వులవాన లనఁగ. యయా. ౩.
౬౩.

నీరాటము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నీటిలో సంచరించునది. (మొసలి మొ.)

క. నీరాటవనాటములకుఁ, బోరాటం బెట్లు గలి
గెఁ బురుషోత్తముచే, నారాట మెట్లు మా
నెను...భాగ. ౮. ౧౯.

నీరాటరేవు. వి. (నీరాట+రేవు.) స్నానము చేయురేవు, స్నానఘట్టము.

సీ. సాక్షాత్కరించినజలదేవత యనంగ నీరాట
రేవున నీటుచూపు. శుక. ౨. ౪౧౦. (నీలా
టిరేవు అని అపముద్రి.)

సీ. ఆరాటమునఁ బొంగినీరాటరేవునఁ గాచి క
న్నెల బల్మిఁ గవయఁ జూచు. నీలా. ౧. ౩౬.

నీరాడు=నీళ్లాడు. అ. క్రి. (నీరు+ఆడు.) జలకమాడు, స్నానముచేయు.

గీ...దిగంబరత శయనింప నీరాడఁ గాదు.
మార్క. ౩. ౨౩౦.

శా. చూడంజూడ నృసింహకీర్తిచయ మిత్రో
జ్ఞీనభోమధ్యమం, దేడం జూచినఁ దాన యై
నెగడఁగా నీక్షించి మిన్నేట నీ,రాడం బో
యెడి బేసి తాపసులు మేలౌ ప్రోల సిద్ధించెఁ
గా, యాడం బోయిన తీర్థ మంచు మదిలో
హర్షింతు రశ్రాంతమున్. నరస. ౫. ౫౪.

వి. ౧. అలంజరము, కాఁగు.

గీ. నెగడు నీరా డనంగను నీళ్లచివది,యన నలం
జరనామధేయము...ఆం. భా. ౨. ౨౪౫.

౨. పులియఁబెట్టినకడుఁగులో పోసెడివేన్నీళ్ళు,
కూరాటిలో పోసెడివేన్నీళ్లు. (శ. ర.)

కూరాడునీరాడు = పెండ్లిలో నాగవల్లిసమయ
మున జలపూర్ణకలశములందలి వెండిబంగారు వస్తు
వులను వధూవరులచే వెదకించునుత్సవవిశేషము?

ద్వి. మామ యల్లున కిచ్చె మణికిరీటాది,సామ
గ్రి వస్తువుల్ చదివించి రప్పు,డామని గాఁ
గ బ్రహ్మాదులు నంతఁ, గూరాడునీరాడు
గొల్పునఁ దొణఁగి, యారూఢిఁ బాన్పెక్కి
యాసతీపురుషు,లు...మ్ప.వి. ౩. ౬౧.

నీరాదులు. వి. వస్త్రవిశేషము.

వ... పీతాంబరములు నీరాదులు బురుసాలు
వన్నెమణుంగులు చందురుకావులు ...ప్ర
బంధ. ౬౦౫.

నీరామని. వి. (నీరు + ఆమని.) వర్షఋతువు.

క. ధారణిఁ గలమే లెల్లను, ధారాళకరాళవ
ర్ష ధారలచేతఁ, నీరామని కాఁ గల దని,
పూ రాల్చినభంగి ముసురు పొరిఁబొరిఁ దో
రఁగెఁ. విక్ర. ౪. ౩౦.

నీరా(ళ్లా)ర్చు. స. క్రి. (√నీరాడు.) స్నానము
చేయించు.

గీ. కాంచి యవగాహనము చేసి కనకపంజ,రాం
తకీరంబుఁ దివిచి నీరార్చి తెచ్చి,చాల డస్సి
తిగా పథశ్రాంతి ననుచు, నృపతి కరమున
నెమ్మేను నిమిరి నిమిరి.రాజ.చ. ౨.౧౨౨.

సీ. పాపకదంబజంబాలంబుఁ గడిగెడుపగిది నీ
ళ్లార్చిరి పాపనికిని. కాశీ. ౩. ౨౪.శుక.
౩. ౪౦౭. ఆము. ౧. ౫౩.

నీరాలు. అ. క్రి. (√నీరు.) తడియాఱు, ఎండు.

గీ. చికురసంతతి నీరార్చి చెలువ తురిమె, నేస
కొప్పు...శివరా. ౩. ౪౫.

నీరాళము. వి. ఒకవిధ మగురంగు. (స్వచ్ఛము
అని బ్రా.)

మ. నెలజాతీఁ యసంతసంపుమగఠానీరాళపుం
గొప్పటా,కులసిద్ధంపుపసిఁడినుజ్జవికనిగ్గుల్
దొట్టుకట్టాణిపూ, సలమేల్ బొబ్బమెకంబు
చెక్కడపుఁగీల్ జాగాజగాగద్దియల్, జెలు
వెచ్చం గొలఁవుండె నెల్లరును జేజే యంచుఁ
దన్గొల్వఁగన్. ప్రబంధ. ౧౨౬.

నీరాళ్లగొంది. వి. ఈశాన్యదిక్కు.

సీ. నీరాళ్లగొంది శంపారుచుల్ గనిపించె
నభ్ర మభ్రము నిండ నాక్రమించె. కవిరా.
౪. ౨౬.

పీ. ధళుధళుక్కున నింగిఁ దాటించెఁ బలుమా
ఱు నీరాళ్లగొందిఁ గన్నియమెఱుంగు. పాం
డు. ౪. ౨౧.

ద్వి. అరవిందనయనలయందంబు దోఁప, నెఱయ
మించులతోడ నీరాళ్లగొంది, మెఱచెఁ దళు
క్కున మేఘంబుచెంత. ద్వి. పరమ. ౪.
౨౯౦ పా.

నీరింకుమబ్బు. వి. (నీరు + ఇంకు + మబ్బు.) శర
త్కాలమేఘము.

గీ. బొబ్బమెకమును నీరింకుమబ్బునుబ్బు, గ
బ్బు సంతతవిజయజేగీయమాన, మగుచుఁ జా
ళుక్యనారాయణాంకుఁ డైన,బుక్కరాజేం
ద్రరామభూభుజునియశము. రామ. ౨౧౩.

నీరిజే. వి. ఒకానొకయడవిచెట్టు. (శ.ర,బ్రా.)

నీరిప్ప. వి. (నీరు + ఇప్ప.) మధూలకము.

గీ...నీరిప్పయన మధూల,క మగు...ఆం.భా.
౨. ౪౩.

నీరీఁగ. వి. (√నీరు.) జలజంతువిశేషము, నీటిలో
నుండుఈఁగ.

సీ. నీరుకుమ్మరపుఱ్వు నీరేఁగ తలకప్ప...హంస. ౪. ౧౭౬.

నీరు. వి. ఔ. అనా. (సం. నీరం. ప్రా. నీరం.క.త. నీరు. బ. నీళులు, నీళ్లు, నీళ్లులు) ౧. ఉదకము.

ఆ. నీరిలోనఁ దోఁచుతారకప్రతిబింబ,మెట్లు కా యనఁగ... భార. ఆది. ౫. ౨౦౪.

క. ఒకవైష్ణవుఁ డర్ధనిశా, ధికవర్షముచేత నోదిని తీరనిచలిచే, నొకచోటఁ జొఁగాఁ గా,నక వాకిటఁ బంచనీరునఁ బడఁకుతతిన్. శ్రీరం. మా. ౫. ౫౦.

సీ...జాలు నీటిపైఁ దేలించు నేర్పు సాక్షి. ఉ. రా. ౧. ౧౫౧.

చ. ఘనతరశోకవేగమునఁ గన్నుల నీళుల నిం చి ... భార. భీష్మ. ౩. ౧౫౬.

క. తాన తననీడ నీళ్లలలో నేర్పడఁ జూచు నట్లు లోకస్తుత త,త్సూనుఁ జనకుండు నూ చి మ,హానందముఁ బొందు నతిశయప్రీతి మె యిన్. భార. ఆది. ౪. ౭౪.

౨. రసము.

సీ. ఇంచునీటిని గేకరించుచల్లనిమాట జాబిల్లితోఁ బొందుఁ జలుపుమోము. గంధ. ౧. ౧౯౯.

౩. (లోహాదుల) ద్రవము.

సీ... అమర నేనికదోయి నీరార్చునపరంజినీటి వ్రాఁత. ఆము. ౧. ౫౩.

౪. మూత్రము. (శ. ర.) ౫. శుక్రము. (చూ. జలము ఇ. వ యర్థము, నీరుమోయు.) ౬. క్రొవ్వు. (చూ. నీరుపోయు) ౭. కన్నీరు, బాష్పము.

మ... శూద్రకులముల్ శాసింతు రంచున్ నిరం,తరశోకంబున నీరు గన్నుల నిడెన్ ధ రజ వీక్షించితే. భాగ. ౧. ౪౩౦.

౮. పశురోగవిశేషము.

ద్వి. నరుడకన్నును నీరు నాలుకచేర్లు. పవ. ౧. ౩౦ పా.

విణ=ఈరు³. అల్పము. (చూ. నీరుకాని,నీరెండ ము.)

నీటివ్రాసినవ్రాలు= ౧. (నీటియందు వ్రాసినయక్షరములు) నిష్ప్రయోజనము, వ్యర్థము.

గీ. మాటిమాటికిఁ జేసినయందు లెల్లఁ, జెల్లెఁబో వెల్లిఁ గలిపినచింతపండు, నీటివ్రాసినవ్రాలు నై నెఱయ వఱదఁ,బోవుఁ గాకేమి నెత్తురు పుట్టనేల. కాశీ. ౩. ౧౧౧.

౨. అశాశ్వతము, అస్థిరము.

(వ్యవ.) సజ్జనులమాటలు శిలాక్షరములు దుర్జనులమాటలు నీటివ్రాసినవ్రాలు.

నీటిరాపట్టుపయ్య=వరుణుఁడు, అప్పతి.

ఉత్సాహ...క్రుంకు మెట్టు నెత్తపుం,జట్టుమీఁదఁ బ్రొద్దుచేరె సంజతోడ నీటిరా, పట్టుపయ్యకెం పుగోడపట్టుపైఁడిసాననాన్. యయా. ౩. ౧౨౩.

నీటిపైవ్రాఁత= నీటివ్రాసినవ్రాలు.

సీ. నీటిపై వ్రాఁతలా నీరజాసనువ్రాఁత లెఱిఁగె నా తత్త్వంబు లింతలోన. నీతి. ౪౦.

నీళ్లాడు=నీళ్లాడు, స్నానముచేయు.

ఉత్సాహ. మలుపమర్త నంటకుండి మాలదాన నగుట నేఁ, గలయ నీళ్లాడి కడవఁ గ్రంత యంటుకొనుటకై,కొలనఁ గ్రుంకి... శివరా. ౩. ౭౪.

నీళ్లు(ళుల)ముంచినను పాలముంచినను= పాడుచేసినను బాగుచేసినను.

మ. వినుమా యీమనుమాన మేల బెళుకు ల్వే యేల నీయాన జ,వ్వని నీచేతిది నాదుదేహము ను జీవంబు న్వృథా మాటలే,లనె నీచిత్తము నాదుభాగ్య మిఁక నీళ్లన్ముంచినం బాలముం, చిన నీవే మతి యొండెఱుంగ నిదియే సిద్ధం బు మూమాటికిన్. దశా. ౨. ౩౪౦.

చ...ఆసతో,నిలుతు మురారి నన్నుచట నీళుల ముంచినఁ బాల ముంచినన్. ఉ. హరి. ౨. ౩౧.

ఇక్లే: నీర మ్మంపుము పాల ముంపుము.
శా. నీరన్ముంపుము పాల ముంపు మిఁక నిన్నే
నమ్మినాఁడం జుమీ. కాళ. శ. ౧౯.
నీళ్లుద్రాగినట్లగు= సులభమగు, వశమగు.
ఆ. వీరభద్ర మన్న వీరభద్రమె తెచ్చు,శరభ
మన్న నదియె సంగ్రహించు, మనుజనాథ
కడమ మంత్రంబు లా బ్రహ్మ, రాక్షసునకు
నీళ్లుద్రాగినట్లు నిరం. ౪. ౭౨.
నీళ్లునములు=సందేహించు, సంశయించు.
ద్వి. అని యిట్లు దేవేంద్రుఁ డాడినమాట,విని
యును వినసట్లు విస్మయం బంది,చ్యవనుఁ
డూరకయుండె శార్ఙ్గవుండ,నవుడుకొట్టెను
నీళ్లునములేఁ గశ్యపుఁడు. ద్వి. హరిశ్చ. పూ.
౨౧౬.
క. నీ వాపురికిని మొదలం, బోవం బని యేమి
చెప్పుము యథార్థముగా,నావుడును నీళ్లు
నములుచు, నావివాగము చెప్పఁ గొంక నం
చయు దానిక్. ప్రభా. ౪. ౯.
క. ధనవంతు నట్ల యడుగఁగ, దన కది తెలియ
మికి నీళ్లు దాన మలిన నా,తని వెడల నడచి
ప్రమదం,బున నాదంపతులఁ గూర్చి పొ
మ్మన్ని యనిచెక్. శుక. ౨. ౯౨.
పాలెడునీళ్లకుఁ గట్టవేయుట = అసాధ్యమగు
పనిచేయఁబూనుట.
ఉ. భూపతి మందరాద్రిఁ బువుఁబోఁడి వరించి
టు తేకమున్నె యేరూపునఁ బల్కనం దగు
వరుండు బ్రియాంగనఁ బెండ్లియాడి కా,మో
పనవీనభోగములఁ బొందెదవో సతులార
మీరలీ,పాపపుమాట లాడుదురె పాలెడు
నీళ్లకుఁ గట్టవేతురే. రుక్మా. ౪. ౨౪.
జః నీటఁగలయు,నీటికానుపు, నీటిచూలి, నీటితా
త, నీటిదయ్యము, నీటిదారి, నీటిపుట్టుగు,నీటి
పుట్టుగుపట్టి,నీటిమానికము, నీటియిక్క, నీటి
యుకిమీఁడు, నీటిరాయఁడు, నీటిరిక్క,
నీరుకడిమి, నీరుకాకి, నీరుకాయ లోం.
నీరుకందువ. వి. (√నీరు.) జలాశయము.
ద్వి. నీరుకందువ నుండునీ కుమారకుఁడు, నీరు
ముంపఁగఁ గుంభనివద మాలించి. రం. రా.
అయో. ౧౭౫ పొ. ౧౯ పం.
నీరుకట్టు. వి. (నీరు + కట్టు.) మూత్రబంధరోగ
ము, మూత్రకృచ్ఛ్రము.
గీ ... అడరు నీరు,కట్టువఁగ మూత్రకృచ్ఛ్రం
బు ... ఆం. భా. ౨. ౧౨౪.
నీరుకట్టె. వి. (√నీరు.) నీరుపాము, అలగర్దము.
క. వరుజుబడి రొంపిఁ ద్రొక్కెం,జరణంబులఁ
బెనఁగి పసిఁడిచాయుకడుపులం, బోరి నీరుక
ట్టె లమరెను, బిరుదులు హాలికులు దున్నఁ జె
ట్టిరో యనఁగన్. ఆము. ౪. ౧౭౫.
సీ. నీరుపా మనఁగను నీరుకట్టె యనంగ జలభు
జంగము పేరు చెలఁగు...ఆం.భా.౧.౧౪౪.
నీరుకడిమి. వి. (నీరు + కడిమి.) ధారాకదంబము.
(శ.ర.)
నీరుకాకి. వి.(√నీరు-క. నీరుకాగి.)జలకాకము.
సీ... నీరుకాకి నా జలకాకనామ మై చెలఁగు
చుండు. ఆం. భా. ౨. ౯౩.
సీ. కొఁజు బెగ్గురు నీరుకాకి కంకణమును గొంగ
డాబయు గువ్వ వంగపండు. యయా. ౨.
౨౪. హంస. ౩. ౧౨.
నీరుకాకినెపము= లేనినేరము.
శా...అస్తోకప్రౌఢిని నీరుకాకినెపము ల్గోడించి
పల్మా ఆయో, హాకీము ల్దమ రిట్లు పల్కుటకు
నర్హంబే...రంగా. ౨. ౨౧౯.
నీరుకాయ. వి. (√నీరు.) బుద్బుదము,నీటిబుగ్గ.
(శ. ర, బ్రౌ.)
నీరుకాయవాఁడు. వి. (√నీరు.) నీటిమనుష్యుఁ
డు. (శ. ర, బ్రౌ.)

నీరుకారు. వి. (√నీరు.) లేఁతయెఱుపు. (చి.ని.)

నీరుకాలు. వి.(√నీరు.) కమసాలెవాని యొకవిధమగు కోఱముట్టు.

చ. కమటము కట్లసంచి యొరగల్లును గత్తెర సుత్తె చీర్ణముల్, ధమనియు శ్రావణంబు మొలత్రాసును బట్టెడ నీరుకాలు శా, ణము పటుకాఱు మూస బలునాణెపరీక్షలకుచ్చులాదిగా, నమరఁగ భద్రకారకసమాహ్వయుఁ డొండొకఁ డుండు సవ్వరిన్. హంస. ౨. ౧౭౧.

నీరుకాళ్లు. వి. బ. (√నీరు.) ౧. శోణహారితవర్ణములై సంధ్యాకాలములందు కానవచ్చు సూర్యకిరణములు.

సీ. ఈఁగ మిక్కుట మయ్యె నెఱ నింగిఁ గడుమించె నిడుద లై తిలకించె నీరుకాళ్లు. హరి. పూ. ౮. ౧౬౦.

౨. వర్షధారలు. (చి. ని.)

నీరుకా(ర్కా)వి. వి. (నీరు + కావి.) కొంచెమెఱుపు, లేఁతకావి.

ఆ. పరఁగ జలకమాడి పట్టెనామము దీర్చి, నీరుకావిపంచె నెరయఁ గట్టి. వేమన. ౩. ౨౬౨.

సీ. కటిమధ్యమున నీరుకావిదోవతిపంచె భ్రూమధ్యమున నూర్ధ్వపుండ్రకంబు. జై. భా. ౮. ౧౯౮. (చి. ని.పా. 'కటిఁ బ్రేఁతముదుకనీర్కావిదోవతి'. ముద్రి.పా.)

సీ. గన్నేరుపూఁజాయ కర మొప్ప నీర్కావిమడుఁగుదోవతి పింజె విడిచి కట్టి. క్రీడా. ౪౩.

సీ. నిద్దమైనమడుంగునీర్కావిదోవతి కనకమేఖలతోడఁ గటి ఘటించి. కాశీ. ౧. ౩౯.

నీరుకావులు. వి. బ. (√నీరు.) ధాన్యవిశేషము.

సీ. నివ్వరు ద్దెబ్బస ల్నీరుకావులు గాజుకప్పెరలక్కురువడాల్కుంటుసరులు. హంస. ౪. ౧౨౭.

క ... పసుపుగన్నేర్లు గుత్తిబలుగుత్తులు రావిపూరాజనాలు పొన్నశ్రీరాజనాలు నివ్వరులు నీరుకావులు... ప్రబంధ. ౧౧౨.

నీరుకాసు. వి. (నీరు + కాసు.) స్నానముచేయునప్పుడు నీటియొడ్డునమంత్రముచెప్పిన బ్రాహ్మణులకిచ్చెడుడబ్బు.

సీ. తిలలు దర్భలు పూని తీర్థసన్నిధి మంత్రములు సెప్పి నీరుకాసులు గడించి. హంస. ౨. ౧౫౨.

నీరుకుక్క. వి.(√నీరు.)జలశునకము. (శ.ర.)

నీరు(టి)కుప్ప. వి.(√నీరు.) జలరాశి, సముద్రము.

ఆ. ఓరి కోఁతిమూఁక యొక్కింతయును మదిఁ, గొంకు లేక నీరుకుప్ప దాఁటి, గడునుపాలసుదిండిగము లుండునిద్దివి, కెట్లు చేరినాఁడ వెలుక మాలి. అచ్చ. రా. సుం. ౧౩౪.

సీ. తనకుందనపుఁజాయ పెనునీటికుప్పకప్పినపసఁ బస రెక్క నసఁగ. వసు. ౫. ౩౬.

గీ. ...ఏనుఁగులు... నీటికుప్పనుండునడగొండలకు సాటి నొంది డిగ్గె. అచ్చ. భా. ౩. ౩౭పా.

నీరుకుమ్మరపుర్వు. వి. (√నీరు.) నీటిలోనుండెడు కుమ్మరపురువు.

సీ. నీరుకుమ్మరపుర్వు నీరేఁగ తలకప్ప... హంస. ౪. ౧౭౬.

నీరుకోఁతి. వి. (నీరు + కోఁతి.) జలమర్కటము, శింశుమారము. (శ. ర.)

నీరుకోడి. వి.(√నీరు.) పరిప్లవము, జలకుక్కుటము.

చ. ఆలరుఁ బురంబునం దొగల నంతరదామరఁ బ్రాఁచిఁ గ ప్రపుల్, వలపులు మీఱ లో వలుఁదవాలుగ మొత్తమువోర నీరుకోళ్లు, కోలలమంచుఁ గ్రుంకు మెడగుంపులవంపులు దోఁప మావితోఁ, పులవిరుల న్బయిన్నడువఁబోల్చుఁ బురాతనతీర్థకుండముల్. అను. ౧. ౮౧.

గీ. సలిలకుక్కుటనామంబు వెలయు నీరుకోడియన... ఆం. భా. ౨. ౯౨.

నీరుక్. సం. విణ. ౧=నీరుచము. (చ్) కాంతి

లేనిది. ౨.=నీరుజము. (జ్)రోగము లేనిది.

నీరుగండి. వి. (నీరు+గండి.) తూము కాలువ,వాహసము. (శ.ర.)

నీరుగన్నేరు. వి. (√నీరు.) హిజ్జలము*. (శ.ర.)

నీరు(ళ్లు)గారు. అ.క్రి. (√నీరు.) ఉత్సాహము లేకుండు.

సీ. ఇంతికన్నులతోడ నీ డన వచ్చునే గండు మీ లవి నీళ్లుగారుచుండు. తపతీ. ౨.౧౪.

(వ్యవ.) వానిపని నీళ్లుగారుచున్నది.

నీరుగుట్టు. వి. (√నీరు.) జలజంతువిశేషము.

సీ. గులకరింతయు నీరుగుట్టు శంఖనఖంబు పులుకాసి నసిమిరి బుంగపురువు. హంస. ౪.౧౫౬.

నీరుగో(గ్గో)బ్బి. వి. (√నీరు.) నీరుగొలిమిడి*.

ఆ. నీరుగొబ్బివేళ్లు నీరుల్లిగడ్డలు, నేకనూతి యైనయెనుపకన్న, నేకముగ నొనర్చి యేనహంబులు గొన్న,నిష్ఠురంపు మేహనివహ మడఁగు. (చికి. చి. ని.)

గీ. వెలఁగ వాఁకుడు పల్లేరు ములక వేము,నగిర నీర్గొబ్బి మొదలుగా జగతిఁ గల్గు,కంప లన్నియు వేవేగఁ గడచి కడచి. హంస. ౪. ౫.

నీరుచము. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) కాంతి లేనిది.

నీరుచల్ల. వి. (నీరు+చల్ల.) మజ్జిగతేట, నీటివలె తేటినమజ్జిగ.

చ...ఫలం, బులును సుగంధిశీతజలము ల్వడపిండెలు నీరుచల్లయుణ్, వెలయఁగఁ బెట్టు భోజనము వేసవిఁ జందనచర్చ మున్నగణ్. ఆము. ౧. ౭౧.

గీ...నీరుచల్ల నీరు,మజ్జిగయు జలతక్రనామములు...సాం. ని. స్థా. ౫౭.

ఇట్లే: నీరుమజ్జిగ.

సాం. ని. స్థా. ౫౭.

నీరుచించెలము. వి. (√నీరు.) ఒకజాతి రాగామధి*. (జలచుక్రిక*. అని చి. ని.)

సీ. విమకంటకాలామ్లవేతసంబును నీరుచించలంబును బులిచించలంబు. హంస. ౪. ౨౭.

నీరుచి(ర్చి)చ్చు. వి. (నీరు+చిచ్చు.) ౧. బడబాగ్ని, ఔర్వము.

గీ...నీరుచిచ్చనంగఁ బోలుచు బడబాగ్ని... ఆం. భా. ౧. ౪౭.

౨. నీరు ఎక్కువగుటచే వృక్షములకుఁ గలుగు రోగవిశేషము.

వ...సుధాకరుండు చెంగలువకేదారంబులకుఁ దీర్చినతేటపన్నీటి కాలువలజాలువలె ధళధళనివెలివెలుంగుచలుపల జలజలనఁ దొఱఁగు సలిలములు దొట్టి నీరుచిచ్చుఁ గొని యంచుల సంచరించు రాయంచబోదలు వాడుగా మఱక్కువం బక్కుపక్కునఁ బొడుపనొక్కించుక విచ్చుమెట్టన తమ్మిమొగ్గదల వెడలుకట్టావి వెట్టగిలి... చంద్రా. ౫. ౫౩. (జలరూప మగునగ్ని. ఈయగ్ని యడవులయందు నేలలో వ్యాపించుటవలన నడినిచెట్లెల్ల మడియును అని చి. ని.)

నీరుచిట్టి. వి.(నీరు+చిట్టి.) అప్పండులీయము*.

సీ. అగు నీరుచిట్టి నా నప్పండులీయంబు...ఆం. భా. ౨. ౫౪.

నీరుచీముకు. వి. (√నీరు.) మూత్రము విడుచునపుడు మంట కలిగెడురోగవిశేషము. (శ.ర.)

నీరుచెంచలి. వి.(√నీరు.)వితున్నము*. (శ.ర.)

నీరుజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రోగము లేనిది. వి. అ. న. చెంగల్వకోష్టు.

నీరుటెంకి. వి. (నీరు+టెంకి.) జలాశయము.

సీ. నీరుటెంకి యనంగ మీఱు జలాశయంబు... ఆం.భా. ౧. ౧౫౨.

నీరుడి[1]. వి.(√నీరు.)౧.మూత్రము.(చి.ని. గ్రా.)

౨. అతిమాత్రము.

శా. పంచద్రవ్యకృతమాలతాళిసములన్ బానీయ
యుగ్మంబులన్, మించ నొక్కొక్కపలంబు
కల్కముగ సమ్మేళించి తైలంబు రాణించఁగన్
రీతి యొఱింగి వండి యది దా నిత్యంబు
సేవింపఁగాఁ, గాంచున్ వేగఁగఁ బాఱిపోవు
బహుళోగ్రాకారమా నీరుడుల్. (చికి. చి. ని.)

నీరుడి². వి. ఒకానొకచెట్టు. (చి. ని.)

నీరుడుము. వి. (√నీరు.) నీటియుడుము, జలగోధిక. (శ. ర.)

నీరుతిట్ట. వి. (√నీరు.) జలరాశి, సముద్రము.

సీ. అత్తఱిఁ గైక క్రచ్చఱ నీరుతిట్టబత్తళికవజీరుబల్విలుదునిమిన, వెరవరినోసలబంగరు రేకు గట్టు తెఱంగు మంథర యనుజాఁగపొలఁతి, వలన నెఱింగి...అచ్చ. రా. అయో. ౨౧.

(నీరుతిట్టబత్తళికవజీరు అనఁగా జలధితూణీరుఁడు, శివుఁడు.)

నీరుతిత్తి. వి. (√నీరు.) నీటితిత్తి.

వ...పన్నీరు నించినయన్నీరుతిత్తు లొత్త వియత్తలంబునం బాఱి కయివ్రాలుధారల వాద్యంబులు దడిసిన...ఆము. ౪. ౩౫.

నీరుతుట్ర. వి. (నీరు + తుట్ర.) నీరుకట్టె, అలగర్దము. (శ. ర.)

నీరు(ఱె)దాలుపు(ల్పు). వి. (√నీరు.) జలధరము, మేఘము.

శా. ఏఁడీ రక్కసినీరుదాలుపులగా డ్వేఁడీ జగంబేలు ఱేఁ,డు...అచ్చ. రా. అయో. ౯౯.

క. సిరి రాచకేల్ప కడు నీవరితనమున నీటిదాల్ప కలమురిమనిడివా ల్దారవంటియొప్పు గలదేవర ...యయా. ౫. ౧.

నీరుదొత్త. వి. (√నీరు.) నీరుకట్టె, అలఁగర్దము.

గీ. నిక్క మొకయాఁడుదియు నొకనీరుదొత్త యొక్కగాడిద యొకకోడె యొక్కగుఱ్ఱమని తలంపకు నను విలుప్తారిగంధుఁ, డగు జరాసంధుఁడుగ నింక నరసికొనుము. హరి. ఉ. ౧. ౧౦.

నీరుదోమ. వి. (√నీరు.) జలమశకము. (శ. ర.)

నీరుద్రిమ్మరి. వి. (నీరు + తిమ్మరి.) జలచరము, జలజంతువు.

గీ. నీరుద్రిమ్మరిపసువులు నెఱయ బెరయఁ, బొనరుమన్నీరు సేరి యబ్బురము మీఱ. అచ్చ. రా. యు. ౩.

నీరునే(ర్నే)ల. వి. (నీరు + నేల.) నీరు పాఱెడు నేల, ఊడుపునేల.

వ. కల్యాణకేశవ దేవర అర్చ (న. అ) మదుపడులకు ఖ ౩ ఎఱ్ఱంజెఱువు వెనక నీరునేలము అంతురుల ౪...ద. శా. ౪. ౭౦౪.

వ...టొంపిచెఱ్ఱ శ్రీ అనంత గోపినాథదేవరకు అమావాస్యకొలుపులకు టొంపిచెల్ల అంనద చెఱువు వెనకను నీర్నేలమత్తురు ౧. గు. జి. టొంపిచెల్లశాసనము. ౧౨౪౨. దుర్గిశాసనము. ౧౧౭౩.

నీరుపంది. వి. (నీరు + పంది.) జలసూకరము. (శ. ర.)

నీరుపట్టు. అ. క్రి. (√నీరు.) ఉబ్బు.

(వ్యవ.) వానిఒడలు నీరుపట్టినది.

నీరుపదను. వి. (√నీరు.) కొంచెపుఁబదను.

సీ. ఘుమఘుమాధికరుతాకుంఠితాంభోరాశి నిజసాయకమునకు నీరుపదను. చంద్రా. ౧. ౯౧.

నీరుపాఁపర. వి. (√నీరు.) మత్స్యవిశేషము, ఒకవిధమైనచేఁప.

సీ. పక్కె చిత్తర నీరుపాఁపర మలుఁగుమీనరుజు నిల్లెపుఁజేఁప యాకుజెల్ల. హంస. ౪. ౧౯౭. నీరుపాపెర. ముద్రి.

నీరుపాడి. వి. ఒకానొకచెట్టు. (శ. ర.)

నీరు(టి)పాప. వి.(√నీరు.)౧.కృమీటరోని,నిప్పా.
ఆ. నీరుపాప గాలిసెచ్చెలి యన్నంటి, తిండి కాండు...అగ్గి యనంగ నొప్పు ననలుం డీశ. ఆం. సం. దేవ. ౧౭.
౨. జలజంతువిశేషము.
గీ...నీరు, పాప నీరేన్గు నీర్పిల్లి ప్రాంచిపురువు, లాదికొఱగానిజంతువు లన్ని విడిచి. హంస.౪. ౧౭౬.
౩. జలమనుష్యుడు; జలమనుష్యాంగన.
శా. మారీచక్షణదాచరుం డపుడు రామస్వామితోం బోరికై, యారంభించి తదీయమారుతశరవ్యాపారతూలీకృతా,కారుండై మృతి దప్పి యుప్పుకడలిం గాం పర్యెవారిక కాం; తారత్నంబులు నీటిపాప యనుచుం దన్పట్టి యాడింపంగజా. చం. రా. ౨. ౯౧.
శ్లో.వేషం పుపోష జలమానుషనిర్విశేషం.సం. చం. రా. బాల. ౨౦.
(దివిజభామలవర్ణనము.) సీ. కొలంకులలోపలనుండి కెలంకుల విహరింప బయట నిల్చిననీరుపాప లొక్కొ... తపతీ. ౪. ౬౪.
నీరుపాము=నీరుకట్టె. వి. (√నీరు.) జలసర్పము.
సీ. నీరుపా మనంగను నీరుకట్టె యనంగ జల భుజంగము పేరు చెలంగును...ఆం. భా.౧. ౧౪౭. సాం. ని. తిర్య. ౭౧.
నీరుపాయము. వి. (నీరు+పాయము.) నీటివలె చంచల మగుప్రాయము, యౌవనము. (శ. ర.)
నీరుపిప్పలి. వి. (√నీరు.) పిప్పలివిశేషము,తోయపిప్పలి.
సీ. నీరుపిప్పలి యం చనిన బొక్కెన యనంగం దోయపిప్పలిసంజ్ఞ తోంచుచుండు.ఆం.భా. ౨. ౨౭.
నీరు(ర్పి)పిల్లి. వి. (నీరు+పిల్లి.) జలమార్జాలము, ఉద్రము. (శ. ర.)
గీ...నీరు, పాప నీరేన్గు నీర్పిల్లి ప్రాంచిపురువు, లాదికొఱగానిజంతువు లన్ని విడిచి.హంస. ౪. ౧౭౬. ('నీర్పులి' ముద్రి.)
నీరు(టి)పుట్టువు(వ)= నీటిపుట్టుగు. (నీరు+పుట్టువు.).౧. శంఖము.
సీ. నీరుపుట్టువయుంను నీరుపుట్టువయును బూరయుం దొడవునై పాలుపు సెలప. అచ్చ. రా. బాల. ౩.
౨. కౌస్తుభము. అచ్చ. రా. బాల. ౩.
౩. తామరపువ్వు.
ద్వి. తెలినీటిపుట్టువు తేట ర్మొ కరణ, లొలుకుచుండెడు నేత్రయుగళంబువాని. అ. మ. ౪. ౧. ౧౩౬. ౨౩ పం.
(ఇట్లే ఈ పదమునకు చంద్రుడు అగ్ని మొదలగునర్థములును గలవు.)
నీరుపోత. వి. (నీరు+పోత.) జలక్రీడ.
అ.ప్రణయభావ మెసంగం బొరు లంతఃపురమునం, గూడి నీరుపోత లాడి రొప్ప. కు. సం.౭. ౨౫౦.
నీరుపోయు. అ. క్రి. (√నీరు.) ~~నీరుపట్టు~~, క్రొవ్వెక్కు, మదించు.
గీ. ఇవ్విధంబున మెలంగునయ్యంతి రొయింటి, తిండికతమున నిను మడికండ పట్టి, నీరుపోసిన మేనితో నిలుపరాని,మదముచే బారభోగ మేమఱక తిరుగు. శుక. ౩. ౩౫౧.
నీరుప్పి. వి. (√నీరు.) వృక్షవిశేషము.
సీ. తెల్లకాంచనము తుందిల మెట్టకాంచన ము ప్పి తెల్లుప్పి నీరుప్పి యుప్పు. హంస.౪.౧౧.
నీరుప్రబ్బలి. వి. (నీరు+ప్రబ్బ.) జలవేతస ము, విదులము.శ్రీ. (శ. ర.)
నీరుబచ్చలి. వి.(√నీరు.) ఒకవిధ మగుకూరాకు మొక్క.
సీ.సెమటాయి గొలిమిడి నీరుబచ్చలి ప్రబ్బ... హంస. ౪. ౧౦.

నీరు(టి)బిడ్డఁడు. వి. (√నీరు.) అగ్ని, వహ్ని.
సీ. నీటిబిడ్డఁడు కిత్తు నిప్పు ముట్టఁగరానిబలి యయఁడు...అనఁ జెలఁగు వహ్ని. సాం. ని. దేవ. ౧౨.

నీరుబొద్ది. వి. (నీరు+బొద్ది.) వృద్ధదారకవిశేషము.* (శ. ర.)

నీరుమట్టము. వి. (√నీరు.) జలవ్యాప్తి కలభూభాగము. (శ. ర.)

నీరుమానిసి. వి. (√నీరు. సం. నీరమానుషః.) నీటిమనుష్యుఁడు.
క. ఏనుంగులాగు పందికి, మానిసి చందంబు నీరుమానిసికి నగుం, గాని గుణంబులు గలుగవు ...ఉ. హరి. ౩. ౧౬.

నీరుముంపు. విణ. (√నీరు.) జలప్రాయము, అనూపము, క్రీ నీరు నేల.
గీ. నీరుముం పనఁ గ్రీనీరు నేల యనఁగ, ఖ్యాతి గాంచు ననూపంబు...ఆం. భా. ౨. ౪.

నీరుము(ర్ము)ట్టు. అ. క్రి. (√నీరు.) ౧. మలమూత్రోత్సర్జనము చేయు. (జలస్పర్శము సకు నిమిత్తమగుటచే దీనికీపేరు వచ్చినది.)
గీ. రచ్చఁ దెరువున గృహవాటి మచ్చుమీఁద, నీటిచేరువఁ గొఱగాదు నీరుముట్టు, వసుధమీఁద నుదళముగాఁ గసవుఁ బఱపి, వేగ మూత్ర పురీషము ల్విడువవలయు. వి. పు. ౪. ౧౯౨.
౨. జలస్పర్శనము చేయు, ఆచమనము చేయు.
గీ. తనదునీడపురీష మూత్రములు తాను, గనఁ గొనఁగఁ బోక నీర్ముట్టఁగావలయును. శివధ. ౭. ౩.

నీరు(టి)మోపరి. వి. (√నీరు.) ౧. కలశము.
సీ. ముదితగుబ్బలు నీరుమోపరుల గణింప వప్పుఁ బుట్టువుఁ గాచు నతివకేలు. హ. న. ౪. ౪౩.
౨. మేఘము.
సీ...జేజేరేనియందలము నీటిమోపరి మబ్బు మొయి లనఁ బరఁగు ఘనము. సాం. ని. దేవ. ౨౧.

విణ. నీరు మోచునది. (శ. ర.)

నీరుమోయు. అ. క్రి. (√నీరు.) ౧. నీరుపట్టు.
౨. గర్భిణియగు.
క. ఆపన్నసత్త్వ యాపగ, యాపగిది న్నీరు మోసి యధిగతసేవా, వ్యాపారద్విజమహిళ, ల్గాపాడఁగ నొక్కపుణ్యలగ్నమునందున్. వసు. ౩. ౨౧. (రెండర్థములకు నిదియే యుదాహరణము.)

నీరుల్లి. వి. (నీరు+ఉల్లి.) ఎఱ్ఱగడ్డ, పలాండువు.
సీ...ఎఱ్ఱయుల్లి యనం జనఁగ నీరుల్లి నాఁగఁ బలాండు వొప్పు...ఆం. భా. ౨. ౬౯.
ఆ...నీరుల్లిపాయచాయ...చంద్ర. వి. ౨. ౫౪.

నీరువంగ=నీరెత్తువంగ. వి. (√నీరు.) వార్తాకవిశేషము, వృంతాకము.*
సీ...నీరెత్తువంగ నా నీరువంగ, యనఁగను వృంతాక మలరు...ఆం. భా. ౨. ౫౯.

నీరువట్టివేరు. వి. (√నీరు.) ఉశీరవిశేషము, లామజ్జకము.* (శ. ర.)

నీరువ(ర్వ)ట్టు. అ. క్రి. నీరు+పట్టు.) దప్పిగొను.
ఆ. రాత్రి జాగరణభరశ్రాంతులై వారు, నిద్రఁ బొందియుండ నీరువట్టి, ధారుణీశ్వరుండు తన్నంత్రకలశోదకంబు లెల్లఁ ద్రావెఁ గడుపు నిండ. భార. అర. ౩. ౨౦౨.
వ...పెచ్చుపెరుఁగుఖరకరకరనిపాతంబుల నాతప్తంబు లగు నెలవులం దొరఁగి పరఁగు వెలఁది వెన్నెల నీర్వట్టు వెన్నెలపిట్టలు పొట్టలు నిండ నాస్వాదించె. పాండు. ౪. ౧౬.
వి. ౧. దప్పి, పిపాస.
వ...ఆకొన్నలనినీళ్ళు ద్రావినవారికి నెన్నండును నాఁకలియును నీరువట్టును లేవు. భార. ఆది. ౬. ౨౧౯.
సీ. ఆఁకలి నీరువట్టులఁత జరారోగములు కాలగుణములు నొందలుగాఁగ, దోషంబు లెవ్వి

యఱుఁ దోయజభవులోకమునఁ బ్రభవింపవు ...హరి. పూ. ౨. ౧౪.

క. భూకాంత నీరువట్టుకఁ,గాక వదన మిలుక రింపఁ గాన్పించినపం,డ్లోకా కన వెలిపుచ్చ లు, లోకములోఁ గాచె నిట్లు లోఁబడె జనముల్. వరాహ. ౧౦. ౩౦.

క. భువనావరణోదకమున, భవు నభిషేకంబు సేయఁ బాసెను లయతాం,డవకేళిసమయ సము,ద్భవ మగునీర్వట్టు కపటపాశుపతు నకుఁ. కాశీ. ౫. ౧౮౦.

౨. నీటిచాతిక.

మ...ని,ర్మలతోయస్నపనం బొనర్చనశరీరం జే తికి న్నీరువ,ట్టులు గట్టెం భవదాత్మశుద్ధి కిది గూడుం గా మహోపాయముల్. కాశీ. ౩. ౯౬.

నీరువత్తిగలు. వి. (√నీరు.) భక్ష్యవిశేషము.

వ...మణుఁగుఁబువ్వులుం బేణీలు నీరువత్తిగలుం మడతలుఁబప్పుబూరెలు...హంస. ౧. ౧౦౫. (శ.ర. పా. 'నీరువత్తిగెలు' ముద్రి.పా.)

నీరువరి. వి. (√నీరు.) నీవారతృణము. (శ. ర.)

నీరువె(పె)ట్టు. అ. క్రి. (నీరు+పెట్టు.) పొల ములోఁగుపానికి నీరు ప్రవహింపఁజేయు.

చ...అసురఘస్మరవైరిభుజాంతరాళజాం,గలమ హీ జాలఁబట్టి పయిఁ గ్రమ్మెడుమెత్తురు నీరు వెట్టి యం,దలుకవె కీర్తిపూర్తికలమాంకుర మింద్రరమాఫలార్థిపై. పాండు. ౨. ౫౯.

నీరూపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రూపము లేనిది. (కాలము మొ.) వి. అ. పుం. గాలి. న. ఆకాశము.

నీరెండ=ఈరెండ. వి. (నీరు+ఎండ.) కొంచెపా టియెండ, లేఁతయెండ.

గీ...నీరెండ యీరెండ యనఁగఁగ గించి,దాతపం బగు...ఆం. భా. ౧. ౭౨.

గీ. ఎగసె నుదయాద్రియావుల నీరెండకొనలు. నైష. ౭. ౧౧.

నీరెత్తువంగ=నీరువంగ. వి. (√నీరు.) ఆం. భా. ౨. ౫౯.

నీరేనుఁగు(గ్గు). వి.(నీరు+ఏనుఁగు.) నీటిగజము.

గీ...నీరు,పాప నీరేన్గు నీర్పిల్లి ప్రాఁచిపుగవు,లా దికొఱ గానిజంతువు లన్ని విడిచి. హంస. ౪. ౧౭౬.

నీరొట్టు. వి. (√నీరు.) భక్ష్యవిశేషము.

గీ. రొట్టె నీరొట్టు నిప్పటి యట్టు దోసె,యిడ్డెన యనంగ నిటు కొన్ని రెసఁగుచుండు,భక్ష్య భేదాహ్వయంబులు...ఆం. భా. ౨. ౨౫౬.

నీరోగము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.)రోగము లేనిది. వి. అవ్య. అ.న. రోగాభావము, రోగము లేమి.

నీర్చిచ్చుకాఁడు. వి. (√నీరు.) ఒకవిధమైనల కుముకిపిట్ట, టిట్టిభభేదము.

సీ...టిట్టి,భము లకుముకి యనఁ బరగుఁ దద్భే దంబునీర్చిచ్చుకాఁ డన నెగడుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౯౪.

నీర్వా(టివా)మి. వి. (నీరు+వామి.) జలరాశి, సముద్రము.

గీ. ద్రుచ్చుఁదనమున రాకొమ్మఁ దెచ్చినట్టి,యసు రయెరకైకుఁ డిదె డాఁగి యున్నవాఁడు, రం డనుచుఁ దమ్ము నెలమిఁ జేగంగఁ బిలుచు, కరణిఁ గడు మ్రోయునీర్వామి గాంచి రదు టు. అచ్చ. రా. కిష్కిం. ౯౦.

చ... పఱచెఁ దెల్లఁగ నేఱులు నీటివామికిఁ. అచ్చ. రా. కిష్కిం. ౭౪.

నీఱు. వి. (క. త. నీఱు.) భస్మము, బూది.

ఆ.మాఱుకొన్నవారి నీఱు సేయుము ప్రజ,నరసి మనుపు ధరణిసురులఁ బ్రోవు. భాగ. శాం. ౧. ౩౪౦.

ద్వి. ఆనీలకంధరుం డనిరొ నవ్వుచును,పాదల నీ ఱలఁది యాచ్చుగఁ దోలు గప్పి,పాదివి

నిచ్చలు బహుఘాతముల్ గొలువ. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౨౬౨౯ పం.

గీ. ఇట్లు చనుదెంచి మాసైన్య మెల్లఁ గూల్చి, బెక్కురూపములై విష్ణుఁ డొక్కరుండ, వట్టిమ్రాఁకుల నొకదవజ్వాల దగిలి, వివిధ ముఖములు నీఱుగావించునట్లు. వరాహ. ౪. ౫౬.

నీఱుగవిసిననిప్పు=బూడిదచేఁ గప్పఁబడిననిప్పు. (మఱుఁగు పడినమహిమ కలవాఁడు అని తాత్పర్యము. ఇది ఇతరపదవ్యవధానముతోఁ గూడఁ గన్పట్టుచున్నది.)

చ. సవినయవృత్తిఁ గొల్వ మిటు చన్నదినంబులు పేరు నీఱుపైఁ గవిసిననిప్పులట్లు యధికం బగు తేజము దోఁపకున్కి ... భార. విరా. ౫. ౩౫౧.

ఆ. మంచు మఱుఁగువడినమార్తాండుఁడునుబోలె, నీఱు గవిసియున్న నిప్పుఁబోలె, వేషధారియైనవిష్ణుండుఁబోలె నవ్విరటుకొలువు సేర నరుఁడు వచ్చె. భార. విరా. ౧. ౨౨౯.

క...కడిఁదిమూర్ఛ మెయి నిట్లున్నా, రాఱని తేజంబులతో, నీఱు పయింగవిసియున్ననిప్పులుఁబోలెన్. భా. రా. యు. ౫౯౧.

ఇట్లే: నీర్గప్పిననిప్పు.

ఉ. అప్పుడు విప్రసూనుఁడు రయంబునఁ బాను పు డిగ్గి వేడ్కతోఁ, జెప్పరు మింక నొక్కదరిఁ జేరెద నంచుఁ దలంచువేళ లా, గొప్పఁగ ధౌతచేలము సమున్నతలీల ముసుంగు వెట్టి నీర్గప్పిననిప్పు చందమున రాజనిభానన నిద్రవోవఁగన్. నిరం. ౨. ౧౦౫.

నీల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నీలిచెట్టు. ౨. నల్లగలిజేరు†.

నీలంగువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. కృమి, పురుగు; కట్టెలలో నుండుపురుగు. ౨. ఇంద్రనీలమణి. ౩. నక్క. స్త్రీ. ౧. తుమ్మెదలపంక్తి. ౨. ఈఁగ.

నీలఁడు. వి. అశ్వవిశేషము.

క. ఒనరించిననీలని నడ, గని బొల్లనిఁ గత్తలాని గైరని సారం, గని జారని జన్నని నిమ, వని మొదలుగఁ దెచ్చి నిలిపె వాహకుఁ డెదురన్. ద్వా. ౩. ౧౪౧.

నీలకంఠము. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ.) నల్లని కంఠము కలది. వి. అ. పుం. ౧. నెమిలి. ౨. గ్రామచటకము, ఊరఁబిచ్చుక. ౩. ఖంజనము, కాటుకపిట్ట. ౪. దాత్యూహము, కూకుడుగుండఁగి. ౫. బంగారుపిచ్చుక, పీతముండము. ౬. పాము. ౭. తుమ్మెద. ౮. పీతసారము, హరిచందనము. ౯. ముల్లంగి, మూలకము†.

నీలకంఠుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. కఱకంఠుఁడు, శివుఁడు. ౨. సంస్కృతభారతవ్యాఖ్యాతలలో నొకఁడు.

నీలకందము. సం. వి. అ. పుం. విషకందము, ఒకవిధ మగుకంద†.

నీలకమలము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నల్లకలువ†. ౨. నల్లతామర†. ౩. నల్లనీరు.

నీలకము. సం. విణ. (అ. ఇకా. అ.) నల్లనిది. వి. అ. న. ౧. కాచలవణము, గాజుప్పు, నల్లయుప్పు. ౨. వర్తలోహము, నల్లయుక్కు. ౩. మయూరతుత్థము, మైలుతుత్తము. ౪. అసనము, వేగిస†. పుం. ౧. నల్లగుఱ్ఱము. ౨. తుమ్మెద. ౩. నల్లకోఁతి. ౪. మహాజ్వాల. (వై. ని.)

నీలకురంటకము. సం. వి. అ. పుం. నల్లగోరంట†.

నీలకుసుమ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నీలఝుంటి, నల్లగోరంట†.

నీలకేశి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నీలిచెట్టు.

నల్లపెండ్రుకలు కలస్త్రీ.

నీలక్రాంత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కృష్ణాపరాజిత; నల్లవిష్ణుక్రాంత†.

నీలగంధి. సం. వి. ఇ. పుం. రత్నవిశేషము.

ఆ. నలుపు నెఱ్ఱదనము మిళిత మై నెగడెడు, డాలు గలిగినదియు నీలగంధి. రత్నపరీక్ష. ౧౨ ప.

నీలగ్రీవుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నీలకంఠుఁడు, శివుఁడు.

నీలచర్మము. సం. వి. న్. పుం. ౧. నల్లతోలు; నల్లతొక్క. ౨. పరూషకము, ఖర్జూరము†.

నీలచ్ఛదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నల్లని ఛదములు-ఆకులు-కలది. వి. అ. పుం. పేరీఁత, ఖర్జూరము†.

నీలజము. సం. వి. అ. న-నీలపర్వతమునందు పుట్టినది-వర్తలోహము, నల్లయినుము.

నీలఝింటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నల్లగోరంట†.

నీలతరువు. సం.వి.ఉ.పుం.కొబ్బెరచెట్టు.(వాచ.)

నీలతాలము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తమాలము, చీకటిమ్రాను†. ౨. హింతాలము, గిఱకతాఁడు†.

నీలదూర్వ. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. ౧. నల్లగోలిమిడి†. ౨. నల్లగఱిక†.

నీలద్రుమము. సం. వి. అ. పుం. అసనము, నల్లవేఁగిస†.

నీలధ్వజము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తమాలము, చీకటిచెట్టు. ౨. -నల్లనిజండావలె నుండునది-తాటిచెట్టు.

నీలనిర్యాసకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నల్లనిబంక కలది. వి. అ. పుం. ౧. నీలాసనము, నల్లవేఁగిస†. ౨. నల్లనిబంక.

నీలపంకము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. చీకటి. ౨. నల్లబురద.

నీలపటలము. సం. వి. అ. న. ౧. నేత్రరోగవిశేషము, కంటిలో బయలుదేఱునల్లనిపొర. ౨. నల్లనియింటికప్పు.

నీలపత్త్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నల్లని పత్త్రములు కలది. వి. అ. పుం. ౧. దానిమ్మ†. ౨. గుండ మనుతృణము†. ౩. అశ్మంతకము†. ౪. నీలాసనము, నల్లవేఁగిస†. ౫. నీలపద్మము, నల్లతామర†. న. ౧. ఇందీవరము, నల్లకలువ†. ౨. నల్లనిఆకు.

నీలపద్మము. సం. వి. అ. న. నల్లతామర†.

నీలపుచ్ఛము. సం. వి. అ. పుం. -నల్లనితోఁక కలది- డేగ.

నీలపునర్నవ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నల్లగలిజేరు†.

నీలపుష్ప. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నీలాపరాజిత, నల్లవిష్ణుక్రాంత†. ౨. అతసి, అగిసె†.

నీలపుష్పము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) నల్లనిపువ్వులు కలది. వి.అ.పుం. నీలభృంగరాజము, నల్లగుంటగలగర†. న. ౧. గ్రంథిపర్ణము, గంఠిపనము, మాచిపత్తిరి†. ౨. నల్లనిపువ్వు.

నీలపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నల్లదింటెన†.

నీలపుష్పిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నీలి†. ౨. అతసి, అగిసె†. ౩. నల్లదింటెన†.

నీలపృష్ఠము. సం. వి. అ. పుం. రోహిత మను మత్స్యము, ఎఱ్ఱచేఁప.

నీలపోరము. సం. వి. అ. పుం. ఇక్షుభేదము, ఒకజాతి చెఱకు†.

నీలఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జంబువు, నేరేడు†.

నీలబీజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నల్లనివిత్తులు కలది. వి. అ. పుం. నీలాసనము, నల్లవేఁగిస†.

నీలభము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నల్లనికాంతి కలది. వి. అ. పుం. ౧. తుమ్మెద. ౨. మబ్బు.

నీలభృంగరాజము. సం. వి. అ. పుం. నల్లగుంట కలగర‡.

నీలమణి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. ఇంద్రనీలమణి. ౨. -నీలమణివంటివాఁడు- కృష్ణుఁడు. (వాచ.)

నీలమల్లిక. సం.వి. ఆ. స్త్రీ. మారేడు, బిల్వము‡.

నీలమాషము. సం. వి. అ. పుం. రాజమాషము, బొబ్బర‡.

నీలమీలికము. సం. వి. అ. పుం. -ముడుఁచుకొనినపుడు నల్లగా నుండునది- మిణుఁగురుపురుగు.

నీలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ. ప్రాణివాచక మగునపుడు స్త్రీలింగమున ఈకారాంత మగును.) కృష్ణము, నల్లనిది. వి.అ. పుం. ౧. కృష్ణవర్ణము, నలుపు. ౨. నీలమణి, నీలపురాయి. ౩.వటము, మఱ్ఱి‡. ౪. ఒకానొకకొండ. ౫. కుబేరునినవనిధులలో నొకటి. ౬. కళింకము, మచ్చ. ౭. నల్లనియెద్దు. ౮. పాండురవర్ణము కలముఖపుచ్ఛములును శ్వేతవర్ణము కలడెక్కలు కొమ్ములును కలఎఱ్ఱయెద్దు.

శ్లో. లోహితో యస్తు వర్ణేన ముఖే పుచ్ఛే చ పాండురః, శ్వేతః ఖురవిషాణాభ్యాం స వృషో నీల ఉచ్యతే. (కల్ప.)

న. ౧. కాచలవణము, గాజుప్పు. ౨. తాళీశపత్త్రిము, తాళిసపత్తిరి‡. ౩. విషము. ౪.సౌవీరాంజనము. ౫. మైలుతుత్తము. ౬. నీలిమందు. ౭. చీకటి.

శ్లో. నిశాశ్మశాంక శ్రుతనీలరాజయః. ఋతుసంహారము. ౧. ౨.

నీలమృత్తిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నల్లమన్ను. ౨. పుష్పకాసీసము, కొంచెము పసుపువన్నె కలఅన్నభేది.

నీలమేహము. సం. వి. అ. పుం. మేహరోగవిశేషము. (ఇది శుక్రమును నలుపువర్ణముగా చేసి స్రవింపఁజేయును.)

నీలలోహము. సం. వి. అ. న. వర్తలోహము.

నీలలోహిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. భూమిజంబువు, నేలనేరేడు‡. ౨. పార్వతి. (కల్ప.)

నీలలోహితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నలుపును ఎఱుపును కలది. వి. అ. పుం. నలుపు కలసినయెఱుపు.

నీలలోహితుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -కంఠమందు నలుపును కేశములందు ఎఱుపును కలవాఁడు- శివుఁడు.

నీలవర్షాభువు. సం. వి. ఊ. పుం. నల్లకప్ప. స్త్రీ. ౧. నీలపునర్నవ, నల్లగలిజేరు‡. ౨. నల్లచాఁగ‡.

నీలవల్లి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వంద, బదనిక‡.

నీలవసనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నల్లనివస్త్రము కలవాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. బలరాముఁడు, నీలాంబరుఁడు. ౨. శని. ౩. నిర్ఋతి.

నీలవృన్తా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అజాంత్రి, నల్లసముద్రపాల‡.(గాడిదగడపర‡. అని కొందఱు.)

నీలవృంతము. సం. వి. అ.న-నల్లనితొడిమకలది- తూలము, ప్రత్తి‡.

నీలవృష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వార్తాకీభేదము. పువ్వులును కాయలును ఆకులును నల్లగానుండు వంగచెట్టు.

నీలశీర్షము. సం. వి. అ. పుం. నల్లనిముఖము కల క్రౌంచి, కొండముచ్చు.

నీలసంధ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కృష్ణాపరాజిత, విష్ణుక్రాంత‡.

నీలసారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నల్లనిచేవ కలది. వి. అ. పుం. ౧. తిందుకము, తుమికి‡. ౨. నల్లమద్ది‡. ౩. నల్లవేఁగిస‡.

నీలస్కంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గోకర్ణి, చాఁగ‡.

నీలాంగము. సం.విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ.) నల్లని శరీరము కలది; నల్లనిఅవయవములు కలది. వి.అ. పుం. సారసపక్షి.

నీలాంజన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. విద్యుత్తు, మెఱపుఁదీఁగ.

నీలాంజనము. సం. వి. అ. న. సౌవీరాంజనము ఒకవిధ మైనకాటుక.

నీలాంజని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాలాంజనీక్షుపము.

నీలాంజస. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - నల్లమేఘమును అంటియుండునది- ౧. మెఱపుఁదీఁగ. ౨. ఒకానొకనది. ౩. ఒకానొకఅప్సరస్త్రీ.

నీలాంబరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తాళిసపత్రిక. ౨. నల్లనిబట్ట.

నీలాంబరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ముప్పదిరెండునపుంసకరాగములలో నొకటి.

గీ. చెంచుమలహరి...నీలాంబరియు ననఁగ. గీ. పొసఁగు ముప్పదిరెండునపుంసకములు. హంస. ౫. ౧౨౪, ౧౨౫.

గీ. రీతిగౌళయు నీలాంబరియును ఘనము,దనరు హంవీర నాటయు నని నపుంస,కములు ముప్పదిరెండురాగములు మఱియు, దేవమలహారి సాహారి రేవగుప్తి, ప్రబంధ. ౯౪.

నీలాంబరుఁడు. సం= నీలవసనుఁడు.

నీలాక్షము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) నల్లనికన్నులు కలది. వి. అ. పుం. బాతు.

నీలామ్ల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నీలఝుంటి, నల్లగోరంటు.

నీలాలి. వి. ద్విముఖదీపిక.

సీ. ద్విముఖదీపిక గడిదేవు నీలాలి నా... ఆం. భా. ౨. ౧౬౫.

నీలాలువు. సం. వి. ఉ. పుం. నల్లనికంద, ఒకదినుసుదుంప.

నీలాశ్మము. సం. వి. న. పుం. ఇంద్రనీలమణి, నీలపుఱాయి.

నీలి[1]. వి. మల్లవిద్యాసాధనవిశేషము.

సీ. మనును జెట్టి యనంగ మల్లాభిధానంబు లద్విద్య సామనఁ దనరు చుండుఁ, దత్సాధనంబులై తగుఁ గంబము కౌణక కటి కన లోడి సంగదము బాల. గీ. సంగదము నీలి గోతా మనంగఁ గొన్ని. ఆం. భా. ౨. ౨౦౪.

నీలి[2]. వి.(సం. నీలం.ప్రా. నీలీ.) ౧. నీలవస్త్రము.

సీ... నీలవస్త్రం బగు నీలి యనఁగ. ఆం. భా. ౨. ౧౫౪.

౨. నలుపు, నీలిమ.

గీ...సకలజగద్భవజాతాయమాన,నీలవర్ణి యులను నొక్కనీలి మ్రింగె, ననుట నిజమై యశేషవర్ణాంతరములఁ, గప్పుకొని యొప్పు చిమ్మచీకటులు తెఱమ. శుక. ౧. ౧౫౪.

గీ. చీరి నేతితోఁ గాటుక చిక్క మెదిచి,నా అయు బ్రహ్మాండకుహరంబు తెఱపిఁ గదియ, వరుసతో ముద్దదరుకడి మైది కలయ,నీలిఁ గుడిపినక్రియఁ జీకటులు గదిసె. కు. సం. ౮. ౯౯. (నీలిఁగుడిపినక్రియన్=నైల్యమును వ్యాపింపఁజేసినరీతిని.)

౩. నల్లనూలు. (శ. ర.) ౪. ఇంద్రనీలము. (చూ. నీలితిన్న.)

విణ. ౧. నల్లనిది. (ఒకానొకచో దీని యిత్వము నకులోపము కన్పట్టుచున్నది.)

గీ. కౌస దిగఁగ నీలిపుట్టంబు ముసుఁగుపెట్టి, గాజు లెగఁద్రోసి చప్పుడుగాక యుండ,వచ్చి నూర్వశి యర్జునా వాసమునకు. పార. ౩. ౧౧౯. మనుచ. ౪. ౩౩.

సీ. నిండుఁగాటుపునీలిదిండు గా దని కటిఁ బలుచనినారచీరలు ధరించె. వా రీ. ౨. ౧౧౬.

మ.తలచుట్టు నడచొళ్లియంబులును నీలట్టీలు... హరిశ్చ. ౨. ౮.

౨. (త.నీలి.) దుష్టురాలు, ధూర్తురాలు.

ఉ. అద్దమరేయిదాఁక పొల మారసి మారశిలీముఖాహతి,న్నిద్దురఁ గాచి యున్నమగనిన్ జగనీలిపిసాళిజంత యౌ,ముద్దియ సేవచేయదు ...పాండు. ౩. ౪౧.

ఉ. ఎసడిసన్నమానిసివొ యేమి యెఱుంగవు పొంపట్టితే, వేసర కెన్ని నేరిచితివే పటుమాయలనీలికాన యో,మాసినమైత మై మెలఁగుముద్దుఁగుమారునిమీఁద పెట్టుగాఁ,జేసితి వింతమచ్చరము చెల్లునఁటే మతి యూఁడుదానికిన్. సారంగ. ౩. ౫౩.

సా: నీలినీళ్లకు పోయిన బావి లోఁతునకు పోయినది. (వ్యా.)

జ: నీలిచీర, నీలితనము, నీలితిన్నె, నీలిదట్టి, నీలిమందు, నీలిమబ్బు.

నీలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నీలిచెట్టు. ౨. నల్లగలిజేరు. ౩. నల్లగోరంట. ౪. నల్లయీఁగ. ౫. రోగభేదము, చర్మముమీఁద బయలుదేఱు నల్లమచ్చ.

నీలిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. ౧. నీలసిందువారము, నల్లవావిలి. ౨. నీలిచెట్టు. ౩. నేత్రరోగభేదము, కంటిలో బయలుదేఱునల్లపొర. ౪. ముఖముమీఁదను దేహముమీఁదను బయలుదేఱునల్లమచ్చలు కలక్షుద్రరోగభేదము. ౫. జలమును చెఱుపుదోషవిశేషము. (భూమికి ఊషరము, వృక్షమునకు కోటరము, జలమునకు నీలికయును దోషములు.)

నీలిచీర. వి. (√నీలి౨.) నల్లనివస్త్రము; చోరసాధనవిశేషము.

ఉ. కత్తియు నీలిచీరయును గంకటి రజ్జువు నారసంబు...క. మొద లగుసాధనములు గొని ...చెన్న. ౩. ౨౯౪, ౨౯౫.

నీలితనము. వి. (√నీలి౨.) ౧. దుష్టత్వము.

గీ...నరపాలవశాళి దా నృసత్యభయశీలి గావున జాలిఁ గొలుపు, నాలినీలితనాన కొననఁగఁ జాలి, సోలి సుతుమాలిమికి నాఁగయాలిఁ జూచి. చం. రా. ౪. ౨౨.

౨. మాయదయేకు? (గ్రా.)

నీలితిన్నె. వి. (నీలి౨ + తిన్నె) ఇంద్రనీలవేదిక.

సీ. అచ ఔల్లఁ దమచాయ నంటి నట్లుగ నుండఁ దిరుగులాడెడి నీలితిన్నెలనఁగ. యయా. ౨. ౧౨.

నీలిదట్టి. వి. (√నీలి౨.) నల్లనికాసెకోక; చోరసాధనవిశేషము.

క. బలపముఁ గన్నపుకత్తియుఁ, దలముళ్లును జొక్కు నీలిదట్టి యిసుముఁ జీ,మలకోలు గద్దగోరును, ములుబంతియుఁ గత్తెరయును మొదలగువానిన్. పరమ. ౪. ౧౭౪.

నీలిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నీలి. ౨. శ్యామత్రిపుట, నల్లతెగడ.

నీలిమ(ము). సం. వి. న. పుం. నలుపు.

నీలిమందు. వి. (√నీలి౨.) నీలియాకుల నుండి తీసినరంజకద్రవ్యము.

(వ్యవ.) అబట్టలకు నీలిమందు పెట్టినారు.

నీలిమబ్బు. వి.(√నీలి౨.) వేఁటసాధనవిశేషము.

ద్వి. జిగురుకోలలు మేటిచిక్కములు ఉరులు,తెగనీలిమబ్బులు త్రిప్పుడుత్రాళ్లు,పిగిలిచెం డ్లమరిన పెద్దయీఁటెలును.ద్వి.నల. ౩. ౨౩౪ పం.

నీలీరాగము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నీలిమందురంగు. ౨. నీలిమందురంగువలె పోడనిశాయిశాశ్వతాయకులయనురాగము, (చూ. కుసుంభరాగము.)

నీలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొకవానరుఁడు, సుగ్రీవసేనాధిపతి.

నీలుగు(ల్గు)=ఈలుగు. అ. క్రి. ౧. చచ్చు.

గీ. అట్టు లొక్కొక్కపోటున నాలపోతు, లన్నియును వాత ముక్కునఁ గన్నుఁగవల, నెత్తురులు గాఱ నీలిగి నేలఁ బడిన, నెల్ల వారలు వెఱఁగంది రుల్లములను. నీలా. ౩. ౫౬.

క. మన కేమికారణం బీ, పనులు విచారింపఁ దగనిపనికిం జనినన్, మనుజుండు నొచ్చు ము న్నొక, వనచర మొకతగనిపని నెపంబున నీల్గెన్. సా. పంచ. ౧. ౮౫.

సీ. సమయుట యీల్గుట... నీల్గుట...నా మీ ఱును మరణము...ఆం. భా. ౨. ౨౨౫.

౨. గాత్రవినాశముచేయు,ఒడలువిఱుచుకొను; వెనుకకు ఒడలు విఱుచుకొను.

క. అనిలసుతుం డంతన మేల్కని నీల్గుడు నత నివజ్రఘనకాయముఁ బొం, దినలతికాజాలము లై, ల్లను ద్రెస్సె మృణాలబాలలతికల పోలెన్. భార. ఆది. ౫. ౧౪౨.

సీ. లేచి నీల్గుచు భార సాఁచె నేనియుఁ జక్ర వాళాచలేంద్ర మవ్వలికి వీఁగు. ఉ. రా. ౨. ౧౮౯.

ఉ. వెచ్చనియూర్పు నించుచును వేదనఁ బొం దుచుఁ గన్ను మోడ్చుచున్, వెచ్చుచు నెజ్జ పైఁ దనువు విమ్మఁగ వేఁచుచు నీల్గి లేచు చున్. కేయూర. ౩. ౩౪౩.

క. వడి నాడుగఱచి వలకేల్,నిడుచన గనయు మునఁ బెనఁచి నీల్గి బలం బేర్పడ విల్లు వం ప నోపక, యుడిగిరి నృపసుతులు గొంద ఱొయ్యన లజ్జన్. భార. ఆది. ౪. ౧౪౫.

మ. నెఱి నెల్లప్పుడు నిల్చి ప్రాణిచయమున్ నిర్మించి నిర్మించి వీ,పిఱియ నీల్గుచు నా వులించుచు నఖుం డేసృష్టియు న్మాని ... భాగ. ౮. ౪౧౩.

౩. ఒడలు నిగుడించు, ఒడలు సాఁచు.

గీ.అవయవంబులు గదలించి యావులించి,నిదురఁ దెప్పితి మేల్కాంచి నీల్గి మలఁగి,యొడలు విఱుచుచుఁ గనుఁగవ లుసుముకొనుచు,ధాత గూర్చుండె సృష్టిసంధాత యగుచు.భాగ. ౮. ౪౩౪.

వ...కట్టెదుటివాజిశాలలం గట్టినపొట్టేళ్ళకై యాదిగాని నీల్గి కాలుద్రవ్వి...మను చ. ౪. ౨౮.

౪. సాఁగు. ౫. గర్వించు.

చ. అతివరుచంబులు న్నెఱుఁగుటారును వేసవి యున్ ధరాధిపోన్నతియు నహీనభూతిక లనంబు ఘనాభ్యుదయంబు నిప్పు డొం,దితి మని మాటిమాటికిని నిక్కుడు నీల్గెడు విఱ్ఱ వీఁగెడున్, క్షితి నటుగాదె యొక్కొకరికి న్నడుమంత్రపుఁగల్మి గల్గినన్. విజ. వి.౧. ౩౪. (పై రెండర్థముల కిదియే యుదాహర ణము.)

౫. దేహ ముబ్బించు, ఒడలు పెంచు.

క. బలితపుటురిగ్రామంబున,నిలుచుట యారజ్జు త్రెవ్వ నీలిగి సుమతుల్, పెలుపడి చని సు ఖు లగుదురు...భార. శాం. ౫. ౨౩౨.

శా.అతం డక్షమెయి నాత్మతత్త్వవిదుఁడై యప్పాఁ పచుట్టల్వీని,ర్ధూతిం బొందఁగ నీల్గి బిట్టు నెగసెం దోయాఘమధ్యంబునన్. హరి. పూ. ౪. ౪౯.

సీ. జమిలిమద్దులతోడ సంరంభమునఁ దగిలించి తాఁ దగులక లీల రెంటి. గీ. నడుము గదచి నీల్గుటయును బుడమిఁవగులఁ, బెల్లగిలి కూలెఁ దరువులు...హరి. పూ. ౫. ౨౪౩.

నీలోత్పలము. సం. వి. అ. న. నల్లకలువ. (ఇది మన్మథునిపంచబాణములలో నొకటి.)

ఇష్లే: నీలాబ్జము, నీలాంబుజము మొ.

నీలోత్పలము. సం.వి. అ. పుం. ఇంద్రనీలమణి, నీలపుఱాయి.

నీళ్లచివది. వి.(నీళ్లు + చివది.)జలంజరము,కాఁగు.
గీ. సెగడు నీరా డనంగను నీళ్లచివది,యన నలంజరనామ ధేయమ్ము...ఆం. భా. ౨. ౨౪౫.

నీళ్లదొర=నీటికొకి మీఁడు.
(వరుణుఁడు.)
చ...నీళ్లదొర గాడుపు జక్కులఱేఁడు చిల్వసామ్ములయొకి మీఁడు నాల్గుబుజముల్గలవేలుపు దమ్మిచూలియుఁ, గొలువఁగ వెండికొండపయిఁ గూర్చిఁ జెలంగుఁగడిఁదిదయ్యమా. అచ్చ. రా. ఆర. ౧౨౬.
ఇష్లే : నీళ్లరాయఁడు, నీళ్లఱేఁడు.
ఆ. మేటినీరుచాలి మెయితాలుపులసామి,వల్లెత్రాడుదాల్పు నీళ్లరాయఁ,డు...అనంగ నొప్పు వరుణుఁ డీశ. ఆం. సం. దేవ. ౨౧.
సీ. వలఁగొని నీళ్లక్రేవల నుండు నీళ్లఱేఁ డరయ బయల్పట్టి తిరుగు గాడ్పు. అచ్చ.రా.బాల. ౬౮.

నీళ్లవరుగు. వి.(√నీరు.)ఉష్ణ,లక్షణము. (శ.ర.)

నీళ్లా(ళులా)డు=నీరాడు.అ.క్రి.(నీళ్లు + ఆడు.)
౧. స్నానముచేయు.
సీ. అతఁడు సరస్వతి నవగాహనము సేయుచుండి యాచేరువ నోర్తు తడుఫ,గట్టక నీళ్లాడఁగాఁ జూడఁ దనచుఖుక్రము నిర్గమించిన... భార. శల్య. ౨. ౧౬౦.
క. కుడిచిన నీళ్లాడిన షుత్తి,కుడిలోపల నలుఁగు పెట్టుకొన్న నభీష్టం, బడుగఁగ నవ్విన దుర్గతిఁ,బడుదురు బాధలను నధికపాపాత్ములజా. శివ. సా. ౨౯౨.
ఉ...యశోద వేడుకఁ, గోపసతీసమేతముగఁ గోరి సమీపగ రైయై తనర్చన,య్యాపగ నీళులాడుటకు నై చని యొంద్వరమాణచిత్తయై. హరి. పూ. ౫. ౧౩౮.
౨. ప్రసవించు.
కీ. తెలిసి చక్కన వచ్చి దేవకి నీళ్లాడె రమ్మ రమ్మని భోజరాజుతోడఁ,జెప్పిన...భాగ. ౧౦. పూ. ౧౪౮.
గీ...వేల్పుపెద్ద, వాలఁతి కంతటు నీళ్లాడుప్రొద్దు లయ్యె. భాగ. ౮. ౫౦.

నీవరి=నివరి. (శ. ర.)

నీవరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. పరివ్రాట్టు, సన్న్యాసి. ౨. వణిజుఁడు, బేహారి. 3. వాస్తవ్యుఁడు, నివసించువాఁడు.

నీవాకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అర్ఘోత్కర్షమువలన కలుగుజనాదరము, వెల మిక్కిలి హెచ్చినదానియందు జనుల కుండుమక్కువ. ౨. ధాన్యాదులు నిలువచేయుట.

నీవారము. సం. వి. అ. పుం. సస్యవిశేషము, నివ్వరి.

నీవి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఉచ్ఛ్రయము, స్త్రీల పోఁకముడి. ౨. మూలధనము, సంచిమొదలు. 3. పరిపణము, పందెపుసొమ్ము. ౪. బంధనాలయము, చెఱసాల.

నీవు=ఈవు. స. యుష్మదర్థకము. (చూ. నీ.)భార. ఆది. ౨. ౧౪౪.

నీవృతము. సం=నీవృత్తు.

నీవృత్తు. సం. వి. త్. పుం. ౧. దేశము, గ్రామసమూహము. ౨. గ్రామము.

నీవ్రము. సఁ=నీధ్రము.

నీశారము. సం. వి. అ. పుం. (మంచును గాలిని వారించుటకైన) కప్పుడు దుప్పటి(గొంగడి మొ.); సర్వాంగప్రావరణము, ఒడలెల్లఁ గప్పుదుప్పటి; తెరకాండ్య, పటము.

సీహారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పేరినమంచు, గడ్డమంచు; మంచు. ౨. త్రయోవింశతిరగణాత్మక మగుదండకభేదము.

ను

ను[1]=న్[1]. ప్ర. (కొన్నియెడల దీనియుత్వమునకు లోపము కలుగును. చూ. ద్రుతము.) ౧. నాశబ్దమునకును తనశబ్దమునకును వచ్చు ప్రథమైకవచనము. (ఉదా: నేను, తాను.)

చ... శర్వమునను నేన నిల్తు సుఖవాసత నన్ దగఁ జెంది నిల్చుస, ర్వము... భార, అశ్వ. ౩. ౩౭.

గీ. ఏను నీయంతియును గాని యెఱుఁగ రన్యులు... భార. ఆది. ౪. ౧౦౩.

మ. ఇది భోజాత్మజ కిచ్చినం గినుకతో నే మంచు నూహించునో, మది సాత్రాజితి దానికే నిపుడు ప్రేమం బంపినం దీని నెల్లిద మొం జేసినజాడ దోఁచునో కో యా లె మ్మిందు నే నన్నిఁక జెల్లదువో యేరికిఁ బంపఁగా ననుచు... పారి. ౧. ౫౪.

ఉ. శ్రీకమనీయహారమణిఁ జెన్నుగఁ దానును గౌస్తుభంబునం, దాకమలావధూటియు ను దారతఁ దోఁప... ఆము. ౧. ౧.

గీ. తాను దెగునేని బాంధవదారపుత్ర,మిత్రులను నజ్జనంబు లేమిటికి విగత,చింతుఁడై గుహ సొచ్చి యుక్రాంతబుద్ధి, దడవి కానంగ వలవదె తన్నుఁ దాన. భార. శాం. ౬. ౨౩౩.

౨. ద్వితీయైకవచనము. (పట్టి అనుపద మనుప్రయుక్తమగునపుడు హేత్వర్థమును దెలుపును. చూ. పట్టి[2].)

క. విషనిధికుక్షి నసంఖ్యము, నిషాదగణ ముండి ధారుణీప్రజ మఁగడఁకన్, విషమమున జేయు దాని ని,మిషమున భక్షించి చను మమిత్రవిఘాతీ. భార. ఆది. ౨. ౫౭.

గీ. సత్కవిశ్రేష్ఠుఁ దిక్కయజ్వను భజించి. కాశీ. ౧. ౧౯.

చ... ఈ, చలిమలకల్ల నుల్లసిలుచల్లదనంబును నూనకుండినన్. మనుచ. ౨. ౧౦.

౩. తద్ధర్మాద్యర్థక ప్రథమపురుషైకవచనము.

క. విను గార్హపత్య మనుస,య్యను నలము విహారింపఁబడి తద్దాహవనీయం, బన వెలుఁగు నట్లు వెలుఁగును, జనకుఁడు దాఁ బుత్త్రుఁడై నిజద్యుతితోడన్. భార. ఆది. ౪. ౭౩.

మ... పాంచజన్య మొసఁగుకన్ గల్యాణసాకల్యముకన్. ఆము. ౧. ౫.

౪. ఉత్తమపురుషైకవచనము.

ఉదా: వండుచున్నాను, వండఁగలను.

ఉ... వేంకటభర్తఁ గొల్చెదన్. ఆము. ౧. ౧.

౫. తుమర్థభావలక్షణాద్యర్థములయందు వచ్చును. (చూ. అ[1].)

ఉదా: వండనుబోయెను. వాఁడు వండ నతిథి వచ్చెను. చూడ వలయు, చూడఁగా వలయు.

ను[2]=న్[2]. అవ. (కొన్నియెడల దీనియుత్వమునకు లోపము కలుగును. చూ. ద్రుతము.) ౧. ప్రథమాంతము లగునట్టి విశేషణములకు ప్రాయికముగా నగునంతాగమము. ఈయాగమము పరమగునపు డుత్వమున కత్వ మగు. (చూ. అ[1].) ఇ ఈ ఐ లపై దీనికి 'ని' వచ్చును. (చూ. ఇ[1].)

ఉదా: నేను ధన్యుఁడను. నేను చిన్నదానను. నేను సుకృతిని. నేను స్త్రీని.

౨. కొన్ని ప్రత్యయములకును కొన్ని అవ్యయములకును అంతాగమముగా వచ్చునది.

ఉదా: రామునిచేతను. వనమందును. వలెను. పోలెను మొ. (౧, ౨ అర్థములలో దీని ఉత్వము వికల్పముగా లోపించును.)

౩. వృత్తియందు కొన్నియెడల ఆగమమై వచ్చునది. (ఇందలిఉత్వము నిత్యముగా లోపించును.)

ఉదా : తళుకుంజెక్కులు, తెల్లందనము మెం.

౪. కల అనుబంధము పరమగునపుడును పను అనుబంధము పరమగునపుడును ధాతువునకు వచ్చు ఆగమము. (చూ. అ[1].)

ఉదా:- చేయఁగలఁడు. కొట్టఁబడెను.

నుంకు. వి. పస్తు, ఉపవాసము.

సీ. పస్తిల్లి నుంకు నిప్పస్తు నిట్రనఁగను నుపవాససంజ్ఞయై యొప్పుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౪౫.

నుంజే. వి. సొగటాలపలక.

సీ. పనిగిండి చిటికెనపావురాల్ సొగటాలు నుంజెలు గొరవంకపంజరంబు. ప్రబంధ. ౯౨౩.

నుంపారు=నునుపారు. అ. క్రి. (√నుంపు) నున్ననగు, మృదువగు, మెత్తనగు.

ద్వి. నుంపారి సొంపారి కంపు నింపారి, పెంపారి చాల నొప్పెడిబిల్వపత్త్రి. బస. పు. ౩. ౭౯౭ పం. (చి. ని. ప్రాఁత ప్రతిపా. 'ఇంపారి నునుపారి' క్రొత్త ప్రతిపా.)

నుంపు=నునుపు. (క. నుణ్పు. చూ. నుంపారు.) జః నుంపారు.

నుక్కుట. వి. ౧. అనియాకుట, జవ్వాడుట. (చలనము అని శ. ర.)

ద్వి. చెక్కుల సన్నంపుఁజెమట రెక్కనడుము, నుక్కుట నొక్కింత నూగారు దోఁప, నలరుపయ్యెద జారి నలకలు చెదర...ద్వి. పారిశ్చా. ఉ. ౯౧౦ పం.

౨. బాధ.

ఉ. ఘోరతరాననస్ఫురితకోపులునై యమదూతలానరుం, జేరినఁ గాంచి మై వడకఁ జేష్టలు దక్కృత మందఁ బల్లటిల్లి, నోర్లెరను గన్నులం దెఱచు నుక్కుటయై వెగ డగ్గలింపఁగన్. మార్క. ౨. ౩౪.

నుగ్గడుచు=నుగ్గాడు. స. క్రి. (నుగ్గు+అడఁచు.) నుగ్గుసట్టు కొట్టు, నలఁగఁగొట్టు.

సీ. ఎక్కుడు వల నైనయెడ డగ్గించినచటుల నుగ్గడుపుఁడు నక్కఁ బ్రాఁక, రానితిప్పలు చొరఁద్రవ్వఁ డీఅము లైనమ్రాఁకులఁ బొదలును మ్రగ్గఁ బొడువుఁడు...పారి. ఉ. ౧. ౭౩.

నుగ్గాడు=నుగ్గడుచు, నుగ్గుచేయు, నుర్గాడు. స. క్రి. (నుగ్గు+ఆడు.) ౧. గుండచేయు, పొడిచేయు.

మ. భటులన్ గీటడఁగించి ఘోటకములన్ భంజించి భద్రేభరాడ్ఘటలం జెక్కులు సేసి సైనికశతాంగశ్రేణి నుగ్గాడి...రా. వి. ౫. ౧౪.

౨. పాడుచేయు, ధ్వంసముచేయు.

సీ. వనలులాయము లిక్షువనము నుగ్గాడినపగిదిఁ గాల్వుర నేలపాలుచేసి. కు. సం. ౧౧. ౪౦౪.

మ. పెసరుంగాయను మెత్తకన్నులకునై పేటాడుమన్ గొట్టెలన్, నుసలం జూచుచు దోసచేల్ చెఱుచాల్ నుగ్గాడుచున్ సజ్జఁ గొయ్య సుమాళింపుము... రా. వి. ౨. ౬౫.

౩. వధించు.

సీ. నుగ్గాడెఁ బరిమార్చె నులివెను దెగటార్చెఁ జదిపెఁ జంపెను సదమదమొనర్చె. గీ. అడఁచెఁ జెండె నవంగఁ బొందగు వధించె, ననుటకు సమాఖ్యలై... ఆం. భా. ౩. ౧౨౩.

మ. వసుసన్ యక్షపిశాచరాక్షసచమూవర్గంబు నుగ్గాడెదం, బోరి గంధర్వుల సంహరించెద ... భా. రా. అర. ౨. ౩౩౩.

౪. ఖండించు.

ద్వి. నీతల ల్నుగ్గాడి నిను సంహరించి, సీతఁ దోడ్కొనిపోవు సిద్ధ మీపలుకు. రం. రా. సుం. ౨౮౯ పా. ౪ పం.

అ. క్రి. నుగ్గగు. (చూ. నుర్గాడు. అ. క్రి.)

నుగ్గించు. స. క్రి. తిట్టు, శపించు.

మ. తనసింగారపుఁజెక్కుటద్దములమీఁదం జాఱు
కస్నూరు కేలినఖాగ్రంబులఁ బాఱమీఁటు
చును దళ్ళ న్మాల్గు నుగ్గించి పో, మునకుం
దైన్యము గొంత తెచ్చికొని డంబుల్ నూపి
యవ్విప్రు నొయ్యన డాయం జని యిట్లు
పల్కెను రహస్యాలాపరూపంబునన్. విప్ర.
౪. ౮౭.

నుగ్గు=నుర్గు. అ. క్రి. (క. నుగ్గు.) నలఁగు.

చ...మా, కఱచినకాట్లకున్ శిశువుకాయము
తోలును నుగ్గ డేమియున్. నృసిం. ౪. ౪౩.
(శ. ర. పా. 'సుగ్గదయ్యె'. ముద్రిపా.)

వి. ౧. చూర్ణము, పొడి. (ఇది 'అగు, ఆడు, చేయు, పాఱు' ధాతువులతో కలసియే తఱుచుగా ప్రయోగములఁ గానవచ్చుచున్నది.)

ఉ. ఆయతపక్షతుండహతి నక్కులశైలము లెల్ల
నుగ్గుగాఁ, జేయుమహాబలంబును బ్రసిద్ధియు
నుం గలవాఁడ నీపనిం, బాయక యొమ్మునం
దవడఁబాముల మోవను వారికిం బనుల్, సే
యను నేమికారణము సెప్పుము దీనిఁ బరో
రుహాననా. భార. ఆది. ౨. ౪౯.

గీ. నురుము నుగ్గు పొడుము పొడి నురుము ను
న్ని, చూరనంగను విలసిల్లుఁ జూర్ణ మభవ.
ఆం. భా. ౨. ౨౭౦.

౨. ముక్క, ఖండము.

చ...తేరిపై, నొగ నొగ దాఁకఁగాఁ బఱపి
నుగ్గుగఁ గౌరవనూతు నేసి... భార. భీష్మ.
౨. ౩౩౧.

క. నగ్గువడి విరియఁబాఱెరి, బగ్గనఁ బొరివ్రుచ్చు
వీరభద్రునిధాటిన్, నుగ్గు లయి యవుదసవు
రయి, గగ్గులకా డై వికావిక లయి యమ
ర్త్యుల్. కాశీ. ౮. ౯౮.

సీ. తనపార్శ్వభాగసంఘర్షణంబున ద్వీపకోటు
లు నుగ్గ లై నీటఁగలియ. దశా. ౧. ౧౯౭.

౩. సమూహము, గుంపు.

ఆ. ఉగ్రభానుసుతుఁడు నగ్రభాగంబున, బలిము
ఖాధిపతులు పన్ని నడువ, వెనుకఁ దాను గద
లె వెన్నుబలం బయి, నూఱుకోట్లకపులనుగ్గు
లలమ. రామా. ౮. ౨౮౫.

(దీనియామ్రేడితరూపము నుగ్గునుగ్గు.)

చ. ఖురపదఘట్టనం ధరణి గ్రుంగ ఫణీంద్రుఁడు
నుగ్గునుగ్గుగాఁ, బరువడి...మహో, శ్వరుశ్వ
వథంబు నాతఁ డమ వచ్చె...కు. సం. ౨.
౧౪౭.

బ. పిసుకలు (శ. ర. బ్రౌ.)

సా: ఉగ్గుతో నేర్చినగుణము నుగ్గులతోఁ గాని
పోదు.

జ: నుగ్గడుచు, నుగ్గాడు, నుగ్గించు, నుగ్గుచేయు,
నుగ్గులువాఱు.

నుగ్గు(లు)చే(సే)యు. స. క్రి. (నుగ్గు+చేయు.)

౧. ముక్కలుచేయు; పొడిచేయు.

గీ. యోధసారథియుగ్యసంయుతము గాఁగ,
నూఱురథములు వ్రేల్మిడి నుగ్గుచేసె. భార.
విరా. ౩. ౧౮౨.

సీ. దళనళంబముల దుర్ధరమహీధరకూటకోటి
నుగ్గులు సేయు కుంజరములు. వసు. ౨.
౧౫౨. భార. ద్రో. ౧. ౨౯౧.

౨. వధించు, చంపు.

చ... తేరికి సారథి గమ్ము నాకుఁ జెచ్చుఱపిడు
గెట్టుల ట్టడరి శూరుల మొత్తము నుగ్గు సేసె
దన్. భార. విరా. ౫. ౯౩.

శా. ఈరీతిం జగదేకవల్లభుఁడు భూయిష్ఠప్రతా
పంబునం జేఁ, గ్రూరాదిత్యవిరోధివర్గముల నుగ్గు
ల్ సేయు...దశా. ౨. ౪౦౭.

నుగ్గులువాఱు. అ. క్రి. (నుగ్గులు+పాఱు.) పొడి
యగు.

ద్వి. కలయఁ బర్వెడుభవద్గరళకాలాగ్నిఁ, గుల
గిరు లైన నుగ్గులువాఱఁ గాలు. ద్వి. పారిజా.
ఉ. ౧౮౭౭. పం. ఇట 'బూది యగు' నని
భావము.

నుచ్చిలి. వి. నురుఁగు, ఫేనము.
శా. నీరన్ నుచ్చిలి గ్రమ్మ మైపడఁగఁ గన్నుల్తారకాబింబసంచారవ్యాప్తిఁ దీక్షకరింప హృదయస్థానంబు గంపింప...హర. ౨. ౮౩.
సీ. శ్లేష్మము ద్రేకించి సెలవి రంధ్రము వాయ మెరసి నుచ్చిళ్లు గ్రమ్మింపకుండ. శివరా. ౪. ౪౭.

నుచ్చు¹. స. క్రి. నుచ్చుప్రాఁతలుచుట్టు. (శ.ర.)
వి. గొఱ్ఱెలయొక్కయు మేఁకలయొక్కయు పెంటిక. (మేఁకపెండ్రుక అని బ్రా.)
వ...నెల్లిఁగొయ్యలు ద్రచ్చి నుచ్చు లంటించినం బెచ్చుపెరుఁగు చిచ్చు లాత్రంపులందవిలించి ...మనుచ. ౪. ౭౦.
ద్వి. పచ్చవంటకమును బడియించి మేఁకనుచ్చు కరీషంబు నొసల నంటించి. ద్వి. భా. ౧౦. (చి. ని.)
జః నుచ్చుకోక, నుచ్చుప్రాఁత.

నుచ్చు². వి. ఫేనము, నురుఁగు.
(వ్యవ.)వాని నోటినుండి నుచ్చులు వచ్చుచున్నవి.
,, కుంకుడుకాయ నుచ్చు వచ్చుటలేదు.

నుచ్చుకోక = నుచ్చుప్రాఁత. వి. (నుచ్చు¹ + కోక.) గొఱ్ఱెలయు మేఁకలయు చన్నులకు చుట్టెడుగుడ్డ.
ద్వి. ములుగత్తి నుచ్చుకోకలుఁ జాఁదుఁగొడుపు, మొలతిత్తి నిడి దొడ్డమొలకచ్చ గట్టి. బస. పు. ౩. ౧౧౧౭ పం.

నుచ్చుప్రాఁత = నుచ్చుకోక. వి. (నుచ్చు¹ + ప్రాఁత) గొఱ్ఱెలయు మేఁకలయు చన్నులకు చుట్టెడు గుడ్డ.
సీ. ఒడిసెల పాలకావడి నుచ్చుప్రాఁతలగుది మూఁపుపై వ్రేలుగోర్పడంబు. వేం. పంచ. ౧. ౫౯౭.

నుజ్జు = నజ్జు. (శ. ర.) విణ. నుతి నొందినది, మిక్కిలి నలఁగినది.
ఉ. అంటినఁ గందునో యనక యంగము నిర్దయవృత్తి మీఱఁ గౌఁగిలింటికిఁ దార్చి నుజ్జగునో కెంజిగురట్టిది నాక మోవిఁ బల్గంటు లొనర్చి...వ్రాల్గంటి రమించె నాథుఁడు స్వకార్యపరుల్ మగవార లెంచరుగదా. ఉ. రా. ౩. ౪౩౩.

నుడి = నుడుగు, నొడుగు. వి. (క. నుడి.) మాట, పలుకు; వాక్యము.
చ...వింటి లేదె యింటి గెలిచి రచ్చ గెల్వు మనువానుడి నానుడి నానుఁడీ చెవిన్. సారంగ. ౨. ౨౫౯.
సీ. గుడుసుకైదువుజోదు నుడివాన గురియక కడు విరాలపుటగ్గి యడఁగఁ గలదె. నీలా. ౧. ౧౦౩.
క...వల్లకీతతు లొకటై, మ్రోసినగతి నెలఁగడరన్, భూసతికడనుండి యొక్కనుడి వినఁబడియెన్. ఉ. రా. ౭. ౧౨౬.
జః నుడికారము, నుడివిల్లు.

నుడికారము. వి. (క. నుడికాఱ - నుడి + కారము²-స్వార్థమున.) ౧. పలుకు, మాట; (మాట నేర్పరి అగువానియందలి) చమత్కారము, సరసత.
సీ. నుడుగు నుడువు నుడి నుడికారము నొడువు నొడి నొడికారము నొడుగు నాఁగ,బదము వ్వు...అం. భా. ౧. ౧౧౧.
ఉ. ఎట్టు పురాణము ల్పదియు నెన్నిదిఁ జెప్పితి వెట్టు వేదముల్, గట్టిగ నేర్పఱించి నుడికారము సొం పెసలార భారతం,బెట్టు రచించితీవు ఋషి పెట్టయి యొక్కదినంబుమాత్రలోఁ, బొట్టకు లేక తిట్టెదవు పుణ్యగుణంబులరాశిఁ గాశికన్. కాశీ. ౩. ౧౯౨.
గీ. ప్రాకృతిఁ బరికింప సంస్కృతభాష యంత్రు,

పలుకునుడికారమున నాంధ్రభాష యందు,
రవ్వ రేమన్న నంధ్రుగా రేల కొఱంత,నా
కవిత్వంబు నిజము కర్ణాటభాష. భీమ. ౧.
౧౫.

౨. పలుకుబడి.

గీ. ఆపురాణంబు గనఁ దెనుఁ గయ్యెనేని,జెప్ప
నేర్చినకవియుఁ బ్రసిద్ధుఁడేని, దెనుఁగునుడి
కారమున మించు గనియె నేని, గుందనము
కమ్మ వలచినచంద మగును. జై. భా. ౧.
౧౯.

విశే. సరసమైనది.

చ...అ,తనిమదికి న్భవద్బలవితానము చీమల
చాలుఁబోలె నైకవఁబడు నీవు పల్కునుడి
కారపుమాటల కెల్ల నాతఁ డా,డును విరసం
పుఁబల్కులు గడు న్నతి మోసము వచ్చి
న త్తఱిన్. శుక. ౩. ౩౯౦.

నుడివిల్లు. వి. (నుడి+విల్లు.) - మాటవరుసను
విల్లు, వింటితో పోల్పఁబడునది - కనుబొమ.

సీ. నుదుట గ్రక్కదరిన నుడివిల్లు గదియించు
నుడిసి ము త్తరఁగలు గడలుకొనఁగ. కు.సం.
౫. ౫౨౦. 'నుసువిల్లు' ముద్రి.

నుడుగు(వు)=నొడుగు.స.క్రి. (క. నుడిసు,)౧.
వచించు, చెప్పు.

క. నుడిగి రహస్యోక్తులు దా,నుడిగి ద్భగంచల
నిబద్ధయుకమణిమంజ,ద్వడురాణ్ముఖిగుణశై
ఖరి,పడధిపశేఖరునితోఁ బ్రవీణతఁబలికెన్.
బహు. ౫. ౯౯.

గీ. వానిసౌశీల్యగతి నుడువంగ నా సె, కవుల
కైనను మానిపుంగవులకైన. ఇందు. ౪.
౧౩.

ద్వి. చేరి నీ కొకమాటఁ జెప్ప వచ్చితిని, నోరు
గా చెవ నన్ను నుడువుదు నీకు. ద్వి.పారిజ్ఞ.
ఉ. ౧౦౩౨షం. నీలా. ౧. ౧౩.

౨. సంభాషించు, మాటలాడు.

చ...మూర్ఖున వావిలి దన్నె వంజుళీంబు
నుసువ గోఁగు నై తరుణి పూచు నురద్రుమ
మన్నిపూవులన్. పారి. ౪. ౧౦.

సీ. చెలికానిధగ్గంబుఁ జెలుపఁ గాంధర్వుఁడేగ
తిఁ బూని సని ఖేచరగణము నుసువ. ఉ.
రా. ౧. ౯౭.

౩. జపించు, జపముచేయు.

సీ.మదనాహితునినామమంత్రంబు నుసుగువాఁ
డొడికంపుఁబాపులఁ దొడుగువాఁడు.భల్లా.
౨. (శ. ర.)

౪. నేర్పు, బోధించు.

గీ. కూలిఁ గొనునొజ్జ కాఁబోలు కొదమచిలుక,
తపసిబుడుతలగు మికి వేదంబు నుసువు. కువ
ల. ౨. ౭౩.

౫. చదువు, పఠించు.

క. మేలుగ సాయంప్రాతః,కాలంబుల హోమ
విధులఁ గావించుచు స్వే,చ్ఛలన్ వేదము ను
డువున,లోలాత్ముఁ డుండు బ్రహ్మలోకము
నందున్. జాహ్నవి. ౩. ౭౦.

వి.=నుడి. ౧. మాట, పలుకు.

క. ఉడుపతిముకుటుండు చెవుల నొనరనినుడు
గుల్, నొడివిన...భీమ. ౨.౧౫౪.

వ...ఒక్కొక్కకడం గడవరానితమచేడియల
జెడంగునుడుగుల నకుగు లామడలు గా
వచ్చి...వసు. ౪. ౨౩.

మధ్యాక్కర. నుడువులు చేయు నింకేల ౦౫
ప్పాటినోములు తొల్లి, కడఁగి నోఁచితిని
గాకేమి యనుచును గంటి డెందమున. భా
ర. ఆది. ౪. ౧౦౨.

౨. లోకోక్తి, నానుడి.

క...కాముకస్య కుతో లజ్జా యనునుడువు
తుది నిజ మయ్యెన్. రసిక. ౩. ౧౧౩.

జః నుడుగుఱేఁడు, నుడుగులచెలి, నుడుగువాలు, నుడువరి, నుడువరితనము, నుడువులననఁబోఁడి, నుడువులపడఁతుక, నుడువులఱేఁడు.

నుడుగుఱేఁడు=నుడువులఱేఁడు. వి. (√నుడుగు.) బృహస్పతి, గీర్పతి.

సీ. అరయ వేల్పుల కెల్ల నయగారనం బగును డుగుఱేనికిఁ గూర్రికొఁడుపుఁగుఱ్ఱ. యయా. ౩. ౩౧.

నుడుగులచెలి. వి. (√నుడుగు.) సరస్వతి.

సీ.జగముల మాఁటిపై జంగఁ జాచినఱాఁగ నుడుగులచెలిమామయడుగుఁ జెమరు. యయా. ౨. ౪౪.

నుడుగువాలు. వి.(√నుడుగు.) -గీర్వాణుఁడు- దేవత.

సీ. నుడుగువాల్గమిమైల గడుగువారిమెఱుంగు లుడుగువాఱనివ్రేలిమడుఁగువాఁడ. ప్రబంధ. ౨౧౩.

నుడువరి. విణ. (నుడువు+అరిప్ర.) మాటలమారి, వాచాలుఁడు. (చూ. నుడువరితనము.)

నుడువరితనము. వి. (నుడువరి+తనము.) వాచాలత.

ద్వి. వడుగు చేసిన భక్తి వటిపాటుగునె, నుడువరితనమునఁ గడవ నాడెదవు. బస.పు. ౧. ౪౫౪ పం. (శ. ర. పా. "నొడువరితనము" ముద్రి. పా.)

నుడువులననఁబోఁడి. వి.(√నుడువు.) సరస్వతి, వాగ్దేవి.

సీ. నుడువులననఁబోఁడి జడియరు మని వెన్న సఱచుప్రాణేశు తిచ్చవడి చూచె. దశా. ౨. ౫౫.

నుడువులపడఁతుక. వి. (√నుడువు.) వాగ్దేవి, సరస్వతి.

క. పడియెడుతలలుం జేతులు, సదరించులకోరిగములు సన్నన్న నెతేజ్, నుడువులపడఁతుక కైనజ్, దడవులనిడఁపనిక్తైనఁ దరమే యెన్నజ్. అచ్చ. రా. యు. ౫౫౦.

నుడువులఱేఁడు=నుడుగుఱేఁడు.

గీ. వానిచెలువంబు నుడువులఱేని కైనఁ, బూని దిటముగ వాక్రువ్వఁబోల దెందు. నీలా. ౨. ౭౨.

నుతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నుతింపఁబడినది, పొగడఁబడినది.

నుతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. స్తోత్రము, పొగడిక.

నుతి(యి)ంచు. సం. స. క్రి. పొగడు, కొనియాడు.

సీ. పరమేష్ఠియంచ యీగిరికొలంతులయుంచపిం డులోఁ దప్పినపిల్ల యొక్కొ... గీ. యని నుతించుచు...మార్క. ౧. ౯౩.

ద్వి. ఆ దంపతులు సొంపు లాత్త రెట్టింపఁ జూడించి కరములు మోడ్చి నుతించి. ద్వి. పరమ. ౩. ౧౬౨ పొ.

సీ. రతినైపుణము చూచి నుతియించువిధమున మణిమయకాంచికింకిణులు మొరయ. వరాహ. ౪. ౧౬౨.

నుతిక(కె). వి. ౧. తెగ, మొత్తము. (శ.ర.) ౨. దళము, దండు. (బ్రౌ.)

ద్వి. నూటేసిగుఱ్ఱాలనుతికెల రెండు,పొఁజులుగాఁ జేసి పదిలంబు చేసి. పల్నాటివీరచరిత్ర. ౬౦. (బ్రౌ.)

నుత్తము. సం=నున్నము.

నుత్యము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) నుతింపఁదగినది.

నుదత్. సం. శత్రు. ౧. ప్రేరించుచున్న. ౨. తోలఁగించుచున్న.

నుదమానము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ప్రే

రించుచున్నది. ౨. తొలఁగించుచున్నది.

నుదము, సం. విణ. (అ. ఆ. అ.- సమాసాంతము సందే-ఉదా:-తమోనుదము మొ.) ౧. తొలఁగించునది, పోఁగొట్టునది. ౨. ప్రేరించునది.

నుదుటికన్ను. వి. (√నుదురు.) ఫాలాక్షము, శివునిలలాటనేత్రము.

ఆ. నుదుటికంటిమంట చదలంటి పర్వెచుఁగల సితరతరంబ కప్పికొనఁగ.కు.సం.౧౦.౩౪౧.

నుదురు. వి. దే. నొసలు, ఫాలము.

ద్వి. రాఘవుబంటు శౌర్యం బింత చెడక, గదఁ బుచ్చుకొని మహాకాయుని ప్రేసె, నుదురు భగ్నము గాఁగ...రం.రా.యు. ౩౪౪పా. ౨౩ పం.

సీ. వదనంబుకొమరు భావనఁజేసి వేఱుగా నుదుటిపెం పలకలఁ బొదువఁబడఁగ. భార. విరా. ౧. ౨౨౮.

క. చదురునకు బ్రహ్మ వ్రాసిన,నుదుటిలిపులు దుడువఁ గలవె నూల్కొనువెరపుల్.హరి.ఉ. ౯. ౨౯. (బ్రహ్మవ్రాసిననుదుటిలిపి=కర్మఫలము.)

చ. హరిదవధిక్షమారమణు లాతురగాళినుదుళ్ల పట్టముల్, తరువులరాయసంబులవిధంబునఁ గన్గొని శ్వేతమానవే,శ్వరునకుఁ దెచ్చియిచ్చిన నువస్తుపరంపరలెక్కఁ గూడునే, స్వరసులరీతిఁ దత్పవనవీతిఖురాంకము లుండు నుర్వరన్. వరాహ. ౧౨. ౬౦.

నుదుట వ్రాసినవ్రాత=కర్మఫలము.

(వ్యవ.)నుదుట వ్రాసినవ్రాత నూరేళ్లు చింతించినను తప్పదు.

నుదురంటు=నమస్కరించు.

ఉ. తప్పు లెఱుంగలేక దురితంబులు సేసితి నంటి నీవు మ్రొయప్పవు గావు మంటి నింక నన్యులకున్ నుదురంటు నంటి...దాశ.౫౫.

జః నుదుటికన్ను.

నుద్యమానము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ప్రేరింపఁబడుచున్నది. ౨.తొలఁగింపఁబడుచున్నది.

నును. విణ. (త. నుణి- నునుపుశబ్దము కడవర్ణము లోపింపఁగా మిగిలినరూపము. వృత్తియందు హల్లు పరమగునపుడు దీనికడపటియచ్చు వికల్పముగ లోపించును.)

౧. నున్ననిది, స్నిగ్ధము.

ఉ...నీరజనాభుఁడు నిండుఁగౌఁగిటం, జేరిచి బుజ్జగించి నునుఁజెక్కుల జాలుకొనంగ జాఱుకన్నీరు కరంబునం దుడిచి... పారి. ౧. ౧౩౪.

క. నునుగఱులు తళుకుమీసలు, మినుమిను కనుకన్నుదోయి మిహిరుందనపుం, దనువుం గల యొకమీనము,తనయంజలిఁ దవుల నృపుఁ డు దకము న్విడిచెన్. దశా. ౧. ౧౩౧.

ఉ...ఫుల్లకేసరమునందువసింపఁగ నెక్కొనాలినుక్, ప్రగ్గమునం దసారతమరందసరస్వర విందగోష్ఠికిన్, నెగ్గలమాడు తేంట్లు మరువింటికిఁ బూని గుణద్వయత్వమున్. ఆము. ౫. ౧౨౨.

౨. మెత్తనిది, మృదులము.

చ...కెంపు మీఁ,టిననునుఁబట్టుఁజేలఁ గటి తింగులువాఱఁగఁ గట్టి...పార. ౩. ౫౯.

వ... రంభాదిమరుద్రంభోరువుల కలికినునుసోఁగపలుకులకలకలంబునఁ గొలకొలమను కేళికాగారంబు సొత్తెంచి. మనుచ. ౫. ౩౫. పార. ౪. ౧౨.

౩. లేఁత.

సీ. నునుఁదీవె నురఁపొన్నఁ బెనఁగొన్నఁ గనుఁగొని ప్రాణేశుఁ గౌఁగిలింపఁగఁ దలంచు. దశా. ౩. ౧౪.

సీ. తనుఁ గొండె యని వచ్చునునుజింకఁ గుచ
ముగారుడశిలాసరదూర్వ లిడి మరల్చె.
వసు. ౫. ౧౫. (నునుజింక = బాలమృగము.)

చ. నునుఁజిగురాకు మేయుతతి నోరికెలంకులఁ
జేఁటి గుట్టినన్. మనుచ. ౩. ౭౨.

౪. అల్పమైనది.

సీ. నునునవ్వు నవ్వ నోపనిమ్ముదుస్వన లిటువ
లె నట్టహాసముల్ సలుపు టెట్లు. వరాహ.
౧౧. ౯౫.

క. తలిరులతుదఁ జినుకులు జల, జల వడి జారఁగఁ
దడిసి మెలఁగుచలికరువలిను,న్వ్రేలపమున వి
రియుపరువపుఁ, దొలుమొగడలవలపుదెలుపు
తోఁటులలోనన్. పారి. ౬. ౧౦౩.

౫. స్నిగ్ధము, గాటము.

ఉ. ఎక్కడనుండి వచ్చెఁ దరళేక్షణయ న్నును
సిగ్గుదొంతరల్. విజ. వి. ౧. ౧౦౪.

౬. మనోహరమైనది, చక్కనిది.

ఉ. గోవపికవ్రజంబునునుఁగూఁతలఁ దుమ్మెద
పిండుమ్రోఁతలన్. దశకు. ౫. ౩౩.

గీ. అలకతిమిరంబు తనుఁ గప్ప నభయమున,
ముఖసుధానూతి నును వెల్గుములికిఁ గూర్చి,
నవదరించినసింగిణిచాయ నొసలి,వంకచూ
పునఁ దగఁ గటివంకబొమలు. పాండు. ౨.
౪౬.

చ... చంద్రురునునుసోఁగవెన్నెలలతోఁ దుల
దూఁగెడుతద్గుణంబులన్. నైష. ౧. ౪౯.

నునుఁదల=నున్ననితల, వెండ్రుకలూడిపోయినతల.

సీ. తులసీదళాంకితతుచ్ఛశిఖాప్రచ్ఛ మలవడ
నునుఁదలనంటి మొంద. భా. రా. అన. ౨. ౭౨.

నునుమీనుమనుమఁడు=వ్యాసుడు.

సీ. నునుమీనుమనుమనినుడిపంట వ్రాయుమేల్
దంటఁగన్నతుపాసిబంటువాఁడ. ప్రబంధ.
౨౧౪. ప్రబంధ. ౪.

నునువాఁడి=మెత్తనిపదను.

సీ. జలితఁప్రగుబ్బలఁ జట్టి చూడనెకాని నును
వాఁడిగోరున నొక్క రాదు. దశా. ౨. ౩౧౧.

నునుపరి. విణ. (నునుపు + అరి[3].) నునుపు కలది.
(శ. ర. బ్రౌ.)

నునుపారు=నుంపారు. (√నునుపు.) (చూ. నుం
పారు.)

నునుపు(న్పు)=నుంపు. విణ. (క. నుణుపు, నుణ్పు.
త. నునుణ్పు.) ౧. నున్ననిది, స్నిగ్ధమైనది.

చ. నును పగుపచ్చపట్టునఁ గనుంగొన నొప్పుగ
దిండు గట్టి ... హరి. పూ. ౫. ౧౪౯.

చ. నునుపుగఁ జందనం బలఁది... ఒకకోమలి
వచ్చి గిరీశుఁ గన్గొనన్. కు. సం. ౭. ౬౯.

ఉ. వాలిక లంబుజాక్షములు వంకలు భ్రూలత
లంద డెందముల్, చాలఁగ నున్పు లంద...
పాంచాలునకైనఁ గాంతల నిజం బిది యిట్టిది
నాఁగఁ జాలునే కు. సం. ౭. ౧౫౯. ఆం.
భా. ౨. ౨౬౨.

౨. మనోహరము.

క. నును పగునలి గానము విని, వనదేవత గరము
మెచ్చి... కు. సం. ౪. ౪౬౨.

వి. ౧. నున్నన, స్నిగ్ధత్వము.

వ ... నారికేళపూగావళీకోమలపలాశద్రోణికల
నునుపు గలపొరలరొదల శశధిరఁగలమీఁ
దనుంబోలె గిలికొని ... మనుచ. ౩. ౨౭.

౨. సొగసు, మనోహరత.

క. యత్నమునఁ దెలియ నన్నియు, రత్నాకరు
భాతి దుస్తరం బగు విద్యా, రత్నము గవితా
తత్త్వము, నూత్నముగా నందుఁ గలుగునును
పెఱిఁగితివే. ద్వా. ౪. ౧౭౫.

గీ. నునుపు దళుకొత్తఁ బలుకులు నుడువవేమి.
నీలా. ౨. ౭౯.

జః నునుపరి, నునుపారు.

నునుపు. వి. కమ్మరి కుండలపై వ్రాసెడిచిత్రవిశేషము.

గీ. తీర్చిపూదెలు కులుకులు త్రేటగట్లు,బొద్దుటీనలు నునుపులుమొదలు గాఁగఁ,బనులు నిర్మించుఁగుండలప్పైనతండు. హంస. ౫. ౧౩. (ప్రాఁత తాళపత్రప్రతుల పా. 'నునుపులు'. క్రొత్త ప్రతి, బ్రౌ. పా.)

నున్న = నున్నన. విణ. (త. నున్మై. దీనికి కర్మధారయంబున నిగాగమము బహుళము.) ౧. నునుపైనది,స్నిగ్ధము; ఎచ్చుతగ్గులు లేనిది.

సీ. కురులు నున్నగఁ దువ్వి కొప్పుఁ బెట్టిననీటు గనుఁగొన్న మోహాంధకార మొదవు. ఉ. రా. ౪. ౧౯౩. దశా. ౪. ౫౭.

చ ... చెందిరకాపికోఁటులుం, దుమికిఫలంబు చందమున నున్ననియాఁదలమీఁదిపచ్చిగం,దము ... హర. ౧. ౧౫. (వెండ్రుకలు లేనిది అని భావము.)

గీ. రాలి యున్నపువ్వుప్రకరము విదిర్చి,చెన్నుగా నున్న సేసినసెజ్జ యనఁగ, వేగుటయుఁ జుక్కలన్నియు విరిసి విశద,భాతిఁ జెలువొందెఁ జూడ నంబరతలంబు. భార. విరా. ౨. ౨౩౯.

౨. మృదువైనది, మెత్తనిది.

రగడ. పడఁతి వెనుకకొమ్మ చించెఁ బట్టుపట్టు నున్నచేల,మడఁతి పొగడ పొన్నతో సమానమా వగంగ నేల. వరాహ. ౩. ౯౨.

గీ. కిఱ్ఱుఁజెప్పులు దొడి నున్నగఱ్ఱతడుపు,లెలమితోఁ గట్టి ... హరి. పూ. ౫. ౨౫౨.

వ ... అమ్మదాంధగంధసింధురంబు ... తుండం బెత్తి నున్ననియప్పువ్వుదండ గ్రమ్మనఁ గ్రమ్మరించి విసరి ... హర. ౬. ౧౬.

౩. సన్నము.

సీ. కమలపుఁడము నున్నగాఁ జేసి యిరుసుగాఁ గావించి... నిగ. ౨. ౯౪.

౪. అల్పము. (చూ. నున్నగాలి.)

౫. చక్కనిది, మనోహరమైనది.

సీ. మలదాయితగా నున్న మలపుఁగీల్పులు దిండిపెఱరాపతిమకాలిపెంటె సుమర. చంద్రా. ౨. ౩౬.

౬. సుఖకరమైనది.

ఉ. లాలితనీలనీలకచ ఆలి యగుటంచు సువర్ణడోలికాం,దోళనకేళనంబులను నున్ననినిద్దురసోలగింప నా,బాలికఁ బాడఁచుండుఁదురు పాటలగంధులు జోలపాటలన్. విప్ర. ౨. ౩౮.

వి. ౧. నున్ననిఱుముక. (శ. ర.) ౨. నున్నఁదనము, స్నిగ్ధత.

సీ... తేట నున్నన నున్న తెలివి నునుపు. గీ. నిద్దమన స్నిగ్ధత కెసంగు... సాం. ని. స్థా. ౬౦.

జః నున్నఁదనము,నున్నగాలి,నున్నన.

నున్నఁదనము. వి. (√నున్న.) మెత్తన.

ఉ. నున్నఁదనంబుగా సలుఁగు నూఁటియుఁ జందన పట్లు రాచియుం,బన్నగఁ గ్రొత్తలైన కలపంబులు గూర్చియు ... భార. విరా. ౨. ౨౨౧.

నున్నగాలి. వి. (నున్న + గాలి.) మందమారుతము.

చ...నున్నగా,లికి సెల వైనపువ్వుఁబొదలే పొద లే పులకింప నేల మి,న్నక రయులనాగ నాగరిక ప్రియుఁ డెమ్మెడుపిళ్ళనాధుల, య్యకుఁ జనవచ్చు వచ్చుమరునమ్ములు పమ్ములు చేసె దంతటన్. కావ్యా. ౨. ౬౩.

నున్నన=నున్న. విణ. నున్ననిది, స్నిగ్ధము.

గీ. నునుపు నున్నన నిద్దము నున్నని దన,స్నిగ్ధనామంబు లెలఁగును జిగిస్వరూప. ఆం. భా. ౨. ౨౫౨.

మ. ఉడుమార్గం బఖిలంబు నున్న నయి శాణో
త్తేజనం బొంది పు, ల్కాడుగంబడ్డ నిశాతఖడ్గ
ముక్రియం గన్పట్టె నప్పట్టునన్. హర. ౨.
౨౫.

మ...ఉద్భటా, చలకూటోపలకోటి రూపు చెడ
నిచ్చల్ రాయఁగా నైనమొ,క్కలు భూ
కాంతకు నున్ననయ్యె...మనుచ. ౧. ౩౫.
ఉ. రా. ౫. ౨౮౭.

వి. నున్నఁదనము, స్నిగ్ధత.

సీ... తేట నున్నన నున్న తెలివి సనుపు. గీ. నిద్ద
మన స్నిగ్ధత కెసంగు...సాం.ని. స్థా. ౬౦.

నున్నము. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) ౧. త్రోయఁ
బడినది, తొలఁగింపఁబడినది. ౨. ప్రేరింపఁబడి
నది, ప్రేరితము.

నుయ్యి(యి)= నూయి. వి. కూపము, బావి. (దీనికి
ప్రథమైకవచన మందే ప్రయోగము.)

ఆ. ఒకనిపొలములోన నొకఁడు ధర్మారంబు, కొ
లను బావి నుయ్యి గ్రొచ్చుచోట, నడిగి చే
యవలయు నొడయండుఁ జేనికి హాని దేక
యున్న నాఁగఁ దగదు. విజ్ఞా. వ్యవ. ౧౫౧.

శా. అంతర్వాణికుశేశయద్యుమణిఁ బద్మాక్షున్
మది న్నిల్పి దు,ర్దాంతానంతభవాంధకూప
తరణప్రార్థిన్ దృఢస్థేమఁ బ్రా,టించు కొద్దలు
తద్ద నమ్మి నుయి దాఁటేవానికిన్ జింతయూ,
కంతైనం గడ మేనియుం గడమ కాదా
యంచు నూహించుచున్. పాండు. ౪.
౨౩౫.

సా:- ముందట నుయ్యి వెనుక గొయ్యి. (ఎటు
చూచినను ఆపదయే అనిభావము.)

చ...అతఁ డప్పుడు ముందట నుయ్యి వెన్క
లోఁ, తగుగొయి యున్నలా గయినఁ దల్లడ
మందె వణంకు మేనితోన్. విక్ర. ౩.౭౧.

నురనుర. వి. నురుఁగుల ధ్వని కనుకరణము.

సీ. నురుఁగులు నురనుర పొరఁగి బోరున జాఱ
గుడికొంచుఁ గిఱ్ఱన నడయనుపులు. ఉ.
హరిశ్చం. ౨. ౧౨౬.

నురుఁగు= నురువు. వి. (త. నుఱై. దీనిని చి. ని.
నిరనుస్వారముగా గ్రహించెను. నిర్ధారక ప్ర
యోగములు గానరావు. ఇంకను విచార్యము.)
ఫేనము.

సీ. కలకంఠిలోచనంబులు గండుమీలు కుసు
మగంధివిమలహాసము నురుంగు. రా.జ.వి.
౧. ౭౪. (శ.ర. పా. 'హాసములునురుఁగు,
లు'... అని ముద్రి.పా.)

సీ...పరఁగు ఫేనము నుర్వు నురుఁగనఁగ.ఆం.
భా. ౧. ౧౫౪.

సీ. కొడుకు రాఁగలఁ డంచుఁ గడుఁ బొంగువా
హినీవరునియూర్ముల మించునురుఁ గనంగ.
ఉ. రా. ౪. ౧౬౦.

జః నురుఁగుకొను, నురుఁగుదబ్బ.

నురుఁగుకొను. అ. క్రి. (√నురుఁగు.) నురుఁగు
కట్టు.

వ...లాలావినిర్యాసంబులు సెలవుల నురుఁగు
కొన...కవిక. ౫. ౧౧౦.

నురుఁగుదబ్బ. వి. (√నురుఁగు.) కడుపులో కు
డిప్రక్క నుండు మాంసఖండవిశేషము, కారి
జము, కాలఖండము. (శ. ర.)

నురువు(ర్వు)=నురుఁగు. వి. సముద్రాదులఫేన
ము, డిండీరము.

క. నురువున నొసరించినపం, జరంబులో నున్న
పులుఁగుచాడ్పున మేనం, బురువవర జీవ
ముండుట, పరికింపక యేమఱంగఁ బాడియె
నీకున్. భార. శాం. ౬. ౨౨౩.

ఆ. పెక్కు లయ్యు నీటిబొబ్బిలికల్ నురవులు,
విరియునట్టు లిందు విరియుఁ జాలె. భార.

ఆది. ౭. ౪౩.
శ్లో. బిభీషికా వై గంధర్వ నాస్త్రాస్త్రేషు ప్రయు
జ్యతే,అస్త్రస్త్రేషు ప్రయుక్తేషు ఫేనవత్ప్ర
విలీయతే. సం. భార. ఆది. ౧౭౬. ౨౩.

౨. పశ్వాదులనోటినుండి వెడలు ఫేనము.
వ... మొదవులనోరినురువులుం బెస్యాలశేణం
బులును...హరి. పూ. ౫. ౧౪౨.

౩. కొన్నిఫలములనుండి వచ్చు ఫేనసదృశ మగు
ద్రవము.
గీ... కుంకుడుపండ్లనురువనంగ,బలసబురిపాం
డురాంబుదపంక్తు లమరె. అను. ౪. ౧౫౩
క. అనురువుఁ జూచి కృష్ణుం, డానఁగ రాసట్టి
కినుక నక్షీద్వయి కెంపులూన మడంచజలిఁబాప
లి, కేసెపమున వచ్చెనిట్టియెంగిలి దలఁపక.
చిత్రభా. ౫. ౧౯. కేయూర. ౪. ౩౫.
సీ. కొమరొందు తెలినుర్వు లుమియుకళ్లెలు
గాఁగ నెఱయసల్ జీరాడునెఱులు గాఁగ.
అచ్చ. రా. కిష్కి. ౬౬.

నుగ్గాడు=నుగ్గాడు. అ. క్రి. (నుగ్గు+ఆడు.) న
గ్గగు.
శా. భగ్నం డంతకవాహినుల్ శరహతిన్ భం
జించున ట్లెమ్మెయిన్, దగ్గంగా రథపత్త్ర
ముల్ విలుగ వేదండాంతరానీకముల్,నుగ్గా
డన్ భటకోరకంబు లడరన్ నూత్నాత్మ్యపు
ష్పాఘముల్, మగ్గింతున్ బరసైన్యపద్మవ
నముం మద్బాణవర్షంబునన్. కు. సం. ౧౧.
౬౦౪.

స. క్రి. నుగ్గుచేయు. (చూ. నుగ్గాడు.)

నుగ్గు(ఉగు)=నుగ్గు. (క. నుగ్గు. త. నుఱుంగ్గు.)
(చూర్ణము, పొడి.)
క. నుగ్గై విశ్వేశ్వరుదోర్గర్గళహతిఁ జన్నరిపుల
నగు వినుతింపక, స్వర్గతభూమిచరుంభులి,
నిర్గళదంబుపులచేత నిగ్గలు లగుటన్. కా
వ్యా. ౩. ౩౯.
ఇః నుగ్గాడు.

నుఱిచియాడు=నూఱుచు. స. క్రి. (√నుఱుచు.)
సంహరించు.
సీ. ఆమేటి తనదుసైన్యమును బద్ధప్యూహాభం
గిఁ జూపట్టంగఁ బన్ని హాతికగప్రహారప్రవ
గ్గనలచేఁ బీకాదివేలుచుచుఁ గడుఁ జొచ్చి
నుఱిచిగాడు,పీరకుంజరు లుగ్గదివ్యనుతవిక్ర
ము... రాఘవ. ౪. ౧౪౨.

నుఱిపిడి=నూఱిపిడి, నూర్పు, నూర్పిడి, నూఱు
పుడు. వి. (√నుఱుపు.) ధాన్యము మొ. వానిని
కాళ్లు మొదలగువానితోఁ ద్రొక్కి నలుపుట.
వ...నుఱిపిడిగాం జొచ్చినప్రబలహాలికునిలీల నే
లం బెట్టి కాలం జమరి చంపి నొంపిరివో
వృషగంటిమిం బేర్చి యార్చిన... భార.
ద్రో. ౩. ౭౮.

నుఱుచు=నూఱుపు, నూఱుచు. స. క్రి. (త. నూ
ఱు, నెరుక్కు.) ౧. (ధాన్యాదికమును కాళ్లు
మొ. వానితో) త్రొక్కి నలుపు, నలఁగఁగొట్టు.
గీ. కాఁచి యొక్కనిఁ జేరితో వైచి యొకని,
గ్రుద్ది యొక్కని పాఁజేతఁ గ్రుమ్మి యొకని,
నుఱిచి యొక్కని మెడ నొక్కి విఱిచి
యొకని, నాక్షణంబునఁ దెగటార్చె నాఱు
గురను. రామా. ౬. ౨౧౨.
గీ...లోభియైనవారల,నుస్పృతవిక్రయు నుఱిచె
దర్పోన్నతు మధిప. మార్క. ౨. ౧౦౦.
(తారకాసురుఁడు.) సీ. గరుడోరగామరతతు
లుల నందఱఁ జేకొనితనవిలాసినులఁ జేసె.
అ. వేదవిహితవృత్తి విప్రుల నుఱిచె ...కు.
సం. ౪. ౩౬౩.

౨. నశింపఁజేయు.

సీ. కరిసింహశార్దూలశరభాదిమృగముల నుగ్గు
నూచంబుగా నుఱుచునవియు. కళా. ౬. ౭.

సీ. పఱప కే లున్నవి పరభృతశ్రేణులు శ్రుతు
లలోఁ దమపల్కుఁ గూడు లెల్ల, నుఱుప కే
లున్నవి సొతియ ధైర్యంబును గందంపుమల
కోడెగాడ్పుగములు. ప్రభా. ౫. ౧౮౪.

జ: నుఱిచియాడు, నుఱిపిడి, నుఱుపు.

నుఱుపు=నుఱుచు. (√నుఱుచు.) ౧. (ధాన్యాదికమును కాళ్లు మొ. వానితోఁ ద్రొక్కి) నలుపు, నలఁగఁజేయు.

గీ. నుఱిపి తూర్పెత్తి కడలకు బిఱుసు దిగిచి,
గండ్రలుగఁ జేసి రాశి పొంకముగ నిలిపి.
శివధ. ౫. ౯.

౨. ధ్వంసముచేయు.

సీ. శస్త్రభూషణసముచ్చయములు నుఱుపంగఁ
గడలొత్తువలుఁద క్రేంకారములును. హరి. ఉ.
౮. ౨౦౯.

వ...గజంబులఁ బఱిపియు గాత్రంబు నుఱిపి
యు ... భాగ. ౬. ౩౮౦.

౩. ఖండించు, నఱకు.

లయవిభాతి. తఱిమి వెస రక్కసుల వెఱచఱ
వఁ బట్టుకొని, పఱిపఱిగ వేతలలు నుఱిపి యు
వలీలన్. భా. రా. యు. ౧౪౩౮.

౪. చంపు, వధించు.

సీ. నీళ్లుల కేటిలోనికి డిగ్గఁగాఁ బెద్దతఱిపిపె
య్యలఁ బట్టి నుఱిపె నేఁడు. హరి. పూ. ౬. ౯.

నుఱుమాడు=నఱుమాడు. స. క్రి. (నుఱుము+ఆడు.) ౧. పొడిచేయు; త్రవ్వు.

ఉ. కొన్నిటి నప్పళించుకొని కోలెముకల్ ను
ఱుమాడు నిట్టు ల, య్యన్నిటి నయ్యులూకము
రయం బెసఁగన్ వధియించె భూవరా.
భార. సౌ. ౧. ౧౭.

సీ. దేవపూజావిధ్రికలకై లంఘించి గోరిజల
నుఱుమాడఁ గొంతవుడవు. పరాహ. ౧౧.
౮౬. (ధ్వంసముచేయు అని భావము.)

౨. సంహరించు, చంపు.

ఉ. వారనియల్కతోఁ గిరిసి వారిజనాభుఁడు
వారిసైన్యముల్, మారిమసంగినట్లు నుఱు
మాడినఁ బీనుఁగుఁ బెంటలై వెసం, దేరులు
వ్రాలె నశ్వములు ద్రెళ్లె... భాగ. ౧౦ ఉ.
౫౧౯.

సీ. చక్కాడె నుఱుమాడెఁ జాఁగఁ బలాడెను
...గీ. అడఁచెఁ జెండె ననంగఁ బొందగు వ
ధించె, ననుటకు సమాఖ్యలై ... ఆం. భా.
౩. ౧౨౩.

౩. ఖండించు, ముక్కలుచేయు.

సీ. వెస అంపమున నిడ్డవసిగఁ గొన్నిటి నిను
ముంతలుగా నుఱుమాడి యాడి. భార. విరా.
౫. ౩౫.

చ...న, న్ననుపుఁడు వానిఁ బట్టి నుఱుమాడెద
నొద్దికఁ జెల్లఁజేసెదన్. కుచల. ౨. ౭౧.

చ...కొ, మ్మలు నుఱుమాడి కుంజము లమందగ
తిన్ వెసఁ ద్రెంచి పాదపం, బుల వెస వేళ్ల
తోఁ బెఱికి ... భా. రా. సుం. ౩౩౩.

నుఱుము=నఱుము. స. క్రి. ౧. పొడిచేయు.

మ. కడికండంబులు చేసెదన్ నుఱిమెదన్ ఖం
డించెదన్ మించెదన్. వీర. ౪. ౯౫.

౨. బాధించు.

కళిక. నఱిమి తఱిమి చఱిమి నుఱుముఁ గక్రొ గ
ల్చినవితకరికి. అప్ప. ౪. ౩౨౮.

౩. చంపు.

సీ. దక్షుఁడు దూషింపఁ దత్క్షణంబునఁ గొట్టి
నుఱుముటు దలఁచిన వెఱపు రాదొ. పార్వ.
౪. ౧౦౯.

వి. పొడి; నలి.

చ...తన్నికటద్రుమవల్లు లెల్ల జర్జరితము లయ్యె
నిష్ఠురవిశాలశిలల్ నుఱు మయ్యె నయ్యె
డన్. భార. ఆది. ౬. ౨౯౮.

గీ. నుఱుము నుగ్గు పొడుము పొడి నురుము సు
న్నిచూ రసంగను విలసిల్లుఁ జూర్ణ మభవ.
ఆం. భా. ౨. ౨౨౦.

క. అతిముజి సంగము లెల్లను, నుఱుముగ ని
ట్టుడరునద్రునునియమ్ములనున్, వెఱచఱచి నూ
తపుత్రుఁడు,పఱచె...భార.విరా.౫.౧౦౮.
అచ్చ. రా. యు. ౧౩౧.

జ: నుఱుమాడు, నుఱుముచేయు.

నుఱుముచే(సే)యు=నఱుముచేయు. స. క్రి. (నుఱుము + చేయు.) ౧.సంహరించు,చంపు.

సీ...నుఱుముచేసె. గీ. నఱఁచెఁ జెండె ననంగఁ
బొందగు వధించె ననుటకు సమాఖ్యలై...
ఆం. భా. ౩. ౧౨౩.

ఉ. వాతసుతుండు ముట్టికొని వారి బడల్పడ
వ్రేసి యందఱం, జేతులతీఁట వో నుఱుము
సేసె విశృంఖలవిక్రమంబునన్.భార.విరా.
౩. ౭౮.

గీ. మఱియుఁ జే రగుతులుగల నుఱుము సేసి.
నీలా. ౧. ౩.

౨. పొడిచేయు, పిండిచేయు.

క. మును గైదువులం బొరిగొని, చని జోళ్లను
నుఱుముసేసి సర్వాంగములం, గొని ప్రచ్చు
రాముశరము ... భా. రా. అర. ౧.౨౦౩.

సీ. ఉర్వీధరంబు లొండొంటితోఁ దాఁకించి
నుఱుముసేతు సుమాయనోవసంత. చెన్న.
౫. ౧౮౦.

నులక(లు-). వి.(√నులుచు-క. నులికె.)త్వక్సూత్రము, నారతో పేనినదారము.

సీ...చెలఁగుఁ ద్వక్సూత్రంబు నులక యనఁగ.
ఆం. భా. ౨. ౨౯౫.

ద్వి. ప్రకటింప వేయునులకత్రాళ్లు గూడి, యొ
కమ్రోను సరె సభ్యుఁ డొకఁ డైన వలదె.
పండితా. వాద. ౧౩౬ పు.

సీ. పరఁగ నుల్కలు గూఁబు బండిమో కిలఁ
గాదు ... నీతి. ౭౦.

ఉ...భద్రగజేంద్రము నుల్కత్రాళ్లచే, నోముని
నాథ కట్టువడి యుండును...భోజరా. ౪.
౨౦౩.

జ: నులకమంచము.

నులక(లు-)మంచము. వి. (√నులక. క. నులి
మంచ.) నులకతో నేసిన మంచము.

ఆ. మలిన మైన నేఁత పలుచ నైనను నల్లులున్న
నుల్కమంచ ముప్ప దొడ్డు...శుక. ౪. ౨౧౫.

నులకశయ్య. మి. వి. నులకమంచము.

మ. అహహా బ్రహ్మను వారయే నులకశయ్యం
ద్రెళ్లి నిద్రింతురో. శివరా. ౩. ౯.

నులి. వి. (√నులియు-౧. నులి.) చిక్కు, సులిక.

గీ. నెరులు గలయునునీలంపుటురులసిరుల,నరులు
గొనఁ జాలి నరులను మరులు గొలిపి, యిరు
లు గెలిచిన తుమ్మెదగములఁ దెగడు, కురుల
నులి దీర్చి విరులిడి కొప్పు వెట్టి.భాగ.౧౦.
ఉ. ౨౪౨.

సీ. కౌస్తుభోజ్జ్వలపదకంబునఁ జెనఁగొన్న చారు
హారమునులి చక్కఁజేసి. హరి. పూ. ౫.౯.

శా. తారాప్రోక్షులఁ గాలనూతుఁడు వియద్వా
రాశి వేటాడి ప్రాక్షోరంభం బనుబుట్టఁ బె
ట్టి నులి వాయుం గుంజి యీఁ దాఁటఁ జే,
న్నారక వైచినబాలమో యనఁగ శోభాకిం
చనత్వంబునన్, దారానాయకమండలం బ
మరు న స్వర్గావకాటంబునన్. కాళ.౪.౧౮.
ప్రభా. ౨. ౯౨.

విణ=నులి. ౧. అల్పము, చిన్నది.

సీ. బలుగోడలఁ బొసంగునులిపచ్చపగడంపుబా
రుదూలంబులవార మాను, ఫ్రలుదిండితాకం
బనుఁలగరిమంబు ... ఉ. రా. ౬. ౧౨౩.

౨. మెలి పడినది, మెలికలు కలది.

ద్వి. పులిగోరు నేవళంబులు నంద మైన, నులి
కడియంబులు నూపురంబులును. నవ. ౪.
౧౮౬ పా. ౩౨ పం.

నులించు= నులుచు, నులుపు. స. క్రి. (√నులియు. శ. ర. చి.ని.) నులియఁజేయు, నులుపు.

ఉ. తానును దైత్యులావునకుఁ దద్దయు నోచ్చు
చుఁ బేర్చి దేవకీనూనుఁడు కొమ్ము లూఁది
మెడ స్రుక్కఁగ నెత్తి నులించి త్రిప్పి వ్రే,వే
నెటఁ దప్పఁ ద్రోచుటయు...హరి. పూ.
౮. ౫౦.

నులికొ(గొ)మ్ము(ల)మెకము. వి. (√నులి.) ఇఱ్ఱి, మగజింక.

సీ. నులికొమ్ముమెక మన వెలయుఁ గృష్ణమృ
గంబు...సాం. ని. తిర్య. ౩౪.

క. నులిగొమ్ములమెక మిఱ్ఱిన నిలమృగమున కొ
ప్పుఁ బేళ్లు...ఆం. సం. తిర్య. ౬.

నులిగాయ. వి. (నులి + కాయ.) దృష్టిదోషము గాలిసోఁకు మొదలగునవి కలుగకుండుటకు చం టిపిల్లలకును పురుటాండ్రకును గట్టెడి కాయ, దిష్టిపూస.

గీ. త్రాట నులిగాయఁ గూర్చి పాదములఁ గట్టు,
నుప్పు జేఁపారు పైఁ జల్లు నిప్పు లతివ, దిప్పి
యిడు దృష్టిదోషంబు దీఱ వీథిఁ, బ్రేమ మీ
ఱంగ బిడ్డలఁ బెంచునపుడు. కాశీ. ౪. ౧౧.

ద్వి. పసిఁడి తో కుబ్బెత్తుపగిది వీడెమునఁ, బొసఁగి
నిగ్గులు దేఱుపుక్కిటితోడ, నులిగాయ లెడ
ను గాన్పుగ గింజమోవి, నలిచినపేరు చన్ను
లఁ మీఁద బెళఁక. అ. మ. క. ౧. ౨౬ పా.
౨౦ పం.

నులిగొను. అ. క్రి. (నులి + కొను.) ౧. చిక్కుపడు, మెలికపడు.

సీ. నులిగొన్న చెలఁదిపుర్యులనూలివల్లు నా నమ
రెడుముడుతకన్బొమలవలన. గీ. భావజుఁడు
పెల్లిపోయినపాదు మేడ, పగిడిఁ గాన్పించు మ
దుసలిపడఁతి యొకతె. కళా. ౩. ౮౩.

సీ. దట్టమై నులిగొన్నయట్టిపందిరిబ్రాఁకుతీవ లిం
దెవ్వరో త్రెంచినారు. శుక. ౧. ౨౮౩.

౨. వలయితమగు, చుట్టుకొనఁబడినదగు.

క. పెనగొనె గిఱికొనియెను...నులిగొనె నన
నాఖ్య లగును. వలయితమయ్యె ననుట
కును...ఆం. శే. ౬౩.

నులిగొల్పు. స. క్రి. (√నులిగొను.) మెలివెట్టు.

ద్వి. ముదురుజుంజుఱుమీసముల నులిగొల్పి. ద్వి.
హరిశ్చ. పూ. ౨౦౬౨ పం.

సీ. నులిగొల్పి పావడఁ దలజుట్టె నొకయింతి
నెమ్మేనితడి యొత్తె కొమ్మ యొకతె. చంద్రా.
౬. ౮.

నులిజెముడు. వి. (√నులి.) వృక్షవిశేషము, చిన్నజెముడు.

సీ...నల్లేరు నులిజెము డాకుజెముడు. హంస. ౪.
౧౦.

నులితడ. వి. మహాబల.

గీ...గూబతడ నులితడ, యన మహాబల దనరు
వృషాధిరూఢ. ఆం. భా. ౨. ౫౬.

నులిపచ్చి. విశ. (√నులి.) కొంచెముతడిసినది.

ద్వి. పసుపడ నులిపచ్చిపయ్యెదకొంగు, మొనల
నానినతుచముల నొప్పు డాని. ద్వి. పరమ.
౪. ౨౯౨ పా.

నులిప(వ)డు. అ. క్రి. (√నులి.) ౧. దోఁపుడువడు.

ఆ. దోఁపుపోయె ననుట దోఁచు నులిపడెన,
నంగ...ఆం. భా. ౩. ౧౧౬.

౨. మెలికపడు.

రగడ. మంగుళ మలమలంబు దిగిచి చూచుట మా
నుమా కలిసదిరియె దండలు. పారి. ౪. ౧౬.

గీ. సాలపుష్పదీప్తులఁ గొనులు నులివడంగ,...జత్తు
రు వేఁజాతిలో మిరె లెపుడు. ప్రబంధ. ౧౫.
కళ. ౫. ౧౭౦.

నులిపురుగు. వి. (నులి + పురుగు.) కడుపులో పుట్టుచిన్నపురుగు. (బ్రౌ.)
(వ్యవ.) వాయువిళంగమః లరసము త్రాగినచో కడుపులోనినులిపురుగులు పోవును.

నులిబిల్ల. వి. (√నులి.) చిన్న దయినయొకజాతి నీటిపురుగు, జలచరవిశేషము.
సీ. నులిబిల్ల యెఱ్ఱబిల్లపురుగు గోఁదురుకప్ప... యెండ్రకాయ జలగ. హంస. ౪. ౧౭౬.
('నులిగుల్ల' ప్రాఁతప్రతిపా.)

నులియచుంకె. వి. వృక్షవిశేషము.
సీ... తలపిడు చబ్బెంద నులియచంకె. హంస. ౪. ౧౦. (ప్రాఁత ప్రతిపా.)

నులియు= నలియు. అ. క్రి. ౧. పొడియగు.
వ... మిడియుప్రేగ్గును నలియుకన్నులును నులియు వెన్నులును జడియుచెక్కులును ... చంద్రా. ౬. ౯౩.
౨. (అలయికె మో. వానిచే) చలించు, అల్లలాడు; వడఁకు.
క. అంగంబులు నులియంగను,నుంగే నుఱ్ఱగే యుటంచు నొకనిమిషము నోఁరం గాయ వేయకేడ్చుచు, నంగీకృతబాల్యచేష్ట నతఁడట్లుండఁగా. పరమ. ౧. ౧౨౫.
చ. కులుకు లెసంగ నబ్బురపుగుబ్బలు గుబ్బతిలంగ మేనిచాయలు చిలుకంగఁ గొను నులియంగ మెంగముసఁ గ్రమ్మి చెమటల్,జిలిబిలిపొంగఁ బొందలుమఁజేలమొఱుం గడరంగఁ గంకణావళి గలుగ ల్లనంగఁ బఱవం గమకించె లతాంగి సిగ్గునన్. కృ. శకుం. ౩. ౪౫.

జః నులక, నులి, నులించు, నులిగాయ, నులిగొను, నులిగోల్పు, నులిబెమడ, నలిపచ్చి, నులిపడు, నులిపురుగు, నులిబిల్ల, నులివంక, నులివాడు, నులివు, నులివెచ్చ, నులివెట్టు, నులివేఁడి, నులుపు, నులుము, నులుసు.

నులివంక. వి. (నులి + వంక.) ౧. కొంచెము వంకర.
సీ. కళలయిక్కువ లఁటి గళముల సందిళ్లఁ గ్రొవ్వాడినులివంకగోరు లుంచి. ఘటికా. ౨. ౧౧౬.
౨. పల్లకిబొంగుయొక్క దోషవిశేషము.
వ... నులివంక యగ్నిసోఁకుడు ... నీలధవళరక్తహారిద్వర్ణంబులు మొదలుగాఁ గలదుర్గుణంబులు లేక ... ప్రబంధ. ౬౦౫.

నులివాడు=ఉలివాడు[1]. అ. క్రి. (నులి + వాడు.) కొంచెముగా వాడు.
సీ. నులివాడునాఁచువల్లుల గొంతొగర్చి లేఁబొలవల్పుగాలి వే పోక యొదిగి. ఆము. ౨. ౫౩.
నులివాళ్లువాడు=కొంచెమువాడు.
క. నులివాళ్లువాడుచున్నవి, లలిత మహోత్పల హేమాలతికలు మనకున్,జలకేళి యుచిత మనవుడు, నెలఁతుక కిట్లనిరి చెలులు నిపుణత మెఱయన్. విక్ర. ౫. ౩౭.

నులివు[1]. వి. (√నులియు.) ౧. నులియుట. (శ. ర.) ౨. ఆభరణవిశేషము.
ద్వి...చంద్రాస్య యొరొర్తు, తనకేలినులిమధ్యమునఁ బొంకించి, యురుదించి... ద్వి. పరమ. ౫. ౪౪౧ పు.

నులివు[2]. వి. విధము, రీతి.
ద్వి ... వాఁడు నారీతి నొండు, నుడువనేరక మూఁగనులివున నున్న. ద్వి. పరమ. ౨. ౧౨౩ పు.

నులివెచ్చ. విణ. (√నులి.) కదుష్ణము, కొంచెము వెచ్చనిది.

చ. తెలినులివెచ్చ యోగిరముఁ దియ్యనిచారులుఁ దిమ్మనంబులున్. అను. ౧. ౭౧.

సీ. విరహులమై సోఁకి వేఁడి యావెన్నెలఁ బచ్చివెన్నెల నులివెచ్చఁ జేసి. పారి. ౨. ౪౭.

ఆ... కదుష్ణనామ, మలయ గోరువెచ్చ నులివెచ్చ తనివెచ్చ, యన...ఆం. భా. ౧. ౭౩. చంద్రా. ౨. ౩.

నులివెట్టు. స. క్రి. (√నులి.) ౧. మెలివెట్టు.

చ. అన విని నవ్వి యవ్వికసితాంబుజలోచన వ్రేటకొంగు క్రేలున నులివెట్టుచుం దళుకళుక్కునఁ జూపులఁ జూచి...శుక. ౨. ౪౯౯.

సీ. తోఁక నూరక మేను సోఁకఁగ నులివెట్టు వెడవెడ నాలుక వెడలఁ బెట్టు. భాగ. ౧౦. ఉ. ౫౪౪.

౨. గ్రుచ్చు.

మ. ధర గంపింప మహాసభాభవనరత్నస్తంభసంభూతుఁడై, కరజంబుల్ నులివెట్టి రక్తకణము ల్గాఱఁగ వీక్షించి శౌ, ద్రరసద్రోణికలో యటంచు విబుధవ్రాతంబు వర్ణింప శ్రీ, హారి రక్షోభుజమధ్యమండలము చెండాడెన్ నృసింహాకృతిన్. వరాహ. ౭. ౨౯.

నులివేఁడి. విణ. (√నులి.) కొంచెము వెచ్చనిది.

ద్వి. గుడిగుడిక్ క్రన్నీరు గ్రుక్కుచు నొండు, నుదువ నాలుక రాక నులివేఁడియూర్పులం దండ నిగుడ...ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౩౭పం.

చ...ఓరి మనుజాధమ నిచ్చలుఁ దెచ్చువంటకం, బును నులివేఁడికూరలు నపూపములున్ గొనిరా కహంకృతిన్. విక్ర. ౫. ౨౧౯.

నులివేఁడియెండన్=సంధ్యాసమయమున.

సీ. ఎచ్చోట నులివేఁడియెండఁ బండులు రాలి పూపార్కుచదనంబు బోసివడియె. భీమ. ౩. ౩౭.

నులుచు(ల్చు)=నులించు, నులుపు. (√నులియు.) స. క్రి. నులియఁజేయు.

౧. నలుపు, పిసుకు.

సీ. భవసంగత నటంచుఁ దలదువ్వి ముడిచిన మురభ్రులా యని మడ్డి మూతి నలుచు. శుక. ౨. ౧౧౫.

సీ. ఉపదర్శి మెడ నుల్చి యూపంబుతోఁ గట్టి ...కు. సం. ౨. ౨౦౦.

౨. సంహరించు, నశింపఁజేయు.

సీ. గగ్గులకాడులుకావించె ముగియించె నులిచెను...గీ. వధించె, వనుటకు సమాఖ్యలు ...ఆం. భా. ౩. ౧౨౩.

గీ. వామనుఁడవై బలీంద్రుగర్వంబు చెఱిచి, భార్గవుఁడవై సమస్తభూపతుల నులిచి, రాఘవుఁడవై దశాస్యవక్త్రములు డులిచి, నిలిచినాఁడవు నీమాయఁ దెలియ వశమె. వరాహ. ౧. ౫౨.

౩. మెలివేయు, మెలివెట్టు.

క. వైరమున నులిచి త్రెంపక, కారాకులు దుల్లినట్లు కర్రము లెల్లం, దార పెడఁబాయవలయుట, సారకృపం దెలియఁ జెప్పె శౌరి యతనికిన్. భార. భీష్మ. ౧. ౨౦౪.

చ...మేరువు న్విఱుగఁ ద్రోచెద శేషుని బట్టి నుల్చెదన్, వనజభవాండముల్ వగులవైచెద దాఁటెద సేఁదుదీవులన్. భా. రా. కిష్కిం. ౭౧౯.

సీ. మొలకచ్చకట్టుపై మలఁగినపచ్చనినుసు కొంగు దిండుగా నులిచి చుట్టి. హరి. పూ. ౭. ౧౩. దశకు. ౨. ౪౩.

నులుపు(ల్పు)=నులించు, నులుచు. స. క్రి. (√నులుచు.) నలుపు, నలఁగఁగొట్టు.

వ...అక్కుండలికయనుండు...రాక్షసుల గుండెలన్ బగిలించుచు...శిరంబుల విదలించుచు భూషణంబుల నులుపుచు దూషణంబుల నలుపుచు...ఉ. రా. ౨. ౯౧.

వి. పన్నాగము, పన్నుగడ.

శా... నేర్పుల్ పచరించి బొంకిన నెఱుంగఁగా
రాదె యీనుల్వు వీఁడే నిక్కం బగు కన్న
గాఁ దని ధరిత్రీశాగ్రగణ్యం డనఁగా. విప్ర.
౫. ౬౨.

నులుము. స. క్రి. (√నులుచు.) ౧. మెలిపెట్టు, కండను రెండువ్రేళ్లతోఁ బట్టి యిటునటు త్రిప్పు.

వ... ఉరవడిఁ గొమ్ముల మెడల నులిమియుఁ దొడలు విఱిచియు... నీలా. ౩. ౭౪.

సీ. ధూర్జటి నే మని దూషించితి వటంచుఁ బువ్వుఁబోణి యొకర్తు బుగ్గ నులిమె. పార్వ. ౪. ౧౨౧. కళా. ౪. ౪౧.

౨. నలుపుకొను.

సీ. కాటుక నెఱయంగఁ గన్నులు నులుముచు వెడలుకన్నీటితో వెగచువాని. భాగ. ౧౦. పూ. ౩౭౨.

౩. గట్టిగా నొక్కు, పిసుకు.

(వ్యవ.) దొంగలు దారిలో వానిని గొంతు నులిమి చంపినారు.

౪. (ఇతరులనుండి) బలవంతముగ లాగు, ఒడిసి పుచ్చుకొను.

క. అని మరుబాములఁ బడలే, నని కైదువు దుప్పి దాఁటువాయితము బలెగా, వెనఁగునలయుతీ యచే నుర్వియ నులిమి బలిమి విడిపించి యను నసురక్రిగా. సారంగ. ౨. ౨౩౫.

వ... ప్రమథగణంబులచేత నచ్చక్రంబు నులిమి తెప్పించి తదనంతరంబ... వీర. ౪. ౧౪౬.

౫. ఉన్మూలించు, పెల్లగించు; నాశముచేయు.

సీ. బలిమి వాసవుచెట్టు నులిమి వాకిటఁ బెట్టుక లిమివాలుగకంటిచెలిమివాని. చంద్రా. ౧. ౭౪

సీ. బంధనంబులఁ బటాపంచలు గావించు నొల యూనాపదలను నులిమి వైచు. సీతారా. ౧. ౬౩.

౬. విడుచు.

సీ. అన నప్పు డెన్నిక సమరశత్రు విభీషణుఁడు భీష్ముఁ డనుశంక నులిమివైచి, పలుకుఁబంతము మీఱ... రాఘవ. ౪. ౫౩.

౭. వధించు, చంపు.

సీ... నుగ్గాడె, బరిమార్చె నులిమెను దెగటార్చె జదిపెఁ బొలిసెను సదమదమొనర్చె... గీ. అడఁచెఁ జెండె ననంగఁ బొందగు వధించె, ననుటకు సమాఖ్యలై... అం. భా. ౩. ౧౨౩.

నులుసు. వి. (√నులియు.) లేశము, మిగులు. (న్యూనత అని శ. ర. నిష్ఫలము అని ప్రా.)

తరలము. నలినలోచన... మున్ను గానృము భీతులగా, నులుసు లేక ఫలించె నోచిననోము లెల్లను నీవ యై. భాగ. ౧౦. పూ. ౧౩౦.

నుల్లింద. వి. ఒకానొకచెట్టు.

వ... మఱియును బెదపిచ్చి చినపిచ్చి నల్లిందను ల్లింద యిప్ప కప్పురమద్ది... పి. శకుం. ౨. ౧౪.

నువత్. సం. శత్రు. నుతించుచున్న.

నువ్వు(వు)=నూవు. వి. సస్యవిశేషము, తిలసస్యము (దీని భేదములు అడవినువ్వు, కొఱ్ఱినువ్వు. అని శ. ర.)

ఆ. నువ్వుఁబువ్వు నవ్వు జగ్వనినాసిక... విజ. వి. ౧. ౭౪.

వ... నువ్వుమధ్వంబును... భీమ. ౩. ౫౭.

సీ. ఎడ లేదు నువుగింజ యుడఁగ సప్తద్వీపములయందు యూపముల్ పొదలుకతన. నీలా. ౨. ౧౬.

౨. ధాన్యవిశేషము.

ఆ. నూవు లేనిదివ్వె నువ్వుల మందువా, విశ్వదాభిరామ... వేమన. ౧. ౩౭౦.

ఆ. ఘటము గాస్రఁ జేసి కరణ మొద్దుగఁ జేసి, తవిలి కర్తములను నువులఁ జేసి, తెలిసి గాను గాఁడు తిలకారుఁడాత్మయు, విశ్వ... వేమన. ౨. ౨౭౫.

సా: నాల్కపై నువ్వుగింజ నానదు. (మాటదాఁగ దని భావము.)

గీ. నాల్కపై నువ్వు గింజైన నాననట్టి, యారివే
రంపుఁజపసి కయ్యంపుఁగడుపుఁ, గూడుగాఁ
జేసి మెలఁగెడుకోడిగీఁడు, మదురచదువుల
బాపనముద్దుపట్టి. చిత్ర భా. ౫. ౪౫.

జః నువ్వుచేను.

నువ్వుచేను. వి. (నువ్వు + చేను.) తిల్యము, నువ్వులుపండుచేను.

గీ...నువ్వుచే నసఁగఁ దిల్య, మలరు...ఆం. భా. ౨. ౨౯.

నుసము. వి. కసరు.

ద్వి. బలవంత మగుకీధి ప్రాణేశుఁ బాప, వలవంతఁ జెందినవరవధూమణికి...పూఁబొదరిండ్ల, క్రంతలు వంతలు కమనీ కసరసి, బిసములు నుసములు పృథుమకరంద, రసములు విసములు...ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౨౫౨౩ పం.

నుసలు. అ. క్రి. ౧. కదలు, మెదలు.

ద్వి. చాల నీతని కుల్కి సత్యంబుకొఱకు, నూలిపోఁగునఁ జిక్కి నుసల కున్నాఁడ. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౫౨౬ పం.

౨. ఏమఱు, ప్రమాదమొందు.

ద్వి. నుడితప్పు వాతప్పు నుసలక సత్య, మెడలింపఁ గనిపట్టు నెపుడుఁ గౌశికుఁడు. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౯౪ పం.

ద్వి. విసిగినఁ గసిగిన వెడ నిద్ర నొంది, నుసలిన మసలిన నొప్పిఁ జెప్పినను. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౫౪౨ పం.

౩. పూను, యత్నించు.

క. మగువలు మగలని రెుఱుఁగఁడు, మృగముల కోరసిలఁ జేమి మిడిమేల మిఁకం, దగపడునని తలఁచితి మే, నుఁగుఁ గంబంబునకుఁ దివియ నుసలితిమి సుమీ. రామా. ౨. ౧౧౩.

(శ. ర. చి. ని. పా. 'నుసిలితిమి' ముద్రి.)

౪. ఆడితప్పు.

ఆ. నొడివినంతవట్టు నుసలక యిచ్చుచో, నేలకట్టు విష్ణుఁ డేఁటిమాట. భాగ. ౮. ౫౯౪.

స. క్రి. పట్టుకొను, గ్రహించు.

మ. పెసరుంగాయకు మెత్తకన్నులకునై పేటూడుమ మన్గొల్లెలన్, నుసలం జూచుచు దోస చేల్ చెఱకుచాల్ నుగ్గాడుచున్...రా. వి. ౨. ౬౫.

నుసి. వి. (త. నొచి.) ౧. పురుగులు తొలువఁగా రాలుమ్రానిపొడి.

చ...అప్పడఁతుకభ్రూలతాధనువు పట్టి మనోభవుఁ డింతనుండియుఁన్, విడుచునకాని మానఁ డిది నిక్కము పట్పదకీటజుష్టమై, యుండుగక కమ్మధూళినుసి యొలుకుచునున్న పురాణచాపమున్. నైష. ౫. ౧౨.

క. ఘుణగణవివరణఁ జివికిన, మణిధనువునఁ దొరఁగునుసిసమానము లై ద, ర్పణ నిభ నభమునఁ బరిణతి, శణకణహారిణములు పాండుజలదము లొలసెన్. ఆము. ౪. ౧౪౧.

౨. నిగుడు, కట్టెలు మొదలగునవి కాల్చుటచే కలిగినబూడిద.

(వ్యవ.) కట్టెలు కాలి నుసి అయిపోయినవి.

విణ. నుసి పట్టినది, ప్రాఁతది.

ఉ. చూచి రఘూద్వహుండు నెఱజోదులు నేలకొలంది యెత్తలే, రేచి బలాఢ్యు లయ్యు నిపు డీనుసివి ల్లాకపెద్దకొండగాఁ, జూచెద రెల్లవారు నది కూలికిఁ గాక్రిట నాకు లక్ష్మే. రామా. ౪. ౮౮.

నుసిపురుగు. వి. (√నుసిక. క. నుసిహుఱు. మ. నుచ్చువుఱు.) ఘుణము, మ్రాను తొలిచి నుసి రాల్చెడిపురుగు. (శ. ర, బ్రౌ.)

నుసుఁగు. అ. క్రి. తొలఁగు, అపసరిల్లు.

గీ. ఆన్నృశంసుఁడు నుసుఁగు వైఖానసులకు, నా దురాత్ముండు శ్రోత్రియు నపహసించు, నాళులుఁడు సోమయాజి నిరాకరించు, నక్కురా

తుఁడనుష్ఠాత ధిక్కరించు. శైవ. ౭. ౧౩౦.

ఉ. పంది నుసింగిపోయిన నృపాలకనూజుఁడు సిన్నవోయి ... విక్ర. ౩. ౭౩. (చి. ని. పా. 'మొఱంగిపోయిన'. ముద్రి. పా.)

నుసుమ. వి. ఎండకాలమున కన్నులందు ముసరెడు చిన్నదోమ. (శ. ర, బ్రౌ.)

నుసుము. స. క్రి. ఆకర్షించు, లాగు.

వ...చరణాంగుళిదంశికలం బట్టి నుసిమిన మిట్టిపడి యిట్టట్టు గదలనేరక...వసు. ౪. ౨౩.

నుసులు. అ. క్రి. (త. నొసివు.) ౧. కదలు, చలించు.

గీ. మధుఁడు సారంగధరుఁడు మన్మథుఁడు విధుఁడు, వసులపాఁతర లై పీరు నుసులనీయ, రెటుల నిటు తాళఁగల దని యెఱుఁగ వైతి. సారంగ. ౨. ౧౨౮.

ద్వి. రసికుండవేనియు వస దక్క యాత్మనుసిలిన మతి మీఁద నోరెత్తఁగలవె. పండితా. పురా. ౧౧౪ పా.

౨. (ఒడలు) విఱుచుకొను.

చ...నిద్ర చేఁగ సరినయట్లు మత్కరము గబ్బిచనుంగవపైకిఁ దార్చి పై, నుసులుచు నీవిజార్చినమనోహరలీలల నెన్న శక్యమే. శశాం. ౪. ౮౨.

౩. ఒదుఁగు, ముడిఁగియుండు.

చ. వెరవున నంగముల్ నుసుల వ్రేటులు వమ్ముగఁ దాఁకినప్డు దిక్కరిరదనప్రహారములఁ గంపము నొందక యుండుమేదినీధరములఁ బోల్పఁ బట్టగునుదగ్రభుమార్తుల... భార. శల్య. ౧. ౧౭౮.

మ. గద లన్యోన్యసమాహతిన్ మిడుఁగుఱుల్ గ్రక్కంగ సారించుచుం, గదియం బాయఁగ వ్రేటు దప్ప నుసులంగా నేర్ప లంగంబులం, దొదవన్ ఘోరపరస్పరప్రహతు లత్యుగ్రంబు గా నెత్తురుల్, వెదలింపం బదశబ్దభాంకృతులు దిక్సీమంబులం దాఁటఁగన్. భార. ద్రో. ౧. ౧౭౫.

స. క్రి. నుఱుము, నలుపు.

గీ. చంద్రరేఖయు ముఖకాంతి సడలి కనులు, నుసులుకొంచును మేల్కాంచి నుసలఁ జొచ్చె. చంద్ర. వి. ౩. ౧౩౫.

వి. ౧. చలించుట, వెనుదీయుట. (లాఘవము. అని శ. ర.)

వ...నుసులు లేక మానంబు మనంబునకు ధనంబు గా వనంబునం గార్చిచ్చునం గమిరిన యట్లు రూపు సెడి పీనుంగుపెంట లగుచోట్ల శరంబులు రాలినను శిరంబులు వంపక...ఉ. హరి. ౩. ౭౧.

౨. (త. నుసుళ్.) ఒదుఁగుట, ముడుచుకొనుట.

వ...అవ్వడమున పుడమి ఁటని వెడఁదయురంబు పలక్షించి లాఘవస్ఫురంబుగ గదాదండంబుఁ ద్రిప్పి పైవ సాతం డది మోనినుసులునం దప్పింప నది యిల చలింపంబడిన నన్నుసులు తెలిపిన యుక్తిక యద్భుతవేగుండగు నవ్వాయుపుత్రుండు గద పుచ్చుకొని తిరుగుసందున దుర్యోధనుండు...భార. శల్య. ౨. ౨౮౭.

జః నుసులుకొను.

నుసులుకొ(ల్కొ)ను. అ. క్రి. (నుసులు+కొను. స్వార్థమున.) మెదలు, దొరలు.

సీ. కుహనాకిటికి లక్ష్మి కుచకుంభములమీఁదికుంకుమంబున నుసుల్కొనఁగఁ గూడె. భీమ. ౧. ౩౪.

నూ

నూ. వృత్తియందు నూవుశబ్దముయొక్కలుప్తరూపము. (చూ. నూఁబువ్వు, నూఁబప్పు.)

నూఁక. వి. త. నూక్కం. వృక్షవిశేషము. (శ. ర.)

నూఁకు=ఊఁకు. వి. పూనిక, యత్నము.

సీ. చిఱుతనూఁకుల నింగి జీర్వాఁడుగేహావ్రముల నిచ్చిన లేక ప్రాఁకప్రాఁకి. కవి. ౧. ౧౭౦.

నూఁగా(గుటా)రు. వి. (√నూఁగు.)రోమావళి.

ఉ. ఆరమణీలలామ నవయౌవనసంపద నివ్వటిల్ల శృంగారరసంపుబొమ్మ యనఁగా వలిచన్నులఁ జిన్నిమోము నూఁగారుఁ గృశోదరంబు నలకావలియుం బొలుపొందఁగా దర స్మేర కటాక్షము ల్వ్యాలయఁ జెచ్చెర వచ్చె నిజేశుపాలికిన్. వా. రా. ౫. ౧౨౪.

సీ...నూఁగారు నా నలరు రోమ, రాజి ... ఆం. భా. ౨. ౧౪౭.

సీ. కరికుంభమధ్యసంఘటితనీలాంకుశం బనఁగుచంబుల నూఁగుటారు మెఱయ. బలిరకతివేల్పుశతకము. (చి. ని.)

సీ. కమలోద్భవస్ఫూర్తి సుముఖంబు భరియింప వారిలీల నూఁగుటా రతిశయింప. ఇందు. ౨. ౧౯౧.

నూఁగు=నూఁగుడు. వి. ౧. ఆకులు కాయలు తీఁగలు వడ్లు మొదలగువానిమీఁద బయలుదేఱు చిన్నచిన్న ముండ్లవలె నుండు సూక్ష్మరూపవస మూహము. (దీనియామ్రేడితరూపము నూనూఁగు,నూఁగునూఁగు.)

ఉదా: దూలగొండినూఁగు, దోసనూఁగు, ధాన్యపునూఁగు, బెండనూఁగు మొ.

సీ. తాఁగరాయంచలు నూఁ గారఁ బెరిఁగినబిసములు తమపాలఁ బెట్టికొనఁగ.కవి. ౨.౭౦.

ఉ. సమ్మదవారి గన్గడల జాలుగ నైగరుపాఱ నిందుబింబమున దృష్టి నిల్పి పయిఁ బ్రాఁకు మరీచుల నూఁగునూఁగులేఁగొమ్మలు వట్టఁ జంచుపుటకోటిఁ గదల్చి తెమల్చికొంచు పొ ఖ్యమ్మ విహంగమ మ్మయినయాకృతి నొం దెఁ జకోర మెుక్కడన్. నిర్వ. ౬. ౫౧.

౨. అప్పుడే క్రొత్తగా బయలుదేఱురోమము, రోమాంకురము.

సీ. పెడపెడ నూఁగారివింతయై యేర్పడుదేరనివళుళులో నారునిగుడ.భార.విరా.౧.౨౪౫.

విణ. లేఁతది.

సీ. నూనూఁగుమీసాలనూత్నయౌవనమున శాలివాహనసప్తశతి నొడివితి. కాశీ. ౧. ౭.

సీ.కలికిసింగారంపుమొలకలోయన ముఖాబ్జమున నూనూఁగుమీసములు తనర.దశా.౮.౫౧౭.

నూఁగునూఁగుఁబ్రాయము=నూత్నయౌవనము.

క. లోడరియుఁ దోడరఁ సిగ్గునఁ, బోడమి యుఁ బోడమనియుఁ గోజములఁ జాపలమున్, విడిచియు విడువనినడపులఁ,బడఁతుకపై నూఁగు నూఁగుఁబ్రాయం బయ్యెన్. కవిక. ౩.౧౦.

జః నూఁగారు,నూఁగుసు,నూఁగుదోస,నూదోస.

నూఁగుసు=నూఁగు.వి. (√నూఁగు.)

(ఆకులు, కాయలు వడ్లు మున్నగువానికి అంటియుండు సూక్ష్మావయవసమూహము.)

క. బ్రదికెదనంతకుఁ బురుషుఁడు, బ్రిదులక నిలువెల్ల వగలఁ బెనఁగొని యుండున్,గుదురుకొని దూదినూఁగుసు,పొదివిన కార్పాసబీజమునకుం బ్రతియై.కవిక.౫.౧౧౮. (శ.ర. పా. 'దూదిమూఁగుసు' అని ముద్రి. పా.)

నూఁగుదోస=నూదోస. వి. (√నూఁగు.) కూఁతురుబుడమ?.

ఆ. పెల్లిపప్పు పొట్లు చిల్ల మూలము నూఁగు, దోస ముద్గయుగమధూకజాతి, జీరకములం గాఁచి నీరంబు లియ్యఁగా,నట్టి పైత్యములను మట్టుపఱుచు. (చికి. చి. ని.)

నూఁబిండి. వి. (నూవు + పిండి.) నువ్వులపొడి.

సీ. ఉండ్రాళ్ళు నూఁబిండి పులిద్రెక్కలుం దేనె యనఁటిపండ్లు...హార. ౬. ౫౫.

నూఁబూవు. వి. (నూవు + పూవు.) తిలపుష్పము, నువ్వుఁబువ్వు.

వ...నూఁబూవువంటినాసికయు ... హార. ౩. ౨౩.

నూకలు. వి. (త. నుర్కు.) తండులకణములు.

సీ. ధాన్యశకలములు దనరు నూక లనంగ ...
ఆం. భా. ౨. ౨౩౯. ద్వా. ౨. ౧౭౩.
(వ్యవహారమందు ఏకవచనము కానవచ్చుచున్నది. ఉదా:-గోధుమనూక మొ.)

నూకించు. స. క్రి. (√నూకు. క. నూకిసు.) త్రోయించు.
గీ.అట్టిబల్లిని సోకురాయుండు నీప,దంతిఁ జెఱ
గొని యునిచె నే నెంతమంచి,బుద్ధిఁ జెప్పిన
వినక యబ్బురపుఁగినుకఁ, గెరలి వడిఁ దన్ని
వెడల నూకించె నిందు.అచ్చ.రా.యు.౩౨.

నూకు. స. క్రి. (క. నూకు.) ౧. త్రోలు.
మ. హరిణం బొక్కటి కుక్కటిండమ్ముఁ బుళిం
దానీకముక్ ద్రోచి యు,ర్వరఁ గా లూఁదక
దాఁటు నేటులనికిక్ వాహంబు నడ్డంబు నూ,
కి రసావల్లభుఁ డేసె భల్లమున...మను చ.౪.
౪౪.
గీ. అప్పు డతికాయుఁ డొరార యద్రిచరులు,
జమిలిచంపులు చంపి రిచ్చట నటంచుఁ,
దచ్చమూమధ్యమునకు రథంబు దూఱి,నూకి
పాపటు పుచ్చి...రామా. ౭. ౧౬౫.
౨. త్రోయు, గెంటు.
[illegible]ఁగాలను దొంటిశివుమీఁదిపూజ, పో
తెచ్చినపుక్కిటినీటు,మానుగా శివునకు
[illegible]జనం బార్చి. బస. పు. ౩. ౭౦౧ పం.
చ. చెలియవరోానులబ్ధ యగుసిబ్బెపుగుబ్బల
కల్లి తొంటిలే,ముల డిగ నూకఁగా నవి సము
త్కటభీతినిఁ బాఱంచో...కవిజ. ౧./౫౪.
వ... ఈబ్రహ్మచారి శంకరునిగుఱించి యిం
కను వంకరటొంకరమాట లాడ నుంకించుచు
న్నవాఁడు ఇతని మెడ పట్టి నూకుం డని
పలికి కోపావేశంబున. హర. ౪. ౩౩.
౩. పడఁద్రోయు, పడఁగొట్టు.
ఉ. పురముల్ గూలఁగఁ ద్రోచి సౌధభవనం
బుల్ నూకి ప్రాకారముల్,ధరణిం గూల్చి
...భాగ. ౧౦ ఉ. ౩౯౭.
సీ. నుగ్గునూచంబు గా నూకుదు నే మేరుధరణీ
ధరంబు దోర్గండశక్తి. సుద. ౫. ౭౦. ద్వి.
పరమ. ౫. ౪౨౨ పం.
విశ. త్రోయునది.
వ... చిగురాకుతొగరుజిగిపగపొగరు నూకుట
డుగులజోడించినపాల వెండిపాఁగడమ్ములు...
ప్రబంధ.౩౭. (ఇట ఔపమ్యద్యోతకము.)
జః నూకించు, నూకుడు.

నూకుడు వి. (√నూకు.) నూకుట, త్రోపుడు.
చ. లకుముకులట్లు సగ్పసులలాగునఁ గుక్కుట
జాతిచాష్పసం, బికములలీలఁ బావురపుఁబి
ట్టలతీరున జెట్టుపిట్ట ఘ,నుకేముల వైఖరిం గపు
లనూకుడుభంగిని [illegible]వాళ్ళయు,గ్రకముల
రీతి సింహములకా కడిఁ బోర దనూసచాతు
రిక్. హంస. ౩. ౨౩౨.
సీ. కడు మోఁగతో పునూకుడుఁ జేసి కోరాడి
కొమ్ము లెగదట్టుఁ జిమ్ముచిమ్ము.రామ.౩౭౩.
త్రోపునూకుడు=బలత్కృయము.
ద్వి. గోపాలకునిఁ దనకురుని వాక్యమును, ద్రోపు
నూకుడు చేసి తొల్లిను శేవ్యేంద్రుఁ, దరిగిన
త్రోవ...నవనాథ. ౨. ౧౦౦ పా. ౨ పం.

నూగు=నూవు. (శ. ర. 'నూగులు' ధాన్య విశేష
ము అని బ్రా.)

నూచే(ము). వి. పొడి, చూర్ణము; ముక్క, శక
లము. (ఇది నుగ్గుపదముతో కలసియే ప్రయోగ
ములందు కానవచ్చుచున్నది.)
ఉ. కొన్నిటి హస్తముల్ నదియఁ గొన్నిటిః గొ
మ్ములు దుమ్ముదూళి గాఁ, గొన్నిటిఁ గుంభ
ముల్ పగులఁ గొన్నిటిఁ గాళులు నుగ్గునూ
చ గా ... అన్నిటి భీముఁ డుద్భటగదాహతి
నేనిక కేఁటులాడఁగక్. భార. భీష్మ. ౨. ౨౧౧.

(నుగ్గు నూచగా= పొడిపొడిగా, మిక్కిలి పొడిగా అనిభావము.)

స్రగ్ధర. కూలుం గుఱ్ఱంబు లేనుంగులుం ధరం గాడయుకా గుప్పలై నుగ్గునూచై, వ్రాలుకా దేరల్ ... భాగ. ౧౦ ఉ. ౭౭౦.

మ. సమయాంభోనిధిం జొచ్చి చండతరచంచద్వాల మల్లార్చుచుకా, సమరోజ్జృంభితజంభశాసనభుజాస్తంభాగ్రదంభోళిదుర్దమళ్ళంగంబున వేదచోరపురవప్రశ్రేణికల్ నుగ్గునూచము గాం దాంకె సుధాశనాసహానరోషాగర్భనిర్భేదియై. దశా. ౧. ౨౭౪.

(భీముండు.) చ ... ఒక్కచే నొగల్, పెరవునం బట్టి తేరు ప్రజ విస్మయమందంగ వీచి వైచినకా. అ. నుగ్గునూచ మైన నగురుం డొండొండొక,యరద మెక్కి యల్ల నరిగె సేన, మొగమునకు...భార. ద్రో. ౪. ౧౫౪, ౧౫౫.

క. అబ్బి త్తరికిం గన్నుల,పబ్బమ్ముగం జూచునపుడు ప్రమదంబునం బె, ల్లుబ్బెడుగబ్బిచెఱుంగుచ, న్గుబ్బలచే రవికె నుగ్గునూచములయ్యెకా. రా. వి. ౩. ౧౩౦. (నుగ్గునూచములగు=ముక్కముక్కలగు నని భావము.)

నూటయెనిమిది. స. (నూఱు² + ఎనిమిది.) నూఱును ఎనిమిదియు, అష్టోత్తరశతము.

గీ. దివ్యములు నూటయెనిమిదితిరుపతులకుం,బరమపద మైనశ్రీసర్వపురమునందు. భీమ.౨. ౬౬.

నూటిడి. వి. (√నూవు.) నూవులతో చేసినభక్ష్యవిశేషము.

మ.ఉడువీథీహారినీలరత్నమయపాత్రోత్సంగభాగంబువం, గడుగారాముచ శేఘుపాంకునకు నంకచ్ఛాయ యకాకమ్మనూ,టిడితోం గూడ సుధాంశుబింబ మమ నేయిం ఛాయసాహారముం,గుడువం బెట్టెనొ బంతికూళ్లకును జాతోరంబు లేపారంగకా. నైష. ౭. ౧౯౭.

నూతనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నవీనము, క్రొత్తది. ౨. వింత యైనది.

నూతము. సం=నుతము.

నూత్నము. సం= నూతనము.

నూదము. సం. వి. అ. పుం. తూదము, బ్రహ్మదారువు, గంగరావిచెట్టు.

నూదోస౼నూంగుదోస. ౧. నూంగుదోసకాయ.

(శ. ర.) ౨. రేణుకలు.

సీ...తెలియంగం దగును నూదోస రేణుకలు ... ఆం. భా. ౨. ౬౧.

క. నూదో సన రేణుక లగు...ఆం.పద.అచర. ౪౩.

నూనె(నియ). వి. (నూవు + నెయ్యి.త.నూవునెయ్).

౧. నువ్వులచమురు, తైలము.

సీ. తైలాభిధానంబు దనరు నూనె యనంగ... ఆం. భా. ౨. ౨౫౭.

వ...ఆకులమోపున ౫౦ ఆకులు నూనెపె(ఱుక) వీసాలు ౨...ద. కా. ౪. ౯౩౫.

ఉ.సంపెంగనూనె యంటె నొకచంద్రనిభాననకంసవైరికికా. పారి. ౨. ౭.

సీ. కమనీయగతిం దిలోత్తమ నేర్చుంగాక నూనియ యంటు నెవ్వారు నేర్తు రనుచు. వసు. ౫. ౭౪.

సీ. అతండు తైలాభ్యంగ మడిగినం బతి గమ్మనూనియ దెప్పించి మేను శిరము, నభ్యక్తము లం సేయ...భార. అను. ౨. ౩౦౭.

౨. చమురుకలుగం జేసెడువిత్తులు కలచెట్టునకు పిదపవచ్చినపుడు చమురు అనునర్థ మిచ్చును.

ఉదా: కొబ్బరినూనె,ఆవనూనె,వేంపనూనెమొ.

నూనెముంత. వి. (√నూనె.) గుచ్ఛబలచెట్టు.

గీ. నూనెముంత యనంగను నొప్పు గుచ్ఛ, బలయు. ఆం. భా. ౨. ౫౪.

నూనెముడి. వి. (√నూనె.) కీలుగంటు. జాఱుముడి.

సీ. నిడుదవేనలి నూనెముడి వీడఁ జిగురాకుఁబోఁడిఁ దూఱుఁ గార్చిచ్చుఁ గడియుకరణి. వసుచ. ౩. ౩౧.

సీ. బెడఁగుఁ జూపెడు నూనెముడి లోనుగా నంటఁగట్టిన వాసెనకట్టుతోడ. శుక. ౪. ౩౮.

గీ. కేశబంధవిశేషాఖ్య కేరుఁ గొప్పుముడి యన వెద యన నూనెముడి యన... ఆం. భా. ౨. ౧౪౫.

నూనెయగిసె. వి. (√నూనె.) నల్లగిసె, అతసి. (శ. ర.)

నూపురము. సం. వి. అ. పుం, న. మంజీరము, అందె.

నూయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నుతింపఁబడుచున్నది.

నూయి=నుయ్యి, నుయి. వి. దే. చేఁదుడుబావి, కూపము. (బ. నూతులు.)

క. అనఘ యధర్మము ధర్మం, బనుమతిఁ బుట్టించుఁ దృణసమావృతమై ప్రన్ననితలముచందమునఁ దోఁచిన నూయింబోలె నూత్నచిత్తతలేమిన్. భార. అను. ౫. ౪౦౯.

చ. నుతజలపూరితంబు లగునూతులు నూటిటికంటె నూన్నతవ్రత యొకబావి మేలు... భార. ఆది. ౪. ౯౩.

నూతఁబడెదో పాతఁబడెదో=కష్టపడుదువా సుఖపడుదువా.

క. జడ లల్లుచుఁ జిన్నప్పుడె, పడఁతులు తను నూతఁబడెదొ పాతఁబడెదో, నుడువు మనుమాట నిజమై, పడె నూతనె యార నూఱుబార లనంగన్. సారంగ. ౩. ౨౨౨.

నూతికప్ప=కూపస్థమండూకము.

క. విను నూతికప్పవిధమున, నిను నీవ యెఱుంగు దెఱుఁగ నేరవు గర్వం, బున నావలికోలఁది రణం, బున నొకఘటి పెట్టువడక పోనేర్చి దవే. భార. ఉద్యో. ౪. ౧౯౮.

నూర్చి నూతఁబోయు=నశింపఁజేయు.

ఆ. జ్ఞాతికులము నూర్చి నూతఁబోయక సాదు, దొండ మించునైన డిందుపడదు. ప్రబోధ. ౨. ౫౮.

నూర్గొనలపట్టెము. వి. (√నూఱు².) నూఱంచులకైదువు, వజ్రాయుధము.

వ... నూర్గొనలపట్టెంబు పట్టుకేల్పుఁజలుపలన్ గట్టిన గోపురంబు చూసి... ఉ. రా. ౩. ౨౨.

నూర్వు(ఱువు)రు=నూఱుగురు. స. (√నూఱు².) (నూఱునకు మహన్మహత్వగకరూపము.) శతసంఖ్యకలవారు.

సీ. అతనికి నూర్వురు సుతులు బుచికాదు లుదయించి రఖిలభూవిదితతేజులు... భార. ఆది. ౩. ౪౦.

ఉ. నూఱుకొత్రావు నీఁతడు కనుం గొనునంతటిలో మనుష్యులన్, నూఱువుకైనఁ గాని తిన నోటికి నాఁటు దటంచుఁ గూర్పఁగా, నూఱువు కైరి కోఁటికి మనుష్యులు నీవునుఁ గుండ నింతటన్, నూఱును నిండె నిందఱ కనుగ్రహ మాళ్వయఁడేమి సేయునో. శాళ. ౩. ౨౦౫.

నూర్వే(ఱువే)లు. స. (√నూఱు.) లక్ష.

క. పాడఁగన్నంతనె పేయును, నుడివినఁ బదివేలు నగిన నూర్వేలు మనం, బోడఁబడి మెచ్చినఁ గోటియు, నడిగెడువారలకు నిచ్చు హాటకచయముల్. చా. ౨. ౫౩.

నూఱంచులకైదువు. వి. (√నూఱు².) శతకోటి, వజ్రాయుధము.

ఉ. మించినపేర్మి నేరుపడల మిన్నులుముట్టి కొలంగునట్టి నూ,ఱంచులకైదువున్ దృణకణాకృతిరాజ్ఞ పడబాయఁ జేర్చి దర్పించినధీరచిత్రములు వెల్వడి నాఁటి కలప నాశ

మ్యాయంచితచారుచంచలకటాక్షము సమ్మిన
యస్త్ర మిమ్మెయిన్. నృసిం. ౨. ౧౫.
ఇట్లే: నూఁటుఁచులవాలు. అం. సం. దేవ. ౧౭.

నూఁటాఁటు(లు, ర్లు). స. (నూఁటు² + ఆటు².) అనేకము.
సీ. సంతలోఁ బ్రతి బిచ్చము లెత్తి నూఁటాఁటు వగలజన్ని దములు వడికి వడికి. శుక. ౪. ౧౦౯.
క. హెచ్చినరాముని శరముల, నొచ్చినతరువాత గిరులు నూఁటార్లు వడన్, వచ్చెనె జలధరము లపై, వచ్చుం బెపైన చెడ్డవారికిఁ జేటుల్. రామా. ౬. ౧౨౯.

నూఁటిపి(ర్పి)డి=నటిపిడి. (శ. ర. √నూఁటుచు.)

నూఁటిపోయు. స. క్రి. (నూఁటు¹ + పోయు.) పాఠము మొ. నాఁటునట్లు చెప్పు, బాగుగా బోధించు.
క. తనయులకును మనుమలకును, దననేరుపు నూఁటిపోసి తాల్చినసర్గం, బునభరము వారిఁ బూనిచి, పని దీటి విధాత యాసభం గొలువుండున్. కవి. ౩. ౧౨.

నూఁటు¹. స. క్రి. ౧. సన్నికంటిపై మర్దించు.
ఉ. నూఁటక త్రావు నీకఁడు కనుంగొను వంతటి లో మనుష్యులన్. కాళ. ౩. ౨౦౫. ౪. ౧౩౭.
ఉ. ఇప్పుడు విశ్వభారమును జేలని నేల నిజా ప్తకోటితో, నొప్పన సేసె దస్యునకు నూరక నూఁటక త్రావువానికే. హ. స. ౩. ౧౪.
౨. రాచు, నలఁచు.
ఉ. నున్నఁదనంబుగా నలఁగు నూఁటియుఁ జం దన మట్లు రాచియున్. భార. విరా. ౨. ౨౨౧.
౩. ఆయుధము మొ. వాడి యగుటకు రాతి మీఁద ఒరపెట్టు.
గీ. మదనుఁ డమ్ముల నూఁటెఁ హిమంబు పేరె. మనుచ. ౩. ౨౩.

చ... వేటరున్, దురుసుగ మారుఁ డస్త్రముల నూఁటెఁ దమంబును వేరె డిక్కులన్. ఉ. రా. ౫. ౨౩౯.
సీ. జలమి గీపెట్టింతు మలుకఁ గోఁటలు నూఁటి పైవచ్చుభూదారపతులపైన. హ. న. ౨. ౧౯.
జః నూఁటిపోయు.

నూఁటు². స. దే. (క. నూఁటు.) శతము, వంద.
చ. నతజలపూరితంబు లగు నూతులు నూఁటికం టె నూన్యత వ్రత యొకబావి మేలు... భార. ఆది. ౪. ౯౩.
సీ. మనకులం బాదిగా వనగోచరంబుల వేట చాటున నొక్కనూఁటిఁ జంపె. ద్వా. ౧. ౨౫౭.
ఉ...బాహువుల్, నూఁటును జాఁచి పైకొనిచి నూఁటుశిరంబులు నూర్ధ్వదిక్కటుల్, దూఁటఁ గఁ గాలనేమి రణదోహలి యై కడఁగెన్ సముద్ధతిన్. హరి. పూ. ౪. ౧౪౪.
నూఁటును నిండు=ఆయువుచెల్లు.
ఉ. నూఁటును నిండె నిండఱ కను గ్రహ మీక్ష్య రుఁ డేమి సేతునో. కాళ. ౩. ౨౦౫.
జః నూఁటయెనిమిది, నూర్గొనలపట్టెము, నూర్వు రు, నూర్వేలు, నూఁటుంచులకైదువు, నూఁటాఁటు, నూఁటుగురు.

నూఁటుగు(గ్గు)రు. స. (√నూఁటు².) నూఁటుమంది, వందమంది.
వ...గంధర్వదేవమానవకన్యకలం బదాఁటువేలు నూఁటుగురు నప్సరోగణంబు లేడింటిం జెఱ లుఁపట్టి...ఉ. హరి. ౧. ౭౪.
వ...పదుండ్రు నూర్గురు వేవురు లక్షకోటిసం ఖ్యాకులం గూడుకొని...దశ. ౨. ౧౬౨.

నూఁటుచు(గ్చు)=నుటుచు.
(వ్యవ.) ఈవేళ మాపొలములో కుప్ప నూఁటుచు చున్నాము.

(నలుఁగఁగొట్టు.)
ప్రబోధ. ౨. ౬౯.
ఱ: నూలుపు, నులిపిడి.

నూలుపు(ర్పు)=నులిపిడి. (క.ర. √నూలుచు.)

నూలిగరసు. వి. ఇంద్రలుప్తకము, బట్టతల.
సీ...ఇంద్రలుప్తకం బగు నూలిగరసం చనఁ గను ... ఆం. భా. ౨. ౧౨౯.

నూలు. వి. దే. అసా. (క. నూలు. త. నూల్.)
౧. తంతువు, ప్రత్తివడికినపోఁగు, దారము.
ఆ. ఆజ్ఞవలయు నృపతి కాభీరభిల్లాది,కంపకోల నూల నాజ్ఞ చెల్లు, నంటు సార్వభౌముఁడైన భూపతియాజ్ఞ, కెల్లవారుఁ దల్లడిల్లవలదె. ఆము. ౪. ౨౦౬.
చ. సరసులమర్త్యమింపుల నొసంగఁ గదంబపు దండఁ గట్టుచోఁ, గరఁగుటఁ దెల్వొదవ్త్తకర శశాంకులు నుత్తర మిచ్చునంతరాం, తరముల నవ్వులు స్థలుపతండము కొల్లలు నంచు మిన్నుగ్రుచ్చి రహించి రిత్తనూ లొసఁగిసిగ్గు వహింతురు పుష్పలావికల్. ఆము. ౨.౨౦.
సీ. తనరు సూత్రము నూలు దార మనఁగ. ఆం. భా. ౨. ౨౯౫.
౨. (తామర మొ. వానిలోని) దారము.
చ. గొనయము తమ్మినూల్ చెఱకుకోల ధనుర్లత... క్రీడా. ౨.
గీ. తోరి తామరనూలునఁ గొండ లెల్లఁ, గట్టువడి నట్లు విశ్వేఁబు గట్టువడియె. వా. రా. ౨. ౨౪౯.
౩. మొలనూలు.
సీ. వజ్రాలనూలు నొగ్వనికటీతటి యెట్లు తాశెనో పటుదర్భదామకాంచి. పాండు. ౪.౩.
సీ. చాఱలకెంజెంబు సన్నంపుగింజెంబు భాను పండులచాలు పసిఁడినూలు. వరాహ. ౯. ౭౯.
ఱ: నూలుకొను, నూలుకొలుపు, నూలుకోలు, నూలుపట్టు.

నూలుకొ(ల్కొ)ను. అ. క్రి. (√నూలు.)
౧. పురికొను.
గీ. బీఱువోయి రథ్యంబులు మాఱుమొగము, వడినఁ దానొచ్చి యుండియుఁ దడవి కారి, నూలుకొనఁ జేసి తఱిమిన వ్రాలి తీవ్రభల్లమునఁ గ్రీడి భీష్మునివిల్లు దునిమె. భార. భీష్మ. ౩. ౨౫౪, ౧. ౨౩౨.
గీ. వెడలి తమతమచతురంగవితతు లెల్ల, నుచిత గతి నూల్కొనంగఁ జేయుచుఁ గడంగి,సంగరోత్సవసంభృతోత్సాహు లగుచు. భార. భీష్మ. ౧. ౯౪.
౨. చక్కఁబడు.
చ. కనుఁగొని ఫల్గునుండు దురగంబుల వాగెలు వట్టి యొత్తి తత్తనువులం నూల్కొనన్ నివిరి... భార. విరా. ౪. ౧౨౪.
౩. పూనుకొను.
వ...యజ్ఞాదికృత్యంబులు ధనసామగ్రి లేక నడపరాదు ధనంబు గలిగియేనియు లోభంబున సంసారులు తత్కృత్యంబులకు నూలుకొనరు గావున నల్పప్రయాసంబున సకలవర్ణములకు మోక్షంబు గల్గుమార్గం బానతిమ్ము... వరాహ. ౯. ౨.
౪. ఒప్పుకొను.
క. అనుట్టుయు నాతఁడు తగ నూల్కొనివం దా నుదితనినదకోదండుం డై,యనితరసుల భోద్యమమున, ధనంజయుం డిట్టు లను నతనితో మఱియున్. భార. విరా. ౫. ౧౧౫.
చ...నాకతం,బునఁ బటురోగదుఃఖములఁ బొందుచు నెచ్చెలు లిట్టు లుండఁగా,మనసిజభోగలీలలకు మానస మెట్లయి నాకునూల్కొనున్. మార్క. ౫. ౫౦.
౫. సమ్మతమగు.
చ...ఏను కామధేనువ నిను మెచ్చితిన్ మదికి నూల్కొనునిష్టము వేఁడు నా పుడున్.

ద్వా. ౧౦. ౬౫.
౩. సిరపడు.
క. మనము సరస్వతిఁ గనుఁగొని, జననీ నాయన
ను శోకసంతాపమునన్, బొనుఁగుపడి వివే
కమునన్, గొనఁ గొఱయై చాల నూలుకొన
దని పలుకన్. ప్రబోధ. ౬. ౧౫.
చ...నీమది కార్యవృత్తి నూల్కొనియె ను
ద్యోధనుం గని యశంకిత నిశ్చయ మై...
భార. ఉద్యో. ౨. ౯౪.
౪. వ్యాపించు.
ద్వి. ఓరువరాక బిట్టోకిలిం తొదవ, నోర మ
ద్యపుఁగంపు నూల్కొనఁబలికె. ద్వి. పారిశ్చా.
ఉ. ౧౪౦౨ పం.
౫. కలుగు.
ద్వి. ఇల యేలఁగా లేనియీరామలక్ష్మణులచేత
నేకీడు నూల్కొను నింక. రం. రా. యు.
౩౨౬ పా. ౨౧ పం.
స. క్రి. ౧. సమ్మతించు.
మ. ధన మున్నన్ని ధనంబు దేహము విపత్సం
తానగేహంబు భామ నితాంతంబు ననర్థసీమ
విషయాస్వాదంబు ఖేదంబు గన్గొన లోకం
బున శోక మిట్లెత్తిఁగి నూల్కొ లేరు ప్రాణు
ల్ కటా, యనవద్యాత్మస మేధ మానసుఖప
ద్యావ్యాద్యసంచారముల్. ప్రబోధ. ౬. ౩౪
౨. సిరపడుచు.
చ. పలికిన నేమి యన్నియును బల్కన గున్
మనరాజునొద్ద మార్పలికెడువారు లేరు విను
పాండవమధ్యము గాండివంబుదీ, ప్తుల మిఱు
మిట్లు గొన్నకనుదోయి గుణధ్వని ప్రయ్య
లైనవీనులు నయినన్ బలే పలుకు నూల్కొ
నకుండుదు నూతనందనా. భార. ఉద్యో.
౫. ౫౧౫.

నూలుకొ(ల్కొ)లుపు(ల్పు.) స. క్రి. (√నూలుకొను.) ౧. చక్కఁబఱచు, సరిచేయు.
వ...అలికదేశంబునం గలయఁబడినయలకంబులు
నూలుకొలిపి...ఉ. హరి. ౬. ౧౪౦.
చ. ఎదురుగఁ బోవనిమ్ము రథ మీతని తేరికి
నన్న నాతఁడున్, బదిలముతోడ రథ్యముల
పగ్గము లేడ్తెఱ నూలుకొల్పి యున్నదగతి
నట్ల చేసిన...భార. విరా. ౬. ౧౨౭.
మ. లలనారత్నము నొయ్యనొయ్య మొనత్రే
లన్ నేల వ్రాయించి నిశ్చలవృత్తిన్ వరవర్ణ
పూర్ణఫలకాసంగంబు నొందించి మిన్కులు
వేమాఱుఁ దదర్థచింతనలతో నూల్కొల్పి
నెయ్యంపుటాజ్ఞలు పైపై నెనయింపసాఁగెఁ
బటుశాస్త్రశ్రేణికాభ్యాసముల్. వసు. ౩.
౧౮౦. (ఇట 'పొందుపఱచు' అని భా
వము.)
౨. పురికొల్పు, ప్రేరించు.
ఉ...ఈనృపుఁడు దమ్ములు నేనును బుట్టినాఁ జ
మ్మామండలి నూలుకొల్పికొని మార్తుర నో
ర్చినఁగాక యొప్పునే. భార. భీష్మ. ౨. ౧౬.
క. కొనిపొందు పసుల నోడక, యని తా నెలుఁ
గించి వీటికై నూల్కొలిపెన్. భార. విరా.
౪. ౨౬౫.
౩. ప్రసరింపఁజేయు, వ్యాపింపఁజేయు.
సీ. హరిణాక్షిలసదపాంగాలోకనము నూలుకొ
లుపుచు న మ్మరిఁ గొలిపె మరుఁడు. కు. సం
౬. ౬౧౬.
సీ. బంధత్రయంబునఁ బవనంబు మధ్యమనాళి
మార్గమునకు నూలుకొలిపి. వరాహ. ౧౦. ౬౪.
(ఇట 'పూరించు' అని భావము.)
సీ. భ్రమరకంబులఁ బుట్టు ప్రస్వేదకణములు
నొసలికస్తురిబొట్టు నూలుకొలుప. హర. ౬.
౨౯. (ఇట 'అలముకొనఁజేయు' అని భావము.)
౪. ఎదురుపఱచు, నెలకొలుపు.
చ. మనసుల నూలుకొల్పి యనుమానము లెల్లను
బాచి... భార. విరా. ౪. ౧౯౪.

ఉ... సత్క్రియాదక్షత నాకు నూల్కొలి
పి...దశకు. ౩. ౨౦.

గీ. చెంత నందఱ నిడుకొని చేరఁదీసి, కన్నులను
గ్రమ్ముకన్నీరు కరతలమున, నప్పళించుచు
గాద్గద్య మడఁచి యెప్ప, బెలుఁగు నూల్కొ
ల్పి వారల కిట్టు లనియె. ఉ.రా.౬.౨౦౪.

౫. కలిగించు.

గీ. ఎట్టకేలకు ధైర్యంబు హృదయమునకు, నూ
లుకొలుపుచు నారాయణుండు రాముఁడనఁ
గ నున్నాఁడు చిత్రకూటాద్రి మీఁద, రామ
సంజ్ఞను వినుతింతు నామహాత్ము. వరాహ.
౫. ౪౪.

నూలుకోలు. వి. (√నూలుకొను.) నూలుకొనుట.
(శ. ర.)

నూలుపట్టు. అ. క్రి. (√నూలు.) దారము వేసి
సూటిగా నుండునట్లు చేయు.

గీ. కర్ణికారాంబికామహాకాళిగుడికి, నందముగ
నూలుపట్టినయట్టిచాయ, సూర్యవీథికిఁ జనిరి
సంశుద్ధమతులఁ, బశ్చిమద్వారమునకు నై
పరమమునులు. భీమ. ౩. ౫౯.

నూవు=నువ్వు, నూగు. వి. సస్యవిశేషము, తిలస
స్యము.

క. నూవుంబువ్వను సంపెఁగ, పూవు గెలిచి బి
రుదుముత్తెపుంజల్లి తగఁగ, దా నైచె ననఁగ
ముంగర, తో వనరుహనేత్ర నాస తుల శే
కొప్పుగ. శశిబిందుచరిత్రము. (శ. ర.)

సీ...తిలసంజ్ఞ నూ వనఁ దేజరిల్లు. ఆం. భా. ౨.
౨౩౬.

ఇః నూఁబిండి, నూఁబూవు, నూటిడి, నూనె, నూనె
ముంత, నూనెమడి, నూనెయగిసె.

నృ

నృ. సం. వి. ఋ. పుం. నరుఁడు, మనుష్యుఁడు.
(దీనికి తెలుఁగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు. నృ
హరి, నృసింహుము మొ.)

నృకేసరి. సం. వి. ఇ. పుం. నరసింహమూర్తి
యగువిష్ణువు.

నృగుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకరాజు. (వైవస్వ
తమనుపుత్త్రుఁడు కారణాంతరమున ఊసరవె
ల్లియై శ్రీకృష్ణునిచే నుద్ధరింపఁబడినవాఁడు.)

నృజలము. సం. వి. అ. న. ౧. మనుష్యునిమూ
త్రము. ౨. మనుష్యునినేత్రజలము, మనుష్యు
నికన్నీరు. (వాచ.)

నృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నర్తనము, నాట్యము.

నృత్తప్రియము. సం=నృత్యప్రియము.

నృత్తప్రియుఁడు. సం= నృత్యప్రియుఁడు.

నృత్తము. సం. వి. అ. న. తాళముతోను లయ
తోడను కూడినయాట, అంగప్రత్యంగములచే
భావమును తెలుపుచు ఆడెడిఆట. (నృత్తనా
ట్యలాస్యతాండవ శబ్దములకుభరత శాస్త్రప్ర
కారము కొంత భేద మున్నను అవి కావ్యముల
యందు పర్యాయములుగానే ప్రయోగింపఁబడి
నవి. పదార్థాభినయము నృత్యము, వాక్యార్థా
భినయము నాట్యము, అంగవిక్షేపమాత్రము నృ
త్తము అని సిద్ధాంతకౌముది.)

నృత్తశాల. సం=నృత్యశాల.

నృత్తస్థానము. సం=నృత్యస్థానము.

నృత్యప్రియము. సం. వి. అ. పుం. నెమలి.

నృత్యప్రియుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.)
తాండవమునందు ఇష్టము కలవాఁడు. వి. అ. పుం.
శివుఁడు.

నృత్యము. సం= నృత్తము.

నృత్యశాల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాట్యగృహము.

నృత్యస్థానము. సం. వి. అ. న. నాట్యరంగము, నర్తనము చేయుచోటు.

నృదేవుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాజు.

నృధర్ముఁడు. సం. వి. న్. పుం. -మనుష్యధర్ముఁడు- కుబేరుఁడు.

నృపకందము. సం. వి. అ. పుం- కందరాజము- రాజపలాండువు, పెద్దనీరుల్లి.

నృపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. రాజు, ప్రభువు. ౨. క్షత్త్రియుఁడు. ౩. కుబేరుఁడు.

నృపతిపథము. సం. వి. అ. పుం. - రాజు పోవు త్రోవ - రాజవీథి.

నృపతివల్లభము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రాజున కిష్టమైనది. వి. అ. పుం. గగననాథునిచే కనుపెట్టఁబడినసర్వరోగనివారకమగు ఔషధభేదము.

నృపత్ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నరులను పాలించుస్త్రీ, రాణి. ౨. మనుష్యునిభార్య.

నృపద్రుమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. రాజాదనము, పాలచెట్టు. ౨. ఆరగ్వధము, రేలచెట్టు.

నృపప్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కేతకి, మొగలి. ౨. రాజఖర్జూరి.

నృపప్రియఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వార్తాకి, వంగచెట్టు.

నృపప్రియము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రాజుల కిష్టమగునది. వి. అ. పుం. ౧. రాజామ్రము, రాచమామిడి. ౨-కోటచుట్టును ఆవరించి దుర్గమును కాపాడుటచే రాజున కిష్టమయినది- ఒకజాతి వెదురు. ౩. రాజపలాండువు, పెద్దనీరుల్లి. ౪. శాలిసస్యము, వరి. న. అతుల్యము, నేలతంగేడు.

నృపబదరము. సం. వి. అ. పుం. రాజబదరము, గంగరేగు.

నృపమానము. సం= నృపాభీరము.

నృపలక్ష్మము. సం. వి న్. న. రాజులకు పట్టెడు తెల్లగొడుగు.

నృపవల్లభ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. రాజపత్ని, రాజ్ఞి. ౨. ఒకజాతి మొగలి. (రా.ని.)

నృపవల్లభము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) రాజుల కిష్టమగునది. వి. అ. పుం. రాజామ్రము, రాచమామిడి. న. (వైద్య.) ౧. తైలభేదము. ౨. ఘృతభేదము.

నృపసభము. సం.వి. అ. న. ౧. రాజులగుంపు. ౨. రాజసభ, రాజుకొలువుకూటము.

నృపసుత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. గంధమూషిక, చుంచెలుక. ౨. రాజుకూఁతురు.

నృపాంశుఁడు. సం.వి. అ. పుం. రాజపుత్త్రుఁడు, రాజుకొడుకు.

నృపాత్మజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కటుతుంబి, చేఁదానుగు. ౨. రాజుకూఁతురు.

నృపాధ్వరము. సం.వి. అ. పుం. -రాజు చేయఁదగినయాగము- రాజసూయయాగము.

నృపాన్నము. సం. వి. అ. న. ౧. రాజుయొక్క అన్నము. ౨. రాజనములు, ధాన్యవిశేషము.

నృపాభీరము. సం. వి. అ. న. ౧. భక్తతూర్యము, రాజుయొక్క భోజనకాలమును తెలుపువాద్యభేదము. (వాచ.)

నృపామయము. సం.వి.అ.పుం.౧.రోగరాజము, క్షయ. ౨. రాజుయొక్క రోగము.

నృపాలుఁడు. సం. వి. అ. పుం=నృపతి.

నృపాహ్వయము. సం. వి. అ. పుం. ౧.-గంధముచేత రాజును ఆహ్వానించునది- రాజపలాండువు, పెద్దనీరుల్లి. ౨. రాజుయొక్క పేరు.

నృపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧.-మనుష్యులను పాలించువాఁడు- రాజు, ప్రభువు. ౨. నాలుగు ఆమడలపరిమితి కలదేశమునకు అధికారి.

నృపోచితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రాజునకుఁ దగినది. వి. అ. పుం. రాజమాషము, బొబ్బర్లు.

నృమేధము. సం. వి. అ. పుం. మనుష్యుని పశువుగా ఏర్పఱచి చేయుయాగము, నరమేధయాగము.

నృయజ్ఞము. సం. వి. అ. పుం. మనుష్యయజ్ఞము, అతిథిసత్కారము. (ఇది పంచయజ్ఞములలో నొకటి.)

నృలోకము. సం. వి. అ. పుం. నరలోకము, భూలోకము.

నృవరాహుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నరాంశమును వరాహాంశమును కలవాఁడు, వరాహమూర్తి యగు విష్ణువు.

నృవాహనుఁడు. సం=నరవాహనుఁడు.

నృశంసుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మనుష్యులను హింసించువాఁడు, ఘాతుకుఁడు.

నృసింహజయంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నృసింహమూర్తిజన్మోత్సవదినము. (ఇది వైశాఖశుద్ధచతుర్దశినాఁడు వచ్చును.)

నృసింహము. సం. వి. అ. న. ౧. రతిబంధవిశేషము. ౨. ముప్పదిరెండువిన్నాణములలో నొకటి.

వ...గళకత్తెరయుఁ గానెనిల్కడయు నృసింహంబును నాది యగుముప్పదిరెండువిన్నాణముల నాణెంబు పరీక్షించి...హంస. ౧. ౧౦౮.

వ...గళకత్తెరయు నృసింహంబును గానిలుకడయు ననుముప్పదిరెండువిన్నాణంబులను ...ప్రబంధ. ౪౭.

నృసేనము. సం. వి. అ. న. మనుష్యసేన, పదాతి.

నృహరి. సం. వి. ఇ. పుం. నృసింహమూర్తి.

మ. నృహరీ వాదము లేల లేరె యితరుల్ నీరీలకుఁ బాత్రముల్. ఆము. ౨. ౭౧.

నె

నె[1]. విణ. నెఱ నెతిశబ్దములకు కొన్నిహల్లులు పరమగునపుడు వృత్తియం దంత్యవర్ణము లోపింపఁగా మిగిలినరూపము. (దీనికి కొన్నియెడల నగాగమమును, కొన్నియెడల దీనిమీఁదిహల్లునకు ద్విత్వమును వచ్చును. ఉదా: నెఱశబ్దమునకు నెందోలు, నెచ్చెలి, నెత్తమ్మి, నెమ్మని, నెవ్వగ మొ. నెతిశబ్దమునకు నెన్నడ, నెన్నడుము, నెమ్మేను నెమ్మొగము మొ.)

నె[2]. వి. నెలవుశబ్దమునకు లుప్తశేషము. దీని మీఁదిహల్లునకు ద్విత్వము వచ్చును. (చూ. నెక్కొను, నెక్కొల్పు మొ.)

నెంజిలి. వి. (త. నెంజిటిప్పల్.) మనోవ్యథ, ఆధి; ఖేదము.

సీ. నెంజిలి యనఁగ మనికిలం బనఁగఁ దుందుడుకనం దగు మనోవ్యథకు సమాఖ్య. ఆం. భా. ౧. ౧౩౪.

ఉ. మంజులపీఠమధ్యమున మన్మణిభూషణపంక్తిఁ బెట్టి యభ్యంజనతత్పరుండ నగునప్పుడు దాని హరించె నెవ్వఁడో, కుంజగుహాంతరంబుల నిగూఢము చేయునో వానిఁ దెచ్చియీ, నెంజిలి వాయఁ జేయుటకు నేర్పరులారయ మీరలే కదా. కులశేఖరమహీపాలచరిత్రము. ౪ ఆ. (చి. ని.)

క. నూనుఁ డని చాల నెంజిల్పియాపదగా తల్లిదోస మనకిటు బలిమిన్, బోనీక పట్టి పెనఁగిన, వానిన్ మఱి యేమి సేయ వలయుం జెప్రమా. సారంగ. ౩. ౨౯. పాండు. ౪. ౧౩౩.

క. అలజడి నెఱజిలి పిమ్మట, సిలుగు తలపోటు
వంత సేగి నెగుల్ గొందల మలమ టడదరు
గోడు మ్మలిక వనట కుందు నా నమరు దుః
ఖాఖ్యల్. ఆం. శే. ౧౦.

నెండ్ర. వి. గిరిజతృణభేదము. (బోదవంటిగంటు కలిగి బోదకన్న సన్నమయినపరకలు కలది. పశువులు మేయునది. అని చి. ని.)

నెందోలు. వి. (నెఱ + తోలు.) పెద్దతోలు.
ద్వి. కాయ గాచినయట్టిచేయి నెందోళ్లు గోయఁ
జాఁకినయసిగోఁతడాచేయి. పండితా. దీక్షా.
౪౦ పా. (క్రొత్తప్రతి పా.)

నెకబిక. వి. పట్టుదల.
క. ఒకని నోకించుకయును సోఁకక యుండెఁ
గటారిమొనలు కడు బెట్టు వడిన్, నెకబిక
లు గఁ బోట్లాడుచు, వికసిల్లెడు సాకడిందివీరు
లయుందుర్. కళా. ౮. ౧౦౨.

నెక్కర. వి. ఒకానొకచెట్టు. (శ. ర, బ్రా.)

నెక్కొను = నెలకొను, నెలవుకొను. అ. క్రి. (నెలవు + కొను.) ౧. వసించు; ఉండు.
క. విను మవ్యక్తం బనఁగాఁ, జను మూలప్రకృతి
పురుషచైతన్యము నెక్కొనినం జేతన య
గుచు భువనతంత్రం బెల్ల నడపు వైభవ మొ
నఁగన్. భార. అను. ౧. ౩౩౩.
(ఏవం చేతనశ్చ భగవాన్ పంచవింశశ్చచి
స్తే నాధిష్ఠితా ప్రకృతి శ్చేతయతి నిత్యం
సహాధర్మా చ... సం. భార. అను. ౩౯. ౩౭.)
సీ. నీకాలంబులఁ జేరి నెక్కొన్నశోకంబు శోక
మాఁజూమ్ము చకోరనయన. రసిక. ౩. ౯౨.
క. ఒక్కట భయశోకంబుల, వెక్కుచు మెయిఁ
గలవిలాసవిభ్రమలక్ష్మిల్, దక్కుటయును
శోకరొమ్ము వై నెక్కొన ధరణీశు నెదుర
నిలిచి వినీతిన్. మనుచ. ౪. ౫౯.
౨. పాదుకొను, స్థిరపడు.
ఉ. అక్కజ మైనచెల్వమున నాత్మకు ప్రే
గయి పొల్చుపోలిక్త్రై, నెక్కొనుచూడ్కిఁ
గ్రమ్మబుపసేరక యూరక నిల్చె... భార.
విరా. ౨. ౨౩.
ఉ. నీదెస నాదుచిత్తమున నెక్కొని యుండెడు
భక్తి భద్రసంపాదిని గావు టచ్చెరువె...
భార. శల్య. ౧. ౨౭౫. మార్క. ౨. ౩౦౯.
౩. తగులు, నాఁటు.
మ. ఇనుఁ డశ్రారాముఁడు ప్రేమ సారసవనం బీడే
ర్పఁగాఁ జొచ్చి మించినసంధ్యారుచి రక్త
ధారలు ప్రవర్షింపంగ వింటం గరం, బను
పొంద స్నిగ్ధించుచో సమయవాయవ్యా
స్త్ర ముద్వృత్తి నెక్కొన మారీచనిశాచ
రుం డనమ్రాంశుం డంబురాశిం బడెన్.
సారంగ. ౨. ౧౨౫.
౪. ప్రసరించు, వ్యాపించు.
చ... వాఁడుము వడి వైచె నార్చుచుఁ గడున్
బెనుమంటలు మింట నెక్కొనం, గనదురు
విస్ఫులింగములు గ్రక్కుమహోల్కనిఁ బోలు
శూలమున్. భా. రా. అర. ౧. ౨౪.
౫. పుట్టు, కలుగు.
వ... అఖిలజనంబులకుఁ బ్రీతి నెక్కొన నతఁ
డహ్మహారంబు దీర్చునెడ... భార. భీష్మ.
౨. ౩౪౪.
ఉ... కనుగవబాష్పపూరముల్, నెక్కొని క్ర
మ్మదేర... భోజరా. ౩. ౧౪౨.
గీ. వేడినెలుఁగెండఁ గ్రాఁగినవిన్నుమీన, నెక్కొ
నుచెమటబొట్టునాఁ జుక్క లమరె. పాశి.
౨. ౩౯.
౬. ఫలించు, సిద్ధించు.
ఉ... ఎవ్విధంబులన్, నెక్కొనకున్న మర్త్యు
లకు నిక్కము ప్రాక్తనభోగ్యకర్మముల్.
పారి. ఉ. ౪. ౫౫.
౭. అతిశయించు, అధికమగు; ఉబ్బు.

ఉ. చచ్చె ఘటోత్కచుండు మనసైన్యము
లెల్లఁ గలంగి నల్గడ, న్వ్రచ్చుటఁ జూచి రేము
వగ నెక్కొన వంటెదము...భార.ద్రో. ౫.
౨౩౭.

ద్వి. చేరి యాదేవుని శ్రీలింగమూర్తిఁ, గోరి
సద్భక్తి నెక్కొనఁగ దర్శించి. ద్వి.హరిశ్చ.
ఉ. ౧౦౭ పం.

ద్వి. నెక్కొన్న చన్నులు నిరుపేదనడుము, పిక్క
టిల్లెడువల్దపిఱుఁదు...రం.రా.ఉ.౧౦౦ పు.
౧ పం.

(ఈయర్థమున నిది కొన్నిపట్ల వాక్యాలంకారము
గా నుపయోగింపఁబడుచున్నది.)

క. ముక్కంటివరమునను మన, కెక్కుడుభయ
మావహింప హేతు వవధ్యం, డక్కఱుఁడు
పగతుఁ డద్దెస, నెక్కొని సిద్ధింప వట్టి నెతికర్జ
ములుఙ్. హరి. ఉ. ౨. ౨౨౧.

క. లెక్కఁ గొనక నరుఁ గృష్ణుని,ను క్కఱఁగ
బిగించి మూర్ఛనొందించి ధరకున్, గ్రక్కు
దల వైచి హయము, న్నెక్కొనఁ గొనిపో
యి జనకునిం గవి మ్రొక్కెన్. జై. భా. ౯.
౧౫౦.

స. క్రి. పొందు, పడయు.

క. అక్కట సద్విజజన్మము, నెక్కొనియును
జేసికొనిన నేరమి నిన్నుం, ద్రెక్కొనఁ గట్టపు
బాములఁ,బొక్కుచు నిన్నెండ్లు లెట్లు పార
లితి తండ్రీ. పద్మ. ౩. ౯౨.

జః నెక్కొల్పు, నెక్కొలు.

నెక్కొలుపు(ల్పు). స. క్రి. (√నెక్కొను.)
౧. పెట్టు, ఉంచు; పాదుకొల్పు.

వ...పాండవాగ్రజా నీమనంబున నెక్కొలుపు
మిక్కథయభిప్రాయంబు. భార.అను.౧.౭౩.

సీ. వనమాలికలు పొఱవైచి రుద్రాక్షపూసలపే
రు లఱుత నెక్కొలుప వచ్చు. శుక. ౩.
౯౯. ('ధరించు' అని భావము.)

చ. పొలుపగుమావిశేఁజిగురుఁబొందికపోఁతపిరం
గిలోన నె,క్కొలిపినపువ్వుగుచ్ఛ మనుగుం
డు పరాగపుమందు నించి...హంస. ౧.
౨౩౦.

మ. విను నీరూపము చూచి మాన్పపతి యుర్వీ
శ్లాఘ నే నెవ్వెయిం, బనిగొందుం దగ నిం
తులుం దగిలి నీపైఁ జూడ్కి నెక్కొల్పి
నెమ్మనముల్ విస్మయ మందఁ జూచెదరు
భామా పల్క లింకేటికిన్. భార. విరా.
౧. ౩౨౧.

౨. సంఘటించు, కూర్చు.

క. అక్కట దైవము రాజ్యము,ద్రెక్కొని యా
లిం దనూజుఁ దెగ నమ్మంగా, నెక్కొలిపి హ
రిశ్చంద్రుని, నిక్కడఁ గాడ్పటిచె నింక నేగ
తిఁ బోదున్. మార్క. ౧. ౨౪౭.

నెక్కొలు. వి. (√నెక్కొను.) నెక్కొనుట.
(శ. ర.)

నెగడి. వి. (త. నెగిటి.) ౧. దుష్టమృగములు
రాకుండ కాపాడుకొనుటకును చలికాఁచుకొ
నుటకును వేసెడుమంట.

గీ...నెగడికిఁ బొచనమున, కింధనము లిచ్చి ధన
ముల నెసక మెసఁగు. భార. అను. ౨.
౩౭౭.

సీ. శీతంబునకు నరశ్రేణు లొనర్చిన నెగడులు
తలంచుగా నెగడి మెఱసె. చిత్రభా. ౨.
౩౪.

౨. అగ్నికుండము.

గీ. ఎపుడు నీవు నమం బాసి యేఁగి తపుడె,
నీరసైనను నురిసైన నెగడిసైన, విడుతుఁ బ్రా
ణంబు...శివరా. ౩. ౧౩౦.

౩. కొఱవిదయ్యము, పిశాచము.

సీ...గాలి గాను నెగడి. గీ. కొఱవిరాలుపు
బూచి సోఁకుడు పిసాసి, దయ్య మనఁగఁ
బిశాచాభిధానము లగు. సాం. ని.దేవ.౧౯.

నెగడించు. స. క్రి. (√నెగడు 1.) నెగడఁజేయు, ప్రవర్తింపఁజేయు.

ఆ. నింగి ముట్టియున్న జంగమమ్ములందు, గరము సందుఁ గనినవస్తుకవిత, దగిలి వారియందు నెగడింతు రవికి దీపమున నర్చ లిచ్చుపగిది వోలె. కు. సం. ౧. ౪౯.

౨. వర్ధిల్లఁజేయు.

ద్వి. మగువఁ బుంసవనసీమంతోత్సవమున, నెగడింపఁ దొమ్మిదినెలలు నిండుటయు. ద్వి. భాగ. ౪. ౭౪ పా.

నెగడు[I] = నెవడు. అ. క్రి. (త. నిహళ్. క. నెగళ్.) ౧. బయలుపడు, ప్రకటితమగు.

ఆ. అనిన ధౌమ్యుఁ డిట్టు లనియె నీవత్సర, మింకఁడు నెట్టులయిన నుడిగి మడఁగి, సంకటముల కోర్చి చరియించి యాపద, నిస్తరించి పిదప నెగడ వలయు. భార. విరా. ౧. ౧౪౩.

క. గగనంబున కట్టెగసిన, ఖగపతి నంగదుఁడు చూచి కపుల మనుప నీ, ఖగపతి కీ తాకృత్తము, నెగడఁగ వినిపించి చనియె నిజగృహమునకున్. భా. రా. కిష్కిం. ౭౫౯.

౨. ప్రసిద్ధికెక్కు, ఖ్యాతమగు.

చ. తగినసుపుత్రులన్ బడసి...పొందుగతుల్ ...దక్షిణ లిమ్ముగ నిచ్చి యజ్ఞముల్, నెగడఁగఁ జేసియుం బడయు నేర రపుత్రకు లైన దుర్గతుల్. భార. ఆది. ౨. ౧౪౯.

క. ఏను బకాసురుననుజుఁడఁ, గినుకుఁడ మానవులకుఁ గిమ్మీరుఁ డనంగా నెగడుదు నీకామ్యక, కాననమున సర్వసత్త్వఖాదనబుద్ధిన్. భార. ఆర. ౧. ౧౧౨.

ఆ. తనరు ఖ్యాత మయ్యె ననుటకుఁ జేరుగా, నెగడె ననఁగ... ఆం. భా. ౩. ౯౦.

౩. ఒప్పు, తగు.

(నారదుఁడు.) చ...వీణ మీఁటుచును నేడు పడంతులమొద్దనుం గడున్, నెగడెదువిందు గల్గె నని నెమ్మది మెచ్చుచు వచ్చెఁ జెచ్చెరన్. కళా. ౩. ౧౭౭.

౪. ధరిల్లు, వృద్ధిపొందు.

చ ...సీ, మనమున ధర్మమున్ హితము మంచిగఁ జూచి విధించినట్లు చేసి నెగడువారు గాక నినుఁ జేరిన నాపద లొందనేర్చునే. భార. ఉద్యో. ౩. ౨౦౭.

రగడ. నీకను దెఱచిన నెగడును జగములు, నీకను మూసిన నిలువవు జగములు. ఉ. రా. ౪. ౯౨.

గీ. పెంపుచెందెను దామరతంపరయ్యెఁ, బ్రబలె నెగడెను...అనఁగఁ బేర్వెల్లియ్యె వృద్ధిఁ బొందె ననుటకు...ఆం. శే. ౫.

౫. అతిశయించు, మిక్కుటమగు.

సీ. చెలువంబు నెగడఁ దీర్చినక్రొత్తకస్తూరిపట్టెలమేల్తావి మట్టుమీఱ. చంద్రి. ౧. ౧౦౭.

సీ. శీతంబునకు వరశ్రేణు లొనర్చిన నెగడులు తఱచుగా నెగడి మెఱసె. చిత్ర భా. ౨. ౩౪.

౬. గర్వించు, గర్వపడు.

క. తనయింట దివియ యుండఁగ, నను డాయుమనండు నెగడి నాతోఁ గొఱమాలినమాటల నిసుమంతయుఁ, గొనకుండఁగ నాడె నిటిపుటిలఁడు కలఁడే. కేయూర. ౩. ౨౭౯.

౭. యత్నించు, పూను.

సీ. పొందమ్మితూండ్లతోఁ బొందు లీనెనుకాను డిగుకఁ బావి హసింప నెగడునాభి. గంధ. ౧౯౯.

౮. నడచు, ప్రవర్తించు.

ఆ. విదురుమతము పాండవేయహితార్థంబు, వాని బుద్ధి నెగడ వలవ దన్యపక్షపాతబుద్ధిఁ బరఁగుచు నుండెడు నట్టివాని నాప్తుఁ డనఁగ నగునె. భార. సభా. ౨. ౧౫౦.

ఆ. ఉనుకు వసుఁ డిట్టు లను దేవ తమతమ, నేర్చుపనులవెంట నెగడి బ్రదుక, వలయుఁ గాక నగరఁ దలము దప్పినమెలం, కువల

కలుపు లియ్యకొనుట దగునె. భార. విరా. ౧. ౨౫౫.

౯. కలుగు, సంభవించు; ఉంకా, ప్రవర్తిల్లు.

గీ. బహువిధంబులఁ బగతుర బరవసమున, నిత్తె అంగునఁ గలుగు క్రందెల్ల నోర్చి, నిల్చి గొల్చిన సత్కీర్తి నెగడఁగాక, దవ్వుదవ్వుల నిలైన నవ్వరెల్లు. భార. విరా. ౪.౫.౨.

చ... హ్చిచ్చినఘృతపాయసాన్నముభుజించెడి వారలకుఁ మనోజయంబు నెగడునేని భిం ధ్యము సముద్రజలంబులఁ దేలియాడదే. భర్తృ. ౧. ౭౦.

గీ. అల్పులకు మ్రింగఁ జేఁదైనహాలహలము, భంగిఁ బొంగెడుకోపంబు మ్రింగికొనఁగ, నీలగళు నెన్ని ని న్నెన్నఁ బోలు నట్టి, నీవు పాలినఁగా కేల నెగడఁ జేరు. భార. ఉద్యో. ౧. ౩౩౩.

గీ...మహేంద్ర నాయటిపిహితుఁడు, నీకుఁ గలుగ నసాధ్యంబు నెగడు నెందు. హర. ౩. ౪౪.

౧౦. వ్యాప్తమగు, వ్యాపించు.

గీ. నిండె నెగడె వెలసెఁ బర్వె నిగిడె ననఁగ వ్యాప్తమయ్యె ననెడి వ్రేల్మి కలరు సాంబ. సాం. ని. మాన. ౫౦.

ణ: నెగడించు, నెగడ్త.

నెగడు[2]. వి. క్రూరజలజంతువిశేషము, తంతునాగము.

గీ. ఊఁతయలజల్లఁ జెఱువుల నుండ రాక, కార్తొసల్లు నెగళ్లును గవులు విడిచి, తఱలి చెంతల నూతిగుంతల వసించె. శేం. పంచ. ౧. ౨౬౪.

గీ. మీలు గప్పలు దాఁబేళ్ళు గాలిడిండ్లు, మొసలు లెండ్రలు నెగడులు మొదలు గలుగు, నీరద్రిమ్మరిపదుపులు నెఱయ బెఱయఁ, బొనరుమున్నిరు నేరి యబ్బురము మీఱ.అచ్చ. రా. యు. ౩.

నెగడ్త. వి. (√నెగడు1.) ప్రసిద్ధి, ఖ్యాతి.

క. ఖలజార్యంతకకశ్యపకులభామిను లై నెగడ్తయుం బని బహుపుత్రులఁ బడసి పేరుకొను గొరాఁ, తులఁ జూడఁగ వరిగె నతికుతూహల బుద్ధిఁ. హ. సం. ౧. ౧౧౧.

క. శ్రీకంఠగపగతకాన్య, లోకనతత్వసుఁడు నిశ్చలుం డఖిలసుకీ, లోకనపదితకల్పా, నోకహముఁ దగుమల్లినాథుసుండు నెగడ్తఁ. హ. సం. ౩. ౨౪౪.

నెగపు= ఎగపు. వి. (√నెగయు. క. నెగపు.)

౧. ఎగురుట, ఉద్గమము.

సీ. నిఖిలాండములు నొక్కనెగపున దాఁటంగఁ గలయద్భుతోగ్ర వేగంబువాని. హరి. పూ. ౪. ౭౫. (చి. ని. తాళపత్రప్రతిపా. 'నెగపు'. ముద్రి.శ.ర.పా.)

౨. ఎగసిపాటు, గర్వము. (శ. ర.) ౩. మండిపడుట. (శ. ర.)

నెగయు= ఎగయు. అ. క్రి. ౧. (పక్ష్యాదులు) ఎగురు; పైకి లేచు.

ఉ...తార్క్ష్యుఁడు తల్లికిఁ మనః ప్రీతిరయిచ్చు చుఁ నెగసె భీమజవంబున నభ్రవీథికిఁ. భార. ఆది. ౨. ౩౯.

ఆ ... శాశ్వతంపు, నెలవు గలిగ రండు నెగయుండు పుణ్యలోకముల కని సమాదరము నఁ బలికె. భార. అను. ౩. ౨౪౫.

సీ. నెగసినకొన లేచి నింగి యంతంతకు నవుల ద్రోఁగఁ దనరారుదాని. భార. విరా. ౧. ౧౫౨.

చ. పొగయక రాఁజ నొక్కమొగి భోరన మంటలు విస్ఫులింగములఁ, నెగసి ... పురారి నేత్రశిఖి మల్చె మహాశనిపాతభీమ మై. కు. సం. ౫. ౫౭.

౨. ఉద్గమించు, బయలువెడలు.

క. వగచినచిత్తము నలఁదురి, మొగిచినకనుఁగవయు నుదుట మోపినకేలున్, నెగిచివకఁరము నుడుగక, నెగసిననిశ్వాసతతియు నీరజముఖికిన్. కు. సం. ౫. ౫౪౯.

ఉ. నావుడు నవ్వు నెమ్మొగమున న్నెఁయంగ జనార్దనుండు... ఉ. హరి. ౩. ౬౯. నైష. ౪. ౧౩౨.

౩. (జలాదులనుండి) పైకిలేచు, తేలు.

గీ. నీర ముంచినసొఱకాయ నెగసినట్లు, పేరుకొని పైచు తెల్లంటిచీరవోలె, నుంకు చెండు విధంబున నుత్తరించు, తములపాకు నిక్కుడు క్రియ దాఁటె నిట్టి. ఉ. హరి. ౪. ౨౯.

గీ. కాద్రవేయులు భూమియుఁ గైకొనంగ, నురగలోకంబు వెడలి తత్పరిఖనీట, నెగసి తోడనె కుంకుదు ర్నిలువ లేక, తత్తటాబద్ధగారుత్మతతిముల కులికి. ఆము. ౨. ౯.

జః నెగవు, నెగయుదెంచు, నెగవు.

నెగయుదెంచు. అ. క్రి. (నెగయు + తెంచు. స్వార్థమున.) -జలాదులనుండి- పైకిలేచు, తేలు.

ఆ. బంధనంబు లెల్లఁ బాయుడు భీముండు, నీరిలోననుండి నెగయుదెంచె. భార. ఆది. ౫. ౧౯౩.

నెగలము. వి. దండము.

వ... అఖండవత్తిక నెగలమున దివియ... ద. శా. ౪. ౧౨౯౩.

నెగవు=ఎగవు. వి. (√ నెగయు.) ఉత్పతనము, ఉడ్డీనము. (శ. ర.)

నెగుచు=ఎగుచు. స. క్రి. తఱుము, వెన్నాడి పరుగెత్తించు.

ఆ. వనగజంబు నెగుచువనచారిఁ బొడఁగని, వనగజంబ కాన వజ్రగజము, వెల్ల నై సురేంద్రు పైచి సుధాంధులు, పట్టఁ బట్టనీక బయలు వ్రాఁకె. భాగ. ౪. ౬౬.

నెగులు=నోగులు. వి. బాధ, కష్టము.

ఆ... నరులు జూంటి, చవియ కాని నెగులుఁ జతిరయుంబున నెక్కి, తారు విఱుగఁ బడుటఁ దలఁపలేరు. భార. శాం. ౬. ౮౩.

గీ. నిజము చెప్పిన నీకు నే నెగులు లేదు. కాశీ. ౪. ౨౨౮.

క. ఇన్నెగులు మాన్ప వలదా, కన్నారం గనిన బంటు గలఫల మనుచున్. కాశీ. ౩. ౯౫. వసు. ౩. ౯౮.

౨. దుఃఖము, విచారము.

ఉ... అవ్వనితం దోడ్కొని వచ్చి యందతి నెగు ల్వారించి తంచున్ బ్రియంబున నాచారణు వీడుకొల్పి తనగేహముం జేరె... శుక. ౩. ౧౫౩.

సీ. తనవాగమృతధార ధరణిజప్రాణముల్ నిలిపి నామదిలోని నెగులు దీర్చె. ఉ. రా. ౫. ౮౯. సారంగ. ౩. ౯౯.

౩. కీడు, హాని; ఇడుమ, ఆపత్తు.

క... ధృతరాష్ట్రసుతు లసద్వృత్తులు నిష్కారణవైరులు వీరల, కారణమున నెగులు పుట్టుఁ గౌరవ్యులకున్. భార. ఆది. ౫. ౧౬౦.

ద్వి. నెగు లొందినప్పుడు నెజేఁ దూలపోక. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౧౨౬౫.

ద్వి. నెగు లింతయును నేమి నెపమున వచ్చె, మగువ నీపై కేమి మగనిపై కేమి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౨౧౦౪.

౪. కోపము; విరోధము, పగ.

చ. మనమునయందు నీనెగులు మానుము పర్వతపుత్రి... కాశీ. ౪. ౧౫౪.

ఉ. ఓనృప నాకుఁ జూడ నలయుగ్మలి నీసుతునిన్ మహోహరా, మానవిలాస్యుఁ జూచి నిలుపోపక పట్టిన లోను గామి నెంతే నెగు

లూని వానిఁ బొలియింపఁగ మాయలు పన్ని
నిట్లు...సారంగ. ౨. ౪౮.

జ: నెగులుకొను, నెగులుపెట్టు.

నెగులుకొను. అ. క్రి. (√నెగులు.) బాధపడు.

గీ...పాణిపంకజమున శోకమున్క, కంఠనా
ళాంతరమున గద్గదిక నెగులుకొను నెలుం
గున నెత్తి యాజ్ఞనకతనయ. భా. రా. యు.
౫౪౯.(ఇట 'కంపించు' అని భావము.)

నెగులుపెట్టు. స. క్రి. (నెగులు + పెట్టు.) బాధ
పెట్టు.

సీ. చారుమధ్యముఁ గని శరభముల్ మనలీవు
నెమ్మోముఁ గని యళుల్ నెగులుపెట్టు. భా
రా. అర. ౨. ౩౦౩.

నెగ్గడము. వి. (సం. నికటమ్. ప్రా. నిఘట్టనమ్.
త. నెరుక్కం.; క్రొక్కటము, సమ్మగము. (శ.ర.)
విశే. సాంద్రము, దట్టము.

గీ...అలరు సాంద్రంబు నెగ్గడ మనఁగ...ఆం
భా. ౩. ౧౫.

నెగ్గించు. స. క్రి. (√నెగ్గు[1].) ౧. నెఱవేర్చు,
సిద్ధింపఁజేయు.

(వ్యవ.) ఏలాగుననో వాఁడీకార్యము నెగ్గించి
నాఁడు.

౨. జయము నొందించు, గెలిపించు.

(వ్యవ.) శ్రీకృష్ణుఁడు భారతయుద్ధములో పాం
డవులను నెగ్గించినాఁడు.

నెగ్గు[1]. అ. క్రి. ౧. నెఱవేఱు, సిద్ధించు.

గీ. మీదు కార్యంబు నెగ్గదు మీర లరిగి, వేగ
సుగ్రీవుచిత్తి గావింపుఁ డనిన, వచ్చి కారము
...మొ. రా. కిష్కిం. ౫.

౨. మను, బ్రతుకు.

క...చంద్రికా, మగ్గము పెట్టిన పొదలే, నెగ్గవయో
సింగభూప న్నపనుమచాపా. చంద్ర. వి.
౩. ౪౩.

౩. కార్యసిద్ధి నొందు, జయము నొందు.

(వ్యవ.) వానితో కత్తిగట్టి యున్నఁటికి నీవు నెగ్గ
లేవు.

జ: నెగ్గించు.

నెగ్గు[2]. అ. క్రి. (త. నెగ్గు.) బెండువడు, నిస్స
త్త్వమగు.

వ...వారి చతురంగబలంబున కూరగరులు దారున
బెగ్గడిల నెగ్గి పేటుకాండ్రు చోద్యుడు పెట్టఁ
బొదలు పెల్వాడి బిట్టు తెగిరిపోవుచాడ్పున.
ప్రబంధ. ౮౭౭.

సీ. అతిరబాహువులతోఁ బ్రతి గాక పిగ్గున నెగ్గి
మృణాళముల్ నీటఁ బడియె. సానందో.
౧. ౭. ప.

నెగ్గు[3]. వి. గుండె యదరుటయందలియనుకర
ణము. (దీనికి అనుభూతిగను ప్రయోగమున నెగ్గు
రను రూప మగును.)

ఉ. అరసి కాగ్రగణ్యుఁ డవు దయ్యవరోధవిచి
త్రకేళికా, గారము సొచ్చి చొక్కటపుఁ
గంకటిపై నొకమోహనాంగళ్ళం, గారునితో
డ తీపకెళిక లెల్లఁగ న్నిదురించుచున్నయ,
స్నిరజగంధిఁ జూచి యెద నెగ్గురనం గదు
విస్మితాత్ముఁడై. శుక. ౧. ౧౧౫.

నెచ్చు. వి. మెత్తనిబియ్యపు పిండి. (బ్రా. ని
క్కలి సన్నమైన నూకలసమూహము అని శ.ర.)

నెచ్చాలి. వి. (నెఱ + చాలి.) ప్రియపుత్త్రి,
గారాబిడ్డ.

ద్వి. వలపలికడఁ బలుకులఁ తెనెచ్చాలి, వల
నొప్పఁ దమ్ముఁ డవ్వల నొప్ప... ద్వి. పర
మ. ౩. ౧౫౭ పా.

నెచ్చెలి. వి. (నెఱ + చెలి.) ౧. ప్రాణస్నేహితురాలు; ప్రాణస్నేహితుఁడు.

ఆ. వచ్చి కొలువు సొచ్చి నెచ్చెలిపిండు నం, తంత నిలువఁ బనిచి యాల్లనల్లఁ, గదిసి ప్రౌఢవనితకై రడి ముద్దియ, ముద్దు వుట్టఁ బనపు మ్రొక్కుటయును. భార. విరా. ౧. ౨౪౬.

సీ. తెలిగన్నుఁగవకు నెచ్చెలి యైనలేఁతన వ్వొలయంగ సరసంపుఁబలుకు వలికి. భార. విరా. ౨. ౬౪. (ఇట ఔపమ్యద్యోతకము.) భార. అర. ౪. ౧౪౪.

ఉ. కాంచిరి నిర్జరేశ్వరులు...ధీరతం, గాంచన భూధరంబునకు గాదిలి నెచ్చెలి యైనవాని నిర్వంచితదానశక్తి సురరత్నముఁ బోలెడు వాని నైషధున్. నైష. ౩. ౪౦.

౨. స్త్రీ, ఆఁడుది.

ద్వి...వేల్పు నెచ్చెలులపాలిండ్లఁ, గలికిలనవ్వు బంగారు కుండలను. ద్వి. పరమ. ౩. ౧౪౬ పా.

సిరితోడునీడ నెచ్చెలి=భూదేవి.

ద్వి. సిరితోడునీడ నెచ్చెలి తనయింటి, కరుదెంచినప్పుడే యఖిలసంపదలు. ద్వి. పరమ. ౫. ౩౨౫ పా.

నెచ్చెలికత్తె. వి. (నెచ్చెలి + కత్తె- స్వార్థమున.) ప్రాణస్నేహితురాలు.

ఉ. ముచ్చిలి గంధవారణసమూహముకుంభవిలాససంపదల్, ముచ్చిలి మించుపయ్యెదలలోపల డాఁగుచు నుండు నెప్డు మీ, నెచ్చెలికత్తె చన్నుఁగవ నీవు విచారము సేయుమా మదిన్, ముచ్చులఁ గిట్టి పట్టుదురు నొంపుదురే మనవచ్చు రాజులన్. నైష. ౭. ౬౭.

ఉ. ఆడెడునమ్మఁ గన్గొనకు మమ్మ...తలిర్చుమావి క్రిందీడఁ బోకు మమ్మ యని నెచ్చెలికత్తెకుఁ జెప్పి సమ్మతిన్. కు. సం. ౫. ౬౧౦. ధీమ. ౧. ౪.

నెచ్చెలికాఁడు. వి. (నెచ్చెలి + కాఁడు- స్వార్థమున.) ప్రాణస్నేహితుఁడు.

సీ. మంగళాంగుపసిఁడి మ్రొంగరక్షకుఁడు చేదోసు నెచ్చెలికాఁడు తోడునీడ. పి. శకుం. ౪. ౧౨౪.

చ. అని వర మిచ్చి కూలి రజతాద్రికి నెచ్చెలి కాని వెంటఁ దోడ్కొని చనుదెంచె... ఉ. రా. ౨. ౩౧౭. ఘటికా. ౧. ౭౩.

నెచ్చెలువ. వి. (నెఱ + చెలువ.) మిక్కిలి మనోహరురాలైనయాఁడుది.

సీ. తిలజాతికొమ్మ నెందినమరుద్గతి బంధుజీవంబు వడఁకె నెచ్చెలువ చూడు. ఉ. రా. ౧. ౧౪౧.

నెటిక(కె)= నెటిక. వి. (క. నెటికె. త. నెట్టి.) అంగుళిపర్వము, వ్రేలిగనుపు.

చ. నెటికలు దీసి యిచ్చకము నేర్చి ప్రసంగము దీసి...విటులఁ గలంచి తీయఁదగు విత్తము లుత్తరవారకాంతకున్. విప్ర. ౪. ౨౩.

చ. నెటికలు దీసి చే విసికి చిక్కి యొకించుక యావులించినం, జటికలు వేసి...వాసి గను పొత్తులతొత్తుల కేవ సత్తెముల్. బహు. ౫. ౧౬౬. ద్వి. పరమ. ౩. ౨౦౪ పా.

నెటికలు విఱుచు=౧. వ్రేళ్లసంధులను విఱుచు.

ద్వి. ఆసలార నాయుష్య హస్తతలంబు, నటుసాఁగఁ దిగుచుచు నప్పటివ్రేళ్ల, నెటికలు విఱుచుచు నెమ్మి నొత్తుచును. పండితా. పురా. ౧౦౪ పా.

౨. ఏవగించుకొను.

సీ. తనకు లేమిని నొడ్లధనము పెంపును జూచి విధిమీఁద నెటికలువిఱిచి విఱిచి. పద్మ. ౨. ౨౩౯.

ఇట్లే: నెటిక విఱుచు.

సీ. మమతతో నాథుండు మాటాడి యుంచుక

యటు మొంగం బైనచో నెటికెవిఱుచు
కళాం. ౪. ౩౨.

నెటికెతట్లు. వి. బ. బాలక్రీడావిశేషము, పిల్లల యాటలలో నొకటి.

సీ. తిరుగుడుబిళ్లలత్రిప్పుళ్లు జరుగుళ్లు చిటితా కమీళలు నెటికతట్లు. హంస. ౩. ౧౪౭.

నెటుకురు. వి. వీపు మొదలగువానికిఁ గ్రక్కదలిక వలన కలుగుధ్వని కనుకరణము.

సీ. అష్టోత్తరశతవ్రణాఢ్యయుఁ డగురాజపిటుకు నతను వీపు నెటుకు రనియె. జై.భా.౭.౧౩.

నెటుకుటు. వి. (ఎముకలు మున్నగునవి) ఖండించుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

దండకము...వజ్రసారాసిపాళిన్ నెటు క్కుంచు ఖండించుచున్... దశా. ౪. ౨౩౨.

నెట్ట. క్రి. విశే. (త. నెట్టై.) మిక్కుటి, అధికముగా.

గీ. విరహకాలంబు మరుబాణవితతిఁ గొన్న,గంటు లన్నియుఁ బ్రియుఁ గూడి కైపు మిగిలి, వెనఁగునెడ నెట్ట విరిసె నా వనితమేనఁ, గలయ నవనఖదంతవిక్షతము లడరె. శు.సం. ౭. ౧౩౭.

సుగంధి. చాలుఁ జాలు నెంతకైనఁ జాలు నున్న గన్నెరుల్, కేలపూల కేల గోల రేయి నిందులోనఁ బో,నేల తాళు మన్న నన్ను నెట్ట దిట్టె నక్కటా, మేలు మేలు ముద్దరాల మెచ్చు వచ్చె నామదిన్. యయా. ౪. ౨౦.

నెట్టన. క్రి. విశే. (క. నెట్టన. త. నెట్టం.) ౧. మిక్కుటి, అధికముగా; నిండుగా, సమృద్ధముగా.

సీ...నెట్టన యెంతేని నెఱి గరంబు...అత్యంతముగ ననుట కాఖ్య లయ్యె. ఆం. శే. ౫౩.

ఉ. నెట్టన ధర్మనందనుఁడు నిన్నుబలంబున నేసి యోడఁతోఁ, గట్టినయోడవోలె గతగౌరవుఁ జై కడుఁ దూలె... భార. సభా. ౨.౪౦.

క. ఇట్టివిధంబులు నిఖిలము, నెట్టన ప్రత్యక్షము గను నీవలనను జూ,పట్టఁగ శిబికాభారం, బెట్టో లే దంచుఁ బలికి తిప్పుడు నాతోన్. వి. పు. ౩. ౨౫౯.

మ... నేతులున్, వరుగుల్ చేరులు పప్పు లప్పడములున్ దాలింపులుం బూపముల్, పరమాన్నంబులుఁ బెట్టు నెట్టన భుజింపన్ దల్లికిన్ దండ్రికిన్. పాండు. ౨. ౨౪.

౨. అవశ్యము, తప్పక.

క...యున్,గట్టినకర్మఫలంబులు,నెట్టన భోగింపకుండ నేర్తురె మనుజుల్. భార. ఆది. ౫. ౫౭.

క. పెట్టితిరి చిచ్చు గృహమునఁ, బట్టితిరి తిదియు భార్యఁ బాడడవులకుం, గొట్టితిర వారు మనుపఁగ, నెట్టన భరియింపనలెనె నీ ప్రాణంబుల్. భాగ. ౧. ౩౧౨.

ద్వి. వినుము హరిశ్చంద్రవిభుఁడు వసిష్ఠముని మాట చెల్లింప మోరతొ్రుపునను,నెట్టన సత్యంబు నెఱపెద ననుచు. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౩౫౯. పం.

౩. న్యాయముగా,పాడితప్పక.

సీ. కవచధారణ మనుమనుజవిద్య గర్వాడి కే నెఱింగించితి నితఁడు దాని,నేర్చుట నీతని నెట్టన నొప్పింప శక్యంబు గాదు... భార.ద్రో. ౨. ౧౦౫.

౪. నిజముగా, యథార్థముగా.

ఉ. నెట్టన యాపగాసుతుఁడు నేలకు వ్రాలె ననంగ విన్న నా,కట్టిఁడివీను లేమి విను కాటియ కోర్వవు... భార. భీష్మ. ౧. ౫౫.

ఉ...ఏ, పట్టున నెల్లవారు గనుపట్టక హీనదశం జరించుచో,నెట్టన సర్వకాలముల్ఁ దేని నిందితుఁ డయ్యె దరిద్రుఁ డెంతయున్. నా. పంచ. ౨. ౧౧౧.

౫. చక్కఁగా, ఒప్పుగా.

ఉ. నెట్టన యల్ల లచ్చియును నీళయు భూపతి యుండ నీవు నీ, నెట్టిక పీలవై మనసు నిల్పుట కే మన వచ్చు... ఆము. ౬. ౧౧౧.

౬. తెగించి,సాహసించి.

క. నెట్టన సభలో నేపుర,క ట్టెదుర వరాతితన ముగా కాంతయు వా,రెట్టితులువలో ద్రౌపది, నట్టులు పట్టిచెడిదె జూద మాడరె యెం దుఁ. భార. ఉద్యో. ౧. ౩౮౮.

క. ఎట్టిట్లు పలికి తీ విది, యె ట్టొనరింపంగ వచ్చు నీపని దేహం, బె ట్టొకనిదేహమున కై,నెట్టన యీవచ్చుఁ దండ్రి నిక్కము చెపుమా. మార్క. ౧. ౩౬.

౭. అనాలోచితముగా, తొందరపడి.

ఉ. నీతి దొఱంగి కార్యముల నెట్టన యాగ్రహ వృత్తిఁ జేసినన్,బ్రీతిగ సిద్ధిఁ బొందినను భీతియుఁ గుత్సయుఁ బుట్టు... భార. సా. ౧. ౩౫.

చ...ఉదకంబుల నీ విటు కుండ ముంప నా, నినదము హస్తినాద మని నెట్టన యేసితిఁ దప్పు సేసితిన్. భా. రా. అయో. ౧౮౬.

౮. చెచ్చెర, శీఘ్రముగా.

(కీచకుఁడు.) చ ... ప్రైకొనుతలఁ బోరగించు మదిఁ గోర్కులు పేర్చిన నప్పళించు నెట్టన తెగ నగ్గలించు నచటన్ జనులం బరికించు ...భార. విరా. ౨. ౩౧.

క. అట్టియెడ సకలసురులును, నెట్టన కొలువంగ వచ్చి నీరజభవుఁ డా,జెట్టిని భూలోకమున కుఁ, బట్టము తగఁ గట్టి సార్వభౌమునిఁ జే సెన్. ని. పు. ౨. ౧౮౩.

ద్వి. పట్టి వధించు నీ పౌరుషం బనుచు, నెట్టన మొల నున్న నెత్తికత్తిఁ దివిచి. ద్వి. హరిశ్చం. పూ. ౨౦౩౬ పం.

౯. కొంచెమైనను, అల్పమైనను.

చ. అనవుడుఁ జిన్నినవ్వు నగి యన్నరుఁ డన్న మొగంబుఁ జూచి నెట్టన బలుమాట లాడఁగఁ గడంగఁగ నొల్లక యత్యుదాత్తతన్. భార. భీష్మ. ౧. ౧౨౫.

నెట్టన(ణ)ము. వి. (త. నెట్టంకమ్.) ౧. అతిశయము, పెంపు.

గీ. అనిన నాపువ్వుఁబోఁడి నెయ్యమునఁ బలికెఁ, జిలుక కైవడి గండుఁగోయిలవిధమున,వీణె బాగునఁ జెవులకు విందు గాఁగ, నెట్టనం బునఁ దేఱియ లుట్టిపడఁగ. చిత్రభా. ౫. ౩౪.

విణ. ౧. అనివార్యము, కాకతప్పనిది.

గీ. పాత్ర మెఱుఁగని చెనఁటిభూపతులయిండ్ల, కెట్టినియతాత్ములు నైన నేఁగఁ జేయు, ద్వారనిలయులు వారింప వారి నచట, నిలువఁబెట్టును గామంబు నెట్టనముగ. శివయోగసారము. ౨. ౨౧.

౨. పూర్ణము, సమగ్రము.

గీ. దరిసెనం బిచ్చెఁ దాతలతరము నాఁటి,కట్టుబండి యొకత్రికు నెట్టనముగఁ, బరువుతోఁ గూడ నుయ్యెలపట్టెమంచ, మర్పణముఁ జేసె నొక్కశీతాంశుముఖికి. రుక్మాం. ౪. ౧౦౪.

౩. యథార్థము, నిక్కము.

సీ. ఎట్టివాఁడు గురుండు నెట్టణంబుగ శిష్యు లెవ్వరు సోదరు లెట్టివారు. శివయోగసారము. ౨. ౧౯౦.

నెట్టపంట. క్రి. విణ. నిష్కారణముగా.

సీ. నెట్టపంట యనంగ నిష్కారణం బంట... ఆం. శే. ౫౬.

నెట్టము=నెట్టెము. వి. ౧. శిరస్త్రాణము, గుంత్ర పాగ.

వ. ఇట్లు సురాసురయూథంబులు హరిసనాథంబులై కవచంబులు నెట్టంబులుఁ బెట్టుకొని ...(ముద్రితప్రతులపా. 'నెట్టనంబులు' చి. ని.పా. 'నెట్టెంబులు' తాళపత్రప్రతిపా.)

౨. నెమిలియీఁకలతో నేసినదారములపాగ.

గీ. నెమలియీఁకలఁ బేసుదారములపాగ, నెట్ట
మని పల్కఁగాఁ దగు.. ఆం.భా. ౩.౩౪.
(క్రొత్తప్రతి,తాటాకుప్రతి బ్రౌ. పా. చి.ని.
'నెట్టెము' ప్రాఁతప్రతి పా.)

నెట్టించు. స.క్రి. (నెట్టు+ఇంచు. స్వార్థమున.)
౧. జయించు, గెలుచు.

శా. నీలుక్ శౌర్యగుణాలవాలు ననిలో నెట్టిం
చువా రే రిలన్. సీతావి. ౧. ౧౦౫.

౨. అతిశయింపఁజేయు, పెంపొందించు.

క. గట్టిగ రాలను మంటను, గట్టినదేవాలయ
మును గలిగినవారల్, నెట్టించి రాలచేతను,
గట్టించినయిల్లు నొక్కగతి పుణ్య మగున్.
శేష. ౨. ౯౨.

నెట్టిక= నెటిక. వి. (త. నెట్టై.) అంగుళిపర్వము,
వ్రేలిగనుపు. (చూ. నెటికసీల.)
జః నెటిక సీల.

నెట్టికసీల[1]. వి.(√నెట్టిక.) వ్రేలిగనుపులోనిసీల.
గీ...గొరిగ పడుచు, నాడుచున్న ది చూడు మా
ర్ధాభినయము, తాను నెటికసీలంత గాని లేదు.
క్రీడా.౧౪౩.('చాలచిన్న దీ'అనిభావము.)

నెట్టికసీల[2]. విణ. (సం. నైష్ఠికశీలః. ప్రా. నెట్టి
అసీల.) ౧. బ్రహ్మచారి; బ్రహ్మచారిణి.
వ...ఆపాటినెటికసీలడెట్టపడుచు కడుపు నిండ
మి రొఱతింగి తరంగితాంతరంగ యై యాకు
రంగనయన యి ట్లని వితర్కించు. పాండు.
౪. ౧౩౯.

క. పట్టినచలమున నీగతి, మట్టముగా నేనఁ బిలు
వుమార్చి గదలిరా, నెట్టికసీలలు మదిలోఁ,
బుట్టినహర్ష ముచఁ దమతపోవనమునకున్. జై.
భా. ౫. ౧౯౦. ('నటికసీలలు'.చి.ని.పా.)

ఉ. నెట్టన యల్ల లచ్చి యల నీశయు భూసతి
యుండ నీవు నీ,నెట్టికసీలవై మనను నిల్పుట
కే మనవచ్చు...ఆము. ౫. ౧౧౧.

నెట్టు. స.క్రి. (త. నెట్టు.) ౧. గెంటు,త్రోయు;
పడఁద్రోయు.

క. వీని మొదఁ బట్టి నెట్టుఁడు,పోనీకుం డనిన...
ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౧౫౭.

ఉ. వారక నైపుణిం బొగలిపచ్చు మహావిరహం
బురాశి తో, నేగహిఁ నీఁదు బాసఁ దుది
నెన్నుఁడు గ్రుంకుఁడు మాయఁ డేనియుఁ, దీర
ము మీఱ నేఁడుఁ డొక నెట్టున నెట్టినఁ బోవ
వట్టియా,వీతేఁడిజీర మేఁటి కని వేమఱు వే
మరు లేఁచుచుండఁగన్. కృ. శమ. ౨.
౨౧౧. ద్వి. నల. ౪. ౩౧౦.

క. నెట్టిరి విపాన్న మంటుం, గట్టిరి ఘనపాశము
లను గంగానదిలో,నెట్టిరి రాజ్యము వెడలం,
గొట్టిరి ధర్మంబు విడిచి కుటిలాత్మకు లై.
భాగ. ౩. ౧౩.

౨. నిరాకరించు, నిరసించు.

ఉ...వేడుచో,నప్పన నెట్టి పోఁ డడిగినన్నివరా
లిడుఁ గొండమీఁదితి,మ్మప్పనివంటికావ్యపతి
యబ్బుట యెబ్బర మిబ్బధాళికిన్. రా.వి.
౧. ౨౬.

అ. క్రి. ౧. అతిశయించు, మిక్కుటమగు.

క. అనుటయు భగభగ మండెడు, కనుఁగవతో
నొడల వడయకంపముతో నె ట్టిననిట్టూర్పుల
తో పొంగ,మునఁ దనికినకెంపుతోడ ముని
పతి యుండెన్. ఉ. హరి. ౪. ౨౯.

వి. ౧. గెంటు, త్రోపు.

గీ. కుఱుచ నెట్టున నందియల్ చఱచి మొరయ.
కవిక. ౩. ౧౫౧.

ద్వి. నిడు పొగ్గిలఁగ నెట్లు నెట్లు వడంగ, మెడ
వట్టి ద్రొబ్బి గామిడిలోండ యనుచు. ద్వి.
పరమ. ౪. ౩౦౨ పా.

౨. ఉపహతి, నాశము.

గీ. ఉపహతియుఁ దావు నె ట్టన నొప్పుచుండు.

ఆం. భా. ౩. ౫౦.

౩. విషయము, పట్టు.

క. విన నెన్నె నటుకలెఁ గా, నీనను కోరాదు గా
క యెల్లసుగుణములన్, నే నీయక లేదు సు
మ్మీ, యీనెట్టున నీవె మీఁద నెఱిఁగెద విం
కన్. దశా. ౨. ౩౩౮.

౪. తావు, ఉనికిపట్టు.

ఉ. అక్కడి నా తమ్ముఁడు కస వారసి తె మ్మని
కూఁతు చేతికిం, జెక్కుడుఁ బాఱ యీయు నడి
నెట్టది కల్వడి చేనిమంచె పై, నెక్కి నజారుఁ
గూడి రమియించి దినాంతమునందు వచ్చి
బల్లొక్కలు నా మొగంబున విదుర్చును గొ
న్నితృణాగ్రఖండములన్. శుక. ౩. ౪౧౦.

ఉ. మట్టిన బిట్టు మిట్టిపడి మాని సముత్థితుఁ డ
య్యె మేనిపైఁ, బెట్టినపుట్ట నెట్టవిని బీఁటలు
వాఱ... పాండు. ౫. ౨౪౯.

గీ. ఉపహతియుఁ దావు నెట్టన నొప్పుచుండు.
ఆం. భా. ౩. ౫౦.

౫. (బ) బాలక్రీడావిశేషము.

సీ. చీకటి మొటికిళ్ళు చిమ్ముబిల్లలు నెట్లు బొట్టన
గ్రోలలు బొమ్మరాలు. గీ. ఆదిగా శైశవక్రీ
డ లాడి రచట, రామకృష్ణులు గోపదారకు
లఁ గూడి. వి. పు. ౭. ౨౦౨.

౬. పూనిక.

గీ. అంజక యశేషసుమనోవనాగ్రదేశ, ముఖర
భూరిద్విజావళిప్రోల నెట్టుగా నిలుచు నేర్తు
నాత్మమోగంబుఁ బోఁటిగి, సనుదు గా కని
తాల్చె రూఢప్రతిజ్ఞ. వా. వ. ౧. ౨౯.

జః నెట్టించు, నెట్టుకొను, నెట్టుకొల్పు, నెట్టుకు
గాయ, నెట్టుపడు, నెట్టోడు.

నెట్టుకొను = నట్టుకొను. అ. క్రి. (నెట్టు+కొను.)

౧. నెలకొను, నివసించు; కుదురుకొను, స్థిరపడు.

క. నెట్టుకొని యుండు పావర, పట్టణమున సకల
దితిజపతులమకుటసం, ఘట్టితపదపీఠుఁ డగు,
నట్టిజగన్నాయకుండు హరి యెల్లపుడున్.
పరమ. ౭. ౧౩౦.

ఉ... భక్తిరసంబు గడలన్ వసనంబులన్, నెట్టు
కొనంగ రంగశిఖులన్ భజియించె... పరమ.
౫. ౩౭౯.

వ... గానలోభంబున వచ్చు టింతియ కాని మఱి
వీరు వారనుం బలెఁ బట్టనంబుల నెట్టుకొని
యిట్టునట్టు వహింప లుపచరించువారము
గాము... కళా. ౩. ౪౦.

౨. కలుగు, సంభవించు.

గీ. గురుని వెంబడిఁ గా నొకకొంతదూర, మరిగి
యాతనియనుమతి నంబుజారిక్రమ్మఱఁగ వ
చ్చునాలోనఁ గంబుకంఠి, పట్టఁ గూడనితమ
కంబు నెట్టుకొనఁగ. శశాం. ౩. ౪.

౩. అతిశయించు; చెలరేఁగు, విజృంభించు.

వ. ఇట్లెందు నెదురు లేక యతండు లెక్కకు
మిక్కిలి యగురక్కసిమూఁకల ప్రేఁకంబుల
తో జగంబులు వగలం బొగల నెట్టుకొని
మతిలకెట్టుచు నొక్కనాఁడు. యయా.
౭. ౭౪.

గీ... పట్టుపగలె, నెట్టుకొని యెల్ల వ్రేతలనట్టులం
దుగుట లరయుచు మెలఁగునప్పటి మఱి
యయ. నీలా. ౧. ౭౫.

వ... నాకు నిగ్గిరికి నిష్టుపు గొన్నివాసరంబుల
నుండి యీరసంబు వెరుగం గఱకఱి నెట్టు
కొని సాఁగుచున్నది... కాశీ. ౧. ౧౦౦.

౪. కడఁగు, పూను; పూనుకొను.

సీ. కుదియించునది నెట్టుకొని యింద్రియవ్యా
ప్తి మనసు చాంచల్యంబు మాన్పునదియు.
కాశీ. ౭. ౧౧౯.

వ. కావున నీమనంబున ఘనం బైనవంత యావం
తయుం బెట్టుకొనక నెట్టుకొని యమ్మహాధ్వ
రంబు సాఁగింప నుద్యోగింపుము... జై. భా.
౧. ౭౪.

క. నెట్టుకొని కొలుతు నన్నయ, భట్టోపాధ్యా
యసార్వభౌమునిఁ గవితా, పట్టాభిషిక్తు భా

రత,ఘట్టోల్లంఘనపటిష్ఠగాఢప్రతిభుఁడు. భీమ. ౧. ౭.

౫. పట్టుపట్టు, అభినివేశము కలిగియుండు.

ఆ. నృపకులాబ్ధిచంద్ర నీ వింత నెట్టుకొని,వంగఁ ద్రోచి పోవ నాకుఁ దగదు. భోజరా. ౪. ౨౩౬.

గీ. భరతశత్రుఘ్ను లిరువురు పాదయుగము, పట్టుకొని రాక విడ మంచు నెట్టుకొనఁగ, దారయునగవునఁ దనదుపాదుక లొసంగి, పనిచె రఘుభర్త పురికి నుభరతుభరతు. దశా. ౭. ౨. ౨౫.

క. ఏమిటికి నెట్టుకొనియెదు, నీమాటల నాకుఁ గడుపు నిండునె పుత్రవ్యామోహా మేల విడువవు, నాముందటఁ బ్రదుకవచ్చునా నీ కింకన్. భోజరా. ౬. ౫.

స. క్రి. త్రోసికొను, గెంటుకొను.

క. నెట్టుకొని వరుని గనుచోఁ, బట్టనమునఁ గల సమస్తభామల కహహా, యెట్టివిచిత్రమొ మనమునఁ, బుట్టినవాఁ డపుడు మనసుఁ బుట్టించెఁ జుమీ. విజ. వి. ౧. ౧౫౪.

నెట్టుకొలుపు(ల్పు). స. క్రి. (√నెట్టుకొను.) తోలించు, కలిగించు.

వ... తమలపాకుఁదీఁగెయల్లికలమీఁద మించి వెల్లితలచుట్టుకట్టడలు నెట్టుకొలుపుతోలు బట్టలపాదుగుళ్లమైఁగ్రమ్మఁడుఁగు నెతిబిలును చుంగులనిక్కి బెక్కను...కళా. ౬. ౨౨౪.

మ. అమతిం గన్నులు త్రిప్పఁ జేయుఁ గడువింతౌ గాత్రభంగంబు విభ్రమవాక్యంబులు నెట్టుకొల్పు మదనాపస్మారము... మల్లభూ. శృం. ౫౪.

౨. ఉండఁజేయు, ఉంచు.

వ ... అజ్జలజభవుండు తద్విరహదవాగ్నికలితధైర్యం బయ్యు నుల్లంబునం గల్లగుట్టు నెట్టుకొలిపి యిట్టటు దెల్పుటకుం జోరకుండి... కళా. ౫. ౧౪.

నెట్టుడుగాయ. వి. (√నెట్టు.) బాలక్రీడావిశేషము.

సీ...ఒడ్డు,విడుపు నెట్టుడుగాయ పిండ్లములాటలుపులిజూదములు...ఆడుకొంటిఁ, జదువుప్రాపించ్యస్పె నాస్థ చాల లేక. హంస. ౩. ౧౪౬.

నెట్టుపడు. అ. క్రి. (నెట్టు+పడు) గెంటఁబడు, త్రోయఁబడు.

సీ. తోలుండొల్ల గుస్సాఁ గోలలు కొన్ని వైవసేసి యవి నెట్టుపడి పోవ నాడుగఱచి. వాశ్రీ. ౨. ౯౫.

నెట్టె. వి. (క. నెణ.) ఉద్ది, జత.

ద్వి. నిండారుప్రేమతో నెట్టెలు గట్టి,బెండును దండంబుఁ జెలువొప్పఁ బట్టి. రం. రా. బాల. ౨౧ పు. ౯ పం.

నెట్టె(ట్టియ)ము[1] = నెట్టము. వి. ౧. కిరీటము.

సీ. తనయుడుగుండమ్ములను రాచనెట్టెంపుఁబులు దిండితాతుమ్మెదలు మెలంగ. యయా. ౧. ౫౪.

౨. చుట్టుకుదురు. (శ. ర, శ్రా.)

౩. శిరస్త్రాణము గుండ్రపాగ.

చ. నును పగుపచ్చపట్టునఁ గనుంగొన నొప్పగ దిండుఁ గట్టి నూ,తన మగుబర్హిబర్హకృతదామము నెట్టెము గట్టి కప్రకా, ననతరుపుష్పమాలిక దనర్చు నురస్స్థలి నుద్వహించియుం, బాసరఁగ వేణునాదనరసోత్సుకుఁడై హరి యొప్పె హరి. పు. ౬. ౧౪౯.

సీ. విసుమానములు గాఁగ వసతోడఁ జెనకట్టి నెట్టెంబు గాఁ బ్రేవు చుట్టినాఁడు. మనుచ. ౪. ౭౩. ఉ. హరి. ౨. ౧౨౪.

వ...కెంజడముడి బిగియించి నెట్టియంబు చుట్టిన జగజెట్టిపాఁప జెనియాదలమాణిక్యంబులతుఱంగలి మెఱుంగులు వెనువెంట మింట దాఁకను జరిగి...భీమ. ౫. ౯.

నెట్టెము². వి. ధ్వని, అఱపు.

క. అని తలఁచి నిలిచి శీఘ్రం, బనివడి చిరజీవి యొరుపడ నొక నెట్టెం, బొనరించినఁ గ్రమ్మతి పరి, మునుపై యత్తోలులఁ జుట్టుముట్టె న్నట్టెన్. వేం. పంచ. ౩. ౧౫౪.

('మందం మందం శబ్ద మకరోత్'. అని మూలము. ౧౫౫ పా. 'ఆకాశము కావు కావు రని యొలిఁగింపన్' నా. పంచ. ౩. ౧౭౯.)

నెట్టోడు. అ. క్రి. (నెట్టు + ఓడు.) చేష్టలుదక్కు.

ద్వి. బిట్టులిక్కి మూర్ఛిలి బిమ్మిటిఁ బొంది, నెట్టోడి లింగనన్నిహితులు దక్కి. బస. పు. ౫. ౧౩౦ పం.

నెడిమె. వి. ద్వీపము. (శ. ర, బ్రౌ.)

నెత్త. వి. మత్స్యవిశేషము. (బ్రౌ.)

నెత్తకమ్మ. వి. (నెత్తము¹ + కమ్మ.) పాచికల పందెము.

సీ. నిలు మహో బొంకకు నెత్తకమ్మ యటంచుఁ బతు లుల్కొడు నొయ్యఁ బల్కు మనుచు. కళా. ౬. ౧౨౦.

నెత్తటిల్లు. అ. క్రి. (√ నెత్తము².) శ్రమదీర్చుకొను.

గీ. వేడుకలు మీఱ సురతాంతవేళయందు, నెఱయఁగాఁ బూవుఁబాన్పున నిద్రఁ జెంది, నెత్తటిల్లిరి మలయాద్రినిలయపవన, గతుల నూర్పులు విలసిల్లఁ బతియుసతియు. భాను. ౪. ౯౪.

నెత్తపలక = నెత్తపుఁబలక. వి. (నెత్తము¹ + పలక. క. నెత్తవలగె, నెత్తదపలిగె.) జూదపుబల్ల, శారిఫలకము.

సీ. భావజన్నుని నెత్తపలకలఁ బురుడించు ఫాలు ఫారువెన్నెలం బొఱదు లయ్యె. పద్మ. ౩. ౧౪౯.

ఉ... శ్రీ త్త నెత్తపలకల్ తెరలుంబకబారి పారు వ్యాపిట్టల గూండ్లఁ గ్రమ్మెఱుఁగు బిందెలుఁ గొండలు తెచ్చి రయ్యెడన్. వాల్మీ. కి. ౭౪.

నెత్తపుఁబలక = నెత్తపలక.

సీ. అష్టాపదాభిన లగుఁ జదరంగపుఁబలక నానెత్తపుఁబలక నాఁగ. ఆం. భా. ౨. ౩౦౫.

నెత్తము¹. వి. (క. నెత్త = నేత్రశబ్దభవము. కన్నులవంటిగుఱుతులుకలది. దీనికి వృత్తియందు కొన్నిపట్ల వైకల్పికము గా ముకర్ణలోపము. చూ. నెత్తపల.) ౧. పాచికలాట, జూదము; ద్యూతవిశేషము.

గీ. అన్నదమ్ములు నెత్తము లాడి సతుల, తలలు వట్టి సభాస్థలంబులకు నీడ్చి, చీర లొలిపింతు రే... భార. ఉద్యో. ౩. ౩౬౭.

ఉ. నెత్తముమీఁదఁ గౌతుకము నిర్భరమై జనియించె నిప్డు మా, చిత్తములందు నీవు గదుఁ జిత్రపుజూదరివి... హరి. ఉ. ౩. ౨౨౪.

శా. సోత్సాదోప్పియు నెత్తమున్ మొదలుగా జూదంబు లీవాడున, వ్వేళన్... జై. భా. ౩. ౪౨. ఆం. భా. ౩. ౬౨.

౨. పందెము.

సీ. తనకు లాగైన నెత్తంబు గైకొని పన్ని పాచికల్ తాళించి పాటెఱింగి. ఉ. హరి. ౩. ౧౨౦.

జః నెత్తకమ్మ, నెత్తపలక, నెత్తపుఁబలక.

నెత్తము². వి. ౧. (కొండమీఁది) విశాలసమప్రదేశము, సానువు; (మేడమీఁది) చదునుప్రదేశము.

సీ. ఉరుతరపూర్వభూధరము నెత్తమునఁ బొలుచు గైరికగండశిల యనంగ. దశకు. ౫. ౧౭౭. ఆం. భా. ౩. ౬౨.

గీ. కదలి పోదము రం డని కలువకదళి, కాసుమదళభద్రకరికిఁ గైలాసగిరికి, ధత్తలఁ...

నేఁగి నెత్తమున నిలిచి, చఱులఁ బ్రతిశబ్ద
ములు పుట్ట మొఱలు వెట్టె. వరాహ. ౬.
౧౦౪.

సీ. నెత్తము లేకొండ నెత్తములం దాడు విద్యా
ధరీకోటి విటులతోడ. మనుచ. ౪. ౪౮.

ఉ. మేడలమీఁది నెత్తముల మే లగుచంద్రకి
సాంద్రపింఛముల్, జోడుగ విప్పివారఁ గొని
సొంపుగ నాడెడి నెమ్మిపిండువుం, జూడఁగ
వచ్చి యందుఁ బురసుందరుల న్వేసఁ జూచి
యచ్చరల్, వ్రీడ ఘటింప మోము లరవ
టుదు రీశులకున్ మఱుంగునకున్. కులశేఖర
మహీపాలచరిత్రము. ఆ. ౧. (చి. ని.)

౨. ఊరివారందఱును పశువులను మేపుకొను
టకై విడిచిపెట్టినగయాళుభూమి, బీడు.

క... కాల్గిటి విడువ నెత్తంబున మెత్తనిగతిక
మేసి... అము. ౪. ౩౪.

నెత్తమ్మి. వి. (నెఱ + తమ్మి.) ఫుల్లాబ్జము, విరిసిన
తామర; తామర.

సీ. నెత్తమ్మిరేకుల మెత్తఁదనము దెచ్చి యచ్చునఁ
బెట్టి నట్లుండ మంది. భార. విరా. ౨. ౫౨.

గీ. తప్పు లేకుండ నేల నెత్తమ్మిమొగడ, వినరి
వక్షఃప్రదేశంబు వ్రేటుగొంటి. హార. ౧. ౨౪.

సీ... తమ్ములు వెలయుం నెత్తము లనఁగ. ఆం. భా.
౩. ౬౨.

నెత్తమ్మివిరివిందు = సూర్యుఁడు.

గీ. తోఁచె నెత్తమ్మివిరివిందు తూర్పునందు.
రాజ. చ. ౩. ౨౫.

నెత్తఱి. వి. (నెత్తి + తఱి.) ౧. చక్కనివళి; కడు
పుమీఁదిముడుత.

సీ. వాలికముఖికి నెన్నడుము కానఁగనయ్యెఁ
దనరు నెత్తఱులబిత్తరము దరలె. వసు. ౩.
౨౦.

సీ. తఱులు నెత్తఱులు నాఁ దగును వళిసంజ్ఞ
...ఆం. భా. ౨. ౧౩౪.

౨. పెద్దయల, కల్లోలము.

చ. చిఱునునుఁజెందొవల్ చికిలిచెంద్రికపై పఱ
పు ల్పరాగముల్, పఱచిన నెడిద్రాఁతవలిపం
బులు పాయనిజంటజక్కవల్, వలఱు వతలాఁ
డబిల్లలుగఁ గోమలి యిచ్చటఁ గానవయ్యె
నె, త్తెఱు లలరాజహంసకగతాతతి దూఁగాడు
గోలలో యనకు. చంద్ర. ౪. ౨౭.

౩. అగుముటుచే స్ఫుటముగా నేర్పడినరేఖలు,
నొక్కులు. కాశీ. ౫. ౨౮౪.

నెత్తావి. వి. (నెఱ + తావి.) నిండుపరిమళము, సు
వాసన.

సీ. అరవిరి నెత్తావి నడరించు నున్న ద్రవిటవీటి
సౌగంధవితతి వాసల. భార. ఉద్యో. ౨.
౧౧౨.

సీ. కోమలిగట్టూర్పు గ్రొవ్వేఁడి నెత్తావి మెంకరి
తేఁట్లను మూఁతిముట్ట వెఱచె. నైష. ౨.
౧౧౩. హంస. ౨. ౨౧. విక్ర. ౧. ౯౫.

నెత్తి. వి. (క. నెత్తి.) ౧. తల, శిరము.

గీ. నెత్తిచక్కటికి ధూమంబు నెగయునపుడ,
మరణదశ యావహిల్లెడు మానవునకు. భార.
శాం. ౬. ౧౨౫.

చ... కొప్పు లగడ్తలోఁ బడం, జతవముమీఁఱ నె
త్తి కడు సంతస మొప్పఁగ నెత్తిఁ బన్నగ,
ప్రతతులు దాల్చఁగాక మఱి పాముల కే
డివి జాతిగల్గ్నముల్. దశా. ౧. ౮౬.

౨. శిరోజములు, వెండ్రుకలు.

ఉ. ముంగటు నిల్చి యోపొరుగుముద్దియ శాప
తి నెత్తి మాసెనే, సంగడి కేఁగ శేని ప్రశవా
ర్షుఖ మాతఁటేఁ దెచ్చి యిచ్చెదం, బెంగటిగో
డఁజేరి యొకచిట్టెఁడునూనె యొసంగవే
...శుక. ౨. ౩౮౧.

౩. దూషణవిశేషము, ఒకానొకతిట్టు.

(వ్యవ.) అక్కడ నేమున్నది? నీ నెత్తి. ఇటు
చూడుము.

నెత్తిఁ గట్టుకొనిపోవు=(చచ్చునపుడు) విడువక కూడ తీసికొనిపోవు.

క. ఇలు నెత్తిఁ గట్టుకొనిపోఁ, గలుగుదురే దివికిఁ దాము గడపటఁ బోరుగఁ, రులవెంటఁ జనరె యపుడీ, యలమట వాటిల్లదే దయాస్థితి వలదే. శుక. ౩. ౧౭౩.

నెత్తిఁ జేతులువెట్టుట=ప్రమాణము చేయుట.

ద్వి. రిత్తమొక్కులు మ్రొక్కి ప్రియములు వలికి, నెత్తిఁ జేతులువెట్టి నిక్కముల్ నొడివి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౭౧౪ పం.

నెత్తివ్రాత=లలాటలిఖితము, నుదుటివ్రాత.

గీ. అరసికుం డైననరపతి నాశ్రయించి, కృతు లొనర్చెడికవినెత్తివ్రాత రోఁత. వేణు. ౧౭.

శ్లో. అరసికాయ కవిత్వనివేదనం శిరసి మాలిఖ మాలిఖ మాలిఖ. (చాటుప.)

నెత్తిపిడుగు=హానిచేయువాఁడు, వినాశకారి.

చ. ఖలదచరిత్ర కన్గొనుము మీ రసమానబలుల్ సమిన్నిరం, కుశులు దశాస్యునెత్తిపిడుగుల్ దనుజాటవి కాదవానలుల్. రామా. ౬. ౫౭.

జః నెత్తికాయ.

నెత్తికాయ. వి. (నెత్తి+కాయ.) తలకాయ, శిరము. (శ. ర, బ్రౌ.)

నెత్తురు(త్రు). వి.దే. (క. నెత్తరు. త. నెత్తోర్.) రక్తము.

క. అత్తఱిఁ బాషాణంబులు, నెత్తురు నెముటను గురిసె నిష్ఠురనినదా, యుత్తమయి సభను పిడుగులు, మొత్తంబులు వడియె ...భార. ఉద్యో. ౪. ౧౬౦.

ఉ... దుర్నీతి వధించి యేఁ బడయునెత్తుటఁ దోఁగినరాజ్యభోగములే, ప్రీతి యొనర్చునే ...భార. భీష్మ. ౧. ౧౭౩.

సీ. నిండి భోరనఁ బాఱునెత్తురుటేఱులఁ గరఁగి పేరినమాంసకర్దమమున. కు.సం. ౧౧. ౪౬౧.

గీ. రథములను సామజములఁ దురంగములను, నుఱక నెత్తుటేఱులలో నీఁదఁ బఱచు నడచి, పోరి కేటును వ్రేటును బోటు నొక్కఁ, డవలిఁ జెలఁగంగ నుదయమున్నైన్యము వాఁడు. భార. భీష్మ. ౩. ౨౬౫.

చ. తలలు సరోజముల్ మెదడు తండము క్రొన్నరు వంత్రజాలముల్, జలఘను లసిఖండములు శంఖములై తగు నెత్తుటేళ్లలోఁ, గల భకపాలనావముల గ్రక్కున నెక్కి చరించు సంగరస్థలుల నృసింహనిర్దళితశత్రువసారసమత్తభూతముల్. వరస. ౩. ౭౦.

జః నెత్తురుఁగందు, నెత్తురుఁగళ, నెత్తురుఁద్రావుడు, నెత్తురుఁబొత్తు, నెత్తురుఁబ్రొద్దు, నెత్తురుగడ్డ, నెత్తురుబంక.

నెత్తురు(త్రు)ఁగందు. వి. (√నెత్తురు.) ఒంటిపై రక్తము తేలుచున్నలేఁతబిడ్డ, జొత్తుపాప.

గీ. ఇట్లు శైశవక్రీడల నెసఁగుచున్న, కొడుకు దెసఁ జూచి కన్నీరు గ్రుక్కుకొనుచుఁ, గటకటా యిట్టి నెత్తురుఁగందు నిచట, వైచి పోవంగ వలసెనె నీచగతిని. భోజరా. ౬. ౨౫.

క. అత్తటిని శమంతంబులు, తత్తనువున కెండగాలి దాఁకి కమలఁగ, మెత్తవియాఁకులఁ బొదువుచు, నెత్తురుఁగందుసము నిల్పె నయ్యబ్రగ్గఁబయము. ప శుమం. ౨. ౧౪౩.

గీ. మంచిలక్షణములపుట్టు మచ్చవాఁడు, నేత్రములు విప్పనట్టియీ నెత్తుఁగందు, పతుల నెంతెంచె నవ్వారవాఁడో యనుచు, వెలయ వారిఁ దెచ్చి పనుతు రవ్విటీసతులు. పాండు. ౩. ౧౫౬.

నెత్తురుఁగళ. వి. (నెత్తురు+కళ.) నెత్తురు చూచుటవలన కలుగు మూర్ఛ.

వ... తెట్టువలు గట్టి యున్నక్రొన్నెత్తురులు గ నుంగొని నెత్తురుఁగళ్ళ వట్టి తమకు దామ వ్రాలువారును... కువల. ౨. ౧౪౭.

నెత్తురుఁద్రావుడు. వి. (నెత్తురు + త్రావుడు.) రక్తపాయి, రాక్షసుఁడు.

క. అత్తటి నీల్గక చిక్కిన, నెత్తురుఁద్రావుడుల వలన నెవ్వఁడిఁ జాల్పెన్, గుత్తుకలరక్కసుఁడు విని, మెత్తంబా టూని లోన మిగుల నడలుచున్. అచ్చ. రా. యు. ౧౯౫.

క. కావున మీ రా నెత్తురుఁద్రావుడు వంగడపుఁ గడలి తామరదాయ, న్వేగ తెండు నేఁడ, ద్దీవికి దారఁ జేసి యునుతుఁ దిర వొప్పారన్. అచ్చ. రా. యు. ౫౦.

నెత్తురుఁబోఁడ. వి. (నెత్తురు+పోడ.) ఎఱ్ఱపోడలు కలఒక జాతిపాము, ఈ మైత్తలోనిముఱ్ఱుపాము, మాతులాహి. (శ. ర, బ్రౌ.)

నెత్తురుఁబొత్తు. విణ. (నెత్తురు+పొత్తు.) ప్రాణస్నేహితుఁడు.

క. ఇత్తెఱఁగునఁ దొయ్యలికిన్, నెత్తురుఁబొత్తగుచు నతఁడు నిచ్చలు మదిలో, హత్తినప్రేముడిఁ జదివెన్, నత్తటి నొకనాఁడు సేప టుంతఁ గడంకన్. యయా. ౩. ౧౧౫.

నెత్తురుఁబ్రొద్దు. వి. (నెత్తురు+ప్రొద్దు.) మధ్యాహ్నము.

వ... అత్తఱిఁ గడొంది నెత్తురుంబ్రొద్దగుట ... మను చ. ర. ౫౦. (సంధ్యాకాలము అని శ. ర.)

నెత్తురుగడ్డ. వి. (నెత్తురు+గడ్డ.) ఒకవిధమైన ఉబ్బు, సెగగడ్డ. (బ్రౌ, వా.)

నెత్తురుబంక. వి. (నెత్తురు+బంక.) మలముతో నెత్తురును జిగురును పశువ్యాధివిశేషము. (శ. ర, బ్రౌ.)

నెనడు. వి. (శ. నెణ.) ఎముకలలోనిక్రొవ్వు, మజ్జ.

చ... నెత్తురున్, నెనడును క్రొవ్వి భూతములు నిక్కుచు నీల్గుచుఁ జొక్కుచుండఁగన్. భార. ద్రో. ౨. ౩౧౨.

ఆ. నెనడు మెదడు మలము నెత్తురు శుక్రంబు, మూత్ర మనెడు నివియు ముసలుగాఁగ, గుబిలి చెమట పుసులు గోరు శ్లేష్మం బశ్రు, జలము లివి శరీరమలము లయ్యె. విజ్ఞా. ఆచా. ౪౨.

సీ... నెత్తురు నెనడును నెమ్ములు నెఱచియుఁ గండలు నెనసి సమర. గీ. తలము ఘోరంబు గా... భార. ఉద్యో. ౨. ౧౪౪.

నెనయు=ఎనయు. అ. క్రి. ఒప్పు.

ద్వి. జనకనందనతోడ సకలరాజ్యంబు, నెనయ రాముని కిష్టు నీదిష్టు తెలిసి. రం. రా. యు. ౫౧౪ పా. ౧౧ పం. (చి. ని. సా.)

నెనరు. వి. ౧. ప్రేమము, స్నేహము.

(కద్రువ.) క... అధంగిన్, జననివినాఁడులఁ జేరొక్కని, నెనరు విడిచి యానెలఁత నిష్ఠురమతియై. భార. అను. ౧. ౧౯౫.

చ. నెనరునఁ జెయ్యి వట్టి తరుణీ ధరణీసరణీపురందరుం, డనుపక పోవు టెట్లు ... వసు. ౩. ౬౪. దశా. ౧. ౧౪౧.

౨. (స్త్రీపురుషుల) వలపు, మోహము.

క. ననుఁ జూడ రాఁ డదేమో, యని నిను దూతి కొనుచుందు ననయము నాపై, నెనరు గలందులకు గుఱు తిదె, కనిపించెను మనము వేసకలు గనఁ గల్గెన్. సారంగ. ౨. ౫౧.

గీ. నిన్నుఁ జూచు నపాల్యము నెనరు లేదె, హృదయ మియ్యదు పతిభీతి యింతె కాక. దశా. ౬. ౧౦౭.

ఆ. హిమరశైకసైకతమునందు విహరించు, కైరవము వేమ ఘనవిభాంగు, నెనరు దవుల దవుల నె చూచి క్రీడిగా, నతిఁగి యారయార గెండుకడన. విజ. వి. ౧. ౫౯.

౩. మచ్చిక, చనవు.

క. అని కనకకశిపునసుమతమున బాలునిఁ దోడు
కొనుచుఁ బోయిరి గేహంబునకుఁ శుక్ర
కుమారులు, నెనరునఁ బ్రహ్లాదునను నెలకొని
యతఁడుఁ. దశా. ౪. ౧౯౧.

ఉ... తానును, దానును నేఁటిదాఁక మమతం
దగ నర్మిలిఁ గూడి యున్నవా, రానెనరైన
నుం దలఁపఁడయ్యెను దీని గణించియేని
యుఁ. విప్ర. ౪. ౬౨.

౪. దయ, కనికరము.

గీ. అకుబేరుఁడు నవ్వి బళా మజేమి, దశము
ఖుఁడు మంచిపని సేయఁ దలఁచె హితవు,
దలఁచినఁ మతి ముక్కొఁత లనుమాట,
నేఁడు నిజమయ్యె నిఁక నేల నెనరు దలఁప.
ఉ. రా. ౩. ౬.

విణ. ౧. ప్రియము, ప్రేమాస్పదము.

గీ. వనిత నాకన్న నెనరైనవారు నీకుఁ, గలుగ
నేర్తురె... భాగ. ౧౦ ఉ. ౩౪౦.

సీ. వెనుక ముందఱలేరు నెనరైనచుట్టాలు...
నైష. ౧. ౧౦౬. అం. శే. ౬.

౨. కృతజ్ఞుఁడు, విశ్వాసముకలవాఁడు.

సీ. దీవెనల్ వినయవిధేయతతోడఁ జేకొనుచు
ను వెండియు నెనరుదొరలు. ఆ. గౌరవము
లొనర్పఁ గైకొంచుఁ గ్రమమున...రాఘవ.
౨. ౧౬.

నెనవు. వి. (క. నెనవు.) సంస్మృతి.

క. వనజనిభాకారుం డై, వననిధిలోఁ దేలుచు
న్నవటపత్త్రిము పైఁ, దనుఁదాన చూచి
చొక్కుచు, నెనవుగ నానందయోగనిద్రం
జెందుఁ. వేం. మా. ౬. ౨౪౬.

నెన్నడ(పు). వి. (నెఱి + నడ.) చక్కనినడక,
సువిలాసగమనము.

సీ. నెఱినీటు గులుకులే నెన్నడల్ పరికించి క
ఢుమందగతి గాంచె గంధకరటి. దశా. ౨.
౩౦౨.

ఉ. హెచ్చిపిఱుఁదుభారము సహింపకనెన్నడ
లింత కొంచఁగా. ఉ. రా. ౪. ౧౯౨.

సీ. పూఁదీఁగఁ బోఁడిచూపులు చంచలము లని
మెలపు నెన్నడపున మేళవించె. విక్ర. ౪.
౧౬.

నెన్నడుము. వి. ఔ. ౧. (నెఱ + నడుము.) నట్టి
నడిమిప్రదేశము, సరియైనమధ్యభాగము.

గీ. తరుణి యొఱఁగవె వీటికాదానవేళ, గురు
జనప్రాంతమునయందు గూఢవృత్తి, నాగవల్లీద
ళంబు నెన్నడుమఁ జీఱి, మడిచి యఁదిచ్చి
నపుడు గోరిడుదుఁ గేల. నైష. ౭. ౭౪.

సీ. చెరువంగ నేర్చిరి శిఖల నెన్నడుములఁ గమ్మ
నిక్రొత్తచెంగలువవిరులు. కాశీ. ౧. ౩౬.

సీ. పుణ్యాత్మ యేదేశములను నెన్నడుముగాఁ
బ్రవహించుఁ బుణ్యతరంగ గంగ. జాహ్నవీ.
౧. ౧౫.

౨. (నెఱి + నడుము.) చక్కనికౌను, సుందరా
వలగ్నము.

సీ. తూలుతీఁగెలవెంటఁ దూఁగుతేఁటులుపోలె
నసదునెన్నడుముల నారు లొలయ. ఉ.
హరి. ౫. ౨౬౬.

సీ. గాటంపునిడుదకీల్గంటు పెన్ వ్రేఁగున నసదు
నెన్నడుము జవ్వాడి వడఁక. రసిక. ౩. ౪౩.

సీ... పిడికిట నడఁగు నెన్నడుముదాని. గీ. సొగ
సునడదాని నక్కన్నెఁ జూచె నతఁడు. ఉ.
రా. ౨. ౧౨౯.

నెన్నుదురు=నెన్నొసలు. వి. ఔ. ౧. (నెఱ
+ నుదురు.) విశాలఫాలము; ఫాలము.

క... ఈతటినిం, గనుఁగొనుపుణ్యుఁడు మిక్కిలి,
కనుఁ గొను నెన్నుదుట నెన్నఁగాఁ దర
మగునే. దశా. ౧. ౧౨౩.

మ. ...ద్భూత కేళీరుచిం నెన్నుదుటన్ జేరిచి
...గ్రీవు దాఁగనుం డాదశగ్రీవు
తోన్. ఉ. రా. ౨. ౩౧౧.

౨. (నెఱి+నుదురు.) చక్కని నుదురు, సుందర ఫాలము.

మ. పరియార్వన్నెపసిండిపట్టు మవనీపాలావతం
సంబు నెన్నుదుటం గట్టె లతాంగి యొూరు
...నైష. ౬. ౫౩.

నెన్నెఱులు. వి. బ. (నెఱి+నెఱులు.) నిడుద కెంద్రులు, దీర్ఘకేశములు.

సీ. ...నగారి కైతవంబునఁ బరిచర్య సల్పుచు
వినీతుఁడై యుండి యొక్కనాఁ డంఘ్రి
నెన్నెఱు లంటఁ గశుచి యై కూర్కనయ్య
తివతుక్షు. గీ. దూతి...చం. రా. ౩. ౨౪.

నెన్నొసలు=నెన్నుదురు. వి. ఔ. ౧. (నెఱి+నొసలు.) విశాలఫాలము; ఫాలము.

చ. వనజభవుండు నెన్నొసట వ్రాసినసొమ్ము
ఘనంబో కొంచెమో, విను మరుభూమి కేఁ
గిన లభించును మేరువుఁ జేరఁ బోయినన్,
ధన మధికంబు రాదు...భర్తృ. ౧. ౪౧.

౨. (నెఱి+నొసలు.) చక్కనినుదురు, సుందర ఫాలము.

మ. అసదుం గొను జలింప గుబ్బలపయిన్ హా
రాళి గుల్కంగ నెన్నొసటన్ ముంగురు
లాడ... నే, ర్పసఁగన్ నూనియ యందె
నొక్కచెలి యయ్యుత్వావురాణ్మౌళికిన్.
ఇందు ౩. ౧౭.

సీ. చిన్నిక్రొన్నెల నెన్ను నెన్నొసల్ నొయారి
యలఁతికస్తురిరేక లనువు మీఱ. అచ్చ. రా.
బాల. ౭౭.

నెపపడు అ. క్రి. (నెపము+పడు.) నెపమునొందు, దోషియగు.

క. కృపగట్టిపెట్టి మీపాపపుబుద్ధులఁ బట్టిపట్టి
పఁ వృట్టి వినిమ్మక్కరటుఁ గథనకునిఁ బోరి
గొని, నెపపడి పడియుండు వాఁడనే నేనకటా.
వేం. పంచ. ౧. ౫౧౪.

నెపపెట్టు స. క్రి. (నెపము+పెట్టు.) దోషియను. (వ్యా.) నే నిప్పుడే చెప్పుచున్నాను, తర్వాత నన్ను నెపపెట్టఁగలవు.

నెపము=నెవము. వి. (సం. నిభః, ప్రా. ణిహ్వ. క. నెవ, నెవను. త. నిపమ్.) వ్యాజము, మిష; మిథ్యాహేతువు.

క. గంధర్వు లను నెపంబున, సంధతమునగూఢ
వృత్తి ననిలసుతుఁడు గర్వాంధమతి యైన
సూతు సబాంధవముగఁ జంపెఁ గాక పరు
లకు వశమే. భాగ. విరా. ౩. ౧౧౯.

క. ద్రుపదతనూజం బణముగఁ గపటద్యూత
మునఁ జేయఁగాఁ దగునె జనాధిప యిది
దుష్టద్యూతము, నెపమునఁ బరిభూత యయ్యె
నిమ్మకురుణులచేతన్. భార. సభా. ౨. ౨౨౨.

ఉ. నాసఁ దొలంగి చుంబన మొనర్చునెడ గా
దోకఁ డొక్క చంద్రబింబాసన మోముఁ
జంద్రుఁ జమత్కాంతర బింబితునిన్ పునః
పునః, పానకపానకర్మము నెపంబునఁ జేసి త
దోష్ఠపల్లవం, బానుచు నావగించెను సమం
చితసీత్కృతచూత్కృతంబులన్. నైష. ౭.
౧౩౭. భార. అను. ౪. ౧౭౭.

ఉ... ఏకాంతమునందు నున్న జవరాండ్ర నె
పం బిడి బల్కరించులాగింతియు కాక నీ
వెఱుఁగవే మును వచ్చినత్రోవచొప్పు...
మనుచ. ౨. ౪౧.

౨. కారణము, కతము.

క. విపరీతమతిని నందుఁడు, నుపనందుఁడుఁ
బాఁకి ఘాడిచి కొండొరుతోడన్, గుపితా
త్ములయి తిలోత్తమ నెపమున దృఢముష్టి

ఘాతనిర్ఘాతములన్. భార. ఆది. ౭. ౧౧౨.

ద్వి. భక్తకతన్నిలుఁ గైనపంకజోదరుని, భక్తి భావంబున భర్తగాఁ గోరి. తపసుఁ గైకొంటి నాతపమున కిదియె, నెప మీతపశ్శక్తి నిఖిలంబు గాఁచు. రం. రా. ఉ. ౩౪ పా. ౧౧ పం. ఉ. రా. ౩. ౧౨౪.

౩. తప్పు, దోషము.

చ. వికలయనేత్ర నీమనసు గూడినవారికి నెన నెప్పుఁ జెప్పఁగలదు దాన నొండొక నెపంబు ఘటించు కాంతిగిరేని నీ.నవతులు... భార. అర. ౫. ౩౧౭.

క. నెప మొకటి గలదె నాపై, నుపవాసము తోడ బడలి యుండఁగ నీ కే,యపరాధము చేయంగదె, కృపతోఁ గఱకుట్టు లారగింపంగదవే. కాశి. ౩. ౯౦.

౪. విధము, రీతి.

క. ఆనెపమున ద్రోహమునకు, వానిన కాదరని యతనివంశం బెల్లన్, గానుపుఁడ బెట్టి యార్చిన, నేనియుఁ జాల దిది పెద్దయే దత్తునకున్. వి. సం. ౨. ౨౯.

గీ. ఎంతకాలంబునకు నాకు నీనెపమున, శాపమోక్షంబు గల్గెను సజ్జనాగ్రగణ్య... చిత్రభా. ౩. ౯౪.

క. మానిసి నెపతోల్ గప్పిన,యీ నెపమున నున్న రుద్రులీశ్వరభక్తుల్ ,మానుసులె వారు... శివ. సా. ౧౪౯.

జః నెపపడు, నెపపెట్టు.

నెప్పర(ళ)ము. వి. వేగము,త్వర.

వ. అత్తఱి దత్తఱంబునం దత్తరులం బల్లింపక యె నెప్పరంబున నెక్కొంబోవువారును... పారి. ౪. ౬౬.

క. అప్పుడు నాగదసంయమి, చెప్పిన విని కళవళంబు చిత్తాబ్జములో,నుప్పతిల నంచ తేజీ, నెప్పళమున నెక్కి నలువ నిలువక వచ్చెన్. వరాహ. ౪. ౩౩.

వ... దుర్దాంతదంతదంతంబుల నింతింతలు దునియలయి నెప్పళంబునం బునుకచిప్పలు గుదుళ్లు దప్పి రక్తంబులు గ్రమ్ముదేర ... భాగ. ౮. ౫౫.

నెప్పరి. విశే. (నెప్పు + అరి[3].) నేర్పుకలది; నేర్పు కలవాఁడు.

క. అప్పురి గలయప్పరిగల,నెప్పరు లగుమగువ లెక్కి నిక్కి తమనెఱిం,గొప్పుల కలకల్పకముల,గొప్పనుమము లేరి కోరి కోయుదు రదనన్. ముకుంద. ౧. ౨౬ పా. ౫ పం.

నెప్పరించు. స. క్రి. (నెప్పరి + ఇంచు.) మూదలించు,నిరూపించు. (శ. ర, బ్రౌ.)

నెప్పఱు. అ. క్రి. (నెప్పు + అఱు[1].) స్థానభ్రంశము నొందు, నిలుకడ తప్పు.

ఉ. అప్పుడు దానవాధముభయంకరరూపముఁ జూచి సాధ్వసం, బుప్పతిలన్ మహీతనయ యుర్వర వ్రాలె హరిత్కరీంద్రముల్, నెప్పతి కూలి తూలె రజనీచరభాస్కర బింబముల్ రుచుల్,దప్పె సమస్తతారక వితానము రాలె నరాళిభంగులన్. రామా. ౫. ౧౭౪.

ఉ. అప్పుడ యప్పయోనిధిశయానుఁడు మేల్కొనె గర్భయుక్తమై,యొప్పుజగత్త్రయంబు తనయొప్పమి గానఁ బరస్పరవ్యథన్,నెప్పతి పద్మపత్త్రయుతనీరగతిం జలనంబు నొంద నా,చప్పుడు లోన నెచ్చరిక సల్పఁ బ్రబోధము నొందెనో యనన్. రామా. ౩. ౩౧.

నెప్పు. స. క్రి. త్రోయు, గెంటు.

మ. భువనస్తుత్యగుణానురూప మగుజంబూద్వీపము దాత్తక, గవితానంబు గుణంబు గాఁ దవిలి గర్భప్రాప్తుఁడై చేవుఁ డు,ద్భవకాలం

బున మూతిమారుతము నెప్పఁగ రోనిమా
ర్గంబునఁగ, భువికిఁగ వెళ్ళెడి మహాపాశవిక
రంబుల్ దన్ను బంధించిరఁగ. హ. వరాహ.
౩. ౫౦.

౨. ౧. స్థానము, నెలవు.

సీ. ఇరవు పట్టము చోటిక్కువ నెల విక్క
నెప్పు కంగవ టెంకి నిట్టు యనఁగ. గీ. స్థాన
ముగు...ఆం. భా. ౨. ౧౩.

సీ. ఎఱుకుల తోఁడ నీ వీనెప్పు నూడుము ...
ప్రబంధ. ౧౯౩.

వ...ప్రొద్దు గానిప్రొద్దున నీయూరిం జేరి నె
ప్పెఱుంగమిం జేసి యన్నవిక్రయణపరాయ
ణాయతనంబులుం గానక యాఁకటఁ గటక
టం బడి...శుక. ౩. ౧౭౪.

౨. నేర్పు, ఉపాయము. (చూ. నెప్పరి.)

జః నెప్పరి, నెప్పరించు, నెప్పఱు, నెప్పుకొను.

నెప్పుకొను. అ. క్రి. (నెప్పు + కొను.) నెల
కొను, పాదుకొను.

క. చెప్పెడి దే మిఁక నొకచో, దెప్పర మగు
నుక్కుఁజీను దిగవైచిన చే, నెప్పుకొని కదల
కుండెడు, కప్పలితీరునను దేరు గదలక నిలి
చెఁగ. శుక. ౨. ౧౧. (ముద్రి. పా. "...
చెఁగ, నెప్పునఁ గదలకయుండెడి...శ. ర.
పా.)

సీ. నెల నెప్పుకొని రొప్పుపులినైనఁ బీడించి
పడవైతుఁ దొచ్చి నీపాద మాన. మను చ.
౪. ౩౪.

నెమకు. స. క్రి. వెదకు. అన్వేషించు.

క. నెమకుపరివార మమ్మాంసము గను తెఱఁగును
ఘటింప శార్దూలముచి, త్తము నక్కవలన
విరసత్వము నొందిన నెఱిఁగి భృత్యశతి
యి ట్లనిరొఁగ. భార. శాం. ౩. ౭౪.

ద్వి. ఈరీతి వచ్చుట కేమి కారణము, నేమ

నావల్ల నెమకిన లేదు. రం. రా. కిష్కిం.
[illegible]

సీ. [illegible]
[illegible] నెమకుచుందుము.
[illegible]. ౪. ౭౩.

జః నెమకులాట.

నెమకులాట. వి. (√ నెమకు.) [illegible], వెదకుట.

సీ. [illegible]
[illegible] నుగు. ఆం.
భా. ౨. ౧౩౩.

నెమటూరయి. వి. ఒక నాఁకచిన్న పక్షి.

సీ. నెమటూరయి గోరువంకి నీలుబన్నపు ప్రస్ర
బీబి... గీ... [illegible]
అలసెట్టఁ గాంచి యతఁతి. [illegible]. ౪. ౧౦.
(కొత్త ప్రాతప్రతి. బ్రా. పా.)

నెమరు. వి. (క. నెగరు.) ౧. రోమంథము, పశు
వులు మ్రింగిన యాహారమును మరల నోటికిఁ దె
చ్చికొని చక్కఁగా నములుట.

గీ. నెమరు నాఁగను రోమంథ మమరు...ఆం.
భా. ౨. ౨౩.

౨. స్మృతి, జ్ఞప్తి.

(వ్యవ.) అమరము నెమరునకు వచ్చుచో కొ్య
మేల కాల్పనా!

,, నాఁటిమాట కొంచెము నెమరునకుఁ దెచ్చు
కొనుము.

జః నెమరుపెట్టు, నెమరువేయు, నెమరుప్పు.

నెమరుపెట్టు = నెమరువేయు. అ. క్రి. (√ నెమ
రు.) పశువులు మ్రింగినయాహారమును మగల
నోటికిఁ దెచ్చికొని చక్కఁగా నములు, రోమం
థము చేయు.

సీ. కసపార మేసి మ్రాఁగను వేసి నీడల నెమరు
పెట్టుచు నుండనీ మృగములను. పి. శకుం. ౩. ౪.

ఉ...నెమరుపెట్టుచు నుండనియట్ల చూచుచుఁ,
బచ్చికఁ దిండి యున్నయది భామిని చేలు

పుటావుఁ జూచితే. పారి. ౨. ౯౫.

నెమకఁపేయు=నెమకు పెట్టు. అ. క్రి. (√నెమకు.) పశువులు మ్రింగినయాహారమును మరల నోటికిఁ దెచ్చికొని నమలుఁగా నములు, రోమంథము చేయు.

(వ్యావ.) ఆయావు పసఁపోని నెమకు వేయుచున్నది.

నెమర్చు(రుచు.) అ. క్రి. (√నెమరు.) నెమరు వేయు.

చ. ప్రమదము లుల్లసిల్లఁ దనుపాఱఁగ నిద్రలు వోయి పల్లెలం, గమిగ నెమర్చు మేప బులుఁగాఁ బోరఁ బెండ్లు పెట్టి లేచి వృక్ష మూలఁ దలంచి పంచితిలి ...పారి. పూ. ౮. ౧౬౫.

నెమలి¹=నమిలి, నెమిలి. వి. (త. మయిలి. క. నవిలు.) మయూరము.

సీ. నెమలిపింఛగలఁ గెంపుతీవియఁ గలవారిఁ గలహంసములఁ గెల్చుగతులవారు. భాను. ౪. ౭౫.

క. మాఁగిలి మాఁగిలి వృక్షము, పూఁగొమ్మన నుండి వడ్డము ప్రకాశింపఁగా, లేఁగోదమ నెమలి పలుకును, గేఁ గో యని వైశ్యమునకు గెలుపగుఁ జూమ్మా. క్రీడా. ౫౧.

నెమలి² = నెమిలిమునుఁగు. వి. పూతికరంజము*.

సీ. నెమిలిమునుఁగుమ్రాను నెమలి యుంచనఁ గను బూతికరంజంబు వొల్చు... ఆం. భా. ౨. ౪౮.

నెమిలి=నమిలి, నెమలి¹.

గీ. పక్షములు గప్పి పసిపాపములకును, మేపు లొసఁగి రక్షించు నెమిళ్లు... జై. భా. ౪. ౭౯.

సీ. నెమిలిపించెము వాఁడు నెఱిమించు సరిమించు కర మించు కాంచనాంబరము వాఁడు. తా. ౮. ౩౦౮.

నెమిలిపించెపుఁబుట్టము=నెమలియీఁకలతో నేర్పఱిచినవస్త్రము.

సీ. గురుపిండెపెరలు గుబ్బచన్నులఁ దాల్చి నెమిలిపించెంపుఁబుట్టములు గట్టి. హర. ౫. ౩౭.

జ: నెమిలిమునుఁగు.

నెమిలిమునుఁగు=నెమలి². (√నెమిలి.) ౧. నెమిలివృక్షము, పూతికరంజము*.

సీ. నాయువ సురపొన్న వారిజమును బొన్న నెల్లి మారుగబిల్లు నెమిలిమునుఁగు. హంస. ౪. ౧౧. ఆం. భా. ౨. ౪౮.

౨. ఈచనఖక్షతములు. (శ. ర.)

నెముక=ఎముక. వి. అస్థి, శల్యము.

ద్వి. కత్తులంబులు చించి కంఠముల్ వఱికి, నెత్తురు లవేరించి నెముకలు విఱిచి. సిం. భాగ. ౨. ౯౨౪.

నెమ్మది=నెమ్మనము. వి. (నెఱ + మది.) ౧. నిండు మనస్సు; మనస్సు.

ఉ. ...ఒకయప్పుడు జన్మము లేక యుంటకై, యారయ శ్రీనగంబు శిఖరాగ్రము చూచినఁ జాలు నెమ్మదిన్. విక్ర. ౧. ౨౦౦.

ఉ. నమ్మిక మీఱ నెత్తు వదన మ్మిఁక నెమ్మదితో ర్కి నెమ్మితో, నిమ్ము...వసు. ౩. ౧౩౦.

౨. నిశ్చింతత, శాంతి.

క. మమ్ము నరయుభరమున నీ, విమ్మెయిఁ దలపోసి తింక నిచ్చట సేలా, నెమ్మది నిద్రింపంగా, బొమ్ము ప్రభాతమున రథముఁ బూన్పఁగవలయున్. భార. ద్రో. ౨. ౩౧౭.

క. వామాక్షి నీకుఁ గుశలమె, నీమన సెవ్వారి యందు నిత్యప్రేమం, బై మెఱయు నట్టిసాబగులం, నీమగ లేవురకు నిపుడు నెమ్మదియె మదిన్. భార. అర. ౯౧౯౦.

మ. విదితం బైనతపంబు సేయుచునెడ నేవిఘ్నంబులుఁ లేక నెమ్మది వర్తింతురె యెల్లధర్మములు సంపన్నంబులే నిచ్చలుఁ. పద్మ.౬. ౧౨౯.

తె. సుహృదయము, విశాలహృదయము.

క. కావలఁ మఱఁదులు ననుచును, నీవు కృపాతిశయ మెసఁగ నెమ్మది మమ్ముం,గావను బ్రోవను దలఁచి రమావర కలిసికొని తిరిగి మన్నించుటకుఁ. భార. శాం. ౧. ౩౯౭.

ఆ...సుహృదయము నెమ్మది యనఁ దగు మహాశ. ఆం. భా. ౧. ౧౦౦.

నెమ్మనము=నెమ్మది. వి. (నెఱ + మనము.) నిండు మనస్సు; మనస్సు.

క.కములఁ దవిలెదు నేనికనీ ములు నెమ్ములును సుభటకోటులయమ్ముల్,నెమ్మనమునూఱఁ జెలంపఁగ...హ. హరి. ౧. ౧౪౬.

సీ.యుష్మత్కృపాసముద్భూదితసంతోషంబునిండి దైవారె నానెమ్మనమున. హాద. ౪.౫౭.

క,నానెమ్మన మినుమా నీ,మానసనివసనమున మనసు మన్నన నన్నో,మానిని నీమనమున నను, మానము మానమును మాని మను మను నె - కళా. ౩. ౨౨౦.

. (చూ. నెమ్మలిపరుఁజు.)

పరుఁజు.

పరుఁజే. వి. (√నెమ్మలి.) ఖడ్గాది ముష్టి గ్రాహ్యతలము, కత్తిపిడి.

ఖడ్గాదిముష్టిసంగ్రాహ్యతలము. గీ. పరుఁజనఁ బరుం జనంగను బరఁగు నదియె, చనును నెమ్మలిపరుఁజు నాఁజాపరుఁ జన.ఆం.భా.౨. ౧౫. (ప్రా.చి. ని. పా, "నెమ్మిలిపరుఁజు" ౪.)

సీ. తెఁదరితిటిదరి నిధిరాజగామిని నెమ్మికి నాటులు నేర్పుచుండె. రసిక. ౩. ౧౧౩.

మ. తలిరుంబోఁడి నిగంబనింబనిలపరిమిలబంధంబుతో, కలభినిక్లియు పోరి పూరిఁగఱచుకుఁ బాఠోధగ్రీవి కన్యాలఁబాఱఁగుము నా మేదుగ్నిసరసంబుల్ నెమ్ములకుఁ జేరు నెమ్ములపింఛములు బాణా సంధితోను సంబుల్ బల్గుహాల్ నూతెలు. కృ. శరం. ౨. ౧౧.

సీ. కన్నులీఁకలచంద్రకములుగా ఘనసవేళ నెమ్మి గా బలువెగ నెమ్మి కొసఁగె. ఉ.రా.౩. ౧౫౨. ఆం. సం. త్వ. ౧౨.

జః నెమ్మిబుట్టు, నెమ్మిగాఁడు, నెమ్మితెంచు.

నెమ్మి². వి. (సం. నేమిః.) తినాసము, వంబుల ముక్క.

వ...నెమ్ములు బట్టులు నెరేళ్ళ మాదేళ్ళ కలంపుల బలుఫులఁ గొడిసాల నాడిసాల...పి. శరం. ౨. ౧౪.

సీ. పాలపండ్లు నెమ్మిపండ్లు బరివంతిపండులు జిటిముటిపడ్డ...కాళ. ౩. ౫౯.

సీ...నెమ్మి,యన నేమిసంజ్ఞ యగు...ఆం. భా. ౨. ౪౩. ఆం. సం.నానా. ౯.

నెమ్మి³=నెమ్మిక. వి. ౧. ప్రేమము, అనురాగము.

గీ...కరము,నెమ్మిఁ జేసితి దీనిఁ బాణిగ్రహణము. భార. ఆది. ౪. ౧౦౫.

క. నెమ్మి గలవాని నాచిత్త మేఁటిఁగడువాని విదురు ధర్మప్రియు న్యాయమ్మునిటు తేగఁ దోడ్కొని, రమ్మరుగుము కామ్యకాఖ్యరమ్యాటవికిఁ. భార. ఆర. ౧.౫౩.

క.నెమ్మి గలవారి నొల్లరు, తెమ్మొల్లనివారిదెసుకఁ దగుఁజుదు రధిక, త్వమ్మెఁకెగి యమిడేఁగితోడరుదు, రిమ్మెఁగఁగనియట్టిహాగ లిఖపుర సాధా. భార. ఉద్యో. ౨. ౩౪.

౨. స్నేహము, మిత్త్రిభావము.

క. మిత్త్రినరపతుల శాత్రవ, ధాత్త్రీశుల నెమ్మిఁ బరుసఁదనమున వశతా, పాత్త్రములుగఁ జేయుదె సుచరిత్త్ర యుదాసీనన్పపరీక్ష నడచునే. భార. ఆశ్ర. ౨. ౪౮.

సీ... చెలిమి చుట్టఱికంబు చెల్మి నెమ్మి నెయ్యము నేస్తము నెయ్యమి సంగడి... గీ... అనఁ, బరఁగుచుండును మిత్త్రభావంబు ... ఆం. భా. ౨. ౧౮౬.

ఉ. ఇమ్మెయి నర్థ మెల్లను వ్యయింపఁ బురిం గల వైశ్యు లందఱుఁ, నెమ్మిఁ బురందరుఁ గదిసి... విక్ర. ౨. ౧౬౬.

౩. ఆసక్తి, తత్పరత.

ఉ. నెట్టన నశ్వమేధములు నెమ్మి ననేకము చేసి వైరులం, గిట్టి వధించి లోకములఁ గీర్తి దళంబుగ నించె మించఁగా. వి. పు. ౫, ౭౫.

గీ. మఱియు సగ్ధమూలము లైనమహితపుణ్య, కర్మములు నెమ్మి నొనరించు ధర్మనిరతి. విక్ర. ౨. ౧౬౫.

౪. ప్రసాదము, అనుగ్రహము.

ఆ... పెక్కు లేండ్లు నిష్ఠ, గురుని గురుతనూజుఁ గొలిచి యయ్యిరువుర, నెమ్మి వడసెఁ దనదు నేర్పుపేర్మి. భార. ఆది. ౩. ౧౧౦.

౫. సుఖము; సుఖస్థితి.

క. అనఘా నీప్రస్తవమున, నని నీల్గినవీరభటుల యనుపోష్యులనెల్లను బ్రోతె భోజనాచ్ఛా, దనముల వారలకు నెమ్మి దఱుఁగక యుండఁ. భార. సభా. ౧. ౩౯.

శా... ఈవసుమతీచక్రేశపుష్పాయుధుండు... భై, మీదాంపత్యమునం జిరాయు వయి నెమ్మిం బొందుఁగా కంతయుఁ. నైష. ౭౬.

క. వమ్మెఱుఁగు దెదిరి నెఱుఁగుదు, నెమ్మి యెఱుఁగు ధర్మసిద్ధినెఱి యెఱుఁగుదు వ్యాళ్య ములపద్ధతి నెఱుఁగుదు, పామ్మెవ్వఁడ నేను నీకు బుద్ధులు సెప్పఁ. భార. ఉద్యో. ౩. ౩౪.

౬. క్షేమము, కుశలవార్త.

గీ. అన్న గాదిలిచుట్టము వగుచు నేని, నెమ్మి యెఱిఁగించి యుసురులు నిలిపినట్టి, నిన్నెకింతయు నగ్గింప నేరను ... అచ్చ. రా. సుం. ౮౬.

౭. సంతోషము, ప్రీతి.

ఆ... ఇమ్మహీభారంబు, నీవ తాల్ప వలయు నెమ్మితోడ. భార. ఆది. ౨. ౧౨౫.

క. నెమ్మిని నీదక్షిణహస్తమ్మున నెనువ్రేలు దుని మి దక్షిణ యిమ్మిష్ట మ్మిది... భార. ఆది. ౫. ౨౪౩.

క. అమ్మేటిగేస్తునకుఁ గడు, నెమ్మి యొనర్చుచును ...నీలా. ౧. ౫౧.

౮. నిర్భయత్వము, నెమ్మది.

క. ఇమ్మణిమతీపురంబునఁ, దమ్ముండును దాను నతిముదంబున నుండుఁ, నెమ్మిని నిల్వలుఁ డనువాఁ, డిమ్మహి ధనవంతుఁ డతఁడ యెవ్వరి కంటెఁ. భార. అర. ౨. ౩౩౮.

చ. అనవుడు బ్రహ్మదత్తుఁ డది యట్టిద నీదెసఁ గీడు లేదు నీ, చనుటకు నామనం బతివిషాదముఁ బొందెడుఁ దొంటియట్ల నెమ్మిన నిలుమన్న... భార. శాం. ౩. ౨౫౨.

గీ. నిమ్మళం బన నెమ్మి నా నెమ్మది యనఁ, దనరు పేళ్లు నిరాతంకమునకు నీళ. ఆం. సం. నూన. ౬౯.

౯: నెమ్మిక, నెమ్మి సేయు.

నెమ్మి[4]. వి. (సం. నేమిః.) నేమి, బండిచక్రమునకు చుట్టునుండుకమ్మి.

గీ. నేమి దనరారుచుండును నెమ్ము నెమ్మి, కమ్మి యనఁగను... ఆం. భా. ౨. ౨౦౨.

ఆ. అంచు లైదు నెమ్ము లాలు శాఖులు మాఁడ్సు

మ. విదితం బైనతపంబు సేయుచునెడ నేవిఘ్నం
బులు లేక నెమ్మది వర్తింతురె యెల్లధర్మ
ములు సంపన్నంబులే నిచ్చలున్. పద్మ.౭.
౧.౨౭.

౩. సుహృదయము, విశాలహృదయము.

క. కావలె మఱందులు ననుచును, నీవు కృపాతి
శయ మెసఁగ నెమ్మది మమ్ముం,గావను భావను
దలఁచి రమావర కలిపికొని తిరిగి మన్నిం
చుటకున్. భార. శాం. ౧. ౩౮౭.

ఆ...సుహృదయము నెమ్మది యనఁ దగు మ
హేశ. ఆం. భా. ౧. ౧౦౦.

నెమ్మనము=నెమ్మది. వి. (నెఱ + మనము.) నిండు మనస్సు; మనస్సు.

క.కమ్ములఁ దవిలెడు నేఁక,కొమ్ములు నెమ్ములను
నుభటకోటులయమ్ముల్,నెమ్మనమునూఁచె
అంపఁగ...శ. హరి. ౧. ౧౪౬.

సీ.యుష్మత్కృపాసముద్భూదితసంతోషంబునిం
డి దైవారె నానెమ్మనమున. హా. ౪.౫౭.

క.నానెమ్మన మినుమా నీ,మానవిశానమున మన
సు మన్నన నన్నో,మానిని నీమనమున నను,
మానము మానమును మాని మను మను నె
మ్మిన్. కళా. ౩. ౨౨౦.

నెమ్మలి=నెమిలి. (చూ. నెమ్మలిపరుఁజు.)

జ : నెమ్మలిపరుఁజు.

నెమ్మలిపరుఁజో. వి. (√నెమ్మలి.) ఖడ్గాది ముష్టిసంగ్రాహ్యతలము, కత్తిపిడి.

శ..ఖడ్గాదిముష్టిసంగ్రాహ్యతలము. గీ. పరుఁజ
నఁ బరుం జనంగను బరఁగు వదిరెమె, చనును
నెమలిపరుఁజు గాజాపరుఁ జన.ఆం.భా.౨.
౨౧౫. (బ్రా.చి. ని. పా, "నెమ్మిలిపరుఁజు"
శ. ర.)

నెమ్మి[1]=నెమిలి.

సీ. [illegible] నెమ్మికి సా
టిలు నేర్పు[illegible]. [illegible]. ౩. ౧౧౪.

మ. తలిరుంబోఁడి [illegible]
ధంబుతో, [illegible] పూరించఁగ
మన్ [illegible]
గుము [illegible] నెమ్ములన్ జేరు
[illegible] బంబుల్
బల్ [illegible]. కృ. శకుం. ౨.
౧౧.

సీ. కన్ను లీఁకలచంద్రికములుగా ఘనపుచేల నె
మ్మిగా బలమైన [illegible]. ఉ.రా.౩.
౧౫౨. ఆం. సం. తి. ౧.౨.

జ: [illegible]

నెమ్మి[2]. వి. (సం. నేమిః.) [illegible]

వ...[illegible] కలువుల
[illegible]...పి. శకుం.
౨. ౧౪.

సీ. పాలసంకులు [illegible] బరివంత పండులు
జటిసుటిపఁ[illegible]...కా. శ్రీ. ౩. ౫౯.

సీ...నెమ్మి,యన నేమిసంజ్ఞ యగా...ఆం. భా.
౨. ౪౩. ఆం. సం. నా. గా.

నెమ్మి[3]=నెమ్మిక. వి. ౧. ప్రేమము, అనురాగము.

గీ...కరము,నెమ్మిఁ జేసిత దీనిఁ బాణిగ్రహణ
ము. భార. అది. ౪. ౧౦౫.

క. నెమ్మి గలవాని నాచి,త్త మెఱిఁగెడువాని
విదుర ధర్మప్రియుం డా,తిమ్ము నిట పేరఁ
దోడ్కొని, రమ్మనుము కామ్యకాభ్యర
ణ్యాటవికిన్. భార. అర. ౧.౫౩.

క.నెమ్మి గలవారి నొల్లరు, తమ్ముల్లనివారి ననుకఁ
దగుఁడదు రథిక, త్వ మెఱిఁగి యెఱిఁగితో
డరుదు, రిమ్మలఁగనియట్టిభార లిధపుర
సాధా. భార. ఉద్యో. ౨. ౩౪.

౨. స్నేహము, మిత్త్రిభావము.

క. మిత్త్రినరపతుల శాత్త్రవ, ధాత్త్రీశులనెమ్మిఁ బరుసఁదనమున వళితా, పాత్త్రములుగఁ జేయుదె సుచరిత్త్ర యుదాసీనన్నపపరీక్ష నడచునే. భార. ఆశ్ర. ౨. ౪౮.

సీ... చెలిమి చుట్టరికంబు చెల్లి నెమ్మి, నెయ్యము నేస్తము నెయ్యమి సంగడి... గీ... అనఁ, బరఁగుచుండును మిత్త్రభావంబు ... ఆం. భా. ౨. ౧౮౬.

ఉ. ఇమ్మెయి నర్థ మెల్లను వ్యయింపఁ బురిం గల వైశ్య లందఱుఁన్, నెమ్మిఁ బురందరుఁన్ గదిసి...విక్ర. ౨. ౧౬౬.

౩. ఆసక్తి, తత్పరత.

ఉ. నెట్టన నశ్వమేధములు నెమ్మి ననేకము చేసి వైరులం, గిట్టి వధించి లోకములఁ గీర్తి దళంబుగ నించె మించఁగా. వి. పు. ౫, ౪౫.

గీ. మఱియు నగమూలము లైనమహితపుణ్య, కర్మములు నెమ్మి నొనరించు ధర్మనిరతి. విక్ర. ౨. ౧౬౫.

౪. ప్రసాదము, అనుగ్రహము.

ఆ... పెక్కు లేండ్లు నిమ్మ, గురుని గురుతనూజుఁ గొలిచి యయ్యిరువుర, నెమ్మి వడసెఁ దనదు నేర్పుపేర్మి. భార. ఆది. ౩. ౧౧౦.

౫. సుఖము; సుఖస్థితి.

క. అనఘా నీ ప్రస్తవమున, నని నీల్గినవీరభటుల యనుపోష్యులనెల్లను బ్రోతె భోజనాచ్ఛా, దనముల వారలకు నెమ్మి దఱుఁగక యుండఁన్. భార. సభా. ౧. ౩౯.

శా... ఈవసుమతీచక్రేశపుష్పాయుధుండు... శ్రీ, మీదాంపత్యమునం జిరాయువయి నెమ్మిం బొందుఁగా కింతయుఁన్. నైష. ౬. ౭౬.

క. మమ్మెఱుఁగు దెదిరి నెఱుఁగుదు, నెమ్మి యొఱుఁగు ధర్మసిద్ధి నెఱి యెఱుఁగుదు వాక్యమ్ములపద్ధతి నెఱుఁగుదు, పామ్మెవ్వఁడ నేను నీకు బుద్ధులు సెప్పఁగ. భార. ఉద్యో. ౩. ౩౪.

౬. క్షేమము, కుశలవార్త.

గీ. అన్న గాదిలిచుట్టము వగుచు లేని, నెమ్మి యెఱిఁగించి యసురులు నిలిపినట్టిని నొన్ని కింతయు సగ్గింప నేరను ... అచ్చ. రా. సుం. ౮౬.

౭. సంతోషము, ప్రీతి.

ఆ... ఇమ్మహీభారంబు, నీవ తాల్ప వలయు నెమ్మి తోడ. భార. ఆది. ౨. ౧౨౫.

క. నెమ్మిని నీదక్షిణహ, స్తమ్మున నెనువ్రేలు దుని మి దక్షిణ యి మ్మిట్ట మ్మిది...భార. ఆది. ౫. ౨౪౩.

క. అమ్మేటిగేస్తునకుఁ గడు, నెమ్మి యొనర్చుచును ...నీలా. ౧. ౫౧.

౮. నిర్భయత్వము, నెమ్మది.

క. ఇమ్మణిమతీపురంబునఁ, దమ్ముండును దాను నతిముదంబున నుండఁన్, నెమ్మిని నిల్వలుఁ డనువాఁ, డిమ్మహి ధనవంతుఁ డతఁడ యెవ్వరి కంటెన్. భార. అర. ౨. ౩౩౮.

చ. అనవుడు బ్రహ్మదత్తుఁ డది యట్టిద నీదెసఁ గీడు లేదు నీ, చనుటకు సామనం బతివిషాదముఁ బొందెదుఁ దాఁటియట్ల నెమ్మిన నిలుమన్న...భార. శాం. ౩. ౨౫౨.

గీ. నిమ్మళం బన నెమ్మి నా నెమ్మది యనఁ, దనరు పేళ్లు నిరాతంకమునకు నీళ. ఆం.సం.నూన. ౬౯.

జః నెమ్మిక, నెమ్మిసేయు.

నెమ్మి[4]. వి. (సం. నేమిః.) నేమి, బండిచక్రమునకు చుట్టునుండుకమ్మి.

గీ. నేమి దనరారుచుండును నెమ్ము నెమ్మి, కమ్మి యనఁగను...ఆం. భా. ౨. ౨౦౨.

ఆ. అంచు తెడు నెమ్ము లాఱు శాఖలు మాఁడు,

కలిగి నూత్నగమనకలిత మగుచు, సంయ
మీంద్ర వినుము సంవత్సరాకృతిఁ, గాలచ
క్ర మందుఁ గ్రాలుచుండు. వి. పు. ౩. ౧౫౮.

నెమ్మించు. స. క్రి. (నెఱ + మించు.) అతిశయించు.

వ... లేఁతవెన్నెలల నెమ్మించు క్రొమ్మించులుం గల మేడలును... పి. శకుం. ౧. ౮౫.

నెమ్మిక=నెమ్మి³. వి. (నెమ్మి³ + ఇక-స్వార్థమున.) ప్రేమము, అనురాగము.

ఉ. నేయము లజ్జయుం గరుణ నెమ్మిక శోభ
యొకరేఖ మే, నేయెడఁ జూచినన్ మదికి
నించుక యించుక... రస. ౩. గుచ్ఛము.
(శ. ర. పా.)

నెమ్మిజొట్టు. వి. (√నెమ్మి¹.) బర్హిచూడము. (శ. ర.)

నెమ్మిరవుతు. వి. (నెమ్మి¹ + రవుతు.) మయూరవాహనుఁడు, కుమారస్వామి. (శ. ర.)

నెమ్మితేఁడు. వి. (నెమ్మి¹ + ఱేఁడు.) మయూరవాహనుఁడు, కుమారస్వామి. (శ. ర.)

నెమ్మిలి=నెమలి. (శ. ర.)

నెమ్మిసేయు. అ. క్రి. (నెమ్మి³ + చేయు.) సంతోషపడు, ప్రీతినందు.

గీ. ఊరుసంవాహనమునకు నుత్సహించు, ఘన
నితంబంబుపై నుండ మనసువెట్టు, నిమ్న
నాభికి డగ్గఁగ నెమ్మిసేయుఁ, బద్మలోచన
మరగి భూపాలుశరము. నైష. ౭. ౧౭౨.

నెమ్ము¹. వి. తడి, తేమ. (శ. ర. బ్రా.)
జః నెమ్ముకొను.

నెమ్ము². వి. (త. నెమ్బు - 'బ' అని శ. ర.) ౧. రెండువైపులను మొన గలిగి బల్లలు మొదలగువానిని అంటఁగూర్చుటకుపయోగించు మేకు.

ద్వి. తలుపు నెమ్ములు గ్రక్కదలఁ దన్నుఁ దను
చు. పండితా. దీక్షా. ౮౩ పు.

౨. బండిచక్రమునకు చుట్టు నుండుకట్టు, నేమి. ఆం. భా. ౨. ౨౧౨.

౩. (ఎమ్ము.) ఎముక, అస్థి.

సీ. అస్థిమయమారాశ్యలలను నెమ్ము లనంగ... ఆం. భా. ౩. ౮౪.

క. వెల్లగ మఱియును డెందము, చిల్లులు వో
నేసి నతఁడు చిదురుపనెమ్ముల్, మెల్లనె
ధైర్యరమాసతి, యిల్లింపఁగఁ బట్టుపెద్దజల్లెడ
యనఁగన్. చంద్రా. ౫. ౮౫.

నెమ్ముకొను. అ. క్రి. (నెమ్ము¹ + కొను.) చెమ్మగిల్లు.

(వ్యవ.) అగ్గిపుల్లలు నెమ్ముకొన్నవి.

నెమ్మేను. వి. (నెఱి + మేను.) చక్కనిశరీరము; శరీరము.

గీ. అతులమాణిక్యదీపము లాన్ప్రగామిఁ, దనదు
నెమ్మేనిచాయ నత్తఱి శయించి, యున్నయ
డింగంపుఁ బూఁబోఁడ్ల... దశా. ౧. ౨౪౦.

క... ననుఁ, గనుఁగొని నెమ్మేను మిగుల గడగడ
వడఁకన్. శవా. ౩. ౧౮౫.

గీ. మేను నెమ్మేను పై మయి మే మెయి
యొడలు, లన శరీరంబు దనరు... ఆం. భా.
౨. ౧౩౪. ఉ. రా. ౫. ౨౪౫.

నెమ్మొగము=నెమ్మోము. వి.
(నిండుమొగము; మొగము.)

చ. నగరిసమీప మైన నరనాథునిసన్నిధి శోభ
టించినె, మ్మొఁము వివర్ణతం బొరయ నయ్యెఁగ
... లక్ష్మణకుమారకుఁ డాన్ప్పుఁ దున్నచోటి
కిన్. నిర్వ. ౯. ౫౯.

సీ... అదర్శంబు నెమ్మొగం బగుట పొందియును
గలదె... అము. ౨. ౩౦.

(చక్కనిముఖము.)

చ. పుడమిమిథునంబు [illegible]

నయేని నల్లన, వ్వేడునభినన్యునెమ్మొగము
చేయఁగుపాలును బోలనేర్చునే. భార. ద్రో.
౨. ౧౪౫.

నెమ్మోము. వి. ౧. (నెఱ + మోము.) నిండుమొగము; మొగము.

సీ. చెలువంపునెమ్మోము సెలమిసొం పినుమడిగా నల్ల నవ్వినఁ గాదె యింతి. భార. విరా. ౨. ౪౫.

౨. (నెఱి + మోము.) చక్కనిముఖము.

సీ. దౌహృదశ్రీ నిల్చుధవళాంబుజముపోల్కిఁ దెలిగఁటినెమ్మోము దెల్లనయ్యె. ఉ. రా. ౨. ౧౩౮.

నెయి = నెయ్యి. వి. ఆజ్యము. (దీనికి ప్రథమైక వచనమునందే ప్రయోగములు కానవచ్చుచున్నవి.)

చ. మగలవనోనివాసముల మానిని ద్రుజ్మద నాస్త్రపావకుఁ, దగులంకొనఁ రగిల్చి చిర నవ్వనుగందపుఁగొండగాడ్పుచేఁ, బొగలెగయించి పల్కునెయి వోయుచు మండఁగ మాయకట్టెచే, నెగసనఁ ద్రోచి యార్పఁ దగునించుకయించుక మూర్తిఁ తుంపరఁ. కాశీ. ౪. ౩౪.

గీ. బూదిలో వేల్చునెయివోలె బొల్లుపోవు. శేవ. ౫. ౨౫౧.

వ... నిత్యమానుండునెయి... దశా. ౪. ౬౭౭.

నెయ్యపుఱేఁడు. వి. (నెయ్యము + ఱేఁడు.) వలరాజు, మన్మథుఁడు.

ఉ. తొయ్యలి ముద్దరాలు కుచదుర్గము లాత్తశిఖరోక్కవంచనఁ, నెయ్యపుఱేఁ పాల్పడిచి నీవియుఁ గోల్పడఁగాఁ దలంచెఁగా, కయ్యెడ చేలకో యునిచె నాత్తశయ్యాతయుఁబు మున్నె లో, నయ్యెపరాగమై నృపకరార్ప ణకింకఁ బెనంగనేర్చునే. వసు. ౬. ౭౭.

నెయ్యమాడు. అ. క్రి. (నెయ్యము + ఆడు.) చెలిమిచేయు, స్నేహించు.

సీ... నూఁగారుసౌరు శంబరవైరినిడువాలువాలుతో నెయ్యమాడ. వి. పు. ౨. ౨౦౯. (ఇది ఔపమ్యద్యోతకము.)

నెయ్యమి = నెయ్యము. వి. ౧. స్నేహము, మైత్రి.

సీ. నెయ్యము నేస్తము నెయ్యమి సంగడి...

గీ... పొందిక యనఁ, బరఁగుచుండును మిత్ర భావంబు... ఆం. భా. ౨. ౧౭౯.

౨. ప్రేమ, అనురాగము.

సీ. నెయ్యము నెయ్యమి నెమ్మి నేస్తము నెనరెలమి మేల్యారిమి చెలిమి యరితి. గీ... మక్కువ యనఁ, బ్రేమ దోఁచును... ఆం. భా. ౧. ౧౩౯.

౩. ప్రీతి, సంతోషము.

క. ఆయ్యా కల దోకయుపవన, మియ్యుపవన సీమ నిప్పుడే నేర్చుగతిఁ, నెయ్యమి నొక పూఁజప్పర, మెయ్యన రచియించితిని సమజ్జ్వలభంగిఁ. చమ. ౧. ౯౦.

నెయ్యము = నెయ్యమి. వి. (సం. స్నేహః. క. నెయ్. త. నేయం.) ౧. స్నేహము, మైత్రి.

ఉ. నెయ్యము దప్ప నొండొకటి నీయెడఁ దోఁచెనె నాదుపల్కులం, దెయ్యెడ సంజయా... భార. ఉద్యో. ౧. ౩౦౪.

క. కయ్యము గాని తెఱంగున, నెయ్యం బగునట్లుగాఁగ నెఱఁ బలికితి... భార. ఉద్యో. ౪. ౩౫. ఆం. భా. ౨. ౧౭౯.

౨. ప్రేమ, అనురాగము; వలపు.

ఉ. నీవు సుభద్రకంటెఁ గడునెయ్యము గారవముం దలిర్ప సంభావనసేయు దిట్టినఁ బంకజనాభ... సభకు నీడ్చెఁ గులాంగన నిట్లొనర్తురే భార. ఉద్యో. ౩. ౧౧౦.

ఉ. నెయ్యము లేనిసంగతియు నిక్కము లేని వచోవిలాసముల్..., కయ్యము లేనిశూర

శేయుఁ గైకొని యూరక మెచ్చ వచ్చునే.
ఉ. హరి. ౫. ౩౨. నైష. ౨. ౪౪.

ఆ...వనాంతరమున రేతస్స్కన్ద,మయ్యె నవ
నిపతికి నెయ్య మెసర. భార.ఆది.౩.౨౪.

చ...నె,య్యము హృదయేశు దూఱ వల దంచు
నిరోధ మొనర్చెనో యనఁ. నరస.౩.౪౨.

౩. ప్రీతి, సంతోషము.
వ...కలన నెక్కటికయ్యంపు నెయ్యంబునం జె
నంగువారును...విక్ర. ౪. ౭౭.

గీ. ఆట్టిగోలోకమునయందు నధివసింతు, రభవు
చేఁ బ్రొద్దుప్రొద్దు నెయ్యంబుఁ గనుచు.కాశీ.
౨. ౭౭.

౪. తమి, ఆసక్తి.
సీ. అమృతహోత్సవము నెయ్యమ్మున జూడంగఁ
దివిరి...భార.ఆది. ౬. ౧౯౨. (ఇంపు అని
శ.ర.)

౫. ఒప్పిదము, మనోహరత.
సీ. నాఁటినాఁటికిఁ బ్రోదినపకంపుఁదీవలనునుబో
దనెయ్యంబు నూలుకొలిపి. భాగ.౭.౨౬౬.

౬. బాంధవ్యము, చుట్టఱికము.
గీ. అగవుతగవు లటంచు నెయ్యంబు లనుచు,
నంపకము లంచు మఱి యెన్నియైనఁ గలవు,
కాంక్షలు...కువల. ౩. ౬౫.

విశే. ప్రియము, ఇష్టము; అనుకూలము.
సీ. నీకుఁ బ్రెగ్గడయును నెయ్యంపుఁజెలియు నై
కయ్యంబునకు నెప్డు కాలుద్రవ్వ. భార.
ఉద్యో. ౪. ౨౩౪.

సీ. పేమణిహనుమంత బిరుదాంకు లగురాఘవా
రికి నెయ్యంపువరసుతుండు. నైష.౧.౩౨.

క. ఈనయమునఁ గడునెయ్యము,గా నడువఁగఁ
విశ్వసించె ఖచరాధీశుఁ, దానవనాథుఁడు
...దశా. ౨. ౧౩౦.

నెయ్యపుఁగలను=సురతము.
మ. తళుకుంజప్పరకోళ్లమంచమున నిద్దాజాజి
పూసెజ్జపైఁ, బలుకుంజిల్కలకోల్కి రాచిలు
కబాబాసాహిబూ నెయ్యపుఁ, గలనఁ బో
ఖ్యము గాంచి మై బడలఁగా గాటంపు
నిట్టూర్పు, ల్వాలుమఁ నిద్రగుఁ డైనపద్మ
భవు నాలోకించి గోలు...లఁ. దశా. ౧.
౨౬౮.

నెయ్యపుఁగినుక=ప్రణయకోపము.
చ. నను భవదీయదాసుని మనంబున నెయ్యపుఁ
గినుకఁ బూని తొలఁచినను నీవు మన్న
నయు...పారి. ౧. ౧౨౩.

నెయ్యపుటలుక=ప్రణయకలహము.
క. పాలయలుక యనఁగ నెయ్యపుటలుక యనఁ
బ్రణయకలహ మలరారు...అం. శే. ౬౨.

జ: నెయ్యపుతోడు, నెయ్యమాడు, నెయ్యరి,
నెయ్యుఁడు, నెయ్యురాలు.

నెయ్యరి. విశే. (నెయ్యము+అరి.) స్నేహితు
రాలు; స్నేహితుఁడు.
సీ. నేర్పులేక చెడంగ నెండవేగురు నుండి యన
నోడువారు నెయ్యరులు గారు. రామా.౪.
౪౪. (చి. ని. శ. ర. పా.)

నెయ్యి=నెయి, నేయి. (దీనికి ప్రథమైకవచనమం
దే ప్రయోగములు గానవచ్చుచున్నవి.) ౧. ఆ
జ్యము.
క. నేయి నెయి నెయ్యి నే యనఁ,బాయక శబ్ద
ముల నిలుచుఁ బర్వతనిలయా. సర్వ. శా.
౧౧౪.

సీ. ప్రక్షాళితం బైనపసిఁడిచట్టుపమున నన్నంబు
సునిచి నె య్యభిఘరించి. కాశీ. ౬.౧౪౧.

గీ. అనిన నెయ్యి వోసినయగ్గియట్లు మండి.విక్ర.
౩. ౬౪.

౨. చమురు, క్రొవ్వు.
క. చెడుగఱ్ఱల గ్రుచ్చినసం,జూడు మంటలఁ దగి
లి నెయ్యి జోటజోట వడియుఁ. మను చ.
౪. ౧౭.

పా: పాయసమునఁ బై నెయ్యి యలికినట్లు. (తలవని తలంపుగ శుభ మొనగూడుట.)

ద్వి. నెరయఁ బాయసమునఁ బై నెయ్యి యల్కినట్టి, యొగవు నా కయ్యె నాయొడయ సోమేశ. పండితా. పురా. ౧౩౧ పా.

నెయ్యుఁడు. విణ. (బ. నెయ్యురు, నెయ్యురులు.) ౧. మిత్రుఁడు, స్నేహితుఁడు.

ఉ. వానికి నెయ్యుఁ డై యమరవంద్యపదాంబుజుఁ డంబికాబృహత్పీనపయోధరాగ్రపరిపీడితవక్షుఁడు...భార. సభా. ౧. ౬౬.

క. భవదీయస్నేహమునా, కవిరళతేజోనిధాయి యగు నెయ్యుఁడ వై తవరవలేక మనీషి, ప్రవరా వర్తింపు మన హిరణ్యకుఁ డనియెన్. వేం. పంచ. ౨. ౪౧.

క. పురపురఁ బొక్కుచు బకపతి, కరంకమునం జేరఁ బనిచి గారవమున నెయ్యురఁ దాను నగ్ని యిచ్చి యసురపతి యున్నంత వచ్చె సురపతి నెమ్మిన్. భార. శాం. ౩. ౫౧౨.

ద్వి...చెలియును నెయ్యుర లైనయట్టి,కన్నియల్ గొలువ...ద్వి. పరమ. ౫. ౪౧౧. నిర్వ. ౩. ౧౧.

౨. ప్రేమాస్పదుఁడు, ఇష్టుఁడు.

చ. అనుమతి నెయ్యుఁడున్ హితుఁడు నైనవ యస్యుఁడు సేయుకృత్యము, ల్గావరఁగఁ జేసి తీవు...భా. రా. కిష్కిం. ౬౪.

ఆ. నెయ్యుఁ డట్టిపనికి నియతుఁడ తగుఁ గాక, గృహితకంబె చేటె కీడు గలదె, గురుహితంబు నూఁది యురిఁ బడ నే నోప, ననుచు బ్రహ్మచర్య మయ్యుతుఁ డొంది. పాండు. ౫. ౧౭౫.

క. హనుమంతుఁ డనెడి పేరం, దనరారెడువాఁడఁ దొవలదాయయానుఁగుబిడ్డనికిం గడు నెయ్యుఁడ నీ, వెనిమిటికిం గూర్చునట్టి బిరుదుమగండన్. అచ్చ. రా. సుం. ౬౫.

నెయ్యురాలు. విణ. ౧. స్నేహితురాలు, నేస్తకత్తె. (శ. ర.) ౨. ప్రియురాలు, ఇష్టురాలు.

గీ. చొచ్చి తన నెయ్యురాలికిఁ జూపి దాని,తల్లి పాత్రరలాడ సా మెల్ల నొసఁగె. ప్రబంధ. ౭౨౪.

నెర=నెఱ, నెఱా, నేఱా. విణ. (√ నెరయు.)

౧. పూర్ణము, గొప్పది.

మ. నెఱవిల్కాఁడవు నీవె రామ...రామా. ౬. ఆ. (శ. ర.)

౨. నేర్పరి, ఉపాయశాలి.

గీ. మత్తకరిదండ నెర యైనమావటీఁడు, బుద్ధి యెఱుఁగనికొమరునిపొంత దాది, యతులగర్వాంధుఁ డగురాజునండ నాప్తమంత్రి యొకవేళ నైన నేమఱఁ దరంబె. శుక. ౧. ౨౪౬.

క్రి. విణ. ద్రు. మిక్కిలి, అధికముగా; పూర్ణముగా.

మ. పురిమభ్రంకషసౌధపంక్తిఁ గని వేల్పుం దఁతి శైలాళి యం,చు రహిం గొమ్ములఁ ద్రవ్వి యాడుటకు నచ్చోఁ జేరి యందు గ్రవ్వె,ఖరిఁ గన్పట్టెడుకృత్రిమేభరిపుసంఘంబుల్ నిరీక్షింప వే, నెరఁ బాఱున్ వెలవెల్ల నై యనిమిషుల్ నిర్విణ్ణు లై చూడఁగన్. ఘటికా. ౨. ౨౦౦.

క. ధగశునకభోగ్యమును నిహా,పరదూరము నైన తను వుపాదేయముగా, నెర నమ్మి వస్త్రమాల్యా,భరణంబు లలంకరించు పామరజనులున్. భాగ. ౩. ౪౭౭. (చి. ని. పా. 'తనువుఁ బాథేయముగా నెఱి నమ్మి' అని ముద్రి. పా.)

నెరడు. విణ. విషమము, ఎచ్చుతగ్గులు కలది.

సీ. వహా క్తికం బొప్పను ముత్తియ మన...గీ. అదియు నెర డైన గొగ్గి యం చనఁగ వెలయు. ఆం. భా. ౨. ౨౬౭.

నెరపు=నెఱపు. స. క్రి. (√నెరయు.) ౧. నించు; అతిశయింపఁజేయు. (శ. ర.) ౨. వెలయించు, ప్రకటించు; చూపు.

గీ. బ్రాహ్మణులయందు గురులందు బంధులందు, భక్తివిశ్వాససౌహార్దపరత నెరపు. సైమ. ౪. ౯.

సీ. బంధురమురజాదిధింధిమిధ్వానంబు బహుళగర్జావిజృంభణము నెరప. దశా. ౧. ౩౬౫.

గీ... సౌరు, నెరపు నెఱవేల్ప నాపది నిలుచుగాత. అచ్చ. రా. బాల. ౪.

౩. ప్రసరింపఁజేయు, వ్యాపింపఁజేయు.

సీ. సురభిళశ్వసనంబు నెరపె సీధుకవల్లి గుచ్ఛంబు దావులు సోఁకఁ గ్రోవిరెమ్మ. వసు. ౧. ౧౫౮.

౪. చిమ్ము, వెదఁజల్లు.

చ. పరిగొని వచ్చి వేదికలపై రుధిరంబులు సల్లి మాంసముల్, నెరపుచు యజ్ఞవిఘ్న మవలీల నొనర్తురు... భా. రా. బాల. ౧౪౩.

సీ. తనుఁ గల్పలతికగాఁ దలఁచి ప్రాలేయకారిఁ గరము రత్నఫలాళి నెరపి నిలిపె. వసు. ౬. ౧౬.

౫. పఱచు, విరివిజేయు.

చ... విక్రమమూర్తి మై, నెరపినమౌక్తికంబు లన... భల్లాణ. ౫ ఆ. (శ. ర.)

సీ. ఒడికంబుగా వ్రేసి యొక్కింత నేలపై నిరుసువడ్లను బోసి యొద్ద నెరపి. దశకు. ౧౦. ౧౦౫.

౬. నెఱవేర్చు, జరపు.

వ... అట్టివసంతసమయమునం బురందరాదేశంబు నెరపం బూని చనుదెంచినవనజలోచనలు... నృసిం. ౨. ౪౬.

౭. కావించు, చేయు.

గీ. తరళక్షైదూర్యవరభికల్ తెరలు నెరప. వసు. ౨. ౨౩.

గీ. నెరప నొప్పదు జూదంబు నృపకుమార. పి. శకుం. ౪. ౧౬౪. (ఇట 'ఆడు' అని భావము.)

విణ. అధికము, వ్యాప్తము.

గీ. నెరపు [illegible]... కాశీ. ఖం. [illegible]

మ. నెర [illegible] హరి. ౫. ౧౦౧.

సీ. నెరపు [illegible] దనయుట్టియరికట్టుకొనుచు [illegible] విష్ణు. ౫. ౩౭.

నెరయించు. స. క్రి. (√నెరయు.) వ్యాపింపఁజేయు, ప్రసరింపఁజేయు.

మ... ఘూర్ణాలముల్ నేల [illegible] నెరయించి [illegible] భా. రా. యు. ౧౪౬.

సీ. నెరయించు [illegible] సకలప్రపంచంబు సంతతముగ. కాశీ. ౫. ౯౦.

నెరయిక. వి. (√నెరయు.) నెరయుట. (శ.ర.)

నెరయు=నెఱయు. అ. క్రి. (స. నెరపు.) (దీని తుమున్నంతరూపము "పూర్ణముగా, అధికముగా" అనునర్థమున వ్యతిరేకక్రియలతోఁ గూడి కొన్నిచట్ల "ఎంతమాత్రము, బొత్తిగా" అను నర్థము నిచ్చును.) ౧. నిండు, పూర్ణమగు; అతిశయించు.

క. తరళీకయనాజ్ఞాదశములు, [illegible] మున్న చల్లి నృపసుతుఁ బూజించిరి... భార. ఆది. ౩. ౧౫౪.

మ. కరికుంభంబులు మూఁపులందు [illegible] ఘుర్ఘాంబువుల్ [illegible] నెరయన్ గోపకు లంతనంత మలయన్... భాగ. ౧౦ పూ. ౧౩౭౧.

ద్వి. ఆతతసామభేదాదుల నొప్ప, నీతిక్రమం

బుల నెరసినవాఁడా. రం. రా. బాల. ౩
పా. ౨౮ పం.

సీ. భూనాయకుండును...కై సేయంగ భూష
ణంబులతలంపునను బారి,యవి మున్నుఁ దాఁ
బెట్టినట్టిచో టరయించి ...గీ. నెగయ తే
కున్కి విని యారం నేఁడు వింత్యచందములు
పుట్టె...పరమ. ౩. ౫౩.

ఆ. ధనము నెరయ లేదు తల మున్నె గోఁతిగిం
చు,కొన్నవాఁడు గాన నున్నతలఁపు,లుడిగి
సీమ వెడల నడచునే శాస్త్రోక్త,శిక్ష యితని
కట్ల సేయుఁ డనుచు. వై జ. ౪. ౧౧౩.

౨. వ్యాపించు, ప్రసరించు.

మాలిని...ఇంద్రుం,డరిగె దివికి దివ్యానంతర
త్నాంశుజాల,స్ఫురితసురవిమానంబుల్ నభో
భాగ మెల్లన్, నెగసి వెలుఁగుచుండెన్
నిర్జరశ్రేణితోడన్. భార. ఆది. ౭.౧౯౩.

సీ. ఇందుబింబముమీఁదికిందు చందంబునఁ గురు
లు నెమ్మొగమున నెరసి యుండ. భార.
విరా. ౨. ౧౩౭.

మ. ధరణీమండలి నెందునుం బరగి పాతాళం
బునం బర్వి నిర్జరనాథప్రముఖామరాఖిల
నివాసశ్రేణులం దోలి మై,నెరసెన్ బంకజ
సంభవాలయముంకన్ నిండారె నవ్వేళ శ్రీ,
కరదైతేయుతనూభవోద్భవకథాకల్యాణము
ద్ఘోష. మై. నృసిం. ౩. ౧౪౧.

౩. చెదరు; చెదరిపడు; పడు.

ద్వి. ఆదటఁ గనుఁగొనునప్పు డయ్యింతి,నెరసి
నకురులును నెఱి ధూళిఁ దూలి,విరిసినసీమం
తవీథియు...ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౨౦౮౫.

గీ. భూమిసుతశిరంబున నున్న పుష్పమాల, నేలఁ
బడి యున్నయది దీనిఁ బోలఁ జూచు, మ
నుజ విరులివి నెరసిన పవనిపుత్త్రి,యుండ
నోపు నీఘన మగుకొండమీఁద. భా. రా.
అర. ౨. ౩౧౨.

చ...కేలుదోయి నొం,డొరుపయి సమ్మదంబు
లిగుర్కొత్తఁగ మాటికిఁ జల్లుసేసఁబ్రా,ల్నెరసె
ననంగ వ్రాలెఁ గుసుమాళి విగళన్నవకోరకావ
ళుల్. పారి. ౩. ౫౩. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ.
౨౪౧౯.

౪. నెఱవేఱు, సిద్ధించు. (శ. ర, బ్రా.)

౫. విడివడు,తప్పించుకొను.

రగడ. నెరసి పోఁ జూచెదవు నిలు నిలువుమా
కనము,గురియు తేనెలజీబుకొన్న దంతట వ
నము. మను చ. ౩. ౭౪.

జః నెర, నెరపు, నెరయించు, నెరయిక, నెరవ
చ్చు, నెరవరి, నెరవు[1].

నెరవంజి=నెరవెంద. వి. తీక్ష్ణగంధము, మునగ.
(శ. ర, బ్రా. నెలవంజి. అని చి. ని.)

నెరవచ్చు. అ. క్రి. (నెర+వచ్చు.) అధికమ
గు, ఎక్కువయగు.

సీ. కాంతిసంపద నిశాకరుతోడ నొరసిన మె
చ్చు మీఱఁగ నెరవచ్చువాఁడు. అ...మం
త్రిభాస్కరుఁడు. దశకు. ౧. ౨౫.

నెరవరి. విణ. (నెరవు+అరి[3].) నేర్పరి,కుశలుఁడు.

చ...అట్టిదున్నయపుటారడి కెంతయు నియ్య
కొల్పుటల్, నెరవరి గాఁడు రాజనుమ
నిష్ఠురవాక్యము లుగ్గడించుచున్. రంగా.
౨. ౧౦౯.

నెరవిడి. వి. (క. నెఱవణిగె.) అతిశయము, ఆధి
క్యము.

సీ. రథ్యాప్రతీకోత్థరవముచే గిరికోటి పిడుగుల
నెరవిడిఁ బిఱుఁదుకొనఁగ,ఉ. హరి. ౩. ౨౪.
(శ.ర.పా,చి.ని.పా. నెఱవిడి. ముద్రి.పా.)

క్రి. విణ. నిండుగా,పూర్ణముగా.

క. మెఱుఁగు లగువాఁడిచూడ్కులు, నెఱుఁకు
లుగాఁడఁగొన నగజ నెరవిడిఁ జూడన్,దె
బ్బతిఁగొనుక తనఁ గా కెట్టు,బెఱనాఁ డమ్మరు

శరంబు భేదించు వారుణ్. కు.సం.౫.౫౧౧.

నెరవు.[1]= నెఱవు. వి. (√నెరయు.) ౧. పూర్తి, సమృద్ధి. (శ. ర.) ౨. వ్యాపకము. (శ.ర.) ౩. మార్గము.

ద్వి. ఆనెరవును మీఱ హంసము లరుగు, నాపెని గారుడం బైనమార్గంబు. రం. రా. కిష్కి. ౧౦. (శ.ర.)

౪. (=నెలవు.) స్థానము, పట్టు; చుట్టుపట్టు.

క...పగ లెఱుఁగకయే, మృగములఁ బరిపాలించుచు, నగ దేశసింగములగముల నెర వగు దానిన్. ఘటికా. ౨.౨౨౪.

వ...ఇట్లు పెల్లయినస్రోతను దరంగితంబు లైననెరవుల పెంపునఁ బురంబు చంద్రోదయ ఘూర్ణమానం బైనమహార్ణవంబు ననుకరించె ...భార. శాం. ౧. ౩౭౦.

సీ. నిట్టలు ద్రోచుచు నెరవులకలమేర లెల్లను బిగి యెక్కి యేర్పడంగ. ఆ...చన్నులు... నివ్వటిల్లు, చునికిఁ దెలుపుచునుండ నుత్తర సను దెంచె...భార.విరా.౧.౨౪౫.

౫. పరివారము, అనుచరవర్గము.

క్రీ. ఆగపతి విల్లు పన్నగపతి గొనయంబు హరి గోల గటి గరు డనల మమ్ము, పవనుండు వేగంబు దివిజగణంబులు నెరవు లై యిరుకుం డు పురము లేయఁ. గీ. దలఁచినంతన...కు. సం. ౨. ౧౭౦. (వ్రాతప్రతి పా.)

చ...దివా, కరసుతు తెంపు రాఘవులగర్వము నొక్కొకవానిఁ గొల్చు పె, న్నెరవులసంఖ్య లుం గలయ నేర్పున నేర్పడఁ జూచి రం డొగిన్. భా. రా. యు. ౩౦౫.

క. తరు వొకటి పెఱికి లాంగల,ధరుఁ డుద్ధతిఁ బూంచి హయరథద్విపసుభటో, త్కరముల మ్రగ్గింపఁగ న, న్నెరవులు విచ్చుటయు మే దినీధరుఁ డలరెన్. హరి. ఉ. ౩. ౬౩. భార. విరా. ౩. ౨౭.

విశే. ౧. పూర్ణము,సమృద్ధము; అధికము.

చ. భిదురధరుండుఁ జక్రియును బెట్టుగ దీర్ఘ విచార మింత సే, యుదు రతఁ డైత్యుఁ డెంతబలియుండని కదా యని కోఁచవాఱి కి, ట్లుదుటున వానిఁ గ్రుంగుడు సనునొక్కనిఁ బంపిన నంటి చాలవే, యుది నెర వైనబంటు తన మిట్టిని నీక తగుం గుమారకా. ప్ర.భా. ౨. ౫౮.

గీ. త్రిగుణులు పోవువారికి దినదినమ, మటు వికేంచి కాంచి నరుగునట్టి, పుణ్యులయిఁ జేయు సత్కారములు నెగవు గఁ, బింగ రాణుండు శబరరాట్పుంగవుండు. కాళ. ౪. ౫౧.

క. తలఁపులు సమసు రింగద, వలి తేమియు లేక యుండ వెంచెదఁ దగున్, దెల తెలవా ఱె నటించుము, నెలతుక లెఱిఁగింప లేచి నెర వగు పేర్కొన్. యయా. ౫. ౧౪౮.

౨. (క. నెరవు.) బాసట, సాహాయ్యము.

చ. ధరణిపుఁ డెందు నేఁ దగను తాఁ జన నూఱట కొక్కనిం దగుం, దొర నొనరించి పంప నరి దుర్గ్రహుచేఁ జెడఁ డాతఁ డర్థభూ, కరితురగ్రక్తిఁ లేక కొఱగాఁ దటు నేయ ద్వైజాన్యుఁ డల్క యా, నెర వతఁ డుండఁ డనుణ్ వలయు నిండినదుర్గబలాద్రి యూఁ దగున్. ఆము. ౪. ౨౫౫. (శ. ర. పా.)

౩. వ్యాప్తము, వ్యాపించినది.

(యశోవర్ణనము.) మహాస్రగ్ధర. మురజిన్నాభీప్రణాళీముఖమున ధవళాంభోజ మణ్ పేరు గాఁ డా, నెర వై తత్పూర సుంతర్నిబిడ మయి...హైమ. ౫. ౧౩౧.

౪. విశాలము. (శ.ర.బ్రౌ.) ౫. యుక్తము. (శ. ర. బ్రౌ.) ౬. శక్యము, సాధ్యము.

వ...ఎదిరిమతం బెఱుంగక యుట్టి కార్యంబు నిశ్చయింప నెర వగునే... భార. ఉద్యో. ౧. ౧౫.

నెరవు². అ. క్రి. (క. నెఱవు.) గుమిగూడు.
ద్వి. అంత విద్వజ్జను లంతంత నెరవి, చింతమైఁ జేతులు నెక్కిళ్ళ నూఁచి. పండితా. మహి మ. ౨౪౪ పు.
ద్వి. పొరిఁబొరి నీక్రియఁ బురుషులు దారు, నెర వి పుణ్యాంగనానికర మేతేర. పండితా. పర్వ. ౩౪౩ పు.

నెరవు³. వి. ఒకానొకచెట్టు.
ద్వి. కొగవులు నెరవులు గురువిందపొదలు, నరు దుగాఁ బొదలినయంబాళములును. రం. రా. ఉ. ౧౧౯ పు. ౧౫ పం.

నెరవెంద=నెరవంజి. వి. తీక్ష్ణగంధము, మునగచె. (శ. ర.)

నెరసు. వి. ౧. సికతావిశేషము, ఒకవిధమైన యిసుక.
సీ... సికతాఖ్య యిసు మన నిసుక నా నెసఁ గుచుండుఁ. గీ. దద్విశేషంబు నెరసు నాఁ దనరు...ఆం. భా. ౧. ౧౫౫.
౨. నలుసు, రేణువు.
ద్వి. కరతలాంగుళములఁ గను విప్పలెత్తి, నెర సున్న దని పొఱి నిష్ఠించి యూఁదు. బస. పు. ౩. ౭౭౩ పం.
గీ. అనిమిషులగుండెలో గాల మఖిలలోక, నే త్రమున నాఁటి వేధించు నెరసు గాలి, కాలి ముల్లు శుభ్రుత్వాలిపాలిపిశాగు, రావణుఁడు డిందె భువనముల్ రక్తిఁ జెందె. ఉ. రా. ౧. ౧౪౯.
రగడ. నింతు నింతులకంటెఁ బుప్పొడి, నెరసు నెరసులు పల్కె నింతయు. వసు. ౩. ౧౪౭.
సీ. అతివచూపులకును బ్రతి యనవచ్చునే మ రునిబాణములకు నెరసు దలఁచు. తపతీ. ౧. ౧౭. (ʻదోషము.ʼ అని ధ్వన్యర్థము.)
౩. గవుండ్లవాఁడు కత్తులునూ రెడువాడి. (శ. ర.)
౪. చిన్నతప్పు; లోపము; దోషము.
గీ. నెరసు పొడగానలేఁ డయ్యె నెమకి నెమ కి, సాఁబునైఁ బాంచజన్యరథాంగపాణి. కాశీ. ౭. ౭.
ద్వి. నెరసులుఁ దప్పులు నెమకుచు నొక్క, వెరవు చిత్తంబున వెదకి...ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౫౯౩.
ఆ. కరభములకుఁ బుష్పితరసాలవాటికఁ, దిరు గఁ గంటకంబు దొరకనట్లు, కుకవికీటములకు సుకవికావ్యములోన, నెమక వీసమంత నె రసు లేదు. ప్రబోధ. ౧. ౩౦.
మ...అద్దేవుని నాశ్రయింప నలని న్వీక్షించి యాచూడ్కి యే, నెరసుం బొందక యుండ వచ్చి మముఁ బ్రానెమ్మిఁ మహాభాగ్యసుం, దరుఁ డక్ప్రూరుఁడు చూచుఁగాత...హరి. పూ. ౮. ౯౫.
౫. కళంకము, మఱక.
సీ. నిండారు చందురు నెరసు తక్కువపడఁ దిల కించుముద్దుమోముల బెడంగు. హరి. ఉ. ౭, ౪౭.
౬. అసత్యవచనము, కల్లమాట.
రగడ...నింతు నింతులకంటెఁ బుప్పొడి, నెరసు నెరసులు పల్కె నింతయు. వసు. ౩. ౧౪౯.
విణ. నలుసు, చిన్నది.
సీ. నెరసుఁజూపులతోన నెయ్యంబు కూర్మికి నెర వైపరీత్యంబు నిగుడుచుండ. విక్ర. ౪. ౭౦౩. (క్రేఁగంటిచూపులు అని భావము.)

నెరసుదెగడు=తప్పులెన్ను, నిందించు.
సీ. కను విప్ప వెట్టనితన కయికన్నులు నెఱివిరి దముల నెరసు దెగడ. భా. రా. అర. ౧. ౪౩. (ఇట ఔపమ్యద్యోతకము.)

నెరసువెట్టు=దోషినిఁజేయు.
సీ. నెరసు వెట్టితి పరాశరులంతవాని నట్టెటఁ బామరకన్యగాఁడు మరపి. పి. శకుం. ౩. ౧౪౯.

నెరి = నెఱి. వి. వక్రత, కౌటిల్యము.

సీ. నెరిఁ జుట్టుసిగ నొంటిపాఱగుడ్డ పనివడిఁ దీర్చుకొ నెలకుంటుతిరుమణులును. రా. వి. ౨. ౫౩.

సీ. మొలకచీకటి జలజల రాల్పఁగా రాదె నెరులు మించినవీరికుఱులయందు. పాండు. ౧. ౧౧౪. (శ. ర. పా. 'నెఱులు' ముద్రి.)

విణ. వంకరయైనది, కుటిలమైనది.

సీ. నెరికురు ల్చెదరి క్రొవ్విరిసరుల్ వసివాడ నొప్పూదప్పినగొప్పకొప్పుఁ జూచి. శుక. ౧. ౨౨౮.

నెరుకు. విణ. (త. నెరుక్కు.) ముదుకరమైన,దట్టమైన.

ద్వి. పిరిగొన్నపూసలపేరు లొక్కొంత, నెరుకుఁ గానియలపై నిగనిగ మనఁగ. అ. మ. క. ౧. ౫౦ పొ. ౧౮ పం.

నెరుము. స. క్రి. రాచు; గ్రుచ్చు, పొడుచు.

ద్వి. నెరిమి డాకాలఁ బెండేరంబుఁ బెట్టి. ద్వి. సారంగ. ౨. భా. (శ.ర.)

చ. గురుకుచ వానితో మ్మఁ జనుగుబ్బ మొన న్నెరుమంగ వాఁడు న,య్యొరవిరిబోఁడిమోవిచిగు రానఁగ నెం చినుమంత కొఁకెనక్. శశాం. ౩. ౮౦.

నెఱ = నెర, నెఱా, నేఱా. విణ. (త. నిఱై.)

౧. నిండు, పూర్ణము.

సీ. నెఱచందురుని సిగ్గువఱుపంగఁ జాలునీనెమ్మోము తాలిమి వమ్ము సేసె. భార. అను. ౧. ౫౧.

చ...కవ్వడినెఱగిన్కకెట్టిమగవారను నోర్తురె యిజ్జగంబులక్. భార.ఉద్యో.౧.౨౪౩.

సీ. ఫణివిమపహిమాంశుఁ జేర్పడియున్నకళరేఖ నెఱ వికృపునఁ గాంతి వఱలినట్లు. కు. సం. ౪. ౮౮౪. దశా. ౨. ౨౪౧.

౨. పెద్దది, గొప్పది.

క. నెఱగొంపములు గుప్పలపై, [illegible] యూరుం టిబిబ్బ [illegible] [illegible] ప్రా[illegible] [illegible] వెట్టి [illegible]. ౩. ౪౮.

సీ. కలహాంస కుం[illegible] [illegible]ఝ్వాలి ని స్ఫూర్త్వ [illegible] రాళి. కుమా. ౩. ౧౮.

చ... మత్కా[illegible] బోణు [illegible], [illegible] నిల్పఁ బ్రఫుల్ల [illegible]డె. వసు. ౪. ౮౫.

౩. ఉత్తమము, ప్రశస్తము.

ద్వి. నెఱగంగునీ[illegible] గిలిగొన గాజు నిగిడ్చి [illegible] ద్వి. [illegible] పూ. ౨౭౩౨.

ఉ. ప్రా[illegible] [illegible]లంబునఁ బుట్టి...పాండు. ౩. ౩. [illegible] ౫౧౬౨.

౪. వాఁడి, నిశితము.

వ...వనంబు [illegible] [illegible] ప డ్డమధుం [illegible] [illegible]నా... పారి. పూ. ౫. ౪౮.

క. ఒక్కొక నెఱనారసమున, [illegible] వా రియుగము నేసి నిలుపు ముక్. భా. రా. యు. ౧౧౨౫.

ఉ. కిమ్మని[illegible] [illegible] లేనిమిటారి తను శీతము[illegible] [illegible]... వసు. ౫. ౧౦౧.

౫. సమర్థుఁడు, వశలుఁడు.

గీ. పరఁగు నమ్మేటి నెఱ రాతు ప్రో[illegible]. ప్ర భా. ౨. ౩౩.

సీ. గోడ దొల్చెడుపాఁగ గుజ్జంపు నెఱజోదు గాటంపుటక్కటికములపొదు. అప్ప. రా. బాల. ౪. రామా. ౪. ౮౮.

నెఱఁకులాడు. అ. క్రి. (నెఱకులు + ఆడు.) ఆయువుపట్టున గ్రుచ్చుకొను.

ఆ. ఎఱుకసు నన్ను నఱక యేసినశరములు, నాఱఁ
ములాడి నారు నిశితదివ్య, విశిఖతతులయట్లు
వేదన గావించు, టిది యపూర్వ మితఁ డె
వ్వఁ డొకొ. భార. అర. ౧. ౩౧౪.

క. ఇనుఁ డస్తమించెఁ జీకటి, యును మొఁగులును
నడ్గగించె నుగ్గలి నాకుం, జన శక్తి లేదు దర్ప
కు, నసగ్ధశాస్త్రములు నెఱఁకులాడెడుఁ దో
డ్తోఁ. మార్క. ౨. ౧౬౩.

గీ... విశల్యకరణివలన, నెఱఁకులాడినయలుఁగులు
వెడలి పోయి. భా. రా. యు. ౧౧౨౦.

నెఱఁకులేయు. స. క్రి. (నెఱఁకులు + ఏయు.) మర్మభేదనము చేయు.

గీ. తరుణి నతనాభికుండలోదంచనాభి, రాము
రోమావళీజ్యావిరాజమాన, నీదుతను వుండ
విలు సేసి నెఱఁకులేయు, రతివరుఁడు హారగు
ళికల రాజహంసు. నైష. ౨. ౯౩.

ఇప్లో: నెఱఁకులుమీటు.

చ. కఱతలు నెద్ద వీని కిటు కాఁతియఁ జెట్టెడు
మాన మేమిటన్, నెఱఁకులుమీటుచుండుఁ
దననీచపుమాటలు... నృసిం. ౪. ౧౩౫.

నెఱక. వి. (త. నెరికళిం.) పెండ్రుక, కేశము.

సీ. మత్పాదరజముయు మావుపెన్నెఱికఁ గుట్టిన
రూటితిపిరిదండెయును మెఱయ. ఆము. ౬. ౬.

ద్వి. తుఱఁగలింపఁగ భక్తి నెఱిక లుప్పొంగ. పండితా. పురా. ౯౦. పా.

సీ... పెండ్రుక నెఱి నెఱిక నాఁగఁ దనరుఁ గే
శము... ఆం. భా. ౨. ౧౪౫.

గీ. నెఱులు కురులు పెండ్రుకలు నా నెఱికలు... ఆం. సం. మాన. ౧౯.

నెఱకాఁడు. విణ. (నెఱవు + కాఁడు. త. నిరైయ
న్.) ౧. పూర్ణుఁడు. (శ.ర.బ్రా.) ౨. ప్రియుఁ
డు, ఇష్టుఁడు.

వ... బెడంగుతరఁగలతో దొరయు నెఱకాని నె
నరుఁబలుకుల వెనుదవిలి యలరించుజక్కవ
పెంటులును... అచ్చ. భా. ౨. ౧౬. పా.
(సహచరం=ప్రియమ్ అని. సం. కిరాత. ౬.
౭ శ్లో. వ్యాఖ్య.)

నెఱతనకాఁడు. విణ. (నెఱతనము + కాఁడు.) పూర్ణుఁడు, నెఱతనముకలవాఁడు.

(స్వారోచి.) చ. నెఱతనకాఁడునై మెఱసె నిర్మ
లకాంతి విలాసరేఖలన్. మను చ. ౪. ౬.

నెఱతనము. వి. (నెఱ + తనము.) ౧. నైకాల్యము, పూర్ణత.

సీ ... నెఱతన మన నాభోగసంజ్ఞ యై యడ
రును... ఆం. భా. ౨. ౧౬౩.

౨. కుశలత, జాణతనము.

సీ. వినయవిధేయవివేకశీలతలచే ననుకూలతయు
నెఱతనము నేర్చి. వి. పు. ౪. ౨౨౦.

క. అవిఁటితోన యాతని, లావును నెఱతనము
తేజు లాగుకొని... అచ్చ. రా. బాల. ౨౦౫

సీ. తారుణ్యములె చాలుఁ దలఁపులు గరఁగింప
నెఱతనం బేలొకో నేర్చి రిట్టు. కవిక. ౧. ౨౦.

౩. శక్తి, సామర్థ్యము.

సీ. వాతాపి జఠరాగ్ని వైచి పొక్కిటిక్రిందు
నిమ్మిరఁజేగించిన నెఱతనంబు. తారకబ్రహ్మ
రాజము. ౧. ౭.

౪. ధర్మము, న్యాయము.

ఆ. పొలసుదిండికొలపులకట్టు వై పెఱ, తెఱవఁ
గొనుట నీకు నెఱతనంబె. అచ్చ. రా. యు.
౩౦.

నెఱను. వి. బొ. (దీనినువర్ణమునకు ఏకవచనమున వికల్పముగాను బహువచనమునందు నిత్యముగాను బిందుపూర్వక మగు 'కు' వర్ణ మాదేశముగా వచ్చును. ఉదా: నెఱఁకు, నెఱఁకులు మొ.)

౧. మర్మస్థానము, ఆయువుపట్టు.

గీ. తొడలు నెత్తుట నోడ లెల్ల దోఁగ నట్లు, నెఱను సోఁగొన్న యస్త్రాలఁ బెటికి వైచి. భా. రా. యు. ౧౦౪౯.

క... వైరివీరుల, నెఱఁకులు దూఱంగ నేయు నృపపుంగవు సం,పఱ కోర్వక... భార. ఆది. ౪. ౨౦౨.

ఉ. నూతు నెఱంకు లంటి నృపసూను శరీరము గాఁడె... దశకు. ౨. ౩౬.

చ. పఱపెదఁ దత్పిశాచముల భగ్నము సేసెద దేరు సారథిన్, నెఱఁకులు నొంచెదన్... భార. విరా. ౪. ౨౦౧.

౨. కీలు, అవయవసంధి.

సీ. సవ్యాపసవ్యముల్ శరము లేయుట మాని నెఱఁకులు విఱుగంగ నిలుగువారు. వరాహ. ౧౧. ౧౨౬.

౩. మర్మము, గుట్టు.

క. మఱచితిగాక లతాంగీ, కలకంఠునితోడ వాడు కాత్యాయని నీ, నెఱ నెఱిఁగి నాఁడు చెప్పిన, తెఱఁ గిదె సమకూరె... ఉ. హరి. ౫. ౯౮. (శ.ర, వీరేశ. పా.)

ఆ. తరుణి వలరసంబు దఱిమి పైఁ బడనున్న, నెఱ నెఱింగి కూడ నేర కేల, జేల నైతి ననుచు బాలేందుధరుఁ డాత్మ, చింత విడిచి విరహ చింతఁ దగిలె. కు. సం. ౬. ౭౧౯.

జః నెఱఁకులాడు, నెఱఁకులేయు.

నెఱపు=నెరపు. స. క్రి. (√నెఱయు. త. నిరైప్పు.) ౧. అతిశయింపఁజేయు, పెంపొందించు.

సీ. మంచిపున్నమచందమామ వెన్నెలచంద మొందు కప్పురగంధ మొఱపు నెఱప. ఉ. రా ౬. ౨౫౪.

సీ. నీరుపుట్టువయును నీరుపుట్టువయును బూరయుఁ దొడవు నై పొలుపు నెఱప. అచ్చ. రా. బాల. ౩.

౨. ప్రకటించు, పలయించు; కనఁబఱచు, చూపు.

గీ. నీవివేకంబు నా ప్రియము నెఱపి తీవు, తల్లి దండ్రులు చూడ్కి [illegible]... భార. ఉద్యో. ౩. ౨౩౬.

సీ. తనువున్నపుడ [illegible] సరిలేనిగతివిలాసములు నెఱప. వరాహ. ౧౧. ౮.

సీ. [illegible] నెఱపు [illegible]. కళా. ౨. ౯౬.

గీ. దేవదేవుఁడు పలుకుపసమ్మతపులు కొనిఁ, దఱిమి నీ శక్తియుంత యంతయును జేఁడు, నెఱపుమీ యని గర్వంబు నింగి ముట్ట. ఉ. హరి. ౬. ౭౫.

౩. వ్యాపింపఁజేయు, ప్రసరింపఁజేయు.

సీ. చదలు నిండుగఁ బర్వ శక్రకోదండలక్ష్ములఁ బఱపి పినుఁగు లుర్వ నెఱపి నెఱపి. హరి. ఉ. ౫. ౧౬.

సీ... కమ్రజవ్యాజవలయు, నెఱపెడు [illegible] గాడ్పులు సోఁకి పలుకుకొన్నారతంతి యురుకు పలుక. శకుం. ౩. ౧౦౩.

౫. నెఱవేర్చు, నిర్వహించు.

సీ. నిత్యవ్రతంబుగా సత్యంబు పాలించు నిష్ఠ యాస్థితిగా నెఱపె నితఁడు. భార. శాం. ౧. ౩౫౭.

గీ. తల్లి వ్రతము చెల్లింపఁగఁ దలఁచు పుట్టి, యేమి యడిగిన నిచ్చెద నే ననంటి, యిచ్చు నాకొండు వందు లే దిందుఁ గాని, ప్రతిన నెఱపు మవశ్యంబుఁ బౌత్రుఁ బోసఁగి. మార్క. ౩. ౧౫౩.

క... అర్థతఁ జెర్థం,బూనినశపథము నెఱపం, బూనిన దై యాగయాలి బూమెలు నెఱయన్. సారంగ. ౨. ౨౧౪.

౬. చేయు, కావించు.

క. కోరినవంటకములు నా, నేరిమిఁ దగ నెఱపి కొలుతు నిశ్చలభక్తిన్. భార. విరా. ౧. ౨౧౯.

చ. పలికినచందముల్ నెఱపి వైత్యకమై చను రాజ్యభాగ మిమ్ములఁ బడయం దలంచి బలముం జలము న్నెఱపం గడంగువీరలు నొరు వేఁడఁ బోదురె...భార. ఉద్యో. ౧. ౨౬. కాశీ. ౨. ౧౧.

౨. వ్యాపనము. (శ. ర, బ్రా.) పెం. అధికము. (శ. ర.)

నెఱమీటుమొన. వి. (√నెఱ.) మల్లబంధవిశేషము, పండ్రెండు మొనలలో నొకటి.

వ...లోమొన...నెఱమీటుమొన సరితాళంపుమొన యాదిగాఁ గలపదిరెండుమొనల నారితేఱి...హంస. ౧. ౨౦౬.

వ...నెఱమీటుమొన సరితాళంపుమొన లాదిగాఁ గలపదిరెండుమొనలు...ప్రబంధ. ౭౫.

నెఱయించు=నెఱపు.

(వెలయించు.)

గీ. సిరుల నలరించె సిద్ధంపుజిగి ఘటించె, నొయ్యన నెఱయించె నొకయింతయొఱపు నించె, ...చేదిమేదినీనాయకుండు. వసు. ౬. ౯౧.

నెఱయు=నెరయు. అ. క్రి. (దీనితుమున్నంత రూపము. 'పూర్ణముగా' అను నర్థమును క్వతిరేకక్రియలతోఁగూడి కొన్నిపట్ల 'ఎంత మాత్రము, బొత్తిగా' అను నర్థము నిచ్చును.)

౧. నిండు, పూర్ణమగు; అతిశయించు.

సీ. సింధురారోహణశక్తుల దమఁదమై నీతిప్రయోగముల్ నెఱయ నేర్చి. భార. ఆది. ౫. ౧౫.

చ. ఎఱిఁగితి నీతెఱంగు విను మిందుముఖీ యొకనాఁడు ముగ్ధలం, దఱమును గూడియాడఁగ సుధాకరశేఖరుకాంత నీమదిన్, నెఱసిన కోర్కి దీర్ప నొకనేర్పరి కీకల వచ్చు నంటకుం, దఱి యిది...శు. హరి. ౫. ౯౭.

వ... శాలీనుచిత్తంబు జానపదత్వముగ్ధత్వదోషంబునం జేసి ము న్నశ్వత్థామపూర్వసత్రుఘ్నాపకారాద్యాడంబరంబునం దలంకి తదలంకృతపత్నీరూపంబునకు నెఱయఁ గొలుపకుంటుటయు...కళా. ౪. ౧౩౯.

ద్వి. నెఱసినకడిమిమై నిన్నుఁ బూజించి, మఱి పోవువాఁడనై మది నిశ్చయించి. రం. రా. అర. ౧౪౮ పా. ౯ పం.

౨. వ్యాపించు, ప్రసరించు.

సీ. కౌరవాధీశ్వరుకస్త్యకారత్నంబుఁ గామించి సాంబుండు గజపురంబు, సొచ్చి మ్రుచ్చిమి సేయఁ జూచిన నెఱిఁగి యష్టారాజు కారాగృహంబునందు, నిగ్రహీతునిం జేయ నెఱసె నవ్వార్త పేరమ...శు. హరి. ౧. ౯.

గీ. నెఱసె నొకయెడఁ దామ్రపర్ణిజలార్ద్ర, చందనాచలపవమానకందళములు. పారి. ౩. ౪౬.

ద్వి. పను. ౩. ౧౮౩.

౩. చెదరు; చెదరిపడు.

సీ. శ్రవణావతంసవాసనఁ గ్రోలు నెలదేఁటిగములతోమెరల ముంగురులు నెఱయు. దశా. ౨. ౨౯౬.

గీ. కేసరంబులరజము పుష్పాసవంబు, నెఱసె నిదె చూడు కన్నుల నీరు గ్రమ్మె. హర. ౧. ౨౭.

౪. నెఱవేఱు, సిద్ధించు; చక్కఁగా జరుగు.

గీ. కలుగు నొకో నాకు నొకనాఁడు కన్నులార, శివునిఁ జూచుపుణ్యం బను చింత నెఱయ, మొదలివేలుపుఁ బొడఁగంటి మ్రొక్కఁగంటి. శు. హరి. ౨. ౧౩౩.

క. నీ వదితిసుతుఁడవగుటయు, దేవత లందఱును దేవదేవ ధ్రువముగా, దేవాప్యాయంబుఁ దాల్తురు, నీవాత్సల్యంబు గోర్కి నెఱ

యుఁగఁ బడదే. హరి. ఉ. ౧౦. ౨౦౭.

క. రథ మవితథ మైనను సా,రథిపని నెఱపిన మహాస్త్రరాజి విధికృతిఁ, బృథ గాను స్ననుఁ గర్ణునిఁ, బ్రథనంబున గెల్వ దేవపతికిఁ దరమే. భార. కర్ణ. ౧. ౮౩.

౫. తెలియు, ప్రకటితమగు; ప్రకాశించు.

సీ...పదఘట్టనంబులఁ జదిసి డాలు. ఆ. నఱుము గాఁగ నిట్లు నెఱయంగ సత్వంబు, మెఱసి రాతి రెల్ల నుఱక పవన,తనయుఁ డరిగె... భార. ఆది. ౭. ౧౭౦.

గీ. అనిన విని వార లందఱు నగ్గలికలు, నెఱయుమాటలఁ దనతనతెఱఁగు మెఱయ, బహువిధంబుల నతనికి బాస యిచ్చి, యేచి నిజసైన్యములలోని కేఁగి రధిప. భార. భీష్మ. ౧. ౧౦౦. భోజరా. ౭. ౩౧౭.

మ. కఱయుఁ దాఁగును లేక పుట్టినకుభాంగం బద్భుతాపాది యై, నెఱయం గన్నులు విచ్చి చూచుతనయుఁ వీక్షించి మోదంబునన్. హరి. పూ. ౫. ౧౧౯.

జః నె,నెఁదోలు, నెచ్చెలి, నెచ్చెలి, నెచ్చెలికత్తె, నెచ్చెలికాఁడు, నెచ్చెలువ, నెచ్చెలువము, మొ.

నెఱవణి(డి). వి. (√నెఱ-క. నెఱవణిగె.) ౧. పరిపూర్ణత.

ద్వి. మఱి యట్లు కాక యచ్చెఱుతోండఁ దరయ, నెఱవణి కలభక్తినిరతుఁ డేనియును. బస. పు. ౪. ౧౭౪ పా.

౨. యుక్తి, చమత్కారము.

(వ్యవ.) వాఁడు నెఱవడిగా వ్రాసినాఁడు. (గ్రా.)

నెఱవాది. విణ. (నెఱ + వాది-శ. నిపుణవాది. 'నెఱవు + అది' అని శ ర.)

చేద నీ వీఁకలుకద, నెఱపు గఁ దెపట్టిన నది, చెఱుకునఁ బం ... దవినట్లు విరిగి దక్షిణ ... క్ర. ౭. ౭౧.

సీ. నెఱవాది నని వచ్చి నిదుర గంటు నిచ్చెదే చెలి నీట వాయింప నేర్చు. విప్ర. ౪. ౧౧.

౨. జాణ, నేర్పరి.

క. ఆయాజాతి నాలుగుకుద్యలు, నయాజాతి నాలుగుదినంబులంతన వారలు, నెఱవాదు లైనకతమున, నెఱి నొక్కొక్క నాఁటివిధికి నేర్చి తేరా. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౪౧౦.

సీ. బాలుఁడ నేని నిష్ఠ బాలోచితక్రీడ లనుభవించెద మఱి యౌవనమున, నెఱవాది నై ధర్మ మెఱిఁగి చేసెదఁ గాక యని పోవు... నృసిం. ౪. ౯౭.

క. ఎఱుఁగని వారి మొదుగ బల్కవలదయు మెఱమెచ్చుమాటలాడఁగ నేలా, నెఱవాది వగుదు నీవా, గెఱఁగ మునిముచ్చుఁదనము లేమిటికింకన్. భోజరా. ౪. ౩౧౪.

౩. వాచాలుఁడు, అధికముగా మాటలాడువాఁడు.

క. జాదరివి కుమాలివి నెఱవాదివి తమకరివి గొలువవచ్చునఁటే దా, మోదగ నినుఁ జూచు ...ఉ. హరి. ౩. ౧౧౩.

౪. సమర్థుఁడు, శక్తియుంతుఁడు.

చ. మొకములఁ బట్టి కట్టుకల మీఁటి చనం జన నీక యాఁగి తెం,కిఁ జనఁ జేయ బోనునటుఁ గీల్కొలుపం బయి రచ్చ నేనిఁ ద్వష్టపాడుదంగ నేర్చు ఘనబాహుబలంబును గల్గి మేటిపేఁ,టును నెఱవాదు లైనభటుప్రకరంబులు ప్రాల నేఁగఁగన్. బి. శకుం. ౭. ౩. బస. పు. ౫. ౧౪౭ పా.

చ. తొలితొలి దక్షిణీరమణితో నెఱవాదివి

నెఱవాదితనము. వి. (నెఱవాది + తనము.) జాణ
తనము, నేర్పరితనము.

చ. అతిమతి లోకజాలము భయంబునఁ జెంద
వారిం గుఱించి ని, ష్ఠురతప మాచరించెను
వసుంధరఁ దుల్యుఁ డనంగ సన్మునీ,శ్వరుఁ డొ
కఁ డాతపంబు నెఱవాదితనంబునమాన్పవలం
చు స్వ, ర్గరమణుఁ డంపె నన్ను... చిత్ర
భా. ౫. ౩౮.

ఉ. లేరె ధనుర్ధరుల్ పుడమి లెక్కకు మిక్కిలి
యొండు రెండుగా,వా రడరింతు రేటి నెఱ
వాదితనం బది రెండు నొండుగా, నారసి
వేయు నేరవలదా మఱి నీవలె నెంత వింత
...మన్మథా. వేం. పంచ. ౩. ౧౯౩.

నెఱవిద్దె. వి. (నెఱ + విద్దె.) హస్తలాఘవము కల
జాలవిద్య. (శ. ర. బ్రా.)

నెఱవు = నెరవు[1]. వి. (√ నెఱయు.) ౧. పూర్తి, నిం
డుతనము.

ద్వి. ...అది రుద్రుని తెఱంగునను, మెఱసెఁ బొ
మ్మను మాట మిక్కిలిగాఁగ, నెఱ వార నం
దఱ నిర్జించెఁ గాన. రం. రా. యు. ౪౦౫.
పా. ౩౧ పం.

సీ. పుణ్యపంచక్రోశభూతీర్థమహిమంబు నెఱవు
గా సర్వంబు నెఱిఁగనేని. కాశీ. ౭. ౧౧౦.
('నెరవు.' అప ముద్రి.)

౨. వ్యాపనము. (శ. ర.) ౩. మార్గము. (శ. ర.)
విశే. ౧. పూర్ణము, సమృద్ధము.

ద్వి. కఱకైనయాకుంభకర్ణునియందు, నెఱవైన
కడిమికి నిలువక కపులు. రం. రా. యు.
౪౦౩ పా. ౧ పం.

క. నెఱ వగుసంపద గలిగిన, నెఱి దానం బుడు
కఁ గట్ట నేరనిమనుజా, దఱిమఱిఁ జేనికిఁ గ
ట్టిన, నెఱబొమ్మరొ కాఁడె యెన్నివిధములఁ
జూడఁగా. విక్ర. ౨. ౧౩౯.

౨. వ్యాప్తము. (శ. ర.) ౩. వ్యాపకము. (శ. ర.)
౪. విశాలము.

క. ముఱిముఱిచీకటితో నం, దఱు రాజులు స
మర ముడిగి తఁగ నెల్లిటికిం,గొఱ గలకల నగు
నపుడు, నెఱవగు గోవర్ధనాద్రి నేలవు నను
చుక్. ఉ. హరి. ౪. ౨౩౨. (వీరేశ.పా.)

౫. అధికుఁడు, ఎక్కువవాఁడు.

ఆ. పుడమి తేనితోడఁ దొడర నీలావేమి, ఖ
రునికంటె నల్లగల్లునూడు, కొడుకుకంటె గం
డ్రగొడ్డలితాలుపు, నేలవేల్పుకంటె నెఱవ
చెపుమ. అచ్చ. రా. యు. ౩౩. (శ.ర.పా.
'నెఱయె.' ముద్రి.)

౬. యుక్తము, తగినది.

వ. ...అందు నందును వేఁటకు నెఱ వైనవాండ్ర
నేర్పఱించి తెచ్చుటకు ననుచరుల నీవు నీ
వని నియమించి ... మనుచ. ౪. ౨౩. (శ.
ర. పా.)

౭. చతురుఁడు, నిపుణుఁడు.

ద్వి. నెఱ వైనపెద్దలు నేరనియట్టి, కఱపులుం గఱ
చె నీకతకారిబిడ్డ. అ. మ. క. ౧. ౩౪ పా.
౨౨ పం.

నెఱవేఱు. అ. క్రి. (నెఱవు + ఏఱు[1]. త. నిఱై
వేఱు.) ౧. సిద్ధించు, ఈడేఱు.

గీ. దివ్యకోటీర మాహారతి ప్రశక్తి, యుద్ధసహా
నత నాకిశుఁ డొసఁగె నీవ,రుండు మధ్వం
ధువై రమారూఢి నిర్వహించె నెఱవేఱెఁ
జెప్పెడి దేమి...రాఘవ. ౩. ౨౪. ('నెఱ
వేరు'. అపముద్రి.)

సీ. ఈడుమీఱె ననంగ నీడేఱె ననఁగను వయ
సు వచ్చె ననుట వర్ధిలె నటన్న, వంత్యంబు
నెఱవేఱె ననుటయుఁ దోఁచును...ఆం.భా.
౩. ౫౪.

౨. ముగియు, పరిసమాప్తమగు.

(వ్యవ.) దైవకృపవలన నేఱ్పుతో చేతలఁచిన కార్యము నెఱవేఱినది.

నెఱవేఱుచు(ర్చు). స. క్రి. (√ నెఱవేఱు) ౧. ఈడేర్చు, సిద్ధింపఁజేయు.

ఆ. ...ఆజవంజవసుఖా,సక్తియుక్తి నోలిసాహసమున, నీమనోరథంబు నెఱవేర్తు నేనియు, నవుల నెల్లి నైతు రార్యజనులు. కృ. శత. ౩. ౮౩.

క. కృతయుగమున వేదవతీ,సతి యై తప మొంది త్రేత జనకజ యై తా, మతిఁ దలఁచినటుల పట్టిన, ప్రతినయు నెఱవేర్చెఁ దత్ప్రభావం బనదే. ఉ. రా. ౩. ౧౩౩.

౨. ముగియఁజేయు, పూర్తినొందించు.

చ. జనకున కాహితాగ్న్యుచితసంస్క్రియల న్నెఱవేర్చె నన్నిటిన్. చం. రా. ౪. ౯౭.

ఉ. ఆచెలి యిచ్చ మెచ్చు కొని యాతని ప్రోల... వేచినయంత హోమవిధి విప్రవుఁడున్ నెఱవేర్చి యుండటన్. ఉ. రా. ౨. ౧౨౪.

నెఱసరి. వి. (నెఱ + సరి. త. నిఱైసరి.) - ౧. శౌర్యమునకు పూర్ణోపమాన మైనది-సింహము.

క. నెఱసరియు దాని పైఁ బడి, కఱవన్ లాఘవము లేమిఁ గాల్గిన్పుచు నడ్డైలువం గదిసిన నత్తెఱఁగెఱిఁగి ఖరం బదరి తిరిగి యేఁగుచు నుండెన్. వేం. పంచ. ౪. ౫౭౦. (చి.ని. పా. 'నెఱిసరిగ' ముద్రి. పా.)

గీ. నెఱసరిని మించు మించుకే లాఱు పాడము, నెఱసరిని బెంపుఁ జంపుఁగా నెలఁతన డుము. ప్రబంధ. ౬౮౭.

ద్వి. నెఱసరి కరిఁ జూచి నిగిడి కోపించు, తెఱఁగునఁ గనలి గద్దియ డిగ్గ నుఱికి. ద్వి. పరమ. ౨. ౧౧౦. పా. ఆం. భా. ౩. ౫౮.

౨. నిండుసామ్యము, పూర్ణోపమానము.

గీ. సింహ పూర్ణోపమానముల్ నెలఁగును నెఱ, సరి యతుం చని పలు కాదె... ఆం. భా. ౩. ౫౮.

విణ. శౌర్యయుతము.

క. చఱినుండి తొలఁగ నుఱికెను, నెఱసరిసింగంబుఁ బోలె నిబ్బరముగఁ గ్రేళ్లుతికిం దొలఁగన్ బగతుని, యఱకటనుండి భువి మీఁది కబ్బలియుండన్. హరి. పూ. ౭. ౧౦౫. (శ.ర.పా. 'నెఱసింగపుఁ గొదమఁ బోలె.' ముద్రి.)

నెఱసు. వి. అశ్వశిక్షా భేదము.

సీ. పరసంబు నొందించి పల్లంబు కల్పించి నిగుడంబు సమకొల్పి నెఱసు నెఱపి, పి. శత. ౧. ౧౧౨.

నెఱా = నెఱ. విణ. (త. నిఱై.) నిండు, అధికము.

చ. కలనువ నాదనార్ణపరికల్పితమం దమలమ్ములం దు వ్రాలుచెఱువల్ నెఱాపసరు జేరెను పైరుల మీఁటుకీరపం,క్తులమురుచాయలం దెలిసి త్రోలినఁ దక్కుణిశాలిశాలిచం,చులఁ గను చొప్పు దిక్పతులచొక్కపుపచ్చల పెచ్చులో యనన్. అచలా. ౨. ౧౮. ('నెరా.' అప ముద్రి.)

క. రతనాలదొంతి వింతగు, రతినాయకుదంతి కడునెఱాకుందనపుం, బ్రతిమే కద కాంతి బళీ, యతివలమేల్ బంతి యింతి యభివర్ణింపన్. ముకుంద. ౧. ౨౩౦.

ఉ. కొమ్ములుం వీరణాలుం జిగిఁ గుల్కు సువ్రాతల కృష్ణలీలలుం, గ్రమ్ము సుడాల్లు వీసుఁ డగు కాటమరాజుకథానులాపముల్, బమ్మినపుస్తకాలు ముఖపట్టిక కట్టురుమాలులు న్నెఱా,సొమ్ములు నామముల్ వెలయుసుద్దులగొల్లలు వచ్చి రెంతయున్. హంస. ౨. ౯౭.

నెఱి. వి. (త. నెఱి.) ౧. అందము, ఒప్పిదము.

క. నెఱి గలుగు నాఁడునాఁటికి, గుఱి గడవఁగఁ బెరుఁగు జఘనకుచకచభరముల్. కు. సం. ౯. ౭.

౨. పాడి, ధర్మము.

క. ఈనెఱితప్పినమాటలు, నీనోరం గాడలం
దగునె సుడినసభలోనం. భార. ఉద్యో.
౨. ౧౫౯.

ఆ. నీవు సనకమున్న నెఱితోడ మనకార్యము
నకుం దగినయత్నములు ఘటించియుండె నేని
వాని నొం డేమియుం జేయంగలదు తోడితె
మ్మవార్యశౌర్య. భార. అర. ౭. ౪.

౩. సౌశీల్యము, సుస్వభావము.

క. ఎఱుంగవె యజాతశత్రుం, డెఱియును ధర్మం
బు సత్యనిష్ఠయు... భార. ఉద్యో. ౩. ౭౭౮.

గీ. ఇట్లు తమతమవర్తించు నెడ సకలజనముల
హృదయానురంజన మొనర్చి, తొల్లి పు
రులోపల యదుకుల తలపు మెలపు, నెఱితె
ఱంగును పాటింప నేర్పు గలిగి. భార. విరా.
౨. ౩.

౪. క్రమము; ఉచితస్థితి.

క. మఱ్ఱెఱుంగు దెదిరి నెఱుంగుము, నెమ్మి యె
ఱుంగు దరసిద్ధి నెఱి యెఱుంగుము వాక్యము
లపద్ధతి నెఱుంగుదు... భార. ఉద్యో. ౩.
౩౪.

చ. అని తనమాట కియ్యకొనునన్నరపల్కులకుం
కిచ్చ మెచ్చి యజ్ఞపతి భీమునిం గవలం
జయ్యనం బిల్వంగం బంచి యతెఱంగు నెఱి
నెఱుంగం జెప్ప... భార. మహా. ౧. ౭.

క. అఱవఱ లైనరథంబులు, నెఱి దప్పంగం బడి
నయశ్వనికరంబులు... భార. భీష్మ. ౨. ౧౩౬.

క... నెఱి చెడి సురగాలి విసరి నిలువక పెలు
చనా. ఉ. హరి. ౨. ౨౪.

౫. సదాచారము.

క. నెఱి గలవిప్రుం డయినను, గుఱుకొని యజ్ఞో
పవీతగురుదేవతం దా, నెఱింగి ధరియించు
చుచితం, బెఱుంగక ధరియించె నేని నిలం
దగ దెంచుకా. విజ్ఞా. ఆచా. ౩౦.

క. ఈనెఱిం గని కొని సూత్రం, బైనను గ్రమ
వృత్తి నవ్వియం బగుపదముం, గానంబడ
దయిన గల్గును... భార. అను. ౩. ౩౦౨.

౬. ఉత్సాహము, కుతూహలము.

క. అని పల్కునతనితాల్మికి, మనమున నెఱి
గలిగి చాల మఱియును గలిం బో, సిన వెనుక
నుల్లసిత జూ, చినగతి నను నతివ యాస
చెడ్డది గాదే. సారంగ. ౨. ౧౨౨.

౭. స్థైర్యము, నిశ్చలత్వము.

క. ప్రాయపువాం డటు సద్భక్, శ్రీయుక్తిం
దలిర్చుచిత్తని స్వనె నటు యా, హా యాతని
యాత్మయును మె, జాడోలా తలికోంబా నెఱి
దొఱంగక యుండగా. ప్రభా. ౪. ౭౫.

౮. పరాక్రమము, పౌరుషము.

క. నెఱి నుఱు వెఱవీరుల, నెఱయులు దూఱంగ
నేయున్నపపుంగవులం, పటు కోర్వక... భార.
ఆది. ౪. ౨౦౨.

గీ. అంత శౌర్యాశ్రయం బైనయుట్టిమేటి, వీను
నా కావాహపస్పృహానీ్వితధామ, కాంతిం జూచి
పోయిద నని పెదలి పట్టి నాండ నెఱి నూపు
మనను ఘణక్రమమున. రాఘవ. ౨. ౯౪.

క... నెఱి దప్పక పోరి యామినీచరులుం ద్రుంగా.
భా. రా. యు. ౨౦౯౪.

౯. సాహసము, తెగువ.

గీ. ఇవ్విధంబునం దనపోక లెఱుంగనీక, మగని
జోకొట్టి నెఱి వచ్చి సాగను బెట్టి, వాతలోం
గూడు జారుల... శుక. ౩. ౧౬౩.

ఆ. జానినాథ విభుండు మానధనాధ్యుండు, ని
న్నునన్నుం గన్న నెఱి వధించు. సురా. ౭౪.

౧౦. విధము, రీతి.

క. అకట భవచ్చిత్తము నిర్వికార మై భరితధృతివివేకవినయశాంతిక మగుచు వెలింగెడు దీనికిఁ గారణ మైననిష్ఠ నెఱి యెట్టిదియో. భార. శాం. ౪. ౪౩౯.

క. ఏ నిచ్చట నిద్రితస్నై, యీ నెఱి నుండంగఁబురుషుఁ డెవ్వఁడో యుపగూహానుభవంబున వికృతంగా నొనరించె నది కలయొ కాదో యెఱుంగన్. హరి. ఉ. ౭. ౯౦, ౬. ౫౧.

౧౧. (=నెరి.) వక్రత, వంకర.

గీ. ఇంతికచములు నెఱి గలయింద్రశిలలు. చంద్రా. ౬. ౧౨౯.

క. నెఱి మిగులఁ గలిగి నలు పైతెఱ చై మదనప్రతాపదావాగ్నిశిఖల్, మెఱయునవవధూమమనగాఁ, దెఱవకుఁ గచభరము వచ్చె దేవుని కరుణన్. కాళ. ౧. ౫౩. ద్వి.హరిశ్చం.పూ. ౧౨౭౬ పం.

౧౨. (పక్షియీఁకలు మొ.వాని) చిక్కు, మెలి.

సీ. అలఁతిఁ జీరినయీఁకల నెఱిఁ దీర్చు జక్కవలు చెందొవల కేఁకట యొనర్పి. భార. ఉద్యో. ౨. ౧౧౨. (కరాళ ప్రతి. పా.)

ద్వి. నీలాలకంబుల నెఱులు దీర్చుచును. ద్వి హరిశ్చం. పూ. ౧౦౫౪ పం.

౧౩. పక్షము, వైపు.

ఉ...నేను నా, సేనయు దాడివెట్టిన విశృంఖలతం బ్రతిపక్షవీటు మీ, రీ నెఱికిన్ సహాయపడు టిప్పిత మేరిఁ గడంగుఁ డుక్కునన్. హరి. ఉ. ౩. ౯౯.

క. తా నిది గెలిచితి ననియెడు, నేను గెలిచియుండ నీతఁ డిది యేఁటికి మీ, రే నెఱికి నిజము సెప్పుఁడా, నా నొకరును బలుక రై రి నమితానను లై. హరి. ఉ. ౩. ౨౩౬.

౧౪. అక్క, పక్షము.

క. ఎఱకలు విచ్చుచుఁ దుండము, దెఱచుచు ప్రేఁగడచి సాగసి త్రెళ్లి వివశుఁడై, యుఱుదిన నోడకు మని హరి, నెఱి చక్కఁగఁ ద్రోచి యొత్తెన నయంగఁ గృపన్. భార. ఉద్యో. ౩. ౩౦౧.

గీ. ఱఅసుటంపములు నిఱిఁంచి నెఱ్ఱ గదలఁ గతికి నెఱి నెఱికో లెమ్ముకయును విఱుగ వితిచె వడిఁ గైజు నొక పెద్ద వేసడంబు. మను చ. ౪. ౫౯.

౧౫. నిగ్గు, కాంతి.

గీ. నిగ్గు చియ్యఁడ కుటిల బు నెఱి యనఁదగు. ఆం. భా. ౩. ౬౧.

౧౬. వస్త్ర పుకుచ్చె, పింజె.

సీ...కచ్ఛ భేదాభిధాన మెసంగుఁ గాసె కుచ్చెల కుచ్చె కచ్చె పింజె, నుంగు రిఁగు నెఱిక చింగు నెఱి యనంగ...ఆం. భా. ౨ ౧౫౩.

సీ. నెఱి పెట్టి కట్టినయందు చెంగావి సైఁ గాంచి కాఘుటికల్ కళవళింప. పాంచా. ౨. ౧౪.

సీ. మెఱుఁగుదట్టియుఁ గొంతకుడు వగా నెఱివట్టి సురఁటిలాగున గాలి సోఁక విసరి. వై. భా. ౨. ౭౯.

౧౭. చియ్యఁడ. ఆం. భా. ౩. ౬౧.

౧౮. వెండ్రుక, కేశము; మెలివెండ్రుకలు; అలకలు, ముంగురులు. (ఈయర్థమున తఱచుగా బహువచనమునందే ప్రయోగములు కన్పట్టుచున్నవి.)

సీ. వికటపాటలజటామకుటికాభారంబు కఱకైనజుంజురు నెఱులు గాఁగ. హర. ౭. ౪౧.

మ. చిగురుం జెమ్మనకోవిలో నొకతె రాజీవాసవంబుంచి పై, నిగిడింపన్ గమకింప నొక్కనవలా నెమ్మోము వేఁ ద్రిప్పినన్, జగజంపై నెఱి గుంపు గప్పుకొనియెన్...వసు. ౩. ౧౫౯.

సీ...వెండ్రుక నెఱి నెఱక నాఁగఁ దనరుఁ గేశము...ఆం. భా. ౨. ౧౪౫.

సీ. నెఱులనున్ననికప్పు దుఱుఁగలిగొనఁ గూడి

పొదలు వెండ్రుకలు కొప్పునకు నెయిన. హరి. పూ. ౬. ౧౮౭.

సీ. నెఱివేణిఁ గూడని నెఱులు నెన్నుదుటిపైఁ గమ్మకస్తురితిలకమున నెఱయ. దశా. ౬. ౧౫.

౧౯. శక్తి, సామర్థ్యము.

సీ... నెఱి గల్గి పలుకక యుండఁగఁ దగుటయు సాహించుటుత్తమవిధంబు. భార. ఆశ్ర. ౧. ౮౩.

చ... వినవే నను నంగదు సర్వగర్వమున్, నెఱి నెడ వాల్గు వారిధుల నిస్సటు ముంచినవాలి పుత్త్రుఁడన్. భా. రా. యు. ౫౦౪.

చ... ద్వారపాలురన్, నెఱి చెడ మట్టికొంచుఁ జౌర... ప్రభా. ౧. ౭౧.

విశే. ౧. (=నెరి.) కుటిలము, వంకరయైనది.

చ. నెఱికురులున్ విలోలసితనేత్రయుగంబును నొప్పు... భార. ఆది. ౮. ౮౩.

మ. నెఱులై యొప్పు నీలకేశములు నున్నిద్రానవాబ్జంబు నే, డ్తెఱ నూత్నాంబుదతుల్యకాంతి యును నై... హరి. పూ. ౫. ౧౧౯.

౨. చక్కనిది, సుందరము.

వ... నెఱితుఱుమునం జెంగలువలు తుఱిమె... నైష. ౭. ౪౪.

చ... భోజనందనయు... అశ్వారిం, దన నెఱిగొప్పునం జెరివినన్... పారి. ౧. ౫౫.

౩. న్యాయ్యము, యుక్తము.

ద్వి. నీకు నిచ్చినయట్టి నృగుఁడు దా నుండ, నీకు సాకును నేల నెఱి గానివాదు. రం. రా. ఉ. ౧౨౭ పొ. ౭ పం.

౪. శౌర్యముకలది.

క. ముక్కంటివరమునను మన, కెక్కుడు భయ మావహింప హేతు వవధ్యం, డెక్కుడుఁడు పగతుఁడద్దెస, నెక్కొని సిద్ధింప నెట్టి నెఱికర్జములున్. హరి. ఉ. ౨. ౧౭౧.

౫. వాఁడియైనది, తీక్ష్ణము.

చ... మొగంబున లేఁజెమట రంకుఱింప జం, కెన నెఱిచూపు చూచి పలికెం జలితాధరపల్లవాగ్రయై. పారి. ౧. ౧౨౪.

ద్వి. నెట్టన మొలనున్న నెఱికత్తిఁ దివిచి. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౨౦౫౬ పం.

క్రి. విశే. ప్ర. ౧. పూర్ణముగా, నిండుగా.

క... గూఢమతి నుండుద మిం, దఱముఁ బరోచనకృతకము, నెఱి నేర్పడునంతకును వినీతాకుల మై. భార. ఆది. ౬. ౧౫౪.

క. కటకటా క్షమియింపుము, నెఱి నెవ్వరికెఱుఁగ నగునె నీచరితంబుల్. భార. అర. ౧. ౩౨౮.

చ.. పురుషోత్తముఁ డింత యొప్పఁ బలుక్క నె మఱుమాటలాడ నయకోవిదుఁ డెవ్వఁడు ధీరుఁ డెవ్వఁ డిం, దనుపరి యెవ్వఁ డంచు నచలాకృతులై నెఱి నూరకుండఁగన్. భార. ఉద్యో. ౩. ౨౭౫. ఆము. ౫. ౧౯.

౨. గట్టిగా, దృఢముగా.

వ... నెఱిఁ జఱచియు నేలపాలొనర్చియు... వీర. ౪. ౧౦౮.

౩. మిక్కిలి, అత్యంతము.

సీ... నెట్టన యొంతేని నెఱిఁ గరంబు, లలివార కేడ్తెఱ... అత్యంతముగ ననుట కాఖ్య లయ్యె ఆం. శే. ౫౮.

సీ. నెఱి జీవనము లేక నింగిపై భ్రమియించు మత్స్యంబు దునుమ చేమాటవాని. నరస. ౯. ౧౮౨. (ఇట 'ఎంతమాత్రము' అనిభావము.)

౪. చక్కఁగా, లెస్సగా.

ఉ... నీవు కంటికిన్, నెప్పయుఁబోలె మాటయి నెఱిం జను లారసి యొజ్జచాడ్పునం జెప్పుచు... భార. ఉద్యో. ౪. ౧౧౪.

క. అవయవము లెట్లు కూర్మము, నివిడించును లోని కడఁచు నెఱి నట్టుల భూ, తవితతి భూతాత్ముఁడును, బ్రవర్తనవివర్తనముల పొల్పడఁ జేయున్. భార. శాం. ౫. ౧౬౨.

౫. నిజముగా, వాస్తవముగా.

సీ. నెఱి గట్టిదని యెంచి నీ నెమ్మనం బెన్నిభంగుల నరసినఁ జట్టుపడదు. భార. విరా. ౨. ౪౭.

నెఱిఁబడు. అ. క్రి. (నెఱిన్ + పడు.) ౧. యథాస్థితికి వచ్చు, కుదురుపడు.

చ. నెఱిఁబడి యాజి నీ పెనఁకలు నేరవు గూడి తగం జరింప నిం(క)దలమైన సౌఖ్యుఁడై చనక తప్పదు గదా... భార. ఉద్యో. ౪. ౧౪౩.

క. నెఱికితి నలుఁగులు మేనులు, నెఱిఁబడ నెల్లెడలఁ గలయ నివిరితి పూరులి, త్రతి నీళులు ద్రావక తెప్పిఱవు... భార. ద్రో. ౩. ౧౭౦.

౨. సిద్ధించు, నెఱవేఱు.

క. కానియటు లుండి నెఱిఁబడు, నైన తెఱఁగుఁ దోఁచి మాయ మగు నిబ్బంగిన్, మానసమున కబ్బు వగయుఁ, దే నోపుం బనులు బుధుఁడు దెలఁడు రొంటన్. భార. శాం. ౩. ౨౫.

నెఱి(రి)క. వి. (త. నెరి. క. నెఱి.) ౧. వస్త్రపు కుచ్చెల, పింజె.

సీ. బంగారుసరిగలపట్టంచువలిపంపునెఱిక మీఁగాళ్లపై నెఱసి యాడ. సురా. ౩౪.

ద్వి. నెఱికఁగాఁ జెట్టి దండెముమీఁద వైచిన యంగదట్టము వైచినట్లు యుండె. కుచల. ౫. ౩౭.

క. బురుసాకాసెరువారపు, నెరికలు కోనగోరఁ దీర్చి నీలాంబుదభా, సురచంచల యనఁ దన రుచుఁ, దెరలోనన్ వర్తవాధిదేవతలీలన్. ప్రబంధ. ౧౦౩. ఆం. భా. ౨. ౧౫౩.

౨. పైటపావడ; గాగరా, తాబందు.

సీ. అచ్చవెన్నెలచాయ నవఘళింపఁగఁ జాలు నిద్దంపు వెలిపట్టు నెఱిక గట్టి. నైష. ౭. ౨౨.

సీ. నిండుచందురు కావి నెఱికచే రంగారు కడర న్నబంగారు కాసె యొసఁగ. వాల్మీ. ౩. ౧౩.

గీ. విలువ యిడరాని చెంగావి చెలువు నెఱిక, నాభి విభవఁబు పొన్న క్రొన్నన లునిచె. రా. వి. ౩. ౧౭౪.

౩. చల్లడము; స్త్రీలు తొడుగుకొను తొడలాగు.

చ. నెఱికొను గాలి నల్వ దొరఁగింపఁగ కెలుపు టెంతిలో దాడల్, నెఱికను వోలెఁ గెంపు గమి నిద్దపుఁ గ్రొమ్మొలనూలి డాల్గ నెన్. అచ్చ. భా. ౩. ౯౦.

శ్లో. యంతక మివాంతరీయ మూర్వోః. సం. కిరా. ౭. ౧౪.

జః నెఱికగట్టు, నెఱికపట్టు.

నెఱికగట్టు. స. క్రి. (నెఱిక + కట్టు.) ౧. కుచ్చెళ్లు పోసి కట్టు.

సీ. అంచవన్నియతోడ నంద మైవఱడుఁ గుని దంపుఁబుట్టంబు నెఱికగట్టి. కాశీ. ౩. ౭౧౨.

సీ. గొనబుగా నెఱికగట్టినక్రొత్త చెంగావి చేలపయ్యెదకొంగు తూలి యాడ. రాజ. చ. ౨. ౧౭౯.

సీ. అభిషేకవిధియోగ్య మగుమడుఁగొల్లియ నిర్గాభిలముగా నెఱికగట్టి. పార. ౪. ౭౮.

నెఱికపట్టు. అ. క్రి. (నెఱిక + పట్టు.) కుచ్చెళ్లు పోయు, కుచ్చెళ్లు పెట్టు.

సీ. నెఱికపటి పసిండినీటిబ్రాఁత చెఱంగు వెలిపట్టు రహిఁ గట్టి తలఁది రొమ్ము. ఆము. ౬. ౧౨౮.

నెఱికొలుపు(ల్పు). స. క్రి. (నెఱి + కొలుపు.) చక్కఁగాఁ దాల్చు, ధరించు.

(దేవదేవి.) ఉ. ...విభూషణసముత్కరమున్ ధరియించి హారముల్, గొప్పచనుంగవందు నెఱికొల్పి తనర్చి విలాసవైఖరిన్. విప్ర. ౩. ౭౯.

నెఱిడె. వి. పశురోగవిశేషము.

క. నెఱిడెలు బుట్టినపసరము, నెఱి విఱిగియు

పోఁత యుడిగి...అరయఁగ లేకున్న యుర ము నడ్డము బెరుఁగఁగాఁ. (చికి. ౮. ౧)

నెఱిపట్టు. వి. పట్టువస్త్రవిశేషము.

ద్వి. నెఱిపట్టు వలిపట్టు నేత్రంబుపట్టు. బస. పు. ౩. ౫౬ పం.

నెఱియ(ఱె)=నెఱ్ఱె. వి. ౧. (భూమ్యాదుల బీఁటు, పగులు; వివరము. కన్నము.

క. మండెడుమార్తాండద్యుతి, నెండుచు నొం డొండ నెఱియ లేర్పడఁగా భూమండల ము పూర్వమున నవఖండము లయ్యెను నవనే కఖండము లయ్యెన్. ద్వా. ౯. ౯.

ద్వి. ధరఁ దాఁకి పడిన నెత్తఁగ రాక ప్రాలు, నెఱియలపాలైన బుఱ్ఱవార నీరుఁ గర [illegible] రి వర్షింపఁగా నేఁగుదెంచి. బస. పు. ౪. ౯౦౨ పం. ('నెఱియలు' అని ముద్రి.)

చ. సవిత్రమయూఖముల్ నెఱెలసందులఁదూ ఱుట యొప్పె...చంద్ర. ౧. ౧౫౪.

౨. చీలిక, పాయ.

మ. స్వనిదానోగ్రనిదాఘవైఖరిన యూష్మస్మ్ళికల్ కామినీకనదానీలకచాగ్రపంక్తి నెఱియల్ గాఁ బాపఁగా...ఆము. ౨. ౬౪.

జ: నెఱియలువాఱు, నెఱెవెట్టు.

నెఱియలు(ఱె)వాఱు. అ. క్రి. (నెఱియలు+ పాఱు.) బీఁటలువాఱు, పగులు.

వ...ఏఁదు పెనుమండ్ల బండ్లఁ జిరిగోలు నెఱియ లువాఱి ..మనుచ. ౪. ౬౦.

శా...మందరాద్రి నెఱెవాఱఁగా వీఁకమై నెత్తి యస్త్యంభోజాతుఁడు పట్టి వైచె...వీర. ౩. ౨౦౬.

నెఱెవెట్టు. అ. క్రి. (నెఱె+పెట్టు.) తొలు చు, రంధ్రముచేయు.

సీ. నెలవుల వనదంశములు మూఁగి నెఱెవెట్ట ...మనుచ. ౨. ౪.

నెఱ్ఱె=నెఱియ. వి. వివరము, కన్నము.

వ...శింశుపద్రుమకోటరంబు చూచి శీఘ్రగతులై... నెఱ్ఱెలు చొచ్చి దాఁగుచున్న ...శ్రీ. ౪. ౧౬౨.

నెల[1]. వి. (త. నిలా.) ౧. చంద్రుఁడు.

క. నెల లున్నయది నీడఁగ నన్నెలఁతకు జవి యించె నడఁగునెల పున్నమకున్, నెలకొని యుదయించునపుడు నెఱి మిగులఁ దరుగు వంశమెచ్చ్యాకరుఁడై. పారి. పూ. ౫. ౧౨౮.

సీ. మృదు నెద్దుఁ గొని గాడ్పువృత్తము బండగఁ జేసి యెలయించి నెలలోని యత్తి నేయు. శు. సం. ౪. ౩౭౯.

క. నెల వొడిచెం జెలువలు, నలి విడిచెన్ ...రంగా. ౩. ౧౮౪. పారి. ౨. ౧౬.

౨. వెన్నెల. (చూ. నెలత్రావడము.)

౩. మాసము, చంద్రగతివలన నేర్పడు కాలమా నము. (దీని బహువచనరూపము 'నెల్లు' అనికూడ కాన్పించుచున్నది.)

సీ. కంద్రి కథించి యొంటరియు గల్గునై వీని నెం కిట నెల నడయించువాఁడె. భార. ఉద్యో. ౩. ౨౯౧.

క. నెలనెల తప్పకయుండఁగ, నెల భాస్కరుఁ జొచ్చు నెల్ల నియమముతోడన్, గలహంస పేఁడివెన్నెల, పాలయుక నాయఁగకములు నూఁడ బఱఁ జుమీ. నైష. ౨. ౩౩.

సీ. ఏఁటేఁట నొసరింపు మితరదేశవిహార మాఱు నెలలు రాజ్య మాఱు నెలలు. విక్ర. ౪. ౪౪.

క. రెన్నెల్లలోన నాకుం జెన్నొందఁ నథీవ గాఁగఁ జేయుఁడు...భా. రా. సుం. ౨౦౪.

చ. నడలు దడఁబడం దొణఁగె నాతికిఁ దొమ్మిది నెల్లు నిండఁగన్. యయా. ౫. ౩౭. ఆం. భా. ౩. ౫౫.

౪. పూర్ణిమ, పున్నమ.

సీ. నెలచందురునికాంతి నెమ్మోము స్ఫురియించి యకలంకవిలసనం బలవరించి. షోడ. ౬. ౩౦.

౫. కర్పూరము. (సంస్కృతమున చంద్రవాచకశబ్దము లన్నిటికిని కర్పూరము అను నర్థము కలదు. చూ. నెలవత్తి.)

౬. స్త్రీశిరోభూషావిశేషము. (శ. ర.)

౭. ఋతుకాలము, గర్భధారణమునకు యోగ్యమగుకాలము.

చ... మగఁడు గర్గియు లేనివిధంబు చేసి తా, నెలఁ గల నైన నన్నుఁ గరుణింపఁడు భోగమువారిపొందునన్. శుక. ౨. ౧౧౨.

జః నెలకట్టియ, నెలకూన, నెలచట్టు, నెలతాలుపు, నెలత్రావడము, నెలదారి, నెలదిండి, నెలపట్టి, నెలపాలు, నెలపురుడు, నెలపులుఁగు మొ.

నెల² = నెలవు. (క. నెలె. √నెలయు.) స్థానము, ఉనికిపట్టు.

క. అని పలుకుకలశభవముఖ, మునిజనముల ప్రశ్నవాక్యములు విని పురభి, త్తనయుఁడు తత్త్రివిధము నొక్క నెలం గుమిగూడి యునికిఁ గనఁజాలమికిన్. పాండు. ౧. ౧౫౩.

నెలఁత = నెలఁతుక. వి. ౧. స్త్రీ, ఆఁడుది.

క. ఈనెలఁతఁ గన్న మన్మథుఁడైనఁ జిగురుగొడుగుఁ బువ్వుటమ్ముఁ బాదులుకన్, లోనుగ సెజ్జలు సేయం, దా నియమింపఁడె రహతాపము పేర్మిన్. భార. విరా. ౨. ౨౭.

ఉ... ఆరయఁ గశ్యపునాండ్రు దైత్యులన్, గన్న నెలంత వేలుపులఁ గన్న నెలంతయుఁ దత్పుత వ్రజం, బున్న తెఱంగు వారలసహోదరపైత్రజగం బెఱుంగదే. ఉ. రా. ౨. ౨౨౯.

ద్వి. నెలఁత నీ వెవ్వరు నీ వేల యింత, వలఁగాద వికానసములోన నిలిచి. రం. రా. అర. ౧౮౮ పు. ౧౯ పం.

౨. ప్రియురాలు, భార్య.

గీ. పఁటిమిద్దెలవారికి మరుపనులకొ, నెలఁత వాసినవారికి నెదుర చెడియె. ఆము. ౪. ౧౨౩.

మ. శివప్రాణేశులు గారవింపఁగ నెలంతల్ నిండు కౌఁగిళ్ల నందముగా నుండియు నప్పురారవుని సౌందర్యంబు భావించుచు ...కవిరా. ౧. ౯౬.

జః నెలఁతుక.

నెలఁతుక = నెలఁత. వి. (నెలఁత + ఉక-స్వార్థము న.) ౧. స్త్రీ, ఆఁడుది.

సీ. గంధర్వు లేవురు గల రని చెప్పి నన్నెలఁతుకమాటలు నిక్కమెక్క. భార. విరా. ౨. ౨౯౫.

గీ. కన్నఁగవ నశ్రుధారలు గ్రమ్మకొనఁగ, నన్నెలఁతుక దీనయై యడలుచున్న. ఉ. రా. ౬. ౨౯౩.

౨. ప్రియురాలు, భార్య.

క. ఈమాడ్కిఁ జూడ నను న, స్కామినిఁ గడుఁ దిరిగి తిరిగి కనుఁగొనియెదు నీ, వేమి యిది నాకుఁ జెపుమా, నీమది యని యతని సతని నెలఁతుక పలికెన్. కళా. ౩. ౧౭౪.

నెలకట్టియ(ట్టె). వి. (నెల¹ + కట్టియ.) అర్థచంద్రాకారముగ నున్న బాణము.

(యతుగాతుసదానవగణములు.) వ... బల్లెములు బల్లెముల శిఱువ నమర్చియుఁ జెమర్చియు నెలకట్టియలు నెలకట్టియలపై నిలిపియుఁ దెలిపియు... నారాయణుం దాఁకె... ఉ. హరి. ౬. ౫౦.

నెలకట్టు. వి. ((క. నెలెగట్టు.) నెల² + కట్టు.) శిలారత్నాదినిబద్ధభూమి, కుట్టిమము.

సీ. ...డాగులనునుఁగాంతి నయ్యెడ పద్మరాగంబుల నెలకట్టుకరణి నొప్ప. భార. విరా. ౪. ౨౬.

ద్వి. నెలకట్టు కట్టించి నిమిషమాత్రమున,వరర
త్నఖచితసువర్ణాలయంబు,విరచించి...బస.
పు. ౬. ౬౪౭ పం.

గీ. క్రేష్ఠ దాఁటెడుచూపులు క్రింద నిండఁ,
గ్రమ్మి నీలాలనెలకట్టుకరణి మెఱయ. రాజ.
చ. ౩. ౧౪౧.

నెలకువ. వి. (త. నిలై.) √నెలకొను) స్థానము,
ప్రదేశము.

క. ఐనను రావణుఁ డఁట రిపుఁ, డా నెలకువఁ
జొచ్చి పొదివితఁట పోరను నీ, చే నెత్తురు
గాకుండఁగ, వానిం జంపితఁట తగ దె వర్ణన
సేయన్. నిర్వ. ౨. ౧౧.

నెలకూన. వి. (నెల¹ + కూన,) ౧. బాలచంద్రుడు.

సీ. చెలు వైనకళ లీనఁగలచిన్ని నెలకూన పృథు
లవజ్రపుసరిఫేషు గాఁగ. మృ. వి. ౩.౨౦.

గీ. ఏది మినుజాలు కనువాలు సిక్తకేలు,నేది
తోల్చిర మెడచార యొయుకళోర, యేది
నెలకూన సామేన నిడినచాన, యితఁడు జేజే
లదొర యని యెటుల నందు. చెన్న. ౩.౫.౨.

౨. అర్ధచంద్రాకృతిగ నుండునది- నఖక్షతము,
నెలవంక.

సీ. నెలఁతగు త్తపుగుబ్బ నెత్తమ్మి మొగడల నెల
కూనసోఁకులు నిగుడకుండ. వసు. ౬.౯౧.

గీ. తళుకునెలకూన లునుపక తనివితీఱఁ, గౌఁగి
లింపక...చంద్ర. ౫. ౭౫.

నెలకొను=నెలవుకొను,నెక్కొను.అ. క్రి. (త.
నిలైగొళ్. నెల² + కొను.) ౧. పాదుకొను,
కుదురుపడు.

క.కలగొన రాజసతామస,ము లయినభావములు
వికృతిఁ బొందింపఁగ మ,ర్త్యుల కేకాంతిక
వృత్తిని,నెలకొనఁగా నెట్లు వచ్చు ని ర్తలధి
షణా. భార. శాం. ౬. ౫౦౪.

ద్వి. నెలకొని యిటమీఁద నీపునీసుతుఁడు, నిల
యెల్లఁ గైకొని యిప్రకు భోగింపుఁ,డు...
రం. రా. అయో. ౧౭౩ పు. ౨౪ పం.

క. నెలకొన్న భక్తి నద్భుత,ఫలమాడాఁకన్న మగు
నఘోరశివాచా,ర్యుల దివ్యపాదపద్మం,బుల
కు నమస్కృతి ఘటించి పూతాత్ముల మై.
వరాహ. ౧. ౧౯. విక్ర. ౫. ౧౯౨.

౨. నిలుచుండు; ఉండు.

గీ. నేడుపున నిట్టు లద్దులు నేరుపఱచి,రామకృ
ష్ణాము లొకట శ్రీరామముఖ్యు.లొకట నెల
కొని తమతమయురుబలంబు,వెలయ లంఘిం
చుచుండిరి వేశ్య-మీఁఱ. దశా. ౭. ౧౧.

సీ. వింగడం బెట్టిముంగిట నెలకొన్న బృందా
వనికి మ్రుగ్గు పెట్టుఁ డాన. ఆము. ౪. ౫౦.

క.ఫలములుగోరక కర్తం,బుల నడపుచు వాని వి
మలబోధాగ్నిహుతిం,బొలియించుచు నిర్ద్వం
ద్వాత్మ,నెలకొను నేకాంతిజనులు వినుఁ గంధ్రు
హరి. భార. శాం. ౪. ౨౩౯. ఉ. రా.
౫. ౨౪౭.

౩. కలుగు, సంభవించు.

ఆ. తలఁపునకుఁ బ్రియంబు దనబుద్ధి నెలకొన,
నాక్షణంబ పంకజాక్షుపాలి, కరుగుదెంచి
వినయ మలరార ని ట్లని, దివిజశిల్పి పలికెఁ
దియ్య మెసఁగ. హరి. ఉ. ౨. ౧౫౪.

క. చెలఁగరు కలఁగరు సాధులు,మిళితము లయి
పరులవలన మేలుం గీడున్,నెలకొనిన నైన
నాత్మన్, నొలయపు సుఖదుఃఖచయము యో
గ్యము లగుచున్. భాగ. ౧.౪౭౪.పాండు.
౨. ౩౪.

౩. కడఁగు, యత్నించు. (ఈ యర్థమున నిది కొ
న్నిపట్ల పాదపూరకముగా కానవచ్చుచున్నది.)

క. ఆరీతి మహోత్సాహము,నేరిచినన్ జారఁ
గవయ నెలకొను ఘన పా,రార జగజంత

యని తెలవాఱుటఁ గని భామ కేళివసతికిఁ
జనియెన్. హంస. ౩. ౨౪౩.

చ. నెలకొని కృష్ణరాయధరణీభుజుఁ డత్యు-
భూమిపాలుతోఁ, గలన నెదిర్చి... పారి
పీఠి. ౨౨.

ద్వి. నెలకొని తొమ్మిదినిధులును ధనదు, గలఁటు
లై నందనవనములోపలికిఁ, గ్రమ్మఁ గొనిపో
వ...రం. రా. ఉ. ౩౪ పా. ౧౩ పం.

నెలకొలుపు(ల్పు)=నెక్కొల్పు. నెలవుకొలుపు.
స. క్రి. (√నెలకొను.)

(పాదుకొల్పు, నిలుపు.)

వ... భావంబున భూతనాథు నెలకొలిపియున్నం
భభవసంభవుండు... భార. సౌ. ౧. ౧౧౦.

(పెట్టు, ఉంచు.)

చ...చుక్కలదొర యెండదాడి విని గ్రక్కు
నఁ దాను గాంతి వీథిలోఁ, పల నెలకొల్పె
నాఁబలుకఁ బాఱె నిశాంతనిశాంతదీపికల్.
పారి ౨.౧౬.

నెలగ. వి. ధనము.

క. కలిమికిని దగినకొలఁదిని, నెలగల వెలి విడు
వకున్న నిలు పెక్కుడి దొఁ, గలయఁగ నిండి
నచెలువున, కలఁగించుక విడువకున్న నాఁ
గనిభంగిన్. ద్వా. ౨. ౧౫౪.

నెలచట్టు. వి. (నెల¹ + చట్టు.) చంద్రకాంతమణి.

రగడ. నెలచట్టుగెంపయొ నీపాదములకున్.
ఉ. రా. ౬. ౬౧.

సీ. చిలుకునీరు దొలంకఁ దెలివొందు నెలచట్టు
పల్లేరంబులమ్రోల జంతిసాఁగి. చంద్రి. ౪.
౭౭.

ద్వి. నెలచట్టుకోటల నిద్దంపుచుఱుల, వలరేకు
నగరంబునందుఁ బాపట్టు. ద్వి. పరమ. ౩.
౧౪౬ పా.

నెలతాలుపు(ల్పు). వి. (నెల¹ + తాలుపు.) చం
ద్రశేఖరుఁడు, శివుఁడు.

క. అయ్యనఘద్యుమణావని, యయ్యనమంత్రిమణి
వరసమాంబ వివాహం, బయ్యె సహార్యకుమా
రిని, నెయ్యంబునఁ బెండ్లి య్యైన నెలతాల్పు
రహిన్. ఉ. రా. ౧. ౩౩.

సీ. నెలతాల్పుదేవర యలిగినఁ బని గాదు వెం
డిగుబ్బలి దేక యుండనిందు. యయా. ౩.
౩౪, ౪. ౬౪.

నెలత్రావడము. వి. (నెల¹ + త్రావడము) చకో
రపక్షి, వెన్నెలపులుఁగు.

సీ. తరుణిమాపులు నెలత్రావడంబులఁ బ్రోచు
నివురుచాకుల వెన్న దింతిమోవి. హ. స.
౪. ౪౩.

నెలదారి. వి. (నెల¹ + దారి.) చంద్రశేఖరుఁడు,
ఈశ్వరుడు.

క. బంగారువిండె లిడి యుం, పొంగుచు ము
క్కంటివీటఁ బొలుచు రతనం, పుంగడవలు
గడువేడ్క నొ, సంగిన నెలదారిచెంతఁ జ
క్కఁగ నిలుచున్. రామే. ౨. ౬౧.

సీ. అమరేంద్ర నీ వంప ననుకంప జనియింపఁ
బోలదిండి నెలదారి పురముఁ జేరి. దశా. ౨.
౯౭. (ఇట శ్లేషవాచకము.)

నెలదిండి. వి. (నెల¹ + తిండి.) విధుంతుదుఁడు,
రాహువు.

క. అగినెవిరుల్ కరుకలిచే, నెగయందొఁ జేఁటి
చాల్పు లేఁగున్ దలంచె, తొగరాచపసువు
లన్ వెస, నగుబంచు నెలదిండిపిండు దార్కొ
నుపగిదిన్. యయా. ౪. ౧౧.

గీ. తొలుకు మ్రింగినకొఱనెల లెన్నెలపులందుఁ,
గడఁగి వెదలించు నెలదిండిగాము లనఁగఁ,
గొమ్మఁబందులు వెడలె ఘుర్ఘురము లడరఁ,
బొదలలో నుండి... యయా. ౨. ౬.

నెలపట్టి. వి.(నెల¹ + పట్టి.) సౌమ్యుఁడు, బుధుఁడు.

క. నెలపట్టి యిటుల నలకఁగ, నిలపై యొక నెలయును మరల నిలుఁ డై నెలయున్, మెలఁగుచుఁ గ్రమమునఁ దొమ్మిది, నెలలు సనఁ బురూరవుఁ డ గనియె నది యంతన్. హ. రా. ౭. ౪౯.

ఇట్టే: నెలచూలి చూ.

నెలపాలు=నెలవీసము. వి.(నెల¹ + పాలు.) చంద్రకళ. (శ. ర.)

నెలపురుడు. వి. (√ నెల¹.) మగశిశువు పుట్టినది మొదలు ముప్పది దినములవఱకును స్త్రీశిశువు పుట్టినది మొదలు నలువదిదినములవఱకును తల్లికి ఉండు జాతాశౌచము.

(వ్యవ.) ఆమె యింకను నెలపురిటిలోనే యున్నది.

నెలపులుఁగు(ల్గు) వి. (నెల¹ + పులుఁగు.) చకోరపక్షి.

సీ. చనుజక్కవలకు మెప్పున కిడ్డబిసఖండముల లీల హారముల్ ముద్దు గులుకఁ, గనుఁదోయి నెలపుల్గుగవ కుంచుతళుకువెన్నెలవీఁకఁ గప్పురంపుఁదిలక మమర. చంద్రా. ౩. ౯౨.

నెలపొడుపు. వి. (నెల¹ + పొడుపు.) చంద్రోదయము.

చ. లలితము లైనయాపరిఖలం దగు మేడల వారభామినుల్, నెలపొడుపు ల్గనుంగొనుచు నిల్చినాయారము చూచి...కళా. ౧. ౧౧.

నెలబాల. వి.(నెల¹ + బాల.) ఋతుమతి. (చి.ని.)

నెలమసలు. అ. క్రి. (నెల¹ + మసలు.) నెల తప్పు, గర్భోత్పత్తియగు; గర్భవతియగు.

క. హారివనమాలికయంశము, ధరణీపల నవతరింపఁ దలఁచిన దైయ్యప్పారి నొక్కవిప్రకాంతయు, దరమెుఁ బ్రవేశింప సతికిఁ దగ నెలమసలెన్. విప్ర. ౧. ౨౧.

క...భవత్ప్రయాణకాలంబున నీకులకాంతాతిలకం బీ, యలికచ నెలమసలియుండు టది యెఱుఁగ వౌకో. శుక. ౧. ౧౪౦.

నెలమేపరి. వి. (√ నెల¹.) రాహువు, విధుంతుదుఁడు. (శ. ర.)

నెలమొలక(ల్క). వి. (నెల¹ + మొలక.) బాలచంద్రుఁడు, నెలవంక.

సీ. తనతలనెలమొల్క తళతళ జిగి గుల్కెడు లయము తెప్రతురా బెళుకు గాఁగ. ఇందు. ౧. ౨.

నెలయల్లుఁడు. వి. (నెల¹ + అల్లుఁడు.) మన్మథుఁడు.

గీ...నెలయల్లుఁడు వెడవిలుతుఁడు, నాఁగ మరునాఖ్య లగు...ఆం. భా. ౧. ౪౫.

నెలయు. అ. క్రి. (క. నెలసు.) ఉండు.

సీ. పరితాపవేదనాపరవశంబునఁ దూలి నెలవిన చిత్తంబు నెలవుకొనఁగ. కు. సం. ౫. ౩౪.

జః నెక్కొను, నెక్కొల్పు, నెక్కొలు, నెల², నెలకట్టు, నెలకువ, నెలకొను, నెలకొలుపు, నెలవరి, నెలవీడు, నెలవు, నెలవుకొను, నెలవుకొలుపు, నెలవుపడు, నెలవుపఱచు, నెలవొందు.

నెలయూటి. వి. (నెల¹ + ఊటి.) అడవిలో నుండెడిఒకజాతిఫలవృక్షము, ఒకజాతిఊటిచెట్టు.

సీ. నేరేడుపండులు నెలయూటిపండులుఁ గొండమామిడిపండ్లు దొండపండ్లు. కాశీ. ౩. ౯౫.

నెలరేక. వి. (నెల¹ + రేక.) చంద్రరేఖ.

సీ. నెలరేకనుదుటిపై నీ లైనకమ్మకస్తూరిగీర్నమంబు సౌరు మీఱ. ఇందు. ౧. ౨౦.

నెలఱాయి. వి. ప్రా. (నెల¹ + ఱాయి.) చంద్రకాంతశిల, చలువఱాయి.

సీ. నెలజాతిచాలునిగ్గులలోనమిసిన్నటి రాయం
చగముల నార్భటుఁజవేన. రామా. ౧. ౫౭.

ద్వి. తళతళ మను వెండిశలుపులు మించు, నెల
జాలతిన్నెలు నీడలు దోఁచు, నీలాలకంబా
లు...ద్వి. హరిశ్చం. పూ. ౧౬౨౪౦.

మ. నెలజాచొక్కపు మేడలోన మగజాసద్దం
పుఁగీల్గూఁగుటు, యెవ్వలకో బాలపు నుంచి...
అలరుంబోఁడులు జోలఁ బాడుదు రమందా
నందసంధాన తై. చంద్రా. ౨. ౩.

నెలవంక. వి. (నెల[1] + వంక.) ౧. నెలకూన,
బాలచంద్రుఁడు.

సీ...పసమించు నెలవంకనొసలి వాని... గీ. సా
గసునడదాని నక్కన్నెఁ జూచె నతఁడు.
ఉ. రా. ౨. ౧౭౫.

సీ. నెలవంకనామంబు సలలితంబుగ నుంచి తిరు
చూర్ణ మామీఁదఁ దీర్పఁ జేసి. వీథి. ౧౩.
(నెలవంకనామము = బాలచంద్రాకార మగు
బొట్టు.)

౨. నఖక్షతము.

సీ. బింకంపుసానులవంక రాపడి నెలవంక పైఁ
బూనినవాని మాని. వసు. ౧. ౩౬.

చ...నెలవంక లుంచి చక్కనిపలిఁబుబ్బ చన్నుఁ
గవఁ గౌఁగిటఁ జేర్పనిఁ కెప్డ గల్గునో. దశా.
౨. ౩౦౯. నరస. ౪. ౫౯.

నెలవంకకత్తి. వి. (√నెల[1].) అర్ధచంద్రాకారము
గలకత్తి.

సీ. నీలిసాలుపమీఁదఁ గీలుకొల్పినయట్టి నెలవం
కకత్తులతళుప లెసఁగ. చిత్ర. భా. ౩. ౧౨౫.

నెలవంకకోలు. వి. (√నెల[1].) అర్ధచంద్రబాణము.

సీ. కనుఁగొని యాతండు గరుడతుండాహతిఁ
బడగలు దెగిపడ్డపన్నగములగతిఁ గానఁబడ
నవి ఖండంబులు గఁ నెలవంకకోలల ద్రుంచి
వైచి మఱియు. భా. రా. యు. ౭౩౬.

ఇట్లే: నెలవంకతూపు.

ద్వి...తిలిరఁప...తోఁచె నెలవంకతూపు
సంధించి, యూర్పు... ఖండమున రంట
నేసి. ద్వి. పౌను. ౩. ౭౯౬ పొ.

నెలవత్తి(త్తి). వి. (నెల[1] + వత్తి.) ౧. పూగఖం
డము, పోఁకపలుకు.

సీ. పూగఖండములు పోలుచు బాగాలన నెల
వత్తి యమరఁగను ... అం. భా. ౨. ౧౫౩.

క. ఎవ్వరు దెచ్చిరో కస్తురి, యప్పటి మీఱి
వికె నెలవత్తులు సవరం బ్రజవ్యాని యన్న
నప్పెల, జవ్వాయియూరవ్వ సయఁ సుజ్ఞం జూ
పెక. బహు. ౫. ౧౧౯.

౨. పచ్చకప్పురపుఁబలుకు.

సీ. మంచివాసనల వాసించిన నెలవత్తిబాగాలు
రాసులు పడఁగఁ బోసి. శశా. ౩. ౫౦.
(నెలవత్తిబాగాలు = కప్పురబాగాలు.)

నెలవరి. వి. (నెలవు + అరి.) ౧. కాపురము ం
డువాఁడు.

క. ముజ్జగములనెలవరి నిజ, మజ్జనసంశీలబుధిమ
జ్జనము జా, సౌజ్జీవనజీవన యగు, నజ్జాహ్నా
విఁ జేరి...రామా. ౫. ౨౦.

వ...జడదారిడెందంబు నెలవరి పదిసూఱుపేరులఁ
దియగుజేజే... ప్రబంధ. ౨౧౬.

౨= నెళవరి. పరిచితుఁడు, పరిచయము కల
వాఁడు.

సీ. లేమగుంపుల లివలినలాడులేఁగానువంటివా
టికి నెలవరి యటంచు. కువల. ౧. ౨౦.

౩. సలజ్ఞుఁడు, సలపరిచయము కలవాఁడు.

క. తలవరులుఁ నెలవరులుఁ, బోలపరులుఁ
వచ్చి యంతఃభూపాలునితో, మలలందుఁ
నెలలందుఁ, శిలలందును నెల్ల నారసిరి
మే మందుక. సారంగ. ౩. ౨౩౯.

ద్వి. తలవరుల్ నెలవరుల్ తామెరుఁ యచ

టుఁ, జెలఁగుచుండిరి రాజశేఖర యఁత. అ. మ. క. ౧. ౪౯ పా. ౧౧ పం. శుక. ౧. ౧౬౭.

నెలపీఁసు. వి. (నెల² + పీఁసు.) ఉనికిపట్టుగుప్పరము.
చ. తలఁపులతిట్ట భూకపుఁలతానక మూకలప్రట్టి నిల్లు గోర్యులనెలవీఁడు వల్వలకూటువు ...కు. సం. ౫. ౫౭౪.

నెలపీసము=నెలపాలు. వి. (నెల¹ + పీసము.) చంద్రకళ. (శ. ర.)

నెలవు. వి. (√నెలయు. సం. నిలయః. ప్రా. నిలఓ. త. నిలై. క. నెలె. మ. నిలా.) ౧. ఉనికి, స్థితి.
క. కొలువున నెలవు వహించిన,నలువకు సాష్టాంగ మెరఁగి...విక్ర. ౨. ౨౭.
సీ. అనుశాసీరునహంకారగరిమకు నివధాచలముమీఁదినెలవు సాక్షి. హర. ౭. ౨౨.
౨. వాసస్థానము, ఉనికిపట్టు.
గీ. చలువనెల వైనముత్యాలచవికలోన. హర. ౪. ౭౯.
క. ఎయ్యది కుల మెయ్యదినెల, వెయ్యది నీనామధేయ మిచ్చోటికి రా, వెయ్యది ప్రస్తుతమనినఁ, దొయ్యలి యాబ్రహ్మచారితో నిట్లని యెఁ. వైజ. ౨. ౫౯.
౩. స్థానము, చోటు.
క. జీవుఁడు శుక్రచ్ఛాయా, భావితుఁ డైనపుడు శిష్ణు భావించుటకుం, దా వోవరి యగుఁ బెద్దత, భావ మొసఁగు గుణము లేనిపండగు నెలవుల్. భార. శాం. ౫. ౪౨౧.
క. ఎయ్యది నీ వుండెడునెలవు ..విక్ర. ౨. ౨౪౪.
గీ. నాభికందంబుక్రిందట నలినగంధి, కుండలీశక్తి దేవత యుండునెలవు. కాశీ. ౨. ౨౨౫. ఆం. భా. ౨. ౧౩.
౪. భాగము, ప్రదేశము.
గీ. నేమి విరిసినకతన నక్కెలనెలవు, నేమిశం జర్యెఁ గదియ తా నైమిశంబు. కాశీ. ౧. ౭౭.
౫=నెళవు. పరిచయము, స్నేహము.
చ. నెలవున రాగసంపద వనీకను చాయపికారవంబుగాఁ, దెలిసి శర తురాక సుమనీకను వాల్లికఁ దాన మూర్ఛ...చంద్రి. ౪. ౪౭.
౬. పట్టు, ఊఁత.
ఆ. నీకుఁ జూడ ముష్టినెలవు నాటిక్షణ, గాఢత యును బాణ మిచుఁ దోఁటి, మట్టొ యొండు భంగి యై తోఁచెనో నాకు, నున్నరూపు చెప్పవన్న పార్థ. భార. ద్రో. ౩. ౧౫౯.
శ్లో. కచ్చిద్గాండీవజః ప్రాణ స్తథైవ భరతర్షభ, ముష్టిశ్చ తే యథాపూర్వం భుజయోశ్చ బలం తథ, న వా కచ్చిదయం కాలః...సం. భార. ద్రో. ౧౦౩. ౭.
౭. నెలవు, వ్యాపనము.
సీ. అవని యెల్లను దాన యైనది యనఁ దనసీడ నొప్పారెడు నెలవు కలిగి. గీ. తనదునొక్కుఁ పుపాఁవటుతరువుఁ గాంచి. హరి. ఉ. ౧. ౩౩.

విణ. (త. నిలవు.) ౧. నలువు, సుందరము.
గీ. ఫాలమునఁ గుంతలంబు లేర్పఱచినపుడు, నెలవుగాఁ దోఁచె గిరికన్యనెమ్మొగంబు. హర. ౪. ౭౨.
౨. పరిచితము, అలవాటైనది.
చ. నెల వగువాయువేగి బలునేర్పరి గద్దరియుక్కుగుండు ... తుపాకి నాఁగఁ జే, ర్లలరెడిసారమేయములఁ నత్తఱిఁ దెచ్చిరి కొందు ఱుధతిన్. ఇందు. ౨. ౫౯.

నెలవేఁదు=స్థానభ్రష్టమగు.
మ. కలగుండై నెలవేఁది యట్లు వరటాకారండవాదిద్విజా, వళిఘూషించుటకన్నమున్న... వసు. ౨. ౧౪౨. కవిక. ౬. ౭.

నెలవుకొను. అ. క్రి. (√నెలవు.) ౧. పాదుకొను, స్థిరపడు.

క. ...నలువనియందు... అక్రూరంగలోచనచూపు నెలవుకొనియె... నైష. ౫. ౧౪౩.

సీ. పరితాపఖేదనాపరవశంబునఁ దూలి నెలసిన చిత్తంబు నెలవుకొనఁగ. కు. సం. ౫. ౬౩౪.

౨. వర్తిల్లు, ఉండు.

గీ. బంధులకు నెల్లఁ గన్నులపండు వగుచు, నీవుఁ దమ్ములు సుఖవృత్తి నెలవుకొనుఁడు. భార. శల్య. ౨. ౧౨౪.

౩. కలుగు, జనించు.

సీ. దైవయోగంబునఁ దగినయుద్యోగంబు నీమానసంబున నెలవుకొనియె. భార. సౌ. ౧. ౬౦.

సీ. అనిన నాయింతి నాయందు నిగ్గిరియందు నీకుఁ బ్రియం బెల నెలవుకొనదు. మార్క. ౪. ౨౪౪.

గీ. నిర్భరశ్రాంతి నడకల నెలవుకొనియె, నక్కురంగేక్షణకుఁ జీరచిక్కుటయును. వెం. పంచ. ౫. ౬.

౪. వ్యాపించు, ప్రసరించు.

గీ. జననమరణాదు లైనసంసారదురితములకు నగపడకుండంగఁ దొలఁగు తెరువు, కనుపెలుంగు నీ కిచ్చితి ననిన లేచి, నిలిచి సంతోష మెద నిండ నెలవుకొనఁగ. భార. విరా. ౧. ౨౩.

నెలవుకొలుపు(ల్పు)=నెకొల్పు, నెలకొల్పు. స. క్రి. (√నెలవుకొను.) ౧. పాదుకొలుపు, నిలుపు.

క. నీవును నివ్వాక్యంబులు, భావంబున నెలవుకొలిపి పరమసమాధి, శ్రీ వాటింపుము ... భార. అశ్వ. ౨. ౨౧౯.

క. కావున భూమియుఁ గనకము, గోవును దానార్హవస్తుకోటికి నెల్లం, ధీవినుతా యెక్కుడగుట, నీవిమలోదాత్తబుద్ధి నెలవుకొలుపుమీ. భార. అను. ౩. ౧౧౧.

౨. ఉంచు.

సీ. చరణపీఠంబుల గరుడాంకమణిఖండతులసీదళంబులు నెలవుకొలిపి. నైష. ౯. ౧౧౨.

౩. అమర్చు.

సీ. మెఱుఁగులఁ గ్రిక్కినకొఱనెఁ గేతకీదళములతో వేణి నెలవుకొలుప. కు. సం. ౩. ౨౬౯.

నెలవుపడు. అ. క్రి. (నెలవు+పడు.) నెలకొను, నిలుచు. (చూ. నెలవుపఱుచు).

నెలవుపఱుచు. స. క్రి. (√నెలవు.) నెలకొల్పు, నిల్పు.

సీ. భానుతనూభవప్రముఖుల నెల్లను నిజనిజపదముల నెలవుపఱిచి. చం. రా. ౯. ౧౬౪.

నెలవెలుఁగు. వి. (నెల[1]+వెలుఁగు.) చంద్రకాంతి, వెన్నెల.

క. నెలఁతుకకన్నులనంగాఁ, బొలుపగు నెలవెలుఁగు మేపుఁబులుఁగులు దమిచేఁ, గొలఁది యెఱుంగక తిని వెన్నెలఁ గ్రక్కెడు ననఁగ నెసఁగు నెలకొనఁగ వుల్. యయా. ౪. ౩౫.

(నెలవెలుఁగు మేపుఁబులుఁగు=చకోరము.)

నెలవొందు. అ. క్రి. (నెలవు+ఒందు.) నెలకొను, వ్యాపించు.

సీ. లేనవ్వువెన్నెలల్ నెఱవొందెఁ దెఱగంటి తెలిగంటిగమి మోవితలిరులందు. సమీర. ౧. ౬౪.

నెలి(ల్లి). వి. అగ్నిమంథము, ఒకవిధమైనకూరాకుచెట్టు.

చ. గురుగొఱబొద్ది చెంచలియుఁ గుప్పలి చిత్తి తగిర్స తుమ్మి దుగ్సరి బలుగూటిబొద్ది నెలి చక్రిడి పల్లెరు... హంస. ౪. ౧౩౨.

వ... నెల్లికొయ్యలు ద్రచ్చి... మను చ. ౪. ౬౦.

సీ. శారుప సురపొన్న పారిజమును బొన్న సెల్లి మూలుగ బిల్లు సెమిలియడుగు. హంస. ౪. ౧౧.

నెళనెళ=నెళినెళి. వి. బిఱుగుట మున్నగువాని యందలిధ్వని కనుకరణము.

సీ. నెళనెళధ్వనులతో ఫెళఫెళ మనుగర్జితములు కర్ణక్షోభిఘాటి మొఱయ. హంస. ౪. ౨౨౧.

నెళవరి. విణ. (నెళవు+అరి³.) ౧. పరిచితుఁడు.

క. అళుకుచు మార్పిలి తెలుసుక, కళకళపడి లేచి మనసు గాసిల్లంగా, భళిరా యని వెలువడి తన, నెళవరులను చూచికొనుచు నిలుచున్నంతట. హంస. ౧. ౨౩౧.

౨. మర్మజ్ఞుఁడు, గుట్టు తెలిసినవాఁడు. (శ. ర.)

నెళవు. వి. రహస్యము, గుట్టు.

చ...అమ్మదవతీమణి గర్భభరంబుఁ దాల్చె ని, న్నెళవు గ్రహించుటలోపలను నిక్కముగా వివరింపఁగాఁ దగన్. అని. ౩. ౧౦౫.

ఆ. నీవు గలుగుచోటు నెళవు దెలియువాఁడు, వసుధయందుఁ ద్రోవ వదలఁ డెందు. వేమ. ౩. ౭౭. వేం. పంచ. ౧. ౨౪౯.

౨. మర్మస్థానము, ఆయువుపట్టు.

సీ. మఱపించి యొల్లనిమర్మంబు లంటుచోఁ బుణికిళ్ల నెళవులు పుణికిపట్టి. కవిక. ౩. ౨౨౨.

౩. అభ్యాసము, అలవాటు.

సీ. కాలములం దప్పక త్రిసంధ్యలందు సుమాధీశుఁ బూజించునట్టినెళవు. చెన్న. పీఠి. ౯౫.

౪. (=నెలవు.) పరిచయము. (చూ. నెళవరి.) విణ. యుక్తము, సమంజసము.

సీ. నెళవుగ మాటాడ నేర్చునో నేరదో పురుషుల పను లౌను పాలఁతిచేత. వేం. మా. ౫. ౪.

జః నెళవరి.

నెళ్లినెళ్లి=నెళనెళ.

క. అట్టియెడఁ బుండ్రసంధను, దట్టించి సుదూర్వహాంసు దశముష్టిహతిన్, బిట్టుదువ సయిదుముష్టుల, నెట్టు వొడిచె నతఁడు నొదలు నెళినెళి యనఁగన్. ఉ. హరి. ౩. ౪౨.

నెవఁడు=నెగడు. అ. క్రి. వెలయు, ప్రసిద్ధికెక్కు.

గీ. కువలయఖ్యాతి కాముఁడై నెవఁడురాజు, గాఢరూఢప్రసన్నతఁ గాంచి తిరుగ, సాధుబుద్ధి గా వైతుళింబరారి. వేం. పంచ. ౪. ౧౫౦.

నెవము=నెపము. వి. (సం. నిభః. త. నిపం.)

౧. మిష, వ్యాజము.

క...అతఁడును దత్సేవనతాత్పర్యంబు తగ నెవం బిడి యేప్రొద్దును వెడమడు గగుమతితో, ననువర్తింపంగఁ గించిదవశిష్టముగాన్. హరి. పూ. ౧. ౭౩.

గీ. చివురుఁగెమ్మోవిచిఱునగవు నెవము గాఁగ, తామరసనేత్ర కోపింపఁ దగదు నమ్ము. నైష. ౭. ౪౪. అచ్చ. రా. బాల. ౧౧౦.

౨. తప్పు, నేరము.

ఉ...మహీ,వల్లభ తత్కథయు నెవంబున సర్వము నెల్ల నగ్నిలోఁ, ద్రెళ్లఁగ ... భార. ఆది. ౧. ౧౨౫.

నెవయఁబడు. అ. క్రి. (నెవయన్+పడు - స్వార్థమున.) ఎగయు, ఎగురు.

క. దివిజులు తొలుదాఁకునఁ ద, న్మెవిచిన దనుజులను మనఃకులేశ్వరశరముల్, పావయుని మంటలు మింటికి, నెవయుంబడి కెదప నెంనవి నిలిచిరి వారున్. కళా. ౫. ౩౪.

నెవయు=నెగయు. అ. క్రి.

(ఎగయు, ఎగురు.)

క. పవనసఖుఁ డుగ్రకణములు, నెవయఁగఁ దన

పాడవునూనెనిన ధునిమ్రోలన్. భార. సభా. ౧. ౨౫౪.

జః నెవయంబడు.

నెవులు=~~...~~ అ. క్రి. బాధ నొందు. ~~(బాధనొందు.)~~

సీ. క్రొవ్విరు లెసఁగి పూగొలలమో పోపక నవ కంపుఁ దేఁటిగా నెవులునట్లు ప. సం. ౪. ౯.

వి.=నెగులు. (నొగులు, బాధ.)

క. కనుఁగొని కృష్ణుఁడు బలదేవునకు ట్లను హయములకు నెవులు గడు వెసమ్రో, జననిచ్చుటగావున నీ, వనఘా కొనిరమ్ము రథము నల్లన వెనుకకా. పారి. పూ. ౩. ౨౨౦. (చి. ని. పా. 'నెవులు' ముద్రి. పా.)

నెవ్వ. వి. ౧. అభావము, లేమి; దారిద్ర్యము.

శా...వర్షంపునెవ్వకా రజకా, హావళ్లం దిగునన్య భూప్రజల రా జాయూయిజాత్యాచితిక్, బ్రోకంగాఁ దగు... ఆము. ౪. ౨౪౫.

గీ. నెవ్వ యొద్దడి లేమి నా నివ్వటిల్లు,రిక్తతకు నామధేయముల్... అం. భా. ౨. ౨౧౦.

ఉ. చేరి యొకండు నెవ్వఁబడి చిక్కు-చుఁ జేరెఁ డఁ శాలిధాన్యమే, కోరు నతండు పిమ్మట న కుంఠధనోన్నతుఁ డై వసుంధరం, బూరికి సాటి గాఁ దలఁచు... ధర్మ. ౧. ౩౭.

గీ. చుట్టువాలును నెవ్వ పోఁగొట్టువాలు, బిట్టు గ్రాలుపసిండికొంబట్టునేలు, మెట్ట జాలు మెంగిల్పపస మెట్టఁజాలు, నట్టిడాలును గలజగజెట్టిఁ దలఁతు. అచ్చ. రా. బాల. ౩.

౨. శ్రమ, ఆయాసము.

గీ. తెల్లవారినగుండెఁగిళోళ్లలీల, నీళ్లమునుఁగుచు నొడ లెల్లఁ దెల్లఁబాఱి, నిట్టుపాసంబులను గూడినెవ్వఁదొడరు, వెడఁగుబాఁపనతగులనఁ బడితి నేల. వాల్మీ. ౨. ౧౩౦.

గీ. నెవ్వఁ దెరువరి చల్లనీడమ్రాఁకు,రోగి కాజ్ఞ నుబోలు మరుద్గణంబు, కోరి తాపత్రయవిదూరకారి గౌరి, నాద్య భవసోగ వైద్య డాయంగఁ జనిరి. నా. సూ. ౩. ౩౧.

౩. దుఃఖము, వ్యధ.

గీ. నీమనంబునఁ దగిలిననెవ్వ యెల్లఁ, బలుకు నాతోడ నాతోడు పద్మనేత్ర, నాఁడ నేఁటికి... చిత్ర. భా. ౫. ౧౨౧.

శా. అన్నా శల్యులు దంపులుకా భగినులు న్నల్లుండు మద్భాగ్యులుకా, నిన్నుం బొమ్మను వేళ నేమనిరి మానెవ్వ ల్విచారింతురే. భాగ. ౧౦పూ. ౧౫౧౧. (అపక. అని శ. ర.)

క. ఇవ్విధమున దివిజాధిపుఁ, డవ్వేలఁదుకఁబొందఁగాన కాఱటపడఁగా, నెవ్వలు దొలంగిపోయిన, యవ్విడువున నినుఁడు పశ్చిమాంబుధిఁ గ్రుంకెకా. పద్మ. ౩. ౨౨. (చి. ని. పా.)

నెవ్వగ. వి. (నెఱ+వగ.) ౧. అధికదుఃఖము, మిక్కిలిచింత.

ఉ. నెవ్వగ యింత యేల విను నీ కెవు రెవ్వరు నీడుతమ్ములం, డెవ్వరు నూచినకా జగము లిన్నియు గెల్వఁ గలారు... భార. భీష్మ. ౨. ౧౧.

ఉ...ఇపు డెవ్వరు నెవ్వగఁ దీర్చువారలు... నీలా. ౨. ౪౨.

౨. సాంతరీచారణ, పూర్వాలోచన.

క. ఇవ్వైవహోయగలత్వం, బివ్విలు జూపెట్టి నాటు నేసినవీరుం, డివ్వనితకు వరుఁ డగు నని, నెవ్వగమీరాజు కులంకనియమము సేసెకా. భార. ఆది. ౪. ౨౩౦.

సీ. అతివిచారణసంజ్ఞయులరు నెవ్వగ యన... అం. భా. ౧. ౧౦౩.

నెవ్వడ. వి. (నెఱ + వడ.) మిక్కిలి వేఁడిమి. అధికతాపము.

సీ. పొలయుచుఁ బూర్వుల... వెడ బీఁటువాఱి నెవ్వడే బడుమోవితో ముడిఁగి వాడిన రొల్లు వడఁకమూపు. కు. సం. ౫. ౫౪౯.

సీ. వానలు లేక నెవ్వడఁ బైరు లన్నియు వాడఁగఁ దొడఁగిన నోడి ప్రజలు. అచ్చ. రా. బాల. ౫౪. ('నెప్పడి.' అపముద్రి.)

నెవ్వడి. వి. (నెఱ + వడి.) నిండువడి, అధికవేగము.

క. వడముడి యారక్కసు నయ్యెడ కప్పధనుః ప్రమాణ మెడగలుగఁగ నెన్నెవ్వడి నీడ్చి... భార. ఆది. ౬. ౨౦౬.

క. కడఁగి ద్రుపదానుజుఁడు నెన్నెవ్వడిఁ గవ్వడి నేసె నూఱువాఁడిశరములం, గడు నలిగి వాని నన్నియు, నడుమన తునియంగ నేసె నరుఁ డస్త్రములన్. భార. ఆది. ౫. ౧౧.

క. ఆ తటి నీల్గక చిక్కిన నెత్తురుఁ ద్రావుచుల వలన నెవ్వడిఁ జాల్పన్, గుత్తుకలక్కునుఁడు విని, మొత్తంబా టూని లోన మిగుల వడలుచున్. అచ్చ. రా. యు. ౧౯౬.

నెవ్వలి. విశే. (నెఱ + వలి.) మిక్కిలి వట్రువైనది; మిక్కిలి పెద్దది.

క. నెవ్వలినున్ను లవ్రేఁగునఁ, జివ్వంకలు వంగఁగాను ... లే, మవ్వంపుఁ బొఱలనూమిడి, క్రొవ్విరులం దొక్కలుసుకుకోమలకోనెన్. కు. సం. ౯. ౩౧౨, ౯. ౧౨.

నెవ్వీఁగు. విశే. (నెఱ + వీఁగు.) మిక్కిలి నిక్కినది, ఉన్నతము.

క. వలపలిదిక్కన కించుక, మలఁగంగాఁ దుఱుమిడి కుఱుమాపుసుఁబుట్టం, బలపడఁ గట్టి జరలవల్కలమున నెవ్వీఁగు జన్నుఁగవఁ గప్పి తగన్. భార. విరా. ౧. ౨౧౧.

తరువోజ. ఔలకు కుబ్బాస్పటెన నుచ్చరించు వెలుపురఁ గలుకు నెక్కఁగుచంబోయి. కు. సం. ౫. ౫౭౭.

సీ. ... మిక్కిలి ... ఘుఁజన్ను ... కావ్యా. ౩. ౪౧.

నెసుళ్ళు. వి. బ. ఒకజాతికీటకములు, నుసుళ్ళు.

చ. చివికిననిల్లుఁ ద్రుంచుచుఁ జేరి ... నెసుళ్ళ నిక్కన చలమాడఁ జాఫుటయుఁ గోఁతిని జిరకను గీటడంచుటల్. అచ్చ. రా. యు. ౧౧౯. (ఇట 'మగ్గలులు' అని భావము.)

నే

నే=నెయ్యి, నేయి. (ఇది ప్రథమైకవచనమందును సమాసమునందును గాన్పించుచున్నది.)

(ఘృతము.)

క. నావుడు సంజయుఁ డిట్లను దేవా పాండవులయిలుక ధృష్టద్యుమ్నుం, డేవెరవుమాట నైనను, నే వోసినయగ్నిభంగి నిగుడం జేయున్. భార. ఉద్యో. ౨. ౨౪౩.

సీ. నేయము నూనియయును వాయుధమ్మలునౌషధములు... భార. శాం. ౨. ౨౫౪.

ఉ. గుప్పెఁడు పంచదారయును గ్రొత్తగఁ గాఁచిన యాలనే పెసర్పప్పును ... క్రీడా. ౧౩౬. సాం. ని. మాన. ౪౩.

నేదొప్ప=నేతిదొప్ప, నేయిపోసిన పత్త్రచషకము.

శా. ఓరం బెట్టినయప్పళాలు కడలం దొప్పారు నేదొప్పలున్. పాంచాలి. ౪. ౫౯.

(నేడు + జెల్ల) సంబోధనార్థక

నేఁజెల్ల=ఏఁజెల్ల. అవ్య. ~~(నేను + జెల్లన్=నేను చెల్లనట్లుగా నేఁ జచ్చిపోను. (నేను + చెల్ల. సంతాపసూచకము. అని. శ. ర.)~~

తే. అకట నేఁజెల్ల నేఁజెల్ల పోకమార, పోక

సూభవ హేవత్స యనుచు నార్తి. హరి. పూ. ౫. ౧౫౪.

నేఁడు. వి. దే. ౧. ఈదినము, జరగుచున్న దినము.
క. నేఁ డీబ్రాహ్మణుచేతం, బోఁడిమి సెడి రేను జిక్కి పోవకయుండఁగ, వేఁడిమి మెఱయు శరంబుల, వాఁడిమి సొం పెల్లఁ జూపవలయుం జుమ్మీ. భార. ద్రో. ౧. ౨౩౭.
క. అచ్చట నంతర్హితుఁడై, యిచ్చఁ జనియెఁ దోఁచు నేఁటి యెల్లిటిలోనన్. భార. విరా. ౫. ౩౦౧.
౨. ఇప్పుడు, వర్తమానకాలము.
క. నేఁ డింక నెఱిఁగి రెయిరువుల, వాఁడఁగఁదా యనుచు నేను వారిఁ దొఱఁగినం, బోఁడిమి సెడదే... భార. ఉద్యో. ౪. ౩౫.
సీ. చక్రవర్తిమహాప్రశస్తి నాఁడును నేఁడుఁ జెలఁగి ధర్మక్రమస్థితి ఘటించె. పారి. పీఠి. ౧౭.

నేఁత. వి. (√ నేయు.) ౧. బట్టలు నేయుట.
సీ. సరి లేని మంచిగుజ్జరి నేఁత పట్టియుఁ బఱపైనరాయంచగఱులపఱుపు. ఉ. రా. ౬. ౧౬౦.
చ. పగడపుఁగోళ్లు కుందనపుఁబట్టెలు కళ్కుల నేఁతపట్ట యంచగఱులపాన్పు ముత్తియపు జాలి... కడు సొంపు కహింపఁగ నింపు పెంపు సం, పఁగివిరితావిదోమతెర మంచముపై హరి నిండు వేడుకన్. ల. వి. ౫. ౧౦౭. ('నేతిపెట్టి' అపముద్రి.)
౨. ఇండ్లు నేయుట.
సీ. కఱవు గేస్తులయిండ్ల కప్పు నేఁతలయందఁ సుడివడి కలఁగుటల్ మడుఁగులంద. అచ్చ. రా. బాల. ౫౯.
౩. సన్నబారచాఁపులు. కవిక. ౩౮. (శ. ర.)

నేఁతకాఁడు. వి. (నేఁత + కాఁడు.) తంతువాయుఁడు, బట్టలు నేయువాఁడు.
సీ. తంతువాయాభిధఁ దనరు మగ్గరి యన నేఁతకాఁ డనఁగను నేఁతరి యనఁ, దోఁచుఁ దద్భేదముల్... ఆం. భా. ౨. ౨౭౩.
ఉ... తొల్లిచే, నేతఁ బరిగ్రహించి యతిశిష్యునిచే నొకనేఁతకానిచే, దూతిక నొచ్చె నాత్మకృశదోషమువం గద... వేఁ. పంచ. ౧. ౨౧౪.

నేఁతపలక. వి. (√ నేఁత.) నేఁతకాఁడు నేయునపుడు పడుగుపేకలను ఉగ్గించునట్టిపలక, వాయదండము.
సీ... వాయదండము నేఁతపల కనఁ దగు. ఆం. భా. ౨. ౨౯౬.

నేఁతపురు(గు)వు. వి. (√ నేఁత.) స్త్రీ, సాలెపురుఁగు.
క. నేసి మఱి తాన క్రమ్మఱ, గ్రాసము గొను నేఁతపురువుగతి నీకలుగం, జేసిన యీవిశ్వమును రమాసఖ మ్రింగుదువు నీవ మరలన్ లీలన్. కవిక. ౬. ౧౭౨.

నేఁతపూఁబోఁడి. వి. (√ నేఁత.) సాలెపడుచు.
ఉ. ఆడుబుడక్కువానికి రయంబున భిక్ష యొసంగ నేఁతపూఁ, బోఁడి ప్రకోష్ఠకస్థలికిఁ బోయి... హంస. ౨. ౨౭.

నేఁతయంత్రము. మి. వి. మగ్గము.
సీ... నేఁతయంత్రము మగ్గ మనఁగను దనరుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౭౭౬.

నేఁతరి. వి. (నేఁత + అరి³.) నేఁతకాఁడు.
సీ. తంతువాయాభిధఁ దనరు మగ్గరి యన నేఁతకాఁ డనఁగను నేఁతరి యనఁ, దోఁచుఁ దద్భేదముల్... ఆం. భా. ౨. ౨౭౩.

నేక్తృ. సం. విణ. (ఋ. క్రి.) ఋ, = నేజకుఁడు.

నేక్తవ్యము. సం = నేజనీయము.

నేజె(ము) = నేజా. వి. చిల్లకోల, తోమరము.

ఉ. ఆజవరాలిఁ జూచి యసురాళి సురాళి
విరాళి గొన్నచో...కల్వపూ, నేజను వైచె
నద్దనుజనేతలచిత్తము లుచ్చి పాఱఁగన్.
దశా. ౨. ౩౦౦.

సీ...నేజ బరిచి యీఁటె యనంగఁ బరఁగుఁ
గుంత,ము...ఆం. భా. ౨. ౨౧౩.

మ...అకంతుండు కేలుదోయిఁ గొని నేర్పు
ల్మీఱఁ బూన్మొగ్గనే,జను దద్వక్షము గుప్పు
నం బొడిచె నోజన్ దైత్యుఁ డౌనా ననన్.
చంద్రి. ౨. ౪౩.

క. నేజముఁ గొని యిప్పోటున, నే జమునిం జేర్తు
ననుచు నిశిచరవీరుల్, జేజే లిడ సాహసము
న, జేజేలగజంబుకుంభసీమం గ్రుమ్మెన్. శశాం.
౫. ౨౫.

చ. నిగనిగ మించుచెంగలువనేజముతో వడిఁ
జిల్కతేజిపై, మగఁటిమి నెక్కి శూరుఁ
డయి మారుఁడు...నరస. ౩. ౩౩.

నేజకుఁడు. సం. విశే. (అ. జిశా. అ.) ౧. శుద్ధిచేయువాఁడు. ౨. బట్టలు ఉదుకువాఁడు. వి. అ. పుం. రజకుఁడు, చాకలి.

నేజనము. సం. వి. అ. న. ౧. శుద్ధిచేయుట. ౨. చాకిపని, బట్టలు ఉదుకుట. ౩. నేజనస్థానము, చాకిరేవు. ౪. బట్టలు ఉదుకుపలక.

నేజనీయము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) శుద్ధి చేయఁదగినది, ఉదుకఁదగినది.

నేజా = నేజే.

ఉ...కల్వమొగ్గనే, జా నటు చిమ్మి...మానినిఁ
జీరి-చీరి...భాను. ౩. ౨౩.

సీ. కడవన్నె జిగిపట్టునడికట్టుపదుదలఁ బట్టెంబు
నేజాయు బాగుమీఱ. దశా. ౧౦. ౧౧౨.
నరస. ౫. ౭౦.

తమ్మినేజావజీరుదురము=మదనకదనము, సురతము.

గీ...పొదలోని కరిగి యమ్మించుఁబోఁడి, జార
తోఁ గూడి తమ్మి నేజాఁజీరు, దురమునను
ద స్త్రయాకస్థతో రమించె. శుక. ౨. ౫౬౪.

నేజి. సం. విశే. (న్. నీ. న్.) ౧. శుద్ధిచేయువాఁడు. ౨. ఉదుకువాఁడు.

నేజ్యము. సం=నేజనీయము.

నేటించు. స. క్రి. (√నేటు.) సత్యముచెప్పు.

క. కూటము లెఱుఁగవు మాతో, సాటికిఁ బద్య
ములు చెప్పి చదివెద విడి బల్, నేటు సుమీ
యని పెద్దలు, నేటించినఁ గుకవి కడుఁ గినిసి
జగడించున్. అప్ప. ౨. ౩౫౧.

అ. క్రి. చాఁగిలఁబడు.

అ. నిన్ను సన్నుతించి నేటించి మ్రొక్కెదు, హరి
మురారి శౌరి యవధరింపు. భద్రరాజపుత్ర
చరిత్రము. ౩. ఆ. (శ. ర. దృఢపడు అని శ. ర.)

నేటు. వి. (క. నేటు.) ౧. సత్యము, నిజము.

గీ. నిజ మనఁగ నిక్కువం బన నిక్క మనఁగ,
నేటు నాఁగను సత్యంబు నెగడుచుండు.
ఆం. భా. ౧. ౧౧౭.

౨. నిశ్చయము, నిర్ధారణము.

ద్వి. నేటుగా నీకల్లనిజములు రెండుఁ, దేటగా
నిప్పుడు తెలుపకయున్న. ద్వి. సారంగ.
౨. భా. (శ. ర.)

దండకము...నీబూటకం బెవ్వరు న్నేటుగా
నారయ న్లేరుగా...నీలా. ౨. ౪౧.

౩. లెక్క, గణన.

ఉ. ఆటలఁ బాటలన్ మరఁగి యమ్మునిమానులఁ
గూడి యుండుటల్, నేటుకు వచ్చునే సభల
...శుక. చ. ౨. ౧౪౩.

విశే. ౧. దృఢము, గట్టిది.

ఆ. కలఁగి తేటవోదు గడి దప్పవెలుచును, నీటి
యుప్పనీరు నేటుమగసు. అచ్చ. భా. ౪. ౨౧.

గీ.. మహోదరుతోడ నేటుగ సుషేణుఁ, డును
విరూపాక్షుతోడ రాముని యనుంగు, తోడఁ
బుట్టువు నేడ్తెఱఁ దొడర మఱియు. అచ్చ.
రా. యు. ౧౨౯.

౨. తిన్ననిది, ఋజువైనది.

సీ. నీటిపై నుఱుకుచు నేటుగా నీఁదుచుఁ
గ్రమ్మఱ నడవక ద్రొమ్మిఁ జనుచు. అచ్చ. రా.
యు. ౭౦.

క... తెలివి నొగి నన్నింటన్, బాటిలి తొలినుడి
మిగులుచు, నే టగుచదువులకు నెల్ల నిక్క-
మిది యనన్. అచ్చ. భా. ౪. ౧౩.

౩. నర్మగర్భము, మేలముతోఁ గూడినది.

చ... వాలుఁ జూపులన్, గిలకిలనవ్వులు న్నిగుల
నేటగుగాటపునూటిమాటలన్, గలిగివిటా
వళిం దిరముగా వలపింతురు వేశ్య లత్తతిన్.
రాజ. వి. ౧.౧౩౫.

జ: నేటించు, నేటుకొను, నేటుచేయు.

నేటుకొను. అ. క్రి. (√నేటు.) అతిశయించు,
విజృంభించు.

క. నేటుకొని పండ్లు గొఱుకుచుఁ, జీటికిమాటి
కిని గసరు చిలుకం జెలుకా, బోటుల నల
యించెదు నీ, గోటాపన యెన్నఁ డింక గూఁ
టం బడునో. నీలా. ౩. ౨౬.

నేటుచే(సే)యు. (√నేటు.) స. క్రి. ౧. నిశ్చ
యించు, దృఢపఱుచు; (నిజరూపమున) నిర్ణ
యించు.

ఆ. పొన్నపువ్వుదీటు పోల్చులోకులమాట, నో
టుచేసి వేఱ్పుబోఁటినాభి, విస్తరిల్లె నపుడు
వెడఁదకానిని బోల్చు, నేర్పుకాండ్రమాట
నేటుచేసి. రసిక. ౬. ౧౦౦.

ద్వి. పాటి దప్పితివయ్య పాపపుణ్యములు, నేటు
సేయఁగ లేక నిష్కారణముగ. ద్వి. శ.
పా. ౩. ౧౦౦ పా. ౧౬ పం.

౨. పాటిచేయు, గణించు.

ఆ. మానసలివాని మాట ముద్దుపుమాట యు, నేటు
చేసి యేలు నేల పదలి కటంకటా కడింది కార్త్ర
కంబులు గల్పపాలము సోరఁగఁ దగునె
పాలఁతిఁ గూడి. అచ్చ. రా. అర. ౧౦౯.

నేత. సం. విణ. (ఋ. త్రి. ఋ.) ౧. ప్రాపకుఁ
డు, పొందించువాఁడు. ౨. తీసికొనిపోవువాఁడు.
౩. ప్రవర్తకుఁడు, జరపువాఁడు. ౪. నాయ
కుఁడు, నడపువాఁడు. ౫. నిర్వాహకుఁడు, నెఱ
వేర్చువాఁడు. ౬. ఒడయఁడు, అధిపతి. ౭.
కథానాయకుఁడు. ౮. (దండనాథులను) విధిం
చువాఁడు. వి. ఋ. పుం. ౧. రాజు. ౨. విష్ణు
వు. ౩. నింబము, వేము.

నేతవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పొం
దింపఁదగినది. ౨. కొనిపోవఁదగినది. ౩. నడపఁ
దగినది. ౪. నెఱవేర్పఁదగినది. ౫. జరపఁదగినది.

నేతిబీఱ. వి. (√నేయి.) ౧. ఘృతకోశాతకి.

ఆ... గుమ్మడి, కాయ నేతిబీఱకాయ పుచ్చ, కాయ
నక్కదోసకాయ పట్రువసాఱ, కాయ గాదు
శ్రాద్ధకర్మములకు. వి. పు. ౪. ౨౭౪.

సీ. బీకర బీఱ నా వెలయుఁ గోశాతకి నేతి
బీఱ యనంగ నెగడుచుండుఁ, దద్భేదనా
మంబు... ఆం. భా. ౨. ౬౦.

నేతిబీఱకాయ=అన్వర్థము కానిది. (సార్థకనామ
ము కానిదాని కుదాహరణముగా దీనిని
వాడుదురు.)

గీ. నిగమశర్మాభిధానంబు నేతిబీఱ, కాయయును
బోలె నయథార్థగాథఁ దాల్చి, వైదికాచార
దూరప్రవర్తనముల, వీటు విహరించుచుండు
నవ్విటిప్రోగు. పాండు. ౩. ౧౩.

నేతిబీఱపస=నేతిబీఱకాయయొక్క పసవంటిపస
గలది.

శా... తోడంబుట్టువునింటిపైఁ దెగవో నిన్

దోషాకరుం డంట కీ,జాడల్ సాక్షులు నే
త్రిబీజపస వో చంద్రాదిసామార్థముల్.కవిరా.
౩. ౧౩౧.

నేతివసంతము. వి. (√ నేయి.) నేతితో అమర సంతము.

క. ఓతల్లి మాకుఁ గృష్ణుఁడు,చేతోవిభుఁ డైన
వాఁడు చెలువల మెల్లన్, నేతివసంతము
లాడుచు,జాతర నేసెనము భక్తిచాతురితో
డన్. భాగ. ౧౦ పూ. ౭౧౯.

నేత్రచ్ఛదము. సం. వి. అ. పుం. కను ఱెప్ప.

నేత్రజలము. సం. వి. అ.న.బాష్పము, కన్నీరు.

నేత్ర(ము)పట్టు. వి. పట్టువస్త్రభేదము.

వ...ఉదయరాగపట్టులును నేత్రపట్టులును వజ్ర
పట్టులును నను పేళ్లుగలపుట్టంబులు...ద్వా.
౩. ౧౭౭.

ద్వి. నెతిపట్టు తెలిపట్టు నేత్రంబుపట్టు. బస.
పు. ౩. ౫౬ పుటం.

నేత్రపర్యంతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కంటి కొనను ఉండునది, నేత్రావధికము. వి.అ.పుం. అపాంగము, కడకన్ను.

నేత్రపర్వము. సం. వి. న్. న. కనుపండువు; కనుపండువుచేయువస్తువు.

ఆ...సిరి వరింప నఖిలవోజ్జ్వ, లత్వ మొంది
దివిజులకు నేత్రపర్వమై, పొలిచి యింద్రుఁ
డాత్మపురికి నరిగె. భార. శాం. ౫. ౧౫.

నేత్రపాకము. సం. వి. అ. పుం. నేత్రరోగవిశేషము.

నేత్రపిండము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నేత్రగోళకము, కనుగ్రుడ్డు. ౨. పిల్లి,బిడాలము. (వాచ.)

నేత్రపుష్కర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -కంటినుండి దుష్టజలమును స్రవింపఁజేయునది - రుద్రజటే.

నేత్రబంధము. సం. వి. అ. పుం. బాలక్రీడావిశేషము, దాఁగిలిమూఁతలు. (వాచ.)

నేత్రమలము. సం. వి. అ. న. దూషిక, కంటిపుసి.

నేత్రము. సం. వి. అ. న. ౧. నయనము, కన్ను. ౨. తరిత్రాఁడు, కవ్వపుత్రాఁడు. ౩. వస్త్రము; వలిపము, వస్త్రవిశేషము.

గీ. గరుడపచ్చలు నేత్రముల్ తురఁగవళ్ళు,
పాంగవళ్లును పద్మాలు వ రిణపళ్లు, మొదవ
లుగా వల్వలు ధరించి మురిసె లపుడు.
ప్రబంధ. ౨౭౨.

౪. వృక్షమూలము, వేరు. ౫. వస్తికలాక, వస్తిచేయుటకుసాధన మగుకడ్డీ. ౬. రథము, తేరు. ౭. ఏఱు,నది. ౮. జట, జడ. ౯. నాడి. ౧౦. (గణిత.) రెండు అనుసంఖ్య.

నేత్రముషము. సం. విణ. ౧. చూపు నాకర్షించునది. ౨. నేత్రములు మిఱుమిట్లు గొనఁజేయునది, దృష్టి చెదరఁ గొట్టునది.

నేత్రయోని. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. -యోనుల వంటికన్నులు కలవాఁడు- ఇంద్రుఁడు, వేగన్నుల వేలుపు. ౨. -అత్రినేత్రము జన్మస్థానముగా కలవాఁడు- చంద్రుఁడు.

నేత్రరంజనము. సం.వి.అ. న-కన్నులను రంజిల్లఁజేయునది-కాటుక.

నేత్రరోగహము. సం. విణ. (న్.) నేత్రరోగములను పోఁగొట్టునది. వి. న్. పుం. వృశ్చికాళి, తేలుకొండికి.

నేత్రరోమము. సం. వి. న్. న. పక్ష్మము, కను ఱెప్పవెండ్రుక.

నేత్రవస్త్రము. సం. వి. అ. న. నేత్రచ్ఛదము, కను ఱెప్ప.

నేత్రవిట్టు. సం. వి. ష్. స్త్రీ. నేత్రమలము, కంటిపుసి.

నేత్రాంతము. సం. వి. అ. పుం. అపాంగము, కడకన్ను.

నేత్రాంబువు. సం. వి. ఉ. న. బాష్పము, కన్నీరు.

నేత్రాభిష్యందము. సం. వి. అ. పుం. కంటనీరు కాఱుట, నేత్రరోగభేదము.

నేత్రారి. సం. వి. ఇ. పుం. -కంటికి శత్రువు- సింహుండము, జెముడు*.

నేత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నాయకురాలు. ౨. నది. ౩. లక్ష్మి. ౪. నాడి.

నేత్రోత్సవము. సం. వి. అ. పుం, కన్నులపండువు; కన్నులకు పండువుచేయుపదార్థము.

నేత్రోపమఫలము. సం. వి. అ. పుం- కన్నులవలె నుండుఫలము కలది- బాదము*. (వాచ.)

నేత్రౌషధము. సం. వి. అ. న. ౧. పుష్పకాశీసము, అన్నభేది. ౨. కంటిమందు.

నేత్రౌషధి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. అజశృంగి, జుట్టుప్రు*.

నేదిష్ఠము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) అంతికతమము, మిక్కిలిసమీపమందున్నది. ౨. నిపుణము, నేర్పుకలది. వి. అ. పుం. అంకోలము, ఊడుగు*.

నేదీయము. సం. విశే. (స్. యసీ. స్.) అంతికతరము, ఎక్కువసమీపమందున్నది.

నేని= ఏని.

(అప్యర్థకము.)

మ. త్రికోకిల... మదీయభాషిత మెన్నఁడుఁ, గ్న్నని మోఘము కాదు దిగ్గరణిరవిందు లెఱుంగఁగాఁగ. భార. ఆది. ౪. ౧౪౧.

ఉ. నీవును జూచి తట్టిసభ నేని వినంబడ దేయుగంబులన్. భార. సభా. ౨. ౯౫.

చ. సలలితసాంద్రకుంకుమముచన్నులపై మెయిఁ బ్రీతి నీవునా, కలఁదినచందనంబు తడియారదు నేఁయు సంగజన్న నీ, విలసితచారురూపతనువిభ్రమస్ఫురదలీక్షణంబులోఁ, బోలుపఱఁ గాలి యా మె... కు. సం. ౫. ౫౫౧.

సీ. అరిగళ్ళభశ్వరి వఁటిఁఁ గండెదు నెలకన్నె ఱుంగవు నేని... కు. సం. ౭. ౭౪౦.

క. మెట్టుఁడు నారకమార్గం, బెట్టిమహాక్రూరకర్ముఁడేనియుఁ దుదనిట్టట్టనక నెమ్మనంబున, నెట్టన హరితలఁపు గలిగెనేని మహాత్మా. అప్ప. ౩. ౨౧౪. (ఈపద్యమును అప్పకవి ఉభయవళులలోనినిత్యయతికి ఉదాహరణముగా నిచ్చినాఁడు. కాని పైప్రయోగములఁ బట్టి చూడఁగా దాని కాధారము చింత్యము.)

నేనిజత్. సం. శత్ర. ౧. శుద్ధిచేయుచున్న, ఉదుకుచున్న. ౨. మిక్కిలి శుద్ధిచేయుచున్న.

నేనిజమానము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.)= నేనిజత్.

నేను= ఏను. (సం. క. నాను. త. నాన్.) నాశబ్దప్రథమైకవచనము. (దీనిబహువచనరూపము నేము. చూ. నా.)

జః నేఁ జెల్ల.

నేపథ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. భూషణము, అలంకారము. ౨. వేషము; నాటకపాత్రముల వేషము. ౩. (నాటక.) వేషస్థానము, తెరకు లోపలిభాగము.

నేపము. సం. వి. అ. న. జలము. (వాచ.)

నేపాలమూలకము. సం. వి. అ. న. హస్తికందమువంటిమూలభేదము, ఒకదినుసుముల్లంగిదుంప.

నేపాళకము. సం. వి. అ. న. తామ్రము, రాగి.

నేపాళజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మనశ్శిల, మణిశిల.

ఇట్లే: నేపాళజాత.

నేపాళము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఒకదేశము. ౨. ఒకదినుసుచెఱకు. ౩. ఒకజాతివెంక్క, వృక్షభేదము. న. తామ్రము, రాగి.

నేపాళి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మనశ్శిల, మణిసిల.

నేపాళిక. సం.వి.ఆ. స్త్రీ. ౧. నేపాళపుచెట్టు. ౨. మనశ్శిల, మణిసిల.

నేపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పురోహితుఁడు. (వాచ.)

నేబీఱ=నేతిబీఱ. వి. (√నే.) ఘృతకోశాతకీ.
ఆ. ఉల్లి తెలికపిండి ముల్లంగి నేబీఱ, పుర్చ దొండకాయ పుట్టకొక్కు, లూఁచబెండ మునఁగ మారేడుగాయ లట్లనుభవించువారి ననఁగి వెనఁగు. పద్మ. ౬. ౧౧౮.

నేబు. వి. పండ్రెండుకానులనాణెము.
చ. పలువలు చెంతఁ జేరి యొకపాతికె నేబులు చేతి కిచ్చినన్. చంద్ర. వి. ౨. ౩౪.

నేమకము. వి. నేమము, నియమము. (శ. ర.)

నేమగాఁడు. విశే. (నేమము+కాఁడు.) నియమవంతుఁడు.
(వేంకటేశ్వరవర్ణనము.) సీ. తల నిల్లు గట్టు వ్రతంబులరాయని తోమనిపళ్యాల నేమగాని. ఘటికా. ౨.౧౭౬. (తోమనిపళ్యాలనేమగాని=సుబ్రహ్మణ్యులతో హోమములు చేయునియమవంతుని)

నేమము. వి. (సం. నియమః. క. నేమవు.) వ్రతము, విధిగాఁ జేయవలసినపని; నియమము, కట్టుపాటు.
ఉ...గట్టిగ నిశ్చయించె న్యాభామల జట్టియిచ్చి తనపట్టినయట్టి కడింది నేమముం,దామది గొన్నినాళ్లు విహితంబుగ నిల్పకొనన్ మనంబులోన్. కళా. ౬. ౯౬.
శా. ఏమీ కొంకక పెట్టు జంగములకున్ హేరాళమృష్టాన్నముల్, నేమం బొప్పఁగ రేలునుం బగలును న్విశ్వాసపూర్వంబుగన్. సార. ౨. ౨౮.

ఉ. నేమ మెలర్పఁగా గొడుగునీడ వహించు వసుంధరాస్థలీ,క్షేమను యెక్కి యాడెను విచిత్రగతిం దురగోత్తమంబు న్యాభూమివిభుండు...నైష. ౧. ౮౮. ౭౦. భా. ౨. ౧౭౪.
జః నేమగాఁడు, నేమించు.

నేమము. సం. విశే. (అ.ఆ.అ.) ౧. తుల్యము, సదృశము. ౨. సమీపము,నికటము. వి.అ.పుం. ౧. ఖండము, భాగము. ౨. కాలము. ౩. పేరు. ౪. ప్రాకారము; కంచె. ౫. వ్యాజము, మిష. ౬. అర్ధము, సగము. ౭. సాయంకాలము. ౮. మూలము, వేరు. ౯. ఊర్ధ్వభాగము, మీఁది భాగము. ౧౦. అన్నము. ౧౧. గర్తము,గోయి. ౧౨. వజ్రము. ౧౩. పురోహితుఁడు. (వాచ. కే. ని.)

నేమి. సం. వి. ఇ, న్. పుం. నెమ్మి, తినాసముీ. ఇ. పుం. ౧. వజ్రాయుధము. ౨. గాడిద.పుం. స్త్రీ. ౧. ఘటీయంత్రము, నూతిగిరక. ఇ.ఈ. స్త్రీ. బండిచక్రము చుట్టుకమ్మి, ప్రధి.

నేమించు. స. క్రి. (√నేమము.) నియమించు.
గీ. మత్రియుఁ గముఁ జేసు గలిగినములల నరపి, యున్న తావులఁ గదలింప కునిచి రండు, మీర లంచును బిలిచి నేమించి పనుప. యయా. ౩. ౩౪.
మ...చుట్టును ధానుష్కులు కుంతధారు లగు బంటుల్ నిల్వ నేమించి శంఖనినాదంబులు దుందుభిధ్వనులు ఢక్కానాదముల్ మించఁగన్. ఉ. రా. ౭. ౪౦౭.

నేము. స. క్రి. (ధాన్యము మొ.) చేటలో పోసి యిటునటు త్రిప్పు. (శ.ర.)

నేముఁడు. సఁ=నేపుఁడు. (నై. ని.)

నేయము=నెయ్యము. వి. (సం. స్నేహః.) ౧. స్నేహము, మైత్రి.

ఉ. నేయము లజ్జయుం గరుణ నెమ్మి కోపథ
యొకలేశ మే, నేయెడం జూచిన నదికి నిం
చుక యించక...రస. 3. (శ. ర.)

ద్వి. నేయంబు తోడ నాన్నపుం దప్పు దతని,
చేయూఁదికొని వార్ధిఁ జేరంగ వచ్చి. రం.
రా.యు. ౩౦ పా. ౨౦ పం. (చి.వి.పా.)

నేయము. సం.=నేతృత్వము.

నేయార్థము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పొందిం పఁదగినఅర్థము కలది. వి. అ. స. కావ్యదోష ములలో నొకటి, స్వసంకేతిత మగుఅర్థము గల పదము.

క. ఇలఁ దనసంకేతంబున, నిలిపినపద మెంచి చూడ నేయార్థం బౌ,బలుతే నెదిండిగమినగు, వలసాగర కర్ణయానయలక లవంగా.నరస. ౪. ౭. (సాగరకర్ణ=సాగర మనుమదము చెవులయందుకలది, ఏనుఁగు.) వి. న్యాయ ము. (శ. ర.)

శ్లో. విహాయ చ కృపాంస్తాన్ కృత్యే స్తనవప్తు త్రయః,కదా భవిష్యతే వాసః కటకేషు మహీభృతాం." ప్రతాపరుద్రీయము.దోష ప్రకరణము. (ఇట కృత్యే స్తనవవృత్తులు= వనవృత్తులు అని యర్థము.)

నేయి=నెయి, నెయ్యి, దే. (సం. స్నేహః. క. త. నెయ్.) వి. బొ, అనా. ౧. ఘృతము, ఆ జ్యము.

క. కామములు భోగములఁ దెగు,నే మెఁడుక నేత నాలునే చిచ్చు...భార. అను. ౫. ౨౩౩.

సీ. కమ్మఁగాఁ గాఁచినకతియాలనేతితోఁ గమ నీయపంచభక్ష్యములతోడ. భీమ. ౧.౬౦.

క. ఈయర్థము నిశ్చయముగఁ, జేయక వే జూ క్కమతము నేయుట యొల్లక, వే యేల బూది వేల్చిన, నేయిని బోలియును మీఁద నిష్ఫల మందుకా. వా. రా. ౪. ౬౬.

ద్వి. ధరణిఁ బంతియ గముద్రంబుల నేతి, నరు ణు దీపముఁ జేసి...నీరజాక్షున కిచ్చె నీ రాజనంబు. ద్వి. పరమ. ౧. ౪౫ పా.

సా:– రొట్టె నేతిలో పడినట్లు (కార్యము సఫల మైన దని భావము.)

౨. తైలము, చమురు.

క. నేయి పొలుపఱిన దీపియ,మాయుకరణిఁ గరసిద్ధి వఱిగిన హీన,త్వాయత్తం బై తోనును, మాయును దైవానుకూల్యమహిమ మహీశా. భార. అను. ౧. ౧౩౭.

శ్లో. యథా తైలక్షయాద్దీపః ప్రమ్లాని ముపగ చ్ఛతి, తథా కర్మక్షయాద్దైవం ప్రమ్లాని ము పగచ్ఛతి. సం. భార. అను. ౭. ౪౬.

౩. క్రొవ్వు, మజ్జ.

గీ...కేరజములు, గుహ్యలను మొదలుగ లెక్క కొలఁది మీఱఁ, గలవు పులుఁగులు నేతులు గ్రక్కఁ గ్రొవ్వ. చిత్ర భా. ౩. ౧౨౨.

నేయిపూఁతినక్తి=పయఁకి అకర్షకముగా నుండి ద్రోహముచేయునది.(ఇది తేనెపూసినకత్తివంటిది.)

వ...కొండొకకాలంబు నమ్మఁ దిరిగిన నాల్ తెలియంగక నేయిపూసినకత్తి యగుట దెలి యక గోముఖవ్యాఘ్రం బగుట వివరింప నే రక యత్నులువం బరిగ్రహించి...వేం.పంచ. ౧. ౨౯౫.

జ: నేత్రబీఱ, నేతిబిసంతము.

నేయు. స. క్రి. (క. నేయ్.) నేతచేయు, నయ నముచేయు.

చ...తద్భటకోటి చాతురితురి...యశోం, బర ములు నేయుచుండు బహుభంగులఁ బున్న మనాఁ టినిండుచం, దురునునుసోగవెన్నెల

లతోఁ దులఁదూఁగెడు తద్గుణంబులన్. నైష. ౧. ౪౭.

జః నేఁత, నేఁతకాఁడు, నేఁతపలక, నేఁతపురువు నేఁతపూఁబోఁడి, నేఁతరి.

నేరఁబోతు. విశే. (నేరమి + పోతు.) తెలియని వాఁడు, అనభిజ్ఞుఁడు. (చి. ని. శ. ర.)

నేరపెట్టు. స. క్రి. (నేరము + పెట్టు.) నెపపెట్టు, దోషియని చెప్పు.

క. కలితనమునఁ జని యలనా, పలుకుం బంతంబుఁ జెల్లుబడి గా రెడ్డిన్, గలసి యొకముదుపు గైకొని, పిలిచిన నీ కిత్తు నేరపెట్టుదు మగనిన్. వేం. పంచ. ౪. ౪౯౪.

నేరమి. వి. (నేరుచు.) ౧. తెలియమి, అజ్ఞానము.

క. ఏ నెఱుఁగమి నిట్లడిగితి, నా నేరమి సైఁపవలయు... భార. అర. ౫. ౩౧౧.

ద్వి. ఘోర ప్రతిజ్ఞఁ గైకొని బేల నైతి, నేరమిఁ జెడిపోయె నేఁడు నాతపము. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౨౧౭౦ పం.

క. ధనరాజ్యరమామదమునఁ, గనుఁ గానని నిన్ను శిష్యుఁ గాఁ గైకొనుకం, టెను నేరమి కలదే ...మనుచ. ౫. ౧౧.

౨. దోషము, తప్పు.

సీ. తగిలి సుహృద్ద్యూతధర్మయుద్ధములకుఁ బరులచేఁ బిలువంగఁబడి విభుండు, గడఁగక విముఖుండు గాఁ జన దని శుభశాస్త్ర ధర్మంబు లోకంబులందు, నిలిపెఁ దా నిది పతి నేరమియే దైవవైపరీత్యం బైన వనరఁ దగునె. భార. సభా. ౨. ౨౨౪.

సీ. నేరమి లేకయు నెప మిడి యర్థంబు గొను రాజుఁ బ్రజలకు వినికిగలిగి. గీ. యాచరింప నివిభుఁడును...అధోగతి కరుగువారు. భార. అను. ౨. [illegible]

ఉ. నావుడు దానవేశ్వరుఁడు నవ్వుచు నార్వశిత్రోడ నిట్లనున్, నీ విటు మాఱ నేర్తు నని నేరమి వెట్టితి గాక... ఉ. హరి. ౧. ౬౭. ఆం. భా. ౨. ౧౯౧.

నేరము. వి. (త. నేరం.) తప్పు, అపరాధము.

క. రేయును బగలును విదురుఁడు, నీయొద్దన యునికిఁ జేసి నేరము పలుకన్, మాయిష్టం బెఱిఁగింపఁగ, ధీయుత యొక గంటి మిన్ని దివసంబులకున్. భార. ఆది. ౭. ౧౭.

గీ. అర్థి నార్జింప వర్జింప నలవి గాని, ధర్మము నధర్మమునుఁ జెప్పెఁదగిలి మనువు, నేరములు వెట్టి దండువు నిశ్చయించి, ధరణిఁ గలవోట నర్థ మెత్తంగఁ దలఁచి. నైష. ౭. ౭౭.

ఉ. ...తోఁటికాళిదాసాదిమహాకవీశ్వరుల కైనను నేరము లేక యుండునే. వి. పు. ౧. ౧౪. ఆం. భా. ౨. ౧౯౧.

జః నేరపెట్టు, నేరముకొను.

నేరముకొను. అ. క్రి. (నేరము + కొను.) తప్పుపట్టు.

క. ఓరి దురాత్మక విని పల్కు, మా యిటు రావలదు హెచ్చి మఱి వచ్చితివా, నేరముకొందు గ్రహించుక, యూరక యాపని ఘటింపు మెప్పుడు మాకున్. బిల్హ. ౩. ౧౫౭.

నేరాజే. విశే. సరిగతో నేసినది, జరబాజా. (వస్త్రము మొ. శ. ర.)

నేరిమి (ర్మి.) వి. (నేరుచు + ఇమి.) సామర్థ్యము, శక్తి; ప్రావీణ్యము, చతురత.

ఉ. ...అంబకజాలవీచికావిస్ఫారము సైన భీష్ముఁ డను సాగరముం గడవంగ నీఁదఁగా, నేరిమి యెట్లొకో కలుగ నేర్చె శిఖండికి నేమి సేయుదున్. భార. భీష్మ. ౧. ౫౪.

క. ఈటీవికి నీ స్పర్ధకి, మేటితనంబునకుఁ జాల మెచ్చితిగానం జేఁ కాటుకొనియున్న నీతఁడు

నే పెన్నఁడు లేనినిరుఃఁ జెన్నారుఁగదా. అచ్చ. రా. సుం. ౧౩.

ఉ. నిక్కముపోలె నప్పు డొకనేరిమిమై ననుఁ ద్రోచిపుచ్చఁగా, నక్కమలాక్షి పొందుఁ దగ నాడి ... ఇక్కడు రాక తక్కఁగ౯. భార. విరా. ౨. ౨౯౬.

క. వీరు దమపాలు వడయక, నేరిమి మాటలన తేఱ నేర్తురె చెప్పమా. భార. ఉద్యో. ౧. ౩౪౦. (నేరిమిమాటలన=చతురవచనముల చేత నే.)

క. సారెయుఁ బలకయుఁ గైకొని, నేరిమి మై నాడి ధనము నేరయఁగఁ గొని దు,ర్వారుం డగు నాజూదరి...దశకు. ౫. ౬౯.

నేరుచు(ర్చు) స. క్రి. (దీనికి 'నేచును, నేరచును, నేరఁడు, నేరువఁడు, నేతు౯, నేర౯' ఇ. రూపము లగును. త. నేర్.) ౧. అభ్యసించు,కఱచు.

క. అఱువదినాలుగువిద్యలు, నఱువదినాలుగు దినంబు లంతనవారల్, నెఱవాదులైనకతము న,నెటి నొక్కొక నాఁటివినికి నేర్చిరి లేరా. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౪౧౦.

సీ. పద్యంబు గీతికార్భటి నొగిఁ జదువంగ నెల్ల విద్యలసంచు లెఱుఁగ నేర్తు. విక్ర. ౧. ౨౦, ౧. ౪౯.

౨. తెలియు, ఎఱుఁగు.

మ...సాధుల్ నేరమి శ్రేయఁ బేరలుకం జెందినయట్టికాంత లుచితవ్యాపారము ల్నేర్తురే. పారి. ౧. ౧౨౧.

వ...ఇంక నైన నుపేక్షింపక యీదుష్టద్యూతంబు వారింపు మనిన పుత్రస్నేహంబున బుద్ధి యుఁజేయునది నేరకధృతరాష్ట్రుండు మిన్నకుండె. భార. సభా. ౨. ౧౭౪.

ఉ. నేరక చేర నొక్కవిన నీఱుఁగ జేయఁ గృశానుఁడు...భార. శాం. ౧. ౯౩.

ఉ... పరమార్థము మంత్రవిభేదమైనఁ గా,ర్యములు నిర్వహింపఁగ బృహస్పతి కైనను నేరఁ బోలునే. భార. ఆది. ౬. ౧౧౦.

ఉ ... వంకమాటు లే, నేరఁ గురుప్రవీరసభ నిశ్చయ మిట్టిది కాఁగఁ జెప్పుమీ. భార. ఉద్యో. ౩. ౯౬.

క. నీచేఁ దా రాద్యంతము, నేచుకొనం గలరు వరుస నిఖిలపురాణ,ప్రాచుర్యకరణలీలా,వాచాలుఁడు వ్యాసుఁ డెఱుఁగు వారల లవన౯. వరాహ. ౧౨. ౪౪.

క...నా, నేచినగతి నచట నచట నిలిపితి... భార. మా. ౧. ౩౧౫.

ఉ. నేచియు నేరకుండియును ... దశకు. ౩.౧౪౦.

క. ద్యూతక్రీడకుఁ గొఁడొక, నేతుం...భార. విరా. ౧. ౧౪౬.

క. నేతును మంత్రము లందఱ, నేతును దద్రిపుల ప్రేవు లీరణమునక౯. ప్రబంధ. ౪౪౭.

అ. క్రి. ౧. సమర్థమగు, శక్తమగు.

ఆ. నీవు నీసుతుండు నేర్తురు గా కొరు, లేమి సేయ నేర్తు రిందు కలుఁడ. భార. సభా. ౨. ౩౧౨.

క. కీచకుఁడు ప్రేటుపడి తన, నీచపుదెస యొరు లెఱుంగ నేరకయుండ౯, లేచి...భార. విరా. ౨. ౧౩౦.

సీ. అతఁడు పాణిగ్రహణార్హుండు విను నీవు నతనిఁ గూర్పఁగ నేర్తు నతివ యేను. శైవ. ౨. ౬౬.

౨. ఇష్టపడు, సమ్మతించు.

క. తిరిగినపందల సేటికిఁ,బురికొల్పఁగ నున్న వారు వోదురు గాకేఁ,గురుపతిజయంబు గాని యుద్ధర యేలం జూడ నేర్చెద నా విను నన్న౯. భార. భీష్మ. ౨. ౧౫౨.

చ...వల్లభలు ప్రాణవిభుం బెడవాయ నేర్తురే. పారి. ౪. ౫౪.

౩. సంభవించు.

ఉ...భీష్ముఁ డనుసాగరముం గడవంగ నీఁదఁగా, నేరమి యెట్లొకో కలుగ నేర్చె శిఖండికి నేమి సేయుదున్. భార. భీష్మ. ౧. ౫౪.

వ...యుష్మత్సంఘటితంబు లైనసంబంధములకు వికారం బెన్నండును బుట్ట నేరదు...పార. ౪. ౪౯. మనుచ. ౧. ౭౨.

జః నేరమి, నేరిమి, నేరుపరి, నేరుపు, నేరుపులాఁడు, నేర్పుకాఁడు.

నేరుప(ర్ప)రి. (నేరుపు + అరి³.) నేర్పు కల వాఁడు, చతురుఁడు.

క. నేరుపరి పోషాళించిన,హారము వెల యెఱ్కలీల...ప్రబోధ. ౧. ౨౭.

క. అరిది విలుకానియుజ్జ్వల,శర మొక్కని నొంచుఁ దప్పి చనినం జను నేర్పరియైనవానినీతి, స్ఫురణము పగరాజు నతనిభూమిం జెఱుచున్. భార. ఉద్యో. ౨. ౩౬.

నేరుపు(ర్పు) స. క్రి. (√నేరుచు.) అభ్యసింపఁ జేయు.

మ. మురిపం బొప్పఁగ మందమందగమనంబుల్ నేర్పుదు న్నేదిన్,శ్వరశుద్ధాంతనితంబినీజనులకున్ సంపూర్ణచంద్రాననా. నైష. ౨. ౫౬.

చ. పలుకులు నేర్పువేళఁ గలభాషిణి నీ వితులుండ...మనుచ. ౩. ౫౯.

వి. ౧. (క. త. నేర్పు.) ప్రావీణ్యము, చతురత; సామర్థ్యము, శక్తి.

ఉ. ఇంచినభక్తి నొక్కతరకేతన నైషధ భూమిభర్త మన్నించు వరూధినీపతికి నేరుపు మీఱఁగ బట్టిపెల్లఁగా,వించినతాళవృంతముల వీచుచు నుండె...నైష. ౬. ౧౧౭, ౧. ౭౪.

క. చిత్తం బూరక కలఁచెదు,నెత్తము నాతోడ నాడ నేరుపు గలదే. ఉ. హరి. ౩. ౧౧౬.

మ. విని సంశప్తకు లేము దక్క నొరు లావివ్వచ్చు భంగించి శౌ,ర్యనిక్కం బాపి యలంప నేర్పు గలరే...భార. ద్రో. ౧. ౩౯౩.

౨. రీతి, విధము.

చ. ఘనుఁ డతఁ డేఁగుదెంచి పరిగద్దియ నుండ నగారిశైలఖం,డనకథ చారణాళి వొగడన్ నిజసన్నుతి కోసరించునే,ర్పునఁ దల వంచి పీఠతటరూఢమణిన్ బొటవ్రేలమీఁటున, య్యనఘుఁడు కొండ మీఁటినమహాద్భుత కృత్యము దెల్పుకైవడిన్. వసు. ౧.౧౨౨.

గీ...నీయిష్ట మీడేరు నేర్పు,తెలియఁ జెప్పెద వినుమని తెలుప కపుడు. హంస. ౫. ౩౦౪.

నేరుపులాఁడు. విణ. (నేరుపులు + వాఁడు.) నేరుపుకాఁడు.

సీ. వెనుబొజ్జ నిడ్డెనల్ వినుచు నేరుపులాఁడు ...గీ...సొరు, నెరపు నెఱవేల్పు నామది నిలుచుఁ గాక. అచ్చ. రా. బాల. ౯. (శ.ర.పా. 'తి నెఱు నేరుపువాఁడు' మాద్రి.)

నేరెడల్లులు. వి. బ. (√నేరేచు.) అల్లొనేరేళ్లు, నమస్కారములు.

సీ...టెంకిణాలు నేరె,డల్లుల్ సలా మన నమరు దండము పెళ్లు...సాం. ని. మాన. ౨౫.

నేరె(రే)డు. వి. దే. జంబూవృక్షము.

ఉ... అ,న్నేరెడుమ్రానిమూలమున నెక్కొని యుండు జగత్ప్రశస్తమై. మార్క. ౪. ౧౪౪.

క. విను మేకాదశశతయోజనదీర్ఘము లేతదీయ శైలాగ్రములం, దవదుచుఁ బడఁగలక్రియఁ గడు,పనగము నేరేడు రాలి పండుమును వెలయున్. మార్క. ౪. ౧౪౩.

సీ. నేరే దనంగను నేరేడవంగను జంబూసమా

ఖ్య మై చనును...ఆం. భా. ౨. ౪౬.

నేరేటేఱు=జంబూనది.

గీ. నేరేటేటియుసల్ దెచ్చి నీరజాప్తు, సానఁ
బట్టినరాపాడి చల్లి మెఱిపి,పదను సుధ
నిడ చేసెనో పద్మభవుఁడు, వీనిఁ గాకున్నఁ
గలదె యీమేనికాంతి. మనుచ. ౨. ౩౬.

నేరేటిదీవి=జంబూద్వీపము.

ఉ. నేరేటిదీవి యేలుధరణీవరముఖ్యులు వీరె
కంటె...నైష. ౫. ౯౬.

గీ. దీవులం దెల్ల నేరెడుదీవి లెస్స. హర.
౨. ౩.

నేర్పు(రుపు)కాఁడు. విణ. (√నేర్పు.) నేర్పరి, నేర్పుకలవాఁడు.

క. నీవ కడు నేర్పుకాఁడవు, గా వలవదు వీనిఁ
గొన్ని గఱచితి మేముల్. భార. ఆది.
౬. ౩౨.

గీ. పూని యాప్రోలిమేలికడానికోట,వానియు
నగ్రపొందును వలనుమీఱఁ, జూడఁ జెప్పఁ
గా నరిది యోఁ జుమ్ము వేయు, కన్నులును
నోళ్లుఁ గలనేర్పుకాండ్రకైన. అచ్చ. రా.
బాల. ౩౬.

నేతా=సెతా.

మ. రవిఁ దీవ్రద్యుతి యంద్రు పావకుని నేతా
వంటమా రంద్రు వా,రివిభంబుల్ పెనుపం
జాక్రిందిదివియల్ రేరాజ ని న్నెన్నుచో.
చంద్రా. ౫. ౯౩. (శ. ర. పా. 'జొరా'
ముద్రి. పా.)

నేల. వి. ౧. భూమి.

సీ. నేలయు నింగియుఁ దాళముల్ గాఁ జేసి
రేపువ రేఁగి వాయించి యాడ. భార.
విరా. ౨. ౧౩౪.

క. చుఱుకు గలరొక్కకోలను, గుతిగాఁ దిగ
ప్రోల్లు నేలఁ గూలిచి కడిమిన్, పెంఱయు
చు జేజేఁగములకుఁ, దఱుఁగనిమే లిడినగిబ్బ
తత్తడికొరమ్ముల్. నీలా. ౧. ౧౯. భార.
విరా. ౨. ౧౩౪.

౨. భూలోకము.

శా. పాతాళంబును నేలయుం ద్రిదివముం బా
లించుసిద్ధుండవో, నాతండ్రీ నను నేల
వచ్చినజగన్నాథుండవో చెప్పవే. ఉ.హరి.
౨. ౧౩౩.

౩. ప్రదేశము, తావు.

వ...ధర్తనందనుపిఱుఁద నొక్కింత నేల యరిగి
...భార. ఆది. ౬. ౧౪౩.

వ...పటికంపురాచట్టునేలల నెట్టుకొని...మ
నుచ. ౩. ౨౯.

సీ...ఈప్రోక నాయడ నేల నల్ల, యమునానదీ
గహ్వరమున బఱుం డను రక్కసుం డుండు
...భార. ఆది. ౬. ౨౬౪.

౪. దేశము.

ఆ. నేల ప్రొద్దటింగి చాలుమానిని రణోద్య
మ మొనర్చి కాక...భార. విరా. ౪. ౨౨౧.

శ్లో. దేశకాలౌ తు సంప్రేక్ష్య యోద్ధవ్య మితి
మే మతిః. సం. భార. విరా. ౫౧. ౩.

౫. మన్ను. (చూ. నేలఁగలయు.)

నేలకుఁదెచ్చు=చంపు, పడఁగొట్టు.

మ...అవ్వీరు లెవ్వరౌ నేలకుఁదెచ్చి శౌ
ర్యారునిచే వాఁ డేల చిక్కెన్...భార.
ద్రో. ౨. ౨౩౬.

నేలపాలుగఁజేయు=నశింపఁజేయు.

సీ. పాడి దొరంగి యప్పాపకర్ముఁడు పైచెఁ
గాక చక్కటి తోడికయ్యమైన, లీల నిమ్మం
దఱ నేలపాలుగఁ జేయనే...భార. శల్య.
౨. ౩౨౫.

నేలలోపెడలు=ఇల్లువిడిచి బయటకు వెళ్లు.

చ. పడఁ బడఁ బాఱుచున్ వడఁకు పట్టినతల్లిని
దండ్రి నేలలో, పెడలనితమ్ముఁగుల్లల నవీ

నకులాంగన నోరు తెరిచి యీ, తొడుకుల బం
టుఁ బైద విడఁ ద్రోవక ప్రోఁగ నెందు నీక
పొల్పడినది కర్ణునాదలనె భారతసంహిత
నిల్పుచాడ్పునన్. పాండు. ౩. ౩౮.

నేలవాపు=ప్రదేశమునుండి తొలఁగఁ జేయు, దూరముచేయు.

చ. నరవర మున్న చెప్పితి రణంబున నర్జునుఁ
డొద్ద నున్న నెవ్వరికిని ధర్మసూనుఁ బొదు
వంగ నశక్య మెంకండు పార్థు న్నదుర్కొఁ డయి
నేలవాపి కొని దోర్బల మొప్పగఁ బోవఁ జా
లిన౯, నరవునఁ బట్టెదన్ బరులు వేవురు
మార్కొనినం గలంచెదన్. భార. ద్రో. ౧. ౨౧౫.

జ: నేలఁగలయు, నేలఁగలుపు, నేలఁబెట్టు, నేల
కడిమి, నేలకన్నము, నేలకలిగొట్టు, నేల
కాన్పు, నేలగాపరి, నేలగుమ్మడి, నేల
గుమ్ముడు మొ.

నేలఁగలయు. అ. క్రి. (నేలన్ + కలయు.) -మంటిపాలగు- నశించు.

(చంద్రోపాలంభము.) సీ. మానక గుప్పించుమ
దనకోదండంబు నిష్ఠురతను దన్న నేలఁ
గలయ. వరాహ. ౪. ౨౧.

ఆ. ఘోరశిలలవృష్టి గురియించె నొడలు వీఁగించి
యతఁడు వికటగిరులు గాఁడ, గురుతరద్రు
మముల గుదిగ్రుచ్చునట్లుగ, నిఖిలజంతుతతు
లు నేలఁగలయ. కళా. ౫. ౫౪.

నేలఁగల(లు)పు. స. క్రి. (√నేలఁగలయు.) నేలపాలుచేయు, ధ్వంసముచేయు.

సీ. అయ్యస్త్రమాశక్తి నద్భుతంబుగ నేలఁగ
లపి యుధిష్ఠిరువలను నిగుడ. భార. ద్రో.
౩. ౨౪౩.

సీ. బలసమేధితపలాశులఁ గాని నెఱక్షలాశులఁ
గొమ్ముచే నేలఁగలపఁ బోవు. గీ... వరాహా
వరాహమూర్తి. దశా. ౩. ౨౦౫. ౮౦. శే. ౫౮.

గీ. నిద్రవోయెడు సుఖ మెల్ల నేలఁగలిపి, ప్రతి
దినంబును దాఁ జేయురత్నపూజ, శివుని పై
నుండకుండినఁ జింత నొంది, రాత్రి శివ
రాత్రిగా జాగరముఁ జేసె. కాశీ. ౪. ౧౧౮.
('పోఁగొట్టుకొను' అని భావము.)

నేలఁబెట్టు. స. క్రి. (నేలన్ + పెట్టు.) ౧. నేల పైనుంచు. ౨. నశింపఁజేయు.

సీ. చెలికటి సైకతములు నెక్కఁ బడ నొత్తె
నెత్తమ్మి నడుగులు నేలఁబెట్టె. బిల్హ. ౨.
౧౨౦. (రెండర్థములకు నిదియే ఉదాహర
ణము.)

నేలఁబెట్టి కాలరాచు=మిక్కిలిపీడించు.

గీ. నెఱయు సారసములు దమ్ము నేలఁబెట్టి, కాల
రాచుచు నున్నాఁడు కలువలచెలి, నెలఁ
బడఁజాల మిది రాహువేణి యనుచు, నతివ
పదములఁ బడె నన నడుగు లమరు. బిల్హ. ౨.
౧౧౪.

నేలకడప=నేలకడిమి.

ఆ. ఉప్పు చింతపండు నొప్పుమీఱిన నేల, కడప
వ్రేళ్ల నూరి యందుఁ గట్టి, చమర... తలపుం
డ్లు, మానిపోవు...(చికి. చి. ని.)

గీ. నేలకడపయుఁ బెన్నేరు నిలను జెలువు, వె
లయుపల్లేరువ్రేళ్లను వేఱు వేఱు, మేక
పాలును గొన ... స్త్రీపురుష మోహములు
దీఱు సిద్ధముగను. (చికి. చి. ని.)

నేలకడిమి. వి. (√నేల.) భూకదంబము. (శ.ర.)

నేలకలిగొట్టు. వి. (√నేల.) భూపాటలి. (శ.ర.)

నేలకాన్పు. వి. (నేల + కాన్పు.) భూపుత్రి, సీతాదేవి.

క. సాగరపూరితమ్ము నలపుకప్పురపుడిమ్ము, కాన
వేలమ్ము రామా నేలకాన్పుఁ గొమ్ము. అచ్చ. రా.
అరణ్య. ౯౮.

ఇట్లే: నేలచూలి.

ఆ. నేల యేలుకొనెడుజోలి య డేటికి, నేల చూలిమీఁద నేల యాస. అచ్చ. రా. యు. ౩౯౪.

ఆ. నేలచూలి వెదక గాలిబిడ్డఁడు లోను, గాను గలిగినట్టికడిఁదికొమ్మ, మెకపుగములననుప... యయా. ౩. ౨౨.

నేలగాపరి. వి. (నేల+కాపరి.) రాజు.

సీ. అలగాపరి పూఁపు లచ్చుటఁ దిగఁ ద్రోచి నేలగాపరులఁ దా నేలఁ గల్గె. అచ్చ. భా. ౧. ౫.

నేలగుమ్మడి. వి. (√నేల.) భూమికర్కారువు‡.

సీ. వెగడు విదార్యాఖ్య నేలగుమ్మడి యన... ఆం. భా. ౨. ౭౪.

నేలగుమ్ముడు. వి. (√నేల.) విదారి‡. (ఇది నల్ల నేలగుమ్ముడు, తెల్లనేలగుమ్ముడు అని ద్వివిధము. శ. ర.)

నేలగొలిమిడి. వి. (√నేల.) గోలోమి‡. (శ. ర.)

నేలజమ్మి. వి. (√నేల.) పిన్నజమ్మి, శమీరము‡. (చి. ని, శ. ర.)

నేలజేజే. వి. (√నేల.) భూదేవుఁడు, బ్రాహ్మణుఁడు.

సీ. ఇటు నేలజేజేల కెలు కైనచెంగావిమడ సంజఁ దగుకొండఁ జూచినాఁడ. నరస. ౫. ౨౨.

సీ. సీటార నెదిరిన నేలజేజేదంటతే జెల్ల నడఁచినగిట్టలెంక. అచ్చ. రా. అయో. ౯౩.

నేలతంగేడు. వి. (నేల.) చిన్నతంగేడు, ఆకుల్యము‡.

సీ. ములువెంపలి ములుస్తె గలిజేరు గుంటగజ్జెరును దంతిబందారు నేల,తంగేడు... హంస. ౪. ౧౦.

నేలతాడి. వి. (√నేల.) తాళమూలిక, ముసలి‡. (సానుస్వారమని చి. ని.)

సీ... బీఱ వెంగలింగకోఁదాడు నీఁదాడు ఖర్జూర మీఁత నేల, తాడి... హంస. ౪. ౧౧.

సీ... నేలతాడి యనంగ నెసఁగు ముసలి. ఆం. భా. ౨. ౫౧.

నేలతామర. వి. (√నేల.) మెట్టతామర, స్థలపద్మిని‡.

సీ. స్థలపద్మ మగు మెట్టతామర యన... నేలతామర యన... ఆం. భా. ౨. ౫౯.

సీ. దధియుక్తముగ నేలతామరఁ గొన... (చికి. చి. ని.)

నేలతాలుపు. వి. (√నేల.) ౧. పర్వతము, భూధరము.

సీ. నేలతాలుపు రాచచూలిగాదిలికందు దొసఁగుచీకటిచాల్పుతోఁగల విందు. అచ్చ. రా. పీఠి. ౭.

౨. రాజు, భూధరుఁడు.

క. కలికపుమానిసి యని నీ, తలఁపున నిపుడల్లనేలతాలుపుమిన్నం, జులుకఁగఁ జూచెద వత నిఁక, గెలువఁగ నీవంటివారికిం దర మగునే. అచ్చ. రా. యు. ౨౧.

నేలతీఁటకసింద. వి. (√నేల.) కసిందలో నొకభేదము, వృక్షవిశేషము.

గీ. నేలతీఁటకసిందయుఁ గోల వెముడు, బొంతజెము డుల్లియును సదాముస్తె వెందలు, గాఁగలుగునట్టి చిలుచెట్లఁ గాంచి యంత. హంస. ౪. ౧౦.

నేలతొళసి. వి. (√నేల.) భూతులసి‡. (శ. ర.)

నేలన(న)మ(మి)లి. వి. (√నేల.) పక్షివిశేషము.

సీ. కొక్కెరల్ కక్కెరల్ గువ్వలు వెలిసెలు నేలనెమళ్లును బోలుగలును. రసిక. ౧. ౫౪ ౧. ౧౧౫.

వ... మఱియుఁ గైదు కక్కెర కారుకోడి లావుక వెలిచ నేలనమలి డాబ గొంగడిగాఁడు మొదలగుపక్షులు పొదలుకొని యుండు పిట్టపట్లును...చంద్రా. ౨. ౭౪.

అ. పికిలి నేల నెమిలి పెనుగువ్వ బకదారి, పావురాయి...ఆది యైనపక్షు లతఁడు దీర్చు. హంస. ౩. ౧౩.

నేలనేరేడు. వి. (√నేల.) కాకినేరేడు, భూమి జంబుకి.

సీ... నేలనేరే డనఁగ...భూజంబునామంబు పొల్చు...ఆం. భా. ౨. ౪౭.

నేలపట్టి. వి. (నేల + పట్టి.) ౧. అంగారకుఁడు, భౌముఁడు. (శ. ర.) ౨. నరకాసురుఁడు. ౩. భూపుత్రి, సీత. (శ. ర.)

నేలపల్లటి(టీ). వి.(√నేల.)పారావతవిశేషము.

సీ. పారావతం బగుఁ బావురాయి యనంగ... తద్భేదములుగాను దనరుచుండు ను నేలపల్లటి...అనంగ...ఆం. భా. ౨. ౭౯.

సీ. పావురములు నేలపల్లటీల్ కూకీలు...సురటీలనంగఁ బొల్చును గలరవములు...పాం. ని. తిర్య. ౪౯.

నేలపొన్న. వి. (√నేల.) కోలపొన్న, అంఘ్రిపర్ణిక.

సీ. క్రోష్టుపుచ్ఛికయూ నేలపొన్న,నా...ఆం. భా. ౨. ౫౫.

నేలమట్టము. విశ. (√నేల.) నేలతో సమాన మైనది; నాశితము.

మ. దినసాథుం డుదయాద్రి శృంగమున కేతేనెల్లి...కూల్చు లంకాపురీ,ఘనసాలాదుల నేలమట్టము గ నాకఁపింప సన్నంచుచున్. భా. రా. యు. ౩౧౫.

సీ. ఊర్ధ్వాండకర్పరం బొరయు వింధ్యాద్రికూటంబులు నేలమట్టంబు సేసె. కాశీ. ౧. ౧౨౪.

గీ. దేవ యొకవానరఁడు లీలావనంబు, నేలమట్టంబు చేసి యాఖీలవాల, మూఁచి యూడెడుతనుఁ జూచి కోఁచవాఱు, చక్కనుల నొక్కి తోరణం బెక్కి నగుచు. రామా. ౬. ౨౦౩.

నేలమామెన. వి. (√నేల.) వృక్షవిశేషము.

సీ. మామెనయును నేలమామెన యటికమామిడి దూలగోవెల మేఁకమేయు. గీ. నాకు నల్లేరు...హంస. ౪. ౧౦.

నేలమాళె. వి. (√నేల.) భూగృహము, భూమిలోపలియిల్లు.

గీ. పాయమునఁ బెద్దవాఁ డొకబ్రాహ్మణుండు, లక్షణజ్ఞుండు సంగతలక్షణాంగి, నొక్క కన్నియఁ బెండ్లి యై యొరులగోష్ఠి, మరఁగ నుండంగ నఖి నేలమాళెఁ బెట్టి. కేయూర. ౩. ౨౧౩.

గీ. నేలమాళె నా భూమ్యంతరాలయమ్ము... ఆం. భా. ౨. ౧౭.

నేలమాళెలం ద్రవ్యా=లోలోపల కట్టబడినసొమ్ము.

క. వెనిమిటియు నత్త వడినెలు, కనుఁగలిగి మెలఁగ వెడలఁగా నెడ లేమిం,దినదినమూఁ దత్తలోదరి, మనమునసే యుటి నేలమాళెలు ద్రవ్యా. శుక. ౨. ౫౦౩.

నేలములక. వి. (√నేల.) వాఁకుడు, వార్తాకి.

సీ... నేలములక యనఁగ. గీ...సర్పాక్షి ప్రబలు. ఆం. భా. ౨. ౫౯.

నేలమొలత్రాఁడు. వి. (నేల + మొలత్రాఁడు.) సముద్రము.

గీ. వచ్చి యప్పేఁడివేలుపువంగడంపు, నేల మొలత్రాటినిండుకుం దేటితాల్పు, మ్రోల విల్చి కరంబు ప్రేముడి దలిర్ప, వెరవుతోఁ బల్కెఁ గేలుఁదామరలు మొగిచి. అచ్చ. రా. యు. ౧౫౫.

నేలయడుగు. వి. (√నేల.) పాతాళము.
సీ. పాతాళ నామంబు... నేలయడుగు నాఁగ నెగడుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౪౫.

నేలయుసిరిక. వి. (√నేల.) భూధాత్రీ.
గీ... నేలయుసిరిక యన నలరు భూధాత్రి... ఆం. భా. ౨. ౪౭.

నేలయొకిమీఁడు. వి. (నేల+ఎకిమీఁడు.) భూపతి, రాజు.
గీ... ఓ నేలయొకిమీలకొలము సామి, చేఁ(తగు)తుక కల పెద్దచెంచువాని, యింటిచెంచెత చెలిమించు గుంటికెలని, పాలముల్గోసలఁ జెలఁగు చెంచులము మేము. ఉ. రా. ౭. ౩౭౯.

నేలయేలుదంటు. వి. (√నేల.) క్షత్రియుఁడు, రాజు.
సీ... నేలయేలుదంటులు... గీ... రెండవ వంగడంపుఁ, బలువు లన క్షత్రియాఖ్య లౌ... సాం. ని. మాన. ౨.

నేలరేను. వి. (√నేల.) భూబదరీ. (శ. ర.)

నేలఱేఁడు. వి. (నేల+ఱేఁడు.) రాజు.
గీ. ఆట్టిప్రోలికి నేలిక యగుచు నెల్ల, నేలఱేఁడులు దను మేలు మే లటంచుఁ, బొగడ మగడనికలుముల నెగడి ప్రజలఁ, దద్దయును సాఁకుకొనుచుండు దశరథుండు. అచ్చ. రా. బాల. ౪౪.
చ. కనుఁగొనె నేలఱేఁడు మతికాంచనభూషణభూషితుఁ డ్వృగా, జినయుతు... చెన్న. ౫. ౩౦౪.

నేలవెలఁగ. వి. (√నేల.) భూవెలఁగ.
పీ... నేల వెలఁగాకు నొనరంగఁ గలకుఁగాఁ జేసి పోసినమాను... (చికి. చి. ని.)

నేలవేము. వి. (√నేల.) భూనింబము.
సీ. శ్రీ తులసియు సంబరేను నేలుసిరి కీశ్వరి నేలవే మూటి చల్లగడ్డ. హంస. ౪. ౧౦.
సీ... నేలవే మనంగ భూనింబ మొప్పు. ఆం. భా. ౨. ౫౦.

నేలవేలుపు(ల్పు) వి. (నేల+వేలుపు.) భూదేవుఁడు, బ్రాహ్మణుఁడు.
గీ. అప్పు డెకిమీఁడు తతిచెయ్యు లమరఁ దీర్చి, పేదలకు నేలవేలుపుఁ బెద్దలకును, బోసఁగ రొక్కంబుఁ దొడవులుఁ బట్టములును, దొడుకులు నొసంగి పదిరేలు గడపె యంత. అచ్చ. రా. బాల. ౭౪.
గీ. నేలవేలుపు మొదలిటి నేమములకు, నెలప్రచెలువపు గమికాఁడు పిలుకుమారి, రక్కసులచేతఁ బోయినయక్కచునకు, వగవ కెట్లో ర్తు మై యెల్ల నొగులఁ దండ్రి. యయా. ౩. ౧౩౧.
ఆ. పుడమి తేనితోడఁ బోదర నీలా వేమి, ఖరునికంటె నల్లకట్లనూఁడు, కొడుకుకంటె గండ్ర గొడ్డలి తాలుపు, నేలవేల్పుకంటె నెఱయ చెపుమ. అచ్చ. రా. యు. ౩౩.

నేలసంపెఁగ. వి. (√నేల.) భూమిచంపకము. (శ. ర.)

నేలాఁపు. వి. (నేల+ఆఁపు.) శ్యేనవిశేషము, ఒకవిధము గుడేగ.
సీ. నేల నెమళ్ళు నేలాఁపుడేగల విడిచి యేపున వీఁచ మడపఁజేసి. రసిక. ౧. ౧౧౫.

నేలుసిరిక. వి. (నేల+ఉసిరిక.) భూమ్యామలకీ.
సీ. శ్రీతులసియు సంబరేను నేలుసిరి కీశ్వరి నేలవే మూటి చల్లగడ్డ. హంస. ౪. ౧౦.

నేలొద్ది. వి. (√నేల.) వృక్షవిశేషము.
సీ. కలజువ్వి వావిలి గండువావిలి యేఱుమద్ది మద్దియును నేలొద్ది యుద్ది. హంస. ౪. ౧౧.

నేవడము = నేవళము. (శ. ర.)

నేవము = నావము. (శ. ర.)

నేవళము = నేవడము, నేహారము. వి. లలంతికా విశేషము, మణులు గ్రుచ్చినహారము.

క. తనయయుంత నేవళం బొకఁడనుకూలతఁ గేలఁ బుచ్చి యాసతియయుతశక్, వనరుహలోచనుఁ డిడె లోచనపారణ సేసెఁ దత్ప్రసాదనద్దృష్టిక్. హరి. ఉ. ౪. ౧౩౦.

గీ. పసుపునుమంజాయ మెకాంతిఁ బసలు సేయ, నేవళంబులు చనుదోయినిగ్గుఁ జెనక, ద్రవిడబాలవిలాసినీతతులు మెఱయ, సిరికిఁ బట్టైనకాంచికాపురమునందు. విక్ర. ౩. ౧౧౩.

సీ. పదకము తాళి నేవళము...అన లలంతి, కావిశేషంబగు...ఆం. భా. ౨. ౧౪౯.

నేష్ట. సం. వి. ఋ. పుం. సోమయాగమందలి ఋత్విజులలో నొకఁడు.

నేష్టువు. సం. వి. ఉ. పుం. లోష్టము, మట్టిపెల్ల. (వాచ.)

నేస్తకత్తె. విణ. (నేస్తము + కత్తె.) స్నేహితురాలు. (శ. ర.)

నేస్తకాఁడు. విణ. (నేస్తము + కాఁడు.) మిత్త్రుఁడు.

సీ...నేస్తకాఁడు సంగడికాఁడు నాఁగను మిత్త్రునినామము లగు. ఆం. భా. ౨. ౧౩౩.

గీ. కటికిచీకటినెఱ నేస్తకాఁను దాను, ధృతి యొసంగఁగ దానిమందిరముఁ జేర. శుక. ౨. ౧౪౯.

ఉ...జంటనేస్తకాండ్రచేతితిపిరి కిన్నెరలటెంగు టింగురులను...ప్రబంధ. ౩౭.

నేస్తము. వి. చెలిమి, మైత్రి.

చ. నిలకడ నున్న వావి నహి నేస్తము సాక్షి ...కాంత లదాంత లింతరయుఁ. శకాం. ౪. ౧౩.

శా. ఆనీలాలక బాణకన్యకకు బాహ్యప్రాణమో నాఁగ నెం, తే నేస్తం బొనరించి యున్న దగుటం దీనాననాంభోజ యై, గ్లాని బొందుచునున్న యారమణి యాకారంబు వీక్షించి ...అని. ఉ. ౭౩.

సీ. నెయ్యము నేస్తము ... గీ...అనఁ బరఁగు చుండును మిత్త్రభావంబు...ఆం. భా. ౨. ౧౪౯.

విణ. మిత్త్రుఁడు.

ఉ. శివ యెఱింగి యుండుదువు నేనును జందుఁడు నేస్త మాటయుక్. శకాం. ౪. ౪౧.

జః నేస్తకత్తె, నేస్తకాఁడు, నేస్తి, నేస్తుఁడు.

నేస్తి. విణ. నేస్తురాలు. (√ నేస్తము.) నేస్తకాఁడు.

సీ. నేస్తి గాదిలి చెలి నేస్తకాఁడు సఖుఁడు, సంగాతి చెలికాఁడు సంగడీఁడు, నాఁగఁ బేరులు మిత్త్రున కగు...వెంక. మాన. ౨౩.

సీ. సురఁటివీచులఁబుట్టునోర మెక్కురానేస్తి జంగిలియోటుకు మాసంగడీఁడు. ప్రబంధ. ౧౩౦. సాం. ని. మాని. ౫.

నేస్తుఁడు. విణ. (√ నేస్తము.) మిత్త్రుఁడు, స్నేహితుఁడు.

శా. ఈలా గూరక నన్ను నొత్తెను సతం దేలా గు నేస్తుం డగుక్. అచ్చ. భా. ౪. ౭౧.

నేస్తురాలు. వి. (√ నేస్తము.) స్నేహితురాలు. (శ. ర.)

నేహారము = నేవళము. వి. మణులు గ్రుచ్చినహారము.

ద్వి. లోహాదికంబులై లోలత మించు, నేహారంబులు గొన్ని పీలాల నమర, గుప్తంబుగా రాత్రిఁ గొనిపోయి దీపద్దీపిఁ గ్రామెఱుంగు ...శిఖిరపుఁ బట్టి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౫౩ షం.

నై

నైకచరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఒంటిగా సంచరింపనిది, గుంపుగూడి తిరుగునది. (మేఁక, పంది మొ.)

నైకటికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) సమీపమున నున్నవాఁడు. వి. అ. పుం. -భిక్షాదులకై గ్రామాదులదాపున వసించువాఁడు- భిక్షువు, యతి.

నైకట్యము. సం. వి. అ. న. సామీప్యము, దాపు.

నైకభేదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అనేకభేదములు కలది. (చిత్తరువు మొ.)

నైకమాయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అనేకమాయలు కలవాఁడు. వి. అ. పుం. పరమేశ్వరుఁడు.

నైకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)- ఏకము కానిది- అనేకము, పెక్కు.

నైకరూపుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నానారూపములు కలవాఁడు. వి. అ. పుం. పరమేశ్వరుఁడు.

నైకాత్మ(ము.) సం. విణ. (న్). ౧. అనేకస్వరూపములు కలది. ౨. పెక్కులాత్మలు కలది. వి.న్.పుం. పరమాత్ముఁడు. (రూ. నైకాత్ముఁడు.)

నైకృతికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) శాఠ్యముతో జీవించువాఁడు,వంచకుఁడు.

నైగనిగ్యము. సం. వి. అ. న. నిగనిగలాడుట.

నైగమము. సం. విణ. (అ.ఈ. అ.) ౧. వేదసంబంధమైనది. ౨. పట్టనసంబంధమైనది.౩. వణిక్సంబంధమైనది. వి. అ. న. ౧. ఉపనిషద్రూపమగు వేదభాగము, వేదాంతము. ౨. నయము, నీతి.

నైగమికము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) ౧. నిగమమున ఉన్నది. ౨. నిగమమువలన కలిగినది. ౩. నిగమమునకు వ్యాఖ్యానమైనది.

నైగముఁడు. సం. వి. అ. పుం.౧. నిగమవిదుఁడు, వేదార్థము తెలిసినవాఁడు. ౨. నాగరుఁడు, పౌరుఁడు. ౩. వణిజుఁడు, వర్తకుఁడు.

నైఘంటుకము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) నిఘంటువును గుఱించి రచింపఁబడినది. (గ్రంథము.) వి.అ.న. వేదనిఘంటుగ్రంథ ప్రథమకాండము.

నైచికము. సం. వి. అ. న. గోశిరః ప్రదేశము, ఆవుతలభాగము.

నైచికి. సం.వి. ఈ. స్త్రీ. ఉత్తమమైనయావు.

నైచ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. నీచత్వము. ౨. (భక్త్యాదులచే కలుగు) నమ్రత్వము.

నైజము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. స్వకీయము, తనది. ౨. స్వాభావికము, సహజము.

నైతలము. సం. వి. అ. న. నరకము.

నైతలసద్మఁడు. సం. వి. న్. పుం. యముఁడు.

నైత్యకము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.)=నైత్యికము.

నైత్యము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నిత్యము చేయఁదగినది. (దానకర్మాది.) వి. అ. న. నిత్యత్వము, శాశ్వతత్వము.

నైత్యశబ్దికుఁడు. సం.విణ. (అ.ఈ.అ.) శబ్దము నిత్యమని వాదించువాఁడు. (పూర్వమీమాంసకుఁడు.)

నైత్యికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిత్యమును కలుగునది, ఎప్పుడును సంభవించుచుండునది. ౨. నిత్యమును చేయవలసినది. (కర్మము.)

నైదాఘము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నిదాఘసంబంధమైనది, గ్రీష్మసంబంధమైనది. వి. అ. పుం. నిదాఘము, వేసఁగి.

నైదానికుఁడు. సం.విణ.(అ.ఈ.అ.) ౧. (రో°గ) నిదానము నెఱిఁగినవాఁడు. ౨. (రో°గ) నిదాన ప్రతిపాదక మగు గ్రంథమును చదువువాఁడు.

నైదానుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రో°గ మూలకారణము నెఱిఁగినవాఁడు.

నైదేశికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) -నిదేశమును చేయువాఁడు-కింకరుఁడు, సేవకుఁడు.

నైధనము. సం. విణ. (అ.ఈ. అ.) మరణసంబంధమైనది. వి. అ. న. ౧. నిధనము, మరణము. ౨. (జ్యోతి.) లగ్నమునకు అష్టమస్థానము. ౩. జన్మనక్షత్రమునకు ఏడవదియు, పదునాఱవదియు, ఇరువది యైదవదియు నగు నక్షత్రము.

నైధానము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిధానసంబంధమైనది, నిధిసంబంధమైనది. ౨. నిధాన సాధ్యమైనది. (వాచ.)

నైపథ్యము సం=నేపథ్యము.

నైపము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నీపసంబంధమైనది. ౨. నీపవికారమైనది.

నైపాతికము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ప్రస్తావశమున చెప్పఁబడినది. (అ. ని.)

నైపాళము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) ౧. నేపాళదేశసంబంధమైనది. ౨. నేపాళదేశమునఁ బుట్టినది. వి. అ. పుం. నేపాళనింబము, నేపాళపువేము?.

నైపాళి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నవమల్లిక, విరజాజి? ౨. మనశ్శిల, మణిసిల. ౩. శేఫాలిక, నల్లవావిలి?. ౪. నీలి?.

నైపాళికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నేపాళదేశమునఁ బుట్టినది. వి. అ. న. రాగి.

నైపుణము. సం. వి. అ.న. నిపుణత్వము, కౌశలము.

నైపుణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నిపుణత్వము, కౌశలము.

నైపుణ్యము. సం=నైపుణము.

నైబిడ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. నిబిడత్వము, దట్టముగానుండుట. ౨. (సంగీ.) కంఠాకృష్టాత్కార గుణభేదము, నిబిడముగా ఎడతెగనిధ్వనివచ్చునట్లు పిల్లనగ్రోవి మొదలగునవి ఊదుట.

శ్లో. నైబిడ్యం ప్రోఘతా చాపి సుస్వరత్వంచ తీక్ష్ణతా, మాధుర్య మితిషం చామీ ఫూత్కారేషు గుణాః స్మృతాః॥

నైభృత్యము. సం. వి. అ. న. -నిభృతభావము- ౧. అచాంచల్యము, నిశ్చలముగానుండుట. ౨. అడఁకువ, వినయము ౩. రహస్యము.

నైమంత్రణకము. సం. వి. అ. న. ఆతిథ్యము, అతిథిసత్కారము.

నైమయుఁడు సం. వి. అ. పుం. -నిమయము- (సరకుల వినిమయము) వలన జీవించువాఁడు- వర్తకుఁడు, బేహారి.

నైమిత్తము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిమిత్తసంబంధమైనది. ౨. నిమిత్తమువలనఁగలిగినది. వి. అ. న. శకునగ్రంథముయొక్క వ్యాఖ్యానము.

నైమిత్తికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిమిత్తమువలనఁగలుగునది. ౨. నిమిత్తమును ఆశ్రయించి చేయఁదగినది, నిమిత్తమునుబట్టి చేయఁబడునది. (ఆబ్దికాది.) వి. అ. న. -నిమిత్తమును (కారణమును) అనుసరించి వచ్చినది- కార్యము, ఫలము.

శ్లో. ఉదేతి పూర్వం కుసుమం తతఃఫలం, ఘనోదయః ప్రాక్ తదనంతరం పయః, నిమిత్త నైమిత్తికయో రయంక్రమః, తవ ప్రసాదస్య పురస్తుసంపదః. శాకుం. ౭. ౩౦.

౨. ఒకానొకనిమిత్తమును బట్టి ఆయాకాలమునఁ జేయఁబడు కర్మము. (కర్మము- నిత్యము, నైమిత్తికము, కామ్యము అని మూఁడువిధములు.)

నైమిత్తికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నిమిత్తములను చక్కఁగాఁ దెలిసినవాఁడు; శకునశాస్త్రము తెలిసినవాఁడు (జోస్యుఁడు, వెం.)

నైమిశము. సం. వి. అ. న (బ్రహ్మ సృజించి విడిచినమనోమయచక్రముయొక్క నేమి ఏస్థలమున ఊడిపడిపోయినదో అట్టిపుణ్యారణ్యము నైమిశము.)

సూతుఁడు శౌనకాదిమహర్షులకు పురాణాదులు వినిపించినపుణ్యారణ్యము.

శ్లో. ఏతన్మనోమయం చక్రం మయా సృష్టం విసృజ్యతే, యత్రాస్య శీర్యతే నేమి స్స దేశ స్తపస శ్శుభః ... ప్రయయు స్తస్య చక్రస్య యత్ర నేమి ర్వ్యశీర్యత, తద్వనం తేన విఖ్యాతం నైమిశం మునిపూజితం. (వాయుపు. వాచ.)

నైమిషము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) ౧. నిమిష సంబధమైనది. ౨. నిమిషమాత్ర ముండునది. వి. అ. న.- సూతుఁడు శౌనకాదిమహర్షులకు పురాణాదులు వినిపించిన పుణ్యారణ్యము (ఇందు నిమిషమాత్రముచే దానవబలము హతమైనది.)

శ్లో. ఏవం కృత్వా తతో దేవో మునిం గౌరముఖం తదా, ఉవాచ నిమిషే ణేదం నిహతం దానవం బలమ్, అరణ్యే స్మిం స్తత స్త్వేత న్నైమిషారణ్యసంజ్ఞితం, భవిష్యతి యథార్థం వై బ్రాహ్మణానాం విశేషకం. (వరా. వాచ.)

నైమేయము. సం. వి. అ. పుం. వినిమయము సరకులమాఱుపు.

నైయంకవము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) న్యంకు సంబంధమైనది, ఇఱ్ఱికి సంబంధించినది. (చర్మాది.)

నైయగ్రోధము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) న్యగ్రోధ వృక్షసంబంధమైనది. (దండాది.) వి. అ. న. న్యగ్రోధఫలము, మఱ్ఱిపండు.

నైయత్యము. సం. వి. అ. న. ౧. నియతముగా నుండుట, ౨. ఆత్మనిగ్రహము.

నైయమికము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నియమప్రాప్తము, నియమముచే సంభవించునది. (ఋతుకాలమున భార్యను గలియుట వెం.)

నైయాయము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ) ౧. న్యాయ సంబంధమైనది. ౨. న్యాయశాస్త్రమునకు వ్యాఖ్యానమైనది.

నైయాయికుఁడు. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) న్యాయ శాస్త్రము నెఱిఁగినవాఁడు, న్యాయశాస్త్రమును జదివినవాఁడు, తార్కికుఁడు.

నైయాసికుఁడు సం. విణ. (అ. ఈ. అ) అంగన్యాసకరన్యాసమాతృకాన్యాసాదులు తెలిసినవాఁడు.

నైరంతర్యము సం. వి. అ. న. -నిరంతరత్వము- ౧. ఎడతెగకుండుట, విచ్ఛేదము లేమి. ౨. ఎడము లేకుండుట, మిక్కిలి క్రిక్కిఱిసి యుండుట.

నైరపేక్ష్యము. సం. వి. అ. న. -నిరపేక్షత్వము- అపేక్ష లేకుండుట, కోరిక లేకుండుట.

నైరర్థ్యము సం. వి. అ. న. -నిరర్థకత్వము- ౧. ప్రయోజనము లేకుండుట. ౨. అర్థము లేకుండుట.

నైరాశ్యము. సం. వి. అ. న. -నిరాశత్వము.- ౧. ఆశలేనితనము. ౨. ఆశ లుడుగుట, ఆశ వదలుకొనుట.

నైరుక్తికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నిరుక్తమును -వేదాంగభేదమును- దెలిసినవాఁడు.

నైరుక్తుఁడు. సం. = నైరుక్తికుఁడు.

నైరుజ్యము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రోగ ములులేకుండుట, ఆరోగ్యము.

నైరూహికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ఊహము లేక చేయఁబడినది, విమర్శము (తత్త్వ నిర్ణయము) చేయకయే ఆచరింపఁబడినది. వి.అ. పుం. వస్తికర్మభేదము.

నైరృతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిరృతికి సంబంధించినది. ౨. నిరృతిదేవతాకము. (పశువు మొ.) వి. అ. న. మూలనక్షత్రము.

నైరృతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దక్షిణపశ్చిమముల నడిమిదిక్కు.

నైరృతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. -అధర్ముని భార్య యగునిరృతియొక్క సంతతివాఁడు -రాక్షసుఁడు. ౨. నిరృతి, దక్షిణపశ్చిమ దిక్పాలకుఁడు.

నైర్గుణ్యము. సం. వి. అ. న- నిర్గుణభావము- ౧. గుణములులేమి. ౨. సద్గుణములు లేకుండుట. ౩. సత్త్వాదిగుణములు లేమి.

నైర్ఘృణ్యము. సం. వి. అ. న- నిర్ఘృణత్వము- ఘృణలేమి, కనికరములేకుండుట.

నైర్దేశికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -నిర్దేశమును (ఆజ్ఞను) చేయువాఁడు- భృత్యుఁడు, సేవకుడు.

నైర్మల్యము. సం. వి. అ. న. ౧. నిర్మలత్వము, పరిశుద్ధత. ౨. భోగ్యవస్తువులందలివైరాగ్యము.

నైర్వాహికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిర్వాహకుఁడు, నిర్వహించువాఁడు. ౨. (జలాదులను) మోచికొని పోవువాఁడు.

నైల్యము. సం. వి. అ. న. నీలత్వము,నల్లఁదనము.

నైవాసికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నివాసమునకుఁ దగినది. (ఇల్లు మొ.)

నైవేద్యము. సం. వి. అ. న. నివేద్యము, దేవతలకు నివేదింపఁదగిన వస్తువు.

నైవేశము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. వివాహమూలమున లబ్ధమైనది. ౨. వివాహసంబంధమైనది. ౩. గృహసంబంధమైనది.

నైవేశికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. వివాహార్థ మీయఁబడునది (నగలు మొ.) ౨. గృహోపకరణము.

నైశము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిశాసంబంధమైనది, రాత్రిది. ౨. రాత్రియందు పుట్టినది. ౩. రాత్రియం దుండునది.

నైశికము. సం=నైశము.

నైశ్చల్యము. సం.వి.అ. న. నిశ్చలత్వము, చలింపమి.

నైశ్చిత్యము. సం. వి. అ. న. నిశ్చితత్వము, నిశ్చయము.

నైశ్శ్రేయసము. ~~నిశ్శ్రేయసము~~ సం. విణ. (అ.ఈ.అ.)-నిశ్శ్రేయసమునకు (ముక్తికి) హితము- ౧. ముక్తి గలిగించునది. ౨. ముక్తిసంబంధమైనది. ౩. శుభము కలిగించునది, శుభమునకు సాధన మగునది. ౪. శుభసంబంధమైనది.

నైశ్శ్రేయసికము. సం=నైశ్శ్రేయసము.

నైషధీయము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నైషధునకు (నలునకు) సంబంధించినది.

నైషధుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నిషధదేశపు రాజు. ౨. నలుఁడు. ౩. నిషధదేశపువాఁడు.

నైషాదకము. సం. విణ. (అ. దికా. అ.) నిషాదుఁడు సిద్ధము చేసినది. (ధాన్యము మొ.)

నైషాదము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిషాదసంబంధమైనది. ౨. నిషాదునిసంతతి.

నైషాదికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నిషా

దుసినసంతతివాఁడు.

నైష్కర్మ్యము. సం.వి.అ.న. ౧. శాస్త్రప్రకారము విహితకర్మములను విడుచుట, కర్మత్యాగము; కర్మఫలత్యాగము. ౨. పని చేయకుండుట, నిర్వ్యాపారత్వము, సోమరితనము.

నైష్కశతికము సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) నూఱు నిష్కములపరిమాణము కలది. ౨. నూఱు నిష్కములకు కొనఁబడినది.

నైష్కించన్యము. సం. వి. అ.న. -నిష్కించనత్వము- కొంచెమైనను లేమి, మిక్కిలి పేదఱికము.

నైష్కికము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) ౧. నిష్కమునకు కొనఁబడినది. ౨. నిష్కవికారమైనది, నిష్కముతో చేయఁబడినది.

నైష్కికుఁడు. సం. వి. అ.పుం. కోశాధ్యక్షుఁడు, టంకసాలయధికారి.

నైష్క్రమణము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిష్క్రమణమున - శిశువును గృహము నుండి తొలుసారి బయటికి తీసికొనివెళ్లునపుడు- చేయఁబడునది. ౨. నిష్క్రమణకాలమున చేయఁదగినది. (సంస్కారము, పదార్థము వెం.)

నైష్ఠికము. సం.విణ. (అ.ఈ.అ) ౧. నిష్ఠ కలది, ఆసక్తము. ౨. నిశ్చితము, నిష్కృష్టము. ౩. అంత్యకాలమున చేయఁదగినది, మరణకాలమున చేయవలసినది. (కర్మము వెం.)

శ్లో. శ్రుతదేహవిసర్జనః పితుః చిర మశ్రూణి విముచ్య రాఘవః, విదధే విధి మస్య నైష్ఠికం, యతిభి స్సార్థ మనగ్ని మగ్నిచిత్. సం. రఘు. ౮. ౨౫.

౪. స్థిరమైనది, నిలుకడ గలది.

నైష్ఠికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ఆసక్తుఁడు, నిష్ఠ కలవాఁడు. వి. మరణపర్యంతము బ్రహ్మచర్యమును పూని గురుకులమున వసించు బ్రహ్మచారి. (వ్యతి. ఉపకుర్వాణుఁడు.)

నైష్ఠుర్యము. సం. వి. అ. న. -నిష్ఠురత్వము- ౧. కాఠిన్యము ౨. పారుష్యము, పరుసఁదనము.

నైసర్గికము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.)-నిసర్గాగతము-స్వభావమువలన వచ్చినది, స్వాభావికము.

నైస్త్రింశికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నిస్త్రింశము (కత్తి) ఆయుధముగాఁ గలవాఁడు, కత్తిని చేఁ బూని పోరువాఁడు.

నైస్పృహ్యము. సం. వి. అ. న. నిస్పృహత్వము, ఇచ్ఛలేమి.

నైస్స్వము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నిస్స్వుని సంబంధమైనది. వి. అ. న. నిస్స్వత్వము, దారిద్ర్యము.

నైస్స్వ్యము. సం. వి. అ. న. నిస్స్వత్వము, దారిద్ర్యము.

నొ

నొంచు. స. క్రి. (√నొచ్చు.) ౧. (శరీరమును గాని, మనస్సును గాని) నొచ్చునట్లు చేయు, నొప్పించు, బాధించు.

ఉ. నొంచినఁ గెంపుసొంపునఁ గనుంగవ యొప్పఁగ నూతుఁ ద్రుంచి విల్, ద్రుంచి తురంగసక్తములఁ దూపులు నించి యులంచి మేను నొప్పించిన... భార. ద్రో. ౨. ౭౪.

గీ. చంపె నత్తఱిఁ గుల్లంబు నొంపకున్న. భార. స్త్రీ. ౧. ౧౫౪.

చ. కరితురగాదిఘట్టనయు గాలియు నొంపఁబడె యొంటి యున్న యత్తఱివును... భార. ఉద్యో. ౨. ౭౭. (ఇట పడఁ జేయు అని భావము.)

౨. సంహరించు, చంపు.

ఉ. ...తల్లి విన వమ్మ యాజకము లెల్ల సృజించి భరింప నోఁపఁ జా, ల్దేవత లెట్లు వర్తిలిన లెస్సవుగా కివి చెల్ల వేటికిన్. పారిజ. ౨. ౧౨౦.

గీ. హరియు భృగుపత్ని నొంచఁడే యజుఁడు సూఁతుఁ, గలయఁడే శశి గురుకాంతఁ గలసి కొనఁడె. దశా. ౧. ౨౫౩.

నొంచువాఁడు. విణ. (√నొంచు) ఘాతుకుఁడు, హింసించువాఁడు.

గీ. ఘాతుకుఁడు నొంచువాఁ డనఁగాఁ దెలంగు. ఆం. భా. ౩. ర.

నొక్కము. వి. పెద్దసదాప, శతావ్యాయము? (బ్రా, శ. ర.)

నొక్కిలు(ల్లు) అ. క్రి. (√నొక్కు) నొక్కుడుపడు.

ఆ. చేతఁ దొడికి క్రిందిపెదవి నొక్కిలఁ బట్టి, యశమలీల ముష్టి విసరి పొడువఁ, గులిశని హతిఁ గూలుకొండకైవడి నిలఁ, గూలి కాళ్లు గుదుచుకొనుచుఁ జచ్చె. పద్మ. ౯. ౧౯౩. (చి. ని. పా. కేలను బట్టి అపముద్రి.)

నొక్కు. స. క్రి. (త. నొక్కు.) ౧. నలియఁజేయు, నలుపు.

శా. ...వాఁ, డక్కొక్కణంబున మందరక్ష్మ యగుడీ పాంకారముల్ మీఁదికై, యొక్కం ద్రోచి ధృతంబు నించినిజవస్త్రాంతమున్ జించి చేనొక్కెన్ వత్తిగ నేకఁ దోఁచెను శిఖన్ రోజించె వైశ్వానరున్. కాశీ. ౪. ౧౨౩.

౨. (గోరు, పల్లు మొ. వానితో) అదుము.

సీ. బలితంపుగుబ్బలఁ బట్టి చూడఁదొడఁగాని నును వాఁడిగోరుల నొక్కరాదు. దశా. ౨. ౩౧౧.

చ. పడఁతుక ప్రేమ మీఱ కొనసాఁకుఁ జాఱు చక్కఁగ మోవి నొక్కెనన్. దశా. ౩. ౪౮.

౩. వంపుతీయు.

క. చిక్కని చక్కని సున్నని, సుక్కని తో లూడ్చఁబడని పల్లి పెగలకే, నొక్కఁబడనిదండంబులు తక్కక యుపనయనవేళఁ దాల్పఁ గవలయున్. విజ్ఞా. ఆచా. ౨౨.

౪. అడుగుటవలనఁ గలిగినపల్లము; ముడుత.

సీ. ముడుఁగొంపుఁబలంనొక్కు లెనసి రంజిలుచున్న రాజకీరము సుధారసము లాన. భాను. ౪. ౫౫.

సీ. ప్రిడిలి కైరవదళశ్రేణినొక్కులు దీరె... మనుచ. ౩. ౨౩. జై. భా. ౪. ౫౫.

గీ. పాలఁతికుచయుగళీఁబుత్తోఁ బోరుటకును, గాదె చక్కనిసౌవర్ణకలశతతులు, నొక్కులై చిక్కుపడి చాలఁ దుక్కుపట్టి, మత్తె పెట్టుక లోనయ్యెఁ జోద్యముగను. శీతా. వి. ౨. ౧౨౩.

నోరునొక్కు=మాటాడకుండఁగఁ జేయు.

(వ్యవ) నేను అన్యోన్యవాదములో వానిని నోరు నొక్కినాను.

నొక్కుపూస=నొక్కులుగలపూస, స్త్రీలు ఆభరణములలో నలంకారార్థము ధరించుపూసలలోని భేదము.

సీ. తిరునాళ్లకై పోయి తిరుపతిలోఁ గొన్న నొక్కుపూసల పేరు టెక్కు చూప. శుక. ౨. ౪౧౧.

జః నొక్కుడు.

నొక్కుడు=నొక్కు. వి. (√నొక్కు)

సీ. తలిరుమైఁ గెంపులు దాఁచినచందాన మోవి పడ్డనొక్కుళ్ల పోము లలర. యయా. ౫. ౨౬. (శ. ర. పా. నొక్కుల పొంపు లలర ...ముద్రితం.)

నొగ. వి. (క. నొగ. త. నుగమ్.) యుగంధరము, బండికాఁడి కట్టుకఱ్ఱ. (కొన్నిబండ్లకు చట్టము ప్రక్కపట్టెల క్రిందనుండి పొడుపైన రెండు వెదురుబొంగులు కట్టి, వానిని మోకులతో దగ్గఱగా లాగి కట్టిగాఁబిగింతురు. ఆబొంగులచివర కాఁడి కట్టుదురు. అవి రెండుండుటచే నొగలు అనియు వాడుక.)

చ. వగపున గోపమున్ గదుర వైరిబలంబు దలంకఁ జేరుపై, నొగ నొగ దాఁకఁగాఁ బఱపి నుగ్గుగఁ జేరవనూతు సేసి...భార. భీష్మ. ౨. ౩౩౧.

క. గగనమున కెగసి యరదము, నొగ తెగి పడ వ్రేసి ఖడ్గమాతనగతు లొప్పఁగఁ దిరిగి తురగములఁ దన,మగతన మమరంగ యదుకుమారుఁడు వ్రేసెన్. ఉ. హరి. ౫. ౨౫౪.

క. ఒగి విల్లు నూతుతలయును, దెగి పడ నొక టొకటి హయలు ద్రెళ్లనిరుగవన్, వెంగి రెంట మ్రాఁకు నిరుసులు, నొగలు విఱుగ నొక ట వాని నొనేయుటయున్. భా. రా. అర. ౧. ౨౩౫.

సీ. నొగలపై నున్నకృష్ణుని మేనినునుఁజాయ హరినీలకాంతివిస్ఫురణ గాఁగ. గీ...విజయ రోహణాద్రి వెడలి వెలిఁగె. భార. భీష్మ. ౧. ౧౦౬. పారి. ౨. ౭౧.

సీ. నొగ యనఁగా నెంచఁ దగు యుగంధర సంజ్ఞ...ఆం.భా. ౨. ౨౦౩.

నొగిలించు=నొగుల్చు స. క్రి. (√నొగులు) (బాధించు, నొగులఁజేయు.)

క. రేరాజుకాంతిఁ గ్రోలుచ, శారికలన్ మేఘపటలి కుతిలపఱచిన, ట్టారాజుఁ జూడఁగా మము, నైరావతి వచ్చి కటకటా నొగిలించెన్. శరాహ. ౪. ౧౩.

సీ. చిగురుఁ గేరెడు మోవి నొలిగించి పలుగంపు లలరఁ జేయుచుఁ జేసె లానియాని. ఉ. రా. ౪. ౨౧౮.

(పగులుచు, ముక్కలుచేయు)

వ...శిరంబులు నొగిలించియు...ఉ. హరి. ౧. ౧౪౭.

నొగులు అ. క్రి. (త. నో.) ౧. నొచ్చు, నొప్పిచెందు, బాధనొందు.

ఆ. ఇన్నిసంకటముల నిబ్భంగి నెంతయు, నొగులుచిత్తవృత్తినొవ్వ దీర్ప, వెజ్జ వీవ కావె పేయేల యేఁతి, నడపఁ దలఁచి తది య నాకుఁ బ్రియము. భార. ఉద్యో. ౩. ౨౬.

గీ...నాంధ్రగృహిణి రామిఁ బడుక మరుఁడు, వెసవెడను యార్చ నొగిలి రజ్జడిని గృహులు. ఆము. ౪. ౧౨౮.

సీ. క్షామంబు బలసినఁ గడచనుసన్నంబు భుజియింప దొరకమిఁ బ్రజలు నొగిలి, యడవులఁ బడి యాకు నలము మెక్కుచు... దశ. ౧౦. ౯౭.

౨. వాడు; నలఁగు.

సీ. పగలింటికెండ నొగిలినకుముదిని సికరోచిఁ గని వికసిల్లునట్లు. కు. సం. ౭. ౭౯౮.

చ. శివుధృఢముష్టిచే నొగిలి శ్రీహరికోపగసాధిమగ్నతం, జివికివప్రాఁకవి ల్లొకటి సద్దమానం దిడుకొన్నమావిడే, హావిభుఁడు... దం. రా. ౩. ౧౪౬.

వ...కుండలికూర్మవిభులశిరంబులు వీఁపును నొగుల దిగులు పుట్టి నిఖిలభువనవాసులు భువనంబులకు భద్రంబు గావుత మని...హరి. ఉ. ౨. ౬౧.

ద్వి. నొగిలె నెమ్మలు చాల నొచ్చె పుస్తకము. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౧౮౧౯ పం.

౩. వికలమగు.

క. భువి పగిలెన్ రవి నొగిలెన్, దివి పిగిలెన్

దిగ్గజములధృతిసన్నగిలెఁ...భూరిభేరీభాం
కారమునఁ. గా. వి. ౨. ౪౨.

గీ. ఘనజరాభూతహుంకృతి పెనయ డగ్గు, నో
ఱల సద్వృత్తి కర్ణవిస్ఫురణ నోగుల. దశా.
౨. ౧౩౯.

వి. ౧. వికలమగుట. (శ. ర.) ౨. నొప్పి. బాధ, వ్యథ.

క. తనువు నోగిలించుకం టెను, మనము నోగుల్చు
టయె హింస మదిఁ బరికింపఁ, దనువు నోగు
లపుడ తీఱును, మనము నోగులు మనినదనుక
మానదు సుమ్మీ. (శ. ర.)

సీ. బారి నోగులు నొప్పి బాధ సెగులు నొవ్వి
వందురు దురపిల్లు కొందలంబు, సలుపు నొవి
యనంగఁ బను వ్యథ...ఆం. భా. ౧. ౧౫౦

జః నోగిలించు, నోగుల్చు.

నోగుల్చు(లుచు)=నోగిలించు, స. క్రి. (√నోగులు)
(ముక్కలుచేయు, పొడిచేయు.)

గీ...తదారవంబున నతఁడు మూర్ఛఁ దెలిసి
యొకకోలఁ దెగనిండఁ దిగిచి యేసె, వాని
వక్షంబు వగుల జీవంబు లేదు, కల దనఁగఁ
దేరు పదిబాణముల నోగిల్చె. ఉ. హరి. ౩.
౫౩.

చ...అంకిలిగొన కెమ్ము లమ్ములఁ బగిల్చి నోగి
ల్చితకేతరుల్ తలల్, నలియఁగ మొత్తి...
భాగ. ౧౦. ఉ. ౮౪౯.

నొచ్చిలు. అ. క్రి. (√నొచ్చు) రాలు, పడు.

మ. కలికీ యత్తిలు నీవు పోవు టెఱుఁగుం గాఁ
బోలు నిప్పాటి నిక్కలరంభాతరువుల్
నుడింబడి వడం గంపించె జ్యోతిస్స్నిలతల్,
తలవాంచెఁ గతి చూతజాతములు చింతం
బల్లవశ్రేణి నొచ్చిలు నీహారము పేర నశ్రువు
లు రాల్చెం గంటివే కోమలీ. కృ. శతం.
౩. ౧౦౩.

నొచ్చిళ్లు. వి. బ. లాల, చొంగ. (శ. ర, చి. సి, బ్రౌ.)

నొచ్చు. (దీనికి తుమున్నాద్యర్థకరూపములు
నొవ్వఁ, నోవఁ, నోఁ, మొ. వ్యతిరేకా
ర్థమున-నొవ్వక, నోవక, నోక, నొవ్వుటము,
నోవటము, నోటము, మొదలగు రూపము
లును అగును.) అ. క్రి. (క. నోచ్చు.)

౧. (మనస్సునఁగాని శరీరమునఁగాని) బాధ
పడు.

గీ. నొవ్వ బలుకుదు సభలోనఁ జివ్వ కొల్లఁ జేతు
గురుపతిఁ జూచి సహించి పోదు. భార.
ఉద్యో. ౪. ౨౩౮.

క. సేవకుల రైనవానికి, నోవకుఁడీ మీఱు లఘు
మనోవృత్తుల రై. భార. ఉద్యో. ౧. ౨౦౮

ఉ... సత్పురుషచిత్తము నొచ్చిన రిత్తవో
వునే. ప్రభా. ౧. ౯౫.

౨. శ్రమపడు, కష్టమొందు.

క. నొచ్చినవారికి నాపద, వచ్చిన నది పరిహ
రించువాని ప్రభుత్వం, బె చ్చైన...దశా.
౨. ౨౧౩.

క. ఓరిమురా తక కొమా, రారాములతోడ నీ
వఱచుపల్లఱపుల్, సైరించితి మింక నూరక,
నో రత్తితి వేని మిగుల నొత్తువు సుమ్మీ.
వరాహ. ౧౧. ౯౧.

ఉ. ఉన్నటు లుండఁగా నెపిరు లూరక చావక
నోవ కల్గునే. ఆము. ౩. ౫౩.

౩. మృతినొందు; నశించు.

ఉ. ఈనలి వాక్షి యెవ్వతె మహేశ్వర వారద
మీఱ లెఱుంగరే, దానవసార్వభౌమువనితా
మణి యాతని సంగరంబులో, నాని జయిం
చితే నహుషు నాతఁడు ఘోరతపంబుచేత
న్నష్టాని నోత్తురే తపము సల్పిన వారల
టంగ తేమిరయుఁ. దశా. ౪. ౫౫.

సీ. ఉపవాసములచేత నుడివోనికలుషముల్
పరిహితంబులఁ బోవు పాతకములు, వ్రతము
లచేత నొవ్వనిదుష్కర్మంబులు క్రతువుల,
బొలియనికల్మషములు. వి. పు. ౩. ౧౩౫.

నోఁగోను=నోఁనాటు.

గీ. బాణహతి నించుకయు డిల్లపాటు గలిగి,
తోన తిర మైనధైర్యంబుతోడఁ బొలిచి,
తొరఁగునెత్తుట నొడ లెల్లఁ దోఁగ నట్లు
సెలను నోఁగొన్నయకోర్కులఁ బెఱికి వైచి,
భా. రా. యు. ౧౦౪౮.

నోఁబడు=బాధను అనుభవించు.

ఉ. ఆయుబలాలలామ భవదాస్యము వేడుక
తోడఁ జూచి ప్రహ్లాదుచేత నోఁబడి
రెు నంతయు రాజున కేన చెప్పి నిక్క,రోయఁ
గ వత్తు...దశకు. ౧౦. ౪౨.

నోఁబలుకు=నొవ్వఁబలుకు.

ఉ. ఈరస మెత్తి నోఁబలికి తేనియఁ జెప్పెదు
నూతనంద నా. భార. కర్ణ. ౨. ౫౨.

ఉ. గంధగజానురారిఁ బురకాయజకాలబల
ప్రహారి...ఉగ్రస్కంధవిదారి నోఁబలుక బ్రా
హ్మణ నీ వధికారివే మహీశ. హ. సం. ౩.
౭౫౯.

నోనాడు= ౧. నోఁనాఁటు, నొవ్వనాఁటు.

క. తోడన హాయమనాతుల నో,నాడఁగ నేయు
టయు నతఁడు వలిగి కడఁక విల్, గ్రీడయ
పోలెం గొని మెయి, నాడఁగ నిగిడించెఁ
ద్రిదశనారాచంబుల్. భార. కర్ణ. ౨. ౨౪౫.
(శ. ర. కరాల ప్రతి. పా.)

గీ. హరుల నొప్పించి సూతు నోనాడ జేసి,
యంగముల బాణములు నించి యతనిఁ బఱ
పె. భార. విరా. ౫. ౨౭౨.

౨. నొవ్వఁబలుకు.

ఉ. వేడుక నీకకాని మతి జేటొకయింతికి నైన
జెడత్రో, పాడెద జేల వచ్చెద మొక్కపు
డు మానకపోయి తీవు పెం, బ్రోడవు గాన
నిన్ను కనుఁబో యతఁ డెవ్వరిఁ జూడఁ
డంచునో, నాడె సపత్ని నొక్కతె మురారి
కనుంగొనువేళ నీసునక. పారి. ౩. ౧౫.

నోనేయు=నొవ్వనేయు.

సీ. అర్జును పైఁ గూర్చి నతని నోనేయఁడు...
భార. ఉద్యో. ౪. ౨౨౯.

క. మొగి రెంట మూఁట నిరుసులు,నొగలు
విఱుగ నొకట వాని నోనేయుటయున్.
భా. రా. అర. ౧. ౨౩౭.

జ: నోంచు, నోంచువాఁడు, నోచ్చులు, నోచ్చు
కొను,నోచ్చుకోలు,నోప్పి,నోప్పించు,నోప్పి
గుంటు, నోప్పిచను, నోవ్వి, నోవ్వు, నోవరి,
నోవి, నోవిక, నోవు.

నోఁచ్చుకొను. అ. క్రి. (నోచ్చు + కొను. స్వార్థ
మున) పశ్చాత్తాపపడు.
(వ్యవ) వాఁడు తొందరపడి అన్నగారిని తిట్టెను
కాని తరువాత చాల నొచ్చుకొన్నాఁడు.
స. క్రి. నిందించు.

క. విపరీతకాల మింతే,యిపు డెవ్వరి నొచ్చుకొ
నఁగ నేఁటికి నీచే,నపవాద మగుట నిజ మని,
తపియించి సుమిత్రిపట్టి తరలఁగ నంతన్.
చం. రా. ౫. ౭౯.

నోఁచ్చుకోలు. వి. (నొచ్చుకొను.) పశ్చాత్తాప
పడుట. (చి. ని. శ. ర.)

నోడలదొంతి. వి. సంశయము. బ్రా. చిది. (అ.
ప్ర. అని శ. ర.)

నోడి=నుడి, నొడువు. వి. (త. నొడి.) మాట,
పలుకు, పదము.

సీ. నుడుగు నుడువు నుడి నుడికారము నొడువు
నొడి నొడికారము నొడుగు నాఁగ, బద
మొప్పు...అం.భా. ౧. ౧౧౧.

జ. నొడికాఁడు,నొడికారము,నొడికాడి.

నోడికాఁడు. విణ. (నోడి + కాఁడు.) మాటకారి.
ఉ. నందనుచావు నిక్క మయినం జను టప్పుడ
కల్గు దేవకీ, నందన యెల్లభంగి నరనందను
పాలికి నాజి కేఁచి ప్రోవం దనతోడి తెంపు
నకు వారక యిచ్చినబాసతప్పె నిం,కం దనుఁ
గన్న దెప్పునోడికాఁ డని కొంకదఁ గాని
యచ్యుతా. భార. ఆశ్వ. ౩. ౧౮౧.

నోడికారము=నుడికారము. వి. (నోడి + కారము[1]. స్వార్థమున.) పలుకు, మాట; మాటల యందలిచమత్కారము, సరసత.
సీ...నోడి నోడికారము నుడుగు నాఁగఁ బద
మొప్పు...ఆం. భా. ౧. ౧౧౧.
వ...కళావతీ నీవు నోడికారపుమాట లాడం
బ్రోడ వని విందుము...నైష. ౯. ౨౫.

నోడికారి. విణ. (నోడికారము + ఇ[3].) మాటచమత్కారము కలవాఁడు.
ఉ. అప్పన మెంత గావలె నహంకరణంబుఁ దొ
ఱంగి యిచ్చినం, గప్పముపేర నేఁడు నోడి
కారితనంబున మోసపుచ్చఁగా, నుప్పలు
దెత్తురే సమరయోగ్యతలంబున వైరికోటి
తో, నుప్పనఁబట్టె లాడునెడ నుప్పలు దెత్తు
రుగాక యాదవుల్. ఉ. హరి. ౪. ౧౨౫.
ఉ. కాఁగిటి కాన చేసి నోడికారితనంబున
నిన్నుఁ దేల్చి రా, రాఁ గొఱగానివాఁడ నయి
రామలలోనగుఁబాటు సేను నీ, కేఁ గలుగంగ
సంపదల కేల విచారము పద్మగంధి నీ, లోఁగి
టఁ జేర్చనే యుభయలోకసుఖంబులునన్నుఁ
బొందినన్. ఉ. హరి. ౧. ౬౪.

నోడుగు=నోడువు.
(నోడి, మాట.)
సీ. నుడుగు నుడువు నుడి నుడికారము నోడువు
నోడి నోడికారము నోడుగు నాఁగఁ, బద
మొప్పు...ఆం. భా. ౧. ౧౧౧.

నోడుచు. స. క్రి. తప్పుబట్టు. (శ. ర, చి. ని.)
జః నోడుపు.

నోడుపు. వి. (√నోడుచు.) తప్పుబట్టుట.
(శ. ర, చి. ని.)

నోడువరి. విణ. (నోడువు + అరి[3].) వాచాలుఁడు.
ద్వి. కడు యంత్రతంత్రముల్ నోడువరితనము,
లు...పండితా. పురా. ౧౧౭ పొ. బస. పు.
౧౯ పొ. ౪౨౫. పం.

నోడువు=నోడుగు, నుడువు, నుడుగు. స. క్రి.
౧. వచించు, చెప్పు.
క...ఎగ్గుల్, నోడి వెనువిదేశీస్యల,కడ నుం
డెఁడునంతకంటెఁ గష్టము గలదే. భార.
ఆది. ౨. ౧౪౯.
సీ. తూఁతుబిడ్డలు నీకుఁ గొడుకుబిడ్డలు నీకు నని
మోము చూచి సత్యంబు నోడువు. కాశీ. ౬. ౬౦.
౨. (గ్రంథము, కవిత్వము.) రచించు, చెప్పు.
చ. నూనూఁగుమీసాలనూత్నయౌవనమున శా
లివాహనసప్తశతి నోడివితి. కాశీ. ౧. ౭.
౩. పఠించు, ఉచ్చరించు.
గీ. కుతిక మోయఁగ నెత్తురుల్ గ్రోలి కడుపు,
నిమిరికొంచు నగ్నస్యమంత్రములు నోడివి.
దశా. ౨. ౪౩౫.
క...నేనోడివిననోడువులు నోడువఁడు, దుసం
కనిఁ జదివింప మాకు దుర్లభ మధిపా. భాగ.
౭. ౨౫౩.
సీ. పద్మాసనస్థులై ప్రణవంబు నోడువుచు మూ
క్కుఁ బట్టఁగఁ జూచె మునివరులకు. ఉ.
రా. ౧. ౩౧౧.
౪. స్తుతించు, కొనియాడు.
సీ. నలినసంతతి చెంత నాగంబు స్తుతిచేయు నురగ
వల్లభుపొంత గరుడు నోడువు. కళా. ౧. ౨౫.
గీ. పట్టిమాడ్కిని లీలతో విశ్వమయుని, నోడు
వుచును లోకఖ్యాతి నొందవలయు. భాగ.
౧౧. ౪౪.

౨. పలుకు, మాట.

చ. పడఁతుక దేహవల్లికయుఁ బ్రాయపుసంపద కా
పువచ్చినన్, నోడువుల రాజకీరములనున్న
నిపల్కులఁ జూలఁ దోలె ..విక్ర. ౬.౪౫.
భాగ. ౭. ౨౫౩. ఆం. భా. ౧. ౧౧౧.

జః నోడువరి, నోడువుజవ్వని.

నోడువుజవ్వని. వి. (√నోడువు.) సరస్వతి.

సీ. నోడువుజవ్వనిపోఁకముడి కాసపడు పెద్దసరి
గద్దె నుండు పెద్దతిక మెల్ల. చం.రా. ౨.౩౦.

నొప్పి. వి. (√నొచ్చు.) ౧. బాధ.

సీ. రాహుదంష్ట్రాంకుర క్రకచఘాతంబుల నొ
క్కొక్కపరి నొప్పి నొందకున్న. నైష.
౩. ౧౪౨.

ఉ. కంటకముల్ పదాగ్రములఁ గాఁడఁగ దూ
సిన నొప్పిఁ గూయిడన్. ఆము. ౩. ౩౩.

క. అప్పాండవమధ్యమునకు, నొప్పమి పుట్టఁగ
వలయు నుల్లము కలఁగెన్, దప్పదు నాకల
నీసఖు, నొప్పి పరిహరించి దయఁ గనుంగొను
మనినన్. జై. భా. ౭. ౧౧౭.

౨. ప్రసవవేదన.

సీ. నొప్పులు దఱచయ్యె నిప్పుడె చని వేగ
పెద్ద లౌముదుపల్లఁ బిలిచి రారె. ఇందు.
౨. ౫.

నొప్పించు=నొంచు. స. క్రి. (√నొచ్చు.) నొ
వ్వఁజేయు.

ఉ...విల్ద్రుంచి తురంగవక్త్రములఁ దూపులు
నించి యలంచి మేను నొప్పించినఁ దేరితో
డ నటపీనుఁగు నీడ్చికొంచుఁ బాఱె...
భారఁద్రో.౨ ౭౪. (ఇట 'మూర్ఛనొందించు'
అని భావము.)

ద్వి. ఏసియుఁ గోసియుఁ జీరీలఁ గవుల, నొప్పింప
నెంచియు నొచ్చి భీతిల్లి, యప్పుడు కరుగిరు
లవనిపై పైచి. ౨ం. ౮ా. యు. ౪౭౩ పా.
౨౬ పం.

నొప్పిఁబ(వ)డు. అ. క్రి. (నొప్పి+పడు.)
బాధపడు.

క. కోణపవను లప్పిఁటని, బాణపరంపరల నొప్పిఁ
బడరైరి కలల, తోటీనరములు కుంభద్రోణా
సారముఁగలఁగి తొలఁగనిధంగన్. కాశీ.
౨. ౫౦.

క. ఇప్పగిది నాఁడునాఁటికి, నప్పాపులు సం
హారింప హతశేషజనుల్, నొప్పివడి పోయి
నలువయుఁ జెప్పిన నతఁ డాగ్రహంబు చిప్పి
లుకుదితోన్. వరాహ. ౬. ౭౨.

నొప్పిగుంటె. విశే. (నొప్పి+గుంటె.) వ్యాధిగ్ర
స్తుఁడు. (శ. ర, చి. ని.)

నొల్లు[1]. స. క్రి. (బిడ్డలు నోట వ్రేలిడుకొని)
చప్పరించు.

సీ. వ్రేళ్లను గఱవంగ జెర వ్యసనించిరో నోరఁ
జేతులు గ్రుక్కి నొల్లనాఁడ.నిర్వ. ౧.౪౦.

నొల్లు[2]. స. క్రి. ప్రోగుచేయు.

(వ్యవ.) ఆగడ్డి నొల్లి ఆవుముందఱ వేయుము.

నొల్లుకొను. స. క్రి. (√నొల్లు[2].) ఆత్యాశతో
ప్రోగు చేసికొను.

(వ్యవ.)అది యంతయు వాఁడే నొల్లుకొన్నాఁడు.

నొవులు=నొగులు.

(బాధపడు.)

సీ. ప్రచురముక్తాచ్ఛత్త్రరుచి కొంతవడి సోఁకి
యవి గూలఁ దడఁబడి నొవులుకరులు.
చెన్న. ౫. ౫౫.

నొవ్వి=నొవ్వు. వి. (√నొచ్చు.)౧. వేదన,బాధ.

ఉ. త్రెవ్వుకుగంటులం గురుపుదేరకు సత్తుర
రాకమున్న యే,నొవ్వియు సేదికారము ను
నోగతిఁ జెందకమున్న...ఈవ్వన నుప్పతిల్లె
నసురోద్వహమార్గచయంబు గ్రక్కునన్.
భా. రా. యు. ౨౧౪౫. విజ్ఞా. ప్రా. ౫౦.

చ. కరుణుఁడు వైచెఁ బాశమున వైచిన నబ్బలి
తంపుఁగైదువుం, గరమునఁ బట్టి దానవుఁడు
క్రమ్మఱ వైచెఁ దదగ్రము మంబుధీశ్వరునకు
నొవ్విఁ సేయుచు... ఉ. హరి. ౧. ౩౦.

౨. వ్యాధి, రోగము.

క... నామెయిఁ, గ్రొవ్వినమాంసంబు గలదు
కొను మాఁకలియుఁ, నొవ్వియును దీఱు
నఁతట్ఁనక్కల నారోగ్య మగు మృగాధిప
నీకున్. నా. పంచ. ౧. ౩౯౯.

నొవ్వు=నొవ్వి, నోవు. (√నొచ్చు.) వేదన, బాధ.

క. ఇవ్విధమున నిత్యంబును, నవ్వసుధాధిపుఁడు
ప్రజల కనురాగలతల్, నివ్వటిలఁ జేయుఁ
దనమది నొవ్వులఁగకయుండ బహువినో
దపరుం డై. నిర్వ. ౯. ౭౬.

ఆ. తనతలంపువెంటఁ దమకించి ప్రజకు నొ,
వ్వు గఁ జరించుటయును దగదుపతికి. భార.
శాం. ౨. ౧౩౯.

గీ. వారును వంగంబునందు దుర్వ్యాప్తిఁ గదిరి,
నొవ్వుఁ దెవులును బుట్టించుఁ గ్రొవ్వుఁ జె
ఱచు. భార. అశ్వ. ౧. ౧౭౬. భార.
భీష్మ. ౨. ౧౪౧.

౨. వ్యాధి, తెవులు.

ఆ. ఇన్ని సంకటముల నిబ్భంగి వెంతయు, నొ
గులుచి తప్పత్తినొవ్వు దీర్చ, వెజ్జ వీవ కావె
కేరోల యోగతి, నడపఁ దలఁచి తడియ
నాకుఁ బ్రియము. భార. ఉద్యో. ౩. ౨౬.

నొవ్వారు=బాధనొందు.

ఉ. కౌరవకోటి నేఁ బొదివి క్రందుగఁ గయ్య
ము సేయుఁ గర్ణుఁడా, భూరమణుఁడు వడిం
గదిసి భూరిశరంబులు మేననింప, నొవ్వారు
టయుఁ దోలంగె నతఁ డాహవరంగము
నఁదు లేఁడు... భార. కర్ణ. ౩. ౨౧.

నొసలిచూపువేల్పు. వి. (√నొసలు.) ఫాలా
క్షుఁడు, శివుఁడు.

వ. అనిన నయ్యుర్వశ్యాలకుష్ప యప్పతిరొడం
జిత్తం బొప్పింగ కుక్కు దెశిసి యాచాయు
నొక్క నృపతిం జూచి నొసలిచూపువేల్పు
జనరా లాచివృరాబ్జోఁడి కి ట్లనియె. చం
ద్రి. ౫. ౧౦౫.

నొసలు. వి. దే. (క. నొసలు, నొసల్.) నుదు
రు, లలాటము. (బ. నొసళ్లు, నొసళులు.)

గీ. భసితరేఖాత్రిపుండ్రంబు నొసటఁ దీర్చి.
హర. ౨. ౧౦౩.

ద్వి. పసుపులు పంకించి పచ్చరిసేస, నొసలారఁ
బెట్టి సన్నుతులు గావించి. ద్వి. భాగ.
౧౦. (చి. సి.)

ఉ. కట్టిననీలిదిండ్లు పెలకొట్టియవిండ్లను విండ్ల
గౌపెనల్, చుట్టి నొసళ్లపై నిడినజుంజుఱుఁ
బల్లవిగల్... మను. ౪. ౩౩.

సీ. తిగరేక తేర్పడ దిద్దిననొసలిను న్వెలిబూది
బొట్టురంగులు పెలంగ. నీలా. ౧. ౭౦.
ఆం. భా. ౨. ౧౪౩.

జః నొసలిచూపువేల్పు.

నో

నోఁచు=నోము. స. క్రి. (వ్రతము, యజ్ఞము మొ.)
ఆచరించు.

మధ్యాక్కర. నుడువులు వేయు నిం కేల యి
ప్పాటినోములు దొల్లి కడఁగి నోఁచితిని గా
కేమి యనుచును గందె డెందమున. భార.
ఆది. ౪. ౧౦౨.

ఉ. నోఁచినవారిసొమ్ము లవి నోమనివారికి వచ్చు
నే ధరన్. ఉ. హరి. ౧. ౧౬౯.

ఉ... ఇంతఁగా, నోఁచితి నింక నెట్టివి కనుం
గొన నిమ్మెయి నున్న దాననో. పారి. ౧. ౯౦.

చ. వనరుహగంధి నీపలుకుపద్ధతి చాలదు వాఁడు
దివ్యులన్, మునులను దిర్చి నోము నెమ్ముగా
డతనోఁచిననోముఁగాక... వీర. ౧. ౧౧౪.

జ: నోఁత.

నోఁత. వి. (√నోఁచు. త. నోంట్రు.) నోఁచుట, (వ్రతము) ఆచరించుట.

చ. వెలిచవిఁ గోరుచుండఁగ పువేడుకకత్తెలనోము నోఁత...చీకటి పర్వ సుర్వరన్. కవిక. ౪. ౯౭. ('వ్రతఫల' మని భావము.)

నోటిగయ్యాళి. వి. (నోరు+గయ్యాళి.) నోటి దురుసుఁదనము కలది.

సీ. మాటనూ పెఱుఁగదో నోటిగయ్యాళియో యాచారహీనయో యలసురాలొ. చెన్న. ౪. ౩౯.

నోటిబీఁగము=నోరితాళము. వి. (నోరు+బీఁగము.) దేవతలకు మ్రొక్కుబడిగా మౌనవ్రత మవలంబించుటకై దవుడలయందు కుట్టుకొను లోహపుకడ్డి.

వ...కొందఱు నోటబీఁగముల దాసళ్లపెల్లున నోరులఁ బూరులు గఱచువారును...ప్రబంధ. ౪౮౭.

సీ. అనశనవ్రతముచే నతులకార్శ్యంబుచేఁ గనుపట్టు నోటిబీఁగములవారు. చంద్ర. ౫. ౪౧. (చి. ని. పా.)

నోటుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నటుఁడు.

నోతవ్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నుతింపఁ దగినది, నవనీయము.

నోత్తృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.)=నోదకుఁడు.

నోత్తవ్యము. సం=నోదనీయము.

నోదకుఁడు. సం. విణ. (అ. దికా. అ.) ౧. ప్రేరకుఁడు. ౨. తొలఁగించువాఁడు.

నోదన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నోదనము.

నోదనము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ప్రేరించునది. ౨. తొలఁగించునది. (అ.ఈ.అ.) నోదనసాధనమైనది. వి. అ. న. ౧. చోదనము, ప్రేరణము. ౨. తొలఁగించుట, తఱిమివేయుట. ౩. (తర్క.) శబ్దాజనకసంయోగము, ధ్వనిని కలిగింపనిసంయోగము.

నోదనీయము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ప్రేరింపఁదగినది. ౨. తొలఁగింపఁదగినది.

నోదయిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. తొలఁగింపఁజేయువాఁడు. ౨. ప్రేరకుఁడు.

నోది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.)=నోదకుఁడు.

నోద్యము. సం=నోదనీయము.

నోపస్థాత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) దగ్గఱలేనివాఁడు, దూరమందున్నవాఁడు. (వాచ.)

నోము=నోఁచు; స. క్రి. (త. నోము.) ౧. (నోము) నోఁచు, (వ్రతము, యజ్ఞము) ఆచరించు.

గీ. మఱియు నాదిమరాజులు మత్తవైరి,రాజిఘోరాజిసీమఁ బరాజితంబు, చేసి నిష్కంటకంబుగా నాసముద్ర,భూమి యేలిరి యీ నోము నోమి కాదె. వరాహ. ౯. ౭౫.

గీ. వ్రతము నోమించుదినవాసరములు దెలుపు. కాశీ. ౭. ౭౦.

వ...క్రీడదళిధూపధూమంబులుం బరిఢవిల్ల నోమినసుధాధౌతనూతనపూర్ణకలశంబుల సొంపు సంపాదించునమందమకరందపూరితోదరదరవికస్వరపుండరీకషండంబుల నిండునకు నిండువేడుక వెరపుచు...వసు. ౩. ౧౫౪.

౨. పూజించు, అర్చించు.

క. అంగన లపుడు చతుర్విధ,శృంగారము లలవరించి చెఱకువిలుతు నోముం,గ్ని విషయతత్పరలై,ప్రాంగణనిద్రితునిఁ జంద్రహాసునిఁగాంచెన్. జై. భా. ౭. ౬౫.

క. అన్నులఁట విన్ననున్నత,సన్నుతమణిచంద్రశాలలలోనన్, గ్రొన్ననవిలుతుని నో

ముచు, వెన్నెల నెచ్చెలులఁ దాను విహ రించుతఱిఁ. విక్ర. ౧. ౧౨౦.

౩. పోఁగొట్టు. (చి. ని, శ. ర.)

వి. ౧. వ్రతము.

శా. నానోముల్ ఫలియించె నావయసు ధన్యం బయ్యె విప్రోత్తమా. మనుచ. ౩. ౧౦౬.

ద్వి. మానసంబును రంగమందిరం జేరి,యానోము తా నోమి యానోముకరణి. ద్వి. పరమ. ౫. ౪౦౯ పా.

౨. యజ్ఞము.

ఉ. పాచ్చెము లేదు కన్యలకుఁ బుట్టినయిండ్లకుఁ బోవ లోకముల్, మెచ్చును బొమ్మ నోము నకు మీఁతలిదండ్రులఁ జూడఁ బైదలీ. వీర. ౧. ౧౧౫.

చ...వాఁడు దివ్యులన్, మునులను బిల్చి నోము పెనుమాఘత నోచిన నోముఁ గాక...వీర. ౧. ౧౧౪.

౩. వ్రతఫలము.

వ...వీరపసేనికూంతులు అక్కాసాన్కి నోముగా అజ్జునదేవండు ధారాపూర్వక (కము) చేసి ఆచంద్రార్కక ముగం బెట్టిన మడువా డ [ను] యూరు ఒక్కండు... దా. శా. ౪. ౧౩౬౩.

నోయు. అ. క్రి. (క. నో. నోయ్. నోయు, త. నో.) నొచ్చు, బాధపడు; కష్టమనుభవించు.

వ. వినత యోటువడి కద్రువకు దాసియై నోసి పనులు సేయుచున్నంత...భార. ఆది. ౨. ౩౬.

క. నాయాఁకలి కోర్వ వెపుడు, వేయైనను నేఁ గోనంగ వెండి యనుభవిం, తాయాసపడు టఁ గనుఁగొని, నోయుదు ననుఁ బాసి యిటు సనుట తగ వగునే. భార. శాం. ౩. ౩౩౦.

సీ. క్రొవ్విరితోవకంటెఁ గోమలం బగుమేను రేయెండ మట్టిననోయుఁ దడ్డ. కు. సం. ౫. ౫౬౦.

సీ. వేసవి వడగాలి నోసిసలేఁడీఁగ క్రొక్కారు గని మవ్వ మెక్కునట్లు. కు.సం.౭.౧౯౬.

నోరఁబట్టు. స. క్రి. (నోరన్ + పట్టు.) ప్రక్కటఁ బట్టు, త్రాఁగు.

ఉ...అగస్త్యమూర్తియై, యీశ్వవకేతసుందరి మహోశబలాంబుధి నోరఁబట్టెడుఁన్. జై. భా. ౧. ౧౦౦.

నోరితాళము=నోటిబీగము.

గీ. లలన యొక్కర్తు నోరితాళంబు లిచ్చె, శక్తి జాకర సద్భక్తి శక్తు లెనఁగ. పాండు. ౩. ౬౬.

నోరిసని. వి. (√నోరు.) నోచనని, తినుటకు యోగము లేకపోవుట, అనుభవించుటకు అదృష్టము లేకపోవుట.

క. నోరిసని సుండ కే నో,రోరి యకట మాప మీాపపూరనె మనియుం, దూరము వోయి తివే పా, ప్మేరీతిని నీకు దక్కునే కానీరా. ఆము. ౫. ౧౨.

నోరు. వి. జా. (బ. నోరులు, నోళులు, నోళ్లు.)

౧. వాయి, ఆస్యము.

క. కాని తెఱఁగైన వింతటి, మానిపిఁ గా నేల చేయు మనుజేంద్రుఁడు న, న్నిటెటి దప్పిన మాటలు, నీనోరన్ వెడలఁదగునె నిండిన సభలోన్. భార. ఉద్యో. ౨. ౧౫౯.

చ. వెడలఁపుగల్గునోరు లాకవేయి ధరించి వియన్నదీజలం, బడరఁగఁ బుక్కిలించి రయ మారఁగఁ దెచ్చి మహానిలంబుపై, నెడపడకుండఁ జల్ల...పారి. ఉ. ౧. ౬౨.

క. వకులుఁడు పవాతేష్పుండుపు, ప్రకటభుజాస్ఫారణమున నరాతిబలము న్నేలకుఁ గోలకు

దత్తురు నోరికి వచ్చినయట్లు లాడిరే యి
బ్బందిగా. భార. కర్ణ. ౩. ౨౮.

౨. పశువులముక్కు; పశ్వాదులమూతి.

సీ. ఛేదోయిరొత్తునఁజేసి తత్తురు తైనయవ
యవంబులు నోర సవరఁ జేయు. నైష. ౨. ౫౫.

౩. మాటలాడుశక్తి.

క. అన నయ్యింగన నా శ్కేమన నో రున్న యది
మీర లనినంతయుఁ జెల్లున మీ కేఁగా
ములు దెల్ప నుపాయం బొకటి గానఁబడు
నంబాలకా. కళా. ౩. ౧౭౦.

నోట(ర)ఁగాయవేయు=ఊరకుండు.

ఆ. రక్తముఖులు కావరపుడి జాతులు కజా, తా
త్రయములు మీర లగుటఁ జపల, వృత్తి నో
టఁగాయవేయక కదరుచుఁ, గలఁచెదరు
లతాంగిఁ జిలుకలార. కవిరా. ౩. ౧౪౫.

క. అంగంబులు నులియంగను, నుంగేయుఁగే య
టంచు శోకనిమిషము నోరంగాయవేయ
కేడ్చుచు, నంగీకృతబాల్యచేష్ట నతఁడ ట్లుం
డకా. పరమ. ౧. ౧౭౫.

నోటనాలుకకలఁగు=మాటాడనేర్చు.

సీ. నరునకుఁ దననోట నాలుక గలిగిన వింతదే
శంబు లెవ్వియును లేవు. రామలిం. ౭౨.

నోటిమాట నోటనెయుండ=నోటిలోమాటనోటి
లో నుండఁగానే, అవ్యవధానముగా.

గీ. తన్ను ధరణికిఁ బొమ్మన్న ధాతనోటిమాట
నోటనెయుండ భూమండలంబుఁ, జేరఁజను
దెంచె సింగంపుఁదేరిజోదు, వింధ్యగిరి నున్న
రాక్షసవితతిమీఁద. కాశీ. ౨. ౩౭.

నోరడుచు=నోరునొక్కు. మాటలాడనీయకుండు.

గీ. ఉత్తమాంగల గృహకర్త లగుచు మెలఁగు,
నట్టిభూత్తుల నెల్ల నో రడిమి గదిమి, పొంచి
యుపనాథుతోడఁ గ్రీడించి...శుక. ౧.
౫౫.

నోరాడు=నోరు మెదలు, మాటవెలువడు.

క. బవరము గీ డని యెఱుఁగుదు, నవనీతుం
డైన కొడుకు నదలించి యుడుపం, దివిరియు
నోరాడమి నై, నపళం బప్పనికి వనవు వగ
పించెలా. భార. ఉద్యో. ౪. ౧౭౩.

ద్వి. మిముఁబోఁడు మన నెట్లు మీకు నోరాడె.
ద్వి. పారిజా. పూ. ౧౦౩౭.

గీ. చెప్ప నోరాడ దేమని చెప్పవాఁడ, నెటిఁ
గినరంబు చెప్పి యొట్టడంచు. కాశీ. ౪.
౩౫.

నోరార్చు=నోరాడించు, బూకరించు, బొంకు.

ద్వి. దంటమాటలు గొన్ని తడవాటి వన్ని, గొం
టక నోరార్చి గెల్వఁ జూచెదవు. ద్వి.
పారిజా. పూ. ౩౦౦.

నోరికిఁబోవు=నోరికింపగు, ఇష్టమగు.

ఉ. తుప్పులు పట్టె నేర బలుతూపులు నీగురి
గించదండక, దప్పితి వేమి నావుడు నతం
డాను దిగ్గన లేచి దేవరా, యిప్పటి కష్టము
లింత చెడియెం గడి నోరికిఁ బోదు దూప
యుం, జిప్పలనీరె మాగురులకీయనిపాలు రు
చించ క్షమియుకా. కవు. ౪. ౫౧.

నోరికివచ్చినట్లుపలుకు=ముందు వెనుక లరయక
మాటలాడు.

ఉ. పాండవపక్షపాతమునఁ బల్కెఁడు నోరికి
వచ్చినట్లు ని, న్నొండ దేనరా మిఁజేసి యిది
యొప్పునె...భార. విరా. ౪. ౬౦.

నోరిమాట నోరన వసియించు=నోటిమాట నోట
నె యుండు.

చ. మనుజఋషుండు పద్మజకుమారుఁ గనుంగొని
నోరిమాట నోరన వసియింప వచ్చె రథ
రాజసమాజము...కవు. ౨. ౫౫.

నోరమాట నోరనె యుండను=చెప్పియుఁ జెప్పక
ముందే, అవ్యవధానముగా.

గీ. అది కనుంగొని నిదియు మాయాబలంబు, వి
శ్వరూపధరుండు శ్రీవిష్ణుఁ డనుచు, ధారుణీ

భర్త పలికిన నోరిమాట,నోర సేయుండ దన్న
భాగారమునను. వరాహ. ౧.౧౭౫.

నోరఁగొలఁది=దుర్భాషణము. కు.సం.౧.౩౭.

నోరు కాయు=నోటి కిష్టమైన దెల్లఁ డినకుండుప థ్యము చేయు.

(వ్యవ.) మాపిల్లవాఁడు జ్వరపడి నోరుకాయ లేఁడు.

నోరు కాయలు గాచు=పలుమాఱు పిలుచుటచే నోరునొప్పిచెందు.

(వ్యవ.) నిన్ను పిలిచి పిలిచి నోరుకాయలు గాచినది.

నోరుచేయు=మాటలాడు. (ఇది ఇతరపదవ్యవ ధానముగాను గన్పట్టుచున్నది.)

సీ. కూడనిత్తునె మాటుంకొని మోఱయెత్తినఁ గదిమెద నోరింతకంటెఁ జేసు. బహు. ౬. ౩౧.

నోరుమాలినది=౧. నోరు లేనిది, మాట లాడ లేనిది. (తిర్యగ్జంతువు.)

గీ. శర్వ యీనోరుమాలినజంతువునకు, మొదల వర మిమ్ము వర మిమ్ము పిదప నాకు. కాశీ.౫. ౩౩౫.

౨. నోరు లేనివాఁడు, గడుసుఁదనముతో మాట లాడ నేరనివాఁడు.

(వ్యవ.) ఆనోరుమాలిన వాని నెగతాళి చేయ కుము.

నోరు మెదపు=మాటాడు.

(వ్యవ.) వాఁడీమధ్య కొంచెము నోరుమెదపు చున్నాఁడు.

నోరుమెదల్చు=నోరెత్తి మాటాడు, చెప్పు.

ఉ. ఎన్నఁగ నింత రత్నచయ మింక గభీరిమ యింత దానసంపన్నత యింత శుద్ధి యని బ్రహ్మయు నోరుమెదల్ప లేనియ,ట్యున్నతిఁ గన్న పెన్నధిని సత్థిత మై వెలిదీవి చెన్న గున్. పాండు. ౩. ౧౫౧.

నోరు లేనివాఁడు = పొంకికగా మాటలాడ లేని వాఁడు.

(వ్యవ.) వాఁడు బొత్తిగ నోరులేనివాఁడు.

నోరు వాయెత్తు=నోరెత్తు.

గీ. తపసిజనములు నుతిమంత్రజపము లుడిగి, వచ్చి యుండక పికశిఖావళులు లాడి,గా వనంబునఁ గలవిహంగమకులంబు, తత్తరము నొంది నోరు వాయెత్త వెఱచు. పి. శకుం. ౨. ౮౫.

నోరువాయిలేనిది= అధికముగా మాటలాడ నే అనిది.

(వ్యవ.) ఆమెనోరు వాయి లేనిది.

నోరువ్విళ్లూరు=నోరూరు, తినవలె నను నాస కలుగు.

క. గువ్వలుం కొఁజులుం కూఁకటి,మువ్వలు లావు కలు కోళ్లుపూరేళ్లు మొదల్,క్రొవ్విననపులుఁ గులగమి నోళ్లువ్విళ్లూరంగ నప్పు డుర్వీశ వ్రాలెన్. ఇందు. ౨. ౪౦.

నోరూరు=౧. అపేక్ష కలుగు. *see on page 912.*

గీ. గబ్బిగుబ్బలఁ బతియొదఁ గ్రమ్మి క్రమ్మియు న్న సకియలఁ జూచి నోరూరసాగె. కలు. ౪. ౨౨.

౨. పులుపుగాని కారముగాని గలవస్తువులను చూచినపుడును తలఁచినపుడును నోట ద్రవము పుట్టు.

క. శ్రీరాముని దయచేతను, నారూఢిగ సకలజ నులు నారా యనఁగా,ధారాళ మైననీతులు, నోరూరఁగఁ జవులు పుట్టనుడివెద సుమతీ. సు. శ. ౨. (రెండర్థములకు నిది యుదాహ రణము.)

నోరోన్నరన్=నోటిలోనుండి నోటిలోనికి.

సీ. హంస వెఱ్ఱవ నిచ్చె హంసికి నోరోన్నర వెలయాఁడు...కు. సం. ౪. ౪౭.

దెత్తుర నోరికి వచ్చినయట్లు లాడిరే యి
బ్భంగిన్. భార. కర్ణ. ౩, ౮౮.

౨. పశువులమోఱ్ఱ; పశ్వాదులముట్టె.

సీ. చేదోయియొత్తునఁ జేసి నెత్తురు లైనయవ
యవంబులు నోర నవరఁ జేయు. నైష. ౨. ౫.

౩. మాటలాడుశక్తి.

క. అన నయ్యంగన నాకే, మన నోరున్నయది
మీర లనినంతయుఁ జెల్లున మీ కొఁగా
ములు దెల్ప నుపాయం బొకటి గానఁబడదు
నంబాఁకన్. కళా. ౩. ౧౮౦.

నోట(ర)ఁగాయవేయు=ఊరకుండు.

ఆ. రక్తముఖులు కావరపుఁజాతులు కజా, తా
శ్రయములు మీర లగుటఁ జపల,వృత్తి నో
టఁగాయవేయక కదరుచుఁ, గలఁచెదరు
లతాంగిఁ జిలుకలార. కవిరా. ౩. ౧౪౫.

క. అంగంబులు నులియంగను, నుంగేయుఁగే య
టుంచు శోకనిమిషము నో,రంగాయవేయ
కేడ్చుచు, నంగీకృతబాల్యచేష్ట నతఁడ ట్లుం
డన్. పరమ. ౧. ౧౨౪.

నోటినాలుక కలుగు=మాటాడ నేర్చు.

సీ. నరునకుఁ దననోట నాలుక గలిగిన వింతదే
శంబు లెవ్వియును లేవు. రామలిం. ౩౨.

నోటిమాట నోటనెయుండ=నోటిలోమాట నోటి
లో నుండఁగానే, అవ్యవధానముగా.

గీ. తన్ను ధరణికిఁ బొమ్మన్న ధాతనోటి,మాట
నోటనెయుండ భూమండలంబుఁ, జేరఁజను
దెంచె పింగంపుఁదేరిజోడు,వింధ్యగిరి నున్న
రాక్షసవితతిమీఁద. కాశీ. ౨. ౩౭.

నోరదుము=నోరునొక్కు, మాటలాడనీయకుండు.

గీ. అత్తమామల గృహకర్త లగుచు మెలఁగు,
నట్టిభర్తల నెల్ల నోరదిమి గదిమి,పొంచి
యుపనాథుతోడఁ గ్రీడించి... శుక. ౧.
౫౫.

నోరాడు=నోరు మెదలు, మాటవెలువడు.

క. బవరము గీదని యొఱఁగుదు, నవనీతుం
డైనకొడుకు సగలించి యుడుమపఁ, దివిరియు
నోరాడమి దైవ, కపటం బప్పనికి వసకు వగ
పిం కేలా. భార. ఉద్యో. ౪. ౧౮౩.

ద్వి. మిముఁబోఁదు మన నెట్లు మీకునోరాడె.
ద్వి. పారిజా. పూ. ౧౦౩౭.

గీ. చెప్ప నోరాద దేమని చెప్పవాఁడ, నెటిఁ
గినరంబు చెప్పక యుట్టుడంతు. కాశీ. ౪.
౩౫.

నోరార్చు=నోరాడించు, బూకరించు, బొంకు.

ద్వి. దంటమాటలు గొన్ని తడవాటి వన్ని,గెం
టక నోరార్చి గెల్వఁ జూచెదవు. ద్వి.
పారిజా. పూ. ౩౦౦.

నోరికిఁబోవు=నోరికింపగు, ఇష్టమగు.

ఉ. తుప్పలు పట్టె సేరబలుతూపులు నీగురి
గింజదండకున్, దప్పితి వేమి నావుడు నతం
డును దిగ్గన లేచి దేరరా,యిప్పటి కమ్మ
లింత చెడిగెంగడి నోరికిఁ బోదు దూప
కుం,జిప్పలనీరె మాగురులతీయనిపాలు ర
చింప క్షమియుడ్. కళా. ౪. ౫౧.

నోరికివచ్చినట్లుపలుకు=ముందు వెనుక లరయక
మాటలాడు.

ఉ. పాండవపక్షపాతమునఁ బల్కెదు నోరికి
వచ్చినట్లు ని,న్నొండె దనరామిఁ జేసి యిది
యొప్పగు... భార. విరా. ౪. ౭౮.

నోరిమాట నోరన వసియించు=నోటిమాట నోట
నె యుండదు.

చ. మనుజశిఖుండు పద్మజుమారుఁ గనుంగొని
నోరిమాట నో,రన వసియింప వచ్చె రథ
రాజసమాజము... కళా. ౨. ౯౫.

నోరిమాట నోరనే యుండకే=చెప్పియుఁ జెప్పక
ముందే, అవ్యవధానముగా.

గీ. అది కనుంగొని చిదియు మాయాబలంబు, వి
శ్వరూపధరుండు శ్రీవిష్ణుఁ డనుచు,ధారుణి

భర్త పలికిన నోరిమాట్ల,నోరనేయుండ దత్న భాగారమునను. వరాహ. ౧.౨౭౪.

నోరఁగోలఁడి=దుర్భాషణము. కు.సం.౧.౩౫.

నోరు కాయు=నోటికి ప్రమైన దెల్లఁ జిహ్వకుండుప థ్యముచేయు.

(వ్యవ.) మాపిల్లవాఁడు జ్వరపడి నోరు కాయ లేఁడు.

నోరు కాయలుగాచు=పలుమాఱు పిలుచుటచే నోరునొప్పిచెందు.

(వ్యవ.) నిన్ను పిలిచి పిలిచి నోరు కాయలు గాచినది.

నోరుచేయు=మాటలాడు. (ఇది ఇతరపదవ్యవ ధానముగాను గన్పట్టుచున్నది.)

సీ. కూడనిత్తునె మాఱుకొని మోఱ యెత్తినఁ గదిమెద నోరింతకంటెఁ జేసు. బహు. ౨. ౬౧.

నోరుమాలినది=౧. నోరు లేనిది, మాట లాడ లేనిది. (తిర్యగ్జంతువు.)

గీ. శర్వ యీ నోరుమాలినజంతువునకు, మొదల వర మిమ్ము వర మిమ్ము పిదప నాదు. కాశీ.౫. ౩౩౫.

౨. నోరు లేనివాఁడు, గడుసుఁదనముతో మాట లాడ నేరనివాఁడు.

(వ్యవ.) ఆనోరుమాలిన వాని నెగతాళి చేయ కుము.

నోరుమెదపు=మాటాడు.

(వ్యవ.) వాఁడీమధ్య కొంచెము నోరుమెదపు చున్నాఁడు.

నోరుమెదల్చు=నోరెత్తి మాటాడు, చెప్పు.

ఉ. ఎన్నఁగ నింత రత్నచయ మింత గభీరిమ యింత దానసంపన్నత యింత శుద్ధి యని బ్రహ్మయు నోరుమెదల్ప లేనియుత్యున్నతిఁ గన్నపెన్నిధి నుతింతమై వెలిదీవి చెన్న గున్. పాండు. ౩. ౧౫౧.

నోరు లేనివాఁడు = ధాంష్టికగా మాటలాడ లేని వాఁడు.

(వ్యవ.) వాఁడు బొత్తిగ నోరులేనివాఁడు.

నోరు వాయెత్తు=నోరెత్తు.

గీ. తపసిజనములు నుతిమంత్రజపము లుడిగి, వచ్చి యుండక పికశిఖావళులు లాదిగా వనంబునఁ గలవిహంగమకులంబు, తత్తరము నొంది నోరు వాయెత్త వెఱచు. వి. శకుం. ౨. ౪౫.

నోరువాయిలేనిది= అధికముగా మాటలాడ నేఱనిది.

(వ్యవ.) ఆమెనోరు వాయి లేనిది.

నోరువ్రెళ్లూరు=నోరూరు, తినవలె నను వాంఛ కలుగు.

క. గువ్వలు కౌఁజులు కూఁకటి,మువ్వలు లావుకలు కోళ్లుపూరేళ్లు మొదల్,క్రొవ్వినపులుఁగులగమి నోళ్లువ్రెళ్లూరంగ నప్పు డుర్వీశ వ్రాలెన్. ఇందు. ౨. ౬౦.

నోరూరు=౧. అపేక్ష కలుగు.

see on page 912.

గీ. గబ్బిగుబ్బలఁ బతియెదఁ గ్రమ్మి క్రమ్మి,యున్న సకియలఁ జూచి నోరూరసాగె. కల. ౪. ౨౨.

౨. పులుపుగాని కారముగాని గలవస్తువులఁ జూచినపుడును తలఁచినపుడును నోట ద్రవ పుట్టు.

క. శ్రీరాముని దయచేతను, నారూఢిగ సకలజనులు నోరా యనఁగా,ధారాళమైననీతులు నోరూరఁగఁ జవులు పుట్టనుడివెద సుమతీ. సు. శ. ౨. (రెండర్థములకు నిది యుదాహరణము.)

నోరోన్నోరన్=నోటిలోనుండి నోటిలోనికి.

సీ. హంస పెన్పుకవ నిచ్చె హంసికి నోరోన్నో రెలదూఁడు...కు. సం. ౪. ౪౬.

సీ. సంపెంగపాదరింటిచక్కి గోరంటఁగాంచి
యును రంచు మగిడి నోరూరునవియు.ఆ.
అగుచుఁ దేఁటికదుపు లామనిఁ దలసూపె. పారి. ౩. ౫౨.

నోళ్లఁబడు=పదుగురు చెప్పుకొను, నిందాపాత్రమగు.

సీ. నీమాట వినలేక నిర్మోహపాశ రై ప్రాణికో
టులనోళ్లఁబడిరి వసిసె. కలి. ౪. ౭౪.

సా:-నోరున్న తల గాచును.(మాటలనేర్పున్న
చో మరణదండనము నైనతప్పించుకొనవచ్చు.)

సా: నోరుమంచిదైన నూరు మంచిదగును.(మం
చిమాటలాడిన నందఱు ప్రేమింతురు.)

జః నోటిగయ్యాళి,నోటిబీగము,నోరఁబట్టు, నోరి
తాళము,నోరిసని,నోరుగొట్టు, నోరుదెఱచు,
నోరునొక్కు, నోరుమూయు, నోరుమెంగ,
నోరెత్తు.

నోరుగొట్టు. స. క్రి. (నోరు+కొట్టు.) అనుభ
వింపకుండఁ జేయు, తినకుండఁ జేయు.

సీ. కొలుచువారల నోరుగొట్టి లెక్కలు వ్రాసి
హారువుమీఱఁగ మణియములుచేసి. శుక.
౩. ౩౪౫, ౩౫౩.

నోరుదెఱచు. అ. క్రి. (నోరు+తెఱచు.) ౧.
మాటలాడు.

ఆ. శిఖలు చూపకుండ శిక్షించి హాతికినై, నోరు
దెఱవకుండ మీరవెట్టి, వేఁడి యొల్ల నుడిపి
విబుధారి కినుకనై, భీతిపాత్రుఁ జేసె వీతి
హోత్రు. నృసిం. ౨. ౧౧౭.

౨. ఆశ్యాశపడు, ఆశపెట్టుకొను.

క. గతమునకును వగవక నా,గతమునకును నోరు
దెఱచి కడుఁ గోరక తీనతఁ బొందక దైవం
బే,గతిఁ బుచ్చిన దానఁ బోదుఁగా కవవల
యుఁగా. భార. శాం. ౩. ౩౦.

౩. బదులుచెప్ప కుండు, నిరుత్తరుఁ డగు.

(వ్యవ.) నేన ట్లనుగఁగా సమాధానము చెప్ప
లేక వాఁడు నోరుదెఱచెను.

నోరునొక్కు. స. క్రి. (నోరు+నొక్కు.) మా
టాడకుండఁ జేయు.

గీ. ఎవ్వ డిది యని పల్కిన నవ్వభూటి, నోరు
నొక్కుడుఁ గొఁగిటఁ జేరఁ దిగిచి,మగుడ
చెవిలోన నలుకుము మాను మేను,వాసవుఁడ
నిన్నుఁ గని కూర్మి వచ్చినాఁడ. జాహ్నవీ.
౪. ౭౭.

నోరుమూయు. అ. క్రి. (నోరు+మూయు.)
మాటాడకుండు.

ఆ. అనిన నాతుఁగఱచి యసురద్వేషుం డోరి,
పడుచ నాకుఁ బుట్టి చెడుగ వైతి,పేర్చి
నోరుమూయు పెడతల వాపోయి, దిట్టవదర
గలఁడె యుచటనైన. నృసిం. ౪. ౩౪.

నోరుమెంగ. విణ. (√నోరు.) మూఁగ.

క. త న్నట్లు పలికి ద్రొబ్బఁగ, మిన్నక చన నం
తనోరుమెంగయు యని యా, ముశాన్నడిన
మాటలబిరు, కన్నఁగ నిది గనియు యుతఁ
డుపేక్ష యునర్చెనా. కళా. ౩. ౨౩౯.

నోరెత్తు. అ. క్రి. (√నోరు.) మాటాడు.

ఉ. అత్తటి భీష్మముఖ్యు లగు నచ్చటివృద్ధజనం
బు లెల్ల నో,రెత్తక యూరకుండిరి మహీ
శ్వరుచిత్తమెఱుంగకున్కి... భార. ఉద్యో.
౧. ౩౪౯.

ఉ. అత్తఱి నేను మూర్ఖులకు మాయమునిచ్చి త్రము
లోనివార మెవ్వత్తుము పెద్దవారు గలవారికి
నన్నియుఁ జెల్లుఁగాక నేఁ, డిత్తఱి మమ్ముఁ
బుచ్చి పని యెవ్వరు గొందురు మిమ్ముఁ జూ
చి నో,రెత్తఁగ నోడి యేపలుకు లెన్నఁడుఁ
జెప్ప మెఱింగి యుండియుఁగా. భోజరా.
౬. ౧౨౬.

నోవరి విణ. (నోవు+అరి.) వ్యాధి కలవాఁడు. (శ. ర.)

నోవి=నొవ్వి. వి. (√నొచ్చు.) బాధ, నొప్పి. (శ. ర, చి. ని.)

నోవిక. వి. ఉసులు, అనుకూల్యము.

సీ. జీరాల జంటించి సికతాళి నెప్పైన వైచుక నోవికల్ చూచువారు. మల్లుపు. ౨. ౪.

నోవు=నొవ్వు. (క. త. నోవు.)

(వ్యాధి.)

ఉ...జింకలు నక్కలు గొంకనక్కలు, న్దోమలుఁ మ్రాఁకులుం బొదలు నోవులఁ బీడలఁ బొందువారముగా, తామసభాగు లట్లు మతి తద్విధ జంతువు లెన్ని యన్నియుగా. భార. ఆశ్వ. ౨. ౧౧౪.

(బాధ.)

క. చావును నోవును మనయోధావలికిఁగా గెలుపు నుబ్బు నావలికిని నీ,చే వినియెదఁ దుది నెట్టులు, శ్రీవిభవము పాండవులకుఁ జేపడున కదే. భార. భీష్మ. ౨. ౧౯౯.

జః నోవరి.

నౌ.

నౌ=నవు, నవ్వు. (శ. ర.)

నౌక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నావ, ఓడ. ౨. చిన్నపడవ.

నౌకర్ణధారుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మాలిమికాఁడు, ఓడ నడపువాఁడు.

నౌకర్మము. సం. వి. న్. న. నావికవృత్తి, పడవ నడపువ్యాపారము.

నౌకాదండము. సం. వి. అ. పుం. క్షేపణి, నావను నడపు తెడ్డు; ఓడ నడపుగడ.

నౌకు=నవుకు.

ద్వి. వల్లవుబ్బుకుఁ గ్రింద నౌకుదాపునను, దల్లి నివాల్చుక్క తెగి పడ్డరీతిఁ, గనిపించె... ద్వి. శ. సా. ౧. ౨౩౪, ౩౮ పం. ('నౌకు.' ముద్రి.)

నౌచరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) -పడవతో తిరుగువాఁడు- నావికుఁడు, పడవవాఁడు.

నౌజీవికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఓడ నడపు వృత్తిచే జీవించువాఁడు.

నౌజే. వి. భక్ష్యవిశేషము.

(వ్యవ.) కొబ్బెరనౌజు పిల్లలకు ఇష్టము.

నౌడుకొట్టు=నవుడుకొట్టు. (శ. ర.)

నౌతార్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నావ్యము, ఓడచే దాఁటఁదగినది. (నది మొ.)

నౌదండము. సం=నౌకాదండము.

నౌబత్తు=నవుబత్తు. వి. (హిం. నౌబత్.) చర్మవాద్యవిశేషము.

సీ. నక్తందినంబును నాదు పాదుకొనంగ సాహేబు నౌబత్తు చఱవఁ బనిచి. రంగా. ౨. ౧౯౭.

నౌయానము. సం. వి. అ. న. నౌకాయాత్ర, ఓడలో పయనము చేయుట.

నౌయాయి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ఓడలో పోవువాఁడు, నావలో ప్రయాణము చేయువాఁడు.

నౌరు=నవురు. విణ. మృదువు. (శ. ర.)

నౌవాహుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఓడనడపువాఁడు.

న్యం.

న్యంకుభూరుహము. సం. వి. అ. పుం. -ఇఱ్ఱి కొమ్ములవంటి చెక్కు శాఖలు కలది- శ్యోణాకము దుండిగముకి.

న్యంకువు. సం. వి. ఉ. పుం. గ. ఇఱ్ఱి. అ. ఒకానొకముని.

న్యంచనము. సం. వి. అ. న. గ. న్యగ్భావము, తక్కువపాటు. అ. వంపు, వంకర. కె. పల్లము.

న్యంచితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. అధఃక్షిప్తము, క్రిందికి త్రోయఁబడినది. అ. వంపఁబడినది.

న్యంతము. సం. వి. అ. పుం. చరమభాగము, చిట్టచివరభాగము.

న్యక్కరణము. సం. వి. అ. న. తిరస్కారము, అవమానము.

న్యక్కారము. సం. వి. అ. పుం=న్యక్కరణము.

న్యక్కు. సం. విణ. (చ్. నీచీ. చ్.) గ. క్రిందికి పోవునది; క్రిందికి వంగునది. అ. నిమ్నము, పల్లము. కె. నీచము.

న్యక్కృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తిరస్కృతము, అవమానింపఁబడినది.

న్యక్కృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ=న్యక్కరణము.

న్యక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి చఱవఁబడినది, మిక్కిలి పూయఁబడినది.

న్యక్షము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. నీచము, తక్కువైనది. అ. అంతయు, సమస్తము. వి. అ. పుం. మహిషము, దున్నపోతు. న. గ. సాకల్యము, పూర్ణత. అ. మహిషతృణము.

న్యక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పరశురాముఁడు. (వాచ.)

న్యగ్భావము. సం. వి. అ. పుం. గ. నీచత్వము, తక్కువపాటు; అవమానము, తిరస్కారము. అ. నీచముగా చేయుట, క్రిందుపఱుచుట.

న్యగ్భావితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. నీచముగా చేయఁబడినది, క్రిందుపఱుపఁబడినది. అ. గుణీకృతము, అప్రధానముగా చేయఁబడినది.

న్యగ్భూతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. నీచమైనది. అ. అవమానము నొందినది, తిరస్కారము నొందినది.

న్యగ్రోధపరిమండల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కఠినస్తనములును విశాలనితంబమును సూక్ష్మమధ్యమును కల స్త్రీ.

శ్లో. స్తనౌ సుకఠినౌ యస్యా నితంబే చ విశాలతా, మధ్యే క్షీణా భవేద్యా సా న్యగ్రోధపరిమండలా. (వాచ.)

న్యగ్రోధపరిమండలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వ్యామపరిమితమైనయుచ్ఛ్రాయమును పరిణాహమును కలపురుషుఁడు, బారెఁడు ఒడ్డును పొడవును కలవాఁడు, బారమట్టుకొలత కలదేహము కలవాఁడు.

శ్లో. న్యగ్రోధౌ తు స్మృతౌ బాహూ వ్యామో న్యగ్రోధ ఉచ్యతే, వ్యామేన ఉచ్ఛ్రయో యస్య అధ ఊర్ధ్వం చ దేహినః, సమోచ్ఛ్రయపరిణాహో న్యగ్రోధపరిమండలః. మత్స్యపురాణము. (వాచ.)

న్యగ్రోధము. సం. వి. అ. పుం. గ. మఱ్ఱి. అ. శమి, జమ్మి. కె. వ్యామము, బార.

న్యగ్రోధి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మూషికపర్ణి, ఎలుకచెవి.

న్యచ్ఛము. సం. వి. అ. న. దేహముమీఁది పుట్టుమచ్చ.

న్యయము. సం. వి. అ. పుం. గ. నాశము. అ. అపచయము, తఱుగుట.

న్యర్బుదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పదియర్బుదములయందుండుసంఖ్య కలది. వి. అ. న. పదియర్బుదములు.

న్యసనము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉంచుట. ౨. అప్పగించుట. ౩. ఇల్లడపెట్టుట. ౪. విడిచిపెట్టుట.

న్యసనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) న్యసింపఁదగినది, ఉంచఁదగినది.

న్యసించు. సం. స. క్రి. ౧. ఉంచు. ౨. ఇల్లడపెట్టు. ౩. జపాదిసమయమున దేహావయవములయందు మంత్రబీజాక్షరము లుంచు, న్యాసము చేయు. ౪. స్పృశించు, తాఁకు.

వ... కేశవాదినామంబులతోడ గోకర్ణహస్తంబున మాషమజ్జనపరిమితశుద్ధోదకంబుల ముమ్మాఱు లోనికిం గొని యినుమాఱు పరిమార్జనంబు చేసి దక్షిణపూర్వకంబుగా నేత్రనాసాశ్రోత్రద్వయశిరోబాహుద్వయనాభి హృదయంబుల న్యసించి యాచమనంబు చేసి... వి. పు. ౪. ౧౯౩.

న్యసిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) న్యాసకుఁడు.

న్యసితవ్యము. సం=న్యసనీయము.

న్యస్తదేహుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేహమును విడిచినవాఁడు, మృతుఁడు.

న్యస్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిహితము, ఉంచఁబడినది. ౨. క్షిప్తము, త్రోయఁబడినది. ౩. త్యక్తము, విడువఁబడినది. ౪. అప్పగింపఁబడినది. ౫. ఇల్లడపెట్టఁబడినది. ౬. మంత్రోచ్చారణముతో అంటఁబడినది. (శేత్రాది.)

న్యస్తశస్త్రుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సన్న్యస్తశస్త్రుఁడు, శస్త్రములను విడిచినవాఁడు, అస్త్రసన్న్యాసము చేసినవాఁడు.

న్యస్యత్. సం. శత్ర. న్యసించుచున్న.

న్యస్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) న్యసింపఁబడుచున్నది.

న్యస్యము. సం. = న్యసనీయము.

న్యా

న్యాక్యము. సం. వి. అ. న. భృష్టతండులము, వేఁపుడుబియ్యము. (వాచ.)

న్యాదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. భోజనము తినుట. ౨. ఆహారము.

న్యాయపథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ధర్మమార్గము; నీతిమార్గము. ౨. మీమాంసాశాస్త్రము.

న్యాయము. సం. వి. అ. పుం. -దీని ననుసరించి ప్రవర్తింతురు.- ౧. పద్ధతి. ౨. పాడి, ధర్మము. ౩. వ్యవహారము, తగవు; దాయభాగాదివ్యవహారము. ౪. వేదార్థనిర్ణయసాధన మగు అధికరణము. ౫. గౌతమముని ప్రణీత మగుతర్క—న్యాయ—శాస్త్రము. ౬. (న్యాయ.) ప్రతిజ్ఞాహేతూదాహరణోపనయనిగమనము లనుపంచావయవములు కలవాక్యసముదాయము. ౭. లోకమందును శాస్త్రమందును ప్రసిద్ధమగుదృష్టాంతవిశేషము. ఉదా:-

అండకుక్కుటీన్యాయము:- గ్రుడ్డు ముందా? కోడి ముందా? (చూ. బీజాంకురన్యాయము.)

అంధకూపపతనన్యాయము:- ౧. నాలుగురు అంధులు కలసి పోవుచుండఁగా వారిలో మొదటియంధుఁడు ఒక నూతిలోఁ బడెను. వాఁ డట్లు నూతిలోఁ బడినట్లు ఎఱుఁగని మిగిలినయంధు లందఱు నొకరివెంట నొకరు నూతిలోఁ బడిరి. ఒక అజ్ఞుని అనుసరించి పోవుమిగిలినఅజ్ఞులుకూడ మొదటివానివలెనే హానిఁ బొందుదురు.

౨. మార్గదర్శి చెప్పినత్రోవ వదలి గ్రుడ్డివాఁడు నూతిలోఁ గూలినట్లు వేదాదిసదుపదేశములను వదలి అజ్ఞుఁడు నరకమునఁ బడును. (వాచ.)

న్యంకువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. ఇఱ్ఱి. ౨. ఒకానొకముని.

న్యంచనము. సం. వి. అ. న. ౧. న్యగ్భావము, తక్కువపాటు. ౨. వంపు, వంకర. ౩. పల్లము.

న్యంచితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అధఃక్షిప్తము, క్రిందికి త్రోయఁబడినది. ౨. వంపఁబడినది.

న్యంతము. సం. వి. అ. పుం. చరమభాగము, చిట్టచివరభాగము.

న్యక్కరణము. సం. వి. అ. న. తిరస్కారము, అవమానము.

న్యక్కారము. సం. వి. అ. పుం=న్యక్కరణము.

న్యక్కు. సం. విణ. (చ్. నీచీ. చ్.) ౧. క్రిందికి పోవునది; క్రిందికి వంగునది. ౨. నిమ్నము, పల్లము. ౩. నీచము.

న్యక్కృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తిరస్కృతము, అవమానింపఁబడినది.

న్యక్కృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ=న్యక్కరణము.

న్యక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి చఱపఁబడినది, మిక్కిలి పూయఁబడినది.

న్యక్షము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నీచము, తక్కువైనది. ౨. అంతయు, సమస్తము. వి. అ. పుం. మహిషము, దున్నపోతు. న. ౧. సాకల్యము, పూర్ణత. ౨. మహిషతృణము.

న్యక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పరశురాముఁడు. (వాచ.)

న్యగ్భావము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నీచత్వము, తక్కువపాటు; అవమానము, తిరస్కారము. ౨. నీచముగా చేయుట, క్రిందుపఱచుట.

న్యగ్భావితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నీచముగా చేయఁబడినది, క్రిందుపఱపఁబడినది. ౨. గుణీకృతము, అప్రధానముగా చేయఁబడినది.

న్యగ్భూతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నీచమైనది ౨. అవమానము నొందినది, తిరస్కారము నొందినది.

న్యగ్రోధపరిమండల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కఠినస్తనములును విశాలనితంబమును సూక్ష్మమధ్యమును కలస్త్రీ.

శ్లో. స్తనౌ సుకఠినౌ యస్యా నితంబే చ విశాలతా, మధ్యే క్షీణా భవేద్యా సా న్యగ్రోధపరిమండలా. (వాచ.)

న్యగ్రోధపరిమండలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వ్యామపరిమితమైనయుచ్ఛ్రాయమును పరిణాహమును కలపురుషుఁడు, బారెఁడు ఒడ్డును పొడవును కలవాఁడు, బారచుట్టుకొలత కలదేహము కలవాఁడు.

శ్లో. న్యగ్రోధౌ తు స్మృతౌ బాహూ వ్యామో న్యగ్రోధ ఉచ్యతే, వ్యామేన ఉచ్ఛ్రయో యస్య అధ ఊర్ధ్వం చ దేహినః, సమోచ్ఛ్రయపరీణాహో న్యగ్రోధపరిమండలః. మత్స్యపురాణము. (వాచ.)

న్యగ్రోధము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మఱ్ఱి. ౨. శమి, జమ్మి. ౩. వ్యామము, బార.

న్యగ్రోధి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మూషికపర్ణి, ఎలుకజీడి.

న్యచ్ఛము. సం. వి. అ. న. దేహముమీఁది పుట్టుమచ్చ.

న్యయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నాశము. ౨. అపచయము, తఱుగుట.

న్యర్బుదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పదియర్బుదములయందుండు సంఖ్య కలది. వి. అ. న. పదియర్బుదములు.

న్యసనము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉంచుట. ౨. అప్పగించుట. ౩. ఇల్లడపెట్టుట. ౪. విడిచిపెట్టుట.

న్యసనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) న్యసింపఁదగినది, ఉంచఁదగినది.

న్యసించు. సం. స. క్రి. ౧. ఉంచు. ౨. ఇల్లడపెట్టు. ౩. జపాదిసమయమున దేహావయవములయందు మంత్రబీజాక్షరము లుంచు, న్యాసము చేయు. ౪. స్పృశించు, తాఁకు.

వ... కేశవాదినామంబులతోడ గోకర్ణహస్తంబున మాషమజ్జనపరిమితశుద్ధోదకంబుల ముమ్మాఱు లోనికింగొని యిరుమాఱు పరిమార్జనంబు చేసి దక్షిణపూర్వకంబుగా నేత్రనాసాశ్రోత్రద్వయశిరోబాహుద్వయనాభిహృదయంబుల న్యసించి యాచమనంబు చేసి... వి. పు. ౪. ౧౯౩.

న్యసిత. సం. విణ. (బు. త్రి. బు.) న్యాసకుఁడు.

న్యసితవ్యము. సం=న్యసనీయము.

న్యస్తదేహుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేహమును విడిచినవాఁడు, మృతుఁడు.

న్యస్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిహితము, ఉంచఁబడినది. ౨. క్షిప్తము, త్రోయఁబడినది. ౩. త్యక్తము, విడువఁబడినది. ౪. అప్పగింపఁబడినది. ౫. ఇల్లడపెట్టఁబడినది. ౬. మంత్రోచ్చారణముతో అంటఁబడినది. (నేత్రాది.)

న్యస్తశస్త్రుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సన్న్యస్తశస్త్రుఁడు, శస్త్రములను విడిచినవాఁడు, అస్త్రసన్న్యాసము చేసినవాఁడు.

న్యస్యత్. సం. శత్రు. న్యసించుచున్న.

న్యస్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) న్యసింపఁబడుచున్నది.

న్యస్యము. సం. = న్యసనీయము.

న్యా.

న్యాక్యము. సం. వి. అ. న. భృష్టతండులము, వేఁపుడుబియ్యము. (వాచ.)

న్యాదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. భోజనము తినుట. ౨. ఆహారము.

న్యాయపథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ధర్మమార్గము; నీతిమార్గము. ౨. మీమాంసాశాస్త్రము.

న్యాయము. సం. వి. అ. పుం. -దీని ననుసరించి ప్రవర్తింతురు.- ౧. పద్ధతి. ౨. పాడి, ధర్మము. ౩. వ్యవహారము, తగవు; దాయభాగాదివ్యవహారము. ౪. వేదార్థనిర్ణయసాధన మగు అధికరణము. ౫. గౌతమమునిప్రణీత మగు తర్క-న్యాయ-శాస్త్రము. ౬. (న్యాయ.) ప్రతిజ్ఞాహేతూదాహరణోపనయననిగమము లను పంచావయవములు కలవాక్యసముదాయము. ౭. లోకమందును శాస్త్రమందును ప్రసిద్ధమగు దృష్టాంతవిశేషము. ఉదా:-

ఆఁడకుక్కుటీన్యాయము:- గ్రుడ్డు ముందా? కోడి ముందా? (చూ. బీజాంకురన్యాయము.)

అంధకూపపతనన్యాయము:- ౧. నూఱుగురు అంధులు కలసి పోవుచుండఁగా వారిలో మొదటియంధుఁడు ఒక నూతిలోఁ బడెను. వాఁ డట్లు నూతిలోఁ బడినట్లు ఎఱుఁగని మిగిలినయంధు లందఱు నొకరివెంట నొకరు నూతిలోఁ బడిరి. ఒక అజ్ఞుని అనుసరించి పోవుమిగిలినఅజ్ఞులుకూడ మొదటివానివలెనే హానిఁ బొందుదురు.

౨. మార్గదర్శి చెప్పినత్రోవ వదలి గ్రుడ్డివాఁడు నూతిలోఁ గూలినట్లు వేదాదిసదుపదేశములను వదలి అజ్ఞుఁడు నరకమునఁ బడును. (వాచ.)

అంధగజన్యాయము:-అంధులు ఏనుఁగును స్పృశించి వారివారిబుద్ధ్యనుభవములనుబట్టి దాని రూపమును నిర్ణయించుకొనునట్లు అజ్ఞానులు వారివారిబుద్ధ్యనుభవముల ననుసరించి భగవద్రూపములను గల్పించుకొందురు.

అంధగోక్షేత్రన్యాయము:—(గ్రుడ్డియెద్దు చేనిలోఁ బడ్డట్లు. చేనిలోఁ బడ్డగ్రుడ్డియెద్దు గడ్డిగాదము ఎన్నులు అనువిభాగము తెలియక నోటి కందిన దెల్ల తినునట్లు వివేచనము లేనివాఁడు సారాసారములు ఎఱుఁగక తోఁచినట్లు పని చేయును.

అంధగోలాంగూలన్యాయము:-ఒక గ్రుడ్డివాఁడు దారితప్పి యొకయడవిని బడెను. "ఈగిత్త తోఁక పట్టుకొని నీవు పోవుచెడల నిన్నది దారికిఁ దీసికొనివచ్చు" నని వానితో నొక కొంటెవాఁడు చెప్పెను. అట్లుచేయఁగా నతఁడు తిన్ననిత్రోవను బడకపోవుటయే కాక దానిచేఁ దన్నులు తినుచు కంటకమార్గములఁ బడి యార్తిచెందెను. అట్లే చెడ్డమార్గముపదేశించినచో దాని నవలంబించి పోవు అజ్ఞునకు లాభములేకపోవుటే కాక కష్టములను సంభవించును.

అంధచటకన్యాయము:—దైవవశమున పిచ్చుక గ్రుడ్డివానిచేతఁ జిక్కఁగా అంధుఁడు దానిని పట్టుకొనె నని పామరు లెంచెదరు. అట్లే జనులు దైవికముగా జరిగినపనికి కారణము కానిదానియందుఁ గారణత్వము కల్పించెదరు. (చూ. ఘుణాక్షరన్యాయము.)

అంధదర్పణన్యాయము:—గ్రుడ్డివానికి అద్దము చూపుట నిష్ప్రయోజనమైనట్లు చెప్పిన దానిని గ్రహింపనేరనివాని కుపదేశము చేయుట వ్యర్థము.

అంధదీపికాన్యాయము :—అంధునకు దీపము ఉన్నను లేకపోయినను ఫలము సమానమగు నట్లు శక్తి లేనివానికి సాధనసామగ్రి వలనఁ బ్రయోజనము వ్యర్థము.

అంధపంగున్యాయము:—నడవలేనికుంటివాఁడును త్రోవ కానలేనిగ్రుడ్డివాఁడును ప్రయాణము చేయవలసినపుడు కుంటివాఁడు గ్రుడ్డివానిబుజములపై నెక్కి త్రోవ చెప్పుచుండ గ్రుడ్డివాఁడును కుంటివాఁడును గూడ గమ్యస్థానమునకుఁ బోయిరి. అట్లే శక్తిలోపము కలవారు పరస్పరసాహాయ్యమువలన కార్యము నెఱవేర్చుకొనఁ గలరు.

అంధపరంపరాన్యాయము:-ఒకయంధునిచే నుపదిష్టమైనదానిని మిగిలినయంధులు పరంపరగా నమ్మి పాడగు నట్లొక యజ్ఞాని చెప్పినదానిని వివేచనములేనిఇతరులు నమ్మి భ్రష్టులగుదురు.

అంధాంజనన్యాయము:—గ్రుడ్డివాని కంటికి కాటుక పెట్టుట వ్యర్థమైనట్లు ప్రయోజనము మాలిన పనికై కృషిచేయుట వ్యర్థమగును.

అంధాంధన్యాయము:—ఒకగ్రుడ్డివాఁడు మఱియొకగ్రుడ్డివానికి త్రోవ చూపినట్లు ఒక మూర్ఖుఁడు మఱియొకమూర్ఖునకు ఉపదేశము చేయుట నిష్ఫలమగును.

అంధాక్షిమీలనన్యాయము:—గ్రుడ్డికన్ను మూసినను తెఱచినను ఒకటే. అట్లే అసమర్థుఁడు కార్యప్రయత్నము చేసినను చేయకున్న నుఫలము ఒక్కటే యగును.

అంధాశ్వపాలిన్యాయము:—గుఱ్ఱము గ్రుడ్డిదైనను గుగ్గిళ్లకు కొఱఁత లేదు. (గుఱ్ఱము గ్రుడ్డిదైనను దాణకు తక్కువ లేదు.) సోమరికి కార్యసామర్థ్యము లేకున్నను కడుపునిండ తిండి తప్పదు.

అక్ష్యండభేషజన్యాయము :—కంటికి పెట్టఁదగినమందు అండములకుఁ బెట్టినట్లు ఒక దానికి చేయవలసినపనిని మఱొకదానికి

చేసినచో అది వికటించును. (కంటికి పెట్టుకొనుటకు తుంటికి పెట్టుకొన్నట్లు.)

అగ్నివమ్రిన్యాయము:— నిప్పునకు చెదలు పట్టనట్లు ధర్మాత్మునకు పాప మంటదు.

అచలచలన్యాయము:— పడవ మున్నగువాని మీఁద ప్రయాణము చేయువారికి ఒడ్డున నున్న చెట్లు నడచుచున్నట్లు కనఁబడురీతిని అజ్ఞానికి భ్రాంతిచేత లేనిది ఉన్నట్లు తోఁచును.

అజగరన్యాయము:— కొండచిలువ ప్రయత్నింపక దగ్గఱకు వచ్చిన జంతువులనే తిని బ్రతుకు నట్లు ప్రయత్నములేక లభించిన దానితో తుష్టి నొంది యుండుట శ్రేయస్కరము.

అజాకృపాణీయన్యాయము:— మేఁక కఁడూతి పోగొట్టు కొనుటకై వచ్చుటయు కత్తిపడి దాని ప్రాణముపోవుటయు నొకసారి సంభవించినట్లు దురదృష్టవంతులకు అకస్మికానిష్ట ప్రాప్తి యగును. (చూ. కాకతాళీయన్యాయము.)

అజాగళస్తనన్యాయము:— మేఁక మెడ క్రింద వ్రేలాడుచున్నలు పాలు స్రవింపక నిష్ప్రయోజనమగు నట్లే మిథ్యాపురుషుల వలనఁ బ్రయోజనము లేదు.

అజాతపుత్రనామోత్కీర్తనన్యాయము:— పుట్టని కొడుకునకు పేరు పెట్టునట్లు ఎప్పుడో రాబోవుదానిని గూర్చిన పన్నుగడలతో కాలము గడపుట వ్యర్థము. ('ఆలులేదు చూలు లేదు కొడుకుపేరు సోమలింగము.')

అణుకులాచలన్యాయము:— సూక్ష్మాణువునకును కులపర్వతమునకును ఎంత తారతమ్యముండునో అంతయెక్కువ తారతమ్య ముండుటను తెలుపును. (ఇది హస్తిమశకాంతరము వంటిది.)

అతిపరిచయన్యాయము:— అతిపరిచయము అవజ్ఞాహేతు వగును.

అనిషిద్ధానుమతన్యాయము:— నిషేధింపఁబడనిది అనుమతింపఁ బడినదే యగును.

అపరాహ్ణచ్ఛాయాన్యాయము:— అపరాహ్ణకాలమందలినీడ మొదట పొట్టిగా నుండి క్రమముగా హెచ్చునట్లే సజ్జన స్నేహాదికము మొదట కొంచెముగా నుండి క్రమక్రమముగా హెచ్చును. (వ్యతి. పూర్వాహ్ణచ్ఛాయాన్యాయము.)

అభావవిరక్తిన్యాయము:— మానవుడు ఎంత యత్నించినను దొరకనిదానియందు వైరాగ్యము నొందును. ఇది "నక్క ద్రాక్షపండ్లు" అను సామెత వంటిది.

అయస్కాంతసూచీన్యాయము:— సూదంటు రాయి సూదిని ఆకర్షించునట్లు పరస్పరాకర్షక మగుఒకవస్తువును మఱియొకటి ఆకర్షించును.

అరణ్యరుదితన్యాయము:— అరణ్యమందలిఏడ్పువలె ఆదరించువారు లేనిచోట మొఱపెట్టుట నిష్ప్రయోజనమగును.

అరుంధతీదర్శనన్యాయము:— సూక్ష్మమగునట్టి యరుంధతీనక్షత్రమును చూపఁదలఁచి దాని ప్రక్కనున్న స్థూలనక్షత్రమును చూపునట్లు సూక్ష్మవిషయమును దెలుపఁదలఁచి దానిని సులభముగా గ్రహింపఁజేయుటకై దానికి సంబంధించిన స్థూలవిషయమునుముందు బోధింతురు. (దీనికి స్థూలారుంధతీన్యాయమని యుం వాడుక కలదు.)

అర్ధజరతీయన్యాయము:— సగము దేహమునపడుచుఁదనమును సగము దేహమున ముసలితనమును కల స్త్రీ యుండనట్లు ఒకభాగమున ఒక ప్రయోజనమును మఱియొక భాగమున మఱొక ప్రయోజనమును కలపదార్థము

సంభవింపదు.

అర్ధవైశసన్యాయము:— దేహమున సగముభాగము చంపఁబడినప్పుడు మిగిలినభాగమును చంపఁబడినట్లే యగును.

శ్లో. విధినాకృతమర్ధవైశసమ్. సం. కు. సం. ౪. ౩౧.

అలంకృతశిరశ్ఛేదన్యాయము:— శరీరము నలంకరించి తర్వాత తల తెగఁగొట్టుట యెట్టిదో ఒక విషయమును మిక్కిలి ప్రశంసించి తుదకు నిరాకరించుట యట్టిదగును.

అశోకవనికాన్యాయము:— ౧. ఛాయాసౌరభ్యములు కలఅశోకవనమున నున్నవారికి ఇతరస్థలమునకుఁ బోవ బుద్ధిపుట్టనట్లు ఎవరికిని ఇష్టస్థలమును వీడి పోవ బుద్ధి కలుగదు.

౨. అనేకము లైనచూతాదివనము లుండఁగా రావణుఁడు అశోకవనమునందే సీత నుంచుటకు కారణమును చెప్పలేనట్లు ఒకకార్యమును నిర్వహించుటకు సమానబలము కల పెక్కుసాధనము లుండఁగా వానిలో నొకసాధనము నవలంబించుటకుఁ గలకారణమును చెప్పుట కష్టము.

అశ్మలోష్టన్యాయము:— మట్టిగడ్డ ఱాతితోఁ బోల్చినపుడు కఠినపదార్థ మగును. అట్లే గుణములు సాపేక్షములు గాని నిరపేక్షములు గావు. (పాషాణేష్టకన్యాయము ఇట్టిదే.)

అశ్వతరీగర్భన్యాయము:— మగగాడిదవలన ఆఁడుగుఱ్ఱమునందు పుట్టినయాఁడుపిల్ల అశ్వతరి. ఈగాడిద ఈనునపుడు దానిగర్భమును జీల్చుకొని పిల్లపుట్టు నని ప్రసిద్ధి. అపిల్ల తనజననహేతు వగుతల్లియొక్క నాశమునకుఁ గారణ మగునట్లు దుష్టులు తమపుట్టుకవలన తమజనస్థానమును నశింపఁ జేయుదురు. "వృశ్చికీగర్భన్యాయము, కర్కటీగర్భన్యాయము" ఇట్టివే.

అసిధారామధులేహనన్యాయము:— కత్తివాదర మీఁది తేనె నాకునప్పుడు మధుమాధుర్యము వలన సుఖమును కత్తివాదర తగిలి నాలుక తెగుటవలన దుఃఖమును తటస్థించు నట్లు కొన్నిటియందు సుఖదుఃఖములు మిశ్రములై యుండును.

అస్నేహదీపన్యాయము:- చమురు లేనిచో దీపమారిపోవునట్లు కారణసామగ్రి క్షీణించినచో కార్యముకూడ క్షయము నొందును.

అహికుండలన్యాయము :— అహిశబ్దము సర్పమునంతను తెలుపును. కుండలశబ్దము చుట్టలు చుట్టుకొనుట అనెడి వికారరూపభేదమును తెలుపును. ఒకవస్తువే వికృతి చెందుటచే భిన్నముగా వ్యవహరింపఁబడును. అని శాంకరబ్రహ్మసూత్రభాష్యము. సర్పములకు చుట్టలు చుట్టుకొనుట స్వాభావిక మగు నట్లు ఒక్కొక్క దానికి ఒక్కొక్క స్వభావముండు నని తెలుపును. (వా చ.)

అహిభుక్కైవర్తన్యాయము:— (అహి= అహిఫేనము, నల్లమందు) నల్లమందు తిని మత్తుగొన్నవాఁ డొకఁడు ఓడ నెక్కి తాను మాఱి పోకుండుటకై గుఱుగా కాలి కొక త్రాడును కట్టుకొని నిద్రపోయెను. పడవవాఁడు పరిహాసార్థము అత్రాడు విప్పి తన కాలికి కట్టుకొనెను. ఓడ రేవునకు వచ్చినపుడు అహిభుక్కు (నల్లమందు తిన్నవాఁడు) పడవవాని కాలికి కట్టియున్నత్రాడును జూచి అదిగో! అత్రాడు కట్టుకొన్నవాఁడను నేను. నేను వాఁడు అని వాదింప సాఁగెను. అట్లే జీవుఁడు అవిద్యావశమున స్వస్వరూపమును మఱచుటయే కాక తాను కానిదానియందు తా నను భ్రాంతి చెందును.

ఆకాశముష్టిహననన్యాయము:-ఆకాశమును పిడికిటతో పొడుచుటవలె అసాధ్యకార్యమునకై

చేయు ప్రయత్నము వ్యర్థము.

ఆమ్రవణన్యాయము:—మామిడితోఁటలో ఇతరవృక్షము లున్నను మామిడిచెట్లు అధికముగా నుండుటచే ఆమ్రవణ మని వ్యవహరించినట్లు వివిధధర్మము లున్నను ఎక్కువగా నున్నధర్మములను బట్టియే ఆపేరు వచ్చును.

ఆమ్రసేకపితృతర్పణన్యాయము:—పితృదేవతల నుద్దేశించి మామిడిచెట్టు మొదట జలతర్పణము చేసినచో పితృదేవతల తృప్తియు మామిడిచెట్టునకు నీళ్లుపోయుటయుఁ గూడ జరుగునట్లు ఒకపనిచే రెండు ప్రయోజనములు నెఱవేర్చుకొనుట యగును. ఇది "ఏకా క్రియా ద్వ్యర్థకరీ" అనునట్టిది.

ఇషువేగన్యాయము: -ప్రయోగింపఁబడిన బాణము వేగము తగ్గినఁ గాని పడిపోనట్లు ప్రారబ్ధకర్మము అనుభవించినఁ గాని నశింపదు.

ఉభయతస్పాశరజ్జున్యాయము:—త్రాటియొక్క రెండుకొనలలో ఏకొనచేతనైనను బంధనము కలుగునట్లు ఉభయదుష్టపక్షములలో ఏపక్షము ననుసరించినను బాధకలుగును. (ఇది వెనుకగొయ్యి ముందునుయ్యి వంటిది.)

ఉలూఖలమర్దళన్యాయము:—(ఱోలు మద్దెలతో మొఱపెట్టుకొన్నట్లు.) ఒకవైపునమాత్రమే దెబ్బలు తినుఱోలు రెండువైపులను దెబ్బలు తినుమద్దెలతో తనకష్టము చెప్పుకొను నట్లు సామాన్యబాధ నొందువాఁడు తనకంటె ఎక్కువబాధ చెందువానితో తనకష్టమును గుఱించి మొఱపెట్టుకొనును.

ఉష్ట్రకంటకభక్షణన్యాయము:— ౧. ఇతరబాధకము లగుముండ్లు ఒంటెకు ఇష్టాహారమగునట్లు కొందఱకు దుఃఖహేతువు లగుపదార్థములు మఱికొందఱకు సుఖహేతువు లగును. సుఖదుఃఖములు పదార్థస్వభావములు కాక జాతికాలావస్థాదులనుబట్టి యుండును. బ్రహ్మసూత్ర భాష్యము. ౨. ౨. ౧.

౨. ఒంటె ముండ్లుగలచెట్టుయొక్క ఆకులు తినునప్పుడు ముండ్లు గ్రుచ్చుకొనుటవలన బాధ కలుగుచున్నను ఆకులు తినుటవలనఁ గలుగు అల్పసుఖము అనుభవించునట్లు లోకులు విషయోపార్జనమునందు పెక్కుబాధలను సహించియైనను కించిత్సుఖమును అనుభవింతురు. (వాచ.)

ఉష్ట్రలగుడన్యాయము:—ఒంటె మోసెడుకఱ్ఱతోనే ఒంటెను కొట్టినట్లు ఒకఁడు చెప్పినయుక్తులతోనే వానివాదమును ఖండింపవచ్చును.

ఊషరబీజన్యాయము:—చవిటి నేలను చల్లినవిత్తనములవలె అనర్హస్థలమున నుంచినమంచిపదార్థము వ్యర్థమగును.

ఊషరవృష్టిన్యాయము:—చవిటి నేలను కురిసిన వర్షమువలె అనర్హునికిఁ జేసిన మేలు వ్యర్థము.

ఏకదేశవికృతన్యాయము:—ఒకవస్తువు ఏకదేశమున -ఒకభాగమున- కొంతమార్పు చెందినను ఆవస్తువుగానే వ్యవహరింపఁబడును. (తోఁక తెగిన కుక్కకూడ కుక్కయనియే వ్యవహరింపఁబడును.)

ఏకనాళావలంబిఫలద్వయన్యాయము:— ఒకకాఁడను రెండుపండ్లు అంటిపట్టుకొని యుండునట్లు ఒకపదమునకు రెండర్థము లుండవచ్చును. (దీనినే ఏకవృంతగతఫలద్వయన్యాయము అని కొందఱు.)

కంఠచామీకరన్యాయము:—అజ్ఞుఁడు తన మెడలో బంగారునగ పెట్టుకొని మెడలోనున్నదని జ్ఞప్తి లేక దానికై వెదకుచుండగాఁ ఎదుటివాఁడు అదిగో! నీ మెడలోనే యున్నదని చూపఁగా గ్రహించినట్లు అజ్ఞాని పరుఁడుపదేశించినఁ గాని స్వస్వరూపము గ్రహింపలేఁడు.

కంబళినిర్ణేజనన్యాయము:-కంబళి ఉదుకుటవలన కంబళియును కాళ్లును గూడ శుభ్రపడునట్లు ఒకపనివలన రెండులాభములు కలుగును.

కదంబకోరకన్యాయము:— కదంబవృక్షము -కడిమిచెట్టు- యొక్క మొగ్గలు అన్నియు ఏకకాలముననే వికసించునట్లు ఏకకాలముననే అంతట ఒకటి వ్యాపించును. దీనినే కదంబగోళకన్యాయమనియు, కదంబముకుళన్యాయమనియు వాడుదురు. (వ్యతి: వీచీతరంగన్యాయము.)

కదళీఫలన్యాయము:—అరటిగెల పుట్టి అరటిచెట్టును చంపునట్లు కొన్ని పుట్టి తమతల్లులనే నశింపజేయును. (చూ. అశ్వతరీగర్భన్యాయము.)

కపింజలన్యాయము:—బహుత్వము త్రిత్వమునందు బర్యవసించుటను దెలుపు న్యాయభేదము— క్రతువున కపింజలములను హింసింపవలయు ననువాక్యమున ఇన్ని యని సంఖ్యానియమము చెప్పనందున బహువచనమున ముందు త్రిత్వసంఖ్య స్ఫురించును గాన మూడుకపింజలము లని నిర్ణయింపబడినది—ఇట్లే ఇన్ని యని తెలుపక కేవల బహువచనముతో జెప్పినచోట మూడు అని గ్రహింపవలయును.

కఫోణిగుడన్యాయము:—౧. నాలుకకు అందని మోచేతిమీది బెల్లమును నాకుటకు యత్నించినట్లు అలభ్యమగుపదార్థముకొఱకు యత్నించుట వ్యర్థము.

౨. మోచేతిమీద బెల్లము లేకున్నను ఉన్నదను భ్రాంతిచే దానిని నాకుటకు యత్నించునట్లు లేనిపదార్థమును ఆశచే సంపాదింపయత్నించుట నిష్ఫలము. (వాచ.)

కరకంకణన్యాయము:—కరకంకణ మనుచోట కంకణశబ్దము కరభూషణమును తెలుపుచున్నను కరశబ్దము భిన్నముగా బ్రయోగించుటవలన ఆకంకణము తత్కాలమున కరలగ్నమైయున్న దని సూచింపబడుచున్నది. అట్లే ఇతరస్థలముల గ్రాహ్యమని తెలియవలెను.

కరతలామలకన్యాయము:—అఱచేతిలోని యుసిరికకాయ స్పష్టముగా గనబడునట్లు ఒకవిషయమును ఇతరులు చెప్పనక్కఱలేకయే స్పష్టముగా కానవచ్చును.

కరదీపికాన్యాయము:—తన చేతిలోని దీపము తన కుపయోగింపక ఇతరుల కుపయోగించునట్లు తనవస్తువయ్యు తన కుపయోగింపక పరుల కుపయోగించును.

కరవిన్యస్తబిల్వన్యాయము:—(ఇది కరతలామలకన్యాయమువంటిది.)

కరికపిత్థన్యాయము:—ఏనుగు మ్రింగినవెలగపండు పైకి పండువలె కనబడినను లోపలి సారమంతయు నశించు నని ప్రసిద్ధి. అట్లే పైకి వస్తుస్వరూపము కనబడుచున్నను లోపల సారములేనిదానిని తెల్పును.

కాకతాళీయన్యాయము:- ౧. కాకి వ్రాలుటయు ఆకస్మికముగ తత్కాలముననే తాటిపండు పడుటయు కాకి ఆఫలమును తినుటయు ఎట్లు తటస్థించినవో అట్లే అవితర్కితముగా రెండింటిసమావేశమును దానివలన ఇష్టప్రాప్తియు కలుగును.

౨. కాకి వ్రాలుటయు ఆకస్మికముగా అప్పుడే తాటిపండు కాకితలపై పడుటయు దానివలన కాకి చచ్చుటయు తటస్థించినట్లు దైవికముగా రెండింటిసమావేశమును దానివలన అనిష్టప్రాప్తియును కలుగును. (ఇది అజాకృపాణీయన్యాయమువంటిది.)

కాకదంతగవేషణన్యాయము:— కాకికి దంతములు కలవా? లేవా? ఉన్నచో అవి తెల్లగా నుండునా? నల్లగా నుండునా? అవి యెన్ని ఉండును? అని వానికై వెదకునట్లు అసంభవపదార్థముకొఱకు వ్యర్థముగా ప్రయాసపడుటను దెలుపును. కిరటదంతగవేషణన్యాయము, కాకదంతపరీక్షా న్యాయము, వాయసదంతవిమర్శ న్యాయము అనియు దీనికి వాడుక కలదు.

కాకదధిఘాతుకన్యాయము:— కాకులు పెరుఁగు చెడఁగొట్టకుండఁగఁ జూచుచుండు మని చెప్పినపుడు కాకియే కాక ఇతరములగు జంతువులు కూడ పెరుఁగును చెఱుపకుండఁగ చూడు మనుట చెప్పువానియభిప్రాయమయినట్లు, ఒకదానిని వర్ణించినపుడు ఆసందర్భమున అట్టిగుణములు కలమఱియొక దానిని గూడ చెప్పుట చెప్పువానియుద్దేశమగును.

కాకాక్షిగోళకన్యాయము:— కాకికి ఒకవైపునకే దృష్టి యుండును. దాని నేత్రేంద్రియము ఏవైపునఁ జూడఁదలఁచిన ఆవైపున నున్న నేత్రగోళమున ప్రవేశించును. కాకి నేత్రేంద్రియము ఏవైపున కావలసిన ఆవైపున నున్న నేత్రగోళమున ప్రవేశించునట్లు ప్రయోజనము ననుసరించి ఉభయపక్షములలో కావలసినపక్షమున ప్రవర్తించును.

కాకోలూకనిశాన్యాయము:— కాకులకు రాత్రి యగుకాలము గుడ్లగూబలకు పగ లగును. గుడ్లగూబలకు రాత్రి యగుకాలము కాకులకు పగ లగును. అట్లే అజ్ఞానులకు అసత్యమగు బ్రహ్మము జ్ఞానులకు సత్యమును జ్ఞానులకు అసత్యమగు ప్రపంచము అజ్ఞానులకు సత్యమును అగును.

కారణగుణప్రక్రమ న్యాయము:— ఎఱ్ఱనూలితో నేసినబట్ట ఎఱ్ఱగానుండు నట్లు కార్యముయొక్క గుణములు ఉపాదానకారణగుణమును అనుసరించి యుండును.

కాశకుశావలంబనన్యాయము:— ఏటిలో కొట్టుకొనిపోవువాఁడు రెల్లుపుల్లనో దర్భనో పట్టుకొనుట నిరర్థక మగునట్లు ప్రధానయుక్తు లన్నియు వాదమున ఖండితము లగుచుండఁగా దుర్బలయుక్తులు చెప్పుట నిరర్థకమగును. దీనిని కుశకాశావలంబనన్యాయము అనియు వాడుదురు.

కీటభృంగన్యాయము:— తుమ్మెదచే పట్టుకొనఁబడినపురుగు భయముచేత ఆతుమ్మెదనే నిరంతరము ధ్యానించుటవలన తానుకూడ తుమ్మెద అయినట్లు ఒకదానిని నిరంతరము ధ్యానము చేయువాఁడు తానుగూడ ధ్యానింపఁబడువస్తువుయొక్క స్వరూపమునొందును. దీనినే భ్రమరకీటన్యాయ మందురు.

కుక్కుటధ్వనిన్యాయము:— కోడికూఁత మొదట హ్రస్వముగా నుండి క్రమముగా దీర్ఘమగు నట్లు మొదట అల్పముగా నుండి క్రమముగా అధికమగుదానిని తెలుపును. (చూ. అపరాహ్ణచ్ఛాయాన్యాయము.)

కుక్షిస్థమక్షికాన్యాయము:— కడుపు లోనికిఁ బోయిన ఈఁగ తిన్నయన్నము నంతయును వెడలఁ గ్రక్కించునట్లు దోష మల్పమైనను పెక్కుసుగుణములను పోఁగొట్టును.

కులాలకీటన్యాయము:— కుమ్మరిపురుగు కుట్టిలో తిరుగుచున్నను ఆమట్టి దానిశరీరమున నంటనట్లు సంసారాదికమునందు అనుబంధము లేకుండఁగ ప్రవర్తించువానికి తత్సంపర్కదోషము లంటవు.

కూపకూర్మన్యాయము:— నూతిలోనున్న తాఁబేలు ఆనూయియే సమస్తప్రపంచ మని యూ

హించునట్లు లోకానుభవశూన్యుఁడైనమూఢుఁడు తనకు తెలిసినది కొలఁదియే సమస్తమని యూహించుకొనును.

కూపఖానకన్యాయము:—నూయి త్రవ్వువాని దేహమున అంటుకొన్న అంటలిబురద అందలి జలముచేతనే పోవునట్లు ధర్మాచరణాదులందు ఏదేనిదోషము సంభవించునేని అది దాని వలనఁ గలుగుపుణ్యముచేతనే నశించును. (ఇట్లే: కూపఖననన్యాయము.)

కూపయంత్రఘటికాన్యాయము:—౧. పెక్కులు కుండలు గాని బొక్కెనలు గాని కట్టినయేతముతో నీరుతోడునపుడు కొన్ని నిండుటయు కొన్ని వట్టివగుటయు కొన్ని క్రిందికి వచ్చుటయు కొన్ని పైకెగయుటయు తటస్థించునట్లు లోకమున భిన్నజనులు భిన్నావస్థల పొందుచుందురు. సం. మృచ్ఛ. ౧౦. ౬౦.

౨. అగాధమగు నూతినుండి ఏతాము గిరక లోనగుసాధనములచేత సుకరముగా దాని యందలిజలమును పైకి లాగునట్లు అగాధమగుశాస్త్రమునుండి ఉపదేశాదిరూపసాధనమున సారము నెత్తి గ్రహింపఁజేయుట పెద్దలగు విషయములను బోధించును.

కూపమండూకన్యాయము:—నూతిలో నుండు కప్ప తాను నివసించునూయి తప్ప ఇతర ప్రపంచము నెఱుఁగనిదై సముద్రమండూకముతో నీసముద్రము ఈనూయి యంత యుండదని వాదించునట్లు పరసిద్ధాంతముల నెఱుఁగక వారిని దూషించువాఁడు పరిహాసపాత్రుఁడగును. (చూ. కూపమండూకన్యాయము.)

కూర్మాంగన్యాయము:— తాఁబేలు తనయవయవములను ఇష్టానుసారముగా ఒకప్పుడు లోపలికి ముడుచుకొని ఒకప్పుడు పైకి చాఁచుకొనునట్లు జ్ఞాని ఇష్టానుసారముగా తనయింద్రియములను బాహ్యవిషయములందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుచు వానినుండి నివర్తింపఁజేయుచు నుండును.

కైముతికన్యాయము:— (చెప్పినదానికంటె అల్పమగువిషయమున—కిముత—ఏమి చెప్పవలసినది? అని చెప్పుట.) అధికాయాససాధ్యమగుపని చేయ సమర్థుఁడగువానికి అల్పాయాససాధ్యమగుపనియందు సామర్థ్యము కలదని చెప్పనక్కఱలేదు. (ఇట్లే: కైముత్యన్యాయము.)

కౌంతేయరాధేయన్యాయము:—కర్ణుఁడు కుంతికి కొడుకయ్యు తాను కుంతీపుత్రుఁడని తెలియక తనను పెంచినరాధకు కొడుకనియే తలఁచుచుండఁగా ఆప్తులు నీవు కుంతీపుత్రుఁడవని చెప్ప తాను కౌంతేయుఁడనని గ్రహించినట్లు తనయథార్థస్వరూప మెఱుఁగక తనను అన్యునిగా భావించుకొనువాఁడు ఆప్తులవాక్యమువలన స్వస్వరూప మెఱుఁగును.

క్షీరనింబన్యాయము:—వేపచెట్టునకు పాలు పోసి పెంచినను చేఁదు పోనట్లు ఎన్నివిధముల మార్పఁ దలఁచినను దుష్టునిస్వభావము మాఱదు.

క్షీరనీరన్యాయము:—కలసినపాలను నీటిని ఒకదానినుండి యొకదానిని విడఁదీయుటశక్యము కానియట్లు ఇది విడఁదీయరానికలయికను తెలుపును ఇట్లే: క్షీరోదకన్యాయము, నీరక్షీరన్యాయము (వ్యతి. తిలతండులన్యాయము.)

ఖలమైత్రీన్యాయము:—దుర్జనులమైత్రి మొదట హెచ్చుగా నుండి క్రమముగా క్షీణించును. అట్లే మొదట హెచ్చుగా నుండి క్రమముగా క్షీణించుదాని నిది తెలుపును. (చూ. పూర్వాహ్ణాపరాహ్ణచ్ఛాయాన్యాయము.)

ఖలేకపోతన్యాయము:-ఒకపావురము గింజలుఏరికొనుటకు కళ్లమందు వ్రాలునపుడు దానితోఁగూడ నుండినమిగిలినపావురములు కూడ వ్రాలునట్లు ఒకగుంపులో నొకఁడు ఒకకార్యమందు ప్రవర్తించునపుడు తోడివారందఱు దానియందే ప్రవర్తింతురు.

ఖల్వాటబిల్వీయన్యాయము:—నీడ నపేక్షించి బట్టతలవాఁడు మారేడుచెట్టు క్రిందికి పోఁగా మారేడుపండు పడి తల పగిలినట్లు అదృష్టహీనుఁడు కష్టములు తొలఁగించుకొని సుఖపడుటకు ఎక్కడికి పోయినను కష్టములే సంభవించును. (భర్తృహరినీతిశతకము ననుసరించి ఖల్వాటతాళీయ న్యాయమనియు ననవచ్చును.)

గగనకుసుమన్యాయము:-ఆకాశమున పూవుండుట అసంభవ మగునట్లు ఇది అసంభవమగు దానిని తెలుపును.

గజశర్ధన్యాయము:-ఏనుఁగు పెద్దదైనను అపానవాయుధ్వని అల్పమే అయినట్లు ఆడంబర మధికమయినను ఆచరణమల్పమని తెలుపును. (దీనినే గజపర్దన్యాయమని కూడ అందురు.)

గడ్డరికాప్రవాహన్యాయము:— గొఱ్ఱెలమందలో ఒకగొఱ్ఱె ప్రవాహములో దూఁకినపుడు మిగిలినవికూడ ఎంతమరలించినను మరలక ప్రవాహములో దూఁకును అని లోకప్రసిద్ధి. అట్లే తమసంఘములో అనిష్టమార్గమందు ప్రవర్తించునొకనిని జూచి మిగిలినవారును అప్పు డెంతవారించినను మానక అనిష్టమార్గమందే ప్రవర్తింతురు.

గతజలసేతుబంధన్యాయము:—నీరు పోయినతర్వాత గట్టువేసినట్లు కార్యము మించిపోయినతర్వాత చేయు నివారణప్రయత్నము వ్యర్థము.

గర్తవర్తిగోధామాంసవిభజనన్యాయము:— ఉడుము కన్నములో నుండఁగానే దానిమాంసమును పంచుకొనుట అశక్యమగునట్లు తెలియనివిషయమున ప్రవర్తించి ఫలితమందుట అసాధ్యము.

గర్దభచందనన్యాయము:—గాడిద తాను చందనకాష్ఠభారమును మోయుచున్నను చందనపరిమళము దానికి తెలియనట్లు అనుభవహీనునకు కలవిద్యాధనాదిసంపత్తియొక్క లాభము వానికి కలుగదు.

గుంజాగ్నిన్యాయము:—ఎఱ్ఱగురివెందగింజ పైన నిప్పువలె కనఁబడినను దానివలె దహింపనేరనట్లు ఆకృతిసామ్య మున్నంతమాత్రమున గుణసామ్య ముండదు.

గుడజిహ్వికాన్యాయము:—నాలుకకు బెల్లము రాచి పిల్లలచే చేఁదుమందు తినిపించునట్లు అప్రియము లగుహితోపదేశములను ప్రియవచనములతో చేయుటను తెలుపును.

గోముఖవ్యాఘ్రన్యాయము:-పైకి సాధువుగానుండి అంతఃకరణమందు క్రౌర్యము కలవాఁడు గోముఖము కలపులివంటివాఁడు. ఆవుముఖము కలపులినిజూచి ఆవనుకొని ఇతరజంతువులు దగ్గఱకు రాఁగా అది వానిని చంపి వేయునట్లు పైకిసాధువుగా నుండు క్రూరుఁడు దరిఁజేరువానిని మోసపుచ్చి బాధించును.

ఘటీయంత్రన్యాయము:—౧. ఘటీయంత్రము -గడియారము- విశ్రాంతిలేకుండ తిరుగుచుండునట్లు అజ్ఞానిసంసారాదులందు నిత్యమును పరిభ్రమించును.

౨. ఘటీయంత్రము -ఏతము-తో నీళ్లు తోఁడునపుడు వట్టిబొక్కెన నీళ్లతో నిండుటయు, నీటితో నిండినబొక్కెన వట్టిదగుటయు సంభవించునట్లు లోకమున రిక్తులు సంపన్నులగుటయు సంపన్నులు రిక్తు లగుటయు సంభవించును.

ఘట్టకుటీప్రభాతన్యాయము:— సుంకపు కొట్టు దగ్గఱ తెల్లవాఱుట — ఒక దొంగరథుఁడు సుంక మియ్యవలసి వచ్చునని వెఱచి రాత్రి తప్పుదారిని బోవ తెల్లవాఱునప్పటికి వాఁడు సుంకపుకొట్టుకడకే వచ్చినట్లు ఒకచిక్కును తప్పించుకొనుటకై ఎన్ని పెడత్రోవలు త్రొక్కినను తుదకా చిక్కు తప్పకుండును.

ఘుణాక్షరన్యాయము:— నుసిపురుగునకు అక్షరాకారముగఁ దొలువనుద్దేశము లేకున్నను అది తొలిచిన భాగము అక్షరరూపముగాఁ గనఁబడునట్లు చేసినయొకపని తలవనితలంపుగా మఱొకయనుద్దిష్టకార్యముగా పరిణమించును.

ఘృతకోశాతకీన్యాయము:— నేతిబీఱకాయలో నేయి లేనియట్లు సార్థకము గాని పేరు ఇది తెలుపును.

చందనన్యాయము:— శరీరైకదేశమున నుంచిన చందనతైలము దేహమంతటను గూడ శైత్యమును కలిగించునట్లు ఆత్మయు ఏకదేశమునం దుండి జ్ఞాన ప్రకాశముచే శరీర మంతయు వ్యాపించును.

చంద్రచంద్రికాన్యాయము:— చంద్రుని విడిచి చంద్రికయు చంద్రికను విడిచి చంద్రుఁడును ఉండనట్లు నిత్యసంబంధముకలవి ఎన్నఁడు విడి యుండవు. (అవినాభావ సంబంధము.)

చక్రభ్రమణన్యాయము:— కుమ్మరి కుండ చేయునపుడు దండముతో చక్రము త్రిప్పి విడిచినపిదప కొంతసేపు చక్రము తిరుగుచునే యున్నట్లు దేహి కొంతకర్మము నాచరించి జ్ఞానోదయోత్తరక్షణమున కర్మమును విడిచినను ప్రారబ్ధకర్మవేగమున కొంతకర్మఫలమను భవించుచునే యుండును.

చతుర్వేదవిన్న్యాయము:— చతుర్వేదవేత్తలకు మహాదానము చేసెద నని ఒకరాజు ప్రకటింపఁగా ఒక మూఢుఁడు అది విని "వేదములు నాలుగు" అన్నమాట నాకు తెలియును. కనుక ఆదానము నాకిం దని యడుగఁగా అతఁడు దానమును పొందలేక పోవుటయే కాక అందఱకు పరిహాసపాత్రుఁ డయ్యెను. ఇట్లే "బ్రహ్మము సచ్చిదానందరూపము జీవాత్మపరమాత్మలకు భేదము లేదు" మున్నగు తత్త్వవాక్యములు చిలుకపలుకులవలెఁ బలుకుచు వానియర్థానుభవము లేనివాఁడు వాని లాభమును పొందక పోవుటయే కాక ఎల్లరకు పరిహాసపాత్రుఁ డగును.

చర్వితచర్వణన్యాయము:— నమలినదే నమలినట్లు చేసినదే మరల చేయుటను తెలుపును. (ఇట్లే: పిష్టపేషణన్యాయము.)

చిత్రాంగనాన్యాయము:— చిత్తరువులోని స్త్రీ చుంబనాలింగనాదులఁ జేయలేనట్లు జ్ఞాని చేయుకర్మములు కర్మములయ్యు వానినంటనేరవు. చిత్రామృతన్యాయమును చిత్రానలన్యాయమును ఇట్టివే.

ఛత్త్రిన్యాయము:— గొడుగులు వేసికొనినవారు పెక్కండ్రును గొడుగులు లేనివారు కొందఱును పోవుచుండఁగా ఛత్త్రులు (గొడుగులవారు) పోవుచున్నవారు అనునట్లు పెక్కండ్రు ఆచరించుదానిని వారితో నున్నయితరులుగూడ ఆచరించుచున్నా రని తలఁపఁబడును.

జతుకాష్ఠన్యాయము:— లక్కముక్క విఱుగునట్లు ఎక్కడకు కావలసిన నక్కడకు విఱిగిపోవుదానిని తెలుపును (శబ్దశ్లేషములందు ప్రయుక్తము.)

జపాస్ఫటికన్యాయము:— దాసనపువ్వు తెల్లనిస్ఫటికముదగ్గఱ పెట్టిన స్ఫటికమంతయు ఎఱ్ఱగాఁ గనఁబడునట్లు స్వచ్ఛవస్తువు దగ్గఱనున్న దానిగుణమును పొందును.

జలకతకరేణున్యాయము:—చిల్లగింజ అను దీని అగంధము నీటిలో కలిపినపుడు దానిలోనిబురదను విడఁదీసి దానితో తానును అడుగునకుఁ బోవునట్లు శాస్త్రజన్య జ్ఞానము అజ్ఞానమును నశింపఁజేసి తానును నశించును.

జలతుంబికాన్యాయము:—౧. మట్టి యంటుకొన్న ఆనుఁగుకాయ నీటిలో పడినపుడు మొదట మునిఁగి క్రమముగా దాని నంటుకొన్న మట్టి నీటిచే కరఁగిపోవుటవలన పైకి తేలునట్లు అవిద్యాసంపర్కముచేత సంసారసముద్రమున మునుఁగుచున్న జీవుఁడు అజ్ఞానము నశించుటచేత సంసారమునుండి విముక్తుఁడగును.
౨. ఆనుఁగుబుఱ్ఱను జలములో నెంత ప్రయత్నము చేసి లోని కణఁచెదరో అంత పైకెగయును. అట్లే మనస్సును ఓకేపర్యాయమున ఎంతగ నిరోధింపఁ బ్రయత్నించునో యంత చాంచల్యము కలది యగును.

జలతైలబిందున్యాయము:— నీటిమీఁద వేసిన నూనెచుక్క నీటిపైని అంతటను వ్యాపించునట్లు తాను కొంచెమయ్యును అంతటను వ్యాపించుదాని నిది తెలుపును.

జలమంథనన్యాయము:— పెరుఁగు తరచినట్లు నీరు తరచుటవలన ప్రయోజనము లేదు. ఇది ప్రయోజనము మాలినపనిని తెలుపును (కాకదంతగవేషణన్యాయమువంటిది.)

జలాగ్నిన్యాయము:—నీరును నిప్పును కలసినప్పుడు ఏది ఎక్కువగా నుండునో అది రెండవదానిని క్షీణింపఁజేయును. అట్లే బలాధికుఁ డగుశత్రువు బలహీనుని ఓడించును.

టిట్టిభన్యాయము:—టిట్టిభము తనరెండుకాళ్లను పైకి పెట్టి నాకాళ్లతో ఆకాశమును లోకములపైఁ బడకుండ నాఁపుచున్నా నని తలఁచును. అట్లే తనవలననే లోకము లుద్ధరింపఁబడుచున్నవి. తాను లేకున్న నేమియు లేదని యనుకొనువానివిషయము దెలుపును.

డమరుకమణిన్యాయము:—డమరుకము నడుమ కట్టిన త్రాటికొనకరనుండు పూసరెండువైపులను వాయించుటకు సాధనమగునట్లు నడుమనున్న వస్తువు రెండువైపులకు నుపయోగించు నని తెలుపును. (ఇది దేహళీదీపన్యాయమువంటిది.)

తప్తతైలాంబున్యాయము:— క్రాఁగిననూనెపై నీరు చల్లిన భగ్గున మండునట్లు కోపాక్రాంతునితో శాంతింపు మని పలికిన కోపము మఱింత హెచ్చును.

తమోదీపన్యాయము:—దీపముండుచోట చీకటి ఉండనట్లు విరుద్ధధర్మములు కలరెండువస్తువు లొకచోట నుండవు.

తరంగప్రతిబింబన్యాయము:—తరంగములయందు ప్రతిఫలించు సూర్యుఁ డొక్కఁడైనను ప్రతిబింబములు అనేకముగా కనఁబడునట్లు ఆత్మ యొక్కఁడే అనేకోపాధులయందు ప్రతిబింబించి అనేకాత్మలుగా తోఁచుచున్నాఁడు.

తిలతండులన్యాయము:— కలసియున్నను నువ్వులను బియ్యమును విడఁదీయుటకు వీలగునట్లు ఇవి వేఱుపఱచుటకు వీలగుకలయికను తెలుపును. (వ్యతి. క్షీరనీరన్యాయము.)

తుషఖండనన్యాయము:—ఊఁకను ఎన్నిమార్లు దంచినను బియ్యము రానియట్లు ఎంత ప్రయాస పడినను నిష్ప్రయోజన మగు ప్రయత్నమును ఇది తెలుపును.

తుష్యతుదుర్జనన్యాయము:—దుర్మార్గుఁడు సంతోషించుఁగాక యని ప్రతివాదియొక్క వాదము యుక్తిసహము కాకున్నను దానిని వాది గ్రహించుటను తెలుపును.

తృణజలూకాన్యాయము:— పురుగు స్వశరీరపూర్వభాగముతో ముందుండుతృణాదికమును

పట్టుకొనిన తర్వాత వెనుకటిభాగముతో పట్టుకొనిన పట్టు విడుచునట్లు ముందుపట్టు దొరకినఁగాని వెనుకపట్టు విడువ కుండుటను తెలుపును.

తృణరజ్జున్యాయము:— గడ్డిపోచలు కూడి త్రాడై యేనుఁగునైన బంధింపఁగలిగినట్లు దుర్బలులైనను ఏకీభావముకలవారు మహత్తర మగు కార్యము నిర్వహింపఁగలుగుదురు.

తేజస్తిమిరన్యాయము:— వెలుఁగుండుచోట చీకటి యుండనట్లు విరుద్ధధర్మము లొకచోట నుండవు.

దండాపూపన్యాయము:— దండమును కొఱికిన యెలుక దానియందు గ్రుచ్చినయప్పమును గూడ కొఱికె ననుట చెప్ప నక్కఱలే నట్లు ఒకటి చెప్పఁగా దానిసాహచర్యము వలన సులభముగా సిద్ధించు మఱియొకవిషయము మరల చెప్పనక్కఱలేదు. దీనిని దండాపూపికాన్యాయమనియు నందురు.

[illegible]న్యాయము:— వేఁచినగింజలు మరల [illegible]లెత్తనట్లు జ్ఞానియొక్క కర్మములు జన్మాంతరమునకు హేతువులు కావు.

దగ్ధరజ్జున్యాయము:— కాలిపోయినత్రాడు పైకి త్రాడువలె అగపడినను స్పృశించిన భస్మమగును. అట్లే జగత్తు పైకి సత్యముగా కనఁబడినను యాథార్థ్యము విచారింప అసత్యమగును. (దగ్ధపటన్యాయము, దగ్ధపత్త్రిన్యాయమును ఇట్టివే.)

[illegible]ంధనవహ్నిన్యాయము:— నిప్పు కట్టెలను [illegible] తుదకు తానుగూడ నశించునట్లు [illegible]త్త్వజ్ఞానము అజ్ఞానమును నశింపఁజేసి చివర [illegible] తానుగూడ నశించును.

దర్వీపాకరసన్యాయము:— గరిటె కూరమున్నగువానిని కలియఁబెట్టుచున్నను అది వానిరుచి నెఱుఁగనట్లు అజ్ఞాని యెన్ని శాస్త్రములు చదివినను వానియనుభవము నెఱుఁగలేఁడు.

దూరస్థపర్వతన్యాయము:— దూరపు కొండలు నునుపు— కొండలు దూరముననుండి చూచిన నునుపుగా కనఁబడి దగ్గఱకుఁ బోయి చూడఁగా వ్యత్యస్తముగా నుండునట్లు కొందఱు దూరముగా నున్నపుడు మంచివారుగాఁ గనఁబడి దగ్గఱకు వచ్చినపుడు చెడ్డవారుగా నుందురు. (దీనినే దూరగిరిన్యాయ మందురు.)

దేవదత్తహంతృహతన్యాయము:— దేవదత్తుని చంపినవాఁడు చంపఁబడినను దేవదత్తుఁడు మరల బ్రదుకనట్లు అజ్ఞానమును నశింపఁజేసిన జ్ఞానము పోయినను మరల అజ్ఞానముపుట్టదు.

దేహళీదీపన్యాయము:— గడపమీఁద నుంచినదీపము రెండువైపులకుఁ –లోనివారికిఁ బైవారికి–గూడ వెలుతురు నిచ్చునట్లు ఏకకార్యము ప్రయోజనద్వయమును నెఱవేర్చును.

ద్రావిడప్రాణాయామన్యాయము:— ద్రావిడదేశస్థులు ప్రాణాయామము చేయునపుడు సూటిగా ముక్కు పట్టుకొనక చేయి తలవెనుక నుండి త్రిప్పి దానితో ముక్కు పట్టుకొనెదరని ప్రసిద్ధి. అట్లే ఋజుమార్గమున కార్యము సిద్ధించుచుండఁగా దానిని వక్రమార్గమున నెఱవేర్పఁ జూచుటను ఇది తెలుపును.

ధాన్యపలాలన్యాయము:— ధాన్యములోని పొల్లు పరిహరించి ధాన్యము స్వీకరించినట్లు సారవంత మగుపదార్థముతో నున్న నిస్సారపదార్థమును పరిత్యజించి సారవంత మగుదానిని గ్రహింపఁదగును. (మత్స్యకంటకన్యాయము నిట్టిదే.)

సప్తాశ్వదగ్ధరథన్యాయము.—రథికు లిద్దఱు తమ రెండురథములతో గ్రామాంతరమునకుఁ బోవుచు నడుమ నొకగ్రామములో నాఁగిరి. ఆ రాత్రి ఆగ్రామము కాలిపోవునపుడు రథికు లిద్దఱిలో నొకఁడు ముందు తనరథమును కాలకుండఁగ జాగ్రత్తపెట్టునంతలో వానిగుఱ్ఱములు కాలిపోయినవి. రెండవరథికుఁడు ముందు గుఱ్ఱములు కాలిపోకుండ జాగ్రత్తపెట్టునంతలో వానిరథము కాలిపోయినది. వారిద్దఱును గలసి మిగిలినగుఱ్ఱములను మిగిలినరథమునకుఁ గట్టి పైగ్రామమునకుఁ బ్రయాణముఁ జేసిరి అని గాథ కలదు. అట్లే పరస్పరసాహాయ్యమున ఒండొరులలోపములు పూర్తి చేసికొని కార్యము నెఱవేర్చుకొనవచ్చును.

నారికేళఫలాంబున్యాయము:—కొబ్బరికాయలోనికి నీ రెట్లు వచ్చునో తెలియనట్లు సచ్చిదానందస్వరూప మగు బ్రహ్మమునుండి అనృతజడదుఃఖాత్మక మగుజగత్తు ఎట్లు వచ్చునో తెలియరాదు.
ఇట్లే: నారికేళనీరన్యాయము.

పంకప్రక్షాళనన్యాయము:—"అడుసు త్రొక్కనేల ? కాలు కడుగనేల ?"—అడుసు త్రొక్కి కాలు కడుగుకొనుటకంటె అడుసు త్రొక్కకుండుటయే మంచి దగునట్లు అనర్థము తెచ్చికొని తర్వాత దానిని తొలఁగించుకొనుటకంటె అనర్థము తెచ్చికొనకుండుటయే మంచిది.

పద్మినీపత్రజలబిందున్యాయము:- తామరాకును నీటిబిందువు లంటుకొననట్లు జ్ఞానిని సంసారాదులు అంటుకొనవు.

పయోముఖవిషకుంభన్యాయము:—లోపల విషమును పైన మూతియొద్ద పాలును గలకుండవలె తియ్యని పైపైమాటలును హృదయమున దుష్టత్వమును గలవానిని తెలుపును.

పరిశేషన్యాయము :—ఉన్నవారిలో కొందఱి గుణములు తెలిసి యున్నయెడల మిగిలినవారి గుణములు పైవానికి వ్యతిరేకముగా నుండును.

పాషాణేష్టకన్యాయము:—దూదికంటె ఇటుక కఠినమైనదైనను పాషాణముకన్న మృదువైనట్లు తనకంటె నెక్కువవానిని గాంచి బాధపడక తక్కువవానిని జూచి వానికన్న తానే మేలుఁగని తృప్తి పడుచుండవలెనను విషయమును దెలుపును.

పిష్టపేషణన్యాయము:- ఇది చర్వితచర్వణన్యాయమువంటిది. (నూఱినదే నూఱినట్లు.)

పూర్వాహ్ణచ్ఛాయాన్యాయము :—ప్రొద్దుటినీడ మొదట పొడుగుగా నుండి క్రమముగా తగ్గిపోవునట్లు మొదట హెచ్చుగా నుండి క్రమముగా క్షీణించుదాని నిది తెలుపును. (వ్యతి. అపరాహ్ణచ్ఛాయాన్యాయము.)

ప్రదీపన్యాయము:—౧. దీప మొకచోటనే వెలుఁగుచు గృహమంతను ప్రకాశింపఁజేయునట్లు ఒకస్థలమున నుండి అంతటను స్వకార్యము నెఱవేర్చుదాని నిది తెలుపును.

౨. చమురును వత్తియు విడివిడిగా నిప్పును కొంత చల్లార్చునవి యైనను మూఁడును గలసి దీపముగా వెలుఁగునట్లు పరస్పరవిరుద్ధవస్తువులు గూడి ఒకకార్యము కలిగించును.

ప్రధానమల్లనిబర్హణన్యాయము:—ప్రధానమల్లుఁడు జయింపఁబడినచో మిగిలినమల్లురు గూడ పరాజితులుగా గ్రహింపఁబడునట్లు ప్రధానవాదము ఖండింపఁబడినచో మిగిలినయప్రధానవాదములుగూడ ఖండింపఁబడినట్లు గ్రహింపఁబడును.

ప్రపానకరసన్యాయము:—పంచదార మిరియములు మొదలగువానిసమ్మేళనమువలన విల

క్షణ మగురుచి కలపానకము ఏర్పడునట్లు భిన్నపదార్థములసమ్మేళనమువలన చిత్రరూప పదార్థము పుట్టును.

ఫలవత్సహకారన్యాయము.—పండ్లతో నిండిన తియ్యమామిడిచెట్టు నీడకై వచ్చినవారికి పండ్లను పరిమళమును గూడ ఇచ్చునట్లు ఏదో యొకఫలమును గోరి వెళ్లినవారికి ఫలాంతరములుగూడ లభించును.

బకబంధనన్యాయము:— కొంగను పట్టుకొనఁ బూనినవాఁడు కొంగదగ్గఱకుఁ బోయి అప్పుడే పట్టుకొనకుండ దానినెత్తిమీఁద వెన్నముద్ద పెట్టి ఎండచే కరఁగినవెన్న కన్నులలోఁ బడి కన్నులు కనఁబడకుండునపుడు దానిని పట్టుకొనఁబూనినట్లు అనాయాసముగా సాక్షాత్సిద్ధమగుకార్యము నుపేక్షించి అధికప్రయాసముతో ఆపనినే కొంతవిలంబముమీఁద నెఱవేర్పఁబూనుటను తెల్పును.

బధిరకర్ణజప (జాప) న్యాయము.—(చెవిటివాని చెవిలో సం కూఁదునట్లు-) చెవిటివానిచెవిలో రహస్యము చెప్పుటవలె నిష్ప్రయోజన మగుపని చేయుటను తెలుపును. (చూ. అరణ్యరుదితన్యాయము.)

బహుచ్ఛిద్రప్రదీపన్యాయము:— బహురంధ్రములుగలకుండలో నుంచినదీపము రంధ్రములలోనుండి పైకి వ్యాపించునట్లు జీవున కుపాధియైనబుద్ధి శరీరముయొక్క నవరంధ్రద్వారమున బాహ్యవిషయములయందు వ్యాపించును.

బీజాంకురన్యాయము:—(చెట్టు ముందా? విత్తు ముందా?)గింజనుండి మొక్కయు మొక్కనుండి గింజయు పుట్టునటు ఒకదాని కొకటి పరస్పరజన్మకారణములై అన్యోన్యాశ్రయము కలపదార్థములను తెలుపును. (అండకుక్కుటీన్యాయము ఇట్టిదే.)

బ్రాహ్మణగ్రామన్యాయము.—ఒకగ్రామమున బ్రాహ్మణేతరులుకూడ నున్నను బ్రాహ్మణులు పెక్కండ్రు ఉండుటచేత ఆగ్రామమును బ్రాహ్మణగ్రామ మనునట్లు అంశాధిక్యమునుబట్టి పేరు వచ్చును. (మల్లగ్రామన్యాయమును ఆమ్రవణన్యాయమును ఇట్టివే.)

భిక్షుపాదప్రసారణన్యాయము.—భిక్షుకుఁ డొకఁడు ఒకధనవంతునియింట మృష్టాన్నభోజనసుఖనివాసములు పొందఁ గోరి మొదట వానియింట అడుగుపెట్టనిచ్చినఁ జాలు నని ప్రవేశించి తుదకు సమస్తభోగములు సంపాదించినట్లు, ఘనకార్యము నెఱవేర్చుకొనఁ దలఁచినవాఁడు మొదట అల్పఫలాపేక్షవలె నటించి ప్రవేశము సంపాదించి తుదకు తనఘనకార్యము నెఱవేర్చుకొనును. వేదమాత బ్రహ్మపదార్థమును బోధింపఁదలఁచి శ్రోతృజనానుకూలముగ అన్నమయాదికోశములే బ్రహ్మమని మొదట బోధించి తుదకు బ్రహ్మముయొక్క యాథార్థ్యమును బోధించునని చెప్పుటయందు ఈ న్యాయము ప్రవర్తించును.

భూమిరథికన్యాయము.— (భూమిరథికుఁడు= నేలపై రథాకారములు గీయువాఁడు.) యుద్ధకౌశల్యము సంపాదింపఁదలఁచినవాఁడు నేలపై రథాకారములు గీసి యుద్ధవిషయములను నేర్చుకొనునట్లు, ఒకదానియందు నేర్పు సంపాదింపఁదలఁచువాఁడు కృత్రిమో సాధనములతో దాని నభ్యసించును. (చూ. కుషృష్టిన్యాయము.)

భూలింగన్యాయము.— భూలింగ మనుపక్షి "మా సాహసం కురు=సాహసము చేయవలదు" అని ఎప్పుడును కూయుచుండి తాను సింహదంష్ట్రల నడుమ నున్నమాంసమును

లాగి తిను నని ప్రసిద్ధి. అట్లే తాను పరోపదేశపాండిత్యము చూపుచు దానికి వ్యతిరేకముగా సంచరించు దాంభికుని చర్యను తెలుపును. (దీనికి మాసాహసశకుని న్యాయ మనియు వాడుక కలదు.)

భ్రమరకీట న్యాయము=కీటభృంగ న్యాయము.

భ్రమర న్యాయము:—భ్రమరము కంటకాదులను విడిచి పుష్పమందలి మకరందమునే గ్రహించు నట్లు గుణదోషములలో దోషమును విడిచి సుజనుఁడు గుణమును గ్రహించును. (చూ. శూర్ప న్యాయము.)

మండూకతోలన న్యాయము:— (కప్పలతక్కెడ) తక్కెడచిప్పలో కప్పలను బెట్టి తూఁచునపుడు ఒకకప్పను వేయునప్పటికి అందున్న కప్పలు దూఁకి పోవునట్లు స్థిరచిత్తులు కాని వారితోఁ జేయుపని నెఱవేఱదు. (దీనినే మండూకతులా న్యాయమనియు వాడుదురు.)

మండూకప్లుతి న్యాయము:—(కప్పదాఁట్లు.) కప్ప దాఁటునట్లు ఒకవిషయమును చెప్పుచు దానిలో కొంతభాగము విడిచిపుచ్చి పైభాగమును చెప్పుట నిది తెలుపును.

మండూకమక్షికా న్యాయము:—సర్పముచే మ్రింగఁబడుచున్నకప్ప యీఁగలను తినుటకు యత్నించు నట్లు తాను మృత్యుముఖమునఁ బడుచున్నను మనుష్యుఁడు భోగములను అపేక్షించుచునే యుండును.

మక్షికా న్యాయము:—౧. ఈఁగ శరీరమందు మంచిభాగమును విడిచి పుండుమీఁద వ్రాలునట్లు దుష్టుఁడు సుగుణములను విడిచి దుర్గుణములనే గ్రహించును.

౨. మధుమక్షికలు -తేనెయీఁగలు- మధుకరరాజును అనుసరించి పోవునట్లు చిత్తము ననుసరించి యింద్రియములు ప్రవర్తించును.

మణిసూత్ర న్యాయము:— పూసలలోనిదారము వలె అన్నిటిలోను కలసియుండుటను ఇది తెలుపును.

మత్స్యకంటక న్యాయము:-చేఁపలను తినువాఁడు ముండ్లతో నున్న చేఁపను దీసికొని వెల్లిముండ్లు తీసి పాఱవైచి మిగిలినచేఁపను గ్రహించునట్లు కార్యవాది అభీష్టపదార్థముతో పాటు గ్రహించిన నిరుపయోగపదార్థమును పాఱవైచి తుదకు అభీష్ట పదార్థమును గ్రహించును.

మధుమక్షికా న్యాయము:— తేనెయీఁగలు ప్రోగుచేసినతేనె పరులపాలగునట్లు ఒకఁడు గడించినది మఱియొకఁ డనుభవించును.

మరుమరీచికా న్యాయము:— ఎండ మావులను జూచి నీళ్లనుకొనునట్లు అజ్ఞాని అసత్యపదార్థము భ్రాంతిచేత సత్యపదార్థముగా గ్రహించును.

మర్కటకిశోర న్యాయము :—తీసికొని పోవునపుడు కోఁతిపిల్లలు తమతల్లిని అంటిపట్టుకొనునట్లు ఆశ్రితులు ఆశ్రయమును అంటిపట్టుకొని యుందురు. (వ్యతి. మార్జాలకిశోర న్యాయము.)

మల్లగ్రామ న్యాయము:—మల్లురు పెక్కండ్రు ఉండుటచేత మల్లగ్రామ మని వ్యవహారముకలుగును. (చూ. బ్రాహ్మణగ్రామ న్యాయము.)

మాత్స్య న్యాయము:— పెద్దచేఁపలు చిన్నచేఁపలను తినునట్లు అరాజకదేశమున బలవంతులు దుర్బలులను పీడింతురు.

మార్జాలకిశోర న్యాయము:— పిల్లి తనపిల్లలను ఎటకేని తీసికొని పోవునపుడు పిల్లలను భద్రముగా కఱచి పట్టుకొను నట్లు భగవంతుఁడే భక్తులభారమును పూర్ణముగా వహించును. (వ్యతి. మర్కటకిశోర న్యాయము.)

మాషరాశిప్రవిష్టమషీ న్యాయము:—మినుముల రాశిలోఁ బడ్డమసివలె సమానవర్ణముగల పెద్ద

రాశిలోఁ గలసినచిన్నవస్తువు కనఁబడదు.

ముంజేషీకోద్ధరణన్యాయము :— ముంజగడ్డిలో నుండి దాని మొవ్వను లాగినట్లు స్థూలసూక్ష్మకారణశరీరములనుండి తదంతస్స్థబ్రహ్మపదార్థమును విడఁదీసి గ్రహింపవలయును.

మూషాసిక్తతామ్రన్యాయము:— మూసలో కరఁగినరాగి మూసతో సమానమగు ఆకారమును పొందునట్లు చిత్తము విషయములయందు వ్యాపించి తత్సమానాకారమును పొందును.

మూషికసర్పపేటికాన్యాయము:— (ఎలుక-పాములపెట్టె.) పాములపెట్టెలో ఒకపాము నలఁగి ఆఁకలిబాధచే ప్రాణావశిష్టమై యుండఁగా ఒక ఎలుక ఆపెట్టెను చూచి యందు భక్ష్యపదార్థము లుండు ననుకొని దానికి బిలము చేసి ఆపెట్టెలోఁ బ్రవేశింపఁగా పాము దానిని భక్షించి ఎలుక చేసినరంధ్రమునుండి స్వేచ్ఛగా పైకిఁ బోయెను. అట్లే సుఖపడ యత్నించువాఁడు దుఃఖము నొందును. దుఃఖములోనున్నవాఁడు అప్రయత్నముగ సుఖము నొందును. ప్రాణులహానివృద్ధులకు దైవమే కారణమగును. (దీనినే మూషికాహిమంజూషాన్యాయమనియు నందురు.)

యథాసంఖ్యన్యాయము:- ఇది క్రమాన్వయమును దెలుపును. ఉదా: నీవు శత్రువును మిత్రుని ఆపదను జయింపుము రంజింపుము భంజింపుము అనుచోట శత్రువును జయింపుము. మిత్రుని రంజింపుము, ఆపదను భంజింపుము అని అర్థము.

యావత్తైలంతావద్వ్యాఖ్యానమను న్యాయము:- ఒక వ్యాఖ్యాత వ్యాఖ్యానము వ్రాయుచు దీపములో చమురున్నంతవఱకు వ్యాఖ్యానము వ్రాసెదనని చెప్పినాఁడఁట. అట్లే సాధనసామగ్రి యుండునంతవఱకు కార్యము జరుప వలయును.

రజ్జుసర్పన్యాయము:— త్రాడు చూచి భ్రాంతిచే పా మనుకొనునట్లు అజ్ఞుఁడు ఒకవస్తువును జూచి తత్సమానమగు మఱియొకవస్తువుగా భావించును.

రాజపుత్రవ్యాధన్యాయము:— రాజపుత్రుఁ డొకఁడు శైశవముననే తలిదండ్రులకు దూరమై యొకవ్యాధునింటఁ బెరుఁగుచు తన్ను వ్యాధపుత్రునిగా భావించి వ్యాధకులమునకుఁ దగినభావములతోను కర్మములతోను బ్రవర్తించుచుండఁగా పరమకారుణికుఁడగు నొకయాప్తుఁడు నీవు వ్యాధపుత్రుఁడవు కావు. రాజపుత్రుఁడ వని ప్రబోధింప నతఁడు తన్ను రాజపుత్రునిగా భావించికొని క్రమముగా రాజపుత్రధర్మములను తదనుకూలభావములను పొంది తుదకు రాజ్యపదవి నొందెనఁట. అట్లే జీవుఁడు ఆత్మస్వస్వరూపము మఱచి జీవభావముతో నుండఁగా సద్గురూపదేశము వలన జీవభావము విడిచి యథార్థమగు బ్రహ్మభావము నొందును.

రాసభరటితన్యాయము :— గాడిదకంఠధ్వని మొదట హెచ్చుగా నుండి క్రమముగా తుదకు తగ్గునట్లు మొదట హెచ్చుగా నుండి క్రమముగా క్షీణించుదాని నిది తెల్పును. (చూ. పూర్వాహ్ణచ్ఛాయా న్యాయము, ఖలమైత్రీన్యాయము.)

లూతాతంతున్యాయము:— ౧. సాలెపురుగు తన దేహమునుండి దారము నిర్మించి మరల తన దేహమునందే లయింపఁజేయునట్లు పరమేశ్వరుఁడు తననుండియే సర్వజగత్తును సృజించి మరల తనయందే లయము చేసికొనును.

౨. సాలెపురుగు తంతువుల నిర్మించుటచే నిమిత్తకారణమును ఆతంతువులు దానిదేహము నుండియే వచ్చుటచేత ఉపాదానకారణమును అగునటు పరమేశ్వరుఁడు జగత్సృష్టి

సృజించుటచేత నిమిత్తకారణమును జగత్తు తనశక్తి యగుమాయనుండి కలుగుటచేత ఉపాదానకారణమును అగుచున్నాఁడు.

లోహచుంబకన్యాయము:— సూదంటురాయి తాను చలింపకున్నను సన్నిధియందున్న లోహమునకు చలనము కలిగించునట్లు నిష్క్రియమగు బ్రహ్మము స్వసాన్నిధ్యమాత్రమున మాయచే సృష్ట్యాదికర్మములు చేయించును.

వంధ్యాపుత్రన్యాయము:— గొడ్రాలికి కొడుకు పుట్టుట ఎట్లసంభవమో అట్లే ఇదియు అసంభవమగు విషయమును తెలుపును. (చూ. గగనకుసుమన్యాయము, శశవిషాణన్యాయము.)

వటబీజన్యాయము:— చిన్నమఱ్ఱిగింజలో పెద్దచెట్టగుమహాశక్తి ఇమిడియున్నట్లు ఒక్కొక చిన్నవస్తువులో మహాకార్యశక్తి లీనమై యుండును.

వనచంద్రికాన్యాయము:- అడవిని కాయు వెన్నెలవలె నిరుపయోగమగుదాని నిది తెల్పును.

వనవ్యాఘ్రన్యాయము:- వేటకాండ్రు చంపకుండ పులిని వనము రక్షించునట్లును చెట్లుకొట్టిపాడుచేయకుండ పులి వనమునురక్షించునట్లును అన్యోన్యరక్షకము లగువానినిది తెలుపును. (ఇట్లే: వనసింహన్యాయము, ప్రాదనక్రన్యాయము.)

వలీముఖనారికేళన్యాయము:— (కోఁతికి కొబ్బెరకాయ దొరకినట్లు.) కోఁతి కొబ్బెరచెట్టునుండి కొబ్బెరకాయ పడవేయుటయే కాని దానిని తినలేనట్లు అల్పుఁడు సంపాదించుకొన్నదానిని అనుభవింపలేఁడు.

వహ్నిధూమన్యాయము:- ధూమమువలన దానికి కారణమగువహ్ని యున్నదని యూహించునట్లు కార్యమునుచే కారణము ఊహ్యము.

విషక్రిమిన్యాయము:— విషములోఁ బుట్టినపురుగునకు విషము బాధకము కానట్లు కష్టములలోఁ బుట్టి పెరిఁగినవారికి కష్టములు కష్టములుగాఁ గనఁబడవు.

విషవృక్షన్యాయము:— తాను పెట్టి పెంచినది విషవృక్షమైనను ఛేదింపఁ గూడనియట్లు తాను పోషించినవాఁడు దుష్టుఁడైనను వానికి హాని చేయఁగూడదు.

విహంగమగతిన్యాయము:— పక్షి ఎక్కుటతో ఒక్కమాఱుగా ఉన్నతప్రదేశమునకు ఎగురునట్లు క్రమక్రమముగాఁగాక ఒక్కమాఱే ఉన్నతస్థితిని బొందుట నిది తెల్పును. (వ్యతి. సోపానారోహణన్యాయము.)

వీచీతరంగన్యాయము:— సముద్రమధ్యమున మొదట నొకతరంగము పుట్టును. దాని నుండి మఱియొకతరంగము పుట్టును. దాని నుండి మఱియొకతరంగము పుట్టును. అట్లు ఒకమాఱు కలుగక ఒకదానినుండి మఱియొకటి క్రమముగాఁ గలుగుట నిది తెల్పును. (వ్యతి. కదంబకోరకన్యాయము.)

వృద్ధకుమారీవరన్యాయము:— అవివాహితయగు నొకవృద్ధస్త్రీ వరమిచ్చుటకై ప్రసన్నుఁడైనఇంద్రునిఁ జూచి నాకుమారులు కాంచనపాత్రలో పాలును అన్నమును తినుచుండ చూచునట్లు వర మిమ్మని కోరినదఁట. ఆవరములో తనకువివాహము భర్తృసమాగమము సంతతికలుగుటయు వారైశ్వర్యవంతులై సుఖ మనుభవించుటయు ఇమిడి యున్నవి. అట్లే ప్రాజ్ఞునిఒక్కకోరికలో పెక్కుఫలము లిమిడియుండును. దీనినే వృద్ధకుమారీవాక్యన్యాయము అనియు అందురు. (ఇట్లే. వృద్ధబ్రాహ్మణవరన్యాయము.)

వృద్ధబ్రాహ్మణవరన్యాయము:— అంధుఁడగు నొకవృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు తనపౌత్రుఁడు రాజ

సింహాసనమునధిష్ఠించియుండ తాను చూచునట్లు వర మడిగెను. వానివరములో తన పౌత్రునికి రాజసింహాసన ప్రాప్తియు తనకు కన్నులు వచ్చుటయు పౌత్రునికి రాజ్యము వచ్చువఱకుఁ దాను జీవించి యుండుటయు ఇమిడి యున్నవి. అట్లే ప్రాజ్ఞునిఒకవరములో పెక్కువరములు ఇమిడియుండును. (ఇది వృద్ధకుమారీవర న్యాయమువంటిది.)

వృశ్చికీగర్భన్యాయము:— ఇది అశ్వతరీగర్భ న్యాయమువంటిది.

శతపత్త్రపత్త్రశతభేదన్యాయము:— నూఱుతామర ఆకులు గ్రుచ్చుటకు కొంతకాలవ్యవధానమున్నను నూఱు ఆకులను ఒకమాఱే గ్రుచ్చెనని చెప్పుట భ్రాంతి యగు నట్లు అల్పవ్యవధానముతో జరుగుపనులు ఏకకాలముననే జరిగిన వని చెప్పుట భ్రాంతియగును. (ఇట్లే:- ఉత్పలపత్త్రశతవ్యతిభేదన్యాయము, ఉత్పలదళశతవ్యతిభేదన్యాయము, శతపత్త్రశాతనన్యాయము, పలాశశతవ్యతిభేదన్యాయము.)

శవోద్వర్తనన్యాయము:— శవమునకు పరిమళద్రవ్యములతో నలుఁగుపెట్టుట ఎంతజ్ఞానహీనతయో అట్లే నిరర్థకమగు కార్యము నాచరించుటయు నట్టిదే. (చూ. అరణ్యరుదిత న్యాయము.)

శశవిషాణన్యాయము:— ఇది వంధ్యాపుత్త్రన్యాయమువంటిది.

శాఖాచంక్రమణన్యాయము:— ఒకకొమ్మనుండి మఱియొకకొమ్మమీఁదికి దూఁకునట్లు అవివేకి కావలసినవిషయమును వదలి ఇతరవిషయములనుగూర్చి సంభాషించును.

శాఖాచంద్రన్యాయము:— చంద్రుఁడు శాఖమీఁద లేకపోయినను చూచువానికి సులభదృశ్యమగుటచే మొదట శాఖను జూపి పిదప దానిపై నుండుచంద్రునిఁ జూడుమని చంద్రునిఁ జూపునట్లు గురువు పరబ్రహ్మమును బోధింపఁదలఁచి తద్భిన్నము లయినను శిష్యునికి సులభగ్రాహ్యము లగుఅన్నమయాది కోశములను తొలుత బోధించి పిదప తన్మూలమున బ్రహ్మమును బోధించును.

శుక్త్యంబుబిందున్యాయము:— ముత్తెపుఁజిప్పలోఁ బడిననీటిబిందువు ముత్తె మైనట్లు మంచియాశ్రయము నొందినవాఁడు మిగుల శోభిల్లును.

శుష్కేష్టిన్యాయము:— (నిజ మగుహోమాదులు లేనికృత్రిమయాగమువంటిది) యాగప్రయోగమునందు నైపుణ్యము సంపాదింపఁదలఁచినశిష్యుఁడు నిజ మగుహోమాదులు లేకుండఁగ కృత్రిమసాధనములతో యాగప్రయోగము చేయునట్లు ఒకవిషయమున నేర్పు సంపాదింపఁ దలఁచినవాఁడు కృత్రిమసాధనములతో దానిని అభ్యాసము చేయును. (చూ. భూమిరథికన్యాయము.)

శూర్పన్యాయము:— చెరుగుట కుపయోగించు చేఁట రాలుమన్నగుపనికిమాలినపదార్థములను క్రిందికిఁ బడవైచి మంచిధాన్యాదులను తనయందు నిలుపుకొనునట్లు ప్రాజ్ఞుఁడు దోషములను విసర్జించి గుణములను గ్రహించును. (వ్యతి. చాలనీన్యాయము.)

శృంగగ్రాహికాన్యాయము:— ౧. ఇది ఈ యావని కొమ్ము పట్టి చూపునట్లు ఒకవస్తువును ఇది యని నిర్దేశించును. ౨. కొమ్ముపట్టుకొనిన యావు వశమగునట్లు ప్రధానాంశము గ్రహించినచో విషయమంతయు లొంగితీఱును.

శ్వపుచ్ఛన్యాయము:— కుక్కతోఁక తిన్నఁగా చేయఁబూనుట యెంతనిరుపయోగమో వ్యర్థవిషయమున ప్రయత్నము చేయుట యంత నిరుపయోగము. (చూ. అరణ్యరుదిత న్యాయము.)

శ్వశ్రూనిర్గచ్ఛోక్తిన్యాయము:— భిక్ష లేదు పొమ్మని యింటివారికోడలు చెప్పఁగా పోవుచున్న భిక్షుకుని యామెయత్తగారు రమ్మని పిలిచి భిక్ష పెట్టుటకైనను లేదు పొమ్మనుటకైనను అధికారము నాదికాని దాని కేమి యధికారమున్న దని చెప్పి 'భిక్ష లేదు' అని పొమ్మనె నఁట. అట్లే అజ్ఞుఁడు అహంకారముచేత ప్రతిపక్షివాదము ఖండింప బోయి తుదకుఁ దానుగూడ ప్రతిపక్షివాదమునే అనుసరించును. (దీనినే 'శ్వశ్రూభిక్షాన్యాయము' అనియును నందురు.)

సముద్రవృష్టిన్యాయము :— సముద్రములో కురిసినవర్షము నిరుపయోగమైనట్లు అనావశ్యకమగు చోటుల కలిగిన మంచియు వ్యర్థము. (చూ. ఊషరవృష్టిన్యాయము.)

సాధుమైత్రీన్యాయము.— ఇది అపరాహ్ణచ్ఛాయాన్యాయము వంటిది.)

సింహావలోకనన్యాయము:— సింహము కొంత దూరము పోయి మరల వెనుకకుఁ దిరిగిచూచి మేలుపొందునట్లు ప్రాజ్ఞుఁడు కడచినవిషయమును పరామర్శించి మేలుపొందును.

సికతాకూపన్యాయము:— ఇసుకలో నూయి త్రవ్విన నిలువక నలువైపులను పడిపోవునట్లు విమర్శించిన యుక్తిరహితమగువాదము నిలువఁజాలదు.

సికతాతైలన్యాయము:— ఇసుకనుండి చమురు తీయుటకై ప్రయత్నించుట వ్యర్థమగునట్లు అసంభవమగు కార్యమునకై యత్నించుట వ్యర్థము. (ఇది 'శశవిషాణ న్యాయము' వంటిది.)

సుందోపసుందన్యాయము:— సోదరు లగుసుందోపసుందు లనురాక్షసులు యుద్ధములో నెగ్గినవానిని పెండ్లాడెద నని ప్రతిజ్ఞ చేసిన తిలోత్తమకై పరస్పరము పోరాడి, ఇద్దఱుఁగూడ చచ్చిపోయినట్లు ఒకదాని నాశించి పోరాడిన యిరువురు నశింతురు. ఇది అన్యోన్య నాశకములగువానిని దెలుపును.

సూచీకటాహన్యాయము:— మొదట పెనము చేయుట కొకనిచేతను తర్వాత సూది చేయుటకు మఱొకనిచేతను నియుక్తుఁడైన కమ్మరి పెనము చేయుట ముందేర్పఱచిన పని యైనను సులభముగా పని తేలు నని మొదట సూదిని చేయునట్లు సుకరదుష్కరకార్యములను చేయవలసివచ్చినప్పుడు పూర్వాపరభావ మెంచక సుకరకార్యమును మొదట చేయుట సహజము.

సూచీశతపత్రన్యాయము :— ఇది శతపత్రపత్రశతభేదన్యాయమువంటిది.

సోపానారోహణన్యాయము.— మేడ మున్నగువవి ఎక్కఁదలఁచినవాఁడు ఒక్కొక్క మెట్టుచొప్పున ఎక్కి పైకిపోవునట్లు ప్రాజ్ఞుఁడు క్రమముగా ఉన్నతస్థితిని పొందును. (వ్యతి. విహంగమగతిన్యాయము.)

స్థాలీపులాకన్యాయము·— ఒక మెతుకు పట్టి చూచిన బిందెలోనియన్న మంతయును ఉడికినదియు ఉడుకనిదియుఁ దెలియునట్లు కొంచెముభాగము పరీక్షించిన యావద్విషయము బోధపడును.

స్థావరజంగమవిషన్యాయము:— వత్సనాభి మొదలగుస్థావరవిషమును సర్పవిషము మొద లగు జంగమవిషమును ఒండొంటికి విఱుగు లైయినట్లు రెండువిరుద్ధవిషములు అన్యోన్యబాధకము లగును.

స్థూణానిఖనన్యాయము:— గుంజ పాఁతునపుడు అది గట్టిగా నుండుటకై గోతిలో వైచి పలుమాఱు ఇటునటు కదల్చి నాటునట్లు సిద్ధాంతము దృఢపఱచుటకై యనేకయుక్తినిదర్శనాదులఁ జూపుదురు.

స్థూలారుంధతీన్యాయము:- ఇది అరుంధతీదర్శనన్యాయము వంటిది.

స్ఫటికలౌహిత్యన్యాయము:— స్వభావముచే తెల్లనిది యగుస్ఫటికము ఎఱ్ఱనివస్తువు దగ్గఱ నుండుటచే ఎఱ్ఱఁబడి ఆవస్తువును దీసివేయఁగా స్వాభావిక మగుశుద్ధత్వమును బొందునట్లు ఆత్మ ఉపాధివశమున మలినమై అది తొలఁగఁగనే శుద్ధ మగును. (చూ. జపాస్ఫటికన్యాయము.)

హస్తామలకన్యాయము:— ఇది కరతలామలకన్యాయమువంటిది.

హస్తిమశకన్యాయము:— ఏనుఁగునకు దోమకును గలతారతమ్య మెంతయో జ్ఞానికి అజ్ఞానికిఁగలఁ భేదమట్టిది.

హ్రదనక్రన్యాయము:— మడుఁగు మొసలిని మొసలి మడుఁగును గాపాడునట్లు పరస్పరసహాయకమగు దాని నిది దెల్పును. (చూ. వనవ్యాఘ్రన్యాయము.)

న్యాయవర్తి. సం. విణ. (న్. నీ. న్) న్యాయప్రకారము వర్తించువాఁడు.

న్యాయవాది. సం. విణ. (న్.నీ.న్.) ౧. న్యాయమును చెప్పువాఁడు. ౨. న్యాయమునకై వాదించువాఁడు. ౩. న్యాయప్రకారము వాదించువాఁడు.

న్యాయశాస్త్రము. సం.వి.అ.న. ౧. గౌతమప్రణీతమైనషోడశపదార్థనిరూపక మగుశాస్త్రవిశేషము. ౨. తర్కశాస్త్రము.

న్యాయసూత్రము. సం.వి.అ.న. గౌతముఁడు రచించినన్యాయశాస్త్రసూత్రము.

న్యాయి. సం. విణ. (న్. నీ. న్) న్యాయవంతుఁడు, న్యాయము కలవాఁడు.

న్యాయ్యము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ)- న్యాయానపేతము- న్యాయమునుండి తొలఁగనిది, న్యాయముతో కూడినది.

న్యాసకుఁడు. సం. విణ. (అ. సికా. అ.) న్యాసము చేయువాఁడు, న్యసించువాఁడు.

న్యాసధారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్) ఇల్లడపెట్టినసొమ్ము దాఁచిపెట్టినవాఁడు.

న్యాసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. విన్యాసము, ఉంచుట. (౨. నఖదంతాదుల)నొక్కు. ౩. ఉపనిధి, ఒకనియొద్దదాఁచిన ద్రవ్యము. ౪. ఇల్లడపెట్టుట. ౫. అర్పణము,అప్పగింత. ౬. సన్న్యాసము, విడుపు. ౭. మంత్రజపాదికాలమున దేహావయవములందు మంత్రములు బీజాక్షరములు ఉంచుట. (ఉదా:- అంగన్యాసము, కరన్యాసము మొ.)

న్యాసి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. ఉంచువాఁడు. ౨. ఇల్లడపెట్టువాఁడు, సొమ్ము దాఁచుటకు ఇచ్చువాఁడు. ౩. త్యాగి, విడుచువాఁడు.

న్యాసికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) న్యాసము చేయువాఁడు, న్యసించువాఁడు.

న్యు.

న్యుబ్జము సం.విణ.(అ.ఆ.అ.) ౧.అధోముఖము, బోరగిల నుంపఁబడినది.

శ్లో. ఊర్ధ్వార్పితం న్యుబ్జకటాహకల్పే, యద్యోమ్ని దీపేన దినాధిపేన, న్యధాయి తద్గూమమిలద్గుణత్వం, భూమౌ తమఃకజ్జల ముచ్చలత్కమ్. సం. నైష. ౨౨. ౨౩.

౨. వంకరైనది. ౩. కుబ్జము, గూను కలది. ౪. అ. పుం. దర్భతో చేసినస్రుక్కు. ౫. కర్కరంగ మనుప్రాణిపండు.

న్యూ.

న్యూంఖము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) మనోహరము, ప్రియము. (దీనిని న్యుంఖముగా కోశకర్తలు గ్రహించిరి.)

న్యూనము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) -ని + ఊనము- ౧. ఊనము, తక్కువైనది. ౨. గర్హ్యము, నిందఁదగినది.

న్యూనాంగుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ) -హీనమైనఅవయవములు కలవాఁడు- అంగవైకల్యము కలవాఁడు, వికలాంగుఁడు.

న్యూనాధికము. సం.విణ.(అ.ఆ.అ) విషమము, తగ్గుమొగ్గులు కలది.

నృ

నృస్థిమాలి. సం. వి.న్.పుం. (నృ + అస్థిమాలి.) నరాస్థిమాలాధారి, శివుఁడు.

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు
చతుర్థసంపుటము
సంపూర్ణము.